POLSKA AKADEMIA NAUK

SŁOWNIK STAROPOLSKI

TOM VIII

Rozpróchnieć — Szyszki

WROCŁAW — WARSZAWA — KRAKÓW — GDAŃSK — ŁÓDŹ
ZAKŁAD NARODOWY IMIENIA OSSOLIŃSKICH
WYDAWNICTWO POLSKIEJ AKADEMII NAUK
1977 — 1981

KOMITET REDAKCYJNY

STANISŁAW URBAŃCZYK
redaktor naczelny

JAN SAFAREWICZ
sekretarz

WŁADYSŁAW KURASZKIEWICZ, EWA OSTROWSKA, WITOLD TASZYCKI

PRACOWNIA

KRAKÓW, UL. STRASZEWSKIEGO 27

STANISŁAW URBAŃCZYK
kierownik

JÓZEF BAL, ELŻBIETA BELCARZOWA, EWA DEPTUCHOWA, WANDA GÓRECKA, DOROTA JANECZKOWA, KRYSTYNA KALICKA, TADEUSZ KALICKI, MARIAN KUCAŁA, KRYSTYNA MARGAŃSKA, WACŁAW TWARDZIK, ZOFIA WANICOWA, LUDWIKA WINIARZOWA, FELICJA WYSOCKA, JOANNA ZAMOŚCIŃSKA-KUCAŁOWA

DORADCY NAUKOWI

JÓZEF KORPANTY — łacina
LUDWIK ŁYSIAK — historia prawa

Rozpróchnieć *'zamienić się w próchno, zgnić, computrescere'*: Ut... intabescant (*sc.* peccatores) siue putrescant, aby rosprochnyely, et ardeant in inferno XV *med. R* XXIII 269.

Rozpróć *cf.* **Rozpruć**

Rozprószca *'marnotrawca, homo prodigus, profusus'*: Vstawyamy, aby oczecz..., po smyerczy zony wtorą poyąw, nye powynyen byl... synom cząszczy dacz dzedzinney, gdi nye gest rosproszcza gymyenya (dummodo dissipator bonorum non existat) *Sul* 75, *sim. ib.* 15; ~ Vydzalo szą gest nam..., abi gdy maczerzs vmrze, synowye nye prosili gimyenya... ktorey cząszczy oth oczcza..., nyszlyby tedy yako swey poczcziwoszczy rosproscza (famae suae prodigus)... dzedziny ony pospolite szle rospraszal *Sul* 47; By nye yako rosproscze swoyey czczy (famae suae prodigi) a przesladowacze gey przeczywko gych sampnyenyv y sprawyedlywoszczy przes laską abo przes dari czso czynyli stronye drvgey na vcząszenyc, tegodla vstawyamy *Sul* 54.

Rozprószenie *formy*: *n. sg.* rozproszenie XV *p. post. R* 1 s. XLVII; ~ *g. sg.* rozproszenia *BZ* Judith 5, 23, 1461—7 *Serm* 443v; ~ *ac. sg.* rozproszenie *MW* 129b, *Pul* 146, 2; ~ *l. sg.* (po) rozproszeniu 1399 *Pozn* nr 413; ~ *ac. pl.* rozproszenia *Fl* 146, 2.

Znaczenia: **1.** *'obrócenie się w proch, rozpadnięcie się, pulverem fieri, dirumpi (sensu subst.)'*: Quarta benedicio, quia abiit (*sc.* virgo Maria) sine incineracione rosprosszena 1461—7 *Serm* 443v.

2. *'zmarnowanie, actus perdendi, dissipandi, profundendi'*: *Lepeyey gym (*sc.* synom) rozgyachacz syą po swyathu, nysszly roserwacz gymyenye, bo gich thaky dzyal rad bywa rossprosz⟨e⟩nye gymienya (nam saepe est gravis eorum dissolutio huiusmodi hereditatis divisio) XV *p. post. R* 1 s. XLVII.

3. *'rozpędzenie, rozgonienie, actus dispellendi, dispergendi, fugandi'*: Quando venit ad Nosalam ot Gorskich po tem r[z]osproszenu 1399 *Pozn* nr 413.

4. *'stan rozrzucenia w przestrzeni, status dispersionis'*: Z rosproszenya (ex dispersione) swego, gim bily rosproszeny, sebrany søø (*sc.* synowie Izraela) w gednotø *BZ* Judith 5, 23.

5. *'to co rozprószone, ludzie rozprószeni, aliquid dispersum, homines dispersi'*: Wczynø albo budvyø Gervsalem, gospodzyn rozproszena (*Pul*, *MW* 129b: rosproszenye) yzrahelska sberze (dispersiones Israelis congregabit) *Fl* 146, 2.

Rozprószyć *formy*: *praes. ind. 1. sg.* rozproszę *Fl* 88, 33, *BZ* Neh 1, 8; *2. sg.* rozproszysz *Fl* 27, 7, *Fl* i *Pul* 142, 13. 143, 7, 1471 *MPKJ* V 45; *3. sg.* rozproszy *Fl* i *Pul* 77, 42. 144, 21. 145, 8, *ca* 1450 *PF* IV 574, *etc.*; *3. pl.* rozproszą 1456 *R* XXXIII 183, 1471 *MPKJ* V 115; ~ *imper. 2. sg.* rozproszy *Fl* i *Pul* 53, 5, *MW* 3a; rozprosz *Fl* i *Pul* 58, 12, *MW* 67b, *SkargaPloc* w. 82; *1. pl.* rozproszymy *Fl* i *Pul* 82, 4; ~ *inf.* rozproszyć *ca* 1500 *Erz* 87; ~ *praet. 2. sg. m.* rozproszył jeś *Fl* 88, 11, *Fl* i *Pul* 43, 13; rozproszyłeś *Pul* 88, 11; *3. sg. m.* rozproszył jest *Fl* 17, 16; rozproszył *Fl* Hab 9, *BZ* Deut 30, 1, 1471 *MPKJ* V 64, *etc.*; *3. pl. m.* rozproszyli *Fl* i *Pul* 105, 33; ~ *plqperf. 3. sg. m.* był rozproszył *BZ* Deut 30, 3; ~ *condit. 1. sg. m.* -bych rozproszył *Fl* i *Pul* 100, 11; *3. sg. m.* by rozproszył *Fl* i *Pul* 105, 23. 27; ~ *part. praet. act.* rozproszywszy *BZ* I *Par* 10, 7; ~ *praes. pass. 3. pl. m.* rozproszeni są *Fl* i *Pul* 34, 19; *f.* rozproszony są *Fl* i *Pul* 21, 14; ~ *imper. pass. 3. pl. m.* rozproszeni bądźcie *Fl* i *Pul* 67, 1; ~ *part. praes. pass. adv.* rozproszon sąc *BZ* Deut 28, 25; ~ *fut. pass. 3. pl. m.* rozproszeni będą *Fl* i *Pul* 91, 9; ~ *condit. pass. 2. sg. m.* -by byłby rozproszon *BZ* Deut 30, 4; ~ *praet. pass. 3. pl. m.* byli rozproszeni *BZ* Judith 5, 23.

Znaczenia: **1.** *'rozrzucić, rozsypać, rozegnać, disicere, dissipare, dispergere, dispellere'*: Poslal strzali swoie y rozproszil iest ie (*sc.* nieprzyjaciele, dissipavit eos, *Pul*: rosproszyl ye) *Fl* 17, 16; Rozproszoni sø (dispersa sunt) wszitki cosci moie *Fl* 21, 14, *sim. Pul*; Rozproszeni sø (dissipati sunt) *Fl* 34, 19, *sim. Pul*; W lud rozproszil ies nas (in gentibus dispersisti nos) *Fl* 43, 13, *sim. Pul*; Rozprosz ie (disperge illos) w moczy twoiey! *Fl* 58, 12, *sim. Pul*; Rozproszeni bødzcze (dissipentur) neprzyaczele iego! *Fl* 67, 1, *sim. Pul*; W ramenu czczi twoiey rozproszil ies (dispersisti, *Pul*: rosproszylesz) neprzyaczele twoie *Fl* 88, 11; Rozproszeni bødø (dispergentur) wszitczi, gisz stroiø lichotø *Fl* 91, 9, *sim. Pul*; Wznyosl rokø swoyø na nye..., by... rozproszyl ye w krolewstwa (ut dispergeret eos in regionibus) *Fl* 105, 27, *sim. Pul*; Blyskay blyszkawyczø... y rozproszysz... ge (dissipabis eos) *Fl* 143, 7, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 142, 13; Pozrzal (*sc.* bog) y rozproszyl (dissolvit Hab 3, 6, *Pul*: rosploszyl) pogany *Fl* Hab 9; Rapit (*sc.* lupus) sluszczy, drapyeszy y rosproszy uel roszgana[n] (Jo 10, 12) *ca* 1450 *PF* IV 574; Pobyezysz rosproszon søøcz (dispergaris) po wszistkich krolewstwach na zemi *BZ* Deut 28, 25; A ty bødøcz zalosciw syerczem twim we wszech narodzech, w nichze to wasz rosprossil (disperserit) pan bog twoy *ib.* 30, 1; Pan bog... zbierze czø ze wszech lvdzi, w ktorichze to czø bil drzewycy rosproszil (dispersit) *ib.* 30, 3; A iestlibi az do progv nyebyeskyego bilbi rosproszon (si... fueris dissipatus), odtøød czø viczøgnye pan bog twoy *ib.* 30, 4; Pobyeszely sam y tam rosprosziwszi syø (dispersi sunt) *BZ* I Par 10, 7; Ia was rozproszø (dispergam) myedzy gyni lyvd *BZ* Neh 1, 8; Z rosproszenya swego, gim bily rosproszeny (qua dispersi fuerant), sebrany søø w gednotø *BZ* Judith 5, 23; Ad terram prosternent, rosproschw, te (*sc.* Ierusalem) et filios tuos (Luc 19, 44) 1456 *R* XXXIII 183; Ventilabis, id est dissipabis rosproszisch (his, *sc.* cornibus, ventilabis Syriam, donec deleas eam III Reg 22, 11) 1471 *MPKJ* V 45; Rosproschil dissipat (dominus dissipat consilia gentium Psal 32, 10) *ib.* 64; Roszproszil piszne mysly szercza gich (dispersit superbos mente cordis sui Luc 1, 51) *MW* 139b, *sim. EwZam* 289; Xre, przesz thwe vmaczenye roszprosz dyable obstapyenye *SkargaPloc* w. 82; Pyenyasznykom rosproszyl (*Rozm* 210: rosul) pyenyądze (nummulariorum effudit aes Jo 2, 15) *EwZam* 304; ~ rozproszyć się *'pojechać w różne strony, discedere'*: Diffundantur rosproschą schą aut roszipyą (leviores pardis equi eius et velociores lupis vespertinis et diffundentur equites eius Hab 1, 8) 1471 *MPKJ* V 115.

2. *'zniszczyć, zabić, zatracić, violare, destruere, delere, interficere, disperdere'*: Rosproszisz ie (destrues illos, *Pul*: skazysz ye), a ne vsedlisz gich *Fl* 27, 7; W prawdze twoicy rozproszi (disperde) ie! *Fl* 53, 5, *sim. Pul*, *MW* 3a; On (*sc.* bog)... ne rozproszi (non disperdet) gich *Fl* 77, 42, *sim. Pul*; Poydzem y rozproszimi ie (disperdamus eos) z luda *Fl* 82, 4, *sim. Pul*; W iutrzny zabyal iesm wszistki grzeszne zeme, abich rozproszil (ut disperderem) z masta boszego wszistky stroiøcze lichotø *Fl* 100, 11, *sim. Pul*; Rzekl yest (*sc.* bog), by ye rozproszyl (ut disperderet eos) albo zatracyl, by ('gdyby') ne Moyszesz... staal... przed nym *Fl* 105, 23, *sim. Pul*; Ne rozproszyly poganow (non dispersdiderunt gentes) *Fl* 105, 33, *sim. Pul*; Wszytky grzeszne rozproszy (*sc.* gospodzin, omnes peccatores disperdet) *Fl* 144, 21, *sim. Pul*; Pan... droghy grzesznych rosproszy (disperdet) *Fl* 145, 8, *sim. Pul*, *MW* 126a; Oddal pokuszy y mocz nyeprzyiacziela dusznego, roszprosz... moczi iego (disperde illos Psal 53, 7) *MW* 67b.

3. *'zmarnotrawić, roztrwonić, perdere, dissipare, profundere'*: Dilapidare vel inutiliter aliquid consumere rosproschycz *ca* 1500 *Erz* 87;

4. *'oddalić, amovere, amandare'*: Miloserdza zaprawdø mego ne rozproszø (non dispergam, *Pul*: nye rossypę) od nego *Fl* 88, 33.

(Rozpruć) Rozpróć *'rozciąć, usunąć szew, dissecare, dissuere'*: Xc voluit wlnerari, ut saculus corporis sui scinderetur, rosprola ⟨się⟩, et thesaurus inde exiret, quo captiuus homo redimeretur 1476 *AKLitRp* III 108; Rosprocz desuere *ca* 1500 *Erz* 87.

Rozprza *'spór sądowy, lis, controversia'*: Jasco... cum Budkone... terminum ad colloquium pro rosprza ad dominum iudicem 1388 *StPPP* VIII nr 4473; Acz ktho w sządze nyemyeczskego prawa przecywko ⟨sąprzowi⟩ swą... polozyl załobą, szamperzs tam giste o drvgą rzecz thakąsz alybo rowną w rosprzą zalowacz nye bądzc mocz (ut... reconvenire non poterit) *Sul* 42.

Rozprzeć się *cf.* **Rozeprzeć się**

Rozprzedać *'sprzedać wielu osobom, sprzedać w różne strony, divendere'*: Yszecz ony swe sbosze szøcz ge bily rosprzedaly *Gn* 182a; Bo przed poslednym yenystvem Zydovye przez yenystva osobno wsządzye byly rozploscheny y rozprzedany (ubique dispersi et venundati fuerant) *Rozm* 115.

Rozpukać się *'pękać, rozrywać się (tu przenośnie), rumpi (hoc loco translate)'*: Sic se com-

pungit, rospuca szą, pectus, quod spiritus vngit 1466 *R* XXII 19.

Rozpuknąć się '*pęknąć, rozerwać się, rumpi*': Vincere non poteris, victa crepare, rospuknącz szą, potes 1466 *R* XXII 15; Cum autem suspensus esset (*sc.* Iudas), crepuit, rospukl ⟨się⟩, medius (Act 1, 18) 1476 *AKLitRp* III 108; Takosz obyeszyvschy szye, skrzepl na povyetrzv, a rospukvschy szye (crepuit Act 1, 18), vylaly szye ycgo vnatrze *Rozm* 769.

Rozpust 1. '*rozluźnienie obyczajów, zepsucie moralne, mores soluti, corrupti*': Hodie eodem dicitur tempus carnisbrevium, id est zapust, quia hodie homines fiunt (*pro* faciunt *?*) ro⟨z⟩pusty. Que res sunt, que indicunt homines na roszpust, id est ad dissolucionem? *ca* 1500 *R* XLVII 370; Quarta res est, que adducit hominem ad dissolucionem, id est na rospust *ib.*

2. '*opłata uiszczana na Rusi na rzecz władzy przeprowadzającej rozwód, pecunia, quae in Ruthenia magistratui matrimonium dirimenti solvebatur*': Decrevimus per presentes..., quod pecunie vlg. dicte *rospusch, dum aliquis vel aliqua baptisatus vel baptisata virum aut uxorem scismaticum vel scismaticam dimiserit et relinquerit, * minnime exigantur (1423) *MMAe* VI 607; Unde eundem Andreya divorcio uxoris sue al. od rospustv liberamus 1439 *AGZ* XII 64; Hrin... et Danilo... fideiusserunt, quod Lain non debet effugere ab uxore absque ordine al. vrzedu, al. tenebuntur domino capitaneo solvere rospust 1444 *AGZ* XI 237; De divorcionalibus al. rospustu tercium grossum habere debet 1447 *AGZ* II 131; Dominus... palatinus... super... Fyedka... sentenciavit divorcionales al. rospust sexaginta sexagenas 1450 *AGZ* XIV 293; Sicut sibi fideiusserat pro Byelka rozpustu *ib.* 302, *sim.* 1451 *ib.* 310. 312; Quia Duchna obligata est solvere tres sexagenas... d⟨i⟩worcii al. sza rospusth 1453 *ib.* 368, *sim.* 1496 *AGZ* XV 334.

Rozpustnie '*lekkomyślnie, niemoralnie, rozwiąźle, animo levi, temere, lascive, dissolute*': Non pudet te, carissime fili, ita viuere dissolute, sicut Nacta, homo Romanus, qui consumpsit omne[m] patrimonium in lascivia? Et non mirum, quod ita Nacta dissolute, rospustnye, viuebat XV *med. R* XXIII 269; Rospusthnye dissolute XV *med. Zab* 521; Halerzem lakomo szbyeral, szwoy zyvoth roszpusthnye chowal *SkargaPloc* w. 30; Ille adolescens ex ammonicione fratris intravit ordinem et nimis remissus, rospustnye, vixit in ordine XV *p. post. GlDom* 76; Et quid peyus, per totam septimanam tam incurate viwnt, rospusthnye, quod nunquam curant interesse misse XV *p. post. R* XXV 174; Oculis peccavit homo dissolute rospusthnye *ca* 1500 *JARp* X 100v.

Rozpustność '*rozpusta, rozwiązły tryb życia, intemperantia, effrenatio*': Wstarga roszpusthnoscz restringit laxitudinem XV *med. R* XXV 151; Ize braczya... mayą sye rozpusthnoscz y marnoscz vystrzegaczi y vyarovaczy 1484 *Reg* 710.

Rozpustny *formy*: *n. sg. m.* rozpustny 1471 *MPKJ* V 68, *ca* 1500 *Erz* 87; *f.* rozpustna XV *med. RRp* XXIII 280, XV *med. R* XXV 151. 159; *neutr.* rozpustne *ca* 1500 *JARp* X 6r; ~ *ac. sg. m.* rozpustnego XV *p. post. R* XXV 175; ~ *n. pl. m.* rozpustni *ca* 1500 *JARp* X 15v. 150v; ~ *g. pl.* rozpustnych XV *p. post. R* XXV 176; ~ *ac. pl.* rozpusne XV *p. post. GlDom* 89; ~ *i. pl. f.* rozpustnymi XV *med. R* XXIV 351.

Znaczenia: **1.** '*prowadzący do grzechu, ad peccatum ducens*': Ad consolaciones dissolutas crotofilamy rospust⟨n⟩imy XV *med. R* XXIV 351; Sic vos, speciose virgines, sitis pauide ad verba dissoluta rospusthnych XV *p. post. R* XXV 176; Rospvstny dissolutus *ca* 1500 *Erz* 87; Sic eciam corpus hominis stultum, sic, armatum, rospustne, cibo et potu et aliis delectacionibus... occidit animam *ca* 1500 *JARp* X 6r.

2. '*grzeszny, dopuszczający się grzechu, qui peccat*': Bruccus vere significat homines mundanos, in vanitatibus et gaudiis secularibus ac carnalibus concupiscenciis dissolutos rospusne XV *p. post. GlDom* 89; Multos potentes nobiles, *gl.* qui sunt rospustny *ca* 1500 *JARp* X 15v; Qui fuerunt homines valde rospustny *ib.* 150v.

3. '*leniwy, niedbały, lekkomyślny, ignavus, indiligens, levis*': Egestatem namque operatur remissa, *gl.* ociosa rospu⟨s⟩thna, proznuyacza, manus XV *med. RRp* XXIII 280; Rospuszthna levis XV *med. R* XXV 151; Non est levis rospustna *ib.* 159; Rospusthny (*war. lub. rp.*: rospusczoni) dissolutus (qui mollis et dissolutus est in opere suo, frater est sua opera dissipantis Prov 18, 9) 1471 *MPKJ* V 68.

4. '*niezdyscyplinowany, nieznośny, disciplinae non assuefactus, intolerabilis*': Quando enim aliquis pater benignus... habet aliquem filium discolum, roszpustnego,... talis pater monet sepe filium piis verbis XV *p. post. R* XXV 175.

Rozpuszczać *formy*: *praes. ind. 3. sg.* rozpuszcza XV *med. R* XXV 159, 1466 *R* XXII 13. 14, 1466 *RRp* XXII 26, XV *p. post. PFRp* III 291; ~ *imper. 2. sg.* rozpuszczaj XV *med. R* XXIV 368; ~ *part. praes. act. adv.* rozpuszczając *ca* 1500 *JA* X 383; ~ *praet. 3. pl. m.* rozpuszczali 1461—7 *Serm* 149v.

Znaczenia: **1.** *'rozrzedzać, rozmiękczać, diluere, mollire'*: Ius caulis soluit, roszpuscza, quantum substancia stringit XV *p. post. PFRp* III 291.

2. *'puszczać swobodnie, rozrzucać, solvere'*: Dyabolus suam faciem przemyenyal in pulcritudinem et crines rospusczayvcz collum ostendendo *ca* 1500 *JA* X 383.

3. *'rozwiązywać, rozstrzygać, solvere, decernere'*: Que vox, *gl.* sc. angelica, grandilocos pugiles, *gl.* litigantes, resolvit, *gl.* dimisit rospu⟨sz⟩cza, elencos 1466 *RRp* XXII 26.

4. *'wypuszczać, wydzielać, emittere'*: Ore ferit, *gl.* emittit, evomit rospusczya, virus coluber 1466 *R* XXII 13.

5. rozpuszczać broń *'kierować, wymierzać, dirigere'*: Ira... dirigit arma rospuscza, poklada, wswyrą bron 1466 *R* XXII 14.

6. rozpuszczać się *'rzucać się na coś bez opanowania, in aliquid intemperanter se iacere'*: Noli esse auidus in omni epulacione et non te effundas vlg. roszpusczay ⟨się⟩ super omnem escam (Ecclus 37, 32) XV *med. R* XXIV 368.

7. *wieloznaczne z powodu braku kontekstu*: Oculos extulit rospuscza XV *med. R* XXV 159; Ne offscheyky rospuscali 1461—7 *Serm* 149v.

Rozpuszczenie 1. *'zemdlenie, osłabienie, status, quo animus aliquem relinquit, debilitatio'*: Syerce drochle a rospuszczenye lyądzwy (dissolutio geniculorum) a nyedostatek we wszelkich lyądzwyach *BZ* Nah 2, 10.

2. *'rozszerzenie, powiększenie, actus extendendi, dilatandi, maiorem reddendi'*: Nec tibi pregnans placeat ventris extensio, *gl.* dilatacio rospuszczenye 1466 *RRp* XXII 11.

3. *'wyjaśnienie, rozwiązanie, actus explicandi, solvendi'*: Dissoluciones rospusczienye aut odpovyedanye (scit, *sc.* scientia, versutias sermonum et dissolutiones argumentorum Sap 8, 8) 1471 *MPKJ* V 75.

4. *'nierozwaga, nieroztropność, imprudentia, temeritas'*: ⟨N⟩ycktorzy swą szalonoszcą abo rospvszczenym (per indiscrecionem, *Sul* 41: przes glvposczy) gymyenyc swe... strawywszy, od swego gymyenya zbyeszawszy, po stronam zbygayą *Dział* 31.

5. *'pobłażanie, indulgentia'*: Fratres carissimi, non debemus corpori nostro dissolucionem, rospusczenya, dare sed macerari ieiuniis *ca* 1500 *JARp* X 150v.

6. *'zbytnie pobłażanie, nimia indulgentia'*: Eze sprawyedliwosczprzes myloszczi gest verutnoscz, a myloscz opyącz przes sprawyedliwosczy gest rospu⟨sz⟩czenye XV *med. R* XXII 240.

7. *'zwolnienie od zobowiązań, actus aliquem officiis solvendi'*: Nye dopusczyly ten dlusznyk woytowy szwego gymyenyą rospusczenye (quod exquo creditor hereditatem et bona arestata coram iudice non dissolvit)..., tedy zapowyedanye ma mocz myecz *OrtOssol* 78, 4, *sim. OrtMac* 107.

Rozpuszczony *formy*: *n. sg. m.* rozpuszczony 1437 *Wisł* nr 228 s. 86, *Dział* 45, *MPKJRp* V 45r; *neutr.* rozpuszczone *Dział* 1; ~ *n. pl. m.* rozpuszczeni *Sul* 53; rozpuszczoni XV *p. post. GlKórn* II 191; ~ *d. pl. m.* rozpuszczonym 1438 *R* XXII 353; ~ *ac. pl. m.* rozpuszczone XV *p. pr. PF* IV 616; *neutr.* rozpuszczone 1466 *RRp* XXII 19.

Znaczenia: **1.** *'upadły, będący we władzy grzechu, qui peccavit, lapsus est, peccatis deditus'*: Non consolabor remisso⟨s⟩, rospuszczone, qui seruitute viciorum pociuntur XV *p. pr. PF* IV 616.

2. *'nieopanowany, rozzuchwalony, intemperans, protervus, effrenatus'*: Rospusczony effrenus 1437 *Wisł* nr 228 s. 86; Serui, subditi estote in omni timore dominis non tantum bonis et modestis, sed eciam discolis, *gl.* indisciplinatis, indactis rospvszczonym (I Pet 2, 18) 1438 *R* XXII 353; Ysze rospvszczone lakomstwo (effrenata... cupiditas) aczby sprawiedlywosczą nye bylo sklonyono, tedi zgoda y pokoy myedzi lvdzmy by zgynały *Dział* 1; Sic electorum putat auctor corda suorum..., fune soluta, *gl.* dissoluta corda, refrenata rospusczone, ligans 1466 *RRp* XXII 19.

3. *'leniwy, niedbały, lekkomyślny, ignavus, indiligens, levis'*: Yszc... nyedbaly, smudny a w rostropnoszcy rospvszczeny (dissoluti, *Dział* 45: tako ow rospusczony)... domy... naprawyone... prawem sobye chczą odzyrzecz *Sul* 53; Rospuszczoni (*war. kal.*: rospustlny) dissolutus (qui mollis et dissolutus est in opere suo, frater est sua opera dissipantis Prov 18, 9) *MPKJRp* V 45r; Iam sunt homines ita dissoluti rospusczony XV *p. post. GlKórn* II 191.

Rozpuścić *formy*: *praes. ind. 1. sg.* rozpuszczę *ca* 1420 *R* XXIV 84; *3. sg.* rozpuści *Fl* i *Pul* 147, 7, *MW* 133b; ~ *imper. 2. sg.* rozpuści *ca* 1420 *WokTryd* nr 197, 1444 *R* XXIII 304, 1451 *R* XXII 41; *2. pl.* rozpuścicie *ca* 1420 *R* XXIV 84; ~ *inf.* rozpuścić *ca* 1500 *Erz* 87; ~ *praet. 3. sg. m.* rozpuścił *BZ* II Par 7, 10, 1466 *R* XXII 27; *f.* rozpuściła XV *med. R* XXV 151; *neutr.* rozpuściło 1466 *RRp* XXII 26; *3. pl. m.* rozpuścili XV *med. GlWroc* 38r, *BZ* II Par 28, 14, 1493 *GlAug* 123; *neutr.* rozpuściły *Pul* 67, 9; ~ *part. praet. act.* rozpuściwszy 1436 *R* XXIII 276; ~ *part. praet. pass. n. sg.*

f. rozpuszczona 1471 *MPKJ* V 135; *neutr.* rozpuszczono *MPKJ* V 135; *cf. też* **Rozpuszczony.**

Znaczenia: **1.** *'roztopić, uczynić coś płynnym, rozmiękczyć, liquefacere, mollire'*: Wypuszczy slowo swe y rospuszczy ge (*sc.* lody, liquefaciet ea) *Fl* 147, 7, *sim. Pul*, *MW* 133b; Rospoczi (*pro* rospvszczi) liquefac 1451 *R* XXII 41; Laxare oslabycz vel rospvszczycz *ca* 1500 *Erz* 87; ~ rozpuścić się *'spaść deszczem, spłynąć kroplami, stillare (dicitur de imbre)'*: Zyemya ruszyla szye, bo nyeba szye rospuszczyly (distillaverunt, *Fl*: nebosa se rozkapala) od oblycza bozego *Pul* 67, 9.

2. *'rozrzucić, disicere, dissipare'*: Eous, *gl.* talis equus solis, roseas sparsit, *gl.* difudit, dilatat rospuszczylo, in orbe tubas, *gl.* radios 1466 *RRp* XXII 26.

3. *'luźno opuścić, zluźnić, laxe demittere, inclinare'*: Mox latenter egressa est (*sc.* vulpes) ac simulata morte... mandibula lapsa, *gl.* aperta, disoluta roszpvszczyvsy, collo fluido ... et calliditate... diffusa, *gl.* segregata rozpuszczy⟨wszy⟩ 1436 *R* XXIII 276; Tensa laxa viscera rospuszczy czlonky (flecte ramos, arbor alta, tensa laxa viscera)! 1444 *ib.* 304.

4. *'pozwolić odejść, aliquem abire sinere, dimittere'*: Rospuscyl (dimisit) lyvd do swich przebitkow *BZ* II Par 7, 10; Rozpuscyly (dimiserunt) *mozovye boiowny plyon *ib.* 28, 14.

5. *'rozluźnić, uwolnić od więzów moralnych, laxare, praecepta ad bonos mores colendos pertinentia tollere'*: Romani enim, cum in Quadragesima continenter vixissent et in Pascha corpus domini reciperent, postmodum commessacionibus, luxurie et ludis frena laxaverunt rospuszczyly sze XV *med. GlWroc* 38r.

6. *'rozdwoić, rozdzielić, scindere, dividere'*: Rospuszczona (*war. lub.*: rospvszczono) soluta (cum haec dixisset, facta est dissensio inter Pharisaeos et Sadducaeos, et soluta est multitudo Act 23, 7) 1471 *MPKJ* V 135; Si non possumus ita diligere sicut illi,... qui nunquam sua corda in diversa resperserunt rospuszczili 1493 *GlAug* 123.

7. *'rozwinąć, rozciągnąć, explicare, extendere'*: Laxate recia vestra in capturam roszpuszczicze szathky wasze, abyszcze lowily lud (Luc 5, 4) *ca* 1420 *R* XXIV 84; In verbo autem tuo laxabo, roszpwszczø, rete (Luc 5, 5) *ib.*; Inde triumphipotens super alta cacumina scandens, clarius in patris se locat ecce trono sceptraque, que vexit, *gl.* atulit roszpuszczyl, vnyoszl, vexillaque... in Sion erexit, *gl.* sc. Cristus 1466 *R* XXII 27.

8. *wieloznaczne z powodu braku kontekstu*: Rospuszczy laxa *ca* 1420 *WokTryd* nr 197; Ro⟨z⟩puszczyla extulit XV *med. R* XXV 151; Rospuszczony *ca* 1455 *JA* XIV 489.

Rozpytać *'wypytać, wybadać, rogore, examinare'*: Takych tho mayą pilnye rozpytaczi (examina'ioni subdantur) o vyerze krzesczyanyzkie 1484 *Reg* 706.

(Rozradzać) Rozdradzać *'odwodzić od czegoś, odradzać, abducere, avertere aliquem ab aliqua re, disuadere'*: *Rozdrazdayøcz diswadendo 1431 *PF* V 64. ~ *Cf.* **Wzdradzać.**

Rozradzić *'odwieść od czegoś, odradzić, abducere, avertere aliquem ab aliqua re, dissuadere'*: Roszrądzycz dissuadere *ca* 1500 *Erz* 87.

Rozrazić, Rozdrazić się 1. *'potluc się, contundi, detrimentum, incommodum accipere'*: Vpadl Otozias przes okno palaczowe, gesz myal w Samary, a w tem to rozdraziw syø, nyemogl *BZ* IV Reg 1, 2.

2. *'rozdzielić, dividere'*: Rozrazyl interrupit (interrupit mare et perduxit eos, et statuit aquas Psal 77, 13) 1471 *MPKJ* V 65.

Rozrąbać *'pociąć siekierą na kawałki, securi in partes secare'*: Quia tu... destruxisti et disiecisti al. yestesch roszmyothal y roszrubal plothv, ostrog y disząbyną (*pro* drszą̨byną) okolo tego dwora szlamalesch 1477 *AGZ* XV 487.

Rozrobić *'wykarczować, wziąć pod uprawę, agrum silvestrem exstirpare, ut coli possit'*: Quecunque autem predicte partes Onnyssym, Iwan, Andrey, Vlka... in silvis, mericis, nemoribus ac alias melioraverint al. rospravilyby, rosrobily, roskopały, hoc totum ad quatuor partes temporibus eviternis inter se dividere debent 1475 *AGZ* XVIII 95.

Rozrościć się *'rozrosnąć się, rozkrzewić się, crescere, propagari'*: Rozroszczy szye (*BZ*: wzroscze) we dzdzu nauka moya (concrescat ut pluvia doctrina mea Deut 32, 2) *Pul* Deut 2.

Rozruch *'zamieszanie, zgiełk, tumultus'*: Videns Pilatus, quod... magis tumultus fieret, rosruch, dixit Iudeis (Mat 27, 24) *ca* 1500 *JARp* X 203r.

Rozrucić *cf.* **Rozrzucić**

Rozruszyć 1. *'uszkodzić, znieważyć, violare, frangere, offendere'*: Acz gich mocz padnye..., gysz slyvbuiv, ysze chczø rozruszicz twø swyøcz (promittunt se violare sancta tua) *BZ* Judith 9. 11.

2. *'poruszyć (uczuciowo), wzburzyć, commovere, pertubare'*: Krolyowye... dzywowaly szye sø, zamøczyly szye sø, rozruszyly szye sø (conturbati sunt, commoti sunt, *Fl*: poruszili sø se), drzzenye popadlo ye *Pul* 47, 5.

Rozrywać *'siłą dzielić na części, rozdzierać, vi in partes dividere, discindere'*: Pervellere, revellere roszrywacz seu lyepak wyczągacz XV *ex. PF* V 26.

(Rozrzaz) Rozdrzaz *'spór, lis'*: Pothem thi tho stroni, chczancz kv konczv zgodi... przycz, w nas... spuszczyli y poszlubyly, iako w iadnacza ..., dayąncz... naam... mocz, abychom mogli s prostv a przes clopothv, a rosdrzazv szandowego (ut possimus de plano et sine strepitu, et figura iudicii, *Dział* 3: krom wszego sądv) na thi czlonki virzecz, vfalycz a skazacz *Sul* 3.

Rozrzazać *cf.* **Rozrzezać**

Rozrzeszać *cf.* **Rozgrzeszać**

Rozrzeszyć *cf.* **Rozgrzeszyć**

Rozrzewnić się, Rozdrzewnić się *'wzruszyć się, rozczulić się, zlitować się, animo affici frangi, moveri, misereri'*: Mos est, quando aliquis famosus amicus occiditur, congregantur amici et videntes sepulcrum uel vestes cruentatas animantur, rozdrzewni⟨w⟩szi sø, et vindicant se de hostibus XV *in. R* XXIV 69; Miseruit super populum rosnamyączyl schye vel roszrzewnyl schye w sobye (Mat 15, 32) *ca* 1500 *R* XLVII 355.

Rozrzewnienie *'wzruszenie, animi motus, commotio'*: Ex resolucione, s rozrzewnyena, z odmyakczenya, cordis pre nimio dolore lacrime fluebant ex oculis 1493 *GlAug* 123.

(Rozrzezać) Rozrzazać *'rozerznąć, rozciąć, dissecare'*: Zgubyl *wsztki zoni gich brzemyenne a rozrzazal ge (interfecit omnes praegnantes eius et scidit eas) *BZ* IV Reg 15, 16.

(Rozrzucać) Rozdrzucać, Rozdrzucać się **1.** *'szeroko rozkładać, late extendere'*: Per lacrimas spectans disiectis artubus, rozdrzvczanymy czlonky, angor XV *p. pr. R* XVI 335.

2. rozdrzucać się *'pogrążać się, nurzać się w czymś, se immergere in aliquid'*: Vere diligimus (*sc.* deum), si a nostris nos voluptatibus coartamus. Nam qui adhuc per illicita desideria diffluit, rozdrzucza ⟨się⟩, roszyrza ⟨się⟩, profecto deum non amat XV *ex. MPKJ* II 326.

Rozrzucić, Rozdrucić, Rozrucić *formy*: *praes. ind. 3. sg.* rozruci XV *ex. ErzGlos* 181; *3. pl.* rozdrucą *ca* 1420 *R* XXIV 85; ~ *imper. 2. pl.* rozrzućcie 1471 *MPKJ* V 123; ~ *inf.* rozrzucić *Rozm* 218; ~ *praet. 3. pl. m.* rozrucili XV *med. GlWroc* 140v.

Znaczenia: **1.** *'rozprószyć, rozgromić, rozbić, dispergere, profligare'*: Circumdabunt te inimici tui vallo... et ad terram prosternent te *roszdrwczo czø (Luc 19, 43) *ca* 1420 *R* XXIV 85; Roszruczy dispersit XV *ex. ErzGlos* 181.

2. *'rozprzestrzenić, rozpowszechnić, extendere, divulgare'*: Azacz yescze malo vyszokosczy nyebyeskye..., yze do pyekla chczesz rozrzuczycz svoyą mocz boska (quin etiam extendere tuam maiestatem ad infernum cupias), a naszą mocz chczesch przemocz? *Rozm* 218.

3. *'rozpiąć, rozstawić, extendere, explicare, ponere'*: Transierunt Iordanem et castra metati fuerunt in terra Israel, *gl.* et castra metati sunt r[z]osruczily *namethi in terra Israel w semy zydoffskey XV *med. GlWroc* 140v; Laxate recia, rozrzuczczie, rozlosczie aut rozvyniczie (duc in altum, et laxate retia vestra in capturam Luc 5, 4) 1471 *MPKJ* V 123.

(Rozsada) Rosada *'młoda kapusta przeznaczona do wysadzania w gruncie, flance kapusty, plantaria brassicae'*: Tria pondera caulium iuvenum al. rosada 1419 *ZiemsKrak* I 334.

Rozsąd *'wyrok sądowy, sententia iudicum'*: Rosąnd o granicze *Dział* 7.

(Rozsądca) Rozsąca *'surowy sędzia, krytyk, iudex severus'*: Laudator (*sc.* senex) temporis acti se puero, castigator censorque, roszącza, minorum XV *ex. GlKórn* II 211.

Rozsądzać **1.** *'rozstrzygać sądownie, wydawać wyrok, iudicare, diiudicare'*: ⟨I⟩sze rozmagiczi sądze rozmagicze ortel wydawayą a rzeczy czastokrocz podług swey woley rosądzayą (sententia proferebatur, *Sul* 24: roszmaycze częstokrocz skazanyee biwa widawano) *Dział* 11; Iudex enim, quem cupiditatis sitis ydropicat, raro recte diiudicat, *gl.* iudicium facit *rosządzyą 1466 *RRp* XXII 12; ~ Bot stat (*pro* bog stal) we sborze bogow, w posrzotku zaprawdø bogy rosødza (in medio autem deos diiudicat) *Fl* 81, 1, *sim. Pul*; Yze Kristus wszelykyego czlowyeka podług yego sprawyedlnoszczy y prawoty rossødza *Pul* 10 arg.

2. *'rozpatrywać coś, omawiać, aliquid cognoscere, exponere, explicare'*: Roszadzala discuciebat XV *med. R* XXIV 367.

Rozsądzenie *'zbadanie, rozpatrzenie, examinatio, cognitio'*: Dignum quippe est, ut quam plus viget mentis iudicium, rozsądzenye, discipline plus operam impendamus 1436 *R* XXIII 276; Consciencie discussio roschadzenye XV *med. R* XXV 155; Iracundi enim non habent oculos mentis ad discernendum, kv roschandzenv, non habent linguas ad rationabiliter loquendum 1461—7 *Serm* 96v.

(Rozsądzić) Rozsędzić *'rozstrzygnąć sądownie, wydać wyrok, iudicare, diiudicare'*: Sed domini concluderunt, istam causam nescientes difinire et deiudicare al. roszandzicz 1449 *AGZ* XII 195; Si autem dominus palatinus non fuerit, extunc iam dominus iudex terrestris cum domino

iudice castri debet firme iudicare et sentenciare al. rossandzycz 1449 *AGZ* XIV 285; ~ Roschandzy (*war. lub.*: *rosszyodzy) diiudicet (quia in igne dominus diiudicabit Is 66, 16) 1471 *MPKJ* V 97; Rosządzycz (*war. kal.*: roznacz) discernere (iudica me, deus, et discerne causam meam de gente non sancta Psal 42, 1) *MPKJRp* V 41v.

Rozsądzowanie '*powzięcie z góry opinii o czymś, uprzedzenie co do czegoś, praeiudicium*': Roszandzovanye preiudicium (testor coram deo..., ut haec custodias sine praeiudicio nihil faciens in alteram partem declinando I Tim 5, 21) 1471 *MPKJ* V 130.

Rozsędzić *cf.* **Rozsądzić**

Rozsiać 1. '*rozsypać, rozrzucić, dissipare, disicere*': Roschial cribrauit (attulerunt cinerem et cribravit, *sc.* Daniel, per totum templum coram rege Dan 14, 13) 1471 *MPKJ* V 110.

2. '*spowodować rozejście się, rozprószyć, dispellere, dispergere*': A tribus fratribus, Noe filiis, humanum... disseminatum, *gl.* distributum, diffusa, sparsum roszan, est genus, *gl.* generacio 1436 *R* XXIII 278; Rosyeiø ge (disseminabo eos) iako myrzwø iasz to wyatrem biwa wschopyona na pvszczi *BZ* Jer 13, 24.

Rozsiadły '*pęknięty, ruptus*': Roschiadle interrupta (cum audisset Sanaballat et Tobias..., quod coepissent interrupta, *sc.* muri, concludi, irati sunt nimis Neh 4, 7) 1471 *MPKJ* V 52.

(Rozsiąść się) Rozsieść się '*pęknąć, rumpi*': Cor meum doloribus scindetur *roszedzye szą, pre dolore nimio 1441 *PF* V 67; Scindatis, rostworzyli, hodie cor vestrum per scissionem meam, quia pro vobis hodie scissum est, rossyadło ⟨się⟩, corpus et cor meum 1476 *AKLit* III 108; Consideretis, deuoti homines, quod Xpus matrem suam vocat mulierem et non matrem... Dicunt sancti doctores, si vocesset eam matrem quod cor eius crepuisset, rosyadloby sya, pre nimio dolore *ca* 1500 *JA* X 382; Smyerdzyalo nyevyernemv Zydovstw (*leg.* Żydowstwu) z ych vst nyeczysthych, az szye sercze mylego Iesucrista od przeczyvnosczy onego smrodu moglo roszyescz *Rozm* 731. ~ *Cf.* **Rozsiadły.**

Rozsiec '*pociąć na części, in partes secare*': Tu gy (*sc.* Agaga) natichmyast Samuel na køsi rosyekl (in frusta concidit eum) przed panem *BZ* I Reg 15, 33; Fratrem germanum... interfecisti,... eum ad quatuor partes cedisti et gladio diuisisti... al. rossyeklesz gy myeczem 1473 *StPPP* II nr 4104. ~ *Cf.* **Osiec.**

Rozsiedlina '*rozstęp, szczelina, szpara, rozpadlina, fissura*': Y czinyly czy, gisz dzalaly rozvmnye a zapelnyaly scyenne rosyedlyni (obducebatur parietum cicatrix) swima røkama y nawyedly dom bozi we sstaw pyrwi *BZ* II Par 24, 13; Gdisz vsliszø..., isze zadzalani dzuri muru ierusalemskego a ysze rosyedlyny pelnyø syø (quod coepissent interrupta concludi), roznyewaly syø barzo *BZ* Neh 4, 7; W roschiedlynach in preruptis (in praeruptis silicibus commoratur, *sc.* aquila, atque inaccessis rupibus Job 39, 28) 1471 *MPKJ* V 63; Roschiedlyny aperturas (in die illa suscitabo tabernaculum David, quod cecidit, et reaedificabo aperturas murorum eius Am 9, 11) *ib.* 113; Fissuras roskoczenye aut rossyedlini (ingredietur, *sc.* homo, scissuras petrarum... a facie formidinis domini Is 2, 21) *MPKJ* V 88; Prerumpto... rossyedly⟨ną⟩ aut rostoczenim (*war. kal.*: skaza prerupta; scindetur mons Olivarum ex media parte sui ad orientem et ad occidentem praerupto grandi valde Zach 14, 4) *ib.* 116.

Rozsiepać '*rozszarpać, rozerwać, discerpere, dirumpere*': Wszythky roszyepal prorsus dimembraverat XV *p. pr. R* XVI 347; Rossyepa (*war. kal.*: roschipa) dirumpet (quoniam disrumpet illos inflatos sine voce Sap 4, 19) *MPKJ* V 74; Vt non discerpent, id est laniarent rossepaly (*war. kal.*: rosipalyby; timens tribunus, ne discerperetur Paulus ab ipsis, iussit milites... rapere eum de medio eorum Act 23, 10) *ib.* 135; Albo by vass mogl roszyepacz zęby nyedzvyedzyow drapayączych *Rozm* 628.

Rozsiepanie '*różnica zdań, rozdźwięk, dissensio, discordia*': Dissensiones rossyepanye vel nyesgotnoszczy 1437 *Wisł* nr 228 s. 86.

(Rozsierdzie) Rosierdzie *formy*: *n. sg.* rosierdzie *Fl* i *Pul* 57, 4. 68, 29. 73, 1; ~ *g. sg.* rosierdzia *Fl* i *Pul* 6, 7, *Pul* Moys 7; ~ *ac. sg.* rosierdzie *Fl* i *Pul* 36, 8; ~ *i. sg.* rosierdziem *Pul* 105, 38; rosierdzim *Fl* 105, 38, *Pul* Deut 36; ~ *l. sg.* (w) rosierdziu *Fl* i *Pul* 2, 5. 6, 1. 37, 1. 89, 7, *Pul* Hab 18. Deut 32.

Znaczenie: '*gniew, zapalczywość, wzburzenie, ira, iracundia, furor*': W roserdzu swoiem (in furore suo) zamøcy ie *Fl* 2, 5, *sim. Pul*; Gospodne, w twoiem roserdzu (in furore tuo) ne swarz me any w twoiem gnewe kazni me *Fl* 6, 1, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 37, 1; Zamøcylo se iest od roserdza (a furore) oko moie *Fl* 6, 7, *sim. Pul*; Zostan od gnewa y opusczi roserdze (furorem) *Fl* 36, 8, *sim. Pul*; Roserdze (furor) gim podlug podobenstwa wøszowego *Fl* 57, 4, *sim. Pul*; Roserdze gnewu (furor irae) twego polapi gy *Fl* 68, 29, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 73, 1; Bo seszli iesmi w gnewe twoiem a w rosyerdzu (in furore) twoiem zamoczeni iesmi *Fl* 89, 7, *sim. Pul*; Rozgnyewal sye yest roserdzyym (fu-

rore, *Pul*: roszyerdzem) gospodzyn *Fl* 105, 38; W duchu roszyerdza (in spiritu furoris Ex 15, 8, *Fl*: gnewv) twego sebraly szye wody *Pul* Moys 7; We skrzytanyu podepczesz zyemyę, w roszyerdzyu (in furore Hab 3, 12) vrzesnyesz pogany *Pul* Hab 18, *sim. ib.* Deut 32; Zęby zwyerzow wpuszczę w nye z roszyerdzym (cum furore Deut 32, 24) targayoczym na zyemy *Pul* Deut 36.

Rozsieść się *cf.* **Rozsiąść się**

Rozsiewać 1. *'siejąc rozrzucać, siać, disseminare, serere'*: Spargere, id est dissipare vel perfundere roszevacz *ca* 1500 *Erz* 85; ~ Opczoual, obchodzil sa, rosieuaiancz nasienye conversatus sparso verbi semine 1444 *R* XXIII 307; Qui autem seminat in spiritu, rossewa w dvchv swathym, de spiritu metet vitam eternam (Gal 6, 8) XV *med. SKJ* I 113.

2. *'rozszerzać, rozciągać, dilatare, extendere'*: Deinde purum derelictum per membra spargitur, *gl.* dilatatur, difunditur, extenditur roszeva są 1436 *R* XXIII 277.

Rozsiewca *'ten kto sieje, siewca, sator'*: Roszewcza seminator 1447 *R* XXII 40, *sim.* XV *med. GlWroc* 231v; Rosyewczą satorem (disperdite satorem de Babylone et tenentem falcem in tempore messis Jer 50, 16) *MPKJRp* V 56r.

Rozsiewek *'plachta używana do siania zboża, linteum, in quod sator semen spargendum ponit'*: Modo linteaminis, rosyewka, in quo ponitur semen *ca* 1450 *PF* IV 570.

Rozsiodłać *'zdjąć siodło, uwolnić od siodła (zwierzę), animali cuidam stratum demere'*: Wwyodl gy do gospodi y rosyodlal *wyelblodi (destravit camelos) *BZ* Gen 24, 32.

(Rozskwierać się) Rozskwirać się *'roztapiać się, topniejąc rozpływać się, liquescere'*: Vczinilo se iest sercze moie iaco wozk rozquiraioczy se (tanquam cera liquescens, *R* XXIV 68: rostoponi) *Fl* 21, 15, *sim. Pul.*

Rozskwirać się *cf.* **Rozskwierać się**

Rozskwrzeć się *'roztopić się, rozpłynąć stopiwszy się, liquefieri'*: Rozkwarla se (liquefacta est) zema y wszitczi, gisz *przebiwalo w ney *Fl* 74, 3, *sim. Pul.*

Rozsłać *cf.* **Rozeslać**

Rozsładzać *'czynić słodkim, słodzić, dulcem reddere'*: Hic adventus (*sc.* Christi) est dulcis, quia gracia adventus dulcorat, roszladza, homini omnem amaritudinem *ca* 1420 *R* XXIV 82.

Rozsłodzić się *'stać się słodkim, dulcem fieri'*: Roslodzy schią indulcabitur (in omni ore quasi mel indulcabitur eius memoria Ecclus 49, 2) 1471 *MPKJ* V 87.

Rozstać się *'pójść w różne strony, rozłączyć się z kimś, in diversas partes abire, ab aliquo discedere'*: Dum voluunt separari ab invicem, rostacz sya, senex ille abbas dedit benedictionem adolescenti *ca* 1500 *JARp* X 92r; Tako szye blogoslavyoną dzyevycza rostala svem (*leg.* z swem) mylem szynem *Rozm* 527.

Rozstając się *'odchodzić w różne strony, rozłączać się z kimś, in diversas partes abire, ab aliquo discedere'*: Thako s thobø sszø rostayøcz, sercze me yąnlo barzo plakacz *ca* 1428 *PF* I 481; Kako myly Iesus rozmayte rzeczy s svemy zvolyenyky movyl, rostayącz szye s nymy *Rozm* 555; Vschlyschącz zvolyenyczy svego mystrza rostayącz szye s nymy smyerczyą, stala szye svada myedzy ymy *ib.* 557.

Rozstajny *cf.* **Rozstanie 2.**

Rozstanie *formy*: *n. sg.* rozstanie XV *p. pr. PF* V 28, XV *p. pr. R* XVI 323; ~ *ac. sg.* rozstanie *Rozm* 44. 412. 557; ~ *l. sg.* (o) rozstaniu 1444 *R* XXIII 308, *Rozm* 528; ~ *l. pl.* (na) rozstaniach 1420 *JA* XII 143, 1471 *MPKJ* V 38, *ca* 1500 *JA* X 384.

Znaczenia: **1.** *'odejście od kogoś, rozłączenie, pożegnanie się z kimś, actus ab aliquo discedendi, vale dicendi'*: O mem rostanyu discessu meo (desiste discessu meo fletum dolenter fundere) 1444 *R* XXIII 308; To przeto vczynyl,... by w vszem (*pro* szvem) czyelyestnem rostanyv svemy (*leg.* z swemi) apostoly nyek⟨t⟩ore znamyona myloszyerdzya vkazal *Rozm* 528; Kako apostolovye slyszacz rostanye svem (*leg.* z swem) mystrzem poczęły szyą gadacz myedzy ssobą *ib.* 557; ~ *przenośnie 'koniec, zakończenie, finis, exitus'*: Bog wschechmogączy, yen... nylowal (*pro* myloval) rodzay y plecz czlovyeka, na skonanyv nye chczącz zagvbycz..., a tesch chczacz vczynycz rostanye on[y]ey stare zalobye, ... vczynyl mylczenye skargam y... zalobam *Rozm* 44.

2. *'miejsce gdzie się drogi rozchodzą, rozdroże, compitum'*: Na rostanach in bivio 1420 *JA* XII 143; Rostane bivium XV *p. pr. PF* V 28; Rostanye compita XV *p. pr. R* XVI 323; Na rostanyach compitis (II Reg 1, 20) 1471 *MPKJ* V 38; Rostanya XV *ex. ErzGlos* 182; Tegodlya ydzczye na rostanye vschytkych drog (ad exitus viarum Mat 22, 9), a ktorykoly naydzyeczye, vzovyczye na svaczbą *Rozm* 412; ~ *'miejsce odległe, bezdroże, locus remotus, avium'*: Motus voce canum cerws fugit, auia, rostanye (*pro* rostayne?) drogy, silue deserit, arua tenet 1466 *R* XXII 16; Illam (*sc.* mulierem) in foueam extra cimiterium, na rostanyach, tamquam canem malum Christianum proiecerunt *ca* 1500 *JA* X 384.

Rozstanowić *'ustawić w określonym porządku, ordinare, disponere'*: Rostanowylem lyvd w myescye za muri wszødi okolo (statui in loco post murum per circuitum populum in ordinem) s myeczmy *BZ* Neh 4, 13.

Rozstań *formy*: *n. sg.* rozstań *ca* 1500 *Erz* 86; ~ *l. sg.* (na) rozstani 1471 *MPKJ* V 94; ~ *n. pl.* rozstani XV *in. R* XXIV 67; ~ *ac. pl.* rozstani XV *in. R* XXIV 67, *ca* 1450 *PF* IV 578.

Znaczenie: *'miejsce gdzie się drogi rozchodzą, rozdroże, compitum'*: Quod... debent ad finem granicies inter se sypare et finere, secundum signa in arboribus excisa, qua reccius usque ad vias distinctas al. do rostamy (*pro* rostany), que dividuntur al. wslączayą szą, una de Popow ad Wrząndow et alia ad dictam Narosznicza (1444) 1482 *DokMp* III 153; In vias et sepes na szczegny, na rostany, na przecznycze (exi in vias et saepes Luc 14, 23) *ca* 1450 *PF* IV 578: Granicies in terra scopulis... sippavimus et in arboribus signis ad instar crucis factis excidimus usque ad divisionem viarum al. do rostauy (*pro* rostany), ubi eadem via dividitur 1484 *LubPodk* 99; Biuium est concursus duarum viarum rostan *ca* 1500 *Erz* 86; Triuium, vbi tres vie concurrunt rostan *ib.*; ~ *przenośnie*: Sed qui fuerunt vocati, non venerunt. Ergo misit ad biuia, na rostani, id est ad intellectum cuiuslibet hominis... Et ista est vna via... Tercia via est Sacra scriptura, sed tunc biuia, rostani, sunt gentiles, qui potuerunt dicere...: Erravimus a via veritatis XV *in. R* XXIV 67; ~ *'miejsce odległe, bezdroże, locus remotus, avium'*: Na rostany in invio (ponam in deserto viam et in invio flumina Is 43, 19) 1471 *MPKJ* V 94.

Rozstawiać *'rozkładać, rozbijać, statuere, ponere'*: Stany rostawyacz (*war. kal.*: rostawycz) castra ponere (in conspectu eius castra ponetis super mare Ex 14, 2) *MPKJ* V 16.

Rozstawić *'rozłożyć, rozbić, statuere, ponere'*: Stany rostawycz (*war. lub.*: rostawyacz) castra ponere (in conspectu eius castra ponetis super mare Ex 14, 2) 1471 *MPKJ* V 16.

(Rozstąpić się) Rozstępić się *formy*: *praes. ind. 3. pl.* rozstąpią 1471 *MPKJ* V 93; ~ *praet. 3. pl. m.* rozstąpiły XV *p. pr. R* XVI 328; ~ *plqperf. 3. sg. neutr.* jest było rozstąpiło *Gn* 174b; ~ *part. praet. act.* rozstąpiwszy *BZ* Num 16, 31.

Znaczenia: **1.** *'usunąć się na boki, discedere'*: Cdisz vøcz ony szø byly do morza przysly, tedy vøcz morze gestcy szø ono bilo na obe strone rostøpylo, tako yszecz ony szø ge byly tako szucho przesly *Gn* 174b.

2. *'pęknąć, rozpaść się, rozsunąć się, rumpi, dirumpi'*: Hic temtat fauces, dentes crepuere, rostapyly szyą, retecti XV *p. pr. R* XVI 328; Tedi richło iakos przestal movicz, *rosstopywszi syø *zemyø (dirupta est terra) pod nogami gych a odtworziwszi vsta swa, pozarla ge *BZ* Num 16, 31.

3. *(o uszach, de auribus) 'otworzyć się, odzyskać zdolność słyszenia, se aperire, facultatem audiendi recuperare'*: Rostampyą schą patebunt (aures surdorum patebunt Is 35, 5) 1471 *MPKJ* V 93.

Rozstępić się *cf.* **Rozstąpić się**

Rozstrzygać *'porozcinać, dissecare'*: Przeto Amom oblisyl slugy Dauidowi a ogolyl, a rostrzigal gich suknye (praecidit tunicas eorum) ot gich byodr az do nog *BZ* I Par 19, 4.

Rozsuć, Rozsuć się *formy*: *inf.* rozsuć 1398 *Pyzdr* nr 65; ~ *praet. 3. sg. m.* rozsuł *Rozm* 71. 210; *f.* rozsuła jest (1421) *MMAe* XVII 188; *3. pl. m.* rozsuli 1428 *ArchCastrCrac* III 59, 267, *BZ* I Par 14, 9. 13. II Par 28, 18; rozsuli *a.* rozsuły *BZ* II Par 25, 13; rozsuły *Rozm* 91; ~ *part. praet. pass. l. sg. f.* (po) rozsutej 1426 *AKPr* VIII a 167; *n. pl. f.* rozsuty 1424 *AKPr* VIII a 164; ~ *praes. pass. 3. sg. f.* jest rozsuta 1416 *Kościan* nr 591; *3. pl. f.* rozsuty są *Fl* i *Pul* 140, 9.

Znaczenia: **1.** *'rozrzucić (na pewnej przestrzeni), disicere, dissipare (in aliquo spatio)'*: Roszuty *so wsytky koszcy nasze podłuk pekla (dissipata sunt ossa nostra secus infernum) *Fl* 140, 9, *sim. Pul*; Czy, czo pyenyądze przemynały, ym wschytky pyenyvdze rosul (nummulariorum effudit aes Jo 2, 15) y stoły przevroczyl *Rozm* 210; ~ *'przez rozrzucenie zniszczyć, zrównać z ziemią, disiciendo, dissipando violare, destruere, coaequare'*: Yaco voszni s paniczi casal copecz rosucz 1398 *Pyzdr* nr 65; Domina Anna veniens cum suis hominibus dissipauit ac destruxit, rosula yest, eosdem monticulos seu granicias (1421) *MMAe* XVII 188; Yze tha pani byla w dzersenu they dzedzyni Dalowathky pirwey, nisli granicze rosuthy medzi Zambrcza a Dolowathky 1424 *AKPr* VIII a 164; Yze po rosuthey graniczy rosill wodø gualtem starego (*leg.* z starego?) rzeczyska 1426 *ib.* 167; Pro eo, quia granicies vlg. kopcze IX destruxerunt et resippauerunt vlg. rosuli 1428 *ArchCastrCrac* III 59, 267.

2. *'sypiąc kopce graniczne oddzielić, terminis ponendis dividere'*: Jako Grunowo dzedzina ne yesth roszdzelona any copczy roszuta 1416 *Kościan* nr 591.

3. rozsuć się *'zawalić się, rozpaść się, rozlecieć*

się, corruere, dilabi': V Rzymye kosczyol myr vczvany vtenczass szye roszvl (templum corruit) *Rozm* 71; Yako eypskye baluany rosvly szye (quod idola Aegyptiorum ceciderunt), kyedy wschedl Iesus v zyemyą eypską *ib.* 91.

4. rozsuć się *'rozbiec się w różne strony, diffugere'*: Zatim Filystiny prziszedszi rosuły syø (diffusi sunt) w doli Raphaym *BZ* I Par 14, 9, *sim. ib.* 14, 13; Ale ona woyska, iøsz bił nawrocył Amazias, abi s nym nye gezdziła ku pobyczv, rosuły syø (exercitus... diffusus est) po myescyech Iuda ot Samaricy az do Beterona *BZ* II Par 25, 13; Ale Filysteyscy rosuły syø (diffusi sunt) po myescyech polnich a na południe Iuda *ib.* 28, 18.

Rozsypać *formy*: *praes. ind. 1. sg.* rozsypię 1471 *MPKJ* V 116, *Pul* 88, 33; *2. sg.* rozsypiesz XV *med. GlWroc* 86r; *3. sg.* rozsypie 1425 *KsMaz* II nr 1013, *Sul* 70, *BZ* Ex 9, 8, *Dział* 60, XV *p. post. GlKórn* II 191; rozsypa *Fl* i *Pul* 32, 10. 147, 5, 1471 *MPKJ* V 74, *MW* 133b, *Rozm* 300. 371; *3. pl.* rozsypią 1471 *MPKJ* V 98. 115; ~ *imper. 2. sg.* rozsypi *Fl* i *Pul* 67, 34; ~ *aor. 3. sg.* rozsypa *Fl* 52, 7; ~ *inf.* rozsypać 1425 *KsMaz* II nr 1013, *Sul* 37, 1461 *KodPol* II 524; ~ *praet. 1. sg. m.* -(c)m rozsypał 1438 *Pozn* nr 1597, *Rozm* 490; *2. sg. m.* rozsypałeś 1458 *AGZ* XII 435; -ś rozsypał *Rozm* 490; *3. sg. m.* rozsypał *Fl* i *Pul* 111, 8, 1404 *KsZPozn* nr 1859, 1409 *Piek* VI 381, *etc.*; *f.* rozsypała 1403 *Piek* VI 180; *2. pl. m.* rozsypaliście 1481 *AGZ* XVIII 224; *3. pl. m.* rozsypali są 1448 *LubPodk* 30; rozsypali (1415) *DokMp* V 157, 1461—7 *Serm* 91v, *MW* 39b; ~ *condit. 3. pl. m.* rozsypaliby 1471 *MPKJ* V 135; ~ *part. praet. pass. n. sg. neutr.* rozsypano 1405 *KsZPozn* nr 2361; *ac. sg. m.* rozsypany 1474 *AGZ* XVIII 87; *n. pl. m.* rozsypani XV *med. GlWroc* 58v; *n. a. ac. pl. m.* rozsypane 1427 *ArchTerCrac* CXCVI 89, 17; ~ *praet. pass. 3. pl. m.* są byli rozsypani *Rozm* 441.

Znaczenia: **1.** *'rozrzucić a. rozrzucać (na pewnej przestrzeni), disicere, dissipare (in aliquo spatio)'*: Bo bog rosypa (*Pul*: rostargł yest) coszczi gich (dissipavit ossa eorum), gisz ludu lubi sø *Fl* 52, 7; Rosypał (dispersit), dał gest vboghym *Fl* 111, 8, *sim. Pul*; Gensze dage snegh yako wellnø, mglø yako popyol rosypa (qui... nebulam... spargit) *Fl* 147, 5, *sim. Pul*, *MW* 133b; Weszmyczye pełni røcze popyola s komyna a rosypye gy (spargat illum) Moyszesz w nyebo przed ffaraonem *BZ* Ex 9, 8; Szedw richło odtød y rosipał popyol gych (*sc.* ołtarzow, dispersit cinerem eorum) w potok Cedron *BZ* IV Reg 23, 12; Na rovyech tich, ktorzi biły obyatovacz gym obikły, gich (*sc.* ołtarzow) złomki rosipał (fragmenta dispersit) *BZ* II Par 34, 4; Roschypyą expandent (eicient ossa regum Iuda... et expandent ea ad solem et lunam Jer 8, 2) 1471 *MPKJ* V 98; Roschipyą dispergam (dispergam super vultum vestrum stercus solemnitatum vestrarum Mal 2, 3) *ib.* 116; Ktory se mną nye zbyra, rosypa (dispergit Luc 11, 23) *Rozm* 300, *sim. ib.* 371; Panye,... znyes, gdzyesch nye szyał, a zbyrasch, czegosz nye roszypał (ubi non sparsisti Mat 25, 24) *ib.* 490; Sną ya, gdzyem nye szyał, a zbyram, czegom nye roszypał (ubi non sparsi Mat 25, 26) *ib.*; ~ *'roztrwonić, perdere, dissipare, profundere'*: Et hic diffamatus est apud illum, quasi dissipasset bona ipsius ysze roszipał yego yemene (Luc 16, 1) *ca* 1420 *R* XXIV 84; ~ *'przez rozrzucenie zniszczyć, zrównać z ziemią, disiciendo, dissipando violare, destruere, delere, coaequare'*: Yaco Iarochna poslała swe ludzi... i rosipała copcze s prawem vsutc 1403 *Piek* VI 180; Pendet terminus inter Climcam... et Cussonem... pro scopulis, quos dixit super ipsum, quod ipsos frangerat vlg. rosipał 1404 *KsZPozn* nr 1859; Petrus... recognovit, quod *dextruxerunt vlg. rosipano viginti octo cumolos vlg. copce, qui fuerunt inter Lubossina hereditatem minus iuste sipati vlg. sypani 1405 *ib.* nr 2361; Si... Iohannes fecit accionem super Stanislaum... pro scopulo tantum vlg. o copecz et quod ipsum dispargeret vlg. rossipał 1409 *Piek* VI 381; Ysze pan Ligasez nye wyszegł copczew a drugich nye rosypał myedzy Rchowem a myedzy Galczynem 1422 *Kal* nr 667; Przedbor... obligavit se dissipare al. rossipacz granicias super Quathonewo... et cum dissipabit, *rossippe, tunc... Iacobus... debet iuramentum prestare 1425 *KsMaz* II nr 1013; Roszipane *cobhcze 1427 *ArchTerCrac* CXCVI 89, 17; Jszem ja starego copcza nye rossipał a nowego nye wsuł 1438 *Pozn* nr 1597; Quia superequitavit ad ipsius hereditatem et sippavit al. vsypał tres gades al. copcze violenter novas et quartum antiquum gadem transfodit al. rosypał 1443 *AGZ* XIV 98; Thą vyną vpadnye,... kthokole trzy kopcze... rosypye (dissipaverit) *Sul* 70, *sim. Dział* 60; Quia tu violenter... superequitasti... super villam ipsius... et ibi... aggerem extirpasti al. rosypałesz 1458 *AGZ* XII 435; Aggeremque consipatum totaliter, plenarie et extoto destruere, dissipare al. rosipacz (*sc.* debet) 1461 *KodPol* II 524; Ibi in eodem prato vidit scopulum destructum perfossatum al. roskopany et rossypany 1474 *AGZ* XVIII 87; Dissipastis al. rosipałiszczye i roskopały triginta scopulos granicia-

les al. copczow granicznych 1481 *ib.* 224; ~ Edificavit excelsa, que dissipaverat, rossipal, Ezechyas, pater eius (IV Reg 21, 3) XV *med. GlWroc* 66r.

2. *'zmusić do rozejścia się, rozpędzić, rozgonić, rozprószyć, dispergere, dispellere, dissipare'*: Rosipi pogani (dissipa gentes), gisz chczø boiow! *Fl* 67, 34, *sim. Pul*; Fecit potenciam in brach⟨i⟩o suo, dispersit, roszypal, superbos mente cordis sui (Luc 1, 51) XV *med. GlWroc* 58r; Exurgat deus et dissipantur (*pro* dissipentur) rosszypany, inimici eius (Psal 67, 2) *ib.* 58v; Myly Iesus myal vmrzecz... nye telko za lud, ale by syny boze, ktorzy ssą byly rozploscheny albo rosypany (qui erant dispersi Jo 11, 52), by ye zebral v yedno *Rozm* 441; ~ *'pojechać w różne strony, discedere'*: Diffundantur rosproschą schą aut roszipyą (diffundentur equites eius Hab 1, 8) 1471 *MPKJ* V 115; ~ *przenośnie*: Tristiciam in homine dissoluit roszype XV *p. post. GlKórn* II 191; ~ rozsypać od *kogoś 'odsunąć, oddalić, amovere, amandare'*: Ale myloszyerdzya mego nye rossypę (*Fl*: ne rozproszø) od nyego (misericordiam... meam non dispergam ab eo) *Pul* 88, 33.

3. *'sypiąc kopce graniczne oddzielić, terminis ponendis dividere'*: Groth... et... Nyewstopius... recognoverunt, quia inter hereditates suas... granicies perpetuas dissipaverunt et dislixerunt vlg. rosipali y rozyechali (1415) *DokMp* V 157; Domina Pothna cum filiis suis... ex una parte et dominus Vilam ex alia parte Massanow et Messow vlg. rossipali są graniczamo (*pro* graniczamy) incipiendo a limita vlg. od granice Sczepanowky 1448 *LubPodk* 30.

4. *'unieważnić, zerwać, złamać, rescindere, rumpere, violare'*: Gospodzin rosipa radø ludzskø (dissipat consilia gentium) *Fl* 32, 10, *sim. Pul*; Franciszek kona y szvka, abi mogl rosypacz ten targ (quod possit rescindere eandem venditionem, *Dział* 26: chczal targ wzrzvczycz), gdisz przes thako wyeliki czasz nye bilo szą gemv wszystko s pelna stalo zaplaczenye *Sul* 37; Transgressi sunt leges, mutauerunt ius, dissipauerunt fedus sempiternum rossipali nieveczni (*pro* mir veczni) 1461—7 *Serm* 91v; Czas czinyenia, panie, rosipali (*Fl*: rospostrzely sø, *Pul*: rostargali sø) zakon twoy (dissipaverunt legem tuam Psal 118, 126) *MW* 39b.

5. *w błędnym przekładzie 'rozszarpać, rozerwać, discerpere, dilacerare'*: Roschipa (*war. lub.*: rossyepa, *mamotrekt kapitulny*: rozsapa) dirumpet (quoniam disrumpet illos inflatos sine voce et commovebit illos a fundamentis Sap 4, 19) 1471 *MPKJ* V 74; Vt non discerpent rosipalyby (*war. lub.*: rossepaly, *mamotrekt mikułowski*: aby nebyl rozsapan; et cum magna dissensio facta esset, timens tribunus, ne discerperetur Paulus ab ipsis, iussit milites... rapere eum de medio eorum Act 23, 10) *ib.* 135.

6. rozsypać się *'żyć rozpustnie, effuse, immodice, intemperanter vivere (?)'*: Usquequo deliciis disolveris, rossypesz ⟨się?⟩, filia vaga? (Jer 31, 22) XV *med. GlWroc* 86r.

Rozsypanie 1. *'rozrzucenie, zniszczenie, actus disiciendi, dissipandi, violandi, destruendi'*: Quia tu violenter... supercquitasti... super villam ipsius... et ibi... aggerem extirpasti al. rosypalesz..., qua dissipacione al. rosipanim dampnificasti ipsum 1458 *AGZ* XII 435.

2. *'rozpadnięcie się, obrócenie się w proch, dirumpi, dilabi, pulverem fieri (sensu subst.)'*: Que (*sc.* virgo Maria) concepit sine corrupcione..., obiit sine incineracione vmerla cro⟨mie⟩ rossipana (*war. ib.* 443v: rosprosszena) 1461—7 *Serm* 442v.

3. *'śmierć, mors'*: Cupio dissolvi, roszypana, et esse cum Christo XV *med. GlWroc* 70v.

4. *'roztargnienie, animus alienis rebus districtus, distentus, non attentus'*: Evagacio nedbane, rosipane misli 1434 *PF* V 31.

Rozszacowanie *'określenie wartości czegoś, oszacowanie, aestimatio, praetium constitutum'*: Bracza rodzona... syostram kaszdey po czterdzeszcy grzywien mayą dacz, a to acz bądze wielkye gymyenye. Ale gdy bądze rowne gymyenye, tedy podług rosaczowanya (fiat aestimatio, *Sul* 57: obszaczowanye) częszczy, ktora na nye slusza, pyenyadzmy ma bycz dano *Dział* 53.

(Rozszerzać) Rozszyrzać, Rozszyrzać się 1. *'czynić szerszym, rozkładać na większej przestrzeni, latiorem reddere, in maiore spatio extendere'*: Omni uento confluctuans continue fluida spargitur, *gl.* dilatatur roszyrza ⟨się⟩, maris vnda 1436 *R* XXIII 277; Roschyrzayą (dilatant Mat 23, 5) sve podolky *Rozm* 417.

2. *'stawiać daleko (od siebie), rozstawiać, seorsum collocare, seiungere'*: Si quis equus diversimode infirmatur et extendit pedes a se vlg. roszyrza, isti minue venam in cote, vlg. na cocze, et sanatur *ca* 1500 *JA* IV 89; ~ *Roszirziasz eleuas 1440 *R* XXV 242.

3. rozszyrzać się *'pogrążać się, nurzać się w czymś, se immergere in aliquid'*: Vere diligimus (*sc.* deum), si a nostris nos voluptatibus coartamus. Nam qui adhuc per illicita desideria diffluit, rosdrzucza ⟨się⟩, roszyrza ⟨się⟩, profecto deum non amat XV *ex. MPKJ* II 326.

Rozszerzenie, Ozszerzenie *czy* **Ozszyrzenie, Rozszyrzenie 1.** *'rozprzestrzenienie, powiększe-*

nie zasięgu, actus extendendi, dilatandi': Vosz⟨y?⟩rzenye dilatacio 1441 *R* XXV 268; Roscherzenye dilatatio *ca* 1500 *Erz* 86; ~ ⟨N⟩ye ma bycz za dzyw, acz podług rosyrzenya czasow (secundum temporum varietatem, *Sul* 6: podług myenyenya czassow) obyczage albo vloszenye lvdskye syą odmyenyłoby *Dział* 6; ~ Blogoslawyony w roszyrzenyv (in latitudine) Gad *BZ* Deut 33, 20.

2. '*rozpowszechnienie, actus divulgandi*': Roszyrzenye diwlgacio XV *p. post. Zab* 522.

Rozszerzyć, Rozszyrzyć *formy*: *praes. ind. 1. sg.* rozszyrzę *BZ* Ex 34, 24; *3. sg.* rozszyrzy 1434 *PF* V 31, *BZ* Deut 19, 8; ~ *imper. 2. sg.* rozszyrzy *Fl* 35, 11, *Fl* i *Pul* 80, 9, *BZ* Gen 9, 27; ~ *inf.* rozszyrzyć *BZ* Gen 32, 12, *ca* 1455 *JA* XIV 493, *ca* 1500 *JARp* X 69v; rozszerzyć *ca* 1500 *Erz* 86; ~ *praet. 1. sg. m.* rozszyrzył jeśm *Fl* 87, 10; rozszyrzyłeśm *Pul* 87, 10; *2. sg. m.* rozszyrzył jeś *Fl* 17, 40, *Fl* i *Pul* 4, 1. 118, 32; rozszyrzyłeś *MW* 8a, *Pul* 17, 40; *3. sg. m.* rozszyrzył *BZ* Judith 10, 4, 1471 *MPKJ* V 114; *f.* rozszyrzyła *Gn* gl. 150b, 1471 *MPKJ* V 22, *Rozm* 781; *1. pl. m.* rozszyrzyli jesmy *Fl* 43, 22; *3. pl. m.* rozszyrzyli są *Fl* 34, 24; rozszyrzyli XV *med. R* XXIV 360, *Pul* 34, 24; *neutr.* rozszyrzyła są *Fl* Ann 2; rozszyrzyła *Pul* Ann 2; ~ *plqperf. 3. sg. neutr.* jest było rozszyrzyło *Gn* 2b; ~ *condit. 3. sg. m.* -by rozszyrzył *BZ* I Par 18, 3; ~ *part. pract. act.* rozszyrzyw *BZ* III Reg 17, 21; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* rozszyrzon *Pul* Deut 22; *g. sg.* rozszyrzonego 1471 *MPKJ* V 49; *f.* rozszerzonej XV *p. post. PF* III 288; *ac. sg. f.* rozszyrzoną *Pul* 79 arg.; *i. sg. neutr.* rozszyrzonym *BZ* Num 17, 8; *n. pl. f.* rozszyrzone *ca* 1500 *JA* X 383; ~ *praes. pass. 3. sg. neutr.* bywa rozszyrzono XV *ex. MacDod* 148; ~ *fut. pass. 2. sg. m.* będziesz rozszyrzon *BZ* Gen 28, 14.

Znaczenia: **1.** '*uczynić większym, szerszym, powiększyć czegoś obszar, zasięg, ilość, rozłożyć na większej przestrzeni, maiorem, latiorem reddere, spatium, numerum alicuius rei maiorem facere, in maiore spatio extendere*': Roszirzi (praetende, *Pul*: pokazy), gospodne, miłoserdze twoie wedzøczim cze *Fl* 35, 11; Roszyrzi (dilatet), boze, Iafeta, acz przebiwa w przebitku Semowem *BZ* Gen 9, 27; Bødzesz roszyrzon (dilataberis) na wschot sluncza y na zachod *ib.* 28, 14; Boss ti, panye boze, mowył, ze my chcesz dobrze vczynycz a roszyrzycz (locutus es, quod... dilatares) syemyø me yako pyasek w morzu *ib.* 32, 12; Gdisz wiszonø pagani od twego licza a roszyrzøø (cum... dilatavero) granycze twe, nyszadni nye bødzye sze przeczywycz szyemy twey *BZ* Ex 34, 24; Nalasł (*sc.* Mojżesz)... rosgø Aaronowø... *rosquitayøcza syø pøkowim, *zyawyacz syø quecze, gesz to liscim roszirzonim w migdali stworzoni sø (qui, *sc.* flores, foliis dilatatis in amygdalas deformati sunt) *BZ* Num 17, 8; Gdisz roszirzi (cum... dilataverit) pan bog twoy myedze twe,... da tobye wszistkø zemyø *BZ* Deut 19, 8; Tegosz czasu pobył Dauid krolya Adadezera... wloscy..., gdi bił vigechał, abi roszirził swe panstwo az do rzeki Eufraten *BZ* I Par 18, 3; Przeto pan wszitkø tø krasø na nyey roszirzil (ampliavit), abi nyeprzirownanø krasø wszech oczima bila vkazana *BZ* Judith 10, 4; Pretendere przemislacz *naproth, roszszyrzycz *ca* 1455 *JA* XIV 493; Ten psalm powyada, yze Xpus... zbornø wynnyczę po wszemu szwyatu rosszyrzonø brony *Pul* 79 arg.; Rostyl iest mylosny y wyrzgnøl, rostyl vtuczon, rozszyrzon (dilatatus Deut 32, 15), został boga, stworzyczyelya swego *Pul* Deut 22; Misteria suscipe sacre eclesie, *gl.* diffuse sancte eclesie *roszyeronyey XV *p. post. PF* III 288; Bo yako srzebro albo slotho mlothem kuyącz barzo byva roszyrzono, thak y myloscz w przeczyvnosczy szą dosvyathczą y mnoszy XV *ex. MacDod* 148; Roscher⟨z⟩ycz dilatare *ca* 1500 *Erz* 86; ~ Tesczy tho giste veszele gestcy szø ono bilo do szapada sluncza tako roszyrzylo *Gn* 2b; Rosyrzi *swø delectabit (*pro* dilatabit?) 1434 *PF* V 31; Roschyrzila schą (*war. lub.*: rosz[y]lylą ⟨się⟩) infusa (immundum iudicabit..., quod infusa sit in superficie vestimenti vel per totum lepra Lev 13, 55) 1471 *MPKJ* V 22; Alye to (*sc.* twierdzenie) yest błąd barzo vyelyky, yze ('ponieważ') mocz boga vschechmogączego ku svemv ('wszemu') stvorzenyv tako duchovnemv yako svyeczkyemv roschyrzyla szye *Rozm* 781; ~ *w użyciach poetyckich*: Wisłuszał me bog... y w zamøtcze *roszszisził ies (dilatasti, *Pul*: rosszyrzył yes) me *Fl* 4, 1; Roszirzil ies (dilatasti, *Pul*: rosszyrzilesz) chodi moie pode mnø *Fl* 17, 40; Drogø kazny twoych beszał gesm, gdy roszyrzył ges (cum dilatasti, *Pul*: rosszyrzył yes, *MW* 8a: roszirziles) serczе moge *Fl* 118, 32; Nynie, swianti nam duchu,... raczi richło właacz se w naszem *roszrzezoni serczu (dignare promptus ingeri nostro refusus pectori) *MW* 22b.

2. '*rozsunąć, rozstawić, extendere, seiungere, seorsum collocare*': Manus suas extendit rosirzila (*sc.* św. Jadwiga) *Gn* gl. 150b; Acz roszirzili iesmi (si expandimus, *Pul*: aczły wznyeszlysmy) røcze nasze ku bogu czudzemu, *wszago bog szukacz bødze tich, on wem we scricza

sercza *Fl* 43, 22; Volal k tobe, gospodne, wszego dna, roszirzil iesm (expandi, *Puł*: rosszyrzylesm) røcze moie *Fl* 87, 10; O wlnerate manus domini mei, quibus creata sunt omnia, quando exstense, roszyrzone, estis ad amplexandum me *ca* 1500 *JA* X 383; Propter me... istas sanctissimas manus extendere voluisti raczyles rosyrzycz *ca* 1500 *JARp* X 69v; ~ Expansus roswyodl sk⟨r⟩zydle aut rossyrzyl (*war. kal.*: roschirzil; bruchus expansus est et avolavit Nah 3, 16) *MPKJ* V 114; ~ Roszirzili sø (dilataverunt, *Puł*: roszyrzyly) na mø vsta swoia *Fl* 34, 24; Ya zaprawdø iesm gospodzin bog twoy,... roszirzi (dilata, *Puł*: rosszyrzy) vsta twoia a *napelno ie *Fl* 80, 9; Roszyrzyla sø sye (dilatatum est I Reg 2, 1, *Puł*: rosszyrzyla sze) vsta moya na neprzyyaczele moge *Fl* Ann 2; ~ Roszirzyw syø (expandit se) y poloszil syø (*sc.* Helijasz) na dzecyøczv *BZ* III Reg 17, 21; Roschirzonego *repandibilis (labium illius, *sc.* maris, erat quasi labium calicis vel repandi lilii II Par 4, 5) 1471 *MPKJ* V 49.

3. *'rozpowszechnić, rozgłosić, divulgare'*: Divulgabant roszyrzyly a wzyawyly XV *med. R* XXIV 360.

Rozszykować *'przygotować, rozporządzić, pokierować, apparare, praecipere, regere'*: Raczy przy[a]gyacz myeszkanya albo czaszy nasze w thwem pokoyv roszykovacz, rosgodzycz, srządzycz (ut... dies nostros in tua pace disponas, *Msza* I. VIII: racz sdrządzycz, III: roszgodz albo sądzy, IV: roszlosch, rospraw, V: *roskodzycz, rosloszisz, VII: aby... rozgodzyl, XII: roszgodz) 1456 *Msza* VI s. 261, *sim.* XIV.

Rozszyrzać *cf.* **Rozszerzać**

Rozszyrzenie *cf.* **Rozszerzenie**

Rozszyrzyć *cf.* **Rozszerzyć**

Rozściegnąć *'rozstrzygnąć, zadecydować, decernere, constituere'*: A przetho my, Kazymyrz,... baczącz, ysz... vyelye rzeczy w szandzech... o thenze ysti vczinek gynako a rosmagycze rosczeghnoni a zkazani bywayą (vario et diversimodo deciduntur, *Dzial* 6: rozmagycze sądzą),... vmislylysmi *Sul* 6; Cząnstą roszmową myedzy naszymy poddanymy o granycze w dzedzynach gych, bi bili rosczegnony (super limitibus in hereditatibus ipsorum distinguendis), wyelk⟨ie⟩ skargy powstayą *Sul* 21; My w thakey przythczy mislylismi rosczegnącz (credimus distinguendum, *Dzial* 23: my... rozgodzili), ysz myeny-li Ian, ysz... Pyotr szą sam vrenil, thedi Ianowo swyadeczstwo ma bicz przipvsczono *Sul* 34.

Rozśmiać się *'wybuchnąć śmiechem, risum tollere'*: To Sara vsliszewszy roszmyala syø (risit) *BZ* Gen 18, 10.

Rozświecić *'oświetlić, illuminare, illustrare'*: Rosweczili sø (illuxerunt, *Puł*: poszwyeczyly) blyzkawicze twoie *okrogu zeme *Fl* 76, 18; ~ *w użyciu poetyckim*: Roszwyeczy (illumina, *Fl*: oswecy) oczy moye, bych nyegda nye usnął we szmyerczy *Puł* 12, 4.

Roztaczać *'rozlewać, wylewać, diffundere, effundere'*: Extunc magister iunior debet eis... cervisiam portare..., nec eciam eandem cervisiam refundere vlg. rostaczacz inutiliter de vase debet 1471 *AGZ* VI 144.

Roztajać *'stopić się, zmienić się w płyn, liquefieri'*: Spadl grad sylny, myedzy tym spadl obrazek z obloky... a tak on obraz nyodyedney (*i. e.* od nijednej) gorączoscy nye rostayal (non... solvebatur) *Rozm* 71; ~ *przenośnie 'ulec zniszczeniu, zagładzie, dissolvi, frangi, deleri'*: Rostagyacze disoluenda (adveniet autem dies domini..., in quo caeli... transient..., cum igitur haec omnia dissolvenda sint, quales oportet vos esse in sanctis conversationibus! II Pet 3, 11) 1471 *MPKJ* V 137.

Roztapiać *'czynić miękkim, płynnym, tu przenośnie: czynić słabszym, mollem, liquidum facere, hoc loco translate: infirmiorem reddere'*: Czlovyeczenstvo varovalo szye albo balo smyerczy, bostwo yą vybralo. Tegodlya strach przycz⟨i⟩sznyenya okropney smyerczy począla rozvmnoscz roztąpyacz yego *Rozm* 605; ~ Robusti viri tanquam cera liquescant yako wosk se rostapyayącz XV *med. SKJ* V 279.

Roztarchały *'rozproszony, rozrzucony, dispersus, dissipatus'*: Dispersa (*sc.* comas) rostarchala XV *p. pr. R* XVI 344.

Roztargać *formy: praes. ind. 1. sg.* roztargam 1471 *MPKJ* V 88; *3. sg.* roztarga 1471 *MPKJ* V 33; ~ *imper. 1. pl.* roztargajmy *Puł* 2, 3; ~ *part. praes. act. adi. g. pl. m.* roztargających *Puł* 34, 12; ~ *inf.* roztargać 1457 *PF* V 14, *Dzial* 9; ~ *praet. 3. sg. m.* roztargał *BZ* III Reg 13, 26; *f.* roztargała 1500 *ListTat* 175; *3. pl. m.* roztargali są *Puł* 118, 126; roztargali 1427 *Kościan* nr 1307; ~ *condit. 3. pl. m.* -by roztargali *Dzial* 9, *Rozm* 628; ~ *part. praet. pass. n. sg. f.* roztargana *BZ* Nah 2, 10; *n. pl.* roztargane 1466 *R* XXII 13; ~ *condit. pass. 3. pl. m.* -by byli roztargani *BZ* I Par 20, 3.

Znaczenia: **1.** *'siłą rozerwać na części, rozedrzeć, zburzyć, zniszczyć, divellere, discerpere, rumpere, destruere'*: Dal gy (*sc.* męża bożego) pan lwowy y rostargal gy (confregit eum) y zabyl *BZ* III Reg 13, 26; Kazal... okowanimy wozi przes nye (*sc.* lud) geszdzicz tak, abi bily

rostargany (ut dissecarentur) *BZ* I Par 20, 3; Rozmyotana a rozdarta y rostargana (dissipata est et scissa, et dilacerata, *sc.* Ninive) *BZ* Nah 2, 10; Rostargacz diripere 1457 *PF* V 14; Viscera trita, *gl.* lacerata rostargane, fluunt 1466 *R* XXII 13; Rostarga discerpet (dilaceravit, *sc.* Samson, leonem... in frusta discerpens Jud 14, 6) 1471 *MPKJ* V 33; Rostargam diruam (diruam maceriam eius, *sc.* vineae, et erit in conculcationem Is 5, 5) *ib.* 88; Rostargaymy (dirumpamus, *Fl*: rostarguymy) przekowy gych *Pul* 2, 3; Vschakoz vydzyczye, yze ssam Cristus... by mogł na vass pusczycz lwy, yschby vass rostargaly *Rozm* 628; ~ Rostargali sø (dissipaverunt, *Fl*: rospostrzely sø) zakon twoy *Pul* 118, 126.

2. *'bezprawnie rozdzielić (między siebie), zrabować, illegitime dividere (inter se), diripere'*: Jaco mv karczmarky gego nye wignaly... any mv gey rostargaly dla pywa gey nyezapłaczenya 1427 *Kościan* nr 1307; Vstawyamy, aby ⟨gdy⟩ sądza abo wogewoda... zaklad weszmye o wyną..., tho gest konye abo gynsze bydlo, abo ktorekole gynsze rzeczy, nye mayą rozstargacz (non distrahendo vel dividendo, *Sul* 22: nye przedayącz) any dzelicz myedzy sobą... Paklibi czy ysczy sądze... zaklady przed czasem vstawyonym myedzi sobą rozstargali (si... diviserint aut dissipaverint vel etiam alienaverint, *Sul* 22: paknyąlybi... roszdzelily alybo rostrwanyli, alybo... oddalyly), tedi... s szkodą podlug osaczowanya mayą odloszycz *Dział* 9; Wytargayącz... vbogyego od rostargayączych (a diripientibus, *Fl*: od chwataiøczich) gy *Pul* 34, 12; W Zawolskyey ordze rosstargnąły szyą *(leg.* są*?)* panovye myedzy ssobą y zabraly bazar, y s polovicą bazarv poschly do Czirkass. Drvga polovicza rosstargala szyą myedzy gymy 1500 *ListTat* 175.

Roztarganie *'grabież, rabunek, direptio, spoliatio'*: Byada myastu krewnemv, wszitko lszø rostarganya pelne (universa mendacii dilaceratione plena) *BZ* Nah 3, 1.

Roztargnąć *formy*: *praes. ind. 3. sg.* roztargnie *ca* 1500 *R* XLVII 368; ~ *inf.* roztargnąć *ca* 1500 *Erz* 87; ~ *praet. 2. sg. m.* roztargł jeś *Fl* 73, 16, *Fl* i *Pul* 115, 7; jeś roztargł *Pul* 73, 16; *3. sg. m.* roztargnął jest *BZ* I Reg 15, 28; roztargł jest *Pul* 52, 7; roztargnął XV *med. R* XXV 158; *1. pl. m.* roztargnęlismy *BZ* Deut 3, 7; ~ *part. praet. act.* roztargnąwszy *MPKJ* V 26; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* roztargnion 1436 *R* XXIII 276; *f.* roztarżona XV *in. R* XXIV 63; roztargniona 1451 *R* XXII 42; *g. a. ac. sg. m.* roztargnionego XV *med. R* XXV 155; *i. sg. f.* roztarżoną XV *med. R* XXII 242; ~ *praes. pass. 1. sg. m.* bywam roztargnion 1466 *R* XXII 19; *3. pl. m.* roztargnieni są 1471 *MPKJ* V 26.

Znaczenia: **1.** *'siłą rozerwać na części, rozedrzeć, zniszczyć, divellere, discerpere, rumpere, delere'*: Ti rostargł ies (dirupisti, *Pul*: yes rostargł) studne y strume⟨nie⟩ *Fl* 73, 16; Rosztargł ges (dirupisti) okowy moge *Fl* 115, 7, *sim. Pul*; Planum diruit rostargnal XV *med. R* XXV 158; ~ Lucerna enim corporis tui est oculus tuus et idcirco eum si clauseris, statim offendiculis dirrutus, *gl.* diruptus rostargnon, in tenebris confunderis 1436 *R* XXIII 276.

2. *'bezprawnie rozdzielić (między siebie), zrabować, illegitime dividere (inter se), diripere'*: Alc dobitek y plon mye⟨s⟩czki rostargnølissmi (diripuimus) *BZ* Deut 3, 7; Rostargnøl gest (scidit) pan krolewstwo israhelske ot cyebye dzisz *BZ* I Reg 15, 28; ~ W Zawolskyey ordze rosstargnąły szyą (*leg.* są*?*) panovye myedzy ssobą y zabraly bazar, y s polovicą bazarv poschly do Czirkass. Drvga polovicza rosstargala szyą myedzy gymy 1500 *ListTat* 175.

3. *'rozproszyć, rozsiać, dispellere, dissipare'*: Bo bog rostargł yest (dissipavit, *Fl*: rosypa) koszczy gych *Pul* 52, 7; ~ *przenośnie*: *'rozproszyć myśli, chęci, czynić niezdecydowanym, animum alicuius turbare, distractum, dubium reddere'*: Et sic eos semper remordet consciencia sua, quia est distracta, rostarszona, dyabolus... adhuc dat distraccionem homini XV *in. R* XXIV 63; Reddit distractum rostargnonyego (*pro* rostargnyonego) XV *med. R* XXV 155; Mens anceps rostargnyona 1451 *R* XXII 42; Nocet homini eciam soli, quia hominem diversificat ad hec vel illud, id est rostargne *ca* 1500 *R* XLVII 368.

4. *'sklócić, discordes reddere, dissociare'*: Spocoyny sluną, gisch napyrwey w swem syerczu, daley myedzi bracziczą rostarszoną czinyą pocoy XV *med. R* XXII 242; ~ być roztargnionym we zwadę, roztargnąć się we zwady *'burzyć się, buntować się, wadzić się, seditiosum esse, discordiam movere'*: Rostargnycny *schią we sfadą (*war. lub.*: rosztargnąwszy szą w[y]e swady) versi in sedicionem (convenerunt, *sc.* filii Israel, adversum Moysen et Aaron et versi in seditionem dixerunt Num 20, 3) 1471 *MPKJ* V 26.

5. *'dręczyć, gnębić, vexare, torquere, cruciare'*: Sed cum perpendo mala, quc dimissa rependo,... confundor, *gl.* ego pecator tribulor byvam rostargnyon, multum 1466 *R* XXII 19.

6. *wieloznaczne z powodu braku kontekstu*: Rostargnacz distrahere *ca* 1500 *Erz* 87.

Roztargnienie *formy*: *n. sg.* roztargnienie XV *p. pr. PF* V 35, XV *med. R* XXII 321, XV *med. SKJ* I 110, *etc.*; ~ *g. sg.* roztargnienia *Dział* 38; ~ *d. sg.* roztargnieniu *Rozm* 157; ~ *ac. sg.* roztargnienie *Dział* 29. 44; ~ *l. sg.* (w) roztargnieniu XV *med. SKJ* I 72; ~ *n. pl.* roztargnienia *Dział* 7.

Znaczenia: **1.** *'podział, rozdział (tu o wyznaczeniu działu spadkowego), divisio, partitio (hoc loco de parte hereditatis assignanda)'*: ⟨P⟩ospoliti obyczay... gest, ysz po smyerczy maczerze dzeczy od oczcza swego dobra gymyenya polowyczhą ⟨biorą⟩..., a tako s takyego rostargnyenya (ex tali divisione, *Sul* 47: szs takego othdzelenya) gymyenya obyc stronye nyedostatek... czyrpyą *Dział* 38.

2. *'spór, brak zgody prowadzący do zwady, zamieszek, discordia, ex qua seditiones oriuntur'*: Rostargnyenye perplexitas XV *med. R* XXII 321; Sed in omnibus nosmetipsos exhibeamus, sicut dei ministros..., in carceribus, in sedicionibus, *gl.* sc. in comocionibus populi contra se w zbeztwyenyv, w roztargnyenyv luda (II Cor 6, 5) XV *med. SKJ* I 72; Manifesta autem sunt opera carnis, que sunt... ire, rixe, dissensiones nyeszgody, rostargnyenye (Gal 5, 20) *ib.* 110; Tedy my vszrzawszy rostargnyenye przysądzylismy Indrzychovy, ysz podlug prawa vczynyl *Dział* 29; ⟨U⟩stawyczne pospolstwo czyny czastokrocz rostargnyenye (cum omnis dissensionis et discordiae sit mater communio, *Sul* 52: rostyrkv a nyeszgody) *ib.* 44; Rostargnyenye rebellio 1476 *PF* V 14, *sim.* XV *p. post. ib.* 11; Rostargnyenye direpcio XV *p. post. ib.* 9; Tunc per isto censu fuit magna dissensio in populo, rostyrk: quidam dixerunt, quod debuit dari deo..., quidam, quod regi terreno... Sic magna dissensio, rostargnyenye, fuit in populo XV *p. post. R* XXV 174; Rostargnyenye distractio *ca* 1500 *Erz* 87; ~ Rostargnenye scisma XV *p. pr. PF* V 35; ~ *w błędnym przekładzie łacińskiego tekstu*: ⟨C⟩zastokrocz myedzi naszimi poddanimi o granicze gadky bywayą, myedzi ktorimi naklad straw y szylnych roboth rostargnyenya bywayą (ex quibus... labori nimio interdum subponuntur discordantes) *Dział* 7.

3. *'rozproszenie (myśli), niepokój, perturbatio animi, incogitantia, inquies'*: Hoc facimus, quoniam mentem infigimus in id, quod tunc agimus omnem evagacionem, rostar⟨gnienie⟩, mentis constringentes 1493 *GlAug* 123; Takye to przyrodzyenye, ktoresch szye znamyenvye albo chytr⟨c⟩za nyevstavyczną kv rostargnyenyv mysly (numquam eum colera fecit... instabilem sive furibundum) *Rozm* 157.

Roztargować *'siłą rozrywać na części, niszczyć, divellere, discerpere, rumpere, destruere, delere'*: Roztarguymy (dirumpamus, *Pul*: rostargaymy) gich przecowi y srzucimy s nas iarzmo gich *Fl* 2, 3.

Roztarżenie *'rozterka, niepokój, animus commotus, sollicitus, turbatus'*: Gdi yusze czlowek wiproszni syą oth grzechow, a yusze nye ma w schobye *rostraszenya any swarow XV *med. R* XXII 242.

Rozterk, Rozcirk, Roztyrk *formy*: *n. sg.* roztyrk XV *p. post. GlDom* 75, XV *p. post. Kałużn* 271, XV *p. post. R* XXV 174, *etc.*;~ *g. sg.* roztyrka XV *in. Szwed* 49; roztyrku *Sul* 52; rozcirku *Sul* 34; rozterku 1483 *SprTNW* VIII 2, 39; ~ *l. sg.* (w) rozcirku *Sul* 34; ~ *n. pl.* roztyrki 1484 *Reg* 722, XV *p. post. WilkKrak* 45; ~ *ac. pl.* roztyrki 1473 *AGZ* XV 156, XV *p. post. Kałużn* 275.

Znaczenie: *'niezgoda, spór, zwada, zamieszki, discordia, controversia, lis, seditiones'*: Rosztirka contencione (tradidit illos deus in reprobum sensum..., repletos omni iniquitate..., contentione, dolo Rom 1, 29) XV *in. Szwed* 49; Ysz myeny-li Ian, ysz we szwadze a w rosczirkv (in contentione et discordia, *Dział* 23: we sswadze) Pyotr szą sam vrenil, thedi Ianowo swyadeczstwo ma bicz przipvsczono. Paknyały procz wszey swadi y rosczirkv (extra... contentionem et discordiam, *Dział* 23: kromye swady abo zatargnyenya) Pyotr bi byl vranyon, thedi... Pyotrową przysągą przykazvgemy bicz przipvsczeną *Sul* 34; Gdysz wszego rostyrkv a nyeszgody (omnis dissensionis et discordiae) gest maczerzs pospolythosez (*Dział* 44: pospolstwo czyny... rostargnyenye) *Sul* 52; Nichilominus partes prata... littigiosa, pro quibus inter se habent controversias al. spory y rostyrky..., falcastrare non debebunt 1473 *AGZ* XV 156; ⟨Reus⟩ nye byerze czla nyeobiczaynego any dzyela... rosterku myedzi syemya ruska y mazovyeska 1483 *SprTNW* VIII 2, 39; Gdyby sye przygodzyly kyedy myedzy gymi (*sc.* braćmi i siostrami) takye to nyezgody y tez roztyrky, tedy... mayą ye myedzy sobą vthlvmyczi 1484 *Reg* 722; Tunc magna dissensio, rostirk..., orta est in civitate XV *p. post. GlDom* 75; Ne forte tumultus, *gl.* tvmultus vlg. wzburzenye, roszthyrk, fieret in populo (Mat 26, 5) XV *p. post. Kałużn* 271; Quia tua falsa doctrina populum auertisti et sedicionem, rostyrki, populi in Iudea et Gallia fecisti *ib.* 275; Tunc per isto censu fuit magna dissensio

in populo rostyrk XV *p. post. R* XXV 174; Uzrzawszy to Pylat, *yzye ta mowa yemu nycz nye pomogla, alye wyenczye (leg.* więce) roztyrg przyeczywny byl (magis tumultus fieret Mat 27, 24) medzy ludem..., wzyąwszy wody y umywal szwe rącze XV *p. post. RozmPam* 476; Rostirky czwetracht XV *p. post. WilkKrak* 45; Videns Ihus, quod fuit inter eos (*sc.* discipulos) rostyrk..., dixit Petro *ca* 1500 *JA* X 386; Scisma, rostyrk, erat inter eos (Jo 9, 16) *ca* 1500 *JARp* X 166v.

(Rozterknienie) Roztyrknienie '*niezgoda, spór, zwada, discordia, controversia, lis*': Szmyessanye albo rostirknyenye confusio et dissensio XV *med. R* XXV 157.

Roztoczenie '*rozpadlina, pęknięcie, fauces, ruptum, fissura*': Prerupto... rossyedly⟨ną⟩ aut rostoczenim (*war. kal.*: skaza prerupta; scindetur mons Olivarum ex media parte sui... praerupto grandi valde Zach 14, 4) *MPKJ* V 116.

Roztoczyć '*rozlać, wylać, diffundere, effundere*': Sicut Vilcek, veniens violenta manu ad Nicolai kmethones, sibi rosbyl ostium et ceruisiam rostocyl 1391 *TPaw* III nr 2099; Ministerialis dixit, quod... vidit, quod kmethoni barbam eruerunt... et secuerunt hostia et cervisiam rostoczoni 1444 *AGZ* XIV 133; Irruit violenter... super domum laboriosi Andree..., duas tunnas cerevisie repercussit et perfudit al. rosthoczyl XV *RoczuHist* II 90.

Roztok, Roztoka '*potok wraz z doliną, miejsce rozwidlenia potoków, rivus cum valle, locus, ubi rivus dividitur*': Super isto potok monstraverunt rostoki, in quibus sunt duo mellificia (1459) XVIII *ArchSlaw* II 191; In medio rosthok al. gurgitis duo milliaria a Ryther magno gurgite, vade... in valle et aquam, quam invenies..., quae aqua vocatur magnus gurges al. rosthok... Item cundo ex Sandecz Nova versus Ryther, ex opposito Ryther habetur pothok dictus rosthoka..., ubi alii pothoczy ipsi rosthoka coniunguntur *DILB* III 355. ~ *Zapewne już nomen proprium.*

Roztoka *cf.* **Roztok**

Roztopić '*czynić miękkim, płynnym, mollem, liquidum reddere*': Factum est cor meum tamquam cera liquescens rostoponi (Psal 21, 15, *Fl* i *Pul*: rozquirayøczy se) XV *in. R* XXIV 68.

Roztopienie '*rozpłynięcie się, rozrzedzenie się, liquefieri, rarum fieri (sensu subst.)*': Resolucio, rostopyenye, uaporis ab igne deuocio est oracionis procedens ex ignito corde 1461—7 *Serm* 401v.

Roztrącenie '*przewrócenie, poturbowanie, actus contundendi, prosternendi, violandi*': O ctore konyem rostranczenye Margorzatha na mya zalowala, tho myan vipuszila przes posli 1428 *ZapWarsz* nr 293.

Roztrącić *formy*: *praes. ind. 3. sg.* roztrąci XV *med. R* XXIV 372, 1466 *R* XXII 13, *Rozm* 411; ~ *praet. 1. sg. m.* -m roztrącił 1432 *ZapWarsz* nr 383, 1441 *ib.* nr 550; *2. sg. m.* roztrąciłeś 1467 *AGZ* XVI 48, 1472 *AGZ* XV 148; *3. sg. m.* roztrącił 1432 *ZapWarsz* nr 383, 1441 *ib.* nr 550, XV *ex. ErzGlos* 181; *3. pl. m.* roztrącili *ca* 1500 *SlOcc* XII 161; ~ *part. praet. pass. g. pl.* roztrąconych 1448 *AGZ* XIV 265; ~ *fut. pass. 2. sg. m.* roztrącon będziesz 1454 *R* XLVII 352.

Znaczenia: **1.** '*rozbić, pogruchotać, contundere, discutere, frangere, destruere*': Iohannes ministerialis... recognovit, quia hoc vidit, videlicet duas pustky in villa Dobanyowicze et sex (*sc.* domos) rostraczonich 1448 *AGZ* XIV 265; Hanc, *gl.* sc. concham, si celso cadet, saxea franget, *gl.* collidet, destruit rostrączy, humus 1466 *R* XXII 13; Rostrączyl deposuit XV *ex. ErzGlos* 181; ~ Qui ceciderit super lapidem istum, confringetur rostraczy szą (Mat 21, 44) XV *med R* XXIV 372, *sim. Rozm* 411; Dicet superbis:... Grauiter allideris vlg. rostrączon badzesz 1454 *R* XLVII 352; Vsta twe naswiętsse o kamyen rostrącyli *ca* 1500 *SlOcc* XII 161.

2. '*przewrócić, sponiewierać, poturbować, sternere, violare, vim alicui afferre*': O ctori gwalth Strachota na mø zalowal, thegom mw ya ne wczinil ani *dzedzøcza rostrøczil... Tego mw on ne wczinil ani *dzedzøcza rosthrøczil 1432 *ZapWarsz* nr 383; Jacom ya Heleny nye rostranczyl konem sylą... Eze Micolay nye rostranczyl Heleny konem szylą 1441 *ib.* nr 550; Quia tu invasisti violenter hereditatem ipsorum et rostrącilesz sororem ipsorum Katherinam, que ab illa concussione subiit tercia die in mortem 1467 *AGZ* XVI 48; Quia, dum inequitasti violenter in domum... Pauli, concussisti al. rostrączylesz uxorem ipsius Fyennam impregnatam 1472 *AGZ* XV 148.

Roztrnażać *cf.* **Roztrważać**

Roztrnożca *cf.* **Roztrwożca**

Roztrnożny *cf.* **Roztrwożny**

Roztrnożyć *cf.* **Roztrwożyć**

Roztropnie '*rozważnie, rozsądnie, caute, prudenter*': Ta gista rączoscz w sządzech... rostropnye (rationabiliter) nycgdi ma bicz powsczą[ag]nyon[y]a *Sul* 32; Rostropnye districte 1456 *Wisł* nr 2337; Mynisthrovye... mayą onego wsthąpvyączego sthadlo... y obyczaye

yego rosthropnye (solerter) y pilnye vypytaczi 1484 *Reg* 706; Rostropny⟨e⟩ salubriter XV *p. post. GlDom* 92; O panye Iezv Kryszczye..., prosze czye, raczy my dacz... ⟨grzechu się⟩ rostropnye vvyarovacz XV *ex. Kałuż* 290; Fratres, videte, quomodo caute ambuletis kako rostropnye chodzylibyscze (Eph 5, 15) XV *ex. SKJ* I 118; Racionaliter hoc facere deberet, id est roszmysznye et rosztropnye *ca* 1500 *R* XLVII 369; Ten (*sc.* Jozef)... czyeszyelstvem szyą barzo mądrze y rostropnye obchodzyl *Rozm* 31; Movylly (*sc.* Jesus) kyedy, tocz roztropnye, krazna movą *ib.* 142.

Roztropno *'rozważnie, rozsądnie, caute, prudenter'*: Odzyersy my... yego szwyatha myloscz a dobrze zyecz w szwyanthym zakonye, roztropno w mogych dzyelyech *Naw* 56.

Roztropnoć *'rozwaga, rozsądek, prudentia, sapientia'*: Vnicuique autem datur manifestacio spiritus ad vtilitatem..., alii prophecia, alii discrecio spirituum roszumnoscz, roszstropnocz *roszmonczenya (I Cor 12, 10) 1453 *R* XLVII 530.

Roztropność *formy*: *n. sg.* roztropność XV *in. R* XXIV 69, *Sul* 27, 1434 *PF* V 31, *etc.*; ~ *g. sg.* roztropności *Sul* 75, *Dział* 28, *ca* 1500 *R* XLVII 368; ~ *ac. sg.* roztropność 1413—4 *JA* XIV 502, *Sul* 38, XV *med. GlWroc* 95v, *etc.*; ~ *i. sg.* roztropnością *Sul* 24, XV *p. post. GlDom* 57; ~ *l. sg.* (w) roztropności *Sul* 53.

Znaczenia: **1.** *'umiejętność podejmowania słusznej decyzji, rozwaga, rozsądek, przezorność, consilium, prudentia, sapientia, cautio'*: Bonam discretionem rostropnoscz 1413—4 *JA* XIV 502; In domo debet esse discrecio, rostropnoscz, et sapiencia XV *in. R* XXIV 69, *sim.* 1434 *PF* V 31; A thegodlya, aby pewnych godzyn... z powynną rostropnosczą (debita animi discretione) sandi *opprawyani, wstawyami *Sul* 24; Gdysz w rozmislenyv zalyezzy matka cznooth rostropnoscz (discretio) *Sul* 27; Ysze częstokrocz przygadza szą, ysze... nyedbaly, smudny a w rostropnoscy rospvszczeny (in ratione dissoluti) domow szwogych... oprawyacz nye dbayączy domy oprawyone (*sc.* przez krewnych)... prawem sobye chczą odzyrzecz *Sul* 53; Thy dawnoscy mayą bycz trzymany, gdy ziemya gest w pokoyv, bo czassv trwog abo zamyeszanya o tem na rostropnoscy (de salubri remedio) sądzy tho spvszczamy *Dział* 25; Vbi enim est fides patriarcharum..., prudentia, rostropnoscz, doctorum 1461—7 *Serm* 316r; Usta moya molwycz będø mødroszcz, a myszlyenye szyercza mego rostropnoszcz (prudentiam, *Fl*: chitroscz) *Psł* 48, 3; Hec peticio debet fieri cum condicione s r[z]ostropnoscza XV *p. post. GlDom* 57; O sacerdos, si altitudinem celi contempleris, alcior es,... si discrecionem angelorum, rostropnoscz, discrecior es XV *p. post. R* XXV 183; Primum iudicium erit discrecionis rostropnoscy *ca* 1500 *R* XLVII 368; Gdyz myly Cristus podan byl Cayphaschovy..., gdzyez szye byly zesly mystrzovye... y nastarschy, v ktorych myala bycz roztropnoscz y vyelyka mądroscz *Rozm* 712; ~ lata roztropności, pełna roztropność *'dojrzałość, pełnoletniość, aetas matura'*: Paknyąli taczi bracza... nye bilibi... roszdzyeleny..., bądały gylko k lathom dostatecznich lath alybo sprawnego wyekv, a mayącz pełną rostropnoscz (habentes plenam discretionem, *Dział* 28: aczby myely lyata rostropnoscy) *Sul* 38; Syroczsthwu dzeczy... doradzicz laskawye ządayącz, yesz nyegdy przes oczcze do lath rostropnoscy (ad annos pubertatis) nye bądącz vychowane..., a thakosz... dla oczcza byvayą gabany, gysz lath y rostropnoscy nye mayącz (qui aetate et discretione carentes) othpowyedzecz w prawye na rzecz nye mogą *Sul* 75.

2. *'skuteczne działanie, czynność efektywna, efficacitas'*: Secundo subiungit eius fidei efficaciam, proprie rostropnoscz XV *med. GlWroc* 95v.

Roztropny *formy*: *n. sg. m.* roztropny *ca* 1420 *WokTryd* nr 254, 1437 *Wisł* nr 228 s. 86, XV *p. pr. StPPP* X nr 19, *etc.*; *f.* roztropna *ca* 1428 *PF* I 476, XV *med. Zab* 451, 1460 *R* XXV 243, *etc.*; ~ *g. sg. m.* roztropnego 1436 *RRp* XXIII 277, XV *p. post. SKJ* I 147; *f.* roztropnej 1484 *Reg* 707. 722; ~ *ac. sg. m.* roztropnego XV *med. R* XXIV 361, *MW* 35b—36a; *f.* roztropną *Sul* 3; ~ *i. sg. m.* roztropnym XV *med. R* XXIV 367; ~ *n. pl. m.* roztropni 1438 *R* XXII 355, XV *med. SKJ* I 59; ~ *g. pl. f.* roztropnych 1461—7 *Serm* 344v; ~ *i. pl. m.* roztropnymi *OrtMac* 100.

Comparat. n. pl. m. roztropniejszy *OrtMac* 65; ~ *i. pl. m.* roztropniejszymi *OrtOssol* 74, 3.

Superlat. n. pl. m. naroztropniejszy *OrtMac* 64, *OrtOssol* 16, 2. 52, 4.

Znaczenia: **1.** *'umiejący podejmować słuszną decyzję, rozważny, rozsądny, przezorny, consilio praeditus, prudens, sapiens, cautus'*: Rostropni solers *ca* 1420 *WokTryd* nr 254; Cuius sit consilium audiendum?... Quippe sapientis, prouidentis, rostropnego, scientis, experti 1436 *RRp* XXIII 277; Rostropny circumspectus 1437 *Wisł* nr 228 s. 86; Estote itaque prudentes *bwczczye rosthropny (I Pet 4, 7) 1438 *R* XXII 355; Tedy on dzedzycz sz rzeczonym szolthi-

szem... mvszą kv sądv zemskemv... wybracz dwye personye rostropne (duas personas sagaces) *Sul* 80; W movye vazni a rostropni, a rzatky y vmyerni XV *med. Lent*; Provisum rostropnego, madrego y obeyszralego, tho yest Cristussza XV *med. R* XXIV 361; Nolite esse prudentes nyechaycze bycz opatrzny, rostropny (Rom 12, 16) XV *med. SKJ* I 59; Kthorzy sza albo mogą *szwamy bycz narostropnyeyszy (sapientiores) podlug prawą? Mjstrzowye, kthorzy pozywayą cznoszczy... szamy szobye y wszytkym ludzom na vzytek..., taczy ludze mogą *szwamy bycz, ysz szą narostropnycyszy (sapientiores dici et esse possunt, *OrtMac* 65: rostropnyeyszy) *OrtOssol* 52,4, *sim. ib.* 16, 2, *OrtMac* 64; Raczcze mogą dobrze szwymy (*leg.* z swymi) rostropnyeyszymy (*OrtMac* 100: rostropnymy) myeszczany (suorum sapientum civium consilio) vczynycz w szwem myeszczye pospolythy wyelkyerz *OrtOssol* 74, 3; Sub figura prudentum virginum ad nupcias procedencium poth przicladem rostropnich dzevicz 1461—7 *Serm* 344v; Nad nyeprzyaczele moie rosztropnego mie vczinyles (prudentem me fecisti Psal 118, 98) *MW* 35b—36a; Taky ma byczi przyąth z rostropney braczyey doradzenym (cum aliquorum discretorum consilio) 1484 *Reg* 707, *sim. ib.* 722; Rostropny solers *ca* 1500 *Erz* 87; Bo byla (*sc.* dziewica Maryja) czycha, mądra, rostropna (humilis, prudens et discreta) *Rozm* 18; Ten (*sc.* Jozef)... lyvdzyom byl myl, bo byl... pokorny y vyelmy rostropny (discretus) *ib.* 31, *sim. ib.* 120. 626; ~ *w odniesieniu do mieszczanina*: Recognosco... me mutuum accepisse apud prouidum, *gl.* prouidus rostropni, virum civem Cracoviensem quinquaginta marcas XV *p. pr. StPPP* X nr 19; Przethym (*leg.* przed tym) sandem stoyącz oczywyscżye rostropny (industriosus) Jan szdrow y w dobrem vmyszle pital prawa *OrtOssol* 63, 1.

2. *'będący wyrazem rozsądku, rozwagi, przezorności, qui prudentia, sapientia, cautione efficitur'*: Spowyedz ma bycz... roztropna y dobrowolna *ca* 1428 *PF* I 476, *sim.* XV *med. Zab* 451, 1460 *R* XXV 243, 1466 *ib.* 138, XV *JA* XV 534; Movylacz sz ym s pokornoszczy, chczancz dostacz boszkyey myloszczy, rzeknacz szmyszlu (*leg.* z smysłu) rostropnego: Stany my sza podlvg szlowa thwego! XV *p. post. SKJ* I 147; Iązyk yego (*sc.* Jesukrysta)... vyerny, praudzyvy a tesch rostropny (discreta) *Rozm* 151; ~ Oportet nos [...] duellare, vlg. ros⟨t⟩ropnym bogem boyovacz, in mundo cum inimicis nostris spiritualibus XV *med. R* XXIV 367.

3. *'słuszny, iustus, rectus'*: Yze o podrapyenye dzeszanczini... albo o kthorąkole rzecz gyną rostropną (pro causa qualicumque rationabili) thaki drapyeszcza... ma clyanth bycz *Sul* 3.

Roztrwanić *'zmarnować, zmarnotrawić, effundere, dissipare, disperdere'*: Paknąlybi thaczi sandzec... myedzi szobą roszdzelily alybo rostrwanyli, alybo theesz oddalyly (si... diviserint aut dissipaverint, vel etiam alienaverint, *Dział* 9: paklibi... rozstargali) yano bydlyą,... skodą... maya... zaplaczycz *Sul* 22.

Roztrważać *'marnować, trwonić, marnotrawić, effundere, dissipare, disperdere'*: Carnalis concupiscencia annihilat temporalem substanciam psvge a rostrnasza (*var.* rostruasza) gymyenye XV *med. R* XXV 155. ~ *Możliwa też lekcja* roztrnażać.

Roztrwożca *'marnotrawca, rozrzutnik, homo prodigus, profusus, sumptuosus'*: Vt quid, frater mi, tanto libidinis impetuose furore consummeris et tui prodigus, *gl.* dilapidatuus, sumptus *rosztromnorczą, teipsum effundis? 1436 *R* XXIII 278; Roszthrnoscza (*var.* roszthruoscza) prodigus *ca* 1455 *JA* XIV 491. ~ *Możliwa też lekcja* roztrnożca.

Roztrwożny *'trwoniący mienie, marnotrawny, rozrzutny, prodigus, profusus, sumptuosus'*: Rostrwoszny prodigus XV *p. post. PF* IV 754. ~ *Możliwa też lekcja* roztrnożny.

Roztrwożyć *'zmarnować, roztrwonić, zmarnotrawić, effundere, dissipare, disperdere'*: Que bona ministerialis debet conputare, ne per Ianussium dissiparentur rosztruoszono by 1415 *AKH* III 314; Vkladamy, aby kyedy macz vmrze, dzeczy częszczy od oczcza... nye poszyszczą, wygyąwszy to,... gdyby marnye gymyenye chczal (*sc.* ociec) roztruoszyczc (nisi... dissiparet, *Sul* 47: nyszlyby... dzedziny... rospraszal), tedy dzeczom z oczczem slvsza dzal vczynycz *Dział* 38; Que sibi lucrari raptu conantur auari, possunt vastari, *gl.* dispergi rostrnozony (*var.* rostruozony), condicione pari, nam male congesta dispergent, *gl.* dissipabunt rostrnozą (*var.* rostruozą), omnia mesca 1466 *R* XXII 26. ~ *Możliwa też lekcja* roztrnożyć.

Roztrzasnąć *'uderzeniem rozbić na kawałki, pogruchotać, ictu contundere, discutere, frangere'*: Rosztrzaszny allide XV *med. Zab* 513.

Roztrżność *(?) 'rozrzutność, marnotrawstwo, trwonienie, effusio, profusio'*: Sed et ipsa, *gl.* prodigalitas rostrznoscz..., dolosa astucia nocendi est tum ignorancia virtuose agendi XV *med. R* XXIII 279.

Roztwarzać 1. *'rozrzedzać, rozpuszczać, roz-*

miękczać, rarum, mollem reddere, liquefacere': Soluit, rosztwarza, post crebro butirum XV *p. post. PF* III 291.

2. '*psuć, gorszyć, czynić rozpustnym, corrumpere, depravare, libidinosum, impudicum reddere*' *(?)*: Oblyvbyenym rostwarzayą voluptate resolvunt 1447 *R* XXII 40.

Roztworzenie 1. '*rozrzedzenie, rozpuszczenie czegoś gęstego, rarum, liquidum reddendi actus*': In cuius fundamenti cemento martires vsi sunt sanguine pro liquore na vapno tego fundament⟨u⟩ maczenniczi da⟨li⟩ schan [...] sva czølo (*pro* czyala), na rostworze⟨nie⟩ crew swa 1461—7 *Serm* 416r.

2. '*zmniejszenie natężenia czegoś, aliquid temperandi actus*': In estu temperies rosztworzenye XV *p. post. GlKórn* II 191.

Roztworzyć 1. '*otworzyć, rozewrzeć, rozchylić, aperire, pandere*': *przenośnie*: roztworzyć (swoje serce) '*stać się szczerym, wylewnym, sincerum, apertum fieri*': Scindatis, rostworzyli, hodie cor vestrum per scissionem meam 1476 *AKLitRp* III 108; ~ roztworzyć *czyjeś* wargi '*dać, przywrócić komuś sprawność, zdolność mówienia, facultatem dicendi alicui dare, restituere*': Gospodnye, wargy moye roztworz (aperies, *Fl*: otworz, *KartŚwidz*: roztvorz, *gl.* otworz), a vsta moya zyawyø chwalę twoyę *Pul* 50, 16.

2. '*luźno puścić, złuźnić, zmiękczyć, laxare*': Arbor, laxa, rosthworz (*GlJag* 82: oslap, *R* XXIII 304: rospusczy), densa viscera XV *p. pr. RRp* XXIV 356.

Roztyć *formy*: *praes. ind. 3. pl.* roztyją *Fl* i *Pul* 64, 13; ~ *praet. 3. sg. m.* roztył jest *Pul* Deut 22; roztył 1471 *MPKJ* V 31, *Pul* Deut 22; *3. pl. m.* roztyli *BZ* Neh 9, 25, 1471 *MPKJ* V 31; ~ *part. praet. act.* roztyw *BZ* Deut 31, 20.

Znaczenie: '*utyć, stać się tłustym, crassum fieri, pinguescere*': A gdysz syø nagedzø y nasyczø, rostiw (cumque comederint et saturati crassique fuerint, 1471 *MPKJ* V 31: rostyly), obroczø syø kv bogom czvdzim *BZ* Deut 31, 20; Dobily murovanich myast a dzedzinø tucznø... a gedly, a napelnyly syø, a roztily (impinguati sunt) *BZ* Neh 9, 25; Rostyly (*war. lub.*: rosbvgely) incrassatus (incrassati sunt, *sc.* impii, et impinguati Jer 5, 28) 1471 *MPKJ* V 98; Rostyl iest (incrassatus est) mylosny y wyrzgnøl, rostyl (incrassatus Deut 32, 15, 1471 *MPKJ* V 31: rosztil), vtuczon, rozszyrzon, zostal boga stworzyczyelya swego *Pul* Deut 22; ~ *przenośnie*: Rostyø crasy puszczey (pinguescent speciosa deserti) *Fl* 64, 13, *sim. Pul.*

Roztyrk *cf.* **Rozterk**

Roztyrknienie *cf.* **Rozterknienie**

Rozum *formy*: *n. sg.* rozum *Fl* 31, 11, 1434 *PF* V 32, 1437 *Wisł* nr 228 s. 88, *etc. etc.*; ~ *n. a. ac. sg.* rozum XIV *ex. Pocz* 232; ~ *g. sg.* rozuma 1441 *R* XXV 268, 1444 *R* XXIII 305, *BZ* Gen 3, 7, *etc.*; rozumu *Sul* 107, XV *p. pr. PF* IV 616, *Gloger, etc. etc.*; ~ *d. sg.* rozumu *Sul* 28, XV *med. R* XXII 243, *BZ* Neh 8, 8, *etc.*; rozumowi XV *p. pr. Zab* 519, XV *med. SKJ* I 64, XV *p. post. R* I s. XLIII, *etc.*; ~ *ac. sg.* rozum *Fl* i *Pul* 31, 10. 118, 125, *Sul* 5. 76, XV *med. GlWroc* 103v, *etc.*; ~ *i. sg.* rozumem 1449 *R* XXV 164, XV *med. R* XXII 241, *BZ* Num 23, 8, *etc.*; ~ *l. sg.* (w) rozumie 1453 *R* XXV 213, *etc.*; ~ *g. pl.* rozumow *Gałka* w. 16, *Dział* 6, *Rozm* 821; ~ *ac. pl.* rozumy *Naw* 47, *ca* 1500 *SprTNW* V 18; ~ *l. pl.* (w) rozumiech *Fl* i *Pul* 77, 78.

Znaczenia: **1.** '*zdolność myślenia, rozeznawania myśleniem, inteligencja, umysł, sprawność umysłu, myślenie, wnioskowanie, facultas cogitandi, cogitatione cognoscendi, intelligentia, mens, ratio, cogitatio, coniectio, conclusio*': Rozum (intellectum) czi dam y nauczø cze na drodze tey, po ieysze bødzesz chodzicz *Fl* 31, 10, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 118, 125, *MW* 39b; Ne bødzcze iaco kon a mul, w gichsze ne iest rozum (intellectus, *Pul*: nye rozuma) *Fl* 31, 11; Pasl ie w newynovaczstwe serczа swoiego y w rozumech (in intellectibus) røku swoiu przewodł iest ie *Fl* 77, 78, *sim. Pul*; ⟨Wszy⟩tek roszum czloweczi i angolow XIV *ex. Pocz* 232; Z dobrym *roszumen matura deliberacione *ca* 1428 *PF* I 487; Thobye chwala przes przestanya, nasz rozwm y miszl czysz (*pro* dzysz) spewa *ca* 1440 *R* XXV 220; Sinderesis *wyrzschą cząscz rosuma 1441 *ib.* 268; Prawda, aczkoly nyekthorich czassow przeczyow (*pro* przeczywo) rozvmv (contra rationem) bylo dzirzano..., ysz thacy slostnyczy przes thakee zachoczczow myenyenye wyzwalyaany biwały *Sul* 28; Rozvm tho wkazvye (possibilitas rationis hoc dictat), ysz sądzee kv sprawyenyv swogych sandoow mayą myeecz pewnce slvzebnyki *ib.*; Ecce illi... multas miserias futuras deflent, sed peccator, qui potest habere vsum racionis, poszіwanye roszumu, non flet XV *p. pr. PF* IV 616; Irraci⟨o⟩nabiles vie nyewyslyakowan[y]e, skrythe rozwmovy XV *p. pr. Zab* 519; Odłøczenye przesz rozvmv, to iest sleepota czlowyecza *Gloger*; Reputemus intelligenciam, rosszum, nobis datam quasi pecuniam mutuatam XV *med. GlWroc* 103v; Kto chcze boga wydzecz tuta rozumem czistim, a potem okyem w oko, patrz, bi czistego bil syercza XV *med. R* XXII

241; Yaco mylossyerdze dowodzi ku spocoynosczi, tako teze spocoynosez ku rozumu, a rozum ku poznanyv *ib.* 243; Oko, gim thu sącz czlowyek boga moze wydzyecz, gest nasch rozum *ib.*; Vigilis racionis, *gl.* providi intellectus czuynego rozumv XV *med. RRp* XXIII 279; Dico enim... non plus sapere, *gl.* id est investigare de misteriis dominicis nye węczey roszumem badayeze o thagemnyczach boszych, quam opportet (Rom 12, 3) XV *med. SKJ* I 56, *sim.* 1449 *R* XXV 164; Sed castigo corpus meum et in servitutem, *gl.* id est per... sensualitatem racioni subiciendo, redigo smisli rosumowy poddawam (I Cor 9, 27) XV *med. SKJ* I 64; Spiritu, *gl.* id est racionis ductu podlug rosvmv, ambulate (Gal 5, 16) *ib.* 109; Naavca, raada, rozum *ca* 1450 *PF* IV 577; W moyem rozvmye pythalem y thakyesz w pyszmye czythalem, zadney thakyey nye szlychalem... panny mylosczywszey 1453 *R* XXV 213; Day yemu, boze,... rosumu oswyeczenye 1454 *Wisl* nr 385; Krolu wyeliki nasch..., prziday rosvmv k mey rzeczi *Aleksy* w. 3; Otworzyli szø oczy obyema, to gest oczy rozuma *BZ* Gen 3, 7; Vczynyl Beseeleel a Ooliab y wszelky møsz mødry, ktorym bog dal *modroszcz y rozvvm (sapientiam et intellectum), abi vmyely kowanym... robycz *BZ* Ex 36, 1; Ktorim rozvmem (qua ratione) posromoczø, gegos to bog nye posromoczil? *BZ* Num 23, 8; Bo gest tak wznyesyon domisl twego rozumv (nuntiatur... animi tui industria) po wszech narodzech *BZ* Judith 11, 6; Przetho ktho gest przyszasznykyem..., ten moze podlug lepszego szwego roszvma (*OrtMac* 110: roszvmu) ⟨i⟩ pyszma naycz ortel (iuxta detentiam sui quantomelioris ingenii et scientia scripturae et iustitiae sententias invenire) *OrtOssol* 82, 1; Racio, roswm, non capit humana 1456 *ZabUPozn* 95, *sim.* 1437 *Wisl* nr 228 s. 88; Ysze... czastokrocz w sądzech nye podlug zgody, ale podlvg swych glow smyslv a starych lat rozvmow (secundum capitum et animorum varietatem, *Sul* 6: podlug vmislow rozmagythoszczi) rzeczy przed nye przeszle rozmagycze sądzą *Dzial* 6; A tako dla swego glupyego rozvmv młodych lyat (aetate iuvenili) gymyenye straczayą (*sc.* dzieci) *ib.* 38; ⟨A⟩czby dzeczy młode lyath doskonalych geszcze nye myali a o dzedzina byliby przed sąd pozwany, a ty to dla nyedostathkv lyat abo rozvmv (ob defectum aetatis) odyącz syą prawem nye mogą *ib.* 46; Sit mens, *gl.* sc. animus rosum vivax ad laborandum 1466 *RRp* XXII 11; Profundo sensu, *gl.* ingenio roszvmem *ib.* 19; Sapiencia ubi invenitur et quis est locus intelligencie rosumv (Job 28, 12)? 1461—7 *Serm* 36v; Fides... generans cognicionem mundat intellectum, rodzacz vsznanye oczyszcza rosum, a fantasiis *ib.* 349v; Rozwm racio (de grammaticis..., dialecticis..., medicis, quorum scientia... in tres partes scinditur..., id est in doctrinam, rationem et usum Prol) 1471 *MPKJ* V 5; Day my, myly panye, madroscz y rozum! *Naw* 158; Rąb kostowny swyadzecztwo gest malego rozumw (probatio est pauci sensus) XV *p. post. R* I s. XLIII; Radzyszly przygyaczyelowy, nye radz gyemv k lubosczy, ale rozumowy (rationi) *ib.*; S pyczya wyelkyego... mysl rozvmv nye ma *ib.* s. XLV; Iusticia est libertas animi vlg. wlosznosez albo volnosez roszvmv XV *p. post. R* XXV 173; Si sensus, smysl vel roszvm, deficit ad firmandum cor sincerum, sola fides sufficit *ib.* 178; Moluicz mam ya vbogy na rozume *ib.* 265; Animalis homo non percipit ea, que sunt spiritus dei czlowyek, kthory podług szmyszlnoszczy zywye, nye podlug rozvmv, nygdy nye moze pogyącz dobrze w dvchownych rzeczach (Cor 2, 14) XV *ex. ib.* 147; Jesu, kthory szwyath oszwyeczasz a yaszne rosvmy dawasz, raczy my dacz roszvm dobry *ca* 1500 *SprTNW* V 18; Kxyążą... poczęły szyą... barzo dzyvovacz yey vyelyebney movye..., ysch pevnym rozvmem (certa ratione) y vyclyką mądroszczyą vyslovyla *Rozm* 26, *sim. ib.* 45; Ta zvyerzata vyeczschy rozvm maya (maiorem intellectum habent), nysch vy wschyszczy *ib.* 140; Iesus... rzekl: Yeszeszczye y vy przez rozvma (sine intellectu estis Mat 15, 16)? *ib.* 356; Ale ony lyvdzye... czytały v pysmyech vrodzenya boskyego, alye rozvmem ossyądz nye chczyely *ib.* 840, *sim. ib.* 843; ~ '*dojrzałość umysłowa, maturitas mentis*': Vstawyamy, aby oczecz... asz do smyerczy swey w gymyenyv swem... ma panowacz y myaszkacz, dawszy tylko... synom szvim, chczały a mayały roszvm (si propriam habuerint rationem), poszak *Sul* 76; Aczbi... nyewyastha dzyatky s syebye bi myala porodzone..., przes tąn tho matkąn alysz do lyath rozvmv (ad annos discretionis) mayąn bicz trzimani i sprawyani *Sul* 107; Paulus... priuignos suos debet seruare et fouere in expensis suis ad etatem suorum vlg. do *rozomu 1451 *Monlur* III 202; Hoc, quod dicit, dicit de adultis o rozwm mayączich XV *ex. R* XXV 149; ~ brać na rozum '*rozważać, przemyślać, considerare, deliberare*': Chczeszly yescze, wszyavya tobye, gethno byerz na roszvm szobye *De morte* w. 220; ~ zdrowy na rozumie '*w pełni władz umysłowych, mente sanus*': Sanus existens

mente et corpore sdrovy bądacz na rozvmye y ną czyelye *ca* 1500 *Erz* 87, *sim.* 1498 *SKJ* III 335; ~ boskie rozumy '*idee przedmiotów w umyśle boga, ideae rerum in mente divina*': Od boskich rozumov asz do luczskich vmow rzeczi pospolite, wiele mądrczom zacrite, vczinyl odcrite *Galka* w. 16; ~ rozum duchowny '*zdolność pojmowania ukrytego, moralnego sensu, facultas intelligendi aliquid abditum, quod ad mores pertinet*': Bo wschystky (*sc.* księgi starego zakonu) rozvmyala rozvmem dvchownym (capiebat intellectum totum, sensum tropologici) *Rozm* 17; Uzral (*sc.* Jesus) ffykove drzevo, to yest synagoga zydovską, ktorasch byla nye na drodze rozvma duchovnego (non in via spiritus), alye podlye drogy prostego pysma ych *ib.* 452; Ktore vcho myeczem svyątego Pyotra vczyąto nye przeto, yschby ym duchovny rozvm odyął (spiritualem legis intelligentiam perdidit), ale yze⟨by⟩ ym odyąthy rozvm duchowny (sensum intelligendi) boskyem sądem vkazal *ib.* 641; ~ przyrodzony rozum, swoj rozum '*wrodzona, naturalna zdolność myślenia, innata, naturalis cogitandi facultas*': Non... ex instinctu nye s swego rozuma (non fecerunt hoc ex instinctu et monitu naturae, sed fecerunt ex inspiratione spiritus sancti) 1444 *R* XXIII 305; Christianus debet subici Christo propter tria: primo propter rectitudinem naturalis rationis dlą vkladv przyrodzonego rosumv XV *p. pr. PF* IV 616.

2. '*rozumienie (sensu), actus intelligendi (sensum)*': Cztly w ksyągach zakona bozego rozdzelnye y otworzenye ku rozumv (ad intelligendum), y rozumyely wszitci, gdi czcyon zakon *BZ* Neh 8, 8; Hoc est valde periculosum, quia est contra racionem, rozvmovy, penitencie *ca* 1500 *JARp* X 104r; Kv lepsemv rosumv ymamy baczycz, yze czczye szye v kxyagach krolewszkych, yze krol Davyd... vstavyl cztyrzy a dvanasczye popow *Rozm* 666; To yest rzeczono s rozvma svyątego Maczyeya evanyelysty *ib.* 764.

3. '*znaczenie, sens czegoś, alicuius rei significatio, sensus*': Gychze (*sc.* praw) zgrumadni rozvm krothkymi a dostatecznimy wschey rzeczi slowi po polskv... przeloziwschi..., thv stoy popyszan poczanthek gych *Sul* 5; Poczynayą szą wstawyenyaa praw..., gychze zgrvmadni rozvvm... krothko a *dostacznyc yvvsz gest przelozoon *Sul* 20; To yest rozvm (sensus) tego *Rozm* 207; Duchovnye myly Kristus moze vezvan bycz vązem tego to czaschu mąky yego, a tego yest rozvm taky, bo kyedy vazą byyą, thedy vyda sve vschytko czyalo a glovą skryye *ib.* 602, *sim. ib.* 779; Rozvm tego moze bycz, yze dobrzy przed szye baczącz zapomynayą-cz zasobka *ib.* 630; Drugyem rozumem moze to vkazacz podlug svyątego Grzegorza *ib.* 631; Ale kako yavnye movyl, kyedy v przykladzyech y skrytem rozvmem movy? *ib.* 679; Podlug svyatego Ieronyma ten yest krzyvy svyadek, ktory nye tem rozvmem rzecz svyadczy albo rozvmye (non in eodem sensu dicta intelligit), nyz movyono *ib.* 720; ~ Roswm gloza 1434 *PF* V 32.

4. '*zmysł fizyczny, czucie, sensus*': Ia gresni czlowek *kaio se occzu... mich wsech grzechow, czom se gich dopusczil... mø pøczø *rozumu (*Spow* 1: w pøczi szmiszloch, 3. 4: s pyączy szmyslow, 7: pyanczą szmysli) *Spow* 2; Tobye polyeczam dvscha moya y czyalo moye, y wschythky rozvmy mego czyala, y mnye, szluga thwoya *Naw* 47; Odvyedzyona yestem od rozvmov, bo my szye vydzyalo, yzby ostry myecz sercze moye przeschedl *Rozm* 821.

Rozumek *hypocor.* '*rozum, tu: czlowiek mądry (o Adamie), mens, ratio, hoc loco: homo sapiens (de Adam)*': Mili rosumku bone intellectus! XV *p. post. R* XXV 268, *sim. ib.*

Rozumieć, Rozmieć, Rozumieć się *formy*: *praes. ind. 2. sg.* rozumiesz *De morte* w. 82. 257, *Rozm* 364; *3. sg.* rozumie *Fl* 18, 13, *Fl* i *Pul* 32, 15. 40, 1, XV *med. GlWroc* 39v, *etc.*; *1. pl.* rozumiemy 1395 *Pozn* nr 187, 1449 *R* XXV 167, *BZ* IV Reg 18, 26; rozmiemy XV *med. SKJ* I 115; *2. pl.* rozumiecie *Rozm* 356. 361; rozumicie *Rozm* 360; *3. pl.* rozumieją *Rozm* 368. 618. 707; ~ *imper. 2. sg.* rozumiej *Fl* 54, 1. 60, 1, *etc.*, XV *med. R* XXII 243, *etc.*; *3. sg.* rozumiej *Fl* i *Pul* Ath 26, *Rozm* 481. 740; *2. pl.* rozumiecie XV *med. SKJ* I 56; rozumiejcie *Fl* 77, 1, *Fl* i *Pul* 2, 10. 49, 23, 1449 *R* XXV 164, *etc.*; ~ *part. praes. act. adv.* rozumiejąc XV *med. SKJ* I 58.59; *adi. g. sg. m.* rozumiejącego *BZ* II Par 26, 5; *n. pl. m.* rozumiejący XV *ex. R* XXV 149; ~ *inf.* rozumieć *Gn* 179a, *Fl* i *Pul* 35, 3, *Sul* 15, *etc. etc.*; ~ *fut. 1. sg. m.* rozumieć będę *Fl* 72, 17; rozumieć (będę) *Pul* 100, 2; *2. pl. m.* będziecie rozumieć *Rozm* 336; ~ *praet. 1. sg. m.* rozumiał jeśm *Fl* i *Pul* 118, 95. 99. 100; jeśm rozumiał *Fl* i *Pul* 130, 3; rozumiałem XV *med. SKJ* I 71, *MW* 36a, XV *p. post. GlDom* 46; -em rozmiał 1471 *MPKJ* V 12; *2. sg. m.* -ś rozumiał *Rozm* 753; *3. sg. m.* rozumiał jest *Fl* 48, 12; rozumiał *Fl* 80, 10, *BZ* I Reg 20, 39, XV *ex. PF* V 103, *etc.*; *f.* rozumiała *Rozm* 17; *3. du. m.* rozumiałasta *BZ* I Reg 20, 39; *1. pl. m.* -smy rozumieli *Rozm* 343; *2. pl. m.* rozumieliście *Rozm* 343; *3. pl. m.* są rozumieli *Rozm* 361. 742; rozumieli *Fl*

105, 7, *BZ* II Esdr 9, 49, *Rozm* 573, *etc.*; są rozmieli *ca* 1420 *R* XXIV 83; ~ *condit. 3. sg. m.* (-)by rozumiał *BZ* Gen 11, 7. I Reg 26, 12; *2. pl. m.* -byście rozumieli *BZ* Deut 29, 9; *3. pl. m.* (-)by rozumieli *Rozm* 336. 337. 468. 548; ~ *part. praet. pass. n. sg. f.* rozumiana XV *med. SKJ* V 278; ~ *inf. pass. sg. m.* być rozumien *Sul* 4; *f.* być rozumiana XV *p. post. R* XXV 266; *neutr.* być rozumiano *Sul* 81; ~ *condit. pass. 3. sg. neutr.* -by rozumiano *Rozm* 679.

Znaczenia: **1.** *'pojmować, uświadamiać sobie sens czegoś, też w odniesieniu do obcego języka, aliquid intelligere, etiam alienam linguam'*: **a.** *absolute i bez polskiego kontekstu*: A iusz, crolowe, rozumeyce (intelligite), nauczce se, czso sødzice zemø *Fl* 2, 10, *sim. Pul*; Ne chczal rozumecz (intelligere), abi dobrze czinil *Fl* 35, 3, *sim. Pul*; Czlowek... ne rozumal iest (non intellexit, *Pul*: nye rozumyal), przipodoban kobilam nerozumnim *Fl* 48, 12; Cum essem parwlus,... sapiebam ut parwlus gdym byl malvthky, rozvmyalem yako malvthky (I Cor 13, 11) XV *med. SKJ* I 71, *sim.* XV *p. post. GlDom* 46; Ei autem, qui potest omnia facere superhabundanter, quam petimus aut intelligimus secundum virtutem rozmemy (*R* XXV 167: rozumemy) podlug moczy (Eph 3, 20) XV *med. SKJ* I 115; Wszitci, ktorzi mogly rozumyecz (sapere), slyvbuiøcz za swø bracyø *BZ* Neh 10, 29; Desipere nye roszwmyecz, *sząleycz *ca* 1455 *JA* XIV 492; Noli plus sapere, quam oportet nye chczycy vyączey roszvmyecz, nyszly potrzebno 1456 *ZabUPozn* 105; Gyscziem rozmyal experimento didici (experimento didici, quia benedixerit mihi deus propter te Gen 30, 27) 1471 *MPKJ* V 12; Pyacz będę y rozumyecz (intelligam, *Fl*: vrozumieiø) na drodze nyepokalyoney *Pul* 100, 2; Roszvmyecz perpendere XV *ex. PF* V 25; Tegoczdlya movyą ym v przykladzyech, aby slyschącz nye rozvmycly (neque intelligunt Mat 13, 13)..., by szye popelnylo... prorocztwo Izay⟨a⟩scha proroka rzekącczego: Vaschem slvchem bądzyeczye slyschecz, a nyc bądzyeczye rozvmyecz (non intelligetis Mat 13, 14) *Rozm* 336; Sluchayczye a rozvmyeyczye (intelligite Mat 15, 10)! *ib.* 355; Yescze nye rozvmyczye (nondum intelligitis Mat 16, 9)? *ib.* 360; Tegodlya... nye mogly vyerzycz, yze... szyercze ych zaczvyrdzyl, aby nye vydzyely oczyma a serczem ⟨nie⟩ rozvmycly (ut... non intelligant corde Jo 12, 40) *ib.* 468, *sim. ib.* 337; Kto czynye (*pro* czczye), ten rozvmyey (qui legit, intelligat Mat 24, 15) *ib.* 481; Yavnyc movyl nye przeto, yschby yavnyc nye rozvmyano, alye yze ych vyelye slyschalo *ib.* 679; Przetoz y tą dva svyadky byly falschyvy, yze ynako rozvmyely..., a slova ynako przemyenyly *ib.* 721, *sim. ib.* 679; Schluchayczye nyebyossa a rozvmyey zyemya, bo mv zle za dobre vroczono *ib.* 740; Pylat pytal, yze nye rozvmyal *ib.* 785; ~ **b.** *z dopełnieniem wskazującym, czego dotyczy myślenie*: *kogoś, coś*: Napirsuecz tho vy macze rosumecz, yse ktoricz gest poczøtek gego svøtego miloserdza bił *Gn* 179a; Dopuszczena kto rozume (delicta quis intelligit, *Pul*: zrozumye)? *Fl* 18, 13; Ienssze rozume wszitka dzala gich (qui intelligit omnia opera eorum) *Fl* 32, 15, *sim. Pul*; Swadeczstwa twoya rosvmal gesm (testimonia tua intellexi) *Fl* 118, 95, *sim. Pul*; N⟨i⟩cz szø ne roszmeli nichil intelexerunt (Luc 18, 34) *ca* 1420 *R* XXIV 83; Czlowyek boga wydzecz any gego prawdi rozumyecz nye moze XV *med. R* XXII 243; Przeto szedl k nym, a tu gich dzalo poganyl, abi geden drugego nye rozumyal (ut non audiat unusquisque vocem proximi sui) *BZ* Gen 11, 7; Nye bilo tu nygenego, kto bi to wydzal a rozumyal (non erat quisquam, qui... intelligeret) albo uczul *BZ* I Reg 26, 12; Tho tak roszvmyeeczye (*leg.* rozumiejcie) XV *ex. MPKJ* II 318; Falsi prophete sunt heretici seu mali Christiani, non bene docti przezakowye,... nye dowczeny any dobrze pysma nye rozwmyeyączy XV *ex. R* XXV 149; Yescze v yey mlodosczy wschystky ksyągy starego zakonv byly ycy znayomy, bo wschystky rozvmyala (sic quoque... capiebat intellectum totum) *Rozm* 17; Mystrz tego nycz nye rozvmyal (non intelligebat) *ib.* 129; Spytal svoych zvolyenykow rzekącz ym: Rozumyelysczye tho wschytko (intellexistis haec omnia Mat 13, 51)? A ony odpovyedzyely rzekącz: Tezesmy rozvmyely *ib.* 343; Baly szye..., aby on, bądącz taky vyznawcza vschech rzeczy, nycz nye vbaczyl v nych, czo by ony nye rozvmyely *ib.* 548; To szą movyly, yze nye rozvmycly tego, czo movyl (Jo 16, 18) *ib.* 573; Myny szye, yze to rzekl... przevrotnyc przcz *vyobrazenya tey ffiguri antifresim, ktora yesth, kyedy *gynye movyą, a nye (*pro* yne) rozvmyeyą (iuxta antiphrasin intelligendum est) *ib.* 618; Ten yest krzyvy svyadek, ktory nye tem rozvmem rzecz svyadczy albo rozvmye (qui non in eodem sensu dicta intelligit), nyz movyono *ib.* 720; ~ *komuś, czemuś*: Rozumeyczc temu (intelligite haec), gisz zapominacze boga *Fl* 49, 23, *sim. Pul*; Otczsowe naszy w Egipcye nye rozvmyely (*Pul*: nye *rozumyly) dzywom twogym (non intellexerunt mirabilia tua) *Fl* 105, 7; Przetosz chowayczc

slowa smovi tey to a pelnecze ge, abyscze rozvmyely wszemv (ut intelligatis universa), czosz czinicze *BZ* Deut 29, 9; Czso uczinyl Ionatas, temu nyczs nye rozumyal (ignorabat) pacholek, geno Ionatas a Dauid myedzi sobø rozumyalasta (rem noverant) *BZ* I Reg 20, 39; W tem sebranyv zakon bozi cztly a przekladaly... ty iste, giz rozumyely czcyenyv (qui intelligebant lectionem) *BZ* II Esdr 9, 49; ~ na *kogoś, coś*: Blogoslawoni, iensze rozume na potrzebuiøczego y vbogego (qui intelligit super egenum et pauperem, *Pul*: yensze rozumye vbogemu y nye ymayączemu) *Fl* 40, 1; Yeszcez na to slovo, yz bylo rano, troyako mozem rozumyecz *Rozm* 704; ~ o *czymś*: Othosz, mystrzv, barszo glupy, nye rosvmyesz o they kupy *De morte* w. 257; Pylat tego nye rozvmal, aby myly Cristus movyl o krolevstve duchovnem, alye rozvmyal o krolevstvye czelestnym *Rozm* 782-3; ~ w *czymś*: Alisz wnidø w swøtoscz boszø y rozumecz bødø (*Pul*: vrozumyem) w posladco⟨ch⟩ gich (donec... intelligam in novissimis eorum) *Fl* 72, 17; ~ *ze zdaniem*: Rosvmal gesm (intellexi, *MW* 36a: rozumialem), esze kazanya twoya mysl moya gest *Fl* 118, 99, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 118, 100; Rozumyeysze, esczi nygeden grzeschni... nye gest spocoyni XV *med. R* XXII 243; Day nam w them duszye (*sc.* świętym) roszumyecz, czszo gyest sprawyedlywego XV *p. post. R* XXV 236; Rozvmyala (*sc.* Maryja), czo cztla (quod scivit intelligere legereque recte) *Rozm* 17; Nye rozvmyeczye (non intelligitis Mat 15, 17), yze wschytko, ktore ydzye wsta (*leg.* w usta), vnydzye w brzuch? *ib.* 356, *sim. ib.* 361; Nyc rozvmyesz, czo boze yest (non sapis ea, quae dei sunt Mat 16, 23) *ib.* 364; Takoz nyeczo rozvmyely, yze myal vmrzecz *ib.* 588—9; Bo ssą rozvmyely, yze Cristus myal bycz pravy czlovyek *ib.* 742; ~ ~ *o rozumieniu obcego języka*: Rzecli gednacze pana Hinczkoui: Mi ne roszumemi po nemeczszku 1395 *Pozn* nr 187; Prosymi, abi nam mowyl... po syrsku, bo rozumyemi temv iøzikv (intelligimus hanc linguam) *BZ* IV Reg 18, 26; Wstan, mystrzv, othpovyecz, gyesthly vmyesz, za po polskv nye *roszvnyesz? *De morte* w. 82; Dzyeczy zydovskye poczały volacz po zydovsku a tyss nye rozvmyal, bo yesz greczky czlovyek *Rozm* 753.

2. *'zauważyć życzliwie, nie lekceważyć, benevolenter animadvertere, non negligere'*: Ne wzgardzay prosbø moiø, rozumey (*Pul*: baczy) mene y wisluszay me (intende mihi et exaudi me)! *Fl* 54, 1; Bosze,... rozumey modlitwe (intende orationi, *Pul*: baczy modlytwę) moiey! *Fl* 60, 1; Rozumey (intende animae, *Pul*: baczy) duszø (*pro* duszy?) moiey y wiwol iø *Fl* 68, 22; Rozumeycze (attendite, *Pul*: sluchaycze), lud moy, zacon moy *Fl* 77, 1; Israhel ne rozumal mne (non intendit mihi, *Pul*: nye posluchnøl mye) *Fl* 80, 10; Rozumey glossowi prosby (intende voci deprecationis meae, *Pul*: posluchay glossa proszby) moiey *Fl* 85, 5; Szukal (*sc.* Ozyjasz) boga za dnyow Zacharzouich rozumyeiøcego a wydzøcego boga (intelligentis et videntis deum) *BZ* II Par 26, 5; Mnye, boze, dzyszya rosvmycy! *Naw* 99.

3. *'mieć o czymś, o kimś jakiś sąd, sądzić coś o czymś, interpretować jakoś, widzieć w kimś kogoś, uważać kogoś za coś, de aliqua re vel de aliquo iudicare, aliquid interpretari, aliquem pro aliquo habere'*: Ktosz chcze przeto zbawon bycz, tako o troyczy rozvmey (ita de trinitate sentiat, *MW* 112a: tako o troiczi rozumiecz ma) *Fl* Ath 26, *sim. Pul*; Acz ne smerne gesm rozumal (si... sentiebam), ale pow⟨y⟩szal gesm dusza moyø *Fl* 130, 3, *sim. Pul*; Alye wsdi slosthnyk then... moze bicz xandzv byskupovi podan *banez a klanth ma bicz rozvmyen (excommunicetur) *Sul* 4; Tho o sąprzv... rosvmyecz (intelligere) chczemy *Sul* 74; Thakesz o gayoch... ma bycz roszvmyano y chowano (observetur) *Sul* 81; Dico... non plus sapere, quam oportet, sed sapere ad sobrietatem ale roszumyecze (*R* XXV 164: roszumeycze) kv vmyernoszczy (Rom 12, 3) XV *med. SKJ* I 56; Idipsum invicem sencientes, *gl.* id est sitis cum illis in gaudio uel fletu, roszwmycyøcz poszpolycze s weszelączimi a s placzlywymy yednostayno, non tam alta sapientes, *gl.* sc. de vobis nye wyszoko sze roszumyeyøcz w szerczu o szobye (Rom 12, 16) *ib.* 58—9; Qua sub deo nequit maior intelligi yess po bodze wyaczscha rosumyana XV *med. SKJ* V 278; Aby tesz thaka czystoscz̨ą sweczila (*sc.* Maryja), yessby pod bogem nye mogla bicz wyathsza roszumyana XV *p. post. R* XXV 266; Ezechyel, prorok schwyąthy,... wydzyal zamknyoną vlyczką, rozumyal bozą mathuchną XV *ex. PF* V 103; Tegodla, kyedy y (*leg.* ji 'go') chczesch (*leg.* czciesz) margrabyą, rozvmey (intellige), yzecz byl dzyevyącz lyat przy tego oyczv *Rozm* 116; Potem bylo rychlo svyąt[eg]o zydowskye, nye vypovyeda ktore, alye mozem rozvmyecz (potest intelligi) o tem svyączye..., zvano Encenye *ib.* 254; O Elyaszv tesch ⟨roznie⟩ mystrzovye czvyą albo rozvmycyą (sic varie sentiunt auctores de... Elia) *ib.* 368; Takyesch rozvmycy o pyczyv *ib.* 530; Przez vyszego byskupa

rozvmycya Cayfasza *ib.* 707; Przetoz slovo: vschelky, ktory yest s pravdy, mamy tako rozvmyecz *ib.* 785; ~ rozumie się *'ma się na myśli, interpretuje się, in mente est, intelligitur'*: Ille ascensus assignatus est, rosume se, per ascensionem Christi in naviculam XV *med. GlWroc* 39v; Przes to sze rozumye (intelligitur) wyelyka mylo·zcz *Pul* 118 arg. 7; Spiritualiter per regem intelligitur Adam przes tego krola... roszvmye szyą Adam XV *ex. MPKJ* II 317, *sim. ib.* 318; Ta rada y ta tayemnycza chczyal zyavycz napyrvey Gabrielovy archanyolovy, przez nyegosch szyą mocz boza rozvmye *Rozm* 44, *sim. ib.* 674; Przez tego sluga moze szye rozvmyecz lyvd zydovsky *ib.* 640; A ony rzekly: Osanna! Przez ktore szye slovo tako vyelye rozvmye, yakoby rzekl: O gospodnye, zbav myą! *ib.* 754, *sim. ib.* 830; ~ rozumie się o *czymś 'dotyczy czegoś, ad aliquid pertinet'*: Alye to pyczye nye rozvmye szye o iego svyąte krvy *Rozm* 530, *sim. ib.* 529; ~ (to) rozumieć *'to jest, to znaczy, id est'*: Iako ktho swyeczą przy zwadze w noczi zagassi, a za thym kogo vranyą, ma rannemv o rani bicz skazan, tho rozwmyecz, gdi nye wyedzą tego, yest gen (*pro* gen yest) go ranyl *Sul* 15; Tegodlya vezvana yest rolya ych zydovskym yazykyem Achełdemach..., aze do szyego dnya, to rozvmyey, do tego dnya, kyedy svyaty Maczyey evanyelyyą pyssal *Rozm* 764, *sim.* XV *ex. MPKJ* II 318.

4. rozumieć się na *czymś 'znać coś, posiadać wiedzę o czymś, aliquid scire, cognitum habere'*: Magus... dicitur sapiens, et maxime, qui astrorum cursus sciens a nawyączey then, ysz sze na gwyasdach rosumye XV *med. SKJ* V 265.

Cf. **Dorozumieć, Porozumieć, Urozumieć, Zrozumieć**

Rozumienie 1. *'rozum, zdolność pojmowania czegoś, zdolność myślenia, inteligencja, mens, ratio, facultas cognoscendi aliquid, cogitandi, intelligentia'*: Sapiencia ubi invenitur et quis... est locus intelligencie rosvmyenya (Job 28, 12)? 1456 *ZabUPozn* 106; Ad contemplativam vitam w rozumyenyv duchownych rzeczy XV *p. post. GlDom* 90.

2. *'myśl, poglądy na coś, cogitatio, iudicia de aliqua re prolata'*: Deus autem paciencie... det uobis idipsum sapere raczy dacz wam yednosthayne rosumyenye (Rom 15, 5) XV *med. SKJ* I 50.

Rozumnie *'rozsądnie, rozważnie, właściwie, prudenter, sapienter, recte, bene'*: Rite, *gl.* racionabiliter rosumnye 1444 *R* XXIII 306; Y czinyly czy, gisz dzalaly rozvmnye (qui operabantur industrie), a zapelnyaly scyenne rosycdlyni swima rękama *BZ* II Par 24, 13, *sim.* 1471 *MPKJ* V 51; Peritus rozvmnye vczi mandri, vmyali *ca* 1455 *JA* XIV 492; Pylat vczvavschy svego posla y rzekl yemv: Ydzy, przyvyedzy Iesucrista *rozvmmye (cum moderatione modo) *Rozm* 751.

Rozumność 1. *'zdolność rozumienia, myślenia, władze umysłu, intelligentia'*: Raciocinacio mędrzene albo roszumpnoscz *ca* 1428 *PF* I 487; Spiritum dvszy rozvmnoscz (caro enim concupiscit adversus spiritum Gal 5, 17) 1449 *R* XXV 166; Vnicuique autem datur manifestacio spiritus ad vtilitatem..., alii prophecia, alii discrecio spirituum roszumnoscz, roszstropnocz *roszmonczenya (I Cor 12, 10) 1453 *R* XLVII 350; Namylschy synovye, yvz poczyna szye strach, czvsch *smyerczye, yvz rozvmnoscz strachem czyrpnye *Rozm* 594; Tegodlya strach przycz⟨i⟩sznyenya okropney smyerczy począla rozvmnoscz roztąpyacz yego *ib.* 605; Przez tego sluga moze szye rozvmyecz lyvd zydovsky, ktory prave vcho y duchovnego zakona straczyl rozvmnoscz (spiritualem legis intelligentiam perdidit) *ib.* 641.

2. *'rozumienie czegoś, rozeznawanie się w czymś, actus aliquid intelligendi, cognitum habendi'*: Mowyl Ezechias ku syerczv wszech nauczonich, gisz myely rozumnoscz (habebant intelligentiam) dobrø o bodze *BZ* II Par 30, 22.

Rozumny *formy*: *n. sg. m.* rozumny *Fl* i *Pul* 13, 3. 52, 3, 1471 *MPKJ* V 14, XV *p. post. R* I s. XXXIX; *f.* rozumna *Fl* i *Pul* Ath 35, XV *med. R* XXII 241, *MW* 113a; *neutr.* rozumne 1461—7 *Serm* 442v, XV *p. post. R* XXV 179, *Rozm* 151; ~ *g. sg. f.* rozumne *Fl* Ath 30; rozumnej *MW* 112b, *Pul* Ath 30; *neutr.* rozumnego *BZ* Deut 29, 4; ~ *d. sg. neutr.* rozumnemu XV *med. PF* IV 760, *ca* 1500 *JARp* X 100v; ~ *ac. sg. m.* rozumnego 1471 *MPKJ* V 13; *f.* rozumną 1413—4 *Msza* I s. 261, *sim.* II. IV. VIII. XII, XV *med. SKJ* I 56; ~ *l. sg.* (w) rozumnem XV *med. R* XXV 154; ~ *g. pl. m.* rozumnych XV *in. R* XXIV 75, *Rozm* 323.

Znaczenia: **1.** *'mający rozum, myślący, mądry, zdolny do myślenia, rationem habens, cogitans, sapiens, cogitandi facultate praeditus'*: Gospodzin z neba wesrzal iest na sini luczske, bi widzal, iestly rozumny (si est intelligens) albo szukaiøczi boga *Fl* 13, 3, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 52, 3; Pauper ingenio rozumna XV *p. pr. R* XLVII 358; Nye dal wan (*pro* wam) syercza rozvmnego (cor intelligens) *BZ* Deut 29, 4; In hoc... designatur, quod omnis natura intellectualis siue homo, wschelke przirodzene

rosumne iako czlovek, siue angelus... in laude virginis delectatur 1461—7 *Serm* 442v; Rozumnego industrium (provideat rex virum sapientem et industrium Gen 41, 33) 1471 *MPKJ* V 13; Rosumny industriosus (si nosti in eis esse viros industrios Gen 47, 6) *ib.* 14; Adiuro te per deum vnvm, ut si homo es vel aliqua racionalis, rosumne, creatura, que in ista spelunca habitas XV *p. post. R* XXV 179; Predicate ewangelium omni creature sthvorzenyv rosumnemv! (Marc 16, 15) *ca* 1500 *JARp* X 100v; Spovyadam szye tobye a dzyekvye, oycze..., yzesz to skryl od rozumnych a od mądrych (a sapientibus et prudentibus Mat 11, 25) *Rozm* 323, *sim.* XV *in. R* XXIV 75; ~ Swyrchowany bog, swirchowany czlowek, od dvsze rozvmne (ex anima rationali, *Pul*, *MW* 112b: rozumney) y czloweczego czała sęcz *Fl* Ath 30; Dvsza rozumna (anima rationalis) a czalo geden gest czlowek *ib.* 35, *sim. Pul*, *MW* 113a

2. *'będący wyrazem rozumu, zgodny z rozumem, właściwy, rationi conveniens, rectus'*: Quam oblacionem, tu deus, quesumus, in omnibus benedictam..., racionabilem acceptabilemque facere digneris kthorø obyathø, thy bozye, proschymy, we wschithkyem błogoslawyon[y]ą..., roszumnø (*Msza* II: rozumpnø, V: *rosmna, VI. XIV: obyathowanyą... madre, III: mądr[z]e), przyemnø thessz vczynycz raczy *ca* 1431 *Msza* XII s. 214, *sim.* I. IV. VIII; Rosumnemu podni⟨e⟩czyenyv suggestioni mentis XV *med. PF* IV 760; Twarda pokuta, ale rozumna, gest yako na wrzot albo na raną twarda o (*pro* a) ostra mascz XV *med. R* XXII 241; Actu intelligendi w roszvmnem XV *med. R* XXV 154; Fratres, obsecro vos..., vt exhibeatis... rationabile obsequium vestrum w bodze stwyerdzoną roszwmna sluszba waschą (Rom 12, 1) XV *med. SKJ* I 56; Naklad kw pomoczy przyaczyelskyey rozwmny gyest (rationabilis est) XV *p. post. R* I s. XXXIX; Nye bylo slovo yego przemyenyayącze... any takyesz przykre, dobrze rozvmne (prudens, erudita) *Rozm* 151.

Rozuty *cf.* **Rozzuty**

Rozwadniać *'rozcieńczać, tu o grzechach: czynić lżejszym, mniejszym, diluere, extenuare, hoc loco de peccatis: leviorem, minorem reddere'*: Dico, quod dominus miseretur penitentibus... primo in hoc, quod omnia peccata relaxat, roszwadnya... Omnia peccata relaxat vel vmnyeszą XV *p. pr. PF* IV 615.

Rozwadzacz *'ten kto doprowadza do pojednania, rozjemca, qui pacem conciliat, arbiter'*: Roswadzacz sequester 1437 *Wisł* nr 228 s. 89; Xpus... gest gednacz a roswadzacz myedzi luczmi a myedzi bogyem (mediator dei et hominum I Tim 2, 5) XV *med. R* XXII 242.

Rozwalać *cf.* **Rozwalić**

Rozwalić *'zburzyć, zniszczyć, destruere, delere'*: Sicut transiens violenter ad domum meam roswalil stubam 1394 *TPaw* IV nr 4956, *sim. ib.* nr 4955; Esz pana Prandoczinø kasnø rozwalona stodoła karczmarzowy 1400 *SKJ* III 191; Dispersi sunt lapides, roswala sza camene, sanctuarii (Thren 4, 1) 1461—7 *Serm* 91v. ~ *W ostatnim przykładzie występuje, być może, czasownik* rozwalać.

Rozważać *'zastanawiać się nad czymś, rozpamiętywać coś, aliquid meditari, cogitare, considerare, perpendere, deliberare'*: Maria Magdalena... cucurrit ad eum (*sc.* Christum) postulans veniam ab eo et illud revoluebat, roszvazala, in corde suo XV *p. post. R* XXV 179; Pensare, ponderare vel deliberare baczycz, vązycz, roszvazącz *ca* 1500 *Erz* 87; Cum ista semper in me et circa me perpendo, gdysz thy rzeczy sobye rosvaszam, et considero, quomodo gaudere possem in hoc seculo *ca* 1500 *JARp* X 223r.

Rozważca *'ten, kto waży czy też zastanawia się, rozważa, rozmyśla, qui ponderat vel considerat, cogitat'*: Rosw⟨a⟩scza ponderator XV *med. Zab* 524.

Rozważenie *'zastanowienie się, przemyślenie czegoś, namysł, actus meditandi, deliberandi, consideratio'*: Unde premeditacionis, *gl.* mentalis revolutionis rozwazenye, masticatio semper proponenda est in cunctis humanis actibus XV *med. RRp* XXIII 280; Vt obdicatis muneribus per directum incedens tramitem, equo libramine, *gl.* iusticia roszwazenym, partis, *gl.* litigancium, attendas iusticiam 1466 *RRp* XXII 12.

Rozważyć *'zastanowić się, wziąć pod uwagę, meditari, considerare, in deliberationem sumere'*: Si librassem roswazyla XV *p. pr. R* XVI 347; Geno rozwaszi v roszvmye XV *med. R* XXII 244; Quibus dictis et digestis, *gl.* masticatis rozwazywszy XV *med. RRp* XXIII 280.

(Rozweselić się) Rozwiesielić się *'uradować się, ucieszyć, gaudere, laetari'*: Rozwyesyelyl syø (laetatus est) Ezechias y wszitek lyvd s nym, isze sluszba boza syø dokonala *BZ* II Par 29, 36.

Rozwiać *'rozprószyć na wietrze, rozsiać, diffiare, dispergere, dissipare'*: W tobe neprzyaczele nasze rozweiemi (ventilabimus) rogem *Fl* 43, 7, *sim. Pul*; Pobyge pan bog dom israhelski,... a rozwyege ge za potok (et ventilabit eos trans

flumen) *BZ* III Reg 14, 15, *sim.* 1471 *MPKJ* V 44; Rosweyą ventilabo 1462 *R* XXV 270.

(Rozwiązać) Rozwięzać *formy*: *praes. ind. 2. sg.* rozwiążesz XV *in. R* XXIV 76, *Rozm* 363; *3. sg.* rozwiąże XV *med. GlWroc* 29r. 54v; *3. pl.* rozwiążą XV *med. GlWroc* 88r; ~ *imper. 2. sg.* rozwięży 1444 *R* XXIII 302, XV *med. R* XXIV 350, *ca* 1500 *R* XIX 67; rozwięż XV *ex. PamLit* XXVI 398, *ca* 1500 *JARp* X 147r; *2. pl.* rozwiężcie XV *med. GlWroc* 18v, *MPKJ* V 123, XV *p. post. R* XXIV 94, *Rozm* 439; ~ *inf.* rozwięzać 1440 *R* XXV 242, XV *med. GlWroc* 52v, XV *ex. PF* V 19, *etc.*; ~ *praet. 3. sg. m.* rozwiązał *Fl* 104, 19, 1415 *Kościan* nr 566; ~ *condit. 3. sg. m.* by rozwiązał *Fl* i *Pul* 101, 21; ~ *part. praet. act.* rozwiązawszy *BZ* Judith 6, 10; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* rozwiązany XV *p. pr. R* XLVII 358, *ca* 1500 *Erz* 87; *neutr.* rozwiązano XV *med. SKJ* V 263; *n. pl.* rozwiązany XV *med. GlWroc* 70r; *ac. pl.* rozwiązane *MPKJ* V 133; *m.* rozwiązane XV *ex. PamLit* XXVI 398, *ca* 1500 *R* XIX 68; ~ *praes. pass. 3. sg. neutr.* rozwiązano jest XV *med. ZabUPozn* 126; ~ *fut. pass. 3. sg. neutr.* będzie rozwiązano *Rozm* 363; ~ *praet. pass. 3. sg. m.* był rozwiązan *Rozm* 687.

Znaczenia: **1.** *'uwolnić od więzów, vinculis solvere'*: Gospodzyn s neba na zemø wezrzal gest,... bi rozwøzal (ut solveret) syny zagubonych *Fl* 101, 21, *sim. Pul*; Vsmyerzyly sø w pøczczyech noghi yego... Poslal krol y rozwiøzal gy (misit rex et solvit eum, *Pul*: y odpyøl gy) *Fl* 104, 19; Czszo Woczech Borcowski wszøl kone Alberto de Symanowo, tho ye wszøl na swem, na prawem, na Borkowe, parobka yego ne wøzal y ne roszwøzal 1415 *Kościan* nr 566; Fuit solutus roszwyønzani XV *p. pr. R* XLVII 358; Cuius non sum dignus solvere, roswasacz, corrigiam calciamentorum eius (Luc 3, 16) XV *med. GlWroc* 52v, *sim. EwZam* 299; Rosszwąszy oth przekow a vinculis XV *med. R* XXIV 350; Gegosz (*sc.* Achyjora) rozwyøzawszi (solventes) wyedly do Betulyey *BZ* Judith 6, 10; Naydzyeczye oszlyczą vwyązaną y oszlą s nya, rozwyąszcze (*GlWroc* 18v: *roswescze*) y przewyeczcze (solvite et adducite Mat 21, 2) my XV *p. post. R* XXIV 94; Rosvyązącz religare *ca* 1500 *Erz* 87; Rozvyązacz soluere *ib.*; To dzyevka Abramova, kthora zvyązal satan..., nye podobnyeyły yey v ten dzyen sobothny rozvyązacz z yey przekow (non oportuit solvi a vinculo Luc 13, 16)? *Rozm* 377; Rzekl myly Iesus: Rozvyazczyesch y (*leg.* ji 'go'), acz chodzy (solvite eum et sinite abire Jo 11, 44) *ib.* 439; Yako byl (*sc.* Jesus) podan Annaschovy, tako na chvylą byl rozvyązan *ib.* 687; ~ *przenośnie*: Solue colligaciones colli tui rosvyasz czyaskoscy tvoych grzechow *ca* 1500 *JARp* X 147r; ~ *'uwolnić od zobowiązań, unieważnić czyjeś zobowiązania, aliquem officiis solvere, liberare'*: Inter coniuges debet esse perpetuum ligamen, quod non soluitur, roswyązano, nec morte XV *med. SKJ* V 263; Czokolvye rozvyązesch (*R* XXIV 76: roswasesz, *GlWroc* 88r: *rzoswoszą solverint) na zyemy, bądzye *rozvyozano y na nyebyeszyech (quodcumque solveris super terram, erit solutum et in caelis Mat 16, 19) *Rozm* 363.

2. *'uwolnić od kary, darować karę, poenam remittere'*: Minister relaxat, *rzoswosze, partem pene, sed solus deus totum indulget XV *med. GlWroc* 29r, *sim. ib.* 54v; Secundo pene relaxantur, r[z]oswøszany, intrantibus enim ecclesiam indulgencie dantur *ib.* 70r; Constat, yawno iest, Mariam ab ipso originali peccato fuisse immunem, nyevinnø, per quam non solum prime matris soluta est maledicio rozvionzano iest *zlorzeczienstwa XV *med. ZabUPozn* 126; Absoluere rosrzeschycz vel rosvyazacz *ca* 1500 *Erz* 87; Absolutus rosrzeschony vel roszvyazany *ib.*; Boza matko..., roszvyąszy szvyązane (*PamLit* XXVI 398: rosvąsz nasz vynne)! *ca* 1500 *R* XIX 67; Dzevyczo oszobna..., vczyn roszvyąszane nasz, czyste y skromne *ib.* 68, *sim.* XV *ex. PamLit* XXVI 398.

3. *'rozwinąć, rozciągnąć, explicare, extendere'*: Laxate recia roszrzvczczye aut roslozcze, aut roszwąscze (*war. kal.*: rozvyniczie; laxate retia vestra in capturam Luc 5, 4) *MPKJ* V 123.

4. *'odebrać siłę, uczynić słabym, viribus privare, infirmum reddere'*: Laxa oszlaib (*leg.* osłab), roszwianszy (laxa malum, quod fecimus, auge bonum, quod poscimus) 1444 *R* XXIII 302; Roszwyązan[y]e dissolvta (soluta genua erigite et gressus rectos facite pedibus vestris Hebr 12, 12) *MPKJ* V 133.

5. *wieloznaczne z powodu braku kontekstu*: Roszwąszacz 1440 *R* XXV 242; Roszwyązacz dehibere XV *ex. PF* V 19.

Rozwiązanie 1. *'rozstrzygnięcie czegoś, wyjaśnienie, diiudicatio, explicatio, explanatio'*: Rozwyanzanye solucio (quia spiritus amplior... et interpretatio somniorum... ac solutio ligatorum inventae sunt in eo, hoc est in Daniele Dan 5, 12) 1471 *MPKJ* V 109.

2. *'brak więzów moralnych, mores dissoluti, corrupti'*: Luxuria, *gl.* id est fluitas in cibis et potibus, et vestibus opwytoscz a rozwyązanye

kv nyeczystoscz w pyczv, odzenyv y w gedzenyv (Gal 5, 19) XV *med. SKJ* I 110.

Rozwiązować *'uwalniać od więzów, vinculis solvere, liberare'*: Gospodzyn roswyøzvge (*Pul*: wypuszcza) spøte (solvit compeditos, *PF* V 59: roswiansuge swyąsane) *Fl* 145, 6.

Rozwić *'rozkręcić, odwinąć, explicare, evolvere'*: Duo cumuli al. błąbi (*pro* kląbi) striguli et 39 disversus roswyti 1479 *RocznKrak* XVI 50.

Rozwiedzenie *'unieważnienie małżeństwa,udzielenie rozwodu, matrimonium dissolvendi actus'*: Littera diuorcii, id ⟨est⟩ roswedzene XV *p. pr. LibTrid* 103; Listh rozvyedzienya w malzienstwye liber repudii (Is 50, 1) 1471 *MPKJ* V 95.

Rozwiedzienie *cf.* **Rozwiedzenie**

Rozwiesielić się *cf.* **Rozweselić się**

Rozwieść *formy*: *praes. ind. 3. sg.* rozwiedzie 1428 *StPPP* II nr 2183; ~ *inf.* rozwieść 1457 *AGZ* XV 21; ~ *praet. 3. sg. m.* rozwiodł 1471 *MPKJ* V 97, *MPKJ* V 114; ~ *part. praet. pass. n. sg. f.* rozwiedziona *BZ* Num 30, 10, 1471 *MPKJ* V 27; *g. sg. f.* rozwiedzionej *BZ* Lev 21, 14; *n. pl. m.* rozwiedzieni *OrtMac* 115, *OrtOssol* 85, 1.

Znaczenia: **1.** *'poprowadzić, ducere'*: Traduxit rozvyodl aut povyodl (qui traduxit nos per desertum Jer 2, 6) 1471 *MPKJ* V 97.

2. *'udzielić rozwodu, rozwiązać małżeństwo, matrimonium dissolvere'*: Si non diworcietur al. ny roszwedze sze cum Elizabeth uxore sua 1428 *StPPP* II nr 2183; Wdowi y roszwyedzoney (viduam... et repudiatam) ... nye poymye *BZ* Lev 21, 14; Wdowa y roswyedzona (vidua et repudiatia), czoszkoli slvbi, napelni *BZ* Num 30, 10, *sim.* 1471 *MPKJ* V 27; Przeto ysz ony byly szoba (*leg.* z sobą) az do szmyerczy w malzenstwe any zadnym prawem roszwyedzeny (in matrimonio sedit indivortiatus de sententia iuris usque ad mortem suam) podlug prawa *OrtOssol* 85, 1, *sim. OrtMac* 115.

3. *'rozłożyć, rozszerzyć, porrigere, extendere'*: Expansus roswyodl skrzydle aut rossyrzyl (bruchus expansus est et avolavit Nah 3, 16) *MPKJ* V 114.

4. *'oświadczyć (przed sądem), podać do wiadomości, diiudicare, constituere, decernere'*: Ministerialis ea, que in visione hac viderit,... debet edicere al. rozwyescz 1457 *AGZ* XV 21.

Cf. **Rozwieźć**

Rozwiewać *'roznosić coś wiatrem w różne strony, rozpraszać, diffiare, dispergere, dissipare'*: Omnes, *gl.* sc. demones,... fluxerunt, quomodo cera igne fluit, veluti puluis, *gl.* sc. dissolu⟨i⟩tur roswevan byva, ab ore Nochi (*pro* Noti) 1466 *R* XXII 27; Rosvyevącz diuentilare *ca* 1500 *Erz* 87.

Rozwieźć *corruptum pro* rozwieść *'rozłożyć, rozszerzyć, extendere, porrigere, pandere'*: Chrøst rozwyozl s⟨kr⟩zidle (expansus est, *MPKJ* V 114: roswyodl skrzydle aut rossyrzyl) y zalecyal *BZ* Nah 3, 16.

Rozwięzać *cf.* **Rozwiązać**

Rozwinąć *'rozłożyć coś, rozciągnąć, extendere, porrigere'*: Gdisz bil krol wzøl lysti... y rozwynøl ge (expandit eas) przed panem *BZ* IV Reg 19, 14; ~ Vyedz na gląbya a rosvynczye (1471 *MPKJ* V 123: rozrzuczczie, rozloscczie aut rozvyniczie) szyeczy (laxate retia Luc 5, 4) *EwZam* 306; Przykaszyczyelyv, przes vszystka nocz robyacz, nyczesmy nye yaly, alye w slovye thvoym rosvyna szyecz (laxabo rete Luc 5, 5) *ib.*

Rozwodnić się *'rozlać się szeroko, wylać z brzegów, diffundi, redundare'*: Bil gest Noe w szeszczydzeszøt leczyech, tedi gdisz szø *powyøcz rozwodnyla (diluvii aquae inundaverunt) po wszem swyeczye *BZ* Gen 7, 6; Gdisz bilo po szyedmy dnyoch, wodi szø rozwodnyli (aquae diluvii inundaverunt) po wszey semy *ib.* 7, 10, *sim. ib.* 7, 18; Cy sø, gysz przeszly Iordan myesyøcza pyrwego, gdisz to obikl syø rozwodnycz (inundare) na swe brzegy *BZ* I Par 12, 15. ~ *Bohemizm.* ~ *Cf.* **Rozwodnieć.**

Rozwodnieć *'rozlać się szeroko, wylać z brzegów, diffundi, redundare'*: Roswodnyegye *redundas (aqua profunda verba ex ore viri et torrens redundans fons sapientiae Prov 18, 4) 1471 *MPKJ* V 68; Roswodnyela gest (*var. kal.*: *roswodnyla yest, *mamotrekt mikulowski*: rozwodniała) redundauit (parvus fons, qui crevit in fluvium... et in aquas plurimas redundavit Esth 10, 6) *MPKJ* V 58. ~ *Bohemizm.*

Rozwodnienie *'wylanie z brzegów, wylew, powódź, inundatio, diluvies'*: Bødø obyetowacz obyati sprawyedliwye, ktorzis to roswodnyenye morskye iako mleko saacz (*'ssać') bødø (qui inundationem maris, quasi lac sugent) *BZ* Deut 33, 19. ~ *Bohemizm.*

Rozwodny 1. *'dotyczący rozwodu, ad divortium pertinens'*: list rozwodny *'pisemne stwierdzenie rozwiązania małżeństwa, libellus repudii'*: Gdisz poymye czlowyek zonø..., a ona nye naydze milosci przed gego oczima..., napise list roswodny (libellum repudii, 1471 *MPKJ* V 30: rozwodne) y da w rękø gey, y pvszczi yø s swego domv *BZ* Deut 24, 1, *sim. ib.* 24, 3.

2. *'rozwiedziony, qui (quae) divortium cum aliqua (aliquo) fecit'*: Elizabeth roszwodna 1471 *Trześn* 90. ~ *Może już nomen proprium.*

Rozwodzenie *'rozwiązanie małżeństwa, unieważnienie, udzielenie rozwodu, matrimonium dissolvendi actus'*: Divorcium..., id est separatio, proprie roszwodzenye 1444 *RozPaul* 77r.

Rozwodzić 1. *'rozszerzać, szeroko rozwierać, dilatare, maiorem reddere'*: Ipsum in iudicio dehonestavit asserens: Non dilata lakwy, latrini vlg. nye roswodzy lakwy, latrini 1439 *ZapRpCzers* 1 a 117.

2. *niejasne z powodu braku kontekstu*: Roswodzaczy *ca* 1500 *PF* IV 748.

Rozwojować 1. *'pokonać w boju, zwyciężyć, pugna vincere'*: Post tristia Tartara po smatku piekla rosuoiovanego (triumphanti post tristia Tartara Christo) 1444 *R* XXIII 306; Roswoiewawschy moczy a praua piekielna legibus inferni opressis *ib.*

2. *'spustoszyć, złupić, ograbić, depopulari, diripere, spoliare'*: Petrus... actor proposuit super Iwanis Armenum,... quia dum Tharthari terram vispiliaverunt al. roswoyowali, tunc sibi recepit iuvenem Ianek 1448 *AGZ* XIV 253.

Rozwora *'drążek łączący przednią część wozu konnego z tylną, baculum ligneum, quo prior pars currus cum posteriore coniungitur'*: Roswora cambigium 1437 *Wisl* nr 228 s. 85; Roswora mediamnis XV *p. post. PF* V 7; Longale est illud lignum currus, quod est inter rotas priores et posteriores roszvorą *ca* 1500 *Erz* 87.

Rozwożenie *(?) 'zabranie, zniszczenie, actus auferendi, destruendi, delendi'*: Iaco to swatczø, iaco Jan w szerzech, w szapuscech a w rozwozenu chyzow y w gagech Margorzacze tako wele scodi vczinil, iaco dwadzescza grziwen 1402 *Pozn* nr 537.

Rozwód *'rozwiązanie małżeństwa, divortium'*: Ius autem Michaeli decrevit, quod eidem Fyedcze uxori sue per eum proiecte daret... pro infamia al. za sromothe triginta marcas et regie maiestati pro divorcio al. za rozwod triginta marcas 1496 *AGZ* XV 334; Roszwod discidium *ca* 1500 *Erz* 87; Rosvod diuortium *ib.*

Rozyć się *cf.* **Rozejść się**
Rozynka *cf.* **Rodzynka**
Rozynkowy *cf.* **Rodzynkowy**
Rozznać *cf.* **Rozeznać**
Rozznanie *cf.* **Rozeznanie**
Rozznawać *cf.* **Rozeznawać**
Rozznawanie *cf.* **Rozeznawanie**

(Rozzuty) Rozuty *'taki, który zdjął obuwie, bosy, discalceatus, nudus pedibus'*: Discalceatus boschy, rozuthi (*var. lub.*: discalciatus bosch, roszuth; fecit sic vadens nudus et discalceatus Is 20, 2) 1471 *MPKJ* V 90.

Rozżałować się *'wzruszyć się, rozrzewnić się, animo moveri, frangi'*: Roszaloval sze (*Rozm* 438: porusyl szye dvchem kv placzv) infremuit (Iesus ergo, ut vidit eam, *sc.* Mariam, plorantem et Iudaeos, qui venerant cum ea, plorantes, infremuit spiritu et turbavit scipsum Jo 11, 33) XV *ex. R* XXXIII 187.

Rozżec *formy*: *praes. ind. 3. sg.* rozżże *Pul* 2, 13; *3. pl.* rozżgą *Fl* 2, 13; ~ *imper. 2. sg.* rozżży XV *p. pr. Cant*; ~ *inf.* rozżec XV *ex. PF* V 26; ~ *praet. 3. sg. neutr.* rozżgło jest *Fl* 17, 10; ~ *part. praet. pass. n. pl.* rozżżone XV *med. R* XXV 158; ~ *praes. pass. 3. pl. m.* rozżżone są *Pul* 17, 10.

Znaczenie: *'rozpalić, rozniecić, accendere'*: Wszczedl iest dym w gnewe iego a ogen od oblicza iego zaszegl se iest. Węgle roszglo se iest od nego (carbones succensi sunt ab eo, *Pul*: węglye rosszone są od nyego) *Fl* 17, 10; Rossy, *pano, swyeczyczku! XV *p. pr. Cant*; Opera accensa, rosszone, igne XV *med. R* XXV 158; Adolere szyecz uel rosszyecz XV *ex. PF* V 26; ~ *przenośnie*: Gdi roszgø na crotcze gnew iego (cum exarserit in brevi ira eius, *Pul*: gdy szyę rozze wrychlye gnyew yego), blogoslaweni wszistcy, gisz ymaiø w nem pwø *Fl* 2, 13.

Rozżurzać *'pobudzać do gniewu, drażnić, iram alicuius incendere, lacessere'*: Kelcokrocz roszurzali sø (exacerbaverunt, *Pul*: roszurzaly) gi na puszczi, w gnew pobudzali gi w przezwodzu *Fl* 77, 45.

Rozżurze *'zepsucie, zło (moralne), grzech, corruptio, malum, peccatum'*: Boni et iusti desiderabunt eius adventum... propter hoc, quia liberabuntur a seruitute corrupcionis, roszvrza,' in libertatem glorie filii dei XV *p. post. RRp* XXV 175.

Rozżwać *'rozdrobnić pokarm zębami, przeżuć, cibum dentibus conterere'*: Doctor audebat exponere: Donec accipias tibi masticatum, roszwani, panem XV *in. R* XXIV 62.

Rozżżenie *'pożar, zniszczenie ogniem, incendium'*: Iacobe, apostole dei, miserere nostri, quia antequam veniat tempus incendii, rossena, nos torquemur XV *med. GlWroc* 67r.

Rożek *'owoc drzewa o nazwie chleb świętojański, Ceratonia siliqua L.'*: Rozky carubia 1472 *Rost* nr 230.

Rożen *'pręt metalowy lub drewniany służący do pieczenia mięsa nad ogniem, veru'*: Verua al. roszny 1488 *AcLubl* VI; Caldar in fornacem,

item due veruta al. roszna 1495 *RocznKrak* XVI 62; Veru al. roschen 1498 *ib.* 67.

Ród *formy*: *n. sg.* rod 1437 *Wisł* nr 228 s. 85, *BZ* Num 3, 34, *OrtCel* 10, *etc.*; ~ *g. sg.* rodu *Gn* 173a, *ca* 1420 *R* XXIV 86, 1427 *Pozn* nr 1259, *etc. etc.*; ~ *d. sg.* rodu *BZ* Gen 17, 7. Lev 20, 5; ~ *ac. sg.* rod *BZ* Num 13, 29, *OrtMac* 78, *OrtOssol* 61, 1, *OrtRp* 38, 1; ~ *i. sg.* rodem *Gn* 176a, 1413 *Kościan* nr 492, XV *med. Lent, etc.*; ~ *l. sg.* (w) rodzie *BZ* Num 17, 3. 26, 12; rodu *BZ* Gen 10, 20. 50, 7. Num 3, 39. Jud 21, 16; ~ *g. du.* rodu *Sul* 88; ~ *n. pl.* rodowie *BZ* Deut 18, 14, *Naw* 25; ~ *g. pl.* rodow *BZ* Num 1, 22. I Par 6, 54; ~ *ac. pl.* rody *BZ* Jos 23, 9; ~ *l. pl.* (po) rodziech *BZ* Ex 6, 16. 17. 12, 14, *etc.*

Znaczenia: **1.** *'osoby pochodzące od wspólnego przodka, rodzina, naród, plemię, nepotes uno quodam proavo orti, familia, gens, populus'*: Yszcy on (*sc.* św. Bartłomiej) gest *xoszøczego rodu byl *Gn* 173a, *sim. Aleksy* w. 27; Jako Jarotha... yest rodem, członkem, crwø y bliskoszø blisszy tich penandzi 1413 *Kościan* nr 492; Jaco Olbracht... gest nasz prawy brath po oczczu naszey prawey krwe y rodu 1427 *Pozn* nr 1259, *sim. ib.* nr 1260. 1261; Rod cognacio 1437 *Wisł* nr 228 s. 85; Kedyby ktho obwynyon byl, aby nye myal prawa slachethnego, then dwv starszv swego rodv (suae genealogiae, *Dział* 66: rodzaya) po oczczv a drvgv dwv drvgego rodv (alterius genealogiae) po maczerzy... ma wyescz... kv odzyrzenyv swego prawa slachethnego *Sul* 71, *sim. Dział* 66; On, komu przziganyono, swoye wlodiczstwo ma dowyescz stawyancz s wlostnego rodu (ex sua genealogia) dwu lepschu,... a se dwu rodu dwu lepschu... powyescz ma na swyadeczstwo *Sul* 88; Sz rodv ex cognacione XV *med. R* XXV 153; Radice, rodu, viciata *ib.* 159; Ipsi enim Dauid facta erat promissio, quod ex genere, s rodu, suo Xpus fuit nasciturus XV *med. SKJ* V 254; Tocz sø synowye Cham w swem pokolenyu a w swem rodu *BZ* Gen 10, 20; Winydz z szemye a s swego rodu (de cognatione tua) *ib.* 12, 1; Vstawyø slub moy myedzi mnø a myedzy tobø..., twemu rodu (in generationibus) slyub wyeczni *ib.* 17, 7; To sø gymyona synow Lewy po wszech rodzyech (per cognationes suas) *BZ* Ex 6, 16, *sim. ib.* 6, 17. 12, 14. 17. 42. Num 26, 2; Postawyø mø twarz przeciwo czlowyekv temv i rodv iego (super cognationem eius) *BZ* Lev 20, 5; Slvga y slvzebniczka bødze wam s rodv (de nationibus), ges to okolo was sø *ib.* 25, 44; Po narodzech y po czeladzi, y domyech rodow (per... domos cognationum) swych policzony sø *BZ* Num 1, 22; Rod (stirpem) Enachow widzelismi tam *ib.* 13, 29; Gymyø Aaronowo bødze w rodze (in tribu) Levi *ib.* 17, 3; Synowye Symeonovi po rodze (per cognationes) swem *ib.* 26, 12; Rodowye (gentes) czi to... gvslnikow... slvchayø *BZ* Deut 18, 14; Odnyesze pan bog od waszego oblicza rodi (gentes) wyelikye *BZ* Jos 23, 9; Bo wszitki zoni w Benyamy[a]nowu rodu (in Beniamin) zgynøli *BZ* Jud 21, 16; Baza, sin Achia, s rodu (de domo) Yzacharowa *BZ* III Reg 15, 27; Cy to sø przebitkowye gich... po kragynach sinow Aaronowich, podle rodow (iuxta cognationes) Caathitskich *BZ* I Par 6, 54; Takesz Sadoch, mlodzenyecz przesłyachetnego rodu (puer egregiae indolis) *ib.* 12, 28; Zmyeszano syemyø swyøte s czvdzim rodem zemskym (mixtum est semen sanctum alienigenis gentibus terrae) *BZ* II Esdr 8, 71; Slauica stirps slowyensky korzen uel rod *OrtCel* 10; Gedna pany przyszla przed gayony szą̨nd... y wymyenyla szwoy rod (suam colinealem consanguinitatem insinuavit) *OrtOssol* 61, 1, *sim. OrtMac* 78, *OrtRp* 38, 1; Przeto aczby syą nyekto myenyl bycz rodv slachethnego (dicat se nobilem, *Sul* 33: bycz slachcziczem)..., tedi ma doswiąthczycz szeszczą maszow swego rodzayv *Dział* 21; Fundamenta zalozienye rodv (fundamenta generationis et generationis suscitabis Is 58, 12) 1471 *MPKJ* V 96; Rod genus (gentem cui servierint, iudicabo ego Act 7, 7) *ib.* 133; Secunda fuit filia pharaonum, quam propter generositatem, welgego rodu, duxit rex Salomon in vxorem 1477 *MPKJ* II 324; Rzekly na swym szyereczu rod (cognatio, *Fl*: rodzina) gych pospolu *Pul* 73, 9; Czyebye bogoszlawya wszythky rodowye *Naw* 25; Cognatio rod vel rodzyną *ca* 1500 *Erz* 85.

2. *'pochodzenie, urodzenie, genus'*: **a.** *o miejscu*: Ioseph, genszecz gest byl rodem s te tho szeme Galilee *Gn* 176a; Lentulus rodem Rzymyanyn... osweczonemu senatovi posdrovyenye! XV *med. Lent*; Poschedl myly Iesus v thy strony, ktory zvany Cesarea, gdzye byl svyąty Phylyp rodem (in partes Caesareae Philippi Mat 16, 13) *Rozm* 362; ~ **b.** *o wieku*: A on (*sc.* Jakob) *szczyøgnaw *rokø prawø y wloszyl na glowø Effrayma, mlodszego brata, a lewø na glowø Manassena, gensze rodem starszy bil (qui maior natu erat) *BZ* Gen 48, 14, *sim.* 1471 *MPKJ* V 14; Gechali s nym wszistczy starszy faraonowy y wszistczy starszy po rodu (maiores natu) szyemye egipskey *BZ* Gen 50, 7; Sgromadzcze kv mnye wyøczsze z rodv (maiores natu) wszitki s pokolenya waszego *BZ*

Deut 31, 28; ~ **c.** *o stanie prawnym*: My mowyemy, ysz nye gesth sz malzenszkyego rodu (illegitimum, *OrtOssol* 29, 4: [v]rodu) *OrtMac* 27, *sim. ib.* 31, *OrtOssol* 29, 4. 31, 4.

3. *'gatunek, odmiana, genus, species'*: Simile est regnum celorum sagene misse in mare et ex omni genere piscium congreganti y sze ffszego pocolena, rodzaiw, rodu ryb (*Rozm* 343: s kazdego rodv rybnego) szgromadzagączemu (Mat 13, 47) *ca* 1420 *R* XXIV 86; Tego dnya wnydze Noe... w korab... y wszelkye zwyerzø podlug przyrodzenya swego rodu (secundum genus suum) *BZ* Gen 7, 14, *sim. ib.*; Szemrze wszitko pyrworodne w szemy egipskyey... y wszitko pyrworodzone rodu dobitczego (omnia primogenita iumentorum) *BZ* Ex 11, 5; ~ *'rodzaj ludzki, genus hominum'*: Neque enim cum peccato deus venerat, nec eius carnem de peccati propagine, rod, virgo pepigerat XV *med. GlWroc* 42v.

4. *'płeć, zespół cech bądź męskich, bądź żeńskich, sexus masculinus vel femininus'*: Wszelke, ktore otwyera szywoth, rodu samczowego (generis masculini), moge bødzye *BZ* Ex 34, 19; Z Merary takes bødze lvd... mvziczki zliczon po gymyenoch swich, wszittek rod samczowi (omnes generis masculini) od iednego *myesyocza *BZ* Num 3, 34; Wszitczi slvdzy koszczelni, gesz to iest policzil Moyzes... po czeladnikoch swych w rodv samczowem (in genere masculino)..., bilo gich dwadzescza dwa tisyøcza *ib.* 3, 39; Policzi mi pirworodzone rodv samczowego (sexus masculini) s synow israelskich *ib.* 3, 40; Jacobus... medzy wszymi luczmi oboyga rodu, sexus, Plocensis ocloczy... za poczestnego... myan 1474 *Zab* 540.

Róg *formy*: *n. sg.* rog *Fl* i *Pul* 88, 17, *ca* 1455 *JA* XIV 489, *Park* 408, *etc.*; ~ *g. sg.* rogu *Fl* 74, 5, *BZ* Lev 4, 30, 1460 *ArchTerCrac* XV 69, 6; ~ *ac. sg.* rog *Fl* i *Pul* 131, 18, *BZ* I Reg 16, 1. Judith 9, 11, *ca* 1500 *JARp* X 143r; ~ *i. sg.* rogiem *Fl* 43, 7, *BZ* Ex 21, 31; ~ *l. sg.* (na) rogu 1461—7 *Serm* 91v; ~ *i. du.* rogoma 1466 *R* XXII 13; ~ *n. pl.* rogi *BZ* Ex 37, 25, 1471 *MPKJ* V 65; rogowie *Fl* i *Pul* Hab 6; ~ *g. pl.* rogow *Fl* i *Pul* 21, 22. 68, 36, *BZ* Lev 4, 34, 1466 *R* XXII 15, *MW* 31a; ~ *ac. pl.* rogi *Fl* i *Pul* 74, 10, XV *med. MPKJ* V 432, *BZ* Gen 22, 13; ~ *i. pl.* rogi *BZ* Ex 37, 26; ~ *l. pl.* (na) rogoch 1444 *R* XXIII 303.

Znaczenia: **1.** *'u zwierząt: charakterystyczna parzysta (wyjątkowo pojedyncza) narośl na kości czołowej, też w odniesieniu do owadów, cornu (apud animalia, etiam apud insecta)'*: Zbaw me z ust lwowich y od rogow iednoroszcow (a cornibus unicornium) smarø moiø *Fl* 21, 22, *sim. Pul, MW* 31a; Lub bødø bogu nad czelcza mlodego, iesz dobiwa rogow (cornua producentem, 1471 *MPKJ* V 65: czo *mą rogy vynykayą) y paznoktow *Fl* 68, 36, *sim. Pul*; Wsnyosl Abraham oczy swoge, vszrzy za sobø barana, gegos to *vderz za rogi (haerentem cornibus) *BZ* Gen 22, 13; Syna y dzewkøø aczbi rogem (cornu) uderzyl (*sc.* woł), takyemusz szødu bødze poddan *BZ* Ex 21, 31; Telo thaurus vtroque fodit, *gl.* cornibus obyema rogo[b]ma bodzye 1466 *R* XXII 13; Silue claustra subit, *gl.* sc. cerws, cornu retinente, *gl.* id est adherentibus cornibus, zadzyrzenym rogow, moratur vstanye *ib.* 15; Roog *Park* 408; *Gelyny rog cornu cerui XV *ex. GlLek* 37; Rog cornu *ca* 1500 *Erz* 85; ~ Byzkvp przes motylya chrobaka..., dwoyaka wolya przes dwa rogy motylyowa (per duo cornua papilionis)... wyobrazzony sø y wylozzony XV *med. MPKJ* V 432; ~ *przenośnie 'siła, duma, potentia, superbia'*: Wwszistky (*pro* I wszistky) *roky (cornua) grzesznich zlamø *Fl* 74, 10, *sim. Pul*; Nechaycze wznaszacz w wisocosez rogu (cornu) waszego *Fl* 74, 5, *sim. Pul*; Bo slawa czczy gich ti ies y w lubosci twoiey powiszon bødze rog (cornu) nasz *Fl* 88, 17, *sim. Pul*; Tamo odwodø rog (cornu) Dawydow *Fl* 131, 18, *sim. Pul*; Blask gego yako swatlosez bødze, rogowe (cornua Hab 3, 4) w røkv gego *Fl* Hab 6, *sim. Pul*; ~ W tobe neprzyaczele nasze rozweiemi rogem (cornu, *Pul*: *trobø) *Fl* 43, 7.

2. *'przedmiot zrobiony z rogu, e cornu confectus'*: *'naczynie na płyny, vas, quo liquores asservantur'*: Tedi bog powyc ku Samuelowy rzekøcz...: Napeln rog (cornu) swoy oleia *BZ* I Reg 16, 1; Tulit cornv olei w rok et vnxit Dauid... in regem (I Reg 16, 1) *ca* 1500 *JARp* X 143r.

3. *'substancja rogowa tworząca kopyto, cornu ungulae'*: Habet equm przyrzvcon, rok mv lesze in cruribus XV *p. post. GórsJazRp* 280.

4. *'narożnik, miejsce zetknięcia się krawędzi jakiegoś przedmiotu, angulus'*: Vdzyalal y oltarz kadzydlni..., s k⟨t⟩orego wøglow pochodzyly rogy (cornua) i przikril gy zlotem przeczystym s bronkøø y szczyanamy, y rogy (cornibus) *BZ* Ex 37, 25—6; Weszmye kaplan krwye na palecz swoy a dothknye gym rogu (tangens cornua) oltarza obyetnego *BZ* Lev 4, 30; Kaplan... dotknye rogow (tangens cornua) oltarzowich obyetuyøczich *ib.* 4, 34; Skazi-cz myeczem swim rog (cornu) oltarza twego *BZ* Judith 9, 11; Tota area deserta, incipiendo ab acie al. od rogu, *gl.* o⟨d⟩ wangla 1460 *ArchTerCrac*

XV 69, 6; Dispersi sunt lapides sanctuarii in capite, na rogu, omnium platearum (Thren 4, 1) 1461—7 *Serm* 91 v; ~ Cuius brachiis (*sc.* crucis), na iegosch rogoch, pependit precium *zauieschono *þilo odplata 1444 *R* XXIII 303.

5. kozi rog *bot.* ʻ*Lycium L.*ʼ *(?)*: Koszy rog *ca* 1455 *JA* XIV 489.

6. *corruptum pro* ręka: Tocz yest kamyen *vydzony krolyem vyelykyem, z gory przez rogv (*pro* rąkv) vyczyosany (qui fuit sine manibus de montibus excisus) *Rozm* 66.

Rój *formy*: *n. sg.* roj 1471 *MPKJ* V 33, 1472 *ZapRpKol* 2, 59, *ca* 1500 *Erz* 85; ~ *g. sg.* roju 1448 *TymSąd* 72; ~ *l. sg.* (w) roju *Sul* 96; ~ *g. pl.* rojow 1449 *TymSąd* 73; ~ *ac. pl.* roje 1450 *TymSąd* 74.

Znaczenie: ʻ*pszczoły jednego gniazda, examen apum*ʼ: Esze Maczey nye wząl rogyv w ⟨k⟩zanzem boru myedzy nastawnyky szylą 1448 *TymSąd* 72; Jakom ya nye wsąl w xansem boru *czthyrzey royoph przes sapovyecz silą 1449 *ib.* 73; Kyełkokrocz wsdawa[n]yanczi barcz myod zaplaczylbi panu swemu..., ma... vkazacz dwoye pczoli dobrze godzancze w swoyem royu (in suo examine) czale *Sul* 96; Quod tu recepisti tres al. roye et alias vyrambylesch vi 1450 *TymSąd* 74; Roye (apes) 1451 *ib.* 73; Royg examen (examen apum in ore leonis erat ac favus mellis Jud 14, 8) 1471 *MPKJ* V 33; Examen al. swyepyotho vel roy 1472 *ZapRpKol* 2, 59; Examen roy pczol *ca* 1500 *Erz* 85.

Rost *cf.* **Ruszt**

Róstowanie *cf.* **Rusztowanie**

Rószt *cf.* **Ruszt**

Rósztowanie *cf.* **Rusztowanie**

Rósztowe *cf.* **Rusztowe**

Róść *formy*: *praes. ind. 2. sg.* rościesz XV *p. post. PF* III 289; *3. sg.* roście 1471 *MPKJ* V 93; *3. pl.* rostą XV *med. R* XXV 156, *BZ* IV Reg 19, 29, 1471 *MPKJ* V 60, *etc.*; ~ *praes. ind. z partykułą* niechać *dla trybu rozkazującego 3. sg.* niechać roście *Rozm* 339; ~ *imper. 2. sg.* rości *BZ* Gen 49, 4; rość *BZ* Gen 35, 11; *2. pl.* rośćcie *BZ* Gen 1, 22. 28. 9, 1. 7; ~ *part. praes. act. adv.* rostąc *BZ* I Par 11, 9, *Rozm* 377; *adj. g. sg.* rostącego *BZ* Lev 25, 11; ~ *inf.* rość *BZ* Gen 17, 6. 21, 8, *ca* 1455 *JA* XIV 492, XV *ex. PF* V 26, *etc.*; ~ *fut. 3. sg. m.* rość będzie *BZ* Lev 25, 16; będzie rosł XV *med. Zab* 523; ~ *praet. 3. sg. m.* rosl XV *med. SKJ* V 269, *BZ* Gen 21, 20. Ex 19, 19, *Rozm* 119, *etc.*; *f.* rosła *Gn* gl. 74b, 1453 *R* XXV 211, *Rozm* 73, *etc.*; *neutr.* rosło *Rozm* 154. 224. 339; ~ *condit. 3. pl.* -by rosły *BZ* Gen 48, 16.

Znaczenia: **I.** *(o istotach żywych, de animalibus)* ʻ*rozwijać się powiększając rozmiary i siły, wzrastać, crescere, augeri*ʼ: **a.** *o ludziach*: Crescente, rosla, autem puella repleta spiritu sancto *Gn* gl. 74b; Ihus proficiebat, roszl, sapientia et etate et gratia (Luc 2, 52) XV *med. SKJ* V 269, *sim. Rozm* 119; Any bądze rosl, any są posilal XV *med. Zab* 523; Myedzy pannamy w czvdnoszcy roszla kv obrzadv (*sc.* Maria) 1453 *R* XXV 211; Poszegnal gym bog a rzkøcz: Roszczczye a ploczczye szye (crescite et multiplicamini)! *BZ* Gen 1, 28, *sim. ib.* 9, 1. 7; Boczyesm czyø (*sc.* Abrahama) vstawyl oczczem mnogich *rodzayøw y kaszø tobye wyelmy buyno roszcz (faciamque te crescere) *ib.* 17, 6; Tedi pacholik odchowan bil a yøl szyø roszcz (crevit igitur puer et ablactatus) *ib.* 21, 8; Dala gest (*sc.* Agar) dzeczyøczv pycz y bila z nym, genze tu rozl (crevit) a przebywal gest na puszczy *ib.* 21, 20, *sim. Rozm* 141. 142; Roszcz a plodz syø (cresce et multiplicare)! *BZ* Gen 35, 11; Ogloszy szyø ymyø twe nad nymy..., abi rosly (*sc.* dziatki, et crescant) w mnostwye na szyemy *ib.* 48, 16; Rvben, pyrzworodny moy syn..., przelanesz yako woda, nye roszczy (non crescas), bosz wstøpyl w losze otcza swego *ib.* 49, 4; Pospyeszal Dauid gydøc a rostøc (vadens et crescens) *BZ* I Par 11, 9; Roscz provenire *ca* 1455 *JA* XIV 492; Roscz adolere *ib.*; Dum, iuvenis, flores, roszczyesz, virtutum collige flores XV *p. post. PF* III 289; Roszcz subolere XV *ex. PF* V 26; Iesus... ve wszey cznoczye rosl (crevit) *Rozm* 142; V stadle mąskyem rosl (*sc.* Iesus) ve cznotach a v dobrych *obyczayow (virtutibus et moribus profecit adolescens) *ib.* 143; ~ On yvz ma roscz (crescere Jo 3, 30), a ya szye yvsz mam vmnyeyschacz *Rozm* 240; ~ **b.** *o zwierzętach*: Poszegnal (*sc.* bog) temv stworzenyu, a rzekøcz: Roszczczye (crescite) a rozmnoszczye szø! *BZ* Gen 1, 22; ~ **c.** *o roślinach też* ʻ*wyrastać, kiełkować, wschodzić, enasci, exire, progerminare*ʼ: Vicia pullulant rostą XV *med. R* XXV 156; Pyeczdzesyøtego lata nye bødzecze szaacz any zyøøcz samego od szebye rostøczego na polv (in agro nascentia) *BZ* Lev 25, 11; Gedz tego lyata czso naydzesz, a drugego lyata ti rzeczi, gesz sami ot syebye rostø (quae sponte nascuntur) *BZ* IV Reg 19, 29; Rostą pululant (rami eius pullulant Job 14, 7) 1471 *MPKJ* V 60; Sponte nascitur czo schamo o sobye rosczie (comede hoc anno, quae sponte nascuntur Is 37, 30) *ib.* 93; Latoroszly rosta na drzevye surculus virescit in frutice XV *p. post. R* XXIV 374;

Pullulare, id est germinare vlg. crescere roscz *ca* 1500 *Erz* 85; Rosla (crevit) ona latorosl s kvyatem pospolv *Rozm* 73; Gedno zyelye roslo (creverunt) pod tem obrazem *ib.* 224, *sim. ib.* 339; Baczye (*leg.* baczcie) lylye polne, kako rostą (quomodo crescunt Mat 6, 28), nye robyą any prząda *ib.* 281; Drugye (*sc.* nasienie) padlo myedzy czyrnye, a czyrnye srostszy y zagluschylo naszyenye, yze nye moglo roscz (Mat 13, 7) *ib.* 335; Nyechacz rosczye oboye (sinite utraque crescere Mat 13, 30) aze do snyva *ib.* 339; Ktore zyarno vzyavschy czlovyek y vszyeye na svym ogrodzye, a rostącz (et crevit Luc 13, 19) vczyny szyc drzeuo vyelykye *ib.* 377.

2. *(o przedmiotach martwych, de rebus exanimis)* 'zwiększać się, powiększać swoje rozmiary, *crescere, augeri*': Czim wyøczey lyat ostałobi po milosciwem lyatv, tim wyøczey roscz bødze (crescet) y naem *BZ* Lev 25, 16; Iakosch Iesus rosł (crescente Iesu), takosch suknya s nym podlug czyala rozla (crevit) *Rozm* 141, *sim. ib.* 159.

3. 'potęgować się, nasilać się, *maiorem fieri*': Brzøk trøøby znyenagla rozl (crescebat) wyøczey a dalyey sze czyøgnøl *BZ* Ex 19, 19.

4. 'tkwić, być wrośniętym, *haerere, defixum esse*': Od vyelykvego chodzenya pokazyly szye (*sc.* nogi) yemv, yze byly szynye, bo v yego pyątach svyątych przykre kamyenye roslo (creverunt), ktores vrazaly yego svyąte nogy *Rozm* 154.

Cf. **Doróść, Obróść, Odróść, Przyróść, Uróść, Wyróść, Zaróść, Zróść, Nadrastać, Odrastać, Rościć się, Rozrościć się**

Rów *formy*: *n. sg.* row 1427—31 *Zab* 538, 1435 *KodMazL* 184, (1499) XVI *p. pr. Matr* IV 3 nr 1205; ~ *g. sg.* rowa 1422 *Pozn* nr 1125, 1434 *Pyzdr* nr 1086; rowu 1419 *Pozn* nr 1048, 1435 *KodMazL* 184; ~ *ac. sg.* row 1424 *Kościan* nr 1100, 1437 *Pyzdr* nr 1146, 1466 *KodPol* II 531, *etc.*; ~ *i. sg.* rowem 1419 *Pozn* nr 1048; ~ *g. du.* rowu *BZ* Num 22, 24; ~ *g. pl.* rowow *BZ* IV Reg 23, 16; ~ *ac. pl.* rowy *BZ* IV Reg 23, 6; ~ *i. pl.* rowy 1401 *HubeZb* 99, *BZ* II Par 32, 33; ~ *l. pl.* (na) rowiech *BZ* II Par 34, 4.

Znaczenia: **1.** 'przekop, dół podłużny wykopany w ziemi, często prowadzący wodę, *fossa, saepe fossa, qua aqua ducitur*': Eze Lenarth granycznø vodø wsswod[o]l przes prawa trzemy rowy w swogø dzedzinø szilø moczø 1401 *HubeZb* 99; Asz na dol do Mlinow xsząsa woda, czszo rowem gidze. A ne bronicz mayą wirzuczicz ridlem s row (*leg.* z rowu) 1419 *Pozn* nr 1048; Yaco xandza Mirosscowy ludze ne copały roua na Cesslach *glambye, nysly yaco copan ot trzydzeyszczy lath 1422 *ib.* nr 1125; Jaco Jandrzych... ryl row na yego dzedzynye, a o ten row nigdy s nym nye bil vgednan, aby gy myal wolno ssypacz 1424 *Kościan* nr 1100; Quod molendinum ipse Abraham... ⟨et⟩ fossatum al. row a qualibet persona... debet exbrigare (1429) 1620 *KodWP* V 478, *sim.* 1466 *KodPol* II 531; Jaco mnye Sigmunt... przekopal row... do yezyora szwoyego *vyadacz vodą s Wyszly 1488 *Czrs* s. LXII; Molendinum... inter piscinam... et fossatum al. row (1499) XVI *p. pr. Matr* IV 3 nr 1205; ~ Ad fossam lapideam vlg. do kamyonego rowu, que fossa vlg. kamyony row distingwit bona 1435 *KodMazL* 184.

2. 'przekop czy też nasyp, wał, *fossa vel vallum*': Per rubetum, dictum dambniky, usque ad vallem, dictam row 1427—31 *Zab* 538; Yakom ya nye kaszala zaoracz rowa Andrzeyewy, manszu swemu, szamowthoru 1434 *Pyzdr* nr 1086; Yako ten row, kthorim sipal, tenem vidzerszal trzidzeszczy lath y trzy lata z mogymy przodky 1437 *ib.* nr 1146; ~ Stal anyol na czasnoszczi dwv rowv (in angustiis duarum maceriarum), ktorimisz to vinnicze obdzalawayø *BZ* Num 22, 24.

3. 'grób, mogiła, *sepulcrum, tumulus*': Tam [gy] iø spalyl (*sc.* pasiekę 'posąg bogini') y w proch obrocyl, y posul na rowi (super sepulcra) pospolytego lyvda *BZ* IV Reg 23, 6; Pobral (*sc.* Jozyjasz) koscy z rowow (de sepulcris) *ib.* 23, 16; Pogrzebly gy nad rowi (super sepulcra) sinow Dauidowich *BZ* II Par 32, 33; Na rovyech (super tumulos)... gich zlomki rosipal *ib.* 34, 4. ~ *Bohemizm.*

Rówien *cf.* **Równy**

Rówiennik 'ten który jest równy komuś, *qui alicui par est*': Gospodne, kto rowennyk (similis, *Pul*: yest rowyen) tobe? *Fl* 34, 11, *sim. ib.* 39, 7. 82, 1. 85, 7; A thu szye yemv poczały nasmyevacz... rzekącz:... Yvz stoy, yako masch stacz, yako y tvoy rovyennyczy... zasluzyły stacz prze tvoye schalyenstvo *Rozm* 733.

Rówień 'ten co jest równy komuś, czemuś, *qui alicui par est*': W tøø to chwylyø poszlyø wszitky swe rany..., abi wydzyal, sze my nye rownya (non sit similis mei) we wszey szemy *BZ* Ex 9, 14; Nye temu (*sc.* mieczowi) nygenego rownya (non est huic alter similis) *BZ* I Reg 21, 9; Panye, nye rownya tobye (non est similis tui) *BZ* I Par 17, 20; Weselczie sie... w powisszenyv czczi nassey (*pro* uassey), ktora taka iest, yze iey rownya nye masz na nyebye y na

ziemi *MW* 45a; Sdr[z]owa bandz, *naszwnyacza krolewno..., thobye rownya nye szthworzil (*sc.* bog) pirwey any pothem XV *p. post. R* XXV 221.

Równać się 1. *'być równym, parem esse'*: Any lylya byalosczya... any nardus szva *vonyosczya... Maryey szya rowna 1453 *R* XXV 212, *sim.* XV *p. post. R* XIX 57; A potem, acz naszą laską na mylosez badą przyiączy, chczą syą rownacz we czczy slyąchcze nyeporuszoney (neque... in sublimitate honoris poterunt adaequari, *Sul* 47: any gynszim slachcziczom... mogą bicz przyrownany) *Dział* 39; Kwyathku polnemv schyą rownasch XV *ex. PF* V 104.

2. *'stawać się równym, parem fieri'*: Non rapinam arbitratus est se esse equalem deo *gl.* vt dyabolus et post homo, qui arbitrantes se anteesse aut posse fieri equales deo yako Luciper chczącz sze bogv rownacz (Phil 2, 6) XV *med. SKJ* I 79, *sim.* XV *p. post. GlDom* 51.

Cf. **Porównać się, Przyrównać, Urównać, Zrównać, Przyrównać, Zrównawać**

Równia *'równina, planities'*: Wszelka myasta, gesto sø vstawyona na rowni (in planitie) *BZ* Deut 3, 10; Czterdzesci tysyøczow boyownikow... sly po rowni y po poloch (per plana atque campestria) myasta Jericho *BZ* Jos 4, 13; Na wszelkich row⟨n⟩yac⟨h pa⟩syenye gich (in omnibus planis pascua eorum) *BZ* Is 49, 9; Na rowny in campestribus (reges..., qui versabantur in montanis et campestribus,... congregati sunt Jos 9, 1) 1471 *MPKJ* V 32.

Równica *(?) 'równieśnica, quae aequalis est aetate'*: Cum virgo Maria cum quibusdam virginibus collactaneis suis, rzoszwnyczami (*pro* z rownyczami *?*) szwogymi..., ad domum parentum in Nazareth reuersa est 1477 *MPKJ* II 323.

Równie *formy*: *comparat.* rownie *Rozm* 167.

Znaczenia: **1.** *'bez różnicy, tak samo, sine discrimine, aeque'*: Thimze obiczayem... targovego braacz nye mayąn, myanso a ribi telko viyąwschi, ot ktorich takyesch rownye (similiter) targowe bandąn braacz y podzywygacz *Sul* 112; Rownye (aeque) ku polnoczney stronye oponi, slvpi... y glowi slupowe teysze myary y dzyala, y rudi teysze bili *BZ* Ex 38, 11; Laycly ktho orthelowy a kv praw (*leg.* prawu) nye przyszyagl, mozely then... szyedzyecz w lawyczy... myedzy przyszyaszny ky a thamo wyrzecz szwoy orthel... rownye yednemu, czo przyszyagl (aequaliter iurato)? *OrtMac* 66; Then dzedzyczny woyth chczalby czyrpyecz z myasthem na szoszye y na gynem myesczkyem placze rownye (*OrtMac* 73: zarowno) sz gynymy myesczany (aequaliter caeteris civibus) *OrtOssol* 58, 1, *sim. ib.* 58, 2, *OrtMac* 74; Mozely mnych... wzancz szwa (*leg.* z swą) braczą... cząscz oczczyszny... rownye sz nymy? *OrtOssol* 60, 1; Rownye ex equo (miseruntque sortes per vices suas ex aequo tam maior quam minor I Par 25, 8) 1471 *MPKJ* V 49; ~ Ille, qui debet super altum montem transcendere, ostendit, ut se inclinet... Sic precise, rowne, spiritualiter: si nos volumus ad montem regni celestis ascendere, debemus nos inclinare per humilitatem XV *in. R* XXIV 66.

2. *'jednakowo, na jednakowe części, eodem modo, in aequas partes'*: Aream... habet emensurare... faciendo aequalitatem unus alteri al. rownie geden drugiemu 1426 *KodMazL* 171; Na trzi *drogy rownye (in tres aequaliter partes) wszitkø *kragina twø rosdzelisz *BZ* Deut 19, 3.

3. *'dokładnie, accurate'*: Ktore (*sc.* deski) spoyoni bily od dolu asz do wyrzchu a w gedno spogenye rownye (pariter) schadzały szyø *BZ* Ex 36, 29.

4. *'dobrze, należycie, słusznie, bene, recte'*: Rownye congruum *ca* 1428 *PF* I 488; Eque, rownye, recte *ca* 1500 *Erz* 86; ~ Moglby zaprawdą odkvpyon bycz (*sc.* rodzaj człowieczy) boską mocza, alye prosczye a rovnye tako bądzye odkvpyon pravem (sed rectius salvabitur iuris aequitate) *Rozm* 167.

5. *'stosownie do czegoś, proporcjonalnie, accomodate ad aliquid, aequaliter'*: Lapides simul in eodem loco manentes de suarum quidem amiracione uirtutum comparabiliter, *gl.* proporcionabiliter rownye, disceptare ceperunt 1436 *R* XXIII 277.

Równo *formy*: *comparat.* rownie *cf.* **Równie.**

Znaczenia: **1.** *'bez różnicy, tak samo, sine discrimine, aeque'*: A tho wszytko nye moga rowno dokonacz (non aequaliter exsequi possunt) *OrtOssol* 28, 3, *sim. ib.* 60, 1, *OrtMac* 25. 77; Ia przysągam... gosczowy yako szą-szyądowy rowno szandzycz *OrtOssol* 33, 3, *sim. OrtMac* 34; Ktho nye gest sz wamy *nyesczanynem, ten... nye moze szynkowacz... any gynego myesczkyego obesczyą poszywacz rowno sz gynymy myesczany (caeteris civibus aequaliter) *OrtOssol* 58, 3, *sim. OrtMac* 74; Ma (*sc.* przysiężnik z drugimi przysiężniki) ortelc y czo naydą albo vczynyą rowno stacz y dzerzecz *OrtOssol* 60, 4, *sim. OrtMac* 78; K themv przyszly sz gynszych stron... ludze, sz kthorych szą rowno blyszy przyrodzeny temv vmarlemv s thym tho (qui aequalis nationis

sunt cum eodem), czo szye w gego gymyenye wyazal (*leg.* wwiązał) *OrtOssol* 77, 3, *sim. ib.* 19, 2, *etc.*; Czokoly tą zona swego mazą vmarlego dlugow raczyla..., ty ona ma zaplaczyc a moze rowno gynym ludzom (aequaliter caeteris hominibus) podeprzecz szą tego zaporaczonego zaplaczenya na g[yn]ego gymyenyv, czo po nym zostalo *OrtOssol* 87, 3, *sim. OrtMac* 118; ~ rowno mowić *'mówić jak z równym sobie, loqui ita, ut cum pari loquitur'*: Rowno movicz ex equo loqui (ne retineas ex acquo loqui cum illo, *sc.* potentiore Ecclus 13, 14) 1471 *MPKJ* V 80.

2. *'jednakowo, w jednakowych częściach, aequaliter'*: Czo wyszey tego zostanye, s thym gymyenym mayą szye dzelycz (*sc.* dzieci) rowno (aequaliter inter se omnes dividunt) *OrtOssol* 45, 4, *sim. OrtMac* 54; Tego vmarlego dzyad ą oczczowy y maczerzyny dzyeczy mayą tho gymyenye rowno wzancz (tollunt... hereditatem aequaliter) *OrtOssol* 71, 4, *sim. OrtMac* 96; Dzyeczy moga szwa oczczysna albo przymarlle gymyenyc rowno myedzy szobą dzyelycz (possunt sua bona bene dividere) *OrtOssol* 77, 3, *sim. ib.* 19, 2, *OrtMac* 104.

3. *'dokładnie, accurate'*: Iozeph... dal sludze svoyemv dvye drzevyc, aby ye vczyosal rovno (ligna... dedit... aequanda) podlug myary, ktoraz mv dal *Rozm* 127.

4. *'poziomo, płasko, ad libellam'*: Vcisną ca sze wsech stron a rowno polosą cya coangustiabunt (*sc.* inimici) te vndique et ad terram prosternent te (Luc 19, 44) XV *in. R* XXIV 74; ~ *(o miarach, de mensuris)*: Plebanus gravat eos (*sc.* kmetones) et non vult recipere missalia in mensura simili, unum chorum similem al. rowno et alium pod strich 1460 *MMAe* XVI nr 566; Kmethones satisfacientes monicioni plebano duxerunt maldratas et missales sub mensura simili al. pod rąnka medietatem rowno 1463 *ib.* nr 1936.

5. *'spokojnie, quiete, placide' (?)*: ić rowno *'nie bać się, non metuere'*: Mors dicit:... Tho wszythkym dobrem poszpolno, gydv przeth mv koszv rowno, bo dobremv malo placzy, acz vmrze, nycz nye straczy *De morte* w. 416.

Cf. **Zarówno**

Równoć nocy rownoć *'równonoc, zrównanie dnia z nocą, aequinoctium'*: Noczy rownocz equinoccium XV *ex. GlWp* 75.

Równokręt *'równoleżnik, circulus parallelus'*: Galaxia byaloswyath, parabellus *(pro* parallelus*?)* rownokrath, tropicus zassyawroth XV *ex. GlWp* 75.

Równorodny *'pochodzący od tych samych rodziców, eisdem parentibus natus'*: Umrzely czlowyek a zostawy po szobye rownorodne dzyeczy (qui, *sc.* pueri, sibi coaequales sunt natione, *OrtOssol* 67, 1: rowno dwogye dzyeczy rodne) *OrtOssol* 17, 4, *sim. OrtMac* 89, *OrtRp* 43, 3.

Równość *formy*: *n. sg.* równość *ca* 1428 *PF* I 495, 1437 *Wisł* nr 228 s. 87, 1444 *R* XXIII 303, *etc.*; ~ *d. sg.* równości XV *med. SKJ* I 100; ~ *ac. sg.* rowność XV *in. R* XXIV 63, *Sul* 38; ~ *i. sg.* rownością *Gloger*; ~ *l. sg.* (w) równości *Fl* i *Pul* 95, 10, *BZ* Lev 19, 35, 1471 *MPKJ* V 76, *Pul* 97, 10; ~ *i. pl.* równościami (1407) 1549 *AGZ* VII 51.

Znaczenia: **1.** *'posiadanie podobnych właściwości, podobieństwo, nulla differentia, similitudo, aequabilitas'*: Rownoscz instar *ca* 1428 *PF* I 495, *sim.* 1437 *Wisł* nr 228 s. 87; Gdysz w pomscze wyn rownoscz (parilitas) ymyana ma bicz *Sul* 18; Kto bogv dosycz iest,... temv bødze odplaczono rownosczø yszczynø bozøø *Gloger*; Si enim complanati facti sumus similitudini mortis, rownosczy szmyerczy, eius, simul et resurreccionis erimus (Rom 6, 5) XV *med. SKJ* I 100; Fferculum primum, ibi erit assimilacio deo, vlg. rownoscz, quia homines erunt similes deo XV *p. post. R* XXV 172; Rownoscz gleich (einem jedermann gleich geschehe) XV *p. post. WilkKrak* 49.

2. równość nocna *'równonoc, zrównanie dnia z nocą, aequinoctium'*: Rownoscz noczna equinocium (hic est iam aliud canticum quadragesimale, quod solet cantare et legi, tunc quando est aequinoctium, id est aequalitas diei et noctis) 1444 *R* XXIII 303.

3. *'prawość, sprawiedliwość, iustitia, aequitas'*:' Sødzicz bødze (*sc.* gospodzin) ludzi w rownosci (in aequitate) *Fl* 95, 10, *sim. Pul*; W rownosczy in equitate (deus..., qui... constituisti hominem..., ut disponat orbem terrarum in aequitate et iustitia... da mihi... sapientiam Sap 9, 3) 1471 *MPKJ* V 76; Sędzicz będze obrzød (*pro* okrøg) zyem w prawocze a lyud w rownoszczy (in aequitate, *Fl*: w prawdze) *Pul* 97, 10.

4. *'równowaga, opanowanie, temperantia'*: Tales (*sc.* perfecti) enim in seruicio dei viuere, virere, et florere debent in vere iuuentutis, in autumpno senectutis, in estate prosperitatis per temperanciam rownoscz XV *in. R* XXIV 63.

5. *'słuszna granica, modus'*: Gdisz tha gista placza (*sc.* trzynaćcie)... poth gynszim gymyenyem... vsnana gest bicz othnowyona, yasz vidzi szą przevyszszacz przerzeczoną placzą, a przetho przy them rownoscz (modum) vlozycz ządayącz, vstawylismi *Sul* 38.

6. *'sznur mierniczy, regula, amussis'*: Nye

czincze *zadnye zlosczy w sødze, w rownosci (in regula), wadze y w myerze *BZ* Lev 19, 35.

7. *'równina, planities'*: Villae... cum fluviis, piscinis,... z dolynąmy, montibus y rownosciąmy (1407) 1549 *AGZ* VII 51.

Równy *formy*: *n. sg. m.* rowien 1400 *StPPP* VIII nr 10608, *Fl* i *Pul* 70, 21. Ath 31, *etc. etc.*, *Rozm* 163. 258; rowny *Sul* 48, *BZ* Deut 33, 29. I Reg 26, 15, *etc. etc.*; *f.* rowna *Fl* i *Pul* Ath 6, *ca* 1428 *PF* I 493, *BZ* Deut 25, 15, *etc.*; *neutr.* rowne XV *med. RRp* XXIV 375, *BZ* II Par 35, 18, *Dział* 53, *Rozm* 415; ~ *g. sg. m.* rownego *Gałka* w. 6; *f.* rownej 1428 *MMAe* XVI nr 234, *Sul* 19, *Dział* 31, 1492 *WilkLubl* 5; ~ *d. sg. m.* rownemu *Sul* 48; ~ *ac. sg. m.* rowny *OrtMac* 105, *OrtOssol* 18, 2. 70, 4, *etc.*; rownego *BZ* Deut 18, 18, XV *p. post. PFRp* III 289, XV *p. post. R* I s. XLV; *f.* rowną *Sul* 75. 76, *BZ* Lev 19, 36, *Dział* 40; ~ *i. sg. m.* rownym 1420 *Kościan* nr 760, 1435 *Pozn* nr 1651, *Sul* 33, *etc.*; *f.* rowną *BZ* Lev 7, 10, *Dział* 42, XV *ex. GlLek* 46, XV *ex. MacDod* 148; ~ *l. sg. m.* (przy) rownem *Dział* 31, XV *p. post. WilkKrak* 47; *f.* rownej *Sul* 41. 89, *BZ* Deut 19, 7, *etc.*; ~ *i. du. m.* rownyma 1429 *Kal* nr 1034, 1479 *Czrs* s. LXXXVI; ~ *n. pl.* rowne *OrtOssol* 45, 4, *Rozm* 150; rowny *OrtMac* 94, *OrtOssol* 70, 4, *Rozm* 153; *m.* rowni *BZ* Deut 2, 11, *Rozm* 484; *f.* rowne *Fl* i *Pul* Ath 24, 1438 *R* XXII 358, *MW* 111b, *etc.*; ~ *g. pl. m.* rownych 1432 *Pozn* nr 1396. 1537, 1435 *ib.* nr 1451, *etc.*; ~ *ac. pl.* rowne 1404 *StPPP* II nr 1057; *m.* rowne *ca* 1420 *R* XXIV 83, *Rozm* 21. 393; *f.* rowne *Sul* 107, 1471 *MPKJ* V 122, *EwZam* 298; *neutr.* rowna *Sul* 80, 1474 *Zab* 540; ~ *i. pl. m.* rownymi *Sul* 42, 1453 *RTH* III nr 133, 1469 *ZapWarsz* nr 2977, *etc.*; rownemi 1471 *AKPr* VIIIa 56.

Comparat. d. sg. m. rowniejszemu XV *p. post. R* I s. XLV.

Znaczenia: **1.** *'jednakowy, podobny, posiadający podobne właściwości, aequalis, similis'*: *(o osobach, de personis)*: Bosze, kto iest rowen (similis) tobe? *Fl* 70, 21, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* Moys 12, *etc.*; Ale wszytky trzy persony pospolycze wekvyszcze (*pro* wekvyszte) sobe sø y rowne (coaequales) *Fl* Ath 24, *sim. Pul*, *MW* 111b; Rowen (aequalis) oczczv podlvg bostwa *Fl* Ath 31, *sim. Pul*, *sim.* XV *med. SKJ* I 79, XV *p. post. GlDom* 51, *Rozm* 163. 258; Gemuzz nie rownego mistrza poganyskego y krzeszczianyskego *Gałka* w. 6; Iako obrzymowye domnymani sø bili, aby byli rowni (similes) synom Enachovim *BZ* Deut 2, 11; Proroka wzbvdzø gim... rownego (similem) tobye *ib.* 18, 18; Kto rowni (similis) bødze tobye, lvd, genze syø sbavysz w bogv? *ib.* 33, 29, *sim. ib.* I Reg 26, 15, *etc.*; Nye gestem rowna (similis) nyszadney z dzewek twich *BZ* Ruth 2, 13; Przypodoban yest (*sc.* człowiek) ku zwyerzętom nyerozumnym y rowyen (similis, *Fl*: podoben) yest gym vczynyon *Pul* 48, 21; Eligit equalem prudens sibi quisquem sodalem rownego *thovaryszą XV *p. post. PFRp* III 289; ~ *(o rzeczach, de rebus)*: Gdyby wszethw w lasz czącz thake drzewa albo gym rowna (similes) porąbyl, moze bycz przes dzedzicza thego lasza yąth *Sul* 80; Ząby myala svyatle, proste a vyelmy czysthe zawzdy, rowne, gladke (aequales, plani fuerunt) *Rozm* 21; Nozdrze yego (*sc.* Jesusa) byly czyste a nyeobrosle, *oswsveya rovne a sobye podobne (omnimodo consimiles habiles et pares) *ib.* 150; ~ *(o przymiotach, zjawiskach, normach, de proprietatibus, legibus)*: Oczczowa y synowa, y dvcha swøtego gedno gest bostwo, rowna (aequalis) slawa *Fl* Ath 6, *sim. Pul*, *MW* 109a; Bądzeli chczaał go (*sc.* sędziego) powod z falszv doswyathczycz, przes szcscz swyathkow tho maa wczynycz rowney (similis) dostoynosczy, czczi y staadla, kthorego sznaan yest bicz sandzą *Sul* 19; My w thaley (*pro* thakey) przythczy y rowney gey (in tali et simili casu, *Dział* 31: przy takyem czlonkv y temv rownem) skazvgemy *Sul* 41; Taky przestampcza w rowney vynye glowney (consimili poena capitali)... karan ma bicz *Sul* 89; Neque enim inveniuntur pares in nobis rowne nam XV *med. SKJ* V 277; Nye bilo rowne (simile) temv Przisczyv w Israhelu *BZ* II Par 35, 18; Aczby taczy (*sc.* zbiegowie) naszą myloscz przenaleszly..., a wszakosz chczem, aby myedzy slachtą rowney czczy nye myely *Dział* 31; Aczby kto gego macz mowyl kvrwą, a nye odwolal..., rowną wyną yako o pyrwe ma pokvpycz (in similem poenam ipsum decernimus incidisse) *ib.* 40; Podlug obyczaya gwaltownego rowną wyną ma bycz skaran (debita poena est multandus) *ib.* 42; Pomowil gy bycz slodzegya... y gynsze vele slow, tym rowna, pogarszayøcza, lsczywa... vczynyl 1474 *Zab* 540; Fratres, estimo, quod non sunt condigne, rowne, passiones, *gl.* tribulaciones maky, huius temporis ad futuram gloriam (Rom 8, 18) XV *p. post. GlDom* 72, *sim.* 1438 *R* XXII 358; Pyrwszy pycha yest grzech glowny, a lakomsthwo yemv rowny *ca* 1500 *SlOcc* XII 159; Przebyvamy v rowney moczy boskyey (mansimus in pari maiestate) *Rozm* 164, *sim. ib.* 165; Tocz navyeczsche y napyrwsche przykazanye, a vtore yest rovne temv (simile est huic Mat 22, 39) *ib.* 415; ~ Simile, *gl.* id est comparabile *row-

nye, est regnum celorum homini regi (Mat 18, 23) XV *med. RRp* XXIV 375.

2. *'podobny co do rozmiarów, similis magnitudine'*: Tedyby mely... wsitko ymene... rownym dzalem roszdzelicz na poły 1420 *Kościan* nr 760; Yesz (*sc.* odzienie i konie) w rowną cząscz (in aequalem sortem) panycy sz dzeczmy szpascz mayą skutecznye *Sul* 75, *sim. ib.* 76; Ta tho vyes... na rowne cząnsczy (in aequales portiones) myedzy matkąn i dzyatkamy ma bicz rosdzyelyona *Sul* 107; Wszytkym synom Aaronowim rownøø myarøø rozdzyelona kaszdemv bødzye (*sc.* ofiara, mensura aequa per singulos dividetur) *BZ* Lev 7, 10; Tedy mayą gym rowny (aequalem) dacz dzyal tego gymyenyą *OrtOssol* 77, 4, *sim. ib.* 18, 2, 70, 4, *OrtMac* 105, *etc.*; Szlysz a bacz w thwem domw, gestly naklad albo trawyenye z przychodem gymyenya twego rowni (si... sumptus et reditus sunt aequales) XV *p. post. R* I s. XXXIX; *Wyszmy... loy geleny a oley bobkowy rowną my⟨a⟩rą XV *ex. GlLek* 46; ~ Przikazvyø tobye, aby trzy myasta w rowney daly od syebye rosdzelil (ut ... aequalis inter se spatii dividas) *BZ* Deut 19, 7; Abovym ye (*sc.* ręce) mayą rozczyagnacz, asch bądą s krzyzem rovne *Rozm* 504; ~ rowny być *(z określeniem miary)* *'mierzyć, wynosić, mensura quadam esse'*: Pyøcznaszczye loktow rownc (aeque) bili oponi *BZ* Ex 38, 15.

3. *'równy pod względem stanu społecznego, condicione et fortuna par'*: Bel... cum Jacussio... terminum habent... pro eo, quod dixit eidem Beloni, quod non esset similis eidem Jacussio vlg. nye yess mi rowen 1400 *StPPP* VIII nr 10608; Ysze Wawrzyniecz... przybezal na Marczynow dom se dwema sobie rownima 1429 *Kal* nr 1034, *sim.* 1479 *Czrs* s. LXXXVI; Jsze Bodzatha ... ne yachal na dzedzyna Grabowo gwaltem y mocza schescza (*leg.* z sześcią) sobye rownich a s dzeszącza podleysych 1432 *Pozn* nr 1396, *sim. ib.* nr 1537, 1435 *ib.* nr 1451, *etc.*; Pyrwy swyadek ma pryschącz thą rothą, ysz Gawel pryal na dzedzyna Nyegolewo z iednym sobye rownym 1435 *ib.* nr 1651, *sim.* 1479 *ZapWarsz* nr 1219; Rzeczely sze ktho bycz slachcziczem..., a gynszym slachczyczom... rzecze szą bicz rownym (asserat se parem) *Sul* 33; Przygodzilibi szą take sbyegy... naszey laszcze nawroczicz, chczemy..., aby myedzi szwymy rownymy (inter suos pares, *Dział* 31: aby myedzy slachtą) yako przesecziwy ymyany *Sul* 42; Gdiby... slachczycz slachczyczowy, rowny rownemv... layalby (si nobilis nobili improperaverit),... zaplaczi szeszczdesąth grzywyen *Sul* 48; Quod Johannes... nye wylowil zlodzeysky... stawv v Biskupicz... se czthirmy pomocznyky gemv rownimy ys scheszczø podleyschimy 1453 *RTH* III nr 133, *sim.* 1469 *ZapWarsz* nr 2977, *etc.*; Iaco ya nye szbyl Vyączslawa... gvaltem..., gdy ge[s]chal s Warky samoczwarth s sobye rownemy 1471 *AKPr* VIII a 56; ~ *'znajdujący się w podobnej sytuacji, jednakowo traktowany, dzielący podobny los, qui eadem condicione et fortuna utitur, par'*: Hy nouissimi vnam horam fecerunt et pares, rowne, illos nobis fecisti (Mat 20, 12) *ca* 1420 *R* XXIV 83, *sim. Rozm* 393; Czo wyszey tego zostanye s thym gymyenym mayą szye dzelycz rowno, gdysz mv szą wszythky rowne dzyeczy (cum sibi omnes aequales natione sunt) *OrtOssol* 45, 4; Tesz kv gymyenyv szwey starey mathky rowny szą (sunt aequales) szynowy y dzyewczyny... dzeczy *OrtOssol* 70, 4, *sim. OrtMac* 94; Rownego sząsszyada czyrp, bycz [pr] nyc przyląnczyl nyerownego (ne tibi fortiorem societ) XV *p. post. R* I s. XLV; Nye przedaway cząnsczy dzyedzyny czebye mocznyeyszemv, ale przeday za mnyeysze pyenądze rownyeyszemu szyebye (minori pretio de minori) *ib.*; ~ Nye ssą rovny (non sunt aequales), ktory vye a ktory nye vye *Rozm* 484.

4. *'posiadający gładką powierzchnię, płaski, levis, politus, planus'*: Rippas... planas al. rowne facere debent 1404 *StPPP* II nr 1057; Nye z rownych kamyon de saxis informibus (altare... de saxis informibus et impolitis Deut 27, 6) 1471 *MPKJ* V 30; Rowne planas (erunt... aspera in vias planas Luc 3, 5) *ib.* 122, *sim. EwZam* 298; Pleczy myal... Iesus... małuczko nachylony a rovny, bo nyyedne kosczy nye bylo znacz *Rozm* 153; Badą krzyve drogy prave, a przykre drogy rowne (Luc 3, 5) *ib.* 177; ~ *(o miarach zboża, de grani mensura)* *'nie kopiaty, równy z brzegami naczynia, modi labia non exsuperanda ad summam impleta et aequata mensura'*: Quilibet kmethonum... de quolibet manso debent solvere... per duas mensuras avene mensure, vlg. rowney,... se solvere obligaverunt 1428 *MMAe* XVI nr 234; Dicti brascatores, quot coros tritici mensure simplicis al. rowney sustulerint, totidem coros mensure superagitate al. vyrzchovatey myery brasei extradere tenebuntur 1492 *WilkLubl* 5.

5. *'przeciętnie wielki, w miarę wielki, mediocris'*: Bracza... syostram kaszdey po czterdzeszczy grzywien mayą dacz, a to acz bądze wielkye gymyenye, ale gdy bądze rowne gymyenyc (paucae, *Sul* 57: mala gymyenya), tedy podlug rosaczowanya cząsczy... pyenyadzmy ma bycz dano *Dział* 53; W wlosney zyemy nye wyaczey

konyem maya bracz, gedno rowny (moderatum, *Sul* 71: wmyerny) pokarm *ib.* 65; ~ Kon pod kopynykyem vrony, rowny, sbroya supelna copynycza 1471 *GórsJaz* 270, *sim. ib.* 271. 272, 1474 *ib.* 272, *etc.*; Vkazal kon kopynyczy s przyethylą shyą, baly, rowny 1495 *ib.* 278, *sim. ib.*

6. *'rzetelny, uczciwy, probus, iustus, aequus'*: Rowna prawda rea veritas *ca* 1428 *PF* I 493; ~ Wagø *sprawyedliwyø, rownø bødzecze myecz (statera iusta et aequa sint pondera) *BZ* Lev 19, 36; Myara rowna bødze y prawa v czebye (aequalis et verus erit tibi) *BZ* Deut 25, 15; Pilnosczom doglendacz chczemy, sze wselky thowar y kupya, chtorem pod kromy przedayom..., po latwem, rownem, sprawiedlywem targu przedano, myerzono, wazono XV *p. post. WilkKrak* 47.

7. *'zrównoważony, opanowany, cierpliwy, qui aequo animo est'*: Laszka... czirplyva yest, bo zadan[y]e slosczy rowną, prosta, dobra dusza noszy XV *ex. MacDod* 148; Si passio domini ad memoriam reducit, nihil erit, quid equo animo tolleraretur czoby rownym vmyslem cyrpyal *ca* 1500 *JA* X 384, *sim.* XV *ex. MPKJ* II 326.

Rózdnie *cf* **Różnie**

Rózdno *cf* **Różno**

Rózdność *cf* **Różność**

Rózdny *cf* **Różny**

Rózga *formy*: *n. sg.* rozga XV *med. R* XXV 159, XV *med. SKJ* V 259, *BZ* Num 17, 5, *etc.*; ~ *g. sg.* rozgi *BZ* Num 17, 6, XV *p. post. R* XXV 180, *Rozm* 73; ~ *ac. sg.* rozgę XV *med. GlWroc* 66r. 68r, 1451 *Wara* nr 8, *etc.*; ~ *i. sg.* rozgą *BZ* Num 20, 11; ~ *l. sg.* (na) rozdze *BZ* Num 17, 2; ~ *n. pl.* rozgi *ca* 1450 *PF* IV 575, 1461—7 *Serm* 114r, 1477 *MPKJ* II 324, *etc.*; ~ *g. pl.* rozg *BZ* Num 17, 2. 6; ~ *ac. pl.* rozgi *BZ* Lev 23, 40. Num 17, 2. 6, *etc.*; ~ *l. pl.* (w) rozgach 1444 *R* XXIII 304.

Znaczenia: **1.** *'gałąź, młody pęd drzewa lub krzewu, ramus tener arboris vel fruticis'*: W rosgach fronde (crux fidelis, inter omnes arbor una nobilis, nulla talem silva profert fronde, flore, germine) 1444 *R* XXIII 304; Ecce attuli ad te palmam, roszga, quam tuli de paradiso XV *med. GlWroc* 68r; Rosga virga XV *med. R* XXV 159; Ita peperit sicut virgula, rosga rodzy, florem XV *med. SKJ* V 259; Ego sum vitis... vos palmites lathorosly vel ga[n]łansky, rozgi, otnogi (Jo 15, 5) *ca* 1450 *PF* IV 575, *sim. Rozm* 567; Weszmyecze sobye... rosgy (ramos) z drzewa gøstich latorosly *BZ* Lev 23, 40; Winydzcye na gorø, przinyescycz olyvove rozgy y rozgy drzeva przekrasnego, y rozgy tego drzeva, gesz slowye myrtus..., a lyatorosly palmowich, a rozgy z drzevya lesznego (frondes olivae et frondes ligni pulcherrimi, frondes myrti... et frondes ligni nemorosi), acz vdzalaiø stani z nyego *BZ* Neh 8, 15; Rosgi rami 1461—7 *Serm* 114r; Ecce hanc carnem manducamus, in Xpo maneamus sicut rami, rosgy, virides in arbore 1477 *MPKJ* II 324; Roszga barzo roszkoszna, kwyathek wonyayączy s szyebye wypusczayacza *MW* 86b; Vypuszczą ya rozga (virgam Psal 109, 2) Syon, Anna swyątha *MW* 87b; Joseph cum virgam suam attulisset et ipsa statim florem germinasset, et in eius cacumine, na vyrzchu roszgy, columba de celo sedisset XV *p. post. R* XXV 180; A yako yest ono zyelye vzralo y spadl kvat z nyego, tako *roszkoszczyw szyą szam one rozgy ovocz *Rozm* 73; Kyedy szą schly po laszv, wschytky rozgy wschelykyego drzeva naklonyly szye szą (ramos... inclinabant arbores) yemv *ib.* 85; To drzevo svoye nathychmyast rozgy (ramos) zklonylo *ib.* 90, *sim. ib.* 447. 752; ~ *(o lasce symbolu władzy)*: Mow k synom israelskim a pobyerz od nich rosgy (virgas) po gych pokolenyach, od wszitkich kxyøzøth rodv rosg (virgas) dwanaczcze, a kazdemv gymyø napisz na rosdze s wirzchv (superscribes virgae suae) *BZ* Num 17, 2; Ktoregos z nich wybyerzø, zakwcze rosga (virga) gego *ib.* 17, 5; Dali sø gemv wszitki kxyøzøla rosgi (virgas), kazdi swego rodv, a bilo iest rosg (virgae) dwanaczcze kromie rosgi (absque virga) Aaronovi *ib.* 17, 6; Gdisz podnosl røkø Moyzes, wderziw rosgø (percutiens virga) dwoycz w krzemyen *ib.* 20, 11; Isch tako movyl (*sc.* glos), aby wschyszczy mlodzyenczy... yschby przysly do kosczyola, aby kazdy nyosl v rącze rozgą albo laską (virgam) *Rozm* 29; ~ *przenośnie*: Radix sapientie timere deum et rami, a rosgi, eius longeui (Ecclus 1, 25) 1461—7 *Serm* 114v.

2. *'gałązka wręczana jako symbol dokonania czynności prawnej, ramulus, qui cum aliquid lege actum est, tradebatur'*: Barthossius... recognovit se terciam porcionem molendini... fratribus suis... vendidisse... et ipsis fratribus iam desu⟨per⟩ molendinum per signum rami al. rosgu resignavit 1438 *AGZ* XI 142; Radz... recognovit, quia sibi Dmytr... fecit solucionem pro agro, quem agrum emit aput ipsum prefatus Radz, *roszka mu wsdal, słubyl mu sa dobrowolną 1451 *Wara* nr 8; Klimek libere facit... a suis parentibus et super hoc dedit ramum al. roszga, quia sibi Maczyeoszek solucionem fecit pro ortulana 1475 *ib.* nr 86.

3. winna rozga *bot.* '*winorośl, Vitis vinifera L.*': Ubi pincerna pharaonis vidit coram se vitem, wynnø rosga, in qua erant tres propagines odrosly (Gen 40, 9) XV *med. GlWroc* 66r.

Rózgowaty '*rozgałęziony, mający dużo gałęzi, młodych pędów, ramosus, ramis teneris abundans*': Naczinyly sobye soch... pod wszelkim drzewem rozgowatim (subter omnem lignum nemorosum) *BZ* IV Reg 17, 10.

Róznie *cf* **Różnie**

Rózno *cf* **Różno**

Rózność *cf* **Różność**

Rózny *cf* **Różny**

Róża *formy*: *n. sg.* roża 1407 *AKH* III 299, 1419 *Rost* nr 2881. 2882, *etc. etc.*, 1453 *R* XXV 211, *etc. etc.*; ~ *g. sg.* rożej 1471 *CyzKłob* 444; roże *Rozm* 150; ~ *d. sg.* roży *Rozm* 73; ~ *ac. sg.* rożą *MW* 74a, XV *ex. GlLek* 44, *Rozm* 73; ~ *v. sg.* roża *ca* 1420 *R* XXV 277; rożo *Naw* 179; ~ *n. pl.* roże *Rozm* 25; ~ *i. pl.* rożami *ca* 1500 *SprTNW* V 16.

Znaczenia: **1.** '*kwiat krzewu z rodziny różowatych, symbol piękności i wdzięku, flos rosae, signum pulchritudinis et venustatis*': Kwtøcza rosza wyborna, mathuchno bosza! *ca* 1420 *R* XXV 277; Marya dzeveczka, rosza czyrvona, lakla sza thego poszdrovyenya 1453 *ib.* 211; Thy yesz, panno, rayszka roza! *ib.* 213; Ach, moy kwyathkv naroszkosznyeyschy,... na thwogyem lyczkv byalem kwthaczy a rosza czyrwona w poszrothkv! 1447—62 *Zab* 545; Day Marie nawyedzenye nąm, qwyath rozey 1471 *CyzKłob* 444; Anna szwyatha... panna naszwyathsza Maria porodzila, rosza barzo nadobna *MW* 74a; Pozdrowyona bandz rozo bez czyrnya, Maria, grzeschnych lyekarko! *Naw* 179; Maria, mathuchno boza, thy yesz vonyayącza rosza! *De nativ* w. 46; Cwathek cyrvony, rosa zamorska, a ta slyczna panna crolewna nyebesca *ca* 1500 *R* XIX 74; Roszamy kwyath wonyayączy jesthczy Jhus Nazarenyszky, gyego liczko yako rosza *ca* 1500 *SprTNW* V 16; Iako rosa myedzy czyrnyem, tako kvytla myła Marya (sicut inter spinas solet pullulare rosa) *Rozm* 18; Lycze ye (*sc.* Maryi) svyczyły (*pro* svyczylo) y bylo rvmyone yako rosa z lylya (velut lilium substratum foret rose) *ib.* 22, *sim. ib.* 22. 24; Tenczy yest stroz y tovarzysch malzenystva mego, w yego chczyenyv (*leg.* cieniu) zawzdy są rozc kvyatky z lylya (rosae iunctae liliis et flores pullulantes) *ib.* 25; Na tey latorosly zakvytl kvyat vesoly, podobny rozy, alye kraszy y nadobnosczy nad roza (vitis habens... in supremo florem, iocundum atque roscum, sed rosa pulchriorem) *ib.* 73; Czelyvsczy yego (*sc.* Jesusa) ty szą... svyeczące yako rosa, yako byalosez slvczona z rumyanosczya svyeczyly szye roskoschnye albo yako nadobnosez czyrvone roze (sicut florens rosa, sic genarum species fuit speciosa) *ib.* 150; ~ *w opisie herbu*: De clenodio leo de muro videlicet et super galeam roza, proclamacio prawda 1407 *AKH* III 299; ~ *może nomen proprium*: Rosa panna 1447 *R* XXII 55.

2. *bot.* **a.** biała roża, roża biała '*Rosa alba L.*': Byala rosza rosa alba 1419 *Rost* nr 2882; Rosa byala rosa alba *ib.* nr 5127.

b. '*róża francuska, Rosa Gallica L.*': Rosza rosa *ca* 1465 *Rost* nr 4060, *sim.* 1475 *ib.* nr 3244, *etc.*; ~ czyrw(i)ona roża: Czirwona rosza rosa rubea 1419 *Rost* nr 2881; Rosa czyrvyona rosa rubea *ib.* nr 5126.

c. Matki Boże roża '*Poterium officinale L.*': Matky Boze r[z]oszya rosa Marie 1472 *Rost* nr 1852.

d. płona roża '*galasówka na owocach róży dzikiej, galla in baccis anemones silvestris*': Plona roza bedagar 1472 *Rost* nr 191.

e. polna roża '*ostróżeczka polna, Delphinium consolida L.*': Polna roza calcatripa 1472 *Rost* nr 179.

f. '*róża dzika, Rosa canina L.*': polna roża: Polna rosza rosa agrestis, rosa canina 1419 *Rost* nr 5128; Accipe... polna rosza XV *p. post. R* LIII 62; Recipe... polna rosza XV *ex. GlLek* 44; ~ roża polna pchąca: Roza polna pchøcza 1437 *Rost* nr 2479; ~ świerzepa roża: Swerzepa rosza rosa canina 1437 *Rost* nr 2763; Rosa canina, id est szwyerzepa rosza XV *ex. GlLek* 53.

g. włoska roża, roża włoska '*gatunek prawoślazu, Althaea rosea Cav.*': Włoska rosa altea *ca* 1460 *Rost* nr 3278, *sim.* 1486 *ib.* nr 5808; Włoska roscha altea ortensis *ca* 1465 *ib.* nr 4146, *sim. ib.* nr 4147, *ca* 1500 *ib.* nr 5354; Rosza vloska bismalua cretica 1472 *ib.* nr 609.

h. zajęcza roża '*bodziszek łąkowy, Geranium pratense L.*': Zaiącza rosza ciconiaca, rosa leporis 1472 *Rost* nr 1176.

Różany '*należący do róży, pochodzący z róży, roseus*': Roszane naszenye anthera 1419 *Rost* nr 2855, *sim.* 1437 *ib.* nr 2444; Rozane nassenye anchora 1419 *ib.* nr 5057; Rosana voda aqua rosacea *ib.* nr 5267; Roz[y]any oley oleum roseum 1472 *ib.* nr 1171; Szyemyą roszane anthera XV *p. post. R* LIII 70; Oleum roseum rozany XV *ex. GlLek* 40; Semen rose, id est rosane naszyenye *ib.* 49; ~ Czelyvsczy... byly... vyelmy nadobną, byalc, a myedzy thym

yakoby roszanego kvyata ba⟨r⟩wa slvczona (cum commixtione rosei coloris) *Rozm* 21.

Różdżany *'rozgałęziony, mający dużo gałęzi, młodych pędów, ramosus, ramis teneris abundans'*: Bo takesz ony wzdzalaly tu oltarze... pod wszelkim drzewym rozdzanim (subter omnem arborem frondosam) *BZ* III Reg 14, 23.

Różdże *coll.* **1.** *'gałęzie, młode pędy drzew lub krzewów, rami teneri arboris vel fruticis'*: Wynyczę z Egipta przenyoslesz... y szczepylesz yø..., rosczyęgla roszdze (palmites, *Fl*: maczicze) swe az do morza *Pul* 79, 12; Nyekthorzi szekly roszdze z drzewya aly autem cedebant ramos de arboribus (Mat 21, 8) XV *p. post. R* XXIV 94; Vt siluae, *gl.* frondes rosdze, foliis pronos mutantur in annos XV *ex. GlKórn* II 210; Yze tego drzeua kvyat, *raszdze bylo pomoczno przeczyw kazde nyemoczy (frondes,... flores facti sunt remedium cunctos ad dolores) *Rozm* 91; Kyedy yvz *rosczye (ramus Mat 24, 32) yych odmlada... a yvz ma lysczye, [v]vydzczye, yze yvz blysko lato *ib.* 484.

2. *'krzewy, zarośla, frutices, virgulta'*: Rosdze arbusta (operuit montes umbra eius et arbusta eius cedros dei Psal 79, 11) 1471 *MPKJ* V 65; Rozdzie arbusta *ib.* 106.

Różdżka, Różka *formy*: *n. sg.* rożdżka XV *med. SKJ* V 277, *MW* 60a; rożka *ca* 1450 *R* XXV 223, *MW* 66b; ~ *ac. sg.* rożdżkę *MW* 60a, *ca* 1500 *SprTNW* V 11; rożkę *MW* 57b; ~ *n. pl.* rożdżki *Gn* 183a; rożki *MW* 81b; ~ *ac. pl.* rożdżki *Gn* 183a.

Znaczenie: *'gałąź, młody pęd drzewa lub krzewu, ramus tener arboris vel fruticis'*: A tesze vy milego Xpa prosycze, isbicz thy to roszczky y tho tese kamene obrocylo szø ono szaszø f swe pryrodzene *Gn* 183a; Tedy vøcz ono slotho gestcy szø ono szaszø f roszczky y f kamene bylo obrocylo *ib.*; Roszsca virga *ca* 1450 *R* XXV 223; Dzyathky thwoye yako roszky oływne (sicut novellae olivarum Psal 127, 3) w okrąg drzewa sztolu thwego *MW* 81b; Thy yesz goląbyczka boza, noszącz roszczką zyelenyvthną *ca* 1500 *SprTNW* V 11; ~ *przenośnie*: Tha naswyathsza nyegdy nyeplodna zyemya (*sc.* św. Anna) roszka sz szyebye wipvszcy, kthora kwyathek roszkoszny vrodzyla *MW* 57b; O Anno swyatha, drzewo barzo roszkoszne, roszczka czudna z szyebye wypusczayacze, day nam sye w thym kwyathkv kochacz, kthorego ta *rozczska rzeczona iest m[y]acz *MW* 60a; Roszka Aaronowa, szwyatha Anna *MW* 66b; ~ Que est ista, que ascendit per desertum sicut virgula fumi rosczka dymv (Cant 3, 6) XV *med. SKJ* V 277.

Różka *cf.* **Różdżka**

(Różnie) Rózdnie, Róznie 1. *'na wiele sposobów, rozmaicie, non uno modo, varie, diverse'*: Llicet omnes apostoli eandem mercedem beatitudinis acceperunt, tamen indiferenter roszdnye XV *p. post. R* XXV 180; Sed cibum, quem ego dabo regibus..., dabo et pauperibus indifferenter, roszdnye, tam infirmis, quam debilibus *ib.* 183; Disparate roznye, rosdzyelnye *ca* 1500 *Erz* 87.

2. *'osobno, oddzielnie, separatim'*: Krolyowye, gysz na pomocz przigely, rozdnye na polyv staly (separatim in agro steterunt) *BZ* I Par 19, 9.

3. *'wytwornie, wyszukanymi słowami, eleganter, verbis exquisitis'*: Beatus Augustinus in libro de doctrina Christiana elegantissime, *gl.* pulcre rosdne, vidue sic ait XV *med. GlWroc* 39v.

(Różno) Rózdno, Rózno 1. *'na wiele sposobów, rozmaicie, non uno modo, varie, diverse'*: Mi, Ian,... obaczywschi rosnoscz albo nyesgodąn praw i czlonkow..., ktorisz przes nasche sandzye rosnich czassow rosno sandzoni s[y]ąn (diversimode iudicabantur) *Sul* 106; Deus enim et sacerdos dimittunt peccata, sed differenter rozno XV *p. post. GlDom* 82.

2. *'osobno, oddzielnie, separatim'*: Gichze to (*sc.* chlebow) [iest] rosno szecz (quorum senos altrinsecus) na *stoley przed panem przecistem polozisz *BZ* Lev 24, 6, *sim.* 1471 *MPKJ* V 24; Rozno (*war. lub. rp.*: rowno) lezely fusi iacebant (omnes orientales populi fusi iacebant in valle Jud 7, 12) 1471 *MPKJ* V 33; ~ rozdno czynić *'oddzielać, seiungere, separare'*: Roszdno czyny dividit XV *med. R* XXV 154.

(Różność) Rózdność, Rózność *formy*: *n. sg.* rozność 1440 *R* XXV 242, *BZ* Gen 13, 8, XV *p. post. GlDom* 68, *etc.*; ~ *g. sg.* rozności XV *in. R* XXIV 64, XV *p. post. GlDom* 49, *ca* 1500 *JARp* X 29v; rozdności *Sul* 24; ~ *d. sg.* rozności *ca* 1500 *JARp* X 6v; rozdności *Sul* 24; ~ *ac. sg.* rozność *Sul* 49. 106, 1471 *MPKJ* V 10, *Rozm* 723; rozdność XV *med. R* XXIV 372; ~ *n. pl.* rozności XV *med. SKJ* I 105.

Znaczenia: **1.** *'to co różni, odmienność, inność, niezgodność, różnorodność, quod discernit, diversitas, varietas, discrepantia, differentia'*: Rosnoscz 1440 *R* XXV 242; Pyrwym obyczayem znacz bylo dzirzano, ysz przes czassow y godzyn rosdnoscz y roszdzalv (sine... differentia et distinctione), sandzee sandi sądzily *Sul* 24; Ysze z wyeloscz sandzy... gynako a roszmyacze cząstokrocz skazanyee biwa widawano, a thegodlya ch⟨c⟩ząącz... przecywicz szą prze-

rzeczoney roszdnoscy (occurere varietati praedictae), wstawyami, abi geden w krakowskey a drvgy w szandomirskey zemyach sandzec naszy ymyany *ib.*; Mi, Jan,... xanząn massowskye,... pospolu... s nyzey vipyssanimy... mąnszmy..., obaczywschi rosnoscz... praw (animadvertentes diversitatem iudiciorum)..., vstawyami czlonky nyzey popyssane *Sul* 106; Roszdnoscz diversitatem XV *med. R* XXIV 372; Diuisiones ministracionum ⟨sunt⟩, roznoscy, rozdzali sluzb, vrzędow, idem autem dominus (I Cor 12, 5) XV *med. SKJ* I 105; Unus verus deus ad differenciam, roznoscy, aliarum civitatum, in quibus idola colebantur XV *p. post. GlDom* 49; Vnde differencia, rosznoscz, est inter cibum corporalem et inter spiritualem XV *p. post. R* XXV 178; Diuersitas, rosznoscz, facierum, quod inter tot homines... duos similes homines in omnibus membris repperiri non possunt *ib.* 182; Intererit multum, roszn[y]oscz vyelka, diuusne loquatur an heros XV *ex. GlKórn* II 211; Trzeczym rozvmem moze tego dolozycz, yze roznoscz yest myedzy drogą ku bogv, a myedzy drogą ku grzechu *Rozm* 631; ~ rozność dawać *'dostrzegać różnicę, czy też rozdzielać, differentiam animadvertere, vel etiam dividere'*: Roznoscz dawam discerno 1471 *MPKJ* V 10; ~ *'niezgoda, discordia'*: Rzekl gest Abram ku Lotowy: Proszy⟨ę⟩, abi nye bila roznoszcz myedzi mimy, a myedzy twymy pastyrzmy (ne, quaeso, sit iurgium... inter pastores meos et pastores tuos) *BZ* Gen 13, 8; ~ *'przepaść, praeruptа'*: In his omnibus inter nos et vos chaos, roznoscz, magnum firmatum est (Luc 16, 26) XV *p. post. GlDom* 68.

2. *'rozróżnienie, uwydatnienie odmienności, actus discernendi, inducendi diversitatem, varietatem'*: Aby vyn rosznoscz a szprawne rosdzelenye ymyano (ut poenarum distinctio et legitima divisio habeatur)..., ze wszysthkych vyn za rany abo sbycze skazanich dwye cząnszczy bolączemv, a trzeczą cząscz szą ndowy... dacz przykazvyemy *Sul* 49; Dicit ewangelista: Et cum ieiunasset (*sc.* Iesus) quadraginta diebus et quadraginta noctibus. Et quare dixit: Quadraginta noctibus? Respondeo, quod hic dicitur ad differenciam, kv rosnoscy, ieiunii Iudeorum, qui... per diem ieiunabant et de nocte comedebant *ca* 1500 *JARp* X 6v; Aliquis interrogaret, quare hodie cum gaudio legitur passio Xpi? Et hoc propter sex differencias, szescyorakyey rosnoscy, leticie hodierne *ib.* 29v; Cayffasch rzekl k nyemv: Tedy ty yesz syn boga zyvego blogoslavyonego?... Szvyąthy Augustyn myeny, yze to (*sc.* słowo błogosławionego) Cayphasch rzekl na roznoscz balvanow *Rozm* 723.

3. *'zdolność rozróżniania, facultas discernendi, distinguendi'*: Pascit (*sc.* Christus) cognicione et intellectu, *gl.* dans nobis discrecionem rosznoszczy myene medzy szlim a dobrim, inter bonum et malum XV *in. R* XXIV 64.

(Różny) Rózdny, Rózny *formy*: *n. sg. f.* rozna 1444 *R* XXIII 309, XV *p. post. GlDom* 81; ~ *g. sg. neutr.* rozdnego *Sul* 56; ~ *ac. sg. m.* rozny *Park* 413; ~ *i. du. m.* roznema XV *p. post. PF* III 290; ~ *n. pl. m.* rozni XV *med. SKJ* I 89; rozdni *Sul* 53; ~ *g. pl.* roznych 1449 *R* XXV 165; *m.* roznych *Sul* 106; ~ *ac. pl. m.* rozne XV *med. SKJ* V 279.

Znaczenia: **1.** *'odmienny co do postaci, ilości, rozmaity, różnorodny, różnych rodzajów, forma, numero dispar, dissimilis, varius, diversus'*: Rozna bila differebat 1444 *R* XXIII 309; Wyele roznych, roszmagythych abo wyelowyobrazone lasky boze (boni dispensatores multiformis gratiae dei I Pet 4, 10) 1449 *R* XXV 165; Gdysz poth genym kszą szączem thensze lvth rosmagythego alybo ro dnego prawa pozywacz nye ma (diverso iure frui non debeat) *Sul* 56; Patrzy obecada meego... Boc v nyem kaszde slovko thobe pissmem rosni glos da v ssobe *Park* 413; Tercia (*sc.* temptatio) est hominis et est indifferens, rozna, bona et mala XV *p. post. GlDom* 81; Disparibus bobus, roznema volomą, nvmquam trahitur bene currus XV *p. post. PF* III 290.

2. *'rozdzielony, oddzielony, divisus, separatus'*: Apparuerunt illis dispertite, *gl.* id est diuerse, lingwe tanquam ignis, seditque supra singulos eorum vkazaly sze gym roszny, rozdzelny yęzykowye yako ogyen, szyedzal na kaszdem z nych (Act 2, 3) XV *med. SKJ* I 89; ~ od siebie daleko rozdni *'mieszkający daleko od siebie, qui remoto loco habitant'*: Paknyąły powod a szą pyerzs szą oth szebye daleko roszdny (sin... actor et reus sunt distantes, *Dział* 46: gdy... bądą od syebie daleko), tedy nye gynsza dawnoscz obrzeczona powoda zalvyączego o slodzeysthwo othpądza, nysz tylko trzechlethna *Sul* 53.

3. *(o czasie, de tempore)* *'nie ten sam, inny, non idem, alius'*: Mi, Ian,... obaczywschi rosnoscz albo nyesgodąn praw i czlonkow..., ktorisz przes nasche sandzye rosnich czassow rosno sandzoni s[y]ąn (articulorum..., qui... diversis temporibus diversimode iudicabantur) *Sul* 106; Aliquibus data est (*sc.* vita) activa, aliis contemplativa et aliis vtraque, sed alternis vicibus, ale na roszne czaschy, sicut apostolis, qui nunc

accioni, nunc contemplacioni intendebant XV *med. SKJ* V 279.

Różyc *'?'*: Panicz roszycz 1447 *R* XXII 55. ~ *Może nomen proprium.*

Różyczka *'jakiś gatunek storczyka, genus quoddam satyrii tribus foliis' (?)*: Rozyczka palma XV *ex. GlLek* 40.

Rtęć *'rtęć, żywe srebro, argentum vivum'*: Cui tantum, videlicet metallorum, kuzny, rthaczy, spize, gemmarumque validitas et subsidiaria medicinarum servit pictas XV *med. RRp* XXIII 279; Rtącz argentum viuum 1472 *Rost* nr 23; Rthącz mercurius XV *ex. PF* V 12; Argentum uiuum, rthącz, et alio nomine vocatur mercurianum vlg. zywe szrebro *ca* 1500 *Erz* 87.

Rubel, Rubl *formy*: *n. sg.* rubel XV *in. JA* XXVII 266; rubl *BZ* Num 3, 47, *OrtCel* 11, *OrtLel* 235, *etc.*; ~ *ac. sg.* rubel 1464 *AGZ* XIII 441; rubl (1486) *KodWil* I 412; ~ *n. pl.* ruble *OrtCel* 11; ~ *g. pl.* rublow 1427 *Pyzdr* nr 846 *BZ* Lev 27, 3. 6, *etc.*; ~ *ac. pl.* ruble 1437 *StPPP* II nr 2723, 1450 *CracArt* nr 420, 1462 *R* XXV 270.

Znaczenie: *'jednostka pieniężna składająca się z określonej ilości srebra lub dwudziestu groszy, może także jednostka wagi srebra, rubelus, pecunia argentea certi cuiusdam ponderis vel valoris 20 grossorum, fortasse etiam mensura ponderis argenti'*: Talentum, rubel, et facit XX grossos argenti puri in sua suma in hoc loco XV *in. JA* XXVII 266; Yako my pan poznansky nye poszyczil dwunascze rvblow 1427 *Pyzdr* nr 846; Recepisti... duo millia cillorum argenteorum al. ruble 1437 *StPPP* II nr 2723; Centum siclos al. ruble argenti purissimi XV *p. pr. Ciołek* I 477; Recognovit se... recepisse 15 siclos al. ruble argenti ponderis Lithwanici 15 marcarum 1450 *CracArt* nr 420; ⟨T⟩alentum, rubl, et facit XX-ti grossos argenti purj *OrtCel* 11, *sim. OrtZab* 529, XV *ex. Zab* 526: Tria talenta, id est tres libros trzy ruble abo funty czystego srzebra *OrtCel* 11; Rubl albo funt *OrtLel* 235; Massas argenti vel auri ruble 1462 *R* XXV 270; Pro quo ipsum inculpasti... pro depredacione vie et schube Moskwiensis et unius funti argenti al. rubel 1464 *AGZ* XIII 441; Ego Ivaschko... do decimam... de curia... siclum al. rvbl latorum grossorum poddanych et dzyakelnych (1486) *KodWil* I 412; Pro quatuor Ormanicorum micliorum *(pro* sicliorum*?)* al. rubly in eadem cista existentibus 1496 *StPPP* II nr 4459 ~ Da pyøøczdzesyøøt rvblow srebra quinquainta siclos argenti) *BZ* Lev 27, 3; Dany bødø pyøcz rvblow (quinque sicli) *ib.* 27, 6, sim. *ib.* Num 3, 47. 50; Rvbl ma polownyow dwadzescza (siclus habet viginti obolos) *BZ* Num 3, 47; Gdyszem vsrzal... dwyescze rvblow srebra (ducentos siclos argenti)..., pozødalem tego y wzøl *BZ* Jos 7, 21.

Rubin *'kamień szlachetny, czerwona odmiana korundu, lapis pretiosus, rubinus'*: Auream torquem..., i⟨n⟩ qua sunt quinque perle et duo lapides, zaphirus et rubyn 1461 *AGZ* XIX 504; Rubin rubinus 1472 *Rost* nr 1848; Tres annuli aurei cum VII lapidibus granathkj, octavo thureus, nono *robyn 1494 *SprKHS* VIII s. CLXI; Crux parva aurea cum IIII-or rubyny 1495 *RocznKrak* XVI 64.

Rubl *cf.* **Rubel**

Rubryka *'tytuł rozdziału lub jego części napisany czerwoną farbą, titulus capitis vel eius partis rubro colore scriptus'*: Ivsz popysano stoy tho capytulum pyrwey poth rvbriką: O vynye szethmynadzescza *Sul* 64; Tho tesz stogy wyszszey popyszano poth rvbryką: O swyathkoch przeczywko sądzy *Sul* 65, *sim. ib., ib.* 67; To tesz prawo a vstawyenye gest yvsz viszszey oprawyono w capitule: Preterea, poth rvbriką: O nyestanyv *Sul* 70, *sim. ib., ib.* 71; Poczynayø sye trzeczye ksyøgy, ymayøczew sobye ctyrzy trzydzyessczy rozdzyelyenya podlvg rozdzyelyenya swych czøsczy, na ktorazz to rozdzyelyenya poczynayø sye rvbryky rozdzyelnye y po rzød, yako to potem stogy pysano. Rvbryka pyrzwego rozdzyelyenya: Napomynanye y navka kv byskvpu o obyczayv XV *med. MPKJ* V 428.

Rucha *'chustka na głowę, linteum, quo operimento capitis mulieres utuntur'*: Andrzey swym poczantkem Jadwigy (*pro* Jadwigø) wderzil, asz gey rucha spadla s glowy 1410 *Pyzdr* nr 295; Yacom ya ne obeczal Ewcze za cztirzi za *thwadzescza grossy ruchi, a czapky za hosmnathcze 1413 *KsMaz* I nr 2050; Yakom ya ne winowath Grzimcze ruchi za *dywadzescza grossy y za czthirzy 1415 *ib.* nr 2409.

Ruchać *formy*: *praes. ind. 3. sg.* rucha *BZ* Gen 1, 28; ~ *part. praes. act. adi. ac. sg. f.* ruchającą *BZ* Gen 1, 21; ~ *inf.* ruchać(i) *MPKJ* V 41; ~ *fut. 3. sg. f.* ruchać będzie 1471 *MPKJ* V 91; ~ *praet. 3. sg. m.* ruchał 1452 *AGZ* XIV 345.

Znaczenia: **1.** *'wykonywać ruchy, poruszać (się), se movere'*: Stworzil bog wyeloribi y wszelkø duszøø zywnø y ruchayøczø (animam viventem atque motabilem) *BZ* Gen 1, 21; Panuyczye... wszemu stworzenyu, gesz to szø rucha na szemy (quae moventur super terram) *ib.* 1, 28; Agitacione agitabatur terra ruchanym

ruchacz schą bandze (*war. lub.*: wychlanim wyclacz syą bądzye, Is 24, 20) 1471 *MPKJ* V 91; ~ Et obrigesceret dokąth mogl myeczem ruchaczy (*war. kal.*: ruschaczy; ipse... percussit Philisthaeos, donec deficeret manus eius et obrigesceret cum gladio II Reg 23, 10) *MPKJ* V 41.

2. *'naruszać kogoś w posiadaniu, aliquid alicui adimere'*: Quorum bonorum Zarudcze ipse Franciscus fuit in possessione ultra... tres annos et alios tres annos mymo prescripcionem terrestrem et ibi eum nullus tetigit vlg. ruchal in tenuta eorundem bonorum 1452 *AGZ* XIV 345.

Ruchanie *'ruch, poruszanie się, kołysanie, motus, agitatio'*: Nyeprzemyennim ruchanym stabili motu 1451 *R* XXII 42; Agitacione agitabatur terra ruchanym ruchacz schą bandze (*war. lub.*: wychlanim wyclacz syą bądzye, Is 24, 20) 1471 *MPKJ* V 91; Commocio rvchąnye, chvyanye *ca* 1500 *Erz* 87.

Rucho *formy*: *n. sg.* rucho *BZ* Gen 24, 53. Neh 9, 21, 1471 *MPKJ* V 22, *etc.*; ~ *g. sg.* rucha 1400 *HubeZb* 77. 98, *BZ* Ex 12, 35, *etc.*; ~ *d. sg.* ruchu *BZ* Ex 35, 21; ~ *ac. sg.* rucho 1402 *Pozn* nr 715, XV *in. R* XXIV 62, XV *med. R* XXII 322, *etc.*; ~ *i. sg.* ruchem *BZ* Ex 21, 4, 1462 *R* XXV 269; ~ *l. sg.* (na) rusze *BZ* Ex 22, 9. Lev 8, 31. Deut 24, 13, *etc.*; ruchu *BZ* Deut 22, 3; ~ *n. pl.* rucha *BZ* Deut 29, 5; ~ *ac. sg.* rucha *BZ* Num 19, 21, 1471 *MPKJ* V 54, 88.

Znaczenia: **1.** *'szata, suknia, odzież, vestis'*: Jaco Janek slubil Beyatcze dacz rucha sza dzesancz grziwen 1389 *Pozn* nr 58; Pani Margorzata pana Spitkowi dzewki kowana, perel, rucha sdzila za trzidzeszci grziwen 1400 *HubeZb* 77, *sim. ib.* 98; Wancencz gemu za wszitko ranczil: za wosz, za wozniki, za troye rucho 1402 *Pozn* nr 715; Accepit (*sc.* diabolus) autem formam hominis..., iuit in desertum ad Xpm... et habens... habitum humilem, rvcho poczesthne, qui habitus pretendebat exterius magnam sanctitatem XV *in. R* XXIV 62; Qui totum mundum vario vestit ornatu, pannis vilibus involuitur, ut nos stolam primam reciperemus bychmy... rucho nyewynnosczy przyyaly XV *med. SKJ* V 260; Roszdal szwe rucho szebrakom *Aleksy* w. 97; Srebrne klenoti a zlote rucho (prolatis vasis argenteis et aureis ac vestibus) *BZ* Gen 24, 53; Dasz my chleb ku pokarmu a rucho ku odzenyu (vestimentum ad induendum) *ib.* 28, 20; Przemyenczye swe rucho (vestimenta vestra) *ib.* 35, 2; Uproszyly søø od Egipskich ssøødow zlotich y szrzebrnich y rucha wyelye (vestemque plurimam) *BZ* Ex 12, 35; Alye on wiydze s ruchem swym (cum vestitu suo) *ib.* 21, 4; Przyszyøsze, yszc nye szczyøgnøl røky swey... ku spachanyu sdrady tak na wolye yako na oszlye, y na owczy, y na rusze (in... vestimento) *ib.* 22, 9, *sim. ib.* Lev 8, 31; Czsokoly ku potrzebye y k ruchu szwyøtemu (ad vestes sanctas) potrzeba bila,... daly søø *BZ* Ex 35, 21; Omyge rvcha swa (vestimenta sua) *BZ* Num 19, 21; Takyesz vczinisz o osle y o rvchv (de vestimento), y o wselkey rzeczi brata twego *BZ* Deut 22, 3; Wroczisz gemv (*sc.* zakład) przed slvnecznim zachodem, aby spal w swem rvsze (in vestimento suo) *ib.* 24, 13; Nye zadrali sø syø rvcha wasze (vestimenta vestra) *ib.* 29, 5; Rucho gych (vestimenta eorum) nye zwyotszalo *BZ* Neh 9, 21; Ruchem stola 1462 *R* XXV 269; Dwogye rucho binas stolas (singulis quoque proferri iussit binas stolas Gen 45, 22) 1471 *MPKJ* V 14; W byalem ruschie feminalibus lineis (vestietur tunica sacerdos et feminalibus lineis Lev 6, 10) *ib.* 21; Vkraschone rucho pannus coloratus *ib.* 22; W byalem ruschie stolis (statuens sacerdotes... stolis amictos III Esdr 1, 2) *ib.* 53; Stolas schuknye, rucha (III Esdr 5, 45) *ib.* 54; Sindones byale rucha ut czechly (auferet dominus... specula et sindones, et vittas Is 3, 23) *ib.* 88; Stolam sanctam rucho (Ecclus 45, 12) 1471 *MPKJRp* V 37v; Segmentum est vestis muliebris et longa... rvcho *ca* 1500 *Erz* 88; ~ odmieniste rucho, rozliczności rucha, rucho barwy rozlicznej *'szata na zmianę, uroczysta, vestes mutatoriae, quae diebus festis induebantur'*: Auferet dominus... linteamentum rucho barwy roslicznev, *zarschtuchy (Is 3, 22) XV *med. R* XXII 322; Odmyenysta rucha mutatoria (in die illa auferet dominus... mutatoria et palliola Is 3, 22) 1471 *MPKJ* V 88; Mutatoria, id est rozliczności rucha (Is 3, 22) XV *p. post. Kałużn* 281; ~ rucho sowite *'szeroki, fałdzisty płaszcz, vestis ampla, sinuosa, diplois'*: Dyplois..., duplicata vestis, cuius vsus competit militibus, maxime Gallicis rucho sowithe 1471 *R* XXIV 379.

2. *'zasłona, narzuta, velum, tegimentum'*: In ora na kragynye rucha (facies et quinquaginta ansas in ora sagi unius Ex 26, 10) 1471 *MPKJ* V 18; Capacia posczielne rucho aut kobyerczie (obtulerunt ei stratoria et tapetia II Reg 17, 28) *ib.* 40.

Ruczaj *'potok, strumień, rivus, torrens'*: Circa fluvium dictum Wiaszyna et torrentem Wiaty ruczay (1485) *KodWil* I 400. ~ *Może nomen proprium.*

Rucznica *cf.* **Rusznica**

Ruda *formy*: *n. sg.* ruda 1326 *KodWP* II 403, 1340 *ib.* 534, (1365) *ca* 1600 *MMAe* III 328, *etc. etc.*; ~ *g. sg.* rudy *BZ* Ex 38, 11, 1471 *MPKJ* V 20; ~ *ac. sg.* rudę 1388 *TPaw* III nr 722, (1423) XVI *p. pr. Matr* IV 3 nr 564, 1471 *AGZ* XVIII 32; ~ *i. sg.* rudą 1437 *Pozn* nr 1583. 1585, 1453 *AGZ* XIV 367; ~ (na) rudzie 1463 *AGZ* VI 80; ~ *n. pl.* rudy 1451 *KodMazL* 215, 1462 *ib.* 233, 1475 *Matr* I nr 1330; ~ *g. pl.* rud 1472 *JusPol* 311, 1479 *AGZ* XV 509; ~ *i. pl.* rudami (1412) 1558 *DokMp* I 376.

Znaczenia: **1.** *'surowiec mineralny, z którego wytapia się żelazo, ruda żelazna, przede wszystkim darniowa i bagienna, wyjątkowo ruda innego metalu, ferrum rude, perraro omne metallum, fossile'*: Do eciam sibi et suis successoribus quartum ferrum in rubigine, que rubigo vlg. ruda nuncupatur 1340 *KodWP* II 534; Vnum molendinum pro condenda minera, que ruda vlg. dicitur (1365) 1504 *MMAe* X 184; Cum pratis Gaiowa et cum ruda, de qua ferrum faciunt (1374) XVI *DokMp* IV 172; Damus... piscinam..., in qua piscina predictus rector... potest... construere molendinum pro conflando seu fabricando mineram ferri vlg. ruda nuncupata (1409) 1609 *DokMp* V 103; Erugo al. ruda (1419) 1598 *KodWP* V 276; Ruda minera *ca* 1420 *WokTryd* nr 162, *sim.* 1437 *Wisł* nr 228 s. 88, *ca* 1500 *Erz* 88; Cum inferiori piscina, in qua licebit ipsius molendinatori succus seu ruda, videlicet placz 1434 *Ziel* I 152; Yaco prawye *rudda nye othworzila szye na roly... woytha, aly othworzila szye na roly claszthorney 1436 *SKJ* III 332; Jako czo wszyął moy wlodarz Michal vosz y sz rudą, tho wszyął na mey dzedzynye 1437 *Pozn* nr 1585, *sim. ib.* nr 1583; Villas cum earum usibus... ac mineris al. rudi 1451 *KodMazL* 215, *sim.* 1462 *ib.* 233; Locum, ubi minera al. ruda fodiebatur 1464 *AGZ* V 209; ~ *może już nomen proprium*: Domino Alexio Nyemyerza stadium agri post paludes... al. nywa za rudamy... dederunt (1412) 1558 *DokMp* I 376; ~ *(o miedzi i srebrze, de cupro et argento) 'kruszec, metal, metallum'*: Slvpi y podstawky, y glowi slupowe teysze myary y dzyala, y rudi (metalli) teysze bili *BZ* Ex 38, 11, *sim.* 1471 *MPKJ* V 20; ~ *'tlenek ołowiu, plumbum oxydatum'*: Ruda litargirum *ca* 1465 *Rost* nr 3957; ~ miedziana ruda *'surowiec, z którego wytapia się miedź, chalcitis'*: Myedzana ruda eris metalla (de montibus eius aeris metalla fodiuntur Deut 8, 9) 1471 *MPKJ* V 29.

2. *'prymitywny zakład hutniczo-metalurgiczny, w którym wytapiano i obrabiano żelazo, zwykle połączony z odkrywkową kopalnią rudy, może także sama tego rodzaju kopalnia, officina ferri, instituta plerumque prope metalla ferri, fortasse etiam ipsa eius generis metalla'*: Iohanni conflacionis ferri malleum nostrum in Rogosna, qui vlg. ruda dicitur..., damus 1326 *KodWP* II 403; Fabricam nostram ruda sitam super fluvio Pilcza (1345) 1512 *DokMp* IV 84; Ferri fabrica, que suo vulgari ruda dicitur (1365) *ca* 1600 *MMAe* III 328; Potest suus faber, rudnic, recipere mineram rudø 1388 *TPaw* III nr 722; Ruda ferrifodina et pro ferro cudendo domus ruda vlg. dicta fuit ibidem... exstructa 1412—3 *Lites* II 212; Ferrifodinam al. ruda in fluvio... donat (1423) XVI *p. pr. Matr* IV 3 nr 564; Turowicze cum minera al. ruda in terra Sandomiriensi 1445 *AGZ* XIII 174; Fferrifficium al. ruda 1446 *StPPP* II nr 3258; Pro desolacione mineris al. rudy 1453 *AGZ* XIV 364; Cum minera al. sz rudą *ib.* 367; Ferrarium vlg. ruda 1457 *PF* V 14; In... minerificio al. na rudze 1463 *AGZ* VI 80; Minerificium al. rudą... vendidit 1471 *AGZ* XVIII 32; De cudinis minerarum al. z rud a qualibet rota solvatur per fertonem 1472 *JusPol* 311; Una cum mineris al. rudy 1475 *Matr* I nr 1330; In medietate minerum al. rud 1479 *AGZ* XV 509.

Rudawy *'czerwony z odcieniem brązowym, qui colore aeneo est'*: Rudawe (*war. lub.*: rudownych) rubricatis (fecit et opertorium tabernaculi de pellibus arietum rubricatis Ex 36, 19) 1471 *MPKJ* V 20.

Rudek *'rudy mężczyzna, rudzielec, homo rufus'*: Mathias plebanus... invasit... Dobeslaum, dicens sibi: Chczw, chczw, se, se, rudek! 1437 *MMAe* XVI nr 329; ~ *chyba nomen proprium*: Rudek pan 1447 *R* XXII 55.

Rudel *'wiosło, remus'*: Vir sanctus nauigio peruenit in quandam insulam, in quam intrans Xpm incolis cum magna fiducia predicauit. Qui punguis eum... expulerunt, quidam uero cum remo, rudel, ingentem ictum inter scapulas ei dedit XV *p. pr. RRp* XXIV 375.

Rudnik *formy*: *n. sg.* rudnik 1370 *AcCas* 16, 1388 *TPaw* III nr 722, (1445) *KodWil* I 208, *etc.*; ~ *l. sg.* (w) rudniku 1406 *TPaw* IV nr 2629; ~ *n. pl.* rudnicy 1486 *MMAe* XVI nr 673; ~ *d. pl.* rudnikom 1486 *MMAe* XVI nr 673.

Znaczenia: **1.** *'ten kto wydobywa rudę i wytapia żelazo, górnik, hutnik, qui metallum fodit atque liquefacit'*: Jeszke rudnik tenetur dominis ducere C plaustra lapidum 1370 *AcCas* 16; Potest suus faber, rudnic, recipere mineram rudø 1388 *TPaw* III nr 722; Petrum fabrum

al. rudnik (1445) *KodWil* I 208; Hannus *rudnig ius habet 1450 *Liblur* nr 5945; Materia procuratorii Nicolai rudnyk... Nicolaus rudnyk... constituit... Stanislaum procuratorem suum 1464 *KsNWarsz* I nr 642; Minerator al. rudnyk 1470 *KozierRpTerCost* 548, *sim.* 1491 *RocznHist* XV 239; Cum Stanislao rudnyk 1483 *KsNWarsz* I nr 962, *sim. ib.*; Prepositus mansionariorum ecclesie in Squyrnyevicze... comparens contra... mineratores al. rudnykom de Nova Ruda proposuit... Dominus... decrevit, quod... dicti mineratores al. rudnyczy... decimam... dicte ecclesie... solvere debeant 1486 *MMAe* XVI nr 673.

2. *'miejsce, gdzie wydobywano rudę, locus, ubi metallum fodiebatur'*: Petrassius est lucratus super Tworkone..., quod kmetones ipsius ⟨possunt ?⟩ pascere gregem pecudum et pecorum perpetuum w rudnicu 1406 *TPaw* IV nr 2629.

Rudny *'mający związek z rudą, ad metallum pertinens'*: rudny (młyn) *'młyn, w którym kruszono rudę, mola, in qua metallum molebatur'*: Thomko... Dobeslao privilegium super construendo molendino... in fluvio Welma... infra molendinum rudny mlin advocati dat (1408) XVI *p. pr. Matr* IV 3 nr 466; In molendino inferiori rudny dicto 1411 *KodPol* II 376; Ad molendina minerarum al. rudne 1428 *Monlur* V 137; ~ rudny (staw): In piscina ⟨Pe⟩tri..., que p⟨iscina⟩ dicitur rudny 1399 *StPPP* VIII nr 8668; Duas piscinas, videlicet unam... dictam rudny et aliam... dictam mlynny... vendiderunt 1458 *StPPP* II nr 3601; ~ *może już nomen proprium*: rudny doł: Cuius ville termini a quodam monte incipiunt... tendentes directe trans paludem... et sic per directum ad vallem, qui rudni dol nominatur 1277 *PPom* 247; Limites... per ascensum vallis, que rudni dol dicitur,... current 1303 *ib.* 548.

Rudowina *'moczar, topielisko o czerwonawym zabarwieniu, gurges coloris aenei'*: Exorta, *gl.* nata, gurgitibus, *gl.* in profundo aque rudowynach, olim vniuersa profundo XV *p. post. PF* III 286.

Rudowny *'czerwony z odcieniem brązowym, qui colore aeneo est'*: Rudownych (*war. kal.*: rudawe), id est rubricatis (fecit et opertorium tabernaculi de pellibus arietum rubricatis Ex 36, 19) *MPKJ* V 20.

Rudy *'rdzawy, ryży, czerwonobrązowy, qui colore aeneo est, rufus'*: Ffulwm rude, bure (quodcumque furvum, *var.* fulvum, et maculosum, variumque fuerit, tam in ovibus quam in capris, erit merces mea Gen 30, 32) 1471 *MPKJ* V 12.

Rug *'specjalne posiedzenie sądowe, na którym wszyscy obecni zobowiązani byli do publicznego zeznawania i oskarżania o wiadome im przestępstwa, iudicium extraordinarium, in quo, qui aderant, de notis sibi criminibus publice indicare atque accusare cogebantur'*: Nos tandem innocenciam Iohannis Risz cernentes ipsum iustum et fidedignum de et super eadem oblocucione al. rvgv aprobavimus 1439 *AGZ* XII 63; Debent (*sc.* domini) eandem (*sc.* iustificationem) suscipere iuxta ius terrestre tamquam solus magnificus dominus Petrus prescriptus esset presens circa eandem iustificacionem, quando est (*sc.* Dzergosch) inculpatus pro furtu al. w rugv *ib.* 71.

Ruga 1. *'specjalne posiedzenie sądowe, na którym wszyscy obecni zobowiązani byli do publicznego zeznawania i oskarżania o wiadome im przestępstwa, iudicium extraordinarium, in quo, qui aderant, de notis sibi criminibus publice indicare atque accusare cogebantur'*: Iohannes Dzirgosch... statuit XXXta nobiles terrigenas... et hii domini invenerunt, quod... Dzirgosch... iuravit prius solus, 2-us Iohannes Spicznik, Ianussius... pro inculpacione furticinii, qua fuit inculpatus al. w *rudzye przissassnyey sive zemskyey 1439 *AGZ* XII 72.

2. *'rodzaj kary lub opłaty sądowej, pecunia, quae iudicibus solvebatur, fortasse multae nomine'*: Quia iste terminus reclamatus est ad colloquium generale per Msczischek virum eius... pro pena al. ruga sex scotorum 1443 *AGZ* XIV 79.

Rugać *cf.* **Podrugać**

Rugować *cf.* **Wyrugować**

Rugowanie 1. *'na specjalnym posiedzeniu sądowym publiczne zeznawanie i wzajemne oskarżanie się obecnych o wiadome im przestępstwa, in iudicio extraordinario actus publice indicandi atque inter se accusandi'*: Rugowanye depactatio XV *in. JA* XXVII 267, *sim.* 1453 *AKPr* II s. XXI; In... iudicio... Iohannes... stetit se expurgare volens... pro crimine... per rugowanye terrigenarum sibi illato... pro furticinio 1439 *AGZ* XII 62; In presenciam dominorum prescriptorum veniens Iohannes al. Risz quemadmodum per rvgowanye terrigenarum fuerat inculpatus pro furticinio *ib.* 63; Conventio plebis rugouanie 1444 *R* XXIII 305.

2. *'obelga, zniewaga, contumelia, convicium'*: Cumque largitas ad suum alumnum spectare videret convicia, *gl.* rugo⟨wa⟩nye 1471 *R* XXIII 283.

Rugowe 1. *'rodzaj kary lub opłaty sądowej, pecunia, quae iudicibus solvebatur, fortasse multae nomine'*: Omnes quidem penas, que sunt

et fuerunt ex antiquo: percussionis, mutillacionis, homicidii,... emundacionis al. rugowe, et expurgacionis... solvere sint astricti 1470 *KodPol* II 939.

2. *'rodzaj powinności chłopskiej na rzecz pana, servitus quaedam, qua cmethones domino obligati erant'*: Item powabam non laborant, sed rugowe, ita quod quilibet hospes de minimo agro tenetur metere quinque diebus in messe *DlLB* III 424.

Rum, Rom *'materiał budowlany, np. kamienie, piasek, gruz kamienny, res ad aedificandum necessariae, e.g. cementa, arena, murus dirutus, rudera'*: Miczko Skora tenetur ducere 1/2 **C** lapidum videlicet rom 1370 *AcCas* 16; Miczko... tenetur 1/2 **C** videlicet rum 1372 *ib.* 45, *sim. ib.*; Fractori minorum lapidum vlg. rwm dedimus VI grossos 1391 *ib.* 262; IIII-or famulis, qui rum super testudinem thezauri portaverunt IX scotos 1404 *RachNKorcz* 445, *sim. ib.*, *sim. ib.* 446; Omdlya[la]la gest syla nosycyełya, a rumv gest wyele (humus nimia est), a mi nye bødzem mocz dzalacz muru *BZ* Neh 4, 10.

(Rumianek) Rumienek, Rumionek *bot. 'rumianek pospolity, Matricaria chamomilla L.'*: Rvmyenek camomilla 1491 *Rost* nr 11011; Camomilla est quedam herba rvmyon albo rvmyonek *ca* 1500 *Erz* 88.

Rumianość, Rumioność *formy*: *n. sg.* rumioność XV *med. Lent*, *Rozm* 148; ~ *g. sg.* rumianości *Rozm* 20; ~ *ac. sg.* rumianość *Rozm* 156; ~ *i. sg.* rumianością *Rozm* 150.

Znaczenia: **1.** *'czerwony kolor, czerwoność twarzy, rumieniec, rubor'*: Czolo mayanczi (*sc.* Jesus Chrystus) *nazwetlsche, z oblyczym bez wschego ssmarschczenya a bez wschey zavadi, yesch rumyonoszcz vmyerna przebyyala (quam rubor moderatus venustat) XV *med. Lent*; Dlatego on byl kraszy, bo byl nyeczo rumyon od sloncza, a ta rumyonoscz złączywschy szye z balosczyą szylno y (*leg.* ji 'go') kraszyla (in eo sol rubedinem modicam paravit, quae iuncta cum albedine plus ipsum decoravit) *Rozm* 148; Czelyvsczy yego ty szą vyelmy svyatle a dzyvno crasne, a svyeczące yako rosa, yako byaloscz slvczona z rumyanosczya (obductum album rubeo vernabat cum decore) *ib.* 150; Schvchoscz z gorączoszczyą davaly yemv rvmyanoscz *ib.* 156.

2. z rumianości biały *'różowy, roseus'*: Plecz yey czyala svyątego byla z rvmyanosczy byala (carnis suae cutis erat... alba cum rubedine) *Rozm* 20.

Rumiany, Rumieny, Rumiony *formy*: *n. sg. m.* rumion *Rozm* 148; rumiany *BZ* I Reg 16, 12; rumieny XV *med. GlWroc* 231v; *f.* rumiana 1466 *R* XXV 137, XV *p. post. ib.* 201; rumiena XV *p. post. R* XXV 198; rumiona XV *ex. R* XXV 145; *neutr.* rumiane *ca* 1500 *SprTNW* V 15; rumione *Rozm* 22; ~ *g. sg. neutr.* rumianego XV *p. post. R* XXV 201; ~ *n. pl. m.* rumione *Rozm* 22; *f.* rumiane *Rozm* 151; rumione *Rozm* 21; ~ *ac. pl.* rumiene 1462 *R* XXV 270; *neutr.* rumiona XV *med. R* XXV 153—4.

Znaczenie: *'mający rumieńce, zarumieniony, zaczerwieniony, czerwony, rubicundus'*: Rumeny rubicundus XV *med. GlWroc* 231v; Mała Punica... habent grana subrubea rumyona XV *med. R* XXV 153—4; Kaszdacz panna po lyczku rvmyana (*R* XXV 198: rumyena) 1466 *ib.* 137, *sim.* XV *p. post. ib.* 201; Nye patrz lyczka rumyanego XV *p. post. ib.* 201; Nye patrz, yzecz po lyczkw rwmyona XV *ex. ib.* 145; Rvmyąne lycze y byale za wyeczerzą bylo blade *ca* 1500 *SprTNW* V 15; Vargy byly *rvnyone (rubicunda labia) *Rozm* 21; Lycze ye swyczyły (*pro* swyczylo) y bylo rvmyone (candidae ac rubicundae genae speciosae fuerunt) yako rosa z lylya *ib.* 22; Paznokczye nygdy ktorą nyeczystota byly pokalany a tvmyone (*pro* rvmyone) yako roza (ungues... onychini candoris) *ib.*; Dlatego on byl kraszy, bo byl nyeczo rumyon od sloncza (in eo sol rubedinem modicam paravit) *ib.* 148; Vargy myal sylne slotkye, slowa (*pro* slowye) nye byly czyąskye..., alye byly nadobne rumyane (labia... dulciter rubebant) *ib.* 151; ~ A bil (*sc.* Dawid) rumyani (erat... rufus) a krasni na wezrzenyu *BZ* I Reg 16, 12; Habet (*sc.* panther) cervicem, szyrchl, diversi coloris, genas rubicundas rumyene 1462 *R* XXV 270.

Rumien, Romien, Rumion *bot.* **1.** *'rumianek pospolity, Matricaria chamomilla L.'*: Rumyen amarusca, camomilla 1419 *Rost* nr 5039; Rumyen camomilla 1464 *ib.* nr 4766, *sim.* 1475 *ib.* nr 3049, 1485 *ib* nr 5955, *etc.*; Romyen 1478 *ib.* nr 1959, *sim.* 1484 *ib.* nr 6188; Romyen *camamilla XV *ex. GlLek* 36; Laua caput cum cicadis vlg. coczanky, cum camomilla sz romnem *ib.* 44; Camomilla est quedam herba rvmyon albo rvmyonek *ca* 1500 *Erz* 88; ~ romien ogrodny: Romyen ogrothny camomille *ca* 1465 *Rost* nr 3820; Romyen ogrodni camomilla 1484 nr 5954; ~ polski romien: Polsky romen camomilla 1481 *Rost* nr 4979; ~ rumien, romien swojski, swojski rumien, romien: *Romyey szwoyski armicilla 1437 *Rost* nr 2512; Rumen swoiski camomilla 1472 *ib.* nr 562, *sim.* 1475 *ib.* nr 3146; Swoysky rvmyen arma-

milla 1475 *ib.* nr 2972; Ad capitis dolorem accipe vrothicz, bukvicza, rumyen swoysky..., hec omnia decoquas simul XV *p. post. R* LIII 62, *sim.* XV *ex. GlLek* 44; Contra dolorem capitis accipe arthomasiam, totidem de herba, que dicitur svoysky rumyen XV *p. post. R* LIII 64; Szw⟨o⟩yszky romyen camomilla *ca* 1500 *Rost* nr 5956.

2. *'rumian psi, Anthemis cotula L.'*: psi rumien, romien: Psy rvmyen amarusca, cotula fetida 1419 *Rost* nr 5056; Pszi romyen amarusca, cotula fetida 1437 *ib.* nr 2437, *sim. ib.* nr 2558, *ca* 1465 *ib.* nr 3832; Psy rumyen antemum 1460 *ib.* nr 3343; Psy romyen antemon *ca* 1465 *ib.* nr 4139; Psy rumen amarusca 1472 *ib.* nr 559; Pszy romen sardula 1478 *ib.* nr 2121; Pszy romyen tamariscus 1478 *ib.* 2182; Pszy romyen scandula 1493 *ib.* nr 2399; Pszy romyen cacula XV *ex. GlLek* 37; Cotula fetida, id est pszy rumyen uel ząby kopr *ib.* 49; Pszy rumyen cotula *ca* 1500 *Rost* nr 2031; Psy rumyen alteno *ib.* nr 5355; ~ śmierdzący romien, rumien śmirzdzący: Smyerdzaczy romyen cocallus XV *ex. GlLek* 37; Rumyen smyrzdzaczi cathula *ca* 1500 *Rost* nr 5392.

Rumienek *cf.* **Rumianek**

Rumienić *cf.* **Zarumienić**

Rumienidło *'farba używana przez kobiety do malowania się, rodzaj różu, rubrica, qua mulieres buccas intingunt'*: Fucus est animal maior ape..., etiam dicitur color, quo mulieres se depingunt, trad albo pszczmyel, albo rvmyenydlo vel oszą *ca* 1500 *Erz* 88.

Rumieniec *bot. 'farbownik lekarski, Anchusa officinalis L.'*: Rumyenecz cinoglossa maior 1472 *Rost* nr 358.

Rumieny *cf.* **Rumiany**

Rumion *cf.* **Rumiany, Rumien**

Rumionek *cf.* **Rumianek**

Rumioność *cf.* **Rumianość**

Rumiony *cf.* **Rumiany**

Rumnek rumnek swojski *bot. 'rumianek pospolity, Matricaria chamomilla L.'*: Rumnek *szwosky camomilla 1484 *Rost* nr 5953; Rumnek szvoyszky camomilla 1493 *ib.* nr 10921.

Rumować *'opróżniać, zostawiać wolnym, vacuum reddere, vacuum relinquere'*: Dominus S⟨tephanus⟩ debet domum domino Adalberto euacuare vlg. rumowatzi 1449 *MonIur* III 181; Quod post solucionem dicte peccunie statim ipsa Hedwigis debebit ipsi Andree domum eandem expurgare al. rumowacz 1452 *AcPosn* I 187.

Rumowanie *'usuwanie rumowiska, gruzu, aliquid ruderibus purgandi actus'*: Laboratoribus circa rumowane argillam 1/2 sexagenam 1495 *WarschPozn* I 391; Od *rumowanie 1/2 sexagenam 1497 *ib.* 436.

Runo *formy*: *n. sg.* runo XV *p. pr. R* XVI 350, XV *med. R* XXII 40, 1472 *Rost* nr 1741; ~ *g. sg.* runa XV *p. pr. R* XVI 350; ~ *ac. sg.* runo *Fl* i *Pul* 71, 6, 1471 *MPKJ* V 65; ~ *i. sg.* runem *Gn* gl. 70b.

Znaczenie: *'ostrzyżona wełna owcza, bądź też skóra wraz z wełną, lana, vellus'*: Sstopy iaco descz w runo (in vellus, 1471 *MPKJ* V 65: na rvno) y iaco crope kapaiøcze na zemø *Fl* 71, 6, *sim. Pul*; Runa velleris XV *p. pr. R* XVI 350; Runo *ib.*; Runo vellus XV *med. R* XXII 40; Lana velna, runo 1472 *Rost* nr 1741; ~ *(o Chrystusie pod symbolem baranka)*: Ipse vtilis est, quia... omnes nos carne sua cibat et sanguine potat, wellere, runem, suo uestit *Gn* gl. 70b.

Rupełki *pl. tantum, bot. 'janowiec barwierski, Genista tinctoria L.'*: Rupełky owaria 1460 *Rost* nr 3669, *sim. ca* 1465 *ib.* nr 4485. 4486; Rupełki crisantica 1472 *ib.* nr 1599.

Rupie *pl. tantum 'larwy gzów pasożytujące w ciele różnych zwierząt, erucae asilorum, quae in animalium corporibus parasitantur'*: De vermibus rwpye,... rupe 1434 *PF* V 32; Rupye eruca 1472 *Rost* nr 1461; Od rupyow, quem vermes corrodunt in ventre, recipe testas seu cortices ovorum et testas de ferro *ca* 1500 *JA* IV 90.

Rupik *bot. 'Lycopus Europaeus L.'*: Rupyk pes luppi 1460 *Rost* nr 3683.

Rupnik *bot.* **1.** *'Tithymalus esula Hill.'*: Rupnyk esula minor 1472 *Rost* nr 288.

2. *'gatunek astra, Aster amellus L.'*: Rupnyk xantilla 1472 *Rost* nr 1244.

Rupownik *bot. 'Tithymalus esula Hill.'*: Rupownik esula minor 1472 *Rost* nr 289.

Rura *formy*: *n. sg.* rura 1471 *MPKJ* V 44, *ca* 1500 *Erz* 88; *l. sg.* (w) rurze 1421 *Kościan* nr 914. 915; ~ *ac. du.* rurze 1421 *Kościan* nr 914. 915; ~ *g. pl.* rur 1489 *CracImpr* nr 43; ~ *ac. pl.* rury 1421 *Kościan* nr 913, *BZ* Judith 7, 6, (1461) XVI *p. pr. Matr* IV 3 nr 942, *etc.*; ~ *i. pl.* rurami 1471 *MPKJ* V 74.

Znaczenia: **1.** *'urządzenie do prowadzenia wody, rynna, rura wodociągowa, canalis, fistula, qua aqua ducitur'*: Olofernes... naydze studnyce... przed myastem, z nychze gest woda wyedzona do myasta, y przikazal przecynacz ruri wodne (incidi praecepit aquaeductum illorum) *BZ* Judith 7, 6; Casimirus IV rex communitati oppidi Pilzno cannalia et aquarum introductoria al. ruri construere consentit (1461)

XVI *p. pr. Matr* IV 3 nr 942; Aqueductus struga aut rura (fecitque aquaeductum... in circuitu altaris III Reg 18, 32) 1471 *MPKJ* V 44; A quolibet monte septimanatim solvere semper sint adstricti, et hoc ubi duplicibus uti vellent canalibus, qui vlg. dwa *zaczy rur vocantur 1489 *CracImpr* nr 43; Concedimus... canalia al. rury 1498 *KodMazL* 317; Rex consulibus civitatis Plocensis cannalia al. ruri in loco civili construendi, ad eadem aquam convertendi... facultatem concedit 1498 *Matr* II nr 1224; Cannale rvra vel rynna domova, vel rynstok *ca* 1500 *Erz* 88; ~ *w zbyt dosłownym tłumaczeniu tekstu łacińskiego*: Come capitis tui sicut purpura regis uincta canalibus, id est rinna albo rura (Cant 7, 5) 1461—7 *Serm* 248v; Ruramy canalibus (Cant 7, 5) 1471 *MPKJ* V 74.

2. *w opisie herbu* '*rurka, wąski walec, tubulus, cylindrus angustus*': Proclamacionis Czelele, qui gerunt duas cannas al. ruri in clipeo et in qualibet canna tres pennas galli al. *cossow kocothowy 1421 *Kościan* nr 913; Jaco Nicolaus... gest prawy brath nas po gego maczerzy, zawolanya Czelelew, ktorzy nossza dwe rurze na sczycze a trzy cossy w kasde rurze *ib.* nr 914, *sim. ib.* 915.

Rurka '*rodzaj okrągłego piórnika, genus rotundae thecae calamariae*' *(?)*: Ductile al. rurka scriptorum 1497 *RocznKrak* XVI 65.

(Rurmistrz) Rormistr '*człowiek mający nadzór nad rurami wodnymi, dozorca wodociągu, qui fistulas aquarias curat, aquarius*': Rormistrowi XV grossos 1493 *WarschPozn* I 349.

Rusblach *cf.* **Bruzblach**

Ruski '*właściwy Rusi, Rutheniae proprius*': pop ruski, ruski bajtko, pop '*kapłan obrządku prawosławnego (na Rusi), presbyter Ruthenicus*': Croppka, popp rusky, resignavit ortum... Symoni clerico 1440 *Przem* I nr 2918; Grzegorz zalowal na ruszkyego popą (*OrtMac* 143: na ruszkyego baythka) *OrtOssol* 104, 4, *sim. ib.* 22, 4; Confitere humiliter non popv ruszkemv, quia nihil facit nec absolvit, quia est solus in excommunicacione *ca* 1500 *R* XLVII 370.

Rusowaty '*rudawożółty w czarne plamy, flavus atque nigris maculis aspersus*': Habet (*sc.* panther) cervicem, szyrchl, diversi coloris, genas rubicundas, rumyene, crines seminigras ruszovathe 1462 *R* XXV 270.

Rustowanie *cf.* **Rusztowanie**

Rusy '*rudawożółty, flavus*': Ruszy flawus *ca* 1420 *WokTryd* nr 454; Ruse wloszi flavi crines XV *med. PF* V 28; Vloszy yey svyate byly rvsze albo zolte a zvsczyały (*leg.* zuściały 'lśniły') szyą yako barwa tego kamyenya *topa-rony (capilli quoque capitis fuerunt subcitrini, velut aurum micantes coloris topazini) *Rozm* 22; ~ Russe ruffum (da mihi de coctione hac rufa Gen 25,30) 1471 *MPKJ* V 12.

Ruszać, Ruszać się *formy*: *praes. ind. 3. sg.* rusza XV *in. R* XXV 218, 1436 *R* XXIII 277, *Sul* 37, *etc.*; *3. pl.* ruszają *Slota* w. 65, *Sul* 27, XV *ex. PF* III 177; ~ *imper. 2. sg.* ruszaj *BZ* Deut 2, 19; *3. sg.* ruszaj *Fl* i *Pul* 35, 12, *Rozm* 641; ~ *part. praes. act. adv.* ruszaję *Rozm* 559; ruszając *Sul* 46; ruszający *Rozm* 695; *adi. n. sg. m.* ruszający XV *p. post. PF* III 287; *cf. też* **Ruszający**; ~ *inf.* ruszać(i) XV *med. SKJ* I 115, 1471 *MPKJ* V 41; ruszać 1445 *AGZ* XI 261, 1449 *R* XXV 167, *Rozm* 584; ~ *fut. 3. sg. f.* będzie ruszać *Rozm* 483; *3. pl. f.* będą ruszać *Rozm* 482; ~ *praet. 3. sg. m.* ruszał *Rozm* 255; *3. sg. f.* ruszała XV *med. SKJ* V 267; *3. pl. m.* są ruszały *BZ* Deut 34, 7; ruszali *BZ* II Esdr 8, 73; ~ *condit. 3. sg. m.* by ruszał *De morte* w. 129; *neutr.* -by ruszało *Sul* 41; *2. pl. m.* -byście ruszali *BZ* Deut 2, 5; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* ruszan 1458 *AGZ* XI 431; *cf. też* **Ruszany**; ~ *condit. pass. 3. sg. f.* -by byłaby ruszana *Sul* 41.

Znaczenia: **1.** '*wykonywać ruchy, wprawiać w ruch, poruszać, motus facere, movere*': Causam quidem uacuam exaltacionis semper influxus hincinde mobilitat, *gl.* fluctus mouet, fluctuacio propellit vyatr povisanya rusza 1436 *R* XXIII 277; Dokand mogl myeczem ruschaczy (*var. lub.*: ruchaczy) et obrigesceret (ipse... percussit Philisthaeos, donec deficeret manus eius et obrigesceret cum gladio II Reg 23, 10) 1471 *MPKJ* V 41; Anyol bozy stąmpal podlug czaszv yedną v rok, ruschal vodą (movebatur aqua Jo 5, 4) *Rozm* 255; ~ ruszać światem '*wprawiać świat w ruch, panować nad światem, mundum movere, mundum regere*': Werzimi, is czø wiszlusza then, gen szwithkim szwathem rusza, gego wsza twarzsz slusza XV *in. R* XXV 218; ~ ruszać się '*być w ruchu, moveri*': [...] clawm, quem micare, rvszaczy sze (*R* XXV 167: rvszacz se nutare), videmus XV *med. SKJ* I 115; Sed hec stella ibat et mouebatur motu recto, a ruschalacz sze proszcze, ante hos reges XV *med. SKJ* V 267; Vczynmi czlowyeka..., abi panowal... wszemu stworzenyu y wszemu vczynyenyu trwayøczemu, gesz to szø rusza po szemy (omnique reptili, quod movetur in terra) *BZ* Gen 1, 26; A nye pokalaycze dvsz waszich w dobitczøtoch y w ptaczech, y we wszem, czosz syø rvsza (quae moventur) na zemy *BZ* Lev 20, 25; Mobile cum vento folium, rvszyąyaczy ⟨się?⟩ albo lathayaczy lysth, volat ab arbore

XV *p. post. PF* III 287; Panye myly, ny mam czlovyeka, ktory by myą pvsczyl v staw, kyedy szye ruscha staw (cum turbata fuerit aqua Jo 5, 7) *Rozm* 256; Dzyevycza matka Marya... omdlala nasylno y lyezala barzo dlugo za marthve nye ruschayączy szye (semiviva iacuit dudum et immota) *ib.* 695; ~ *(o zębach, de dentibus)* '*chwiać się, moveri*': Moyzesz dwadzescza a ssto lyaat myal gest, gdysz vmarl, nye zaczmili syø oczy gego ani gego zøby sø syø rvszaly (nec dentes illius moti sunt) *BZ* Deut 34, 7; ~ '*trząść się, drżeć, tremere*': Bądą szye rusacz moczy wschytkych nyebyoss (virtutes caelorum movebuntur Luc 21, 26) *Rozm* 482; Gvyazdy bądą padacz na zyemye a mocz nyebyeska bądzye szye ruschacz (virtutes caelorum commovebuntur Mat 24, 29) *ib.* 483.

2. ruszać się '*wyruszać, wymaszerowywać, proficisci*': Løknø syø was. Obesrzicze przeto pilnye, abyscze syø nye rvszali (ne moveamini) przeciw gim *BZ* Deut 2, 5; Wistrzegay syø, aby nye boyowal przeciw gim ani rvszay syø kv boyv (nec movearis ad proelium) *ib.* 2, 19.

3. '*pobudzać, podniecać, wywoływać wzmożoną działalność, incitare, stimulare*': Kristus... kazal myecz schovacz rzekącz:... Nyechayczye ych az dotąd, czvsch nye rusay to vass, czocz przydz ma *Rozm* 641; ~ Wyeczey mya rvszaya sslowa nyszly byczye magis stimulant me verba quam verbera XV *ex. PF* III 177; ~ ruszać się '*wzruszać się, animo moveri*': Seszly syø ku mnye cy, ktorzi tedi ruszaly syø slovem pana boga israhelskego (movebantur in verbo domini dei Israel) *BZ* II Esdr 8, 73.

4. '*dotykać, naruszać czyjś stan posiadania, tangere, auferre, aliquid alicui adimere*': Nyesch non debet interim ibidem barczy ruschacz neque aliquis suorum hominum, tantummodo debet peccora pascere et ligna excindere 1445 *AGZ* XI 261; Bog... yethno mv drzewo zakasal, by go ophszeyky nye rvszal *De morte* w. 129.

5. '*niepokoić, napastować, aliquem inquietare, vexare*': Røka grzesznego ne ruszay (non moveat) me *Fl* 35, 12, *sim. Pul*; Mnodzy za to niczsz ne dbayø, ysz gym o czczy powedayø, przi tem mnogego rvszayø, kogo podle szebe ma, tego s rzeczø nagaba *Słota* w. 65; Schymvnye, ova satan... vmyslyl, aby przełączyl czyebye od vyary y vczyszczyl, yako czyszczyą pschenyczą, czyebye ruschayą y dzyvnye vdrączayą (Luc 22, 31) *Rozm* 559; Czokolvye by ten czlovyek przeczyv bogv albo przeczyv lyvdu zaczynyl, slucha yego nye rvszacz *ib.* 584; ~ ruszać się '*zachowywać się agresywnie, aliquem vexare, lacessere*': Gdi przes zemye swoge gydą na woyna, yakobi nyeprzyiaczelye ruszayącz szą (quasi hostes se moventes), skodi wyelke vboszstw... zadawacz nye opvsczayą *Sul* 46.

6. ruszać skargę '*wszczynać sprawę sądową, litem alicui intendere*': Czelyadnyczy... przed naszą oblycznoscz... pozwani bywayą, a skargy, a (*pro* o) kthorych nye myslily, gym rvszayą (et quaestiones... moveantur eisdem) *Sul* 27; Luciya o gymyenye ostateczne swoge... rvsza skargą zyalobną (movet quaestionem, *Dział* 26: nagaba y pozowie) *Sul* 37; Vstawyamy, aby o thakego czleeka... nygena skarga nye bylabi rvszana (nulla quaestio... moveatur) *Sul* 41; Gdi nye wyedzyecz, ktho mąszoboystwo vczinyl, wstavyami, abi groczstwo o tho nye rvszalo ktorey skargy (quod... non moveat aliquam quaestionem) *ib.*

7. '*czynić zarzut sędziemu o niesłuszny, niesprawiedliwy wyrok, naganiać sędziego, iudicis sententiam in dubium vocare, iustam esse negare*': Domine iudex, ex quo tu te inscripsisti in presencia domini pallatini, pro quo fuisti inculpatus al. ruschan, tunc michi adiudicate 1458 *AGZ* XI 431.

Cf. **Ruszający, Ruszany**

Ruszający *formy*: *g. sg. neutr.* ruszającego 1436 *KsMaz* III nr 1974, 1461 *ZapWarsz* nr 1148, 1462 *ib.* nr 1124, *etc.*; ~ *ac. sg. neutr.* ruszające 1425 *KsMaz* II nr 1831, 1436 *ZapWarsz* nr 479, 1444 *Czrs* s. LXXXIII, *etc.*; ~ *i. sg. neutr.* ruszającym 1495 *ZapWarsz* nr 1664; ~ *l. sg. neutr.* (na) ruszającem *Sul* 69; ~ *i. pl.* ruszającymi XV *med. AKPr* I 237.

Znaczenie: '*dający się wprawić w ruch, ruchomy, qui moveri potest, mobilis*': imienie, dobro ruszające, ruszające imienie '*mienie ruchome, majątek ruchomy, ruchomość, bona, quae moveri possunt*': Quia citavit eos o puscinø, hoc ⟨est⟩ ymene ruszayøcze y neruszayøcze 1425 *KsMaz* II nr 1831; O kthoran czanscz gimyenya ruschaianczego na Bronische Katharzina zalouala, za than on iei doszicz vczinil 1436 *KsMaz* III nr 1974, *sim.* 1461 *ZapWarsz* nr 1148, 1485 *ib.* nr 1603; O cthore gimyenye ruszayance Jan na myø szalowal, tego v mnye nye ostawil 1436 *ZapWarsz* nr 479, *sim.* 1469 *ib.* nr 2935, 1479 *KodWil* I 371; O ktore ruschayącze gymyenye Hanka zalowala na Maczeya, tho yey on byl *dzalam odbyl 1444 *Czrs* s. LXXXIII; Gyszczecz popelnyayaczy grzech... ma bycz skaran na gymyenyv rvszayączem (in bonis mobilibus) *Sul* 69; Thedi xanząn w gymyenye yego ruschayąncze i nyeruschayąncze (de suis bonis mobilibus et immobilibus) ma syan wrzuczicz *Sul* 87; Iako Helena my⟨a⟩la wyano

w Radzykowye hy w nyem do ssmyrczy dobydlyla, ha rvszayaczego ymyenya odhvmerla 1462 *ZapWarsz* nr 1124, *sim.* 1468 *ib.* nr 2984; Yakom ya dobra dzedzicznego ruschąyączego y nyeruschąyączego po vmarley rącze... nye pobral 1470 *AKPr* VIIIa 55; Jako masch moy... rosdzelyl sya ymyenym rvschayaczim... s brathem... bydlem, dobythkyem y zythem 1495 *ZapWarsz* nr 1664; ~ Cum... equis, rebus, bonis, arnasiis, *gl.* id est immobilibus nyerusaywczymy, valisiis, *gl.* id est mobilibus y rusaywczymy, atque armis ire et transire libere, secure et sine quovis impedimento... permittatis XV *med. AKPr* I 237.

Ruszanie 1. '*wykonywanie ruchów, poruszanie się, ruch, actus motus faciendi, se movendi, motus*': Ruszanye (motum, *Pul*: dzwyganye) zaprawdø leleiana iego (*sc.* morza) ti vcyszasz *Fl* 88, 10; Ruschanie cursus (*sc.* nubium) 1444 *R* XXIII 302; Rvschanye (motus), posczye wschytko dzyewycze Marye y ycy wschystko postavyenye bylo smyerne *Rozm* 23; Stanye, ruszanye (motus), stapanye, posczye, odzyenye yego, wschytko bylo sluschne *ib.* 154; O tem ruschanyv (*sc.* wody, de hac motione) nye yest pevno, kyedy szye poczynalo *ib.* 255; Odtąd szye vyecz począło zamączenye albo ruszanye vody (motio praedicta) *ib.* 256; ~ '*wędrowanie, przesiedlanie się, peregrinatio, demigratio*': Galilea transmigracio vel volubilis, ruszanye, interpretatur XV *med. R* XXV 153; To mowy pan bog lyvdv temv to, gensze to gest mylowal rvszanye nogamy (movere pedes) swimy *BZ* Jer 14, 10.

2. '*opuszczanie roli przez kmiecia, actus agrum a cmethone relinquendi*': Kmyecz,... nye bądze mocz ⟨z⟩ oney szwey roley, alysz yą vykopa, *szobye rvszicz, ale vikopawszy (*sc.* rolą), moze vczinycz, vczinywszy, czso zemske prawo... pozą̨da... przy yego rvszanyv, tho gest vyszcv (circa suam motionem) *Sul* 80.

Ruszany *(o umyśle, de mente)* '*ruchliwy, bystry, mobilis, sagax*': Ruschany mobilis (est enim in illa, *sc.* in sapientia, spiritus... intelligentiae,... mobilis Sap 7, 22) 1471 *MPKJ* V 75.

Ruszenie *formy*: *n. sg.* ruszeni 1457 *AGZ* XI 421; ~ *g. sg.* ruszenia 1455 *AGZ* XIV 451, *Rozm* 255; ~ *ac. sg.* ruszenie XV *med. R* XXII 236; ~ *i. sg.* ruszenim 1455 *AGZ* XIV 450.

Znaczenia: **1.** '*wprawienie w ruch, actus movendi*': W thych przyszyenkoch lyezalo barzo vyelye nyemocznych, zeschlych, czekayącz ruschenya vody (aquae motum Jo 5, 3) *Rozm* 255.

2. '*naruszenie, uszkodzenie, actus laedendi, violandi, frangendi*': Nawyączschi gnyew biwa o gimyenye albo o czczi ruschenye XV *med. R* XXII 236.

3. '*zarzut uczyniony sędziemu o niesprawiedliwy, niesłuszny wyrok, nagana sędziego, actus iudicis vel arbitri sententiam iustam esse negandi, iudicem vituperandi*': Qui homines tui inculpati fuerunt pro furticinio et pro vispiliacione al. y o roszboyg,... nyedzerszenim concordie y ruschenym gednacza per procuratorem tuum ius hoc non est factum 1455 *AGZ* XIV 450; Ideo te citant ad librum et inscripcionem pro vadio viginti quinque marcarum ad eorum partem causa ruschenya arbitri *ib.* 451; Ista mocio al. ruszeny ideo fuit, quia iniuste sentenciasset (*sc.* iudex) domino Fredrico 1457 *AGZ* XI 421.

Ruszka '*chustka na głowę, redimiculum capitis*': Sorori sue contulit (*sc.* in testamento) palium rubeum, tunnicam flauci coloris et tunnicam viridi coloris et cum hoc peplum al. ruschkø 1432 *Monlur* III 26.

Ruszliwy '*skłonny do ruchu, ruchliwy, mobilis, volubilis*': In aere volubili rusliwim 1451 *R* XXII 41.

Rusznica, Rucznica *formy*: *n. sg.* rucznica *ca* 1500 *Erz* 88; ~ *g. sg.* rucznice 1497 *GórsPiechRp* 206; ~ *ac. sg.* rucznicę 1497 *GórsPiechRp* 207; ~ *i. sg.* rucznicą 1497 *GórsPiechRp* 205. 206. 207, *etc. etc.*; ~ *n. pl.* rucznice 1494 *GórsArt* 218, 1495 *GórsArtRp* 220; ruszncice 1478 *MMAe* XIII nr 2173; ~ *g. pl.* rucznic 1495 *GórsArt* 219, 1495 *GórsArtRp* 220; ~ *i. pl.* rusznicami 1500 *AGZ* XVII 385.

Znaczenie: '*ręczna broń palna, catapulta manualis, qua globi pulvere nitrato incenso emittebantur*': Castrum Lovycz... et ea, que principaliter in castro reperi, videlicet:... VII prochownycze, tharasznycza una parva, mosderze IV, II rusnycze parve..., recepi 1478 *MMAe* XIII nr 2173; Quindecim rucznicze fracte al. zaskodne 1494 *GórsArt* 218; Rucznycz quatuordecim, omnes ferree 1495 *ib.* 219, *sim.* 1495 *GórsArtRp* 220; Kulky plumbee... pro... rucznycze 1495 *GórsArt* 219, *sim. ib.* 220; Tres rucznycze ferree fracte 1495 *GórsArtRp* 220; Marczyn sz Wroczlawya sz rvcznyczą 1497 *GórsPiechRp* 205, *sim. ib.*, *sim. ib.* 206. 207, *etc.*; Kasper z Wroczlawya z rvcznyczą, alye nye vmyal rvcznycze nabycz *ib.* 206; Barthosz z Rudna sz kvscha, alyc na tho myeszcyc ma myecz rucznyczą *ib.* 207, *sim. ib.*; Violenter superdestinasti familiam tuam... cum... ribaldis tuis... cum balistis, bombardis al. s rvszniczami, lanceis et aliis armis in subsidium nobili Ieronimo 1500 *AGZ* XVII 385, *sim. ib.*; Rvcznyczą bombarda *ca* 1500 *Erz* 88.

(Ruszt) Rost *czy też* **Rószt 1.** *'krata żelazna a. drewniana, cancelli ferrei vel ligniei'*: Rost cratis *ca* 1420 *WokTryd* nr 503; Rost crater 1437 *Wisł* nr 228 s. 86; Ergo preparate, *gl.* sc. vos demones, piras et craticulas, rosthy, sibi, *gl.* sc. Ihu, diras, per quas plectatur, vsque sit igne satur, *gl.* repletus 1466 *R* XXII 26; Craticula rost albo szyathką *ca* 1500 *Erz* 86.

2. *'zgrzebło, skrobaczka mająca kształt kratki, strigilis cancelli formam habens'*: Rost strigillis *ca* 1420 *WokTryd* nr 125.

3. *'miara wydobytej rudy równa 24 nieckom, mensura metalli fossi 24 mensuras* niecka *vocatas continens'*: Prout te... citauerat et contra te proponere seu luprynk facere volebat pro duodecim rosthy minere plumbi, quam propositionem... tu ab ipso audire noluisti, videlicet pro eo, quia tu violenter in ipsius sortibus montis Zeglarka... elaborasti et sibi recepisti mineram plumbi al. cruszu olovnego duodecim rosthy super eius partibus 1500 *StPPP* II nr 4521; ~ *z fleksją łacińską*: Recognoverunt et testificati sunt, quia de monte antiquo Ziglarka lavaverunt septem rostos minere, ex quibus ad sortem ipsius domini Jacobi... cesserunt septem alvei al. nieczky 1494 *CracArt* nr 1168.

(Rusztowanie) Róstowanie, Rustowanie *czy też* **Rósztowanie, Rusztowanie** *'drewniana prowizoryczna konstrukcja, pomocna przy wykonywaniu różnych robót, zwłaszcza w budownictwie, tabulatum'*: Debent... scilindria, que dicuntur se habere antiqua, quotquot habent vel seu quot habuerint, vel habere poterunt, ipsis magistris mutuare et dare pro exicandis lateribus et pro rostowanye 1463 *CracArt* nr 542; A ductura laterum et a rustowanye 1 fertonem 1496 *Warsch-Pozn* I 423; Videns dyabolus hoc, quod eum confundebat, uno tempore commovit ventum... et sic sub eo destruxit rostovanye..., et illa imago accepit eum per manum eius, donec rostovanye fuit reformatum *ca* 1500 *R* XLVII 373.

(Rusztowe) Rósztowe *'opłata od wydobycia pewnej ilości rudy zwanej* rusztem, *pecunia, quae solvebatur pro certa quadam metalli fossi mensura* ruszt *vocata'*: Derslaus... et Johannes... fratres... taliter inter se concordauerunt..., quod ambo montes plumbeos et plumbum, quodcumque operabitur in Trzebyna, totum per medium quilibet per se perpetualiter habebunt obtinere, excepto roschtowe, quod Johannes predictus habet pro se habere 1415 *StPPP* II nr 1378.

Ruszyca 1. *'chustka na głowę, redimiculum capitis'*: Jaco Pauel dal Wlochne policzek, asze rusycza spadla 1412 *Pyzdr* nr 354; Loktusa fascia, *russicze rigillum, potbrodek torques 1437 *Wisł* nr 228 s. 89; Nobilis Anna... citaverat pro eo, quia... intulit (*sc.* Nicolaus) sibi quatuor vulnera et eruit de capite ipius tria milia capilorum et coopertorium al. rusch[n]icza de capite ipsius 1461—73 *RocznHist* XV 236.

2. *'kara płacona królowej za zabicie kobiety, pecunia, quae multae nomine pro muliere interfecta reginae solvebatur'*: Nos Zegota... kmethones... a dictis criminibus muliebribus et penis presentibus absolvimus et quitamus, renunciantes decetero pro criminibus... dictos kmethones in pecunia domine regine, que vlg. ruszica dicitur, inpedituros 1387 *DokMp* I 236; Ideo Svlislaum Zauperski... condempnavi ad solucionem pene ruszicza domine regine pro qualibet femina (*sc.* interfecta) triginta marcas 1390 *DokMp* IV 245; Thomas heres de Konicze, comissarius... heredis Braniczski succamerarii Cracoviensis et Sandomiriensis aliarumque terrarum exactoris redimiculi regine Polonie..., notumfacio..., quomodo in presencia mea... plena omnimodaque satisfaccio redimiculi al. za ruszicą est facta respectu capitis unius femine, que inventa est oppressa in campo civilium metarum 1439 *RHist* L 179; Gregorius de Branicze, succamerarius reginalis pene vlg. ruschicze 1440 *StPPP* II nr 2832; Dominus Kaszimirus, rex Polonie,... mandauit in libris notare pro rus⟨zy⟩cza reginali al. pro capite feminarum ex inuencione ipsorum, videlicet ita, quod nullus hominum in regno suo eandem ruschiczam soluere presumat, quia iam est mortificata et anulata, et in nichilum reddita 1448 *ib.* nr 3334.

Ruszyczny ruszyczna (kara) *'kara płacona królowej za zabicie kobiety, pecunia, quae multae nomine pro muliere interfecta reginae solvebatur'*: Hii omnes fideiusserunt pro XXX marcis ruszicznеy, si coctrix plebani morietur de isto vulnere 1436 *AGZ* XI 110.

Ruszyć, Ruszyć się *formy*: *praes. ind. 2. sg.* ruszysz *De morte* w. 131; *3. sg.* ruszy XV *med. PF* IV 595, 1465 *RHist* XL 311, 1471 *MPKJ* V 137, *MPKJ* V 68; ~ *imper. 2. sg.* rusz 1490 *AGZ* XVII 260; *2. pl.* ruszcie *BZ* Num 14, 25; ~ *inf.* ruszyć 1402 *TPaw* IV nr 778, *Sul* 12. 80, *BZ* Num 4, 5, *etc.*; ~ *praet. 1. sg. m.* -m ruszył 1427 *ZapWarsz* nr 2710; *2. sg. m.* ruszyłeś 1466 *AGZ* XV 59; *3. sg. m.* ruszył 1438 *AGZ* XI 145, 1440 *ib.* 170, 1441 *ib.* 185, *etc.*; *f.* ruszyła jest *Fl* 67, 9; ruszyła *Fl* i *Pul* 113, 7, XV *med. R* XXIV 361, *De morte* w. 138, *Pul* 67, 9; *1. pl. m.* ruszy-

lismy *BZ* I Esdr 8, 31. II Esdr 8, 62; *2. pl. m.* ruszyliście *MPKJRp* V 58r; *3. pl. m.* ruszyli *BZ* I Reg 19, 8, 1457 *AGZ* XI 420, 1471 *MPKJ* V 135; ~ *condit. 1. sg. m.* -bych ruszył 1446 *AKPr* VIIIa 49; *3. du. m.* ruszyłastaby *Sul* 88; ~ *part. praet. act.* ruszyw *BZ* Jos 3, 1; ruszywszy *BZ* Num 33, 17. 19. 26, *MPKJ* V 135; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* ruszon 1448 *AGZ* XI 328; *neutr.* ruszono 1457 *AGZ* XV 13; *ac. pl.* ruszone 1471 *MPKJ* V 134; ~ *fut. pass. 3. sg. m.* będzie ruszon *Pul* 14,7; *3. pl. m.* będą ruszeni 1471 *MPKJ* V 112; ~ *praet. pass. 3. sg. f.* była ruszona *Sul* 44.

Znaczenia: **1.** *'wykonać ruch, wprawić w ruch, uczynić niestałym, motum facere, movere, instabilem reddere'*: Pedem levat, ruszyla, et demon evanuit XV *med. R* XXIV 361; Gensze czyny ty skutky, nye będzye russzon (non movebitur, *Fl*: poruszon) na wyeky *Pul* 14, 7; ~ jednym palcem nie ruszyć *'nic nie zrobić, nihil facere'*: Wvyezvyą brzemye czyeskye a nyepodobno noszycz y vkladayą ludzyom na ramyona a samy yednym palczem nye chczą ruschycz (digito... suo nolunt ea movere Mat 23, 4) *Rozm* 417; ~ ruszyć stany *'zwinąć obóz i pójść w drogę, castra movere atque proficisci'*: Wchadzacz bødø Aaron a synowye gego, gdi[i]sz rvszycz mayø stany (quando movenda sunt castra) *BZ* Num 4, 5; Za iwtra rvscze stani (movete castra) a wroczcze syø na pvsczø *ib.* 14, 25; Iozve powstaw w noczi, rvsziw stani (movit castra) a viszedwszi s Sethim przisli sø kv Iordanv *BZ* Jos 3, 1; ~ ruszyć się *'poruszyć się, zatrząść się, moveri, concuti'*: Zema ruszila se iest (mota est, *Pul*: ruszyla szye) *Fl* 67, 9; Od oblicza gospodnowa rvszyla sø (mota est) zyema *Fl* 113, 7, *sim. Pul*; ~ *przenośnie*: W kazdey dobrey duschy sercze szye kv bogv ruschy XV *med. PF* IV 595.

2. *'wyruszyć, wymaszerować, exire, proficisci'*: Rvsziwszi z grobow zødliwosci (profectique de sepulcris concupiscentiae), stani zastavili w Asserot *BZ* Num 33, 17; ~ ruszyć się *'udać się, wyruszyć, se conferre, proficisci'*: Uczynyly søø szyø czmi tako groszne..., sze *zødny nye uszrzal brata swego any szyø ruszyl z myasta na myasto (nec movit se de loco) *BZ* Ex 10, 23; Rvsziwszi syø z Retma (profecti de Rethma), stani zastavili w Remon Phares *BZ* Num 33, 19, *sim. ib.* 33, 26; Potem syø ruszily ku boiv (motum est autem rursum bellum) *BZ* I Reg 19, 8; Ruszilysmi syø (promovimus) od rzeki *BZ* I Esdr 8, 31, *sim. ib.* II Esdr 8, 62; Ruschily schią (*war. lub.*: rvszywszy szą) sustulimus, id est nauigacione (*war. lub.*: navigacionem) recessimus (incipientes navigare circa Asiae loca sustulimus Act 27, 2) 1471 *MPKJ* V 135; ~ ruszyć się z rąk *'uciec, fugere'*: Kyedy y (*leg.* ji, *sc.* Krystusa) ymyeczye, zvyazczye y (*leg.* ji 'go') barzo tvardo za schyye, za rącze, za ramyona, v poly czyala y za nogy kako (*pro* tako) tvardo, aby szye ruschycz nye mogl z vaschych rąk *Rozm* 616.

3. *'naruszyć całość, uszkodzić, skazić, violare, frangere, polluere'*: O cthorø rolyø Marcin na nyø ('mię') szalowal, thom ya oral w swem, alem myedze nye ruszil 1427 *ZapWarsz* nr 2710; Nye bandą ruschieny non demollientur (per fenestras cadent, *sc.* viri, et non demolientur Joel 2, 8) 1471 *MPKJ* V 112; Sborzoną (*poprawione na* sborzone) aut ruszone (*war. kal.*: zburzone) diruta (reaedificabo tabernaculum David, quod decidit, et diruta eius reaedificabo Act 15, 16) *MPKJ* V 134; ~ Nos igitur domini et iudices adiudicamus, quia non est motus al. ruszon Leonardus neque tangit aliquid suum honorem 1448 *AGZ* XI 328; Non est tactus (*sc.* Alexander) pro honore Maczoschini glovi,... sed Allexandra tetigerunt al. ruschono 1457 *AGZ* XV 13; ~ Ruschy, dzicly soluit, qui deum et hominem non credit (omnis spiritus, qui confitetur Iesum Christum in carne venisse, ex deo est: et omnis spiritus, qui solvit Iesum, ex deo non est I Jo 4, 3) 1471 *MPKJ* V 137; Ruschy (*war. kal.*: skruschi) frangit (responsio mollis frangit iram Prov 15, 1) *MPKJ* V 68.

4. *'dotknąć, zabrać, naruszyć czyjś stan posiadania, tangere, auferre, aliquid alicui adimere'*: Iakom ya s Stanislawem vmovi nye uczinil, abich myal po kopye za kalsde sto wąnczoszu zaplaczicz, gdibich ye ruschyl 1446 *AKPr* VIIIa 49; Bog... yethno mv drzewo zakasal, by go ophszeyky nye rvszal any szya na nye pokvszal...: Gycthno ruszy⟨s⟩ch, tedy pewno vmrzecz mvszysz. Alye szly dvch Yewa szdradzyl, gdy gyey ovocz ruszycz radzyl *De morte* w. 131- -4; Wtenczasz szya ya poczala, gdy Eva yaplko ruszyla, Adamovy yeplka dała *ib.* w. 138.

5. *'usunąć skądś, ex aliquo loco movere'*: Sicut mihi Strzesko fideiussisti..., es mø ne mano rusicz de ista hereditate 1402 *TPaw* IV nr 778; ~ *(o kmieciu, de cmethone)* ruszyć się *'odejść, opuścić rolę, wieś, abire, agrum, vicum relinquere'*: Gdy kthori kmyecz na lesze... wolą przymye, nye bądze mocz ⟨z⟩ oney szwey roley, alysz yą vykopa, *szobye rvszicz (de suo agro... se movere) *Sul* 80; W tych sztvkach nye tylko geden abo dwa, ale y wszytka dzedzina mosze syą rvszycz (non tantum tres... eiusdem villae incolae abire possunt, sed omnes inhabi-

tantes ibidem recedant, quo placebit, *Sul* 44: nye tilko dwa, trzey... kmyecze vynycz mogą, alye y wszystheczy tam przebywayączy othycz mogą, gdze gym bądze lvbo) *Dział* 34.

6. ‘*przekroczyć przykazania, złamać układy, praecepta violare, negligere, pactiones frangere*’: Russyliszczye (*war. kal.*: *roschiliscze) dissoluistis (dissolvitis pactum meum in omnibus sceleribus vestris Ezech 44, 7) *MPKJRp* V 58r.

7. ruszyć żałobę, winę ‘*wszcząć sprawę sądową, litem alicui intendere*’: Nye pozowye-ly, pothem opyekadlnykowi straczy alybo zalobi rvszicz nye bądze mocz (deinceps tutori quaestionem movere non poterit) *Sul* 12; Gdi dwa czlowyeky myedzi sobąn ruschilastabi zalobą (querimoniam moverent) o rolee..., tegdi ten, yenbi myenil, zebi yego bili role..., ma doswyatczicz sansyadi *Sul* 88; ~ ruszyć winę złodziejską ‘*wszcząć sprawę sądową o kradzież, aliquem de furto postulare*’: Gdiby kthori rycerzs..., gemvsz kthora vyna slodzeyska nygdi nye byla w sządze rvszona (cui aliqua quaestio furti nunquam in iudicio mota fuit), s grzecha slodzeyskego... byl obvynyon, slvszne bącz gemv... vlostną przysząg̨ą... szą oczyszczicz *Sul* 44.

8. ‘*uczynić zarzut sędziemu o niesłuszny, niesprawiedliwy wyrok, naganić sędziego, iudicis sententiam in dubium vocare, iustam esse negare, iudicem vituperare*’: Propterea dominus Fredricus iudicem increpavit al. ruszyl, quia super ipsum penam iniuste sententiavit 1438 *AGZ* XI 145, *sim.* 1441 *ib.* 185, 1446 *ib.* 263; Nobilis Iurek Czeszicouicz al. ruschyl nobilem Swiaszconem iudicem castrensem, quia ipsum minus iuste sententiasset 1440 *ib.* 170; Nobilis Fredrich de Iaczimirz movit al. ruszyl nobilem Swanszko iudicem castri 1442 *ib.* 204; In iure existens tuus procurator arbitrum tetigit al. ruschil 1455 *AGZ* XIV 450; Nicolaus... iudex iustificavit se..., prout ipsum inculpaverant al. ruszyli magnificus Petrus..., Iohannes... et Georgius 1457 *AGZ* XI 420; Si quis contra iudicem quidquam attentaverit eumque inculpaverit al. ruszy 1465 *RHist* XL 311; Pro qua sentencia tu iudicem nostrum... et notarium... per ministerialem Ianusium de iure levasti al. ruszylesz 1466 *AGZ* XV 59; Stans idem Iohannes dixit ministeriali Nicolao: Moveas al. rusz dominum iudicem ad dominum capitaneum 1490 *AGZ* XVII 260.

Cf. **Naruszyć, Obruszyć się, Poruszyć, Rozruszyć, Wzruszyć, Zruszyć, Ruszać, Poruszać, Wzruszać**

Ruszyna *(?) bot.* ‘*wrzos, Calluna vulgaris Sal.*’: Ruszyny mirice XV *med. Zab* 515. ~ *Zapewne trzeba rektyfikować na* kruszyny.

Ruta *bot.* **1.** ‘*ruta zwyczajna, Ruta graveolens L.*’: Ruta ruta 1419 *Rost* nr 5298, *sim.* 1472 *ib.* nr 757, *etc.*; Rutha amara 1460 *ib.* nr 3454; Rutha pigamus 1460 *ib.* nr 3687; Rutha pigamen *ca* 1500 *ib.* nr 5536; ~ Gorze wam Zydom, yze day⟨e⟩czye dzyeszyeczyną od myathky, od ruthy (rutam Luc 11, 42) y ode wsego zyelya *Rozm* 306.

2. ‘*dymnica pospolita, Fumaria officinalis L.*’: Rutha fumus terre 1486 *Rost* nr 6069; ~ ruta jara: Rutha yara 1475 *Rost* nr 2999; ~ kotcza ruta: Kotcza ruta ffumus terre *ca* 1465 *Rost* nr 4363; ~ płona ruta: Plona rutta ruta agrestis 1419 *Rost* nr 2889; ~ polna ruta, ruta polna: Armala, fumus terre polna ruta 1419 *Rost* nr 5163; Polna ruta fumus terre 1437 *ib.* nr 2623, *sim.* 1460 *ib.* nr 3563, *etc.*; Polna rutha pastus columbarum 1437 *ib.* nr 2722; Polna ruta ruta agrestis 1464 *ib.* nr 4905; Polna rutha ffurnus *ca* 1465 *ib.* nr 3910; Armola, ruta agrestis rutha polna 1472 *ib.* nr 758; Ffumus terre, id est zayaczya rwthka uel polna rutha XV *ex. GlLek* 52; Rutha agrestis, polna rutha, que et fumus terre dicitur *ib.* 55; Recipe lac capre seu lactucam et coctam bibe cum polną ruta *ib.* 70; ~ polska ruta: Polska ruta fumus terre 1481 *Rost* nr 4988, *sim. ca* 1500 *ib.* nr 7124; Polszka rutha rutha agrestis XV *ex. GlLek* 41; ~ psia ruta: Armola, ruta agrestis psya ruta 1472 *Rost* nr 760; ~ zajęcza ruta: Zayacza, polna rutha fumus terre 1419 *Rost* nr 5108; Armola, ruta agrestis zaiącza ruta 1472 *ib.* nr 759; Zayacza rutha fumus terre XV *p. post. R* LIII 66; Zayancza rutha ruta agrestis *ib.* 69.

3. kanian(n)a, kamienna ruta ‘*zanokcica murowa, Asplenium Ruta muraria L.*’: Ceterath, filex mediana camyenna rutha 1419 *Rost* nr 5222; Pes milvis kamyana ruta, kamyanna ruta *ca* 1465 *ib.* nr 4511, 4512; Ceterac, herba ruperti kamenna ruta 1472 *ib.* nr 594; Cetarac, id est camyenna rwtha XV *ex. GlLek* 59.

4. psia ruta ‘*mydlnica lekarska, Saponaria officinalis L.*’: Psya rutha herba fullonum 1437 *Rost* nr 2637; Saponaria, herba fullonum, herba Philippi psya rutha *ib.* nr 2774, *sim.* XV *ex. GlLek* 64.

Rutka *bot.* **1.** kamienna rutka ‘*zanokcica murowa, Asplenium Ruta muraria L.*’: Ceterac, filix medius camenna rutka 1437 *Rost* nr 2532; Filix media, ceterak kamienna ruthka *ib.* nr 2610.

2. zajęcza rutka ‘*dymnica pospolita, Fumaria officinalis L.*’: Fumus terre, id est zayaczya rwthka uel polna rutha XV *ex. GlLek* 52.

Rwać *formy*: *praes. ind. 3. sg.* rwie 1423 *Kościan* nr 997; ~ *imper. 2. sg.* rwi XV *p. pr. R* XVI 341; ~ *part. praes. act. adv.* rwę *BZ* II Esdr 8, 72; rwąc *Rozm* 652. 676. 699. 730; ~ *inf.* rwać *Rozm* 725; ~ *fut. 3. sg. m.* będzie rwać 1471 *MPKJ* V 101; ~ *praet. 1. sg. m.* -m rwał 1405 *Pyzdr* nr 249, 1490 *ZapWarsz* nr 1700, 1495 *ib.* nr 1687; *3. sg. m.* rwał 1405 *HubeZb* 118, 1405 *Kal* nr 131, 1407 *Kal* nr 202, *etc.*; *3. pl. m.* rwali 1424 *MPKJ* II 303, 1428 *Pozn* nr 1494, XV *ex. SKJ* I 144, *Rozm* 701.

Znaczenia: **1.** '*szarpać, targać, vellere, vexare, plagas inferre*': Petrus dictus debet jurare erga Nicolaum prenominatum, sicut Nicolai crines non quasaui ne rwal 1392 *TPaw* IV nr 4166; Jaco Jan na dobrovolney drodze ne rval ani mu dal dwnaczcze (*leg.* dwunaćcie) policzkow 1414 *Pyzdr* nr 406; A thu napyrvey poszadzyly yy (*sc.* Jesusa) na stolczv rvacz a byac *Rozm* 730; ~ *kogoś*: Iacosm ne ssgesdzil s welgey drogy anim r[a]wal Tomina syna, ani gynendi kazal 1405 *Pyzdr* nr 249; Jako Swanthoslaus gwalthu Janowi ne uczinyl ani go rwal, a on mu renø dal 1409 *TPaw* IV nr 1793, *sim.* 1417 *Kal* nr 549; Yaco Jan... gąl gego czloueka y byl go, y rwal go, nye zandayącz prawa 1421 *Kościan* nr 910, *sim.* 1422 *ib.* nr 920; Jakom ya nye zbyl Dorothy... anym dzyewky Dorothy byl, any Mykolaya rwal 1490 *ZapWarsz* nr 1700; Jesusza mylosnyego gdy Zydowye gyely, baranka *nyewinnyeko rwaly y thargaly XV *ex. SKJ* I 144; ~ *(kogoś) za coś*: Czso sø stalo, to sø stalo za Yanowim poczøtkem, eze Yan za wlossi rwal 1405 *HubeZb* 118; Yako Yan beszal na Yanowø gospodø... y rwal gi sza wlosi 1405 *Kal* nr 131, *sim.* 1407 *ib.* nr 202; Jakom ya Dorothyey nye sbyl... anym yey rval za wlossy 1495 *ZapWarsz* nr 1687; Bom vydzyal, kyedy na yego svyate lycze blotem myotano... rvacz za yego svyąte vloszy *Rozm* 699, *sim. ib.* 730; Nyektorzy rvaly za yego svyatą brodą (barbam eius traxerunt evellentes) *ib.* 701; ~ *coś*: Rozdarlem swe odzenye na sobye y poswyøtnø suknyø a *rwo wlosy (lacerans capillos) swe glowi y brodi, syedzøcz w zaloscy *BZ* II Esdr 8, 72; Bandzie na schobye wloschi rwacz excuciet comas (simul ut leones rugient, excutient comas veluti catuli leonum Jer 51, 38) 1471 *MPKJ* V 101; Nyektorzy vlozy yego (*sc.* Jesukrysta) svyątey glovy rvącz *Rozm* 652; Svyąthy Yan... vydzyal..., yako y (*leg.* ji 'go') mączyly... rvącz yego svyatą brodą *ib.* 676.

2. '*zrywać, obrywać, decerpere*': Jaco czsso moy ludze wczandzaly wlodarza..., to vcządzali w mem lesse prawem a on rwe (*var.* *rwą) chmel 1423 *Kościan* nr 997; Yze ludze gego... yablek ne rwaly 1424 *MPKJ* II 303; Yakosmy wydzeli tha yaplka v czlowyeka, czsosmy gy ranczili, czso gye rwal w sadu panow Kamblowskich 1424 *Pyzdr* nr 766; Ysze Pyotr... szedl *samoczywarth w Pakoschew sad y rwali gego cruszky 1428 *Pozn* nr 1494; Myly Iesus... rval zyelya kapvsczye potrzebna (herbas necessarias ac olera collegit) *Rozm* 122.

3. '*rozdzierać, divellere, discerpere*': Przetoz ten ystny byskup począł na sobye odzyenye drapacz y rvacz svoye *Rozm* 725.

4. '*?*': Rwy obrue XV *p. pr. R* XVI 341.

Cf. **Oberwać, Oderwać, Porwać, Przerwać, Rozerwać, Urwać, Wyrwać, Wzerwać, Zarwać, Zerwać, Obrywać, Podrywać, Rozrywać, Wyrywać, Wyruwać**

Rwanie '*szarpanie, targanie, actus vellendi*': Alye thu mamy yesczе baczycz, yze pyrvey nyzly y (*leg.* ji 'go') zvyązaly, rozmayczye y vmaczely zlemy slovy..., polyczkovanym, za wlozy rvanym *Rozm* 647.

Ryba *formy*: *n. sg.* ryba *BZ* Tob 6, 4, 1472 *Rost* nr 1390; ~ *g. sg.* ryby *BZ* Tob 6, 6, *Rozm* 275. 342; ~ *ac. sg.* rybę *BZ* Tob 6, 5, *Rozm* 372; ~ *ac. du.* rybie *Rozm* 348; ~ *l. du.* (o) rybu *Rozm* 204; ~ *n. pl.* ryby *BZ* Ex 7, 18, *Rozm* 130. 190; ~ *g. pl.* ryb 1407 *HubeZb* 88, 1408 *Kościan* nr 377, 1409 *ib.* nr 415, *etc. etc.*; ~ *d. pl.* rybam *BZ* Gen 1, 26. 28; ~ *ac. pl.* ryby *Fl* i *Pul* 104, 28, 1408 *Kościan* nr 386, 1414 *Pyzdr* nr 405, *etc. etc.*; ~ *i. pl.* rybami *Rozm* 133; ~ *l. pl.* rybach 1436 *R* XXIII 278.

Znaczenia: **1.** '*ryba, piscis*': Obroczyl wody gych w krew y pobyl ryby (pisces) gich *Fl* 104, 28, *sim. Pul*; Iaco Wanch ne vkradl Andrzeowi trzi mechow rakow ani ryb 1407 *HubeZb* 88; Jaco Voczech... ne lovil rib w Iacuszewem stawye 1408 *Kościan* nr 377, *sim.* 1435 *Pozn* nr 1451, 1446 *ZapWarsz* nr 762, *etc.*; Iaco... ludze z Malewa napawali dobitek y wandø ribi lowili w Sdbinskem yeszerze 1408 *Kościan* nr 386, *sim.* 1414 *Pyzdr* nr 405, 1426 *ib.* nr 827, 1432 *Pozn* nr 1401, *etc.*; Jaco Janussz nye pobral Janowi s sadzow rib 1409 *Kościan* nr 415, *sim.* 1420 *Pyzdr* nr 652, 1427 *Pozn* nr 1267, *etc.*; Et cum hoc fecissent, concluserunt piscium multitudinem copiosam *yoly szø welikø opwithloszcz ryb (Luc 5, 6) *ca* 1420 *R* XXIV 84, *sim. EwZam* 306; Tham ystec w gezerze oncem z obv wszv lyvdze slvsznye ribi lowycz bądą (faciant licite suas piscaturas) *Sul* 21, *sim. Dział* 7; Exquamare significat squamas piscium deponere, semouere vlg. oczoszacz ryby 1450 *RpKapKr*; Vczynmi czlowyeka..., abi panował

ribam morskym (piscibus maris) a ptakom *BZ* Gen 1, 26, *sim. ib.* 1, 28; Wszitky ribi morskye (pisces maris) dawam tobye w mocz *ib.* 9, 2; Rybi (pisces), ktore sø w nyey (*sc.* wodzie rzecznej), semrøø *BZ* Ex 7, 18; Y pocznye syø riba myotacz przed nogy gego *BZ* Tob 6, 4; Rozplatay ribø (piscem) tø a wimy syerce gey y zolcz *ib.* 6, 5; Spyekl (*sc.* Tobijasz) myøso tey ribi *ib.* 6, 6; Podal yemv ryby sz morza, chczacz go szbavycz wszego gorza *De morte* w. 123; Hamare, id est cum hamo capere vadzycz ryby *ca* 1500 *Erz* 88; Sprawyacz riby squamare pisces *ca* 1500 *R* XLVII 354; Y vynydą ryby (pisces) z vody, vyecz ye nathychmyast zlapamy *Rozm* 130, *sim. ib.* 190; Moy stavek gnyevy skazyl y zdeptal nogamy, y vypvsczyl z nyego vodą y z rybamy (cum piscibus) *ib.* 133; Vczynyl... tegos dnya *czvde... o dw (*leg.* dwu) ryby (fecit miraculum de... duobus piscibus) *ib.* 204; Bądzyely kto myedzy vamy proszycz ryby (piscem Luc 11, 11), azaly yemv da vązą? *ib.* 275, *sim. ib.* 342; Yesthczy tu yedno dzyeczye, ktorą ma pyeczyora chleba... a dwye rybye (duos pisces Jo 6, 9) *ib.* 348; Vrzuczysch vądzyczą v vodą, a napyrvą rybą (eum piscem Mat 17, 26), ktorą szye ymyą, vezmy a otvorzyvschy yey vsta, naydzyesch telye srebra, czocz telye vazy *ib.* 372.

2. biała ryba *zool.* '*witlinek, Gadus merlangus L.*': Byala ryba glaurus 1472 *Rost* nr 1390.

3. *w błędnym przekładzie tekstu łacińskiego*: Margarita, ros celitus, in occultis ostrearum, *gl.* concharum rybach, gemmatur 1436 *R* XXIII 278.

Rybak 1. '*ten co łowi ryby, piscator*': Jaco Marczin nye dal czągnącz na jezerze... przeramli... z szeszczynacze rybacow 1422 *Kościan* nr 955; Jaco Marczyn... ne swlekl jezora... cum novem rybacow 1423 *ib.* nr 970.

2. *zool. zapewne* '*perkoz, Podiceps cristatus Latr.*': Rybak mergus 1472 *Rost* nr 1355.

Rybałt '*śpiewak kościelny, organista, cantor ecclesiasticus, organoedus*': Ribalth 1447 *R* XXII 55, *sim.* 1447 *R* XXXIII 180; ~ *zapewne już nomen proprium*: Nobilis Andreas... recognovit, quia particulam silve et agri... provido Jacobo ribalth, kmethoni de Owschyno,... obligavit, quam particulam ipse ribalth tenebit od God do God 1457 *TymProc* 340.

Rybarka *w niedokładnym tłumaczeniu łac.* lixa '*nosicielka wody, mulier, quae aquam portat*': Lixa est aliquis vel aliqua portans aquam ad exercitum rybarką *ca* 1500 *Erz* 88.

Rybi *formy*: *n. sg. f.* rybia *Błaż* 319—20, 1472 *Rost* nr 1405, 1475 *ib.* nr 2915; ~ *g. sg. f.* rybiej *BZ* Tob 11, 4; *neutr.* rybiego *BZ* Tob 12, 3; ~ *d. sg. neutr.* rybiemu 1423 *AKPr* VIIIa 163; ~ *ac. sg. f.* rybią *BZ* Tob 11, 13; *neutr.* rybie *BZ* Tob 6, 19; ~ *i. sg. f.* rybią *BZ* Tob 11, 8.

Znaczenia: **1.** '*związany z rybą, dotyczący ryby, ad piscem pertinens, piscarius*': Yze Pansky rambyl chrosth ku yazowy y ku grobly, gdze sprawne mal podlug swych lysthow, ku ribemu lowyskv, czso potrzeba 1423 *AKPr* VIIIa 163; Gemusz synowy koscz rybya w gardle vwyøzla (in cuius gutture os piscis transversum erat) *Błaż* 319—20; W tø nocz pyrwø wrzucysz wnøtrze ribyc (iecore piscis) v ogen *BZ* Tob 6, 19; Tedi Thobyas *wzow zolcy ribey (ex felle, *sc.* piscis) y odidzeta *ib.* 11, 4; Pomasz oczi gego zolczø ribyø (ex felle isto piscis) *ib.* 11, 8; Tedi wzøw Tobyas... zolcz ribyø (de felle piscis), pomazal oczi oczcza swego *ib.* 11, 13; On... mnye ot polknycnya ribycgo (a devoratione piscis) obronyl *ib.* 12, 3; Rybya koscz os sipie 1472 *Rost* nr 1405.

2. piana rybia '*związek arsenu z siarką, arsenicum cum sulfure coniunctum*': Pyana rybya velschroth 1475 *Rost* nr 2915.

Rybisko '*miejsce, gdzie uprzednio był staw, sadzawka, locus, ubi olim piscina fuit*': Y wsdal gyemv przed namy (*sc.* swoją połowicę) s robotamy..., pastwysky, pastwyskamy..., ribyszky, *ryb⟨i⟩szkany..., mlynyszky, rzekamy, gyezermy 1498 *SKJ* III 335.

Rybitw *formy*: *n. sg.* rybitw XV *med. R* XXIV 361, 1472 *Rost* nr 1449, *ca* 1500 *Erz* 88; ~ *d. sg.* rybitwowi *Rozm* 536; ~ *ac. sg.* rybitwa XV *ex. R* XIX 89; ~ *n. pl.* rybitwi *EwZam* 306; ~ *d. pl.* rybitwom 1493 *ZapWarsz* nr 1745; ~ *i. pl.* rybitwy *EwZam* 302, *Rozm* 213.

Znaczenia: **1.** '*ten co łowi ryby, rybak, piscator*': Relicta Pasconis Ampule contumax contra abbatem et conuentum de Mogila pro ribithui 1389 *StPPP* VIII nr CLVIII 46; Rybythw piscator XV *med. R* XXIV 361, *sim. ca* 1500 *Erz* 88; Pro ortulano Iacobo rybytw 1472 *TymWol* 84; Petrus... recognovit se recepisse tres marcas cum medio lapide cere a Mathia ribythw, kmethone de Hoczow 1479 *Trześn* 100, *sim. ib.*; Jakom ya... nye pobral syeczy rybythwom s Warschevy 1493 *ZapWarsz* nr 1745; Ihus... vydzyal... Symvna... y Yądrzeya... pvszczayącze szyeczy v morze, bo byly rybythvy (erant enim piscatores). Y rzekl gym: Poczczye za mną a vczynyą vas bycz rybythvy lyvczkymy (piscatores hominum Mat 4, 18—19) *EwZam* 302, *sim. Rozm* 213; Vydzyal (*sc.* Jesus) dvye lodzy stoyacze podlya yeszora a rybythvy (pisca-

tores Luc 5, 2) vystapyly y plokaly szyeczy *EwZam* 306; Nyerownosz, Chryste, przemyenyal, za kroląsz yey rybithwa dal XV *ex. R* XIX 89; Thy... vmyvasch my nogy, mnye nyebozątkv, mnye rybythvovy sprostnemv? *Rozm* 536.

2. *zool.* '*rybitwa zwyczajna, Sterna hirundo L.*': Rybythw cucubuth 1472 *Rost* nr 1449.

Rybitwa '*łowienie ryb, piscatio*': Ysze przeor y conventh clast[r]ora... byl w dzerzenu y w moczy rybithwey thego stawu nyneyschego oth trzydzeyscz lath 1432 *Pozn* nr 1529.

Rybitwi '*ten co łowi ryby, rybak, piscator*': Climunt ribithwy ius habet 1476 *LibIur* nr 7605; Jacobus piscator, ribitwi, de Osswanczym ius habet 1488 *ib.* nr 8403.

Rybka '*mała ryba, piscis parvus*': Yako myły Iesus nakarmyl cztyrzy tyszyącze lvda... syedmyorga (*leg.* z siedmiorga) chleba a z maluczkey rybky *Rozm* 359; Iesus ym rzekl: Vyelyc chleba maczye? A ony rzekly: Syedmyoro y małą rybką (paucos pisciculos Mat 15, 34) *ib.*

Rybnik *formy*: *n. sg.* rybnik *ca* 1500 *Erz* 88; ~ *g. sg.* rybnika *BZ* Neh 3, 15. 16, *ca* 1500 *JARp* X 166r; ~ *ac. sg.* rybnik (1403) 1615 *DokMp* V 18, 1421 *KodPol* I 298; ~ *i. sg.* rybnikiem (1439) 1532 *KodWP* V 605; ~ *ac. pl.* rybniki (1440) 1444 *KodWP* V 640; ~ *l. pl.* rybniki *ca* 1428 *PF* I 481, 1460 *PF* V 38.

Znaczenie: '*sadzawka, staw z rybami, piscina*': Dedi etiam... locum pro piscina vlg. rybnik (1403) 1615 *DokMp* V 18; Piscinulam al. ribnik... dedimus 1421 *KodPol* I 298; Zastawyamj dzedzini nassze... ze wszitkimi wodami..., rybniky, cum... piscinis, mlynmy *ca* 1428 *PF* I 481; Post piscinam al. za ribnikyem (1439) 1532 *KodWP* V 605; Piscatoria al. rybniki (1440) 1444 *ib.* 640; Bronø vlycznø vdzalal sin Sellum... a vstauil gey wrota... y muri okolo ribnyka (piscinae) Syloe *BZ* Neh 3, 15, *sim. ib.* 3, 16; Villam... vendidimus... cum omnibus agris..., aquis, fluminibus, vadis, piscinis et eorum decursibus s rzekamy, s brody, z r[z]ybnyky y sz gych pobyegmy 1460 *PF* V 38; Piscina szadzawka, rybnyk *ca* 1500 *Erz* 88; Vade et laua te in natatorio, do rybnyka, do kąpyelnyka, do sthaphką, Siloe (Jo 9, 7) *ca* 1500 *JARp* X 166r.

Rybny *formy*: *n. sg. f.* rybna *ca* 1500 *Erz* 88; ~ *g. sg. m.* rybnego *Rozm* 343; *f.* rybnej *BZ* II Par 33, 14; ~ *ac. sg. m.* rybny *BZ* Gen 1, 20; *f.* rybną *BZ* Neh 3, 3; ~ *ac. du. m.* rybna 1476 *AGZ* XVIII 124, 1483 *ib.* 255.

Znaczenie: '*związany z rybami, dotyczący ryb, ad pisces pertinens, piscarius*': Wsploczczyc wodi s szebye plod ribni (reptile) *BZ* Gen 1, 20; Potem vdzalal mur... od vichodu broni ribney (ab introitu portae piscium) *BZ* II Par 33, 14; Bronø ribnø (portam... piscium) vdzalaly sinowye Asanaowy *BZ* Neh 3, 3; Subundastis al. zathopiliscze... duo obstacula piscinaria al. dwa yazy ribna 1476 *AGZ* XVIII 124, *sim.* 1483 *ib.* 255; Rybna panewką patella *ca* 1500 *Erz* 88; Tesch podobno krolewsthwo nyebyeskye szyeczy..., ktorasz zaymye s kazdego rodv rybnego (ex omni genere piscium congreganti Mat 13, 47) *Rozm* 343.

Rycernik '*żołnierz, miles*': Quatuor quadrimanibus, cztirzem ryczernykom (*war. kal.*: riczerzem), qui habent sub se milites, vt eciam sunt decani, centuriones (misit in carcerem tradens quattuor quaternionibus militum custodiendum Act 12, 4) *MPKJ* V 134.

1. Rycerski, Rycerzski *formy*: *n. sg. m.* rycerski 1438 *AGZ* XII 48, *OrtCel* 12; *neutr.* rycerskie *OrtCel* 5, *OrtLel* 234, *OrtZab* 528, *Dział* 8; ~ *g. sg. neutr.* rycerskiego *Dział* 40. 66; ~ *ac. sg. f.* rycerską *Dział* 8; ~ *l. sg. m.* (na) rycerskiem *Dział* 49; *f.* rycerskiej *Dział* 49; ~ *n. pl. m.* rycerszczy 1498 *LustrPloc* 148; *neutr.* rycerskie *OrtCel* 5; ~ *g. pl.* rycerskich 1500 *ZsigBud* 67; ~ *ac. pl. f.* rycerzskie XV *p. post. R* I s. XXXIX; ~ *l. pl. f.* (o) rycerskich *Dział* 40.

Znaczenie: '*związany z rycerzem, dotyczący lub cechujący rycerza, należący do rycerza, ad militem pertinens, qui militis est*': Pro eo, quia decem equos sellatos al. syedelnich... et medietatem balcey, hoc est cinguli argentei et deaurati al. riczersky... de bonis paternalibus eiusdem Zauissy recipiens hoc tenes 1438 *AGZ* XII 48; Feodus, id est hereditatem wolne dobra ryczerskye *OrtCel* 5; Vasallus, id est serws sługa ryczersky w gymyenyv lynskyem *ib.* 12; Nyektorzy z naszych ryczerzow mayącz na sobie riczerską czescz, gdy na grodzech... badą posadzeny..., wszęli obiczay nye stacz pod szadną choragwą *Dział* 8; O ranach riczerskych abo slacheczskych *ib.* 40; Aczkolyby na naszem dworze abo ryczerskyem (in curia... alicuius militis, *Sul* 64: na dvorze... ktorego slachczicza) czso vkradł, tedy vcho ma bycz vrsnyono, a gdy kto na ryczerskyem dworze (coram milite, *Sul* 64: przeth slachczyczem) brony dobądze..., tedy... na myloscz ryczerskyey (in gratia militis, *Sul* 64: na laszcze slachczyczowey) *ib.* 49; Naklad na riczerzskye rzeczy poczesszny yest (sumptus pro milita honorabilis est) XV *p. post. R* I s. XXXIX; Pro reformatione frenorum omnium equorum magnorum domini principis

ryczerskich 1500 *ZsigBud* 67; ~ *'rycerz, miles'*: Presente Coszmaczowszky non fuerunt plures custodes, solum duo et duo ryczerszczy 1498 *LustrPloc* 148; Et istis *custudibus et istis ryczerszczy tenetur capitaneus solvere salarium *ib.*; ~ prawo rycerskie, rycerskie prawo *'prawo dotyczące stanu rycerskiego, osób zobowiązanych do służby wojskowej, ius, quo qui stipendia merere debebant, utebantur'*: Feodale ius lynskye prawo riczerskye *OrtCel* 5, *sim. OrtLel* 234; Feodale ius lynskye vel ryczerszkye prawo *OrtZab* 528; ⟨P⟩rawo ryczerskye (ius militale, *Sul* 21: prawa slachathnego) *Dział* 8; Aczby gynego vderzyl, ktory by nye myal prawa ryczerskyego (ius militale), tedy grzywną grosszy za taką raną *ib.* 40; Aczby ktho byl naganyon, ysby nye myal prawa riczerskyego (ius militale, *Sul* 71: prawa slachethnego), ten naganyony dw (*leg.* dwu) starczv... kv otrzymanyv prawa riczerskyego (ius militale, *Sul* 72: prawa slachethnego) ma wyescz *ib.* 66.

2. Rycerski *'po rycersku, jak rycerz, dzielnie, mężnie, more militis, militi convenienter, fortiter'*: Regnabat *(pro* pugnabat*?)* valczil riczersky XV *p. pr. R* XLVII 359.

Rycerstwo, Rycerzstwo *formy*: *g. sg.* ryczerstwa *Sul* 89, XV *med. SKJ* V 252, *BZ* I Par 12, 20, *etc.*; ~ *d. sg.* rycerstwu *BZ* IV Reg 17, 16; ~ *ac. sg.* rycerzstwo *Sul* 45; rycerstwo *BZ* IV Reg 11, 4, *Dział* 36; ~ *i. sg.* rycerstwem *Sul* 89, *BZ* I Reg 14, 50. 26, 5, *etc.*; ~ *l. sg.* (w) rycerstwie *Dział* 63.

Znaczenia: **1.** *'ogół rycerzy, szlachta, też dostojnicy z otoczenia panującego, omnes milites, nobilitas, etiam principes aulae regiae coniuncti'*: Pospolu s riczyerstwem i slachthąn... czlonky o wzyąnczye gwaltem panyen..., rostropnye s przyswolenim wschego riczyerstwa... vkonane,... mayan trwacz *Sul* 89; Przeto ze wszym ryczerstwem vkladamy (visum extitit nobis et nostrae militiae, *Sul* 47: vydzalo szą gest nam y naszey slachcze) *Dział* 38; ⟨A⟩lye ysz w zbroynem riczerstwye (in armata militia, *Sul* 56: harnaszowey slachcze alybo vbraney) czescz krolewska y wszego krolewstwa zalyeszy, powynyen kaszdy slyachczycz... lyvdzmy zbroynymy slvszycz *ib.* 63; ⟨I⟩sz slyachta z nyerzadnego ryczerstwa (ex inordinata militia, *Sul* 71: sz nyevmyerney slachthy abo nyerząthney) wyaczey wlosną zyemya nysz nyeprzyiaczelską zwykly spvstoschacz *ib.* 65; ~ My Kazimyrz... z riczerstwem naszym (cum baronibus nostris, *Sul* 6: s krolewstwa naszego rycerzmi) obeszrzawszy to z boszą pomocza, ysze... w sądzech... rzeczy... rozmagycze sądzą *Dział* 6; My z ryczerstwem naszego dworv (in... baronum nostrorum praesentia) thą ysta rzecz rozgodzimy (*Sul* 24: yeyzze poznanyee przed naszą y ricerzow naszych ob⟨l⟩yczneszczą chczemi... oprawyacz) *ib.* 11.

2. *'służba wojenna, militia'*: Aby theesz naszy slachcziczy gymyenym oplwythvyącz na riczerzstwo szą widawszy (strenuitate dediti) kv obronyc krolyewstwa mocznyey czvyny bili, vstawyamy *Sul* 45; A tako ziemyanyc czastokrocz konye, na ktorych by nam ryczerstwo myely sprawyacz, straczayą *Dział* 36.

3. *'wojsko, exercitus'*: Gymyø ksyøszøczu, gen bil nad gego ricerstwem (nomen principis militiae eius), Abner *BZ* I Reg 14, 50, *sim. ib.* 26, 5. I Par 19, 16; Vczinyl tam krolya wszitek lyvd israhelski Amri, gen bil glowa nad ricerstwem israhelskim (qui erat princeps militiae super Israel) *BZ* III Reg 16, 16; Wszøw setnyky a ricerstwo (centuriones et milites) y wwyodl ge k sobye do domu boszego *BZ* IV Reg 11, 4; Vcyckly k nyemv... ksyøszøta ricerstwa (principes milium) *BZ* I Par 12, 20; Sebral Ioab woyskø y moc ricerstwa (exercitum et robur militiae) *ib.* 20, 1; Powyedzano Olofernowy, ksyøszøcyv ricerstwa asyrskego (principi militiae Assyriorum) *BZ* Judith 5, 1, *sim. ib.* 6, 4; ~ Et subito facta est cum angelo multitudo celestis milicie wyelka rzyscha nyebyeskyego ryczerstwa (Luc 2, 13, *EwZam* 292: ryczerstva nyebyeskyego, *R* XXV 270: ryczerstwa) XV *med. SKJ* V 252; Modlyly syø wszemv ricerstwu nyebyeskemv (universam militiam caeli) y sluszily Baal *BZ* IV Reg 17, 16.

Rycerz *formy*: *n. sg.* rycerz *Słota* w. 76, 1437 *Wisł* nr 228 s. 85, *Sul* 7. 21, *etc. etc.*; ~ *g. sg.* rycerza *Dział* 8; ~ *d. sg.* rycerzowi 1480 *ZapWarsz* nr 1478, XV *p. post. R* I s. XXXIX, *Rozm* 753; rycerzewi 1466 *R* XXII 17; ~ *ac. sg.* rycerza *Dział* 40; ~ *i. sg.* rycerzem *Gn* 173b; ~ *n. pl.* rycerze *Gn* 173b, 1448 *R* XXIV 354, *Sul* 55. 66, *etc.*; ~ *g. pl.* rycerzow *Gn* 5a, *Sul* 6. 8. 24, *etc. etc.*; rycerzy *Dział* 2; ~ *d. pl.* rycerzom *Sul* 44. 52, *BZ* IV Reg 10, 25. II Par 25, 9; rycerzem 1471 *MPKJ* V 134; ~ *ac. pl.* rycerze *Sul* 24. 74, *BZ* I Par 18, 6, 1485 *AcLeop* I nr 1194, *Rozm* 287; ~ *i. pl.* rycerzmi *Sul* 6. 60, *Dział* 51. 61; ~ *l. pl.* (przy) rycerzech *Sul* 18.

Znaczenia: **1.** *'wojownik stanu szlacheckiego, szlachcic, też dostojnik z otoczenia panującego, miles nobili loco natus, vir nobilis, etiam unus e principibus, quibus rex stipatur'*: Wstawyami, aby ryczerz kazdi alybo prosty panooszaa (quilibet miles aut simplex) pod pewną pod-

nyeszoną chorangwyą... staal *Sul* 21, *sim. Dział* 8, *sim. Sul* 7; Nyektorzy z naszych ryczerzow (ex nostris nobilibus, *Sul* 21: z naszych slyachczyczow)... wszęli obiczay nye stacz pod szadną choragwą *Dział* 8; Tedy konye tego ryczerza albo slachczicza przydawamy podkomorzemv *ib.*; ⟨W⟩ byczv ryczerzow (militum) y gynszych naszych poddanych taky obyczay w wynach chczemy trzymacz *ib.* 40; Aczby ryczerz riczerza (miles militi) abo slachczycz slachczycza ranyl *ib.*; Chczem, aby nygeden ryczerz (nullus miles, *Sul* 52: slyachczicz) any moczny pan szoltystwa gynszego pana w dzedzynye nye kvpowal *ib.* 44; Sąly ksyąszata, ryczerze (milites, *Sul* 71: slachczyczy) albo gynschego rzadv lyvdze, sobye nye mayą nyczs gwaltem bracz *ib.* 65; Acz ktory ryczerz albo slyachczycz (quis militum aut nobilium) s tego swyata szczdlby *ib.* 66; Item riczerz, familiari nobilis Chamyecz, dedi III grossos a duobus equis 1462 *AKH* XI 483; Iacobus... procurator... Katherine... petivit per nobiles dominos Iohannem et fratrem suum, ryczerze, quoddam privilciúm in sedecim sexagenis exemisse 1485 *AcLeop* I nr 1194; ~ Yszczy ryczerze ten tho obyczag magø, gdisci ge paszø, tedycz vøcz ony swe stare odzene svim slugam dagø *Gn* 173b; Lecz riczerz albo panosza, czczy *szensko twarz, tocz *przisluchsza *Słota* w. 76; Potem z yvtra *rycyerze y panosze poon przigely *Błaż* 319; Vbi est thronus tuus, vbi aula regia, vbi familia ryczerze, panosche? XV *med. SKJ* V 260; Myąl barszo wyelky dwor, procz panosz trzisztha riczerzow, czo szą mv zawszdi szluszyli, zawszdi k yego stolu bily *Aleksy* w. 14; *Urodznemu ryczerzovy (gratioso et felici militi) y *slawanthmw panw Ianowy... *pozdrowynye ne⟨ch⟩ bądze XV *p. post. R* I s. XXXIX; ~ Z radi... xandza laroslawa... y thake prelathow, wogewod, ricerzow (*Dział* 2: ryczerzy) y wszystkych slyachczicz0w naschych (caeterorumque baronum et nobilium nostrorum)... prawa-szmi vczynili *Sul* 6, *sim. ib.* 8. 55; My Kazymyrz... pospolv s krolewstwa naszego rycerzmi (cum baronibus nostris, *Dział* 6: z riczerstwem naszym) *Sul* 6, *sim. Dział* 51; Przy wogewodach y przy rycczerzech (baronibus praesentibus) skazaw, szą̨ndza zlego skazanya naganyoon bicz ne mozze *Sul* 18; Yeyzze (*sc.* żałoby) poznanyee przed naszą y ricerzow naszych ob⟨l⟩yczneszczą (in... baronum nostrorum praesentia, *Dział* 11: z ryczerstwem naszego dworv) chczemi... oprawyacz..., a thedi wyąncz... cztirzi ricerze (quatuor baronibus)... przylanczancz, sandzaa... pospolv s przerzeczonymy ricerz[y]my (cum dictis baronibus) o thakych skardze... osandzenya mocz ymyecz mayą *Sul* 24; Wydzalo szą naszim ryczerzom (nostris baronibus) they skodze... szą przeczivycz *Sul* 44, *sim. ib.* 52; Gdy woyewoda y ryczerze oczvyscze szą (palatinis et baronibus praesentibus) *Sul* 55, *sim. ib.* 66. 78, *Dział* 52; Rvszayącze (*sc.* imienie) myedzy namy a ryczerzmy (*Dział* 61: *ryczermy) naszymy (inter nos et barones nostros) na poly ma bycz roszdzelono *Sul* 60; Vstawyenya przes... Wlodzyslawa krola... a przes prelaty y riczerze wszego krolewstwa polskego vlozona są thy tho nyzey popisana *Sul* 74; Nobilis dominus Zegotha Ryther de Pysary, baro al. ryczerz, contra nobilem Johannem Syedleczky 1471 *StPPP* II nr 4039; ~ *przenośnie*: Yze szye yemv tedy pokazal Gabriel archanyol... y poklaknął na sve kolana przed svem stvorzyczyelem..., y począł ryczerz krola podpomagacz, sluga pana, stvorzenye stworzyczyelya rzekącz *Rozm* 598.

2. *'żołnierz, wojownik, miles'*: Sto svich r[z]yczerof gestcy gich ona szobø (*leg.* z sobą) bila mala *Gn* 5a; Riczerz adletha 1437 *Wisł* nr 228 s. 85; R[z]yczerze milites 1448 *R* XXIV 354; Riczers miles XV *p. pr. R* XLVII 359, *sim. ca* 1500 *Erz* 88; Przikazal Yen ricerzom a wogewodam (militibus et ducibus) swim *BZ* IV Reg 10, 25, *sim. ib.* II Par 25, 9; Wstawszi ricerze a wogewodi (milites et duces) y wimyotaly marchi gich precz *BZ* IV Reg 10, 25; Posadzil ricerze (milites) w Damasku *BZ* I Par 18, 6, *sim. Rozm* 287; Prefectus adest, equitique moranti, *gl.* militi pausanti kv szy⟨e⟩dzaczemv ryczerzevy, imperat vt pugnet 1466 *R* XXII 17; Quatuor quaternionibus, cztirzem riczerzem (*var. lub.*: ryczernykom), qui habent sub se alios milites (Act 12, 4) 1471 *MPKJ* V 134; Przed Yeszuszem klyakaly *ryczyrze nyewyerny XV *ex. SKJ* I 145; Centurio albo kxyaze, ktore myalo sto ryczerzow pod sobą *Rozm* 286, *sim. ib.* 285. 626; Nye doczyągnal myly Kristus tego slova domovycz, aze Iudasch poydzye z vyelyką tluszczą Zydov y ryczerzov, y ynego ludu barzo vyelye *ib.* 612; Bo zolnyerz zlovye, yen nad tyszyączem ryczerzov vlodnye *ib.* 648; ~ nowy rycerz *'żołnierz nowo zaciężny, tiro'*: Nowy r[z]ycerz tiro *ca* 1455 *JA* XIV 490; Novich riczerzow tirones (tulit magister militiae... scribam principem militum, qui probabat tirones Jer 52, 25) 1471 *MPKJ* V 102; ~ rycerz stary *'żołnierz wysłużony, weteran, miles veteranus'*: Bo w Gudvmey (*pro* Gydvmey) dwa tyszyacza ryczerzow starych (duo milia vetera-

norum), ktorzy szą za Heroda boyovaly, vczynyly sobye krolya *Rozm* 114; ~ boży rycerz *'prawdziwy chrześcijanin ponoszący śmierć dla chwały boga, vir vere Christianus, qui pro Dei gloria mortem oppetit'*: Trzececz pres to swøty Barthlomeg gest byl skorø swego (*leg.* z swego) czala sdrzucył, isbicz szø on bosziim ryczerzem vkaszal byl *Gn* 173b; ~ *może już nomen proprium*: Jako ya nye ranczyl dwv kopv grossorum..., gdybych kobyl nye posthavil robothvyaczemv Andrzeyovy ryczerzowy sz Koszaczcza 1480 *ZapWarsz* nr 1478.

3. *'goniec, woźny sądowy, nuntius, cursor, ministerialis iudicii'*: Vczvauschy Pylat posła y rzekl: Czemvsz to vczynyl? Odpovyedzal ten ystny ryczerz albo poszel (cursor) y rzekl *Rozm* 752, *sim. ib.* 754; Tedy Zydovye zavolaly vyelykymy glossy przeczyv ryczerzovy (adversus cursorem) rzekączy *ib.* 753.

Rycerzski *cf.* **1. Rycerski**

Rycerzstwo *cf.* **Rycerstwo**

Rycerzyk *'żołnierz stanu szlacheckiego, szlachcic, miles nobili loco natus, vir nobilis'*: Procurator nobilis Iohannis riczerzik Germanus protestatus est 1485 *AcLeop* I nr 1223. ~ *Zapewne już nomen proprium.*

Rychle *formy*: *comparat.* rychlej *Gloger*, XV *med. MPKJ* V 433, *BZ* Lev 7, 18, *etc. etc.*; rychle *Gn* gl. 70b.

Superlat. narychlej *ca* 1428 *PF* I 490, 1484 *Reg* 706; narychle *Gn* 184a.

Znaczenia: **1.** *'w szybkim tempie, szybko, prędko, śpiesznie, celeriter, cito, festinanter, propere'*: Slowa matky kv dzyewcze, czzby rychlycy [...] (verba matris ad filiam, quod citius fratres nunc audirent) XV *med. MPKJ* V 433; Venerunt non pigre, sed festinanter nye *lenywa, ale wyelmy rychle XV *med. SKJ* V 267; Tegdi richlye (festinus) Moyszesz sklonyw szyø, skurczyl szyø na szemy *BZ* Ex 34, 8; Richle citanter (Ecclus 18, 26) 1471 *MPKJ* V 80; Czo masch czynycz, to czyn rychley (quod facis, fac citius Jo 13, 27) *Rozm* 552, *sim. ib.* 595. 702; Vczem (*pro* vcziny) rychley vysluchanye, bom vyelykyem (*leg.* w wielikiem) vdrączenyv *ib.* 610, *sim. ib.* 754; Czemv myeskamy? Podzmy rychley! *ib.* 696; ~ co narychle(j), tym rychlej, tem rychlej *'jak najprędzej, quam primum'*: Nagotug szø thy k themu, mog mili szyne, aby thy ku mne cho narichle na gody prysetl moge *Gn* 184a; Czo narichley quantocius *ca* 1428 *PF* I 490; A yesthlyby takyego kthorego przyątho..., thedy czo narychley ma byczi... vydan kaczermisthrzovy 1484 *Reg* 706; ~ Yesthly moy posel bądze zadzerszan, thedi krol brath nasch nyechay poslye thim richley k nam goncza swego 1500 *ListTat* 174; Yesthly gonyecz brata naschego przivedze thim richley k nam, thedy ya wszyądą na schyyą woyskv swemv *ib.*; Chczyal[y]a (*sc.* Maryja) k nyemv przystapycz,... a ony tem rychley poskoczyly s nym y vyedly (*leg.* wwiedli) y (*leg.* ji) w dom Cayphaschow *Rozm* 711; Myly Iesus nye odpovyedzyal ny slova, chczyacz aby szye tym rychley czasz prorokovanya popelnyl *ib.* 800; ~ *'nagle, subito, repente'*: Et subito, wyelmy rychle, facta est cum angelo multitudo celestis milicie (Luc 2, 13) XV *med. SKJ* V 252.

2. *'łatwo, bez trudności, facile, sine difficultate'*: tym rychle: Quas deus pre ceteris honorauit maiorem pulcritudinem dando, magis excedunt contra deum in peccando gdiscy mili Ihu Xc cloueka czudne stvorzy, tymcy sø richle grechu dopuscy *Gn* gl. 70b; Ten krolyk... nye yal, alye szedl pyechotą, a tho przetho, bi Ihus wydzącz yego pylnoszcz thym rychlee (*leg.* rychlej) wyszlvchalbi gi XV *ex. MPKJ* II 319, *sim. ib.* 318; ~ rychlej *'raczej, potius'*: A bądzyeszly myadzy gymy sądzyą, richley daway skazanye za myeskyem (saepius, sed non semper pro bursa sententiam feras) XV *p. post. R* I s. XLI; ~ rychle(j) niż(liby), rychlej jedno: Facilius possent saxa molliri richle by kamen *vmøczcyl, nisliby misl te to defky ot uari kresciganske... odfrocil *Gn* gl. 70b; Przyrodzenye czlowiecze rychley syą sklony podlug swiata kv grzechv (facilius labatur ad delicta), nysz podlvg swiathloszczy kv bogv *Dział* I; Ysz... przyrodzony myedzy przyaczelmy czastokrocz rzeczy gednayą y vkladayą rychley nysz nyepili *ib.* 24, *sim.* XV *p. post. R* I s. XLIII; ~ Pomny, yze nyewiasta wipødzyla Adama s raya, bo yaad nygdy nye bødze richley daan, iednoo w slodkey strdzy *Gloger*; ~ ale rychlej *'co więcej, a nadto, insuper'*: A gestlybi kto myøsso obyeti pokoyne... yadl, nye bødzye wdzøczna gego offyera..., alye richley ktoraszkoly dussa takym pokarmem bi syø pokalala (quin potius... se... contaminaverit), przestøpyenym wynna bødzye *BZ* Lev 7, 18.

Cf. **Wrychle**

Rychlec *bot.* **1.** *'niecierpek pospolity, Impatiens Noli tangere L.'*: R[z]ichlecz eldromida 1472 *Rost* nr 1621.

2. *'kokornak powojnikowy, Aristolochia clematitis L.'*: Rychlecz aristologia longa 1472 *Rost* nr 671.

Rychlić *'śpieszyć się, festinare'*: Rychli festina XV *med. R* XXIV 362; Thedy spytal svyathy Pyotr rzekącz: Gospodnyc, gdzyc ydzyesch?

Gdzye ya ydą, nye mozesz naslyadovacz mnye nynye. Yakoby rzekł: Nye rychły (non festines), boz yescze nye vczvyrdzon moczą vyrzchną *Rozm* 556. ~ *Cf.* **Urychlić się.**

Rychł *cf.* **Rychły**

Rychło *formy*: *cf.* **Rychle.**

Znaczenia: **1.** *'w szybkim tempie, szybko, prędko, śpiesznie, celeriter, festinanter, propere'*: Iøzik moy tresez pisarzowa richlo piszøczego (velociter scribentis) *Fl* 44, 2, *sim. Pul*; Richło przeydø nas (cito anticipent nos) miloserdza twoia *Fl* 78, 8, *sim. Pul, sim. BZ* Gen 27, 20; Rychlo beszy (velociter currit) molwa gego *Fl* 147, 4, *sim. Pul, MW* 133b; Richlo raptim 1437 *Wisł* nr 228 s. 88; Poszkoczcze rychlo, naydzemy gy w *ogrodcze 1451 *MacDod* 104, *sim. De nativ* w. 71, *Rozm* 552. 593; Richlo wesmy trzi myarky møky a zamyesszy (accelera, tria sata similae commisce) *BZ* Gen 18, 6; Richlo seymye (celeriterque deposuit) wyadro s pleczu *ib.* 24, 18, *sim. ib.* 24, 46; Genze richlo winydze (festinus egressus est) przeczyw gemu *ib.* 24, 29; Nøkaly Egipsczy lud izrahelsky s szemye..., abi wiszly richlo (urgebantque... exire velociter) *BZ* Ex 12, 33; Richlo konayczie exagitate 1471 *MPKJ* V 137; Kvak (*pro* kvap) szya rychlo kv spovyedzy *SkargaPłoc* w. 61, *sim. SkargaWroc* w. 25; Ocius, id est velocius, celeriter, statim prathczey vel prathko, rychlo *ca* 1500 *Erz* 88; Properanter, id est velociter, propere idem prathko, rychlo *ib.*; Rychlo wyelmy szyą szebraly wszythczy szwyączy apostoły *ca* 1500 *SprTNW* V 12; Wspomyonąwschy y pochvaczyla szyą barzo rychlo, y poczęła vmyątacz kosczyol *Rozm* 19; Yako smyotla proch v gromada, nye mayączy tako rychlo vecz zebracz, y pobrala... w szvknyą *ib.*, *sim. ib.* 45. 87; Vynydzy rychlo na vlycze (exi cito in plateas Luc 14, 21) *ib.* 383, *sim. ib.* 267. 387.

2. *'w krótkim czasie, wnet, wkrótce, niebawem, brevi tempore, mox'*: Czy tho ludze, chosczy ony vele dzecy magø, velkokrocz szø tho gim przygadza, ysczy ony nad nimy szaloscz vydzø, presto iscy ony richlo vmiragø *Gn* 12a; Obroceni y zaplonøły bødzcze barzo richlo (erubescant valde velociter) *Fl* 6, 10, *sim. Pul*; Bo iaco sano richlo zwødnø (velociter arescent, *Pul*: skoro zwyędnye) y iaco kapusta zol richlo spadnø (cito decident) *Fl* 36, 2, *sim. Pul*; Noscze richlo ganbø swoiø (ferant confestim confusionem suam) *Fl* 39, 21, *sim. Pul*; Richlo wisluchay me (velociter exaudi me)! *Fl* 68, 21, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 101, 3; Richlo przydze (statim... factus est) k nyemu slowo bosze *BZ* Gen 15, 4; Ya yusz vmrø richlo (en ego morior) *ib.* 48, 21; Barzo y richlo (cito atque velociter) powstanye przeczіw wam gnyew bozi *BZ* Jos 23, 16; ⟨G⟩dysz zlodzeystwo... przez zle ludzy bywa zatayono, tako ysze zloscz takych zlosnykow na vznanye rychlo (in brevi, *Sul* 53: wkrothcze) nye mosze przydz *Dział* 45; Nynie swianti nam duchu... raczi richlo wlaacz se w naszem *roszrzezoni sercu (dignare promptus ingeri nostro refusus pectori) *MW* 22b; Sedw do chrostha za krzem lyezy, nye richlo zassya wybyezy *Satyra* w. 22; Braczya... odpre syczy sye rychlo mayą, gdy sye pognyevayą 1484 *Reg* 722; Kthorego czye dnya bada wzywala, raczy mye wyslychacz rychlo *Naw* 160; O caritas mea, nonne cito, azaly nye richlo, veniat consolator meus? XV *p. post. GlDom* 63; Gaudeant ergo peccatores de tanto dono, quia mox, yako richlo,... vivificantur *ib.*; Mysly sle szyerczy thvemu przychodzacze rychlo do Chrystusza vczyekacz szya (cogitationes malas... mox ad Christum allidere) XV *ex. SKJ* I 143; Posdrowyenye thobie, jussz rychlo bądzyesz na nyebye *ca* 1500 *SprTNW* V 12, *sim. ib.* 13; K czemv mysly przylozyla, barzo rychlo szyą naveczyla (tempore didicit in brevi) *Rozm* 17, *sim. ib.*; Bo szye rychlo ma popelnycz, nacz-em poslan *ib.* 228, *sim. ib.* 267. 580. 582. 734; Ach, kako rychlo vschlo (quomodo continuo aruit Mat 21, 20)! *ib.* 452; Smyeska moy pan, nye przydzye rychlo (moram facit dominus meus venire Mat 24, 48) *ib.* 486; ~ *'nagle, niespodziewanie, nieoczekiwanie, subito, repente'*: Kaco vczineni w rozplenene, richlo seszli sø (subito defecerunt) *Fl* 72, 19, *sim. Pul*; Rychlo subito *ca* 1480 *MPKJ* II 316; Rychlo (*Fl*: nagle) strzelyacz gy będø (subito sagittabunt eum) y nye będø szye bacz *Pul* 63, 4; ~ Rychlo in instanti *ca* 1428 *PF* I 494.

3. jako rychło **a.** *'gdy tylko, kiedy tylko, ubi primum'*: Iako richlo w dom twoy wnydzes, natichmyast syø pomodlysz (at ubi introieris..., statim adora) panu bogu twemv *BZ* Tob 11, 7; Ale yaco rychlo klaty wygedze, tako ma bycz spyewano *Dział* 5; Yako rychlo audiuit, ysz Ihus przyszedł, szedł do nyego szam w szwec wlosznee personye XV *ex. MPKJ* II 318; ~ A nye byva tho sznenaczka, ale iako rychło szlov[y]a wymowi kaplan XV *p. post. R* XXV 200; ~ **b.** *'tak długo jak, dopóki, tam diu quam, dum' (?)*: Secundo ordinatur ieiunium ad liberandum animam, que quam diu, yako richlo, est vnita corpori, multum a corpore impeditur *ca* 1500 *JARp* X 6r.

Rychłonóg *zool.* *'wielbłąd, Camelus dromeda-*

rius L.': Dromedus vel dromeda est quoddam genus camelorum dzyky kon vel rychlonog, horz *ca* 1500 *Erz* 88.

Rychłość *formy*: *n. sg.* rychłość 1449 *R* XXV 165, *Sul* 99, XV *med. Zab* 515, *Dział* 20; ~ *g. sg.* rychłości *ca* 1428 *PF* I 495, 1437 *Wisł* nr 228 s. 86, *Rozm* 554; ~ *i. sg.* rychłością *Fl* i *Pul* 77, 37, XV *in. R* XXIV 63, 1466 *R* XXII 10, *Rozm* 636; ~ *l. sg.* (w) rychłości XV *med. R* XXIII 279, 1471 *MPKJ* V 74.

Znaczenia: **1.** '*szybkość, prędkość, pośpiech, szybkie działanie, ruchliwość, zręczność, celeritas, festinatio, properatio, mobilitas, dexteritas*': Seszli sø w geszutnosci dnowe gich a lata gich s richlosczø (cum festinatione) *Fl* 77, 37, *sim. Pul*; Richlosez velocitas 1449 *R* XXV 165; Cor et oculum conformat scilicet in agilitate, w richloszy, motus XV *med. R* XXIII 279; Fulmen mocznoszcz, rychloszcz XV *med. Zab* 515; ⟨R⟩ychla rzecz w nyektorych sztvkach gest potrzebna abo tesz nyepotrzebna, a wszakosz przy sądzech a rozgodzenyv rzeczy rychlosez (celeritas, *Sul* 32: rączoszcz) nye ma bycz dzerszana *Dział* 20, *sim. Sul* 99; Sub inopina tamen celeritate, *gl.* velocitate richloszczą, fugam anticipat (*sc.* posessio terrena) 1466 *R* XXII 10; W richloszczi in subitacione (mirabuntur in subitatione insperatae salutis Sap 5, 2) 1471 *MPKJ* V 74; Movy tu svyathy Crisostomus, yze Pyotr z vyelykey ządze..., ktorą myal kv mylemv Iesucristvsovy, vczyął vcho sludze, alye tho vczynyl rychloszczyą, bo chczyal vdąrzyez (*leg.* uderzyć) v glovą, alye raz skoczyl kv vchu *Rozm* 636; ~ *z* rychłości '*niespodziewanie, nieoczekiwanie, subito, repente*': Z r[z]ychlosczy ex improviso *ca* 1428 *PF* I 495; Ex improvisu sz richlosczy vel s nyeopatrznosczy 1437 *Wisł* nr 228 s. 86.

2. '*popędliwość, gwałtowność, impetus, vehementia*': Bestia non regitur ratione, sed fertur impetu, richlosczø, nature sue XV *in. R* XXIV 63; O matko Iesucristova, by nynye... vydzyala thy snamyona myloscy, yąz (*leg.* jeż) syn tvoy... Iudaschovy vkazvyą (*leg.* ukazuje), podobno, yze z rychlosczy przyrodzonego myloszyerdzya kv thvemv synovy snadz by rada tego nyevyernego sdrayczą zamby tvemy targala *Rozm* 554.

Rychły *formy*: *n. sg. m.* rychł *ca* 1450 *PF* IV 575; rychły XV *med. R* XXIII 279, 1453 *R* XXIII 298, 1456 *R* XXXIII 183, *etc.*; *f.* rychła *Gn* gl. 19b, *ca* 1428 *PF* I 476, XV *p. pr. R* XVI 350, *etc.*; *neutr.* rychłe *Gloger, Naw* 120, XV *p. post. GlDom* 40. 80; ~ *g. sg. m.* rychłego 1466 *R* XXII 10; *f.* rychłej 1436 *RRp* XXIII 277; ~ *d. sg. m.* rychłemu 1466 *R* XXII 19; ~ *ac. sg. neutr.* rychłe *Ksw* cv 19; ~ *i. sg. m.* rychłym 1437 *Wisł* nr 228 s. 86, XV *med. RRp* XXIII 279, 1471 *MPKJ* V 40; *f.* rychłą XV *med. RRp* XXIII 279; *neutr.* rychłym XV *p. post. JA* XII 144; rychłem *Rozm* 625; ~ *l. sg. neutr.* (w) rychłem *Ksw* cv 36; ~ *n. pl. m.* rychli XV *p. post. PF* I 203; *f.* rychłe *Fl* i *Pul* 13, 6.

Comparat. ac. pl. rychlsze *ca* 1450 *PF* IV 569.

Znaczenia: **I.** '*wykonywany w krótkim czasie, ruchliwy, szybki, qui brevi tempore fit, mobilis, celer*': Richlim byegem cursu prepeti 1437 *Wisł* nr 228 s. 86; Richla celer XV *p. pr. R* XVI 350; Mus per cellarium ingruente gressu, *gl.* veloci transitu richlim byegem, discederens gravi passu pergenti XV *med. RRp* XXIII 279; Gdisz w myasto weszlesta, richla nowyna (velox... fama) syø roznyosla *BZ* Ruth 1, 19; Richly pronus (Jos 7, 5) 1471 *MPKJ* V 31; Richlym skokyem concito gradu (illi... concito gradu ingressi sunt domum II Reg 17, 18) *ib.* 40; Quod (*sc.* corpus) erit clarum, subtile, agile, richle, et leve XV *p. post. GlDom* 40; Quod (*sc.* corpus) erit tam subtile, richle, agile, gibke,... et leve, quod in ictu oculi erit, ubi voluerit *ib.* 80; Rychly velox, prathky celer *ca* 1500 *Erz* 88; Yednym rzvczenym albo rychlem byczenym kv svym nyeprzyaczyelom zabyl (*sc.* Dawid) osmszeth mązow bronnych *Rozm* 625; ~ rychła rzecz '*pośpiech, festinatio*': ⟨R⟩ychla rzecz (*Sul* 32: rączoszcz) w nyektorych sztvkach gest potrzebna abo tesz nyepotrzebna (in pluribus causis celeritas commendetur) *Dział* 20.

2. '*wykonujący bez zwłoki, chętny, ochotny, qui sine mora aliquid facit, impiger, promptus*': Richle nogi gich (veloces pedes eorum) ku przeliczu krwe *Fl* 13, 6, *sim. Pul*; An ignoras, quod deriuetur perdicio a pede cito, *gl.* veloci, prompto od richley? 1436 *RRp* XXIII 277; Aviditate sciendi peragili, *gl.* veloci richla XV *med. ib.* 279; Sit... omnis homo velox (*sc.* ad audiendum) rychl a rocz bycz, tardus autem ad loquendum (Jac 1, 19) *ca* 1450 *PF* IV 575; Si prius fuisti superbus, iracundus, luxuriosus et ad alia pecata procliuis richli 1453 *R* XXIII 298; Aby moye sercze rychle bylo szye czycbye bacz y czycbye mylowacz *Naw* 120; Qui pronus, id est velox, rychly, rączy, est ad misericordiam, na sluthowanye, na smylowanye, benedicetur (Prov 22, 9) XV *p. post. PF* I 203; Parvuli sunt prompti, rychli, ad satisfaciendum *ib.*; Quam, *gl.* sc. tabulam, obtullit pronus, *gl.* inclinata, celerima rychla, vterque chorus, *gl.* multitudo

XV *p. post. PF* III 288; Serws debet esse promtus, rychly, ad seruiendum XV *p. post. R* XXV 181; ~ '*skuteczny, efficax*' *(?)*: Rychlym lyecarstvem XV *p. post. JA* XII 144.

3. '*porywczy, popędliwy, vehemens, calens*': Quia violentus et inglorius actus est laudacionis conatus richli a nyechwalebny yest vczinek... ku marney chwale XV *med. R* XXIII 279; Ut eos avidiores faceret ranczszyc vel richlszye *ca* 1450 *PF* IV 569; Talis febris quam cito hominem invadit, mox desinit,... per quam ire motus subitus, richli, et citus, wartky, signatur 1456 *R* XXXIII 183; Circa deliberacionem, przy rosmisslenu, non fuit subita rychla 1456 *ZabUPozn* 101; Cum subito fine, *gl.* certo termino sz rychlego conczą, doconanya, spes extat certe ruine 1466 *R* XXII 10; Lubricus, *gl.* instabilis, sc. in omne malo, rychly, crechky, est animus *ib.* 18; Clementemque mihi subde manum fragili, *gl.* debili rychlemv *ib.* 19; Rychly subitus *ca* 1480 *MPKJ* II 316; *Rzątko movyl (*sc.* Jesus),... a movyl-ly kyedy, tocz roztropnye, *krazna movą, nye rychly w slovye any przykry (neque praeceps in verbis, neque durus) *Rozm* 143; Ązyk yego vmovny a vyelebne movy, nye rychly, nye klokyethlyvy (lingua fuit... non promptula vel garrula) *ib.* 151.

4. '*wykonywany bez zwłoki, bez ociągania się, qui sine mora, sine cunctatione fit*': Suøti ⟨ewanjelista⟩ troiaky skutek znameniti pocazuie v tih ue threh croleh poganskih:... gih rihle ⟨i szcz⟩odre crola mocnego odarouane *Kśw* cv 19; Tec to crol iesc miloscyueysy, a to u recy troiakey:... w rihlem othpusceny *ib.* 36; Spowyedz ma bycz... tagemna, rychla, placzacza *ca* 1428 *PF* I 476, *sim.* XV *med. Zab* 451, 1460 *R* XXV 244, 1466 *ib.* 138, XV *JA* XV 534; Troiakø rzeczø bødze czistota schowana: pyrzwa iest richle vczeczenye od zlich mysly... y obyczaayow *Gloger*; Penitencia... non fuit sera, sed cita rana, rychla 1456 *ZabUPozn* 115; Ten ps⟨alm⟩ powyada, yze Xpus yest rychla pomocz we wszelykyem smętku y potrzebnoszczy *Pul* 59 arg.; ~ pieniądze rychłe i gotowe '*pieniądze wręczane bez zwłoki, gotówka, pecunia, quae sine mora traditur, pecunia praesens*' *(?)*: Ten, ktori przi-ganyl, przi-ganyonemu w pyanczi kopach groschi pyenyandzi richil (*pro* richlich) i gothovich (promptae pecuniae)... ma bicz pothąnpyon *Sul* 103.

5. '*wczesny, maturus*': Septem fuerunt dies,... per quos beatus Nicolaus deo placuit. Prima dies est festinata, richla, prima quam quidam incipiunt in senectute, sed beatus Nicolaus incepit in puericia *Gn* gl. 19b.

Rychtarz '*wójt, przewodniczący sądu prawa niemieckiego, qui iudicio iuris Teutonici praeerat, advocatus*': Albertus viceaduocatus et Petrus Makowsky, conciues Rathiborienses, et cum eis aduocatus al. richtharzs, consules et scabini, et seniores de Ostrog 1475 *StPPP* II nr 4150.

Rycie *formy*: *n. sg.* rycie *BZ* Ex 38, 12. 19, 1471 *MPKJ* V 43; ~ *d. sg.* ryciu *Fl* i *Pul* 96, 7; ~ *ac. sg.* rycie 1394 *HubeSąd* 184, *BZ* Ex 38, 10. Deut 27, 15, *etc.*; ~ *i. sg.* rycim 1471 *MPKJ* V 18; ~ *l. sg.* (w) ryciu *BZ* Ex 35, 33; ~ *ac. pl.* rycia *BZ* II Par 34, 4. 7.

Znaczenia: **1.** '*kopanie rowu, actus fossam ducendi*': Obligavit hereditatem... tali condicione, quod quid predictus G⟨unther⟩ super edificacionem et fossacionem vlg. na ricze exposuerit..., si quis... hereditatem rehabere voluerit, sibi solvere debet cum... L marcis 1394 *HubeSąd* 184.

2. '*praca rylcem, dlutem, rzeźbienie, actus sculpendi*': Wezwal pan... Beseleela... a napelnyl go ducha boszego mødroszczy... w riczyu kamyenya (ad... sculpendis lapidibus) *BZ* Ex 35, 33; Sculpturis rito, działano obogym riczym (opere sculptoris... sculpes eos Ex 28, 11) 1471 *MPKJ* V 18.

3. '*płaskorzeźba, ozdoba wyrzeźbiona, ornament, caelatura*': Uczynyl (*sc.* Bezeleel)... wszego dzyała ryczye (caelatura) szrzebrne *BZ* Ex 38, 10; Glowi gich (*sc.* słupow) a ryczye (caelaturae) szrzebrne *ib.* 38, 19, *sim. ib.* 38, 12; Ryczym celaturis (quae, *sc.* columnae, capita cum caelaturis suis habebunt argentea Ex 27, 10) 1471 *MPKJ* V 18; Malowanye albo wydlubane riczie anagliffa (sculpsit in eis, *sc.* ostiis,... anaglypha valde prominentia III Reg 6, 32) *ib.* 43; Ryczie sculpturam (III Reg 7, 24) *ib.*; Varie celature riczie (in angulis autem columnarum variae caelaturae erant III Reg 7, 31) *ib.*; Riczye (*var. kal.*: rithe) tortaturas (cedro omnis domus intrinsecus vestiebatur, habens tornaturas... fabrefactas III Reg 6, 18) *MPKJRp* 32r.

4. '*ryte wyobrażenie bożka pogańskiego, posąg, signum cuiusdam paganorum dei, statua*': Osromoczeni *bodzcze wszistczy, gisz se modlø ryczyv (qui adorant sculptilia) *Fl* 96, 7, *sim. Pul*; Przekløti czlowyek, ktori vczini ricze (sculptile) *BZ* Deut 27, 15; Ricya (sculptilia) porøbal y starl (*sc.* Jozyjasz) *BZ* II Par 34, 4; Gdiz wszitki oltarze skazil... y ricya (sculptilia) starl w køsi..., wrocyl syø do Ierusalem *ib.* 34, 7.

Rycina '*ryte wyobrażenia bożka pogańskiego, posąg, signum cuiusdam paganorum dei, statua*': Oczisczyl (*sc.* Jozyjasz)... Ierusalem... od po-

dobyzn y od ricyn (ab... sculptilibus) *BZ* II Par 34, 3.

Ryczeć *formy: praes. ind. 3. sg.* ryczy *ca* 1455 *JA* XIV 494, *ca* 1500 *Erz* 88; ~ *part. praes. act. adv.* ryczące XV *med. GlWroc* 95v; *adi. n. sg. m.* ryczący *Fl* 21, 13; ~ *inf.* ryczeć *ca* 1500 *Erz* 88; ~ *fut. 3. pl. m.* będą ryczeć *Rozm* 478; ~ *praet. 1. sg. m.* ryczał jeśm *Fl* 37, 8.

Znaczenie: (o zwierzętach, de animalibus) 'wydawać donośny głos, *magnam vocem edere, mugire, rugire, boare*': Otworzili sø na mø vsta swoia, iaco lew chwataiøcy y riczøcy (rugiens, *Pul*: rzwyączy) *Fl* 21, 13; Quia adversarius vester dyabolus tamquam leo rugiens, r[z]yczacz, circuit (I Pet 5, 8) XV *med. GlWroc* 95v; R[z]yczy mugit *ca* 1455 *JA* XIV 494; Cerws (*leg.* cervus) vncat skacze, ryczy *ca* 1500 *Erz* 88; Ryczecz boare *ib.*; Trzeczyego dnya morskye dzyvy vkazv szya na morzv, bąda ryczecz (dabunt rugitus) aze v nycbo *Rozm* 478; ~ *(o ludziach, de hominibus)* 'głośno jęczeć, krzyczeć, *eiulare, lamentari, magnam vocem edere*': Riczal iesm (*Pul*: rzwyal yesm) ode lkana serdza mego (rugiebam a gemitu cordis mei) *Fl* 37, 8. ~ *Cf.* **Zaryczeć.**

Ryczenie '*donośny głos wydawany przez zwierzęta, magna vox, quam animalia edunt*': Ryczene dobitkow mugitus pecorum *Gn* gl. 169a; Audiens (*sc.* Katherina) mugitum, ryczenye, diuersorum animalium... misit illuc nuncios suos XV *p. post. RRp* XXV 181; ~ *(o wodzie)*: A bądą znamyona v slonczv y na myeszyączą... a na zycmy vdrączenyc lyvda przed strachem chelstw abo ryczenya morskyego (prae confusione sonitus maris Luc 21, 25) *Rozm* 482.

Ryć *formy: praes. ind. 3. sg.* ryje 1471 *MPKJ* V 76; ~ *part. praes. act. adv.* ryjąc *Sul* 4; ~ *inf.* ryć *Dział* 5, 1471 *CyzKlob* 445; ~ *praet. 3. sg. m.* rył 1398 *HubeZb* 73, 1424 *Kościan* nr 1100; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* ryty 1409 *DokMp* I 361; *neutr.* ryto 1471 *MPKJ* V 18; ryte 1471 *MPKJ* V 43; *g. sg. m.* rytego *BZ* Ex 20, 4; *f.* rytej *BZ* Lev 26, 1; *ac. sg. f.* rytą *BZ* Ex 37, 12; *i. sg. f.* rytą 1444 *R* XXIII 303; *d. pl. m.* rytym *Fl* 105, 20. 34. 36, *BZ* II Par 24, 18; *ac. pl.* ryte 1471 *MPKJ* V 43; *m.* ryte 1471 *MPKJ* V 46; *neutr.* ryte *BZ* II Par 33, 7.

Znaczenia: **1.** '*kopać, rydlem, motyką poruszać ziemię, pala, ligone terram fodere*': Iako wedzø y szwatczø, eze cso Woczech ril, to ril na *prawim *Sczepanowem czøsczi 1398 *HubeZb* 73; Jaco Jandrzych... ssedl na dzedzyna Jandrzycha... y ryl row na yego dzedzynye 1424 *Kościan* nr 1100; Dzeszanczina... ma dana bicz, wyiąwszi rzepą, mak... y thim podobne naszenya, czso ge mothiką kopayąncz abo riyąncz w ogrodzech swogych ktho sadzi (in hortis, si quis ligonisando plantaverit, *Dział* 5: vszytky ogrodne, na ktore motyka albo rydlem rycz mogą) *Sul* 4; ~ Day nąm, Yadwigo..., rzyepą rycz 1471 *CyzKlob* 445; ~ ryty doł '*przekop, fosa, fossa*': Nos, Johannes,... exposuimus ad locandum silvas infrascriptas..., videlicet... silvam... situatam incipiendo a fluvio dicto vlg. Trzebeschowa usque ad vallem dictam vlg. rythi dol 1409 *DokMp* I 361.

2. '*rzeźbić, pokrywać powierzchnię czegoś rzeźbami, ornamentami, także ozdabiać, sculpere, caelare, etiam ornare*': Vdzyelal (*sc.* Bezeleel)... coronø zlotøø rozmagyczye rytøø (coronam auream interrasilem) *BZ* Ex 37, 12; Sculpturis rito, dzialano obogym riczym (opere sculptoris... sculpes eos Ex 28, 11) 1471 *MPKJ* V 18; Od polv rithe interasile (opus basium interrasile erat III Reg 7, 28) *ib.* 43; Rithe slupy celatas bases (IV Reg 16, 17) *ib.* 46; Sculpat dlubye, rigye (lignum... sculpat, *sc.* artifex faber, diligenter Sap 13, 13) *ib.* 76; ~ Rithe (*war. lub. rp.*: riczye) tornaturas (cedro omnis domus intrinsecus vestiebatur, habens tornaturas et iuncturas suas fabrefactas III Reg 6, 18) 1471 *MPKJ* V 43; ~ ryty bałwan, modła ryta, obraz ryty, ryty obraz, ryte znamię '*ryte wyobrażenie bożka pogańskiego, posąg, signum cuiusdam paganorum dei, statua*': Modlyly sø sie rytym balwanom (adoraverunt sculptile) *Fl* 105, 20, *sim. ib.* 105, 34. 36; Nye uczynysz sobye obrazu ritego (sculptile) *BZ* Ex 20, 4; Nye cincze sobye modli ritey (idolum) *BZ* Lev 26, 1; Sluzily modlam y gynim ritim obrazom (lucis et sculptilibus) *BZ* II Par 24, 18; Rite takesz y døte znamyona (sculptile quoque et conflatile signum) polozil w domu bozem *ib.* 33, 7; ~ Ornata regis purpura krasna, rithą pawloka, naczistschim albo nacziesnieyschim, drogim scharlatem (arbor decora et fulgida, ornata regis purpura) 1444 *R* XXIII 303.

Cf. **Podryć, Wyryć**

(Rydel) Rydl *formy*: *n. sg.* rydl XV *p. post. PF* V 9, *ca* 1500 *Erz* 88; ~ *ac. sg.* rydl 1440 *Pyzdr* nr 1243; ~ *i. sg.* rydlem 1419 *Pozn* nr 1048, 1450 *MMAe* XVIII nr 16, *Dział* 5; ~ *ac. du.* rydla *Sul* 63, *Dział* 48; ~ *ac. pl.* rydle 1419 *MMAe* XV 559; rydli 1495 *Warsch-Pozn* I 392; ~ *i. pl.* rydlmi 1453 *AGZ* XIV 376.

Znaczenie: '*narzędzie służące do kopania ziemi, instrumentum, quo terra foditur*': Ne bronicz mayą wirzucziez ridlem s row (*leg.* rowu)

1419 *Pozn* nr 1048; Pro XVI fossoriis al. ridlye 1419 *MMAe* XV 559; To czom wszął ridl y lopatą, tom wszął w pana Swidwynem gymenyą 1440 *Pyzdr* nr 1243; Pothkomorze dwye szekyrze, dwye mothycze alybo dwa rydla (*sc.* wziąć ma, secures duas cum duobus fossoriis tollat iure suo) *Sul* 63, *sim. Dział* 48; Non dixit (*sc.* Stanislaus), quod dominus Ihesus ostendit se in orto Marie Magdalene tanquam ortulanus cum fossorio al. rydlem 1450 *MMAe* XVIII nr 16; Nicolaus... statuit homines cittatos termino faciali cum securibus et liganibus al. sz ridlmy 1453 *AGZ* XIV 376; Thv dzesyaczina ma bycz spelna dana, wygyąwszy... vszytky ogrodne, na ktore motyka albo rydlem rycz mogą (in hortis, si quis ligonisando plantaverit) *Dział* 5; Pro copanky et ridły 6 grossos 1495 *Warsch-Pozn* I 392; Ridl rutrum XV *p. post. PF* V 9; Rydl fossale *ca* 1500 *Erz* 88.

Rydl *cf.* **Rydel**

Rydlowe *'opłata należna podkomorzemu za rozgraniczenie posiadłości, pecunia camerario pro praediis disparatis debita'*: Johannes... et Mathyas... recognoverunt, quod fideiusserunt manu coniuncta duas marcas minus duobus grossis pro jure domini succamerarii et camerarii, rydlow[y]e et memoriale solvere 1459 *LubPodk* 85, *sim. ib.*

Rydwan, Rynwan *'lekki wóz kryty, currus levis, tectus'*: Mercatores... cum curribus eorum levibus al. rynvani et equites ire debent via directori super Ropschicze (1453) XVI *in. Matr* III nr 155; Carpentum poklath vel rydwan, pilentum idem *ca* 1500 *Erz* 88, *sim. ib.*; *Sczenica, poklath vel rydwan, pilentum idem, quod alio nomine dicitur carpentum *ib.*

Rydz *bot. 'Agaricus deliciosus Bolt.'*: Ridz aspergus *ca* 1420 *WokTryd* nr 293; R[z]ydz aspergus *ca* 1455 *JA* XIV 493.

Z rydza *(o maści końskiej, de equi colore)* z rydza pleśniwy, szronawaty z rydza *'siwy z domieszką barwy rdzawej, coloris albi rufo admixto'*: Kon s rydza plesznyvy 1471 *GórsJaz* 270, *sim. ib.* 271. 272, *etc. etc.*; Katherina... Gabrielem... in equo s rydza plyesznywy... ad... bellum expedivit 1498 *StPPP* VII 156; ~ Item (*sc.* equus) sronawathy z rydza, lysy 1471 *GórsJazRp* 272.

Rydzy *formy*: *n. sg. m.* rydzy *ca* 1428 *PF* I 488, 1437 *Wisł* nr 228 s. 87, 1463 *PF* V 12, *etc. etc.*; *neutr.* rydze XV *med. PF* V 28, 1471 *MPKJ* V 44; ~ *n. a. ac. sg. f.* rydza *a.* rydzą 1499 *AGZ* XV 381; ~ *g. sg. m.* rydzego 1473 *ZapWarsz* nr 1363, 1491 *ib.* nr 1718; *neutr.* rydzego 1471 *MPKJ* V 49; rydza *cf.* **Z rydza**; ~ *ac. sg. m.* rydzy 1479 *ZapWarsz* nr 1455, 1491 *AcLeop* II nr 456, 1492 *AGZ* XV 300, *etc.*; *neutr.* rydze 1471 *MPKJ* V 61; ~ *i. sg. f.* rydzą 1451 *R* XXII 41; *neutr.* rydzym XV *p. pr. R* XVI 327.

Znaczenie: *'czerwono-żółty, rdzawy, fulvus, aeneus'*: Rydzy fuluius *ca* 1428 *PF* I 488; Ridzi fulurus 1437 *Wisł* nr 288 s. 87; Non te scabrosi fuluo, rydzym, ceculere... auro XV *p. pr. R* XVI 327; Ridze sloto aurum fulvum XV *med. PF* V 28; Ridzox (ox *pro* ą) fulvo 1451 *R* XXII 41; Rydzy spadix 1463 *PF* V 12; Fulwm, id est rubeum, a fulgeo ridzie (vestivit eum, *sc.* thronum, auro fulvo nimis III Reg 10, 18) 1471 *MPKJ* V 44; Ridzego obrisi (laminas auri obrizi affixit per totum II Par 3, 5) *ib.* 49; Ridze obrisum (non dabitur aurum obrizum pro ea, *sc.* sapientia Job 28, 15) *ib.* 61; Fuluus dicitur varius color, rubeus cum nigro szmyady vel rydzy *ca* 1500 *Erz* 89; ~ *(o maści końskiej, de equi colore) 'kasztan, badius'*: Iohannes... intercessit nobilem Nicolaum... pro equo coloris rydzy 1465 *AGZ* XIII 468; Kon... rydzy, kopynyczy 1471 *GórsJaz* 270, *sim. ib.* 271. 272. 282, *etc.*; Yakom ya nye wzyal gwalthem konya... ridzego 1473 *ZapWarsz* nr 1363, *sim.* 1491 *ib.* nr 1718; Jakom ya nye wprawyl w rakoyamsthwo... Jana... do Yakuba... za kony r[z]ydzy 1479 *ib.* nr 1455; Dictus procurator petit eam... ad restituendum duos equos: unum rydzy et alium plowy 1491 *AcLeop* II nr 456, *sim.* 1492 *AGZ* XV 300; Nicolaus... attentavit terminum... contra... Nicolaum... pro equo suo rydzy y lyszy 1498 *AGZ* XVII 350; Clemens... habuit terminum... pro equa rydza 1499 *AGZ* XV 381.

(Rygiel) Regiel 1. *'zasuwa, obex'*: Obex zavorą vel regel *ca* 1500 *Erz* 84.

2. *'rodzaj drewnianej belki spinającej jakąś konstrukcję, genus quoddam trabis, qua structura quaedam iungitur (?)'*: Capeciam roborum dictorum klodzini dobrey pod brakem s kleszczmy y z reglamy 1457 *ZapRpWarsz* 1, 187.

1. Ryk *'donośny głos wydawany przez zwierzęta, magna vox, quam animalia edunt'*: Mugitibus od rykw XV *p. pr. R* XVI 341; Katherina autem residens in pallacio et audiens mugitum, ryk, diversorum animalium..., illuc accessit XV *p. post. GlDom* 87.

2. Ryk ryk (wielki) *'termin sądowy, na którym obecny był pan wsi, dies iudicii exercendi, cui dominus vici intererat'*: Veniens ad nostram presenciam Simon Syp, qui nonunquam sit inculpatus in magno iudicio al. in ryk, ipse volens suam innocenciam dedit induci (*pro* iudici?)

in regestrum 1494 *Trześn* 127. ~ *Rutenizm, odpowiada zapewne polskiemu* rok.

Rym '*pas rzemienny do przepasywania męskiego ubioru, cingulum e corio confectum, quo vestis virilis cingitur*': Item rym ad tunicam clientuli margaritis reformatum 1494 *SprKHS* VIII s. CLX.

Rymar *cf.* **Rymarz**

Rymarka '*żona rymarza lub wdowa po rymarzu, opificis, qui opera coriaria conficit, uxor vel vidua*': Margaretha rimarka per suum tutorem Hanus... resignauit domum ipsius... Iohanni cramarz 1449 *Przem* II nr 484.

Rymarz, Rymar, Rymer *formy*: *n. sg.* rymarz 1439 *Przem* I nr 2872. 2882, 1447 *Przem* II nr 155, *etc.*; rymar 1411 *Przem* I nr 546, 1417 *ib.* nr 949, 1420 *ib.* nr 1242, *etc.*; rymer 1447 *KsRStWarsz* I nr 1, 1451 *ib.* nr 10; ~ *g. sg.* rymara 1471 *MPKJ* V 134; ~ *d. sg.* rymarzowi 1500 *ZsigBud* 33; ~ *n. pl.* rymarzy 1498 *AcPosn* II 360; ~ *g. pl.* rymarzow 1462 *KodMazL* 231; ~ *d. pl.* rymarzom 1500 *ZsigBud* 29.

Znaczenia: **1.** '*rzemieślnik wyrabiający ze skóry części uprzęży końskiej, opifex lora et habenas conficiens*': Iurek... acomodavit octo marcas Nicloschoni rimarz 1439 *Przem* I nr 2882, *sim. ib.* nr 2872, *etc.*; Frenificum al. rymarzow 1462 *KodMazL* 231; Lucas sellator et Janyek rymarzs, corrigiatores 1482 *AcPosn* II 108; Rymarzi: Mathias Kozick, Paulus Strnoy 1498 *ib.* 360; A corio rymarzowi ab eisdem frenis dedi... II florenos 1500 *ZsigBud* 33; Rymarzom, qui frena faciebant et deaurabant, et detergebant, pariter omnibus dedi I florenum *ib.* 29; Rymarz corrigiarius *ca* 1500 *Erz* 89; ~ Micher rymar 1411 *Przem* I nr 546, *sim.* 1417 *ib.* nr 949, *etc.*; Barbara... resignavit domum suam... Andree rymar 1420 *ib.* nr 1242, *sim.* 1429 *ib.* nr 2034. 2090, *etc.*; ~ Laurencius rymer 1447 *KsRStWarsz* I nr 1, *sim.* 1451 *ib.* nr 10.

2. '*garbarz, opifex coriarius*': Rimara coriarium (hic hospitatur apud Simonem quendam coriarium, cuius est domus iuxta mare Act 10, 6) 1471 *MPKJ* V 134; Rymarz coriarius *ca* 1500 *Erz* 89.

Rymer *cf.* **Rymarz**

Ryminal '*gwóźdź do łączenia czy też zdobienia wyrobów ze skóry, clavus rebus e corio confectis iungendis vel ornandis destinatus*' *(?)*: Fabro za ryminale 3 grossos 1496 *WarschPozn* I 419.

Ryna *cf.* **Rynna**

Rynek 1. '*plac targowy w centrum miasta, forum media urbe situm*': Cso Potrasz Potraszowi dal rani, to mu ye dal, eze gi potkaw na rinku y dal mu naprzod rani 1400 *HubeZb* 79; Jacom ya nyc sbil Philippa na rinkv silø 1428 *ZapWarsz* nr 2782, *sim. ib.*, 1451 *ib.* nr 920; Po rinczech per plateas (surgam et circuibo civitatem per vicos et plateas Cant 3, 2) 1471 *MPKJ* V 72; Yakom ya rąny nye szadal gvalthem themv Mykolaycvy przerzeczon[y]emv na rinku w Tarczynyc 1483 *ZapWarsz* nr 1552; In nowo opido al. na nowym rynku XX aree possessionate 1494 *Podol* 9; Jakom ya jemv myecza nye wsal gwalthem na rynkv Warschevye (*leg.* w Warszewie) 1494 *ZapWarsz* nr 1759; O tem yako myly Cristus barzo sromotnye vyedzyon przez rynek *Rozm* 663, *sim. ib.* 803; Yako y (*leg.* ji 'go') s taką nyeczczya... przevyedly na rynek..., tako vschytek lud myezsky y opczy vyvyedly przeczyv yemv *ib.* 664.

2. *corruptum*: Vdzala... Chale y rinek myedzi Nynywen a Chale (aedificavit... Chale, Resen quoque inter Niniven et Chale) *BZ* Gen 10, 12.

Ryngort '*rzemień do podpinania siodła, lorum sellae equestri substringendae destinatum*': Pro viginti leycze, pro viginti ringorthi 1477 *RachKról* 165.

Rynierz '*pachołek rycerza, giermek, armiger*': Pro pellicio Hermano, dicto rinerz domini regis, III fertones 1393 *MMAe* XV 168; Martinus de Deschno rynerz 1398 *StPPP* VIII nr 7207; Spatarium *rinyeszra, robye⟨ń⟩cza, *ponoszø 1413—4 *JA* XIV 503; Rinerz hastarinus *ca* 1420 *WokTryd* nr 46; Rynyerz armiger (dixitque Saul ad armigerum suum I Reg 31, 4) 1471 *MPKJ* V 38.

Rynka '*mała patelnia, patella*': Res Iohannis... conscripte sunt...: item canterus ereus, item rinka de cupro 1488 *RocznKrak* XVI 56.

Rynkowy '*z rynkiem związany, do rynku przylegający, ad forum pertinens, foro adiacens*': Pyerzyeya rinkowø 1467—93 *KozierRpResignPosn* 241.

Rynna, Ryna *formy*: *n. sg.* rynna 1393 *AcCas* 294, 1394 *MMAe* XV 191, 1395 *AcCas* 341, *etc.*; ryna (1430) XVI *p. pr. Matr* IV 3 nr 649, 1437 *Wisł* nr 228 s. 85, 1498 *LustrPloc* 148; ~ *g. sg.* rynny *OrtMac* 100. 101, *OrtOssol* 19, 1. 74, 4. 75, 1; ~ *i. sg.* rynną *Tęcz* w. 10; ryną 1497 *PlocEpRp* 15, 215; ~ *n. pl.* rynny 1471 *MPKJ* V 56; ~ *ac. pl.* rynny 1471 *MPKJ* V 39; ~ *i. pl.* rynnami 1455 *AcPosn* I 225.

Znaczenie: '*urządzenie do prowadzenia wody, kanał, rynsztok a. rynna, canalis*': Pro rynna ad ecclesiam VII grossos 1393 *AcCas* 294; Pro canali dicta rynna ad eandem domum reformandam IX grossos 1394 *MMAe* XV 191,

sim. 1395 *AcCas* 341; Canale slob uel rinna *ca* 1420 *WokTryd* nr 36; Per viam, quae ducit ad domum acialem ad dextram partem iacentem..., demum usque ad canale advocati al. rynna (*var.* Matr IV 3 nr 649: ryna) (1430) XVI *in. Matr* III nr 111; Rina canale 1437 *Wisł* nr 228 s. 85, *sim.* 1498 *LustrPloc* 148; Ipse dominus Martinus... in loco riwli, a quo descendit seu fluit aqua, tenetur facere canale al. rinna 1446 *AKH* XVI 113; Agnes... et Iohannes... se... obligaverunt..., quod aquam per... domum ipsorum canalibus al. rynnamy de fluvio..., qui per civitatem fluit, provido Alberto... ad braxandum cervisiam... libere meare... permittere debent 1455 *AcPosn* I 225; Gdy czlowyek czyrpyal rok y dzen..., az wodą z rynny czyeklą przesz gego dom (si vir sui vicini tectum et canale aquatile domus seu postici per domum suam vel posticum fluentem haberet) *OrtOssol* 74, 4, *sim. ib.* 19, 1. 75,1, *OrtMac* 100.101; Domatum fistulas rynny, zloby, przikriczia, virzchi (proposuerat enim David... praemium, qui percussisset Iebusaeum et tetigisset domatum fistulas II Reg 5, 8) 1471 *MPKJ* V 39; Vodne rynny aqueductus (porro Holofernes... incidi praecepit aquaeductum illorum Judith 7, 6) *ib.* 56; Pecunias sub limine al. pod rina conservanti 1497 *PlocEpRp* 15, 215; Zabywszy rinna gy wlekly *Tęcz* w. 10; Cannale rvra vel rynna domova, vel rynstok *ca* 1500 *Erz* 89; Stillicidium..., stiricidium idem, rynną *ib.*; ~ *w zbyt dosłownym tłumaczeniu tekstu łacińskiego*: Come capitis tui sicut purpura regis uincta canalibus, id est rinna albo rura (Cant 7, 5) 1461—7 *Serm* 248 v.

Rynsztok '*urządzenie do prowadzenia wody, kanał, canalis*': Cannale rvra vel rynna domova, vel rynstok *ca* 1500 *Erz* 89.

Rynwan *cf.* **Rydwan**

Ryński *cf.* **Reński**

Rys '*rysa, pęknięcie, szczelina, ruptum, rima, fissura*': Ruina al. ris domus postici... supra hostio ad posticum illa est antiqua, nihil proveniens ex motu novorum edificiorum 1489 *RocznKrak* XVI 58.

Rysi '*związany z rysiem, ad pantheram pertinens*': Arvina rysy XV *med. Zab* 516; Alia suba costhyri pellibus pantheris subducta al. ryschya 1472 *RachKról* 100.

Rysiec *zool.* '*ryś, Lynx lynx*': Panthera est animal diuersi coloris, panther idem, rysz vel ryszyecz *ca* 1500 *Erz* 89; Ryssecz linx *ca* 1500 *PF* IV 748.

Rystek *cf.* **Rzystek**

Rystel *cf.* **Rzystel**

Ryś *zool.* '*Lynx lynx*': Wlpes secum... duxit pantheram rissa XV *med. RRp* XXIII 280; R[z]ysz panter *ca* 1455 *JA* XIV 490; Rysz panter 1462 *R* XXV 270, *sim. ca* 1500 *PF* IV 748; Leopardus, pantera r[z]iss 1472 *Rost* nr 1831; Panthera est animal diuersi coloris, panther idem, rysz vel ryszyecz *ca* 1500 *Erz* 89; Zbyezely szye zvyrzątа kv Yesvszovy, loszovye, lwovye..., vyleczy, gronostayovye, ryszyovye (lynces) *Rozm* 84.

Rytwin '*wycięty płat murawy, darń, caespes*': R[z]ythwyny cespes *ca* 1455 *JA* XIV 494; Cespis est terra cum herbis auulsa darn albo rythwyn *ca* 1500 *Erz* 89.

Rywal '*szwagier, mariti vel uxoris frater, levir*': Iohannes aurifaber... riual domine Sczklynszka ad presenciam comissariorum recognovit, quia domina Dorothea Sczklyenszka dederat uxori eius, sorori sue germane [...], florenos ad observandum 1467 *AGZ* XV 80.

Rywocina '*urwisko, abruptum*': Po rivocynam per abrupta 1434 *PF* V 32; Dum pastor per obrupta graditur, id est po rivoczynach, necesse est, ut grex in precipicium trahatur XV *med. R* XXIV 367, *sim. ib.* 366.

Rywuła *prawdopodobnie* '*gatunek słodkiego wina, wyrabianego w Recji, może też napój przyrządzany z wina i miodu, fortasse genus dulcis vini in Raetia confecti vel potio e vino et melle confecta*': Riwla nectar 1437 *Wisł* nr 228 s. 88, *sim.* 1471 *R* XXIII 283; Vinum kerstrąg, r[z]ywla, vino 1472 *Rost* nr 1044.

Ryż *bot.* **1.** '*ryż, Oryza sativa L. (tu zapewne tylko o ziarnie, hoc loco procul dubio tantum de granis)*': Pro... I lapide risz 1393 *MMAe* XV 171; Secundus articulus, pro quo querulavit, videlicet ficus, risz, uvis passis al. roszynky et mandele 1444 *KsNWarsz* I nr 200; Risi est legumen... rysz 1450 *RpKapKr*; Risz risum 1464 *Rost* nr 4904, *sim. ca* 1465 *ib.* nr 4058, *etc.*; Aduc in saeculo parvo riseum al. risch 1495 *RocznKrak* XVI 61; Risi risz, rysz XV *p. post. PF* V 9, *sim. ib.* 11, XV *p. post. R* LIII 68, XV *ex. GlLek* 41.

2. '*czarnuszka, Nigella sativa L.*' *(?)*: Gith est genus leguminis, proprie rysz, simile cimino secundum aliquos in quantitate et est nigri coloris, et propagitur ad panem, et hic quo ad dulcoracionem panis uel dulcorando panem..., et alio nomine dicitur fiella (*pro* nigella *?*) vlg. rysz 1450 *RpKapKr.*

Rzadki 1. '*mający małą gęstość, niegęsty, rarus*': **a.** '*płynny, liquidus*': Ffallit auem liquidus, *gl.* humidus cibus rzathky pocarm, wlpe vocante cibus 1466 *R* XXII 14; ~ **b.** '*nieścisły, nie zbity, non densus, rarus*': Saccus pertusus

rzadky XV *med. R* XXV 268; ~ **c.** *'rozproszony, rzadko rosnący, rarus, disiectus'*: Vloszy na povyekach byly... any rzatkye, any gąste (nec rari nec densi nimis) *Rozm* 21.

2. *'nieliczny, non multus, pauci'*: Kthore naydze wanthley (*leg.* w wątłej) wyerze, thycz przed czaszem szwyatha (*leg.* z świata) byerze, rzadkj przydzye k zwoyey myerze XV *ex. MacDod* 138.

3. rzadki w mowie *'rzadko, niewiele mówiący, raro, parum loquens'*: W movye vazni, rostropni a rzatky y vmyerni (in colloquio gravis, rarus et modestus) XV *med. Lent.*

Rzadko *'niekiedy, czasem, nonnunquam, aliquando'*: Raro interdum aut semel, rzathko abo nyegdy XV *med. SKJ* V 279; Racz wyedzeczy, ysch myloscz tho w szobye mą, ysze rzathko albo nygdy wyeszelu (*leg.* w wiesielu) bywą 1447—62 *Zab* 544; Z dobrey rady rzadko chwala bywa XV *p. post. R* I s. XLIII; Ale ktho podlug nawky zywye, rzathko bądzye szczęszye wynyl (raro accusabit fortunam) *ib.* s. XLVII; Chczyenye pyczya szą czyrpyely a kv vodzye albo kv studny rzatko przyschly (raro veniebant) *Rozm* 118, *sim. ib.* 142; Rzatko yadl (raro vero comedebat), bo zawzdy dva albo trzy dny posczyl v nyedzyely *ib.* 158; Vyno albo drogye pyczye rzatko pyl (rarissime bibebat) *ib.* 159; ~ Blogoslavyone dzyeczyąthko rzatko kyedy by plakalo (rarissime lugendo) *Rozm* 12; Po drodze ydączy Marya... rzatko kyedy vszyadla na osla, aby sobye odpoczynela (rarius in asino sedens repausavit) *ib.* 118; Vloszy yego glovy byly czarne..., rzadko kyedy ye czoszal (*sc.* Jesus, raro compti) *ib.* 148; Rzatko kyedy schyyą naklonyl (raro suum tenuit collum incurvatum), bo zawsche myal schyą k nyebv *ib.* 153.

Rzadkość *'nieczęste występowanie, rarum esse, (sensu subst.)'*: Est etiam mundus locus incultus propter raritatem et paucitatem, prze rzathkocz a throchą, virtutum XV *med. SKJ* V 280.

Rzarza *cf.* **Zarza**

Rzasnąć *cf.* **Urzasnąć, Zrzasnąć, Zrzosnąć się**

Rzazać *cf.* **Rzezać**

Rzazak *cf.* **Rzezak**

Rzazanie *cf.* **Rzezanie**

Rząca *cf.* **Rządca**

Rzącca *cf.* **Rządca**

Rzączczyn *cf.* **Rządczyn**

Rzączyn *cf.* **Rządczyn**

Rząd *formy*: *n. sg.* rząd *BZ* Lev 8, 34. Num 4, 4. II Par 26, 18, 1484 *Reg* 720, *ca* 1500 *Erz* 89; ~ *g. sg.* rzędu 1401 *PKKr* II nr 2, 1421 *Pyzdr* nr 969, *ca* 1431 *Msza* XII s. 216, *etc.*; ~ *d. sg.* rzędu XV *med. RRp* XXIII 280, *BZ* Num 3, 26. 36; ~ *ac. sg.* rząd 1388 *TPaw* III nr 1107, *Dek* III 4. 5. 11. 18, *etc.*, 1452 *TymWol* 47, *etc.*; ~ *i. sg.* rzędem 1444 *R* XXIII 307, XV *med. RRp* XXIII 279, *BZ* Lev 24, 3. II Par 29, 34, *Rozm* 195; ~ *l. sg.* (przy) rzędzie 1422 *Kal* nr 670, *BZ* Neh 8, 7, *ca* 1455 *Dobr* 324, *EwZam* 287; rzędu *BZ* I Par 15, 18. II Par 23, 8. 29, 28, 1471 *MPKJ* V 20; ~ *i. du.* rzędoma 1471 *MPKJ* V 49; ~ *n. pl.* rzędy 1461—7 *Serm* 150v, 1484 *Reg* 720; ~ *ac. pl.* rzędy XV *med. RRp* XXIII 279, *Rozm* 487; ~ *l. pl.* (w) rzędziech *BZ* Num 2, 17. II Par 7, 6. 31, 17.

Znaczenia: **1.** *'szereg, ordo, series'*: Ale lyvd stal kaszdi w svem rzędze (in gradu suo) *BZ* Neh 8, 7; In ore eius (*sc.* bestiae) et dentibus ordines, rzandi ⟨za⟩mbow, tres (tres ordines erant in ore eius et in dentibus eius Dan 7, 5) 1461—7 *Serm* 150v; Rzandv versu (posuit in eo gemmarum ordines quattuor: in primo versu erat sardius, topazius, smaragdus Ex 39, 10) 1471 *MPKJ* V 20; *Vestibus dwyema rzandoma (quasi duobus versibus alvum maris circuibant II Par 4, 3) *ib.* 49.

2. *'kolejność, ordo'*: Kaszdi w myeszczech a w rzędzech (per loca et ordines) swych poydø *BZ* Num 2, 17; Jaczem lipyecz, szodmy v rzadzye *ca* 1455 *Dobr* 324; Thako kaszdy (*sc.* weźmie) podlug prawa albo podlug rzadu zapowyedana *OrtOssol* 48, 1, *sim. OrtMac* 58; Stalo szyą yest, gdy kaplansthva poszyval Zacharias w rządzye strony svogyey (in ordine vicis suae Luc 1, 8) przed bogyem *EwZam* 287; Kvszyl y (*leg.* ji 'go') tesch troya rzeczą, ktorąsz y Adama kvszyl, alye nyc takyem rządem (sed non ordine eodem) *Rozm* 195; ~ po rząd *'po kolei, ex ordine'*: Bo nyegdi bila oddana po rzød syedmy mozom *BZ* Tob 3, 8, *sim. ib.* 6, 14; Poczny mlodi Thobyas oczczu y macyerzi wszitko po rzød powyadacz *ib.* 11, 19.

3. *'ustalony porządek, przyjęte zasady postępowania, certae quaedam vitae leges, instituta'*: Nye pozchąday zchony gyego, thak szchowasz rząd (*Dek* III 1. 3. 6, *etc.*: urzød, III 7. 17: zakon) sthadla thwego *Dek* III 4. 5. 11. 18, *etc.*; Hic est enim calix sa⟨n⟩gwinis mei noui et eterni testamenti, *gl.* sc. promissionis uel legis oszwathczyenya y rzødu (*Msza* I. IV. VIII: vstawyenya, III. VI. XIII: zakona), misterium fidei *ca* 1431 *Msza* XII s. 216; Tegdi on, na kogo zaluyąn..., swoyan nyevynnoscz ocziszczicz ma podlug rząndu i obiczaya, i chowanya zyemye naschey (iuxta consuetudinem et observantiam terrestrem) *Sul* 107; Ecce Xpus trina vice orauit,... ut daret nobis formam, rząnd, orandi 1476 *AKLitRp* III 108; Takycz then rząd y obyczay

thaky... chczemy, aby byl trzyman (haec quoque... volumus observari)... przy syosthrach nyemocznych 1484 *Reg* 720; ~ Angyol bozi... dowyedz was przes przekazi do domv, abiscye nalezly wszitek rzød (omnia recte) przi waszich starszich *BZ* Tob 10, 11; ~ Sed attende, queso, quantum in suis rebus regularitate, *gl.* ordine rzadem, mirabili providencie natura ducatur XV *med. RRp* XXIII 279; Si ita est, tunc discipline tue regulas, *gl.* modos rządy (*war. ib.* 276: polozenya), pande! *ib.*; Putabam certe... ad racionis regulam, *gl.* ad directionem ku rzadu, plus te ceteris animantibus accessisse *ib.* 280; In quo (*sc.* peccato) regule, *rządoui, salutis iniuriantur XV *med. R* XXIV 348; ~ Domowy rzad policia *ca* 1500 *Erz* 89; ~ '*rytuał kultowy, formula sacrorum, ritus*': Ukaszy ludu obiczaye duchowne a rzød naszladowanya (ritum colendi) *BZ* Ex 18, 20; Yakosz y nynye vczynyono gest, abi rzøød szwyøty (ritus sacrificii) syø popelnyl *BZ* Lev 8, 34; Offyerowacz *bodzecze... obyati zapalnye y palayøcze podle rzødv (iuxta ritum) kalzdego dnya *ib.* 23, 37; Polozi gy (*sc.* olej) Aaron... przed panem obiczayem a rzødem (cultu rituque) wecznim w narodzech waszich *ib.* 24, 3; A czsokoli k rzødv (ad ritum) oltarzowemv przislvsza *BZ* Num 3, 26, *sim. ib.* 3, 36; Przichodzily po rzødu sobotnem (per ordinem sabbati) s timy, ktorzi ivsz bily wipelnyly sobotø y wiszly *BZ* II Par 23, 8; Bo vczeny snadnyeyszim rzødem (faciliori ritu) poswyøczuyø syø nyszly kaplany *ib.* 29, 34; ~ Clausit ordine skonal obicziaiem, rzandem (sui moras incolatus miro clausit ordine) 1444 *R* XXIII 307.

4. '*zajęcie, zatrudnienie, stanowisko, urząd, obowiązki, funkcja, negotium, magistratus, officia, munus*': Ten to gest rzøød (cultus) synow kaatskich *BZ* Num 4, 4; Ti (*sc.* pieniądze) wezmø kaplany podle rzødu swego (iuxta ordinem suum) *BZ* IV Reg 12, 5; Przikazal krol... kaplanom wtorego rzødu (secundi ordinis)..., abi wimyotaly... wszitki ssødi, gesz vczinyoni bili Baalowy *ib.* 23, 4; S nymy bracya gich na drugem rzødu (in secundo ordine) *BZ* I Par 15, 18; Ale kaplany staly w rzødzech swich (in officiis suis) *BZ* II Par 7, 6; Nye twoy to rzød (non est tui officii), Oziaszu, abi ti obyatowal zapalnø obyatø panu *ib.* 26, 18; Spyewaci... bily w swem rzødu (in officio suo), az syø obyeta wipelnyla *ib.* 29, 28; Kaplanow a navczonich po czelyadzach gich ode dwudzestu lyat a nadto po rzødzech (per ordines) a po zastøpyech swich *ib.* 31, 17; Bądzyely kthory przyszyasznyk wszyąth w gynny rzad (*OrtOssol* 50, 3: vrząd) o⟨d⟩ radzyecz, mogą k themu przyszwolycz gynny przyszyasznyczy *OrtMac* 62; Poslugy albo gynsze rządy (ministeria quoque ac alia officia)... komvkoly z braczicy bądą poleczony,... ma ye przyączi 1484 *Reg* 720.

5. rzędy '*kierowanie, władanie, actus gubernandi, regendi*': Przydzyc pan onego slugy... y odeymye r⟨z⟩ądy yego (dividet eum Mat 24, 51) *Rozm* 487.

6. '*umowa, układ, pactio*': Sicut meus pater cum Alexio fratre habent rzond diuisiue, quod non debuit bicz sø ad Glandzanouo, quem frater exemit perpetualiter 1388 *TPaw* III nr 1107; Ysze Jan sz Mycolayem nyc myal gynnego rzødu, nyszly wszyøl kon za kon 1421 *Pyzdr* nr 969; Ysze gdi Byetha Micolay dawal za møsz, tedismy bili przy rzødze, ysz myal dacz za nyø dwanascze grzywen dla posagu 1422 *Kal* nr 670; Item ne in domo plebanali sua propinet ita cervisiam, ut passim homines apud se ad ordinem al. na rzand locaret 1497 *MMAe* XVIII nr 611; ~ O kthorego paropka Jan na myą zalowal, thegom ya wząl, gdi my rząd sesnal 1452 *TymWol* 47; ~ Esz Climanth... nye pyl w karczme rzandv ss kmeczmi, alye na drodze, a on syedzy na konyv, zadany yemv rani 1401 *PKKr* II nr 2.

7. '*stan, warstwa społeczna, ordo*': Slvschno... zakazacz, aby gyadącz z woyny... sąly... ryczerze albo gynschego rzadv lyvdze (alterius status cuiuscumque vel conditionis homines existant, *Sul* 71: gynszego sthadla ktoreykole czczy lvdze), sobye nye mayą nyczs gwaltem bracz *Dzial* 65.

8. '*nakaz, iussum*': Paklibi... pyruemu poziczczi podług rząndu naschich lystow (secundum exigentiam nostrarum litterarum) pyenyandzi... wroczycz nye moglbi..., tegdi thego istego... o ten isti dług swoy gabacz nye bandzye mocz *Sul* 98.

9. '*jakaś ozdoba, może naszyjnik albo przepaska na głowę, ornamentum quoddam, fortasse monile vel redimiculum capitis*': Iacobus... proposuit super... Martinum..., quomodo ipse existens suus dispensator et vicethezaurarius *zomam, frustrum al. rząnd de margaritis... et cum hoc zapona ⟨recepit⟩ 1468 *AGZ* XIII 580.

Rządca, Rząca, Rzącca, Rząjca *formy*: *n. sg.* rządca *Gn* gl. 99b, 1411 *Liblur* nr 2231, 1417 *MacPam* II 349, *etc.*; rzącca 1411 *Pozn* nr 838, 1415 *AKPr* X 460, 1423 *Kościan* nr 1000, *etc.*; rząca 1418 *Pozn* nr 963, 1419 *AKPr* VIIIa 149, 1420 *Kościan* nr 822, *etc.*; ~ *g. sg.* rzącce 1446 *AGZ* XIV 230, 1461 *AKPr* VIIIa 53, 1461 *Czrs* s. L; ~ *d. sg.* rządcy 1417 *AKPr* VIIIa 141, *Dzial* 11, *Rozm* 393; rzący 1417

Pyzdr nr 478, *ca* 1420 *R* XXIV 83; rzący 1487 *ZapWarsz* nr 1570; ~ *ac. sg.* rzącę 1427 *Pozn* nr 1428; rzącę 1487 *ZapWarsz* nr 1569; ~ *i. sg.* rządcą *Rozm* 515; rzącą 1427 *Kościan* nr 1193; ~ *n. pl.* rządce *Rozm* 558; rzącce XV *ex. GlKórn* II 205; rzące 1484 *Reg* 716; ~ *g. pl.* rządziec *Sul* 22; ~ *ac. pl.* rządce 1471 *MPKJ* V 42. 56; rzącce *MPKJ* V 42; rzące *MPKJ* V 56; ~ *i. pl.* rządcami *Rozm* 515.

Znaczenia: **1.** *'zarządzający cudzym majątkiem, vilicus'*: Maczek rzandcza habet ius 1411 *LibIur* nr 2231; Yako Stroszbarkowy *dzedzy ne kazaly Barthlomeyewi precz any gich rzøczcza 1411 *Pozn* nr 838, *sim.* 1415 *AKPr* X 460, *etc.*; Yako prawye rakomie podaly tego wolu rzadczi Mikolayewi 1417 *AKPr* VIIIa 141; Eze Dzetrzich, czso mu dano o wol wyne, pan rzandcza, thego on ne ucradl 1417 *MacPam* II 349, *sim.* 1424 *Pyzdr* nr 771, *etc.*; Eze Barthlomey ne odbyal scota Woythkowy any cony rzanczy pirzszschemskemu (*leg.* pirzcheńskiemu) 1417 *Pyzdr* nr 478; Jaco Mycolay, rzącza lodsky, zayął konye y sz wosem na łącze 1420 *Kościan* nr 822, *sim.* 1422 *TPaw* VII nr 2520, *etc.*; Cum sero factum esset, dicit dominus procuratori, rzanczy (*Rozm* 393: rządczy), vinee (Mat 20, 8) *ca* 1420 *R* XXIV 83; Cupy ge (*sc.* drwa) ninye v mnye, bocz nye wyem, dokąd bądą rzanczczą 1427 *Kościan* nr 1193; Jaco pąny Katherzina... posląla szwego rzacza sze czterdzeszczy kmothoviczy y vczinyly cruces al. krzisew 1427 *Pozn* nr 1248; Yacom ya nye *sesla s domu mego Pyotra, rzaczcze mego, na ymyenye Mycolayowo 1461 *AKPr* VIIIa 53, *sim.* 1461 *Czrs* s. L; Jako Michal... odbyl... kosh dwesszhe, gdy⟨m⟩ ge do oborj zaymal przesh rzaycza swego... se sskody swey 1487 *ZapWarsz* nr 1569; Jako Michal odbyl... rzayczy memv... kossh stho *ib.* nr 1570; Villicus sprawcza, rzaczcza XV *p. post. R* XXV 200; Rzaczczą possessor *ca* 1500 *Erz* 89; Bo tez tego, czo rozdaly, czvsz vaschego ymyenya nye yeszcze panovye, alye rządcze *Rozm* 558; ~ Legitur de eo, quod fuit procurator, rzøthca, Christi et omnium apostolorum *Gn* gl. 99b; O Iudaschu..., y skąd czy ta okrutnoscz, yze za tako male myto przedavasch mystrza svego, yen czyą vczynyl apostolem, r⟨z⟩ądczą y strozem svyątoszczy svey? *Rozm* 515.

2. *'przedstawiciel władzy, urzędnik, magistratus, procurator'*: Tho vstawyenye... prze naszych rzandzecz (nostrorum procuratorum) drapyeszstwo nyewmyernee, gesz cząnsto popelnyayą *Sul* 22; Starostha albo rzanczcza (capitaneus sive procurator) yemu schkodąn zaplaczicz obwyąnzan *Sul* 112, *sim. ib.* 111; Prefectos wlodarze aut rzantczie (*war. lub.*: wlodarze aut r(z)ąnczcze, habebat autem Salomon duodecim praefectos super omnem Israel III Reg 4, 7) 1471 *MPKJ* V 42; Rzantcze (*war. lub.*: wlodarze, starosthy, rząncze) magistratus (tunc Holofernes vocavit duces et magistratus virtutis Assyriorum Judith 2, 7) *ib.* 56; Jesthlyby ktory pan albo ktho vyelky, albo rząncze y tez stharszy onego myeszcza albo myasta... nagabal braczią (si vero fratres... per potestates seu rectores locorum... vexationibus impetantur) 1484 *Reg* 716; Presidentes gubernacioni gencium et regnorum vlg. v[y]odzowye vel rzaczcze XV *ex. GlKórn* II 205; Bądzze, Iudaschv, przekląty ze wschemy rządczamy y tez zdrayczamy panov svoych *Rozm* 515.

3. *'pełnomocnik, zastępca procesowy, patronus causae, procurator'*: Tamo my ne pomoszono prawa any tamo rzecl rącza 1418 *Pozn* nr 963; Inter Thomam... actorem et inter Stephanum procuratorem al. [r]rzancza domini Iohannis... ita se causa habuit in iudicio 1419 *AKPr* VIIIa 148; Quia ipse non fuisset protunc procurator al. [r]rzancza domini Iohannis prelibati *ib.* 149; Rzacza paney Gorzewskyey rzekl 1430 *Pozn* nr 1353; Non fuit Clymko meus procurator al. rzaczcza tunc temporis 1446 *AGZ* XIV 218; Stanislaus de Krolewkovicze nuncius a nobili Petro procuratore al. od rzaczcze... reposuit secundum terminum *ib.* 230; Sądza swego podsadka abo gynszego namyestnyka tey panycy y s gey sampierzem do gey gospody ma poslacz, przed ktorymsze tho rzecz ma poleczycz swą swemv rzecznykowy abo rządczy (advocato vel suo procuratori, *Sul* 23: rzecznykowi alybo pyerczi swemv) *Dzial* 11; Qui ministerialis dedit terminum faciatum... Andree... coram ipsius procuratore al. rzancza 1499 *AGZ* XVII 361.

4. *'świadek, testis'*: Iohannes... cum procuratorio... voluit audire testes *ząndcze, quos... Katherina... hodie statuere debuit. Sed quia unus testis iudex, *zandcza, nobilis Petrus... protunc non interfuit 1463 *AGZ* XII 391.

(Rządczyn) Rzączczyn, Rzączyn *'związany z rzadcą, ad vilicum pertinens'*: Jacom ya nye poslal szina... odbicz czaszey *ranczyney czeledzy... Eze Dzirszek nye poslal sina... odbicz czanszey *rzanczczinye czeledzy 1436 *ZapWarsz* nr 478.

Rządek *'linia podziałki godzinowej na zegarze słonecznym, linea, quae in horologio solario horam indicat'*: Chcesz, acz wzidze cyen wzgorø dzesyøcz rzøtkow (decem lineis) albo acz syø

nawrocy tylesz slopyenyow zasyø? Y rzekl Ezechias: Snadno gest cyenyowy postøpycz dzesyøcz rzøtkow (decem lineis) *BZ* IV Reg 20, 9—10; Nawyodl cyen pan po tich rzøtkoch (per lineas), gymysz ivsz bil sstøpyl na orloiv Achasowu za syø za dzesyøcz slopyenyow *ib.* 20, 11; Rzandkow linearum (ecce ego reverti faciam umbram linearum Is 38, 8) 1471 *MPKJ* V 93.

Rządliwy *formy*: *n. sg. f.* rządliwa 1436 *R* XXIII 277; *neutr.* rządliwe *ca* 1500 *JARp* X 75v; ~ *ac. sg.* rządliwe *ca* 1500 *JARp* X 75v; ~ *i. sg.* rządliwym XV *med. R* XXV 158.

Znaczenia: **1.** *'porządny, należyty, właściwy, rectus, bonus'*: Requiritur in nobis debita dispositio, aby bylo v nasz rządlywe szdrządze⟨nie⟩, per debitam, przesz rządlyve, susceptionem baptismi *ca* 1500 *JARp* X 75v.

2. *'rządzący, kierujący, regens, gubernans'*: Naturalis uirtus non dormit et rectiua, *gl.* gubernatiua, ductiua rządliva, mundi prudencia semper agit 1436 *R* XXIII 277.

3. *'nadużywający, abutens'*: Cum mundo abusivo y s rzandliwym XV *med. R* XXV 158; ~ *może należy czytać* żądliwy*?*

Po **rządnemu** *(?) 'zgodnie z prawem, legitime' (?)*: Pars aduersa dixit: Ego non sum paratus et requiro in iure, vtrum debeo habere longiorem diem,... quia me recipio ad priuilegium al. po rzad[z]nemv propinquitatem docere 1469 *StPPP* IX nr 776.

Rządnie 1. *'należycie, dokładnie, recte, bene, accurate'*: Rządnye wymowicz eloqui (coeperunt loqui variis linguis, prout spiritus sanctus dabat eloqui illis Act 2, 4) 1449 *R* XXV 165; Hic regias strepas... ocius obsequio ac celerose, rządnye, tenet XV *p. pr. R* XVI 328; Rządnye composite *ib.* 349; Rzandnye ordinate XV *med. R* XXV 152; Gdzekoly klątwa papyesska bądze dana... chczemy, aby wsyąwszy gey kopyą przykazanye rzadnye a obyczaynyc zachowano (quod forma mandati... diligenter servetur, *Sul* 5: abi forma przekazanya... pylnye chowana y pelnyona) *Dział* 6; Decenter rzadnye, slvschne *ca* 1500 *Erz* 89.

2. *'zgodnie z prawem, z przepisami, legitime'*: Alye bądącz pozwany rządnye (citati legitime, *Dział* 50: gdybi bili pozwany dowodnyc)..., przeth namy... othpowyedzą *Sul* 65; Rzandnye legittime (qui certat in agone, non coronatur, nisi legitime certaverit II Tim 2, 5) 1471 *MPKJ* V 131; Legittime, id est rzadnye XV *ex. MPKJ* II 325; ~ *'według rytuału kultowego, rite'*: Offyari svche y palącze... *rzodnye (rite) slawicz bądzecze *BZ* Num 29, 30; Rzandnye dokonaly (*var. lub.*: rządne dokonalo) rite celebrata (cumque haec fuissent rite celebrata, egressus est omnis Israel II Par 31, 1) 1471 *MPKJ* V 51.

Rządność *'ustalony porządek, przyjęte zasady postępowania, certa quaedam ordinatio, acceptae leges agendi'*: Namque celum semper regularitate, rządnoscz, uoluitur 1436 *R* XXIII 277; Nonne mutari celestis facies non videtur, ut rapidissima regularitate, *gl.* ordinacione, directione *rządnąszcą, defertur? 1436 *RRp* XXIII 277; Propter ordinem reparacionis, *rzodnoscz napravena, lapsus humani 1456 *ZabUPozn* 91; ~ Scito, quod mortalium uita non minus pendet ab oculorum rectitudine, *gl.* letificacione, ordinacione, direccione od rządnosczi, quam a corde 1436 *RRp* XXIII 276.

Rządny *formy*: *n. sg. m.* rządny 1424 *KsMaz* II nr 747; *neutr.* rządne XV *med. R* XXII 240; ~ *g. sg. m.* rządnego *Sul* 29, 1473 *ZapWarsz* nr 1402; ~ *d. sg. neutr. cf.* Po **rządnemu**; ~ *ac. sg. m.* rządnego 1424 *Kościan* nr 1024, 1454 *TymWol* 73; *f.* rządną 1487 *ZapWarsz* nr 1585; *neutr.* rządne 1470 *ZapWarsz* nr 1275; ~ *i. sg. m.* rządnym 1443 *ZapWarsz* nr 730; rządnem XV *p. post. PF* III 289; *neutr.* rządnym XV *med. RRp* XXIII 279; ~ *n. pl. m.* rządni 1426 *StPPP* I 292.

Znaczenia: **1.** *'taki jak należy, należyty, rectus, bonus, decens'*: Ale eze mylossyerdze rządne poczina syą ot sycbyc..., przetosch kaszdi ma bicz pirwey scham schobye mylossyerni XV *med. R* XXII 240; Omnia digeras, postquam agas in omnibus ordinata gravitate, *gl.* rogitiam tarditate, moderationem vbertata rzadnym wazenym, procede XV *med. RRp* XXIII 279; Rządney obyczaynosczy discipline moralitatem *ca* 1500 *PF* IV 748.

2. *'zgodny z prawem, prawem przepisany, legitimus'*: Gdibi ktho pozwaal... nyekogo przes powoda rządnego (sine legitimo actore, *Dział* 17: kromye powoda)..., zaplaczycz maa pozwanemv *Sul* 29; ~ Canon regula vocatur, hinc canonicus proficitur eo, quod sub regulari vita, yse pod rza⟨d⟩nem zywothem, debent famulari XV *p. post. PF* III 289.

3. *'wynajęty do pracy, mercede conductus, mercenarius'*: Jaco czssom ya vcządzal Jana, parobka rzandnego pana Jurgy..., tom gy vcządzal... na dzedzinach pana Abramowich 1424 *Kościan* nr 1024; Siwanthoslaus... ⟨contra⟩ familiarem Boguslaii... mansit L contra ipsum, quia egit super ipsum existens ipsius familiaris rzandni apreciatus 1424 *KsMaz* II nr 747; Omnes emetones, tabernatores, coloni et molen-

dinatores, curiatores vlg. *dwornyczczy, servi appretiati vlg. rzandny, non debent surgere absque debito tempore 1426 *StPPP* I 292; Jaco mnye Micolay ne chczal vczinicz prawa s rzadnym paropkem, czsom gy gyal v nego we wsy 1443 *ZapWarsz* nr 730; Nobilis Jacobus... luit penam... contra dominum plebanum de Wronye, quia eidem recepisti famulum al. rzandnego 1454 *TymWol* 73; Yakom ya nye sbyl paropka Mykolaya rządnego 1473 *ZapWarsz* nr 1402; Jako mnye Jan sbyl Malgorzata, rzadna dzewka 1487 *ib.* nr 1585.

4. *'określony umową, qui ex composito est'*: Ysze Woczech Marczina, schina szwego, hu Michala... vgednal sza rzadne odzenye y dal mv szuknya sza trzinaccze grozi a bothi za poltrzecza groza, a on oth nyego przes czasu othszethl 1470 *ZapWarsz* nr 1275.

Rządzenie *formy*: *g. sg.* rządzenia *Sul* 24, XV *med. GlWroc* 105v, *EwZam* 297; ~ *d. sg.* rządzeniu *EwZam* 291; ~ *ac. sg.* rządzenie *Rozm* 47; ~ *i. sg.* rządzenim XV *p. pr. R* XVI 339, *MW* 34b; ~ *l. sg.* (o) rządzeniu XV *p. post. R* I s. XXXVII.

Znaczenia: **1.** *'kierowanie, zarządzanie, actus regendi, gubernandi'*: Ex perpetuitate creaturarum intelligitur creator eternus, ex magnitudine omnipotens, ex ordine et disposi⟨ti⟩one, *rzodzena, sapiens XV *med. GlWroc* 105v; ⟨E⟩pistolla *swannheko Bernharta nyektor⟨e⟩mu ryczerz⟨o⟩wy o rzandzenyu czeliadnym pyssana thymy tho slowy XV *p. post. R* I s. XXXVII, *sim. ib.*; Lyatha pyacznasthego rządzenya (*poprawione na* przykazovanya, imperii Luc 3, 1) Tyberivsza ceszarza... stalo szyą yest slovo bosze na Iana *EwZam* 297.

2. *'skierowanie w jakąś stronę, in aliquam partem dirigendi actus'*: Te dirigente rzadzenym XV *p. pr. R* XVI 339; Navyedzyl nasz... kv rządzenyv nog naszych (ad dirigendos pedes nostros Luc 1, 79) na drogą pokoyv *EwZam* 291.

3. *'polecenie, postanowienie, mandatum, iussum, decretum'*: Rzandzenim twogim trwa dzen (ordinatione tua perseverat dies Psal 118, 91) *MW* 34b; Przystąpysch k nyey poczestnye, pokląknavschy przepovyedzze yey nyebyeskye rządzenye *Rozm* 47.

4. *'odbywanie się, actus habendi (iudicii)'*: O godzynaach sandzenya a rządzenya sandv (de iudicii certis terminis assignandis, *Dzial* 12: o godzynye syedzenya) *Sul* 24.

Rządziciel 1. *'ten co kieruje, qui regit'*: Navis pervigilis gubernator, *gl.* director waznyk, rzadzycel, antequam accomodat suam anchoram XV *med. RRp* XXIII 280.

2. *'twórca, auctor, creator'*: Sicut scriptum est: Salue, rex fabricator, rzadzyczyelv, mundi! *ca* 1500 *JA* X 383.

(Rządzić, Rządzić się) Rzędzić, Rzędzić się *formy*: *praes. ind. 2. sg.* rządzisz 1444 *R* XXIII 308, *Pul* 79, 1; *3. sg.* rządzi XV *med. RRp* XXIII 279, *ca* 1450 *PF* IV 569, 1471 *CyzKlob* 443, *Pul* 98 arg., *etc.*; *1. pl.* rządzimy *Sul* 109; *3. pl.* rządzą *Dział* 33, 1491 *RKJŁ* VII 56; ~ *imper. 2. sg.* rzędzi *Pul* 5, 9; ~ *part. praes. act. adv.* rządząc 1444 *R* XXIII 308, 1484 *Reg* 719, XV *ex. MPKJ* II 317; *adi. g. sg. m.* rządzącego XV *p. post. R* I s. XXXIX; ~ *inf.* rzędzić 1426 *Msza* IV s. 313, *sim.* I. VIII, 1446—7 *Msza* XIV s. 187, *sim.* VI, XV *p. pr. MacDod* 102, *etc.*; ~ *fut. 3. sg. m.* będzie rzędzić XV *med. SKJ* V 256; ~ *praet. 3. sg. m.* rządził XV *med. SKJ* V 267, *EwZam* 297; *f.* rządziła jest 1471 *MPKJ* V 76; rządziła 1464 *TymWol* 77; *3. pl. m.* rządzili *BZ* II Par 8, 10; ~ *condit. 2. sg. m.* rządziłby *Rozm* 141; *3. pl. m.* — by rządzili *Dział* 6; ~ *part. praet. pass. n. sg. f.* rządzona XV *med. GlWroc* 42r, 1456 *ZabUPozn* 89; ~ *praes. pass. 3. pl. m.* rządzeni bywają XV *ex. MPKJ* II 325.

Znaczenia: **1.** *'kierować kimś, czymś, zarządzać, aliquem, aliquid regere, gubernare'*: Panye Jesu Christe..., podlug twey swathey volyey vpokoycz y pomocz, strzedz y rzadzycz (*Msza* XII: szszrzødzycz), regere, raczy 1446—7 *Msza* XIV s. 187, *sim.* VI; Sed quemadmodum iusticia rectificat, *gl.* recte dirigit rządzy XV *med. RRp* XXIII 279; Ex te (*sc.* Bethlehem) enim egredietur dux, qui regat, bądze rządzycz, populum meum Israel (Mich 5, 2) XV *med. SKJ* V 256; Providet szmysla albo *rzøczy *ca* 1450 *PF* IV 569; Videas ibi, si attendas potenciam re⟨g⟩i, kako mocz rzadzona, sapienciam instrui 1456 *ZabUPozn* 89; Rzandzila gyest direxit (direxit opera eorum Sap 11, 1) 1471 *MPKJ* V 76; Ten ps⟨alm⟩ powyada, ysz Xpus... szwęte swe oglødayøcz rzødzy *Pul* 98 arg.; Nam tali homini habenti huiusmodi verba, dulce est conuersari cum hys, qui spiritu dei aguntur *rzadczeny bivaya XV *ex. MPKJ* II 325; ~ *kogoś, coś*: Yako... przeszegnalby ty dary..., ktore... obyatuyemy thobye za czyrkew swantø..., kthorøsch vpokogycz, sztrzecz, sgromadzycz y thesch rzødzicz (*Msza* II. VI. XIV: sprauouacz, III. VII: sprawyacz, V: opyekacz, zachowacz, IX: sprauicz, XI. XII: zachovacz) racz (quam... regere digneris) 1426 *Msza* IV s. 313, *sim.* I. VIII; Qui temperas rerum vices rzandzisch godzini (rector potens, verax deus, qui temperas rerum vices) 1444

R XXIII 308; Raczysz nasz rzadzycz na vyeky! XV *p. pr. MacDod* 102, *sim. BZ* I Par 22, 12; Ale wszitkich ksyøszøt... bilo poltrsyecya sta, gisz rzødzily lyvd (qui erudiebant populum) *BZ* II Par 8, 10; Kaszda strona swoy brzeg (*sc.* rzeki) ma rządzycz y strzymacz (suam ripam teneat illius fluminis) *Dział* 7; Sticzen tho rządzy 1471 *CyzKlob* 443; Dla wrogow moych rzędzy (*Fl*: vczin) przed obłyczym twoym drogę moyę (dirige... viam meam) *Pul* 5, 9; Gen rzødzysz (*Fl*: oprawasz) Israhel (qui regis Israel), wysluchay! *Pul* 79, 1; Bo czszo gyest zamieskanye rządzącznego dom (quid est negligentia gubernantis domus)? XV *p. post. R* I s. XXXIX; Bo sz czyebye vynydzye vodz, chthor[z]y ma rządzycz lyvd moy israelsky (qui regat populum meum Israel Mat 2, 6) *EwZam* 293; Gdy rządzyl Ponsky Pylath szydowsthvo (procurante Pontio Pilato Iudaeam Luc 3, 1)..., stalo szyą yest slovo bosze na Iana *ib.* 297; Per amicum onego, gemvsz bil polyeczyl rządzycz szwe wszystki dobra, intelligitur Ewa,... ktoreesze tesz Adam w rayv wsystko rządzycz bil polyeczył, a ona szlye rządząc wszystki dobra rayske vtraczyla XV *ex. MPKJ* II 317; A by zyvot tvoy szyedl albo by⟨ł⟩ yako yego, rządzylby dny tvoye v myerze (cum pace pertransires dies tuos) a nye zgynąlby zla smyerczyą *Rozm* 141; ~ rzędzić się *'postępować według jakichś zasad, przepisów, kierować się czymś, leges aliquas in agendo observare'*: Vloszylysmy tho myeszanye sadow bycz zlomyono, chcząc aby odtychmyasth... podlug tych statvt... sadze ziemy[e] krolestwa naszego rzadzyli syą y badą sądzycz (teneantur et debeant iudicare, *Sul* 6: abi... powinni bili a myeli szandzicz) *Dział* 6; Nyektorzy zyemyanye... mayącz... lysti przywyleyne... pod prawem nyemyeczskym, a wszakosz... podlug praw polskych syą rządzą (se regunt) *ib.* 33; Thowarzisze... proszily mystrzow swoich chcząc od nych... nyc myecz, yeno iako w ynszych myesciech sławethnych szye thowarzysse rządzą 1491 *RKJŁ* VII 56.

2. *'prowadzić dokądś, aliquem aliquo ducere'*: Hec stella ibat et mouebatur motu recto ante hos reges... Et hoc fiebat ministerio angeli, qui hanc stellam taliter dirigebat et ordinabat wyodl a rządzyl XV *med. SKJ* V 267; Eciam stella dirigit, rządzy, nauigantes in mari XV *p. post. RRp* XXV 182.

3. *'rozporządzać, nakazywać, iubere, praecipere, mandare'*: Vstawylismi, srzandzyly i nynye rzandzymi (constituimus, ordinavimus et exnunc ordinamus) *Sul* 109, *sim. ib.*

4. *'wykonywać, załatwiać, exsequi, facere'*: A onego tho nye⟨mocne⟩go... mayą przyvodzycz, yzby przyął pokuthą, a z pospolythych pyenyądzy potrzeby nyemocznym rządząc y yednayącz (necessaria illi de bonis communibus ministrando) 1484 *Reg* 719; Rządzy albo gedna XV *p. post. JA* XII 144.

5. *'przygotowywać, praeparare'*: Quia caritas delet universa delicta... et preparat, rzadzy, hospicium spiritui sancto XV *p. post. GlDom* 60; Ordinare schykovacz, rządzycz *ca* 1500 *Erz* 89.

6. *'odgraniczać, oddzielać, separare, seiungere, disparare'*: Determinans rzandzianez y dzielanez (deus... in te permanens, lucis diurnae tempora successibus determinans) 1444 *R* XXIII 308.

7. *'nadawać kształt, formare'*: *Rzøczycz formare *ca* 1450 *PF* IV 576.

8. *'wynajmować kogoś, godzić za jakąś opłatą, aliquem mercede conducere'*: (Sąd... postanawia, że Kasprowa ma przeprowadzić dowód..., że parobka) convenit al. rzadzyla non coactive..., sed voluntarie et libere 1464 *TymWol* 77.

9. *dubium*: Ad idem Gloza ordinaria *rzodzona XV *med. GlWroc* 42r.

Cf. **Narządzić, Obrządzić, Przyrządzić, Urządzić, Wyrządzić, Zrządzić, Narządzać, Zrządzać, Przyrządzać, Urządzać, Wyrządzać, Obrządzać**

Rządać *cf.* **Porągać, Urągać, Zrągać, Śrządać, Śrągnąć**

Rząjca *cf.* **Rządca**

Rząsa *cf.* **Rzęsa**

Rząsie *bot. 'rzęsa drobna, Lemna minor L.'*: Rzøszye lenticula aque *ca* 1500 *Rost* nr 7173.

Rzebro *cf.* **Żebro**

Rzebrzyczek *bot. 'Eugenia caryophyllata Thun.'*: *Rzebriczek gariofolus 1472 *Rost* nr 1132. ~ *Bohemizm.*

Rzebrzyk *bot. 'krwawnik pospolity, Achillea millefolium L.'*: Rzebrzik millefolium 1472 *Rost* nr 803, *sim.* 1478 *ib.* nr 2249. ~ *Bohemizm.*

Rzec *formy*: *praes. ind. 1. sg.* rzekę *Fl* i *Pul* 41, 12. 56, 12. Ez 8, *BZ* Gen 24, 14, *etc.*, *Rozm* 386; rzeknę XV *in. R* XXIV 73; *2. sg.* rzeczesz *BZ* Ex 11, 2. 19, 3. Lev 27, 2, *etc.*; rzekniesz *BZ* Ex 19, 12. Jer 29, 24; *3. sg.* rzecze *Fl* i *Pul* 57, 11. 86, 5. 105, 47, *Sul* 33, *etc. etc.*, *Rozm* 493; rzeknie *BZ* Tob 2, 22. 5, 3. 13, *etc.*, *EwZam* 303; *1. pl.* rzeczemy *BZ* I Esdr 9, 10, *Rozm* 453; rzeczem *Rozm* 732; *2. pl.* rzeczecie *BZ* Ex 12, 27, *Rozm* 419; rzeknieeie *EwZam* 307; *3. pl.* rzeką *Fl* i *Pul* 34, 11. 51, 6. 78, 10, *etc.*, *Rozm* 743; rzekną *Sul* 33, *BZ* I Reg 28, 7. IV Reg 18, 26, *etc.*; ~ *imper. 2. sg.* rzeczy *Fl*

34, 3, *Dek* V 3, *BZ* Ex 6, 6, *etc.*, *Rozm* 432; rzecz *BZ* Ex 8, 20. 16, 9, *Naw* 90, *Rozm* 135; rcy *Pul* 34, 3; rzekni *BZ* IV Reg 20, 5, XV *p. post. R* I s. XLIII, *EwZam* 300; *3. sg.* rzecz *Fl* i *Pul* 117, 2, *Pul* 117, 3. 123, 1. 128, 1; rcy *Fl* 123, 1. 128, 1; rzekni *BZ* I Par 16, 36; *2. pl.* rzeczycie *ca* 1420 *R* XXIV 79, XV *med. R* XXII 239, *Rozm* 398, *etc.*; rzeczcie *BZ* Ex 12, 3. I Reg 14, 34. III Reg 22, 27, *etc.*; *3. pl.* rzeczcie *Fl* 117, 3, *Fl* i *Pul* 106, 2. 117, 4; ~ *part. praes. act. adv.* rzeka *Ksw* br 5. 6. 15. cr 24; rzekę *Ksw* br 6, XV *in. R* XXIV 76, *etc.*, *MW* 123a; rzkę *BZ* Gen 4, 25. 27, 18. 48, 15. 20. 50, 5. Ex 16, 12; rzekąc *Gn* 1a. b. 2a, *etc.*, *Fl* i *Pul* 70, 12. 104, 11, *etc. etc.*; rzkąc 1425 *Pyzdr* nr 785, *Błaż* 319, *etc. etc.*, 1473 *AGZ* XV 165; rzekęcy XV *in. R* XXIV 71. 76, *BZ* Tob 8, 10, XV *p. post. R* XIX 48, *Rozm* 48, *etc. etc.*; rzeknąc 1397 *Pozn* nr 329, *Sul* 33. 51, *etc.*, *EwZam* 298; rzeknęcy *SkargaWroc* w. 70; *adi.* rzekąc *Gn* 176b, *BZ* Gen 28, 13. 31, 1, *Rozm* 191. 460; *g. sg. m.* rzekącego *Rozm* 336. 722. 736; *ac. sg. m.* rzekący *Rozm* 30. 367; rzekącego *BZ* Gen 31, 24, XV *p. post. R* XXIV 94, *Rozm* 288. 764; *n. pl. neutr.* rzekące *MW* 33b; *ac. pl. m.* rzekących *BZ* IV Reg 19, 9; *cf. też* **Rzekący**; ~ *inf.* rzecy *(?) Rozm* 293; rzec *Gn* 172a, 1424 *Msza* III s. 63, *sim.* IV. XII. XIV, *Sul* 49, *etc. etc.*; ~ *praet. 1. sg. m.* rzekł jeśm *Fl* 72, 15. 93, 18, *etc. etc.*, *Pul* Deut 38; rzekł jem 1429 *Kościan* nr 1371; rzekłeśm *BZ* Gen 20, 13. Num 23, 4; rzekłem 1437 *Pozn* nr 1584, *BZ* Deut 1, 20. 29, *etc. etc.*; rzekł-m *Rozm* 684; jeśm rzekł *Fl* 81, 6, *Fl* i *Pul* 37, 17. 39, 10, *etc.*, *Pul* 93, 18; -śm rzekł 1405 *Pozn* nr 767, 1424 *Kościan* nr 1240, 1428 *ib.* nr 1351; -(e)m rzekł 1420 *Pozn* nr 1066, 1423 *Kościan* nr 998, 1424 *ib.* nr 1058, *etc.*; -(e)m rzek 1429 *Pozn* nr 1336; ja rzekł 1426 *Pyzdr* nr 804, 1452 *ZapWarsz* nr 932, *Pul* 81, 6, *Rozm* 572; *f.* -(e)m rzekła 1412 *Pyzdr* nr 351, 1423 *Pozn* nr 1131, 1445 *ib.* nr 1622; *2. sg. m.* rzekł jeś *Fl* 88, 3, *Fl* i *Pul* 88, 19. 89, 3; rzekłeś 1424 *Msza* III s. 64, *sim.* XII, 1437 *Pyzdr* nr 1121, *etc.*; jeś rzekł *Pul* 88, 3; -(e)ś rzekł 1425 *RTH* III nr 76, 1437 *Pozn* nr 1487, *BZ* Ex 33, 12, *etc.*; *f.* jeś rzekła *Rozm* 246; -ś rzekła *BZ* III Reg 17, 13; *3. sg. m.* rzekł jest *Fl* 9, 27. 33. 35, *etc. etc.*, *Rozm* 135; jest rzekł *BZ* Gen 9, 8. 12, 1, *etc.*, *Rozm* 324. 611; rzekł 1395 *Pozn* nr 187, 1397 *ib.* nr 329, 1398 *BiblWarsz* 1861 III 34, *etc. etc.*; rzek 1395 *Pozn* nr 187, 1416 *ib.* nr 917, 1432 *Pyzdr* nr 1037, *etc.*, *Rozm* 344; *f.* rzekła jest *BZ* Gen 16, 13. 19, 31. 21, 9, *etc.*; jest rzekła *BZ* Gen 21, 7; rzekła 1416 *Pyzdr* nr 462, 1421 *Kościan* nr 861, 1424 *Pyzdr* nr 1006, *etc. etc.*; *neutr.* rzekło jest *Fl* 26, 13; rzekło *BZ* Neh 5, 13, *Pul* 26, 13, XV *ex. MPKJ* II 317, *Rozm* 62; *2. du. m.* -sta rzekła *BZ* Jos 2, 21; *3. du. m.* rzekłasta *BZ* Ex 10, 3. 16, 6. Num 16, 22. Jos 2, 24. III Reg 21, 13. Tob 7, 4; rzekle XV *p. pr. SKJ* I 309; rzekła *Rozm* 714; *1. pl. m.* rzeklismy *Sul* 40; -smy rzekli *BZ* Jud 21, 18; *2. pl. m.* rzekliście *BZ* Deut 1, 22; -ście rzekli *BZ* Deut 1, 39. Judith 8, 32. Jer 29, 15, *Rozm* 684; *3. pl.* rzekły *OrtMac* 24. 103, *OrtOssol* 28, 1. 76, 3; *m.* rzekli są *Fl* 63, 5. 70, 11. 72, 11, *etc.*, *Rozm* 690; są rzekli *BZ* Gen 36, 2, *Rozm* 430. 472, *etc.*; rzekli 1395 *Pozn* nr 187, *Fl* i *Pul* 34, 24. 143, 18, *etc. etc.*; *m.* a. *neutr.* rzekli są *a.* rzekły są *BZ* Num 36, 1; są rzekli *a.* są rzekły *Fl* 82, 11; rzekli a. rzekły *BZ* I Reg 29, 4. 9. I Par 19, 3, *Pul* 82, 11; *f.* rzekły *ca* 1425 *EwKReg* 42, *BZ* Num 27, 2; *neutr.* rzekła *BZ* Jud 10, 18. 11, 8; ~ *plqperf. 3. sg. m.* rzekł jest był *Gn* 172b. 183a; jest rzekł był *Gn* 174b. 177b. 182a, *etc.*; rzekł był *Rozm* 435. 784; był rzekł *BZ* III Reg 14, 4. IV Reg 11, 15. II Par 25, 15, *etc. etc.*, *Rozm* 843; *f.* jest była rzekła *Gn* 5a; była rzekła *BZ* IV Reg 23, 1; *1. pl. m.* -smy byli rzekli *BZ* I Esdr 8, 22. II Esdr 8, 53; *3. pl. m.* są byli rzekli *Gn* 175a, *Rozm* 612; rzekli byli *BZ* Num 16, 3; ~ *condit. 1. sg. m.* (-)bych rzekł 1424 *Kościan* nr 1058. 1058a, *BZ* Num 24, 13, *Rozm* 476; *f.* bych rzekła 1445 *Pozn* nr 1622; *2. sg. m.* (-)by rzekł *BZ* Gen 14, 23. Is 49, 9, XV *p. post. R* I s. XLVII, *Rozm* 513; -byś rzekł XV *p. post. Kalużn* 286; *3. sg. m.* rzekłby *OrtMac* 63. 99. 127, *etc.*; (-)by rzekł *Gn* 172a. 177b, *Fl* i *Pul* 12, 4, *etc. etc.*; *f.* (-)by rzekła *Sul* 36, *Rozm* 207; *2. pl. m.* rzeklibyście *Rozm* 398; (-)byście rzekli *BZ* Lev 25, 20, *Rozm* 452; *3. pl. m.* rzekliby *BZ* Num 14, 15, *Pul* Deut 40; bychą rzekli *Fl* 113, 10; (-)by rzekli *BZ* Ex 12, 26. Jud 9, 54. 11, 14, *etc.*; ~ *condit. praet. 3. sg. m.* by był rzekł *Rozm* 799; ~ *part. praet. act.* rzekw *BZ* I Reg 15, 27. III Reg 22, 15; rzekszy *BZ* Jud 10, 16; rzekwszy *Rozm* 527; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* rzeczon *Sul* 50. 63, XV *med. SKJ* V 270, *etc.*, *Rozm* 308; rzeczony *Sul* 32. 33, *etc.*; *f.* rzeczona *Sul* 9. 25. 26, *etc. etc.*; *neutr.* rzeczono XV *in. R* XXIV 72, *Sul* 38. 57, *etc.*; rzeczone XV *med. R* XXV 154; *g. sg. m.* rzeczonego 1436 *SKJ* III 332, *Sul* 97. 105, *etc.*; *f.* rzeczonej 1428 *Pozn* nr 1511, *Sul* 38, *Dział* 47; *d. sg. f.* rzeczonej *Sul* 39. 94. 104, 1471 *ZapWarsz* nr 1105; *ac. sg. m.* rzeczony *Sul* 81. 97; rzeczonego 1436 *Pozn* nr 1479, *Sul* 40, XV *med. MPKJ* V 431; *f.* rzeczoną *Sul* 36. 95, *Dział*

14, *etc.*; *neutr.* rzeczono *Rozm* 788; rzeczone 1420 *Kościan* nr 779, *Sul* 40. 97. 98; *l. sg. m.* rzeczonym *Sul* 80; *f.* rzeczoną *Sul* 49. 64, *Dział* 41. 62; *neutr.* rzeczonym *Dział* 32; *l. sg. m.* (przy) rzeczonem *Sul* 101; *f.* rzeczonej *BZ* Gen 31, 23; *neutr.* rzeczonem *Sul* 74. 80, *BZ* II Par 22, 6; *d. du. f.* rzeczonyma *BZ* Gen 4, 23; *n. pl. m.* rzeczeni *Sul* 30. 45, 1473 *Zap-Warsz* nr 1425; rzeczony *Sul* 13; rzeczone *Sul* 98; *f.* rzeczone *Sul* 67. 97. 98; *neutr.* rzeczona XV *med. R* XXV 153; *g. pl. m.* rzeczonych 1481 *AGZ* XVIII 216; *f.* rzeczonych *Sul* 110; *neutr.* rzeczonych *Sul* 75, *BZ* I Par 18, 8; *d. pl. m.* rzeczonym *Sul* 97. 98; *ac. pl. f.* rzeczone (1377) *DokMp* IV 187, *Sul* 48. 96, *etc.*; rzeczony *Sul* 99; *i. pl. f.* rzeczonymi *Sul* 97; *l. pl. f.* (w) rzeczonych *Sul* 97; ~ *inf. pass. sg. m.* być rzeczon *MW* 49b; ~ *praes. pass. 3. sg. m.* rzeczon jest *Dział* 42, *Rozm* 200. 247; jest rzeczon XV *med. Lent*; *f.* rzeczona jest *Sul* 93. 110, *BZ* Gen 2, 14. Num 22, 15; jest rzeczona *MW* 57a, *Rozm* 273; *neutr.* rzeczono jest *Sul* 50. 57, *etc.*, *Rozm* 609; jest rzeczono *Sul* 58. 97, XV *med. R* XXII 239, *Rozm* 414, *etc.*; *3. pl. m.* rzeczeni są *Dział* 39, XV *p. post. PF* III 288; są rzeczeni *Sul* 23. 88, *Rozm* 416; *neutr.* rzeczona są *Fl* 86, 2; ~ *fut. pass. 3. sg. neutr.* rzeczono będzie *BZ* Gen 48, 20; będzie rzeczono *BZ* I Reg 20, 12; ~ *fut. pass. z partykułą* ać *dla wyrażenia trybu rozkazującego 3. sg. neutr.* ać będzie rzeczono *BZ* I Par 17, 24; ~ *praet. pass. 3. sg. neutr.* rzeczono było jest *Rozm* 395; rzeczono było *EwZam* 293; jest było rzeczono *Rozm* 288; było rzeczono *BZ* I Reg 19, 22. Neh 5, 13, *Rozm* 446, *etc.*; ~ *condit. pass. 3. sg. m.* -by rzeczon *Rozm* 666; *neutr.* rzeczono by XV *med. RRp* XXIII 279; (-)by rzeczono *OrtMac* 60, *Rozm* 672—3. 674.

Układ znaczeń

1. *'posłużyć się słowami dla zakomunikowania myśli i przeżyć, powiedzieć, verba pronuntiare, fari, verbis aliquid exsequi, dicere, loqui'*:
a. *dopełnienia bliższego brak a. dopełnieniem zaimek* 73
b. *ze zdaniem dopełniającym lub innym, a. acc. c. inf.* 79
c. *dopełnieniem rzeczownik w acc.* . . 80
2. *'nazwać, nazywać, appellare, nominare'* 81
3. *'wcześniej wymienić, wspomnieć, określić, supra nominare, commemorare, definire'* 82
4. *'obiecać, przyrzec, promittere'* 82
5. *'informować, podawać do wiadomości (podmiotem utwór pisany), aliquem certiorem facere, docere, aliquid tradere'* 83
6. rzeczono (jest) *'wykłada się, znaczy, significat'* 83
7. rzec się *'udać, stworzyć pozory, simulare, fingere'* 83

Znaczenia: **1.** *'posłużyć się słowami dla zakomunikowania myśli i przeżyć, powiedzieć, verba pronuntiare, fari, verbis aliquid exsequi, dicere, loqui'*: **a.** *dopełnienia bliższego brak a. dopełnieniem zaimek*: Zmouil sin bozi sloua uelmy znamenita, gimis casdo duso zbosno pobuda, ponocha y pouaba. Pobucha reca: Vstan! ⟨Ponę⟩cha rekø ta: Pospey sø! Pouaba reca: Y poydy! *Kśw* br 5–6; Tim usem tec to bog mylosciuy moui reca: Vstan! *ib.* 15, *sim. ib.* cr 24; Tedi *rzegk pan Hinczka: Dacze mne ti wini 1395 *Pozn* nr 187; Tako rzecli gednacze pana Hinczkoui: Mi ne roszumemi po nemeczszku *ib.*, *sim. ib.*; Tedi wogewoda rzekl: Ya ne skaszuya *ib.*, *sim.* 1418 *Kościan* nr 653, 1421 *ib.* nr 868, *etc.*; Gakocz gest gø bil szautal... Gabriel angol rzekøcz tako: Sdroua Maria! *Gn* 1b, *sim. ib.* 2a. 174a. 178b, *Fl* i *Pul* 104, 11, *etc.*; Aleczby nektory clouek... mogl tako rzecz *Gn* 172a, *sim.* XV *med. SKJ* V 277, *BZ* Deut 30, 12; Ony (*sc.* pastyrze)... szøcz byly svøthe angoly... speuagøcz slyszely a tako rzekøcz (laudantium deum et dicentium Luc 2, 13) *Gn* 176b; Bi negdi ne rzekl (ne... dicat) neprzyaczel moy: Przemogl iesm przeciw iemu *Fl* 12, 4, *sim. Pul*, *sim. Gn* 172a. 177b; Ale ia rzekl iesm (dixi) w oplwitoscy moiey: Ne poruszon bødø na weky *Fl* 29, 7, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 30, 18, *etc.*, *Pul* 30, 28. Deut 38; Bo on rzekl (dixit), y vczinona sø *Fl* 32, 9, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 104, 30, *etc.*; Roszirzili sø na mø vsta swoia, rzecli (dixerunt): Ey, ey, widzely sø oczi nasze *Fl* 34, 24, *sim. Pul*; Y rzekøø (dicent): Owa czlowek, iensze ne poloszil boga pomocznika swego *Fl* 51, 6, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 78, 10. 125, 3; Rzecze (dicet) czlowek: Acz zaiste iest owocz prawemu? *Fl* 57, 11, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 86, 5. 105, 47, *BZ* Gen 1, 6, *etc.*; Rzecli sø (dixerunt, *Pul*: rzekly, *sim. ib.* 72, 11. 77, 22, *etc.*): Kto vzrzi ie? *Fl* 63, 5, *sim. ib.* 72, 11. 77, 22, *etc.*; Ya iesm rzekl (dixi, *Pul*: ia rzekl): Bogowe iescze... wszistczy *Fl* 81, 6, *sim. Fl* i *Pul* 37, 17. 39, 10. 115, 2; Wszistka *ksøszota gich, gisz sø rzecly (dixerunt, *Pul*: rzekly): Dzedzistwem osødzmi swøtoscz boszø *Fl* 82, 11; Bo rzekl ies (dixisti, *Pul*: yes rzekl): Na weky miloserdze zaloszono bodze w nebesech *Fl* 88, 3, *sim. Fl* i *Pul* 88, 19. 89, 3; Acz rzekl iesm (si dice-

bam, *Pul*: yesm rzekl, *sim. ib.* 72, 15):... Miloserdze twoie... podpomosz me! *Fl* 93, 18, *sim. ib.* 72, 15; Rzeczcze (dicant) nynye, gyz wykupeny sø od gospodna *Fl* 106, 2, *sim. Pul*; Rzekl yest (dixit, *Pul*: rzekl), y stal dvch welnny *Fl* 106, 25; Bychø negdy ne rzekly (nequando dicant, *Pul*: aby kyedy nye rzekly): Gdze gest bog gych? *Fl* 113, 10; Czøsto wybyały mø ode mlodoscz mogye, rczy (dicat, *Pul*: rzecz, *sim. ib.* 123, 1) nyne Ysrahel! *Fl* 128, 1, *sim. ib.* 123, 1; Czosz rzekø (quid dicam Is 38, 15)? *Fl* Ez 8, *sim. Pul*; Jakosz to sam rzekl XIV *ex. Pocz* 233; *Iacosim ne rzekl: Ca[l]zeszli mi otpuscicz... dluk, otpuszcø 1405 *Pozn* nr 767; Clamabat (*sc.* mulier Chananaea) dicens, volaiący a rekący: Miserere mei (Mat 15, 22) XV *in. R* XXIV 71, *sim. ib.* 76; At illa venit et adorauit eum dicens, priszedwsi modlila są rekacy: Domine, adiuva me! (Mat 15, 25) *ib.* 71, *sim. ib.* 76, *BZ* Tob 8, 10, *Rozm* 48. 385, *etc.*; Suggeret vobis omnia, quecumque dixero, ktorekole rekną, vobis (Jo 14, 26) XV *in. R* XXIV 73; Postulans pugillarem scripsit dicens, rzeką: Johannes est nomen eius (Luc 1, 63) *ib.* 76, *sim. ib.*; Rzeczicze wsz⟨ys⟩czi: Amen! *ca* 1420 *ib.* 79, *sim. Rozm* 398. 412; Szmemi rzeecz albo mowycz (audemus dicere): Otcze naz 1424 *Msza* III s. 63, *sim.* IV. XII. XIV; Ita invenerunt sicut mulieres dixerunt *yacho neuasti rzekly (Luc 24, 24) *ca* 1425 *EwKReg* 42, *sim. BZ* Num 27, 2; Jszes ty rzekl przet panyczi: Nyest yego, ale moy 1437 *Pozn* nr 1487; Ma rzecz (debet dicere) thako: Tho, czsoszm mowyl, szelgaleszm *Sul* 49, *sim. Dział* 40, *sim. OrtMac* 32. 67, *OrtOssol* 32, 3. 4, *etc.*; Gdi on, ktoremu bi vyna dana o manzoboystwo, rzecze (si... dixerit): Thom vczinyl s yego początku, thego ma doswyathczicz *Sul* 93, *sim. OrtMac* 32, *OrtOssol* 32, 2, *etc.*; Posdrowmy dzyevycza panną Maryą rzeknacz: Sdrowasch Maria! XV *med. MacDod* 35, *sim.* 1451 *ib.* 105, *MW* 101b, XV *p. post. SKJ* I 147, *EwZam* 298; Quod eorum astucius famaretur, *gl.* diceretur, aseretur rzeczono by XV *med. RRp* XXIII 279; Verbum non prolatum nye rzeczone XV *med. R* XXV 154; Rzekl gest (dixit) Adam: Zona... dala my owocza s drzewa *BZ* Gen 3, 12, *sim. ib.* 11, 6. 18, 15, *etc.*, *Rozm* 135; Wstøgy nogawyczney nye wezmø ze wszego twego plemyenya, abi nye rzekl (ne dicas): Yaczyesm vbogaczyl Abrama *BZ* Gen 14, 23, *sim.* XV *p. post. R* I s. XLVII, *Rozm* 513; Rzekla gest (dixit, *sc.* Agar): Zayste wydzalasm tu to *BZ* Gen 16, 13, *sim. ib.* 24, 25. 27, 46; Lepak gest rzekla (ait) *ib.* 21, 7; Podzywyl syø (*sc.* Jakob) rzekø (inquit): O, kako groszne to gest myeszczce! *ib.* 28, 17, *sim. ib.* Deut 31, 25; Gdisz vszliszal slowa Labanowich synow rzekøcz (verba filiorum Laban dicentium): Otyøl gest Iacob wszitko *BZ* Gen 31, 1; Rzeczono bødze (dicetur): Vczyny tobye bog yako Effraymowi *ib.* 48, 20; Rzekly søø (dixerunt): Czsosmi chczyely vczynycz? *BZ* Ex 14, 5, *sim. ib.* 15, 1; Rzecz przede wszym zborem (dic universae congregationi) synow israhelskich: Przystøpczye przed pana! *ib.* 16, 9; Bøødz ty ludu w tich, czsosz na pana slusze, abi wiprawyl, czso rzeczono gest, k nyemu (ut referas, quae dicuntur, ad eum) *ib.* 18, 19; Gdiszesz rzekl (cum dixeris): Znam czyøø z gymyenya *ib.* 33, 12, *sim. ib.* II Esdr 9, 10, *Rozm* 166. 168; Paklibiscze rzekli (quod si dixeritis): Czso bødzem gescz? *BZ* Lev 25, 20; Gdisz bi zbil takø wyel[s]koscz..., a rzeklibi (et dicant): Nye mogl iest wyescz lvdv tego to v zemyø *BZ* Num 14, 15, *sim. Pul* Deut 40; Gdisz stali przeciw Moyzeszovi y Aaronovi, rzekli bili (dixerunt): Meycze na tem doszicz! *BZ* Num 16, 3; Sedm, rzeklesm (inquit), oltarzow vdzalalesm tobye *ib.* 23, 4; Nye mogø min[y]ocz rzeczi pana boga mego, bich albo dobrego ⟨co⟩ albo zlego rzekl (ut vel boni quid vel mali proferam) *ib.* 24, 13; Rzekli sø (dixerunt, *sc.* książęta czeladzi galaadskich): Tobye... przikazal bog, aby zemyø... rosdzelil *ib.* 36, 1; Rzekliscze (dixistis): Wyslem møze *BZ* Deut 1, 22; To rzekø, przicziny gine (his dictis, addent reliqua) *ib.* 20, 8; S yvtra rzeczes (dices): Kto mi da wyeczor? *ib.* 28, 67, *sim. ib.* 17, 14. I Reg 16, 2. Jer 13, 22; Rzekø (dicent) wszistczi narodowye: Przecz gest tak pan vczinil? *BZ* Deut 29, 24, *sim. ib.* II Par 7, 21, *Rozm* 657; Ona odpowye: Iakosta rzekla (sicut locuti estis), tako bødz! *BZ* Jos 2, 21; Rzeklasta (dixerunt): Poddal pan w røcze nasze tø to wszitkø zemyø *ib.* 2, 24, *sim. ib.* Num 16, 22. Tob 7, 4; To rzekszi (quae dicentes),... sluszily panu bogu *BZ* Jud 10, 16; Dzewek naszich nye moszemi gym dacz, søcz zawyøzany przisyøgø y klyøtwø, geszesmi (*pro* gyøszesmi) rzekly (qua diximus) *ib.* 21, 18; To rzekw Samuel, obrocyl syø chczøcz przecz gydz *BZ* I Reg 15, 27, *sim. ib.* III Reg 22, 15; Tedi sludzi rzeknø (dixerunt): Gest gena szona *BZ* I Reg 28, 7, *sim. ib.* IV Reg 19, 3; Ksyøszøta fylysteyska rzekli (dixerunt): Nye poydze s namy w boy *BZ* I Reg 29, 9; Vczin, iakosz rzekla (dixisti) *BZ* III Reg 17, 13; Bo bil rzekl (dixerat) kaplan: Nye zabyiaycye gey! *BZ* IV Reg 11, 15, *sim. ib.* Judith 6, 13, *Rozm* 633. 640.

685. 703. 719. 773; Posmyewalesz syø panu y rzeklesz (dixisti): W wyelykoscy wozow mich wzgechalem na wisokosez gor *BZ* IV Reg 19, 23, *sim. Naw* 98, *Rozm* 169; Gdisz powyedzely krolyowy to, czso ona bila rzekla (quod dixerat) *BZ* IV Reg 23, 1; Rzeczecye w narodzech (dicant in nationibus): Pan krolyvge *BZ* I Par 16, 31, *sim. ib.* Is 48, 20; Pochwalcye pana... a rzeczcye (dicite): Zbaw nas, bosze! *BZ* I Par 16, 35; Rzekny (dicat) wszitek lyvd: Amen a chwala bødz bogu! *ib.* 16, 36; Acz... bødze rzeczono (dicatur): Pan zastøpow bog israhelski *ib.* 17, 24; Rzeklem (dixi): Panye boze moy, ganba my gest *BZ* I Esdr 9, 6, *sim. ib.* Neh 1, 5. 2, 5, *etc.*; Czso rzeczemi (quid dicemus)... potem? *BZ* I Esdr 9, 10; Rzeklo (dixit) wszitko sebranye: Amen! *BZ* Neh 5, 13, *sim.* XV *ex. MPKJ* II 317; Smyluy syø nad namy..., abi nye rzekly (ut non dicant) myedzi pogani: Gdze gest gich bog? *BZ* Judith 7, 21; Rzeknye (dixit) Ozias...: Gydzi w pokoiv *ib.* 8, 34, *sim.* XV *p. post. Kałużn* 282; Czso rzeczesz (quid dices), gdisz czø nawyedzø? *BZ* Jer 13, 21; Rzecz famare *ca* 1455 *JA* XIV 494; Tedy rzekly (dicunt) dzyeczy:... Thy [gy] pyenadze byly naszego oczczą *OrtOssol* 28, 1, *sim. OrtMac* 24; Rzeczy tako: Then ortel... nye gest prawy *OrtOssol* 32, 3; Tedy rzeknye (dixerunt, *OrtMac* 41: rzekly) Jan Opawszky y Jan szukyennyk *ib.* 37, 4; Gdyby czlowyek myal na kogo... lysth o dlug... a then czlowyek rzeklyby (*leg.* rzekł-li-by, si... diceret): Jam... ten dlug zaplaczyl *ib.* 73, 3, *sim. ib.* 18, 4, *OrtMac* 99; Mowcze paczerz y Sdrowa Maria a potem tako rzeczi: I nye wodzi nas w pokusenie! *MW* 115b; Cherubyn... y Seraphyn... wolaiø y wszistek nyebieszkj vrzand rzekø: Cziebie dostoyna iest chwala y czesez, gospodnye! *MW* 123a; Rzekę (dicam Deut 32, 40): Zyw yesm ya na wyeky *Pul* Deut 58, *sim. ib.* 53; Gdy radzysz przyaczyelowy, nye mow gyemv: Thako massz vczynycz, ale rzekny: Thako my szye wydzy XV *p. post. R* I s. XLIII, *sim. EwZam* 300; Tho wszystko stalo szya yest, aby napelnylo szya, czo rzeczono yest od pana przes proroka movyaczego (quod dictum est a domino per prophetam dicentem Mat 1, 22, *R* XXIV 94: rzekączego) *EwZam* 291, *sim.* XV *p. post. R* XXIV 94; Proferre powyadacz vel rzecz XV *ex. PF* V 22; Tedy posvyączyly y (*leg.* ji, *sc.* Jozefa) kaplany... y wschytek lyvd rzekączy (sanctificaverunt eum... dicentes): Blogoslavyony yestesz thy *Rozm* 59, *sim. ib.* 751. 753; Czo laczney rzeczy (quid est facilius dicere): Odpvszczony bądzczye tvoye grzechy, czyly rzecz (an dicere Mat 9, 5): Stanyze, chodzysch! *ib.* 293; Nye *vrzyczye mye odthychmyast, alyesz rzeczeczye (donec dicatis Mat 23, 39): Blogoslavyony, ktory przyschedl v ymyą boze *ib.* 419; Tedy ssą rzekly (dixerunt Jo 7, 3) braczya...: Vynydz odtąd! *ib.* 430, *sim. ib.* 472. 773. 840; Rzeczemyly (si... dixerimus Mat 21, 26): Od lyvdzy, boyemy szye tlusczey *ib.* 453; Nygdysmy tako nye slychaly czlovyeka rzekącz albo movyącz (numquam sic locutus est homo Jo 7, 46), yako ten movy *ib.* 460; Bo bychczy rzekl: Nye znam yego (si dixero, quia non scio eum Jo 8, 55), bylczybych vam rovny lesz *ib.* 476; Rzekvszy to y obroczyla szye kv ynem nyevyastam *ib.* 527; Potem yest rzekl: Doszycz yest *ib.* 611; Bo ssą bylv rzekly: Nyzlyby nam odyąth, volelybychmy zemrzecz *ib.* 612; Aczem zlye rzekl (si male locutus sum Jo 18, 23), svyadecztvo day o zlem *ib.* 683; Rzeklym (*leg.* rzekłlim) przevrothnye..., day svyadecztwo o zlem, a rzeklym (*leg.* rzekłlim) dobrze, yako tez vy slugy dzyvovalyscye szye przedtym, yzescye rzekly: Nygdy tako nye movyl czlovyek *ib.* 684; Pylat... spytal ych rzekączy: Czo movyly tedy thy dzyeczy po zydowsku? *ib.* 753, *sim. ib.* 765; Tedy szye napelnylo..., czo bylo rzeczono przez Ieremyascha proroka rzekączego (quod dictum est per Ieremiam prophetam dicentem Mat 27, 9) *ib.* 764; To yest rzeczono s rozvma svyątego Maczyeya evanyclysty *ib.*, *sim. ib.* 610; Bo to rzekl byl myly Cristus: Ktory yest z boga, slova bozego slucha *ib.* 784; Herod by byl rzekl: Thenczy yest s mego panystwa *ib.* 799; ~ a rz(e)kę, a rz(c)kąc, a rzek(n)ęcy: Proszysz thy dzysza Xpa... a rzekøcz tako: Mog mily pane bosze, proszø ga... thuego miloszerdza *Gn* 1b, *sim. ib.* 1a; Wancz s nich clamayø chlogi (*pro* chlopi) a rzekøcz: Saleny sø popy 1414 *JA* XIV 499, *sim. Aleksy* w. 160; Rycyerze... poon przigely a rzkøcz (dicentes): Blaszcyu, wynydzy! *Błaż* 319; Poszegnal temv stworzenyu a rzkøcz (dicens): Roszczczye a rozmnoszczye szø! *BZ* Gen 1, 22, *sim. ib.* 1, 28, *etc.*, *BZ* Ex 19, 3; Urodzyla (*sc.* Jewa) Kayma a rzekøcz (dicens): Mam od boga plod czlowyeczy *BZ* Gen 4, 1, *sim. ib.* 15, 18, *etc.*, *BZ* Lev 24, 14; Gemusz to gymyø zdzege ⟨Set⟩ a rzkø (dicens): Dal my bog geszcze gyni plod myasto Abla *BZ* Gen 4, 25, *sim. ib.* 27, 18. 48, 15. 20. 50, 5; Posspyeszi syø k nyemv a rzekø (et ait): Naslisz czili nyeprziyaczelsky? *BZ* Jos 5, 13; K ne przisedl svethi Potr a rzeknecy: Czemv dvso rzewno placesz? *SkargaWroc* w. 70; O angele Gabriele, gdzye yesth ono thwe

weszelye, coszesz my go obyeczowal thako bardzo vyelye a rzekaczy: Panno, pelna yesz myloszczy XV *p. post. R* XIX 48; Kaplany... radovaly szyą... a rzekacz: Tocz vass bog... z nyebyoss navyedzyl *Rozm* 13, *sim. ib.* 235, *etc.*; Marya poczęla napyrvey narzekacz a rzekączy: Byeda mnye! *ib.* 696, *sim. ib.* 496; ~ *podmiotem mówiącym rzeczownik* głos, rzecz, słowo *itp.*: Fczora pełne veszczy szøcz ony nam bily powedzany rzekøcz tako, iszczy iutrze prz⟨y⟩dze do nasz mily Xpc *Gn* 2a; Glosz sz nebosz gestcy on then to bil vslysal nebesky a rzekøcz mu, *gl.* k nemv, tako, isze tocz... gest oltarsz nebesky *Gn* 5a; Richlo przydze k nyemu slowo bosze rzekøcz (sermo domini factus est ad eum dicens) *BZ* Gen 15, 4, *sim. ib.* III Reg 17, 2. 18, 1. Jer 29, 30; Przyszedl glos boszi k nyemu rzekøcz (factus est... sermo domini ad eum dicens) *BZ* III Reg 17, 8; Stala syø rzecz bosza k nyemv rzekøc (factus est sermo domini ad eum dicens): Wrocz syø! *BZ* IV Reg 20, 4, *sim. ib.* I Par 17, 3. 22, 8; *Vtemczass glosz boga oycza z nyeba schlyschely rzekącz (vox de caelis dicens Mat 3, 17): To yest moy syn *Rozm* 191; Vschlyschely glos rzekączy (vox de nube dicens Mat 17, 5): Tocz yest syn moy namyleyschy *ib.* 367, *sim. ib.* 30; Thu szye... poczęły rozmaythe zaloby przeczyv mylemv Iesucristovy, pomavyayącz *ye v rozmaytych zlych rzeczach a rzekączy: Krolv Pylaczye, tego snamy, yze yest syn czyeslyn Iozephov *ib.* 749; ~ *przenośnie*: Wszistky koscy moie rzekø (dicent): Gospodne, kto rowennyk tobe? *Fl* 34, 11, *sim. Pul*; Omdlale gesta oczy moge w slowo twoge, *rzekocz (dicentes, *MW* 33b: *rzekønecze): Gdy vczeszysz mø? *Fl* 118, 82, *sim. Pul*; ~ ~ Tedy rzekl szwym *rzekznykyem (suo praelocutore dixit) po wthore: Ten ortel gest... nyeprawdzywy *OrtOssol* 62, 3, *sim. OrtMac* 81; Tedy burgraby... rzekl przesz rzecznyką szwego (per... praelocutorem dixit): Panye woycze y wyerny przyszasznyczy *OrtOssol* 100, 2, *sim. OrtMac* 136; Bo byl rzekl (dixerat) bog przez Moyzescha: To bądzyesch myecz yako zavyeschenye *Rozm* 179; ~ Tako szye (*leg.* są) nyektorzy ⟨mędrcy⟩ zydowszczy rzekly myedzy sobą (quidam de scribis dixerunt intra se Mat 9, 3): Ten vvloczy bogv *Rozm* 293; Ony myslyly myedzy ssobą rzekącz (intra se dicentes Mat 16, 7), yzeszmy chleba nye vzyąly *ib.* 360, *sim. ib.* 453; ~ rzec na sąmnieniu, na, w sercu, pomyślenim, w sobie *'pomyśleć', *cogitare*': Alye to rzekly na svym sammyenyv, nye glossem albo slovem, yedno pomyslyenym (hoc... non dixerunt voce, sed in conscientia) *Rozm* 410; ~ Rzekl wem iest (*Pul*: rzekl, *sim. ib.* 9, 34) w sercu swoiem (dixit... in corde suo) *Fl* 9, 27, *sim. ib.* 9, 33, *BZ* Gen 27, 41; Rzekl wem iest na sercu swoiem (dixit... in corde suo, *Pul*: rzekl w szyerczu swem, *sim. ib.* 13, 1) *Fl* 9, 35, *sim. ib.* 13, 1, *Fl* i *Pul* 52, 1; Rzecli sø (*Pul*: rzekly) na swem serczu (dixerunt in corde suo) rodzina gich pospolu *Fl* 73, 9; Tedi rzecze Dauid na swem syerczu (ait... in corde suo) *BZ* I Reg 27, 1; ~ Zydovye rzekly (aiunt Mat 21, 41) nye slovem, alye pomyslyenym: Zle slugy zlye poguby *Rozm* 410; ~ Vzrącz to lyczemyernyk rzekl sam v sobye (ait intra se dicens Luc 7, 39): By to byl propheta, vyedzyalby *Rozm* 319, *sim. ib.* 389; Vslyschącz to lyczemyernyczy Zydovye y rzekly samy v sobye *ib.* 448; Nadzyevala szye nyektorego vczyeschenya, sama v sobye rzekącz *ib.* 590, *sim. ib.* 591; ~ do *kogoś*: Tedy vøcz nasz Xc mily gestcy on presvøtego (*leg.* przez świętego) angola do... Moyszesza tako rzecl byl *Gn* 174b; Wroczil szaszya pyrszczen gyey a *reclk thako do nyey *Aleksy* w. 63; Szethl do thego czlowyeka... i rzecl gyest thako do nyego *ib.* w. 111; Rzekla Maria do angyola (dixit... ad angelum Luc 1, 34): Iaco tho bądzye, gdy mąsza nye znam? *EwZam* 288, *sim. Rozm* 62; Odpovyedzyal krol y rzekl tako do Tadeuscha (ait ad Thaddaeum) *Rozm* 231, *sim. ib.* 348. 717. 785; ~ *komuś*: Tedi u ostatecznego copcza Passek rzekl Micolaemi (*pro* Micolaewi)...: Thy musis naprzoth *przissicz 1398 *BiblWarsz* 1861 III 34, *sim.* 1426 *TymWol* 46, 1427 *ZapWarsz* nr 2765; Tedy vøcz swøthy Gan gestcy giim on tako rzecl bil *Gn* 182a, *sim. ib.* 177b; Rzekl iesm gospodnu (dixi domino): Bog moy ies ty *Fl* 15, 1, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 74, 4. 139, 7; Rzeczi (*Pul*: rczy) duszi moicy (dic animae meae): Zbawene twoie ia iesm *Fl* 34, 3; Rzekø bogu (dicam deo): Przyemcza moy ies *Fl* 41, 12, *sim. Pul*, *sim. BZ* Gen 24, 14, *etc.*, *Rozm* 386; Ale grzesznemu rzekl (peccatori... dixit, *Pul*: rzekl yest) bog: Czemu ti wipowadasz sprawedlnosci moie? *Fl* 49, 17, *sim. Błaż* 321, *SkargaWroc* w. 75, *etc.*; Bo rzecli sø (*Pul*: rzekly) neprzyacele mogi mne... rzekøcz (dixerunt... mihi... dicentes): Bog zostal iego *Fl* 70, 11—2, *sim. Pul*, *sim. Rozm* 690; Ne rozproszyly poganow, yesz rzekl gospodzyn gym (quas dixit... illis) *Fl* 105, 33, *sim. Pul*; Rzekl gest (*MW* 87a: rzekl) gospodzyn gospodnv (dixit... domino) memv: Sødz na prawyczy moyey *Fl* 109, 1, *sim. Pul*, *sim. BZ* Gen 8, 15, *etc.*; Panye Iesu Criste, yensze rzeklesz (*Msza* VI.

XIV: yenszesz rzekl) appostolom twym (dixisti apostolis tuis): Pokoy moy dayϕ waam 1424 *Msza* III s. 64, *sim.* XII; Jacom rzekl Niclewi, kyedy v mnye cupowal drwa: Cupy ge ninye v mnye 1427 *Kościan* nr 1193; Czsom vczinila Katharzine, tho za yey poczanthkem, kedi mi rzecla: Curwo! 1428 *ZapWarsz* nr 2856, sim. XV *p. pr. RafPocz* 12, *EwZam* 303, *etc.*; Gemusz to rzecze (cui dixit):... Przydø k tobye *BZ* Gen 18, 10, *sim. Rozm* 493; Potem... rzeklesm gey (dixi ad eam): To mylosyerdze vczyn se mnø *BZ* Gen 20, 13; Przetosz rzeczy synom (dic filiis) izrahelskym: Ia pan *BZ* Ex 6, 6, *sim. ib.* 8, 1. 9, 13. Jer 13, 18; Moyszesz y Aaron... rzeklasta mu (dixerunt ei):... Puszcz lud moy! *BZ* Ex 10, 3; Rzeczczye gym (dicite eis):... Weszmy kaszdi z was barana *ib.* 12, 3, *sim. ib.* III Reg 22, 27. IV Reg 19, 10, *etc.*; Gdisz wam bi rzekly (cum dixerint vobis) synowye waszy: Kaky gest to zakon, rzeczeczye gym (dicetis eis): Pospolne przyszczye pana gest *BZ* Ex 12, 26—7; To rzeczesz domu (haec dices domui) Iacobowu *ib.* 19, 3, *sim. ib.* 11, 2. Deut 26, 3, *etc.*; Rzeklem wam (dixi vobis): Nye løkaycze syø *BZ* Deut 1, 29, *sim. ib.* 1, 20, *etc.*, *EwZam* 305; Rzekla wszitka ksyøszøta galaaczska blysznym swim (dixerunt... ad proximos suos) *BZ* Jud 10, 18; Przikazal, abi rzekly Amonskemu (ut dicerent regi Ammon): Tocz mowy Gepte *ib.* 11, 14; Vczinyla szona, iako gey bil rzekl (ut dixerat) Geroboam *BZ* III Reg 14, 4, *sim. Rozm* 192. 654. 655. 656; Tedi rzeknø Elyachym... a Sobnya... Rapsacenowy (dixerunt... Rabsaci) *BZ* IV Reg 18, 26; Gydzi ku Ezechiaszowy a rzekni wodzowy (dic... duci) lyvda mego! *ib.* 20, 5; Rzek gemv (dixit ei) bog: Nye chodzi za nymy! *BZ* I Par 14, 14, *sim. Rozm* 106. 344; Bosmi bily rzekly krolyowy (quia dixeramus regi): Røka boga naszego gest nade wszemy *BZ* I Esdr 8, 22; Vczinyl lyvd, iako mv bilo rzeczono (sicut erat dictum) *BZ* Neh 5, 13; Gemusz mlodzenyecz rzeknye (cui ait): Bødz sylni w misly! *BZ* Tob 5, 13, *sim. EwZam* 303; Abi rzekl tym (ut diceres his), kto⟨rzy⟩ w iøczstwye sø: Winydzcye! *BZ* Is 49, 9; Thedy mu rzeka (*OrtOssol* 32, 2: wydaczą): Mozesz stoyacz (*sc.* strofować ortela) *OrtMac* 32; Alye my rzecz: Owo ya thwoye zbawyenye *Naw* 90; Rzekly-ly-bysczye temv drzew (*leg.* drzewu) naglye (si... dicetis huic arbori moro Luc 17, 6): Vyvrocz szye s korzenym! *Rozm* 398; Ktory by nathychmyast yemv rzekl (qui... dicat illi Luc 17, 7)...: Ydzy, szyądz! *ib., sim. ib.* 381. 553; Anysczye czly o vstanyv s martvych, ktorez vam yest rzeczono od boga (quod dictum est a deo dicente vobis Mat 22, 31) *ib.* 414, *sim. ib.* 637; Bysczye rzekly gorze (si monti huic dixeritis Mat 21, 21): Podnyeszy szye..., nathychmyast szye stanye *ib.* 452; Bo takyem, ktorzy tey noczy odpoczyvayą v lozv, rzeczono yest przez proroka Amosz: Byada vam! *ib.* 609; ~ a rz(e)kąc: Cristus swøtemu sye Blaszeyu pokazal a rzkøcz gemu (ei apparuit dicens) *Błaż* 319; Powolal pharao Abrama a rzekøcz gemu (et dixit ei) *BZ* Gen 12, 18, *sim. ib.* 22, 1, *etc.*; ~ *przenośnie*: Tobe rzeclo iest (tibi dixit, *Pul*: rzeklo) sercze moie *Fl* 26, 13; ~ k(u) *komuś*: On rzecl gest byl k n⟨i⟩m rzekøcz tako: Estote prudentes! *Gn* 172b, *sim. ib.* 183a; Ku themu tho prorokouy Moyszeszevy szøcz ony byly tako rzecly: Mof thy, Moyseszu, k nam (Ex 20, 19) *Gn* 175a; Svøthy Gan gestcy on k n⟨i⟩m tako rzecl byl: Strogcze vy pokuthø! *Gn* 183a, *sim. ib.* 182a. b. 184a; Bog rzekl ku mne (dixit ad me Psal 2, 7): Syn moy ges ti XIV *ex. Pocz* 232, *sim. Fl* i *Pul* 2, 7, 1451 *MacDod* 104, *etc.*; Rzekl gest bog k nyemu (dixit... ad eum): Czemu szø gnyewasz? *BZ* Gen 4, 6, *sim. ib.* 4, 9, *etc.*; Tocz gest bog rzekl k Noemu (haec... dixit... ad Noe) y gego synom *ib.* 9, 8, *sim. ib.* 12, 1, *etc.*; Rzeczono k nyemu (dictum est ad eum) *ib.* 15, 13; Rzece (*sc.* Saraj) ku swemu møzu (dixit marito suo): Tocz pan bog zatworzyl moy szywot *ib.* 16, 2, *sim. ib.* 19, 15, *etc.*; Rzekly sø ku Lotowy (dixerunt... ad Lot): Maszły tu to ktorego swego syøczya *ib.* 19, 12, *sim. ib.* Ex 8, 19. 16, 3. Deut 27, 9; Rzekla gest wyøczssa ku mnyeysszey (dixit... ad minorem): Nasz oczyecz star gest *BZ* Gen 19, 31, *sim. ib.* 21, 9, *etc.*; Yacz k nyey rzekø (aio ad eam): Day my malo sze napycz *ib.* 24, 45; Wydzal gest we *znye drab... a gospodzyna wzlegwszy na nyey a tak k nyemu rzekøcz (dominum... dicentem sibi) *ib.* 28, 13; Wydzal gest Laban we ssnye gospodzyna... rzekøczego k sobye (dicentem sibi deum) *ib.* 31, 24; Rzeczy ku Aaronowy (dic ad Aaron): Weszmy *proøt! *BZ* Ex 7, 19, *sim. ib.* 8, 5, *etc.*; Stoysze przed ffaraonem... y rzecz k nyemu (dices ad eum):... Puszcz lud moy! *ib.* 8, 20; Rzeklasta Moyszesz a Aaron ku wszitkym synom (dixerunt... ad omnes filios) israhelskym *ib.* 16, 6; Ustawysz ludu granycze... y rzeknyesz k nym (dices ad eos) *ib.* 19, 12, *sim. ib.* Jer 29, 24; Mow synom israelskim a rzeczesz k nim (dices ad eos) *BZ* Lev 27, 2; Vipelnil (*sc.* Mojżesz) ty to wszitki rzeczi, mowyøcz kv wszemv Ysrahelv a rzekø k nim (dixit ad eos) *BZ* Deut 32, 46; Rzekla ksyøszøta galaaczska ku

Gepte (dixerunt... ad Iephte): Prze takø rzecz k tobyesmi przyszly *BZ* Jud 11, 8; Tedi ku Saulowy rzekø (dixerunt... ad eum) sludzi gego *BZ* I Reg 16, 15, *sim. ib.* Judith 10, 18; K nyemu bilo rzeczono (dictumque est ei): Owa, tocz gesta w Nayocye *BZ* I Reg 19, 22; Roznyewawszi syø ksyøszøta fylystinska rzekly k nyemu (dixerunt ei): Nyechacz syø wrocy møsz! *ib.* 29, 4, *sim. ib.* I Par 19, 3; Rzek Ezechias ku Ysayaszowy (dixerat... ad Isaiam) *BZ* IV Reg 20, 8; Poslal k nyemv proroka, gen bil rzekl k nyemv (qui diceret ei): Przeczesz syø modlyl bogom? *BZ* II Par 25, 15; ~ a rzekąc: Gdiscy mu gest gø on byl vmiragøcz... poleczyl a rzekøcz k nemu tako: Oua,... tocz gest matuchna thuoga *Gn* 180b, *sim. ib.* 4a, *BZ* Gen 9, 1, *etc.*; ~ k temu, na to rzec '*odpowiedzieć na to, ad hoc respondere*': K temv gego zona roznyevawszi syø rzeknye (ad haec... respondit): Iawno marna gest vczinyona twa nadzeia *BZ* Tob 2, 22, *sim. ib.* 5, 3; K temv rzekl (tunc respondens... dixit) woyth: Tego konyą [y] ya pyrwey zapowyedzal nyszly on *OrtOssol* 40, 2, *sim. ib.* 40, 3, *OrtMac* 45, *Rozm* 777; ~ Na to rzekl (respondit) woyth *OrtOssol* 40, 3, *sim. ib.* 53, 1, *OrtMac* 45. 65, *Rozm* 782; ~ przeciw *komuś, czemuś*: Przecyw temu nyczs gemu nygeden nye rzecze (ad quod nullus contradixit ei) *BZ* I Reg 14, 39; Nyektorzy... rzekly, yze... przydzye kv svyątv... Alye drudzy przeczyv temv rzekly (dicebant Marc 14, 2): Nye v svyąthy dzyen *Rozm* 509; Myenyl, aby on (*sc.* Krystus) to rzekl przeczyv zakonv Moyzeschovemv *ib.* 724; Zydovye vzdy rzekly przeczyv Pylatovy: Mysmy vydzyely, kako szyc ony samy (*sc.* chorągwie) chczącz nachylyly *ib.* 755; ~ ~ (na)przeciw(ko) *czemuś* rzec '*sprzeciwić się czemuś, zaprotestować, alicui rei contradicere, resistere*': They vmarlcy nyewyasty brath rzekl naprzeczyw themv (contradixit): Pytham prawa, mamly lepsze prawo k themv gymyenyv? *OrtOssol* 29, 2, *sim. OrtMac* 26, *etc.*; Naprzeczywko temv rzekly (contradixerunt)... Opawczyczy:... Mozemly... szyszkacz naszey rzeczy? *ib.* 37, 4, *sim. ib.* 65, 2. 84, 4, *OrtMac* 41. 87; Przeczywo (*OrtMac* 48: przeczyw) themv ortelowy rzekl Andrzey takymy szlowy (quam sententiam... contradixit hiis verbis) *OrtOssol* 42, 2, *sim. OrtMac* 48; Bo tho szye stalo myedzy namy sz dobrey woley y sz vmyszlu poczwyerdzono a sz prawem nygdy przeczyw temv rzeczono (nec aliquando iure contradicta, *OrtMac* 60: sz *podwyerdzenym prawa, yszby przeczyw themu nycz nye rzeczono) *OrtOssol* 49, 1; Przeczyw themv rzekla (contradixit) tha pany *ib.* 61, 2, *sim. ib.* 61, 1, *etc.*; ~ na *kogoś* '*o kimś, de aliquo*': Bocz ffarao ma rzecz na syni izrahelskye (dicturusque est... super filiis Israel): Vczysznyeny søø w szemy *BZ* Ex 14, 3; ~ na *coś*: To rzekl svyaty Yan na omove onego slowa, ktoresch byl rzekl (hoc... dixit... occasione illius verbi, quod dixit dominus) *Rozm* 188; Nyyeden tego nye vyedzyal..., nacz by on to yemv rzekl *ib.* 553; Cayffasch rzekl k nyemv: Tedy ty yesz syn boga zyvego... Szvyąthy Augustyn myeny, yze to Cayphasch rzekl na roznoscz balvanow *ib.* 723; ~ o *kimś, czymś*: Wszącwszy (*pro* wyyąwszy) tho, czso rzeczono gest (quod dictum est) viszszey o dzedzynach kvpnych *Sul* 57; O nyemsze Samuel rzecze (de quo ait): Any tego wibral pan *BZ* I Reg 16, 9; Dowyemly syǫ... vmisla oczcza mego... a bødze dobrego czso rzeczono o Dauidze *ib.* 20, 12; Gdisz bil vszliszal o Tarata, krolyv mvrzinskem, rzekøcich (cumque audisset de Tharaca... dicentes): Owa, tocz vigechal *BZ* IV Reg 19, 9; Zarzuczø... dom, o nyem gesm rzekl (de qua dixi): Bødze gymyø me tu *ib.* 23, 27; Vdzalal oltarze w domv bozem, o nyemze bil rzekl (de qua dixerat) pan: W Ierusalem bødze gymyø me na wyeki *BZ* II Par 33, 4; Myly Iesus rzekl byl o yego ssmyerczy (dixerat... de morte eius), a ony m⟨n⟩yely, by rzekl o spanyv ssna (quia de dormitione somni diceret Jo 11, 13) *Rozm* 435; Iesus byl yąth v ogrodzye y ⟨wiedzion?⟩ v dom Annaszow..., yakoz o tem pyrvey rzeczono *ib.* 706; Czo rzeczem o tobye, smyerny baranku? *ib.* 732; ~ jakoby rzekł(a), rzekli, *wyjątkowo* rz(e)kąc *wprowadza wypowiedzenie wyjaśniające treść wcześniejszego tekstu* '*innymi slowy, to znaczy, czyli, id est*': Zay wyklada sze sam, yakoby rzekl: Sam poydzy *Puł* 118 arg. 4, *sim. Rozm* 752. 754; Yako vyna nye stalo, dzyevycza Marya rzekla kv svemv synv (dicit... ad eum Jo 2, 3)...: O myly synv, vyna yvsch ny maya. Iakoby rzekla (quasi dicat): Day ym vyna! *Rozm* 207; Pocznye k nym movycz, yze dzyszya popelny szye pysmo w vaszych vscho (*pro* vschv). Iakoby rzekl (quasi dicat): Iaczyem ten, o ktorem to pyssano *ib.* 251, *sim. ib.* 189. 214. 247, *etc.*; Przystąpyącz yeden Zyd, ktory byl phariseusz, iakoby rzekl: duchovny zydowszky, y proszyl yego *ib.* 305, *sim. ib.* 180. 291. 362. 363. 430. 596; Przetoz rzekly: Nam nye yest podobno podlug zakona kogo vbycz. Yakoby rzekly: Grzech yego nye yesth zydovsky *ib.* 774, *sim. ib.* 440. 520. 770. 773; ~ Yakom ia nye przygyøl czlowycka wynach (*leg.* w winach), za ktore mi Woyczech ranczil, rzkacz:

we trzech copach 1425 *Pyzdr* nr 785; Ale pyrvey... svyąthy Pyotr, rzekącz goraczschy s nych, zvolyenykow, mayącz myecz, dobyl go *Rozm* 636.

b. *ze zdaniem dopełniającym lub innym, a. acc. cum inf.*: Rzekl yest (*Puł*: rzekl), by ye rozproszyl (dixit, ut disperderet eos), by ne Moyszesz... staal *Fl* 105, 23; Rzecz nyne Ysrahel, bo (*Puł*: ysz) dobry (dicat..., quoniam bonus), bo na weky myloserdze gego *Fl* 117, 2, *sim. Puł, sim. Pud* 117, 3; Rzeczcze nyne, gysz sø boyø gospodna, ysz dobry, bo na weky myloserdze gego (dicant..., quoniam in saeculum misericordia eius) *Fl* 117, 4, *sim. Puł, sim. Fl* 117, 3; Wtenczasz rzekli, iszeszmy gy (*sc.* jelenia) szabili w sztøpiczy 1401 *Kościan* nr 115; Passek rzekl, esz ya ne chczø othpusczicz *przisigy 1402 *Małk* 117, *sim.* 1418 *Pozn* nr 963, *etc.*; Tedi rzekl yest pan sandcza, esze Giszice sø *duchowno 1402 *Małk* 119; Kedi pany na mø zalowala, thedi rzekla, aby yey bil wynowath kmecz pancz a trzidzeszczy grzywen 1416 *Pyzdr* nr 462, *sim.* 1421 *Kościan* nr 861, *etc.*; Gdy Micolay... yal, tako przede mpną rzek, ysz mą Woczech ne ranił 1416 *Pozn* nr 917; Ysz... ne chczal s nym prawa pomocz rzekącz, ysze to moya rzecz yest 1418 *ib.* nr 1028, *sim.* 1430 *ib.* nr 1378, *etc.*; Ona rzecla, ysze niczsz (*sc.* nie zasiekli) 1424 *Pyzdr* nr 1006, *sim. OrtOssol* 57, 1, *etc.*; Tego ya nye rzekl, abich go o tho nye myal lathi odbywacz 1426 *Pyzdr* nr 804; Yako rzek Mykolay..., aby brath nassz Barthossz... byl sze szlel (*pro* szlei) maczerze 1432 *Pyzdr* nr 1037; Gysz przysągayącz rzekną, yszbi on byl brath gych (dicant, quod ipse frater sit eorum) *Sul* 33; Pyotr przyczągnął Iana kv szándv rzeknącz, aby pszczoły... szlodzeyske do swego domv vinosil (asserens, quod apes... deportasset) *ib., sim. ib.* 51; Tocz gest tako rzeczono, abichom nygdi syą doschlimy... nye... myenyły XV *med. R* XXII 239; Gdi... wschitko vczinyczye,... rzeczicyc (dicite Luc 17, 10), ezeszmi slugy nyevziteczne *ib., sim. Rozm* 446; Bo czyø vszrzø Egipszczy y rzekø (dicturi sunt), bi ty bila moya zona *BZ* Gen 12, 12, *sim. Rozm* 743; Wymy røcze myecz swoy, vderz w myø, abi snadz nye rzekły, bich od nyewyasti zabyt bil (ne... dicatur, quod... interfectus sim) *BZ* Jud 9, 54; Proscye, iakoscye rzekły (sicut dixistis), ysze w pyøcy dnyoch sezrzi bog na swoy lyvd *BZ* Judith 8, 32, *sim. ib.* Jer 29, 15; Gdy masczyszna... rzeklyby (*leg.* rzekł-li-by), ysz mv ten koyn vkradzon (dicens, quod sibi... ablatus esset) *OrtOssol* 93, 1, *sim. ib.* 51, 1, *OrtMac* 63. 127; Rzeklo (*sc.* dzieciątko) Iozephovy: Czemvsz rzekl, by to proznya slova (dixit ad Ioseph: Quare dixisti verba superflua esse) *Rozm* 62; Tedy posnal Krzczyczyel, czo byl rzekl, yszby przedtym nye vyedzyal (quod dixit se ante nescisse), aby Krystus sam potym myal krzczycz *ib.* 192, *sim. ib.* 635. 792; Rzeczono yest (dictum est Mat 5, 31), yze kto opvsczy zoną svoyą..., ma yey dacz vyano *ib.* 268; Aby szye napelnylo, czo yest bylo rzeczono od boga przez Izay⟨a⟩scha proroka rzekaczego (quod dictum est per Isaiam prophetam dicentem Mat 8, 17), yze on... nyemoczy nasche noszy *ib.* 288; Tysz rzekl, abysz se mną chczyał vmrzecz *ib.* 600, *sim. ib.* 675; Tho ssa vczynyly przykazanye⟨m⟩ Kayphaszovem, aby rzeczon, yze on v thym nyevynyen *ib.* 666; Pyotr tez stal myedzy ymy, by nye rzeczono, yze yest zvolyenyk Iesucristow *ib.* 674; Napyrvschy... vystąpyly dwa (*sc.* świadki), rzekla, yze vyemy to zapravdą *ib.* 714; Yako povyeda dzyevycza blogoslavyona... svyątey Brygydzye rzekączy, yze yemv nye dano tako vyelye *ib.* 826; ~ a rzekąc: Poszødali szø verny Xpiani priscza gego a rzekøcz tako, isze przydzy thy k nam, nasz mily pane bosze *Gn* 2a, *sim. ib.* 4b, *Rozm* 434. 714; ~ do *kogoś*: I r⟨z⟩ekly do nyey (dixerunt ad illam Luc 1, 61), yse ząndny nye yest w rodzayv thvogym *EwZam* 290; ~ *komuś*: Krolefna Sibilla gestcy ona themu tho gistemu czeszarzevy tako bila rzecla, iszcy tho dzeczø gestcy ono vøczsze, nisły thy kekdy bødesz *Gn* 5a; Svøthy Gan... gesthcy mu on tako rzecl byl, ysze nagotug szø thy k themu..., aby thy ku mne... prysetl *Gn* 184a; Yako Naszyøgnew rzekl Katharzyne..., ysze ne chczø daley twey rzeczy oprawyacz 1418 *Pyzdr* nr 570, *sim.* 1425 *RafPocz* 11, *etc.*; Yszemu (*leg.* iżem mu) ne rzecla..., ysze ne chcza s czebe nyicdnego platu 1423 *Pozn* nr 1131; Czsso Jaroslaw na myą zalowal, abych mv rzekl, aby byl *podwarcza, tegom mv nye rzekł 1424 *Kościan* nr 1058, *sim. ib.* nr 1058a; Yszess ty mne pirvey rzekl, yszessz chlop, przetom tobie ja rze⟨k⟩l, isszess ti chlop 1425 *RTH* III nr 76; Jakom ya Lyszkowy nye zamowił szą sexaginta marcas dampnorum y... nye rzekl yem mv, ysze pozow mye o thy scody 1429 *Kościan* nr 1371; Jszem ya nye rzekl Pyotrowi... przed sandem, abych mu myal garthlo rzaszacz 1432 *Pozn* nr 1547, *sim.* 1433 *ib.* nr 1420, *etc.*; Rzeczcyesz gym, acz przywyodø (dicite eis, ut adducat) ku mnye kaszdi wolu *BZ* I Reg 14, 34; Y rzeknø Ezdrasowy..., abi przynyosl (dixerunt Esdrae..., ut afferret) ksyøgy zakona Moysesowa *BZ* Neh

8, 1; Rzeklesz gym, abi... wlodnøly zemyø (dixisti eis, ut... possiderent terram) *ib.* 9, 15; Bosmi bily rzekły krolyoui, ez moc boza bødze s timy (diximus... regi, quoniam virtus domini erit cum eis) *BZ* II Esdr 8, 53; Rzeczyz my takyez, yz ya tez z grzechu wsthaną *Naw* 83; Gospodnye,... rzeczy y ('jej'), aby my pomogla (dic... illi, ut me adiuvet Luc 10, 40) *Rozm* 334, *sim. ib.* 432; Tegodlya ya vam rzekl (dixi Jo 16, 15), yze s mego vezmye *ib.* 572; ~ ku *komuś*: Kako svyąthy Tomasch rzekl kv mylemv Iesukrystovy, yze nye vymy drogy *Rozm* 561; ~ ku *czemuś*: Aby tego nykt nye mnymal, yzby ku stavyenyv (*pro* slavyenyv) rzeczono, ize on (*sc.* Jan), a nye Pyotr vschedl v szyen *Rozm* 672—3; ~ przeciw *czemuś*: Przeczyw themv rzekły przyrodzeny tego dzyeczączą, y⟨ż ona⟩... nye mą prawa k themv (contradixerunt... ad id ius non habere) *OrtOssol* 58, 4, *sim. OrtMac* 74; Przeczyw temv rzekły... dzyeczy[ą], ysz temv ony nye chczą wyerzycz (contradicit... credere istud non velle) *OrtOssol* 76, 3, *sim. OrtMac* 103; ~ o *kimś*: Malvdczi *naszy, o nichzescze rzekli, ze yøcy biliby wyedzeni (de quibus dixistis, quod captivi ducerentur)..., oni wnidø a gim dam zemyø *BZ* Deut 1, 39; Gdyby ktory czlowyek rzekł przed dzyedzycznym panem o radzczach, aby nye były prawdzywy albo gysz gym nye mayą wyerzycz (si quis argueret mendacii consilium et diceret, quod consilio credi non debet) *OrtOssol* 35, 1, *sim. OrtMac* 37; ~ Rzeczely sze ktho bycz slachcziczem (si quis... dicat se nobilem, *Dzial* 21: aczby syą nyekto myenył bycz rodv slachethnego)... a gynszym slachczyczom... rzecze szą bicz rownym (asserat se parem) *Sul* 33; Paknyąlybi byla wdową a thakesz bi rzekla y czwirdzyla... dzedziną... dlya possagv... k szobye slvszacz (si... dicat et asserat... hereditatem... ad se pertinere) *Sul* 36; Skazanye sądzino rzekliszmy poszle bicz (sententiam... dicimus transivisse) w rzecz osządzoną *Sul* 40; On przyszethw do sądv zaydze gy, rzeknącz gy tho vczynycz (asserens ipsum id fecisse) swim kazanym *Sul* 66.

c. *dopełnieniem rzeczownik w acc.*: Kedi Msczignef rzekł pane Vbiscze rzeknøcz to slowo, isz cy bødze gorzecz wirch glowi 1397 *Pozn* nr 329; Ne zabyiay ręką nykogego any rzeczy slova zlego *Dek* V 3; Convicerat enim eos Daniel ex ore suo falsum dixisse testimonium ze rzyeklye krzywye szwyadeczthwo (Dan 13, 61) XV *p. pr. SKJ* I 309; Rzekł geden na lewyci slowa taka (dixit... verba huiuscemodi) a drugy gynaka *BZ* III Reg 22, 20, *sim. Rozm* 127, *etc.*; Przyszedł takym ortelem w lawyczą y rzekł (*OrtMac* 71: wyrzekł) taky ortel *OrtOssol* 56, 4; A yako ten ozalowany prąw ma bycz, gdyby myenyl albo by rzekl szwą nyewynnosez (si suam... innocentiam pro eo allegaverit) *OrtOssol* 70, 1, *sim. OrtMac* 93; Ti slova maja rzecz 1461—7 *Serm* 90v; W koszczyelye yego wszytczy rzeką (*Fl*: mowicz bødø) slawę (dicent gloriam) *Pul* 28, 8; Kaplan... poschedl nye *rząkacz zadnego slowa *Rozm* 20; Rzecz moyą moczą ta slova (sermonem istum edas) *ib.* 135; To slovo, ktore thys rzekł (verbum, quod dixisti), sylno myą zasmaczylo *ib.* 166; To pravdą yesz rzekła (hoc vere dixisti Jo 4, 18) *ib.* 246; Aby nye vczynyl przeczyw svym slovam, ktore byl rzekł (dixerat) *ib.* 357, *sim. ib.* 763; Rzekł myły Iesus przyklad na tho *ib.* 390, *sim. ib.* 392. 407. 454. 486; Mogł myły Cristus rzecz oną przymovą pospolnego luda *ib.* 684; Dobrzesz thu rzekł, Pylaczye, pravdą, yze na nym nyethu vyny, bo tem poczvyrdzasch slovo boze przez Davyda proroka rzeczono v personye bozey *ib.* 788; ~ *wyjątkowo w instr.*: Yedno rzeczy slovem (tantum dic verbo Mat 8, 8), moye dzyeczye bądzye vzdrovyono *Rozm* 287; ~ *komuś*: Spowadacz czi se bødø..., gospodne, y psalm czi rzekø (psalmum dicam tibi) w poganech *Fl* 56, 12, *sim. Pul*; Rzek gym: Vszdym rzeknyeczye my tho podobyensthvo (ait illis: Utique dicetis mihi hanc similitudinem Luc 4, 23) *EwZam* 307; Thv myenyą, yze tv yemv rzeczono (dictum ei est) obyetnyczą przechodzączego blogoslavyenya *Rozm* 363; Mogł dobrze odpovyedzyecz ono slovo, ktore byl rzekł przedthy⟨m⟩ Zydom *ib.* 843, *sim. ib.* 691; ~ k(u) *komuś*: Wyacz k nyemv rzecł oczyecz szlowa tha *Aleksy* w. 39, *sim. Rozm* 650. 702; Myły Iesus rzekł k nym ten przyklad rzekącz (ait ad illos parabolam istam dicens Luc 15, 3) *Rozm* 384, *sim. ib.* 388; ~ przeciw *komuś*: Tedi ona to, czysz møszowye Belyal, rzeklasta przecyw gemv swyadeczstwo (dixerunt contra eum testimonium) przed wszitkim lyvdem *BZ* III Reg 21, 13; ~ za *kimś*: Any złaczysz ręką swą, abysz rzekł za zlosznykycm falszywe swyadeczstwo (ut pro impio dicas falsum testimonium Ex 23, 1) XV *p. post. Kałużn* 286; ~ o *kimś, czymś*: Slawona rzeczona sø (*Pul*: powyedany sø) o tobe (gloriosa dicta sunt de te), masto boszc! *Fl* 86, 2; Vznały o slowye, chtore rzeczono bylo gym o dzyeczyath⟨k⟩v thym (quod dictum erat illis de puero hoc Luc 2, 17) *EwZam* 293; Rzekł ym myły Iesus przyklad o ffykovem drzevye rzekącz tako *Rozm* 484, *sim. ib.* 573.

INSTYTUT JĘZYKA POLSKIEGO
Polskiej Akademii Nauk
Pracownia Leksykograficzna
INSTYTUT JĘZYKA POLSKIEGO PAN BIBLIOTEKA KRAKÓW

2. *'nazwać, nazywać, appellare, nominare'*: Quia vendidit... agrum super fluvium dictum Rzenkietka al. rzeczone niwy (1377) *DokMp* IV 187; Abiit Ihus trans mare Galilee, quod est, iesz rzeczono, Tyberiadis (Jo 6, 1) XV *in. R* XXIV 72, *sim. BZ* Jos 3, 16; Yz Barthossz y gego przotkowe... vzywaly... poltora slada rzeczone Laszcowske 1420 *Kościan* nr 779; Jako Myelinsky poł dzyedzini rzeczoney Radzyeschewo vidzersal trzydzescy lyat v myrze 1428 *Pozn* nr 1511; Kedy ma Jaschek obeslal panyczem, hysbych mi (*pro* mu) vroczil... czloweka rzeczonego Mycolaya Kozak⟨a⟩ 1436 *ib.* nr 1479; Wyną, yasz rzeczona pyenczna-dzescza, zapłaczicz ma... pozwanemv *Sul* 9, *sim. ib.* 25. 26, *etc.*; Ostatki, yez rzeczoni puszczyni kmyecze, paanom przycz nye mayą *Sul* 13; Iakokole... dawno placza rzeczona (dicta, *Dział* 27: plath rzeczony) pospolicze trzinaczcze... bilaby oddalona *Sul* 38; Gdisz tha gista placza... poth gynszim gymyenyem, gesz rzeczono (quod dicitur) pamyąthne (*Dział* 27: słowie pyąthnascze), vsnana gest bicz othnowyona *ib.*, *sim. ib.* 78; Vstawylismi, abi w rzeczach dzedzynnych... szą*n*dza dla rzeczoney placzey (dictae solutionis, *Dział* 27: platv rzeczonego) przyszą*th* daley czthirzech groszy nye szmyal viczągacz *Sul* 38, *sim. Dział* 47; Gych wszistko ymyenye..., pvszczyną rzeczone, obykly szą oblapacz szobyc panowyc *Sul* 40; Pana tego... w vyny rzeczone pyączna-dzescza skazvgemy nam przepascz (*Dział* 40: wyną rzeczoną pyathnadzesszcza... ma bycz zaplaczona) *Sul* 48, *sim. Dział* 19; Sz wyną rzeczoną szeszcz grzywyen wroczicz mvszy... gwalthem rzeczy wszą*th*e *Sul* 49, *sim. ib.* 64, *Dział* 41. 62; Parobek, gysz rzeczon (qui dicitur) po polskv golomanka (*Dział* 42: ktory rzeczon gest holomek) *Sul* 50, *sim. ib.* 63; Kedi ktho... othzowye skazanya pana krakowskego, czso rzeczono gest pospolicze (quod vulgariter dicitur) narzeczenye alybo naganyenye *Sul* 50; Szą*d*za alybo pothszą*d*ek y vrządnyk, gen rzeczony (qui dicitur) voszny, mayą mocz dacz slvzebnyka kv poswanyv *Sul* 64; Sz stara dawna przes przothky nasze w nyektorem capitule rzeczonem Statuimus... gest wysłowyono *Sul* 74, *sim. ib.* 80; Ysze slachczyczy... w dobry lasz albo w gay rzeczony (dictum) zapvstha czykole... wszethwszy... pozarem zaszgą *Sul* 81; Tegdi ten... ma doswyatczicz sansyadi, gysz są*n* rzeczeny (dictis) ossada *Sul* 88; Tha zaloba ma bicz sandzona kv vynye po polsku rzeczoney pyanczdzesyanth *Sul* 94; Przi... panyech... Boleszczye vischegroczskyem i zacroczimskyem, Iacubie rzeczonem Poczth*a* czyechonowskyem... vstawyami *Sul* 101, *sim. ib.*; Ot pomsti krwye, yasz rzeczona yest (dicta) po polsku wroszba, rosdrzeschon ma bicz *Sul* 110, *sim. ib.* 93, *BZ* Gen 2, 14; Wszedł yest czlovyek..., gen yest rzeczon (qui dicitur) ot poganstva prorok prawdi XV *med. Lent*; Mala Punica, othey (*leg.* od tej) zemye rzeczona, habent grana subrubea XV *med. R* XXV 153; Sicut enim ille dicitur, rzeczon, surdus aput deum XV *med. SKJ* V 270; Laban... poszczygnøl gy (*sc.* Jakoba) na gorze rzeczoney Galaad *BZ* Gen 31, 23; Ale zona madyanska... rzeczona iest (vocabatur) Kozbi *BZ* Num 25, 15; Poiølasta sobye szoni moabyeske, z nychsze gena rzeczona (vocabatur) Orffa, a druga Ruth *BZ* Ruth 1, 4; Pobral... takesz s Tebath a z Chim, tak rzeczonich myast Adadezerowich, mosyędzu wyele *BZ* I Par 18, 8; Prawem swym, rzeczonym krwawne, odzenye, w ktorem zabyty byl, sobie brali (*sc.* służebnicy) *Dział* 32; ⟨P⟩odług pysma swiatego czynyączy schkodą na polv rzeczeny tesz są zlodzyeye *ib.* 39, *sim.* XV *p. post. PF* III 288; Tedy temv panv... ma pokvpycz wyną rzeczoną syedmynadzessyąt *Dział* 57, *sim. ib.* 14. 18. 38. 55, 1469 *Czrs* s. LXXXIV; ⟨T⟩a vina syedmnadzeszcza rzeczoną nyemylosczywa *Dział* 60; Yakom ya nowey grobley nye przysthawil ku brzegu wschi... Domanyewo rzeczoney 1471 *ZapWarsz* nr 1105; Anym go wyodł w dom robothuyanczego Andrzea rzeczonego Pankalya 1479 *ib.* nr 1218; Jozefye... y Janye Ewangelista, obadwa strozi y sludzi nawielebneysey matki bozi, s ktorich ieden nadto dostogen bicz rzeczon oblubyenyecz *MW* 49b; Pana boga wszechmogączego zyemya iesth rzeczona swyatha Anna *MW* 57a, *sim. Rozm* 273; Przyąthe ymjecz raczył yesz dary... ⟨y⟩ *thą, czo ⟨thobye offyerował⟩ navyszszy ⟨kaplan⟩ thwoy thako rzyeczony ⟨Melchisedech⟩ (summus sacerdos tuus Melchisedech, *Msza* IV. VI. XIV: thako rzekøczy) XV *p. post. Msza* VIII s. 61; Vydzyał... Symvna, chtory rzeczon (vocatur Mat 4, 18) Pyothr *EwZam* 302, *sim.* XV *ex. MPKJ* II 318, *Rozm* 200. 307. 308; Vyem, yze Messyasch ma przydz, ktory rzeczon yest (dicitur Jo 4, 25) Cristus *Rozm* 247, *sim. ib.* 200; Ktore myasto prze yego spokoynosez rzeczono bylo yest (dictus est) lono Abramovo *ib.* 395; Podobnyey, yze oczsovye ssą rzeczeny panovye synov (dicuntur domini filiorum) nyzly synovye oczsov *ib.* 416; ~ *komuś*: Tey dzewcze sø rzekły Ada *BZ* Gen 36, 2; ~ *kogoś jakiegoś*: Blogoslawony rzekły [komv] lud (beatum dixe-

runt populum), gemv sø *czy *Fl* 143, 18, *sim. Pul*; Tegodla blogoslawioną mnye *rzeko (beatam me dicent Luc 1, 48, *EwZam* 289: rzekną) wszitci rodzaiowie *MW* 139a; ~ *'uznawać, uważać, comprobare, putare'*: Yze synowye z oczcy... wymyslem prawa iana persona są rzeczeny (consentur) *Sul* 23; Bozy sząd przychodzączy movyly a wschelka duscha nyeporuschoną rzekły (iudicium dei esse futurum dicentes omnem animam incorruptam esse) *Rozm* 180.

3. *'wcześniej wymienić, wspomnieć, określić, supra nominare, commemorare, definire'*: *Rudda nye othworzila szye na roly albo na dzedzinye rzeczonego woytha 1436 *SKJ* III 332; Abi rzeczeny (dicti) wolowye... sądzi przydani bily *Sul* 30, *sim. ib.*; Othe wszego prawa they tho dzedziny... rzeczony (dictus) samperzs skazan ma bicz *Sul* 32, *sim. ib.* 33, *etc.*; Przyrodzoni... vczinycz ma... swyadeczstwo..., ysz rzeczona (dicta) dzedzyna... gest zastawyona *Sul* 36, *sim. ib.* 110; Wirzekami... w they przythczy... Francyszkovi zawadzicz dwv lyathv rzeczona dawnoscz *Sul* 36, *sim. ib.* 95; Billibi kto, gen by myal... ktore prawo w dzedzinye alybo kv dzedzinye rzeczoney (in dicta hereditate) *Sul* 39, *sim. ib.* 104; Herman... rzeczonego mlynarza sządzicz przykazal *Sul* 40; Any kv ktoremv doszyczvczynyenyv Zydom rzeczeny (dicti) porodziczele mayą bicz przipądzeny *Sul* 45, *sim.* 1473 *ZapWarsz* 1425; Alye bądały mala gymyenya, tedy bądze obszaczowanye yako wyszszey rzeczono *Sul* 57; Paknyały dzewycza... obwyny kogo pothwarzlywye, a na nycy snamyona osylsthwa nye bądą wydzana, yako gest rzeczono (ut est dictum) *Sul* 58, *sim. ib.* 97; Tedy rzeczone (dictae) trzy grzywni ostateczne myedzy gyma mayą bycz rosdzelony *Sul* 67, *sim. ib.* 97. 98; Ode dnya osszaczowanya iusz rzeczona (dicti) bracza stryeczna sostram w rok... zaplaczycz mayą *Sul* 72; Vstawyamy, aby oczecz zywącz mogl dzeczem swogim... vstawycz pewne opyekadlnyky... asz do lath wyszszey rzeczonych (ad annos superius allegatos) *Sul* 75; Tedy on dzedzycz sz rzeczonym (cum dicto) szolthiszem mayą przystąpycz *Sul* 80; Przed oblicznosczyąn tego tho pana... rzeczone (dicta) barczy... wsdacz ma *Sul* 96, *sim. ib.* 98; Tego istego w vynach rzeczonich skazuyem, ze ma bicz potąnpyon *Sul* 97; Telkokrocz rzeczonimy (dictis) vynamy karan ma bicz, kyelkokrocz rzeczoni gwalt w odeymanyu vczinv *ib.*; Przerzeczonimy vynamy podlug obiczaya visschey rzeczonego (suprascriptum) wschithczi... mayąn bicz karany *ib.*, *sim. ib.* 105; On przerzeczone gymyenye... trzimayanczi rzeczonym (dictis) poziczczam yako pyrwi dlusznyk przeplaczicz... bandzye vynyen *Sul* 97, *sim. ib.* 98: Ktoresz tho pyenyandze tako przeplaczone na rzeczone (dicta) gymyenye tako zastawyone polyczi *Sul* 97, *sim. ib.* 98; Alysz yemu... rzeczone (dicta) vschitky pyenyandze... bilibi s pelna zaplaczoni *Sul* 98; *Ktorzesz... viny rzeczony (dicti)... placzicz dluszny bąndąn przes gabanya czyąnzey *Sul* 99; Vstawyami s przyswolenya xandza biskupa przerzeczonego i gynschich rzeczonich (dictarum) person swyeczskych i duchownich *Sul* 110; Molwy oblyvbyenycza wzdawayøcz modlytwy za drzyewyey rzeczonego byzkvpa (pro supradicto episcopo) XV *med. MPKJ* V 431; Rzc⟨k⟩l Lamech swima zonama drzewyey rzeczonima Ade a Selle *BZ* Gen 4, 23; Bil wyelykimy ranamy ranyen w naprzod rzeczonem pobycyv (in supradicto certamine) *BZ* II Par 22, 6; Quam subdiluviationem dictorum obstaculorum al. kthoresz zathopyenye rzeczonych iazow ipse Nicolaus ministeriali... obduxit 1481 *AGZ* XVIII 216; Na to slovo, yz bylo rano, troyako mozem rozumyecz. Napyrvey yako bylo rzeczono, yze Annasch a Cayfas zesły szye byly v dom Annaschow *Rozm* 704.

4. *'obiecać, przyrzec, promittere'*: Jacom ne slubila Potrowi zaplaczicz, *gl.* ne *zecla zaplaczicz, samostrzala 1412 *Pyzdr* nr 351; *Jacøm Maczeyewy... ne rzekl dacz koną balego 1420 *Pozn* nr 1066, *sim.* 1423 *Kościan* nr 998; Yako moy oczecz nye rzekl panu Copidlowskemu zaplaczicz jedennascze loketh sukna 1423 *Pyzdr* nr 728; Jacom panv Gardz⟨i⟩nye nye winowath they panczy grzywen anyszmv (*leg.* aniśm mu) gych *rzekel dacz w thych trzech leczech 1424 *Kościan* nr 1240; Jacom nye rzekl anym szą zamowił Januschewi... dwv sladv zaoracz 1428 *ib.* nr 1317, *sim.* 1469 *ZapWarsz* nr 1257, 1484 *ib.* nr 1604; Jakoszmu (*leg.* jakośm mu) nye rzekl yego de dampnis a Johanne... exbrigare 1428 *Kościan* nr 1351; Jszem ya nye *szrek dacz grziwny Michalowy na ty Gody 1429 *Pozn* nr 1336; Jakom nye wranczyla pana Sandzywoya... et Sigismundum... anysz⟨m⟩ ge rzekla wyprawycz od Olbrachtha... sz rankoyemstwa 1432 *Kościan* nr 1450; A thez ssvknyą, ktorąm zasthawyl we trzech *gryvnach, nye rzeklem wyprawicz z gyzczyny y z lichwy 1437 *Pozn* nr 1584; Yakosz my raczil za polthori grziwny y rzeklesz my gye szaplaczicz 1437 *Pyzdr* nr 1121; Jako czso na mya zalowala Judka..., bych yey rzecla dacz dwanaszcze lokyet sukna..., tegom yey nye rzecla dacz 1445 *Pozn* nr 1622; Jako ja

thobye nye rzecl dw wolu dacz po smirczi bratha thwego 1452 *ZapWarsz* nr 932.

5. *'informować, podawać do wiadomości, aliquem certiorem facere, docere, aliquid tradere'*: *(podmiotem utwór pisany)*: Na snamø tego gest ono tho f dysegsze ewanjelije bylo pyszano rzekøcz tako, ysze vyslo gest przykaszane bylo od tego tho czeszarza Augustha *Gn* 177a; Schlyschelysczye, yze rzeczono (dictum est Mat 5, 21) v starem zakonye: Nye zabyay! *Rozm* 266, *sim. ib.* 269; ~ *(podmiotem autor utworu pisanego)*: Svøty Lucasz tha to sloua on movy rzekøcz tako, isze gaceszm namnegszy poszel oth milego Xpa *Gn* 1a, *sim. ib.* 11b. 14a; O lascze a o myloszczy swyaty Pavel pysze... rzekacz:... Laszka czyrplyva yesth XV *ex. MacDod* 148, *sim. Rozm* 61. 659. 672; Ktorysch to yest początek, ysch to Moyzesch pysal rzekącz, yze na początkv stworzyl bog nyebo y zyemyą (in quo caelum... creasse deum dixit) *Rozm* 164, *sim. ib.* 314. 669. 765; Alye w *zsvyate omelyey movy svyąty Ian Slotovsty na evanyelya svyatego Maczyeya tako rzekącz *ib.* 187, *sim. ib.* 212. 484. 601; Yest yedno slovo, ktore yest rzekl svyąthy Llucasz (vel est una dictio, quam dicit Lucas) zydowszky: deutroprokoran *ib.* 324; By szye popelnylo pysmo albo prorocztwo Izay⟨a⟩scha proroka rzekącego (Isaiae dicentis Mat 13, 14): Vaschem slvchem bądzyeczye słyschecz *ib.* 336, *sim. ib.* 722. 736; To szye wschytko stalo, aby szye napełnylo pysmo, ktore bylo przez Zacharyascha rzeczono (quod dictum est Mat 21, 4) *ib.* 446.

6. rzeczono (jest) *'wykłada się, znaczy, significat'*: Xpc dominus voluit conceptus esse in Nazareth, ideo quia Nazareth interpretatur, tako wyele rzeczono, flos XV *med. SKJ* V 254; Choph rzeczono iest zamknye albo wzglødny *Pul* 118 arg. 10; Tho slovo abba po zydowsku tako vyelye rzeczono yako oczyecz *Rozm* 596.

7. rzec się *'udać, stworzyć pozory, simulare, fingere'*: Finxit rzekl schią (*war. lub.*: porzekl szą) aut polyczil (ipse se finxit longius ire Luc 24, 28) 1471 *MPKJ* V 124.

Cf. **Rzekący, Dorzec, Narzec, Obrzec, Odrzec, Porzec się, Przerzec, Przyrzec, Urzec, Wyrzec, Zarzec się, Zrzec się, Obrzeczać, Narzekać, Obrzekać, Odrzekać, Przerzekać, Wyrzekać, Obrzeknąć**

Rzecht *'?'*: Plebanus habet ibi et rubeta sufficientia, quae vocantur vlg. plebanye rzechti *DlLB* II 167. ~ *Zapewne nomen proprium.*

Rzeciądz *cf.* **Wrzeciądz**

Rzecz *formy*: *n. sg.* rzecz *Ksw* dr 6, 1395 *Pozn* nr 187, 1399 *Pozn* nr 397, *etc. etc.*; ~ *g. sg.* rzeczy 1393 *Pozn* nr 167, *Fl* i *Pul* 100, 4, 1448 *Przem* II nr 460, *etc. etc.*; ~ *d. sg.* rzeczy 1391 *Pozn* nr 256, XV *in. R* XXIV 69, *Aleksy* w. 3, *etc.*; ~ *ac. sg.* rzecz 1393 *Pozn* nr 138, *Fl* 42, 1, *Gn* 179a, *etc. etc.*; rzeczą *(?) MPKJ* V 77, *ca* 1500 *JA* IV 96; ~ *i. sg.* rzeczą 1388 *Pozn* nr 43, 1389 *ib.* nr 73. 243, 1392 *TPaw* IV nr 4355, *etc. etc.*; ~ *l. sg.* (w) rzeczy *Ksw* cv 27, *Gn* 179a, *Gn* gl. 52a, *etc. etc.*; ~ *n. pl.* rzeczy 1394 *Kościan* nr 64, 1395 *ib.* nr 74, XIV *ex. Pocz* 232 *etc. etc.*; ~ *g. pl.* rzeczy 1388 *Pozn* nr 229, 1397 *ib.* nr 356, 1399 *ib.* nr 375, *etc. etc.*; rzecz *Sul* 8, 1471 *MPKJ* V 72; ~ *d. pl.* rzeczam *Sul* 20, *ca* 1450 *PF* IV 578, *OrtMac* 32. 69, *etc.*; ~ *ac. pl.* rzeczy 1387 *Pozn* nr 29, 1389 *ib.* nr 75, 1391 *ib.* nr 254, *etc. etc.*; rzecze *BZ* Num 29, 30, 1456 *ZapWarsz* nr 1111; ~ *i. pl.* rzeczami 1415 *KsMaz* I nr 2512, 1429 *Pozn* nr 1524, 1444 *Pyzdr* nr 1195, *etc.*; rzeczmi *MPKJRp* V 49 v; ~ *l. pl* (w) rzeczach *Dek* III 2—6. 8, *etc.*, 1435 *Pozn* nr 1652, *etc. etc.*

Układ znaczeń

1. *'to co się mówi, mowa, mówienie, język, to co zostało powiedziane, też (ustne) polecenie, rozkaz lub (ustne) przyrzeczenie, quod dicitur, sermo, lingua, quod dictum est, etiam mandatum, iussum, promissum (ore datum)'* 84

~ dobra rzecz; ~ dworna rzecz; ~ grube rzeczy; ~ (konieczna) rzecz; ~ krzywa rzecz; ~ mowna rzecz; ~ pochlebująca rzecz; ~ potępna rzecz; ~ przestro(n)a rzecz (pełna), szyroka rzecz; ~ wielikie, wysokie rzeczy; ~mieszać rzeczą; ~ niedostateczny w rzeczy.

2. *'przedmiot materialny, najczęściej ruchomości, wyjątkowo istota żywa, res, saepissime res, quae moveri possunt, perraro animal'* 85

~ *o przedmiotach związanych z kultem religijnym*; ~ ~ rzeczy białe; ~ ciekące rzeczy; ~ domowa rzecz, domowe, pospolite, pożytne rzeczy, rzeczy domow(n)e, gospodarskie; ~ droga rzecz; ~ rzecz gorzka; ~ jedwabne, rzeczy; ~ kadzi(d)ln(i)e rzeczy; ~ rzeczy kościelne; ~ rzeczy kramne, kupne, kramne rzeczy; ~ licowane rzeczy; ~ nieczysta rzecz; ~ niewieseckie, niewieście rzeczy; ~ rzeczy odziewne; ~ pieniężna rzecz; ~ pomocna rzecz; ~ rzeczy wonne, wonne rzeczy; ~ ~ brzemienne stworzone rzeczy; ~ łażąca rzecz; ~ rzeczy żywe.

3. *'abstrakcyjne pojęcie nazwane określającą przydawką, jakieś przeżycie, dozna-*

nie, dobro niematerialne, notio abstracta, quod aliquis sensit, expertus est, bonum immateriale 88
~ jena rzecz; ~ rzeczy pospolite.
4. *'sprawa, problem do rozwiązania, res, quaestio diiudicanda'* 88
5. *'sprawa, przedmiot prośby, skargi, sporu sądowego, causa, res de qua lis in iudicio est'* 89
~ rzecz dziedziczna, dziedzinna, dziedzinna rzecz; ~ rzeczy grzechowe, grzeszne, złościwe; ~ małe, mniejsze, proste rzeczy; ~ rzeczy wielkie, większe rzeczy.
6. *'działanie (szczególnie w określeniach sposobu), actio quaedam (imprimis cum modus describitur)'* 91
~ rycerskie rzeczy; ~ sprawione rzeczy; ~ zła rzecz; ~ ~ chąsiebną, chąziebną, korzys(ı)ną rzeczą; ~ dzienną rzeczą; ~ rzeczą kradziebną, rozbojną, złodziejską rzeczą; ~ niewidomą rzeczą; ~ nocną rzeczą.
7. *'to co się zdarzyło lub zdarzy, fakt, zdarzenie, wydarzenie, wypadek, przypadek (też w sensie prawnym), quod factum est vel fiet, casus (etiam iudicialis)'* 92
~ przygodne rzeczy.
8. *'czyn, uczynek, szczególnie zły, występek, facinus, maleficium, crimen'* . . . 93
~ bezprawna, niesprawna, nie(u)rządna rzecz; ~ gorąca rzecz (licowana); ~ rzecz gwałtowna, nagła rzecz; ~ rzecz złodziejstwa, korzystna rzecz.
9. *'powód, przyczyna, causa'* 94
10. *corruptum pro* rzesza 94

Znaczenia: **1.** *'to co się mówi, mowa, mówienie, język, to co zostało powiedziane, też (ustne) polecenie, rozkaz lub (ustne) przyrzeczenie, quod dicitur, sermo, lingua, quod dictum est, etiam mandatum, iussum, promissum (ore datum)'*: Poslal tczmy y zachmvrzyl, ⟨i nie rozgorzył⟩ rzeczy albo slow swych (non exacerbavit sermones suos) *Fl* 104, 27; Wesoly *czloweg, gen... rozloszy rzeczy (sermones, *Pul*: molwy) swoge w sødze *Fl* 111, 5; Ne zabigag ranka nykogo any przycladem, any rzeczą (*Dek* V 2: rzeczenim) zlowa slego *Dek* V 1. 4; A ye sz mnogø twarzø czudnø, a bødze mecz røkø brudnø, ana tesz ma k nemu rzecz obludnø *Słota* w. 29; Kogo podle szebe ma, tego s rzeczø nagaba, ne cheze dobrey mowy dbacz *ib.* w. 67; Ktore sø to rzeczi (qui sunt hi sermones Luc 24, 17), ges to mowyce medzy sobø? *ca* 1425 *EwKReg* 42; Rzecz ffamen *ca* 1428 *PF* I 495; Ostateczna rzecz extrema vox (extrema vox episcopi, praenuntiatrix gloriae) 1444 *R* XXIII 308; Prawda rzecz Kristowa, lezz anticristowa *Galka* w. 62; Quia nunquam dictus fuerat sermo huiuscemodi, rzecz taka, de Zuzanna (Dan 13, 27) XV *p. pr. SKJ* I 309; Kto takye gest w zeli nądze tego swyata..., tenczi podluc rzeczi Cristowcy ma bicz vczeschon XV *med. R* XXII 238; Si quis loquitur, quasi sermones dei acz ktho casze bosze szlowo albo przepowyeda szlowa, rzecz (*R* XXV 165: rzecz boza, I Pet 4, 11) XV *med. SKJ* I 88; Priday rosvmv k mey rzeczi..., bych mogl o thwych szwathych prawycz *Aleksy* w. 3; Bil gest lud... gednego yøzika a rzeczy gednostayney (labii unius et sermonum eorundem) *BZ* Gen 11, 1; Pana ges wibral dzysz, aby byl tobye w bog, a ty aby... poslvsen bil rzeczi gego (eius imperio) *BZ* Deut 26, 17; Zaly ku twemv panv... poslal myø pan moy, abich nyc mowyl tymy rzeczamy (ut non loquerer sermones hos)? *BZ* IV Reg 18, 27; Rzecz, iøszesz mowyl (sermo, quem locutus es) sludze twemu,... sczwyrdzi na wycki *BZ* I Par 17, 23; Gdyby geden czlowyek stara (*leg.* z stara) dawna przyszedl w nąszą zemyą, a nayn by poszla rzecz (super quem rumor transiit), by byl wyleganyecz *OrtOssol* 29, 4, *sim. OrtMac* 27; O przemyenyenye rzeczy (pro loquela mutata) nykogo maya yacz any na gego zywoth mowycz *OrtOssol* 100, 3, *sim. OrtMac* 137; Talibus eloquiis concluserunt, *gl.* sc. milites et custodes, zamkly rzecz, Phariseis 1466 *R* XXII 25; Isz Ian w tey ystey dzedzynye se mną... myeszkal mylczącz o ty yste ploty, a mnyc nyc gest nygdy nagabal nygednym slowem any rzeczą (unico verbo) *Dział* 25; Czemv szya thako sz rzeczv vczekasz? *De morte* w. 252; Wyelmy dobra rzecz optima proporcio (respondens omnis populus ait: Optima propositio III Reg 18, 24) 1471 *MPKJ* V 45; Myedzy rzeczamy (*war. lub. rp.*: myedzy rzeczmy) in sermonibus (agnoscas verba mea et in sermonibus meis stimuleris Ecclus 12, 12) *ib.* 80; Vocum, id est diccionum uel rzeczy (o Timothee, depositum custodi, devitans profanas vocum novitates I Tim 6, 20) *ib.* 130; Quod omnes doctores suis argumentis ita repressisset a se, sicut canes calido lavacro de coquinis pelluntur al. vlg. tako ony rzeczy parzyl od syebye, yako pssy z kuchnyey parzą varem 1499 *MMAe* XVIII nr 622; Durum propositis, szzadzanymy, thvardymy rzeczamy, via sit responsio mollis *lagodnya XV *p. post. PF* III 290; Na rzeczy dosszycz gest przyaczyely (de verbis est magna copia amicorum) XV *p. post. R* I s. XLIII; Smyegessz syą rzeczy

ktorego klamcze a wyessyolesz z rzeczy gego (ridens et gaudens de verbis ioculatoris) *ib.*; Odpowyedzyal (*sc.* krolik) nye na Geszvsowa slowa, alye na szwa rzecz XV *ex. MPKJ* II 320; Credidit homo sermoni, quem dixit Ihus ei y vwyerzyl on tho krolyk rzeczi Christowee (Jo 4, 50) *ib.*; Pobaczilismy z rzeczy cepimus ex ipsa conjectura XV *ex. PF* III 177; S thych drvgych rzeczy de hys supradictis *ca* 1500 *Erz* 89; Dico humanum povyądam vam lathwya a lekką rzecz, kthora niozeczye sznoszycz (Rom 6, 19) *ib.*; Si quis diligit me, sermonem meum, mową, rzecza, casa (*pro* casu), servabit (Jo 14, 23) *ca* 1500 *JA* IV 96; Anyely z nyebyoss stąpovały y movyly z dzyevyczą Marya *vczyeschnye rzeczy (loquebantur... dulciter) *Rozm* 40, *sim. ib.*; Nye byl (*sc.* Jesus) nyevstavyczny w rzeczy albo w movye (non fuit instabilis) *ib.* 151; Ia szye vaschey nyerovney rzeczy dzyvyą *ib.* 587; Ten yest krzyvy svyadek, ktory nye tem rozvmem rzecz svyadczy albo rozvmye (qui non in eodem sensu dicta intelligit), nyz movyono *ib.* 720; ~ dobra rzecz '*pochwała, laus*': Dolus secundum Papiam est oculta malicia, laudis sermonibus adornata tayemna zloscz dobran rzeczan przycrita *ca* 1450 *PF* IV 574; ~ dworna rzecz '*ciekawa, interesująca wiadomość, nuntius, quo aliquis delectatur*': Począl yego pytacz (*sc.* Herod) rozmaytemy movamy nye przeto, yzby szye chczyal navczycz, alye przeto, yzby nyektore dvorne rzeczy slyschal (Luc 23, 9) *Rozm* 797; ~ grube rzeczy '*grubiańskie słowa, grubiaństwo, verba aspera, acerba, inurbanitas*': Queque sibi quondam sagax loquenda pallato modesto dedidit, non que tacenda, grubych rzeczy, loqui XV *p. pr. R* XVI 329; ~ (konieczna) rzecz '*orzeczenie, wyrok (sędziego), sententia (iudicis)*': Tedy my rzecz abo skazanye Ianowo sądzey (sententiam iudicis) vstawylysmy mocz myecz *Dzial* 29; Diffinitiva sentencia, konyeczna rzyecz, skazanye prawa 1488—9 *PF* V 39; ~ krzywa rzecz '*krzywoprzysięstwo, periurium (?)*': Jako Swantomir Carszicz̨ski czszo gy wodl Micolay Curanowski przeciw paney Pradlewey, tho wodl za crziwø rzeczø, y za tho ne chczal przi̇szancz 1413 *Kościan* nr 481; ~ mowna rzecz '*wielomówność, gadulstwo, garrulitas, loquacitas*': Wyobraza mowna rzecz depingitur verbositas XV *p. post. JA* XIV 485; ~ pochlebująca rzecz '*pochlebstwo, blanditia*': Cognita autem Ihus malicia eorum ideo ipsos ipocritas appellauit, quia sub simulato sermone vlg. pod pochlebvyacza rzeczą abscondere se volebant 1454 *R* XLVII 353; ~ potępna rzecz '*słowa obraźliwe, obelga, verba contumeliosa, contumelia*': Panye,... slisz wszitka slowa Senacheribowa, gen poslal, abi potøpnø rzecz mowyl (ut exprobraret) nam przeczyw bogu zywemu *BZ* IV Reg 19, 16; ~ przestron(n)a rzecz (pełna), szyroka rzecz '*proza, mowa niewiązana, prosa, oratio*': Prosa przestronna rzecz pelna (*var. lub.*: przestroną rzecz; prosa incipit, versu labitur, pedestri sermone finitur Prol VII) 1471 *MPKJ* V 6; Prosa przestrona aut syroka rzecz (a principio itaque voluminis, usque ad verba Iob, apud Hebraeos prosa oratio est Job prol. II) *ib.* 59; ~ wielikie, wysokie rzeczy '*przechwałki, chełpliwe słowa, laudes immodestae, verba gloriosa*': Sgladzy gospodzin wszistka vsta lsciwa y iøzik welike rzeczy molwøcy (linguam magniloquam, *Pul*: ęzyk wyelmorzeczny) *Fl* 11, 3; Na mø welike rzeczy molwili sø (magna locuti sunt) *Fl* 37, 17, *sim. Pul*; Abi ten, iensze me nenawidzal, na mø welike rzeczi molwil (si is... magna locutus fuisset), scrilbych se bil snadz od nego *Fl* 54, 13, *sim. Pul*; Ne wspladzaycze molwycz *wysøkych rzeczy (nolite multiplicare loqui sublimia, *Pul*: wyssoke rzeczy) pochwalayocz se *Fl* Ann 4; ~ mieszać rzeczą '*zmieniać zeznania, obscura atque confusa testimonia dicere*': Geden czlowyek... przyszedł do myastą, tego czlowyeką ⟨jął⟩ burgraby prze gego rzeczy odmyany (*pro* odmyaną), slowie ysz myeszal rzeczą (occasione permutationis suae loquelae) *OrtOssol* 100, 1; ~ niedostateczny w rzeczy '*jąkający się, qui balbutit, balbus, blaesus*': Balbutiens nyedostateczny w rzeczy XV *p. post. R* XLVII 352.

2. '*przedmiot materialny, najczęściej ruchomości, wyjątkowo istota żywa, res, saepissime res, quae moveri possunt, perraro animal*': Jako Boguchwal ne pobral Dobeslauc ye rzeczy w yge (*leg.* je) domu 1388 *Pozn* nr 229, *sim.* 1403 *Kościan* nr 201; Cszo Potrasz pobral rzeczi memu ⟨mężu⟩, tich bilo sza cztirzi grziwni 1389 *Pozn* nr 75, *sim.* 1387 *ib.* nr 29, 1391 *ib.* nr 254, *etc.*; Czszo Janoui rzeczi pokradzoni, temu [...] trzi lata minąla 1394 *Kościan* nr 64, *sim.* 1395 *ib.* nr 74; Jaco Sdzeslaua ne weradla capturof ani ginich reczi tako dobrich jaco dwadzeszcze griwen 1397 *Pozn* nr 356, *sim.* 1399 *ib.* nr 375, *etc.*; Nye zabygyay nygyednego any kradny rzeczy (*Dek* I 6—8. II 2. III 1. 2, *etc.*: gimena, III 19: mena) gyego *Dek* I 1—3. 5. II 2. 4; W [d]czudze rzeczy (*Dek* III 2—6. 8, *etc.*: w bratnich rzeczach) nye corzyscy *Dek* I 8. III 28; Yakom przi tem byl y tom widzal, kedy Margorzata s swim manszem skrzinø rosbila y wibrala lysty y rzeczy yako

sescz grziwen 1412 *Kościan* nr 462, *sim.* 1418 *ib.* nr 673, *etc.*; O kthore rzeczi skrzinne Thomek na ma zalowal, thich ya vszitku ne mam 1425 *ZapWarsz* nr 122; Yako Maczek nye cradl... swymi (*leg.* z swymi) przlaczyolmy any s nymi poszywal cradzonich rzeczy, any cradzonich rzeczi vszitka ma 1427 *Pyzdr* nr 858, *sim.* 1407 *KsMaz* I nr 1072, *etc.*; Jszem ya nye ranczyl za Thomka przecyw Janowy..., aby mu myal wszdacz dobitek y szytem (*leg.* z żytem), y s gynschymi rzeczami 1429 *Pozn* nr 1524, *sim.* 1415 *KsMaz* I nr 2512; Nyekthore personi volne... mogą zalowacz a czynycz w sządze o rzeczy a dzedzyny (super rebus et hereditatibus, *Dział* 46: o swey rzeczy abo dzedziny) gym wynowathe *Sul* 54; Iconoma domoua rzecz abo zona XV *p. pr. R* XVI 323; Qui... rapit alienas res, chvytha *czucze rzeczy, non est ociosus XV *med. SKJ* V 270; Auaricia gest nevrzandna any vmerna zødza kwszem (*leg.* ku wszem) rzeczaam tego swatha *ca* 1450 *PF* IV 578; Poby (*leg.* pobij) Amalecha a zetrzi wszelke rzeczi gego (universa eius) *BZ* I Reg 15, 3; Gego powszednye odzyenye mą wszącz brath tego vmarlego, a dzyeczy tego vmarlego... nyządne prawo ku przerzeczonym rzeczam mayą podlug prawa *OrtOssol* 32, 2, *sim. OrtMac* 32; Nyszlyby takye male rzeczy albo male y drobne rzeczy (res... parva) byly, ysz ge mv noszono (*pro* moszono) oknem wrzvczycz *OrtOssol* 43, 1, *sim. OrtMac* 49; Zwyrczadla, nozycze y druge takye rzeczy, czso nyewyasty poszywayą, tho moze bycz *szvvano ta[ko] gyerda, szlowye nyewyeszkye rzeczy podlug prawa *OrtOssol* 55, 3, *sim. OrtMac* 69; W thych dzelnych rzeczach (in divisione) byl geden szrebny korczak *OrtOssol* 64, 2, *sim. OrtMac* 85; O kkrore (*pro* kthore) *rzecze od Zydowky zalowano na mya, thy rzeczy w moy dom nye wnyesyoni 1456 *ZapWarsz* nr 1111; Vstawyamy, aby sądza... albo ktoricole gych namyestnyk zaklad weszmye o wyną na naschem szicmyanynye..., tho gest konye abo gynsze bydlo, abo ktorekole gynsze rzeczy (in aliis substantiis, *Sul* 22: czanzza... bidlem alybo gynszym gymyenym... wząntha), nye mayą rozstargacz *Dział* 9, *sim. ib.* 50; Jako ya Jan... chazyebna rzecza nye wzyal skrzynky... z rampkamy y s czepczy..., y sz gynschymi rzeczamy 1478 *ZapWarsz* nr 1211; Tako wyelky gest dzyw rzeczy skazon[y]e naprawycz, jako ge znow stworzycz *MW* gł. 67; Volv myslyly przedacz na strave y na yne rzeczy (ad habendum in expensas et eius alimentum) *Rozm* 62; ~ Moze czlowyek swa rzecz albo gymyenye (bona, *OrtMac* 55: szwe rzeczy albo gymyenye) w dludze zastawycz *OrtOssol* 46, 3, *sim. ib.* 11, 3. 15, 1, *etc.*; Ale chczalyby (*leg.* chciałliby) wasz pan kogo *vwynycz o gyna rzecz, kakokoly o zemszkye gymyenye albo o gyna rzecz (pro bonis feodalibus et hiis similibus) *ib.* 47, 3, *sim. OrtMac* 57; Tedy moze gego gymyenye albo rzeczi (proprium et hereditatem) osszagnacz ten powod, czo szye nąn załuge *OrtOssol* 47, 4, *sim. OrtMac* 59; Kthory thu myedzy thymy ma sprawnye odzerzecz tego vmarlego rzeczy albo gymyenye (bona et res)? *OrtOssol* 49, 1, *sim. OrtMac* 60; Czokoly ten vmarly szwych rzeczy albo gymyenyą (bonorum suorum) dal swemv towarzyszowy za szywotą szwego w racze..., tho gemv ma zostacz *OrtOssol* 49, 1, *sim. OrtMac* 60; ~ *o przedmiotach związanych z kultem religijnym, de rebus ad cultum pertinentibus*: Offyarvgecze obyatø... panv..., scopi dwa... s paløczimi rzeczami gich (in libamentis eorum) *BZ* Num 29, 14, *sim. ib.* 28, 15. 29, 11; Szostego dnya offyervycze czelczow osm... y offyari svche y paløcze rzecze (sacrificiaque et libamina) *ib.* 29, 30; Byada ⟨mnie⟩, iszem syø narodzil, abich wydzal... *vdroczenye myasta swyøtego..., gdisz dani biwayø swyøte rzeczi w røce nyeprzyiaczol, w røku czudzich vczinyoni sø poswyøtne rzeczy (sancta) *BZ* I Mach 2, 8; Sacrificium poschwanthna rzecz (Num 4, 16) 1471 *MPKJ* V 24; Arioli swyanthokussedlnyczi, czosch posfątnymy rzeczamy a na posfątnich myeszczach gvslą XV *ex. ib.* 140; ~ ~ rzeczy białe '*płótno, odzież z białego płótna, linteum, vestis e linteo albo confecta*': Esze Swyanch nye wzal rzeczy byalich za pol kopy 1456 *TymProc* 334; ~ ciekące rzeczy '*ciecze, płyny, liquor, humores*': Quia sicut oleum utat super aliis licoribus, czekącze rzeczy, sic fides excedit alias virtutes 1456 *ZabUPozn* 118; ~ domowa rzecz, domowe, pospolite, pożytne rzeczy, rzeczy domow(n)e, gospodarskie '*to co znajduje się w domu (gospodarstwie), co stanowi jego wyposażenie, res, quae domi usui sunt*': Iako... szwatczø, esze yest... Vlodek *wsoł [r]za grziwnø skodi szitem y domowø rzeczø 1400 *HubeZb* 77; Jaco przy tem bili, kedi Mycolay y Wocech... dawały penadze Dorotygey za dobitek y sza domowe rzecy 1421 *Pozn* nr 1096; Jaco Jan nye pobral Wanczinczewy vzytkow taco vyele domowych rzeczy a conya yaco X marce 1424 *Kościan* nr 1061, *sim.* 1418 *ib.* nr 677, *etc.*; Yakom ya nye wszal yedny i drugy bidlem a rzeczamy domowymy yako dzeszancz grziwyen 1444 *Pyzdr* nr 1195;

Vstawyamy, aby zona, kedy mąsz vmrze, tylko przy them oprawyenyv, czso gest domowne albo w rzeczach zaleczy w domownych (circa paraphernalia domestica), ostala *Sul* 75; Jakom ya czlowyekowy Jakvbowy dw (*leg.* dwu) poleczv mąsza..., trzech corczi rzy, myechv konopi y ginschych rzeczi domowych nye wzianl 1470 *ZapWarsz* nr 2939, *sim.* 1461 *PF* VIII 19, 1492 *ZapWarsz* nr 1722, *etc.*; Vtensilibus pospolytich (*var. lub.*: poszytnych) rzeczy (perfecta est domus in omni opere suo et in universis utensilibus suis III Reg 6, 38) 1471 *MPKJ* V 43; Skazujem, ys ieslizebi kthorikolwye ziemianyn... rzeczy gospodarskie (resque et bona)... w domu pobral..., thakowi gwalthownik uthracza czescz 1498 *MacPraw* VI 272; ~ droga rzecz '*kosztowności, res pretiosae*': Speciosam drogą rzecz (si congregaverint aurum et argentum, et omnem rem speciosam III Esdr 4, 18) 1471 *MPKJ* V 45; ~ rzecz gorzka *(tu w użyciu poetyckim)* '*broń zadająca cierpienie, arma, quae dolorem faciunt*': Naostrzili sø iako mecz iøziki swoie, naczøgnøli sø løczisco, rzecz gorzkø (rem amaram), bichø strzelaly w taiemnosci nepokalanego *Fl* 63, 3, *sim. Pul*; ~ jedwabne rzeczy '*odzież z jedwabiu, vestis e serico confecta*': Kthore odzyenye... kv opravyenyv byloby przinyesyono albo yedwabne rzeczi 1491 *RKJŁ* VII 57; ~ kadzi(d)ln(i)e rzeczy '*kadzidło, tus*': Sloszy... olcy k maszczy poszwyøczenya a kadzydlne rzeczy (thymiama de aromatibus mundissimis) *BZ* Ex 37, 29; Polozy kadzilnye rzeczi (thymiama)... na oltarzv *BZ* Deut 33, 10; ~ rzeczy kościelne '*to co się składa na majątek kościoła czy też przedmioty stanowiące wyposażenie miejsc kultu, bona ecclesiae vel etiam res, quibus loca sacra ornantur*': Vkladamy..., aby gdy ktori drapyescza dzesyączciny abo gwaltownyk rzeczy koscelnych byl naleszon, ma bycz vpomyenyon klyątwą *Dział* 4; ~ rzeczy kramne, kupne, kramne rzeczy '*to co jest przedmiotem handlu, towary, quae veneunt emunturque, merces*': Yaco Wączenecz... obeslal Jana..., gdy wgal w szalogą, any tamo bral *zawranu, barchanu any kramnich rzeczy 1417 *Pozn* nr 919; Jsze pan Dobrogosth... vinowath my sedm grzywen za cramne rzeczy 1421 *ib.* nr 1090, *sim.* 1427 *ib.* 1262; Jsze Nikel... pobral rzeczy kramnych hu mpnye peprzem, zaffranyem, barchanem... taco vele yaco poltory grziwny 1429 *ib.* nr 1327, *sim.* 1433 *ib.* nr 1428; Gdi... myeszczanyn svkna alybo gynsze rzeczy kvpne abo crampne (pannos aut alias merces, *Dział* 21: svkno... abo gynszą ktorą kvpyą) kthoremv zyemyenynowy na bork da *Sul* 33, *sim. ib.* 11; ~ licowane rzeczy '*przedmioty pochodzące z kradzieży, res furto ablatae*': Baltizar... actor condempnauit... nobiles Messam et Dasconem... ob non constitucionem rebus faciatis al. lyczowanych rzeczy 1486 *AGZ* XVII 235; ~ nieczysta rzecz '*przedmiot w sensie rytualnym skalany, res ritu polluta*': Nye vkvsylem tego w zalosci mey..., anim tego stravil w nyecistey rzeczi (in re funebri) *BZ* Deut 26, 14; Wyele z lyvda israhels⟨kiego⟩ vloszily sø myedzi sobø, abi ⟨nie j⟩edly nyeczistich rzeczi (ut non manducarent immunda) *BZ* I Mach 1, 65; ~ niewieseckie, niewieście rzeczy '*niewieścia wyprawa ślubna, przedmioty przynależne do gospodarstwa kobiecego (odzież, pościel, naczynia), res, quae novae nuptae ad usum domesticum dabantur (vestes, lecti stramina, supellex)*: Po gego smyerczy mayą szostacz wszyczky nyewyeszczkye (*OrtMac* 53: nyewyeszczye) rzeczy (supellectile), czo gym po nyemyeczku dzyeyą gyerda, ⟨u⟩ poszlednye zony *OrtOssol* 45, 3, *sim. ib.* 16, 2. 55, 1, 2. 3, *etc.*; Panye woycze, ya thu stoyą y wszdawąm szwemv mazowy wszythko, czokolwye mam, bandz nyewyeszczkye (*OrtMac* 68: nyewyeszczye) rzeczy (supellectile), szlowye gyerda, bandz gyne rzeczi ⟨nie⟩ nyewyeszczkye (*OrtMac* 68: ⟨nie⟩ nyewyeszczye rzeczy) *ib.* 54, 4; Yedney (*sc.* siostry) masz przyszedl przed gayny szand y odwolal tho darowanye dla thych to nyewyeszczych rzeczy (ex parte supellectilis), tho gest gyerda *ib.* 55, 1, *sim. OrtMac* 68; Ten szrebrny korcząk... szluszą ku nyewyeszczkyem rzeczam (*OrtMac* 86: na nyewyeszczye rzeczy) *OrtOssol* 64, 4, *sim. OrtMac* 69; ~ rzeczy odziewne '*odzież, vestes*': Jaco czo byl wsal swą (*leg.* z swą) zoną odzena, szuken y gynnych rzeczy odzewnych, tego on ne sdzyl 1427 *Pozn* nr 1241; ~ pieniężna rzecz '*metal służący do bicia monet, metallum, ex quo nummi cuduntur*': Quia sicut inter metalla, pyenyąszną rzeczą, nihil est preciosius auro, sic coram deo... nihil est preciosius, quam anima nostra XV *med. SKJ* V 269; ~ pomocna rzecz '*dowód usprawiedliwiający niestawienie się w sądzie, causa, qua aliquis ad iudicium adesse prohibitus est*': Allegare... impedimentum legale al. pomoczna rzecz 1448 *Przem* II nr 450; Ius absoluit eum ab instantia eiusdem Hal, si non allegabit impedimentum al. nye przinyesche pomocznei rzeczi *ib.* nr 460; ~ rzeczy wonne, wonne rzeczy '*wonności, pachnidła, adoramenta*': Pigmentarii rzecz (*var. lub.*: rzeczy) vonnych (quae est ista, quae ascendit per desertum sicut

virgula fumi ex aromatibus myrrhae... et universi pulveris pigmentarii Cant 3, 6) 1471 *MPKJ* V 72; Olfactoria vonne rzeczi, vt sunt pyszma (Is 3, 20) *ib.* 88; ~ ~ brzemienne stworzone rzeczy *'to co zostało stworzone, quod creatum est' (?)*: Corporalium creaturarum, brzemyennych stworzonych rzeczy, de materia prima, que sub nomine terre exprimitur XV *med. R* XXV 152; ~ łażąca rzecz *'zwierzę pełzające, gad, zapewne też płaz, owad, robak, animal repens, serpens (fortasse etiam de amphibiis, insectis, vermibus)'*: A ktos syø *dotkney lazyoczey rzeci (qui tangit reptile)..., iego dotknenye iest nyeciste *BZ* Lev 22, 5; ~ rzeczy żywe *'to co żyje, quod vivit' (?)*: Plena omni racione vivencium wszech wzorow rzeczy zyvich XV *med. R* XXV 154.

3. *'abstrakcyjne pojęcie nazwane określającą przydawką, jakieś przeżycie, doznanie, dobro niematerialne, notio abstracta, quod aliquis sensit, expertus est, bonum immateriale'*: Tec to crol y croleuich nebesky v troiakey recy znamenitey ine usitky crole zmyia *Kśw* cv 27; Newyadoma rzecz ignota res *ca* 1428 *PF* I 484; Ma bicz to wyedzyano, eze bili mystrzewye..., gisch blogosez albo blogosławyenstwo na dzywnich rzeczach kladli XV *med. R* XXII 234; Gencole ma wyerną wyarą w panye bodze, nye schuka w tich nądzach bicz bogath, a tho ma bicz dano darem ducha swyątego, gemu dzyeyą dar mądroszczi, gen gest w tem, komu pan bog tako, yako gest, smakuge y wschitky gine rzeczi duschne *ib.* 236; Libertas predulce bonum, nasloczsza rzecz, bona cetera condit 1466 *ib.* 16; Dulcia, *gl.* delectabilia slothke rzeczy, depromis, *gl.* id est decantas opyewasch *ib.* 19; O Maria dzyevyeze,... vzycz... sprawyedlywa rzecz mylowacz *Naw* 178; Ad contemplativam vitam w rozumyenyv duchownych rzeczy XV *p. post. GlDom* 90; Nam miser est et erit, qui mundi prospera, szczesznych *rzeczy, querit XV *p. post. PF* III 290; Despice mundana, vszgarcz szwyeczke rzeczy, quia sunt gaudia vana *ib.*; *Wsschączkych rzeczy *siwyeczskych (omnium rerum mundanarum) począ̨nthek y dokonanye we szczą̨nszczyw gest XV *p. post. R* I s. XXXIX, *sim.* XV *med. R* XXII 244; Cui lecta potenter erit res, godna *recz, nec facundia deseret hunc, nec lucidus ordo XV *ex. GlKórn* II 210; Caritas laszka... szemskem rzeczam zasrzecz, zavydzecz nye umye (I Cor 13, 4) XV *ex. MacDod* 148; Animalis homo non percipit ea, que sunt spiritus dei czlowyek... nygdy nye moze pogyącz dobrze w dvchownych rzeczach (I Cor 2, 14) XV *ex. R* XXV 147; Propter quod suscipite invicem dlączego dlą nyebyeszkych rzeczy przymvyecze pospolnye w navcze a w przycladze dobrego zywothą (Rom 15, 7) XV *ex. SKJ* I 50, *sim.* 1449 *R* XXV 163; Quia fuit contra deum eternum, qui finem non habet, etenim non potuisset satisfieri, quia finiti ad infinitum nulla est proporcio ząd̨na rzecz yest skodna (*leg.* zgodna) *ca* 1500 *JA* X 386; Szgodna rzecz proporcionalis res *ca* 1500 *JARp* X 94r; Nam homo indiget ad hanc visionem illuminacione tali, que sit proporcionata, rzecz szgodna, ad visionem glorie, que non datur hominibus mortalibus in hac vita, sed exeuntibus de hac vita sine omni pecato *ib.* 98r; Jesu,... day my dar navky prawcy, by rzeczy nye szą̨dal marney *ca* 1500 *SprTNW* V 18; My tez, kyedy szye chczemy modlycz, mamy troyaką rzecz myecz, czvsch pravdą, vyarą a nadzyeyą *Rozm* 606, *sim. ib.* 720. 743; Tako bychmy vschytky rzeczy svyeczkye myely pod pyątha nogy dusze naschey, yakoby vschytky rzeczy svyeczkye podeptayącz *ib.* 607; Krolevstvo moye nye yest przeto s tego svyatha, yze nye yest okraschono od nysnych rzeczy *ib.* 780; Krolevska mocz moya... nye ma początka od zyemskych rzeczy, ale od boga oycza *ib.* 782; ~ jena rzecz *'jedność, wspólnota, unitas, communitas'*: Iakom ia, tako i ti, lyvd moy a lyvd twoy gena rzecz sø̨ø (unum sunt) *BZ* III Reg 22, 5; ~ rzeczy pospolite *'uniwersalia, powszechniki, universalia'*: Od boskich rozumow asz do luczskich vmow rzeczi pospolite, wiele mądrczom zacrite, vczinyl odcrite *Gałka* w. 18.

4. *'sprawa, problem do rozwiązania, res, quaestio diiudicanda'*: A prestho o them tho miloserdzu, choscy gest ge Xpc ku svøthemu Ganu mal bil, dwogøcz rzecz vy f tem tho macze rosumecz:... ktoricz gest poczø̨tek gego svøtego miloserdza bil... a... ktoracz szø tha to byla snamona bosego miloserdza *Gn* 179a; Mą̨ka nye czini mą̨czennyka, ale rzecz, o yąsz czirpy XV *med. R* XXII 245; Consolaciones tue letificauerunt animam meam et circa hanc materiam, rzeczy, considerare debemus XV *med. SKJ* V 274; Ale *recz myedzy namy gyesth nemala, przetho ysze myloscz gyesth w szobye wyelmy dzywna 1447—62 *Zab* 544; Cum ista semper in me et circa me perpendo, gdysz thy rzeczy sobye rosvaszam, et considero, quomodo gaudere possem in hoc seculo *ca* 1500 *JARp* X 223r; Barzo zlyvtvyączy, smyerny a barzo nabozny, a wschytką rzecz baczączy (Iesus... fuit... studiosus) *Rozm* 143; Aza nye vyedzyelysczyą (*leg.* wiedzieliście), yze w thych

rzeczach mam bycz, ktore szą mego oycza (in his, quae patris mei sunt Luc 2, 49) *ib.* 144, *sim. ib.* 110; Oczyecz bog mylvye syna a wschytky rzeczy dal yemv (omnia dedit Jo 3, 35) v yego rącze *ib.* 241, *sim. ib.* 258. 362, *etc.*; Marta, Martha, pyeczalvyącza yesz a smączysz sye przeczyw vyelykyey rzeczy (sollicita es et turbaris erga plurima Luc 10, 41) *ib.* 334; Ktory yest vyerny w namnyeyszy rzeczy (in minimo Luc 16, 10), y w vyąthszem vyerny yest, a kto v maley rzeczy (in modico) zly yest, v namnyeyschey yest zly *ib.* 390; Slugo dobry a vyerny, yzesz nad mala rzeczą (super pauca Mat 25, 23) byl vyerny, nad vyelem czye postavyą *ib.* 490, *sim.* XV *med. R* XXXIII 122; Dzyevycza Marya... począ⟨a⟩ pytacz, yakoly szye rzecz myala o yey synye mylem *Rozm* 517; Rzeczy, ktore ma oczyecz moy (omnia, quaecumque habet pater Jo 16, 15), thy ssa moye *ib.* 572; Chovały ssą twe slova, ysch ssa poznały, yze vschytky rzeczy, ktoresz my dal (omnia, quae dedisti mihi Jo 17, 7), thy ssą od czyebye poschły *ib.* 576, *sim. ib.* 164. 577, *etc.*; Gdyz yest myly Cristus stal zvyązan przed Annaschem, począ (*sc.* Annasz) yego pytacz o troyaką rzecz *ib.* 677.

5. *'sprawa, przedmiot prośby, skargi, sporu sądowego, causa, res de qua lis in iudicio est'*: Czso Pot[r]rek *wold swadki przecziuo Weczenczeui, to ge *wold za [p]prawø rzeczø 1389 *Pozn* nr 243; Czso zalowal Mala na Szegotø, tey rzeczi sø minøla trzi lata 1391 *ib.* nr 256; Isz Mycolay dal dwa srzebcza Sczepanoui a on mal gego rzecz oprauacz 1393 *ib.* nr 138; ⟨Ja⟩co Micolay ne puscil Paula tey rzeczi prosno, kedi szoltistwo przedal *ib.* nr 167; Tedi pan Hinczka otpouedzal..., isze to gest stara rzecz, ne rad bich o to otpouedzal 1395 *ib.* nr 187; Iaco Adamowa iest za swim møzem burgmistrzem poznanskim..., nigdi ne othiednana iey rzecz z Grizinskim 1399 *ib.* nr 397; Si habet aliquis agere, *gl.* causam rzecz, coram rege *Gn* gl. 156a; Sødzi me, bosze, y obezrzy rzecz moiø (discerne causam meam, *Pul*: rozgodz przę moyę) *Fl* 42, 1; Esz Andreas... ne byl w dzerszenyv wirzb, o yesz sye rzecz wodzi 1401 *SKJ* III 193; Jaco Tomislawa Woczechoui... ti rzeczi otpuszczila, czso ye mala sz nim do welkich rocow 1406 *Kościan* nr 315; Kedi Jacub ranczil Grzimcovi i gego szene..., isz mu meli prava doszedzecz o fszitki rzeczi *ib.* nr 324; Jacom bil na ssandze ot Sczepana..., a Janowø stronø rzecz sszø ne dokonala 1408 *Pozn* nr 656; Veniens coram nobis Nicolaus... retradidit al. wszdal rzecz Benessio... contra Vitum 1409 *LubZiem* 56, *sim.* 1404 *Kościan* nr 255; Jakosmy jednaczmy bily nat thø rzeczø, *sczo naz pan Sandziwoy y kxandz canczlers... wybraly yednaczmy o mlyn. Ta rzecz ne dokonala szyø kxandzem canczlerzem 1412 *Pozn* nr 873, *sim.* 1400 *Kościan* nr 207; Jako kediszmy jednały Andracha s Niczkem o ginne rzeczy, tediszmy gich ne sgednały o thø rzecz, o ktorø Andrach rok vstał 1416 *Kościan* nr 580, *sim.* 1418 *Pozn* nr 967; Jakom woyta ne slal roku roszkladacz o dwe rzeczy, ale o gedną 1417 *Kościan* nr 637; Yako Naszyøgnew rzekł Katharzyne..., ysze ne chczø daley twey rzeczy oprawyacz 1418 *Pyzdr* nr 570, *sim.* 1423 *ArchTerCrac* CXCV 164, 4; Yze Ianusz... wstal rok... o rany y o ginszye rzeczy 1424 *AKPr* VIIIa 163, *sim.* 1412 *Pyzdr* nr 360, 1420 *Kościan* nr 807, *etc.*; Kako... Jan y Jędrzey... rzeczy szondowich ne mogącz obliczne przyglandacz..., vczynily... procuratora *ca* 1428 *PF* I 479; Quia michi dixit, quod ego causam immutarem al. bich othmenyal rzecz 1429 *ZapWarsz* nr 2924; Czso gest pan starosta zalowal na Krczona oth krolya o thy wschistky rzeczy, kthorimy gy wynyl oth krolya, thako nam pomoszy bog..., ysze tho swyaczczimy, ysz gest Krczon w thych wszistkych rzeczyach praw przeczyw krolyewy y przeczyw korunye 1435 *Pozn* nr 1652; Acta al. rzeczy, que nobilis Kroszvisky habet in libro, quas dicit se esse lucratas al. przeconane, illas distulimus ad... dominos 1441 *AGZ* XIV 27; Dorothea... zdała rzecz pro omnibus causis... suo filio 1444 *AGZ* XI 247, *sim.* 1443 *ib.* 229, 1444 *ib.* 246, *etc.*; Chabri fuit nuncius ex parte domini Iohannis et dominus Leonardus... imposuit al. wloszyl sze w tø rzecz ex parte domini castellani 1445 *AGZ* XI 251; My Kazymyrz... krol polski... baczącz, ysz... vyelye rzeczy (pleraeque causae) w szandzech nyeyanostayne... zkazani bywayą, z geyze rosmagythoszczi skarghy alybo rzeczi (quaestiones seu causae)... po wyelkych klopoczech ostayą... nyeszmy⟨er⟩telne, a thegodlya... vmislylysmi przerzeczonich sandow alybo rzeczi szandovich... wiplecz nyeyanostaynoscz (praedictorum iudiciorum sed causarum... evellere varietatem) *Sul* 6; Pany... pozwana przed sądzą... rzecznykowy... rzecz (causam) szwą moze poleczicz *Sul* 7, *sim. Dział* 11; Chczeemi, abi sandzaa y podsandek they zeemye... na dworze naszeem rzeczi myely sandzicz (de causis iudicare et cognoscere) *Sul* 24; Ysze z wyeloszczi sandzy... w rzeczaach yakokolye yanakich (in causis quamvis super eodem facto) gynako... skazanyee biwa widawano (*Dział* 11:

rzeczy... podług swey woley rosądzayą) *ib.*, *sim. ib.* 25; Aczkole w wyelich rzeczach (in pluribus casibus) rączosez chwalona bywa, a wszakosz ta gista rączosez w sządzech a w rosprawyenyv rzeczy (in... causis expediendis)... ma biez powszą[ga]gnyon[y]a *Sul* 32; Nalazvyą szą nyegini, gisz okrasamy vymyslonymy myarthwe a dokonane rzeczi (mortua et finita negotia) robyą szą wsdrvszyez *Sul* 38, *sim. Dział* 27; My thake skazanye sądzdzey... wykladamy poszle bycz w rzecz osądzoną (in rem iudicatam, *Dział* 20: rzecz abo skazanye... sądzey vstawylysmy mocz myecz) *Sul* 40; Gdyby kmyecz vranyon sz wylanym krwye..., ze wszysthkych vyn za rany... trzeczą częasez, szándowy, gdze szą rzecz vodzy (ubi causa agitur, *Dział* 40: gdze ta rzecz sadzona), dacz przykazvyemy *Sul* 49, *sim. ib.* 54, *Dział* 46; Gdysz w pothocze rzeczy sądowich (in causarum processibus) v sprawyedlivich szándzy nye ma zyskowacz zawysez *Sul* 54; A na trzeczem rokv nye stanyely (*sc.* pozwany), rzecz straczy (causam perdat) a oth zaloby othpadnye *Sul* 64, *sim. ib.* 75, *Dział* 49; Aczbi ten, kthoregosz w zemy nye, po vczczivich sluszbach i po swich rzeczach (propter suum bonum) s zyemye bi viyechal *Sul* 85; Myedzi gynimy rzeczamy srzandzylismi *Sul* 110; Daley pytalyszczye nasz, mozely pospolny poszel przed prawem luczkye rzeczy oprawyacz albo mowycz (an praecones coram iudicio hominum verba dicere possunt)? *OrtOssol* 28, 3, *sim. ib.* 11, 3. 28, 2, *OrtMac* 25; Przyszla gedna nyewyastą przed gayony szand ⟨i⟩ yest swe gymyenye y szwa rzecz (bona sua et causam) wszdala *OrtOssol* 29, 1, *sim. OrtMac* 26; Gdy... tha rzecz thyczc szye myasta, mozely myasto szwą pyączączą szwą rzecz (causam propriam) szwyathczycz a szwym swyadeczthwem swą rzecz szyszkącz (testimonio praeire), czyly czo gest prawo? *OrtOssol* 37, 4, *sim. ib.* 38, 2. 49, 2, *etc.*, *OrtMac* 46. 47, *etc.*; Przysząsznykow szwyadeczthwo pod myeszczka pyeczaczą o myeszczka rzecz (in causis civitatem... tangentibus) nye moze ostacz..., przeto takym sz[v]wyądeczthwem nye szyszkały szwey rzeczy opawszczy myeszczanye *OrtOssol* 38, 1; A tych szwyathkow w thakych rzeczach (in causis huiusmodi) nye maya pytacz any badacz podług pra⟨wa⟩ *ib.* 98, 2, *sim. OrtMac* 135; Stoyą thutha yako czysty czlowyek, ktorysem w nyzadney rzeczy (re aliqua) nygdy nye przewyczazon *OrtOssol* 100, 3, *sim. OrtMac* 137; O rozgodzenyv rzeczy w sądzech. ⟨A⟩by lacznyey rzeczy w sądzech odprawyali (ut... causarum expeditio habeatur), chczemy, abi sadzc... sąpierza z gyszczczem wezwawszy wyslvchali *Dział* 12; Przeto my chczącz pewnyeyszy konyecz thym rzeczam vstawycz (quod huiusmodi litibus certus finis habeatur) *ib.* 27; My w tey rzeczy (in tali casu, *Sul* 39: w thakey przythczi)... sąsyadom konya Nagotowy skazalismy zaplaczycz *ib.* 28, *sim. ib.* 24; Potem przyszedwszy Mycolay... chczal tą rzecz wzrvszycz a o nyą czynycz (refricat et innovat eandem quaestionem, *Sul* 40: wszdrvszyl a wsznowyl tą tho zalobą) *ib.* 29, *sim. ib.*, *sim. ib.* 49; Tedy my na tą rzecz (in tali casu, *Sul* 39: w thakey przythczi) przysądzylysmy Pyotrowy konya... chowacz dwe nyedzely *ib.* 30, *sim. ib.* 8. 18. 26, *etc.*; Jakom przy thym byl, eze thaka tha rzecz smavyana 1461 *ZapWarsz* nr 1122; Yako ya byl they rzeczy smoweza, ysse Michal myal dacz vypravą... Janovj 1472 *ib.* nr 1346; Jakom ya tha rzecz yednal, ysch Petrus... nye wydzyelil czaszczy Prachny... w Mlochowye 1476 *ib.* nr 1459; Rossprawyay swe rzeczy przed nyemoczą XV *p. post. R* I s. XLVII; Procurator powoycza rzeczy XV *ex. R* XXV 143; Poczyagnal teze do Rzyma Antipas..., nadzyevayącz szye, ysch mystrz Hyroneus yego rzecz przed czaszarzem opravyl (propter acrimoniam dicendi) *Rozm* 113; ~ rzecz dziedziczna, dziedzinna, dziedzinna rzecz '*sprawa sądowa dotycząca dóbr ziemskich, causa hereditaria*': Tosmi gednali o wszitky rzeczi dzedziczne 1398 *Pozn* nr 393; Alye dzedzinnich rzecz (hereditarias quaestiones) sandzicz nye bandze mocz na dworze, alyssch przed oblyczneszczą krolową *Sul* 8; Vstawylismi, abi w rzeczach dzedzynnych (in causis hereditariis, *Dział* 27: o rzeczy dzedzynne)... szándza... daley czthirzech groszy nye szmyal... wszącz *Sul* 38, *sim. ib.* 24. 63; Ysz gdyby kthori... szándza vrządny... skazowalby przecywko kthorey stronye gynszey, yą skazvyącz o nyekthorą rzecz dzedzynną alybo gyną pewną (super hereditate aut alia re certa) w szánd wwyedzoną (*Dział* 2: o dzedzyna abo o gynsze rzeczy przed sąd... przywiedzony) *Sul* 55; ~ rzeczy grzechowe, grzeszne, złościwe '*sprawy karne, causae criminales*': Vstawyamy, aby o rzeczach grzesznych (de causis criminalibus) procz obvynyączczego alybo powoda, my... sądzicz nye mamy *Sul* 63; Vstawyamy, aby kylkokrocz w sządze o rzeczy slosczywe, grzechowe (in causis criminalibus)... kto bądącz poswan, pana swego... pomyeny *Sul* 66; ~ małe, mniejsze, proste rzeczy '*sprawy sądowe mniejszej wagi, causae iudiciales minoris momenti*': Czso woyth ma albo moze, a kako szandzycz o pyenadze albo o gyne

proste rzeczy (pro... causis simplicibus) przesz przyszasznykow w prosthey zalobye s prawa? *OrtOssol* 52, 3, *sim. ib.*, *sim. OrtMac* 64; O mnyeysze rzeczy (in minoribus... causis, *Sul* 38: we mpnyeyszych rzeczach) dwa grosza ma wzącz (*sc.* sędzia) *Dzial* 27; ⟨U⟩stawiamy tesz, gdyby komv dano winą lubo o mala abo o wieliką rzecz (in causis criminalibus seu quibuscumque aliis, magnis vel parvis, *Sul* 66: o rzeczy... kthorekole gine welge alybo male) a przed sąd pozwano *ib.* 52; ~ rzeczy wielkie, wielkie, więcsze rzeczy *'sprawy sądowe większej wagi, causae iudiciales maioris momenti'*: Nyc chczą szą othprzecz, essze panu memw dano wączsze rzeczy do xadza do roka 1443 *TymProc* 344; Pjtaliszcye nasz o prawo, ktora rzecz ma bycz szwana goraczą..., czo gest o wyelkich rzeczach (in omnibus criminalibus) albo wynach *OrtOssol* 43, 1, *sim. OrtMac* 49; Przeto vstawyamy, aby o... rzeczy wielkye (in causis... attamen magnis, *Sul* 38: w przithczach w thako wyelgych) sądza myasto platv rzeczonego pyatnasecze wząl cztyrzy grosze *Dzial* 27.

6. *'działanie (szczególnie w określeniach sposobu), actio quaedam (imprimis cum modus describitur)'*: Troiaka rech crola m⟨ocniejszego po⟩cazuie: vstauichne uicəzstuo, mochne ⟨włodyc⟩stuo, velike bogathstuo *Kśw* dr 6; Jacom tego ne wedzal, bi moya szona slubowala Marczinowi niyednø rzeczø ani lati poszczonich *penandze 1404 *Kościan* nr 239; Troiakø rzeczø bødze czistota schowana: pyrzwa iest richle vczeczenye od zlich mysly *Gloger*; Ale onego czlowyeka... troyakø rzeczø yesm vkazal nyeswyøtego (tria ostendunt eum non esse sanctum) XV *med. MPKJ* V 427; Mymo twø mocz gest ta to rzecz (ultra vires tuas est negotium) *BZ* Ex 18, 18; Kvszyl y (*leg.* ji 'go', *sc.* Jesukrysta) tesch troya rzeczą (in eisdem tribus), ktorąsz y Adama kvszyl *Rozm* 195; Ku krolevstw (*leg.* krolewstwu) duchovnemv dvoyaka rzecz yest potrzebna: pyrve przeto, yzby pravda sluchana, vtore, yzby pravda przyątha *ib.* 784; ~ rycerskie rzeczy *'służba wojskowa, militia'*: Naklad na riczerzskye rzeczy (pro militia) poczesszny yest XV *p. post. R* I s. XXXIX; ~ sprawione rzeczy *'rządzenie, władza, actus regendi, potestas'*: Gubernacula sprawyone rzeczy (*war. lub.*: sprawovanye aut wlodanye; audiens sapiens sapientior erit et intelligens gubernacula possidebit Prov 1, 5) 1471 *MPKJ* V 66; ~ zła rzecz *może 'nierząd, stuprum'*: *Panya Hanka nye opchodzyla sza *nyszødnø slø [s] rzeczø, my vyemy y k szwey dvszy byerzemy, ysze yest dobrego occza y dobrey macz⟨e⟩rze 1450 *RTH* III nr 293; ~ ~ chąsiebną, chąziebną, korzys(t)ną rzeczą *'po złodziejsku, furis more'*: Jaco Olszam ne pocradl *Swenthoslaouy za dwe grziwne chanszebnø rzeczø 1388 *Pozn* nr 43, *sim.* 1389 *ib.* nr 73, 1395 *Kościan* nr 77, 1397 *Pozn* nr 218, 1398 *HubeSąd* 278, *etc.*; Jako Swanthoslaf... ne przebral tego *schanszepna rzecza 1397 *Pozn* nr 217; Jacoswa widzala, gdze Bogun swim dobytkem czloweka Woytkowa w swoy dom w noczi korzistna rzecza wyozl 1399 *StPPP* VIII nr 8794; Iaco Jan Jacuszoui ne veradl polugrziwna... korzistnø rzeczø 1400 *HubeZb* 99, *sim.* 1404 *ib.* 118; Jaco czso Jurga dobitek zaiøl ludzem xszødza kanczlerzewim, to gim zaiøl na swem, na prawem, isz mu chøszebnø rzeczo pasli 1410 *Kościan* nr 427; Yaco Troyan ne wzøl Symanowa sodla chøzebnø rzeczø 1412 *KsMaz* I nr 1734, *sim.* 1412 *Pozn* nr 866, *etc.*; Jakom ya zlodzeya nye przechowywala anym rzeczi v nyego gwalthem chazyebnya rzecza zabrala 1471 *ZapWarsz* nr 3020, *sim.* 1450 *ib.* nr 945, *etc.*; ~ dzienną rzeczą *'działaniem za dnia, jawnie, luce ac palam'*: Jaco Marcin *dzenø y nocznø rzeczø vczinil mi szcodi jaco trzi krziwni swim dobitkem 1407 *Pozn* nr 622; ~ rzeczą kradziebną, rozbojną, złodziejską rzeczą *'przez kradzież, rozbój, kradnąc, dokonując rozboju, per furtum, latrocinium'*: Jan... ne wsąnl... Slawenskego namothu s woza nagemnego roszboynø rzeczø 1427 *MPKJ* II 305; Grzegorzs nye ⟨p⟩obral Ondrzeya slodzeyskan rzeczan na drodze 1429 *ZapWarsz* nr 258; Yakom ya przyssethwschy s domv mąza mego... nye wzyąlam skrzynky rzecza kradzyebną s byączya (*pro* pyączya) koop grossy... y insschych rzeczy 1473 *ib.* 1404; ~ niewidomą rzeczą *'potajemnie, skrycie, clam, furtim'*: Quod Vitus vaccam Johannis recipiens newydomø rzeczø et dedit ipsam, ubi voluit 1400 *TPaw* III nr 5042, *sim.* 1407 *KsMaz* I nr 1071; Iaco Marczin ne wszøl Grzegorzowi cobili newidomø rzeczø 1407 *KsMaz* I nr 1073, *sim.* 1422 *Czrs* 267; ~ nocną rzeczą *'nocą, w nocy, noctu'*: Esz Pecz ne veradl duos equos nocznan rzeczam 1396 *Zab* 537, *sim.* 1399 *HubeSąd* 278, 1399 *Pozn* nr 400, 1403 *ib.* nr 809, *etc.*; Widał kobiłø pana nocznø rzeczø do *czuczcy zeme 1419 *SprTNW* VIII 2, 39; Modo furtiwo al. noczna rzecza 1421 *ArchCastrCrac* I 501; Jaco czszo parobek mog *zayol czlowekowy *Czszuekowy dw⟨oj⟩e quony na loncze a on passze nocznø rzeczø, thy *zayol thu, gdzem mal vszydky 1424 *Kościan* nr 1233, *sim.* 1425 *Pyzdr* nr 795; Jszeszmy szliszely... crzik, placz y wolanye

na osszile gwaltu Clari... na Stanislawa..., ktorisz Stanislaw yey gwalt vczinil y osromoczil noczną rzeczą tey noczy 1433 *Pozn* nr 1560; ⟨P⟩yotr szalowal na lana przed sądem, kako pczoly abo dzenya gego noczną rzeczą (tempore nocturno, *Sul* 33: czasv nocznego) kradmye wzawszy do swego domv donyosl *Dział* 22, *sim. ib.* 28.

7. *'to co się zdarzyło lub zdarzy, fakt, zdarzenie, wydarzenie, wypadek, przypadek (też w sensie prawnym), quod factum est vel fiet, casus (etiam iudicialis)'*: Dzywne rzeczy w myloszczy *bendocz poczyoły sszą medzy nąmą *ca* 1428 *PF* I 480; Nedawno mą rzecz byla pothkala, abich barzo crasznø pannø mylowal *ib.* 481; Omnia, quae continentur sub globo lunari, sunt subdita wszytky rzeczy, czo sszø na szwecze, sszø my podany *ib.* 485, *sim.* XV *p. pr. R* XLVII 357; Stal⟨a⟩cz sszø rzecz welmy dzywna, panna szyna porodzyla 1442 *R* XIX 76; Na wyekvgystąn rzeczi pamyąncz (ad perpetuam rei memoriam, *Dział* 2: kv wieczney pamyączi) vstawyenya a prawaszmi vczynili... nyzey popyssana *Sul* 6; Vstawyenye nowe nye patrzy przemynanlych rzeczi (non respicit praeterita), alye nynyeysich thilko a przydąnczich *ib.*; Fides est substancia sperandarum rerum, argumentum non apparencium vlg. wyera gest zaloszenye rzeczy wffayaczich, dowoth rzeczy nyewidomich (Hebr 11, 1) XV *med. R* XXII 321; Cy ⟨są wi⟩dzely zle rzeczi (viderunt mala), gesz syø dzali [...] *BZ* I Mach 2, 6; Gdyby czlowyek byl radczą y przyszagl, a gyego przyyaczyelowy by szyc nyeyaka rzecz albo przydczą gemv przygodzyla *OrtOssol* 34, 3, *sim. OrtMac* 36; Moze⟨li⟩ o to on (*sc.* człowiek ożałowan o głowę) szwyadeczthwo vczynycz... sz ludzmy s tymy, czo przy thych rzeczach (circa causam) nye byly? *OrtOssol* 42, 4. *sim. OrtMac* 49; Zaluge⟨li⟩ goscz na gosczyą s czudzey zemyc przed prawem, gdze szyc tą rzecz dzyala albo stalla za goracza (in quo factum manifestum efficitur) *OrtOssol* 47, 2, *sim. OrtMac* 57; Alle rzeklyby (*sc.* przysiężnik), ysz go ktora pylna rzecz ⟨zaszła⟩ albo mv zawadzyla *OrtOssol* 51, 1, *sim. ib.* 88, 2, *OrtMac* 63; Gdysz vklady abo statuta nye są any mayą bycz przypysany rzeczam mynalym, ale badączym albo przyszlym (imponuntur rebus et negotiis futuris et non praeteritis, *Sul* 20: rzeczaam a dzeyaam przydączym nye przemynąlym), przeto chczemi, aby nasze vkladi y statuta... wszytczi ziemyanye przyiąli *Dział* 7; Pan bog tha rzecz thako noszyl, *yszysz go o tho barszo proszyl, abych czy szya vkaszala *De morte* w. 51; Tha my rzecz barszo nyemyla, yszesz mya tako postraszyla *ib.* w. 91, *sim. ib.* w. 454; Vyelikye rzeczy magnalia (ipse est... deus tuus, qui fecit tibi haec magnalia et terribilia Deut 10, 21) 1471 *MPKJ* V 29, *sim.* XV *med. ib.* 426, XV *p. post. R* XXV 266; Na taką rzecz (*var. lub.*: na thaka rzeczą) super hoc negocio (si videris calumnias egenorum et violenta iudicia..., non mireris super hoc negotio Eccles 5, 7) 1471 *MPKJ* V 77; Odkrigy oczi moie y vznam dzywne rzeczi (*Fl* i *Pul*: dzywy) twoie z zakona twego (mirabilia de lege tua Psal 118, 18) *MW* 6a; Verbum dei... prava mutat in directa, id est in iustas res, aspera evellit przyere rzeczy vykorzenya XV *p. post. R* XXV 175; Impossibiłc enim credebant, nyepodobna rzecz, quod vnquam virgo pareret XV *p. post. RRp* XXV 176; Isze vdzyalal mnye rzeczy vyelge (quia fecit mihi magna Luc 1, 49, *Rozm* 53: vyelyka rzecz) *EwZam* 289, *sim. Fl* i *Pul* 105, 22; Vnde videmus in naturalibus, przyrodzonych rzeczach, quoniam aliqui mercatores... querunt campsores *ca* 1500 *JARp* X 146r, *sim. ib.* 144v; Tey rzeczy (huius rei) ya mam dacz svyadecztwo moyą smyerczyą *Rozm* 74; Kyedy vyschla svada, ktora szye przy novych rzeczach (in novis rebus) poczyna *ib.* 111; Na thy slova vmarly... ozył. Vzrząez to wschyszczy... poczna szye dzyvovacz takyey novey rzeczy (admirantes nimium novitatem facti) *ib.* 135; Dzyeczyątko Iesus vczynyl dzywna rzecz (rem mirandam) *ib.* 136, *sim. ib.* 123. 137; Czvda y dzyvy..., ktores on (*sc.* Jan Ewanjelista) popysal... po vmączenyv bozem, yako to to czvdo... o vynye z vody przemyenyonym y vyelye ynych rzeczy tem podobnych (multaque similia) *ib.* 173, *sim. ib.* 703; Czy ystny rzeczy wschytky bogv przemyenyaly (hi universa deo deputabant) *ib.* 180, *sim. ib.* 51; Offyarvy thvoya offyara... na svyadecztwo them rzeczam (in testimonium illis Mat 8, 4) *ib.* 286; Otworzą w przykladzyech vsta moye, syavyą skrythe rzeczy (abscondita Mat 13, 34) od początka svyatha *ib.* 340; Owa ya szlye k vam proroky, ktorzy by przychodzacze rzeczy (ventura) przepovyedzyely *ib.* 463; Alye thy vschytky rzeczy (haec autem omnia Mat 24, 8) ssą początky bolyeszcy *ib.* 480, *sim. ib.* 305. 412. 482; O Pyetrze, nye pamyątasch mynąlych rzeczy a nye obezrzysch przychodzączych *ib.* 581; Bo movyącz kv pravdzye, kto taką rzecz slyschal? Cztyrzy dny lezal vmarly v grobye a on y (*leg.* ji 'go') skrzeszył *ib.* 584; Potem myly Krystus vyedzacz vschytky rzeczy (sciens omnia Jo 18, 4), ktore nan myaly przycz *ib.* 622; Drudzy rzekły: Yza tho nye

yest sromothnyeyscha rzecz, yze on nass vyączey nyzly szyebye myloval? *ib.* 658; ~ przygodne rzeczy *'przygoda, wydarzenie, quod accidit, casus'*: Wydzyalem szalonce opusszczagyącz przygodne rzeczy (stultorum omittens contingentia), omawya[ga]yącz syą szczęszczym XV *p. post. R* I s. XLVII.

8. *'czyn, uczynek, szczególnie zły, występek, facinus, maleficium, crimen'*: Allecz gy (*sc.* św. Jana) on osobno ve dvogake rzeczy chualy: a napirsuecz gy on o gego velika czuda chualy..., fftorecz gy nasz Xc mily prze gego uelike vcynky chualy *Gn* 179a; Na thy wszythky rzeczy, na ktorez są braczya y syosthry povynny 1484 *Reg* 724; Excelsum enim decet magnifica agere et ardua tolerare na wyelmoznego zalezy wyelmozne rzeczy dzyelacz y czyerpyecz XV *p. post. Kałuż̇n* 272; Alyecz ya nygdy nye bądą przekląta o ten skutek, bo ta klyątva yest o svyeczkye pomygyayącze rzeczy (ista maledictio de rebus est caducis) *Rozm* 27; Myeny szye, yze [svyathy] svyaty Yan dvoye rzecz vczynył: pyrve, yze poslal do Betanyey..., vtore przyschedł v dom dzyevycze blogoslavyoney *ib.* 734; ~ Ne pocladal iesm przed oczima mogima rzeczi neprawdziwcy (rem iniustam, *Pul*: rzeczy krzywey) *Fl* 100, 4; Ut plurimum rectum per alienum docet consilium de agendis o rzeczach popelnanich 1436 *R* XXIII 277; Ktoriszkole w tem grzesze naleszon bødze, spalon bødze ognyem..., bo gest... vcinil nyegodnø rzecz (fecit nefas) w Israhel *BZ* Jos 7, 15; Nektorzy wzały sobye w obyczay... potwarzacz lyvd nyevynny o maszoboystwo przed dawnymy lyathy vczynyone..., dla ktorey dawnoszczy lyat y staroszczy rzeczy (propter vetustatem facti, *Sul* 54: prze staroscz vczynkv) oczyszczenye nye moglo bycz *Dział* 47; Ad predicta se non agnoscit al. k thym szya rzeczham nye przyznawa 1471 *AGZ* XV 110; Kazy szyerczv memv wznacz..., czom zlye mowyla albo myslyla o sprosznych rzeczach *Naw* 163; Herod pysal lysty do czeszarza Augusta, v rozmaythych rzeczach (in multis) szyny pomavyayącz *Rozm* 103; Mezoboystwa, czvdzolostva... to ssą ty rzeczy (haec sunt Mat 15, 20), ktore pokalyaya czlovyeka *ib.* 356, *sim. ib.* 483, *etc.*; Alye szalona rzecz vymovyacz (stultum est excusare), czo ssam bog pomovyl *ib.* 689; Thu szye... poczęły rozmaythe zaloby przeczyv mylemv Iesucristovy, pomavyayącz *ye v rozmaytych zlych rzeczach (de multis accusationibus malis) *ib.* 749; Tegodlya poczęły nan rozmaythych rzeczy zalovacz a rozmayczye pomavyacz *ib.* 791, *sim. ib.* 797; ~ bezprawna, niesprawna, nie(u)rządna rzecz *'czyn niezgodny z prawem, też przestępstwo, zbrodnia, quod contra legem fit, crimen'*: O prawowąnyv beszprawnych rzeczy *OrtOssol* 20, 2; Mogały o beszprawne (*OrtOssol* 86, 2: beszprawnye) rzeczy (pro criminalibus) w wyazany *czacz prawowacz? *ib*; ⟨Będzieli jęciec o głowę albo o śmiertne rany⟩, albo o gyna nyerzadną rzecz... przed gayny szand przywyedzon *ib.* 64, 1, *sim. OrtMac* 85; Ttanyely (*pro* stanyely) szye ktora nyevrzadną (*OrtMac* 85: nyerzadna) rzecz (factum manifestum homicidii aut vulnerum monomochalium), o ktora by czynycz goracze prawo, to gesth sand *OrtOssol* 64, 2; Nje moze szye prawowacz o beszprawne rzeczy (pro criminalibus) wyąszany (*leg.* w wiązany) czassz..., ale vczynyły kto ktora nyesprawna rzecz (criminale) wyazany (*leg.* w wiązany) czasz, tego nye bronyą wyąszane czassy *ib.* 86, 2, *sim. OrtMac* 117; Mozely woyth... rok odlozycz..., gdy szye stanye beszprawna rzecz przed polnoczą, ysz kogo zabya albo czyaszko vranyv (cum vulnera monomochalia vel homicidia in facto recenti... quaerulata fuerint) *OrtOssol* 94, 2, *sim. ib.* 21, 3. 95, 1, *OrtMac* 130; ~ gorąca rzecz (licowana) *'czyn przestępczy ujawniony w chwili popełnienia, crimen manifestum'*: Manifestum factum lyczowany skvtek uel gorączа rzecz lyczowana *OrtCel* 8, *sim. OrtLel* 234; Czy, czo foldrowały, maya... gorączą rzecz (factum manifestum) thedy... doszwyadczycz..., gdy ony thy yaczcze w goraczey rzeczy (manifeste) obzalowały *OrtMac* 84, *sim. OrtRp* 41, 1, *etc.*; Ktora rzecz ma bycz szwana goraczą (factum manifestum) a kako ya mayą posznacz wszelkye (*leg.* w wszelkie) rzeczy, czo gest o wyelkich rzeczach albo wynach (in omnibus criminalibus), kthorą gest goraczą rzecz? Goraczą gest rzecz (factum manifestum), gdy kogo vfaczą a on kogo byge albo dobyya *OrtOssol* 43, 1, *sim. OrtMac* 49; Goracze rzeczy (factum manifestum, *OrtMac* 54: gorącza rzecz), czo sluszą ną groczszkye prawo, tho ma... groczszky szandzą szandzycz *OrtOssol* 45, 4; Bandzely kto ozalowan o glowa... albo oczkoly gynego, czo mv gydze o szyyą albo na raka za goraczey rzeczy (in facto recenti) *ib.* 85, 4, *sim. ib.* 64, 1, *etc.*; ~ rzecz gwałtowna, nagła rzecz *'niezgodny z prawem czyn przemocy, występek, crimen, quod vi fit, legis violatio, iniuria'*: Gdyby ktho vczynyl naglą rzecz (si quis enormitatis... gesserit) nad szyrothą *OrtOssol* 57, 3, *sim. ib.* 16, 3, *OrtMac* 72, *OrtRp* 34, 4; O rzeczy gwaltowne (de aliqua re violenter recepta) *Dział* 41; ~ rzecz złodziejstwa, korzystna rzecz *'występ-

pek złodziejski, kradzież, furtum': Ian zaprzal rzeczy zlodzeystwa *Dział* 22; In qua culpa ipsum... inculpaverat al. o cazyscyą (*pro* corzystną) rzecz inculpaverat, idem... Petrus... est emundatus 1462 *Trześn* 72.

9. '*powód, przyczyna, causa*': Sicut post divisionem Johannes se non intromisit in sculteciam... modo violenti et forti, nec sua re, *rzeczo, ipsam amisit seu perdit 1391 *TPaw* IV nr 4027; Sicut Jacobus de mea causa, rzeczø, non perdidit XV scotos 1392 *ib.* nr 4355; Druga rzecz gesc, isze [...] ⟨obi⟩nyony wszistki rzeczi w formø sluszeb⟨ną⟩ XIV *ex. Pocz* 232; Vøcz napirswecz tutha movy, iscy Xc svøtego Gana prze trogakø rzecz gestcy gy on *nyloual *Gn* 179b; In ista ratione, w tey rzeczy, iusticia deum tenuit quinque milibus annorum *Gn.* gl. 52a; Secundo subiungit (*sc.* propheta) motiue racionis, przyclada *wsnøtrzoney rzeczi, congruenciam XV *in. R* XXIV 69; Et racio, *recz, huius potest duplex assignari. Prima, quia maiestas divina tante est luminositatis, quod ea⟨m⟩ corporei oculi videre non possent XV *med. GlWroc* 35r; Notandum est ergo, quod tristicia... preferenda est gaudio huius mundi propter septem causas *recz *ib.*; Ia przysągam bogu..., ysze chczą... obronycz wdowy y syrothy... a nye chczą tho odpuszczycz any dla laszky, any dla załoszczy,... any sządne rzeczy dla *OrtOssol* 33, 3, *sim. OrtMac* 34; Cuius rei gracia, dla kthorey rzeczy, tribus festis precipius in Ierosolimam... frequentabant (*sc.* Iudaei) XV *p. post. R* XXV 180; Czvyoraka rzecz quatuor motiua *ca* 1500 *Erz* 89; Antipater byl gnyevvyen na oycza, ysch yemv byl brata przystavyl... Drvga rzecz a vyączschy gnyew (alia quoque... causa invidiae) Antypatrova na oycza byla ta, yze szyroty svych synow... myloval yako swe dzyeczy *Rozm* 105; Troyaka rzecz byla podobna (tres fuerunt causąe praecipuae), by krzczon (*sc.* Jesus) od svyątego Yana. Pyrva rzecz, aby krest svyątego Yana potvyrdzyl, druga rzecz, aby wschytka rzecz smara popelnyl, trzeczya rzecz, aby dotknyenym svego czyala mocz odnovyenya dal vodam *ib.* 186.

10. *corruptum pro* rzesza: Est puer vnus hic, qui habet quinque panes..., sed quid sunt inter tantos myedzy taką rzeczą (*pro* rzeszą, Jo 6, 8) *ca* 1500 *JARp* X 2r.

Rzeczenie '*mówienie, mowa, actus loquendi, oratio*': Nye zabiyay rankan nycogyego, any rzeczenim (*Dek* V 1. 4: rzeczą, 2: rzeczy) slowa slego *Dek* V 2.

Rzeczka '*mała rzeka, parvum flumen*': Ipse Johannes aquam dictum fluuiolum al. rzeczka, dictam Chobączca, mittere debet in piscinas suas 1441 *StPPP* II nr 2906; Qui scopulus... incipit... in silva parva circa decursum aque al. v rzeczki 1453 *LubPodk* 74; Legitur, quod regina Saba venit Ierusalem... et cum transiret przesz rzeczka, erat ibi quodam lignum *ca* 1500 *JARp* X 12v.

Rzeczne '*podatek od przeprawy przez rzekę, pecunia, quam qui flumen transibat, solvere debebat*' *(?)*: Addimus... censum nostrum fluvialem, dictum rzeczne, de quolibet emetone per fertonem (1409) XVII *DokMp* V 90.

Rzecznica *formy*: *n. sg.* rzecznica XV *med. SKJ* V 282, 1453 *R* XXV 213, XV *p. post. R* XIX 58; ~ *ac. sg.* rzecznicę XV *med. PF* V 74; ~ *v. sg.* rzecznice *SalveReg* 1. 3; rzecznica *SalveReg* 6. 11. 14. 16. 19; ~ *i. sg.* rzecznicą *ca* 1500 *R* XIX 68.

Znaczenie: '*ta która wstawia się za kimś, oręduje, deprecatrix, quae pro aliquo supplicat*': Thegodła rzecznicze (*SalveReg* 6. 11. 14. 16. 19: rzecznycza, 2. 4. 10. 13. 17: rzeczniczko, 1a. 5. 15: oredownycze, 7. 9: orandownycza, 12: pomoczniczo) nasza, ony thwogy myloszerny oczi k nam obroczy! *SalveReg* 1. 3; Rzecznyczą mediatricem XV *med. PF* V 74; Gaudent peccatores, quia ipsorum benignissima aduocata, rzecznycza, ante iudicem vadit, vt ipsis veniam et graciam obtineat XV *med. SKJ* V 282; Mystrz Maczyey o thobye pyssze wszemv ludv kv vczyessze..., bossz thy gych rzecznycza 1453 *R* XXV 213, *sim.* XV *p. post. R* XIX 58; O Marya panno czysta, raczy nam bycz myloszczyvą kv szvemv szyny rzecznycza! 1453 *R* XXV 213, *sim.* XV *p. post. R* XIX 58; Vkasz szya nam matką y myla rzecznycza v szyna boszego! *ca* 1500 *R* XIX 68.

Rzecznictwo *cf.* **Rzecznictwo**

(Rzecznictwo) Rzecznictsto '*zastępowanie przed sądem strony procesowej, actus causam alicuius in iudicio agendi*': Proloquucie, id est cause fouende vlg. mowstwo uel rzecznyczstwo *OrtCel* 9.

Rzeczniczka '*ta, która wstawia się za kimś, oręduje, deprecatrix, quae pro aliquo supplicat*': Ey nusz rzeczniczko (*SalveReg* 1. 3: rzecznicze, 6. 11. 14. 16. 19: rzecznycza, 1a. 5. 15: oredownycze, 7. 9: orandownycza, 12: pomoczniczo, advocata) nasza, one *tway miloszerdne oczi k nam obroczi! *SalveReg* 2. 4. 10. 13. 17; Rzecznyczka advocata XV *med. PF* V 60; Nostra aduocata, rzeczniczka, ante aspectum dei 1456 *ZabUPozn* 95; Rzecznyczko nascha dobra, myloschczywa, barzo mądra, racz za namy orądowacz, naschym sokom odpowya-

dacz! XV *ex. PF* V 105; Nasza rzecznyczko, Maria, wyszluchay nasz luthosczywa! *ca* 1500 *SprTNW* V 10.

Rzecznie *'rzeczywiście, realnie, realiter'*: Rzecznye realiter XV *p. post. GlDom* 91.

Rzecznik *formy*: *n. sg.* rzecznik XV *in. JA* XXVII 265, XV *in. R* XXIV 64, *ca* 1420 *WokTryd* nr 89, *etc. etc.*; ~ *g. sg.* rzecznika *OrtOssol* 56, 1; ~ *d. sg.* rzecznikowi *Sul* 23, *ca* 1450 *PF* IV 579, 1452 *KsNWarsz* I nr 279, *etc.*; ~ *ac. sg.* rzecznika 1423 *StPPP* IX nr 273, *Sul* 24, XV *med. GlWroc* 36r, *etc.*; ~ *i. sg.* rzecznikiem XV *p. pr. RRp* XXIV 375, *OrtMac* 124, *OrtOssol* 91, 1, *etc.*; ~ *l. sg.* (o) rzeczniku *OrtMac* 124, *OrtOssol* 21, 1. 90, 4, *Dział* 11; ~ *n. pl.* rzecznicy XV *ex. MPKJ* II 326, XV *ex. R* XXV 149, XV *ex. Zab* 536; ~ *g. pl.* rzecznikow *Sul* 23; ~ *i. pl.* rzeczniki XV *med. SKJ* I 54, *OrtRp* 31, 4, XV *ex. AKLit* III 106; ~ *l. pl.* (o) rzecznikoch *Sul* 7.

Znaczenia: **1.** *'pełnomocnik, obrońca, zastępca procesowy, qui alicuius iuris vicarius constitutus est, patronus'*: Rzecznyk pugil XV *in. JA* XXVII 265; Voluntas (*sc.* Christi) erat quasi rzecznik corporis sui XV *in. R* XXIV 64; Puer volens aliquid agere in iudicio debet habere prolocutorem rzecznika *ib.*; Causidicus prawedlnik, prelocutor rzecnik *ca* 1420 *WokTryd* nr 89, *sim.* 1437 *Wisł* nr 228 s. 85. 88; Non per suum prolocutorem in wlgari rzecznika..., sed per se ipsum ore proprio rogauit dominos 1423 *StPPP* IX nr 273; Prolucutor, id est procurator vlg. rzecznik 1444 *AKPr* II s. XIII; Querulus est ille, qui gerit querulam vlg. rzecznyk 1444 *RozPaul* 221v; Lvtoszywy, radny, rzecznyk 1448 *R* XXIV 353; Vstawyenye o pyerczach a procurathorzech albo o rzecznykoch *Sul* 7; O przypvsczenyw rzecznykow alybo pyercz (de cautione procuratorum, *Dział* 11: o pospolnem rzecznykv) *Sul* 23; Przed gymsze (*sc.* urzędnikiem) rzecz swoyą alybo przą rzeczi swey rzecznykowi alybo pyerczy swemv (advocato vel procuratori, *Dział* 11: rzecznykowy abo rządczy)... polyeczi *ib.*; Kaaszdi czlowyek... mozze... myecz swego przyprawczą, procurathora alyboz rzecznyka y pyerczą (advocatum, procuratorem seu prolocutorem, *Dział* 11: chczemi, abi kaszdi czlowiek... przed sądem sobie rzecznyka zrządzyl) *Sul* 24; Ipse (*sc.* sanctus Philippus) enim fuit hostiarius Xpi, mediator dei et populi, aduocatus, rzecznykem, cetus apostolici et procurator totius collegi XV *p. pr. RRp* XXIV 375; Sub tutoribus et actoribus est, *gl.* sc. qui pro eo causas agunt et mores eius informant pod opyekadlnyky, rzecznyky, a czo yego rzecz oprawyayą (Gal 4, 2) XV *med. SKJ* I 54, *sim.* XV *ex. AKLit* III 106; Aduocatum, rzecznyka, habemus apud patrem, Iesum Christum (I Jo 2, 1) XV *med. SKJ* V 271, *sim.* XV *med. GlWroc* 36r, 1471 *MPKJ* V 137; Rzecznikowy advocato *ca* 1450 *PF* IV 579; Johannes... comisit Bernardo rzecznicovi mediam terciam sexagenam lucrare et perdere super domina Zebrcova 1452 *KsNWarsz* I nr 279, *sim. ib.* nr 275; Dimiculus vlg. rzecznik 1453 *AKPr* II s. XXI; Quia se fecit eius aduocatum, rzecznykyem, excusando eam et eius causam agendo 1456 *ZabUPozn* 117; Iacobus per actorem al. rz⟨e⟩cznyk... resignauit... totam partem hereditatis 1457 *StPPP* IX nr 543; Aduocatus, id est causidicus mowcza, rzecznyk *OrtCel* 1; Tutor, id est proloqutur al. mowcza uel rzecznyk *ib.* 11; Pospolny poszel moze dobrze rzecznykyem bycz *OrtOssol* 28, 3, *sim.* *OrtMac* 25; Kthory pospolny poszel rzecznyką (praelocutorem) [vy]wynvge, ysz on thy szlową mowyl *OrtOssol* 41, 1, *sim. OrtMac* 46; Gestly tego rzecznyka (praelocutoris) ortel naprzeczywko naszemv ortelowy? *OrtOssol* 56, 1; Tego (*sc.* człowieka) foldrowal woyth przesz szwego czlowyeka, tho gest rzecznyka (suo praelocutore) *OrtOssol* 90, 2, *sim. ib.* 21, 1, *OrtMac* 123; Daley o them rzecznykv (pro praelocutore) mowymy prawo *OrtOssol* 90, 4, *sim. ib.* 21, 1, *OrtMac* 124; Tedy ten rzecznyk... nye moze wyaczey rzecznykem (praelocutor) bycz *OrtOssol* 91, 1, *sim. OrtMac* 124; Submiserunt se (*sc.* scabini) tutorie, podyaly sya rzecznyky bycz, alterius partis *OrtRp* 31, 4; Pugyl szermyerz albo rzecznyk *OrtZab* 529; Wdowa y panna ma myecz rzecznyka (*Sul* 23: o danyv panyaam *rzecznykoom) *Dział* 10; Pugil, dimiculus rzecznyk XV *p. post. GlKórn* II 203; Kaz lakozyrsstwu walczicz z mieskyem, a warwy szye bicz rzecznykyem gyego (cave cuius advocatus existas) XV *p. post. R* I s. XLI; Porcos pascit, qui turpi lucro inhiat, sicut sunt luxuriosi,... proloqutores, ⟨rz⟩ecznyczy, ⟨sam⟩pyerze, qui lingwas suas vendunt XV *ex. MPKJ* II 326; Accusatores foldrownyczy albo rzecznyczy XV *ex. R* XXV 149; Mali consiliary avari rzecznyczy zly XV *ex. Zab* 536; Actor, id est defensor, causidicus rzecznyk *ca* 1500 *Erz* 89, *sim. ib.*; Orator est actor, defensor, patronus, causidicus, aduocatus rzecznyk *ib.*; ~ *'mówca, orator (występujący w sądzie), orator (qui in iudiciis versatur)'*: Rzecznikyem oratore (descendit princeps sacerdotum Ananias cum senioribus quisbusdam et Tertullo quodam oratore, qui adierunt praesidem adver-

sus Paulum Act 24, 1) 1471 *MPKJ* V 135.

2. *'rozjemca, sędzia polubowny, arbiter, reconciliator'*: Arbiter rzecznyk, yednacz XV *p. pr. Zab* 519.

Rzecznikować *'przyjąć, pełnić funkcję pełnomocnika procesowego, alicuius iuris vicarium fieri, esse'*: Rzekl (*sc.* rzecznik), ysze zarzeklem szye w spowyedzy nygdy rzecznykowacz nykomv na szyyą (quod nulli viro pro collo suo procurare vellet, *OrtMac* 124: rzecznykyem nye bycz nykomu na szya) *OrtOssol* 90, 3.

Rzecznikowy *'z rzecznikiem związany, do rzecznika należący, ad iuris vicarium pertinens, qui iuris vicarii est'*: O przyganyenyv rzecznykowym poszlowy poszpolnemu pythanye *OrtMac* 46; Przed wamy... kxadzem Jacubem... rzecznik y imenem rzecznikowym mødrego møsza Jacobi Johannis... dicit 1474 *Zab* 540.

Rzeczność *'wymowa, krasomówstwo, eloquentia'*: Kako... byzkvp przes chrøsta chrobaka, slowna rzecznosez przes wylyeczyenye... sø wyobrazzony (verbosa eloquentia per evolatum... designantur) XV *med. MPKJ* V 432.

1. Rzeczny *formy*: *n. sg. f.* rzeczna *Fl* i *Pul* 45, 4; ~ *g. sg. f.* rzecznej *BZ* Ex 7, 24; ~ *ac. sg. f.* rzeczną *BZ* Ex 7, 17; ~ *l. sg. m.* (na) rzecznem *BZ* Ex 7, 15, 1471 *MPKJ* V 85; ~ *n. pl. f.* rzeczne 1461—7 *Serm* 417r; ~ *l. pl. f.* (o) rzecznych *Sul* 7.

Znaczenie: *'z rzeką związany, do rzeki należący, ad flumen pertinens, qui fluminis est'*: Rzeczna bistroscz (fluminis impetus) weseli masto bosze *Fl* 45, 4, *sim. Pul*; Vstawyenye o... myedzach rzecznich alybo vodnych (de graniciebus hereditatum dividente rivulo) *Sul* 7; Stanyesz w podkanyu gemu na brzegu rzecznem (super ripam fluminis) *BZ* Ex 7, 15; Ia uderzø prøtem... wodøø rzecznø (aquam fluminis), obroczy sze w krew *ib.* 7, 17; Potem kopali wszitczy Egipsczy okolo rzeky wodi, abi pyly, bo søø nye mogl⟨i⟩ pycz wodi rzeczney (bibere de aqua fluminis) *ib.* 7, 24; Porte fluuiorum, vliczki rzek, rzeczne, aperte sunt (Nah 2, 6) 1461—7 *Serm* 417r; In oram na bycgo (*pro* brzegu) rzecznem (super omnem aquam viriditas et ad oram fluminis Ecclus 40, 16) 1471 *MPKJ* V 85.

2. Rzeczny *formy*: *n. sg. m.* rzeczny 1471 *MPKJ* V 5; *f.* rzeczna XV *ex. MPKJ* II 324; ~ *g. sg. neutr.* rzecznego 1449 *R* XXIII 279; ~ *n. pl. m.* rzeczni XV *ex. MPKJRp* II 324.

Znaczenia: **1.** *'wstawiający się za kimś, orędujący, pośredniczący, qui pro aliquo deprecatur, qui se interponit'*: Hodie est festiuitas trium regum sanctorum, qui fuerunt primicie ex gentibus conuersionis ad fidem Xpianam, et ideo patres nostri et speciales apostoli et patroni, rzeczni, sunt XV *ex. MPKJRp* II 324; Cum ipsa (*sc.* Maria) est speciale refugium nostrum omnium, ipsa... pya mater orphanorum, dulcis advocata, rzeczna pomocznicza, pecatorum XV *ex. MPKJ* II 324.

2. *'słowny, ustny, verbis pronuntiatus' (?)*: Secundum articuli sententiam, *gl.* dictamen, perswasionem szkazania rzecznego 1449 *R* XXIII 279.

3. *'wymowny, eloquens'*: Rzeczny chitrzecz blesus artista (sophista verbosus Prol) 1471 *MPKJ* V 5.

Rzeczyca *'dawne koryto rzeki, vetus alveus fluminis' (?)*: Damus... ecclesiae... piscinam, vlg' Wyskow staw nuncupatam, iacentem in maiori fluvio ibidem in Sdziechowicze, rzeczicza vlg. nuncupato (1409) 1609 *DokMp* V 103.

Rzeczysko *formy*: *n. sg.* rzeczysko 1427 *ArchTerCrac* VIII 194, 30, *DlLB* II 280; ~ *g. sg.* rzeczyska 1426 *AKPr* VIIIa 167; ~ *ac. sg.* rzeczysko 1490 *AGZ* XIX 85; ~ *i. sg.* rzeczyskiem 1449 *DokMp* III 304; ~ *i. pl.* rzeczyski 1475 *StPPP* II nr 4142.

Znaczenie: *'dawne koryto rzeki, vetus alveus fluminis'*: Yze po rosuthey graniczy rosili wodø gualtem starego rzeczyska 1426 *AKPr* VIIIa 167; Antiquus fluvius al. rzeczisko 1427 *ArchTerCrac* VIII 194, 30; Johannes... particulam prati rzeczisszco mediat al. dzely 1440 *StPPP* II nr 2817; Incipiendo a fluvio Wysslok limites... vadunt antiquo fluviolo al. rzeczysskyem, quo fluviolo transivit prius fluvius dictus Pstrągowa 1449 *DokMp* III 304; Petrus Sarley... dwa kąszy łąky... miedzi rzeczisky... Gregorio... obligauit 1475 *StPPP* II nr 4142; De reliquis... agris..., qui sunt ultra alveum al. rzeczyszko antiquum, decima manipularis provenit plebano in Brzyszka *DlLB* II 280; ⟨Petro cessit⟩ suburbium ante civitatem Prochnyk cum planicie po stare rzeczysko 1490 *AGZ* XIX 85.

Rzedzina *(?)* *'?'*: Item ecclesia habet ibi agros proprios et prata..., videlicet primum agrum lanei unius, circa domum plebanalem in longum et latum protensum, alium agrum dictum domiarek, trzi na rzedzinach, tertium agrum cum prato przy łącze dicto *DlLB* II 222. ~ *Może należy czytać* rędzina.

Rzegotać *'dużo mówić, paplać, multum loqui, garrire'*: Rzegocze garulizat *ca* 1455 *JA* XIV 494.

Rzeka *formy*: *n. sg.* rzeka 1275 *PPom* 233, *Fl* i *Pul* 64, 10. Moys 8, 1433 *KodWP* V 531, *etc.*; ~ *g. sg.* rzeki *Fl* i *Pul* 71, 8, 1413 *Pozn*

nr 687, 1427 *MPKJ* II 307, *etc. etc.*; ~ *d. sg.* rzece *BZ* Gen 2, 13, XV *p. post. Kałuż̇n* 272, XV *TymProc* 223; ~ *ac. sg.* rzekę 1391 *DokMp* I 252, 1412 *JA* VI 215, 1437 *AGZ* XIII 25, *etc.*; ~ *i. sg.* rzeką 1447 *AGZ* II 128, *Sul* 5, 1451 *AGZ* II 136, *etc.*; ~ *l. sg.* (po) rzece *Fl* i *Pul* 65, 5, 1402 *KsMaz* I nr 149, *Sul* 7, *etc.*; ~ *n. pl.* rzeki *Fl* i *Pul* 92, 4, *Sul* 21, *etc.*; ~ *g. pl.* rzek 1449 *R* XXV 164, 1461—7 *Serm* 417r, 1471 *MPKJ* V 64; ~ *ac. pl.* rzeki *Fl* i *Pul* 73, 16, *BZ* Jos 5, 1, *ca* 1500 *SprTNW* V 11, *Rozm* 204; ~ *i. pl.* rzekami XV *med. R* XXII 238, 1498 *SKJ* III 335; ~ *l. pl.* (na) rzekach *Fl* i *Pul* 136, 1, 1498 *MacPraw* VI 274.

Znaczenie: '*woda płynąca stałym korytem, flumen*': Cum... citassent omnes heredes de Ninostouicze... pro pratis sitis po rzekø 1391 *Dok Mp* I 252; Adiudicavimus ipsis prata supradicta po rzekø dicta Morawicza 1391 *ib.* 253; Po rzecze poydze peszi (in flumine pertransibunt pede) *Fl* 65, 5, *sim. Pul*; Panacz bødze (*sc.* syn krola) od morza asz do morza y od rzeky (a flumine) asz do craiow ocrøga zem *Fl* 71, 8, *sim. Pul*; Ti posuszil yes rzeky Etham (tu siccasti fluvios Ethan) *Fl* 73, 16, *sim. Pul*; Podzwigli sø rzeky (flumina) glos swoy *Fl* 92, 4, *sim. Pul*, *MW* 124b; Na rzekach (super flumina) babylonskych tamo sedzely gesmy *Fl* 136, 1, *sim. Pul*; Sstala gest rzeka *czekocza (unda fluens Ex 15, 8) *Fl* Moys 8, *sim. Pul*; Cszom lowil bobri, tom lowil w mey rzecze 1402 *KsMaz* I nr 149; Jako ne mogl Jaschek przebicz w thu dw (*leg.* dwu) nedzelu... przessz rzekø Varthø 1412 *JA* VI 215; Jako Maczek... ne przedal Jurze rzeky ot brzega do brzega, gdzesz iasz bil 1413 *Pozn* nr 687; Ysze pany Katharzina rambyla lasz... vedle rzeky Radomirza 1427 *MPKJ* II 307; Do rzeky Narwye 1428 *Mon. Iur* V 137; Prefatis dominis... sit licitum... fodere fossatum et transitum aque, que granicias facit... vlg. graniczna rzeka 1433 *KodWP* V 531; Ad fluvium Bolyanowka al. po rzeką 1437 *AGZ* XIII 25, *sim. ib.* 39; Usque ad granicies Dzuschycze ville, que sunt pro tempore declivitate fluvy Wrzessycza, vlg. na dol rzeka Wrzessycza 1447 *AGZ* II 128; ⟨W... niebezpieczeństwach⟩ wylanyaa rzek (in itineribus saepe, periculis fluminum II Cor 11, 26) 1449 *R* XXV 164; Myastho Kazymyrz myedzi rzeką Wyslą (iuxta flumen Vislam, *Dział* 5: nad Wyslą) themv tho interdicthovi nye ma bycz podano *Sul* 5; Thamo w rzecye oneem (*pro* oneey, in lacu illo) lovicz ribi sprawnye bandąn oboyey wszy lyvdze *Sul* 7; Ysze rzeki (alvei fluviorum, *Dział* 7: strvmyeny abo rzeka) cząstokrocz myedzy dzedzynamy pliną *Sul* 21; Bo thedi wyącz byecg rzeeki (decursus fluminis, *Dział* 7: pyrwsze brzegy) za granicze zawzdi ma ymyaan bycz *ib.*; Usque ad graniciem dzuschyczska granycza na dol rzecka obye stronye tenere debet dominus Fyederko 1451 *AGZ* II 136, *sim. ib.*; Rzeka (fluvius)..., ktorasz szø ottød we cztyrzi promyenye dzely *BZ* Gen 2, 10; Drugey rzecze ymyø gest (nomen fluvii secundi) Gion *ib.* 2, 13; Gdisz vinydze Thobyas chczøcz swe nogy vmicz w rzece *BZ* Tob 6, 2; Gdy Otho, czeszarsz rzymszky..., myszlyl o tem, kakoby thy ludzye, czo szą za rzeką Ellą (*pro* Elbą, ultra fluvium Elbae) tako rzekaczą, ⟨nawrocił⟩ ku dusznemv krzeszyanszky⟨e⟩mv prawu *Ort-Ossol* 39, 1; Porte fluuiorum, vliczki rzek, rzeczne, aperte sunt (Nah 2, 6) 1461—7 *Serm* 417r; Dwye stayanie roley sweyg na rzecze na Schawcze... ku rzecze na dol... obligaut 1476 *SKJ* III 333; Micula... medietatem domus sue... ante fluvium al. nad rzeką Polthew dictum... sitam... dedit 1486 *AGZ* XV 242; Jako nam prawo na brzek rzeky Jezorey sluzancze sgynalo 1490 *ZapWarsz* nr 1645; Jakom ya... nye pobral syeczy rybythwom... na rzecze Vyslye 1493 *ib.* nr 1745; Kady Chrczon... poyedzye po Nrovye rzecze 1495 *ib.* nr 1662; W kazdem yazv na thiech rzekach (per dictos fluvios)... thes ma bicz wydana dziora, kądibi plinącz mogli 1498 *MacPraw* VI 274; Mychal... vysznal..., ze przedal *szvyw polowyczu v Vythanowycz... Sbygnyevowy... y wsdal gyemv przed namy s robotamy..., rzekamy 1498 *SKJ* III 335; Kv rzecze, kv strvmyenyv ad fluminem seu torrentem XV *p. post. Kałuż̇n* 272; Studnya vroszla yest rzeką XV *p. post. R* XXV 265; Pro pastewnyk... ku rzecze Lywa XV *TymProc* 223; Tez za Yordanem rzeka (trans flumen) yeden Symon... od zboyecz vybran krolyem *Rozm* 114, *sim. ib.* 116; Abagarus, ktory przebyval podlye rzeky Vfrates *ib.* 225, *sim. ib.* 233; Svyąty Y⟨a⟩n Krzczy⟨ci⟩el ten tamo takye krzczyl v tey pvsczy, ktorą zvano Enon, podług rzeky Salym *ib.* 239; Spadl dessez vyelyky, przysly rzeky bystre (venerunt flumina Mat 7, 25) *ib.* 284; Strumyenya (*leg.* z strumienia) albo z rzeky na drodze (de torrente in via Psal 109, 7) bądzye pycz *ib.* 661; ~ Cananevs przebiwa... podle rzeki Iordanskcy (circa fluenta Iordanis) *BZ* Num 13, 30; Gdysz vsliszeli... krolove amoreysci..., ze przesvsyl byl pan rzeky Iordanske (fluenta Iordanis) *BZ* Jos 5, 1; Panye boze, czemvs chczal przevyesez lvd ten to przesz Iordanskø rzekø (traducere... Iordanem fluvium)? *ib.* 7, 7; Za rzeką Czedro-

nową trans torrentem Cedron (Jo 18, 1) XV *p. post. Kalużn* 272; Yze dzyszya nasch myly zbavyczyel... Yordanskye rzeky (fluenta Iordanis) blogoslavyenem svego krsta posvyączyl *Rozm* 204; ~ stara rzeka *'dawne koryto rzeki, vetus alveus fluminis'*: Ad fluvium, qui dicitur stara reka 1275 *PPom* 233; ~ *o rzece piekielnej*: Thamo byla yedna rzeka ognyewą... Dym they rzeky podnosyl sya asz do nyeba XV *ex. Zab* 536; ~ *użycia przenośne i poetyckie*: Rzeka bosza (flumen dei) napelnona iest wod *Fl* 64, 10, *sim. Pul*; Wszistky rzeky (omnes fluctus, *Pul*: wody) twoie wwodl ies na mø *Fl* 87, 7; Neque enim inveniuntur pares in nobis, quos in ciuitate dei letificat fluminis impetus, wyesely rzeky szyla, qui a wltu glorioso dei saciantur et torrente voluptatis inebriantur XV *med. SKJ* V 277; Nam quem pluuialibus vndis intumuit torrens, fluit acrior amne perhenni, *gl.* fluuio perpetuo nad wyecuystą rzeką 1466 *R* XXII 12; Vitam dans humili, quam petit ex facili, ex sicco stagnum, *gl.* lacum rzecą, facit 1466 *RRp* XXII 19; Bistroscz rzek fluminis impetus (fluminis impetus laetificat civitatem dei Psal 45, 5) 1471 *MPKJ* V 64; Studnya rayska yesz Maria, studnya rayska rzeky dzyala *ca* 1500 *SprTNW* V 11; Kto v mye vyerzy..., rzeky zyvey vody (flumina... aquae vivae Jo 7, 38) poczyeką z yego zyvota *Rozm* 459.

Rzekący *formy*: *n. sg. m.* rzekący 1420 *Pozn* nr 999, 1426 *Msza* IV s. 315, *sim.* VI. XIV, *etc.*; ~ *g. sg. m.* rzekącego *Rozm* 763. 764; *neutr.* rzekącego 1444 *R* XXIII 308; ~ *d. sg. f.* rzekącej 1428 *Pozn* nr 1499; ~ *ac. sg. f.* rzekącą 1424 *Zab* 538, XV *ex. MPKJ* II 318; *neutr.* rzekące *Rozm* 105; ~ *i. sg. f.* rzekącą *OrtOssol* 39, 1; ~ *n. pl.* rzekące XV *med. SKJ* I 119; ~ *g. pl. m.* rzekących 1400 *SKJ* III 192; ~ *ac. pl. f.* rzekące *ca* 1428 *PF* I 481.

Znaczenia: **1.** *'zwany, nazwany, nazywany, apellatus, dictus'*: Jako prawye pastewnykow w Charwine, rzekanczich pogrodzecz, vsziwaly yego namasthcowye posspolicze i liyvdze 1400 *SKJ* III 192; Kedi wlodarzs pana Cusszew, rzekączy Popela, wolal, ysz w pana Cussewem zapuscze rąbil Wocech 1420 *Pozn* nr 999; Eze Swanthoslaw... pozwal o dambrowu, *rzekanczu Yasly 1424 *Zab* 538; Przigemne myecz raczilesz dary dzeczancza twego... y kthorø thobye obyathø dal... napyrzwy... kaplan ⟨twoy Melchisedech⟩ thako rzekøczy (sacerdotes tuus Melchisedech, *Msza* VIII: rzyeczony) 1426 *Msza* IV s. 315, *sim.* VI. XIV; Obligamus hereditates nostras seu uillas nostras decim, videlicet Galowo, Pamøthkouo sic dictas nyneysimy listy zastawyamj dzedzini nassze albo wszy nassze *dzesszincz, *czuchsz tako rzekøcze *ca* 1428 *PF* I 481; Mella locustis, *gl.* talis dulcis herbe tago (*pro* tako) rzekanczego slotkego ziela 1444 *R* XXIII 308; Psalterium zaltarz, thako rzekącze gąszly XV *med. SKJ* I 119; Z nychsze to sø wiszly Philystim a Capturym, lud tako rzekøczy *BZ* Gen 10, 14; Gdy Otho, czeszarsz rzymszky swyathy, myszlyl o tem, kakoby thy ludzye, czo szą za rzeką Ellą (*pro* Elbą) tako rzekączą, ⟨nawrocił⟩ ku dusznemv krzesczyanszky⟨e⟩mv prawu *OrtOssol* 39, 1; Gdisz wszedl w Kaną, w tako rzekączą wyesz XV *ex. MPKJ* II 318; Pobvdzyl Ferora, tako rzekącze xanza, vyelyka (*leg.* w wicliką) nyenavyscz Herodovy *Rozm* 105; Melankolya tako rzekącza, ktoresch yest zymne a schvche ⟨przyrodzenie⟩ *ib.* 157; Daly ye (*sc.* pieniądze) na rolyą ffygulovą, tako rzekącego fyguły *ib.* 764, *sim. ib.* 763.

2. *'wyżej wymieniony, wspomniany, supra nominatus, commemoratus'*: Gesze (*sc.* pieniądze) Parzysz poszyczyl Blisborowy, manszu panye Dorothye..., a rzekaczey panye Dorothiey ona czwarthą czanstcz dzedziny Bi⟨e⟩sdrowa na zastawa 1428 *Pozn* nr 1499.

Rzeknienie *'powiedzenie, nazwanie, locutio, appellatio'*: Litera vel silaba dwoyake rzeknene *ca* 1428 *PF* I 491.

Rzekomo, Rzkomo *'pozornie, niby, jakoby, quasi'*: Yedvo vynydą (*sc.* kmiecie) pod poludnye, a na drodze posthavayą, rzekomo plugy opravyaya *Satyra* w. 8; Stogy na roly, w lemyess klyekczye, rzekomocz mv plug oracz nye chczyc *ib.* w. 18; Braczya mya rzkomo szalvyv, kv gymyenyv przymyerzayv *Skarga-Płoc* w. 14; Ona vyschedschy rzekomo przynyescz (*sc.* jad, quasi allatura egressa) y rzvczyla szye z dachv *Rozm* 106. ~ *Cf.* **Wrzekomo.**

Rzektać *(o koniu, sroce, de equo, corvo pica)* *'rżeć, skrzeczeć, hinnire, crocire'*: Glos grzmyenya kola a konya rzektayøcego (vox impetus rotae et equi frementis) *BZ* Nah 3, 2; Pica canit, *gl.* garriga vociferat bądzc rzektala 1466 *R* XXII 24.

Rzektanie *'głośny śmiech, chichot, cachinnus'*: Vkazala syø nyes⟨ro⟩myeszlywoszcz twa, czvdzolostwa twa a rzektanye ⟨twc⟩ (adulteria tua et hinnitus tuus) *BZ* Jer 13, 27; Rzektanye lasciuia *MW* gl. 68.

Rzemieniec *bot. 'żabieniec babka wodna, Alisma plantago L.'*: Rzemenecz plantago aquatica 1472 *Rost* nr 508.

Rzemienny *'zrobiony z rzemienia albo ze skóry wyprawionej, e corio confectus'*: Yzem

bil f poselstwye oth Scepana do pana Pyotra... y wyrancilem coon z woszem a tam my fschistkego nye dano, tho yest rzemenne vsdy 1430 *Pozn* nr 1526; ⟨Sio⟩stry... kozuchy mayą myeczi baranye a myechy rzemyenne (bursas de corio) 1484 *Reg* 709.

Rzemień *'pas skórzany, skóra wyprawiona, cingulum e corio confectum, corium'*: Rzemyen corium *ca* 1500 *Erz* 89; Rzemyen corrigia *ib.*

Rzemiesło *cf.* **Rzemiosło**

Rzemieślnik, Rzemięślnik *formy*: *n. sg.* rzemieślnik XV *in. R* XXIV 69, 1437 *Wisł* nr 228 s. 88, *Sul* 108, *etc.*; rzemięślnik *BZ* Neh 3, 8; ~ *g. sg.* rzemięślnika XV *ex. ErzGlos* 182; ~ *ac. sg.* rzemięślnika *BZ* IV Reg 24, 14; ~ *n. pl.* rzemieślnicy *BZ* Ex 36, 4; rzemięślnicy *Sul* 82, *BZ* Neh 3, 31; ~ *g. pl.* rzemięślnikow *BZ* IV Reg 24, 16. I Par 22, 15; ~ *d. pl.* rzemięślnikom *BZ* IV Reg 12, 15. II Par 34, 11; ~ *ac. pl.* rzemieślniki *Gn* gl. 154b, XV *in. R* XXIV 65, *De morte* w. 190; rzemięślniki *BZ* I Par 14, 1. II Par 24, 12; ~ *i. pl.* rzemięślniki *Sul* 82.

Znaczenia: **1.** *'człowiek trudniący się jakimś rzemiosłem, rękodzielnik, opifex, artifex'*: Sicut eligi solent artifices ad operandum gakocz vibiragø mødrzy ludze dobre rzemeslniky ku robocze *Gn* gl. 154b; Hec igitur mensura dyaboli (*sc.* superbia) decipit iniquos diuites..., milites castra et hereditates affectantes, mechanicos, rzemeszlniki, novas adinvenciones ostendentes XV *in. R* XXIV 65; Rzemyeslnik mechanicus 1437 *Wisł* nr 228 s. 88; Kv przekazenyv drogy braczsthwam, gesz rzemyąszlnyczy (mechanici) myasth dzirzą, vstawyamy... A paknyąły przeciwko themv naszemv vstawyenyv daley czynycz braczsthwa... myedzy rzemyąslnyky (inter mechanicos)... wyszvkano, tedy czy rzemyąslnyczy (mechanici), myedzy kthorimy by thake było braczstwo nalezono, vyną... ma... zaplaczycz *Sul* 82; Gdikoli... ogrodnyk,... cowal albo ktorikole gynschi rzemyeslnyk (faber... vel quincumque alius mechanicus)... ot pana swego odiycz bi chczyal *Sul* 108, *sim. ib.*; Przeto rzemyeszlnyczy (artifices) przyszedszy przypødzeny søøcz, rzekły *BZ* Ex 36, 4; Przyyøw k sobye towarzysza Oolyaba..., ktory bil rzemyeszlnyk z drzewya (artifex lignorum egregius fuit) *ib.* 38, 23; Przewyodl wszitek Ierusalem... w *iocstwo a wszelkego rzemyøslnyka (omnem artificem) y zlotnyka *BZ* IV Reg 24, 14; Przewyodl... do Babyłona... *rzemyoslnykow (artifices) a zlotnykow tysyøc *ib.* 24, 16; Poslal Iram... posli ku Dauidoui a drzewye cedrowe, y rzemyøslnyki scyan drzewyanich (artifices parietum lignorumque), abi vdzalaly gemu dom *BZ* I Par 14, 1; Masz takesz wyele rzemyøszlnykow (artifices), gysz łamyø kamyen, wapno zgø y teszarzow, y wszelkich rzemyøszlnykow y wszelkego rzemyøsla (artificesque lignorum et omnium artium) *ib.* 22, 15; Ktorzi bily nad lyvdem domv bozego,... naymały tymy pyenyødzmy łamacze kamyenya y *rzemyoszlnyki kaszdego dzala (artifices operum singulorum) *BZ* II Par 24, 12; Ony (*sc.* przełożeni nad robotnikami) daly ge (*sc.* pieniądze) rzemyøszlnykom (artificibus) *ib.* 34, 11, *sim. ib.* IV Reg 12, 15; Podle gego dzalał Eziel, sin Azariasow, rzemyøslnyk (aurifex) *BZ* Neh, 3, 8; Myedzi wyeczerzadlem køtovim a myedzi bronø stadnø dzalały rzemyøslnyci (aurifices) *ib.* 3, 31; Wszythky na szvey stavyam sperze, rzemyeszlnyky, kvpcze y oracze, kaszdy przeth mv koszv skaczc *De morte* w. 190; Rzemyeslnyk artifex *MW* gl. 67; More boni edificatoris budovanye rzemøsł⟨n⟩ika XV *ex. ErzGlos* 182.

2. *'sprawca, auctor'*: Hec opus (*sc.* Adac) fuit [est] flebile, quia omnes posteri sui defleuerunt quinque milibus annorum... Istius fletus artifex, rzemeslnik, fuit dyabolus XV *in. R* XXIV 69.

(Rzemieślnikowy) Rzemięślnikowy *'rzemieślniczy, rękodzielniczy, qui opificis, artificis est'*: Przekłøti czlowyek, ktori vczini ricze døte a ganyebnoscz bila bogv dzalo røøk rzemyøslnikowich (opus manuum artificum) *BZ* Deut 27, 15; Srzebro, gesz nalezono w domv bozem, zgromadzono a dano wlodarzom rzemyøslnykowim (datumque est praefectis artificum) *BZ* II Par 34, 17.

Rzemięsło *cf.* **Rzemiosło**

Rzemięślnik *cf.* **Rzemieślnik**

Rzemięślnikowy *cf.* **Rzemieślnikowy**

Rzemiosło, Rzemiesło, Rzemięsło *formy*: *n. sg.* rzemięsło 1471 *MPKJ* V 14; ~ *g. sg.* rzemiosła 1436 *R* XXIII 276, XV *p. post. R* XXV 175; rzemiesła 1491 *RKJŁ* VII 56; rzemięsła *BZ* I Par 22, 15, 1471 *MPKJ* V 135; ~ *d. sg.* rzemięsłu *BZ* Tob 2, 19; ~ *i. sg.* rzemiosłem 1436 *R* XXIII 278; ~ *l. sg.* (w) rzemieśle *Ort-Ossol* 31, 3. 43, 3; rzemięśle *BZ* Gen 4, 22, *OrtMac* 50; ~ *n. pl.* rzemiosła XV *in. R* XXIV 66; rzemięsła *MPKJ* V 135; ~ *g. pl.* rzemięsł 1471 *MPKJ* V 27; ~ *l. pl.* (na) rzemieślech *MPKJ* V 88; rzemięślech 1471 *MPKJ* V 88.

Znaczenia: **1.** *'rodzaj zatrudnienia, zawód, ars, professio, opus'*: Genze (*sc.* Tubalchaim) bil pyrzwi kowal na wszitkyem zelaznem rzemyøsle y myedzanem (in cuncta opera aeris et ferri) *BZ* Gen 4, 22; Masz takesz wyele...

wszelkich rzemyøszlnykow y wszelkego rzemyøsla (artifices lignorum et omnium artium) ku vczinyeny dzala *BZ* I Par 22, 15; Anna... chodzila na kozdi dzen ku tkaczskemv rzemyøslu (ad opus textrinum) *BZ* Tob 2, 19; Rzemyanslo opus (quod est opus vestrum? Gen 46, 33) 1471 *MPKJ* V 14; Rosmagytich rzemyąsl in diuersis speciebus (Num 31, 51) *ib.* 27; Na rzemyąslech architectis (*var. lub.*: na rzemyeslech architectus; dominus... auferet a Ierusalem... sapientem de architectis Is 3, 3) *ib.* 88; Scenofactorie artis rzemyąsla stany albo namyothi działanya (*var. lub.*: rzemyąsla, czo stani aut namyothy... działal; erant autem scenofactoriae artis Act 18, 3) *ib.* 135; My przyszangamy... sszwe *rzemislo sprawydliwe *czalacz, a welkerzow ne czynycz besz raczkye wolye v swem *rzemiszlye XV *p. post. Zab* 539; ~ Texente aranea reciaculum artis sue, *gl.* artificii sui et operis suego remosla, musca volitans... dixit 1436 *R* XXIII 276; Si te cum homine inducndum arte, *gl.* magisteria, subtilitate, rzemosłem, dimiserit, hoc cum acciderit, necesse est, vt capta sis *ib.* 278; ~ Videamus..., quia... sumus filii dei et hoc propter tria: primo sumus filii dei racione artificii, dla yego rzemyosla stworzenya, quia ipse nos sibi creavit XV *p. post. R* XXV 175; ~ *przenośnie* '*wyrób rzemieślniczy, opus opificis*': Ab hac (*sc.* solitudine) omnia mala et fraudes procedunt, scilicet mala artificia, rzemosla, et false vsure, fraudes mercatorum XV *in. R* XXIV 66.

2. '*cech rzemieślniczy, opificum societas*': Moszely wileganyecz... szyedzyecz w lawyczy albo w kthorem vrządze albo bycz w kthorem rzemyeszle albo w bracztwye yako malzenszcy ludzye *OrtOssol* 31, 3; Myeszczanyn, czo szyedzy wlyczy (*leg.* w ulicy) y przedawą chleb,... tego moga wybracz w radą... a on mvszy o szwem rzemyeszle (in sua merce, *OrtMac* 50: o szwym rzemyąszlye) wylkyerz dzerszecz *ib.* 43, 3; Thowarzisze rzemyesla craweyczkiego, nye possyelyeny any thesz przypendzeny,... proszily mystrzow swoich..., aby yem mystrzowye raczyliby... dopvszczicz, aby yem ych rzemyesla thowarzissom pvske zyczicz y dacz sz ych bracztwa 1491 *RKJŁ* VII 56.

Rzemyszek '*wąski, cienki pasek skórzany, trok, cingulum angustum, tenue e corio confectum*': Alyecz przyydzye mocznyeyszy, chthorego nye yestem dostoyen rosvyąsacz rzemyszka bothow yego (corrigiam calceamentorum eius Luc 3, 16) *EwZam* 299.

Rzep *bot.* **1.** '*łopian większy, Arctium lappa L.*': Rzep lappa *ca* 1455 *JA* XIV 491; *Rzepy lappacium *ca* 1500 *Rost* nr 7165; Lappa, rzep, est herba habens folia lata XV *ex. GlWp* 78; ~ rzep sitny: Carda, *rzeyp sitny, extinguit et corpus humectat XV *p. post. R* LIII 65; ~ wielki rzep: Carda diaclidis, lappa maior, wyelky rzyep, et habet lata folia et magna XV *p. post. R* LIII 65; Wielky rzep bardana *ib.*; Invenies lappam maiorem vlg. wyelky *rzepy et extrahe cum radice de terra *ca* 1500 *JA* IV 90.

2. '*rzepień pospolity, Xanthium strumarium L.*': Rzep filantropos 1472 *Rost* nr 482.

1. *a.* **2.**: De palviro rzep XV *ex. GlWp* 79.

Rzepa *bot.* **1.** '*rzepa, Brassica rapa L.*': Iaco me cobili ne wicopali Potrasszewi rzepi 1400 *Pozn* nr 459; Rzepa rapa 1419 *Rost* nr 5154, *sim.* 1464 *ib.* nr 4903, *ca* 1465 *ib.* nr 4057, *etc.*; Dzeszanczina spelna ma dana bicz wyiąwszi rzepą (exceptis rapis) *Sul* 4, *sim. Dział* 5; Jako ya Mikolayevi nye vikradl rzyepy y pywa noczna rzyeczya 1464 *ZapWarsz* nr 1184; Day nąm, Yadwigo,... rzyepą ryez 1471 *CyzKłob* 445.

2. rzymska rzepa '*przestęp biały, Bryonia alba L.*': Rzimska rzeppa bryonia 1419 *Rost* nr 2904.

3. rzepa świerzepia '*dziewięćsił bezłodygowy, Carlina acaulis L.*': Rzepa szwyer⟨z⟩epya *ca* 1500 *Rost* nr 7345.

Rzepik *bot.* **1.** '*rzepik pospolity, Agrimonia eupatoria L.*': Rzepyk agrimonia 1419 *Rost* nr 5093, *sim.* 1437 *ib.* nr 2432, 1460 *ib.* nr 3328, *etc. etc.*, XV *p. post. PF* V 10; Contra oculos sangvilentos agrimoniam al. rzyepyk tritam XV *p. post. R* LIII 62; Agrimonia, rzepyk, pro oculis... et pro pectore valet *ib.* 64, *sim. ib.*; Rzepyk agrimonia XV *ex. GlLek* 35, *sim. ib.* 72; Accipe atrintilam agrimonia⟨m⟩ vlg. rzepyk *ib.* 46; Agrimonia, concordia, id est rzepyk *ib.* 51; ~ owczy rzepik: Owczy rzepyk agrimonia 1472 *Rost* nr 486.

2. '*rzepień pospolity, Xanthium strumarium L.*': Rzepyk lappe 1460 *Rost* nr 3614; Rzepyk lappa *ca* 1465 *ib.* nr 3946, *sim. ca* 1500 *ib.* nr 2069; Rzepyk lappacium *ca* 1465 *ib.* nr 3960; Lappacium acutum rzepyk przy lyesse na nowynach 1484 *ib.* nr 6133; Rzepyk lappa minor *ca* 1500 *ib.* nr 7167.

3. '*łopian większy, Arctium lappa L.*': Contra ictericiam, id est złutenyczy, valet radix lappacii, id est rzyepyk, collo suspensa XV *p. post. R* LIII 62.

2. *a.* **3.**: Rzepyk lappa (lappa et tribulus ascendet super aras eorum Os 10, 8) 1471 *MPKJ* V 111; Rzepyk lappa XV *ex. GlLek* 38.

4. '*przytulia pospolita, Galium mollugo L.*':

Cmepitheos rzepyk, iak ktory w szadzyech rosczye, byały ma kwyath 1484 *Rost* nr 5958.

5. *'glistnik jaskólcze ziele, Chelidonium maius L.'*: Rzepic herbe celidonie (quod autem Christus sit lumen, hoc posset, quia ipse comparatur alii herbae nobili, videlicet celidoniae, de qua dicitur, quod eius succus expressus et exustus, et unctus super oculos pullorum hirundinum, visum eis conferi) 1444 *R* XXIII 302.

6. *'?'*: Ad capitis dolorem accipe vrothicz, bukvicza, rumyen swoysky, vodna myatka, poley, polna rosza, bilicza, szlasz y rzepik XV *p. post. R* LIII 62, *sim.* XV *ex GlLek* 44.

Rzepisko *'pole po zebranej rzepie, ager, ubi rapa crevit'*: Jakom Andrzeyeui ne pobil szwymi (*leg.* z swymi) pomoczniki na rzepisku szwem troyga szwini 1422 *TPaw* VII nr 2601; Ager vlg. rzepysko 1430 *ArchCastrCrac* IV 129, 842; Rzepisco raparium XV *p. post. PF* V 9; Raparium, locus vbi cres⟨c⟩unt rape, quod et hoc rapularium dicitur vlg. rzepyszko *ca* 1500 *Erz* 90.

Rzepka zajęcza rzepka *bot. 'dziewięćsił bezłodygowy, Carlina acaulis L.'*: Szagøcza rzephka hasylworczyl XIV' *ex. Wisł* nr 836; Zayacza rzepka cardopacia 1419 *Rost* nr 2911, *sim. ib.* nr 5264, 1437 *ib.* nr 2411. 2521, *etc.*; Zayącz⟨a⟩ rzepka cardopacia 1472 *ib.* nr 521; Cardopacia, id est zayącza rzepką XV *ex. GlLek* 61.

Rzepnik *bot. 'rzepik pospolity, Agrimonia eupatoria L.'*: Rzepnyk agrimonia 1464 *Rost* nr 4752.

Rzepny *'pochodzący od rzepy, qui e Brassica rapa L. originem ducit'*: Contra calculum... recipe... piper, cinamonum, rzepne *simye XV *p. post. R* LIII 62.

Rzeptać *'podszeptywać oszczerstwa, obmawiać, contumeliam dicere'*: Nye bødzesz oszoczczø any rzeptayøczy o lvdzech (non eris criminator nec susurro in populo) *BZ* Lev 19, 16.

Rzerucha *cf.* **Rzeżucha**

Rzerzucha *cf.* **Rzeżucha**

Rzesić *cf.* **Zrzesić**

Rzesza, Rzysza *formy*: *n. sg.* rzysza XV *med. R* XXV 155, XV *med. SKJ* V 252. 275. *etc.*; ~ *g. sg.* rzysze XV *med. GlWroc* 108v, XV *med. R* XXV 157; rzyszej XV *med. R* XXIV 359, *BZ* II Par 28, 5, *Naw* 97; rzeszej XV *p. post. Kałużn* 272; rzyszy *ca* 1500 *R* XIX 67; ~ *ac. sg.* rzyszą 1444 *R* XXIII 304, *ca* 1500 *SprTNW* V 10; ~ *i. sg.* rzyszą *Gn* 181a, XV *med. SKJ* V 266; ~ *n. pl.* rzysze *Gn* gl. 134a; ~ *ac. pl.* rzysze XV *med. R* XXIV 359, *ca* 1500 *SprTNW* V 17.

Znaczenia: **1.** *'tłum, gromada, wielka ilość istot żywych, multitudo, turba'*: Statimque circumde⟨de⟩runt eam (*sc.* virginem matrem) flores rosarum, scilicet cetus, rzysze, martyrum *Gn* gl. 134a; Rzysse multitudinum XV *med. R* XXV 157; Rzyscha *turma (in illa hora dixit Iesus turbis Mat 26, 55) 1471 *MPKJ* V 120; Thak Maria bozą laszką karmi rzyszą krzeszyanyska *ca* 1500 *SprTNW* V 10; ~ rzysza (anielska), rzesza, rzysza (niebieska), rzysza niebieskiego rycerstwa *'aniołowie, chóry anielskie, angeli, angelorum chori'*: Alleczbi tho gescze naduødse (*leg.* nadwiętsze) miloserdze bosze bilo, ise gdisbiez on sam se fsyczkø nebeskø ryszø k nemu naiedzil *Gn* 181a; Labia sacerdotis custodiunt scienciam, quia angelus domini exercituum, rzysze, est (Mal 2, 7) XV *med. GlWroc* 108v; A tako nagle stalo sze wyelge poruszene rzyschcy nyebyeszkey (*SKJ* V 252: wyelka rzyscha nyebyeskyego ryczerstwa) et subito facta est cum angelo multitudo milicie celestis exercitus (Luc 2, 13) XV *med. R* XXIV 359; Rzyssa hierarchia XV *med. R* XXV 155; Contra hunc dolorem hodie letificata fuit, quia vidit filium suum in maximo honore et gloria, qualiter ipsum (*sc.* filium Mariae) omnis turba, rzyscha, celestis honorat et laudat XV *med. SKJ* V 275; Asumpta est Maria, gaudet exercitus, rzyssa, angelorum *ib.* 282; Powythay Sabaoth, angyelsky czeszarzv nyebyeszkycy rzyschey! *Naw* 97; Ego (*sc.* angelus) orationem tuam et sanguineum sudorem obtuli patri tuo celesti in conspectu totius curie, rzesszey, celestis XV *p. post. Kałużn* 272; Rzysza angelszka spyewala a pana boga chvalyla *De nativ* w. 65; O krolyewno nyebyeszka,... od nyebyeszkycy rzyszy gyestesz oszvyeczona *ca* 1500 *R* XIX 67; ~ rzysza diabelska, szatańska rzysza *'złe duchy, diabły, daemones, diaboli'*: Tuam catervam twa rzischa diabelska (signum, quod ipse nosti, tuam damnat catervam) 1444 *R* XXIII 304; Przes thwoye szwyąte oblycze odpącz precz szathanskye rzysze! *ca* 1500 *SprTNW* V 17; ~ *'orszak, świta, comitatus'*: Fuerunt potentes reges tres et non soli venerant, sed cum magno comitatu rzyschą, ludem XV *med. SKJ* V 266; ~ *'oddział wojska uformowany w klin, cuneus'*: Rzyse przebyą hostium cuneos penetrabo XV *med. R* XXIV 359.

2. *'państwo, res publica, civitas'*: Y poddal gy pan bog gego w røkø krolya syrskego, gen pobyw gy, wyelyki plyon zaiøl z gego rziszey (de eius imperio) y przywyodl do Damaska *BZ* II Par 28, 5.

Cf. **Rzecz**

Rzeszecina *bot. 'szakłak pospolity, Rhamnus*

cathartica L.': Rzeszyeczina alpinus 1460 *Rost* nr 3336; Rzesyeczyna alpanus *ca* 1465 *ib.* nr 4135, *sim.* 1472 *ib.* nr 1794; Rzesseczina cerasus canis 1472 *ib.* nr 1192.

Rzeszenica *bot.* '*szakłak pospolity, Rhamnus cathartica L.*': Rzeszenycza alpanus *ca* 1465 *Rost* nr 4136.

Rzeszetni *cf.* **Rzeszotni**

Rzesznie *(?)* '*natychmiast, szybko, statim, cito*': Nyektorzy... dzewycze dzewsthwa sbawyayą a nyewyasti gwalthem pokalayą, a kyedi vgabany oth nych bywayą tedi rzesznye, prawem nyemyeczskym chczą szą bronycz (quando impetuntur ab eis in recenti, iure Teutonico volunt se tueri, *Dział* 33: chytrosczą podług nyemyeczskyego prawa gych odbywayą) *Sul* 43. ~ *Może błąd pisarski zamiast* czesznye, *tj.* cześnie.

Rzeszotni, Rzeszetni '*związany z rzeszotem, ad cribrum pertinens*': Na rzeschotnych (*var. lub.*: rzesetnich) durach in percussura crebrina (sicut in percussura cribri remanebit pulvis Ecclus 27, 5) 1471 *MPKJ* V 82.

Rzeszoto 1. '*rodzaj sita o dużych otworach, genus quoddam cribri magna faramina habentis*': Pro VI cribris rzessotho 1404 *MMAe* XV 291; Rzessoto XV *p. post. Rost* nr 1882; Rzeschotho cribrum *ca* 1500 *Erz* 90.

2. '*miara zboża, frumenti mensura*': Per 6 choros siliginis annuatim sine rzeszotha 1498 *LustrPloc* 153.

Rzeszyć *cf.* **Przyrzeszyć, Rozgrzeszyć, Wrzeszyć, Odrzeszać, Rozgrzeszać**

Rzetelny *corruptum pro* rzewliwy '*płaczliwy, jęczący, brzmiący żałośnie, flebilis, querulus*' *(?)*: Hanc, *gl.* sc. formicam, precibus... alimenta rogabat, que quondam, *gl.* tempore estatis, querulo, rzethelnym, rupeat (?), arwa sono XV *p. post. PF* III 287.

Rzewliwy '*przepełniony żalem, współczuciem, współczujący, dolore, misericordia commotus*': Scindite, pecatores, corda vestra per compunctionem et matris pyssime memoriam myeyczye rzewlyve syercza vasze s lutoscy yego maky *(pro* matky*?)* *nyevyney (scindite corda vestra Joel 2, 13) *ca* 1500 *JA* X 379. ~ *Cf.* **Rzetelny.**

Rzewnić się '*rozpaczać, narzekać, desperare lamentari, queri*': Pyotr vzrząçz matką Iesucrista tako *vdrączono... vyączey szye począł rzevnycz a placząçz z gorączemy ⟨łzami⟩ y rzekl *Rozm* 737. ~ *Cf.* **Rozrzewnić.**

Rzewnie '*żałośnie, gorzko, miserabiliter, amare*': Amarissime, rzewnye, fleuit (egressus foras flevit amare Mat 26, 75) *ca* 1450 *PF* IV 572; ~ '*głośno wzdychając, jęcząc, gemebunde*': Rzewnye gemebunde 1466 *R* XXV 137.

Rzewniwy 1. '*gniewny, okrutny, zuchwały, iratus, crudelis, audax*': Rzewnywa furibunda *ca* 1428 *PF* I 493; Yeden gloss tluscza rzevnywa, czynem straschlyva (turbam odiis ferocem armisque terribilem), przesvey (*leg.* przez szwcj 'wszej') brony zarazyl, odpądzyl *Rozm* 626; Czemv nye padnyeczye na sve oblycze,... kyedy slyschyczye, yze yednem glossem rzevnyvą tluszczą... przeze wschey brony pobyl *ib.* 629.

2. '*żałosny, płaczliwy, querulus, flebilis*': Tibicenum rzewniwymy glossi (cum venisset Iesus in domum principis et vidisset tibicines et turbam tumultuantem, dicebat Mat 9, 23) XV *in. R* XXV 272.

Rzewno '*żałośnie, gorzko, miserabiliter, amare*': Thv szylno rzewno zaplakał *Aleksy* w. 173; Dvsza s *cela *vilecela, *ne zelone lacze *stale, stawsy sylno barzo rzewno *zaplekale. K ne przisedl svethi Potr a rzeknecy: Czemv dvso rzewno placesz? *SkargaWroc* w. 69. 71; Pan nyebyesky sranon, o duszo moya myla, placzy rzewno, wsdychay! XV *ex. SKJ* I 145; Matvchna cyę myla svkala y barzo rzewno plakala *ca* 1500 *SlOcc* XII 161.

Rzewność '*wściekłość, gniew, furor, ira*': Rzewnoscz furor XV *med. Zab* 517; Rzewnoscz ffuror *MW* gl. 68.

Rzewotnik *(?)* '*bliżej nie znana miara objętości przedmiotów sypkich, trzecia część jednostki wyższego rzędu, mensura capacitatis rerum e granis constantium, tertia pars maioris cuiusdam mensurae*' *(?)*: Irreuocabiliter pure donaui... plebano in Opalenycza... in molendino meo situato super fluuio Mogielnycza dicto... et in aliis omnibus molendinis,... de qualibet rotha eorundem molente,... vnum terciarium farine, quod vulgo rzewothnyk dicitur, mensure vsualis (1401) 1460—7 *KodWP* V 21.

Rzezać, Rzazać *formy*: *praes. ind. 3. pl.* rzeżą 1471 *MPKJ* V 99; ~ *imper. 2. pl.* rzeżycie *MPKJ* V 29; rzeżcie 1471 *MPKJ* V 29; ~ *inf.* rzezać(i) *MPKJRp* V 55 r; rzazać 1432 *Pozn* nr 1547, 1433 *ib.* nr 1420, *ca* 1500 *Erz* 89; ~ *fut. 2. pl. m.* będziecie rzazać *BZ* Lev 19, 28; ~ *praet. 3. sg. m.* rzazał 1417 *MacPam* II 341; *3. pl. m.* rzazali XV *med. R* XXIV 366; ~ *plqperf. 3. sg. m.* jest rzazał był *Gn* 173a; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* rzezany 1500 *GórsJazRp* 286; rzazany *ca* 1500 *Erz* 89; *neutr.* rzezano *De morte* w. 488.

Znaczenia: **1.** '*krajać, ciąć, rozcinać, secare, dissecare*': On krol szyln⟨y⟩m gnewem gest na szobe swe odzene rzaszal byl *Gn* 173a; Jszem

ya nye rzekl Pyotrowi... przed sandem, abych mu myal garthlo rzaszacz 1432 *Pozn* nr 1547, *sim.* 1433 *ib.* nr 1420; Eze Bogusz tego kmecza zabitego swego... rzazal, a on jusz umarl 1417 *MacPam* II 341; ~ *(o nacinaniu ciała przez Żydów na znak żałoby)*: Nad vmarlimi nye *bodzecze rzazacz (non incidetis) czala swego *BZ* Lev 19, 28; Nye rzeszczie (*war. lub.*: rzesycze) non incidatis (non vos incidetis... super mortuo Deut 14, 1) 1471 *MPKJ* V 29; Rzezą (*war. lub. rp.*: rzezaczy) incident (morientur grandes et parvi in terra ista..., non se incident, neque calvitium fiet pro eis Jer 16, 6) *ib.* 99.

2. *'odcinać, ucinać, abscindere, amputare, desecare'*: Alii cedebant vlg. rzazali ramos de arboribus et sternebant in via (Mat 21, 8) XV *med. R* XXIV 366; Aszasz nye czytal..., yako panny mordovano,... nago szwloczono... y pyrszy rzeszano? *De morte* w. 488.

3. *'kastrować, castrare'*: Koyn szywy nye rzezany 1500 *GórsJazRp* 286.

4. *'ryć, wyrzynać, rzeźbić, sculpere, incidere'*: Rzązacz sculpere *ca* 1500 *Erz* 89; Sculptilis et hoc sculptile, est imago in lapide sculpta rząząny *ib.*

Cf. **Obrzezać, Odrzezać, Podrzezać, Przerzezać, Rozrzezać, Urzezać, Wyrzezać, Zarzezać, Zrzezać, Obrzezować, Przerzezować, Wyrzezować**

(Rzezak) Rzazak *'rodzaj dłuta do wyrzynania czy rzeźbienia w drzewie, instrumentum quoddam, quo in ligno sculpitur'*: Sculptrum, strvg vel rząząk, est instrumentum, cum quo sculpitur aliqua res *ca* 1500 *Erz* 89.

Rzezanie, Rzazanie 1. *'rzeźbienie w drewnie czy kamieniu, actus in ligno vel in lapide sculpendi'*: Celatura, id est pictura incisa, dicta a celando rzazanye *ca* 1500 *Erz* 89.

2. *'koszenie, ścinanie, actus secandi'*: Ergo fungar vice cotis, acutum reddere que ferrum valet, exsors ipsa secandi *rzazany XV *ex. GlKórn* II 212.

3. *'obciosywanie, obróbka przez obcinanie, actus dolandi'*: Za latie rzezanie 1 marca 1494 *WarschPozn* I 374; Ot rzazanie ('rzazania') cegli ad prethorium I florenum *ib.* 406.

Rzeź *'ubój bydła, actus pecus caedendi'* na rzeź bić *'zabijać, zarzynać zwierzęta na mięso, pecus caedere'*: Kto wołmi kupczy, nie ma na rzeź bić *ca* 1462 *WilkPozn* I 19; Nullus carnificum, qui utitur artificio suo, al. na rzeź bije, audeat bobus mercari, nisi ad necessitatem artificii sui *ib.*

Rzeźnik *'rzemieślnik, który zarzyna bydło i trudni się sprzedażą mięsa, lanius'*: Rzesznyk carnifex *ca* 1500 *Erz* 90.

Rzeżewie *'dopalające się kawałki drewna, żar, ligna accensa, ignis, ardor'*: Impone (*sc.* testas ovorum) in ignem al. in rzezewye XV *ex. GlLek* 45.

Rzeżucha, Rzeżycha, Rzerucha, Rzerzucha, Żerucha, Żerzucha *bot.* **1.** *'pieprzyca siewna, Lepidium sativum L.'*: Pro beta, petrozelino et zerucha 1390 *MMAe* XV 146; Rzerzucha nasturtium 1419 *Rost* nr 2905, *sim. ca* 1465 *ib.* nr 4465, 1493 *ib.* nr 10952; *Rzechycha nasturcium ortense 1419 *ib.* nr 5196; Szerzucha nasturcium 1431 *PF* V 63; Esula mayor est quedam herba vlg. rzerzucha 1450 *RpKapKr*; *Rzerchucha nasturtium 1460 *Rost* nr 3653; Rzeszucha narstitium 1464 *ib.* nr 3314, *sim. ib.* nr 4865, *ca* 1465 *ib.* nr 4002, 1493 *ib.* nr 2402; *Zrerzucha narsticium *ca* 1465 *ib.* nr 4466; *Czyerzucha narsticum 1475 *ib.* nr 3101; Rzerzucha narsticium 1475 *ib.* nr 3225, *sim.* 1478 *ib.* nr 2282; Rzerzucha nasturcium ortulanum 1484 *ib.* nr 6203; Rzezucha nasturcium ortulanum *ib.* nr 6204, *sim. ca* 1500 *ib.* nr 6205; *Szesrucha narsticium XV *p. post. PF* V 7; Narstucium, zerucha,... purgat humores XV *p. post. R* LIII 68; Narstucium, rzezucha, ⟨contra⟩ coleram et pro glisteriis... valet *ib., sim.* XV *ex. GlLek* 39; Rzerzycha narstucium *ca* 1500 *Rost* nr 5509.

2. gęsia rzerzucha *'tasznik pospolity, Capsella bursa pastoris Moench'*: Balistrum, sanquinata gøssza rzerzucha 1419 *Rost* nr 5296; Gasya rzerzucha nasturcium raninum *ca* 1465 *ib.* nr 4467, *sim. ib.* nr 4468.

3. *'pieprzyca gruzowa, Lepidium ruderale L.'*: polna rzeżucha, rzerzucha, żerzucha: Cardamon, nasturtium agreste polna rzerzucha 1419 *Rost* nr 2906; Nasturcium agreste, cinacardamus polna *rzechucha *ib.* nr 5197; Nasturcium agreste, cardamon, ogrula polna zerzucha 1437 *ib.* nr 2703; Polna rzessucha siler montanum 1484 *ib.* nr 6284; Polna rzezucha nasturcium agreste XV *ex. GlLek* 57; ~ psia rzerzucha, żerucha: Psza rzerzucha sanatio 1460 *Rost* nr 3717; Psya rzerzucha senacio *ca* 1465 *ib.* nr 4568; Psya zerucha nasturcium agreste 1472 *ib.* nr 441; ~ *(w czeskiej postaci fonetycznej)*: rzeżycha kobyla: Rzeszicha kobilya *ca* 1500 *Rost* nr 7290.

4. *'rukiew wodna, Nasturium officinale R. Br'*: Rszeszucha nasturcium *ca* 1500 *Rost* nr 7219; ~ potoczna żerucha: Potoczna zerucha nasturtium agreste 1472 *Rost* nr 442; Potoczna zerucha *ib.* nr 1864; ~ rzeżucha wodna, wodna rzeżucha, rzerzucha, żerzucha: Wodna *rze-

chucha aquaticum nasturcium 1419 *Rost* nr 5198; Senecio, nasturtium aquaticum vodna rzerzucha *ib.* nr 2907; Nasturcium aquaticum, senecion vodna zerzucha 1437 *ib.* nr 2704, *sim. ib.* nr 2789; Vothna rzeszucha seneceon *ca* 1465 *ib.* nr 4083; Vodna rzerzucha sanateon 1478 *ib.* nr 2301; Rzezucha wodna nasturcium aquaticum 1484 *ib.* nr 6206; Senacion, vodna zerzucha,... vocatur narstucium aquaticum, quia creseit in locis aquosis et aqua XV *p. post. R* LIII 69; Nasturcium aquaticum, senecion, id est wodna rzerzucha XV *ex. GlLek* 57; *(w czeskiej postaci fonetycznej)*: wodna rzeżycha: Wodna rszeszycha senacion *ca* 1500 *Rost* nr 7300.

5. włoska rzerzucha *'pieprzyca szerokolistna, Lepidium latifolium L.'*: Wloska rzerzucha piperata *ca* 1465 *Rost* nr 4520, *sim. ib.* nr 4521; ~ *(w czeskiej postaci fonetycznej)*: włoska rzeżycha, rzeżycha włoska: Rzeszicha włoska *ca* 1500 *Rost* nr 7290; Wloska rzeszycha ydropiper *ib.* nr 7356.

6. *(w Biblii, in Scriptura Sacra)*: *'jakaś roślina używana jako jarzyna, olus quoddam'*: *Bodøø geszcz... przasny chleb s kwasznø rzerzuchøø (cum lactucis agrestibus, *R* XXV 277: lactucis agrestibus hoc est sz polnø zerzuchø, *MPKJ* V 16: s polną loczygą aut rzeruchą, 1471 *MPKJ* V 16: s polnymy ziolamy) *BZ* Ex 12, 8.

Rzeżycha *cf.* **Rzeżucha**

Rzędnik *'niższy funkcjonariusz sądowy, minor quidam ministerialis iudicii'*: Ministerialis rzadnyk, woszny *ca* 1455 *JA* XIV 494.

Rzędzica *(?) może 'rodzaj sita, fortasse genus cribri'*: Rządzicza XV *p. post. Rost* nr 1879.

Rzędzić *cf.* **Rządzić**

Rzęsa *czy też* **Rząsa** *bot.*: **1.** *'rzęsa drobna, Lemna minor L.'*: Rzøsa lenticula 1437 *Rost* nr 2666; *Zrønsza lenticulaque *(leg.* lenticula aque*?)* 1460 *ib.* nr 3617; Rząsa viredo 1463 *PF* V 13; Lenticula aque *zarzsa, rzassa *ca* 1465 *Rost* nr 4416. 4417; Rzøøsa *Park* 414; Rząssa lenticula aquatica 1472 *Rost* nr 168; Lens aquatica, id est rząssza XV *ex. GlLek* 53; ~ morska rzęsa *a.* rząsa: Lens aquatica, anatrina morska rzanssa 1419 *Rost* nr 2876; ~ wodna rzęsa *a.* rząsa: Lens aquatica, anatrina wodna rzanssa 1419 *Rost* nr 2875; Anatrina, lens aquatica rzøssa vodna *ib.* nr 5119.

2. *'?'*: Rząszą sagmarius *ca* 1500 *Erz* 90.

Rzęzić *'wydawać przykre dźwięki, raucam vocem edere'*: Si corde ('chorda') ad se invicem discordant ita, quod una stat extra, rzaszy, altera est rauca, chrapy, ibi nullam melodiam faciunt audienti XV *ex. R* XXV 149.

Rzężenie *'jęki, wzdychanie, gemitus, suspiria'*: Cur manet hic gemitus, *gl.* suspira⟨tio⟩ rzazenye 1466 *R* XXII 15.

Rziódło *cf.* **Źródło**

Rzkomo *cf.* **Rzekomo**

Rznąć *cf.* **Oderznąć, Przerznąć, Przyrznąć, Urznąć, Zarznąć**

Rzodkiew *bot. 'rzodkiew zwyczajna, Raphanus sativus L.'*: Rzodkew raphanus 1437 *Rost* nr 11221, *sim.* 1475 *ib.* nr 3242, 1484 *ib.* nr 6266; Rzotkyew raphanus minor 1464 *ib.* nr 4902, *sim.* 1475 *ib.* nr 3109; Rzodkew radix 1472 *ib.* nr 841; *Rzodgwew magnum raffanum 1475 *ib.* nr 2941; Rzothkyew raphanus maior 1493 *ib.* nr 10962, *sim.* XV *p. post. R* LIII 68, XV *ex. GlLek* 41; Rzothkew rapanum minus XV *ex. GlLek* 73; Raphanus est lata radix chrzan albo rzothkyew *ca* 1500 *Erz* 90.

Rzucać, Rzucać się *formy*: *praes. ind. 3. sg.* rzuca *Fl* i *Pul* 1, 5; *2. pl.* rzucacie *Pul* 61, 3; ~ *imper. 2. pl.* rzucajcie *Rozm* 283; ~ *part. praes. act. adv.* rzucając *Rozm* 199. 662; *adi. cf.* **Rzucający**; ~ *inf.* rzucać *ca* 1500 *Erz* 90; ~ *praet. 3. sg. f.* rzucała *Rozm* 688; *3. pl. m.* rzucali *Rozm* 804.

Znaczenia: **1.** *'szybkim, silnym ruchem nadawać czemuś pęd, ciskać, miotać, iacere'*: Ne taco, nemilosciwi, ne taco, ale iaco proch, iensze rzucza watr (quem proicit ventus) od oblicza zeme *Fl* 1, 5, *sim. Pul*; Jactare... rzyczacz *ca* 1500 *Erz* 90; Nye davayczye svyat[i]oszczy psom any rzyczayczye perel... przed vyeprze (neque mittatis margaritas vestras ante porcos Mat 7, 6) *Rozm* 283; Rzuczayącz nan blotem, kamyenyem y czem kto myal *ib.* 662; Pochvatayącz kamyenye, bloto, drwa, czym kto mogł y rzyczaly na mylego Iesucrista *ib.* 804.

2. rzucać się **a.** *'szybkim ruchem kłaść się, padać, cadere, labi'*: Gedny (*sc.* żwierzęta) schly przed nym, drudzy za nym, dayącz yemv chvalą, ygrayącz, rzyczayącz szye przed yego nogy (alludentes ante pedes suos se iactabant) a skaczącz przed nym *Rozm* 199; ~ **b.** *'napadać, atakować, impetum facere, invadere, aggredi'*: Dokønd sze rzuczacze (irruitis, *Fl*: poruszacze se) na czlowyeka? *Pul* 61, 3; ~ **c.** *'tryskać, ciec, prosilire, fluere, manare'*: Bo tako tvardo zvyązan, yze ze wschech pasnokczyow yego rzuczala szye krew yako czevkamy *Rozm* 688.

Cf. **Rzucający**

Rzucający *'niespokojny, nierówny, inquietus, impar'*: Stąpanye (*sc.* Jesusa) bylo lyvbyezne a chwalebne, smyerne a nye rzuczayącze takye stąpanye yego bylo (planus et laudabilis fuit

eius gressus, morigeratus plurimum ipsius incessus) *Rozm* 154.

Rzucenie ʿ*natarcie, napad, atak, impetus*ʾ: Czczyemy tez o Dauydzye, yze y (*leg.* ji ʿgo') pysmo chrobaczkyem nazyva drzevnym, vschakoz yednym rzvczenym albo rychlem byezenym kv svym nyeprzyaczyelom zabyl osmszeth mązow bronnych (qui octingentos interfecit impetu uno II Reg 23, 8) *Rozm* 625.

Rzucić, Rzucić się *formy*: *praes. ind. 1. sg.* rzucę *De morte* w. 65, 1471 *MPKJ* V 90; *3. sg.* rzuci *BZ* Num 24, 2. Jud 9, 53, 1461—7 *Serm* 400r, 1471 *MPKJ* V 91; ~ *imper. 2. sg.* rzuci *Fl* 54, 25, *Rozm* 268. 452. 765; rzuć *Rozm* 731; ~ *part. praes. act. adv.* rzucąc 1399 *Pozn* nr 413; ~ *inf.* rzucić 1451 *MacDod* 105, *De morte* w. 101, *ca* 1500 *Erz* 90, *Rozm* 596; ~ *praet. 1. sg. m.* rzuciłem *Rozm* 765; -m rzucił 1458 *Czrs* s. LXXXIV, 1495 *ZapWarsz* nr 1687; *2. sg. m.* -ś rzucił *Rozm* 126; *3. sg. m.* rzucił 1395 *TPaw* IV nr 255, 1417 *Pyzdr* nr 501, 1428 *ZapWarsz* nr 292, *etc.*; *f.* rzuciła 1424 *Pyzdr* nr 763, *Rozm* 106. 834; *1. pl. m.* -smy rzucili *BZ* Neh 10, 34; *3. pl. m.* rzucili są *Fl* 58, 3; rzucili *BZ* Ex 7, 12. I Reg 30, 1. Neh 9, 26. 11, 1, *etc.*; ~ *part. praet. act.* rzuciw *BZ* Tob 2, 10; rzuciwszy XV *med. SKJ* I 94, *BZ* III Reg 22, 32, *Rozm* 53. 131, *etc.*; ~ *part. praet. pass. n. sg. f.* rzucona 1471 *MPKJ* V 57; *n. pl. m.* rzuceni 1471 *MPKJ* V 89.

Znaczenia: **1.** ʿ*szybkim, silnym ruchem nadać czemuś pęd, cisnąć, miotnąć*ʾ, *najczęściej w znaczeniach przedrostkowych*: ʿ*odrzucić, podrzucić, wrzucić, zrzucić, iacere, saepissime cum praepositione*: *reicere, subicere, inicere, deicere*ʾ: Yako Scarbimir *Wyrzchoslawo sepal, targal y przesz trzy zagony rzuczyl 1417 *Pyzdr* nr 501; Yako acz szye dostali ktore rany Pyotrcze ot Pyotra, tho szye dostaly za yey początkem, ysz nan rzucziła sswoy (*leg.* zwoj) y chczyala gy vdawycz 1424 *ib.* nr 763; Odszedł od thych trzy apostolow thako daleko, y⟨akoby⟩ m⟨ogł⟩ malym kamenyem rzuczycz rakø (quantum iactus est lapidis Luc 22, 41) 1451 *MacDod* 105, *sim. Rozm* 596; Zawola farao mętrczow a czarownykow..., rzuczyły takyesz kaszdy prøøty swe (proieceruntque... virgas suas), ktoresz szyø to søø obroczyly w smoky *BZ* Ex 7, 12; Ten pochopyw kobilky rzuczyl (proiecit) ge w Morze Czyrwone *ib.* 10, 19; Tedi gena nyewyasta zlomkem szarnowowim z gori rzucy (desuper iaciens), vgodzila w glowø Abimelechowø *BZ* Jud 9, 53; Racz rzuszycz (pro rzuczycz) oth szebye kosza, acz swoya glova pothnyosza *De morte* w. 101; Rzuczeny (*var. lub.*: *sdtrzvczeny) aut zepchnyeny precipitati (erunt... qui beatificantur praecipitati Is 9, 16) 1471 *MPKJ* V 89; Rzvczy mittet (quasi pilam mittet te in terram latam et spatiosam Is 22, 18) *ib.* 91; Rzvcyl iecit *ca* 1500 *JA* IV 93; Anys mye zepchnal, any rzvczyl (nec me praecipitasti), anys nyektore slosczy vczynyl *Rozm* 126; Aczczy oko twe prave bądzye czyebye pogarschacz, vyrvy ye, rzvczysch od szyebye (proice abs te Mat 5, 29) *ib.* 268, *sim. ib.*; Przyvyosl (*sc.* Judasz) thy ystne trzydzyesczy penyądzy *szyebrnych y rzvczyl ye przed byskupy zydovskye *ib.* 759; Rzekl bog ku mnye: Rzvczy to myto v kosczyol (proice illud ad statuarium Zach 11, 13) *ib.* 765; Vzyąłem trzydzyesczy pyenyedzy y rzvczylem ye do kosczyola (proieci illos in domum domini Zach 11, 13) *ib.*; ~ rzucić los(y) ʿ*losować, sortiri*ʾ: Prze ge-smi lyosi rzucyly myedzi kaplani a navczonimy y myedzi lyvdem na obyetø drewnø (sortes ergo misimus super oblationem lignorum) *BZ* Neh 10, 34; Przeto gyni lyvd rzucyly lyos (misit sortem), abi wibraly gednø czøscz z dzesyøcy *ib.* 11, 1; Rzuczona (*war. lub. rp.*: rzvczoną aut włosona) missa (mense primo... missa est sors in urnam... coram Aman Esth 3, 7) 1471 *MPKJ* V 57; ~ ʿ*wprawiać w ruch, movere*ʾ: Mel autem quadruplicem habet naturam, sc. incisiuam, vnde (*sc.* est) laxativum, incensitiuam, vnde est calefactiuum, mundificatiuam, vnde valet in causis oculorum, curatiuam, vnde valet in causis wlnerum roszdzela, myakczi, rzvczi, zapyc⟨kla⟩, zagrzewa, oczischa, vsdrawya 1461—7 *Serm* 400r; ~ rzucić sobą ʿ*położyć się, recumbere*ʾ: Do domv przyszedw, podle scyani sobø rzucyw (ut... iactasset se iuxta parietem) y vsnøl *BZ* Tob 2, 10; ~ *przenośnie (o troskach, de curis* ʿ*powierzyć komuś, alicui permittere*ʾ: Rzuczi na gospodna (iacta super dominum, *Pul*: poloz w bodze) peczø twoiø a on cze odkarmy *Fl* 54, 25; Omnem sollicitudinem vestram proicientes, rzvczywszy, polozywszy, in eum, quoniam ipsi est cura de vobis (I Pet 5, 7) XV *med. SKJ* I 94; ~ ʿ*zniweczyć, udaremnić, aliquid perdere, irritum facere*ʾ: Rzączą (*war. lub.*: sdrzvczą) precipitabo (consilium eius praecipitabo Is 19, 3) 1471 *MPKJ* V 90; ~ Otstøpywszi ot cyebye, rzucyly twim zakonem za swe zadki (proiecerunt legem tuam post terga sua) *BZ* Neh 9, 26.

2. rzucić się **a.** ʿ*zerwawszy się z miejsca ruszyć pospiesznie, poskoczyć, celeriter exoriri, exsilire*ʾ: Tunc rzuczancz ⟨się?⟩ Gorzczy (*leg.* Gorscy) y chw⟨y⟩[d]cili ministerialem pro ambabus

manicis et dicentes sic: Ministerialis, veni za opolim abo badzesz zabitt 1399 *Pozn* nr 413; On nądzny Zyd rozgnyeval szye..., rzuczywschy szye v Yesuszow stavek (ad Jesu piscinulam cucurrit) y skazyl y (*leg.* ji 'go') *Rozm* 131; Yako Iudasch napyrvey rzuczyl szye y vchvaczyl mylego Iesucrista *ib.* 648; Sgadn, Yesuszye, kto czye vderzyl albo rzucz szye za nym *ib.* 731; Rzvczyvschy szye myedzy ye ku mylemv Iesucristovy y rosczyął vschytky vązy *ib.* 825; ~ rzucić się k(u) *komuś, czemuś, 'uścisnąć, objąć, complecti'*: Elzbyeta vydzącz dzyevyczą Marya..., rzvczywschy szye k nyey, oblapywschy ya y zavolala vyelkym glossem *Rozm* 53; Gdy vstala Marya Magdalena, rzvczyvschy szye ku schygy dzyevyczy Maryey y począla movycz *ib.* 841; ~ **b.** *'napaść, natrzeć na kogoś, zaatakować, impetum in aliquem facere'*: Queque Johannes Alberto vulnera dedit, hoc ipsius inicio fecit, quod prius vulnera sibi dedit et rzuczil szø nan 1395 *TPaw* IV nr 255; Rzuczili sø se (irruerunt, *Pul*: rzuczyly szyc) na mø moczni *Fl* 58, 3; Czszom vczinil Ondrzeyewi, tho za yego poczanthkem, kedi my szan do gardła rzuczil 1428 *ZapWarsz* nr 292; Nalycz møszowye amalechiczsci przyiawszi rzucyly syø s poludnya (impetum fecerant ex parte australi) y pobyly Sycyelech *BZ* I Reg 30, 1; Rzucywszi syø (impetu facto) nayn y boiowaly przecyw gemv *BZ* III Reg 22, 32; Yako paropczy wyprzagaly moy koyn, tako szye wy[e]rwye v poganyaczą y rzvczyl szye od swey swyerzepy na gego (*sc.* Grzegorza) koyn *OrtOssol* 105, 1, *sim. OrtMac* 143; Rzvcza-cz szya jako koth na myszy *De morte* w. 65; Rzuczyly schią prerumperunt (II Par 23, 15) 1471 *MPKJ* V 50; Rzączily schyą impetum fecerunt (impleta est civitas confusione et impetum fecerunt uno animo in theatrum Act 19, 29) *ib.* 135; Jakom ya Dorothyey nye sbyl... anym sya na nya rzvczyl, anym yey rval za wlossy 1495 *ZapWarsz* nr 1687; Subito irruerunt, rzvczyly sya, super eos, percusserunt itaque eos, quod nullus ex eis remansit (Jos 11, 7) XV *R* XXV 182; Inuadere, rzvczycz szyą, cum impetu, vnde solemus dicere: invasit in me vlg. rzvczyl szya ną myą, id est super me *ca* 1500 *Erz* 90; Rzvczycz szyą irruere *ib.*; Voyska poganska..., rzvczyvschy szye yako lvovye rzuyączy, yąly mylego Iesucrista *Rozm* 651, *sim. ib.* 701. 815. 827; Tako czy ystny nyelyvtoszyvy Zydovye rzuczyły szye na... mylego Iesucrista yako vylczy chvatayączy, poczały y (*leg.* ji 'go') szycpacz *ib.* 815, *sim. ca* 1500 *JARp* X 196v; ~ rzucić się w jimienie *'siłą zająć czyjś majątek, bonis alicuius per vim potiri'*: Jacom ya nye rzuczil syą *wi gymye⟨nie⟩ dziedziczne *Malgorzeczean anym gey lanc posyekl 1458 *Czrs* s. LXXXIV; ~ *przenośnie 'zawładnąć, kimś, aliquo potiri'*: Y rzvczi syø nan dvch bozi (irruente in se spiritu dei), *prziyow przislowye y rzeczc *BZ* Num 24, 2; ~ **c.** *'gwałtownym ruchem skoczyć w dół, se deicere'*: Ona vyschedschy rzekomo przynyesesz (*sc.* jad) y rzvczyla szye z dachv (de tecto se dedit praecipitem) *Rozm* 106; Byszczye rzekly gorze: Podnyeszy szye, rzvczy szya v morze (iacta te in mare Mat 21, 21), nathychmyast szye stanye *ib.* 452; ~ **d.** *'z rozmachem upaść na coś, in aliquid cadere, ruere'*: Tedi pochicyw Saul myecz, nastawyw przecyw sobye rzucyl syø nan (irruit in eum) *BZ* I Par 10, 4, *sim. ib.* 10, 5; ~ **e.** *'trysnąć, pociec, prosilire, emicare'*: Czo szye podknął..., to szye z yego svyątkych ran krew rzuczyla przez oną pavloką *Rozm* 834.

Cf. **Dorzucić się, Obrzucić, Odrzucić, Podrzucić, Porzucić, Przyrzucić, Rozrzucić, Wrzucić, Wyrzucić, Wzrzucić, Zarzucić, Zrzucić, Rzucać, Odrzucać, Porzucać, Rozrzucać, Wrzucać, Wyrzucać, Wzrzucać, Zrzucać**

Rzuć, Rzwać, Rzwieć *formy*: *praes. ind. 3. sg.* rzuje *a.* rzwie *ca* 1500 *Erz* 90; ~ *part. praes. act. adv.* rzwiąc *Fl* i *Pul* 103, 22, 1471 *MPKJ* V 134, XV *ex. SKJ* I 95; rzwęcy *a.* rzwięcy 1449 *R* XXV 165; *adi. n. sg. m.* rzwiący *Pul* 21, 13; *n. pl. m.* rzujący *Rozm* 652; ~ *inf.* rzwieć *ca* 1500 *Erz* 90; ~ *fut. 3. sg. m.* będzie rzwał XV *p. post. R* XXV 179; ~ *praet. 1. sg. m.* rzwiał jeśm *Pul* 37, 8; *3. pl. m.* rzwali 1471 *MPKJ* V 63.

Znaczenia: **1.** *(o zwierzętach, de animalibus) 'wydawać donośny głos, ryczeć, magnam vocem edere, mugire, rugire, boare'*: Sczenyøta lwow rzvyøcz (*Pul*: rzwyøcz), bychø vlapyly (catuli leonum rugientes, ut rapiant) a szukaly od boga karmye sobye *Fl* 103, 22; Otworzyly na myę vsta swa yako lyew chwatayączy y rzwyączy (rugiens, *Fl*: riczøczy) *Pul* 21, 13; Leo rugiet, bandzye rzwal, id est clamabit, et quis non timebit eum? (Am 3, 8) XV *p. post. R* XXV 179; Quia aduersarius vester, dyabolus, tanquam leo rugiens circuit, rzwyącz (*R* XXV 165: *rzwczy) kraszy, obchodzy, querens, quem deuoret (I Pet 5, 8) XV *ex. SKJ* I 95; Rzvye rudit *ca* 1500 *Erz* 90; Leo rugit rzvyec *ib.*; Rugire, proprie est leonum rzvyecz *ib.*; Voyska poganska... poznavschy mylego Iesucrista v movye y vpewnyeny Iudaschovem czalovanym zdrayce, rzvczyvschy szye yako lvovye rzuyączy, yąly mylego Iesucrista *Rozm* 652; ~ *(o ludziach, de homi-*

nibus) '*głośno jęczeć, krzyczeć, eiulare, lamentari, magnam vocem edere*': Rzwyal yesm (rugiebam, *Fl*: riczal iesm) ode lkanya szyercza mego *Pul* 37, 8.

2. '*dyszeć (gniewem), burzyć się, spirare (ira), contra aliquem exsurgere*': Fremuerunt pyrzchaly schą, r⟨z⟩waly (quare fremuerunt gentes et populi meditati sunt inania? Psal 2, 1) 1471 *MPKJ* V 63; Spirans schapyancz, dichayąncz, rzwgyącz (Saulus autem adhuc spirans minarum et caedis in discipulos domini accessit ad principem sacerdotum Act 9, 1) *ib.* 134.

Rzut '*gwałtowność, pęd, pośpiech, impetus, cursus vehemens, velox*': Acceperunt Ihm cum impetu szylną nawalnosczyą, szylnem rzvthem XV *p. post. Kałużn* 273.

Rzwać *cf.* **Zarzwać, Rzuć**

Rzwanie '*donośny głos zwierzęcia, ryk, rżenie, magna vox animalis, mugitus, hinnitus*': Rzwanye fremitus (sicut fremitus leonis ita et regis ira Prov 19, 12) 1471 *MPKJ* V 68; Rzwanye fremitus (a Dan auditus est fremitus equorum eius Jer 8, 16) *ib.* 98.

Rzwieć *cf.* **Rzuć**

Rzyciel *bot.* '*Chrysanthemum parthenium Bernh.*': Rzyczel matricaria 1472 *Rost* nr 394.

Rzyć 1. '*zadek, tyłek, odbyt, podex, anus*': Czalvysze thy Rogowszky w rzicz biccaka XV *p. post. R* XXII 60; Anus vel culus, posterior pars alterius rzycz *ca* 1500 *Erz* 90; Rzycz aspecus *ib.*; Posterior, id est podex vel culus ząd̨ek, rzycz *ib.*; ~ *w przysłowiach*: Tak prawy sowka: sobye rzyc lowka 1447 *JA* XV 475; Ingerere podvsczycz vel wkładącz szya, vlg. dicitur: ingeris te velut festuca in anum, id est in posteriora wmykasch szya yąkoby pasdzyorko w rzycz *ca* 1500 *Erz* 90.

2. babia rzyć '*korzeń mikołajka polnego, radix Eryngii campestris L.*': Babya rzycz secacul 1460 *Rost* nr 3716.

3. *bot.* '*Falcaria vulgaris Bernh.*': babia rzyć: Frumentalis, herba frugum babya rzicz 1437 *Rost* nr 2620; ~ biała rzyć: Herba frumentalis, ffrumentalis, herba frugum byała rzycz XV *ex. GlLek* 58.

Rzygać *formy*: *praes. ind. 1. sg.* rzygam XV *p. pr. R* XVI 322; *2. sg.* rzygasz 1443 *ZapWarsz* nr 731; *3. sg.* rzyga XV *med. PF* V 29, XV *med. R* XXIII 269, 1466 *R* XXII 19; ~ *part. praes. act. adi. n. pl. f.* rzygające *Fl* i *Pul* 143, 15; ~ *inf.* rzygać 1450 *RpKapKr*, *ca* 1500 *Erz* 90; ~ *praet. 3. pl. m.* rzygali *Rozm* 664.

Znaczenie: '*czkać, bekać, a. zwracać z żołądka pokarm, wymiotować, ructare aut vomitare*': Quia sibi (*sc.* subiudici) dixit in iudicio: Rzigasch 1443 *ZapWarsz* nr 731; Rzygam ructo XV *p. pr. R* XVI 322; Eructuo... emittere uel exprimere, uel eructum facere siue letari, et dicitur ab e, quod est extra, et ructuo..., quasi extra ructum emitto vlg. rzygacz 1450 *RpKapKr*; Rziga eructat XV *med. PF* V 29; Os oscitat, pozyewa, et eructuat rzyga XV *med. R* XXIII 269; Ructuare, ructare etc. rzygacz *ca* 1500 *Erz* 90; Ony nye telko pchaly y były, alye tez plvały y rzygały yemv pod noss *Rozm* 664; ~ *przenośnie*: Hoc est mundanus sapiens, in pectore vanus contra te promit, talia verba vomit, *gl.* eructuat rzyga 1466 *R* XXII 19; ~ '*wyrzucać z siebie, e se eicere*': Komory gich pełne, rzygayøcze s tego w ono (eructantia ex hoc in illud) *Fl* 143, 15, *sim. Pul.*

Rzygnąć *cf.* **Wyrzygnąć, Rzygać, Wyrzygać**

Rzymbaba *bot.* '*Chrysanthemum parthenium Bernh.*': Rzymbaba matricaria 1472 *Rost* nr 393; Contra fluxum sangvinis recipe matricariam, id est rzymbaba XV *p. post. R* LIII 62.

Rzymski *formy*: *n. sg. m.* rzymski *Gn* 5a, *OrtOssol* 39, 1, 1484 *Reg* 704, XV *p. post. RozmPam* 473; ~ *g. sg. m.* rzymskiego *OrtMac* 129, *OrtOssol* 94, 2, 1484 *Reg* 706, *etc.*; *f.* rzymskiej XV *med. SKJ* V 254; *neutr.* rzymskiego *Gn* gl. 154a, *OrtMac* 43, *Rozm* 788; ~ *d. sg. m.* rzymskiemu *Gn* 3a, XV *p. post. RozmPam* 473; ~ *n. pl. m.* rzymszczy *Rozm* 448; *neutr.* rzymska *Rozm* 74; ~ *g. pl. f.* rzymskich XV *med. Lent*; *neutr.* rzymskich *Rozm* 796; ~ *d. pl. m.* rzymskim *Rozm* 455; ~ *ac. pl. f.* rzymskie 1466 *R* XXII 26; ~ *l. pl. f.* (w) rzymskich *Rozm* 71, 177.

Znaczenie: '*związany z Rzymem (jako miastem i państwem), znajdujący się w Rzymie, pochodzący z Rzymu, Romanus*': Abycz fszeliky clouek... thø to dan przynosl bil, gaszczy gest ona rzimskemv czeszarzevy dacz byla mana *Gn* 3a; Ten tho czesarsz rzymsky, choscz mu gest bilo tho ymø Octauianus dzano *Gn* 5a; Principis Romane milicie rzimskego panstwa *Gn* gl. 154a; To czcze szan w kzangach kro⟨n⟩yk rzymskych XV *med. Lent*; Hanc descripcionem faciebat Cesar... ad ostendendam orbis magnificenciam et potenciam Romanorum na vkazanye wyelkoszczy szwyatha a moczy rzymskycy XV *med. SKJ* V 254; Gdy Otho, czeszarsz rzymszky swyathy (*OrtMac* 43: then szwyathy czeszarz rzymszkyego czezarszthwa), myszlył o tem *OrtOssol* 39, 1, *sim.* XV *p. post. RozmPam* 473; O vtoremnaszcze znamyenyv czczye szye v kronykach rzymskych *Rozm* 71, *sim. ib.* 177; Potym ona drzewa rzymska, ktoresch

szye (*leg.* są) szvany slonecze y myeszyądz, davaly odpovyedanye lyvdv pospolnemv *ib.* 74; Przydą na czye dny, yze czye ogarną tvoy nyeprzyaczyelye, czvsz rzymsczy czeszar⟨z⟩e (Romani principes) *ib.* 448; Nyedavno zydovska zyemya poddana byla za czeszarza Augvsta rzymskym czeszarzem *ib.* 455, *sim. ib.*; ~ kościoł rzymski '*kościół katolicki obrządku łacińskiego, ecclesia catholica ritus Latini*': Ktoraz to vyarą kosyczyol rzymski trzyma y vyznava (quamque tenet Romana et servat Ecclesia) 1484 *Reg* 704; Takych tho mayą pilnye rozpytaczi..., yesthlyby sye chczyeli poddaczi pod posluschenysthwo przerzeczonego kosczioła rzymskyego *ib.* 706; Thaka vyącz przyssyąga ma byczi z dozvolenym rzymzkyego kossyczola (apostolicae sedis) *ib.* 717; ~ obyczaj rzymski, rzymskie prawo '*system norm obowiązujących w starożytnym Rzymie, leges Romanae*': Podlug obyczaya rzymskego czeszarz chczyal, bych szye z ludem zydowskym vymal opyekasz (*pro* opyekacz) XV *p. post. RozmPam* 473; Acz gy podam w gych wołą, przeczyw vstawyenyu y zakonu, y przeczyw obyczayu rzymskemu y Rzymyanom vczynyę *ib.*; Podlug rzymskyego obyczaya nykt ny ma osądzon bycz, alycz nan bądzye zalovano *Rozm* 791; ~ Nye yest tho obyczay rzymskyego prava, aby kogo vmorzyl o lyekkye slova *Rozm* 788; Chczyal vczynycz (*sc.* Pilat) podług prav rzymskych *ib.* 796; ~ rzymski stolec '*stolica apostolska, urząd papieski, sedes apostolica, papatus*': Gdysz ma roszgrzeszenye od rzymszkyego stolczą (a sede apostolica Romana) *OrtOssol* 94, 2, *sim. OrtMac* 129; ~ ~ rzymskie drogi '*droga mleczna, lacteus circulus coeli*': Astra, *gl.* claritates, galaxie, *gl.* illius impressionis celestis rzymskye drogy, superat nitor theorie 1466 *R* XXII 26. ~ *Cf.* **Rzepa.**

Rzystek, Rystek *bot.* '*Corydalis tuberosa D. C.*': Rzystek nastinctum *ca* 1455 *JA* XIV 491; Rysthek clematis 1460 *Rost* nr 3457; Ristek pedistris *ca* 1465 *ib.* nr 4189; Rystek aristologia rotunda 1472 *ib.* nr 661, *sim.* 1485 *ib.* nr 5856; Rysthek nastorcium 1478 *ib.* nr 2128; Rystek aristologia longa 1484 *ib.* nr 5846; Aristologia pyelnyk uel *podrazecz, risthek XV *p. post. R* LIII 64; Rystek aristologia *ib.*; Ristek aristologia *ca* 1500 *Rost* nr 2021; ~ okrągły rystek: Ocrøgli ristek aristologia rotunda 1437 *Rost* nr 2453. ~ *Cf.* **Rzystel.**

(Rzystel) Rystel *bot.* '*Corydalis tuberosa D. C.*': Aristologia rystel vel loboda 1465 *Rost* nr 3789. ~ *Może należy poprawić na* rystek.

Rzysza *cf.* **Rzesza**

Rzyśćca '*poprzednik, praecursor*': Nato precursore (*sc.* Ioanne Baptista), rziszdzczi, multi gaudebunt XV *in. R* XXIV 70.

Rzywnik *bot.* '*krwawnik pospolity, Achillea millefolium L.*': Rzywnyk ambrosiana 1460 *Rost* nr 3346. ~ *Może należy rektyfikować na* krzywnik.

Rzyza '*długa szata do stóp, stola*': Poderis est camisia linea aut talaris, a pos, pedes, rzcza (*pro* rziza; vidi... similem filio hominis, vestitum podere et praecinctum ad mamillas zona aurea Ap 1, 13) 1471 *MPKJ* V 137. ~ *Bohemizm.*

Rżać, Rdżać '*wydawać głos charakterystyczny dla konia, hinnire*': Pabula iam spirat (*sc.* equus solis), hinit, *gl.* clamabat rdza, anhelat spyesy szą 1466 *R* XXII 25; Rzącz hynnire *ca* 1500 *Erz* 90; ~ Demon... vociferans hinit, rsza, quod abissi machina tremit 1466 *R* XXII 26.

Rżanie '*głos wydawany przez konia, hinnitus*': Rsanye hynnitus *ca* 1500 *Erz* 90.

Rżany '*żytni, zrobiony z żyta, e secali confectus*': Siligineus, id est de siligine factus rzący *ca* 1500 *Erz* 90.

Rżeć '*wydawać głos charakterystyczny dla konia, tu przenośnie: brzmieć fałszywie, tworzyć dysonans, hinnire, hoc loco translate: male sonare, concentum turbare*': Si corde ('chordac') ad se invicem discordant ita, quod una discrepat, rzi, extra alteram raucitando, chrapyącz, ibi nullam melodiam faciunt audienti XV *ex. R* XXV 149. ~ *Cf.* **Zarżeć.**

Rżysko 1. '*pole ze ściernią po zżętym życie, ściernisko, ager, ubi Secale cereale L. demessum est*': Jakom ja przesz sz[e]we sziny nye oral na Ianovye na rszyszku dwyema pluziczamy gwalthem 1474 *ZapWarsz* nr 1384.

2. '*części źdźbeł pozostałe po zżętym zbożu, ścierń, może też zboże rosnące, stipulae, fortasse etiam frumentum crescens*': Paleas sloma, plewy aut rzisko (nequaquam ultra dabitis paleas populo ad conficiendos lateres Ex 5, 7) 1471 *MPKJ* V 15; Rzisko stipula (comportatae iam fruges et adhuc stantes in stipula concrematae sunt Jud 15, 5) *ib.* 33; Rzisko stipulam (sicut devorat stipulam lingua ignis Is 5, 24) *ib.* 88.

S

S- *Wyrazy z tym przedrostkiem, jeśli dziś wymawiamy jako z, umieszczono umownie pod* **Z-**.

S(e) *cf.* **Z(e)**

Sad *formy*: *n. sg.* sad 1437 *PF* VIII 17, *ca* 1500 *Erz* 90; ~ *g. sg.* sadu 1424 *KsMaz* II nr 186, 1425 *MonIur* V 25, 1426 *KsMaz* II nr 1955, *etc.*; ~ *d. sg.* sadowi 1403 *Pyzdr* nr 219; ~ *ac. sg.* sad 1428 *Pozn* nr 1294. 1494, *Sul* 16; ~ *l. sg.* (w) sadu 1424 *Pyzdr* nr 766, XV *med. R* XXIV 351; ~ *ac. pl.* sady *De morte* w. 125; ~ *l. pl.* (w) sadziech 1484 *Rost* nr 5958.

Znaczenia: **1.** *'kawał ziemi, na którym rosną drzewa i krzewy owocowe, pomarium'*: Iacosm ya s Boguslavem zamenil przeczivco karczme y sadovi nivø w døbrowe 1403 *Pyzdr* nr 219; Vith ne potrzøszl Anczina szadu 1424 *KsMaz* II nr 186, *sim.* 1426 *ib.* nr 1955, 1434 *ZapWarsz* nr 439; Yakosmy wydzeli tha yaplka v czlowyeka,... czso gye rwal w sadu panow Kamblowskich 1424 *Pyzdr* nr 766; Cum quarta parte... pomorii vlg. sadw 1425 *MonIur* V 25, *sim.* 1432 *ArchTerCrac* X 55, 8; Jsze Poman widzersal tą laca y sąd, czos ya Micolay zagrodzyl 1428 *Pozn* nr 1294; Ysze Pyotr... szedl samoczywarth w Pakoschew sad y rwali gego cruszky *ib.* nr 1494; Wisznowi sad 1429 *ArchTerCrac* CCCXII 379, 3, *sim. ib.* 378, 2; Eze Mykolay ogna ne wnosl any gego *fneszenym Mszychne sad pogorszal 1437 *PF* VIII 17; Kmyecz szczepyącz alybo saad czynyąncz (cmeto plantans aut pomerium faciens) polowyczą w zemi, gdy z rolyey ydze, ostaavicz ymaa *Sul* 16; Jacub parobka do mego sadu nye prziwodzil 1452 *TymWol* 79; Cmepitheos rzepyk, iak ktory w szadzyech rosczye, byaly ma kwyath 1484 *Rost* nr 5958; Szad pomarium *ca* 1500 *Erz* 90; Szad pometum *ib.*; ~ W ssadv in vestibulo orti (iussit, *sc.* Assuerus, septem diebus convivium praeparari in vestibulo horti Esth 1, 5) XV *med. R* XXIV 351; Poleczyl (*sc.* bog) mv rayszkye szady, chczacz gy szbavycz wszey byady *De morte* w. 125.

2. *dubium 'rodzaj sadzawki czy skrzyni na ryby, genus quoddam piscinae vel cistae piscibus asservandis destinatae'*: Gurgustium dicitur modica spelunca,... vel vbi pisces mittuntur, vlg. szad (*pro* sadz?), vel rethe piscatorum *ca* 1500 *Erz* 90.

Sadek *'mały sad, parvum pomarium'*: Sex stadia agri al. ploszka... in loco pomerii dictum szadek 1484—91 *RocznHist* XV 214.

Sadlnik 1. *'tłuste ciasto wyrabiane prawdopodobnie na gęsim smalcu, farinae cum arvina anserina mixtae globulus'*: Sadlnyk thorac 1472 *Rost* nr 1547.

2. *'rzeźnik, sprzedawca mięsa, lanius, carnis venditor'*: Pro littera portanda fideiussit Jacub sadlnyk ad Michaelis 1500 *LibIur* nr 9071. ~ *Może już nomen proprium.*

Sadlny *'związany z sadłem, ad arvinam pertinens'*: sadlny kolacz *'rodzaj smażonego ciasta nadziewanego mięsem, farinae cum aqua mixtae globulus, carne fartus'*: Artocrea, id est cibus ex pane et carne pistus paczek vel szadlny kolacz *ca* 1500 *Erz* 90.

Sadło *'tłuszcz obrastający wnętrzności zwierzęce, także przetopiony, arvina, etiam arvina liquefacta'*: Sagimen topyone szadlo *ca* 1428 *PF* I 496; Johannes... habet apud se octodecim cuctas al. kislowini et X sadla 1438 *MonIur* III 70; Stare sadlo 1475 *Rost* nr 2937; Yako sadlo *rozoplynølo ⟨się⟩ (cum adeps liquidus in ignem decurreret) XV *med. MPKJ* V 425; Pro... duabus ollis butyri pro media marca, aruina al. szadlo 1496 *StPPP* II nr 4459; Deficientibus autem carnibus, gdy nye stalo myassa, fecit omnes caseos et his defficientibus arvinas, sadla, ad condienda olera, kv omasczenyv kapusthy XV *p. post. R* XXV 177; Pro sepo et arvina al. zadla pro ungendis rothis 1500 *ZsigBud* 74; Abdomen, arvina szadlo *ca* 1500 *Erz* 91; Szadlo aruina *ib.*; Sagimen est pinguedo porcorum sądlo albo smalcz, thopyone sządlo, szmalcz *ib.*; ~ *(o tłuszczu zwierzęcym używanym jako lekarstwo, de animalis arvina, quo homines medicamento utuntur)*: Szadlo cervical

XV *in. R* XXV 228; ~ kocięce sadło: *Wyszmy... maszlo mayow[y]e a yary woszk a *koczyenczy *szaldlo XV *ex. GlLek* 45; ~ sadło niedźwiedzie: *Wyeszmy... moszk pszy, moszk kothczy a szadlo *nyeczwydze XV *ex. GlLek* 45; ~ ~ *w złym odczytaniu łacińskiego* sagma '*siodło*' *jako* sagina: Sadlo sagma (sagma, super quo sederit, immundum erit Lev 15, 9) 1471 *MPKJ* V 23.

Sadnić *cf.* **Osadnić**

Sadno *cf.* **Sedno**

Sadowić '*osadzać w wyznaczonym miejscu, certo quodam loco collocare*': Dicta villa Swebodna non debet se locare al. sadouicz remocius, nisi ad viam, que tendit ad silvam in Hololasz 1465 *AGZ* XIII 455. ~ *Cf.* **Osadowić, Usadowić.**

Sadownik '*człowiek zajmujący się sadem, qui pomarium curat*': Jan sadofnig ius habet 1450 *LibIur* nr 5929; Pyotr sadownig ius habet 1464 *ib.* nr 6769. ~ *Może już nomen proprium.*

Sadowy '*pozostający w związku z sadem, rosnący w sadzie, ad pomarium pertinens, qui in pomario crescit*': Poloszili sø (*sc.* pogani) lerusalem w *sadowo stroszø (in pomorum custodiam, *Pul*: w yablecznø strozø) *Fl* 78, 1; Wszitko twe sadowe drzewye (omnes arbores tuas) y owocze zemye twey rdza zaguby *BZ* Deut 28, 42.

Saducej *cf.* **Saduceusz**

Saduceusz, Saducej '*członek pewnej sekty żydowskiej, Sadducaeus*': Vzryącz svyąty Yan vyelyc pharysewschow y saduczevschow (Sadducaeorum Mat 3, 7) ydącz kv krzstu, począł ym kazacz *Rozm* 177; Czy ystny barzo szkrząty byly any myeby (*pro* myedzy) soba *tovarzysnny, ⟨prze ktorą?⟩ okrutnoscz sadvceymy, czvsz pravdzyvymy myenyeny (ob quam severitatem Sadducaeos, id est iustos se nominabant) *ib.* 181; Baczyczye a chovayczye szyc od kwasv lyczemyernykow y kaczerzow, y saduczeow (Sadducaeorum Mat 16, 6) *ib.* 360, *sim. ib.* 361; Tegosz dnya przystąpyvschy k nyemv saduceovye (Sadducaei Mat 22, 23) czy kaczerze... pytaly mylego Iesusa *ib.* 413, *sim. ib.*; Kyedy ssa lyczemyernyczy Zydovye vzrzyely, yze myly Iesus przemogl saduczey, yze mvszyely mylczecz (quod silentium imposuisset Sadducaeis Mat 22, 34), zeschły szye v yedno *ib.* 414; ~ *z fleksją łacińską (?)*: Tedy ystne ⟨były⟩ w zydowskye zyemy trzy secty albo troye rozdzyelyenye od ynnego pospolnego lyvda zyvotem y vyarą odłączenye (*pro* odłączone), bo szą slaly (*pro* sluły) ffaryzey, drudzy saducey (erant... tres sectae Iudaeorum... Pharisaei, Sadducaei, Essaei) *Rozm* 179, *sim. ib.* 181.

Sadz *formy*: *g. sg.* sadza 1420 *Kościan* nr 833; sadzu 1420 *Kościan* nr 833; ~ *l. sg.* sadzem 1475 *ZapWarsz* nr 1389; ~ *g. pl.* sadzow 1409 *Kościan* nr 415, 1470 *AGZ* XV 108, 1471 *ib.* 116, 1489 *ib.* 264.

Znaczenie: '*drewniana skrzynia z otworami, zanurzona w wodzie, służąca do przechowywania żywych ryb, cista lignea piscibus vivis asservandis destinata*': Jaco Janussz nye pobral Janowi s sadzow rib 1409 *Kościan* nr 415; Jaco... Przybislaw salował na pana Janusza..., aby mv chąssebne... na Luchowe wylowil a druge ss szadzv (*war. ib.*: szadza) vybral riby 1420 *ib.* nr 833; Quia ei... pisces s sadzow, quos piscatores sui ibi imposuerant, violenter recepisti 1470 *AGZ* XV 108; Qui te concittat... occasione recepcionis quadraginta filitextoriorum al. dla wszączya wyączerzy *czthyrdzeyszczy y s sadzow ryp 1471 *ib.* 116; Jakom ja panv Mjcolayevy... nye vkrathl ryp s szadzem s wody 1475 *ZapWarsz* nr 1389; Qui venientes ad piscinam demissam... receperunt sibi pisces de gulgustris al. sadzow 1489 *AGZ* XV 264. ~ *Cf.* **Sad 2.**

Sadza *(?)* '*naczynie ofiarne z jednym uchem, vas sacris faciendis destinatum, una ansa instructum, capedo*': Zadza capedo 1437 *Wisł* nr 228 s. 85.

Sadzać *formy*: *praes. ind. 3. pl.* sadzają *Słota* w. 60; ~ *inf.* sadzać 1437 *Pyzdr* nr 1114, *OrtMac* 45; ~ *praet. 1. sg. m.* -m sadzał 1437 *Pyzdr* nr 1115; *3. sg. m.* sadzał 1415 *Kal* nr 506, 1418 *Kościan* nr 673, 1419 *Kal* nr 654, *etc.*; *3. pl. m.* sadzali 1468 *TymSąd* 163; ~ *part. praet. pass. n. sg. f.* sadzana 1462 *R* XXV 270; ~ *praes. pass. 3. pl. m.* są sadzani 1423 *Kal* nr 865.

Znaczenia: **1.** '*dawać, wyznaczać miejsce do siedzenia, dare alicui locum, ubi sedeat, ponere, collocare*': Tu szø wøcz starsy posznayø, przy tem szø k stolu szadzayø *Słota* w. 60; Szadzana locabatur (*sc.* Maria) 1462 *R* XXV 270.

2. (w jęctwo) sadzać '*pozbawiać wolności, więzić, libertate privare, in custodia tenere*': Vinculavit al. sadzal 1429 *ArchTerCrac* IX 40, 10; Gdyby przyszyasznyk nycz gynnego nye przeszthąpyl... a wy byszcze proszyly tho, yszby wasz przy prawye zoszthawyly, thegodla nye myelyby go w yaczthwo szadzacz (in captivitatem mittere non deberent, *OrtOssol* 40, 2: wszadzicz) podług prawa *OrtMac* 45; ~ w kłodę, w leńcuch sadzać '*zakuwać w dyby, w kajdany, in vincula conicere*': Jako Adam... ne wszøl kona

na... drodze..., ale gy wszøl w swem zapuscze y ten mu kmecz zaszą vkradl any go w klodą szadzal 1418 *Kościan* nr 673; Ysze pan Jan nye sadzal Katharzyny w klodø 1419 *Kal* nr 654, *sim.* 1420 *Kościan* nr 755; Jako kmecze, csso sa ranyeny a w kloda *szaczany, czy ssą szadnego gwalthu nye wczynily 1423 *Kal* nr 865; Yeszem ya nye kaszal... go... bicz any w lenczuch sadzacz, any klodowacz 1437 *Pyzdr* nr 1114; Yakom ya czlowyeka Pawlowego Sim⟨o⟩na... nye sadzal w klodą *ib.* nr 1115; Ssinowye mogy, Girzik i Pelka... ludzi pana Woczechovich... na dobrovolney drodze nye gymali ani w clodą sadzali 1468 *TymSąd* 163.

3. '*wyznaczać kogoś do polubownego rozstrzygnięcia sporu, aliquem arbitrum litis constituere*': Ysze Mycolay Welewyeszky sadzal swe gyednacze na graniczy myedzy Wyelan Wszą a myedzy Vnyeslawem 1444 *Pyzdr* nr 1206.

4. sadzać prawo '*zwoływać posiedzenie sądu, zwracać się do sądu o rozstrzygnięcie jakiejś sprawy, iudicium convocare, rem aliquam diiudicandam in iudicium deferre*': Jsze gdi Goth⟨art⟩ [...] szadzal na Jana mlinarza prauo, ⟨te⟩di iego czlouek bil 1415 *Kal* nr 506.

5. sadzać *komuś* zdradźce '*nazywać kogoś zdrajcą, aliquem proditorem appellare*': Czom uczinil, tom uczinil za Wojczechowym poczathkem, kedy my sdraczcze szadzal 1447 *RafPocz* 13.

6. *corruptum pro* siadać: Rzecze osslicza: Wszako dobitczø twe-czem, na nyemze to zawsdi sadzacz obiklesz (sedere consuevisti) *BZ* Num 22, 30.

Sadzawica '*sadzawka, czy też mały sadz, piscina vel parva cista piscibus asservandis destinata*': Sadzawicze 1425 *ArchCastrCrac* II 823.

Sadzawka *formy*: *n. sg.* sadzawka 1425 *ArchCastrCrac* II 866, 1427 *AGZ* II 79, 1430 *Monlur* VI 38, *etc.*; ~ *g. sg.* sadzawki (1404) 1407 *DokMp* I 330, 1479 *AGZ* XIX 36; ~ *ac. sg.* sadzawkę (1426) *DokMp* V 296, 1428 *Kal* nr 725, 1471 *AGZ* II 207, *DlLB* II 340; ~ *i. sg.* sadzawką 1496 *AGZ* VIII 204; ~ *l. sg.* (na) sadzawce 1424 *TymProc* 235, 1499 *ZapWarsz* nr 1888; ~ *n. pl.* sadzawki (1440) *DokMp* II 332; ~ *n.* a. *ac. pl.* sadzawki 1435 *KodMazL* 185, (1439) 1541 *DokMp* V 399; ~ *ac. pl.* sadzawki 1424 *MMAe* VII nr 408, 1461 *AGZ* III 223; ~ *i. pl.* sadzawkami 1462 *AGZ* XI 469, 1468 *AGZ* XIII 575, 1470 *AGZ* XVII 35; ~ *l. pl.* (na) sadzawkach 1474 *AGZ* XVIII 74.

Znaczenie: '*zbiornik wody w zagłębieniu naturalnym lub wykopanym w ziemi, służący do hodowli ryb, staw rybny, piscina*': Quia vendidit... sculteciam... cum omni iure et toto dominio, videlicet curia et piscina, que sub curia est al. *sadzawke (1377) *DokMp* IV 187; Stanislaus molendinator et sui legittimi successores... habebunt ortum circa parvam piscinam vlg. v schadzawki dictum (1404) 1407 *DokMp* I 330; Tredecim ortos cum piscinulis vlg. szadzawky 1424 *AGZ* VIII 76; Licitum erit... piscinulas al. sadzawky... effodere 1424 *MMAe* VII nr 408; Pontes ex utraque parte inter se debent reformare unum na vpuscze et alium na sadzawcze 1424 *TymProc* 235; Sadzawka 1425 *ArchCastrCrac* II 866; Damus... Michaeli et suis proximis piscarium al. sadzawkę (1426) *DokMp* V 296; Confert licenciam rectori... piscinulam, in vulgari sadzawka dictam, situandi 1427 *AGZ* II 79; Thim zachowanim wody mlin..., løky, olsze, sadzawkø... zathopila (*sc.* woda) 1428 *Kal* nr 725; Excepto piscario vlg. sadzawka 1430 *Monlur* VI 38; Pro wywariis al. sadzawky 1435 *KodMazL* 185; Duo loca pro piscinis parvis parandis al. sadzawki... damus (1439) 1541 *DokMp* V 399; Indulgemus... piscinulas parvas, que sadzawkj vocantur, facere (1440) *DokMp* II 332; Piscinas cum piscariis al. sadzawky (1441) 1559 *ib.* 371; Duas piscinulas al. *schadzyawky 1461 *AGZ* III 223; Margaretha... dedit villam... duos łaneos... cum piscinulis al. sadzawkami 1462 *AGZ* XI 469, *sim.* 1468 *AGZ* XIII 575, 1470 *AGZ* XVII 35; Donamus... plebano... piscarium al. sadzawka, quod iacet... in gurgite al. na potoku 1471 *AGZ* II 207; Iohannes... recognovit, quia... ducentas marcarum fate Anne... super medietate piscinarum et piscatoriorum al. na ssadzawkach... reformavit 1474 *AGZ* XVIII 74; Medietas viuarii al. sadzawky 1479 *AGZ* XIX 36; Item sunt ibi duae piscinae mediocres et una szadzawka *DlLB* I 356; Ibidem habet piscinam parvam al. sadzawka *DlLB* II 340; Cum orto et piscaria al. sadzawką 1496 *AGZ* VIII 204; Jan Lomyensky vylowyl ryby w szadzawcze 1499 *ZapWarsz* nr 1888; Piscina szadzawka, rybnyk *ca* 1500 *Erz* 91.

Sadzący '*posadzony, rosnący, qui satus est, crescens*': Phitanum szadzacze drzevo *ca* 1500 *Erz* 91.

Sadze *pl. tantum* '*produkt spalania osadzający się z dymu w postaci czarnego proszku, kopeć, fuligo*': Fuligo, id est nigredo, que pendet de trabibus uel domibus in coquina et fit ab igne, proprie szacze 1450 *RpKapKr*; Sadze ⟨f⟩uligo 1463 *PF* V 13; Sadze fuligo XV *p. post.* *PF* V 9.

Sadzek '*sadzawka na ryby, stawek, piscina, parvum stagnum*': Vnam tabernam... ac vnum piscarium vlg. szadzek, in hereditate nostra... in perpetuum dedimus (1417) *MMAe* VIII 429.

Sadzel '*wrzód, rana rozjątrzona, ulcus, vulnus, quod cicatrice non obducitur*': Sadzel vlcus *ca* 1500 *PF* IV 748.

Sadzenie 1. '*osadzanie roślin w ziemi po to, aby rosły, plantas conserendi actus*': Szadzenye consicio *ca* 1500 *Erz* 91.

2. '*szczepek, drzewko, surculus, arbuscula*': Schadzienye plantacio (stabit de germine radicum eius plantatio Dan 11, 7) 1471 *MPKJ* V 109.

Sadzić *formy*: *praes. ind. 3. sg.* sadzi *Sul* 4; ~ *imper. 2. sg.* sadź *MPKJ* V 29; *2. pl.* sadźcie *BZ* IV Reg 19, 29. Jer 29, 5. 28; ~ *inf.* sadzić 1448 *ZapWarsz* nr 819, 1449 *AcPosn* I 147, 1449 *AGZ* XII 193, *etc.*; ~ *fut. 2. sg. m.* będziesz sadził 1471 *MPKJRp* V 42v; *3. sg.* sadzić będzie 1471 *MPKJ* V 90; ~ *praet. 1. sg. m.* -em sadził 1495 *ZapWarsz* nr 1687; ja sadził 1480 *ZapWarsz* nr 1507; *2. sg. m.* sadził jeś *Fl* 79, 9; -(e)ś sadził 1480 *ZapWarsz* nr 1507; *3. sg. m.* sadził 1434 *RafPocz* 13, 1444 *ZapWarsz* nr 741, 1463 *TymWol* 53, *etc.*; *f.* sadziła *Pul* 79, 16; *3. pl. m.* sadzili są *Fl* 106, 37; sadzili *Pul* 106, 37; ~ *part. praet. pass. n. sg. neutr.* sadzono 1420 *Kal* nr 984.

Znaczenia: **1.** '*wsadzać, wkopywać (rośliny) do ziemi, aby rosły, obsadzać nimi ziemię, zakładać ogrody, serere, plantare, hortos instituere*': Winniczø z Egipta przenosl ies... y sadzil ies iø (plantasti eam, *Pul*: szczepylesz yø) *Fl* 79, 9; Syaly sø rolye y sadzyly sø (*Pul*: sadzyly) wynnyce (plantaverunt vineas) *Fl* 106, 37; Dzeszanczina s pelna ma dana bicz wyiąwszi rzepą, mak, kapustą,... y thim podobne naszenya, czso ge... w ogrodzech swogych ktho sadzi (si... plantaverit) *Sul* 4; Syeycye a znycye, a sadzcye wynnyce (plantate vineas)! *BZ* IV Reg 19, 29; Sadzcye zagrodi (plantate hortos) a gedzcye owoce gych! *BZ* Jer 29, 28, *sim. ib.* 29, 5; Non plantabis nye placz (*pro* plocz) aut nye sacz (non plantabis lucum et omnem arborem iuxta altare domini Deut 16, 21) *MPKJ* V 29; Schadzicz bandzie plantabit (plantabis plantationem fidelem Is 17, 10) 1471 *MPKJ* V 90; Pastinavit rosplodzicz, sczepicz, sadzicz (vineam pastinavit homo Marc 12, 1) *ib.* 121; Plantes bandziesz schadzil (constitui te..., ut... plantes Jer 1, 10) 1471 *MPKJRp* V 42v; Dokonay yey (*sc.* winnice bożej), yøsz sadzyla (plantavit, *Fl*: szczepila) prawycza twoya *Pul* 79, 16.

2. '*umieścić, posadzić, collocare*': Strosze ⟨twoje ja⟩ko kobilki, a dzatki twe iak⟨o⟩ kobilczøta kobilek, gesz syø sa⟨dzą⟩ (considunt) na plocye *BZ* Nah 3, 17.

3. '*osiedlić, osadzić kogoś na roli, aliquem in agro collocare*': Qui Martinus, Iacobus et Clemens kmethones... in eadem silva, łąnka, locare... debent al. sadzycz 1449 *AGZ* XII 193.

4. sadzić w pęto '*więzić, krępować, in vincula conicere, in custodia tenere*': Jakom ya Dorothycy nye sbyl... anym yey rval za wlossy, anym yey wssyal do domv swego y theyem w patho nye sadzyl 1495 *ZapWarsz* nr 1687.

5. '*wyznaczać kogoś do rozstrzygnięcia sporu, aliquem arbitrum litis constituere*': O czso Pyotr Jana prawem odbyl, o to s nym ne myal wtore yednaczow szadzicz 1448 *ZapWarsz* nr 819; Quia dum nobilis Jacobus... nobiles statuit al. sadzyl ius ad faciendum..., ipsam mulierem non viderunt in iure 1470 *TymSąd* 164; Yakosz thy myal sze mna posadzycz yednacze w pyathek... poth thopolą, na gymyenyv na Rokythkach..., czegosz nye vdzelal, yszesz nye szadzyl, a ya szadzyl 1480 *ZapWarsz* nr 1507.

6. sadzić (prawo) '*zwoływać posiedzenie sądu, iudicium convocare*': Ysze na Belawach prawo nigdy ne szaczono, alle w Dabem 1420 *Kal* nr 984; Plebanus dixit, quia... ius locavi al. sadzyl, terrestre et Theutunicum 1463 *TymWol* 53; Cui domini iudicio presidentes ipsum vicepreconem ad recognoscendum fecerunt... statuere, quia cum ipsa muliere, dicta Elyzabeth, ipsius Mathie... kmethona ius statuit (*sc.* Jacobus) al. sadzyl 1470 *TymSąd* 164; Nobilis Stanislaus advocatus... recognovit, quia ponebat al. szadzil ius die dominica 1498 *AGZ* XV 355; ~ sadzić gorący sąd '*zwoływać sąd niezwłoczny, nagły, subitum et repentinum iudicium convocare*': Mozely woyth besz gayonego sandv rok odlozycz do zayvtrzą, gdy szye stanye beszprawna rzecz przed polnoczą, ysz kogo zabya... albo oczkoly takyego, ocz by myano goraczy sand sa[n]dzycz albo gaycz *OrtOssol* 94, 3.

7. łże, zdradźce *komuś* sadzić '*nazywać kogoś kłamcą, zdrajcą, aliquem mendacem, proditorem appellare*': Csom uczinil Andrzeyewy, tho za gego początkem, kedi my llsze sadzyl 1434 *RafPocz* 13; Czo vczinyl Woyczechowy Pyotr, to vczinyl za yego poczatkem, kedy mu sdraczcze szadzil 1444 *ZapWarsz* nr 741.

8. *(o kostkach do gry, de aleis)* '*kłaść, ponere*': Petrus scultetus ... submisit se libere non proicere nec locare al. wirzuczacz ny szadzicz tasseribus pro pecuniis aliquibus 1449 *AcPosn* I 147.

Cf. **Sadzący, Nasadzić, Obsadzić, Odsadzić, Osadzić, Podsadzić, Posadzić, Przesadzić, Przysadzić, Usadzić, Wsadzić, Wysadzić, Zasadzić, Zsadzić, Obsadzać, Odsadzać, Osadzać, Posadzać, Przesadzać, Wsadzać, Wysadzać, Ślaz**

Sadziec '*drewniana skrzynia z otworami,zanurzona w wodzie, służąca do przechowywania żywych ryb, cista lignea piscibus vivis asservandis destinata*': Coram vobis conquestus ego fui..., quia receperant michi pisces de reservaculo meo al. szaczczw. Ipse scultetus recognovit hoc..., quia iste Matis multis vicibus conquestus fuit, quia receperant sibi pisces de reservaculo al. szaczczw 1473 *StPPP* XI 259.

Sak *formy*: *n. sg.* sak (1424) XVI *p. pr. DokMp* II 38, 1446 *AGZ* XI 291, *ca* 1455 *JA* XIV 489, *etc.*; ~ *ac. sg.* sak 1446 *AGZ* XI 291; ~ *i. sg.* sakiem (1412) 1548 *DokMp* V 134, 1438 *AGZ* XII 37, 1449 *AGZ* XIII 292, *etc.*; ~ *n. pl.* saki 1412 *MMAe* VIII 369, 1445 *AGZ* XIV 179.

Znaczenie: '*rodzaj sieci na ryby, genus quoddam retis piscibus captandis destinati*': Rector... in flumine poterit libere piscari cum borsa al. sakiem (1412) 1548 *DokMp* V 134; Cum retibus vlg. dictis videlicet wlok et szak (1424) XVI *p. pr. DokMp* II 38; Homines Zauissi... cum rethibus videlicet wlokem et szakyem simpliciter natando al. brodzancz in piscina Stanislai... prandere pisces sint benivoli 1438 *AGZ* XII 37, *sim. ib.*; Super duabus barsis cum piscibus saky 1445 *AGZ* XIV 179; Iurek... przipowyedal sye... super... Nicolaum..., ut pareret cum licze, videlicet cum wyencerz et cum sak, prout sibi violenter sunt recepta, prout idem iudex recognovit..., quia recepit wyenczyerz et sak 1446 *AGZ* XI 291; Quia noluit parere cum licze neque voluit illud dare ad fideiussoriam caucionem sak et wyenczerz valoris sunt tres marcas *ib.*; Kmethones... libere piscare habebunt vlg. sakyem 1449 *AGZ* XIII 292; Sak barsa *ca* 1455 *JA* XIV 489; In piscinis pro mensa plebani piscare szabrodnya vel saag 1459 *AGZ* II 161; Traxit (*sc.* plebanus) ipsum (*sc.* fratrem Antonium) per habitum cape sue, dicendo: Quid est hoc pro habitu, iste habitus est sak, saak, cum quo prenduntur pisces 1459 *MMAe* XVI 217; In piscinis nostris tribus sibi plebano... pisces cum barsa al. szakyem, rethe al. wlokyem libere damus... prandere 1476 *AGZ* II 220; Piscari posset tragena al. wlokyem et ssakyem solum pedester al. brodzacz 1483 *AGZ* XIX 240; ~ *może* '*wędka na ryby, hak, hamus*': Licebit eciam... pisces prandere siue piscare in aqua... cum hamis vlg. dictis sacky 1412 *MMAe* VIII 369.

Sakret *cf.* **Sekret**

(Saletra) Sanletra '*zapewne azotan potasu, saletra, sine dubio nitrum*': Nitrum... est species eius duplex: album, quod est melius, et citrinum sanletra XV *p. post. R* LIII 68.

Saletrnik '*człowiek trudniący się wyrobem saletry, qui nitrum conficit*': Stanislaus salethrnyk de Rzeschotha ius habet 1499 *LibIur* nr 8996. ~ *Może już nomen proprium.*

Salmiak '*chlorek amonu, Sal Ammoniacus*': Salmyak sal armoniacum 1472 *Rost* nr 77.

Salsa, Szalsza 1. '*rodzaj ostrego sosu, przyprawy do mięsa, genus salsamenti, nuriae*': Sąlsa ex menta provocat appetitum XV *p. post. RRp* LIII 67; Schalschą salsa *ca* 1500 *Erz* 105; Vna patera fuit de luto, de quo sumebant szalszy circa mensam *ca* 1500 *R* XLVII 371; Szalszø sz ryego (*pro* thego) *dzyela *ca* 1500 *Rost* nr 7357.

2. '*polewka rybna, ius e piscibus confectum*': Schalsa almurias 1472 *Rost* nr 415.

3. *bot.* '*sałata, Lactuca sativa L.*': Lactuca... est quedam herba sic dicta... vlg. wloczyaga al. szalsza 1444 *RozPaul* 145 v.

Salserka, Salsyrka '*naczynie na sos, na sól, vas iuri, sali asservando destinatum*': Salsirka salina 1495 *RocznKrak* XVI 63; 2 salsyrky 1500 *ib.* 69; Salinum szolnycza albo szalszerką *ca* 1500 *Erz* 91. ~ *Możliwa też lekcja* szalszerka, szałszyrka.

Salsyrka *cf.* **Salserka**

Saltra '*legendarny gatunek węża, fabulosum genus serpentis*': Yest yeden vasz maly przez yadu, ktoremv dzyeya saltra, a ten czlovyeka barzo mylvyą,... tegodlya kyedy naydzye czlovyeka spyącz na puszczy, nathychmyast skoczy na yego oblycze, aby y zbudzyl sze snv, by yego. yny zły vąz yadovyty nye vkąszyl *Rozm* 602

1. Sam *formy*: *n. sg. m.* sam *Kśw* av 7. cr 16. 25, 1391 *Pozn* nr 260, *etc. etc.*; *f.* sama 1414 *Pozn* nr 852, 1419 *Pyzdr* nr 960, 1420 *Pozn* nr 1007, *etc. etc.*; *neutr.* samo *Gn* 3a, XV *med. R* XXII 243, *BZ* Lev 5, 2, *etc. etc.*; ~ *g. sg. m.* samego *Fl* i *Pul* Ath 21, 1436 *RRp* XXIII 277, *BZ* Num 19, 16, *etc.*; *f.* samej *BZ* Lev 19, 9, *Rozm* 171; ~ *d. sg. m.* samemu *Fl* i *Pul* 41, 8. 50, 5, *KartŚwidz*, XV *med. ZabUPozn* 128, *etc.*; *f.* samej *Rozm* 334; *neutr.* samemu *Gloger*; ~ *ac. sg. m.* samy *BZ* Ex 19, 20. Judith 7, 3; samego *Dek* V 1—3, 1420 *Kościan* nr 821, 1420 *Pyzdr* nr 660, *etc.*; *f.* samę *BZ* Tob 6, 11, *Rozm* 41. 171; ~ *v. sg. f.* sama *MW* 95a; ~ *i. sg. m.* samym XV *p. post. GlDom*

47; samem 1471 *GórsJaz* 283. 284, 1499 *ib.* 276, *etc.*; *f.* samą *MW* 12b; *neutr.* samym *Sul* 6; ~ *l. sg. m.* (w) samem *Fl* 33, 3, *BZ* Tob 10, 5, *Rozm* 83; samym *EwZam* 300; *f.* samej *BZ* Lev 23, 22, 1471 *MPKJ* V 23; same *MPKJ* V 23; *neutr.* samem *BZ* Gen 1, 11. 29; ~ *n. du. m.* sama *BZ* Gen 22, 6; ~ *n. pl.* samy XV *med. R* XXII 244, 1471 *MPKJ* V 78; *m.* sami 1398 *HubeSąd* 265, *Gn* 1b. 12a, *etc. etc.*; samy *Fl* i *Pul* 18, 10, *Aleksy* w. 195; *f.* samy XV *med. R* XXIII 279, *BZ* IV Reg 19, 29, *Dział* 46, *etc.*; ~ *g. pl. f.* samych *Sul* 54; *neutr.* samych *OrtMac* 34, *OrtOssol* 33, 3; ~ *d. pl. m.* samym XV *p. pr. SKJ* I 309, XV *med. R* XXII 247, *BZ* Deut 29, 14; ~ *ac. pl. m.* samy *Sul* 9, *Rozm* 743; same 1434 *ArchTerCrac* CXLVI 237, 48; ~ *i. pl. neutr.* samemi *Rozm* 605.

Znaczenia: **1.** *zaimek w funkcji anaforycznej* '*on sam, on, ipse*': Exiuit homo ad opus suum. Na ktore? Na to, icz sam ziaua, reca: Pauper sum ego *Kśw* cr 25; Iaco Potr[z]asz ne kasal zabicz Miroslaua ani go sam zabił 1391 *Pozn* nr 260; Jaco Jasek przyal w mø *dzerzewa samotrecz tako s dobrimi jaco sam 1397 *ib.* nr 339, *sim.* 1399 *Kościan* nr 128, *etc.*; Esze Nossawin... y Mikolay przyiechawszy na Krzesława dzedzinø samosm taco dobrich iaco sami, y dali mu pøcz ran 1398 *HubeSąd* 265, *sim.* 1468 *TymSąd* 163: Iaco Przetwoy... kasal mu (*sc.* Sędziwojewi) do starosti gechacz... y sam mal gechacz, a tego ne uczinił 1402 *Pozn* nr 543, *sim.* 1404 *Kościan* nr 231, *etc.*; Ysze Wawrzynecz szedl se dwema panyczoma y szam trzeczy w Przeszprawow sapust 1417 *Pyzdr* nr 485, *sim.* 1417 *Kal* nr 606; Ysz gey gwalthem Margorzatha ne wygnala samowthora yako sama a trzeczim podleysim 1419 *Pyzdr* nr 960, *sim.* 1427 *Pozn* nr 1267; Assvmit (*sc.* spiritus immundus) septem alios spiritus nequiores se nisz sam (*Rozm* 300: nysly on ssam, Luc 11, 26) XV *in. R* XXIV 72; Jacosmy rączyli za posza[n]g Margorzacze... za thaky, yaco szama vybrala 1420 *Pozn* nr 1007, *sim.* 1414 *ib.* nr 852; Jako prawe lanow oczecz any szam (*sc.* Jan) ne prossyl kmeczy... do Zagorzicz 1426 *AKPr* VIIIa 166; O cthori ploth na myø Troyan szalowal, ten sam polomił 1428 *ZapWarsz* nr 2899; Alye blysza bracza gym (*sc.* siostrom) penyądze za nye (*sc.* dziedziny kupne) dadzą, a samy (soli) dzedzyny thake odzyrzą *Sul* 57, *sim. Dział* 54; Roszdal szwe rucho szebrakom..., wyącz szą̨m poth kosczołem szedzal *Aleksy* w. 99; Tedi weszmye (*sc.* Abraham) drwa... y wswyøze na Ysaaka..., a sam (ipse vero) nyosl *ogem w røku... A gdisz yusz sama dwa gydzeta (cumque duo pergerent simul), rzecze Isaak ku oczczu *BZ* Gen 22, 6; Wzwolal wszitek lyvd... a ponyzily swich dusz w poscye samy y gich zoni (ipsi et mulieres eorum) *BZ* Judith 4, 8; Nyektorzy... swymsze sasyadom wyączey nyszly nyeprzyaczelom samy szkody nyewymowne czynyą *Dział* 37: Do wroczlawyanow poszlały, do thakych yako y szamy *Tęcz* w. 12; Pan Wyssyel młody vkazal sszye na oszmy konech, sam w kopynyczey sbroy..., a czeladz w strzyelczey 1495 *GórsJaz* 277, *sim. ib.* 278, *etc.*; Vderzy ktho brzemyenną nyewyasthą tako, az vmarle dzeczą porodzy, ale szama (ipsa Ex 21, 22) zywa zostanye XV *p. post. Kałuźn* 283; ~ Ize Czema... kmecza vczą̨dzal tedy, kyedy mv drzewo... bral..., a on mv tedy wosz... wszą̨l y szamego tamo yą̨l 1420 *Kościan* nr 821; Yako Stanislaw byeszal na Sandzywogewo płosu (*leg.* płosę) y ranil mu paro[m]bky, y na samego vderzyl kamenem 1420 *Pyzdr* nr 660; Barthosch hastarius, kon s r[z]ydza plesznywy, kopynyczy, przedny, pod *pacholadzem. Item poth schamem kon s r[z]ydza plesznyvy 1471 *GórsJaz* 283, *sim. ib.* 284, 1499 *ib.* 276, 1499 *GórsJazRp* 275. 276. 277, 1500 *GórsJaz* 286.

2. *wyraz podkreślający osobiste, bezpośrednie działanie, występowanie osoby, którą określa*; Jako mu szam Szigmund powedal, jako czszo me Franczek ranił, tho me ranil za mim poczantkem 1415 *Kościan* nr 556; Yaco Micolay yego opecadlnik y szam Micolay o Micolayewą rzecz ne wszą̨l wącey, yedno sescznasczе grzywen 1418 *Pozn* nr 967; Ize xandz Januss sam swą moczą wsadzyl swego czloweka w Przylepicze 1421 *Kościan* nr 918; Yako pany Sandka szama sze stirmy podleyszimy yala... na pana Yandrzeyewą dzedziną 1421 *Pyzdr* nr 966; Radocha sama syry tworzyla XV *p. pr. R* XXV 220; Gedno w tych schtvkach kmyecze yawno wszytczy mogą zbieszecz, tho gest... gdy o wyna panyską kmyecze dzeczskowano by..., gdy sam pan swe kmyecze przez viny zbyya *Dział* 34; Iesli thes thowarzisz ssam zamyeskal ku zalomsy ydz, thedy thąsz wyne ma thowarzisom dacz 1491 *RKJŁ* VII 58; Oto samy grzeszny (ecce ipsi peccatores, *Fl*: owa oni grzeszni) y oplwyczy na szwyecze odzyerzely bogatstwa *Pul* 72, 12; ~ O cthore wini Jacub na *nyø szalowal, thim ya sam zaplacił, a ny Andrzey 1438 *ZapWarsz* nr 428; Ani wam samim (vobis solis) ya ta to zaslvbyenya sczwirdzayø *BZ* Deut 29, 14; Takesz y ono samo (*sc.* miasto, sed et ipsa) wyedzono... do iøczstwa *BZ* Nah 3, 10; Bosczie wi szamy zasluzili miecz czorką

matką bozą *MW* 45a; ~ Ministerialis, ne day *deley w moya dzedzina opolu ani szam yesdzy 1399 *Pozn* nr 413; Oth nich (*sc.* pań) wszytkø dobrocz mami, gedno na to szamy dbaymy *Słota* w. 88; Nye wyerzilam tim, gysz my powyadaly, ałyzem sama przyszla (donec ipsa venissem) a oczima mima vydzala *BZ* II Par 9, 6; Gdy wszythky lvdze poszeczesz, a gdesz szama vczeczesz? *De morte* w. 244; Chcza mv szama trafycz wloszy *ib.* w. 293; Anno szwyatha, szama trzeczya, domyescz nasz nyebyeszkyego krolesthwa! *MW* 95a; Vdrączaczye lyvd *brzemyenny... a samy (ipsi Luc 11, 46) yednem palczem nye dothykaczye czyaskoszczy szye *Rozm* 306; ~ Iszecz on (*sc.* Judasz)... gest szø on bil szam obeszyl *Gn* 14a, *sim. OrtMac* 129, *OrtOssol* 21, 2. 94, 1; Iaco Pabyan popasl man sam y pot *pastusrzem swim bidlem 1419 *AKPr* VIIIa 44; Vstawyamy..., ysz kthokole... dzedzyną zastawyoną we trzydzeszczy lath nye othkvpy sam (per se) aiybo przes swe przyrodzone *Sul* 65, *sim. Dział* 50; Sødza... yøl sye saam bycz (seipsum percutiens) *Błaż* 321; Ten rex... vczynyl szyą szam barso vbogym XV *ex. MPKJ* II 316.

3. *wyraz wyróżniający osobę (rzecz, pojęcie), nazwaną rzeczownikiem lub zaimkiem, spośród innych, występując wraz z rzeczownikiem lub zaimkiem podkreśla go, zwraca nań szczególniejszą uwagę*: Ti ies sam crol moy (tu es ipse rex meus) y bog moy *Fl* 43, 6, *sim. Pul*; Ne yemeg boga ginnego gedno mne, tworcza szamego (*Dek* V 4: swego) *Dek* V 1—3; Jensze trudi czirpal zawerne..., alisz sam bog zmarthwichwstal *Bogur* B-F, *sim. ib.*; Gdysz grzechi dzirzan tylko sami swe skuthnyki (cum perpetrata facta teneant tantummodo suos actores) *Sul* 9; A takosch tego schamim kasznodzyeyam nabarsye trzeba, a potem caliszdemu XV *med. R* XXII 247; Na nagemnykowly syø rod pitasz cyly na samego nagemnyka (an ipsum mercennarium)? *BZ* Tob 5, 17; Ia przysągam bogu..., ysze chczą... kaszdemu *prawu czynycz... a nye chczą tho odpusczycz any dla laszky, any dla zaloszczy, any szamych mogych vsth dla *OrtOssol* 33, 3, *sim. OrtMac* 34; Boze, ienzes nas grzeszne ku poczantku tego dnya nye nasimi zasługamy, a⟨l⟩e samą naswiatszą twoią llazkø y miloszerdzim przygydz vczinil *MW* 12b; Yeden klucz, kthory mayą thowarzisse do mystrzow yem dany, a drugy klucz, kthory mayą samy mysthrzowye 1491 *RKJŁ* VII 57; Znamyona na pyszmye samemu Dauid (ipsi David) *Pul* 15 arg.; Ysze Yezukrista samego wszystka krolewstwa zyemye *Pul* 67 arg., *sim. Rozm* 261; ~ Dzathky mile, isze gako tho vy szamy dobrze veczc *Gn* 1a, *sim. ib.* 11a. 173b; Allecz bi tho gescze naduødse miloserdze bosze bilo, ise gdisbicz on sam se fszyczkø nebeskø ryszø k nemu nauedzil *Gn* 181a; Powiszaymi ymø iego (*sc.* gospodna) w nem samem (in idipsum) *Fl* 33, 3; Ku mne samemu (ad meipsum) dusza moia smøczila se iest *Fl* 41, 8, *sim. Pul*; Tobe samemu (tibi soli) zgrzeszil iesm *Fl* 50, 5, *sim. Pul, KartSwidz*; Czso odpowe mne, gdysz ya sam gesm vczynyl (cum ipse fecerit Is 38, 15)? *Fl* Ez 8, *sim. Pul*; Ne byla any bandze nath cze gyna myla, gedno thy sszama, panno myleysza mą *ca* 1428 *PF* I 481; Non sis sapiens apud temetipsum, *gl.* apud te solum v czebe samego 1436 *RRp* XXIII 277; Si... post deos alienos non ambulaueritis, in malum vobismetipsis, na sle wam szamym, habitabo vobiscum (Jer 7, 6) XV *p. pr. SKJ* I 309; Wsplodz szemya... drzewo... czynyøcz owocze..., gegosz szemye w sobye samem (in semetipso) bødz na szemy *BZ* Gen 1, 11, *sim. ib.* 1, 29; A meipso non loquor, od szyebye samego, pater autem in me manens, ipse facit opera (Jo 14, 10) 1456 *ZabUPozn* 104; Gdy przydą y przyymą vass kv mnye samemv (ad meipsum Jo 14, 3) *Rozm* 561; A to gadanye bylo myedzy ymy samemy, czvsch myedzy czlovyeczenstwem a myedzy bostvem *ib.* 605; Yze thym, ktorzy nam zlye czynya, my samy mamy dobrze czynycz *ib.* 645; Lud... nass samy y zony, y dzyeczy nasche poguby *ib.* 743; ~ sam siebie, od siebie, sobie, k sobie, siebie, na się, przez mię, przez się, za się, o sobie, przy sobie, w sobie: Sam... prez mø prisøgl iesm *Kśw* av 7; Sam sebe vspomene *Kśw* cr 16; Teszcy gest ono (*sc.* dzieciątko) szamo f szobe difne bilo *Gn* 3a, *sim. ib.*; Sødi bosze spraweni sami w sobe (iudicia... iustificata in semetipsa) *Fl* 18, 10, *sim. Pul*; *Rzelk iest krziwi, abi ne zgrzeszil sam w sobe (in semetipso) *Fl* 35, 1, *sim. Pul*; Milui... yako szam szebye (*PamLit* IX 318: iako ssyebye ssamego) swogego blisznego *Dek* IV, *sim. Spow* 3. 4, *BZ* Lev 19, 18, *etc.*; Jako Pyotr ne zaranczil Sliwenskego... za *swo braczą, ale sam za szø 1418 *Kościan* nr 676, *sim.* 1418 *Pozn* nr 948. 955; Isze pani Zowka szama na szą podnosla nemeczske prawo 1421 *Kościan* nr 1211, *sim. ib.* nr 1211a; Jaco czsso Sobek zyna swego slal do mnye, to gy slal zam oth szyebye, a nye oth kmecza 1429 *ib.* nr 1391; Yako... pan Moszcicz nye rzekl szam przes sya y przesz panycze mnye..., abich szwe ludzy wszal 1440 *Pyzdr* 1187; Nyewyastham mązathim, gdysz nye mayą samych szebye volney moczy (cum non

habeant suiipsius liberam potestatem, *Dział* 46: ktore samy w sobye wolne) prze mąże gych, dzeszącz lath byezecz mayą w dawnoscz gim *Sul* 54; Abi kaszde nyerządne samnyenye człowyecze bilo samo sobye mąka XV *med. R* XXII 243; Yaco dzyeczi schami syebye ny swich vczinkow... nye wyedzą *ib.* 244; Nye *mycze mandrosczyi samy sobye nolite esse prudentes apud vosmetipsos (Rom 12, 16) *ca* 1450 *PF* IV 569; Gdi ivsch vmrzecz myal, szam szobye lysth napyszal *Aleksy* w. 188; Ostayn sze kaszdi sam przy sobye (maneat unusquisque apud semetipsum), nyszadny nye wiĉhocz s swego myasta *BZ* Ex 16, 29; Milvycze gy kalszdi iako sami szebye (quasi vosmetipsos) *BZ* Lev 19, 34; Dzelyly syø (*sc.* narodowie) samy w sobye (intra semetipsos) *BZ* Neh 6, 16; Mjstrzowye, kthorzy pozywayą cznoszcy... bogv kv czczy y szamy szobye (sibiipsis) y wszytkym ludzom na vzytek *OrtOssol* 52, 4, *sim. OrtMac* 64; Eya, eya, dusza mogyą..., vczyn dobrze szamą szobye *SkargaPłoc* w. 20; Lakomoscz gyest szama w szobye mązoboycza XV *p. post. R* I s. XLI; Czo movysz sam o sobye (quid dicis de teipso Jo 1, 22)? *EwZam* 299; Alye Ihus nye vyerzyl sam szyebye gym (ipse autem Iesus non credebat semetipsum eis Jo 2, 24) *ib.* 304; Bocz yvtrzeyschy dzyen ssam o ssobye bądzye py⟨e⟩czą myecz (sollicitus erit sibiipsi Mat 6, 34) *Rozm* 282; Pytayczye yego, nyechacz sam za szyc movy (ipse de se loquatur Jo 9, 21) *ib.* 422; Ssmączyl szye ssam v sobye (seipsum Jo 11, 33) *ib.* 438, *sim. ib.*; Tegodlya rzekly Zydovye samy k sobye (ad semetipsos Jo 7, 35) *ib.* 458; Yze kakokolvy⟨e⟩ mąką... sama v sobye barzo przykra..., vschakoz dlya myloscz czyrpyączego... vczynyla szye yemv... przyemna *ib.* 643; ~ *w relacjach przestrzennych*: Circa viam magnam... currentem ad sepes al. po ssame plothy 1434 *ArchTerCrac* CXLVI 237, 48; Støpyl pan na gorø Synay, na sami wyrzch gory (in ipso montis vertice) *BZ* Ex 19, 20, *sim. ib.* Judith 7, 3; Gdisz bødzesz *zyøocz naszenye zemyc twey, nye przisznyesz asz do szamey zemye (usque ad solum superficiem terrae) *BZ* Lev 19, 9; Gdisz bødzecze zyøocz naszenya wasza, nye przizinaycze przi samey (*MPKJ* V 23: przy *samyc) zemi (usque ad solum) *ib.* 23, 22, *sim.* 1471 *MPKJ* V 23; To yste drzeuo bylo barzo vyschokye... a na schamem vyrzchv yego vyszyal ovocz (in cuius, *sc.* arboris, cacumine fructus dependebant) *Rozm* 83.

4. *wyraz wskazujący czyjeś pojedyncze występowanie, brak obiektu towarzyszącego 'sam jeden, tylko jeden, tylko ten, solus'*: Blogosławoni gospodzin, bog Israhel, isze vczinil dziwi welike sam (qui facit mirabilia solus) *Fl* 71, 19, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 135, 4; Ty ies bog sam (tu es deus solus) *Fl* 85, 9, *sim. Pul*; Syn od oczcza samego (a patre solo) gest... porodzon *Fl* Ath 21, *sim. Pul, MW* 111a; Jakom ia Micolaya ne bil *szamosth, ale sam 1427 *ZapWarsz* nr 229, *sim.* 1452 *ib.* nr 965; Essze woszni Regnoltha szamego poszwal..., alle ne zamopøtha 1432 *ib.* nr 416; Gdi wthore na thegosz bi zalowal..., wlostnąn przissyągą telko sam (solitarius) odbandzye *Sul* 95; Reges tres, et non soli venerant, a nye samy byly przy⟨szli⟩, sed cum magno comitatu XV *med. SKJ* V 265; Nye gest dobrze bicz człowyeku samemv (non est bonum esse hominem solum) *BZ* Gen 2, 18, *sim.* XV *med. ZabUPozn* 128; Alye gydzczyc samy møszowye (ite tantum viri) *BZ* Ex 10, 11; Gey (*sc.* Sary) ocyecz nye ma ny sina, ny dzewki gyney, genø tø samø (praeter eam) *BZ* Tob 6, 11; Wszitko swe dobre maiøcz... w tobye samem (in te uno), nye myelysmi cyebye puszczyc odidz od nas *ib.* 10, 5; Tedy moze praw bycz szą̨m szwą raką na krzyszv *OrtOssol* 51, 4, *sim. ib.* 64, 1, *OrtMac* 64, *etc.*; Chczely thą pany szama prziszącz szwą raką (voluerit domina iurare sua unica manu in cruce) *OrtOssol* 56, 2, *sim. OrtMac* 70, *etc.*; Dzeczą... mowy, ysz ma lathą a chczą̨loby szye szamo opyekacz *OrtOssol* 97, 4, *sim. OrtMac* 134; Metsolus al. sam ha sam[ah] 1460 *ZapWarsz* nr 1013; Thys sam (tu solus) oblyvbyenyecz moy! *Rozm* 37, *sim. ib., etc.*; Vesel szye, yze krol... raczyl czyebye szamą (te solam) vybracz *ib.* 41; O moy synkv yedyny, vstapywschy na nyebo, komv mye thv same (me solam) zostavysch?... Matko moya myla, nye ostavye czye samey (non te... solam derelinquam), alyecz vyelye vesela s tobą ostavya z moych zvolyenykow *ib.* 171; Nye masz o tho pyeczcy, yze syostra moya da mnye samey sluzycz (reliquit me solam ministrare Luc 10, 40)? *ib.* 334; Zyarno zytne vpadvschy v zyemyą nye vmrzely, samo ostanye (ipsum solum manet Jo 12, 25) *ib.* 466; Yze pobyezyczye vschelky kv svemv ymyenyv a mnye opvsczyczye samego, alye nye yestem ssam (me solum relinquatis et non sum solus Jo 16, 32), yze oczyecz se mną yest *ib.* 575; ~ Bo potrzebuge cząnstocrocz szmyaloscz przewrothnich, abichom nye bily samym slosczy zapowyedzenym doszycz mayanczi (ut non simus sola delictorum prohibitione contenti), alye thesz bichom vyną pomsti przestampczom wstawily *Sul* 6; Kto bogv dosycz iest kv samemv bozeemv kaazanyv..., temv bødzc odplaczono rownosczø yszczynø bozøø

Gloger; Sola enim encium, *gl.* de numero encium telko szamy thy rzeczy, sua gaudent noticia, que sunt in seipsa per sapienciam conversiva XV *med. R* XXIII 279; Ihu, quantum tibi faciet dolorem crux et passio, cum cogitacio sola, gdysz szamo roszmyslenye, passionis coegit te sic sudare przypądzylo czyą kv thakyemv poczenyv krwawemv XV *p. post. Kałużn* 272; Nye w samym (*GlDom* 47: nye ssamym) chlycbye (non in solo pane Mat 4, 4) szyvye czlovyek *EwZam* 300.

5. *wyraz podkreślający, że coś się dzieje samoistnie, naturalną koleją rzeczy, bez dodatkowej ingerencji*: Szamy szwony szwonyli *Aleksy* w. 195; Dussa, ktorasz syø dodknye nyeczystego albo gesz to zabito gest... albo samo vmarlo (per se mortuum),... wynna gest *BZ* Lev 5, 2; Bo stoyacze gymyenye samo szye vpewny (per se ipsa caventur) *OrtOssol* 76, 1, *sim. OrtMac* 102; Tako roszko[s]czyw szyą szam one rozgy ovocz (maturescens per seque rumpebatur) *Rozm* 73; Tako naglye ony skorupy naglye szye samy zlyepyly (testulae per se combinantur) *ib.* 124; Mysmy vydzyely, kako szye ony (*sc.* chorągwie) samy chczącz nachylyly *ib.* 755; ~ sam od siebie, sobą, o sobie, w sobie: Tegocz my szamy szobø ne moszemiy dostøpicz a tho presz daru ducha svøtego *Gn* 1 b, *sim. ib.* 12a. 172a. 174a. 178b; Na ctore slowa chczalbym vam nyeczo povyedzyecz..., ale tego szam od syebye myecz nye mogą XV *med. MacDod* 35; Pakli kto na polv dotknye marchi zabitego czlowyeka albo samego o sobye vmarlego (per se mortui)..., nyecist bødze *BZ* Num 19, 16; Gedz... drugego lyata ti rzeczi, gesz sami ot syebye rostø (quae sponte nascuntur) *BZ* IV Reg 19, 29; Gdysz podlvg pysma navky... wszelkye stworzenye swyąta gest nyetrwayącze samo w sobie (omnis creatura consistat sub vitio) *Dział* 1; Sponte nascitur czo schamo o sobye rosczie (comede hoc anno, quae sponte nascuntur Is 37, 30) 1471 *MPKJ* V 93; Yako rozga nye moze vrodzycz sama od szycbye (a semetipso Jo 15, 4), nye bądzycly v maczyczy *Rozm* 567; Balvany samy od szyebye schylyly szye y daly yemv chvalą *ib.* 755; Dayczyez ym dzyerzecz choragvye, tedy vyącz vzre[ly], schylyą-lycz szye samy od szyebye (si ex se curventur)? *ib.* 756.

6. *wieloznaczne z powodu braku kontekstu*: Saam, seen, syn *Park* 410.

2. Sam '*tu, w tę stronę (zwłaszcza ku mówiącemu), huc (dicitur praecipue ad aliquem loquentem)*': Przistamp sam, zabith bandz 1416 *ArchTerCrac* VI 179, 19; Powecz yemv Tyburczy, aby sam przybeszal Woczech XV *in. CyzPloc, sim. ca* 1400 *CyzWroc*; Infer digittum tuum huc sam (Jo 20, 27) XV *in. R* XXIV 73; Day gy zabyczv, ja chczą tham, a on sam 1441 *R* XXV 268; Wiwyedz ge (*sc.* męże) sam (huc), acz ge poznami *BZ* Gen 19, 5, *sim. ib.* II Par 28, 13; Rzekl gest sługa, yze nye bødze zona sam gydz chczecz do tey to zemye se mnø (si noluerit mulier venire mecum in terram hanc) *BZ* Gen 24, 5, *sim. ib.* 24, 8. I Par 11, 5; Przystøp sam (huc), synu, acz czyebye pomaczam *BZ* Gen 27, 21, *sim. ib.* Ruth 2, 14. I Reg 14, 36; Dwa møza wesslasta sam (huc) w noczi *BZ* Jos 2, 2; Zgromaczcye sam (huc) lyvd ze wszech køtow *BZ* I Reg 14, 38; Zay wyklada sze sam, yakoby rzekl: Sam poydzy, yam czye slowo boze czyøgnye *Pul* 118 arg. 4; Rzekącz yednemv: Ydzy, nathychmyasth ydzye. Rzekącz drugyemv: Poydzy ssam (veni Mat 8, 9), nathychmyast pr⟨z⟩ydzye *Rozm* 287; Lazarzv, vynydz ssam (veni foras Jo 11, 43)! *ib.* 439; ~ Ony yescze poczęły vyączey volacz rzekącz: Pobudzyl lyvd navczayącz po vschytkyey zydovskyey zyemy, poczqvschy od Galyleey aze sam (incipiens a Galilaea usque huc Luc 23, 5) nye ostal nyyeden, ktory by nye byl v b⟨l⟩ądzye *Rozm* 795; ~ sam i tam, i tam i sam, sam tam, tam sam '*tu i tam, w różne strony, iam hic iam illic*': Przikasz Eliazarovi..., acz sbyerze kadzidlnicze... a ogyen y tam y sam (huc illucque) rosmyecze *BZ* Num 16, 37; Rozeslalem slugy swe sam y tam (in illum et illum locum) *BZ* I Reg 21, 2; Gdisz ia... y tam y sam (huc illucque) syø obraczał, natichmyast kamosz syø podzal *BZ* III Reg 20, 40; Nyechawszi myast swich pobyeszely (*sc.* mężowie izraelszczy) sam y tam (huc illucque) rosprosziwszi syø *BZ* I Par 10, 7; Altrinsecus, hinc inde, adverbium loci y tam y scham, y thv y owdze roznoschy (utrasque partes contra se altrinsecus posuit Gen 15, 10) 1471 *MPKJ* V 9; Tam szam oczy moye glvndzv, tocz yusz trzy szle dvchy vydzv *SkargaPloc* w. 73, *sim. SkargaWroc* w. 48; Dzekan posszedl do Rzymą, prze odpusthy szą̨m thą̨m z plączem yal papyezą zandacz XV *ex. MacDod* 139; Nygdy tego v nyey nye vzryano, aby y tam y szam oczyma vyerczyala (visus eius... erat... non vagus) *Rozm* 20; Vyschly na polyc, nalyezly Yesvsa chodzącz y tam y szam (Iesum ambulantem hinc inde viderunt) *ib.* 132; ~ ani sam ani tam, ani tam ani sam '*nigdzie, w żadną stronę, nusquam, in nullam partem*': Tedi mozowye myeszczi... vsrzeli dim w myescze... nye mogącz daley ani szam ani tam (huc illucque) vczecz *BZ* Jos 8, 20; Nyektorzy poslyad

povrozem wstargayącz, aby nye mogl (*sc.* Jesus) any tam any sam zavadzayącz *Rozm* 653.

Samborza, Szamburza, Szymborza '*wieża obronna nad bramą wjazdową, turris munita supra portam posita*': Pro excisione roborum pontem castri reformando et turriculam dictam samborza 1388 *MMAe* XV 70; Zamborza ssala (*pro* ffala) *ca* 1455 *JA* XIV 495; In introitu curiae fecit propugnaculum al. szamborzą, ubi delectabilis sessio aestivalis constituta est... In stuba in turri una mensa, item alia mensa super szamborza *ca* 1500 *StPPP* XII 420; ~ Interdum autem s non mollitur, nec eciam in sua propria voce ponitur, sed interdum aspiratur, ut cum ponitur cum ch sequente, ut: schadi schipee Schimun, schopa, schum, schamburzaa *Park* 410; ~ Fala est domus, vbi imagines venduntur, vel turris lignea, schymborza *ca* 1500 *Erz* 108; ~ *w postaci złatynizowanej*: Actum et datum Poznanie in szamboria castri Poznaniensis 1399 *Leksz* I nr 3045.

Samcowy *formy*: *n. sg. m.* samcowy *BZ* Num 3, 34; ~ *g. sg. m.* samcowego *BZ* Ex 13, 12. 34, 19. Num 1, 20. 22. 3, 22. 40. Deut 20, 13. Jos 5, 4; *neutr.* samcowego *BZ* Ex 13, 15. Num 26, 62; ~ *l. sg. m.* (w) samcowem *BZ* Num 3, 39; ~ *n. pl. m.* samcowe *BZ* Num 3, 28.

Znaczenie: '*dotyczący istoty płci męskiej, qui maris est, masculinus*': **a.** *w odniesieniu do ludzi*: Policzony sø... z Rvbena..., czso iest plodv samczowego (quod sexus est masculini) *BZ* Num 1, 20, *sim. ib.* 1, 22. 3, 22. 40; Zliczi syni Levi po domyech otczow swych a po czeladzi, wszitko samczowye pokolenya (*pro* samczowe pokolenye, omnem masculum)! *ib.* 3, 15; Wszitcze rodzaye samczowe (generis masculini)... bødø myecz strozø swyøczi *ib.* 3, 28; Bødze... zliczon... wszittek rod samczowi (generis masculini) *ib.* 3, 34; Wszitczi slvdzy koszczelni, gesz to iest policzil Moyzes... w rodv samczowem (in genere masculino)..., bilo gich dwadzescza dwa tisyøcza *ib.* 3, 39; Bilo iest wszitkich, czso sø zliczeni, dwadzescza trzi tisyøcze pokolenia samczowego (generis masculini) *ib.* 26, 62; Sbygesz wszistko w nyem, czosz bødze plodv samczowego (generis masculini) myeczem *BZ* Deut 20, 13, *sim. ib.* Jos 5, 4; ~ **b.** *w odniesieniu do zwierząt*: Czsoszkoly myecz bødzesz samczowego plodu (masculini sexus), to poszwyøczysz panu *BZ* Ex 13, 12; Przeto *offyeruyo bogu wszitko, czso odwyera brzucho, samczowego pokolyenya (masculini sexus) *ib.* 13, 15; Wszelke, ktore otwyera szywoth, rodu samczowego (generis masculini), moge bødzye se wszech szwyczrzøød *ib.* 34, 19.

Samczek '*istota płci męskiej, mężczyzna, qui generis masculini est, vir*': Po trzy czassy lyata ukasze szyø kaszdi samczek (masculinum) twoy w wydzenyu wszechmogøczego pana boga israhelskyego *BZ* Ex 34, 23; ~ Samczek masculum *ca* 1450 *PF* IV 570.

Samczę '*chłopiec, puer*': Quia omne masculinum adappariens wluam, bo wszelkye samcze nąpyruey *othwarayacze sywoth vel al. *pyrworodnye, sanctum domino vocabitur (Luc 2, 23) XV *med. PF* V 58.

Samdziesiąt *cf.* **Samodziesiąt**

!Sameka '*pułapka na myszy, decipula muribus capiendis destinata*': Sameka muscipula *ca* 1420 *WokTryd* nr 123. ~ *Zapewne należy poprawić na* samołowka.

Samica *formy*: *n. sg.* samica 1417 *MacPam* II 347, 1419 *Pozn* nr 1048, XV *med. Zab* 523, *etc.*; ~ *g. sg.* samice (1303) 1426 *KodWP* II 218, (1412) 1795 *KodWP* V 203, 1419 *Pozn* nr 1048, 1446 *StPPP* II nr 3250; ~ *ac. sg.* samicę 1404 *KsZPozn* nr 1920, (1440) *DokMp* II 334. 335, *BZ* Gen 1, 27, *etc.*; ~ *i. sg.* samicą 1419 *Pozn* nr 1048, 1428 *Kościan* nr 1339; ~ *l. sg.* (w) samicy 1405 *KsZPozn* nr 2171, 1425 *Kościan* nr 1127; ~ *n. pl.* samice *BZ* Gen 6, 19; ~ *g. pl.* samic *BZ* Gen 7, 2. 3; ~ *i. pl.* samicami *BZ* Gen 31, 12.

Znaczenia: **1.** '*istota płci żeńskiej, quae feminini generis est, femina*': **a.** *o ludziach*: Stworzyl bog czlowyeka ku oblyczyu y ku podobyenstwu swemu a ku oblyczu boszemu stworzyl gego, samcza a samyczø (masculum et feminam) stworzyl ge *BZ* Gen 1, 27, *sim. ib.* 5, 2. Lev 27, 6; ~ **b.** *o zwierzętach*: Bestia fera samicza XV *med. Zab* 523; Wnydzesz w korab..., abi s tobø zostali zywo samczowye i samyce (ut vivant tecum masculini sexus et feminini) *BZ* Gen 6, 19; Wszistek dobitek czysti wezmyesz s sobø: sedmyoro a sedmyoro samczow a samycz (masculum et feminam), a s nyeczystego stworzenya dwe a dwye, samcza a samyczø (masculum et feminam), a takyesz ptastwa nyebyeszkyego szedmyoro a sedmyoro samczow a samycz (masculum et feminam) *ib.* 7, 2—3; Potem wszego stworzenya... dwoge a dwoge wnydø k nyemu w korab, samyecz a samycza (masculus et femina) *ib.* 7, 9, *sim. ib.* 7, 16; Patrz, yzecz syø zchodzø samczi s samyczamy (masculos ascendentes super feminas) ku plodzenyu plodu *ib.* 31, 12; ~ **c.** *o roślinach*: Quoniam ventus defert odorem mascule plante ad feminam, szamicza, plantam, inpregnatur femina planta sine corrupcione 1461—7 *Serm* 443r; ~ '*osobnik męski rośliny Mercurialis*

annua L., mas Mercurialis annuae L.': Wylcze lyko szamycza mercurialis 1484 *Rost* nr 6195.

2. '*główne koryto rzeki, maximus alveus fluminis*': Ad torrentem dictum Radancza vlg. do samicze (1303) 1426 *KodWP* II 218; Johannes... evasit... Tader et Margaretham... racione obstaculi vlg. o yaz... sed vlg. samiczø idem Johannes debet... exbrigere 1404 *KsZPozn* nr 1920; Sibi Adam et Johannes nocerent in fluvio vlg. w samiczi pro seccione prati 1405 *ib.* nr 2171; Ad matricem fluuii aque vlg. do samice (1412) 1795 *KodWP* V 203; Iaco potimasci (*pro* potimasti) iest stara samicza medzi Upusczowem a medzi Gaczø 1417 *MacPam* II 347; Wszipalismi dwa copcza: ieden s gedne stroni szamicze, a drugy s druge, a daley ot tu dw (*leg.* dwu) copczu ma gidz granicza tą szamiczą 1419 *Pozn* nr 1048, *sim.* 1428 *Kościan* nr 1339; Na dol mlinow ma gidz stara szamicza 1419 *Pozn* nr 1048; Jaco czssom wząl wirsse z Yezerzicz, tom wząl na ssamiczy 1425 *Kościan* nr 1127; Johannes est jure victus... pro educcione aque de szamicza 1446 *StPPP* II nr 3250; Johannes... aquam, quam de antiquo meatu al. z ssamicze eduxit, debet reddere vice uersa in anticum meatum *ib.*; Granicie vero transibunt ab arvo,... per fluvium dictum Lucawa al. po samycza usque ad molendinum (1440) *DokMp* II 334, *sim. ib.* 335; Nam de agris, qui sunt trans torrentem, qui vocatur szamicza, cedit decima pro praesenti praebenda Cracoviensi *DlLB* I 128, *sim. DlLB* II 111; Samiczą erigale XV *p. post. PF* V 6.

Samiec *formy*: *n. sg.* samiec *BZ* Gen 7, 9. 16. Ex 12, 5, *etc.*; ~ *ac. sg.* samca *BZ* Gen 1, 27. 5, 2. 7, 2. Lev 27, 6; ~ *i. sg.* samcem *BZ* Lev 20, 13; ~ *n. pl.* samcowie *BZ* Gen 6, 19; samcy *BZ* Gen 31, 12. Num 18, 10; ~ *g. pl.* samcow *BZ* Gen 7, 2. 3. Num 3, 43. 27, 3.

Znaczenie: '*istota płci męskiej, qui generis masculini est, masculus*': **a.** *o ludziach*: Stworzyl bog czlowyeka ku oblyczyu y ku podobyenstwu swemu a ku oblyczu boszemu stworzyl gego, samcza a samyczø (masculum et feminam) stworzyl ge *BZ* Gen 1, 27, *sim. ib.* 5, 2; Ktos bi spal z samczem (cum masculo) sloczenim zenskim, oba... smyerczø zemrzeta *BZ* Lev 20, 13; Pyøtego lata esz do dwvdzestv samyecz (masculus) da dwadzescza zawazy, nyewyasta dzesyøøcz *ib.* 27, 5, *sim. ib.* 27, 3. 7; Od ienego myeszøcza asz do pyøtego lata za samcza (pro masculo) dany bødø pyøcz rvblow, a za samiczø trzy *ib.* 27, 6; Bilo iest samczow (masculi) po gimyenoch swich od *mycsyocza gednego a nadto dwadzescza dwa tisyøcza dwyescze y sedmdzesyøøt trzy *BZ* Num 3, 43; Gedno samczi (mares) tego bødø poziwacz *ib.* 18, 10; Ten iest nye myal samczow synow (mares filios) *ib.* 27, 3; ~ **b.** *o zwierzętach*: Wnydzesz w korab..., abi s tobø zostali zywo samczowye i samyce (ut vivant tecum masculini sexus et feminini) *BZ* Gen 6, 19; Wszistek dobitek czysti wezmyesz s sobø: sedmyoro a sedmyoro samczow a samycz (masculum et feminam), a s nyeczystego stworzenya dwe a dwye, samcza a samyczø (masculum et feminam), a takyesz ptastwa nyebyeszkyego szedmyoro a sedmyoro samczow a samycz (masculum et feminam) *ib.* 7, 2—3; Potem wszego stworzenya... dwoge a dwoge wnydø k nyemu w korab, samyecz a samycza (masculus et femina) *ib.* 7, 9, *sim. ib.* 7, 16. Lev 22, 19; Patrz, yzecz syø zchodzø samczi (masculos) s samyczamy ku plodzenyu plodu *BZ* Gen 31, 12; Alye baranek bødze przez pokalyanya, samyecz gednego roku (masculus anniculus) *BZ* Ex 12, 5; ~ **c.** *o roślinach*: Quoniam ventus defert odorem mascule, szamecz, plante ad feminam plantam, inpregnatur femina planta sine corrupcione 1461—7 *Serm* 443r.

Samieć *cf.* **Osamiały**

1. Samo '*będąc sam jeden, solus*': Yako Olbracht, oczecz Mycolayew, ranczil my samo 1462 *Pyzdr* nr 816; Przebywacz bødze Israel fale a samo (confidenter et solus) *BZ* Deut 33, 28.

2. Samo '*tu, w tę stronę (zwłaszcza ku mówiącemu), huc (dicitur praecipue ad aliquem loquentem)*': Samo dzcze ('samo idźcie', venite, *Pul*: przydzcze) y widzcze dzała bosza *Fl* 45, 8; Rzekl svoyemv sludze: Vynydzy rychlo na vlycze [do] svego ('wszego') myasta y vyedzy[e]sch (*leg.* wwiedziż) ssąmo vbogye, nyemoczne, slyepe, chrome (caecos et claudos introduc huc Luc 14, 21) *Rozm* 383; Pylat potem rzekl poslovy: Vynydzy, vyedzysch y (*leg.* wwiedziż ji, *sc.* Jesusa) samo, yako naczudnyey mozesch (quovis ordine introduc eum) *ib.* 754.

Samociąg '*rodzaj sanek, genus trahae*': Traha genus est vehiculi, et dicitur a trahendo, quia rotas non habet, et vocatur szamoczang 1437 *Wisl* nr 228 s. 84.

Samoczwart(y) '*sam z trzema innymi, w cztery osoby, ipse cum tribus hominibus*': Jako Passzek gyal na mø dzedzinø szamoczwart gwaltem y szabil mi panoszø 1393 *Pozn* nr 183, *sim.* 1402 *JA* VI 202, 1404 *Kościan* nr 231; Iaco Jan na mø samoczwart bezal s tako dobrimi iaco gest sam 1404 *Pozn* nr 563, *sim.* 1405 *ib.* nr 580, 1410 *Pyzdr* nr 294, *etc.*; Jaco Machna samoczwarta przislza i wirzuczala Machnø z yey domu

1411 *Kościan* nr 447, *sim.* 1411 *Pyzdr* nr 325, 1420 *Kal* nr 795; Jaco Ozep wignal szamoczwart... s gospody Jaroslawa 1412 *Pyzdr* nr 338; Jakom ya ne wranil Manczimira *szamocziwarthi 1423 *ZapWarsz* nr 78; Eze Andrzey ne bil pomocznikem *samocziwarth Staszka zabicz 1425 *KsMaz* II nr 1547; Esze popaslesz mi zitho samoczwarth silą gwaltem 1425 *ZapWarsz* nr 136; Jakom ya nye szegnal Marczinowich ludzy s yego robothi szamoczwarth gwalthem 1429 *ib.* nr 306, *sim.* 1432 *Pozn* nr 1414, *etc.*; Jakom ya ne othbyla Margorzancze bydla szamoczwartha szylą 1434 *ZapWarsz* nr 630, *sim.* 1472 *ib.* nr 3060, 1478 *AKPr* VIIIa 58; Jako Pyotr... nye zasthapyl drogy... Stanyslawowy... any naan virczochem vderzil sszamoczwarth 1471 *ZapWarsz* nr 2960, *sim.* 1490 *ib.* nr 1703.

Samoczyn '*odzież z samodziału, vestimentum e panno domi texto*': Circuierunt in melocis, samoczin, et in pellibus caprinis (Hebr 11, 37) XV *med. R* XXIV 48.

Samodział '*sukno domowej roboty, pannus domi confectus*': Eciam nobis,... de folusch bonorum pannorum civilis laboris duos denarios dicti molendinatores perpetue dabunt,... de simplici autem folusch pannorum villanorum al. *szamodrzali nobis medium... cedet temporibus eviternis (1422) XVI *in. DokMp* III 44.

Samodziesiąt, Samdziesiąt '*sam z dziewięcioma innymi, w dziesięć osób, ipse cum novem hominibus*': Eze Jan przyda na Stanislawowa gospoda silø mocza samodzessanth s taco dobrimi iaco sam i dal mu dwe rane 1417 *MacPam* II 346, *sim.* 1415 *Kal* nr 511, *etc.*; O kthore vlye Sdzeslaw na Vithka zalowal, thich on gemu nye pobral samodzeszanth szilan 1436 *KsMaz* III nr 2440; Jakom ja mlina nye vcyął samodzesaanth gwalthem any mlinarza sbil 1450 *ZapWarsz* nr 951, *sim.* 1446 *ib.* nr 789, *etc.*; Jakom ya nye zadal samdzyesyanth s pomocznyky rani krwawcy gwaltem Thobyaschowy s Suchey 1462 *Czrs* s. XLI; Jacom ya nye lowyl sarn w xazey pusczy samodzesanth gwaltem 1464 *ib.* s. LXII.

Samodziewiąt '*sam z ośmioma innymi, w dziewięć osób, ipse cum octo hominibus*': Yako canonik yechal na Chebdzyn dom zamodzewøth z thako dobrymi yako sam 1403 *JA* VI 208; Jaco czsso na myą xancz opath zalowal, abych mv ssamodzewanth w Przemancze gwaltownye trzy sszeky w podwoyv vczynil 1423 *Kościan* nr 992; Jsze Thoma... szamodzewath przibyegl gwaltem mocza na pana Borcoff dom 1432 *Pozn* nr 1383, *sim. ib.* nr 1386, 1477 *AKPr* VIIIa 58.

Samoiść *cf.* **2. Samo**

Samojedź '*ludożerca, też legendarny lud antropofagów, qui carne humana vescitur, etiam fabulosa gens anthropophagorum*': Przevyaszala glova chvstv, yako szamoyecz krzyvousta, nye bylo vark v gyey gaby *De morte* w. 34; ~ Szamoyedz anthro⟨po⟩phagi *ca* 1500 *Erz* 91; Szamoyedz lentrigones *ib.*

Samołówka '*pułapka na zwierzęta, potrzask, decipula*': Eodem die na szamołowka ad thesaurum dedi V denarios Ungaricales 1500 *ZsigBud* 35. ~ *Cf.* !**Sameka.**

Samomarły '*zmarły sam z siebie (nie zabity), zdechły, qui mortuus est, qui non est interfectus, morticinus*': Tuk marchi samomarley (adipem cadaveris morticini)... bødzyeczye myecz ku potrzebye roslyczney *BZ* Lev 7, 24.

Samoósm(y), Samósm(y) *formy*: *n. sg. m.* samoosm 1402 *Pozn* nr 545, 1422 *Kal* nr 979. 980, *etc.*; samosm 1398 *HubeSąd* 265; *f.* samoosma 1446 *ZapWarsz* nr 759; samosma 1478 *Czrs* s. LXXXVI; ~ *g. sg. m.* samoosma 1436 *ZapWarsz* nr 478; samosma 1436 *ZapWarsz* nr 478; ~ *n. pl. m.* samoośmi 1420 *Pozn* nr 1063.

Znaczenie: '*sam z siedmioma innymi, w osiem osób, ipse cum septem hominibus*': Esze Nossawin, Wenczesław... y Mikolay przyiechawszy na Krzeslawa dzedzinø samosm... dali mu pøcz ran 1398 *HubeSąd* 265; Iaco Derszek yechal ginø drogø szamooszm ne tedi, gedi cone pobral 1402 *Pozn* nr 545, *sim.* 1422 *Kal* nr 979. 980; Yaco Maczek wszal othpusczene ot pana Przibysława... a po wszaczu otpuszczeną yali gy szamooszmi sz paniczy, rąnili... y klodowaly 1420 *Pozn* nr 1063; Jakom ya Dzirska ne byl samoosm na drodze 1425 *ZapWarsz* nr 125, *sim.* 1429 *ib.* nr 305, *etc.*; Jacom ya nye poslał szina szamosmą odbicz czaszey... Eze Dzirszek nye poslal sina samoosma odbicz... czanszey 1436 *ib.* nr 478; Jaco mnye Elsbyetha sbyla szamooszma Stanislawa sylą 1446 *ib.* nr 759; Jakom ya Mykolayowy kopy wswyerzepycz y dwu kopu bydla... nye odbyla szamoszma gwalthem 1478 *Czrs* s. LXXXVI; Jakom ya nye yal czyebye w Tharczynye szamoosm w gospodze v Maczeya 1480 *ZapWarsz* nr 1508.

Samopiąt(y) '*sam z czterema innymi, w pięć osób, ipse cum quattuor hominibus*': Yaco mne Voczech popasl szamopanth lanky y zitho szilø 1405 *KsMaz* I nr 655; Iacom ya Pawla ne gonila szamopøta 1406 *ib.* nr 761; Esze Szaszyn *szamopyth ne szemplocił (*leg.* zemłocił) Dobkowa [d]zytha 1408 *Czrs* 16; Jako Marczyn iachal samopøt na Yanowø løkø... y wzøl szana 1411 *Pyzdr* nr 334, *sim.* 1412 *ib.* nr 352, *etc.*; Essze Wawrzinecz ne gonyl Prandothy szamopanth sz ostrø bronø 1415 *Czrs* 65;

Stachna nye odbila Pyotrowi swini samopantha silø 1426 *KsMaz* II nr 2398, *sim. ib.*; Essze woszni Regnoltha szamego poszwal o gisthbø..., alle ne zamopøtha 1432 *ZapWarsz* nr 416, *sim. ib.*; Jaco mye Yan... zayol ryby zamopąd (*leg.* samopięt) y polowyl gwaltem 1446 *ib.* nr 763; Iako mi Marczin zmloczil zitho szamopyąnth gwaltem 1447 *AKPr* VIIIa 50; Jacom ya ne zbyl Borucze Jana szamopyath gwaltem 1448 *ZapWarsz* nr 815, *sim.* 1457 *ib.* nr 1061, *etc.*

Samorzeczny Księgi samorzecznych chwał '*Księga psalmów, liber Psalmorum*': Poczynayø szye kszyęgy glosznych chwal albo samorzecznych proroka Dawyda krolya (incipit liber hymnorum vel soliloquiorum prophetae regis David) *Pul* 1 arg.

Samosiódmo '*w siedmioro, w siedem osób, septem personae (sensu adverbiali)*': Czy yączczy obzalowany y fordrowany, szlowye prawem dobywany, czyrpyecz podluk prawa od thego zabithegø przyrodzonych thako daleko, asz gym szkazano na nye tho doszwyadczycz szamoszyodmo (ipsi detentos convincere debuerunt per sentenciam metseptimi) *OrtMac* 84; Gdy kto kogo zabye albo rany a to by szamoszyodmo (metseptem) doszwyathczono, ysz on to vczynyl *OrtOssol* 31, 4, *sim. OrtMac* 31.

Samosiódm(y) *formy*: *n. sg. m.* samosiodm 1405 *SKJ* III 195, 1410 *HubeZb* 51, 1410 *KsMaz* I nr 1453, *etc. etc.*; samosiedm 1424 *Czrs* 300; *f.* samosiodma *OrtMac* 79, *OrtOssol* 61, 2, 1478 *AKPr* VIIIa 58; *neutr.* samosiodmo *OrtMac* 112, *OrtOssol* 83, 2; ~ *i. sg. f.* samosiodmą *OrtOssol* 83, 2; ~ *n. pl. m.* samosiodmi *OrtMac* 27. 96; ~ *i. pl. m.* samosiodmymi *OrtOssol* 30, 1.

Znaczenie: '*sam z sześcioma innymi, w siedem osób, ipse cum sex hominibus*': Ez Marczysz przyschetw moczø y sschylø *ssamossothni sz taco dobrymy yaco ssam, vybył z yey domu 1405 *SKJ* III 195; Jaco Sczepan szedl gwaltem na *Jaroslaowø dzedzinø samosodm 1410 *HubeZb* 51, *sim.* 1416 *Pyzdr* nr 446; Yacom ya ne yechal na Staskow dom sylø samosothm 1410 *KsMaz* I nr 1453, *sim.* 1423 *PF* VIII 17, 1423 *ZapWarsz* nr 62, *etc.*; Jaco Micolay samoszedm na biskupi dom przibezaw s ostrø bronø, czinił gwalth 1424 *Czrs* 300; Bądzyely ktho nalyezyon w przestapyenyv malzenszthwa bądz maz albo nyewyasta..., szlowye ysz go za goraczey rzeczy uchwacza, thy mayą sz wolanym przed prawo przywyescz y ten vczynek na nye szamoszyodmy (*OrtOssol* 71, 3: szamoszyodm) dowyescz, szlowye poprzyszyadz (tales... criminis metseptimi convinci fuerint) *OrtMac* 96; Tedy mogą gego przyaczyelye przyrodzeny szamoszyodmymy (*OrtMac* 27: szamoszyodmy) nyepodeszrzanymy przyszagą vkazacz (amici... metseptimi bonis hominibus perfectis in cruce docere possunt), ysz gest sz malszenstwą vrodzon *OrtOssol* 30, 1; Gdyby czlowyek ozalowan o glowa albo o szmyerthne rany... a myalby za to przyszącz szą̨moszodm albo szamotrzecz (metseptimus aut mettercius) *ib.* 42, 3, *sim. OrtMac* 49; Tedy ona moze szamoszyodmą sz dobrymy ludzmy doswiatczicz (metseptima bonis hominibus docere potest), ysz gey tho dzyedzyczstwo przed gayonym szandem wszdano *OrtOssol* 61, 2, *sim. OrtMac* 79; Tego dzyeczaczą maya vpewnycz samoszyodma szwyadkow (extunc puerum informare debent metseptem, *OrtMac* 112: *szamoszyodmu s szwyathky), slowye mayą przyszacz naprzeczywko gemv, jsz gego oczecz tylye mv zostal wynowath po szmyerczy *OrtOssol* 83, 2; Gdyby chczalo tho dzyeczą odbycz tesz szamoszyodmo przyszagwszy (nisi se puer de debito metseptimus expurgare vellet), tedy bandze proszno tego długv *ib.*, *sim. OrtMac* 112; Jakom ya ssamoschyodm nye gonyl gwalthem Daczbogą na dobrowolnyey drodze 1469 *ZapWarsz* nr 2930; Jakom ya szamoszyodma z domu Sczythow nye syechala do Gosdu w dom Iakubow 1478 *AKPr* VIIIa 58.

Samostojność '*zespół istotnych cech, to co w podmiocie istotne, niezmienne, quae alicuius peculiaria ac propria sunt, quae maximi momenti sunt et mutari non possunt, natura, indoles*' *(?)*: Samostoynoscz substancia 1426 *PF* V 15.

Samostrzał *formy*: *n. sg.* samostrzał 1471 *GórsJaz* 270. 271. 272, 1471 *GórsPiech* 209, *etc.*; ~ *g. sg.* samostrzała 1392 *HubeZb* 65, 1402 *ib.* 117, 1412 *Pyzdr* nr 350. 351, *etc.*; ~ *ac. sg.* samostrzał 1399 *StPPP* VIII nr 8094, 1403 *HubeZb* 103, 1405 *KsMaz* I nr 571a, *etc.*: ~ *i. sg.* samostrzałem 1404 *RTH* VI 24, 1406 *KsMaz* I nr 761, 1454 *ZapWarsz* nr 979, *etc.*; ~ *g. du.* samostrzału 1469 *Czrs* s. LXXXIV; ~ *g. pl.* samostrzałow 1435 *Pozn* nr 1553; ~ *ac. pl.* samostrzały 1400 *Kościan* nr 151, 1418 *TPaw* VII nr 244; ~ *i. pl.* samostrzały 1421 *Kościan* nr 907; ~ *l. pl.* (w) samostrzalech 1399 *Pozn* nr 406.

Znaczenie: '*łuk, kusza, arcus, arcuballista*': Eze Michał poziczil Sandcowy samostrzala 1392 *HubeZb* 65; Ysz Ramsz ne uinouat... witch (*pro* w tich) zamostralech 1399 *Pozn* nr 406; Czso dano Miculayoui wina... o ssamostrzal, tego iest praw 1399 *StPPP* VIII nr 8094, *sim.* 1403 *HubeZb* 103, 1420 *Pozn* nr 1064; Iaco Potrasz

ne slamal mecza ani samostrala ssegl 1402 *HubeZb* 117; Iako Maczey s (*pro* w) te drodsze s Mycolagem ne bil y *somostralem ne dospal 1404 *RTH* VI 24; Iaco... Ondrzeg skassil samostral 1405 *KsMaz* I nr 571a; Iacom ya Pawla ne gonila szamopøta ani moy szøcz begal za nim szamostrzałem (*leg.* z samostrzałcm) 1406 *ib.* nr 761; Jacom ne slubila Potrowi zaplaczicz samostrzala za grzywnø 1412 *Pyzdr* nr 351, *sim. ib.* nr 350; Jako Jurand... trzi samostrzali... wszyanl 1418 *TPaw* VII nr 244, *sim.* 1400 *Kościan* nr 151; Jaco Dzerssek gonyl Jandrzeya... sze sztirzmy tako dobrimy yaco sam... s kopyamy a s szamostrzaly 1421 *Kościan* nr 907; Jaco Januss... wzął Pyotrowy... coyn..., sczyt a samostrzal 1423 *ib.* nr 979; Jacom ya Janowi nye ssekl samostrzala po szbiczu 1433 *Czrs* s. LXXXI; Jze Barthosz... nye wszal... mieczew, vozew, passow, szamostralow, panczerzew 1435 *Pozn* nr 1553; Yacom ya nye *przyeychal... na Mroczkową robothą sz napąthim *szemostrąlem 1454 *ZapWarsz* nr 979; Jacom ya... nye *woychal *wo thwoyą dzedzyną... anym... wszyal... *dwo szamostrzalu any thulcza 1469 *Czrs* s. LXXXIV; Panczers, oboyczek, plech czysty, lepka czysta, *schamostrel 1471 *GórsJaz* 270, *sim. ib.* 271, 272, *etc.*; Schamostral nowy a schabla 1471 *GórsPiech* 209, *sim. ib.* 212, *etc.*; Schamostral podzelawany a schabla *ib.* 209, *sim. ib.* 212, 220; Jakom ya sszamopyath... sz dospyanym sszamostrzałem nye bilem na dom Jacubow gwałtem 1472 *ZapWarsz* nr 3082, *sim. ib.* nr 2968, 1466 *ZapRpZakr* 5, 473v; Jakom ya nye ranczyl schamostrzala warschewskyey robothy Cristino 1478 *ZapWarsz* nr 1206; Balistam cum cliky in valore 50 grossorum *samostrala s clikamy 1482 *ZapRpPloc* t.p.rel.decr. 2, 81.

Samostrzelnik *formy*: *n. sg.* samostrzelnik *ca* 1500 *Erz* 91; ~ *g. sg.* samostrzelnika 1473 *StPPP* IX nr 843; ~ *d. sg.* samostrzelnikowi 1465 *KsNWarsz* I nr 657; ~ *ac. sg.* samostrzelnika 1433 *Pozn* nr 1560; ~ *g. pl.* samostrzelnikow *BZ* I Par 18, 17; ~ *i. pl.* samostrzelniki 1471 *MPKJ* V 39.

Znaczenia: **1.** '*rzemieślnik wyrabiający łuki a. kusze, faber, qui arcus, arcuballistas conficit*': Jszeszmy szliszely, y przi tem byly, crzik, placz y wolanye na osszile: gwałtu! Clari... na Stanislawa, samostrzelnika s Gnyezna 1433 *Pozn* nr 1560; Byenyasz... vendidit et resignavit agrum cum predio... Martino Czeszynski al. szamostrzelnykovi 1465 *KsNWarsz* I nr 657; Quia solus portauit belistam ad bellifactorem al. [dą] do szamostrelnika 1473 *StPPP* IX nr 843; Szamostrzelnyk balistarius *ca* 1500 *Erz* 91.

2. '*łucznik, kusznik, żołnierz zbrojny w łuk a. kuszę, miles arcu aut arcuballista armatus*': Ale Bananias, sin Ioyadi, nad zastøpi strzelczow a samostrzelnykow (super legiones Cerethi et Phelethi) *BZ* I Par 18, 17; Super Cereti, na⟨d⟩ *strzelniczi, et Phereti schamostrzelnyky (*war. lub.*: na⟨d⟩ *samostraky, *mamotrekt kapitulny*: samostrzielniky; Banaias autem filius Ioiadae super Cerethi et Phelethi II Reg 8, 18) 1471 *MPKJ* V 39.

Samostrzelnikowy '*składający się z samostrzelników, constans e militibus arcu vel arcuballista armatis*': Wzøw (*sc.* kapłan) setnyki, a strzelce, a samostrzelnykowe zastøpi (Phelethi legiones)... przewyedly krolya z domu boszego *BZ* IV Reg 11, 19.

Samoszóst(y) '*sam z pięcioma innymi, w sześć osób, ipse cum quinque hominibus*': Jaco Dobeslaw ne gimowal samoszost Staszka ani go do clodi powodził 1396 *Pyzdr* nr 22, *sim.* 1412 *ib.* nr 400, 1415 *ib.* nr 409; Isze Sulislaw ranil Michałka..., zayachaw mu drogø samoszost 1400 *HubeSąd* 275; Iaco Stanislaw yal samoszost s tako dobrimi iaco sam... w Kothowo gwałtem 1405 *Pozn* nr 764; Iacom ya ne odegnal Micolaya samossost s ostran bronan od gego szyta 1419 *AKPr* VIIIa 43; Iacom ya Indrzichowich konopy nye pobrała na drodze szamoszosta gwałtem *ib.* 44, *sim. ib.*; Iakom ya nye byegała na Swyanchnan, na iey dom samoschosta szilan 1435 *KsMaz* III nr 1413; Tegdi przes tąn istąn przissyangą oczyszczyąyanczi syan s tego dlugu trzikrocz, aczbi byla potrzebysna samoschosth (metsextus), yako o gymyenye dzyedzyczne *przsyanze *Sul* 99; Jako ya nye vczynyl nayasdv na dom» Maczyeya... samoschosth gwałthem 1493 *ZapWarsz* nr 1746.

Samotrzeci *cf.* **Samotrzeć**

Samotrzecinacie '*sam z dwunastoma innymi, w trzynaście osób, ipse cum duodecim hominibus*': Yaco Micolag oral na Woytkowe dzedzine gwałtem *samotrzicinacze 1401 *Kal* nr 8.

Samotrzeć, Samotrzeci *formy*: *n. sg. m.* samotrzeć 1397 *Pozn* nr 339, 1400 *KsMaz* I nr 17, 1400 *StPPP* VIII nr 10340, *etc. etc.*; *f.* samotrzecia 1418 *Pyzdr* nr 549, 1434 *ZapWarsz* nr 631, 1441 *StPPP* II nr 2963, *etc.*; ~ *g. sg. f.* samotrzecie 1423 *ZapWarsz* nr 46; ~ *ac. sg. m.* samotrzecia *Sul* 40; *f.* samotrzecią 1423 *ZapWarsz* nr 46.

Znaczenie: '*sam z dwoma innymi, w trzy osoby, ipse cum duobus hominibus*': Jaco Jasek przijal w mø *dzerzewa samotrecz 1397 *Pozn*

nr 339, *sim.* 1424 *ib.* nr 1166; Iacom ia ne bil na Mar⟨cino⟩w dom szamotrzecz szilø 1400 *KsMaz* I nr 17, *sim.* 1402 *ib.* nr 134a, *etc.*; Jako... Yakusz... yechaw samotrzecz na pana Paschcowø dzedzinø gwaltem yøl czlowyeka pana Paschowa w niey dzerszenyv 1400 *StPPP* VIII nr 10340; Iaco Szczepan ne iachal na paney Janowey dzedzinø y ne ranil yey czloweca samotrzecz 1409 *Kościan* nr 412, *sim.* 1416 *ib.* nr 573, *etc.*; Iaco Thomislaw przisiedł na Hancziną dzedziną gwaltem samotrzecz 1415 *Pyzdr* nr 412, *sim.* 1406 *ib.* nr 276, *etc.*; Yakosm nye yala samotrzecza gwaltem w Lasoczynø dzedzynø 1418 *ib.* nr 549; O kthorø crowø samotrzeczø Vitek na mø szalowal, they on w swem domu nye ma samotrzecze 1423 *ZapWarsz* nr 46; Iakom ya pomocznikem ne bil samotrzecz Staszka zabicz 1425 *KsMaz* II nr 1511, *sim.* 1426 *ib.* nr 2471. 2472; Katharzyna Margorzancze ne othbyla bydla szamotrzecza szylą 1434 *ZapWarsz* nr 631; Jze Vichna... ne wisla samotrzecza s pomoczniky s domu 1441 *StPPP* II nr 2963, *sim.* 1447 *ZapWarsz* nr 2643; Ranyoni do roka *wloschną przyszangą szamotrzecz rani ma doswyathczicz, potheem wynni szą samotrzecz (mettertius) odprziszaze *Sul* 13; Ysze ten tho Pyotr... po rokv mynąlem doszicz-vczinyenya ządal, my thakey w thakey przithczy thego tho Pyotra samotrzecza (mettertium, *Dział* 29: samotrzeczy) skazalismy przi-szącz *Sul* 40; Gdyby czlowyek ozalowan o glowa... a myalby za to przyszącz szą-moszodm albo szamotrzecz (mettertius) *OrtOssol* 42, 3, *sim. ib.* 70, 2, *OrtMac* 49. 93; Tho ona ma vczynycz szamotrzecza (mettertia) ze dwyemą maszomą *OrtOssol* 80, 3, *sim. OrtMac* 108.

Samotrzećnaćcie '*sami z dwunastoma innymi, w trzynaście osób, ipse cum duodecim hominibus*': Iaco Stanislaw samotrzecznaczcze s tako dobrimi, iaco sam, na *Andrzeow dom gwaltem ne begal 1407 *HubeZb* 88; Gdi slyachczicz zabye slyachczycza, ... pokoran... dlya sgladzenya nyeprziyasny samotrzecznaczczye (mettredecimus) vczinicz ma *Sul* 92; Gdi wlodika zabyye slyachczycza,... pokoran mą vczinycz, chusti alysz do passa opusczyw a nago syąn vczinyw z nagym myeczem samotrzecznaczczye (mettredecimus)... a ma prosycz prze bog, abi yemu obrazenye otpusczono *Sul* 93.

Samowtórnaćcie '*sam z jedenastoma innymi, w dwanaście osób, ipse cum undecim hominibus*': O ktore ryby y o rzeczi Jan na mya zalowal, tegom mu ya ne pobral anym czloweka sbyl szamowtornaczcze, we duunaczcze sylą 1446 *ZapWarsz* nr 767; Jacom ya ne wirambyl Micolayewy gayu szamowtornaczcze gwaltem *ib.* nr 785.

Samowtór(y) '*wraz z drugą osobą, we dwie osoby, ipse cum uno homine*': Yako Pechno... wfszøl kmethowicza samoftor... y obeschił go 1399 *Kościan* nr 128; ⟨J⟩acom ia ne otbyal Marczin⟨owi⟩ samowtor zita szilø 1400 *KsMaz* I nr 17, *sim.* 1402 *ib.* nr 134, *etc.*; Yacom ya ne begal naBo ⟨gu⟩phalow dom anim secl nay (*leg.* nań) samowtor 1406 *ib.* nr 675, *etc.*; Esz Krzeslaw przidydacz samowthor tako dobrich iako sam... posyekl... tako vele iako schesznacze pocosow 1418 *TPaw* VII nr 592; Yze Wanczoszka dobrowolne wyiala s tego domu, ysz gey gwalthem Margorzatha ne wygnala samowthora yako sama a ⟨z⟩ trzeczim podleysim 1419 *Pyzdr* nr 960; Ize pany Wichna slą szamowtora ⟨z⟩ taco dobrim jaco szama na czasez yego vody 1427 *Pozn* nr 1267; Jacom ya nye byla bidla Falczina samowtora silø 1427 *ZapWarsz* nr 2688, *sim.* 1428 *ib.* nr 2785; Yakom ya nye kaszala zaoracz rowa Andrzeyewy... szamowthoru 1434 *Pyzdr* nr 1086; Jakom ya paropkowy memv samoftorv nye kazala zaoracz ogroda Swyąnskowy 1458 *Tym-Wol* 74; Jakom ya nye othbyla ... czti⟨r⟩dzesczy swyny Mikolayewy... schamowthor gwalthem 1474 *Czrs* s. XCIII; Pan Marassyek vkazal szye s[y]amowthor na dw konv *strelczych 1495 *GórsJaz* 277.

Samósm(y) *cf.* **Samoósm(y)**

Sampierz *cf.* **Sąpierz**

Samsiad *cf.* **Sąsiad**

Samzielon *bot.* '*Pirola rotundifolia L.*': Samzyelon pirula *ca* 1465 *Rost* nr 4525; Samzelon senga 1472 *ib.* nr 1612.

Sandacz *czy* **Sędacz** *zool.* '*ryba z rodziny okoniowatych, Lucioperca sandra*': Sądącz barbulus 1471 *R* XXIII 283.

Sandał '*drewno drzewa sandałowego, lignum Santali albi L.*': Sandal sandali⟨s⟩ 1472 *Rost* nr 1800.

Sandares '*minerał, odmiana kwarcu, fossile, genus quarzi*': Sandares sandaresum 1472 *Rost* nr 1855.

Sani *cf.* **Sanie**

Sanie, Sani *pl. tantum formy*: *n.* sani 1393 *MMAe* XV 172; sanie 1487 *AGZ* XV 242, *ca* 1500 *R* XLVII 355; ~ *g.* sani 1491 *ZapWarsz* nr 1668; ~ *ac.* sani 1402 *KsMaz* I nr 154, 1487 *AGZ* XV 242; sanie 1461 *ZapWarsz* nr 1113; ~ *i.* saniami 1487 *AGZ* XV 243.

Znaczenie: '*pojazd na płozach do jeżdżenia po śniegu, trafia*': Pro weyculis dictis sany 1393 *MMAe* XV 172; ⟨J⟩acom ia slal Pawla do

Michala, bi mi sani wroczil 1402 *KsMaz* I nr 154; Jako Olecschy, syn moy yvssz vmarly, wzanl w mogem *ymyemyv ve sszkodze trzy konye y troye szanye 1461 *ZapWarsz* nr 1113; In gayo recepit duos equos cum curru al. sanye 1487 *AGZ* XV 242; Ministerialis... vidit currum ibidem in gayo al. sany repletum roboribus *ib.*; Ministerialis... affectabat arestare al. lyczowacz et videre equos cum curru al. sanyamy *ib.* 243; Jakom ya wsyal dwoye szany ludzem... sz Mychrova w gayv szvym 1491 *ZapWarsz* nr 1668; Traha brona, szanye *ca* 1500 *R* XLVII 355.

Sanikl *bot.* '*żankiel zwyczajny, Sanicula Europaea L.*': Sanikl 1475 *Rost* nr 2929.

Sanki *pl. tantum* '*pojazd na płozach do jeżdżenia po śniegu, traha*': Jze... Busscowsky... wszął cztirzc konyc y sanky 1442 *StPPP* II nr 3082; Jakom ya nyc wsyal... Janovj... na dobrovolney drodze... sanek 1494 *ZapWarsz* nr 1765a; Szanky vehiculum *ca* 1500 *Erz* 91.

Sanlert '*zapewne azotan potasu, saletra, sine dubio nitrum*': Nitrum, sanlerth, dissoluit, stringit XV *p. post. R* LIII 68.

Sanletra *cf.* **Saletra**

Sapać '*ciężko, głośno oddychać, anhelare, respirare*': Sterto sapacz vel charpacz XV *med. PF* V 29; ~ '*dyszeć gniewem, rzucać pogróżki, ira incensum esse, minari*': Saulus adhuc spirans vlg. sapayancz (Act 9, 1). Ecce secundum glozam: Saulus interpretatur superbus, adhuc spirans cum naribus ex vehementi malicia XV *med. PF* V 58; Spirans schapyancz, dichayącz, *gl.* rzwgyącz (Saulus... spirans minarum et caedis in discipulos domini Act 9, 1) 1471 *MPKJ* V 134. ~ *W ostatnim cytacie można też przyjąć czasownik* sapić.

Sapić cf. **Sapać**

Sarbski *cf.* **Tłoka**

Sardzony *corruptum pro* studzieny: sardzony robak '*pasożyt głowy, który miał powodować migrenę, vermis capitis, qui dimidii capitis dolorem efficere dicebatur*': ⟨E⟩migram est quidam vermis vlg. sardzony robak (*RozRacz* 96v: stvdzeny robak) 1457 *PF* V 14.

Saremski, Seremski '*związany ze Sremem, ad Sirmium pertinens*': kufa saremska, seremska '*beczka o wielkości używanej w Sremie (w dzisiejszej Jugosławii), dolium, quale in regione Sirmii in usu erat*': A maiori vase vini al. kuffa saremska duos florenos et quinquaginta sex quadrantes 1490 *MMAe* II 308; Item a maiori vase vini al. kuffa sereniska (*pro* seremska) vel alia quacumque duos florenos Hungaricales (1493) *MMAe* XIV 410.

Sarkać '*powoli a głośno pić, sorbere*': Sorbillare, id est paulatim vel parum sorbere sąrkacz *ca* 1500 *Erz* 91.

Sarkokol *bot.* '*Astragalus Sarcocolla Dum.*': Sarcocol sarcocolla 1472 *Rost* nr 84.

Sarn '*samiec sarny, Capreolus capreolus*': Sarn capreolus *ca* 1420 *WokTryd* nr 68; Sarn caper XV *p. pr. PF* V 28, *sim. ca* 1455 *JA* XIV 490; Szarn capricornus *ca* 1500 *Erz* 91.

Sarna *formy*: *n. sg.* sarna 1471 *MPKJ* V 29, *ca* 1500 *Erz* 91; ~ *g. sg.* sarny 1422 *Pozn* nr 1099, 1436 *ib.* nr 1554; ~ *ac. sg.* sarnę 1414 *Kal* nr 465; ~ *n. pl.* sarny *BZ* I Par 12, 8, *Rozm* 84; ~ *g. pl.* sarn 1424 *ZapWarsz* nr 92, 1464 *ZapMaz* 50, 1465 *SprTNW* VIII 2, 41, 1483 *ZapWarsz* nr 1543; ~ *ac. pl.* sarny (1429) *DokMp* V 311, 1447 *AGZ* XI 292, 1464 *ZapMaz* 50, *etc.*

Znaczenie: '*ssak z rodziny jeleniowatych (Cervidae), sarna, Capreolus capreolus*': Iaco Dobesz zabil Katharzininą szarną sze szwonky chovaną 1414 *Kal* nr 465; Yaco ne szabyl szarni 1422 *Pozn* nr 1099; Jakom ya ne gonil we kxanszem szarn 1424 *ZapWarsz* nr 92, *sim.* 1465 *SprTNW* VIII 2, 41; Dorcas vlg. szarny pro ipsius mensa libere possit venare (1429) *DokMp* V 311, *sim.* 1447 *AGZ* XI 292; Yszem s Gyanem... nye szmawyal pola gonycz anim gemu sarny wszanl na boru 1436 *Pozn* nr 1554: Møszowye przevdatni... a rœczi, iako sarni po gorach (quasi capreae in montibus) *BZ* I Par 12, 8; Ya nye *gradna sarn xazathom... any oth slodzey, czso sarni cradna, przemithu byerza 1464 *ZapMaz* 50; Yacz thesz kosw szyeka vylky, sarny lapam drvgyey philky *De morte* w. 383; Scharna caprea (Deut 12, 15) 1471 *MPKJ* V 29; Per capreas scharny (Cant 2, 7) *ib.* 72; Yakom ya nye postrzelal w puszczy... sarn za trzy koppy gwalthem 1483 *ZapWarsz* nr 1543; Caprea est capra siluestris szarną *ca* 1500 *Erz* 91, *sim. ib.*; Szarną dorca *ib.*; Zbyczely szye zvyrząta kv Yesvszovy: loszovye, lwovye..., sarny, lysky *Rozm* 84. ~ *W niektórych zapisach nie można wyłączyć lekcji* siarna.

(Sarni) Siarni '*z sarnami związany, ad capreolos pertinens*': Retia capricorn⟨orum⟩ al. *syrnye 1435 *KozierRpTerCost* 84; Jakom gya nye wzyanl trzech syeczy szyarnych 1497 *ZapWarsz* nr 1789.

Sarnki *pl. tantum, bot.* '*Serratula tinctoria L.*': Sarnky auricula gliris *ca* 1465 *Rost* nr 4159; *Sornky auricula gliris *ib.* nr 4160; *Syrnky auricula gliris *ib.* nr 4161; Szarnky gundula 1472 *ib.* nr 1250.

Sarpanek *cf.* **Serpanek**

(Sasanki) Sesenki *pl. tantum, bot.* **1.** '*sasanka otwarta, Pulsatilla patens Mill.*': Szeszenky filanium 1460 *Rost* nr 3552, *sim.* 1472 *ib.* nr 1252; Zezenki ffilagium *ca* 1465 *ib.* nr 4344, *sim. ib.* nr 4345. ~ *Ef.* **Sesnek.**

2. białe sesenki '*zawilec wielkokwiatowy, Anemone silvestris L.*': Byale sesenki lilium montanum 1472 *Rost* nr 1687.

Saski '*z Sasią, czyli Saksonią związany, ad Saxoniam pertinens, Saxonicus*': (miara) saska '*miara szerokości wozu, tj. rozstawu jego kół, mensura latitudinis currus*': Faciat... duas rotas ... pro curru ad sex equos in mensuram Saxoniensem al. saszka 1499 *AcPosn* II 382.

Satan *cf.* **Szatan**

Sawina *cf.* **Szawina**

Sączyć *cf.* **Wysączyć**

1. Sąd *formy*: *n. sg.* sąd 1388 *Pozn* nr 50, *Gn* gl. 100a, *Fl* i *Pul* 16, 3, *etc. etc.*; ~ *g. sg.* sąda 1398 *Kościan* nr 44, 1399 *ib.* nr 144, *Fl* i *Pul* 105, 3, *Rozm* 772; sądu 1398 *BiblWarsz* 1861 III 34, 1398 *Kościan* nr 43. 45, 1399 *HubeZb* 74, *etc. etc.*; ~ *d. sg.* sądu *Sul* 33. 53, XV *med. SKJ* V 273, *etc.*, *Rozm* 485; sądowi *Sul* 49. 50. 60, *OrtMac* 104, *etc. etc.*; ~ *ac. sg.* sąd 1393 *Pozn* nr 165, 1400 *ib.* nr 456, *Gn* 2a, *etc. etc.*; ~ *i. sg.* sądem 1394 *HubeZb* 68, 1397 *PKKr* I 246, 1413 *Pyzdr* nr 372, *etc.*; ~ *l. sg.* (w) sądzie 1393 *Pozn* nr 179, 1399 *ib.* nr 401, 1400 *ib.* nr 428, *etc*; ~ *n. pl.* sądy *Fl* i *Pul* 17, 25. 18, 10, *Sul* 24, *etc.*; sądowie *Fl* 9, 26, *Fl* i *Pul* 118, 75, *BZ* Lev 26, 45, *etc.*; *Pul* 118, 175; ~ *g. pl.* sądow *Fl* i *Pul* 118, 30, *Sul* 28. 54, *etc.*; ~ *d. pl.* sądom *Fl* i *Pul* 118, 108, *OrtMac* 91, *OrtOssol* 68, 2, *Dział* 12; ~ *ac. pl.* sądy *Fl* i *Pul* 47, 10. 118, 13. 164, *Sul* 24, *etc.*; ~ *i. pl.* sądy *BZ* Lev 26, 15, *Rozm* 270; ~ *l. pl.* (w) sądziech *Fl* i *Pul* 88, 30. 118, 43, 1436 *R* XXIII 276, *Sul* 8, *etc.*; sądoch *Dział* 2.

Układ znaczeń

1. '*instytucja wymiaru sprawiedliwości, osoba lub zespół powołany do wymiaru sprawiedliwości, qui ius dicit, iudex, iudicium*' 125
~ burgrabi(ego) sąd; ~ duchowny sąd; ~ krolew(ski) sąd; ~ sąd polski; ~ sąd siedzący; ~ wielki sąd; ~ wojewodzy sąd; ~ wyszy sąd.

2. '*władza sądowa, jurysdykcja, iuris dicendi potestas, iudicium, iurisdictio*' 127
~ sądy czynić; ~ '*okręg sądowy, regio sub ius alicuius et iurisdictionem subiuncta*'; ~ pospolity sąd.

3. '*rozprawa sądowa, roki sądowe, postępowanie sądowe, sessio iudicii, iudicium*' 127
~ gajeny, gajny, gajony, jawny, osadzony sąd; ~ gorący sąd; ~ położony, wyłożony sąd; ~ przykazany sąd; ~ sąd gaić, zebrać; ~ sądem odzirżeć, zbyć, w sądzie dobyć; ~ osadzić sąd; ~ sądy sędzić; ~ siedzieć na sądzie; ~ '*spór sądowy, controversia iudiciaria*'; ~ ~ *o sądzie ostatecznym, też o sądzie boskim nad zmarłym, de iudicio novissimo, etiam de dei iudicio, quod de mortuo facit.*

4. '*miejsce sprawowania władzy instytucji wymiaru sprawiedliwości, miejsce odbywania rozpraw sądowych, locus, ubi ius dicitur, iudicium*' 129

5. '*wyrok, orzeczenie sądu, orzekanie w sporze sądowym, też wydawanie wyroku, skazywanie, sententia iudicum, etiam controversiam diiudicandi, condemnandi actus*' 129
~ gajony sąd; ~ jawny sąd, sąd spisan(y); ~ osędzić sądem, uczynić, wyda(wa)ć sąd; ~ ~ *o wyrokach i prawach boskich, de dei iudiciis et legibus.*

6. '*mniemanie, poglądy, opiniones, sententiae*' 130

7. przysiężny sąd '*przysięga, ius iurandum*' 130

Znaczenia: **1.** '*instytucja wymiaru sprawiedliwości, osoba lub zespół powołany do wymiaru sprawiedliwości, qui ius dicit, iudex, iudicium*': Jaco Czestk daual Jacuszewi skot ⟨na⟩ ranky, iaco sand skaszal 1388 *Pozn* nr 50; Eze cso Dobegnew oth [...] list pokazal, yest dobri y po prawu szødu (*leg.* z sądu) wyszedl 1399 *HubeZb* 74; Iaco Mikosz wiwodl szø z Brilem z gnesdzenskego sandu do Rogozna 1400 *Pozn* nr 432; Jaco ta carczma, o ktorą myą Jan a Jacuss w szandze obvinily, ta nye dana byla przeczivo trzecze czansczy wolwarcow 1425 *Kościan* nr 1140; Jaco wtenczasch, kedymal (*leg.* kiedym miał) rok przy *zadze przeczitt panu Bodzacze, poyalem ma (*pro* na) poroczky przyszaga czynicz 1428 *Pozn* nr 1296; Tandy Sczepan granicze sypal, wząw woznego y potkomorzego sządu (*leg.* z sądu) 1445 *ZapWarsz* nr 756; Gdi ktho pozzywaa do sąndv (ad iudicium, *Dział* 7: przed sąd) kogo o dzyedzyną..., a gy do sąndv (ad iudicium, *Dział* 7: kv sądv) vyzowye *Sul* 21; Wstawyami, aby w sandzech (in iudiciis, *Dział* 11: przed sądem) krolewstwa naszego kaaszdi czlowyek... mozze y yma myecz swego przyprawczą *Sul* 23;

Czanstokrocz bywa, ysz prze rzeczy przyrodzonych... nyekthorzy do sandow (ad iudicia, *Dział* 15: przed sąd) przyszethwszy, przes baklywoscz... wyczą̨nstwo obikli odnoszycz (*Dział* 15: w sądze... wyczastwo otrzymvyą) *Sul* 28; Aczkole w wyelich rzeczach rączoscz chwalona bywa, a wszakosz ta gista rączoscz w szą̨dzech (in iudiciis) a w rosprawyenyv rzeczy... ma bicz powsczą̨g[ag]nyonya *Sul* 32, *sim. Dział* 20; Pyotr przyczą̨gnął Iana kv szą̨ndv (ad iudicium, *Dział* 22: szalował na Iana przed sądem) rzekną̨cz, aby pszczoły... szlodzcyske do swego domv vinosil *Sul* 33, *sim. ib.* 53; Dwye czą̨nszczy (*sc.* win) bołączemv (*sc.* kmieciowi), a trzeczą̨ cząszcz szą̨ndowy (iudicio), gdze szą̨ rzecz vodzy, dacz przykazvyemy *Sul* 49, *sim. ib.* 64, *Dział* 40. 49; Za thaky gwalth wołow ... za kaszdy tydzyen cztirzi skoczcze skodą̨ y krzywdą̨ czirzpyączemv sz vyną̨ pyą̨cznadzeszcza, a szą̨dowy (iudicio) drvgą̨ pyą̨cznadzeszcza *Sul* 50, *sim. Dział* 41; Gdy czyge dzeczy... przeth sprawnymy łathy do szą̨ndow (ad iudicia, *Dział* 46: przed sąd) czą̨gnyeny bywayą̨ o dzedzynną̨ rzecz, a prze nyedostathek łath s powodem rzeczy szpolv v szą̨dze wyescz... nye mogą̨ (litem contestari nequeunt) *Sul* 54; Gdyby kthori... szą̨ndza vrzą̨dny... skazowałby przecywko kthorey stronye gynszey, yą̨ skazvyą̨cz o... rzecz dzedzynną̨... w szą̨nd (in iudicium) wwyedzoną̨ (*Dział* 2: o... rzeczy przed sąd... przywiedzony) *Sul* 55, *sim. ib.* 65; Isze gdy oblycze nasze oth thich person, sz gych sąd szą̨ sklada (ex quibus constat iudicium), byva vydzano *Sul* 63; Ale bandze⟨li⟩ ktho o taką̨ rzecz prosto ozalową̨n przesz wolanyą̨... przed szwyeczkym szandem (coram iudicio saeculari), ten tego odycz (*pro* odydze) szam swą̨ *rą̨gą̨ *OrtOssol* 71, 3, *sim. OrtMac* 96; ~ Vt is, qui timet iudicari a filio dei secundum iustitiam, recurreret, vczyeklbi sze, ad matrem ad forum Marie k szą̨du XV *med. SKJ* V 273; ~ burgrabi(ego) sąd '*instytucja wymiaru sprawiedliwości w grodach królewskich pozostająca pod kierunkiem burgrabiego, iudicium, cui in regis oppidis burggravius praeerat*': Bą̨nd⟨zi⟩ely kto zaraczon ku burgrabyego szandv (ad iudicium burggravii, *OrtMac* 54: kv burgrabyemu szą̨dw), ten mą̨ thamo k nyemv przycz *OrtOssol* 45, 4; ~ duchowny sąd '*instytucja wymiaru sprawiedliwości powoływana przez Kościół i orzekająca według prawa kanonicznego, iudicium ecclesiasticum, quod iure canonico utebatur*': Rzeczy, czo szye thycze malzenszkye kaszny, they nye mayą̨ szand⟨z⟩ycz, ale ma bycz dana do duchownego szandu (ad iudicem spiritualem) *OrtOssol* 38, 3, *sim. OrtMac* 42; Duchowny szand ecclesiastica censura 1460 *PF* V 38; ~ krolew(ski) sąd '*najwyższa instancja sądowa, działająca pod przewodnictwem króla lub w jego imieniu i z jego upoważnienia, iudicium supremum, cui rex ipse praeerat vel suo nomine iuris dicendi auctoritatem fecit*': Jako Woczech mal vmowø sz Dobeslauem, isz o to rankomstwo ne mał *nitkis v krolewem szøndze gabacz 1393 *Pozn* nr 179; Tedista oba vodła ossadą albo opole yaco gym przicassano s crolewskego sanddu 1398 *BiblWarsz* 1861 III 34, *sim.* 1403 *Pozn* nr 818; Jaco Wszegnew taco scazał, iacosmi gy nawczili taco, yaco nas krolew sand nawczil 1404 *Kościan* nr 232, *sim. ib.*; Jako przi tem bily, kedy pan Barthosz zalował przet Adamem na pozeszczø, a Adam pital szandu crolewskego podług zaloby y otpowedzy 1415 *ib.* nr 550; ~ sąd polski '*sąd orzekający według prawa polskiego, iudicium, quod in iure dicendo Polonorum legibus utebatur*': Alye ysze obyczay gest w szą̨dze polskem (in iudicio Polonicali, *Dział* 2: w sądoch polskych), ysz szą̨ndza ... pyrwey nye... ma swego bronycz skazanya, alysz pirwey przes stroną̨ otheszwalą̨ trzy grzywny... gemv bą̨dą̨ dany *Sul* 55; ~ sąd siedzący '*sąd aktualnie urzędujący, iudicium, quod nunc potestatem suam exercet*': Paknyały iana strona omyaszkanym... przegabana bą̨ndą̨cz a trzykrocz wezwana szą̨ na szandze szedzą̨czym nye postway (*pro* postawy, se praesidentibus non exhibuerit, *Dział* 13: kv sądv nye stala) *Sul* 25; ~ wielki sąd '*sąd zbierający się zwykle trzy razy do roku z udziałem pana feudalnego lub jego przedstawiciela, iudicium, quod ter in anno haberi solebat, cui dominus feodalis vel eius vicarius intererat*': Alye we trzech wy⟨e⟩lkych sandzech, gdy bywaya gyeden na szwyathego Janą̨ y Pawła dzyen..., trzeczy na dzyen szwyathey Agathy, gdy burgrabya szyedzy na są̨ndze a tako dlugo, poky on szyedzy, gyesth wyna osszmdzyeszath szelą̨gow drobnych pyą̨nyądzy *OrtOssol* 32, 4, *sim. OrtMac* 33; ~ wojewodzy sąd '*instytucja wymiaru sprawiedliwości funkcjonująca pod przewodnictwem wojewody, rozpatrująca sprawy szlachty (na Mazowszu), iudicium, quod in Masovia nobilitati ius dicebat, cui iudicio palatinus praeerat*': Yacosmi vyednali Sulka Scepanem (*leg.* z Szczepanem) o lankø..., a mymo nasze vyednane pozywan Sulek woyewodzy (*leg.* w wojewodzy) ssand 1407 *HubeZb* 121; ~ wyszy sąd '*sąd wyższej instancji, iudicium superius*': A gdysz szam nye moze bycz k themv, tho poleczyl przed szandem szwemv opyekaldny-

kowy, aby tho dal... wywolacz y opowyedacz przed wyszym wylozonym gayonym szandem (*OrtMac* 83: przed wyszym wylozonem szadem) *OrtOssol* 63, 4.

2. '*władza sądowa, jurysdykcja, iuris dicendi potestas, iudicium, iurisdictio*': *Wyarze... w Ihu Xpa..., genz... vmanczon pod Pylatowim *sundim (*Wierzę* 1. 3—8. 10. 11. 13a—14a. 17. 18. 20: pod Ponszkim Pylathem) *Wierzę* 9. 12; Ia przysągam bogu y memv panv krolowy, y temu myasthu, ysze chczą na mem szandze wyerzen bycz, kaszdemu prawu (*pro* prawo) czynycz, tako vbogemv, yako bogatemv *OrtOssol* 33, 3, *sim. OrtMac* 34; Any tesch oczyecz sądzy kogo, alye wschytek ssąd (omne iudicium Jo 5, 22) dal synovy svemv, aby wschyszczy czczyly szyna *Rozm* 259; Bo yako oczyecz ma zyvoth v sobye, takyesch y dal synovy myecz zyvoth v sobye a dal yemv sąd mocz czynycz (potestatem dedit ei iudicium facere Jo 5, 27) *ib.*; Vydzyalo szye yemv, yzby ten sąd k nyemv przysluszal, bo myly Kristus za yego byskupstwa kazacz począł *ib.* 669; ~ sądy czynić '*sprawować władzę sądową, iuris dicendi potestatem exercere, iudicium facere, ius agere*': ⟨U⟩stawiamy, aby nygeden sądza any starosta sądy czynyączy nyszadnego masza o ktorakoly rzecz nye zdal kromye strony sąpyercze *Dział* 48; ~ '*okręg sądowy, regio sub ius alicuius et iurisdictionem subiuncta*': Geden pospolyti sandza w kaszdey zemy ma bicz myan, gysz na dworze krolyewskem thesz sandzicz bandze, gdi w gego sandzech (in sua iurisdictione) krol myaskacz bandze *Sul* 8; ~ pospolity sąd *(w stosunkach biblijnych, in Scriptura Sacra)* '*władza sądowa sprawowana przez zgromadzenie lub przy udziale zgromadzenia, iuris dicendi potestas, quam consilium exercet*': W poszpolythy sąd in concilium (*war. kal.*: w pospolstwye in consilio; qui operit odium fraudulenter, revelabitur malitia eius in consilio Prov 26, 26) *MPKJ* V 69.

3. '*rozprawa sądowa, roki sądowe, postępowanie sądowe, sessio iudicii, iudicium*': ⟨Ha⟩nka ne proszila na ten sød preczif [...] anim go szadala 1393 *Pozn* nr 165; Isz Limpach ne dokonal szwymy (*leg.* z swymi) gednaczy, czo sze szanddu (*leg.* z sądu) *wywoydl 1398 *Kościan* nr 43; *Isziszm *bul poszlem ot Ianusza do Limpacha o tø *szrecz, o cze (*pro* czo) szche szanda (*leg.* z sąda) *wywoldl *ib.* nr 44; Isz Szydofka wyranczyl Sandzywoia od sandu za X *gzryfen *ib.* nr 45; Ysz Michal *vscheld ot søda y nachal (*pro* nechal) my sze ronczicz 1399 *ib.* nr 144; Iacosm przi tem sødze bil, kdze Przeduog røczil... za Potrassa 1403 *Pyzdr* nr 221, *sim.* 1406 *Kościan* nr 304; Ten listh zedran przed sądem newinne 1415 *Kościan* nr 554, *sim.* 1416 *ib.* nr 628, 1425 *Pozn* nr 1195; Ysze przekonani w sądze zyskalemv... maa doszycz wczynicz a z sandv (de iudicio) pyrwey nye wynicz (*Dział* 8: od sądv nye ma odstąpycz), alysz doszycz wczyni *Sul* 22; Thegodlya, aby pewnych godzyn alybo czassow z powynną rostropnoscząsandi opprawyani (ut... iudicia pertractentur, *Dział* 12: aby czas y godzyna sadom byla sprawiedlywa), wstawyami *Sul* 24; Ysze then tho w sądze (in iudicio, *Dział* 43: przed sądem) stoyącz, mycnyl przerzeczone pyenyądze przes... Maczyeya... bily bicz zaplaczone *Sul* 51, *sim. ib.* 53; Paknyąlyby szą sądowy (iudicio) vkazacz nye chczal (*Dział* 61: gdyby nye chczal stacz kv sadv) *Sul* 60; Pothem w pirwem szandze (in iudicio) przysla tego vmarlego czlowyeką zona y odwołała tho wyazanye (*leg.* wwiązanie) *OrtOssol* 61, 1, *sim. OrtMac* 79; Wyedzaly (*leg.* wiedziałli) o thych zalobach a nye bylały gemv zawada, szlowye aczby gemv bylo wolno przydz y odycz k thym to sandom, tedy na czwartem sandze maya powodowy dacz wyaszanye w tho... gymyenye *OrtOssol* 68, 2, *sim. OrtMac* 91; Szwyathkom, czo sz nym mayą przyszancz, moze myecz (*sc.* sąpierz) dzen ku drugyemv y ku trzeczyemv szandowy (ad secundum et tertium iudicium) *OrtOssol* 77, 2, *sim. OrtMac* 104; Rakoymya ma gy (*sc.* miru łomcę) postawycz na pyrwszy sand (ad proximum iudicium, *OrtMac* 130: na przyszly szą) *OrtOssol* 94, 3; Obye stronye... o wszytky rzeczy... na nas spvsczyli, yacoby na rozgodzczą..., abysmy krom wszego sądv (sine strepitu et figura iudicii, *Sul* 3: przes clopothv a rosdrzazv szandowego) prawem gednym... podlvg naszcy wolcy kv sstatkv przywiedly *Dział* 3; ⟨G⟩dysz przy sadzech (in causarum processibus) wierny sądze nye maya myecz any baczycz gnyewow any lasky *ib.* 47; Kazal Pylat stolyecz... przygotowacz przed szwoym palaczem..., kdycz wydan yest wyelyky sząd na mylego Ihu Krysta XV *p. post. Rozm-Pam* 474; O panye Iezu Kriszczye, kthorysz na sząd godzyny szoszty byl provadzon XV *ex. Kałuż* 290; Bychmy tako zyly, yakoby zavzdy kv sądv ydącz (quasi in proximo iudicandi) *Rozm* 485; ~ gajeny, gajny, gajony, jawny, osadzony sąd '*roki sądowe prawidłowo otwarte według prawa niemieckiego w Polsce, sessio iudicii, quae secundum ius Teutonicum rite haberi coepit*': Gayni sønd[z] banitum judicium *ca* 1420 *WokTryd* nr 253; Pod dom szą szapi-

szuye Staszcovi w gayonem sządze, by nye byl... po Bronyszv temv domovi blyszey 1432 *KsNWarsz* 1 nr 141, *sim.* 1449 *TymSąd* 155; Nyemoczenem ya czebie w xagy szyla piszacz, ale cza piszalo prawo y gayeni szand, a malo by na them, co w *xąghay gesth, gothow na tho mogym prawem, gagonym sządem nad xągy dowescz, polebszycz librum 1443 *TymSąd* 140; Sbyeszcza kmyecz ma przes pana w sządze gayonem a w wyączszem (in iudicio maiori et bannito) trzykrocz... vpomyenyon bycz *Sul* 80; Quia nobilis Andreas... debet iure deducere Teuth⟨o⟩nicali al. gayonym ssądem... pro... Alberto kmethone 1451 *TymSąd* 140; Item bannum regium, id est iudicium formatum vlg. powyath crolewsky vel alterius terre, secundo dicitur gayoni sząd 1453 *AKPr* II s. XX; Pothem przyszedł gey mąsz przed gayny szand (iudicium bannitum accedens) y pytal ortela *OrtOssol* 29, 2, *sim. ib.* 19, 3, *etc.*, *OrtMac* 26. 31, *etc.*; Przyszasznyk ma przycz ku sandowy gayonemv (ad expositum iudicium, *OrtMac* 63: ku gaynemu szadv) *OrtOssol* 51, 1; Bannum regium gayny szand vel zapovyecz krolewszka gaynego szandv *OrtZab* 527; ~ Badzyely komv wyna dana ⟨ku⟩ yawnemv szadu (*OrtOssol* 46, 4: ku gaynemv sąndv), oczkolwyek (*pro* czokolwyck) on thamo wyszna, tho nye moze poydz zaszyą wszpak *OrtMac* 56; ~ *Osszędzony szonth contestatum iudicium *ca* 1428 *PF* I 496; Eciam bannum regium dicitur vlg. oszadzoni szand 1444 *AKPr* II s. XIII; ~ gorący sąd '*posiedzenie sądu zwoływane w trybie nagłym celem szybkiego wymiaru sprawiedliwości, sessio iudicii repentina, quae habetur, ut ius quam primum dicatur*': Mayąly gosczom podrosznym... gorączy sąnd (iudicium necessarium vel iudicium bannitum) osza[n]dzyczy? *OrtOssol* 27, 2, *sim. ib.* 11, 2, *OrtMac* 22, *OrtRp* 13, 3; Gesth-ły powynyen przyszasznyk... przycz ku szandu na dzen polozony albo ku gymyenyv (*pro* gynyemv) goraczemv szandv (*OrtMac* 63: ku gynnemu gorączemu szadowy), gdy mv *przykazv? *OrtOssol* 50, 4; Gdyby w zawyaszany cząsz... czokole... nyerzadnego vczynyono, ocz myal bycz goraczy szand (*OrtMac* 85: sząd gorączy) *ib.* 64, 1; ~ położony, wyłożony sąd '*sąd odbywający zwykle swoje posiedzenia w określonych terminach i miejscach (przeważnie w prawie niemieckim), iudicium (saepissime iuris Teutonici), quod certis quibusdam diebus et locis habebatur*': Indictum judicium, id est positum poloszony sad *OrtCel* 6, *sim. OrtZab* 528; Podrosznym ludzem, yako gosczom, czo szą tako daleko, acz k themv polozonemv sządu (*OrtMac* 23: poloszonemv prawu albo sządu) nye mogą przycz..., tym maya gorączy sąnd osą[n]dzycz *OrtOssol* 27, 3; O glowa albo rany, czo nye s[t]asthano za goraczą, tho ma⟨ją⟩ dacz do zagayonego szandu polozonego (*OrtMac* 23: do gaynego sządu polozenya) *ib.* 27, 4; Ale lvdzom, czo tako blyszko szyedzą, ysz moga wylozonego czassv, tho gest sandv (bannitum iudicium, *OrtMac* 116: wylozonego szadv) patrzycz *ib.* 86, 2; Tycz (*pro* tych) przyszagy moze woyth dobrze odlozycz, a nye mayąly poraky, thy woyth mą pospolnym poszlem szchowacz a⟨ż⟩ do sadv polozonego o[d]tworzonych dny (ad dies solutos et iudicium bannitum) *ib.*, *sim. OrtMac* 116; ⟨S⟩adze mayącz sądi poloszone (habentes iurisdictionem, *Sul* 25: mayøczy sandi), wsyali[bi] sobie w obyczay myeszcza yarczy gdze kv sądzenyv wybyracz *Dział* 13; ~ przykazany sąd '*sąd powołany, legalnie rozpoczęty, iudicium, quod lege haberi coepit*': Bannum regium zapowyedz krolewska ssądv gayonego uel dicitur gayony sad uel dicitur edictum judicium vlg. przykazany sad wyschschego prawa pod klanthwa krolewską *OrtCel* 2; ~ sąd gaić, zebrać '*otwierać (otworzyć) posiedzenie sądu, tj. roki sądowe według prawa niemieckiego w Polsce, iudicii iuris Teutonici apud Polonos habendi initium facere*': Gdi woyth albo przisziasznyczy szyedza ku prawu a sandu nye gayą (iudicium non banniunt) any szadny sand s stara obyczaya gayly (nec aliquid iudicium... bannierunt), ale tako przesz gayonego szandu (*OrtMac* 59: przesz gaynego szadu) przed nymy szye prawowano *OrtOssol* 48, 1, *sim. OrtMac* 58; Ale w gynych dnyoch, gdy szye mayą szandzycz albo prawowacz, tedy woyth ma szebracz sand y gaycz (iudicium... afferre, *gl.* bannire, debet) podlug prawą *OrtOssol* 69, 2, *sim. OrtMac* 92; Kako a ktorimy szlowy maya sand gaycz (iudicium banniri debet) *OrtOssol* 86, 3, *sim. ib.* 86, 4, *etc.*, *OrtMac* 117. 118, *etc.*; ~ sądem odzirżeć, zbyć, w sądzie dobyć '*dowieść w drodze postępowania sądowego, in iudicio probare, obtinere*': Iaco csokoli na ti dzeci zaloual pan lowczy, tego gest macz szbila prawim szødem 1394 *HubeZb* 68; Jaco Laurencius ne przeprosil Andream viginti grossis po tem, iaco go w sødze dobił 1399 *Pozn* nr 401; Myeszcanyn svkno... zemyanynovy na borg dayancz, przes swyatki doswyathczy, a dług sąndem odzyrzy (iudicialiter obtinebit) *Sul* 11; ~ osadzić sąd '*rozpocząć rozprawę, posiedzenie sądu, initium iudicii facere*': Yze Sczedrzik osadzyl lawiczø abo

sand y volal soltissa cu prawu 1400 *Pozn* nr 456; Jaco Jan osadzil sand a lawniczi wolali Bogusza ku prawu 1398—408 *BiblWarsz* 1857 II 796; ~ sądy sędzić '*odbywać roki sądowe, prowadzić rozprawę sądową, iudicium exercere, agere*': Pyrwym obyczayem znacz bylo dzirzano, ysz przes czassow y godzyn rosdnoszczi y roszdzalv sandzee sandi sądzily (iudicia exercebantur, *Dział* 12: ysze any godziny any czasv trzymano przy sądzech) *Sul* 24; Vstawyamy, aby odtychmyast sądze kaszde sady abo roky *sądzilli (quod... in... causis debeant praesidere et causas pertractare, *Sul* 25: aby... w... rzeczach myely szedzecz a rzeczy rosprawyacz) począwszy ode zzaranya asz do dzewyatey godzyny *Dział* 12; ~ siedzieć na sądzie '*uczestniczyć w rozprawie w charakterze członka zespołu orzekającego, unum ex iudicibus esse, iudicio interesse*': Iacom wtenczasz szedzal na sandze ot woyewodi 1400 *Pozn* nr 428, *sim.* 1403 *ib.* nr 554; Sządza przes swoge thowarzysze, gysz s nym na them szandze szedzely (qui secum eidem praesiderunt iudicio), doswyathczicz ⟨ma⟩, ysze sprawyedlywye... sądzyl *Sul* 55, *sim. Dział* 51; Vstawiamy, aby kyedy my s swym dworem krolewskym do Poznanya... wgedzemy, sadza kromye wszego zamyeszkanya do naszego dworv ma bycz y syescz na sadze (iudicio praesidere, *Sul* 63: ma... sądzicz) *Dział* 47; ~ ~ '*spór sądowy, controversia iudiciaria*': Myedzi wrogem y blisznim krewni[m] sød (sanguinis quaestio) by byezal *BZ* Num 35, 24; Temv, ktory szye chcze s tobą ssądy vadzycz (qui vult tecum iudicio contendere Mat 5, 40), a chcze tvoye suknye vzyącz, day yemv y plascz *Rozm* 270; ~ ~ *o sądzie ostatecznym, też o sądzie boskim nad zmarłym, de iudicio novissimo, etiam de dei iudicio, quod de mortuo facit*: Ve fthore nedzely gescze vy bily slyszely, kakocz on f dzen szødny na szød przydze *Gn* 2a; Tako my bog pomosz y gego wyelky ostąteczny sąnd *OrtOssol* 33, 3, *sim. OrtMac* 34; Gdy szwa rodzyna szandza, czasztho na szkaszanyv blandzv, alyc gdy przydze szath boszy, szandza w myech pyszczely wloszy *De morte* w. 333; Panye..., w moczy thwey szad twoy srogy przydzye *MW* 67a; Day nam, szadzya szprawiedlywy, czaszu sądu godzyny szmyerczi naszey z myloszyerdzya thwego laszkawe wyszłuchanye! *MW* 72b; Nye gdze szya przeth bogyem skryczy, duszą nye szmye przeth szath gyczy *SkargaPłoc* w. 50; Nasza rzecznyczko Maria,... sządth bozy nasz barzo straszy *ca* 1500 *SprTNW* V 10; O panno czysta,... kyedy przydzyem na szath bozy, thedy nam grzesznem pomoszy! *ib.*; Vstaną s marthvych y staną v dolye Iozephat..., tamo bądzye ten poslyedny sad *Rozm* 479; Nye vzryczye mego oblycza, alysch kv ssądovy poslyednyemv przydą *ib.* 508; Vzryczye y (*leg.* ji 'go') przyydzącego v nyebyeskych oblokoch ku sandovy tego szvyatha *ib.* 718.

4. '*miejsce sprawowania władzy instytucji wymiaru sprawiedliwości, miejsce odbywania rozpraw sądowych, locus, ubi ius dicitur, iudicium*': Thegodlya wstawyami, aby owszeyki nygeden szandzaa przes kthorą gynszą personą nyszly przes pewnego woznego... wiprawyal swogych pozwow, wiyąwszi tho, gdibi kthori szli vczynek w sząądze alybo na dworze sąndv (in iudicio vel in curia iudicii)... wczynil *Sul* 29; Alye procz naszego dworv alybo sądv naszego (extra curiam nostram vel iudicium nostrum) gdy ktho pozwan ma bycz,... v wlodarza... vywolanye pozewne ma vczynycz *Sul* 64, *sim. Dział* 49; Gosczyem ten gest zwan, czo daley gedennasczye myl [d] bydly otego (*leg.* od tego) sandv (qui... extra iudicium possessionatus sit) *OrtOssol* 69, 4, *sim. OrtMac* 93; Pan za slvgą nye wchodz do sądv *Dział* 48, *sim. ib.*; Abi zadni ziemianin nie smial zbroino wnicz do sądu (ad iudicia) 1498 *MacPraw* VI 272; ~ Nagotowal iest w sødze (in iudicio) stolecz swoy *Fl* 9, 8, *sim. Pul.*

5. '*wyrok, orzeczenie sądu, orzekanie w sporze sądowym, też wydawanie wyroku, skazywanie, sententia iudicum, etiam controversiam diiudicandi, condemnandi actus*': Nye zabyay blysznyego thwego procz szadu (*Dek* III 13: kromya oszadzenya) spravyedlyvego *Dek* VI; In iudiciis, *gl.* in suis decretis sządzech 1436 *R* XXIII 276; Dal sye dobrowolnye na sand Pylatow nyesprawyedlywy *ca* 1450 *PF* IV 574; Syna y dzewkøø aczbi rogem uderzyl, takyemusz szødu (sententiae) bødze poddan *BZ* Ex 21, 31; Wiszwolon bødze nyevinni z røkv pomsciczelowich a nawroczon bødze sødem (per sententiam) do myasta *BZ* Num 35, 25; Schand sentenciam 1471 *MPKJ* V 113; Albo yakoby tako rzekl Pylat: Ządaczye sąda na potąpyenye tego a stavyeczye (*pro* slovyeczye?), yakobysczye nycz nygdy zlego nye vczynyly *Rozm* 772; ~ gajony sąd '*wyrok sądu gajonego, sententia iudicii banniti, quod dicitur*': Jacom ya Vyaczslawa vye (*pro* nye) wygnal sz gego domu szylą, ale my vczekl s wynamy y na tho mam gayony szand 144! *ZapWarsz* nr 708; ~ jawny sąd, sąd spisan(y) *(w stosunkach biblijnych, in Scriptura Sacra)* '*wyrok ogłoszony publicznie, wyrok utrwalony na piśmie, sententia iudicum*

publice pronuntiata, sententia iudicum conscripta': Bychø wczynily w nych sød spysan (iudicium conscriptum, *Pul*: sød spysany, 1471 *MPKJ* V 66: yawny sąnd) *Fl* 149, 9; ~ osędzić sądem, uczynić, wyda(wa)ć sąd '*wyda(wa)ć wyrok, osądzać, skazywać, sententiam ferre, iudicare, condemnare*': Sicut sciunt et testantur, iaco praue osandzono sandem, isz scazano na Bartan wini, to yey brala podlug scazana y praua 1397 *PKKr* I 246; Decreto vydanego schandv (decreto iudicis morietur homo ille Deut 17, 12) 1471 *MPKJ* V 29; Responde michi iudicium vyday schand *ib.* 39; O tem, yako *zyona Pylatowa poslala ku Pylatowy szwoye szluge rzekąncz..., yszby przeczyw yemu (*sc.* Jesusowi) sądu nye wydal XV *p. post. RozmPam* 474; Czy ystny Zydovye samy pomavyayą, samy radzą, samy ossądzaya y ssąd vydavaya przeczyv svemv vrządu prava *Rozm* 727; ~ ~ *o wyrokach i prawach boskich, de dei iudiciis et legibus*: Quam terribile erit bellum cum reprobis a kakocz ten to sød ludzom gresn⟨y⟩m bødze barso pricry *Gn* gl. 100a; Bo ies vczinil sød (iudicium) moy y przø moiø *Fl* 9, 4, *sim. Pul*; Odiøti bødø sødowe (iudicia, *Pul*: sądy) twogi od oblicza iego *Fl* 9, 26; Vt (*pro* ot) oblicza twego sød (iudicium) moy winidzi! *Fl* 16, 3, *sim. Pul*; Bo wszistky sødy (iudicia) gego w obezrzenu moiem *Fl* 17, 25, *sim. Pul*; Sødi bosze (iudicia domini) spraweni sami w sobe *Fl* 18, 10, *sim. Pul*; Raduycze se, czori Iuda, prze sødi (propter iudicia) twoie, gospodne! *Fl* 47, 10, *sim. Pul*; Sødzy lud twoy w sprawedlnosci a vboge twoie w sødze (in iudicio) *Fl* 71, 2, *sim. Pul*; Acz zaprawdø sinowe iego ostali sø zacona mego a w sødzech (in iudiciis) mogych ne chodzili *Fl* 88, 30, *sim. Pul*; Blogoslaweny, gysz strzegø søda (iudicium) twego *Fl* 105, 3, *sim. Pul*; W wargach mych zmolwyl gesm wszytky sødy (iudicia) vst twoych *Fl* 118, 13, *sim. Pul*, *MW* 5a; Drogø prawoty... wybral gesm, sødow twogych ne gesm zapomnal (iudicia tua non sum oblitus) *Fl* 118, 30, *sim. Pul*; W sødzech (in iudiciis) twogych nadzeyø yma⟨l⟩ gesm *Fl* 118, 43, *sim. Pul*; Posznal gesm, gospodne, ysz prawda sødoue (iudicia) twoy *Fl* 118, 75, *sim. Pul*; Sødom (*MW* 37a: szødow) twogym nawcz mne (iudicia tua doce me)! *Fl* 118, 108, *sim. Pul*; Sedemkrocz we dne chawlø (*pro* chwalø) molwyl gesm tobe nad sødy prawoty (super iudicia iustitiae) twogyc *Fl* 118, 164, *sim. Pul*; Przyyąncze czyala y krwe... ne bøndz my na sąnd (in iudicium) any na potøpycne 1424 *Msza* III s. 66, *sim.* VI. XII. XIV; Uczynyø søød (faciam iudicia) ya, pan *BZ* Ex 12, 12; Tu gest gemu ustawyl przykazanya y sødy (praecepta atque iudicia) *ib.* 15, 25; Pakli... sgardziczeli prawi mimi y sødi (iudicia) *BZ* Lev 26, 15; Tocz sø przikazania y sødowye (iudicia atque praecepta), y prawa, gesz to iest dal pan myedzi sobø a myedzi synmi israelskimi *ib.* 26, 45, *sim. ib.* Num 36, 13. I Par 16, 14; Pan bog twoy przisyøgl tobye, aby czinil gego przikazanya ta to y sødy (iudicia) *BZ* Deut 26, 16; Myli panye, wyelyci sø sødowye (iudicia) twoy! *BZ* Tob 3, 5; Yako slyschą, tako sządzą, a moy ssąd (iudicium meum Jo 5, 30) yest prawy *Rozm* 260, *sim. ib.* 471; ~ Yam przyschedl na ten svyath kv ssądovy (in iudicium ego... veni Jo 9, 39), aby czy, ktorzy nye vydzą, vydzyely *Rozm* 424; Bo ssą mnymaly, by myly Kristus byl nyepravdzyvy v ssądzye (quod... in iudicando fieret immisericors) *ib* 464; Odthychmyast nye yest prze vass czass navky, ale czass sądą *ib.* 723.

6. '*mniemanie, poglądy, opiniones, sententiae*': Czisty schand veram sentenciam (simplici corde meo sermones mei et sententiam puram labia mea loquentur Job 33, 3) 1471 *MPKJ* V 62; O pravdzyvy gospodnye, yako pravdzyvy są tvoye ssądy, ysch szye nye chczesch smyłovacz nad tvem synem any nad yego matką *Rozm* 526.

7. przysiężny sąd '*przysięga, ius iurandum*': Pod przyschąznym schandem (*war. lub.*: pod przyszągą[yą]) sub attestore iurandi (denuntiavit nobis vir ille sub attestatione iurisiurandi dicens Gen 43, 3) 1471 *MPKJ* V 13.

2. Sąd, Ssąd *formy*: *n. sg.* sąd *Gn* gl. 41a, *Fl* i *Pul* 30, 16, XV *med. R* XXIII 279, *etc.*; ~ *g. sg.* sędu 1416 *Kal* nr 529, 1456 *ZabUPozn* 95; ~ *ac. sg.* sąd *Fl* i *Pul* 2, 9, 1422 *Kal* nr 668, *BZ* Num 19, 17, *etc.*; ~ *v. sg.* sędzie 1466 *R* XXII 20; ~ *l. sg.* (w) sędzie *BZ* III Reg 17, 10. 16; ~ *n. pl.* sędy *BZ* Neh 10, 39. I Mach 2, 9, *OrtCel* 12, *EwZam* 303, *etc.*; ~ *g. pl.* sędow *BZ* Ex 12, 35, *Rozm* 208. 245; ~ *d. pl.* sędom *BZ* Num 18, 3; ~ *ac. pl.* sędy *Fl* i *Pul* 7, 14, 1406 *KsMaz* I nr 867, 1421 *TPaw* VII nr 2144, *etc.*; ~ *l. pl.* (w) sędziech *Fl* 70, 24, 1436 *R* XXIII 277, XV *med. ib.* 280, *BZ* Ex 7, 19; sędoch XV *med. SKJ* V 284, *Pul* 70, 24. ~ *Ponieważ ortografia nie pozwala na ścisłe rozróżnienie postaci z* s- *i* ss-, *w formach nie uwzględniono tego podziału.*

Znaczenie: **1.** '*naczynie, vas*': Iaco ssød (*Pul*: sød) zdunowi (vas figuli) rozbyiesz ie *Fl* 2, 9; Vczinil iesm se iaco ssød (*Pul*: sąd) zgubeni (vas perditum) *Fl* 30, 16; O chtore szødi zalowala na mø Iachna, tichem ya ne winowat 1406 *KsMaz* I nr 867; Iacom przi tem bil, yze Marczin nye przyganil kmeczu... any sandu rosbil 1416 *Kal* nr 529; Esz... on byerze sandi gwal-

tem v gego kmecza nocznø rzeczø 1421 *TPaw* VII nr 2144; Yako pan Marczin... przyyal... na kzenyey dzedzynø y rosbil sød gyey gwaltem 1422 *Kal* nr 668; Caro et sanqwis, et hoc vas luteum, sząd blothny, qui talem... expeditur affectum, vt diuino debriatus amore animus... totus purgat in deum XV *med. SKJ* V 278; Acceperunt oleum in vasis w ssządoch (Mat 25, 4) *ib.* 284; Bøødz (*sc.* krew) we wszey szemy egipskyey, tako w drzewyanich sszødzech (in ligneis vasis), yako w kamyennich *BZ* Ex 7, 19; Uproszyly søø (*sc.* synowie Israhelscy) od Egipskich ssøødow (vasa) zlotich y szrzebrnich *ib.* 12, 35; Czvcz bødø slvgy kosczelnye... kv wszemv dzalv stanowemv..., ale tac, abi kv sødom *swyatnemv (ad vasa sanctuarii) y kv oltarzv nye *przistopali *BZ* Num 18, 3; Nabyorø *popyvlv zezonego za grzechi y wlege ziwey wodi na nye w ssød (in vas) *ib.* 19, 17; Tu bødø ssødi (vasa) poswyøczone *BZ* Neh 10, 39; Day my malyvtko wodi w ssødze (in vase), acz syø napyiø *BZ* III Reg 17, 10; Od tego dnya wyøcey w sødze møki nye vbiwa (hydria farinae non defecit) *ib.* 17, 16; Vos enim scitis, quod de vase, yss szadv, pleno facile effunditur 1456 *ZabUPozn* 95; Ssøød, id est vas *Park* 410; ⟨Ci⟩gatos schandy pitelne (tulerunt et hydrias, et... pelves..., et cyathos Jer 52, 19) 1471 *MPKJ* V 102; Infusoria schandy, nalewky (vidi... septem infusoria lucernis Zach 4, 2) *ib.* 116; In vtrem w sąd (statuit aquas quasi in utre Psal 77, 13; *Fl* i *Pul*: w møchirzu) *MPKJ* V 65; Ize vczinyonem iako sand skorzany (sicut uter Psal 118, 83, *Fl*: bulga, *Pul*: pęchyrz) we srzenye *MW* 33b; Byly thamo kamyenne sądy (lapideae hydriae Jo 2, 6) szescz *EwZam* 303; Fictile glynyany sząd *ca* 1500 *Erz* 91; Bylo tamo sescz sządow kamyennych (lapideae hydriae sex Jo 2, 6) *Rozm* 208, *sim. ib.* 245; Any tesz kto leye vyna starego v nowe, any novego w stare ssądy (in utres veteres Mat 9, 17), bo by szye rozkoczyly y rozlyaloby szye vyno, y ssądy (utres) by zgynąly, alye vyno nove lyeyą v nove ssądy *ib.* 295; ~ *przenośnie*: Paulus fuit vas decorum bil gest sø⟨d⟩ ocrasony *Gn* gl. 41a, *sim. ib.*; Vczinil iest *ssody (*Pul*: sędy) smertne (vasa mortis) *Fl* 7, 14; Ia spowadacz czi se bødø we ssødzech (*Pul*: w sędoch) psalmowich (in vasis psalmi) *Fl* 70, 24; Vas admirabile, *gl.* conservatorium excellens szand dzyvny XV *med. R* XXIII 279; Symeon a Lewy braczya, sødowy⟨e⟩ nyesprawyedlywoszczy (vasa iniquitatis bellantia) *BZ* Gen 49, 5; Ssødi slawi (vasa gloriae) gego iøte odwyeszoni sø *BZ* I Mach 2, 9; Cur credis dubio, vas figuli, *gl.* luteum dei szadze boga, spacio, *gl.* honori mundi 1466 *R* XXII 20; ~ ~ sąd spuszczadlny '*naczynie do destylacji, retorta, alembik, vas destillatorium*': Vasa distillatoria, sady spvsczadlne, sicut in braxatorio vel cellario, in quibus reconditur omnis potatio *OrtCel* 12, *sim.* XV *ex. Zab* 526; ~ sędy płodne, rodne '*jądra (w męskim narządzie płciowym), testes*': Et illud impurum, quod quasi purum est, seruatur in vasis seminalibus et spermaticis, *gl.* in locis reseruaculis sądze[ge]ch, gnatiuis, prolificatiuis rodzają, et spermaticis plodnich (*R* XXIII 280: w szadzech rodnych) 1436 *R* XXIII 277.

2. *dubium*: In laminas w sąd (*war. kal.*: w blachy; praecipe Eleazaro..., ut tollat turibula... producatque ea in laminas et adfigat altari Num 16, 38) *MPKJ* V 26.

Sądecki '*wyrabiany w Sączu, Sandeciae confectus' (?)*: Item VII vlne tele Colnensis, item XIII vlne tele sądecz⟨k⟩ey 1495 *RocznKrak* XVI 64.

Sądek '*małe naczynie, garnek, dzbanek, parvum vas, olla, urceus*': Non habeo panem, nisi quantum pugillus capere potest farine in idria we dzbanku, w sandku (III Reg 17, 12) XV *p. pr. SKJ* I 309.

Sądno *czy też* **Sędno** '*naczynie, koszyk, vas, corbis*': Szandno cartallum *ca* 1455 *JA* XIV 494; Cartallum uel cartellum, id est sporta scutellarum vlg. saydno (*pro* sandno), uel est vas, in quo mortui reponuntur 1457 *PF* V 14; Sadno cartallum 1463 *PF* V 12.

Sądny *formy*: *n. sg. m.* sądny *De morte* w. 425, 1471 *MPKJ* V 127, *MPKJRp* V 7v; ~ *g. sg. m.* sądnego *Gałka* w. 10, XV *med. SKJ* I 94, *Pul* 6 arg., *etc.*; ~ *ac. sg. m.* sądny *Gn* 2a, *MW* 143b, *Pul* 11 arg., *etc.*; ~ *l. sg. m.* sądnym *Rozm* 478; ~ *l. sg. m.* (po) sądnem 1449 *R* XXV 165, XV *med. SKJ* I 96; sądnym *Rozm* 477. 485; *neutr.* sądnem 1471 *MPKJ* V 57; ~ *ac. pl. neutr.* sądne *Dział* 18.

Znaczenie: '*związany z sądem, dotyczący sądu, ad iudicium pertinens, iudicialis*': To tesz o wtore szadne nyeposluszenstwa (pro secunda contumacia, *Sul* 30: o wthore nyestanyee) vczynycz przykazvgem *Dział* 18; W schądnem myeszcie in consistorio (ille sedebat super solium suum in consistorio palatii Esth 5, 1) 1471 *MPKJ* V 57; ~ (dzień) sądny '*dzień sądu ostatecznego, dies novissimus*': On (*sc.* Chrystus) f dzen szødny na szød przydze *Gn* 2a; Gemuzz (*sc.* Wiklefowi) nie rownego mistrza... ani bądze wiączschego asz do dnia sødnego *Gałka* w. 10; Vt vos exaltet in tempore visitacionis aby powyszyl w czasz nawyedzena dnya sząd-

nego (I Pet 5, 6) XV *med. SKJ* I 94; Bo czlowyecze przyrodzenye wyzwolono badze od slvzby... a tho thedy, gdy przydze w oslawyona wolnoscz... szynow bozych po dnyv sządnem (Rom 8, 21) *ib.* 96, *sim.* 1449 *R* XXV 165; Gdy przydze dzyen szathny..., vszrza madrzy thego szwyatha, ysz dobra boszką othplathą *De morte* w. 425; Podpomozi mye w sządny dzen *MW* 143b, *sim. ib.*; Psalm Dawydow... za octawę, to iest za boyaszn dnya sødnego *Pul* 6 arg.; Psalm Dawydow za oktawę, to iest dzyen sødny *Pul* 11 arg.; Szwyąthy Mychalye archangyelye, obron mye w skodzye, bych nye zgynala w *dzyeny szadny *Naw* 184; Usque ad diem iudicii, szadnego, est quasi una dies, que vocatur dies salutis XV *p. post. GlDom* 47; Manifestavit nobis Christus gravem racionem, quam reddituri sumus in die novissimo w dzyen sadny *ib.* 74, *sim.* XV *p. post. Zab* 539; Szadnego dnya (diem iudicii) ma szya bacz XV *ex. SKJ* I 143; Wschakosch vam... povyedam, yze Thyrv a Szydonv, thym myastom, w sądny dzyen (in die iudicii Mat 11, 22) lzey bądzye nyzly vam *Rozm* 318, *sim. ib.* 304. 309, *etc.*; Thu szye poczyna o sądnym dnyv y o pomsczye mylego Iesucrista *ib.* 477, *sim. ib.* 485; Svyathy Ieronym nalasl v zydovskych kxyągach pyecznaszczye znamyon pyeczynaszczye dnyow przed sadnym dnyem (ante diem iudicii) *ib.* 478; ~ *w wolnym przekładzie aramejskiego* maranatha '*przyjdź, panie nasz*' lub '*pan nasz przybywa*': Schadny dzien maranata (*war. lub. rp.*: *maranatho, id est donec veniat dominus, vel in adventu domini, vel id est dominus venit, id est szadny dzeyn, 1 Cor 16, 22) 1471 *MPKJ* V 127.

Sądownie '*na mocy wyroku sądowego, na drodze sądowej, ex iudicum sententia*': Kmyecz na swem przeczywnyku ziszczec sandownye *Sul* 88; Extunc iam prefate partes debent se iudicialiter [...]re al. sandownye roszprawycz co⟨ram⟩ prefatis dominis arbitris 1451 *AGZ* XIV 309; Chczemy, aby taczy,... gdy badą przeparczy sądownyc (postquam convicti fuerint in iudicio, *Sul* 22: nysz iako przekonany bąndą w szą̨dze), mayą bycz dany za ręką *Dział* 8, *sim. ib.*, *sim. ib.* 9. 18. 48; Wozny, aczby wydal gynaczey przysyągą swiathkom, nysz yako mv bądze przykazano, aczby byl sądownye dokonan (et de hoc fuerit victus iudicio, *Sul* 63: a o tho by byl przekonan prawem), tedi ma bycz sloszon *ib.* 48, *sim. ib.* 18. 19; ⟨A⟩cz komv konye abo woly... gwałtem vezma, ten gdy przed rokiem o takye rzeczy a o konye przed dwiema lyatoma sadownye nye veziny (evocandi ad iudicium)..., ma bycz odrzvczon *ib.* 50; ⟨U⟩stawiamy tesz, acz kto ze wsy pana gynszego vczynylby zlodzeystwo... we zboszv, na polyv, a przekonan sadownye (iudicio convictus, *Sul* 68: prawem przekonany) schkoda ma zaplaczycz *ib.* 56.

Sądowny '*związany z sądem, ad iudicium pertinens, iudicialis*': Pilatus fecit tuba sonare..., vt populus congregaretur ad audiendum sententiam contra Ihm proferendam et sedens pro tribunali, na stolczv szą̨downem, ante pretorium iubet Ihm adduci XV *p. post. Kałuż̨n* 275.

Sądowy *formy*: *n. sg. m.* sądowy 1417 *Kal* nr 563, 1420 *TPaw* VII nr 1566, XV *med. R* XXIV 359, 1471 *MPKJ* V 43; *f.* sądowa *Sul* 45, 1453 *AKPr* II s. XXI; ~ *g. sg. m.* sądowego 1445 *AGZ* XIV 185, 1471 *ZapWarsz* nr 3014; *f.* sądowej *Sul* 31; *neutr.* sądowego *OrtOssol* 85, 3, 1498 *MacPraw* VI 273; ~ *d. sg. f.* sądowej *BZ* Neh 3, 30; *neutr.* sądowemu *ca* 1420 *R* XXIV 84; ~ *ac. sg. m.* sądowy 1418 *TPaw* VII nr 129, 1434 *KsMaz* III nr 361, *Dział* 12; *neutr.* sądowe *Dział* 28, 1471 *MPKJ* V 59; ~ *i. sg. m.* sądowym 1472 *ZapWarsz* nr 2967; *f.* sądową *Dział* 58; ~ *l. sg. neutr.* (w) sądowem *BZ* Deut 19, 17; ~ *n. pl. m.* sądowi *Sul* 63; ~ *g. pl. f.* sądowych *ca* 1428 *PF* I 479, *Sul* 6; ~ *l. pl. f.* (przy) sądowych *Dział* 47.

Znaczenie: '*związany z sądem, dotyczący sądu, pochodzący od sądu, należący do sądu, ad iudicium pertinens, qui iudicii est, iudicialis*': Qui autem dixerit fratri suo racha, reus erit concilio szødowemu osødzenw (Mat 5, 22) *ca* 1420 *R* XXIV 84; Jan y Jędrzey... rokow y thesz rzeczy szondowich ne mogącz obliczne przyglandacz, causas iudiciales... personaliter attemptare,... vstavily... procuratora *ca* 1428 *PF* I 479; Remansit (*sc.* Lucassius) sibi Katherine penam mediam marcam... iudicio al. sadow⟨i⟩ et eandem penam debet dare... sub penis iudicii al. schadowym⟨i⟩ 1439 *AGZ* XII 68; Vrbanus... tali nonparicioni remansit sibi Elisabeth... unum fertonem et alium iudicio al. schadu, quos fertones debet solvere... sub pena iudicii al. schadowa *ib.* 70; Abychom mogli... przes clopothv a rosdrzazv szandowego (sine strepitu et figura iudicii) na thi czlonki virzecz, vfalycz a skazacz *Sul* 3; Vmislylysmi przerzeczonich sandow alybo rzeczi szandovich (iudiciorum seu causarum) wipravicz a wipleecz nyeyanostaynoscz *Sul* 6; Ysze... vbodzi wyelkee skodi... czyrzpyą, iako w theem, ysz... tlvszaamy, nye obyczayem sądowey moczy (non per modum iustitiariae potestatis), do... wszi czą̨dzacze przystanpywszi... dopusczaacz szą wyelkyego szmyeyąą drapyeszstwa *Sul* 31; Prze kthore (*sc.* grzechy) pomsta szą̨dowa (ultio

iudicialis)... przes naasz obykla na thake bicz podnyeszona *Sul* 45; Vstawyamy, aby pyssarze sządowy (scriptores iudiciorum)... poltorim groszem byly... naplaczeny *Sul* 63; Stolecz szødowy throni XV *med. R* XXIV 359; Szødova przecasza legale impedimentum 1453 *AKPr* II s. XXI; Stanyeta oba, gichze to prza iest, przed panem widzenyv (*leg.* w widzeniu) kaplanskem y sødovem (in conspectu sacerdotum et iudicum) *BZ* Deut 19, 17; Gdysz ta nyewyasta nyc moze myecz sandowego swyadeczstwa (*OrtMac* 115: zadnego szwyadeczthwa), czo gey dano za wyano *OrtOssol* 85, 3; Czy, ktorzy myeli czso sprawyacz w sądze, alysz po obiedzech obszarwszy syą... przychodzili, ktorzi czastokrocz stolecz sadowy nagabali *Dział* 12; Gdykoleby potem chczal nyestoyączy na rokv pyrwszym zdanye sądowe (diffinitiva sententia) odnawyacz..., tedy gemv ma bycz vloszono wieczne mylczenye *ib.* 28; ⟨U⟩stawiamy, aby pysarzowie przy sądowych rzeczach (scriptores iudiciorum), gdy wiodą swiathky, ktore badą pysacz, mayą wzącz schescz groszy *ib.* 47; Schkodą podlug schaczowanya ma zapłaczycz s wyną sądową *ib.* 58; Stolecz schądowy tribunal (porticum... solii, in qua tribunal est III Reg 7, 7) 1471 *MPKJ* V 43; Sentenciam skazanye schadowe (ferre sententiam Esth 16, 9) *ib.* 59; Yeslibi niekthori zyemyanyn... smialbi wnicz... do miescza sządowego (si... intraverit locum iudicii) zbroino..., thedi takowi... zaplaczicz ma wyny dwie 1498 *MacPraw* VI 273; ~ Po nyem dzalal Melchias... przecyw bronye sødowey (contra portam iudicialem) *BZ* Neh 3, 30; ~ (list) sądowy '*dokument wystawiony przez sąd, litterae iudiciales*': Yako pany Swyachna... dzerszy wszytkø *dzyedzyno Slanczynø od thych lath, yako gych lyst sandowy mowy 1417 *Kal* nr 563; Na to Nicolaus ma sandowy list vestri judicii 1418 *TPaw* VII nr 129; Jako wtenczasz..., kedi listh sandowy gey wywoławan, tegdi gesth Mathias et Jacobus w Brzeszczu... bili 1420 *ib.* nr 1566; Eze Raciborowy za lysth sądowi dossicz vczinyono 1434 *KsMaz* III nr 361; Iuxta literam inscripcionis al. sandowego 1445 *AGZ* XIV 185, *sim.* 1471 *ZapWarsz* nr 3014; Jako ya nye trzimam czaszczi... po Szwaschkv..., ale trzimam po Lucze... za szadowym listhem 1472 *ZapWarsz* nr 2967.

Sądzący sądzące dni '*dni urzędowania sądu, dies, quibus iudicia exercentur*': Goracze rzeczy, czo szye poczna w szadzacze dny (*OrtOssol* 60, 2: wothowych, *pro* w othworzonych, dnyach), nye maya szadzony bycz *OrtMac* 77.

Sądzenie 1. '*rozpatrywanie spraw w sądzie, actus causas in iudicio cognoscendi*': Wyelye gych (*sc.* sędzi) kv sandzenyv rzeczy (ad causas) nye gynako przichodzili, nyszly alysz po obyedze *Sul* 24; Bandąly ch[c]zecz naszego sandzenya szą zwyarowacz (si nostram iurisdictionem voluerint declinare)..., skazalyzmi, aby... pozwany... za przekonanee byly ymyaany *Sul* 28; Gynszich rzeczy... nyc mayą myecz moczy sądzenya (iudicandi habeant facultatem) *Sul* 79.

2. '*wyrok, orzeczenie sądu, sententia iudicum*': Schandzenyc sententiam (fiat iuxta vestram sententiam Gen 44, 10) 1471 *MPKJ* V 14; Kto zabyc, badzye dostoyen ssadzenya (reus erit iudicio Mat 5, 22) *Rozm* 266.

(Sądzić, Sądzić się) Sędzić, Sędzić się *formy*: *praes. ind. 1. sg.* sądzę XV *in. R* XXIV 69, *Rozm* 260. 471; *2. sg.* sądzisz *Fl* i *Pul* 9, 4, *BZ* Gen 18, 25, XV *p. post. R* I s. XLI; *3. sg.* sądzi *Fl* i *Pul* 7, 8, *Sul* 55, *Dział* 33, *etc.*; *2. pl.* sądzicie 1419 *Kościan* nr 743, XV *ex. SKJ* I 53, *ca* 1500 *JA* IV 95, *Rozm* 471; *3. pl.* sądzą *Fl* i *Pul* 50, 5, *De morte* w. 331, 1498 *MacPraw* VI 273; ~ *imper. 2. sg.* sędzi *Fl* i *Pul* 7, 9. 9, 41, *etc.*, *MW* 2b; sędź 1471 *MPKJ* V 110; *3. sg.* sędzi *BZ* Gen 16, 5; sędź *BZ* Ex 5, 21. Judith 7, 13; *2. pl.* sędzicie *Fl* 81, 3, *BZ* Deut 1, 16, *Rozm* 282. 433; sędźcie *Pul* 81, 3; ~ *part. praes. act. adv.* sądząc *Dział* 2, *Rozm* 392; *adi.* sądząc *Fl* i *Pul* 57, 11; *d. sg. m.* sądzącemu *Sul* 32, XV *med. SKJ* I 82; *cf. też* **Sądzący**; ~ *inf.* sędzić 1399 *Kościan* nr 135. 136, *Fl* i *Pul* 95, 12, *Wierzę* 1—20, *etc. etc.*; ~ *fut. 1. sg. m.* będę sędzić *Fl* i *Pul* 74, 2; *2. sg. m.* będziesz sędzić *BZ* Gen 19, 9. Lev 19, 15; sędzić będziesz *Kart Świdz*; *3. sg. m.* będzie sędzić *Fl* 9, 8, *Rozm* 469; sędzić będzie *Fl* 9, 8, *BZ* Gen 49, 16; będzie sądził *BZ* Lev 5, 1, *Pul* 9, 8; *neutr.* będzie sędzić *Rozm* 469; *3. pl. m.* będą sędzić *Dział* 6; sędzić będą *Dział* 33; ~ *praet. 1. sg. m.* jeśm sądził 1400 *SKJ* III 189; -śm sądził 1405 *Pozn* nr 770; -m sądził 1403 *Pozn* nr 811, 1428 *ZapWarsz* nr 2779, 1434 *KsMaz* III 428, *etc.*; *2. sg. m.* sądziłeś 1420 *TPaw* VII nr 1654, *BZ* Deut 33, 8; *3. sg. m.* sądził 1398 *HubeZb* 74, 1414 *Pyzdr* nr 387, 1415 *Kościan* nr 563, *etc.*; *1. pl. m.* sądzilismy 1396 *PKKr* I 245; jesmy sądzili 1411 *Czrs* 344; -smy sądzili 1388 *Pozn* nr 49; *3. pl. m.* sądzili *BZ* Ex 18, 26; ~ *condit. 1. sg. m.* -bych sądził 1414 *Pozn* nr 802, *BZ* Ex 18, 16, *Rozm* 469; *3. sg. m.* -by sądził *Spow* 3, 1416 *Pozn* nr 915, *Sul* 40, *etc.*; *3. pl. m.* (-)by sądzili *Dział* 12, *Rozm* 113. 588; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* sądzon 1417 *MacPam* II 348, *Rozm* 630; *f.* sądzona *Dział* 40; *neutr.* sądzono *OrtMac* 59, *OrtOssol* 48, 2, 1499 *ZapWarsz* nr 1833; *n. pl. m.*

sądzeny 1420 *Pozn* nr 1051; ~ *inf. pass. sg. m.* sądzon być XV *p. post. R* XXV 266; być sądzon *Sul* 43; *f.* być sądzona *Sul* 94; *neutr.* być sądzono 1462 *Pilz* 276; *pl. f.* sądzony być *OrtMac* 77, *OrtOssol* 60, 2; ~ *praes. pass. 3. pl. m.* sądzeni są *Sul* 35; ~ *fut. pass. 3. sg. m.* będzie sądzon XV *in. R* XXIV 74, *Rozm* 238; *f.* sądzona będzie *BZ* Num 35, 12; *3. pl. m.* sądzoni będą *Fl* 9, 19; ~ *praet. pass. 3. sg. m.* był sądzon *Rozm* 651; ~ *condit. pass. 3. sg. m.* by sądzon XV *p. post. R* XXV 237; *neutr.* -by sądzono *Sul* 56; *2. pl. m.* -byście sądzeni *Rozm* 282; *3. pl. m.* -by byli sądzeni *Dział* 63; -by sądzeni *Dział* 33.

Znaczenia: **1.** *'orzekać o czyjejś winie (lub niewinności), wydawać wyrok, też rozpatrywać sporną sprawę, sententiam ferre, controversiam diiudicare'*: **a.** *bez określeń w polskim tekście*: Iaco praue zandzilismi i *przesandali to zito wynach (*leg.* w winach) dwadzescza cop 1396 *PKKr* I 245; Quam causam nobis contulimus iudicandam szondzycz 1402 *Piek* VI 110; Itaque nolite ante tempus, *gl.* sc. generalis iudicii, iudicare przed czaszem bozego szandw nye *chczycze szandzycz (I Cor 4, 5) XV *med. SKJ* I 53; Wydz bog a szøødz (iudicet)! *BZ* Ex 5, 21; Nye vcinisz, czosz zlosciwego iest, any bødzesz nyesprawyedliwye sødzicz (nec iniuste iudicabis) *BZ* Lev 19, 15; Patrz, bosze oczczow naszich a sødzi (iudicet)! *BZ* I Par 12, 17; Sządzą moze podlug oglądanya (*sc.* ran) szadzycz (iudicare) *OrtOssol* 27, 2, *sim. OrtMac* 22; Indica (*pro* iudica) vkasch uel sandz (sede in medio nostrum et iudica nobis Dan 13, 50) 1471 *MPKJ* V 110; Szą[r]zon bycz iudicari XV *p. post. R* XXV 266; Sądzycz iusdicare XV *ex. PF* V 20; Sządzyczie indicatis (*pro* iudicatis) *ca* 1500 *JA* IV 95; Yako slyschą, tako sządzą (iudico Jo 5, 30) *Rozm* 260; Vyelye bych myal o vasz movycz y sądzycz (de vobis loqui et iudicare Jo 8, 26) *ib.* 472; Bo Pyotr... sgrzeschyl..., aby dal... navką tym, ktorzy mayą sządzycz (*sc.* ludzi ?) v grzesze *ib.* 692; ~ Sødzony *bodø ludze (iudicentur gentes, *Pul*: kasz sędzycz lyud) przed obliczim twogim *Fl* 9, 19; Qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio bądze sądzon (Mat 5, 22) XV *in. R* XXIV 74; Doyød... vina gego sødzona bødze (donec... causa illius iudicetur) *BZ* Num 35, 12; Tako wszdy ma szye szostacz, czo szandzono (quod... iudicabatur) starym obyczągem *OrtOssol* 48, 2, *sim. OrtMac* 59; Acz goracze rzeczy... nye mayą szandzony bycz (iudicare non debent pro criminalibus) w zawyeszonych dnyach *OrtOssol* 60, 2, *sim. OrtMac* 77; Ze wszythkych wyn skazanych za rany... dwie cząsczy zbytemv, ale trzecza cząscz sądowy, gdze ta rzecz sadzona (ubi causa agitur), przykazvgemy dacz *Dział* 40; Ktory vyerzy ven, nye bądzye ssądzon (non iudicatur Jo 3, 18) *Rozm* 238; Baczysch tu, yedysczy glossem barzo smyernego odpovyedzenya nyeprzyaczyelye porazyl, kyedy sądzon *ib.* 630; Baczy tu myloszyerdzye zbavyczyelya naschego, yen za nass byl yako lotr yąt, z lotry ssądzon *ib.* 651.

b. *z określeniami nazywającymi stronę sądzoną*: *komuś*: Sødzy sirocze (iudicare pupillo)..., iszbi wøcey ne smal wiszicz se czlowek na zemi *Fl* 9, 41, *sim. Pul*; Sødzicze (*Pul*: sędzcze) ne *ymaioczemu (iudicate egeno)! *Fl* 81, 3; Ezdraszv..., vstaw sødze i wlod⟨ar⟩ze, abi vczily lyvd, kako maiø zywy bicz a sød⟨ić⟩ wszemv lyvdv (ut iudicent omni populo) *BZ* I Esdr 7, 25; Ia przysągam..., ysze chczą na mem szandze wyerzen bycz..., goszczowy yako szążyądowy rowno szandzycz *OrtOssol* 33, 3, *sim. OrtMac* 34; Ma gemv (*sc.* powodowi) szandzą sandzycz (sibi... iudicare debet) a prawa pomocz, poko szye gemv nye stanye podlug prawa *OrtOssol* 47, 3, *sim. OrtMac* 57; ~ naprzeciwko *czemuś*: Thez zlie szą-dzysz naprzeczywko łakozyrstwu (male iudicas contra gulam), gdy lakomoscz zawyązugye myeszek XV *p. post. R* I s. XLI; ~ *kogoś, coś*: Eze cso Spitek szødzil Dobkowa cloweka, to gy szødzil podle prawa 1398 *HubeZb* 74, *sim.* 1414 *Pyzdr* nr 387, 1415 *Kościan* nr 563; Gospodzin *sodzi ludzy (iudicat populos) *Fl* 7, 8, *sim. Pul*; Sødzy me (iudica me), gospodne, podlug prawdy moiey! *Fl* 7, 9, *sim. Pul, sim. ib.* 53, 1, *MW* 2b; On bødze sødzicz (*Pul*: będzye sądzyl) swat (iudicabit orbem terrae) w prawe y sødzicz bødze (*Pul*: będzye sądzyl) lud (iudicabit populos) w prawdze *Fl* 9, 8; Sødzi me (iudica me) podług prawdy twoiey, gospodne! *Fl* 34, 27, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 34, 1. 42, 1; Przemoszesz, gdi cze sødzø (cum iudicaris, *KartŚwidz*: gdi sødzycz bødzesz) *Fl* 50, 5, *sim. Pul*; Zaiste iest bog sødzøcz ye (iudicans eos) na zemi *Fl* 57, 11, *sim. Pul*; Przyszedl iest sødzicz zemø (iudicare terram) *Fl* 95, 12, *sim. Pul*; Prossza svego stvorzyczyela..., yszby mya nye ssvdzyl podlvg mych sloscy *Spow* 3; Werzø... w Ihu Xpa..., yen... przidze szødzicz zywich y marthwich *Wierzę* 1—20; Jaco Jan... posszadził mø na prawe, abych sandzil kmecza Pawla 1414 *Pozn* nr 802; Ysz Yanusz mowyl s Mikolayem..., by yego cloueka ne szandzyl 1416 *ib.* nr 915; Yze Michal... narzecl lawnikom, yze me neczsne... sandzicze 1419 *Kościan*

nr 743; Sandzilesz mego czloueca gwaltem 1420 *TPaw* VII nr 1654; Jacom ya Wawrzincza nye sandzil ginedi, geno kedi bil mim slugø vrzandzonim 1428 *ZapWarsz* nr 2779, *sim.* 1434 *KsMaz* III nr 428; Fałek... skarszy na Hermana, yszby gego mlynarza sządził (quod ipsius moledinatorem iudicasset) y szkazal *Sul* 40, *sim. Dział* 29; Panye boze,... genze sødzysz wszitkø zemyø (qui iudicas omnem terram) *BZ* Gen 18, 25; Dan szødzycz bødze lyud swoy (iudicabit populum suum) *ib.* 49, 16; Ktorzy szødzyly lud (qui iudicabant plebem) po wszyczyek czasz *BZ* Ex 18, 26; Vczene twe od møza swyøtego twego, gegozesz skvszil w pokvszenyv y *sødzillesz (quem... iudicasti) v wod *odpowyadzanich *BZ* Deut 33, 8; ⟨N⟩a początkv sądow sądzącz strony, tylko mayącz boga przed oczyma *Dział* 2; Gdy szwa rodzyna szandza (*sc.* sędzie), czasztho na szkaszanyv blandzv *De morte* w. 331; Jesus pothym oszadzon, Pylath yego szadzyl XV *ex. SKJ* I 145; Nyc ssądzyczye nykogo, abyszczye nye ssądzeny (nolite iudicare, ut non iudicemini Mat 7, 1) *Rozm* 282; Szyedzyeczyc y vy na dvanasczye stolczow, sądzącz dvoycnasczye pokolyenye israelskye (iudicantes duodecim tribus Israel Mat 19, 28) *ib.* 392; Bom nye przyschedł, abych ssądzyl svyat (ut iudicem mundum Jo 12, 47) *ib.* 469; Kto... nye przyymye moych slow, ma-cz, kto bądzyc sądzycz y (*leg.* ji 'go', qui iudicet eum). Slovo, ktorem movyl, to y (*leg.* ji 'go') bądzyc ssądzycz (iudicabit eum Jo 12, 48) v sądny dzyen *ib.*; Vy sądzyczye (iudicatis) podlug czyala, alye ya nykogo nye ssądza (non iudico quemquam), a tez acz ya kogo ssądza (si iudico ego Jo 8, 15—6), moy ssąd yest pravdzyvy *ib.* 471; Rada vtoregonaczye radcze, yen odmavyal, by Zydovye ssądzyly mylego Iesusza *ib.* 588; ~ na *kogoś*: Jaco Jan *przivolt mne szødzicz na Szandziwoyewe kmecze, a gim prawa ne pomogl 1399 *Kościan* nr 135, *sim. ib.* nr 136; ~ *kogoś* z *kimś*: Iacom sandzil Tuleczskø s... Boguszem o zapust 1403 *Pozn* nr 811; Yacosm sandzil Staszka... s paną *Streczko o *dwaczescza krziwen bidla 1405 *ib.* nr 770; Essze yeszmy sandzili Jakuba sz... Paszkem 1411 *Czrs* 344; ~ między *kimś* (a *kimś*): Sødzy to bog myedzy mnø a myedzy tobøø (iudicet... inter me et te) *BZ* Gen 16, 5; Przychodzø ku mnye, abich sødzyl myedzy gymy (ut iudicem inter eos) a ukazal gym przykazanya bosza *BZ* Ex 18, 16; Sødz to pan myedzi namy a myedzi tobø (iudicet... inter nos et te) *BZ* Judith 7, 13; Bo zali lakomoscz [mydzy] myądzy myeskem a lakozyrstwem dobrze sądzy (numquam recto inter gulam et bursam avaritia iudicabit)? XV *p. post. R* I s. XLI.

c. *z określeniami nazywającymi przedmiot sporu*: *coś*: Czso posual Jacub medzi mnø a medzi Bodzechnø, tho posual po prawe, bosmi tho sandzili 1388 *Pozn* nr 49; Bo... sadl ies na stolczu, iensze sødzisz prawdø (qui iudicas iustitiam) *Fl* 9, 4, *sim. Pul*; Ia sprawedlnosci bødø sødzicz (iustitias iudicabo) *Fl* 74, 2, *sim. Pul*; Nemoczeness tey rzecy sandzicz 1423 *ArchTerCrac* CXCV 164, 4; Wszelkø rzecz cistø albo nyecistø sødzicz mayø (quidquid mundum vel immundum est iudicetur) *BZ* Deut 21, 5; Goracze rzeczy, czo sluszą na groczszkye prawo, tho ma... groczszky szandzą szandzycz (hoc... iudicare debet) *OrtOssol* 45, 4, *sim. OrtMac* 54; ~ o *coś*: Pan moze ge o czynsz swoy sądzicz (pro censu suo iudicare eosdem) y cządzacz *Sul* 81; Woyth moze na kasdy dzen szandzycz o pyenadze (iudicare potest pro pecuniis) albo o gynne proste rzeczy *OrtOssol* 52, 3, *sim. OrtMac* 64; W kthorych leczye⟨ch⟩ mogą gye (*sc.* dziecię) szandzycz o gorącze rzeczy (iudicari possit pro facto manifesto)? *OrtOssol* 67, 3, *sim. ib.* 17, 4, *OrtMac* 90; Posewh my... j tesz lysth, kthorym myą kxącz... przykazał sządzycz o zaklath..., vkradzyony szą 1491 *ZapWarsz* nr 1715; ~ Ya cziczi ('chcę') thu otpoveczecz podle møch (*pro* mych) listow papeskych, aczesz mi ('mię') thi moczon (*pro* moczen) *sandczicz o me prawo pape⟨s⟩ke 1402 *Malk* 119; ~ *ze zdaniem*: Czso sprawyedliwego bødze, *sodzicze (quod iustum est, iudicate)! *BZ* Deut 1, 16; S tymy moze woyth sand gaycz y sandzycz, czo trzebą (iudicare potest) *OrtOssol* 87, 1, *sim. OrtMac* 118.

d. *użycia specjalne*: sędzić litkup, mohorycz '*stwierdzać przy udziale litkupników, że umowa została zawarta zgodnie z prawem, testibus, qui* litkupnicy *vocabantur, praesentibus statuere contractum secundum leges factum esse*': Pabian kupil IIII-or woli... y bil gesm przi tem, lithkup sandzil 1400 *SKJ* III 189; Jaco ia o *to suknø dal sandzicz lithkup w swem *damu 1417 *MacPam* II 347; Iacosmy bili przi tem, kedi o thø suknø lithkup sandzon..., czso iø cupil *Micolem *ib.* 348; In domo Kaszmar in circulo ibidem marcipotus est bibitus, item Kaczik morohicz (*pro* mohoricz) *szudil, Iacussza bibit... et Dyniszowicz bibit 1441 *AGZ* XIV 28; Jakom ja o thy woly litkup sądzil y przi them thargu byl 1453 *ZapWarsz* nr 909, *sim.* 1474 *ib.* nr 1405; By then lytkup dobrze szadzon, od nasz dyabel proz ('precz') zapadzon XV *p. post. R* XXV 237; ~ sędzić prawy sąd '*wydawać*

sprawiedliwy wyrok, iustam sententiam ferre': Nye sądzyczye podlug oblycza, alye ssądzyczye pravy ssąd (nolite iudicare secundum faciem, sed iustum iudicium iudicate Jo 7, 24) *Rozm* 433; ~ sędzić *kogoś* ku śmierci '*skazywać kogoś na śmierć, aliquem capitis damnare*': Aby czlovyeka galyleyskego albo pusczyl (*sc.* Herod), albo ssądzyl ku smyerczy (vel absolveret, vel damnaret) *Rozm* 796; ~ sędzić ku winie '*skazywać na karę, aliquem poena afficere*': Tha zaloba ma bicz sandzona kv vynye, po polsku rzeczoney pyanczdzesyanth (haec quaestio iudicabitur ad quinquaginta) *Sul* 94.

2. '*wymierzać sprawiedliwość, sprawować władzę sądowniczą, iudicare*': Vmislylysmi..., abi... kaszdi sąndzc zeem nasych[ich] powinni bili a myeli szą̨ndzicz (iudicare, *Dział* 6: badą sądzycz), a tha gysta statuta... thwardo chowacz *Sul* 6; Wszedlesz yako czudzozemcza, azały bodzesz sodzycz (numquid ut iudices)? *BZ* Gen 19, 9; A sam tak Daniel biwał we wrocyech krolyow⟨ych⟩, to gest sodzyl *BZ* Dan 2, 49; Tako (*pro* kako) wyele przyszasznykow ma bycz... ku gayonemv sandowy o szwelka ('wszelką') rzecz, aby mogl woyth sadzycz (ut... iudicare possit) podlug prava? *OrtOssol* 87, 1, *sim. OrtMac* 118; O przywylcya straczenyv, gdy kto nye sądzy podlug gego *Dział* 33; Gdyby nasz sądza... woyewodi riczerzmy o ktorą rzecz osądzyl, gdysz nye sam sadza sadzy, ale y z gynszymy przy nyem na sądze syedzaczymy sądzy (cum non ipse solus, sed plures iudicant) *ib.* 51, *sim. Sul* 55; Ysch sye panowye zapysali, przetosch *dokaschtzye my, yestli thu ma bycz *syndzono albo do powyathu dacz 1462 *Pilz* 276; Pothem vschedł (*sc.* Piłat) v ten dom svoy, ktory zvan vyetnycza, gdzye to lud sandzyl yako byskup *Rozm* 709; ~ Chczemy, aby gdze grzech szstal szą, onym prawem, kthorego ona wyesz pozywałaby, ma bicz ssądzon (debebit iudicari, *Dział* 33: gynszym sądzycz bądą) *Sul* 43; Vszyteczno gest..., aby genym y genakim prawem thako w Krakowe, yako y w Polscze sądzono (ut... iudicentur, *Dział* 63: aby gednym... prawem... były sadzeny) *Sul* 56; Vstawiamy, aby taczy gwaltownyczy prawem polskym sądzeny (iure Polonico... teneantur respondere) *Dział* 33; Gednym prawem maya sadzycz we wszystkych zyemyach krolewskych *ib.* 63; Jakom ya nye sandzyl Pyotra polskym prawem, ale *chalmyenskym 1458 *TymSąd* 136; ~ sędzić roki, sądy '*odbywać roki sądowe, sessiones iudicii habere*': Isze... Chelmski ne pobral Vawrzinczevi gymena yaco gedennacze grziven, przeto szadzeni roky 1420 *Pozn* nr 1051; Chczemi miecz, abi zadni ziemyanyn dnia rocznego w onem miesczie, kądi roki szą̨dzą (tempore terminorum celebrandorum), nye smyal w zbroy chodzicz 1498 *MacPraw* VI 273; Jakom ya nye wschal myeczya przeth domem..., gdzye roky sadzono 1499 *ZapWarsz* nr 1833; ~ Vstawyamy, aby odtychmyast sądze kaszde sady abo roky sądzili (quod... in quibuslibet causis debeant praesidere et causas pertractare, *Sul* 25: aby... mycly... rzeczy rosprawyacz) *Dział* 12; ~ ~ Szą̨dzącemv (iudicantem) potrzebno gest wszego szą badacz *Sul* 32; Tradebat autem iudicanti se iniuste wydal sze szam szą̨dzączemv (I Pet 2, 23) XV *med. SKJ* I 82.

3. sędzić się '*procesować się, wieść spór (sądowy), lege agere cum aliquo, litem intendere alicui*': Wyaszane cząszy szą wszytky nyedzele y pyathky..., w thych dnyoch nye mayą szye szandzycz (iudicari non debet), ale w gynych dnyoch, gdy szye mayą szandzycz albo prawowacz (quando iudicare potest), tedy woyth ma szebracz sand y gaycz *OrtOssol* 69, 2, *sim. OrtMac* 92; Czeszarz wschlyschawschy ych rzecz, dal ym navyelyebnyeysche Rzymyany..., by szyą przed tymy szą̨dzyly (partibus prosequendi copiam dedit) *Rozm* 113.

4. '*mniemać, uważać, mieć zdanie o kimś, o czymś, de aliqua re, aliquo iudicare, censere, putare*': Nullam peccatori arbitror, sędzo, misericordiam fieri XV *in. R* XXIV 69; Paknyąlibi ten, ktho klnye,... zaprzalbi dacz rosdrze⟨s⟩zenya (*sc.* świadkom), gdisz thako pożądayączi lasky y rosdrzeszenya... sądzeny szą rosdrzeszeny (cum... censeantur absoluti), chczemy..., abi... szwyadeczstwa thich tho przes szą̨ndzą prziyąthi bili *Sul* 35; Tegodlya oblycze nyeba mozeczye ssądzycz (diiudicare nostis Mat 16, 4), alye [czasz] znamyon [y] czaszv ossądzycz nye mozeczye *Rozm* 354; Myly Iesus mylczal a nye odpovyedzyal ny slova, yze y⟨e⟩ nyedostoyne ssądzyl svego odpovyedzenya *ib.* 721; ~ *kogoś* jako *coś*: Michi autem pro minimo est, vt a vobis iudicer, *gl.* sc. quasi infidelis dispensator mnye zaprawdę za namnyeysche yest, ysze mnye sądzycze yako nyewernego szchafarza (I Cor 4, 3) XV *ex. SKJ* I 53; ~ Qui (*sc.* Christus) cum in forma dei esset, non rapinam arbitratus est, esse se equalem deo nye podlug przywlaszczanya nyerzodnego sodzil sø (*SKJ* I 79, *GlDom* 51: nye myenyl sze, Phil 2, 6) *MW* gl. 66.

5. *w błędnym rozumieniu lac.* indicare '*wskazywać, oświadczać*' *jako* iudicare '*sądzić*': Zgrzeszy-ly dussa slyszącz glos przysyągayączego a szwyatkyem bądzye... albo swyadkyęm gest,

nye bødzyely sødzył (nisi indicaverit), ponyessye grzech gego *BZ* Lev 5, 1.

Cf. **Sądzący, Dosądzić, Odsądzić, Osądzić, Posądzić, Przysądzić, Rozsądzić, Usądzić, Obsądzać, Odsądzać, Osądzać, Posądzać, Przesądzać, Przysądzać, Rozsądzać**

Sądzki *cf.* **Sędzki**

Sądźca '*ten kto sądzi, sędzia, qui iudicat, iudex*': Presentibus ibidem iudicibus al. sandzcze Marcissio..., Mathie... et aliis fidedignis 1452 *AGZ* XI 383; Ideo ipsi iudices, szadzyczamy, vestri erunt (Luc 11, 19) *ca* 1500 *JARp* X 1v; Odthychmyast nye yest prze vass czass navky, ale czass sądą, yze sądzya wschech szyądzczyov [...] *Rozm* 723.

Sąg '*stos drzewa mający długość i wysokość jednego sążnia, lignorum acervus longitudinis et altitudinis unius orgyiae*': Jaco Suøthosław ne ucradl cztiri i dwdzestu *sonk 1409 *KsMaz* I nr 1320.

Sąmnieć się *formy*: *praes. ind. 3. sg.* sąmni 1466 *R* XXII 10; *2. pl.* sąmnicie XV *p. post. AKH* VI 445; ~ *part. praes. act. adv.* sąmniąc 1449 *R* XXV 165; ~ *praet. 2. sg. m.* sąmniałeś 1448 *R* XXIV 353.

Znaczenia: **1.** '*mieć wątpliwości, sprzeciwiać się, de aliqua re dubitare, resistere*': Przez szemranyą, nye szamnyvcz sze (hospitales invicem sine murmuratione I Pet 4, 9, *SKJ* I 88: nye szapyacz sze, *pro* szampnyącz sze) 1449 *R* XXV 165.

2. '*bać się, lękać się, obawiać się czegoś, aliquid metuere*': Szą̨mnalyessz szą verebaris 1448 *R* XXIV 353; Qui enim probrum, quod solus in sodali comperit, multis propalare non metuit, *gl.* non veretur nye szamny szą? 1466 *R* XXII 10.

3. *dubium* '*wstydzić się czegoś, żałować czegoś, alicuius rei pudere, poenitere*': *Ktheriszczye vszythek ymyeli w thasylsy (*pro* thi czassy ?) sz nych, sz ychsze nynye samnycze (*pro* sromacze ?) sza quem ergo factum (*pro* fructum) habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis (Rom 6, 21) XV *p. post. AKH* VI 445.

Sąmnienie *cf.* **Sumienie**

Sąpierca 1. '*pozwany, strona procesowa broniąca się przed żądaniem powoda, qui ab aliquo in ius est vocatus, reus*': Powod ma pozwacz sampyerczą (*Sul* 31: o czą̨dzanyw samprza y powoda) *Dział* 19; ⟨P⟩owod ma pozwacz sapyerczą (actor procurat ad causam reum citari, *Sul* 31: szamprza), a gdy na rokv sapyerz stanye a powod nye stanye, tedy sąpyercza ma bycz wyzwolon od rzeczy (decrevimus... ipsum reum causam obtinuisse, *Sul* 32: skazvgemy... themv samprzewy rzecz othrzimacz) przez powoda pozwanye. Aczby tesz sapyercza (reus, *Sul* 32: samperzs) nye stal sam abo przez posla, tedy dla nyeposlvszenystwa ma bycz zdan w wynye dw (*leg.* dwu) wolv *ib.*; Powodowy ma bycz przysądzona wlostna *drzerszawa y ma bycz dano gemv w dzedziną wwyązanye, a sąmpyercza (reus, *Sul* 32: samperzs) yvsz ma odstąpycz y straczycz owszeyky przez przysądzenya naszego sądzey *ib.* 20.

2. '*powód, strona procesowa występująca z pozwem, qui aliquem reum fecit*': ⟨U⟩stawiamy, aby nyegeden sądza any starosta sądy czynyączy nyszadnego masza o ktorakoly rzecz nye zdal kromye strony sąpyercze abo powoda (in absentia accusatoris seu actoris, *Sul* 63: procz obvynyączego alybo powoda), alyszby sadownye byl przeparth *Dział* 48; Aczlyby sapyercza (actor) na pyrwem rocze sam abo przez posla swego nye stal, tedy rzecz, o ktorą pozwal, straczy z wyną syedm grzywien *ib.* 49; ~ sąpierca przedni: Sampiercza przedny ma poloszycz szalobą wszytką na lyscze pozewnem *Dział* 14; Przeto chczemy, aby sąpyercza abo porcza przedny (actor seu ipse iudex) szalobą wszythką poloszyl na lyscze pozewnem (*Sul* 27: powod... zalobą... na pyszmye dacz... maa) *ib.* 15.

Sąpierz *formy*: *n. sg.* sąpierz 1409 *Czrs* 342, *ca* 1420 *WokTryd* nr 90, 1422 *Czrs* 264, *etc. etc.*; ~ *g. sg.* sąprza *Sul* 10. 31. 43; sąpierza *OrtOssol* 68, 4; ~ *d. sg.* sąprzowi 1441 *AGZ* XIV 35, *Sul* 43; sąprzewi *Sul* 14. 21. 32; sąpierzowi 1454 *AGZ* XIV 511, *OrtMac* 65. 95, *etc.*, *Dział* 7; ~ *ac. sg.* sąprza *Sul* 31; sąpierza *Sul* 14, *OrtMac* 103, *OrtOssol* 76, 4, *Dział* 12; ~ *i. sg.* sąpierzem *OrtMac* 125, *OrtOssol* 91, 2, *Dział* 11; ~ *l. sg.* (o) sąprzu *Sul* 74; sąpierzu *OrtMac* 95, *OrtOssol* 71, 1; ~ *n. du.* sąpierza *OrtMac* 126, *OrtOssol* 91, 4; ~ *n. pl.* sąpierze 1434 *PF* V 31, 1460 *AGZ* XIII 354; ~ *ac. pl.* sąpierze XV *med. R* XXV 158. ~ *Część zapisów dopuszcza też lekcję* sampierz.

Znaczenia: **1.** '*pozwany, strona procesowa broniąca się przed żądaniem powoda, qui ab aliquo in ius est vocatus, reus*': Søperz reus *ca* 1420 *WokTryd* nr 90; Dedimus ad videndum domino Petro actori et domino Nicolao Clusz reo al. saprzovi per procuratorem Rapham 1441 *AGZ* XIV 35; Nobilis Myklasch... pars rea al. sampyersz 1446 *AGZ* XIII 200; Nyestanye powodowo vsz (*pro* ysz) gest wyanczsze nysz samprzowo, rzecz straczi do samprza stoyątego (*pro* stoyącego) *Sul* 10; Obwynyoni o gwalth swyathky przes powoda ma bicz przekonaan,

gynako li bądze, thedi samperz (reus) wlostną przyszangą szą oczyszczi *ib.*, *sim. ib.*; Wyedząncz kogo myecz przywyley na ktorą rzecz a przeczywko themv gy o nyą pozywayącz, kopą, yąnsz cladąncz przywyley straczyl, ma powod samprzewi wroczicz, paknąły przyszązze, ysz nye wyedzal sampyerza myecz przywyley (se nescivisse reum fore privilegiatum), bądze praw *Sul* 14; Gdi ktho pozzywaa do sądv kogo o dzyedzyną w pyenyądzoch zastawyoną, a gy do sądv vyzowye, thedi acz sąmpyerzs (reus) na rokv zawytheem nye stanye, powod zyscze myenyoney dzedzyni, pyenyądze wszdi samprzewi (*Dział* 7: sampyerzowy) wroczywszi (pecunia reo nihilominus restituta) *Sul* 21, *sim. Dział* 7; Podlug oczrzedzy szą prawvyaczich tylko powod a sąmperzs (actor et reus) za wezwanym przystąpywszy przet szandzee wyslvchany... mayą bycz (*Dział* 12: abi... sąpierza z gyszczczem wezwawszy wyslvchali) *Sul* 25; O cządzanyw samprza y powoda (*Dział* 19: powod ma pozwacz sampyerczą) *Sul* 31; Powod szrządzy kv praw (*leg.* prawu) szamprza (*Dział* 19: sapyerczą) poszwacz (actor procurat ad causam reum citari), a gdy samperzs stanye (reo in termino comparente, *Dział* 19: sapyerz), powoda owszeyky nye bądzącz, skazvgemy o nyestanye powodowo... themv samprzewy rzecz othrzimacz (decrevimus... ipsum reum causam obtinuisse, *Dział* 19: sąpyercza ma bycz wyzwolon od rzeczy) *Sul* 31—2; Thedi y othc wszego prawa they tho dzedziny... przes sądzyno skazanye rzeczony samperzs (reus, *Dział* 20: sąmpyercza) skazan ma bicz *Sul* 32; Tedi powynyen bądze wroczicz ten tho powod samprzowy thą kopą, alye gynako bicz chczemy, gdiby przysząkl szą nye wyedzecz samprza (reum) bicz przywyley⟨o⟩wanego *Sul* 43; Alc tho o sąprzv, lvbo o them, czso poswan (de reo), rosvmyecz chczemy *Sul* 74; Quomodo domini sedentes magnifico domino Stanislao... zapierzovi ree parti et... Nicolao... actori pro capite nobilis Andree... dederunt ad dominum regem 1454 *AGZ* XIV 511; Tedy tesz kazaly szązpyerzowy powyedacz odpowyedcz, aby tesz pyssano podle zaloby. Na to rzekl ten szązpyerz (respondens, *OrtMac* 65: sampyerz) ku przyszasznykom *OrtOssol* 53, 1, *sim. OrtMac* 65; Ten, czo by myal bracz od sampyerzą przyszagą, nye byl tesz na ten czasz *OrtOssol* 68, 4; Gdy czlowyek bandze ozalowan o przyszagą albo o glową..., a powod sampyerzowy prze bog y prze dobre ludzy odpuszczy przyszagy..., gest⟨li⟩ [tv] woythowy kthorą wyną no (*pro* na) powodze albo na zampyerzv, czyly nye gest? *ib.* 71, 1, *sim. OrtMac* 95; Mozely powod... na sampyerzą (*OrtMac* 103: szapyerza) thąsz rzecz zalowacz *OrtOssol* 76, 4, *sim. ib.*; Tedy... woyth... gednanye moze sampyerzem (*OrtMac* 125: szapyerzem) vczynycz dokonale *ib.* 91, 2; Rcy al. sampyerze astiterunt... terminum peremptorium 1460 *AGZ* XIII 354; Pro jure dicimus, quod ipse paciens ius al. sampyerz pro pena luit... ter triginta solidos XV *OrtWpM* 25.

2. '*powód, strona procesowa występująca z pozwem, qui aliquem reum fecit*': Actores sprawcze vel samperze 1434 *PF* V 31; Gyny szą beszprawny ludze,... czy mogą w [y]gynem prawye dacz... szwe gymyenye, [nye] tham w them to prawye, acz yemv sampyerz (*OrtMac* 30: szapyerz) y sandzą dadza przymyerze (si actor et iudex sibi treugas pacis dabunt), aby mogl tam przycz k temv gymyenyv *OrtOssol* 31, 1; Opyekaldnyk moze dobrze opyekaldnyczstwo spuszczycz, ale myszy, acz go na tho przyczysznye sampyerz (*OrtMac* 112: szązpyerz), przed gayonym sadem przysacz tako *ib.* 83, 3.

3. '*strona przeciwna w procesie sądowym, adversarius in iudicio*': Quod Dorothea, uxor Niklosz, cum suo vlg. szøpersz, venientes ad iudicium ex deliberato ingenio cum eorum fideiussoribus... receperunt eis terminum... pro concordacione 1409 *Czrs* 342; Idem suus adversarius, szøpyerz, Dobeslaus sic locutus est 1422 *ib.* 264; Adversarius, sampyerz, hostis idem est 1444 *AKPr* II s. XIV; Sampyerz aduersarius *OrtCel* 1, *sim. OrtLel* 232; Przyyąge-ly thobye tego twoy sampyerz (vester adversarius, *OrtMac* 81: szapycrz), my tesz przyyagem *OrtOssol* 62, 3; Gdysz-sta stala oba sampyerzą (*OrtMac* 126: szapyerza) przed prawem, rzekl powod *ib.* 91, 4; Tunc alloqutor zampyerz, dixit: Murus iste meus est per medium *OrtRp* 60, 4; Tedi chczem, aby sądza swego podsadka abo gynszego namyestnyka tey panyey y s gey sampierzem (cum eius adversario) do gey gospody ma poslacz *Dział* 11.

4. '*pełnomocnik, zastępca procesowy, qui alicuius causam in iudicio agit, iuris vicarius*': Dominus subkamerarius existens *szypersz domini Bogufal dicti Zagøczek contra Pøczysz 1409 *Czrs* 342; Porcos pascit, qui turpi lucro inhiat, sicut sunt luxuriosi,... proloqutores, ⟨rz⟩ecznyczy, ⟨są⟩pyerze qui lingwas suas vendunt XV *ex. MPKJ* II 326.

5. '*ten, kto jest źle usposobiony do kogoś, nieprzyjaciel, prześladowca, wróg, qui in aliquem hostili est animo, inimicus, insectator*': Habuit certamen valka, et in omnibus vicit, przeviczaszyla,... omnes suos adversarios szam-

pyerze XV *med. R* XXV 158; Sobrii estote et vigiliate, quia aduersarius, przeczywnyk, sząpyerz, vester dyabolus tanquam leo rugiens circuit, querens, quem deuoret (I Pet 5, 8) XV *med. SKJ* 1 95, *sim.* XV *p. post. GlDom* 71.

Sąpierzny '*związany z sąpierzem, ad* sąpierz, *i. e. ad reum pertinens*': sąpierzna (strona) '*strona pozwana w procesie sądowym, qui ab aliquo in ius est vocatus, reus*': Nobilis Martinus... rea pars al. sąpyerzna condemnavit pro toto actores Iohannem, Nicolaum... et Iacobum 1479 *AGZ* XVIII 192.

Sąprza '*oskarżenie, skarga sądowa, crimen, dica*': ⟨Item prefi⟩xus est terminus domino Radloni cum domino Andrea... parte ex una et domino Lichinski pro querimon⟨iis⟩ omnibus zamprze dictis 1397 *Leksz* II nr 1052.

Sąprzow(y) '*związany z sąpierzem, stroną pozwaną w procesie sądowym, ad* sąpierz *i. e. ad reum pertinens*': Nyestanye powodowo vsz (*pro* ysz) gest wyanczsze nysz samprzowo, rzecz straczi do samprza stoyątego (*pro* stoyącego), alye samprzowo (rei vero) nyestanye wyną dwv volv ma bicz skarano *Sul* 10, *sim. ib.* 32; Gdisz powod powyathv sąmprzowego (forum rei) ze wsządi ma *nasladowyacz *Sul* 42.

Sąsiad, Samsiad *formy*: *n. sg.* sąsiad *Sul* 15; ~ *g. sg.* sąsiada *Sul* 12. 15, *OrtMac* 100, *OrtOssol* 74, 3, *etc.*; ~ *d. sg.* sąsiadu 1471 *ZapWarsz* nr 3042; sąsiadowi *Sul* 12, *OrtOssol* 33, 3, XV *p. post. R* I s. XLI, XV *p. post. Zab* 539; samsiadowi *OrtMac* 34; ~ *ac. sg.* sąsiada *BZ* Ex 12, 4, XV *p. post. R* I s. XLV; ~ *i. sg.* sąsiadem *OrtOssol* 40, 4; samsiadem *OrtMac* 46; ~ *i. du.* sąsiadoma 1412 *RocznHist* VIb 237, 1413 *ib.* 238; ~ *n. pl.* sąsiedzi XV *in. R* XXIV 75, *Sul* 12, *ca* 1450 *PF* IV 579, *etc.*; sąsiadowie 1471 *MPKJ* V 115; ~ *g. pl.* sąsiad *Dzial* 34, *Rozm* 381; sąsiadow *Sul* 39. 44; ~ *d. pl.* sąsiadom *Fl* i *Pul* 30, 14. 43, 15, *etc.*, 1410 *Kal* nr 310, 1428 *ZapWarsz* nr 249, *Sul* 39; ~ *ac. pl.* sąsiady *OrtOssol* 96, 1, *Dzial* 28. 35, *Rozm* 384; samsiady *OrtMac* 132; ~ *i. pl.* sąsiady 1391 *Pozn* nr 123, 1411 *JA* VI 213, 1413 *KsMaz* I nr 2026, *etc.*; samsiadmi *OrtMac* 79; ~ *l. pl.* (przy) sąsiedziech *OrtOssol* 68, 1.

Znaczenie: '*osoba mieszkająca w tej samej wsi, mieszkająca w pobliżu, mająca posiadłość blisko kogoś, vicinus*': Jaco Voczech ne fstal od Staszca, fstanø i sz ginimi szønsadi 1391 *Pozn* nr 123; Nade wszemi neprzyaczolmi mogimi vczinon iesm przecora søsadom mogim (vicinis meis) barzo *Fl* 30, 14, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 43, 15. 78, 4. 13, *etc.*; Jaco Staszek ani yego czeladz *ney ucradl Swantcowa cona, ale ten con dobrowolne wszedl w yego dom, a on gy opowadal *sansandom 1410 *Kal* nr 310; Eze szø Maczey wrzucil w Oczinø løkø y sz braczø, czso yø szøszady (*leg.* z sąsiady) othmyenil 1411 *JA* VI 213; Se expurgare vlg. viuescz vicinis utriusque partis curie eius sedentibus... vlg. obopolnima szanszadoma 1412 *RocznHist* VIb 237, *sim.* 1413 *ib.* 238; Yaco Stasszek sz szøsadi przeoral y skazil granicze 1413 *KsMaz* I nr 2026; Audierunt vicini et cognati, vsliszeli sąsyedzi, prirodzeni, eius, quia magnificavit dominus misericordiam suam cum illa (Luc 1, 58) XV *in. R* XXIV 75, *sim. ca* 1450 *PF* IV 579, *EwZam* 290; Jakom ya oth plebana o than krziwdan wstal, esz my nye dal pelney roley yako gynym szanszadom 1428 *ZapWarsz* nr 249; Sąszedzy (vicini) mayø slodzeya posczygacz swego sząszada alybo thowarzysza (ipsorum consodalis), gynako szkodą cyrzpyanczemv zaplaczą sząszadowy *Sul* 12; Mayącz raną wkązoną ode pssa swego sąnssada (vicini sui), doswyathczy-ly, ysz z posczwanya thego tho sząnsszada (eiusdem vicini) raną myaal, rani otrzymaa, a gynako ssząnszaath (vicinus) przes przysząngą wlostną szą oczyszczy *Sul* 15; Slvszne bącz gemv dla dobrego *dompmnymanya o nyem v szaszadow (apud vicinos) ymyanego vlostną przyszągą oth thakego obwynyenya szą oczyszczicz *Sul* 44; Gdi dwa czlowyeky myedzi sobąn ruschilastabi zalobą o rolce..., tegdi ten, yen bi mycnil, zebi yego bili role albo polya, ma doswyatczicz sansyadi (*leg.* z sąsiady), gysz sąn rzeczeny ossada (debet approbare cum vicinis al. ossada), albo s starczi *Sul* 88; Przymy szøszyada swego (vicinum suum), gensze przyløczon gest ku domu gego *BZ* Ex 12, 4; Ia przysągam bogu..., ysze chczą... gosczowy yako sząszyądowy (*OrtMac* 34: szamszyadowy) rowno szandzycz *OrtOssol* 33, 3, *sim.* XV *p. post. Zab* 539; Nye ma-ly woyth szwyadzecztwa szwego zapowyedzenya swego poszla pospolnego..., albo tego, v kogo ten koyn byl, sz gednym sząszyądem (et suis vicinis, *OrtMac* 46; szamszyadem), kthorzysz mayą przyszącz.... tedy ortel przyszącznyczy gesth prawdzywy *OrtOssol* 40, 4; Okolyczny sząszyedzy albo gosczye (hospites seu circumsessi) *ib.* 50, 1, *sim. ib.* 15, 4; Tho ona chcze dokonacz schąszyady (probare vicinibus, *OrtMac* 79: szamszyadmy) szyedmyą *ib.* 61, 1; To mą vczynycz przy sząszyedzech (accipientes vicinos... pro testimonio) obapolnych *ib.* 68, 1; Od polowycze szwego szaszyada mvro (*pro* mvrv) ma począcz kopacz szachthą..., a tho gest trzy stopy *odmyerzyvwszy od szwego

szaszadą mvrv (in medietate muri vicinalis) *ib.* 74, 3, *sim. ib.*, *OrtMac* 100, *etc.*; Gdy woyth chcze pod kymkoly czokoly zapowyedzecz podlug prawa, tedy ma wszdy wzancz dwa szą̨szyady (viciniores vicinos, *OrtMac* 132: szamszyady)... na szwyadeczstwo *OrtOssol* 96, 1; ⟨N⟩agoth kmyecz szalował na swe sąsyady (contra suos vicinos, *Sul* 39: polozyl skargą przeczivvko sąszyadom swogim) tako, ysz gdysz my noczną rzeczą kony gest vkradzon we wsy myedzy sąsyady, natychmyast s pylnosczą gesm pobvdzyl sasyady (eosdem suos vicinos, *Sul* 39: proszil tich tho swogich szą̨szadow), proszącz gych, aby my pomogly w sladv zlodzeya pogonycz *Dział* 28; ⟨A⟩by zemyanye ... od nas abo swych sasyad mycly nyektore zachowanye czczy dla swego oczyszczenya, a to gdy gemv dla gego masstwa o zboy nyc dana wina przez sąsyady, tedy sam wlosną ręką odygdzc *ib.* 34—5; Zaschadovye vicine (vicinae gentes civitatis Ierusalem Ag prol.) 1471 *MPKJ* V 115; Jakom ya przischethwschi do domv Ondrzeyowego... nye vczinylam schkodi swsszadv 1471 *ZapWarsz* nr 3042; Puha (*pro* pycha) przeczywko szą̨szyądowy (contra vicinum) [wąl] walka gyest XV *p. post. R* I s. XLI; Kyedy czynys obyad albo vyeczerza, nye zovy przyaczyol albo tvoych braczyey,... ssąszyad bogathych (neque vicinos divites Luc 14, 12) *Rozm* 381; Przyschedvschy do domv vzovye przyaczyelye y ssąszyady svoye (convocat amicos et vicinos Luc 15, 6) *ib.* 384; Tedy ssąszyedzy (vicini Jo 9, 8)... począ̨ły movycz *ib.* 420; ~ Rownego szą̨sszyada czyrp (parvum consortem patienter sustineas) XV *p. post. R* I s. XLV.

Sąsiada '*kobieta mieszkająca blisko kogoś, sąsiadka, vicina*': Acz... potrzebuge... szona od szøøszadi swey (a vicina sua) ssøødow szrzebrnych a zlotich *BZ* Ex 11, 2; *Nałaszy (*sc.* zgubiony pieniądz) y vezvala przyaczyolky y szaszyady (convocat amicas et vicinas Luc 15, 9) *Rozm* 385.

Sąsiedni '*znajdujący się obok, blisko, sąsiadujący, proximus, vicinus*': Nyzadnemv (*pro* nyzadny) rosdzal nye *bodze myedzi osobami søszetnimi (nulla erit distantia personarum) *BZ* Deut 1, 17. ~ *W błędnym przekładzie czeskiego* suzenymi '*sądzonymi*'.

Sąsiedstwo *cf.* **Sąsiedztwo**

Sąsiedzki, Sąsiedzski 1. '*związany z sąsiadem, pochodzący od sąsiada, ad vicinum pertinens, qui vicini est*': Vstawilismy, abi... thi tho swyczrzepycze czirzpyączi skodą dopądzenya mocz ymyal, le thako, ysz thesz podc szwyadeczstwem szą̨szyeczskim (quod sub testimonio vicinorum) w domv wlostnem skodą cirzpyączy przes nocz... chowacz moze *Sul* 39.

2. sąsiedzcy ludzie '*obcy, nie podlegający prawu miejskiemu, peregrinus, qui legibus urbis non tenetur*': Saszyeczkye ludze, czo nye szluchayą ku naszemv prawu albo k szą̨ndu, thy moze woyth zarączycz *OrtOssol* 47, 1, *sim. ib.* 15, 2.

Sąsiedztwo, Sąsiedstwo, Sąsiedzstwo '*miejsce znajdujące się w pobliżu czegoś, najbliższa okolica, loca vicina*': W *sszosszeczthwe in vicino *ca* 1428 *PF* I 492; Tedi gdi bil puszczyl ffarao lud, nye wyodł gest gich bog po szemy ffylistynskyey, ktora gest w søøszedstwye (quae vicina est) *BZ* Ex 13, 17; Ty... przibliżisz *syo w *søsyedstwye synow Amonowych (accedens in vicina filiorum Ammon) *BZ* Deut 2, 19; Bo Arnon søsyedzstwo gest (confinium est) zemye Moabskey *BZ* Jud 11, 18; Day my wynnyczø swø, acz vczinyø sobye zagrodø szelnø, bo my gest w søsy⟨e⟩dzstwye (quia vicina est) *BZ* III Reg 21, 2; Gysz (*sc.* Filistyńscy) sø w søsyedstwye murzinom (qui confines sunt Aethiopibus) *BZ* II Par 21, 16; O dzedzina w sasyedstwie *Dział* 7; Confinium schąschieczstwo (*war. lub. rp.*: sąsyetstwo) granycz (Arnon quippe confinium est terrae Moab Jud 11, 18) 1471 *MPKJ* V 33; W schąscheczstwe (*war. lub. rp.*: w sąsyetstwye) *vicum (erat autem Joakim dives valde, et erat ei pomarium vicinum domui suae Dan 13, 4) *ib.* 109; ~ E vicino blysko, w sąshetstwye (*war. kal.*: blisko schanszada; putasne, deus e vicino ego sum,... et non deus de longe? Jer 23, 23) *MPKJRp* V 55v.

Sąsiek 1. '*skrzynia lub przegroda w spichlerzu służąca do przechowywania ziarna, cista, granarii disseptum, ubi frumentum asservatur*': Item faciat sanscheky pro frumentis in cameris inferioribus 1426 *MMAe* XVI nr 991; Sub alba stuba est camera sive spycherz, in qua sunt duo reservacula al. szasyeky vacui 1494 *Podol* 6; Szą̨szyek granarius *ca* 1500 *Erz* 91.

2. '*przedział w stodole, w którym się składa zboże, horrei disseptum, ubi frumentum asservatur*': Domycnicus... kmeto... iam ibidem prefato Falanthe... allodium totumque ius compleuit, sed sanszeki et portas ad allodium parare debet 1435 *KsMaz* III nr 1698.

Sąspia, *czy też* **Osep** (*?*), **Sąsep** (*?*) '*danina uiszczona w zbożu, tributum, quod frumento solvebatur*': Cum omnibus censibus, dacionibus, proventibus,... insipacionibus al. z sospia (*pro* zs ospia *?*) 1490 *KodPol* II 957.

Sążenie '*miara długości, różna zależnie od okolicy, tu równa jednemu łokciowi, sążeń, men-*

sura longitudinis, varia secundum loca, hoc loco unus cubitus': Quis autem vestrum cogitans potest adicere ad staturam suam cubitum unum, *gl.* cubitum lokecz vel *soszene (Mat 6, 27) XV *med. GlWroc* 78r.

Sążeń '*miara długości różna zależnie od okolicy, przeważnie równa trzem łokciom czyli sześciu stopom, mensura longitudinis, varia secundum loca, saepissime tres cubiti i. e. sex pedes*' Quia Msczislaus... palam recognouit, quia pro Falislao... sex rethe de suberibus bonis valencia dorcas venare, que ad longitudinem XXX passuum vlg. szøyene (*pro* szøzene) ne nayedrzonech debent habere..., fideiussit Stiborio 1416 *Czrs* 76; Wlodko... cum Catherina... submiserunt se duas sexagenas *trabiarum..., quodlibet in spissitudine unius cubiti et in longitudine XIV cubitorum, item super eisdem trabibus XXXII passus al. sønszen lignorum plantatorum 1436 *StPPP* II nr 2691; Na trzy *szązanye ad tres passus 1462 *R* XXV 270; Tunc statim Judas fodere cepit, vbi triginta passus, sąszenye, fodiens tres cruces invenit XV *p. post. R* XXV 178; ~ *Syąszen ulna 1463 *PF* V 13; Sszazen cubitus *ca* 1500 *PF* IV 748.

Scadzić *cf.* **Scedzić**

(Scedzić) Scadzić *(o mleku, dicitur de lacte)* '*przepuścić przez płótno a. przez sito, linteo vel crebro colare*': Mulsisti, id est ducillasti sczadzilby (*war. lub.*: sczadzył; nonne sicut lac mulsisti me et sicut caseum me coagulasti? Job 10, 10) 1471 *MPKJ* V 60.

Sceptr '*berło, sceptrum*': *Ceptrum est ornamentum regis sczeptr *ca* 1500 *Erz* 91.

Sceptrum '*berło, sceptrum*': Sceptrvm (sceptrum) otcza twego wyeszmi s sobø *BZ* Num 18, 2; Zaklyøl yes ⟨s⟩ceptra gich (sceptris eius Hab 3, 14) *Pul* 21; Po tem koronovanyv przynyesly trescz morską tsszczą y daly yemv v ręką myasto sc[r]eptrum (pro sceptro) *Rozm* 831.

!Schaby *corruptum pro* skały: Schaby (*mamotrekt mikulowski*: skale welike) scopuli (eminentes petrae ex utraque parte et, quasi in modum dentium, scopuli hinc et inde praerupti I Reg 14, 4) 1471 *MPKJ* V 36, *sim.* XV *ex. MPKJ* V 139.

Schadzać się *formy*: *praes. ind. 3. pl.* schadzają 1484 *Reg* 718; ~ *inf.* schadzać *BZ* Jos 23, 12, 1484 *Reg* 721; ~ *praet. 3. sg. m.* schadzał *Rozm* 680; *3. pl. m.* schadzały *BZ* Ex 36, 24; *f.* schadzały *BZ* Gen 31, 10. Ex 36, 29.

Znaczenia: **1.** '*gromadzić się w jednym miejscu, in unum locum convenire*': ⟨Tr⟩zeczyą czassyczi (*leg.* część) z przerzeczonych ⟨pien⟩yądzy mayą offyerovaczi... onemv kossyczyolovi przerzeczonemv, do ktorego sye zchadzayą 1484 *Reg* 718; Braczya wszythczy y syostry... mayą sye zchadzaczi... na nyekthore myeszczcze poczlyve albo... do kossyczyola *ib.* 721; Myly Cristus kazal yavnye na yavnym myeszczv, gdzye szye lud schadzal, czvsch v synagodze *Rozm* 680.

2. '*spotykać się, aliquem convenire*': Gestli bødzecze chczecz... s nimi syø smyeszacz w szwaczbach y w przijiaszni syø schadzaacz (amicitias copulare), to ivsz ninye wyeczcze, ze pan bog was nye zagladzi gich przed waszim obliczym *BZ* Jos 23, 12.

3. '*stykać się, proxime situm esse, inter se contingere*': Dwa podstawky... podloszona bødøø z obuu stronv *wogloow, gdze krøogy na boczech y w køoczyech sze schadzaly (terminantur) *BZ* Ex 36, 24; Vdzyelal szeszcz desk..., ktore... w gedno spogenye rownye schadzaly szyø (ferebantur) *ib.* 36, 29.

4. '*spółkować, cum aliquo coire*': Gdisz gest koly przyszedl czasz owczam kotno bicz, wydzal gesm, ysze szø zchadzali (vidi... ascendentes) s barani owce *BZ* Gen 31, 10.

5. '*tracić na czymś, aliquid perdere*': Y themv, gen schedzą (*pro* schadza?), *war. lub.*: *schodzą, *mamotrekt mikulowski*: zchazie) na wschem ('swem') vyekv defecto etate (o mors, bonum est iudicium tuum homini..., qui minoratur viribus defecto aetate Ecclus 41, 4) 1471 *MPKJ* V 85.

Schnąć *formy*: *praes. ind. 3. pl.* schną XV *p. post. R* XXV 174; ~ *part. praes. act. adi. g. pl.* schnących 1466 *R* XXII 12; *d. pl. m.* schnącym *ca* 1420 *R* XXIV 82; ~ *inf.* schnąć XV *med. GlWroc* 100v, 1484 *AcLeop* I nr 996, *Rozm* 217. 482; ~ *fut. 3. pl. m.* będą schnąć XV *p. pr. GlJag* 92; ~ *praet. 1. sg. m.* sechł jeśm *Pul* 138, 20; *3. pl. f.* schnęły *ca* 1500 *SprTNW* V 13; ~ *condit. 3. sg. m.* by schnął 1466 *R* XXII 25.

Znaczenia: **1.** '*usychać, tracić wilgoć, arescere*': Cum incumbat Bacho sitim tuam extinguere non sic fauces arentes irriges szchnączych nye zalevay 1466 *R* XXII 12; Sicut rami sine radice arescunt, szchną, ita quelibet bona opera... sine fide XV *p. post. R* XXV 174.

2. '*słabnąć, tracić siły, infirmum fieri, vires amittere*': Katherina... dixit, quod a tempore, quo eam dominus plebanus Donat percussit, pedem cepit dolere et pes sibi arescere al. schnwcz incepit 1484 *AcLeop* I nr 996; Rzecz thą Szydowye vsznaly..., spalycz czyalo szwyąthe chczyely. Jesuss mathką swą obronyl...

Byskupowy rącze szchnąły a ku maram szą przylnąły *ca* 1500 *SprTNW* V 13; Rozmaite paralyzem zarazone y ty, ktoresch byly poczęły schnącz..., wschytkem dal zdrovye (multos paralyticos et aridos curavit) *Rozm* 217; ~ Nescio, quare tamen pre furiis aret, *gl.* sc. populus Iudeicus deficit et calescit, czemv by szchnął, cum deesset, quem iugularet 1466 *R* XXII 25; Aza... na nyeprzyaczele twoye sechł yesm (super inimicos tuos tabescebam)? *Pul* 138, 20; Bądą znamyona v slonczv ... y v gvyazdach, a na zyemy vdrączenye lyvda przed strachem... ryczenya morskyego..., kyedy poczną lyvdzye schnącz przed strachem (arescentibus hominibus prae timore Luc 21, 26, *GlJag* 92: a bødø schnøcz ludze, *R* XXIV 82: *szchnoczim) *Rozm* 482, *sim.* XV *med. GlWroc* 100v.

Cf. **Oschnąć, Przeschnąć, Przyschnąć, Uschnąć, Weschnąć, Wyschnąć, Zeschnąć**

!Schodno '*?*': Ot tego v⟨zi⟩øli szobe rok gini do Vtroszina ne schodno gich listom 1395 *Pozn* nr 187.

Schodzenie 1. '*zanikanie, przemijanie, actus evanescendi, transeundi*': Umbre transitus, jako *czyen szchodzenye, est tempus nostrum (Sap 2, 5) XV *med. R* XXV 153.

2. '*cechy łączące, wspólność, quae communia sunt, communio*': Convencio slączenye aut s kym schodzenye (quae autem conventio Christi ad Belial? II Cor 6, 15) *MPKJ* V 128.

3. '*zgromadzenie, zebranie, conventus*': Vita... conventus, *schodzanyą, reproborum, *gl.* malorum hominum XV *p. post. PFRp* III 289.

Schodzić, Schodzić się *formy*: *praes. ind. 3. sg.* schodzi *Gn* 1b, *Fl* 36, 21. 67, 2. 83, 1, XV *med. R* XXII 237, *etc.*; *3. pl.* schodzą *Sul* 40, *BZ* Gen 31, 12; ~ *imper. 2. sg.* schodzi *BZ* Gen 13, 17; ~ *part. praes. act. adv.* schodząc *Fl* 36, 21, 1466 *R* XXII 26; *adi. n. sg. m.* schodzący 1474 *R* XXIII 297; *g. sg. m.* schodzącego 1444 *R* XXIII 309; *g. pl. f.* schodzących 1453 *R* XLVII 351; *d. pl. m.* schodzącym *Sul* 47; ~ *inf.* schodzić *Sul* 75, 1484 *Reg* 718, *Rozm* 680; ~ *fut. 3. sg. m.* będzie schodzić *Rozm* 254; ~ *praet. 1. sg. m.* schodził jeśm *Pul* 141, 4; *3. sg. m.* jest schodził *BZ* Deut 1, 36; schodził *Rozm* 262; *f.* schodziła jest *BZ* Nah 3, 19; *1. pl. m.* schodzilismy 1471 *MPKJ* V 25; -(e)smy schodzili *BZ* Num 13, 33; *3. pl. m.* schodzili *Rozm* 678; ~ *plqperf. 3. du. m.* -sta była schodziła *BZ* Num 14, 6; ~ *condit. 3. pl. m.* (-)by schodzili *BZ* III Reg 18, 6, *Rozm* 34; ~ *part. praet. act.* schodziw *BZ* Judith 4, 11; schodziwszy *BZ* Num 13, 26. II Par 23, 2, 1471 *MPKJ* V 42.

Znaczenia: **1.** '*przewędrować, obejść, perambulare, ambire, circumire*': Wstayn a schodzy zemyø (perambula terram), yze tobye yø mam dacz *BZ* Gen 13, 17; Wroczili syø *lazaki s tey zemye... wszitki krage schodziwszi (omni regione circuita) *BZ* Num 13, 26; Zemyø (*pro* zemya), ktorøzesmi schodzili (lustravimus, 1471 *MPKJ* V 25: schodzylyszmy), srze bidliczele swe *ib.* 13, 33, Tedi Iozve... a Kaleph..., ktorassta bila schodzila zemyø (lustraverant terram), rosdarlasta rvcho swe *ib.* 14, 6; Dam gemv zemyø, ktorøsz iest zchodzil (quam calcavit) *BZ* Deut 1, 36; Rozdzelylasta sobye wloscy, abi ge schodzily (ut circuirent eas) *BZ* III Reg 18, 6; Gysz zchodziwszi Iudzino pokolenye (circumeuntes Iudam),... przyszly do Ierusalem *BZ* II Par 23, 2; Tedi Elyachim... zchodziw wszitek Israhel (circumivit omnem Israel), cyeszil ge swø rzeczø *BZ* Judith 4, 11; Lustrata, id est circuita schodziwschi (lustrata universa terra II Reg 24, 8) 1471 *MPKJ* V 42; Na drodze tey, yøsz schodzyl yesm (ambulabam, *Fl*: chodzyl gesm), skryly pyszny szydlo mnye *Pul* 141, 4; Jako myly Iesus schodzyl y obschedl wschytką galileyską zyemyą (circuibat... totam Galilaeam Mat 4, 23) *Rozm* 262, *sim. ib.*

2. '*kończyć się, niknąć, przemijać, desinere, evanescere, deficere, transire*': Neprzyaczele zaprawdø boszi... schodzøcz iaco dim schodzy (deficientes, quemadmodum fumus deficient, *Pul*: zagynayøcz yako dym gynye) *Fl* 36, 21; Iaco schodzi (deficit, *Puł*: gynye) dim, snyidzicze *Fl* 67, 2; Szøda y schodzi (deficit, *Pul*: mdla) dusza moia w wesze bosze *Fl* 83, 1; Schodzaczego tego swiata mundi fluenti (mundi stella fluentis) 1444 *R* XXIII 309; Tha szaloscz..., yąsch ma kto ssylną o zloscz, yasch syą przigodzila, albo o dobre, gesch schodzi XV *med. R* XXII 237; Nichil soliciti sitis, sc. de mundanis, terrenis et caducis rebus *schoczączych rzeczy (Phil 4, 6) 1453 *R* XLVII 351; Senes et decrepiti, in quibus deficit, schodzy, calor naturalis XV *p. post. GlDom* 48; Qui iuvennis crescit et non dogmata capescit, illi descrescit, schodzy, omnis honor, quando senescit XV *p. post. PFRp* III 289; ~ Isczy nasz mily Ihu Xc narodzilci szø gesth on byl f ten tho czasz, gdisczy stare latho schodzy, a noue przichodzy *Gn* 1b; Inclinata est iam dies schodzy dzen, nyedostanecz dnya (mane nobiscum, quoniam advesperascit et inclinata est iam dies Luc 24, 29) *ca* 1450 *PF* IV 573.

3. '*odchodzić, abire, decedere*': Przewrothnym obyczayem znacz bilo chowano, ysz kedi...

kmyecze sz tego [zywyata] zyvotha przes plodv schodzą (de hac vita... decedunt, *Dział* 29: gdy ktori kmyecz vmrze), gych wszistko ymycnye... obykly szą obłapacz szobye panowye *Sul* 40.

4. '*spadać na kogoś, dosięgać, in aliquem cadere*': Bo na kogo nye schodzila gest (super quem non transiit) zloscz twa? *BZ* Nah 3, 19.

5. '*schodzić niżej, zstępować, descendendo appropinquare*': A yako yvz bądzye schodzycz (eo descendente Jo 4, 51) kv domv, *posryattnv y (*leg. ji 'go') sludzy yego *Rozm* 254; ~ *przenośnie*: Przygadza szą gym... vtraczicz gymyenye oth oczcza wsząthe, a pothem prze nyewdzącznoscz oczczu vczinyoną gym przes oczcza nye pomagacz kv vboszstw (*leg.* ubostwu) szchodzącim (ad inopiam vergentibus) *Sul* 47.

6. '*tracić na czymś, aliquid perdere*': Ysz oczcecz bacząc..., czso gemv synowye przes w[d]zącze gimyenya vczynyly, gim nye thbal any chczal dopomocz, kedy ge na gymyenyv szchodzicz vydzal *Sul* 75.

7. '*obracać się, circumferri*': Quas etenim volitans, *gl.* mouens se szchodzączy, per tempora mundus nouit habere moras? 1474 *R* XXIII 297.

8. schodzić się '*gromadzić się w jednym miejscu, in unum locum convenire*': Conuenientibus uobis, *schadzączim wam, in vnum, iam non est dominicam cenam manducare (I Cor 11, 20) XV *p. pr. SKJ* I 309; Do onego tho myeszcza... mayą sye zchodziczy (conveniant), aby thamo tho sluchali mszcy 1484 *Reg* 717—8; Navczal yest v synagodze..., gdzyez to mądrczy y doctorovy⟨e⟩ vschyszczy schodzyły szye (quo omnes Iudaei conveniunt Jo 18, 20) *Rozm* 678; To slovo zavzdy myny szye telko ku troyemv szvyąthu..., kyedy vschytek lud pospolyczye myal szye schodzyczz *ib.* 680.

9. schodzić się '*spółkować, cum aliquo coire*': Patrz, yzecz syø zchodzø (vide... ascendentes) samczi s samyczamy ku plodzenyu plodu *BZ* Gen 31, 12; Przykazalesz, abyszyą (*leg.* abyszę?) mnozyly od szyebye rodzay czlovyeczy, ale by szyą schodzyly przesz gorączoszczy (ut... sine libidinis ardore convenirent) *Rozm* 34.

10. schodzić się '*zderzać się w boju, walczyć, congredi, proeliari*': Congrediens, *gl.* ad certamen adiunctus sparwschy szą, schodzącz szą 1466 *R* XXII 26.

(Scholastyk) Skolastyk '*członek kapituły zajmujący się sprawami szkoły katedralnej lub kolegialnej a. jeden z prałatów kapituły (tytularny), socius capituli, qui scholae cathedralis vel collegiatae res curat, aut unus e praelatis capituli (praelatus titularis)*': Jsze kxacz Mycolay scolastyk nye podnosl[y] pogrodek v mlyna w Troyanowe 1434 *Pozn* nr 1444.

Scholastyka *cf.* **Historia**

Schorzeć '*osłabnąć, stracić siły, infirmum fieri, vires amittere*': Oczy moye schorzaly (languerunt, *Fl*: mdle⟨le⟩sta bile) przed stradzø *Pul* 87, 9; Infirmata est zvøntlala vel szchorzala XV *ex. ErzGlos* 182.

Schować *formy*: *praes. ind. 1. sg.* schowam *Fl* 88, 28; *2. sg.* schowasz *Dek* III 2. 4. 11; *3. sg.* schowa *Fl* i *Pul* 40, 2. Ann 14, *ca* 1420 *R* XXIV 86, *Rozm* 38; ~ *imper. 2. sg.* schowaj *Fl* 15, 1, *Słota* w. 107, *BZ* Tob 6, 5, *etc.*; ~ *inf.* schować 1406 *Pozn* nr 827, 1422 *Kościan* nr 957, 1422 *Pozn* nr 1113, *etc. etc.*; ~ *praet. 1. sg. m.* -m schował 1423 *Kal* nr 850; *f.* jestem schowała *Rozm* 167; -m schowała *Rozm* 36; *2. sg. m.* schowałeś *EwZam* 303; *3. sg. m.* schował 1402 *KsMaz* I nr 242a, *BZ* I Reg 19, 10. III Reg 18, 4; *f.* schowała 1432 *Kościan* nr 1424; *3. pl. m.* schowali *Rozm* 83; ~ *condit. 3. sg. m.* (-)by schował 1397 *Pozn* nr 333, *OrtMac* 38, *OrtOssol* 35, 4, *Rozm* 342. 689; ~ *part. praet. pass. n. sg. f.* schowana *Rozm* 67; *neutr.* schowano *Rozm* 779; *g. sg. m.* schowanego *Sul* 61; *neutr.* schowanego 1471 *MPKJ* V 96; *d. sg. m.* schowanemu *ca* 1420 *R* XXIV 86; *n. pl.* schowany 1471 *MPKJ* V 91; ~ *fut. pass. 3. sg. f.* będzie schowana *Gloger*; *neutr.* będzie schowano *Rozm* 295; ~ *praet. pass. 3. sg. f.* była schowana *Sul* 77; ~ *condit. pass. 3. pl. f.* by były schowany *BZ* Num 17, 10.

Znaczenia: **1.** '*ukryć, occultare, abscondere, abdere*': Simile est regnum celorum thezauro abscondito in agro, przirownawa szø crolewszthwo nebeszke szcarbowy szchowanemu, szerithemw w roły, quem qui invenit homo, abscondit szchowa albo szcryge (Mat 13, 44, *Rozm* 342: ktory by... nalyasl y schowal) *ca* 1420 *R* XXIV 86; Jaco Zacharias... nye rzekl Jasszewy, aby gy chczal schowacz ku pozedze dobrze przeczywo Bycnakowy 1422 *Kościan* nr 957, *sim.* 1422 *Pozn* nr 1113; Tedi on, wszøw ssto prorokow, y schowal gych (abscondit eos) po pyøcydzesyøt w iaskinyach *BZ* III Reg 18, 4; Schowany abscondítum XV *p. post. JA* XII 143.

2. '*przywłaszczyć sobie, suum facere aliquid, sibi sumere, arrogare, occupare*': Ysze pan Stanislaw... szastawyl schubą, thobolą, deką... pane Margorzecze..., any thych rzeczy schowala, oth nego pobrawschy thedy, kyedy zabith 1432 *Kościan* nr 1424; Gdy ten myeszczanyn... wysznal, aby szobye dwye (*sc.* puszce) szchował (pro se reservasset), a trzeczą krolewy dal, tho

bylo szlodzeystwo *OrtOssol* 35, 4, *sim. OrtMac* 38.

3. '*przechować na później, in posterum servare*': Rozplatay ribø tø a wimy syerce gey y zolcz, y wnøtrza, schowayze (repone tibi), bo sø ti rzeczi tobye potrzebne a ku lekarstwu vziteczne *BZ* Tob 6, 5, *sim.* 1471 *MPKJ* V 55; Povyedz my, ktorø mocz lekarstwa ti rzeczi maiø, gezesz my z ribi kazal schowacz (servare) *BZ* Tob 6, 7; Schowany condentur (erunt... mercedes eius sanctificatae domino, non condentur neque reponentur Is 23, 18) 1471 *MPKJ* V 91; Thy schovalesz (servasti Jo 2, 10) dobre vino asz dothad *EwZam* 303; Tocz yest manna zchovana v korabyv v zakonnym *Rozm* 67; Czoszaly sza s nyego (*sc.* drzewa) ovocz... a nayadschy szye zchovaly ostatek sobye na droga *ib.* 83.

4. '*przechować dla zabezpieczenia, servare, asservare, conservare*': **a.** *w bezpieczeństwie*: Jaco Piotrasz proszil Szczepana, bi mu te pienadze schoval 1397 *Pozn* nr 333; Yaco Szczedrzik, yego pani s yey dzatky ne szachowali listow..., czosz Aaron Szid da⟨ł⟩ szchowacz k werne ranczo 1406 *ib.* nr 827; Jako tho pan Brzeszczsky ne dał schowacz panczerza oczw memv anym go sz gyego pacholkem gy schowal 1423 *Kal* nr 850; Sądza czanzą... zymye hoszm dny czalo schowacz (conservare) yma *Sul* 7; Wnyes zasyø rosgi Aaronovi do stanv swyadecztwa, bi bili schowani (ut servetur) tv na znamyø nyeposlvsnich synow israelskich *BZ* Num 17, 10; Gestlyby[l] szwogey pirwey zony rzeczy szchowal (*OrtMac* 53: yestly... chowal) oszobnye y odlozyl dzyeczom (si supellectile... ad partem compositum fuerat et reservatum pueris)..., tedy ony rzeczy mayą gye dacz gego dzyeczom *OrtOssol* 45, 2. ~ **b.** *dla zabezpieczenia pretensji*: O chtore szedlisko zalowal na mø Ondrzey, o tom ia slal do nego, bi mø pusczil, a on mø daley schowal 1402 *KsMaz* I nr 242a; Bandzely gosez gosczyowy... za rąnką wydan o dlug, tedy woyth ma mv gy wydacz [y] szchowacz (tunc iudex sibi virum servare mittere debet) tako dlugo, asz mv ten dlug zaplaczy *OrtOssol* 69, 4, *sim. OrtMac* 93; Tycz (*pro* tych) przyszagy moze woyth dobrze odlozycz, a nye mayąly poraky, thy woyth mą pospolnym poszlem szchowacz a⟨ż⟩ do sadv polozonego odtworzonych dny *OrtOssol* 86, 2, *sim. OrtMac* 116.

5. '*zachować coś nienaruszone, dochować, dotrzymać, salvum, integrum conservare*': Alye vyno nove lyeyą v nove ssądy a tako bądzye oboye schovano (ambo conservantur Mat 9, 17) *Rozm* 295; ~ Na weky schowam iemu (servabo illi, *Pul*: zachowam yemu) miloserdze moie *Fl* 88, 28; Nye pozuday zoni yego, tako schouasz (*Dek* III 3. 5. 18. 30: szachowasz. III 1. 6. 7. 13. 17. 22. 24. 25. 27: napelnysz, III 16: spelnysch, III 28: badzesz myecz) urzud stadla tveho *Dek* III 2. 4. 11; Alye tylko na zaklath dostateczny pozyczycz moze podlug obyczayv dawno schowanego (observatam, *Dział* 65: dzerszanego) *Sul* 61; Ysz thako krothka dawnoscz nye przesz grzechv byla szchowana albo dzirzana (fuit observata) *Sul* 77; Troiakø rzeczø bødze czistota schowana *Gloger*; Tobyem moy kvyat mey czystoty offyerovala, tobye samemv moye dzyevycztwo schovala (meam virginitatem tibi consecravi) *Rozm* 36; Zaprawda synkv myly, przez mąskyego dotkyenya... yestem czyą poczęla a moyą czystotą zchovala (salvo pudore, pudicitiae seu castitatis alvo) *ib.* 167.

6. '*ustrzec, uchronić, incolumem, salvum servare, conservare, defendere*': Schoway me (conserva me, *Pul*: zachoway mye), gospodne, bo iesm pwal w czø *Fl* 15, 1; Gospodzin schowa gi (conservet eum) y osziwi gy *Fl* 40, 2, *sim. Pul*; Noghy swøtych swogych schowa (servabit I Reg 2, 9) *Fl* Ann 14, *sim. Pul*; Mathko bosza..., przymi gy za slugø swego, schoway grzecha szmertnego y tesz skonczena naglego *Slota* w. 107; Pod czyenyem skrzydł twoych schoway mye (protege me, *Fl*: zaszczicy me) od oblycza nyemyloszczywych *Pul* 16, 10; Bądzyesch oddana podlvg malzenstva y obyczaya... temv svyątemv mązovy Iozephovy, yen czyebye schova (qui te conservabit) v tem dostoynym dzyevycztvye *Rozm* 38; Przy (*sc.* Piotr) ku mylosczy *vsvego svyata, aby szvoy zyvoth schoval *ib.* 689; ~schować się '*uratować się, se salvum servare*: Dauid vcyekl y schowal syø (salvatus est) tey noci *BZ* I Reg 19, 10.

7. '*włożyć, położyć na swoim miejscu, suo loco ponere*': Alye myly Kristus, dayącz myescze czyrpyenyv, a nye msczenyv, kazal myecz schovacz rzekącz: Puszczy myecz v tvoye nozny! *Rozm* 637, *sim. ib.* 641; O them, kako myly Cristus karal svyątego Pyotra, yze myeczem boyoval a yako yemv kazal myecz zchovacz *ib.* 641.

8. '*pomieścić, objąć, capere, complecti*': Yze snadz dom Cayphaszov byl vyelyky, yze mogl krola schovacz *Rozm* 704; ~ O venter capacior celis, diffusior terris..., qui illum continere valuit, schowacz mogl, quem totus mundus comprehendere non potuit XV *med. GlWroc* 105v; Alye to s tego svyatha nye yest, czos

s tego svyatha vyyątho y v Yesucristye schovano *Rozm* 779; ~ schować się '*pomieścić się, collocari, capi*': Tako (*pro* kako) to moze bycz, by taka nyeoszyągnyona mocz... by szye mogla v mal[y]em tem zyvoczye schovacz? *Rozm* 45.

9. *(o umarłych, de mortuis)* '*pogrzebać, sepelire*': Geden czlowyek sam szye obyeszyl, ⟨co z nim⟩ mayą vczynycz, mayaly gy schowacz (*OrtMac* 129: chowacz), a kako albo gdzc pogrzescz gy (an ipsum sepellire debeant et ubi vel quid cum eo esset faciendum)? *OrtOssol* 94, 1.

10. '*wychować, wyhodować, educare, alere, fovere*': Schowanego confotum (qui comederit de ovis eorum, morietur et quod confotum est, erumpet in regulum Is 59, 5) 1471 *MPKJ* V 96. ~ *Bohemizm.*

Schowanie *formy*: *n. sg.* schowanie *Rozm* 46; ~ *g. sg.* schowania 1404 *HubeZb* 118, *BZ* Lev 26, 10, *Rozm* 45; ~ *d. sg.* schowaniu 1462 *ZapWarsz* nr 1157; ~ *ac. pl.* schowania *BZ* II Par 32, 28.

Znaczenia: **1.** '*miejsce przechowania, schowek, skład, locus, ubi aliquid asservatur*': Eze s Pawlowa domu y z ego *sszowana nc wcradzono kona Jaskowy 1404 *HubeZb* 118; Schowanya (apothecas) zbosza, wynne y oleowe y staynye wszemu dobitku... a szescz myast vdzalal (*sc.* Ezechias) *BZ* II Par 32, 28; ~ Czyebye svego ('wszego') svyata *stvorzenye y schovanye odzyerzecz nye moze, kakosch czyą odzyerzy svyat (*pro* zyvot *?*) dzyevyczy? *Rozm* 46.

2. '*to co schowane, zapasy, quae condita sunt, copia, apparatus*': Bødzecze gescz dawnego schowanya (comedetis vetustissima veterum) *BZ* Lev 26, 10.

3. '*przebywanie, aliquo loco commorandi actus' (?)*: Idzysch... kv dzyevyczy, yeyze ymyą yest Marya, ydzy kv dostoynemv przybytkv schovanya mego *Rozm* 45.

4. '*przechowanie dla zabezpieczenia, actus aliquid conservandi*': Jaco mnye Pelka... nyc dal lystha wyennego... ku schowaniv 1462 *ZapWarsz* nr 1157.

Schowaniec '*sluga, vernaculus, famulus*': To gdisz vsliszal Abram, ysze gest Loth yøt..., zczedl (*leg.* sczetł) *dospyele swe schowany⟨c⟩e (numeravit expeditos vernaculos suos) *BZ* Gen 14, 14; Abraham poyøl... wszitky schowanyce (vernaculos) swego domv... y obrzezal gich lono *ib.* 17, 23; Ktos iest schowanyecz (vernaculus) w domv iego, ten ge bødze gescz *BZ* Lev 22, 11; Zchowanczy (*war. kal.*: zachowanczy) alu⟨m⟩pni (vos surrexistis pro patribus vestris, incrementa et alumni hominum peccatorum Num 32, 14) *MPKJ* V 27.

Schód 1. '*stopień, gradus*': Schody ad monstranciam viridis et alba cum auro due 1468 *MMAe* XIII nr 2001.

2. '*przepaść, loca abscissa, praerupta, chaos*': Chaos magnum przepasez, veliky szchod (inter nos et vos chaos magnum firmatum est Luc 16, 26) *ca* 1450 *PF* IV 578.

Schromić '*okaleczyć, vulnerare, sauciare*': Zchromyl (subnervavit) wszitki konyc wozowe *BZ* I Par 18, 4.

Schrona '*schowek, skład, locus, quo aliquis versatur, quo aliquid asservatur*': Powyedz my, gestly ktora schrona (locus ad manendum) w domu oczcza twego? *BZ* Gen 24, 23; Przegłodał gesz wszitkø moyø schronø (supellectilem), czsosz gesz swego nalazl *ib.* 31, 37; Bo do tey schroni (ad gazophylacium) snyosø... sinowye Levy pyrve vzitki se zbosza, z vyna y z oleiv *BZ* Neh 10, 39. ~ *Bohemizm.*

Schronić się schronić się od *kogoś* '*uciec, fugere*': Cum ludei eum (*sc.* Iesum) regem facere volebant, fugit szchronyl szyą od nych (Jo 6, 15) XV *p. post. Kałuż.* 272.

Schudnienie '*schudnięcie, zeszczuplenie, macies*': Hinc tergum (*sc.* equi) macies, *gl.* exicacio szchvthnyenye, acuit 1466 *R* XXII 15.

Schwacić '*chwyciwszy zerwać, decerpere*': Ony... schvaczyly s nyego suknya *Rozm* 827.

Schwalić '*wyrazić cześć, uznanie, uczcić, aliquem honore afficere, colere, laudare*': Chwalcze gy w zwøcze trøby, schwalcze (laudate, *Pul*: chwalcze) gy w szaltarzv *Fl* 150, 3; Dyszą (*leg.* dzisia) mamy yø (*sc.* Maryję) s⟨ch⟩waly⟨ć⟩, alę any swontoszcy dostage naszey, any angelskyc, abychmy *yo mogli schwalicz XV *med. PamLit* XXVIII 308; *Schalyly yø (*sc.* Sarai, laudaverunt eam) gemu wyelmy *BZ* Gen 12, 15.

Schylać '*pochylać, zniżać, inclinare, demittere, inflectere*': Palma femina proprios ramos incuruat, *szchilø, ad marem 1461—7 *Serm* 443r; O tem, yako drzeva schylaly szye dayacz chvalą Iesvcristvsovy *Rozm* 85; Krystus... przed svemy slugamy sva kolana vyelebna sz⟨ch⟩ylya (genua flectit) *ib.* 532.

Schylić *formy*: *praes. ind. 3. pl.* schylą 1471 *MPKJ* V 73, *Rozm* 756; ~ *imper. 2. sg.* schyli *Naw* 48; ~ *inf.* schylić *Fl* 16, 12; ~ *praet. 3. sg. m.* schylił *Naw* 72; *f.* schyliła *Rozm* 22; *3. pl. m.* schylili *Rozm* 754. 755; ~ *part. praet. act.* schyliw *Rozm* 532. 536; schyliwszy *Rozm* 646; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* schylony *Pul* 118 arg. 6, *Rozm* 150; *g. sg. neutr.* schylonego *Rozm* 682; *n. pl. m.* schylone *Rozm* 149.

Znaczenia: **1.** '*nachylić, skłonić, przygiąć, inclinare, inflectere*': Oczi swe vstawili schilicz

(*sc.* mnie, declinare, *Pul*: spuszczycz) w zemø *Fl* 16, 12; Glową malvczko sczylyla (*pro* schylyla, *sc.* Maryja, caput... inclinabat) *Rozm* 22; Rące ('rącze') schylyv schy⟨ę⟩ vmyva ⟨nogi⟩ (pronus lavit pedes) svych mlodschych *ib.* 532; Czczyenye o tem, iako myly Iesus vmyl nogy svyątemv Pyotrv, pokorno szye k nyemv schylyv *ib.* 536; Myly Cristus schylyvschy szye k nyemv przydknął yemv vcho a nathychmyast bylo czalo *ib.* 646; O tem yako chorągvye y balvanovye snyzyly szye albo schylyly przeczyv mylemv Iesuszovy *ib.* 754; Balvany samy od szyebye schylyly szye (curvaverunt se) y daly yemv chvalą *ib.* 755; Tedy vyącz vzre[ly], schylyą-lycz szye samy od szyebye (si ex se curventur) *ib.* 756; ~ Caph wyklada sze schylyony (incurvatus), bo czlowek vstaly wyclykym wyczyęstwem zøda sze wzchylycz *Pul* 118 arg. 6; ~ ~ schylony (*o nosie, de naso*) '*zagięty, orli, aduncus*': Nos yego byl ny mayącz zadnego nyestatkv, bo... nye byl barzo dlugy any krotky a v czass maly, okragly, to yest schylony (sed ad modum debitum parum aquilinus) *Rozm* 150; ~ *(o włosach, de capillis)* '*opadające, zwisające, defluentes, convexi*': Vloszy na yego povyekach nye byly barzo myasze any barzo schylone (non densi nec convexi) *Rozm* 149.

2. '*uczynić skłonnym, gotowym do czegoś, pronum, promptum ad aliquid reddere*': Schyly kv mnye vschy thwoye... na vszlyschenye moyey nyedosthoyney modlythwy *Naw* 48; ~ Sz⟨ch⟩yłyl szye sthawa (*leg.* z stawa) bosthwa szwego w bolyescz zywota twego *Naw* 72.

3. '*sfałszować, corrumpere, adulterare*': Vschytky moye slova pravdzyve a nycz v nych nye yest schylonego any przevrothnego *Rozm* 682.

4. '*schylić się, spaść, zniżyć się, demitti, inclinari, cadere*': Schylą inclinentur (donec aspiret dies et inclinentur umbrae, vadam ad montem myrrhae Cant 4, 6) 1471 *MPKJ* V 73.

Schytrzyć *formy*: *praet. 3. sg. m.* schytrzył XV *med. SKJ* I 74; ~ *inf. pass. sg. m.* być schytrzon *Sul* 23; *pl. f.* być schytrzony *Sul* 77; ~ *fut. pass. 3. pl. m.* schytrzony będą *Pul* 36, 33.

Znaczenie: '*oszukać kogoś, podstępem czegoś pozbawić, aliquem fallere, fraudare, dolo aliqua re privare*': Gdysz nykthey swego prawa maa bycz schytrzon a chytrze posbawyoon (nullus iure suo debeat defraudari) *Sul* 23; Any przetho gymyenya gych bądą mocz bycz poszbawyony albo szchytrzony (privari poterint aut fraudari, *sc.* dziewice) *Sul* 77; Circumueniat, *gl.* sc. dolo zchytrzyl, oszukal (ne quis supergrediatur neque circumveniat in negotio fratrem suum I Thes 4, 6) XV *med. SKJ* I 74; Zakon boga yego w szyerczu yego y nye schytrzony (*Fl*: zdradzoni) będą pochodowye yego (non supplantabuntur gressus eius) *Pul* 36, 33.

Scudzołożyć '*popełnić grzech cudzołóstwa, adulterium committere*': Si videris mulierem ad concupiscendum eam, iam mechatus es, sczudzoloszył, in corde tuo (Mat 5, 28) XV *med. R* XXIV 366.

(Sczerpać) Sczyrpać '*nabrać płynu, haurire*': Different enim ista circa p spissum et molle, sic eciam sczyrpaa (*leg.* ścirpia), id est obstupet, et sczyrkaa (*pro* sczyrpaa), et multa talia *Park* 407.

(Sczerwienić) Sczyrwienić '*zabarwić na czerwono, poczerwienić, rubricare*': Corpus sanguine rubricaverunt sczyrwyenyly XV *med. R* XXV 154.

(Sczesać) Sczosać '*uczesać, pectere*': Varkocz yey svyathy glovy vyszyal aze na pass, zawzdy dobrze spleczyony, vpravyony y sczosany (semper bene pexae) *Rozm* 22.

Sczosać *cf.* **Sczesać**

Sczynić, Sczynić się *formy*: *praes. ind. 3. pl.* sczynią *BZ* Lev 21, 5; ~ *praet. 3. sg. m.* sczynił *Fl* i *Pul* 15, 2; *3. pl. m.* sczynili są *Fl* 52, 2. 107, 10. 138, 21; są sczynili *Fl* 13, 2, *Pul* 52, 4; sczynili *Pul* 52, 2. 107, 10. 138, 21; ~ *condit. 3. sg. m.* -by sczynił 1412 *JA* VI 214; ~ *part. praet. act.* sczyniwszy *Rozm* 430; ~ *praes. pass. 1. pl. m.* sczynienismy *Pul* 78, 8.

Znaczenie: '*uczynić, zrobić, facere*': Swøtim... dziwne szczinil wszitky wole moie w nich (mirificavit omnes voluntates meas in eis) *Fl* 15, 2, *sim. Pul*; Yako wedzą y swathczą, aczby czo Paszek Kunatowy sczinil, tho vczinil sza yego począ⟨t⟩kem 1412 *JA* VI 214; Nyc bødø golicz glowi any brodi, any na swem czele sczynyø narzaskow (nec... facient incisuras) *BZ* Lev 21, 5; Vbodzy sczynyenysmy (pauperes facti sumus, *Fl*: vczineni iesmi) barzo *Pul* 78, 8; ~ *(o namiotach, de tabernaculis)* '*postawić, ponere, collocare*': Bo tedy Zydovye sczynyvschy namyothy y yathy y czynyly gody *Rozm* 430; ~ '*przetworzyć, alium facere, transformare, refingere, mutare*': Sczynil condat (ut duos condat in semetipso in unum novum hominem, faciens pacem Eph 2, 15) 1471 *MPKJ* V 129; ~ sczynić się '*stać się, fieri*': Szadaiøczi sø se szczinili (abominabiles facti sunt, *Pul*: vdzyelany są) w naukach swogich *Fl* 13, 2; Neludzszczi szczinili sø se (abominabiles facti sunt, *Pul*: sczynyly szie) w lichotach swogich *Fl* 52, 2; Mne czvdzosemczy przyyaczele sczynyly sø ⟨się⟩ (amici facti sunt, *Pul*: sczynyly szye, *sim. ib.* 138, 21) *Fl* 107, 10, *sim. ib.* 138, 21; Wszysteczy

otchylyly szyc sø y nyevzyteczny sø szye sczynyly (inutiles facti sunt, *Fl*: vczinili se sø) *Puł* 52, 4.

Sczyrpać *cf.* **Sczerpać**

Sczyrwienić *cf.* **Sczerwienić**

Sczyść '*policzyć, numerare*': Bødzelycz moczni ktori czlowyek zcziszczy (numerare) proch na zemy, takyesz bødzelycz moczne *twege syemyø zcziszczy (numerare) *BZ* Gen 13, 16; To gdisz vsliszał Abram, ysze gest Loth yøt..., zczedł ('sczetł') *dospyele swe schowany⟨c⟩e (numeravit expeditos vernaculos suos) *ib.* 14, 14. ~ *Bohemizm.*

Sczytać '*wyliczać, enumerare*': Ya greszny⟨ca⟩ spowedam sze... bogu... hy *thoybe, oicze *dwchofne, sczyt⟨am⟩ moye *greschy *Spow* 4. ~ *Bohemizm.*

Se, se *okrzyk wyszydzający, exclamatio derisoria*: Mathias... invasit... Dobeslaum, dicens sibi: Chczw, chczw, se, se, rudek! 1437 *MMAe* XVI nr 329.

Sebesten '*owoc egzotycznego drzewa Cordia myxa L., fructus arboris, quae Cordia myxa L. vocatur*': Scrapinum, sebesten sebesten 1472 *Rost* nr 87.

Sedniwy *(o koniu, de equo)* '*dotknięty sednem, mający sedno, qui ex intertrigine laborat*': Multi habent equos leprosos sedniwe XV *in. R* XXIV 67.

(Sedno) Sadno '*rana z obtarcia, odparzenia skóry u konia, vulnus ex attritu factum, intertrigo*': Si habet eminens os *costkwø yalowa, sadno 1434 *PF* V 32; Od szadna triplex remedium *ca* 1500 *JA* IV 89.

Sejm, Sjem 1. '*zjazd, zgromadzenie stanów o zasięgu ogólnopaństwowym lub terytorialnym, obradujące nad sprawami dotyczącymi całego kraju, prowincji lub ziemi, conventus, consilium, in quo ordines de rei publicae, provinciae vel terrae alicuius rebus deliberant*': Ad convencionem terrestrem proximam al. na schyem 1494 *AGZ* XVII 306; ~ sjem walny, wielgi '*sejm ogólnopaństwowy, consilium generale*': Vstawyenya... są ... popisana... na seymye wyelgem... vydane *Sul* 74; Statuta..., Conhrada..., ktori... vstawil iesth w Czersku na scimie walnem (in conventione generali) 1498 *MacPraw* VI 272; ~ sjem duchowny '*zjazd duchowieństwa, synod, sacri ordinis conventus, synodus*': Sgem duchowny sinodus XV *p. post. GlDom* 92.

2. '*rada, zgromadzenie, consilium*': Na *szemye in convencione *ca* 1428 *PF* I 487; Sgem convencio 1437 *Wisł* nr 228 s. 86; Que enim debet esse conuentio vlg. ssyem? XV *med. R* XXII 320; Szyem conventio *ca* 1455 *JA* XIV 489; Regis consilium conciliumque, *gl.* congregacio iudicii szyem, sedet, pincernam crucis esse reum... damnat 1466 *R* XXII 17; Conventum, szgyem, facite XV *ex. R* XXV 146; Szeym convencio *ca* 1500 *Erz* 92.

(Sekret) Sakret '*wychodek, ustęp, latrina*': Cloaca, id est latrina srzącz albo szakret *ca* 1500 *Erz* 91; Szakreth latrina *ib.*

Seksta '*jedna z tzw. godzin mniejszych modlitwy brewiarzowej, sexta (sc. hora), i. e. una e minoribus, quae dicuntur, horis breviarii*': Tu sie poczina sexta *MW* 32b; Braczya y siosthry... mayą moviczi syedmy godzyn..., tho yes⟨t jutrznię⟩, prymą, tercią, sextą (dicant... sextam) 1484 *Reg* 714; Na sextę *Puł* 118 arg 6.

Sekta '*część społeczności religijnej, która oderwała się od całości, odłam religijny, qui a sacris suis defecerunt et novam quandam religionem creaverunt, secta*': Tedy ystne w zydowskye zyemy trzy secty (*sc.* były) albo troye rozdzyelyenye od ynnego pospolnego lyvda zyvotem y vyarą odłączenye (*pro* odłączone?, erant autem tunc in Iudaea tres sectae Iudaeorum a communi reliquorum vita et opinione distantes) *Rozm* 179; Wsey (*pro* k swey) szekczy⟨e⟩ albo zakony nykogo nye przyały (sectae suae neminem adhibentes), yedno alyez rok sluzyl *ib.* 182.

Selca *formy*: *n. sg.* selca 1420 *Czrs* 224; ~ *ac. sg.* selcę 1420 *Czrs* 224, 1465 *TymWol* 38, 1484 *ZapWarsz* nr 1604; ~ *i. sg.* selcą 1407 *Czrs* 9; ~ *n. pl.* selce 1479 *ZapWarsz* nr 1477; ~ *g. pl.* selc 1473 *Czrs* s. LXXXVIII; ~ *ac. pl.* selce 1452 *TymProc* 313, 1469 *TymSąd* 153, 1471 *ib.* 154; ~ *i. pl.* selcami 1464 *TymSąd* 153, 1469 *ib.*

Znaczenie: '*posłaniec, wysłannik, poseł, legatus, nuntius*': Paratus sum te docere vlg. szelczø 1407 *Czrs* 9; Quod Andreas..., nuncius Welislai vlg. selcza,... recognovit, quia Jacussius... sic respondit per predictum Andream vlg. selczø 1420 *ib.* 224; Quia sibi per nobiles nuncios al. *syelcze dixisti 1452 *TymProc* 313; Si vellet negare, parati sumus docere et probare missis al. *schelczemy 1456 *TymSąd* 136; Quia... Czeslaus debet edocere istis nobilibus, hoc est szalczanin (*pro* szelczamy) 1463 *ib.* 154; Missis ał. selczamy 1464 *ib.* 153; Nobili al. selcza 1465 *TymWol* 38; Nuncium al. selcza *ib.*; Petrus dedit, eciam et Jacobus ex utraque parte super selcze, dictos nuncios..., qui Jacobus... debet adducere istis selczamy, quia idem Petrus dicto Jacobo... zdal diem 1469 *TymSąd* 153; Zemak, Margaretha... et Katherina... debent statuere avisatores al. szelcze,... quia habent recognicio-

nem facere 1471 *ib.* 154; Jacom ya nye ranczył... Dorotky... any do mne selcz slano, to yesth slachetnych Mychala... y Stanislawa 1473 *Czrs* s. LXXXVIII; Jako Szkorvpka wthenczasch voythem nye byl, kyedi szelcze v mne byly o szdanye dna 1479 *ZapWarsz* nr 1477; Anym gych (*sc.* owiec) rzekl wroczycz przesz sselcza Nicolaum 1484 *ib.* nr 1604.

Sen *formy*: *n. sg.* sen *Fl* i *Pul* 72, 20, 1444 *R* XXIII 303, *BZ* Gen 31, 40, *etc.*; ~ *g. sg.* sna XV *p. pr. R* XVI 349, *BZ* Gen 28, 16, *MPKJ* V 75, *etc.*; snu 1473 *Czrs* s. LXXXV, *EwZam* 291, *Rozm* 595, *etc.*; ~ *ac. sg.* sen *Fl* i *Pul* 75, 5. 131, 4, *MPKJ* V 7, *etc.*; ~ *i. sg.* snem *BZ* Deut 23, 10, 1471 *MPKJ* V 13; ~ *l. sg.* (we) śnie *Spow* 2, 1413—4 *Msza* I s. 262, *etc.*, *BZ* Gen 28, 12, *etc.*; ~ *g. pl.* snow XV *p. pr. SKJ* I 310, *BZ* Lev 19, 26. Jer 29, 8; ~ *ac. pl.* sny *Spow* 3, *BZ* Deut 18, 10. I Reg 28, 6, *etc.*

Znaczenia: **1.** '*stan wypoczynku fizycznego i umysłowego połączony z zanikiem świadomości, somnus*': Spali sø sen swoy (dormierunt somnum suum) *Fl* 75, 5, *sim. Pul*; Acz dam sen (somnum) oczyma mogyma a powekam mogym drzemane *Fl* 131, 4, *sim. Pul*; Kaiø sse teze, izem sse dopuszczil sedm smertnich grzechow... we snc y na iawe *Spow* 2; Vczianszoni sen gravis sompnus (ne gravis somnus irruat, hostis nobis surripiat) 1444 *R* XXIII 303; Wydzal gest (*sc.* Jakob) we znye (in somnis) drab stoyøcz na *zemyø *BZ* Gen 28, 12, *sim. ib.* 31, 24; Gdisz bil Iacob ze sna (de somno) oczuczyl, rzekl gest *ib.* 28, 16, *sim.* XV *p. pr. R* XVI 349; Ale gesm pylen bil we dnye y w noczi... czuyøcz a nye spyøcz, any mnye sen (somnus) kyedi vmdłył *BZ* Gen 31, 40; Spaly wszitci, bo sen boszi (sopor domini) ge bil nadszedl *BZ* I Reg 26, 12; Saam, seen, syn *Park* 410; Schnem sopore (sopore depressus, vidi somnium Gen 41, 21) 1471 *MPKJ* V 13; Soporem sen, drzemanye (immisit ergo dominus deus soporem in Adam Gen 2, 21) *MPKJ* V 7; Jacom ya Pawlowi listha pozewnego..., snu obicznia spancz s nym w yeney gospodze, nye ucradl 1473 *Czrs* s. LXXXV; Dla yegom czyrpyala wyelyc wydzyenya, toczusz we sznye rozmagyte wydzyenye y udrączenye XV *p. post. RozmPam* 475, *sim. ib.*, *sim. EwZam* 291; Powstawszy Iozeph ode snv (a somno Mat 1, 24) *vdzyalyal, yako przykazal yemv angyol boszy *EwZam* 291, *sim. Rozm* 595; Kyedy przyschedl (*sc.* Krystus) a ony spyą, pochvaczyly szye ze snv (*ib.* 663: ze sna) *Rozm* 609, *sim. ib.* 614; ~ (śmiertny) sen, sen pokoja '*śmierć, mors*': Panyathay thesz, pane, ⟨slug y sluszebnycz⟩ thwoych ⟨y onych, kthorzy nasz⟩ przeszly są sznamyenyem vyary y szpanym ve sznye (*Msza* IX. XII: ve spanyv) pokoya (in somno pacis) 1413—4 *Msza* I s. 262, *sim.* III. IV. VI—VIII. XIV; Ten psalm powyada, yze Xps za nas szmyertny sen przyøl *Pul* 3 arg.; Przyaczyel nasch Lazarz spy, alye ydą, bych y (*leg.* ji 'go') se ssna (a somno Jo 11, 11) obudzyl. Tedy rzekly zvolyenyczy: Gospodnye, spylycz, bądzyecz sdrow. A myly Iesus rzekl byl o yego ssmyerczy, a ony *m⟨n⟩yely, by rzekl o spanyv ssna (de dormitione somni Jo 11, 13) *Rozm* 435.

2. '*marzenie senne, to co się widzi w czasie spania, somnium*': Iaco sen (velut somnium) wstaiøczich, gospodne, w mescze twoiem obraz gich ku niczemu obroczisz *Fl* 72, 20, *sim. Pul*; Tesz sya davam vynyen deo omnipotenti..., aczbych tesz grzesny czlovyek vstąpylem vyerzącz w czary, w gusla, we szny *Spow* 3; Ecce sompniator, snow prawczą, venit (Gen 37, 19) XV *p. pr. SKJ* I 310; Nye bødzecze gvslicz any dbacz snow (non... observabitis somnia) *BZ* Lev 19, 26, *sim. ib.* Jer 29, 8; Aby nye bił v czebye nalezon,... ktos by czarownikow patrzał, viprawyal sny (qui... observet somnia) *BZ* Deut 18, 10; Tedi prosyl radi Saul od boga y nye otpowyedzal gemu any przes sni (per somnia), any przes kaplani *BZ* I Reg 28, 6, *sim. ib.* 28, 15; We sni wyerzil (*sc.* Manases, observabat somnia) *BZ* II Par 33, 6; Prawi gest sen (verum est somnium) a ⟨wierne⟩ wiloszenye gego *BZ* Dan 2, 45; Oto teraz szen spuszczyl *zyonye twoye z swymy czary XV *p. post. RozmPam* 475.

3. '*obcowanie cielesne, coitus*': Od kochanya ssna godnego (*war. kal.*: od kochanya godnego, *mamotrekt mikułowski*: od kochanie sna hodneho) a delectacione sompni conuenientis (in ventre matris figuratus sum caro, decem mensium tempore coagulatus sum in sanguine ex semine hominis et delectamento somni conveniente Sap 7, 2) *MPKJ* V 75.

4. nocny sen '*zmaza nocna, polucja, pollutio nocturna*': Bødzeli myedzi wami czlowyek, genze bi nocznim snem bil pokałan (qui nocturno pollutus sit somnio), vinidze s stanow *BZ* Deut 23, 10.

5. '*czas czuwania straży nocnej, vigilia*': A yako bylo ve czvarthe sny w *mocz (quarta autem vigilia noctis Mat 14, 25), tako myly Iesus przysched k nym chodzącz po morzv *Rozm* 350.

Senacki '*związany z senatem, ad senatum pertinens*': rada senacka '*senat rzymski, organ ustrojowy starożytnego Rzymu, senatus Romanus*': Potem czeszarz s rada senaczka (de consilio

senatus) krolyewstvo zydowskye rozdzyelyl na troye *Rozm* 115.

Senacstwo *cf.* **Senactwo**

(Senactwo) Senacstwo '*senat rzymski, organ ustrojowy starożytnego Rzymu, miejsce jego posiedzeń, senatus Romanus vel locus, ubi habebatur*': Senatus est congregatio seniorum vel locus, in quo conueniunt senatores szenączstvo *ca* 1500 *Erz* 92.

Senat 1. '*dostojnicy należący do otoczenia panującego i stanowiący jego radę przyboczną (na Mazowszu), ducis Masoviensis illustres comites, consilium*': Statuta... xiązączia Conhrada..., ktori maiącz przi sobie wsitek senat radi xiąstua tego vstawil iesth (privilegium... ducis Conradi... editum cum dominis suis in conventione generali) w Czersku 1498 *MacPraw* VI 272.

2. '*członek senatu rzymskiego, senator, senator Romanus*': Llentulus, rodem Rzymyanyn..., osweczonemu senatovi posdrovyenye XV *med. Lent*; Senator dicitur ille, qui habet dignitatem senatus szenath *ca* 1500 *Erz* 92; Tunc nobiles Romani, senatovye, sedent ante eclesiam... et nobiliori, senatovi starsem⟨u⟩, quem videt inter eos, tribuit hanc rosam *ca* 1500 *JARp* X 22r.

Senek, Snek *bot.* '*sasanka otwarta, Pulsatilla patens Mill.*': Senek primula 1437 *Rost* nr 2752; Snek filanium 1472 *ib.* nr 1253.

Sennik '*wykładacz, objaśniacz obrazów sennych, somniorum interpres*': Ad ariolos, do szenykow, qui somnia predicunt XV *med. R* XXIV 342.

Senny *cf.* **Siemię**

Sens '*rozum, mens, ratio*': In verbo proposito proponitur fides nostra quoad articulum resurrectionis probata per sensum, doswyathczona przesz sens, rata per consensum 1461—7 *Serm* 349r.

Sep '*danina uiszczana w zbożu od gospodarstwa chłopskiego, z czasem zamieniona na stały podatek od łanu, tributum, quod a praedio suo cmetho frumento solvebat, postea vectigal certum ab agri mensura laneus dicta*': Prefatam civitatem... et incolas eius monasterii... ab omnibus prorsus absolvimus perpetuo solucionibus omnium exaccionum... a sep et narsaz (1277) XIV *p. pr. KodWP* I 408, *sim.* (1290) *KodTyn* 75, 1358 *DanŁowG* 217, 1363 *Czrs* s. XLV, 1371 *DanŁowG* 217, 1374 *ib.*, 1375 *KodMazL* 86, 1381 *DokMp* I 212, *etc. etc.*; Annonam, que sep vocatur,... ad instanciam... abbatis... decem annis dedimus percipere inconvulse (1278) 1415 *KodWP* I 418; Semovitus... Andreae... haereditates suas... donat, liberando incolas ab omnibus solutionibus et exactionibus, a narzasch, a poradlne, a poramb, a sep videlicet frumenti (1304) XVI *in. Matr* III nr 12, *sim.* (1324) *DokMp* IV 48, 1328 *KodPol* III 186, *etc.*; De praedictis haereditatibus unus tantum ad expeditionem ibit,... penitus nullum frumentum, quod vocatur sep,... nullam exactionem (1329) 1554 *KodPol* II 659; Ab omnibus solutionibus ducalibus, exactionibus,... et specialiter a sep, a *porzadlne, a podworowe... liberi sint 1332 *ib.* 663; Incolis... ab omnibus nostris solucionibus regalibus, exaccionibus... et a recepcione frumentorum, que sepy vlg. nuncupatur..., damus... libertatem (1363) 1525 *MMAe* X 163, *sim.* 1375 *DanŁowG* 217, *etc.*; Absolventes... kmethones... ab omnibus... exaccionibus... et generaliter a quolibet gravamine et servitute, collecta, sep dumtaxat excepta, scilicet quod rustici... de quolibet manso possesso duos grossos Pragenses, unam mensuram siliginis et unam mensuram avene... solvere sunt astricti 1382 *Paul* 28; Esze czso iest pan Marcisz pobral Maczeyowo gymene, to yest pobral sza czinssz, za ogrodzene i sza sep 1408 *HubeZb* 123; Kmethones... de sedecim laneis per ipsos possessis, quolibet de manso... possesso... duodecim choros auene, quod sepy vlg. dicitur,... soluent (1411) *MMAe* VIII 351; Kmethones... solvebant... racione dacionis dicte vlg. sep quilibet per duas mensuras avene et per duos choros siliginis et per unum chorum tritici 1417 *DokMp* V 192; Villa... ad fratres debet pertinere cum omnibus censibus et utilitatibus, cum seppy 1427 *DokMp* II 71; Stras omnia debita sua ac census cum penis et spy... de ipsis kmethonibus exciendi et recipiendi potestatem habebit 1433 *StPPP* II nr 2471; Laboriosus Petrus... recognovit, quia sibi Abrahe tenetur unam sexagenam surreccionis al. wstana, duos coreos avene schpy 1469 *TymProc* 303; Sibi (*sc.* Annae) castrum nostrum Colo... cum... censibus,... laboribus..., daciis granariis al. spy... dedimus 1476 *KodMazL* 264; Tributa frumentorum seu missalia al. sepy ecclesie... de quolibet manso civitatis... ab antiquo dari et solvi consweta 1476 *KodMazL* 282; Pro sep autumnali quilibet cmetho duo coreta tritici, item pro sep aestivali tres choretos avenae *DlLB* I 637, *sim. ib.* 638, *etc.*; Cum omnibus censibus, fructibus,... exactione terrestri duorum grossorum al. poradlne contribucionibusque al. ze *spyamy cuiuscunque grani existentibus 1489 *KodMazL* 301; 8 mansi possessionati, census ex ipsis frumentalis tantum solvitur al. sepy 1489 *RejKuj* 181; Sexaginta choretorum avenae al. spy 1494 (1578)

PrNTarg 19; Sep de manso per 12 choros avene et per 6 siliginis, per VII 1/2 grossos census capitaneo 1498 *LustrPłoc* 152.

Sepne '*danina uiszczana w zbożu od gospodarstwa chłopskiego, z czasem zamieniona na stały podatek od łanu, tributum, quod a praedio suo cmetho frumento solvebat, postea vectigal certum ab agri mensura laneus dicta*': Cum contribucione sex grossorum in mediis grossis al. sepne nuncupata 1457 *KodPol* II 914.

1. Sepny '*dotyczący daniny zwanej sep, ad tributum* sep *vocatum pertinens*': Iohannes... obligavit se, quod de censibus et de anona sepna et de aliis proventibus debet ipsum litera sua quittare 1439 *AGZ* XIII 86; Vyaczslaw ne veradl Michalowy zytha sepnego y mernego sze mlyna za trzi kopi 1448 *ZapWarsz* nr 809.

2. Sepny '*urzędnik zajmujący się pobieraniem daniny zwanej sep, jej przechowywaniem i dysponowaniem, magistratus, qui tributum* sep *vocatum exigebat, asservabat et expendebat*': Item *sopny panes castrenses dabat 1471 *AKH* XVI 424; Szepny panes castrenses dabat *ib., sim. ib.* 426; Duodecim marcas a domino Petro sepny 1477 *RachKról* 204; Die eodem data est quitancia super sexaginta mensuras avene pro saturandis canibus in Nyepolomycze ad Petrum sepny Cracoviensem 1485 *TPaw* II 44.

(Ser) Syr *formy*: *n. sg.* syr 1472 *Rost* nr 991; ~ *g. sg.* syra 1484 *Reg* 711; ~ *ac. sg.* syr *BZ* Judith 10, 5, 1460 *PrzBibl* I 187; ~ *g. pl.* syrow 1427 *MPKJ* II 306, 1440 *StPPP* II nr 2849, 1470 *ZapWarsz* nr 1308, *etc.*; ~ *ac. pl.* syry 1498 *ZapWarsz* nr 1809.

Znaczenie: '*produkt otrzymywany ze zsiadłego mleka przez odciśnięcie serwatki, caseus*': Ysze Jan ne wszanl Magdalene... trzy garnczow masla, oszmydzeszand zyrow 1427 *MPKJ* II 306; Jze Stanisław wlodarz tich syrow nye pokratl 1440 *StPPP* II nr 2849; Wloziła na swø sluszebnyczø lagwyczø vyna, a banyø oleia,... a syr (caseum) *BZ* Judith 10, 5; Boze, daj... pokratha chleba y czeszky szyr! 1460 *PrzBibl* I 187; Yakom ya Malgorzacze... nye szabral... masla y szyrow 1470 *ZapWarsz* nr 1308; Decem formellos casei dzieschancz schirow (I Reg 17, 18) 1471 *MPKJ* V 37; Syr farmadium 1472 *Rost* nr 991; Jako ya nye poszlala dzewky szwogey do domv Malgorzethy any yey wszala... szyrow 1480 *ZapWarsz* nr 1494; Yayecz, syra (caseus) y mleczna pozyvacz mogą 1484 *Reg* 711; Jakom ya nye zbył kmyeczą Andrzeya o zyry 1498 *ZapWarsz* nr 1809.

Serafin *(według wierzeń chrześcijańskich)* '*aniołowie z trzema parami skrzydeł, pierwszy z siedmiu chórów anielskich, angeli seraphim dicti*': Cherubyn i serafin ⟨w⟩gløduyø se ⟨w⟩ ten blask wekuge swatlos⟨ci⟩ XIV *ex. Pocz* 232; Chori angelorum, sc. Cherubin et Seraphin boga snayączy, boga myluyøczy sz cherubyna, sz seraphyna XV *med. R* XXIV 367; Cherubyn tez y seraphyn swiati wolaią... rzekø: Cziebie dostoyna iest chwala y czesez, gospodnye! *MW* 123a.

Serce, Sierce, Sircc, Sirdce *formy*: *n. sg.* sirce *Kśw* cr 19, *De morte* w. 66, XV *p. post. R* XXII 59; sierce *Fl* i *Pul* 5, 10. 12, 6. 15, 9, *etc.*, 1464 *Wisł* nr 783, XV *p. post. R* I s. XLIII, *Rozm* 280; serce *Rozm* 166. 168. 337. 503. 731; ~ *g. sg.* sirdca XV *p. post. R* XXII 60; sirca *Kśw* cr 16, XV *p. post. JA* XII 145; sierca *Fl* 9, 40. 77, 11, *Fl* i *Pul* 21, 15, *etc. etc.*, *EwZam* 289, *ca* 1500 *R* XIX 74, *Rozm* 331. 475; serca *Rozm* 17. 31. 149, *etc. etc.*; sierce *Fl* 96, 12, *Spow* 2, *Pul* 72, 1; ~ *d. sg.* siercu *Fl* 84, 9, *Fl* i *Pul* 63, 7, *BZ* II Par 32, 6, *Naw* 162, *Rozm* 607; sercu *Rozm* 166. 621. 695. 798; ~ *ac. sg.* sirce *KartŚwidz*, *Pul* 118, 32; sierce *Fl* 36, 16, *Fl* i *Pul* 4, 7. 45, 2, *etc. etc.*, *ca* 1500 *SprTNW* V 15, *Rozm* 468; serce *Rozm* 15. 48. 153, *etc.*; ~ *i. sg.* sircem *Kśw* av 12; siercem *Gn* 171b. 172a, *Fl* i *Pul* 4, 3, *etc.*, XV *p. post. R* XXII 320, *EwZam* 307, *ca* 1500 *JA* IV 92; sercem *Rozm* 24. 31. 64, *etc.*; ~ *l. sg.* (w) siercy *Fl* 11, 2. 118, 10. 11. 58. 137, 1. 139, 2, *Błaż* 320; sircu *De morte* w. 203, *Pul* 110, 1; siercu *Gn* 5a. 14a. 14b, *etc. etc.*, *De nativ* w. 78, *ca* 1500 *JA* IV 92, *Rozm* 486; sercu XV *ex. PF* V 104, *Rozm* 6. 69. 144, *etc.*; ~ *n. pl.* sirca *De morte* w. 430; sierca *Fl* i *Pul* 21, 28, 1484 *Reg* 711; ~ *g. pl.* sirc *Pul* 9, 41; sierc *BZ* Judith 7, 7. *MW* 108b, *Pul* 94, 7, *EwZam* 295; ~ *d. pl.* siercom *a.* sercom XV *p. post. R* XXV 237; ~ *ac. pl.* sirca *Kśw* cr 5, 1423 *Zab* 209; sierca *Fl* 7, 11. 10, 2. 36, 15, *etc.*, *ca* 1500 *JA* IV 93, *ca* 1500 *JA* X 379, *ca* 1500 *JARp* X 75v; serca *Rozm* 571. 606. 656, *etc.*; ~ *l. pl.* (w) siercech *a.* sercech XV *p. post. GlDom* 52; siercoch *Fl* 27, 4, *Fl* i *Pul* 34, 28. 77, 21; sercoch *Rozm* 293; siercach XV *med. R* XXII 242, *Pul* 4, 5. 27, 4, *EwZam* 299; siercach *a.* sercach XV *med. SKJ* I 99. ~ *Rozróżnienie* sie- *i* se- *często jest niepewne.*

Znaczenia: **1.** '*główny narząd układu krążenia, utrzymujący swoim pulsowaniem obieg krwi w organizmie, wyjątkowo inne wewnętrzne części ciała, cor*': Iescz bødø vbodzy..., sziwa bødø sercza (corda, *Pul*: szercza) gich na weky wekom *Fl* 21, 28; Mecz gich vnidz w sercze (in corda, *Pul*: w szyercza) gich *Fl* 36, 16; Zeschlo

iest sercze (cor, *Pul*: szyercze, *sim. ib.* 118, 70) moie *Fl* 101, 5, *sim. ib.* 118, 70; Szyercze *ca* 1455 *JA* XIV 491; Sercze cor 1472 *Rost* nr 1515; Gospodnye, day my poznacz thwa szwyatha mąką y rany twego szercza,... pograzy moye thwarde sercze we krwy thwego sercza *Naw* 120; Da swe serce roszkrawycz, *chącz gresną duszą wybawycz XV *med. PF* IV 592; Cor insuper vocatur... syrcze XV *p. post. R* XXII 59; Smyerdzyalo nyevyernemv Zydovstw (*leg.* Żydowstwu) z ych vst nyeczysthych, az szye sercze mylego Iesucrista od przeczyvnoscz onego smrodu moglo roszyescz *Rozm* 731; Ku pyrvemv razv yako serczem vrazonem odvyedzyona yestem od rozvmov, bo my szye vydzyalo, yzby ostry myecz sercze moye przeschedl *ib.* 821; ~ Vczinilo se iest sercze (cor, *Pul*: szyercze) moie iaco wozk rozquiraiøczy se wesrzod serczа (in medio ventris, *Pul*: szyercza) mego *Fl* 21, 15; Clausa parentis viscera w zatworzoni ziwot, w zamcziste siercze (clausa parentis viscera caelestis intrat gratia) 1444 *R* XXIII 301.

2. *'symbol, siedlisko życia psychicznego, uczuć, myśli, zasad etycznych, symbolum, locus, ubi animus, animi affectiones, cogitata, morum praecepta commorantur'*: **a.** *w użyciach ogólnych*: Nics by nam nc mescach, aleb⟨y⟩ [...] zbauicela y iego prisca pozødach, by on racil tog⟨odla w na⟩sa sircha zauitach *Kśw* cr 5; Tenczy ma mecz varø kresczyganskø, a ne telko skutkem, alle tesze y szerczem *Gn* 171b; Sercze (cor, *Pul*: szyercze) gich proszne iest *Fl* 5, 10; Nastroiene gich serczа (cordis, *Pul*: szyrcz) sliszalo iest vcho twoie *Fl* 9, 40; Kochay se w bodze, a da-cz prosby serczа (cordis, *Pul*: szyercza) twoiego *Fl* 36, 4; Poloszcze serczа (corda, *Pul*: syercza) wasza we czcy iey *Fl* 47, 12; Laiana czakalo iest sercze (cor, *Pul*: szyercze, *sim. ib.* 107, 1) moie *Fl* 68, 24, *sim. ib.* 107, 1; Kusili sø boga w serczoch (in cordibus, *Pul*: w szyerczoch) swogich *Fl* 77, 21; Bødze molwicz pocoy... w ty, gisz se nawraczaiø ku syerczu (qui convertuntur ad cor, *Pul*: w szyercze) *Fl* 84, 9; Obroczyl syercze (convertit cor) gych, bychø nenazrzely Ivdv yego *Fl* 104, 24, *sim. Pul, sim. BZ* I Esdr 6, 22; C⟨h⟩walycz cze bødø, gospodne, we wszem serczw (in... corde, *Pul*: szyrczu) mogem *Fl* 110, 1; We wszem serczy (in... corde, *Pul*: szyerczu, *sim. ib.* 137, 1) mogem szukal gesm czø *Fl* 118, 10, *sim. ib.* 137, 1; Drogø kazny twoych beszal gesm, gdy roszyrzyl ges sercze (*Pul*: szyrcze) moge (cum dilatasti cor meum) *Fl* 118, 32; Nye *mesz nycz thayemnego any szkritego w syerczu czloweka wszelknego *Spow* 7; Nakloncze wasza szercza qu milemw bogw *ca* 1420 *R* XXIV 81; Yzee vrøpnoscz czyny czøsto z møsczyny nyewieeszczee serczee *Gloger*; Odzenye czelnee a smyanye vstnee vkazviø, czso w sierczv iest *ib.*; In hospicium sui cordis przebytek swych serez XV *med. GlWroc* 26v; Dominum autem Iesum Cristum sanctificate in cordibus vestris szwyęczcze w waschych szerczach (*R* XXV 166: serczoch, I Pet 3, 15) XV *med. SKJ* I 99; Wszitci cy... wiprawyeny ku boiowanyv z dokonalim syercem (corde perfecto) przyszly do Ebron *BZ* I Par 12, 38; Zwolaw wszitki (*sc.* książęta bojowna)... mowyl k gich syerczv (ad cor eorum) *BZ* II Par 32, 6; Bili nyedaleko od muru gyne studnyce, z nychze kradmo wodi naczirały ku ochlodzenyv syercz swich wyøcey nyszly ku pycyv *BZ* Judith 7, 7; Poklonyenye... thobye dawam, ysch czya w szwem szerczv vstawyczne myewam 1447—62 *Zab* 544; Chovaly (*sc.* mądrzy tego świata) thv zyvoth szwoy czaszno, alycz gych zyrcza nath slonecze *yaszno *De morte* w. 430; Prawda twoia, prosimi, panye, aby swieczila w szerczoch naszich *MW* 12a; Day, byszmy szercza nasze sprawyały ku wyslawyenyu thwey chwały *MW* 73a; Bądzyczie pilny, by syercza vasze nye byly opczyązony obzarsthvem (ne ... graventur corda vestra in crapula et ebrietate Luc 21, 34) 1484 *Reg* 711; Ideo propter quod et deus exaltavit illum yest bog w szerczech wyernych powyssil gy (Phil 2, 9) XV *p. post. GlDom* 52; Non declinas cor meum by mi dal szvą pomocz, yszbych ya nyc sk⟨l⟩onyl svego szyrcza XV *p. post. JA* XII 145; Naszym szerczom odpuscz grzechy szmyszlow XV *p. post. R* XXV 237; Krzysz, wlocznyą bozą w zwem szerczyu myeymy XV *ex. MacDod* 140; W serczu Marią pyastuymy XV *ex. PF* V 104, *sim. Rozm* 337. 526; Zawzdy v slvzbye bozey sve sercze myala (cor servile gessit) *Rozm* 15; Wschakze mylczączym serczem (corde tacito) wezthnąla (*sc.* Maryja) kv bogv *ib.* 24; Gdzye yest tvoy skarb, tamo yest szyercze (cor Mat 6, 21) tvoye *ib.* 280; Gdysch o tem gadaly, tedy dyabel vstąpyl v *Yądascha, to yest v yego sercze *ib.* 510, *sim. ib.* 531; Baczyczye..., yz v roskoschy a v bogaczthvye kambleczye serczа vasche *ib.* 606; Potem maluczko otrzezvyavschy, vroczyvszy szye k svemv serczv (cum... ad cor redisset)... y rzekla (*sc.* Maryja) *ib.* 695; Drapayczе serczа (corda Joel 2, 13) vasche, a nyc odzyenya vasze *ib.* 727.

b. *w odniesieniu do uczuć, pychy, pokory, pobożności itp. stanów i właściwości psychicznych*: Dal ies wesele w sercze (in corde, *Pul*: w szyercze) moie *Fl* 4, 7; Weselicz se bødze sercze (cor,

Pul: szyercze, *sim. ib.* 15, 9. 32, 21) moie we zbawenu twoiem *Fl* 12, 6, *sim. ib.* 15, 9. 32, 21; Weseløcz serczа (corda, *Pul*: szyercza) *Fl* 18, 9; Wesel se sercze (cor, *Pul*: szyercze, *sim. ib.* 104, 3) moie, abi se balo ymena twego *Fl* 85, 10, *sim. ib.* 104, 3; Wyno vwessely serczse (cor, *Pul*: szyercze, *sim. ib.* 103, 17) czlowyeczec *Fl* 103, 16, *sim. ib.* 103, 17; Mel in ore,... iubilus in corde radosez w syerczu XV *p. pr. R* XXV 271; Szyercze bhi szyą moye szmyąlo, gdibhi yaky wązel po brząnku wydzyalo peln 1464 *Wisl* nr 783; Bocz iuz vpadlo veszelye serczа naschego (defecit gaudium cordis nostri Thren 5, 15) *Rozm* 736; ~ Kaiø sse teze, izesm... mego milego gozpodzina ot mego szerczа (*Spow* 3: syercza) ne milouał *Spow* 2. 4. 6; Myluy bogą thwego sz w[e]szego szyerczą szwoyego *Dek* VI, *sim. Rozm* 331; Mnymasz, by twe[y] møky mogly odyøcz miloscz bozø, ya⟨ż⟩gest *vdzwyerdzona w syercy mee⟨m⟩ (in me) *Błaź* 320; ~ Aby tesze thy ne poszødal f swem serczu czudze szony *Gn* 175a; Yze muszymy... podnyesez ządzą naschą ku szyerczv, to yest ku slavye krolevstva nyebyeskyego *Rozm* 607; ~ Nonne cor nostrum, sercze nase, ardens erat in nobis (Luc 24, 32)? *ca* 1425 *EwKReg* 42; Corde flagranti, *gl.* animo ardenti gorączym szyerczem 1466 *R* XXII 19; Deus conuertet luctum, *gl.* rospaly nasze syercza ad fletum, vestre penitentie in gaudium *ca* 1500 *JARp* X 75v; Tegom ivze doczekala, yze me sercze gorące strzala przesla *Rozm* 504; ~ Jeszu, szyercze me szachficzy, thwem oblyczem myą naszyczy *ca* 1500 *SprTNW* V 15; ~ Thy rzeczy y ynne tem podobne myaly vmyąkczycz serczе tvoye y przyvyesez ye kv pokuczye *Rozm* 513; ~ Szukagsze gych (*sc.* darow) mylosczyue a szerczem skruszon⟨y⟩m y k themv naboszn⟨y⟩m *Gn* 172a; Gospodnye, kthorym szkrvschenym mego szyercza... moglabych przyancz twa nyebyeszka karmya? *Naw* 114; Poslal (*sc.* bog) mye,... abych tesch krzczyl v Yordanye wschytky skrusonego serczа (contritos) *Rozm* 193, *sim. ib.* 216. 250; ~ Scindite pecatores corda vestra per compunctionem myeyczye rzewlywe syercza vasze s lutoscy yego maky *ca* 1500 *JA* X 379; ~ ⟨Z⟩aplacahø, praui, usem sircem *Ksw* av 12; S taynego sircha [...]skih slez za grehi uilige *Ksw* cr 16; Riczal iesm ode lkana serczа (a gemitu cordis, *Pul*: szyercza) mego *Fl* 37, 8; ~ Ne bødze se bacz serce (cor, *Pul*: szyercze) moie *Fl* 26, 5; Poslowye sø serczа nasza srzesili (terruerunt cor nostrum) *BZ* Deut 1, 28; Syerce (cor) drøchle *BZ* Nah 2, 10; Rzvczacz szya jako koth na myszy, asz twe szyrcze czasko wdyszy *De morte* w. 66; Wszythky nagle szdavycz mvsza, *naproth szda⟨w⟩yv dzewky, chlopcze, asz szya chlop po szyrczv szmekcze *ib.* w. 203; Rozkoczylo szye sercze moye (concussum est cor meum) lyekwszy szye *Rozm* 166; Ale baczy, yze thu bog dal strach v ych serczа, aby vczyekly *ib.* 656; ~ Myloscz... szawsze... w theszknosczy y thesch w nyewymowney szercza bolesc⟨i⟩ tr[a]wa y przemyeszkawa 1447—1462 *Zab* 544; Slyschecz twa smyercz yest sylna bolyescz serczv memv (cordi meo) *Rozm* 166; Vschlyschawschy tvoyą smyercz, moye sercze prochna (mens mea contabescit) *ib.* 168; Rozkruschy szye moye sercze ve mnye *ib.* 503; Serczv memv dayesch raną smyerczy y vdrączenya *ib.* 621; Gdyz przy kazdem grzesze yad dyably czlovyeczemv serczv bądzye wlan, yze bolesczyą zasrosczy vschelkye sercze obvyąze *ib.* 798; ~ Podle iest gospodzin tim, czso sø zamøczonego serczа (qui tribulato sunt corde, *Pul*: szyercza) *Fl* 33, 18; Sercze (cor, *Pul*: szyercze, *sim. ib.* 142, 4) moye zamøczylo se yest we mne *Fl* 108, 21, *sim. ib.* 142, 4; Cwathek cysti, smuthnego syercza vczesyenye *ca* 1500 *R* XIX 74; Sdrova bądz thy bogoslavyona nyevyasto, nycz vyączcy nye smączy w serczv (in corde) thvem, alye myey nadzyeyą w bodze *Rozm* 6, *sim. ib.* 823; Myly Iesus odpovyedzyal svey matce smatnem sercem *ib.* 525; Przeto yzem to vam rzekl, smątek napelny serczа (cor Jo 16, 6) vasche *ib.* 571; ~ Gdis szø svich grechof spouedamy,... f naszem szerczu mamy gich szalouacz *Gn* 14b, *sim. ib.* 14a; Dzyevycza Marya byla przed domem narzekayącz zaloszczyvem serczem *Rozm* 698, *sim. ib.* 820; ~ Sinowe czlowekow, dokød to czøszkim sercem (gravi corde, *Pul*: szyerczem)? *Fl* 4, 3; Then, ktho mye przethobą (*leg.* przed tobą) vyny, memv szerczv czyaskosez czyny XV *ex. Zab* 444; ~ Dissecabantur pre nimia ira et odio gyedly schą ucl grisly po schierczv (audientes autem haec dissecabantur cordibus suis et stridebant dentibus in eum Act 7, 54) 1471 *MPKJ* V 133; ~ Przeto nyespokoyno gest nasche syercze XV *med. R* XXII 242; Spocoynicz są, gisch mayącz pocoy w swich syerczach od grzechu, potem myedzi bracziczą czinyą a gednayą *ib.*; ~ Dzisa acz glos iego vsliszicze, nechaycze zaczwerdzacz serczа wasza (nolite obdurare corda vestra, *Pul*, *MW* 108b: szyercz wasszych) *Fl* 94, 8; Bo szye zaczvyrdzylo sercze [do] tego lyvda (incrassatum est... cor populi huius Mat 13, 15) *Rozm* 337; Szyercze ych zaczvyrdzyl (induravit cor eorum Jo 12, 40) *ib.* 468; ~ Cuius enim vel saxeum pectus, serczа, illius humilis

peccatricis lacrime... non emollia⟨n⟩t? 1456 *ZabUPozn* 114; Da mihi domine, ut induratum cor meum, tvarde, zakamyale syercze, comoueat tua diuina gratia *ca* 1500 *JA* X 383; ~ Wen pwalo iest sercze (cor, *Pul*: szyercze, *sim. ib.* 30, 31) moie *Fl* 27, 9, *sim. ib.* 30, 31; O stulti et tardi corde, o saleni a pozdny sercem, ad credendum (Luc 24, 25)! *ca* 1425 *EwKReg* 42; Bødzcye drusznego syercza (nolite timere)! *Błaż* 322; Gdisz bil rozmocznyal, podnyoslo syø syerce gego (elevatum est cor eius) w zagynyenye gego *BZ* II Par 26, 16; Thy, panye, day pokora szerczu naszemu *MW* 80b; Vczczye szye ode mnye, yszczyem czychy a smyernego sercza (quia mitis sum et humilis corde Mat 11, 29) *Rozm* 323.

c. *w odniesieniu do poznania, myślenia, pamięci*: A iacocoly to gresny clouek uciny, taco nagle sirce iego iemu *doracy, yzbi greha ostal *Kśw* cr 19; Zamøczili sø se wszistczi glupi serczа (insipientes corde, *Pul*: glupyego szyercza) *Fl* 75, 4; Weszgi czi błødzø sercem (errant corde, *Pul*, *MW* 117a: szyerczem) *Fl* 94, 10; Darem ducha swøthego nasza sircza ossweczy 1423 *Zab* 209; Chitrze bydlą s pany kmyeczye, wyelye sye w gich sierczv plyeczye *Satyra* w. 2; Przydzy, oczcze *ubogwich, przydzy, dawcza darow, przydzy, szwyecza sercz (veni lumen cordium)! XV *ex. AKLit* III 106; ~ W syerczy (in corde, *Pul*: szyerczu, *sim. ib.* 118, 58) mogem skryl[g] gesm slowa twoga *Fl* 118, 11, *sim. ib.* 118, 58; Nyą (*pro* nye) raczy mą zapomneczi, le mą raczy szobe przypyszaczy wodnyw (*pro* w ognyw) szyrdcza theffgo (*pro* thffego) XV *p. post. R* XXII 60; Kazy szyerczv memv... wspamyąthacz od mlodych lyath moych, czom zlye mowyla *Naw* 162; Mathka yego chovala vszysthky slova thy w szyerczv (in corde Luc 2, 51, *Rozm* 69. 144: serczv) svogym *EwZam* 297, *sim. De nativ* w. 78; Psalmy... vyelmy pamyątlyvye vmyala (*sc.* Maryja) y dzye⟨r⟩szala v tayemnyczy [v]svego sercza (in cordis sui cella) *Rozm* 17; ~ Allecz on f svem szerczu gestcy szø on byl rosmyslil *Gn* 5a, *sim. ib.* 178a; Myslyly sø lychotø w serczy (in corde, *Pul*: w szyerczu) *Fl* 139, 2; Poklnø zemyø prze lyudzy, yze smisl y smislyenye czyelestnich sercz (sensus enim et cogitatio humani cordis) pochilila szø gest ku zlemu *BZ* Gen 8, 21; Rozproszyl pyszne dvszą szyercza svego (dispersit superbos mente cordis sui Luc 1, 51) *EwZam* 289; Thvoyą... dvszą przeydzye myecz, aby byly obyavyony z vyelye szyercz myszly (ex multis cordibus cogitationes Luc 2, 35) *ib.* 295; Myszłyączym vszysthkym w szyerczach (in cordibus Luc 3, 15) szvoych o Ianye, iszby snacz on byl Xp, odpovyedzyal Ian *ib.* 299; Czo myslyczye zlye w svych serczoch (quid cogitatis mala in cordibus vestris Mat 9, 4)? *Rozm* 293; ~ Gisz molwice w waszem sercu (in cordibus, *Pul*: w szyerczach),... scruszayсye se *Fl* 4, 5; Spowadacz se bødø tobe, gospodne, we wszem serczu (in toto corde, *Pul*: we wszem szyerczu, *sim. ib.* 85, 11. 118, 2. 69, *etc.*) moiem *Fl* 9, 1, *sim. ib.* 85, 11. 118, 2. 69, *etc.*; Rzekl wem iest na serczu (in corde, *Pul*: w szyerczu, *sim. ib.* 9, 28. 13, 1, *etc.*) swoiem *Fl* 9, 35, *sim. ib.* 9, 27. 13, 1, *etc.*, *BZ* Gen 27, 41; Prosznoscy molwili sø kaszdi ku swemu blisznemu, wargi lsciwe, w sercy y serczem (in corde et corde, *Pul*: w szyerczu y szyerczem) molwili sø *Fl* 11, 2; Ne mowcze w serczoch (in cordibus, *Pul*: szyerczoch) swogich: Ey, øy, naszey duszy *Fl* 34, 28; Kyedy movy, tedy łez movy svego (*leg.* z swego) vlosczego szyercza (ex propriis loquitur Jo 8, 44) *Rozm* 475; Alye rzeklyby (*leg.* rzekłliby) on zly sługa v svem szyerczv (si autem dixerit... in corde suo Mat 24, 48) *ib.* 486.

d. *w odniesieniu do moralności, zasad etycznych*: Fuit enim mente et corpore munda et pulcra ona byla gest sercza cystego a oblicza crasnego *Gn* gl. 70b; Serce (*Pul*, *R* XXII 244: szyercze, *KartŚwidz*: sircze, *MW* 116b: sercze) cziste (cor mundum) stworz we mne! *Fl* 50, 11; Bødz sercze (*Pul*: szyercze) moge nepokalano (fiat cor meum immaculatum) *Fl* 118, 80; Syercza czyste animos pudicos *ca* 1500 *JA* IV 93; Ten... nyevynnosez svego sercza choval (servabat innocentiam cum cordis puritate) *Rozm* 31; ~ Iensze zbawone czini ymaiøcze prawa sercza (rectos corde, *Pul*: prawe szyerczem, *sim. ib.* 10, 2. 36, 15) *Fl* 7, 11, *sim. ib.* 10, 2. 36, 15; Slawicze se wszistczi prawego sercza (recti corde, *Pul*: szyercza, *sim. ib.* 35, 11. 63, 11, *ib.* 93, 15: szercza) *Fl* 31, 14, *sim. ib.* 35, 11. 63, 11. 93, 15; Kaco dobri Israhel bog tym, gisz sø prawego sercza (qui recto sunt corde, *Pul*: gysz sø prawego szyercze) *Fl* 72, 1; Sercze (*Pul*: szyercze) zaprawdø gich ne bilo proste (cor... non erat rectum) s nim *Fl* 77, 41; Swatlosez weszczdla iest prawemu y prostim sercze (rectis corde, *Pul*: prostym szercza) wesele *Fl* 96, 12; Dobrze vczyn, gospodne, dobrym a prostego sercza (rectis corde, *Pul*: szercza) *Fl* 124, 4; Iacosm co *czosto sgrzessił, tego mi dzissa zal ot mego prauego sercze y tego sse kayø *Spow* 2; ~ Przistøpi człowek ku serczu (*Pul*: ku szyerczu) wisokemu (ad cor altum) y powiszon bødze bog *Fl* 63, 7; Szyercze szliachethne a wyszokye (cor nobile et altum) nye pytha o wczynczech... nye-

wyeszczych XV *p. post. R* I s. XLIII; ~ Gisz to mowø pocoy s blisznim swogim, ale zla w serczoch (in cordibus, *Pul*: w szyerczach) gich *Fl* 27, 4; Ne przilnølo mi serce (*Pul*: szercze) zle (cor pravum) *Fl* 100, 5; A wszako to czinyøcz, vkrutnoscz syercza gego (eius pectoris) vkroczicz nye mogly *BZ* Judith 3, 11.

e. *w połączeniach i przeciwstawieniach* s(i)erce — ciało, s(i)erce — dusza *itp.*: Sercze (cor, *Pul*: szyercze) moie y czyalo moie weselila se iesta w bog sziwi *Fl* 83, 2; Raczi dacz slugam twogim... pokoy, abi serczа y czialа nasza przikazanyu twemu bila poddana *MW* 43b; Syerczem y czalem pokorne (*sc.* dzieci)... nye zayrzą XV *p. post. R* XXII 320; Kyedy szye modlyą, czyalo v czerekvy mayą. a sercze na vlyczy *Rozm* 607; ~ Newinowati røkama y czistego serczа (mundo corde, *Pul*: szyercza) *Fl* 23, 4; Pisznego oka a nesytego serczа (insatiabili corde, *Pul*: szyercza), ss tim iesm ne yadl *Fl* 100, 7; Bo zawsche k nyebv patrzyl oczyma a swe sercze kv bogv zawsche oyczv myal (ad patrem semper eius intentum cor habebat) *Rozm* 153; Svoye oczy zatworzyly, aby nygdy nye vydzyely svoyma oczyma albo by rozvmyely svoym serczem (ne... corde intelligant Mat 13, 15) *ib.* 337, *sim. ib.* 468; Boczyem dal vam przyklad, aby yakom ya vam vczynyll, yschbyszczye y vy takyesch raką albo serczem (manu vel corde) vczynyly *ib.* 539; ~ Mamy rosumecz, kakocz on (*sc.* św. Paweł) to ymø bose Xc gest f svich vsecch y f svem sercv mal *Gn* gl. 42a; Vsti swimi blogoslawachø, a sercem (corde, *Pul*: szyerczem) swim poclinachø *Fl* 61, 4; Gdy sya modliczye bogv, abi to w syerczu bylo, czo *vsta mowiczye spyevayucz *ca* 1500 *JA* IV 92; Vschakosch z oplvytoszczy serczа (cordis Mat 12, 34) movyą vsta *Rozm* 329; ~ Bo szye yey vydzyalo, by wschytka myslyą y serczem v nyebye byla *Rozm* 64; Oczy yego bylу... telko dobrothlyvoscz myschly a yego serczа nyevynnoscz (*sc.* zjawiające, eius... oculi... benignitatem animi cordisque nuntiantes) *ib.* 149; ~ Pocolene, iesz ne naprawilo serczа swego (cor suum, *Pul*: szyercze swe) ani iest werzon s bogem duch iego *Fl* 77, 11; Podlug mnoszstwa bolescy mogich w serczu (in corde, *Pul*: w szerczu) moiem wesela twoia vweselili sø duszø moiø *Fl* 93, 19; Spyewam duchem, spyewam y syerczem psallavi spiritu, psallavi et mente (I Cor 14, 15) *ca* 1500 *JA* IV 92; Vschytką myslyą, serczem y dvschą myloval boga wschechmogaczego (mente, corde, spiritu deum diligebat) *Rozm* 31; Bo wschytko sve sercze y dvch v nyebyossa obroczyla *ib.* 48.

3. *przenośnie* '*wnętrze, środek (ziemi, morza), interior, media pars (terrae, maris)*': Ne bødzemy se bacz, gdi se bødze møczicz zema y przenesoni bødø gori w sercze morske (in cor maris, *Pul*: w szyercze morza) *Fl* 45, 2; Bo yako byl Ionasz v zyvoczye vyelyorybym trzy dny y trzy noczy, tako bądzye szyn czlovyeczy v serczv zyemye (in corde terrae Mat 12, 40) trzy dny y trzy noczy *Rozm* 330, *sim. ib.* 304.

(Serdecznie) Sirdecznie '*z głębi serca, szczerze, gorąco, ex imo corde, sincere, vehementer*': Taco nagle sirce iego iemu doracy, yzbi... suogih grehow sirdecne zalòual *Kśw* cr 20; Siedecznie (*pro* sirdecznie) intime (omnis homo gratia impleri potest, si se exhibere velit, Christi passionem ipsam intime memorando) 1444 *R* XXIII 305.

Serdecznik *bot.* '*kokornak powojnikowy, Aristolochia clematitis L.*': Serdecznik aristologia longa 1472 *Rost* nr 670.

Serdeczny, Sierdeczny *formy*: *n. sg. f.* serdeczna XV *med. R* XXII 240, XV *p. post. ib.* 59; *neutr.* serdeczne 1444 *PF* V 37, *BZ* Gen 6, 5; ~ *g. sg. neutr.* serdecznego XV *med. SKJ* I 51; ~ *ac. sg. m.* serdeczny *MW* 33a; *neutr.* serdeczne XV *med. R* XXII 241, XV *ex. GlWp* 69; ~ *v. sg. f.* sierdeczna *ca* 1500 *SprTNW* V 18; ~ *i. sg. neutr.* serdecznym *Naw* 60; ~ *ac. pl. m.* serdeczne *Rozm* 544; *f.* serdeczne *MW* 43a; *neutr.* serdeczna XV *p. post. R* XXV 201; serdeczne XV *med. R* XXII 241. ~ *Starsze zapisy* se- *można również czytać* sie-.

Znaczenia: **1.** '*związany z sercem, duchowy, wewnętrzny, ad cor pertinens, ex animo profectus, intimus*': Milossyerdze gest myloscz serdeczna a czista, yąsch czlowyek caszdemu chcze dobrze yaco schobye XV *med. R* XXII 240; Ono (*sc.* boże słowo) pocazuge serdeczne smazanya yako swyerczyadlo *ib.* 241; Ta to woda nalepyey a pewnyey omiwa szmazanye serdeczne *ib.*; Nomini tuo cantabo, *gl.* id est cantari tibi faciam ab illis gentibus canticum leticie et laudis, quod procedit ex leticia cordis twemv gymyenyevy chwala sz wesela serdecznego (Rom 15, 9) XV *med. SKJ* I 51; Myszlenye serdeczne (cogitatio cordis) snazne kaszdemu (*pro* ku zlemu) *BZ* Gen 6, 5; Raczi dacz zdrowie czieleszne y wierny pokoy serdeczny (veram pacem cordium) *MW* 33a; Ktorey (*sc.* Maryi)... dusza... myecz boleszci przeszedl y wnątrznoszczi serdeczne przenyknal *MW* 43a; O szwathloszczy blogoszlawona..., napelny szerdeczna thwogych wyernych wnatrza (reple cordis intima, *AKLit* III 106: wnathrnoszczy *serdecznye)! XV *p. post. R* XXV 201; Myloscywy panye, ktorys nge

patrzys na vstne modlenge, ale wgecyg na serdecne bolenge XV *ex. GlWp* 69.

2. '*kochany, drogi, bliski, adamatus, carus, familiaris*': Nobilissima cordula es tu, virgo pulcherrima, cor insuper vocatur syrcze, inde cordula serdeczna supervocatur XV *p. post. R* XXII 59; Namyleyschy synovye moy, yam vass vybral s tego svyatha yako namyleysche y serdeczne moye *Rozm* 544.

3. '*pełen przyjaznych uczuć, amicitiae plenus*': Serdeczne poklonyenye, od mego szercze laskawe powithanye 1444 *PF* V 37; Jesu, szyerdeczna szlothkoszczy, day my dar duszney mocznoszczy! *ca* 1500 *SprTNW* V 18.

4. '*wypływający z głębi serca, szczery, ex imo corde manans, sincerus*': Day my, yzbych w szmyerthney nyemoczy wszchech szye grzechow spowyedala a szerdecznym szkrvschenym za nye doszycz vczynyla *Naw* 60.

Seremski *cf.* **Saremski**

Serkopl *(?)* '*zawias, cardo*': Pro aspa al. serkopl ad hostium, ubi canes servabantur 1500 *ZsigBud* 40.

(Serny) Serzny '*związany z serem, ad caseum pertinens*': serzny kosz '*kosz do odsączania sera, fiscellum casearium*': Szerzny kosch *fuscina *ca* 1500 *Erz* 92.

Serpan '*chustka na głowę, zawój, linteum tegimentum capitis*': Pro quatuor pluminis, videlicet duobus penarum et duobus mchowe maternalibus, item swogily (*pro* swogiky), serpani, linteaminibus, peplis 1439 *AGZ* XII 64; Quia non recepit tunicam..., quatuor serpany et duas swoycze 1461 *ib.* 272; Tria velamina al. serpany 1493 *AcLeop* II nr 1051; Duo valy szerpanow 1494 *ib.* nr 1287.

Serpanek, Czerpanek, Sarpanek, Serpanka *formy*: **1.** Serpanek: *n. sg.* sarpanek 1483 *RocznKrak* XVI 52; ~ *n. pl.* serpanki 1493 *PF* IV 664; ~ *g. pl.* serpankow 1500 *Sąd* II 348; czerpankow 1499 *RocznKrak* XVI 67.

2. Serpanka: *n. sg.* serpanka 1450 *RpKapKr.*

3. Serpanek *a.* Serpanka: *n. pl.* czerpanki 1497 *RocznKrak* XVI 66; sarpanki 1483 *RocznKrak* XVI 52; ~ *ac. pl.* serpanki 1499 *AGZ* XVII 378.

Znaczenie: '*chustka na głowę, zawój, linteum tegimentum capitis*': Flameolum est peplum uel ornamentum capitis szwoyecz albo szerpanka 1450 *RpKapKr*; 3 sarpanky et vitta... Item 1 sarpanek 1483 *RocznKrak* XVI 52; Dwa serpanky 1493 *PF* IV 664; 7 vitte al. czerpanky 1497 *RocznKrak* XVI 66; Receperunt... quinque serpanky... et quinque sthuky netbi al. przadze 1499 *AGZ* XVII 378; 1 par czerpankow 1499 *RocznKrak* XVI 67; Serpankow 1500 *Sąd* II 348.

Serpanka *cf.* **Serpanek**

(Serwatka) Syrwatka 1. '*płyn odciśnięty przy wyrobie sera ze zsiadłego mleka, aqua lactis, serum*': Schirvatka aqua lactis 1437 *Rost* nr 2449; Syrvathka *ca* 1455 *JA* XIV 495; Syruatka balducta 1472 *Rost* nr 987; Bebulca syrwatka sed baculca dicitur proprie capalica XV *p. post. PF* V 6; Syrwathka serum *ib.* 11, *sim.* XV *ex. GlLek* 73; Qui patitur scabiem aut pruritum, recipe... saluiam crispantem, id est balssan, et boraginem et illa contun⟨den⟩do... et soluendo cum soco, id est koszya syrvatka aut lacte caprino XV *p. post. R* LIII 61; Illam (*sc.* herbam) contere cum szyrvatka caprina *ib.* 62; Camella szyrvathką vel masłanką *ca* 1500 *Erz* 104.

2. maślna syrwatka '*maślanka, lac ebutyratum*': Maszlna szirwatka oxialium XV *p. post. PF* V 7.

Serzny *cf.* **Serny**

Serzysko, Syrzysko '*środek przyspieszający zsiadanie się mleka (np. wysuszony żołądek cielęcy), podpuszczka, coagulum*': Szyrzysko coagulum *ca* 1455 *JA* XIV 489; ⟨C⟩oagulum enim dicitur lactis contraccio, scilicet illud quod ponitur in lac, proprie syrzysko 1457 *PF* V 14; *Syrysko coagulum 1472 *Rost* nr 534; Szyrzysko 1475 *ib.* nr 3270; Coagulum szerzysko vel kwąszne mleko *ca* 1500 *Erz* 92.

Sesenki *cf.* **Sasanki**

Sesnek *bot.* '*sasanka otwarta, Pulsatilla patens Mill.*': Primula, id est szeszriek (*pro* szesznek) XV *ex. GlLek* 68.

Setnik *formy*: *n. sg.* setnik *ca* 1500 *Erz* 92; ~ *n. pl.* setnicy *BZ* IV Reg 11, 9; ~ *d. pl.* setnikom *BZ* IV Reg 11, 15; ~ *ac. pl.* setniki *BZ* IV Reg 11, 4; ~ *i. pl.* setniki *BZ* I Par 13, 1.

Znaczenie: '*dowódca stu (najczęściej uzbrojonych) ludzi, centurio*': Wszęw (*sc.* Jojada) setnyky (centuriones) a ricerstwo y wwyodl ge k sobye *BZ* IV Reg 11, 4; Vczinyly setnyci (centuriones) podle wszego, iakosz gym bil rozkazal kaplan *ib.* 11, 9; Przykazal Ioyada setnykom (centurionibus) *ib.* 11, 15; Wszedl Dauid w radę s tribuni a s sethnyki (cum tribunis et centurionibus) *BZ* I Par 13, 1; Szethnyk centurio *ca* 1500 *Erz* 92.

Setny, Sotny *formy*: *n. sg. m.* setny 1442 *AGZ* XI 202; sotny 1445 *AGZ* XI 259; ~ *ac. sg. m.* sotnego 1446 *AGZ* XI 288, 1447 *ib.* 301; *neutr.* sotne 1447 *AGZ* XI 299; ~ *n. pl. m.* setni 1446 *AGZ* XI 273; sotni 1447 *AGZ* XI

300; ~ *ac. pl. m.* sotne 1446 *AGZ* XI 275. 278. 288. 290.

Znaczenie: '*związany z sotnią, tj. organizacją królewskiej ludności służebnej, pertinens ad* sotnia, *i. e. ad homines servitute quadam regi obligatos*': Dedit (*sc.* dominus capitaneus) ipsis bydlo sothne: duos boves et scrophas et seminaciones... ita, quod debent labores postupowacz iuxta posse, prout ceteri kmethones ibidem faciunt 1447 *AGZ* XI 299; ~ '*(człowiek) należący do królewskiej ludności służebnej, homo servitute quadam regi obligatus*': Ipsum (*sc.* Stepanum) fideiussores debent statuere in duabus septimanis. Si non statuerent, tunc debent solvere hominem sethny 1442 *AGZ* XI 202; Nicolaus Chrapek querulavit super Senkonem, quia tu non existens michi similis et existens homo sothni de Vlicz et kmeto inculpasti me pro furto 1445 *ib.* 259; Ipsum zdal pro eo, prout terrigene adinvenient, quid sit iuris pro homine sothnego 1446 *ib.* 288, *sim.* 1447 *ib.* 301; Quia homines, qui effugierunt de Costirowcze, sunt sethny 1446 *ib.* 273; Capitaneus... citavit... scultetum et kmethones... pro eo, quia fideiussoribus repercusserunt duos profugos kmethones sothne de Costirowcze *ib.* 275, *sim. ib.* 278. 288. 290; Quamvis ipsum Pankonem de servicio emittimus, tamen ipse et sui pueri non debent exire perpetue de hereditate regali, sed semper debent fieri sothny, prout ceteri sunt sothny 1447 *ib.* 300. ~ *Po części rutenizm.*

Sędacz *cf.* **Sandacz**

Sędno *cf.* **Sądno**

Sędzia *formy*: *n. sg.* sędzia (1268) *PPom* 191, 1396 *Pozn* nr 200, 1399—400 *RachBoch* 151. 152, *etc. etc.*; ~ *g. sg.* sędzie *Fl* 67, 5, 1412 *Kościan* nr 469; sędziej 1393 *TPaw* IV nr 120, *Sul* 13, *BZ* Ruth 1, 1, *etc.*; sędzi *Sul* 40, *Dział* 49; sędziego 1402 *Małk* 118, *Sul* 30. 31. 35. *etc.*; ~ *d. sg.* sędzi 1419 *Kościan* nr 752, *Sul* 30. 40, *BZ* Deut 17, 9, *etc.*; sędziemu 1402 *Małk* 119, *OrtMac* 144, 1498 *MacPraw* VI 273, XV *ex. Wisł* nr 168; ~ *ac. sg.* sędzią 1420 *Kościan* nr 809, 1427 *ib.* nr 1198, 1430 *Pozn* nr 1353, *etc. etc.*; ~ *v. sg.* sędzia 1444 *R* XXIII 301, *Błaż* 320, *MW* 72a, *Naw* 97; ~ *i. sg.* sędzią 1399 *Kościan* nr 129, 1399 *Leksz* II nr 1328, *Fl* i *Pul* 49, 7. 74, 6, *etc. etc.*; sędziem 1499 *ZapWarsz* nr 1831; ~ *l. sg.* (na) sędzi *Sul* 8. 24, *Dział* 49; ~ *ac. du.* sędziu 1456 *ZabUPozn* 111; ~ *n. pl.* sędzie 1398 *Kościan* nr 48, *Fl* i *Pul* 140, 7, 1441 *PF* V 67, *etc.*; ~ *g. pl.* sądź *Sul* 86, *BZ* Deut 21, 19. Jos 24, 1, *etc.*; sędzi *Sul* 24. 27. 54, *Dział* 15; ~ *d. pl.* sędziam *Sul* 50. 55, XV *med. GlWroc* 72r, *BZ* Num 25, 5, *etc.*; ~ *ac. pl.* sędzie 1399 *Kościan* nr 136, *Sul* 25, *BZ* Ex 18, 21. *De morte* w. 329; ~ *v. pl.* sędzie *Fl* i *Pul* 148, 11; ~ *i. pl.* sędziami *Sul* 65. 107, 1497 *ZapWarsz* nr 1791; ~ *l. pl.* (o) sędziach *Sul* 24, *Dział* 47.

Znaczenie: '*osoba powołana do wymierzania sprawiedliwości, qui ius dicit, iudex*': **a.** *w stosunkach polskich*: Andreas sanda (1268) *PPom* 191; Sicut paratis pecuniis debuit exbrigare Jaskonem de fideiussoria ad manum sandza Bogusii 1391 *TPaw* IV nr 3891; Jaco geysma (*pro* gey sina *?*) con ne bil ani go ona othgøla wt⟨edy⟩, kegdi prziszto *czødacz otch szødzey 1393 *ib.* nr 120; Jakosz⟨m⟩ przi tem bił, isz sandza *czal zaplaczicz Slawancze 1396 *Pozn* nr 200, *sim.* 1399—400 *RachBoch* 151. 152, *etc.*; Czho szkasaly szaødze medzy Ianem a Pechnem, tego Pechno ne postaøpil 1398 *Kościan* nr 48, *sim. Sul* 9; Ysze Potrassius røczil za swego *bratta Potrowy y Jacubowy, ysz myal *czirpicz prawo przetym (*leg.* przed tym) zødzan, czo gim *woywoyda vidal 1399 *Kościan* nr 129, *sim.* 1399 *Leksz* II nr 1328, *etc.*; Jaco Jan *prziwołd ty szødze szødicz na Szødzywogewy *kmnecze 1399 *Kościan* nr 136; Iz pan sandza o tø rzecz alisz po trzech *ledzech zalowal na Troyana 1400 *Pozn* nr 433, *etc.*; Tedy *szi zaloba stala ot pana sandczego 1402 *Małk* 118; Tcy rzeczi *ksecz canownik *wstdal yest panu sandczemu wloczlaw⟨s⟩kemu mocz wsitkø *ib.* 119; Temu roku ten gisti Micolay przetim (*leg.* przed tym) sandzø vstal 1404 *Pozn* nr 577; List Jostow ot pana sandze visedł 1412 *Kościan* nr 469; Przedal (*sc.* Piotrasz) yą (*sc.* zastawę) panu sandzy posznanskemu 1419 *ib.* nr 752; Ysze Dzerszek... nye byegał... na pana Micolaya, sądzą brodniczskego 1427 *ib.* nr 1198; Jaco w ten czasz mya pany Gorzewska zaszadzila za zadza n[y]a zawitem rocze 1430 *Pozn* nr 1353, *sim.* 1420 *Kościan* nr 809, 1430 *Pozn* nr 1377, *etc.*; Obykli szą lakomy sandzee (iudices)..., ysze gdysz za wyni w sądze przepadle nyekthore wboghee... cządzayą, na them myescze lup dzelyą *Sul* 22, *sim. Dział* 9, *etc.*; Thakye, abi woyewodi w pewney lyczbye swogych sandzy (suorum iudicum, *Sul* 8: na gednem sandzi, *Dział* 12: abi kaszdy wogewoda myal swego sądzą vloszonego) myely doszicz, wstawyami, abi... woyewoda krakowski w yanem a sandomirski woyewoda thesz w yanem sandzy doszycz ymyely *Sul* 24; Powod a sąmperzs... przystąpywszy przet sandzce, wyslvchany a othprawyeny mayą bycz (per iudices audiantur et expediantur) *Sul* 25; Przigaadza szą..., ysz czelyadnyczy... przed naszą oblycznosez alybo naszych sandzy (*Dział* 14: przed

sądzą naszego)... pozwani bywayą (ad... iudicum praesentiam... evocantur) *Sul* 27, *sim. ib.* 54, *Dział* 15; O pyrzwe nyestanye slvzebnyk se dwyema paropkoma sądzego (iudicis, *Dział* 17: sadzey) do wszi przystąmpyw..., gdi paan wszy tylko wynyen yest, wee dwv wołyv thilko począądzan ma bicz *Sul* 30, *sim. ib.* 31. 35; Chczemi, abi wyną, yaasz rzeczona pyencznadzeszcya, czy tho przecywnyczy naam y sądzi (iudici) zaplaczycz bili powynny *Sul* 30, *sim. Dział* 18, *etc.*; Drvgy sz nych przystąmpyw kv oblicznoszcy sądzego (iudicis, *Dział* 27: przed sadzą) wiwodzi szą wzgardzonym *Sul* 38; Pyotr zalowal przeciwko lanowy sządzy,... a oth tego skazanya, kedi ge wczynil (*sc.* Jan), tego tho sządzi (eundem iudicem, *Sul* 13, *Dział* 29: sądzey) nye naganil *Sul* 40, *sim. Dział* 29; Kedi ktho nagany... skazanya pana krakowskego,... lvpyeze gronostayowe,... alye... sądzam krakowskemv y sądomyrskemv (iudicibus Cracoviensi et Sandomiriensi) kvnye... dacz y doszycz vczynycz ma *Sul* 50, *sim. Dział* 42; Kedy o wyrzeknyenyv wątlipyącz, do sządzego byerzą wstecz (ad iudicem recipitur wstecz, *Dział* 51: aczby kto wztecz do sądzey syą pvsczyl) *Sul* 55; Przeth namy abo sządzamy naszymy (coram... iudicibus nostris) othpowyedzą *Sul* 65; Acz... stalbi syąn dzal..., a ten isti dzal nye bilbi przes nye przed oblicznoszczyąn xanzanth albo sandz (iudicum) zrzandzoni *Sul* 86; Kolykrocz nynye nyektori naschich zyemyan... swoyąn zalobąn przed namy i naschimy sądzyamy (coram... nostris iudicibus) polozi *Sul* 107; Panv sandzi 1456 *ZapRpZakr* 6, 61v; Sządzyemu za wyną oszm szelagow *OrtMac* 144; Szandze (consules) wybyerayą przyszyasznyky ku ławyczy na prawye szyedzecz *OrtOssol* 39, 3, *sim. ib.* 13, 3, *OrtMac* 44; Tedy ten ma dokonacz szwą zalobą, a nye moze ten zamylczecz besz zandzego (iudicis) woley *OrtOssol* 49, 4; O sadzach *Dział* 47; ⟨Z⟩akazugem,... aczby naszy dworzanye... na naszem dworze pozwany... abo przy naszem sądzy nyenawyszczą abo chitroszczą..., tedy nye mayą odpowiedacz *ib.* 49; Morza sządzye y pothszanthky *De morte* w. 329; Jakom ya lowczewi paną szandzyego gąsschi oth szyeczi... nye wessgnął 1469 *ZapWarsz* nr 2931; Takowi... zaplaczicz ma wyny... sądziemu (iudici)... iedną kopą grosy 1498 *MacPraw* VI 273, *sim.* XV *ex. Wisł* nr 168; Jakom ya szya vyethnała... przess yethnacze... przess vyelmoschne... And⟨r⟩zeeya..., castellana sochaczewskyego ⟨z⟩ Byernathe⟨em⟩..., sadzyem *sochaczewskyegem 1499 *ZapWarsz* nr 1831; ~ Jako my byly zandzyamy v proboscza... y dzyen sdaly *Mykologyawy..., a on na dnyv szdanym nycz nye dzyalal 1497 *ZapWarsz* nr 1791; ~ Myeszczanyn albo goscz, ktory rolą... sządzą (*OrtMac* 23: szadem) albo woythem (iudice) zapowyedzal *OrtOssol* 27, 3; Bandzely ktho zabyth a yego blyszy nye chcze tego zalowacz, tedy moze to sandza albo woyth (iudex) zalowacz *ib.* 49, 4, *sim. ib.* 40, 1. 57, 3. 4, *OrtMac* 61. 73; Szandzą, szlowye woyth to mą szandzycz *OrtOssol* 74, 2, *sim. OrtMac* 100; ~ ~ sędzia dany, obrany '*sędzia powołany do rozstrzygnięcia konkretnej sprawy, iudex ad certam quandam rem diiudicandam constitutus*': Herman... przeth szandzą danym alybo obranym (coram iudice dato vel electo, *Dział* 29: przed sądzą) obyczayem dobrym rzeczonego mlynarza sządzicz przykazal *Sul* 40; ~ sędzia dziedziczny, dziedzinny '*sędzia pełniący swą funkcję na zasadzie albo z prawem dziedziczenia, iudex, qui potestatem suam hereditarie gerit aut filio hereditariam tradere potest*': Sadza dzedzyczny iudex feodatus *OrtCel* 7; Dzedzynny szadzya iudex feodalis *OrtZab* 528; ~ grodz(s)ki sędzia '*sędzia sądu burgrabskiego (sądu prawa niemieckiego w Polsce), iudex iudicii burggravialis (iudicii iuris Teutonici apud Polonos)*': Burgrauius, id est supremus castellanus nawyszschy sadza grodzsky prawa wysokyego *OrtCel* 2, *sim. OrtLel* 233, *OrtZab* 527; Goracze rzeczy, czo sluszą ną groczszkye prawo, tho ma besz odwloky groczszky (*OrtMac* 54: groczky) szandzą (burgravius) szandzycz *OrtOssol* 45, 4; ~ sędzia kasztelański, kasztelanow, pański, starościn(y), wojewodzy '*sędzia powołany do wymierzania sprawiedliwości w zakresie spraw należących do kasztelana, starosty, wojewody, iudex constitutus ad res diiudicandas, quae cadunt in provinciam castellani, praefecti, palatini*': O sandzaach woyewodzych *Sul* 24; Sandzam castellanskym (iudicibus castellanorum, *Dział* 42: sądzam staroszczynym)... po pol grzywny... dacz... ma *Sul* 50; O thakych wynach... dostatecznye gest wysłowy⟨o⟩no, kthora pothszątkowy abo sządzam castellanow (*Dział* 51: sadzam panyskym) ma zaplaczycz naganyączy *Sul* 55—6; ~ sędzia podobny, ustawiony '*sędzia kompetentny, właściwy, iudex alicui rei diiudicandae competens*': Vstawyamy, aby obwynyeny s grzechv zaszyenya... w prawye polskem ale przeth sządzą podobnym (coram iudice competenti, *Dział* 33: przed sądzą vstawionym) powynny bądze othpowyedzecz *Sul* 43; ~ sędzia polecony, urzędny '*sędzia zwyczajny, aktualnie urzędujący, iudex ordinarius, qui nunc potestatem suam exercet*': Vstawyamy, ysz gdyby kthori pothem sządzą

vrządny abo poleczoni (iudex ordinarius vel delegatus, *Dział* 2: nyektory sądza wybrany moczą naszą) bozą myloscz opvsczywszy *Sul* 55; Przed wamy..., kxadzem Jacubem, s boga miloscy biskupa ploczskego szadzø vrzadnym..., rzecznik... dicit 1474 *Zab* 540; ~ sędzia pospolity '*sędzia zwyczajny, iudex ordinarius*': Na dworze naszem abo przed sadem sadzy naszego pospolitego... kromye lystv na gospodze mosze pozwacz *Dział* 49; ~ świecki sędzia '*sędzia orzekający w sprawach nie należących do kompetencji sądów duchownych, iudex, qui diiudicat res, quae in iudiciis ecclesiasticis agi non possunt*': Rzeczy, czo szye thycze małzenszkye kaszny, they nye mayą *szandycz, ale ma bycz dana do duchownego szandu, bo na to szwyekzky (*pro* szwyeczky) sądza (iudex saecularis, *OrtMac* 42: szwyeczky szad) nyzadnego prawa ma *OrtOssol* 38, 3; ~ zakupny sędzia '*w prawie niemieckim osoba łącząca funkcje sądowe z posiadaniem wójtostwa na prawie zakupnym, qui simul potestatem iudicis et emptam potestatem advocati gerit*': Iudex infeodatus, id est comes hereditarius zakvpny woyth uel sandza *OrtCel* 7.

b. *w innych*: Spirituales iudices, zadzye, aliter corripiunt omnes contra legem viuentes 1441 *PF* V 67; Myey sye dobrze, do⟨b⟩ry sødz⟨a⟩! *Błaż* 320; Duosque tribunos, *gl.* iudices sadza, quorum ministri Philippum in vinculis detinebant, extinxit XV *med. GlWroc* 33r; Almachius urbis prefectus, sadza, qui beatam Ceciliam decollaverat *ib.* 40v; Herodes natali suo cenam fecit principibus et tribunis, szadzam, et primis Galylee (Marc 6, 21) *ib.* 72r; Szadza preses *ib.* 110v; Ustaw z nich (*sc.* mężow) wlodarze, sødze (tribunos) *BZ* Ex 18, 21; Rzecze Moyzes k ssødzam israelskim (ad iudices Israel) *BZ* Num 25, 5; Pakli... opatrzys... sødzego (iudicum) slowa myedzi twimi wroti myenyøcze syø, wstaw gidzi do myasta *BZ* Deut 17, 8; Przydø kv kaplanom dvchownego rodv y kv sødzi (ad iudicem) *ib.* 17, 9; Vinidøcz wyøczszi vrodzenim y sødze twoy (iudices tui) *ib.* 21, 2, *sim. ib.* Dan 3, 3; Popatwszi gy, przIwyodø przed starsze tego myasta kv wrotom sødz (ad portam iudicii) *BZ* Deut 21, 19, *sim. ib.* I Par 23, 4; Iozve... przIwolaw wiøczszych vrodzenim y ksyøzøt y søødz (iudices) y vrzødnikow *BZ* Jos 24, 1, *sim. ib.* IV Reg 23, 22. Dan 3, 2; ⟨W⟩e dnyoch sødzey genego, tedi gdisz sødza nad Iyvdem bil (in diebus unius iudicis, quando iudices praecrant), sstal syø glod w zemy *BZ* Ruth 1, 1; Załym ku ktoremu sødzi israhelskemu mowyl (numquid locutus sum saltem uni iudicum Israel)? *BZ* I Par 17, 6; Draco [...] filium pontificis sacerdotum paganorum et duos tribunos, y dwv sządzv, interfecit 1456 *ZabUPozn* 111; Nyeprzyaczele naszy sø sędze (iudices Deut 32, 31) *Pul* Deut 44; Yze ycy myly syn yąth y podan ssądzy *Rozm* 747, *sim. ib.* 770; Pylat... byl ssądzyą y vydavczą prava cesarskyego *ib.* 812; ~ Bog sødza prawi (iudex iustus) *Fl* 7, 12, *sim. Pul*; Bog sødzø iest (deus iudex est) *Fl* 49, 7, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 74, 6; *Smotny bødøø od oblicza iego..., sødze wdow (iudicis viduarum, *Pul*: sędzyey wdow) *Fl* 67, 5; Posza⟨r⟩czy sȹ... sødze gych (iudices eorum) *Fl* 140, 7, *sim. Pul*; Chwalcze gospodna zeme..., *kzøszota y wszytczy sødze szeme (iudices terrae)! *Fl* 148, 11, *sim. Pul*; Przisly sandza venture iudex (te deprecamur..., venture iudex saeculi)! 1444 *R* XXIII 301; Day nam, szadzya szprawiedlywy,... wyszluchanye! *MW* 72a, *sim. Naw* 97; On (*sc.* Jesukryst) yest sądzya navysschy *Rozm* 729.

Sędzic '*syn sędziego, filius iudicis*': Nobili Nicolao, sendzycz, filio iudicis de Pobyedna 1436 *AGZ* XI 106; Datum est de iure super... succamerarium... pro faciendis et limitandis graniciis nobilibus Iacobo sandzicz 1471 *AGZ* XVIII 28; Prefatus sandzicz dictum dimidium quartum lancum... obligare potens erit 1475 *AGZ* XIX 23, *sim.* 1492 *AcLeop* II nr 919; Omnes ville... Iohannis sandzycz... lugerunt penas regales 1491 *AGZ* XV 288, *sim.* 1500 *ib.* 392; Laboriosus Sthepan... condempnavit... Iohannem sądzycz 1500 *ib.* 401.

Sędzić *cf.* **Sądzić**

Sędzin *cf.* **Sędzin(y)**

Sędzina '*żona sędziego, uxor iudicis*': Quia dedimus terminum Wyszacowi... cum domina szødzina de Radzevo 1397 *Leksz* II nr 627; Nota rotham domine sandzyney: Iaco ya ne mam mego manszø *nyegdnich ostatkow 1415 *Czrs* 70; Elizabeth Czrystkowa schadzyna de Warra pars cittata terminum attentavit 1496 *AGZ* XVI 270, *sim. ib.*

Sędzin(y) *formy*: *g. sg. neutr.* sędzina 1403 *Pyzdr* nr 221; ~ *d. sg. neutr.* sędzinu *Sul* 19; ~ *ac. sg. m.* sędzinego *Sul* 9; *neutr.* sędzino *Sul* 32.40; ~ *i. sg. neutr.* sędzinym *Sul* 12; ~ *l. sg. neutr.* (po) sędzinie 1428 *Kal* nr 1011.

Znaczenie: '*należący do sędziego, pochodzący od sędziego, ad iudicem pertinens, qui iudicis est*': Iacosm przi tem sødze bil, kdze Przeduog røczil... za Potrassa Voyczechoui szeszczoro scota zaplaczicz podlug sandzina sczazana 1403 *Pyzdr* nr 221; Yaco tho *szwiaczsa, ysze Yan s Pawlowa nye przedal swey częszczy tam iste w Pawlowie po przedobiczv pana są-

dzynie 1428 *Kal* nr 1011; Przes czelednyka sandzynego (per familiarem iudicis)... thaky wynowaczecz pozwaan mosze bycz *Sul* 9; Braczaa dzelna bandancz, acz nyekthori rzecz straczi skazanym sandzynym (iudice sententiam proferente), drughi thego szlomycz nye bandze mocz *Sul* 12; Gdi ktho przyganya skazanyv sandzynv (si quis redarguerit sententiam iudicis), sandza przes... thowarzysze szą oczyszci *Sul* 19; Othe wszego prawa they tho dzedziny y gey kthoregole przedanya przes sądzyno skazanye (per iudicis sententiam) rzeczony samperzs skazan ma bicz... othpadnącz *Sul* 32; Skazanye sądzino (sententiam iudicis, *Dział* 29: sadzey) rzekliszmy poszle bicz w rzecz osządzoną *Sul* 40.

Sędziwy *corruptum pro* snadz zywe: Gdy wstaly sø ludze na nas, sødzywy (*pro* snadz zywe, *Pul*: snadz zywe) bychø połknaly nas (forte vivos deglutissent nos) *Fl* 123, 2.

Sędzki *czy* **Sądzki** '*związany z sędzią, ad iudicem pertinens*': Księgi sędzkie '*Księga sędziów, Liber iudicum*': Cce (*leg.* czcie) sø taco ue Kxøgah sødskih *Kśw* av 4. ~ *Bohemizm.*

Sęk 1. '*część gałęzi ukryta w pniu, bądź też pozostawiona przy pniu po jej odcięciu, nodus, tuber' (dicitur de ligno)*: Vncus *søncz in ligno *ca* 1420 *WokTryd* nr 442; Verticibus virzchovyni, aliqui dicunt vertex sąnk uel garb (si quis artifex faber... lignum curvum et verticibus plenum sculpat diligenter Sap 13, 13) 1471 *MPKJ* V 76; Uncus sąnk, sed iuncus sytowye morskye XV *p. post. PF* V 30.

2. '*hak, uncus*': Non leuiter velli valet vnco, *gl.* ab vnco oth szythovya albo oth szanka XV *p. post. PF* III 287.

Sęp *zool.* '*ptak drapieżny z rodziny sępów, avis rapax e Vulturidarum familia*': Vvltur... est avis repax vlg. samp 1444 *RozPaul* 272v; Szømp vultur XV *med. R* XXV 271, *sim.* 1472 *Rost* nr 1338; Sząp vultur *ca* 1500 *Erz* 92; ~ *w opisie herbu*: In quorum armis duc ale auis dicti vlg. samp 1424 *StPPP* II nr 1991.

Sępić się *cf.* **Sąmnieć się**

Sfałszować '*w sposób niedozwolony wykonać jakiś przedmiot, zwykle nadając mu gorszą jakość, podrobić, corrumpere, adulterare*': Jakosm ya nye wnosl slych pyenyandzy na dobre a nye sfalschowal dobrey monety crolyewskey slą monetą 1435 *Pozn* nr 1650.

Si *formy*: *g. sg. m.* siego *Gn* 184b, *Rozm* 764; ~ *ac. sg. m.* si 1426 *KsMaz* II nr 1901; ~ *g. pl. m.* sich 1413 *KsMaz* I nr 1976, 1978; ~ *ac. pl.* sie 1423 *TPaw* VII nr 2872, 1424 *KsMaz* II nr 336.

Znaczenie: *zaimek wskazujący najbliższy czas, termin*: '*ten najbliższy, proximus*': Proszmy..., abycz on (*sc.* Chrystus) racił nasz szego dna i sego roku ve sdrovy, veszely dopusciez *Gn* 184b; Yaco mi ne mal do sich Swantek szdacz tich cztirzech cop 1413 *KsMaz* I nr 1976, *sim. ib.* nr 1978; Jakom nye myal dacz pyenyandzi Cristino na thi Gody, czso mynaly, ale na ssye Godi, czso mayø przyecz 1423 *TPaw* VII nr 2872, *sim.* 1424 *KsMaz* II nr 336; Iacobus... cum Sławkone... fideiusserunt pro Iohanne... ad festum sancti Iohannis Baptiste affuturum al. vlg. na ssy 1426 *KsMaz* II nr 1901; Krystus alyes w szy rok... vmączon *Rozm* 212: Tegodlya vezvana yest rolya ych zydovskym yazykyem Acheldemach... aze do szyego dnya (usque in hodiernum diem Mat 27, 8) *Rozm* 764. ~ *Cf.* **Latosie, Nocsia.**

(Siabr) Siebr '*wspólnik, socius*': O ganyebny lotrze... Vschakosz tego nye nalasl v skolye tvego mystrza, pana naszego Iesucrista, alye czyą naveczyl novy dyabel, yegozesch zvolyenykyem y *zyebrem vczynyl *Rozm* 511. ~ *Białorutenizm.*

Siabrzyć '*wspólnie działać, brać w czymś udział, communiter agere, alicui rei interesse*': Sic quod cum quibuscumque hominibus et in quibuscumque terris ab antiquo ambulaverunt et participaverunt al. sabrili, eciam nunc et in futurum temporibus perpetuis debent et possunt ambulare et participare al. sabricz 1434 *KodWil* I 150. ~ *Białorutenizm.*

Siać *formy*: *praes. ind. 3. sg.* sieje *Dział* 41, 1471 *CyzKlob* 444, XV *p. post. Kałuż* 276, *etc.*; *3. pl.* sieją *Fl* i *Pul* 125, 6, *Rozm* 281; ~ *imper. 3. sg.* siej *ca* 1455 *Dobr* 324; *2. pl.* siejcie *BZ* IV Reg 19, 29; ~ *part. praes. act. adv.* siejąc 1471 *MPKJ* V 41; *adj. l. sg. m.* (o) siejącem *Rozm* 337; ~ *inf.* siać *ca* 1455 *Dobr* 324, 1471 *CyzKlob* 444, XV *ex. PF* V 27, *ca* 1500 *Erz* 92; ~ *fut. 2. sg. m.* będziesz siać *BZ* Lev 25, 3; *3. sg. m.* będzie siać XV *med. SKJ* I 113; *2. pl. m.* będziecie siać *BZ* Lev 26, 16; ~ *praet. l. sg. m.* -m siał 1428 *ZapWarsz* nr 2848, *Rozm* 409. 490; *2. sg. m.* -ś siał *Rozm* 339. 408. 490; *3. sg. m.* jest siał *Rozm* 335; siał 1398 *StPPP* VIII nr 7477, 1398 *TPaw* IV nr 6005, 1404 *Kościan* nr 216, *etc.*; *f.* siała 1415 *Pyzdr* nr 432; *3. pl. m.* siali są *Fl* 106, 37; siali *Pul* 106, 37; ~ *plqperf. 3. sg. m.* był siał 1466 *ZapWarsz* nr 1267; ~ *condit. 2. sg. m.* -by siał *BZ* Deut 22, 9; *3. sg. m.* -by siał 1424 *Kościan* nr 1105. 1106; *1. pl. m.* sielibychom *BZ* Lev 25, 20; ~ *part. praet. pass. l. sg. neutr.* (po) sianem *Rozm* 323.

Znaczenia: **1.** '*rzucać nasiona w ziemię, by skiełkowały i wydały plon, semen demittere in terram, sementem facere*': Sicut Albertus szal

naszenye 1398 *TPaw* IV nr 6005; Gysz to *seyyø (seminant) we slzach, w wesely szøcz *bodø *Fl* 125, 6, *sim. Pul*; Czso Szewrzid... o szito szalowal, tego szita Szewrzid na *Karcline nye szal 1404 *Kościan* nr 216, *sim.* 1416 *Pyzdr* nr 465; Czo Micolay pobral zitho, to pobral, *cza Silka szała 1415 *Pyzdr* nr 432; Jacom ya gednal Pyotrassa... z Kołaczkem, yss Colaczek myal vziwacz role parv, assby zyto syął 1424 *Kościan* nr 1105, *sim. ib.* nr 1106; Jacom ya nye sal po vprawenyv panskem gindze, geno thv, gdzem pirwey zaoral 1428 *ZapWarsz* nr 2848; Paklibiscze rzekli: Czso bødzem gescz lata sodmego, nye szeli⟨li⟩-bichom (si non severimus) any sbyerali vzitkow nasich? *BZ* Lev 25, 20; Darmo bødzecze szaacz szemyø wasze (frustra seretis sementem) *ib.* 26, 16; Nye poszeway vinnicze swey ginim szemyenyem, aby szemyø, ktores by szal (quam sevisti) y czosz syø rodzi z vinnicze, spolv syø ⟨nie⟩ poswyøcziło *BZ* Deut 22, 9; Trzecyego lyata syeycye a znycye (seminate et metite) *BZ* IV Reg 19, 29; Mnye cirvyecz dzeya, vgori oracz, szyacz gothuya *ca* 1455 *Dobr* 324; Mnye dzeya vrzeszyen, iusz naszyenye szvoye kaszdi szey *ib.*; Ysch Stanyslaw... szya sgyednal o ⟨o⟩wyesch, kthori byl szyal na roly 1466 *ZapWarsz* nr 1267; Syegye capusta Grzegorz 1471 *CyzKlob* 444, *sim. ib.*; Schyacz Barthosz, oracz radzy syrpyen *ib.*; Szyacz seminare *ca* 1500 *Erz* 92; Szyacz sementare *ib.*; Obezryczye ptaky nyeba, yze any szyeyą, any zną (quoniam non serunt neque metunt Mat 6, 26) *Rozm* 281; Owa vyschedl, ktory szyeye naszyenye svoye, a yako yest szyal, yedno nazyenye padlo podlye drogy (ecce exiit, qui seminat seminare, et dum seminat, quaedam ceciderunt secus viam Mat 13, 3—4) *ib.* 335; Tegodlya vy sluchayczye przyklada o them szyeyączem (parabolam seminantis Mat 13, 18) *ib.* 337; Tocz yest ten, ktory szyal podlye drogy (qui secus viam seminatus est Mat 13, 19) *ib.*, *sim. ib.* 338. 341; Panye, a wschakosz thy szyal dobre naszyenye na they roly (nonne bonum semen seminasti in agro tuo? Mat 13, 27) *ib.* 339; Then, ktory szyeye (qui seminat bonum semen Mat 13, 37), yest szyn czlovyeczy *ib.* 341; Znyesz, czegosz nye zyal (metis, quod non seminasti Luc 19, 21) *ib.* 408, *sim. ib.* 490; Zną, czegom nye szyal (quod non seminavi Luc 19, 22) *ib.* 409, *sim. ib.* 490; ~ Que enim seminaucrit homo, hec metet czo bądze szacz w dobrych vczynczech, tho bądze zącz veczney (*leg.* w wiecznej) otplacze (Gal 6, 8) XV *med. SKJ* I 113.

2. *'wziąć pod zasiew, obsiewać, agrum conserere'*: Jaco sye Wanczslaw wyazal (*leg.* wwiązal) w dzedzina... mocza y oral ya, y ssyal 1398 *StPPP* VIII nr 7477; Syaly sø (*Pul*: szyaly) rolye (seminaverunt agros) *Fl* 106, 37; *Secz lat bødzesz szacz (seres) pole swe *BZ* Lev 25, 3; ⟨G⟩dy kto orze y syege role czvdze (aliquis excolens et seminans agros alicuius violenter, *Sul* 49: poszycyącz role czyge), tedy nasyenye tho ma straczycz z wyną pyąthnadzesscza *Dzial* 41; Iozeph kvpyl lan role y oral onym dobytkyem y szyal (cum bubus geminis colens seminavit) *Rozm* 98; S tegosz czaszv stalo szye w sobotha vtorą pyrwa, kyedy myly Iesus schedl svoymy (*leg.* z swoimi) zvolyenyky po zyczye, po polv szyanem (cum transiret per sata Luc 6, 1) *ib.* 323.

3. *(o mące, de farina) 'przesiewać przez sito, cribro colare'*: Vt patet de pane, cuius triticum seminatur, szyegye, metitur, rznye, excutitur, mloczy, molitur, myelye, cribratur, szegye, vltimo inter ferrea instrumenta hostie igne decoquitur pyecze XV *p. post. Kałużn* 276; Cribro..., id est purgare, ventilare, examinare... vlg. szyacz XV *ex. PF* V 27; Acrismat gnyeczyc vel syegye vel myeszy *ca* 1500 *Erz* 92; ~ *przenośnie o kroplach deszczu, de imbris guttis*: Schieyącncz cribrans (posuit tenebras in circuitu suo latibulum, cribrans aquas de nubibus caelorum II Reg 22, 12) 1471 *MPKJ* V 41.

Cf. **Nasiać, Osiać, Posiać, Przysiać, Rozsiać, Wsiać, Wysiać, Zasiać, Podsiewać, Posiewać, Rozsiewać**

Siadać *formy*: *praes. ind. 1. sg.* siadam *BZ* I Reg 20, 5; *3. pl.* siadają *Rozm* 340; ~ *imper. 2. sg.* siadaj XV *ex. MPKJ* II 312, *Rozm* 380; ~ *part. praes. act. adv.* siadając *Rozm* 305; *adi. n. pl. m.* siadający *Sul* 29; ~ *praet. 3. sg. m.* siadał *Rozm* 446; *f.* siadała *BZ* Tob 11, 5; *3. pl. m.* siadali *BZ* Neh 5, 17.

Znaczenia: **1.** *'zajmować, przybierać pozycję siedzącą, considere'*: Ale Anna... na kozdi dzen wiglyødala a syadala na wyrzchu geney gori podle drogy (sedebat secus viam) *BZ* Tob 11, 5; Naydzyeczye oslyczą a zryebye s nyą, na thymczy yescze nykt nye szyadal (cui nemo umquam hominum sedit Luc 19, 30) *Rozm* 446; ~ siadać za stołem *itp. 'siadać do stołu, żeby jeść, ucztować, cenandi causa mensae assidere'*: Owa tocz ivtro swyøto gest a iako podle obiczaia ia syadam podle krolya za stolem (ego... sedere soleo iuxta regem ad vescendum), nyechaysze mnye tedi na polyv do wyeczora *BZ* I Reg 20, 5; Takez Zidzi a wlodarze gich... za mim stołem syadaly (in mensa mea erant) *BZ* Neh 5, 17; Zyd począł myslycz ssam v sobye, czemv by szye nye vmyl myly Iesus przed obyadem, albo szyadayącz k stolu (Luc 11, 38) *Rozm*

INSTYTUT JĘZYKA POLSKIEGO Polskiej Akademii Nauk Pracownia Leksykograficzna
INSTYTUT JĘZYKA POLSKIEGO PAN BIBLIOTEKA KRAKÓW

305; Kyedy bądzyesch proschon na svaczbą, nye szyaday na vyssche myescze (non discumbas in primo loco Luc 14, 8) *ib.* 380.

2. '*zatrzymywać się, pozostawać, consistere, manere*': Nye szaday, gdze czø ney (*pro* nye) trzeba XV *ex. MPKJ* II 312.

3. '*mieszkać, przebywać, habitare, incolere, commorari*': Yako vrosczye (*sc.* ziarno gorczyczne),... bądzye yako drzewcze, yze ptaczy przylyeczącz szyądądyą na yego odroslyach (ut... habitent in ramis eius Mat 13, 32) *Rozm* 340.

4. na sądziech siadać '*uczestniczyć w zespole sądzącym, unum ex iudicibus esse*': Nyeegdi na sandzech *szedayąący (praesidentes), nyegdi gych vrzandnycy alybo plyemyennyczy... nyekthoree... ⟨uciężyć⟩ chcyąącz..., przeczywko gym... wyprawyayąą pozwi rozmagythi *Sul* 29.

Siadanie '*pojedynek (m. in. w tzw. sądach bożych), duellum (etiam duellum in ortaliis Domini, quae dicuntur, commissum)*': Duellum, id est duorum bellum uel vlg. szadane *ca* 1420 *WokTryd* nr 457. ~ *Bohemizm.*

Siadawać '*spędzać czas siedząc, przesiadywać, persedere, residere*': Marya matka boza cząstokrocz syadavala synem (*leg.* z synem) svoym Iesucristem (saepe cum... Iesu residebat) *Rozm* 163.

Siadlisko *cf.* **Siedlisko**

Sianie, Sienie *formy*: *n. sg.* sianie *ca* 1500 *Erz* 92; ~ *g. sg.* siania 1498 *Wara* nr 139; ~ *d. sg.* sieniu *BZ* Lev 26, 5; ~ *ac. sg.* sianie 1466 *AGZ* XIII 506, 1467 *Trześn* 80; ~ *l. sg.* (o) sianiu *Dział* 41.

Znaczenia: **1.** '*rzucanie ziarna w ziemię, aby skiełkowało i wydało plon, satio, seminatio*': Sbyeranye vina przekaza bødze szenyv (vindemia occupabit sementem) *BZ* Lev 26, 5; O oranyv y syanyv (de... seminatione) *Dział* 41; Quod arvum ipsius hominc sibi colerunt ad yemem al. orali na wgor albo na syanye 1466 *AGZ* XIII 506; Szyanye satio *ca* 1500 *Erz* 92.

2. '*zasiew, zboże zasiane, sementis, seges*': Nicolaus... inscripcionem facit... et obligavit nobis fideiussoribus super quartale agri sui et super segeta huius quartali⟨s⟩, videlicet *szaneye 1467 *Trześn* 80; Veniens... Martinus... recognovit se, quia segetum al. szanye super tempore yemalibus al. oszymyną comparavit *ib.*; Veniens... laboriosus Luczko recognovit, quia vendidit agrum..., duo stayanye syanya ozymyny, pol clody avene 1498 *Wara* nr 139.

Sianie *cf.* **Siemię**

Siano, Sieno *formy*: *n. sg.* siano *Fl* i *Pul* 36, 2, *BZ* IV Reg 19, 26, 1464 *Rost* nr 4804, *etc.*; ~ *g. sg.* siana 1398 *TPaw* III nr 5391, 1399 *Kościan* nr 132, *Gn* 175b, *etc. etc.*; siena 1455 *TymProc* 275, 1457 *ZapWarsz* nr 1071, 1477 *AKPr* VIIIa 58, 1496 *WarschPozn* I 420; ~ *ac. sg.* siano 1391 *Pozn* nr 126, 1393 *ib.* nr 168, 1399 *ib.* nr 412, *etc. etc.*; sieno *Fl* 105, 21; ~ *i. sg.* sianem 1417 *MacPam* II 344, 1428 *Pyzdr* nr 905; ~ *l. sg.* (na) sienie XIV *ex. Pocz* 232, 1408 *KsMaz* I nr 1179, 1420 *Kościan* nr 822, *Rozm* 349.

Znaczenia: **1.** '*skoszona i wysuszona trawa przeznaczona na paszę dla zwierząt, faenum*': Isz szø Jakusz zalubil Szøgnewowi praf vczinicz... o schano, czszo szgorszalo 1391 *Pozn* nr 126, *sim.* 1393 *ib.* nr 168, 1399 *ib.* nr 412, *etc.*; Jaco Jan... ne *vcralt... szana 1399 *Kościan* nr 132; Aliscy ona svego szinka... f gasly na trochø szana bylacz gy ona poloszyla *Gn* 175b; Bo iaco sano (faenum) richlo zwødnø *Fl* 36, 2, *sim. Pul*; Przemyenyly *seø slawø swoyø w podobenstwo czeløcza gedzøczego syeno (faenum, *Pul*: szyano) *Fl* 105, 21; Na syene podyøøl leszene XIV *ex. Pocz* 232; Mam scodi w szene za copø 1408 *KsMaz* I nr 1179; Jako Marczyn... wzøl szana iako trzy grzywny 1411 *Pyzdr* nr 334, *sim.* 1419 *Pozn* nr 1038, 1428 *MPKJ* II 308; Eze pan Staniciaw (*pro* Stanislaw) wsanl konmi, zithem, szyanem... gimena za dwadzescza grzywen 1417 *MacPam* II 344; Jaco Micolay... zayął konye y s wosem na łącze przy sszenye 1420 *Kościan* nr 822; Tho szano, czszo ye kmotowicz... grabil y stozil, tho ye stozil na *mye dz⟨iedzinie⟩ 1427 *ib.* nr 1297; Yako czso Woyczech wszyøl troye kony y woz s syanem Grzegorzewy, tho wszyøl na łącze Grzegorzewe 1428 *Pyzdr* nr 905; Plew a szana (facni) gest dosycz v nas *BZ* Gen 24, 25; Jaczem lipyecz, szodmy v rzadzye, tu szyec szano wszełky gydzye *ca* 1455 *Dobr* 324; Yakom ya Andrzeyevy szena... nye wzanla 1457 *ZapWarsz* nr 1071, *sim.* 1477 *AKPr* VIIIa 58; Szyano (facnum) wszyatho na gedney łącze *OrtOssol* 36, 1, *sim. ib.* 12, 4, *OrtMac* 38; Jakosz thy mnye popasl syano w brogv 1493 *ZapWarsz* nr 1741; Ot kopenye ssena 10 grossos 1496 *WarschPozn* I 420, *sim. ib.*; ~ Sicut ego tibi solui totum pro feno, quod tibi recepi stog szana 1398 *TPaw* III nr 5391, *sim.* 1418 *Pozn* nr 1021; Kmeto... egit... pro iumenta feni o kobilą szana 1419 *AKPr* VIIIa 43, *sim.* 1466 *AGZ* XIII 506; Quia tu... occupasti cumulum feni vlg. stog syana 1448 *AGZ* XIII 261, *sim.* 1462 *ib.* 364, *etc.*; Jakom ya nye wzyala... *trzach wozow syeną 1455 *TymProc* 275; Yakom ya... nye wynossylem syana brzemyun 1472 *ZapWarsz* nr 1353; Do... eclesie... quatuor prata super tres posi-

ciones feni vlg. na trzy sthirthi syana (1482) *KodWil* I 382; Jakom ja nye pobral kmyeczyowy... broga syana 1489 *ZapWarsz* nr 1592; Od kazdey kopy ma bicz dano... łąki, kądibi mog nasiecz siana dwa wozy (ubi essent duo currus faeni unius equi) 1498 *MacPraw* VI 275; Clibanus, id est fornax vel cumulus feni pyecz albo stog *szanyą *ca* 1500 *Erz* 92, *sim. ib.*; ~ '*trawa rosnąca, gramen crescens*': Gensze wywodzy w gorach syano (faenum) *Fl* 146, 9, *sim. Pul, MW* 130a; Cy... vczinyeny sø iako syano polne (faenum agri) *BZ* IV Reg 19, 26; A tamo bylo syła, vyelye szyana (erat autem faenum multum Jo 6, 10) y yedły na onem szyenye mązow yakoby pyecz tyszyączy *Rozm* 349.

2. siano greckie, greckie, grzecskie, rzeckie siano *bot.* '*Trigonella faenum Graecum L.*': Schyano greczkye fenugrecum 1464 *Rost* nr 4804; Grzeczskye szano fenum grecum *ca* 1465 *ib.* nr 3913; Greczke sano fenugrecum 1472 *ib.* nr 1085; Rzeczne (*pro* rzeczke) szano fenum grecum XV *ex. GlLek* 37.

Sianowiec *bot.* '*Genista pilosa L. et Germanica L. vel Cytisus biflorus L'Herit.*': Genestula, vepres schanowyecz 1419 *Rost* nr 5315, *sim.* 1460 *ib.* nr 3574; Schanovecz mirica 1472 *Rost* nr 139; ~ *niepewne*: *Szanowącz rapinum XV *med. PF* V 28.

Sianożęć *formy*: *n. sg.* sianożęć 1437 *Rost* nr 2771, *ca* 1465 *ib.* nr 4373. 4374, 1472 *ib.* nr 130, XV *ex. GlLek* 64; ~ *i. sg.* sianożęcią 1469 *AGZ* XII 325; ~ *n. pl.* sianożęci 1420 *AGZ* IV 105, 1494 *Podol* 9; ~ *ac. pl.* sianożęci 1420 *AGZ* IV 105, (1451) *KodWil* I 231, 1455 *AGZ* XIV 465.

Znaczenia: **1.** '*łąka, z której zbiera się siano, pratum, ubi faenum demetitur*': Resignavimus prata nostra al. szanoszączy, que prata seu szanoszączy ad nostram villam... spectabant 1420 *AGZ* IV 105; Interea etiam radicamus inibidem... prata al. sianozaczy ad eandem ecclesiam (1451) *KodWil* I 231; Quia tu... syanoszanczi defalcasti predicte curie 1455 *AGZ* XIV 465, *sim. ib.*; Eciam sibi contulit tres areas... et cum resecacione feni al. szyanozączya 1469 *AGZ* XII 325; Ibidem prata, dicta syanozaczy 1494 *Podol* 9. ~ *Rutenizm.*

2. *bot.* '*Genista pilosa L. et Germanica L. vel Cytisus biflorus L'Herit.*': Schanoszøcz sandix 1437 *Rost* nr 2771; Schanoschancz genesta *ca* 1465 *ib.* nr 4373, *sim. ib.* nr 4374; Schanoszącz mirica 1472 *ib.* nr 130; Szyanosnnst (*pro* szyanosancz *?*) genesta 1486 *ib.* nr 6101; Sandrix, id est zanoszącz XV *ex. GlLek* 64.

Siara, Szara 1. '*siarka, sulphur*': Pline na grzeszne sidla, ogen, *sarø (pluet... sułphur, *Pul*: szyara) y duch weln, *czoscz møki gich *Fl* 10, 7; Sulfur fetidissimus szara XV *p. pr. R* XXII 334; Vsrzø rany..., gimys to ge gest sznødzil pan bog, szarø y gorøczoscz ø slvnecznø szgøøcz (sulphure et salis ardore comburens) *BZ* Deut 29, 23; Syara sulfur 1472 *Rost* nr 76; Sulfur, szara,... valet contra asma XV *p. post. R* LIII 69; Cristus... by mogl na vass spusczycz *ogyn y szarą gorącza z nyeba *Rozm* 627.

2. '*mleko wydzielające się z gruczołów mlecznych w pierwszych dniach po porodzie, colostrum*': Szyara colustrum XV *p. pr. R* XVI 323, *sim. ca* 1455 *JA* XIV 489; Mulctrum dicitur nowum lac vlg. szyara 1450 *RpKapKr*; Alii fundunt se invicem, quando lac vacce comedunt, que noviter fetum produxit vlg. szyara XV *med. R* XXIV 343; Szarą carista *ca* 1500 *Erz* 105; Colostrum, quod et colostra dicitur, id est lac concretum in mammis vel pocius nowm lac, quod statim primo mulgetur post fetum, quod cito coagulatur, vlg. szara vel szyądle mleko *ib.*; Serum szarą vel kąpałyczą *ib.*

Siarczany '*z siarką związany, ad sulphur pertinens*': O quantus ibi erit fetor, vbi tot cadauera peccatorum collocabuntur! Certe tantus fetor erit, quod fetori sulfurum, sarczanemv, comparabitur XV *p. post. R* XXV 174; Vidit in visione horrendas equas... et qui sedebant super eas, habuerunt barbas igneas... et sulphureas, syarczane, id est luxuria fetidas (Ap 9, 17) *ib.* 183.

Siarka, Szarka '*siarka, sulphur*': Syarka sulfur 1472 *Rost* nr 75; W[y]eszmy loy czelanczy... a bobrow[y]e stroye..., sluczysz poszpolu a thym nakropy szarką XV *ex. GlLek* 45; W[y]eszmy wylcze layno, *szetrysz ye sz *wynam, vczynsze szarką (*leg.* z szarką) *ib.* 46.

Siarna *cf.* **Sarna**

Siarni *cf.* **Sarni**

Siatka *formy*: *n. sg.* siatka 1461—7 *Serm* 445v, *Park* 411, *ca* 1500 *Erz* 93; ~ *ac. sg.* siatkę *BZ* Lev 8, 25, *Pul* 140, 11; ~ *n. pl.* siatki 1471 *MPKJ* V 43; ~ *ac. pl.* siatki *ca* 1420 *R* XXIV 84, 1471 *MPKJ* V 49; ~ *i. pl.* siatkami 1444 *R* XXIII 308.

Znaczenia: **1.** '*sieć rybacka bądź myśliwska, rete piscatorium vel venatorium*': Roszpuszczicze szathcy wasze (laxate retia vestra Luc 5, 4) *ca* 1420 *R* XXIV 84; Inveni amariorem morte mulierem, que laqueus venatorum est, sagena, zathca, cor eius (Eccles 7, 27) 1461—7 *Serm* 445v; Sszano, sszemø..., sszathka *Park* 411;

Wpadnø w szyatkę (cadent in retiaculo, *Fl*: w syecy) yego grzeszny *Pul* 140, 11; ~ Reticulum vel retiaculum, id est par⟨v⟩um rhete szyathką *ca* 1500 *Erz* 93; ~ *przenośnie*: Cassibus swimi siatkami (fraudis novae ne cassibus nos error atterat vetus!) 1444 *R* XXIII 308.

2. '*przedmioty przypominające wyglądem sieć, res, quae specie retem in memoriam revocant*': **a.** '*siatka metalowa zdobiąca głowicę kolumny, reticulum ferreum columnae capitellum ornans*': Schadky reciacula (septena versuum retiacula in capitello uno et septena retiacula in capitello altero III Reg 7, 17) 1471 *MPKJ* V 43; Sa[n]dky reciacula (complevit, *sc.* Hiram, omne opus regis in domo dei, hoc est columnas duas... et capita et quasi quaedam retiacula, quae capita tegerent super epistylia II Par 4, 12) *ib.* 49; ~ **b.** '*krata czy też ruszt, cancelli vel etiam craticula*': Craticula rost albo szyathką *ca* 1500 *Erz* 93; ~ **c.** '*płat tłuszczu okrywający wątrobę, reticulum iecoris*': Syadkø wnøtrznø (reticulum iecoris)... a plece prawe odłøczil *BZ* Lev 8, 25.

Siąc 1. '*w przestrzeni dojść do jakiegoś kresu, dosięgnąć, dotknąć, ad finem quendam spatii pervenire, finem quendam attingere*': Quod debet dominus Nicolaus... tenere granicies iuxta invencionem arbitrorum..., et przyszedwschy ad flumen Iassenycza debet transire granicies po brzegu ab illa parte a villa Lodzina tam alte, prout bona ipsorum pertingunt al. szyeglo 1446 *AGZ* XI 264.

2. '*zgłosić pretensje, aliquid postulare, exposcere, sibi vindicare*': Dampnum erit meum, in quocumque iure me attingerint al. szaglyby 1442 *AGZ* XIV 48.

Cf. **Dosiąc, Osiąc, Posiąc, Przesiąc, Przysiąc, Wyprzysiąc, Zaprzysiąc, Zasiąc, Sięgać, Dosięgać, Przesięgać, Przysięgać, Zaprzysięgać, Zasięgać, Sięgnąć, Dosięgnąć, Osiągnąć, Posięgnąć,Przesięgnąć, Przysięgnąć, Zaprzysięgnąć, Zaprzysięgować**

Siąkać *cf.* **Osiąkać, Wsiąkać, Osiąknąć**

(Siąść) Sieść *formy*: *praes. ind. 1. sg.* sięde *OrtMac* 32, *OrtOssol* 32, 4, *Pul* 25, 5; *2. sg.* sięddziesz *BZ* Deut 23, 13. I Reg 20, 19, *Rozm* 381; *3. sg.* sięddze *Fl* i *Pul* 28, 9, *Słota* w. 15. 20. 40. 42, *etc. etc.*; *1. pl.* sięddziem *BZ* I Reg 16, 11; *2. pl.* sięddziecie *Rozm* 392; *3. pl.* sięddą *Słota* w. 57, *Sul* 25, *BZ* IV Reg 10, 30; ~ *imper. 2. sg.* siądź *Fl* i *Pul* 109, 1, *MW* 87a, *Rozm* 381. 398; ~ *inf.* sieść *Słota* w. 17. 50, *OrtMac* 117, *OrtOssol* 86, 4, *Dział* 47; ~ *praet. 2. sg. m.* siadł jeś *Fl* 9, 4; siadłeś *Pul* 9, 4; *3. sg. m.* siadł 1449 *R* XXV 165, XV *med. R* XXII 233, *BZ* Gen 48, 2, *etc. etc.*; siad *EwZam* 307; *f.* siadła 1435 *ZapWarsz* nr 465, *BZ* Gen 31, 34; *neutr.* siadło 1435 *ZapWarsz* nr 464; *3. du. m.* siadłasta *BZ* I Reg 20, 25. III Reg 22, 10; *3. pl. m.* siedli *Rozm* 83; ~ *condit. 3. sg. m.* -by siadł *Dział* 62; *3. du. m.* -by siadła *BZ* Tob 7, 9; *3. pl. m.* siedliby *Dział* 13; -by siedli *Rozm* 359; ~ *part. praet. act.* siadszy *Rozm* 136; siadwszy *Rozm* 111. 370.

Znaczenia: **1.** '*zająć, przybrać pozycję siedzącą, spocząć na czymś, considere, in aliqua re recumbere*': Mnogy ydze za stol, szødze za nym yaco wol *Słota* w. 20; Mnogy yescze przed dzwyrzmy bødze, czszo na yego masto szødze *ib.* w. 44; Wonczas vzrzaw Ihus gromadi wstąpił na gorą, a gdi syadł (cum sedisset Mat 5, 1), przistąpily k nyemv vczenniczi gego XV *med. R* XXII 233, *sim. Park* 414, *etc.*; Posadzi dzeczyø pod drzewem... y gydze precz, y szyødze (seditque e regione) ot nyego na dostrzelenyu *BZ* Gen 21, 16; Skrila modli pod wyelbłødowim gnogem y szyadla sama na nyem (sedit desuper) *ib.* 31, 34; A on poszylon y szyadł na loszv (sedit in lectulo) *ib.* 48, 2, *sim. ib.* I Reg 28, 23; Gdisz syadł (cumque sedisset) krol na swem stolczv..., a w tø dobø powstal Ionatas a Abner y syadlasta (surrexit Ionathas et sedit Abner) s obu stronu pole krolya *BZ* I Reg 20, 25; Krol israhelski a... krol Iuda syadlasta oba, kaszdi na stolczv swem (sedebant... in solio suo) *BZ* III Reg 22, 10; Gdisz przyszedł krol Dauid a syadl (cumque... sedisset) przed bogem, rzekł *BZ* I Par 17, 16; Gdiszem vsliszal slowa taka, szedlem (*pro* szadlem, sedi) a plakalem, a lkałem *BZ* Neh 1, 4; Panye woycze, sz odpusczenym, y[v]sz yą szyadą *OrtOssol* 32, 4, *sim. OrtMac* 32; Przyszedł (*sc.* Jesus) do once stvdnyee..., szyadł na krawądzy (Jo 4, 6) XV *ex. MPKJ* II 318; Gdy zavarł kszyagy, wroczył szlvdze y szyad (sedit Luc 4, 20) *EwZam* 307; Tako przyschły szą kv yednemv drzew (*leg.* drzewu) palmovemv y szyedły pod nyem (sub qua... sedebant) *Rozm* 83; Tako ony dzyeczy podług obyczaya dzyeczynnego szyadschy poczną ygracz (ibi... ludentes resederunt) *ib.* 136; Kazał (*sc.* Jesus) tłuszczy, aby szyedły na zyemy (ut discumberent super terram Mat 15, 35) *ib.* 359; Szyadvschy (residens Marc 9, 34) myły Iesus vezval k sobye dvanasczye apostolow *ib.* 370; ~ Szadł (apparuerunt illis dispertitae linguae tamquam ignis seditque supra singulos eorum Act 2, 3) 1449 *R* XXV 165; Nye *czlowyeczstcwem tho bądzye, duch szwyąthy w thobye sządze XV *med. PF* IV 593; ~ '*kucnąć, siąść w kucki, conquiniscere, subsidere*': Gdisz syødzesz (cumque sederis), okopasz okolo czebye a layna pyer-

sczø przikrigesz *BZ* Deut 23, 13; ~ sieść za stołem *itp.* '*usiąść przy stole do jedzenia, uczty, mensae assidere, recumbere*': Z yutra weszol nikt ne bødze, alysz gdi za stołem szødze, tosz wszego mislena zbødze *Słota* w. 15, *sim. ib.* w. 40. 42; A ma s pocogem szescz, a przi tem szø ma nayestcz *ib.* w. 17, *sim. ib.* w. 50; V wody szø poczina czescz, drzewey nisz gdi szødø gestcz *ib.* w. 57; Poszly, acz gy przywyodø, bo nye syødzem k stolu (nec... discumbemus), doiød on nye przidze *BZ* I Reg 16, 11; Krol syadł za stołem gescz chleb (sedit... ad comedendum panem) *ib.* 20, 24, *sim. ib.* III Reg 13, 20, *Rozm* 305. 529; Gdiz gych poczcy, abi k stolu syadla (cumque hortaretur eos discumbere ad prandium), poszedw Thobyas rzeczc *BZ* Tob 7, 9; Discumbere gyescz, szye⟨ś⟩cz ku gedzenyv *ca* 1455 *JA* XIV 492; Kto yest myedzy vamy, ktory by... yemv (*sc.* słudze) rzekl, gdyby szye vroczyl od roley: Ydzy, szyądz (recumbe Luc 17, 7)? *Rozm* 398; ~ sieść na stolcu *itp.* '*zasiąść na tronie, objąć panowanie, rządy, ad regnum accedere, regnum occupare*': Sadl ies (*Puł*: szyadlesz) na stolczu (sedisti super thronum), iensze sødzisz prawdø *Fl* 9, 4; Sødze (sedebit) gospodzin crol na weky *Fl* 28, 9, *sim. Puł*; Rzekł gest gospodzyn gospodnv memv: Sødz na prawyczy moyey (sede a dextris meis)! *Fl* 109, 1, *sim. Puł*, *MW* 87a; Gdisz ivsz syødze na stolczv krolewstwa swego (postquam... sederit in solio regni sui), popysze sobye... kxyøgy prawa tego to *BZ* Deut 17, 18, *sim. Rozm* 491; Syødø sinowye twoy na krolyowye stolczv (sedebunt super thronum Israel) *BZ* IV Reg 10, 30; Archelaus... szyadwschy na stolczv krolyewskym (sedensque pro tribunali) y rzekl, yschby tesch chczyal panovacz nad zydowską zyemya ymyenyem krolyewskyem *Rozm* 111.

2. '*zająć miejsce, znaleźć się, przebywać, pozostać, zostać umieszczonym, locum aliquem occupare, aliquo loco esse, commorari, collocari*': Przidzesz na to myasto... y syødzesz v kamyenya (sedebis iuxta lapidem), gemu ymyø gest Ezel *BZ* I Reg 20, 19; A wszdy konyecz themv bandze, gdy lekarsz w mey scolye szandze *De morte* w. 314; Gdze c glossu meec ne bødze, v masto gego tham k sszøndze *Park* 413, *sim. ib.*; Ze zlymy nye szyędę (non sedebo, *Fl*: ne bødø sedzecz) *Puł* 25, 5; Tedy vyącz ze sromem... szyedzyesch na nysschym myesczv (tunc incipias... novissimum locum tenere Luc 14, 9) *Rozm* 381; Przyaczyelyv, szyącz vysschey (ascende superius Luc 14, 10)! *ib.*

3. '*zamieszkać, osiedlić się, sedem ac domicilium aliquo loco sibi constituere*': Gdisz odszedł y syadl nad potokem Karit (sedit in torrente Carith)..., przinosyły gemu gawrony chleb *BZ* III Reg 17, 5; Aczkoliby syadl na nyemyeczskyem prawie (quando... iure Teutonico est locatus, *Sul* 61: kedy kmyecz prawem nyemyeczskym gest oszadzon), tesz nye mosze odydz, alysz czynsz wyplaczy *Dział* 62.

4. '*zostać zasiedlonym, założonym, powstać, colonos accipere, condi, fieri (dicitur de terra, oppido)*': Jaco Okancze bilo Gotarthowo a syadlo po danyv prawa na Rakowe 1435 *ZapWarsz* nr 464, *sim. ib.*; Eze Sluszew⟨s⟩ca Wolya bila Gotarthowa a syadla po danyv prawa na Sluszewe *ib.* nr 465, *sim. ib.*

5. '*przystąpić do wykonywania obowiązków sędziego, ad iudicis officia explenda accedere*': Czassu kthorego szandza sandze na sąnd (eo tempore, quo iudices praesident, ad locum, in quo praesidebunt), nye szmyeycze procz pozwv przistampicz *Sul* 8, *sim. OrtMac* 23, *OrtOssol* 27, 3. 32, 4; Vstawyami, abi kv myesteczv slvchanya rzeczy, na kthorem szandzee sandzicz sządą (in quo iudices praesidebunt),... powod a sąmperzs... wyslvchany... mayą bycz *Sul* 25; Opyøcz drugego dnya szyadl (sedit) Moyszesz, abi sødzyl lud *BZ* Ex 18, 13; Gdy przydze polozony dzen prawu, tedy podlug Maydborszka ma na stolecz szyescz woyth s przyszasznyky na lawyczy (super scamnum se locare debent) *OrtOssol* 86, 4, *sim. OrtMac* 117; ⟨G⟩dyby nyekto kv myeszczczv, gdzesz to sądze syedlyby kv sądzenyv (ad locum, in quo praesidebunt, *Sul* 25: na kthorem szedzą),... wstąpyl *Dział* 13; Sadza kromye wszego zamyeszkanya do naszego dworv ma bycz y syescz na sadze (tenebitur... iudicio praesidere, *Sul* 63: ma... sądzicz) *ib.* 47; Kyedy szyedzye syn czlovyeczy na stolczv svoym boskym,... szyedzyeczye y vy na dvanasczye stolczow (cum sederit... in sede maiestatis suae, sedebitis et vos super sedes duodecim Mat 19, 28), sądzącz dvoyenasczye pokolyenye israhelskye *Rozm* 391—2.

6. '*paść, trafić się, cadere, accidere*': Zły tho czynek kosthyrze schyadł, gdy po uschi do pyekla wpadł XV *ex. MacDod* 137.

Cf. **Obsiąść, Osiąść, Posiąść, Przesiąść, Przysiąść, Rozsiąść, Usiąść, Wsiąść, Wysiąść, Zasiąść, Zsiąść, Siadać, Posiadać, Wsiadać, Siadawać, Siedzieć, Dosiedzieć, Nasiedzieć, Odsiedzieć, Posiedzieć, Wysiedzieć, Zasiedzieć, Osiądnąć, Posiedzący, Siedziane**

Sicie *coll. bot.* **1.** '*oczeret jeziorny, Scirpus lacustris L., też inne rośliny błotne z rodzaju Scirpus i Juncus*': Szycye iuncus 1478 *Rost* nr 2242; ~ Schycze *iuven (in cubilibus,

in quibus prius dracones habitabant, orietur viror calami et iunci Is 35, 7) 1471 *MPKJ* V 93; Ssycze (*war. kal.*: schitowye) juncus (siccabuntur rivi aggerum, calamus et iuncus marcescet Is 19, 6) *MPKJ* V 90.

2. '*trzcina pospolita, Phragmites communis Trin.*': Szicze arundo *ca* 1420 *WokTryd* nr 189.

Sidlić '*łapać, wikłać w sieć, rete capere*' *tu przenośnie*: Gens mala! Te loris, *gl.* laqueis, erroris deterioris hunc magis irretis, *gl.* ilaqueas szydlysch, vnde cauere petis 1466 *R* XXII 25; Involuet opątha, szydly (*war. kal.*: opantha, oschidly; peccantem virum iniquum involvet laqueus Prov 29, 6) *MPKJRp* V 46r. ~ *Cf.* **Osidlić, Usidlić, Usidlać.**

Sidło *formy*: *n. sg.* sidło *Fl* i *Pul* 123, 7, XV *med. RRp* XXIII 279, 1461—7 *Serm* 445v, 1471 *MPKJ* V 98; ~ *g. sg.* sidła *Fl* i *Pul* 24, 16. 30, 5, *etc.*, XV *med. SKJ* V 258; ~ *ac. sg.* sidło *Fl* i *Pul* 56, 8, *etc.*, *MW* 37b, *Pul* 10, 7; ~ *i. sg.* sidłem XV *med. R* XXV 158, *BZ* Judith 9, 13, XV *p. post. R* XXV 172, *Rozm* 761; ~ *l. sg.* (w) sidle *Fl* i *Pul* 9, 15; ~ *n. pl.* sidła *Fl* i *Pul* 17, 6; ~ *ac. pl.* sidła *Fl* 10, 7, *Fl* i *Pul* 63, 5, 1471 *MPKJ* V 129, *etc.*; ~ *i. pl.* sidły XV *in. R* XXV 267.

Znaczenie: '*pętla z włosia lub drutu używana do chwytania zwierzyny, pułapka, laqueus, decipula*': W sidle (in laqueo) w tem, iesz sø scrily, vlapona iest noga gich *Fl* 9, 15, *sim. Pul*; Wiwedzesz me s sidla (de laqueo), iesz sø mi scrili *Fl* 30, 5, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 24, 16. 90, 3. 123, 6; Sidlo (laqueum) nagotowały nogam mogim *Fl* 56, 8, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 118, 110. 139, 5, *MW* 37b; Molwili sø, bichø pocrili sidla (laqueos) *Fl* 63, 5, *sim. Pul*; Wwodl ies ⟨nas⟩ w sydło (in laqueum) *Fl* 65, 10, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 68, 27. 139, 6; Sydlo stargano gest (laqueus contritus est) *Fl* 123, 7, *sim. Pul*; Sidli laqueis XV *in. R* XXV 267; Szydlem laqueo XV *med. ib.* 158; Quando ab hominibus capitur (*sc.* galandrus) eculeo, sydlem, mox captiuitatis sue oblita vix vnius hore spacium sine cantu pertransit XV *p. post. ib.* 172; Incuristi laqueos, sydla, fortissimos *ca* 1500 *JARp* X 149r; Porzuczyvschy thy ystne pyenyądze... y obyeszyl szye sydlem (abiens laqueo se suspendit Mat 27, 5) *Rozm* 761; ~ Reciaculum, id est reticulum, parvum rethe szydlo XV *med. RRp* XXIII 279; Szydło decipula (sicut decipula plena avibus, sic domus eorum plenae dolo Jer 5, 27) 1471 *MPKJ* V 98; ~ *użycia przenośne i poetyckie*: Pline na grzeszne sidła (pluet super peccatores laqueos, *Pul*: szydlo) *Fl* 10, 7; Zastøpiła sø me sidla smertna (laquei mortis) *Fl* 17, 6, *sim. Pul*; Inquietis pono reciaculum, *gl.* meum laqueum szydlo XV *med. RRp* XXIII 279; Ecce natus est, qui nos ab hoc laqueo, szydla, inferni redemit XV *med. SKJ* V 258; Acz bødze iøt sydlem swich oczv na myø wzglødnøw (capiatur laqueo oculorum suorum in me) *BZ* Judith 9, 13; Inveni amariorem morte mulierem, que laqueus, szidlo, venatorum est (Eccles 7, 27) 1461—7 *Serm* 445v; Insidias schidla, załogy (induite vos armaturam dei, ut possitis stare adversus insidias diaboli Eph 6, 11) 1471 *MPKJ* V 129; Tocz yusz trzy szle dvchy vydzv..., mey dvschy zythla stavyayą *SkargaPłoc* w. 76, *sim. SkargaWroc* w. 51.

1. Sie *cf.* **Się**

2. Sie *wprowadza zdanie warunkowe* '*jeżeli, si*': A eze tho mylossyerdze, sye nye biwa czisto ot marney fali, a prosczye prze bog a ku boszey fale, tegda gest darmo XV *med. R* XXII 241.

Siebie, Sobie, Sobą *zaimek zwrotny używany w przypadkach zależnych a odsyłający do podmiotu*: **a.** *gen.*: siebie: A tacz na czworą syą vkazuge:... syebye schamego ny zacz nye myecz any wazicz XV *med. R* XXII 236; Mi nye mscymi syebye (nos... non ulciscamur nos) nad tim, czso czyrzpymi *BZ* Judith 8, 26; Svyathy Pyotr ma przykazanye od boga: Nye msczycz szye szyebye samego, alye thu Pyotr nye msczyl szyebye, alye mystrza *Rozm* 639; Szyebye zaprzal (se negavit, *sc.* św. Piotr), a nye Yesucrista *ib.* 689; ~ Czso Jassek zalowal na Yaranta o rany, thich mv Jaranth ran ne dal, alle ge sam oth sebe ima 1391 *HubeZb* 63; Tedi pan Hinczka otpouedzal ot szebe hy od dzeczi, isze to gest stara rzecz 1395 *Pozn* nr 187; On (*sc.* wąż) thamo szebe (*leg.* z siebie) starø skorø szeme *Gn* 172b; Bogadstwo gest byl oth szebe otszruczyl *Gn* 173a; Kogo podle szebe ma, tego s rzeczø nagaba *Słota* w. 66; Crol gy ostawyl myasto sszebye 1424 *Kościan* nr 1064; Bo nye bądze movil (*sc.* duch prawdy) sam ot sz⟨ie⟩bye, a semetipso (Jo 16, 13), alye ktorekoli vslichi, bądze movil 1444 *PF* IV 590, *sim. Rozm* 572; Mylossyerdze rządne poczina syą ot syebye XV *med. R* XXII 240; Ista vinea tot palmites protulit puscila syebye (*leg.* z siebie) *ca* 1450 *PF* IV 569, *sim. MW* 57b; Wsznydaacz przinoslo syebye (*leg.* z siebie) sto wszitka (ortum fecit fructum centuplum Luc 8, 8) *ca* 1450 *PF* IV 570; A me ipso, od szyebye samego, non loquor (Jo 14, 10) 1456 *ZabUPozn* 104; Mąsz they tho dzyewcze dwoycz szye zaprzal przed raczczą̨my od szyebye (*pro* se) y od szwey zony *OrtOssol* 66, 2, *sim. OrtMac* 88; Racz *rzuszycz oth szebye kosza, acz swoya glova

pothnyosza *De morte* w. 101; Myąstho szyebye Janą gyey dal XV *ex. R* XIX 89; Przykazalesz, abyszyą (*leg.* abyszę *?*) mnozyly od szyebye (de se) rodzay czlovyeczy *Rozm* 34; Usrzą myly Iesus tluscze vyelykye okolo szyebye (circum se Mat 8, 18), kazal ym ydz *ib.* 289; O tem, yze myly Iesus dal czło od szyebye *ib.* 372; Alye⟨m⟩ tego od szyebye ny myal, bo mya poslala svyąta troycza *ib.* 495; Kristus... ssyal sve odzyenye s syebye *ib.* 531, *sim. ib.* 533; O tem, kako Iudasz zebral voyską okolo syebye *ib.* 592; ~ *odsyła do podmiotu pośrednio przez przymiotnik a. imiesłów*: Sczwerdzyl myloserdze swoye nad boyøczymy sebe (super timentes se, *Pul*: nad boyøcze szebie *Fl* 102, 11, *sim. ib.* 102, 13; Caszdi gnyewywi gest wsczyekli, vderzi, czso w ręku ma, tocz syebye nye wlodzen XV *med. R* XXII 237; Nye przedaway cząnsczy dzyedzyny czebye mocznyeyszemv, ale przeday za mnyeysze pyenądze rownyeyszemu szyebye XV *p. post. R* I s. XLV; ~ Vstawyamy..., aby kthorzykole bracza... w rodzayv oboyga oth szebye (ab invicem) rosdzeleny..., thaczy bądą othdaleny *Sul* 53; Paknyały powod a szą pyerzs szą oth szebye daleko roszdny (ab invicem... sunt distantes, *Dział* 46: bądą od syebie daleko), tedy nye gynsza dawnoscz... powoda... othpądza nysz tylko trzechlethna *ib.*; Vstawyamy, ysz kedy ktho, mayącz... dąbrową oth szebye dalyeką (a se distantem, *Dział* 59: od syebie daleko) *Sul* 59.

b. *dat.* sobie: Isz Bawor ne puszczal na Ianusza *pzrizøgø na tem vgeszdze, czo gy sobe wolne wybrala 1394 *Kościan* nr 12; Ot tego v⟨zi⟩øli szobe rok gini do Vtroszina 1395 *Pozn* nr 187; Chualy szobe czynicz gest on bil ne dal (*sc.* cesarz) *Gn* 2b; Tho, cho oth boga poszød[z]agø, tegocz ony szobe ne otrzymagø *Gn* 11a; Rozdzelili sobe (sibi) odzene moie *Fl* 21, 19, *sim. Pul*; Wstali sø przeciwo mne swatcowe krzywi y selgala iest lichota sobe (sibi) *Fl* 26, 18, *sim. Pul*; W rzeczach yego nye korzyszczy, boszą laszką thako szobye szyszczesz *Dek* III 14; Prossza svego stvorzyczyela, byerzvcz szobye na pomocz pannv Mariv *Spow* 3. 6; Czebye dla, czlowecze, dal bog przeklocz szobe rancze, nodze obe *Bogur* B—F, *sim.* XV *p. pr. R* XXII 334; Yaco to, czszosmy rambili, tosmy ne szobe rambili, alesmy drogą przeczynali 1417 *Pozn* nr 924; Szam szobye lysth napyszal (*sc.* Ałeksy) *Aleksy* w. 188; Tedy ya ⟨to⟩ tako szobye wyrzekam za prawo podług Maydburku prawo (*leg.* prawa) *OrtOssol* 32, 4, *sim. OrtMac* 32; Moze on szą m szobye (sibipsi, *OrtMac* 45: sam) szwyathczicz? *OrtOssol* 40, 3, *sim. ib.* 56, 1, *OrtMac* 70; Vczyn dobrze (*sc.* duszo) szamą szobye *SkargaPłoc* w. 20; Oszm myar plothna, szyethm szthop w grobye, thom thylo vyrobyl szobye *ib.* w. 28; Zapravdą, samy sobye na svyadecztvo movyczye (testimonio estis vobismetipsis Mat 23, 31) *Rozm* 462; Schukamy sobye szvyadeczthva *ib.* 726; ~ Czokoly mąsz gydaczego gymyenya szwey zenye, poky byla zywa, k xobye wszal,... to ma myecz *OrtOssol* 29, 2, *sim. OrtMac* 26; Gdy ktori kmyecz vmrze, nye mayącz dzeczy..., pvscziną gego dobra k sobie (*Sul* 40: szobye) przygmvyą (*sc.* ziemianie) *Dział* 29; Anym obroczyl vzythcowh gego k szobye 1474 *ZapWarsz* nr 1384; Przytvlyla (*sc.* dzieciątko) k sobye *Rozm* 64; Aby zdradzyl (*sc.* Judasz) krev nyevynną czlovyeka pravego, ktoregoz byl⟨by⟩ myloszyerdzye ku sobye nakłonyl, by ⟨byl⟩ yego vschechmocznoscz nye zaprzal *ib.* 760; ~ *odsyła do podmiotu pośrednio przez przymiotnik a. imiesłów*: Spy-ly maszczyszna... sz dzyewką, czo proszna gest albo szobye wolna a potem ya poymye w malszenstwo *OrtOssol* 30, 1, *sim. OrtMac* 28; Szobyem byl szczothr, bogv szkapy *SkargaPłoc* w. 38; Iszby vysnaval z Maria, polvboną sobye (*sc.* Jozefowi, sibi Luc 2, 5) szoną brzemyenną *EwZam* 292; Brvy yey byly dobrze podnyeszyony... a tesch kv szobye (ad invicem) nad noss nye barzo szeszle *Rozm* 21, *sim. ib.* 151; ~ sobie rowny, sobie podobny *'taki sam, jednaki, tej samej wartości, idem, qui eiusdem pretii est'*: Jsze Bodzatha... ne yachal na dzedzyna Grabowo gwałtem... schescza (*leg.* z sześcią) sobye rownich a s dzeszącza podleysych 1432 *Pozn* nr 1396; Jakom ya Ondrzegewi,... nye zasthąpyl dobrowolnye drogi *ssamotrzecz s sobye rownymy 1469 *ZapWarsz* nr 2977; Nozdrze yego byly czyste a nyeobrosle, oswsveya rovne a sobye podobne *Rozm* 150; ~ *w funkcji modalnej o zabarwieniu ekspresywnym (tzw. dativus ethicus)*: Ku tobe iesm wolal, gdi sobe stiscowalo sercze moye (dum anxiaretur cor meum, *Pul*: gdy styskowalo szyercze moye) *Fl* 60, 2; Pamyątay tho szobye, vyele, by czczyl szwyątho y nyedzyelą *Dek* III 15. 29; Ale przisla *goczina, ze kazdi, ktoz zabye was, domnim⟨a⟩wa sobe posslugø wczyn⟨i⟩cz bogu (arbitretur obsequium se praestare deo Jo 16, 2) *ca* 1425 *EwKReg* 43; Maczek kmecz nyesprawyedliwye sobye vczinil, any gosczinnego dal wlodarzowy, any go oth nego wlodarz wsął 1441 *StPPP* II nr 2927; Qui modo silvis tranquille spaciabar, lubovalem szobye, opacis XV *p. pr. R* XVI 334; Nye rospaczay sobye ne despicias te ipsum *ca* 1450 *PF* IV 569; Bacz

to szobe quilibet pelne *ib.* 576; *Swstawszy szobie oczecz gyego, prze szwego syna gyedinego, roszlal po wszim zemyąm lud *Aleksy* w. 125; Abram a Nachor poyølasta sobye (duxerunt) zoni *BZ* Gen 11, 29; Gdisz... Hela potpyl sobye *BZ* III Reg 16, 9; Nyektorzy wzały sobye w obyczay (consueverunt, *Sul* 54: obykly) potwarcze potwarzacz lyvd nycwynny o maszoboystwo *Dzial* 46, *sim. ib.* 16; Wynalyazvyącz sobie (adinveniunt) dzywna prawa *ib.* 57; Chovay szobye poczthy szwoye, roszdrasznysz mya tyle dwoye *De morte* w. 153; Wszythky moya kosza skarze, panye y tlvste nyevyasthy, czo sobye czynyv roszpasty *ib.* w. 278; Alye cza pewno potrzepya, geth⟨no⟩ szobye kosza szclepya *ib.* w. 361; Na drodze swiadeczstw twogich lyubowalem sobye (delectatus sum Psal 118, 14) *MW* 5b; Nemo debet desperare rospaczecz szobye XV *p. post. PF* III 289; Przyaczyelem szobye nye lycz (amicum non reputes), ktory czye oczywysczye chwaly XV *p. post. R* I s. XLIII; Myli thatha, szvkay szobye concza, bocz nyespelna napyszano XV *p. post. R* XXV 161; Czy trze... mądrczi... poczęły szobye gadacz o onem tho krolv XV *ex. MPKJ* II 317; Przecz sobye tako nyepodobnye myslyss? *Rozm* 46; Odpoczyval sobye (*sc.* Jesus) na drodze (quievit aliquando) *ib.* 118, *sim. ib.*; Wtenczasch tha ystna dzyvka myala szobye dvanaczye lyeczye (annorum tunc duodecim fuit haec puella) *ib.* 297.

c. *acc.*: siebie: Sam sebe (*sc.* człowiek) vspomene *Kśw* cr 16; By navczyl ksøszøta yego yako sam sebe (sicut semetipsum) *Fl* 104, 21, *sim. Pul*; Milui... yako szam szebye swogego bliszncgo *Dek* IV 1, *sim. Rozm* 331. 415; Na to postavyl, aby szebe *szamo albo gynsze poszytky podala, puszczyla *ca* 1450 *PF* IV 570; Poswyøczcze syebye z yvtra (sanctificamini in crastinum) *BZ* Jos 7, 13; Xps szyebie vczynyl nyemayøczego y vbogego *Pul* 40 arg.; Cristus... czlowyeku naukę dal, przes yøsz by gy poznal y szyebye nauczyl *Pul* 93 arg.; Barankv bozy, yenze yes offeroval syebye na krzyzv za nas *Rozm* 201; Proschą czyebye za to, aby mye napr⟨z⟩od vmorzyl pyrve nysly szyebye *ib.* 502; Takyez mogl szyebye zbavycz *ib.* 635; Przetoz Iudasch radnyey ssyebye chczyal straczycz nyz pyenyądze *ib.* 761; ~ *odsyła do podmiotu pośrednio przez imiesłów*: Gen acz vczyecze z yąnthswa szebye dzirszanczego (a captivitate detentoris), bandze praw *Sul* 7.

d. *instr.*: sobą: A ga gesm barso vmøczona y vranona, yse sobø fsiczka ne flodzø *Gn* gl. 71a; A vderzy schobą o ziemyą et elisus ad terram (Marc 9, 19) 1471 *MPKJ* V 121; ~ Isz Margazretha ne poslala Wiszacha roscladacz roku medzi Wolf[e]ramem a medzi [maø] szobø 1395 *Kościan* nr 26; Velecz gest on (*sc.* Augustus) szem, masth, grodof, fszy y tesze ludzy pod szobø mal byl *Gn* 3a: Abycz... clouek... szobø (*leg.* z sobą) thø to dan przynosl bil *ib.*; Gdisz szø nad szobø tako velikø svatloscz byly ony vsrzely *Gn* 176b; Czszo masz na stole lepszego przed szobø *Slota* w. 78; Winyeszczye koszczy me odtøøt s sobøø (vobiscum) *BZ* Ex 13, 19; Przisly do Ierusalema przes røkø dobrø boga swego nad sobø (super se) *BZ* I Esdr 7, 9; Maiøcz wycle lyvdzi pod sobø *BZ* Nah 3, 8; Kyedy mayą dwa myedzy szobą (inter se) mvrowana sczyaną *OrtOssol* 74, 3, *sim. ib.* 19, 1, *OrtMac* 100; Dzyeczy moga szwa oczczysna... rowno myedzy szobą dzyelycz *OrtOssol* 77, 3, *sim. OrtMac* 104; Kthorym obyczayem mayą vrządy myedzy sobą przymovaczi 1484 *Reg* 720; Ganek brukowany przed domem nyemayączy nad szobą przykryczia XV *p. post. Kałużn* 275; Vzrzy (*sc.* Maria) vyelykye svyątloscz, anyely dzyerzacz dzyeczyątko przed sobą *Rozm* 64; Abych ya nad sobą v pyeklye ny myal pomsty o szmyercz brata mego *ib.* 106; Dzyeczy zydowskye v Nazaret Iesvsza nad sobą (sibi) krolyem postavyly *ib.* 120; Zavyeszywschy sząd na promyenyv slonecznym, y czyagnął za sobą (post se) sloncze yako povroz s tym vyądrem *ib.* 128; Takoz za ssobą y przed sobą byl tako sylnye vbyth, yze v yego vschythkym zyvoczye... nye bylo myescza czalego *ib.* 822.

e. *loc.*: (na) sobie: O sobe nyiedne pece ne ymaiø *Kśw* br 18; On krol szyln⟨y⟩m gnewem gest na szobe swe odzene rzaszal byl *Gn* 173a; A ticz fszythky clonky mal gest byl f szobe sfwøthy Bartlomeg *Gn* 174a; Rzelk (*pro* rzekl) iest krziwi, abi ne zgrzeszil sam w sobe (in semetipso) *Fl* 35, 1, *sim. Pul*; Gisz se buczøø, ne bødø powiszeni samy w sobe (in semetipsis) *Fl* 65, 6, *sim. Pul*; O ctoran pusczinan na man Jan zalowal, tey ya nye mam niczsz przi sobye 1428 *ZapWarsz* nr 323, *sim.* 1432 *ib.* nr 397; Jszem nye mal penadzy... przi zobe tedy, kedy ma Szarebi zona Potrowskego poziwałą... ani gich dzisz przi zobe mąm 1432 *Pozn* nr 1404; Nyczesz nye yeszm wadom o ssobye (nihil enim mihi conscius cum I Cor 4, 4) 1449 *R* XXV 163; Czlowyek ma tloczicz, yaco moze, calisdą omową o schobye y o ginem XV *med. R* XXII 247; Incorruptibiles any zadnego w szobye skazenya *mayo *ca* 1450 *PF* IV 577; Thv szą kraszne... szwyecze staly, czo szą wyacz w szobye szwyathi ogyeny myali *Aleksy* w. 220; Roz-

darl na sobye (scidit) odzenye swe *BZ* III Reg 21, 27; Nye szostawyly po szobye dzyeczy, tedy ten gego brath gest po nyem blyszy *Ort-Ossol* 61, 4, *sim. OrtMac* 80; Statuta... xiążączia *Conhrada..., ktori maiącz przi sobie wsitek senat radi xiąstua tego (privilegium... editum cum dominis suis), vstawil iesth w Czersku 1498 *MacPraw* VI 272; Bomczy w szobye nye nalyazla nycz dobrego *Naw* 88; Mayacze na szobye luszky squamosos XV *p. post. PF* III 291; Terra bona est, sed cultores, ludzy w sobye myaskayacze, habet fortissimos XV *p. post. R* XXV 176; Czo movysz sam o sobye (de teipso Jo 1, 22)? *EwZam* 299; Kupyeczka yest panna (*sc.* Maria) lodzya, chleb zywy w sobye noschąca XV *ex. PF* V 104; Magnanimus... vyelkovmyslny, vyele o szobye dzyerzaczy *ca* 1500 *Erz* 93; Szethmy darow szwyątego ducha myala w szobye boza mathka *ca* 1500 *SprTNW* V 9; Vstavyl Antypatra po sobye krolem *Rozm* 104, *sim. ib.* 107. 110; A tesch, yze to pogubyl sam sve syny, v schobye prochnyal (*sc.* Herod) *ib.* 107; Bocz yvtrzeyschy dzyen ssam o ssobye (sibi ipsi Mat 6, 34) bądzye py⟨e⟩czą myecz *ib.* 282; Wszelkye krolyestwo ssamo w sobye rozdzyelyono (in seipsum divisum) opvsczye⟨je⟩, tako yze szye dom na dom obaly, a przeto bądzyely satan ssam w sobye (in seipsum Luc 11, 18) rozdzyelon, kako stanye krolyevstvo yego? *ib.* 299, *sim.* XV *in. R* XXIV 72; Iesus wzdy placzacz ssam v sobye (in semetipso Jo 11, 38) y przyszedl kv grobu *Rozm* 438; Byeda vam lyczemyernyczy, ktorzy szye czynyczye mądrzy samy v sobye (Mat 23, 13) *ib.* 461; Odpovyedzyal... Iesus...: Ya dyabla ny mam przy sobye (daemonium non habeo Jo 8, 49), ale czczyą oycza mego *ib.* 475, *sim. ib.* 476; Kazdy czlovyek ma w sobye szyedmdzyeszyat cztyrzystha y dva czlonky *ib.* 501; Czyeszy szye (*sc.* matko) sama v sobye *ib.* 503; Chczal to vszytko (*sc.* Jesus) popelnycz na sobye, czoz byl przykazal v zakonye *ib.* 533; A kazdy raz trzy razy v sobye myal *ib.* 819.

f. *niektóre użycia szczególne*: **aa.** *wyrażające wzajemność*: Wszytky trzy persony pospolycze wekvyszcze sobe (sibi) sø y rowne *Fl* Ath 24, *sim. Pul*; Mouili a preto medzi soba dixerunt ergo ad invicem (Jo 16, 16) XV *in. R* XXIV 73; Y stalo sø, kdys mowily sobe (dum fabularentur Luc 24, 15) a spolu ⟨sø⟩ pitaly *ca* 1425 *EwKReg* 41; Czsso pomoze albo platno tobye gine s sobą gednacz a pocoycz, gdi w t⟨w⟩ey duschi gest walka grzeschna XV *med. R* XXII 242; Nądza a blogo stoyą przeczіw schobye yako gorzkye a slotkye *ib.* 248; Zaprzyssyøglasta syø oba sobye (percusserunt ambo foedus) *BZ* Gen 21, 27; Tedy oni wszistczi za gedno krziknø a syebye ponøkayøcz (se mutuo cohortantes), wzrvszili syø na nye *BZ* Jos 8, 16; Sprzisyøgly syø myedzi sobą (inter se) *BZ* IV Reg 12, 20; Gdy masz poymye zona,... a mayą szobą (*leg.* z sobą) dzyeczy (liberos mutuo procreant) *Ort-Ossol* 30, 1, *sim. ib.*, *OrtMac* 28; Pytal go..., szna-ly szye tego darowanyą y zawyaszanyą gescze, jako szobye (sibi) thym yawnym przerzeczonym pyszmem ząpyszaly *OrtOssol* 48, 4, *sim. OrtMac* 59; Ysze synowie z oczczem gedną krwyą są spoyeny a yakoby geden czlowiek myedzi sobą są (*Sul* 23: iana persona są rzeczeny) *Dział* 10; ⟨N⟩yezgodny obyczay wszały myedzy sobą zemyanye, ysze... pvszciną (*sc.* kmiecia)... k sobie przygmvyą *ib.* 29; Dwą kostarze... w Budzynyą szobą (*leg.* z sobą) gygraly XV *ex. MacDod* 137; Bo byly myedzy szobą (invicem) braczya y nyeprzyaczyelye *Rozm* 242; Bądą szye myedzy ssobą (invicem Mat 24, 10) sdradzacz *ib.* 481; Poczały iego zvolyenyczy pytacz myedzy soba (inter se Luc 22, 23), ktory by to byl *ib.* 551; Przetosch thą kasny dayą vam, bysczye szye mylovaly myedzy sobą (invicem Jo 13, 34) *ib.* 556, *sim. ib.* 568; ~ **bb.** *nazywające zastępczo własny dom, mieszkanie, sąsiedztwo*: do siebie, k sobie '*do swojego domu, in domum suam*': Ony tego tho aduentu milego Xpa szø xobe (*leg.* k sobie) prigøcz bily poszødaly *Gn* 2a; Jako Jacup poslal swe ludzy do Goraszdowa do pana czesznika y *swøsz gemu czloweka... y wozl gy do szebe 1412 *Pyzdr* nr 337; Tøm (*sc.* dziesięcinę) ya s gego volø do syebye wzøl 1427 *ZapWarsz* nr 2760; Wydzal gest Laban we ssnye gospodzyna k sobye przychodzøcego *BZ* Gen 31, 24; Bancz kszaszatha albo grabye, wszythky ya pobyerza k sobye *De morte* w. 183; Drugyego dnya vydzyal Ian Iesusa przychodzączego do szyebye (ad se Jo 1, 29) *EwZam* 301, *sim. ib.* 302; Czczyenye o tem, yako Symon trądovaty proszyl mylego Iesusza k sobye *Rozm* 318; ~ u siebie '*w swoim domu, w swoim posiadaniu, in domo sua, in sua possessione*': Jakom ya Margorzathą vrzandzyl v syebye jusze polthora lyath 1427 *ZapWarsz* nr 217; Any⟨m⟩ vyeprza bladnego zachoval hv sszebye w domv 1455 *ib.* nr 1018; Zapys gego v syebye (penes me) zaiste mam *BZ* Tob 5, 3; ~ od siebie '*ze swojego grona, swojej społeczności, ex circulo suo, ex communitate*': Opvsczywschy tluscze od szyebye (dimissis turbis Mat 13, 36), y przyschedl v dom *Rozm* 340; Nye chcze ych od szyebye (Mat 15, 32) lacznych pusczycz, by nye vstaly na

drodze *ib.* 359; Czczyenye o tem, yako lyczemyernyczy chczącz yego pozbycz od szyebye, y rzekly yemv *ib.* 418; ~ **cc.** *nazywające własną naturę fizyczną i duchową*: sam od siebie '*sam przez się, spontanicznie, per se ipse, sua sponte*': Czo ssamo od ssyebye (*war. kal.*: schamo o sobye) rosczye sponte nascitur (comede hoc anno, quae sponte nascuntur Is 37, 30) *MPKJ* V 93; Yako rozga nye moze vrodzycz sama od szyebye (a semetipso Jo 15, 4), nye bądzyely v maczyczy *Rozm* 567; ~ z siebie, sam od siebie '*z własnej woli, inicjatywy, bez ingerencji z zewnątrz, non invite, per se, ultro*': Ale tego (*sc.* wykładu) szam od syebye myecz nye mogą przes daru ducha svyanthego XV *med. MacDod* 35; Ale czastokrocz syą przygadze, ysze geden pylnyeyszy gest syebye (*leg.* z siebie) obeszrzenya y syedlenya nysz drvgy *Dział* 45; Alye ya kladą yą (*sc.* duszę) ssam od szyebye (a meipso Jo 10, 18) *Rozm* 636; ~ w sobie, sam w sobie '*w swej istocie, naturze, w rzeczywistości, in natura sua, re vera, reapse*': Teszczy gest ono (*sc.* dzieciątko) szamo f szobe difne bilo... A napirsuecz gest ono szamo f szobe difne bilo pres to, iszecz then to krol, genszecz gest bil barszo viszoki, tenczy szø gest on dzysza vczinił barso niszky *Gn* 3a; Y tho wyszna-wam przed prawem, yako szye rzecz w szobye mą (*OrtMac* 20: yako szyą rzecz ma) *OrtOssol* 26, 3; Gdysz podlvg pysma navky wszelky czlowiek w mlodosczy gest podobnyeyszy kv zlemv y wszelkye stworzenye swyąta gest nyetrwayącze samo w sobie (consistat sub vitio), ale przyrodzenye czlowiecze rychley syą sklony... kv grzechv *Dział* 1; Ale recz myedzy namy gyesth nemala, przetho ysze myloscz gyesth w szobye wyelmy dzywna 1447—62 *Zab* 544; Patrzy obecada meego... Boc v nyem kaszdc slovko thobe pissmem rosni glos da v ssobe *Park* 413; Lakomoscz gyest szama w szobye mązoboycza... Llakomy szam w szobye vpada, a gymyenya nye trawy XV *p. post. R* I s. XLI; Zovyc kyelych mąką, yze kakokolvy⟨e⟩ mąką podlug Teophyla sama v sobye barzo przykra *Rozm* 643; ~ w sobie samem '*według swej natury, rodzaju, istoty, secundum naturam suam, indolem, genus*': Wsplodz szemya... drzewo... czynyącz owocze..., gegosz szemye w sobye samem (in semetipso) bądz na szemy *BZ* Gen 1, 11, *sim. ib.* 1, 29; ~ sam o sobie umarły '*zmarły śmiercią naturalną, qui sua morte, mortuus est*': Pakli kto na polv dotknye marchi zabitego czlowyeka albo samego o sobye vmarlego (per se mortui)..., nyecist bądze za sedm dny *BZ* Num 19, 16; ~ przyć sam k sobie '*przyjść do siebie, oprzytomnieć, uspokoić się, ochłonąć, ad se redire, se colligere, animum recipere, mente consistere*': A gdysch dzyevycza Marya sama przyschla k sobye albo oplonąla y vrozvmyala, yze yey myly syn szedł do Ierusalem, począla vpomynacz oycza nyebyeskyego *Rozm* 525; ~ wrocić się sam k sobie '*zastanowić się, zadumać się, aliquid considerare, reputare, meditari*': Alye sam k sobye vroczyvschy szye (*sc.* stracony syn, in se autem reversus Luc 15, 17), y rzekł: Tako vyelye nayemnykow v domv oycza mego y opfytoscz chleba mayą *Rozm* 386.

Cf. **Się**

Siebr *cf* **Siabr**

Siec *formy*: *praes. ind. 1. sg.* siekę *De morte* w. 106. 382; *3. sg.* siecze 1420 *AKPr* VIIIa 155, 1432 *Kościan* nr 1438, 1466 *R* XXII 16, *etc.*; ~ *imper. 2. pl.* sieczcie 1471 *MPKJ* V 98; ~ *part. praes. act. adv.* siekąc *BZ* Num 14, 45; *adi. n. pl. m.* siekące *Fl* i *Pul* 149, 6; ~ *inf.* siec 1406 *KsZPozn* nr 2713, 1418 *Pyzdr* nr 536, *ca* 1455 *Dobr* 324, *etc.*; ~ *praet. 1. sg. m.* -śm siekł 1403 *Kościan* nr 213; -m siekł 1402 *KsMaz* I nr 207, 1420 *Pyzdr* nr 619, 1442 *ZapWarsz* nr 483, 1477 *ib.* nr 3088; -m siek 1499 *ZapWarsz* nr 1839; *3. sg. m.* siekł 1401 *Kal* nr 24. 235, 1412 *Pozn* nr 683, 1417 *Kal* nr 606, *etc. etc.*; *f.* siekła 1424 *Pyzdr* nr 774; *3. pl. m.* siekli 1416 *Kościan* nr 618, 1429 *ArchCastrCrac* III 1032, XV *p. post. R* XXIV 94; ~ *part. praet. pass. n. sg. neutr.* sieczono 1415 *Czrs* 146, 1444 *Pyzdr* nr 1259, *De morte* w. 486; *ac. du. f.* sieczonu 1470 *ZapMaz* 71. ~ *W niektórych wypadkach można by czytać* zsiec.

Znaczenia: **1.** '*kosić trawę, zboże, metere gramen, frumentum*': Yacom przi tem bil, ysz thø løkø cupil Andrzey v Nastky... y szekl yø 1401 *Kal* nr 24; Iaco Gregorius ne szekl Vicentowi *lokø nocznø rzeczø *ib.* nr 235; Cszom szekl (*Kościan* nr 213:czsosm... szekl) løkø, tom sekl swoyø 1402 *KsMaz* I nr 207; Comendator debet pacifice sua prata secare vlg. secz 1406 *KsZPozn* nr 2713; Jaco to swatczø, Jacub ne szekl lanky teg 1412 *Pozn* nr 683; O kthore kossy Elszbeytha na mø zalowala, tym ya wszal w mem, kedy gymy szeczono 1415 *Czrs* 146; Niszły czszo yø (*sc.* łąkę) szekly Albertus, Mathias et Johannes, tho yø sekly gwaltem 1416 *Kościan* nr 618; Yakosim nye kasal swym ludzem szyecz Jandrzeyewey lanky 1418 *Pyzdr* nr 536; Yako czsom szyekl, thom szyekl na swem prawem 1420 *ib.* nr 619; Czso szyekl Thomisław, tho szyekl na swem prawem *ib.* nr 620, *sim.* 1420 *Pozn* nr 1061, 1425 *Kościan* nr 1121; Yako pany Sądka nye poszyekla laky

pana Yødrzeyewey, ale czso syekla, tho szyekla na swem na prawem 1424 *Pyzdr* nr 774; Seccauerunt al. sekli 1429 *ArchCastrCrac* III 1032; Jako czom wszanla dwoye kony y wosz, i kossą, thom wsanla na szwey prawey lancze..., an ('a on') my schecze 1432 *Kościan* nr 1438, *sim.* 1420 *AKPr* VIIIa 155; Jaczem lipyecz, szodmy v rzadzye, tu szyec szano wszelky gydzyc *ca* 1455 *Dobr* 324; Ma kosza vysz, trawa szyeczye *De* morte w. 79; Gidzyk owyesz schyeczye 1471 *CyzKlob* 444; Jakom ya nye szyekl lanky gwalthem Olexego 1477 *ZapWarsz* nr 3088; Podlug zakona ynych dny nyzly w sobotha mogl kazdy vzyvacz prasma albo zyta na polv svego blyznyego, ⟨ale nie⟩ zącz albo szyecz (licebat... edere grana segetis propinquorum, sed non metere falce) *Rozm* 325.

2. *'ścinać, obcinać, caedere'*: Jako czom vszal... koszą, szyrp y plachty, hy szekyry, tom vszął f szvem zapuscze..., ysz v nyem rąbono, szeczono hy szatho 1444 *Pyzdr* nr 1259; Vir nemus impugnat lassans in cote securim, arboris omne genus vna ruina trahit, *gl.* destruit, secat guby, szyeczye 1466 *R* XXII 16; Dan (*pro* day) nąm Yadwigo, Luky capustą szyecz, rzyepą rycz 1471 *CyzKlob* 445; Scheczczie cedite (caedite lignum eius et fundite circa Ierusalem aggerem Jer 6, 6) 1471 *MPKJ* V 98; Nyekthorzi szekly (*R* XXIV 366: rzazali, *Rozm* 446: oczynaly) roszdze z drzewya (alii autem caedebant ramos de arboribus Mat 21, 8) XV *p. post. R* XXIV 94.

3. *'rąbać na części, ciąć, niszczyć, in partes caedere, secare, frangere, violare'*: Eze Jassek ne begal na dom Adamow... ani tamo szekl wroth 1417 *MacPam* II 344; Ysze Wączencz... wywabal gy szlymy szlowy y wrotha gego szekl 1417 *Kal* nr 606, *sim.* 1420 *Kościan* nr 753; Jaco Syban... any wroth rambil, any plotow sszekl tamo 1421 *Kościan* nr 917, *sim.* 1422 *ib.* nr 968; Tho⟨ma⟩... ⟨pani⟩cza w domu ranil y drzwy schekl 1429 *ib.* nr 1404, *sim. ib.* nr 1405, *etc.*; Yze Michal yal... na... xandza opatową dzedzyna y ssekl trzy sczyrzbini w gego mecz gwaltem 1423 *Kościan* nr 993; Jacom nye gonil zayancza pod zapowedzø... ani soszek syekl silø 1442 *ZapWarsz* nr 483; Jakom ya nye wschal plussycze... brath⟨u⟩... anym ye *szekk gwalthem 1499 *ib.* nr 1839.

4. *'atakować bronią sieczną, zabijać, aliquem ferro acie instructo petere, ferire, interficere'*: Mecze s obv stronv sekøcze w røkv gych (gladii ancipites in manibus eorum) *Fl* 149, 6, *sim. Pul*; Czo vczinil Pudek... to vczynil za Yanowym poczatkem, ysse naprzod *nam myecza dobyl y ssekl 1423 *Kal* nr 839; Struxi, *gl. sc.* ego satan, laqueis colla superba meis... vtque leo fulmino, *gl.* percucio *sc.* omnes *syeko, dente meo 1466 *R* XXII 26; Vypyała (*sc.* śmierć) szebra y koszy, groszno szyeczye przesz luthoszczy *De morte* w. 42; Gospodnye, mamyly sze bronycz albo szyecz myeczmy (si percutimus in gladio Luc 22, 49)? *Rozm* 636; ~ *kogoś*: I *sczedl iest Amalechitski... byøcz ge a sekøcz y pødzøcz asz do Horma (concidens persecutus est eos usque Horma) *BZ* Num 14, 45; Dzyrzsza kosza na reystrze, *szyka doctory y myszthrze *De morte* w. 106; Thwoya kosza wszythky zecze, tako szlachta yako kmyecze *ib.* w. 345; Yacz thesz kosw szyeka vylky *ib.* w. 382; Aszasz nye czytal..., yako panny mordovano, szyeczono y byczovano *ib.* w. 486; ~ na *kogoś*: Esz Jacusch przibyeszal na Embrichowø gospodø z dobitim myeczem y syekl nan gwaltem 1421 *TPaw* VII nr 2412; O kthore sbycze zalowal pan Pawel... czlovyeka xanszego..., tho udzelal za yego poczathkyem, gdy gy gonyl y schekl nany XV *med. RafPocz* 27; ~ rana sieczona *'rana zadana bronią sieczną, vulnus ferro acie instructo illatum'*: Yako Jan nye szbyl... Mathiam... any yemv zadal dw ranv szyeczonv 1470 *ZapMaz* 71.

Cf. **Dosiec, Nasiec, Odsiec, Osiec, Podsiec, Posiec, Rozsiec, Usiec, Wysiec, Zasiec, Zsiec, Siekać, Posiekać, Przysiekać, Zsiekać**

Siecia *cf.* **Sieć**

Sieczenie 1. *'ścinanie kosą trawy, gramen metendi actus'*: Pro falcatione prati al. *szechene 1427 *ArchTerCrac* CXCVI 21, 37; Jako gya... nye szegnal gwalthem sz robothy gyego kmyeczy de Myednyk oth szyeczenya lank 1497 *ZapWarsz* nr 1790.

2. *'ślad cięcia, nacięcia w drzewie, incisio in ligno facta'*: Isze pan Borek vkasal mi... na szwem chleboieczczu raną rzekącz, aby mu ya Thomą swymy (*leg.* z swymi) pomocznik⟨i⟩ dal gwalthownye, ⟨i⟩ na drzwyach scheczenye y n⟨a⟩ oknyech 1429 *Kościan* nr 1403, *sim.* 1432 *Pozn* nr 1382. 1385.

Sieczeń *'drugi miesiąc roku, luty, mensis Februarius'*: Yathen sive sechen XV *MPH* II 912.

Sieć, Siecia *formy*: *n. sg.* sieć 1417 *Czrs* 170, 1422 *Kościan* nr 955, *ca* 1500 *Erz* 93; siecia 1428 *WarschPozn* I 169, 1429 *ib.* 178; ~ *g. sg.* sieci 1471 *ZapWarsz* nr 3039, *Rozm* 130; sieciej 1413 *Pyzdr* nr 367; ~ *d. sg.* sieci *BZ* Ex 38, 4, *Rozm* 343; ~ *ac. sg.* sieć 1404 *Pozn* nr 747, 1426 *Pyzdr* nr 818, *EwZam* 306; ~ *i. sg.* siecią 1480 *ZapWarsz* nr 1505, 1494 *KozierRpInscr-Posn* 71; ~ *l. sg.* (w) sieci *Fl* 140, 11, *Rozm*

342; ~ *g. pl.* sieci 1398 *Pozn* nr 380, 1408 *KsMaz* I nr 1095, 1471 *TymProc* 197, 1497 *ZapWarsz* nr 1789; ~ *ac. pl.* sieci 1401 *Pozn* nr 501, 1421 *Kościan* nr 862, 1423, *ib.* nr 987, *etc.*; ~ *i. pl.* sieciami *Gn* 179b, 1471 *TymProc* 198.

Znaczenie: 'plecionka ze sznura służąca do łapania ryb lub zwierząt, retis piscatoria vel venatoria': Jako Voczech ne w⟨z⟩anl szeczi chanszebnø rzecza Janowi 1397 *Pozn* nr 218; Yako ⟨j⟩eszm ne dal Micolayovi tich szeczi, ale ye v mne kupil 1398 *ib.* nr 380; Przybeszafsy lofcy se psy y tesze szeczamy y vlovøcz ony gy (*sc.* jednorożca) *Gn* 179b; *Pado w syecy (cadent in reticulo, *Pul*: w szyatkę) gego grzeszny *Fl* 140, 11; Tu, gdze Mikolay... pol stawu vkazal, tam pani Ochna kazal⟨a⟩ swim ludzem... szeczi pobracz 1401 *Pozn* nr 501; Iaco Jandrzey Jandrzeyevi wzal secz 1404 *ib.* nr 747; Iacom ia ne wigøl Staskowich (*leg.* z Staszkowych) szeczi zayøcza 1408 *KsMaz* I nr 1095; Iacom szeczei ne wszanl Tome chøszepnø *szeczø 1413 *Pyzdr* nr 367; Iaco Micolay na Ianoue... dzedzine po szapouedzi ne myotal szeczi 1415 *Kal* nr 479; Jaco czsso Jan Janowy pobral szeczy y cone..., to wszął na gego na prawem 1421 *Kościan* nr 862; Jaco Marczin nye dal czągnącz na jezerze pana Gerlassina... any tamo yego ludzy⟨e⟩ byli, any yego sszecz 1422 *ib.* nr 955; Jaco czsso na myą pany zalowala, abych sszeczy myal, czsso by kv nye przysluchaly, to my trzy sszeczy pany starosczyna... pozyczyla 1423 *ib.* nr 987; Yako czsom wszyøl szyecz, thom wszyøl na mego pana vodzye 1426 *Pyzdr* nr 818; Das garn adir neczcze, das man nennet schedza 1428 *WarschPozn* I 169, *sim.* 1429 *ib.* 178; Jaco mnye Pyotr dal *dywe szyeczy 1435 *ZapWarsz* nr 636, *sim. ib.*; Bronkøø gego (*sc.* ołtarza), podobnøø szyeczy (craticulum eius in modum retis), vczynyl myedzyanø *BZ* Ex 38, 4; Jakom ya lowczewi... gąsschi oth szyeczi... nye wessgnął szyla gwalthe⟨m⟩ 1469 *ZapWarsz* nr 2931; Jako Rawa... w xanzeyi pusczyey... syeczy any stampycz na swyerz nye stawya[m] 1471 *TymProc* 197; Jako Mykołay... *swyaza kxanzego thymy szyeczamy any stampyczamy nye pokrathl *ib.* 198; Jakom ya... szchyeczi gwalthem nye wzal any gey trzimam 1471 *ZapWarsz* nr 3039; Jako ya nye szethl... do sthawv szecza (*leg.* z siecią) anym vlowyl sczvk sza pol kopy 1480 *ib.* nr 1505; Pro canapis na *ssedzu 6 grossos. Pro antiqua ssedzi ½ sexagenam 1496 *WarschPozn* I 416; Za kythu canapis pro *sedza 7 ternarios *ib.* 420; Ihus... vydzyal... Symvna... y Ządrzeya pvszczaycze szyeczy v morze (mittentes rete in mare Mat 4, 18) *EwZam* 302, *sim. Rozm* 213, *etc.*; Rybythvy vystapyly y plokaly szyeczy (lavabant retia Luc 5, 2) *EwZam* 306; W slovye thvoym rosvyna szyecz (laxabo rete Luc 5, 5) *ib.*; Szyecz rethe *ca* 1500 *Erz* 93; A yako ye (*sc.* ryby) chczemy yącz, kyedy ny mamy any szyeczy, any vedzyce (cum rete non habemus)? *Rozm* 130; Przyklad o [o]szyeczy wschelkyey ryby ymvączey *ib.* 342; Tesch podobno krolewsthwo nyebyeskye szyeczy, nyevodv (sagenae Mat 13, 47) vpuszczczemv v morze *ib.* 343; ~ Falislaus... recognovit, quia tenetur... Paulo... rethe cerworum vlg. dictum jelena secz 1417 *Czrs* 170; Rethe minori al. gonna szecza 1494 *KozierRpInscrPosn* 71; Jakom gya nye wzyanl trzech syeczy szyarnych 1497 *ZapWarsz* nr 1789.

Siedelny *cf.* **Siodelny**

(Siedem) Siedm *formy*: *n.* siedm 1399 *Pozn* nr 370, 1422 *Kal* nr 833, 1427 *Kal* nr 967, *etc.*; ~ *g.* siedmi *Spow* 3, 1401 *Kościan* nr 170, 1403 *Piek* VI 177, *etc. etc.*; siedm *Spow* 2; ~ *d.* siedmi 1418 *Pyzdr* nr 554, *BZ* Tob 3, 8, *Rozm* 39; ~ *ac.* siedm 1397 *Leksz* II nr 1035, 1400 *Kościan* nr 147, 1401 *Kal* nr 15, *etc. etc.*; ~ *i.* siedmią *Spow* 1. 6, 1407 *Kal* nr 223, 1409 *Kościan* nr 414, *etc.*; siedmiemi 1410 *Pyzdr* nr 313; ~ *l.* (w) siedmi XV *med. R* XXII 240, 1451 *ZapWarsz* nr 962, *BZ* II Park 24, I, *etc.*

Znaczenia: **1.** *liczebnik główny* 'septem': **a.** *jako liczebnik jednoczłonowy*: **aa.** *w składni rządu z liczonym rzeczownikiem w gen.*: Vit ranczil Maczkowi za sedm grziwen 1397 *Leksz* II nr 1035, *sim.* 1400 *Kościan* nr 147, *etc.*; Swantopelk ne pobral ymena Mikolayeva... iako setm grziven 1399 *Pozn* nr 370; Kaiø sse teze, izem sse dopusczil sedm smertnich grzechov *Spow* 2; Davam sya vynyen deo omnipotenti syedmy (*leg.* z siedmi) szmyertelnych grzechow... y tesz czom szgrzesyl, ysszem nye popelnyl szyedmy vczynkow mylosyernych *ib.* 3; Potr szalowal na Szircowskego o szedm grziwen ysczini 1401 *Kal* nr 15, *sim. ib.* nr 22, *etc. etc.*; Jaco... ne wszonto... Slawfkowy... szedmy grzywen 1401 *Kościan* nr 170, *sim.* 1408 *Kal* nr 293, *etc.*; Yako Jacussz... wikupyl Bena s szedmy wlok 1403 *Piek* VI 177, *sim.* 1428 *ZapWarsz* nr 299; Isz Micolay ne beszal gualtem do carczmi i ne dal mu szedmi ran 1406 *Kościan* nr 329, *sim.* 1434 *ZapWarsz* nr 627, *etc.*; Jaco Paszek byeszal gwaltem... se trzemi paniczi a s szedmø kmoth na paney dom 1409 *Kościan* nr 414, *sim.* 1407 *Kal* nr 223, *Rozm* 765; Jacom ya zaplacil Maczeyoui szedm corczow gøczmenu 1409 *KsMaz* I nr 1291; Dorothka winowata zapla-

czicz trzinacze kopy przes szedmy grosszow 1411 *Czrs* 354, *sim.* 1433 *Pyzdr* nr 1080, *Rozm* 4. 14; Yacom ya ne winowath Mroczcowi sethmi grossy 1412 *KsMaz* I nr 1808, *sim.* 1415 *Pyzdr* nr 397, *etc.*; Ota Bartlomyeya swego rancoymya wyprawyl gotowymy pyenandzmy szyedmy grzywyen 1417 *Kal* nr 543; Jsze... Dobrogosth... vinowath my sedm grzywen 1421 *Pozn* nr 1090, *sim.* 1424 *Pyzdr* nr 777, *etc.*; Mychal ny wsął Maczeyowy myecha yako sedm grzywyen 1422 *Kal* nr 833, *sim.* 1427 *ib.* nr 967, *etc.*; Jako mene Michal podyøl sø za oczcza szedmi kop placzicz 1424 *ZapWarsz* nr 93; Jako Sczepan myal dlusnykom zaplaczycz setm cop 1426 *ib.* nr 189; Iakom ya vidal szethmy kop przes stir groschi na Szestrzankowa czanscz 1435 *KsMaz* III nr 1386; Granicies... vadunt... per fluvium, que vadit... usque ad tiliam dictam sedmy lip 1447 *LubPodk* 23; Vbacz grzechow ssiedm bycz *ca* 1450 *PamLit* IX 319; Y napelnyly szyø søø szedm dny (septem dies) potem, gdisz bil zaraszyl pan rzeky *BZ* Ex 7, 25; Odliczisz sobye sedm (septem) tidnyow rokow, to iest sedm sedmi (septies septem), gisz to spolv czini dzewyøcz a czterdzeszci lyat *BZ* Lev 25, 8; Bødø was karacz sedmyø raan (septem plagis) *ib.* 26, 28; Yako tho pole... dzyrschy Grzymka... v szyedmy kop groszy... w zasthawye 1462 *ZapWarsz* nr 1159; Braczya... mayą moviczi syedmy godzyn (septem horas)..., ⟨za⟩ kolzdą godzyną syedm paczyerzy (septem vicibus Pater noster) przyczynyayącz 1484 *Reg* 714; Pasz za szyedm szlothych 1493 *PF* IV 663; Oszm myar plothna, szyethm szthop w grobye, thom thyło vyrobyl szobye *SkargaPłoc* w. 27, *sim. ca* 1500 *SprTNW* V 9; Szethmy darow szwyątego ducha myała w szobye boza mathka *ca* 1500 *SprTNW* V 9; Dzyevycza dostoyna Marya po szyedmy lat da⟨na⟩ do kosczyola kv sluzbye bozey *Rozm* 15; ~ **bb.** *w składni zgody z liczonym rzeczownikiem w dat.*: *Yakon ia nye casala sedmy kmothowy[e]czom... tknøcz kolow... po granyczy 1418 *Pyzdr* nr 554; Bo nyegdi bila oddana (*sc.* Sara) po rzød syedmy møzom (septem viris) *BZ* Tob 3, 8; Kyedy dzyevyczą Maryą... byskvpy poslaly do yey oycza, oddaly yą szyedmy pannam (septem castas virgines)..., aby... czynyły svyądecztvo yey vyelebney czystoty *Rozm* 39; ~ *w instr.*: Szpowadami szø bogw..., yszeszmi szgrzeszili szedmø szmerthnimi grzechi *Spow* 1. 6, *sim. OrtOssol* 61, 1; Jakom przi tem byl, gdy Syman... sam przi tem byl s yednym s tako dobrim yako sam, a syedmemi (*leg.* z siedmiemi) podleyszimy 1410 *Pyzdr* nr 313; ~ *w loc.*: Czudzey byadi zalowanye y wszmozenye pod⟨ł⟩uk moczi zalezi w syedmy vczinczech mylossyerdzya XV *med. R* XXII 240; Dasz... polye myal *dirzecz w szyedmi kopach 1451 *ZapWarsz* nr 962; W syedmy lecyech (septem annorum) bil Ioas, gdisz poczøl krolyowacz *BZ* II Par 24, 1; ~ **cc.** *z elipsą liczonego rzeczownika*: Ty vczinky czinycz, gest bicz my⟨ło⟩syerdnim czyelnye. Ale duschne są gyne, takye syedm XV *med. R* XXII 240; Ja gesm Raphael angyol, s tich syedmy geden (unus ex septem), gysz zawszdi stoymi przed bogem *BZ* Tob 12, 15.

b. *jako składnik liczebnika wieloczłonowego*: **aa.** *w składni rządu z liczonym rzeczownikiem w gen.*: Micolay røczil... Jødrzichowy... samowthor za sedemdzeząd grziwen y sza szethm 1412 *Kościan* nr 456; Esze Jan ne vkradl Micolaievi szedmi kop y *diwdzesthu 1424 *ZapWarsz* nr 90; Pan Poznansky nye posziczil sedmy a dwadzescza słotich vangerskich 1427 *Pyzdr* nr 847; Jaco moy oczecz ne wynowath *Swanthoslaowy cztirdzeszczy y szedmy grosszy 1435 *ZapWarsz* nr 642; Gest bil zyw Set oszmset a szedm (octingentis septem) lat *BZ* Gen 5, 7; Bil potem zyw Natuzale szedm a szedmdzeszøt (centum octoginta septem) lat *ib.* 5, 25; Bil gest zyw Lamech sedmset a szedmdzeszøt a szedm (septingenti septuaginta septem) lat, y umarl, *ib.* 5, 31; ~ **bb.** *z elipsą liczonego rzeczownika*: Szedmy thyszączcrocz XV *ex. PamLit* XXVIII 307.

2. siedem grzywien *'kara pieniężna pierwotnie wynosząca 6 lub 7 grzywien, później o znacznie niższej wartości rzeczywistej, multa, quae primo sex vel septem marcarum summa, post multo inferiore solvebatur'*: Vyną, yasz rzeczona szethmy (*Dział* 38: syedmynadzessyath, *AKPr* IV 378: sedm) grziwyen, to gest pyącz groszy przes dwv kwarthnykv, themv ⟨ma⟩ zaplaczycz *Sul* 48; Aczlyby sapyercza na pyrwem rocze sam abo przez posla swego nye stal, tedy rzecz, o ktorą pozwal, straczy z wyną syedm grzywien (cum pena sex, *war.*: septem, marcarum, *Sul* 64: sz viną szescz grzywyen) *Dział* 49, *sim.* 1434 *AKPr* IV 390, 1441 *AKPr* II 524, 1452 *ib.*, 1453 *AKPr* IV 311.

(Siedemdziesiąt) Siedmdziesiąt, Siedmidziesiąt, Siedmiedziesiąt, Siedmiodziesiąt *formy*: *n.* siedmdziesiąt 1242 *KodWp* I 195, 1353 *KodWP* III 27, 1400 *Leksz* II nr 963, *etc.*; siedmidziesiąt 1444 *AKPr* IV 184, 1449 *AKPr* II 325, 1454 *AKPr* IV 406; siedmiedziesiąt 1453 *AKPr* IV 280. 281; siedmiodziesiąt 1458 *AKPr* II 100; siemdziesiąt 1470 *ZapWarsz* nr 3000; ~ *g.* siedmidziesiąt 1409 *Kościan* nr 400, 1413

Pyzdr nr 372, 1418 *ib.* nr 554, *etc. etc.*; siedmdziesiąt 1449 *ZapWarsz* nr 897, *Sul* 85; ~ *ac.* siedmdziesiąt 1391 *Pozn* nr 290, 1403 *KsZPozn* nr 1157, 1412 *Kościan* nr 456, *etc. etc.*; ~ *l.* (w) siedmidziesiąt *BZ* Gen 11, 26. 12, 4.

Znaczenia: **1.** *liczebnik główny* '*septuaginta*': **a.** *jako liczebnik jednoczlonowy*: Czso Viszotha dobil szedmidzeszant grziwen dzedzicznich pyenandzi, tego szcodzen LXX grziwen 1409 *Kościan* nr 400; Jaco Potencia ne zachowala sedmidzeszand grziwen po swim *manszø 1413 *Pyzdr* nr 372; Ysz Potr sedmdzesanth pnew pczol tamo wnosl 1416 *Pozn* nr 911; Yz Chwal... za[y]orał sedmdzeszand brosd... Sczepanowy 1418 *Kościan* nr 652; Yakon (*pro* yakom) ia nye casala... tknøcz kołow sedmydzesanth... po granyczy medzy copczy 1418 *Pyzdr* nr 554; Yszem nye sachowała swego møsza scarbu szyedmydzeszanth grzywen 1420 *ib.* nr 681; Yakom ya dal sedmdzeszanth grziwen za *trzeczyo czøscz Grabowcza 1424 *ib.* nr 776; Jaco Maczey... ne poszyczyl my pasza srzebne[y]go jaco szedmdzeszanth grzywen 1425 *Kal* nr 927, *sim.* 1494 *ZapWarsz* nr 1761; Eze Arnolth nye winowath Janowi syedmidzesyanth groszi za clodzinø 1427 *ZapWarsz* nr 2697, *sim.* 1426 *ib.* nr 153, *etc.*; Jakom ya za Stanislawa obranczil sedmydzeszand grosschi 1429 *ib.* nr 256; Jaco mye Stanislaw vinowat syetmdzesanth groszy 1438 *ib.* nr 876; Jakom ya nye vynovath Vąnczlavovi rakoyemnich pyenyądzy szethmdzesszanth grosschi 1449 *ib.* nr 897; Potem Tare bil w szedmydzeszøt leczyech (septuaginta annis) *BZ* Gen 11, 26; Røcze po nyem wszedl Azarias kaplan a s nym kaplany syedmdzesyøt, bozi møzowye przesilny *BZ* II Par 26, 17; Gdisz syø pocznø pelnycz w Bab⟨i⟩lonye szedmdzesyød lyat (septuaginta anni) *BZ* Jer 29, 10; Wyaszane cząszy szą wszytky nyedzele y pyathky, krzyszową nyedzelą... y adwenth przed Gody, y szyedmdzeszanth dny przed Wyelka Noczą (septuagesima dies ante Pascha) *OrtOssol* 69, 2, *sim. OrtMac* 92; Jakom ya Ondrzeyewy nye sznyadl byka... chazebną rzecza thako dobrego yako sszyemdzessanth groschi 1470 *ZapWarsz* nr 3000; Ysz Vyth... Mykolayowy... zaplacził syethmdzyessyanth kop possaznych pyenyadzy 1478 *Czrs* s. LXXXVI; Bo yvsz szyedmydzyeszyath lyat myal od svego vrodzenya (annos... septuaginta natus erat) *Rozm* 107.

b. *jako składnik liczebnika wieloczlonowego*: Jako mam s mimi dzeczmi skodi sedmdzessøt grziven i dve 1391 *Pozn* nr 290; Kedy Micolay... røczil Jødrzichowy... za sedmdzesąd grziwen y sza szethm 1412 *Kościan* nr 456; Yz... Jaszek... zalował na... Dobeslawą, na Maczca y na Yąna, aby... na yego dzelniczy porambyly sedmdzeszanth y sto kop drzewa 1418 *ib.* nr 675; Jakom ne ranczil panu Andrzegeui syedmyorga bidla y syedmidzesyanth 1420 *TPaw* VII nr 1895; Yako Stanislaw ma tele scody o nyezaplaczenye sedmydzesszant a pyanczy grzywyen 1426 *Pyzdr* nr 815, *sim.* 1429 *ZapWarsz* nr 356; Jako Pyotr Zamyan ymal zaplaczicz vosznemu sedmydzeszand grossy y szescz 1428 *ZapWarsz* nr 298; Dzyalo syąn... lyath bozich tisyancz trzista syedmdzyesyant syodmego *Sul* 85; Bil gest zyw Lamech sedmset a szedmdzeszøt a szedm lat (septingenti septuaginta septem anni) y umarl *BZ* Gen 5, 31; Tedi Abram bil w szedmydzeszøt w pyøczy leczyech (septuaginta quinque annorum) *ib.* 12, 4; S tyszyøcza a s szedmydzyeszyød a s pyøczy (de mille... septingentis et septuaginta quinque) zawaszaa vdzyalal glowi slupowe *BZ* Ex 38, 28; A myedzy offyerowano gest szedmdzeszyøth tyszyøczow, a dwa a cztyrzysta nadto zawaszy (aeris... obłata sunt talenta septuaginta, duo milia et quadringenti supra sicli) *ib.* 38, 29; Wszitkø liczbø (*pro* wszitka liczba) s pokolenya iego boyvyøczich cztirzi a sedmdzesyøøt tisyøczow a seczsed (septuaginta quattuor milia sescenti) *BZ* Num 2, 4; Wiplaczi dwyema stoma y sedmdzesyøt trzem[i] (in pretio... ducentorum septuaginta trium), ktorzis to vichadzayø z liczby slvg kosczelnich *ib.* 3, 46; Sluzyla bogv od szyedmydzyeszyąt lyath y trzy w svym vdowstvye *Rozm* 79; Od Yadama aze do tego czaszv... lyczą szye cztyrzy tyszyącz dvyesczye y pyątnasczye lyat podług szyedmydzyeszyat y dw (*leg.* dwu) vykladnykow *ib.* 176; Potem myły Iesus namyenyl y ynych (*sc.* zwolenikow) szyedmdzyeszyath y dwa (alios septuaginta duos Luc 10, 1) *ib.* 309; Yze kazdy czlovyek ma w sobye szyedmdzyeszyat cztyrzystha y dva czlonky *ib.* 501.

2. '*najwyższa kara w systemie średniowiecznych kar pieniężnych, pierwotnie wynosząca 70 grzywien, później o znacznie niższej wartości rzeczywistej, multa, quae maxima medio aevo ab iudicibus constituebatur et primo quidem septuaginta marcarum summa, post multo inferiore solvebatur*': Ut quicunque... abbati seu fratribus suis dicti monasterii... quippiam molestie seu violencie intulerint, nobis et nostris successoribus penam, que sedmcessant dicitur, debebunt 1242 *KodWP* I 195, *sim.* 1353 *KodWP* III 27; Sweborz... tenetur unam penam septuaginta, *semddzesont, erga Olexinam 1390 *TPaw* IV

nr 3507; Sub pena vlg. pod pøczønadzescza y sedmdzessøth 1400 *Leksz* II nr 963; Extunc... Laurencius tenetur penam regalem magnam, que dicitur *szempdzeczont *ib.* nr 2535; Thomislaus... penam... iudicio... tenetur szedmdzesanth 1403 *KsZPozn* nr 1157; Pena, que consuevit nostro fisco... applicari, que vlg. dicitur sedmdzesant (*AKPr* IV 21: syedmdzesta, *ib.* 184: syedmydzesanth, *ib.* 281: syedmyedzesath, *Dział* 18: syedmnadzesyath)... in quatuor casibus... applicetur XV *in. AKPr* II 57, *sim.* 1430 *ib.* 410, *etc.*; Volumus et decrevimus, quod pena, que vocatur *sedmczesanth (*AKPr* II 348: szyedmidzeszancz, *ib.* 561: szedmnadzescza, *AKPr* IV 21: syedmdzestha, *ib.* 280: syedmyedzasath, *ib.* 326: szyedmadzyesczya) nostre camere applicanda puniantur 1432 *AKPr* II 283, *sim. ca* 1430 *ib.* 409, *etc.*; Vstawyamy, aby woszny oth yanego vyodączego swyathky cztirzy skoczcze, a ho wyną, yasz rzeczona szethmdzeszanth (*Dział* 47: syedmynadzescza) volv w szakladze począ̨dzacz ma *Sul* 63, *sim. AKPr* II 38, *etc.* De pena syedmyodzeszanth (*AKPr* II 192. 447, *AKPr* IV 85: syedmdzyeszsyant, *AKPr* IV 406: syedmdzessyą̨thna, *Sul* 10: szedmnadzyescza) et casibus eius 1458 *AKPr* II 100; In quantitate casuum pena szyedmodzeszanth (AKPr II 325, *AKPr* IV 406: szyedmydzeszant, *AKPr* IV 160, *etc*: *syedmdezsant, *Sul* 10: sedmnadzyescza) camere regie est applicanda *ib.*; ~ Szethmdzeszą̨th (*Dział* 60: syedmnadzescza) tha vyna, rzeczona nyemylosczywa, yasz gest cztirnaczcze grzywyen, przes mylosczy, a przetho tako dlvgo ma bycz czą̨dzan, gen zabyl slachczycza, kako dlugo tha vyna nye bą̨dze zaplaczona *Sul* 69, *sim.* XV *p. pr. AKPr* II 49, XV *p. post. ib.* 264, *etc.*; Secuntur articuli pene XIIII marcarum szyedmdzeszanth (*Sul* 69: sethmnadzescza, *Dział* 60, *AKPr* II 264: syedmnadzesyath). Hec pena dicitur nyemylosczywa, sine gracia 1478 *AKPr* IV 263, *sim.* XV *p. post. AKPr* II 264, XV *p. post. AKPr* IV 684.

(Siedemdziesiątkroć) Siedmdziesiątkroć *'siedemdziesięciokrotnie, siedemdziesiąt razy, septuagies'*: **1.** *jako liczebnik jednoczłonowy (w mylnym tłumaczeniu łacińskiego* sexagesimus): Ten ktory slucha slowa bozego a rozvmye, y przynyeszye ovocz yeden stokrocz vyączschy, a drugy szyedmdzyeszyą̨thkrocz (sexagesimum Mat 13, 23), a drugy trzydzyeszczykrocz vyączschy *Rozm* 338.

2. *jako składnik liczebnika wielocłonowego*: Szedmkrocz bødze pomsta dana Kaynowy, a Lamechowy szedmdzeszøtkrocz szedmkrocz (septuagies septies) *BZ* Gen 4, 24.

(Siedemdziesiętna) Siedmdziesiętna *'najwyższa kara w systemie średniowiecznych kar pieniężnych, pierwotnie wynosząca 70 grzywien, później o znacznie niższej wartości rzeczywistej, multa, quae maxima medio aevo ab iudicibus constituebatur et primo quidem septuaginta marcarum summa, post multo inferiore solvebatur'*: De casibus, in quibus solum pena syedmdzessyą̨thna (*Sul* 10: szedmnadzyeszcya, *AKPr* II 100: szyedmodzeszanth, *ib.* 192. 447, *AKPr* IV 85: syedmdzyeszsyant) camere regie est applicanda 1460 *AKPr* IV 406.

(Siedemdziesta) Siedmdziesta, Siedmidziesta, Siedmiedziesta, Siedmiodziesta *'najwyższa kara w systemie średniowiecznych kar pieniężnych, pierwotnie wynosząca 70 grzywien, później o znacznie niższej wartości rzeczywistej, multa, quae maxima medio aevo ab iudicibus constituebatur et primo quidem septuaginta marcarum summa, post multo inferiore solvebatur'*: Pena, que Połonice vocatur schedmidzesta (*ib.*: szyedmyedzestha, szedminadzeszcą̨, *syethmnadzyescha) 1447 *AKPr* IV 592; De penis regiis, que dicuntur szyedmyodzestha (*Sul* 30, *AKPr* IV 114. 230: szedmdzeszanth, *AKPr* IV 21: syedmdzestha, *ib.* 281: syedmyedzesath, *ib.* 406: syedmdzessyą̨thna, *Dział* 18: syedmnadzesyą̨th) 1458 *AKPr* II 122; Illi mechanici, inter quos talis fraternitas fuerit reperta, penam, que dicitur schyedmyodzestha (*AKPr* IV 471, *etc.*: szedmdzesszanth, *ib.*: szedmnadzescza, *ib.* 489, *etc.*: szyedmydzyessyą̨th, *ib.* 568: syedmnadzyesyant), camere nostre applicandam noverint se incursuros 1458 *AKPr* IV 582; Volumus..., quod pena syedmdzestha (*AKPr* II 11, *etc.*: sedmdzesant, *ib.* 348: szyedmidzeszancz, *ib.* 561: szedmnadzescza, *AKPr* IV 280: syedmyedzesath, *ib.* 326: szyedmadzyesczya) dicta, nostre camere applicanda, puniantur XV *p. post. AKPr* IV 21.

Siedemkroć, Siedmkroć *'siedmiokrotnie, siedem razy, septies'*: **1.** *jako liczebnik jednoczłonowy*: Wroczi søsadom naszim sedmcrocz (septuplum) wøczey w lono gich laiane gich, iesz laialy tobe gospodne *Fl* 78, 13, *sim. Pul*; Sedemkrocz (septies, *Pul*: szyedmkrocz) we dne chwalø molwyl gesm tobe *Fl* 118, 164; Quod figuratur nomine septenary przesz szedmcrocz XV *med. R* XXV 154; Wszelky, kto zabige Kayma, szyedmkrocz (septuplum) nad nym pomszczono bødze *BZ* Gen 4, 15; Bødzeczeli chodzicz boczøøcz syø przeczywko mnye..., przidam ran waszich esz do sedmkrocz (in septuplum) tilesz *BZ* Lev 26, 21, *sim.* XV *p. post. Kalużn* 287; Oddalem... ssødow zlotich syedmkrocz dwadzescya (septies viginti) *BZ* II Esdr 8, 57; Ten czlek, ktory laye ten ortel, ma pokupycz...

woythowy szyedmkrocz XXX szełagow *OrtMac* 108; Jozeph... obschedl szyedmkrocz oltarz *Rozm* 59, *sim. ib.* 60.

2. *jako składnik liczebnika wieloczłonowego*: Szedmkrocz (septuplum) bødze pomsta dana Kaynowy, a Lamechowy szedmdzeszøtkrocz szedmkrocz (septuagies septies) *BZ* Gen 4, 24.

(Siedemnadziesiąt) Siedmnadziesiąt, Siedmenadziesiąt (*?*), **Siedminadziesiąt** '*najwyższa kara w systemie średniowiecznych kar pieniężnych, pierwotnie wynosząca 70 grzywien, później o znacznie niższej wartości rzeczywistej, multa, quae maxima medio aevo ab iudicibus constituebatur et primo quidem septuaginta marcarum summa, post multo inferiore solvebatur*': Moscicius... mansit penam pandzna⟨dzieś⟩ce et aliam sedmnadzesanth contra Adam 1400 *KsZPozn* nr 345; Super ipsum Johannem penam regalem vlg. szedmenadzeszanth adiudicauimus 1400 *TPaw* IV nr 2247; Tako czynyącz przepadnye nam wyna rzeczoną syedmynadzessyath (*AKPr* II 11, *etc.*: sedmdzesant, *ib.* 348: szyedmidzeszancz, *ib.* 561, *Sul* 30: szedmnadzescza, *AKPr* IV 21: syedmdzestha, *ib.* 280: syedmyedzesath, *ib.* 326: szyedmadzyesczya) *Dzial* 18; O viną, ktora rzeczona syedmnadzesyąth (*AKPr* II 122: szyedmyodzestha, *AKPr* IV 21: syedmdzestha, *Sul* 30, *AKPr* IV 114. 230: szedmdzeszanth, *AKPr* IV 281: syedmyedzesath). ⟨A⟩le ysze wina rzeczona syedmnadzesyąth (*Sul* 30, *AKPr* II 12, *etc.*, *AKPr* IV 114, *etc.*: szedmdzeszanth, *AKPr* IV 21; syedmdzesta, *ib.* 184: syedmydzesanth, *ib.* 281: syedmyedzesath) nykomv nye ma bycz skazana, gedno naszemv stolv *ib.*; O wielikyey vinye syedmnadzesyath (*Sul* 69: sethmnadzescza, *AKPr* II 264, *AKPr* IV 263. 684: szedmdzeszath) *ib.* 60, *sim.* XV *p. post. AKPr* II 264; De casibus eciam infrascriptis hanc penam incurrit szyedmnadzyesszat (*ib.*: szedmdzeszanth) XV *p. post. AKPr* II 264; Statuimus, quod si quis ad domum militis aggrediens, ipsum in suorum occiderit presencia puerorum, penam syedmnadzy⟨e⟩szsyant (*AKPr* II 48. 264, *AKPr* IV 319. 684: sedmdzesant, *AKPr* II 545: szy⟨e⟩dmdzeszcza) solvere teneatur *ib.*; Tunc illi mechanici, inter quos talis fraternitas reperta fuerit, penam syedmnadzyesyant (*AKPr* IV 471, *etc.*: szedmdzesszanth, *ib.* szedmnadzescza, *ib.* 489. 543: szyedmydzyessanth, *ib.* 582: schyedmyodzestha) nostre camere se noverint incursuros 1472 *AKPr* IV 568; ~ *w błędnym przekładzie*: Przeto vstawyamy, bo gdy kto s czygego lyasa wyrabywszy wywieze dąb..., tedy temv panv, czygya są drwa, ma pokvpycz vyną rzeczoną syedmynadzessyath (*Sul* 48: vyną, yasz rzeczona szethmy grziwyen, to gest pyąncz groszy przes dwv kwarthnykv) *Dzial* 38, *sim. ib.* 57.

(Siedemnadziesta) Siedmnadziesta, Siedmanadziesta, Siemnadziesta '*najwyższa kara w systemie średniowiecznych kar pieniężnych, pierwotnie wynosząca 70 grzywien, później o znacznie niższej wartości rzeczywistej, multa, quae maxima medio aevo ab iudicibus constituebatur et primo quidem septuaginta marcarum summa, post multo inferiore solvebatur*': Si vero gladium vel cultellum extraxerit et ⟨non⟩ vulneraverit aliquem, pena, que dicitur siedmnadziesta (*AKPr* II 39: sedmnadzescze, *ib.* 251, *AKPr* IV 389: szedmdzeszath, *AKPr* II 523: syedmnadzescza, *AKPr* IV 2: *szyedmydzyeszacht), puniatur... Si vero coram domino archiepiscopo gladium... extraxerit..., pena siedmnadziesta (*AKPr* II 39: sedmnadzescze, *ib.* 251, *AKPr* IV 311. 389: szedmdzeszath, *AKPr* II 523, *Sul* 64, *Dzial* 49: syedmnadzescza, *AKPr* IV 3: *szyedmydzyeszacht) puniatur eidem domino archiepiscopo applicanda *ca* 1350 *KodWP* II 585—6; Quam... domini decreuerunt, quod strennus dominus Wars... soluet quinque marcas... sub pena regali vlg. nuncupata syedmanadzesta 1425 *StPPP* VII 326; Cui termino nec per se, nec per suum procuratorem paruisti, pro quo iudicialiter condempnatus in penis regalibus dictis szyemnadzyesta, videlicet quatuordecim marcarum camerie regie aplicandis et totidem iudicio 1477 *AGZ* XIX 287; Pena zyemdnadzesta (*pro* zyedmnadzesta) XIIII marce XV *p. post. AKPr* IV 11.

(Siedemnadzieste) Siedmnadzieste '*najwyższa kara w systemie średniowiecznych kar pieniężnych, pierwotnie wynosząca 70 grzywien, później o znacznie niższej wartości rzeczywistej, multa, quae maxima medio aevo ab iudicibus constituebatur et primo quidem septuaginta marcarum summa, post multo inferiore solvebatur*': Ob crimen infamiae idem Ubislaus penam pancznadeste praedicto Martino et sethmnadeste ⟨iudicio soluet*?*⟩ 1416 (*?*) *Kozier* I nr 8.

Siedemnadzieście *cf.* **Siedemnaście**

(Siedemnaście) Siedemnadzieście, Siedmadzieścia, Siedmanadzieścia, Siedmdzieścia, Siedminadzieścia, Siedmnacie, Siedmnaćcie, Siedmnadzieścia, Siedmnadzieście, Siedmnaście, Siednaćcie, Siemnadzieścia, Siemnadzieście *formy*: *n.* siedemnadzieście 1400 *KsZPozn* nr 407; siedmadzieścia 1463 *AKPr* IV 326; siedmanadzieścia 1433 *StPPP* II nr 2493; siedmdzieścia 1453 *StPPP* II nr 3519; siedminadzieścia *Dzial* 47, XV *ex. AKPr* IV 592; siedmnadzieścia (1286 *?*) 1408 *KodTyn* 63, 1403 *Piek* VI 158,

1422 *AGZ* IX 34, *etc.*; siedmnadzieście 1400 *KsZPozn* nr 274. 408, 1401 *ib.* nr 596, *etc.*; siedmnaście 1438 *AGZ* XI 141; siemnadzieścia 1448 *AGZ* XIII 265; siemnadzieście 1403 *KsZPozn* nr 1111; ~ *g.* siedminacie 1429 *Kościan* nr 1396, 1437 *Pozn* nr 1483; siedminaćcie 1412 *KsMaz* I nr 1799; siedminaście 1402 *Kal* nr 50; ~ *ac.* siedmdzieścia 1411 *AKPr* II 545; siedminaćcie 1457 *ZapWarsz* nr 1071; siedmínaście 1429 *Kościan* nr 1396; siedmnacie 1438 *Pyzdr* nr 1176; siedmnaćcie *BZ* III Reg 14, 21; siedmnadzieścia 1428 *ArchCastrCrac* III 196, 1336, 1432 *StPPP* II nr 2433, *Sul* 64. 69, *etc.*; siedmnadzieście 1400 *KsZPozn* nr 305. 358, 1404 *AKH* III 294, *etc. etc.*; siednaćcie 1427 *ZapWarsz* nr 2708; ~ *i.* siedmiąnaćcie 1399 *Pozn* nr 367.

Znaczenia: **1.** *liczebnik główny 'septendecim'*: Abbas domus Tynciensis habet iudicare... causas subsequentes: me⟨c⟩h (*leg.* miecz), kigy (*leg.* kij), sedmnadzeszcza, *penadzeszcze (1286 *?*) 1408 *KodTyn* 63; Tego na czø zaluyø, esz⟨eś⟩ przyal... setmønaczcze (*leg.* z siedmiąnaćcie) kmoth, silø moczø gwaltem wszølesz mi newoth 1399 *Pozn* nr 367; Yako Jacub vyprawil Seczecha ot Woyczecha sz rzicogemstwa (*pro* rœcogemstwa) sedminascze grziwen 1402 *Kal* nr 50; Yakom ya ne winowath *Msczislaovi sethminaczcze grossi 1412 *KsMaz* I nr 1799; Yako moy oczecz nye rzekł panu Copidlowskemu zaplaczicz jedennascze loketh sukna po szyedmynascze groszi 1423 *Pyzdr* nr 728; Jaco mnye vinowath Msciszek za sethnaczce corci szita 1427 *ZapWarsz* nr 2708; Jaco dla nyezaplaczenya szedmynacze grzywen gyscziny geszm tego scodzen szedmynaschcze grzyw⟨en⟩ 1429 *Kościan* nr 1396; Jsze dla nyezaplaczenya szedmynacze grziwen scodzenyem poldzewyaci grziwny 1437 *Pozn* nr 1483; Yakom ya thobye nye myal lista dacz na szedmnacze grziwyen 1438 *Pyzdr* nr 1176; Syedmnaczcye lyat (decem et septem annos) krolyowal (*sc.* Roboam) w Ierusalem *BZ* III Reg 14, 21; Yakom ya Andrzeyewy szena za sszethmynaczcze grosshi kupyonego nye wzanla gwaltem 1457 *ZapWarsz* nr. 1071

2. *'najwyższa kara w systemie średniowiecznych kar pieniężnych, pierwotnie wynosząca 70 grzywien, później o znacznie niższej wartości rzeczywistej, multa, quae maxima medio aevo ab iudicibus constituebatur et primo quidem septuaginta marcarum summa, post multo inferiore solvebatur'*: Nicolaus... non debet monere census nec aliquid aliud infra terminum prefixum sub pena magna regali, videlicet panczнadzesce, szedmnadzesce 1400 *KsZPozn* nr 274, *sim. ib.* nr 408, 1401 *ib.* nr 596; Si non dederit... hanc impigneracionem, extunc dominus Mroczco tenebitur magnam penam sedmnadzesce i pandznadzesce 1400 *ib.* nr 305, *sim. ib.* nr 358, *etc.*; Laurencius... tenebitur solvere domine Paszkowey... sub penis panczнadzesce et sedemnadzesce 1400 *ib.* nr 407; Hinczka debet... ipsum inpedire sub penis magnis semnadzesce 1403 *ib.* nr 1111; Extunc debent Iasconem pingnorare zuparii et Msczig pro qualibet marca duo peccora... sub pena sedmnadzeszcza zupariis 1403 *Piek* VI 158; Iacussius ... mansit penam Paulo pandznadzesce et iudicio sedmnadzesce 1404 *AKH* III 294, *sim.* 1404 *KsZPozn* nr 1912. 1913; Sub pena regali syedmnadzeszcza alias XIIII marcarum nuncupata fisco regio applicanda 1422 *AGZ* IX 34, *sim.* 1427 *AGZ* V 56; Pro eo incumbit idem strenuus Johannes penam regalem vlg. sedmnadzeszcza LXX parti et iudicio XII 1428 *ArchCastrCrac* III 196, 1336; Transgressores vero ipsius nobis... penam sedmnadzeszcza... soluere tenebuntur 1432 *StPPP* II nr 2433; Mathias notarius domini Barthosii... kmetones de Negowanicze magna ⟨condemnavit⟩ in pena LXX al. syedmanadzesscza regali ob non solucionem pecuniarum exaccionalium regis 1433 *StPPP* II nr 2493; Pro eo, quod eundem concivem violenter detinuit, in pena regali sedmnascze sentenciavit al. zdal iudicem 1438 *AGZ* XI 141; Sub pena regali, videlicet sedmnadzescze 1444 *ib.* 235; In pena semnadzeszcza, videlicet quatuordecim marcarum 1448 *AGZ* XIII 265; Ho wynye szedmnadzyeszcya (*AKPr* II 100: syedmyodzeszanth, *ib.* 192. 447, *AKPr* IV 85, *Sul* 30: syedmdzyeszsyant, *AKPr* IV 406: syedmdzessyąthna), kedi samemv krolowy ma przycz. We czthyrzech przythczach wyna sedmnadzyeszcza (*AKPr* II 100: szyedmodzeszanth, *ib.* 325, *AKPr* IV 406: szyedmydzeszant, *AKPr* IV 160, *etc.*, *Sul* 30: *syedmdezsanth), tho gest czthirnaczcze grzywyen polskich, comorze krolewskey ma bicz przidana... *Czwortha... przitcza, ho kthorą wyną sedmnadzeszcza krolyovi samemv przydzye, gest tha, kedi prawem przekonany... knąbrnoszczą sz szandv odydze *Sul* 10, *sim. ib.* 30; Alye kedy przeth ksądzem arczibyskvpem ten vczynek szą przygodzyl, tho gest, yszby myecz... ktho wyczągnął,... vyną szethmnadzeszcza (*AKPr* II 39: sedmnadzeszcze, *ib.* 251, *AKPr* IV 311. 389: szedmdzesath, *AKPr* IV 3: *szyedmydzyeschacht, *KodWP* II 586: siedmnadziesta) zaplaczicz ma themv tho kszędzv arczibyskvpowy *Sul* 64, *sim.* 1441 *AKPr* II 523, *Dział* 49; Vstawyamy, ysz kediby ktho na dom slachczycza przyszethw, zabyl

gy przeth gego dzeczmy, vyną sethmnadzescza (*AKPr* II 48. 264, *AKPr* IV 319. 684: sedmdzesant, *AKPr* II 264: syedmnadzy⟨e⟩szsyant, *ib.* 545: szy⟨e⟩dmdzeszcza, *Dział* 60: pyątnadzescza) zaplaczicz ma *Sul* 69; Penam szedmnadzescza (*AKPr* IV 471, *etc.*: szedmdzesszanth, *ib.* 489, *etc.*: szyedmydzyessyąth, *ib.* 568: syedmnadzyesyant, *ib.* 582: schyedmyodzestha), videlicet quattuordecem marcas, curie nostre applicandam se noverint incursuros 1543 *AKPr* IV 471; Exinde penam regalem incurrit, que dicitur syedmdzeschcza 1453 *StPPP* II nr 3519; Vrządnyczy od tego, ktori wyedze swiathky, mayą myecz cztyrzy skoczcze, a od viny rzeczoney syedmynadzescza (*Sul* 63, *AKPr* II 38, *etc.*: szethmdzeszanth)... mayą wzacz wolv *Dział* 47; Volumus..., quod pena, que vocatur szyedmadzyesczya (*AKPr* II 348: szyedmidzeszancz, *ib.* 561: szedmnadzescza, *AKPr* IV 21: syedmdzestha, *ib.* 280: syedmyedzesath) nostre curie applicentur sive puniantur 1463 *AKPr* IV 326; Pena, que Polonice vocatur szedminadzesczą (*ib.*: schedmidzesta, szyedmyedzestha, *syethmnadzyescha) XV *ex. AKPr* IV 592; ~ ⟨T⟩a vina syedmnadzescza (*Sul* 69, *AKPr* II 49. 264, *AKPr* IV 319. 684: szethmdzesząth) rzeczoną nyemylosczywa. Ta vina czy mayą pokvpycz, kto porąby trzy sosnye, kto trzy kopcze granyczne rosypye..., kto gwalt vczyny y zabyge kogo..., kto dzewcze abo nyewiescze gwalt vczyny *Dział* 60.

(Siedemset) Siedmset *'septingenti': jako składnik liczebnika wieloczłonowego*: Bil gest zyw Lamech sedmset a szedmdzeszøt a szedm lat (septingenti septuaginta septem anni) y umarl *BZ* Gen 5, 31, *sim. ib.* 5, 26; Wsziczko zloto,... czso offyerowano w darzech cztyrdzeszczy libr bilo a szedmsed a trzydzeszczy zawasza (septingentorum triginta siclorum) w myerze szwyøtego przebitku *BZ* Ex 38, 24; Bilo gich, ktorzisz sø sbiczi, czternaczcze tysyøczow lvda a sedmsed (quattuordecim milia hominum et septingenti) *BZ* Num 16, 49, *sim. ib.* 1, 39, *etc.*

Siedlaczka *cf.* **Siedlączka**

Siedlarzowa *cf.* **Siodlarzowa**

Siedlączka *'łopatka używana do wiania, tj. czyszczenia ziarna przez rzucanie go pod wiatr na pewną odległość, ventilabrum'*: Szedløczka ventilabrum XV *in. Zab* 520; Szedlączka ventilabrum et vannus 1426 *PF* V 15; Schedlaczka vyenna (*war. lub.*: lopatka *vyedna) ventilabrum (cuius ventilabrum in manu sua, et permundabit aream suam Mat 3, 12) 1471 *MPKJ* V 117. ~ *W części przykładów możliwa też lekcja* siedlaczka, siedlęczka.

Siedlenie *'zagospodarowanie osiadłości kmiecej przez postawienie domu i budynków gospodarczych, domum et aedificia rustica in cmethonis praedio exstruendi actus'*: O ctorø zemø y o carcze, y o szethlene na mø Miszlibor zalowal, za thom mu ya doszicz wczinil 1425 *KsMaz* II nr 1677, *sim. ib.*; Jacoszmy roley nye przyyali na schedlenye na *Cobilnicza v Kacolewskego 1436 *Pozn* nr 1467; O kthore syedlenye Jacub zalował na Daczboga, tho czynyl, gegdy thego wlodzyen byl 1449 *TymProc* 249; Czastokrocz syą przygadza, ysze geden pylnyeyszy gest syebye (*leg.* z siebie) obeszrzenya y syedlenya nysz drvgy *Dział* 45.

Siedlęczka *cf.* **Siedlączka**

Siedliczny *'taki, na którym znajduje się siedlisko, należący do siedliska, tj. gospodarstwa kmiecego z zabudowaniami mieszkalnymi i gospodarczymi, talis, in quo praedium cmethonis est, ad domum cmethonis et aedificia rustica pertinens'*: Andreas... habet Thome... dimensurare vlg. plosszą szedliczną ita longam et latam, sicut solus habet 1430 *TymProc* 237; In sortem al. dzal schedliczny... in Chowyesche 1452 *ib.* 325; Quatuor particulas, unam videlicet, in qua est area, al. szedliczna 1473 *ib.* 237.

Siedlić *'zagospodarowywać osiadłość kmiecą, stawiając na niej zabudowania mieszkalne i gospodarskie, in cmethonis praedio domum et aedificia rustica exstruere'*: Yakom na tho Woythka osadzyl, ys my myal szbudowacz, y o thom gy vpomyonal, nyszly ote mne szed, anym gyego okroda (*leg.* ogroda) wszal, na ktorim mal sedlycz 1427 *Kal* nr 963; Jacom ya wstal oth Jana o tha krzywda, yze ma na Godi nye szedlyl 1433 *Czrs* s. LXXXI; Dictus kmetho... recognovit, quod in thaberna sedens acceptavit al. przyął mansum desertum et liberum non edificatum vlg. nye ossyedloną... Utrum debet edificare al. syedlycz mansum liberum et non edificatum vel non, ad dominum ducem... dedimus 1452 *TymProc* 250. ~ *Cf.* **Nasiedlić, Osiedlić, Posiedlić, Przesiedlić, Usiedlić, Posiedlać, Usiedlać.**

Siedlisko, Siadlisko, Sielisko *formy*: *n. sg.* siedlisko 1395 *Mil* 325, 1399 *HubeSąd* 142, 1403 *Kal* nr 106, *etc.*; ~ *g. sg.* siedliska 1405 *TPaw* IV nr 2499, 1416 *Pyzdr* nr 464, 1450 *ZapWarsz* nr 916; siadliska 1462 *AKPr* VIIIa 53; ~ *d. sg.* siedlisku 1424 *Kal* nr 903, 1429 *TymProc* 237, 1435 *KsMaz* III nr 1428; ~ *ac. sg.* siedlisko 1397 *StPPP* VIII nr 6202, 1398 *HubeZb* 95, 1402 *KsMaz* I nr 141, *etc.*; sielisko 1420 *Kal* nr 786; ~ *i. sg.* siedliskiem 1407 *HubeZb* 86, 1481 *KsNWarsz* I nr 922; ~ *l. sg.* (na)

siedlisku 1393 *HubeZb* 68, 1420 *Kościan* nr 775, 1425 *TymProc* 237, *etc.*; ~ *n.* a. *ac. du.* siedliszcze 1470 *KsNWarsz* I nr 733; ~ *n. pl.* siedliska (1372) 1477 *MMAe* III 376, 1427 *ArchTetCrac* VIII 270, 23, 1463 *KsNWarsz* I nr 588, *DlLB* I 89, *etc.*; ~ *g. pl.* siedlisk *Dział* 45; ~ *d. pl.* siedliskom 1451 *ZapWarsz* nr 962; siedliskam 1425 *AKPr* VIIIa 166; ~ *ac. pl.* siedliska 1403 *KsMaz* I nr 313a, 1425 *KsMaz* II nr 973, 1451 *ZapWarsz* nr 962, 1471 *MPKJ* V 111; ~ *i. pl.* siedliski 1441 *ZapWarsz* nr 709, 1454 *TymProc* 237, 1457 *KsNWarsz* I nr 426. 427, 1499 *ZapWarsz* nr 1831; ~ *l. pl.* (po) siedliskach *BZ* II Par 31, 19, 1479 *Czrs* s. XLII.

Znaczenia: **1.** *'gospodarstwo kmiece z zabudowaniami mieszkalnymi i gospodarskimi, też rola należąca do gospodarstwa, dom, praedium cmethonis cum domo et aedificiis rusticis, etiam ager ad praedium pertinens, domus'*: Quod Philipus de Sobotha debet intromittere Franconem, heredem de Slesino, de sex kmetonibus in Tomcina sedliska 1392 *TPaw* IV nr 61; Iako praue Ondrzeyka szedzi na Margorzacine oczcza sedliscu 1393 *HubeZb* 68, *sim.* 1420 *Kościan* nr 775; Stanislawa... obtinuit... judicio vnam aream, videlicet sedlisko ibidem super Bartholomeo 1394 *HubeSąd* 142, *sim.* 1404 *ib.*, *etc.*; Esz Msczіwoyow cum uxore Clara dzerszi... to, czo se dzalem... dostala (*pro* dostalo) Swantochne..., na *ymem dom, szedlisco y ogrod 1397 *StPPP* VIII nr 6202, *sim.* 1425 *Pyzdr* nr 796; Eze Marczin te sedlisko trzima za othmanø secznaczcze lath, a niczs Micolayowa ne zagøl 1398 *HubeZb* 95, *sim.* 1402 *KsMaz* I nr 141, *etc.*; Nemo debet venare, pascere... in Tobolowo sedlisco 1399 *HubeSąd* 142, *sim.* 1395 *Mil* 325; Nedzalko... vidit II areas dictas sedliska, unam desertam et aliam osadle 1400 *StPPP* VIII nr 10194, *sim. ib.* nr CCCXXXVI 71, 1416 *Czrs* 158; Bodzantha... cum Miczcone... terminum... habent... pro violenta recepcione domus vlg. sedlisko 1400 *StPPP* VIII nr 10549, *sim.* (XIV) 1516 *DokMp* I 63; Yako tho sedlisko ne gest cosczelne, czerequane 1403 *Kal* nr 106, *sim.* 1418 *Pyzdr* nr 517, *etc.*; Iacom mi rosdzelili s Potrem szedliska weczne 1403 *KsMaz* I nr 313a; Sicut Petrus... latosz zagrodzil drogø Strochne do yey sedliska 1405 *TPaw* IV nr 2499; Czso szedzi Micolay w Scarzine szedliskem, to szedzi mimo dawnoscz szemskø 1407 *HubeZb* 86; Yeko sø Grzegorz nye mø wolø na schedlisko wprowadzil, ale gwalthem, anym za to gynego schedliska wzanl 1416 *Pyzdr* nr 464; Feodatus, id est hereditarius, inde feodum, id est domus schyedlysko XV *in. JA* XXVII 267; Yssze Maczeyk wydzers[l]al rolu y szeliszko mimo trzy latha 1420 *Kal* nr 786; Jaco tho szedlisco y domowstwo yest pana y tamo *gee mąsz otvmarl 1420 *Kościan* nr 1408; Yako then dzal... ku... Voythcowey czanszczy any ku ssedlyszku ne przyslucha 1424 *Kal* nr 903; Miczek... debet... dimensurare al. pomyerzicz... areas..., hoc est prata et terram, szedliszka, in Smoli 1424 *KsMaz* II nr 367; Jako prawe Dorotha... rolan dzirszala... w szastaw, tako yą sz pelna wroczyla s *thszo k thim sedliskam slucha 1425 *AKPr* VIIIa 166; Quia dominus Przedbor hic super meo iurat, et meum est super ambas partes, na lewo i na prawo, i odszedl mi moye sedliszka i studnø, et conculcavit michi frumenta mea 1425 *KsMaz* II nr 973; Jakom ya ne pobral chlewow y plothow na Pothrowe szedliszku w mey dzirszawe 1425 *TymProc* 237, *sim.* 1456 *ZapWarsz* nr 1042, 1475 *ib.* nr 1197; Boguslaus..., Nicolaus iure lucrati sunt terciam partem vangrody... et hoc ad suam aream vlg. ku swemu szedlisku... dimensurare... tenentur 1435 *KsMaz* III nr 1428, *sim.* 1429 *TymProc* 237; Clymek... kwpil polsosthy floky sz yego starego lysta przy gego szedlisku 1437 *SprTNW* VIII 2, 30; Szyedlisko area 1437 *Wisł* nr 228 s. 85, *sim.* 1439 *TymProc* 237, *etc.*; Quod Przibco... przisedl gwaltem na gego dom na sedlysko na Iurkow, zadal gemu rany 1440 *StPPP* II nr 2863; Jaco moy ocyecz dzirszal włoką y sz szedlisky w Raschynczu wyszszey trzech lyath w pokogu 1441 *ZapWarsz* nr 709, *sim. ib.*, *sim.* 1499 *ib.* nr 1831; Polowiczą tych tho sczepow osthawycz na zemy lyvbo na szyedlyskv (in solo sive in area) kaszdy wynowath bącz *Sul* 49, *sim. Dział* 41; Jakom ya thako dzelon, eze Jan myal syancz chycze do roka... s mego ssyedliska 1450 *ZapWarsz* nr 916, *sim. ib.*; Eze Dasz spu⟨ś⟩czicz myal Jacuschowi szyedliska y ląnki ku szyedliskom 1451 *ib.* nr 962, *sim. ib.*; Iohannes... cum... Nicolao... vendiderunt sculteciam..., et hoc cum locacionibus vlg. szyedlyska, cum tribus ortulanariis..., cum taberna 1454 *StPPP* IX nr 524; Cum domibus vlg. szedlysky 1454 *TymProc* 237; Swythoslaus... resignavit suum brasatorium... una cum tribus areis al. syedlysky 1457 *KsNWarsz* I nr 427, *sim. ib.* nr 426; Wiele ludzy wzęły to w obyczay myeszkacz w osobnosczy swych domow abo syedlysk (in propriis domibus separatim) *Dział* 45; Iacom ya s tobą o tha droga vyadnan, o kthoras na myą zalowal, oth wagrodi podle szyadliszka thwoyego 1462 *AKPr* VIIIa 53; Si non solverit,

tam eius duo area al. szyedlyszka labentur super... Nicolaum 1463 *KsNWarsz* I nr 588, *sim.* 1427 *ArchTerCrac* VIII 270, 23; Nicolaus... legavit Jacobo myelczvh et *dywye *szyethlyszycze 1470 *KsNWarsz* I nr 733; Yako domaschewska czyascz... ma bycz thako vyelka jako plichczinska v myedzach, w lakach,... wodach, szedliszkach 1479 *Czrs* s. XLII; Habet villam Swyanthnyky..., in qua non habentur agri distincti in laneos, sed habentur agri in pecies distincti et possessiones in quatuordecim habitacula al. szedliszka divisae *DlLB* I 89, *sim. ib.* 91. 92; Johannes czeszla resignavit domum suam et cum tota area al. sz szedlyszkyem 1481 *KsNWarsz* I nr 922; Dorothy Mychal w ssyedlyszku w wdowyem stholczv nye poruschyl 1485 *ZapWarsz* nr 1579, *sim. ib.*; Nicolaus dedit Anne medium laneum agri... cum ortulana et sessione al. szyedlyszko 1488 *AGZ* XVI 211; ~ A tak y po syedlyskach (per agros) y w przedmyescyach kaszdich myast sinow Aaronouich sposobyeny bily møzowye *BZ* II Par 31, 19; Areas gumna aut schedliska (Israel,... dilexisti mercedem super omnes areas tritici Os 9, 1) 1471 *MPKJ* V 111.

2. *'plac pod budowę, parcela (zabudowana lub nie), locus, quo aedificium stat vel construi potest'*: Damus eciam omnibus incolis de nouo venientibus, qui desertas areas in ciuitate de nouo edificauerint, que vlg. schyedlyska pustha dicuntur,... omnimodam libertatem (1372) 1477 *MMAe* III 376; Balneum in et super antiqua area vlg. szyedlysko dicta... aedificandi... conferimus facultatem (1423) 1519 *Samb* 13; Balneum Armeni Leopoliensis... in alium locum... cum orto et curia dicta sedlisko... perpetuo transferimus 1424 *AGZ* IV 121; Addidit eciam idem dux eidem Alberto aream al. siedlisko in fine ville Noue pro domo sibi construenda (1443) 1617 *ArchSław* II 167; ~ *'plac, area'*: Sebrawszi wszitko sebranye spolu na syedlysko (in aream) ot wschodu sluncza swyøtey broni y rzekly *BZ* II Esdr 9, 38; Czedl na syedlysku (in area), gesz gest przed swyøtø bronø koscyelnø *ib.* 9, 41.

Siedliszczany *(?) 'taki na którym znajduje się siedlisko, należący do siedliska, tj. gospodarstwa kmiecego z zabudowaniami mieszkalnymi i gospodarskimi, talis, in quo praedium cmethonis est, ad domum cmethonis et aedificia rustica pertinens'*: Yakom ja *samoosmch nye *zaganyal trzemy pluzyczamy dwv częszczv nyvy, jedney *syedlysczeney a drugyey dlugyey 1473 *ZapWarsz* nr 1360. ~ *Może zapis błędny zamiast* syedlyszczney.

Siedliszcze, Sieliszcze *'gospodarstwo z zabudowaniami mieszkalnymi i gospodarskimi, też wieś, praedium cum domibus et aedificiis rusticis, etiam vicus'*: Perpetue ascribo terram ad decem boczkas et pratum..., primum agrum sive campum... ubi dvorzecz..., quartum campum penes curiam meam al. syedlyschcze (1483) *KodWil* I 387; Do et lego terram meam propriam siedliscze, in qua sita fuerat aula mea antiqua podle drogi..., absque piscinis, pratis et silvis, quae adiacent eidem terrae al. szedliscze (1491) *ib.* 434; Nobilis Thimoffey... tenetur quadraginta marcas generoso Iohanni..., in quibus sortem suam hereditariam in Borschow, Przemislani in dworzyscza et syedlyscza... invadiavit 1497 *AGZ* XV 550; ~ Quia nos... ei (*sc.* dyjakowi)... dedimus et concessimus villam al. syelisscze, dictam Holyn, in districtu Zidaczouiensi... cum omni jure, dominio,... areis, curiis,... nec non siluis, campis, pratis (1391) 1537 *KodPol* I 260.

Siedliszczny *cf.* **Siedliszczany**

Siedm *cf.* **Siedem**

Siedmadziesięć, Siedmidziesięć *'najwyższa kara w systemie średniowiecznych kar pieniężnych, pierwotnie wynosząca 70 grzywien, później o znacznie niższej wartości rzeczywistej, multa, quae maxima medio aevo ab iudicibus constituebatur et primo quidem septuaginta marcarum summa, post multo inferiore solvebatur'*: Si se pro eisdem sexaginta marcis darent citare, tunc pro expensis sibi debent dare marcas ⟨duas⟩, quas et predictas sexaginta marcas sub penis syedmadzessyacz y pyathnadzescza tenentur sibi dare ad Natale Christi... Et si se pro eisdem sexaginta marcis darent citare, tunc pro expensis debent sibi dare marcas duas et predictas sexaginta marcas sub penis syedmadzessyacz y pyathnadzescza tenentur sibi dare 1437 *AGZ* XIII 49; Volumus..., quod pena szyedmidzeszancz (*AKPr* II 11, *etc.*: sedmdzesant, *ib.* 561: szedmnadzescza, *AKPr* IV 21: syedmdzestha, *ib.* 280: syedmyedzesath, *ib.* 326: szyedmadzyeszcyza) dicta, nostre camere applicanda, puniantur 1449 *AKPr* II 348.

Siedmadzieścia *cf.* **Siedemnaście**

Siedmanadziesta *cf.* **Siedemnadziesta**

Siedmanadzieścia *cf.* **Siedemnaście**

Siedmdziesiąt *cf.* **Siedemdziesiąt**

Siedmdziesiątkroć *cf.* **Siedemdziesiątkroć**

Siedmdziesiętna *cf.* **Siedemdziesiętna**

Siedmdziesta *cf.* **Siedemdziesta**

Siedmdzieścia *cf.* **Siedemnaście**

Siedmenadziesiąt *cf.* **Siedemnadziesiąt**

Siedmidziesiąt *cf.* **Siedemdziesiąt**

Siedmidziesięć *cf.* **Siedmadziesięć**
Siedmidziesta *cf.* **Siedemdziesta**
Siedmiedziesiąt *cf.* **Siedemdziesiąt**
Siedmiedziesta *cf.* **Siedemdziesta**
Siedminadziesiąt *cf.* **Siedemnadziesiąt**
Siedminadzieścia *cf.* **Siedemnaście**
Siedmiodziesiąt *cf.* **Siedemdziesiąt**
Siedmiodziesta *cf.* **Siedemdziesta**

Siedmioro ʿ*siedem, septem*ʾ: **1.** *jako liczebnik jednoczłonowy*: Szpowyadam szya... czom grzeszyl, yszem nye popełnya⟨ł⟩ szyethmorgą myloszyerdzą bozego *Spow* 6; Jaco... kmyecz moy zayął dobythka szedmoro scotha 1427 *Kościan* nr 1290; Jaco czom wszął sedmąro cony *ib.* nr 1303; Yaco czso moy rzanczya wszyøl sedmyoro kony y dwa vozy 1428 *Pyzdr* nr 884; Yako Mikolay... zayanl... sto owyecz przessz troyga, a czelanth szedmoro 1432 *ib.* nr 1040; Yako czom zayal sedmoro kobyl pana Kyelczewych 1444 *ib.* nr 1203; Wezmyesz s sobø sedmyoro a sedmyoro (septena et septena) samczow a samycz *BZ* Gen 7, 2; Abraham obraw syedmyoro (septem) yagnyøt stada y postawy na pamyøcz *ib.* 21, 28; Jacom ya nye uccratl sedmyorga cobil xonzantom 1464 *Czrs* s. LXV; Jesus ym rzekl: Vyelye chleba maczye? A ony rzekly: Syedmyoro (septem) *Rozm* 359; Jesus nakarmyl cztyrzy tyszyącze lvda... syedmyorga (*leg.* z siedmiorga) chleba a z maluczkey rybky *ib.*

2. *jako składnik liczebnika wielocłonowego*: Jakom ne ranczil panu Andrzegeui syedmyorga bidla y syedmidzesyanth 1420 *TPaw* VII nr 1895.

Siedmioronacie *cf.* **Siedmioronaście**
Siedmioronaćcie *cf.* **Siedmioronaście**

(Siedmioronaście) Siedmioronacie, Siedmioronaćcie ʿ*siedemnaście, septendecim*ʾ: Iaco... Potr *wsoł mocø gwaltem Marczinovi sedmoronacze scota 1403 *HubeZb* 103; Yako czsom wszyøl kmeczem pana Mycolagewim szedmoronaczcze kony 1428 *Kal* nr 999; Yako czszom zayanl szedmoronaccze kony, thom szayąnl na sszwem prawem w sszkodze 1432 *Pyzdr* nr 1043.

Siedmiór *formy*: *n. sg. f.* siedmiora *Rozm* 276; ~ *g. sg. m.* siedmiora 1404 *Piek* VI 230, *Rozm* 359. 361; ~ *ac. sg. f.* siedmiorą XV *ex. AKLit* III 106; *neutr.* siedmioro *ca* 1445 *ZapWarsz* nr 843; ~ *i. sg. neutr.* siedmiorym *Rozm* 9; ~ *l. sg. neutr.* (o) siedmiorym XV *med. R* XXII 248; ~ *n. pl. neutr.* siedmiory 1471 *MPKJ* V 43, *MPKJ* V 81.

Znaczenie: ʿ*siedem, występujący w liczbie siedem, septem*ʾ: Jacom ne kasal Sandziwoyewim ludzem wsandz sedmora coni 1404 *Piek* VI 230; Jacom ya... vyednal Tworka sz Stanislawem, eze myal polozicz szedmyoro yednanye s braczą *ca* 1445 *ZapWarsz* nr 843; Othosch [illegible] krotcze masch o syedmyorim blogoslawyenstwye XV *med. R* XXII 248; Schiedmyori septenna (septena retiacula in capitello altero III Reg 7, 17) 1471 *MPKJ* V 43; Syedmyory (*war. kal.*: *schiednyerzi) septemplices (oculi enim illius septemplices sunt Ecclus 20, 14) *MPKJ* V 81; Day... wyerzączim sethmyora swyathoscz (sacrum septenarium) XV *ex. AKLit* III 106; Napelnyl yą szyedmyorym myloszyerdzym (septiformi gratia) dvcha svyątego *Rozm* 9; Ta modlytwa ma w schobye ossm cząszczy. Pyrva czescz przyvodzy kv mylovanyv bozemv... Pothem naslyadvyą syedmyorą prozbą (sequuntur septem petitiones) *ib.* 276; Jesus... wzyavschy szyedmyora chleba y ryby (accipiens septem panes et pisces Mat 15, 36),... dal szwym zvolyenykom *ib.* 359; Yescze nye rozvmyczye ⟨ani pamiętacie⟩ s pyączyora chleba pyączy ⟨tysięcy⟩ luda nakarmyanya..., any szyedmyora (*leg.* z siedmiora) chleba cztyrzy tyszyącze lyvda (neque septem panum in quattuor milia hominum Mat 16, 10)? *ib.* 361.

Siedmipiędek ʿ*naczynie, garniec na miód o wysokości siedmiu piędzi, tj. około 11/2 m, używany jako jednostka miary daniny z miodu, vas altitudinis septem palmorum, i. e. circiter 11/2 m, quo mel asservabatur, mellis tributi loco solvendi mensura*ʾ: Ego... do... tributum mellis post mortem meam, prout sola utebar de villa Cormysz, tres pullas, unam que vocatur vstaw, aliam sziethmypiądek, terciam szyesczipiądek (1489) *KodWil* I 423.

Siedmkroć *cf.* **Siedemkroć**
Siedmnacie *cf.* **Siedemnaście**
Siedmnaćcie *cf.* **Siedemnaście**
Siedmnadziesiąt *cf.* **Siedemnadziesiąt**
Siedmnadziesta *cf.* **Siedemnadziesta**
Siedmnadzieste *cf.* **Siedemnadzieste**
Siedmnadzieścia *cf.* **Siedemnaście**
Siedmnadzieście *cf.* **Siedemnaście**
Siedmnaście *cf.* **Siedemnaście**
Siedmset *cf.* **Siedemset**
Siedmy *cf.* **Siódmy**
Siednaćcie *cf.* **Siedemnaście**

Siedzenie *formy*: *n. sg.* siedzenie *BZ* I Par 7, 28, 1471 *MPKJ* V 89, XV *p. post. GlDom* 86, *etc.*; ~ *g. sg.* siedzenia 1401 *Kal* nr 18, *BZ* I Reg 20, 19, *Dzial* 12; ~ *d. sg.* siedzeniu XV *med. Zab* 523; ~ *ac. sg.* siedzenie *Fl* i *Pul* 138, 1, 1401 *Kal* nr 18, *BZ* Lev 25, 25, *etc.*; ~ *l. sg.* (w) siedzeniu XV *p. post. R* XXV 179; ~ *ac. pl.* siedzenia XV *med. GlWroc* 39r, *Rozm* 417.

Znaczenia: **1.** ʿ*siedzenie (czynność), actus*

sedendi': Ty poznal ges sedzene moge (sessionem meam) y wkrzeszene moge *Fl* 138, 1, *sim. Pul*; Yelko ku szedzenyv ad quantum ad situm XV *med. Zab* 523; Szyedzenye (sessio) Maryey albo sluchanye slova bozego povysschono yest nad sluzbą yey szyostry *Rozm* 334.

2. '*miejsce przy stole, miejsce ucztowania, sala jadalna, locus ad mensam, locus, ubi quis cenat, cenaculum*': Ille vobis ostendit cenaculum, szyedzenye, grande nimis (Luc 22, 12) *ca* 1500 *JA* X 380; Mylvyą vysche szyedzenya na vyeczer⟨z⟩ach (primos recubitus in cenis Mat 23, 6), pyrwe stolcze v synagogach *Rozm* 417, *sim.* XV *med. GlWroc* 39r.

3. '*przebywanie, actus commorandi*': Petiuit enim hec mulier premium ante meritum, credebat enim filiis suis iure debito regnum dei eos possidere, eo quod amici eius erant, sed pompam eis quereba[n]t in sessione, w sedzenyv, ad dexterram et ad sinistram XV *p. post. R* XXV 179.

4. '*miejsce przebywania, siedziba, locus, quo quis commoratur, sedes, domicilium*': Bødø szvkacz twego syedzenya (requiretur... sessio tua) asz do trzecyego dnya *BZ* I Reg 20, 19; Schiedzienye sedes (Gaba sedes nostra Is 10, 29) 1471 *MPKJ* V 89.

5. '*posiadłość, majątek, praedium, possessio*': Paklibi twoy brat zvbozaw przedal szedzenye swe (possessiunculam suam) a chczalbi bliszny gego, moze vievpycz *BZ* Lev 25, 25, *sim. ib.* 25, 28; Syedzenye (possessio) gich a przebiuanye bilo gest Bethel *BZ* I Par 7, 28.

6. '*użytkowanie cudzej nieruchomości w zamian za świadczenie określonych powinności, mieszkanie, actus praedia aliena tenendi pro tributis quibusdam solvendis, habitatio, domicilium*': Yaco Jadwiga dala Jaszcoui volne sedzene a w tem geg szastawnik gemu vadzi y wigana gy s tego sedzena 1401 *Kal* nr 18; Mogaly ya w them domv szyedze[cz]nye myecz do tego czasv, yagoszem (*pro* yakoszem) gy nayął? *OrtOssol* 42, 1.

7. '*posiedzenie sądu, sessio iudicii*': O godzynye syedzenya (*Sul* 24: o godzynaach sandzenya a rządzenya sandv) *Dział* 12.

8. '*rozmieszczenie, umieszczenie, czy może zachowanie się, działalność, actus collocandi, constituendi, fortasse etiam actus se gerendi, agendi*' *(?)*: Si autem volumus a deo exaudiri..., debemus habere sex condiciones: quietam locacionem, szyedzenye, membrorum et sensuum XV *p. post. GlDom* 86; Primo, debet fore quieta locacio, szyedzenye, ex devocione *ib.*

9. '*ława, scamnum, subsellium*' *(?)*: Caminata in antiqua curia retro turrim et stuba cum szyedzenye 1500 *AGZ* XVI 302.

Siedziane '*bliżej nie określone powinności chłopa osiadłego na gruncie pańskim, cmethonis in domini terra collocati munus quoddam incertum*': Quia Bogufal kmetho liberatus est per judicium ab omni impeticione juris terrestris, ut puta wstane erga Nicolaum dictum Sobik, sed sedzane debet soluere in sex septimanis 1415 *Czrs* 60.

Siedzieć *formy*: *praes. ind. 1. sg.* siedzę 1434 *KsMaz* III nr 449, 1445 *Pozn* nr 1632, *BZ* I Esdr 9, 4. Tob 5, 12; *2. sg.* siedzisz *Fl* i *Pul* 79, 2. 98, 1, *Bogur* B—F, *etc.*; *3. sg.* siedzi 1393 *HubeZb* 68, 1394 *ib.* 69, 1395 *Kościan* nr 72, *etc. etc.*; *1 .pl.* siedzimy 1403 *KsMaz* I nr 313a; *3. pl.* siedzą 1420 *Kościan* nr 772. 779, 1421 *ib.* nr 865, 1423 *ib.* nr 1005, *etc. etc.*; ~ *praes. ind. z partykułą* niechać, niechaj *dla wyrażenia trybu rozkazującego 3. sg.* niechać siedzi *BZ* I Reg 29, 4; niechaj siedzi *Rozm* 381; ~ *imper. 2. sg.* siedzi *ca* 1400 *CyzWroc*, *BZ* IV Reg 14, 10. II Par 25, 19, *Rozm* 62. 415. 416; siedź XV *in. CyzPłoc*; *2. pl.* siedzicie 1451 *MacDod* 104, *Rozm* 608; siedźcie *BZ* Jer 13, 18; ~ *part. praes. act. adv.* siedzę 1418 *TPaw* VII nr 599, 1423 *AKPr* VIIIa 163; siedząc 1389 *Pozn* nr 235, *Fl* i *Pul* 49, 21, 1398—411 *BiblWarsz* 1861 III 24, *etc. etc.*; siedzęcy *BZ* Gen 21, 16; *adi.* siedząc *Fl* 106, 10, *BZ* III Reg 22, 19, *Rozm* 94. 144, *etc.*; *n. sg. m.* siedzący *Sul* 94, 1469 *StPPP* IX nr 726; *f.* siedząca *OrtOssol* 14, 2. 43, 4; *g. sg. m.* siedzącego *BZ* Num 22, 25. 27. I Par 13, 6, 1498 *MacPraw* VI 273; *f.* siedzące *OrtMac* 50; siedzącej *OrtMac* 50, *OrtOssol* 43, 4; *ac. sg. m.* siedzącego *Kśw* dv 17, *EwZam* 297, XV *ex. Kałuż* 291, *etc.*; *f.* siedzącą *OrtMac* 51, *OrtOssol* 44, 1; *i. sg. f.* siedzącą *OrtMac* 40. 42, *etc.*, *OrtOssol* 35, 3. 36, 4, *etc.*; *l. sg. m.* (na) siedzącym *Sul* 25; *n. pl. m.* siedzący *Kśw* br 12, *Rozm* 321; *g. pl. m.* siedzących *Rozm* 553; *d. pl.* siedzącym *Rozm* 317; *m.* siedzącym *Kśw* br 11. 15; *f.* siedzącym *Rozm* 349; *ac. pl. m.* siedzące *BZ* Jud 10, 4, *OrtMac* 52, *OrtOssol* 44, 3, *Pul* 106, 10, *EwZam* 304; *i. pl. m.* siedzącymi *ca* 1420 *R* XXIV 81, *Dział* 51; ~ *imperf. 3. sg.* siedziesze *Kśw* br 21; ~ *inf.* siedzieć 1403 *Kal* nr 99, 1405 *TPaw* IV nr 1049, 1420 *Kościan* nr 760, *etc. etc.*; ~ *fut. 1. sg. m.* będę siedzieć *Fl* 25, 5; *2. pl. m.* siedzieć będziecie *Fl* i *Pul* 126, 3; *3. pl. m.* będą siedzieć *Fl* i *Pul* 131, 13, *BZ* IV Reg 15, 12, 1471 *MPKJ* V 118, *Rozm* 379. 417; ~ *praet. 1. sg. m.* siedział jeśm *Fl* i *Pul* 25, 4; siedziałem *BZ* I Esdr 9, 3; -(e)m siedział 1400

Pozn nr 428, 1413 *KsMaz* I nr 1951, 1422 *ZapWarsz* nr 24, *etc. etc.*; *3. sg. m.* siedział jest *Fl* 1, 1, *ca* 1420 *RRp* XXIV 85; jest siedział *Rozm* 464; siedział 1397 *Kościan* nr 92, 1397 *Leksz* II nr 1059, 1397 *Pozn* nr 327, *etc. etc.*; *f.* jest siedziała 1406 *Kal* nr 153; siedziała 1404 *Pozn* nr 569, 1412 *Kal* nr 388, 1426 *ib.* nr 948, *etc.*; *neutr.* siedziało *BZ* Ex 10, 14, 1465 *Ośw* nr 133, *Rozm* 182. 221. 296; *1. pl. m.* siedzieli jesmy *Fl* i *Pul* 136, 1; siedzielismy 1428 *Pozn* nr 1309, *BZ* Ex 16, 3; -(e)smy siedzieli 1403 *Pozn* nr 554, 1427 *ib.* nr 1264, 1428 *ib.* nr 1308, *etc.*; -(e)m siedzieli 1449 *BiblWarsz* 1861 III 20, XV *med. R* XXII 238; *2. pl. m.* -ście siedzieli *BZ* Deut 1, 46, *OrtMac* 66, *OrtOssol* 53, 4; *3. pl. m.* są siedzieli *Fl* i *Pul* 121, 5, *Rozm* 380. 412. 529; siedzieli *Fl* i *Pul* 68, 15, 1418 *Pozn* nr 1019, 1424 *Kościan* nr 1084. 1254, *etc. etc.*; *neutr.* siedzieli są *Fl* 118, 23; siedzieli *MW* 6b, *Pul* 118, 23; ~ *plqperf. 3. sg. f.* jest była siedziała *Gn* 5a; ~ *condit. 2. sg. m.* by siedział 1427 *KsMaz* II nr 2845; *3. sg. m.* (-)by siedział *Fl* i *Pul* Ann 12, 1456 *ZabUPozn* 113, *Rozm* 29. 113. 383; *2. pl. m.* -byście siedzieli *Rozm* 559; *3. pl. m.* bychą siedzieli *Fl* 100, 8; (-)by siedzieli *Sul* 78. 81, *BZ* I Mach 2, 30, *Pul* 100, 8, *Rozm* 401; ~ *part. praet. pass. n. sg. neutr. cf.* **Siedziane.**

Znaczenia: **1.** *'siedzieć, spoczywać na czymś, in aliqua re sedere, recumbere', niekiedy w znaczeniu dokonanym 'usiąść, considere'*: Moui to slou⟨o⟩ albo sedøcim, albo spøcim, albo leżøcim *Kśw* br 11, *sim. ib.* 15; Sedøcy sø, giz sø k dobremu oblenaiø *ib.* 12; Cecus se⟨debat secus viam⟩... Sedese, bo u dob⟨rze wrzemiennem lubował⟩ *ib.* 21; Blogoslawoni møsz, ien... na stolczu naglego spadnena ne sedzal iest (non sedit, *Pul*: nye szyedzal) *Fl* 1, 1; Sedzøcz (sedens) przeciwo bratu twemu molwil ies *Fl* 49, 21, *sim. Pul, sim. EwZam* 306, *etc.*; Przeciwo mne molwili sø, gisz sedzeli we wroczech (sedebant in porta) *Fl* 68, 15, *sim. Pul, sim. Rozm* 534; Bo sedzely sø (sederunt, *Pul, MW* 6b: szyedzyely) kxøszøta, przecywu mne molwyly *Fl* 118, 23; Wstancze, gdy *sedecz bødzecze (postquam sederitis), gysz gecze chleb boleszczy *Fl* 126, 3, *sim. Pul*; Ano wszdy wydzø, gdze czszny szedzy *Slota* w. 35; *Sedzocz podlug panskych nog (*Rozm* 333: szyedzącz v nog boga) sedens secus pedes domini (Luc 10, 39) XV *med. PamLit* XXVIII 308; Wyącz szą̨m poth kosczolem szedzal *Aleksy* w. 99, *sim. Rozm* 82; Lepak syø gest gemu pan bog syawyl w podolu Mambre, a on szyedzy we drzwyach (sedenti in ostio) swego stanu *BZ* Gen 18, 1, *sim. ib.* Judith 10, 19; Przyszli sø dwa anyoli wyeczor do Sodomi a Lot syedzal w myeszczskyey bronye (sedente Lot in foribus civitatis) *BZ* Gen 19, 1; Syedzøczy (sedens contra) yøla wyelykym glossem plakacz *ib.* 21, 16; Tedy wszøwszy kamyen poloszyly poden, na ktorem szedzal (in quo sedit) *BZ* Ex 17, 12; Ktoregos vsrzawszi oslicza przirazi syø kv sczenye y zetrze nogø sedzøcego na sobye (sedentis) *BZ* Num 22, 25, *sim. ib.* 22, 27; Maiøcz trsydzeszcy sinow syedzøce (filios sedentes) na trsydzeszcy oszlyøtoch *BZ* Jud 10, 4; Przikazcye post a kaszcye syedzecz (sedere facite) Nabotowy myedzi vrodzenszimy lyvda *BZ* III Reg 21, 9, *sim. ib.* 21, 12, *etc.*; Dobitczø nyszadne nye bilo se mnø, gedno dobitczø, na nyemem syedzal (cui sedebam) *BZ* Neh 2, 12, *sim. ib.* 2, 14; Poko⟨r⟩zcye syø a syedzcye ⟨n⟩a szemy (humiliamini, sedete)! *BZ* Jer 13, 18; Schiedziely residebant (qui lassi residebant Deut 25, 18) 1471 *MPKJ* V 30; Dzyevycza Marya bądaczy brzemyenna szyedzyala na oszyelkv (in asino... sedebat) *Rozm* 62, *sim. ib.* 63. 81; Szyedzy (sede), dzyerzy klyvszyą a nye mowy proznych slow! *ib.* 62; To yste drzeuo bylo barzo vyschokye, pod nymze szyedzyely (sub quam residebant) *ib.* 83; Nalyasl dzyevycza Marya szyedzącz (Mariam residentem) *ib.* 94, *sim. ib.* 193; Yąl rozdzyelyacz y (*leg.* ji, *sc.* chleb) tlusczam szyedzącżym (discumbentibus Jo 6, 11) *ib.* 349; Day temv myescze, nyechay ten thu szyedzy (Luc 14, 9) *ib.* 381; Vyschedschy na dvor y sszyedzyal przed szyenya *ib.* 674, *sim. ib.* 731; Tedym vydzyal szyedzącz Iesusza na oslye *ib.* 752; ~ Vkazaly sze gym roszny... yęzykowye yako ogyen, szyedzal na kaszdem z nych seditque supra singulos eorum (Act 2, 3) XV *med. SKJ* I 89; Na czyyey by (*sc.* lasce) szyą pokazala latoroszl... a tesch na nye by dvch svyąty szyedzyal (in ea resideret) v golebkovey (*pro* golebkovem) vyobrazenyv *Rozm* 29; Yescze v rąkv v byskvpa laska byla a duch svyąty stąpyl y szyedzyal na nyey (in ipsa... sedit) w golembyczym vyobrazenyv *ib.* 32, *sim. ib.* 191; ~ siedzieć za stołem *itp.* *'siedzieć przy stole, żeby jeść, ucztować, cenandi causa mensae assidere'*: Tunc erit tibi gloria coram simul discumbentibus czeszcz przede wszyczkimi *szedzoczimi (Luc 14, 10) *ca* 1420 *R* XXIV 81; Pyssali szedzøcz o dzczbane pywa, grzanky gedzøcz 1433—8 *AKPr* II s. XXXII; Gdisz szedzelysmy *na garnczy myøsa (sedebamus super ollas carnium) a gedlismi chlyeb w szytoszczy *BZ* Ex 16, 3; Vt cognouit, quod accubuisset, by szyedzał a yadl (*Rozm* 319: yze... szyedzy za stolem), in domo [in domo] Phariseii, attulit alabastrum vngenti (Luc 7, 37) 1456 *ZabUPozn*

113; Ceperunt, qui simul recumbebant, szyedzely (*Rozm* 321: ony vschyszczy szyedzączy za stolem), dicere in se (Luc 7, 49) *ib., sim. Rozm* 294; Gdzyebych ya myala szyedzyecz kv angyelskyemu stolv! *Naw* 121; Krol szye zasmączyl... y tesz prze thy, ktorzy szyedzyely okola (*pro* okolo) stola (propter... eos, qui pariter recumbebant Mat 14, 9) *Rozm* 347; Gdyz ssą szyedzyely vschyszczy za stol, rzekl ym *ib.* 529; Nyyeden tego nye vyedzyal s syedzączych przy stolye (nemo... discumbentium Jo 13, 28) *ib.* 553; Kto vyatschy yest: ten, yen *szyądzy (recumbit) czyly yen sluzy? Aza nye ten, yen szyedzy (recumbit Luc 22, 27)? *ib.* 558; ~ siedzieć na stolcu *itp.* ʿ*zasiadać na tronie, panować, rządzić, in sella regia sedere, regnare*ˀ: A trece gy (*sc.* boga wszechmogącego) uidal [uidal] Ezechiel na uisokem stolcy sedøcego *Kśw* dv 17; Bog sedzi na stolczu (sedet super sedem) swøtem swoiem *Fl* 46, 8, *sim. Pul, sim. BZ* Ex 11, 5; Synowe gych asz na weky bødø *sedecz na stolczv twogem (sedebunt super sedem tuam) *Fl* 131, 13, *sim. Pul*; Beatus ergo Petrus sedit, szedzal yest, in hiis tribus cathedris *ca* 1420 *RRp* XXIV 85; Astitit, syedzy, regina a dextris tuis (Psal 44, 10) XV *med. SKJ* V 283; Gdisz krolyowal syedzøcz na stolczv gego (cumque... sedisset super solium eius), zbyl wszitek dom Bazow *BZ* III Reg 16, 11, *sim. Rozm* 418; Wydzalem pana syedzøc na stolczv swem (dominum sedentem super solium suum) *BZ* III Reg 22, 19; Sinowye twoy... bødø syedzecz... na tronye israhelskem (sedebunt super thronum Israel) *BZ* IV Reg 15, 12; Rze⟨k⟩l krol y krolyowa, a syedzala pole gego (quae sedebat iuxta eum) *BZ* Neh 2, 6; On szyedzy na nawyszych nyebyeszech, szyedzysz podla yego XV *p. post. R* XXV 221; O panye Ihu Xpe, chwalye czye... na prawyczy boga oycza szyedzączego XV *ex. Kałużn* 291, *sim. Rozm* 718; Czeszarz... kazal, aby Gayvs..., gegosz byl... vzyął sobye za syna, ten szyedzyal navyssze (Gaium... filium adoptivum sedere iussit) *Rozm* 113; Rzekl pan panv memv: Szyedzy (*leg.* siędzi?) na pravyczy moyey (sede a dextris meis Mat 22, 44) *ib.* 415, *sim. ib.* 416; Na stolczv Moyzeschovym bądą szyedzyecz (super cathedram Moysi sederunt Mat 23, 2) mystrzovye y radcze svyeczy (*leg.* świeccy) *ib.* 417; Abysczye szyedzyely na dvanasczye stolczov (ut... sedeatis super thronos Luc 22, 30), szyedzącz (*leg.* sądząc) dvoyenasczye pokolyenye ysraelskye *ib.* 559.

2. ʿ*być, znajdować się, pozostawać, przebywać, mieszkać, esse, manere, commorari, habitare*ˀ: Vkaszalacz mu gest ona naprzecif slunczu okrøk slothy byla a f temcy tho *okrodze gest bila dzeuicza barszo pøkna szedzala *Gn* 5a; Sedzi we scriczi (sedet in insidiis) s bogatimi, w tayniczach, by vbil przezwinnego *Fl* 9, 29, *sim. Pul, sim. BZ* I Reg 19, 9. IV Reg 1, 9; Ne sedzal iesm (non sedi) s radø proszноscy *Fl* 25, 4, *sim. Pul*; Se zlimi ne bødø sedzecz (non sedebo, *Pul*: nye szyędę) *Fl* 25, 5; Gensze sedzisz na cherubin (sedes super cherubim) *Fl* 79, 2, *sim. Pul, MW* 130b, *sim. Fl* i *Pul* 98, 1, *BZ* IV Reg 19, 15; Oczi mogi ku wernim zeme, bichø sedzeli (ut sedeant, *Pul*: aby szyedzely) se mnø *Fl* 100, 8; Sedzøcz (*Pul*: szyedzøcze) we *czmøch (sedentes in tenebris) y w czenv smerczy... wywodl ye ze czmy y z czena smerczy *Fl* 106, 10; Na rzekach babylonskych tamo sedzely gesmy (super flumina Babylonis illic sedimus, *R* XXII 238: nad rzekami... tamom syedzeli) y plakaly *Fl* 136, 1, *sim. Pul*; Z gnoya powyszayø nødz⟨n⟩ego, aby sedzal (ut sedeat I Reg 2, 8) se ksøszøcy (*pro* ksøszøty) *Fl* Ann 12, *sim. Pul*; Lucza szedzi (*CyzPłoc*: sedz) doma! *ca* 1400 *CyzWroc*; Adame, thi bozi kmeczw, thi syedzysz w boga weczw (*leg.* w wiecu) *Bogur* B—F; Czso vczinil Voyslaw Symoni, to vczinil za gego poczantkem, esz gest, syedza w karczme gego, ginim ludzem pyenandze bral y nan stolkem vderzil 1418 *TPaw* VII nr 599; Tegodla szyedzycze tu (sedete hic Mat 26, 36)... a modlcze szø 1451 *MacDod* 104, *sim. Rozm* 608; Tocz viszedl lvd z Egypta, ienze iest przikril wirzch zemye przeciwko mnye sedzøøcz (sedens contra me) *BZ* Num 22, 5; Przetosscze sedzeli (sedistis) w Kadesbarne przes wyele czaszow *BZ* Deut 1, 46; Slozøcz rvcho..., szedzøcz w domv twem[v] (sedensque in domo tua), bødze plakacz otcza y maczerze swey *ib.* 21, 13, *sim. ib.* I Mach 2, 7, *etc.*; Przed gego oblyczim syedzøcz (sedentes) asz do wyeczora... poczøly plakacz *BZ* Jud 21, 2; Nyechacz syø wrocy møsz y syedzi na swem myescye (sedeat in loco suo) *BZ* I Reg 29, 4; Myey dosycz na swey chwale a syedzi w twem domv (sede in domo tua)! *BZ* IV Reg 14, 10, *sim. ib.* II Par 25, 19; Abich [nye] molwyl... nye k tim møszom, gysz syedzø na mvrze (sedent super murum) *BZ* IV Reg 18, 27; Abi przinyozl ottød skrz⟨y⟩nyø pana boga syedzøcego na cherubinye (domini dei sedentis super cherubim) *BZ* I Par 13, 6; W kem macye nadzeiø syedzøc a søc obłyøzeny (sedetis obsessi) w Ierusalemye? *BZ* II Par 32, 10; Rozdarlem... suknyø... y syedzalem truchlen (sedi maerens) *BZ* I Esdr 9, 3; Ia syedzø smøcyen (ego sedebam tristis)

az do obyati wyeczerzney *ib.* 9, 4; Ktora radoscz mnye moze bicz, gen we czmach syedzø (in tenebris sedeo)? *BZ* Tob 5, 12; T⟨ed⟩i sø ⟨zeszli m⟩øszowye... na pu⟨szczą⟩, abi syedzely tam (et sederunt ibi) o⟨n⟩y a si⟨nowie⟩ gych *BZ* I Mach 2, 30; Bandą schedzecz (*war. lub.*: prz⟨e⟩b⟨y⟩wacz albo szyedzecz) recumbent (quod multi... venient et recumbent cum Abraham et Isaac... in regno caelorum Mat 8, 11) 1471 *MPKJ* V 118; Navyedzyl nasz... oszvyeczycz thy, chtorzy... ve czmye szmyerczy szyedza (in umbra mortis sedent Luc 1, 79) *EwZam* 291; Nalyeszly yego w koszczyelye szyedzączego w poszrothkv doctorow (in templo sedentem in medio doctorum Luc 2, 46, *Rozm* 144: szyedząc myedzy... doctormy) *ib.* 297, *sim.* XV *ex. MPKJ* II 318, *Rozm* 293; Nalyasl w kosczyelye... pyenyasznyky szyedzącze (nummularios sedentes Jo 2, 14) *ib.* 304; Czo tho na czya przislo, yze ssyedzis barzo ssmuthno quid accidit, quod sedes tristis? XV *ex. PF* III 180; Dzyevycza Marya szyedzyala sama ⟨w⟩ svey loznyczy (residebat intus in cubiculo) robyączy swą robotą *Rozm* 48, *sim. ib.* 436; Szyedzyely pod przykryczyem (in... porticu... remanebant) pod kosczyolem vschytką nocz *ib.* 91, *sim. ib.* 84. 87; Muszy vmrzecz, aby stąpyl do prorokow..., ktorzy szyedzą na *pyekalnych odchlanyach *ib.* 145; Pokazal szye... Iacobovy osobnye a pyeczdzyeszyąd braczyey osobnye pospolv szyedząc (quingentes fratribus simul congregatis) *ib.* 173; Tam szyedzyalo vyelye... nad onym czyalem placząc *ib.* 221, *sim. ib.* 182. 296; Podobno yest (*sc.* pokolenie żydowskie) dzyeczyom szyedzączym na targv (pueris sedentibus in foro Mat 11, 16) *ib.* 317; Przyydą ode wschodą slonicza... y bądą szyedzyecz v krolewstvye nyebyeskym (accumbent in regno dei Luc 13, 29) *ib.* 379; Yescze yest yedno myescze, gdzyeby yescze lud szyedzyal (Luc 14, 22) *ib.* 383; Vzryal Abrama z daleka a Lazarza na yego lonye szyedzącz (Luc 16, 23) *ib.* 395, *sim. ib.* 723. 742; Ona odpovyedzyala: Aby thy dva szyny moye szyedzyely yeden na pravyczy tvoyey a drugy na lyevyczy v t⟨w⟩em krolewstvye (ut sedeant... in regno tuo Mat 20, 21) *ib.* 401, *sim. ib.*; Gdysch yest myly Iesus szyedzyal navczayącz (sedens docebat) *ib.* 464; Vyslyschczye... lapacz myą, a yam na kazdy dzyen v vass v kosczyele szyedzyal (apud vos sedebam Mat 26, 55) navczayącz *ib.* 649; Vszyszczy popovye... y lyczemyernyczy, ktorzy szyedzyely v vlyczach, gdzye nykt yny nye szyedzyal..., czy szye vszyszczy zgromadzyly v dom Annaschov *ib.* 710; ~ siedzieć w silnem *'pozostawać silnym, firmum remanere'*: Szyedzeli (*pro* szyedzalo) w szylnem loczisku (*pro* łøczisko) gego (sedit in forti arcus eius, *Biblia taborska*: sediese w sylnem luczissti geho) *BZ* Gen 49, 24; ~ ~ Szyedzalo (sederunt) gich (*sc.* kobyłek) bez czysla po wszich szemyech egipskich *BZ* Ex 10, 14.

3. *'być osiedlonym, też dzierżyć cudzą nieruchomość w zamian za świadczenie określonych powinności, colonum esse, etiam aliena praedia tenere pro tributis quibusdam solvendis'*: Jaco Pawel ne stawal Nicolao gynych rank⟨o⟩im potem, szedzøcz na gego dobrze 1389 *Pozn* nr 235; Iako praue Ondrzeyka szedzi na Margorzaczine oczcza sedliscu 1393 *HubeZb* 68, *sim.* 1394 *ib.* 69, 1395 *Kościan* nr 72, *etc.*; Jaco Jaszek mal wmowa e sz (*pro* i sz´i z') Jacuszem, isz yego wolą szedzal na yego wolwarcze 1397 *Pozn* nr 327, *sim.* 1397 *Kościan* nr 92, *etc.*; Yako Wenczslaw otpuszcil wszitkey vszy Carszanom szedzecz w domu pastusze 1403 *Kal* nr 99, *sim.* 1405 *TPaw* IV nr 1049, 1420 *Kościan* nr 760, *etc.*; Cszo Wytka vøszal (*leg.* wwiązał) woyszni w Nathalige czø⟨ś⟩cz, w tem mu Potr ne wadzil ani w gego domu przes vole gego sedzal 1403 *Kal* nr 115, *sim.* 1426 *ZapWarsz* nr 155; Iacom mi rosdzelili s Potrem szedliska weczne i szedzimi wiszey trzech lat 1403 *KsMaz* I nr 313a; Czo yest Dobka sedzala w domu, tho yest sedzala w svem prauem 1406 *Kal* nr 153; Czso szedzi Micolay w Scarzine szedliskem, to szedzi mimo dawnoscz szemskø 1407 *HubeZb* 86, *sim.* 1418 *Kościan* nr 722; Iaco Yadviga s *Halenino volą na tem ogrodze szedzala 1412 *Kal* nr 388, *sim.* 1404 *Pozn* nr 569, 1426 *Kal* nr 948; Yacom ya sedzal s Dzirskem w geney isthbe 1413 *KsMaz* I nr 1951, *sim.* 1422 *ZapWarsz* nr 24, *etc.*; Yz pan Barthosz y gego przotkowe... wziwały thich szladow, na gichsze czy kmecze szedzą 1420 *Kościan* nr 772, *sim. ib.* nr 779, *etc.*; Jakom ya oth Pyotra o thą krziwdą wstal, esz mi rolą wszął, na yeyzem ya szedzal 1426 *ZapWarsz* nr 165, *sim. ib.* nr 166, *etc.*; Yako pan Lascz vidzersal zemską dawnoscz trzy lata y pany drugye trzy lata,... szyedzancz na wdowyem stolczu 1438 *Pyzdr* nr 1163; Gdim szedzal w Kąszacech kmyeczem a thy bądączy starsza nye wimerzylasz my trzecey roley 1443 *TymProc* 343; Jsze czo na tem sledze schedza a nye mam nan staroszczskyego prawa..., ale w kmecza szedza 1445 *Pozn* nr 1632; Azaly nye podobno, ⟨iże⟩ stare thu szyedzączye (veteri et possessionati homines) mayą tu szwyatczycz? *OrtOssol* 44, 3, *sim. OrtMac*

52; Kako daleko szyedzącz, szlowye bydlącz, ot tego prawa gosczyem ma bycz szam (*pro* szwan)? *OrtOssol* 69, 4, *sim. OrtMac* 92; ~ siedzieć na czynszu *'dzierżyć czyjąś nieruchomość płacąc za to czynsz, aliena praedia tenere pro pecunia quadam solvenda'*: O ktori dom na myą Zdzeslaw szałowal, w them ya ssyedza ss gego volya na czinsschu 1434 *KsMaz* III nr 449; ~ na robocie siedzieć *'dzierżyć czyjąś nieruchomość z obowiązkiem pracy pańszczyźnianej, aliena praedia tenere pro opera serva'*: Carczmarzs, ktori na roboczye syedzy (in labore sedet), ma thakyesz panu swemu vczinycz, ale carczmarzs na czinschu syedzanczi (si... in censu sedet), ten.... czinsch panu dluszni zaplaczicz ma *Sul* 94; ~ w *(czyjąś)* nadzieję siedzieć *'być zobowiązanym wobec kogoś do bliżej nie znanej powinności, servitute quadam alicui obligatum esse'*: Sandziuogius, czso bral kmecza w Brudzewe, to mal yego polowiczø, yaco Helena, y w gego nadzeyø szedzal 1397 *Leksz* II nr 1059; Jako Marczisz na they dzedzine penødze yma y plath mu sz ney dayø, alysz esze Dobroska szedzi u Marciszewø nadzeyø y plath mu placzi 1408 *TPaw* IV nr 1579; Stachna... contra Santhkonem debet... Iohannem... in iudicio statuere..., quod ipsius vlg. w nadzeyø sedzi 1410 *KsMaz* I nr 1474; Jaco Dobyesz... czszo szedzal na tem szedliskv, to po wkupyenv szedzal s Mikolayewa volą y w gego nadzeyą 1420 *Kościan* nr 775; ~ w woli siedzieć *'być osiedlonym pozostając przez jakiś czas wolnym od świadczeń feudalnych, colonum esse ac ad quoddam tempus tributis feodalibus immunem'*: W voly *syedancz morgy bandzye kopacz *Sul* 91; ~ siedzieć pod *czyjąś* ręką, pod *kimś*, w prawie *'podlegać czyjejś władzy, jurysdykcji, prawu, potestati alicuius, iurisdictioni, legibus subditum esse'*: Iako Margaretha szedzi pod Marczinowø røka na szoltistwe 1406 *HubeZb* 85; Jacom ya yesdził w poszelstwe ot Jana Chromego kmotowicza... do pana Jana Tuchorskego, powedayøcz mu, yszczy pod tobą szedzecz nye chcze a chcze postampicz zemsky vklad 1427 *Kościan* nr 1277; Kedy w prawye polskem szedzy kmyecz (in iure Polonico sedet) *Sul* 61; Pan, poth kthorim by szedzely (*sc.* kmiecie, sub quo degent), nye ma gych otheymowacz *Sul* 81; Okolyczny szązszyedzy albo gosczye, pod kymkoly ony szyedzą (sub quocumque sessi essent), bandz pod duchownymy albo szwyeczkymy..., mayaly ony tesz naszym myesczanom... odpowyedzecz? *OrtOssol* 50, 1, *sim. ib.* 15, 4, *OrtMac* 61; Kthory człowyek szyedzy w prawie myeszczkyem maydborszkyem (qui in municipali possessionatus est)... y tam bytem... zywye, ten moze szwey zenye dacz wyano *OrtOssol* 68, 3, *sim. ib.* 14, 2. 44, 1, *etc.*

4. siedzieć ku prawu, na sądzie, w przysiężnictwie *itp. 'sprawować władzę, głównie sądową, uczestniczyć w zespole sądzącym, sądzić, urzędować, potestatem (imprimis iudicandi) habere, unum ex iudicibus esse, sententiam ferre'*: Iacom wtenczasz szedzal na sandze ot woyewodi, kedi Smichna otsandzona poszasznich penadzy 1400 *Pozn* nr 428, *sim.* 1429 *Kościan* nr 1387, *etc.*; Iacosmi sedzeli na sandze tedi, kedi Handrzich wisnal, czs⟨os⟩mi gy na⟨u⟩czili 1403 *Pozn* nr 554, *sim.* 1430 *ib.* nr 1352; Jacosmi na ławiczy szedzącz szkazały panu Micolayew⟨i⟩ ty vene *(pro* vini*?)*, czso ye pobral na tem czlovecze 1398—411 *BiblWarsz* 1861 III 24, *sim. OrtOssol* 37,2; Yze Potr kazal, sedzø na ssandze, penandze 1423 *AKPr* VIIIa 163; Pan Sczepan nye czynil swadeczsthwa za posesczą przeth thimi pany, czsso na them szedzely 1424 *Kościan* nr 1254, *sim. ib.* nr 1084, 1418 *Pozn* nr 1019, *etc.*; Jacosmy na tym schedzeli y gednaliszmy za wyano... dwadzescza grziwen groschy praschkych panye Szechne 1427 *Pozn* nr 1264; Jszeszmy w ten czasch y dzen szedzeli na zagayonem veczu 1428 *ib.* nr 1308, *sim.* 1429 *Kościan* nr 1389; Jsze wtenczasch schedzelismy w zagayonem veczu 1428 *Pozn* nr 1309; Yakom tego dnya szyedzal na sødze, ktorego dnya Mycolay Szowcze rok zdal 1429 *Pyzdr* nr 990; Esszem n[y]a them sądze szedzely, kyedi Stanislaw u Mikolaya wloka... przygal 1449 *BiblWarsz* 1861 III 20; Pewna myeszczcza sandom mayą bicz vidana, procz kthorych szedzącncz gyndze sandza czokolye oszandzi, nye ma myecz moczi *Sul* 8, *sim. ib.* 25; Paknyały ktho thego czassv, kthorego sandzee szedzą na prawye, k temv myesczv, na kthorem szedzą (eo tempore, quo iudices praesident, ad locum, in quo praesidebunt, *Dział* 13: gdzesz to sądze syedlyby kv sądzenyv),... wnycz szmyaal *Sul* 25; Dobre y radne szą wydzy, aby sądza y pothsądek na malich rokoch, kedy mogą, szedzely (quod... praesideant) *Sul* 78; Czemu sam syedzys (sedes) a wszitek lvd czeka od zarenku asz do wyeczyora? *BZ* Ex 18, 14; Podle sødu tich starczow, gisz syedzø na sødze (secundum iudicium assidentium seniorum), abi gemv pobraly gego nabitek *BZ* II Esdr 9, 4; Moszely wileganyecz y gego dzyeczy szyedzyecz w ławyczy albo w kthorem vrządze? *OrtOssol* 31, 3, *sim. ib.* 12, 2. 54, 1, *OrtMac* 31. 66. 67; Gdi woyth albo przisząsznyczy szyedza ku prawu

(sedent pro iudicio) *OrtOssol* 48, 1, *sim. OrtMac* 58; Tedy szromoczyl wasz wszythkych, czsosczye szyedzely wthenczasz na lawyczy (super scamno sedistis) *OrtOssol* 53, 4, *sim. OrtMac* 66; Gdyby szye przyszasznyk... rosznyemogl, tako azby nye mogl wyączey w przyszasznycztwe szyedzecz (quod sedi scabinali et officio amplius praeesse non posset) *OrtOssol* 60, 4, *sim. OrtMac* 78; Kako dlugo przyszasznyczy powynny sza szyedzecz woythowy k sądv (quamdiu sedere opportent)? *OrtOssol* 86, 4, *sim. OrtMac* 117; Gdysz nye sam sadza sadzy, ale y z gynszymy przy nyem na sądze syedzaczymy sądzy *Dział* 51; Yeslibi... zyemyanyn... smialbi wnicz przed oblicznoscz sądziego na sządzie siedzączego (ad praesentiam iudicis in iudicio praesidentis)... zbroino..., thedi takowi... zaplaczicz ma wyny dwie 1498 *MacPraw* VI 273; ~ Paknyały iana strona... trzykrocz wezwana szą na szandze szedzączym (praesidentibus) nye postway (*pro* postawy) *Sul* 25; Tako my bog pomosz y gego wyelky ostąteczny sąnd, czo na myą y na wszythek szwyath chcze szyedzyecz y szandzycz *OrtOssol* 33, 3, *sim. OrtMac* 34; A to tho *magi poszadzycz v Osszvyaczymyu u klastorze v yszdbye, tu *gdye pravo szedzalo 1465 *Ośw* nr 133; Hoc me traho ad iudicium baunitum ad illud tempus residens al. syedzączy 1469 *StPPP* IX nr 726; Hoc solvat antequam ius sedet al. poky prawo syedzy 1475 *AGZ* XVIII 121, *sim.* 1452 *AGZ* XIX 487; ~ siedząca rada *'w miastach na prawie niemieckim aktualnie urzędujący zespół rajców z burmistrzem na czele, concilium, a quo urbes iure Theutonico conditae regebantur, quod e praefecto urbi et consiliariis constabat'*: Ktho przyymye szwyadeczthwo od szyedzacze rady *OrtMac* 50; Wysznallyby tho przed szyedzaczą rada (coram consilio sedenti) *OrtOssol* 35, 3, *sim. ib.* 46, 4, *OrtMac* 56; Jako geden czlowyek przed szyedzaczą rada (in residenti consilio) dal szye myastv na myloscz, czo ten przepadl? *OrtOssol* 36, 4, *sim. ib.* 38, 3, *etc.*, *OrtMac* 40. 42, *etc.*; Tako to ma bycz gysczono yako szyedzaczą radą wysznala, yako szye przed nymy dzyalo *OrtOssol* 43, 4, *sim. ib.* 14, 2; Gdy szye kto pusczy... na *szwyadeczthwo szyedzączey rady, czo ony koły wysznayą, to ma... stacz mocznye *ib.* 43, 4, *sim. OrtMac* 50; Chczemyly..., wybyeramy go w radą y byerzemy k szobye w szedzaczą radą *OrtOssol* 44, 1, *sim. OrtMac* 51.

5. siedzieć w ciemnicy, w jętwie *'być pozbawionym wolności, być uwięzionym, libertate privatum esse, in custodia teneri'*: Zabyl pan wszitko pyrworodzone w szemy egipskyey, od pyrworodzonego ffar⟨a⟩onowa, ktory na stolczu gego szedzal (in solio eius sedebat), asz do pirworodzonego gego yøtey, ktorasz szedzala w czyemnyczy (erat in carcere) *BZ* Ex 12, 29; Moga ony (*sc.* przysiężnicy) dobrze na prawye szyedzyecz (possunt... pro iudicio sedere)... a nye trzebą gym tego my⟨e⟩szkacz, przetho acz thowarzysz szyedzy w yączthwye (in captivitate est) *OrtOssol* 40, 1, *sim. OrtMac* 45; ~ w kłodzie siedzieć *'być zakutym w dyby, in vincula coniectum esse'*: Ysze comendor ne saszedl Nicolao... drogy... y ne wszął mv brony, y ne wszadzil go w klodą..., y brony yemv ne wroczil any w klodze szedzal 1419 *Pozn* nr 1047; Czso vczinil Pyotr Pawlowi, tho za gego poczanthkem, kedi gemu rzekl: Lszesz, bi w klodze nye syedzal 1427 *KsMaz* II nr 2845; Jaco pan Barthos... tych ludzy... ne pozadal v kloda wzadzenya any gich v kloda wzadzal..., ale przyal, any ('a oni') jusch w klodze szedzely 1427 *Pozn* nr 1269; ~ siedzieć na śmierć *'być skazanym na śmierć, capitis damnatum esse'*: Mogały sprawnye ktorego yaczczą, czo szyedzy na szmyercz, maczycz ktorakoly maka, aby wyaczey czo wysznal, nyszly ocz szyedzy *OrtOssol* 82, 3, *sim. ib.* 19, 4, *OrtMac* 111.

6. *w niewolniczym przekładzie z łaciny 'być postawionym, znajdować się, positum esse, esse'*: Bo tamo sø sedzely stolczowe w sødze (illic sederunt sedes in iudicio) *Fl* 121, 5, *sim. Pul.*

Siejba 1. *'ziarno siewne, semen sativum, sementis, seges'*: Michael... Iwaschkoni... debet dare vaccam cum vitulo... [...] et po poluklodzu syegby 1450 *AGZ* XIV 294.

2. *'zasiew, zboże zasiane, sementis, seges'*: Schachno stetit... non iuxta primam citacionem et pro recepcione seminacionis al. syegby 1448 *AGZ* XIV 272; Dum autem... Petrus aut posteritas sua predictam villam Rudancze ab ipso domino Byelyk... eximere velint, extunc semina generis cuiuscunque sint in campis eisdem ville..., ipse Byelyk pacifice et libere metere... potens erit... Ipse autem Petrus prefatum Byelyk in dictis seminibus al. w seybach y w nassenyv impedire non debebit 1462 *AGZ* IX 88.

Siejca *'siewca, qui sementem facit'*: Sementarius, szyeyczą, qui seminat *ca* 1500 *Erz* 93.

Siejeczka *'łopatka używana do wiania, tj. czyszczenia ziarna przez rzucanie go pod wiatr na pewną odległość, ventilabrum'*: Ventilabrum syeyeczką vel vyeyeczką *ca* 1500 *Erz* 93.

Siek *'cios, raz, cięcie, plaga, ictus'*: Jaco czsso

na myą xancz opath zalowal, abych mv ssamodzewanth... gwaltownye trzy sszeky w podwoyv vczynił, tegosm ya ne vczynil 1423 *Kościan* nr 992.

Siekacz ʻ*narzędzie do cięcia, instrumentum ad caedendum factum*ʼ: **a.** ʻ*prawdopodobnie nożyk, fortasse culter*ʼ: Cista alia magna vacua, solum artauus al. *schekatcz 1497 *RocznKrak* XVI 66; Item *schekaczt 1498 *ib.* 67; ~ **b.** ʻ*zapewne rodzaj siekiery, sine dubio genus quoddam securis*ʼ: Yakom czom wszal dwoye kony y wosz, y szekacz, tom wszal na mem na prawem w szapuszcze 1432 *Pyzdr* nr 1069.

Siekaczka ʻ*prawdopodobnie rodzaj łopaty, czy też motyki, fortasse genus quoddam palae vel sarculi*ʼ: Schekaczka sarculum (descendebat ergo omnis Israel ad Philisthiim, ut exacueret unusquisque vomerem suum et ligonem, et securim, et sarculum I Reg 13, 20) 1471 *MPKJ* V 36.

Siekać ʻ*ciąć na części, in partes secare*ʼ: Tripe flaky *varzona y ssyekane, yantrznyce XV *p. post. PF* V 10.

Siekanina ʻ*naszycia przy ubiorze, ozdobne nacięcia, wycinana falbana lub frędzle, ornamenta quaedam vestimenti (?)*: Szyekąnyną instita *ca* 1500 *Erz* 93.

Siekiera, Siekira *formy*: *n. sg.* siekira 1422 *Czrs* 258, *BZ* Deut 19, 5, *Rozm* 178; siekiera *EwZam* 298, *ca* 1500 *Erz* 93; ~ *g. sg.* siekiry 1402 *Pyzdr* nr 178, *Sul* 111, *Dział* 56, *etc.*; ~ *ac. sg.* siekirę 1413 *Pyzdr* nr 404, 1417 *ib.* nr 496, 1418 *Pozn* nr 1020, *etc. etc.*; ~ *i. sg.* siekirą 1402 *Pyzdr* nr 168, 1422 *Kościan* nr 943, 1426 *ZapWarsz* nr 181, *etc.*; ~ *l. sg.* (w) siekirze *Fl* 73, 7, *Sul* 68; ~ *g. du.* siekiru 1419 *Pyzdr* nr 597, 1425 *ib.* nr 1013, 1456 *ZapWarsz* nr 1047, 1488 *ib.* nr 1637; ~ *ac. du.* siekirze 1414 *Pyzdr* nr 388, 1421 *Pozn* nr 1089, 1423 *Kościan* nr 1009, *etc.*, 1461 *ZapWarsz* nr 1113; siekierze 1493 *ZapWarsz* nr 1674; ~ *i. du.* siekiroma 1472 *ZapWarsz* nr 1348; ~ *n. pl.* siekiry 1389 *Pozn* nr 231, 1418 *Pyzdr* nr 526; ~ *g. pl.* siekir 1424 *Pyzdr* nr 972, 1448 *ZapWarsz* nr 817, 1472 *ib.* nr 3069, 1479 *ib.* nr 1475; ~ *ac. pl.* siekiry 1418 *Kal* nr 577, 1419 *Pozn* nr 981, 1424 *Pyzdr* nr 771, *etc.*; ~ *i. pl.* siekirami *Fl* i *Pul* 73, 7, *BZ* Deut 20, 19, 1472 *ZapWarsz* nr 1349.

Znaczenie: ʻ*narzędzie do rąbania (głównie drzewa), mające metalowe ostrze osadzone na drewnianej rękojeści, używane również jako broń, securis*ʼ: Jaco Nicolaus tenuit... ten lasz, czo w nem szekyri pobran⟨y⟩ 1389 *Pozn* nr 231; Iaco w lesech drew sekirami (securibus, *Pul*: z szyekyramy) wirøbili drzwi iego..., w sekirze (in securi, *Pul*: szyekyrø) y przesecze srzuczili yø *Fl* 73, 7; Czso Vøcenecz ranil Iana, to gi ranil gego poczøtkem, is... s szekirø nan bezal 1402 *Pyzdr* nr 168, *sim.* 1426 *ZapWarsz* nr 181, 1472 *ib.* nr 2971; Isz Stachna ne veradl⟨a⟩ sekiri, topora i gynich rzeczi Wawrzkowi za grziwnø 1402 *Pyzdr* nr 178, *sim. Sul* 111, 1470 *ZapWarsz* nr 1308, 1471 *ib.* nr 3049; Jaco Thomasz w⟨z⟩al szekirą Jacuszewy na gego *dzedziną 1413 *Pyzdr* nr 404, *sim.* 1417 *ib.* nr 496, 1418 *Pozn* nr 1020, *etc.*; Jacom poszlem bil oth Micolaya do *krzandza *cancleszowi dzedzyni do yego soltisza, aby dal dwe szyekyrze na ranky 1414 *Pyzdr* nr 388, *sim.* 1421 *Pozn* nr 1089, 1423 *Kościan* nr 1009, *etc.*, 1461 *ZapWarsz* nr 1113; Yako Bartosz, czso pobral conye y szyekyri... pyancz⟨i⟩ kmyeczy, tho pobral na Yanowem na prawem 1418 *Kal* nr 577, *sim.* 1419 *Pozn* nr 981, 1424 *Pyzdr* nr 771, *etc.*; Yakosm z panem Jandrzeyem nigdi ne vmowyla, bi on tam poslal swego..., gdzye szyekyri brany 1418 *Pyzdr* nr 526; Yako sin moy nye wszyal Mycolayewy dwu szyekyru na Psarzech 1419 *ib.* nr 597, *sim.* 1425 *ib.* nr 1013, 1456 *ZapWarsz* nr 1047, 1488 *ib.* nr 1637; Jaco mne szekira vcradzona 1422 *Czrs* 258; Jaco czssom poyął woly z wozem a s szekyra czlowekowy z Boyanycz, tom ge poyął na mem 1422 *Kościan* nr 943, *sim.* 1474 *AKPr* VIIIa 56; Jako ten *kmeythowic... szekyra nan wycepnal y rana mu dal 1423 *Kal* nr 864, *sim.* 1428 *ib.* nr 1019; Yakom nye kazal tich szyekyr wszancz 1424 *Pyzdr* nr 972, *sim.* 1448 *ZapWarsz* nr 817, 1472 *ib.* nr 3069, 1479 *ib.* nr 1475; Bądzely wyączey dny granycz⟨e⟩ne,... pothkomorze dwye szekyrze (secures duas), dwye mothycze alybo dwa rydla (*sc.* weźmie) *Sul* 63, *sim. Dział* 48; Rąbyącz drwa w czvdzem gymyenyv tylko w szekyrze (in securi) mayą bycz poczędzany (*Dział* 56: ma pozbycz syekyri) *Sul* 68; W drzewnem røbanyv spadnøcz szekira (securis) s toporziska ranilaby przyaczela *BZ* Deut 19, 5; Nye poczinay sczepow... ani szekirami (securibus) okolo kragini poszekasz *ib.* 20, 19; Yakom ya w *duvnaczczye wozow nyesdzyl (*leg.* ni jeździł) w bor... s thvyemanaczczye syekyroma 1472 *ZapWarsz* nr 1348; Yakom ya nye yessdzyl we dwvnadzczye wozow y w thyle czeledzy s syekyramy pole wozow na ymyenye Vyesska *ib.* nr 1349; Jakosz my czlovyeka thegosz slvpyl... y wsyal mv svknya byala, dwye syekyerze, myeczh, pylathyk yako dwye kopye 1493 *ib.* nr 1674; Bocz ivsz szyekyera (securis Mat 3, 10, *Rozm* 178: szyekyra) v korzenya drzeva polozona yest *EwZam* 298; Szyekyerą securis *ca* 1500 *Erz* 93.

Siekierka, Siekirka *'mniejsza siekiera, securis minor, dolabella'*: Kedi gi na swey vodze zastal, tedi on wymkna szwa syekirka, chczal gy w gego szinocze (*pro* sziuocze) vraszicz 1418 *TPaw* VII nr 362; Esz przibyeszal gwaltem przed gego wrotha y nan syekirką uderzil 1419 *ib.* nr 1290, *sim.* 1420 *Pyzdr* nr 660, 1443 *ZapWarsz* nr 727, 1448 *ib.* nr 832; Any ony... vzęły dwa woły y szekyrky 1421 *Kościan* nr 860; Jako czom wszanl dwoye kony y wosz, y schekyrką, thym wszanl w szwem prawem zapuszcze 1432 *ib.* nr 1439; Iakom ya nye byegal na Grzimkow dom s ostra bronya ani szekirkan na gego szona czisnanl 1437 *KsMaz* III nr 2822; Jakom ya gwaltem ostra bronya, szabla y syekyerka Zyemakowy... rany krwawey nye zadal 1489 *PF* VIII 20, *sim.* 1489 *ZapRpŁomż* 2, 895; Yeslibi... zyemyanyn... smialbi wnicz... do miescza sądowego zbroino, tho iesth z mieczem, z wlocznyą, s kordem, s siekierką (cum armis,... securi) 1498 *MacPraw* VI 273.

(Siekierzyca) Siekirzyca *'siekiera, securis'*: Jako czsso na myą Jandrzey zalowal..., abych wzął przenagem ot yego ludzy v dwe sekyrzycze, tego yesm ya ne vczinil, alem ge darmo wroczil 1424 *Kościan* nr 1222.

Siekira *cf.* **Siekiera**

Siekirka *cf.* **Siekierka**

Siekirzyca *cf.* **Siekierzyca**

Sielawka *zool. 'sielawa, Coregonus albula L.'*: Attulit ad me in hunc locum cubicularius... pisces schyelawky et ninogy (1451) *MMAe* XIV 55.

Sielisko *cf.* **Siedlisko**

Sieliszcze *cf.* **Siedliszcze**

Siemdziesiąt *cf.* **Siedemdziesiąt**

Siemia *'rodzina, familia'*: Damus... eidem capelle... pullam mellis..., quod solvunt... sex familiae vlg. siemie circa flumen Berezyna sedentes (1422) *KodWil* I 743, *sim. ib.*, (1423) *ib.* 745. ~ *Białorutenizm.*

Siemiączko *bot. 'nawrot lekarski, Lithospermum officinale L.'*: Syemączko milium solis 1472 *Rost* nr 686.

Siemieniec *bot. 'konopie (osobnik żeński), Cannabis sativa L.'*: Szyemyenyecz canapus XV *ex. GlLek* 36.

Siemieniuszka *zool. 'ptak z rodziny kulików, avis e larorum familia'*: Szemenuszky al. brochfogil VIII pro I grosso (1396) 1413 *MMAe* VII nr 286.

Siemię *formy*: *n. sg.* siemię *Fl* 21, 25. 36, 30, *Fl* i *Pul* 21, 33, *etc.*; siemie *BZ* Gen 1, 11, 1472 *Rost* nr 873, 1760, *etc.*; ~ *g. sg.* siemienia 1444 *StPPP* II nr 3185, *BZ* Gen 15, 3. 17, 7, *etc. etc.*; siemiona 1471 *MPKJ* V 23; ~ *d. sg.* siemieniu *BZ* Gen 12, 7. 13, 15. 15, 18, *etc.*; ~ *ac. sg.* siemię *Fl* i *Pul* 20, 10. 88, 4. 29, *etc. etc.*; siemie XV *p. post. R* LIII 62, XV *ex. GlLek* 46; ~ *v. sg.* siemię *Fl* i *Pul* 21, 24, *BZ* I Par 16, 13; ~ *i. sg.* siemieniem *BZ* Gen 17, 7. Lev 19, 19. Deut 22, 9; ~ *l. sg.* (w) siemieniu *BZ* Tob 6, 22.

Znaczenia: **1.** *'element rozmnażania u roślin nasiennych, ziarno, nasienie, semen, granum'*: Wsplodz szemya szelye czynyøcz szemyø (facientem semen), a drzewo yablko noszøcz czynyøcz owocze *BZ* Gen 1, 11, *sim. ib.* 1, 12. 29; Gegosz (*sc.* drzewa) szemye (semen) w sobye samem bødz na szemy *ib.* 1, 11; Pola nye poszeway rosliczitim szemyenyem (diverso semine) *BZ* Lev 19, 19; Darmo bødzecze szaacz szemyø (sementem) wasze *ib.* 26, 16; Nye poszeway vinnicze swey ginim szemyenyem (altero semine), aby szemyø, ktores by szal (ne et sementis, quam sevisti) y czosz syø rodzi z vinnicze, spolv syø poswyøczilo *BZ* Deut 22, 9; Sszemø *Park* 411; Schiemyenya sementem (numquid credes illi, quod sementem reddat tibi? Job 39, 12) 1471 *MPKJ* V 63; Seges dicitur matura messis seu semen szyemyą *ca* 1500 *Erz* 93; ~ *'nasiona poszczególnych gatunków roślin, semina singularum plantarum'*: siemię kolijandrowe *(kolendra siewna, Coriandrum sativum L.)*: Sdzyal gest dom israhelsky gymyø gego man, przeto zze biło gest yako szyemyø kolyandrowe byale (quasi semen coriandri album) *BZ* Ex 16, 31; ~ (konopne, ptasze) siemię *(konopie, Cannabis sativa L.)*: *Conopnye semyø canapum 1419 *Rost* nr 5258; Paulus... unum corum papaueris vel semen al. syemena canaporum... soluere debebit 1444 *StPPP* II nr 3185; Ssyemye cannabum 1472 *Rost* nr 873; Ptassye syeme cannabictrum *ib.* nr 1760; ~ koprzywne siemię, siemię koprzywne *(pokrzywa zwyczajna, Urtica dioica L.)*: Acecatum, coprzywne szemye, tussim curat XV *p. post. R* LIII 64; *Koprzywnye szyemya accantum XV *ex. GlLek* 35; *Wyszmy... *koczyenczy *szaldlo a szyemye koprzywne *ib.* 46; ~ siemię lniane *(len zwyczajny, Linum usitatissimum L.)*: Szyemya *lnyanye semen lini XV *ex. GlLek* 42; ~ siemię rożane *(róża francuska, Rosa Gallica L.)*: Anthera szyemyą roszane XV *p. post. R* LIII 70; ~ rzepne siemię *(rzepa, Brassica rapa L.)*: Contra calculum... Recipe... citwarum longum, piper, cinamonum, rzepne *simye, *srnowky XV *p. post. R* LIII 62.

2. *'sperma, semen, sperma'*: Czlowyek aczbi spal z zon[y]a sloczenim szemyenya (coitu seminis), gesz to bi biła dzewka... wiplatø nye *vipłaczono,... bita bødzeta oba *BZ* Lev 19, 20;

Czlowyek..., ienze bi bil trødowat albo czirpyøøcz vilanye szemyenya (patiens fluxum seminis), nye bødze gescz tego, czosz iest poswyøczono mnye *ib.* 22, 4; Kto syø *dotkney... tego, od nyegos vichadza semyø sløczenya (ex quo egreditur semen quasi coitus),... nyecist bødze *ib.*; Vyplywanye schiemyona (*war. lub. rp.*: wypliwane syemyeną) fluxum seminis (vir, qui patitur fluxum seminis, immundus erit Lev 15, 2) 1471 *MPKJ* V 23.

3. *'potomstwo, ród, pokolenie, plemię, posteritas, stirps'*: Owocz gich (*sc.* nieprzyjacioł) z zeme zagubisz y semø (semen) gich od sinow luczskich *Fl* 20, 10, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 88, 4. 29. 105, 27; Gisz se bogicze boga, chwalcze gi, prokne semø (universum semen) Iacobowo, slawicze gy! *Fl* 21, 24, *sim. Pul*; Boy se iego wszitco semø (semen, *Puł*: plyemyę) Israhel *Fl* 21, 25; Semø (semen) moie sluszicz bødze iemu *Fl* 21, 33, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 24, 14, *etc.*; Semø (semen, *Pul*: plemye) nemilosciwich zagine *Fl* 36, 30; Rzekl gemu (*sc.* bog): Szemyenyu (semini) twemu dam zemyø tu to *BZ* Gen 12, 7, *sim. ib.* 13, 15. 15, 18, *etc.*; Rosplodzysz twe syemyø (semen) yako proch na zemy *ib.* 13, 16, *sim. ib.* 22, 17, *etc.*; Mnyey ges to (*pro* mnye ges ty) nye dal syemyenya (mihi autem non dedisti semen) *ib.* 15, 3; Vstawyø slub moy myedzi mnø a myedzy tobø, y myedzi twim syemyenyem po tobye (inter semen tuum post te)..., przeto bich bil twoy bog a syemyenya twego po tobye (ut sim deus... seminis tui post te) *ib.* 17, 7; Ya gemu vstawyø szlub moy wyeczni a syemyenyu gego (semini eius) po wyem (*pro* nyem) *ib.* 17, 19; Czlowyek..., ktos bi czso dal z semyenya (de semine) swego modle Moloch, smyerczø vmrze *BZ* Lev 20, 2, *sim. ib.* 20, 3, *etc.*; Wspomynaycye na dziwi gego,... syemyø (semen) israhelovo! *BZ* I Par 16, 13; Potem... przimyesz pannø..., abi w syemyenyv (in semine) Abramowye pozegnanye sobye y swim sinom odzerszal *BZ* Tob 6, 22; ~ Wezmyesz s sobø... ptastwa nyebyeszkyego szedmyoro a sedmyoro, samczow a samycz, abi zachowali syemyø (semen) na zemy *BZ* Gen 7, 3.

4. wielorybie siemię *'wonna substancja znajdowana w przewodzie pokarmowym wielorybowatych (Catodon macrocephalus Lac.), corpus odoriferum, quod in balaenae visceribus inveniebatur'*: Vyeloribye na⟨sienie⟩ uel semyø ambra, spierma ceti 1419 *Rost* nr 5095.

5. *w mylnym rozumieniu tekstu czeskiego*: Wpuszczyl przeto pan bog vczyøszone semye (*pro* vczyøszenye senne, soporem, *Stary Testament Cardy*: otrapenie senne, *MPKJ* V 7: sen, drzemanye) w Adama *BZ* Gen 2, 21; Schiemyą (*pro* schienyu, *BZ*: szenyv) sementem (apprehendet messium tritura vindemiam et vindemia occupabit sementem Lev 26, 5) 1471 *MPKJ* V 24.

Siemionka *zool. 'makolągwa, Carduelis cannabina L.'*: Fursana syemyonka, *syemyoncha 1472 *Rost* nr 1383. 1384.

Siemnadziesta *cf.* **Siedemnadziesta**

Siemnadzieścia *cf.* **Siedemnaście**

Siemnadzieście *cf.* **Siedemnaście**

Sienica, Sieńca *formy*: *n. sg.* sienica 1471 *MPKJ* V 42; ~ *g. sg.* sienice 1471 *MPKJ* V 46; sieńce *BZ* Num 3, 26. IV Reg 11, 11; ~ *d. sg.* sienicy 1471 *MPKJ* V 100; ~ *ac. sg.* sieńcę *BZ* II Par 29, 17; ~ *l. du.* (w) sieńcu *BZ* IV Reg 23, 12.

Znaczenia: **1.** *'przedsionek, portyk, atrium, vestibulum, porticus'*: Opony syencze (cortinas atrii) a opony, gisz to zawyeszoni we sczv stanowem syencze (in introitu atrii tabernaculi) *BZ* Num 3, 26; Oltarze, gesz bil vczinyl Manases we dwu syenczu koscyola (in duobus atriis templi) boszego, skazil krol *BZ* IV Reg 23, 12; Weszly w szyenczø koscyola (ingressi sunt porticum templi) *BZ* II Par 29, 17; *Seynicza porticus (porticus erat ante templum viginti cubitorum longitudinis III Reg 6, 3) 1471 *MPKJ* V 42; ~ *'dziedziniec więzienny, area carceris'*: K scheniczy ad vestibulum (venit... ad vestibulum carceris Jer 32, 8) 1471 *MPKJ* V 100.

2. *'dom, domus'*: Johannes et Dobeslaus... pallaciculum al. sencza cum curiaculo dicendo dworzecz... dare debebunt 1432 *StPPP* II nr 2399; Staly... ot prawey stroni koscyola asz do lewey stroni oltarza a syence (ad partem sinistram altari et aedis) *BZ* IV Reg 11, 11; Schienyczie et edis (IV Reg 11, 11) 1471 *MPKJ* V 46.

Bohemizm.

Sienie *cf.* **Sianie**

Sienne *'rodzaj daniny uiszczanej w sianie, z czasem zamienionej na świadczenie pieniężne, tributum quoddam, quod faeno, postea autem pecunia solvebatur'*: Non solvunt triticum, neque avenam, neque centum foeni al. szyenne *DlLB* I 275; Quilibet cmetho de laneo solvit pro annuo censu... duos grossos pro censu foeni, qui vocatur szenne *ib.* 276, *sim. ib.* 277. 278. 279, *etc.*; Quilibet kmethonum szyenne solvit per II grossos 1496 *StPPP* XII 416, *sim. ib.* 417. 419, *etc.*; De uno laneo non dant triticum, neque szyennego *ib.* 419.

Sienny *'związany z sianem, ad faenum pertinens'*: obiedze sienne *'resztki siana, siano, faeni reliquiae, faenum'*: Na obiedzach siennich in feno (faeno iacere pertulit, praesepe non abhorruit) 1444 *R* XXIII 301.

Sieno *cf.* **Siano**

Sień *formy*: *n. sg.* sień *Naw* 42; ~ *g. sg.* sieni *BZ* III Reg 21, 1. IV Reg 11, 2. 16, *etc.*; ~ *ac. sg.* sień 1428 *ZapWarsz* nr 2783, *BZ* Gen 6, 16. III Reg 16, 18, *etc. etc.*; ~ *i. sg.* sienią *BZ* Neh 3, 25, *Rozm* 675; ~ *l. sg.* (w) sieni *BZ* IV Reg 12, 18. 20, 18, *De morte* w. 186; ~ *l. du.* (w) sieniu *BZ* IV Reg 21, 5. II Par 33, 5; ~ *ac. pl.* sieni 1471 *MPKJ* V 105; sienie *MPKJ* V 105; ~ *l. pl.* (w) sieniach *BZ* I Par 9, 16. 23, 28. Neh 8, 16.

Znaczenia: **1.** *'przedsionek, krużganek, atrium, vestibulum, porticus, peristylium'*: Cy to sø Chorite... strosze syeny koscyelney (vestibulorum tabernaculi) *BZ* I Par 9, 19; Bødø... w syenyach (in vestibulis) a w... comorach *ib.* 23, 28, *sim. ib.* Neh 8, 16; Poswyøcyl Salomon poszrzodek syeny (atrii) przed koscyolem bozim *BZ* II Par 7, 7; Vdzala ge (*sc.* ołtarze) wszitkim gwyazdam nyebyeskim we dwu syenyw (in duobus atriis) domv bozego *ib.* 33, 5, *sim. ib.* IV Reg 21, 5; Vschedl (*sc.* zwołenik) z Yesucristem v szyen byskupyą (in atrium pontificis Jo 18, 15) *Rozm* 671, *sim. ib.* 670. 673; Gdy są veschly w szyen, namyeczyly ogyen srod szyeny (in medio atrii Luc 22, 55) *ib.* 674; Vyschedschy (*sc.* Piotr) na dvor y sszyedzyal przed szyenya (exiit foras ante atrium Marc 14, 68) *ib.* 675; Naslyadoval yego aze v szyen byskupy⟨ą⟩ *ib.* 688; ~ sień ciemniczna *'dziedziniec więzienny, area carceris'*: Falel (*sc.* działał)... przecyw wyezi, iaz wzvi[i]szona... nad syenyø cemnycznø (in atrio carceris) *BZ* Neh 3, 25.

2. *'pokój, komnata, sala, conclave, cubiculum, oecus'*: Jaco mnye Arnolth obranczil oprawicz mlinniczø y sen 1428 *ZapWarsz* nr 2783, *sim. ib.*; Pot sobø w nyem (*sc.* korabiu) vczynysz szyen (cenacula) *BZ* Gen 6, 16; Tedi Jozaba... vkradla gy... s syeny krolyowi (de triclinio) *BZ* IV Reg 11, 2, *sim.* 1471 *MPKJ* V 46; Ferculum, reclinatorium pokogik aut szyen (ferculum fecit sibi rex Salomon Cant 3, 9) *MPKJ* V 72; Gdyz vam vkaze tą szyen (cenaculum Luc 22, 12), tamo nam przygotvyczye *Rozm* 521; ~ *może 'sień, vestibulum, atrium'*: Martinus... recognouit, quia in eadem domo cameram in palacio sitam in sinistra parte al. wsedlwschy s przisyonku do syeny Katherine... dedit 1476 *StPPP* II nr 4177.

3. *'pałac, dom, aula, palatium, domus'*: Wydzøc Zamri, ysze myasto bødze dobito, szedw na syen (ingressus est palatium) y zaszegl syø *BZ* III Reg 16, 18, *sim. ib.* IV Reg 11, 19; Wynnycza..., iasz bila w Gezrahel podle syeny (iuxta palatium) Achabowi *BZ* III Reg 21, 1, *sim. ib.* IV Reg 11, 16. 23, 12; Joas... pobraw... wszelke szrzebro, ktore mogl naleszcz... w syeny krolyowye (in palatio regis), y poslal Azaelowy *BZ* IV Reg 12, 18, *sim. ib.* 20, 18; Joatan... sprawyal syen (gubernabat palatium) *ib.* 15, 5; Thesz byvam v czeszarszkyey szeny zymye, lyecze y w geszeny *De morte* w. 186; Caulas krolewskye scheny (*war. lub.*: krolewskye ssyenye; collocabunt caulas suas in te Ezech 25, 4) 1471 *MPKJ* V 105; ~ Barachia..., gen przebiwal na syenyach (in atriis) Neptalim *BZ* I Par 9, 16; ~ *przenośnie*: Thy dom bozy, tysz szen, Jesu Cristhvszow *Naw* 42.

Sieńca *cf.* **Sienica**

Siepać *formy*: *3. sg.* siepa 1466 *R* XXII 15; *3. pl.* siepacie XV *p. post. R* XXIV 375, *ca* 1500 *JA* X 380; ~ *part. praes. act. adv.* siepając *MPKJ* V 120, *Rozm* 662. 694; ~ *inf.* siepać XV *med. R* XXIII 269, *Rozm* 653. 661. 711. 815; ~ *praet. 1. sg. m.* -m siepał 1410 *Kal* nr 314, 1417 *KsMaz* I nr 2757, 1426 *KsMaz* II nr 2358, *etc.*; *3. sg. m.* siepał 1396 *Kościan* nr 86, 1417 *Pyzdr* nr 501, 1427 *KsMaz* II nr 2665, *etc.*; *f.* siepała 1449 *RafPocz* 16; *3. pl.* siepały *Rozm* 753; *m.* siepali *ca* 1500 *JA* X 380, *Rozm* 656; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* siepan *Rozm* 650; *f.* siepana XV *p. post. R* XXIV 374.

Znaczenie: *'szarpać, targać, brutalnie obchodzić się z kimś, czymś, aliquem concutere, vexare, agitare, male tractare'*: Iaco Przibek ne bil ani sepal kmotowin 1396 *Kościan* nr 86; Jacom ya ne phatal Virzbanthi za yego gardlo ani go sepal za yego czalo 1410 *Kal* nr 314; Yacom ya Swanchny ne szepal na drodze 1417 *KsMaz* I nr 2757, *sim.* 1426 *KsMaz* II nr 2358, 1427 *ib.* nr 2665; Yako Scarbimir *Wyrzchoslawo sepal, targal y przesz trzy zagony rzuczyl 1417 *Pyzdr* nr 501, *sim.* 1427 *KsMaz* II nr 2665; Uxorem ipsius uxor eiusdem hominis traxit al. szyepala 1449 *RafPocz* 16; Idcirco... prebet tibi vellere, *gl.* evellere syepacz, barbam XV *med. R* XXIII 269; Coniugis amplectens tumulum pro coniuge vexat, *gl.* laniat schyepa, vngwe genas 1466 *R* XXII 15, *sim. ib.*; Discerpans szyepayącz aut targayacz (discerpens eum spiritus immundus et... exiit ab eo Marc 1, 26) *MPKJ* V 120; Lilium crescens inter spinas, quanto magis pungitur vlg. syepana, ab eis, dat magis odores XV *p. post. R* XXIV 374; Cristus ad eos ait: Quid mali vobis feci, quod sic turpiter laceratis vlg. targaczye aut szyepaczye? *ib.* 375, *sim. ca* 1500 *JA* X 380; Ita eum (*sc.* Iesum) crudeliter agitauerunt szyepaly, mordovaly *ca* 1500 *JA* X 380, *sim. Rozm* 656; Yako

ovcza vyedzyon kv vbyczyv, kyedy trudno szyepan nye otvorzyl vst svoych (Is 53, 7) *Rozm* 650; Tez tego Samsona mocznego, mylego Iesucrista, poczęły targacz y ssyepacz myedzy sobą *ib.* 653, *sim. ib.* 661. 711. 815; Ktorzykolvye mogly sze dorzuczycz yvze zvyązanego (*sc.* Jesukrysta), ten ssyepal przeze wschego myloszyerdzya *ib.* 654; Potem yego svyąta brodą tako trudno szyepayącz, yze szye yemv vschytky ząmby poruschyly *ib.* 662, *sim. ib.* 694; Ty ystne dzyatky szyepały sve maczyory za odzyenye *ib.* 753; ~ Ex quo Hrin, qui coram iudicio hic in me strepitum fecit al. syepal myą, iudicii penam luit 1450 *Przem* II nr 694. ~ *Cf.* **Rozsiepać, Wysiepać, Zsiepać, Wysiepnąć.**

Siepanie '*szarpanie, targanie, actus aliquem concutiendi, vexandi, agitandi*': Nastka... cum Stephano... terminum secundum pro duabus plagis ad faciem percussis et pro sepane 1382 *StPPP* VIII nr 1675; Thu mamy yescze baczycz, yze pyrvey nyzly y (*leg.* ji, *sc.* Jesukrysta) zvyązaly, rozmayczye y vmaczely... szyepanym gnyevlyvem, polyczkovanym *Rozm* 647; Vtencass nasch myły zbavyczyel... z onego okropnego szyepanya... czyasko pragnacz, pyczya pozą̨ndayącz *ib.* 661; O tem, yako myly Cristus barzo nyelyvtosczyvye byl przyvyedzyon ku byczovanyv z vyelykym szyepanym *ib.* 815.

Siepnąć *cf.* **Wysiepnąć**

Sierce *cf.* **Serce**

Sierchl, Sierszl, Sierzchl, Sirchl, Sirszl *formy*: *n. sg.* sierchl *ca* 1500 *Erz* 93; ~ *g. sg.* sierszli XV *p. post. R* XXV 175; sirszli *BZ* Ex 35, 26; ~ *ac. sg.* sierzchl 1466 *R* XXII 16; sirchl XV *p. pr. R* XVI 349, 1462 *R* XXV 270; sirszl *BZ* Ex 35, 6. 23; ~ *g. pl.* sirszli *BZ* Ex 36, 14.

Znaczenie: '*owłosienie zwierząt, sierść, animalium pili, villus*': Szyrchl setas (*sc.* asini) XV *p. pr. R* XVI 349; Szødlywye offyervy bogu zloto y szrzebro..., szyrszl koszøø (pilos caprarum) *BZ* Ex 35, 6, *sim. ib.* 35, 23; Nyewyasti nauczyone daly søø... szyrszly koszey (pilos caprarum) *ib.* 35, 26; Uczynyl dzyanycz gedennaszczye s syrszły koszych (de pilis caprarum) *ib.* 36, 14; Habet (*sc.* panther) cervicem, szyrchl, diversi coloris 1462 *R* XXV 270; Gutturque caninum respicit, *gl.* sc. lupus, et querit, cur cecidere pili, *gl.* crines syerzchl 1466 *R* XXII 16; Vos existimatis sanctum Iohannem ypocritam, quia habuit vestem de pilis, serszly, camellorum XV *p. post. R* XXV 175; Spadix est color equi szyerchl *ca* 1500 *Erz* 93.

(Sierchlisty) Sirzchlisty '*pokryty sierścią, włochaty, pilosus, hirsutus*': Alter (*sc.* filius simiae) ab irsuto, szyrzchłystey, circumdans brachia collo, szygy, heret XV *p. post. PF* III 287.

Sierć *cf.* **Sierść**

Sierdeczny *cf.* **Serdeczny**

Sierdziączka '*łopatka używana do wiania, tj. czyszczenia ziarna przez rzucanie go pod wiatr na pewną odległość, ventilabrum*': Ventilabrum, id est szerdzanczka XV *med. R* XXIV 363.

(Sierdzisty) Sirdzisty '*skłonny do gniewu, wybuchowy, ira promptus, iracundus*': Syrdzysty bilosus XV *p. post. PF* V 9.

Sierocić *cf.* **Osierocić, Osierocieć**

(Sierocin) Sirocin '*należący do sieroty, qui orbi est, ad orbum pertinens*': Tako tho szyroczyno gymyenye mvssy stacz w szapowyedzy asz do gych (*sc.* sirot) lath *OrtOssol* 83, 4, *sim. OrtMac* 113.

(Sieroctwo) Sirocstwo, Siroctwo, Sirotstwo '*stan osierocenia, orbitas*': Syroczsthwu dzeczy (orphanitati puerorum)... doradzicz laskawye ządayącz... vstawyamy *Sul* 75; Sjrothny czlowyek czyaszko vranyony..., tego foldrowal woyth... prze gego syrothstwo (orphanitatis gratia, *OrtOssol* 21, 1: szyroczstwo, *OrtMac* 123: szyroczthwo) *OrtOssol* 90, 2.

Sierota, Sirota *formy*: *n. sg.* sirota *ca* 1420 *WokTryd* nr 5, XV *med. R* XXII 39, *ca* 1500 *Erz* 94; ~ *d. sg.* sirocie *Fl* 9, 37. 41, *Fl* i *Pul* 81, 3, *BZ* Deut 24, 17. 19. 20; ~ *ac. sg.* sirotę *Fl* i *Pul* 145, 8, *MW* 126a; ~ *i. sg.* sirotą *Sul* 37, *BZ* Deut 28, 50. Ruth 1, 5, *etc.*; ~ *l. sg.* (na) sirocie *OrtOssol* 19, 4. 83, 3; sierocie *OrtMac* 113; ~ *n. pl.* siroty *Fl* i *Pul* 108, 8, *Dział* 34, XV *p. post. Kalużn* 286; ~ *g. pl.* sirot *Fl* i *Pul* 67, 5, *Naw* 48, XV *p. post. R* XXV 179; ~ *d. pl.* sirotam *Gn* gl. 151a, *Rozm* 105; ~ *ac. pl.* siroty *Fl* i *Pul* 93, 6, *Aleksy* w. 19, *OrtOssol* 33, 3, *Rozm* 105; ~ *i. pl.* sirotami *Fl* i *Pul* 108, 11, *Rozm* 443. 564.

Znaczenia: **1.** '*dziecko, które utraciło obydwoje rodziców lub jedno z nich, orbus parentibus vel uno parentum*': Mater erat (*sc.* s. Hedvigis) viduarum et orphanorum zyrotam *Gn* gl. 151a; Sirocze (orphano, *Pul*: szyrotcze) ti bødzesz pomocznik *Fl* 9, 37, *sim. ib.* 9, 41, *Fl* i *Pul* 81, 3; *Smotny bødøø od oblicza iego oczczowe sirot (orphanorum) y sødze wdow *Fl* 67, 5, *sim. Pul*; Bødzcze synowe yego szyroty (orphani, *Rozm* 443: szyrotamy) a szona yego wdowa *Fl* 108, 8, *sim. Pul*; Ne bødz yemv pomocznyk any bødz, gen by smylowal se nad syrotamy yego (qui misereatur pupillis eius) *Fl* 108, 11, *sim. Pul*; Pan... syrotø (pupillum) y wdowø przyme *Fl* 145, 8, *sim. Pul*, *MW* 126a; Pupillus, sirota,

id est carens matre *ca* 1420 *WokTryd* nr 5; Francyszek... Lucziyą, bądączą w leczech mlodich syrothą (orphanam)..., wszyął na swą pyeczą *Sul* 37, *sim. Dzial* 26; Orphanus yacoby zyrotha XV *med. R* XXII 39; Cchowal szyrothy i wdowy *Aleksy* w. 19; Nye przewroczis sødv vbogyemv, przichodzøczemv y syrocze (pupilli) *BZ* Deut 24, 17, *sim. ib.* 24, 19. 20; Narod nyesromyeszlivi, genze nye *odpvszczø staremv ani syø slvtvge nad robyonkem y sirotø (nec misereatur parvuli) *ib.* 28, 50; Iako wzdy mayą dobywacz oczczowego długu na szyroczye (*OrtMac* 113: na szyeroczye) *OrtOssol* 19, 4, *sim. ib.* 83, 3; Ia przysągam bogu..., ysze chczą... obronycz wdowy y syrothy *ib.* 33, 3; Syrothi nye mayą dawnosczy *Dzial* 34; Wdowę y przychodnya zabyly y szyroty (pupillos, *Fl*: *siroti) pobily *Pul* 93, 6; Mathka od szyroth,... slvthvy szye nade mna! *Naw* 48; Zbyyą wasz myeczem y bandą wasze zony wdowy y wasze dzyeczi szyrothy (pupilli Ex 22, 24) XV *p. post. Kalużn* 286; Omnes domos de nocte viduarum, orphanorum, syroth, et pauperum visitabat XV *p. post. R* XXV 179; Drvga rzecz... byla ta, yze szyroty (pupillos) svych synow... myloval yako swe dzyeczy *Rozm* 105; Tegodla Antipater bal szye, aby nyegdy Herod nye odezval krolyestva od nyego k tym szyrotam (ad pupillos) *ib.*

2. *'osoba osamotniona po śmierci kogoś bliskiego, qui post propinqui cuiusdam mortem solus est'*: Ostala szona syrotø po dwu sinv y po møszu (remansit mulier orbata duobus liberis ac marito) *BZ* Ruth 1, 5; Orbus, id est cecus et qui filium amisit, dicitur orbus szyrothą *ca* 1500 *Erz* 94; Alye vy posnaczye, yze v vass zostanye (*sc.* duch święty) y v vass [nyc] bądzye, nye zostavayącz vass syrotamy (non relinquam vos orphanos Jo 14, 18) *Rozm* 564.

(Sierotka) Sirotka *'sierota, orbus'*: Szyrotcze (orphano, *Fl*: sirocze) ty będzyesz pomocznyk *Pul* 9, 38; Sędzy szyrotcze (pupillo, *Fl*: sirocze) y pokornemu *Pul* 9, 42.

Sierotny, Sirotny *formy*: *n. sg. m.* sirotny *OrtMac* 123, *OrtOssol* 21, 1. 90, 2; *f.* sierotna XV *p. post. Kalużn* 274; ~ *ac. sg. m.* sirotnego *OrtOssol* 16, 3; *f.* sirotną *OrtMac* 124. 125, *OrtOssol* 21, 1. 91, 1. 91, 2; ~ *l. sg. m.* sirotnem *OrtOssol* 16, 3; ~ *g. pl. m.* sirotnych *OrtMac* 73, *OrtOssol* 57, 4.

Znaczenia: **1.** *'osierocony, pozbawiony najbliższych krewnych, orbus'*: Woyth albo szandzą moze szyrothnych ludzy (orphanis hominibus), szlowye czo przyrodzonych thu nye mayą, [mogą] nagle foldrowacz rzeczy *OrtOssol* 57, 4, *sim. OrtMac* 73; Sjrothny czlowyek (vir orphanus) czyaszko vranyony *OrtOssol* 90, 2, *sim. ib.* 21, 1, *OrtMac* 123; Mater (*sc.* Christi) orphana, syerothna, cecidit quasi semimortua in terram eiulans XV *p. post. Kalużn* 274; ~ sirotny (syn) *'sierota będący pod czyjąś opieką, orbus, qui in alicuius tutela est, pupillus'*: De orbato al. syrothnem filio post obitum patris *OrtOssol* 16, 3; Wmarl geden czlowyek y szostawyl po szobye szyrothnego syna (*OrtOssol* 57, 4: siestrnego syna) *ib.*

2. *'dotyczący sieroty, ad orbum pertinens'*: Gdy woyth woldruge o glową, o czyaszkye rany albo o ktorakoly beszprawna rzecz syrothna (criminale orphanorum hominum), czo szą [cz] stalo nyewyesczе, slowye ysz gey mazą... zabya *OrtOssol* 91, 1, *sim. ib.* 21, 1, *OrtMac* 124; Woldrugely woyth syrothna glową (orphanorum homicidia)... albo czokoly takyego beszprawnego, czo masczyszny nye maya przyrodzonego *OrtOssol* 91, 2, *sim. OrtMac* 125.

Sierp, Sirp, Sirzp *formy*: *n. sg.* sirp *ca* 1420 *WokTryd* nr 137; sirzp 1481 *PF* IV 747; sierp *ca* 1500 *Erz* 93; ~ *ac. sg.* sirp 1444 *Pyzdr* nr 1259, 1471 *CyzKłob* 444, 1471 *MPKJ* V 138; sierp 1396 *AcCas* 350; ~ *i. sg.* sirpem *BZ* Deut 23, 25; sirzpem *Sul* 68, 1500 *ZapWarsz* nr 1886; sierpem 1499 *MMAe* XVIII nr 620; ~ *l. sg.* (w) sirzpie *Sul* 68; ~ *n. a. ac. pl.* sirzpy 1447 *TymProc* 236; ~ *ac. pl.* sirpy XV *med. SKJ* V 253; sirzpy 1493 *AGZ* XVI 249.

Znaczenie: *'narzędzie do żęcia zboża, trawy, półkoliste, z krótką drewnianą rękojeścią, falx'*: Item idem Hasenbok traxit unum scherp super Niczc Phaffe 1396 *AcCas* 350; Sirp falx *ca* 1420 *WokTryd* nr 137; Jako czom vszal vosz hy dvoge koni, koszą, szyrp..., tom vszął f szvem zapuscze 1444 *Pyzdr* nr 1259; Sex falces al. syrzpi 1447 *TymProc* 236; Ale popaszącz alybo szirzpem (cum falce) posznącz thrawą, w szyrzpye (in falce) abo w plasczv mayą bycz począdzany *Sul* 68; Conflabunt gladios suos in vomeres et lanceas suas in falces w szyrpy (Is 2, 4) XV *med. SKJ* V 253; Nasczikasz kloszow a rękama zemnyesz, ale sirpem (falce) nye bødzesz zøczi *BZ* Deut 23, 25; Coschą y syrp osztrzy pan Jan 1471 *CyzKlob* 444; Schirp (*war. lub.*: koszą aut syrp) falcem (Ap 14, 14) 1471 *MPKJ* V 138; Syrzp ffalx 1481 *PF* IV 747; Duos falces al. szyrzpy receperunt 1493 *AGZ* XVI 249; Tenebuntur eciam ipsi kmethones nostri, quilibet de suo manso, cum uno messorio al. syerpem frumenta nostra... metere 1499 *MMAe* XVIII nr 620; Yako mnye Wyth szbyl Marczyna czelathnyka y szadal yemv rana szyrzpem *kwra-

wea 1500 *ZapWarsz* nr 1886; Szyerp falx *ca* 1500 *Erz* 93, *sim. ib.*

(Sierpień) Sirpień, Sirzpień *'ósmy miesiąc roku, mensis Augustus'*: Lippen, schirpen XV *in. Wisł* nr 2030; Na sznyvo wszelky gydze: szyrpien *ca* 1455 *Dobr* 324; Oracz radzy syrpyen 1471 *CyzKlob* 444, *sim. ib.*; Syrpen Augustus XV *p. post. GlKórn* II 189; Schyrpyen al. czyrwyen... Augustus XV *p. post. MPH* V 455; In isto mense Augusto sirpną XV *p. post. RRp* XXIV 374; Stoyaczka vel sirpyen XV *p. post. Zab* 157; Szyrzpyen Augustus XV *ex. Wisł* nr 562; Lypyen, szyrpyen, wrszeszen XV *R* XXIV 376.

(Sierpik) Sirpik *bot. 'sierpik barwierski, Serratula tinctoria L.'*: Szyrpyk falcula 1460 *Rost* nr 3541, *sim. ca* 1500 *ib.* nr 5439; Syrpyk sarcula *ca* 1465 *ib.* nr 4556; Syrpik sarilla 1472 *ib.* nr 1701.

(Sierpowy) Sirpowy *'mający związek z sierpem, ad falcem pertinens'*: **a.** (dzień) sirpowy *'dzień, w którym kmiecie byli zobowiązani do pracy dla pana przy żniwach, dies, quo cmethones messem domino fecerunt'*: Michael de Czianouice totam medietatem sui dominii... et unam diem laboris in toto anno dictam syrpowy, reliqua die dicta gnoyowi pro se reseruata..., vendidit 1456 *StPPP* II nr 3567; ~ **b.** woz sirpowy *'wóz bojowy z ostrzami (osadzonymi na osiach kół), currus falcatus'*: Currus falcati, wozy schirpowe, qui habebant falces in singulis candis (nec potuit delere habitatores vallis, quia falcatis curribus abundabant Jud 1, 19) 1471 *MPKJ* V 32.

Sierszl *cf.* **Sierchl**

Sierść, Sierć *'owłosienie zwierząt, animalium pili, villus'*: Moszely mvrzyn przemyenycz scorø swø, abo pardus, to szwyerzø, przemyeny syercz (varietates) swø? *BZ* Jer 13, 23; Recepisset (*sc.* Iohannes) sibi duos boves fusci coloris al. gnyadey szyerszczy 1491 *AGZ* XVIII 315; Stanislaus... condemnavit... Iohannem... pro eo, quia tu... recepisti... decem boves et alia pecora minora al. *czylyątha viginti varii coloris al. roszmagytey szyerszczy *ib.* 316.

Siestr(z)- *cf.* **Siostr(z)-**

Sieść *cf.* **Siąść**

Się, Sie 1. *acc. zaimka zwrotnego odsyłający po przyimkach do podmiotu*: się: Iaco prawe wemi i swaczczimi, *nisze cazal za zą̨n dacz zastawan w dzezandczi grziwen 1394 *PKKr* I 239; Byskup oblecze na szø... xlo *Gn* gl. 105a, *sim. ib.* 78b; Porzucyl ies molwi moie za sø (retrorsum) *Fl* 49, 18, *sim. Pul*; Czso mimo tø mowa Wa⟨w⟩rz⟨y⟩nczowi ne dal vstacz na szø rogu, an mimo tø mowa dal vstacz na szø rocu y tim sgubil 1403 *Pozn* nr 727, *sim. ib.* nr 728; Czszo Olbracht przigany1 lystowy, czszo gi na szø dal Michalowi 1415 *Pyzdr* nr 394, *sim.* 1411 *Pozn* nr 679, *etc.*; Ysze Potr na (*pro* ne) zarancził Micolaya... przeczyw Wacze za swą braczø, ale szam sza szą 1418 *Pozn* nr 948, *sim. ib.* nr 955; Tele na szą wszøly (*sc.* pieniędzy), gele gych ony wszøli *ib.* nr 959; Bych mogl o them czszo powedzecz, o chlebowem stole, sgarne na szø wszytko pole *Słota* w. 4; Male køszy przed szø kraycze *ib.* w. 71; Pomni, pane, slug..., ktorzysz tobye obyatuya tø obyatø... za szø (pro se) y za sswe wszytky 1424 *Msza* III s. 52, *sim.* IV. VI. VII. XII. XIV; Spowyedz ma bycz... moczna, posłuszna y tez na sya zaluyacza *ca* 1428 *PF* I 476, *sim.* XV *med. Zab* 451, XV *ex. R* XXV 146; Jacom yą ne przeyal na ssza szemszkego vrządv 1433 *ZapWarsz* nr 486; Yako w thi czassi pan Moszcicz nye rzekl szam przes sya y przesz panycze mnye..., abich szwe ludzy wszal 1440 *Pyzdr* nr 1187; Szamy o sszą 1449 *R* XXV 166; Kazal gy prze⟨d⟩ syø przywyeescz *Błaż* 320; Czlowyek ma tloczicz... calisdą omową o schobye... a tho nye prze syą, ale prze oni, gis bi mogli, gego sluchayącz, polepschicz syą XV *med. R* XXII 247; Zona Lotowa, gdisz syø gest oglyødnøla za ssyø (post se), obroczyla syø gest w slub solni *BZ* Gen 19, 26; Podlozysch pod schią subiges (subigens tene laterem Nah 3, 14) 1471 *MPKJ* V 114; Day my zawzdy w szyą wyerzycz *Naw* 92; Yze Xpus wszech sprawyedlywych w szyę pwayøczych zbawyenye yest wyekuye *Pul* 36 arg.; Xpus w szyę wyerzøczych szwyatloszcz yest *Pul* 66 arg.; A byly thamo kamyenne sądy..., byerzacz w szya (capientes Jo 2, 6) pewne myary dwye abo trzy *EwZam* 303; ~ sie: Tamen nullum contraxit eculeum, nye *dopisczila v sie tarnv, originalis peccati XV *med. ZabUPozn* 128; Mow synom izrahelskym, abi szly przed sze (ut proficiscantur) *BZ* Ex 14, 15; O tem, yako Pylat mylego Ihu Krysta kazal przed szye przywyescz XV *p. post. RozmPam* 476; Yąl vyelykye vdrączenye myecz nye telko sam o szye, alye o swą oblyvbyenycze Marya *Rozm* 54; Tako zbyerze vschytky lyvdzye przed szye (ante eum Mat 25, 32) *ib.* 491; Nye vymy, gdzye y (*leg.* ji 'go') nam vyedzyono..., gednosmy vydzyely przez łąka Iozeff byyącz, pchayącz, syepayącz przed szye y za szye *ib.* 694; A tez za szye y za Pyotra nye chczyal odmovycz, aby czla nye dal *ib.* 791; Ale yedvo vrzuczyl na szye suknyą, aze gy poczaly czyagnyącz *ib.* 826.

2. *przekształca czasownik na zwrotny*: się:

Obøzal sø tomu, csoz iesc uremennego *Kśw* br 36; Varugmis szø g⟨rz⟩echa *Gn* 172a; Obroczø sø (convertentur, *Pul*: szye obroczø) neprziiacelowe mogi opak *Fl* 55, 9; Yako o ty penądze,... brat moy Woytek ne podal scha yest pode skoda 1425 *Pozn* nr 1195; Ne chczal (*sc.* Marcin) mu dącz czazey y bronyl *za y vranyl go *ib.* nr 1211; Gezus przyblyzyw sø (Luc 24, 15) gydzeze s nymy *ca* 1425 *EwKReg* 41; Ale Gez⟨us⟩ skry sø (abscondit se Jo 8, 59) y wised *ib.* 42; De hereditate... non exiuerit vlg. nye wypro⟨wa⟩dzy san 1430 *MonIur* VI 111; Kasdy przesznamionuy sya sznamyenyem svyanthego krzyza XV *med. MacDod* 35; Nye skrigeszly syø (salvaveris te)..., zabyt bødzesz *BZ* I Reg 19, 11; Dwa zaky... zawyąszali szyą tako (ligavit voto et promissione taliter) *OrtOssol* 48, 3, *sim. OrtMac* 59; W przikazaniv twoiem doswiadczacz bandą sę (exercebor Psal 118, 15) y vbacza drogi twoie *MW* 5b; Pan Pyelka vkazal sshya n[y]a panczy konyech 1495 *GórsJaz* 278; Vkazal mv szyą (apparuit Luc 1, 11) angyol *EwZam* 287; Ille rex effectus est pauper vczynyl szyą szam barso vbogym XV *ex. MPKJ* II 316; Alyc bysczye rzekly gorze:... rzvczy szya v morze (iacta te in mare Mat 21, 21) *Rozm* 452; O tem, kako myly Iesus vroczyl szyą do Ierusalem *ib.* 461; ~ Spøcy sø, gis sø v greseh zapecclaiø *Kśw* br 13, *sim. ib.* bv 3; Gdas sø... usmerilo taco mochne bostuo *Kśw* cv 6; Grzimalsky czandzal voly pana podsandkowi..., bo ssø mu poddal pod woly 1406 *AKPr* VIIIa 96; Jako Adam... ne naganyl Pyotrowy... any nygdy yemu szø myal wywescz 1412 *Pozn* nr 871; Czsom uczinil Ondrzejowi, tho za yego poczanthkem, kedi my szan do gardla rzucal 1428 *RafPocz* 27; Yakom sya nye zobyanzal konya placzicz na poli 1433 *Pyzdr* nr 1083, *sim.* 1434 *ib.* nr 1097; Jacom ya *Woydkowi ne kasal ranczicz szcody ani są szapisovacz 1440 *Czrs* s. LXXXII; Mnye listopadl dzeya, v ognya szą ludze grzeya *ca* 1455 *Dobr* 325; Gorze temu na dvorze, komu szą leczicz, gorze! XV *ex. PF* V 372; ~ Iacosm bil przi tem, kdze sø Stanisława podala sø Sibanoui k temu bidlu, czo geg wczangnøl, oprawicz sø podluk gego voley ve dwu nedzelu 1401 *Pozn* nr 512; ~ sie: Iaco Radlo vibil Sandzivog⟨a⟩ sze czthir sladow szastavi... i uansal se 1388 *Pozn* nr 35; Bødø nepokalan s nym y chowacz se bødø (observabo me) od lichoti moiey *Fl* 17, 26, *sim. Pul*; Scrilbych se bil (abscondissem me) snadz od nego *Fl* 54, 13, *sim. Pul*; Obrociw se (conversus), sziwyl ies me *Fl* 70, 22, *sim. Pul*; Yakosm nye sobyanszal szye graniczycz dzedzyni panu Janowy 1419 *Pyzdr* nr 607; Draco irruit szruczil sze XV *p. pr. R* XLVII 358; Nyewjeszczy obraasz iest iako ognyowi miecz, przeto baacz sye wielmy *Gloger*; Opportet ergo, ut homo prius semetipsum examinet, vsnay se sam, deinde proximum corrigat XV *med. GlWroc* 61r; Attendite *ostregaycze ssze, waruycze sse, a falsis prophetis (Mat 7, 15) *ib.* 62r; Ad hoc enim creatus est homo, ut creatori serviat, serviendo diligat, diligendo semper ei adhere⟨a⟩t *przyloczy se *ib.* 92v; Wthenczasz pokazal szye yemø angol 1451 *MacDod* 105; Geden czlowyek... dal szye myastv na myloscz *OrtOssol* 36, 4, *sim. ib.* 13, 1, *OrtMac* 40; Vkazal ssye na oszmy konyech 1495 *GórsJaz* 277, *sim. ib.*; Polepsymy szye XV *p. post. Kałużn* 288; Tegodlya zebraly szye (collegerunt Jo 11, 47) byskupovye... v radą *Rozm* 439; A yako iusch myly Iesus przyblyzyl szye (cum appropinquaret Luc 19, 37) *ib.* 446; O tem, yako myly Iesus v ponyedzyalek po kvyathney nyedzyely vroczyl szye do Ierusalem *ib.* 451; A nachylyvschy szye (*sc.* Jesus, se inclinans) vtore pyssal na zyemy *ib.* 465; Podnyovschy szye (erigens... se Jo 8, 10) potem myly Iesus y rzekl yey *ib.*; Myly Iesus skryvschy szye (abscondit se Jo 8, 59) y vyschedl s kosczyola *ib.* 477, *sim. ib.*; Nye vrączą (*leg.* wrocą) szye suknyey bracz (non revertatur Mat 24, 18) *ib.* 481; ~ Jaco Pelgrzim slubil... kone wroczicz, iaco bi mu se ⟨z c⟩hansbi viprauil 1388 *Pozn* nr 34; Napelneny pyrzwey za chlebmy sø se posadzely (se locaverunt I Reg 2, 5) *Fl* Ann 7, *sim. Pul*; Se vczynyl synem dzewyczym XIV *ex. Pocz* 232; Jacoszm panu *Przibislaowy podal listh, quitanciyø ot kxandza proboscza na trszydzeszczy grziwen, a on mu sze gych zaplaczicz zobøzal 1414 *Kościan* nr 506, *sim.* 1415 *ib.* nr 530, 1421 *Pyzdr* nr 697, 1424 *ib.* nr 756. 757, 1459 *ZapWarsz* nr 1117; Yakosmy przy tem bili, gdi Zegotha ranczyl kmecza Potra, yako sze ne poddal gbotu pod dzyesancz grzywen 1417 *Pyzdr* nr 505; Ten czlowyek, czo szye dal na myloscz radze *OrtOssol* 37, 1, *sim. ib.* 13, 1, *OrtMac* 40; Iakosz szie thv czy vypyssaly, kthorysz thowarzisze przi thim byly nastharshy 1491 *RKJŁ* VII 58; Tegodlya, yze ymo y masą nygdy ny poznayą, alye szye yemv czysta y blogoslavyona chcze chovacz (conservabo) *Rozm* 25; Nathychmyast szye podnyosl (prodiit Jo 11, 44), ktory byl vmarl *ib.* 439; Byeda vam lyczemyernyczy, ktorzy szye czynyczye mądrzy samy v sobye *ib.* 461; Tedy ssą Zydovye rzekly: Azaly szye ssam chcze zabycz (semetipsum Jo 8, 22)? *ib.* 472; ~ ~ *przy czasowniku zależnym od*

dać: się: Wczyandzacz szą dacz nye chczal (*sc.* Szymek) 1428 *Pozn* nr 1504; ~ Czesarsz othsichmasth ne dalcy szø gest on bil czeszarzem svacz *Gn* 5b; Ysz mu szø ne dal na prawo wszczøngnøcz 1413 *Pyzdr* nr 379; Czhom uczinił Thomkowy, tom uczinil w mego oczcza lessye, kedy my *szo ne dal lupicz 1423 *RafZran* 92; ~ sie: To m⟨u⟩ vczynil za gego poczantkem, ysz mu sze na prawo nye dal wszczyangnøcz na yego lancze 1419 *Pyzdr* nr 608, *sim.* 1424 *ib.* nr 755; Mozely tesz woyth... dacz szye szobą (*leg.* z sobą) szgednacz (secum reconciliari dimitteret)? *OrtOssol* 91, 2, *sim. OrtMac* 125.

3. *występuje z czasownikiem w funkcji biernej*: **a.** *w funkcji strony biernej*: się: Swiącz syą (*Ojcz* 13. 16. 17: szye) ymyą twe (sanctificetur nomen tuum) *Ojcz* 6. 6a. 12. 14. 15. 18; ~ A tacy dobre sø pres... paralitica... znamonuiø *Kśw* br 31; Gde iesc tec, ienze sø narodil, crol zidowsky? *Kśw* cv 22; Dzeczøthko gestcy szø ono narodzylo nam *Gn* 2b; V wody szø poczina czescz *Słota* w. 56; Przeczivko nyektoremv vstawyenyv, gesz szą poczyna (quae incipit) thako *Sul* 74; Kako szyą (*OrtMac* 76: szye) ta rzecz ma dokonacz podlug prawa? *OrtOssol* 59, 3; ~ sie: Roszyrzyla sø sye (dilatatum est I Reg 2, 1) vsta moya na neprzyyaczele moge *Fl* Ann 2; In hoc reprehendebantur Pharisey, quia credebant Christum coinquinari, pocalacz se, posse a peccatoribus XV *med. GlWroc* 54v; Genera hominum in hoc mundo ambulant, figurati, snamonugø sze, per Thobiam et per angelum, et per canem *ib.* 71r; Czsoszkoly w czyosanyu albo w kowanyu wimyszlycz sze (adinveniri) mosze *BZ* Ex 35, 33; Poczynaya szye modlythwy vyelmy dobre *Naw* 103; Dzyevyątego dnya zrovna szye (aequabitur) zyemya *Rozm* 479; ~ Udzyelal... dwa pyerszczyenya..., abi sze mogli przewlecz (ut mittantur) przes nye szyrdzy *BZ* Ex 37, 27; Kaszdy czlowyek moze w gayonem sądze swa zalobą odpusczycz, czo szye (*OrtOssol* 15, 1: szyą) poczalą w gayonem sądze *OrtOssol* 46, 3, *sim. OrtMac* 56; A yako vschedl v myasto Ierusalem, tedy szye poruschylo (commota est Mat 21, 10) vschytko myasto, dzywyącz szye tako vyelykymv lyvdv *Rozm* 448; Nygdy szye s czyebye (*sc.* drzewa) ovocz nye narodzy (nascatur Mat 21, 19) na vyeky *ib.* 452; A tes tedy vyelye szye ych pogorschy (scandalizabuntur multi Mat 24, 10) *ib.* 481; Bo ssą to dny pomsty, by szye popelnyly (ut impleantur Luc 21, 22) vschythky rzeczy, ktore ssą pyssany *ib.*; Yze bądą szye rusacz (movebuntur Luc 21, 26) moczy wschytkych nyebyoss *ib.* 482.

b. *w funkcji bierno-rezultatywnej*: się: Dzewky Syon radvycze sø (exsultent, *Pul*: szye) w krolv swogem *Fl* 149, 2; Bo radowala gesm sø (laetata sum I Reg 2, 1) we zbawenv twogem *Fl* Ann 2; Tedy vląkla szye tą pany naszylney y szaszmaczyla szyą (fuit turbata, *OrtMac* 71: zaszmuczyla szye) *OrtOssol* 56, 3; Zwyeszely szą (exsultavit Luc 1, 47, *MW* 139a: weszelił sye) dwch *moyw XV *p. post. MacDod* 31; ~ Krol [g]gest szø byl nan roszneual *Gn* 173a; ~ sie: Bo snadz rozgnewa se gospodzin (nequando irascatur dominus) *Fl* 2, 12, *sim. Pul*; Gnewaycze se (irascimini), a ne zgrzeszayce *Fl* 4, 5, *sim. Pul*; Bosze moy, w czø pwam, ne zaplonø se (non erubescam) *Fl* 24, 1, *sim. Pul*; Weselicz y radow⟨a⟩cz se bødø (exsultabo et laetabor) w miloserdzu twoiem *Fl* 30, 8; Wzgardzala weselicz se (consolari, *Pul*: nye chczyala vczyechy) dusza moia *Fl* 76, 3; Sercze moie y czyalo moie weselila se iesta (exsultaverunt) w bog sziwi *Fl* 83, 2, *sim. Pul*; Wesel se (laetetur) Yzrahel w nem *Fl* 149, 2, *sim. Pul*; Yako Woyczechowø otrzedzø strul my szye vol 1427 *Pyzdr* nr 863; Panye gosczv, nye szmaczy szye (non turbamini)! *OrtOssol* 57, 2, *sim. OrtMac* 72; Iesus... ssmączyl szye ssam v sobye (turbavit seipsum Jo 11, 33) *Rozm* 438; Abram, vasch oczyecz, radoval szye (exsultavit Jo 8, 56) *ib.* 476; ~ O tho szye zaszmaczyl (turbabatur) ten gosez *OrtOssol* 57, 1, *sim. OrtMac* 72; Vyelmy szye smączyly (tristabantur) przez Iesvcrista mylego *Rozm* 118; A rzekllyby (*sc.* Jesus): Dayczye, aby szye nan lud rozgnyeval *ib.* 456.

c. *w funkcji bierno-rezultatywnej samoistnej*: się: Vzitki plodzø syø (multiplicantur) krolyom *BZ* Neh 9, 37; Z gori odlomyl syø kamyen (de monte abscissus est lapis) przes røkv *BZ* Dan 2, 45; ~ sie: Bo pyrvego dnya podnyeszye szye (eriget se) morze cterdzyeszcy lokyet nad vyssokoscz gor *Rozm* 478; V yego (*sc.* Jesusa) czyalv vkazą szye (videbuntur) blysny *ib.* 480; ~ Gensze zrzy na zemyø y kasze se gyey *trzyescz albo drszecz (facit eam tremere, *Pul*: kaze yey drzeecz) *Fl* 103, 33; Nam licet Latinus vero dicat: Cervisia defecatur seu purgatur. Et interpres in Polonico similiter dicet vere: Pywo szyą vstawa albo pywo szye czyszczy *Park* 399.

4. *przy czasownikach, wyrażając czynność wzajemną*: się: Długo bywsszy szę, dyu pugnando, sz nym, assz podal thyl *ca* 1428 *PF* I 485; Podz a pokusywa syø (videamus nos, 1471 *MPKJ* V 46: pokuschmy schią) *BZ* IV Reg 14, 8; Poradzimi syø spolu (ut ineamus consilium pariter) *BZ* Neh 6, 7; Dominus

Jacobus... cum filio suo Johanne stargowaly szya 1482 *RKJŁ* VII 60; ~ Iacom szø o tto przal, kedi Simichna otsandzona poszaznich penandzi 1400 *Pozn* nr 428; A takesz my mamy vczynicz, gdis szø sz naszim neprzygaczelem... chemy valczycz *Gn* 173a; Tu szø wøcz starsy posznayø, przy tem szø k stolu szadzayø *Słota* w. 59—60; O gensze mlin i wodø Marthyn szalowal na Samosanda, o tho szø on s nim rosdzely 1421 *PF* VIII 16; Jako *czsǫ są szamyenily Pyotr z Janem rolamy, ten szamyan⟨ęw⟩ ydzersszal *Jam mimo trzy[s] lata 1421 *Pyzdr* nr 962; O ktorą vyna kmyeczą bithą Pyotr na myą zalowal, o thom szą ia s nim pogednal 1452 *TymSąd* 16; Agens yest szya szvolyla y roszdelila cum Agnete 1483 *RKJŁ* VII 60; ~ sie: Ksøszøta seszli sø se (convenerunt) na gromadø *Fl* 2, 2, *sim. Pul*; Sprawedlnoscz a pocoy czalowalesta se sø (osculatae sunt) *Fl* 84, 11, *sim. Pul*; Yze Alszbetha vgednala sze swimi (*leg.* z swymi) brathankami o dwescze grzywen 1420 *AKPr* VIIIa 151; Jacob szedl... y potka szye s angyoli (fueruntque ei obviam angeli) *BZ* Gen 32, 1; ~ O tho sze ne getnaly 1403 *Ziel* I 137; A czo wyszey tego zostanye, s thym gymyenym mayą szye (*OrtMac* 54: szyą) dzelycz rowno (aequaliter inter se omnes dividunt) *OrtOssol* 45, 4; Ale tako przesz gayonego szandu przed nymy szye prawowano (iudicaverunt et testificaverunt) *ib.* 48, 1, *sim. OrtMac* 59; Thowarzisze... proszily mystrzow swoich chczącz od nych... nye myecz, yeno iako w ynszych myesczieh slawethnych szye thowarzysse rządzą 1491 *RKJŁ* VII 56; Vyedzyal, yze Zydovye szye smovyly na smyercz mylego Iesusza *Rozm* 444; Szyodmego dnya skaly szye bądą yedna o drugą bądą szye tlu[s]cz (ad invicem collidentur) *ib.* 479; Bądą szye myedzy ssobą sdradzacz (invicem tradent Mat 24, 10) *ib.* 481.

5. *przy czasownikach, wyrażając minimalne zróżnicowanie znaczeniowo-stylistyczne wobec odpowiednich czasowników bez* się: się: Pospesihø sø do coscola *Kśw* ar 5; Rospamøtag szø thy na to *Gn* 5b; Demones credunt et contremescunt drzun sza (Jac 2, 19) XV *med. GlWroc* 39v; Rospomyen syø na myø a nye mscy syø (memor esto mei et ne vindictam sumas) nad mimy grzechi *BZ* Tob 3, 3; Zalowal szyą (proposuit, *OrtMac* 48: szye) Pyotr na Andrzeya *OrtOssol* 42, 1, *sim. ib.* 13, 4; Ten moze o tho przyszasznyką obwynycz, posznaly szyą (si fatetur, *OrtMac* 63: szye), ysz on chczącz gemv na szkodą k themv gayonemv sządv nye przyszedl *ib.* 51, 1; A *dothycanyn sha gąsstoszczy palpabili densitate XV *p. post. BiblWarsz* 1866 I 316; ~ Lezøcy sø, giz sø u⟨e z⟩lem cohaiø *Kśw* br 12, *sim. ib.* br 30; Chczala szø gest ona sviima røkama dothknøcz tego to mastha byla *Gn* 4a; Gdiscibi szø on na tho rosmislil, isbicz on f krothke chvyly vmrzecz muszyl *Gn* 173b; Sznødzeny bødø, doyøød syø nye wisznayø (confiteantur) slosczi swich *BZ* Lev 26, 40; Saul poslal sługy... do domu Dauidowa, abi syø dostrzegszy gego (ut custodirent eum) zabyly *BZ* I Reg 19, 11; Slowa krolyowa wyøcey syø przemogla (praevaluit) *BZ* I Par 21, 4; A kthory ortel szyą (*OrtMac* 70: szye) ma ostacz (stare debet) podlug prawa? *OrtOssol* 56, 2; ~ sie: Ne na wyeki... grozicz sie bødze (comminabitur) *Fl* 102, 9, *sim. Pul*; Quidnam hoc sit, sciscitantur badaly se XV *med. GlWroc* 68r; Gdzekoly then ysthy powod przydze y zaluge szye (*OrtMac* 57: zalugye) na swego wynowaczczą, ma gemv szandzą sandzycz *OrtOssol* 47, 2, *sim. ib.* 51, 4; Gestlyby woyth byl nyeprzyszaszny a przalby szye tego, czo nayn zalowano, tedy moze szwą nyewynnoscz przyszaga vkazacz *ib.* 52, 3; ~ Potem se pospeszily (acceleraverunt) *Fl* 15, 3, *sim. Pul*; Yakom szye gya nye przisnal dlugu swego bratha 1429 *Pyzdr* nr 916; Takyesz gdy szye kto puszczy albo spusczy (*OrtMac* 50: gdy szye ktho weszmye) na szwyadzeczthwo szyedzączey rady *OrtOssol* 43, 4; Ktory myedzy tyma dwyemą orteloma gest prawdzywszy albo kthory szye ma ostacz (quid inter partes iuris sit)? *ib.* 56, 4, *sim. OrtMac* 71; Nykthory thowarzisz szie pothim chcial pythacz albo badacz, czygye by tho bylo doszwolyenye 1491 *RKJŁ* VII 58; Gdys szye posczyl (*sc.* Jesus, *EwZam* 300: a gdy poszczyl, cum ieiunasset Mat 4, 2) *Rozm* 194; Bo Zydovye mnymaly, yzby to bylo sromoczenye boze, aby bog myal syna, boyącz szye, aby szye tez to nye dotknąlo bostva a vyelebnosczy boskey *ib.* 725.

6. *przy czasownikach dla wyrażenia zróżnicowania semantycznego w stosunku do odpowiedniego czasownika bez* się: się: Vczeczmi szø dzysza [k] k ne *Gn* 1b, *sim.* XV *med. MacDod* 35; My grzeszni ludze :szpowadami szø (*Spow* 4: sze) bogw naszemw... naszich wszech grzechow *Spow* 1. 3. 6. 7; Swanthoslaus attingit se vlg. t⟨k⟩nøl sø in scabinos et iuratos, coram quibus... scolteciam emit 1403 *KsZPozn* nr 1307; Iaco Potr[t] bil Micolaiewim Czeczyradowim soltissem y posedl, y prowadzil sø s gego dzedziny 1412 *Pyzdr* nr 357; Isti kmethones... podyali są custodire istos fures. *Podyowszy są puszczili ge 1414 *TymSąd* 165; Se... abrenuc-

ciauit vlg. wyrzecla san 1429 *MonIur* V 120; Byerz syø (ascende) do Betel... a vczynysz oltarz bogu *BZ* Gen 35, 1; Wydzily syø tobye, krolyv, za podobne (si regi videtur bonum), day my lysti *BZ* Neh 2, 7; Stanislaus... *przszypowyeczal *szyha pro septuaginta grossorum super domum Teszyka 1470 *KsNWarsz* I nr 729, *sim.* 1471 *ib.* nr 766; Isti homines... *prypowyczyaly *szyh super domum... Taszyka 1470 *ib.* nr 730, *sim. ib.* nr 731; Venientes hii hospites illius bovis al. gysczczy revocaverunt se al. yąly szyą go 1482 *ib.* nr 960; A doradzywszi szya tak poszly do nyego XV *ex. MPKJ* II 317; ~ Na snamø tego kalsdy prelath malbi szø on o crifdø kosczelnø... fszøcz, abycz mu sza tho [s]smercz podgøcz *Gn* 178a; Iszecz nigeden svøty presz smercy i tesze pres vmøczena ne gestcy szø on do krolefstwa nebeskego byl dostal *ib.*; Szpowadami szø... naszich wszech grzechow, czszoszmi szø (*Spow* 2. 4: se) gych dopwszczili [*Spow* 1. 3. 6; Jaco przi tem bil, kedi Staszek dzelil s kmeczem scot, kedi szø Staszcovi dostala crova a kmeczeui vol 1404 *Kościan* nr 227; An ('a on') *szo tam gwaltem wrzuczil 1405 *ib.* nr 268, *sim.* 1438 *Pozn* nr 1598; Czso sø dostali rany od Jana Maczeiewy, tho mv sø dostalo za yego poczanthkem 1416 *Pyzdr* nr 463, *sim.* 1428 *Pozn* nr 1494. 1500, *etc.*; Za tho szø ma kasdy wszøcz *Slota* w. 61; Panny, na to szø trzymaycze *ib.* w. 70; Jaco kyedim ssą prowadzyl s grodu, tedym tam nye poschcodzy⟨l⟩ *przantraw 1424 *Kościan* nr 1072; Jacom sza ya ne pothgyal po Boruczinem wygehanu xyandzu staczigey dac 1437 *SprTNW* VIII 2, 42; Gesz wszisthko dzeczem ma szą dostacz (omnia ad pueros devolvantur) *Sul* 75; Acz szyostra mlodszą mylczala albo szyą (*OrtMac* 52: szye) nye vpomynala (non est allocuta), to gey nye moze zawadzycz *OrtOssol* 44, 4; Tedi zgoda y pokoy myedzi lvdzmy by zgynaly, a kaszdy, czsoby syą gemv lvbylo, vczynyl *Dzial* 1; ~ sie: Gora, w ieysze lubilo se iest (beneplacitum est, *Pul*: lyubo yest) bogu przebiwacz w ney *Fl* 67, 17; Spowedacz bødø se (confitebor) tobe w prawocze sercza mego *Fl* 118, 7, *sim. Pul*; Jako Marczin Kot ne wrzuczil sse moczø... in Jacobi molendinum 1416 *Kościan* nr 611, *sim.* 1430 *Pyzdr* nr 941; Yako Pyotr... zachowal szye czsnye a dobrze 1420 *Pyzdr* nr 683; Qui non renuncciaverit, odrzecze se, omnibus, que possidet, non potest esse meus discipulus (Luc 14, 33) XV *med. GlWroc* 60r; Qui nitebantur, robily sze, confundere Symonem et Iudam *ib.* 88v; Lagely kto ortel a dokona szye, szlowye ysz poszlal po wysze prawo *Ortossol* 54, 2, *sim. OrtMac* 67; Mozely ten woyth szynkowacz, szukno krayacz lokczyem albo gynym obeszczym obchodzycz szye (pannum cistare possit et mercari, *OrtMac* 73: szye obchodzycz) w myeszczye *OrtOssol* 58, 1; Bral szye (trahens se, *OrtMac* 81: wszyal szye) o tho do krolewszkego dwora *ib.* 62, 3; Potem masz vmarl⟨ej⟩ tey panyey vpomynal szye (exposcit) opyekaldnykom, aby gemv daly ten... korczak *ib.* 64, 3, *sim. OrtMac* 86; Abnegatus est Adam ab hereditate prefata..., Adam alias zpysuge ssye a tota geneolya 1497 *Trześn* 136; Z qwapyenym czysnąly szye cum turbe irruerent (Luc 5, 1) XV *ex. R* XXV 142; ~ Iacoszmi bili *prze tem, esz ze mu ta lanka dostala dzalem 1394 *PKKr* I 240, *sim.* 1418 *Pyzdr* nr 556, 1419 *ib.* nr 612; Sø se wzmogli na mø (confortati sunt) *Fl* 17, 20, *sim. Pul*; Chitrze bydlą s pany kmyeczye, wyelye sye w gich sierczv plyeczye *Satyra* w. 2; S temy to stawky moze uczinicz..., gyako bi sse gemv nalepey zdalo 1488 *FontesŚl* II 16.

7. *przy czasownikach występujących wyłącznie z* się *(tzw. reflexiva tantum)*: się: Gensze dotyka guor y kurzø sø (fumigant, *Pul*: szye) *Fl* 103, 33; Iaco Derszek ne podwanszał sø listow opatowi wroczicz 1412 *Pyzdr* nr 348; Baranek bozy, kthory ⟨sgladzasz grzechi szwyatha⟩, szluthuy szą (miserere, *Msza* VII: zmyluy szye) nam 1413—4 *Msza* I s. 263; Przydø kv kaplanom... y kv sødzi, genze tego czasv iest, y popytasz syø s nimi (quaeres ab eis) *BZ* Deut 17, 9; Wydzalem wszitek Israhel rozbyegszi syø (dispersum) po gorach *BZ* III Reg 22, 17; Nye boycye syø (nolite timere) czvdzich bogow a nye modlcye syø (non adoretis) gym *BZ* IV Reg 17, 35; ~ Pocøhø sø modlich *Kśw* ar 6; ⟨Iżby... bog⟩ sø nad nimy smiloual *Kśw* av 13; Sedøcy sø, giz sø k dobremu oblenaiø *Kśw* br 12. 15. 19; Ienze sø ne zadal priiøch lichoth clouec⟨ych⟩ *Kśw* cv 3; Tedy vøcz morze gestcy szø ono bilo na obe strone rostøpylo *Gn* 174b; Thego nam szal y thego szø (*Spow* 2: sse) kaycm *Spow* 1. 3.; S thobø sszø rostayøcz, sercze me yąnlo barzo plakacz *ca* 1428 *PF* I 481; Tyste (*leg.* ty iste), gisz... w swey syle syø chelpyø (de sua virtute gloriantes), ponyzasz *BZ* Judith 6, 15; Tego-esmy ssą barzo v nasz vląkly (perterriti sumus) *OrtOssol* 60, 3; ~ sie: *Kaye sse bogu (1285) 1357 *KodWP* I 511; Poclonø se (adorabo) v kosczola *Fl* 5, 8, *sim. Pul*; Postarzal iesm se (inveteravi) medzy wszemi *Fl* 6, 7, *sim. Pul*; Any posmewaycze se mne (neque irrideant me) neprzyaczele mogi *Fl* 24, 2,

sim. Pul; Smiluy se (miserere) nade mnøø, gospodne *Fl* 30, 11, *sim. Pul*; Lsadlo (*pro* ssadło) se (coagulatum est) yako mleco sercze gych *Fl* 118, 70, *sim. Pul*; Znewerzilbi se diffamasset se 1415 *Kozier* I nr 5; Ut homo intueatur se et comtempletur, nabosy se, quanta mala fecit XV *med. GlWroc* 80r; Ecce princeps unus accessit et adoravit eum, korzil se mu, dicens (Mat 9, 18) *ib.* 95v; A gdy then goscz chczyal zasszyą thy pyenadze y dowyedzal szye (resciens), ysz szgynaly *OrtOssol* 56, 3, *sim. OrtMac* 70; Gdysz ten vmarly czlowyek sdrow stał przed gayonym sandem y dopytal szye (sententialiter requisivit) pyrwey ortela *OrtOssol* 63, 3, *sim. OrtMac* 83; ~ Genz sye slutuge (propitiatur, *Pul*: myloszcz czyny) nade wszemy lichotamy twimy *Fl* 102, 3; Gysz se boyø (timent) czebe, vzrzø mø *Fl* 118, 74, *sim. Pul*; Tego mi zal y tego sse kaiø *Spow* 2; Yako szye cupya roskayala Przemilem a nye panem Janem 1420 *Pyzdr* nr 668; Poczøl sze modlycz (orabat Luc 22, 41) 1451 *MacDod* 105; Gdyby szkazane przyszagy szye przygodzyly w wyazany czassz czynycz *OrtOssol* 18, 1; Drvgy szye rosznyemogl (decubuit infirmitate) *ib.* 48, 3; Yeslyby szye nykth nye oszwal, thedy mystrzowye ono mayą przedacz 1491 *RKJŁ* VII 57; Iesliby ktho... themv szie chczial przeczywycz *ib.* 58; Bog szye gescze zmylvye XV *p. post. Kałużn* 288; Nye mogly szye yemv przeczyvycz (resistere) *Rozm* 449.

8. *przy czasownikach jako wykładnik formy bezosobowej*: się: Cce sø taco ue kxøgah sødskih *Kśw* av 4; Galaa uipraua sø masto pluøcih *ib.* 6; ⟨To słowo⟩ Corrozaym uipraua sø: taynicha moia mne *Kśw* cr 12; Wydzalo szya gym za krzyvda o szynovycza u szaczya u szvego 1478 *RKJŁ* VII 59; Przes tego krola... roszvmye szyą, intelligitur, Adam, nasz pyrwszi pater XV *ex. MPKJ* II 317; ~ Jakos sø cce v ie suøtem ziuoce *Kśw* br 41; Tako panna yako pany ma to wedzecz, czszo szø gany *Słota* w. 75; Dicit... Latinus: Panis comeditur... Et interpres dicit in Polonico: Chleb szyą gye et hoc est falsum *Park* 399; ~ sie: Acz mi bødze chcecz se yescz (si esuriero), ne powem tobe *Fl* 49, 13, *sim. Pul*; Et ille ascensus assignatus est, rosume se, per ascensionem Christi in naviculam XV *med. GlWroc* 39v; Przeczywko themv wydzy szye (asserunt) nyektorym ludzom *OrtOssol* 49, 2, *sim. OrtMac* 60; ~ Alye czo szye vam vydzy (quid autem vobis videtur Mat 21, 28)? *Rozm* 454.

9. *w tłumaczeniu łac. konstrukcji składniowej (acc. cum inf.)*: Myenącz a czwirdząncz szą nyesprawyedlywye skazanym bicz (asserens, se iniuste fuisse condemnatum) *Sul* 13; Jan wysznal sze tho wczynycz (fatetur, se hoc fecisse, *Dział* 22: Ian poznal, ysz to vczynyl) *Sul* 34; Mowyl szą thą tho rzecz myecz otrzymacz (dicebat, se causam eandem obtenturum) *Sul* 35; A fszakosz na taka neogarnona tayemnoscz bozø vierzila sza bycz vibrana et ad tam incomprehensibile misterium se credebat electam 1461—7 *Serm* 444 r.

10. si *jako rezultat redukcji poakcentowego* się *czy* sie: Iannowsky terminum attemptabat et marcam capere voluit pro homine et nos hominem dicto Ianowsky sentenciavimus et ostal si circa eum et iudicio marcas tres luit pro pena 1444 *AGZ* XII 121; Quod... Martinus cum filiastro ipsius Stanislao terminum recognoscerent al. przysnalyby szy 1463 *ib.* 422; Osmego dnya Archelaus oblyekl szy v nakrasze odzyenye (candida veste indutus) *Rozm* 111; Rognyevaw schy (indignatus) on (*sc.* Żyd) poczynye yemv layącz *ib.* 137; Krystus... przed svemy slugamy sva kolana... szylya ('schyla'), a sklonyv schy (proclivus) vmyval svem zvolyenykoma nogy *ib.* 532, *sim. ib.*; O tem, yako myly Iesus pokorno stal przed svoymy apostolmy przepaszav schy lnyanym przeszczyradlem po pass *ib.* 533; ~ Czøstom *si ne gneual mich grzechow *Spow* 2.

Cf. **Siebie, Przedsię, Zasię**

Sięgać (się) *formy*: **a.** *z zaimkiem zwrotnym* się: *praet. 3. sg. f.* sięgała 1500 *AGZ* XIX 470.

b. *bez zaimka zwrotnego* się: *praes. ind. 3. sg.* sięga *Słota* w. 32, *ca* 1450 *PF* IV 570, *OrtMac* 90, *OrtOssol* 19, 3. 67, 4, *Rozm* 45; *3. pl.* sięgają *OrtOssol* 92, 1; ~ *praet. 3. sg. m.* sięgał *Rozm* 619.

Znaczenia: **1.** '*wyciągać rękę, aby dostać do czegoś, alicuius rei capiendae causa manum tendere*': Szøga w myszø przedrugego (*leg.* prze drugiego *a.* przed drugiego), szukayø kósza lubego *Słota* w. 32.

2. '*w przestrzeni dochodzić do jakiegoś kresu a. poza kres, dosięgać, dotykać, in spatio ad finem quendam aut ultra finem venire, attingere*': Krokwy dachv gego nye schą w mvr any na mvr postawyony, any szyągaya w mvr, any na mvr (sed laquearia tecti sui murum non attigerunt) *OrtOssol* 92, 1; ~ sięgać nad(e) *coś* '*przewyższać, superare*': To poselstvo przed thym nye slychano, a przeto nade wschytky mysly y nad rosvm szyaga *Rozm* 45.

3. '*chwytać, capere*': Iudasch nye odpovyedzyal nyyednego slova, by (*pro* bo) vydzyal, yze yescze yego nykt nye szyągal albo yął *Rozm* 619.

4. sięgać, sięgać się *'zgłaszać pretensje, aliquid sibi vindicare'*: Czyągaly (*pro* szyągaly) ktho po odvmarle[y] gymyeny⟨e⟩, tem (*pro* ten) ma tho vpewnycz stoyaczym gymyenym *OrtOssol* 19, 3; Questus est... Iacobus... super... Annam glorem suam, quomodo ipsa supra priorem decretum iuris... tendebat al. szyagala szya, volens habere medietatem bonorum omnium 1500 *AGZ* XIX 470.

5. *'obejmować, ogarniać, amplecti, complecti, continere'*: Sną-ły (*leg.* zna-li 'jeśli uzna') dzyeczą dług szwego oczczą..., ten ma zaplaczycz tako daleko, yako gego dzyedzyczstwo szagą (donec hereditas se extendit) *OrtOssol* 67, 4, *sim. OrtMac* 90.

6. *wieloznaczne z powodu braku kontekstu*: Boyøcz sze merszanczky, szøga *ca* 1450 *PF* IV 570; Swagayą (*pro* syagayą) porrigens (Mat prol.) 1471 *MPKJ* V 117.

Sięgnąć (się) *formy*: **a.** *z zaimkiem zwrotnym* się: *praet. 3. sg. m.* sięgnął 1434 *KwartHist* XXIV 533.

b. *bez zaimka zwrotnego* się: *praes. ind. 3. sg.* sięgnie *OrtMac* 105; *~ inf.* sięgnąć 1451 *StPPP* IX nr 493, *OrtMac* 105. 119, *OrtOssol* 79, 2; *~ praet. 2. sg. m.* sięgnął jeś 1445 *AGZ* XI 253; sięgnąłeś 1433 *KwartHist* XXIV 533; *3. sg. m.* sięgnął *BZ* I Reg 14, 27, *OrtOssol* 79, 2; *~ part. praet. act.* sięgnąw 1437 *AGZ* XII 19.

Znaczenia: **1.** *'wyciągnąć rękę, aby dostać do czegoś, alicuius rei capiendae causa manum tendere'*: Syøgnøl koncem tego prøta (extendit summitatem virgae), gen w røce dzerszal, y dotknøl w myod *BZ* I Reg 14, 27.

2. *'zgłosić pretensje, pozyskać coś, aliquid sibi vindicare, exposcere, obtinere'*: Pothym przeszedl trzeczy... y zapowyedzyal tho gymyenye tesz w *wszem dludze, a czwarthy przyszedl przed gayny sząd y przypowyedzyal szye tesz k temu gymyenyu. Ktory myedzy thymy czthyrzmy blyszy k temu gymyenyv szyagnacz (cuius horum quattuor allocutio et arrestatio principalius fieri et vigorem et potestatem habere possit)? *OrtMac* 119; Przydzyely kto a lyczy szye temv vmarlemv przyrodzony, tedy ma czlowyek (*pro* czlonek) wymyenycz blyszkoszczy a ma na to przyszancz..., a tako moze szyągnacz po gego gymyenye (et taliter se ad hereditatem trahere debet) *OrtOssol* 79, 2, *sim. OrtMac* 105; Szyagnal-ły (*OrtMac* 105: szyągnye-ły) kto po odvmarley rąncze po gymyenye (est, quod se aliquis trahit ad hereditatem successoriam), ten ma tho vpewnycz stoyączym gymyenyem *OrtOssol* 79, 2.

3. *'objąć w posiadanie, in possessionem alicuius rei venire'*: Veniens dominus Nicolaus de Burzino iudex querulavit super dominum Georgium..., quia tu *szegnol ges et in villa Gruschowka census, proventus et labores michi recepisti 1445 *AGZ* XI 253; Si predicti fideiussores aliquod dampnum haberent..., hoc deberent szyagnąncz 1451 *StPPP* IX nr 493.

4. sięgnąć, sięgnąć się (na cześć) *'naruszyć cześć, obrazić, targnąć się na czyjąś cześć, honorem ac existimationem alicuius violare, offendere'*: Tetigit ipsum in honore al. sangnales na czescz gego 1433 *KwartHist* XXIV 533; Tetigit ipsum in honore al. sangnal sa na yego *czecsz 1434 *ib.*; Quia in honorem eiusdem Stanislai tangens, szągnaw, sibi dixisti, quod non foret ita bonus Stanislaus ut tu 1437 *AGZ* XII 19.

Sikadło *'woda wytryskująca spod ziemi, źródło, aqua e terra prosiliens, fons, scaturigo'*: Szykadlo scaturigo XV *p. post. PF* V 29.

Sikawiec *'samiec ryby, mas piscis'*: Sykavecz quinella 1472 *Rost* nr 1436.

Sikawka *'przyrząd do dawania lewatywy, instrumentum enemati faciendo destinatum, azarcha'*: Sicawka azarcha 1478 *Rost* nr 2113.

Sikora *zool. 'sikora bogatka, Parus maior L.'*: Sycora muscipa 1472 *Rost* nr 1392; Parix est quedam auis szykorą *ca* 1500 *Erz* 93.

Sikorzy *'związany z sikorą, ad Parum maiorem L. pertinens'*: Rubetum dictum szykorzi lassek *DlLB* II 481; Quam sylvam sive rubetum dictum sykorzy lassek plebanus extirpare poterit progressive *ib.* *~ Zapewne już nomen proprium.*

Silen *cf.* **Silny**

Silić, Silić się 1. *(o płocie, de saepe) 'przymocować, przystawić, praetendere, affigere, apponere' (?)*: Ipsi conspexerunt tanquam fidedigni et viderunt, quia Czyesky Ian aliquomodo subiugavit vlg. szylyl (*leg.* zsilił?) sepem ad Martini Pelczar hereditatem et sepem viderunt eciam Pelczar, quia nullum dampnosum est de eo 1468 *StPPP* XI 250.

2. silić się *'zwiększać swoją siłę, vim suam augere' (?)*: Viue diu, sed viue minor..., te nulla potestas in miseros armet, *gl.* provocat ma szą sylycz, nam miser esse potes 1466 *R* XXII 15.

Cf. **Osilić, Posilić, Usilić, Posilać, Przesilać, Usiłować**

Silnić *'umacniać, utwierdzać, confirmare, corroborare'*: Silni szą (*war. kal.*: schylugye schią, *mamotrekt mikułowski*: sylnie sie) rob⟨or⟩atur (misericordia et veritas custodiunt regem et roboratur clementia thronus eius Prov 20, 28)

MPKJRp V 45v. ~ *Bohemizm.* ~ *Cf.* **Posilnić.**

Silnie *formy*: *superlat.* nasilniej 1436 *R* XXIII 276, *OrtOssol* 56, 3.

Znaczenia: **1.** *'z siłą, mocno, energicznie, cum vi, fortiter, vehementer'*: A przistøpyw Abimelech blysco ku wyeszi, dobiwal sylnye (pugnabat fortiter) *BZ* Jud 9, 52; A yako stąmpały na dol, sepchnąły gy (*leg.* ji, *sc.* Krystusa) tako sylnye, yze padł na ostre kamyenye *Rozm* 661; Vzyąły yemv (*sc.* Jesusowi) rącze opak albo za szye y czyagnąły tako sylnye, aze oblapyl slup vschythek *ib.* 820; A ony ych voly dosycz czynyącz, były gy (*sc.* Krystusa) tako sylnye, aze szye dvoy smączyły y staly *ib.* 825; Vczysnąły yą (*sc.* koronę tarnową) dvyema drugoma (*leg.* drągoma) v glovą tako sylnye, yze thy ystne ostry czyrnye przeschły yego svyąthą glovą aze do mozgu *ib.* 829.

2. *'z dużym nasileniem, gwałtownie, magna cum vi, vehementer, violenter'*: O tem, yako myły Iesus spal v lodzy na morzv a vyatr ye sylnye *lelyeyallll *Rozm* 290; ~ *'głośno, clara, magna voce'*: Sylnye valenter (*war. kal.*: *sylny *valent; praeco clamabat valenter Dan 3, 4) *MPKJRp* V 58v.

3. *'bardzo, valde, vehementer'*: **a.** *przy czasowniku*: O Jeruzalem..., by tho vyedzało, they by dobrey druzyny płakało y sylnye zalovało 1454 *BiblWarsz* 1860 II 559; Tedy vląkła szye tą pany naszylney (pertimuit plurimum, *OrtMac* 71: szylno) y szaszmaczyla szyą *OrtOssol* 56, 3; Tako szye ony sylnye łyekna (timor hos maximus concussit), alye dzyeczyatko Iesus vyrvawschy szye z rąkv matky y stal przeczyv onym smokom *Rozm* 82; To yste drzevo było *poczyono zlem dvchem (*pro* dvchom), ysz sza *yey szylnye czczyły (erat eis maximae venerationis) wschytczy, czo szą v tey zyemy były *ib.* 90; Vroczywszy szye Herod z Yerusalem, vschlyschał Zydy smyerczy yego sylnye czekayącz (Iudaeos... exspectantes cum gaudio) *ib.* 109; To vschlyszacz Antypater radoval szye sylnye (exsultans multa) *ib.* 110; Takoz za ssobą y przed sobą był tako sylnye vbyth, yze v yego vschythkym zyvoczye poczavschy od glovy az do pyąth nye bylo myescza czalego *ib.* 822; ~ **b.** *przy przymiotniku*: Etsi nichil michi sum, tamen ei (*sc.* sum), cuius sunt omnia quidem, maxime, *gl.* excellentissime nasilnyey, sapienti 1436 *R* XXIII 276; Tamo vyrzvczyły szyą na nye smokovye s oney yaskyny *sylne okropne (horridis corporibus) *Rozm* 82; Nos yego (*sc.* Jesusa)... nye był czyenky..., alye wmyar (*leg.* w umiar) podobny a sylnye nadobny *ib.* 150; Vargy myal *sylne slotkye, slowa (*pro* slowie) nye byly czyąskye any myassche, alye byly nadobne rumyane a nye byly *sylne szyny, alye byly vyelmy czyste *ib.* 151; Mylego Iesuscrista począły targacz y ssyepacz myedzy sobą y vzyąły y (*leg.* ji 'go') v yącztvo *sylne trudne y barzo okropne *ib.* 654.

Silno *formy*: *superlat.* nasilniej *cf.* **Silnie.**

Znaczenie: *'bardzo, valde, vehementer, admodum'*: **a.** *przy czasowniku*: Agnus enim ad iram prouocatus maxime, silno, et multum fortiter penat *Gn* gl. 70a; Zapalaycze se y zamøceni bødzcze silno (conturbentur vehementer) wszistcy neprziiacele mogi *Fl* 6, 10, *sim. Pul*; Slvszay prosby mogey, bo vsmerzyl gesm sø sylno albo barzo (humiliatus sum nimis) *Fl* 141, 8, *sim. Pul*; Eze ludze conyeczney czirekwye, tho gest czassow naposlednyeyschich,... myeli bicz silno falą swyeczską vyączy XV *med. R* XXII 248; Thedy szye tha pany vląkła szylno (pertimuit plurimum, *OrtOssol* 56, 3: naszylney) y zaszmuczyla szye *OrtMac* 71, *sim. Rozm* 193; Gospodnye boze moy, powyelbyon yes szylno (vehementer, *Fl*: barzo) *Pul* 103, 1; Tem przyasny nabyvala (*sc.* Maryja) v nych, yze yą wschytky szylno a oszobnye mylovaly *Rozm* 18, *sim. ib.* 166. 438; Iozephye..., s tey drogy[e] czyaskye szylno szyą mączysch (gravi conturbaris) *ib.* 89, *sim. ib.* 130. 147; Ta rumyonoscz, złączywschy szye z balosczyą, szylno y (*leg.* ji 'go') kraszyla (plus ipsum decoravit) *ib.* 148; Ona (*sc.* matka boża) vslyschavschy, nathychmyast padvschy sylno omdlała *ib.* 498, *sim. ib.* 599; Pochvatayącz kamyenye, błoto, drwa, czym kto mogl, y rzvczały na mylego Iesucrista, y vplyvskały gy sylno *ib.* 804; ~ **b.** *przy przymiotniku*: Witargl me z neprzyaczelow mogich silno mocznich (eripuit me de inimicis meis fortissimis) *Fl* 17, 20, *sim. Pul*; Byl thako szylno ⟨medł⟩ 1451 *MacDod* 106; Thv wyacz była lvdzy szyła, szylno wyelka czyszczba była *Aleksy* w. 214; Owa tocyem wydzal sina Yzay... sylno mocnego (fortissimum robore) *BZ* I Reg 16, 18; K czemv mysły przylozyla, barzo rychlo szyą navczyla, bo była barzo sylno mysłyva (capax ex ingenio fuit valde levi) *Rozm* 17; Przynyesly przed nyą... yedno dzyeczyą barzo nadobne y szylno szmyerne *ib.* 19, *sim. ib.* 22; Vonyą dało (*sc.* ziele) przykra sylno (nimis) — *ib.* 122; Yednego dnya schedł noschącz dzban v rąkv, gdzyez sylną (*leg.* silno) dzyvną rzecz pokazał (rem mirandam nimis... egit) *ib.* 123; Nasch opyekalnyk sylno v trudney nyemoczy lezy *ib.* 145; Povyeky yego były povlyeczony a sylno vyelyebne *ib.* 149, *sim. ib.* 154; Zamby yego

(*sc.* Jesusa) byly sylno byale (albissimi fuerunt... dentes) *ib.* 151; Broda myal vyelyką, nyeczo obdlusza, vloszow myekkych a sylno nadobna (de capillis mollibus magnae venustatis) *ib.* 152; Nye bylo tesch nyevstavyczne, alye bylo varthkye yego posczye a sylno wrupne, [...] alye bylo sylno poczesne a sylno podobne *ib.* 154; Tamo yest zyemya sylno kamyenysta y barzo ostrego kamyenya y ostrego pyaskv *ib.* 235; Nythychmyasth spadl (*sc.* dom), yz yest vpadnyenye yego sylno vyelykye (fuit ruina illius magna Mat 7, 27) *ib.* 285; ~ **c.** *przy przysłówku*: Thv szylno rzewno zaplakal *Aleksy* w. 173; Gdy dzyen panv robycz mayą (*sc.* kmiecie), cząsthokrocz odpoczyvaya, a robya sylno obludnye *Satyra* w. 5; Dvsza... sylno barzo rzewno *zaplekale *SkargaWroc* w. 69; Dzyevycza Marya vzrawschy ono dzyeczyatko tak nadobne..., począla na nye sylno patrzycz myloszczyvye *Rozm* 19; Dal yemv chvalą, przyyawszy sylno laskavye pozdrovyl y (*leg.* ji, *sc.* Tadeusza) *ib.* 230; Przykazal (*sc.* Jesus) vyatru y morzv, yze szye nathychmyast vczynylo barzo, sylno czycho (facta est tranquillitas magna Mat 8, 26) *ib.* 290; Bo myly Cristus sylno laczno szye mogl vymovycz vschytkym tym pomovam *ib.* 772.

Silność '*siła, moc, vis, potentia*': Prawycza twoya, gospodne, powelyczana gest w mocz[n]y albo w silnosczy (magnificata est in fortitudine Ex 15, 6) *Fl* Moys 6; Ot silnosczi moczi a fortitudine potencie 1461—7 *Serm* 400 r.; Stworzeny (*pro* stwierdzenie) sylnosczi (*war. lub.*: stworzenye, sylnosczy) firmamentum virtutis (protector potentiae, firmamentum virtutis Ecclus 34, 19) 1471 *MPKJ* V 83.

Silny *formy*: *n. sg. m.* silen XV *med. AKPr* I 233, XV *med. GlWroc* 231v, XV *p. post. R* XXV 199; silny 1438 *R* XXII 353, 1444 *R* XXIII 305, *BZ* Gen 10, 8, *etc.*; *f.* silna *Fl* 118, 140, *Rozm* 87. 166; *neutr.* silne *Rozm* 290; ~ *g. sg. m.* silnego *Gn* 175a, *Fl* i *Pul* 18, 14. 71, 12, 1403 *GlJag* 100, *etc.*; *f.* silne *Gn* gl. 100b; silnej *Rozm* 758; ~ *ac. sg. m.* silny *BZ* Tob 4, 2, *Rozm* 351. 748; silnego *BZ* I Reg 14, 52; *f.* silną XV *med. R* XXII 237; *neutr.* silne XV *ex. GlWp* 69, *Rozm* 117; ~ *i. sg. m.* silnem XV *p. post. Kałuż* 273, *Rozm* 131; *f.* silną *Dział* 15. 47, XV *p. post. Kałuż* 273, *Rozm* 664. 711; ~ *l. sg. m.* (w) silnem *Fl* 47, 6; silnym *Pul* 47, 6; *f.* silne XV *med. GlWroc* 91r; silnej *BZ* Ex 6, 1, Deut 26, 8; *neutr.* silnem *Kśw* cr 24, *BZ* Gen 49, 24, *Rozm* 734; ~ *n. pl. m.* silni *BZ* Gen 6, 4. I Par 10, 12, XV *ex. MPKJ* II 317; ~ *g. pl. m.* silnych *BZ* I Par 19, 8, *Pul* 34, 12; *f.* silnych *ca* 1450 *PF* IV 570, *Dział* 7, *Rozm* 89; ~ *ac. pl. m.* silne *Fl* i *Pul* Moys 17, *BZ* Judith 3, 8. Nah 2, 5, *Rozm* 89; *f.* silne XV *med. R* XXII 248, *Rozm* 89. 117; ~ *i. pl. m.* silnymi *Fl* i *Pul* Moys 12; ~ *l. pl. f.* (w) silnych *Fl* i *Pul* Moys 11.

Comparat. n. sg. m. silniejszy *BZ* Num 22, 6, XV *ex. GlKórn* II 212; ~ *g. sg. m.* silniejszego *BZ* Deut 25, 11; ~ *i. sg. m.* silniejszym *BZ* Num 14, 12; ~ *n. pl. m.* silniejszy 1471 *MPKJ* V 78, XV *p. post. GlDom* 47.

Superlat. n. sg. m. nasilniejszy *BZ* I Par 12, 4; ~ *g. pl. m.* nasilniejszych 1471 *MPKJ* V 57.

Znaczenia: **1.** '*odznaczający się energią fizyczną albo duchową, zdolny do działania, mocny, potężny, fortis, firmus, robustus, potens*': Veniens nobilis Nicolaus..., compos racionis, sanus et corpore validus, szylen,... recognovit XV *med. AKPr* I 233; Nonne hec est Babilonia, quam ego edificavi in manu valida et in potencia robusta silne? XV *med. GlWroc* 91r; Szilen robustus *ib.* 231v; Ti to sø bili ot poczyøtka swyata sylny a zlawøtny møszowye (isti sunt potentes a saeculo viri famosi) *BZ* Gen 6, 4; Potem Chus gymyal Nemrota, ten pocznye bicz szylni na zemy (ipse coepit esse potens in terra) *ib.* 10, 8; Pan yako møøsz boyowni sylni, moczni (vir pugnator) *BZ* Ex 15, 3; Opatrzicze zemye, kakye sø, y lvd, genze bydli w nyey, gest-li silni czili mdli (utrum fortis sit an infirmus) *BZ* Num 13, 19; Czebye wczinyø kxyøzøczyem nad wyelikim lvdem y silneyszim, nisz iest ten to (super gentem magnam et fortiorem, quam haec est) *ib.* 14, 12; Przeto poydz a poklni lvda tego to, gesz to iest silnyeyszi mnye (quia fortior me est) *ib.* 22, 6; Bødzetali dwa møza myecz myedzi sobø swar... a chczøcz zona gedna viwadzicz møza swego s røkv sylnyeyszego (de manu fortioris), sczøgnølaby røkø y vchwicilabi lono gego, vtnyesz røkø gey *BZ* Deut 25, 11; Bo gdzekoly vzrzal Saul møsza sylnego (virum fortem) a przyprawnego ku boiv, przyiøl gy k sobye *BZ* I Reg 14, 52; Powstaly wszitci møszowye silny (singuli virorum fortium) *BZ* I Par 10, 12; Samarias... nasilnyeyszi (fortissimus) myedzi trsydzesszci y nad trsydzescy *ib.* 12, 4; Poslal (*sc.* Dawid) Ioaba a wszitkø woyskø møszow silnich (virorum fortium) *ib.* 19, 8; Bødz sylni w misly (forti animo esto), bo ivsz richlo vzdrowy cyø bog *BZ* Tob 5, 13; Ze wszelkich myast wezmye sobye pomocznyki møsze silne (viros fortes) a wiborne ku boiv *BZ* Judith 3, 8; Naschilnyeysich gardzyn titanes (nec filii Titan percusserunt eum Judith 16, 8) 1471 *MPKJ* V 57;

Antenequiores schilnyeissi, pokornyeissi (ut vere scientes, quibus iuramentis crediderunt, animaequiores essent Sap 18, 6) *ib.* 78; Fuit fortis sylen XV *p. post. R* XXV 199; ~ Zbawil obogego (*pro* vbogego) od silnego (a potente) *Fl* 71, 12, *sim. Pul*; Kto rowen tobe medzy sylnymy (in fortibus Ex 15, 11), pane? *Fl* Moys 12, *sim. Pul*; Tedy zamøczyły sø se *ksøszota Edom, sylne (robustos Ex 15, 15) z Moaba odzerzszala drzszøczka *Fl* Moys 17, *sim. Pul*; Ro⟨zp⟩omyenye syø na swe sylne (recordabitur fortium suorum) *BZ* Nah 2, 5; Wytargayącz starcza z ręku szylnych (*Fl*: mocznich) yego (de manu fortiorum eius) *Pul* 34, 12; ~ Nec virtute foret, clarisue potencius armis, szylnyeszi nad dzyało, quam lingwa Lacium XV *ex. GlKórn* II 212; ~ siedzieć w silnem ˹*pozostawać silnym, firmum remanere*˺: Szyedzeli (*pro* szyedzalo) w szylnem loczisku (*pro* łoczisko) gego (sedit in forti arcus eius, *Biblia taborska*: sedieše w sylnem luczissti geho) *BZ* Gen 49, 24; ~ w ręce silnej ˹*okazując siłę, używając siły, vi adhibita*˺: Mocznøø røkøø puszczy (*sc.* farao) ge a w røcze sylney (in manu robusta) wyrzuczy ge z szemye swey *BZ* Ex 6, 1; A viwyodl nasz [nasz] z Egipta w røcze sylney (in manu forti) *BZ* Deut 26, 8.

2. ˹*wielki, duży, ogromny, gwałtowny, magnus, ingens, immanis, vehemens*˺: W duchu silnem (in spiritu vehementi, *Pul*: w duchu szylnym) zetrzesz lodze tharske *Fl* 47, 6; Przykrylo ge morze, potonøły sø yako olow w wodach sylnych (in aquis vehementibus Ex 15, 10) *Fl* Moys 11, *sim. Pul*; Et factus est repente de celo sonus, tanquam advenientis spiritus vehementis sylnego (Act 2, 2) 1403 *GlJag* 100, *sim.* XV *in. R* XXIV 70; Vivax flamma viget ceu caua testula sylni plomieyn ziui szia iako tscza skorupa 1444 *R* XXIII 305; Sinv moy, poslvchay radi mey y slow mich vst a ge w syerczv twem iako silni fundament (quasi fundamentum) zakladay *BZ* Tob 4, 2; Tey noczy v *bavorskey zyemy v myesczye *Tuszem spadl grad sylny (hac hora facta grandine in barbara Russia) *Rozm* 71; Kyedy szą schly po drodze, szylna gorączoscz sloneczna vderzyla (magnus fuit aestus) *ib.* 87; Vy vyczye, kakosmy wyelye zlego czyrpyely na tey drodze: glod, czyrpyenye, pragnyenye, nądze, robaky sylne *ib.* 89; Tegodla obroczmy szyą kv morzv, azabychmy mogly zbycz tych to sylnych pvscz *ib.*; Myle dzyeczyatko Iesus yednącz chodzącz z dzyeczmy po łącze, vyrzvczy szyą sylny vąsch do yednego dzyeczyączya a vyelmy y (*leg.* ji ˹je˺) rany *ib.* 101; Gednego dnya sylny lew (magnus leo) przyschedl blysko Nazaretha *ib.* 138; Nathychmyast vczynylo szye sylne trząszyenye morza (motus magnus factus est in mari Mat 8, 24) *ib.* 290; Vzryavszy (*sc.* św. Piotr) vyatr sylny (ventum validum Mat 14, 30), lyekl szye *ib.* 351; Przeto z daleka naslyadoval (*sc.* św. Piotr Jesukrysta), yze nye mogl blysko przystąpycz przed sylna tluscza lyvda *ib.* 664, *sim. ib.* 711; ~ Jacoz prorok Dauid uznamonaw o gego silnem vbostue iesc suadecstuo dal *Kśw* cr 24; On krol szyln⟨y⟩m gnewem gest na szobe swe odzene rzaszal byl *Gn* 173a; My fszythcy od sylnego strachu vmrzecz muszemy *Gn* 175a; Ubi pre nimia amaritudine, ot silne przicroscy, aquas bibere non posset *Gn* gl. 100b; Ocziszczon bødø od grzecha silnego (a delicto maximo) *Fl* 18, 14, *sim. Pul*; Ira, *gl.* ira fortis et indeliberata sylny gnew, enim viri iusticiam non opperatur (Jac 1, 20) 1438 *R* XXII 353; Tha szaloscz gest laska bosza, yąsch ma kto ssylną o zloscz, yasch syą przigodzila XV *med. ib.* 237; Przetho dyabel przivyodl na thi nasche czaschi silne omowi a przigani y ssromi *ib.* 248; Ilesz tu maal slych luboszcz⟨i⟩, telecz tam *daczø møk y szylnych przeczywnoszczy *ca* 1450 *PF* IV 570; ⟨C⟩zastokrocz myedzi naszimi poddanimi o granicze gadky bywayą, myedzi ktorimi nakład straw y szylnych roboth rostargnyenya bywayą (labori nimio... supponuntur discordantes, *Sul* 21: robocze wyełkey szą... podkladayø nye szgadzayączi) *Dział* 7; Nyektorzy przed sąd navczyli syą sylną moczą przychodzycz a thv grozamy w sądze czastokrocz wyczastwo otrzymvyą *ib.* 15; Dla... staroscczy rzeczy oczyszczenye nye mogło bycz, abo acz bylo, ale szylną cząskoscczą *ib.* 47; Tercio, ut contra temptaciones, quas specialiter, są z osobna, hiis diebus diabolus immittit, simus forciores silnyeyszy XV *p. post. GlDom* 47; Acceperunt (*sc.* milites) Ihm cum impetu, szylną nawalnosczyą, szylnem rzvthem, et cum cruce eleuauerunt XV *p. post. Kałużn* 273; Vsehmocny myly panye, o thobye sylne mamy pysanye XV *ex. GlWp* 69; Czy trze szylny mądrczi... poczęły szobye gadacz o onem tho krolv XV *ex. MPKJ* II 317; Alye tamo ydącz myely vyelykye a sylne roboty, bo cząstokrocz sylne vdrączenye myely (sed per viam plurimos labores habuerunt, fessi nam itinere saepius fuerunt) *Rozm* 117, *sim. ib.* 89; Vschlyschawschy, to, on nądzny Zyd rozgnyeval szye sylnem gnyevem (in irae maximae furorem) *ib.* 131; Bo slyschecz twa smyercz yest sylna bolyescz serczv memv (maximum dolorem cordi meo) a vyelyky placz dvschy moyey *ib.* 166; Svyathy Pyotr od szylnego placzv yedvo mogl przemovycz *ib.* 699; Przyschedl (*sc.* św. Jan)

v dom dzyevycze blogoslavyoney, ktora byla v sylnem vdrączenyv *ib.* 734; Myenyly (*sc.* Żydowie) tho sylny grzech vnydz v dom pogansky *ib.* 748; Od sylnego zamąthu y sylney zalosczy nye mogla przemovycz (*sc.* dziewica Maryja) dlugą chvylą ny slova *ib.* 758.

3. '*silnie oddziaływający, qui magnam vim habet ad aliquid*': Oghenna molwa twoya sylna (ignitum eloquium tuum vehementer, *Pul*: ogyenna molwa twoya szylno) a sluga twoy mylowal yø *Fl* 118, 140.

Siła *formy*: *n. sg.* siła XV *p. pr. R* XIX 42, XV *med. SKJ* V 277, *ca* 1450 *PF* IV 569, *etc. etc.*; ~ *n.* a. *ac. sg.* siła *a.* siłę 1400 *StPPP* VIII nr 10767; ~ *g. sg.* siły *Fl* i *Pul* 150, 1, XIV *ex. Pocz* 232, 1404 *KsMaz* I nr 482, *etc.*; ~ *d. sg.* sile 1443 *TymWol* 79; ~ *ac. sg.* siłę 1392 *HubeZb* 66, *Fl* i *Pul* 137, 4, 1434 *KsMaz* III nr 578, *etc.*; ~ *i. sg.* siłą 1393 *TPaw* IV nr 170, 1397 *StPPP* VIII nr 6202, 1398 *HubeSąd* 265, *etc. etc.*; ~ *l. sg.* (w) sile 1453 *R* XLVII 351; ~ *n. pl.* siły *Bogur* B—F; ~ *g. pl.* sił *Spow* 4. 6; ~ *ac. pl.* siły *Fl* i *Pul* 75, 3, XV *med. SKJ* V 276, *De morte* w. 173, *etc.*; ~ *v. pl.* siły *Fl* i *Pul* 102, 21; ~ *i. pl.* siłami *Bogur* C—F, 1440 *R* XXV 242, 1444 *R* XXIII 308, *etc.*; ~ *l. pl.* (w) siłach *Fl* i *Pul* 150, 2, *Dział* 6, *MW* 142a.

Znaczenia: **1.** '*energia fizyczna albo duchowa, zdolność do wysiłku, do działania, moc, vis, virtus, potentia*': Blogoslawcze gospodnv *wszyczsy angeli yego moczny silø (potentes virtute) *Fl* 102, 20, *sim. Pul*; Vslyszy me, wzmnoszysz w duszy mogey syłø albo mocz (virtutem) *Fl* 137, 4, *sim. Pul*; Chwalcze gospodna w swøtych gego, chwalcze gy w czwyrdzy syly (virtutis) gego *Fl* 150, 1, *sim. Pul, sim.* XIV *ex. Pocz* 232; Chwalcze gy w sylach (in virtutibus) gego *Fl* 150, 2, *sim. Pul, MW* 142a; Łoczysko mocznych przemoszono gest a mdly ogarnony *so sylø (robore I Reg 2, 4) *Fl* Ann 6; Davam sche... vynna..., y[ch]zem boga mego nye milowa⟨ła⟩... ze wszythkych szyl moych *Spow* 4. 6; Jusz nam czasz... sze wszemy sylamy boga milovaczy *Bogur* C—F; Plus tamen excedo, quoniam tenacitissimo proprie qualitatis vigore, *gl.* fortitudine, potestate szylą, ab igne minime calesio 1436 *RRp* XXIII 277; Szilami viribus 1440 *R* XXV 242; Wssitkimi sylami nisibus totis (nisibus totis rogitemus omnes cunctipotentem) 1444 *R* XXIII 308; Tyś ustałych moc i syła XV *p. pr. R* XIX 42; Sapiens corde est et fortis robore mo⟨cny⟩ zylamy (Job 9, 4) XV *med. GlWroc* 80r; Celsitudo eius (*sc.* Mariae) dignitatis excedit vires, szyly, nostras XV *med. SKJ* V 276; In potentia w szyle yego moczy (fratres, confortamini in domino et in potentia virtutis eius Eph 6, 10) 1453 *R* XLVII 351; Rvben..., ty gesz szyla ma (fortitudo mea) *BZ* Gen 49, 3; A przetoszem czyø tak poloszyl, abich na tobye ukazal szyłø swøø (fortitudinem meam) *BZ* Ex 9, 16; Pan bog viwyodl ge z Egypta, cziyasz syla (fortitudo) przirownawa syø genoroszczowi *BZ* Num 23, 22; Syli (robur) nye myal (*sc.* Saul), bo bil nye iadl chleba czalego tego dnya *BZ* I Reg 28, 20; Przyszly sinowye asz ku porodzenyv, a syli (vires) nye maio rodzicz *BZ* IV Reg 19, 3; Wzpomynaycye na Moyszesa..., gen Amalech vfaiøcego w swø sylø (in virtute sua) y w swø mocz... swyøtimi modlytwamy... pobyl *BZ* Judith 4, 13; Na proznocyem robyl, przes przyczyni a marnye sylø mø (fortitudinem meam) gesm strawyl *BZ* Is 49, 4; Bog moy vczynyl syø syla ma (fortitudo mea) *ib.* 49, 5; Gdysz masstwo nye tylko w szylach czala (cum cuilibet non sufficiat virium fortitudine pollere, *Sul* 6: kaszdemv z mąnzow nye doszycz gest wszczecz szą mocznosczą) any czydnosczy harnaszv ma bycz seznano *Dział* 6; Szawszdy wszlynye moya szyla *De morte* w. 231; Animositatem schily, moczy (non veritus animositatem regis Hebr 11, 27) 1471 *MPKJ* V 132; Secundo Christus sic convocatis magnam gratiam dedit, quia virtutem et potestatem, ssyla moczna, super omnia demonia, virtutem ad mirabilia, czuda, potestatem ad eiciendum demonia 1493 *GlAug* 122; Pyacz będzem y spyewacz szyly (virtutes, *Fl*: czsnoti) twoye *Pul* 20, 13; Gdze ma szyla, mą robotha, glvpyem robyl po thy latha *SkargaPloc* w. 25, *sim. SkargaWroc* w. 14; Hoc desidero totis viribus vlg. sylamy XV *p. post. GlDom* 87; Boos szila moczy XV *ex. ErzGlos* 182; Potwierdz dzyszya thako we mnye wszytky szyly! XV *ex. R* XXV 226; Szylą energia *ca* 1500 *Erz* 93; Szylą svey moczy nasz potąpyl (suae potentiae nos calcat modo zelo), yenze nasz stvorzyl *Rozm* 74; Bo przed yego szyła naschy bogovye, ysch szą zatvorzeny w slothych balvanych, stacz nye mogły any smyely *ib.* 93; Trzy czlonky baczmy ve krzczonym Iesucristvszye: mocz, szyla a svyatloscz. Dwye vzdzyerzal a yedną dal svym zvolyenykom, to yest mocz *ib.* 189; Marya Magdalena... nalasla y (*leg.* ji, *sc.* Jesusa) klączączy..., dayącz chvalą bogv oyczv a proschącz, aby yemv dal tako (*leg.* taką) mysl y taką szylą, yschby ty mąky przemogl, ktorez myal czyrpyecz *ib.* 497; Rada schostego radcze, ktory sva vschytką rada y yego vschytką szylą, y vschytkym yego vmyslem chczyal, ysby myly Kristus vmączon *ib.*

585; Vszytką szylą *poruzyl szye myly Iesus na tvardoscz zydovską *ib.* 661; Pyotr yedno dw ku (*pro* ku dworu *?*) przyschedl, a tamo mocz svego vma y svey szyly straczyl *ib.* 693; ~ *'aniołowie, angeli'*: Blogoslawcze panv wszyczki syły (virtutes) yego, slugy yego, gysz czynycze wolø yego! *Fl* 102, 21, *sim. Pul*; ~ ~ Thegosz nasz domesczisz, Iesu Xpe mili, bichom s toba bili, gdze szie nam radwya swe (*leg.* szwe 'wsze') nebeszke siły *Bogur* B—F; Tyś wszystka niebieska siła XV *p. pr. R* XIX 42; Alem koszy naruszyla, gdym Crystvsza vmorzyla, bo w nyem byla boszka zylą *De morte* w. 210.

2. *'siła sprzeczna z prawem, przemoc, gwałt, vis legi contraria, violentia'*: Jaco Thomek s braczø przibezaw na *Swanthoslaow dom medzi gego wrotha i vczinili gemu siłø i gwa⟨l⟩th 1392 *HubeZb* 66; Olanth predictus cum Staszcone et Johanne predictis terminum secundum habent... pro violencia vlg. ssyla y mocz per granicies 1400 *StPPP* VIII nr 10767; Yacom ya *Szbeycze sily ne vczinil, wiwodl sz thancza, any pomocznikem bil 1404 *KsMaz* I nr 482; O ktorą szilą y o policzki Pechna na mą szalowala, o thom ya s nyą vgednan 1434 *KsMaz* III nr 578; Sbyllesz my szelasza szylą s plwga 1434 *TymProc* 236; Paulus tabernator astitit al. vstal et lucratus est duas violencias al. szyli super Adam Kromydowsky 1435 *AGZ* XII 5; Esze o kthore sbiczye paropka Mychal n[y]a Sczepana za⟨ło⟩wal, they syle *rog myn[y]al 1443 *TymWol* 79; Syla syłan ma otegnana bycz *ca* 1450 *PF* IV 569; ~ *w utartych formułach sądowych*: siłą: Iacom ia v Strzechni ne bral bidla ani szita siłø 1400 *KsMaz* I nr 12, *sim.* 1423 *PF* VIII 17, 1427 *ZapWarsz* nr 2688, *etc.*; Jaco mich troge dzeczi nye napauali w Jacubowe wodze bidla siłø 1427 *ZapWarsz* nr 2716, *sim. ib., etc.*; Jacom ya nye gonil Thomca z ostrø bronyø siłø 1433 *ib.* nr 437, *sim. ib.*; Pyotr nye wząl przeth Voythkovymy charthy, ogary, vyszly lyscha schamowtor szylą 1434 *TymŁow* 58; Quia spoliasti mihi graniciem metsecundus syla 1438 *TymProc* 343; Yakom ya nye klol Jana kozikyem *sylya 1448 *ZapRpZakr* 14, 41; ~ siłą mocą, mocą siłą, mocą i siłą, siłą gwałtem, gwałtem siłą, za gwałtem i siłą, siłą mocą gwałtem: Esz Msczіwoy[ow] cum uxore Clara dzerszi silan mocza to, czo se dzalem y *lozem szc *dostala Swantochne, zene Andree 1397 *StPPP* VIII nr 6202; Eze Adam ne gymowal Stanislaw⟨a⟩ w Szathku silan moczan ani go wanszal 1411 *HubeZb* 92; Kmetonem eius (*sc.* Paszka) spoliavit (*sc.* Stanisław) et... percussit... violenta manu vlg. sylø moczø 1417 *Czrs* 177; Eze Jassek ne begal na dom Adamow in Wroblowo siłø mocza y ani tamo szekl wroth, ani szili uczinil 1417 *MacPam* II 344; Esze Kristina szama nye popasla Bartholomyeyewy szita sila moczø 1422 *AKPr* VIIIa 45, *sim. ib., sim.* 1423 *ZapWarsz* nr 48; ~ Quod mihi recepit quatuor boves moczø siłø super dobrovolna via 1393 *TPaw* IV nr 170; Jszem ya ne wszal dwu conu Marcynowi szamoczwarth na dziedzine Grabowe mocza szyla 1432 *Pozn* nr 1415, *sim.* 1433 *ib.* nr 1416. 1417. 1418; ~ Marczysz, przyschetw moczø y sschylø ssamossothm..., vybył z yey domu 1405 *SKJ* III 195; ~ Esze popaslesz mi zitho samoczwarth siłą gwałtem 1425 *ZapWarsz* nr 136; Yakom ya szylv gwałtem nye szbyl Gyedwygy w gey domu 1480 *ib.* nr 1533, *sim.* 1469 *ib.* nr 2931; ~ Jaco kaznya Nedominey gwałtem syla wiram-[by]bili yey ludze pyandzessant woz chrosta 1399 *StPPP* VIII nr 8728; ⟨Jakom⟩ ne szbyl Abramowy gego czlowieka na dobrowolney drodze gwałtem syla, alem sbył swego slodzeya 1452 *RafZran* 87; ~ Esze Nossawin... y Mikolay przyiechawszy na Krzeslawa dzedzinø... y dali mu pøcz ran y bratha za gwałtem y siłø k temu gy yaly 1398 *HubeSąd* 265; ~ Tego na czø zaluyø, esz⟨eś⟩ przyal... setmønaczcze (*leg.* z sietmiąnaćcie) kmoth siłø moczø gwałtem, wszølesz mi newoth i tom s wosznim zastal 1399 *Pozn* nr 367.

3. *'zdolność oddziaływania, wywoływania skutków, wysoka sprawność, vim ad aliquid habendi facultas, magna efficacitas'*: Tamo złamał iest syły løcziszcze (*pro* løcziszcza, confregit potentias arcuum), szczit, mecz y boy *Fl* 75, 3, *sim. Pul*; Quos in ciuitate dei letificat fluminis impetus, wyeszely rzeky szyla, qui a wltu glorioso dei saciantur et torrente voluptatis inebriantur XV *med. SKJ* V 277; Murzinska zemya syla gego (fortitudo eius) *BZ* Nah 3, 9; Videas ibi si attendas potenciam re⟨g⟩i, kako mocz rzadzona, sapienciam instrui, virtutem sustentari, y szyla podpirana 1456 *ZabUPozn* 89; Morza mądre y thesz vyly, w thym szkaszvya szwoye szyly, y chorego y strowego sbavya szyuotha kaszdego *De morte* w. 173.

4. *'mnóstwo, wielka liczba czegoś, magnus numerus, multitudo'*: Thv wyacz byla lvdzy szyla, szylno wyelka czyszczba byla *Aleksy* w. 213; Poslal krol asyrski Tartana... z wyełykø sylø lyvda (cum manu valida) do Ierusalema *BZ* IV Reg 18, 17; Yako przysły do yaskyny lvoyskye (*pro* lvovskye), naydą tamo szyla lvow (multos leones) starych y mlodych *Rozm* 138; Tako ona szyla zlych duchow (multitudo daemonum) yąły

(*war. Rozm* 291: yąła) volacz kv Iesuszovy *ib.* 219, *sim. ib.* 291; A tamo bylo syla, vyelye szyana (faenum multum Jo 6, 10) y yedły na onem szyenye mązow yakoby pyecz tyszączy *ib.* 349.

Siłaczy *(?) pl. tantum* '*jeden z chórów anielskich, tzw. mocarstwa, Virtutes*': Virtutes (*sc.* angelorum) dicuntur vlg. sylączy vel moczarze XV *ex. GlKórn* II 205.

Siłować 1. '*umacniać, utwierdzać, confirmare, corroborare*': Schylugye schią (*war. lub. rp.*: silni szą) roboratur (misericordia et veritas custodiunt regem et roboratur clementia thronus eius Prov 20, 28) 1471 *MPKJ* V 69.

2. '*trudzić się, pracować, opus facere, laborare*': Satagere, id est satis agere etc. prączovacz, szylovacz *ca* 1500 *Erz* 93.

Sini *cf.* **Siny**

Siniałość '*siny ślad na skórze po uderzeniu, siniec, livor*': Wroczy... ranø za ranø, szynyaloszcz za szynyaloszcz (livorem pro livore) *BZ* Ex 21, 25.

Sinieć '*stawać się sinym, livum fieri*': Szynyeya nigresco XV *p. post. R* XXIII 283. ~ *Cf.* **Zsinieć.**

Sinochodnik *corruptum pro* inochodnik: Iohannes... attemptavit terminum concitatorium super... Nicolaum... pro quindecim marcis racione recepcionis... equum ambulatorem al. synochodnyka wronego... Iohannes... concitavit... Nicolaum... ad satisfaciendum pro equo ambulatore al. synochodnyka... Domini iudices receperunt ad interrogandum pro eo, si synochodnyk pro isto verbo pars debet labi aut non 1477 *AGZ* XV 488.

Siność '*siny ślad na skórze po uderzeniu, siniec, livor*': Ssynoscz liuor 1437 *Wisł* nr 228 s. 87; Cuius livore sanati sumus vlg. othokem albo szynosczyą (Is 53, 5) 1444 *RozPaul* 152v, *sim.* XV *med. GlWroc* 75r. 94v, 1476 *AKLit* III 108; Livor dicitur vlg. synoscz, inde lividum vulnus, id est syna rana 1444 *AKPr* II s. XIII, *sim.* 1453 *ib.* s. XXI; Ecce wlnus culpe mortalis, liuor, szinoscz, ecce putredo conswetudinis prawe 1454 *R* XLVII 352; Schynoscz liuorem (flagelli plaga livorem facit Ecclus 28, 21) 1471 *MPKJ* V 82; Schynoscz (*war. lub.*: synoscz aut otok) liuor (cuius livore sanati estis I Pet 2, 24) *ib.* 137; Nulla plaga uel cicatrix, nec liuor, szynoscz, in corpore suo benedicto apparuit 1475 *AKLit* III 108; Szynoscz livorem XV *ex. R* XXV 147; Liuor, id est inuidia vel dolor, vel vulnus et proprie nigredo, que remanet in carne ex percussione zavyscz, szynoscz vel othok *ca* 1500 *Erz* 93; ~ *w niewłaściwym tłumaczeniu dwuznacznego łacińskiego* livor: Szy[l]noscz (*war. kal.*: zawyscz) liuor (quid livore torqueris? Quid imperitorum animos contra me concitas? Prol) *MPKJ* V 7.

!**Sintesz** '*określonej wielkości wiązka lnu, fascis lini certae cuiusdam magnitudinis*': Quilibet emetho dabit decimas de omnibus agris suis seminatis... et de quolibet manso unam ligaturam lini, que vlg. sintesz nuncupatur (1356) XVIII *KodWP* III 58. ~ *Może zepsuty zapis wyrazu* kita.

Siny, Sini *formy*: *n. sg. m.* siny 1437 *Wisł* nr 228 s. 87, XV *p. post. PF* V 9; *f.* sina 1398 *TPaw* IV nr 5669, 1444 *AKPr* II s. XIII, 1453 *ib.* s. XXI; *neutr.* sine *ca* 1500 *JA* X 381; ~ *g. sg. f.* sinej 1426 *Pozn* nr 1227, 1430 *ib.* nr 1528, 1465 *ZapWarsz* nr 1171, *etc.*; ~ *ac. sg. f.* siną 1393 *TPaw* III nr 2899, 1398 *TPaw* IV nr 5844, 1400 *HubeZb* 99, *etc. etc.*; sinią 1479 *ZapWarsz* nr 1497, 1498 *AGZ* XV 361; *neutr.* sine *ca* 1500 *JARp* X 200v; ~ *g. du. f.* sinu 1403 *HubeZb* 110, 1424 *Kościan* nr 1226, 1458 *ZapWarsz* nr 1078, *etc.*, 1480 *ZapWarsz* nr 1486; ~ *ac. du. f.* siny 1402 *HubeZb* 100, 1406 *TPaw* IV nr 2556; ~ *n. pl. f.* sine *ca* 1428 *PF* I 475, *OrtMac* 72, *OrtOssol* 16, 3. 57, 3; sinie 1494 *AGZ* XVI 254, 1498 *AGZ* XV 360. 361, *Rozm* 154; siny *Rozm* 151; *neutr.* siny *ca* 1500 *R* XLVII 370; ~ *g. pl. f.* sinych 1403 *Pozn* nr 812, 1424 *Kościan* nr 1101, 1466 *ZapWarsz* nr 1186, *etc.*; ~ *ac. pl. f.* sine 1397 *TPaw* IV nr 5468, 1400 *HubeSąd* 258, 1401 *Kal* nr 35, *etc.*

Znaczenie: '*niebieskofioletowy, może też ciemnoniebieski, niebieski wpadający w czarny, lividus*': Ssyny liuidus 1437 *Wisł* nr 228 s. 87; Flavus siny, plovy XV *p. post. PF* V 9; Nam sic grauiter percussus fuit (*sc.* Christus), quod tota facies eius livida, syne et spuchle, fuit *ca* 1500 *JA* X 381; Viditque (*sc.* virgo Maria) illam faciem gloriosam... liuidam szyne *ca* 1500 *JARp* X 200v; Ecce oculi (*sc.* Christi) luxati, id est syny *ca* 1500 *R* XLVII 370; Alye były (*sc.* wargi Jesusa) nadobne, rumyane a nye były *sylne szyny (non fuerunt livida), alye były vyelmy czyste *Rozm* 151; V mlodosczy myły Yesus myal nogy krasne..., alye potem... od vyelykyego chodzenya pokazały szye yemv, yze były szynye (maximi livoresque sunt facti) *ib.* 154; ~ sin(i)a rana, rena, rana, rena sin(i)a '*uszkodzenie ciała polegające na wylewie krwi do tkanki podskórnej, livor*': Pro wulneribus quatuor sanguineis et uno liuido sina 1393 *TPaw* III nr 2899, *sim.* 1398 *TPaw* IV nr 5844; Sicut Mathias dedit duo vulnera sine 1397 *TPaw* IV nr 5468, *sim.* 1400 *HubeSąd* 258, 1416

Pyzdr nr 463, *etc.*; Sicut sibi dedit unum vulnus cruentum et aliud dictum syna rana 1398 *TPaw* IV nr 5669; Eze Czestko dal Yaskoui synø y krwawø ranø 1400 *HubeZb* 99, *sim.* 1420 *Kościan* nr 825, 1429 *Kal* nr 1034; Jaco Jan dal Paszcowi trzi rani syne na dobrowolne drodze 1401 *Kal* nr 35; Iaco przidø pan Ondrzey y dal Paulowi dwe szyny rane 1402 *HubeZb* 100, *sim.* 1406 *TPaw* IV nr 5256; Eze Przibek... ne begal na Janow dom ani iego zene zadal dw (*leg.* dwu) ranu sinu 1403 *HubeZb* 110, *sim.* 1424 *Kościan* nr 1226, 1470 *ZapWarsz* nr 2948, *etc.*, 1480 *ZapWarsz* nr 1486; Iaco Paszkowa... dala Katherzinye sto ran sinich i krwavich 1403 *Pozn* nr 812, *sim.* 1424 *Kościan* nr 1101, 1466 *ZapWarsz* nr 1186, *etc.*; Jaco Szimun dal Margrecze policzek i trzi szine rani 1410 *Kościan* nr 424, *sim. OrtOssol* 57, 3; Na tho Pauel vkaswye swadky, gysze mu dal sina rana 1416 *AKPr* VIIIa 138, *sim.* 1416 *MPKJ* II 297, *etc.*; Ysze Woytek... ne dal dwu ranu krwawu a trzeczey syney Micolayewy 1426 *Pozn* nr 1227, *sim.* 1430 *ib.* nr 1528, 1465 *ZapWarsz* nr 1171, *etc.*; Szyne rany liuida wlnera *ca* 1428 *PF* I 475, *sim. OrtMac* 72, *OrtOssol* 16, 3. 57, 3; Livor dicitur vlg. synoscz, inde lividum vulnus, id est syna rana 1444 *AKPr* II s. XIII, *sim.* 1453 *ib.* s. XXI; O szyna raną. I tesz o raną szyną y nadąthą, gdzye sznakv szromothy nye czyny na myeszczyv yawnym a gdzye koszczy nye sza szthluczony albo szkazony any szkorą roszerwana, XXX szelągow mayą dacz za pokup za wyną *OrtMac* 144; Jakom ja Pyotra nye zbyl anym mv zadal *dvw renv szynu 1458 *ZapWarsz* nr 1078, *sim.* 1462 *ib.* nr 1130, *etc.*; Jako ya... zadal gyemv dwye renye: *yanya krwawa a druga szynya 1479 *ib.* nr 1497, *sim.* 1498 *AGZ* XV 361; In qua violencia... Derslao indiderunt decem septem vulnera, decem cruentata et septem livida al. szynye 1494 *AGZ* XVI 254, *sim.* 1498 *AGZ* XV 360. 361.

Siodelny, Siedelny *'związany z siodłem, ad sellam equestrem pertinens'*: (koń) siedelny *'koń używany do jazdy wierzchem, pod siodło, wierzchowiec, equus sellaris'*: Decem equos sellatos al. syedelnich 1438 *AGZ* XII 48; Ministerialis recognovit, quia defuerunt octo vacce mulsiles... et duo equi syedelna 1452 *AGZ* XIV 343; ~ siodelna zbroja *'zbroja chroniąca konia, thorax equum protegens'*: Pro pretextarum sericearum paracione ad falleras dictas sodelna zbroya 1393 *MMAe* XV 165.

Siodlarczyk *'syn siodlarza czy też terminator u siodlarza, ephippiorum opificis filius vel etiam discipulus' (?)*: Ipse dominus Lucas eundem equum emit apud Stanislaum Wyeczorek syodlarczik 1472 *StPPP* II nr 4085, *sim. ib.*

Siodlarz *'rzemieślnik wyrabiający siodła, opifex, qui sellas equestres conficit'*: Mathisz szodlarsz 1464 *KsNWarsz* I nr 628, *sim. ib.*; Legacio Jacobisa Pąstvryszova a Mathie *szyotlarysz 1480 *ib.* nr 888; Apud Mathiam schodlarz 1497 *CracArt* nr 1286; Sellarius, sellator idem, szyodlarz *ca* 1500 *Erz* 93.

(Siodlarzowa) Siedlarzowa *'żona siodlarza lub wdowa po siodlarzu, ephippiorum opificis uxor vel vidua'*: Causa Mathie Twardostoy... cum Matissowa *sedlazrowa 1497 *KsRStWarsz* I nr 381, *sim. ib.*

Siodlarzowy *'należący do siodlarza, ad ephippiorum opificem pertinens'*: Maczey... gest przedal... łąką, ktorasz leszy myedzy Golkową łąką a myedzy szodlarzową 1463 *R* XXII 382.

Siodłać *'zakładać siodło na zwierzę używane do jazdy wierzchem, animal quoddam sternere'*: Schiodlany stratus (surrexit Bałaam mane et strata asina sua profectus est Num 22, 21) 1471 *MPKJ* V 26. ~ *Cf.* **Osiodłać, Rozsiodłać, Wysiodłać.**

Siodło *formy*: *n. sg.* siodło 1458 *Trześn* 68, *MPKJ* V 12, *ca* 1500 *Erz* 93; ~ *g. sg.* siodła 1412 *KsMaz* I nr 1734, 1416 *Kościan* nr 626, 1418 *Kal* nr 594, *etc.*; ~ *ac. sg.* siodło 1406 *KsMaz* I nr 720, 1428 *Pyzdr* nr 884; ~ *l. sg.* (na) siedle 1471 *MPKJ* V 35; ~ *l. pl.* (w) siodłach 1399 *Pozn* nr 406.

Znaczenia: **1.** *'rodzaj siedzenia zakładanego na zwierzę do jazdy wierzchem, siodło, genus sellae, quae animali imponitur'*: Ysz Ramsz ne uinouat... w tem postawczu... ani witch (*pro* w tich) zodlach 1399 *Pozn* nr 406; Cszom wszøl Staska, tom gi wszøl i gonil, kedi mi szodlo vcratl 1406 *KsMaz* I nr 720; Yaco Troyan ne wzøl Symanowa sodla chøzebnø rzeczø 1412 *ib.* nr 1734, *sim.* 1416 *Kościan* nr 626, 1418 *Kal* nr 594, 1428 *ZapWarsz* nr 331, 1451 *ib.* nr 942; Yako czso moy *rzanczya wszyøl sedmyoro kony y dwa vozy... y szyodlo Barthoszevy..., tho wszyøl w mem prawem zapuscze 1428 *Pyzdr* nr 884; Pro sella al. szyodlo 1458 *Trześn* 68; Szy⟨o⟩dlo (*war. lub.*: syodlo) stramentum (illa festinans abscondit idola subter stramenta cameli Gen 31, 34) 1471 *MPKJ* V 12; Szyodlo sella *ca* 1500 *Erz* 93.

2. *'stołek, sella'*: Na schiedle (*war. lub. rp.*: na stolyczy) super sellam (Heli sacerdote sedente super sellam ante postes templi domini I Reg 1, 9) 1471 *MPKJ* V 35.

Siodłowy *'związany z siodłem, ad sellam equestrem pertinens'*: podkład siodłowy *'miękka*

podkładka pod siodło, pannus mollis, qui equi sellae substernebatur': Podklad szyodlovy subselia *ca* 1500 *Erz* 93.

Siołó '*wieś, wioska, osada wiejska, vicus, pagus*': Dux Semenus... bona siolo cum curia... emit 1461 *KatOssolPawl* 59. ~ *Zapewne już nomen proprium.*

Siostra *formy*: *n. sg.* siostra 1400 *Pozn* nr 436, 1401 *Kal* nr 34, 1404 *Kościan* nr 233, *etc. etc.*; ~ *g. sg.* siostry 1407 *Kościan* nr 359, 1411 *Pozn* nr 837, 1420 *Pyzdr* nr 662, *etc. etc.*; ~ *d. sg.* siestrze 1400 *Pozn* nr 486, 1404 *Kościan* nr 242, 1404 *Pozn* nr 565, *etc. etc.*; siostrze 1408 *Kal* nr 261, 1424 *ib.* nr 893; ~ *ac. sg.* siostrę *Gn* gl. 70a, 1418 *Kościan* nr 700, 1424 *ib.* nr 1049, *etc. etc.*; siestrę 1420 *AKPr* VIIIa 153; ~ *v. sg.* siostro 1461—7 *Serm* 416r, *Naw* 172; ~ *i. sg.* siostrą 1405 *Kościan* nr 263, 1406 *Pozn* nr 785, 1411 *Kościan* nr 444, *etc.*; ~ *l. sg.* (po) siestrze 1415 *KsMaz* I nr 2461, 1419 *AKPr* VIIIa 44, 1419 *Kościan* nr 737, *etc. etc.*; siostrze 1472 *ZapWarsz* nr 1346; ~ *n. du.* siestrze *OrtMac* 51, *OrtOssol* 14, 2; ~ *g. du.* siostru 1397 *StPPP* VIII nr 6109, 1475 *Wisł* nr 301; ~ *ac. du.* siestrze 1448 *R* XXIV 353; ~ *n. pl.* siostry 1437 *Pyzdr* nr 1151, *Sul* 38, *BZ* Gen 34, 31, *etc. etc.*; ~ *g. pl.* siostr *OrtMac* 68, *OrtOssol* 54, 4. 55, 1, *MW* 47a, *etc.*; ~ *d. pl.* siostram 1400 *Pozn* nr 466, 1413 *Kal* nr 409, 1416 *Pozn* nr 909, *etc. etc.*; ~ *ac. pl.* siostry 1421 *Pyzdr* nr 690, 1422 *ZapWarsz* nr 45, *Sul* 72, *etc.*; ~ *v. pl.* siostry *MW* 47a. 48a; ~ *i. pl.* siostrami 1418 *Kościan* nr 655, 1427 *Zab* 538, 1438 *ZapWarsz* nr 859, *etc.*; siostry *OrtOssol* 60, 1; ~ *l. pl.* (przy) siostrach 1484 *Reg* 719.

Znaczenia: **1.** '*córka tych samych rodziców w stosunku do swego rodzeństwa, soror germana*': Quod prawim przirodzenim Bogunow⟨i⟩ przislu⟨sza⟩ tha dzedzina, ez kupil vodvu (*leg.* od dwu) sostru 1397 *StPPP* VIII nr 6109; Iaco Thomina szostra wnosla w Nalek... sto grziwen swego posagu 1400 *Pozn* nr 436, *sim.* 1404 *Kościan* nr 233; Iacosmi przi tem bili yiednaczmi, kdi Heduigis viznala Svanthochne czøscz w Przetoczne y iegey szostram 1400 *Pozn* nr 466, *sim.* 1416 *ib.* nr 909, *etc.*; Iaco Jandrzey ne placzil swey szestrze Jafroszce przi trzech leczech trzy grzywen platu 1400 *ib.* nr 486, *sim.* 1404 *Kościan* nr 242, 1404 *Pozn* nr 565. 574, *etc.*; Czo na mi szalowala moga sostra, bich geg pobral geg røbi..., tegom geg ne pobral 1401 *Kal* nr 34, *sim.* 1437 *Pozn* nr 1481; Iaco mø Sczedrzik wranczil we dwa cona, wosz za odzene panske sza gego *sotrø 1402 *Pozn* nr 546; Yaco Jan swe *setrze Jutcze... ne dal pysacz listw na pøcz grziwen na wiszy plat 1403 *Kal* nr 104, *sim.* 1411 *ib.* nr 335; Jaco Thoma swim (*leg.* z swym) sinowczem, z maczerzø i s szostrø slubil nigdi lati ne posbiwacz Potrca 1405 *Kościan* nr 263, *sim.* 1406 *Pozn* nr 785, 1421 *Kościan* nr 1206, *etc.*; Jacosm przi tem bil, kedi Jan Jaroslawski poznal Tłuczimostoui w pøczi grziuen iego szostri poszsagu 1407 *Kościan* nr 359, *sim.* 1411 *Pozn* nr 837, 1420 *Pyzdr* nr 662, *etc.*; Jaco *keddi widawana Swanchna za *Chphilippa, tegdi ye mano tako vele dacz, iaco yene sosztrze s dzedzini s oczysni dane 1408 *Kal* nr 261; Jaco Szczepowszczi Staszcoui... ne dali oszmi grziwen posagu za swø szostrø 1411 *Kościan* nr 444, *sim.* 1411 *Pyzdr* nr 328; O ktory wosz na mø zalowal Marcisz, tegom mu ya ne wynowath po mey sestrze 1415 *KsMaz* I nr 2461, *sim.* 1419 *AKPr* VIIIa 44, 1419 *Kościan* nr 737, *etc.*; Yz Woytek y Stachnik wolwark... mimo trszydzeszczy lath[a] dobrowolne (*sc.* wytrzymali), o gensze Vbiszca swymy (*leg.* z swymi) szostramy na ne zalowala 1418 *Kościan* nr 655; Yz Micolay Dobroszką, sostrą swø, wiposzazil *ib.* nr 700, *sim.* 1424 *ib.* nr 1049. 1235, *etc.*; Yze Anną, szesstrą swą, z oczsyszny hy maczerzyszni wyprauil 1420 *AKPr* VIIIa 153; Tym *crzem szostram, cszo ye vidal (*sc.* Mikolaj), tim dal poszag 1420 *Pozn* nr 987; Yaco tho swyadczø, yako thy pyenandze nye bili maczerzyni any na gyne szyostri roszdzelany 1421 *Pyzdr* nr 690; Esze Michal slubyl Michałowy wiprauicz listh za schostry y za braczø 1422 *ZapWarsz* nr 45, *sim. ib.*; Yze Micolay yest *plischy po ssestrze oczcza swego, po strzynye,... ku trzecze czaszcy wssy Yawydzu 1427 *Zab* 538; Yakom ya nye wszala scarbu oczcza mego, cu kthoremu sostri me ane ('a one') czaszcz *myeli 1437 *Pyzdr* nr 1151; O kthore pyenądze Jan na Iana szostrami (*leg.* z siostrami) zalowal, thi on gemv winowath 1438 *ZapWarsz* nr 859, *sim.* 1427 *Zab* 538, 1444 *ZapWarsz* nr 571, 1448 *ib.* nr 811; Que excellencius in domina nostra, quam in istis duabus sororibus, Magdalena (*pro* Maria *?*) et Marta, inveniti possunt ysze przewyssyla (*sc.* Maryja) cze dwe szesztrze szwoym obchodem 1448 *R* XXIV 353; Ysz yakokole nyekthora bracza myedzi sobą alybo szostri sz brathem (sorores cum fratre, *Dział* 27: brath s syostrą) bilibi w gymyenyv oczczisnem oth szebye rosłączeny *Sul* 38; Cząscz słvszayącza kasdey szestrze (cuilibet sorori) przes bratha rodzonego alybo przes stryecznego, nye bądzely rodzonego, gymyenyem posagv pyenyądzny ma bicz zaplaczona *Sul* 57, *sim. ib.*; Brath cząszczy pyenyądzny szostram (sororibus) splaczy *ib.*,

sim. ib. 72, *Dział* 54. 66; Tesz vstawyamy, kedy ktory sze slachcziczow s tego swyatha szydze mayącz syny y dzewky, tedy bracza swe szostri mayą dacz mazom (tunc fratres suas sorores maritis tradent) *Sul* 72, *sim. Dział* 66; Szestrze gymyø Tubalchaynowey Noema (soror vero... Noema) *BZ* Gen 4, 22, *sim. ib.* 34, 13; Gdisz vszrzy (*sc.* Laban) navszuyce a zaponyce v swey syostri na røku (in manibus sororis suae) *ib.* 24, 30, *sim. ib.* 29, 13; Aza są nasze syostri we zlem zywoczye bily (numquid ut scorto abuti debuere sorore nostra)? *ib.* 34, 31; Dayta my giste znamyø, abyscze sbavili otcza mego y matkø mø, braczø y syostri me (fratres ac sorores meas) *BZ* Jos 2, 13; Mloczsza szyosztra zalowala na sztharsza oyczyszny *OrtMac* 51; Ten tho mąsz vmrze y szostawy po szobye dlugy y dzyathky, czo lath nye mayą, y bratha albo szyostry masza,... a thego vmarlego zoną poymye gynego masza *OrtOssol* 26, 2, *sim. OrtMac* 20; Na tho odpowyedzal Barbarzyn masz, starszey szyostry *OrtOssol* 44, 2, *sim. OrtMac* 51; S tych tho trzech szyostr yedney masz (quarum sororum vir unius) przyszedl przed gayny szand *OrtOssol* 54, 4, *sim. ib.* 55, 1, *OrtMac* 68; Tego vmarlego szyostry szyn (filius sororis viri mortui)... ma wszą̨ndz gemv gymyenye *OrtOssol* 57, 4, *sim. OrtMac* 73; Mozely mnych... wzancz szwa (*leg.* z swą) braczą albo szyostry (*leg.* z siostry, *OrtMac* 77: szyostramy, *leg.* z siostrami), albo szwogymy (*leg.* z swoimi) przyrodzonymy szwyeczkymy (cum ceteris ipsorum sororibus, qui adhuc saeculares sunt) cząscz oczczyszny? *OrtOssol* 60, 1; Gedna pany... zostawyla po szobye gednego szyna y gey dzewky dzeczą y tesz gedną syostra (dimittens... sororem, *OrtMac* 79: szyrothą) *ib.* 61, 3; Azaly yą nye blyszy k temv gymyenyv dokazacz swa obrona y myecz ge po swey syestrze? *ib.* 97, 4, *sim. OrtMac* 134; Ysse Michal myal dacz vypravą slachethnemv Janovj... po ssyostrze swoyeyh Annye 1472 *ZapWarsz* nr 1346; Consobrini dwu sostru dzecy 1475 *Wisł* nr 301; Tercia linea consanquineitatis: soror syostra, awnculus wy (*leg.* wuj), frater matris XV *ex. GlWp* 21; Takosz byla Herodyada syostra Herodovy Agryppye (ita soror erat Herodis Agrippae) *Rozm* 242, *sim. ib.* 334. 344. 438; ~ siostra rodzona: Jacosmi przi tem bili, kegdi Sbetha swim (*leg.* z swym) Micolayem sinem dala szecz a trzidzeszci grziwen Derscoui, Potraszoui, Grzimcze, Betcze, Potrovim szostram rodzonim 1413 *Kal* nr 409; Esz panna Stachna, syostra rodzona Barthoschowa, wnosla... XXX marcas 1418 *TPaw* VII nr 706, *sim.* 1422 *Kościan* nr 942; Yze *Pøtr s Gywanek ne wszal dzeszanczy grzywen Vychniney mathky, yey sostrze rodzoney poszag in Grodzelecz 1424 *Kal* nr 893; Yakom ya pana Yana ne wraczil w trzeczą czascz sta grzywyen y w trzecza czascz viprawy, yako pirzwey[e] syestrze dano rodzoneg 1432 *Pyzdr* nr 1066; Dwe rodzone szyostry (sorores duae coaequales, *OrtMac* 51, *OrtOssol* 14, 2: rodzon[y]e szyestrze) gednego oczcza y gednei maczerze przyszly przet nasz a mlodsza prawyla na starszyey oczczyszny y maczerzyszny rze[cz]kacz a zaluyacz szą: Jam nyedzelna szyostra od gednego oczczą y od gyedney maczerze ⟨z⟩ Barbara, moya szyostra *OrtOssol* 44, 1, *sim. OrtMac* 51; Tedy byl nyemoczny yeden, na ymye Lazarz z Betanyey, s kastellum Maryey a Marty, *szyostrz rodzonych (sororis eius Jo 11, 1) *Rozm* 434; ~ *przenośnie*: Prawa, dobra zensczynaa, ta iest... syostra czistocze *Gloger*; Pozdrowyona bandz, Maria, szyosthro angyelska (ave, Maria, soror angelorum)! *Naw* 172; ~ *(o kobiecie bliskiej uczuciowo, de muliere amata)*: Wlnerasti cor meum, soror mea, szostro moya, sponsa (Cant 4, 9) 1461—7 *Serm* 416r.

2. *'krewna dalszego stopnia, mulier ulteriore quodam propinquitatis gradu cum aliquo coniuncta'*: **a.** *'siostra przyrodnia, soror eodem patre aut eadem matre nata, non germana'*: Ale zaprawdø sostra my gest (vere soror mea est), dzeczyø mego oczcza, ale nye dzeczyø mey maczyerze *BZ* Gen 20, 12; Ktos-bi-kole poyøl szostrø sw[y]ø (sororem suam), dzewkø otcza swego albo dzewkø maczerze swey,... zabita bødzeta oba *BZ* Lev 20, 17; ~ **b.** siostra cioczczana, po macierzy *'córka siostry matki, filia sororis matris'*: Jaco Jandrzey Jaroschewicz, schin Jacussew, byl strynego brata rodzonego schin Ozepowy sz Markowicz, y iego dzeczem ten gysty Jandrzey, Jacuschew szyn, szostr[z]i *czoczaney rodzoney schyn 1427 *Pozn* nr 1246, *sim. ib.* nr 1247; Matrueles dicuntur filii vel filie matertere czyoczczyany braczya albo szyostry po maczyerzy *ca* 1500 *Erz* 93; ~ **c.** siostra stryjeczna, stryjowa *'córka brata lub siostry ojca, filia fratris vel sororis patris'*: Jakom ya dwoygą dzeczi nye straczyl gwaltem, kthorem myal s szostrą Bronischowna stryeczną 1472 *ZapWarsz* nr 3078; Octava linea consanguineitatis:... amitrua, id est soror patruelis et amite sy⟨o⟩stra striowa XV *ex. GlWp* 21; Filii duorum fratrum sunt patrueles inter se stryeczny braczą albo szyostry *ca* 1500 *Erz* 93; ~ **d.** siostra (w)ujeczna *'córka brata matki, filia fratris matris'*: Tedi yø (*sc.* Rachel) uszrzal Iacob,

a wzwyedzal, ze gest syostra gego vgeczna (cum... sciret consobrinam suam, 1471 *MPKJ* V 11: schostra *wyoczna) *BZ* Gen 29, 10, *sim. MPKJ* V 11.

3. *'kobieta należąca do tego samego rodu czy pokolenia, mulier ad eandem gentem vel aetatem pertinens'*: Multum gauderet parentela tota et maxime, si aliqua... puella esset de progenie sua copulata magno duci to pokolene barso by sø veselilo, gdisby *svogo sostrø vydaly *Gn* gl. 70a; Yaco Yadwiga, Pyotrowa matka, bila nasza szyostra, naszey *crwey slachetne y naszego zawolanya Czolcow 1418 *Pyzdr* nr 524; Panye, ti wyesz, isze nye prze møø nyeczistotø poymam tø mø syostrø (accipio sororem meam coniugem), ale prze myloscz bødøcego plodu *BZ* Tob 8, 9; W ponyedzialek do syostr panni dziewice Mariey: Bandzczie zdrowi na wieki w panye, wi *slachethny panye, blogoslawione Maria Jakobowa y Maria Salomowa, szostry krolewny nyebieszkey a pana naszego Iezu Crista czotuchny! *MW* 47a; Modlcze sie za namy, blogoslawione siostrj dzewice Mariey! *MW* 48a; Aza to nye yest syn Iozephow a Marye, brat Iakobow a Iozephow..., a syostry yego sza v nass thuta (sorores eius nonne omnes apud nos sunt? Mat 13, 56)? *Rozm* 251, *sim. ib.* 345; Syostry, ktory byly s nya (*sc.* dziewicą Maryją), Martha, Marya Cleopfe, [Marya] marta (*pro* matka) svyątego Iakuba y yne svyąte zony, ty yą dzyerzaly *ib.* 698.

4. siostra człowiecza *'kobieta, mulier'*: Potem szø znydø v czyeleszenstwye syn⟨owie⟩ boszy s szyostramy czlowyeczymy (ad filias hominum) *BZ* Gen 6, 4.

5. *'zakonnica, członkini zakonu lub bractwa kościelnego, monacha'*: ⟨Zaczy⟩na ssya regula y zakon br⟨aciej⟩ y tez syosthr zakonu trzecz⟨ego⟩ 1484 *Reg* 703, *sim. ib.* 719; Nykolay papyez... mylym synom bracziey y teze vybranym syostram... zakonu pokuthuyączego... apostolschkye przezegnanye *ib.* 704, *sim. ib.* 709. 722; Ize braczya nye mayą any syostry *vystopovaczi zs tego bractzhva *ib.* 708, *sim. ib.* 709. 720. 722; Ize mayą myeczy pylnosczy przy *braczie nyemocznych y tez przy syostrach (de cura... fratrum et sororum infirmantium) *ib.* 719.

6. siostra z bratem *bot. 'fiołek trójbarwny, Viola tricolor L.'*: Schiostra z bratem herba vidue 1437 *Rost* nr 2646; Syostra s bratem paritaria minor 1472 *ib.* nr 1617; Herba vidue vdownyk uel szyostra sz brathem XV *ex. GlLek* 68.

(Siostrny) Siestrny *'pochodzący od siostry, sororius, qui sororis est'*: siestrny syn *'siostrzeniec, filius sororis'*: Umarl człowyek y zostawil po szobye szyestrnego (*OrtMac* 73: *szyestrynego) szyna (sororis filium), czo ⟨jemu⟩ byla ⟨siostra⟩ od gednego oczcza y od gedney maczerze *Ort-Ossol* 57, 4.

(Siostrzanek) Siestrzanek 1. *'syn siostry w stosunku do ciotki lub wuja, siostrzeniec, filius sororis amitae vel avunculo'*: *Szestranek sororinus 1475 *Wisł* nr 301.

2. *'syn krewnej należącej do tego samego rodu, filius consanguineae eadem gente oriundae'*: Modlczie sie za mie, matky bozey *syestrankowie (*sc.* Szymunie i Tadeuszu), abich zasluzil laszką brata wasszego *MW* 52b.

Siostrzanka, Siestrzanka 1. *'córka siostry w stosunku do ciotki lub wuja, siostrzenica, filia sororis amitae vel avunculo'*: Quas tres sexagenas idem dominus Petrus sue sororine, sestrzancze, dedit et inscribit 1451 *Monlur* III 206; Quarta linea consanguineitatis:... sobrina proprior syostr⟨z⟩anka XV *ex. GlWp* 21; Sobrina, filia sororis szyestrzanką *ca* 1500 *Erz* 93.

2. *'córka krewnej należącej do tego samego rodu, filia consanguineae eadem gente oriundae'*: Czczyenye o tem..., yako Elzbyetha wyelmy laskavye przyvytała (*sc.* Maryją) yako swą szyestrzanką (quod Maria ascendit ad domum Zachariae et Elisabeth cognatae suae) *Rozm* 52.

(Siostrzany) Siestrzany *'syn krewnej należącej do tego samego rodu, filius consanguineae eadem gente oriundae'*: *Mnyeszi Iakubie... y Jakubie *wiensi..., panny Mariey syestrzeny, a pana nasszego Jezucrista przyrodny! *MW* 53b.

(Siostrzenica) Siestrzenica *formy*: *n. sg.* siestrzenica 1429 *Kościan* nr 1401, 1441 *StPPP* II nr 2944, 1447 *Monlur* III 153, 1453 *AGZ* XI 387; ~ *g. sg.* siestrzenice 1477 *AGZ* XVIII 140; siestrzenicy 1436 *StPPP* II nr 2630; ~ *d. sg.* siestrzenicy 1418 *Pozn* nr 957, 1438 *Trześn* 44, 1444 *AGZ* XI 234. 235, *etc.*; ~ *ac. sg.* siestrzenicę 1422 *Pozn* nr 1125, 1442 *AGZ* XI 198, *Dział* 26; ~ *l. sg.* (po) siestrzenicy 1451 *AGZ* XI 365, 1482 *ZapWarsz* nr 1518; ~ *n. pl.* siestrzenice 1395 *Leksz* I nr 2056; ~ *d. pl.* siestrzenicam 1404 *Kościan* nr 229, 1443 *AGZ* XIV 76; ~ *ac. pl.* siestrzenice *Rozm* 105.

Znaczenia: **1.** *'córka siostry w stosunku do ciotki lub wuja, filia sororis amitae vel avunculo'*: Cum sororibus et cum sestrzenicze ipsius 1395 *Leksz* I nr 2056; Jaco Vichna zaplaczila swim szestrzeniczam, Dorothcze y Margrecze, [e] gich czanszcz... posagu 1404 *Kościan* nr 229, *sim.* 1443 *AGZ* XIV 76; Yaco Mirzon y Yan, czszo szą rączyly Micolayewy..., tho zaplaczyly przeczyw gych szestrzeniczy seszcznascze grzywen

grosy syrokych 1418 *Pozn* nr 957; Recepit ipsum, quia habet ipsius sororis filiam al. szestrzenicza 1422 *ib.* nr 1125; Jako trzy latha mynaly, jako wmarla dzewka Sczedrzycowy Domaradskyemv, a Rambinskych *szetrzenicza 1429 *Kościan* nr 1401, *sim.* 1453 *AGZ* XI 387; Quod Dorothea Radossyna dat seu iam dedit omnia sua bona, nichil excipiendo pro se, sue filiastre videlicet sestrzeniczy 1438 *Trześn* 44; Generose virgini Barbare, sorori sue, sestrzenyczy domini castellani Sanocensis 1444 *AGZ* XI 235, *sim. ib.* 234, 1452 *ib.* 378; Machna uxor ipsius..., sororalis vlg. sestrzenycza Nikel Peter molendinatoris 1447 *Mon. Iur* III 153; Fredricus... recognovit, quia post generosam Annam, syestrzenyczy suam, nobili Raphaeli... centum triginta marcas [z]dla possagu debet dare 1451 *AGZ* XI 365; Stanislaus... recognovit se teneri quinquaginta marcarum... Iohanni et Cleophe... et hoc pecuniarum dotis... ipsorum sororine al. syestrzenycze, nobilis Elizabeth 1477 *AGZ* XVIII 140; Ysche yemv posthanpyl posak y vyprawa po slachathncy *Magorzaczye, szenye thego tho Thomka, a po syestrzeniczi thego tho Pyotra 1482 *ZapWarsz* nr 1518, *sim. ib.*; ~ siestrzenica rodzona: Jze Dorota Golenowska gest dzewca Zayączkowskego sostri rodzoni, a gest gego *sestrenicza rodzona 1441 *StPPP* II nr 2944.

2. *'siostra cioteczna, consobrina'*: Nobilis Elizabeth... totas partes suas hereditatis post mortem... Katherine, sororis sue legittime, et Katherine consobrine al. syesztrzeniczi ex derelictis post mortuam manum cessas... vendidit 1436 *StPPP* II nr 2630.

3. *'wnuczka, córka syna lub córki rodzonej albo córka siostrzenicy, neptis, filia filii vel filiae germanae aut filia filiae sororis'*: Inter magnificum Petrum... pro nepte sua al. sestrzenycze ex una et nobilem Leonardum... ab altera partibus facta est conclusio 1442 *AGZ* XI 198; ⟨F⟩ranczek ssyestrzenyczą (neptem suam, *Sul* 37: wnukephi swogą) Lucią syrotą w mlodych leczech y z gymyenym... na swą opyeką przyiął *Dział* 26; Drvga rzecz a vyączschy gnyew Antypatrova na oycza byla ta, yze szyroty svych synow, ktoresch byl pobyl (*sc.* Herod), myloval yako swe dzyeczy i dawal ye za wsche ('swe') synovce y za sve szyestrzenycze kv malzenystw (*leg.* małżeństwu, aliis nepotibus suis eos copulans in matrimonio) *Rozm* 105.

(Siostrzeniec) Siestrzeniec *formy*: *n. sg.* siestrzeniec 1412 *AKPr* VIIIa 119, 1413 *AKPr* X 381, 1419 *StPPP* II nr 1660, *etc.*; ~ *g. sg.* siestrzeńca 1418 *Pyzdr* nr 542, 1466 *AGZ* XII 314; ~ *d. sg.* siestrzeńcu 1417 *Kościan* nr 646; ~ *ac. sg.* siestrzeńca 1409 *Kal* nr 306, 1410 *Kal* nr 324, *MW* 93b; ~ *i. sg.* siestrzeńcem 1456 *StPPP* IX nr 536; ~ *n. pl.* siestrzeńcy *BZ* Tob 11, 20, 1471 *MPKJ* V 55; ~ *g. pl.* siestrzeńcow 1413 *AKH* III 212.

Znaczenia: **1.** *'syn siostry w stosunku do ciotki lub wuja, filius sororis amitae vel avunculo'*: Jacom przi them bil, kedi ⟨P⟩awel sestrz⟨e⟩ncza swego stavil 1409 *Kal* nr 306; Jacosmi przi tem bili, gdy Swanthoslaw szedl na *Vbislaow dom y ranil mu sestrzencza 1410 *Kal* nr 324; Quod pater ipsorum omnes filiastros al. synowczow et szestrenczow ⟨evasisset⟩ 1413 *AKH* III 212; Jako za thą smowø pan Janusz y Janek ranczily za xandza Zemanthą, yz mal Sandziuogio, swemu szestrzenczu, cupicz oszm sladow 1417 *Kościan* nr 646; Yako Jan ne zabil Przeduogya any otb nyego szmerczy ma, Mycolayewego szyestrzencza 1418 *Pyzdr* nr 542; Dominus Florianus... et Jacussius..., auunculi eiusdem Petri, jurauerunt, quod idem Petrus est eorum nepos al. sestrzenecz, et de sorore eorum ortus est 1419 *StPPP* II nr 1660; Dominus Michael... cum suo filiastro al. szestrzenczem (*leg.* z siestrzeńcem) 1456 *StPPP* IX nr 536; Syestrzenyecz sororinus *ca* 1460 *MPKJ* II 379; Sobrinus est filius sororis szyestrzenyecz *ca* 1500 *Erz* 93; ~ siestrzeniec rodzony: Jze Pyotr... gest od rodzoney sostri Zayączkowskego, a gest gego *sestrenecz rodzoni 1441 *StPPP* II nr 2944; ~ *zapewne już nomen proprium*: Pro parte Alberti dicti sestrzenecz al. de Krzrzanky 1412 *AKPr* VIIIa 119, *sim.* 1413 *AKPr* X 381; Johannes famulus szestrzenyecz 1423 *AKH* XI 423.

2. *'brat cioteczny albo stryjeczny, consobrinus'*: Veniens nobilis Hinek... statuit filium nobilis Nicolai, Pomorzaninowa sina, nomine Stanislaum, consobrinum suum al. *sestrzencze 1443 *AGZ* XII 106; Mathias Zolundz debet Iohannem, Stanislaum et Heduigim tueri a nobili Nicolao, filio domini Sphynka... patruelite al. szyestrzencza, cum habebit annos predictus szyestrenyecz secundum consuetudinem terrestrem ad tres annos 1466 *ib.* 314.

3. *'syn krewnej należącej do tego samego rodu, filius consanguineae gente oriundae'*: Kedyby ktho obwynyon byl, aby nye myal prawa slachethnego, then dwv starszv swego rodv po oczczv, a drvgv dwv drvgego rodv po maczerzy, a trzeczyv dwv trzeczego rodv pospolythe dobre ma wyescz..., gysz przysząg, ysz brath sz gych sczytha a szestrzenyecz gest *Sul* 72; Maria autem Jacobi Xpo multum tenebatur propter

duo. Primo, quia nepos eius erat szestrzenyecz XV *med. R* XXIV 366; Przyszedl k nyemv Achior a Nabat, syestrzency Thobyasoui (consobrini Tobiae) *BZ* Tob 11, 20, *sim.* 1471 *MPKJ* V 55; Gdysz mayą szobą (*leg.* z sobą) Jana szwyathego, thwego (*sc.* św. Anny) siestrzenycza, *krziczyela bozego *MW* 93b.

(Siostrzenię) Siestrzenię, Siestrzanię *'dziecko siostry w stosunku do ciotki lub wuja, filius aut filia sororis amitae vel avunculo'*: Anna... judicialiter acquisivit in Piwkone..., quod molendinum Anne sororis al. szestrzenøtham, ipsos ex successione materna concernens, pueris sororis ipsius non debebit alienare 1405 *HubeSąd* 125; Esz pani Slawna, czso gest ziscala pyenyandzi s szwymi syestrzanyøti na Micoschce, to gest ona blisscha k nym po sszvem striyu 1424 *TPaw* VII nr 3735; Yacoszmy przy tem by⟨li⟩, kyedi yest pobral Jacusz... gymyenya szyestrzenyatom Boguchw⟨a⟩lowym 1435 *Kal* nr 1071.

(Siostrzeńczę) Siestrzeńczę *'dziecko siostry w stosunku do ciotki lub wuja, filius aut filia sororis amitae vel avunculo'*: Sesstrzenczanta Janovy Czaneczkeho mohu svoy dzyel wykupicz 1440 *Ośw* nr 3.

(Siostrzyca) Siestrzyca *(w formule zamawiania) 'siostra, soror'*: Zarze, zar⟨z⟩ycze, trzy szyestr⟨z⟩ycze! *ca* 1500 *R* XXIV 332.

(Siostrzyniec) Siestrzyniec *'syn siostry w stosunku do ciotki lub wuja, siostrzeniec, filius sororis amitae vel avunculo'*: Czo Micolay ranil Wlostowego ⟨s⟩estrzincza, to gi ranil na swe dzedzine 1390 *Pozn* nr 80.

(Siostrzyny) Siestrzyn(y) *'związany z siostrą, należący do siostry, sororius, qui sororis est'*: Czo cupil Grzegorz w Czechlu..., to iest za swe pyenandze cupil,... ale nye za szestrzini pyenandze 1413 *Kal* nr 415; ~ siestrzyn brat *'syn siostry matki, brat cioteczny, consobrinus'*: Quarta linea consanguineitatis:... consobrinus syestr⟨z⟩yn brat XV *ex. GlWp* 21; ~ siestrzyn syn *'siostrzeniec, filius sororis'*: Wmarl czlowyek y zosthawyl po szobye *szyestrynego (*OrtOssol* 57, 4: szyestrnego) szyna (sororis filium), czo gyemu byla szyosztra od gyednego oycza y od yedney maczyerze *OrtMac* 73.

Siostrzyński *'związany z siostrą zakonną, ad monacham pertinens'*: Mynystrovye... jawne vyny y nyedostathki braczszkye y syostrzynzkye przestąpy (manifestas fratrum et sororum culpas... puniendas) mayą navyedzaczovy... povyedaczy, aby ony vystąpy zkaral 1484 *Reg* 723.

Siódmy, Siedmy *formy*: *n. sg. m.* siodmy XV *med. MPKJ* II 327, *BZ* Ex 16, 27. 35, 2, *etc.*; siedmy *Rozm* 205; *f.* siodma XV *p. post. SKJ* I 147; *neutr.* siodme *Dek* VII 1, XV *med. MPKJ* V 430, *BZ* IV Reg 18, 9; ~ *g. sg. m.* siodmego 1423 *Pyzdr* nr 735, *BZ* Lev 23, 16. 24, *etc.*; *f.* siodmej *Rozm* 254; *neutr.* siodmego *Sul* 65. 85, *BZ* Ex 21, 2, *etc.*; ~ *d. sg. m.* siodmemu *BZ* Gen 2, 3; ~ *ac. sg. m.* siodmy *BZ* Gen 2, 2. Ex 16, 29. 30. 20, 11, XV *p. post. Kalużn* 282; siedmy *BZ* Gen 8, 4; *f.* siodmą 1400 *HubeZb* 78, 1417 *Kal* nr 607; *neutr.* siodme *BZ* Jos 6, 16. Neh 10, 31; ~ *l. sg. m.* (w) siodmem *BZ* Gen 2, 3.

Znaczenie: *'septimus'*: Eze Przosna na szodmø czøscz starzini... dal dwadzescza grziwen i trzi 1400 *HubeZb* 78; Szodme (*sc.* przykazanie): ne cradny *Dek* VII 1; Iaco Potr przedal Ianoui *wf czwarthe czansczi dzedzini *schodnią czansczi 1414 *Kal* nr 467; Ysze gest Welyszlaw trzydzeszczy lath trzymal tą czøscz w pokoyu, o yąsz Wbislaw załowal nan, ale thamo wysznal mu yedno szodmą cząscz 1417 *Kal* nr 607; Yakom nye poslala sesczy voz, a swego *syødmego po pana *Jaroslaowø gysdbø, ale po swø 1423 *Pyzdr* nr 735; Syodmy psalm XV *med. MPKJ* II 327; Syodme rozdzyelyenye (capitulum septimum) XV *med. MPKJ* V 430; Dokonal bog w szodmi dzen (die septimo) dzala i odpoczynøl w szyodmi dzen (die septimo) ode wszego dzala *BZ* Gen 2, 2, *sim. ib.* Ex 16, 29. 30. 20, 11; Poszegnal dnyu szodmemu (diei septimo) i poszwyøczyl gi, bo w tem szodmem dnyu (in ipso) przestal ode wszego dzala swego *BZ* Gen 2, 3; Vstanowy szø korab sedmy myeszøcz (mense septimo)... na gorze armenskyey *ib.* 8, 4; Bo szyodmi dzeyn (in die... septimo) sobota bosza *BZ* Ex 16, 26, *sim. ib.* 20, 10. 34, 21; Przetosz nye bødzye nalyeszon, gdisz przydzye syodmi dzen (septima dies) *ib.* 16, 27, *sim. ib.* 35, 2, *etc.*; Kupyszly Szyda, szeszcz lyat sluszycz bødzye tobye, a szyodmego lyata (in septimo, *sc.* anno, *Kalużn* 282: w syodmy rok) winydzye wolen darmo *ib.* 21, 2; Myeszyøcza szodmego (mense septimo) pirwi dzen myeszyøcza bødze wam sobota pamyøtliwa *BZ* Lev 23, 24, *sim. ib.* 23, 16. 27. 34, *etc.*; Sodme lato (septimo... anno) bødze sobota zemye *ib.* 25, 4; Gdysz w syodme obyscze (septimo circuitu) kaplani w trøby *zatrobili, rzekl Iozve kv wszemv Israhelovi *BZ* Jos 6, 16, *sim. ib.* Neh 10, 31; Lyata czwartego krolya Ezechiasza, gesz bilo syodme lyato Ozee (qui erat annus septimus Osee)..., przyial Salmanazar... ku Samary *BZ* IV Reg 18, 9; Jaczem lipyecz, szodmy v rzadzye *ca* 1455 *Dobr* 324; Ad septem, do schodmego, generaciones pokolenya (Bar 6, 2) 1471 *MPKJ* V 103; Szyodmasz ra-

doszcz byla thwoyą, gdy thobye rzekl: Mathko myla! XV *p. post. SKJ* I 147; Szyodmee (*leg.* siodmej, *Rozm* 254: syodmey) godzyni opvszczyla go szymnycza hheri hora septima relinquit eum febris (Jo 4, 52) XV *ex. MPKJ* II 320; Yen (*sc.* Teofil) byl szyedmy po svyątym Pyetrze (qui septimus a Petro sedit) na stolczv Antychovskyem *Rozm* 205; Szyodmego dnya skały szye bądą yedna o drugą... tlu[s]cz (septima, *sc.* die, petrae ad invicem collidentur) *ib.* 479; ~ *jako skladnik liczebnika wieloczlonowego*: Oth latha narodzenya bozego tyszącz trzysta y cztirdzeszcy szodmego (ab anno domini millesimo tricentesimo quadragesimo septimo) *Sul* 65, *sim. ib.* 85, *Dzial* 50; Syodmego a dwadzesszcya lyata (anno vicesimo septimo) Aza, krolya Iuda, krolyowal Zamri syedm dny w Tersa *BZ* III Reg 16, 15.

Siódmynaćcie *cf.* **Siódmynaście**

Siódmynaście, Siódmynaćcie *'siedemnasty, septimus decimus'*: *Syødmenaczczye rozdzelenie (capitulum XVII) XV *med. MPKJ* V 432; Szyothmegonaczcze latha *zamorzem byl, czo szobye nycz czynił *Aleksy* w. 185; Lata szostego wyeku Noe, myeszøcza drugego..., syodminaszczye dzen (septimodecimo die) tego myeszøcza... okna nyebyeska szø otworzyli *BZ* Gen 7, 11; Vstanowy szø korab sedmy myeszøcz, *syodminaszcze dzen (vigesimo septimo die) tego myeszøcza na gorze armenskyey *ib.* 8, 4, *sim. ib.* 8, 14; Otosyas, sin Achabow, bil poczøl krolyowacz nad israhelskim lyvdem w Samary syodmegonaczcye lyata (anno septimodecimo) Iozaphata, krolya Iuda *BZ* III Reg 22, 52, *sim. ib.* IV Reg 16, 1.

Sir- *cf.* **Sier-**

Sirce *cf.* **Serce**

Sirdce *cf.* **Serce**

Sirdecznie *cf.* **Serdecznie**

Sirszeń *cf.* **Szerszeń**

Sirz- *cf.* **Sier-**

Sit *też pl. tantum* **Sity** *bot. 'oczeret jeziorny, Scirpus lacustris L.'*: Biblus, papyrus syth 1472 *Rost* nr 112; *Seyty iuncus XV *ex. GlLek* 38.

Sitarz *'rzemieślnik wyrabiający sita, opifex, qui cribra conficit' (?)*: Climeg szytars ius habet 1449 *LibIur* nr 5858; Domum... sitam penes portam et inter domum Iohannis sytharzs 1452 *KodUniw* II 137.

Sitkowie *coll., bot. 'oczeret jeziorny, Scirpus lacustris L., też inne rośliny błotne z rodzaju Scirpus i Juncus'*: Sytkowye iuncus 1481 *Rost* nr 4993; Sytkovye iuncus *ca* 1500 *ib.* nr 2061; ~ Ab vnco oth szythkovya albo oth szanka XV *p. post PF* III 287.

Sitny *cf.* **Rzep**

Sito *'narzędzie do przesiewania materiałów sypkich, cribrum'*: Pro crebris dictis sitha, per que radices et species tute cribrantur 1394 *MMAe* XV 188, *sim.* 1395 *ib.* 216; Pro IV cribris dicta sitha 1404 *ib.* 291, *sim. ib.* 296, *etc.*; Pro cribo al. sytho 1414 *ib.* 445; Item pro piliciis al. sitha ad coquinas pistoribus 1420 *ib.* 548; Emi sex alveos et tria cribra et andrum al. sitho 1471 *AKH* XVI 378, *sim. ib.* 396; Pro cribris, alveis, sytha *ib.* 426; In pyecarnya... tunna vacua, in qua reservatur farina, et unum szytho plenum farine 1498 *LustrPloc* 148.

Sitowie *coll., bot.* **1.** *'oczeret jeziorny, Scirpus lacustris L., też inne rośliny błotne z rodzaju Scirpus i Juncus'*: Sythowye iuncus 1437 *Rost* nr 2652; Schitowye papirus *ib.* nr 2719; Sytowye biblus *ca* 1465 *ib.* nr 4400, *sim. ca* 1500 *ib.* nr 5364; Biblus, papyrus sythowye 1472 *ib.* nr 113; Ivncus, szythowie,... prouocat vrinam XV *p. post. R* LIII 66; Iuncus aquebibus, id est szythowye XV *ex. GlLek* 61; ~ sitowie wodne: Sytowe vodne alga 1419 *Rost* nr 5259; ~ ~ Ivncus vlg. sythowye 1437 *Wisł* nr 228 s. 84, *sim. ib.* 87; Szytowye alga *ib.* 85; Szytowye papirus *ib.* 88; Nyczi s szitowia vczinione 1444 *R* XXIII 305; Ivncus est quedam herba crescens in humido, alio modo dicitur cirpus vlg. szythowye 1444 *RozPaul* 143r; Szytovye iuncos XV *p. pr. R* XVI 345; Quid exempli cirpus, *gl.* talis herba, szythowye, ostendet 1466 *R* XXII 11; Limosa palus obducat pascua iunco, *gl.* herbas tales szythowym *ib.* 27; Schitowye cirpus (numquid virere potest scirpus absque umore? Job 8, 11) 1471 *MPKJ* V 60; Schitovye (*war. lub.*: ssycze) juncus (calamus et iuncus marcescet Is 19, 6) *ib.* 90; Papiro est locus, vbi crescunt papyrii myastho sytowya (*war. kal.*: myasta schytowna, Ex 2, 5) *MPKJ* V 15; De carice sytowye XV *ex. GlWp* 77; De papiro si[u]thove *ib.* 79; Cirpus, id est iuncus non nodosus szythowye *ca* 1500 *Erz* 94; Szythovye scirpus *ib.*; ~ sitowie morskie: Uncus sąnk, sed iuncus sytowye morskye XV *p. post. PF* V 30.

2. *'kosaciec żółty, Iris pseudoacorus L.' (?)*: Ulva meczycowe vel sitowye XV *p. post. PF* V 8.

3. *'roślina bliżej nie oznaczona o słodkiej lodydze, herba quaedam, cuius caulis dulcis est'* Locuste dicuntur sithowye, in quibus sit quedam dulcedo ad modum mellis, de quo fit czukier, de quibus beatus Johannes fuit usus XV *p. pr. PF* IV 616.

Sitowny *'porośnięty sitowiem, iunco stratus'*: Papirio est locus, vbi crescunt papiri myasta

schytowna (*war. lub.*: myastho sytowya, Ex 2, 5) 1471 *MPKJ* V 15.

Siwy *formy*: *n. sg. m.* siwy 1388 *MMAe* XV 79, 1421 *ArchCastrCrac* I 1641, (1424) *DokMp* II 25, *etc. etc.*; *f.* siwa 1499 *GórsJazRp* 275; ~ *g. sg. m.* siwego 1456 *ZapWarsz* nr 1055, 1466 *ib.* nr 1263; *f.* siwej 1493 *ZapWarsz* nr 1739; ~ *ac. sg. m.* siwy 1440 *AGZ* XI 171, 1450 *AGZ* XIV 301, 1472 *StPPP* II nr 4085, *etc.*; siwego 1426 *ArchCastrCrac* II 648, 650, 1430 *ArchCastrCrac* IV 121, 793. 875, 1446 *ZapWarsz* nr 777, 1476 *AGZ* XV 484; *f.* siwą 1468 *AGZ* XIII 567, 1471 *AGZ* XVII 51; ~ *g. du. f.* siwu 1476 *AKPr* VIIIa 57; ~ *n.* a. *ac. pl. f.* siwe 1467 *AGZ* XIII 543; ~ *g. pl.* siwych 1470 *DokMp* IV 45; ~ *ac. pl. m.* siwe 1470 *AGZ* XVII 21.

Znaczenia: **1.** *(o maści koni i bydła, de equi et pecudis colore)* '*białoszary, canus*': Pro duobus equis, vno semialbi dicto syui et alio ploui coloris 1388 *MMAe* XV 79; Equus vlg. sywi 1421 *ArchCastrCrac* I 1641; Quia Jeronimus... equum castratum... coloris sc. schiwi a me habet (1424) *DokMp* II 25; Equi gnady et szywi 1425 *ArchCastrCrac* II 961; Statuet equum al. szywego 1426 *ib.* 648, 650; Pro equo vlg. szywi 1430 *ArchCastrCrac* IV 109, 728. 729, *sim.* 1441 *Przem* I nr 3029; Equum vlg. szywego 1430 *ArchCastrCrac* IV 121, 793. 875; Quod Blaszek... arrestaverat equum szywy 1440 *AGZ* XI 171, *sim.* 1450 *AGZ* XIV 301, 1472 *StPPP* II nr 4085, 1500 *AGZ* XV 405; Thomek obeczal dacz Abramowy sywego srzepcza y ne dal 1446 *ZapWarsz* nr 777; Jakom ja Pasczkovy nye przedal szivego konya 1456 *ib.* nr 1055, *sim.* 1466 *ib.* nr 1263; Iohannes... exfideiussit tres equos et equas coloris, due eque szywe... statuere 1467 *AGZ* XIII 543; Ut... Semko... statueret peccora faciata, videlicet vaccam szywa, secundam nigram et terciam gnyada 1468 *ib.* 567; Allexander... exfideiussit tres equos..., duos szywe plebani et tercium gnyadi statuere 1470 *AGZ* XVII 21; Non esset differencia inter szywy, id est canus, et sziwi, id est vivus et multa talia *Park* 411; Receperunt sibi equam coloris al. szywą 1471 *AGZ* XVII 51; Pro equo castrato al. za valacha szyvego 1476 *AGZ* XV 484; Quia... Nicolaus... emit equum griseum al. sywy 1486 *AGZ* XVII 235; Item pan Yankowsky vkazal trzy konye *shywy: dwa kopynycza, yeden ynochodą slapye 1495 *GórsJaz* 278; Pro bove cano al. syvy 1498 *AGZ* XV 365; Bedauia szywa strelcza 1499 *GórsJazRp* 275; Kon szywy s byala gaba *ib.*, *sim. ib.* 276. 277; Kon szywy byalogrzywy *ib.* 276; Valach szywy byalogaby *ib.*; ~ z cisa siwy '*siwy z domieszką barwy kasztanowatej, coloris cani cum rufo mixti*': Item alter equs szwab sz czysza szywy 1498 *GórsJazRp* 279; ~ siwy jabłki bity, jabłkobity, jabłkowity '*mający na maści siwej większe ciemne plamy, canus maculis fuscis mali forma conspersus*': Kon szyvy yablky bythy 1471 *GórsJazRp* 270, *sim.* 1499 *ib.* 275. 276; Item walach szywy yabl[o]kobythy 1497 *GórsPiechRp* 205; Fyedko... arestavit eunuchum szywy yaplkowythy 1499 *AGZ* XV 383; Fyedko... inculpaverat... Albertum... pro equo eunucho szywy yaplkobythy *ib.* 387; Equs szyvy yaplkobyty 1499 *AKH* VIII 312, *sim. ib.*; Kon szywy japlkobythy 1499 *GórsJazRp* 275, *sim. ib.* 276. 277, *etc.*; ~ siwy popielica, popieliczasty '*siwy o odcieniu popielatym, colore albo ad cinereum accedente*': Kon szywy popyelycza 1499 *GórsJaz* 275, *sim. ib.* 277; Kon szywy popyelyczaszty 1499 *GórsJazRp* 276.

2. '*niebieskofioletowy, może też ciemnoniebieski, coloris caerulei ad violaceum accedentis, fortasse etiam e caeruleo subniger*': Ipse m⟨ih⟩i ... dedit... quadraginta stamina panni flavei al. szyuych 1470 *DokMp* IV 45; ~ rana siwa '*uszkodzenie ciała polegające na wylewie krwi do tkanki podskórnej, livor*': Iakom ya nie szbyl Mikolaya... a nye zadalem yemv dw (*leg.* dwu) ranu syw (*leg.* siwu) 1476 *AKPr* VIIIa 57; Jakom ya Wseborj nye sbyl anym yey trzech ranu, dw (*leg.* dwu) krwavich, yeney syvey nocznego czasu... dawal 1493 *ZapWarsz* nr 1739.

Sj- *cf.* **Zj-**

Sjem *cf.* **Sejm**

Skakać *formy*: *praes. ind. 3. sg.* skacze *De morte* w. 191. 397. 451, *ca* 1500 *Erz* 94; ~ *part. praes. act. adv.* skacząc *OrtOssol* 105, 1, XV *p. post. PF* III 291, *Rozm* 138. 199; *adi.* skaczęcy *BZ* I Par 15, 29; ~ *praet. 3. sg. m.* skakał 1471 *MPKJ* V 45; *f.* skakała *Rozm* 346.

Znaczenia: **1.** '*odbijając się nogami przelatywać na drugą stronę przeszkody, skokiem przedostawać się gdzieś, transilire*': Moy koyn zkaczacz przesz ploth wszkoczyl na ostry kol *OrtOssol* 105, 1; Skakal transilibat (transiliebant, *sc.* prophetae Baal, altare III Reg 18, 26) 1471 *MPKJ* V 45.

2. '*odbijać się na moment nogami od ziemi, wykonywać podskoki, exsilire*': Kyedy mnych na konyv szkacze, nye veszrzalby na nalepsze kolacze *De morte* w. 451; Cerws vncat skacze, ryczy *ca* 1500 *Erz* 94; Poznavschy (*sc.* lwowie) pana svego, skaczącz *vyesely (exsultantes et laetentes)... sz[y]ą y (*leg.* ji 'go') czczyly *Rozm* 138, *sim. ib.* 199; ~ '*wykonywać podskoki ta-*

neczne, tańczyć, salire, saltare': Nicol, dzewka Saulowa,... vzrzala krolya Dauida skaczoci (vidit regem David saltantem) *BZ* I Par 15, 29; Kaszdy przeth mv koszv skacze *De morte* w. 191, *sim. ib.* w. 397; Tako dzyevka Herodzyadzyna skakala (saltavit Mat 14, 6) myedzy lyvdem *Rozm* 346; ~ *dubium*: Hoc (*sc.* vinum) bene, *gl.* sc. sit, limphatum, myeszane, saliens, szkaczucz, moderamine sumptum. Dum saltant athomi, patet excelencia vini XV *p. post. PF* III 291.

Skalać *formy*: *praet. 3. sg. m.* skalał 1444 *R* XXIII 301; *f.* skalała *Rozm* 13; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* skalany 1447 *R* XXII 41; *neutr.* skałano *Kśw* cr 13; ~ *inf. pass. sg. m.* skalan być XV *med. Zab* 514; ~ *praet. pass. 3. pl. m.* były skalane *Rozm* 151.

Znaczenia: **1.** '*zbrudzić, zanieczyścić, polluere, maculare, inquinare*': Skalany, zaczmony 1447 *R* XXII 41; Maculari skalan bycz, pokalacz ssye XV *med. Zab* 514; Tesch byla (*sc.* Maryja) tako barzo czysta..., kyedykolvyek v kolepcze albo v pyelyvchach lyezala, nygdy szyą nye skalyala (se numquam maculavit) podlvg obyczaya dzyeczyączego *Rozm* 13; Zamby yego (*sc.* Jesusa) byly sylno byale..., a tesch nye byly skałane nyyedna nyeczystota (nec erant infecti aliqua rubigine) *ib.* 151.

2. '*splamić, zanieczyścić moralnie, polluere, maculare (dicitur de moribus)*': Taynimy grehy scalano (*sc.* sirce) *Kśw* cr 13; Skalal poluit (Adam vetus quod polluit, Adam novus hoc abluit) 1444 *R* XXIII 301.

Skale *coll.* '*wielkie głazy, kamienne, skaliste części góry, magna saxa, montis partes saxosae*': Vdzalasz tv oltarz panv bogv swemv s kamyenya, gegos to gest zelazo nye dotklo, y skaly⟨a⟩ nyerownanego (de saxis informibus) ani vgladzonego *BZ* Deut 27, 6; Skalye (*war. kal.*: skały) colles (colles quasi pulverem pones Is 41, 15) *MPKJ* V 94; Skalye (*war. kal.*: skały) rupes (constituit enim deus humiliare omnem montem excelsum et rupes perennes Bar 5, 7) *ib.* 103.

1. Skalić '*zbrudzić, zanieczyścić, splamić, polluere, maculare, inquinare*': Skalilem schą inquinaui (omnia indumenta mea inquinavi Is 63, 3) 1471 *MPKJ* V 96.

2. Skalić *cf.* **Wskalić się**

Skała *formy*: *n. sg.* skała *ca* 1420 *WokTryd* nr 80. 426, XV *med. R* XXII 40, *etc.*; ~ *g. sg.* skały *BZ* Ex 33, 22. II Par 25, 12. Neh 9, 15, *etc.*; ~ *d. sg.* skale *BZ* Num 20, 8. I Par 11, 15; ~ *ac. sg.* skałę 1413—4 *JA* XIV 503, *BZ* Ex 17, 6. I Reg 14, 33, *etc.*; ~ *i. sg.* skałą XV *med. Zab* 515, *BZ* Num 20, 10, 1466 *R* XXII 18; ~ *l. sg.* (na) skale *Fl* i *Pul* 60, 2, *BZ* Ex 17, 6. 33, 21, *etc.*; ~ *n. pl.* skały *Rozm* 479; ~ *g. pl.* skał *BZ* Num 23, 9; ~ *ac. pl.* skały XV *p. pr. R* XVI 340, 1471 *MPKJ* V 38. 94, *etc.*; ~ *i. pl.* skałami (1439) *DokMp* II 291, 1460 *PF* V 38; ~ *l. pl.* (na) skałach 1413—4 *JA* XIV 503, *BZ* Jer 14, 6, 1471 *MPKJ* V 72.

Znaczenia: **1.** '*kamienny blok, wielki głaz, kamienna, skalista część góry, saxum, montis pars saxosa*': Na zkale (in petra) powisził ies me *Fl* 60, 2, *sim. Pul, sim. BZ* Ex 17, 6. 33, 21; Yensze obroczyl opokø w yezora wod a *skalo (rupem, *Pul*: skalę, 1471 *MPKJ* V 66, *R* XXIV 379: scałą) w studne wod *Fl* 113, 8; Na szkalach in rupibus 1413—4 *JA* XIV 503; Na *skauą rupem *ib.*; Scala saxum *ca* 1420 *WokTryd* nr 80, *sim. ib.* nr 426; Rupes na skaly XV *p. pr. R* XVI 340; Poth wyszoką skalą alta sub rupe XV *med. Zab* 515, *sim. BZ* Num 20, 10, 1466 *R* XXII 18; Uderzysz w skalø (petram) y wyydzecz woda z nyey *BZ* Ex 17, 6, *sim. ib.* I Reg 14, 33. IV Reg 14, 7. Is 48, 21; Postawyø czyø w yaskyny skaly (in foramine petrae) *BZ* Ex 33, 22, *sim. ib.* II Par 25, 12. Neh 9, 15, *etc.*; Mowcze kv scale (ad petram) przed nimi a ona da wodø *BZ* Num 20, 8, *sim. ib.* I Par 11, 15; S wirzchnich skal (de summis silicibus) vsrzø gy a s pagorkow vznamyonam gy *BZ* Num 23, 9; Moczny iest giscze przebitek twoy, pakli w skale (in petra) polozisz gnyaszdo twe *ib.* 24, 21; Losowye staly na skalach (in rupibus) *BZ* Jer 14, 6; Abruptissimas navisse skaly (super abruptissimas petras I Reg 24, 3) 1471 *MPKJ* V 38; Skaly (*war. lub.*: skalye) colles (colles quasi pulverem pones Is 41, 15) *ib.* 94; Skaly (*war. lub.*: skalye) rupes (constituit enim deus humiliare omnem montem excelsum et rupes perennes Bar 5, 7) *ib.* 103; Vschelky, ktory slucha slow moych... bądzye przyrovnan mądremv czlovyekv, ktory stawy svoy dom na moczney skalye (supra petram Mat 7, 24) *Rozm* 284, *sim. ib.*; Szyodmego dnya skaly (petrae) szye bądą yedna o drugą... tlu[s]cz *ib.* 479; ~ *może już nomen proprium*: Campum pod skala vlg. nuncupatum (1342) *MMAe* X 49; Tercia pecies circa crucem al. v krzisza niwa... et eciam nad skalami unius tantum (1439) *DokMp* II 291; ~ *przenośnie (jako symbol trwałości, mocy, niezniszczalności)*: Ya tobye movye, yzesz ty Pyotr, yakoby rzekl tvarda skala, a na they skalye (super hanc petram Mat 16, 18) vstavye cerkyew moyą *Rozm* 363.

2. '*szczelina, szpara w ziemi lub skale, rima, foramen terrae vel saxi*': *Sckala rimula XV *med. R* XXII 40; Villam... cum... antris et tracconi-

bus, yaskynamy y skalamy, aquis,... resignamus 1460 *PF* V 38; Rimula, *gl.* parwm foramen skala 1466 *R* XXII 14; In cauernis macerie w dupyech murowich al. w skalach (in foraminibus petrae, in caverna maceriae Cant 2, 14) 1471 *MPKJ* V 72; Przes skali p⟨er⟩ aperturas (Am 4, 3) *MPKJ* V 112; Per patulas ri⟨ma⟩s, *gl.* per aperta foramina *pryesz othfor⟨z⟩enye szkaly albo pr⟨z⟩esz othfor⟨z⟩enye okna, sol lucens intrat in edes XV *p. post. PF* III 288.

3. *'jednostka miary długości, mensura longitudinis'*: Svyaty Yan począł krzczycz tego mylego pana Iesucrista trzeczy kamyeny albo skala od Ierycha (baptizatus est Iesus tertio lapide a Iericho) *Rozm* 189.

Cf. !**Schaby**

Skałka *'niewielka skała, skaliste wzniesienie terenu, parvum saxum, locus editus atque saxosus'*: Retro ecclesiam beati Stanislai in rupella al. skalka (1430) *MMAe* V nr 127. ~ *Może już nomen proprium.*

Skandar *cf.* **Stendar**

Skapać 1. *'spadać kroplami, spływać, tu przenośnie o ozdobnym stroju głowy: zwieszać się, spadać, stillare, manare, hoc loco dicitur translate de ornamento capitis: demitti, defluere'*: Ut tu... aspiceres..., crinale eius (*sc.* Christi) quale fuit, quia corona spinea, et tu non abhorres tibi crinale pro X grossis uel pro marca comparare ale yaszczy skapa na ssygy, vbi non aliis virginibus concessum est *ca* 1450 *PF* IV 574.

2. *w błędnym rozumieniu tekstu łacińskiego: 'zginąć, zniszczeć, perire'*: Oliwy bądzesz myecz..., a nye bądzesz syø mazacz olegem, bo skapye a sgynye (quia defluent, *sc.* olivae, et peribunt) *BZ* Deut 28, 40.

Skarać, Skarać się *formy: praes. ind. 1. sg.* skarzę XV *p. post. RRp* XXIV 375, *ca* 1500 *JARp* X 180r; *3. sg.* skarze *De morte* w. 276, 1498 *MacPraw* VI 274; *3. pl.* skarzą 1466 *R* XXII 16; ~ *imper. 2. sg.* skarzy XV *p. pr. R* XVI 347, *ca* 1500 *JA* XV 540; ~ *inf.* skarać 1456 *ZabUPozn* 97, XV *ex. R* XXV 148, *ca* 1500 *JA* IV 95; ~ *praet. 3. sg. m.* skarał XV *med. R* XXIV 363, *ca* 1450 *PF* IV 576; ~ *condit. 3. sg. m.* -by skarał 1484 *Reg* 706. 723; ~ *part. praet. act.* skaraw *Sul* 97; skarawszy 1498 *MacPraw* VI 274, XV *ex. MacDod* 140; ~ *part. praet. pass. n. sg. f.* skarana XV *med. SKJ* V 266; *cf. też* **Skarany**; ~ *inf. pass. sg. m.* skaran być *Sul* 64; być skaran *Sul* 50. 67. 69, *etc.*; *f.* być skarana *Dział* 56; *neutr.* być skarano *Sul* 10; *pl. m.* być skarani *Dział* 60; ~ *praes. pass. 3. sg. m.* skaran jest XV *ex. MPKJ* II 320; ~ *fut. pass. 3. sg. neutr.* będzie skarano 1456 *ZabUPozn* 118; *2. pl. m.* skarani będziecie *MPKJRp* V 36v; *3. pl. m.* skarani będą 1471 *MPKJ* V 54; ~ *condit. pass. 3. sg. m.* -by był skaran *Sul* 41; *3. pl. m.* by byli skarani *Dział* 31.

Znaczenia: **1.** *'wymierzyć karę, ukarać, poenam constituere, punire'*: Alye samprzowo nyestanye wyną dwv volv ma bicz skarano (duorum boum poena est multanda) *Sul* 10; Vstawyamy, abi geden tilko... o mąszoboystwo byl szkaran (quod unus... condemnetur et puniatur, *var.* accusetur et puniatur, *Dział* 30: aby gednemv dano winą) *Sul* 41; Podlvg gwalthv dostoynosczy podobną wyną ma bicz skaran (*sc.* winowajca, debita poena est mulctandus, *Sul* 64: skaran bicz) *Sul* 50, *sim. Dział* 33. 42. 49; Aczkole zabyayączy czlowyeka... myalby bycz glowną pomsthą scząth, skaran (foret capitali poena plectendus) *Sul* 67; Alye gyszczecz popelnyayaczy grzech, podlug wyelgosczy gego tylko ma bycz skaran (punietur) na gymyenyv *Sul* 69; Me pro meis peccatis flagellari sczaracz 1456 *ZabUPozn* 97; Przeto chczem, aby taczy acz nye moczą, ale wyną by bili skarany zbiegowie *Dział* 31; Tą pothwarczą viną podobną ma bycz skarana (calumniatrix... poena debita... procellatur, *Sul* 58: ma bycz pomsczona) *ib.* 56; Ktorzy (*sc.* ociec z synem) podlug vyny mayą bycz skarany (secundum culpae... punietur, *Sul* 69: vczyrzpy) *ib.* 60; Wszythky moya kosza skarze *De morte* w. 276; Skarany bandą (*war. lub. rp.*: skarany bądzeczye) plectentur (ut quotquot transgressi fuerint legem diligenter plectantur sive morte sive cruciatu III Esdr 8, 27) 1471 *MPKJ* V 54; Thedy... ma byczi... vydan kaczermisthrzovy, aby yemv pokutą vsthavyl y teze zkaral 1484 *Reg* 706; Mynystrovye... jawne vyny... braczszkye... mayą navyedzaczovy... povyedaczy, aby ony vystąpy zkaral (culpas visitatori denuntient puniendas) *ib.* 723; Starosta, ktori nie skarze zlodzieia (non faciens iustitiam cum fure)..., zaplaczi glową kxiązączyv. Jeslibi... zlodziei... bilbi do czwierdzei widan... a stharostha... wipvsczilbi go... nye skarawsi onego (iustitiam... non curaverit cum eodem facere)..., thakowi stharostha ma zapłaczicz kxiązączyu za wyną 1498 *MacPraw* VI 274; Corripiens ergo eum (*sc.* Christum), skarzyą, flagellis et dimittam (Luc 23, 22) XV *p. post. RRp* XXIV 375, *sim. ca* 1500 *JARp* X 180r; Wyerzycz (*pro* weyrzycz *?*) pan bog na szwogye slugy, szkarawszy, dacz nąm pokoy dlugy XV *ex. MacDod* 140.

2. *'upomnieć, zganić, monere, vituperare'*: Ut ita argueretur, skarana, ipsorum (*sc.* Iudaeorum) pigricia XV *med. SKJ* V 266; Increpasti, skaral

albo sbakal, gentes (Psal 9, 6) *ib.* 275; Increpavit pie roszgorzyw szye szkaral, szbacal *ca* 1450 *PF* IV 576; Ad premonicionem, na ostrzezenye, nostram arguitur bądze szkarano 1456 *ZabUPozn* 118; Incusant, *gl.* castigant scarzą, carzą, auidi pes et manus ocia ventris 1466 *R* XXII 16; A przetho w thych szlowyech, gdzye rzekl krolyk: Panye, stąpy, szkaran yest per Ihm sz yego nyedowyarztwa XV *ex. MPKJ* II 320; Skarzy grzesznego (corrigere peccantem, *R* XXV 148: zlego skaracz) *ca* 1500 *JA* XV 540.

3. *'powściągnąć, ukrócić, coercere, compescere'*: Coibe (*sc.* linguam) sczysny, skarzy XV *p. pr. R* XVI 347; Compescuit scaral, vkogyl XV *med. R* XXIV 363; Svyczya⟨z⟩ycz a szluszno okrutnosczą szkaracz convinci et competenti severitate coerceri *ca* 1500 *JA* IV 95; ~ skarać się *'opanować się, poprawić się, resipiscere, se corrigere'*: Paklybi thymi vynami kasnyon nye skaraw syąn (non correctus) ten isti gwalt... vczynylbi, tegdi... ma bicz potąnpyon *Sul* 97.

Cf. **Skarany**

Skaradność *cf.* **Szkaradność**

Skaradny *cf.* **Szkaradny**

Skarado *cf.* **Szkarado**

Skaradość *cf.* **Szkaradość**

Skarady *cf.* **Szkarady**

Skaradzenie *cf.* **Szkaradzenie**

Skaradzić *cf.* **Szkaradzić**

Skaranie *formy*: *n. sg.* skaranie 1466 *R* XXV 139; ~ *g. sg.* skarania XV *p. post. RRp* XXV 173; ~ *d. sg.* skaraniu *Sul* 41, *BZ* Judith 11, 5, *Dzial* 30; *ac. sg.* skaranie 1449 *R* XXV 166, *Sul* 9, XV *ex. GlWp* 70; ~ *i. sg.* skaranim *Rozm* 550.

Znaczenia: **1.** *'ukaranie, wymierzanie kary, też sama kara, puniendi, poenam constituendi actus, etiam ipsa poena'*: Ho nyestanya panskego skaranye (pro contumacia domini punienda) wozni dwyema woloma pana począzdza *Sul* 9; Wszakosz taka placza nye czinila dosycz kv powinnemv skaranyv (ad debitam coertionem) *Sul* 41, *sim. Dzial* 30; ~ Myloscywy panye..., dagze *ngeprzygcelnm mym... wgerne wypokwtowanye a ysby na thym sffgece mgely skarange XV *ex. GlWp* 70; O... Iudaschv,... czemv czyaskosczy tvego grzecha nye obaczysch a skaranym polyepsenya nye przyymyesch? *Rozm* 550.

2. *'nagana, skarcenie, vituperatio, castigatio'*: Na skaranye (scripta sunt autem, *sc.* haec omnia, ad correptionem nostram I Cor 10, 11) 1449 *R* XXV 166; Bo ziw gest Nabuchodonozor... y gego mocz ziwa gest, iasz gest w tobye ku skaranyv (ad correptionem) y ku polepszenyv wszego Iyvda *BZ* Judith 11, 5; Argumentum superbie szkaranye 1466 *R* XXV 139; Qui autem dixerit fratri suo racha vlg. naszmyewstwo, reus erit consilio, id est consensu iudicis skaranya (Mat 5, 22) XV *p. post. RRp* XXV 173.

Skarany *'zasługujący na naganę, skarcenie, reprehensione, vituperatione dignus'*: Hic saluator reprehendit Nicodemum dicens: Reprehensibilis es vlg. scarany gesz, quia dictis sapientis non acquiescis XV *med. R* XXIV 367.

Skarb *formy*: *n. sg.* skarb XV *p. pr. R* XXV 271, *BZ* I Mach 2, 11, 1471 *MPKJ* V 52, *etc.*; ~ *g. sg.* skarbu 1414 *Kal* nr 441, 1416 *Kościan* nr 596, 1416 *Pyzdr* nr 467, *etc. etc.*; ~ *d. sg.* skarbu *Sul* 30, *Rozm* 342; skarbowi *ca* 1420 *R* XXIV 86; ~ *ac. sg.* skarb *Sul* 75. 109, XV *med. MPKJ* V 431, *etc.*; ~ *v. sg.* skarbie *Naw* 92; ~ *i. sg.* skarbem *Gn* 180b; ~ *l. sg.* (w) skarbie XV *med. R* XXIV 367, *BZ* III Reg 15, 18, *Rozm* 342; ~ *n. pl.* skarby XV *med. R* XXIV 362, *Rozm* 512. 551; ~ *g. pl.* skarbow *Fl* i *Pul* 134, 8, *BZ* I Par 9, 26. Judith 12, 1, *etc.*; ~ *ac. pl.* skarby *BZ* Deut 33, 19. III Reg 14, 26. IV Reg 24, 13, *etc.*; ~ *l. pl.* (w) skarbiech *Fl* i *Pul* 32, 7, *BZ* IV Reg 12, 18. 14, 14, *etc.*

Znaczenia: **1.** *'rzeczy cenne, stanowiące czyjś majątek, też pieniądze, res pretiosae, quas quidam possidet, etiam pecunia'*: Jacom ny wsala dwstu owyecz... any v mnye Pyotrass... ostawyl swego scarbu pączidzesąth grziwen 1414 *Kal* nr 441, *sim.* 1416 *Kościan* nr 596, 1416 *Pyzdr* nr 467, *etc.*; Simile est regnum celorum thezauro abscondito in agro przirownawa szø crolewszthwo nebeszke szcarbowy (*Rozm* 342: skarbv) szchowanemu, szcrithemw w roly (Mat 13, 44) *ca* 1420 *R* XXIV 86; Ysse Zowka ne pobrala harnassu, skarbu y schrzebra po *Staphanowem strigv 1421 *Kościan* nr 891, *sim. ib.* nr 892; Yakom ya nye wszal sedmidzessad grzywyen grossy siro⟨ki⟩ch scarbu pospolitego 1432 *Pyzdr* nr 1074; Vstawyamy, aby zona, kedy mąsz vmrze, tylko przy them oprawyenyv, czso gest domowne... ostala, viyąwszy scarb, yako szą pyenyądze, szrzebro (thesauro, videlicet pecuniis et argento... exceptis), konye..., harnasz abo bron y stada szwyerzepycz *Sul* 75; Slowa y sskvtky Yezvkrystowy przes zkarb... wyłozzony (qualiter verba et opera Christi per thesaurum... exponuntur) XV *med. MPKJ* V 431; Facultates ecclesie skarbhy XV *med. R* XXIV 362; Ktorzis to roswodnyenye morskye iako mleko saacz bødø y skarby skrite pyaseczne (thesauros absconditos harenarum) *BZ* Deut 33, 19; Przyial *Sechach, krol egypski, do Ierusalema y pobral skarbi domu boszego

a skarbi krolyowi (thesauros domus domini et thesauros regios) *BZ* III Reg 14, 26, *sim. ib.* IV Reg 24, 13; Bily (*sc.* słudzy kościelni) strzegøci ssødow a skarbow (erant super exedras et thesauros) domu boszego *BZ* I Par 9, 26; Swyøte ialmuszni lepsze sø nysz skarbi (thesauros) zlote zgromadzicz *BZ* Tob 12, 8; Tedi kazal gey wnydz tu, gdze bilo slozenye gego skarbow (repositi erant thesauri eius) *BZ* Judith 12, 1; Wszitek skarb gego (*sc.* ludu) pobran gest (omnis compositio eius ablata est) *BZ* I Mach 2, 11; Skarby (*war. lub.*: skarb) gasas (vir Aethiops... qui erat super omnes gazas eius, *sc.* reginae Act 8, 27) 1471 *MPKJ* V 134; Skarb thesaurus *ca* 1500 *Erz* 94; Nyektorzy slyvbovaly srebro, zloto, dary vyelyky, a drudzy bogacztwa vyelyka y vyelykye skarby (opes et pecuniam) *Rozm* 23, *sim. ib.* 232; Nye skarbczye skarbow (thesauros Mat 6, 19) vam na zyemy *ib.* 279; Przyklad o skarbye skrytem na zyemy *ib.* 342; Iudasz... noszyl vschytky skarby, ktore davano mylemv Iesusovy *ib.* 443; ~ *przenośnie*: Trzececz pres to Xpc svøtego Gana gestcy gy on miloual byl y gestcy gy on byl svim nauøthsiim skarbem daroual bil,... a tocz gest gego mila matuchna byla *Gn* 180b; O, czeszarzv, szkarbye nyeprzebrany! *Naw* 92; ~ Azabysmy szyna bozego, v ktoremze to sza vschytky skarby mądroscz y navky skryte, kupycz mogly? *Rozm* 512, *sim. ib.* 551.

2. *'skarbiec, miejsce przechowywania rzeczy drogocennych, pieniędzy, też skrzynia itp. na rzeczy drogocenne, locus, ubi res pretiosae, pecunia asservantur, etiam cista rebus pretiosis asservandis destinata'*: Sgromadzaiø (*sc.* gospodzin) iaco w pøchirz wodi morske, cladø w zkarbech (ponens in thesauris) gløbocosci *Fl* 32, 7, *sim. Pul*; Gensze wywodzy wyatry skarbow (*leg.* z skarbow) swoych (de thesauris suis) *Fl* 134, 8, *sim. Pul*; Tegdi... pan wschitkąn kopąn w sfoy skarb (pro suo fisco) podzywygnye i vesmye *Sul* 109; Panye boze,... otworz gim skarb (thesaurum) twoy, stvdnyø wodi ziwey *BZ* Num 20, 6, *sim. ib.* Deut 28, 12; Ale myasto... spalili procz złota a srzebra, a sødow myedzanich y zelasznich, ges to sø w skarb (in aerarium) bogv poswyøczili *BZ* Jos 6, 24; Wszelke szrzebro a zloto, gesz bilo ostalo w skarbye domu boszego a w skarbye domu krolyowa (in thesauris domus domini et in thesauris domus regiae) *BZ* III Reg 15, 18; A przeto Ioas... pobraw... wszelke szrzebro, ktore mogl naleszcz w skarbyech (in thesauris) domv boszego... y posłal Azaelowy *BZ* IV Reg 12, 18, *sim. ib.* 14, 14. 18, 15, *etc.*; Atersata dal na skarb (in thesaurum) zlota tysyøcz zavazi *BZ* Neh 7, 70; W skarp in errarium (intulit eam, *sc.* pecuniam, in aerarium regis Gen 47, 14) 1471 *MPKJ* V 14; W skarbyech (*war. kal.*: w dom) in exedris (erunt, *sc.* filii Levi,... in vestibulis et in exedris I Par 23, 28) *MPKJ* V 49; Sub stuba eadem e⟨s⟩t depositorium, skarb nuncupatum 1498 *LustrPloc* 148; Odvorzyvszy skarby (apertis thesauris Mat 2, 11) svoye offarowaly (*sc.* krolewie) yemv dary *EwZam* 294; ~ *przenośnie*: Scarb wyecznego sczascza thezaurus eterne felicitatis XV *p. pr. R* XXV 271; In armario, w szkarbye, sacre Scripture XV *med. R* XXIV 367; Szkarbv (*leg.* z skarbu) boszkyey glabokoscz wyszla krasszą szvey ('wszej') czvdnoscz 1453 *R* XXV 211, *sim.* XV *p. post. R* XIX 56; Dobry czlovyek z dobrego skarbv (de bona thesauro) svego sercza movy dobrze a zly czlovyek ze zlego sercza skarbv (de malo thesauro Mat 12, 35) zlye movy *Rozm* 329; Tedy lez movy svego (*leg.* z swego) vlosczego szyercza albo skarbv (ex propriis loquitur Jo 8, 44) *ib.* 475.

3. *'skarb panującego, fiscus regis'*: Wyną, yaasz rzeczona szedmdzeszanth, yasz obykla naszeemv skarbv alybo naszeey komorze (nostro fisco sive nostrae camerae, *Dział* 18: naszemv stolv) przydaana bicz *Sul* 30; Tollens denarium, in quo erat imago... cesaris..., et tradebat fisco a then w skarb dal XV *med. SKJ* V 254; Fisco regio w sloyek krolewsky uel w skarb *OrtCel* 5; Krolewszky skarb fiscum regium *OrtZab* 528; Fiscus, id est saccus, sed ponitur hic pro communi pecunia skarb (quantumcumque necesse est..., dabitur de thesauro et de fisco regis I Esdr 7, 20) 1471 *MPKJ* V 52; Jakom ya nye ukrathl kluczow panu pothskarbyemu... oth scarbu 1496 *Czrs* s. LXXXVII; ~ Scarbow ffiscorum 1471 *MPKJ* V 61.

Skarbić *'zbierać, gromadzić rzeczy cenne, dobra materialne i duchowe, res pretiosas conquirere, accumulare, coacervare'*: Zkarbi (*sc.* człowiek, thesaurizat) a ne we, komu sgromadzi ie *Fl* 38, 10, *sim. Pul*; Skarbycz thesaurisare *ca* 1500 *Erz* 94; Nye skarbczye skarbow vam (nolite thesaurizare vobis) na zyemy,... alye skarbczye vam (thesaurizate... vobis Mat 6, 19—20) na nyebye *Rozm* 279.

Skarbnica 1. *'miejsce przechowywania skarbu, rzeczy drogocennych, skarbiec, thesaurus'*: Przikazalem gym, abi rzekly... tim, gisz bily w skarbnyci (in gazophylacio), abi ge (*sc.* męże) nam posłały *BZ* II Esdr 8, 47; ~ Nam corpus Xpi erat tamquam saculus plenus thezauro... Ideo

Xc voluit wlnerari, ut sacculus, szkarbnycza, corporis sui stridetur et thezaurus inde exierit XV *med. R* XXIV 372.

2. *'żona skarbnika, uxor thesaurarii' (?)*: Nicolaus... cum domina scarbnicza... habent visionem 1418 *TPaw* VII nr 642, *sim.* 1419 *ib.* nr 983; Domina scarbnicza cum Symone... habuerunt primum terminum 1419 *ib.* nr 870. ~ *Może już nomen proprium.*

Skarbniczka *'ta która rodzi skarb, tu plód niezwykle cenny, quae thesarum gignit, hoc loco partum pretiosissimum'*: Que *gl.* sc. virgo, thezaurigena, *gl.* thezaurum gignens skarpnyczka (*R* XXII 41; scarborodziczelca), produxit, *gl.* genuit, origine Cristum 1466 *R* XXII 24.

Skarbnik *formy*: *n. sg.* skarbnik 1237 *MMAe* III 27, (1287) *PPom* 379, 1391 *HubeZb* 64, *etc. etc.*; ~ *d. sg.* skarbnikowi 1386 *Leksz* I nr 32; ~ *ac. sg.* skarbnika 1391 *HubeZb* 64, 1411 *Czrs* 353; ~ *i. sg.* skarbnikiem *Sul* 106.

Znaczenie: *'urzędnik zarządzający skarbcem i archiwum panującego, z czasem urząd tytularny, magistratus, qui thesauro et tabulario regis praefuit, postea magistratus nomine, non re'*: Coram hiis testibus... Tuoriano skarbnik, Jacobo venatore 1237 *MMAe* III 27; Mirislaus *scarbenic in Stolp (1287) *PPom* 379; Nos Nicolaus... prorogavimus terminum Swenthoslao scarbnikovi 1386 *Leksz* I nr 32; Testes Seczeslaii adversus scarbnik: Iaco Seczech wypprawil scarbnika s tego rakoyemstwa 1391 *HubeZb* 64; Testes Alberti venatoris... adversus Nicolaum scarbnik:... Czso bil scarbnik wranczil w sesznacze grziwen Woythka, o to iest zaplaczil triginta marcas 1392 *ib.* 65; Michael scarbnik duxit testes 1394 *Leksz* II nr 1659, *sim.* 1396 *Pozn* nr 195, *etc.*; Jacom ya zaplaczil Sbignewovi polpanthi kopy gothowich za scarbnika 1411 *Czrs* 353, *sim. ib.*; Mi Ian..., xanząn massowskye etc., s... bronnimy... mąnszmy..., Adamem skarbnikyem..., vstawyami *Sul* 106; ~ *w Biblii*: *'skarbnik miejski, thesaurarius urbanus, arcarius'*: Archarius, skarbnik, vel pocius dicitur qui archas, id est cistas, facit teszar (salutat vos Erastus, arcarius civitatis Rom 16, 23) 1471 *MPKJ* V 126; ~ *w błędnym przekładzie lac.* aerarius: Skarbnyk (*war. lub.*: mosyąsnyk) errarius (II Tim 4, 14) 1471 *MPKJ* V 131.

Skarbnikow(y) *'będący własnością skarbnika, qui thesaurarii est'*: Jako Staskovi homines non deportaverunt szita... pana skarbnikova 1399 *TPaw* IV nr 576. ~ *Może jednak nomen proprium* Skarbnik.

Skarbny *formy*: *n. sg.* skarbny 1477 *Rach-Król* 207. 210; ~ *g. sg. m.* skarbnego *BZ* Neh 10, 38; *neutr.* skarbnego *BZ* II Esdr 8, 46; ~ *ac. sg. m.* skarbnego *Sul* 113; ~ *l. sg. f.* (w) skarbnej *Rozm* 471; ~ *n. pl. m.* skarbni 1478 *RachKról* 263.

Znaczenia: **1.** *'związany ze skarbem, dotyczący skarbu, ad thesaurum pertinens'*: dom skarbny, skarbna komora, miasto skarbne *'miejsce przechowywania rzeczy drogocennych, skarbiec, locus, ubi res pretiosae asservantur, thesaurus'*: Nauczony bødø ofyerovacz dzesyøtø czøscz dzesyøtka swego do domv boga naszego do pokladnycc domv skarbnego (ad gazophylacium in domum thesauri) *BZ* Neh 10, 38; Rzeklem gym, abi przyszly ku Luddeoui, gen bil podle myasta skarbnego (apud locum gazophylacii) *BZ* II Esdr 8, 46; Thy slova zmovyvsy myly Iesus v skarbney komorze (in gazophylacio Jo 8, 20) *Rozm* 471.

2. pisarz skarbny *'prowadzący rachunki skarbowe lub pisarz kancelarii dworskiej, qui rationes aerarii conficit vel scriba cancellariae regiae'*: Dokonali sza syąn kszangi praw... vilozone... przes... Maczieya s Rozana, pyszarza skarbnego, canonyka warschewskyego i plebana czyrskyego *Sul* 113.

3. *'pokojowiec królewski, prawdopodobnie mający pieczę nad kosztownościami lub osobistymi rzeczami panującego, cubicularius regis, qui, ut videtur, rerum regis, praecipue rerum pretiosarum curam habuit'*: Cubicularii domini regis... Augustino zkarbny duos florenos 1477 *Rach-Król* 207, *sim. ib.*; Stanyecz, skarbny domine regine, dedi florenum *ib.* 210; Skarbnii domini regis 1478 *ib.* 263.

Skarbona *cf.* **Karbana**

Skarborodzicielka *'ta która rodzi skarb, tu plód niezwykle cenny, quae thesaurum gignit, hoc loco partum pretiosissimum'*: Scarborodziczelca (*R* XXII 24: skarpnyczka) thesaurigena, (quae, *sc.* virgo, thesaurigena produxit origine Christum) 1451 *R* XXII 41.

Skarbowy *'dotyczący skarbu, tj. skarbca, ad thesaurum pertinens'*: stroża skarbowa *'strażnicy skarbca, thesauri custodes'*: Any czso opuszcily s przikazanya krolyowa tako kaplany, iako slugy koscyelne ze wszego, czso gym bil przikazal, a w strozach skarbouich (in custodiis thesaurorum) *BZ* II Par 8, 15.

Skarga *formy*: *n. sg.* skarga 1437 *Wisl* nr 228 s. 88, *Sul* 41, 1456 *ZabUPozn* 90; ~ *g. sg.* skargi *Sul* 35. 41, 1498 *MacPraw* VI 272, *etc.*; ~ *ac. sg.* skargę *Sul* 34. 36. 37, *etc.*; ~ *i. sg.* skargą 1474 *Zab* 540; ~ *d. pl.* skargam *Rozm* 44; ~ *ac. pl.* skargi *Sul* 27, 1466 *RRp* XXII 17.

Znaczenia: **1.** *'narzekanie, żalenie się, uskarżanie się, actus querendi'*: Skarga querimonia 1437 *Wisł* nr 228 s. 88; Szkarga 1448 *R* XXIV 354; Hec querela, skarga, hec excusacio 1456 *ZabUPozn* 90; Skargą 1462 *R* XXV 270; Simea de turpi queritur nate, porrigit aures wlpes nec recipit mente sed aure preces, *gl.* susciperit peticiones sc. simee skargą 1466 *RRp* XXII 16; Rzecznik... naprzeczywko negtoremu Johannem... s placzem poclada y s weliką szcargø dicit 1474 *Zab* 540; Glos czerekwye skargę dayøczey o zdradnych bratoch *Pul* 119 arg.; Byly (*sc.* Zacharyjasz i Elżbieta)... pochodzączy... w spravyedlyv[y]oszczyach boszych przes skargy (sine querela Luc 1, 6) *EwZam* 287; Mylosyerdzye boze przyklonylo szye k nazemv sgrzeschenyv, vczynyl mylczenye skargam y (w)schem zalobam *Rozm* 44; Placzv, skargy, smątkv nye znalam *ib.* 527.

2. *'oskarżenie, wystąpienie z roszczeniem, formalnie otwierające proces sądowy, actus aliquem accusandi, rem in iudicium deferendi, litem instituendi'*: Stharostha wislvchawsi skargy ma przidacz woznego... ku oglądanyv onego gwalthv 1498 *MacPraw* VI 272; ~ ruszać, ruszyć, położyć skargę (żałobną) *'wszcząć sprawę sądową, aliquem in iudicium vocare, litem instituere'*: Przigaadza szą cząstokrocz, ysz czelyadnyczy... przed naszą oblycznoscz... pozwani bywayą, a skargy (quaestiones, *Dział* 14: szaloby)... gym rvszayą *Sul* 27; Skargą (querelam) Pyotr polozyl na Iana (*Dział* 23: na Iana szalowal), eszby gi vrenil *Sul* 34, *sim. ib.* 36. 39. 44. 45; Acz przes trzy łyatha... sczirzpi dzirzewczą... spokoynye..., nye rvszy gemv kthorey o tho skargi (non moveat aliquam quaestionem, *Dział* 24: rzeczy nye pocznye) alybo szalobi *Sul* 35, *sim. ib.* 41; Luciya o gymyenye... Franciskovi... rvsza skargą zyalobną (movet quaestionem, *Dział* 26: Lucia... Franczka... nagaba y pozowie) *Sul* 37; Vstawyamy, aby o thakego czleeka... nygena skarga nye bylabi rvszana (nulla quaestio... moveatur, *Dział* 31: aby... nygedna pomowa any szaloba byla) *Sul* 41; ~ *'niesłuszne oskarżenie, accusatio falsa, insimulatio'*: Regis in aure truces fingit, *gl.* sc. miles excogitat, de ciue susurans, *gl.* detracciones skargy 1466 *RRp* XXII 17.

Skarliwy *'narzekający, utyskujący, homo querulus'*: Skarlyvy querulosi (hi sunt murmuratores querulosi Juda 1, 16) 1471 *MPKJ* V 137.

Skarmić 1. *'dać do zjedzenia, do pożarcia, pozwolić zjeść, aliquid alicui edendum dare, edere permittere'*: Iacom ya nye vlowyl w stapiczy Ianowi cobilj gwaltem anym gey psi skarmyl 1458 *AKPr* VIIIa 52.

2. *'strawić, przetrawić, concoquere, conficere'*: Czokolvye vzyal (*sc.* dzieciątko Jesus) podlvg czyala, to wschytko v nym gorączoszczyą bylo skarmyono y vyschlo od nyego povyetrzym *Rozm* 75.

Skarny *'karcący, castigans, vituperans'*: Voce correctiva, *gl.* correctivo zkarnym XV *med. RRp* XXIII 279.

Skartabel *'członek niższego od szlachty stanu włodyków, scartabellus, qui dicitur, qui fuit ordo ordine nobilium inferior'*: Alye gdi slachczyczowi zadana bądze (*sc.* rena), thedi szeszdzesząth grzywyen, szczrczalcze abo scarthabellowy (scartabello) trzydzeszczy grzywyen... wstawyami za rany bycz zaplaczone *Sul* 51.

Skarzadość *cf.* **Szkaradość**

Skarzelszy *cf.* **Szkarady**

Skarżenie *'narzekanie, lamentowanie, questus, lamentatio'*: Hic, *gl.* sc. miles, dolet hoc questu, *gl.* ista lamentacione tristicie scarzenym 1466 *R* XXII 16.

Skarżyć (się) *formy*: **a.** *z zaimkiem zwrotnym* się: *inf.* skarżyć *OrtOssol* 52, 1.

b. *bez zaimka zwrotnego* się: *praes. ind. 1. sg.* skarżę XV *p. post. GlDom* 92; *3. sg.* skarży *Sul* 40. 41. 52, XV *med. R* XXIII 269; ~ *part. praes. act. adv.* skarżąc *Sul* 34, *Tęcz* w. 13; *adi. n. sg. f.* skarżąca XV *ex. R* XXV 146; *d. pl. m.* skarżącym *Dział* 19; ~ *fut. 1. sg. m.* będę skarżyć *MPKJ* V 83; będę skarżył 1471 *MPKJ* V 83; ~ *praet. 1. sg. m.* -m skarżył 1438 *Pyzdr* nr 1178; *3. sg. m.* skarżył jest *Sul* 40. 44; skarżył *Dział* 42, *Rozm* 661; *f.* skarżyła 1433 *Kal* nr 1067; *3. pl.* skarżyły *Rozm* 124. 125; *m.* skarżyli XV *med. R* XXIV 362, *Rozm* 751; ~ *condit. 2. sg. m.* -by skarżył XV *p. pr. R* XVI 350; *3. sg. m.* -by skarżył *Dział* 51.

Znaczenia: **1.** *'narzekać, użalać się, uskarżać się, queri'*: At illa (*sc.* vulpes) querulo, *gl.* querulanti skarzącze⟨m⟩v (*sc.* corvo), dixit 1436 *RRp* XXIII 276; Tunc, *gl.* sc. puer, queritur, *gl.* causatur skarszy, crassus calamo, quod pendeat humor XV *med. R* XXIII 269; Gdy bandą placziem k nyemv skarzil (*war. lub.*: gdy bądą placzem k nyemw skarsicz) si effundet loquelam gemitus (non despiciet, *sc.* dominus, preces pupilli nec viduam, si effundat loquelam gemitus Ecclus 35, 17) 1471 *MPKJ* V 83; O tem, yako myly Cristus skarzył na zydovską nyemyloszye(r)noscz *Rozm* 661; ~ Scarzyly a gadali szø myedzy szobo conquerebant inter se (mirati sunt omnes, ita ut conquirerent

inter se dicentes: Quidnam est hoc? Marc 1, 27) XV *med. R* XXIV 362.

2. *'obwiniać, stawiać zarzuty, aliquem accusare, aliquid alicui obicere'*: Nolo causeris aby scarzyl XV *p. pr. R* XVI 350; Do wroczlawyanow poszlaly... a szkarzancz na zemyany, by gym gwalthy dzalaly *Tęcz* w. 13; ⟨Spowiedź ma być⟩ moczna, na szą skarżącza, gotowa XV *ex. R* XXV 146; Przydącz do domv skarzyly (*sc.* dzieci) maczyoram, ize on czarownyk kazal nam, bychmy braly ogyen w svknye y zezglysmy svknyc sobye. Bezawschy ony y skarzyly Yozephovy y Marye *Rozm* 124—5; O tem, yako Zydovye volaly na podvoyskyego... a tako skarzyly Pylatovy *ib.* 751.

3. *'wszczynać sprawę sądową przez wystąpie' nie z oskarżeniem, roszczeniem, in iudicio aliquem de aliqua re accusare, litem alicui intendere'*: Yako *Yangnyeszka przed namy... krzyczala *ne poly a skarzyla, ze gye vsyle vczyny⟨o⟩no..., a skarzyla na dw (*leg.* dwu) 1433 *Kal* nr 1067; Yakom ya scarszil tą czascz za dwyeszcze grzywyen v Micolaya 1438 *Pyzdr* nr 1178; Mymo tho Pyotr przecywko Ianowy polozyl skarząc (contra Iohannem deposuit cum querela, *Dzial* 22: szalowal na Iana), ysz mv czthiri *rana zadal *Sul* 34; Pyotr skarzyl gest (*Dzial* 28: szalowal), ysz Ian (conquestus est de Iohanne) cztyrzi palcze w rącze gemv myeczem vczął *Sul* 40; Falek... skarszy (*Dzial* 29: szalowal) na Hermana (conqueritur de Henrico), yszby gego mlynarza sządzil *ib., sim. ib.* 41. 52; Thesz Ydzyk skarzyl gest (conquestus est, *Dzial* 35: szalowal), ysz pyeszs Falkow... gi wranyl *Sul* 44; Gestly woyth nyevszytheczny..., raczcze... przed panem, pod czyyą moczą tho woythowstwo byloby,... szye tego mayą nąn szkarzycz y poszwacz, j o tho gemv wyna dacz *OrtOssol* 52, 1; Tedi sądza *temo, kogo tako dzeczkowano, bydlo... powiadayączym a skarszączym (asserentibus, *Sul* 31: myenyączym sza), ysz nyesprawyedlywie dzeczkowany,... ma wroczycz *Dzial* 19; ⟨B⟩artolt skarszyl na Andrzeya (deposuit querelam contra Andream), ysze mv laką pokosyl *ib.* 42; ⟨U⟩stawiamy tesz, acz kto by przed namy... skarszyl na sadzą (si litigator dixerit, *Sul* 55: gdyby... rzekl), yszby gego rzecz zle skazal *ib.* 51; Scarzą propono XV *p. post. GlDom* 92.

Cf. **Oskarżyć, Uskarżyć się, Uskarżać się**

Skaza *formy*: *n. sg.* skaza 1435 *Pozn* nr 1577, 1471 *MPKJ* V 116; ~ *g. sg.* skazy *MW* 57b; ~ *ac. sg.* skazę *Fl* i *Pul* 29, 11, 1435 *Pozn* nr 1577, *Sul* 71, 1496 *AGZ* XIX 109; ~ *l. sg.* (na) skazie *Dzial* 64.

Znaczenia: **1.** *'uszkodzenie, zniszczenie, laesio, effectus delendi, destructio'*: Vides, quia hic non est destruccio molendini al. skaza mlyna. Nye mass walv, nye mass podu, nye mass pogrodek 1435 *Pozn* nr 1577; Ministerialis! Quomodo istam destruccionem vellem aprobare al. tan sskaza vkazacz, quia ista destruccio al. ta sskaza zgorzala, ys sezgly ya zly ludze *ib.*; Tacz (*sc.* Anna) iesth ona ziemya swyątha, kthora szwyatloscz ognysthą we krzv zatrzymala, zadney szkazy szpalenya nye vczula, bo chwala bostwa znamyonowala *MW* 57b; ~ *'rozkład ciała, śmierć, corruptio corporis, mors'*: Ktori vszitek we krwi moiey, gdi sstøpø we zkazø (in corruptionem)? *Fl* 29, 11, *sim. Pul.*

2. *'szkoda, strata, damnum, detrimentum'*: Rąkoymya... nye ma... ktore skody czynycz nye zaplaczonemv ve skazą (aliqua damna facere non solventis in destructionem, *Dzial* 64: nye ma gemv stacz na schkodze any na sskasye) *Sul* 71; Quia tu construxisti ramos fullonum cum folusch in tua parte opidi Prochnyk in detrimentum al. na szkasza ramis fullonum cum folusch ipsius Zophie 1496 *AGZ* XIX 109.

3. *'rozpadlina, pęknięcie skały, praerupta, fissura saxi'*: Skaza prerupta (*war. lub.*: prerumpto... rossyedly⟨ną⟩ aut rostoczenim; scindetur mons Olivarum ex media parte sui ad orientem et ad occidentem praerupto grandi valde Zach 14, 4) 1471 *MPKJ* V 116.

Skazacz *'ten kto orzeka, rozsądza, podejmuje decyzję, qui statuit, diiudicat, decernit'*: Thi tho stroni... w nas dobrowolnye... spusczyli y poszlubyly, iako w iadnacza szlvbyonego,... skazacza (tamquam in... definitorem) y przyiaczelskego vcladacza *Sul* 3.

Skazać, Skazać się *formy*: *praes. ind. 3. sg.* skaże 1403 *Pyzdr* nr 218, 1409 *Czrs* 344, 1425 *Kościan* nr 1228, *etc.*; *1. pl.* skażemy *Rozm* 584; *2. pl.* skażecie 1420 *Pozn* nr 1074; *3. pl.* skażą 1418 *TPaw* VII nr 97, *Dzial* 18, *OrtMac* 95, *etc.*; ~ *imper. 2. pl.* skażcie 1442 *AGZ* XIV 68, 1460 *LubPodk* 93, 1465 *AGZ* XII 303, 1479 *AGZ* XVIII 180; ~ *inf.* skazać 1401 *Piek* VI 58, 1429 *ArchTerCzchov* III 48, 1, 1437 *StPPP* II nr 2725, *etc. etc.*; ~ *praet. 1. sg. m.* skazałem 1400 *Leksz* II nr 990; -m skazał 1430 *Pozn* nr 1377; ja skazał 1430 *Pozn* nr 1377; *3. sg. m.* skazał 1388 *Pozn* nr 50, 1404 *Kościan* nr 226. 232, *etc.*; *f.* skazała 1493 *GlAug* 125; *neutr.* skazało 1403 *Pozn* nr 555, 1405 *Kościan* nr 284, 1405 *Pozn* nr 762, *etc. etc.*; *1. pl. m.* skazalismy 1403 *Pozn* nr 720, 1425 *KsMaz* II nr 1461, 1441 *AGZ* XIV 26, *etc. etc.*; skazalichom 1418 *StPPP* II nr 1584a; jesmy

skazali 1411 *Czrs* 344; -smy skazali 1398—411 *BiblWarsz* 1861 III 24, 1428 *Pozn* nr 1304, *Dział* 35. 43; *3. pl. m.* skazali jsą 1445 *MonIur* III 118; są skazali 1401 *Kal* nr 234, 1407 *ib.* nr 229, 1418 *Pyzdr* nr 513; skazali 1386 *MacPam* II 331, 1398 *Kościan* nr 48, 1404 *ib.* nr 254, *etc. etc.*; ~ *condit. 3. sg. m.* skazałby *Rozm* 464; -by skazał *Sul* 40, *Dział* 2. 28. 51; *neutr.* by skazało 1417 *Pyzdr* nr 505; *3. pl. m.* -by skazali 1416 *Pozn* nr 915; ~ *part. praet. act.* skazaw *Sul* 18; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* skazan 1429 *Pozn* nr 1516, *Sul* 7, *OrtMac* 98, *OrtOssol* 73, 1; skazany *MW* 84a; *neutr.* skazano 1397 *PKKr* I 246, 1400 *Kościan* nr 146, 1400 *Pozn* nr 460, *etc. etc.*; skazane *Sul* 26; *g. sg. m.* skazanego 1441 *AGZ* XIV 28, *Dział* 18; *ac. sg. f.* skazaną *OrtMac* 92, *OrtOssol* 69, 2; *n. pl. m.* skazani *Sul* 7. 22. 98. 99, XV *p. post. R* XXV 176; skazane 1474 *AGZ* XVIII 87; *f.* skazane *OrtOssol* 18, 1. 69, 1, *Dział* 27; *g. pl. m.* skazanych *Sul* 99; *f.* skazanych *Sul* 49, *Dział* 40; *d. pl. m.* skazanym *Sul* 98; *ac. pl. m.* skazane XV *p. post. GlDom* 85; *cf. też* **Skazany**; ~ *inf. pass. sg. m.* skazan być *Sul* 32; skazanym być *Sul* 13; być skazan *Sul* 15. 32; być skazanego *Sul* 45; *f.* być skazana *Sul* 8, *Dział* 18; *pl. m.* skazani być *Sul* 43; skazane być 1453 *PawSejm* nr 114; być skazane *Sul* 39; ~ *praes. pass. 3. sg. m.* jest skazan *Sul* 22; *neutr.* jest skazano *Sul* 63, *OrtMac* 41, *OrtOssol* 37, 3; *3. pl. f.* skazany bywają *Sul* 6; ~ *imper. pass. 3. sg. f.* skazana bądź *Sul* 25; ~ *fut. pass. 3. sg. neutr.* będzie skazano *OrtMac* 125, *OrtOssol* 91, 2; ~ *praet. pass. 3. sg. f.* była skazana 1473 *Czrs* s. LXXXVIII; *neutr.* było skazano 1418 *Pyzdr* nr 543; ~ *condit. pass. 3. sg. m.* byłby skazan *Sul* 97; -by był skazan *Sul* 41; by był skazany *Sul* 31; *f.* byłaby skazana *Sul* 99.

Znaczenia: **1.** '*rozpatrzyć, rozstrzygnąć sprawę, wydać wyrok, podjąć decyzję w postępowaniu sądowym lub pojednawczym, ustalić coś jako normę prawną, causam cognoscere, diiudicare, sententiam in iudicio vel arbitrio dicere, legem constituere*': Jaco Jacub imal wyn polowiczø zapłaczi⟨ć⟩, jaco jednacze scazali 1386 *MacPam* II 331, *sim.* 1404 *Kościan* nr 254, 1408—14 *BiblWarsz* 1857 II 801, *etc.*; Jaco Czestk daual Jacuszewi skot ⟨do⟩ ranky, iaco sand skaszal 1388 *Pozn* nr 50, *sim.* 1404 *Kościan* nr 226; Vincencius dixit Zavissio: Dicatis michi, quando vel quam diu scazalem tobe 1400 *Leksz* II nr 990; Iaco Wanczslaw trzimal Potraszew list, an ('a on') gy wicupil, iaco mu skazano 1400 *Pozn* nr 460; Iaco Przeduog y Grzegorz rœczili mi za Potrassza... zaplaczicz, iaco sandza scaze 1403 *Pyzdr* nr 218, *sim.* 1409 *Czrs* 344; Jaco Wszegnew taco scazal, iacosmi gy nawczili taco, yaco nas krolew sand nawczil 1404 *Kościan* nr 232; Ysz Yanusz mowyl s Mikolayem..., by yego cloueka ne szandzyl, alyszby panowe skazaly 1416 *Pozn* nr 915; Ysze pan Philip placzyl penyandze panu Dominicowy w czasz y w dzen, yakosz przyyaczele sø skaszaly 1418 *Pyzdr* nr 513; Ideo eis iuxta mandatum regium demandauimus al. skazalychom 1418 *StPPP* II nr 1584a; Jaco Pawel... przywyodl Jandrzeya przeth prawo..., aby praw stal, gdze prawo scasze 1425 *Kościan* nr 1228, *sim.* 1472 *ZapWarsz* nr 3066; Juxta quas literas debent sentenciare al. scazacz 1437 *StPPP* II nr 2725, *sim.* 1446 *AGZ* XI 268; Domini debebunt diffinire al. skazacz 1445 *AGZ* XIV 161; Quem Iohannem domini scabini iustum et inmunem ex iuris forma renunciarunt et diffinierunt vlg. skazali 1449 *MonIur* III 174; Przed oblycznosczą krolya... skazaw, szandza zlego skazanya naganyoon bicz ne mozze *Sul* 18; Vstawyamy, aby kmyecz zabiyącz kmyecza, za wyną mąszoboystwa... themv, komv prawo skaze (cui ius persuaserit),... zaplaczil *Sul* 41; Gdyby vrzadnik... gynako rothą przysągy mowyl swyathkom, nyszly gest skazano (quam est mandatum, *Dział* 48: yako mv bądze przykazano),... gyny w myastho gego ma bycz vstawyon *Sul* 63; Censores censuerunt skazaly XV *med. R* XXIII 269; Diffinierit, id est decreuerit, invenerit al. sskasze uel naydze *OrtCel* 3; Kako to ma... dowyescz? Szkazano, (sententiatum est), ysz szamoszyodm *OrtOssol* 62, 2, *sim. OrtMac* 81, *OrtOssol* 63, 1, *etc.*; Recte iudicasti szkaszal albo oszadzyl (Luc 7, 43) 1456 *ZabUPozn* 113; Iudicium enodauit al. skazalo, quia ipsi tutores sunt firmi lucrare et perdere pro istis rebus 1458 *StPPP* IX nr 562; Domini receperunt ad proximos terminos et debent interloqui al. skaszacz inter partes, an cittacio sufficiens es⟨t⟩ aut non 1469 *AGZ* XIX 342; Ius bannitum Lublinense decrevit al. skazalo 1476 *AKPr* V 384; Iusticia decrevit, skazala, pati, iustitia dictavit satisfaccionem 1493 *GlAug* 125; Diffinire est diuersis modis finire vylozycz vel dokonacz, skazacz *ca* 1500 *Erz* 94; ~ *kogoś jakiegoś*: Gynako nye mayą go (*sc.* człowieka zaćwierdzonego) ossandzicz, szlowye szkazacz wynowathego (aliter... iudicare non debent), wyyawszy gdyby szye szam przed prawem wyznal *OrtOssol* 95, 1, *sim. ib.* 91, 4, *OrtMac* 130; ~ *coś*: Czso bil Jan vinowat penadze y czso mu scazano, to iest Przibislawowi zaplaczil 1400 *Kościan* nr 146; Czso

szø gednacze szkaszali, tego Przeczslaw ne *popelnin Lequartowi 1401 *Kal* nr 234, *sim.* 1407 *ib.* nr 229; Ceteri domini iudicio presidentes indixerunt purgacionem Marcussio... per sex testes, qui iudicio presiderunt... Rotha: Jaco czo skaszal Marcusz iaco szandza, to szkaszal naszą kaszną, naszą wolą, naszim wedzenim 1414 *Kal* nr 463; Yako sze ne poddal (*sc.* kmieć) gbotu pod dzyesancz grzywen, ale czso by prawo skazało 1417 *Pyzdr* nr 505; Domini,... chcza czirzpecz, czso panowe szkasza 1418 *TPaw* VII nr 97; Georgius... succubuit... Fyedorkoni... V marcas solvendum in quatuor septimanis vadii deputati al. zkazanego 1441 *AGZ* XIV 28; Ysz... vyelye rzeczy w szandzech nyeyanostayne alc podług vmislow rozmagythoszczi, yakokolye o geden... vczinek, gynako a rosmagycze rosczeghnoni a zkazani bywayą (causae... deciduntur et diffiniuntur, *Dział* 6: rzeczy... rozmagycze sądzą) *Sul* 6; Wszytko, czokolye bi szą stało alybo osądzono bilo gyndze, tho, yako oth nye swego sandzey skazanee, nyyaney ma myeecz moczności *Sul* 26; Gdibi zaprzal tego istego długu, przissyanga yemu sandownye bilabi skazana (iuramentum iudicialiter diffinitum extiterit) *Sul* 99; Tho dokazanye gest gym szkazano (quae ostensio ipsis decreta fuit) *OrtOssol* 37, 3, *sim. OrtMac* 41; Gdy szkazane przysągy by ⟨się⟩ przygodzyły (si iuramenta promissa cadunt, *OrtMac* 92: gdyby szkazanye przyszyągy szye przygodzylo) wyąszany (*leg.* w wiązany) czasz czynycz *OrtOssol* 69, 1, *sim. ib.* 18, 1; Przydzely kthora przyszagą szkazana (promissa iuramenta)... czynycz wyaszany (*leg.* w wiązany) cząsz *ib.* 69, 2, *sim. OrtMac* 92; Gdy człowyek bandze ozalowan... o czokoly bandz, a o tho przyszagy szkazą (pro quibus iuramenta promissa sunt) *OrtOssol* 71, 1, *sim. ib.* 17, 4. 68, 3. 4, *OrtMac* 95; Paknyalibi wsporą zakladv tako skazanego y wyn tako przepadlych nye postąpyl *Dział* 18; Gynszy brat... ono skazanye odwoława... chcząc, aby to skazanye wypysano... a rzeczy skazane (sententia, *Sul* 38: thake szkazanye) wygassaly *ib.* 27; Acz kto by... skarszyl na sadzą, yszby gego rzecz zle skazal (si... dixerit... iudicem... inique... iudicasse, *Sul* 55: gdyby... rzekł... sądzą... skazanye sle vczynycz) *ib.* 51; ~ *coś* za *coś*: Gdyby kmyecz vranyon..., ze wszysthkych vyn za rany... skazanich (de omnibus poenis pro vulneribus... sententiatis) dwye cząnsczy bołączemv a trzeczą cząscz sząndowy... dacz przykazvyemy *Sul* 49, *sim. Dział* 40; ~ o *coś*: Pro hoc dedimus ad vos domini, quidquid mandetis vlg. scazacz o pokup 1401 *Piek* VI 58; Aczby nyektory sądza... dzerszącz strona yedna zdal abo skazal y przysądzył o dzedzyna (si... sententiaverit... condemnando super hereditate, *Sul* 55: skazowalby przecywko kthorey stronye... ya skazvyącz)... nyesprawiedlywie *Dział* 2; ~ *(coś)* miedzy *kimś* a *kimś*: Czho szkasały *szaødze medzy Ianem a Pechnem, tego Pechno ne *postaøpil 1398 *Kościan* nr 48; Iacosmi bili iednaczmi i skasalismi medzi Nekem a medzi Dzedrzichem, isze Neko mał... przisancz 1403 *Pozn* nr 720; ~ *coś* na *kimś*: Dominus Cristinus... debet statuere... judicem cause et ipse debet cognoscere, quomodo iudicavit kmethonem... et qualiter ipsum iudicavit y czso na nem scaszal 1420 *TPaw* VII nr 1589; ~ *z inf.*: Sicut adiudicabitis demonstrare super antiquitatem terrestrem vlg. yaco scaszecze vkaszacz na szemską dawnosez 1420 *Pozn* nr 1074; Thedi przerzeczonee gymyenye... zaakow skazalyszmi naszemv *krolyewstv... przyłączicz (bona... decernimus... applicanda) *Sul* 23. My... Ydzyka w thakey przythczy skazalismy bicz kv przysądze dopvszczonego (decernimus... admittendum ad iuramentum, *Dział* 35: przetosmy... sskazały przyssyądz) *Sul* 44, *sim. ib.* 33. 34, *etc.*; Gdysz opawszkym myeszczanom s prawa szkazano na pewny... rok przynyesez *swyadzeczthwo o gych myeszczka rzecz *OrtOssol* 38, 1, *sim. ib.* 90, 2, *OrtMac* 42. 123; Bandzely gemv szkazano odprzyszancz szye, tedy przyszagy ma woyth przyyacz *OrtOssol* 91, 2, *sim. OrtMac* 125; Przeto my seznawszy Ianowy swyatky skazalysmy y vstawily przypvszczycz *Dział* 23, *sim. ib.* 28. 29, *etc.*; Tedysmy skazały (decrevimus, *Sul* 51: my skazvyemy) doswyathczycz zaplaty *ib.* 43; ~ *ze zdaniem*: Skazalyzmi, aby thedysz przerzeczeny pozwany... za przekonanee byly ymyaany (decrevimus, quod... praedicti citati... habeantur pro convictis) *Sul* 28; Skazalismy a vstawily (decernimus et statuimus), ysz gdi ktho... myeny szą ymyecz... prawo kv... dzedzynye, acz przes trzy lyatha... sczirzpi dzirzewczą..., othichmyast ode wszego prawa... they tho dzedzini osądzami gy bicz odpadlego *Sul* 35.

2. *'zasądzić, nałożyć karę, uznać winnym, condemnare, poenam constituere, aliquem reum iudicare'*: **a.** *z określeniami nazywającymi osobę osądzoną*: *kogoś*: Gen... bandze praw..., wyąnwszy slodzeystwo alybo dług slodzeyski, gych zawszdi skazany zaplaczicz ssąn povinni *Sul* 7; Myenącz... szą nyesprawyedlywye skazanym bicz (se... fuisse condemnatum), nye nagany-ly... sądzey, skazanye poydze w rzecz

przeslą szkazanym *Sul* 13; O tych, gysz z sądv wychodzą szkazaany (de convictis recedentibus de iudicio), nye doszycz wczynywszy *Sul* 22, *sim. ib.*; Strona, kthora nye stala,... wthoore trzykrocz zawolanaa nye dbacz bandze przistampycz, thedi skazana bącz (condemnetur, *Dzial* 13: ma bycz zdan) *Sul* 25; Gdi ktho bi byl skazani (dum aliquis iudicatus et condemnatus, *Dzial* 18: gdy... kogo... skazą), a doszicz wczynycz... wsgardzylbi *Sul* 31; Falek... skarszy na Hermana, yszby gego mlynarza sządzil y szkazal (quod... condemnasset, *Dzial* 29: yszby... zdał) *Sul* 40; Vstawyamy, aby obwynyeny s grzechv zaszyenya... przeth sządzą podobnym powynny bądze (*pro* bądą) othpowyedzecz, skazany bicz (tenebuntur... sententiari) y mszczny *Sul* 43; *Ktorzesz... viny rzeczony skazany (condemnati).... z nyenagla placzicz dluszny bądąn *Sul* 99, *sim. ib.* 98; Cur dampnatos, skazące a potąpyone, ad mortem sepelirent, inquisivit (*sc.* Almachius) XV *p. post. GlDom* 85; Ex hac culpa omnes fuimus filii ire, et sic sentenciati, skazany, eramus eterne dampnacioni XV *p. post. R* XXV 176; ~ na *kogoś*: Przeto na thy vczynky vzgladnymy, yvz nan ortel skazemy, abychmy y (*leg.* ji 'go') ossądzyly kv smyerczy *Rozm* 584.

b. *z określeniami nazywającymi rodzaj kary*: ku *czemuś*: Wykladamy przerzeczone wyesznycze kv zaplacenyv... konya... bicz skazane (declaramus... villanos ad solvendum equum... condemnandos) *Sul* 39; Wschlyschącz poslovye y ta, y ova strona, skazaly ye *czczyve, alye nye kv smyerczy (illos damnandos pronuntiaverunt, non tamen morte) *Rozm* 104; ~ na *coś*: Oszandzyly krol... czlowyeką, ysz gy szkazano (*OrtMac* 97: szkaze) na szmyercz *OrtOssol* 72, 2; Potampyly aut na smyercz oschandzily, aut skazaly (*war. lub.*: oscudzyly aut na smyercz skasaly) condemnauerunt (condemnaverunt eam ad mortem Dan 13, 41) 1471 *MPKJ* V 110; Jacom ya nye ranczyl... Dorotky..., ktora byla scazana na smyrcz 1473 *Czrs* s. LXXXVIII; Iezu Criste..., kthorysz... na szmyercz szkazany, rancze szwoye na krzyzu roszczyagnal *MW* 84a; ~ w *czymś*: Przekonani w szandze nye moze odycz, alyszs doszycz vczyny alybo obrąnczy za tho, w czem zkazan *Sul* 7; Alysz doszycz wczyni, w geem yest skaazaan (in quo est condemnatus) *Sul* 22; My... Falka... w ranyeszmy vsządzyli bicz skazanego (in vulnere duximus condemnandum) *Sul* 45; Vstawyami, ze gdi ktori nasch poddanyecz... w nyektorich vynach bilbi skazan (si in aliquas poenas aut damna fuerit condemnatus) *Sul* 97; Skazanim w vynach (damnatis in poenis) krothky rok ku płaczenyu tich vyn namyenyon bywal *Sul* 98; Vygymayąn syąn ot tego vstawyenya male vyni..., ktoresz... ot skazanich w nych (a condemnatis in eisdem) mayąn bicz viczangani *Sul* 99; ~ *z inf.*: Jako czso my prawo skazalo panu Barthossewi zaplaczicz resz 1416 *Kościan* nr 616, *sim.* 1405 *Pozn* nr 762, 1481 *Trześn* 106; Yaco Micolaya ze Smychnø nye dzelono bidlem, ale gye gednacze skaszali dacz posag 1418 *Pyzdr* nr 520; Othe wszego prawa they tho dzedziny... samperzs skazan ma bicz (decernatur)... othpadnącz *Sul* 32.

c. *z określeniami nazywającymi przyczynę wyroku*: dla *czegoś*: Strona trzikrocz wezwana nye bandzeli kv prawv,... dlya nyestanya ma bicz skazana (ob contumaciam condemnetur) *Sul* 8; ~ o *coś*: Dayączi przyciną vranyenya... ma rannemv o rani bicz skazan (vulnerato ad vulnera debet condemnari) *Sul* 15; Vstawyamy, abi geden tilko... o mąszoboystwo byl szkaran y skazan (quod unus... de homicidio condemnetur et puniatur) *Sul* 41; Kyedyby w nasznym mye[mye]szczye czlowyeka zatwerdzono... y tesz gdy szwan ku prawu, a nye przyszedl a o th⟨o⟩ banthowan, szlowie szkazan (sit... convictus), ten czlowyek przyszedl⟨by⟩ do gynnego myastą *OrtOssol* 73, 1, *sim. OrtMac* 98.

d. *w kontekście łacińskim*: Quem Iohannem... condempnavimus al. skazalismi in perdicione iuxta citaciones 1441 *AGZ* XIV 26, *sim.* 1443 *ib.* 87, 1444 *ib.* 131, 1445 *ib.* 178; Quia pro eis citavi judicem Pelcam, quod me injuste skazal pro eisdem 1441 *StPPP* II nr 2936, *sim.* 1458 *AGZ* XII 436; Knyazowye et alii plures viri circumsedentes sententiaverunt al. skazali pro violencia virginis XXXV agnos 1442 *AGZ* XI 199; Domini prefati iudicio presidentes sententiaverunt al. skazali de iure super... Iohanne Volkowski reo quatuordecim marcas pene regalis... Item sentenciaverunt al. skazano super ipso Volkowski a quolibet simili nobili racione superequitacionis violente per tres marcas 1444 *AGZ* XIV 148; Sic domini scabini decreuerunt, vlg. skazali gsu, quod idem Swyech... debet ponere VII sexagenas 1445 *MonIur* III 118.

3. *'przysądzić, przyznać wyrokiem sądowym, sententia iudicum aliquid alicui adiudicare'*: *coś (komuś)*: Iaco Mikosz wsol na Potrku... quadr⟨aginta⟩ marcas, ysze mu ye prawo skazalo 1403 *Pozn* nr 555, *sim.* 1405 *Kościan* nr 284, 1416 *Pyzdr* nr 453, 1446 *Pozn* nr 1645; Jacosmi na lawiczy szedząc szkazaly panu Micolayew⟨i⟩ ty vene (*pro* vini ?), czso ye pobral na tem czlo-

vecze 1398—411 *BiblWarsz* 1861 III 24; Essze yeszmy sandzili Jakuba sz panem Paszkem, ano *mey geszmy gemu skaszaly XXX grziwen 1411 *Czrs* 344; *Thsso Wyrzbintha wszal na Woythku kmeczu, tho wszal, czsso gemu yednacze skaszaly 1424 *Kal* nr 905; Jaco czosmy skazały zitho Stankowo s ławnyky w zagayon[y]em weczu Przechowy 1428 *Pozn* nr 1304; Jacom ya... na weczv... schedzał..., kyedy prawo skazalo panv Maczeyewi... Janyka Wacha y podało w dłudzech yego 1429 *Kościan* nr 1387; Ysze pany posnanska poszadzila mya sza zadza Janowy o raną, a to ya skazal, to jaco mya prauo navczilo, a to, czom skazal, za to pany dosycz yemu vczinila 1430 *Pozn* nr 1377; ⟨A⟩łe ysze wina, rzeczona syedmnadzesyąth, nykomv nye ma bycz skazana, gedno naszemv stolv *Dział* 18, *sim. ib.*; Paknyały tako pozwany na... pyrwem rokv nye stanye, vstawyamy, aby sadza... dzedzyną skazal stoyączemv na rokv pyrwszem *ib.* 28; Czso sadzam skazalysmy, to tyłesz panv tey wloszczy *ib.* 51; Domine succamerarie, sentenciate mihi penam al. skaszcze my wynø tres marcas 1460 *LubPodk* 93; ~ *(coś komuś)* za *coś*: Yako Staszek Mycolayewy zastawyl we *dzternascze grzywen w tich, gesz mu biło scazano za pocup y za rany 1418 *Pyzdr* nr 543; Nos vero pro tribunali sedentes... iudicavimus vel szkazaliszmy Sdzeslao pro lucro za ziszkanye 1425 *KsMaz* II nr 1461; Ipsum (*sc.* Nicolaum) in dictis IX marcis iudex cum subiudice condempnaverunt al. skasały za siskane 1438 *AGZ* XI 138; ~ *coś* na *kogoś*: Iaco praue osandzono sandem, isz scazano na Bartan wini, to *yey brala podług scazana y praua 1397 *PKKr* I 246; ~ *w kontekście łacińskim*: Johannes... cum Werncone de Witowicze, quia noluit sentenciare vlg. skazacz X marcas 1429 *ArchTerCzchov* III 48, 1; Domine iudex, ex quo dominus Czebrowszky intercedit suam uxorem, sentenciate al. skaszczye michi culpam super ipsum 1442 *AGZ* XIV 68, *sim.* 1465 *AGZ* XII 303, 1479 *AGZ* XVIII 180; Dum dominus iudex... Nicolao... homines reclinatos de Dunayow de iure Theuthunico adiudicavit al. skaszał 1448 *AGZ* XIV 252.

4. *'polecić, zalecić, mandare, iubere'*: Skazal (*war. lub. rp.*: vmisl⟨il⟩) decreuit (decrevit autem Salomon aedificare domum II Par 2, 1) 1471 *MPKJ* V 49.

5. *'przyrzec, polliceri, promittere'*: Jakom conya... nye wszal..., czosz gemu frimarkem skaszan 1429 *Pozn* nr 1516.

6. *'wypowiedzieć się, verbis demonstrare, declarare, eloqui'*: Gdysch yest myly Iesus szyedzyal navczayącz, lycemyernyczy... myslyly, yakoby y (*leg.* ji 'go') vchvaczyly w slovye, bo ssą mnymały, by myly Kristus byl nyepravdzyvy v ssądzye... a nye skazal-ly-by podług zakona Moyzeszova, aby y samego ossądzyly (ut... contra legem Moysen agentem damnarent) *Rozm* 464.

7. *'dać znak, signum dare'*: Skazaly (annuerunt Luc 5, 7) tovarzyszom, chtor⟨z⟩y byly v gynszey lodzy, yszby przyszly *EwZam* 306, *sim.* XV *p. post. GlDom* 72.

8. skazać się *'stać się jawnym, manifestum fieri'*: Deuocionem promittebat (*sc.* Herodes), sed gladium acuebat, et hoc bene apparuit, skazalo sya, dum innocentes pueros iussit interficere XV *med. SKJ* V 268.

Cf. **Skazany**

Skazanie *formy*: *n. sg.* skazanie 1437 *Wisł* nr 228 s. 86, *Sul* 13. 34, *etc. etc.*; ~ *g. sg.* skazania 1397 *PKKr* I 246, 1400 *TPaw* III nr 4926, 1403 *Piek* VI 183, *etc. etc.*; ~ *d. sg.* skazaniu 1395 *TPaw* IV nr 5168, 1398 *Pyzdr* nr 83, 1417 *ib.* nr 504, *etc. etc.*; ~ *ac. sg.* skazanie 1391 *TPaw* IV nr 3837, 1400 *StPPP* VIII nr 9529, 1401 *HubeSąd* 53, *etc. etc.*; ~ *i. sg.* skazanim *ca* 1428 *PF* I 493, *Sul* 13. 40; ~ *l. sg.* (przy) skazaniu *Dział* 27, *De morte* w. 332; ~ *n. pl.* skazania *ca* 1428 *PF* I 491, *Sul* 78; ~ *ac. pl.* skazania *Sul* 78.

Znaczenia: **1.** *'wyrok, decyzja podjęta w postępowaniu sądowym lub pojednawczym, sententia in iudicio vel arbitrio dicta'*: Iaco praue osandzono sandem, isz scazano na Bartan wini, to *yey brala podług scazana y praua 1397 *PKKr* I 246; Iaco Voyczech wirøczil Paula ze klodi ku wlodiczemu scazanu na pirzwe poroczki 1398 *Pyzdr* nr 83; Iaco Machna ne postampila yednaczskego scazana, ale mimo *yednaczsky scazane pobrala dzeczem ymena 1403 *Piek* VI 183; Kdze Przeduog røczil... za Potrassa Voyczechoui szeszczoro scota zaplaczicz podług sandzina sczazana 1403 *Pyzdr* nr 221; ⟨I⟩zem bil poslem od Micolaya do Yana, by dal kone na panske skaszane 1409 *Kal* nr 301, *sim.* 1412 *ib.* nr 379, *etc. etc.*; Yakom ne ranczil postawicz kony... yako sex marce, ale yako prawo naydze do panskego skazana 1411 *Pozn* nr 833, *sim.* 1412 *Kościan* nr 469, *etc.*; Jacom nyczs wyancze ne wząl..., yedno to, czssom dal cu skazanyv panskemv 1423 *Kościan* nr 1002, *sim.* 1417 *Pyzdr* nr 504, 1426 *Kościan* nr 1269; Panowie mily, jacz mam na wasze skaszanye, hyszczem vsząl dwa conya... y thoczem gotow doconacz vcladem szemskym 1428 *Kal* nr 1018; Ysszem... byl nyemoczen, kyedim na szawitem rocze myal

panow pythacz o szkaszanye rzeczy Marczinowey 1428 *Kościan* nr 1347; Skaszanya iudicia *ca* 1428 *PF* I 491; Skazanym iuris diccione *ib.* 493; Szkazanye diffinicio 1437 *Wisł* nr 228 s. 86; Homines de Zarschin... przipowyedaly szye ku skazanyv contra Fridricum 1440 *AGZ* XI 168; Iuxta commissa, *gl.* mandatum al. zkazanya, predictorum dominorum... a predicto Gologorsky adiudicatum levavimus 1440 *AGZ* XIV 13; Myenącz... szą nyesprawyedlywye skazanym bicz, nye nagany-ły... sądzey, skazanye poydze w rzecz przesłą szkazanym (sententia transibit in rem iudicatam) *Sul* 13, *sim. ib.* 40; Obyknyono gest, abi... naganyąncz szkazanie (sententiam iudicis),... trzy grzywni themv przepaatł, acz skazanye (sententiam) swoye doswyathczy bicz sprawyedlywe *Sul* 18; Gdi szą przigodzy, ysz nyektori s nych (*sc.* rodzeństwa) w rzeczi dzedzinney weszmye przeczywko sobye skazanye konyeczne (sententiam diffinitivam, *Dział* 27: skazanye), pothem drvgy sz nych... wiwodzi szą wzgardzonym... ządayącz thegodla spyszacz tho skazanye (sententiam) y othmyenycz *Sul* 38, *sim. Dział* 27; Skazanye sądzino (sententiam iudicis, *Dział* 29: skazanye sadzey) rzekliszmy poszle bicz w rzecz osządzoną *Sul* 40; O naganyenyw skazanya (de arguente sententiam castellani, *war.* de reprobandis sententiis, *Dział* 42: o wynach, kto nagany sskazanyv) *Sul* 50; Sządza kv skazanyv (ad diffinitivam... sententiam, *Dział* 67: kv zdanemv skazanyv) ma pocz, nye przekazayącz nyestanym tako poszwanego *Sul* 72; Ale ysze ryczerze zem naszich w sządzech wyecz pospolithich... personą naszą snamyonvyą,... szkazanya (sententiae) przesz nye vczynyona mocz mayą wyckvystą, gesz szkazanya (sententiae)... w... kszągach popyszvyą *Sul* 78; Secundum articulis sententiam, *gl.* dictamen perswasionem szkazanya rzecznego, in problevmatibus suis XV *med. R* XXIII 279; Acto acta actida chcza *spuczycz ku skazanyv prawa *ca* 1455 *JA* XIV 495; Gdyby szkazanye przyszyągy szye przygodzylo (si iuramenta promissa cadunt, *OrtOssol* 69, 1: gdy szkazane przyszągy by ⟨się⟩ przygodzyly) w wyązany czasz czynycz *OrtMac* 92; Martinus... affectavit diffiniri sentenciam al. zskazanya pro controversia in actis domini succamerarii habita 1460 *LubPodk* 86, *sim. ib.* 87; ⟨K⟩vnrath... na to wyodl szesez swiatkow podlug skazanya sądzey (iuxta iudicis mandatum, *Sul* 35: podlug sządzego przykazanya) *Dział* 24, *sim. ib.* 29; Dokonawayącz..., yszby przy tem skazanyv nye byl *ib.* 27; Gdy szwa rodzyna szandza (*sc.* sędzie), czasztho na szkaszanyv blandzv *De morte* w. 332; Skazanye schandowe sentenciam (pro qualitate et necessitate temporum... ferre sententiam Esth 16, 9) 1471 *MPKJ* V 59; Sentenciam skazanye aut oschandzienye (Act 26, 10) *ib.* 135; Episcopus... a domino succamerario iudicabat et sedebat in campo in loco granicierum... pro decreto iniusto al. o nyesprawne skazanye 1474 *AGZ* XIX 16; Quia vos contra decretum iuris al. nath skazanye prava fecistis aggerem 1476 *AGZ* XVIII 124; Diffinitiva sentencia konyeczna rzyecz, skazanye prawa 1488—9 *PF* V 39; Dum sentencia fuit lata, gdys sza stalo skazanye, iussit (*sc.* Pilatus) buccinas resonare *ca* 1500 *JARp* X 181r; ~ skazanie klątewne, klątwy '*obłożenie karą kościelną ekskomuniki, klątwy, sententia excommunicationis*': Esze szkazanye klanthwi (sententia excommunicationis, *Dział* 23: dlą klatwy) swyathkom... slosczivye... obiklo bicz obrzeczano,... przetho... thakoszmy mvszili vstawycz, isz gdikole... swyatkom... oblozono bylo obrzeczenye klątwy, wyodączi thi tho swyatky... gynsze swyathky... myanowanya... mocz ma ymyecz. Paknyąlibi nye mogl gynszich swyathkow myanowacz... mymo thi, gym oblozono obrzeczenye skazanya klątewnego (quibus obiicitur sententia excommunicationis, *Dział* 23: czso są... w klatwie), chczemy *Sul* 34; ~ '*pouczenie prawne, praeceptum ad ius pertinens*': Sententia, ortel, skazącye, et est determinata acceptio alterius partis contradictionis oszadzenye, skazanye *ca* 1500 *Erz* 94.

2. '*wydanie wyroku, decyzji, ogłoszenie wyroku, sententiam dicendi actus*': Derzsko... habet tercio modo citare Bartconem... et quarto et (*pro* ad) diffiniendum na skasane 1391 *TPaw* IV nr 3837; Ad diiudicandum finalis cause vlg. ku skazanu 1395 *ib.* nr 5168; Termini domine Katherine... cum Dobcone... ku skazany⟨u⟩ ad terminos proximos 1399 *AKPr* VIIIa 81; Kaskel... cum Stanczikone... terminum peremptorium habent... ad pronunccian-dum na szkazane 1400 *StPPP* VIII nr 9529; Qui quidem Michael recessit de iudicio, non expectans skazanya 1400 *TPaw* III nr 4926; Quod T⟨omislaus⟩ debet suum hominem constituere na skazane 1401 *HubeSąd* 53; Ad ultimum terminum seu ad ferendam sententiam vlg. na skazane citarunt 1412 *KsMaz* I nr 1825, *sim.* 1441 *AGZ* XIV 25; Habent terminum... ad ferendam sentenciam ku *skoszany⟨u⟩ 1418 *TPaw* VII nr 36; Jacom ya Passca... obsylal paniczy, aby przysluchal zkazanya pirzwe, nyslym swe prawo wydzerzal 1425 *Kościan* nr 1118, *sim. ib.* nr 1119; Ad finalem decisionem discer-

nendam (*sc.* causam) distulimus vlg. ku skazany⟨u⟩ 1429 *AGZ* XI 48, *sim.* 1470 *TymSąd* 87; Dominus capitaneus suspendit causam istam ad diem crastinam ad diffiniendum al. ku skazanu 1431 *AGZ* XI 64, *sim.* 1435 *ib.* 100, 1444 *AGZ* XIV 124, *etc.*; Ad terminandum causam et concludendum al. ku skasanyv 1435 *AGZ* XII 4; Suspendimus causam ad discernendum al. ku *skazanø 1436 *AGZ* XI 109; Nicolaus... comparuit in terminis iuxta terminum concitatum ad audiendum diffiniri al. na przipowyeszczenem roku na skazanye 1438 *ib.* 138; Iudex... ipsos in diffinicionem al. na skazanye dedit 1438 *AGZ* XII 46; Iudeus... termino paruit... ad decretum dominorum al. na skazanye 1445 *AGZ* XIV 177; Ambe partes debent stare et diffinitiam exaudire al. skasanyą 1448 *LubPodk* 29; Genze kdi nyc stanye, kv skazanyv rzeczy słuszne poszcze ma bicz *Sul* 9, *sim. ib.* 29.

3. *'rozkaz, polecenie, iussum, mandatum'*: Movy svyąthy Byernath kv Eugenymv byskupv rzekącz: Twoy myecz szvyeczky yesth snacz thve skazanye albo povyedzenye, alye nye thwa ręką ma bycz dobyt *Rozm* 639.

4. *'pieśń, utwór poetycki, carmen'*: Carmina skazanye aut *skladane (*war. kal.*: skladanya; fuerunt carmina eius, *sc.* Salomonis, quinque et mille III Reg 4, 32) *MPKJ* V 42.

5. *'uszkodzenie, actus violandi, laedendi, corrumpendi'*: Eze Maczey... nye zachowal w domu swogym... zlodzeyow... any... do drugich zlodzeyow... wyprawyl na skazanye, zbycze, oczyancze, ranyenye *Stanislaowich czlonkow XV *p. post. PF* VIII 19.

Skazany *'związany ze skazaniem, tj. decyzją sądową, wyrokiem sądowym, ad sententiam iudicum pertinens'*: Iohannes... citauit Iacusium iudicem cum septem scabinis,... qui sunt citati, quia exaudientes zaloby, penam exaudicionis, skasana, et citauit ipsos 1425 *StPPP* IX nr 343; ~ skazany (rok) *'zwyczajny termin sądowy, na którym nie musiał zapaść wyrok, dies iudicii habendi ordinaria, qua sententiam iudicum pronuntiari non erat necesse'*: Johannes... super Przedpelk perhemptorio termino acquisivit ex eo, quod Przedpelk in eodem termino, dicto skazany, non stetit 1398 *TPaw* IV nr 5994; Nec contra hoc aliquis dixit ad terminum deputatum vlg. na sscazani rok de omnibus gazis al. morgi 1424 *KsMaz* II nr 240; Habent terminum ad terminos kw skazanemu rokw 1443 *AGZ* XII 114.

Skazawanie *'wydawanie wyroku, podejmowabie decyzji w postępowaniu sądowym, actus sententiam in iudicio dicendi'*: Obaczywschi roszcz... praw i czlonkow..., ktorisz przes nasche sandzye... rosno sandzoni s[y]ąn, zandayączcz, abi... sandzye w gich virzekanyu skazawanya ve sprawyedlywoscczy (in eorum pronuntiationibus et iudicio) bili yednego himnu i sgodny..., vstawyami *Sul* 106.

Skazić *formy*: *praes. ind. 1. sg.* skażę *BZ* Lev 26, 30, 1471 *MPKJ* V 106, *Rozm* 717; *bohemizm*: skazim *MPKJ* V 106; *2. sg.* skazisz *Pul* 27, 7; *3. sg.* skazi *Fl* i *Pul* 51, 5, *Gloger*, *BZ* Num 24, 17, *etc.*; *3. pl.* skażą *BZ* Num 24, 24, 1471 *MPKJ* V 104. 114; ~ *imper. 2. sg.* skaż *BZ* Ex 34, 13, *Naw* 58; *2. pl.* skażcie *BZ* Jos 8, 7, *Pul* 136, 10; ~ *inf.* skazić 1400 *Pozn* nr 443, 1435 *ib.* nr 1652, *Sul* 27, *etc.*; ~ *praet. 1. sg. m.* skaziłem 1471 *MPKJ* V 53; -m skaził 1403 *KsMaz* I nr 394, 1431 *ZapWarsz* nr 318, 1432 *ib.* nr 399, *etc.*; *2. sg. m.* skaził jeś *Fl* 13, 10. 88, 39. 43, *Fl* i *Pul* 9, 6. 59, 1; skaziłeś *Pul* 88, 43; -ś skaził 1435 *Pozn* nr 1577; *3. sg. m.* skaził 1396 *Pozn* nr 208, 1427 *Kościan* nr 1415, 1432 *ZapWarsz* nr 399, *etc. etc.*; *f.* skaziła jest *BZ* Gen 6, 11. Ex 8, 24; jest skaziła 1419 *TPaw* VII nr 900, *BZ* Gen 6, 12; skaziła *ca* 1500 *R* XIX 74; *neutr.* skaziło *BZ* Gen 6, 12; *2. pl. m.* skaziliście *Pul* 13, 10; *3. pl. m.* skazili są *Fl* 10, 3, *Fl* i *Pul* 52, 2; są skazili *BZ* Deut 28, 55. II Par 32, 14; skazili *BZ* IV Reg 10, 27. 19, 11. II Par 30, 14, *etc.*; *f.* skaziły są *Fl* 37, 5; skaziły *Pul* 37, 5; ~ *plqperf. 3. pl. m.* skazili byli *BZ* II Par 24, 7; byli skazili *BZ* II Par 34, 11; ~ *condit. 1. sg. m.* -bych skaził *BZ* IV Reg 18, 25; *2. sg. m.* (-)by skaził *Fl* i *Pul* 8, 3; *3. sg. m.* -by skaził *Dział* 65, 1498 *MacPraw* VI 275; *f.* -by skaziła *Sul* 61; *3. pl. m.* -by skazili *Rozm* 139; ~ *part. praet. pass. n. sg. f.* skażona XV *med. GlWroc* 78v, 1476 *AKLitRp* III 108, XV *p. post. GlDom* 42; *d. sg.* skażonemu XV *p. post. GlDom* 55; *n. pl. neutr.* skażona *BZ* Lev 26, 33; *g. pl. m.* skażonych XV *ex. MacDod* 139; *f.* skażonych *BZ* IV Reg 22, 6; *ac. pl. m.* skażone 1425 *Kościan* nr 1129, *BZ* Neh 2, 13; ~ *inf. pass. sg. f.* być skażona *Rozm* 94; ~ *praes. pass. 3. sg. m.* skażon jest *BZ* Neh 1, 3. Nah 2, 6; *3. pl.* skażony bywają *a.* skażoni bywają XV *p. post. R* XXV 181; *m.* skażeni są *Fl* i *Pul* 13, 2; *f.* są skażony *OrtMac* 144; ~ *fut. pass. 3. sg. neutr.* będzie skażono *Gloger*; *3. pl. m.* skażeni będą *Fl* 36, 40, 1471 *MPKJ* V 115; skażony będą *BZ* Deut 28, 52; ~ *praet. pass. 3. sg. m.* był skażon *BZ* II Par 32, 5; *neutr.* było skażono *Rozm* 667. 669; ~ *condit. pass. 3. sg. m.* by był skażon *Rozm* 477; *f.* -by skażona była *MW* 12b; *neutr.* -by skażono *OrtOssol* 34, 4.

Znaczenia: **1.** *'zniszczyć, zburzyć, spusto-*

szyć, delere, destruere, frangere, depopulari': Ne mano skazicz lista wannego na Pnewach 1400 *Pozn* nr 443; Neprzyaczele *zginoly sø meczem do conecza y masta gich zkazil ies (destruxisti) *Fl* 9, 6, *sim. Pul*; Bo, czso ies sconal, zkazily sø (destruxerunt, *Pul*: skazyły) *Fl* 10, 3; Zkazil ies (destruxisti, *Pul*: kazyles) wszistki ploti iego *Fl* 88, 39; O chtorø drogø na mø Roslaw zalowal, te-m ya ne scaszil 1403 *KsMaz* I nr 394; Jaco kedy pan Crczon Nicla slal do Dominica, aby mv prawa... pomogl o cztyrzy copcze skazone a o dwa damby graniczne, tedy pan Dominik rzekl 1425 *Kościan* nr 1129; Jaco pan Jan... skazil my koczel 1427 *ib.* nr 1415; Jakom ya nye skaszil Gothartowy myedze y granicze gwalthem 1431 *ZapWarsz* nr 318, *sim.* 1474 *ib.* nr 1379; Pauel Bartholthowcy roley ne zaoral any medze *sczasszil 1432 *ib.* nr 399; Jakoss my go nye sskazyl y nye zrambyl 1435 *Pozn* nr 1577; Ogneem bødze vczynyono a ogneem teesz bødze skazono *Gloger*; Skaszyła sze gest szemya (corrupta est terra) od tich to much *BZ* Ex 8, 24; Oltarze gich skasz (destrue)! *ib.* 34, 13; Skazø (destruam) viszokoszczi wasze a modli wasze *BZ* Lev 26, 30, *sim. Rozm* 717; Bødze zemyø (*pro* zemya) wasza pvsta a myasta wasza skazona (dirutae) *BZ* Lev 26, 33; Skazoni bødø (destruantur) mvri twe twarde *BZ* Deut 28, 52; Gdysz my pobyegnyem, a oni gonicz bødø, powstancze s strozey, skasczesz myasto (vastabitis civitatem) *BZ* Jos 8, 7; Skazil (subvertit) iaskinyø gey a zlamal modlø ganyebnø *BZ* III Reg 15, 13; Ganyebni vczinyl syø, ysze naszlyadowal modl..., gesz skaszil (consumpsit) pan *ib.* 21, 26; Sezgly a skazily (destruxerunt) myeszczce Baal *BZ* IV Reg 10, 27, *sim. ib.* II Par 30, 14. 34, 4; Skazil (interrupit) mur ierusalemski *BZ* IV Reg 14, 13, *sim. ib.* II Par 25, 23; Zalycyem przes woley pana mego przyial na to myasto, abich ge skazil (ut demolirer eum)? *BZ* IV Reg 18, 25; Bosz sam sliszał ti, czso vczinyly krolyowye asyrsci wszitkim zemyam, kako ge skazily (quomodo vastaverunt eas) *ib.* 19, 11; Dadzø ge (*sc.* pieniądze)... tim, gisz skaszonich rzeczi poprawyaiø (qui interrupta componunt) *ib.* 22, 6; Skazil (destruxit) oltarze przed bronamy *ib.* 23, 8, *sim. ib.* 23, 12. II Par 32, 12. 34, 7. I Mach 2, 25; Dauid bidlyl w Ierusalemye, gdisz Ioab pobyl Rabaat y skazil ge (destruxit eam) *BZ* I Par 20, 1; Bo Atalya... y sinowye gey skazily bily (destruxerunt) dom bozi *BZ* II Par 24, 7; Wzdzalal... mur..., ktori bil skazon (qui fuerat dissipatus) *ib.* 32, 5; Daly ge (*sc.* pieniądze) rzemyøszlnykom..., abi kupyly kamyenya... ku podpyranyv domow, gesz bily skazily (destruxerant) krolyowye Iuda *ib.* 34, 11; Mur ierusalemski skazon gest (dissipatus est) *BZ* Neh 1, 3; Viszedlem bronø walnø... asz ku bronye gnoyney opatrzaiø muri ierusalemske skazone (dissipatum) *ib.* 2, 13; Koscyol asz ⟨do⟩ zemye skaszon gest (dirutum) *BZ* Nah 2, 6; Jakom ya w dom panye Pawlowey przyszethw, czeladzim gey nye ssbil gwaltem ani drzvi v ssyeni szkazil 1463 *TymWol* 74; Skazą (*war. lub.*: wzdrussą) demollientur (demolientur prostibulum tuum Ezech 16, 39) 1471 *MPKJ* V 104; Skazą (*war. lub.*: skazim) demolliero (urbes tuas demoliar Ezech 35, 4) *ib.* 106; Concident skazą, skrayą (*war. lub. rp.*: skraya, Mich 4, 3) *ib.* 114; Attenuabunt, id est annichilabuntur skazieny bandą (horribilis dominus super eos et attenuabit omnes deos terrae Soph 2, 11) *ib.* 115; Tako wyelky gest dzyw rzeczy skazon[y]e naprawycz, jaco ge znow stworzycz *MW* gl. 67; Jeslibi ktho plinącz s traffthą... na czyey dziedzinye jaz... wylomyl albo skazil (quando aliquis... obstaculum... effregerit et destruxerit)..., thedi... ma zaplaczicz 1498 *MacPraw* VI 275; Skazil yø (*sc.* winnicę, exterminavit eam, *Fl*: wiryl) wyeprz z lyassa *Pul* 79, 14; Pamyętay, panye, syny Edom w dzyen Ieruzalem, gysz to molwyø: Skaszczye, skaszczye (exinanite, exinanite, *Fl*: zgynaczycze, zgynaczycze) az do zalozenya w nyey *Pul* 136, 10; Talis homo similis est fracto, skazonemv, vasi, quod in se non potest coutinere aquam XV *p. post. GlDom* 55; Przigoda nyedomnymana moze dom twoy y bidlenie skazycz (casus inopinatus poterit destruere statum eius) XV *p. post. R* I s. XXXIX; Yal papyezą zandacz, by mu odpusthy raczyl dacz, zkazonych ko⟨ś⟩czyołow poprawacz XV *ex. MacDod* 139; Ana ('a ona', *sc.* Maryja) nam skasila pyekyelny sam[y]ek *ca* 1500 *R* XIX 74; Nye skarbczye skarbow vam na zyemy..., alye skarbczye vam na nyebyeszyech, gdzye any rdza skazy (ubi neque aerugo... demolitur Mat 6, 20), any mol zgrysye *Rozm* 279, *sim. ca* 1500 *JARp* X 140v; Nye ostanye tu kamyen na kamyenyv, ktory by nye byl skazon (qui non destruatur Mat 24, 2) *Rozm* 477.

2. '*zabić, wygubić, wyniszczyć, interficere, excidere, devastare*': Z ust dzeczskich... swirzchowal ies chwalø prze neprziiacz⟨e⟩le twoie, aby zkazil neprziiaczela (ut destruas inimicum) *Fl* 8, 3, *sim. Pul*; Neprawdziwi zkaszeni bødø (iniusti... disperibunt, *Pul*: zagynø) *Fl* 36, 40; Bog zkazi cze (destruet te) do conecza *Fl* 51, 5, *sim. Pul*; Zkazil ies (destruxisti, *Pul*: skazylesz) gi od ocziszczena *Fl* 88, 43, *sim. Fl* i *Pul* 59, 1; Powstanye prøøt z Israela y pobige wodze

Moabskey a skazi (vastabit) wszitki syni Hed *BZ* Num 24, 17; Przydø na lodzach z Wloch a przemogø *Assirzkey y skazø (vastabunt) Zidi, a na poslad takyes sami zagin[y]ø *ib.* 24, 24; Bo sø skazili czø (vastaverint te) nyeprziyaczele twoy myedzi wszitkimi wroti twimi *BZ* Deut 28, 55; Ktori gest ze wszech bogow lyvczskich, gesz (*sc.* ludzi) sø skaziły (quas vastaverunt) oczczowye mogy, gen bi mogl wizwołycz swoy lyvd z mey moci *BZ* II Par 32, 14; Decaluaui *skuzilem aut sczynal atque strączilem (*war. lub.*: sczynal sem aut stloczyl; cecidi ex eis viros et decalvavi eos Neh 13, 25) 1471 *MPKJ* V 53; Skazysz (destrues, *Fl*: rosproszisz) ye, a nye vszyedlysz gych *Pul* 27, 7; Ova ten nas chczye (*leg.* chce) skazycz svoya chytrosczya czarnoxyąskv (hic nos arte magica conatur devastare) *Rozm* 139; Przykazal ym (*sc.* lwom), aby nyyednego czlovyeka nye skazyly any vrazycz smyely (quod hominem nullum molestarent) *ib.*; ~ *'wyrządzić poważną szkodę, magnum detrimentum afferre'*: Gdy zydowskey sloszcy w them szą zawszdy... vmysl obartha, aby chrzesczyany... w bogaczsthwye... ponyzyla a szkazyla (ut... in divitiarum depressione... deprimat et evellat, *Dzial* 65: aby... znysczyl a skazyl) *Sul* 61; Skazil (*war. lub.*: svogyvye) devastabat (Saulus autem devastabat ecclesiam Act 8, 3) 1471 *MPKJ* V 134; ~ Taakesz malzenstwo rodzy dzewycze a teesz malzenstwo skazy dzewicze *Gloger.*

3. *'okaleczyć, uszkodzić, vulnerare, violare, corrumpere'*: Jako Chwal skaszil mi kon 1396 *Pozn* nr 208; Sprochnali sø y zkazili se sø (corruptae sunt, *Pul*: skazyly szye) blyzny moie od oblicza gluposci moiey *Fl* 37, 5; Esz gdi gesth Byerwold posziczil paney konya genego, tedi ona ginego wsyanla. W tem *wsyansczu gesth gy scaszila y otego (*leg.* od tego) szmercz ma 1419 *TPaw* VII nr 900; O raną szyną y nadąthą..., gdzye koszczy nye sza szthluczony albo szkazony any szkorą roszerwana, XXX szelągow mayą dacz za pokup *OrtMac* 144; Jakom ya... Mikolaya... nye szbil... anym go we czlonkv szkaszyl 1469 *ZapWarsz* nr 2980; Jakom ja yego nye obranyl... anym mv palcza vczyal a dwv szkazyl 1471 *ib.* nr 1416, *sim.* 1481 *ib.* nr 1537; Jakom ja jeyh nye zadal trzech ran... anym jeyh wloszowh z glovy oberwal, anym jeyh vyecz[ey]eyh jako wyerdunek szkazyl 1474 *ib.* nr 1386; Jakom go ja... nye sbyl... anym rąky jemv skazyl 1481 *ib.* nr 1538; Jakom ya nye odwozyl zakow... na thwem konyv... anym czy go szkazyl 1484 *ib.* nr 1559; Vderzy-ły ktho szlvgą szwego albo dzyewką w oko, az mv wszrok szkazi (luscos eos fecerit Ex 21, 26), ma go wolno pusczycz za tho, szlowye zkazenye oką XV *p. post. Kalużn* 284; ~ skazić monetę *'obniżyć wartość monety, valorem pecuniae minuere'*: Jacosz pan starosta zalowal oth krolya, yszebych ya wnosl pyenyądze falschowne w gego myasto Poznan, chczancz scaszycz gegyą monetha krolewską 1435 *Pozn* nr 1652.

4. *'okaleczyć moralnie, zdeprawować, mores alicuius corrumpere'*: Zkaszeni sø (corrupti sunt) y szadaioczi sø se szczinili w naukach swogich *Fl* 13, 2, *sim. Pul*; Zkazili sø se (corrupti sunt, *Pul*: skazyly szye sø) y neludzszczi szczinili sø se w lichotach swogich *Fl* 52, 2; Zkaszyla szø gest (corrupta est) *szemyø przed gospodzynem a gest zloszczy napelnyona. A gdisz vszrzal bog, is to zemya gest szø skaszyla (esse corruptam) albo bilo wszitko stworzenye, is to szø skazylo na zemy (omnis quippe caro corruperat viam suam super terram) *BZ* Gen 6, 11—2; Prodiit quasi ex adipe iniquitas eorum, sangwis corruptus, zkazona, est carnalis concupisciencia (Psal 72, 7) 1476 *AKLitRp* III 108.

5. *'naruszyć, przekroczyć, violare, non observare'*: Radø vbogego zkazil ies (confudistis, *Pul*: skazylyszczye) *Fl* 13, 10; Gdyby szye radczczą... przylubowalby szye ku dworu... a tho szgyednal, aby myastho (*pro* myasthv) pyszane prawo albo przywyley szlomyono albo szkazono (quod civitatis scripta iura seu munimenta infracta forent, *OrtMac* 36: przywylyeye lamal albo phalszowal) *OrtOssol* 34, 4; Alye potem vschytko bylo skazono, alez Ezdrasch... to napravyl *Rozm* 667; Bo podlug vyelebnego Bedy byskupstwo yvz bylo skazono, yze nye davano nykomv aze do smyerczy..., ale przez rok telko *ib.* 669.

6. *'zniweczyć, usunąć, odrzucić, irritum facere, amovere, reicere'*: Mi thakee klopothanye a vgabanye zkazycz chczancz (vexationi obviare volentes), vstawyami *Sul* 27; Quia pax illa, que in celo est, nunquam dissolvetur skasona XV *med. GlWroc* 78v; Cum autem Xpc venerat in hunc mundum, ut hoc peccatum (*sc.* primum) deleret et destrueret smyl, starl a skazyl XV *med. SKJ* V 266; Wszelka obludnoscz nyeprzyaczela, abi skazona byla (*sc.* prosimy) *MW* 12b; Skaz ve mnye, czoz yest tobye nyelubego *Naw* 58; Quod bona consvetudo laudanda est..., mala vero fugienda et penitus extirpenda wykorzenyona, skazona XV *p. post. GlDom* 42; Quando primi motus malarum cogittacionum per veram fidem restringuntur szkazony byvayą XV *p. post. R* XXV 181; Bo przez tego ma bycz zkazona nascha vyara (per ipsum enim destruetur eorum

iam cultura) *Rozm* 94; Tedy svyączy oyczovye, chczyącz to kaczyrstvo s korzenya skazycz (ob quam haeresim vivacius exstirpendam decreverint patres), vstavyly tego dnya y... przykazaly nye k⟨rz⟩czycz ⟨ni⟩yednego *ib.* 191; Nye mnymayczye, abych przyschedł skazycz zakonv albo prorokow. Nye przyschedłczyem skazycz, alye popelnycz (quoniam veni solvere legem aut prophetas. Non veni solvere, sed adimplere Mat 5, 17) *ib.* 266.

7. *'pozbawić mocy prawnej, abrogare'*: A⟨cz⟩ moya zona besz mey voley... klracze (*pro* klucze) komv podala, azalyby thym kto mnye mogl moyą obrona tego gymyenyą szkazycz (an potestatem ipsius eo infringere possent)? *Ort-Ossol* 97, 3, *sim. OrtMac* 134; Slvsche vstawycz, aby prawa nyektorych panystw, kthorych zaplata tylko na pothwarzy zalyeszy, owszeyky ge sskazycz (omnino amputentur) *Dział* 63; Skazycz abrogare XV *ex. PF* V 20; Abrogare, id est delere, destruere... skązycz *ca* 1500 *Erz* 94.

Skazować *formy*: *praes. ind. 1. sg.* skazuję 1395 *Pozn* nr 187, *De morte* w. 173; *2. sg.* skazujesz 1404 *Piek* VI 195; *3. sg.* skazuje *Rozm* 772; *1. pl.* skazujemy *Sul* 30. 35. 36, *etc.*, *Dział* 31. 40. 41; skazujem *Sul* 97, *Dział* 67, 1498 *MacPraw* VI 272; *3. pl.* skazują *Sul* 79; ~ *praes. ind. z partykułą* niechać *dla wyrażenia trybu rozkazującego 3. pl.* niechać skazują 1400 *StPPP* VIII nr 10425; ~ *imper. 2. sg.* skazuj 1400 *StPPP* VIII nr 10425; ~ *part. praes. act. adv.* skazując *Sul* 30. 50. 55. 62. 77, *Rozm* 753; *adi. n. sg. m.* skazujący *EwZam* 288; ~ *inf.* skazować 1396 *TPaw* III nr 3879, 1446 *AGZ* XIV 226, 1448 *ib.* 252, *etc.*; ~ *praet. 1. sg. m.* -m skazował 1498 *ZapWarsz* nr 1808; *3. sg. m.* skazował 1446 *AGZ* XI 263; *3. pl. m.* skazowali są XV *p. post. R* XLVII 357; skazowali *EwZam* 290; ~ *condit. 3. sg. m.* -by skazowałby *Sul* 55; ~ *part. praet. pass. n. sg. neutr.* skazowano 1476 *AGZ* XIX 352.

Znaczenia: **1.** *'postanawiać, polecać, zalecać, constituere, mandare, iubere'*: Vy, ktor⟨z⟩y maczye zakon, czo o takych zakon skazvye, podlug tego, yako prawo vyeczye, tako vczynczye *Rozm* 772.

2. *'rozpatrywać, rozstrzygać sprawę, wydawać wyrok, podejmować decyzję w postępowaniu sądowym lub pojednawczym, ustalać coś jako normę prawną, causam cognoscere, diiudicare, sententiam in iudicio vel arbitrio dicere, legem constituere'*: Tedi wogewoda rzekl: Ya ne skaszuya, ale mne sza tako uidzi, bi kto mogł goscza sbicz lati 1395 *Pozn* nr 187; Duo... consules fuerunt et iudicare vlg. scazouacz voluerunt 1396 *TPaw* III nr 3879; Clemens... penam... notario..., quod dixit eidem in iudicio: Nye skazuy thy, nyechacz szkazuyø lepschi, nyszess ty 1400 *StPPP* VIII nr 10425; Andreas... dixit... subiudici Kalisiensi: Tu hoc sentencias vlg. skazugesz 1404 *Piek* VI 195; Prout... Fredricus increpaverat al. ruschil dominum Nicolaum iudicem, quia ipsum minus iuste sentenciaret al. zkazowal 1446 *AGZ* XI 263; Domini, nolite meam partem... sentenciare al. skazowacz 1446 *AGZ* XIV 226; Archiepiscopus privilegio regali se protegebat..., non dando sentenciare al. skaszowacz domino iudici 1448 *ib.* 252, *sim. Dział* 47; Pothkomorze nasz tego, gen lepsze snamyona... albo kopcze vkaze, skazvyącz (discernens)... ma przypvsczycz kv szwyathczenyv *Sul* 77; Tymsze obyczagem sskazvgem (declaramus, *Sul* 72: wykladamy), gdy ktho w gynney zyemy gest *Dział* 67; Adam... de iudicio recessit et tandem terminis proclamatis circa condemnacionem et sentenciacionem al. gdy szdawano i skasowano..., ipsum Adamum prefatus Andreas condemnavit 1476 *AGZ* XIX 352; Arbitror, hoc verbum significans existimare vlg. yednacz, szkaszowacz XV *ex. PF* V 27; ~ *z określeniami wskazującymi przedmiot sporu*: *coś*: Ysz starosthy zem naszych... rzeczy..., gesz k nym tesz nye slvchayą,... sządzą, szkazvyą a rosprawyayą (iudicant, sententiant et discernunt) *Sul* 79; ~ o *coś*: Za kopą yarą... wyznawamy gedną czwyerthnyą, gdy na woz gwaltownye wząta bądze, o ta skazvgemy yako za woz syana *Dział* 41; ~ *z określeniami wskazującymi rodzaj decyzji*: Od prostey rany pyathnacze grzywien sskazvgemy *Dział* 31; ~ *z inf.*: Skazvgemi... themvsz *dzyrzzewczi... kv they tho dzedzynye pelne prawo ymyecz thako nabythe (decernimus, *war.* decrevimus, quod... possessori... ius sit acquisitum) *Sul* 36, *sim. ib.* 41, *etc.*; ~ *ze zdaniem*: Chczącz a skazvyącz (volentes et decernentes), abi... wolowye... sądzi przydani bily *Sul* 30, *sim. ib.* 50. 62; Szkazvgemi (decernimus), ysz tha tho nyewyasta od wszego prawa... ⟨ma⟩ szą sznacz... bicz odpadlą *Sul* 36, *sim. ib.* 30, *etc.*; Chczemy a szkazvgemy (*Dział* 24: chczemy), abi... szwyadeczstwa thich tho (*sc.* świadkow) przes sząndzą prziyąthi bili (volumus et decernimus, *war.* decrevimus, quod... testimonia... per iudicem recipiantur) *Sul* 35, *sim. ib.* 50, *etc.*; Vchwaliamy y od thego czasv tak skazujem (decernimus), ys... thakowi gwalthownik uthracza czescz 1498 *MacPraw* VI 272.

3. *'zasądzać, nakładać karę, uznawać winnym, condemnare, poenam constituere, aliquem reum iudicare'*: *z określeniami nazywającymi osobę*

osądzoną: *kogoś*: Skazvyemy ge (sententiamus ipsos, *Dział* 40: skazvgemy thym wszysthkym) y gych syny sb[y]awyamy wszey... częszczy dzedzyn *Sul* 49; Thego Yezvsza... przykazvyemi y podlvg prava *szkazvyeni, abi gwozdzmi zelyaznymy na krzyzv byl przybyth XV *ex. Kałuż*n 279; ~ na *kogoś*: Jakom ya nye wrzuczyl sza gwaltem... w dzerzawa Michala[la]... anym przyczyskal kmyeczy yego ku robocze..., anym gych sandzyl, any wyn skazowal na nye 1498 *ZapWarsz* nr 1808; ~ ~ *z określeniami nazywającymi rodzaj kary*: w *czymś*: Tego istego w vynach rzeczonich skazuyem, ze ma bicz potąnpyon (censemus ipsum condemnandum) *Sul* 97; ~ ~ *z określeniami nazywającymi przedmiot sporu*: o *coś*: Gdyby... szą*n*dza vrządny... skazowalby (si... sententiaverit) przecywko kthorey stronye gynszcy, yą skazvyącz o nyekthorą rzecz dzedzynną (ipsum condemnando super hereditate) *Sul* 55.

4. *'dawać znaki, wskazywać, pokazywać, signa dare, demonstrare'*: Skazowali szø innuebant XV *p. pr. R* XLVII 357; On byl skazvyaczy (innuens Luc 1, 22) gym a zostal nyemy *EwZam* 288; Skazovaly (innuebant Luc 1, 62, *PF* IV 579; skywaly san) oyczv yego, yacoby go chczyal veszvacz *ib.* 290; ~ Ty ystne dzyatky szyepaly sve maczyory za odzyenye skazvyącz na Iesusza, yakoby myenyly: Ovocz ten iedzye! *Rozm* 753.

5. *'okazywać, ukazywać, czynić jawnym, demonstrare, declarare, manifestum facere'*: Morza mądre y thesz vyly, w thym szkaszvya szwoye szyly *De morte* w. 173.

Skazowanie *'wydawanie wyroku, podejmowanie decyzji w postępowaniu sądowym, actus sententiam in iudicio dicendi'*: Gysch (*sc.* ustawy) przes nasche sandzye w gich skazowanyu (in sententiarum pronuntiationibus) mocznye mayan bicz zachowani *Sul* 106.

Skaźca 1. *'ten co kaleczy, wyrządza szkodę, qui vulnerat, detrimentum facit'*: Yeko slyachethni Pawel... nye gyesth zdraczcza... any skascza panyskyey y zadney parsoni 1481 *ZapWarsz* nr 1536; ~ Dyabolus est... nequicie origo, corruptor, z[g]casszcza, seculi, hominis inimicus XV *ex. RRp* XXIV 374.

2. *'ten co przekracza, łamie przepisy, zwyczaje, qui praecepta, instituta non observat, violat'*: Poskoczą krzyczacz vschyszcy a rzekacz: Vezmyemy twego syna, vezmyemy skazczą (destructorem), vezmyemy czarnoxyasnyka przekletego, bo vyelye myedzy namy czyny mązoboystwa *Rozm* 132; Drugye y (*leg.* ji 'go') v tem pomavyaly, aby on byl skasczą zakona *ib.* 714; Vydzczye, lyvdzye, tocz yest skazcza zakonv, tenczy navczal przeczyv zakonovy *ib.* 804.

Skaźliwy *'szkodliwy, nocens'*: Somnus diuturnus est malus, quia est debilitativus vmdlywy, corruptivus zkazlyvy, segnitivus lyenywy XV *ex. R* XXV 143.

Skaźnić *formy*: *praes. ind. 3. sg.* skaźni *BZ* Gen 16, 6; ~ *part. praet. pass. n. sg. neutr.* skaźniono 1453 *R* XXIII 298; ~ *inf. pass. sg. m.* być skaźnion *Sul* 13; ~ *condit. pass. 3. sg. m.* by był skaźnion *Sul* 32; *3. pl. m.* -by byli skaźnieni *Sul* 30.

Znaczenie: *'ukarać, punire'*: Gdze wyączey gych o glową obwynyą, thylko geden... ma bycz przekonaan y skaznyoon (unus debet condemnari et puniri) *Sul* 13; Cchczemy..., aby wyną, yaasz rzeczonas zedmnadzescza..., bily skaszneny (puniantur) *Sul* 30; Skazvgemy, aby o thake nyestanye sampyerzs wynąą dwv wolu byl skaznyon (quod... reus... mulctetur, *Dział* 19: ma bycz zdan) *Sul* 32; ~ Quod non esset contricione castigatum, skasznyono, confessione denudatum et satisfaccione emendatum 1453 *R* XXIII 298; A gdisz yø Saray skaszny (affligente), ona precz vczyeczye *BZ* Gen 16, 6.

Skaźń 1. *'decyzja sądowa, wyrok, sententia iudicum'*: Judex et subjudex fecerunt eum citare vlg. cu szkaszni 1417 *Czrs* 184; Nicolaus... termino non paruit erga procuratorem Baran quarto termino cu skaszny erga Offcam, ergo luit penam nyestane 1422 *ib.* 266; Jakom ya sedzyal na occzisnye swey... thego czasv, kyedym byl dzelczą myedzi Sczepanem y Michalem... podlvk vyschey skazny y rothy 1496 *ZapWarsz* nr 1667.

2. *'więzienie, carcer, custodia'*: Item quando contigerit, quod magistri aliquem magistrum aut socium propter aliquem excessum in sessionem al. w skasny dederint, extunc talis magister aut socius illum grossum, quem magistri seruis dederint, viceversa magistris restituere tenebitur 1456 *MMAe* VII nr 325.

Skażać 1. *'unieważniać, znosić, rescindere, irritum facere'*: Tho capitulum przeczywne gest onemv... w thych wthorych kszągach popysanemv, a thakosz geno drvgą szklada y szkaza, a przetho w pyrwych kszągach nye polozono, alyszby bylo vilozono *Sul* 71; Tunc ullius domini absentia vlg. niebyciem termini predicti generales non debent annihilari vlg. skazane bydź 1453 *PawSejm* nr 114.

2. *'zniszczyć, delere, destruere, violare'*: Vidit (*sc.* ministerialis) ibidem in tribus arboribus, quod sunt destructa signa notabilia al. są znaky

skazane znamyenythe, que fuerunt facta super eisdem 1474 *AGZ* XVIII 87.

Skażenie *formy*: *n. sg.* skażenie 1437 *Wisł* nr 228 s. 86, 1454 *R* XLVII 352; ~ *g. sg.* skażenia *Sul* 30, *ca* 1450 *PF* IV 577, *BZ* Neh 6, 1, *etc.*; ~ *d. sg.* skażeniu XV *med. SKJ* I 64; ~ *ac. sg.* skażenie 1476 *AKLit* III 108, 1491 *ZapWarsz* nr 1651, *Pul* 72, 19, *etc.*; ~ *l. sg.* (w) skażeniu *BZ* Lev 26, 30. Deut 28, 53. 57, 1456 *Zab UPozn* 105.

Znaczenia: **1.** *'zniszczenie, spustoszenie, devastatio, destructio, depopulatio'*: Scazenye desolacio 1437 *Wisł* nr 228 s. 86; Padnyecze w skazenyv (inter ruinas) modl waszich *BZ* Lev 26, 30; Bødzesz gescz plod ziwota twego a myasso synow y dzewek twich, ges to da tobye pan bog twoy, w nødzi y w skazenyv twem (in... vastitate), gimze czø obczøzi wrog twoy *BZ* Deut 28, 53, *sim. ib.* 28, 57; Stało syø, gdisz vsliszal Sanabalach..., yszem vdzalal mur any w nyem ostavyono nygenego skazenya (interruptio) *BZ* Neh 6, 1; ~ Omnis, qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet. Et illi quidem ut corruptibilem, *gl.* temporalem, ... przemynalo, ku skaszenyv podobno, coronam accipiant, nos autem incorruptam (I Cor 9, 25) XV *med. SKJ* I 64; Incorruptibiles any zadnego w szobye skazenya *mayo *ca* 1450 *PF* IV 577; Dum Christus eis predixisset destruccione⟨m⟩ o skazenyv 1456 *ZabUPozn* 105; ~ Non des sanctum tuum videre corruptionem szkazenye (Psal 15, 10, *Fl* i *Pul*: zgnicza) 1476 *AKLit* III 108.

2. *'wytracenie, wytępienie, internecio, exstinctio, interemptio'*: Rani czø pan byadø... y powyetrzim skazenya (aere corrupto) y rdzyø *BZ* Deut 28, 22; Kako vczynyeny sø w skazenye (in desolationem, *Fl*: w rozplenene)..., zagynęły dla zloszczy swoyey *Pul* 72, 19; Zaprawdą nye yest to ygra dzyeczyączya, alye chytroscz czarnoxyąska..., ktoresz navykl v Eypce y vynalasl na nasche skazenye (quam in nostram experiri vult destructionem) *Rozm* 139.

3. *'okaleczenie, uszkodzenie, laesio, vulneratio, mutilatio'*: Skazvyemi... obyesznyayąącz, abi... wolowye czązzebny... przes wszego skazenya (absque aliqua distructione, *Dzial* 18: kromye wszego obraszenya)... bily chowany *Sul* 30; Od skaszenya abo vczącza (pro mutilatione, *Sul* 41: za vczącze) ktorego członkv trzydzesszcy grzywien... sskazvgemy *Dzial* 31; Lugeo, quod saluo, prze szkazenya, partu genetricis ab alvo 1466 *R* XXII 18; O kthora rana na mya Barthlomey szaloval y o skazenye palczow, czom vdzyelal, thom vdzelal za yego początkyem 1491 *ZapWarsz* nr 1651; Vderzy-ly ktho szlvgą szwego albo dzyewką w oko, az mv wszrok szkazi, ma go wolno pusczycz za tho, szlowye zkazenye oką (pro oculo, quem eruit Ex 21, 26) XV *p. post. Kałuż* 284.

4. *'pozbawienie znaczenia, tu odpieranie zarzutów, actus vim alicui adimendi, hoc loco actus refutandi'*: Circa istud miraculum, quod ewangelista recitat, quatuor tanguntur, sc. demonis eieccio, calumniatorum confutacio, potdtwarcze (*leg.* potwarcze) skazenye... Circa secundum confutacionem calumniancium, *zadzerczenye albo scazenye *podtwarzecz, qui dicebant Xm in Belzabub principe demoniorum eicere demonia (Luc 11, 15) 1454 *R* XLVII 352.

5. *'błąd, grzech, vitium, peccatum'*: Vicium na skazenye XV *p. post. Zab* 522.

Skąd I. *przysłówek zaimkowy pytajny*: **1.** *wprowadza pytanie niezależne*: **a.** *o miejsce 'z którego miejsca, z jakiego źródła, od kogo, quo ex loco, unde'*: Rzekl Zacharias do angyola: A skąd tho badą vyedzyal (unde hoc sciam Luc 1, 18)? *EwZam* 287; Rzekl Natanael: Skąd mye snasch (unde me nosti Jo 1, 48)? *Rozm* 215; Y skąd yemv taka mądroscz (unde... huic omnia ista Mat 13, 56)? *ib.* 345; Krzest svyątego Yana skad byl (unde erat Mat 21, 25), s nyeba czyly od lyvdzy? *ib.* 453; Gdzye są tvoy zvolyenyczy?... Vyelye-ly ych masch albo skąd ssą? *ib.* 677; Rzekl (*sc.* Piłat) ku mylemv Iesusovy: Skadesz (nude es tu? Jo 19, 9), czvsch yestły boskyego pokolyenya, yako syn bozy, czyly yesz telko czlovyeczego pokolyenya? *ib.* 842, *sim. ib.* 845; ~ **b.** *o przyczynę 'z jakiej przyczyny, z jakiego powodu, dlaczego, quam ob causam, cur'*: A skąd tho mnye (et unde hoc mihi Luc 1, 43), aby przyszla mathuchna pana mego do mnye? *EwZam* 289, *sim.* XV *p. pr. R* XLVII 357; O przekląty Iudaschv, y skąd czy ta okrutnoscz? *Rozm* 515; ~ Alye dzyvna rzecz, skąd ym to przyslo, yze movyly, by szye on krolyem czynyl, a on ych krolyem bycz nye chczyal *Rozm* 778.

2. *wprowadza pytanie zależne*: **a.** *o miejsce 'z którego miejsca, z jakiego źródła, quo ex loco, unde'*: Aza my nye vymy, czo yesz ty albo skądesch (unde sis)? *Rozm* 141, *sim. ib.* 378. 379; Duch svyąthy gdzye chcze, thu nadchnye, a glosz yego slyszysch, a nye vyesch, skąd przychodzy (unde veniat Jo 3, 8, *EwZam* 305: skadby przyszed) *ib.* 237; Tego vymy, skąd yest (unde sit), a Kristus kyedy przydzye, nykt nye vye, skad bądzye (unde sit Jo 7, 27) *ib.* 457, *sim. ib.* 423. 432; Ya vyem, skądem przy-

schedl (unde veni) albo dokąd ydą, alye vy nye vyczye, skądem ya (unde venio Jo 8, 14) *ib.* 470; Povyedz my, skądesz⟨cz⟩ (*leg.* skąd deszcz)... vychodzy *ib.* 800; ~ **b.** *o przyczynę* 'z jakiej przyczyny, z jakiego powodu, quam ob causam, cur': Ny vye, skąth gemv vrasz przi-szedl (unde sibi veniret... laesura) *Sul* 39, *sim. Dział* 30.

II. *przysłówek zaimkowy względny*: **1.** *wprowadza zdanie przydawkowe, zastępując zaimek* który: Schedzy na prawjcze boga otcza..., skød (*Wierzę* 4. 6: zyąd 13: odkad, 2. 14. 15: odyød, 3: skandse, 1. 5. 14a. 16: othyødze, 7. 17. 18: ståd, 20. 13a: ståsdse) *przydze szødzicz szywe y martwy *Wierzę* 8; Esz ty pycnandze wnesyoni w tą dzedziną, szkand pan Micolay poszwan 1418 *TPaw* VII nr 243; Jaco to yest ma prawa *othzyszna w ⟨J⟩urcowe, skąth Sandzywoy pozwal mego *zyna 1424 *Kościan* nr 1238; Podnyoslem oczy moie na gory nyebyeszkye, szkad wszpomoze-nye moye przydzye (unde veniet auxilium mihi Psal 120, 1) *MW* 75b.

2. *wprowadza zdanie okolicznikowe miejsca* 'z którego miejsca, quo ex loco, unde': Nye yest-czy podobno tamo ych (*sc.* pieniędzy) vroczycz, skądezsmy ye vzyały *Rozm* 763.

III. *przysłówek zaimkowy nieokreślny* 'skądś, z któregoś miejsca, ex aliquo loco, ali-cunde': Bocz ma ten obyczay, yze kyedykolvye yego sluga ktory k nyemv skąd przydzye, tego on czalvye *Rozm* 616.

Skądby I. *przysłówek zaimkowy py-tajny, wprowadza pytanie zależne* 'z którego miejsca, z jakiego źródła, quo ex loco, unde': Dvch, gd⟨z⟩ye chcze, dmye a glos yego szly-szysz, alye nye vyesz, skadby przyszed (nescis, unde veniat Jo 3, 8, *Rozm* 237: skąd przy-chodzy) abo gdzye poydzye *EwZam* 305; Nye vyedzyal, skądby bylo (non sciebat, unde esset Jo 2, 9) to vyno *Rozm* 209; O tem, yako Pylat wyodl (*leg.* wwiodł) mylego Iesucrista vythnyczą (*leg.* w witnicę) y pytal yego, skądby byl *ib.* 812.

II. *przysłówek zaimkowy względny, wprowadza zdanie przedmiotowe* 'skąd, z któ-rego źródła, ex quo, unde': Cum autem non haberet, vnde redderet, gdissz yeszt then tho szluga ne mal, szkadbi zaplaczil, iussit eum dominus venundari (Mat 18, 25) *ca* 1420 *R* XXIV 82.

Skądkole 'skądkolwiek, z którejkolwiek strony, undecumque': Blogoslawyeny czyschi, bo ony possyądą zyemyą, le acz czirpyą przesladowanye, gesch ge potka sskątcole, o czichotą a o potul-noscz XV *med. R* XXII 245.

Skądże I. *przysłówek zaimkowy pytajny, wprowadza pytanie niezależne* 'z jakiego źródła, od kogo, a quo, unde': Panye, a wschakosz thy szyal dobre naszyenye na they roly, skądze szye wzyął ten kąkol (unde... habet zizania Mat 13, 27)? *Rozm* 339; Odpovyedzyely iemv zvolyenyczy: A skądze vezmym tako vyelye chleba na pusczy (unde... nobis in deserto panes tantos Mat 15, 33)? *ib.* 359.

II. *przysłówek zaimkowy względny, wprowadza zdanie przydawkowe, zastępujące zaimek* który: Sedzi v boga otcza na prauiczi, skandse (*Wierzę* 8: skød 4. 6: zyąd, 13: odkad, 2. 14. 15: odyød, 1. 5. 14a. 16: othyødze, 7. 17. 18: ståd, 20. 13a: ståsdse) przidze sandzicz ziwe y martwe *Wierzę* 3; Zmovywschy to anyol y odstąpyl od nyey y vstąpyl na nyebyossa, skądzą (*leg.* skądże) byl przyschedl *Rozm* 7; Yako szye to stalo, to ystne [kacerstwo] vro-czylo szye zaszye s (*pro* k) tey rzeczy, skądze bylo przyschlo (in praeiacentem materiam rediit, inde sumpta fuerat) *ib.* 191.

Skąp *cf.* **Skąpy**

Skąpać *czy* **Skępać** 'umyć, wykąpać, lavare, abluere': Ten (*sc.* zbojca) nalyevayącz vody [v] rany sobye vmyval, tąsz Iesvsza Maria byla skąpala (qua fuerat balneatus Iesus) *Rozm* 86.

Skąpo 'zbyt oszczędnie, bardzo mało, nimis parce, anguste, perpaulum': Czy pharysey, czy sluzbą boza przykro vyedly, y yedzenyv a v py-czyv skąpo barzo vzyvaly (victu perparco ute-bantur) *Rozm* 179.

Skąpość '(*nadmierna*) oszczędność, sknerstwo, (*nimia*) parsimonia, avaritia': Boga proszmy..., abi czeleszną pychą starla picza y pokarmu szkamposcz (potus cibique parcitas) *MW* 2a; Avariciam et tenacitatem skaposcz XV *p. post. GlDom* 71; Bądzze, Iudaschv, przekląty..., bo yest grzech ossobny barzo nyepodobny, kto-rysch pochodzy s przeklątego przyrodzenya tvey srady, to yest lakomstvo a skąposcz *Rozm* 515.

Skąpy *formy*: *n. sg. m.* skąp *Rozm* 157; skąpy *SkargaPloc* w. 38, XV *p. post. PF* III 287, *Rozm* 32; ~ *i. sg. neutr.* skąpym 1447 *R* XXII 41; ~ *n. pl. m.* skąpi XV *p. post. PF* I 201.

Znaczenie: 'odmawiający wszystkiego sobie i innym, zbyt oszczędny, qui sibi et aliis omnia denegat, nimium parcus, avarus, tenax': Skąpym zathwerdzenym avara tenacitate 1447 *R* XXII 41; Szobyem byl sczothr, bogv szkapy, czom kyedy bogv poszlvbyl, thegom nygdy nye vczy-nyl *SkargaPloc* w. 38; Quam, *gl.* remunera-cionem, tenet arta manus, *gl.* parcus et tenax

homo szkapy clovyek XV *p. post. PF* III 287; Tesch nye byl (*sc.* Jozef) *sczodry any skąpy przednye (nec tenax, neque cupidus fuit, nec avarus), alye sczodry, mylosczyvy *Rozm* 32; Melankolya tako rzekącza, ktoresch yest zymne a schvche ⟨przyrodzenie⟩, nygdy yego nye vczynylo, aby byl smączyen albo szkap (non fecit hunc tristem vel tenacem) *ib.* 157; ~ Ut homo... plus diligeret deum..., eum plus honoraret et donaret suis precibus et laboribus, hoc est eleemosynis, quod tamen avari et parci, skąpy, non faciunt XV *p. post. PF* I 201;

Skiba *formy*: *n. sg.* skiba 1437 *Wisl* nr 228 s. 87, *ca* 1455 *JA* XIV 489, 1472 *Rost* nr 1529. 1536; ~ *g. sg.* skiby XV *OrtWpM* 25; ~ *ac. sg.* skibę *BZ* Ruth 2, 14. III Reg 17, 11; ~ *l. sg.* (po) skibie 1471 *MPKJ* V 39, XV *ex. R* XXV 142; ~ *n. pl.* skiby 1384 *MMAe* X 355; ~ *g. pl.* skib 1446 *AGZ* XIV 217, 1456 *TymProc* 220; ~ *ac. pl.* skiby *Fl* i *Pul* 147, 6, *MW* 133b.

Znaczenia: **1.** *'pas ziemi odwalany plugiem przy oraniu, lira'*: Dominus Swantosslaus... contulit... viro Iohanni... et heredibus suis... hereditates in gadibus ciuitatis... et in limitibus skyby cum omnibus vtilitatibus... et cum singulis pronentibus 1384 *MMAe* X 355; Lira brosda, skyba, strona 1437 *Wisl* nr 228 s. 87; Quia tu cum suis hominibus violenter terram super hereditate Porzecze exarasti XX tres liras vlg. skyb 1446 *AGZ* XIV 217; In octo liris al. skyb boni aratoris al. oraczke 1456 *TymProc* 220; Pars agens dixit: Domine advocate, require tuum jus, quid mihi perpetravit ac luit a qualibet lira al. od szkyby XV *OrtWpM* 25.

2. *'kawalek (chleba), kromka, kęs, frustum (panis), segmentum, mica'*: Puszcza krzystal swoy yako skyby (sicut buccellas) *Fl* 147, 6, *sim. Pul*, *MW* 133b; Przinyesz my, proszø, y skibø chleba (buccellam panis) w twey røce *BZ* III Reg 17, 11, *sim. ib.* Ruth 2, 14; Szkyba *ca* 1455 *JA* XIV 489; Po skybye chleba colidriam panis (partitus est universae multitudini Israel... singulis collyridam panis unam II Reg 6, 19) 1471 *MPKJ* V 39; Skyba al. kuss 1472 *Rost* nr 1529; Skiba *lesta *ib.* nr 1536; Po skybye chlyeba post buccellam (post buccellam introivit in eum satanas Jo 13, 27) XV *ex. R* XXV 142.

Skierka 1. *'najmniejsza cząstka czegoś, alicuius rei pars minima'*: Dum saltant athomi, skerky, patet, *gl.* id est manifestat, excelencia vini XV *p. post. PF* III 291.

2. skierka, *też pl. tantum* skierki *bot.* *'gatunek astra, Aster amellus L.'*: Skerka carbunculus 1437 *Rost* nr 2520, *sim.* XV *ex. GlLek* 68; Skyerky xantila 1460 *Rost* nr 3767.

Skinąć *'dać znak zgody ruchem powiek, palpebris annuere'*: Nuere, id est annuere, promittere cum oculis skynacz *ca* 1500 *Erz* 94. ~ *Cf.* **Skiwnąć.**

Skisiałość *'zgrzybiałość, zniedołężnienie, senectus, infirmitas corporis'*: Manstwo ad 50 annum, staroscz ad 70, skyszaloscz usque ad mortem *ca* 1450 *PF* IV 569.

Skiwać *'dawać znak gestem, gestu annuere'*: Skywaly san innuebant (innuebant autem patri eius, quem vellet vocari eum Luc 1, 62, *Rozm* 290; skazovaly) *ca* 1450 *PF* IV 579.

Skiwnąć *'dać znak gestem, gestu annuere'*: Skywnął connuente XV *p. pr. R* XVI 349; Annuerunt stuknęły, skywnęły (*var. lub.*: stukaly, kywaly; annuerunt sociis, qui erant in alia navi, ut venirent Luc 5, 7) 1471 *MPKJ* V 123. ~ *Cf.* **Skinąć.**

(Sklcić) Skliić *'połączyć czymś lepkim, zlepić, glutine aliquid iungere, conglutinare'*: Accepit vnum vas et liniuit, szklygil, illud cum pice et bitumine s klygem XV *p. post. R* XXV 182.

Sklep *formy*: *n. sg.* sklep *ca* 1420 *WokTryd* nr 76, 1437 *Wisl* nr 228 s. 89, *OrtMac* 126, *etc.*; ~ *ac. sg.* sklep *OrtMac* 127, *OrtOssol* 92, 3; ~ *i. sg.* sklepem *OrtOssol* 92, 2; ~ *g. pl.* sklepow *Rozm* 522; ~ *l. pl.* (o) sklepiech 1471 *MPKJ* V 106.

Znaczenie: *'sklepienie, testudo'*: Sclep testudo *ca* 1420 *WokTryd* nr 76, *sim.* 1437 *Wisl* nr 228 s. 89, 1471 *R* XXIII 283; Wyznaly, ysz wydzely, ysz tramy pywnyczne powodą leszą w mvrze y na tem gego szklepp wmvrowan (desuper suam testitudinem intromunitum) *OrtOssol* 92, 1, *sim. OrtMac* 126; Gestly then powod doszycz vkazal s tymy przyszasznymy ludzymy y takym thysz (*pro* thych) tramow y szkleppem (*leg.* z sklepem) gego w mvrze oszyądzenym (trabium in muro et testitudinis) daleko przesz rok y dzyen... przesz nagabanyą *OrtOssol* 92, 2; Gdze ten czlowyek myal szwe tramy y [w]szklep (suam testitudinem et trabes, *OrtMac* 127: szklep) daley przesz rok y dzen przesz prawnego nagabanya *ib.* 92, 3; Laquear est testitudo camere, que alio nomine dicitur lacunar sklep, oblok, podnyebye (III Reg 6, 9) 1471 *MPKJ* V 43; Tristegam dom aut komorą o trzech sklepyech (Ezech 42, 6) *ib.* 106; Testudo zolw albo sklep *ca* 1500 *Erz* 94, *sim. ib.*; Domy vyszokye stavyczye, ktorcz mysłyczye drogyem kamyenyem oslobycz,... v temze szye teze kochacz, polozenye teze sklepow myecz *Rozm* 522.

Sklepać *formy*: *praes. ind. 1. sg.* sklepię *De morte* w. 361; ~ *praes. ind. z partykułą* ać *dla wyrażenia trybu rozkazującego 3. sg.* ać sklepie *BZ* Num 16, 38; ~ *part. praet. act.* sklepaw *BZ* Num 16, 39; ~ *part. praet. pass. ac. sg. m.* sklepany *BZ* Ex 37, 17.

Znaczenie: *'kując metal uczynić go cienkim, płaskim, metallum cudendo tenue reddere'*: Udzyalal szwyeczydlnyk sklepani (candelabrum ductile) s przeczystego zlota *BZ* Ex 37, 17; Przikasz Eliazarovi..., acz sbyerze kadzidlnicze... y sklepye ge w blachi (ut... producat ea in laminas) *BZ* Num 16, 38; Sebrar (*pro* sebraw)... kadzidlnicze mosyądzowe... a sklepaw ge w blachi (produxit ea in laminas), przibil ge kv oltarzv *ib.* 16, 39; Dam czy szya... w szemy zakopacz, alye cza pewno potrzepya, geth⟨no⟩ szobye kosza szclepya *De morte* w. 361.

Sklepić *'wyposażyć w sklepienie, testudine instruere'*: Andreas... obligauit se eandem domum cooperire et ordinare, edificare et ad plenum testitudinare vlg. *sklepiti 1446 *Monlur* III 140.

Sklepienie *'zaokrąglone nakrycie pomieszczenia, komnaty, może też dach, concameratio, fortasse etiam tectum'*: Domine, non sum dignus, ut intres sub tectum, sklepiene, dach, meum (Mat 8, 8) XV *med. R* XXIV 366.

Sklepowy *'podpierający sklepienie, qui testudinem fulcit'*: Myecz sklepovy pistulum *ca* 1500 *Erz* 94.

Sklęczyć *formy*: *inf.* sklęczyć(i) *MPKJ* V 96; ~ *praet. 1. sg. m.* sklęczył jeśm *Fl* 37, 6; ~ *plqperf. 3. sg. m.* był sklęczył *Rozm* 375; *f.* była sklęczyła *Rozm* 376; ~ *part. praet. pass. n. pl. m.* sklęczeni XV *p. post. GlDom* 48; *ac. pl. m.* sklęczone *Rozm* 749.

Znaczenie: *'zgiąć, skrzywić, flectere, curvare'*: Nødznim iesm se vczynil y sklęczil iesm se (curvatus sum, *Pul*: naklonyl yesm szye) asz do concza *Fl* 37, 6; Skleczyczy aut zdlawycz contorquere (numquid contorquere quasi circulum caput suum... et cinerem sternere? Is 58, 5) *MPKJ* V 96; Senes et decrepiti, sklaczeny, in quibus deficit calor naturalis XV *p. post. GlDom* 48; Czczyenye o nyevyesczye, ktora myala nyemocz osmnasczye lyath, yze yą byl zly duch sklyączyl *Rozm* 375; Thv byla yedna nyevyasta, ktora myala ducha mdlosczy oszmnasczye lyat a byla szye sklączyla (erat inclinata Luc 13, 11) *ib.* 376; My mamy zakon v sobotą nykogo nye vzdravyacz, alye ten nyeme, chrome, stkączone (*pro* sklączone), paralyzem zabyte (curvos et paralyticos), slyepe... ⟨uzdrowił⟩ *ib.* 749; ~ Membra pannis involuta virgo alligat sklanczienie (*pro* sklanczene) czlonky, stawy pieluchami sukiennimi... obvianszala 1444 *R* XXIII 304.

Sklęsnąć *'zapaść się, schudnąć, macescere'*: Ecce isti tribus diebus et pluribus secuti sunt Christum, et nostri bubaczy timent, aby gym nye sklasl brzuch, circa sermonem transeunt *ca* 1450 *PF* IV 572.

Skliić *cf.* **Skleić**

Skład *formy*: *n. sg.* skład 1415 *Czrs* 137, XV *in. JA* XXVII 267, 1444 *AKPr* II s. XIII, *etc.*; ~ *g. sg.* składu XV *in. R* XXIV 68; ~ *ac. sg.* skład 1387 *TPaw* III nr 395, 1393 *ib.* nr 2777, 1397 *ib.* nr 4037, *etc.*; ~ *i. sg.* składem 1394 *Leksz* II nr 1665, 1397 *Pozn* nr 359, 1399 *Hube-Sąd* 75, *etc. etc.*; ~ *l. sg.* (w) składzie 1471 *AGZ* XV 123, *ca* 1472 *AKPr* IV 128; ~ *g. pl.* składow 1418 *Kościan* nr 694.

Znaczenia: **1.** *'układ, przymierze, foedus'*: Tunc nolunt homines cum deo habere contractum scladu XV *in. R* XXIV 68.

2. *'związek, zrzeszenie, sodalitas, collegium'*: Contubernium kupczy sklad uel *gromoda XV *in. JA* XXVII 267, *sim.* 1453 *AKPr* II s. XXI; Contubernium skladanye vel kupczy sklad 1444 *AKPr* II s. XIII.

3. *'miejsce składania czegoś, przechowania, magazyn, depozyt, locus, ubi aliquid asservatur, depositorium, emporium'*: Vladislaus II rex oppidum Radoszycze de iure Polonico in ius Maydemburgense transfert, in illoque... depositorium al. szklath lapidum molarium instituit(1428) XVI *in. Matr* III nr 102; Extunc... Strasch... zuppario increpare, ammonere et ipsum in sklath pignorare, ubi sal ipsius arestauerit..., debebit 1433 *StPPP* II nr 2492; Quod idem vicecapitaneus boves in deposito al. w skladze et theoloneo Leopoliense pertransitos ad regiam maiestatem devolutos recepit vi absque ordine iuris 1471 *AGZ* XV 123; Nam ubi prius fuit stacio, sklad, mercium et navium, ibi postea fuit stacio sagenarum XV *p. post. GlDom* 77; Sklad emporium *ca* 1500 *Erz* 94; ~ Prawa, dobra zensczynaa, ta iest sklaad wszego dobregoo *Gloger.*

4. *'prawo, którym przejezdni kupcy zobowiązani byli wystawić swoje towary na sprzedaż w całości lub przez określony czas, lex, quae mercatores advenas merces omnes vel certo quodam tempore venundare iubebat'*: Consules Leopolienses attemptaverunt terminum super... Iaczko, opidanum de Zudaczow, pro depositorio Leopoliense al. o sclad, qui non paruit, consules ipsum condempnaverunt racione pertransgressionis depositorii Leopoliensis al. o sclad 1486 *AGZ* XV 239.

5. *'splata (najczęściej w postaci bydła, koni) dziedzictwa lub wypełnienie jakiegoś zobowiązania, układ spłatę zabezpieczający, solutio hereditatis (saepissime pecore, equis facta) vel promissorum satisfactio, pactio solutionem tutam reddens'*: Procurator predicte Jachne respondit: Paratus sum recipere pro corulo ad dominos, quia tibi nullam diem dederunt nec adhuc peccora, sclad dicta, pro ipsa terra dare sententiaverunt 1415 *Czrs* 137; Gdikole... gymyenya dzyedziczna przes ktorekoli zyemyani ot syostr... okupyoni mayąn bicz... zaplaczona nynye, przestawyąncz albo oddalyayancz sklad (cessante compositione) kony... albo gynschich rzeczi *Sul* 107; Composicio pecorum al. szklath, quod stat pro sexagena, componunt pro media sexagena et quod stat pro media sexagena, componunt pro quindecim grossis *ca* 1500 *AKPr* V 298; ~ Quod domina subcamerarii debet soluere Sandoni et sue uxori decem marcas..., medietatem in paratis pecuniis et medietatem na sclad 1387 *TPaw* III nr 395; Quod... Johannes... in... Stanislao... viginti marcas... iudicialiter aquisiuit, quas... decem marcas ad compositionem, na sclad, pro dothalicio 1393 *ib.* nr 2777; Pribislaus... fideiussit pro ipso (*sc.* kmethone) et debet sibi (*sc.* Stanislao) soluere... medietatem de communi pecunia et medietatem componendo vlg. na sclad 1397 *ib.* nr 4037; ~ Quare vobis informacionem transmittimus sic, quod dicti Gamni solvere debent dictis kmethonibus valio (*pro* vadio) vel scladem 40 marcas grossorum 1394 *Leksz* II nr 1665; Jakom ne slubil Geruartoui skladem zaplaczicz 1397 *Pozn* nr 359; P[...] debet suo genero eliminare vlg. wydzielicz partem sortis sue in V sexagenis dotis, videlicet posagu, quod tenebit libere..., donec sibi idem P[...] solucionem paratis pecuniis aut skladem persolverit 1399 *HubeSąd* 75; Donec sibi Przedpelko predictam solucionem paratis (*sc.* pecuniis) aut composicione vlg. scladem persolverit *ib.* 194, *sim. ib.* 193; Quas quidem pecunias sub penis magnis regalibus... solvet... aut vadio vlg. scladem sub dictis penis solvet 1403 *KsZPozn* nr 1197; Prandotha... tenetur soluere Falislao... mediam sexagenam paratis pecuniis et VI marcas composicione vlg. scladem 1417 *Czrs* 185, *sim. ib.* 98, 1421 *ib.* 239, 1471 *AGZ* XVIII 30; Johannes... tenetur solvere sexagenam Paulo... et decem octo grossos debet dare pecoribus skladem 1423 *Czrs* 271; Cristinus... debet solvere Jacobo... decem sexagenas skladem dobrim bidlem pro scrophis *ib.* 284; In pecuniis non evadam eum al. nye odbiwayącz yego ny scladem, ny zastawa 1418—75 *Zab* 512, *sim.* XV *in. Małk* 117; Paulus... recognovit se teneri novem florenos Ungaricales... Bartholomeo... taxa al. skladem, al. composicione solvere 1476 *AGZ* XIX 178.

6. *'miara ziemi, prawdopodobnie równa dwom zagonom, kawał ziemi tej miary, agri mensura, etiam ager ipse'*: Esze Dzerszek szylø moczø... pozøl sclad zytha y tensze pooral 1411 *JA* VI 212; Yz... Jacub ne dal przeoracz gwaltem... sescz a pyøczdzeszanth a dzewøcznacze skladow, o yesz Woytek y Stachnik nan zalowaly 1418 *Kościan* nr 694; ~ *dubium*: Si quis alterius semina iumentis... depascat..., is, cuius fuerint iumenta, solvere teneatur na czygem scladze (*AKPr* II 490, *AKPr* IV 32: na czye skodze) zayatho *ca* 1472 *AKPr* IV 128.

Składacz *formy*: *n. sg.* składacz 1413—4 *JA* XIV 503, *Sul* 35, 1471 *MPKJ* V 7. 115; ~ *n. pl.* składacze *Sul* 35, 1471 *MPKJ* V 60. 94, XV *ex. GlKórn* II 210; ~ *g. pl.* składaczow 1471 *MPKJ* V 43; ~ *d. pl.* składaczom XV *ex. GlKórn* II 210; ~ *ac. pl.* składacze XV *ex. GlKórn* II 212.

Znaczenia: **1.** *'ten kto coś obmyśla, układa, twórca, autor, qui aliquid componit, auctor'*: Scladacz concionator 1413—4 *JA* XIV 503; Skladaczie fabricatores (prius vos ostendens fabricatores mendacii Job 13, 4) 1471 *MPKJ* V 60, *sim. ib.* 94; Fictor thworziczel, skladacz (*war. lub.*: tworzyczel aut skladacz aut sdvn; quid prodest sculptile, quia sculpsit illud fictor suus? Hab 2, 18) *ib.* 115; Fingere cinctutis non exaudita Cethegis, davnym szkladaczom czudnym ku szk⟨ł⟩adanv, continget XV *ex. GlKórn* II 210; Grammatici, proszny szkladacze, certant, *gl.* disputant *ib.*; Tibicen traxit vagus per pulpita vestem nye vstavy sa *presz rosmaythe szkladacze *ib.* 212; ~ nieisty składacz *'autor apokryfów, librorum apocriphorum auctor' (?)*: Apocrifus, nyegysthy skladacz, ab apo, quod est de, et crifos secretum, quasi de numero secretorum 1471 *MPKJ* V 7; ~ *dubium*: dawny składacz *'dziejopis, historyk, rerum gestarum scriptor, historicus'*: Historiacorum dawnych skladaczow 1471 *MPKJ* V 43.

2. *'rozjemca, sędzia polubowny, arbiter'*: Conrad szescz swyathkow... powyodl, gychsze pyrwi swyadek Iakvb,... trzeczi Stanislaw a gednacz alybo skladacz przyiaczelski (mediator seu compositor amicabilis), przod w yey rzeczi myanowani *Sul* 35; My thake baczącz, ysze przyiaczelszczi gednacze alybo poszrodvyącz skladacze (amicabiles compositores seu mediatores) mogą bicz a obikli bicz rodzici, vyrzekami *ib.*

Składać *formy*: *praes. ind. 1. sg.* składaję *Naw* 100; składam 1396 *Kościan* nr 82, XV *med. PF* IV 592, 1471 *MPKJRp* V 45v; *2. sg.* składasz 1444 *R* XXIII 309; *3. sg.* składa *Sul* 63. 71, *BZ* Deut 19, 11, 1466 *R* XXII 14, *etc.*; *3. pl.* składają *Dział* 15; ~ *imper. 2. pl.* składajcie *BZ* II Esdr 8, 85; ~ *part. praes. act. adv.* składając 1466 *RRp* XXII 19; *adi. ac. pl. m.* składające 1490 *AGZ* XV 279, *EwZam* 303; ~ *inf.* składać *ca* 1455 *JA* XIV 492, XV *ex. PF* V 24; ~ *praet. 1. sg. m.* składałem 1425 *KsMaz* II nr 1417; *3. sg. m.* składał jest *BZ* Deut 18, 22; składał 1405 *Pozn* nr 763, *MW* 104b; *3. pl. m.* składali 1471 *MPKJ* V 69, *Rozm* 775; ~ *part. praet. pass. n. sg. neutr.* składano 1415 *Kal* nr 483; *i. sg. neutr.* składanym 1471 *MPKJ* V 88.

Znaczenia: **1.** *'kłaść w jednym miejscu, gromadzić, zbierać, uno quodam loco ponere, colligere, comparare'*: Tedi wszøw Ioyada byskup chowatedlnyczø pyenyøznø y otworzil dzurø z gori..., y skladaly s[y]ø (mittebant) do nyey kaplany... wszitki pyenyødze *BZ* IV Reg 12, 9; Skladam congero (congere ossa, quae igne succendam Ezech 24, 10) 1471 *MPKJRp* V 45v; Paschco... arestavit fenum de curribus deponentes al. scladayącze ad stabulum al. do staynyey 1490 *AGZ* XV 279.

2. *'kłaść jedno przy drugim, stykać z sobą, łączyć, aliquid alicui rei apponere, coniungere'*: **a.** *'łączyć małżeństwem, matrimonio iungere'*: Przeto swich dzewek nye skladaycye (non coniungetis) s gich sini *BZ* II Esdr 8, 85; ~ **b.** *'łączyć dłonie w geście modlitewnym, manus precandi causa iungere'*: Mnye, boze, dzyszya rosvmyey, kolyana thobye zgybaya kv chwalye thwey y racze thobye szkladaya *Naw* 100; ~ **c.** *'łączyć części czegoś, naprawiać wiążąc, partes alicuius rei coniungere, colligando reficere'*: Vyrzal... Iakvba... y Iana... w lodzy..., skladayącze szyeczy (reficientes retia Mat 4, 21) svogye *EwZam* 303; ~ **d.** składać się *'być utworzonym, ex aliqua re constare'*: Gdy oblycze nasze oth thich person, sz gych sąd szą sklada (ex quibus constat iudicium), byva vydzano, sądza szą vkazvge kv czynyenyv sprawyedlywosczi tim rąthsny *Sul* 63.

3. *'przygotowywać, tworzyć, obmyślać, apparare, instituere, invenire, meditari'*: Skladasch conficis (magne pater Augustine,... tu de verbis salvatoris dulcem panem conficis) 1444 *R* XXIII 309; Radosczy vam powyedam, yszecz nową pyeszn scladam o krolevnye nyebyeskey XV *med. PF* IV 592; Tego iest pan nye movil, ale s boyaszni swego vmisla skladal gest (confinxit) sobye prorok *BZ* Deut 18, 22; A iestliby kto nyenavidzal blisznego swego y sklada lescz o gego ziwocze (si quis... insidiatus fuerit vitae eius) *ib.* 19, 11; Hic dolor (*sc.* ciconiae) in wlpem fabricat, *gl.* componit sklada, arma doli 1466 *R* XXII 14; Pervigilans horas noctis fingendo, *gl.* componendo skladayącz, laboras, *gl.* satagis 1466 *RRp* XXII 19; Sklada machinat (homo apostata... pravo corde machinatur malum Prov 6, 14) 1471 *MPKJ* V 67; Skladaly tractauerunt (labiis suis intelligitur inimicus, cum in corde tractaverit dolos Prov 26, 24) *ib.* 69; Panye Ihezu Criste,... wysluchay nasz w naszey proszbye y thego, kthory tho szkladal w gymye twoye *MW* 104b; Vschakoczyeszmy povyedzyely, yzecz... z dyablem dzyerzy (*sc.* Jesukryst)..., nove navky sklada y yne rozmayte zle vczynky czyny *Rozm* 770.

4. składać pozew, żałobę *'pozywać, pociągać do sądu, in iudicium vocare'*: ⟨C⟩zastokrocz przed nas skarga przynaszana, kako... wozny... vbogą slachtą... navczyli syą lvpycz, a to... kromya woley... vrządnykow abo sądzy składayą na nye pozwy (absque iudicis praecepto citant, *Sul* 27: pozywayą) *Dział* 15; Troyą zalobą nan (*sc.* na Jesukrysta) skladaly, alye Pylat pyrvey *zalobe nye dbal *Rozm* 775.

5. składać roki *'odkładać termin sądowy, diem iudicii habendi differre (?)'*: Iaco Laurencius ne scladal dwa roki, a na trzeci rok postawil swe[y] rancome y chczal ge wyprawicz 1405 *Pozn* nr 763.

6. *'w drodze układu zabezpieczać spłatę zobowiązań, pactione facta promissorum solutionem tutam reddere'*: Quia fui conpositor inter Nicolaum et Stephanum et conposui vlg. y scladalem gich bratha pusczinø, y sloszilem pro decem sexagenis 1425 *KsMaz* II nr 1417.

7. *'świadczyć coś tytułem spłaty zobowiązań, promissorum solvendorum causa aliquid alicui praestare'*: Kedi mu... scladam moy kon, a uon zaplaczena ne chczal wzøcz 1396 *Kościan* nr 82; Iaco pani Sbetha przignala swe bidlo w dom mansza swego, yesz bydlo ne szkladano sza poszag manszą (*leg.* mężu) yeg 1415 *Kal* nr 483.

8. *'zdejmować z siebie (suknię, odzienie), deponere (vestem)'*: O nova y nyeslychana smyaro, Krystus... krol nad krolmy... vstal od vyeczerze, odzyenye sk⟨l⟩ada, obrusem szye opaschuye *Rozm* 532.

9. *'unieważniać, znosić, rescindere, irritum facere'*: Tho capitulum przeczywne gest onemv... w thych wthorych kszągach popysanemv, a thakosz geno drvgą szklada a szkaza, a przetho

w pyrwych kszągach nye polozono, alyszby bylo vilozono *Sul* 71.

10. składane poszcie *'wymyślny krok, taneczny, gradus saltatorius, inusitatus, compositus'*: Composito gressu skladanym (*war. lub.*: skladnim) posczim aut zamyslonym (ambulabant, *sc.* filiae Sion, pedibus suis et composito gradu incedebant Is 3, 16) 1471 *MPKJ* V 88.

11. *wieloznaczne z powodu braku kontekstu*: Componere pogrzescz..., slaczacz, wstawyacz, sk⟨l⟩adacz *ca* 1455 *JA* XIV 492; Skladacz edare XV *ex. PF* V 24.

Cf. **Składnia**

Składanie *formy*: *n. sg.* składanie 1444 *AKPr* II s. XIII, 1471 *MPKJ* V 106, *MPKJ* V 42; ~ *g. sg.* składania 1491 *RKJŁ* VII 56; ~ *d. sg.* składaniu XV *ex. GlKórn* II 210; ~ *ac. sg.* składanie XV *ex. GlKórn* II 213; ~ *l. sg.* (w) składaniu *BZ* Tob 8, 4; ~ *n. pl.* składania 1471 *MPKJ* V 42.

Znaczenia: **1.** *'gromadzenie, zbieranie, actus colligendi, comparandi'*: Wsselky... ma wlozicz quarthnyk, s kthoregocz tho thego szkladanya mayą podlug obvyązanya trzeczi pyenyądz do pvski wlozicz 1491 *RKJŁ* VII 56.

2. *(o współżyciu fizycznym małżonków, de mariti uxorisque coitu) 'złączenie, coniunctio'*: Po ti trsy noci slozmi syø z bogem, ale po trzecyey noci bødzewa w swem skladanyv (in nostro erimus coniugio) *BZ* Tob 8, 4.

3. *'związek, zrzeszenie, sodalitas, collegium'*: Contubernium skladanye vel kupczy sklad 1444 *AKPr* II s. XIII.

4. *'pieśń, układanie pieśni, carmen, actus carmina componendi'*: Skladanya (*war. lub.*: skazanye aut *skladane) carmina (fuerunt carmina eius, *sc.* Salomonis, quinque et mille III Reg 4, 32) 1471 *MPKJ* V 42; Skladanye spyewanya carmen musicum (es eis quasi carmen musicum, quod suavi... sono canitur Ezech 33, 32) *ib.* 106; Fingere [illegible]ctutis non exaudita Cethegis, davnym szkladaczom. [illegible]udnym ku szk⟨l⟩adanv, continget XV *ex. Gl[illegible]n* II 210; Centurie seniorum agitant expercia fru⟨g⟩is szluszne szkladanye *ib.* 213.

(Składca) Składźca *'rozjemca, sędzia polubowny, arbiter'*: Iohannes... dominum Martinum constituit procuratorem... in omnibus et singulis disposicionibus, quasi solus esset propria in persona: y sclaczcze przyweszcz [...], et pecuniam levare 1426 *KsMaz* II nr 2067; Powod s stroni swey yednego, a krziwi s drugey stroni wthorego sklaczczye (compositores) mayąn obracz a podlug slozenya schkodi s obu stronu mayąn myecz dosycz *Sul* 95.

Składka *'zgłoska, sylaba, syllaba'*: Skladky sillabas XV *med. GlWroc* 231v.

Składnia *(?) 'składanie czegoś, tworzenie, tu o słowach: mówienie, actus aliquid componendi, conficiendi, hoc loco de verbis: actus loquendi' (?)*: Componentis sermonem suum scladnya slowa XV *p. pr. Zab* 519. ~ *Może należy poprawić zapis na* scladuya, *leg.* składują *lub na* scladaya, *leg.* składaję *'składając'*.

Składnik *'współpracownik, pomocnik, socius laboris, adiutor, administer'*: Ipse, *gl.* sc. dyabolus, sit cooperator, szcladnik, Iudeorum 1436 *WisłRp* nr 2369; Przyvyedły ssą Iesucrista do Cayffasza v vyetnyczą, czvsz sludzy od Annasza, skladnyka y tovarzysa, y svyokra Cayffasovego *Rozm* 703.

Składny *'wymyślny, tu o kroku: taneczny, inusitatus, compositus, hoc loco de gradu: saltatorius'*: Composito skladnim (*war. kal.*: skladanym posczim) aut zamislonim (ambulabant, *sc.* filiae Sion, pedibus suis et composito gradu incedebant Is 3, 16) *MPKJ* V 88.

Składować *cf.* **Składnia**

Składźca *cf.* **Składca**

Skłamać *formy*: *praes. ind. 3. sg.* skłama 1471 *MPKJ* V 66; ~ *inf.* skłamać 1444 *R* XXIII 306; ~ *praet. 3. sg. m.* skłamał *BZ* II Par 32, 11; *3. pl. m.* skłamali są *BZ* Num 25, 18; ~ *condit. 3. sg. f.* skłamałaby 1444 *R* XXIII 304; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* skłaman 1444 *R* XXIII 301; *ac. sg. f.* skłamaną 1444 *R* XXIII 303; *n. pl. m.* skłamani XV *med. R* XXV 156; ~ *inf. pass. m. sg.* być skłaman XV *med. SKJ* I 112.

Znaczenie: *'okłamać, oszukać, zwieść, mentiri, fraudare, decipere'*: Sklamaan illusus (cum venerant magi, illusus fuit, *sc.* Herodes, per eos) 1444 *R* XXIII 301; Ordo depoposcerat multiformis proditoris, ars ut artem falleret... chitroscz sklamalaby *ib.* 304; Seducere sklamacz, zwiescz (Iesu..., ne valeat seducere tuo redemptos sanguine) *ib.* 306; Deus enim non irridetur nye moze bycz sklamaan (Gal 6, 7) XV *med. SKJ* I 112; Bo sø y oni nyeprziyaczelske vcinili przed wami a sklamali sø wasz (hostiliter egerunt contra vos et decepere insidiis) ssciwye (*pro* lsciwye) przes modlø Fegor *BZ* Num 25, 18; Zaly Ezechias sklamal was (decipit vos), abi was podal smyercy w glodze? *BZ* II Par 32, 11; Nye sklama (*war. lub.*: nye klama) *gym non frustrabitur eum (iuravit dominus David veritatem et non frustrabitur eam Psal 131, 11, *Fl* i *Puł*: ne oblvdzy gego) 1471 *MPKJ* V 66; ~ *może 'wyśmiać, wydrwić, aliquem irridere, ludibrio habere'*: Sklamaną ludificatam (sed nec

ciborum crapula tandem distentet corpora, ne vi per somnum animam ludificatam polluat) 1444 *R* XXIII 303; Sklamany ludificati XV *med. R* XXV 156.

Skłaniać, Skłaniać się *formy*: *praes. ind. 1. sg.* skłaniam XV *med. SKJ* I 114; *2. sg.* skłaniasz *Rozm* 536; *3. sg.* skłania 1466 *RRp* XXII 25, XV *p. post. GlDom* 52, XV *p. post. R* XXV 183, *Rozm* 755; *3. pl.* skłaniają 1471 *MPKJ* V 83, *Dział* 27, *MW* 6b; ~ *imper. 2. sg.* skłaniaj *MW* 17a; ~ *part. praes. act. adv.* skłaniając *BZ* Deut 2, 27; ~ *inf.* skłaniać XV *p. post. R* XXV 180; ~ *praet. 1. sg. m.* skłaniałem *MW* 25b.

Znaczenia: **1.** *'nachylać, pochylać (na znak czci), aliquid inclinare (honoris alicui tribuendi causa)'*: Sklanyayą curuant (iugum et lorum curvant collum durum Ecclus 33, 27) 1471 *MPKJ* V 83; Ty bog..., thy... tako vyelyky sklyanasch szye przede mną? *Rozm* 536; Vzryavschy to Zydovye, yze znamye na chorągvyach sve oblycze sklanya glovy (quomodo curvata sunt capita ipsorum) y dalo chvalą mylemv Iesucristovy *ib.* 755; ~ skłaniać się *(o słońcu, de sole) 'zbliżać się ku zachodowi, praecipitare ad occasum'*: Iam meat, *gl.* declinabat sklania są, occiduas titaneus axis, *gl.* radius solaris sloneczna ossz, ad oras, *gl.* partes vel regiones 1466 *RRp* XXII 25.

2. *'zginać, kurczyć, flectere, curvare'*: skłaniać (kolana) *'klękać, genua flectere'*: Huius rei gracia flecto genua mea ad patrem dlathego kłąkam, szklanyam moye kolana albo szyercze kv oczczv (Eph 3, 14) XV *med. SKJ* I 114; Homines honorant sacerdotem, quia in sancto suo misterio omne genu decurvatur sklanya sya XV *p. post. R* XXV 183; ~ *przenośnie*: *'czynić uległym, poskramiać, subiectum reddere, domare'*: Hec dies fugat scelera..., concordiam parat et curvat, sklanya, imperia XV *p. post. GlDom* 52.

3. *'kierować ku czemuś, ad aliquid mittere'*: Przedzem przes twø zemyø gosczinczem, nye sclanyayøcz syø (non declinabimus) ani na prawiczø, ani na lewiczø *BZ* Deut 2, 27; ~ *przenośnie*: Nie sklaniay (*Fl* i *Pul:* na spusczay, *JA* XII 145: yszbych ya nye sk⟨ł⟩onyl) szercza mego (non declines cor meum Psal 140, 4) na slowa zloszczi *MW* 17a; Ex isto patet, quod... caput et racio ad sequenda non debet inclinari nye ma ssya sklanyacz XV *p. post. R* XXV 180; ~ skłaniać się od *czegoś 'schodzić z właściwej drogi, odstępować od zasad, de recta via aberrare, rationem et institutionem suam non servare'*: Zlorzeczeny, ktorzi se sklanaia od przikazanya twego (qui declinant a mandatis tuis Psal 118, 21, *Fl*: gysz støpayø s kazayn twoych, *Pul*: gysz przestępuyą przykazanye twoye) *MW* 6b; Pyszny nyesprawiedliwie dzialali zawzdi, ale ia od zakona twego nye sklanialem se (a lege... tua non declinavi Psal 118, 51, *Pul*: nye odchilił yesm szye) *MW* 25b.

4. *'czynić gotowym, chętnym do jakiegoś działania, paratum, promptum ad aliquid faciendum reddere'*: K temv naszy sądze czastokrocz syą sklaniayą *Dział* 27.

Skłaść *'ułożyć w pozycji leżącej, np. do snu, iacendi, dormiendi causa aliquem collocare'*: W barlodzyech swogych se skladø (*sc.* zwierzęta, in cubilibus suis collocabuntur, *Pul*: *pomyęszczø szye) *Fl* 103, 23; Oblekly syø kaplany w cylycya a swe dzecy skladly (prostraverunt) przecyw koscyolowy bozemv *BZ* Judith 4, 9; Poruschyly vschytek lyvd, yze vschyszczy pochvataly szye svych (*leg.* z swych) łoz..., yze szye byly vschyszczy iuz skladly *Rozm* 663.

Skłonić, Skłonić się *formy*: *praes. ind. 3. sg.* skłoni *Gn* 173b. 174a, *Dział* 1. 62; *2. pl.* skłonicie *BZ* Deut 31, 29; ~ *imper. 2. sg.* skłoni *a.* skłoń *MW* 67a, XV *ex. GlWp* 68; skłoń 1444 *R* XXIII 309, 1449 *R* XXV 166, 1471 *MPKJ* V 79, *MW* 98a, XV *ex. SKJ* I 151; ~ *inf.* skłonić XV *med. SKJ* I 98, *BZ* Num 22, 26, XV *ex. MPKJ* II 318; ~ *praet. 1. sg. m.* skłoniłem *BZ* I Esdr 9, 5; *3. sg. m.* skłonił *BZ* I Esdr 9, 9, 1471 *MPKJ* V 14. 124, XV *ex. PamLit* XXVIII 307; *f.* skłoniła XV *med. R* XXIV 362, XV *med. SKJ* V 252, *Rozm* 13; *neutr.* skłoniło 1453 *R* XXV 212, XV *p. post. R* XIX 57, *Rozm* 90; *3. pl. neutr.* skłoniły są *Fl* 20, 11; *m.* skłonili *Pul* 20, 11, *Rozm* 96; *f.* skłoniły *Fl* i *Pul* 54, 3, *Rozm* 755; ~ *plqperf. 3. sg. m.* jest był skłonił *Gn* 177b; ~ *condit. 1. sg. m.* -bych ja skłonił XV *p. post. JA* XII 145; *3. sg. m.* -by skłonił *Rozm* 522; *f.* skłoniłaby XV *med. SKJ* I 80; -by skłoniła *Rozm* 83; *1. pl. m.* -by skłonilibysmy *MW* 13a; ~ *part. praet. act.* skłoniw *BZ* Gen 49, 32. Ex 34, 8; skłoniwszy *BZ* II Par 29, 30, 1466 *R* XXII 12; ~ *part. pass. adi. n. sg. m.* skłoniony 1466 *R* XXII 24, XV *ex. MacDod* 139; *neutr.* skłonione 1444 *R* XXIII 304; *n. pl. m.* skłonieni 1444 *R* XXIII 302; ~ *condit. pass. 3. sg. neutr.* -by było skłoniono *Dział* 1; ~ *fut. pass. 3. sg. m.* będzie skłonion *BZ* Gen 2, 24.

Znaczenia: **1.** *'nachylić, pochylić (przede wszystkim na znak czci), aliquid inclinare (hoc loco imprimis honoris alicui tribuendi causa)'*: Trzeczecz przyrodzene vøsz tho ma, ysze... on gedno vcho ogonem szaslony, a drudzecz on ku

szemy *skloniy *Gn* 173b; Vøcz prze fftore vcho, chosci ge vøsz f szemø sclony, mas szø, greszny clouecze, na tho rospamøtacz *Gn* 174a; Iscy nasz Xc mily ku szemy gestcy on byl swe svøthe oblicze bil sklonil, a tho na sznamø tego, iszecz gest on sza nasz greszne møkø cirpal byl *Gn* 177b; Sklonieny cernui (dicamus omnes cernui) 1444 *R* XXIII 302; Sklonione recline (corpus licet fatiscens, iaceat recline paulum) *ib.* 304; Innixa super dilectum suum przystala y sclonyla szye k swemv schynv (Cant 8, 5) XV *med. R* XXIV 362; Vt in nomine Iesv omne genu flectatur, *gl.* id est omnis rigor et omnis stabilitas wszelka mocz szklonylaby sze (*GlDom* 52: *sklonyloby ssie) nyebyeszka (Phil 2, 10) XV *med. SKJ* I 80; Szlvncze... szklonylo szya k yey czvdnosczy (*R* XIX 57: szklonylo szya yey czudnosczy) 1453 *R* XXV 212; Tegdi richlye Moyszesz sklonyw szyø (curvatus est), skurczyl szyø na szemy a... rzekl *BZ* Ex 34, 8; Nye szklonyl non flexit XV *ex. PamLit* XXVIII 307; Tako dzyeczyątko Marya... offyarovala obyatą... y polozywschy offyarą na oltarz y sklonyla glową (reclinabat caput) *Rozm* 13; Przykazal oney palmye, aby sklonyla svoy ovocz (ut suos ramos flecteret) *ib.* 83; To drzevo svoye nathychmyast rozgy zklonylo (inclinavit) *ib.* 90; Vzryacz dzyeczyatko, poklekną wschy na sve kolana, sklonyly szye (flectentes sua genua) y daly modlyą... dzyeczyątkv *ib.* 96; A kyedy myly Iesus poschedl, tedy choragvye..., ktore dzyerzely... chorąze poganskye, nathychmyast szye sklonyly (curvata sunt capita signorum) *ib.* 755; ~ skłonić się (*o dniu, de die*) ʻ*zmierzchać, in vesperem declinare*ʼ: Inclinata dies sczedl, sklonyl sza dzien (mane nobiscum, quoniam advesperascit et inclinata est iam dies Luc 24, 29) 1471 *MPKJ* V 124; ~ oko skłonić, skłonić (uszy) ʻ*zechcieć spojrzeć, wejrzeć, zechcieć usłyszeć, wysłuchać, ad aliquem oculos conicere, aures alicui praebere, audire aliquem*ʼ: Iesw Criste..., na mnge *cys... oko sffe *sklwng a wesrzy! XV *ex. GlWp* 68; ~ Aurem appone skloyn (aurem benignam protinus, adpone nostris vocibus) 1444 *R* XXIII 309; Vysluchay, myly panye, modlythwy moye, szklony na szlowa vst moych vszy thwoye (auribus percipe verba oris mei Psal 53, 4, *Fl* i *Puł*: vszima vslisz slowa vst mogich) *MW* 67a; Szklon ku mnye vszy mylosyerdzya (inclina ad me aurem tuam Psal 30, 3, *Fl*: naclon, *Puł*: *prykloyn) *MW* 98a; Dlatego czya prossza, szklon vszy mylosyerdzya tvego do mnye, czlovyeka grzesznego XV *ex. SKJ* I 151; ~ skłonić miłosierdzie ʻ*zmiłować się, misereri*ʼ: Nye opuscyl nas bog... a sklonyl nad namy mylosyerdze (inclinavit super nos misericordia) przed krolem perskim *BZ* I Esdr 9, 9.

2. ʻ*nachylając położyć, ułożyć dla spoczynku, aliquid inclinando ponere, dormiendi causa aliquem collocare*ʼ: Peperit (*sc.* Maria) filium suum... et pannis eum involuit et reclinauit, sklonyla, eum in presepio (Luc 2, 7) XV *med. SKJ* V 252; A dokonaw przykazanya, gymsze to syni vczyl, sklonyw nogy (1471 *MPKJ* V 14: sklonyl) swe na loszu (collegit pedes suos super lectulum) i skonczal gest *BZ* Gen 49, 32; Deflectens sklony (quis credit ei, qui non habet nidum et deflectens, ubicumque obscuraverit? Ecclus 36, 28) 1471 *MPKJ* V 84; Lysky mayą yamy..., alye syn czlovyeczy... ny ma, gdzyeby szye sklonyl (non habet, ubi caput reclinet Mat 8, 20) *Rozm* 522; Posnayczyesch Iesucrista, pana *vsvego stvorzenya, yzecz myasta ny ma any gdzyeby glova svoyą sklonyl (*Rozm* 289: ny ma, gdzye swa glovą sklonyl) *ib.*

3. ʻ*zgiąć, skurczyć, flectere, curvare*ʼ: Sklonyen[y]a collecta (non sit porrecta manus tua ad accipiendum et ad dandum collecta Ecclus 4, 36) 1471 *MPKJ* V 78; ~ skłonić kolana ʻ*klęknąć, genua flectere*ʼ: Przikazal Ezechias krol... vczonim, abi chwalyly pana..., gisz gy chwalyly w wyelykem wyesyelyv a sklonywszi swa kolyana (incurvato genu) modlyly syø gemv *BZ* II Par 29, 30; A ia syedzø smøcyen..., sklonylem kolana (curvavi genua) ma a roscyøguølem røce moy ku panu bogu *BZ* I Esdr 9, 5; ~ *przenośnie*: ʻ*poskromić, uczynić uległym, subiectum reddere, domare*ʼ: A ysze rospvszczone lakomstwo, aczby sprawiedlywoszczą nye bylo sklonyono (nisi iustitia conatus subverteret), tedi zgoda y pokoy myedzi lvdzmy by zgynaly *Dzial* 1; Sklon curua (erudi illos et curva illos a pueritia illorum Ecclus 7, 25) 1471 *MPKJ* V 79.

4. ʻ*skierować ku czemuś, ad aliquid mittere*ʼ: Mimo to... anyol vnidze na czaszne myescze, gdzesz na prawiczø any na lewiczø moze syø sclonicz (nec ad dexteram, nec ad sinistram poterat deviare) *BZ* Num 22, 26; ~ *przenośnie*: Sclonili sø se w *czo zla (declinaverunt in te mala, *Puł*: sklonyly przeczyw tobye zlee) *Fl* 20, 11; Bo sclonili se w mø lychoti moie (declinaverunt in me iniquitates) *Fl* 54, 3, *sim. Puł*; Panie..., raczi dacz, abi w ten dzen... ku zadnemu nye sklonilibiszmi se szmiertelnemu grzechowi *MW* 13a; Gdysz podlvg pysma navky... przyrodzenye czlowiecze rychley syą sklony podlvg swiata kv grzechv (facilius labitur ad delicta) nysz podlvg swiathlosczy kv bogv *Dzial* 1; Non declinas cor meum by mi dal szvą pomocz, yszbych ya nye sk⟨l⟩onyl svego szyr-

cza (non declines cor meum in verba malitiae Psal 140, 4, *Fl* i *Pul*: ne spusczay sercza mego, *MW* 17a: nie sklaniay szercza mego) XV *p. post. JA* XII 145; ~ skłonić się k *komuś* 'połączyć *się z kimś, cum aliquo se coniungere*': Opuszczy czlowyek oczcza swego y macz swø a bødze k szenye swey sklonyon (adhaerebit uxori suae), a bødzeta dwa w gednem czyele *BZ* Gen 2, 24; ~ skłonić się od złego, z drogi 'zejść *z drogi (złej lub dobrej), de via (mala vel bona) aberrare, rationem et institutionem suam non servare*': Declinet autem a malo, ma szyą szklonycz (*R* XXV 166: sclon sze) ode zlego vczynkv, et faciet bonum (1 Pet 3, 11) XV *med. SKJ* I 98; Znam, ze po smyerczi mey nyeprawye vczinicze a richło syø sk⟨ł⟩onicze s drogy (declinabitis... de via), ktorøzem wam przikazal *BZ* Deut 31, 29.

5. skłonić się 'schronić *się gdzieś, aliquo confugere*': ⟨U⟩stawiamy, aczby od nas... kmyecze... zbieszą z dziedzini..., pan, pod ktorego syą on zbiegli sklony (dominus, qui kmethonem... acceptaverit fugientem), kmyecza se wszythkymy rzeczamy... ma wroczycz *Dział* 62.

6. 'namówić *do czegoś, uczynić chętnym do działania, pociągnąć do czegoś, pozyskać, ad aliquid faciendum inducere, promptum reddere, conciliare*': Deus orbem... fecit, ab inicio tractus amore pio sclonyony 1466 *R* XXII 24; Bonifatius, papyesz myly..., proszbamy zklonyony, wyelkye odpusthy tham gym yesth dał XV *ex. MacDod* 139.

7. 'nie *wziąć pod uwagę, uchylić, oddalić, neglegere, removere*': Cum causas litigancium discursurus pro tribunali sederis, declinatis, *gl.* deflexis, semotis sklonywschy, cuiuscumque fauoris ambagibus, okoly, soli semper insuda equitati, *gl.* iusticie 1466 *R* XXII 12.

Skłonienie 1. 'podnieta, *impulsio, incitatio*': Fomes peccati sklonyenye kv grzechowy XV *med. Zab* 524.

2. 'odchylenie *od wyznaczonego kierunku, zejście z właściwej drogi, actus de via quadam constituta ac recta aberrandi*': Ubi ex temetipso deuiatio magna, *gl.* decliuitas sklonenye, ibi ex uirtute dignificatio, *gl.* sublimitas vczenye, maxima 1436 *R* XXIII 277.

3. 'nastawienie *uwagi, baczność, attentio animi*': Attentio sklonene, baczene 1434 *PF* V 31.

Skłonność 'gotowość, *zdecydowanie na coś, animus ad aliquid paratus*' *(?)*: Thacz Anna szwyą⟨ta⟩ szklonnoscz myala, gdy poczyechą szwoyą w thobye, panye, pokladala *MW* 80a.

Skłonny 'chętny *do czegoś, przychylny, promptus, propensus ad aliquid, benevolus*': *Ssklonną innixus XV *p. post. PF* V 30.

Skłopotać 'czynić *trudności, niepokoić, impedire, inquietare*': Kedy pan wszy... swoyą wyesznyanką vsylsthwem sgwalczy..., nye tylko porodzyczele osylon[y]ey nyewyasthy, alye thesz y wszysthczy wyesznycze... ktoregole czasv vyszcza volną mocz mayą myecz any osylcza taky... gych wszczągnącz smyey alybo w czem skłopotacz (nec opressor huiusmodi... ipsos detinere audeat, seu in aliquo molestare) *Sul* 61.

Skłopotanie 'dokuczanie, *prześladowanie, przykrość, vexatio, insectatio, molestia*': Placzywą skargą cząstokroczzmi sliszely, ysz wozny alybo szlvzebnyczy... wboghe slyachti... przes wyni a przes przycyni y przes przykaazanya sandzey pozywayą, dla gabanya a skłopothanya tho czynącz (citant occasione vexationis faciendae) *Sul* 27.

Skłóć *cf.* **Skłuć**

(Skłuć) Skłóć 1. 'przebić, *podziurawić, transfigere, perforare*': Jacobus recognovit, quia in domo... Gunczerzs..., in qua sedet edilis suus al. dwornyk Szyen, vidit postes et hostia violenter seccata et perforata al. sszyeczone, zlamane y *skothe 1471 *AGZ* XV 123.

2. 'zabić *uderzając czymś ostro zakończonym, ferire, confodere*': Kaszdi, genszebi szyø dodknøl gory, szmyerczyø vmrze. Røcze gego nye dodknø sze gori, ale kamyenym obrzuczon bødze albo *skot *bodze (confodietur) osøkamy *BZ* Ex 19, 13.

(Skobel) Skobl 'zgięty *pręt żelazny wbity końcami w odrzwia, drzwi, dyby itp. dla ich zamknięcia za pomocą łańcucha albo sztabki żelaznej, clavus ferreus, incurvatus, repagulum vel catenam forium excipiens*': Nicolao fabro pro ferimentis vlg. byca, dl⟨o⟩to, scobli, podosky et terebello 1407 *RachNKorcz* 464; Scobl rucia *ca* 1428 *PF* I 496; Vidit super cipo al. na klodze scissuram super skobl trunci et super muliere sex vulnera livida 1464 *AGZ* XIII 447; Pro aspis al. skoble dedimus VII denarios 1466 *RTNŚl* III 336; Apud quodlibet hostium catene, skobly, salve 1494 *Podol* 6.

Skobl *cf.* **Skobel**

Skoblica 'gwóźdź *drewniany, clavus ligneus*' *(?)*: Dedimus pro clavis lignorum al. skoblicze VIII denarios 1466 *RTNŚl* III 337.

Skocić się *(o owcy, de ove)* 'okocić *się, mieć małe, parere, gignere, fetum ponere*': Wszitky (*sc.* owce) syø skoczyli (oves... parerent) a wszitky yagnyøtka myali pstre *BZ* Gen 30, 39.

Skociec *formy*: *n. a. ac. sg.* skociec *ca* 1490 *UrzMaz* 310; ~ *g. sg.* skoćca 1407 *HubeZb* 88; ~ *ac. du.* skoćca *Dział* 58; ~ *n. pl.* skoćce *Sul* 44, *Dział* 35; ~ *g. pl.* skoćcow *Sul* 44,

INSTYTUT JĘZYKA POLSKIEGO Polskiej Akademii Nauk Pracownia Leksykograficzna
BIBLIOTEKA

Dział 35; skociec 1421 *Kościan* nr 903; ~ *ac. pl.* skoćce *Sul* 50. 59. 63, *etc.*; skotce 1399 *Kościan* nr 134.

Znaczenia: **1.** *'jednostka pieniężna o wartości 1/24 grzywny, pecunia valoris 1/24 marcae'*: Jacom ne poslal⟨a⟩ Jacuba... do Potrasza anysm mu vinowata *szyrech grzywen y stirze scotcze 1399 *Kościan* nr 134; Iacom poszicził podkomorzemu polczwartanaczcze skoczcza 1407 *HubeZb* 88; Jaco Samson Micolay poziczil copy grossy Micolayewy a duadzescze scot y scoczecz pospolnich na zastawą 1421 *Kościan* nr 903; Kedy komv cztirzy voły gwalthem wszątky bądą..., chczemy, aby... za kaszdy tydzyen cztirzi skoczcze (scotos) skodą y krzywdą czirzpyączemv... sza vyny doszycz vczynycz byl powynyen *Sul* 50, *sim. Dział* 41; Kedi ktho w gayv czvdzem... galąszy othnye, cztirzi skoczcze (scotos) zaplaczicz mvszy *Sul* 59, *sim. Dział* 58; Tesz vstawyamy, aby woszny oth yanego vyodączego swyathky cztirzy skoczcze (scotos)... począdacz ma *Sul* 63, *sim. Dział* 47; Za dąb dabrowny dwa skoczcza (duos scotos, *Sul* 59: pyączcz skoth) a za chrost abo za lyatorosły telko ma bycz podzeczkowan *Dział* 58; ~ skociec groszy, pieniędzy: Falęk... wszął gemv... myecz y thobołą, w geyzye byli trzy skoczcze groszow (tres scoti, *Dział* 35: skoczcze pyenyądzi). Aczkole gemv... thobołą wroczył, alye trzech skoczczow (tres scotos, *Dział* 35: skoczczow... pyenyądzy) gemv nye wroczil *Sul* 44.

2. *'jednostka wagi, mensura ponderis'*: Ista sunt necessaria, que capitaneus tenetur dare pro die stacionis... Item piper talentum. Item quarta croci minus scoczyecz *ca* 1490 *UrzMaz* 310.

Skocię *'(młode) bydlę, pecus'*: Gensze pobyl gest *pirzwerodzene Egypta ot czloweka asz do skoczęcza (usque ad pecus) *Fl* 134, 8, *sim. Pul*; Iaco Ianuss ne wroczil scoczęcza liczem 1404 *Pyzdr* nr 231; Po groszu od scoczancza a po polugroszu od malego dobitczancza 1407 *Kal* nr 287; Si aliquis incola... in bonis suis... alicuius hominis pecora sive pecudes... arestaverit,... ille, cuius fuerint pecora sive pecudes..., a quolibet bove vel vacca vlg. od skocziączia medium grossum... solvet (1426) 1541 *JusPol* 436, *sim. Sul* 111; Insuper dedi et contuli unum pecus annuale vlg. skocza ał. vipustek anno quolibet 1441 *AGZ* II 109; Wstawyamy, gdiby ktho nasyenya swyerzepyczamy, konymy... popasl, abi za kazde klvszą albo skoczą (iumento vel pecore, *Dział* 32: od... bydlyącza dzeczskyego) quartą pyenyądzi czirzpyączemv skodą... zaplaczicz myal *Sul* 39; Iako skoczyę (iumentum, *Fl*: kobiła) vczynyl yesm szye *Pul* 72, 22; ~ *jako obelga*: Qui ita non crediderit, pecus est, skoczą XV *p. post. GlDom* 85.

Skocięcy 1. *'odnoszący się do zwierzęcia, ad animal pertinens' (?)*: Scoczaczy bestialis 1437 *Wisł* nr 228 s. 85.

2. *'nierozumny, głupi, brutus, stultus'*: Facti estis... ita brutales, scocziący, et ita immemores et insensati dulcedinis gracie spiritus sancti XV *p. post. GlDom* 89.

(Skocki) Skocski *'bydlęcy, z bydła się składający, pecuarius, qui e pecude constat'*: Ezechias... myal na zemy zaiste stad owczich y skoczskich (greges... armentorum) przes lyczbi *BZ* II Par 32, 29.

Skocski *cf.* **Skocki**

Skoczec 1. *bot. 'Tithymalus lathyris Hill.'*: Antiquam arumam sulcitam scocecz 1434 *PF* V 32; Skoczecz cantapucia 1464 *Rost* nr 4771; Skoczec catapucium 1481 *ib.* nr 4982; *Scoczyecz carapucia XV *ex. GlLek* 36.

2. *'nasienie wilczego łyka, semen Daphne mezereum L.'*: Cocogindium, laureola scoczecz 1472 *Rost* nr 278.

Możliwa też lekcja skoczek.

Skoczek 1. *bot.* **a.** *'Tithymalus lathyris Hill.'*: Skoczek catapucia 1437 *Rost* nr 2523, *sim.* 1475 *ib.* nr 3050, 1478 *ib.* nr 2136, 1484 *ib.* nr 5990, 1493 *ib.* nr 10987; Skoczek catapucia minor 1472 *ib.* nr 277; Catapucia, skoczek,... semen eius purgat flegma XV *p. post. R* LIII 65; Skoczek titimallus *ca* 1500 *Rost* nr 7320; ~ **b.** wielki skoczek *'Ricinus communis L.'*; Wyelky skoczek coloquintida 1484 *Rost* nr 6375.

2. *'szarańcza czy też jakaś roślina, locusta vel herba quaedam'*: Pokarm yego (*sc.* Jana) byl skoczky (locustae Mat 3, 4) y myod lyeszny *EwZam* 298.

Cf. **Skoczec**

Skoczeń *zool. 'łosoś, Salmo salar L.'*: Skoczen salmo 1472 *Rost* nr 1439.

Skoczka 1. *'tancerka, saltatrix'*: Skoczką saltrix (*pro* saltatrix *?*) *ca* 1500 *Erz* 94.

2. *bot. 'Senecio Saracenicus L.'*: Skoczka virga pastoris *ca* 1465 *Rost* nr 4103.

Skoczyć *formy*: *praes. ind. 3. sg.* skoczy *Rozm* 602; ~ *inf.* skoczyć *ca* 1500 *Erz* 94; ~ *praet. 3. sg. m.* skoczył *OrtMac* 143, *Ort-Ossol* 105, 1, 1471 *MPKJ* V 32, *Rozm* 637; ~ *part. praet. act.* skoczyw *BZ* 1 Mach 2, 24.

Znaczenia: **1.** *'skokiem dostać się gdzieś, wskoczyć na coś lub zeskoczyć z czegoś, transilire, insilire vel desilire'*: Vzrzaw to Matatias..., skocziw y ⟨za⟩byl (*sc.* Żyda) ⟨nad⟩ oltarzem (insiliens trucidavit eum super aram) *BZ* I

Mach 2, 24; W them koyn gego szkoczyl na koł y wrazyl szye *OrtOssol* 105, 1, *sim. OrtMac* 143; Tegodlya kyedy naydzye (*sc.* mały wąż) czlovyeka spyącz na puszczy, nathychmyast skoczy na yego oblycze *Rozm* 602; ~ Skoczil (*leg.* zskoczył *?*) desiliens (ut Sisara de curru desiliens pedibus fugeret Jud 4, 15) 1471 *MPKJ* V 32.

2. *'zsunąć się niezamierzenie w niewłaściwą stronę, in partem quandam non rectam invite delabi, defluere'*: Movy tu svyathy Crisostomus, yze Pyotr... vczyął vcho sludze, alye tho vczynyl rychloszczyą, bo chczyal vdąrzyecz v glovą, alye raz skoczyl (*leg.* zskoczył *?*) kv vchu *Rozm* 637.

3. *'tańczyć wykonując podskoki, salire, saltare'*: Skoczycz salire *ca* 1500 *Erz* 94.

Cf. **Odskoczyć, Poskoczyć, Przeskoczyć, Przyskoczyć, Wskoczyć, Wyskoczyć, Zaskoczyć, Skakać, Poskakać, Wyskakiwać, Wyskoknąć**

Skoćcowe, Skotcowe *'rodzaj daniny płaconej przez mieszczan na rzecz panującego, genus vectigalis, quod oppidani regi solvere debebant'*: Rex cives Cracovienses a solutione thelonei, scotczowe dicti, liberat 1456 *Matr* I nr 253; Rex civitati Cracoviensi post ignis exustionem... 8 annos libertatis... a solutione scotorum al. szkoczowe... donat 1494 *Matr* II nr 430.

Skok *'krok, gradus'*: Richlym skokyem concito gradu (illi vero concito gradu ingressi sunt domum II Reg 17, 18) 1471 *MPKJ* V 40.

Skolastyk *cf.* **Scholastyk**

Skolastyka *cf.* **Historia**

Skolenie *(o głosie wydawanym przez psa, de voce, quam canis edit) 'skomlenie, gannitus'*: Murmuris, *gl.* susurris skoleniym, et cauda studio testatur (*sc.* catulus) amorem 1466 *R* XXII 13.

Skolica *cf.* **Stolica**

Skolić *(o psie, de cane) 'ujadać, skomlić, latrare, nictire, gannire'*: Ecce canes, *gl.* sc. venatici, tonant, *gl.* vociferant skolą 1466 *R* XXII 15.

Skołorzęć *cf.* **Skorożęć**

Skomrocznie *cf.* **Skomrosznie**

Skomroczność *cf.* **Skomroszność**

Skomroski *(o koniu, de equo) 'swawolny, narowisty, effrenatus, consternatus' (?)*: Equum dictum scomroski (1498) *KodWil* I 531.

Skomrosznie, Skomrocznie 1. *'swawolnie, lascive, petulanter'*: Lasciuiens, ludens skomroschnye (sicut vacca lasciviens declinavit Israel Os 4, 16) 1471 *MPKJ* V 111.

2. *'rozpustnie, libidinose, impudice'*: Insaniuit, id est sicut insan[i]a mente in libidine⟨m⟩ exarsit wczyekala sya skomrocznye (tradidi eam, *sc.* Oolibam, in manus amatorum suorum,... super quorum insanivit libidine Ezech 23, 9) *MPKJ* V 105.

(Skomroszność) Skomroczność *'rozpusta, intemperantia, libido, lascivia'*: Scomrocznoscz plodzyczye (*war. kal.*: skomroszily) lasciuitis (vae..., qui... lascivitis in stratis vestris Am 6, 4) *MPKJ* V 112.

Skomroszny 1. *'swawolny, lekkomyślny, nierozważny, lascivus, levis, imprudens'*: Iuvenalis etas magis est lasciva mlodoscz scomroszneysza XV *med. R* XXV 151; Scomrosni lasciws (homo sapiens tacebit usque ad tempus, lascivus autem et imprudens non servabunt tempus Ecclus 20, 7) *MPKJ* V 81.

2. *'rozpustny, nieskromny, libidinosus, lascivus'*: Presertim filias custodire..., si sunt multivole et lubrice vlg. skomroszne XV *med. Zab* 516.

Skomroszyć *'żyć rozpustnie, uprawiać rozpustę, libidinosam vitam degere, voluptatibus se dedere'*: Skomroszily (*war. lub.*: scomrocznoscz plodzyczye) lasciuitis (vae,... qui... lascivitis in stratis vestris Am 6, 4) 1471 *MPKJ* V 112.

Skon *'rzecz przez kogoś dokonana, uczynek, quod aliquis fecit, facinus' (?)*: Cristus czyelne rozgodzyw scony y czlowyeku naukę dal *Pul* 93 arg.

Skonać *formy*: *praes. ind. 1. sg.* skonam *Rozm* 419; *2. sg.* skonasz *Rozm* 451; *3. pl.* skonają *Rozm* 744; ~ *inf.* skonać XV *p. pr. PF* V 35, *BZ* II Esdr 9, 11, XV *ex. PF* V 27; ~ *praet. 2. sg. m.* jeś skonał *Fl* i *Pul* 10, 3; *3. sg. m.* skonał 1444 *R* XXIII 307, *BZ* IV Reg 14, 29. Neh 6, 15, *etc.*; *f.* skonała XV *p. post. Rozm-Pam* 479, *Rozm* 518—9; *neutr.* skonało 1422 *Pozn* nr 1101; ~ *condit. 1. sg. m.* -bych skonał *Rozm* 248; *1. pl. m.* bychmy skonali XV *ex. PF* V 104; ~ *part. praet. act.* skonawszy *Rozm* 541; ~ *part. praet. act. II cf.* **Skonały**; ~ *part. praet. pass. n. sg. f.* skonana *Rozm* 531; *ac. sg. f.* skonaną *ca* 1428 *PF* I 492; ~ *inf. pass. sg. neutr.* skonano być *Rozm* 713; ~ *praes. pass. 3. sg. neutr.* jest skonane *Gn* 176b.

Znaczenia: **1.** *'zakończyć, położyć kres, finem alicui rei facere'*: Skonanø terminandam *ca* 1428 *PF* I 492; Skonal syø (completus est) mur we dwudzestu a w pyøcy dnyoch myesyøcza Ebul *BZ* Neh 6, 15; Gdisz syø skonal (cum factus fuisset) trzecy dzen, potem czvartego dnya przevazono szrzebro *BZ* II Esdr 8, 63; Sic vitam suam... in bono finiuit skonal *ca* 1500 *JARp* X 110v; A gdy szye tako vyeczerza skonąla, myly Iesus począł yavno movycz przed svemy zvolyenyky *Rozm* 518—9;

A gd[z]ysch vczynyona vyeczerza, czvsch przygotovana, alye yescze nye skonana (parata nondum transacta) *ib.* 531; Poydzy sluchacz ossądzenya na czye ssmyertnego, dzysz czy szye skonayą tvoye dny *ib.* 744; Alye czemv myly Iesus przepusczyl, yze ten sdraycza yego taką ssmyerczya svoy zyvot skonał? *ib.* 769.

2. *'dokonać, spełnić, urzeczywistnić, facere, perficere'*: Bocz mir na szemy ludzem dobre vole. A tocz gesth skonane podluk prostego pyszma te tho... ewangelye *Gn* 176b; Bo czso ies sconal (perfecisti), zkazily sø *Fl* 10, 3, *sim. Pul*; A *tø sza panem Pnewsky⟨m⟩ ne *skonalø 1422 *Pozn* nr 1101; Ten vzitek nye moze syø skonacz w gednem dnyv (hoc opus non est nobis unius diei) *BZ* II Esdr 9, 11; Ta mowa... przyszla y skonala szye przesz Tytusza XV *p. post. RozmPam* 476; Szkonacz exstruere XV *ex. PF* V 27; Moya karmya yest, abych pelnyl volyą tego, ktory mye poslal, abych takyego dzyała skonał (ut perficiam opus eius Jo 4, 34) *Rozm* 248; Yze z vst dzyątek mlodych... skona⟨s⟩ch chvalą (perfecisti laudem Psal 8, 3) prze tvoye nyeprzyaczyelye *ib.* 451; Muszylo szye stacz, yze tego dnya zbavyenye vszemv lyvdu myalo skonano bycz *ib.* 713.

3. *'zamknąć, podsumować, claudere, consummare'*: Skonal obiczaiem clausit ordine (sui moras incolatus miro clausit ordine) 1444 *R* XXIII 307; Yakoby skonavschy stary zakon, począł (*sc.* Krystus) novy *Rozm* 541.

4. *'umrzeć, mori'*: Skonał (dormivit) Ieroboam swimy (*leg.* z swymi) oczczi *BZ* IV Reg 14, 29; Day (*sc.* Maryjo), bychmy dobrze skonaly XV *ex. PF* V 104; Trzeczyego dnya skonam (tertia die consummor Luc 13, 32) *Rozm* 419.

5. *wieloznaczne z powodu braku kontekstu*: Skonacz consumendo XV *p. pr. PF* V 35.

Skonały *'dokonany, popełniony, factus, commissus'*: Myly Cristus... vydzącz skonalą zglobą yego (*sc.* Judasza) zyavyąyącz grzech yego rzekl *Rozm* 619.

Skonanie *formy*: *n. sg.* skonanie 1437 *Wisł* nr 228 s. 86, 1444 *R* XXIII 301, XV *p. pr. R* XVI 347, *etc.*; ~ *g. sg.* skonania 1412 *KsMaz* I nr 1807, XV *med. GlWroc* 69r, XV *med. SKJ* V 274, *etc.*; ~ *d. sg.* skonaniu *ca* 1428 *PF* I 486; ~ *ac. sg.* skonanie 1424 *R* XXV 225, XV *p. post. R* XIX 54, XV *med. SKJ* I 102, *etc. etc.*; ~ *i. sg.* skonanim *BZ* Num 34, 6; ~ *l. sg.* (na) skonaniu *ca* 1420 *R* XXIV 86, *Sul* 104, 1466 *R* XXII 17, *etc. etc.*

Znaczenia: **1.** *'czas, w którym coś przestaje trwać, ostatnia chwila, tempus alicuius rei ultimus, quo esse desinit'*: Sconanye finis XV *p. pr. R* XVI 347, *sim.* XV *p. pr. Zab* 519; ⟨G⟩dy kto bądącz powod, nyekomv da winą w nyemyeczskyem prawie a bądze nany szalowal, tedi winowąti tam ma powoda sluchacz asz do skonanya *Dział* 32; O skonanyą de consummacione (noli consiliari... cum operario annuali de consummatione anni Ecclus 37, 14) 1471 *MPKJ* V 84; Vproszy my laską y odpvsczenye... grzechom, a nawyacze przy skonanyv zywotha mego (in hora mortis meae) *Naw* 175; Omnibus laborantibus dulcis est finis skonanye XV *p. post. GlDom* 39; Sic vita eterna dabitur electis post terminum, po szkonanyv, presentis vite *ib.* 71; Wschytek placz tvoy ma yąsch skonanye (finem) *Rozm* 3, *sim. ib.* 8; Bo yvsch nocz myala sve skonanye *ib.* 44; ~ skonanie (świata) *'(według wierzeń chrześcijańskich) czas, w którym przestanie istnieć świat, tempus, quo, ut Christiani credunt, mundus esse desinet'*: Sic erit in consumacione seculi, *gl.* id est die iudicii na szconanw szwatha (Mat 13, 49) *ca* 1420 *R* XXIV 86, *sim.* XV *p. post. GlDom* 65, *Rozm* 341. 343; A ten nyeprzyaczyel, ktory y (*leg.* ji, *sc.* kąkol) szyal, to yest zly dyabel, a snyvo yest skonanye tego svyata (consummatio saeculi est Mat 13, 39) *Rozm* 341; Ktorely znamye bądzye tvego przysczya y skonanya tego svyatha (consummationis saeculi Mat 24, 3)? *ib.* 478; Muszycz szye to stacz, alye nye nathychmyast konyecz albo skonanye (sed nondum est finis Mat 24, 6) *ib.* 480; Tedy dopyro przydzye skonanye (consummatio Mat 24, 14) *ib.* 481; ~ *(o bogu jako początku i końcu wszech rzeczy, de deo omnium rerum initio atque fine)*: Corde natus ex parentis ante mundi exordium, alpha et o, poczatek y skonanie (*sc.* cognominatus) 1444 *R* XXIII 301; Skonanie clausula (ipse fons et clausula omnium) *ib.*

2. *'koniec w przestrzeni, spatii cuiusdam finis'*: Nicolaus citavit Paulum... pro via... et ibidem nec originem vlg. pochopu, nec finem vlg. sconana vie dicti prawithlnik cum precone viderunt 1412 *KsMaz* I nr 1807; Strona zapadnya od Wyelikyego Morza pocznye syø a tim skonanim zawrze syø (ipso fine claudetur) *BZ* Num 34, 6.

3. *'spełnienie, dokonanie, urzeczywistnienie, actus aliquid faciendi, perficiendi'*: Po yeyze malzenstwye (*pro* malzenstwa) skonanyu (post cuius quidem matrimonii consummationem), acz ktore gymyenye oczczisthe ostałobi,... k ney nye bandzye sluschecz *Sul* 104; Exhibete membra vestra seruire iusticie in sanctificacionem, *gl.* id est ad boni operis consumacionem... na szkonanye a dobrych vczynkow popelnyenye

(Rom 6, 19) XV *med. SKJ* I 102; Ova yvz vschytko, czokolve o mnye pyssano, bądzye myecz skonanye (ea, quae sunt de me, finem habent Luc 22, 37) *Rozm* 582.

4. *'podsumowanie, wynik, rezultat, exitus, finis, eventus'*: Skonanu determinacioni *ca* 1428 *PF* I 486; Skonanye conclusio 1437 *Wisł* nr 228 s. 86; Fine, *gl.* in suo compendio na sconanyv, suo versu[s] gemino, que (*pro* quod) continet omnis 1466 *R* XXII 17; Takyez y dobrzy ve wschem obezryenyv svey mysly bączącz skonanye, czo tego konyecz bądzye *Rozm* 631; Wschedschy Pyotr v dom ssyedzyal slugamy (*leg.* z sługami) byskupyemy..., aby vydzyal skonanye (ut videret finem Mat 26, 58), czo by ossądzyl byskup na Iesucrista *ib.* 673, *sim. ib.* 665.

5. *'koniec życia, śmierć, finis vitae, mors'*: Iesu Criste..., racz daczy dobre skonane 1424 *R* XXV 225, *sim.* XV *p. post. R* XIX 54, XV *p. post. R* XXV 226, *etc.*; Habuit (*sc.* Maria)... constanciam iuxta crucem filii sui perseuerando vsque ad consumacionem bo stala ass do skonanya XV *med. SKJ* V 274; Przy skonanyv ya (*sc.* śmierć) posznacze *De morte* w. 10; Na skonanyv in extremis (quoniam filia mea in extremis est, veni Marc 5, 23) 1471 *MPKJ* V 121; Yzby byla (*sc.* Maryja) mnye, nadznyczy, na pomocz w dzyen szkonanya mego *Naw* 26; Czemu nam smutek, gdi ta panna wyesele, w przerasseni sconanu (*pro* w przerassenyu sconanya) vyeczne vczesyenye? *ca* 1500 *R* XIX 74; Mathką boza... swe szkonanye powyedzyala *ca* 1500 *SprTNW* V 12; Sed per hoc nobis dedit (*sc.* Iesus) doctrinam, ut... in agone, przy szkonanyv, na szmyertelney posczyely, dei auxilium nvocemus *ca* 1500 *JA* X 382.

6. *'zatracenie, zagłada, exitium'*: Skonanye exitum XV *med. R* XXIV 359; Bi bil vderził... syedmkrocz, pobylbi bil syrskø zemyø do skonanya (ad consumptionem) *BZ* IV Reg 13, 19; Skonanya consummacionem (consummationem autem nolite facere Jer 5, 10) 1471 *MPKJ* V 98; W konyecz, tc iest w Yezukrista, yenze yest konyecz wszego skonanya (in finem, id est Christum, qui est finis consummationis) *Pul* 18 arg.; Nec deus intersit nisi dignus vindice nodus, przy skonanyw materye, inciderit XV *ex. GlKórn* II 211.

7. *'doskonałość, perfectio' (?)*: Wszego skonanya (consummationis Psal 118, 96, *Fl*: skonczenya, *Pul*: swyrzchowanya) widzialem koniecz *MW* 35a.

8. *'dostateczna ilość, pełna miara (?)'*: Passio sua licet ad sufficienciam, do sconana, pro omnibus fiet, non tamen quoad efficienciam, nam multi non credentes in eum interierunt XV *med. GlWroc* 69r.

Skonawać *'kończyć, absolvere'*: Skonawayą diffiniens 1471 *MPKJ* V 117; Skonavayą szye vtore xyagy (explicit liber secundus) slotkyey a myloszczyvey dzyevyczy Maryey *Rozm* 172.

Skonić *'dokonać, perficere'*: Dum perficeretur, skonil, opus *Gn* gl. 154b.

Skończać, Skończeć *formy*: *imper. 3. sg.* skończaj *Fl* i *Pul* 7, 10; ~ *inf.* skończeć *Błaż* 320; ~ *pract. 3. sg. m.* skończał jest *BZ* Gen 49, 32. II Par 28, 27; skończał *ca* 1428 *PF* I 490, 1444 *R* XXIII 305, *BZ* III Reg 14, 20, *etc.*

Znaczenia: **1.** *'kończyć, kłaść kres, finem ponere'*: Skonczay se (consumetur) zgloba grzesznicow *Fl* 7, 10, *sim. Pul.*

2. *'skonać, umrzeć, expirare animam, mori'*: Skonczal transmigrauit *ca* 1428 *PF* I 490; Skoynczal expirauit (quam Christus stans et pendens in cruce expiravit, tunc terra tremuit) 1444 *R* XXIII 305, *sim. ca* 1428 *PF* I 490; Dokonaw przykazanya, gymsze to syni vczyl..., skonczał gest (obiit) *BZ* Gen 49, 32, *sim. ib.* II Par 28, 27; Skonczal Geroboam s swimy oczci (dormivit cum patribus suis), a Nadab... krolyowal w myasto gego *BZ* III Reg 14, 20, *sim. ib.* 15, 24. 22, 51. IV Reg 13, 9, *etc.*; Skonczal dormivit (dormivit autem Iosaphat cum patribus suis et sepultus est cum eis II Par 21, 1) 1471 *MPKJ* V 50, *sim. ib.* 86; ~ *wyjątkowo w znaczeniu niedokonanym*: Gedna nyewyasta syna swego k nyemu przynyosla, gemusz synowy koscz rybya w gardle vwyøzla, od geysze yvsz skonczecz zaczynaal (filium suum morientem... ad pedes eius attulit) *Błaż* 320.

Skończanie 1. *'kraniec, skraj świata, orbis terrarum pars ultima, finis'*: W zkoynczanyu yutra y wyeczoru (exitus matutini et vespere, *Fl*: wiszcze iutrzne y weczor) kochacz szye będzesz *Pul* 64, 8.

2. *'zatracenie, zagłada, exitium'*: Od szadana y lsze ziaweni bødø we sconczanu, w gnewe skonczana (in consummatione, in ira consummationis, *Pul*: we skoynczenyu, w gnyewye skoynczenya) y ne bødze gich *Fl* 58, 14.

Skończeć *cf.* **Skończać**

Skończenie *formy*: *n. sg.* skończenie *BZ* Judith 7, 17; ~ *g. sg.* skończenia *Gn* gl. 165a, *Fl* 118, 96, *Słota* w. 108, *etc.*; ~ *ac. sg.* skończenie XV *med. GlWroc* 49r; ~ *l. sg.* (na) skończeniu *Gn* 1b. 181a, *Gn* gl. 42a, *Pul* 58, 14; ~ *ac. pl.* skończenia *Pul* Deut 29.

Znaczenia: **1.** *'czas, w którym coś przestaje trwać, ostatnia chwila, tempus alicuius rei ulti-*

mus, quo esse desinit': Nasz Xc mily gestcy on svętego Gana tako barszo miloual byl, ysecy gestcy gy on bil na skonczenv gego szyuotha nauedzyl *Gn* 181a, *sim. ib.*; Cum tantum dilexit (*sc.* s. Paulus) hoc nomen, quod eciam in morte, na skoncenv svego syuota, et in ore habuit *Gn* gl. 42a; Ab inicio et ante secula creata sum et usque ad futurum, do sconczena, seculum non desinam (Ecclus 24, 14) XV *med. GlWroc* 105v; Boze,... sthrzezy mye we dnye y w noczy do skonyczenya zywotha mego *Naw* 183; ~ skończenie świata '*(według wierzeń chrześcijańskich) czas, w którym przestanie istnieć świat, tempus, quo, ut Christiani credunt, mundus esse desinet*': Isbicz szø on (*sc.* Kryst) na szkonczenv svatha vkaszal przycz k nam *Gn* 1b.

2. '*koniec życia, śmierć, finis vitae, mors*': Sic patet sanctitas vite eius (*sc.* s. Martini), per quam magnificatus fuit a deo tempore vite sue do skonczena gego *Gn* gl. 165a; Mathko bosza..., przymi gy za slugo swego, schoway grzecha szmertnego y tesz skonczena naglego *Słota* w. 108; Ideo Ecclesiasticus consulitur, ut quilibet nostrum sua memoratur novissima sconczene (Ecclus 7, 40) XV *med. GlWroc* 49r; Bødz skonczenye (finis) nasze krotke od myecza *BZ* Judith 7, 17; Skrygę oblycze moye od nych y będę baczycz skoynczenya gich (considerabo novissima eorum Deut 32, 20) *Pul* Deut 29; Chcza rad szlvszycz yey myloszcy 'do mego skonczenya vyernye XV *ex. Zab* 444.

3. '*zatracenie, zagłada, exitium*': Od zadanya y lzy zyawyeny będø we skoynczenyu, w gnyewye skoynczenya (in consummatione, in ira consummationis, *Fl*: we sconczanu, w gnewe sconczana) y nye będze gych *Pul* 58, 14.

4. '*doskonałość, perfectio*' *(?)*: Wszelkego skonczenya (consummationis, *Pul*: swyrzchowanya, *MW* 35a: skonanya) vydzal gesm konecz *Fl* 118, 96.

Skończona *pl.* '*ostatnie chwile, koniec, tempus ultimum, novissima, finis*': Vmrzi, dvszo moya, smyercza sprawyedliwich y bødø *skonczøna ma gim podobna (fiant novissima mea horum similia, *Biblia taborska*: y bud' skonczina ma gim podobna) *BZ* Num 23, 10. ~ *Wyraz sztuczny, wywołany błędną interpretacją czes.* skončina.

Skończyć 1. '*zakończyć, położyć kres, finem facere*': Illa dies, *gl.* sc. passionis Cristi, in qua perfixit, *gl.* terminauit, locauit dokonal, sconczyl, polozyl, conditor orbis muscipulam mortis tendere morte crucis 1466 *R* XXII 26; Hoc signo viso te collocat in paradiso, perficiantur, *gl.* consumabuntur skonczą szą, ibi gaudia 1466 *RRp* XXII 27.

2. '*skonać, umrzeć, exspirare animam, mori*': Skonczil dormivit (ipse aedificavit Ailath..., postquam dormivit rex cum patribus suis II Par 26, 2) 1471 *MPKJ* V 51, *sim. ca* 1500 *JA* X 111 r.

1. Skop *formy*: *n. sg.* skop *ca* 1420 *WokTryd* nr 42, 1472 *Rost* nr 1486, XV *p. post. PF* III 287, *ca* 1500 *Erz* 94; ~ *ac. sg.* skop *BZ* Lev 8, 21. Num 28, 11; skopu *BZ* Lev 5, 15. 18. Num 29, 2. 36; ~ *d. du.* skopoma *BZ* Num 29, 14; ~ *ac. du.* skopu *BZ* Lev 23, 18; ~ *n. pl.* skopowie *Fl* i *Pul* 113, 4; ~ *g. pl.* skopow 1427 *Kościan* nr 1306, 1428 *Pozn* nr 1280, *BZ* II Par 29, 21, *Pul* Deut 20; ~ *d. pl.* skopom *BZ* Reg 15, 9; ~ *ac. pl.* skopy 1420 *Kościan* nr 783, *BZ* Num 29, 13. 32. I Esdr 7, 17. Tob 8, 22, 1463 StPPP II nr 3731; ~ *l. pl.* (po) skopiech *BZ* Num 15, 12. 28, 12. 29, 24, *etc.*; skopoch *BZ* Num 28, 20. 29, 4. II Esdr 8, 15.

Znaczenie: '*baran, zwłaszcza kastrowany, aries, praecipue castratus*': Gory weselyly se yako skopowye (ut arietes) *Fl* 113, 4, *sim. Pul*; Yz pan Dobrogost... yachal na Stanislawową... dzedzyną... y zayął yego stado..., wząw cztirzy scopy y snadl ge 1420 *Kościan* nr 783, *sim. BZ* Tob 8, 22; Scop aries *ca* 1420 *WokTryd* nr 42; Jaco czsom przedala cztyrzy woly et XX sex mutones al. skopow, istas pecunias diverti super debita puerorum meorum 1427 *Kościan* nr 1306, *sim.* 1428 *Pozn* nr 1280, *BZ* II Par 29, 21; *Bodzecze offyerowacz... scopv dwv (arietes duos) *BZ* Lev 23, 18; Odpuscyl Saul... skopom (arietibus) y wszemu, czso bilo krasnego *BZ* I Reg 15, 9; Offyervicze obyatø zapalnø panv, s stada czelcza dwa, scop (arietem) ieden *BZ* Num 28, 11, *sim. ib.* Lev 8, 21; Offyervycze... offyerø kaszdø s byeli..., dwa dzesyøt⟨ki⟩ po scopoch (per arietem) *BZ* Num 28, 20, *sim. ib.* 29, 4; Y offyarvgecze obyatø kv woni przechotney panv..., scopi dwa... dwa dzesyøtki ⟨skopu⟩ iednemv, to iest spolv dwyema scopoma (arietibus duobus) *ib.* 29, 13 4; Offyari svche y obyati palocze po wszech czelczoch y scopyech, y baranyech (per... arietes et agnos) porzødnye slawicz bødzecze *ib.* 29, 24, *sim. ib.* 15, 12. 28, 12, *etc.*; Offyarvgecze czelczow sedm, scopi dwa (arietes duos) *ib.* 29, 32; Offyervicze obyatø... panv, czelcza iednego, scopv iednego (arietem unum) *ib.* 29, 36, *sim. ib.* Lev 5, 15. 18. Num 29, 2; S tich pyenyødzi kupy cyelce, skopi, barani (arietes, agnos) *BZ* I Esdr 7, 17, *sim.* 1463 *StPPP* II nr 3731; Abi to zloto... bilo sebrano na bicech y na skopoch (ad tauros et arietes) *BZ* II Esdr 8, 15; Skop muto 1472 *Rost* nr 1486; Postawyl gy..., aby yadl... mlyeko z owyecz z tlustoszczyø baranow y skopow (cum adipe

agnorum et arietum Deut 32, 14) *Pul* Deut 20; Non sibi, sed reliquis aries, szkop, sua uellera portat XV *p. post. PF* III 287; Castrinus, id est muto, skop *ca* 1500 *Erz* 94, *sim. ib.*

2. Skop '*naczynie, vas*': Alueolus, muto *scobp *ca* 1420 *WokTryd* nr 37.

3. Skop *formy*: *g. sg.* skopi 1494 *AcLeop* II nr 1200; ~ *ac. sg.* skop 1438 *AGZ* XII 47, 1452 *AGZ* XIV 347, 1469 *AGZ* XIX 346, 1476 *AGZ* XV 483; ~ *i. sg.* skopią 1472 *AGZ* XII 348; ~ *i. pl.* skopiami 1461 *AGZ* XII 268.

Znaczenie: '*dziesięcina, danina płacona w snopach panu lub kościołowi, decima, vectigal domino vel ecclesiae frumento solvi solitum*': Eandem (*sc.* mulierem) restituere idem Theodricus tenetur... sub pena iudiciali cum omnibus suis bonis, nisi de ipsa skop recipere idem Theodricus tenetur 1438 *AGZ* XII 47; Homini idem Stanislaus non debet protegere linum, canapum et frumenta, que seminavit, et skopi, que est super eius agro 1452 *AGZ* XIV 347; Magnificus Stanislaus... invadiavit villam Nyezawązow... in dimidio altero centum marcarum nobili Stanislao al. Brzythewka... una cum... decimis al. skopyami (*leg.* z skopiami) 1461 *AGZ* XII 268; Quia non recepi decem et octo cassulas siliginis..., filias ipsius Onyszko... concernentes et ad ipsas spectantes, vlg. casulas, vlg. nad scop, que cedere debuerunt de agris per ipsum Onyszko... seminatis 1469 *AGZ* XIX 346; Obligatus est dare intromissionem... in villas Ieszyonow et Staczewa... cum annonis frugi al. skopya (*leg.* z skopią) 1472 *AGZ* XII 348; Quia tu sibi in Marthynow ⟨recepisti⟩ violenter decimam al. skopy 1476 *AGZ* XV 483; De decima... respondebat (*sc.* nobilis Paulus)... de agris, quos colebat kmethonales conventos sibi de cassulis al. skopy (*leg.* z skopi) et curiales agros semper occupabant domini hereditarii 1494 *AcLeop* II nr 1200. ~ *Rutenizm.*

Skopać '*przy pomocy rydla itp. spulchnić ziemię, fossione mollire agrum*': Scopa sternet (*pro* sariet; numquid tota die arabit arans ut serat? proscindet et sarriet humum suam? Is 28, 24) 1471 *MPKJ* V 92.

Skopczyzna '*dziesięcina, danina płacona w snopach panu lub kościołowi, decima, vectigal domino vel ecclesiae frumento solvi solitum*': Ego itaque... assigno decimam manipularem ecclesiae cuiuslibet seminis... Assigno insuper partem arvi seu campi... pro quattuor tunnis seminandis pro ipsa ecclesia in Grodek, puta cum decima skopczyzna (*leg.* z skopczyzną *czy* z kopczyzną) (1409) 1614 *DokMp* V 94; Pro qua casula al. skopczmaszną (*pro* skopczyszną) nobilis Cristinus subiudex egit super Michaelem, dictum Slepovron, istam coram nobis iure lucratus est. Et idem Cristinus fideiussit et inscripsit sibi pacem habere ab isto colono al. od **rataya**, perpetuam, quia non debet habere in vexacione ab eodem 1441 *TymWol* 67. ~ *Rutenizm.*

1. Skopiec '*baran, zwłaszcza kastrowany, aries, praecipue castratus*': Wezmy... kozø a skopyecz, wszitko trzeczyego lata (arietem annorum trium) *BZ* Gen 15, 9.

2. Skopiec '*naczynie, też miara określonej objętości, vas, etiam mensura certae cuiusdam capacitatis*': Petrassius, scultetus..., proposuit contra Nicolaum..., quod idem Nicolaus recepisset suo famulo urceum et mutrale al. scopecz 1410 *AKPr* X 299; Si quis iure eundem agrum aquisiverit, extunc scopcy semina alteri, qui aquisiverit, solvere debet 1439 *AGZ* XIII 79; Thabernatores prius tacti, quociens de civitatibus cerevisiam duxerint, tociens unam mensuram, vlg. dictam scopyecz, a quolibet octuali cerevisie rectori ecclesie... singulis annis... dare tenebuntur 1441 *AGZ* V 113; Ladislaus... unum scopyecz butiri... dare debebit 1441 *StPPP* II nr 2920; Skopyecz mulsum *ca* 1455 *JA* XIV 494; Taberna est ibi, quae habet agros, quae solvit pro censu quatuor marcas et unum quartale al. skopyecz sepi *DlLB* III 393; Lacticopium dicitur vas lactis, lactigerulum idem, szkopyecz *ca* 1500 *Erz* 107; Mulcrum skopyecz, lodny skopyecz *ib.*; Schkopyecz mulctrale *ib.*

Skopowy '*barani, arietinus*': Kaszdi... offyervy bogu... skopowe skory czyrwone y modre (pelles arietum rubricatas et ianthinas) *BZ* Ex 35, 7; Acz kto myal... skory skopowe (pelles arietum)..., offyerowaly søø panu *ib.* 35, 23; Vczynyø teesz pokryczye stanowe s skor skopowich (de pallibus arietum) *ib.* 36, 19; A wszytek tuk (*sc.* owcy) odeymye (*sc.* kapłan), yakosz gest obiczay tuk skopowi (sicut auferri solet adeps arietis)..., y zezze na oltarzv *BZ* Lev 4, 35; Gest lepsze posluszenstwo nysz obyata, a posluchacz wyøcey, nyszly offyerowacz tuk skopowi (adipem arietum) *BZ* I Reg 15, 22; ~ Carnes taurorum *skopovye (numquid manducabo carnes taurorum? Psal 49, 13) 1462 *R* XXV 269.

(Skor) Skwor *zool.* '*skorek, Forficula auricularia*': Quis habet in aure skwory, recipe corticem de radice nucis avellane cum succo et cum carbonibus tilie contunde..., extrahe succum et infunde ad aurem et hoc mortificat XV *p. post. R* LIII 62.

Skorczyk *corruptum pro* starczyk *bot.* '*rzepik pospolity, Agrimonia eupatoria L.*': *Skorczik agrimonia 1460 *Rost* nr 3329.

Skorłupa *cf.* **Skorupa**

Skoro *'szybko, celeriter'*: Bo yako szyano skoro (*Fl*: richlo) *zwyędnye (*sc.* strojący złość, velociter arescent) *Pul* 36, 2.

Skorocel *bot. 'babka zwyczajna, Plantago maior L.'*: Scorocel arnoglossa, plantago XIII *ex. Rost* nr 5011. ~ *Bohemizm.*

Skorocięć *(?) bot. 'babka zwyczajna, Plantago maior L.'*: *Skoroyczancz arnoglossa, plantago 1491 *Rost* nr 11003. ~ *Cf.* **Skorożęć.**

Skorożrza *bot. 'babka zwyczajna, Plantago maior L.'*: *Skorosrye lateo lata 1460 *Rost* nr 3615.

Skorożęć, Skołorzęć *bot.* **1.** *'babka zwyczajna, Plantago maior L.'*: Scoroszocz arnoglossa, plantago maior 1419 *Rost* nr 5041; Skolorzancz plantago *ca* 1455 *JA* XIV 494; *Sczolorzancz plantago *ca* 1465 *Rost* nr 4049: Plantago maior, id est bapka uel skorosacz XV *ex. GlLek* 48.

2. *'babka lancetowata, Plantago lanceolata L.'*: Scoroszancz arnoglosa, plantago minor 1437 *Rost* nr 2457.

Skorpion *zool. 'stawonóg z gromady pajęczaków, żyjący w ciepłych krajach, scorpio' (tylko w nazwie miejscowej)*: Obydø poslednye strony przes wescze gory skorpiona (per ascensum Scorpionis) *BZ* Num 34, 4.

Skorupa, Skorłupa *formy*: *n. sg.* skorupa 1419 *Rost* nr 2897, 1444 *R* XXIII 305, 1471 *R* XXIV 379, *etc.*; ~ *ac. sg.* skorupę *BZ* Dan 2, 45; ~ *i. sg.* skorupą 1456 *R* XXXIII 183; skorłupą 1454 *R* XLVII 353; ~ *l. sg.* (w) skorupie XV *med. GlWroc* 55r; ~ *n. pl.* skorupy 1446 *Rost* nr 3006, *Rozm* 124; ~ *ac. pl.* skorupy *Rozm* 123. 124.

Znaczenia: **1.** *'błonka, skórka okrywająca owoc, cutis fructus'*: Si comedis cerasa, triplex fructus tibi detur: testa, szkorvpa, purgat stomachum, nuclevs, koszthka, lapidemque repellit et de carna (*pro* carne *?*) sua generatur sangwis opimus XV *p. post. PF* III 291.

2. *'twarda, wapienna, rogowata itp. osłona jaj a. zwierząt, testa ovi vel cuiusdam animalis'*: Skorupa yeincza (*pro* yaieczna *?*) teste ovorum 1419 *Rost* nr 2897; Smalsove scorupi 1475 *Rost* nr 3006.

3. *'przedmioty z wypalonej a. wysuszonej gliny, res ex argilla exocta vel exsiccata confectae'*: **a.** *'lampa, lampas, lucerna'*: Vivax flamma viget *ceu caua testula, sylni plomieyn ziui szia iako tscza skorupa, przedlubana skorupa, succum linteolo suggit ebrio (vivax flamma viget seu cava testula succum linteolo suggerit ebrio) 1444 *R* XXIII 305; Lucerna enim est lux in testa w scorupe XV *med. GlWroc* 55r; ~ **b.** *'dachówka, tegula'*: Skorupa tegula 1472 *Rost* nr 533; ~ **c.** *'gliniane części posągu, fictiles partes statuae'*: Z gori odlomyl syø kamyen przes røkv a stroskotal [w] skorupø a szelyazo y myedz (comminuit testam et ferrum et aes) *BZ* Dan 2, 45.

4. *'część rozbitego naczynia glinianego, pars vasis fictilis fracti, testa'*: Vnde dicitur, quod testa vlg. scorlupa (*R* XXXIII 183: scorupą) saniem vlg. gnoy, morborum radebat vlg. vczyral (*sc.* Job), sedens in sterquilinio (Job 2, 8) 1454 *R* XLVII 353; Scorupa (*Fl*: scorupina, *Pul*: szczerzupyna) testa (aruit tamquam testa virtus mea Psal 21, 16) 1471 *R* XXIV 379; Tako dzyeczy zebrawschy ty ystne skorupy (testulas) y polozyly przed nogy Iesucristusovymy *Rozm* 123, *sim. ib.*, *sim. ib.* 124; Tako naglye ony skorupy (illae testulae) naglye szye samy zlyepyly *ib.* 124.

Skorupina *'część rozbitego naczynia glinianego, pars vasis fictilis fracti, testa'*: Zeschla iest iaco scorupina (*Pul*: szczerzupyna, *R* XXIV 379: scorupa) mocz moia (aruit tamquam testa virtus mea) *Fl* 21, 16.

Skory *'szybki, rychły, celer, immaturus'*: Gdi gesth Byerwold posziczil paney konya genego, tedi ona ginego wsyanla, w tem *wsyansczu gesth gy scaszila y otego (*leg.* od tego) szmercz ma scora 1419 *TPaw* VII nr 900.

Skorzec *zool. 'szpak, Sturnus vulgaris L.'*: Skorzec sturnus *ca* 1455 *JA* XIV 495; Skorzec *limphinus *ca* 1500 *Erz* 94.

Skorzyścić 1. *'zabrać, przywłaszczyć, aliquid auferre, suum facere'*: Quod ipse Iohannes eundem equum Wladicze sibi usurpasset vlg. skorzyszczyl 1455 *AGZ* XIV 456; Quando ego... pecora, equos et equas... ad forestam, al. do obory, regiam Cracoviam pepuli..., noctis tempore eadem pecora, equos et equas pro se usurpauit al. sko⟨r⟩zisczyl et ad domum suam... pepulit (*sc.* Cristinus) 1478 *StPPP* II nr 4203; Ktho komv daly czokolye chowacz, vkradnąly mv tho..., a nye naydąly złodzyeya, tedy ten, czo mv dano chowacz, przyszasze, yako nye szkorzyszczyl thego (iurabit, quod non extenderit manum in rem proximi sui Ex 22, 8) XV *p. post. Kałuż* 285.

2. *w błędnym rozumieniu lub odczytaniu czes.* skrčiti *'opuścić (rękę), demittere (manum)'*: Nye skorziszczil (*mamotrekt mikulowski*: neskrczil gest, *BZ*: nye skvrczil) non contraxerit (Iosue vero non contraxit manum, quam in sublime porrexerat tenens clipeum, donec interficerentur omnes habitatores Hai Jos 8, 26) 1471 *MPKJ* V 32.

Skosztować '*doświadczyć czegoś na sobie, spróbować, experiri, temptare*': Chczeszly thego szkoszthovacz, dam czy szya w szelesze szkovacz *De morte* w. 357; A kthory by czlovyek thego (*sc.* złamania reguły) sye pokussyl albo smyal zkoztovaczy svą vporą (si quis autem hoc attemptare praesumerit), ma tho pewnye vyedzieczi..., yze wpadnye thaky... w gnyew boga wszechmogączego 1484 *Reg* 724.

Skot *formy*: *n. sg.* skot 1387 *Pozn* nr 15. 22, 1398 *TPaw* IV nr 5979, *Gn* 3b, *etc.*; ~ *g. sg.* skota 1387 *Pozn* nr 10. 32, 1391 *ib.* nr 259, 1396 *ib.* nr 189, *etc. etc.*; skotu 1394 *Leksz* I nr 1886, 1396 *Pozn* nr 197, 1418 *Kościan* nr 686, *etc. etc.*; ~ *d. sg.* skotu *Fl* 103, 15, *BZ* Lev 25, 7; ~ *ac. sg.* skot 1391 *Pozn* nr 128. 284, 1397 *ib.* nr 321, *etc. etc.*; ~ *i. sg.* skotem 1479 *ZapWarsz* nr 1499; ~ *l. sg.* (w) skocie 1471 *MPKJ* V 111; ~ *g. pl.* skot 1391 *Pozn* nr 103. 116, 1392 *Lites* II 413, 1398 *Pozn* nr 386, *etc. etc.*; ~ *v. pl.* skoty *Fl* i *Pul* 148, 10.

Znaczenia: **1.** '*bydło rogate, zwierzęta, pecudes, animalia*': Jaco my Sandziwog kazal swemu ludu wzondz dwoye skota 1387 *Pozn* nr 10, *sim.* 1396 *ib.* nr 189, 1398 *StPPP* VIII nr 6713, 1407 *Kal* nr 251, *etc.*; Czso wzant Stasszcoui skoth, to wszant do vyednana 1387 *Pozn* nr 15; Jaco ten scot, czso mi ranczil Prandotha, ten stal za szecz grziwen *ib.* nr 22, *sim. ib.*; Jaco *Przespraow lud ne pocradl Jacuboui skotha ani go vszitka ma 1387 *Pozn* nr 32, *sim.* 1402 *Kal* nr 55, 1402 *KsMaz* I nr 231a, 1409 *Kościan* nr 455, *etc.*; Jakom ne kaszal memu ludu scod otbyacz na Biline 1391 *Pozn* nr 128, *sim. ib.* nr 284, 1405 *ib.* nr 757; Czo dobil Pauel na Marczine skotha, ten stal pro 10 marcis 1391 *ib.* nr 259; Item Dobeslaus... evasit Benaszkonem... pro 14 peccoribus al. scottu 1394 *Leksz* I nr 1886; Jaco Sandziwoy ne dodal dzeszaczora scotu a szesczoronasczе swini 1396 *Pozn* nr 197, *sim.* 1418 *Pyzdr* nr 557, *etc.*; Czo posel zaial Mczigneief scot pane Broszke, to zaial na swe zastawe 1397 *Pozn* nr 321, *sim.* 1406 *Kościan* nr 317, 1420 *ib.* nr 824; Sicut Bervoldus fideiussit pro Dobkone... peccudes dictos skoth 1398 *TPaw* IV nr 5979; Nicolaus... iurabit contra Swochnam... ita sicut non ne zdzil quadraginta oues et tres vaccas skotha 1399 *ib.* nr 6230; Poth gimszecz domem skoth y oslowe szoez ony bily pod n⟨i⟩m stagaly *Gn* 3 b; Wszitko podbil ies pod nogi iego, owcze y scot wszistek (boves universas) *Fl* 8, 7, *sim. Pul*; Dal iest gradowi skot (iumenta) gich *Fl* 77, 53, *sim. Pul*; Wywodzy syano skotu (iumentis, *Pul*: wardęgam) *Fl* 103, 15; Jaco przitem bil, kedi Staszek dzelil s kmeczem scot, kedi szø Staszcovi dostala crova a kmeczeui vol 1404 *Kościan* nr 227, *sim.* 1405 *Kal* nr 129. 141, 1406 *ib.* nr 172, *etc.*; Stanislawa proposuit contra robustum virum Nicolaum..., quod in tuam domum furtiue et occulte de domo communi pepulerunt undecim pecora, vlg. dicta scotha 1410 *Czrs* 28; Scot yescze w yego dworze *stat 1411 *Kal* nr 332; Jaco ten scot i ty kone, i ti swine szą Vrbanoui 1415 *ib.* nr 485, *sim.* 1416 *Pyzdr* nr 471, 1417 *Kościan* nr 642, *etc.*; Yz pany Katherina ne wszяla *dwoyegonadze kony y *dwoyegonadze skothu jako czterdzeszczy grziwen 1418 *Kościan* nr 686, *sim.* 1425 *ib.* nr 1126, 1426 *Pozn* nr 1233, *etc.*; Ysze Chwal pobral czworonascz⟨e⟩ scotu nyedzelnego po smyerczy swego oczsza, cu ktoreysze polowyczy scotu Swyanchna prawo myala 1418 *Pyzdr* nr 522; Wischota caszal viranczicz osmyoro scotha s obory 1443 *Czrs* s. LXXXIII, *sim.* 1424 *Pyzdr* nr 761, 1437 *Czrs* s. LXXXII, 1454 *Wara* nr 25, *etc.*; Y pobraly... owce, skot (armenta), woły *BZ* Gen 34, 28; Owcze wasze y skoth (armenta) weszmyczye *BZ* Ex 12, 32; Dobitkv y scotv twemv (iumentis tuis et pecoribus) wszitko, czosz syø rodzi, da wam pokarm *BZ* Lev 25, 7; Blogoslawyon... plod skota (iumentorum) twego *BZ* Deut 28, 4; Iacom ya nye ranczil za Andrzeya mlinarza Maczeyowy... troyga skotha rogatego 1458 *AKPr* VIIIa 52, *sim.* 1428 *ZapWarsz* nr 336, 1457 *ib.* nr 1060, *etc.*; Yako ya nye przedala kobyl, skotha, kosz, swyny 1463 *ZapWarsz* nr 1136, *sim.* 1421 *TPaw* VII nr 2404, 1474 *ZapWarsz* nr 1373, *etc.*; W skoczie in armentis (in armentis Os 5, 6) 1421 *MPKJ* V 111; Pastucha skota armentarius (armentarius ego sum Am 7, 14) *ib.* 113; Jako ja nye szpaszl gwaltem sitha, pszencze, owszv szkothem rogathim y gomolim 1479 *ZapWarsz* nr 1499; ~ *jedyny przykład nie coll.*: Chwalcze gospodna... swerz y wszelke skoty (bestiae et universa pecora) *Fl* 148, 10, *sim. Pul.*

2. '*jednostka pieniężna o wartości 1/24 grzywny, pecunia valoris 1/24 marcae*': Wen man abir VI mark buszit, di vor nymt underwilen der richter vunf scot *ca* 1340 *StPPP* II 25; Isz Jandrzich ne zaplaczil Vichne stirzi grzifni a osm scot 1391 *Pozn* nr 103, *sim. ib.* nr 116, 1392 *Lites* II 413, 1398 *Pozn* nr 386, *etc.*; Przeduog rœczil s Grzegorzem za Potrassa Voyczechoui szeszoro scota zaplaczicz 1403 *Pyzdr* nr 221, *sim.* 1420 *AKPr* VIIIa 150; Yze Gotard... nye wsal... pyerszczena za dwadzeszcza scoth 1421 *MPKJ* II 301; Jacom mu ne winowath dzesanczy skoth i lichwy 1421 *Pozn* nr 1086,

sim. 1428 *Kal* nr 1004; Falek... wszął gemv... thobolą, w geyzye byli trzy skoczcze groszow..., alye... yakokole o thobolą... szą wysznal y tho wroczil bil, a wszakosz trzech skoth (tribus scotis) zaprzal *Sul* 44; Bvrsa gemv vpadla, w kthorey bylo oszmy skoth, a Mykołay... nalasl... bursą sz thąsz oszmyą skoth *Sul* 52; ~ skot groszy, pieniędzy: Yako pan Lutek wsyal dzesancz scott penandzy 1418 *Kal* nr 632; Ize pany Zowka ne wząla szesczydzessand grzywen a trzech y osmy scoth grossy po Sczepanowe stryv 1421 *Kościan* nr 889, *sim. ib.* nr 890, *etc.*; ~ *z fleksją łacińską*: De qualibet arte mechanica medio scoto, prout ius Culmense requirit 1380 *KodMazL* 96; Dicti kme⟨thones cen⟩sum per sex scotos singulis annis... ac decimam pecunialem... solvere tenebuntur 1383 *Paul* 34, *sim.* 1375 *KodMazL* 85, 1472 *ib.* 255, *etc.*

Skotcowe *cf.* **Skoćcowe, Skotowe**

Skotnia '*wspólna droga do pędzenia bydła na pastwisko, via communis, qua pecudes ad pastum aguntur*': Penes viam..., qua pecora ad pascua depelluntur, vlg. schottnya 1424 *AGZ* VIII 76; Rampsch... debet dare intromissionem... in duos laneos... et in medietatem propulsionis al. skothnya 1460 *AGZ* XIII 354; Penes communem viam, qua grex pellitur vlg. skothnya 1461 *AGZ* III 223, *sim.* 1480 *AGZ* XVI 159; Daschco... debet... dare intromissionem in laneum agri deserti penes depulsiones al. polye skotnyey ville Zurowicze 1472 *AGZ* XIX 10; Petrus... recognovit se teneri debiti triginta marcas et sex florenos... domino Petro de Radochoncze..., in quibus obligavit quatuor laneos, duos posessionatos et duos desertos ex utraque parte skothnya 1476 *AGZ* XVII 125; Supra laneum desertum penes skothny ville Zurovycze 1487 *AGZ* XIX 67; Mellificia, wremby, zkothna, taberna in villa et molendinum 1488 *ib.* 69, *sim. ib.* 68; Qui ager extat partibus ex una Nicolao Ostrosz et communi via, videlicet scothnya 1494 *StPPP* XI 9.

Skotnica '*wspólne pastwisko dla bydła, wygon, wspólna droga do pędzenia bydła na pastwisko, pascua communia, via communis, qua pecudes ad pastum aguntur*': Donamus... duos liberos... mansos..., etiam mansum pro skotnicza (1335) 1598 *DokMp* I 47, *sim.* 1366 *AGZ* III 35; Pro eclesia... unum mansum... et alium pro pellendo grege, quod vlg. skothnycza nuncupatur (1346) XV *p. pr. AGZ* VII 8, *sim.* (1348) *AGZ* III 4. 12, (1348) 1531 *DokMp* I 68, *etc. etc.*; Unum (*sc.* mansum) pro pascuis communibus, seu pro pellendo gregge, quod scotnicza dicitur in wlgari 1356 *KodPol* I 213; Damus... unum (*sc.* mansum) pro pascuis habendis, in wlgari Polonico scothnicza nuncupatos (1359) 1512 *DokMp* IV 112, *sim.* (1394) 1512 *DokMp* I 263, *etc.*; Pro tempe al. scotnicza... duos mansos damus et assignamus 1381 *AGZ* III 64; Granicies... inter civitatem... et villam..., quarum inicium incepit a pulsu vel vlg. dicto scothnicza 1396 *AKPr* X 42; Unum (*sc.* mansum) pro pascuis, que scottnycze vlg. nominantur 1412 *AGZ* VIII 62; Duos cum medio laneos liberos, unum pro bosoria al. scothnycza (1420) 1521 *DokMp* I 437; Pro expellendo grege aream vlg. scothnicza 1422 *AGZ* V 43, *sim.* (1424) 1457 *DokMp* V 271, 1424 *WierzbFrag* 21, *etc.*; Quatuor laneis, qui vlg. vocantur skothnycza, pro grege ville ipsius pellendo... relictis et adiunctis 1448 *Monlur* II 152; ~ Mansum liberum pro via communi ad pellendum gregem, que via scotnicza vlg. nuncupatur 1339 *MMAe* X 34; Duos mansos liberos pro pellendo grege, quod scotnicza nuncupatur vlg., quatuor mansos pro pascendis pecoribus, quod in vulgari dicitur wyweyde 1366 *AGZ* VIII 9; Pro via pecudum al. scotnicza medium laneum deputamus 1403 *DokMp* V 25; A via, quae vulgo dicitur *schotnica (1411) 1653 *ib.* 109, *sim.* (1426) 1653 *DokMp* II 59; Una (*sc.* pecies) incipit a via skothnicza et extendit se penes viam goszinicza (1439) *DokMp* II 291; Penes viam skothnycza *ib.*; Paulus et Nicolaus... fecerunt unam concordiam cum scabinis et cum tota communitate pro agro communitatis dicto viweyg al. *scotknicza 1440 *StPPP* XI 194; Penes viam ducentem Cracoviam, dictam skotnica (1443) 1779 *DokMp* III 75, *sim.* (1444) 1779 *ib.* 112; Ex... parte... communis strate al. scothnycza 1500 *StPPP* XI 83; ~ '*pólko wydzielone na skotnicy pod zasiew zboża, agellus in pascuis situs atque frumento serendo destinatus*' *(?)*: Ex tritico, quod seminatur quolibet in skothnycza *DILB* II 277.

Skotnik '*wspólne pastwisko dla bydła, wygon, wspólna droga do pędzenia bydła na pastwisko, pascua communia, via communis, qua pecudes ad pastum aguntur*': Statuimus, quod cives dicti habeant expulsionem pecudum ad tres partes, que skotnik vocitatur in wlgari 1317 *MMAe* IX 238; Pro expulsione pecorum, quod scothnyk vlg. nominatur (1318) 1456 *StPPP* II nr 3579; ~ Assignamus... unum (*sc.* laneum) pro biforibus, ⟨seu⟩ via pecudum, quae vlg. dicitur skothnik 1395 *DokMp* IV 292; Ad vias pecorum, que wlgari sermone scotniki nominatur 1404 *DokMp* I 316; Usque ad viam skotnik (1436) XVIII *DokMp* V 371.

Skotny *'bydlęcy, odnoszący się do bydła, pecuarius, ad pecudem pertinens'*: Item pro expulsione gregis, vlg. skothny (*sc.* lan), ex una parte ville medium laneum, et ex alia parte alium medium laneum 1447 *AGZ* II 130.

Skotopaśca *'pasterz bydła, pastuch, pastor pecudis'*: Scothopasieza bubulcus XV *med. PF* V 28; Cuius bubulci... in dicto monte pascebant skotopasszycze XV *p. post. Sob* III 349.

Skotowe *'rodzaj daniny płaconej przez mieszczan na rzecz panującego, genus vectigalis, quod oppidani regi solvere debebant'*: Libertas Casimiri Poloniae regis super solucione scottoue de qualibet domo per vnum scottum argenti ponderis Theutonici pro festo s. Iacobi solui consueti 1456 *MMAe* V nr 158. ~ *Może należy czytać* skotcowe.

Skować *formy*: *praes. ind. 3. sg.* skuje 1471 *MPKJ* V 93; *3. pl.* skują 1471 *MPKJ* V 88; ~ *imper. 1. pl.* skujmy *Rozm* 587; ~ *inf.* skować *De morte* w. 358; ~ *praet. 3. sg. m.* skowal *Bogur* B—F; ~ *part. praet. act.* skowawszy *Gn* gl. 15a, 1421 *StPPP* II nr 1785, *BZ* II Par 33, 11; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* skowan 1471 *MPKJ* V 41; skowany *Kśw* bv 4, 1437 *Wisł* nr 228 s. 86, XV *med. SKJ* I 115, *etc.*; *ac. sg. m.* skowanego *BZ* II Par 36, 6; *ac. pl. m.* skowane *Fl* i *Pul* 106, 10, 1476 *AKLitRp* III 108.

Znaczenia: **1.** *'zakuć w kajdany, w żelazne pęta, in vincula ferrea conicere aliquem'*: Bo gresnik ⟨w grzeszech za⟩peeclony jesc iaco klodnik u cemnicy scouany *Kśw* bv 4; Vinctum, *gl.* id est vinculatum skowafszy, incarcerauerunt *Gn* gl. 15a; Sedzęcz we *czmęch y w czenv smerczy, skowane w szebraczstwe y w *szelesczе (vinctos in mendicitate et ferro)... y wywodl ye ze czny y z czena smerczy, y przekowy gych zlamal *Fl* 106, 10, *sim. Pul*; Przidal (*sc.* bog) nam sdrowa vecznego, starostо scowal pkelnego *Bogur* B—F; Predicti kmethones... receperunt kmethonem... Clementem... et eundem kmethonem ligarunt..., et ipsum dederunt ad scultetum compeditantes vlg. zkowawssy 1421 *StPPP* II nr 1785; Scowany compeditus 1437 *Wisł* nr 228 s. 86; Iøly Manasen a skowawszi rzecyødzmy y pøty zelyaznimy y wyedly (vinctum catenis... duxerunt) gy do Babylona *BZ* II Par 33, 11; Skowanego gy rzecyødzmy (vinctum catenis) wyodl do Babylona *ib.* 36, 6; Chczeszły thego szkoszthovacz, dam czy szya w szelesze szkovacz *De morte* w. 358; Dominus soluit compeditos scowane (Psal 145, 7, *Fl* i *Pul*: spøte) 1476 *AKLitRp* III 108; Skovany vinculatus *ca* 1500 *Erz* 94; Potayemnye yąvschy y (*leg.* ji 'go'), skuymysch y (*leg.* ji 'go') tvardymy przekovamy *Rozm* 587; ~ *przenośnie*: Fratres, obsecro vos ego, *gl.* sc. Paulus, vinctus in domino, poprzyssągam przez boze myloserdze ya Pawel, skowany prze pana Crista, vt digne ambuletis vocacione (Eph 4, 1) XV *med. SKJ* I 115.

2. *'wykuć (z metalu), odlać, excudere aliquid (e metallo), effingere, conflare'*: Skowan (*war. lub. rp.*: skowany) fabrefactus (accinctus gladio..., qui fabricatus levi motu egredi poterat et percutere II Reg 20, 8) 1471 *MPKJ* V 41; Skugye conflabit (numquid sculptile conflavit faber? Is 40, 19) *ib.* 93.

3. *'kuciem przerobić, przekuć, cudendo aliquid refingere'*: *Sluyą (*war. lub. rp.*: skuyą) conflabunt (conflabunt gladios suos in vomeres Is 2, 4) 1471 *MPKJ* V 88.

Skowawanie *'spajanie kuciem, cudendo compingere (sensu subst.)'*: Skowawanye (*war. kal.*: kowanym) glutino (confortavit faber aerarius percutiens malleo eum, qui cudebat tunc temporis dicens: Glutino bonum est Is 41, 7) *MPKJ* V 94.

Skowronek *zool.* **1.** *'skowronek polny, Alauda arvensis L.'*: Scowroneck alauda XV *med. R* XXII 40, *sim.* 1472 *Rost* nr 1313, *ca* 1500 *Erz* 94; Scowronek alaudula 1451 *R* XXII 41; Do ergo... peccatoribus alaudam skowronka XV *p. post. R* XXV 176.

2. *'słowik szary, Luscinia luscinia L.' (?)*: Item do presbiteris phylomenam scowron[e]ka 1458 *ZabUPozn* 122; Skowronek lucinia 1473 *PF* V 12.

Skowyczeć *(o psie, de cane) 'skomleć, nictire, gannire'*: Catulus glunit skovyczy *ca* 1500 *Erz* 94.

Skowyknąć *(o psie, de cane) 'zaskomleć, nictire, gannire'*: Bødze krzyk wyelyky we wszey szemy egipskyey..., a u wszech synow izrahelskych nye zkowiknye pyesz (non mutiet canis) *BZ* Ex 11, 7.

Skóra *formy*: *n. sg.* skora 1393 *MMAe* XV 163, 1419 *Rost* nr 5280, *ca* 1420 *WokTryd* nr 55, *etc.*; ~ *g. sg.* skory *Gn* 173a, 1436 *R* XXIII 277, 1471 *MPKJ* V 117, *Rozm* 822; ~ *ac. sg.* skorę *Gn* 172b. 173a, *Fl* i *Pul* 103, 3, *etc.*; ~ *i. sg.* skorą *BZ* Lev 8, 17; ~ *l. sg.* (przy) skorze 1471 *MPKJ* V 22; ~ *n. pl.* skory 1407 *Czrs* 121, *OrtOssol* 84, 3, *Pul* Hab 11; ~ *g. pl.* skor *BZ* Ex 36, 19. Num 4, 8, 1471 *MPKJ* V 24, *MPKJRp* V 17v; ~ *ac. pl.* skory *BZ* Ex 35, 7. 23, *OrtOssol* 84, 1. 2. 3; ~ *i. pl.* skorami *BZ* I Par 17, 1.

Znaczenia: **1.** *'zewnętrzna tkanka stano-*

wiąca powłokę okrywającą ciało ludzi i zwierząt, cutis, pellis': Swøty Barthlomeg gest on tho byl vczynil, ysczy on skorø svego (*leg.* z swego) czala... dal gest byl oblupicz *Gn* 172b, *sim. ib.* 173a; On krol... swøtego Bartholomega kaszal gest byl... s gego gy skory szywo oblupycz *Gn* 173a; Aut forte de picto cortice, se *pistroney skory, gloriaris? 1436 *R* XXIII 277; Czyelcza skorøø (*leg.* z skorą, cum pelle) y s myøssem... seszsze (*sc.* Mojżesz) przed stani *BZ* Lev 8, 17; Moszely mvrzyn przemyenycz scorø swø (pellem suam)? *BZ* Jer 13, 23; Za raną krwawą..., gdzye thelko szkora yesth roszdrapyona albo roszdzyelona, XXX szelagow czyrpyaczemu maya dacz *OrtMac* 144; Scora cutis (si obscurior fuerit lepra et non creverit in cute Lev 13, 6) 1471 *MPKJ* V 22; Dzierzy-ly schią przy skorze involuta cutti (lepra vetustissima iudicabitur atque inolita cuti Lev 13, 11) *ib.*; Serpens pellem veterem deponit, stara skora, quando wlt renouari XV *p. post. R* XXV 180; Skorą cutis *ca* 1500 *Erz* 94; Pellis, skora, in brutis *ib.*; O kraszyc skory czyala (cutis corporis) Iesucristova *Rozm* 148; Skora (cutis) byla yego czyala byala yako mleko *ib.*, *sim. ib.* 818. 819; Na vschytkym yego svyąthym czyelye nye ostalo bylo namnyeysche myescze czale skory, ktore by nye zdrano *ib.* 822; ~ *przenośnie*: A takes my sdruczmy szebe (*leg.* z siebie) starø skorø, tocz gest stare grzechy *Gn* 172b; ~ '*zdjęta skóra zwierząt, najczęściej wyprawiona, pellis de animali detracta, saepissime subacta*': Pro paracione pellis seu cutis dicte thur[c]za *scura 1393 *MMAe* XV 163; Iako czso *Tomaszowa scorø zarzuczono w⟨o⟩lu, to gi zarzuczono bes wini, bes prawa, ani go vzitka ymal 1398 *HubeZb* 72; Rozczogayø nebo yako skorø (sicut pellem), genze pokriwasz wodamy wirzchi gego *Fl* 103, 3, *sim. Puł*; Jaco sø to tich wolow scori, czsom ye røczil w Gothartha 1407 *Czrs* 121; Cutis mutonis al. baranya *skura 1437 *AGZ* XI 130; Kaszdi... offyervy bogu... skopowe skory czyrwone y modre (pelles arietum rubricatas et ianthinas) *BZ* Ex 35, 7; Acz kto myal... skory skopowe (pelles arietum)..., offyerowaly søø panu *ib.* 35, 23; Vczynyø teesz pokryczye stanowe s skoor skopowich (de pellibus arietum) czyrwonich..., a druge skor (*leg.* z skor, de pellibus) modrich *ib.* 36, 19; Rospostrø s wyrzchv plascz czirwony, a tim lepak przikriyø zaslonø modrich skor (ianthinarum pellium) *BZ* Num 4, 8, *sim.* 1471 *MPKJ* V 24; Geden czlowyek przywyodl przed nasz... czlowyeka, czo mv na schyyą wyazano trzy szkory (cui tres cutes super collum... ligatae fuerunt) *OrtOssol* 84, 1, *sim. ib.* 84, 2. 3; Tedy ten yaczecz blyszy szam szwą raką na krzyszv odbycz, ysz mv thy szkory gwaltownye na szyyą wyazany (quod actor sibi cutes violenter et contra iustitiam superligasset) *ib* 84, 3; Zonam pelliceam pasch skorzany albo skory (*leg.* z skory; ipse autem Ioannes habebat... zonam pelliceam circa lumbos suos Mat 3, 4) 1471 *MPKJ* V 117; Tvnicas pelliceas skor (*leg.* z skor, *var. kal.*: skorzane: fecit quoque dominus deus Adae et uxori eius tunicas pelliceas et induit eos Gen 3, 21) *MPKJRp* V 17v; ~ wężowa skora '*skóra zrzucona przez węża, tzw. wylinka, senecta, vernatio exuta*': Vøzova scora spolium serpentis 1419 *Rost* nr 5280; ~ *(o namiotach ze skór, de tentoriis e pelle confectis)*: Skrzinya zaslyvbyenya boszego pod skoramy (sub pellibus) gest *BZ* I Par 17, 1; Prze zloszcz wydzalesm rospyęczya etyopske, zamoczo szye skory zye⟨mie⟩ Madyan (pro iniquitate vidi tentoria Aethiopiae, turbabuntur pelles terrae Madian Hab 3, 7) *Pul* Hab 11.

2. '*kora drzewa, cortex arboris*': Scora cortex *ca* 1420 *WokTryd* nr 55, *sim.* 1472 *Rost* nr 1566.

3. skora chlebowa '*przypieczona powłoka chleba, crusta panis*': Crusta et hoc crustum, superficies vel cortex panis skora chlebová *ca* 1500 *Erz* 94.

Skórka *formy*: *n. sg.* skorka 1472 *Rost* nr 1000, *ca* 1500 *Erz* 94; ~ *i. du.* skorkama *BZ* Gen 27, 16; ~ *n. pl.* skorki *ca* 1420 *WokTryd* nr 179; ~ *g. pl.* skorek *OrtMac* 47, *OrtOssol* 41, 2; ~ *ac. pl.* skorki 1393 *MMAe* XV 159. 163, 1394 *ib.* 197, 1422 *StPPP* II nr 1854, *etc.*; ~ *i. pl.* skorkami *BZ* Jos 5, 7.

Znaczenia: **1.** '*zdjęta skóra małych zwierząt, najczęściej wyprawiona, pellis de parvis animalibus detracta, saepissime subacta*': Skorkama koszelkowyma osyla gemu (*sc.* Jakobowi) roce a gardlo (pelliculas haedorum circumdedit manibus et colli nuda protexit) *BZ* Gen 27, 16; Wszyaleszm... od gednego czlowyeka trzystha byelycz y stho zageczych szkorek (recepi... III C operis aspergellorum et I C leporum) *OrtOssol* 41, 2, *sim. OrtMac* 47; Smyeszly szyą pusczycz... na... czlowyeka, v kogo myenysz, yszesz wszyąl szkorky przerzeczony ty? *OrtOssol* 41, 2, *sim. OrtMac* 47.

2. '*błonka jaja lub orzecha znajdująca się pod twardą skorupą, pellicula, quae ovum vel nucem sub testa circumdat*': Skorka hilum 1472 *Rost* nr 1000; Nauci est pellicula, que circumdat nucleum in nuce orzechová skorką *ca* 1500 *Erz* 94.

3. *'napletek, praeputium'*: Obrza⟨za⟩l ge lozve, gis to iakosz sø syø zrodzili, skorkami (*leg.* z skorkami) byli (in praeputio erant) *BZ* Jos 5, 7.

4. *'skórzany naramiennik, część zbroi chroniąca ramię albo łokieć, pars thoracis e corio confecta, bracchium tegens'*: Pro... armillis al. scorky 1393 *MMAe* XV 159, *sim. ib.* 163; Pro pancerio, bigwanti, szlom, scorky 1394 *ib.* 197; Scorky cubitale *ca* 1420 *WokTryd* nr 179; Michael... debet soluere... bigwanti, scorki et hunsscop 1422 *StPPP* II nr 1854; Nicolaus... contumax... pro duobus scorki..., pro clobucek 1428 *ib.* nr 2176.

Skórnie *cf.* **Skórznia**

Skórzany *formy*: *n. sg. m.* skorzany *MW* 33b; ~ *ac. sg. m.* skorzany 1471 *MPKJ* V 117, *MPKJ* V 64, *EwZam* 298; ~ *i. sg. m.* skorzanym *BZ* IV Reg 1, 8; ~ *l. sg. m.* (w) skorzanem 1471 *MPKJ* V 64; ~ *ac. pl.* skorzane 1471 *MPKJ* V 7; *m.* skorzane 1445 *AGZ* XIV 175; *f.* skorzane 1471 *MPKJ* V 32.

Znaczenie: *'ze skóry zwierzęcej zrobiony, e pelle confectus'*: Servitoribus... receperunt... duos saccos skorzane 1445 *AGZ* XIV 175; Mosz kosmati a skorzanim powroskem opasani (zona pellicea accinctus) po swich byodrach *BZ* IV Reg 1, 8; Tunicas pelliceas, vestimenta skorzane (*war. lub. rp.*: skor, *leg.* z skor; fecit quoque dominus deus Adae et uxori eius tunicas pelliceas et induit eos Gen 3, 21) 1471 *MPKJ* V 7; Vtres lagwiczie skorzane (tulerunt sibi... utres vinarios Jos 9, 4) *ib.* 32; In vtre w skorzanem myechv (*war. lub.*: in vtrem w skorzany myech; verbo domini caeli firmati sunt..., congregans sicut in utre aquas maris Psal 32, 7) *ib.* 64; Zonam pelliceam pasch skorzany albo skory (*leg.* z skory; ipse autem Ioannes habebat... zonam pelliceam circa lumbos suos Mat 3, 4) *ib.* 117, *sim. EwZam* 298; Ize vczinyonem iako sand skorzany we srzenye (quia factus sum sicut uter in pruina Psal 118, 83) *MW* 33b; Vter vyądro *skorzą̨ny *ca* 1500 *Erz* 94.

Skórznia, *częściej pl. tantum* **Skórnie, Skórznie** *'obuwie z cholewami osłaniającymi golenie, buty z cholewami, calcei scapis instructi, perones'*: Iacom ya nye winowath Ianowi za mitho polucopya i *scorzey 1427 *KsMaz* II nr 2857, *sim. ib.*; Jan ne wszanl Magdalene... dwe zekyrze y scornye 1427 *MPKJ* II 306; Non recepit equum..., lapky, panczerza, ostrok, captura, suknyey, skorzen 1442 *StPPP* II nr 3077; Jakom ya... nye szyanl z nog Janowich, oczcza Sassynovego zabithego, ostrog, scorzen, nogawicz 1479 *ZapWarsz* nr 1219; Jako ya nye vynovath maczerzinego dlugv... poltrzeczya grossą sza skornye 1482 *ib.* nr 1519; Ocrea sunt tibialia calciamenta, quc suras tegunt... szkornya *ca* 1500 *Erz* 94.

Skórznie *cf.* **Skórznia**

Skórzyce *pl. tantum 'suszona kora pewnych gatunków cynamonowca, używana jako przyprawa oraz jako lek, exsiccatus cortex cinnamomi, conditio ciborum et medicamentum'*: Skorzicze cynamonum *ca* 1418 *JA* XIV 511; Skorzicze cinamomum 1472 *Rost* nr 859, *sim.* 1478 *ib.* nr 2138; Speciale remedium reumatis... citwar..., galgan, cinamonum skorzy[e]cze XV *p. post. R* LIII 62.

Skracać *'poskramiać, coercere, domare'*: Krolewstwo czwarte bødze iako szelyazo. Iako szelyazo trze a skracza (comminuit et domat) wszitki rzeczi, tak stroskoce te wszitki rzeczi a zetrze *BZ* Dan 2, 40.

Skradzione *'rzecz ukradziona, res furto ablata'*: Paszco... habet terminum cum Falislao... ad colloquium generale pro scradzone 1388 *TPaw* III nr 1079.

Skraina *cf.* **Kraina**

Skrajać *formy*: *praes. ind. 3. pl.* skrają 1471 *MPKJ* V 114; ~ *praet. 1. sg. m.* -śm skrajal 1432 *Pozn* nr 1380; *2. sg. m.* skrajał jeś *Fl* 29, 14; skrajałeś *Pul* 29, 14; ~ *part. praet. pass. n. sg. neutr.* skrajane 1491 *RKJŁ* VII 58.

Znaczenia: **1.** *'pociąć na kawałki, in partes secare'*: Zcraial ies (conscidisti, *Pul*: skrayalesz) wor moy y ogarnøl ies me weselim *Fl* 29, 14; Concident skazą, skrayą (Mich 4, 3) 1471 *MPKJ* V 114.

2. *'przyciąć, wykroić według miary, ad modum quendam consecare, dissecare (dicitur de panno in habitum vestis consecando)'*: Jacom ya v paney poznanskey dwu plasczu nye wszal... anysm ich scrayal na swa czeladcz, any tego vszythku mam 1432 *Pozn* nr 1380; Iesliby sz⟨ie t⟩hes przigodzilo, ysby thes odzienye nove gothovo szkrayane byloby przynyesiono z ynssego varsthathv do drugiego 1491 *RKJŁ* VII 58.

Skrajny *'znajdujący się na skraju, na krańcu, extremus, ultimus'*: Krolewna Saba... yest przysla od skrayney zyemye (a finibus terrae Luc 11, 31) schukacz mądroszczy Salomonovey *Rozm* 304.

Skrapiać *'obrzucać kroplami, spryskiwać, polewać, aspergere'*: Aqua dicit: Potum tibi prebeo, cordes (*pro* sordes) purgo, arencia rigo scrapan (*pro* scrapam) XV *med. GlWroc* 64r; Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, skrapya, sed aut incrementum dat deus (I Cor 3, 7) 1453

RRp XXIII 298; Skrapyaly (asperserunt) kaplani swe røce krwyø *BZ* II Par 35, 11; Tercio irrigat, skrapya, myakczy, ortum cordis nostri XV *p. post. GlDom* 65.

Skraść *formy: praet. 2. sg. m.* skradłeś 1413 *StPPP* VII 481; *3. sg. m.* skradł 1406 *HubeZb* 84, 1451 *AGZ* XIV 313, 1459 *ZapWarsz* nr 1035; skrad 1403 *HubeZb* 104; *3. pl. m.* skradli 1448 *AGZ* XII 175; ~ *part. praet. pass. g. pl. f.* skradzionych 1481 *ZapWarsz* nr 1521; *cf. też* **Skradzione**; ~ *condit. pass. 3. pl. f.* by były skradziony 1481 *ZapWarsz* nr 1521.

Znaczenia: **1.** *'potajemnie przywłaszczyć sobie cudzą własność, ukraść, alicui aliquid furto subducere, furari, furtum facere'*: Eze Potr *Stanislaoui ne scrad wolu *chozebnø rzeczø 1403 *HubeZb* 104; Iaco Stanislaw Staszkowy yastrzambow yego ne skradl, ale czso ye wszanl, to wszanl... yaco w swem lesze 1406 *ib.* 84; Andreas... fecit stare... Iohanni... ad instanciam... Raphaelis..., ut staret cum fure et facie, sicut eum furatus est al. skradl 1451 *AGZ* XIV 313; Ysche slachathna Katharzina... rzeczy skradzyonych przesz Katharzina, szlusebnycza yey, vsythku nye ma 1481 *ZapWarsz* nr 1521; Yako ya thych rzeczy, kthore by przesz *Katharzzina byly szkradzioni, szlusebnyczą moya, vszythku nye mam *ib.*

2. *'okraść, ograbić, złupić, expilare, spoliare'*: Tu dixisti, quod ego essem fur et quod ego utor furticinio, tu solus est talis, quia tu despoliasti vlg. skradłesz terram preter inhibicionem regalem 1413 *StPPP* VII 481; Iste Zen... fures deduxit super domum meam, qui deduccione ipsius domum meam defurati sunt al. scradły 1448 *AGZ* XII 175; Heze Mykol[y]ay... *Janovago domv nye skrathł any ssheszczynaczcze kop w moy dom wnyosl 1459 *ZapWarsz* nr 1035.

Cf. **Skradzione**

Skrawić *cf.* **Skrwawić**

Skręt 1. *'pętla, czy też sznur, laqueus vel fortasse funis'*: Wszakosz nyenalompny oth slego nye bywayą othwabeny, alysz przydan bądze szkrąth (torques) na szszyge gych (*Dzial* 39: alysz gym powroz wloszą na szschyyą) a czasznym karanym... bądą vmączeny *Sul* 48.

2. *dubium*: Na scraczye XV *p. pr. R* XVI 349.

Cf. **Kręt**

Skrob 1. *'krochmal, amylum'*: Skrob amidum 1472 *Rost* nr 80; Skrob amilum *ib.* nr 939.

2. *'świerzb, scabies, prurigo'*: Herodes... in grauissimam egritudinem cecidit, nam febre valida, prvrigine... corporis crebra, skrobem albo swyrbem,... torquebatur XV *p. post. R* XXV 176; Contra pruritu vlg. scrob recipe corticem mediam sambuci cum aceto XV *p. post. RRp* LIII 63; Scabies, id est asperitas cutis, quasi squamies skrob, pąrch *ca* 1500 *Erz* 94.

Skrobacz *'młyn na małej wodzie, mola in parva aqua exstructa'*: Item damus eidem sculteto... molendinum, quod vlg. scrobacz nuncupatur 1376 *KodWP* III 452.

Skrobać *formy*: *inf.* skrobać 1405 *JA* VI 209, XV *p. pr. R* XVI 343; ~ *praet. 3. sg. m.* skrobał 1405 *JA* VI 209; ~ *part. praes. pass. n. sg. m.* skroban 1405 *JA* VI 209; skrobany 1446 *StPPP* II nr 3275; *f.* skrobana 1446 *StPPP* II nr 3275.

Znaczenia: **1.** *'zdrapywać (tu resztki jedzenia), ścierać, radere, scabere (hoc loco cibi reliquias)'*: Est inopum discis inhiare *lizat, scrobacz XV *p. pr. R* XVI 343.

2. *'wydrapywać, wycierać, czy też wydrapać, wytrzeć, radere, delere'*: Gdi Mikulka ten lysth scrobacz kaszal y sz yego wolą scroban 1405 *JA* VI 209; Yako na Semkaleziną wolą ten lysth scrobal *ywlno slowa, a gyna napisal *ib.*; Elizabeth... vituperavit literam, quod sit alias streparizata, scrobany. Et procurator... Johannis dixit, quod *quelibet debet esse scrobana, quia in qualibet vitulina cutte al. na czelaneczinye scribi non potest 1446 *StPPP* II nr 3275. ~ *Możliwa tu jest lekcja* zskrobać.

Cf. **Wyskrobać**

Skrobanie *'wydrapywanie, wycieranie, wymazywanie, czy też wydrapanie, wytarcie, wymazanie, actus radendi, delendi'*: Abholebiliter, procz scrobanya wypyszana, mors eterna 1477 *MPKJ* II 324.

Skrobawy *'nierówny, chropowaty, asper'*: Aspera gorovate, scrobave (erunt parva in directa et aspera in vias planas Luc 3, 5) 1471 *MPKJ* V 122.

Skroczek *'skwarek, wysmażony kawałek słoniny, cremium'*: Szkroczek cremium XV *p. post. PF* V 11.

Skromić *cf.* **Uskromić**

Skromliwy *'nie dbający o rozgłos, pokorny, cichy, spokojny, qui famam neglegit, humilis, quietus, placidus, tranquillus'*: Potesthaczy a skromliwy (*sc.* anjeli) sathanszkyey moczy luczy (*leg.* ludzi) bronyly XV *p. post. SKJ* I 160.

Skromnie *'uprzejmie, pokornie, ulegle, comiter, animo demisso, obsequenter'*: Dorothea autem sorores praedictas leniter, scromne, alloquens auferens ab eis cecitatem cordis *Gn* gl. 75a; Scromnye dignanter XV *p. pr. R* XVI 350;

Mysztirz przemowyl vyelmy skromnye *De morte* w. 89; Myly Kristus ym (*sc.* zwolennikom) barzo skromnye rzekl: Podzmy przeczyv ym (*sc.* Żydom), acz nass nye schukayą, a takosch ssą poschly barzo skromnye *Rozm* 614; ~ *'cierpliwie, patienter'*: Krzywdy nye czynycz, ale czynioną skromnye czyrpyecz (patienter sufferre) XV ex. *SKJ* I 143, *sim. ib.* 145; Kto temv vyerzycz nye chce, ten sluchay skromnye (audiat... patienter) a nye movy tego, bycz Iesus... kyedy matce swe myle nye byl na pomoczy *Rozm* 81.

Skromno *'cierpliwie, patienter'*: Aczkoly nye po woly czyrpy... czlowyek, a wschakoz nyechacz czyrpy dla... osządzena bozego o grzech, genze nasz na tho potoczyl w nadzey chwaly wyeczney, acz skromno będzem czyrpyecz (Rom 8, 20) XV *med. SKJ* I 96.

Skromność *'niewygórowane mniemanie o sobie, brak zarozumiałości, pokora, uległość, modestia, humilitas, submissio animi'*: Secundo enim fuit (*sc.* beatus Paulus) vas elleccionis decorum humilitate, que decorauit, sød vibrany a *skronoscø ocrasonіy, yscy on svø skromnoscø gest ⟨okrasił⟩, omnes uirtutes *Gn* gl. 41a; Nullus poterit intrare (*sc.* ad regem), nisi sit uestitus in anima quadruplici veste alis bødze gego dusa odzana chv⟨o⟩rakim odzenym, tocz gest skromnoscø, cystotø, miloserdzim a sfego czala vnø⟨dzenim⟩ *ib.* 164a; Scromnoszczi mansuetudines XV *p. pr. R* XXII 334; ~ *'cierpliwość, patientia'*: Hoc fecit (*sc.* Christus) propter tria... Tercio ut sic matris paciencia, scrompnoscz, probaretur XV *in. R* XXIV 61; Tercium exemplum erat in eo paciencia, scromnoscz, in passione XV *med. GlWroc* 80v; Vbi enim est fides patriarcharum, spes prophetarum, caritas apostolorum, patientia, skromnoscz, scilicet martirorum? 1461—7 *Serm* 316r.

Skromny *formy*: *n. sg. m.* skromny *Gn* 3a. 174a. 175b, 1444 *R* XXIII 304, 1471 *MPKJ* V 83; *f.* skromna *ca* 1420 *R* XXIV 85, XV *med. R* XXII 245; *neutr.* skromne XV *med. R* XXII 235; ~ *d. sg. neutr.* skromnemu XV *med. R* XXII 236; ~ *ac. sg. m.* skromnego *Gn* gl. 47b; ~ *v. sg. f.* skromna *ca* 1500 *SprTNW* V 10; ~ *n. pl. m.* skromni *Gn* gl. 157a, *Rozm* 263; ~ *ac. pl. m.* skromne *ca* 1500 *R* XIX 68.

Znaczenia: **1.** *'odznaczający się niewygórowanym mniemaniem o sobie, niezarozumiały, pokorny, modestus, humilis, demissus'*: Teneczi szø gest on dzysza vczynil tako nisky y tako skromny, yscy szø gest on bil na malem mastku... przepuszczycz poloszyl (*pro* przepuszczyl poloszycz) *Gn* 3a, *sim. ib.* 175b; Allecz gest gy on (*sc.* Kryst człowieka) szeme (*leg.* z ziemie) byl stworzil presto, isbicz on byl skromny *Gn* 174a; Secunda domus est uirginalis, hoc est... corpus beate uirginis Marie... Hec domus fecit nobis leonem, id est Christum, placabilem, vpokoynego, et mansuetum y szkromnego *Gn* gl. 47b; Item fuerunt mites skromny... Mites autem sunt, qui in corde non habent amaritudinem pricrosci *ib.* 157a; Agnes dicitur ab agna, quia mitis, szcromna, et humilis fuit *ca* 1420 *R* XXIV 85; Skromni lud quieta corda (o tortuose serpens, qui mille per maeandros fraudesque flexuosas agitas quieta corda) 1444 *R* XXIII 304; Bonus, vtilis skromny (Ecclus 31, 19) 1471 *MPKJ* V 83; Dzevyczo oszobna,... vczyn roszvyąszane nasz, czyste y skromne *ca* 1500 *R* XIX 68; O Maria myloszyerna, o panno czysta y skromna, kyedy przydzyem na szath bozy, thedy nam grzesznem pomoszy *ca* 1500 *SprTNW* V 10; ~ Bogoslavyeny skromny (mites Mat 5, 4), bo ony oszyąda zyemye *Rozm* 263.

2. *'świadczący o braku pychy, o pokorze, qui animum demissum, humilitatem testatur'*: Yako gymyenya wyeloscz a czczi tego swyata nabiczye cziny ludzi nadąte a pischne, tako potąpyenye a vbostwo, le skromne, czini vbogye duchem XV *med. R* XXII 235; ~ *'cierpliwy, patiens'*: Czichi gest, gegosch misli zamyeshanye nye otmyeny..., ale wyari gego prostota wyedzye gi ku wschego czirpyenyv skromnemu XV *med. R* XXII 236; Czirpyączoscz skromna sama ma doconacz kasdey cznoti y dobroczy *ib.* 245.

Skronia *formy*: *n. sg.* skronia *ca* 1420 *WokTryd* nr 312, *ca* 1455 *JA* XIV 491, XV *p. post. GlDom* 91; ~ *ac. sg.* skronią XV *med. GlWroc* 97v, *ca* 1455 *JA* XIV 485; ~ *l. sg.* (na) skroni 1480 *ZapWarsz* nr 1483; ~ *d. pl.* skroniom *Fl* i *Pul* 131, 5; ~ *ac. pl.* skronie XV *p. post. R* LIII 62.

Znaczenie: *'boczna część głowy między uchem a czołem, skroń, pars capitis inter aurem et frontem posita, tempus'*: Acz dam... pokoy skronom mogym (temporibus meis) *Fl* 131, 5, *sim. Pul*; Scrona timpus *ca* 1420 *WokTryd* nr 312, *sim.* XV *p. post. GlDom* 91; Accepitque clavum et percussit maleo per tenpora, scrona, eius XV *med. GlWroc* 97v; Super tempus na scronyą, czeluscz *ca* 1455 *JA* XIV 485; *Schronya tempus *ib.* 491; Jako ya szamoczwarth... nye zasthapilem drogi... Thomkovy... anym yego sbyl gwalthem, anym gemv zadal **thrzach* ran synych a *yanyey krwavey na szkrony, oth kthorey rany *skronnyey ranka prawa władacz nye mose 1480 *ZapWarsz* nr 1483; Qui caput

dolet ex calore..., millefolium tritum cum aceto imponas super tempora, na szkronye, et sanaberis in breui XV *p. post. R* LIII 62.

Skronny *'znajdujący się na skroni, in tempore situs'*: Jako ya szamoczwarth... nye zasthapilem drogi... Thomkovy... anym yego sbyl gwalthem, anym gemv zadal *thrzach ran synych a *yanyey krwavey na szkrony, oth kthorey rany *skronnyey ranka prawa wladacz nye mose 1480 *ZapWarsz* nr 1483.

Skropawość *'nabrzmiałość, opuchłość, tumor'*: Et cadit a tritu dura farina meo, fferrea parcendi castigo tubera, *gl.* tortuositates scropawoscz̨y, morsu 1466 *R* XXII 16.

Skropawy *'nierówny, szorstki, chropowaty, asper'*: Quod per te fieri posse non ambigimus, si dileccio Xi tecum habuerit consorcium, que omnia suffert, grauia leniat, durra mollificat, aspera, skropawe, planat, amara dulcorat XV *p. pr. StPPP* X nr 31; ~ *'przykry, molestus'*: Non igitur timor iustos occupet, si viciosis lima, *gl.* pena, correccionis inprimitur asperior, *gl.* nota hispidus sc⟨r⟩opawi XV *p. pr. StPPP* X nr 8.

Skropić *formy*: *praes. ind. 3. sg.* skropi 1471 *MPKJ* V 112; ~ *praet. 3. sg. m.* skropił XV *in. Szwed* 49; *f.* skropiła 1466 *R* XXII 27, 1461—7 *Serm* 110v; *3. pl. m.* skropili *BZ* II Par 29, 24; ~ *part. praet. pass. g. sg. f.* skropionej *BZ* Lev 23, 13; *ac. sg. f.* skropioną *BZ* Ex 12, 39, *ca* 1500 *JARp* X 183v; *ac. pl. m.* skropione *BZ* Lev 7, 12.

Znaczenie: *'obrzucić kroplami, spryskać, polać, oblać, aspergere'*: Ego plantaui, Apollo rigauit, sed deus incrementum dedit ya sczepyl, Apollo scropyl, pan bog wsrost dal (I Cor 3, 6) XV *in. Szwed* 49; Nawarzyly søø tey møky, ktorøø skropyonø (quam... conspersam) s Egipta bily wszyøly *BZ* Ex 12, 39; Offyerowacz bødø... *bocheyncza *szmyeszani olegem skropyone (collyridas olei admixtione conspersas) *BZ* Lev 7, 12; Offyerowany bødø s nim dwa dzesyøtky byeli scropyoney oleyem (duae decimae similae conspersae oleo) *ib.* 23, 13; Offyerowacz bødze... offyervge (*pro* offyerø) *bili... skropyon[y]ø oleem (sacrificium similae... conspersae oleo) *BZ* Num 15, 4; Zarzazaly ge (*sc.* kozły) kaplany y skropyly krwyø (asperserunt sanguinem) gich przed oltarzem *BZ* II Par 29, 24; Aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea krew gich szcropila odzenye moge (Is 63, 3) 1461—7 *Serm* 110v; Irrigabit skropy, zmoczy (fons de domo domini egredietur et irrigabit torrentem spinarum Joel 3, 18) 1471 *MPKJ* V 112; Domine et matrone inspicientes in eam (*sc.* beatam virginem) totam sanguine spersam, scropyoną, dicebant *ca* 1500 *JARp* X 183v; ~ Orbem mellifluo compluit (*sc.* mens exhilarata), *gl.* irrigauit skropyla, imbre suo, *gl.* doctrina 1466 *R* XXII 27.

Skropienie *'obrzucenie kroplami, spryskanie, polanie, actus aliquid aspergendi'*: Skropyenye (expurgate vetus fermentum, ut sitis nova conspersio, sicut estis azymi I Cor 5, 7) *ca* 1450 *PF* IV 572.

Skrow *'schowek, locus, ubi aliquid abditur asservaturque'*: Iaco Andrzey s Yanem ne ukradli s Wichnina domu crowi chøszebno rzeczø any gey chisz wibrali y scrow (*leg.* skrowu) pobrali 1406 *HubcZb* 85.

Skrócić, Skrócić się 1. *'przeżyć, vivere, transigere'*: Fratres..., diem hodiernum debemus consumere in gaudio. Bracza..., patrzymy tego dobrze, isbichom ten tho dzen... veszelu (*leg.* w wiesielu) i f naboszegstwe gy skroczyly *Gn* 14a.

2. skrocić się *'kończyć się, ad finem venire'*: Mane nobiscum, domine, quoniam advesperascit et inclinata, y skroczy sye, iam est dies, *gl.* inclinata chili szye kv wyeczorv (Luc 24, 29) XV *p. post. GlDom* 53.

Skrudzić *(?) 'brudzić, zanieczyszczać, polluere, inquinare'*: Skrudza polluunt XV *p. pr. Zab* 519; Deformat et defedat skaradzy, skrudzi *ib.*

Skruszać 1. *'niszczyć, unieważniać, rescindere, irritum facere'*: Scrusayacz (*war. kal.*: *straszayuncz) rescindentes (rescindentes verbum dei per traditionem vestram Marc 7, 13) *MPKJ* V 121.

2. *'wywoływać skruchę, wzbudzać żal, poenitentiam efficere'*: Gisz molwice w waszem serczu, y w przebitcey (*pro* przebitcech) waszich scruszayecze se (in cubilibus vestris compungimini, *Pul*: sk⟨r⟩uszaycze szye) *Fl* 4, 5.

Skruszenie *formy*: *n. sg.* skruszenie *Gn* gl. 120a, *Fl* i *Pul* 13, 7, *ca* 1420 *R* XXIV 79, *etc.*; ~ *g. sg.* skruszenia *Ksw* cr 9, *Fl* i *Pul* 59, 3, XV *med. GlWroc* 161r, *etc.*; ~ *ac. sg.* skruszenie XV *med. R* XXII 241, 1461—7 *Serm* 114r, 1471 *MPKJ* V 63, *etc.*; ~ *i. sg.* skruszenim *ca* 1420 *R* XXIV 83, *BZ* Jer 14, 17, *Naw* 60. 114; ~ *ac. pl.* skruszenia *Fl* 59, 2, *Fl* i *Pul* 146, 3, *MW* 129b.

Znaczenia: 1. *'pęknięcie, rozpadlina, ruptum, rima'*: Woruszil (*pro* poruszil) ies zemø y zamøczil ies iø, vzdrow scruszena (contritiones, *Pul*: skruszenye) iey, bo poruszila se iest *Fl* 59, 2.

2. *'zniszczenie, klęska, contritio, destructio, clades'*: Vistøpaiøch z masta Corrozaim nepriiacele... gloz sø, praui, scrvsena vslisely (ululatum contritionis audierunt Jer 48, 5) *Ksw* cr 9;

Scruszene y nesboszstwo (contritio et infelicitas) w drogach gich *Fl* 13, 7, *sim. Pul*; Skrvszenym wyelykym starta gest (contritione magna contrita est) panna, dzewka lyvda mego, ranø przelisz zlø *BZ* Jer 14, 17.

3. '*rana, vulnus*': Gensze vzdrawa skrvssone serczem y ⟨s⟩wøzvge skruszena (contritiones) gych *Fl* 146, 3, *sim. Pul, MW* 129b.

4. '*skrucha, żal za grzechy, poenitentia, dolor ex peccatorum recordatione conceptus*': Notatur eius lacrimosa contritio zalobne scrusene *Gn* gł. 120a; Pirwa czøszcz pokuty szcruszene a bolene za grzechi *ca* 1420 *R* XXIV 79; Tunc dyabolum de corde nostro per tria bona eicere debemus: szcruszenym, szpowedzø, sztrogenym pocuthy *ib.* 83; Lacrimosa eius contractio placzøcze skruszene XV *p. pr. R* XXII 335; Lacrime compunccionis scrusena XV *med. GlWroc* 161r; Drugye gest skruschenye na grzechi a gich placanye XV *med. R* XXII 241; Cząstokrocz, gen nye ma scruschenya do spowyedzi a rad bi ge myal, a w nadzegi bozey lasky syą spowyeda, dawa mu scruschenye mili pan bog moczą swątoszczi tey *ib.*; Dolor contritionis bolesez skruszenya 1461—7 *Serm* 103v; Quia passio Xpi inducit deuotissimam et efficacissimam compunccionem skrussene *ib.* 114r; Skruschenye myeicze compungimini (quae dicitis in cordibus vestris, in cubilibus vestris compungimini Psal 4, 5) 1471 *MPKJ* V 63, *sim.* 1471 *R* XXIV 379; Day my, yzbych w szmyerthney nyemoczy wszchech szye grzechow spowyedala a szerdecznym szkrvschenym za nye doszycz vczynyla *Naw* 60, *sim. ib.* 114; Contricio et compunccio animi skrvszenye dvsznye XV *p. post. GlKórn* II 190; By byl myal (*sc.* Judasz) skruszenye a pravą spovyedz, bog by byl yemv then grzech odpuszczyl *Rozm* 762.

5. '*zamroczenie, odurzenie, stupor, torpor*': Napogil ies nas winem scruszena (vino compunctionis) *Fl* 59, 3, *sim. Pul*; Skruschenya (*war. lub.*: sruszenya) compunccionis (dedit illis deus spiritum compunctionis Rom 11, 8) 1471 *MPKJ* V 126.

Skruszyć *formy*: *praes. ind. 3. sg.* skruszy 1471 *MPKJ* V 68; ~ *inf.* skruszyć(i) 1471 *MPKJ* V 90; ~ *praet. 3. sg. m.* skruszył 1471 *MPKJ* V 102; *3. pl. m.* skruszyli 1471 *MPKJ* V 133; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* skruszony *BZ* Gen 17, 1; *g. sg. neutr.* skruszonego *Fl* i *Pul* 50, 18. 108, 15, *KartŚwidz, etc.*; *ac. sg. f.* skruszoną XV *med. R* XXIII 269; *neutr.* skruszone *ca* 1500 *JARp* X 172v; *i. sg. neutr.* skruszonym 1448 *R* XXIV 352; *l. sg. m.* (w) skruszonem *BZ* Judith 8, 16; *ac. pl. m.* skruszone *Fl* i *Pul* 146, 3, *MW* 129b, *EwZam* 307; ~ *praes. pass. 3. sg. m.* bywa skruszony *XV med. R* XXII 241; *neutr.* bywa skruszono XV *p. post. R* XXV 182; *3. pl. m.* skruszeni są *Fl* 34, 19; (są) skruszeni *Pul* 34, 19; ~ *imper. pass. 2 sg.m.* bądź skruszony *BZ* Gen 17, 1; ~ *condit. pass. 1. sg. m.* bych skruszon *Fl* i *Pul* 29, 15.

Znaczenia: **1.** '*zniszczyć, zburzyć, destruere, violare, delere*': Scruszil (*war. lub.*: srussil) demollitus (demolitus est tabernaculum suum Thren 2, 6) 1471 *MPKJ* V 102; ~ '*osłabić, złamać, infirmum reddere, frangere*': Skruschi (*war. lub.*: ruschy) frangit (responsio mollis frangit iram Prov 15, 1) 1471 *MPKJ* V 68; Schkruschiczy infirmare (dominus enim exercitum decrevit, et quis poterit infirmare? Is 14, 27) *ib.* 90.

2. '*wywołać skruchę, wzbudzić żal, poenitentiam efficere*': Ktoricz clouek thy to dary gest straczil, szukagsze gych mylosczyue a szerczem skruszon⟨y⟩m y k themv naboszn⟨y⟩m *Gn* 172a; Ogarnøl ies me weselim, abi pala tobe slawa moia a bich ne scruszon (ut... non compungar) *Fl* 29, 15, *sim. Pul*; Rozproszeni sø y ⟨nie⟩ scruszeni sø (dissipati sunt nec compuncti, *Pul*: rosproszeny sø any skruszeny) *Fl* 34, 19; Serdza scruszonego (cor contritum) y vczyszonego (*R* XXIV 352: szerczem szcrusszonym a pokornym), bosze, ne wzgardzisz *Fl* 50, 18, *sim. Pul, KartŚwidz*; Naprzeczywal yest se czlowyeka nedostatecznego y szebraka, y skruszonego serdza (compunctum corde) vmorzycz *Fl* 108, 15, *sim. Pul*; Gensze vzdrawa skrvssone serczem (contritos corde) y ⟨s⟩wøzvge skruszena gych *Fl* 146, 3, *sim. Pul, MW* 129b; Cząstokrocz, gen nye ma scruschenya do spowyedzi..., dawa mu scruschenye mili pan bog moczą swątoszczi tey y biwa scruschoni ss nyescruschonego wyelekrocz XV *med. R* XXII 241; Incoctum, *gl.* valde coctam skrvszona,... pectus, *gl.* conscienciam XV *med. R* XXIII 269; Ponyszmi przed nym nasze dusze a w duchu skruszonem a ponyszonem (in spiritu constituti humiliato) sluszøcz gemu *BZ* Judith 8, 16; Skruschyly schią compuncti (his... auditis compuncti sunt corde Act 2, 37) 1471 *MPKJ* V 133; Durum cor est, quod nec timore inferni, nec amore celestis regni concutitur bywa skruszono XV *p. post. R* XXV 182; Poslal myą vsdravyacz skruszone szyerczem (sanare contritos corde Luc 4, 18, *Rozm* 250: zkruszonego serdza) *EwZam* 307; Proiciamus ergo nos pecatores a nobis cor lapideum et assumamus cor carneum skrusone *ca* 1500 *JARp* X 172v; Bo byl myly Yesus na

wschytka zyemye vyschedl... przepovyedayącz krolewstvo nyebyeszkye na odpvszczenye grzechow... thym, ktorzy szą skruschonego serczа (**contritis**) *Rozm* 216, *sim. ib.* 193.

3. *w błędnym rozumieniu czeskiego* svrchovaný, svršený: Yaczyesm bog wszechmogøczi, poydzi za mnø a bødz skrussoni (esto perfectus, *Stary Testament Cardy*: bud' swrchowany) *BZ* Gen 17, 1.

Skrwawić, Skrawić *formy*: *inf.* skrwawić 1471 *MPKJ* V 86; ~ *praet. 3. sg. m.* skrwawił *Rozm* 661; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* skrwawion 1488 *R* XXIV 377; skrawion *Rozm* 758; skrwawiony 1471 *MPKJ* V 99.

Znaczenie: '*zbroczyć, splamić krwią, zranić, do krwi, sanguine cruentare, vulnerare*': Boky skrvawicz (*war. lub. rp.*: *skwavycz) latus sanguinare (Ecclus 42, 5) 1471 *MPKJ* V 86; Tinctus, wskropyony, skrwavyony, id est sanguinatus (numquid avis discolor hereditas mea mihi, numquid avis tincta per totum? Jer 12, 9) *ib.* 99; Szkrwawyon cruentatus 1488 *R* XXIV 377; Sepchnąły gy (*sc.* Krystusa) tako sylnye, yze padl na ostre kamyenye y skrvavyl svc vschytko oblycze *Rozm* 661; Vezrzy, kako nądznye stoy... moy szyn myly..., kako skravyon vschytek yego szvyąty obraz *ib.* 758.

1. Skrycie *formy*: *n. sg.* skrycie *BZ* Deut 29, 29; ~ *g. sg.* skrycia *Pul* 17, 13; ~ *ac. sg.* skrycie *BZ* Deut 27, 15, 1471 *MPKJ* V 82; ~ *l. sg.* (we) skryci *Fl* 9, 29. 30. 80, 7; skryciu *Fl* i *Pul* 26, 9. 30, 25, *BZ* Jer 13, 17, *etc.*; ~ *ac. pl.* skrycia *Fl* 43, 23.

Znaczenia: **1.** '*miejsce ukryte, niewidoczne, kryjówka, locus abditus, qui conspici non potest, latebra*': Sedzi we scriczi (in insidiis, *Pul*: w zalogach) s bogatimi, w tayniczach, by vbil przezwinnego *Fl* 9, 29; Godzy we scriczy (in abscondito, *Pul*: we zkryczyu) iaco lew w iazkini swoiey *Fl* 9, 30; Polozi to w skricze (in abscondito) *BZ* Deut 27, 15; Gestly iego nye bødzecye sliszecz, w skricyv (in abscondito) plakacz bødze dusza ma *BZ* Jer 13, 17; Przyyęły myę yako lyew gotowy ku korzyszczy a yako lwycz przebywayącz we szkriczu (in abditis, *Fl*: w iazkinach) *Pul* 16, 13; Aby nye byl posczączy szye lyvdzyom, alye oczv tvemv, ktory ve zkryczyv (qui est in abscondito Mat 6, 18) *Rozm* 279; ~ Położil czmy dom skryczya swego (posuit tenebras latibulum suum, *Fl*: szirokosez swoiø) *Pul* 17, 13; ~ w(e) skryci(u) *czegoś* '*w głębi, wewnątrz czegoś, in alicuius rei parte interiore*': Bo scril me w przebitku swoiem w dzen zlich, zasczicil me we scriczu (in abscondito) przebitku swego *Fl* 26, 9, *sim. Pul*; Wisluszal iesm cze we skriczy (in abscondito, *Pul*: w skryczyu) burze *Fl* 80, 7; ~ Skrigesz ie we skriczu (in abscondito) oblicza twego od zamøczana ludzskego *Fl* 30, 25, *sim. Pul.*

2. '*rzecz tajna, ukryta, tajemnica, res occulta, abdita, mysterium*': On wem we scricza (abscondita, *Pul*: tayemnycze) serczа *Fl* 43, 23; Skricze przed panem bogem naszim, genze to yawnye bødze nanye (*pro* nam) y synom naszim (abscondita domino deo nostro, quae manifesta sunt nobis et filiis nostris) az na wyeki *BZ* Deut 29, 29.

3. '*czyn ukryty, podstępny, podstęp, facinus occultum, dolosum, dolus*': Obductum skriczie, oklamanye (*war. lub.*: *skorcze, *oklamano; omnem plagam, et non plagam videbit cordis,... et omnem obductum et non obductum odientium Ecclus 25, 20) 1471 *MPKJ* V 82.

2. Skrycie '*niejawnie, potajemnie, occulte, abdite*': Nye od poczøtka skricye (in abscondito) mowylem *BZ* Is 48, 16; Ale by yescze mogl pytacz, yako moze bycz pravda, czo movy (*sc.* Krystus): Skryczyem nycz nye movyl (in occulto locutus sum nihil Jo 18, 20), a vschakosch vyelye navczal sve zvolyenyky v tayemnyczy y na osobnyczy *Rozm* 680.

Skryć *formy*: *praes. ind. 1. sg.* skryję *BZ* Deut 31, 17. 18. Tob 12, 11, *Pul* Deut 29; *2. sg.* skryjesz *Fl* i *Pul* 30, 25, *BZ* I Reg 19, 11; *3. sg.* skryje *De morte* w. 374. 426, *Rozm* 602; *3. pl.* skryją *Fl* i *Pul* 55, 6, XV *med. GlWroc* 101v; ~ *imper. 2. sg.* skryj *BZ* I Reg 19, 2. III Reg 17, 3; ~ *aor. 3. sg. (bohemizm)* skry *ca* 1425 *EwKReg* 42; ~ *inf.* skryć(i) *BZ* Gen 19, 20, *SkargaPloc* w. 49; skryć *De morte* w. 350, 1471 *MPKJ* V 130, XV *ex. PF* V 23, *etc.*; ~ *praet. 1. sg. m.* skrył jeśm *Fl* 31, 5. 39, 13, *Fl* i *Pul* 39, 14. 118, 11; skryleśm *BZ* Gen 3, 10; skryłem *BZ* Jos 7, 21, *MW* 5a, *Rozm* 490; *2. sg. m.* jeś skrył *Fl* 30, 23; -(e)ś skrył *Pul* 30, 23, *Rozm* 323; *3. sg. m.* skrył *Fl* i *Pul* 26, 9. 34, 9, *BZ* Gen 3, 8. I Reg 20, 24, *etc.*; *f.* jest skryła *BZ* Jos 6, 17; skryła *BZ* Gen 31, 34. II Par 22, 11; *3. pl. m.* skryli są *Fl* 139, 5. 141, 4, *Fl* i *Pul* 34, 8; są skryli *Fl* i *Pul* 9, 15. 30, 5; skryli *BZ* Jos 7, 11, *Pul* 139, 5. 141, 4; ~ *plqperf. 2. sg. m.* (-eś) był skrył *Rozm* 799; *3. sg. f.* była skryła XV *med. SKJ* V 266, *BZ* Jos 6, 25; ~ *condit. 2. sg. m.* -by skrył *BZ* III Reg 22, 25; *3. sg. m.* by skrył *Fl* i *Pul* 18, 7; ~ *condit. praet. 1. sg. m.* skryłbych był *Fl* i *Pul* 54, 13; ~ *part. praet. act.* skryw *BZ* I Par 21, 20; skrywszy *Rozm* 477; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* skryty 1421 *GlJag* 96, *ca* 1500 *Erz* 95; *neutr.* skryto *Rozm* 530; skryte 1451 *MacDod* 104, *Rozm* 592; *g. sg. neutr.* skrytego *Spow* 7, *Rozm* 629; *d. sg. m.* skrytemu

Rozm 342; *ac. sg. m.* skrytego *Gloger*; *f.* skrytą 1444 *R* XXIII 307; *neutr.* skryte *BZ* Jos 7, 22; *i. sg. m.* skrytem *Rozm* 679; *l. sg. m.* (o) skrytem *Rozm* 342; *n. pl. f.* skryte XV *p. pr. Zab* 519, XV *med. R* XXV 153; *ac. pl. m.* skryte *BZ* Deut 33, 19; *f.* skryte *Rozm* 340; ~ *praes. pass. 3. sg. f.* skryta jest *Fl* i *Pul* Hab 7; *neutr.* skryto jest XV *in. R* XXIV 74, 1453 *R* XXIII 298, *Rozm* 448; jest skryto *Fl* i *Pul* 37, 9, *Rozm* 311; jest skryte *Naw* 101; *3. pl. m.* są skryty *Fl* i *Pul* 68, 7; są skryte *Rozm* 512. 551; *neutr.* skryta bywają *Sul* 53; ~ *praet. pass. 3. sg. f.* była skryta XV *med. SKJ* V 274, *Rozm* 603; *neutr.* było skryto *Rozm* 370. 404; ~ *condit. pass. 3. sg. f.* -by była skryta *Rozm* 272; *neutr.* -by skryto było *Rozm* 146.

Znaczenia: **1.** '*umieścić w zakrytym, niewidocznym, bezpiecznym miejscu, w ukryciu, w kryjówce, schować, schronić, abscondere, occultare*': W sidle w tem, iesz sø scrily (quem absconderunt), vlapona iest noga gich *Fl* 9, 15, *sim. Pul*; Bo scril me (abscondit me) w przebitku swoiem w dzen zlich *Fl* 26, 9, *sim. Pul*, *sim. BZ* Is 49, 2; Przidzi iemu sidlo, iegosz ne we, y vlapene, iesz skril (quam abscondit), vlapi gi *Fl* 34, 9, *sim. Pul*; Przebiwacz bødø y *scryo (abscondent) *Fl* 55, 6, *sim. Pul*; Boyalesm szø, przeto yszem nag i skrilesm szø (abscondi me) *BZ* Gen 3, 10; Myasto gest tu blyzu, do nyegosz mogø vydz a w nyem syø skriczy (salvabor in ea) *ib.* 19, 20; Ona richle wschopywszy szø y skriła modli (abscondit idola) pod wyelbłødowim gnogem *ib.* 31, 34; Ktorzis to roswodnyenye morskye iako mleko saacz bødø y skarby skrite pyaseczne (thesauros absconditos arenarum) *BZ* Deut 33, 19; Gedna Raab... ostanye ziwa..., bo gest skrila posly (abscondit... nuntios), ktoressmi bili posłali *BZ* Jos 6, 17; Ale Raab... y dom otcza gey... bidlili sø..., przeto ze byla skrila posli (eo quod absconderit nuntios) *ib.* 6, 25; Wzøli sø zakłøtey rzeczy... y skrili myedzi swimi sødy (absconderunt inter vasa sua) *ib.* 7, 11; Pozødalem tego y wzyøł, y skrilem w zemi (abscondi in terra) przeciw posrodkv stanv mego *ib.* 7, 21, *sim. Rozm* 490; Byezawszy do gego stanv naleszli wszistko skrite (cuncta abscondita) na temze myesczv *BZ* Jos 7, 22; Przeto skrig syø (observa te) rano... y zatay syø *BZ* I Reg 19, 2, *sim. ib.* III Reg 17, 3; Nye skrigeszły syø (nisi salvaveris te) tey noci, za yvtra zabyt bødzesz *BZ* I Reg 19, 11; Tedi skril syø (absconditus est) Dauid na polyv *ib.* 20, 24, *sim. Rozm* 700; Gdisz wnydzesz do pokoia wnøtrzney komori, abi syø skril (ut abscondaris) *BZ* III Reg 22, 25; Ale Ornan, gdisz... vzrzal *anyøla boszego, s swimy cztirmy sini skriw syø (absconderunt se) *BZ* I Par 21, 20; Samego Ottosyasza... vlapyl a on syø skril w Samary (latitantem in Samaria) *BZ* II Par 22, 9, *sim. ib.* Tob 1, 23; Iozabeth... vkradla gy (*sc.* Joasa) s posrzotka sinow krolyowich... y skrila gy (absconditque eum)... w komorze poscyelney *BZ* II Par 22, 11; Gdy przydze dzyen szathny, gdze szya nye szkrygye zathny *De morte* w. 426; Szkrycz obstruere XV *ex. PF* V 27, *sim. ib.* 23; Przyklad o skarbye skrytem na zyemy *Rozm* 342; Podobno yest krolewstwo nyebyeskye skarbv skrythemv (thesauro abscondito Mat 13, 44) na roly *ib.*; Vkopal y (*leg.* ji, *sc.* funt) v zyemyą y skryl pyenyądze (abscondit pecuniam Mat 25, 18) pana svego *ib.* 489; Povyedz my, Iesuszye, thy-ly yesz ten, o ktorego moy oczczyecz poszyekł dzyeczy v Betleem, gdzyeszye (*leg.* gdzieś sie) tedy byl skrył *ib.* 799; ~ *komuś* '*na kogoś, in aliquem*': Wiwedzesz me s sidla, iesz sø mi scrili (quem absconderunt mihi) *Fl* 30, 5, *sim. Pul*; Bo za dar scrili sø mi spadnene sidla swoiego (absconderunt mihi interitum laquei sui) *Fl* 34, 8, *sim. Pul*; Skryly sø (*Pul*: skryly, *sim. ib.* 141, 4) physzny sydło mne (absconderunt... laqueum mihi) *Fl* 139, 5, *sim. ib.* 141, 4; ~ od *kogoś, czegoś*: Ani iest, ien by se scril od gorøczoscy (*Pul*: przed gorączoszczyą) iego (qui se abscondat a calore eius) *Fl* 18, 7, *sim. Pul*; Skrigesz ie we skriczu oblicza twego od zamøczana ludzskego (abscondes eos... a conturbatione hominum) *Fl* 30, 25, *sim. Pul*; Bi ten, iensze me nenawidzal, na mø welike rzeczi molwil, scrilbych se bił snadz od nego (abscondissem me... ab eo) *Fl* 54, 13, *sim. Pul*; ~ przed *kimś, czymś*: Skril szø Adam i gego szona przed oblyczym pana boga (abscondit se... a facie domini dei) poszrzod rayskyego drzewa *BZ* Gen 3, 8; Chczalbych othmovycz s tobv, moglybych (*leg.* mogł-li-bych) szya szkrycz przeth tobv *De morte* w. 350; Nykth sza przede mnv nye skrygye *ib.* w. 374; Nyegdze szya przeth bogyem skryczy, duszą nye szmye przeth szath gyczy *SkargaPłoc* w. 49.

2. '*zasłonić, uczynić niewidocznym, nie ujawnić, zataić, obscurare, celare, abscondere*': Neprawdy moiey ne scril iesm (iustitiam... non abscondi, *Pul*: nye kryl yesm) *Fl* 31, 5; Sprawedlnosci twoiey ne scril iesm (iustitiam... non abscondi, *Pul*: nye kryl yesm) w serczu moiem *Fl* 39, 13; W syerczy mogem *skrylg gesm (*Pul*: skryl yesm, *MW* 5a: skrilem) slowa (abscondi eloquia) twoga, abych ne grzeszył tobe *Fl* 118, 11; Rogowe w røkv gego, tamo skrita gest (abscondita est Hab 3, 4) mocz gego *Fl* Hab 7, *sim.*

Pul; Ty zagiste bog skrithi, w swanthe criste (*pro* cziste) czalo wliti 1421 *GlJag* 96; Pange lingua gloriosi corporis misterium wielebnego cziala skrita tayemnicza 1444 *R* XXIII 307; Skrithe obscura (quae obscura prius erant, nobis plana faciens) *ib.* 309; Gdysz slodzeystwa... prze wyelgoscz grzecha... cząstokrocz skrytha bywayą (furta... occultantur, *Dział* 45: zlodzeystwo... bywa zatayono) *Sul* 53; Nayd⟨ę cz⟩østo w naboszneem vkazanyv skritego *angyala nyeczystoty *Gloger*; Secundo quod sol et luna abstrahent, scryø, eorum claritatem XV *med. GlWroc* 101v; Secundo ideo (*sc.* fecit hoc Christus)... ut partus virginis diabolo celaretur bylo skrytho XV *med. SKJ* V 255; Quid de deo non sapiebat, in qua sapiencia dei latitabat byla skryta? *ib.* 274; Wszakosz by nye bylo we mne prawe skrythe bostwo, nye mogloby bycz przesz moyø szmercz grzesznych wykupyene 1451 *MacDod* 104, *sim. Rozm* 592; Corpus domini nostri est ita velatum skryto yest 1453 *R* XXIII 298; Ya skriyø a zatayø oblicze moge (ego... abscondam et celabo faciem meam) w ten dzen *BZ* Deut 31, 18; Tria nobis fuerunt abscondita skrita 1456 *ZabUPozn* 106; Per quos (*sc.* arborum fractiones) transire (*sc.* habes) recte ad pothok obstructum al. skrythy *DlLB* III 355; Occulere, id est abscondere... skrycz *ca* 1500 *Erz* 95, *sim. ib.*, *sim* 1471 *MPKJ* V 130, XV *ex. PF* V 24; Occultus skrythy, thąyemny *ca* 1500 *Erz* 95; Nye moze szye myasto skrycz (non potest... abscondi Mat 5, 14) na vyszokey gorze poszadzone *Rozm* 265; Nye vyedz lyevycza thvoya, czo czyny pravycza thvoya, aby yalmvzna tvoya byla skryta (ut sit elemosyna tua in abscondito Mat 6, 4) *ib.* 272; Bocz yest nycz nye skryto (nihil... est opertum Mat 10, 26), czego by nye zyavyano *ib.* 311; Otworzą w przykladzyech vsta moye, syavyą skrythe rzeczy (abscondita Mat 13, 35) od początka svyatha *ib.* 340; Myly Iesus skryvschy szye (abscondit se Jo 8, 59, *EwKReg* 42: skry sø) y vyschedl s kosczyola *ib.* 477; Azabysmy szyna bozego, v ktoremze to sza vschytky skarby mądroscz y navky skryte, kupycz mogly? *ib.* 512, *sim. ib.* 551; Kyedy vazą byyą, thedy vyda sve vschytko czyalo a glovą skryye *ib.* 602; Myly Kristus... kyedy na krzyzv rozbyan, nathychmyasth skryl sva glovą, czvsch sve svyąthe bostwo *ib.*; Bo tamo byla skrytha mocz yego *ib.* 603; Yednem glossem rzevnyvą tlusczą... pobyl... moczą skrytego bostva twego (*pro* swego) *ib.* 629; Kako yavnye movyl (*sc.* Krystus), kyedy v przykładzyech y skrytem rozvmem movy? 679; ~ *komuś, czemuś*: Kaco welike mnoszstwo slotcosci twoiey, gospodne, iosz ies scril (*Pul*: yøszesz skryl) boioczim se czebe (quam absconditi timentibus te)! *Fl* 30, 23; Irraci⟨o⟩nabiles vie nyewyslyakowan[y]e, skrythe rozwmovy XV *p. pr. Zab* 519; Sacramenti absconditi, thayemnycze skrythe, a seculis, szwyathu, in deo XV *med. R* XXV 153; Stella, que ipsos duxerat, occultauerat se eis bila sze gym skryla XV *med. SKJ* V 266; Czo thobye nye yest szkrythe, bosz thy wschechmogaczy bog *Naw* 101; To szye przeto dzyalo, aby zlemv, dyablu, skryto bylo czlovyeczvo mylego Iesu Crysta *Rozm* 146; Vydzącz myly ⟨Jesus⟩, ktoremvz nycz nye skryto, y⟨u⟩ze przyvyelykonoczny ⟨dzień⟩ *ib.* 530; ~ od *kogoś, czegoś*: Ne scril iesm miloserdza twego... od rad wela (non abscondi misericordiam tuam... a concilio mułto) *Fl* 39, 14, *sim. Pul*; Grzechi moye od czebe (*Puł*: przed tobø) ne sø scrity (a te non sunt abscondita) *Fl* 68, 7, *sim. Pul*; Ostanø gego a skryyø twarz mø od nyego (abscondam faciem meam ab eo) *BZ* Deut 31, 17, *sim. Pul* Deut 29; Chczø wam prawdø ziauicz a nye skryio ot was rzeczi tayney (non abscondam a vobis occultum sermonem) *BZ* Tob 12, 11; Yako myly Iesus... dzyekoval bogv oyczv s tego, yze... skryl yego bostwo od Zydow *Rozm* 322; *Dzyekvye, oycze..., yzesz to skryl od rozumnych (quia abscondisti haec a sapientibus Mat 11, 25) a od mądrych *ib.* 323; Nye rozvmyely tego slova, bo bylo od nych skryto (erat velatum ante eos Luc 9, 45) *ib.* 370, *sim. ib.* 404; Nynye czaszv vyeszyolego skryto yest od tvych oczv (abscondita sunt ab oculis tuis Luc 19, 42), yze nye obezrysch zlego, ktore na czye ma przydz *ib.* 448, *sim.* XV *in. R* XXIV 74; ~ przed *kimś, czymś*: Gospodne,... stokane moie przed tobø ne iest scrito (gemitus meus a te non est absconditus) *Fl* 37, 9, *sim. Pul*; Panye boze wszechmogączy, przethwą (*leg.* przed twą) *sywęthą miloscząnye *mesz nycz thayemnego any szkritego w syereczu czloweka *Spow* 7.

Skrytość 1. *'miejsce ukryte, niewidoczne, locus abditus, qui conspici non potest'*: Aby nye byl posczączy szye lyvdzyom, alye oczv tvemv,... a oczyecz tvoy nyebyesky, ktory czye vydzy w szkrytoszczy (qui videt in abscondito Mat 6, 18), zaplaczy tobye *Rozm* 279.

2. tajemna skrytość *'rzecz tajna, tajemnica, res occulta, mysterium'*: Crucis misterium taiemna scritoscz, taicmna swantoscz boska, taiemnicza (vexilla regis prodeunt, fulget crucis mysterium) 1444 *R* XXIII 303.

Skrzat *cf.* **Krzat**

Skrzatek *'skrzat, krasnoludek, daemones par-*

vuli, quos Poloni domos incolere credebant': Lares familiares skrzathkovyc, quos nos vocamus mały lvdzye *ca* 1500 *Erz* 95.

Skrzeczec *czy też* **Skrzeczek 1.** '*skwarek, wysmażony kawałek słoniny, cremium*': Skrzeczecz cremium *ca* 1455 *JA* XIV 489.

2. *zool.* '*chomik, Cricetus frumentarius Pall.*': *Skreczecz canopeus 1472 *Rost* nr 1846.

Skrzeczek '*skwarek, wysmażony kawałek słoniny, cremium*': Skrzeczky (*R* XXIV 379: przywara) cremium (ossa mea sicut cremium aruerunt Psal 101, 4) 1471 *MPKJ* V 65; Cremium skrzeczek vel pozar, vel polyednyą *ca* 1500 *Erz* 95. ~ *Cf.* **Skrzeczec.**

Skrzekać *(o świni, de sue)* '*chrząkać, kwiczeć, frendere, grundire*': Aper frendit krzaka, sgrzytha vel skrzeka *ca* 1500 *Erz* 95.

Skrzele '*narząd oddechowy ryb i niektórych płazów, branchiae*': Brancia... est locus inter corpus et caput piscis vlg. scrzele 1450 *RpKapKr*; Scrzele brancea 1451 *R* XXII 41; Rzecze angyol: Vfacy iø (*sc.* rybę) za skrzele (apprehende branchiam eius), wiczyøgny k sobye *BZ* Tob 6, 4; Skrzele penulas (omne, quod habet pinnulas et squamas,... comedetis Lev 11, 9) 1471 *MPKJ* V 22; S⟨k⟩rzele brancia XV *p. post. PF* V 6; Scrzele brancia *ib.* 9, *sim. ib.* 10, *ca* 1500 *Erz* 95. ~ *Cf.* **Krzele.**

Skrzepły '*stężały, sztywny, rigidus*': Rigidos, skrzeple, hic calces, *gl.* pedes, non sicco lumine lambit XV *p. pr. R* XVI 327.

Skrzepnąć '*stać się martwym, zesztywnieć, mortuum, rigidum fieri*': Kako sam szye Iudasch obyeszyl nadznyc y skrzepl *Rozm* 761; Obyesyl szye (*sc.* Judasz) y skrzepl na povyetrzv, bo szye myeny, yze szye vrval ten ystny povroz a vpadł a takoz skrzepl *ib.* 762, *sim. ib.* 769. ~ *Cf.* **Skrzepły.**

(Skrzesanie) Skrzosanie '*wywołanie iskry (w celu zapalenia ognia) przez uderzanie krzemieniem o krzemień, tu przenośnie, ignem e silice eliciendi actus, hoc loco dicitur translate*': Quamvis innumero sidere regio lunari, quoque polum lampade pinxeris in cussu silicis myesiaczna swiatloscza okrasilesz w skrzosanyw krzemienia 1444 *R* XXIII 305.

Skrzesić '*przywrócić do życia, wskrzesić, a morte ad vitam revocare*': Wyslvchay mye,... yakosz wyszlvchal Martha, gdysz skrzeszyl Lazarza z grobv *Naw* 166; O vmarlem, yegosz Iozeph, oblyvbyenyecz Maryey, skrzeszyl (de mortuo, quem suscitavit Ioseph) *Rozm* 134; Przyschly tamo..., by vzrzyely Lazarza, ktorego on skrzeszyl s marthvych (quem suscitavit a mortuis) *ib.* 444; Kto taką rzecz slyschal: Cztyrzy dny lezal vmarly v grobye, a on y (*leg.* ji 'go') skrzeszyl *ib.* 584; Thy-ly-sz Lazarza skrzeszyl? *ib.* 800.

Skrzętliwość '*zuchwałość, zaczepność, audacia, protervitas*': Proteruia skrzøtliwoscz, lichota *MW* gl. 69.

Skrzętny '*zaczepny, swarliwy, homo litium et rixae cupidus*': Y skrzathny et contenciosus XV *med. R* XXV 156; Czy ystny (*sc.* saducei) barzo szkrzątny byly (hi severi nimis erant) any myeby (*pro* myedzy) sobą towarzyszn[n]y *Rozm* 181.

Skrzosanie *cf.* **Skrzesanie**

(Skrzydełko) Skrzydłko '*małe skrzydło, parva ala*': Ascellas pod skrzytłką⟨mi⟩ (*war. kal.*: pod krzydłkamy), ascella enim dicitur ab ala avis (confringetque ascellas eius, *sc.* avis Lev 1, 17) *MPKJ* V 21. ~ *Cf.* **Krzydłko.**

Skrzydlica *(w Biblii)* '*płat blachy, lamina*': Przibil skrzidlicze affixit lamina (domum quoque ante oraculum operuit auro purissimo et affixit laminas clavis aureis III Reg 6, 21; *mamotrekt mikułowski*: sskrzidlicze) 1471 *MPKJ* V 43. ~ *Bohemizm.*

Skrzydłko *cf.* **Skrzydełko**

Skrzydło *formy*: *n. sg.* skrzydło 1471 *MPKJ* V 19. 120; ~ *g. sg.* skrzydła 1471 *MPKJ* V 43; ~ *ac. sg.* skrzydło *BZ* Lev 8, 9; ~ *g. du.* skrzydłu *Fl* i *Pul* 56, 2; ~ *ac. du.* skrzydle *BZ* Ruth 2, 12. Nah 3, 16, *MPKJ* V 114; ~ *l. du.* (na) skrzydłu *BZ* Ex 19, 4; ~ *n. pl.* skrzydła 1458 *MMAe* XVI nr 544; ~ *g. pl.* skrzydł *Fl* i *Pul* 16, 10. 35, 8. 60, 4, *MW* 144b; ~ *ac. pl.* skrzydła *BZ* Ex 37, 9, *Pul* Deut 16, *Rozm* 419; ~ *i. pl.* skrzydły 1466 *R* XXII 25; ~ *l. pl.* (na) skrzydlech *Fl* i *Pul* 103, 4, *BZ* 1 Par 15, 21.

Znaczenia: **1.** '*narząd lotu u ptaków i owadów, też aniołów, pars corporis avium, insectorum, etiam angelorum, qua utentes volare possunt, ala*': Vade, quia nullum alatum, *gl.* alas habens *skridły,... hic conditur 1436 *R* XXIII 278; Wiszczye samy wydzely, czso gest (*pro* gesm) uczynyl Egipskym, kako gesm was przenyosl na skrzydlu orlowu (super alas aquilarum) *BZ* Ex 19, 4; Chrøst rozwyozl (*pro* rozwyodl) s⟨kr⟩zidle (bruchus expansus est, *MPKJ* V 114: roswyodl skrzydle) y zalecyal *BZ* Nah 3, 16; Scrzidla ale (decem cubitos habentes a summitate alae unius usque ad alae alterius summitatem III Reg 6, 24) 1471 *MPKJ* V 43; Skrzidlo ala *ib.* 120; Iako orzel pobudzayøcz ku lyatanyu dzeczy swe... rosszyrzyl skr⟨z⟩ydla swa (expandit alas suas Deut 32, 11) *Pul* Deut 16; Ierusalem, Gerusalem,... kelkocrocz chczyalem ⟨zebrać⟩ syny tvoye, yako zbyra kokosch kvrząta svoye pod szkrzydla (pullos suos sub alas

Mat 23, 37), a nye chczyalosz *Rozm* 419; ~ Uczynyl... dwa anyoły na obu wyrzchu przykrywadla, *sczyøgnowssy skrzydla (duos cherubim... extendentes alas) *BZ* Ex 37, 9; ~ *przenośnie*: Pod czenem zkrzidl twogich (alarum tuarum) zaszczicy me od oblicza nemilosciwich *Fl* 16, 10, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 35, 8. 60, 4, *MW* 144b; W czen zkrzidlu twoiu (alarum tuarum) pwacz bødo *Fl* 56, 2, *sim. Pul*; Genzsze chodzysz na skrzydlech wyetrow (super pennas ventorum) *Fl* 103, 4, *sim. Pul*; Pelnø mzdø przymyesz ot pana boga israhelowa, k nyemuszesz przischa y vcyekla pod gego skrzidle (sub cuius confugisti alas) *BZ* Ruth 2, 12; Terror pernicibus alis nos penetrans volucri fulmine, strach obyassnyonymy scrzydlj przestraschywszy lisnyenym, stratuit humi 1466 *R* XXII 25.

2. *'część płytowej zbroi rycerza, rozszerzony naramiennik sięgający na plecy, pars thoracis humeros tegens'*: Stanislaus proposuit pro armis sive apparatu armorum, videlicet poluplacze, skrzidla, mysky, schinky 1458 *MMAe* XVI nr 544.

3. *(w Biblii) 'blaszka przymocowana nad czołem do zawoju arcykapłana, lamina tiarae archisacerdotis in fronte affixa'*: Koronø wloszy na glowø (*sc.* biskupa), a na nyø przeczywko czølu (*pro* czolu) zawyesy skrzydlo zlote (posuit laminam auream, *Biblia taborska*: skridlu zlatu) *BZ* Lev 8, 9; Skrzidlo lamina (erit autem lamina semper in fronte eius, *sc.* tiarae, ut placatus sit eis dominus Ex 28, 38; *mamotrekt mikułowski*: sskrzidly) 1471 *MPKJ* V 19.

4. *'strunowy instrument muzyczny podobny do cytry, instrumentum musicum chordis instructum, citharae simile'*: Ale... leyhel a Ozaziu na skrzidlech przegødaly a na *wycyoznich gøslyach (in citharis pro octavo canebant epinicion) *BZ* I Par 15, 21. ~ *Bohemizm.*

Cf. **Krzydło**

Skrzynarz *czy* **Skrzyniarz** *'ten co robi skrzynie, qui cistas conficit'*: Jan skrzinarz habet ius 1421 *Liblur* nr 3441; Bernardus *schirnarzs... ius habet ad testimonia bonorum hominum 1475 *ib.* nr 7572. ~ *Może już nomen proprium.*

Skrzynia *formy*: *n. sg.* skrzynia *Fl* i *Pul* 131, 8, 1415 *KsMaz* I nr 2512, *ca* 1420 *WokTryd* nr 356, *BZ* I Par 13, 14; ~ *g. sg.* skrzynie 1408 *Czrs* 336, 1415 *KsMaz* I nr 2512a, 1427 *ZapWarsz* nr 2712, *etc. etc.*; skrzyni 1438 *ZapWarsz* nr 854; ~ *d. sg.* skrzyni *BZ* Neh 3, 30; ~ *ac. sg.* skrzynię 1409 *KsMaz* I nr 1324, 1412 *Kościan* nr 462, 1445 *Pozn* nr 1633, *etc. etc.*; ~ *i. sg.* skrzynią *BZ* Jos 6, 4. 8. 9, *etc.*; ~ *l. sg.* (w) skrzyni 1456 *ZapWarsz* nr 994, *SkargaPłoc* w. 10, *SkargaWroc* w. 12; ~ *ac. du.* skrzyni 1418 *TPaw* VII nr 277; ~ *n. pl.* skrzynie *OrtCel* 3, *OrtMac* 69, *OrtOssol* 55, 2, *OrtZab* 527; ~ *g. pl.* skrzyń 1472 *ZapWarsz* nr 3076; ~ *ac. pl.* skrzynie *Rozm* 77.

Znaczenie: *'paka drewniana z wiekiem, kufer służący do przechowywania ubrania, pościeli, przedmiotów gospodarstwa domowego, naczynia itp., cista lignea vestimentis, linteis, rebus, quae domi usui sunt, asservandis destinata'*: Essze Staszek Stascowi serz⟨y⟩nie (*leg.* z skrzynie) rzeczi sza cztirzi copi ne wszol 1408 *Czrs* 336; O *ch⟨t⟩oro scrzinø zalowala Clara na Potra, tey on ne ucratl chøszebnø rzeczø 1409 *KsMaz* I nr 1324; Yakom przi tem byl..., kedy Margorzata s swim mans⟨zem⟩ skrzinø rosbila y wibrala lysty y rzeczy 1412 *Kościan* nr 462, *sim.* 1445 *ZapWarsz* nr 751; Yako v mne ne ostala Zophiey skrzina s rzeczami 1415 *KsMaz* I nr 2512; Yako moy møsz ne obeczal Mrochne skrzine dacz za ossmdzessant grossy *ib.* nr 2512a; Jako czso mi dala Dzerska vina o dwe skrzini y o dwe skrzincze..., tegom ne mal prawa sz nya dzelicz 1418 *TPaw* VII nr 277; Jacom ya nye wibral rzeczi s Yaronyewi skrzinye samowtor silø 1427 *ZapWarsz* nr 2712, *sim* 1457 *ib.* nr 1062, 1471 *TymProc* 281, 1478 *ZapWarsz* nr 1212. 1215; Jzem nye rosbyl scrinye ve mlynye any bral tham s tey scrzinye 1445 *StPPP* II nr 3240; Skrzynye s chocholatimy wyekamy ciste cum eleuatis tecturis *OrtCel* 3, *sim. OrtZab* 527; Cv they to gyerdze... slvszayą... szkrzynye y szkrzynky (cistae et cistulae), czo na nyewyasty szluszayą, czo swe nyewyeszkye rzeczy chowayą *OrtOssol* 55, 2, *sim. OrtMac* 69; Jako ja nye wzal thkanky pyerlovey, rakavow postawczovich... y gynshich rzeczhi w skrziny s skrzinyv 1456 *ZapWarsz* nr 994; Jakom ya... nye rosbyl gwalthem domv Helsbyeczynego... anym szkrzynya slupal 1467 *ib.* nr 1311; Jakom ya... rzeczi domovich s solą y sz *komøri, szkrzin y w nych chvsth... nye wzal sszyla 1472 *ib.* nr 3076; Czom myal w szkrzyny y w komorze, tho my wszythko opvszczyczy *SkargaPłoc* w. 10, *sim. SkargaWroc* w. 12; ~ Scrinium sc⟨r⟩zina, gasa skarb *ca* 1420 *WokTryd* nr 356; Yako Micolay... nye przyszedl... do domv Grzegorzowego... y nye vkradl mv trzydzeszczy y *pyaczcz grzywyen grossi szyrokych s gego scrzynye 1428 *Kal* nr 1010, *sim.* 1433 *ib.* nr 1063, *etc.*; Jaco ya tho wyem, Swathosław *Dorothye gwaltem scrzyny nye sbyl any s nye paczi cop *wygyan 1438 *ZapWarsz* nr 854; Jsze czo szalowala Jafroska... na Maczeya..., aby yey do-

byl komory.. y rosbyl scrzina y wzal gey dwanacze grziwen polugroskow szlodzeysky, tego on nyc wczynil 1445 *Pozn* nr 1633; Vzyavschy klu[s]cze otvorzyly (*sc.* duchowni żydowscy) skrzynya y vzyały trzydzyeszcy pyenyądzy *Rozm* 513; ~ Przeto przikazal krol, abi vczinyly skrzinyø (fecerunt arcam)... y wiwolano gest w Iudze..., abi wszitci nyesly plat panu *BZ* II Par 24, 8; Zradowaly syø wszitka ksyøsyøta y wszitek lyvd, a wszedszi wnyeszly (*sc.* płat) do skrzinye bozey (in arcam domini) *ib.* 24, 10; Po nyem dzalal (*sc.* mury Jerozolimy) Mozollam... przecyw skrziny skarbow swich (aedificavit Mozollam... contra gazophylacium suum) *BZ* Neh 3, 30; Musath, id est archam schkrzynyą (*var. lub.*: krzynya; tulit autem rex Achaz caelatas bases,... musach quoque sabbati, quod aedificaverat in templo IV Reg 16, 18) 1471 *MPKJ* V 47; Otvorzywschy sve skrzynye (apertis thesauris suis Mat 2, 11), podaly szą yemv zloto, myrą y kadzydlo *Rozm* 77; ~ *(w Biblii)* ʻ*skrzynia, w której Żydzi przechowywali tablice z dziesięciorgiem przykazań, tzw. arka przymierza, capsa, in qua Iudaei tabulas decalogi asservabant, arca foederis, quae dicitur*ʼ: Ktokoly z was gesth mødry, podz J uczyn, czsokoly gest przykazal pan, to gest stan a sztrzechy gego,... skrzynyø (arcam) y szerdzy *BZ* Ex 35, 12, *sim. ib.* 37, 1. I Par 13, 9. 15, 27; Ostatek zastøpa poydze za skrinø (reliquum vulgus arcam sequebatur) *BZ* Jos 6, 9; Przetosz roznyewal syø bog na Ozø a vderzil gy przeto, ysze bil syą dotknøl skrzinye (quod tetigsset arcam) *BZ* I Par 13, 10, *sim. ib.* 15, 24; Archam skrzynyą albo korab (arcam de lignis setim compingite Ex 25, 10) 1471 *MPKJ* V 17; ~ skrzynia boża, świętości, zaślubienia bożego, pana boga: Wstan pane, w otpoczywanc twoge[y], ty a skrzyna swøtoszcy twogey (arca sanctificationis tuae)! *Fl* 131, 8, *sim. Pul*; Tak popisal gest Moyzesz zakon ten to y dal gy kaplanom,... gis to nyesli skrzinyø zaslvbyenya bozego (arcam foederis domini) *BZ* Deut 31, 9, *sim. ib.* 31, 25, *etc.*; Poloszcze ge (*sc.* księgi) na bocze skrzinye zaslvbyenya pana boga naszego (in latere arcae foederis domini dei vestri) *ib.* 31, 26; Ale syodmego dnya popowye weszmø sedm trøøb... y poydø przed skrzinya zaslvbyenya bozego (praecedant arcam foederis) *BZ* Jos 6, 4, *sim. ib.* 6, 8; Przetos, gdysz Iozve w noci powstał, wzyøli sø kaplani skrzinya bozø (arcam domini) *ib.* 6, 12, *sim. ib.* I Par 15, 12. 15; Ale Iozve... natichmyast padnye na zemi przed skrzinya bozø (coram arca domini) *BZ* Jos 7, 6, *sim. ib.* 6, 7. 13; Przeto ostala gest skrzinya bosza (arca dei) w domv Obededom trzi myesyøce *BZ* I Par 13, 14.

~ *Cf.* **Krzynia.**

Skrzyniarz *cf.* **Skrzynarz**

Skrzynka *formy*: *g. sg.* skrzynki 1410 *JA* VI 210, 1422 *ZapWarsz* nr 41, 1425 *ib.* nr 148, *etc.*; ~ *ac. sg.* skrzynkę 1453 *AGZ* XIV 381, 1484 *Reg* 718, 1495 *ZapWarsz* nr 1665; ~ *i. sg.* skrzynką 1420 *Kościan* nr 804; ~ *ac. du.* skrzynce 1418 *TPaw* VII nr 277; ~ *n. pl.* skrzynki *OrtMac* 69, *OrtOssol* 55, 2; ~ *ac. pl.* skrzynki 1387 *TPaw* III nr 457, 1426 *Pyzdr* nr 814.

Znaczenie: ʻ*mała skrzynia, kuferek służący do przechowywania ubrania, pościeli, przedmiotów gospodarstwa domowego, naczynia itp., cistula vestimentis, linteis, rebus, quae domi usui sunt, asservandis destinata*ʼ: Tomislaua... habet terminum ad colloquium generale cum Martino pro scrzinki 1387 *TPaw* III nr 457; Eze Maczey ne ucradl Pnewskego scrzinky chøszebnø rzeczø 1410 *JA* VI 210, *sim.* 1425 *ZapWarsz* nr 148, *etc.*; Jako czso mi dała Dzerska vina o dwe skrzini y o dwe skrzincze..., tegom ne mal prawa sz nya dzelicz 1418 *TPaw* VII nr 277; Recognovit, quia ipsum Zubrzski Johannes repercusit in tenuta ipsius Zubrza et circa eandem repercusionem plantavit sibi cistulam al. szkrzynka, de qua recepit violenter decem et octo canthares 1453 *AGZ* XIV 381; Cv they to gyerdze... slvszayą... szkrzynye y szkrzynky (cistae et cistulae), czo na nyewyasty szluszayą, czo swe nyewyeszczkye rzeczy chowayą *OrtOssol* 55, 2, *sim. OrtMac* 69; Mycolay... zothfarzal zamk⟨i⟩ chanszebna rzecza... ⟨u⟩ byaley scrzynky, v kthorcy byly rambky, czepcze 1473 *SprTNW* VIII 2, 32, *sim.* 1495 *ZapWarsz* nr 1688; Jakosz thy mnye othbyla skrzinką y pobrala czepyecz, colnyerze, rabek 1495 *ZapWarsz* nr 1665; ~ Jaco Pyotr... ne vkradl Wyssacowy... szescz grzywen s skrzynką 1420 *Kościan* nr 804; Yakom ya ne wszanl czthirzech cop z Malgorzaczinj szkrzinki gwalthem 1422 *ZapWarsz* nr 41; Yako Mycolay nye wszyøl dzeszyanczy grzywen Helenye roszbywszy gye scrzinky 1426 *Pyzdr* nr 814; Cum eisdem tuis coadiutoribus recepisti sibi cum parwa ladula al. s⟨k⟩rzinka ducentas marcas 1460 *AGZ* XIII 333; Wszelky z nych ma pyenyądz wlozyczy w zkrzynką (unusquisque... usualis monetae denarium massario tribuat) 1484 *Reg* 718; ~ *(w Biblii)* ʻ*skrzynka, w której Żydzi przechowywali tablice z dziesięciorgiem przykazań, tzw. arka przymierza, capsa, in qua Iudaei tabulas decalogi asservabant, arca foederis, quae dicitur*ʼ: Ty (*sc.* żerdzi) przewlekl przes krøgy,

ktore bili na bocze skrzynky (in lateribus arcae) ku noszenyu gey *BZ* Ex 37, 5; Bødø ostrzegacz skrzinki (arcam) y stolv *BZ* Num 3, 31.

Skrzynny *'związany ze skrzynią, przechowywany w skrzyni, ad cistam pertinens, qui in cista asservatur'*: O kthore rzeczi skrzinne Thomek na ma zalowal, thich ya vszitku ne mam 1425 *ZapWarsz* nr 122, *sim. ib.*

Skrzyp *bot.* **1.** *'skrzyp zimowy, Equisetum hiemale L.'*: Pro skrzip ad lauandum vrceum aque domini regis 1393 *MMAe* XV 56; Scrzyp cupas (*pro* cirpus) 1437 *Wisł* nr 228 s. 86; Scrzyp cirpus XV *p. pr. R* XVI 343, *sim. ca* 1455 *JA* XIV 489, 1478 *Rost* nr 2217, *ca* 1500 *Erz* 95; Twarda pokuta, ale rozumna, gest yako na wrzot albo na raną twarda o (*pro* a) ostra mascz albo dzwyarstwo a scrzip na myssi szmazane XV *med. R* XXII 242; Skryp crepinum 1460 *Rost* nr 3460, *sim. ca* 1465 *ib.* nr 4255; Quod sagitta de ipso non potest lucrari, recipe herbam vlg. *strzyp et tunde cum sangwine et liga super wlnus *ca* 1500 *JA* IV 89.

2. *'skrzyp polny, Equisetum arvense L.'*: Skrzyp cauda equina 1472 *Rost* nr 115, *sim.* XV *ex. GlLek* 36; Cauda *aquina, *scryp, scrzip, crescit agris non seminatis XV *p. post. R* LIII 65.

3. wodny skrzyp *'skrzyp bagienny, Equisetum limosum L.'*: Vodny *skrip cauda equina 1472 *Rost* nr 120.

Skrzypanie 1. *'muzyka, granie, symphonia, cantus'*: Syn mlodschy (*pro* starszy)... kyedy poschedł y przyblyzyl szye domv, y vslyschal szkrzypanye y pyenye (audivit symphoniam et chorum Luc 15, 25) *Rozm* 387.

2. *'charakterystyczny odgłos wywołany najczęściej tarciem obracających się kół wozu o swoje osie, strepitus rotarum'*: Timet (*sc.* leo) gallum, ignem, sonitum rotarum, id est sz⟨k⟩r⟨z⟩ypanya colnyego *ca* 1500 *R* XLVII 371.

Skrzypek *'grający na skrzypcach, grajek, violina canere doctus'*: Ioculatoribus, spylman[ow]ovyc, szkrzypkove, timpanistis *ca* 1500 *JA* X 385.

Skrzypi *(?) 'zrobiony ze skrzypu, ex Equiseto hiemali L. confectus'*: Moysen natantem in cirpea fiscella, id est in gramineo vase vlg. skrzipiw (*pro* skrzypim) 1444 *R* XXIII 301.

Skrzypiący *'nieprzyjemnie brzmiący, zgrzytliwy, iniucunde sonans, crepans, stridens'*: Stridencia, resonancia skrzypyacze (*war. lub.*: skrzypyacz; multo sudore multoque tempore vix coepissem anhelantia strideniaque verba resonare Dan prol.) 1471 *MPKJ* V 108.

Skrzypica, *też pl. tantum* **Skrzypice** *'strunowy instrument muzyczny, może lutnia czy skrzypce (w niektórych przykładach może też inne strunowe instrumenty, np. harfa czy cytra), instrumentum musicum chordis instructum, lyra vel violina (in quibusdam exemplis fortasse alia quaedam instrumenta, e.g. harpa vel cithara)'*: Dragma, *gl.* dulce cantum, canunt, *gl.* sc. patres sancti, suaue celi, citharisant corde fideli, non tonilis sistri, *gl.* sc. citarisant, sonis, symphoniys, illius instrumenti brznyenym scrz⟨y⟩ppycz 1466 *R* XXII 27; Lyra skrzypycze, strvną *ca* 1500 *Erz* 95; Skrzypycze lyra *ib.*; V mego oblvbyencza zawzdy yest pewne (*pro* pelne) pyenye y vyeszyelye, brzmyenye organ, slotkye gloszy skrzypycze (ibi sonant organa cum dulci melodia, cytharae cum tibiis in suavi symphonia) *Rozm* 25.

Skrzypice *cf.* **Skrzypica**

Skrzypiec *'grający na skrzypcach, grajek, muzyk, violina canere doctus'*: Ioculatoribus scrzypczom, pysszczom, gączczom XV *med. R* XXIV 351; ~ Tamo yest moy oblyvbyenyecz [...], skrzypyecz [...] thych panyen (ibi meus est dilectus sanctorum cytharista et sanctorum virginum dulcis organista) *Rozm* 26; ~ *może już nomen proprium*: Consulesque civitatis Weliciensis, videlicet: ... Paulus pistor, Andreas scrzypecz et Mathias sthelmach 1437 *AGZ* V 90.

Skrzypieć *(o kołach i osiach, de rotis et axibus) 'wydawać charakterystyczny odgłos wywoływany tarciem przy obrocie, trzeszczeć, crepare, strindere'*: Glos grzmyenya kola a konya rzektayøcego, a woza skrzipyøcego (vox... equi frementis et quadrigae ferventis) *BZ* Nah 3, 2, *sim.* 1471 *MPKJ* V 114; Gemit, scrzypy, axis pondere pressus 1466 *R* XXII 27. ~ *Cf.* **Skrzypiący.**

Skrzyptural *'scyzoryk, nożyk do temperowania piór, scalpellum pennis praecidendis destinatum'*: Skrzyptural scripturale *ca* 1500 *Erz* 95.

Skrzytać *cf.* **Zgrzytać**

Skrzytanie *cf.* **Zgrzytanie**

Skrzywdzić *'wyrządzić szkodę, krzywdę, detrimentum alicui inferre, iniuriam facere'*: Sbyegowyc slodzeystwa szą dopuszczywszi,... o dowynyenye mayą odpowyedzecz w prawye y doszycz wczynycz thym, gym skrzywdzily (satisfacere pro eisdem) *Sul* 15.

Skrzywić *'uczynić krzywym, zgiąć, nachylić ku dołowi, flectere, incurvare, declinare'*: Chrzebet gich zawszdi zkrziw (incurva, *Pul*: nakrzywy)! *Fl* 68, 28; Głuchem sluch vroczyl..., chromem chodzenye, skrzyvyonem a zalamyo-

nem daval zdrovye (incurvatis sanitatem reddens et contractis) *Rozm* 217.

Skubać *cf.* **Oskubać, Wyskubać**

Skucić *'doprowadzić do skutku, działać, czynić, perficere, agere, facere'*: *Sbuczycz committere *ca* 1455 *JA* XIV 492; Skvczycz construere XV *ex. PF* V 27; ~ *'dopuszczać się czynu nierządnego, stuprum committere'*: Kto szkvczy sz bydlem (qui coierit cum iumento Ex 22, 19), smyerczą vmrze XV *p. post. Kałuźn* 285.

Skup *w mylnym rozumieniu dwuznacznego łac.* forum *jako 'rynek, plac targowy' zamiast 'władza sądownicza, jurysdykcja'*: Si deus omnipotens est misericors et liberalis, quia habet tripliciter forum szkup XV *med. R* XXIV 368.

Skupić 1. *'zgromadzić kupując, nabyć wiele rzeczy na własność, coemere, multa sibi comparare, conquirere'*: Insuper illa eciam exceperunt, si adhuc aliquas res artificiales seu supellectilia domus inuenire possent preter illis, quas coemit skupila 1451 *Monlur* III 203.

2. *'przeprowadzić transakcję kupna, emere'*: Aczby pan chczal skvpycz dzessyączyną (de tempore decimae forisandae) *Dział* 4; ~ Yakom przy tem byl, kyedy yest Sy[e]luester scupyl sø s Pyotrem y s gyego matkø, ysz mu myal wsdacz ve *trrechdzestach grzywyen groszow przed starostø 1417 *Kal* nr 552.

3. *'wykupić od kogoś dobra, spłacić kogoś, bona ab aliquo redimere, solvere alicui aliquid'*: Yacom ya pirwe szkupil Reczibora, nysz mø Mroczek poswal 1405 *KsMaz* I nr 549; Jacobus... lucratus est portionem hereditatis... contra Wyelisłaum... et Jacobus debet eum, skupicz, exemere paratis pecuniis 1423 *Czrs* 283.

4. *'wykupić zastaw, pignus liberare'*: Johannes... tenetur exbrigare hereditatem in Sucha ipsi Bartholomeo et ipse Bartholomeus debet ipsam exemere vlg. scupicz 1418 *Czrs* 186.

Skupienie *'umowa kupna-sprzedaży, pactum, quo aliquid venit emiturque'*: Esz ⟨j⟩est pan Paszek... ne sluboval Potraseui panczidzesanth grziven... o skupene Craykova, czsosz kupil pan Paszek 1399 *Pozn* nr 378; Yzem tego skodzen, yako dwadzeszcza y cztyrzi grzywni, o tho, czszo Pyotrasz Szelewski sze mnø skupene mal, a tego yest otstøpil 1412 *Kościan* nr 458.

Skupować 1. *'gromadzić kupując, nabywać coś stale, coemere, comparare, conquirere'*: Non habet (*sc.* rex gloriae aeternae) domum propriam,... et tu domum domo comportas et comparas, a skupuyesch, numquam quiescendo XV *med. SKJ* V 259; Mystrzowye... mayą... vosk ku czczy y ku chwalye bozey szkupowacz 1491 *RKJŁ* VII 57.

2. *'wykupywać coś od kogoś, spłacać kogoś, aliquid ab aliquo redimere, aliquid alicui solvere'*: Quia idem Martinus exemit portionem suam apud dominam Alberti uxorem,... quia idem Martinus... est propinquior, quam alter, et exemit eandem vlg. skupuye 1422 *Czrs* 261; Iacom ya nye winowath Machni skupowacz gothowimi pyenandzmi, alye wschithco bidlem 1426 *KsMaz* II nr 2231, *sim. ib.*

Skurczać *'skracać przez skrzywienie czy ściągnięcie, flectendo vel contrahendo breviorem reddere' (?)*: Szcurczayą incurvant 1462 *R* XXV 270; ~ Obroczyl yesm szye w ubostwe moyem, gdy szye skurcza zyła chrzeptowa (dum configitur spina, *Fl*: gdi se siydze tarn) *Pul* 31, 4.

Skurczyć *formy*: *praet. 3. sg. m.* skurczył jest *BZ* Jos 8, 26; skurczył XV *p. pr. R* XVI 347, *BZ* Ex 34, 8; *3. pl. m.* skurczyły XV *p. post. Kałuźn* 273; ~ *part. praet. pass. n. sg. neutr.* skurczone XV *med. R* XXIV 360.

Znaczenie: *'skrócić przez skrzywienie czy ściągnięcie, ściągnąć, skulić, flectendo vel contrahendo breviorem reddere, contrahere'*: Contrahimur scurczyonyem (*pro* scurczony-m?) XV *p. pr. R* XVI 340; Brevi statura (*sc.* corpusculum) scurczone XV *med. R* XXIV 360; Postea aliam manum (*sc.* Christi) volentes affigere viderunt, quod manus... distabat a foramine prius facto, quia nerui retracti fuerunt, sthawy odvyodly szyą, *gl.* szkurczyly szyą retracti, postquam sangvis defluebat ad locum lesum XV *p. post. Kałuźn* 273; ~ *'zgiąć się w ukłonie, corpore inclinato colere aliquem'*: Tegdi richlye Moyszesz sklonyw szyø, skurczyl szyø na szemy (curvatus est pronus in terram) *BZ* Ex 34, 8; ~ *'zgiąć (rękę), flectere (manum)'*: Tak Iozve nye skvrczil gest røky (non contraxit manum), yøsz to gest na viszokoscz podnyosl dzerzø scyt, doyød sø nye zbyczi wszistczi bidliczele myasta Hay *BZ* Jos 8, 26; ~ *przenośnie 'trwożyć się, lękać się, trapić się, metuere, aliqua re angi, vexari'*: Scurczyl szyą anxiatur XV *p. pr. R* XVI 347.

Skusić *formy*: *praes. ind. 1. sg.* skuszę *Fl* i *Pul* 76, 12; *2. sg.* skusisz *BZ* Judith 6, 4; ~ *imper. 2. sg.* skusi *Fl* i *Pul* 25, 2. 138, 22; *2. pl.* skuście *BZ* Judith 8, 31; ~ *inf.* skusić *Gn* gl. 102b, *BZ* II Par 9, 1, *Rozm* 194. 195; ~ *praet. 1. sg. m.* skusił jeśm *Pul* 76, 3; skusiłem 1471 *R* XXIV 379; *f.* -(e)m skusiła *BZ* II Par 9, 6; *2. sg. m.* skusił jeś *Fl* i *Pul* 16, 4. 138, 1; -(e)ś skusił *BZ* Deut 33, 8; *3. sg. m.* skusił 1471 *MPKJ* V 65; *3. pl. m.* skusili są *Fl* 94, 9; skusili *Pul* 94, 9; ~ *plqperf. 3. sg. m.* był skusił *Rozm* 705; ~ *condit. 1. sg. m.* -bych skusił XV

in. R XXIV 73; *3. sg. m.* -by skusił *BZ* Ex 20, 20, *Rozm* 374; *neutr.* -by skusiło *BZ* Tob 12, 13; ~ *condit. praet. 3. sg. m.* -by był skusił *Gn* 175b; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* skuszony *ca* 1428 *PF* I 486; *neutr.* skuszono *Fl* 11, 7; skuszone 1471 *MPKJ* V 63, *Pul* 11, 7; *n. pl. f.* skuszony *Fl* 17, 33; *d. pl. m.* skuszonym *MPKJ* V 133; *ac. pl.* skuszone XV *med. SKJ* V 272; *i. pl. m.* skuszonymi 1471 *MPKJ* V 133; ~ *fut. pass. 3. sg. m.* skuszon będzie *BZ* Tob 3, 21.

Znaczenia: **1.** *'doświadczyć kogoś, poddać próbie, wypróbować coś, sprawdzić, aliquem vel aliquid probare, explorare, experiri'*: Przes tocz na vasz nasz Xc mily ten tho strach gestcy on... bil spuscil, isbicz on vasz verze (*leg.* w wierze) vasze byl skusil *Gn* 175b; In hac necessitate volo experiri skusicz *Gn* gl. 102b; Molwi gospodnowi, molwi czsne, srzebro ognem wiplawono (1471 *MPKJ* V 63: examinatum *wysliczone, skuschone), trzicrocz skuszono (probatum terrae, *Pul*: skuszone), ocziszczono sedmcrocz *Fl* 11, 7; Skusił ies serce moie (probasti cor meum) y nawedził ies w nocy *Fl* 16, 4, *sim. Pul*; Bog moy,... wymolwy bosze ognem skuszony (eloquia domini igne examinata, *Pul*: wyplawyone) *Fl* 17, 33; Zkusi me (proba me), gospodne y pokusy me! *Fl* 25, 2, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 138, 22; Iaco w rozgarzanu podług dna kuszena na puszczi,... zkusili sø (probaverunt, *Pul*: skuszyły) y widzeli sø dzała moia *Fl* 94, 9; Pane, *słussył ges mø (probasti me, *Pul*: skuszył yes mye) y poznał ges mø *Fl* 138, 1; Iuga boum emi quinque et eo probare illa abich gich scusił (Luc 14, 19) XV *in. R* XXIV 73; Skvsszony comprobatus *ca* 1428 *PF* I 486; Nye chczyeyczye szyø boyecz, bo abi was skuszył (ut enim probaret vos), przyszedł gest bog *BZ* Ex 20, 20; Vczenc twe od møza swyøtego twego, gegozesz skvsził w pokvszenyv (quem probasti in tentatione) *BZ* Deut 33, 8; Saba, gdisz vsliszała sławøtnoscz Salomonowø, prziszła do Ierusalema, chczøcz gego skusycz (ut tentaret eum) w pogatkach *BZ* II Par 9, 1; Nye wyerzilam..., alyzem sama przisza a oczima mima vydzała y skusyła (donec... probassem), isze ledwi polowyczø twey mødroscy sø my powyedzely *ib.* 9, 6; Ziwot gego, acz skuszon bødze (si in probatione fuerit), otplatø wezmye *BZ* Tob 3, 21; Potrzebno bilo, abi cyebye skusilo pokuszenye (ut tentatio probaret te) *ib.* 12, 13; Skusysz (probabis), yze Nabuchodonosor gest pan wszey zemy *BZ* Judith 6, 4; Takesz to, czsom vmycnyła vczinycz, gestły z boga, skuszcye (probate)! *ib.* 8, 31; Dyabel chodzył..., aby y (*leg.* ji 'go') mogł skvszycz, yestły on pravy syn bozy (accessit,... ut exploraret, an esset dei filius) *Rozm* 195, *sim. ib., sim. ib.* 194; Położył ym przyklad o ffyegovy⟨m⟩ drzevye, ktore nye czynyło... ovoczv..., yze ye ogrodnyk yedwo vproszył do roką, ysch yego nye kazał porebycz, asby yego skuszył (donec probaret eam), azalyby szye polyepschylo *ib.* 374.

2. *'wydoskonalić, wyćwiczyć, wprawić się w czymś, in aliqua re exerceri'*: Mislicz bødø we wszech dzelech twogich y w nalezenach twogich skuszø se (exercebor, 1471 *MPKJ* V 65: skuschił schiebye al. rosczinił) *Fl* 76, 12, *sim. Pul*; Que (*sc.* benedicta virgo) habebat sensus exercitatos skuschone (Hebr 5, 14) XV *med. SKJ* V 272; Exercitatis skuschonymy dobrze (*var. lub.*: exercitaris skusonym v dobrem; postea autem fructum pacatissimum exercitatis per eam redet iustitiae Hebr 12, 11) 1471 *MPKJ* V 133; Squssilem szye exercitabar (meditatus sum nocte cum corde meo et exercitabar Psal 76, 7, *Fl* i *Pul*: scuszał iesm se) 1471 *R* XXIV 379; ~ *'utrudzić się, se defatigare'*: Wspomnyałem boga y kochał yesm szye, y skuszył yesm szye (exercitatus sum) y pomdlyał duch moy *Pul* 76, 3.

3. *'przesłuchać kogoś, wypytać, ex aliquo quaerere, percontari'*: Yze z domv Annaschovego nathychmyast był vyedzyon (*sc.* Jesukryst) nye v krolevsky dom, alye v Cayphaschow, v ktoremze, kyedy y (*leg.* ji 'go') był v noczy skuszył (*sc.* Kajfasz), schedł sam w dom krolewsky *Rozm* 705.

Skuszać *'ćwiczyć, zaprawiać, exerceri'*: Mislił iesm v noczi z serczem mogim y scuszał iesm se (exercitabar, *R* XXIV 379: squssilem szye) y miotł iesm duch moy *Fl* 76, 6, *sim. Pul.*

Skuszenie 1. *'badanie, doświadczenie, próba, experimentum, probatio'*: Skvschienye (*war. lub. rp.*: *skvszonye) experimentum (an experimentum quaeritis eius, qui in me loquitur Christus? Prol II) 1471 *MPKJ* V 5; Experimentum s[b]kuszenye, vgiszczenye (hic est Iohannes, qui... convocatis discipulis suis in Epheso, per multa signorum experimenta promens Christum Jo prol.) *MPKJ* V 124.

2. *'doświadczenie życiowe, experientia, usus'*: Skvszenyec (experientia) naas navczylo, ysz nyeegdi stayączy kv prawv... vczaązany bywayą o nyestaanyee *Sul* 29, *sim. ib.* 24.

Skuszować *'badać, przeszukiwać, szperać, scrutari, explorare, quaerere'*: *Skusuyo ('skuszując') scrutans (*war. kal.*: skuschuye scrutarie, *mamotrekt mikułowski*: zkussuge; dies enim interfectionis et conculcationis..., scrutans murum Is 22, 5) *MPKJ* V 91. ~ *Bohemizm.*

Skuśca *'ten kto przesłuchuje, bada kogoś, qui ex aliquo quaerit, perscrutator'*: Trzeczye yest łakomstwo y vsta[...]anye prelatow y zkvsyecz (tertium est cupiditas et tepiditas praelatorum et examinatorum) XV *med. MPKJ* V 428.

Skuta *'działanie, praca, opus, labor'*: Wynydze czlowyek na dzało swe y na skutę swoyę (exibit homo ad opus suum et ad operationem suam, *Fl*: kv dzyalanyv swemu) az do wyeczora *Pul* 103, 24.

Skutecznie 1. *(o interpretacji tekstów biblijnych, de Scripturae sacrae interpretatione) 'w sposób ukazujący dosłowne znaczenie tekstu, dosłownie, eo modo, quo sensus verborum ad litteram ostenditur'*: Nota, quod Scriptura sancta quatuor modis exponitur: historiace zrzeymye, skutecznye *ca* 1418 *JA* XIV 512.

2. *'z mocą prawną, ważnością, w sposób obowiązujący, cum vi atque auctoritate'*: Aby thaka nyewyasta... przy wszisthkich ginszich... rzeczach, ktore by gey w wyenye bily,... ostala, *wyewszy odzenye y konye male..., yesz w rowną cząscz panyey sz dzeczmy szpascz mayą skutecznye (cadere debebunt cum effectu) *Sul* 75.

Skuteczny *'przynoszący skutek, efficax'*: Thy (*sc.* panye) vesrzy *cys na mnge tak, gakos wesral na Manasesa y na Dawida, y na yh skwthecne k thobye krzycenye XV *ex. GlWp* 69.

Skutek *formy*: *n. sg.* skutek *ca* 1428 *PF* I 489, *OrtCel* 8, *OrtLel* 234, *Rozm* 28; ~ *g. sg.* skutka *Ksw* br 37; skutku *Gn* 174b, *ca* 1450 *PF* IV 571; ~ *ac. sg.* skutek *Ksw* cv 16, *BZ* Gen 34, 7, 1456 *ZabUPozn* 100, *Rozm* 27; ~ *i. sg.* skutkiem *Ksw* dr 2, *Gn* 171b, *Dek* III 10. 20, *etc.*; ~ *l. sg.* (we) skutce *Rozm* 14; ~ *n. pl.* skutcy *BZ* IV Reg 20, 20. 21, 25; skutkowie *BZ* Deut 32, 4. III Reg 15, 31. 22, 46. II Par 27, 7; skutki *ca* 1428 *PF* I 487, XV *med. Zab* 514, *ca* 1455 *JA* XIV 494; ~ *g. pl.* skutkow *Fl* i *Pul* 16, 5. 27, 5. 6. 7, XV *p. pr. SKJ* I 309, *etc.*; ~ *d. pl.* skutkom XV *med. SKJ* V 278; ~ *ac. pl.* skutki *Gn* 172a, *Fl* 106, 23, *Fl* i *Pul* 18, 1, *BZ* IV Reg 17, 11; ~ *i. pl.* skutki *Galka* w. 29, *Gloger*; ~ *l. pl.* (we) skutcech *Ksw* br 35, *Fl* 103, 32, *BZ* III Reg 16, 5, *etc.*

Znaczenia: **1.** *'czyn, uczynek, postępek, dzieło, praca, facinus, factum, opus'*: Leniu iesc cu vstanu cynich casdego skutka dobrego *Ksw* br 37; Crome cloueca gresnego, ue zlih skutceh prespeuaiocego *Ksw* br 35; Suøti ⟨ewanjelista⟩ troiaky skutek znameniti pocazuie v tih uc threh crolch poganskih *Ksw* cv 16; ⟨Zło⟩tem, to ie skuthkem milosirdim *Ksw* dr 2; Chocz (*leg.* coć) gest on przykaszal byl slovy, aby tho skuthkem napelnil *Gn* 171b, *sim. BZ* Gen 11, 6; Strogmy skuthky dobre *Gn* 172a; Bichø ne molwila usta moia scutkow ludzkich (opera hominum) *Fl* 16, 5, *sim. Pul*; Nebosa wipowadaiø slawø boszø, a slutky (*pro* skutky, *Pul*: skutky) røku iego (opera manuum eius) powada[iø] sczwerdzene *Fl* 18, 1, *sim. Pul*; Day gim podług scutcow gich (secundum opera eorum) *Fl* 27, 5, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 27, 6; Ne vrozumeli sø scutcow boszich (opera domini) *Fl* 27, 7, *sim. Pul*; Wesselycz se bødzc gospodzyn we wsyech skutczyech (in operibus, *Pul*: w dzelyech) swych *Fl* 103, 32; Gysz to støpayø na morse w lodzach, czynøcz dzala *elbo skvtky (facientes operationem) w wodach welykych *Fl* 106, 23; Ne pozanday szony yego szkuthkem, szlowem ny sznameny⟨m⟩ *Dek* III 10. 20, *sim.* 1438 *R* XXII 357; Kristowi kaplany,... gegozz nasladuią, y skutki vkazuią, czo szøg (*leg.* z ksiąg) roskazuią *Galka* w. 29; Miedzi wszemy grzesznymy skvtky nyczs nye oslepy richley iako nyeczystota *Gloger*; In qua (*sc.* Anna) concordat nomen cum re skuthkyem (*leg.* z skutkiem) XV *med. SKJ* V 262; Barzo syø rozgnyewaly przeto, ze tø rzecz vczynyl w Israhelu a popelnyl skutek zapowyedni (quod... rem illicitam perpetrasset) *BZ* Gen 34, 7; Czoskoli slvbila iest y zaprzisyøgla, scvtkem napelni (opere complebit) *BZ* Num 30, 5, *sim. ib.* Gen 18, 21; Zwirzchowani sø skvtkowye bozi (dei perfecta sunt opera) *BZ* Deut 32, 4; A takosz (*pro* iakosz) napelnil gest skvtkyem (sicut ergo implevit opere), czosz gest slvbil *BZ* Jos 23, 15; Ale... wszitki gego boge y skutkowye (opera) popysani sø w ksyøgach krolyow iudzskich *BZ* II Par 27, 7; Audisti, inquam, factum, skvtek, et credidisti 1456 *ZabUPozn* 100; Bo wroczysz koszdemu podług skutkow yego (iuxta opera sua, *Fl*: podług dzał iego) *Pul* 61, 11; Vczyly ya, aby ve slvtce (*pro* skvtce) vyara myala (in opere iustitiam) *Rozm* 14; Alyecz ya nygdy nyc bądą przekląta o ten skutek (ego numquam maledicta per hoc factum fio) *ib.* 27; Tey to dzywky yest dzyvny skvtek (huius virginis factum est perplexum) *ib.* 28; Bo tem skvtkyem chcza wschemv svyatv pomocz *ib.* 47; Poczynaya szye trzeczye kxyagy tey ysney vyelebney dzyevycze Maryey, a *takyey o skutczech syna yey (de gestis filii eius) *ib.* 172, *sim. ib.* 174; ~ *'wybryk, występek, malum facinus, crimen'*: Skutki excessus XV *med. Zab* 514; ~ licowany skutek *'czyn przestępczy, ujawniony w chwili popełnienia, scelus deprehensum, manifestum'*: Manifestum factum lyczowany skvtek uel gorącza rzecz lyczowana *OrtCel* 8, *sim. OrtLel* 234; ~ skutek małżeński, nieczysty *'stosunek płciowy, coitus'*:

Abycz ony... tesze s nymy (*sc.* żonami) nigednego skuth⟨k⟩u necystego ne mely (Ex 19, 15) *Gn* 174b; Tanta in eius corpore et mente puritas resplenduit, vt etiam impossibile esset eam licitis actibus matrimonii applicari yss thesch nyepodobno yą sluschnym skuthkom malschenskym przylaczycz XV *med. SKJ* V 278; ~ skutki '*dzieje, fakty, wypadki, res gestae*': Skutky gesta *ca* 1428 *PF* I 487, *sim. ca* 1455 *JA* XIV 494; Bo yako mowy mystrz *szkutkuow wypys⟨a⟩nych XV *p. post. RozmPam* 475; ~ *jako odpowiednik łac.* sermo, verbum '*opowieść o czynach, rerum gestarum narratio*' *(?)*: Ale gyny skutkowye (reliqua autem sermonum) Nadabowy, wszitko czsosz czinyl, sø popysany w ksyøgach skutkow (in libro verborum) dny krolyow israhelskich *BZ* III Reg 15, 31, *sim. ib.* 22, 46; O gynich skutcech (reliqua autem sermonum) Bazowich... zaly to nye gest popysano w ksyøgach dny krolyow israhelskich? *ib.* 16, 5, *sim. ib.* II Par 25, 26; Ale gyny skutci (reliqua autem sermonum) Ezechiaszowy y wszitka syla gego..., to wszitko popysano w ksyøgach skutkoch (*pro* skutkow, in libro sermonum) dny krolyow Iuda *BZ* IV Reg 20, 20, *sim. ib.* 21, 25; Skuthkow verborum (nonne haec scripta sunt in libro verborum dierum regum Iuda? III Reg 15, 23) 1471 *MPKJ* V 44; ~ *jako odpowiednik łac.* verbum '*słowo, wypowiedź*': Czinyly skutki przeszarzedne (verba pessima) draznyøcz pana *BZ* IV Reg 17, 11; Sermonem verborum skuthkow (quaere, oro te, hodie sermonem domini III Reg 22, 5) 1471 *MPKJ* V 45.

2. '*zakończenie działania, wynik, skutek, effectus, eventus*': Skutek efficacia *ca* 1428 *PF* I 489; Qui do vnicuique juxta viam suam et iuxta fructum, slutkow (*pro* skutkow), adinvencionum suarum (Jer 17, 10) XV *p. pr. SKJ* I 309; Tendens ad bonum finem scutkv *ca* 1450 *PF* IV 571.

Skutnie '*skutecznie, z dobrym skutkiem, efficaciter, prospere*': Gdi[by] Zydowye... sczyrzpyą prze dwye lyecze svego dlvznika... do szandv nye pozywayącz, tedy... thylko na gysczynye a na lyphye... mayą doszycz ymyecz, any przes ten tho lysth zastawny skvthnyc vpomynacz (neque... poterint obligantem effectualiter ammonere, *Dział* 38: a on lyst zapysny nygedney moczy daley myecz nye mosze) *Sul* 48.

Skutnik '*sprawca, ten który coś czyni, popełnia, auctor, qui aliquid facit, committit*': Gdysz grzechi dzirzan tylko sami swe skuthnyki (cum perpetrata facta teneant tantummodo suos actores) *Sul* 9; Thegodlya mi baaczącz, ysze grzechi w swogych popelnyczyeloch a szkvthnyokow (*pro* szkvthnykoch) thylko myeszcze sobye ziskvyą (quod poena in suos actores tantummodo vendicat sibi locum), wstawyami *Sul* 28.

Skwara '*upał, gorąco, spiekota, aestus, ardor*': Squarą ardorem (nonne ardorem refrigerabit ros? Eccl 18, 16) 1471 *MPKJ* V 80; Ab estu od vyodra aut squari (quia factus es... fortitudo egeno in tribulatione sua, spes a turbine, umbraculum ab aestu Is 25, 4) *ib.* 91; Estus vyodro. squara (pares illos nobis fecisti, qui portavimus pondus diei et aestus Mat 20, 12) *ib.* 119; W dzen squari (1471 *MPKJ* V 39: w dzien byały, gorączy, w squarny) feruenti die (Rechab et Baana ingressi sunt, fervente die, domum Isboseth II Reg 4, 5) *ca* 1471 *R* XXXIII 139.

Skwarczek '*skwarek, wysmażony kawałek słoniny, cremium*': Koscy moie iaco zkwarczek (cremium, *Pul*: skwyrczek) zeschły sø *Fl* 101, 4.

Skwarny '*upalny, gorący, calidus, aestuosus*': Feruenti die w dzien byały, gorączy, w squarny (*R* XXXIII 139: w dzen squari; Rechab et Baana ingressi sunt, fervente die, domum Isboseth II Reg 4, 5) 1471 *MPKJ* V 39.

Skwarzyć *cf.* **Przyskwarzyć, Zeskwarzyć**

(Skwierczeć) Skwirczeć 1. *(o głosie, de voce)* '*dźwięczeć, rozlegać się, sonare, personare, strepere*': Schwirczialą (*war. lub.*: swyączala) perstrepabat (clangor bucinae vehementius perstrepebat Ex 19, 16) 1471 *MPKJ* V 16.

2. *(o ptakach, de avibus)* '*kwilić, krzyczeć żałośnie, fritinnire, minurire*': Avis, cum capitur in manv venatoris, aut tacet, aut clamat, id est szqwyrczy XV *ex. GlKórn* II 213.

(Skwierczek) Skwirczek '*skwarek, wysmażony kawałek słoniny, cremium*': Squirczky cremium 1437 *Wisł* nr 228 s. 85; Ad modum cremii skvyrczky *ca* 1440 *StatWKal* s. XCVI; Koszczy moye yako skwyrczek (cremium, *Fl*: zkwarczek) seschły szye *Pul* 101, 4.

(Skwierk) Skwirk '*dźwięk powstający przy zetknięciu się rozpalonego przedmiotu z zimną wodą, syk, sonus, qui fit, cum res quaedam calefacta in aquam ponitur, sibilus*': Sicut patet in fabro, quando ferrum ignitum de igne recipit et proicit in aquam frigidam, skwirk, vel quando aqua frigida funditur ad fornacem in balneo, tunc fit quidam sonus XV *med. R* XXIV 360.

Skwirczeć *cf.* **Skwierczeć**

Skwirczek *cf.* **Skwierczek**

Skwirk *cf.* **Skwierk**

Skwiść '*zakwitnąć, florere*': Czczyenye o tem, yako Iozeph przyschedl do koszczyola a kako yego laska pvsczyla, obrosla y zkwytla (quod virga eius fronduit et floruit) *Rozm* 32; ~ *przenośnie*: Barba sanguine perfusa zekwtla szą

1466 *R* XXV 138; Barba perfusa są zekwtla XV *p. post. ib.* 198.

Skwor *cf.* **Skor**

Skwrzeć *cf.* **Rozskwrzeć, Rozskwierać**

Sl- *cf.* **Zl-**

!Slastrą ****;* Massam slastrą uel *zwczą̨rzek (*war. kal.*: zwyą̨nzek; iussit Isaias, ut tollerent massam de ficis Is 38, 21) *MPKJ* V 93.

Sł- *cf.* **Zł-**

Słabić *cf.* **Osłabić, Osłabiać, Osłabować, Osłabnąć**

Słabina *'boczna część brzucha między żebrami a biodrem, pars ventris inter costas et femur posita, hypochondria'*: Nam pessimi ludei tenentes Xpm fvnibus, quibus ligauerant eum in collo, in manibus, in brachiis... et in medio corporis, w słabynye, sic ligatum secum traxerunt *ca* 1500 *JA* X 381.

Słabizna *'boczna część brzucha między żebrami a biodrem, pars ventris inter costas et femur posita, hypochondria'*: Szlabysny ipocondria 1478 *Rost* nr 1991.

Słaby *'nieskory do wysiłku, opieszały, ignavus, iners, remissus'*: Slaby tepidi *ca* 1450 *PF* IV 577; Slaba remissa (manus fortium dominabitur, quae autem remissa est tributis serviet Prov 12, 24) 1471 *MPKJ* V 68; Slaby laxus *ca* 1500 *Erz* 96.

1. Słać *formy: praes. ind. 1. sg.* ślę XV *in. R* XXIV 72, *Rozm* 227. 310, *etc.*; *2. sg.* ślesz *Rozm* 610; *3. sg.* śle *OrtOssol* 72, 3, *Rozm* 500; *1. pl.* ślemy *ca* 1428 *PF* I 490, XV *p. post. GlDom* 56, *Rozm* 276; *2. pl.* ślecie *OrtMac* 129, *OrtOssol* 93, 4; *3. pl.* ślą *OrtMac* 98. 110. 123, *OrtOssol* 71, 1, *etc.*; ~ *inf.* słać *BZ* IV Reg 15, 37, *OrtMac* 67. 77, *etc.*; ~ *praet. 1. sg. m.* -(e)śm słał 1387 *Pozn* nr 24, 1407 *Kal* nr 212, 1419 *Pyzdr* nr 602, 1441 *StPPP* II nr 2969; -m słał 1396 *Pozn* nr 189, 1400 *ib.* nr 419, 1401 *Kal* nr 6, *etc. etc.*; *f.* -m słała 1419 *TPaw* VII nr 770, 1432 *Kościan* nr 1453; *3. sg. m.* słał 1391 *Pozn* nr 109. 258, 1395 *Kościan* nr 24, *etc. etc.*; *f.* słała 1410 *Kościan* nr 441, 1417 *KsMaz* I nr 2764, 1423 *Kal* nr 694, *Rozm* 122; *3. pl. m.* są słali *Rozm* 648; słali *OrtMac* 123. 143, *OrtOssol* 22, 4, *etc.*; ~ *condit. 2. sg. m.* -by słał *Rozm* 219; *3. sg. m.* -by słał 1424 *Kościan* nr 1064; ~ *part. praet. pass. n. sg. neutr.* słano 1403 *Piek* VI 183, 1473 *Czrs* s. LXXXVIII; ~ *praes. pass. 3. sg. neutr.* jest słano *Rozm* 443; *1. pl. m.* słanismy 1392 *HubeZb* 66. ~ *W temacie praes. można też czytać* szl-.

Znaczenie: *'polecać komuś udać się dokądś, zwykle z jakąś sprawą, do wykonania czegoś, albo przekazywać coś komuś za czyimś pośrednictwem, wyprawiać, wysyłać, przesyłać, mandare alicui, ut aliquo alicuius rei causa profiscatur, aliquid alicui per aliquem tradere, mittere'*: Jaco to swatczø, v czasz s[a]łał 1401 *Pozn* nr 507; Iaco pan Sandziwoy mal poslacz lawniky... y ne slal 1411 *Kal* nr 357; Sicut misit me pater et ego mitto, slą, vos (Jo 20, 21) XV *in. R* XXIV 72; Czo myą obvinono,... abych bral conye, tych gem ya ne bral, anym kony slal 1422 *Kościan* nr 953; Jacom ja słał ad Gnewossium postulando ligones super decretum dominorum 1427 *ib.* nr 1309; Slemy transmittimus *ca* 1428 *PF* I 490; Jzesm nye sslal any kasal Janowi... virambicz zapusthi 1441 *StPPP* II nr 2969; Tedy ten ma naydz gyny ortel y szlacz szye s thym ortelem tamo, gdze szye szlacz ma (trahat se cum eadem sententia, quo se iure trahere debet), to gest ku wyszemv stolczv *OrtOssol* 54, 2, *sim. OrtMac* 67; Oracio est quedam accio,... qua omnia nostra desideria dirigimus, slemy, ad deum XV *p. post. GlDom* 56; Remittere roszdrazacz uel posly zaszyą slacz XV *ex. PF* V 19; Ya vasz szlye (mitto Luc 10, 3) yako *vylkym ovcze *Rozm* 310; Owa ya slye anyola mego przed oblyczem tvoym (mitto angelum meum ante faciem tuam Luc 7, 27) *ib.* 316; Kyedym vass slal (quando misi vos Luc 22, 35) przez myecha y przez toboly, azaly vam czego nyedostavalo? *ib.* 581, *sim. ib.* 638; Bo ssą pothem potayemnye slaly (*sc.* Żydowie) swe slugy, gdzyeby y (*leg.* ji, *sc.* Jesusa) byczovano *ib.* 648; ~ ~ *(w wyrażeniach oznaczających pośrednika)* przez *kogoś*: Przeto isze nye posluchały slow mich, mowy pan, ktoram to slal k nym przes slugy (quae misi ad eos per servos) me proroki *BZ* Jer 29, 19; ~ ~ *(w wyrażeniach oznaczających obiekt docelowy)* do *czegoś*: Jaco kedy *nyeprzyczczele byczeli w zemya... a kyedy pan Barthoss byczal za pogonem..., tedy nye slal do domv pana Gila, aby byczal za nyeprzyaczelmy... any ssą przet panem starostą wysnal, aby do nyego pan Barthoss slal 1424 *Kościan* nr 1064; Jakom nye slala swego dzyewyerzya... do Wschowy, aby wszyał... jey dzyeszyanczy grzywyen 1432 *ib.* nr 1453; W tich dnyoch poczøl pan slacz do Iudzskey zemye (coepit... mittere in Iudam) Razim, krolya syrskego *BZ* IV Reg 15, 37; Tedy ony mayą ten ortel vydacz albo pony szlacz (*OrtOssol* 71, 1: poszlacz) do wyszego prawa, gdzye obyczay yest podlug prawa szlacz (*OrtOssol* 71, 1: gdze obyczą⟨nie⟩ po prawo szla) *OrtMac* 95, *sim. ib.* 67. 77, *OrtOssol* 54, 2. 59, 4; Krothoszynsczy szlaly po prawo do Lwowa *OrtOssol* 104, 4, *sim. ib.* 22, 4,

OrtMac 143; Jako ya nye *szbyel Stanislawowi paropką..., kyedy do mlyna szlaął 1468 *ZapWarsz* nr 3097; Proszymy czye, nye vypądzay nasz s tego krolewstwa, a tes aby nasz nye slał do puscze pyekelney (ne nos mittas... in profundi baratri desolationem) *Rozm* 219; ~ na *coś*: Marya dzyevycza nyegdy slała mylego Iesvsa na polye po zyelya (Iesus ad campos mittebatur a matre) *Rozm* 122; Tako navczał myly Iesus swe zvołyenyky, kyedy ye slał na then svyath przepovyedacz krolewstvo nyebyeskye *ib.* 314; Yakosz thy mnye poslal na then svyath, takosch y ya ye szlye na ten svyath (ego misi eos in mundum Jo 17, 18) *ib.* 578; ~ ~ *(w wyrażeniach oznaczających adresata)* do *kogoś*: Jaco Gotard bil gotow wrzesicz Jaroslaua y do nego slal 1391 *Pozn* nr 258, *sim. ib.* nr 109; Isz Budziwoy slal do Iana y do tich, czo k temu prawo maiø 1395 *Kościan* nr 24; Iaco Potrek do Kaliszkego slal zøndayø miru 1400 *Pozn* nr 446; Jaco my Wonczesszeg slal do Pradla 1403 *Kościan* nr 199; Isz Stroszin ne sslal do Climanta chczancz mu resz zaplaczicz 1405 *ib.* nr 291, *sim.* 1425 *ib.* nr 1113, *etc.*; Yacosm ia do Jana slal towarzisa podlug stare smowi 1407 *Kal* nr 212; Jakom sze ne zamowil Janowy... wroczicz yego penądzy anym do nego poszlow szlal 1419 *Kościan* nr 727, *sim.* 1420 *ib.* nr 831, *etc.*; Yakosm slal trzycrocz do Maczka, a on my nye chczal dacz kony 1419 *Pyzdr* nr 602; Jakom ya do paney *Selloskey ne slala 1419 *TPaw* VII nr 770; Yako Sandzywoy nye odwabyal czaladnyka Stankowego any do nyego slał 1420 *Pyzdr* nr 678; Jacom ya nye ranczyl... Dorotky... any do mne selcz slano 1473 *Czrs* s. LXXXVIII; ~ *komuś*: Kedy Nicolay slal kmeczu penądze 1408—14 *BiblWarsz* 1857 II 801; A tobye slye (mitto) vozy y myto od przevozow *Rozm* 227; Noszyl (*sc.* Judasz) to, czo yest slano (quae mittebantur Jo 12, 6) mylemv Iesusovy *ib.* 443; ~ k(u) *komuś*: Pothem naslyadvyą syedmyorą prozbą, ktorą slyemy kv bogv oyczv (quam... diriguntur ad deum patrem) *Rozm* 276; Owa ya szlye k vam (mitto ad vos Mat 23, 34) proroky *ib.* 462; ~ ~ *(w wyrażeniach oznaczających obiekt ścigany)* za *kimś*: Yze Dominik... prawo zassadzyl Crczonowy na yego pozeszcą any go załował, any za nym byegal, any pacholka za nym slal 1424 *Kościan* nr 1026; ~ ~ *(w wyrażeniach oznaczających cel)* na *coś*: Czo pocradzono *Margazrece, na to Pechno ne slal 1395 *Kościan* nr 29; Yz ten dzen pan choranzy sz domu ne wyeszdzil any nigdi slal na ten gwalth panu Mroczcowi do Powidza na crolewø dzedzinø 1416 *Pozn* nr 863; Yze thy mnye slyesch, szyna thvego, na odkupyenye svyata *Rozm* 610; ~ o *kogoś*: O kthorego czlouyeka proboscz na mya slal, thego v mnye possel nye sastal 1436 *KsMaz* III nr 1943; ~ po *kogoś, coś*: Iaco czsom slal po Benaka w they drodze, ne staleszmu (*leg.* stałeśm mu) za szkodø 1400 *Pozn* nr 419; Jacom ne slal do Marczynoweyg mathky po sczyth 1427 *Kościan* nr 1275; Gdy przyszyasznyczy za szwe pyenyadze po ortel szlały *OrtMac* 123; Mogą... czyagnącz szye do thego wyszego prawa, gdze tho gyste myasto *obyczą̨nye szłe (*OrtMac* 98: gyna myasta... szłą) po prawo *OrtOssol* 72, 3; Na (*pro* za) ortele, czo po nye szlą przyszasznyczy[e] pyenyadze dla navky, nye trzeba nykomv pothem za nyc placzycz *ib.* 90, 1, *sim. ib.* 82, 1, *OrtMac* 110. 123; Przydze za kaszdy ortel, czo po prawo szleczye, geden rynszky szlothy *OrtOssol* 93, 4, *sim. OrtMac* 129; Czczyenyc o tem [...] slały Iesvsza po ogyen Marya y Iozeph *Rozm* 124; ~ *z inf.*: Jacom ne slal Watti gwaltem czandzacz Liskowich ludzi w tich poltora slada 1411 *Kościan* nr 449; Jakom woyta ne slal roku roszkladacz o dwe rzeczy 1417 *ib.* nr 637; ~ *ze zdaniem celowym*: Iaco... slanismi do Santhka, bi bił cu zaplacze 1392 *HubeZb* 66; Isz... pani Kandida gnala dwoge scotta na mø dzedzina *amim posli slał do ne, bich ge *czal zaplaczicz 1396 *Pozn* nr 189; Iaco nas slal Bodzatha do lowczego, yszbi pomokl... prawa 1399 *ib.* nr 416, *sim.* 1409 *Kościan* nr 422, 1425 *ib.* nr 1129; Iacom swich synow ne slal do Siroslawa, by tam ktori gwalt czinili 1401 *Pozn* nr 508, *sim.* 1401 *Kal* nr 6, 1402 *KsMaz* I nr 154, *etc.*; Iacom przi tem byl, gdy slano Iacuba do Potra, by bral swoy penedze 1403 *Piek* VI 183; Jaco nas pani Glowaczewa do Sandziuoya slala, abi panczerz vicupil 1410 *Kościan* nr 441, *sim.* 1417 *KsMaz* I nr 2764, 1423 *Kal* nr 694; Bo mam bycz posluschen svemv oyczv, yze myą szle, syna svego, abych czlovyeka vybavyl s pyekla *Rozm* 500; ~ ~ *(w wyrażeniach oznaczających przyczynę)* o *kogoś*: O ctorego *chloweka Viganth do mnye slal, themw rok minøl 1432 *ZapWarsz* nr 402; ~ prze *coś*: Jakom ya dzewki swogey ne slal do Stanislawa prze thi rzeczy, o ctores na mø zalowal 1432 *ZapWarsz* nr 365; ~ po *czymś*: Jacosm ne slubowal Jacuboui za skoda, kedi[m]sm gy po mem *posselswe sslał 1387 *Pozn* nr 24; Jacoszm ya nygdy Prosszny ne *szal po sszwew (*pro* sszwem) *orenczu 1420 *Kal* nr 772; ~ ~ *(w wyrażeniach oznaczających miejsce, skąd się wysyła) z czegoś*: Jesus... cząstokrocz

z anyołmy movyl, ktoresz mv szlał (*sc.* bog ojciec, cum angelis... a patre missis ad eum) z nyeba, aby y czeschyly *Rozm* 160.

Cf. **Nasłać, Obesłać, Odesłać, Posłać, Przesłać, Przysłać, Rozesłać, Wysłać, Zasłać, Zesłać, Przysyłać.**

2. Słać, Stłać *formy*: *part. praes. act. adv.* ścieląc *Rozm* 447; ~ *inf.* słać *ca* 1500 *Erz* 96; ~ *praet. 1. sg. m.* słałem *SkargaWroc* w. 6; *3. pl.* słały *Rozm* 752; *m.* stłali XV *p. post. R* XXIV 94; słali *Rozm* 447.

Znaczenie: '*rozpościerać, płasko rozkładać, sternere*': Wyelyka thluschcza stlały (*Rozm* 447: scyelyącz) odzyenye swoye na drodze, nyekthorzi szekly roszdze z drzewya y stlały (*Rozm* 447: słały) na drodze plurima autem turba straverunt vestimenta sua in via, alii autem cedebant ramos de arboribus et sternebant in via (Mat 21, 8) XV *p. post. R* XXIV 94; Słącz sternere *ca* 1500 *Erz* 96; Tedym vydzyał szyedzącz Iesusza na oslye a dzyeczy zydovskye słały (sternebant) yemv yedny rozgy, drudzy odzyenye na drodze *Rozm* 752; ~ *przenośnie* '*okazać troskę, zadbać, curam alicui rei afferre*' *(?)*: *Bylam s Imodoscy (*pro* mlodoscy) pysthy,... ne slalem (*SkargaPłoc*: nye vszlalem) w *cesz swe dvszy *SkargaWroc* w. 6. ~ *Cf.* **Rozesłać, Usłać, Wesłać.**

Słaniać '*zwracać, kierować, tu przenośnie, convertere, dirigere, hoc loco translate*': Dokonanye myloscy yeszcy *dokoszanye vczynkem, quasi diceret: Czesz vnaszcz (*pro* chczesz vkasacz?), ysz mylugyesz boga de toto corde tuo, dokaszycz thego szerczem thvym, a nye slanya ('słaniaj') go od myloscy boga kv myloscy gynszey rzeczy XV *p. post. R* XXV 201.

Sława *formy*: *n. sg.* sława *Kśw* ar 1, *Fl* i *Pul* 1, 8. 3, 3, *etc. etc.*; ~ *g. sg.* sławy *Fl* 23, 7, *Fl* i *Pul* 23, 8. 9. 10, *etc. etc.*; ~ *d. sg.* sławie *BZ* II Par 26, 18; ~ *ac. sg.* sławę *Kśw* br 2, *Fl* i *Pul* 7, 5. 18, 1, *etc. etc.*; ~ *v. sg.* sławo *Fl* 56, 11; ~ *i. sg.* sławą *Fl* i *Pul* 8, 6. 72, 23; ~ *l. sg.* (we) sławie *Fl* i *Pul* 101, 17. 105, 46. 107, 1, *etc.*

Znaczenia: **1.** '*dobra opinia, dobre imię szeroko znane, uznanie, rozgłos, bona existimatio, fama, gloria*': Slawø (gloriam) moyø w proch wwedzy *Fl* 7, 5, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 105, 21, *etc.*; Slawø (gloria) y czczø coronował ies gi *Fl* 8, 6, *sim. Pul*; Pomocz gich zwotszeie w pekle od slawi (a gloria) gich *Fl* 48, 15, *sim. Pul*: Ne boy se,... gdi rozmnoszona bødze slawa (gloria) domu iego *Fl* 48, 17, *sim. Pul*; Miloscz y slawø (gloriam) da gospodzin *Fl* 83, 12, *sim. Pul*; Iszbi przebiwała slawa (gloria) w zemi naszey *Fl* 84, 10, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 111, 3, *etc.*; Pyacz bødø y gøscz bødø w slawe (in gloria) moyey *Fl* 107, 1, *sim. Pul*; Slawa fama *ca* 1428 *PF* I 490; Non est satis, quia... taces, quod lingwa tua innocentem hominem interfecisti, cum fama spoliasti slawy slupyla XV *med. SKJ* V 281; Quia fuit (*sc.* Jacobus) tante sanctitatis et fame, slawy, apud omnes homines 1456 *ZabUPozn* 112; Wysnawam, ysz byl y yest dobrym a vczlywym czlowyekem y w gyego slawye y w czlowyeczenstwye nye vrazonym 1464 *AcPosn* I 366; Ut... sublimitas, slawa, corum ex conatu refulgeret 1493 *GlAug* 121; Ktorego to boga mocz yest, yze naschych bogow vyelebnoscz a slava yest *struczona? *Rozm* 93; Przez ty czvda on byl znamyenyczye slyszan na wschythky krolestwa a yego slava (fama) rozmnozyla szye na wschytek svyath *ib.* 225; Cayphasch dzyerze na sobye odzyenye... a thym tez dranym straczyl y slavą, y dostoyenstvo kaplanstva *ib.* 725; ~ '*zła opinia, niesława, mala existimatio, infamia*': Stharostha... ma przidacz woznego... kv opithanyu, iesli yesth yawna slawa około vczinkv thego zlego (si... culpati laborant publica infamia de accusato et patrato scelere) 1498 *MacPraw* VI 272; O na nas, na nyedostoyne, yzezmy tako sromothnye od nyego vczyckly y dobyly sobye sromotney slavy! *Rozm* 657.

2. '*chluba, ozdoba, to co przynosi cześć i szacunek, decus, qui honorem, dignitatem affert*': Ale ty, gospodne, przyiemcza moy ies, slawa (gloria) moia y powiszaiø glowø moiø *Fl* 3, 3, *sim. Pul*; Welika iest slawa (gloria) iego we zbawenu twoiem, slawø (gloriam) y welikø crasø wzloszil ies nan *Fl* 20, 5, *sim. Pul*; Ty wem w swøtem przebiwasz, slawa (laus) Israhel! *Fl* 21, 3, *sim. Pul*; W bodze zbawene moie ⟨i⟩ slawa (gloria) moia *Fl* 61, 7, *sim. Pul*; Bo slawa (gloria) czczy gich ti ies *Fl* 88, 17, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* Moys 2; Bo to nye bødze tobye polyczono ku slawye (in gloriam) ot pana boga *BZ* II Par 26, 18; Thy nagotoval przed oblyczem wschego lyvda svyeczya na zyavyenye poganysthwa a slawa (gloriam Luc 2, 32) lyvda twego israelskyego *Rozm* 78; ~ sława świecka '*wspaniałość świata, mundi splendor, maiestas*': Vylozywschy yemv wschytką krolewstwa slava (gloriam, *sc.* mundi, Mat 4, 8) svyeczka y rzekł (*sc.* dyjabeł) *Rozm* 197.

3. *(w kulcie religijnym, de cultu dei)* '*uroczyste wyrażanie uznania, słowa pieśni wyrażającej uznanie, cześć, laus, gloria, carmen celebrans, honore afficiens*': Slawa (gloria) oczczu y sinowi y swøtemu duchu *Fl* 1, 8, *sim. Pul, sim. Pul* 7, 18.

9, 42. 11, 9, *MW* 123a; W kosczele iego wszitczy mowicz bødø slawø (gloriam) *Fl* 28, 8, *sim. Pul*; Wstan, slawo (gloria, *Pul*: chwalo) moia! *Fl* 56, 11; Radowalybychom sye w slawye (in laude) twoyey *Fl* 105, 46, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 111, 8; Ne nam, gospodne,... ale yme⟨n⟩w twemv day slawø (gloriam) *Fl* 113, 9, *sim. Pul*; Ipsi honor et gloria, *gl.* fama szlawa, in secula seculorum (Rom 11, 36) 1438 *R* XXII 356; Slawa gloria (laus, honor, virtus, gloria deo patri cum filio una cum sancto spiritu) 1444 *R* XXIII 301; ~ dać, przynieść sławę *'wyrazić (słowem, pokłonem) uznanie, cześć, honorem exprimere (verbis, genibus flexis)'*: Przinesecze gospodnu slawø (gloriam) y czescz *Fl* 28, 2, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 95, 7; Psalm mowczye ymenu iego, day⟨cie⟩ slawø (gloriam) chwale eius *Fl* 65, 1, *sim. Pul*; Daycze slawø (gloriam) bogu Israhel! *Fl* 67, 37, *sim. Pul.*

4. *'majestat, dostojeństwo, wspaniałość, jako cecha przynależna bogu, maiestas, gloria, dignitas, quae deo attribuuntur'*: [...] slaua crola usemogøcego [...] *Kśw* ar 1; W obczrzenu twoiem nasiczon bødø, gdi se pokasze slawa (gloria) twoia *Fl* 16, 17, *sim. Pul*; Nebosa wipowadaiø slawø (gloriam) boszø *Fl* 18, 1, *sim. Pul*; Podzwignicze se wrota wekuia a wnidze crol slawy (rex gloriae, *Pul*: chwały) *Fl* 23, 7, *sim. Fl* i *Pul* 23, 8. 9. 10; Powiszi se na nebosa... slawa (gloria) twoia *Fl* 56, 7, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 56, 14; Napełnona bødzcze vsta moia chwali twey, bich pyal slawø (gloriam) twoio *Fl* 70, 9, *sim. Pul*; Se slawø (cum gloria) przyøl ies me *Fl* 72, 23, *sim. Pul*; Widzely sø wszistczi ludze slawø (gloriam) iego *Fl* 96, 6, *sim. Pul*; Bacz se bødøø... wszistczi crolowe zeme slawi (gloriam) twoiey *Fl* 101, 16, *sim. Pul*; Bo vsedli gospodzyn Syon y widzan bødze we slawe (in gloria) swoiey *Fl* 101, 17, *sim. Pul*; Nade wszø szemø *slowa (gloria, *Pul*: sława) twoya *Fl* 107, 5; Slawø (gloriam) krolewstwa twego powedzø *Fl* 144, 11, *sim. Pul*; Ale oczczowa y synowa... gedno gest bostwo, rowna slawa (gloria, *MW* 109a: chwała), wekvge welmoszstwo *Fl* Ath 6, *sim. Pul*; Pater,... clarifica filium tuum wyaw slawa syną thwego (Jo 17, 1) XV *med. GlWroc* 24r; Rano uszrzyczey slawøø (gloriam) pana *BZ* Ex 16, 7; Bo syedzal (*sc.* Ezdrasz) nad gyne w slawye (in gloria) *BZ* II Esdr 9, 45; Ssødi slawi (gloriae) gego iøte odwyeszoni sø *BZ* I Mach 2, 9; Xps wargy nasze otwarza, abychom slawę ymyenya yego wszem wyernym zyawyły *Pul* 70 arg., *sim. ib.* 78 arg.; Proschą szluthovanya twego przez tha szlawa, yazesz przyala od boga *Naw* 50; Przez tha radoscz, yaszesz tedy myala, gdysz... szlawa wschythkyey szwyanthey Troycze obczrzala *Naw* 66; Thamo mye vzryczye v slavye vyelebnoszczy moye *Rozm* 508.

5. *'święto, uroczystość dla uczczenia kogoś, okazania komuś czci, szacunku, uwielbienia, dies festus, quo aliquis celebratur'*: Poydzyemi..., bocz gest pana boga naszego slawa (sollemnitas) *BZ* Ex 10, 9.

6. *(w religii chrześcijańskiej, in religione Christiana) 'szczęście wieczne jako nagroda za bogobojne życie, beatitas aeterna, ultima, quae pro vita pia datur'*: A sø sloua sina bozego tø to suøtø deuicø Katerinø v slauø crola nebeskego vabøcego *Kśw* br 2; Swyathy Sthany-slawye, thysz v boga w szlawye XV *ex. PF* IV 623; Troyąka rzeczy za nass odzyerzał (*sc.* Jesus), czvsch vyny *odpuszczenya, myloszczy vczyeschenye a slavy doszczygnyenye *Rozm* 606; Przyaczyelyv,... ktoremvm k⟨r⟩olevstwo slavy obyeczal, naczesz przyschedł? *ib.* 618.

7. *'chełpliwość, przechwalanie się, gloriatio, iactantia'*: Rozvmey, yzecz byl (*sc.* Archalaus) dzyevyącz lyat przy tego oyczv podług domnymanya pospolnego lyvda y tesch podług yego slavy (secundum sui iactantiam), ktorasz szye stavył yszby myal bycz krolem podlvg obyetnycze czeszarskey *Rozm* 116.

Sławetni *cf.* **Sławetny**

(Sławetność) Sławętność *'dobra opinia, dobre imię szeroko znane, uznanie, rozgłos, bona existimatio, fama, gloria'*: Eius (*sc.* Ursulae) fama ubique volabat one moua y slavøthnoscz slynøla gest *Gn* gl. 153b; Slawøthnoscz auctoritas *ca* 1428 *PF* I 491, *sim.* 1447 *R* XXII 40; Wstawyamy, eze gdiby kthole dobrey slawąthnoszczy szących (*leg.* sąc, bonae famae, *Dział* 20: nyeporvszony swey czczy czlowiek), o... gwalthi byl poswan, powod powynyen bącz, czso wyedzc, doszwa[s]thczycz *Sul* 32; Cząstokrocz szą przygadza, ysz nyekthorzy sz slachatnego rodv pochodzącz, yako strawcze swey czczy y slawąthnoszczy (prodigi honoris et famae ipsorum) słodzcystwa... poczynywszy, bywayą sbyegy krolewstwa naszego *Sul* 47; Sed in omnibus nosmetipsos exhibeamus sicut dei ministros,... in virtute dei... per infamiam et bonam famam przez omowę y dobra szlawathnoscz (*R* XLVII 351: przesz nyesława ⟨i⟩ slawnocz mowy, II Cor 6, 8) XV *med. SKJ* I 73; Deus... donauit illi nomen, *gl.* id est honorificenciam, quod est super omne nomen bog... obdarzył szlawantnoscz ymyenya gego, ktora gest nade wszytkę szlawatnoscz ymyenya (Phil 2, 9) *ib.* 80, *sim.* XV *p. post. GlDom* 52; Rzeczc Gezabel...

k nyemv: Wyelykcy *slawøtnøscy (auctoritatis, 1471 *MPKJ* V 45: autoritas... slawąnthnoscz moczy, *MPKJ* V 45: sląwąthnosczy aut moczy) gesz a dobrze sprawyasz krolewstwo israhelske *BZ* III Reg 21, 7; Krolyoua Saba, gdisz vsliszala slawøtnoscz (famam, 1471 *MPKJ* V 50: mową, slawnoscz) Salomonowø, przyszla do Ierusalema *BZ* II Par 9, 1, *sim. ib.* 9, 6; Ieiunavit autem Xpus propter tria... Tercio propter ieiunii preconium slawątnoszczi *ca* 1500 *JA* X 383.

Sławetny, Sławetni, Sławętni, Sławętny, Sławiętny *formy*: *n. sg. m.* sławętny XV *in. R* XXIV 70, *ca* 1420 *WokTryd* nr 24. 245, 1453 *R* XLVII 351, *etc.*; sławiętny *ca* 1455 *JA* XIV 490, *MPKJRp* V 39r; sławetny 1498 *SKJ* III 335; *f.* sławętna XV *in. R* XXIV 69, *Sul* 104, XV *med. R* XXV 153, 1471 *MPKJ* V 39; sławiętna *MPKJ* V 39, XV *p. post. PF* V 30; *neutr.* sławętne XV *p. pr. R* XVI 339; sławiętne *ca* 1500 *Erz* 96; ~ *g. sg. f.* sławętnej 1424 *Msza* III s. 53, *sim.* VI. VII. XIV, XV *p. post. R* XIX 57; sławętniej XV *p. pr. Msza* IX s. 259; *neutr.* sławetnego *Rozm* 213; ~ *d. sg. m.* sławętnemu XV *p. post. R* I s. XXXIX; sławetniemu 1498 *SKJ* III 335; ~ *ac. sg. neutr.* sławętne 1471 *MPKJ* V 39, XV *p. post. PF* III 289; ~ *i. sg. m.* sławętnym 1481 *ZapWarsz* nr 1530; ~ *n. pl. m.* sławętni *Sul* 44, *BZ* Gen 6, *4.* I Par 17, 8; sławetni 1498 *SKJ* III 335; *f.* sławętne *BZ* I Reg 20, 6; ~ *ac. pl. m.* sławętne 1441 *MPKJ* V 58. 91, XV *p. post. R* XXV 176; sławiętne *MPKJRp* V 38v; ~ *l. pl. neutr.* (w) sławetnych 1491 *RKJŁ* VII 56.

Comparat. n. pl. m. sławętniejszy XV *ex. R* XXV 147.

Superlat. n. sg. f. nasławętniejsza *BZ* Judith 8,8.

W większości przykładów grafika nie pozwala na rozróżnienie -wę- *i* -wię-, -ny- *i* -ni-.

Znaczenia: **1.** '*szeroko znany, głośny, podziwiany, clarus, illustris, famosus*': Sławøtni famosus *ca* 1420 *WokTryd* nr 245, *sim.* XV *p. post. BiblWarsz* 1866 I 316; Slavąthne clarum XV *p. pr. R* XVI 339; Sławąthna (*war. lub.*: slawyątna) reputata (Beroth reputata est in Beniamin II Reg 4, 2) 1471 *MPKJ* V 39; Gymyą slawathne nomen diuulgatum (fecit quoque sibi David nomen II Reg 8, 13) *ib.*; Thowarzisze... proszily mystrzow swoich chcząc od nych... nye myecz, yeno iako w ynszych myesczіech slawethnych szye thowarzysse rządzą 1491 *RKJŁ* VII 56; Nvmmus famosas vestes, *szlawthne odzenye, gerit, gl.* id est portat XV *p. post. PF* III 289; Szlusba yey (*sc.* Maryi) dava wszysztek szvyath sz gyey szlawathney nabosznoszczy XV *p. post. R* XIX 57; Ktore (*sc.* morze) slynąło Tyberiadis od slavetnego myasta (quia famosa est civitas haec) Tyberiye *Rozm* 213; ~ *(o ludziach, de hominibus)* '*godny czci, szacunku, cieszący się uznaniem, dobrą opinią, honore dignus, qui honore, bona existimatione gaudet*': Hec mulier (*sc.* Tegna) resonancia, glosna uel slavøthna, interpretatur XV *in. R* XXIV 69; Eritque vir ille (*sc.* Job) magnus, slavøthni (*MPKJRp* V 39r: slawyąthny), inter omnes origentales (Job 1, 3) *ib.* 70, *sim.* 1471 *MPKJ* V 59; Slawatni (*JA* XIV 490: szląwyanthny) autor *ca* 1420 *WokTryd* nr 24; Vczą̨stnoscz mayøcz y pamyøcz czczą̨cz albo chwałøcz napirzwey falebney albo slawøtney (*Msza* IX: slawathnyey, IV. XII: chwalebney, VIII: falebnyeg, XIII: vyelebney) panni dzewicze Maricy (gloriosae semper virginis Mariae) 1424 *Msza* III s. 53, *sim.* VI. VII. XIV; Aby mązewye szlawąthny (viri famosi) a szprawyedlywye przysągayączi... oszobną czczą... bili poczeszeny *Sul* 44; Vstawilismi, ize... kyelekrocz... slyachczyanka albo slawanthna i poczestna nyewyastha (nobilis mulier)... possag... myalabi *Sul* 104; Ex cognacione generosa, famosa sz rodv vrodzona, slawąthna XV *med. R* XXV 153; Quinto debet esse (*sc.* dispensator) famosus in vita per bonam operacionem swyebodny, slawąthny 1453 *R* XLVII 351; Vczinylem tobye gymyø wyelyke, iako genego z wyelikich, gysz sø slawøtny (qui celebrantur) na zemy *BZ* I Par 17, 8, *sim. ib.* Gen 6, 4; Ta (*sc.* Judyt) bila myedzi wszemy naslawøtnyeysza (in omnibus famosissima) *BZ* Judith 8, 8; Slawanthny nominatus (erat, *sc.* Salomon, nominatus in universis gentibus III Reg 4, 31) 1471 *MPKJ* V 42; Slawąthne (*war. lub. rp.*: slawyatne) inclitos (humiles exaltati sunt et devoraverunt inclitos Esth 11, 11) *ib.* 58; Qui sunt vita apud deum et honestos homines excellenciores slawąthnyeyszy XV *ex. R* XXV 147; ~ *jako tytuł grzecznościowy*: Yakom ya szyednal *szlachathne Vyelochną y sz szynem yey, szlawathnym Loduigem, myesczenynem varschewskym 1481 *ZapWarsz* nr 1530; Ysze przysel gesi przyed nasz slavethny panossą Mychal Vytanowsky... hy vysznal..., ze przedal *szvyw połowyczu... slavetnyemu panosszy Sbygnyevowy sz Grodczya,... a przy thym szu byly naszy... slavethny panoszye 1498 *SKJ* III 335; Urodz⟨o⟩nemu ryczerzovy y slawanth⟨ne⟩mw panw (gratioso et felici militi) Ianowy... *pozdrowynye ne⟨ch⟩ bądze XV *p. post. R* I s. XXXIX; ~ '*zażywający złej sławy, infamis*':

Tres enim fuisse Herodes Scriptura sacra commemorat, quos famosos fecit, slavathne, eorum infamis crudelitas XV *p. post. R* XXV 176.

2. '*uroczysty, odświętny, obchodzony uroczyście, sollemnis, qui sollemniter celebratur*': Bo sø tam slawøtne obyati (victimae sollemnes) ode wszitkich gego przirodzonich *BZ* I Reg 20, 6; Swyątho slavyathne ffestum celebre *ca* 1500 *Erz* 96.

3. '*podniosły, dostojny, altus, grandis*': *Slawythna (*PF* V 30: slawyathna) mowa rethoricus sermo 1488—9 *PF* V 39.

Sławętni *cf.* **Sławetny**

Sławętność *cf.* **Sławetność**

Sławętny *cf.* **Sławetny**

Sławiętny *cf.* **Sławetny**

Sławić *formy*: *praes. ind. 3. pl.* sławią *Fl* 48, 6. 96, 7, *Pul* 88, 8; ~ *imper. 1. pl.* sławimy *BZ* Gen 11, 4; *2. pl.* sławicie *Fl* 21, 24. 31, 14; sławcie *Pul* 31, 14; ~ *inf.* sławić *BZ* II Par 30, 25; ~ *fut. 1. sg. m.* będę sławić *Fl* i *Pul* Moys 3; sławić będę *Fl* i *Pul* 85, 11. 90, 15, *BZ* Ex 15, 2; *2. sg. m.* będziesz sławić *BZ* Ex 13, 5; *2. pl. m.* będziecie sławić *BZ* Ex 12, 14. Lev 23, 39. 41; *3. pl. m.* sławić będą Fl 5, 14. 85, 8; ~ *praet. 2. sg. m.* jeś sławił XV *p. post. R* XIX 90; *3. sg. m.* sławił *MPKJRp* V 35 r; *3. pl. m.* sławili są *Fl* 73, 5; sławili *BZ* II Par 30, 21. II Esdr 7, 14. Tob 9, 12; ~ *condit. 3. pl. m.* (-)by sławili *BZ* I Par 16, 4. II Par 30, 23. II Esdr 9, 56; ~ *part. praet. pass. v. sg. f.* sławiena *Bogur* ABF; sławiona *Bogur* CDE; *cf. też* **Sławiony**; ~ *praes. pass. 3. sg. neutr.* sławiono jest *BZ* II Par 35, 19; ~ *fut. pass. 3. sg. m.* sławion będzie *Fl* 88, 8.

Znaczenia: **1.** '*wyrażać uznanie, szacunek, podziw, chwalić, czcić, wielbić, laudare, praedicare, extollere, glorificare*': Gisz se bogicze boga, chwalcze gi,... semø Iacobowo, slawicze gy (glorificate eum, *Pul*: chwalcze gy)! *Fl* 21, 24; Wszistczi pogany... sławicz bødø (glorificabunt, *Pul*: chwalycz będø) ymø twoie *Fl* 85, 8; Slawicz bødø (glorificabo) ymø twe, gospodne! *Fl* 85, 11, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 90, 15; Bog, iensze slawon bødze (glorificatur, *Pul*: yegosz slawyą) w radze swotich *Fl* 88, 8; To bog moy y bødø slawycz gy (glorificabo eum Ex 15, 2, *BZ*: slawycz gego bødø) *Fl* Moys 3, *sim. Pul*; Vstawyl przed skrzinyø boszø z koscyelnich slug, gysz bi... slauily (qui... glorificarent) y chwalyly pana boga israhelskego *BZ* I Par 16, 4; ~ sławić się '*chwalić się, szczycić się, też chełpić się, przechwalać się, gloriari, se iactare*': Slawicz se bødø (gloriabuntur, *Pul*: wyelbycz szye będø w tobye) wszistczy, gisz miluio ymø twoie *Fl* 5, 14; Weselcze se w gospodne... y slawicze se (gloriamini, *Pul*: sławcze szye) wszistczi prawego serczа *Fl* 31, 14; Slawili se sø (gloriati sunt, *Pul*: pochwalyly szye), gisz cze nenawidzeli *Fl* 73, 5; ~ w *czymś*: Tisz (*pro* gisz) *pwaio w czescz swoiø y we mnoszstwe bogaczstw swogich slawøø se (in multitudine divitiarum suarum gloriantur, *Pul*: szye chelpyø) *Fl* 48, 6; Osromoczeni *bodzcze wszistczy,... gisz slawø se (gloriantur, *Pul*: przechwalyayø szye) w obrazech swogich *Fl* 96, 7.

2. '*rozsławić, uczynić głośnym, znanym, podziwianym, aliquem illustrem, celebrem, admirabilem reddere, celebrare*': Bogvrodzicza dzewicza, bogem slawena (*Bogur* CDE: slawyona) Maria! *Bogur* ABF; Podzmi, vczynyni sobye... wyeszø *wisoko... a slawymi (celebremus) swe gymyø *BZ* Gen 11, 4; Bozy ssynv..., thy yes then swyath ssąm slawyl XV *p. post. R* XIX 90.

3. '*uroczyście obchodzić, świętować, celebrare, agere*': Bødzeczye myecz dzen ten to w *pamyoczy a bødzeczye gy slawycz (celebrabitis) gody panu *BZ* Ex 12, 14, *sim. ib.* Lev 23, 39. 41; Bødzesz slawycz (celebrabis) tym to obiczagem szwyøtoszczy tego myeszyøcza *BZ* Ex 13, 5; Slauily (fecerunt) sinowye israhelsci... swyøto przesnycz za syedm dny w wyelykem wycsyclyv *BZ* II Par 30, 21, *sim. ib.* II Esdr 7, 14; Lyvbylo syø wszemv sebranyv, abi slauily (ut celebrarent) y drugych syedm dny *BZ* II Par 30, 23, *sim. ib.* II Esdr 9, 56; Gen bil przyszedl (*sc.* zastęp) z Israhela ty swyøta slauicz *BZ* II Par 30, 25; Osmegonaczcye lyata krolyowanya Ioziasowa to Przyscye slawyono gest (celebratum est) *ib.* 35, 19; Z boiaznyø bozø swadzebne godi slavyly (nuptiarum convivium exercebant) *BZ* Tob 9, 12; ~ Slawyl (*war. kal.*: chwalił) celebrauit (celebravit eius exsequias universus Iuda II Par 32, 33) *MPKJRp* V 35 r.

Cf. **Sławiony, Osławić, Wysławić, Wysławiać**

Sławiony '*pełen uznania, podziwu, tu w niedokładnym tłumaczeniu tekstu łacińskiego, admiratione plenus*': Slawona (gloriosa, *Pul*: wyelebne rzeczy) rzeczona sø o tobe, masto bosze! *Fl* 86, 2.

Sławnie '*uroczyście, z wielką czcią, sollemniter, cum magno honore*': Poymy gospodnv, slawnye (gloriose Ex 15, 1, *Pul*: wyelyebnye) vczczon gest *Fl* Moys 1, *sim. BZ* Ex 15, 1. 21; Ale czwartego lata wszitky owocze gego poswyaczony *bodo slawney (*pro* slawnye) panv (omnis fructus eorum sanctificabitur laudabilis domino) *BZ* Lev 19, 24; Ieszczeczem vmyenil slawnye (magnifice) poczczicz czyebye *BZ* Num 24, 11; Poczøly slawnye spyewacz (coeperunt

laudes canere) panv *BZ* II Par 29, 27; Slawnye eleganter (haec cum fierent eleganter, steterunt sacerdotes III Esdr 1, 10) 1471 *MPKJ* V 53.

Sławnoć *'dobra opinia, uznanie, rozgłos, bona existimatio, fama, celebritas'*: Sed in omnibus exhibete uosmetipsos sicut dei ministros,... in virtute dei... per infamiam et bonam famam, przeszlorzeczenye (*leg.* prze złorzeczenie *a.* przez złorzeczenie), przesz nyeslawa ⟨i⟩ slawnocz mowy (*SKJ* I 73: przez omowę y dobra szlawathnoscz, II Cor 6, 8) 1453 *R* XLVII 351.

Sławność 1. *'dobra opinia, uznanie, rozgłos, bona existimatio, fama, celebritas'*: Slawnosczø preconio *ca* 1428 *PF* I 494; Slawnoscz celebritas 1444 *R* XXIII 301; Famam mową, slawnoscz (regina quoque Saba, cum audisset famam Salomonis, venit II Par 9, 1, *BZ*: slawøtnoscz) 1471 *MPKJ* V 50.

2. *'uroczystość, święto uroczyste, dies festus, festum'*: Slawnoscz solemnitas (sollemnitates evolutae sunt Is 29, 1) 1471 *MPKJ* V 92.

Sławny *formy*: *n. sg. m.* sławny XV *med. RRp* XXIV 375, *BZ* Ex 12, 16. Lev 23, 7, *etc.*; *f.* sława *BZ* I Reg 20, 29; *neutr.* sławne *ca* 1500 *Erz* 96, *Rozm* 543. 643; ~ *g. sg.* neutr. sławnego *BZ* Deut 28, 58, *Rozm* 545; ~ *ac. sg. m.* sławny *BZ* II Esdr 7, 14, 1471 *MPKJ* V 5; *neutr.* sławne *Kśw* dv 9. 11; ~ *i. sg. neutr.* sławnym *Rozm* 555; ~ *i. du. neutr.* sławnyma *Naw* 66; ~ *n. pl. m.* sławni *Dział* 40; *f.* sławne *Rozm* 535; ~ *ac. pl. neutr.* sławne *BZ* Neh 10, 33; ~ *i. pl. m.* sławnymi *Sul* 95.

Comparat. n. sg. m. sławniejszy XV *med. SKJ* V 272, *BZ* Lev 23, 8.

Superlat. n. sg. m. nasławniejszy *BZ* Lev 23, 35.

Znaczenia: **1.** *'szeroko znany, głośny, podziwiany, late notus, celeber, quem homines admirantur'*: Pouada nam... sina bozego slaune preiauene *Kśw* dv 9, *sim. ib.* 11; Nye bødzesli syø bacz ymyenya gego slawnego (nomen... gloriosum) y grosznego, to gest pana boga twego *BZ* Deut 28, 58; Slawny dzyw celebrandum miraculum (habuit illa aetas inauditum omnibus seculis celebrandumque miraculum Prol) 1471 *MPKJ* V 5; Slawn[y]e celebre (faciat dominus hanc mulierem,... ut... habeat celebre nomen in Bethlehem Ruth 4, 11) *ib.* 34; Slawn[y]e inclitum (laudamus nomen tuum inclitum I Par 29, 13) *ib.* 49; Bo zapravdą tey noczy mam bycz... odłączon czyelestnye... od vaschego slavnego tovarzystva *Rozm* 545; Tegodlya daye gnyevlyvem odpusczenye gnyevacz szye na szye, bo (*pro* by) szye nye oddalylo slavne vyczyazstwo dyable *ib.* 643; ~ Proscha... przez tha radoscz, yaszesz tedy myala, gdysz szlawnyma oczyma szlawa wschythkyey szwyanthey troycze obezrzala *Naw* 66; Ony vargy slavne y pelny wszey cznoty *Rozm* 535; Bo tedy nye bylo yego czyalo czyrpyącze, alye slavne (gloriosum), nyepotrzebuyącze karmye v krolevstvye oycza mego, czvsch bądą slavny na czyelye y na duschy v krolevstvye oycza mego *ib.* 543; Alye po vstanyv s martvych s vamy badą s czyalem slavnym czterdzyeszczy dny *ib.* 555; ~ *(o ludziach, de hominibus) 'godny czci, szacunku, cieszący się uznaniem, dobrą opinią, honore dignus, qui bona fama, bona existimatione gaudet'*: Mi Ian... xanząn mazovesskye... s passchanimi pani... i s gynschimy slawnimi mąnzmy naschimy vycznimy *Sul* 95; Autenticus barzo slavny, subautenticus nyecaco slavny XV *med. RRp* XXIV 375; Tanta erit eius excellencia,... talis erit eius prophecia, quod nullus eo preclarior slawnyeyschy XV *med. SKJ* V 272; Bil Ezechias bogati a slawni (inclitus) barzo *BZ* II Par 32, 27; Wszytky takye, czso zabygyayą braczą..., dla okrvthnoszczy gych aby nye byly slawny (infames pronuntiamus, *Sul* 49: przeszeczczywe skazvgemy) *Dział* 40.

2. *'uroczysty, odświętny, obchodzony uroczyście, ze czcią, sollemnis, festus, qui sollemniter celebratur'*: Dzen pyrwi bødze slawni y szwyøti (sancta atque sollemnis) *BZ* Ex 12, 16, *sim. ib.* Lev 23, 7. Num 28, 18, *etc.*; Ale szodmi dzen bødze slawnyeyszi y swyøtszy (celebrior et sanctior) *BZ* Lev 23, 8; Dzen pirwi nazwan bødze naslawneyszi (celeberrimus) *ib.* 23, 35; Otpuscz myø, bocz gest slawna obyetna offyera (sacrificium sollemne) w mem myescye *BZ* I Reg 20, 29; Vstanowmi nad sobø przikazanye, abi z nas kaszdi dal trzecyznø szelyøgow... ku obyecye vyeczerzney w kalendi, w soboti a w slawne swyøta (in sollemnitatibus) *BZ* Neh 10, 33; Slauily (*sc.* synowie izraelscy) dzen slawni przesnyczni (diem festum azymorum) *BZ* II Esdr 7, 14; Slawne swyątho solenne festum *ca* 1500 *Erz* 96.

3. *'podniosły, dostojny, celeber, altus'*: Slawny celebris (auditumque est et celebri sermone vulgatum in aula regis Gen 45, 16) 1471 *MPKJ* V 14.

Słączy *cf.* **Słonczy**

Słąka *cf.* **Słonka**

Słeptać *cf.* **Złeptać**

Słez *(?) bot. 'skalnica ziarenkowata, Saxifraga granulata L.'*: *Slasz saxifraga sancte Marie *ca* 1500 *Rost* nr 5554; ~ matki bożej słez: Mathky bozey *slek saxifraga 1478 *Rost* nr 2179; ~ świętej Marzej słez: Svyatey Marzey *szlasz saxifraga minor 1478 *Rost* nr 1996;

Swanthey Marzey *slasz saxifraga minor XV *ex. GlLek* 41.

Słezki *cf.* **Łezki**

Słezny *cf.* **Łezny**

Słęka *cf.* **Słonka**

Słęp ˹*rodzaj sieci na ryby, genus quoddam retis piscibus captandis apti*˺: Cum rethe dicto vlg. slamp... piscacionem exercebunt (1360) 1555 *KodWP* III 158; Addimus... sculteto... piscari cum retibus parvis, que in Polonico słemp vocantur (1394) 1557 *ib.* 670; Slampi, wyrsche, sicze (1408) 1468—586 *KodWP* V 135; Reseruando sibi... in eodem lacu piscaturam retibus manualibus et paruis reczyce, *stepy et sportis al. koszmi (1443) 1525 *ib.* 674; Retia słampy vel zathoczka 1500 *KozierRpInscrCosten* 67.

Słępica ˹*rodzaj sieci na ryby, genus quoddam retis piscibus captandis apti*˺: Slapicze laqueos (*sc.* reticula) 1447 *R* XXII 41.

Słępnica ˹*rodzaj sieci na ryby, genus quoddam retis piscibus captandis apti*˺: Liberum sit... piscari cum rete estivali... et cum aliis instrumentis inferioribus, slampnycza 1266 *KodWP* I 367; In lacu piscacionem cum uno rethe, que slampnicza dicitur,... permittimus 1352 *KodWP* III 24, *sim.* (1357) XV *p. pr. ib.* 68, 1360 *ib.* 156, 1364 *ib.* 251, 1370 *ib.* 350; Licebit... sculteto piscari in lacu... cum sagena estivali..., cum gulgustriis vlg. szlampnyczamy et hamo (1365) 1494 *ib.* 273; Pro sua mensa tantum cum gulgustris vlg. wirszami et aliis paruis retibus, videlicet *slabniczo a wanczerzmi tenebuntur piscari, sagena... excepta 1394 *KodPol* II 343; Licitum... erit ipsis piscari cum rethi dicto slampnicza in duobus lacubus (1399) XV *KodWP* II 527, *sim.* 1448 *MMAe* XIII nr 352; Recepit... duo recia vlg. slampnycze in valore unius marce 1482 *MMAe* XVI nr 658.

Słoczczyć *cf.* **Słodczyć**

Słoćwina *cf.* **Słotwina**

(Słodczyć) Słoczczyć ˹*osładzać, nadawać słodkiego, przyjemnego smaku, dulcem, iucundum reddere*˺ *(tu przenośnie, hoc loco translate)*: Spes enim... indurata mollificat, amara mellificat et dulcorat sloczczy 1466 *R* XXII 11. ~ *Cf.* **Osłodczyć.**

Słodki *formy*: *n. sg. m.* słodki *Fl* 134, 3, *Fl* i *Pul* 24, 9. 33, 8, *etc*; *f.* słodka *ca* 1428 *PF* I 496, 1437 *Wisł* nr 228 s. 88, XV *med. Zab* 523, *etc.*; *neutr.* słodko *Pul* 108, 20; słodkie *Fl* 108, 20, XV *med. R* XXII 248, *Pul* 134, 3, *Rozm* 513; ~ *g. sg. m.* słodkiego XIV *ex. Pocz* 233; *f.* słodkie *Rozm* 152; słodkiej *Błaż* 322, *BZ* I Par 15, 22, *Rozm* 172; *neutr.* słodkiego *Rozm* 20; ~ *d. sg. f.* słodkiej *Rozm* 122. 506; ~ *ac. sg. m.* słodki 1471 *MPKJ* V 85; *neutr.* słodkie *Gn* 1a, 1471 *MPKJ* V 48, *ca* 1500 *SprTNW* V 13. 15, *Rozm* 224; ~ *v. sg. m.* słodki *Naw* 125, XV *ex. AKLit* III 106, *ca* 1500 *SprTNW* V 17; *f.* słodka *SalveReg* 1—7. 9—12. 14—19, XV *in. ModIJag* 36, XV *ex. PF* V 104, *Rozm* 168; *neutr.* słodkie *Naw* 37, XV *ex. AKLit* III 106; ~ *i. sg. neutr.* słodkim XV *med. R* XXII 246, *Naw* 120, XV *p. post. R* XXV 275; ~ *l. sg. f.* (w) słodkiej *Gloger*; *neutr.* słodkim *Rozm* 7; ~ *n. pl. m.* słodkie *Rozm* 25; *f.* słodki *MW* 36b; słodkie *Pul* 118, 103; ~ *ac. pl. f.* słodkie *Fl* i *Pul* 54, 15, 1466 *R* XXII 19, *MPKJ* V 48, *etc.*; *neutr.* słodkie *Rozm* 771; ~ *i. pl. m.* słodkimi *MW* 138b; *neutr.* słodkimi *Błaż* 320.

Comparat. n. sg. f. słodczejsza *Fl* 18, 11; słodszejsza *Pul* 18, 11; ~ *v. sg. f.* słodsza *ca* 1500 *PamLit* XXVIII 306.

Superlat. n. sg. f. nasłoczsza 1466 *R* XXII 16; ~ *ac. sg. m.* nasłodczejszy 1436 *R* XXIII 278; ~ *v. sg. m.* nasłodszy *ca* 1500 *SprTNW* V 16; *f.* nasłodsza *Zdrow* 12, *Naw* 37; nasłoczsza *Zdrow* 16; nasłodczejsza *Naw* 149; ~ *ac. pl. f.* nasłodsze *BZ* II Esdr 9, 52;

Znaczenia: **1.** ˹*mający słodki smak, nie gorzki ani kwaśny, dulcis*˺: Iensze pospolu se mnø slotke bral jes karme (dulces... cibos) *Fl* 54, 15, *sim. Pul*; Yaad nygdy nye bødze richley daan iednoo w slodkey strdzy *Gloger*; Favus trzescz myodowa slothka XV *med. Zab* 523; Gedzcyesz natucznycysze wszelke rzeczi a pycye (*leg.* pijcie) naslotsze (bibite dulcissima) *BZ* II Esdr 9, 52; Poczty slotkye (holocausta medullata, *Fl*: oslodczone) dam tobie *Pul* 65, 14; Myly Iesus... vzyal trochą maky... y vpuszczyl v oną karmya, byla nathychmyast slotka (factum est dulcissimum) *Rozm* 122; ~ Eze we wschem stworzenyu... geno ss drugyem nye ma ssłączenya w gednoscz,... yaco gorzkye nye chcze ny mosze bicz slotkym,... a zle dobrim XV *med. R* XXII 246; Bo nądza a blogo stoyą przeczyw schobye yako gorzkye a slotkye *ib.* 248; ~ *przenośnie*: Boiazn bosza... przebiwa na wek wekom, sødi bosze spraweni sami w sobe,... slotczeysza (*Pul*: slotszeyssza) nad mod (iudicia... dulciora super mel) *Fl* 18, 11; Jesu Criste, szlotky chlyebye! *Naw* 125; ⟨M⟩at⟨k⟩o boza,... nad plast myodowy slotsza *ca* 1500 *PamLit* XXVIII 306; ~ *o przyjemnych właściwościach innych doznań zmysłowych*: Slothke pene sœcz ony bily spe[ue]ualy (*sc.* anjeli) *Gn* 1a, *sim. ca* 1500 *SprTNW* V 13; Conenias, ksyøszø slug koscyelnich, nad prorocstwem bil[y] a ku przespyewanyv slotkey

pyeszny (ad praecinendam melodiam, 1471 *MPKJ* V 48: slothkye pyenye, pyeszny, *MPKJ* V 48: slothkye pyeszny) *BZ* I Par 15, 22; Slothky (*var. lub.*: *chotni) glosch suauem melodiam (tibiae et psalterium suavem faciunt melodiam Ecclus 40, 21) 1471 *MPKJ* V 85; Slothkimy poymy gloszmy! *MW* 138b; Yey (*sc.* Maryi) gloz byl znamyenyty, slotky, slvzny, roskoschny a barzo vczyeschny (eius vox dulcissima fuit et serena, sonora, delectabilis, dulcis et amoena) *Rozm* 23; V mego oblvbyencza zawzdy yest... brzmyenye organ, slotkye gloszy (ibi sonant organa cum dulci melodia) *ib.* 25.

2. *'dobry, łagodny, życzliwy, bonus, clemens, benevolus'*: Slotky (dulcis) y prawi gospodzin *Fl* 24, 9, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 33, 8. 99, 5; Gødzycze ymenv yego, bo slotky (suave, *Pul*: slotke) gest *Fl* 134, 3; Przeto szukay dusze slotkego ⟨Jesukrysta⟩ XIV *ex. Pocz* 233; Swyątha Maria, mathko bosza naslothsza (*Zdrow* 16: naszloczsza)! *Zdrow* 12; O myloszcziwa, o dobrothlywa, o szlothka (o dulcis, *SalveReg* 8: przeszlavna) panno Maria! *SalveReg* 1—7. 9—12. 14—19, *sim.* XV *in. ModlJag* 36, XV *ex. PF* V 104, *Rozm* 168; Nawibornyeysza vcziniona ies y slodka w roszkoszach twogich, swianta bogorodzicza! *MW* 14a; Ogarn moyc zle szyercze thwym slotkym szercem *Naw* 120; Swyantha Maria nalagodlywscha y naszmyernyeyscha, y naslodscha! *Naw* 37; Jesu myly gy naszlothszy! *ca* 1500 *SprTNW* V 16; Jesu myli, Jesu szlothky! *ib.* 17; Myly Iesus slodkey matce (dulci matri) svey ve wschem byl poslvschen *Rozm* 122; Skonavayą szye vtore xyagy slotkyey a myloszczyvey dzyevyczy Maryey (dulcissimae virginis Mariae) *ib.* 172.

3. *'sprawiający przyjemność, wywołujący uczucie szczęścia, suavis, iucundus, qui felicem reddit'*: Ty, gospodne, vczyn se mnø prze ymø twoye, bo slodke (suavis, *Pul*: slotko) yest myloserdze twoye *Fl* 108, 20; Slotka mowa mellicratum *ca* 1428 *PF* I 496, *sim.* 1437 *Wisł* nr 228 s. 88; Attamen quia non floreo, germen suauissimum, *gl.* dulcissimum, dulcerosissimum naslotczeyszy, gigno 1436 *R* XXIII 278; Sub grata, slothkym, pace XV *p. pr. R* XVI 347; Wwyodles naas w swyatloscz twey slotkey znayomoscy (in lucem dulcissimam) *Błaż* 322; Libertas predulce bonum, *gl.* suava sc. est nasloczsza rzecz 1466 *R* XXII 16; Dulcia depromis, *gl.* id est decantas slothke rzeczy opyewasch *ib.* 19; Iako barzo slotki (*Fl*: slodko, *Pul*: slotke) sø czeluszczam mogim wimowi twoie (quam dulcia... eloquia tua Psal 118, 103)! *MW* 36b; Swyantha Maria, slothkye vczyeschenye, szlyvthvy szye nade mna! *Naw* 37; O Jesu Kriste myly, naszlodczeyscha madroscży oycza boga! *Naw* 149; Snandzone slotkym rosmawyanym tribulatos dulci colloquio XV *p. post. R* XXV 275; O nalepszy uczesziczelu, slotky gosczu nasey dusse, slothkye ochlodzenye (dulcis hospes animae, dulce refrigerium)! XV *ex. AKLit* III 106; Weszrzy na oblycze yaszne, na oblycze wyelmy szlothkye *ca* 1500 *SprTNW* V 15; Bo yeden drvgyego veszelycz v myloszczyvym a barzo w slotkym gadanyv (in dulcibus colloquiis) *Rozm* 7; Oczy yey swyąte by[a]le... vezrzyenya lyvbyeznego, slotkyego (erant... aspectu delectabiles, dulces) a vyelmy vyesyolego *ib.* 20; Vargy myal *sylne slotkye (labia dulciflua) *ib.* 151; Rozkoschne bylo wzdychanye yego vyelebnych vst, slotkye sylno roskoszy a nyevypravne vonye (suavissimus anhelitus fuit eius oris ac inaestimabilis dulcis et odoris) *ib.* 152; Na pamyecz y na slodkye yego vspomynanye (in... dulcissimam recordationem)... ten ystny centurio... vczynyl obras s kamyenya *ib.* 224; Nye yestczy podobno, aby czo odmovyl tako slothkey modlythvye *ib.* 506; Gdzye ono slothkye kazanye? *ib.* 513; Ty mass slova tako slotkye, tako mądre y tako laskave, yze yednem slovem vchvaczys *ib.* 771; *~ 'pochlebny, blandus'*: Gemusz (*sc.* św. Błażejowi) slotkimy slowy (blandis sermonibus) rzekl (*sc.* sędzia) *Błaż* 320.

Cf. **Migdał, Paprotka**

Słodko *formy*: *superlat.* nasłodczej XV *med. R* XXIV 350.

Znaczenie: *'przyjemnie, w sposób sprawiający przyjemność, dający uczucie szczęścia, iucunde, suaviter'*: Iako slodko (*Pul*: slotke, *MW* 36b: slotki) gardzelam mogem molwy twoge (quam dulcia faucibus meis eloquia tua)! *Fl* 118, 103; ⟨Jesu⟩ Criste, slodko gesc czebe szukacz, ale s⟨łodziej należć⟩ XIV *ex. Pocz* 233; Nasłothczey amorosius XV *med. R* XXIV 350; Dulciter, id est slothko ad dominum est elevatus *ca* 1500 *R* XLVII 368; Marya... syadavala synem (*leg.* z synem) svoym Iesucristem..., slodko a myloszczyvye synem vmavyanyv myevalo (*pro* s nyem vmavyanye myevala, cum ipsoque tenebat dulce soliloquium) *Rozm* 163; Tegodlya... rospamyątay to trudne stanye yego (*sc.* Jesukrysta) v slupa, vyącz czy bądzye slotko czyrpyecz, czokoly przen vczyrpysch *ib.* 824; *~ o wydawaniu dźwięków 'łagodnie, harmonijnie, miło dla uszu, placide, modulate, iucunde auribus'*: Jusz syą angely vyeszyelą, na nyebye szlothko spyevayą *ca* 1500 *SprTNW* V 12, *sim. ib.* 13. 14.

Słodkość *'to co dobre, sprawiające przyjemność,*

quod bonum, iucundum, voluptarium est': Szdrowa, crolewno miloszerdza, szywoth, szlothcoczy (vita, dulcedo, *SalveReg* 1. 9—12. 15: zywoth, szlothcoszczi, 1a. 2. 6: szywoth, slotkosscz, 5: zyv⟨o⟩th, *szlothkos, 4: ziwoth[th]a, *sloczkoszczy, 13: zywot y slotkoszczy, 7: zyvota y slotkoszczy, 17: zyvota slothkoscz, 16: szlothkoscz zyvota) y nadzeyo nasza *SalveReg* 8. 14.

Słodkość *formy*: *n. sg.* słodkość 1436 *RRp* XXIII 278, XV *p. pr. R* XXV 271, *ca* 1500 *Erz* 96; ~ *g. sg.* słodkości *Fl* i *Pul* 20, 3. 30, 23. 144, 7, *etc.*; ~ *ac. sg.* słodkość 1444 *R* XXIII 305, XV *med. GlWroc* 105v, XV *med. SKJ* I 68, *etc.*; ~ *v. sg.* słodkości *SalveReg* 1. 9—13. 15, *ca* 1500 *SprTNW* V 18, *Rozm* 620; słodkość *SalveReg* 1a. 2. 6. 16. 17; ~ *i. sg.* słodkością XV *med. GlWroc* 111r; ~ *l. sg.* (w) słodkości *Fl* i *Pul* 67, 11, XV *med. SKJ* I 118, *Naw* 119; ~ *ac. pl.* słodkości *Fl* 98, 4, XV *med. GlWroc* 97v.

Znaczenia: **1.** '*smak słodki, bez goryczy i kwaśności, dulcedo, suavitas*': Ty ystne chleby *byle byale a barzo roskoschney vonyey a tako dzyvney a rosmaytey slotkoszczy y chątnoszczy (saporis suavis atque varii mirique dulcoris) *Rozm* 102; ~ *przenośnie o innych przyjemnych doznaniach zmysłowych*: Qui (*sc.* pater noster) es... melos in aure slotkoscz w usye XV *p. pr. R* XXV 271; Loquentes vobismetipsis in psalmis mowącz kv wascy navcze... w[y]e cznych vczynkach albo w szlothkoszczy a w szwyąkv dobrych vczynkow (Eph 5, 19) XV *med. SKJ* I 118; Quasi mirra electa dedi suavitatem odoris slodkoscz wone (Ecclus 24, 20) XV *med. GlWroc* 105v; Ego quasi vitis fructificaui suauitatem odoris dalam ovocz slotcoszczi vonyey (Ecclus 24, 23) 1461—7 *Serm* 442v.

2. '*substancja o słodkim smaku, quod dulce est*': Nyczi s szitowia vczinione kwietnimi plasti, wiczangnawschi slotkoscz, omasczone zwiami fila favis cirpea floreis presso melle prius collita fingimus, *gl.* plicamus 1444 *R* XXIII 305; *Czekoczy *slotkosczo melliflui XV *med. GlWroc* 111r; Nye mogly pycz wod z Marath, przeto ysz bily welmy gorzkye... A on (*sc.* Mojżesz) wolal ku panu, gensze ukazal gemu drzewo, kto⟨re⟩ gdi wpuszczyl w wodi, w zlotkooszcz (in dulcedinem) sze obroczyli *BZ* Ex 15, 25; Per quam secula fluunt lacte, mel, *gl.* dulcedinem slothkoscz, astra pluunt 1466 *RRp* XXII 24.

3. '*dobroć, łagodność, życzliwość, bonitas, lenitas, benevolentia*': Bo przeszedl ies gi w blogoslawenstwech slotkosci (in benedictionibus dulcedinis) *Fl* 20, 3, *sim. Pul*; Kaco welike mnoszstwo slotcosci (multitudo dulcedinis) twoicy, gospodne! *Fl* 30, 23, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 144, 7; Nagotowal ies w slodcosci (in dulcedine) twoiey vbogemu, bosze *Fl* 67, 11, *sim. Pul*; Primo mirabantur, que ista esset, que in... odore suavitatis, slodkoszczy, et cum tam magno exercitu assumeretur XV *med. GlWroc* 68r; Day..., aby ma dvscha poczvla twego lycza vydzenye w bozey szlothkoszczy *Naw* 119; Day my dar szwyąthey mądroszczy, bych szakuszyl thwey szlothkoszczy *ca* 1500 *SprTNW* V 18.

4. '*zdolność wywoływania przyjemnych doznań, łagodność, rozkoszność (jako cecha przedmiotów, rzeczy), facultas voluptatem afferendi, lenitas, voluptas, quam res afferunt*': In quo (*sc.* orbe) cunctarum creat (*sc.* deus) cetum deliciarum, dulcorem, *gl.* suauitatem slothkoscz, quarum quis putat esse parum? 1466 *R* XXII 24; Vsta yey roskoschna byla a barzo vczyesna, wsche slotkoszczy y wsche chątnoszczy ⟨pełna⟩ (omnique dulcedine seu suavitate plenum) *Rozm* 21; ~ Zakvszyla (*sc.* niewiasta) slotkoszczy yego (*sc.* Jesusa) slow *Rozm* 301, *sim. ib.* 786; O slothkoszczy vkazanego myloszyerdzya, yze yemv rzekl: Przyączyelv! *ib.* 620.

5. '*osoba a. rzecz dobra, sprawiająca przyjemność, rozkosz, przyprawiająca o miłe doznania, homo vel res voluptatem afferens*': Ty nagotowal ies slotcosci (directiones, *var.* dulcedines, *Pul*: rosprawyenya), sød y *prawoto *Fl* 98, 4; Sic et mundus iste offert peccatoribus delectamenta, slo[s]tkoszczy, falsa XV *med. GlWroc* 97v; O ganyebna luboszczy, ysz nye dbasz nyebyeszkyey slothkoszczy! XV *p. post. R* XXV 201; ~ *o raju jako o miejscu wszelkich przyjemności, rozkoszy*: Quoniam raptus est in paradisum pochwatnyon gest w szlothkoscz (II Cor 12, 4) XV *med. SKJ* I 68; Thysz stvorzyl pyrvego czlovycka... y poszadzylesz y (*leg.* ji 'go') w rayv twe slodkoszczy (in paradiso tuo) *Rozm* 34; ~ *o bogu i matce boskiej jako o źródle przyjemności, rozkoszy*: Zdrowa, crolewno, mathko myloszerdza, zywoth, szlothcoszczi (vita, dulcedo, *SalveReg* 8. 14: szywoth, szlothcoczy, 1a. 2. 6: szywoth, slotkosscz, 5: zyv⟨o⟩th, *szlothkos, 3: zywota, *slodkosty, 4: ziwoth[th]a, *sloczkoszczy, 13: zywot y slotkoszczy, 7: zyvota y slotkoszczy, 17: zyvota slothkoscz, 16: szlothkoscz zyvota) y nadzeya nasza *SalveReg* 1. 9—12. 15; Jesu, szyerdeczna szlothkoszczy, day my dar duszney mocznoszczy *ca* 1500 *SprTNW* V 18; Ach mnye nądzney,... kto myą zbavyl takyego navczyczyelya, takyego mystrza, takyey slothkoszczy! *Rozm* 841.

6. '*uczucie rozkoszy, voluptas*': Swyathle oblycze wydzyely na gorze trzey apostoły, dla

szlothkoscz Pyotr zawolal *ca* 1500 *SprTNW* V 15.

7. *wieloznaczne z powodu braku kontekstu*: Dulcedo, *gl.* suauitas, dulcerositas szlothkoscz, non modicum venenosa 1436 *RRp* XXIII 278; Dulcedo, dulcor idem slothkoscz *ca* 1500 *Erz* 96.

Słodnąć '*mieć słodki, przyjemny smak, dulci, iucundo sapore esse*' *(tu przenośnie, hoc loco translate)*: Sed misericordia tua nobis miseris dulcius sapit wyaczcy slodnye XV *med. SKJ* V 281. ~ *Cf.* **Osłodnąć.**

Słodownia '*budynek do przygotowywania słodu, aedificium, ubi fermentum frumentarium ad cervisiam coquendam conficitur*': Slodowna brasotarium *ca* 1420 *WokTryd* nr 498; Slodownya brasorium *ca* 1455 *JA* XIV 489; Słodownia brascatorium XV *p. post. LubelSłow* 10; Brasiatorium oszdownya vel slodownyą, vel myelczvch *ca* 1500 *Erz* 96.

Słodownica '*budynek do przygotowywania słodu, aedificium, ubi fermentum frumentarium ad cervisiam coquendam conficitur*': *Sladawnyca seu domus in Cracouia XV *KodPol* III 299.

Słodownik '*ten co przygotowuje słód, qui fermentum frumentarium ad cervisiam coquendam conficit*': Veniens Holbratth una cum Stephano al. slodownik 1430 *KsNWarsz* I nr 124, *sim.* 1448 *ib.* nr 226, *etc. etc.*; Stephani filius et filie recognouerunt..., quod Albertus slodownik persoluit ipsis XX marcas pro brazeatorio, quod posidet 1439 *Przem* I nr 2890, *sim.* 1444 *Czoł* IV 179, *etc.*; Makowsky pro eodem agro predicto Nicolao slodownykowy tenetur adhuc quindecim grossos 1458 *KsNWarsz* I nr 465; Jhan Zyelony, slodownik, ius habet 1473 *LibIur* nr 7413, *sim.* 1476 *ib.* nr 7675; Stanisłai szlodownyk de Halycz 1488 *AcLeop* I nr 2304.

Słodowny '*ten co przygotowuje słód, słodownik, qui fermentum frumentarium ad cervisiam coquendam conficit*': In presencia providorum scabinorum... Jacobo slodowny, Mathia Brudek... Anna... recognovit solvere medium decimum quintum grossos 1482 *KsNWarsz* I nr 944.

Słodowy '*związany ze słodem, ad fermentum frumentarium pertinens*': Recipiebant censsus..., videlicet sextum denarium census... et emolimenta braszeorum al. mliwo slodowe 1450 *StPPP* II nr 3406.

Słodówki *(?) pl. tantum bot.* '*psianka słodkogórz, Solanum dulcamara L.*': *Clodowski amarodulce 1472 *Rost* nr 152.

Słodycz *bot.* '*lukrecja, Glycyrhiza glabra L.*': Liquiricium, lacricia al. słodycz XV *ex. GlLek* 72.

Słodyczka *bot.* '*Sium sisarum L.*': Slodiczka fillium *ca* 1465 *Rost* nr 4356; Slodiczka 1472 *ib.* nr 918.

Słodzić się '*wydawać się słodkim, miłym, przyjemnym, pożądanym, dulcem, iucundum, optatum videri*': Day na smertney poszczel⟨i⟩ pomnecz *twogy maką, nassą *dussy poleczczicz oczczu bogu w ranka, tego swatha gymene, srebro, zlotho, droge kamene, by są nam ne slodzilo tego czassu, amen *ca* 1420 *R* XXV 230. ~ *Cf.* **Osłodzić, Rozsłodzić się, Rozsładzać.**

Słodziłka *bot.* '*Sium sisarum L.*': Slodzylka filwum 1460 *Rost* nr 3555.

Słodzina, *też pl. tantum* **Słodziny** *formy*: *n. sg.* słodzina *ca* 1455 *JA* XIV 493, *ca* 1500 *Erz* 96; ~ *n. pl.* słodziny 1471 *MPKJ* V 124, XV *ex. GlWp* 79; ~ *g. pl.* słodzin *ca* 1500 *JARp* X 142r; ~ *ac. pl.* słodziny 1471 *MPKJ* V 113; ~ *i. pl.* słodzinami 1462 *R* XXV 269.

Znaczenia: **1.** '*odpady ze słodu otrzymywane przy produkcji piwa, używane jako pokarm dla zwierząt domowych, furfures hordeacei, quibus animalia domestica pascebantur*': Quisquilias mloto, slodziny (ut... quisquilias frumenti vendamus Am 8, 6) 1471 *MPKJ* V 113; De quisquiliis szlodzyny XV *ex. GlWp* 79.

2. '*bliżej nie zidentyfikowana roślina, prawdopodobnie strączkowa, używana jako pokarm dla zwierząt domowych, planta quaedam, fortasse siliquosa, qua animalia domestica pascebantur*': Slodzyna syliqua *ca* 1455 *JA* XIV 493; Slodziny siliqua (*JARp* X 142r: de siliquis slodzyn; cupiebat implere ventrem suum de siliquis, quas porci manducabant Luc 15, 16) 1471 *MPKJ* V 124; Siliqua, szlodzyny, est genus legumis XV *ex. GlWp* 79; Siliqua vel quedam arbor, vel genus leguminis słodzyną *ca* 1500 *Erz* 96.

3. '*jakiś kosmetyk (może puder) wyrabiany z odpadów słodu lub z rośliny o nazwie słodzina, medicamentum quoddam cosmeticum (fortasse pulvis), e furfuribus hordeaceis vel planta* słodzina *vocata confectum*': Ne vos herbis diversis decoretis, loyconibus, krupyczamy, szlodzynamy, mączyczamy, myodownyky ne mazaly depictetis 1462 *R* XXV 269.

Słodziny *cf.* **Słodzina**

Słodzona *cf.* **Śledziona**

Słojarz *cf.* **Słojerz**

Słojek 1. '*małe naczynie służące do przechowywania maści itp., słoik, parva pyxis operculo instructa, unguento asservando destinata*': Puszka albo sloyek *ca* 1418 *JA* XIV 512; Sloyek alabastrum (attulit, *sc.* mulier, alabastrum unguenti Luc 7, 37) XV *med. R* XXIV 361, *sim. Rozm* 319; Slogycrz (*pro* slogyek) ala-

bastrum *ca* 1455 *JA* XIV 494; Slogyek alabastrovy alabastrum (Marc 14, 3) 1471 *MPKJ* V 121; ⟨S⟩logek pixis 1471 *R* XXIII 283; Sloyky nichil vel parum valentes 1494 *RocznKrak* XVI 60; Sloyek pixis *ca* 1500 *Erz* 96; A gdysz podała sloyek sz yedem ('jadem', pixidem cum veneno), nathychmyast zedchla *Rozm* 107; ~ Si igitur es taliter infirmus, curras ad medicum, id est Xpm, cuius vnguentum est gratia sua, pixides, słoiki, eius sunt sacramenta ecclesie XV *in. R* XXIV 66.

2. *'skarb panującego, fiscus regis' (?)*: Fisco regio w słoyek krolewsky uel w skarb *OrtCel* 5.

Słojerz, Szłojerz *formy*: *n. sg.* słojerz 1389 *TPaw* III nr 1289, *ca* 1420 *WokTryd* nr 313, 1437 *Wisł* nr 228 s. 86 *etc.*; ~ *n. pl.* słojerze *OrtOssol* 55, 2; ~ *g. pl.* słojerzow 1496 *RocznKrak* XVI 64, 1498 *AGZ* XV 350. 352; ~ *ac. pl.* słojerze XV *med. R* XXII 322, 1485 *AcLeop* I nr 1219; ~ *i. pl.* słojerzmi 1434 *PF* V 32. ~ *Grafika nie pozwala na rozróżnienie lekcji* sł-/szł-, *dlatego w wykazie form użyto umownie* sł-.

Znaczenia: **1.** *'rodzaj czepca, przepaska na włosy, redimiculum capitis'*: Stanislaus... stetit termino super Albertum... pro pepla, slonerz (*pro* sloyerz), trium marcarum 1389 *TPaw* III nr 1289; Redimiculum sloyerz uel alio nomine cranecz *ca* 1420 *WokTryd* nr 313; Sloyerzmi peplis 1434 *PF* V 32; Flameum slogerz vel lumbare idem 1437 *Wisł* nr 228 s. 86; Slogerz lunula *ib.* s. 87; In illa die... auferet dominus... vittas, zawoyky, et teristra slogerze gedwabne XV *med. R* XXII 322; Cv they to gyerdze... slvszayą:... rampky, slogerze (pepla et alia ornamenta), szlowye thy chvsty, czo na nyewyeszczką glową szluszayą *OrtOssol* 55, 2; Redimicula al. *sloer 1476 *CracArt* nr 654; Iohannes... petit... quinque florenos pro vittibus al. za *sloyarze, quas recepit ad pressum 1485 *AcLeop* I nr 1219; Schloy⟨e⟩rzow sto a pyetnaszcze 1496 *RocznKrak* XVI 64; Recepisti sibi... duodecim partes al. stuk glogerzow (*pro* slogerzow) 1498 *AGZ* XV 350, *sim. ib.* 352.

2. *(o koniu, de equo) 'mający łysinę, tj. dużą białą plamę na czole, qui magnam maculam albam in fronte habet'*: Walach slogyerzs lysy, strelcy 1471 *GórsJazRp* 271; Kon sloyerzs rowny *ib.* 283; Kon sloyerz srzedny *ib.* 284; Kon slogerssch pod kopenykem 1500 *ib.* 286.

Cf. **Słojek**

Słojerzowaty *(o koniu, de equo) 'mający łysinę, tj. dużą białą plamę na czole, qui magnam maculam albam in fronte habet'*: Vkazal kon sloyerzowathy dobry 1495 *GórsJazRp* 278; Item tercius equs szlogyerzowathy bonus 1498 *ib.* 279; Kon sloyerzowathy strelczy 1499 *ib.* 276; Kon sloyerzowathy strelczy *ib.*

Słoma *'wysuszone źdźbła zbóż, stramentum'*: Yakosmy przy tem byly, gdy Jan wsczagnal woly Marczynowy kmeczowy, a on gyego kmecza... wykrada byerzacz sloma y zytho 1425 *Kal* nr 923, *sim.* 1426 *ZapWarsz* nr 185; O cthore pobranye slomi Tyncza na Dzirszca szalował, temv rok minął 1434 *ZapWarsz* nr 445; Yakom nye posslala y nye pobrala stoga slomy 1435 *Pyzdr* nr 1094; Slomi (paleae) nye dawayø nam *BZ* Ex 5, 16; Slomi (paleae) wam nye bødze dano *ib.* 5, 18; Paleas sloma, plewy aut rzisko (nequaquam ultra dabitis paleas populo ad conficiendos lateres Ex 5, 7) 1471 *MPKJ* V 15; Slomą stramen *ca* 1500 *Erz* 96; Scilicet stipula, id est szloma *ca* 1500 *R* XXIV 378.

Słon *cf.* **Słoń**

(Słonawa) Słunawa *'słona, bezpłodna ziemia' ager salsus, infecundus'*: Slunawą (*war. kal.*: slonoscz) salsugo (cui dedi in solitudine domum et tabernacula eius in terra salsuginis Job 39, 6) *MPKJ* V 63; W slunawa (*war. kal.*: w schlonoscz) in salsuginem (posuit... terram fructiferam in salsuginem Psal 106, 34) *ib.* 66.

Słonczy *cf.* **Nóżka**

Słone *'świadczenie uiszczane w soli przez producenta soli na rzecz panującego, vectigal, quod sale regi a salinatore solvebatur'*: Libertates et exemptiones saecularium exactionum, quae słone vlg. appellantur... confirmamus (1229) *KodTyn* 17; ~ *dubium*: Rex Nicolao... oppidum Thirawa... cum omnibus redditibus, solutionibus, silvis vlg. dictis sosznye, slone, *gosczynna... obligare permittit 1494 *Matr* II nr 373.

Słonecznik, Słoniecznik, Słunecznik, Słuniecznik *bot.* **1.** *'cykoria podróżnik i chondrilla, Cichorium intybus L. et Chondrilla iuncea L.'*: Aureola, eliotropia slunecznik 1437 *Rost* nr 2469; Slunecznik cicorea *ib.* nr 2541, *sim. ca* 1500 *ib.* nr 5928; Slunecznik eliotropium 1437 *ib.* nr 2586; Sponsa solis, cicorea, eliotropium, solsequium, kalendula domestica slunecznik *ib.* nr 2809; Slunyecznyk eulopia *ca* 1450 *PF* IV 574; Gira, solsequium, sponsa solis, pentadactilus maior, tiriaca rusticorum slunecznik 1464 *Rost* nr 4816; Slonyecznyk cycorea *ca* 1465 *ib.* nr 3827; Szlonecznyk lunaria *ib.* nr 3953, *sim.* 1484 *ib.* nr 5924; Slunecznik cicorea maior 1472 *ib.* nr 795; Slunecznyk gira solis 1475 *ib.* nr 3185; Slonyecznyk solsequium XV *ex. GlLek* 73.

2. *'łubin, Lupinus albus L.'*: Lupini, marsilium slunecznyk 1472 *Rost* nr 844; ~ słunecznik ogrodny, ogrodowy: Faba amara, luparia slvnecznyk ogrodovi 1419 *Rost* nr 5214; Lupinus,

faba Egipciaca, marsilium maius słunecznik ogrodny 1437 *ib.* nr 2678.

3. '*tawula, Spiraea Ulmaria L.*': Słunecznik eliotropia 1472 *Rost* nr 794.

4. leśny słunecznik '*posłonek, Helianthemum vulgare Gaertn.*': Lesny słunecznik lucrecia 1472 *Rost* nr 1254.

5. Maryje słunecznik '*pięciornik rozłogowy, Potentilla reptans L.*': Marie słunecznik pentastrum 1472 *Rost* nr 1755.

Słoneczny, Słonieczny, Słuneczny, Słunieczny *formy*: *n. sg. m.* słoneczny XV *med. SKJ* V 259, *Rozm* 65; *f.* słoneczna 1466 *R* XXII 25, *Rozm* 12. 87. 148; ~ *g. sg.* słonecznego *Rozm* 87; *m.* słunecznego *BZ* Num 23, 7. 34, 10. Neh 7, 3; *f.* słunecznej 1444 *R* XXIII 308, *BZ* Num 3, 38; słonecznej *Rozm* 148; ~ *d. sg. m.* słunecznemu *BZ* Ex 38, 13. Num 34, 3. 11. 35, 5. Deut 3, 17. Jos 1, 4; *f.* słunecznej *BZ* Jos 7, 2. Jud 11, 18. 21, 19; ~ *ac. sg. f.* słuneczną *Rozm* 516; słoneczną *Rozm* 81. 83. 158; *neutr. a. ac. pl. m.* słuneczne *Rozm* 449; ~ *i. sg. m.* słunecznym *BZ* Deut 24, 13. 15; *f.* słuneczną *BZ* Deut 29, 23, *MW* 33a; ~ *l. sg. m.* (po) słuniecznem *BZ* Deut 23, 11; słonecznym *Rozm* 128; ~ *g. pl. m.* słonecznych 1466 *R* XXII 23; słoniecznych *Rozm* 87; ~ *ac. pl. f.* słoneczne *Rozm* 89.

Znaczenia: '*dotyczący słońca jako ciała niebieskiego, jego ciepła, światła itp., qui solis est, solaris*': Goranczoszczy slunecznеy calorem solis 1444 *R* XXIII 308; Vsrzø rany zemye tey y nyemoci, ginys to ge gest sznodzil pan bog szarø y goroczoszczø slvnecznø szgoocz (salis ardore comburens) *BZ* Deut 29, 23; Nye otvyraycye wrot ierusalemskich az do znoia slunecznego (ad calorem solis) *BZ* Neh 7, 3; ⟨J⟩ednego dnya czyrpyely szą vyelyka gorączoscz slonеczna (ex calore solis aestuabant) *Rozm* 83, *sim. ib.* 81. 158; Czczyenye o tem, yako oblok stapył y ogarnął ye od slonecznego gorącza (a calore solis) *ib.* 87; Kyedy szą schły po drodze, szylna gorączoscz slonеczna vderzyla, ysch vyelykye nagabanye myely od *slonyechnych promyenyow (magnus fuit aestus et calor solis nimium fuit his infestus) *ib.*; Vy vyczye, kakosmy vyelye zlego czyrpyely na tey drodze:... deszcze, grady a slonеczne gorączoszczy *ib.* 89; Nyeczo byl szot (*pro* szad ?) od gorączoszczy slonеczney (solis per ardorem) *ib.* 148; ~ Sicut radius solis vitrum penetrat, promyen slonеczny sklo przechodzy, sine vitri fraccione, sic Xpc dominus ex virgine natus est sine ipsius vteri corrupcione XV *med. SKJ* V 259, *sim. Rozm* 65; Boze..., swiatloscziø slunecznø zzaranie oswieczasz (splendore mane illuminas) *MW* 33a; Tego dlya (*pro* dnya)... byla tako *vylyka svyatloscz slonеczna (claritas de sole fulsit tanta), yze slonеcze tego dnya tylye dvoycz svyczylo nyzly ynego dnya *Rozm* 12; O tem, yako myly Iesus zavyeschal dzban na promyenyv slonecznym (super radium solis) *ib.* 128, *sim. ib.*; Ta rumyonoscz złączywschy szye z baloszczyą szylno y (*leg.* ji 'go') kraszyla, bo byaloscz slonеczna vyeczey szye v nym svyeczyla *ib.* 148; Bo tedy vydzyely od nyego pochodzącz svyatloscz yakoby promyenye słuneczne (quidam fulgur radiosus) *ib.* 449; To bylo pravye v ten czass, v ktory byl bog svyatloscz sluneczna stvorzyl *ib.* 516; ~ Iam meat, *gl.* declinabat skłania są, occiduas (*pro* occiduus) titaneus axis, *gl.* radius solaris słoneczna ossz, ad oras 1466 *R* XXII 25; ~ Criste..., qui luciferorum alipedum tactu stellata per eth⟨e⟩ra, lczaczych coni slonecznych byegyem po gwaszd⟨n⟩em nyebye, gubernas 1466 *R* XXII 23; ~ wschod, zachod słun(i)eczny *jako określenie*: **a.** *strony świata*: Alye przeczyw wschodu slunecznemu (contra orientem) pyoczdzyeszyøt lokyeth vdzelal oponi *BZ* Ex 38, 13, *sim. ib.* Num 34, 3. 11. 35, 5; Stani swe rosbyø przed stanem zaslvbyonim, to gest kv wzchodv slvneczney strony (ad orientalem plagam) *BZ* Num 3, 38; Przlwyodl myø krol Balaak... s gori slvnecznego wzchodv (de montibus orientis) *ib.* 23, 7; Odtød syø pochilø myedze konyecznye kv stronye wschodv slvnecznego (contra orientalem plagam) *ib.* 34, 10; Wzyøli sø swoy dzal za Iordanem przeczlw Iericho kv wzchodw *slvnyecznye stronye (ad orientalem plagam) *ib.* 34, 15; Poko⟨le⟩nyv Rvbenowv... dalem... myedze Cenareth az do morza... s korzenya gori Fasga kv zachodv slvnecznemv (contra orientem) *BZ* Deut 3, 17; Az do morza wyelikyego przeczlw slvnecznemv zachodv (contra solis occasum) bødø myedze wasse *BZ* Jos 1, 4; Przyszedl ku wschodu, slunеczney stronye (contra orientalem plagam) zemye moabskey *BZ* Jud 11, 18, *sim. ib.* 21, 19. Jos 7, 2; ~ **b.** *pory dnia*: Vmyge syø wodø po slvnyecznem zachodv (post solis occasum) *BZ* Deut 23, 11; Wroczisz gemv (*sc.* zakład) przed slvnecznim zachodem (ante solis occasum) *ib.* 24, 13, *sim. ib.* 24, 15.

(Słoni) Wsłuni *(?)* '*wykonany z tzw. kości słoniowej, eburneus*': Wslunya (*sc.* naczynia ?) eboris (*war. lub.*: *wslinya ebaris; quoniam merces eorum nemo emet amplius:... omnia vasa eboris et omnia vasa de lapide pretioso Ap 18, 12) 1471 *MPKJ* V 138. ~ *Dopuszczalna też jest rekonstrukcja rzecz.* wsłunie '*ebur*'.

Słonić '*nachylić, pochylić, demittere, inclinare*':

*Slonoyn curvatus XV *in. R* XXV 267; Curvatur (*sc.* homo sub gravi pondere in tergo) slony sø *ib.*; ~ *(o oczach, de oculis)* 'spuścić, *demittere*': Statuerunt oculos in terram inclinare slonyly XV *in. R* XXV 267. ~ *Cf.* **Odsłonić, Zasłonić, Słaniać, Osłaniać, Zasłaniać.**

Słoniecznik *cf.* **Słonecznik**

Słonieczny *cf.* **Słoneczny**

Słonierz *cf.* **1. Słojerz**

Słoniny *pl. tantum* '*tłuszcz i mięso wieprzowe solone, lardum et caro porci salsa*': Jakom ya czlowyekowy Jakvbowy dw (*leg.* dwu) poleczv mąsza, szlonyn, trzech corczi rzy... nye wzianl 1470 *ZapWarsz* nr 2939, *sim.* 1474 *ib.* nr 1374; Senta robak w slonynach, czyrw XV *p. post. PF* V 10; Abyma vądzone myąszo vel mlode szlonyny *ca* 1500 *Erz* 96; Lardum, proprie speck slonyny *ib.*

Słonińczyk *(?) bot.* '*cykoria podróżnik a. chondrilla, Cichorium intybus L. seu Chondrilla iuncea L.*': Slonynzyk cicorea 1460 *Rost* nr 3466.

(Słoniowy) Słuniewy, Słun(i)owy, Wsłonowy, Wsłunowy '*pochodzący ze słonia, charakterystyczny dla słonia, qui elephanti est, elephantinus*': Os elephantinum slunyeva XV *p. pr. R* XVI 345; Ale gyny skutci Achab y wszitko, czsosz czinyl a dom s wslunowich koscy (domus eburnea), gysz bil vdzalal,... to wszitko popysano w ksyøgach vczinkow dny krolyow israhelskich *BZ* III Reg 22, 39; Slunyovy sąb *ca* 1455 *JA* XIV 489; Slunova koscz ebur 1472 *Rost* nr 43; Ebur est os elephantis wslonova koscz *ca* 1500 *Erz* 124.

(Słonka) Słęka *czy* **Słąka** *zool.* '*Scolopax rusticola L.*': Pro vitulo, auibus fląki (*pro* sląki) et caprello 1389 *MMAe* XV 97; Sląka fulica 1472 *Rost* nr 1358; Sląką nasica *ca* 1500 *Erz* 96.

Słonność '*giętkość, flexibilitas*': Flexibilitatem gybkoscz, szlonnoscz 1461—7 *Serm* 584r.

Słonny '*?*': Usque ad *słonny brod inferius Tysmienica (1409) 1616 *AGZ* IV 74.

Słoność '*słona, bezpłodna ziemia, ager salsus, infecundus*': Połoszyl... szemø plodnø albo plodzystø w neplodnoscz albo w slonoscz (in salsuginem) *Fl* 106, 34, *sim. Pul*, 1471 *MPKJ* V 66; Slonoscz (*war. lub.*: slunawą) salsugo (cui dedi in solitudine domum et tabernacula eius in terra salsuginis Job 39, 6) 1471 *MPKJ* V 63.

Słony *formy*: *n. sg. m.* słony *ca* 1500 *Erz* 96; ~ *ac. sg. neutr.* słone *BZ* Num 34, 3; ~ *i. sg. neutr.* słonym *BZ* Num 34, 12; ~ *l. sg. f.* (na) słonej XV *ex. R* XXXIII 187.

Znaczenia: **1.** '*mający smak charakterystyczny dla soli, salsus*': Szlony salsus *ca* 1500 *Erz* 96; ~ Strona polvdna... bødze myecz *kończe przeciw wschodv slvnecznemu morze slone (mare salsissimum) *BZ* Num 34, 3; Czøgnø syø (*sc.* miedze) asz do Iordana a na poslad slonim syø morzem ogarnye (*pro* ogarno, salsissimo claudentur mari) *ib.* 34, 12.

2. '*nieurodzajny, nieużyteczny, infecundus, inutilis*': Na pvszcz myeszkacz *bende, na zemy slonecy y gorskiey XV *ex. R* XXXIII 187.

Słoń, Słuń, Wsłoń, Wsłuń *zool.* '*słoń, Elephas indicus L.*': *Szluy elcuas *ca* 1455 *JA* XIV 490; Slvn elephas 1471 *R* XXIII 283; Vslun elephas 1472 *Rost* nr 1479; Iste mundus similiter est arbori, cui elephas, slon, de nocte cum dormit, se appodiat wspyera syą XV *p. post. R* XXV 178; Slon barrus *ca* 1500 *Erz* 96; Wslon elephas *ib.* 123; Zbyeczely szye zvyrząta kv Yesuszovy:... turovye, slonyovye (elephantes) *Rozm* 84. ~ *Grafika nie wyłącza lekcji* słon.

Słońce, Słuńce *formy*: *n. sg.* słuńce *Fl* 103, 20, 23, *Fl* i *Pul* 88, 36, XV *in. R* XXIV 72, *etc.*, *ca* 1500 *SprTNW* V 14; słońce *MW* 64b, *Pul* 103, 20, 23, XV *ex. SKJ* I 145, *etc.*; ~ *g. sg.* słuńca *Gn* 2b, *Fl* 57, 8, 106, 3, *Fl* i *Pul* 49, 2, 112, 3, *etc.*, *BZ* Gen 4, 16; słońca XV *med. R* XXIV 362, *MW* 65b, 1478 *RKJL* VII 59, *etc.*; ~ *d. sg.* słuńcu *Gn* 2b, 5a, *BZ* Deut 17, 3, IV Reg 23, 5; słońcu XV *med. SKJ* V 267, *Rozm* 182, 497; słuńcowi *BZ* Num 25, 3; ~ *ac. sg.* słuńce *Fl* 73, 17, 1453 *R* XXV 212; słońce *De morte* w. 430, *MW* 95b, *Pul* 73, 17, *etc.*; ~ *v. sg.* słuńce *Fl* 148, 3; słońce *Pul* 148, 3; ~ *i. sg.* słuńcem *Fl* 71, 5, 17, 1413 *Kal* nr 420, 1444 *Pyzdr* nr 1205, XV *med. R* XXII 243; słońcem *Pul* 71, 5, 17; ~ *l. sg.* (w) słuńcy *Fl* 18, 5; słuńcu *Gn* 3a, *BZ* Gen 18, 1, *Rozm* 136; słońcu XV *p. pr. GlJag* 92, *Pul* 18, 5, *Rozm* 482; ~ *n. pl.* słońca *Rozm* 72.

Znaczenia: **1.** '*gwiazda będąca głównym źródłem światła i ciepła na ziemi, sol*': Gestcy on (*sc.* Augustus) bil f Rzyme mathky bosze [o]obrasz naprzecif slunczu vydzal *Gn* 2b, *sim. ib.* 5a; Difnecz tesze gest ono (*sc.* dzieciątko) na nebe y f slunczu... bilo *Gn* 3a; Spadl iest ogen y ne widzeli sø slunczа (solem, *Pul*: sloyncza) *Fl* 57, 8; Przebiwacz *bodze se slunczem (cum sole, *Pul*: s sloynczem)... w pocolene y w pocolene *Fl* 71, 5; Bødz ymo iego blogoslawono na weky, przed slunczem (ante solem, *Pul*: przed sloynczem) przebiwacz bødze ymo iego *Fl* 71, 17; Ty vcowal ies zorze y slunczе (solem, *Pul*: sloyncze) *Fl* 73, 17; Stolecz iego iako slunczе (sol) *Fl* 88, 36, *sim. Pul*; Slvnczе (sol, *Pul*: sloyncze) poznalo gest zachod swoy *Fl* 103, 20; Wszeslo gest slunczе (ortus est sol, *Pul*: sloyncze) *Fl* 103, 23; Chwalcze gy, slunczе (sol, *Pul*: sloyncze) y mesodzi *Fl* 148, 3;

A slvncze ivsz bilo orto iam sole (Marc 16, 2) XV *in. R* XXIV 72; Tedi yusz bilo sluncze saslo 1424 *Pyzdr* nr 760, *sim. BZ* Gen 15, 12; Szlvncze... szklonylo szya k yey czvdnoszy 1453 *R* XXV 212; Gdisz sluncze (sol) wisslo s gori, tedi wszedl do tego myastha... Loth *BZ* Gen 19, 23; A tu zaydze slunce za gorø (post solis occubitum) *ib.* 28, 11; Natemyeszczye weslo slunce (sol), yakoz mynøl to myasto Phanuel *ib.* 32, 31; Sbyerz wszitka kxyøzøta lvcska a obyesy ge przeczіw slvnczovi (contra solem) na szibyeniczach *BZ* Num 25, 4; Chovaly thv zyvoth szwoy czaszno, alycz gych zyrcza nath slonczе *yaszno *De morte* w. 430; Szloncze wypuscza na nasz promyenye *MW* 64b; O stworzіczielu szlonycza y wszythkyego szwyatha! *MW* 65b; Sdrowa bandz Maria..., yazesz nad szlonyczе y nad myeszyacz czvdnyeyscha *Naw* 28, *sim. ca* 1500 *PamLit* XVIII 306; Slonczye szya yesth zaczmylo, szyemya barszo drzala XV *ex. SKJ* I 145; Jaszne czyalo jako szluncze wstalo s grobu *ca* 1500 *SprTNW* V 14; Yego nadobnoszczy dzywyc (*leg.* dziwuje) szya slonczе (sol) y myeszyącz *Rozm* 26; Pothym vydzyany trzy sloncza (tres soles) na nyebye *ib.* 72; Tedy pravdzyvy bądzye szye svyeczycz yako sloncze (sol Mat 13, 43) w krolevsthvye oycza ych nyebyeskyego *ib.* 341; Bądą znamyona v słonczv (in sole Luc 21, 25) y na myeszyącą *ib.* 482; Dnya, ktoregosch bog przedan, poten (*leg.* pod ten) czass lepak sloncze pomyrzklo *ib.* 516; ~ Zavyeszywschy sząd na promyenyv slonecznym y czągnął za sobą sloncze (sołem) yako povroz s tym vyądrem *Rozm* 128; ~ *przenośnie*: Nasch rozum..., dogela slunczem nyebyeskim nyc gest oswyeczon, niczss duschnego nye wydzi XV *med. R* XXII 243; O błogosławyona... Anna szwyatha, kthora... szloncze sz szyebye, naszwyątszą panna Maria wypuszczyła *MW* 95b; ~ *'słońce jako przedmiot kultu, sol, cui honores divini tribuuntur'*: Gentiles adorabant celestes orbes, solem, korzyly sze nyebyeskym okrągom, slonczu, lunam et stellas XV *med. SKJ* V 267; Gidøczi slvzicz czvdzim bogom..., tocz iest slvnczv (solem) y myeszøczv *BZ* Deut 17, 3, *sim. ib.* IV Reg 23, 5; Przed slonczem vesczya (*pro* sloncza vesczyem, ante solis ortum) nycz proznego nye movyly, modlyvczy szye slonczv, aby veschło (solem ubi oriebatur orantes) *Rozm* 182; ~ Potym ona drzewa rzymska, ktoresch szye (*pro* szą) szvany sloncze y myeszyądz (arbores solis atque lunae), davaly odpovyedanye lyvdv pospolnemv vtenczass *Rozm* 74; Tedy vszchlo sloncze drzevo (arbor... solis appellata) *ib.*; ~ ~ *w określeniach*: **a.** *strony świata*: Tho giste veszele ku dlugoszczy gestcy ono bilo velike pres to, iscy szø gest ono od fchodu sluncza asz do szapadu bilo roszczøglo *Gn* 2b; Thy to trzy kroleue, choszcy szø oni na fchod sluncza swa krolefstwa bily mely *ib.*; Tho giste veszele gestcy szø ono bilo do szapada sluncza tako roszyrzylo *ib.*; Ode wschoda slvncza (a solis ortu, *Pul*: sloyncza) asz do zapada, od polnoczy asz y morsa *Fl* 106, 3, *sim. Fl* i *Pul* 49, 2. 112, 3; Sluchally ktho take dzywy, by trze krolowe przyely od wychoda sluncza k nemu 1442 *R* XIX 77; Nos Xani ideo eciam oramus versus orientem modlymy sze ku wschodu slunycza XV *med. SKJ* V 266; Bidlyl (*sc.* Kain) zbyegem na wzchot sluncza (ad orientalem plagam) ⟨w⟩ pyrwszey kraynye od raya *BZ* Gen 4, 16; Nicolaus... zasthawya polud⟨zi⟩alek od szłonczya zachodu... thako szyroko, jako szam pola dzyerszal 1478 *RKJŁ* VII 59; Regina austri, od zachodv slonczа, surget in iudicio (Luc 11, 31) *ca* 1500 *JARp* X 148r, *sim. Rozm* 304; Parata est sibi (*sc.* animae) via... vsque ad celum versus orientem na wschot slonczа *ca* 1500 *JARp* X 216 av; Myenyly tesch, yschby dobr[z]e dusche vyschedwschy s czyala na wschod slonczа (ad orientem) przebyvaly, a złym duscham na zachod slonczа czyemna myeszcza barzo nyeczysta przymynyayacz *Rozm* 183; Svyata Marya Magdalena... nalasła y (*leg.* ji, *sc.* Jesusa) klączączy przeczyv slonczv, dayącz chvalą bogv oyczv *ib.* 497; ~ **b.** *pory dnia*: Jacosmi przi tem bili, isz w pantek, kyegdi rzeczi pobrani przed slu⟨ń⟩czem viszczim y ten dzen wszistek Herman sz masta... ne vigesdzil 1413 *Kal* nr 420; Yako Swyanthomir bil s namy w Pradze czal dzen y nocz ot sluncza weszczya do sluncza veszczya 1423 *Kal* nr 695; Bosmy bili tego dnya w Pacoszczy czali dzen ot *słunczø wschodu do sluncza *zachodø *ib.* nr 700; Tego dnya iam bil asz do słuncza zaszcza przy dobitcze 1427 *Pyzdr* nr 1016; Jacosmy... na weczv szedzely y do sluncza zachoda czekaly 1429 *Kościan* nr 1389; Ysze Mycolay... sadzal swe gyednacze... y tamo Yana... obsilal przed slunczem szaszczim 1444 *Pyzdr* nr 1206; Isti cme⟨t⟩hones habent ire ad laborandum campi... ante ortum solis al. przed wsch⟨o⟩dem slonczа et debent laborare per diem usque ad occasum solis (1487) 1566 *AGZ* IX 131; Wyeszmyeszly od nyego zaklad, gego odzyenye, nye maly gynego, wroczy mv ge do szloncza zachoda (ante solis occasum reddes ei Ex 22, 26) XV *p. post. Kałużn* 286.

2. *'miejsce nasłonecznione, locus radiis solis illustratus'*: W slunczi (in sole, *Pul*: w sloynczu)

poloszil przebytek swoy *Fl* 18, 5; Hii novissimi una hora fecerunt et pares nobis illos fecisti, qui portavimus pondus diei et estus gyzeszmy sø sgly czaly dzen na slonczu gorøczoszczy (Mat 20, 12) XV *p. pr. GlJag* 92; A on (*sc.* Abram) szyedzy we drzwyach swego stanu poszrzod dnya na slunczu (in ipso fervore diei) *BZ* Gen 18,1; Iesus vczynyvschy szyedm ptakow... y postavyl ye na slvnczv (ad solem) przed sobą, aby vschnąły *Rozm* 136.

3. *'promienie, blask słońca, radii, splendor solis'*: Od gorøczoszczy slonczа pragnyeczе pycz XV *med. R* XXIV 362; S oblokv promyen wystapyl, szlvnczе (*R* XIX 57: szlonczе) szyebye (*leg.* z siebie) yest wypuszczyl, szlvnczе szvyathle przesz zachoda 1453 *R* XXV 212; A ny⟨e⟩ bødz⟨ie je żec⟩ *goroczoszcz y slvnce (sol) *BZ* Is 49, 10; Marya yala zakryvacz rabky boyaczy szyc, aby yego slonczе nye vrazylo (ne per solem lederetur) *Rozm* 87; Svakosz ('wszakoż') y (*leg.* ji 'go') slonczе bylo okraszylo a dlatego on byl kraszy, bo byl nyeczo rumyon od slonczа (per ardorem sol decoloraverat... in eo sol rubedinem modicam paravit) *ib.* 148; A yako slonczе na nye vderzylo (sole autem orto Mat 13, 6), nathychmyast zgorzalo ono naszyenye *ib.* 335.

Słońcstaj *'letnie przesilenie dnia z nocą, solstitium, aequinoctium'*: Slonczstay solsticium, noczy rownocz equinoccium XV *ex. GlWp* 75.

Słop *'pułapka na zwierzęta, potrzask, laqueus, pedica'*: Omni genere venandi per stampice, słopi, iami et recia asperiołlia (1253–8) 1287 *KodTyn* 43.

Słopić *cf.* **Osłopić**

Słopiec *'pułapka na zwierzęta, potrzask, laqueus, pedica'*: Timent (*sc.* leones) venatorum ingenia seu artificia, ut pedicas et cordas słopcze XV *p. pr. RRp* XXII 334; Słopcze muscipule 1462 *R* XXV 270.

Słopień *formy*: *n. sg.* słopień *ca* 1420 *R* XXIV 87; ~ *g. sg.* słopienia 1466 *R* XXII 12; ~ *n. pl.* słopienie 1500 *JA* XV 540; ~ *g. pl.* słopieniow *ca* 1420 *R* XXIV 87, *BZ* IV Reg 18, 6. 20, 9. 10, *etc.*; słopieniew *ca* 1450 *PF* IV 574; ~ *ac. pl.* słopienie *BZ* II Par 23, 13; ~ *i. pl.* słopieńmi *BZ* IV Reg 19, 24.

Znaczenia: **1.** *'stopień, schód, też występ, podwyższenie, gradus, etiam procursus, suggestum'*: Assimilatur sancta crux scale... [...] sex gradus szlopenow. Primus gradus, szlopen, huius scale est paupertas... Tercius gradus, szlopen, huius scale est caritas... Quintus gradus, szlopen, est huius scale paciencia *ca* 1420 *R* XXIV 87; Chcesz, acz wzidze cyen wzgorø dzesyøcz rzøtkow albo acz syø nawrocy tylesz słopyenyow (gradibus) zasyø? *BZ* IV Reg 20, 9, *sim. ib.* 20, 10; Nawyodl cyen pan po tich rzøtkoch, gymysz ivsz bil sstøpyl na orloiv Achasowu, zasyø za dzesyocz słopyenyow (retrorsum decem gradibus) *ib.* 20, 11; Gdisz vzrzi krolya na słopyenye w przichodze (super gradum in introitu)..., rzekla *BZ* II Par 23, 13; Si a summo prosperitatis passu, *gl.* id est gradu słopyenya, pulsus descenderis, paucas invenies tuc calamitatis participes 1466 *R* XXII 12; Octo limitum szlopyenyow XV *p. post. R* XXV 200; Do rayv vyecznego thocz słopyenye z navky yego 1500 *JA* XV 540.

2. *'ślad, trop, vestigium'*: Sequamini vestigia słopyenyew (quia et Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia eius I Pet 2, 21) *ca* 1450 *PF* IV 574; Przidzerszal syø (*sc.* Ezechijasz) boga a nye otstøpyl od gego słopyenyow (a vestigiis eius) *BZ* IV Reg 18, 6; ~ *'stąpnięcie, gradus, ingressus'*: Wisuszilem słopyenmy nog mich (vestigiis pedum meorum) wszitki wodi zawarte *BZ* IV Reg 19, 24.

(Słotwina) Słoćwina *'podmokła łąka, pratum uvidum'*: Prata eciam słoczwini... libere falcabunt (1372) *MMAe* VIII 44.

Słowacki, Słowacski 1. *'zamieszkały przez Słowian, qui a Slavis incolitur'*: Sclauonia est quedam prouincia słovaczską zyemyą *ca* 1500 *Erz* 96.

2. *'używany przez Słowian, qui Slavis usui est'*: Slavonica marca vlg. szlowaczka grzywna XV *ex. Zab* 526.

Słowacski *cf.* **Słowacki**

Słowak *'przedstawiciel jednego z ludów słowiańskich, Słowianin, natione Slavus'*: Sanctus Adalbertus nacione Sclauus ex religiosis ac nobilibus parentibus ortus. Pater eius, Slavnik nomine, *gl.* Szlowąck, fuit eciam nepos Henrici regis..., mater eius Stelislaua XV *med. PF* V 59; Sclauus est aliquis de tali regione (*sc.* Sclavonia) Słovąk *ca* 1500 *Erz* 96; Sum, inquit (*sc.* św. Wojciech), Szlowak *ca* 1500 *R* XLVII 371.

Słowianin *'przedstawiciel jednego z ludów słowiańskich, natione Slavus'*: Szlowyanyn Sclavus XV *med. R* XXV 158.

Słowiański, Słowieński *formy*: *n. sg. f.* słowieńska *OrtCel* 10; ~ *ac. sg. f.* słowieńską *OrtMac* 98, *OrtOssol* 72, 4; ~ *i. sg. m.* słowieńskim XV *med. Zab* 514; ~ *ac. pl. f.* słowieńskie XV *in. JA* XXVII 266, *OrtMac* 35. 37, *etc.*; ~ *i. pl. f.* słowieńskimi *OrtMac* 66; słowieńskiemi *OrtOssol* 53, 4.

Znaczenie: *'używany przez Słowian, Słowianom właściwy, qui Slavis usui est, Slavorum*

proprius': Utrum annunciacio beate virginis Marie fuit facta Ebreyce vel alio ydiomate? Albertus Magnus dicit, quod in Ebreyco, sed alii dicunt, quod alio ydiomate, et alii dicunt, quod Sclavonum vlg. *sloweyskym XV *med. Zab* 514; ~ Tres Sclauonicas marcas, slowyenskye grzywny, que faciunt XXXVI solidos XV *in. JA* XXVII 266; Slowyenska grzywna Slauica marca *OrtCel* 10; Kthokoly zamyeszka, ten przepadl myeszky wyelkyerz, tho ⟨jest⟩ trzy szlowyenszkye grzywny albo szyesez y trzydzyeszy szelagow (tribus Sclavonicis marcis seu XXXVI solidis) *OrtOssol* 34, 2, *sim. OrtMac* 35, *sim.* XV *p. post. GlKórn* II 203: Wyszna-li to, tedy pokupycz ma y przepadl trzy *slowanszky (*OrtMac* 37: szlowyenszkye) grzywny, tho gest szesez y trzydzeszy szelagow (tribus Sclavonicis marcis alias XXXVI solidis) *OrtOssol* 35, 3; Myal[ly]by tedy y to tesz raczczam pokupycz trzymy grzywnamy szlowyenszkyemy (tribus Sclavonicis marcis, *OrtMac* 66: szlowyenszkymy) *ib.* 53, 4; Podda-ly szye..., tedy przepadnye szhecz y trzydzyeshczy szelagow, tho gest szlowyenszką grzywną (XXXVI solidos, videlicet Sclavonicam marcam) *ib.* 72, 4, *sim. OrtMac* 98.

Słowić *cf.* **Wysłowić**

Słowić 1. '*to jest, to znaczy, czyli, inaczej mówiąc, id est, videlicet, aliter dicere possis*': Sinowye... oczczową cząsez myedzy sobą roszdzelą thim obyczayem, slowye yako y maczerzyną *Sul* 66; Pakli o summą mnyeyschąn, slowye o dwadzyeszcza (ut viginti) i nyzey kop, przisyancz bi myal *Sul* 100; Gdi iszczyecz, slowye pyrwschi dlusznik, nyektoran czanstka swemu poziczczi zaplaczyl *ib.*; Gdysz mnye moya zona dała szwe nyewyeszczye rzeczy, szlowye, to gyesth gerade (*OrtOssol* 55, 1: szlowye thą gyerda), sza szdrowego zywotha *OrtMac* 68; Mozely myasto, szlowye raczczye s pospolstwem, vczynycz wylkyerz? *OrtOssol* 19, 1, *sim. ib.* 55, 2. 70, 3, *etc.*, *OrtMac* 69. 94, *etc.*; Wolą-ly ten na gwalth, szlowye nyestoycze, yakoby myasto zaloby *OrtOssol* 49, 4, *sim. OrtMac* 61; Kto gest prawy opyekalnyk, szlowye przyrodzony, ten moze... przedacz *OrtOssol* 50, 3, *sim. ib.* 55, 1, *OrtMac* 62. 69; Bandzely tho za dnyą, szlowye przed noczą zalowano *OrtOssol* 64, 2, *sim. ib.* 20, 4. 64, 1. 89, 1, *OrtMac* 85. 121; Nye mogaly przyszasznyczy ktorego ortelv naydz, szlowye (*OrtMac* 94: albo) wyrzecz *OrtOssol* 70, 4, *sim. ib.* 56, 1. 64, 1, *etc.*, *OrtMac* 70. 92, *etc.*; Nye przyszaszely tako, yako tv pyssano, szlowye w themze szandze, szamoszyodm *OrtOssol* 77, 1, *sim. ib.* 84, 4. 89, 3, *OrtMac* 104. 114. 122; Mąsz oney, slowye kmotry, albo kmothr... poyal zona tego vmarlego maszą *OrtOssol* 84, 3, *sim. ib.* 58, 4, *OrtMac* 74. 114; Jako ja nye pobral Janovy robothi, slovye chrosthv, gwalthem 1456 *ZapWarsz* nr 997; Yakom ya s towarzishmy mimy, slowye Michalem hy Mykolayem, nye ranczhin (*pro* ranczhil?) pyanczi kop za Cprissa... anym gynego rakoymyego wstawycz myal, slowye Jana de Vanssi *ib.* nr 1001, *sim. ib.* nr 1000; Ma go wolno pusczycz za tho, szlowye zkazenye oką (pro oculo, quem eruit Ex 21, 26) XV *p. post. Kałuż̇n* 284, *sim. ib.* 285, XV *med. R* XXII 234; Puscza-ły mv na okvpyenye swey dusze, szlowye zyvotha, tedy da, czokolye starzy kaza (Ex 21, 30) XV *p. post. Kałuż̇n* 284, *sim. ib.* 282; Thako ma przyszancz, komv poleczono w strozą, szlowie w pastwą, yako nye wyszagnal raky swey na tho bydlo (Ex 22, 11) *ib.* 285; ~ albo słowie: Gdi nyektori... przissyangal..., yakoli s pelna forma ...vsrzaas (*leg.* wzrzaz) albo slowye forma przissyągi yemu... przes pyssarza albo przes vosnyego powyedzyani albo *powydzyana dostatecznye ⟨nie⟩ vymowyl *Sul* 99; ~ ~ Gdi... ten isti pan... thego tho kmyeczya nyektorąn summa pyenyandzi albo ktorąnkoli pomoczą̨n wzmogl, slowye zalozyl *Sul* 100, *sim.* XV *p. post. Kałuż̇n* 283; Pakli... then... zaprzalbi..., swoyąn nyewynnosc y z prawem, ktorim syąn vyessyely, slowye w ktorem syedzy, ocziszczy *Sul* 109; Masz... odwolal tho darowanye... do roku y dnya, szlowye nyszly dawnosez wydze *OrtOssol* 55, 1, *sim. ib.* 75, 1. 83, 3. 100, 1, *OrtMac* 68. 101. 136; Woyth... moze szyrothnych ludzy, szlowye czo przyrodzonych thu nye mayą... nagle foldrowacz rzeczy *OrtOssol* 57, 4, *sim. ib.* 61, 4. 74, 1, *OrtMac* 73. 80. 99; Kthoremv vpadnye ten ortel, szlowye ktho straczy..., ten ma zaplaczycz thy pyenadze za ten ortel *OrtOssol* 60, 1, *sim. ib.* 61, 2. 104, 1, *OrtMac* 77. 79. 142; Mozely nyewyasta ⟨za⟩ zaplaczony dług, slowye ysz ona myeny, aby zaplaczon..., przysandcz *OrtOssol* 80, 3, *sim. ib.* 91, 1. 92, 1, *OrtMac* 108. 124. 126; Thego davanya mnye przed gayonym sandem nygdy nye odmowyl, slowie nye oddalyl albo nye odvolal *OrtOssol* 97, 2, *sim. ib.* 66, 1, *etc.*, *OrtMac* 88. 110, *etc.*; Vargy myał (*sc.* Jesus) sylne (*leg.* silnie) slotkye, slowa (*pro* slowe, *leg.* słowie) nye byly czyąskye any myassche *Rozm* 151; Ktorego chczeczye, abych vam pusczyl? Barabą zboyczą... czyly Iesusa nazaranskyego, slovye yen yest Cristus? *ib.* 808; ~ albo słowie: Aby szye szwym (*leg.* z swym) ortelem zostal..., acz[o] bandze wynyen, albo szlowye przepadnyely *OrtOssol* 54, 2;

Tedy proszyl tey panyey masz..., aby mv zostawyly ty lyszky sz kupkyem sza ten to korczak, bo w gednev byly vadze, albo szlowye ysz takye wyełe waszyly thy lysszky y kubek yako korczak *ib.* 64, 3; ~ to słowie: Ten isti kmyecz podlug wyelikoszcy gymyenya prziyantego, tho slowye acz wlokąn prziyął (videlicet si mansum acceptavit), kopąn... panu... zaplaczi *Sul* 101.

2. '*mianowicie, videlicet, scilicet*': Manzoboycza osmy kop groschow... zaplaczy, slowye (videlicet) dzyeczyem cztirzi, panu, cziy on bil zabithi, trzi, a panu swemu yednan *Sul* 109; Wlasl (*sc.* Jezus) na gorą, slowye Thabor XV *med. R* XXII 235; Gdyby kto... nyesprawnye ortel layal, szlowye prawy, czo ten za to przepadł? *OrtOssol* 54, 2, *sim. ib.* 66, 1. 71, 1. 73, 1, *OrtMac* 67. 88. 95. 98; Bandzely... nyewyasta obwynyoną o ktorą taką rzecz, szlowye o myarą gedzyenyą... albo o vagą, albo o lokyecz *OrtOssol* 71, 4, *sim. ib.* 18, 3. 42, 4. 80, 2. 81, 2, *OrtMac* 96. 108. 109; Nye cheze-ly kto zayn raczycz, tedy maya go zaczwyerdzycz, slowye yako wynowatego sbyeglcza *OrtOssol* 85, 4; ⟨A⟩czkole plath rzeczony trzynascze... yvsz byl zagynął, a wszakosz potem wynalesly pod gynszym myanowanym, slowie pyąthnascze (quod dicitur pamethne, *Sul* 38; gesz rzeczono pamyąthne) *Dział* 27; Zawyodlly ktho dzyewką, nyszly yą poyal, szlowye w stądlo, y spal sz nyą, then ma gey dacz wyano (Ex 22, 16) XV *p. post. Kałużn* 285; ~ Lagely kto ortel a dokona szye, szlowye ysz poszlal po wysze prawo *OrtOssol* 54, 2, *sim. ib.* 71, 3, *OrtMac* 67. 96; Gwar szyc stal, slowie aby wyączey albo wyszey [nye] nye zalowan (*pro* zalowal) *OrtOssol* 62, 1, *sim. ib.* 80, 4, *OrtMac* 80. 109; Kako zenyno gymyenye gydacze czlowyek... moze bracz w szwa obroną, szlowye tako aczby tho po gey szmyerczy gemv przyszlo *OrtOssol* 65, 4, *sim. OrtMac* 87; Naydaly przy czlowyeku za zywota w gego gymyenyv, szlowye ysz ma wyaczey, nyszly szoszowal *OrtOssol* 66, 4; Mozely powod wthore na sampyerzą thąsz rzecz zalowacz, szlowye gdyby przyszagy nayn nye dokonal *ib.* 76, 4, *sim. ib.* 86, 3, *OrtMac* 103. 117; Kako wyele mą myecz lath, slowye aszby myala ta syrota lata *OrtOssol* 83, 3, *sim. ib.* 67, 3, *OrtMac* 90. 113; Ktho offyaruge bogom procz gednego pana boga szamego, zabyesz[ly] gy, szlowye mayą gy szyecz yako kaczerzą (Ex 22, 20) XV *p. post. Kałużn* 285, *sim. ib.*

Słowiceński *cf.* **Słowiański**

Słowik *zool.* '*słowik szary, Luscinia luscinia*': Prima auis est philomena, slowyk, que Marie cantat et significat gaudium Marie XV *med. SKJ* V 283; Datum in Medica sluchayanez ptaschka slowika 1457 *Zab* 316; Slouik filomena 1472 *Rost* nr 1311, *sim. ca* 1500 *Erz* 96; Do ergo... iuvenibus philomenam slovyk XV *p. post. R* XXV 176.

Słowny '*wyrażony słowami, mową, verbis expressus*': Paknyąły ho mnyeyszi dług alybo ho crzywdą slowną (pro... iniuria verbali) pozew bil, do yvtra rok odlozoon bąncz *Sul* 8; ~ słowna rzeczność '*mówienie, wymowność, actus loquendi, eloquentia*': Kako taky byzkvp przes chrøsta chrobaka, slowna rzeczność przes wyleczyenye (verbosa eloquentia per evolatum)... sø wyobrazzony XV *med. MPKJ* V 432.

Słowo *formy*: *n. sg.* słowo *Gn* 172a, *Fl* i *Pul* 32, 4. 104, 18, *etc. etc.*; ~ *g. sg.* słowa *Fl* 104, 8. 118, 43, *Fl* i *Pul* 90, 3, *etc. etc.*; ~ *d. sg.* słowu *BZ* Num 27, 21. Deut 18, 21, *Rozm* 51, *etc.*; ~ *ac. sg.* słowo *Ksw* ar 7. bv 2—3, 1397 *Pozn* nr 329, *etc. etc.*; ~ *i. sg.* słowem *Gn* gl. 41b, *Fl* i *Pul* 32, 6, *Dek* III 10. 20, *etc. etc.*; ~ *l. sg.* (w) słowie *Fl* i *Pul* 118, 114. 129, 5, *ca* 1425 *EwKReg* 42, *etc. etc.*; ~ *ac. du.* słowie XV *med. R* XXII 247; ~ *n. pl.* słowa *Ksw* br 2. dv 3, *Gn* 175b, *Fl* 104, 19, *etc. etc.*; ~ *g. pl.* slow *Ksw* dv 4, *Gn* 181a, *Fl* i *Pul* 102, 20, *etc. etc.*; ~ *d. pl.* słowom *Fl* i *Pul* 105, 13. 25, *BZ* Deut 32, 46. Neh 8, 12, *Rozm* 8. 262. 789; słowam *EwZam* 287, *Rozm* 26. 357; ~ *ac. pl.* słowa *Ksw* br 1. 4. dv 2. 6, *Gn* 1a. 2a, *etc. etc.*; ~ *i. pl.* słowy *Ksw* bv 39, 1398 *Kościan* nr 40, *Gn* 171b, *etc. etc. Rozm* 8, *etc.*; słowmi 1474 *Zab* 540; ~ *l. pl.* (w) słowiech *Ksw* dv 8. *Fl* i *Pul* 118, 28. 144, 14, XIV *ex. Pocz* 232, *etc.*, *MW* 7b; słowach *EwZam* 307.

Znaczenia: **1.** '*to co się mówi, pisze, co zostało powiedziane, napisane, wyraz, wypowiedź, też wiadomość, polecenie, rozkaz, przyrzeczenie itp. zależnie od kontekstu, quod dicitur, scribitur, dictum est, scriptum est, vocabulum, enuntiatum, etiam nuntius, mandatum, iussum, promissum, alia secundum contextum verborum*': ⟨S⟩urge, propera, amica mea et ueni! Ta sloua pise mødri Salomon a sø sloua sina bozego tø to suøtø deuicø Katerinø... vabøccgo *Ksw* br 1—2, *sim. ib.* dv 2—3, *ca* 1500 *JARp* X 28v; Zmouił sin bozi sloua uelmy znamenita, gimis casdø dusø zbosnø pobuda *Ksw* br 4, *sim. ib.* dv 6, XV *ex. MPKJ* II 319; To ta (*pro* to) slovo: Vstan, moui bog spøcim *Ksw* bv 2—3, *sim. ib.* av 7, *Rozm* 127, *etc.*; Timy sloui mødresc (*leg.* mędrzec) faly suøtego Nicolaia *Ksw* bv 39, *sim. Pul* 27 arg., *etc.*; Aua tih slov ⟨wykład z języ⟩ka lacinskego v polsky iesc taky *Ksw* dv 4, *sim. Rozm* 779; Y pouada nam duoie

u tih slouch suøti Symeon *Kśw* dv 8, *sim.* XIV *ex. Pocz* 232, *etc.*; Jacosmi przi tem bili, kedi Msczignef rzekl pane Vbiscze rzeknøcz to słowo, isz cy bødze gorzecz wirch glowi 1397 *Pozn* nr 329; A prestocz svøty Lucasz tha to sloua movy rzekøcz tako *Gn* 1a, *sim. ib.* 2a; Tho, chocz gest on przykaszal byl slovy, aby tho skuthkem napelnil *Gn* 171b; Alleczby nektory clouek... tako rzecl, ysze gacz... ne mogø bycz swøth. A tocz szaprafdø gest slowo szalone *Gn* 172a; Gascy sloua f te tho dzysegsze ewangelie szøcz ona pyszana, gascy szø ona polskimy slouy tako vycłada *Gn* 175b; Moczø tich to bosich slof svøty Gan gestcy szø on bil... szynem panne Marie vcinił *Gn* 181a; Slowa moia (verba mea) vszima wzwedz, gospodne *Fl* 5, 1, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 16, 5. 7, *etc.*; Bo prawe iest slowo (verbum) gospodnowo *Fl* 32, 4, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 104, 18. 118, 50, *etc.*; Slowem boszim (verbo domini) nebosa sø sczwerdzona *Fl* 32, 6, *sim. Pul*, *sim. Rozm* 46. 74; Slowo liche (verbum iniquum) postawili sø przeciwo mne *Fl* 40, 9, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 18, 2. 44, 1; Miłowal ies wszistka slowa zdradnosci (verba praecipitationis) iøzylem (*pro* iøzykem) lsciwim *Fl* 51, 4, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 140, 4; Gospodzin da slowo (verbum) przepowadnicom czczø welikø *Fl* 67, 12, *sim. Pul*, *sim. BZ* Num 23, 5. 16, *etc.*; Bo on zbawil me z sydla lowczow y od slowa przikrego (a verbo aspero) *Fl* 90, 3, *sim. Pul*; Slowa (*Pul*: molwa) bosza (eloquium domini) zaszgla gy *Fl* 104, 19; Posłał Moyszesza..., Aarona..., poloszyl w nych slowa znamyon swogich (verba signorum suorum) *Fl* 104, 26, *sim. Pul*; Posłał tczmy y zachmvrzył, ⟨i nic rozgorzył⟩ rzeczy albo slow swych (non exacerbavit sermones suos) *Fl* 104, 27, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 102, 20. 118, 17, *etc.*; Bo pomnyal slowo swøte swoye (memor fuit verbi sancti sui), yesz gimyal yest kv Abramowy *Fl* 104, 41, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 106, 20. 147, 7. 8; Wyerzyly s[e]ø slowom yego (verbis eius) *Fl* 105, 13, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 105, 25; Oszywy myø podlug slowa twego (secundum verbum tuum) *Fl* 118, 25, *sim. Pul*, *sim. Fl* 104, 8, *etc.*; Stwyrdzy mø w słowech twoych (in verbis tuis) *Fl* 118, 28, *sim. Pul*, *MW* 7b, *sim. Fl* i *Pul* 144, 14; Ne oteymvy z wst mogych slowa (*Pul*: slowo) prawdy (verbum veritatis) *Fl* 118, 43; Prz⟨e⟩tosz slowa twego (eloquium tuum) strzegl gesm *Fl* 118, 67, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 118, 41, *etc.*; W slowo twoge (in verbum tuum, *MW* 33b: w slowie twogim, *sim. Fl* i *Pul* 118, 114. 129, 5) nadpfal gesm *Fl* 118, 81, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 55, 11, *etc.*; Bo tamo pytaly nas, gys to yøcee wodły naz, slowa (*Pul*: slow) pesny (verba cantionum) *Fl* 136, 3; Chwalcze gospodna... oghen, grad, sneg, lod, duch weln, gesz czynø slowo gego (verbum eius) *Fl* 148, 8, *sim. Pul*; Ne pozanday szony yego szkuthkem, szlowem ny sznameny⟨em⟩ *Dek* III 10. 20; Lachowie, Niemczowie..., wątpiczeli w mowie y fschego pisma slowie, Wikleph prawdą powie *Galka* w. 4; Szwiąti Pawel z lista rzekł zabicz anticrista slowem Ihesu Krista *ib.* w. 60, *sim. BZ* III Reg 13, 9. 17, *etc.*; Franczysszek... mylczal any kyedi go vpom⟨n⟩yal yanim slowem (unico verbo, *Dział* 25: nygednym slowem any rzeczą) o plothi *Sul* 36; O sromoczenyv slowy (de turpiloquio, *Dział* 39: o layanyv) czyyeem *Sul* 48; Isze wszisthka szaradnoscz slow (scurrilitas verborum) o (*pro* a) skaradą mową (*Dział* 39: nyeczystocz slow y skarade mowy)... v czsnothlivych lvdzy... ma bycz wyarowana *ib.*; O slowa pro racione XV *p. pr. R* XVI 347; Ty slowa hoc *ib.* 349; Componentis sermonem suum scladnya (*pro* scladuya) slowa XV *p. pr. Zab* 519; Gemusz slotkimy slowy (blandis sermonibus) rzekł (*sc.* sędzia) *Błaż* 320; A ss tym slovem d⟨usza od ciała od⟩łoczona yest (cum isto verbo anima a corpore separata est) XV *med. MPKJ* V 425; Mami syą strzecz, bichom... przeciwo ludzem slego za sle nye wraczali, ale zasyą dobre za sle na slowye y vczinkem XV *med. R* XXII 237, *sim. ca* 1425 *EwKReg* 42, *BZ* Tob 4, 14; Jvszeszczye wi cziszci prze mową albo prze slowo (propter sermonem Jo 15, 3), geschsmi (*leg.* jeż-śm) wam mowil XV *med. R* XXII 241, *sim. Rozm* 249. 578; Mowy thu Xpus dwye slowye twardzi⟨e⟩ nam grzeschnim: Wessyelczye syą a raduyczye! XV *med. R* XXII 247; Nec nominetur in vobis... aut turpitudo, aut stultiloquium, *sznyesznya, prosznya mowa, aut scurrilitas, poszelska slowa, que ad rem non pertinent (Eph 5, 4) 1453 *R* XLVII 351; Richlo przydze k nyemu slowo bosze (sermo domini factus est ad eum) rzekøcz *BZ* Gen 15, 4, *sim. ib.* III Reg 17, 2, *etc.*; To slowo (hoc) Abraham tesznye wszøl o swem synu *BZ* Gen 21, 11; Za yutra pan uczyny to slowo (verbum istud) w szemy *BZ* Ex 9, 5, *sim. ib.* 9, 6. 33, 17; Ktorysz zamyeszkal slowo bosze (sermonem domini), nyechal slug swich *ib.* 9, 21, *sim. ib.* III Reg 22, 19; Posdrowyłasta sze spolu slowi pokoynymy (verbis pacificis) *BZ* Ex 18, 7; Przetoszem pos⟨l⟩al posly... k Seonovi...w slowyech pokoynych (verbis pacificis) rzekøcz *BZ* Deut 2, 26; Ktorim *vbiczagem mogø srozmyecz slowy (verbum), ktoregosz gest pan nye movil? *ib.* 18, 21, *sim. ib.* Num 27, 21; W vszech dwv

albo trzech swyatkow stanye wszelkye słowo (omne verbum) *BZ* Deut 19, 15; Poloscze syercze wasze kv wszitkim slowom (in omnia verba), ges to ya przyswyatczam wam dzysz *ib.* 32, 46, *sim. ib.* Neh 8, 12; Owa tocyem wydzal sina Yzay..., møsza walecznego a mødrego w slowyech (virum... prudentem in verbis) *BZ* I Reg 16, 18; O tem zaslyvbyonem slowye (de verbo), gesz mowyono myedzi mnø a myedzi tobø *ib.* 20, 23; Naslyadowaly nyeczistot, o nychsze bil gym przikazal pan, abi nye czinyly slowa tego (verbum hoc) *BZ* IV Reg 17, 12; Przikazal Ezechias... vczonim, abi chwalyly pana sloui (sermonibus) Dauidouimy... wydzøcego *BZ* II Par 29, 30; Poslaly ku mnye tym slowem (secundum verbum hoc) po cztirkrocz a iasm gym otpowyedzal podle rzeczi pyrwey *BZ* Neh 6, 4; Poslal ku mnye Sanabalach podle slova pyrvego (iuxta verbum prius)... slugø swego a lyst myal w swey røce pysani tymy slovi (hoc modo) *ib.* 6, 5; Spelnylesz slowa twa (verba tua), bo gesz sprawyedlyvi *ib.* 9, 8; Nye winydzecz krziwe slowo (verbum falsum) z ust mich *BZ* Judith 5, 5; Panye woycze, owo stogy pany Anna y ya od nyey szlowem (in eius verbo, slowye, *OrtMac* 70: sz gey szlowem) y wysznawa *OrtOssol* 56, 2; Non enim peccatores uerbis mollibus... sunt mulcendi, myakkimi, łagodni⟨mi⟩ sloui glaskani, sed asperis arguendi 1461—7 *Serm* 149v, *sim. ca* 1500 *JA* X 384; Dobre slowo famam (audivit rex Babylonis famam eorum Jer 50, 43) 1471 *MPKJ* V 101; Svyąthy Ffranczischek... slovem y przykladem... svoye syny nauczal 1484 *Reg* 705, *sim. Rozm* 766; Jako mnye Stanislaus... vynovath XX-ti grossos, kthore my rzekl slowem szwym czlovyeczenskym placzycz 1496 *ZapWarsz* nr 1773; W konyecz dzyedzyczu bozemu Dawyd, *yęsz molwyl yest gospodnu slowa pyenya tego (qui locutus est domino verba cantici huius) w dzyen, w yenze wygøl gy gospodzyn z ręky... Saula *Pul* 17 arg.; Bo nyz thwe szlowo przeydzye, naprzod nyebo y zyemya przemyenia szye *Naw* 78, *sim. Rozm* 502; Szdrowasz panno myloszcy, szlowem yesz poczala, panna yesz zoszthala XV *p. post. R* XXV 221, *sim. Rozm* 74; Otho będzyesz nyemy..., dlyathego yszesz nye vyerzyl slovam mogym (verbis meis Luc 1, 20) *EwZam* 287; Bo nye badzye nyepodobno v boga vszelykye slovo (non erit impossibile apud deum omne verbum Luc 1, 37) *ib.* 288, *sim. Rozm* 50; Po wszysthkych gorach zydowskych byly obyavyone wszystky slova thy (omnia verba haec Luc 1, 65) *EwZam* 290, *sim. ca* 1450 *PF* IV 579; Jako napysano yest w kszyagach slow (in libro sermonum Luc 3, 4) Isayasza proroka *EwZam* 297; Przykaszyczyelyv,... nyczesmy nye yały, alye w slovye thvoym (in verbo... tuo Luc 5, 5) rosvyna szyecz *ib.* 306; Wszyszczy... dzyvovaly szyą w slovach lasky (in verbis gratiae Luc 4, 22), chtore vychodzyly z vst yego *ib.* 307; Thy slova swyathy Grzegorz vyklada... rzekacz:... laszka... czirplyva yest XV *ex. MacDod* 148, *sim.* XV *ex. MPKJ* II 318, *Rozm* 630; Vyeczey mya rvszaya sslowa nyszly byczye magis stimulant me verba quam verbera XV *ex. PF* III 177; Czo bądze movil Achmet posel, tho moya slova są z mich vst 1500 *ListTat* 174; Tądy (*leg.* tedy) ya vyerzyl slowom anyelskym (angeli verbis) y przyschedlem k tobye *Rozm* 8, *sim. ib.* 262. 789; Bo my takyesch anyol poslan... y movyl sze mną laskavymy slovy (dulcibus sermonibus) *ib.* 8; Począły szyą... barzo dzyvovacz yey vyelyebney movye y yey mądrym slovam (in... provido sermone) *ib.* 26; Bogv y lyvdzyom byl myl (*sc.* Jozef), bo byl v slovye prawdzyvy (in sermone verax erat), vyerny y przespyeczny *ib.* 31, *sim. ib.* 38; Nathychmyast k temv slow (*leg.* słowu, ad hoc verbum) stąpyl syn bozy w yey zyvot *ib.* 51, *sim. ib.* 222, *etc.*; Szyedzy, dzyerzy klyvszyą a nye mowy proznych slow (superflua verba) *ib.* 62; Począł movycz s pelna slova (verba) vymavyayącz a nycz nye zayąkayącz *ib.* 99, *sim. ib.* 523; Ynsche dzyeczy pyrvey szepyecza, yedno pol slova (dimidia verba) vymavyaya *ib.* 99; Any slova proznyego (verbum sine pondere) z vst kyedy vypvsczył *ib.* 100; Od nyemylosczyw⟨ych⟩ Zydow nathychmyast slovo (fama) poydzye, yzeby Yesus zepchnął (*sc.* dziecię z skały) *ib.* 125, *sim. ib.* 221; Zyd... osobno Iesusza ymye layacz ganyebnye slovy (contumeliis multis) rzekącz *ib.* 136; Nye bylo slovo yego przemyenyayącze, nye okropne any takyesz przykre (nec fuit, *sc.* lingua, mutabilis, nec procax, neque dura) *ib.* 151; Nye yednem chlebem zyw czlovyek, alye wschelykym slovem (in omni verbo Mat 4, 4), ktore pochodzy z ust bozy⟨ch⟩ *ib.* 196; Yako tamo przyschedł, tako slovo (fama Luc 4, 14) o nym vyschlo po wschytkym krolewstvye *ib.* 250; Yedno rzeczy slovem (dic verbo Mat 8, 8), moye dzyeczye bądzye vzdrovyono *ib.* 287; Kyedy... zakvszyla slotkosczy yego slow, nathychmyast naslyadovala yego *ib.* 301, *sim. ib.* 638, *etc.*; Tho slovo w sobotą vtorą pyrwa... yest yedno slovo (una dictio), ktore yest rzekł svyąthy Llucasz *ib.* 323—4, *sim. ib.* 407. 485. 596. 680; On yey nye odpovyedzyal ny slova (verbum Mat 15, 23), a to przeto vczynyl, aby nye vczynyl przeczyw svym slovam, ktore byl rzekł *ib.* 357; To rzekły

na svym samnyenyv, nye glossem albo slovem (voce), yedno pomyslyenym *ib.* 411, *sim. ib.* 410. 551; Chczącz vchvaczycz mylego Iesusza v slovye (in sermone Mat 22, 15),... poczęły go pytacz *ib.* 455, *sim. ib.* 464; Tako za them slovem vstavszy y poschedl kazdy do svego domv *ib.* 461, *sim. ib.* 429, *etc.*; Gospodnye, kto vyerzyl slow (*leg.* słowu, auditui Jo 12, 38) naschemv? *ib.* 468; Myedzy temy slovy padla dzyevycza Marya kv nogam svego mylego syna *ib.* 524; Aby szyc napelnylo slovo (sermo Jo 15, 25), ktore pyssano v ych zakonye *ib.* 570, *sim. ib.* 634, *etc.*; Chczyal myly Iesus to slovo dvoycz rzecz: Oycze, oczsze! *ib.* 596; Nye rzekl k nym ny slova, bo ssą nye byly dostoyny slyschecz yego svyathych slow *ib.* 702; Kako Zydovye vykladaly Pylatovy to slovo ossanna *ib.* 753, *sim. ib.* 754; Ty mass slova tako slotkye, tako mądre y tako laskave, yze yednem slovem vchvaczys, a przeto prosczye mov thy slova laskave themv lyvdu *ib.* 771; Nye yest tho obyczay rzymskyego prava, aby kogo vmorzyl o lyekkye slova, czo nyegdy czlovyek głupy s pr⟨z⟩yrodzenya movy *ib.* 788; ~ słowo od słowa, od słowa do słowa *'co do słowa, dokładnie, ściśle, po kolei, ad verbum, accurate, ordine servato'*: Tho capitulum stogy na konyczv słowo oth slo⟨wa⟩ *Sul* 66; Tegdi powod... słowo ot słowa (de verbo ad verbum) na summa pyenyandzi... po woznem przissyangacz ma *Sul* 102, *sim. OrtOssol* 52, 3, *Rozm* 228; Vczynyła szwego bratha opyekaldnyka..., iako stogy zapyszano od szlowa do szlowa (de verbo ad verbum) w pyszanem (*pro* przyszasznem) reystrze *OrtOssol* 29, 1, *sim. OrtMac* 26. 64, *sim. Rozm* 226; ~ w to słowo *'w ten sposób, tak, hoc modo, ita'*: Pani... Hanka ma postauicz zachoczczø przeczіw Potraszoui... w to slowo, esz ⟨j⟩est pan Paszek, yey masz, ne sluboval Potraseui panczidzesanth grziven ani o tem yego zona ve 1399 *Pozn* nr 378; Jaco Oland kazal Prandocze y Climontowi za ssye ranczicz w to slowo, ezh myal Oland puszczicz ku przyaczyelom na vyednanye, a nye puszczyl 1399 *StPPP* VIII nr 8433; Tedi *szi zaloba stała ot pana sandczego na owo yste pirwe menone w to slowo, eszbichø nan prziechali gwaltem 1402 *Małk* 118; Czso Swanthoslaw ⟨z W⟩oytkem ranczil sa posag Marcinoui, ⟨g⟩dibi ne mal gothowich *peynadzi dosicz, tegdismi w tho slowo ranczili pu⟨ścić⟩ w dzelniczø jaco gyne dzeczan 1408 *Kal* nr 295; Tandem ego veni... et mei homines sedent, y obroczilem w to slowo, ysz puszczy homines meos 1414 *TymSąd* 165; Jako pani Jaranthowa szwim (*leg.* z swym) szynem w to slowo kon v mnye wszyanli, esz mi myel⟨i⟩ tako dobri dacz 1419 *TPaw* VII nr 1100; ~ *(o Jezusie Chrystusie)*: Slowa vyecznego w gycy zyvocze prze othkupyenye nasze dzywnye wczelenye verbi eterni in eius utero pro nostra redempcione mira incarnacio XV *med. R* XXV 154; Ten ps⟨alm⟩ powyada, yze w Yezukriszczе, yenze iest slowo oyczowo, nyebyossa y moczy gich stwyrdzony sø *Pul* 32 arg.; A slovo czyalo szyą stało (verbum caro factum est Jo 1, 14) *EwZam* 285; Sluch then pastyrze vczyeszyl, geden do drugego movyl: Poczmy do Bethleem rychło, oglądaymy takye szlowo! *De nativ* w. 72; Chczyal sve nam ⟨dać ?⟩ wschechmogącze slovo, to yest szyna svego yedynego *Rozm* 44; To czyalo, ktoresch z dzyevycze Marye przyal, slowo opiczyone (verbum incarnatum)..., snamyenyto yest, ysch yest bylo czyalo vyelyebne *ib.* 155; ~ Na przothkv bylo slovo (verbum), a slovo (verbum) bylo v boga, a bog byl slowo (verbum Jo 1, 1) *EwZam* 285; ~ *'przemówienie, kazanie, oratio sacra, homilia, praedicatio'*: Na poczathku slova mego prosza szobye na pomocz boga uszyechmocznyego..., by my raczyl szeszlacz dzysz dar ducha swathego 1450 *MacDod* 120, *sim.* XV *ex. Zab* 536; ~ słowo boże, boże słowo *'ewangelia, nauka chrześcijańska, evangelium, doctrina Christiana'*: Secundo lumen dedit terris predicando uerbum dei tescy on (*sc.* św. Paweł) slouem bosim gest ten to svath byl osfecyl *Gn* gl. 41b; Portauit autem nomen Christi... in ore per predicacionem bose slouo prepouedagøcz *ib.* 42a; K tey czistoszczy nabiczu trzeba tich wod: napyrwey wodi mądroszczi, to gest bozego slowa ma rad sluchacz XV *med. R* XXII 241, *sim. ca* 1500 *JA* IV 92; Braczyą... mayą sobye zyednacz... mąza y czlovyeka naboznego a thez w szlovye bozem nauczonego (in verbo dei competenter instructum) 1484 *Reg* 718; Pauperes euangelizantur, id est ex euangelio meliorantur slovą (*leg.* z słowa) bozego szya polepschaya (Mat 11, 5) *ca* 1500 *Erz* 96; ~ złe, nieuczciwe *itp.* słowo *'obelga, zniewaga, przekleństwo, contumelia, maledictum'*: Jacom ne gonil To[te]mislawa anys⟨m⟩ gy slymi slowi gabal 1398 *Kościan* nr 40; Ne zabigag ranka nykogo any przycladem, any rzeczą zlowa slego *Dek* V; Czo yest Ian ranil Potra, to iest vczinil za iego poczanthkem, isze beszal na iego dom... gwaltem sze slimi slovi 1414 *Kal* nr 468, *sim.* 1417 *ib.* nr 606; Nye bil nyzadni, kto bi mowyl o nyey zle slowo (verbum malum) *BZ* Judith 8, 8; Scherzednymy slowy turpiloquiis *OrtCel* 11; Then czlowyek... wyrzekl[y]by nyekthore *ny-

rzadne szromothne szlowa (verba illicita, *OrtMac* 35: nyerzadna szlowa) layacz *OrtOssol* 34, 1; Jan... gy sprosnymi, vrągayeczymy, omownimy, przeczіwnymi, neczsnymi,... nesprawedliwimi, zlosthliwimi slowmi omovil 1474 *Zab* 540; Volalby... smercz... *podyocz, nisly taka slova sprosna, omov[y]na... od przerzeczonego Iana czirpecz *ib.*; Ieslizebi kthokolwie... bi slowy nyevczczіwemy (verbis inhonestis) sąd nagral 1498 *MacPraw* VI 273; Satan byczoval... Yopa trudnemy ranamy a yego zona byczovala gy trudnemy slovy *Rozm* 823; Alye y (*leg.* ji, *sc.* Krystusa) thez vdrączaly po yego serczv barzo scharadnymy slovy *ib.*; ~ dawać, podawać, mowić *itp.* złe, łające, nieuczciwe *itp.* słowa *'wymyślać komuś, przezywać obelżywie, alicui maledicere, aliquem contumelia afficere'*: Czszo Miroslaw vczinil, to vczinil Maczeyowim poczant[e]kem y besla (*pro* besal) na yego dom y vsdawal mu zla slowa 1401 *Pozn* nr 709; Cszom vczinil Strzeczc, tom vczinil za ye poczant[e]kem, kedi mi podawala sla szlowa w mem domu 1409 *KsMaz* I nr 1329; Iaco Marcin przіszedl... na Micolaya do carczmi y sdawal mv sla slowa 1411 *Kal* nr 345; Tedy szly na gego dom... y sdayaly mu sla slowa ku czczy gemu y gego matcze 1412 *Pozn* nr 845; Issze Potr panu Janu slza (*pro* szla) szlowa dayal 1422 *Kal* nr 798; Czom vczinil Varszovi, tho sza yego poczøthkem, ked⟨y⟩ my stryga bil y mnye szla szlova daval oth mey macz⟨erze⟩ 1424 *KsMaz* II nr 368, *sim.* 1437 *RafPocz* 12; Czom ya vczinil, tom vczinil za Anninim poczathkem, gedy my szla slowa zadawala 1444 *ZapWarsz* nr 574; Aby ktho skaradą slowa przeth nym komv movyl (si... turpia... alicui protulerit, *Dział* 49: gdyby łayal abo zla slowa mowyl), vyną... zaplaczicz ma *Sul* 64; Gdy nyektory slachczycz... rzecze, eszby nyektory gemv nyerowny bądącz w vrodzenyv layącza slowa zadal (quod... vituperosa verba sibi intulisset) *Sul* 79; Jakom ya... drogi... Janowy nye zasthapowal..., zadawaiancz szlowa nyevczczywa y laiacza 1469 *ZapWarsz* nr 2932, *sim.* 1472 *ib.* nr 3082; Jakom ya... nye groszylem mv... anym mowyl gemv szlych y nyevczczyvych szlow..., any gynschych scharadnych szlow 1470 *ib.* nr 3007; ~ być dobrego słowa *'mieć nieposzlakowaną opinię, bona existimatione uti'*: Skazvgemy... przyszągą Ianowy wlozycz, le acz przeththym byl dobrego slowa (si alias fuerit bonae famae), na oczyszczenye myenyączemv, esz wlostny swoy myod byl nosył *Sul* 34; ~ przyć w słowo *'popaść w obmowę, infamari'*: Vyaroval szye tego..., by szye to nye zyavylo, aby Marya nye byla odvyeszczona albo by nye przysla w slowo (ne... Maria sic infamaretur) *Rozm* 54.

2. *'przysłowie, proverbium'*: V tem yest slovo prawdzyve (verbum verum Jo 4, 37), yze yny yest, ktory zyvye (*pro* szyeye), a yny, ktory znye *Rozm* 249.

3. *'litera, littera'*: Mystrz..., kyedy przyschedl k temv slouu (ad litteram) v obyeczadlya (*leg.* w obiecadle), yesz slouo (*leg.* słową) el, Iesus rzecze kv mystrzovy: Czo szye przez to slovo (littera) myeny? *Rozm* 129; Przez to slovo rozvmy szyą ya szam s moym oyczem, bo el po zydowsku myeny szye bog *ib.*

4. *'nauka o pochodzeniu i pokrewieństwie wyrazów, scientia de verborum origine et propinquitate' (?)*: Slowo (*war. lub.*: slovą) ethimoloia (Dan prol.) 1471 *MPKJ* V 108.

Słowórzeczna *'nauka o języku, gramatyka, scientia de lingua, ars grammatica'*: Slovorzeczna grammatica *ca* 1492 *Zab* 148. ~ *Bohemizm.*

Słód *'ziarna zboża (zwłaszcza pszenicy i jęczmienia) doprowadzone do skiełkowania a następnie wysuszone, używane do produkcji piwa, fermentum frumentarium ad cervisiam coquendam confectum'*: O chtori slot zalowal Peczko na Yaszonø, tego mu ne pocratl 1401 *KsMaz* I nr 98; Yacom ya ne wszanl szlodu y rszi v Peczka 1405 *ib.* nr 490a; Ab octo choris al. szlod (1418) 1520 *DokMp* I 425, *sim. ib.*; Jacosz⟨m⟩ ya Chelscze... ne kasal wszacz slodu y sboza gey 1420 *Pozn* nr 1062; Eze Maczey ani yego zona ne pokkradly xanssego zitha mernego i slodu we mlyne 1425 *KsMaz* II nr 1801; Slod *ca* 1455 *JA* XIV 489; Slod brasium *ca* 1500 *Erz* 96.

Słówko *'litera, littera'*: Patrzy obecada meego..., boc v nyem kaszde slovko thobe pissmem rosni glos da v ssobe *Park* 413.

Słuch *formy*: *n. sg.* słuch XV *med. SKJ* I 98, *De nativ* w. 69, *ca* 1500 *R* XLVII 371, *Rozm* 234; ~ *d. sg.* słuchowi *Fl* 50, 9; słuchu *KartŚwidz*, *Pul* 50, 9; ~ *ac. sg.* słuch XV *p. post. JA* XII 144, *Rozm* 216. 226. 632; ~ *i. sg.* słuchem *Rozm* 336; ~ *l. sg.* (w) słusze *Fl* i *Pul* 17, 48; ~ *ac. pl.* słuchy XV *p. pr. R* XVI 347; ~ *i. pl.* słuchmi XV *p. pr. R* XVI 350.

Znaczenia: **1.** *'zmysł słuchu, zdolność słyszenia, auditus, audiendi sensus, facultas'*: Sluchowi (auditui, *Pul*: sluchu, *KartŚwidz*: sluchu, *gl.* slyszenyv) memu dasz radoscz y wesele *Fl* 50, 9; Quia oculi domini super iustos, et aures, *gl.* id est auditus szluch, eius in preces eorum (I Pet 3, 12) XV *med. SKJ* I 98; Respondet Beda, quia male vivendo auditum, słuch,

a lege dei avertit XV *p. post. GlDom* 57; Ysze dal gluchym sluch XV *p. post. JA* XII 144; Gluchem sluch vroczy! (reddidit auditum) *Rozm* 216, *sim. ib.* 226; Vaschem slvchem bądzyeczye słyschecz (audite audientes Is 6, 9), a nyc bądzyeczye rozvmyecz *ib.* 336; Bo yego tez any po movye poznaly, bo ych sluch y vzrok vzdzyerzal *ib.* 632.

2. *'słyszenie, posłyszenie, auditus, actus audiendi'*: Lud, iegosz iesm ne znal, sluszil my, w słusze vcha (in auditu auris) posluszal me *Fl* 17, 48, *sim. Pul.*

3. *'to co się słyszy, głos, dźwięk, id, quod auditur, vox, sonus'*: Rzysza angelszka spyewala,... sluch then pastyrze vczyeszyl *De nativ* w. 69; Szluch vox *ca* 1500 *R* XLVII 371.

4. *'wieść, fama'*: Bo o nym (*sc.* o Krystusie) vyelyky sluch vyschedl po wschytkey zyemy szyrskey *Rozm* 234.

5. *(u zwierząt, de animalibus) 'ucho, auris'*: Zaczyska sluchy obturat auriculas XV *p. pr. R* XVI 347; Slwchmy auribus suis *ib.* 350.

Słuchacz *'ten kto słucha, słuchający, auditor, qui audit'*: Qui autem perspexerit in lege perfecte libertatis et permanserit in ea, non auditor obliuiosus, zapomnwczy slwchacz, factus est, sed factor operis, hic beatus in facto suo erit (Jac 1, 25) 1438 *R* XXII 354, *sim.* XV *med. SKJ* I 86.

Słuchać *formy*: *praes. ind. 2. sg.* słuchasz *Rozm* 439; *3. sg.* słucha 1420 *Kościan* nr 844, 1425 *AKPr* VIIIa 166, 1425 *Kal* nr 922, *etc. etc.*; *2. pl.* słuchacie *Rozm* 427. 475; *3. pl.* słuchają 1429 *Pyzdr* nr 997, *Sul* 79, *BZ* Deut 18, 14, *etc.*; ~ *praes. ind. z partykułą* niechać *dla wyrażenia trybu rozkazującego*: *3. pl.* niechać słuchają *Rozm* 397; ~ *imper. 2. sg.* słuchaj *Fl* i *Pul* 49, 8, XV *med. PF* IV 593, 1466 *R* XXV 136, *etc.*; *3. sg.* słuchaj *Rozm* 81. 316. 336. 342; *2. pl.* słuchajcie *Fl* i *Pul* 33, 11. 48, 1, *BZ* IV Reg 18, 32, *etc.*; *3. pl.* słuchajcie *Rozm* 740; ~ *part. praes. act. adv.* słuchając XV *med. R* XXII 247, 1457 *Zab* 316, *Rozm* 15; *adi.* słuchając *Rozm* 144; *ac. sg. m.* słuchającego *EwZam* 297; ~ *inf.* słuchać(i) XV *p. post. R* XIX 54; słuchać *Gn* gl. 169a, 1405 *Pozn* nr 764, *Słota* w. 69, *etc. etc.*; ~ *fut. 1. sg. m.* słuchać będę *Pul* 84, 8; *2. sg. m.* będziesz słuchać *BZ* Deut 18, 15, *Pul* 80, 8; *3. sg. m.* będzie słuchać *Rozm* 309. 469. 784; słuchać będzie *BZ* Ex 6, 30; *2. pl. m.* będziecie słuchać XV *p. post. Kalużn* 287; *3. pl. f.* będą słuchać *Rozm* 427; ~ *praet. 1. sg. m.* -m słuchał *Rozm* 545; *3. sg. m.* słuchał 1442 *R* XIX 77; *f.* słuchała XV *p. pr. R* XLVII 358, *Rozm* 333; *neutr.* słuchało 1423 *Kal* nr 836; *3. pl. m.* słuchali *BZ* Deut 34, 9, *EwZam* 297, *Rozm* 384. 649. 684—5; *f.* słuchały 1471 *TymProc* 281; ~ *condit. 3. sg. m.* -by słuchał XV *p. post. R* I s. XLIII; *f.* by słuchała 1444 *R* XXIII 308; *neutr.* by słuchało 1432 *Pozn* nr 1537; *1. pl. m.* bychom słuchali XV *med. R* XXII 235; *3. pl. m.* -by słuchali *Gn* 174v, *Dział* 45—6, 1484 *Reg* 718, *Rozm* 384; *f.* by słuchały 1427 *Kal* nr 718; ~ *condit. praet. 3. sg. m.* by słuchał był *Pul* 80, 12; ~ *inf. pass. sg. m.* słuchan być *Sul* 55; być słuchan *Dział* 51; być słuchanego *Sul* 40; ~ *condit. pass. 3. sg. f.* -by słuchana *Rozm* 784—5.

Znaczenia: **1.** *'z uwagą przysłuchiwać się komuś lub czemuś, wysłuchiwać tego, co ktoś mówi, starać się posłyszeć coś, też słyszeć, audire, exaudire, auscultare, aures praebere'*: **a.** *dopełnienia bliższego brak albo dopełnieniem zaimek inny niż osobowy*: **aa.** *w gen.*: Aby thy (*sc.* Mojżeszu) themu tho ludu israhelskemu tho przykaszal, isbicz ony tego sluchaly, chocz ga k n⟨i⟩m bødø mouil *Gn* 174v; Sluchaycze tego (audite haec) wszistcy ludze *Fl* 48, 1, *sim. Pul*; Sluchay (audi), lud moy, a bødøcz molwicz *Fl* 49, 8, *sim. Pul*; Ne chcze dobrey mowy dbacz, ny ge da drugemu sluchacz *Słota* w. 69; Sluchay thego, gospodze, duch cze szwąthy nawyedzy XV *med. PF* IV 593, *sim. De morte* w. 18, 343; Bichom podług s⟨więtego⟩ Jacuba, cząsczye sluchaly, nysze mowili XV *med. R* XXII 235; Tego (*sc.* proroka) bødzesz slvchacz (ipsum audies) *BZ* Deut 18, 15; Przetos movil gest Moyzesz, ano slvcha sbor wszistek synow israhelskich (audiente universo coetu Israel) slowa pyesni tey to *ib.* 31, 30; Czthą w yednich kszagach o nym, ktho chcze szluchacz, yą powycm *Aleksy* w. 10; Nye wybyeray, iunochu, oczima, ale szluchay czychima vszyma! 1466 *R* XXV 136, *sim.* XV *p. post. ib.* 198. 201, XV *ex. ib.* 145; Sluchay (audi, *Fl*: sluszay), czoro, y wydz! *Pul* 44, 12, *sim.* XV *p. post. JP* XXXVI 350; Kto temv vyerzycz nye chce, ten sluchay skromnye (qui non credit, audiat tamen patienter)! *Rozm* 81, *sim. ib.* 316. 336; Kto ma vschy sluchacz (*PF* IV 570: cu szlyszenv), then sluchay (qui habet aures audiendi, audiat Mat 13, 43)! *ib.* 342; Sluchayczye a rozvmyeyczye (audite et intelligite Mat 15, 10)! *ib.* 355; Schluchayczye nyebyossa a rozvmycy zyemya! *ib.* 740; Sluchayczye, sluchayczye, synovye *vschytkym zgloby! *ib.*; ~ **bb.** *w acc.*: Ktho ya (*sc.* pieśń) badzye szpyevaczy albo pylno szluchaczy, panye boze, raczy mu tho wszythko dacz XV *p. post. R* XIX 54; To, czo podług obyczany (*pro* obyczayu) cztą, sluchaycye s pyl-

noscza a przes klopotu (quod vobis... legitur,... audite)! *ca* 1500 *JA* IV 92; To sluchayczye, o ymyenye vyelyką py⟨e⟩czą maczye *Rozm* 522.

b. *dopełnieniem rzeczownik lub zaimek osobowy w gen.*: Sacrificiis occupatus te intelligere, czebe sluchacz, non potui *Gn* gl. 169a; Przydzicze, sinowe, sluchaycze mne (audite me)! *Fl* 33, 11, *sim. Pul*; K tey czistoscy nabiczu trzeba tich wod: napyrwey wodi mądroscci, to gest bozego slowa ma kto sluchacz albo rad cziscz swyąte pysmo XV *med. R* XXII 241; Ezc... czlowyek ma tloczicz... calisdą omową o schobye y o ginem, a tho nye prze syą, ale prze oni, gisbi mogli gego sluchayącz polepschicz syą *ib.* 247; Otoczyem nye⟨o⟩brzczanich warg, kako sluchacz myø bødzye (quomodo audiet me) ffaraon? *BZ* Ex 6, 30; Nye słuchaycye (nolite audire) Ezechyasza *BZ* IV Reg 18, 32; Datum in Medica sluchayancz ptaschka slowika 1457 *Zab* 316; By mya chczalą trocha slvchacz, chczalbych czya nyeczo pytacz *De morte* w. 295; Sluchayczc (attendite, *Fl*: rozumeycze), lyud moy, glosa mego! *Pul* 77, 1; Lubo cze klamcze słuchącz, staw syą gynssze mysslycz, gyąkoby thego nye słuchął (placet tibi verbum ioculatoris, finge te non audire, sed alia cogitare) XV *p. post. R* I s. XLIII; Nalyeszly yego w koszczyelye, szyedzącczego w poszrothkv doctorow, slvchayącczego onych (*Rozm* 144: słuchayącz ych, audientem illos Luc 2, 46) *EwZam* 297; Dzyvovaly szyą vszyszczy, chtorzy go slvchały (qui eum audiebant Luc 2, 47) nad mądroszczyą... yego *ib.*; Slow swyathych rąd slvchącz XV *ex. SKJ* I 143; Ktory slova moyego słucha (qui verbum meum audit Jo 5, 24),... bądzye myecz zyvoth vyeczny *Rozm* 259, *sim. ib.* 284. 337. 338; Ktokoly vasz nye przymye a nye bądzye slvchacz vaschego przepovyedanya (neque audierit sermones vestros Mat 10, 14), wyschedwschy z domv..., otrzasnyczye proch z vaszych nog *ib.* 309, *sim. ib.* 469; Ta myała syostre,... ktora thez szyedzącz v nog boga wschechmogączego slvchała slova yego (quae... audiebat verbum illius Luc 10, 39) *ib.* 333, *sim.* XV *p. pr. R* XLVII 358; Czczyenye, yako yavny grzeschnyczy y yny grzesny słuchały slova mylego Iesusza *Rozm* 384; Tedy... przyblyzały szye k nyemv yavny grzeschnyczy..., aby słuchały yego (ut audirent illum Luc 15, 1) *ib.*; Ma-cz zlego ducha v sobye. Czemv go słuchaczye (quid eum auditis Jo 10, 20)? *ib.* 427; Any słuchały onego słova, ktore movy svyąthy Davyd *ib.* 649, *sim. ib.* 684—5; Poydzy s namy k sądovy, poydzy słuchacz osądzenya na czye ssmyertnego *ib.* 744; Ktokoly bądzyc pravdą (*pro* pravdy) słuchacz mną kazączey, ten yest krolevstvo moye *ib.* 784; Takoz ku krolevstw (*leg.* krolewstwu) duchovnemv dvoyaka rzecz yest potrzebna. Pyrve przeto, yzby pravda słuchana *ib.* 784—5; ~ słuchać bożej służby, mszej '*uczestniczyć we mszy, być obecnym na mszy, missam audire, missae assistere*': Gest-ly s nym (*sc.* pozwany z powodem) w geney wszy abo ozadze, gdze s nym slvcha bozey slvzby (in parrochia una audit secum divina, *sc.* officia, *Dział* 45- 6: gdyby... bylibi... pod gedną parrochią y mszey slvchały) *Sul* 53; Do onego tho myeszcza... mayą sye zchodziczy, aby thamo tho słuchali mszcy (conveniant, missarum solemnia inibi audituri) 1484 *Reg* 718.

c. *ze zdaniem*: Słuchacz będę (audiam, *Fl*: vsliszø), czo będze molwycz we mnye gospodzyn bog *Pul* 84, 8; Słuchaycze (audite Deut 32, 1, *BZ*: sliscze), nyebyossa, yęsz molwycz będę *Pul* Deut 1; Słuchay, *kakocz myloscz k tobye myał, kyedycz taką mąką za czye czyrpyał *Rozm* 823.

2. '*usłyszeć, dowiedzieć się o czymś od kogoś, auribus ex aliquo percipere*': S kakym myloszyerdzyem vmyalem s vamy bydlycz, tayemnycze moye povyedayącz vam, czokolym słuchał od oycza mego kv vaszemv vysnanyv przyvodzącz tegodlya, abych vass pevny vczynył *Rozm* 545; ~ *(o czymś niezwykłym, niespotykanym, de aliqua re insolita)*: Słuchał-ly ktho take dzywy, by trze krolowe przyely? 1442 *R* XIX 77.

3. '*przyjmować, odbierać skargę, przysięgę, zeznanie w procesie sądowym, accusationem, ius iurandum, testimonium in iudicio exaudire*': Jacom był wtenczasz, kyegdym myał panycza słuchacz, tegdym był prawa nyemocza nyemoczen 1428 *Pozn* nr 1277; Dla tey nyemoczy nye moglem swyathcow słuchacz *ib.* nr 1313, *sim.* 1429 *ib.* nr 1316; Jszem był nyemoczen praua nyemocza od boga slozona tedy, kedym mal słuchacz przischagy na poroczkach oth Rachwala 1429 *ib.* nr 1329, *sim.* 1434 *ib.* nr 1430; My, chczacz konyecz klopothom wlozycz, obyasznylyszmy thego tho Mykolaya... nye myecz bicz słvchanego (non esse audiendum, *Dział* 29: skazalysmy Mycolaya... w tey rzeczy nye slvchacz), a skazanye sądzino rzekliszmy poszle bicz w rzecz osządzoną *Sul* 40; Tesz then naganyączy skazanye sądzego... nykake pyrwey slvchan ma bicz (contra ipsum nullatenus audiatur, *Dział* 51: ny o szadną rzecz ma bycz słuchan), alysz sądzy trzy grzywny alybo lvpyesze kvnye da *Sul* 55; Ma-ly woyth oszobno szłuchacz kaszdego szwyathka? *OrtMac* 135; ~ Yze Cayphasch s tego domv Annaschovego, v kto-

rem szye zesly byly sluchacz mylego Iesucrista, prze nyektorą potrzebyzna schedl byl na vyąthnyczą *Rozm* 704, *sim. ib.*, *sim. ib.* 706; Proszyemy vasey wyelebnosczy, aby yemv kazal stacz przed tvoy stolecz, aby yego raczyl sluchacz (ut eum iubeas adstare et audiri eum) *ib.* 750.

4. *'być posłusznym, wypełniać czyjąś wolę, oboedire, parere, obsequi'*: Iaco Stanislaw yal samoszost... w Kothowo gwaltem moczø y zapowedzal mlinarzewi paney dacz mari y kmeczem zapowedzal sluchacz 1405 *Pozn* nr 764; Obediat by sluchala (iustis tuis obtemperat, *gl.* oboediet) 1444 *R* XXIII 308; Rodowye czi to... gvslnikow a czarownikow slvchayø (audiunt) *BZ* Deut 18, 14; Slvchali gego (oboedierunt ei) synowye israelszy *ib.* 34, 9; Israhel, będzeszly mye sluchacz (si audieris me, *Fl*: sluszacz), nye będze w tobie bog nowy *Pul* 80, 8; By lyud moy sluchal byl mnye (si... audisset me, *Fl*: by... sluszal bil), Israhel by po drogach moych byl chodzyl *Pul* 80, 12; Ale nye bandzyeczyely mnye szluchacz (quod si non audieritis me Lev 26, 14),... ya tesz tho wam vczynycz chczą XV *p. post. Kalużn* 287; Dzyevycza Marya, slyschacz napomynanye svych starschych, mylosczyvye poslvschna byla... slvchayącz rady mathky svey myley (obtemperans consiliis dilectae suae matris) *Rozm* 15; Tocz yest syn moy namyleyschy,... tego sluchayczye (ipsum audite Mat 17, 5)! *ib.* 367; Mayą-cz Moyzescha y proroky, nyechacz ych sluchayą (audiant illos Luc 16, 29) *ib.* 397; Ovcze yego glosa sluchayą (oves vocem eius audiunt Jo 10, 3) *ib.* 425, *sim. ib.* 426. 428; Y yne ovcze mam, ktorez nye ssą s tey ovczarnye, a thy mam przyvy⟨e⟩scz, yze bądą glosa mego sluchacz (vocem meam audient Jo 10, 16) *ib.* 427; Ktory yest z boga, slova bozego slucha, tegodlya vy nye sluchaczye (verba dei audit, propterea vos non auditis Jo 8, 47), yze z boga nye yestesczye *ib.* 475; Znam, yzesz moya matka a mam czye spravnye czczycz y sluchacz *ib.* 505; ~ *'podporządkować się, (iuri) parere'*: Ysze czso Parzisz y Micolay vczynily rok o pomoszene prawa kmothouiczu s Komornyk, tegosz ya dopomogl a tąm kmothouicz stąl, a prawa ne chczal sluchacz 1423 *Pozn* nr 1130; Yako gdym yeszdzył oth pana zwego do pana Sandzywoya, tedym chczal prawa vczynicz, a on go sluchacz nye chczal 1429 *Pyzdr* nr 988; Yako gdy Szandzywoyew posel przysedl chczacz wicupowacz scoth, tedym ya chczal przyszancz podlug prawa, a on go sluchacz nye chczal *ib.* nr 989.

5. *'wysłuchać kogoś, spełnić czyjąś prośbę, exaudire, preces alicuius explere'*: Glos moy sluchay (audi, *Fl*: sluzay) podlug myloszyerdza twego, boze! *Pul* 118, 149; Alye to vymy, yze bog grzesnych nye slucha (quia peccatores deus non audit Jo 9, 31), yedno tego, ktory yest sluga bozy a czyny yego volyą, tego bog vyslucha *Rozm* 423; Oczsche, dzyekuye tobye, yzesz mye vyslvchal a yam vyedzyal, yze mye zavzdy sluchasch (quia semper me audis Jo 11, 42) *ib.* 439.

6. *'należeć, należeć się, przynależeć, przypadać, przysługiwać komuś (z tytułu prawa), pertinere, spectare, (iure) competere'*: *komuś*: O thych trzech częszczach tako mowyą, czo mogym paszyrbom szluchayą (de tertia parte, quam privigni mei pertinet, *OrtMac* 48: szlusza) *OrtOssol* 42, 2; ~ k(u) *komuś, czemuś*: Jako prawe Dorotha... rolan dzirszala oth Czarnothskego w szastaw, tako yą sz pelna wroczyla, s *thszo k thim sedliskam slucha 1425 *AKPr* VIIIa 166; Yako tho sedlyszko slucha k they czaszcy, *thsso ye Pyotr przedal Andree 1425 *Kal* nr 922; Dzen *szødmi... bødzye poczczyon, nyszadnego dzala w nich czynycz nye bødzeczye kromye tego, czso ku gedzenu slucha (quae ad vescendum pertinent) *BZ* Ex 12, 16; Xągy, czo ku bozey szluszbye zluchayą (psalteria seu libri ad divinum cultum spectantes, *OrtMac* 69: zalyezą) *OrtOssol* 55, 3; Ktore wschythky rzeczy k nyey... po ssyestrze yey rodzoney sluchaly 1471 *TymProc* 281; ~ na *kogoś*: Jaco pani Hanca ne pozyla XX grzywen possagu na Mandzygow⟨ie⟩ Margorzacze po vmarle rancze any trzyma ginsse czansczy tamo, gedno tha, czsso na ge manssa slucha 1420 *Kościan* nr 844; Yszye Maczey ne [po]pobral gymena Marczynowa, cszosz na Marczyna szluchalo po rodzenem *szynowczø 1423 *Kal* nr 836; Yako Dobeslaw wszyøl cztyrzi a dwadzescza grziwen groszy szyrokych s Katharzinø, matkø Smychnynø a Yadwysczynø, gichsze polowycza slucha na nye po gich matky szmyerczi 1427 *Pyzdr* nr 838; Yako Skalka wnyosla dwadzeszczya grzywen grosszy syrokich do Brudze[d]wa..., ktoresz po gyey smyerczy na Chwalislawø sluchacz myały 1428 *Kal* nr 727; Jsze pan Woczech... nye wszal we mlynie... dwunacze *czewerczey mąky panyey Dorothiey w gyey polowiczy mlyną, czszo by na nya sluchalo 1432 *Pozn* nr 1537; Rodzyczyelowye... tey dzyewicze... ten possag, kteris bi na nya s oczczistego namyastkowanya sluchacz bi myal (ex paterna successione concernere debebat)... sobye... zachowayąn *Sul* 90.

7. *'podlegać (sądowi, prawu), (iurisdictioni) subici'*: Gdze komv dadzą winą, tv ma slvchacz *Dział* 32, *sim. ib.*; Paknyaly wynowati vczy-

nywszy dosycz po tem prawie powoda chczal nagabacz, tedy powod wygmye syą do swego prawa y sądzey, *ktorego s prawem ma słuchacz *ib.*; ~ k(u) *komuś, czemuś*: Ysz starosthy zem naszych... rzeczy ktorekole, gesz k nym tesz nye slychayą any vsnany szą przisluchacz (quae minime ad eosdem dinoscuntur pertinere), sządzą *Sul* 79; Daley, moze czlowyek swa rzecz... w dludze zastawycz,... a tho ma vczynycz przed thym sądzą albo prawem, gdze szlucha (*OrtMac* 55: szlusza) ku prawu (coram iudicio, in quo bona eadem iacent) *OrtOssol* 46, 3; Saszyeczkye ludze, czo nye szluchayą (*OrtMac* 56: nye szluszaya) ku naszemv prawu albo k szandu, thy moze woyth zaraczyczz *ib.* 47, 1: Poddrosznym ludzom albo gosczyom, czo nyedobrze k szadv szluchayą (qui iurisdictionati non sunt, *OrtMac* 116: szluszaya)... thym szye godzy przyszadz[ycz] wyazany (*leg.* w wiązany) czasz *ib.* 86, 1; ~ w *coś*: Szolthystwa y woythowstwa, czo szą panszka (*pro* pansztwa) lyenska y lesza w marborszkyem prawye, thy tho leszą y szluchayą (*OrtMac* 75: szluszaya) w lyensky⟨e⟩ prawo (spectant ad ius feodale) *OrtOssol* 59, 2.

8. *'dotyczyć, referri'*: Yakom ja nye rzekl w Syradzu wiprziez listow panu Maczkowy przes rękogemstwa, czso bi sluchali na Pleszewo 1427 *Kal* nr 718; ~ Yako thy ploszy sluchayą cu przysadnym *listow, czo biły ocza mego 1429 *Pyzdr* nr 997.

9. *'mieć prawo do własności czegoś, do udziału w czymś, ius aliquid possidendi, partem alicuius rei obtinendi habere'*: Nasz myeszczanyn mowy, ysz wye gescze gednego w gynych stronach dalszych, czo szluchą (*OrtMac* 104: przyszlusza) k temv gymyenyv *OrtOssol* 77, 4.

10. *tylko w 3. sg. 'przystoi, jest słuszne, właściwe, godzi się, decet, convenit, fas est'*: Ysze Dorothca... nie zasvala paney Lapcowskey o czwartha czaszcz trzydzeszcy grzywen szwey wuyovysny mimo swa lata, yaco na dzewca slucha, y szethwschy za masz, yaco na *mąszathca slucha mimo latha 1428 *Kal* nr 1027; Vt expetunt tempora yako slucha na kaszdy rok (quaequae sustinuerunt... susceperunt Iudaei super se..., ut nulli liceat duos hos dies absque sollemnitate transigere, quos scriptura testatur et certa expetunt tempora, annis sibi iugiter succedentibus Esth 9, 27) 1471 *MPKJ* V 58; Czokolvye by ten czlovyek przeczyv bogv albo przeczyv lyvdu zaczynyl, slucha yego nye rvszacz *Rozm* 584.

Cf. **Dosłuchać, Posłuchać, Przysłuchać, Usłuchać, Wysłuchać, Wysłuchawać, Posłuchnąć, Usłuchnąć, Wysłuchnąć**

Słuchanie *formy*: *n. sg.* słuchanie *Rozm* 334; ~ *g. sg.* słuchania *Sul* 25. 27. 50, *Rozm* 316. 336; ~ *ac. sg.* słuchanie XV *med. MacDod* 35; ~ *l. sg.* (o) słuchaniu 1484 *Reg* 717.

Znaczenia: **1.** *'przysłuchiwanie się z uwagą komuś lub czemuś, wysłuchiwanie tego, co ktoś mówi, audientia, auditio, actus audiendi'*: Uczeczmy syą do boga wszechmocznego, yschby gy (*sc.* dar ducha świętego)... raczyl szeslacz... wam na pylne sluchanye XV *med. MacDod* 35; Kto ma vschy sluchanya (*PF* IV 570: cu szlyszenv, *Rozm* 342: sluchacz), ten sluchay (qui habet aures audiendi, audiat Mat 11, 15)! *Rozm* 316, *sim. ib.* 336; Szyedzenye Maryey albo sluchanye slowa bozego (sessio autem sororis illius audientis dominum) povysschono yest nad sluzbą yey szyostry *ib.* 334; ~ słuchanie msze *'uczestniczenie we mszy, actus assistendi missae'*: O sluchanyv msze (de audienda missa) 1484 *Reg* 717.

2. *'przyjmowanie skargi, zeznania w procesie sądowym, actus accusationem, testimonium in iudicio exaudiendi'*: Przeczywna drvga strona stoyącza oth slvchanya rzeczy ma bicz oddalyona (de audientia removeatur) *Sul* 25; Przigaadza szą cząstokrocz, ysz czelyadnyczy... przed naszą oblycznoscz... alybo na myeszczce rzeczy slvchanya sandowich pozwani bywayą (ad nostram vel iudicum praesentiam seu audientiam evocantur) *Sul* 27; Kedi ktho nagany... skazanya pana krakowskego..., pyrwey nyszly do ktorego slvchanya, to gest sandv, przipvszczon bandze (antequam ad aliam audientiam admittatur), dacz y doszycz vczynycz ma y powynyen bądz *Sul* 50.

Słuć *formy*: *praes. ind. 3. sg.* słowie *BZ* Gen 2, 12. 4, 16. 22, 14. Jos 3, 16, *etc. etc.*; *3. pl.* słową *Rozm* 40. 403, 558. 780. 782; ~ *praet. 3. pl.* słuły *Rozm* 180; ~ *plqperf. 3. pl. m.* słuli byli *Rozm* 181.

Znaczenia: **1.** *'zwać się, nazywać się, być zwanym, nazywanym, appellari, nominari, dici'*: Tu tez nalazuyø droge kamyenye, gez to slowye bdelyum *BZ* Gen 2, 12, *sim. ib.* 4, 16. I Reg 22, 6. II Par 35, 7; Nazwal (*sc.* Abraham) to myasto bog wydzenya, przeto yze [ge] to myasto slowye (dicitur): na tey gorze pan bog wydzy *BZ* Gen 22, 14; Ten to kamyen, genze gesm wzwyodl na znamyø, bødze *zloti (*Stary Testament Cardy*: bude sluti) dom bozi (vocabitur domus dei) *ib.* 28, 22; Staly wody... y zdali syø podal od myasta, ges to slowye, rzeczono, Edom (quae vocatur Adom) *BZ* Jos 3, 16; Otydze Dauid a wszitek Israhel do Ierusalem, gensz slowye Iebuz (haec est Iebus)

BZ I Par 11, 4, *sim. ib.* Neh 8, 9. Judith 6, 11; Trzecya strona bodze w broni, gesz to slowye zakladna (quae appellatur fundamenti) *BZ* II Par 23, 5, *sim. ib.* II Esdr 8, 43. Judith 7, 3; Yakosch szye czeczye o tem v kxyągach, yey (*pro* yez) slova svyereczyadlo svyątey czerkvye *Rozm* 40; K temv my tesz pomaga Honorius ⟨w księgach⟩, ktorysch slovem (*pro* slovą) [y] svyereczyadlo svyątey czerkvye (in libro, qui vocatur speculum ecclesiae) *ib.* 43; Tedy ystne w zydowskye zyemy ⟨były⟩ trzy secty..., bo szą slaly (*pro* sluły) ffaryzcy, drudzy saducey, ⟨trzeci ezeici⟩ *ib.* 179; Karty albo lysty napysane na czyelye (*leg.* czele) noszyły..., a to vyącz szluła phylatrya (et haec dicebantur phylacteria) *ib.* 180; Trzeczy sluły byly ezeyczy *ib.* 181; Ten kamyen slovye *kvrzentena (qui quarentana dicitur) *ib.* 198, *sim. ib.* 648. 700. 779; Takyesch czy (*sc.* szli), ktorzy mycnyły albo slu[zy]ły yego braczya (qui fratres dicebantur) *ib.* 216, *sim. ib.* 181; Ktorzy ssą vyeczschy, vkazvyą mocz nad nyemy a slowa dobrodzyeyeva (*pro* dobrodzyeyevye, benefici vocantur Luc 22, 25) *ib.* 403, *sim. ib.* 558; Nykodemusz o tem pysche ⟨w⟩kxyagach, ktore slovo (*leg.* słową) Evanyelya Nykodemova *ib.* 754; Yest błąd kaczerzov, ysz (*leg.* jiż) slova manychcy *ib.* 780; Samy vyerny a dostoyny, ktorzy ssą... polozony v okrądze mylosczy boszkyey, thy slova krolewstwo Iesucristovo *ib.* 782.

2. *'nazywać, appellare, nominare'*: Ten ystny mystrz... kyedy przyschedł k temv slouu v obyeczadlya (*leg.* w obiecadle), yesz slouo (*leg.* słową) el (J quae nuncupatur), Iesus rzeczc kv mystrzovy *Rozm* 129; Przeto phylyatrya sluły, yakoby rzekł: Czczy a chovay albo pelny! *ib.* 180; Dzyen ten troyakyem ymyąnyem (*leg.* imieniem) vezvan. Napyrwe y (*leg.* ji 'go') myenya epyfanya..., vtore zową *teophonya..., trzeczye slowo (*leg.* słową) bethffanya po greczkv od tego, czo szye stało na svaczbye *ib.* 204.

3. *'znaczyć, significare'*: (Filatryja) od tego zydowszkyego slowa phylarc chovay tak szye vyklada a od drugyego slova chorat, ktoresz slovye czczycz (quod legem sonat) *Rozm* 180; Dal ym sve pyenyądze, kazdemv mna, ktorez yest greczkye slovo..., to slovye ymyą *ib.* 407.

Sługa *formy*: *n. sg.* sługa 1399 *HubeKr* 10, *Fl* i *Pul* 18, 12. 118, 125, *etc. etc.*; ~ *g. sg.* sługi *Fl* i *Pul* 26, 14. 68, 21. 115, 6, *Sul* 9, *etc.*; ~ *d. sg.* słudze *Fl* i *Pul* 18, 13. 104, 41. 118, 17, *Sul* 52, *etc. etc.*; ~ *ac. sg.* sługę 1395 *Pyzdr* nr 9, *Fl* i *Pul* 77, 76, 1427 *Kościan* nr 1231, *etc.*; ~ *v. sg.* sługo *ca* 1420 *R* XXIV 82, XV *med. R* XXXIII 122, *Rozm* 409; sługa 1453 *R* XXV 212. 213; ~ *i. sg.* sługą *Fl* i *Pul* 118, 65, 1420 *AKPr* VIIIa 151, 1421 *ib.* 155, *etc.*; ~ *l.* sg. (o) słudze *Sul* 7; ~ *n. pl.* sługi XV *med. R* XXII 239, *BZ* Num 18, 3. II Par 9, 10, *etc.*; słudzy *Gn* gl. 165a, *Sul* 81, XV *med. SKJ* I 66, *etc.*; ~ *g. pl.* sług *Fl* i *Pul* 68, 42, 1424 *Msza* III s. 62, *sim.* IV. VI—VIII. XII. XIV, *etc. etc.*; ~ *d. pl.* sługam *Gn* 173b, *Fl* 78, 2, 1424 *Msza* III s. 51. 62, *etc.*; ~ *ac. pl.* sługi *Fl* i *Pul* 89, 18. 103, 5, 1402 *Pyzdr* nr 189, *etc. etc.*; ~ *v. pl.* sługi *Fl* 102, 21. 133, 1; słudzy *MW* 50a, *Pul* 102, 21. 133, 1; ~ *l. pl.* sługami *Fl* i *Pul* 89, 15, *ca* 1420 *R* XXIV 82, XV *p. pr. Msza* IX s. 259, *sim.* VII, *etc.*; sługi *BZ* Neh 9, 10; ~ *l. pl.* (w) sługach *Fl* i *Pul* 134, 14, *BZ* Judith 9, 6.

Znaczenia: **1. a.** *o mężczyźnie, de viro*: *'ten kto służy, usługuje komuś, ten kto jest w służbie u kogoś (w różnym stopniu osobistej zależności), pomocnik, posługacz, parobek, czeladnik, też niewolnik (głównie w niektórych przykładach biblijnych), również przenośnie, famulus, minister, administer, puer, etiam servus (praecipue in Scripturae sacrae translationibus), item translate'*: Jacosmi posli bili do Katusze, bi swego sługo obroczila na prawo 1395 *Pyzdr* nr 9, *sim.* 1427 *Kościan* nr 1231; Jaco pancy kaznya yey sługa... dal Petrow (*leg.* Pietrowu) synu trzi rani crwawe 1399 *HubeKr* 10; Yszczy ryczerze ten tho obyczag magø, gdisci gc paszø (*leg.* paszą), tedycz vøcz ony swe stare odzene svim slugam dagø *Gn* 173b; Sluga (servus) twoy strzesze gich *Fl* 18, 12, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 118, 125; Odpuscy sludze (servo) twemu *Fl* 18, 13, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 118, 17, *MW* 6a; Ne odchilay se w gnewe od slugi twego (a servo tuo) *Fl* 26, 14, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 68, 21; Syemø slug iego (semen servorum eius) dzerszecz ie bodze *Fl* 68, 42, *sim. Pul*; Wibral Dawida, sługø swego (servum suum) *Fl* 77, 76, *sim. Pul*; Obroczy se, gospodne,... y modłoczy bødz nad slugami twogimi (super servos tuos) *Fl* 89, 15, *sim. Pul*; Wesrzi na slugi twoge (in servos tuos) y na dzala twoia *Fl* 89, 18, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 103, 5; Blogoslawcze panv wszyczki syły yego, slugy (ministri, *Pul*: sludzy) yego, gysz czynycze wolø yego! *Fl* 102, 21; Ozemyø (*pro* szemyø) Abrahamowo, slughy (servi, *Pul*: sludzy) yego! *Fl* 104, 6; Pomnyal slowo swote swoye, yesz gimyal yest kv Abramowy, sludze swemv (ad Abraham, puerum suum) *Fl* 104, 41, *sim. Pul*; Dobrotø vczynil ges se slvghø (cum servo, *Pul*: s slugø) twogym (*MW* 27b: slugam twogim) *Fl* 118, 65; Owa nyne blogoslawcze panv wszytczy slvghy (servi, *Pul*: sludzy) panowy! *Fl* 133, 1; Bo bødze sø-

dzycz pan lwd swogy a w slvgach swogych (in servis suis) proszon bødze *Fl* 134, 14, *sim. Pul*; Iaco to swadcimi, iaco Zauissa slal swe slugi swego (*leg.* z swego) domw y szabili Ondrzeia 1402 *Pyzdr* nr 189; Yako Yan Luszczycz ne bil Janow sluga any pospoliti chleboyeczcza 1419 *Pyzdr* nr 585; Wszdy wydzø, gdzc czszny szedzy, kaszdy gy sluga nawedzy *Slota* w. 36; Slota, grzeszny sluga twoy, prosy *ib.* w. 112; Ian s Bogussem, slugą swim, za sto grziwen rzeczy ne hucradl 1420 *AKPr* VIIIa 151, *sim.* 1421 *ib.* 155; Simile est regnum celorum homini regi, qui voluit racionem ponere cum seruis suis szwimi (*leg.* z swymi) szlugami (Mat 18, 23) *ca* 1420 *R* XXIV 82; Serue. nequam, omnem debitum dimisi tibi szlugo szły, *wyszczek dług othpuszczile⟨m⟩ thobe (Mat 18, 32) *ib.*, *sim.* XV *med. R* XXXIII 122; Jaco Jan, czsso byl sluga pana Borcowim, kedi zabil Jana..., tedy przet tim cztyrzy nyedzele nye byl Borcowim chleboyeczcza any sluga 1424 *Kościan* nr 1081; Naam tesz grzesznim slugam twym (nobis quoque peccatoribus famulis tuis)... *towariszstwo dacz raczy ss twoymy swøtimi apostoli 1424 *Msza* III s. 62, *sim.* IV. VI—VIII. XII. XIV; Wspamyąntay teesz, panye, slug, sluszebnycz tesz twych (famulorum famularumque tuarum) 1424 *Msza* III 62, *sim.* IV. VI—VIII. XII. XIV; Ysz, *czsą zayal pana Pyotraszew rzancza albo sluga dwoge cony, thy zayal na szwego pana łancze 1427 *Kościan* nr 1296; Prze rzecz przyrodzonego alybo slugy (propter causam... familiaris) swego paan sz bakem... przydancz do sandv, wyną pyancznadzescza ma biez skaran *Sul* 9; Kedy pan przeczywko wlodarzewy alybo gy⟨n⟩szemv slvdze (contra... alium familiarem) swemv o nyekthore... krzywdi swe ma czszo rzeczy, tedy then wlodarzs alybo slvga (familiaris) panv swemv... ma szą szeszczą swyathky oczyszczyc *Sul* 52, *sim. Dzial* 44; Rzeczicyze, ezeszmi slugy nyevziteczne (servi inutiles sumus Luc 17, 10) XV *med. R* XXII 239; Eze nysządni sluga Cristow nyc bil przes przeczywyenstwa *ib.* 248; Ministri Cristi sunt, szlvdzy Cristvszowy, et ego (II Cor 11, 23) XV *med. SKJ* I 66; Naydzesz v nycy vczyeszenyc, wszelkny vyerny szlvga! 1453 *R* XXV 213, *sim. ib.* 212; Nye sznal go gyeden gyeko drvgy, a on posznal wszythky szwe szlugy *Aleksy* w. 134; Bødzesz przedan nyeprzyaczelom twim w slvgy y w slvzebnicze (in servos et ancillas) *BZ* Deut 28, 68; Tedi powstawszi sludzi (servi) gego a sprzisyøgly syø myedzi sobø, a zabyły Ioasa *BZ* IV Reg 12, 20; Slugy (servi) Iramoui s slugamy (cum servis) Salomonowimy przinyesły zloto z Ofyr *BZ* II Par 9, 10; Dalesz znamyona y dziwi nad pharaonem y nad wszitkimy slugy (in universis servis) gego *BZ* Neh 9, 10; Wezrzi... na stani asyrske, iakosz raczil wezrzecz na stani egypske, gdi po twich slugach w odzenye (*pro* w odzenyv) byezely (quando post servos tuos armati currebant) *BZ* Judith 9, 6; Tocz mowy pan... kv ganyebnemv ⟨n⟩arodv, kv slvdze panskemv (ad servum dominorum) *BZ* Is 49, 7, *sim.* 1471 *MPKJ* V 95; Non dicam vos seruos, slvgamy, sed amicos (Jo 15, 15) 1456 *ZabUPozn* 111; ⟨D⟩la przyrodzonych abo... slvg (propter causas... familiarium, *Sul* 28: czelyadzynoow swogych) nyektorzy przed sąd naveczyli syą sylną moczą przychodzycz *Dzial* 15; Operariis roboczadzom a slugam 1461--7 *Serm* 97v; Slugam eunuchis (ut det eunuchis et famulis suis I Reg 8, 15) 1471 *MPKJ* V 36; Slugą eunuchum (IV Reg 25, 19) *ib.* 47; Vernaculus panoska aut sluga (numquid servus est Israel aut vernaculus? Jer 2, 14) *ib.* 97; Odkupiczelu dusz slug y sluzebnicz twogich..., odpuszczenye wszitkim raczy dacz grzechow! *MW* 21a; Przetosz was proszą..., wierny sludzi a mądrzi, ktore pan postawil nad czeladzą swoią *MW* 50a; Item villa Crassieyow..., ibidem est servus antiquus dictus sluga 1494 *Podol* 10; Item Kvrylo, sluga, qui servit equo *ib.*, *sim. ib.* 15; Slugy (famulum) vyssokyey mysszly odbancz gyako nyeprzyaczela XV *p. post. R* I s. XLV, *sim. ib.*; Confessus est autem vnus de eius complicibus, sz gego slug, quod Allexander multa sibi donaria promisisset XV *p. post. R* XXV 176; Szludzy a szlugy *ib.* 266; A gdy zavarł kszyagy, wroczyl szlvdze (ministro Luc 4, 20, *Rozm* 251: sludze koszczyelnemv) y szyad *EwZam* 307; Naprzesslawnicissa panno, pomoz Imrze, swemu chudemu *sluze XV *ex. GlKórn* II 206; Convertam me ad patrem meum, vt me recipiat tamquam vnum ex mercenariis slug (Luc 15, 19, *Rozm* 386: s... nayemnykov) *ca* 1500 *JARp* X 142r; Tedy posvyączyly y (*leg.* ji, *sc.* Jozefa) kaplany, vschyszcy sludzy tesch koszczyelny (ministri) *Rozm* 59; Lyczemyernyczy... poslały k nyemv (*sc.* Jesusowi) slugy swoye z Erodovymy slugamy (mittunt ei discipulos suos cum Herodianis Mat 22, 16) *ib.* 327; Kto yest myedzy vamy, ktory by myal sluga orzącz (servum arantem Luc 17, 7) *ib.* 398; S tvoych czyą vst ossądzam, slugo zły (serve nequam Luc 19, 22)! *ib.* 409; Krol, kyedy yest vslyszal, posłal svc slugy (misis exercitibus suis Mat 22, 7) y kazal ye pogvbycz *ib.* 412; Bądz yako sluga (sicut ministrator Luc 22, 26) przez vyelyką smyarą *ib.* 558; Yvz nyc myenyą vass slugamy (non

dicam vos servos), bo sługa (servus Jo 15, 15) nye vye, czo pan yego vczyny *ib.* 568; Iudasch vzyal slugy byskupye y lyczemyernycze (a pontificibus et Pharisaeis ministros Jo 18, 3) *ib.* 614, *sim. ib.* 553; Namyeczyły ogyen srod szyeny sługy tych ystych byskupow kxyazączya (servi et ministri Jo 18, 18) *ib.* 688; Krolovye svyeczczy mayv slugy, ktorzy za nye byyą szyc *ib.* 780; Krolevstvo zyemskye albo svyeczkye okraschano (*pro* okraschono ?) yma mocz, czusz slug zyemskych *ib.*; Poyąvszy go vlodyky albo slugy Pylathovy y zydovsczy y poszadzyły y (*leg.* ji, *sc.* Jesusa) na... stolczv *ib.* 828; ~ *'zwolennik, uczeń, sectator, discipulus'*: Quod cum quadam vice solus sederet, et discipuli, sługy, eius expectarent *Gn* gl. 165a; Z galyleyskyey zyemy sługa yeden v Kanye vczynyl *svaczbye (nuptias quidam celebravit) *Rozm* 206; Krystus... przed svemy slugamy (ante discipulos) sva kolana... szylya (*pro* schylya) *ib.* 532; Dzyevka yedna, lye vrotnyczka,... rzekła yemv: Znadzyesz thy slug (*leg.* z sług) onego czlovyeka (et tu ex discipulis es hominis istius Jo 18, 17) *ib.* 674; ~ *'czciciel, wyznawca, cultor, qui veneratur, adorat'*: Sze wszemy wernimy y thesz chrzescian⟨s⟩kyey y thesz apostolszky vary slugamy (cum... apostolicae fidei cultoribus, *Msza* III. VI. X. XIV: slugaam, IV: czczoczym⟨i⟩, XII: czczyczelmy, chwaloczimy) XV *p. pr. Msza* IX s. 259, *sim.* VII; Szługy cultores (quomodo contriverit omnes cułtores eius de medio vestri Deut 4, 3) 1471 *MPKJ* V 28; ~ *'ten kto sprawuje jakiś urząd, urzędnik, magistratus'*: Ministerialium vrzadnykow abo slvg czesarskych *OrtCel* 8; Gdyby wydzal raczcza..., pospolny poszel, myeszczky szluga (servus civitatis),... y⟨ż⟩ kogo zabyto *OrtOssol* 98, 2, *sim. ib.* 22, 1, *OrtMac* 135; Satrapas, id est principes al. czeschnyky uel slugy (Nabuchodonosor rex misit ad congregandos satrapas, magistratus... omnesque principes regionum Dan 3, 2) 1471 *MPKJ* V 108; ~ sługa boży *'wieszczek, hariolus, vaticinator'*: Sługa bozy ariolus 1437 *Wisł* nr 228 s. 85; ~ sługa kościelny *'lewita, członek żydowskiego pokolenia Lewi, pełniący niższe posługi kościelne, Levita, vir e tribu Levi, in templo Israelitarum apparitor'*: Domowye slvg koszczelnich (Levitarum)... mogo vipłaczeny bycz *BZ* Lev 25, 32; Weznyes slvgi koszczelnye (Levitas) *BZ* Num 3, 41; Czvcz bodo slvgy koszczelnye (Levitae) podle przikazanya twego *ib.* 18, 3; Nye bodo myecz kaplansci slvdzi koszczelni (Levitae)... czoszczi w dzedzinye s ginim lvdem israelskim *BZ* Deut 18, 1; Ieiel a Iozabad, ksyoszota slug koscyelnich (principes Levitarum), daly gynim slugam Levitis)... pyocz tysyocz dobitka *BZ* II Par 35, 9; ~ sługa nad sługi boży, sługa sług boży *'tytuł papieża, tj. głowy kościoła katolickiego, appellatio papae'*: Nikolay papyez y byskup, sługa nad slugy bozy albo sługa zslug bozy (servus servorum dei)... bracziey... apostolschkye przezegnanye 1484 *Reg* 704; ~ święty sługa *'kapłan, sacerdos'*: Qui sacra instituis ad sacros ministros, *gl.* ad sanctos sacerdotes na szwathe szługy, tho gyesth kaplany XV *p. post. PF* III 288; ~ kupny sługa, sługa niewolny *(w polskich stosunkach prawnych, in Polonorum iure) 'niewolnik, servus'*: W prawye czesarskem stogy, aby szlvdzy nyevolny (servi illiberi) y slvzebnycze nye mogly bycz sz rąkv panow szwych wywoleny *Sul* 81; Slvgy ny⟨e⟩wolne (servos illiberos) pan, chcze gdze, poszadzycz moze *Sul* 82; Empticius, id est emptus vel facilis ad emendum, vnde serui empticii dicebantur kvpny slvgą *ca* 1500 *Erz* 97; ~ sługa urządzony *'najemnik, homo mercede conductus'*: Jacom ya Wawrzincza nye sandzil ginedi, geno kedi bil mim slugø vrzandzonim 1428 *ZapWarsz* nr 2779; ~ czujący, służebny sługa *'strażnik przyboczny, custos corporis'*: Czvyaczy slvgą suppeta *ca* 1500 *Erz* 97; Slvzebny sługa satelles *ib.*; ~ sługa, sługa hołdow(n)y, sługa rycerski w imieniu lińskiem *'wasal, lennik, vasallus, qui feudum accipit'*: Slvga holdowy (*OrtLel* 235: holdowny) vasallus *OrtCel* 12; Vasallus, id est serws sługa ryczersky w gymyenyv lynskyem *ib.*; Dzewka dana (*sc.* za mąż) dzerszawy nye otrzyma, ale w pokolenyv blysschy wyposaszy ya, gymyenye *oderszy, wygyawszy dzeczy nyszszych slachczyczow abo slug, abo manow *Dział* 54; ~ sługa miecz noszący *'giermek, armiger' (?)*: Assecla slvgą myecz noschaczy *ca* 1500 *Erz* 96.

b. *o kobiecie, de femina*: *'ta co służy, usługuje komuś, służąca, famula, ancilla'*: O pane, ysz ya... syn slughy twogy (filius ancillae tuae) *Fl* 115, 6, *sim. Pul*; Pan bog zatworzył moy szywot, abich nye rodzyla. Wnydz k mey sludze (ad ancillam meam), azacz bog zdarzy od nycy mnye syni *BZ* Gen 16, 2; Rzecze k nyemu (*sc.* Saulowi): Owa vsluchala sługa twa (ancilla tua) glosu twego *BZ* I Reg 28, 21; Ta, iasz bila wolna, vczinyona gest slugø (facta est ancilla) *BZ* I Mach 2, 11; Czsom Hannie uczynył, tho thedi, kye slugan moyan bila[n] 1476 *RafPocz* 17; Naydczie my, nądzney sludze wasszey,... tu zawzdi laszkø a po szmyerczi chwala sz wamy wieczna *MW* 45b; Jakom gya przesługa (*leg.* prze sługę *a.* przez sługę) swogia Katherzyna nye wzyal dw (*leg.* dwu) rapku pozwy pyerzyn-

ney 1497 *ZapWarsz* nr 1784; Mnye, szluga thwoya, ode wschego zlego... szthrzezy! *Naw* 47; Poslala k nyemu zyona yego sluge swoye (Mat 27, 19) XV *p. post. RozmPam* 475; O blogoslavyona dzyevyczo..., bądąły na (*pro* ya) dostoyna, abych była slvga tvey slvgy? *Rozm* 48; Yako povyeda dzyevycza blogoslavyona svey dostoyney sludze, svyątey Brygydzye *ib.* 826, *sim. ib.* 821; ~ niewolna sługa '*niewolnica, serva*': Ancilla nycwolna slvga *OrtCel* 1, *sim. OrtLel* 233, *OrtZab* 527.

2. *dubium*: '*służba, famulatus, ministerium*': Vstawyenye o scholthyszech y o sludze vogennem (*pro* vogenney ?). Solthyszowye... na woyną gicz powinni *Sul* 7.

Słunawa *cf.* **Słonawa**

Słunąć '*być zwanym, nazywać się, appellari, nominari, vocari*': Podlug gegosch slowa czlowyek slunye sprawyedliwi a dobri przes dobre a sprawyedne vczinky XV *med. R* XXII 239; Spocoynicz są,... gisch prawem prawim slunącz mayą *borzi schinowe, bo schina bozego, pana Jhu Xpa, mayą a czinyą dzyalo a sluszbą *ib.* 242; Spocoyny sluną, gisch napyrwey w swem syerczu, daley myedzi bracziczą rostarszoną czinyą pocoy *ib.*; Slvnye (*war. kal.*: slynye) vocabitur (vocabatur autem mater eius Salumith Lev 24, 11) *MPKJ* V 24.

Słunecznik *cf.* **Słonecznik**

Słuneczny *cf.* **Słoneczny**

Słuniecznik *cf.* **Słonecznik**

Słunieczny *cf.* **Słoneczny**

Słuniewy *cf.* **Słoniowy**

Słun(i)owy *cf.* **Słoniowy**

Słuń *cf.* **Słoń**

Słuńce *cf.* **Słońce**

Słup *formy*: *n. sg.* słup 1352 *MMAe* X 82, 1392 *Leksz* I nr 1230, 1429 *KodWP* V 475, *etc.*; ~ *g. sg.* słupa 1394 *Leksz* I nr 1763, XV *med. R* XXIV 360, *ca* 1450 *PF* IV 571, *etc. etc.*; ~ *d. sg.* słupowi *Rozm* 817. 820; słupu *Rozm* 819. 820; ~ *ac. sg.* słup 1416 *Czrs* 154, 1424 *KsMaz* II nr 526, XV *med. GlWroc* 89r, *etc.*; ~ *i. sg.* słupem *BZ* Deut 1, 33; ~ *l. sg.* (we) słupie *Fl* i *Pul* 98, 7, 1442 *StPPP* II nr 3050, *BZ* Ex 13, 21, *etc.*; ~ *g. du.* słupu 1452 *ZapWarsz* nr 934; ~ *n. pl.* słupy *BZ* Ex 38, 11, *ca* 1455 *JA* XIV 495, 1471 *MPKJ* V 43; słupowie *BZ* Ex 38, 19. Num 3, 36. 37, *MPKJRp* V 32r; ~ *g. pl.* slupow *BZ* Ex 38, 10. 14; ~ *ac. pl.* słupy *Fl* i *Pul* 74, 3, 1418 *TPaw* VII nr 244, XV *med. GlWroc* 66r, *etc.*; ~ *l. pl.* (w) słupiech XV *p. post. R* XXV 180.

Znaczenia: **1.** '*pionowy element budowli podpierający lub przytrzymujący coś, filar, kolumna, columna, pila, anta*': Podz y uczyn, czsokoly gest przykazal pan, to gest stan a sztrzechy gego,... oponi *przystrzessze, *sluppy y podstawky (cortinas atrii cum columnis et basibus) *BZ* Ex 35, 17; Uczynyl... slupow myedzanich dwadzeszczya (columnae aeneae viginti) *ib.* 38, 10, *sim. ib.* 38, 14; Ku polnoczney stronye oponi, slvpi (columnae)... bili *ib.* 38, 11; Alye slupowye (columnae) wchodzenyu (*leg.* w wchodzeniu) bily cztyrzey *ib.* 38, 19, *sim. ib.* Num 3. 36. 37; Nouis scilindriis stubam balnei debet tegere et sedecim palis al. slupi circumdare 1475 *StPPP* II nr 4141; Slvp v okną subscella *ca* 1500 *Erz* 97; Columna, id est statua szlvp *ib.*; ~ '*podstawa, basis, fundamentum*': Rozkwarla se zema..., ia vczwerdzil iesm slupy iey (columnas eius) *Fl* 74, 3, *sim. Pul*; Slupy (*war. lub. rp.*: slupowye) bases (fecit decem bases aeneas III Reg 7, 27) 1471 *MPKJ* V 43; Rithe slupy celatas bases (fulit autem rex Achaz caelatas bases et luterem, qui erat desuper IV Reg 16, 17) *ib.* 46; Slup (*war. lub. rp.*: *slub) basem (fecerat Salomon basim aeneam II Par 6, 13) *ib.* 49; ~ *przen.*: Columna slup, podpora (qui possidet mulierem bonam..., adiutorium secundum illum est et columna ut requies Ecclus 36, 26) 1471 *MPKJ* V 84.

2. '*pień drzewa, pal, kół, rzadziej słup kamienny, wbity w ziemię, spełniający różne funkcje, truncus arboris, palus, etiam columna lapidea solo fixa, variis usibus destinata*': **a.** '*znak graniczny, terminus*': Venaciones vlg. Jouisko circa Dirziciaionis (*pro* Dzirzicraionis) columpnam slup dictam, per medium debent habere 1352 *MMAe* X 82; Quod Walcerus... debet derelinquere omnes circumferencias circa domum ibidem, videlicet sepem et V habitacula, super que Petrus vkazal eciam slup 1399 *TPaw* III nr 5732; Jako Jarand przyiachaw gwaltem na Dobkowa *drzirszawa... szlupi rambil 1418 *TPaw* VII nr 244; Stanislaus Lomsicza existens citatus per Iohannem procuratorem Polthoviensem o slup habet cum ipso terminum 1424 *KsMaz* II nr 526; A quo palo magno vlg. slup dominus Iohannes... in ascensu aque nichil habet vlterius 1429 *KodWP* V 475; Idem... Martinus obstaculo eodem aquam in ipso fluuio tam alte debet tenere et habere iuxta mensuram iam factam et signa in statua al. na *szluppye 1442 *StPPP* II nr 3050; Iuxta quam columnam et scopulos vlg. po slupy y po kopcze et non ultra... aquam... piscine... tenere debet 1462 *Paul* 306; ~ **b.** '*tzw. słup sądowy, pal, pod którym woźny sądowy ogłaszał pozwy, wyroki sądowe itp., columna, sub qua ministerialis citationes, senten-*

tias sim. promulgabat': Domina Bedka debet filium suum facere vocare circa trabem, *slub, per sex ebdomadas 1392 *Leksz* I nr 1230; Janek... citaverat Thomam... Qui tamen Thomas respondere dicto Jankoni noluit absque illis et hiis, qui ybidem jus habent, extunc domini mandaverunt eosdem vocare circa trabem u slupa 1394 *ib.* nr 1763; ~ **c.** '*słup, do którego przywiązywano złoczyńców przed chłostą, columna, cui malefactores ante verberationem alligabantur*': Cum fuit ipsius uxor... sententciata ad percussionem circa columnam al. v slupa 1455 *TymSąd* 167; Jesusz... w slupa uwyazan XV *ex. SKJ* I 145, *sim. Rozm* 602. 740. 814. 817, *etc.*; Czczyenye o tem, kako myly Cristus byl *travdo przyvyązan ku slupovy, kyedy myan byczovacz *Rozm* 817; Czczyenye o tem, yako odvyazawschy y (*leg.* ji 'go') y obroczyly krzeptem ku slupv *ib.* 819, *sim. ib.* 820; Odvyazaly gy od slupa, a obroczyvschy gy grzebyetem ku slupv y vzyąły yemv rącze opak albo za szyc, y czyagnąły tako sylnyc, aze oblapyl slup vschythek *ib.* 820; Vyązaly za schyyą barzo vyszoko ku slupovy *ib.*; ~ **d.** słupy '*ogrodzenie, palisada, saepes*': Szlupy vallum *ca* 1455 *JA* XIV 495.

3. '*słup drewniany lub inny będący przedmiotem kultu, bałwan, columna e ligno vel alia materia facta, quae pro deo colebatur, idolum*': Edificavit excelsa, que dissipaverat Ezechyas pater eius,... et fecit lucos, slupy, sicut fecerat Acha⟨b⟩ rex Israel (IV Reg 21, 3) XV *med. GlWroc* 66r; Philippus apostolus... a paganis... ad ymolandum ydolis compellitur. Tunc subito draco quidam de statua. szlupa, exiuit XV *med. R* XXIV 360; Takesz ony wzdzalaly tu oltarze a slupi (statuas) *BZ* III Reg 14, 23; Dicitur princeps dyabolus huius mundi, quia ante passionem Xpi a multis gentibus adorabatur in ydolis, w slupyech, tanquam princeps XV *p. post. R* XXV 180; Statim duo Ethiopes nigri... et nudi exiuerunt et confractis simulacris, slupy, cum magnis vocibus abscesserunt *ib.* 181; Qui propter hoc, quod nolebant adorare vnam statuam, *szluppa, auream, quam fecerat Nabuchodonosor, missi sunt in fornacem ardentem (Dan 3, 21) XV *p. post. RRp* XXV 181; Statua vel est imago... slvp albo szocha *ca* 1500 *Erz* 97; Tedy czeszarz kazal svoy slup zruczycz (Caesar suam statuam deiexit) na czescz y na chvalą narodzonemv krolovy *Rozm* 70; Teneczy ysty czeszarz kazal byl vczynycz svoy obraz na slvpye (iusserat imaginem ipsius praeparari) *ib.*; ~ *wyjątkowo o posągu chrześcijańskim*: Czczyenye o slupye alb⟨o⟩ obrazyc, ktory vczynyl centvrio na pamyecz Iesucristovą y na podobnoscz yego svyatego vyobrazenya (de imagine, quam fecit ad similitudinem Jesu) *Rozm* 224.

4. '*jakieś urządzenie związane z hodowlą ryb, apparatus quidam ad pisces alendos pertinens*': Dominus vexillifer habet terminum cum heredibus de Rosznisszewo... pro litore seu pro rippa et pro quodam edificio piscium vlg. o *szlupp 1416 *Czrs* 154.

5. '*smuga, warstwa chmur lub ognia, przypominająca kształtem słup, nubes vel ignis columnae similis*': Wzywali sø gospodna, a on... we slupe obloka (in columna nubis, *Pul*: w slupye ognya) molwasze k nim *Fl* 98, 7; Alye pan przedchodzyl ge w slupye oblokowem (in columna nubis) przesz dzen, a przesz nocz w slupye ognyowem (in columna ignis) *BZ* Ex 13, 21, *sim. ib.* Num 14, 14; Nygdi nye odszedl *slub ognyowy (columna nubis) przez nocz, any *slub oblokowi (columna ignis) przes dzen od ludzy *BZ* Ex 13, 22, *sim. ib.* 14, 19; Yusz bilo przyszlo yutrzenne czyuczye, a gedno weszrzaw pan na stani egipskye przes slup ognyowi a oblokowy (per columnam ignis et nubis) y zabil woyskø gich *ib.* 14, 24; W nocy vkazowal wam drogø ognyem, a w[y]e dnye slvpem oblokowim (per columnam nubis) *BZ* Deut 1, 33.

6. '*posąg, rzeźba, statua*': Emilium circa ludum faber inus et vngwes exprimet et molles imitabitur ere capillos na szlupa⟨ch⟩ *myeszyedzovych XV *ex. GlKórn* II 210; ~ Zona Lotowa, gdisz syø gest ogłyødnøla za ssyø, obroczyla syø gest w *slub (*GlWroc* 89r: slup) solni (versa est in statuam salis) *BZ* Gen 19, 26.

7. *wieloznaczne*: V slupa *ca* 1450 *PF* IV 571; Jakom ja nye wzyął dw czyesszyw (*leg.* dwu ciesiu), dw slupu Andrzeyovi samowtor gwalthem 1452 *ZapWarsz* nr 934.

Słupić '*wbijać słupy, otaczać coś palisadą, columnas figere, aliquid palis saepire*': Szlupycz vallare *ca* 1455 *JA* XIV 495.

Słupik, Słupik *bot.* '*szalej jadowity, Cicuta virosa L.*': Slupyk sarpinia *ca* 1465 *Rost* nr 4554; Slupyk collidria 1472 *ib.* nr 1223.

Słupow(y) '*związany ze słupem, będący częścią słupa, ad columnam pertinens, qui columnae pars est*': Uczynyl przystrzesszee, na ktorego poołudzenney stronye bily... glowi slupowe (capita columnarum) *BZ* Ex 38, 10, *sim. ib.* 38, 11. 12; Podstawkowye slupowy (bases columnarum) bily søø myedzane *ib.* 38, 17.

Słuszać, Słuszeć *formy*: *praes. ind. 3. sg.* słusza *Fl* i *Pul* 32, 1. 64, 1. 92, 7, XV *in. R* XXV 218, *etc. etc.*; słusze *Sul* 91. 96. 105, *etc. etc.*; *3. pl.* słuszają *Sul* 102, *BZ* Gen 14, 11, *OrtMac* 68, *etc.*; ~ *imper. 2. sg.* słuszaj *Fl* 141, 8; ~ *part.*

praes. act. adi. n. sg. f. słuszająca *Sul* 57; *g. sg. f.* słuszającej *Sul* 59; *neutr.* słuszającego 1485 *ZapWarsz* nr 1603; *d. sg. m.* słuszającemu 1491 *ZapWarsz* nr 1715; *ac. sg. f.* słuszającą *Sul* 38, 1472 *ZapWarsz* nr 2963; *n. pl. neutr.* słuszające *Fl* 129, 2; *g. pl. f.* słuszających *Sul* 76, 1472 *ZapWarsz* nr 3076; *ac. pl. f.* słuszające *Sul* 57, XV *p. post. PF* III 290; ~ *inf.* słuszać *Sul* 36; słuszeć *Sul* 105, *ca* 1500 *Erz* 97; ~ *fut. 2. sg. m.* będziesz słuszać *Fl* 80, 8; *3. sg. f.* będzie słuszeć *Sul* 89; *neutr.* będzie słuszeć *Sul* 104; słuszeć będzie *Sul* 104. 105; *3. pl. neutr.* będą słuszeć *Sul* 105; ~ *praet. 2. sg. m.* słuszał jeś *Fl* 137, 1; *3. sg. m.* słuszał 1470 *ZapWarsz* nr 1277, XV *p. post. RRp* XXV 173; *f.* słuszała 1398 *Kościan* nr 46, *OrtMac* 87, *OrtOssol* 65, 4; *neutr.* słuszało 1432 *MPKJ* II 309, 1448 *R* XXIV 352, *Sul* 33, *etc.*; *3. pl. m.* słuszali *Kśw* cv 39; ~ *condit. 3. sg. f.* by słuszała *OrtOssol* 47, 3; *neutr.* by słuszało 1456 *ZabUPozn* 108, *OrtMac* 57; *3. pl.* słuszałyby 1466 *R* XXII 12; ~ *condit. praet. 3. sg. m.* by słuszał był *Fl* 80, 12.

Znaczenia: **I.** *'należeć, należeć się, przynależeć, przypadać, przysługiwać komuś (z tytułu prawa), pertinere, contingere, alicui (iure) competere': bez polskiego kontekstu składniowego*: Cum diuinum cultum quequam munda condeceant, *gl.* pertinent slvschalyby, noli quicquam de inmundis questibus imolare 1466 *R* XXII 12; Nam ad verum autem regem duo pertinent, zaleza, sluszaya, ... ut unicuique iusticiam faciat XV *p. post. GlDom* 83; Omnis clericus debet ferre vestes clericales ad suum statum pertinentes szluszayacze XV *p. post. PF* III 290; ~ do *czegoś*: Yze then gagy, o g[z]yz pan *Ondrzye pozywal, ne *sluchsa do Czarnoczyna, ale ku Mąnkarzouiczom 1423 *AKPr* VIIIa 162; ~ *komuś*: Tych (*sc.* kobył) Halene sluschalo trzecza czanscz 1432 *MPKJ* II 309; Cząscz slvszayącza (pars contingens, *Dział* 53: podług rosaczowanya cząsczy, ktora na nye slusza) kasdey szestrze przes bratha rodzonego... gymyenyem posagv pyenyądzmy ma bicz zaplaczona *Sul* 57; W vyną pyądzyesyant nam... i panom czestnykom, ktorem slusche (quorum interest), przepadnye *Sul* 96; Dwye cząnsczy takyego vyana albo possagu onemu albo onim, gymze s prawa sluscha (quibus de iure spectant et pertinent), zachowawschi *Sul* 104; Ten to gest pirwy s synow gego a gemv slvsze pirworodzenstwo (huic debentur primogenita) *BZ* Deut 21, 17; Ta y bracya moy zboza, gesz sluszalo vodzom (quae ducibus debebantur), nye gedlysmi *BZ* Neh 5, 14; Bo thy nyewyeszkye rzeczy szluszayą gey blysznym (supellectile pertinet eius proximae cognatae) *OrtOssol* 55, 1, *sim. OrtMac* 68; ~ k(u) *komuś, czemuś*: Anym tego pobrala, czosch to wschytko sluscha ku czwartey czansczy myasteczka Czarnkowa 1438 *Pozn* nr 1598; Paknyąlybi byla wdową... y czwirdzyla nyekaką dzedzina, yąsz bi nyektho dzyrzał,... k szobye slvszacz (ad se pertinere) *Sul* 36: O cząscz dzedziny tilko k nyemv slvszayącząy (pro parte hereditatis dumtaxat ipsum contingente) rvsicz rzecz w prawye pełną tilko myecz mocz ⟨ma⟩ *Sul* 38; Dzedziny thi lvbo bliskoszą, lvbo ktorimkole gynym obyczayem k nym slvszayącze (debeantur eisdem), mayą myecz *Sul* 57; Vstawyamy..., aby tego nye mogl vczynycz, geno tylko drogą wyodącząy do lasza alybo do dąmbrowy k nyemv slvzayączey *Sul* 59; Gyszczecz... ma bycz skaran... na cząsczy dzedzyny, yasz k nyemv slvza (quae ipsum contingit, *Dział* 60: cząscz gymyenya, ktora by nany myała bycz) *Sul* 69; Kyedikoly... slyachcziez slyachczicza... polyczkowacz smyalbi,... w pyanczyorey vynye pyanczdziessyanth naschemu y naschich namyastkow..., k gymze vyni sluschayąn (ad quos poenae spectant), skarbu zaplacziez bandzye potąnpyon *Sul* 102: Tegdi to iste gymyenye, po smyrczy *oczycza... ktoresz bi ostalo, k ney nye bandzye sluschecz (remanentia ad ipsam pertinebunt) *Sul* 104; Ale bidlo rogathe i nyerogathe... i thesz zitho zarna... koliszdigo... ku they tho wdowye offscheyky ma sluschecz (pecoribus aut pecudibus... ad eandem viduam devolutis omnino), s kthorichze tho przerzeczony przirodzeny nye mayąn bicz vczanstnyczi any k nym bandąn sluschecz (nec ad eos pertinebunt) *Sul* 105; Pobraly sø wszitkø korzyszcz sodomskich a gomorskich, ges to ku pokarmu sluszayø (quae ad cibum pertinent) *BZ* Gen 14, 11; Bodø gich pod strozø (*pro* pod gich strozo) tablicze stanowe... y wszitko, czosz k rzadv temv slvsza (quae... pertinent) *BZ* Num 3, 36: *Ostregayeze kaplanstwa waszego y wszego, czosz slvsze (quae... pertinent) k slvsbye oltarzowey *ib.* 18, 7; Czosz gey przydze, czokole k temv szluszą (quod de iure ad supellectile pertinet), nye mą dla tego daru gey nycz odecz *OrtOssol* 46, 2, *sim. OrtMac* 55; Cv they to gyerdze, szlowye nyewyeszczkym raczczam (*pro* rzeczam) slvszayą (ad supellectile pertinet, *OrtMac* 69: szluszą) czynyone szlotho y szrebro, czo szluszą ku panyenszkyey kraszye (quod pro ornatu muliebri pertinere dignoscitur) *OrtOssol* 55, 2, *sim. OrtMac* 69; Yakom ya nye poyal konya bladnego sz pola, kthori ku stharoscze sluzal 1470 *ZapWarsz* nr 1277; ~ na *kogoś, coś*:

Gdyby mazowye gych wząwszy thako pyenyądze oth stryow... pothe ('pode') slvbem nyewzącza częszcy na nye slvszayączych kaknykole ⟨się obwiązali⟩ (de non receptione bonorum ipsas concernentium se astrinxerint) *Sul* 76, *sim.* 1472 *ZapWarsz* nr 3076; Ze wschego gymyenya yego... ma bicz odbawyon (*sc.* gwałtownik), yegosch gymyenya pyrwa ⟨połowica⟩ na przerzeczone xanząn dzyedzyczne bandzye slvschecz (ad ipsum dominum ducem hereditarie pertinebit) *Sul* 89; Tedi za tho iste vsylstwo... vyną pyanczdzyesyant (*sc.* zapłaci) xyanzanczyu i czestnikom yego, na ktore slusscha (quorum interest) i padnye *Sul* 90; Ten isti gwałtownyk... pyąnczdzyesyant xandzv i yego czestnykom, na ktere slusche (quorum interest), zapłaczicz ma bicz przyczysnyon *Sul* 91, *sim. ib.* 96; Ize tho iste gymyenye, ktoresz bi ostalo, na nyą slusschecz bandzye (quod ipsa bona remanentia ipsam concernant, ad eamque pertinebunt), yako na ktorego brata *Sul* 105, *sim. ib.*; Gdibi tha nyewyastha... prawa syan swego, ktore k temu gymyenyu na nyą słuschalo (quod sibi ad ea competebat), virzekła syąn *ib.*; Ostatek gymyenya dzyedzicznego na przirodzone thego tho mąnza vmarlego, na ktore s prawa slusche (ad quos spectare de iure videbuntur), ma spascy *ib.*, *sim. ib.*; Hec sancta mulier comendabatur propter quatuor, que spectant ad coniuges sluscha na malzenstwo XV *med. SKJ* V 263; Pospolny poszel moze dobrze rzecznykyem bycz, gdy... nye zamyeszka thego, czo szluszą na yego vrząd (ut custodiat..., quod ad officium dignoscitur pertinere suum) *OrtOssol* 28, 3, *sim. ib.* 20, 3. 89, 1, *OrtMac* 25. 121; Czo gest... ta gyerda, tho gest thy nyewyeszkye rzeczy, czo szluszayą na panye (quod mulieribus... pertinere possit)? *OrtOssol* 55, 2, *sim. ib.*, *sim. ib.* 16, 2, *OrtMac* 69; Ta [chczącz] cząscz, czosz szluszala na gego zoną, ta przydze nayn *OrtOssol* 65, 4, *sim. OrtMac* 87; Ja⟨k⟩ jusch dawnoscz wyschla tele, yele na ctoru *personya slusche cu obronye, przeto nye wynien yusch wyatzey bronycz 1460 *Pilz* 276; Jakom ya thego byl jednączem, jsze Zyemak sz Gadowa czascz szwoya w Kamyeniczy nąn szluschayacza Pyotrovy brathowy szwoyemv... przedal 1472 *ZapWarsz* nr 2963; Jakom ya nye pobrala gymyenya russayaczego... post Apolonycy syess⟨t⟩rze na nya sluschayaczego 1485 *ib.* nr 1603; ~ przed *kogoś*: Ale chczalyby (*leg.* chciał-li-by) wasz pan kogo *vwynycz o gyna rzecz... tako, czosz by ⟨nie⟩ szluszala (*OrtMac* 57: czo by szluszało) przed gego burgrabyą (quod ad burggravii officium non spectat) *OrtOssol* 47, 3.

2. *'podlegać (sądowi, prawu), (iurisdictioni, iuri) subici'*: Przylanczyw sobye starosthą myodovego, acz gy ma, pakli nye ma, tegdi voznego naschego, ktorego (*pro* ktoremu) s prava slusche (nostro praecone, cuius intererit) *Sul* 96; ~ k(u) *czemuś*: Sąszyeczszkye ludzy, czo nye szluszayą (*ib.* 47, 1: szluchayą) ku naszemv szandv, thy moze voy[o]th zaraczycz *OrtOssol* 15, 2, *sim. OrtMac* 56; Maly v nasz (*pro* wasz) xązą albo pan na ffaszego myeszczanyna zalobą, czosz szluszą ku waszemv praw (*leg.* prawu) nyemyeczszkyemv (pro causis ad iudicium burggravii spectantibus) *ib.* 47, 3, *sim. ib.* 15, 2, *OrtMac* 57; W them woythowstwe, czo k temv sandowy szluscha *OrtOssol* 102, 2, *sim. OrtMac* 139; ~ na *coś*: Daley, goracze rzeczy (*pro* goracza rzecz), czo szluszą ną (*OrtMac* 54: szlusze w) groczszkye prawo (burggravii iudicium fit vel est) *OrtOssol* 45, 4; ~ w *coś*: Szolthyszthwa albo woythowszthwa,... ty tho liczą (*pro* leszą) y szluszaya (*OrtOssol* 59, 2: szluchayą) w lynszkye prawo (spectant ad ius feodale) *OrtMac* 75; Daley, goraczą rzecz, czso szlvszcha w groczkye prawo *OrtOssol* 14, 4.

3. *'dotyczyć, attinere, referri'*: Bøødz ty ludu w tich, czsosz na pana slusze (quae ad deum pertinent) *BZ* Ex 18, 19; Et secunda controversio talis fuit: dominus Stanislaus suam litteram posuit, que littera spectat al. sluscha ad ipsam silvam Turza 1460 *Pilz* 276; Jako mnye lysthovi poth syrzednya pyeczączią na cząscz Sdzyechowska w Regulach slvschayaczemv pyeczacz vrvana 1491 *ZapWarsz* nr 1715.

4. *'być stosownym, odpowiednim, godzić się, convenire, decere'*: Conuenire, id est congruere, decere sgądzacz szyą, slvschecz *ca* 1500 *Erz* 97; *~ tylko w 3. sg.*: **a.** *'przystoi, jest słuszne, właściwe, godzi się, decet, convenit, fas est'*: Weselcze se, prawi, w gospodne, prawim slusza pofala (rectos decet collaudatio) *Fl* 32, 1, *sim. Pul*; *Czebe slusza chwala (te decet hymnus), bosze, w Syon *Fl* 64, 1, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 92, 7; Tøcz ma mocz kasda czsna pany, przetoz ye nam ch[a]walicz slusza *Słota* w. 97, *sim. ca* 1420 *R* XXIV 81; Slussalo tho decuit 1448 *R* XXIV 352; Ian... mowil wlosthny szwoy myoth, yako slvzalo (ut decuit), do swogego domv szą donyescz *Sul* 33; Aczbi ta tho nyewyastha dzyatky s syebye bi myala porodzone, a thi bi dzyatky yescze do pewnich, yako slusche, lyath... nye przisly (si... ipsi pueri... ad annos debitae discretionis pervenerint) *Sul* 107; Iam meminisse decet slusza XV *p. pr. R* XVI 338; Condecet ore, slusza vsty, pias ingeminare preces *ib.*; Slusza competit *ib.* 349; Ginako

k nye (*sc.* błogości) chczą przicz, nysze sluscha XV *med. R* XXII 233; Decebat, sluschalo, vt illius hominis, sc. filii dei, concepcio de purissima matre fieret XV *med. SKJ* V 273; Neque enim phas est, nye slussa, vt aliquod denegem tibi *ib.* 282; Non decuit, nye slusalo, inquit, ut caro Marie qualicunque foret obnoxia culpe XV *med. ZabUPozn* 127; Syn odpowye oczczv szwemv, wszeko szluszą starszemv *Aleksy* w. 45; Rzekl gest kv oteczv: Nye tako slvsze (non ita convenit), otcze! *BZ* Gen 48, 18, *sim. ib.* II Esdr 8, 91; ⟨S⟩lusza podlug zakonv, aby syą kaszdy dobry zlego chronyl *Dział* 33; Gdyby marnye gymyenye chczal (*sc.* ociec) roztruoszycz, tedy dzeczom z oczczem slvsza dzal vczynycz *ib.* 38; ⟨G⟩dysz szoltys ma pana swego wolą czynycz, przeto nyc slvsza (indecens est, *Sul* 52: nye gest slvsznye), aby szoltys byl mocznyeszy nyszly pan *ib.* 44; Sis mea, *gl.* sc. concubina, sumque tuus, nos decet, slvsze na nasz, equus amor 1466 *R* XXII 16; Plascze y kozuchy... ⟨mają⟩ myeczi... z hafthkami, nye z othkryczym na pyersyak, yako tho sluschą ku gych vczlyvosczy (ut congruit honestati) 1484 *Reg* 709; Nye vyedzyelyszczye, isze w thych, chtore oycza mego są, slvsza mnye bycz (quae patris mei sunt, oportet me esse Luc 2, 49)? *EwZam* 297; ~ Przikaz przyiøcz w pokoiv duch moy, bocz my ivsz slusze wyøcey vmrzecz, nyszly sziwu biez (expedit enim mihi mori magis quam vivere) *BZ* Tob 3, 6; ~ *'trzeba, jest potrzebne, konieczne, oportet, necesse est'*: Slvza (*Dział* 65: slvschno) vstawycz (convenit statuere), aby zadny Zyth... kthoremv chrzeszczyanynowy... swych penyądzy na lysthy zastawne nye poszyczal *Sul* 61; Przetho... slvsza vstawycz (convenit statuere, *Dział* 65: vstawyamy), aby gydączy na voyną... nye wyączey kv strawye szobye y konyem braly, geno wmyerny pokarm konyom *Sul* 71; Ad perfectam penitenciam requeruntur, szlvsa, IIIIor 1456 *ZabUPozn* 115; Omnia, que requeruntur, szlusza, ad veram penitenciam *ib.* 116; ~ **c.** *'wolno, można, licet'*: Vyny (*sc.* pańskie), prze ktore oth pana swego vczecz slvza tako kmyeczewy (propter quas licitum sit... fugere), szą thy *Sul* 61, *sim. ib.*; Chczemy, aby przerzeczone kszągy wyelkego wyecza... poth zamkem trzech klvczow oththychmyasth chowany, kthorich klvczow sządza geden, a drvgy poth-sządek, a trzeczy zemsky pyszarzs mayą myecz y chowacz, any slvsza (nec liceat) genemv przes drvgych przerzeczony zamek othworzicz *Sul* 78; Tegdi, gdi manz yey vmrze, sluschecz bandze wdowye rzeczoney dlya swey dusche i swich przyrodzonich trzeczyąn czansez takyego vyana albo possagu... nadzyeliez albo dacz (licebit dictae viduae... impartiri) *Sul* 104; Bo nam nye slusze (non licet nobis) kradzonego any gescz, any syø dotknøcz *BZ* Tob 2, 21; Tanta est pulcritudo iocunditatis eterne, ut si non liceret in ea amplius, by nye slvszalo dluszey, viuere 1456 *ZabUPozn* 108; Beatus Paulus in tercium celum raptus fuit, ubi vidit et audivit archana et occulta, que non licet, nye slussclia, homini fari XV *p. post. GlDom* 65.

5. *'być posłusznym, wypełniać czyjąś wolę, oboedire, parere'*: *Droky sø ne othłozily, u cem rady sina bozego slusaly (*sc.* krole) *Kśw* cv 39; Israhel, bødzeszli me sluszacz (si audieris me, *Pul*: sluchacz), ne bødze w tobe bog ⟨nowy⟩ *Fl* 80, 8; By lud moy sluszal bil me (si... audisset me, *Pul*: by... sluchal byl), Israhel by po drogach mogich bil chodzil *Fl* 80, 12; Gego wsza *twarzsz slusza XV *in. R* XXV 218.

6. *'życzliwie słuchać kogoś, czegoś, wysłuchać kogoś, secundas aures praebere, aliquem exaudire'*: Bødzcze vszy twoge sluszayocze (*Pul*: slyszøczy) glossa modlytwy mogey (fiant aures tuae intendentes in vocem deprecationis meae) *Fl* 129, 2; Chwalycz czø bødø, gospodne..., bo slvszal ges (quoniam audisti, *Pul, MW* 136b: slyszal yes) wszytka slowa vst mogich *Fl* 137, 1; Slvszay prosby mogey (intende ad deprecationem meam, *Pul*: baczy na prozbę moyę), bo vsmerzyl gesm sø sylno albo barzo *Fl* 141, 8.

7. *'słyszeć, audire' (?)*: Iszem by[u]l poszlem do Andrzea o tego czloweka, czo *przes licza obeszon, iszby pomogl swym (*leg.* z swym) scholtissem prawa, y to gego szona sluszala y prawa mv ne pomogl 1398 *Kościan* nr 46.

8. *'pozwolić, permittere, sinere' (?)*: Sed si consensus concedit et racio decernat, id est szluszal, ad faciendum illa, ad que ira concitat XV *p. post. RRp* XXV 173.

Cf. **Posłuszać, Przysłuszać, Usłuszać, Wysłuszać, Przysłuszeć**

Słusznie *formy*: *superlat.* nasłuszniej 1484 *Reg* 719.

Znaczenia: **1.** *'należycie, odpowiednio, właściwie, tak jak należy, przystoi, decenter, apte, convenienter, congrue'*: Slusznye decenter *ca* 1428 *PF* I 490; Anna swiatha s pokolenya kaplanyskyego a z mathky krolyewskyego slusznye iesth rzeczona *MW* 58b–59a; Onego tho nye⟨mocne⟩go, yako naslusznyey y nale⟨piej⟩ (prout melius et efficatius) szyc gym zvydzy, mayą przyvodzycz, yzby przyął pokuthą 1484 *Reg* 719; Ideo debite conuenit, slusznye przyrownano, vniuscuiuscunque consciencia typo

huius mulieris Cananee XV *ex. RRp* XXIV 374; Slvschnye congrue *ca* 1500 *Erz* 97; Decenter rzadnye, slvschne *ib.*; ~ jest słusznie *'wypada, przystoi, godzi się, decet, convenit, fas est'*: Gdisz wrząth solthysky zawszdy slvzebny gest... nye gest slvsznye (indecens est, *Dział* 44: nye slvsza), aby wyączsze a mocznyeysze persony, nyszly panowye tych wszy, w ktora solthysthwa bily przyączy *Sul* 52.

2. *'zasłużenie, sprawiedliwie, merito, iuste'*: Igitur merito, slusznye, in eam (*sc.* Mariam) respicere debemus XV *p. post. RRp* XXV 182; Slusznye, Chryste, na nąsz szą gnyewasz XV *ex. MacDod* 138.

3. *'zgodnie z prawem, w sposób dozwolony, legitime, licite'*: W gezerze oneem z obv wszv lyvdze slvsznye (*Dział* 7: wolno) ribi lowycz bądą (faciant licite suas piscaturas) *Sul* 21; Wszakosz ten, czygy gest zaklad, we dw (*leg.* dwu) nyedzelv ma gy wyprawycz, pakliby nye wyprawyl..., tedy ten zaklad ty to sądze slvsznye myedzi sobą mayą rozdzelycz (licitum sit... distrahere et dividere, *Sul* 22: slvszno bąncz cząnszebnykoom oną czązzą rosdacz) *Dział* 9; Gdykoly kto zaymye (*sc.* bydlę) na swem zboszv, tedy slusznye pod swiądeczstwem mosze ge chowacz przez nocz *ib.* 32.

Słuszno *formy*: *superlat.* nasłuszniej *cf.* **Słusznie.**

Znaczenia: **1.** *'należycie, odpowiednio, właściwie, tak jak należy, przystoi, decenter, apte, convenienter'*: Posla-ly albo chodzyla [a] sluschno, poczestnye (decenter et honeste),... a glową malvczko sczylyla (*pro* schylyla), iakosch yest podobno [a] posromnym (*sc.* dziewicam) *Rozm* 22; ~ słuszno (jest) *'wypada, przystoi, godzi się, decet, convenit, fas est'*: Slvschno (*Sul* 61: slvza) vstawycz (convenit statuere), aby daley szadny Szyd krzeszczyany-nowy... pyenyadzy na zapysy... nye dawal *Dział* 65; Congruum ergo est, slvszno, ut hodie omnium angelorum solemnitatem celebremus XV *p. post. R* XXV 181; Qui idem creator, qui creauit me, si phas est dicere yestly sluszno *ib.* 183; Decebat, sluszno było, enim, vt Xpus sua prudencia vinceret dyabolum, sicut dyabolus vicerat Adam per astuciam *ca* 1500 *JARp* X 119v; Valde enim consentaneum est słusno *ib.* 188v; ~ *'trzeba, jest konieczne, oportet, necesse est'*: ⟨G⟩dysz wszythka prawa zakazvyą gwalty, slvschno (*Sul* 71: potrzebno gest) krolewskyey wyelmosnoszczy zakazacz (exigit regiae maiestati prohibere), aby gyadącz z woyny do domow swych... sobye nye mayą nyczs gwaltem bracz *Dział* 65; Yako Moysesz povyszyl vaszą (*leg.* węża) na pvszczy, takyesz povyszycz sluzno (ita exaltari oportet Jo 3, 14, *R* XXIV 75: potrebno iest, *Rozm* 238: povyszon ma bycz) syna czlovyeczego *EwZam* 305; ~ *'wolno, jest dozwolone, licet, licitum est'*: Gdi... w theem swoyey nyewynnoszczi nye vkazzą, thedi slvszno bąncz cząnszebnykoom (licitum sit ... distrahere) oną czązzą rosdacz (*Dział* 9: slvsznye... mayą rozdzelycz) *Sul* 22; Ktori gest czlowyek, genze iest sczepil vinniczą, a gesscze nye vczinil gey pospolney, z nyeze to by bylo slvsno wszem poziwacz (de qua vesci omnibus liceat)? *BZ* Deut 20, 6; Przethoz nye yesth sluszno zadnemv człovyekovy thego naszego napyssanya, vstavyenya they reguly... zlamaczi 1484 *Reg* 724; Teyczy dzyevyczy nye yest slvsno tego slyvbv przemyenycz (huic ergo virgini non licet violare votum), yze bogv slvzycz vmyslyla *Rozm* 28.

2. *'zasłużenie, sprawiedliwie, merito, iuste'*: Convinci et competenti severitate coerceri svyczya⟨ż⟩ycz a szluszno okrutnoszczą [...] szkaracz *ca* 1500 *JA* IV 95.

Słuszność 1. *'przyzwoitość, stosowność, to co się godzi, decentia, decorum'*: Slvschnoscz decencia *ca* 1500 *Erz* 97.

2. *'powaga, podniosły nastrój, gravitas, severitas'*: Asper incolumi grauitate, szluszno-szcya materiey, iocum tentauit XV *ex. GlKórn* II 212.

3. *'warunek, condicio, lex'*: O sluschnosczyach, ⟨ktore⟩ mayą byczi baczony przy th⟨ych⟩, ktorzy mayą byczi przyączi w th⟨en⟩ zakon (de... condicionibus attendendis circa recipiendos) 1484 *Reg* 706.

Słuszny *formy*: *n. sg. m.* słuszny 1428 *PF* V 69, *Rozm* 23; *f.* słuszna 1484 *Reg* 712, XV *ex. PF* III 180, *ca* 1500 *JARp* X 68v; *neutr.* słuszne *Sul* 9. 44, XV *p. post. Kalużn* 274, *Rozm* 154; ~ *g. sg.* słusznego *Gn* gl. 141a; *m.* słusznego XV *p. post. GlDom* 58; *f.* słusznej 1484 *Reg* 708; ~ *ac. sg. f.* słuszną 1423 *Kal* nr 856, 1484 *Reg* 721; *neutr.* słuszne XV *ex. GlKórn* II 212, XV *ex. MacDod* 141; ~ *i. sg. m.* słusznym 1484 *Reg* 718; ~ *g. pl.* słusznych XV *ex. GlKórn* II 212; ~ *d. pl. m.* słusznym XV *med. SKJ* V 278; ~ *ac. pl. m.* słuszne XV *med. PF* V 73; ~ *i. pl. f.* słusznymi 1484 *Reg* 705.

Znaczenia: **1.** *'stosowny, właściwy, odpowiedni, taki jak należy, jak przystoi, prawidłowy, conveniens, decens, aptus, congruus'*: Unde cum nichil illa die voti consonum, szlusznego, appareret, pontifex iterato dominum consuluit *Gn* gl. 141a; Sluszni obyczay decens modus 1428 *PF* V 69; Ut... iudicum residet substancia, quod episcopus a iure possesionis cederet, nisi

aut eum, qui vendidit, statueret,... aut idoneos, godne, szłuszne, et omnis accepcionis dignos testes... produceret XV *med. PF* V 73; On tho ma gym pokuthą vstavyaczi pobozną y sluszną (paenitentiam salutarem) za gich vystąpy 1484 *Reg* 721; Ut deus det nobis serenitatem tempore congruo slusznego XV *p. post. GlDom* 58; Tandem in ortum intravit (*sc.* Iesus)..., vt daret oppor⟨tunum locum⟩ capiendi se aby bylo slvszne myeszcze kv yączyv XV *p. post. Kałuż* 274; Day thu szluszne poszy⟨e⟩dlenye XV *ex. MacDod* 141; Placet convivium vocarius (*pro* vocatorium *?*) podoba my sye kolaczya zlvsna XV *ex. PF* III 180; Vt iam habeatis doctrinam, que vobis conveniat sluszna *ca* 1500 *JARp* X 68v; Yey (*sc.* Maryje) gloz byl znamyenyty, slotky, slvzny, roskoschny a barzo vczyeschny (cius vox dulcissima fuit et serena, sonora, delectabilis, dulcis et amoena) *Rozm* 23; Stanye, ruszanye,... poszczye, odzyenye yego, wschytko bylo sluschne (habitus eius et incessus discretus et compositus fuit) *ib.* 154; ~ Sed in vicium libertas excidit et vim dignam, szlusne pravo, lege regi XV *ex. GlKórn* II 212.

2. *'należny, taki, który się komuś należy, debitus, qui alicui debetur'*: Jacom nye raczyl (*leg.* ręczył) przywyescz dominum Kxanszky do *Pystrd vel ad Srodam na prawota Broniszewy słusną 1423 *Kal* nr 856; Tobye... przikazal bog, aby... dzewkam Salfaad, brata naszego, dal gymyenye *slussnye otczu (ut... dares possessionem debitam patri) *BZ* Num 36, 2.

3. *'dozwolony, zgodny z prawem, ważny, licitus, legitimus, ratus'*: Genze kdi nye stanye, kv skazanyv rzeczy sluszne poszcze ma bicz (ad diffinitionem causae licite procedatur) *Sul* 9; Gdiby kthori rycerzs... s grzecha slodzeyskego albo lotrowskego byl obvynyon, slvszne bącz gemv (fas sibi sit)... vlostną przysząg̨ą oth thakego obwynyenya szą oczyszczicz *Sul* 44; Tanta in eius corpore et mente puritas resplenduit, vt etiam impossibile esset eam licitis actibus matrimonii applicari yss thesch nyepodobno yą sluschnym skuthkom malschenskym przylaczycz XV *med. SKJ* V 278; A tho dla sluschney y yawney przyczyny (ob causam legitimam et apertam) byloby tho dozvolono 1484 *Reg* 708; Przez wszytek rok kolzdy pyątek mayą poszczyczi, a tho nyzlyby nyekogo... nyektora sluszna przyczyna (alia causa legitima)... vymovyla *ib.* 712; Braczyą slusznym obyczayem, yestly mogą, mayą sobye zyednacz... mąza y czlovyeka naboznego *ib.* 718.

4. *'korzystny, pożyteczny, utilis'*: My... papyez Mycolay, chcziącz then tho zakon sluschnymi lasskamy (opportunis favoribus) rozmnozyczi... vsthavya⟨my⟩ 1484 *Reg* 705; Vtiliumque, szlusznych, sagax rerum XV *ex. GlKórn* II 212.

Służący *'ten kto służy, sługa, najemnik, parobek, famulus, minister, puer'*: Yesthly byl byth dla layanya szlych szlow, pan nye ma dacz szluszby szluzączemu *OrtMac* 143; Thedy on, ktory go byl, ma popelnycz on nyedostatek, yako myal szluzaczy *ib.*

Służba *formy*: *n. sg.* służba 1424 *Msza* III s. 67, *sim.* VI. XII. XIV, *BZ* Lev 19, 13. Num 21, 30, *etc.*; ~ *g. sg.* służby *ca* 1420 *R* XXIV 81, *Sul* 4. 5. 66, 1449 *R* XXV 164, *etc.*; ~ *d. sg.* służbie *Fl* i *Pul* 103, 15. 146, 9, *Spow* 1. 3. 6. 8, 1426 *Pyzdr* nr 825, *etc.*; ~ *ac. sg.* służbę *Gn* 12a. gl. 102b, 1401 *HubeZb* 100, 1402 *ib.* 102, *etc. etc.*; ~ *i. sg.* służbą *BZ* Num 3, 10, *MW* gl. 67; ~ *l. sg.* (w) służbie *Gn* gl. 169a, XV *in. R* XXV 267, 1421 *Kal* nr 825, *etc.*; ~ *g. pl.* służeb *BZ* I Par 24, 19; służb XV *med. SKJ* I 106; ~ *ac. pl.* służby 1419 *Kościan* nr 750, XV *in. R* XXIV 66, 1446—7 *Msza* XIV s. 181, *sim.* VI, *etc.*; ~ *i. pl.* służbami *ca* 1455 *JA* XIV 495; ~ *l. pl.* (po) służbach *Sul* 85.

Znaczenia: **1.** *'wykonywanie prac i posług najemnych lub niewolniczych, stosunek zależności pociągający za sobą wykonywanie pewnych prac i posług, famulatus, ministerium, servitium'*: Allecz ga naprzecif themv nix ne mouo, ysze ktoricz clouck ma on vele dzecy a [a] na slusbøcz ge on vyrzødzy *Gn* 12a; Ezc Stach, bødø Yanowim opecadlnikem, dal gy swu (*leg.* z swu) røku na sluszbø 1401 *HubeZb* 100; Iaco czsosm w[a]szal dwe krziw[e]ne ot Jana, tism v[a]szanl za slusbø a ne na con 1406 *Pozn* nr 582, *sim.* 1402 *HubeZb* 102; Yako moy oczecz ne dal slada *Mathzeyewy... w Magnuszewyczach za slusbø 1418 *Pyzdr* nr 560, *sim.* 1420 *Kościan* nr 754, 1428 *Kal* nr 723, *etc.*; Yzem... cum fratre Jacussii indivisibilem roszdzelon prawim dzalem szoltissem (*leg.* z sołtysem)... o slusby 1419 *Kościan* nr 750, *sim. ib.*; Yze Stanisław... bił w trzimanyv thego zyrzebya, czo gy gemu Michał dał..., az do swe smerczy y na the sluzbye vmarl 1428 *Kal* nr 1023; Jako ja thobye nye rzecł dw (*leg.* dwu) wolu dacz po smirczi bratha thwego za brathova sluszba 1452 *ZapWarsz* nr 932; Ta otrzedz sinow Leui podle sluszeb swich (secundum ministeria sua), abi wchadzaly w dom boszi a podle rzødu swego *BZ* I Par 24, 19; ~ Quia et ipsa creatura liberabitur a seruitute corrvpcionis bo czlowyecze przyrodzenye wyzwolono będzc od slvzby, wyzbawono będzc y wyzwolono od czala szmyer-

telnego szluzby (Rom 8, 21) XV *med. SKJ* I 96, *sim.* 1449 *R* XXV 165; Slvsba nyewolstwa gych sginøla iest (iugum ipsorum disperiit) *BZ* Num 21, 30; Dal nam (*sc.* bog nasz) sziwot mali w sluszbye naszey (in servitute nostra), bo slugysmi, a w sluszbye naszey (in servitute nostra) nye opuscyl nas bog *BZ* I Esdr 9, 8—9; Subieccione pothdanymy szłuszbamy *ca* 1455 *JA* XIV 495; Non enim accepistis spiritum servitutis bovyem nye przyyąliscze ducha sluszby (Rom 8, 15) XV *p. post. AKH* VI 446; Przes chytroscz dyabla nynye yest yąt rodzay czlovyeczy y yest obvyązan yego sluzbye (est hoc peccatis obligatum) *Rozm* 165; ~ Dyabolus habet nimis dura seruicia veruthne sluszbi XV *in. R* XXIV 66.

2. '*dobrowolna gotowość usługiwania, niesienia pomocy, officia sponte in aliquem collata, animus ad ministerium promptus*': Spocoynicz są, gisch... czinyą dzyalo a sluszbą, rozłączone sslaczayącz, a rosdrwane gednayącz (Mat 5, 9) XV *med. R* XXII 242; Przidz k nam, panye,... a poziuay sluszbi naszey (utere servitio nostro)! *BZ* Judith 3, 6; Marya... wschech szvych tovarzyschek czynyła szyą nyschą, kazde czynyla y vkazovala slvzbą (ipsasque servitiis mutuis praevenit) *Rozm* 18; Zamycskala (*sc.* Maryja) svey slvzby, yze kosczyola nye vmyotła *ib.* 19; Ten (*sc.* Jozef) bądzye omyslyal potrzeby tvemv zyvotą (*leg.* żywotu) a slvzbą czystą bądzye tobye vkazovacz (tibi ministerium dignum exhibebit) *ib.* 38; Iozeffye,... czyebye vybral bog... kv sluzbye yego (*sc.* syna bożego) *ib.* 57; Szyedzenye Maryey albo sluchanye slova bozego povysschono yest nad sluzbą yey szyostry (ministerio Marthae) *ib.* 334; Czczyenye o tem, yako myły Iesus myloszyerdzye vkazvyącz y sluzbą, podaval pyczye svem apostolom *ib.* 529; Stal (*sc.* Jesus) przed svemy zvolyenyky..., vkazavschy szye v pokorney sluzbye, y noszyl vodą kv nogam svych młodsych *ib.* 534; Kto yest vyąthschy ve cznotach myedzy vamy..., ten ma pyrvey smyerna sluzbą vczynycz (Luc 22, 26) *ib.* 558; ~ Fratres, obsecro vos per misericordiam dei, vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuentem,... rationabile obsequium vestrum roszwmna sluszba waschą (Rom 12, 1) XV *med. SKJ* I 56; Voluit (*sc.* deus)... eos (*sc.* reges) per seruicium, przes sluschbą, stelle ad se vocare XV *med. SKJ* V 267; Potym vroczywschy szyą z vyeszyelym karmyły to dzyeczyąthko w slvzbye y v myłoszczy bozey *Rozm* 12; Nygdy... w lyekoszczy serecza nye przystąpyla, alye zawzdy v slvzbye bozey sve serecze myala (cor servile gessit) *ib.* 15; Tamo bądacz rosl (*sc.* Jesus) ⟨w⟩ svoyech lyeczyech ve cznoczye y v madroscz y w slu[b]zbye bozey *ib.* 119; ~ służbę dać, podać, uczynić '*oddać przysługę, oddać cześć, officia, cultum conferre*': Sed venit hora, ut omnis, qui interficit vos, arbitretur se obsequium prestare deo bødze mnimacz szluszbø podacz albo dacz bogw (Jo 16, 2) *ca* 1420 *R* XXIV 84; Vschelky, ktory zabyye ktorego z vass, bądzye mnymyecz, aby bogu v tem sluzbą vczynyl (Jo 16, 2) *Rozm* 571, *sim. ca* 1500 *JARp* X 4v; ~ ~ być przy służbie '*usługiwać, posługiwać, krzątać się, ministrare, famulari*': Alyc Marta, ta yest byla przy sluzbye (*GlWroc* 67v: sathagebat circa frequens ministerium vstafne slusby) mylego Iesucrista, ktora, czvs sluzba, przyslusala kv czyalv (Luc 10, 40) *Rozm* 333; ~ ~ *jako formuła powitalna, verba salutandi*: Sluszba mą naprzoth vstawiczna, doskonalą, przes przestaną, panno mą namileysszą! *ca* 1428 *PF* I 480, *sim.* XV *ex. Zab* 444; ~ Potem... weszli ksyøszøta iudzka y poklonyly syø krołyowy, gen obmyøkczon søcz gich sluszbye (delenitus obsequiis eorum), pozwolyl gym *BZ* II Par 24, 17.

3. '*spełnianie obowiązków urzędowych, sprawowanie jakiegoś urzędu, świadczenie powinności wobec zwierzchnika, actus munere aliquo fungendi, domino suo officia praestandi*': Issze Szegotha ne *wszoyl Spythkowy kona any go wsszythka m[y]a jaco IIIIor [...], quando ipsum incaptivaverunt sancti Laurencii, jachaw na yego slusbe 1420 *Kal* nr 791; Bandzely ktho wybran raczcza... a bandzely wssznaczon raną... ⟨w⟩ myeszkyem vrzadze albo w szluszbye (in civitatis servitio), tedy mogą od nyego wzancz myeszcza vch[ch]walą *OrtOssol* 43, 2; Gdyby ktory czlowyek myal woythowstwo dzedzynne..., kthorego woythowstwą vzywą z mlynow... procz wyn, acz ge gym (*pro* gyny) pozywą, czo od nyego na prawye szyed[e]z⟨i⟩, a on dzyedzynny woyth szluszbą od woythowstwa zaszlugvge *ib.* 58, 1; Raczcze... nye mayą zadnemv czlowyekowy ortela przedacz..., ale myastham..., gdze tho szą przyszasznyczy, czo prawo wydawayą, postawyono, ysz gym malo czo dawayą yakoby k *zloszbye (modicum donetur pro servitio, *OrtMac* 101: kv szluszbye) *ib.* 75, 3; Raczcze... nye mayą nycz czynycz any koko (*pro* kogo) w szadny vrzad k szwey woley postawycz, szlowie wybracz k szluszbye myeszczkycy przesz wyedzenya... pospolstwa myeszczkyego *ib.* 89, 4; Czo wasz pyszarz byerze podlug dawnego obyczayą za szwą robothą albo za szluszbą (pro labore suo), to wszythko gest gego *ib.* 90, 1, *sim. OrtMac* 123; A *megy łystha *thecho dopusczamy a pothwirczamy

vyeczne... nyeszkodno badacz naszyey szluszbye hy naszemu praw (*leg.* prawu) 1498 *SKJ* III 335; ~ Aczbi ten, kthoregosz w zemy nye, po vczczivich sluszbach i po swich rzeczach s zyemye bi viyechal *Sul* 85; Nos Wladislaus... rex Polonie..., significamus..., quibus expedit..., quomodo habita diligenti consideracione fidelium obsequiorum, wbaczywszy pylney slusby, strenui Nicolai... sibi villam... Sawady... dedimus XV *med. AKPr* I 232; ~ ~ służba ślacheeska, wojenna, na wojnę '*służba wojskowa, militia, militiae munus*': O solthyszech a gych *slwzsbyc na woyną *Sul* 23; Wyelye zzakow naszego krolyewstwa ymyenyee oczczyszne trzymayącz, a z thego tho ymyenya pod czeenyem zzakowskym powynnee naam w krolewstwye naszeem slvzbi woyenne (servitia in facienda expeditione) odeymacz obikli *ib.*; O volenysthwye slvszby slach(e)czskey (*Dział* 52: o slvszbie) *Sul* 66; Tho... stogy... poth rvbriką o slvszbye slachthy wogenney *Sul* 70.

4. '*spełnianie czynności religijnych, ofiar, sprawowanie obrzędów religijnych, cultus dei, res divinae*': Miluy boga s prawa warø, ne prosz sza *slusbo ymena, ale prosz duszy sbawena *Dek* III 1. 3. 18. 21; Sacrificiis occupatus, w sl⟨uż⟩be søcz, te intelligere non potui *Gn* gl. 169a; Szpowadami szø..., yszeszmi szgrzeszili... leniwszthwem qu bozey szluszbe *Spow* 1. 3. 6. 8; W slusbe in obsequio XV *in. R* XXV 267; S nadzeyø zbawenya y zdrowya swego tobye *dawago sluszbø (*Msza* VI. XIV: dlugye slvsby, VII: dlugy swoge, szluby swe, XIII: poleczaya sluby, V. XII: oddawaya, placza obyathi, I. IV. VIII: placzą obyethnycze, IX: proszby) swogø (tibique reddunt vota sua), wecznemu bogu szywemu 1424 *Msza* III s. 53; Lyubo bandz tobye, swyøntha troycza, sluszba sluszena mego (obsequium servitutis meae) *ib.* s. 67, *sim.* VI. XII. XIV; Vota, sluszby, reddere XV *med. Zab* 514; Szluszba yey (*sc.* Maryi) dava wszyszthek szvyath 1453 *R* XXV 212; O Marya mylosczyva..., ktho thobye szlvszbą dava, szvogym grzechom othpusczenye ma *ib.* 213; Wszitko, czso przislusze k sluszbye (ad ritum) boga nyebyeskego, s pylnoscyø bødz dano do domv bozego *BZ* I Esdr 7, 23; Indefesso obsequio przesz *skonanyey slusby *ca* 1455 *JA* XIV 489; Szkrzynye y szkrzynky, czo na nyewyasty szluszayą..., lychtarze..., xągy, czo ku bozey szluszbye zluchayą y czso nyewyasty z nych mayą obyczaye czyscz (psalteria seu libri ad divinum cultum spectantes, in quibus mulieres legere solent) *OrtOssol* 55, 3, *sim. OrtMac* 69; Kv slusbye in cultum (iuxta omnem similitudinem tabernaculi... et omnium vasorum in cultum eius Ex 25, 9) 1471 *MPKJ* V 17; Nye bandziecz trzeba slusby nec erit officii (nec erit officii Levitarum, ut ultra portent tabernaculum I Par 23, 26) *ib.* 48; Slusbą sacra (constituit inter servos... sacra et sacrificia Sap 14, 15) *ib.* 77; Slusbą culturam (exsecratio autem peccatori cultura dei Ecclus 1, 32) *ib.* 78; Slusba honor (perfectus est honor domini Ecclus 50, 21) *ib.* 87; Nyechay my prze was laskaw bandzie... Jesus y iego matuchna Maria..., abi gim wdziaczna bila sluzba nabozenstwa naszemu (*pro* naszego) *MW* 54a; Day nam, kthorzy yey (*sc.* św. Annie) dzyszya sluzba czynymy..., we wszythkych potrzebach nasich wyszluchanie *MW* 63b; Szlonecze wypuscza na nasz promyenye, byszmy przyyaly yasznoscz y szluszbą boszka *MW* 65a; Oczi me nyechay bądą pylne sluszby thwoicy (Psal 122, 2) *MW* 91b; Yszeszmy slusba bogow naszych byli opathani, thegodla spelna *vzythchych twych slow szroszumyeczszmy ne mogli *MW* gl. 67; Ma wszelky pamyątaczi, aby czeladzi... ku bozey sluzbye przypravyal 1484 *Reg* 717, *sim.* XV *ex. ErzGlos* 181; Thv szyą pysche o tem, yze dzyevycza dostoyna Marya po szyedmy lat da⟨na⟩ do kosczyola kv sluzbye bozey *Rozm* 15; Ten człovyek navcza, yschby nascha sluzba albo szvyączenye kosczyelne bylo marne (sacra nostra abolenda et vana) *ib.* 440; ~ ~ boża służba '*msza św., missa*': Doszluchawszi bozey szluszbi oth poczøthka do pozegnana *ca* 1420 *R* XXIV 81; Pamøthay, panye, slug... thwich y wschythkych stoyøczich przy bozey sluzbye (omnium circumstantium) 1426 *Msza* IV s. 314, *sim.* V; ~ służba boża, boska '*posługi religijne, officium divinum, res sacrae*': Gdze... caplan bilbi zabith..., tham... cirekwi... oth prawa szą zapowyedzany,... a thegodlya w nych vrzanth sluzbi bozey (divinum officium, *Dział* 4: slvszba bosza) nye ma bycz przes kaplani czinyon *Sul* 4; Wstawyami, abi interdicth... nye dzirzan any chowan, by wyelyoscz lyvdzi naboznich prze grzech iednego zapheklonego zbawyen[y]ey sluszbi bozey nye oddalyona (*Dział* 5: od slvszby bosskyey nye odpadaly) *Sul* 5; ~ Melchyszedech chleb y wyno w szluszbye boszkyey offyerowal *MW* 88a; ~ służba kapłańska, kościelna '*sprawowanie obowiązków kapłańskich, officia sacerdotum*': Aarona y syni iego vstawisz nad slvsbø kaplanskø (super cultum sacerdotii) *BZ* Num 3, 10; Strozø pirwich vzitkov... tobyeczem oddal y synom twim za slvszbø kaplanskø (pro officio sacerdotali) *wlosnye *wyecznya *ib.* 18, 8; Ministerium, *gl.* id est

ecclesiasticum, in ministrando zluszby abo vrzędu cosczyelnego (*R* XXV 164: wrzand sluzby koszczelny) w r[z]oszdawanyv swyątoszczy (Rom 12, 7) XV *med. SKJ* I 57; ~ służba (żałobna) *'nabożeństwo pogrzebowe, exsequiae, sacra funebria'*: Braczya... mayą syą zgydzy oblycznye na pogrzeb y na obchod vmarlego brata y slvzbą zalobną mv vdzyelączy (ut defuncti exsequiis procurent personaliter interesse) 1484 *Reg* 720; A zadny nye ma odchodzyczi od onego trupa albo od sluzby, alyze sye msze dokonayą, a czyalo bądzie pogrzebyono *ib.*

5. *'zapłata, wynagrodzenie za służbę, merces, pretium, quod alicui pro servitio solvebatur'*: Za slusbø pro mercede *Gn* gl. 102b; Yako nye mynøla trzi latha slusbye, czso my gyø myal... Przedpelk zaplaczicz 1426 *Pyzdr* nr 825; Nye ostanye slvsba slvgy twego (non morabitur opus mercennarii tui) v czebye esz do ivtra *BZ* Lev 19, 13; Yesthly byl byth (*sc.* sługa) dla layanya szlych szlow, pan nye ma dacz szluszby szluzaczemu. Thedy on, ktory go byl, ma popełnycz on nyedostatek, yako myal szluzaczy, a gyesthly przesz przyczyny on szluga by odstal, oną szluszbą, ktorą myal dacz pan, on, ktory byl ('bił'), ma yą zaplaczycz *OrtMac* 143.

6. *'przyjaźń, amicitia'*: Familiaritatem, szluszbi, obczowanya, meam non negabo et te (*sc.* Judam Iscariotem) nomine tuo voco 1476 *AKLitRp* III 108.

7. *'pożytek, użytkowanie, utilitas, usus'*: Gensze wywodzy w gorach syano a zele sluszbe ludzskey (qui producit... herbam servituti hominum) *Fl* 146, 9, *sim. Pul*, *MW* 130a, *sim. Fl* i *Pul* 103, 15; Jako Margaretha... ne saplaczila my koną yako pancz grzywen, *thsso my sdechl na yey slusbe 1421 *Kal* nr 825.

8. *'gospodarstwo dzierżone w związku z wykonywaną służbą, praedium ei, qui munere aliquo fungebatur, concessum'*: Yako Szegotha ne yal na *Spytkowo sluzbø any mu tam nyczs nye wszyøl, any pomocznikem bil 1421 *Kal* nr 663; Panko... resignavit servicium al. sluzba, in qua residebat Hinato deditque eidem quatuor pecora, IIII mensuras siliginis... et alia ad servicium pertinencia 1447 *AGZ* XI 300; C⟨asimirus⟩ rex Matthiae... duos mansos in Owidz, qui alias sluzba vocantur... ad se iure feodali devolutos, donat 1472 *Matr* I nr 954. ~ *Rutenizm.*

9. *'nakrycie stołowe (tj. naczynie, sztućce), supellex, mensae apparatus'*: A preparacione mensarum et sluszby 1461 *SprKHS* V s. XXIX.

Służebliwy *zapewne w błędnym rozumieniu łac.* famellicus *'zgłodniały' jako* familiarius *'sługa, służący'*: Ecce ipso die sero reuertitur (*sc.* Iesus) multum famellicus, *sluszebliue, ieiunus, glodny, multum fatigatus 1476 *AKLit* III 108.

Służebnica *formy*: *n. sg.* służebnica XV *med. RRp* XXIV 362, *BZ* Ex 20, 10; ~ *g. sg.* służebnice *BZ* Judith 10, 2, 1492 *ZapWarsz* nr 1723; ~ *ac. sg.* służebnicę *BZ* Ex 21, 7, 1481 *ZapWarsz* nr 1521; ~ *v. sg.* służebnice *BZ* Gen 16, 8; ~ *i. sg.* służebnicą *BZ* Judith 8, 32; ~ *n. pl.* służebnice *Sul* 81; ~ *g. pl.* służebnic *ca* 1420 *Msza* II s. 259, *sim.* III. VI—VIII. XIV, *BZ* Gen 32, 5, *MW* 21a; ~ *ac. pl.* służebnice *BZ* Deut 28, 68, 1476 *Msza* XIII s. 65.

Znaczenie: *'ta co służy, posługuje, wykonuje prace najemne, famula, ancilla'*: Pomny, pane, slugy y sluszebnicz (famulorum famularumque, *Msza* XIII: na sluzebnycze, IV. IX: sluzebnyczk, V: szluszebnyczcky) *ca* 1420 *Msza* II s. 259, *sim.* III. VI—VIII. XIV; W prawye czesarskem stogy, aby szlvdzy nyevolny y slvzebnycze (servi illiberi et ancillae) nye mogly bycz sz rąkv panow szwych wywoleny *Sul* 81; Ecce ancilla, slvzebnycza, domini (Luc 1, 38, *Rozm* 50: slvga) XV *med. RRp* XXIV 362; Agar, sluszebnyce Sarayna (ancilla Sarai)..., dokød gydzesz? *BZ* Gen 16, 8; Mamczy wolow... dosycz, a slug y sluszebnycz dosycz (habeo... ancillas) *ib.* 32, 5; Szyodmi dzen, sobota, pana boga gest. Nye bødzesz w nyem czynycz swego dzyala, ty..., sluga twoy y sluszebnycza twoya (ancilla tua) *BZ* Ex 20, 10; Paklybi kto przedal *dzewko swøø w sluszebnyczø (in famulam) *ib.* 21, 7; Bødzesz przedan nyeprzyaczelom twim w slvgy y w slvzebnicze (in servos et ancillas) *BZ* Deut 28, 68; Iacz winydø s swø sluszebnyczø (cum abra mea) *BZ* Judith 8, 32; Zavolala sluszebnyce swey (abram suam) *ib.* 10, 2; Boze,... odkupiczelu dusz slug y sluzebnicz twogich! *MW* 21a; Ysche... Katharzina... rzeczy szkradzyonych przesz... szlusebnycza yey vsythku nye ma 1481 *ZapWarsz* nr 1521; Jakom ya nye sbył any vygnal Anny, szluzebnycze Yanovcy, s domv yego gwalthem 1492 *ib.* nr 1723.

Służebniczka *formy*: *n. sg.* służebniczka *BZ* Lev 25, 44, *EwZam* 288, *ca* 1500 *Erz* 97; ~ *g. sg.* służebniczki 1471 *ZapWarsz* nr 2953, 1475 *ib.* nr 1198, *MW* 80a, *EwZam* 289; ~ *g. pl.* służebniczek *ca* 1431 *Msza* XII s. 218, *sim.* VIII; służebniczk 1426 *Msza* IV s. 314. 315, *sim.* IX; ~ *d. pl.* służebniczkam 1426 *Msza* IV s. 315.

Znaczenie: *'ta co służy, usługuje, wykonuje prace najemne, sługa, służebnica, ancilla, famula'*: Pamøthay thesch, panye, slug, sluzebnyczk (*Msza* VIII. XII: sluzebnyczek, III. VI. VII.

XIV: sluszebnycz) thwich (famulorum famularumque tuarum) 1426 *Msza* IV s. 315, *sim. ib.* s. 314, *sim.* IX; Naam takyesch grzeschnym slugam y thesch sluzebnyczkam thwym (nobis quoque peccatoribus famulis tuis)... thovarzyschthwa darovacz raczy sz thwymy swanthymy zwolenyky 1426 *Msza* IV s. 315; Slvga y slvzebniczka (servus et ancilla) bødze wam s rodv, ges to okolo was sø *BZ* Lev 25, 44; Jakom yą zøną (*leg.* z żoną) moya gwalthem nye ssbil szluzebnyczky, kthora w muyc myeschkalą 1471 *ZapWarsz* nr 2953, *sim.* 1475 *ib.* nr 1198; Otho oczy szluzebnyczky thwey na pana mego wzgladayą *MW* 80a; Otho slvzebnyczka bosza (ecce ancilla domini Luc 1, 38) *EwZam* 288; Isze veyrzal na pokorą sluzebnyczky svoyey (ancillae suae Luc 1, 48) *ib.* 289; Slvzebnyczką ancilla *ca* 1500 *Erz* 97.

Służebniczy *formy*: *ac. sg. f.* służebniczą 1490 *AGZ* XIX 84; *neutr.* służebnicze 1467 *StPPP* IX nr 627; ~ *i. sg. m.* służebniczym *BZ* Ex 36, 6; ~ *l. sg. f.* (o) służebniczej *Dział* 57.

Znaczenie: '*związany ze służebnikiem, ad famulum pertinens*': **a.** '*woźnym sądowym, ad ministerialem*': O potwarzy slvszebnyczey (de excessibus ministerialium) *Dział* 57; Et [e]idem cum ministeriali al. sluzebnykowi protestauit... Et hoc eciam postulauit testimonium al. sluzebnycze, ut esset... in librum introductum 1467 *StPPP* IX nr 627; Quia... Nicolaus..., dum cittaciones super te... portavit, habita potestate ministerialis al. mayacz mocz szluszebnycza..., intulit sibi duo vulnera livida 1490 *AGZ* XIX 84; ~ **b.** '*sługą ogłaszającym rozkazy, ad praeconem*': Przeto kazal Moyszesz sluszebnyczym glossem wolacz (iussit... Moyses praeconis voce cantari) *BZ* Ex 36, 6.

Służebnik *formy*: *n. sg.* służebnik (1329) 1554 *KodPol* II 659, 1375 *AcCas* 56, 1378 *ib.* 107, *etc. etc.*; ~ *g. sg.* służebnika 1471 *ZapWarsz* nr 3032, 1478 *ib.* nr 1452, 1493 *ib.* nr 1658; ~ *d. sg.* służebnikowi 1398 *HubeZb* 95, 1379—404 *Biecz* I 92, *Sul* 30, 1467 *StPPP* IX nr 627; ~ *ac. sg.* służebnika 1440 *StPPP* II nr 2826, *Sul* 34. 64, *etc.*; ~ *i. sg.* służebnikiem 1399 *Pyzdr* nr 97, 1400 *SKJ* III 187, 1418 *ZiemsKrak* I 469, *etc.*; ~ *i. du.* służebnikoma 1468 *TymSąd* 163; ~ *n. pl.* służebnicy 1379—404 *Biecz* I 1, (1425) XV *p. post. MMAe* XVII 225, 1434 *AKPr* IV 393, *etc.*, XV *p. post. R* XXIV 374; służebniki 1420—30 *AKPr* II 435, 1441 *ib.* 512, 1444 *AKPr* IV 211, *etc.*; ~ *g. pl.* służebnikow *Sul* 42, *BZ* II Par 9, 4, 1493 *ZapWarsz* nr 1744; ~ *d. pl.* służebnikom *Sul* 42, *BZ* I Reg 16, 17; ~ *ac. pl.* służebniki *Sul* 19. 26, *BZ* Ex 5, 16. IV Reg 24, 15; ~ *l. pl.* (o) służebnikach *Sul* 70.

Znaczenia: **1.** '*służący, sługa, ten co posługuje, famulus, minister, puer*': Iaco praue s tym sluszebnikem brał, czso vmarł 1399 *Pyzdr* nr 97; Servi Woyko et Brathomil, dicti sluszebniczi 1379—404 *Biecz* I 1; Bedellus vlg. sluszebnik 1406 *ArchTerCzchov* I 185, 11; Ach, sluszebnyky twoge byczmy byyø (en famuli tui flagellis caedimur)! *BZ* Ex 5, 16; Zalibi vbostwem przinødzon søøcz przedalbi syø tobye brat twoy, nye veyøszay gego robotø robotnikow, ale iako slvzebnik (quasi mercennarius) a ratay bodze *BZ* Lev 25, 40; Saul sluszebnykom swim (ad servos suos) rzeczc *BZ* I Reg 16, 17; Kako moszecye stacz przed genim sluszebnykem slug (*leg.* z sług) pana mego namnyeyszich (ante unum satrapam de servis domini mei minimis)? *BZ* IV Reg 18, 24; Jako ssinowye mogy... sse dwyema sluzebnykoma sswima... ludzi pana Woczechovich... na dobrovolney drodze nye gymali 1468 *TymSąd* 163; Jakom ya sszamopyath gwalthem... wschethwschy do gospodi nye ssbylem szluzebnyka kxadzą *proboszczowego 1471 *ZapWarsz* nr 3032, *sim.* 1478 *ib.* nr 1452, 1493 *ib.* nr 1658; Jakom ya... Marczina y Pawla, slvzebnykowh, kv zbyczv kmyecza... nye sesłał 1493 *ib.* nr 1744; ~ '*giermek, armiger, qui militari ordini praeparatur*': Mylowal gy Saul barzo a vczinyl gi swim sluszebnykem (factus est eius armiger) *BZ* I Reg 16, 21; ~ Przewyodł Ioachyma do Babylona a matkø iego y zonø gego, y sluszebnyki gego (eunuchos eius) *BZ* IV Reg 24, 15; Gdisz vzrzala modroscz Salomonowø... y przebitki gego panosz y vrzødi sluszebnykow gego (habitacula servorum et officia ministrorum eius) *BZ* II Par 9, 4; Rzekø k nyemu (*sc.* Olofernesowi) gego sluszebnyci (satellites eius) *BZ* Judith 10, 18; ~ Przyszły wszitci sluszebnyci (servi) Baal *BZ* IV Reg 10, 21; ~ ~ A zatim sluszebnyk (praeco) wzwola po wszitkey woysczе pyrwey, nysz slunce zaszlo, rzekøcz *BZ* III Reg 22, 36; ~ służebnicy '*nazwa chóru anielskiego, angelorum chori nomen*': Archangeli, angeli sluzebnyczy XV *p. post. R* XXIV 374.

2. '*pierwotnie pomocnik sędziego, później woźny sądowy, tj. niższy urzędnik sądowy, doręczający pozwy, odbywający wizje lokalne itp., primum iudicis administer, deinde ministerialis, id est magistratus iudicialis minor, cuius erat vocationes in ius tradere, rem loco ipso quo facta esset recognoscere sim.*': Nolumus autem, quod aliquis ipsorum comitum citabitur de praefatis bonis cum aliquo nuncio nostro generali, qui

vocatur sluzebnik (1329) 1554 *KodPol* II 659; Preconi terreno, videlicet *sluzebnig V grossos 1375 *AcCas* 56, *sim. ib.*, *sim.* 1378 *ib.* 107; Eze Stan... w tim pokazanu, csom sluzebnikowi pokazal w mey dzedzine, vczinil Czistkowi... za trzidzeszci grziwen skodi 1398 *HubeZb* 95, *sim. Sul* 30; Ministerialis vlg. sluzebnik 1400 *ArchCastrBiec* I 79, 1, *sim.* 1401 *ib.* 92, 4, *etc.*; Iako wyemy..., eze to, to czso xandz Nemerza obyechal ssluszebnikem, tego polouicza yest Kalawskego 1400 *SKJ* III 187; Ministeriali vlg. sluzebnicowi 1379—404 *Biecz* I 92, *sim.* 1467 *StPPP* IX nr 627; Invasit penam nestane et sluszebnik, ministerialis, eum evocavit in persona iudicii 1404 *RTH* III nr 4; Se sluzebnikem cum ministeriali 1418 *ZiemsKrak* 1 469; Officiales al. sluszebniczy (*AKPr* II 435: sluszebniky, *sim. ib.* 147. 376. 512, *AKPr* IV 211, *etc.*), non nisi palatini instituere habeant facultatem et eosdem (*sc.* pignoratos) iudicare 1434 *AKPr* IV 393, *sim.* (1425) XV *p. post. MMAe* XVII 225; Domino Jaxon jus addit Sithko ministerialem al. slvzebnika ad intromissionem 1440 *StPPP* II nr 2826; Slvzebnyczy alybo wozny (ministeriales) zabythego na drodze oblvpycz nye mayą *Sul* 13; Slvzebnyki alybo woznee (officiales) wogewodi wstawyayą *Sul* 19; Vstawyami przes slvzebnyky alybo przes woznee (per ministeriales sive officiales) nasze... thym obyczayem czynycz pozew *Sul* 26; Obiczayem *slvszciwim slvzebnykow (ministerialium) dzirzano bylo, ysz gdi kogo na drodze zabythego naleszly, szathi... sz nyego slvpyaly *Sul* 42; Thim tho slvzebnykom (eisdem ministerialibus)... zapowyedamy ktorichkole zabitich oblvpyacz *ib.*; Ysz... starosta... alybo voyewoda... mayą mocz dacz slvzebnyka (ministerialem) kv poswanyv *Sul* 64, *sim. ib.* 34. 78, *Dzial* 22. 49; Tho... capitulum... viszszey popysano poth rvbriką... o slvzebnykach *Sul* 70; Szoltysz albo wyoth, albo gego szluzebnyk (ministerialis) ma przydcz przed tho stoyacze gymyenye j to opowyedzecz... za ten dlug *OrtOssol* 68, 1, *sim. ib.* 18, 1, *OrtMac* 91; Preco possel, sluzebnyk XV *p. post. R* XXV 275; ~ goły służebnik *'woźny sądowy postrzyżony na znak zaprzysiężenia albo woźny sądowy bez asysty, sam, minister sive praeco iudicialis tonsus ac iuratus, nullis comitibus stipatus'*: Citauit eandem raso ministeriali al. golim sluzebnikem sine principali 1448 *StPPP* II nr 3362.

Służebnikowstwo *'urząd służebnika, tj. woźnego sądowego, famuli, id est ministerialis munus'*: Vstawyami, abi... slvzebnyczy pod wyną posbawyenya swego slvzzebnykowstwa (sui ministerialatus)... przes... sandzey przykazanya... pozwv czynycz nye szmyely *Sul* 27.

Służebnikow(y) *'związany ze służebnikiem, tj. woźnym sądowym, ad famulum, id est ministeriale pertinens'*: O placze slvszebnykowem (de excessibus officialium) *Dzial* 32.

Służebność *'służba, służenie, posługiwanie, famulatus, ministerium'*: Bødø pod rękø sinow Amonowich ku potrzebye domv boszego... w poswyętnich comorach... y we wszech vczincech sluzebnosci (in universis operibus ministerii) koscyola bozego *BZ* I Par 23, 28; Vstauil podle *zrzodzenya Dauida... vrzødi kaplanske w sluszebnoscyach swich (in ministeriis suis) *BZ* II Par 8, 14; Roszdzele⟨ne ?⟩ sluszebnosczy (divisiones ministrationum sunt I Cor 12, 5, *SKJ* I 106: sluzb, vrzędow) XV *p. post. R* XXV 258; ~ Hanc domum honorare valde debemus..., primo propter... angelorum assistenciam sluzebnosczy XV *p. post. GlDom* 85.

Służebny *formy*: *n. sg. m.* służebny 1442 *AGZ* XI 201, *Sul* 52, *ca* 1500 *Erz* 97; ~ *g. sg. m.* służebnego *BZ* Ex 13, 9, 1465 *ZapWarsz* nr 1238; *f.* służebnej *BZ* Lev 25, 50. I Par 9, 13, 1472 *ZapWarsz* nr 3087, *etc.*; ~ *ac. sg. f.* służebną *BZ* Gen 16, 1, *Rozm* 81; ~ *i. sg. m.* służebnym 1447 *AGZ* XI 300; ~ *i. pl. m.* służebnymi 1448 *AGZ* XI 322, *BZ* I Par 9, 19.

Comparat. n. sg. f. służebniejsza XV *p. post. R* XXV 177.

Znaczenie: *'związany ze służbą, pełnieniem służby, posługujący, ad famulatum, ministerium pertinens, famulans'*: Saray... myala dzewkø sluszebnø (ancillam) *BZ* Gen 16, 1; Bocz pan w moczney røcze wiwyodl czyø s Egipta, z domu sluszebnego (de Aegypto) *BZ* Ex 13, 9; Bracya gich *ksyøszota... przesylny vdatnoscyø ku dzalanyv potrzebi sluszebney (ad faciendum opus ministerii) *BZ* I Par 9, 13; Cy to sø... nad dzali sluzebnimy (super opera ministerii) *ib.* 9, 19; Yakom ya samowtor nye szbyl Malgorzacze paropka sluszebnego gwaltem 1465 *ZapWarsz* nr 1238; Jako sszyn moy, badacz ssze mną na genem chlebye... dzew[th]ky szluzebney Dorothyey oth Ondrzeya... nye odegnal gwalthem 1472 *ib.* nr 3087, *sim.* 1495 *ib.* nr 1770a; Yako oczi czorky szluzebney (ancillae Psal 122, 2, *Fl* i *Pul*: poselkyney) sza w szprawye panyey szwey, thako oczi me nyechay bądą pylne sluszby thwoiey! *MW* 91b; Cliens est famulus nobilis pacholą, slvzebny pacholek *ca* 1500 *Erz* 97; Satelles slvzebny sluga *ib.*; Dicitur, quod Abraham habuit duos filios, vnum de ancilla, *gl.* Agar, sluzebney dzyewky, et alium de libera, id est de vxore *ca* 1500 *JARp* X 20v; ~ ⟨Obi⟩-

nyony wszistki rzeczi w formø sluszeb⟨ną⟩ XIV *ex. Pocz* 232; ~ *'należny za służbę, qui pro servitio debetur'*: A pyenyødze, za ktores byl przedan, podle liczby laat ⟨obliczy *?*⟩ myasto slvzebney liczbi (pecunia... iuxta annorum numerum et rationem mercennarii supputata) *BZ* Lev 25, 50; ~ *'podległy, subditus, subiectus'*: Gdisz wrząth solthysky zawszdy slvzebny gest (servile existat), a na wolyą panow swogych stacz abo czynycz sprawnye powinyen gest *Sul* 52; ~ *'służący, sługa, najemnik, famulus, minister mercede conductus'*: Nos castellanus et capitaneus... vallamus triginta marcarum inter Vassil sluszebny... et Deschko... Rutinos 1442 *AGZ* XI 201; Hynath recepit illud servicium al. sluzebnym bycz non solum sibimet, sed et suis pueris temporibus perpetuis 1447 *ib.* 300; Clisz baythco... cum Mathwey et cum Hrin, cum sluzebnimi 1448 *ib.* 322; ~ *(o kimś zaufanym, bliskim)*: Cumque omnes moniales propter hoc erant turbate, illa, que sibi (*sc.* sanctae Hedvigis) erat familiarior, szluzebnyeyszą, accedens ad eam, dixit XV *p. post. R* XXV 177.

Służenie *formy*: *g. sg.* służenia 1424 *Msza* III s. 67, *sim.* VI. VIII. XII. XIV; ~ *d. sg.* służeniu *MW* 50a; ~ *ac. sg.* służenie 1461—7 *Serm* 114r; ~ *i. sg.* służenim XV *med. SKJ* V 267.

Znaczenia: **1.** *'służba, posługiwanie, famulatus, ministerium, servitus'*: Lyubo bandz tobye, swyøntha troycza, sluszba sluszena mego (obsequium servitutis meae) 1424 *Msza* III s. 67, *sim.* VI. XII. XIV; Day, aby ta obyatha, yaasz oczyma twey welebnosczy ssluszenya mego nedostoynego offyrowacz (*pro* offyerowalem), bandz tobye *przyyemne 1424 *Msza* III s. 67; Et hoc fiebat ministerio, sluzenym, angeli, qui hanc stellam taliter dirigebat et ordinabat XV *med. SKJ* V 267; Quia passio Xpi inducit deuotissimam et efficacissimam operacionem slussene 1461—7 *Serm* 114r; O, iakiey czistoti wam bilo potrzeba ku godnemu sluzenyu takiey panyey (*sc.* Maryjej)! *MW* 50a.

2. *dubium*: *'zapłata za służbę, nagroda, meritum'*: Nam thez grzyesznim sługąm thwogym... thowar⟨z⟩yszthwo dacz raczy... ze wszythkymy thwogymy szwyąthymy, w gychze nas thowarzysthwo nye domnymayąnczy sluzenya (*pro* zasluzenya *?*, non aestimator meriti, I. IV. VII: othplati, III: zasługi, VI. XII. XIV: zasluzenya), ale odpuszczenya, proszymy, rosdawcza przypuszczy XV *p. post. Msza* VIII s. 65.

Służewnik, Służownik *'woźny sądowy, ministerialis, magistratus iudicialis minor'*: Una cum... nostro camerario..., qui et Polonico ydiomate slushofnic dicitur, in silvis gades et terminos equitaverunt 1313 *CodSil* II 124; Item IIII-or grossos sluschewnik, qui metam ⟨infra⟩ prospexit 1378 *AcCas* 105. ~ *Cf.* **Służebnik 2.**

Służownik *cf.* **Służewnik**

Służyć *formy*: *praes. ind. 1. sg.* służę *Rozm* 388; *3. sg.* służy *OrtMac* 74, *OrtOssol* 58, 4, 1478 *ZapWarsz* nr 1207, *etc.*; *3. pl.* służą 1424 *Zab* 538, *Sul* 79, *BZ* Judith 11, 5, *etc.*; ~ *praes. ind. z partykułą* ać *dla wyrażenia trybu rozkazującego 1. pl.* ać służymy *BZ* Ex 14, 12; ~ *imper. 2. sg.* służy *Aleksy* w. 71, *BZ* I Reg 26, 19; *1. pl.* służmy *Rozm* 812; *2. pl.* służycie *Fl* 2, 11, *BZ* Jos 24, 14; służcie *BZ* II Par 30, 8, *Pul* 2, 11; ~ *part. praes. act. adv.* służęcy *Rozm* 79; służąc *Gn* gl. 157a, XV *med. SKJ* I 58, *BZ* Judith 8, 16, *etc.*; *adi.* służąc *Rozm* 230; *n. sg. neutr.* służące 1490 *ZapWarsz* nr 1645; *n. pl. m.* służące *BZ* Num 3, 8; *g. pl. m.* służących 1466 *SprTNW* VIII 2, 45; *neutr.* służących 1498 *SprTNW* VIII 2, 41; *d. pl. m.* służącym *Gn* 11b; *i. pl. m.* służącymi *BZ* I Par 9, 28; *cf. też* **Służący**; ~ *inf.* służyć(i) *Tęcz* w. 6; służyć 1402 *Kościan* nr 186, 1419 *ib.* nr 750, 1449 *R* XXV 166, *etc. etc.*; ~ *fut. 1. sg. m.* będę służyć *BZ* Gen 29, 18; *2. sg. m.* będziesz służył *EwZam* 301, *Rozm* 197; *3. sg. m.* będzie służyć *Rozm* 280. 467; służyć będzie *BZ* Ex 21, 2; będzie służył 1500 *AGZ* XV 399; *neutr.* będzie służyć *Pul* 21, 33; służyć będzie *Fl* 21, 33; *3. pl. m.* będą służyć *Pul* 71, 11, *Rozm* 171; służyć będą *Fl* 71, 11; ~ *praet. 3. sg. m.* służył *Fl* i *Pul* 17, 48. 100, 8, *Aleksy* w. 37, *etc.*; *f.* służyła 1416 *Kościan* nr 568, *Rozm* 40. 79, *etc.*; *neutr.* służyło XV *med. SKJ* V 267, *Aleksy* w. 12; *3. du. f.* służyle jesta *Fl* 80, 6; służyly jesta *Pul* 80, 6; *1. pl. m.* służylismy *Rozm* 493; -smy służyli *Rozm* 473; *3. pl. m.* służyli są *Fl* 105, 34; są służyli *Aleksy* w. 15; służyli XV *med. SKJ* V 265, *Pul* 105, 34, *EwZam* 301, *Rozm* 81. 197; służyli *a.* służyły *OrtOssol* 15, 3. 48, 3; *f.* są służyły *Rozm* 322; *neutr.* są służyły *Rozm* 157; ~ *plqperf. 3. sg. m.* jest był służył *Gn* 184a; ~ *condit. 1. sg. m.* (-)bych służył *Gn* 1b, *ca* 1500 *SprTNW* V 18; *f.* bych służyła *Rozm* 53; *3. sg. m.* (-)by służył *BZ* Deut 29, 18, *OrtMac* 74, XV *p. post. R* XXV 179, *Rozm* 403; *f.* (-)by służyła *BZ* I Par 18, 6, *De nativ* w. 36, *Rozm* 4; *1. pl. m.* -bychom służyli *Gn* 184b; -by służylibysmy *EwZam* 290; *3. pl. m.* -bychą służyli *Fl* 101, 23; (-)by służyli *Sul* 56, *BZ* I Par 9, 33, *Pul* 101, 23; *f.* by służyły *De nativ* w. 40; ~ *condit. pass. 3. sg. neutr.* (-)by służono XV *p. post. R* XXV 179, *Rozm* 403.

Znaczenia: **1.** *'pozostawać w czyjejś służbie,*

posługiwać komuś, być na czyjeś posługi, być posłusznym czyimś rozkazom, pomagać komuś, pozostawać w stosunku poddańczym, famulari, famulum esse, servire': Odwroczil od brzemon ⟨chrzebt⟩ iego, rocze iego w koszu sluszile iesta (in cophino servierunt, *Pul*: sluzyly yesta) *Fl* 80, 6; Szluzycz (sicut... exhibuistis membra vestra servire immunditiae Rom 6, 19) 1449 *R* XXV 166; Huius ministerium, slusicz, est docere XV *med. GlWroc* 81v; Acz strzegø ssødow stanowich zlvzącze w slvsbye iego (servientes in ministerio eius) *BZ* Num 3, 8; Z gich pokolenya bily y nad ssødi sluszøcimy (de horum genere erant et super vasa ministerii), bo w lyczbø wnaszaly ssødi y winaszaly *BZ* I Par 9, 28; Dwa zaky zluzyły przi dworze (curiae servierunt) a geden darowal drugego... sz dobrey woley *OrtOssol* 48, 3, *sim. ib.* 15, 3; Sluziczy obsequi (bonum est obsequi sancto deo Ecclus 46, 12) 1471 *MPKJ* V 86; Sluzy *MW* gl. 67; Sluszycz obsequi XV *ex. PF* V 21; Wschakosch ya zawzdy v yey dostoyenstvye bądzyesch chovacz, omyslyayącz yey potrzeby a slvzacz yako svey krolevnye (huic ut tuae dominae servitia praebebis) *Rozm* 36; ~ Tedy vøcz pothem on gego sziin gestey on bil f klastor fstøpyl a svøthemv Ganv gestey on bil barszo slusil *Gn* 184a; Lud, iegosz iesm ne znal, sluszil my (servivit mihi) *Fl* 17, 48, *sim. Pul*; Ten my sluszil (mihi ministrabat) *Fl* 100, 8, *sim. Pul*; Jaco Jan dal Bronislawowy poltori griwny, by mu ne mayl (*pro* myal) sluszicz, aszby mu yego penondze wroczil 1402 *Kościan* nr 186, *sim.* 1419 *ib.* nr 750; Jako latha minøly, jako my Helena sluzila 1416 *ib.* nr 568; A myalby (*sc.* kmieć) przeththym volą kylo lath, tylesz lath panv svemv slvzycz ma (tot serviat suo domino), oth nyego nyc wychodzącz *Sul* 61; Qui principes et barones..., ut ipsum (*sc.* regem) donarent, honorarent et omagium prestarent a yemu holdowały, tho yest swoya wyerą sluzyly XV *med. SKJ* V 265; Myął barszo wyelky dwor, procz panosz trzisztha riczerzow, czo szą mv zawszdi szluszyli *Aleksy* w. 15; Bødøcz sluszycz (serviam tibi) prze dzewkø twø Rachel... syedm lyat *BZ* Gen 29, 18; Gydz od nas, acz sluszymi (ut serviamus) Egipskym, bo wyøczey gest lepycy sluszycz gym (servire eis), nysz zemrzecz na puszczy *BZ* Ex 14, 12; Kupyszly Szyda, szeszcz lyat sluszycz bødzye tobye (serviet tibi, *Kałuż*n 282: ma thobye zluszycz) *ib.* 21, 2; Posadzil ricerze w Damasku, abi Syria takesz sluszila gemu (ut Syria... serviret sibi) *BZ* I Par 18, 6; Bo nyc tilko lyvdze sluszø gemv (*sc.* Nabuchodonozorowi) przes cyø (serviunt illi per te), ale y zwyerzøta polna poddani sø gemv *BZ* Judith 11, 5; Chczalczy crolowy szluszyczy, szwa choragyew myeczy *Tęcz* w. 6; Caritas benigna est, dobrothlyva yest, myłoszerna yesth, bo za sloszczy uczynyone sluszy swem ('wszem') dobrem szczedrze duchownem y czesnyem kasdemu XV *ex. MacDod* 148; Chcza rad szlvszycz yey myloszczy do mego skonczenya vyernye XV *ex. Zab* 444; Zathna nyevyastha tham byla, kthora by mathcze szluzyla *De nativ* w. 36; Klamayącz nyekthorzy mowyą..., aby tham nyevyasthy byly, kthore by mathcze szluzyly *ib.* w. 40; Przetom ya przyschla,... bych veselyla yego (*sc.* św. Jana) vrodzenyv y slvzyla tobye yako mey czyotvchnye przy tem plodzyc *Rozm* 53; Byl Iozeph... stros czystoty dzyevycze..., sluząc yey (servit ipsae Mariae) z vyelyką czczya... we wschey svyatoszczy *ib.* 57, *sim. ib.* 58. 121. 139; A myely teze dzywka sluzebna a trzy parobky, ktorzy sluzyly (servierunt) Iozephovy a dzyevyczy Marie *ib.* 81; Tobye prze myą badą barzo radzy sluzycz (qui sunt... tibi propter me... servituri) *ib.* 171; Nyyeden nye moze dwyema panoma sluzycz (servire Mat 6, 24), bo albo bądzye yednego nyenazrecz a drugyego mylovacz, albo yednemv bądzye sluzycz (unum sustinebit), a drugyego potąpyacz *ib.* 280; Naszlyadovala tesch yego... Zvzanna y ynych pany vyelye..., ktore ssą yemv sluzyly (ministrabant ei Luc 8, 3) *ib.* 322; Owa tylye lyat sluzą tobye (servio tibi Luc 15, 29) *ib.* 388; Syn czlovyeczy nye przyschedl, by yemv sluzono, alye by sluzyl (non venit ministrari, sed ministrare Mat 20, 28) *ib.* 403, *sim.* XV *p. post. R* XXV 179; Badzyely my kto sluzycz (si quis mihi ministraverit Jo 12, 26), bądzye gy czczycz oczyecz moy *Rozm* 467; Mysmy pokolyenye Abramovo a nygdysmy nye sluzyły komv (nemini servivimus unquam Jo 8, 33) *ib.* 473; Panye, kyedysmy czyc vydzyely laknącz... albo v czyemnyczy, a nye sluzylysmy tobye (et non ministravimus tibi Mat 25, 44)? *ib.* 493; ~ Tako to czvoro przyrodzenye albo elementa nygdy nye panovaly v mylem panye, alye szą yemv sluzyly (sed sibi famulantes) *Rozm* 157; ~ '*być pomocnym, być użytecznym, prodesse*': Quantum prodesse, slussy, videretur XV *med. R* XXV 158.

2. '*oddawać cześć, spełniając religią nakazane czynności, colere, adorare, venerari*': Mog mily pane bosze, proszø ga dzysza..., isbichcy ga... tako thobe słuszyl, gakobichcy ga svoge duszy nalasl sbauene *Gn* 1b; Mily Xc dostognim ludzem a bugu (*pro* bogu) sluszøczim neuele dzeczy... dage pres to, isby szø ony gymy ne stauiły... przed luczmy *Gn* 11b; Popro-

szmy... svøtego Gana..., abicz on sza namy... Xpa prosyl..., abichom my milemu Xpoui... presz grzecha tako sluszyly, gakobichom my gego miloserdze sobe nalesly *Gn* 184b; Milemu Ihu Xo slusøcz *Gn* gl. 157a; Sluszicze (*Pul*: sluzczie) bogu (servite domino) w strasze! *Fl* 2, 11; Semø moie sluszicz bødze (*Pul*: będze sluzicz) iemu (serviet ipsi) *Fl* 21, 33; Wszistczi pogani sluszicz bødø iemu (servient ei, *Pul*: będø yemu sluzycz) *Fl* 71, 11; Abychø zyawily... w Siyon ymø gospodnowo... a krolowe eszbichø sluszily (ut serviant, *Pul*: by sluzyly) gospodny *Fl* 101, 23; Smyeszali sø se medzy pogany... y sluszyly sø (servierunt, *Pul*: sluzyly) rytym balwanom gich *Fl* 105, 34; Crediderunt ipsum esse regem, cui celum famulabatur sluzylo XV *med. SKJ* V 267; W Rzymye gyedno panyą bilo, czosch bogv rado szluzilo *Aleksy* w. 12; Wyancz mv szdząno Allexi..., then wyącz szluszyl bogv rad *ib.* w. 37; Mila zono. kaszą thobye, szluszy bogv w kaszdey dobye *ib.* w. 71; Zeby sedł y slvzil (ut... serviat) bogom tich narodow *BZ* Deut 29, 18; Przetosz ivsz boycye syø pana a slvzicye gemv (servite ei) szwirzchowanim... szyercem *BZ* Jos 24, 14; Gydzi, sluszi (servi) czudzim bogom *BZ* I Reg 26, 19; Sluscye (servite) panu bogu oczczow waszich *BZ* II Par 30, 8; Ponyszmi przed nym nasze dusze a w duchu skruszonem a ponyszonem sluszøcz gemu (in spiritu constituti humiliato servientes illi) *BZ* Judith 8, 16; Dzysz sluza tobye angiely y archangely *Naw* 44; Aby przez boyazny z rąky nyeprzyacelyow naszych vybavyeny szluszylybysmy mv (*sc.* bogu, ut... serviamus illi Luc 1, 74) *EwZam* 290; Pana boga thvego bądzyesz chvalyl a gyemv samemv bądzyesz slvzyl (illi soli servies Mat 4, 10) *ib.* 301, *sim. Rozm* 197; Otho angyolovye przystąpyly y szlvszyly yemu (ministrabant ei Mat 4, 11) *EwZam* 301, *sim. Rozm* 197; Jesu,... day my dar duszney mocznoszcy, bych pokuszy przewyczyąszyl, mocznye thobye szawsze szluszyl *ca* 1500 *SprTNW* V 18; Tako yą dasch do kosczyola..., aby z gynymy dzyevyczamy na kozdy dzyen bogv mylemv slvzyla (deo famulantur) *Rozm* 4; Sluzyla bogv od szyedmydzyeszyąt lyath y trzy..., nye chodzącz s kosczyola *ib.* 79, *sim. ib.* 288. 301; Tadeusch... nalyasl vschytky sluzącz balvanom *ib.* 230; Vschelky, ktory sluzy grzechovy (qui facit peccatum Jo 8, 34), ten yest sluga grzecha *ib.* 473; Podzmysz, sluzmyz ynemv bogv (serviamus diis alienis Deut 13, 6)! *ib.* 812; ~ A tha wdova byla..., chtora nye vychodzyla z kosczyola, posthamy y modlythvamy szlvszącz w noczy y ve dnye (ieiuniis et obsecrationibus serviens nocte ac die Luc 2, 37, *Rozm* 79: ve dnye y v noczy sluzaczy bogv) *EwZam* 295; Czesto bogv wschechmogączemv slvzył svemy naboznymy modlytvamy (deo semper exhibebat cum devotione) *Rozm* 31; Dzyevycza Marya... bogv naboznye slvzyla postem, czyczym, modlytvą (devote se gerebat vigiliis, ieiuniis et oratione) *ib.* 40; ~ Cy to sø ksyøszøta spyewakow po czelyadzach koscyelnich slug, gisz w poswyøtnich komorach bidlyly tak, abi we dnye y w noci vstawnye swø sluszbø sluszily (ut... suo ministerio deservirent) *BZ* I Par 9, 33; ~ Sollicitudine non pigri,... domino seruientes panw bogv w tem szluszącz (Rom 12, 11) XV *med. SKJ* I 58; ~ '*odprawiać mszę świętą, missam celebrare, administrare*': Pop Ucholdycz citaverat... Nadosza popadya, quod sibi noluit admittere ad prefatam ecclesiam Rutenicalem in Stradecz celebrare al. szluszycz 1500 *AGZ* XV 399; Dominus capitaneus intellecta causa... adiudicavit, quod pop laczko Nester, gene⟨r⟩ popadie, una ebdomada celebrabit al. bądze szluszyl *ib.*

3. '*wykonywać służbę wojskową, militem esse*': O slvzbye slachty woyenney, aby podług swego dostathkv slvzyły (de servitio dominorum, *Dzial* 63: kasdy zbroynye ma slvszycz na woyna) *Sul* 56; Powynyen gest kaszdy slachczycz podlvg dostathecznoszcy swego gymyenya... kv pospolythemv dobremv pewnymy bronnymy lvdzimy slvzycz (armatis hominibus deservire) *ib.*, *sim. Dzial* 63; Vstawyamy, ysz ryczerze a slachta zyemye naszey polskey nam... w krolewstwye polskem slvzycz mayą w harnaszv (servire in armis), yako nalepyey mogą, alye sz granycz krolewstwa nye povynny slvzzycz nam (non teneantur servire nobis) *Sul* 66, *sim. Dzial* 52; Ale tho chczemy rosvmyecz o onych slachczyczoch, kthorzy na woyną slvzą (qui ad expeditiones serviunt) *Sul* 79; ~ Ktho kvpy szolthyszthwo a z thego zluzy krolowy *OrtMac* 74; Geden człowyek vmarł a ten byl kupyl szolthystwo, to leszy w marborszkyem... prawie, tako ysz on szluszyl s tego kro⟨ło⟩wy (*OrtMac* 74: tako, yszby on szluzyl sz thego krolewszthw, *leg.* krolewstwu) y powynyen gemv s thego szluzycz na wyeky (sic quod ipse servitia regi ad expeditionem de ipsa debitorius esset) *OrtOssol* 58, 3, *sim. OrtMac* 74; Mathką nye mą prawa k themv, przetho ysz tho woythowstwo szluzy krolowy na woyną (propterea quod scultetia regi servitia tenetur) *OrtOssol* 58, 4, *sim. OrtMac* 74; Woythowstwo albo szolthystwo, czo gye kupyą w dzyedzyczstwo y czo sz nyego szluza powynnye krolowy (quae...

servitia tenentur regi) *OrtOssol* 59, 1, *sim. OrtMac* 75.

4. *(o nieruchomościach, też o dobytku, de bonis immobilibus)* '*przynależeć do kogoś lub czegoś, przypadać komuś, ad aliquem pertinere, alicui contingere*': Eze Swanthoslaw... pozwal o dambrowu... y o lanky *witnye, a thy yest pan Micolay pirwey pozbil y slusan ku Baalcze s stara dawna 1424 *Zab* 538; Jakom ya nye pomloczyl dwv brogv..., kthorich brogow... polovicza sluzy na nye 1478 *ZapWarsz* nr 1207; Nye vylovyl yeszor ksyaschaczych... kv vrzadovy yego slvschaczych 1498 *SprTNW* VIII 2, 41.

5. '*przysługiwać komuś, dotyczyć czegoś, alicui competere, deberi*': Yakom ya *Ilistha nye zachowal, ktori sluschil Boguslavovy y dzathkam yego 1464 *SprTNW* VIII 2, 29; Przivilegyow na gymyenye Jarczow sluzączich nye zabrala 1466 *ib.* 2,45; Jakom ya gwaltownye nye wzyal... skrzynky w domv v Pyothra... z lysthy y z prawy... z yego skrzinki, ktore yemv sluza dlya yego potrzebi 1478 *ZapWarsz* nr 1210; Jako nam prawo na brzek rzeky Jezorey sluzancze sgynalo 1490 *ib.* nr 1645; Jako nam pravo rakowske slvzhi sz przothkowh nasych 1493 *ib.* nr 1742.

6. '*być przeznaczonym, używanym do czegoś, destinari, adhiberi ad aliquid*': Armenta nadob[n]ye, czo sluscha kv ramyenyevy (*pro* korabyevy; tertia die suis manibus armamenta navis proiecerunt Act 27, 19) 1471 *MPKJ* V 135; Pvska yesth, kv kthorey sluzą dwa klucza 1491 *RKJL* VII 57.

Cf. **Służący, Dosłużyć, Posłużyć, Przesłużyć, Usłużyć, Wysłużyć, Zasłużyć, Przysłużać, Posługować, Przysługować, Usługować, Zasługować**

Słychać *formy*: *praet. 1. sg. m.* słychałem 1453 *R* XXV 213; *1. pl. m.* -smy słychali 1407 *Kal* nr 287, *Rozm* 460; ~ *part. praet. pass. n. sg. neutr.* słychano *Rozm* 45. 298; *ac. pl. neutr.* słychana *Rozm* 225; ~ *praes. pass. 3. sg. neutr.* jest słychano *Rozm* 423.

Znaczenia: **1.** '*odbierać dźwięki, słyszeć coś, sonos percipere, audire*': Jacosmi slichali od panow vicladayancz y rzeklismi 1407 *Kal* nr 287; Nygdysmy tako nye slychały czlovyeka rzekącz albo movyącz (numquam sic locutus est homo Jo 7, 46), yako ten movy *Rozm* 460.

2. '*dowiadywać się o czymś od kogoś, słyszeć o czymś od innych, audire aliquid ex aliquo*': Dzathky mile, isze gako tho... dobrze vecze y tesze vy o them tho często *slychake *Gn* 1a; Żadney thakycy nye szlychalem ve wszem myesczye Yerusalem panny mylosczywszey 1453 *R* XXV 213, *sim. ib.*; ~ *(coś)* nie (jest) słychano '*coś jest niezwykłe, nieznane, aliquid inauditum, insolitum est*': To poselstvo przedthym nye slychano, a przeto nade wschytky mysly y nad rosvum szyaga *Rozm* 45; Taka czuda yna (*leg.* i ina) rozmayta nye slychana przedthym czynyl (mirabilia prius non audita) *ib.* 225; Wschytky tlvscze poczęły szye dzyvovacz rzekącz, yze nygdy to nye *schlychano any vydano v ysraelskey zyemy (numquam apparuit sic in Israel Mat 9, 33) *ib.* 298; Od początka svyata nye yest slychano (a saeculo non est auditum Jo 9, 32), aby kto otworzyl yego oczy, ktory szye slyep vrodzyl *ib.* 423.

Słynąć *formy*: *praes. ind. 3. sg.* slynie 1442 *R* XIX 77, 1455—60 *ib.* 110, 1471 *MPKJ* V 24, *etc.*; ~ *fut. 3. sg. m.* słynąć będzie *BZ* I Par 22, 9; *neutr.* będzie słynąć *BZ* Deut 25, 10; ~ *praet. 3. sg. m.* słynął *ca* 1500 *JARp* X 216v, *Rozm* 508. 510; *f.* słynęła jest *Gn* gl. 153b; słynęła XV *in. R* XXIV 70, *ca* 1500 *JARp* X 29r; *neutr.* słynęło jest *Gn* gl. 105a; słynęło *Rozm* 213; ~ *plqperf. 3. sg. m.* słynął był XV *p. pr. R* XVI 329; ~ *condit. 3. pl. m.* -by słynęli *Dział* 36.

Znaczenia: **1.** '*być zwanym, nazywać się, appellari, nominari, vocari*': Bødze slynøcz (vocabitur) ymyø gego Dom zvtego *BZ* Deut 25, 10; Sin, gen syø tobye vrodzi, bødze møsz przepokoyni..., a prze tø przyczinø pokoyni slinøcz bødze (vocabitur) *BZ* I Par 22, 9; Slynye (*war. lub.*: slvnye) vocabitur (vocabatur autem mater eius Salumith Lev 24, 11) 1471 *MPKJ* V 24; Schedl myly Yesus podlye morza Galyleyskyego, ktore slynąlo Tyberiadis (mare Tyberiadis dicitur) *Rozm* 213; Zebraly szye vschysczy v dom starszego byskupa, yen slynął Kayphasch (qui dicebatur Caiphas Mat 26, 3) *ib.* 508; Tedy dyabel vstąpyl v Yądascha (*leg.* Judasza), to yest v yego sercze, ⟨jen⟩ slynął Skaryoth (qui cognominabatur Iscariotes Luc 22, 3) *ib.* 510.

2. '*być znanym, sławnym, głośnym, clarum, illustrem esse*': Que (*sc.* pietas)... per totum eius (*sc.* s. Stanislai) episcopatum extendebatur *slynolo gest *Gn* gl. 105a; Que (*sc.* s. Ursula) mirabiliter honestate morum, sapiencie et pulchritudine pollebat, ita quod eius fama ubique volabat yse one moua y slavøthnoscz slynøla gest (*R* XXIV 70: dostoynoscz slinøla) *ib.* 153b; Angel... gim nowyni powedzal, essz sszø narodzylo dzeczø, yesz slinc po wssem swecze 1442 *R* XIX 77, *sim.* XV *ex. PF* IV 623; Fulserat, slynal byl, ingenium, fama cantata per orbem XV *p. pr. R* XVI 329; Chwala thobye, goszpodzyne, ysz o thwych swyathych czesz⟨c'⟩

słyne 1455—60 *R* XIX 110; Sunt, *gl.* discipuli, lumina, quorum ffulget, *gl.* id est lucet, claret szlynye, doctrina XV *p. post. PF* III 288; Cuius discipulus diwlgatur esse bonus po roszmagithy⟨ch⟩ myeszce⟨c⟩h szlynye *ib.* 289; Cum enim Xpus Lazarum in Bethania a mortuis suscitavit, volavit, slynąla, hec fama per totam Iudeam *ca* 1500 *JARp* X 29r; Iuit... in desertum, vbi sepissimis signis claruit slynvł *ib.* 216v; ~ *czymś 'z czegoś'*: Aby naszy poddany czczyą tym szyrzcy slynały, vstawyamy *Dział* 36.

Cf. **Wsłynąć**

Słyszać 1. *'odbierać dźwięki, słyszeć coś, sonos percipere, audire'*: Chwalycz czø bødø, pane, wszytky krolewe szeme, bo slyszaly (quia audierunt, *Pul*, *MW* 137a: slyszely) wszytky slowa vst twogych *Fl* 137, 5.

2. *'dowiadywać się o czymś od kogoś, audire aliquid ex aliquo'*: Owa slysaly gesmy (audivimus eam, *Pul*: slyszelysmy) yø w Ewfracze *Fl* 131, 6.

3. *'uczestniczyć w czymś, należeć do czegoś, alicui rei interesse, pertinere'*: Si aliquis dominorum ad terminos generales spectancium, słyszaiący⟨ch⟩, ad predictos terminos generales non venerit..., tunc ullius domini absentia vlg. niebyciem termini predicti generales non debent annihilari 1453 *PawSejm* nr 114.

Słyszanie *'to co się słyszy, głos, id, quod auditur, vox'*: Gospodne, slyszal gesm slyszane (auditionem Hab 3, 1, *Pul*: slyszenye) twoge *Fl* Hab 1.

Słyszący *'słyszalny, taki który można usłyszeć, qui audiri potest'*: Blogoslawcze, poganowye, boga naszego y sliszøczi (*Pul*: vslyszony) czincze glos chwali iego (auditam facite vocem laudis eius) *Fl* 65, 7.

Słyszeć *formy*: *praes. ind. 1. sg.* słyszę *BZ* I Reg 15, 14, XV *p. post. R* I s. XLIII, XV *ex. SlArch* I příl. 23, *etc.*; *2. sg.* słyszysz *Rozm* 450. 717. 721. 772; *3. sg.* słyszy XV *in. CyzPloc*, XV *med. SKJ* I 69, *BZ* Deut 20, 5, *etc.*; *1. pl.* słyszymy *OrtOssol* 99, 3; *2. pl.* słyszycie *Rozm* 312. 680; *3. pl.* słyszą *BZ* II Par 9, 7. 34, 30, *Rozm* 123. 315; ~ *imper. 2. sg.* słysz *Fl* i *Pul* 80, 8, *Bogur* A—F, *BZ* Gen 23, 6. 11, *etc. etc.*; *3. sg.* słysz *ca* 1450 *PF* IV 570, *BZ* Deut 32, 1; *2. pl.* słyszycie *Fl* 65, 15; słyszcie *BZ* Gen 4, 23. 23, 8, *etc. etc.*, *Pul* 65, 15; *3. pl.* słyszcie *Fl* i *Pul* 33, 2; ~ *part. praes. act. adv.* słyszę *Rozm* 93; słyszęcy *EwZam* 293; słysząc *ca* 1450 *PF* IV 570, *BZ* Lev 5, 1. III Reg 20, 43, *etc.*; *adi. n. sg. m.* słyszący *Fl* i *Pul* 37, 15; *n. pl. m.* słyszący *Rozm* 771; *neutr.* słyszący *Pul* 129, 2; *d. pl. m.* słyszącym *BZ* Deut 31, 28; *ac. pl. m.* słyszące XV *in. R* XXIV 74; ~ *inf.* słyszeć *Gn* 175a, *BZ* Ex 7, 16. 22, *etc. etc.*; ~ *fut. 2. pl. m.* będziecie słyszeć *Rozm* 336; *3. pl. m.* będą słyszeć *Fl* i *Pul* 113, 14. 134, 17; ~ *praet. 1. sg. m.* słyszał jeśm *Fl* i *Pul* 37, 14. 61, 11. Hab 1, *Pul* Hab 24; słyszałeśm *BZ* Gen 3, 10; słyszałem *BZ* IV Reg 20, 5. Tob 6, 14, *OrtMac* 106, *OrtOssol* 78, 2; jeśm słyszał *Fl* i *Pul* 30, 16, *BZ* Ex 6, 5. 16, 7; -(e)m słyszał 1400 *Kościan* nr 159, 1420 *ib.* nr 792, *BZ* Tob 6, 14, *etc.*; ja słyszał 1414 *Pyzdr* nr 385, *BZ* Num 14, 28; *f.* -em słyszała *BZ* II Par 9, 5, *Rozm* 496. 737; ja słyszała *Rozm* 502; *2. sg. m.* słyszał jeś *MW* 136b, *Pul* 137, 1; słyszałeś *BZ* Is 48, 7; (-ś) słyszał *Rozm* 823; -(e)ś słyszał *BZ* IV Reg 19, 6. 11. 25. 22, 18, *etc.*; *f.* -ś słyszała *Rozm* 495; *3. sg. m.* jest słyszał *BZ* Gen 16, 11. Ex 16, 8. 9, *Rozm* 240; słyszał 1406 *Kal* nr 157. 158, *BZ* Gen 24, 30, *etc.*; *f.* słyszała *BZ* Gen 24, 28, *Pul* 96, 8, *Rozm* 739; *neutr.* słyszało jest *Fl* 9, 40; słyszało *Pul* 9, 40, *Rozm* 678. 679; *1. pl. m.* słyszeli jesmy *Fl* 43, 1. 77, 3; słyszelismy *Sul* 33, *BZ* Jos 2, 10. III Reg 20, 31. I Par 17, 20, *Pul* 43, 1; jesmy słyszeli *Fl* i *Pul* 47. 7, *Pul* 77, 3; -(e)smy słyszeli 1407 *Kal* nr 275, 1409 *Pozn* nr 663, 1420 *ib.* nr 994, *etc.*; my słyszeli *Rozm* 742; *2. pl. m.* słyszeliście *OrtOssol* 53, 1, *Rozm* 565; jeście słyszeli *Rozm* 269; -(e)ście słyszeli *OrtMac* 65, *OrtOssol* 53, 2, XV *p. post. GlDom* 61. *Rozm* 315; *3. pl. m.* są słyszeli *BZ* Lev 24, 14, *Rozm* 407. 411; słyszeli *BZ* Num 14, 14. IV Reg 23, 2. Neh 9, 16, *etc. etc.*; ~ *plqperf. 3. sg. m.* był słyszał *BZ* Ex 19, 25. 34, 32. I Reg 14, 27. IV Reg 19, 8; *2. pl. m.* jeście byli słyszeli *Gn* 2a; *3. pl. m.* są byli słyszeli *Gn* 176b; ~ *condit. 1. sg. m.* -bych słyszał *Fl* i *Pul* 25, 7; *3. sg. m.* -by słyszał *Gn* 173b, *Sul* 79, *Rozm* 797; *f.* -by słyszała 1456 *ZabUPozn* 101; *3. pl. m.* słyszeli bychą *Fl* 18, 3; -by słyszeli *BZ* II Esdr 9, 40. *Rozm* 549; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* słyszan *Rozm* 190; ~ *inf. pass. sg. m.* słyszan być 1474 *R* XXIII 297; ~ *praes. pass. 3. sg. neutr.* słyszano jest *BZ* Neh 6, 6; ~ *fut. pass. 3. sg. m.* będzie słyszan *BZ* Jos 6, 10. Nah 2, 13; ~ *praet. pass. 3. sg. m.* był słyszan *Rozm* 225; ~ *condit. pass. 3. pl. m.* by słyszany *Pul* 18, 3.

Znaczenia: **1.** *'posiadać zdolność słyszenia, audire, audiendi facultatem habere'*: Ale ia iaco gluchi ne sliszał iesm (non audiebam)..., vczinil iesm se iaco czlowek ne sliszøczi (non audiens) *Fl* 37, 14—5, *sim. Pul*; Vszy magø a ne bødø slysecz (non audient) *Fl* 113, 14, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 134, 17; Surdos fecit audire veinil slisącze (Marc 7, 37) XV *in. R* XXIV 74; Nye dal van (*pro* vam)... vssv, ges to by mogli sliszecz (quae possunt audire) *BZ* Deut 29, 4;

Non tantum audibile auribus, yssby slyszala *wszyna, sed et visibile oculis 1456 *ZabUPozn* 101; Ienze szczepyl vcho, nye slyszy (non audiet, *Fl*: ne vsliszy)? *Pul* 93, 9; Gluschy słyscha (surdi audiunt Luc 7, 22) *Rozm* 315; Ale vaszy blogoslavyeny vschy, yze *slyschely (aures vestrae, quia audiunt Mat 13, 16) *ib.* 337; Odpovyedayczye thu... trądovaczy oczyszczeny, gluschy slyschączy (surdi audientes), nyemy movyączy *ib.* 771.

2. *'odbierać dźwięki, też posłyszeć, usłyszeć kogoś, coś, auribus sonos percipere, item audire aliquem, aliquid'*: **a.** *dopełnienia bliższego brak albo dopełnieniem zaimek inny niż osobowy w acc.*: Sliszcze, smyerni (audiant mansueti), y weselcze se! *Fl* 33, 2, *sim. Pul*; Bosze, vszima naszima sliszeli iesmi (audivimus, *Pul*: słyszelysmy) *Fl* 43, 1; Dwoie to sliszal iesm (duo haec audivi), isz mocz bosza iest *Fl* 61, 11, *sim. Pul*; Thocz Lampert slyssy XV *in. CyzPloc*; Potem dzewka... powyedzała doma swey maczyerzy wszitko, czsosz sliszala (quae audierat) *BZ* Gen 24, 28; Iakoscze movili a ya slisal (sicut locuti estis audiente me), takyesz vczinyø wam *BZ* Num 14, 28; Kxyøzøta po wszech zastøpyech volacz bødø, ano *wszitko woyska sliszi (audiente exercitu, proclamabunt) *BZ* Deut 20, 5; Ionatas nye bil slisal (non audierat) tego, gdisz ocyecz gego zaprzisyøgl lyvd *BZ* I Reg 14, 27; Ktory gest to glos, gesz brzny w mu vszu,... gisz to ia szliszø (quam ego audio) ?*ib.* 15, 14; Wrocyl syø krol do domv swego potøpyw to sliszøcz (audire contemnens) *BZ* III Reg 20, 43; Nye mow nam po szidowsku, bo lyvd sliszi (audiente populo) *BZ* IV Reg 18, 26; Nye boy syø rzeczi, iøszesz sliszal (quos audisti) *ib.* 19, 6; Prawdziwa gest rzecz, iøszem sliszala (quem audieram) w mey zemy o twich czsnotach *BZ* II Par 9, 5; Mayą yą pyssacz sz naszych vsth, yakoszmy szlyszely (prout audimus) *OrtOssol* 53, 1; Ya to dayą na wassą przyszagą, czosczye szlyszely (quod audistis hoc taliter) *ib.* 53, 2, *sim. OrtMac* 65; Anym mowyl gemv... gynschych scharadnych szlow, kthore wschithky yawni sza thym dobrym ludząm, czo przi them byli y tho slyscheli, y vydzely 1470 *ZapWarsz* nr 3007; Meruitque audireque, *gl.* sc. per se słyszan bycz, loquentes, *gl.* alios homines 1474 *R* XXIII 297; Naveczy, yzbych thego zandala y proszyla, czo by szye thobye szlubylo szlyschecz *Naw* 49; Vstavyly vszyscy, chtor⟨z⟩y szlyszely (qui audierant Luc 1, 66) *EwZam* 290, *sim. Rozm* 29; Słyszączy (audiens autem Mat 2, 3) Herod krol zasmączyl szyą y wszythko Ierusalem sz nym *ib.* 293; Czemvsz rzekl, by to proznya slova, kyedysz o [o]dvoym lyvdv schlyschal *Rozm* 62; Kazal ym, ono wschyszczy slysza (cunctis audientibus illis imperaverit) *ib.* 123; Słysząc to nyektorzy svolyenyczy svyątego Yana (haec quidam ex discipulis Johannis audientes) opvszczyly y (*leg.* ji 'go') *ib.* 201, *sim. ib.* 336. 464. 844; To, czo yest vydzyał a slyschal (quod vidit et audivit Jo 3, 32), to szvyadschy *ib.* 240; Yako słyschą, tako sządzą (sicut audio, iudico Jo 5, 30) *ib.* 260; Myly synkv, vzpomyeny... na ony slova, ktoresch ya od czyebye slyschala *ib.* 502; Alye tego myly Cristus yavnye nyc rzekl, gdyby yny słyschely, alye ysch tego nye baczyły *ib.* 549; Iam yavnye movyl szvyąthu, czusch kyedy vyelye luda słyschało (Jo 18, 20) *ib.* 678, *sim. ib.* 679; Nyeczo bylo tayemno, yze v przykladzyech albo v przypovyeszczyach vyelye ych słyschacz nye rozvmyely *ib.* 679; ~ Słyszała (audivit, *Fl*: vsliszala) y wyesszyelyła sze Syon *Pul* 96, 8.

b. *dopełnieniem rzeczownik lub zaimek osobowy w acc.*: Abycz on (*sc.* wąż) ne slis[l]al szegnana *Gn* 173b; Tako vøcz ony (*sc.* pastyrze) natichmasth szøcz byly svøthe angoly f krolefstwe nebeskem speuagøcz słyszely *Gn* 176b; Abich sliszal głos chwały twoeiy (ut audiam vocem laudis) *Fl* 25, 7, *sim. Pul*; Vczinił iesm se iaco ssød zgubem (*pro* zgubeni), bo iesm sliszal laiane (audivi vituperationem) *Fl* 30, 16, *sim. Pul*; Gospodne, słyszal gesm słyszane twoge (audivi auditionem tuam Hab 3, 1) *Fl* Hab 1, *sim. Pul*, *sim. Pul* Hab 24; Ja⟨ko⟩smy sliszeli list ten cztącz 1420 *Pozn* nr 994, *sim.* 1424 *ib.* nr 1181; Jszeszmy szliszely y przi tem byly, crzik, placz y wolanye na osszile gwaltu Clari s Gnyezna 1433 *ib.* nr 1560; Gospodne, głos twoy słyszałesm (vocem tuam audivi) w rayu *BZ* Gen 3, 10; Porodzyla syna, temu gymyø sdzala Ysmahel, przeto ze gest twø nødzø słyszał gospodzyn (eo quod audierit dominus afflictionem tuam) *ib.* 16, 11, *sim. ib.* Ex 16, 8. 9; Gdisz... wszitkø rzecz słyszal od nyey (cum... audisset cuncta verba referentis) *BZ* Gen 24, 30; Ia gesm słyszal placz (audivi gemitum) synow izrahelskych *BZ* Ex 6, 5, *sim. ib.* 16, 7; Zgrzeszyły dussa słyszøcz głos przysyøgayøczego (si... audierit vocem iurantis) *BZ* Lev 5, 1, *sim. ib.* Tob 7, 8; Viwyedzi vrøgacza przecz sstanow, acz wszistczi położø, ktorzi sø gy sliszeli (omnes, qui audierunt) vrøgayøcz, røcze swoge na gego glowø *BZ* Lev 24, 14; Nye bødzecze volacz ani bødze sliszan głos vasz (nec audietur vox vestra) *BZ* Jos 6, 10, *sim. ib.* Nah 2, 13; Sliszalem modlytwø twø (audivi orationem tuam) *BZ* IV Reg 20, 5; Przinyozl

Ezdras byskup zakon przed wszitko sebranye gich..., abi sliszeli zakon (audire legem) *BZ* II Esdr 9, 40; Na to rzekl ten szą̨pyerz ku przyszasznykom: Vy[edczczye] dobrze szlyszelyszczye (audistis optime, *OrtMac* 65: wyszczye... szlyszely) moyą odpowyedcz *OrtOssol* 53, 1; Chwalicz czyø bandą, panie, wszitci krolowie zemie, bo sliszeli (*Fl*: slyszały) wszitka slowa (quia audierunt omnia verba Psal 137, 5) vst twogich *MW* 137a, *sim. Pul*; Nye są molwy any kazanya, ktorych by nye slyszany (quorum non audiantur) glossy gich (*Fl*: gichse ne sliszeli bichø glossowe gich) *Pul* 18, 3; Panye Iezv Kryszczye, kthorysz przed Herodem falszywe szvyadecztwa szliszal XV *ex. Kalużn* 290; Slyszą Affradoszyą, kxyaza tego myasta, taky krzyk (clamorem... cum audivit)..., yał pytacz *Rozm* 93; Schlyschacz lyvd *xyadzya Afrodoskyego (ducis Affrodosii sermonem cum audisset)... sklonyły szye *ib.* 96; Czczyenye o tem,... yako gloss boga oycza z nyebyoss schlyschan *ib.* 190; Kyedy ssą slyschely byskupovye y madrczy zydovsczy przyklady yego (cum audissent... parabołas eius Mat 21, 45) *ib.* 411; Vschakoz vyelye dobrego slyschal tem vchem od Iesucrista *ib.* 640; Bo ssą nye byly dostoyny slyschecz yego svyathych slow *ib.* 702, *sim. ib.* 799; Dzyevycza blogoslavyona... barzo gorzko plakala, bo slyzala tąten zydovsky⟨ch⟩ mystrzov y duchovnych byegayącz po szyeny *ib.* 739; ~ Nastroiene gich serczа slyszalo iest (praeparationes cordis eorum audivit, *Pul*: slyszało) vcho twoie *Fl* 9, 40.

c. *ze zdaniem*: Allecz ve fthore nedzely geszcze vy bily slyszely, kakocz on f dzen szødny na szød przydze *Gn* 2a; Jacom szliszal ot kaplana... z ust, jsz *rzelk 1400 *Kościan* nr 159; Jacosmi sliszeli, kedi Phalibog beszal gwaltem na Marczinow dom... y slodzeye mu sdawal 1407 *Kal* nr 275; Jacosmi vidzeli y sliszeli, kedi czczon (*leg.* czcion, *sc.* list) 1409 *Pozn* nr 663; Jacosz ya nye slys[l]al any *wim, bi Swach poranczal racogemstwo mimo trzy la⟨ta⟩ 1414 *Pyzdr* nr 385; Jacom ne sliszal, kedy mi podsądek kaszal szą wroczicz 1420 *Kościan* nr 792; Yakosmy przi tem bili y tho sliszeli, ysz sze wysnal Dzerszek 1423 *Pyzdr* nr 749; Tedy rzekl woyth y przyszasznyczy: [...] Szlyszymy, ysz szye pytą po dokazanyv (audimus, quia quaestionibus pro ostensione instigat) *OrtOssol* 99, 3; Nam pura et devota oracio est magne virtutis, quia celos penetrat yakosszczye w nyedzela przemynala slisszeli, yze przebya nyebyossa XV *p. post. GlDom* 61; Trzyeczyego dnya stal szye glosz vyelyky v kosczyelye, aze wschyscy slyzely, isch tako movyl (cunctis audientibus, in templo que dicebat) *Rozm* 29; Slyschysch, czo czy movyą (audistis, quid isti dicunt Mat 21, 16)? *ib.* 450, *sim. ib.* 717. 721. 772; Slyschelyszczye, yzem ya rzekl (audistis, quia ego dixi vobis Jo 14, 28) *ib.* 565; Czosz yeszcze pozandamy svyadecztva, a ny (*pro* my) samy slyschely, yze szye synem bozem myeny (ipsi enim audivimus de ore eius Luc 22, 71) *ib.* 742.

3. *'dowiadywać się o czymś od kogoś, usłyszeć od kogoś jakąś wiadomość, audire aliquid ex aliquo'*: Kelko sliszeli y poznały iesmi (quanta audivimus, *Pul*: yesmy slyszely) ie y oczczowe naszi powadali so nam *Fl* 77, 3; Iaco iesmi sliszeli (sicut audivimus), tako iesmi widzeli *Fl* 47, 7, *sim. Pul*; Slyszelysmy (accepimus, *Dział* 21: ij est przyszlo przed nas), ysz Pyotr poszczygayącz Iana barso na vlyczy vranył *Sul* 33; Ne quis me existimet supra illud, quod videt in me, aut audit aliquid ex me mnymalby mnye nad tho, czo wydzy we mnye albo szlyszy ode mnye (II Cor 12, 6) XV *med. SKJ* I 69; Wszyczko wipowyedzal, czso bił od boga slyszał *BZ* Ex 19, 25, *sim. ib.* 34, 32; Iesz (*sc.* bydliciele ziemie) to to sliszeli (qui audierunt), ze ti, panye, w tem to lvdv iesz *BZ* Num 14, 14; Sliszelismi (audivimus), ze przeszvszył pan wody Morza Rvdnego *BZ* Jos 2, 10, *sim. ib.* III Reg 20, 31; Naleszły krolya asyrskego dobiwaiąc Lobna, bo bił sliszał (audierat enim), ysze odszedł s Lachis *BZ* IV Reg 19, 8; Bosz sam sliszał ti (tu... ipse audisti), czso vczinyły krolyowye asyrsci *ib.* 19, 11, *sim. ib.* 19, 25; Sliszalem (audio), yze biła oddana po rzød syedmy mozom a zmarły, ale tom sliszał (sed et hoc audivi), yze ge dyabel zdauił *BZ* Tob 6, 14; Slyszalem (datum est michi intelligi), ysz ten me gymyenye zapowyedzał *OrtOssol* 78, 2, *sim. OrtMac* 106; Slysszhą (audivi), zeby czye nawyedzały klamnyczy albo spylmany XV *p. post. R* I s. XLIII, *sim.* XV *ex. SlArch* I pril. 23; Bo slyschecz twa smyercz (audire mortem tuam) yest sylna bolescz serczv memv *Rozm* 166; Vyelyka bolyeszczyą mvszylabych vmrzecz, schlyszacz tvoyą maką (prae dolore morerer audita passione) *ib.* 170; Potem yeszcze slyschely, yze rzeczono (audistis, quia dictum est Mat 5, 33) v starem zakonye *ib.* 269; Povyedzczye Yanovy, czoszczye vydzyely a slyschely (quae audistis et vidistis Luc 7, 22) *ib.* 315: Tluscze vyelykye lyvda..., yze slyschely vkrzeschenye Lazarzovo, ktore szyc stalo przczen, vyschedvschy s myasta y sły przeczyv yemv *ib.* 447; Mysmy slyszely zakona (*leg.* z zakona, nos audivimus ex lege Jo 12, 34), yze Cristus ma ostacz na vyeky *ib.* 467; Ya, czom slysał

od nyego (ego quae audivi ab eo Jo 8, 26), to movyą na svyeczye *ib.* 472; Bo mya poslala svyąta troycza kązącz orądovacz, czosz slyschala ode mnye *ib.* 495; Alye przetom vass przyaczyelmy vezval, yze vschytky rzeczy, ktorezem slyschal od oycza (omnia, quaecumquae audivi a patre meo Jo 15, 15), tom vam zyavyl *ib.* 568; Począł (*sc.* Herod) yego pytacz rozmaytemy movamy nye przeto, yzby szye chczyal navczyczz, alye przetho, yzby nyektore dvorne rzeczy slyschal *ib.* 797; ~ *(coś)* o *kimś*: Panye,... nye gynego boga, kromye cyebye, ze wszech, o ktorich sliszelismi vszima naszima (ex omnibus, quos audivimus auribus nostris) *BZ* I Par 17, 20; O tobyesmy schlyszely (de te nos audivimus) vyelykye dzyvy *Rozm* 226; Czo to slyschą o tobye (quid hoc audio de te Luc 16, 2)? Vczyn lyczbą o twoym vlodarztvye *ib.* 389; Myły gospodne,... nye chodzy do Ierusalem v ten czvartek, boczyem vyelye zlego slyschala o tobye movyączy *ib.* 496, *sim. ib.* 737; Tho mycnyl przeto, yze slyszal o nym vyelye *ib.* 797; ~ W glosv radostne[ne]m zwyastvycye, sliszecz daycye (auditum facite), a ogloszcye to asz na krage szemye *BZ* Is 48, 20, *sim.* 1471 *MPKJ* V 94; ~ słyszeć w uszy *'dowiedzieć się poufnie, secreto cognoscere'*: Czo slyschyczye vasche (*leg.* w wasze) vszy (quod aure auditis Mat 10, 27), przepovyedayczye na strzechach *Rozm* 312, *sim. ib.* 680; ~ *'wiedzieć, znać, noscere, cognoscere'*: Yakom bil poslem ot Macka y ot Micolaga do Marcina, ysbi vrocił stari list, a on o nem nics ne slisal 1406 *Kal* nr 157, *sim. ib.* nr 158; Kmyecz nye bądze mocz ktoremv szlachczyczowy... slachathnosczy naganycz, nyslyby snacz then tho kmyothowycz szliszal (nisi forte, quod emeto audierit), yszby prze drvgego slachczicza pyrwey gemv bylo naganyono *Sul* 79; Any sliszalesz gich (*sc.* nowych rzeczy, non audisti ea), ⟨aby⟩ nye rzekł: Owa tocz iasm ⟨je p⟩oznal *BZ* Is 48, 7; Przez ty czvda on byl znamyenyczye slyszan na wschythky krolestwa *Rozm* 225; Bo yakoly slyschal (*sc.* Piłat) zakon, vschakoz k nyemv then zakon nye przysluschal *ib.* 842; ~ *(o czymś niezwykłym, niespotykanym, de aliqua re inaudita, insolita)*: Kto slyschal takye rzeczy (quis unquam audivit talia)? *Rozm* 532; Kto taką rzecz slyschał? Cztyrzy dny lezal vmarly v grobye, a on y (*leg.* ji 'go') skrzeszył *ib.* 584; Vydzalysz (*leg.* widział-liś) kyedy albo slyschał tako vyelyka mąką, yaka byla pana naszego mylego Iesucrista *ib.* 823.

4. *'słuchać kogoś, czegoś, z uwagą przysłuchiwać się temu, co ktoś mówi, aliquem, aliquid auscultare, secundas aures praebere'*: Mof thy, Moyseszu, k nam, a micz czebe chemy slyszecz radzy *Gn* 175a; Podzicze a sliszicze (venite, audite, *Psl*: slyszcze), a wipowem wszistki, gisz se boią boga *Fl* 65, 15; Slisz (audi), lud moy! *Fl* 80, 8, *sim. Psl*, *sim. BZ* Num 23, 18. Deut 20, 3. 27, 9, Ruth 2, 8; Slysz (qui habet aures audiendi, audiat Luc 8, 8) *ca* 1450 *PF* IV 570; Slyszącz (ut audientes non intelligant Luc 8, 10) *ib.*; Sliszczye glos moy (audite vocem meam), zoni Lamechowi! *BZ* Gen 4, 23, *sim. ib.* 23, 8. Jos 3, 9. IV Reg 18, 28, *etc.*; Slysz nasz (audi nos), panye *BZ* Gen 23, 6; Ale slisz, czsocz powyem (tu magis ausculta, quod loquor) *ib.* 23, 11; Rzecze potem kv Chore: Sliscze (audite), synowye Levi! *BZ* Num 16, 8, *sim. ib.* 20, 10. Is 48, 14. Jer 13, 15; Bądź movicz sliszącczim (audientibus) ty to rzeczi *BZ* Deut 31, 28; Sliscze, nyebyosa (audite, caeli), czso movim, slysz, *zemyą (audiat terra), slowa vst mich! *ib.* 32, 1; Przeto proszą tego, panye moy krolyu, slisz (audi) slowa slugy twego! *BZ* I Reg 26, 19, *sim. ib.* III Reg 22, 19. IV Reg 20, 16; Sliszcye, wszitci lyvdze to (audite, populi omnes)! *BZ* III Reg 22, 28; Naklon vcho twe, a slisz (audi)..., panye,... a slisz wszitka slowa (audi omnia verba) Senacheribowa *BZ* IV Reg 19, 16; Czedl (*sc.* krol) ano wszitci sliszely [y] (legitque cunctis audientibus) wszitka slowa ksyąg zamowi boszey *ib.* 23, 2; Czedl krol przede wszemy w domv bozem, any ('a oni') sliszą wszitka slowa tich ksyąg (quibus audientibus) *BZ* II Par 34, 30, *sim. ib.* 9, 7; Slisz (audi), panye boze nasz, yzesmi vczinyeny w potąpą *BZ* Neh 4, 4; Raczisziy myą sliszecz (si digneris audire), panye moy, powyem cy prawdą przed twim oblyczim *BZ* Judith 5, 5; Przetho szlysz a bacz (audi ergo et attende) XV *p. post. R* 1 s. XXXIX, *sim. ib.* s. XLIII; Toc slysz, wszech przeslyczna pany, szecz memv szerczv czyaskosez czyny XV *ex. Zab* 444; Tegoczdlya movyą ym v przykladzyech, aby slyschącz [...] nye rozvmyely (quia... audientes non audiunt neque intelligunt Mat 13, 13) *Rozm* 336; Vaschem slvchem bądzyeczye slyschecz (auditu audietis Mat 13, 14), a nye bądzyeczye rozvmyecz,... bo szye zaczvyrdzylo sercze do tego lyvda, bo vszyma czyasko slyschącz (auribus graviter audierunt Mat 13, 15), a svoye oczy zatworzyly *ib.* 336--7; Gdysch ssą wschyscy slyschely (haec illis audientibus Luc 19, 11) *ib.* 407.

5. *'wysłuchać kogoś, spełnić czyjąś prośbę, aliquem exaudire, alicuius preces explere'*: Boszicze,... slisz modlitwą, yąsz nosimi *Bogur* A--F; Slysz, panye, glosz Ivdow (audi... vocem Iudae) *BZ* Deut 33, 7; Chwalicz cye banda,

boze,... bo sliszal ies (*Fl*: slvszal ges) wszitka slowa vst mogich (quoniam audisti verba oris mei Psal 137, 1) *MW* 136b, *sim. Pul*; Bødzcze vszy twoye slyszøczy (fiant aures tuae intendentes, *Fl*: sluszayøcze) glossa modlytwy moye *Pul* 129, 2.

6. *'być posłusznym, wypełniać czyjąś wolę, oboedire, obsequi'*: Puszcz lyud moy, acz my offyeruge na puszczy. Asz dotøøt slyszecz yesz nye chczyal (audire noluisti) *BZ* Ex 7, 16, *sim. ib.* 7, 22; Ale ktosz slow gego nye bødze chczecz sliszecz (audire noluerit), ktores bødze mowicz w *ymyo me, ya mscziczel bødø *BZ* Deut 18, 19, *sim. ib.* 21, 20. 28, 15. 30, 17; Przeto, iszesz nye chcyal sliszecz (noluisti audire) glosu boszego, owa odidzesz ode mnye *BZ* III Reg 20, 36; Przeto iszesz sliszal (quod audisti) slowa ksyøg tich,... przeto przimø cyø ku twim oczczom *BZ* IV Reg 22, 18, *sim. ib.* II Par 34, 26; Ale ony y oczczowe naszi piszno czinyly przecyw tobye a zatwardzily glovi swe y nye sliszely (non audierunt) przikazan twich *BZ* Neh 9, 16.

7. *'słychać, mówi się o czymś, jest pogłoska, fama fert'*: Lyst myal w swey røce pysani tymy slovi: Sliszano gest (auditum est) w narodzech..., ysze ti a Zidovye mislycye syø przecyvycz *BZ* Neh 6, 6; Gdyby czlowyek z gyney strony byl, a nan by szlyszecz, ysz yesth wylyeganyecz *OrtMac* 27.

Cf. **Przesłyszeć, Usłyszeć, Wysłyszeć**

Słyszenie *formy*: *g. sg.* słyszenia *Fl* i *Pul* 111, 6, *Spow* 4, *MW* 19b; ~ *d. sg.* słyszeniu *KartŚwidz*, *ca* 1450 *PF* IV 570, *BZ* Neh 8, 7; ~ *ac. sg.* słyszenie *BZ* Nah 3, 19, *Pul* Hab 1; ~ *i. sg.* słyszenim *Spow* 1—3. 6.

Znaczenia: **1.** *'zmysł słuchu, auditus, sensus audiendi'*: Iszeszmi szgrzeszili w pøczi szmiszloch sziwotha naszego: widzenim, szliszenim (*Spow* 4: z... słyszenya), dothikanym *Spow* 1—3. 6; Sluchu, *gl.* słyszenyu (auditui Psal 50, 10, *Fl*: sluchowi, *Pul*: sluchu) memv dasz radoscz i vesele *KartŚwidz*.

2. *'odbieranie dźwięków, tego, co ktoś mówi, auditio, actus audiendi'*: Cu szlyszenv (qui habet aures audiendi, audiat Luc 8, 8, *Rozm* 316. 336: kto ma vschy sluchanya, *ib.* 342: sluchacz) *ca* 1450 *PF* IV 570; Sludzi koscyelny czinyly mylcenye w lyvdu ku sliszenyv zakona (ad audiendam legem) *BZ* Neh 8, 7.

3. *'to co się słyszy, głos, dźwięk, id, quod auditur, vox, sonus'*: W pamøczy wekuye prawy bødze, ot slyszena zlego (ab auditione mala) ne bødze se bacz *Fl* 111, 6, *sim. Pul*, *MW* 19b; Boze, slyszal yesm slyszenye (auditionem, *Fl*: slyszane) twoye *Pul* Hab 1.

4. *'wieść, fama'*: Wszitci, ⟨jiż⟩ sliszely sliszenye twe (auditionem tuam), scyszly ⟨są⟩ røkø na cyø *BZ* Nah 3, 19.

Słza *cf.* **Łza**

Słzawy *cf.* **Łzawy**

Słzić *cf.* **Łzić**

Sm- *cf.* **Zm-**

Smaczeć *cf.* **Wysmaczeć**

Smacznie *(o śnie, de somno)* *'mile, przyjemnie, dulciter, iucunde'*: Invenit (*sc.* Iesus) eos (*sc.* discipulos) dormientes sopore szmaczne (Mat 26, 40) 1476 *AKLitRp* III 108.

Smaczność *'smak, sapor'*: Tako yedly wschyczy a dzyvovaly szye roskoschney smacznoscz (comederunt omnes panis saporem admirantes) *Rozm* 102.

Smaczny 1. *'mający dobry smak, smakowity, apetyczny, qui iucundi saporis est'*: Sal virus efugat, sic insipidumque saporat wszelky pokarm szmaczny XV *p. post. PF* III 291; Szmaczni sapidus XV *p. post. PF* V 8; Jeszu, szyercze me szachficzy, thwem oblyczem myą naszyczy, bo then pokarm yest my szmaczny, thego posządam ya grzeszny *ca* 1500 *SprTNW* V 15; ~ *przenośnie*: Hoc nomen est degustabile szmaczne 1475 *R* XXV 128.

2. *'dotyczący zmysłu smaku, ad gustum pertinens'*: Gustativus sensus, gl. sapor masticativus szmaczny szmyssl, providenter est locatus in ore XV *med. RRp* XXIII 280.

Smagać *'uderzać biczem, kijem itp., chłostać, biczować, flagello, fuste aliquem caedere'*: Qui mea (*sc.* mulae) terga ferit, *gl.* percutit szmaga 1466 *R* XXII 15; Instat asello institor et pressum pondere fvste, premit, *gl.* percutit szmagal, byl *ib.* 16. ~ *Cf.* **Usmagać.**

Smaganie *'bicie, chłosta, zabijanie, flagello, fuste aliquem castigandi, ad mortem caedendi actus'*: Cedis mordowanyą albo byczą, albo smaganą (*war. kal.*: mordovanya, schmyerczi, bicza; Saulus autem adhuc spirans minarum et caedis in discipulos domini, accessit ad principem sacerdotum Act 9, 1) *MPKJ* V 134.

Smagłość *'smukłość, szczupłość, tenuitas'*: Dotes corporis: claritas, agilitas, subtilitas smagloscy, impassibilitas 1414 *GlJag* 103.

Smagły *'wysoki i szczupły, smukły, altus et macer, procerus'*: Procerus, id est longus, altus vel formosus smagly *ca* 1500 *Erz* 97.

Smak 1. *'właściwość pokarmów, napojów itp. zdolna wywołać w zmyśle smaku przyjemne lub nieprzyjemne wrażenie, sapor'*: Quanto diligencius edulum masticamus, tanto amplius tocius rei masticacionem, gl. sapiditatem szmak, percipimus XV *med. RRp* XXIII 280; Arbor malus

signum crucis, in quo singularis saporis et odoris, smakv a vonye, fructus pependit 1461—7 *Serm* 113v; Saporem smak, chancz (nonne auris verba diiudicat et fauces comedentis saporem? Job 12, 11) 1471 *MPKJ* V 60. ~ Sicut Christus dilexit vos et tradidit semetipsum pro vobis oblacionem et hostiam ⟨deo⟩ in odorem suauitatis nad szmak, nad wonyą szlotką, roszkoszną (Eph 5, 2) XV *med. SKJ* I 75.

2. *'zmysł smaku, gustus'*: ⟨Habet⟩ palatum inordinatum smac ma sly *ca* 1450 *PF* IV 568.

Smaka *'właściwość pokarmów, napojów itp. zdolna wywołać w zmyśle smaku przyjemne lub nieprzyjemne wrażenie, smak, sapor'*: Szmaką sapor *ca* 1500 *Erz* 97.

Smakować 1. *'być smacznym, sprawiać w zmyśle smaku przyjemne wrażenie, iucundi saporis esse'*: Quia non sapiunt nye smacuye gym *ca* 1450 *PF* IV 569; Fauorem fios et fructus emunt, hic, *gl.* sc. frvctus, sapit, smakvye 1466 *R* XXII 13; Cibaria magis masticata plus confortare valent ac dulcius sapiunt smakuyą XV *p. post. PF* III 290.

2. *'być przyjemnym, miłym, iucundum, gratum esse'*: Tho ma bicz dano darem ducha swyątego, gemu dzyeyą dar mądroscz, gen gest w tem, komu pan bog tako, yako gest, smakuge XV *med. R* XXII 236.

Smakowanie *'właściwość pokarmów, napojów itp. zdolna wywołać w zmyśle smaku przyjemne lub nieprzyjemne wrażenie, smak, sapor'*: Habitaberis in deserto in terra salsuginis, id est sterilitatis, quia salsus terre sapor smacovane (Jer 17, 6) XV *in. R* XXIV 70.

Smalc *cf.* **Smalec**

Smalcować, Smelcować *'przetapiać, rozpuszczać, liquare'*: Ceram crudam sive frixatam al. smelczowany... disponant 1462 *AGZ* VI 70; De quolibet macello per 3 lapides boni simplicis et defrixati sepi al. smalczowanego singulis annis... dare tenebuntur (1476) XVI *p. pr. Matr* IV 3 nr 1061; Item petit ab eodem sepum quadraginta duos lapides smalczowan[y]ego 1495 *AcLeop* II nr 1420.

(Smalec) Smalc *'tłuszcz otrzymywany najczęściej z przetopionego sadła lub słoniny wieprzowej, adeps liquatus, saepissime porcinus'*: Smalcz anxugia 1472 *Rost* nr 978; Smalcz 1475 *ib.* nr 2920; Pro smalcz dedi 4 grossos 1482 *Skarb-Maz* nr 653; Olla smalczu *ca* 1490 *UrzMaz* 310; Octo coclearia cum schmalcz 1497 *AGZ* XV 336; Szmalcz olle 3 1498 *LustrPloc* 150; Olla cum modica arvina al. smalcz 1498 *RocznKrak* XVI 66; Sagimen est pinguedo porcorum sądlo albo smalcz, thopyone sządło, szmalcz *ca* 1500 *Erz* 97. ~ *Możliwa też lekcja* szmalc.

Smalżowy *cf.* **Malżowy**

Smar *'topiony tłuszcz zwierzęcy, łój, smalec, adeps animalium liquatus'*: Smar anxugia 1472 *Rost* nr 979; Szmar succrida (*pro* succidia *?*) XV *p. post. PF* V 8.

Smard 1. *'chłop pierwotnie wolny, z czasem uzależniony wraz z gospodarstwem od panującego lub pana feudalnego, colonus, qui primum liber erat, postea duci vel domino feodali obligatus'*: *(tylko z fleksją łacińską)*: Servis eiusdem ducis, qui smardi vlg. appellantur 1227 *UrkWroc* 2; Quidam homines, vlg. appellati smardones, lazaky, strozones, popraznici, aratores *ib.* 3; Villam Cylow cum smardonibus (*ca* 1125) 1275 *KodTyn* 1.

2. *'nicpoń, lajdak, rozpustnik, homo nequam, malus, dissolutus, impudicus'*: Nicolaus, ministerialis castri Leopoliensis, proposuit contra nobilem Petrum de Brancze pro eo, quod cum ad ipsum venit ipsum ad citandum, eundem percutere voluit et cum hoc ipsum infamavit, dicens ipsum gauconem (*pro* ganeonem) al. *smarddze 1440 *AGZ* XIV 15; Infelix nequam al. smardze, interemam te 1457 *ZapWarsz* nr 1005; Pessime latro, al. szmardze, inique et perverse homo 1477 *MMAe* XVI nr 921; ~ Szmarth gauco (*pro* ganeo) *ca* 1455 *JA* XIV 490; Ganeo, leccator szmard *ca* 1500 *Erz* 97; Leno etiam dicitur leccator, proprie szmard *ib.*; ~ *może 'młokos, smarkacz, adulescens imperitus, rudis, stultus'*: Nicolaus de Grzanda inculpavit nobilem Petrum Zolthansky, quomodo appellaret eum minimum al. smard 1443 *AGZ* XIV 106; Arnolphus incusauit baccalarium... ex calore iracundie asserens eum sagittarium, smardum,... et econtra dominus baccalarius dominum Arnolphum affecit verbis inhonestis, asserens eum smardum, smarkacz 1488 *ActRect* nr 1183.

(Smardz) Smarż *bot. 'Morchella esculenta Pers.'*: Pro boletis dictis szmarze 1389 *MMAe* XV 95; Pro smarsze VI denarios 1394 *ib.* 236; Smarsz sparagus 1478 *Rost* nr 1906; Asparagus est genus boleti, smarsz, vel piscis, secundum alios kapary *ca* 1500 *Erz* 97.

Smarkacz *'niechlujny młokos, nicpoń, homo rudis, sordidus, adulescens imperitus, nequam'*: Dominus baccalarius dominum Arnolphum affecit verbis inhonestis, asserens eum smardum, smarkacz 1488 *ActRect* nr 1183.

Smarż *cf.* **Smardz**

!Smathtlaki *'jakiś rodzaj splawnego drzewa, ligna quaedam, quae secundo flumine demittebantur'*: Olth recognouit, quia tenetur XX centa wanschos et XIIII czamnor, smathtlaki 1426 *MonIur* V 141.

Smatruz ˹*stragan kupiecki, kram, taberna*˺: Rex consulibus Lublinensibus venditorium al. szmatrusz dictum in civitate et circulo Lublinensi aedifare permittit 1475 *Matr* I nr 1285.

Smażyć ˹*przyrządzać potrawy na tłuszczu rozgrzewanym do wysokiej temperatury, aliquid frigere, excoquere*˺: Et partitus est universe multitudini Israel, tam viro quam mulieri, singulis similam frixam, smaszony, oleo (II Reg 6, 19) XV *med. GlWroc* 41 r; ~ *o przyrządzaniu maści*: Yestly szyoną (*leg.* żżoną, *sc.* maść) chczes myecz, thedy pyeczy tho wszythko w goranczym pyeczw albo szmasz XV *ex. GlLek* 45. ~ *Cf.* **Usmażyć.**

Smącać *cf.* **Smęcać**

Smącenie *cf.* **Smęcenie**

Smącić *cf.* **Smęcić**

Smąd ˹*dym, swąd ze spalenizny, nidor atque fumus culinae*˺: Sgaga, smøød, spøød *Park* 410.

Smektać się ˹*gładzić się (czując ucisk w sercu), rozcierać, pectus suum dolore afflictum mulcere, terere*˺: Napr⟨z⟩oth szda⟨w⟩yv dzewky, chlopcze, asz szya chlop po szyrczv szmekcze *De morte* w. 203.

Smelcować *cf.* **Smalcować**

Smęcać, Smącać 1. ˹*martwić, trapić, smucić, maerore afficere*˺: Gelecole kto wyessyeli syą a cocha w marney fale, tele tesze y smącza syą a sroma ⟨s⟩yą prze ganyenye XV *med. R* XXII 247.

2. ˹*wzburzać, trząść, peragitare, turbare*˺: Opasan moczø, iensze smøczasz (*Pul*: zamøczasz) głøbocoscz morza (qui conturbas profundum maris), ˹zwøk czeczena iego *Fl* 64, 7.

Może powyższe przykłady należałoby czytać zmęcać, zmącać.

Smęcenie, Smącenie ˹*utrapienie, zmartwienie, zasmucenie, maeror, sollicitudo*˺: Ecce Xpus appropinquauit ad Tyrum, id est ad hunc mundum. Quod est Tyrus? Tyrus est angustia, szmøczene. Quis magis turbatus fuit nisi Xpus iacens in... presepio et postea in cruce? XV *in. R* XXIV 63; Aures cordis sepe perturbatio, smąnczenye, opperit, quas mundi prosperitas claudit 1468 *Wisł* nr 2634. ~ *Może należałoby czytać* zmęcenie, zmącenie.

Smęcić, Smącić *formy*: *praes. ind. 2. sg.* smęcisz *Rozm* 45. 334; *3. sg.* smęci 1461—7 *Serm* 249 v; ~ *imper. 2. sg.* smęci *OrtMac* 72, *OrtOssol* 57, 2, *Rozm* 6; smęć *BZ* Lev 25, 14. Deut 23, 16; *3. sg.* smęć *BZ* Jos 7, 25, *Rozm* 565; *2. pl.* smęcicie *BZ* Neh 8, 10; ~ *inf.* smęcić *Rozm* 87. 147; ~ *fut. 2. pl. m.* (będziecie) smęcić *Rozm* 573; ~ *praet. 1. sg. m.* smęcił jeśm *Fl* i *Pul* 54, 2; smęciłem *BZ* III Reg 18, 18; -em smęcił *BZ* Num 16, 15; *2. sg. m.* -ś smęcił *BZ* Jos 7, 25; *3. sg. m.* smęcił jest *Rozm* 544; smęcił XV *med. GlWroc* 231 v, *Pul* Hab 24, *Rozm* 127, *etc.*; *f.* smęciła jest *Fl* i *Pul* 41, 8; smęciła *Rozm* 24. 49; *neutr.* smęciło jest *Fl* i *Pul* 54, 4; *3. du. m.* smęciłasta *BZ* Neh 2, 10; *3. pl. m.* są smęcili *ca* 1420 *R* XXIV 82, *Rozm* 370; smęcili *Rozm* 118; *f.* smęciły *Pul* 45, 3; ~ *condit. 2. sg. m.* -by smęcił *Rozm* 133; *3. sg. m.* (-)by smęcił *Fl* i *Pul* 68, 25, *BZ* Ruth 2, 9. I Reg 22, 8; *neutr.* -by smęciło *BZ* Neh 2, 3; *2. pl. m.* -byście smęcili XV *med. SKJ* I 99; ~ *part. praet. act.* smęciw *BZ* III Reg 20, 40; smęciwszy *Rozm* 548; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* smęcony *Fl* i *Pul* 50, 18, *KartŚwidz*; *f.* smęcona *Rozm* 467; ~ *praes. pass. 3. pl. f.* smęcony są *Rozm* 672; ~ *fut. pass. 3. pl. m.* smęceni będą *Pul* 67, 5. ~ *W formach przyjęto umownie postać z -ę-. Być może niektóre przykłady należałoby czytać* zmęcić, zmącić, *czy też* zsmęcić, zsmącić.

Znaczenia: **1.** ˹*martwić, trapić, smucić, zmartwić, strapić, zasmucić, dolore, maerore afficere, contristare, molestare, turbare*˺: Offera bogu duch smøczony (spiritus contribulatus) *Fl* 50, 18, *sim. Pul, KartŚwidz*; Nye smøcz (ne contristes) brata swego *BZ* Lev 25, 14; Moyzesz... rzecze kv panv:... Ty wyesz..., ze any oszla nigdiczem nye wzøl od nich, anyczem kogo szmøczil s nich (nec afflixerim quempiam eorum) *BZ* Num 16, 15; Bødze s tobø bydlicz (*sc.* parobek)..., a nye smøcz (ne contristes) gego *BZ* Deut 23, 16; Powyedzal Iozve: Przeto zesz nasz smøczyl, smøcz czø pan (quia turbasti nos, exturbet te dominus) w tem to dnyv *BZ* Jos 7, 25; Prziløcz syø ku mim dzewkam..., bocyem przikazal mim dzeweczkam, abi cyebye nygeden nye smøcyl (ut nemo molestus sit tibi) *BZ* Ruth 2, 9; Nye smøcylem ia Israhela (non ego turbavi Israel), ale ti a dom oczcza twego *BZ* III Reg 18, 18; Wyeszyelcze sze przed nym, smøczeny będø (turbabuntur, *Fl*: *smotny bødøø) przed lyczem yego *Pul* 67, 5; Bog wschechmogączy, yey (*pro* yen) ny chczyal smączycz (eos molestari), ten rozdzyel⟨il⟩ thy yste bvrze nad nymy *Rozm* 87; Vykny prawdzye, mądroscz a vyerze, aby nygdy zgloblyvy nye byl, aby nye smączyl nyevynnych (numquam tu malivole contristes innocentes) *ib.* 133; Zmovyvschy to myly Iesus y rzekl daley: Yvze duscha moya smączona (turbata est Jo 12, 27) *ib.* 467; ~ ~ Ku mne samemu dusza moia smøczila se iest (conturbata est) *Fl* 41, 8, *sim. Pul*; Smøczil iesm se (contristatus sum) w clopocze moiem *Fl* 54, 2, *sim. Pul*; Sercze moie *smøczilø se iest we mne (conturbatum est in me) *Fl* 54, 4, *sim. Pul*; Czirzpal iesm, ien-

sze se mnø bi se smøøczil (qui simul contristaretur) *Fl* 68, 25, *sim. Pul*; Videntes autem conserui eius, que fiebat, contristati sunt valde szø szø szmøczili barzo (Mat 18, 31) *ca* 1420 *R* XXIV 82; Smeczil sze anxiatus XV *med. GlWroc* 231v; Timorem autem eorum ne timveritis, vt non conturbemini abysczе sze nye szmączyly (I Pet 3, 14) XV *med. SKJ* I 99; A gdisz ia smøcyw syø (ego turbatus) y tam y sam syø obraczal *BZ* III Reg 20, 40; Y kakobi syø oblycze me nye smøcylo (quare non maereat vultus meus), gdi myasto y dom pogrzebni oczcza mego opusczon gest? *BZ* Neh 2, 3; To vsliszawszi Sanabolal... y Dobyesz... smøcylasta syø (contristati sunt) barzo zamøcenym wyelkim *ib.* 2, 10; Nye smøcycye syø (nolite contristari), bo radoscz boza gest ⟨moc nasza⟩ *ib.* 8, 10; Panye gosczv, nye szmaczy szye (non turbamini)! *OrtOssol* 57, 2, *sim. OrtMac* 72; Tabescet, szszmaczi cza (*pro* sza), omne cor (Ezech 21, 7) 1461—7 *Serm* 249v; Smøczil sze (conturbatus est Hab 3, 16) brzuch moy *Pul* Hab 24; Sdrova bądz..., nyevyasto, nycz vyączey nyc smączy w serczv thvem (in corde tuo nihil contristeris) *Rozm* 6; Wyslvchawschy dzyevycza Marya ty slova, naszylney szyą zmączyla (conturbata fuit) *ib.* 24; Bog... przemovyl k nyemv (*sc.* ku Gabryjelowi) rzekącz: Czo myslysz, czemv szyą smaczysch, azalysch pyrvey poselstva nye n[y]oschyl do Zachariascha ode mnye? *ib.* 45; Smyerna dzyevycza, kyedy yest to vslyschala, smączyla szye (turbatur) podlvg svego dzyevyczego sromv *ib.* 49; Tako gospodarz z gospodynya yąly szye smączycz (multum tristabatur hospita) *ib.* 87, *sim. ib.* 147; Ten ystny (*sc.* sługa)... przerąby ono drzeuo..., przeto boyączy szye svego pana vyelmy szye smączyl (tristabatur) *ib.* 127; Vschlyschawschy tvoyą smyercz, moye sercze prochna, smączyl szye duch moy (conturbatur spiritus), a moya duscha lyekla szye *ib.* 168; Iesus... porusyl szye dvchem kv placzv y ssmączyl szyc ssam v sobye (turbavit seipsum Jo 11, 33) *ib.* 438; Smączyl szye yest (*sc.* Jesus) duchem (turbatus est spiritu Jo 13, 21) *ib.* 544; A smaczywschy szye vyelmy barzo (contristati valde Mat 26, 22), począł yeden na drugyego movycz *ib.* 548; Nye smącz szye, sercze vasche (non turbetur cor vestrum Jo 14, 27, *GlWroc* 31v: *zamoczay ssze, *ZabUPozn* 104: zamączay szya), any szye lyąkay! *ib.* 565; Zavyernye povyedam, ysch vy bądzyeczye lkacz y plakacz a ten svyat badzye szye veselyl, a vy szye smączycz (vos autem contristabimini Jo 16, 20) *ib.* 573; ~ *z czegoś*: A ony szye ssą smączyly s tego naszylnye (contristati sunt vehementer Mat 17, 22) *Rozm* 370; ~ przeciw *czemuś*: Marta, Martha, pyeczalvyącza yesz a smączysz sye przeczyw vyelykyey rzeczy (turbaris erga plurima Luc 10, 41) *Rozm* 334; ~ przez *kogoś*: Poganystvo cypskye... vyelmy szye smączyly przez Iesvcrista mylego (pro dulci puero Iesu tristabantur) *Rozm* 118; ~ za *kogoś*: A nye nyegenego z was, kto bi syø za myø smøcyl (non est, qui vicem meam doleat ex vobis) *BZ* I Reg 22, 8.

2. *'wzburzyć, zatrząść, peragitare, turbare'*: Zmøczily sze (conturbati sunt, *Fl*: zamøczily sø se) gory w mocy yego *Pul* 45, 3; Opusczyla mye czescz moya, a kosczy moye zmączony sa (conturbata sunt Psal 30, 11, *Fl* i *Pul*: zamøczili sø se) *Rozm* 672.

Cf. **Zasmęcić, Smęcać, Usmęcać, Zasmęcać Smęcien** *cf.* **Smętny**

Smętek *formy*: *n. sg.* smętek *ca* 1428 *PF* I 491, 1437 *Wisl* nr 228 s. 85. 88, *etc.*; ~ *g. sg.* smętka *Rozm* 614. 823; smętku 1448 *R* XXIV 352, XV *med. R* XXV 159, XV *med. SKJ* V 257, *etc.*; ~ *ac. sg.* smętek *Gn* gl. 157a, *Fl* i *Pul* 114, 4, 1451 *MacDod* 105, *etc.*; ~ *v. sg.* smętku *SkargaPloc* w. 1, *SkargaWroc* w. 1; ~ *i. sg.* smętkiem *Rozm* 37. 38. 144, *etc.*; ~ *l. sg.* (w) smętce *Naw* 62, *Rozm* 657; smętku 1444 *R* XXIII 306, *BZ* Tob 3, 10, *OrtMac* 71, *etc.*; ~ *n. pl.* smętki 1444 *R* XXIII 307, XV *p. post. GlDom* 84; ~ *g. pl.* smętkow *Fl* 24, 23, *MW* 90b; ~ *ac. pl.* smętki *De morte* w. 330, *Rozm* 6; ~ *l. pl.* (w) smętkach *Naw* 174.

Znaczenie: *'stan wywołany przykrym przeżyciem, strapienie, przygnębienie, dolegliwości, tristitia, maeror, luctus, dolor'*: Beati, qui luent (*pro* lugent), cyrpø smøtek, quoniam ipsi consolabuntur (Mat 5, 5) *Gn* gl. 157a; Zbaw, bosze, Israhel ze wszech smøtcow (ex omnibus tribulationibus, *Pul*: zamętkow) iego *Fl* 24, 23; Smøtek (tribulationem) a bolescz nalezl gesm *Fl* 114, 4, *sim. Pul*; Szmenthek angustia *ca* 1428 *PF* I 491; Smątek anxietas 1437 *Wisl* nr 228 s. 85; Smatek merror *ib.* s. 88; Post tristia Tartara po smatku piekla rosuoiovanego (triumphanti post tristia Tartara Christo) 1444 *R* XXIII 306; Luctus smathky, placze *ib.* 307; Szmąthkv, nądze 1448 *R* XXIV 352; In die indignacionis, roszgnyevanya, et tribulacionis, smathku, et angustie nadze XV *med. R* XXV 159; Reliquas pregnancium non habuit (*sc.* virgo Maria) passiones gynych brzemyennych zon smąthku nye czyerpyala XV *med. SKJ* V 257; Partus iste nil scit triste, quum deus nascitur plod twoy nycz smathku nye wye, gdysch sze boog rodzyl *ib.* 259; Szmøtek, szaloszcz,

INSTYTUT JĘZYKA POLSKIEGO Polskiej Akademii Nauk Pracownia Leksykograficzna
BIBLIOTEKA

*treszklivoszcz *ca* 1450 *PF* IV 579; Spadaly krwawe kropye asz na zemø, a w them ukazowal swoy welky szmøthek 1451 *MacDod* 105; To Sara vsliszawszi, w vyelykem smøtkv wnydze do pokoyka *BZ* Tob 3, 10; W them szmathku y vlaknyenyv (in turbatione ac molestia)... rzekla *OrtOssol* 56, 3, *sim. ib.* 56, 4, *OrtMac* 71; Tedy tey panycy nye potrzebyszną... czyrpyecz szmąthku any szkody (nullam impetitionem pati) *OrtOssol* 56, 4, *sim. OrtMac* 71; Morza sządzye y pothszanthky, zadam gym vyelykye szmathky *De morte* w. 330; W szmantek in singultum (non erit tibi hoc in singultum et in scrupulum cordis domino meo I Reg 25, 31) 1471 *MPKJ* V 38; Nocz szmathkow niech czyrplyuoszczy ode mnye nye oddaly *MW* 90b; Smøtek tristicia *MW* gl. 69; *Vczym mye czycha..., miloszyerna kv mogym blyszschym, czyrpyacza we wschelykym szmathcze *Naw* 62; Pokoy a veszelye ve szmąthkv *Naw* 148, *sim.* XV *ex. MPKJ* II 317; Sze mna bandz we wschythkych pokvszach, w szmathkach, potrzebyznach y w nyemoczach mogych *Naw* 174; *E moyg smatkv, ma zaloscy! *SkargaWroc* w. 1, *sim. SkargaPloc* w. 1; Dzatky ve smetkv mne zalvya *SkargaWroc* w. 18; Nec gladius, nec molestie, smatky, trosky, nec detracciones iniquorum hominum possunt eum a deo separare odwyescz XV *p. post. GlDom* 84; Nam turbatus spiritu, weszthchnąwszy szmątkv wyelkyego, dixit (*sc.* Iesus, Jo 13, 21) XV *p. post. Kałuż* 271; Szyn gedini gego vmarl gemu na gego wyątszy szmątek XV *ex. MPKJ* II 316; Panno Maria..., racz nam vdzyelycz szmathkv tvoyego! XV *ex. SKJ* I 150; Swanthy Mychal... wskazal yemu (*sc.* św. Pawłowi) yeden plomyen, gdzye swyathloscz y czyemnoscz, smanthek y placz, y czyaschkye wzdychanye XV *ex. Zab* 536; Smathek tribulatio *ca* 1500 *Erz* 97; Modliles się do boga oycza, od smętkvsz tesknyl sobie *ca* 1500 *SlOcc* XII 161; Zidowie... smyercy twey pragnęły, matecze smętek odnawialy *ib.* 162; Thvoy smątek (tristitia) obroczy szye tobye vyelykye (*leg.* w wielikie) veszelye *Rozm* 3; Bo yesz vveszelona, yzecz bog vyslvchal thvoye modlythvy y sposobyl tvoye wschystky smąthky (tuas angustias cunctas) *ib.* 6; Marya, dzyevyczą svyąta, nye vdrączay szye tako vyelmy smątkyem (cum tristitia non affligaris tanta)! *ib.* 37, *sim. ib.* 38. 144. 589, *etc.*; Vzdzyersczye brzemyą smatkv ku czyrpycnyv a czuyczye se mną (Marc 14, 34)! *ib.* 595; Ylko z vyelykey mdloscy, telko z vyelykyego smąthka (prae tristitia), yenze myely prze smyercz mylego Jesucrista *ib.* 614, *sim. ib.* 823; V vyelykym smatce... poczęły gadacz y movycz: O na nas, na nyedostoyne! *ib.* 657; ~ Po smątku thych dnyov (post tribulationem dierum illorum Mat 24, 29) sloncze bądzye zaczmyono *Rozm* 483; Alye dzyszyą yest vschemv lyvdv czass smątku y zaloscy *ib.* 503.

Smętliwy 1. *'nacechowany smutkiem, przygnębiony, tristis, maerens'*: O fili mi dilectissime, iam deficio, konam,... loquere mihi mestissime, smathlyvey, saltem vnicum verbum! *ca* 1500 *JA* X 382.

2. *'przynoszący szkodę, qui damnum affert'*: Szmathlywym calamitosis XV *med. Zab* 515; Luxum venus amara, *gl.* luxuriam tristis lasciuia zmątlywa luboscz, mellit XV *p. post. PF* III 287.

Smętny *formy*: *n. sg. m.* smęcien *Fl* i *Pul* 29, 9. 37, 6, *BZ* I Esdr 9, 4, *Rozm* 127, *etc.*; smętny XV *in. R* XXIV 69, *ca* 1500 *Erz* 97; *f.* smętna *Fl* i *Pul* 42, 5, *ca* 1500 *SlOcc* XII 163, *Rozm* 594, *etc.*; *neutr.* smętno XV *in. R* XXIV 73, *BZ* Neh 2, 2, *ca* 1500 *JA* IV 97, *etc.*; smętne *Rozm* 736; ~ *g. sg. m.* smętnego *Spow* 1. 6, *BZ* Jud 10, 14; *neutr.* smętnego *Rozm* 506; ~ *d. sg. m.* smętnemu *Rozm* 11; *f.* smętnej *ca* 1500 *SlOcc* XII 162; ~ *ac. sg. m.* smętny 1448 *R* XXIV 354, XV *med. SKJ* V 258, *BZ* Gen 35, 3; smętnego XV *med. R* XXII 240, 1453 *R* XXV 212, XV *p. post. ib.* 236, *etc.*; *f.* smętną *ca* 1500 *SlOcc* XII 161, *Rozm* 6; *neutr.* smętne *ca* 1500 *SprTNW* V 16; ~ *i. sg. neutr.* smętnem *Rozm* 525; ~ *n. pl. m.* smętni *Fl* 67, 5, XV *in. R* XXIV 73, *ca* 1425 *EwKReg* 42, *etc.*; ~ *g. pl. m.* smętnych XV *med. GlWroc* 41v, 1461—7 *Serm* 248r, XV *p. post. R* XXV 275; *f.* smętnych *Rozm* 841; ~ *d. pl. m.* smętnym 1471 *MPKJ* V 70; ~ *ac. pl. m.* smętne *ca* 1500 *SprTNW* V 10, *Rozm* 3; *f.* smętne *ca* 1500 *SprTNW* V 16; ~ *i. pl. m.* smętnymi *Rozm* 14.

Comparat. i. sg. f. smętniejszą *Rozm* 734.

Znaczenia: **1.** *'przygnębiony, strapiony, tristis, maerens'*: Vczinil iesm se smøczen (conturbatus) *Fl* 29, 9, *sim. Pul*; Wszistek dzen smøczen (contristatus) chodzil iesm *Fl* 37, 6, *sim. Pul*; Przecz ies smøtna (tristis), dusze moia? *Fl* 42, 5, *sim. Pul*, *Rozm* 594. 595; *Smotny (*Pul*: smøczeny) bødøø (turbabuntur) od oblicza iego oczczowe sirot y sødze wdow *Fl* 67, 5; Vos autem contristabimini bądzece smątni (Jo 16, 20) XV *in. R* XXIV 73; Ktore sø to rzeczi, ges to mowyce medzy sobø... a gescze smotni (estis tristes Luc 24, 17)? *ca* 1425 *EwKReg* 42; Krasznasz panna..., vczyesz czlovyeka szmanthnego! 1453 *R* XXV 212, *sim.* XV *p. post. ib.* 236; In syedzø smøczyen (tristis) az do obyati wyeczerzney *BZ* I Esdr 9, 4; Przecz

oblycze twe smøtno? *BZ* Neh 2, 2; Nye bødzcye smøtny (nolite maesti esse) *BZ* II Esdr 9, 53; Smąnthny lugubri (in caeremoniis mente lugubri Lev 10, 19) 1471 *MPKJ* V 22; In via illa... lacrimant (*sc.* discipuli), suspirant, formidant szmąthny, boyazlyvy XV *p. post. Kałuż̇n* 272; Lugubris, id est flebilis szmathny *ca* 1500 *Erz* 97; Matczes smętney rzekl: Nyewiasto! *ca* 1500 *SlOcc* XII 162; Gdicz bok y sercze wlocznią przekloly..., czo gdi matka smętna vyrzala, wssitka zadrzala *ib.* 163; Vczyeschy mnye nądzną a barzo smąthną zoną (me nimis tribulatam) *Rozm* 6; Iesus vtenczass przydą k nyemv vzrzy y (*leg.* ji 'go') barzo smątnego (tristantem contemplatur), poczny̨e pytacz, czemv by był tako barzo smączyen (causam tristitiae suae sciscitatur) *ib.* 127, *sim. ib.* 134. 157; Nye badzczye ... ssmathny (nolite fieri... tristes Mat 6, 16) *ib.* 279, *sim. ib.* 295; Vyedzyely y (*leg.* ji, *sc.* Jesusa) tako smątnego, aze bylo znacz na yego oblyczv *ib.* 588; Iesus... począł smączyen bycz od strachv przykrey szmyerczy (coepit pavere et taedere Marc 14, 33) *ib.* 594; Mow se mną vschech nyevyast smąthnyeyschą! *ib.* 734; Svyąthy Yan... ze Izamy ku dzyevyczy począł movycz: Iam *posłał k tobye nądzny a smątny poszel, yze szye ma napelnycz ono slovo *ib.* 735; O dzyevyczą przeslavna, mathko smąthnych maczyor! *ib.* 841; ~ Non turbetur, smątno, cor vestrum neque formidet (Jo 14, 27) XV *in. R* XXIV 73, *sim. ca* 1500 *JA* IV 97; Laskawe oblycze boze, kthore czyeszy szmąthne dusze,... vczyeszy me szmąthne szyercze *ca* 1500 *SprTNW* V 16; Myły Iesus odpovyedzyal svey matce smatnem sercem *Rozm* 525; Oczyecz zna, yze me sercze zawzdy smątno *ib.* 527, *sim. ib.* 561; Smathne yest sercze nasze *ib.* 736; ~ ~ Szpowadami szø..., yszeszmi... szmøthnego ne wczeszili *Spow* 1. 6; Spiritus sanctus est... mestorum, smatnych, consolator XV *med. GlWroc* 41 v, *sim.* 1461—7 *Serm* 248 r; Ty vczinky czinycz, gest bicz my⟨ło⟩syerdnim czyelnye. Ale duschne są gyne...: vczyessicz smątnego XV *med. R* XXII 240; Schmąthnym merentibus (date siceram maerentibus Prov 31, 6) 1471 *MPKJ* V 70; Schmąthny commoti (commoti tremebundi peribant Sap 17, 9) *ib.* 78; Smantnych poczeszyenye XV *p. post. R* XXV 275; Vczyeszy nasz wszysthky szmathne *ca* 1500 *SprTNW* V 10; Alye czo oczyecz myloszyerdzya [yen] nygdy nye przestanye vczyeschacz nądznych, gdysch tako vydzy smąthną (*leg.* smętne, quos ita tribulari intuetur) *Rozm* 3; Blogoslavyon yesz, genses... pomocznyk kazdemv nądznemv y smątnemv (auxiliator tribulationis) *ib.* 11; Vczyły ya (*sc.* Maryję)..., nad nądznymy y nad smatnymy by szyą slvtovala (miseris et tribulatis ut compassionem ostendat) *ib.* 14.

2. '*pobudzający do smutku, żalu, opłakany, żałosny, qui tristem reddit, miser, miserabilis*': Secundum opus (*sc.* quod fecit deus) est multum flebile, zmøthni, et dampnosum XV *in. R* XXIV 69; Vitam mestuosam szmąthny 1448 *ib.* 354; Postquam nostram mestuosam, gdyszesmy nasch smąthny, vitam morte finiuimus, ad limbum inferni descendebamus XV *med. SKJ* V 258; Matvchna... czałą nocz nye spala, gdi nowinę smętną vsliszala *ca* 1500 *SlOcc* XII 161; Podpomozy czye bog vschechmogączy, dzyevycze blogoslavyona, czo masch tako smątnegoy *trądnego opravyacz? *Rozm* 506; ~ Poydzemy do Betel, abichom tamo vczynyły oltarz bogu, genze myø wisluchal w moy smøtny czasz (in die tribulationis meae) *BZ* Gen 35, 3; Ony was *wizwolcye s czasu smøtnego (in tempore angustiae) *BZ* Jud 10, 14.

Smieś *czy* **Zmieś** '*korzenna przyprawa do wina, aromaticum condimentum vini*': Bo kelich w røce gospodnowe wina czistego pelni smesy (calix... vini meri plenus mixto, *Pul*: zmyeszy) *Fl* 74, 7. ~ *Bohemizm.*

Smlid *cf.* **Smłód**

Smldnik *bot.* **1.** '*kokoryczka wielokwiatowa, Polygonatum multiflorum All.*': Mayster Iohannes dicit, quod sunt duplices herbe dyptami: albe vel subalbe. Albe dicuntur dyptamus vlg. smldnyk, subalbe dicuntur peucedanum. Dicunt, quod magister Albicus dederit album pro dyptamo, id est gelyenye corzyenye, quam herbam hic vocant smldnyk XV *p. post. R* LIII 61.

2. '*gorysz siny, Peucedanum cervaria Lap.*': Smldnik peucedanum alterum 1472 *Rost* nr 335. *Bohemizm.*

Smldownik *bot.* **1.** '*skalnica ziarnista, Saxifraga granulata L.*': Sm⟨ł⟩downik saxifraga 1472 *Rost* nr 675.

2. '*okrzyn szerokolistny, Laserpitium latifolium L.*': Smldownik peucedanum nigrum 1472 *Rost* nr 341. *Bohemizm.*

Smłodownik *bot.* '*okrzyn szerokolistny, Laserpitium latifolium L.*': Smlodownyk smgala 1478 *Rost* nr 2294.

Smłodowy *cf.* **Korzeń**

Smłód *bot.* **1.** '*gorysz pagórkowy, Peucedanum oreoselinum Moench*': Smlod altivorago 1437 *Rost* nr 2436, *sim.* 1460 *ib.* nr 3333, *ca* 1465 *ib.* nr 4128. 4129; Altiforago, viscerina smlod 1472 *ib.* nr 334; Altiforago, id est szmlod XV *ex. GlLek* 68, *sim.* XV *ex. R* LIII 64; ~ *w czeskiej*

postaci graficznej: Smlith alliforago *ca* 1465 *Rost* nr 4130.

2. *'gorysz błotny, Peucedanum palustre Moench'*: Smłod meu 1437 *Rost* nr 2693.

3. *'marchew zwyczajna, Daucus carota L. silvestris'*: Daucus agrestis, pastinata asinina smlod 1419 *Rost* nr 5143; Smlod bancia agrestis *ib.* nr 5281; ~ martwy smłod: Martwy smlod baucia agrestis 1472 *Rost* nr 920.

4. *'kokoryczka wielokwiatowa, Polygonatum multiflorum All.'*: Szucloth (*pro* szmloth) diptanus 1478 *Rost* nr 2185; Szmlod diptamus *ib.* nr 2219, *sim. ca* 1500 *ib.* nr 6017.

5. *'okrzyn szerokolistny, Laserpitium latifolium L.'*: Peucedanum, feniculus porcinus *szmlyod 1485 *Rost* nr 7258.

Smok *formy*: *n. sg.* smok *Fl* i *Pul* 103, 28, *ca* 1420 *WokTryd* nr 252, *ca* 1455 *JA* XIV 493, *etc.*; ~ *g. sg.* smoka *Galka* w. 38; ~ *ac. sg.* smoka *BZ* Ex 7, 15, *Pul* 90, 13; smoku *Fl* 90, 13; ~ *n. pl.* smokowie *BZ* Jer 14, 6, *Rozm* 82; ~ *g. pl.* smokow *Fl* i *Pul* 73, 14, *Pul* Deut 48; ~ *d. pl.* smokom *Rozm* 82; ~ *ac. pl.* smoki *BZ* Ex 7, 12, *Rozm* 89; ~ *v. pl.* smokowie *Fl* i *Pul* 148, 7.

Znaczenie: *'mityczny groźny wąż skrzydlaty, draco'*: Ti ies poczwerdził we czczy twoiey morze, zamøczil ies glowi smokow w wodach (contribulasti capita draconum in aquis) *Fl* 73, 14, *sim. Pul*; Podepczesz lwa y smoku (leonem et draconem, *Pul*: smoka) *Fl* 90, 13; Smok ten (draco iste), genz yes stworzyl na obludzanye gemv *Fl* 103, 28, *sim. Pul*; Chwalcze gospodna, zeme (*leg.* z ziemie) smokowe (de terra dracones)! *Fl* 148, 7, *sim. Pul*; Polni *wosz jdrus, smok draco *ca* 1420 *WokTryd* nr 252; Pirzwy pop Lassota wzzøl mocz od chobota Constantina smoka *Galka* w. 38; Strabo brlyok, smok *ca* 1455 *JA* XIV 493; Rzuczyly takyesz kaszdy prøøty swe, ktoresz szyø to søø obroczyly w smoky (in dracones) *BZ* Ex 7, 12; Prøøt, ktorysz sze gest obroczyl w zmoka (in draconem), weszmyesz w røkø swø *ib.* 7, 15; Losowye staly na skalach y przicyøgały ⟨w si⟩ø wyatr iaco smokowye (dracones) *BZ* Jer 14, 6; Smok draco 1472 *Rost* nr 558, *sim. ca* 1500 *Erz* 97; Zolcz smokow (fel draconum Deut 32, 33) wyno gych *Pul* Deut 48; Hic est Mvskatha presul, qui subito conversus est in colubrum, qui smok Polonice dicitur, multos inficiendo (XV *p. post.*) XVI *med. MPH* III 366; Nomen eius fuit pa⟨lą⟩czy smok, quia inflammabatur animabus XV *ex. Zab* 536; Czczyenye o tem, kyedy szą przyschły do yaskyny a smokovye na nye szye są vyrvały *Rozm* 82, *sim. ib.*; Dzyeczyatko Iesus... stał przeczyv onym smokom (coram draconibus)..., a smokovye (dracones)... daly szą yemv chvalą *ib.*; Vy vyczye, kakosmy vyelye zlego czyrpyely na tey drodze:... vąze, smoky (dracones), svyąrząta okropna *ib.* 89.

Smokow(y) 1. *'do smoka należący, qui draconis est'*: Ti zlamal ies glowi zmocowi (tu confregisti capita draconis, *Pul*: smokowe) *Fl* 73, 15; Ten psalm powyada, yze Xpus glowę lwowø y smokowø... podeptał yest *Pul* 90 arg.; Smokowi iad fel draconum XV *p. post. R* XXV 275.

2. smokowe języki *pl. tantum, bot.* *'?'*: Smokowe yaszyky est herba, cuius succum exprime et illo vlcera vngas XV *ex. GlLek* 44.

Smolan *bot.* **1.** *'skalnica ziarenkowata, Saxifraga granulata L.'*: Smolan benedicta 1478 *Rost* nr 2131.

2. *'kokoryczka wielokwiatowa, Polygonatum multiflorum All.'*: Smolan dyptamum *ca* 1500 *PF* IV 760.

Smolanki *pl. tantum, bot.* *'kokoryczka wielokwiatowa, Polygonatum multiflorum All.'*: Diptanus, smolanky, est herba medicinalis XV *ex. GlWp* 77.

Smoleń 1. *'zagęszczona, przedestylowana smoła drzewna, tzw. smoła szewska, pix densa, dura'*: Peucedanum, pix dura *smoleń *ca* 1465 *Rost* nr 4046.

2. *bot.* *'skalnica ziarenkowata, Saxifraga granulata L.'*: Smolen saxifraga 1472 *Rost* nr 676.

1. *a.* **2.**: Item recipe... kopydlnyk, smolen uel virgineum et pone simul XV *ex. GlLek* 44.

Smoleński bielizny smoleńskie *'skórki wiewiórcze przywożone ze Smoleńska, pelles sciuri ex oppido Smoleńsk apportatae'*: Palium subductum beliznami smolenskimi 1429 *ArchTerCrac* IX 77, 17.

Smolnianin *'należący do bliżej nieznanej grupy dworzan ruskich Władysława Jagiełły, aulici quidam vel stipatores Rutheni Ladislai Jagellonis'*: Falconistis, tympanistis, venatoribus, smolnanom, mangonibus, pistoribus, citharistis et chrodnanom Ruthenis pro diariis ipsorum:... pro XXX pullis VII 1/2 scotos 1412 *MMAe* XV 414.

Smolnica *zapewne 'naczynie na smołę, sine dubio vas pici asservandae destinatum'*: Za kobiele 2 1/2 grossos, za smolnicze 1 1/2 grossum 1496—7 *WarschPozn* I 435.

Smolnik *bot.* **1.** *'skalnica ziarenkowata, Saxifraga granulata L.'*: Bruscus, saxifraga, scolopendria smolnyk 1419 *Rost* nr 5147; Smolnik saxifraga maior 1460 *ib.* nr 3708, *sim. ca* 1465 *ib.* nr 4559; Smolnyk saxifraga *ca* 1465 *ib.* nr 4071.

2. *'kokornak powojnikowy, Aristolochia clematitis L.'*: Smolnik aristologia longa 1472 *Rost* nr 668, *sim.* 1478 *ib.* nr 1909, 1485 *ib.* nr 5848; Smolnyk aristologia rotunda 1484 *ib.* nr 5855.

3. *'kokorycz, Corydalis tuberosa D. C.'*: Szmolnyk aristologia longa 1493 *Rost* nr 10939.

Smolny *'dotyczący smoły, ad picem pertinens'*: Kmyecza xanzego od pyecza smolnego sbvdowanego... nye odebral 1479 *SprTNW* VIII 2, 41; ~ smolny olej *'olejek z żywicy sosnowej, oleum e resina confectum'*: S[l]molny oley oleum de resina 1472 *Rost* nr 1174.

Smoła *'ciecz otrzymywana przez suchą destylację drewna sosny, pix, quae ligni pinei arida destillatione conficitur'*: Smoła pix 1437 *Rost* nr 2740, *sim.* 1472 *ib.* nr 19; Kyedy navyedza ma skola, bandv yem lacz w gardlo szmolą *De morte* w. 199; Jakom ya przischethwschi sszamotrzecz... do pyecza szmoli na gimyenyv Zvzeli, nye zabilem czlowyeka 1472 *Zap-Warsz* nr 3080, *sim.* 1480 *ib.* nr 1500; Yusz tham w pyekle zmolą pygye XV *ex. MacDod* 137; Szmolą pix *ca* 1500 *Erz* 97.

Smółki *pl. tantum, bot.* **1.** *'kokornak powojnikowy, Aristolochia clematitis L.'*: Smołki aristologia longa *ca* 1500 *Rost* nr 5853.

2. *'smółka pospolita, Lychnis viscaria L.'*: Smolky picella 1460 *Rost* nr 3690, *sim. ca* 1465 *ib.* nr 4522, *ca* 1500 *ib.* nr 5544; Smolki kitrella 1472 *ib.* nr 1692.

Smrek *bot.* **1.** *'świerk pospolity, Picea excelsa Lk.'*: *Smrk mirtus 1472 *Rost* nr 911; Smrek ferreolanus *ib.* nr 1188.

2. *'modrzew europejski, Larix Europea D. C.'*: Smrek sadaran 1472 *Rost* nr 299.

Smrodliwieć *(?) 'brudzić, sordidum reddere'*: Smrodlyvyecz (*pro* smrodlyvycz *?*) szyą sordidare *ca* 1500 *Erz* 97.

Smrodliwość *'rzecz wydzielająca przykrą woń, qui male olet', tu przenośnie: 'grzech, peccatum'*: Vitam dans humili, *gl.* devoto pecatori,... mortua, marthwoscz, viuificans, sordida, *gl.* fetida *szmordlyvosczy, purificans (*sc.* deus) 1466 *R* XXII 19.

Smrodliwy *'wydzielający przykrą woń, qui male olet, foetidus'*: Sordidus, id est immundus vel fetidus smrodlyvy *ca* 1500 *Erz* 97; Si quis... filium imperatoris in fetidissimo, smrodlyvey, et obscuro, cyemney, carcere concludet, quid de tali fieri debetur? *ca* 1500 *JARp* X 219r.

Smrodność *'życie rozwiązle, mores corrupti'*: Nyektorzy kv smrodnosczy czala swoge... począgayącz (ad foeditatem corpus suum... protrahentes) a laszkliui ziwoth wyodącz..., dzewycze dzewsthwa sbawyayą *Sul* 43.

Smrodyna *bot.* **1.** *'czeremcha, Prunus padus Mill.'*: Smrodina *ca* 1455 *JA* XIV 505; Vsque ad arborem olentulum, que smrodina dicitur (1462) XVI *in. MMAe* V 246.

2. *'porzeczka czarna, Ribes nigrum L.'*: Smrodina fasianus 1472 *Rost* nr 1797.

Rutenizm.

Smród 1. *'przykra woń, foetor, odor malus'*: Mirram et thus (*sc.* tres reges afferebant) propter fetorem, *smort, repellendum, ex quo Christus in stabulo natus fuit *Gn* gl. 61b; Illud enim vnguentum... corpus custodit, a fetore smrot ot czala precz sapøda *ib.* 120a; Ony... plvaly y rzygaly yemv pod noss, aby tym vyatsche vdrączenye myal od ych smrodu szmyerdzączego *Rozm* 664; *Smord od polnoczy ku dnyą navyączscha mocz ma *ib.* 731; Smyerdzyalo nyevyernemv Zydovstw z ych vst nyeczysthych, az szye sercze mylego Iesucrista od przeczyvnoszczy onego smrodu moglo roszyesecz *ib.*; ~ *przenośnie*: Proschą..., aby raczyl vlyeczycz moya nyemocz, omycz szmrod *Naw* 131.

2. *'coś co wywołuje odrazę, coś wstrętnego, aliquid foedum, turpe, taedium afferens'*: Twogi stanowye bødø swyøczi a nizyødni smrod nye pokaze syø v nich (nihil in eis appareat foeditatis) *BZ* Deut 23, 14; Gdisz poymye człowyek zonø..., a ona nye naydze nilosci przed gego oczima prze nyektori smrod (propter aliquam foeditatem) *ib.* 24, 1.

Smucić *'martwić, trapić, dolore, maerore afficere, cruciare'*: Anno schwyąta y nabozna... dwadzyeschczya schyą lyath szmuczyla, abowyem plodu nye myala XV *ex. PF* V 103; Maria, matka bosza, thedy szya smuczyla, plakala i *wdychala, ysz *wszythska szemglala XV *ex. SKJ* I 145. ~ *Cf.* **Zasmucić.**

Smug *formy*: *n. sg.* smug (1334) 1415 *KodWP* II 460, 1372 *DokMp* I 177, (1375) 1795 *KodWP* III 440, *etc.*; ~ *g. sg.* smuga (1437) *DokMp* V 381, 1448 *LubPodk* 37, (1449) XVI *DokMp* III 317; smugu 1445 *KodPol* II 498, 1480 *KodTyn* 519; ~ *i. sg.* smugiem (1415) *MMAe* XVII 152, (1437) *DokMp* V 381, 1480 *KodTyn* 519; ~ *n. pl.* smugi 1423 *TymProc* 233; ~ *ac. pl.* smugi 1396 *TPaw* III nr 3959.

Znaczenie: *'dolina, obniżenie terenu, obiekty w takim obniżeniu się znajdujące, np. łąka, staw, potok itp., vallis, locus depressus, quae hoc loco sunt, exempli gratia pratum, piscina, rivus, sim.'*: Per convallem, que vlg. smuk appellatur (1334) 1415 *KodWP* II 460; Cum... tribus pratis..., tercio (*sc.* prato)... ultra piscinam collocato vlg. smug dicto 1372 *DokMp* I 177; Que (*sc.* via) transit per rubetum... et circa stagnum seu pa-

ludem proprie smuk (1375) 1795 *KodWP* III 440; Ciues Lancicie iurare habuerunt... pro pratis vlg. o smugi 1396 *TPaw* III nr 3959; Nicolaus... duos agros... pro smug... vendidit 1398 *StPPP* VIII nr 7064; Smug al. defluxus aque de silva Babsk tempore autumpni 1412—3 *Lites* II 311; A quo scopulo alueolo al. smugiem vadunt granicies penes agros (1415) *MMAe* XVII 152; Piscinam... super riuulo dicto smug (1418) 1445 *MMAe* VIII 431; Usque ad silvam parvam, que vlg. dicitur smvg (1419) 1517 *DokMp* V 213; Cum tribus vallis vlg. smwgi 1423 *TymProc* 233; Eundo per declinacionem dictam smug 1429 *MonIur* VI 17; Equitaverunt ad paludem vlg. do smuga (1437) *DokMp* V 381; Eundo eodem palude vlg. smug Trzieniecz usque ad viam... et ab ista via eodem palude al. tym smugem trzienskiem... ad montem *ib.*; Smug vallis 1437 *Wisl* nr 228 s. 89; Excepta parte borre, que iacet oth szmugu 1445 *KodPol* II 498; Iverunt... per smvg et borram (1446) *DokMp* III 189; Iste granicie vadunt... usque ad campum, quod campum spectat ex ista parte inferioris al. *przedcznego smuga usque ad Smiłow 1448 *LubPodk* 37; Iacens inter... pratum vlg. possvyathna dictum vlg. podlye szmuga (1449) XVI *DokMp* III 317; Pratum al. smug 1467 *AcPosn* I 411; Ad pratum dictum smvk 1469 *AGZ* VI 137; Transeunt scopuli sipati... usque ad gurgitem al. do smugu..., in cuius gurgitis facie... sipatus est scopulus, a quo... transeunt scopuli sipati praefato gurgite al. smugiem 1480 *KodTyn* 519; Est etiam arvus agri ecclesiae..., qui iacet... in loco dicto smug *DlLB* II 481; Dempto uno prato, quod smuk nuncupatur 1497 *Matr* II nr 883.

Smuga '*dolina, wydłużone obniżenie terenu, vallis, locus depressus atque oblongus*': Dominus Andreas eidem Johanni sex virgas pratorum... super alweo vlg. na smudze dedit 1411 *StPPP* II nr 1261; Medios laneos tendentes lateraliter per convallem vel przesmuga (*leg.* przez smugę), quae transit ad minorem piscinam (1433) XVII *DokMp* II 168; Penes Zoraui Lug ad convallem vel do smugi *ib.*

Smugowy '*ze smugiem związany, ad locum* smug *appellatum pertinens*': Eundo vlg. *smugowo *drogo vsque ad pinetum 1428 *MonIur* V 129.

Smutek *formy*: *n. sg.* smutek XV *p. post. GlDom* 83, *ca* 1500 *R* XIX 74; ~ *g. sg.* smutku 1453 *R* XXV 211, 1476 *AKLit* III 108, XV *p. post. SKJ* I 147, *etc.*; ~ *ac. sg.* smutek XV *ex. PF* V 103; ~ *l. sg.* (w) smutku *MW* 68a; ~ *l. pl.* (w) smutkoch *MW* 74b.

Znaczenie: '*stan wywołany przykrym przeżyciem, strapienie, przygnębienie, dolegliwości, tristitia, maeror, dolor*': Anna szmvthkv (*leg.* z smutku) szvego czyala thego na bodze zadala, by ya bog plodem navyedzyl 1453 *R* XXV 211; Racz wyedzeczy, ysch myloscz... szawsze a v *szmuthky, w theszknosczy y thesch w nyewymowney szercza bolescz⟨i⟩ tr[a]wa y przemyeszkawa 1447—62 *Zab* 544; Tunc cepit tristari et mestum, a smuthkv, fieri 1476 *AKLit* III 108; Thysz myą w szmuthku mem wysluchał *MW* 68a; Kv panu bogu w szmuthkoch naszych (cum tribularer Psal 119, 1) wolaymy *MW* 74b; Servi... nunciaverunt filii convalescenciam, ut sic patris mesticia, smutek, mitigaretur XV *p. post. GlDom* 83; Przesz thwe, panno, szyedm radoszczy szbaw nasz szmvthkv y zaloszczy XV *p. post. SKJ* I 147, *sim.* XV *ex. PF* IV 750; Bog Anną schwąthą poczyeschyl a smutek od nycy oddalyl XV *ex. PF* V 103; A czemu nam smutek, gdi ta panna wyesele? *ca* 1500 *R* XIX 74; Z niedostathku, z uczysku a smuthku bedzie wybawion *ca* 1500 *SlOcc* XII 165.

Smutno '*ponuro, w niewesołym nastroju, maeste, tristi animo*': Czo tho na czya przislo, yze ssyedzis barzo ssmuthno (sedes tristis)*?* XV *ex. PF* III 180.

Smutny *formy*: *g. sg. neutr.* smutnego *ca* 1500 *R* XIX 74; ~ *ac. sg. f.* smutną 1447—62 *Zab* 544, XV *ex. SKJ* I 145; *neutr.* smutne 1453 *R* XXV 210; ~ *d. pl. m.* smutnym XV *ex. GlWp* 70; ~ *ac. pl. neutr.* smutne XV *ex. PF* V 105.

Znaczenie: '*przygnębiony, strapiony, tristis, sollicitus*': Lacrimabili smvthnym XV *p. pr. Zab* 519; By yego szynv mathka byla, czo by szmvthne vczyeszyla Adamovo plemya 1453 *R* XXV 210; Jvsch dzysza nynye, moy namyleyszchy, szmvthna... racz vweszelycz w theszknoszczy badącza! 1447—62 *Zab* 544; Myloscywy panye,... dagze... nam thys smwtnym pocesenge! XV *ex. GlWp* 70; Schwyąta Anno, nasch wyschluchay,... szmuthne sercza racz poczyeschycz! XV *ex. PF* V 105; Ieszus... apostoli szwe *smvthnye szwoyą krwą napawal XV *ex. SKJ* I 144; Jesusz... smuthna mathka poczyeszyl, lotra y grzesnyky *ib.* 145; Cwathek cysti, smuthnego syercza vczesyenye *ca* 1500 *R* XIX 74.

Smyczek '*czółno, łódź wydrążona z jednego pnia, scapha ex uno trunco confecta*': Scapha per hoc dicitur navis modica vlg. szmyczek piscatorum et fit ex vna arbore concava uel concavata 1444 *RozPaul* 236v.

Smyntarz *cf.* **Cmentarz**

Sn- *cf.* **Zn-**

Sna *(?) wyraża możliwość zaistnienia jakiejś sytuacji 'przypadkiem, może, forte, fortasse'*: Acz schią schna nye rozmisli ne forte absorbeatur (absque dilatione transgredere, *sc.* Iordanem, ne forte absorbeatur rex II Reg 17, 16) 1471 *MPKJ* V 40.

Snad *wyraża możliwość zaistnienia jakiejś sytuacji 'przypadkiem, może, zapewne, forte, fortasse, sine dubio'*: Na tem tho svecze malo takich kaplanof nadze..., chos bycz ony krole... o gich sloscz karaly ge, a sznathcy sznamø tego gest, ysczy szø dobrzy krolcue..., allecz kasznodzege szø sły *Gn* 11b; Wroczi syø do swego domv, aby snad nye vmarł w boyv (ne forte moriatur) *BZ* Deut 20, 5, *sim. ib.* 20, 18; Aby snad (ne forte) nye bili myedzi wami møsz albo zona..., gegos to by sercze bilo odwroczono od pana boga twego *ib.* 29, 18; Winydzmi przecyw krolyv israhelskemu, zalycz snad nas zywy (forsitan salvabit animas nostras) *BZ* III Reg 20, 31; Paknyalibi... za nye (*sc.* winy) nye chczal dosycz vczynycz, a snad (forte, *Sul* 30: sznaacz) dla moczy gego sądza nye smyalby go dzeczkowacz, tedi tako czynyącz przepadnye nam wyna rzeczoną syedmynadzessyath *Dział* 18. ~ *Bohemizm.*

Snadnie *'bardzo pilnie, gorliwie, diligentissime, studiosissime'*: Pylny biły dzala poswyøtnego, snadnye (diligentissime) pomagaiøcz starostam zidowskim *BZ* II Esdr 7, 2.

Snadno *'łatwo, bez trudu, facile, nullo labore'*: Snadno (facile) gest cyenyowy postøpycz dzesyøcz rzøtkow *BZ* IV Reg 20, 10.

Snadny *'łatwy, prosty, facilis'*: Vczeny snadnyeyszim rzødem (faciliori ritu) poswyøczuyø syø nyszły kaplany *BZ* II Par 29, 34.

Snadzić *cf.* **Osnadzić**

Snadź *wyraża możliwość zaistnienia jakiejś sytuacji 'przypadkiem, może, zapewne, forte, fortasse, sine dubio'*: Prziymice pokaznene, bo snadz rozgnewa se gospodzin (ne quando irascatur dominus, *Pul*: aby sze kyedy nye rozgnyewal gospodzyn) *Fl* 2, 12; Bo snadz rzekøø w poganstwe (ne forte dicant in gentibus): Gdze iest bog gich? *Fl* 78, 10, *sim. Pul*; Tegdy snadz (forte) zghynalbych we smer[c]ze mogey *Fl* 118, 92, *sim. Pul*, *MW* 34b; Kedi ktho o dzedzyną poziwaan bywa, cząąstokrocz stoyąącz w szą̨dze obrzeka, ysz Iaan alybo Pyotr w stronaach dalyekych ssą bądący a ssą̨ spolv dzedzyczmy they tho dzedzyni, yakokolye sznaacz nycz prawa k ney nye mayą (quamvis forte nihil iuris habeat ad eandem) *Sul* 29; Ysz gdyby kthokole chczal o dzedzyną nynye zastawyoną poszvacz, myenyącz, eszby yą dzirzawcza nyesprawyedlywye w zasthawye ymyal..., yąsz sznacz szprawnye yma (quam fortassis legitime possidet) *Sul* 77; Eiecit dominus Adam de paradyso, sed non eiecit eum nudum, ne forte confectus intemperie aeris, by sznadz nye natchnon nyevmernoszczą powyethrza, exspiraret XV *p. pr. PF* IV 615; Mami... omowcze wschądi cogiczy, nye, abi o nasz nye mowyli, ale bi snacz ludzi ot prawdi swą omową nye otraszily XV *med. R* XXII 247; Owoca z drzewa... przykazal nam bog, abichom nye gedli..., abichom snacz nye vmarly (ne forte moriamur) *BZ* Gen 3, 3; *Znadz (forsitan) tu nye na tem myeszczu strachu bozego *ib.* 20, 11; Panye bosze, wiproszczy myø s røku brata mego Ezau,... boczbi snadz przydøcz (ne forte veniens) y zabylbi maczyerz s dzeczmy *ib.* 32, 11; Snacz (forsitan) nye bilo gest grobow w Egipczye, przeto wszøøl gesz nasz, abichom zmarly na puszczy *BZ* Ex 14, 11, *sim. ib.* Judith 7, 9; Sznacz thu yvtra nye doczekasz *De morte* w. 253; Schnacz fortuitu (Num 35, 22) 1471 *MPKJ* V 28; Schnacz (*war. lub.*: ginnak aut pakly) alioquin (alioquin, adhuc illo longe agente, legationem mittens rogat, ea quae pacis sunt Luc 14, 32) *ib.* 123; Gdy wstaly lyudzye na nas, snadz (forte) zywe polknęlyby nas *Pul* 123, 2; Myszlyączym vszysthkym w szyerczach szvoych o Ianye, iszby snacz on byl Xp (ne forte ipse esset Christus Luc 3, 15), odpovyedzyal Ian *EwZam* 299; Aby ty vyedzyała..., kto yest, ktory tobye movy: Day my pycz, snadz (forsitan Jo 4, 10) by v nyego proszyla a on by tobye dal vody zyvey *Rozm* 245; Nye davayczye svyat[l]oszczy psom any rzvczayczye perel, drogyego kamyenya przed vyeprze, bocz ye snadz (ne forte Mat 7, 6) podepczą svemy nogamy *ib.* 283, *sim. ib.* 286. 318; Nye, nye tako, sznadz bysczye vyryvayącz kakol vytargalybysczye y psenyczą (ne forte... eradicetis... et triticum Mat 13, 29) *ib.* 339. ~ *Cf.* **Sędziwy.**

Snaźnie *formy*: *comparat.* snaźniej *MPKJ* V 109.

Znaczenie: *'pilnie, gorliwie, diligenter, studiose'*: Snasznyey curiosius (viri ergo illi curiosius inquirentes invenerunt Danielem orantem Dan 6, 11) *MPKJ* V 109; Snasznye (*war. kal.*: czasznye) opportun[i]e (praedica verbum, insta opportune, importune II Tim 4, 2) *ib.* 131. ~ *Bohemizm.*

Snaźność *'przyłożenie się do czegoś, wysiłek, staranie, studium, labor, cura'*: Attencio est, ut sciamus, cui dicimus et pro quo petimus... Hec est iterum optima attencio snasznoscz XV

in. R XXIV 66; Snasznoscz (*war. kal.*: mandroscz) *solacia (est sollertia certa et ipsa iniqua Ecclus 19, 22) *MPKJ* V 81. ~ *Bohemizm.*

Snażny *'gorliwy, gotowy, skłonny, studiosus, paratus, promptus'*: Potem wydzocz bog, isze gest wyelka zloszcz myedzi ludem na szemy, a gich wyelkye (*pro* wszelkye) myszlenye serdeczne snazne *kaszdemu (cuncta cogitatio cordis intenta esset ad malum, *Stary Testament Cardy*: snażne ke zlemu) po wsze czasy *BZ* Gen 6, 5. ~ *Bohemizm.*

Snażyć się *'gorliwie przykładać się do czegoś, alicui rei diligenter studere, operam dare'*: W *kasznøch twoych sznaszycz se bødø (exercebor) *Fl* 118, 15, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 118, 27. 48; Sluga twoy snaszyl se (exercebatur) w prawotach twogych *Fl* 118, 23, *sim. Pul*; Ya sa snadzycz (*pro* snaszycz) bødø (exercebor, *Pul*: snazycz szye będę) w kasznech twogych *Fl* 118, 78. ~ *Bohemizm.*

Snąć *cf.* Usnąć, Zasnąć, Zesnąć

Snek *cf.* Senek

Snębić *'wydawać za mąż, filiam in matrimonium collocare, nuptum dare'*: Abichom nye dawaly dzewek swich lyvdu zemskemv any gich dzewek snøbycz za nasze sini (ut... filias eorum non acciperemus filiis nostris) *BZ* Neh 10, 30.

Snimanie *czy* **Śnimanie** *'zbieranie się, zgromadzanie, actus conveniendi'*: Abychø zyawily... chwalø yego w Yerusalem we snymanyv albo w sebranyv, albo w chodzenyv luda w gedno (in conveniendo populos in unum, *Pul*: we wchodzenye lyuda w yedno) *Fl* 101, 23.

Sniść *cf.* Zejść

Snop *formy*: *n. sg.* snop *BZ* Lev 23, 12, XV *p. post. PF* V 6; ~ *g. sg.* snopa 1404 *Kościan* nr 216, 1411 *KsMaz* I nr 1609; snopu 1436 *Pozn* nr 1477; ~ *ac. sg.* snop 1408 *Kal* nr 296, 1426 *KsMaz* II nr 2481, *BZ* Deut 24, 19, 1471 *CyzKłob* 444; ~ *l. sg.* (w) snopu 1434 *TymProc* 266; ~ *g. du.* snopu 1409 *KsMaz* I nr 1330; ~ *g. pl.* snopow 1462 *AKPr* VIIIa 53; ~ *ac. pl.* snopy 1396 *TPaw* IV nr 304, *Fl* i *Pul* 128, 6, *BZ* Lev 23, 10, *etc.*

Znaczenie: *'wiązka zżętego zboża (wyjątkowo innych roślin), często jako świadczenie w naturze na rzecz pana feudalnego, manipulus frumenti demessi (rarissime alterius plantae), saepe ut tributum domino feodali solutum'*: Sicut Derslaus ligauit y swanszował dwa snopi de uno, quod Jacussio debuit solvere 1396 *TPaw* IV nr 304; Tego szita Szewrzid... nye szal any ssnopa dawal 1404 *Kościan* nr 216; Iacom ya wiszøla v Oszepa pancz cop zitha, oszimini i garzini przes dwnacze sznopu 1409 *KsMaz* I nr 1330; Eze Micolag gimyal v Iacuba w gerzine szosti snopp bracz 1426 *KsMaz* II nr 2481, *sim.* 1408 *Kal* nr 296; Si pecuniis erit solvere, extunc in Lompza habet dare, si vero siliginem vlg. w snopw, extunc in Szambrowo habet dare 1434 *TymProc* 266; Jszem nye vyednan s nym anysmu (*leg.* aniśm mu) mąl dacz snopu owesnyego 1436 *Pozn* nr 1477; Gdisz... ssezznyecze snopy (manipulos) s kłoszow, przinyescze pirwey vrody szny waszey kv kaplanovy *BZ* Lev 23, 10, *sim. ib.* 23, 15. Judith 8, 3; Tegos dnya, iegos snop syo swyoci (quo manipulus consecratur), zabith bødze baran *BZ* Lev 23, 12; Zapomnyaw snop (manipulum) ostavisz, nye wroczysz syo *BZ* Deut 24, 19; Iacom ya nye powszczagnal Andrzeye ('Andrzeja') po rakoyemstwie any mu nye dal viwyescz *czdirdzeszczy snopow rzi y scheschczy 1462 *AKPr* VIIIa 53; Pyotr noschi sznop 1471 *CyzKłob* 444; Maly snop gelima XV *p. post. PF* V 6; ~ snop ratajski *'powinność świadczona przez rataja na rzecz pana feudalnego, tributum, quod cmetho* rataj *dictus domino feodali solvere debebat'*: Yaco v mne ne robyl Thomek sznopa ratayskego 1411 *KsMaz* I nr 1609; ~ ~ Bødzcze yako syano strzeszne..., z gegosz ne napelnyl... lona swego, gensze snoppi (manipulos) sbyracz bødze *Fl* 128, 6, *sim. Pul*; Kąkol zvyązaly (*sc.* słudzy) v sznopy (in fasciculos Mat 13, 29) y zeschgly *Rozm* 340.

Snopek *formy*: *n. sg.* snopek 1471 *MPKJ* V 72; ~ *g. sg.* snopka 1471 *MPKJ* V 91; ~ *ac. sg.* snopek 1471 *MPKJ* V 23; ~ *ac. pl.* snopki 1466 *AGZ* XV 44, 1471 *MPKJ* V 96.

Znaczenia: **1.** *'wiązka zżętego zboża (wyjątkowo innych roślin), manipulus frumenti demessi (rarissime alterius plantae)'*: Ministerialis... arestavit ipsum triticum in alodiis domini Wnuczek... et huius facie in signum atulit duos manipululos tritici al. dwa sznopky pszenicze 1466 *AGZ* XV 44; Snopek fasciculum (feretis manipulos spicarum... ad sacerdotem, qui elevabit fasciculum coram domino Lev 23, 11) 1471 *MPKJ* V 23; ~ Snopek fasciculus (fasciculus myrrhae dilectus meus mihi Cant 1, 12) 1471 *MPKJ* V 72; ~ *przenośnie*: Snopka fascis (congregabuntur in congregatione unius fascis in lacum Is 24, 22) 1471 *MPKJ* V 91.

2. *w mylnym tłumaczeniu wieloznacznego łac.* fasciculus: Schnopky fasciculos (dissolve colligationes impietatis, solve fasciculos deprimentes Is 58, 6) 1471 *MPKJ* V 96.

Snopowy żyto snopowe *'rodzaj daniny płaconej pierwotnie w snopach żyta, genus tributi, quod initio manipulis frumenti solvebatur'*: Jaco Cho-

czimir po vicupenu dzedzini vyrzandzil szobe szito snopoue podne⟨ś⟩cz 1415 *Kal* nr 471.

Snować *'prząść, fila ducere'*: Nevit snovala abo przendła 1451 *R* XXII 41; ~ *przenośnie 'wiązać słowa w tekst, verba in textum conserere'*: Texuntur, id est componuntur schnowany schią (psalmi tricesimus sextus et centesimus decimus... quamquam diverso scribantur metro, tamen eiusdem numeri texuntur alphabeto I Reg prol.) 1471 *MPKJ* V 35.

Snowy *'ukazujący się we śnie, senny, qui in somnio apparet'*: Fac, vt equa mente sustineas, si somniantis imaginacionis, snovego vkazanya, leta res se obtulit siue mesta 1466 *R* XXII 11.

Snoza *'prawdopodobnie spodnia deseczka w skrzynce koła młyńskiego nasiębiernego, fortasse tabula, quae fuit pars rotae molaris'*; Ad hoc idem molendinum emi asseres, dictos korcze, duas sexagenas, et snosi I 1/2 sexagenam 1461 *AKH* XI 488.

(Snycerz) Sznicar, Sznicer *'rzemieślnik rzeźbiący w drzewie, kamieniu itd., sculptor lignarius, lapidarius, sim.'*: Jacop sniczczer de Wratislavia 1402 *CracArt* nr 138, *sim.* 1484 *LibIur* nr 8160; Domina Dorothea, uxor Nicolai sniczer 1425 *CracArt* nr 249; Laurencius, snyczar de Cracovia,... obligavit se efficere et disponere... 13 ymagines 1463 *ib.* nr 540; Matis Papyesz, pictor vel sniczcer 1473 *ib.* nr 625; Pro Vito snyczer 1485 *ib.* nr 898, *sim. ib.* nr 899, 1495 *ib.* nr 1178.

Sob *może corruptum pro* soł *'spichlerz, skład, cella penaria, horreum'*: Cameram al. szob 1471 *AcLubl* III.

Sobaczy *cf.* **Język**

Sobą *cf.* **Siebie**

Sobce *cf.* **Obec**

Sobić *formy*: *praes. ind. 2. sg.* sobisz 1468 *StPPP* II nr 3899, 1491 *AGZ* XVIII 508, 1492 *ib.* 512; ~ *part. praes. act. adv.* sobiąc 1468 *StPPP* II nr 3899; ~ *praet. 2. sg. f.* sobiłaś 1492 *AGZ* XVIII 512; ~ *condit. 2. pl. m.* -byście sobili *BZ* Num 16, 10.

Znaczenie: *'brać sobie na własność, przywłaszczać, zagarniać bezprawnie, suum facere aliquid, contra legem sibi sumere'*: A przeto k sobye przystøpicz kazał iest tobye y wszitkey braci twey, synom Levi, abiscze takyesz wam kaplanstwa sobyli (ut vobis... sacerdotium vindicetis)? *BZ* Num 16, 10; Tu ipsam villam... condescendere non vis, neque pecunias tuas, si quas pro eadem villa dedisti, ab ipso vis recipere..., quam tu tibi usurpando appropriasti al. sobysch yą szobye (*war.* eam, *sc.* villam, tibi appropriando al. sobyancz yą sobye) 1468 *StPPP* II nr 3899; Qua tua importacione cittacionis et concittacionis usurpas et approprias tibi al. przywłasz⟨cz⟩asz y szobysz szobye de parte sepefati ville Volya proventus et utilitates 1491 *AGZ* XVIII 508, *sim.* 1492 *ib.* 512; Appropriasti al. sobylasz y przywłaszczylasz szobye de eisdem bonis... tenute ipsius... Iohannis 1492 *ib.* 512. ~ *Cf.* **Osobić, Posobić, Posabiać.**

Sobie *cf.* **Siebie**

Sobiełówka *'samoczynna pułapka, tu przenośnie, decipula, pedica, hoc loco translate'*: Proverbium: Tak prawy sowka, sobye rzyc łowka 1447 *JA* XV 475. ~ *Cf. jednak ros.* łowkij.

Sobiewolnie *'dobrowolnie, voluntate, sponte'*: Isz Bawor ne puszczał na Ianusza *przizøgo na tem vgeszdze, czo gy sobewolne wybrała 1394 *Kościan* nr 12. ~ *Możliwa też lekcja* sobie wolnie.

Sobiewolny 1. *'własnowolny, swobodnie sobą rozporządzający, qui sui iuris est'*: niewiasta sobiewolna **a.** *'kobieta niezamężna, stanu wolnego, mulier innupta'*: Spyly maszczyszna sz nyewyastą albo sz dzyewką, czo proszna gest albo szobyewolna (concubit vir feminam seu ancillam, quae libera est) *OrtOssol* 30, 1, *sim. OrtMac* 28; ~ **b.** *'nierządnica, meretrix'*: Legitur in libro Iosue, quod Raab meretrix, newasztha szobewolna, suscepit nuncios *ca* 1420 *R* XXIV 84.

2. *'uparty, zuchwały, nie dający się podporządkować cudzej woli, pertinax, audax, qui alicui se submittere recusat'*: Sch[i]obyevolny *cerutatus (si unus fuisset cervicatus, mirum si fuisset immunis Ecclus 16, 11) 1471 *MPKJ* V 80; Sobyewolne temerarium XV *ex. R* XXV 147.

Soboli *'zrobiony z futra sobolowego, e pelle zibellina factus'*: Pro receptione szube..., quatuor mitras popyelycze et due zobolye 1475 *StPPP* II nr 4135.

Sobolowy *'zrobiony ze skórek sobolowych, e pelle zibellina factus'*: Catherina... subducturam sabelinam al. sobolowe in quatuor marcis obligatum Ade... coram iudicio... exhibuit 1425 *ArchTerCrac* VII 434, 4, *sim.* 1424 *ib.* 432, 24, 1425 *ib.* 442, 6.

Sobota *formy*: *n. sg.* sobota *BZ* Ex 16, 25. 26. 20, 10, *etc.*; ~ *g. sg.* soboty 1432 *Pyzdr* nr 1076, *BZ* IV Reg 11, 9, *EwZam* 307, *etc.*; ~ *d. sg.* sobocie *BZ* II Par 23, 5; ~ *ac. sg.* sobotę 1404 *Kościan* nr 219, 1408 *Pozn* nr 645, 1416 *Pyzdr* nr 450, *etc. etc.*; ~ *i. sg.* sobotą 1425 *Pyzdr* nr 788; ~ *l. sg.* (po) sobocie XV *in. R* XXIV 72; ~ *n. pl.* soboty *BZ* Lev 26, 34; ~ *g. pl.* sobot *BZ* Lev 19, 30. 23, 38. 26, 2,

Rozm 131; ~ *ac. pl.* soboty *BZ* Lev 24, 8. 26, 35. I Par 23, 31, *etc.*; ~ *l. pl.* (w) sobotach *BZ* Lev 26, 43.

Znaczenia: **1.** *'szósty dzień tygodnia, sextus dies hebdomadae'*: Jacom przi tem bili, kedi Heynich... s Dzetrzichem wmowil rok na pøtek, a nye na sobothø 1404 *Kościan* nr 219; Jacosm smowil rok... w ssobothø po Gromniczach 1408 *Pozn* nr 645, *sim.* 1416 *Pyzdr* nr 450, 1420 *Kal* nr 661; W sobotą swoyewala dussa pkelne c[z]oczeze *ca* 1420 *R* XXV 229; Yakosmy przi tem bili, gdy pan Sigmund kladl penandze... w pyøtek przed sobotø 1425 *Pyzdr* nr 788; Yakom ya nye ranczil panu Jandrzeyewy... dalcy za szwyerzepicza yedno do soboti 1432 *ib.* nr 1076; W szobota o gynnich przyaczieloch panny Mariey (*sc.* mow modlitwę) *MW* 56b; W sobotę na nyeszpor *Pul* 143 arg.; ~ Kwietna Sobota *'sobota przed Niedzielą Palmową, sabbatum ante dominicam in ramis Palmarum'*: Ktorąsch (*sc.* maścią) była Marya Magdalena pomazała mylego Iesucrista v Kvyethna Sobotą *Rozm* 511; ~ Sobota Wielka *'ostatnia sobota przed Wielkanocą, ultimum sabbatum ante Pascham'*: Dokonali sza syąn kszangi praw... w Szobotąn Wyelkan, dzyen swantego Ambroszego *Sul* 113.

2. *(w Biblii)* **a.** *'szabat, siódmy dzień tygodnia, czczony przez Izraelitów jako święto na cześć Jahwe, będący równocześnie dniem odpoczynku, sabbatum, septimus dies hebdomadae, quo die festo otiosi Iudaei Iahve celebrabant'*: Cvm esset sero die illa vna sabbatorum, pirwego dna po soboce (*R* XXIV 366: gednego sobothnego dnyą), et fores essent clause (Jo 20, 19) XV *in. R* XXIV 72, *sim. ib.*; Rzekl Moyszesz: Gedzcyc to dzysz, bocz sobota (sabbatum) gest bosza *BZ* Ex 16, 25, *sim. ib.* 16, 26. 20, 10. 35, 2; Patrzczye, ysze wam dal pan sobotø (sabbatum) *ib.* 16, 29, *sim. ib.* Lev 25, 2. Num 28, 10, *etc.*; Sobot mich *ostrzegacze (sabbata mea custodite)! *BZ* Lev 19, 30, *sim. ib.* 23, 38. 26, 2, *Rozm* 131; Dzen szodmi, przeto ze iest sobotni, odpoczinyenye iest, swyøti bødze nazwan, wszelkego dzala nye vcinicze w nyem, bo sobbota boza (sabbatum domini) iest we wszech waszich przebitczech *BZ* Lev 23, 3; Na kalszde soboti (per singula sabbata) przemyenyoni bødø (*sc.* chleby) przed bogem *ib.* 24, 8; Gysz (*sc.* męże) wichodzily w sobotø (qui ingrediebantur sabbatum) y przyszly s soboti (qui egrediebantur sabbato) *BZ* IV Reg 11, 9; Ale sługy koscyelne abi staly rano ku chwalenyv a ku spyewanyv panu... tak w obyatach kadzidlnich domv boszego, iako w soboti (in sabbatis) y w kalendi *BZ* I Par 23, 31, *sim. ib.* II Par 31, 3; Trzecya czøscz z was, iasz przichodzi k sobocye (ad sabbatum)..., bødze w bronach *BZ* II Par 23, 5; Sobotø poswyøczonø (sabbatum sanctificatum) vkazalesz gym *BZ* Neh 9, 14; Cantica w sobotę Moyszesza proroka *Pul* Deut arg.; Wszedl podlvg zvyczayv svego dnya sobothy (die sabbati Luc 4, 16, *Rozm* 250; v sobotą) do bosznycze *EwZam* 307, *sim. Rozm* 136; Thy nasche czastocrocz soboty przestąpvyesch (nostra sabbata frequenter violare soles) a svyątego dnya nyyednego nye czczysch *Rozm* 131, *sim. ib.* 375. 749; Azaszcye nye czly w zakonye, yze kaplany sobothy v kosczyelyc sobotą poruschą (quia sabbatis sacerdotes in templo sabbatum violant Mat 12, 5), a są przez grzecha? *ib.* 325; ~ **b.** *'każde święto, łączące się z religijnym nakazem wstrzymania się od pracy, z odpoczynkiem, omnis dies festus, quo religio hominis otiosos esse iubet'*: Myeszyøcza szodmego pirwi dzen myeszyøcza bødze wam sobota pamyøtliwa (sabbatum memoriale)... y bødze nazwana swyøtø *BZ* Lev 23, 24; Przetos od pyøtegonaczcze dnya myeszøcza sodmego... bødzecze slawicz dny boze za sedm dny, dzen pirvi a dzen ossmi bødze sobota (sabbatum), to iest odpocinyenye *ib.* 23, 39; ~ **c.** sobota (ziemie) *'co siódmy rok, w którym z nakazu Jahwe pozostawiano ziemię odłogiem, jako odpowiednik co siódmego dnia odpoczynku dla ludzi (czyli szabatu), octavus quisque annus, quo Iahve iubente Iudaei agrorum culturam neglegebant, ut agri quoque quiescerent, sicut ipsi sabbato otiosi esse solebant'*: Secz lat bødzesz szacz pole swe..., ale sodme lato bødze sobota zemye, odpocinyenye *bozecy (sabbatum erit terrae requietionis domini) *BZ* Lev 25, 4; Tedi lvbycz syø zemi bødø soboti gey (sabbata sua)..., gdisz bødzecze w zemi nyeprziyaczelskei, swyøczicz bødze a odpoczinyc w szoboti *pvste swe (in sabbatis solitudinis suae), przeto ze nye odpoczivala w szoboti (in sabbatis) wasze, gdiszcze bidlili w zemi waszey *ib.* 26, 34—5; A na zemyø pomnyecz bødø, ges to gdisz opvszczona bødze od nich, zlvbi syø gim w sobotach (in sabbatis) swich, cirzpyøøcz pvstinye prze nye *ib.* 26, 43.

3. *w niedokładnym tłumaczeniu tekstu łacińskiego*: Psalm... o czlowyeczem oprawyenyu, yesz szye stalo w pyrzwø sobotę, to iest w nyedzyelyę (in prima die sabbati, id est septimanae, vel prima post sabbatum, quae dominica dicitur) *Pul* 23 arg.

Sobotnica *prawdopodobnie 'tygodniowy czynsz należny panu feudalnemu z kopalni rudy, tributum, quod singulis septimanis domino feodali*

e metallo solvebatur': Sandivogius... consorti suae 2000 florenos Hungaricales super bonis suis haereditariis infrascriptis: castro..., villis Bresno,... Golcz et post fluvium Notess minera ferri et in eius tributis, videlicet sobothnyczamy... inscripserit 1497 *Matr* II nr 704.

Sobotny *formy*: *n. sg. m.* sobotny *BZ* Lev 23, 3; *neutr.* sobotne *BZ* Ex 16, 23; ~ *g. sg. m.* sobotnego XV *med. R* XXIV 366, *BZ* Lev 23, 15. Num 28, 9, *Rozm* 721; ~ *d. sg. m.* sobotnemu *BZ* Ex 20, 11; ~ *ac. sg. m.* sobotny 1436 *Pyzdr* nr 1060, *BZ* Ex 20, 8. 35, 3, *etc.*; ~ *l. sg. m.* (po) sobotnem *BZ* II Par 23, 8; ~ *n. pl. m.* sobotne *Pul* 97 arg.; ~ *g. pl. m.* sobotnych *BZ* Judith 8, 6; ~ *ac. pl. m.* sobotne *BZ* II Par 8, 13.

Znaczenia: **1.** '*związany z sobotą, tj. szóstym dniem tygodnia, ad sabbatum, id est sextum hebdomadae diem pertinens*': Szobothne psalmy *Pul* 97 arg.; ~ sobotny dzień '*sobota, sabbatum*': Yakom ya nye *mel... sladu we mlyne... w szobothny dzen po *myasszparzech 1436 *Pyzdr* nr 1060.

2. *(w Biblii)* '*związany z szabatem, siódmym dniem tygodnia, ad Iudaeorum sabbatum, id est ad septimum hebdomadae diem pertinens*': *Otpoczywany sobotne (requies sabbati) poszwyøczono gest panu *BZ* Ex 16, 23; Poiøly wszitci sobye poddane *może s sobø a przichodzily po rzødu sobotnem (per ordinem sabbati) *BZ* II Par 23, 8; ~ sobotny dzień, dzień sobotny '*szabat, siódmy dzień tygodnia, sabbatum Iudaeorum, septimus dies hebdomadae*': Cum sero esset die illa, sc. dominica resurreccionis, vna sabbatorum, gednego sobothnego dnyą (*R* XXIV 72: pirwego dna po soboce), et fores essent clause (Jo 20, 19) XV *med. R* XXIV 366; Pomny, abi dzen sobotny (diem sabbati) *szywyøczyl *BZ* Ex 20, 8, *sim. ib.* 35, 3. Lev 23, 11. Num 15, 32. Neh 10, 31; Bo w szyeszczy dnyech uczynyl bog nyebo y szemyø... I otpoczynøl gest w dzen szyodmy y przeto poszegnal gest pan dnyowy sobotnemu (diei sabbati) *BZ* Ex 20, 11; Sescz dny dzalacz bødzecze, dzen szodmi, przeto ze iest sobotni, odpoczinyenye iest (quia sabbati requies est), swyøti bødze nazwan *BZ* Lev 23, 3; Ale sobotnego dnya (die autem sabbati) bødzecze offyerowacz dwa barani rocznya *BZ* Num 28, 9, *sim. ib.* Lev 23, 15, *Rozm* 721; Tedi offyerowal Salomon ofyeri panu..., abi na kozdi dzen bilo ofyerowano... podle przikazanya Moyszesowa w sobotne dny (in sabbatis) *BZ* II Par 8, 13; Poscyla syø (*sc.* Judyt) po wsze dny ziwota swego, kromye dnyow sobotnich (praeter sabbata) *BZ* Judith 8, 6; Schescz dny ssą, v ktore mamy robycz, a v ty przychodzyczye, abysczye vzdrovyeny, a nye v dzyen sobotny (non in die sabbati Luc 13, 14) *Rozm* 376, *sim. ib.* 377. 379.

Soból *zool.* '*Mustella zibellina*': Szobol sabellus 1471 *R* XXIII 283, *sim. ca* 1500 *Erz* 98; Lauro, sabalus sobol 1472 *Rost* nr 1499; Szobol sobolus *ca* 1500 *Erz* 98; ~ '*skórka z sobola, pellis zibellina*': Recognouit... Hannus..., quia tenetur... domino Czolk... XL et VI vlg. sobolow dare et exsoluere..., eosdem pelles uel subidit (*pro* subdidit ?) se dare pecuniam pro istis pellis vlg. za sobole..., item si non daret soboles..., extunc subdidit se dare... XL et quinque sexagenas 1440 *MonIur* III 82; Margaretha... fassa est..., quia tenetur prouido Andree... XVI vlg. sobole 1443 *ib.* 106; Mitra cismea al. popyelycza cum sobol 1500 *AGZ* XV 403.

Socha *formy*: *n. sg.* socha 1471 *MPKJ* V 76, 1494 *Podol* 5, *ca* 1500 *Erz* 98; ~ *g. sg.* sochy *BZ* Dan 3, 2; ~ *d. sg.* sosze *BZ* Dan 3, 7; ~ *ac. sg.* sochę *BZ* IV Reg 10, 26. Dan 3, 1; ~ *l. sg.* sosze XV *med. GlWroc* 82r; ~ *ac. du.* sosze 1410 *TPaw* IV nr 1891; ~ *n. pl.* sochy 1469 *AcLubl* IV; ~ *g. pl.* soch 1428 *Pozn* nr 1507, *BZ* iV Reg 17, 10; ~ *ac. pl.* sochy 1398 *StPPP* VIII nr CCLV 25, 1437 *KsMaz* III nr 2817, 1443 *KodWil* I 200, *etc.*

Znaczenia: **1.** '*gałąź rozwidlona, słup drewniany, przeważnie rozwidlony, rosochaty, też różne przedmioty wykonane z rosochatego drzewa, ramus, pertica furcillata, etiam variae res e pertica furcillata confectae*': Pro 4 statuis vlg. sochy, 18 tegulis vlg. kozlini 1398 *StPPP* VIII nr CCLV 25; Jako przydø Stiborius w moy dom, w me ogrodzene, porøbyl my quatuor quercus y dwye szosze wszøl y przeklath gwalthem 1410 *TPaw* IV nr 1891; Ysze Miroschek... nye dal ktnącz (*leg.* tknąć) oszmydzesyanth sticolczew y oszmy sooch na *tworze 1428 *Pozn* nr 1507; O ktore sochi Maczei na mya szalował, thich ya nye pobral 1437 *KsMaz* III nr 2817; Iussit (*sc.* Aaron) fieri serpentem eneum, quem exaltavit super lignum sosze XV *med. GlWroc* 82r; Putrida robora al. szochi 1469 *AcLubl* IV; ~ socha pługowa, płużna '*rączka pługa, capulus aratri*': Stiva szocha plvszna vel manubrium rakoyesez *ca* 1500 *Erz* 98; Capulus est... lignum in aratro, quod arator tenet in manu... szochą plvgova *ib.*; ~ '*jakiś rodzaj broni, zapewne część kuszy, genus quoddam armorum, fortasse ballistae pars*' *(?)*: Item primo XII veterum sochi, item XXIIII nouarum sochi cum clauibus,... item XXVIII sochi nove 1483 *RocznKrak* XVI

51; In quo (*sc.* palacio) pendent septem baliste nullius valoris et octava balista arcus seorsum et szocha seorsum 1494 *Podol* 5.

2. '*miara powierzchni pola, tyle ile przez jeden dzień można zaorać jedną sochą, agri mensura, tantum agri quantum uno die uno aratro obarari potest*': Ecclesie parrochiali... do... terram arabilem ad quatuor aratra al. sochi 1443 *KodWil* I 200; Do... ecclesie... terram super quatuor aratra vlg. na *czothiri sochi ad seminandum (1482) *ib.* 382.

3. '*słup wyobrażający bóstwo pogańskie, posąg bóstwa pogańskiego, statua dei a paganis culti*': Alye oltarze gich skasz a slamy gich sochy (statuas)! *BZ* Ex 34, 13, *sim. ib.* Num 33, 52. IV Reg 23, 14; Wszøwszi sochø (statuam) s koscyola Baal y stlukly, y sezgly *BZ* IV Reg 10, 26; Naczinyly sobye soch (statuas) a lugow na wszelkem pagorkv przewiszonem *ib.* 17, 10; On skazil koscyoli a starl sochi (statuas) *ib.* 18, 4, *sim. ib.* II Par 33, 19; Statua vel est imago etc. slvp albo szocha *ca* 1500 *Erz* 98; ~ Achas... sochy vlyal (statuas fudit) Balaamoui *BZ* II Par 28, 2; Nabuchodonozor... vczinyl *søchø zlotø (statuam auream) *BZ* Dan 3, 1; Krol posłał zbyracz slug..., abi syø sesz⟨l⟩y kv poswyøcenyv sochy (statuae) *ib.* 3, 2; Padaiøcz wszitci lyvdze y narodowye... modlyly sø syø zlotey sosze (adoraverunt statuam) *ib.* 3, 7; ~ socha solna '*słup solny w pobliżu Morza Martwego uważany za skamieniałą żonę Lota, columna salis prope Mare Mortuum sita, quae uxor Loti in lapidem conversa fuisse existimabatur*': *Sącha solna figmentum (incredibilis animae memoria stans figmentum salis Sap 10, 7) 1471 *MPKJ* V 76. ~ *Bohemizm.*

Sochaczki *pl. tantum* '*wolny targ na mięso, także jatki, ius carnes in foro vendendi, item lanienae, tabernae macellariae*': Vladislaus ... civitati Bochnensi... macella carnium seu sochaczki... concedit (1405) XVI *p. pr. Matr* IV 3 nr 439; Vladislaus... forum annuale... instituit cum libero foro al. sochaczki pro venditione carnium omnium animalium (1412) XVI *p. pr. ib.* nr 491; Ordinamus mensas, dictas vlg. sochaczki, in quibus mensis quarumcumque villarum kmethonibus et aliarum ciuitatum incolis liceat pecudes et pecora mactare et feria secunda die fori carnes libere vendere (1412) XVI *MMAe* VIII 361; Admittimus... facultatem... hominibus circumsedentibus..., quod... cum carnibus venalibus venire poterint et eas in huiusmodi macellis seu bancis carnium liberis vlg. shochaczky vendere libere... debent 1447 *KodWiel* 22, *sim.* 1422 *Ciolek* I 400, XV *p. pr. StPPP* X nr 151, 1465 *AGZ* XIII 467; Rex Imbramo... civi Cracoviensi... censum annuum... super libero foro al. na sochaczkach carnificium Casimiriensium inscribit 1471 *Matr* I nr 722; Rex Nicolao... fora hebdomadalia carnium al. *sochaczsky kaplunne vocata... donat 1473 *ib.* nr 1021.

Soczba '*potwarz, oszczerstwo, contumelia, opprobrium, maledictum*': Blasphemia potwarz, soczba XV *med. PF* V 28.

Soczca '*oszczerca, potwarca, calumniator, criminator*': Nam quosdam capit (*sc.* diabolus)... per oculos, vt luxuriosos,... quosdam per os, ut detractores wloczeze, soczeze, pothwarcze, pochlepcze 1421 *WislRp* nr 1601; Schoczcza criminator (non eris criminator nec susurro in populo Lev 19, 16) 1471 *MPKJ* V 23.

Soczenie '*potwarz, oszczerstwo, contumelia, opprobrium, maledictum*': Dabit percucienti se maxillam, saturabitur obprobriis vlg. brzythkosczy,... soczenya, przymavy⟨a⟩nya (Thren 3, 30) XV *p. post. R* XXIV 375; Sze mną nye myey roslaczenya dla mnogych ludzy szoczenya XV *ex. Zab* 444.

Soczewica, Szoczewica, Szoczowica 1. *bot.* **a.** '*soczewica jadalna, Ervum lens L.*': Schoczewicza lens 1437 *Rost* nr 2667, *sim.* 1464 *ib.* nr 4826; Szoczevycza lenticula *ca* 1465 *ib.* nr 3948; Ssoczewicza lens 1472 *ib.* nr 169, *sim.* 1475 *ib.* nr 3086. 3198, XV *ex. GlLek* 72; Schoczowicza lens *ca* 1500 *Rost* nr 7183; ~ Iaco Pech na Janowe niwe ne wzøł soczewice chanzebnø rzeczø 1401 *Pozn* nr 525; Jaco czso Sobek Sandziwogewi... soczeuiczø pobral, to yest Sandziuogewa... dzelnicza 1404 *Kościan* nr 243; Schoczeviczą lente (erit quippe ibi ager lente plenus II Reg 23, 11) 1471 *MPKJ* V 41; De lenticula szoczevicze *ca* 1500 *JA* IV 92; ~ **b.** wodna soczewicza *czy* szoczewicza '*rzęsa drobna, Lemna minor L.*': Wodna schoczewicza lenticula 1464 *Rost* nr 4829.

2. '*pokarm sporządzony z soczewicy, cibus e lente confectus*': Zoczevicza (Gen 25, 34) XV *med. R* XXV 151.

Soczewiczka *czy* **Szoczewiczka** *bot.* **1.** '*soczewica jadalna, Ervum lens L.*': Szoczevyczka ffassiolus *ca* 1465 *Rost* nr 3916.

2. wodna soczewiczka *czy* szoczewiczka '*rzęsa drobna, Lemna minor L.*': Wodna szoczevyczka lenticula 1475 *Rost* nr 3090.

Soczewiczny *czy* **Szoczewiczny** '*zrobiony z soczewicy, e lente confectus*': Soczewyczna karmią (*war. kal.*: schoczewney karmyey) lentis edulo (accepto pane et lentis edulio comedit et bibit, *sc.* Esau Gen 25, 34) *MPKJ* V 11.

Soczewny *czy* **Szoczewny** *'zrobiony z soczewicy, e lente confectus'*: Schoczewney karmyey (*var. lub.*: soczewyczna karmią) lentis edulio (accepto pane et lentis edulio comedit et bibit, *sc.* Esau Gen 25, 34) 1471 *MPKJ* V 11.

Soczyć *'oskarżać, obwiniać, accusare, culpare'*: Ktho szye wymawya *vupyczya, then szye szam szhoczy (ebrietatem suam apperte accusat) XV *p. post. R* I s. XLV; Zydowye yego szoczyly, alye Yesus mylczal XV *ex. SKJ* I 145. ~ *Cf.* **Nasoczyć, Osoczyć.**

!Sodsznoły *'?'*: Sodsznøły *ca* 1450 *PF* IV 571. ~ *Może należy rektyfikować na* sø szgynøły, *por.* pericrunt Mat 15, 24.

Sojka *cf.* **Sójka**

1. Sok *'płyn otrzymywany z roślin, succus plantis expressus'*: Ad mandatum regis pro suco al. in wulgari sok, quem bibit 1429 *AKH* XI 437; Tucznoscz, sok, knotem sszye natopionym succum linteolo suggit ebrio 1444 *R* XXIII 305; Sok succus 1472 *Rost* nr 1013; ~ Szok mlodego maky opium *ca* 1465 *Rost* nr 4016, *sim. ib.* nr 4022.

2. Sok *'potwarca, oszczerca, oskarżyciel, calumniator, criminator'*: Rzecznyczko nascha dobra,... racz za namy orądowacz, naschym sokom odpowyadacz XV *ex. PF* V 105; Sze mną nye mycy roslaczenya dla mnogych ludzy szoczenya, szokom nye vyerz novego smyslenya XV *ex. Zab* 444.

Sokoli *'związany z sokołem, z miejscem przebywania sokoła, ad falconem, ad locum, ubi versatur, pertinens'*: Quos (*sc.* mansos) fratres... locabunt in nemore, quod socola dambrova vlg. nuncupatur 1269 *KodWP* I 387. ~ *Zapewne już nomen proprium.*

Sokolne *'powinność łowiecka związana z utrzymywaniem sokołów myśliwskich, też z pilnowaniem gniazd sokolich, officium falcones alendi, etiam nidos falconum curandi'*: Semovitus... villam Crobicze... in ius Culmense transfert, absolvendo eam ab omnibus solutionibus et specialiter a sep,... godne, psarske, sokolne et bobrowe (1383) XVI *p. pr. Matr* IV 3 nr 311; Ab omnibus exactionibus iuris Polonici liberi esse debebunt, utpote a sep,... psarske, sokolne, bobrove 1416 *KatOssolPawł* 28, *sim.* 1416 *KodPol* I 293, 1444 *Bon* 5.

Sokolnik 1. *'człowiek przynależny do książęcej ludności służebnej, zajmującej się strzeżeniem gniazd sokolich, łowami na młode sokoły i udziałem w polowaniu z sokołami, unus servorum ducis, quorum officium fuit nidos falconum curare, teneros falcones capere et venationibus falconiis interesse'*: Dedimus autem dictae villae et hominibus ibidem locatis... talem libertatem, qvod ad nulla penitus servitia ducalia vel exactiones tenebuntur,... videlicet socolnici, pouoz, venatores, bobrovnici (1239) XVI *WrocKorn* 9; Dum isti sunt homines regales vlg. szokolniczy perpetuales et ideo ipsos mittere non presumo 1441 *AGZ* XII 90; ~ *zapewne już nomen proprium*: Ambrosius sockolnik institor habet ius 1429 *LibIur* nr 4217; Stephan sokolnyk 1441 *Czol* IV 45; ~ *dubium*: Ad venatorem et ad eos, qui solniez (*pro* sokolniczy?) appellantur 1236 *KodWP* I 164.

2. *'ten co opiekuje się ptakami do polowania, qui aves venatorias curat'*: Austurarius krzeczotnyk vel socolnik 1437 *Wisł* nr 228 s. 85.

Sokołowe *'powinność łowiecka związana z utrzymywaniem sokołów myśliwskich, też z pilnowaniem gniazd sokolich, officium falcones alendi, etiam nidos falconum curandi'*: Incolas... absoluimus... ab omnibus solucionibus... et vexacionibus vniversis iuris Polonici, videlicet sep,... godne, sokoloue *ca* 1354 *AKH* IV 324, *sim.* 1365 *DanŁowG* 219; Volumus, quod ab omnibus solucionibus, laboribus et vexacionibus universis iuris Polonicalis incole villarum iam dictarum sint soluti... et specialiter... a godne, pzarszkye, bobrowe, socolowe (1368) *KodMazL* 79, *sim.* 1382 *ib.* 98, 1385 *ib.* 103, *etc.*, 1432 *ib.* 179; A godne, psarske, sokolove, bobrove 1371 *DanŁowG* 217, *sim.* 1375 *ib.* 218, *etc. etc.*

Sokół 1. *zool. 'sokół, Falco L.'*: Yako *Yandzyey ne ulapil socola 1424 *Pyzdr* nr 981; Szocol falco XV *p. pr. R* XVI 343, *sim.* 1451 *R* XXII 41, XV *ex. GlWp* 75, *ca* 1500 *Erz* 98; Zokol *ca* 1455 *JA* XIV 493; Sokol falco 1472 *Rost* nr 1323; Sokol herodion XV *p. post. PF* V 6; ~ *(w Biblii) 'orzeł morski, aquila maritima'*: Schokola aletum (haec sunt, quae de avibus comedere non debetis...: aquilam et gryphem, et haliaeetum Lev 11, 13) 1471 *MPKJ* V 22.

2. *'powinność łowiecka związana z utrzymywaniem sokołów myśliwskich, też z pilnowaniem gniazd sokolich, officium falcones alendi, etiam nidos falconum curandi'*: Quibus hereditatibus... conferimus libertatem, videlicet ut... nec prewoz, nec sokol..., nec ceteras unquas exactiones soluere teneantur 1243 *KwartHist* XL 192; Quot homines predictarum villarum ab omni iure Polonicali liberi essent et exempti, videlicet a povos,... a custodia et solucione erodiorum, quot sokol dicitur 1251 *KodWP* I 264, *sim.* (1258) 1590 *ib.* 327, 1280 *AKH* IV 357, (1280) XVI *ib.* 356, 1289 *Lites* II 256, 1291 *KodWP* II 56, *etc.*; Dedimus... fratribus ac hominibus...,

ut a prevod... liberi... sint..., *sochol non custodient 1253 *KodPol* I 68, *sim.* 1286 *PPom* 365.

Solić *'dodawać soli, przyprawiać solą do smaku albo konserwować, salire, sale condire vel asservare'*: Stayely sol, v czemze bądzye solono (in quo salietur Mat 5, 13)? *Rozm* 265. ~ *Cf.* **Solony, Nasolić, Osolić.**

!Solk *'oświadczenie, testimonium, professio' (?)*: Advocatus Michael... coram iudicio recognovit, quia spopondit sibi pro prefatis pecuniis et iudicium sibi testatur et testimonium comisit al. solk isto Czopek 1492 *Trześn* 120. ~ *Może należy rektyfikować na* folg.

Solnica 1. *'naczynie na sól, solniczka, salinum'*: Solnicza sal⟨i⟩num *ca* 1420 *WokTryd* nr 508; Solnycza salsorium 1437 *Wisł* nr 228 s. 89, *sim. ca* 1500 *Erz* 98; Salinum szolnycza albo szalszerką *ca* 1500 *Erz* 98.

2. *'miejsce wydobywania soli, locus, ubi sal effoditur, salis fodina'*: In salneas, k solnyczam, et est locus, vbi sal invenitur (Ezech 47, 11) 1471 *MPKJ* V 107.

Solnik *cf.* **Sokolnik**

Solny *formy*: *n. sg. f.* solna (1411) 1596 *DokMp* V 122; *neutr.* solne *BZ* Gen 14, 3; ~ *g. sg. m.* solnego *BZ* II Par 25, 11; *f.* solnej 1481 *AGZ* XVI 171; ~ *d. sg. m.* solnemu 1465 *KsNWarsz* I nr 667; ~ *ac. sg. m.* solny *BZ* Gen 19, 26; ~ *l. sg. m.* (w) solnem 1471 *MPKJ* V 46; *neutr.* solnem *BZ* IV Reg 14, 7. I Par 18, 12.

Znaczenia: **1.** *'związany z solą, zawierający sól, ad salem pertinens, salem continens'*: Ale zona Lotowa, gdisz syø gest oglyødnøla za ssyø, obroczyla syø gest w *slub solni (in statuam salis) *BZ* Gen 19, 26; ~ Czy to wszitczy bily szø sesly do padola lesznego, ges to gest morze solne (in vallem silvestrem, quae nunc est mare salis) *BZ* Gen 14, 3; On pobyl Edomske na wdolyv solnem (in valle salinarum, 1471 *MPKJ* V 46: w dole scholnem) dzesyøcz tisyøczow møszow *BZ* IV Reg 14, 7, *sim. ib.* I Par 18, 12; A tak Amazias... poiøw lyvd swoy y szedl do padolu solnego (in vallem salinarum) *BZ* II Par 25, 11.

2. *'związany z żupą solną, ad salis fodinam pertinens'*: wożba solna *'prawo dostawy drzewa do żupy solnej, ius ligna salis fodinae praebendi'*: Mykitha, servus de Thyrawa, filiastro suo Layn... quartam partem sui patrimonii vectigalis al. voszby szolney... donavit 1481 *AGZ* XVI 171; ~ solna droga *'droga, którą przewożono sól z żupy do składu, via, qua sal e fodina in horreum portabatur'*: Extendendo granicies... usque ad magnam viam, quae ducit de Szypice, dictam solna droga (1411) 1596 *DokMp* V 122; ~ (pisarz) solny *'pisarz zatrudniony w związku z produkcją lub handlem solą, scriba in sale conficiendo vel vendendo occupatus' (?)*: Nicolaus... arestavit terminum al. vstal roku contra Martinum notarium solnemv pro debito 1465 *KsNWarsz* I nr 667.

Solony *czy* **Solowy** *'związany z solą, ad salem pertinens'*: solona *czy* solowa beczka *'beczka określonej miary, służąca do przewozu soli oraz jako jednostka miary objętości, cupa certae cuiusdam capacitatis, qua sal portabatur, etiam mensura capacitatis'*: Quibus octo presbiteris... de villis seu curiis... de unaquaque curiarum... per quinque triticei et ordeacei braseorum tunnas in minori mensura vulgo solony (*pro* solouy?) beczky dictas... assignamus 1495 *KodWil* I 504.

Solowy *cf.* **Solony**

(Sołecki) Sołecski *czy* **Szolecski** *'należący do sołtysa, związany z funkcją sołtysa, qui sculteti est, ad munus sculteti pertinens'*: Jacusz in meo termino servicii scolteti recepit scolteto equum... Jacusz na mem rocze sluszby szoleczske wsøl kona 1419 *Kościan* nr 750.

Sołecski *cf.* **Solecki**

Sołectwo *cf.* **Sołectwo**

(Sołectwo) Sołecstwo *czy* **Szolecstwo** *'uposażenie sołtysa we wsi na prawie niemieckim, magistratus et praedium sculteti in vico iuris Teutonici, scultetia'*: Yz szoleczstwo w Byscupiczach xanza y kapitula coseczola poznanskego witrzimaly trszidzeszczy lath y trszi latha dobrowolne 1417 *Kościan* nr 634.

Sołek *'budynek lub część budynku służąca do przechowywania zboża i przedmiotów wartościowych, aedificium vel pars aedificii frumento aliisque rebus pretiosis asservandis destinata'*: Allexender in Mrochow habebit stubam novam, balneum et szolek 1469 *AGZ* XVI 67.

Sołowy *'przechowywany w sole, związany z solem, qui in cella penaria* sol *dicta asservatur, ad cellam penariam pertinens'*: Res granarii rzeczi solowe 1420 *Czrs* 224.

Sołtan *cf.* **Sułtan**

Sołtes *cf.* **Sołtys**

Sołtesek *cf.* **Sołtysek**

Sołtys, Sołtes, Szałtys, Szołtys(z) *formy*: *n. sg.* sołtys 1398 *Pozn* nr 383, 1418 *Kal* nr 603, 1418 *Kościan* nr 666, *etc. etc.*; ~ *g. sg.* sołtysa 1387 *Pozn* nr 7, 1398 *ib.* nr 381, 1403 *Piek* VI 182, *etc.*; ~ *d. sg.* sołtys(z)ewi 1405 *Pozn* nr 782, 1415 *Kościan* nr 565, 1420 *Pozn* nr 1053, *etc.*; sołtes(z)ewi 1420 *Kościan* nr 828; sołtysowi 1424 *Kal* nr 898, *Sul* 51; ~ *ac. sg.* sołtysa 1395 *Kościan* nr 30, 1400 *Pozn* nr 456, 1403 *ib.* nr 548, *etc. etc.*; ~ *i. sg.* sołtysem 1398 *Kościan*

nr 46, 1412 *Pyzdr* nr 357, 1419 *Kościan* nr 750, *etc.*; ~ *n. pl.* sołtysi *Sul* 23; sołtysowie *Sul* 7; ~ *g. pl.* sołtysow 1412 *Kal* 395; ~ *l. pl.* (o) sołtysiech *Sul* 7. 23. ~ *Grafika nie pozwala na rozróżnienie form z s i sz.*

Znaczenie: '*pierwotnie dziedziczny właściciel majątku otrzymanego od pana feudalnego w zamian za lokację wsi na prawie niemieckim, przewodniczący wiejskiej ławy sądowej i zarządzający wsią z ramienia pana, primum possessor hereditarius bonorum a domino feodali pro locatione vici iuris Teutonici acceptorum, iudicii scabinorum praeses, qui domini nomine vicum administrabat*': Ysze Potr przyyal w szoltisza rola, a kmecza puszcil przecz 1387 *Pozn* nr 7; Isz Pet[t]r *otiaøl Janowi gego szoltisza 1395 *Kościan* nr 30; Iszem *byul poszlem do Andrzea o tego czloweka, czo *pzres licza obeszon, iszby pomogł swym (*leg.* z swym) scholtissem prawa 1398 *ib.* nr 46; Yssze Marczin ne odmouil Yana szoltisa od rok za swego pana 1398 *Pozn* nr 381; Esze kedi szoltis lupon y sabith, tego lupu ne nesszono yest do Micolayewey domu *ib.* nr 383, *sim.* 1418 *Kal* nr 603; Yze Szczedrzik osadzyl lawiczø abo sand y volal soltissa cu prawu 1400 *Pozn* nr 456; Yaco Marcin... drzwi *roszbel, prawa v szaltisa ne poszandal 1403 *Piek* VI 182; Iaco Wirzbanta Golaneczski czøndzal Potra soltissa 1403 *Pozn* nr 548, *sim.* 1404 *ib.* nr 568; *Iacosimi obiednali soltissa Scepanem (*leg.* z Szczepanem) o soltistwo 1404 *ib.* nr 573, *sim.* 1420 *Kościan* nr 783; Jaco Potrek postawil panu *Pribislaoui szoltisa, czso mu bil zan ranczil 1406 *Kościan* nr 295, *sim.* 1405 *Pozn* nr 762, 1411 *Kal* nr 348, 1412 *Pozn* nr 682; Iaco pani Magdalana swimi (*leg.* z swymi) dzeczmi vidzerszala ty lanky y chmelniky trzidzeszczi lat dobrouolne, ocz Dzetrzich od swich szoltiszow zaloval 1412 *Kal* nr 395; Jaco Potr[t] bil Micolaiewim Czeczirадowim soltissem 1412 *Pyzdr* nr 357, *sim.* 1419 *Kościan* nr 750, 1419 *Pozn* nr 1034; Jako Thomislaw... gwaltem otbyl starszego y soltissza pana Pyotraszewego s braczø ot prawa 1415 *Kościan* nr 533; Jakoszmy Janowy, temu szoltissewy, ne pobrali szboza *ib.* nr 565, *sim.* 1405 *Pozn* nr 782; Jakom nelsczywe Maczeyewy solteszewy podawal pyanczdzessant grzywen grossy za soltistwo 1420 *Kościan* nr 828; Ysze czo Yan Lowanczsky Yanowy szoltyssewy sz *Urzaszowo pobral vosz y cone, to mu wsal w yego domu w Lovanczine, a ne na drodze 1423 *Pozn* nr 1135, *sim.* 1420 *ib.* nr 1053, *etc.*; Yako Johannes Sobesanthszky ne wszdawal Janowy soltisowy o ogrodi nygdy prawa swim soltisem 1424 *Kal* nr 898; Yako soltisz... nye rambyl dambiny zolandney 1424 *Pyzdr* nr 979, *sim. ib.* nr 980, 1418 *Kościan* nr 666, *etc.*; Ysze Micolay, scholtysz z Rychnowa, nye ma any myal nycs swey dzadowysny 1429 *Kal* nr 1037, *sim.* 1431 *WarschPozn* I 255; Jacom ya wtenczasch na weczv w masto zoltyssa schedzal y weczem zagayl 1429 *Kościan* nr 1387; Jaco tedy, kedym szedzal szoltischem zazedzonym, kyedzysz mala Jagneska s Dambrowky szoltisschem (*leg.* z sołtysem) pravem cynycz 1430 *Pozn* nr 1351, *sim. ib.* nr 1352; Vstawyenye o scholthyszech y o sludze vogennem *Sul* 7; Solthyszowye (sculteti), thako dvchownych, iako swyeczkych perszon, na woyną gicz powinni *ib.*; O solthyszech a gych slwzsbye na woyną (*Dział* 10: szołtys ma na woyną gechacz) *Sul* 23; Wstawyami, abi pospołycze wszystcy szolthissy (omnes sculteti, *Dział* 10: aby kaszdi szoltys) thako dvchownich yako y szwyeczskych persoon... na kazdą woyną sz namy szly *ib.*; Solthyszowy (sculteto) abo kmyeczowy vczynyonemv slachczyczem trzy grzywny wstawyami za rany bycz zaplaczone *Sul* 51; Gdy ktho pozwan ma bycz, nye w domv slachczycza, alye v wlodarza alybo solthisza (scultetum) vywolanye pozewne ma vczynycz przeth powodem *Sul* 64; Rusticalis magister villicus seu scoltetus villanorum scholtys abo wlodarz wyeszny *OrtCel* 10; Szolthysz (scultetus) albo woyth... ma przydz przetho (*leg.* przed to) stoyacze gymyenye y tho opowyedzyecz albo zapowyedzyecz za then dług *OrtMac* 91, *sim. OrtOssol* 18, 1. 68, 1; Clamauit generosam dominam Dorotheam de Lekno ex parte prouidi Iohannis szołtysz 1460 *RocznHist* XIV 327; Iohannes scholthysch schamostral nowy a schabla 1471 *GórsPiech* 212; Scultetus scholthysch *ca* 1500 *Erz* 107.

Sołtysek, Sołtesek, Szołteszek, Szołtysek '*sołtys, scultetus*': Iacussius soltissek debet iurare in hec verba:... Iaco Potrek Nosilinski swø panø *sdrawil mediam marcam v mne 1403 *KsZPozn* nr 1372; Iohannes... fecit potentem Iohannem... ad audiendum litteram Nicolai scholtessek 1433 *Przem* I nr 2395; Nicolaus scholtissek astrinxit se portare litteram de Pilsno *ib.* nr 2396; My, raycze rymanow⟨s⟩czy, pyszemy vaszey myloszczy, ysze thu szą dwa kmecze..., ktorzy szą *povalany w Rymanowye od szolthyszka XV *ex. SlArch* I příl. 169.

Sołtyski, Szołtyski *formy*: *n. sg. m.* sołtyski 1416 *AKH* XI 405, *Sul* 52; ~ *g. sg. f.* sołtyskie 1435 *Pyzdr* nr 1095; ~ *ac. sg. m.* sołtyski 1421 *Pozn* nr 1093; ~ *g. pl. f.* sołtyskich 1429 *Kal* nr 1047.

Znaczenie: '*należący do sołtysa, związany z funkcją sołtysa, qui sculteti est, ad munus sculteti pertinens*': Cum curru scholtisky 1416 *AKH* XI 405; Jacom zapuszczil zapust na Necayne szoltisky 1421 *Pozn* nr 1093; Ize Ozep nye o⟨d⟩byl ovyecz szoltyskych swymy pomocznyky 1429 *Kal* nr 1047; Yako thego kona, czszom on zazalowal, nye dalem go dla slusby soltisskye yako ssedm *grzywyem 1435 *Pyzdr* nr 1095; Gdisz wrząth solthysky (officium scultetorum) zawszdy sluzebny gest *Sul* 52.

Sołtysowa, Sołtys(z)ewa, Szołtysowa, Szołtys(z)ewa '*żona sołtysa, uxor sculteti*': Dominus judex... justo judicio evasit mulierem de Kysscowo dictam szoltiszewa pro possessione 1398 *Leksz* II nr 1135; Yszem byl w poszelstwe oth Przecha do scholtyszewey, aby sza obraczyla na prawo 1427 *Pozn* nr 1272; Yako stry moy rodzoni, kszancz Mikolay, ne wszal dzyeszacz grziwyen pyenyandzy Yadwydze soltissowey 1434 *Pyzdr* nr 1100.

Sołtysow(y), Sołtys(z)ew(y), Szołtysow(y), Szołtys(z)ew(y) *formy*: *n. sg. m.* sołtys(z)ew 1436 *Pyzdr* nr 1058; ~ *g. sg. m.* sołtysowa 1402 *Kal* nr 39; *neutr.* sołtys(z)ewa 1428 *Kościan* nr 1362; ~ *ac. sg. m.* sołtysow 1397 *Pozn* nr 342, 1402 *Kal* nr 77; *f.* sołtys(z)ewę 1428 *Kościan* nr 1362; ~ *i. sg. f.* sołtys(z)ewą 1403 *Pozn* nr 730. ~ *Grafika nie pozwala na rozróżnienie form* z s *i* sz.

Znaczenie: '*dotyczący sołtysa, związany z sołtysem, ad scultetum pertinens*': Jaco Marczin, moy sin, ne kasal na soltisof dom 1397 *Pozn* nr 342; Yako Wirzbantha beszal na *Derskowo dzedzinø gwaltem moczø y wibil yest yego vynowaccze solthiszowa (*leg.* z sołtysowa) domu 1402 *Kal* nr 39; Yako Janus, cszo yal w *szlotisow dom, tho yal s prawem 1402 *Kal* nr 77; Iaco to swatczø, iaco Macey kmecz sedzal w Slaniczi soltisewø (*leg.* z sołtys(z)ewą) volø 1403 *Pozn* nr 730; Jakom panv Abramowy nye wyrąnczal any Niklewy Sycorzinskemv scholtissewa gymyena na panszkye skazanye..., alem wyrąnczal szoną scholtissewą na panskye szkazanye 1428 *Kościan* nr 1362; Czszo zayanl szolthyszew szin s Kokosszk dobythka..., tho zayanl na Kokosszkach w szapuscze szwego pana zapowyednem 1436 *Pyzdr* nr 1058.

Sołtysowstwo, Szołtysowstwo '*majątek związany z urzędem sołtysa we wsi na prawie niemieckim, praedium sculteti in vico iuris Teutonici, scultetia*': Dzedzycz sz... szolthiszem mayą... wybracz dwye personye..., gesz godząthnoscz takego szolthiszowsthwa (scultetiae), tho gest zacz stoy, na yeną svmmą oszaczowawszy, themv tho... dzedzyczowi powyedzą zaplaczycz. A thakosz pan, zaplacziwszy ono szlozenye pyenyąszne, szolthysowsthwo (scultetiam) sobye odzyrzy *Sul* 80.

Sołtystwo, Szołtestwo, Szołtys(z)stwo *formy*: *n. sg.* sołtystwo 1411 *Pozn* nr 832, 1428 *Kal* nr 1037, *OrtMac* 74; ~ *g. sg.* sołtystwa 1401 *Kal* nr 21, 1402 *Kal* nr 72, *Sul* 18, 1464 *AGZ* VI 88; ~ *d. sg.* sołtystwu 1391 *HubeZb* 64; ~ *ac. sg.* sołtystwo 1393 *Pozn* nr 167, 1399 *ib.* nr 373, 1401 *Kal* nr 11, *etc. etc.*; ~ *i. sg.* sołtystwem *OrtMac* 75; ~ *l. sg.* (w) sołtestwie 1397 *Pozn* nr 226; sołtystwie 1406 *HubeZb* 85, 1414 *Kościan* nr 509, 1482 *StPPP* IX nr 927; ~ *n. pl.* sołtystwa *OrtMac* 75, *OrtOssol* 59, 2; ~ *ac. pl.* sołtystwa *Sul* 52. ~ *Grafika nie pozwala na rozróżnienie form* z s *i* sz.

Znaczenie: '*urząd i uposażenie sołtysa we wsi na prawie niemieckim, magistratus et praedium sculteti in vico iuris Teutonici, scultetia*': Iaco Woyass cupil v podsanthka cu soltisstw dwa srzeba 1391 *HubeZb* 64; ⟨Ja⟩co Micolay ne puszczil Paula tey rzeczi prosno, kedi szoltistwo przedal 1393 *Pozn* nr 167, *sim.* 1414 *Kościan* nr 508, 1420 *ib.* nr 829; Isz Adam humouil sza mnø ('ze mną'), isz mi mal dacz pokoy v tich dzedzinach, a ya onemu v scholtestwe na Kuyauach 1397 *Pozn* nr 226; Jako Adam na smowni dzen s listem na szoltistwo przyal do Landa y pokladal list 1399 *ib.* nr 373, *sim.* 1401 *Kal* nr 11, 1404 *Kościan* nr 253, 1404 *Pozn* nr 573; Yaco Micolag ne wszøl Kathusy yeg polovicze soltistwa 1401 *Kal* nr 21; Yako Climek cupil pol szolthistwa w Coritni⟨cy⟩ 1402 *Kal* nr 72; Iako Margaretha szedzi pod Marczinowø reka na szoltistwe 1406 *HubeZb* 85, *sim.* 1414 *Kościan* nr 509; Jaco Baurowa wrzuczila szø w szoltistwo w Maley Lancze gwaltem moczø 1407 *Kościan* nr 349; Jaco Wyrzbantha trzimal szoltistwo Wyru podluk szemskego prawa trzi lata 1407 *Pozn* nr 627; Yako to swatczø, yako szoltistwo w Drobnine yest Hanczyna oczczyszna 1411 *ib.* nr 832, *sim.* 1428 *Kal* nr 1037, *OrtMac* 74; Szolthyszstwa (scultetiam) nye mozze ktho kupycz mymo panską wolyą *Sul* 18; Gdisz wrząth solthysky zawszdy slvzebny gest..., nye gest slvsznye, aby wyączsze a mocznyeysze persony nyszly panowye tych wszy, w ktora solthysthwa (in scultetias aliquas) bily przyączy *Sul* 52; Nyevszytecznego szolthiza na dzedzinye pan ymayącz albo knąbrznego, moze gemv przykazacz szolthistwo swoye (scultetiam suam) przedacz *Sul* 80; Gyeden czlowyek *vmral, a ten byl kvpyl szolthysztḥwo (qui scultetiam emerat) w maydborszkym nye[w]mye[s]czkym prawye

OrtMac 74, *sim. OrtOssol* 16, 4. 58, 3; Mozely woytowszthwo szolthyszthwem (*leg.* z sołtystwem) zwano bycz lynszkem prawem (an scultetiae et advocatiae sunt feodalia)? *OrtMac* 75; Szolthystwa (scultetiae) y woythowstwa, czo szą panszka lyenska y lesza w marborszkyem prawye, thy tho leszą y szluchayą w lyensky⟨e⟩ prawo *OrtOssol* 59, 2, *sim. OrtMac* 75; Quinquaginta marcis ipse Iohannes solvere debet sculteciam in Zubrza al. doplaczicz ma scholtisthwa 1464 *AGZ* VI 88; Nobilis Clemens scultetus de Quyathonyovycze,... invadiauit Petro sculteto in Moszczenycza tabernam, quam habet in suo dominio al. na szsoltistvye 1482 *StPPP* IX nr 927.

Sołtys(z)ewa *cf.* **Sołtysowa**

Sołtys(z)ewy *cf.* **Sołtysowy**

Som *cf.* **Sum**

Sopel, Sopl 1. *'wydłużony zwisający stożek lodu, stiria, glacies pendens'*: Soppel tiria 1437 *Wisł* nr 228 s. 89; Szopel avvia *ca* 1455 *JA* XIV 490; Szopel tiria *ib.* 495; *Sobl *stira XV *p. post. PF* V 11; Tiria vlg. szopel est illa aqua congelata, pendens in tectis vel in tignis *ca* 1500 *Erz* 98.

2. *corruptum pro* krople: Schople (*manotrekt mikułowski*: kropie) stillicidia (*war. lub. rp.*: stillicidia, id est extremitates domorum; descendet sicut pluvia in vellus et sicut stillicidia stillantia super terram Psal 71, 6) 1471 *MPKJ* V 65.

Sopl *cf.* **Sopel**

Sopny *cf.* **2. Sepny**

Sopuch *'otwór w piecu prowadzący do komina, foramen, per quod fumus e foco exit'*: Furnus..., id est clibanus uel foramen fornacis vlg. szopuch 1450 *RpKapKr*; Schopuch nuper XV *p. post. PF* V 29—30.

Soroczyny *(?) pl. tantum 'czterdziestodniowy okres po śmierci, poświęcony pamięci zmarłego, quadraginta dies, quibus memoria mortui celebrabatur' (?)*: Filius... indurato corde recusabat venire pro concordacione et confirmacione predicti negocii, quod celebratum est in quadragesimalibus al. syroczyny (*pro* soroczyny *?*) 1460 *KodWil* I 263. ~ *Białorutenizm.*

Sorok *'pęk, wiązka skór sobolich, zawierająca 40 sztuk, 40 pelles zibellinae colligatae'*: Item decem septem soroky de sobellis minus tribus 1472 *RachKról* 101; Item quinque soroky sobellas *ib.* ~ *Rutenizm.*

Sor-zalach *'płynna solanka, sal liquidatus, aqua salsa'*: Quod capellano nostre dicte ecclesie (*sc.* Bochnensis) et hominibus suis seu eciam conductoribus eiusdem patelle, liceat accipere sorzalach siue liquidum sal de quocumque puteo placuerit siue sachta, sufficiens pro sale quoquendo in patella iam predicta et sal, quod ibidem coctum fuerit, libere... possunt vendere (1278) *MMAe* I 107. ~ *Wyraz niemiecki? Cf.* **Sor-zalc.**

Sor-zalc *'sól warzonka, czy też płynna solanka, sal coctus vel aqua salsa'*: Concedimus eciam prenominato abbati et eius domui quatuor patellas salis libere quoquendas et quatuor domos, qui vlg. vese dicuntur, libere ponendas cum quatuor fonticulis pro minori sale, quod s⟨o⟩rsalhc (*pro* sorsalach *?*) dicitur, resolucione 1273 *MMAe* IX 132. ~ *Wyraz niemiecki? Cf.* **Sor-zalach.**

Sosanka *cf.* **Sosenka**

(Sosenka) Sosanka *bot. 'wilczomlecz sosnka, Tithymalus cyparissias Lam.'*: Esula minor szoszanka, psy mlecz 1460 *Rost* nr 3525. ~ *Cf.* **Sosnka.**

Sosienka *'mała, młoda sosna, pinus parva'*: Do..., ascribo... campum circa sosyenka (1483) *KodWil* I 387.

Sosna *bot. 'sosna zwyczajna, Pinus silvestris L.'*: Kmethones... contra Stephanum... pro III-bus graniciebus et LX pinis al. sosna 1388 *StPPP* VIII nr 4660; LXXX arbores al. sosni et duas quercus... pro qualibet tres marcas *ib.* nr 5157, *sim. ib.*; Iaco ta sossna, iasz iest wszantha do Przedwoyouego domu, ta yest stała na Micolaioue szemi 1415 *Kal* nr 488, *sim.* (1449) *KodWil* I 223; Noster capitaneus... vna cum wlodario Gregorio... assignarunt super arbores in borra nostra vlg. schosny 1431 *KodPol* III 396, *sim. ib.*; Quod XL pinos al. dicendo sosszny depinasti vlg. wirvales... violenter 1434 *StPPP* II nr 2536; Pinus, sosna, piceam fert alimoniam tlusty pokarm 1444 *R* XXIII 305; (Philippus) excidit... duo milia pinus al. szosn 1447—9 *RocznHist* XV 220; Ludniczi venerunt ad unam arborem pinosam vlg. sosna et interrogaverunt, cuius eadem arbor vlg. sosna esset vel apes XV *BiblWarsz* 1861 III 28; Pin Grece, Latine pinus szoszną *ca* 1500 *Erz* 98; Szoszna pinus *ib.*; ~ *zapewne nomen proprium*: Locus... situs inter locum *zevant *zosna Slavize, Theutonice vero dictum negen vichte (1292) *PPom* 442.

Sosnka *bot.* **1. a.** *'wilczomlecz sosnka, Tithymalus cyparissias Lam.'*: Sosnka esula minor 1419 *Rost* nr 5240; So⟨s⟩nka esula 1472 *ib.* nr 280; Ezula, schosnka, purgat flegma et colera XV *p. post. R* LIII 66, *sim. ib.*; Ezula brevior, lacteola, id est zosznka, brevior XV *ex. GlLek* 60; De ezula, szosznka, percepta in mense augusto et exicata contunde in puluerem *ib.* 70, *sim. ib.* 72; De esula shosnka. Esula, szosznka, quedam arbor est XV *ex. GlWp* 78; *Soszbna

*estula XV *ex. PF* V 12; Esula minor est quedam herba szosznką *ca* 1500 *Erz* 98; ~ **b.** więcsza sosnka '*wiczomlecz lancetowaty, Tithymalus esula Hill.*': *Wyęcza sosznka esula media 1437 *Rost* nr 2823.

2. '*mała, młoda sosna, pinus parva*': Marcissius... druge stayanko, ploska v sosnek dwoyem stayanek... Nicolao... obligauit 1477 *SKJ* III 333.

Sosnowy *formy*: *n. sg. m.* sosnowy 1426 *ArchSlaw* II 142; *f.* sosnowa 1473 *StPPP* II nr 4112; ~ *g. sg. neutr.* sosnowego 1499 *Czrs* s. LXXXVII; ~ *ac. sg. neutr.* sosnowo 1494 *ZapWarsz* nr 1228; sosnowe 1498 *ZapWarsz* nr 1802; ~ *i. sg. m.* sosnowym 1488 *ZapWarsz* nr 1626; ~ *ac. pl.* sosnowe 1471 *MPKJ* V 49; *neutr.* sosnowe 1491 *ZapWarsz* nr 1224. 1654.

Znaczenie: '*z sosną związany, z sosny pochodzący, pineus*': Quod in meo est predictus riuulus... et teneo vlg. po *szosnowo kłodø 1409 *Czrs* 341; Schoschnowe pina (ligna cedrina mitte mihi... et pinea de Libano II Par 2, 8) 1471 *MPKJ* V 49; Jakom ya nye zadala rany Stanislawowi na plyeczy kolem sossnowym 1488 *ZapWarsz* nr 1626; Jako my Maczyey rambil w borv... drzewa sosnove kv czynovi gwaltem 1491 *ib.* nr 1224; Jako my Stanislaw rambyl drwa sosnove kv czynv na puszczy mey *ib.* nr 1654; Scidisti in nemore meo... drzewo schosnovo 1494 *ib.* nr 1228; Ysze thy yemv rabalesz drzewo szosznowe y drwa na ymyenyv Szlomynye 1498 *ib.* nr 1802; Jakom ya nye * porobyl pyączorga drzewa sossnowego s czosny 1499 *Czrs* s. LXXXVII; ~ *zapewne nomen proprium*: Ad quendam locum vlg. dictum sosnowy grąd 1426 *ArchSlaw* II 142; Ager dictus sosnowa gora a fine ad finem usque ad siluam dictam Czischowa 1473 *StPPP* II nr 4112.

Sospia *cf.* **Sąspia**

Soszka '*kołek widlasty służący do podniesienia i podpierania sieci do chwytania zwierząt, pertica furcillata, qua retia ad animalia capienda apta elevantur sustinenturque*': Eze Micolay nye gonił zayancza pod zapowedzø w * Stanislaowe czansci ani soszek syekl silø 1442 *ZapWarsz* nr 483, *sim. ib.*

Sośni '*z sosną związany, sosnowy, pineus*': Jakom ya nye vszuszył schosznycy barczy, o ctora na mya staroszłha szalował 1463 *TymSąd* 74; ~ *zapewne już nomen proprium*: In terminis a Lippowa... usque ad sosnam goram 1257 *PPom* 142; Quem (*sc.* equum) receperunt sibi in via benivoli in silva *szoszne 1474 *AGZ* XVI 109.

Sośnia *formy*: *n. sg.* sośnia 1437 *Rost* nr 2736, XV *ex. GlWp* 78; ~ *ac. sg.* sośnią *Dział* 58; ~ *ac. pl.* sośnie *Dział* 60; ~ *i. pl.* sośniami *ca* 1455 *JA* XIV 493.

Znaczenie: *bot.* '*sosna zwyczajna, Pinus silvestris L.*': Soschnya pinus 1437 *Rost* nr 2736; S dąbnyky, sz barczyami, z dzyenyami, szosznyami (*leg.* z sośniami) pinetis *ca* 1455 *JA* XIV 493; Gdy sosnyą kromye dzenya porąby (sine apibus... arborem, *Sul* 59: przes pszczol drzewo porąby dzane), tedy pol grzywny a sadowy druge pol *Dział* 58; Kto porąby trzy sosnye (gades vel sectes, *Sul* 70: trzy granycze narąbyone, tho gest czoszny rzeczone) *ib.* 60; De pino shosnya XV *ex. GlWp* 78.

Sośnica *bot.* '*wilczomlecz sosnka, Tithymalus cyparissias Lam.*': Szosznycza esula *ca* 1465 *Rost* nr 3896.

Sośnina '*las, gaj sosnowy, pinetum*': Szosznyną pinetum *ca* 1500 *Erz* 98.

Sotny *cf.* **Setny**

Sowa *zool.* '*ptak z rzędu sów, strix*': Szowa strix XV *p. pr. R* XVI 323; Saam, seen, syn, sova *Park* 410; Zową nictimene 1471 *R* XXIII 283; Sowa nocticorax 1472 *Rost* nr 1113; Quatuor sunt genera avium, que de sole non letantur..., prima est bubo, bąk, secunda noctua sowa 1475 *R* XXV 127; Sowa noctua XV *p. post PF* V 7; Sowa ulula *ib.* 8; Nocticorax dicitur noctis corws, avis quedam, quam nos noctuam dicimus szova *ca* 1500 *Erz* 98, *sim. ib.*

Sowi *cf.* **Nogieć**

Sowiniec '*nazwa komnaty wawelskiej, nomen conclavis Arcis Cracoviensis*': Pro rami seu fenestralia membranarum ad malowanka et ad sovynecz 1461 *SprHKS* V s. XXIX; Duobus calefactoribus, qui lasskowiecz, sowyniecz et gallipedem callefecerunt..., dedi XIIII scotos 1462 *AKH* XI 474. ~ *Zapewne nomen proprium.*

Sowisty '*szeroki, faldzisty, latus, sinuosus*': Szovysthy plascz diplois *ca* 1500 *Erz* 98.

Sowito '*podwójnie, dupliciter*': Umey obecado moye, kthorem thak napissal tobe, abi pissal tak krothke a, aa ssovitho, gdze sszø vsdluszaa *Park* 412.

Sowity *formy*: *n. sg. neutr.* sowite 1471 *MPKJ* V 103, 1471 *R* XXIV 379; ~ *ac. sg. m.* sowity XV *p. post. PF* III 286; *f.* sowitą *OrtMac* 46; ~ *i. sg. m.* sowitym *Fl* 108, 28, 1471 *MPKJ* V 66; ~ *l. sg. f.* (w) sowitej *BZ* Gen 49, 29.

Znaczenia: **1.** '*podwójny, duplex*': Pogrzebiczye myø s mymy otczy w yaskyny ssowytey (in spelunca duplici) *BZ* Gen 49, 29; Kthory poszpolny poszel thego rzecznyka wynugye, ysz mu szlowa thy rzekl przyganyayacz, a wy-

szna-ly szye, thedy ma gyemu pokvpycz szowytha wyna LX szelągow pyenyadzy (debet sibi duplicem poenam dare, videlicet sexaginta solidos) *OrtMac* 46.

2. *'szeroki, faldzisty, latus, sinuosus'*: Odzeny *bodzcze yako sowytym plaszczem (1471 *MPKJ* V 66: plaszczem szovithym) sromotø swoyø (operiantur sicut diploide confusione sua, *Pul*: yako troynø *sromoto swoyø) *Fl* 108, 28; Diploide, schovite, et est vestis militaris (circumdabit te deus diploide iustitiae Bar 5, 2) 1471 *MPKJ* V 103; Dyplois quasi duplicata vestis, cuius vsus compectit militibus maxime Gallicis rucho sowithe (Psal 108, 29) 1471 *R* XXIV 379; Ille, *gl.* sc. peregrinus, viator, magis lateri, *gl.* sc. suo, duplicem, szowythy, circumdat amictum, *gl.* vestitum plascz XV *p. post. PF* III 286; ~ Szophytim (*war. kal.*: szwogytim) duplicibus (omnes enim domestici eius vestiti sunt duplicibus Prov 31, 21) *MPKJ* V 70.

Sójka, Sojka *zool. 'sójka, Garullus glandarius L. (mieszana też z innymi ptakami)'*: Craculis, *gl.* illa auis szoyka, invento nitidi pauonis amictu se polit et socias fere superbit aues, *gl.* alios craculos szoyky... Pauo dolum sensit, falsi pauonis honorem increpat et domitam, verothlą szoyka, verbere nudat auem, *gl.* craculum soyka 1466 *R* XXII 14; Soyka garrulus 1472 *Rost* nr 1822; Szoyką graculus *ca* 1500 *Erz* 98; ~ Onocracalus est auis et dicitur vlg. szoyka 1437 *Wisł* nr 228 s. 84; Calandronem, id est auem a calenda dictam, id est a cantacione, que sonum facit ad modum merule ouacrulum soyką (haec sunt, quae de avibus comedere non debetis...: herodionem et charadrion Lev 11, 19) 1471 *MPKJ* V 22; Ulula, soyka, est avis corvine magnitudinis XV *ex. GlWp* 76; Ova, soyka, onacrocali sunt similia ovis anseris *ib.* 82; Onocrotulus est quedam auis, onocrosus idem szoyką *ca* 1500 *Erz* 98; Szoyką onocrotalus *ib.*

Sól 1. *'mineral, chlorek sodu używany głównie jako przyprawa do potraw i środek konserwujący, sal'*: Yz xandz opath cupil v Jacuba soły za szedm werduncow 1418 *Kościan* nr 690; Sz scholą vpyeczіesch sale condies (Lev 2, 13) 1471 *MPKJ* V 21; Sol sal 1472 *Rost* nr 66; Yako mnye Marczyn gwalthem wzyął dwye klodzye soly 1473 *ZapWarsz* nr 1424, *sim. ib.* nr 1423, 1494 *ib.* nr 1765a; Quinquaginta vasa salis... ad racionem zupparum dicte sol 1487 *TPaw* II 134; Sal gemme, cruszczova sol,... est vena terre et assimilatur gemme XV *p. post. R* LIII 69; Salis pulueris sol XV *ex. GlLek* 42; ~ *przenośnie*: Vy yesteszczye *schvl zyemye, a stayely sol (vos estis sal terrae, quod si sal evanuerit Mat 5, 13), v czemze bądzye solono? *Rozm* 265; ~ *jako znak zawarcia przymierza*: Sool zaszlubyona (*war. lub. rp.*: sol slubyona) sal federis (quidquid obtuleris sacrificii, sale condies nec auferes sal foederis dei tui de sacrificio tuo, in omni oblatione tua offeres sal Lev 2, 13) 1471 *MPKJ* V 21; ~ *wraz z chlebem jako symbol utrzymywania, żywienia*: Jaco moy synowyecz rodzony, Wawrzinyecz, nye wyschethschy s mego domv, s mego chleba y s moyey soly... any zabil gwaltem Andrzeyowego czlowyeka 1471 *TymSąd* 15.

2. sol ormieńska *'chlorek amonu, sal ammoniacum'*: Sal Armoniacum, sol ormyenska,... dicitur Armoniacum, quia de Armonia portatur XV *p. post. R* LIII 69.

Sół *formy*: *n. sg.* soł 1424 *KsMaz* II nr 227, 1426 *ArchCastrCrac* II 670, 1456 *TymProc* 239, 1498 *LustrPloc* 150; ~ *g. sg.* soła 1411 *KsMaz* I nr 1599, 1415 *ib.* nr 2532, 1424 *KsMaz* II nr 715, *etc.*; ~ *ac. sg.* soł 1412 *KsMaz* I nr 1852, 1424 *KsMaz* II nr 267, 1478 *ZapWarsz* nr 1212; ~ *l. sg.* (w) sole 1403 *HubeZb* 104, 1436 *KsMaz* III nr 2400, 1457 *ZapWarsz* nr 1065, 1470 *ib.* nr 1332.

Znaczenie: *'budynek lub część budynku służąca do przechowywania zboża i przedmiotów wartościowych, aedificium vel pars aedificii quo frumentum et res pretiosae conduntur'*: Eze Potr ne uczinil w sole skody za pancz grziwen 1403 *HubeZb* 104; Iaco Stachna ne pocrathla Sønthcoua (*leg.* z Sędkowa) sola za copø 1411 *KsMaz* I nr 1599; Yako mye Pawel obrøczil sol, kolnyø, stodolø vczinicz 1412 *ib.* nr 1852; Yako moya czelacz ne wikradla Barthlomeyewa sola 1415 *ib.* nr 2532; Vycradzon my sol tako dobro, yako sex sexagenas 1424 *KsMaz* II nr 227; Tego na Potra zalugø, esze mi vikradl szol *ib.* nr 267; Esze Michal ne pokrathl Ianowi pyenødzi i rzeczi szola (*leg.* z soła) de granario *ib.* nr 715; Granarium al. szol 1426 *ArchCastrCrac* II 670, *sim.* 1456 *TymProc* 239; Jaco nass przywyedzono do sola, kyedy Michal kmetowicz... cradl zyto 1427 *Kościan* nr 1183; Jako ya ne ucradl za dzesancz grosszy s sola 1427 *ZapWarsz* nr 227, *sim.* 1428 *ib.* nr 2902, 1434 *KsMaz* III nr 525; Esze Cathuscha nye vczinila gwalthu w Maczeiowem sole ani obruszcza wząla 1436 *KsMaz* III nr 2400; Jakom ja Stromylovy w yego solye hy ve mlinye trzidzeszci corci zhita nye wzal samosshosth 1457 *ZapWarsz* nr 1065, *sim.* 1470 *ib.* nr 1332; Jako ya nye wzal... rzeczy s solą 1467 *PF* VIII 20; Anym odbyl zamkv yego oth schola, anym roszbyl

skrzynye yego 1478 *ZapWarsz* nr 1209; Jakom ya nye przyyachal schamopyanth... w dom do Pyotra Loya... anym wbyegl w schol yego do skrzynye gego, anym wzyanl yemv oszmy lokyeth arassv *ib.* nr 1212; Edifficia predii..., item stuba nigra cum pallacio et camera pariter, item promptuarium al. sol 1498 *LustrPloc* 150. ~ *Cf.* **Sob.**

Sówka '*ptak z rzędu sów, strix*': Tak prawy sowka: sobye rzyc lowka 1447 *JA* XV 475.

Spachać '*uczynić, zrobić, facere, perpetrare*': O vy, dze, nøcznicy nøczny, przecløcy, ysze choscze vy tho szobe vele slego spachaly *Gn* 182b; Pakby gdy sluncze wzyydze to by uczynyl, møszoboystwo spachal (homicidium perpetravit) *BZ* Ex 22, 3.

Spachanie '*uczynienie, zrobienie, actus faciendi, perpetrandi*': Przyszyøsze, ysze nyc szczyøgnøl røky swey na sbosze blysznego swego ku spachanyu sdrady (ad perpetrandam fraudem) *BZ* Ex 22, 9.

Spacznica *cf.* **Wspacznica**

Spać *formy*: *praes. ind. 2. sg.* śpisz 1451 *MacDod* 106, *BZ* Gen 28, 13, *Rozm* 600; *3. sg.* śpi *Fl* i *Pul* 40, 9, *BZ* Deut 27, 20. 21, *etc.*; *1. pl.* śpimy *Rozm* 601; *2. pl.* śpicie *Rozm* 600. 609; *3. pl.* śpią 1426 *Msza* IV s. 315, *sim.* XII, *Rozm* 609; ~ *imper. 1. du.* śpiwa *BZ* Gen 19, 32; *2. pl.* śpicie *Rozm* 611. 613; ~ *part. praes. act. adv.* śpiąc *Spow* 6, 1473 *Czrs* s. LXXXV, *Naw* 101, *Rozm* 161; *adi.* śpiąc *Fl* i *Pul* 87, 5, *BZ* I Reg 26, 5. 7. Tob 8, 15, *etc.*; *n. sg. m.* śpiący *Fl* i *Pul* 77, 71; *d. sg. m.* śpiącemu *Sul* 44; *n. pl. m.* śpiący *Kśw* br 13; *d. pl. m.* śpiącym *Kśw* br 11. bv 3; ~ *inf.* spać *BZ* Gen 19, 4, XV *ex. PF* V 26, *ca* 1500 *Erz* 98, *etc.*; ~ *fut. 1. sg. m.* spać będę *Fl* i *Pul* 4, 9; *2. sg. m.* będziesz spać *BZ* Deut 21, 13; *f.* będziesz spać *BZ* Gen 19, 34; *3. sg. m.* spać będzie *Fl* i *Pul* 120, 4; będzie spał *BZ* Deut 28, 30; *2. pl. m.* będziecie spać *BZ* Lev 26, 6; spać będziecie *Fl* i *Pul* 67, 14; ~ *praet. 1. sg. m.* spał jeśm *Fl* i *Pul* 56, 5; jeśm spał *Fl* i *Pul* 3, 5, *MW* 118b; -m spał *MW* 100a; *f.* jeśm spała *BZ* Gen 19, 34; *2. sg. f.* -ś spała *SkargaPloc* w. 18; *3. sg. m.* jest spał *BZ* Num 24, 9; spał *BZ* Gen 28, 11. 34, 2. 35, 22, *etc. etc.*; *f.* spała jest *BZ* Gen 19, 33. 35; *3. pl. m.* spali są *Fl* 75, 5; są spali *Rozm* 339; spali *BZ* I Reg 26, 12, *Pul* 75, 5; ~ *plqperf. 3. sg. m.* był spał *BZ* Gen 32, 13; *3. pl. m.* są byli spali *Gn* 176b; ~ *condit. 1. sg. m.* -bych spał *BZ* Gen 47, 30; *3. sg. m.* spałby *OrtMac* 30, *OrtOssol* 12, 1. 31, 2; (-)by spał *BZ* Lev 19, 20. 20, 11. 12, *etc.*; *3. pl. m.* -by spali *Rozm* 609.

Znaczenia: **1.** '*być pogrążonym we śnie, dormire*': Moui to slou⟨o⟩ albo sedøcim albo spøcim *Kśw* br 11, *sim. ib.* bv 3; Spøcy sø, gis sø v greseh zapecclaiø *Kśw* br 13; Teszcy ony (*sc.* pastyrze) ne szø byly spaly, allecz ony szø byly czuly (pastores erant... vigilantes Luc 2, 8) *Gn* 176b; Ia iesm spal (dormivi, *MW* 100a: iam spal) y naspal iesm se *Fl* 3, 5, *sim. Pul*, *MW* 118b; W pocoiu w tem istem spacz bødø (dormiam) y odpocznø *Fl* 4, 9, *sim. Pul*; Azaliwem ien spi (qui dormit), ne przilloszi, abi wstal *Fl* 40, 9, *sim. Pul*; Spal iesm (dormivi) zamøczon *Fl* 56, 5, *sim. Pul*; Acz spacz bødzecze medzi dwema zaconoma (si dormiatis inter medios cleros) *Fl* 67, 14, *sim. Pul*; Wzbudzon iest iacobi spøczi (tanquam dormiens) gospodzin *Fl* 77, 71, *sim. Pul*; Owa ne drzema[n]cz any spacz bødze (non dormitabit neque dormiet), gensze strzesze Ysraheyl *Fl* 120, 4, *sim. Pul*; Yakomkoly szgrzeszyl y pana boga roszny ewal spyacz, czwyaczy *Spow* 6, *sim. Naw* 101; Ale gdy yeszth meszkane czinil oblubenecz, zesznøli szø (*Rozm* 487: polozyly szye... spacz) wszithki y szpali moram autem faciente sponso dormitauerunt omnes et dormierunt (Mat 25, 5) *ca* 1420 *R* XXIV 86, *sim. Rozm* 487; Gydzyk polozyl sskargą, kako gdi na drodze bil vsnal, Falek... wszął gemv tako spyączemv (dormienti, *Dzial* 35: nadszedwszy gy sspyącz) myecz *Sul* 44; Symunye, spysz (dormis Marc 14, 37)? 1451 *MacDod* 106, *sim. Rozm* 600; Drzewyey nysze szly spacz (quam irent cubitum), møzowye tego myasta ostøpyly ge *BZ* Gen 19, 4; Spal (*sc.* Jakob, dormivit) na tem to myeszcze *ib.* 28, 11; Iacz gesm pan bog Abrahamow... w zemy tey, w nyeyze to spysz (in qua dormis) *ib.* 28, 13; Gdisz tu bil spal (*sc.* Jakob, cumque dormisset) prze nocz, wibral... owyecz dwyesszye *ib.* 32, 13; Bødzecze spaacz (dormietis), a nye bødze, kto bi waasz przestraszil *BZ* Lev 26, 6; Lezøcz iest spal (dormivit) iako lew *BZ* Num 24, 9; Wroczisz (*sc.* zakład) gemv przed slvnecznim zachodem, aby spal w swem rvsze a dobrze movil tobye (ut dormiens... benedicat tibi) *BZ* Deut 24, 13, *sim.* XV *p. post. Kałuż* 286; Dauid... przisziedl na to myasto, gdze bil Saul, a gdi uzrzal to myasto, w nyemsze spal (dormiebat) Saul a Abner... a uzrzaw Saula spyøc (dormientem) w stanye..., rzecze *BZ* I Reg 26, 5; Nalyazlasta Saula leszøcz a spyøcz (dormientem) w stanye... a gyni ly⟨u⟩d spyøc (dormientes) okolo gego *ib.* 26, 7, *sim. ib.* Tob 8, 15, *Rozm* 600, *etc.*; Nye bilo tu nygenego, kto bi to wydzal,... bo spaly (dormiebant) wszitci, bo sen boszi ge bil nadszedl *BZ* I Reg

26, 12; Gdisz vsliszi Achab..., poscyl syø a spal w worze (dormivit in sacco) *BZ* III Reg 21, 27; Yako Jan nye szbyl... Mathiam... na gego vosze sz nym szyedzacz..., gdy spal 1470 *Zap-Maz* 71; Eya, eya, dusza mogyą, *oczvky szą, dawnosz spala *SkargaPloc* w. 18; Pospolu spacz consopire XV *ex. PF* V 26; Ząbnyey spacz exsopire *ib.*; Przestacz spacz absopire *ib.*; Nysko spacz desopire *ib.*; *Lycpacz spacz resopire *ib.*; Recumbere, id est iacere vel dormire lezecz vel spączcz *ca* 1500 *Erz* 98; Vąz byl vbyezal v yednego czlovyeka, yen spyącz (in quendam dormientem hominem) na pvsczy otvorzyl svoye vsta *Rozm* 161; Nycz yey nye bądzye, spy *ib.* 296, *sim. ib.*; Podobno szye vczynylo krolewstwo nyebyeskye czlovyckovy, ktory szyal dobre naszyenye na svey roly a yako szą spaly (cum... dormirent homines Mat 13, 25), przyschedwschy nyeprzyączyel yego y przyszyal na to *kąkął *ib.* 339; O, czemv braczya myla spyczye (quid dormitis)? *ib.* 600; O boze, my spymy, a thy czvyesch *ib.* 601, *sim. ib.*; Byada vam, ktorzy spyczye (dormitis Am 6, 4) w lozach aborovych *ib.* 609; O tem, yako myly Kristus... vroczyl szye do svoych apostolov y nalyasl ye, ony spyą *ib.*, *sim. ib.*; Bo ym (*sc.* apostołom) byl przykazal, aby nye spaly *ib.*; Spyczye (dormite Marc 14, 41) iuz y odpoczyvayczye! *ib.* 611, *sim. ib.* 613; ~ spać sen, snu: Spali sø (*Pul*: spaly) sen swoy (dormierunt somnum suum) *Fl* 75, 5; Jacom ya Pawlowi listha pozewnego..., snu obicznia spancz s nym w yeney gospodze, nye ucradl 1473 *Czrs* s. LXXXV; ~ *(o śnie śmiertelnym, de somno mortis)*: Vczinil iesm se iaco czlowek przez pomoczi medzi martwimi wolen, iaco raneni spøcz (dormientes) w grobech, gichsze ne iest pamøczen wøczey *Fl* 87, 5, *sim. Pul*; Pamøthay thesch panye... thych ludzy, kthorzysch naasz przeschly znamyenyem wyari krzeszczyanskey y szpyø ve snye (*Msza* XII: szpø w[y]e szpanv, I. VII: szpanym ve sznye, III. VI. VIII. XIV: odpoczywaya we szne, IX: othpoczinaya ve spanyv) pokoya (qui... dormiunt in somno pacis) 1426 *Msza* IV s. 315; Uczynysz se mnø... sprawyedlywoszcz, abi myø nye pogrzebl w Egipczye, alye abich spal (ut... dormiam) s otczy mimy *BZ* Gen 47, 30; Iesus rzekl ym: Przyaczyel nasch Lazarz spy (dormit Jo 11, 11), alye ydą, bych y se ssna obudzyl *Rozm* 435.

2. spać z *kimś* *'*obcować z kimś cieleśnie, miscere in Venerem, coire cum aliquo'*: Nasz oczyecz star gest,... poydzewa, vpoywa swego oczcza wynem a spywa s nym (dormiamusque cum eo), abichom mogly syemyø zachowacz od naszego oczcza *BZ* Gen 19, 32; *Wstopywszy starsza (*sc.* dziewka) ku oczczu y spala gest s nym (dormivitque cum patre) *ib.* 19, 33, *sim. ib.* 19, 35; Yacz yesm wczora spala s mim oczczem (dormivi... cum patre meo), a ty dzyssza nagotuy wyna... a bødzesz tesz s nym spacz (dormies cum eo) *ib.* 19, 34; Yøøsz gdisz vszrzal Sychem..., poczøl yø mylowacz y wszøl yø, y spal s nyøø (dormivit cum illa) *ib.* 34, 2, *sim. ib.* 35, 22. Deut 22, 23. 28. 29, XV *p. post. Kałuż* 285; Czlowyek, aczbi spal z zon[y]a sløczenim szemyenya (si dormierit cum muliere coitu seminis) *BZ* Lev 19, 20, *sim. ib.* 20, 11. 12; Ktos bi spal z samczem (qui dormierit cum masculo) sløczenim zenskim, oba vcinilasta nyemy grzech *ib.* 20, 13; Potem vnidzesz k nyey y bødzesz s nyø spacz (dormiesque cum illa), bo iest zona twa *BZ* Deut 21, 13; Gdyszby spal møsz s czvdzø zonø (si dormierit vir cum uxore alterius), oba spolv vmrzeta *ib.* 22, 22; Przekløti, genze spy s ktorimzekoli dobytczøczem (qui dormit cum omni iumento) *ib.* 27, 21; Przekløti, genze spy s sostrø swø (qui dormit cum sorore sua) *ib.* 27, 22, *sim. ib.* 27, 20. 23. 24; Poymyesz zonø a gini s nyø bødze spal (dormiat cum ea) *ib.* 28, 30; Spyly (concubit) maszczyszna sz nyewyastą... a potem ya poymye w malszenstwo *OrtOssol* 30, 1, *sim. OrtMac* 28; Gdy masz bydlil szwoyą (*leg.* z swoją) zoną... a then masz spalby (concuberet) sz nyewyastą gyną besz malzenstwa *OrtOssol* 31, 2, *sim. ib.* 12, 1, *OrtMac* 30.

Cf. **Naspać się, Przespać, Zaspać**

Spadać 1. *'zlatywać na dół odrywając się od czegoś, cadere'*: Poczøl szye przemagacz (*sc.* Jezus), aze kr[a]wawy poth sz nego poczekl. Spadaly (*Rozm* 598: padaly) krwawe kropye asz na zemø 1451 *MacDod* 105.

2. *'przewracać się, upadać na ziemię, cadere, in terram concidere'*: Wznosy gospodzyn wszytky, gysz spadayø (qui corruunt, *Pul*: padayø) y podnoszy wszytky poraszone *Fl* 144, 15.

Spadek *formy*: *g. sg.* spadku 1494 *AGZ* XVII 307, 1494 *AGZ* XIX 229 1499 *AGZ* XVI 425, 1500 *AGZ* XVIII 418; ~ *ac. sg.* spadek 1485 *AGZ* XV 233, 1491 *AGZ* XVI 413; ~ *i. sg.* spadkiem 1493 *Matr* II nr 273, 1495 *AGZ* XVII 318; ~ *g. pl.* spadkow 1490 *AGZ* XIX 84; ~ *ac. pl.* spadki 1484 *AGZ* XVI 398, 1486 *StPPP* IX nr 952, 1492 *AGZ* XVI 415.

Znaczenie: *'mienie przypadające komuś prawem dziedziczenia po zmarłym, ogół majątkowych praw i obowiązków z tym związanych, hereditas, successio'*: Nicolaus Chrostow, filius sculteti..., recognovit, quia totalis solucio sibi est facta

a... Zawyscha... pro parte scultecie eius... paterna necnon materna et res adiacentes al. spadky sibi libere domino Zawyscha sub ramo condescendens 1484 *AGZ* XVI 398; Quia ei... Iacobus... satisfecit pro quindecim marcis et hoc pro sorte al. spadek, que sibi cessit post... fratrem germanum 1485 *AGZ* XV 233; Concordiam fecerunt et disposuerunt inter... fratres... et... jatrwyą ipsorum... pro reformacione et deuolucionibus al. o spadky, que ibi ad eam deuoluerentur iure propinquitatis 1486 *StPPP* IX nr 952; De omnibus fraternalibus devolucionibus al. spadkow perpetue cessit et abrenunciavit (*sc.* soror) 1490 *AGZ* XIX 84; Mathias... recepit plenariam solucionem... pro condescendencia al. spadek racione ipsius filie defuncte 1491 *AGZ* XVI 413; Omnes suas cessiones al. spadky, que cesserunt eidem Katherine matri sue post pueros eius iam mortuos, recedit filio suo 1492 *ib.* 415; Quae (*sc.* bona) sibi iure successionis al. spathkyem provenerint 1493 *Matr* II nr 273; De bonis devolutis al. spathku post olim... patruum ipsius 1494 *AGZ* XIX 229, *sim.* 1494 *AGZ* XVII 307, 1499 *AGZ* XVI 425; Andreas... recognovit, quia vendidit sortem suam... Nicolao... necnon cum devolucione post mortem al. spathkyem 1495 *AGZ* XVII 318; Quia tu te iniecisti violenter in partem al. w czascz spadkv post olim... Ioannem... et mater ipsius Ioannis non fuit expedita... de paternis et maternis al. z oczystego y *maczezystego y tesz spadku, hoc est in parte hereditatis..., quem spadkv et hereditatem secum dividere non vis 1500 *AGZ* XVIII 418.

Spadły '*spadkowy, przypadający w spadku po zmarłym, hereditarius*': Que omnia tam boves quam frumenta sunt devoluta al. spadle post mortem Ilkonis 1474 *AGZ* XVIII 85; Ideo te concitant tanquam possessorem prefatorum bonorum... post prefatum Petrum Bal super te iure naturali et propinquitatis spadle 1497 *AGZ* XVI 275.

Spadnienie '*upadek, zguba, zagłada, casus, ruina*': Blogoslawoni møsz, ien... na stolczu naglego spadnena (in cathedra pestilentiae) ne sedzal iest *Fl* 1, 1, *sim. Pul*: Za dar scrili sø mi spadnene (*Pul*: spadzenye) sidla swoiego (interitum laquei sui) *Fl* 34, 8; Pobiges ge y syny gego, y wszitek lvd gego az do spadnyenya (usque ad internecionem) *BZ* Num 21, 35.

Spadować '*przypadać w spadku, hereditate alicui cedere*': Woythowstwo albo sz[l]olthystwo, czso gye czlowiek w dzedzyczstwo kupy albo ma, tho spadugye y odmyera (heredant) na maszka t[a]warz *OrtOssol* 58, 4, *sim. OrtMac* 75.

Spadzienie '*upadek, zguba, zagłada, casus, ruina*': Rozmnoszylo se w nych sspadzenye (multiplicata est in eis ruina) *Fl* 105, 29, *sim.* Pul; Za dar skryly sø my spadzenye (*Fl*: spadnene) swoyego [szy] szydla (interitum laquei sui) *Pul* 34, 8.

Spak *cf.* **Wspak**

Spalenie '*zniszczenie ogniem, incensio, combustio*': Kv spalenyą (*war. lub.*: kv spalenyv) in estum (ecce igni datum est, *sc.* lignum vitis, in escam Ezech 15, 4) 1471 *MPKJ* V 104; Tocz iesth ona ziemya swyątha, kthora szwyatloscz ognysthą we krzv zatrzymala, zadney szkazy szpalenya nye vczula *MW* 57b.

Spalić *formy*: *praes. ind. 3. sg.* spali *BZ* Num 19, 6, *EwZam* 300; *3. pl.* spalą 1471 *MPKJ* V 116; ~ *imper. 3. sg.* spali *BZ* IV Reg 1, 10; ~ *inf.* spalić *BZ* I Par 14, 12, *ca* 1500 *SprTNW* V 13; ~ *praet. 1. sg. m.* spaliłem XV *p. post. R* XXV 175; *3. sg. m.* spalił *BZ* IV Reg 1, 10, 1477 *MPKJ* II 323; *3. pl. m.* spalili *BZ* Jos 6, 24; ~ *part. praet. act.* spaliw *BZ* Jos 8, 28; ~ *part. praet. pass. ac. sg. neutr.* spalone *BZ* I Reg 30, 3; ~ *inf. pass. sg. m.* być spalon *Dział* 32; ~ *praes. pass. 3. pl. f.* spalony są *BZ* Neh 1, 3; ~ *fut. pass. 3. sg. m.* spalon będzie *BZ* Lev 20, 14. Jos 7, 15.

Znaczenie: '*zniszczyć ogniem, sprawić, że coś, ktoś spłonie, comburere, igni consumere*': Ktos nadzewkø (*leg.* nad dziewkę) zonø poymye maczerz gey, grzech iest vcinil, ziwo spalon bødze s nima (ardebit cum eis) *BZ* Lev 20, 14; Myasto y wszitko, czosz w nyem bylo nalezono, spalili (succenderunt) *BZ* Jos 6, 24; Ktoriszkole w tem grzesze naleszon bødze, spalon bødze ognyem (comburetur igni) *ib.* 7, 15; Genze (*sc.* Jozue) spaliw myasto (succendit urbem), vczinił ge groma⟨dą⟩ *ib.* 8, 28; Naleszly gee (*sc.* miasto) spalyone ognyem (succensam igni) *BZ* I Reg 30, 3; Ostauily sø tu bogy swe, gesz Dauid kazal spalycz (iussit exuri) *BZ* I Par 14, 12; Mur ierusalemski skazon gest a broni gego spalyoni sø ognyem (combustae sunt igni) *BZ* Neh 1, 3; Poszeszcza ma bycz spalon *Dział* 32; Spalą deuorabunt (ponam duces Iuda... sicut faciem ignis in faeno, et devorabunt... omnes populos in circuitu Zach 12, 6) 1471 *MPKJ* V 116; Intulistis idolum, et ego exsuflaui, spalylem, illud (Ag 1, 9) XV *p. post. R* XXV 175; Plyevy spaly ognyąm nezagaszonym (paleas autem comburet igni inexstinguibili Luc 3, 17) *EwZam* 300; Spalycz czyalo szwyąthe chczyely (*sc.* Żydowie) *ca* 1500 *SprTNW* V 13; ~ ogień, płomień spali: Izop kaplan wrzvczy w plomyen, ienze krowø spaly (in flammam,

quae vaccam vorat) *BZ* Num 19, 6; Gestłym ia møsz boszi, sstøpysz ogen z nyebyos, spalysz cyø (descendat ignis de caelo et devoret te) a pyøczdzesyøt twich. A tak sstøpyl ogen s nyebyos a spalył gy (et devoravit eum) y tich py⟨ę⟩czdzesyøt, gisz s nym bily *BZ* IV Reg 1, 10; Ignis descendens de celo deuorauit, spalyl (*BZ*: zdzegl), holocausta (II Par 7, 1) 1477 *MPKJ* II 323.

Spanie *formy*: *n. sg.* spanie *ca* 1500 *Erz* 98; ~ *g. sg.* spania 1471 *MPKJ* V 58, *Rozm* 741; ~ *ac. sg.* spanie *Fl* i *Pul* 126, 4, *MW* 90a; ~ *i. sg.* spanim 1413—4 *Msza* I s. 262, *sim.* VII; ~ *l. sg.* (we) spaniu 1444 *R* XXIII 307, XV *p. pr. Msza* IX s. 259, *sim.* XII, XV *med. MPKJ* V 429, *etc.*

Znaczenia: **1.** *'sen, stan wypoczynku fizycznego i umysłowego połączony z zanikiem świadomości, somnus'*: Gdy da mylym swogym spane (somnum) *Fl* 126, 4, *sim. Pul*; Sompnient, in sompno cogitent we spaniu maya mislicz 1444 *R* XXIII 307; Napomynanye y nauka kv byskvpu o obyczayv ymayøcz bycz trzymanem w zzywyenyv,... a to tezz o spanyv (de dormitione) XV *med. MPKJ* V 429; Przesch spanya insomnem (noctem illam duxit rex insomnem Esth 6, 1) 1471 *MPKJ* V 58; Yusz pan moy nye dopuszczi stroz⟨a⟩ mego w szpanye *MW* 90a; Spąnye sopor *ca* 1500 *Erz* 98; Myly Iesus rzekl byl o ycgo (*sc.* Łazarza) ssmyerczy, a ony *myely, by rzekl o spanyv ssna (de dormitione somni Jo 11, 13) *Rozm* 435; Vstanczye, dzyevky *Ierosolymsky, vstanczye, yvzczy nye yesth czass spanya! *ib.* 741; ~ *(o śnie śmiertelnym, de somno mortis)* Pamyathay thesz, pane,... ⟨onych, kthorzy nasz⟩ przeszly są sznamyenyem vyary y szpanym ve sznye (*Msza* III. VI. VIII. XIV: odpoczywaya we szne, IV: szpyø ve snye, IX: othpoczinaya ve spanyv, XII: szpø w[y]e szpanv) pokoya (qui... dormiunt in somno pacis) 1413—4 *Msza* I s. 262, *sim.* VII.

2. *'to co się widzi w czasie spania, marzenie senne, somnium'*: Responso accepto in somnis, we spanyu, ne redirent ad Herodem,... reuersi sunt in regionem suam (Mat 2, 12) XV *med. SKJ* V 265.

3. *'obcowanie cielesne, actus miscendi in Venerem, coëundi cum aliquo'*: Eze czlowyecza roskosch podluc czyala... zaleziez... na czaluwanyv, oblapyanyu, na spanyu lubem XV *med. R* XXII 238.

Spar *cf.* **Szpar**

Spara *cf.* **Szpara**

Sparny *cf.* **Szparny**

Spary *pl. tantum 'smród, gazy wydalane przez odbyt, pedor'*: Spari pedor 1437 *Wisł* nr 228 s. 88.

Sparzenie *'przypalenie, przypieczenie ciała ogniem, płomieniem a. czymś gorącym, adustio, actus ignem corpori admovendi'*: Nye bal sze sparzenya non adustus XV *med. R* XXIV 362.

Spas *'zbawiciel, salvator'*: Sua uxor Cohnia dum de przasznik sancti spaas ecclesie scismaticze ante Lublin site transivisset ad domum suam..., interfecta et spoliata... est 1390 *DokMp* IV 244; Monaster swientego spassa templum (1407) XVI *p. pr. Matr* IV 3 nr 461; Prefati sutores Ruth⟨e⟩nicales suprascriptos testes adduxerunt..., qui iuraverunt...: Ita nos deus adiuvet et sanctus salvator al. spasz 1465 *AGZ* XIX 446. ~ *Rutenizm.*

1. Spasienie *'wypasienie, skarmienie bydłem, końmi, actus vel effectus depascendi'*: Iaco Szaszinowim spaszenim iego konmi mam scodi w szene za copø 1408 *KsMaz* I nr 1179; Spassyenye lanky albo zytha gwalthem *Sul* 94; O spasyenyv zbosza (*Sul* 39: o szskodzye popaszyenya)... Gdyby nyekto popasl osyanye gynszemv konyem abo gynszym dobythkyem, chczem, aby szkodą... zaplaczyl *Dział* 32.

2. Spasienie *'zbawienie, salvatio'*: In illo tempore, cum appropinquauit Ihus Iherusalem, plurima autem turba... O phala nebeska, o spaszene *wskozy (*var.* wstrozy; hosanna filio David..., hosanna in altissimis Mat 21, 9), hoc ewangelium legitur in missa XIV *ex. Zab* 520.

Spaskudzić *'zanieczyścić, zbrukać, contaminare, inquinare'*: Effuderunt spaszkudzyly, struly (effuderunt sanguinem eorum tanquam aquam in circuitu Jerusalem Psal 78, 3) 1471 *MPKJ* V 65.

Spasny *prawdopodobnie corruptum pro* jasny *'lśniąco biały, candidus'*: Gdy pasterze w nocy paśli, stanął przy nich anioł spasny, którzy widząc iasność boską, bali się boiaźnią ciężką XV *p. pr. R* XIX 76.

Spastwić *'zjeść, pożreć, comedere, devorare'*: Spastwyl, pozar! moye bydlą XV *med. R* XXIV 350.

Spaś *formy*: *n. sg.* spaś 1418 *Pyzdr* nr 513; ~ *g. sg.* spasi 1401 *Kal* nr 6, 1417 *Pyzdr* nr 486; ~ *d. sg.* spasi 1401 *Kal* nr 6; ~ *ac. sg.* spaś 1382 *StPPP* VIII nr 1724, 1385 *ib.* nr 3848, 1387 *ib.* nr 4409, *etc. etc.*; ~ *l. sg.* (na) spasi 1430 *ArchCastrCrac* IV 111, 737, 1450 *AGZ* XIV 297, *Dział* 58.

Znaczenia: **1.** *'wypasienie zboża, łąki itp., szkoda powstała przez wypasienie, actus vel effectus depascendi, damnum agro culto, prato, a pecoribus depasto illatum'*: Cristina... termi-

num (*sc.* habet)... cum Petrasio pro prato et spas 1382 *StPPP* VIII nr 1724, *sim.* 1385 *ib.* nr 3848; Laurencius... contumax contra Clementem... pro wlneribus et spas, et scrophis 1387 *ib.* nr 4409; Pro spass prati pro media marca 1394 *TPaw* IV nr 5082; Pro 2 marcas dampni, spaysz 1397 *StPPP* VIII nr CCXXIV 17; Jasco... cum relicta Falislay... terminum habent... pro spasz 1397 *ib.* nr 5901, *sim. ib.* nr CCXXV 26. CCXXVII 13, 1398 *StPPP* II nr 242, 1398 *StPPP* VIII nr 7325; Iacom ia Bogusza ne przeproszil dwema corczem⟨a⟩ rszi za spasz 1403 *KsMaz* I nr 310, *sim.* 1412 *ib.* nr 1707; Debuit iurare super pastionem vlg. o spasz, quod non fecit 1420 *Czrs* 234, *sim.* 1428 *ZapWarsz* nr 2776; In dampno vlg. na spasy 1430 *ArchCastrCrac* IV 111, 737; Jakom ya tho vyednal, o kthorą spasy Mancimir na Mykolaya zalowal, o thą nany nygdi nye myal zalowacz 1440 *ZapWarsz* nr 883; Pro depascuis al. o spaz 1442 *AGZ* XI 194; Micolay przeprosyl Jana korczem zytha za szpasz 1448 *ZapWarsz* nr 846; Quia ipse scultetus meus istos equos recepit ve spassi vrzadnye 1450 *AGZ* XIV 297; Acz kto zaymye czyg skoth na spasy, mymo yvtro v syebie gego nye ma chowacz *Dział* 58; ~ *o wizji lokalnej szkody, de damno loco ipso, quo factum esset, recognoscendo*: Yacom slal do Przibka, by przysedl do spasy, kedy *chyczal rancomø vyprauicz, an ('a on') k temu ne chczal przidz 1401 *Kal* nr 6; Iacom bil poslem do Przibka ot Wbislawa, by przisedl cu spasy, a on k temu ne chczal *ib.*

2. *'odszkodowanie za wypasienie, remuneratio pro agro depasto soluta'*: Yako czso sze dostalo Paulowy, tho szye dostalo za gyego *poczotkem, ysze gemu scot odbyal, a za tho Zemantha spaszy nye wszyal 1417 *Pyzdr* nr 486; Pan Philip placzyl penyandze panu Dominicowy w czasz y w dzen, yakosz przyaczele sø skaszaly, y gyego szye ludzmy spasz nye roszesla 1418 *ib.* nr 513.

1. Spaść *formy*: *praes. ind. 3. sg.* spadnie *Fl* i *Pul* 1, 4. 34, 9. 89, 6, *ca* 1428 *PF* I 494, *etc.*; *1. pl.* spadniemy XV *med. GlWroc* 98r; *3. pl.* spadną *Fl* i *Pul* 36, 2, *Sul* 13, *BZ* Num 16, 33. Deut 28, 15, *Rozm* 119; ~ *praes. ind. z partykułą* ać *dla wyrażenia trybu rozkazującego*: *3. sg.* ać spadnie *BZ* Num 27, 6; ~ *imper. 3. pl.* spadńcie *Fl* 5, 12; ~ *part. praes. act. adv.* spadnąc *Sul* 13, *BZ* Deut 19, 5; ~ *inf.* spaść(i) *Sul* 105; spaść *Sul* 51. 75, *OrtMac* 29, *OrtOssol* 30, 3, *Dział* 43; ~ *praet. 3. sg. m.* spadł jest *Fl* 57, 8; spadł *Aleksy* w. 178, *BZ* I Reg 14, 42. Judith 11, 9, 1471 *MPKJ* V 88, *etc.*; *f.* spadła 1403 *Pozn* nr 733, 1410 *Pyzdr* nr 295, 1412 *ib.* nr 354, *etc.*; *neutr.* spadło jest 1437 *AGZ* XII 26; spadło *BZ* I Esdr 9, 13, *OrtOssol* 64, 2; *3. pl. m.* spadli są *Fl* 26, 4. 77, 70; spadły są *Fl* 15, 6; spadli *Pul* 77, 70, *Rozm* 92. 93; *f.* spadły są *Fl* i *Pul* 68, 12; *neutr.* spadły 1474 *AGZ* XVIII 84; ~ *plqperf. 3. sg. m.* jest spadł był *Gn* 173a; *f.* spadła była 1424 *KsMaz* II nr 113; ~ *condit. 1. sg. m.* bych spadł *Fl* 117, 13, *Fl* i *Pul* 7, 4; *3. sg. m.* -by spadł *BZ* Gen 49, 17; *f.* -by spadła *BZ* Tob 8, 24; *neutr.* -by spadło *Sul* 52; ~ *part. praet. act.* spadw *BZ* Num 24, 16; spadwszy *Sul* 41; ~ *part. praet. act. II cf.* **Spadły.**

Znaczenia: **1.** *'opuścić się nagle z góry na dół, zlecieć na ziemię, decidere, delabi'*: Bog gego... gest on s vyszokoszczy na szemø spatl byl a f proch gest szø on byl obroczil *Gn* 173a; Bødze iaco drzewo... a list iego ne spadne (folium eius non defluet) *Fl* 1, 4, *sim. Pul*; Ysze Andrzey swym poczantkem *Jadwigy wderzil, asz gey rucha spadla s glowy 1410 *Pyzdr* nr 295; Jaco Pauel dal Wlochne policzek, asze rusycza spadla 1412 *ib.* nr 354; Kthokolye przygodnye, yako wthonącz alybo s drzewa spadnącz, vmrze, za thego zaloba glowna nye ma bicz czynyona *Sul* 13; Kthorąkole smyerczą przygodną... przigodzi szą komv szs tego ziwotha sycz, yako tho s drzewa spathwszy (puta de arbore cadendo) *Sul* 41; Nam omnes morimur et sicud aqua dilabimur, spadnemy, que non revertitur (II Reg 14, 14) XV *med. GlWroc* 98r; Thv szya byl weny szamath wkrathl, malo eze sz moszthv nye szpadl *Aleksy* w. 178; Abi geszdzecz spadl za szyø (ut cadat ascensor eius retro) *BZ* Gen 49, 17; W drzewnem røbanyv, spadnøcz szekira s toporziska (securis fugerit manu, ferrumque lapsum de manubrio), ranilaby przyaczela gego *BZ* Deut 19, 5; Spadl obrazek z oblokv (cecidit ex aethere quaedam icona) *Rozm* 71; A yako yest ono zyelye vzralo y spadl kvyat z nyego *ib.* 73; Marya vslyschavschy tą vyelyką zaloscz, nathychmyast spadla stolcza (*leg.* z stolca) na zyemyą (super sedem corruit) *ib.* 695; Spadla korona glovy naschey (cecidit corona capitis nostri Thren 5, 16) *ib.* 736; ~ Spadl iest (*Pul*: nadpadl) ogen (supercecidit ignis) *Fl* 57, 8; Spadnye na nye graad y krupy (cecideritque super ea grando) *BZ* Ex 9, 19; Tey noczy v bavorskey zyemy... spadl grad sylny (facta grandine) *Rozm* 71; Spadl dessez vyelyky (descendit pluvia Mat 7, 25) *ib.* 284, *sim. ib.*; ~ *przenośnie*: Przecori przegarzaiøczich cze spadli sø na mø (ceciderunt super me) *Fl* 68, 12, *sim. Pul*; A iestli nye chczesz sliszecz glosv *panv boga twego...,

spadnø na czø wszitki kłøtwy ty to (venient super te omnes maledictiones istae) *BZ* Deut 28, 15; Czso na nas spadlo (quae venerunt super nos) prze nasze psotne skutki *BZ* I Esdr 9, 13; Strach twoy spadl na nye (tremor tuus super ipsos est) *BZ* Judith 11, 9; Spadnycly auersa fuerit (fames si oborta fuerit in terra III Reg 8, 37) 1471 *MPKJ* V 44; ~ *dubium*: Spadnye congruerit (*pro* corruerit?) *ca* 1428 *PF* I 494.

2. *'przewrócić się, runąć, upaść na ziemię, cadere, ruere, in terram concidere'*: Gisz møøczø me, neprziaczele mogi, czi se roznemogli sø y spadli sø (ipsi infirmati sunt et ceciderunt, *Puł*: powalyly sze) *Fl* 26, 4; Pochynon wezwroczon gesm, bych spadł (ut caderem, *Puł*: bych padl) *Fl* 117, 13; Ienze spadw (qui cadens) *odtworzøne ma oczi *BZ* Num 24, 16; Byskvpovye kosczyelny poczęły pytacz, czemv balvanovye tako czyąscze spadły (quae ruinae causa foret tam gravis idolorum) *Rozm* 92; Povyedzyano yemv, yze v kosczyelye wschyczy balvanovye spadły (universa corruissent idola deorum) y lyezą na podlodze kosczyelney zlamany *ib.* 93; Wschytky baluany spadną y zlomyony bądą (quod essent ruitura simulacra) *ib.* 119; Vyatrovye vyały vderzayącz szye, czvsz o on dom, a wsdy nye spadł (et non cecidit Mat 7, 25), bo yest byl zalozon na skalye *ib.* 284, *sim. ib.* 285; ~ Spadł concidit (ruit enim Ierusalem et Iudas concidit Is 3, 8) 1471 *MPKJ* V 88.

3. *'zostać zabitym, polec, interfici, cadere, perire'*: Popowe gich w meczu spadli sø (in gladio ceciderunt, *Puł*: spadły), a wdowi gich ne plakani bødø *Fl* 77, 70.

4. *'trafić mimowoli do środka, do wnętrza czegoś, wpaść, incidere in aliquem locum'*: Przidzi iemu sidlo, iegosz ne we,... a w sidlo spadne to istne (in laqueum cadet in ipsum, *Puł*: w szydlye spadnye w tem istem) *Fl* 34, 9; Y spadnø ziwo do pyekal (*pro* pyekla) zarzvczeni z zemye (descenderuntque vivi in infernum operti humo) *BZ* Num 16, 33.

5. *'odłączyć się, odstąpić, odpaść od czegoś, porzucić coś, desciscere ab aliqua re, aliquid deserere, negligere'*: Acz iesm sewraczał odplaczaiøczim mne zla, doostoyno iest, bich spadł od mogich neprzy⟨ja⟩czol prosznich (decidam merito ab inimicis meis inanis) *Fl* 7, 4, *sim. Puł*; ~ Spadncze od misli swich (decidant a cogitationibus suis), podług mnoszstwa zglob gich wiszeni ie *Fl* 5, 12.

6. *'stracić świeżość, zwiędnąć, marcescere'*: Ne chczey milowan bicz we zlo czinøczich..., bo iaco sano richło zwødnø y iaco kapusta zol richlo spadnø (et quemadmodum olera herbarum cito decident) *Fl* 36, 2, *sim. Puł*; Rano iaco zycle sydze..., weczor spadne (vespere decidat), zeschne y swødne *Fl* 89, 6, *sim. Puł*; ~ Wyslvchawschy dzyevycza Marya ty slova, naszylney szyą zmączyla, przemynywschy sve svyątle oblycze y spadla yey barva krasna yako roza, bądz przemynyla szyc v byalosez (color eius roseus mutatur in pallorem) *Rozm* 24.

7. *'dostać się komuś przypadkowo, przytrafić się komuś, alicui contingere'*: Vwrozy spadli so mne (*Puł*: powrozy vpadly my) w swatlich (funes ceciderunt mihi in praeclaris) *Fl* 15, 6; ~ *o losie*: Y rzecze Saul: Myeczcye lyosy myedzi mnø a Ionatø... Y spadł lyos na Ionatø (captus est Ionathas) *BZ* I Reg 14, 42.

8. *'dostać się komuś w drodze spadku, przejść na czyjąś własność po zmarłym, hereditate alicui contingere, obvenire'*: Que bona... successerunt ad generosam Elizabeth, filiam ipsius, al. spadlo yest 1437 *AGZ* XII 26; Ad partes collacionis iam suprafatas ius patronatus cadat al. spadnye 1459 *AGZ* XI 444; Que summa grossorum incidit al. spadla in manus Iohannis 1469 *AGZ* XII 327, *sim.* 1473 *ib.* 351; Que omnia frumenta sunt devoluta al. spadły super Thomam... post mortem hominis sui Syenkonis 1474 *AGZ* XVIII 84; ~ *komuś*: Vendiderunt porcionem..., que porcio spadła bila gim po bracze 1424 *KsMaz* II nr 113; Paknyąlybi synow nye myal (*sc.* zmarły), alye dzewky, tedy dzewkam [s]wsisthky dzedziny y gymyenye spadnye oczcysne (hereditates et possessiones cedent paternae) *Sul* 72; Day gim gymyenye myedzi blisznimi otcza gich, acz gim spadnye dzedzicztwem (et ei in hereditatem succedant) *BZ* Num 27, 6; ~ na *kogoś*: Jako ta polowicza Chobnicz... nigdi ne bila krola Kazimirowa, ale na Blosa spadła po gego oczu 1403 *Pozn* nr 733; Jakom ya nye wzanł Dorothczini czanszczi, ale swoian, czso na mya puszczinan spadla 1437 *KsMaz* III nr 2901; Ostatki (*sc.* puścin)... paanom przycz nye mayą, alye na blyszsze spadną (ad proximos devolvantur) *Sul* 13; A ona (*sc.* wdowa) kedy vmrze, tedy na dzeczy... wszysthko ma spaszcz (ad pueros... omnia devolvantur, *Dział* 43: sspadnye) *Sul* 51; Skazvgemy, aby... na... dzeczy wszysthko gymyenye oczczyszne... spadlo (quod... devolvantur, *Dział* 43: oczczyzna wszythka ma spascz na dzeczy) *Sul* 52; Ostatek gymyenya dzyedzicznego na przirodzone thego tho mąnza vmarlego, na ktore s prawa slusche, ma spascy (pro cognatis... devolutis) *Sul* 105; Vczinył zapis, abi y ta druga polouicza... po gego smyercy na Thobyasa spadla (ut... Tobiae dominio deveniret) *BZ* Tob 8, 24; Po takym

oczczv nye moze na thakye dzyeczy dzyedzyczthwo spascz (bona... hereditare non possunt) *OrtOssol* 30, 3, *sim. OrtMac* 29, *sim. Sul* 75; Pothem thą nyevyasthą... dzyelyla szye... o wszythko tho, czo na nyą spadlo (*OrtMac* 85: odumarlo) od gey dzeczaczą (pro omnibus hiis ex parte pueri devolutum ei fuerat) *OrtOssol* 64, 2; Ta czascz sspadnye na syny wtorcy szony *Dział* 54; Kthora blysskoscz na nye spadla po Gotarcze szmarley rącze 1470 *ZapWarsz* nr 2994.

2. Spaść *formy*: *praes. ind. 3. sg.* spasie *Fl* i *Pul* 48, 14; ~ *praet. 1. sg. m.* -m spasł 1401 *KsMaz* I nr 96a, 1410 *ib.* nr 1542, 1414 *ib.* nr 2304, *etc.*; ja spasł 1468 *ZapWarsz* nr 1253, 1479 *ib.* nr 1499; *f.* -m spasła 1444 *ZapWarsz* nr 575; *3. sg. m.* spasł 1393 *TPaw* IV nr 4729, 1435 *ZapWarsz* nr 514. 665, *etc.*; *f.* spasła 1402 *KsMaz* I nr 236, 1444 *ZapWarsz* nr 575; *1. pl. m.* -m spaśli 1471 *ZapWarsz* nr 3021; *2. pl. m.* spaśliście 1474 *AGZ* XVIII 83; -(e)ście spaśli 1424 *KsMaz* II nr 742; *3. pl. m.* spaśli 1466 *AGZ* XIII 503; ~ *condit. 1. sg. m.* -bych spasł 1427 *ZapWarsz* nr 275; *3. sg. m.* -by spasł *BZ* Ex 22, 5.

Znaczenia: **1.** *'pozwolić, nie przeszkodzić bydłu, owcom itp. zjeść (cudze) zboże na polu, ogołocić łąkę z trawy itp., wypaść, depascere, frumentum, herbam, in agro alieno pecoribus comedere sinere, pascendo absumere'*: Sicut non consumpsi pascuo, ne zpasl, duo capecia ordei Jacussii meis pecoribus bidlem 1390 *TPaw* IV nr 3499; Sicut ne zpasl auenam cum vicinis alteris 1393 *ib.* nr 4729; Iacom ia ne spasl Mscz⟨i⟩skowa grochu mim bidl⟨em⟩ 1401 *KsMaz* I nr 96a; Iaco mne Suanthoslawa spasla trzi copi rszi 1402 *ib.* nr 236; Yacom ya ne spasl sesczi cop rszi Symunowi 1410 *ib.* nr 1542, *sim.* 1414 *ib.* nr 2304, 1435 *ZapWarsz* nr 665, *etc.*; Eszescze mi spasly lankø 1424 *KsMaz* II nr 742; Ezescze mi spasly ordeaceum *ib.*; Jako ya thakan ymal vmowan s Falkem, kedybych yemu szytho spasl albo lankan, tedi myal bracz othe mye szytho za szitho a trawan za trawan 1427 *ZapWarsz* nr 275; Jako mnye Borzim spasl pyancz kop szytha swoym bidlem 1435 *ib.* nr 514, *sim.* 1437 *ib.* nr 415; Jacom ya ne szpasla Alene za copa zitha sylą 1444 *ib.* nr 575; Anna ne szpasla Alene za copą zythą sylą *ib.*; Aczbi kto vraszyl rolyø... a puszczylby dobitczøø swe, abi spasl czudze (ut depascatur aliena)..., za szkodø podług sgodzenya maa nawroczycz *BZ* Ex 22, 5; Yako mi spasl Yan... szytha, owsv y lanky wegnawszy bydlo moge gwalthem 1464 *ZapWarsz* nr 1126; Cum hominibus tuis..., qui me nocturno depascuerunt tempore al. spaszły 1466 *AGZ* XIII 503; Jakom my bydłem naschym nye spasly gwalthem zitha y lank Markovi 1471 *ZapWarsz* nr 3021; Quia vos fratribus predictis depavistis al. spaslyscze pratorum ipsorum tam bona sicut quindecim marce 1474 *AGZ* XVIII 83; Jako ja nye szpaszl gwaltem sitha, pszencze, owszv szkothem rogathim y gomolim 1479 *ZapWarsz* nr 1499, *sim.* 1468 *ib.* nr 1253.

2. *'umożliwiać bydłu, owcom itp. nakarmienie się na pastwisku, paść, pascere, alere'*: Iaco owcze w pekle poloszoni sø, smercz spase ge (mors depascet eos) *Fl* 48, 14, *sim. Pul*; Spa⟨ś⟩ły pauerunt (diripuerunt greges et paverunt eos Job 24, 2) 1471 *MPKJ* V 61.

Spatrzać 1. *'zobaczyć, videre, aspicere, spectare'*: Videbo, quid domi agatur spatrzam, czo sye w domv *dzye XV *ex. PF* III 178.

2. *'sprawdzić, quaerere, examinare, investigare, verificare'*: Chczeszly spatrzacz, yako ostra (*sc.* kosa), szaplecze (*leg.* zapłacze) nath tobv syostra *De morte* w. 223.

Spatrzenie *'oglądnięcie, obejrzenie, actus videndi, spectandi'*: Poslal ge Moyzes kv spatrzenv zemye (ad considerandam terram) kanaanskey *BZ* Num 13, 18.

Spatrzyć 1. *'oglądnąć, obejrzeć, videre, spectare'*: Spatrzi zemyø (vide terram), ktorø to pan bog twoy da tobye *BZ* Deut 1, 21.

2. *'rozważyć, wziąć pod uwagę, considerare, reputare'*: Spatrzø drog twoych (considerabo vias tuas) *Fl* 118, 15, *sim. Pul*; Spatrzø dzywy (considerabo mirabilia) ze zakona twego *Fl* 118, 18, *sim. Pul.*

3. *'przewidzieć, z góry postanowić, praevidere'*: Swytky ('wszytki') droghy moge *spacrzyl ges (vias meas praevidisti, *Pul*: przesrzal yes) *Fl* 138, 3.

4. *'doświadczyć, poddać próbie, experiri'*: Ut experiretur spatrzyl a skvszyl (Jud 3,4) XV *med. R* XXV 153.

Spawanie *cf.* **Śpiewanie**

Spąd *formy*: *n. sg.* spąd 1406 *PF* V 35, *ca* 1420 *WokTryd* nr 464, 1437 *Wisł* nr 228 s. 88, *etc.*; ~ *g. sg.* spąda 1434 *ZapWarsz* nr 447, 1446 *ib.* nr 791; ~ *ac. sg.* spąd 1409 *TPaw* IV nr 1722, 1434 *KsMaz* III nr 61, 1451 *MonIur* II 129; ~ *g. pl.* spądow XV *med. R* XXIV 375, 1458 *AKPr* VIIIa 52; ~ *ac. pl.* spądy 1408 *TPaw* IV nr 1590, (1421) XVI *in. MMAe* VIII 477, 1434 *MonIur* III 35, 1481 *ZapWarsz* nr 1530.

Znaczenie: *'bliżej nie znana jednostka miary ciał sypkich, ignota nobis mensura rerum*

e granis constantium': Spød modius 1406 *PF* V 35, *sim. ca* 1420 *WokTryd* nr 464, 1437 *Wisł* nr 228 s. 88, *ca* 1455 *JA* XIV 494, *OrtZab* 529, XV *p. post. PF* V 29; Nicolaus... fideiussit pro domina scarbnicza... quatuor modios siliginis vlg. spandi Wszeborio... solvendos 1408 *TPaw* IV nr 1590; Stanislaus... evasit Domesłaum... pro modio vlg. spand tritici sibi fideiusso 1409 *ib.* nr 1722; Pro duobus modiis al. videlicet spądi (1421) XVI *in. MMAe* VIII 477, *sim.* 1434 *Monlur* III 35; Duos modios vlg. spød de tritico 1433 *Monlur* III 34; Iakom ya s Micolagem vgednan, esze my myal dacz xanszi cinsch y sspąnd rszi 1434 *KsMaz* III nr 61, *sim.* 1451 *Monlur* II 129; Jacom ya nye pobral Marcinowi spanda ofsa i corcza rszi 1434 *ZapWarsz* nr 447, *sim. ib.*, *sim.* 1446 *ib.* nr 791; Iacom ya nye ranczil za Andrzeya mlinarza Maczeyowy scheszy spandow rzi 1458 *AKPr* VIIIa 52; Exemplum secundi: strus, sbik, sgaga, smøød, spøød *Park* 410; Yakom sya ya vgyednal sz wamy... o dwa szpandj owschu 1481 *ZapWarsz* nr 1530, *sim. ib.*; ~ Centum choros, sto lastow, spvdow albo maldrow, tritici (Luc 16, 7) XV *med. R* XXIV 375. ~ *Cf.* **Szpunt.**

Spądownik '*człowiek przynależny do książęcej ludności służebnej, może zajmujący się wyrobem naczyń drewnianych zwanych spądami, unus e colonis ducis propriis, qui fortasse in vasis ligneis, qui spądy vocabantur, conficiendis occupabatur*': Quod Martinus... homines quosdam judicio uinctos in anticum reduxit seruicium, quod dicitur spudounici (1218) XIV—XV *KodMazK* nr 200.

Spełniać '*wykonywać, facere, exsequi, perpetrare*': Spełnyayąncz (*war. lub.*: spolniyącz, *pro* spełniayącz, *mamotrekt czeski*: plniecc) conspirantes (stetit Iesus et filius eius et fratres omnes, levitae conspirantes et exsecutores legis, facientes opera in domo domini II Esdr 5, 58) 1471 *MPKJ* V 54.

Spełnić, Spiełnić *formy*: *praes. ind. 2. sg.* spełnisz *Dek* III 16, *BZ* Deut 23, 23. 27, 10; *3. sg.* spełni *BZ* Num 30, 12, *OrtOssol* 72, 4, 1484 *Reg* 707, *Rozm* 131; *3. pl.* spełnią 1484 *Reg* 707; ~ *imper. 2. sg.* spełni 1471 *MPKJ* V 114; spełń *BZ* Nah 1, 15; ~ *inf.* spełnić *BZ* Deut 23, 21, 1484 *Reg* 711. 720, XV *ex. PF* V 21; ~ *praet. 2. sg. m.* spełniłeś *BZ* Neh 9, 8; *3. sg. m.* spełnił 1402 *JA* VI 206, 1423 *AKPr* VIIIa 162, *Sul* 99, *etc.*; *f.* spełniła *Sul* 99, 1457 *AKPr* VIIIa 51; *neutr.* spełniło *ca* 1450 *PamLit* IX 318, *ca* 1500 *JA* X 383; ~ *plqperf. 3. pl. m.* spełnili byli 1471 *MPKJ* V 54; ~ *condit. 2. sg. m.* -by spełnił *BZ* Num 15, 8; *3. sg. m.* -by spełnił 1423 *AKPr* VIIIa 162, *Sul* 91, *BZ* II Par 34, 31, *Pul* 131 arg.; ~ *part. praet. act.* spielniwszy XV *p. post. PF* III 288.

Znaczenia: **1.** '*wykonać, zrealizować, facere, exsequi, explere*': Nie pozanday zony iego, tak spelnysch (*Dek* III 1. 6. 7. 13. 17. 22. 24. 25. 27: napełnysz, III 3. 5. 8. 18. 30: szachowasz, III 2. 4. 11: schouasz, III 28: badzesz myecz) vrzand staadla tweego *Dek* III 16; Yako Climek ne szpelnil, czo Bethcze [czo] rœcil pol solthistwa 1402 *JA* VI 206; Yze Elzbyetha... jezdzila do Szczepana w dom, aby yey spelnil pycnandze podług zapysu... albo wwązane dal, a on wszego ne spelnil 1423 *AKPr* VIIIa 162; Gdibi zaprawdą wschego thego... on pan, v kthorego yest on kmyecz, nye spelnyl (si... non adimpleverit), tedi pan, ot ktorego vischetl kmyecz, gy pozwacz... bandzye mocz sandownye *Sul* 91; Polozoni albo polozona nye wyedząncz acz swoyąn przissyangą spelnyl albo spelnyla (utrum suum iuramentum expleverit), crzizą dothknącz nye smyal albo nye ssmyala *Sul* 99; Quam fecit, gesz rzadzon y spelnyl, in Christo (Eph 3, 11) XV *med. R* XXV 153; Gdisz z wołow vczinisz offyerø..., abi spelnil slvb (ut impleas votum)..., dasz na kaszdem wole beli trzi *dzesyotki *BZ* Num 15, 8; Vslisili møz a milczalby ani zapowye slvbv, spelni (reddet), czoszkoli slvbila *ib.* 30, 12; Gdisz slvbisz slvb panv bogv twemv, nye myeskay spelnicz (reddere) *BZ* Deut 23, 21; Czosz gest gedno vislo s twich vst, spelnisz (observabis) a vczinisz, czoszesz slvbil panv bogv twemv *ib.* 23, 23; Spelnisz przikazanya (facies mandata) y sprawyedliwosci, ges to ya przikazvyø tobye *ib.* 27, 10; Potem stoyøcz na stolczv, zaslyvbył panv..., abi spelnyl wszitko (ut... faceret), czsosz pysano w tich ksyøgach *BZ* II Par 34, 31; Spelnyłesz slowa twa (implesti verba tua), bo gesz sprawyedlyvi *BZ* Neh 9, 8; Swyøcz, domye iudz⟨ski⟩, swyøta twa a speln (1471 *MPKJ* V 114: spelny) slyvbi ⟨tw⟩e (redde vota tua)! *BZ* Nah 1, 15; Poddały szye kto... pod wyszhe prawo oczkoły bandz a nye dzyerszy tego, albo nye spelny (non tenuerit, *OrtMac* 98: nye szpelnylly), ten przepadl szeszczdzyeszanth szelagow *OrtOssol* 72, 4; Yesthlhyby sye tho przygodzylo kthoremv brathv thego nye spelnyczi albo opuszczyczi (si omitti contigerit), thedy pothem ma trzy paczyerze zmoviczy 1484 *Reg* 711; Prorok molwy o Yezukriscze y czerekwy a proszy, aby spelnyl obyatę *Pul* 131 arg.; Mundi completa dieta, *gl.* id est finito termino szpyelnywszy konyecz XV *p. post. PF* III 288; Dobrze spelnycz exsequi XV *ex. PF* V 21; Licet hoc non fecerunt ex misericordia, sed ut cicius

eorum malam cupiditatem perficerent spelnyly *ca* 1500 *JARp* X 207r; Yedno to slovo rzeczye Yesus y spelny (hoc verbum consummavit), tako on *nądny Zyd padnacz na zyemye zdechnye *Rozm* 131; ~ Thedy pothem ma trzy paczyerze zmoviczy, zpyaczi y zpelnyczi (dicatur) 1484 *Reg* 711; Kto nye vmye po laczynye, ma zmovyczi y zpelnyczi pyączidziessyąth paczierzy *ib.* 720; ~ spełnić się '*dokonać się, fieri*': Yesly czo wiączey bylo, w czym sią prawie spelnilo *ca* 1450 *PamLit* IX 318; Iaco Marczin, gdy czasczy Mycolayowa, Ianowa y moya przes myernyka podle xanc są dzeloni y myerzoni, tedi thi przyschetw, nye dalesz dzelicz y myerzicz, a twim wsperczim dzal y myara nam syą nye spelnila podle xanc 1457 *AKPr* VIIIa 51; Nam ipse Lucifer cum istis armis plures occiderat, sed Xpo in nullo nocuerunt, sed victus, gdysz ssya vyczyastvo spelnylo, dyabolus fugit *ca* 1500 *JA* X 383.

2. spełnić się *(o czasie, de tempore)* '*upłynąć, minąć, praeterire, transire, labi*': A gdyz tho wszythko yuz spelnyą y vczynyą, tedy gdy syc rok spelny a vynydzie (post unius anni spatium), taky ma byczi przyąth 1484 *Reg* 707.

3. *corruptum*: Spelnyły byli (*war. lub.*: splonyely byli, *mamotrekt czeski*: zplanieli byly exacerbantes erant; quoniam patres nostri exacerbantes erant et peccaverunt in deum Israel II Esdr 6, 15) 1471 *MPKJ* V 54.

Spełnie '*w całości, nienaruszenie, integraliter, totaliter*': Tedy cząscz wthorey zony szynom albo dzewkam ma szą dostacz szpelnye (integraliter) *Sul* 76.

Spełnienie '*wykonanie, realizacja, actus faciendi, exsequendi*': Panditur, *gl.* manifestatur, ordo, *gl.* effectus, rei, *gl.* negocium spelnyenyc 1466 *RRp* XXII 17; Sunt autem tria scribenda in cordibus nostris, que pertinent ad mortuos...: tercium est quies et consumacio glorie spelnenyc fali 1461—7 *Serm* 320 v.

Spełny '*pełny, kompletny, zupełny, integer, totus*': Item recepit (*sc.* anima) sceptrum laska, a tho spelney maczy (*pro* moczy), bo moze przycazowacz XV *med. PamLit* XXVIII 308; Nyektorym dzyeya gym besprawny, ysz gych prawo nye gest gym tako spelne (ius non tam perfectum est, *OrtMac* 29: s pelna) yako gynym ludzom *OrtOssol* 31, 1; Spelne szwyczyąstwo palma victorie *ca* 1500 *Erz* 98; ~ Zbroya spelna 1471 *GórsJaz* 272, *sim. ib.*, *sim. ib.* 283. 284; Sbroya spelna kopynycz⟨a⟩ *ib.* 283; Sbroya spelna, oboyczek *ib.*; Sbroya spelna przesz panczerza *ib.* 284.

Spełznąć '*zniszczeć, evanescere*' *(?)*: Vnde Katho: labitur, spelsne, ex igno, quod perditum est tempore longo XV *in. R* XXIV 61.

Sperka *cf.* **Szperka**

Spernal '*duży gwóźdź, magnus clavus*': Pro clauis dictis spernale ad connectendum premissos asseres in turri 1394 *MMAe* XV 63.

Spewnie *corruptum pro* sprawnie '*zgodnie z prawem, tak jak prawo wymaga, w sposób ustalony prawem lub zwyczajem, iure, secundum legem vel consuetudinem*': Jakom ja nye przeplynul gwalthownye czlą ryczyvolskyego et tszom spewnye my[h]al mytha dacz, thom zaplaczyl 1456 *ZapWarsz* nr 1110.

Spętać '*nałożyć pęta, związać, skrępować, compedire, vincula indere*': Wszitci gego nalepszi spøtany søø w pøta (confixi sunt in compedibus) *BZ* Nah 3, 10; Bog odrzesza spątane (solvit compeditos Psal 145, 7, *R* XXIV 361: spątane, szwyązane, *Fl* i *Pul*, *R* XLVII 358, *GlWroc* 1r. 67r: spøte) *MW* 126a, *sim.* XV *p. post. RRp* XXV 178.

Spętanie '*trudność, kłopot, udręka, difficultas, molestia, cura*': Spantanye occupacio (occupatio magna creata est omnibus hominibus Ecclus 40, 1) 1471 *MPKJ* V 85.

Spi- *przy tej pisowni nie można wyłączyć wymowy* śpi-, *cf.* **Śpi-**

Spiać *cf.* **Śpiać**

Spiąć 1. '*związać, skrępować, spętać, compedire, vincula indere*': Wnidzy w obezrzenu twoiem støkane spøtich (compeditorum) *Fl* 78, 11, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 101, 21; Gospodzyn roswyøzvge spøte (solvit compeditos, *R* XXIV 361: spątane, szwyązane, *MW* 126a, *RRp* XXV 178: spątanc) *Fl* 145, 6, *sim. Pul*, *sim.* XV *p. pr. R* XLVII 358, XV *med. GlWroc* 1r. 67r.

2. '*rozstawić, rozbić (namiot), ponere, collocare (tentorium)*': Tu vdzalal (*sc.* Jakob) dom a spyøl stani (fixis tentoriis) *BZ* Gen 33, 17.

Spica *cf.* **Szpica**

Spicherz, Spichyrz *czy też* **Śpicherz, Śpichyrz** '*budynek lub część budynku służąca do przechowywania zboża i innych artykułów żywnościowych, aedificium vel pars aedificii frumento aliisque alimentis asservandis destinata*': Staszek tenetur... domos videlicet ⟨spi⟩chrzi... reformare 1406 *TPaw* IV nr 2612; Thomas... recognouit, quia ortum suum... vendidit... Martino... et resignauit cum promptuario vlg. spicherzem 1446 *MonIur* III 138; Andreas... invadiauit sibi Iohanni... allodium suum prope spichirs 1452 *ib.* 218; Item sub alba stuba est camera sive spycherz, in qua sunt duo reservacula al. szasyeky vacui 1494 *Podol* 6; Item in eodem spycherz celarium, in quo reperi modi-

cum de rapis et vas caulium al. drybussch *ib.*; Est et alia domus sive gaza al. spycherz, in qua sunt due camere, in quibus nihil reperi preter aliquot katluby vacui *ib.* 12.

Spichlerz *czy też* **Śpichlerz** *'budynek lub część budynku służąca do przechowywania zboża i innych artykułów żywnościowych, aedificium vel pars aedificii frumento aliisque alimentis asservandis destinata'*: Granarium al. spychlers 1473 *PlocEpRp* 13, 5v.

Spichyrz *cf.* **Spicherz**

Spicnik *cf.* **Szpicnik**

Spić się *'upić się, nadużyć napojów alkoholowych, inebriari, ebrium fieri'*: ⟨I⟩sze chytrosez⟨ą⟩ kosteczna slyachtą myedzy sobą spywszy syą (inebriatos, *Sul* 45: pyane), geden drvgemv na kosthkach na zaklad pyenyadzy dawa a zasyą zyskvge *Dział* 36; Vszelkny czlovyek napyrvey dobre vino dava, a gdy szyą spygya (cum inebriati fuerint Jo 2, 10), thedy tho, czo podleyesze yest *EwZam* 303; ~ *dubium*: Wyancz szą na morze weszbral, a oczecz w szaloscz⟨i⟩ ostal..., zona po nym gyeko spita *Aleksy* w. 94. ~ *Może należy poprawić na* sbita *'zbita'?*

Spiec 1. *'upiec, assare'*: Gdisz to Thobias vczinyl, spyekl (assavit) myøso tey ribi *BZ* Tob 6, 6.

2. *'złączyć, spoić, coniungere, ligare'*: Que, *gl.* encia, creature, strinxit, *gl.* ligauit, compaginavit, spyekl, spoyl, boreas glacialibus hispidus algis 1466 *R* XXII 23.

Cf. **Spiekły**

Spiegierz *cf.* **Szpiegierz**

Spieglerz *cf.* **Szpieglerz**

Spiekłość *'upór, zatwardziałość, pertinacia, obstinatio'*: Obstinacio, speklosez w slosczy, et per quam aliquis continuat in malo facto, uel in futuro nolens cessare *MW* gl. 64.

Spiekły *'lodowy, ścięty w lód, glacialis, congelatus' (?)*: Qui, *gl.* sc. deus, rigidi fulmen glaciale, *gl.* fulgur congelatum lyskaviczą spyeklą, domas aquilonis 1466 *R* XXII 22.

Spielnić *cf.* **Spełnić**

Spienić *'uczynić pienistym, ubić na pianę, spumare, spumam facere'*: Namasz plath tensze byalkyem zbythym, spyenyonem a thak... nogą obvyn XV *p. post. BednMed* 74.

Spień *cf.* **Stopień**

Spierać *cf.* **Wspierać**

Spieszyć *cf.* **Śpieszyć**

Spięcie *'ozdobna sprzączka, klamra, fibula ornata'*: Spyancze de argento deaurato a cappa cum V anulis parvulis simplicibus 1468 *MMAe* XIII nr 2001; Monile dicitur a moneo..., et est ornamentum pectoris sponky albo spyączye *ca* 1500 *Erz* 99; Spinter est ornamentum pectoris spyączye vel spen *ib.*

Spiknard *bot. 'Lavandula Spica Cav.'*: Spiknard spica nardi 1472 *Rost* nr 893.

Spiknąć się *'sprzysiężyć się, zmówić, coniurare, conspirare'*: Conspirare, id est coniurare, conuenire ad malum faciendum spyknacz szyą *ca* 1500 *Erz* 99.

Spiknienie *'sprzysiężenie, zmowa, coniuratio, conspiratio'*: Spyknyenye conspiratio *ca* 1500 *Erz* 99.

Spinać *'łączyć, coniungere, ligare'*: Invates (*pro* immittentes), id est in vnum coniungentes spynayacz (beati, qui seminatis super omnes aquas immittentes, *war.* innectentes, pedem bovis et asini Is 32, 20) *MPKJ* V 92.

Spinadło *'ozdobna sprzączka, klamra, fibula ornata'*: Murenulas zaponyczie, spinadła (*war. lub.*: sponky; murenulas aureas faciemus tibi vermiculatas argento Cant 1, 10) 1471 *MPKJ* V 72; Spynadła monilia (*war. kal.*: sponky munilia; collum tuum sicut monilia Cant 1, 9) *MPKJ* V 72.

Spir *'maszt, malus'*: Agilem nautam inspiciens simea in malum, *gl.* malus spir, inde spirnik, velociter ascendentem XV *med. R* XXIII 280.

Spirnik *'?'*: Malus spir, inde spirnik XV *med. R* XXIII 280.

Spisać *formy*: *inf.* spisać *Sul* 38; ~ *praet. 1. sg. m.* spisałem *Rozm* 43; ~ *part. praet. pass. ac. sg. m.* spisan *Fl* 149, 9; spisany *Pul* 149, 9.

Znaczenia: **1.** *'zapisać, zanotować, conscribere, annotare'*: Tegodla bralem rozmaythych xyąg czvda, spysalem yakole prostem pysanyem v yedny xągy (in unum opus stilo rudissimo redegi) *Rozm* 43; ~ sąd spisan(y) *(w stosunkach biblijnych, in Scriptura sacra) 'wyrok utrwalony na piśmie czy też prawem przepisany, sententia conscripta vel lege praescripta'*: Mecze s obv stronv sekøcze w røkv gych (*sc.* świętych)... kv swøzanv krolew gych..., bychø wczyniły w nych sød spysan (ut faciant in eis iudicium conscriptum, *Pul*: spysany) *Fl* 149, 9.

2. *'wykreślić, unieważnić, delere, irritum facere'*: Drvgy sz nych... wiwodzi szą wzgardzonym... bicz..., żądayącz thegodła spyszacz tho skazanye y othmyenycz (postulans... debere sententiam retractari, *Dział* 27: aby to skazanye wypysano abo zagaszono) *Sul* 38.

Spisne *'opłata uiszczana pisarzowi podatkowemu przy wpłacaniu podatku, pecunia notario ab eo, qui tributum contulit, solvi solita'*: Volumus..., quod notarii, tam nostras regales contributiones, quam etiam capitaneorum exigentes pecunias, ratione notae al. spyszne ab ho-

minibus... nullatenus recipiant 1454 *JusPol* 267, *sim.* (1462) *UrzMaz* 308; Solvunt de laneo unam marcam cum II grossis et 1/2 grossi spyszne notario 1496 *StPPP* XII 421, *sim.* 1498 *LustrPloc* 153; Statuimus, quod burgrabii aut exactores regales seu capitanei nostri non exigant spyszne (*JusPol* 284: napyszne) ab hominibus tam nobilium quam spiritualium personarum..., penam eciam trium marcarum luant illi, a quo huiusmodi spyszne exigerint XV *ex. AKPr* V 66.

Spisować się *'zrzekać się, renuntiare, omittere'*: Nos vero testificamur, quia abnegatus est Adam ab hereditate prefata in perpetuum et in ewum, et totaliter, Adam al. zpysuge ssye a tota geneolya et a pueris suis eviterne 1497 *Trześn* 136.

Spital *cf.* **Szpital**

1. Spiża *czy też* **Śpiża** *'pokarm, prowiant, cibus, alimentum'*: Spysza edulium *ca* 1428 *PF* I 495, *sim.* 1437 *Wisł* nr 228 s. 83; Extunc ipsi cives et incole... nobis... currum cum qu⟨attuor⟩ eqwis et omnibus necessariis victualibus, ut puta ze szpyzą... ⟨ad⟩ eandem expedicionem dare et expedire tenebuntur perpetualiter 1442 *DokMp* III 5; Szpyza edulum *ca* 1455 *JA* XIV 494.

2. Spiża *czy też* **Śpiża** *formy*: *n. sg.* śpiża *ca* 1500 *Erz* 99; ~ *g. sg.* śpiże XV *med. RRp* XXIII 279; ~ *ac. sg.* śpiżę 1440 *AcPosn* I 58; ~ *l. pl.* (w) śpiżach 1461—7 *Serm* 390v.

Znaczenie: *'stop miedzi, cyny i cynku, aes'*: Petir cantrifusor... confessus est se emisse pro viginti tribus marcis mediorum grossorum materiam campanarum al. spyszyą 1440 *AcPosn* I 58; Cui tantum, videlicet metallorum, kuzny, rthaczy, spize, gemmarumque validitas et subsidiaria medicinarum servit pietas XV *med. RRp* XXIII 279; Munera auris principium est in metallis w spiszach 1461—7 *Serm* 390v; Spyzą cuprum *ca* 1500 *Erz* 99; Spyzą metallum *ib.*

Spiżarnia *formy*: *n. sg.* spiżarnia 1437 *Wisł* nr 228 s. 89, 1471 *MPKJ* V 44, 1471 *R* XXIV 379, *etc.*; ~ *ac. sg.* spiżarnią 1429 *MonIur* VI 20, 1447 *AGZ* XIV 234, XV *p. pr. PFRp* IV 617; ~ *n. pl.* spiżarnie 1471 *MPKJ* V 66; ~ *ac. pl.* spiżarnie 1440 *R* XXV 242.

Znaczenie: *'pomieszczenie służące do przechowywania zapasów żywności, także spichlerz, cella penaria, granarium, horreum'*: Dominus dux dedit Michaeli... vnum mansum liberum..., recepto ab eo grenario vlg. szpiszarnyan penes aream suam iacente 1429 *MonIur* VI 20; Spyzarna promtuarium 1437 *Wisł* nr 228 s. 89; Spizarne cameras 1440 *R* XXV 242; Dicti homines... debent educere promptuarium al. spyszarnya 1447 *AGZ* XIV 234; Auarus enim, quando debet ad ecclesiam ire, tunc uadit videre sua allodia, predia, promptuaria spisarną XV *p. pr. PFRp* IV 617; Promptuarium, a promo..., spyscharnya siue pywnycza (1471 *MPKJ* V 66: spizarnye promtuaria; promptuaria eorum plena Psal 143, 13) 1471 *R* XXIV 379; Item est et alia domus penes domum et stubam magnam, in qua est ex vna parte reseruaculum, siue camera al. spyzarnya, in qua nil reperi preter duos linteres al. korytha 1494 *GórsArtRp* 218, *sim. ib.* 219; Sub stuba nigra est reservaculum, sive camera al. spyzarna 1494 *Podol* 5; De promptuario, spizarnya, sue carnis XV *ex. ErzGlos* 182; Spyzarnyą veteratorium *ca* 1500 *Erz* 99; ~ *wyjątkowo 'pomieszczenie na broń, armamentarium'*: Ar⟨ma⟩mentarium chowadlnyczią, spizarnyą (scuta aerea... reportabant ad armamentarium scutariorum III Reg 14, 28) 1471 *MPKJ* V 44; In spyzarnya byrvyenicza pulueris pixidarum, in alia byrzvyenicza pulueres... ad existimationem vnius olle vasis vini 1494 *GórsArt* 219.

Splatać *(o rękach, de manibus) 'składać jak do modlitwy, załamywać, in supplicem habitum conformare, torquere'*: Zona splatayącz rancze gorzka erziczi, poky swoni zwonyacz slischi XV *ex. SKJ* III 67.

Splatanie *'uczesanie, fryzura, capilli compositi, capillatura'*: Splatanye capitatura (quarum, *sc.* mulierum, non sit extrinsecus capillatura I Pet 3, 3) 1471 *MPKJ* V 137.

Splecenie *'połączenie, splot, iunctura, contextus' (?)*: In perplexitate concordanciam [spe] spleczene szamnene XV *p. pr. R* XXII 344; Spleczenye grzecha ingluvies peccati XV *med. Zab* 524.

Spleść *formy*: *praes. ind. 3. sg.* splecie XV *in. R* XXIV 65; *3. pl.* splotą 1475 *R* XXV 127; ~ *praet. 3. sg. f.* splotła XV *p. pr. R* XVI 346; ~ *part. praet. act.* splotszy *Rozm* 801; splotwszy 1454 *R* XLVII 353, 1456 *R* XXXIII 184, *Rozm* 828; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* splecion 1471 *MPKJ* V 7; spleciony 1466 *R* XXII 27, *Rozm* 22; *n. pl. m.* spleceni XV *in. R* XXIV 65.

Znaczenia: **1.** *'powiązać, połączyć, coniungere, connectere'*: Splyotla connexerat XV *p. pr. R* XVI 346; Baiulat, *gl.* portat sc. Cristus, insertum, *gl.* insertum spleczony, stellis ex sidere sertum, *gl.* coronam 1466 *R* XXII 27; Perplexus, id est coniunctus, connexus spleczon (Matthaeus, Marcus, Lucas et Iohannes... in sublime tendentes, terga pennata et ubique volitantia, tenent se mutuo, sibique perplexi sunt, et quasi rota in rota volvuntur Prol) 1471 *MPKJ* V 7; Var-

kocz yey svyathy glovy vyszyal aze na pass, zawzdy dobrze splecz̨yony (tricae... capillorum fuerunt... habiliter inflexae), vpravyony y sczosany *Rozm* 22; Vlodyky splyothschy koroną (plectentes coronam Jo 19, 2, *Rozm* 828: splothvschy) s czyrnya, vlozyly na yego glovą *ib.* 801.

2. *(o rękach, de manibus)* '*złożyć do modlitwy, in supplicem habitum conformare*': Fecit (*sc.* mulier)... ymaginem sui ipsius stantem ante ymaginem Xpi flexis genibus et manibus cancelatis splothwszy racze 1454 *R* XLVII 353, *sim.* 1456 *R* XXXIII 184; Cancellabunt manus splothą 1475 *R* XXV 127.

3. '*wplątać, uwikłać w coś, aliquem aliqua re irretire, illigare*': Sed dyabolus quandoque ordinat mentes hominum ualde distrahendo, splecze, quod homo nescit registrum conscribere... Wnde videmus, quod aliqui taliter distracti uel perplexi, spleczeny, XX annos in pecatis permanent XV *in. R* XXIV 65.

Spleśniały '*pokryty pleśnią, mucore corruptus*': Splesznyały chleb muscidus panis *ca* 1500 *Erz* 99.

Splunąć '*wyrzucić z ust ślinę, spuere, sputum edere*': Nalycy pyw⟨a⟩, m⟨n⟩ychu, prze zamby pszluuy (*pro* szpluny) XV *p. post. MacPam* II 351.

Spłacheć '*niewielki kawałek roli, pola, parvus ager*': Yakosmy przy tem bili, gdi Derska wrøczila y[g]sz Woslawem za wzdanye zplachcza w Czelmowe 1418 *Pyzdr* nr 561.

Spłacić '*wywiązać się z pieniężnych zobowiązań, debitam pecuniam solvere*': Iaco spłacił dzesancz krziwen za Ianuszcowø długu 1403 *Pozn* nr 737; Brath częszcy pyenyądzmy szostram spłaczy (fratres sororibus in pecunia assignabunt), a szam dzedzyną od[r]zirzy *Sul* 57; Quia Gregorius... Iacobo... marcam... et mediam marcam Grythe, noverce ipsius, solvere debet al. spłaczycz mą 1476 *AGZ* XV 189.

Spłaćca '*ten który reguluje zobowiązania zamiast innej osoby do tego zobowiązanej, qui pro aliquo nomen solvit*': Item eciam varandus dicitur tutor vlg. *splacza vel zachoczcza 1444 *AKPr* II s. XIV; Splaczcza varandus 1453 *ib.* s. XXI, *sim.* XV *p. post. GlKórn* II 203; Tutor, id est proloqutur..., eciam dicitur opifex uel opyekadlnyk, id est mundibordius vel eciam zachodzcza uel splaczcza *OrtCel* 11; Varandus est solutor splaczcza *OrtZab* 529.

Spław '*przewiezienie, przetransportowanie czegoś z prądem wody, spust, aliquid flumine demittendi actus*': Jakom ya nye rambyl drzewa na splaw 1488 *ZapWarsz* nr 1636.

Spławić '*przewieźć, przemieścić coś drogą wodną, z prądem wody, aliquid flumine demittere*': Eciam non quod iste spine fuerunt de spinis huius terre, sed de viicis marinis splawono 1476 *AKLitRp* III 108.

Spłodzenie '*to co zostało urodzone, owoc, quod natum est, fructus*': Splodzienya (*leg.* z spłodzenia) de generacionibus (in opere enim ipsius, *sc.* sapientiae, exiguum laborabis et cito edes de generationibus illius Ecclus 6, 20) 1471 *MPKJ* V 79.

Spłoniały *(?)* '*zdziczały, qui ferus factus est*': Splonyely byli (*war. kal.*: spelnyly byli, *mamotrekt czeski*: zplanieli byly exacerbantes erant; quoniam patres nostri exacerbantes erant et peccaverunt in deum Israel, tradidit eos in manus Nabuchodonosor II Esdr 6, 15) *MPKJ* V 54.

Spłoszyć '*wystraszywszy pobudzić do ucieczki, aliquem deterrere ac fugare*': Nączynyly s nyey (*sc.* gliny) ptaskow, alye yeden Zyd przyschedschy y chczyal ye podeptacz, tako myly Iesus ozyvyvschy ye splo⟨s⟩zyl *Rozm* 136.

Spłynąć 1. '*odpłynąć, ściec, opaść w dół, defluere, decurrere, deferri*': Gdysz *postavø stopy swych nog kaplani... wodach (*leg.* w wodach) iordanskich, wody, ktores to na dol sø, splinø (decurrent) y sgynø *BZ* Jos 3, 13.

2. '*zniszczeć, corrumpi, deleri*' *(?)*: Splynął (*war. lub. rp.*: wsplynął) defluxit (luxit et defluxit terra et infirmata est Is 24, 4) 1471 *MPKJ* V 91.

3. '*stracić siły, odwagę, vires, audaciam amittere*': Splynaly (*war. kal.*: splyvaly) defluxerunt (filii alieni defluxerunt et contrahentur in angustiis suis II Reg 22, 46) *MPKJRp* V 41.

Spłynienie '*upływanie, ściekanie, tu przenośnie, niestałość, niepewność, defluxus, hoc loco translate, inconstantia, incertitudo*': Vita humana comparatur fluuio. Fluuius... in fine habet amaritudinem, quia a mare oritur et in mare progreditur, in medio autem habet labilitatem, id est splinyenye. Sic nostra natiuitas est amara..., vita amarior, quia labilis et caduca XV *med. R* XXIV 368.

Spływać 1. '*ściekać, opadać w dół, tu przenośnie, defluere, decurrere, deferri, hoc loco translate*': Notare debemus, quia propter tres causas misericordia superfluit, splywa na nas, ab ista gloriosa virgine XV *med. SKJ* V 281.

2. '*niszczeć, rozsypywać się, corrumpi, dilabi*': Splywa (*war. lub.*: sgidzye) defluit (mons cadens defluit Job 14, 18) 1471 *MPKJ* V 60.

3. '*tracić siły, odwagę, vires, audaciam amittere*': Splyvaly (*war. lub. rp.*: splynaly) defluxerunt (filii alieni defluxerunt et contrahentur in angustiis suis II Reg 22, 46) 1471 *MPKJ* V 41.

Spoczynąć '*oddać ducha, umrzeć, animam*

edere, mori': Sic clamans emisit (*sc.* Iesus) spiritum vel exspirasset spoczynal (Marc 15, 39) 1476 *AKLit* III 108; Tenuerunt eum (*sc.* Christum) indebite,... manus eius ligauerunt et funo misso in collum ita crudeliter mordovały, *gl.* traxerunt, quod si homo fuisset purus, statim fuisset extinctus spoczynął *ca* 1500 *JA* X 380.

Spodni '*leżący pod spodem, leżący pod czymś, qui sub aliqua re positus est*': Nye przymyesz myasto zaklada spodnyego y zvirzchnyego zarnowa (inferiorem et superiorem molam) *BZ* Deut 24, 6; Spodny zarnow incumbale *ca* 1500 *Erz* 99; ~ spodni pas '*opaska na biodra wkładana pod ubranie, fascia sub veste femora cingens*': Ruszkoni sutori ad consuendum lumbale domino regi dictum spodny passz 1394 *MMAe* XV 179.

Spodobać się '*przypaść do gustu, być po czyjejś myśli, placere*': Spodoba my szyą dele⟨c⟩tat XV *p. pr. R* XVI 349; Gdyby syą przygodzylo w nyezgodzie myeszkaczy..., tako ma byczi zrzadzo⟨no, jako s⟩ye prelathom zpodoba (sicut ministris videbitur) albo yako sye gym bądzie vydzialo 1484 *Reg* 716; Quandocumque nye szpodobalo ⟨się⟩ aliquid fariseis super apostolos, dicebant ipsi domino Ihesu *ca* 1500 *R* XLVII 374.

Spodobić się '*przypaść do gustu, być po czyjejś myśli, placere*': Si aliquid in presenti inscripcione contentum sibi Gyedoschyczsky non complacuerit al. nye spodobylobi szye, extunc potens erit ad secundos aut tercios terminos ipsam inscripcionem reformare et renovare 1498 *AGZ* XVII 349.

Spodrąbać '*wyrąbać, wyciąć, excidere*': Oltarze gich skasz, a slamy gich sochy a lassy gich spodrąbay (lucos succide) *BZ* Ex 34, 13. → *Bohemizm.*

Spodzich *bot.* '*rdest ptasi, Polygonum aviculare L.*': Conglola, centinodia spodzych 1460 *Rost* nr 3483.

Spoić *formy*: *praes. ind. 2. sg.* spoisz *BZ* Gen 6, 14. Deut 27, 2. 4, 1471 *MPKJ* V 8. 30; *3. sg.* spoi *MPKJ* V 99; ~ *inf.* spoić *ca* 1500 *Erz* 99; ~ *praet. 2. sg. m.* spoiłeś 1471 *MPKJ* V 60; *3. sg. m.* spoił 1403 *GlJag* 94, 1466 *R* XXII 23, 1471 *MPKJ* V 29; *1. pl. m.* -smy spoili *BZ* Neh 4, 6; ~ *condit. 3. sg. f.* -by spoiła *BZ* Ex 36, 22; ~ *part. praet. pass. n. sg. f.* spojona 1444 *R* XXIII 309; *neutr.* spojono 1493 *GlAug* 125, 1471 *MPKJ* V 129; *n. pl. m.* spojeni 1471 *MPKJ* V 54; *ac. pl. f.* spojone 1471 *MPKJ* V 72; ~ *praes. pass. 1. pl. m.* spojenismy *BZ* II Esdr 8, 54; *3. pl. m.* są spojeni *Dział* 10; ~ *praet. pass. 3. pl. f.* spojony były *BZ* Ex 36, 29; ~ *condit. pass. 3. pl. neutr.* -by spojona była *BZ* Ex 36, 12.

Znaczenia: **1.** '*ściśle złączyć, szczepić różne przedmioty lub ich części, res varias vel partes earum arte coniungere, connectere*': Qui templum ex vivis lapidibus edificans conpinxit spoil 1403 *GlJag* 94; Vczyn sobye korab s drzewa heblowanego... a klygem gy s wnętrz... sprawysz a spogysz (bitumine linies) *BZ* Gen 6, 14, *sim.* 1471 *MPKJ* V 8; Uczynyl gest dzerszadlo... na krayu oponi gedney... a na krayu oponi drugey takyesz, abi sze spolu sesla dzyerszadla a pospolu spogyona byla (ut... mutuo iungerentur) *BZ* Ex 36, 12; Dwoge wistruganye *bodzye na kaszdich czkach, abi gedna s drugøø szyø spogyla (ut altera alteri iungeretur) *ib.* 36, 22; Vdzyelal szeszcz desk a dwye gyne..., ktore spoyoni bily od dolu asz do wyrzchu (in unam compaginem pariter ferebantur) *ib.* 36, 29; Vibyerzesz wyelike kamyenye y spogisz ge wapnem (calce levigabis eos) y vgladzysz *BZ* Deut 27, 2, *sim. ib.* 27, 4, 1471 *MPKJ* V 30; Tak dzalalysmi mur y spoyły wszitel (*pro* wszitek, coniunximus totum) az do pol stroni *BZ* Neh 4, 6; Spogilesch compagisti (ossibus et nervis compagisti me Job 10, 11) 1471 *MPKJ* V 60; Spogyone vermiculatas (murenulas aureas faciemus tibi vermiculatas argento Cant 1, 10) *ib.* 72; Lignum erectum convenit, spoyono cum ligno transverso 1493 *GlAug* 125; ~ Que, *gl.* encia, creature, strinxit, *gl.* ligauit, compaginavit, spyekl, spoyl, boreas glacialibus hispidus algis 1466 *R* XXII 23.

2. '*zjednoczyć, zespolić, coniungere, connectere*': Notandum, sicut dictum est, quod Katherina dicitur quasi kathenula, quia ipsa ex pluribus virtutibus complexa, spoyona, et composita fuit, ut cathena 1444 *R* XXIII 309; Quae habet caritatem annexam szp[y]oyon[y]a XV *med. R* XXII 320; A potemsmi syø modlyly panu bogu..., a spogenysmi (1471 *MPKJ* V 54: spogyeny) z bogem naszim (compotes facti sumus deo nostro) *BZ* II Esdr 8, 54; ⟨D⟩latego, ysze synowie z oczczem gedną krwyą są spoyeny a yakoby geden czlowiek myedzi sobą są (quia filii iurisfictione una persona censentur) *Dział* 10; Spogyl conglutinatus (patribus tuis conglutinatus est dominus Deut 10, 15) 1471 *MPKJ* V 29; Federabitur spogy sya uel smirzy (numquid foederabitur ferrum ferro ab aquilone et aes? Jer 15, 12) *MPKJ* V 99; Coadunare, id est coniungere spoycz, slączycz *ca* 1500 *Erz* 99; Primo, quia in eo omnes sancti coniungentur, id est spoyv ⟨się⟩ *ca* 1500 *R* XLVII 372; ~ Spogyono (*war. lub.*: spoyoną) circumferatur (ut

iam non simus parvuli fluctuantes et circumferamur omni vento doctrinae in nequitia hominum Eph 4, 14) 1471 *MPKJ* V 129.

Spojenie *formy*: *n. sg.* spojenie 1471 *MPKJ* V 18. 74. 109; ~ *g. sg.* spojenia 1471 *MPKJ* V 82. 132; ~ *d. sg.* spojeniu *BZ* I Par 22, 3; ~ *ac. sg.* spojenie *BZ* Ex 36, 29, 1471 *MPKJ* V 136, XV *p. post. PF* IV 754; ~ *i. sg.* spojenim 1466 *R* XXII 11, 1471 *MPKJ* V 18. 63; ~ *l. sg.* (w) spojeniu 1434 *PF* V 32; ~ *ac. pl.* spojenia 1471 *MPKJ* V 50.

Znaczenia: **1.** *'to co łączy, wiąże z sobą różne przedmioty lub ich części, quod varias res vel partes earum coniungit'*: W oboyem spoyenw in utroque compage 1434 *PF* V 32; Wyelye zelyaza ku goszdzom drzwyanim y ku dlubanyv y ku spogenyv (ad commissuras atque iuncturas)... przyprawyl Dauid *BZ* I Par 22, 3; Spogyenym nexu (quinque, *sc.* cortinae, nexu simili cohaerebunt Ex 26, 3) 1471 *MPKJ* V 18; Spogyenym compactu (corpus illius quasi scuta fusilia, compactum squamis Job 41, 6) *ib.* 63; Spogyenye iuncturas (committebant se mari simul laxantes iuncturas gubernaculorum Act 27, 40) *ib.* 136; Spoyenye connexionem XV *p. post. PF* IV 754; ~ *'stawy, wiązadła w ciele ludzkim, articuli, artus'*: Juncture stawyenye aut spogyenye (filia principis, iuncture femorum tuorum sicut monilia Cant 7, 1) 1471 *MPKJ* V 74; Spogyenye compages (tunc facies regis commutata est,... et compages renum eius solvebantur Dan 5, 6) *ib.* 109; Spogyenya compaguum (vivus est enim sermo dei et efficax et penetrabilior omni gladio ancipiti et pertingens usque ad divisionem animae ac spiritus, compagum quoque ac medullarum Hebr 4, 12) *ib.* 132; ~ *'więź, spójnia, vinculum'*: Qui enim tenacitatis constructus głutinio, *gl.* compagine spoyenym, postulatum importune, nyelacznye, procrastinet 1466 *R* XXII 11.

2. *'miejsce połączenia, zespolenia dwu przedmiotów lub ich części, fugowanie, coagmentum, iunctura, compages'*: Udzyelal szescz desk a dwye gyne..., ktore spoyoni bily... a w gedno spogenye (in unam compaginem) rownye schadzaly szyø *BZ* Ex 36, 29; Spogyenye compago (eruntque coniunctae a deorsum usque sursum, et una omnes compago retinebit Ex 26, 24) 1471 *MPKJ* V 18; Spogyenya compaginis (sicut in medio compaginis lapidum palus figitur Ecclus 27, 2) *ib.* 82.

3. *w błędnym przekładzie łac.* pugio *'sztylet, puginał'*: Spogyenya (*war. lub.*: taraszy) pugiones (constituit omnem populum tenentium pugiones II Par 23, 10) 1471 *MPKJ* V 50.

Spojmać *formy*: *praet. 3. sg. m.* spojmał *BZ* I Par 14, 3; *1. pl. m.* spojmalismy *BZ* I Esdr 10, 2; *3. pl. m.* spojmali są *BZ* Jud 21, 22; spojmali *BZ* I Esdr 10, 14. II Esdr 8, 71; ~ *plqperf. 3. pl. m.* byli spojmali *BZ* I Esdr 10, 17. 18. 44; ~ *part. praet. act.* spojmawszy *BZ* II Esdr 8, 93.

Znaczenie: *(o zawieraniu małżeństwa)*: **a.** *(w odniesieniu do kobiet) 'wziąć sobie za żonę, uxorem ducere'*: Bocz sø nye zlapaly gich (*sc.* dziewek) sinowye Benyamynowy prawem boiownim..., ale proszøcim, abi wszøly, nye dalyscye, y spoymaly sø ge *BZ* Jud 21, 22; Spoymal Dauid gyne zoni (accepit... uxores) w Jerusalemye *BZ* I Par 14, 3; Mismi zgrzeszily przecyw panu bogu... a spoymalysmi zoni s czvdzego pokolenya (duximus uxores alienigenas) *BZ* I Esdr 10, 2; Wszitci w myescyech naszich, gisz spoymaly sobye zoni z czudzego rodu (duxerunt uxores alienigenas) *ib.* 10, 14; Opatrzeny sø wszitci møszovye, gysz to bily spoymaly sobye zoni czudzokrayne (duxerant uxores alienigenas) *ib.* 10, 17, *sim. ib.* 10, 18. 44; Mismi przecyw panu zgrzeszily, spoymawszi sobye w małzenstwo zoni czudzego rodu (quod collocavimus nobis in matrimonium mulieres alienigenas) *BZ* II Esdr 8, 93; ~ **b.** *(w odniesieniu do kobiety i mężczyzny)* spojmać się *'zawrzeć małżeństwo, pobrać się, matrimonium inire'*: Bo syø spoymaly z gich dzewkamy (coniuncti enim sunt filiabus eorum) samy y gich sinowye *BZ* II Esdr 8, 71.

Spojmować *(o zawieraniu małżeństwa) 'brać sobie za żonę, uxorem ducere'*: Zpogymowaly sobye szoni (acceperunt sibi uxores), wibrawszy ktore bili nakraszsze *BZ* Gen 6, 2; Poslaly posli ku sinom Benyamynowim... y przikazaly gym, abi ge (*sc.* żony) spoymowaly z myrem (ut eos susciperent in pace) *BZ* Jud 21, 13; Wszitci cy bily sobye spoymowały zoni czudzey k⟨r⟩ayni (coniuxerunt sibi uxores alienigenas) *BZ* II Esdr 9, 36.

Spokładać *'powalić na ziemię, sternere'*: Corpus vbi Cristi sepelierunt Pharisei, nos, *gl.* sc. milites, ibi vis somni consepeliuit, *gl.* prostrauit spospolicze spokladala 1466 *R* XXII 25.

Spokoić *cf.* **Sposobić**

Spokojnie 1. *'bez trosk, bezpiecznie, sine curis, tranquille, tuto'*: Vzytheczno gest..., abi poddany naszy spokoynye zzyly (ut... in quiete vivant, *Dział* 37: aby kaszdy swoy pokoy myal) *Sul* 46.

2. *'pokojowo, łagodnie, pacifice, leniter'*: Spocoynye tranquille XV *p. pr. R* XVI 334.

3. *'nie doznając przerwy lub innych przeszkód*

w posiadaniu nieruchomości a. dochodów, in aliqua re possidenda nullo modo impediri (sensu adverb.)': Jaco Nicolaus tenuit spokoyne ten lasz 1389 *Pozn* nr 231, *sim.* 1407 *Kal* nr 281, 1420 *Kościan* nr 767; Isz Michal bral Viszkoczicz po vvøzanu czwc (*pro* dwie) lecze czins spokoyne 1391 *Pozn* nr 108, *sim.* 1393 *ib.* nr 151; Jako Potrek trzimal ten yasz ne proszbø, ale gest gego ocziszna y trzimal trzi lata spokoyne 1393 *ib.* nr 159, *sim.* 1421 *Kal* nr 827, 1421 *Kościan* nr 1208, *etc.*; Climek cupil pol szolthistwa w Coritni⟨cy⟩ i trzimali gego dzeczi trzi latha spocoyne podlug szemskego *brawa 1402 *Kal* nr 72, *sim. ib.* nr 81, 1407 *Kościan* nr 350, *etc.*; Jaco Wancencz... cupil Welke Orle y wytrzimal spokoᵹ[e]ne wysszey trzidzeszcy lath 1409 *Pozn* nr 669, *sim.* 1414 *Kal* nr 466, 1415 *Kal* nr 509, *etc.*; Yz pan Andrzey Borcow oczecz dzedziną Łączsko vydzersal trzydzeszczy lat spocoyne, a nigd go w tem prawem ne nagabal 1420 *Kościan* nr 769, *sim. ib.* nr 770. 770a. 781, *etc.*; Grzegorzs przes czthirzi latha spokoynye a czycho (pacifice et quiete, *Dzial* 26: ss pokogem) nye vczynywszy zaplathy pelney, dzirzal przerzeczoną dzedzyną y ymyal *Sul* 37; Gego (*sc.* zbiega) zona w gymyenyv swem spokoynye (pacifice, *Dzial* 61: s pokogem) myeszkacz ma *Sul* 60; Thom ya dzyerzal szwa (*leg.* z swą) zona a myal zpokoynye (absque iusta monicione, *OrtOssol* 44, 2: s pokogem) wyaczey nyszly rok y dzyen *OrtMac* 51; Villam... vendidimus... cum omnibus... honoribus et donacionibus quibuscunque pacifice, quiete, libere, perpetue, spokoyne, vmyernye, dobrowolnye, vyecznye resignamus habendam 1460 *PF* V 38; ~ Cristus habuit duo regna, sc. celeste et terrestre, regnum celeste pacifice, spokoynye, semper possedit et habuit XV *med. SKJ* V 265.

Spokojno '*nie doznając przerwy lub innych przeszkód w posiadaniu nieruchomości, in aliqua re possidenda nullo modo impediri (sensu adverb.)*': Jakosm ya tø dzedzina Slanszcovo, Domaraczicze y moy oczecz trzimal... spocoyno 1404 *Kościan* nr 217; Jaco Jagna, Hanca y Helena witrzimali trzidzeszcy lat y dve lecze ty czanszczi w Gorcze spocoyno a gich niktey ne nagabal 1406 *ib.* nr 309, *sim. ib.* nr 313, 1407 *ib.* nr 346, *etc.*; Jaco Smichna s[e] gey oczem spokoyno trzidzescze lath trz⟨y⟩mala pol Orla Malego 1409 *Pozn* nr 668; Ysze Katharzyna spocoyno mymo trzydzeszcy lath wydzersala tho, czso przed podcomorzym pocasowala 1419 *Kal* nr 660; Yako Byenyak... wydzyerszal mymo trzydzyeszcy *latht y trzy latha thą czaszcz, kthora byla Zarambina, spokoyno 1429 *Pyzdr* nr 987.

Spokojność '*poczucie bezpieczeństwa, bezpieczeństwo, tranquillitas animi, securitas*': Mee ponderositatis cara tranquilitas, *gl.* pax, quies spokoynoscz 1436 *RRp* XXIII 276; Yaco mylossyerdze dowodzi ku spocoynoszczi, tako teze spocoynoscz ku rozumu XV *med. R* XXII 243; Ditat esca lupum, ducit lupus ocia longa, *gl.* diuturnam quietem spokoynoscz 1466 *ib.* 15; Bylo na vysschem pyątrze pyekla yedno myasto..., ktore myasto prze yego spokoynoscz (propter sui tranquillitatem) rzeczono bylo yest lono Abramovo *Rozm* 395.

Spokojny *formy*: *n. sg. m.* spokojny XIV *ex. Pocz* 233, XV *med. R* XXII 243, 1461—7 *Serm* 415r, *ca* 1500 *Erz* 99; ~ *g. sg. neutr.* spokojnego *Sul* 37; ~ *d. sg. m.* a. *neutr.* spokojnemu 1448 *R* XXIV 353; ~ *ac. sg. neutr.* spokojne *De nativ* w. 91; ~ *l. sg. neutr.* (w) spokojnem 1448 *R* XXIV 354; ~ *n. pl. m.* spokojni XV *med. R* XXII 242, *BZ* Gen 34, 21, *Dzial* 1; spokojne *MW* 44a; ~ *ac. pl. f.* spokojne *BZ* Ex 20, 24; ~ *l. pl. m.* (o) spokojnych XV *med. R* XXII 243.

Znaczenia: **1.** '*pokojowy, nienapastliwy, przyjazny, łagodny, pacificus, amicus, lenis*': Bo on (*sc.* Jesus) gesc spokoyny i wel⟨komyślny i złtuj⟩øci nad zloszczami naszymi XIV *ex. Pocz* 233; Ku spokoynyemv 1448 *R* XXIV 353; W spokoynem szą̨mnenv *ib.* 354; Spocoynicz są, gisch mayącz pocoy w swich syerczach od grzechu, potem myedzi braczicz̨ą czinyą a gednayą XV *med. R* XXII 242; Rozumyeysze, eszcz nygeden grzeschni... nyc gest spocoyni *ib.* 243; Lyudze czy to sø spokoyny (pacifici sunt) *BZ* Gen 34, 21; Aczkoly podlvg zrządzenya bosskyego stworzeny myelibi bycz czsny, wiemy, sprawyedliwi, spokoyny (pacifici) *Dzial* 1; Salomon pacificus, spokoyni, spiritum sanctum significat, qui est pax nostra 1461—7 *Serm* 415r; Spokoyny pacificus *ca* 1500 *Erz* 99; ~ Blogoslawyeny spocoyny albo pocoyączci (beati pacifici Mat 5, 9) XV *med. R* XXII 242, *sim. ib.*; O spocoynich angeli spyewayą... rzekącz: Ffala bogu na wischocosczy y na zyemi pocoy ludzem dobrey woley *ib.* 243; ~ ofiera spokojna '*ofiara dziękczynna, ofiara pojednania, sacrificium, quo grates aguntur vel in gratiam reditur*': Offyeruycze my... offyery wasze zeszone y spokoyne (holocausta et pacifica vestra) *BZ* Ex 20, 24.

2. '*beztroski, bezpieczny, curis vacuus, tutus*': Quo duce tranquilla, spocoyne, regia nostra fares XV *p. pr. R* XVI 338; Czaszi nasze pod twoią obroną, abi bili spokoyne *MW* 44a; Day

nam spokoyne bydlenye, po szmyerczy wyeczne szbawyenye *De nativ* w. 91.

3. *'nie doznający przerwy lub innych przeszkód w posiadaniu nieruchomości, qui in aliqua re possidenda nullo modo impeditur'*: Wykladamy... dla czystego y spokoynego dzyrzenya (propter quietam et pacificam possessionem) przes trzy latha ymyanego y przes trzy myeszącze przerzeczone, nyestanye wyckvystą thwardoscz ymyecz *Sul* 37.

Spokój *'brak trosk, kłopotów, animus curis vacuus'*: Spokoy quies *ca* 1500 *Erz* 99.

Spolec *(tu o przykrych doznaniach, dicitur de malis) 'ogarnąć, spaść na kogoś, aliquem opprimere'*: Incubuit przypadl aut spolegl (tantus metus provinciis illis incubuit Judith 3,9) *MPKJ* V 56.

Spoliczkować *'uderzyć w twarz, colaphum alicui incutere'*: Gdi wlodika pospolythi wlodikąn społyczkowalbi (si... maxillaverit), po poltrzeczye kopi groschi... ot kaszdego policzka... sandownye potąnpyoni ma zaplaczicz *Sul* 102; Jakom ya... nye szbilem parobka Daczbogowego... anym onego gwaltem spolyczkowal 1472 *ZapWarsz* nr 2972.

Spolity *może corruptum pro* spospolity *'zwyczajny, nie wyróżniający się, communis, nulla re excellens'*: Pan... szprawyedlywoscz s nymy ma vczynycz, yako o spolitem mlynarzv (de communi molendinatore) tesz w kszągach zemskych wyszszey gest obyszrzano *Sul* 81.

Społem *'razem z innymi, wspólnie, una cum aliis, communiter'*: Jacom ne mloczil szitha..., geszem cupil szpolem sz *Ankoni 1408 *TPaw* IV nr 1460; Ktore (*sc.* przyjaciele) spolem okraszila wiborna ziwota poczesnocz... panni Mariey y sina iey, Jezu Crista, slachetnoscz *MW* 56b; Dziedzicz onego yazv nye ma wiączei bracz od plinączego iedno pol grziwni..., choczbi... on, kthori plinye nathenczas a spolem wielye thraffth... albo drzewa wiązanego myal, kthore bi spolem (insimul) plinąlo 1498 *MacPraw* VI 274; Spolem inuicem *ca* 1500 *Erz* 99; Diligatis vos invicem spolem *ca* 1500 *JARp* X 81v.

Społowić *'osiągnąć połowę, dojść do połowy, dimidiam partem obtinere, ad dimidiam partem pervenire'*: Møszowe krwi a lsciwi ne zpolowø (non dimidiabunt, *Pul*: nye zdzyelø na poly) dnow swoich *Fl* 54, 27.

Spolu *'razem z innymi, wspólnie, una cum aliis, communiter'*: Manek ne sluboval za to zito tym ludzem na Slupy, dze v nego spolu orali 1399 *Pyzdr* nr 109; Spolu bichom sią wiesselili ut collctemur (ut videntes Iesus collaetemur) 1444 *R* XXIII 302; Tho nyebiesske pienie spolu chuali hoc carmen celeste comprobat (*sc.* ipse Christus) *ib.*; Nye mogly szø na zemy napaszcz (*sc.* owce), abi przibiwali spolu (simul), bo gich bilo barzo wyelye y nye mogly sø spolu (communiter) przebywacz *BZ* Gen 13, 6; Abi y ony nye zmarli, y vi spolv (simul) nye sgynøli *BZ* Num 18, 3; Przebiwały kaplany y nauczony a gisz bily z Israhela w Ierusalem a we wszey włoscy spolu (in tota una regione) na now myesyącza syodmego *BZ* II Esdr 9, 37; Spolv stoyczie consistite (consistite adversus eam per gyrum Jer 50, 29) 1471 *MPKJ* V 101; Spolv chovany collactaneus, id est eodem lacte nutritus (Act 13, 1) *ib.* 134; Sique eciam... hec piscina... ante tempus demissionis rumperetur, extunc hanc rupturam Derslaus et Tyczka de medio al. spolu piscari debent 1479 *AGZ* XV 510; ~ *'wzajemnie, między sobą, invicem, inter se'*: Dwa z uczennykow... gydechu do mesta..., thedy moluili spolu (ad invicem Luc 24, 14) o tem o Iłsem, ges to sø stalo *ca* 1425 *EwKReg* 41; Y stalo sø, kdys mowily sobe a spolu pitaly (secum quaererent Luc 24, 15), thedi Gezus przyblyzyw sø gydzeze s nymy *ib.*; Spolv przeczywyaya ssze invicem adversantur (caro enim concupiscit adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem: haec enim sibi invicem adversantur Gal 5, 17) 1449 *R* XXV 166; Gdy... dzeczy... do szqndow czągnyeny bywayą... a prze nyedostathek lath s powodem rzeczy szpolv v szqdze wyesez... nye mogą *Sul* 54; Paklibi dwa kmyeczya... spolu (mutuo) ranylybi syan albo sbyly *Sul* 109; Fratres, induite vos, sicut electos dei... pacienciam, supportantes inuicem podpomagayącz sze spolv (Col 3, 13) XV *med. SKJ* I 62; Fratres! Estote imitatores dei, *gl.* sc. donando vobis invicem bączcze naszladownyczy boga odpvsczayacz szobie spolv (Eph 5, 1) 5. 75; Hospitales, *gl.* id est susceptores hospitum, invicem przymvyączy pąthnyky spolv geden drvgego (I Pet 4, 9) *ib.* 87; Deus autem paciencie et solacii det uobis idipsum sapere in altervtrum, w drugyem spolu, secundum Ihm Xctum (Rom 15, 5) 1453 *R* XLVII 351; Czsosz wiswolyl sobye Loth kray podle Yordana... y rozdzelylasta szyø brati spolu (divisi sunt alterutrum a fratre suo) *BZ* Gen 13, 11, *sim.* XV *p. post. Zab* 522; Uczynyl gest dzerszadlo... na krayu oponi gedney... a na krayu oponi drugey takyesz, abi sze spolu (invicem) sesla dzyerszadla a pospolu spogyona byla *BZ* Ex 36, 12; A zatim wzidze Ioas, krol israhelski, abi syø pokusyly spolu (mutuos) *BZ* II Par 25, 21; Przeto podz nynye, poradzimi syø spolu (pariter) *BZ* Neh 6, 7, *sim. ib.* Is 48, 13;

Spolv vicissim (iungamus vicissim conubia: filias vestras tradite nobis, et filias nostras accipite Gen 34, 9) 1471 *MPKJ* V 12; Tercia est dileccio, qua nosmetipsos diligimus vel invicem, spolv, diligere debemus XV *p. post. RRp* XXV 181; Czy trze... mądrczi (*sc.* Arystoteles, Plato, Cycero)... radzyły szyą spolv XV *ex. MPKJ* II 317.

Spolucielesny *czy też* **Spolucieleśni** *'stanowiący jedno ciało, jedność, qui unum corpus, unitatem constituunt'*:Spoluczelesnie (*mamotrekt czeski*: spolutielesne) concorporales (gentes esse coheredes et concorporales et comparticipes promissionis eius in Christo Eph 3, 6) 1471 *MPKJ* V 129.

Spolucieleśni *cf.* **Spolucielesny**

Spoludziedzic *'współwłaściciel, coheres'*: Stoyąącz w szandze obrzeka (*sc.* pozwany), ysz Iaan alybo Pyotr... ssą spolvdzedzyczmy (coheres) they tho dzedzyni *Sul* 29.

Społupomoc *'współpraca, współdziałanie, cooperatio'*: *Spolupomoczwo cooperatione 1434 *PF* V 31.

Społurycerz *'towarzysz walki, commilitio'*: Spolvriczerzewy commilitoni (Archippo commilitoni nostro et ecclesiae... gratia vobis et pax a deo Philem 1, 2) *MPKJ* V 131.

Spominać *formy*: *praes. ind. 1. sg.* spominam XV *ex. Kałuż* 293; *3. sg.* spomina 1474 *Zab* 540; ~ *imper. 2. sg.* spominaj *Dek* III 26; *1. pl.* spominamy XV *med. GlWroc* 111r; spominajmy XV *ex. R* XIX 88; ~ *inf.* spominać 1401 *Kal* nr 23, 1477 *StPPP* XI 265.

Znaczenie: *'wspominać, przywodzić na pamięć, przypominać, commemorare, reminisci, recordari'*: Na proznosez nyeszthathkv thwego nye spomynay daremno ymyenya bozego *Dek* III 26; Yacoszmi Yana s Voyczechem vyednali o yego babi pusczinø na veky veczne, ysz tho ne mano spominacz 1401 *Kal* nr 23; Pomowil gy bycz slodzegya... y gynsze vele slow... vczynyl..., ctorychse to slow *vragayocza, *vwloczayocza, vyszey vipiszana tedy g duszy przyyøl y nyne spomina 1474 *Zab* 540; Quia nichil mali scio de te (*sc.* de viceadvocato) et super nullum iuratum habeo hoc repetere al. spomynacz 1477 *StPPP* XI 265; ~ *'rozpamiętywać, rozważać, considerare'*: Ergo exordium nostre redempcionis devote recolamus spomynamy XV *med. GlWroc* 111r; Przez thy naszwyethsze meky, kthore ya nyedosztoyny spomynam..., vybav mye od mąk pyekyelnych! XV *ex. Kałuż* 293; Maka bozą zpomynaymy! XV *ex. R* XIX 88.

Spomionąć *'wspomnieć, przyponnieć, commorare, in memoriam revocare, reminisci, recordari'*: Przylny yøzyk moy kutanv (*pro* krtanv) memv, acz ne zpomenø (si non meminero) czebe *Fl* 136, 7, *sim. Pul*; Spomyonøl (recordatus est, *Fl*: wzpomyonøl gest), yze proch yesmy *Pul* 102, 14; Vzravschy to zvolyenyczy *spomyąnaly (recordati sunt Jo 2, 17), yze tako pyssano *Rozm* 449.

Spomnieć 1. *'wspomnieć, pomyśleć, commemorare, reminisci, recordari'*: Ut, cum venerit hora eorum, reminiscamini, spomnycze, quia ego dixi vobis (Jo 16, 4) XV *med. GlWroc* 40r; Szpomny na [na] szwe odkupyenye! *MW* 65b; Panye Ihezu Criste,... szpomni na oyczowszkye wybawyenye! *MW* 104a.

2. *'rozważyć, przemyśleć, considerare, reputare'*: Recogitabo, *spomnye, tibi omnes annos (Is 38, 15) XV *med. GlWroc* 38v.

Spomocnica *'wspomożycielka, pomocnica, adiutrix'*: Thysz nasza rzecznycza, grzesznych vyelka spomocznycza XV *p. post. R* XIX 63.

Spomocnik *'pomocnik, współpracownik, wspomożyciel, adiutor'*: Røce gego boyowacz bødzeta zan, a spomocznik (adiutor) gego przeczіw nyeprzyiaczelom gego bødze *BZ* Deut 33, 7.

Spomożenie *formy*: *n. sg.* spomożenie *MW* 89b, XV *ex. GlWp* 69; ~ *g. sg.* spomożenia XV *ex. SKJ* I 148; ~ *ac. sg.* spomożenie *Naw* 185, XV *ex. R* XIX 89; spomożeni 1462 *R* XIX 74; ~ *l. sg.* (w) spomożeniu XV *med. SKJ* I 57, *Naw* 81.

Znaczenie: *'udzielanie wsparcia duchowego lub materialnego, wspomożenie, pomoc, auxilium'*: Geden (*sc.* chrześcijanin) yako drvgy dan yest kasdemv na vszytek, czansez w spomosenyv (Rom 12, 5) XV *med. SKJ* I 57; Day nam, panno, szpomozeny! 1462 *R* XIX 74; Spomozenye (auxilium Psal 120, 2) moye od mego pana *MW* 89b; Angyelskye moczy, raczczye my bycz w spomozenyv! *Naw* 81; Proscha wasz..., abysczye my dali mocz y spomozenye, yzby mye zadny nyeprzyyaczyel nye mogl pothapycz *Naw* 185; By nge tffe spomozenge, dafno by bylo me sgyn[e]genge XV *ex. GlWp* 69; Yusz raczy dacz zpomozenye! XV *ex. R* XIX 89; Oretur deum pro animabus istis..., que nulla suffragia habent nisi sola nostra spomozenya ządayv XV *ex. SKJ* I 148. ~ *Cf.* **Wspomożenie.**

Spomóc *formy*: *imper. 2. sg.* spomoży XV *in. R* XXIV 71, *MW* 85a, XV *p. post. GlDom* 40, XV *Wisł* nr 2084, *ca* 1500 *SlOcc* XII 161; spomoż *ca* 1500 *SlOcc* XII 161; *2. pl.* spomożcie *Bogur* C, *Naw* 185; ~ *inf.* spomoc *OrtZab* 529.

Znaczenie: *'wesprzeć duchowo lub materialnie, pomóc, aliquem adiuvare'*: Wszyscy

szwyaczy, *przosczye, nam grzesnim spomosczye (*Bogur* DE: wspomoszczye)! *Bogur* C; At illa venit et adorauit eum dicens: Domine, adiuua, spomozi, me (Mat 15, 25)! XV *in. R* XXIV 71; Suffragare est opitulare spomocz *OrtZab* 529; O Anno szwyatha, barzo myloszyerna, szpomozy koszdego grzesznego człowyeka! *MW* 85a; Wschyszczy angyeli... bozy, spomozczye mye! *Naw* 185; Anima... mea... turbata est valde, sed tu, domine, succurre ei, spomozy ya! XV *p. post. GlDom* 40; Indigentes non supportauimus nye spomogli XV *ex. ErzGlos* 180; O Maria, panno myla, szpomoszy mnye! XV *Wisł* nr 2084, *sim. ca* 1500 *SlOcc* XII 161; Panye mili,... spomos krewkoscz moię! *ca* 1500 *SlOcc* XII 161.

Sponka *też pl. tantum* **Sponki** *formy*: *n. sg.* sponka *ca* 1420 *WokTryd* nr 215, 1437 *Wisł* nr 228 s. 88. 89, *ca* 1455 *JA* XIV 491; ~ *n. pl.* sponki 1418 *TPaw* VII nr 280, *ca* 1455 *JA* XIV 494, *OrtCel* 1, *etc.*; spunki *ca* 1500 *PF* IV 749; ~ *ac. pl.* sponki 1426 *KodWP* V 412, XV *med. R* XXII 322, *BZ* Ex 35, 22, *etc.*; ~ *i. pl.* sponkami 1428 *ArchCastrCrac* III 132, 985, XV *p. pr. R* XLVII 359.

Znaczenie: *'ozdobna sprzączka, klamra, spinka, też naszyjnik, bransoleta, fibula ornata, etiam monile, armilla'*: Esz ty sponki byli maczerze Micolayewy, a ne przischli gey od szwego mansza 1418 *TPaw* VII nr 280; Sponka monile *ca* 1420 *WokTryd* nr 215, *sim.* 1437 *Wisł* nr 228 s. 88; Duas fibulas vlg. sponky 1426 *KodWP* V 412; Contra Thomam..., quod sibi satisfecit cum monilibus vlg. sponkamy pro pillario ipsius 1428 *ArchCastrCrac* III 132, 985; Sponka spinter 1437 *Wisł* nr 228 s. 89, *sim. ca* 1455 *JA* XIV 491; Induit ciclade auro texta et immensis monilibus, przesmyernimy sponkami, ornavit me XV *p. pr. R* XLVII 359; In illa die... auferet dominus... monilia zaponky, knafflyky, sponky (Is 3, 19) XV *med. R* XXII 322; Quod milites portant super brachiis vlg. sponki 1454 *R* XLVII 353; Møszowye s szonamy daly søø zauszpycze y zaponycze, pyerszczyenye y sponky s prawich røk (anulos et dextralia) *BZ* Ex 35, 22, *sim.* 1471 *MPKJ* V 19; Sponky fibula *ca* 1455 *JA* XIV 494; Armille knaphlyky abo sponky *OrtCel* 1, *sim. OrtLel* 232; Sponky armilla *OrtZab* 527; Quia non recepit tunicam..., thkąnka cum auro..., colleria cum sponky 1461 *AGZ* XII 272; Balnearium cum colleriis et sponky argenteis 1464 *StPPP* II nr 3752; Perichelides sponky, *naranky[e] (*war. lub. rp.*: sponky, naráky, *mamotrekt czeski*: spońky, naramky; offerimus in donariis domini singuli... periscelides et armillas Num 31, 50) 1471 *MPKJ* V 27; Sponky munilia (*war. lub.*: spynadla monilia; pulchrae sunt genae tuae sicut turturis, collum tuum sicut monilia Cant 1, 9) *ib.* 72; Monile dicitur a moneo et est ornamentum pectoris sponky albo spyączye *ca* 1500 *Erz* 99; Sponky nodulus *ib.*; Monile zaponycza vel *spunky *ca* 1500 *PF* IV 749.

Sponki *cf.* **Sponka**

Spora *cf.* **Spór**

Sporca *'ten co bierze udział w sporze, strona procesowa, qui litem cum aliquo habet'*: Paknyąły iana strona... szą na szandze... nye postway (*pro* postawy),... przeczywna drvga strona... oth slvchanya rzeczy ma bicz oddalyona a gynszi sporczye (litigantes)... mayą bicz... kv sandv wczwany *Sul* 25.

Sporny *'będący przedmiotem sporu, de quo controversia est'*: Ulteriusque transivimus inter glynky usque ad prata dicta sporne łąky 1496 *LubPodk* 114; Rex testificatur Nicolaum... resignasse sortes suas... praeter unum laneum sporny dictum 1497 *Matr* II nr 1105. ~ *Może już nomen proprium.*

Sporość *'powiększenie (co do ilości, wielkości), uczynienie liczniejszym, silniejszym, przyrost, actus augendi (numerum, magnitudinem, multiplicandi, firmiorem reddendi'*: Incrementa sporosez aut rosmozene (*war. kal.*: rozmozenya; multiplicabit semen vestrum et augebit incrementa frugum iustitiae vestrae II Cor 9, 10) *MPKJ* V 128.

Sporysz, Sporzysz *bot.* **1.** *'rdest ptasi, Polygonum aviculare L.'*: Centinodia, poligonia, proserpinata, centimorbida, corrigiola, herba solis, lingua passerina sporisz 1437 *Rost* nr 2528; Sporzisz centinodia *ib.* nr 2560; Lingua passerina, cantinodia sporisz *ib.* nr 2673; Proserpinata, poligonia, centinodia sporzisz, sporisz *ib.* nr 2744. 2745; Sporysch athanasia *ca* 1465 *ib.* nr 3784; Sporzysch centinoda *ib.* nr 4247; Sporzysch corrigola *ib.* nr 4286; Sporysch proserpinata 1491 *ib.* nr 11086, *sim. ca* 1500 *ib.* nr 7237; Sporysz cencenodia XV *p. post. R* LIII 70; Contra fluxum lacrimarum: recipe herbam cencennodiam, in wlgari sporisch XV *ex. RRp* LIII 70.

2. *'sporysz, Claviceps purpurea Tul.'*: Sporzyz 1472 *Rost* nr 945.

Cf. **Sporyszt**

Sporyszt *bot.* *'rdest ptasi, Polygonum aviculare L.'*: Sporyszth centinodia *ca* 1465 *Rost* nr 3824. ~ *Zapewne błąd zamiast* sporysz.

Sporzych *bot.* *'rdest ptasi, Polygonum aviculare L.'*: Sporzych febronia 1460 *Rost* nr 3538; Sporzych proserpinearea *ib.* nr 3700.

Sporzyć się *'powiększać się, maiorem fieri, tumescere'*: Alvus tumescit sporzi sia (alvus tumescit virginis, claustra pudoris permanent) 1444 *R* XXIII 300. ~ *Cf.* **Przysporzyć.**

Sporzysz *cf.* **Sporysz**

Sposabiać *'przywłaszczać sobie, aliquid suum facere, sibi vindicare'*: Estimat, *gl.* sc. demon, imo reum, *gl.* hominem peccatorem, sibi vendicat, *gl.* vsurpat, appropriat sposchabia, ergo tropheum, *gl.* victoriam sc. super Cristum 1466 *R* XXII 26.

Sposoba 1. *'kształt, figura'*: Zposoba figura *ca* 1500 *PF* IV 748; ~ *'postawa, wygląd, habitus, species'*: Sposzobą habitu (si... viderint mulierem unam bono habitu et bona specie III Esdr 4, 18) 1471 *MPKJ* V 54.

2. *'wojsko, exercitus'*: Spossobv (*var. lub.*: poszobą) miliciam (ut... serviant diis alienis et adorent eos, solem et lunam et omnem militiam caeli Deut 17, 3) 1471 *MPKJ* V 29. ~ *Bohemizm.*

Sposobić *formy*: *praes. ind. 3. sg.* sposobi *BZ* Gen 24, 40. Deut 20, 9; ~ *imper. 2. sg.* sposob *BZ* Neh 1, 11; ~ *inf.* sposobić(i) XV *in. R* XXIV 72; ~ *praet. 1. sg. m. (bohemizm)* sposobił sem *MPKJ* V 104; -em sposobił *BZ* I Reg 16, 1; *3. sg. m.* sposobił *BZ* II Par 35, 22, 1471 *MPKJ* V 94, XV *p. post. GlDom* 76, *Rozm* 6; *neutr.* sposobiło 1466 *R* XXII 27; *3. pl. m.* sposobili *BZ* I Par 19, 9; ~ *part. praet. pass. n. sg. f.* sposobiona XV *med. R* XXIV 368, 1471 *MPKJ* V 73; *n. pl. m.* sposobieni 1484 *Reg* 706; *g. pl. m.* sposobionych 1449 *R* XXV 166; *d. pl. m.* sposobionym XV *in. R* XXIV 72; ~ *praes. pass. 1. sg. f.* -(e)m sposobiona *BZ* Ruth 1, 12; ~ *praet. pass. 3. pl. m.* sposobieni byli *BZ* II Par 31, 19. ~ *W część przykładów można czytać zsp-.*

Znaczenia: **1.** *'przygotować, praeparare, instituere'*: Kasicze sposobicy są kv gedzenv facite homines discumbere (Jo 6, 10) XV *in. R* XXIV 72; Accepit ergo Ihus panes et... distribuit discumbentibus rosdelił sposobonim kv gedzenv (Jo 6, 11) *ib.*; Poszle angyola swego s tobø a twø *czyeszcz sposoby (diriget viam tuam) *BZ* Gen 24, 40; Tedi giich kaszdi zastøp swoy kv boyv sposoby (cuneos praeparabit) *BZ* Deut 20, 9; Ivszem staroscyø nawyedzona any sposobyona ku prziwyøzanyv małszenskemu (nec apta, *sc.* sum, vinculo coniugali) *BZ* Ruth 1, 12; Szedszi sinowye Amonowy spycø sposobyły (direxerunt aciem) podług broni myeszczskey *BZ* I Par 19, 9; Nye chcyal Iozias wrocycz syø, ale sposobyl (praeparavit) przecyw gemu boy *BZ* II Par 35, 22; Sposob slugø twego (dirige servum tuum) dzis a day gemv mylosyerdze przed tym møzem *BZ* Neh 1, 11; Ordinata sposchiobyona, zrzandzona (pulchra es, amica mea,... terribilis ut castrorum acies ordinata Cant 6, 3) 1471 *MPKJ* V 73; Sposobyl creauit (sanctus Israel creavit illud Is 41, 20) *ib.* 94; Mynisthrovye albo stharschy onego myastha nad braczthvem thym ku przymovanyv w zakon spossobyeny (ad receptionem talium deputati) mayą onego wsthąpvyączego sthadlo, vrząd... vypytaczi 1484 *Reg* 706; ~ *'przewidzieć, upatrzyć, wybrać, providere, eligere, destinare'*: Duchą zwyzwolonich, sposszobyonich synow wybranyą (non enim accepistis spiritum servitutis..., sed accepistis spiritum adoptionis filiorum Rom 8, 15) 1449 *R* XXV 166; Szposobyona predestinata XV *med. R* XXIV 368; Bocyem sposobyl (providi) w gego sinyech mnye krolya *BZ* I Reg 16, 1; A tak... w przedmyescyach kaszdich myast sinow Aaronouich sposobyeny bily møzowye (dispositi erant viri), gysz czøscy rozdawaly wszelkemv pokolenyv møskemv *BZ* II Par 31, 19; Spossobił sem (*var. kal.*: poschobilem) providerem (ut educerem eos de terra Aegypti in terram, quam provideram eis Ezech 20, 6) *MPKJ* V 104.

2. *'przywłaszczyć sobie, suum facere, sibi vindicare'*: Orcus cum superis de lumine disputat astris conclusitque, *gl.* superauit, sposchobylo, sibi solis honorem 1466 *R* XXII 27; Cadens (*sc.* diabolus) in terram tria sibi usurpavit spossobyl, przywloszczyl XV *p. post. GlDom* 76.

3. *corruptum pro* spokoić *(?)*: Bo yesz vveszelona, yzecz bog vyslvchal thvoye modlythvy y sposobyl tvoye wschystky smąthky (tuas angustias cunctas consopivit) *Rozm* 6.

Sposobienie 1. *'działanie, actio'*: Obstitricante, id est suauiter educente gyego manky (*pro* ranky) sposchobyenym (spiritus eius ornavit caelos et obstetricante manu eius eductus est coluber tortuosus Job 26, 13) 1471 *MPKJ* V 61.

2. *'zdolność, facultas'*: Ipse namque cognoscit voluntates et corda hominum, ipse infallibiliter intuetur dispositiones, spossobyenye, mencium 1493 *GlAug* 121.

3. *'przyrzeczenie, promissum'*: Spossobyenye sponsus XV *p. pr. Zab* 519.

4. *'wojsko, exercitus'*: Gidøczi slvzicz czvdzim bogom..., tocz iest slvnczv y myeszøczv y wszemv sposobyenyv nyebyeskemv (omnem militiam caeli) *BZ* Deut 17, 3. ~ *Bohemizm.*

Sposobny *'stosowny, odpowiedni, właściwy, opportunus, rectus'*: Ffactum est autem, cum obseruarent diem aptum, zdaly pylne ztrazi

y *dne sposobnego neb *przystąbnego, quando eam possent solam invenire (Dan 13, 15) XV *p. pr. SKJ* I 310; Bog sbavil czø czczi sposobney (honore disposito) *BZ* Num 24, 11.

Sposobować *'wykonywać, exsequi, facere' (?)*: Sposzobugye explicans (cursor levis explicans vias suas Jer 2, 23) 1471 *MPKJ* V 97.

Sposób *'kształt, figura'*: Sposob figuram (praeterit enim figura huius mundi I Cor 7, 31) *ca* 1400 *PF* IV 753; Dage mv spossob figuret (*war. kal.*: dagye mv possob figurat; lignum... sculpat diligenter... et per scientiam suae artis figuret illud Sap 13, 13) *MPKJ* V 76.

Spospolicie *'razem, wspólnie, una, communiter': (?)*: Corpus vbi Cristi sepelierunt Pharisei, nos, *gl.* sc. milites, ibi vis somni consepeliuit, *gl.* prostrauit spospolicze spokładala, ci, *gl.* sc. Cristo 1466 *R* XXII 25.

Spospolity *cf.* **Spolity**

Spowiadać, Spowiedać, Spowiadać się, Spowiedać się *formy*: *praes. ind. 1. sg.* spowiadam *Spow* 3. 6, *Rozm* 322; spowiedam *Spow* 4; *3. sg.* spowieda XV *med. R* XXII 241; *1. pl.* spowiadamy *Fl* 74, 1, *Spow* 1; spowiedamy *Gn* 14b, *Spow* 7; *3. pl.* spowiadają XV *med. GlWroc* 70r; ~ *praes. ind. z partykułą* niechać *dla wyrażenia trybu rozkazującego*: *3. sg.* niechać spowieda *Gn* 174b; ~ *imper. 2. sg.* spowiadaj *BZ* Jos 7, 19; *2. pl.* spowiadajcie *Fl* 29, 4. 99, 4; spowiedajcie *Fl* 104, 1, *Pul* 29, 4; *3. pl.* spowiadajcie *Fl* 66, 5, *Fl* i *Pul* 66, 3. 98, 3. 106, 8. 15. 21. 31; ~ *part. praes. act. adv.* spowiadając *BZ* Neh 9, 3; *adi. g. sg. f.* spowiadającej *Fl* 73, 20; ~ *inf.* spowiadać *Fl* 91, 1; spowiedać *Gn* 14a, 1484 *Reg* 713; ~ *fut. 1. sg. m.* będę spowiadać *Pul* 41, 7. 16. 42, 6; będę spowiedać *Pul* 17, 53; spowiadać będę *Fl* 7, 18. 9, 1. 17, 53, *etc.*; spowiedać będę *Fl* i *Pul* 118, 7, *Pul* 7, 18. 9, 1, *etc.*; *3. sg. m.* będzie spowiadać *Pul* Ez 21. 22; będzie spowiedać *Fl* Ez 13; spowiadać będzie *Fl* 29, 12; spowiedać będzie *Fl* Ez 12, *Pul* 29, 12; *1. pl. m.* spowiadać będziem *Fl* 78, 14; *3. pl. m.* spowiadać będą *Fl* 44, 20; ~ *fut. z partykułą* ać *dla wyrażenia trybu rozkazującego*: *1. pl.* ać spowiadać będziem *BZ* I Par 16, 35; ~ *praet. 1. sg. m.* spowiadałem 1426 *Pozn* nr 1222, 1428 *ib.* nr 1296; -śm spowiedał 1400 *Pozn* nr 423; -m spowiadał 1404 *Piek* VI 231; -m spowiedał 1421 *Pyzdr* nr 967, 1423 *Kościan* nr 982, 1424 *ib.* nr 1069. 1096, *etc.*; ~ *condit. 1. sg. f.* -bych spowiedała *Naw* 60; *1. pl. m.* bychom spowiedali *Fl* 105, 46.

Znaczenia: **1.** *'głosić, wypowiadać, praedicare, eloqui'*: Primo quia ibi deus adoratur, corpus consecratur, fides predicatur spowadayø XV *med. GlWroc* 70r; Day slawø panv bogv israhelskyemv a spowyaday syø (confitere) *BZ* Jos 7, 19; Ale nynye spowyadaycye syø (date confessionem) panu bogu *BZ* I Esdr 10, 11; Cztly w ksyøgach zakona... spowyadaiøcz syø (confitebantur) a chwalyøcz pana boga swego *BZ* Neh 9, 3.

2. *'głosić chwałę, wysławiać, laudes canere, laudibus effere'*: Spowadacz se bødø (confitebor, *Pul*: spowyedacz będę) gospodnu podlug prawdi iego *Fl* 7, 18, *sim. ib.* 9, 1. 27, 10; Przeto spowadacz se bødø (confitebor, *Pul*: będę spowyedacz szye) tobe w ludzoch, gospodne *Fl* 17, 53; Spowadaycze se (confitemini, *Pul*: spowyedaycze szye) pameczi swøtoscy iego *Fl* 29, 4, *sim. ib.* 99, 4; Aza spowadacz se bødze (confitebitur, *Pul*: spowyedacz szye będze) tobe proch? *Fl* 29, 12; Na weky spowadacz se bødø (confitebor, *Pul*: spowyedacz szye będę, *sim. ib.* 9, 1. 27, 10) tobe *Fl* 29, 15, *sim. Fl* i *Pul* 34, 21; Pway w boga, bo ieszcze spowadacz se bødø (confitebor, *Pul*: będę szye... spowyadacz, *sim. ib.* 41, 16. 42, 6) iemu *Fl* 41, 7, *sim. ib.* 41, 16. 42, 6; Przeto lud spowadacz czi se bødø (confitebuntur, *Pul*: lyudzye chwalycz czye będø) na weki *Fl* 44, 20; Spowadaycze se (confiteantur) tobe lud, bosze, spowadaycze se (confiteantur) lud wszistek *Fl* 66, 3, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 98, 3; Spowadaycze se (confiteantur, *Pul*: modlczye szye) tobe lud, bosze, spowadaycze se (confiteantur) tobe lud wszistek *Fl* 66, 5; Ne daway zwerzom dusze spowadaiøczey se tobe (animas confitentes tibi, *Pul*: dusz chwalyøczych czie) *Fl* 73, 20; Spowadami se (confitebimur, *Pul*: chwalycz czye... będzemy) tobe, bosze, spowadami se (confitebimur, *Pul*: chwalycz czie bedzemy) *Fl* 74, 1; Spowadacz czi se bødzem (confitebimur, *Pul*: chwalycz czie będzem) tobe na weky *Fl* 78, 14; Dobrze iest spowadacz se (confiteri) w gospodne (*Pul*: chwalycz boga) *Fl* 91, 1; Zpowyedaycze sye (confitemini) gospodnv (*Pul*: chwalcze gospodna) *Fl* 104, 1; Bychom chwalyly albo zpowedaly (ut confiteamur) ymenv swøtemv twemv *Fl* 105, 46; Spowadaycze se (confiteantur) gospodnw myloserdza yego *Fl* 106, 15, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 106, 8. 21. 31; Spowedacz bødø se (confitebor, *Pul*: spowyedacz szye będę) tobe w prawocze serdza mego *Fl* 118, 7; Bo nye pkel [ne] bødze chwalycz czebe any spowedacz sø bødze (confitebitur Is 38, 18, *Pul*: będze spowyadacz sze) tobe *Fl* Ez 12; Szywøczy, szywøczy, ten bødze spowedacz (confitebitur Is 38, 19, *Pul*: będze szye spowyadacz) tobe *Fl* Ez 13; Si non media nocte surrexero ad confitendum, spowadagecz, tibi (Psal 118, 62,

Fl i *Pul*: na chwalene tobe) XV *med. GlWroc* 69v; Zbaw nas, bosze..., acz syø spowyadacz *bodzem (ut confiteamur) gymyenyowy swyøtemv twemv *BZ* I Par 16, 35; Myly Iesus zavolal rzekącz: Spovyadam szye (confiteor Mat 11, 25) tobye a dzyekvye, oycze! *Rozm* 322.

3. '*słuchać czyjegoś wyznania grzechów dla udzielenia rozgrzeszenia, alicui peccata confitenti remissionis dandae causa aurem praebere*': Iacoszm panø kaliszkø spowedal i bozim czalem oprawil 1400 *Pozn* nr 423; Iacom Potra spowadal w ponedzalek 1404 *Pick* VI 231; Jakom pana Janussa... spowyedal w yego domu 1421 *Pyzdr* nr 967; Jacom spowyedal panyą Margorzatha, ana ('a ona') lessy w nyemoczy 1423 *Kościan* nr 982; Jacom ya spowyedal Derslaum..., a on lesy 1424 *ib.* nr 1069, *sim. ib.* nr 1096, 1425 *ib.* nr 1115, *etc.*

4. spowiadać (się) '*wyznawać grzechy kapłanowi dla uzyskania rozgrzeszenia, remissionis assequendae causa peccata sacerdoti confiteri*': Yacosm byl nemoczen Welą (*leg.* w Wielą) Nedzela prawą nemoczą hy spowadalem za (*leg.* się) 1426 *Pozn* nr 1222; Sth[c]luklem sza y otekom (*leg.* ot tegom) nyemocz mal y spowyadalem sza y bogyem oprawyął y oleyewal ot tego swąlenya 1428 *ib.* nr 1296; Cząstokrocz, gen nye ma scruschenya do spowyedzi, a rad bi ge myal, a w nadzegi bozey lasky syą spowyeda, dawa mu scruschenye mili pan bog XV *med. R* XXII 241; ~ *komuś*, przed *kimś*: Nechacz szø ten tho lud pred tobø spoueda a thy ge przesegnag *Gn* 174b; Spowadacz se bødø (confitebor, *Pul*: spowyedacz będę) przeczivo mne samego *neprawdo moiø gospodnu *Fl* 31, 6; Ya gr⟨z⟩eszny⟨ca⟩ spowedam sze mylemu bogu *Spow* 4; ~ *czegoś*, z *czegoś*: Bichom *szo nauczyły svich grzecof spouedacz a pokuthø sza ne strogicz *Gn* 14a; Gdis szø svich grechof spouedamy *Gn* 14b; My, grzeszni ludze, szpowadami szø bogw naszemw... naszich wszech grzechow *Spow* 1; Ya, grzessny czlovyek, spovyadam sya bogv *wssechmogocemv... mych wssyczkych grzechow *Spow* 3; Gya, grzeszny czlowyek, szpowyadam szya bogw oczczv... y thobye, kaplanye, sz mogych wszysthkych grzechow *Spow* 6; Thego my szal y tego szya szpowyadam *pannu bogw wszechmogączemw *ib.*; Braczya... mayą sye trzy razy w rok spovyedaczi (confiteri) svogych wlostnych ⟨grzechow⟩ 1484 *Reg* 713; Day my, yzbych w szmyerthney nyemoczy wszchech szye grzechow spowyedala a szerdecznym szkrvschenym za nye doszycz vczynyla *Naw* 60; Nygdym svych grzechow spravedlive ne spovedal *SkargaWroc* w. 23; ~ *ze zdaniem dopełnieniowym*: Szpowadami szø bogw naszemw milemw, yszeszmi szgrzeszili *Spow* 1; Szpowyadam szya, yszem czudze grz⟨e⟩ch⟨y⟩ opprawyal *Spow* 6; Thegodla spowedami są twey *sywęthey miloscy, *czam szgrzeszily pyanczą szmysli *Spow* 7.

Spowiedać *cf.* **Spowiadać**

Spowiedniczy '*pozostający w związku ze spowiednikami, tj. wyznawcami Chrystusa, zwolennikami, pertinens ad eum, qui Christum colit, Christi doctrinam profitetur*': Koor szpowyednyczy y wdowy y panyenszky czyebye oszoblywie chwały *MW* 94a.

Spowiednik '*wielbiciel Chrystusa, oddany zwolennik, wyznawca, qui Christum colit, Christi doctrinam profitetur*': Taky ve dwu nyedzyelu... przed swyanthem swyantego Marczyna, spowyednyka i byscupa vyelebnego, przemyenyenye bidlenya swego... panu... wszkazacz bandzye vynyen *Sul* 108; O, day tho yemu, vyelky panye, na proszba y zasluga thwego milego spovyednyka Iarnoltha! 1454 *Wisl* nr 323; Chv⟨alebny⟩ pana Iesucrystow spovyedny⟨k⟩ (confessor), svyąthy Franczischek 1484 *Reg* 705; Proscha wschytkych maczennykow, wschythkych spowyednykow y wschytkych dzyewycz *Naw* 170; In confessoribus w szpovyednykoch XV *p. post. R* XXV 266.

Spowiedzieć (się) '*zeznać, zwierzyć się, przyznać się, indicare, confiteri*': Gednocz szø gest on swich grechof byl spouedzal a f swem serczu gest gich on byl szaloual, aszecz szø Xpc gest byl nad nim smiłoual *Gn* 14a; Spovyedzyal szye (*sc.* Judasz), aby zdradzył krev nyevynną czlovyeka pravego *Rozm* 760; ~ Katherina... pecuniam ostendit pro villa... Pyssary... et hanc pecuniam per Stanisłaum ministerialem ostendit vlg. spowyedzala 1425 *StPPP* II nr 2049.

Spowiedź *formy*: *n. sg.* spowiedź *Fl* 95, 6, *ca* 1420 *R* XXIV 79, *ca* 1428 *PF* I 476, *etc.*; ~ *g. sg.* spowiedzi *Spow* 4, *Sul* 73.74, XV *med. R* XXII 241; ~ *d. sg.* spowiedzi *SkargaPloc* w. 61, *SkargaWroc* w. 25, *ca* 1500 *JARp* X 23r; ~ *ac. sg.* spowiedź *Gn* 172a, XV *p. pr. MPKJ* II 312, *Rozm* 760; ~ *i. sg.* spowiedzią *Fl* 103, 2, *ca* 1420 *R* XXIV 83, XV *med. R* XXII 244, *Rozm* 537; ~ *l. sg.* (po) spowiedzi *Gn* 14b, *Fl* 94, 2. 99, 4, *OrtMac* 124, *etc.*

Znaczenia: **1.** '*głoszenie chwały, wysławianie, actus laudes canendi, laudibus efferendi*': Przeydzimi oblicze iego w zpowedzi (in confessione, *Pul*: w chwale) *Fl* 94, 2, *sim. MW* 107b; Spowedz (confessio, *Pul*: chwala) y crassa w obesrzenu iego *Fl* 95, 6; Wnidzicze we wrota iego we spowedzi (in confessione, *Pul*: w chwale)

Fl 99, 4; Zpowyedzø (confessionem, *Pul*: chwalę) y kraszø oblekl ⟨jeś⟩ sie *Fl* 103, 2.

2. *'wyznanie grzechów przed kapłanem w celu uzyskania rozgrzeszenia, remissionis assequendae causa sacerdoti peccata confitendi actus'*: Yszczy Xpe nyszadnemv clouekoui gego grechof ne othpuscy, aczcy on po szpouedzy ma thø misl, isbi szø go on na ftorky chal dopusciez *Gn* 14b; A tako vøcz ge (*sc.* dary) thy nadzesz presz svøthø spouecz *Gn* 172a; Sczyt⟨am⟩ moye *greschy, czom sche ych dopuszczyla od moge p⟨i⟩rschy spowyedzy *Spow* 4; Wtora czøszcz (*sc.* pokuty) szpowecz *ca* 1420 *R* XXIV 79; Si veri discipuli sumus, tunc dyabolum... per tria bona eicere debemus: szczruszcnym, szpowedzø, sztrogenym pocuthy *ib.* 83; Prosta, pokorna spowyedz ma bycz, czysta y wyerna *ca* 1428 *PF* I 476, *sim.* XV *med. Zab* 451, *etc.*; Vstawyamy, aby pirwy rok przes prosthą nyemocz, ale wthory przes prawą nyemocz, przes myenyenya szpowyedzy (absque confessione) a przywodzenya caplana byli othkladany *Sul* 73, *sim. ib.* 74; Non penitencia na spowedcz nedbanye XV *p. pr. MPKJ* II 312; Cząstą a wyerna spowyecz grzechow XV *med. R* XXII 241; Cząstokrocz, gen nye ma scruschenya do spowyedzi, a rad bi ge myal, a w nadzegi bozey lasky syą spowyeda, dawa mu scruschenye mili pan bog *ib.*; Przeto na syercza wiczisczyenye czworga trzeba: napyrwey, caszdi grzech czyelni y duschni wyerną spowyedzyą wirzucziez *ib.* 244; Zarzeklem szye w spowyedzy (in confessione, *OrtMac* 124: na szpowyedzy) nygdy rzecznykowacz nykomv *OrtOssol* 90, 3; Kvak (*pro* kvap) szya rychlo kv spovyedzy *SkargaPłoc* w. 61, *sim. SkargaWroc* w. 25; In...dominica tercia przyvodzy (*sc.* ecclesia) ad confitendum kv spovyedzy *ca* 1500 *JARp* X 23r; Kto nye bądzye vmyth svyątem krzstem, spovyedzą (per... confessionem) y dostoyną pokutą, nye bądzye myecz cząscz s mylem Iesucristem *Rozm* 537; Acz myał (*sc.* Judasz) bolesez serdza, spovyedz vst y doszyczvczynyenye vczynka, vschakoz *nadzyeya ny myal zbavyenya *ib.* 760; Byla yego spovyedz nyedostoyna..., bo on zdradzyl Iesucrista *ib.* 760, *sim. ib.*

3. *'tekst tzw. powszechnego wyznania grzechów, confessionis communis, quae vocatur, verba'*: Quilibet post me dicat powssednyv spovyecz XV *ex. SKJ* I 149.

Spowyszyć *cf.* **Spowyższyć**

(Spowyższyć) Spowyszyć *'wywyższyć, wynieść nad innych, aliquem super alios efferre, exaltare'*: Yest spowyszona est exaltata (*sc.* Maria) XV *p. post. R* XXV 265.

Spożec *'spalić, pożarem zniszczyć, comburere, incendio delere'*: Jze Vichna... nye sposdzgla, iakos byla obvinona o pozogą 1441 *StPPP* II nr 2963.

Spód we spod *'pod spodem, na dół, niżej, deorsum, subter'*: Wszechmogøczycz poszegna tobye... poszegnanym przeswyecznim leszøczego we spod (deorsum) *BZ* Gen 49, 25; Tocz gest ten Ezechias, gen zaczwyrdzil zwyrzchnyø studnyczø wod gyonskich a obrocyl ge we spod (subter) stron myasta Dauidowa ku zapadu slunecza *BZ* II Par 32, 30.

Spólni *cf.* **Spólny**

Spólnie *'razem, wspólnie, una, communiter'*: Spolnye mutuo *ca* 1428 *PF* I 494; Tego szye nayn spolnye (generaliter, *OrtMac* 46: poszpolv) zaluyą pospolny poszlowy⟨e⟩ *OrtOssol* 41, 1.

Spólnik 1. *'wspólnik, socius'*: Jacom ya zaplacziw myod Dzirzkowy, sz [y]gego spolniky polozil barcz 1446 *ZapWarsz* nr 798.

2. *'pośrednik, qui intercedit, intercessor'*: Mediator aliter spolnyk 1485 *PrzHist* XLV 397.

Spólność *'wzajemność, vicissitudo'*: Vicissitudo obopolnosez, spolnosez, wzagemnosez, oddanye XV *med. R* XXIII 279.

Spólny, Spólni *'wzajemny, obustronny, mutuus'*: Aby... gygracze, aczby o pyenyądze alybo... o ktorekole rzeczi gynsze sziskane spolne rąkoymye vlozyli *Sul* 50; Cum corwus astucior occurrisset, peracto mutue salutacionis officio vczinywszy spolnego poszdrowyenya vrzad XV *med. R* XXIII 279; Primum gaudium ex illa mutua, id est spolnyego, consolacione erit mutuus amor inter omnes, qui erunt in celo *ca* 1500 *R* XLVII 372.

Spór, Spora *formy*: **1.** Spor: *n. sg.* spor 1424 *TPaw* VII nr 3840, 1388—430 *ArchTerCrac* IIIb 256, 3, 1469 *StPPP* IX nr 726; ~ *ac. sg.* spor 1423 *AKPr* VIIIa 161, 1453 *AGZ* XIII 322, 1463 *AGZ* XVI 6; ~ *i. sg.* sporem 1419 *AKPr* VIIIa 148, 1448 *AGZ* XIII 604, 1458 *AGZ* XI 431, 1463 *AGZ* XVI 6.

2. Spora: *n. sg.* spora 1417 *Czrs* 184, 1447 *KsRStWarsz* nr 1, *Sul* 54, *etc.*; ~ *g. sg.* spory 1455 *AKPr* I 161; ~ *ac. sg.* sporę *Sul* 42, 1494 *StPPP* II nr 4432.

1. *a.* **2.**: *n. pl.* spory 1455 *AKPr* I 161, 1496 *JusPol* 336; ~ *ac. pl.* spory 1473 *AGZ* XV 156, 1475 *ib.* 178.

Znaczenie: *'zatarg, sprawa sporna, rozstrzygana w drodze postępowania sądowego, controversia, quae in iudicio diiudicabatur'*: Hec causa vlg. spora erat coram procuratore 1417 *Czrs* 184; Stephanus... cum testibus contra... kmetones... terminum habent ad colloquium proximum cum tali controuersia al. sze sporem

1419 *AKPr* VIIIa 148; Habent terminum ad colloquium proximum pro teste vlg. o spor 1423 *ib.* 161; Quando contencio, id est spor, facta est pro rotha 1424 *TPaw* VII nr 3840; Pro controuersia quadam, dicta sspor 1388—430 *ArchTerCrac* IIIb 256, 3; Si inter eosdem duos tutores aliqua controversia vlg. spora emergeretur 1447 *KsRStWarsz* nr 1; Iohannes... contra Nicolaum... cum controversia al. ze sporem 1448 *AGZ* XIII 604, *sim.* 1463 *AGZ* XVI 6; Swą sporą abo rzecz (suam litem aut causam) przeth sądzą podobnym... poszczygacz bądze *Sul* 42; Przetho s wyrzeknyenya sądzego ta tho rzeczy spora (litis contestatio) alysz do lath podobnych onych dzeczy byva przeczągnyona abo othlozona *Sul* 54; Domini camerarii hanc controversiam al. spor receperunt ad interrogandum 1453 *AGZ* XIII 322; De non iudicandis controversiis spory 1455 *AKPr* I 161; Item quod non iudicent in terminis... castr[a-n]ensibus... controversionem vlg. spory *ib.*; Spora aduersitas *ca* 1455 *JA* XIV 489; Ius ipsis decrevit al. prawo gye odesslalo ad succamerarium ystym sporem 1458 *AGZ* XI 431; Habent terminum... pro controversia al. o spor 1463 *AGZ* XVI 6; Opposicio al. szpor inter actorem et partem aduersam 1469 *StPPP* IX nr 726; Partes prata... littigiosa, pro quibus inter se habent controversias al. spory y rostyrky..., falcastrare non debebunt 1473 *AGZ* XV 156, *sim.* 1475 *ib.* 178; Habent terminum una cum interrogacione... iuxta concitacionem... et contradiccionem al. sporą in actis presentibus contentam 1494 *StPPP* II nr 4432; Controversiae al. spory 1496 *JusPol* 336; Sporą controuersia *ca* 1500 *Erz* 99; ~ Inter ipsos (*sc.* iudices) facta est controversia al. spora, an deberet (*sc.* kmeto) solvere censum 1469 *TymWol* 25.

Sprać *'przy użyciu wody usunąć brud z bielizny, lintea lavare'*: Ocisczoni sodmego dnya sperze rvcho swe y omige syø (lavabit et se et vestimenta sua) *BZ* Num 19, 19.

Spragły *'odczuwający pragnienie, cierpiący na niedostatek napojów, spragniony, qui sitit'*: Czudzey byadi zalowanye... zalezi w syedmy vczinczech mylossyerdzya:... spraglego napogicz (potare sitientem) XV *med. R* XXII 240; ~ *przenośnie*: Blogoslaveny, gysch są laczny a spragli spravyedliwoscy (qui... sitiunt iustitiam Mat 5, 6) XV *med. R* XXII 233, *sim. ib.* 239.

Spragnąć się *'odczuć brak, niedostatek napojów, stać się spragnionym, sitire'*: Czyrpyely szą vyelyka gorączoscz sloneczna, ysch od chczyenya pyczya yvs szye byly spragły (sitim tolerabant) y ych dobytek *Rozm* 83. ~ *Cf.* **Spragły.**

Sprawa *formy*: *n. sg.* sprawa 1439 *AGZ* XII 71, 1442 *AGZ* XI 190; ~ *g. sg.* sprawy 1408 *Czrs* 133, 1441 *AGZ* XI 181, 1486 *AGZ* XV 242, 1487 *ib.* 243; ~ *d. sg.* sprawie 1444 *AGZ* XII 134, 1446 *AGZ* XIII 219, XV *med. RRp* XXIV 360, *etc.*; ~ *ac. sg.* sprawę 1449 *RTH* III nr 122, XV *med. R* XXII 320, *BZ* Deut 33, 10, *etc.*; ~ *i. sg.* sprawą 1468 *AGZ* XIII 565, XV *ex. SKJ* I 151; ~ *l. sg.* (w) sprawie *Sul* 107, *MW* 91b; ~ *ac. pl.* sprawy XV *WilkKrak* 47.

Znaczenia: **1.** *'kierowanie, zarząd, opieka, actus regendi, administrandi, curandi'*: Pakli w tey tho opyecze albo sprawye (in ipso regimine) dzyatek swogich... schkodna... nalezyona bi bila (*sc.* matka)..., ta tho opycka... od ney ma bicz oddalyona *Sul* 107; Yako oczi czorky szluzebney sza w szprawye (*Fl* i *Pul*: w røkv) panyey szwey (sicut oculi ancillae in manibus dominae suae Psal 122, 2), thako oczi me nyechay bądą pylne sluszby thwoiey *MW* 91b.

2. *'usprawiedliwienie się, oczyszczenie z zarzutów, udowodnienie niewinności, actus se excusandi, purgandi, crimine liberandi, innocentiam probandi'*: Iustificatio al. sprawa coram magnifico Iohanne, castellano Halicensi 1439 *AGZ* XII 71; Nos... iudices recepta iustificacione al. zprawy a prefato Iohanne... Iohannem Nyeczeczki... in tribus marcis condempnavimus 1441 *AGZ* XI 181; Nicolaus... contra Allexandrum... attemptavit terminum, quem cittaverat ad iustificandum al. cu sprawye, prout ipsum inculpaverat 1446 *AGZ* XIII 219; Rok pewny gym poloszywszy na sprawą abo dokonanye swey nyewynnoscz (ad ostendendum suam innocentiam) *Dzial* 19; Blaszowsky... iussit citare dictum Mlodowsky se volens expurgare al. sprawicz et penam decerni..., datus est terminus... cum sprawa et cum pena, si erit 1468 *AGZ* XIII 565; Iudex... dedit terminum Iacobo, ut audiret iustificacionem al. sprawi 1486 *AGZ* XV 242, *sim.* 1487 *ib.* 243; Iudex... Iacobo... ad iustificacionem al. ku sprawye pro monicione terminum dedit 1487 *ib.* 243, *sim.* 1490 *AGZ* XVII 260; ~ Quod ceci pagani... sciunt dare rationem et aliqualem satisfaccionem sprava XV *med. R* XXII 320.

3. *'porozumienie, umowa, polubowne załatwienie sporu, pactio, arbitrium, compositio'*: Facta est composicio iuridica al. zpraua... inter generosum Nicolaum 1442 *AGZ* XI 190; Nobilis Anna... Iohanny... partem terciam suam hereditariam... resignavit... Nobilis Nicolaus... in-

terdixit... premissa bona dicens, quod ego meliora habeo iura quam ipsa et me plus dicta hereditas spectat quam ipsam. Nos domini dedimus eis ad reformacionem al. eu sprawye 1444 *AGZ* XII 134; Wenczeslao ius dedit ad concordiam vlg. na ssprawa 1449 *RTH* III nr 122.

4. *'działanie, actio'*: Otho ya... przystąpąya do czyała svyatego boga..., kthore szya *poczalu spravą dvcha svyatego XV *ex. SKJ* I 151.

5. *'wygląd zewnętrzny, postać, habitus, species'*: Sic et nos... videntes in sacramento disposicionem, sprava, panis, credamus esse carnem non mortuam sed viuam 1477 *MPKJ* II 324.

6. *'naprawienie, actus aliquid reficiendi'*: Ad reparacionem, ku sprawye, ruine angelice XV *med. RRp* XXIV 360. ~ *Może należy uzupełnić* sprawye⟨niu⟩.

7. *'prawo, lex'*: Smowø twø zachowali, sødy twe, o Iakobye, a *sprawa twa (legem tuam), o Israel! *BZ* Deut 33, 10.

8. *'rzecz do załatwienia, interes, res facienda, negotium'*: Ich swere..., daz ich... meyn gewerbe, sprawy, was mir von den herren befoln wirt, getrewlich vnd recht werben wil XV *WilkKrak* 47.

9. (łuk, kusza) do sprawy *'gotów do użycia, quo statim uti possumus, paratus, promptus' (?)*: Ipse surgens metquintus cum bellistis do sprawy et gladiis evaginatis voluit ipsum interficere 1408 *Czrs* 133.

Sprawca *formy*: *n. sg.* sprawca 1444 *R* XXIII 306, XV *p. post. R* XXV 200, XV *ex. RRp* XXIV 374; ~ *ac. sg.* sprawcę *ca* 1428 *PF* I 479; ~ *i. sg.* sprawcą *MW* 97a; ~ *n. pl.* sprawce 1434 *PF* V 31, XV *med. R* XXIV 367, *BZ* Neh 2, 16, *ca* 1500 *Erz* 99; ~ *d. pl.* sprawcam 1403 *GlJag* 102; ~ *ac. pl.* sprawce *BZ* IV Reg 22, 5; ~ *i. pl.* sprawcami *BZ* I Reg 22, 7.

Znaczenia: **1.** *'ten kto kieruje, zarządza, rządca, przełożony, opiekun, qui regit, administrat, rector, praefectus, curator'*: (Colluctatio) adversus mundi rectores, sprawczam, tenebrarum (Eph 6,12) 1403 *GlJag* 102; Actores sprawcze vel samperze (quanto tempore heres parvulus est,... sub tutoribus et actoribus est Gal 4, 2, *RRp* XXIV 374: czincza y szprawcza, *R* XXV 269: poth sprawyczmy) 1434 *PF* V 31; Piscatores isti, qui lauabant rethia, possunt dici omnes rectores, sprawcze, ecclesie, prelati, pastores XV *med. R* XXIV 367; Azaly wam wszitkim sin Ysay da roley... a vcziny vas wlodarzmy a sprawczamy (tribunos et centuriones)? *BZ* I Reg 22, 7; Gydzi ku Elchiaszowy..., acz zgromadzi pyenyødze,... a dadzø ge dzelnykom prze sprawce domv boszego (per praepositos domus domini) *BZ* IV Reg 22, 5; Ale sprawce lyvczscy (magistratus) nye wyedzely tego, *dokod bich otszedl *BZ* Neh 2, 16; Sprawczie magistratus (fornicata est... Oolla et insanivit in amatores suos..., principes et magistratus, iuvenes cupidinis Ezech 23, 6) 1471 *MPKJ* V 105; Villicus sprawcza, rzaczcza XV *p. post. R* XXV 200; Sprawcze executores *ca* 1500 *Erz* 99; ~ *'zastępca procesowy, alicuius iuris vicarius'*: Jan y Jędrzcy... obrzondzyły·szwego wycrnego... procuratora actorem, sprawcza, factorem vczyncza *ca* 1428 *PF* I 479.

2. *'twórca, qui aliquid fecit, creavit'*: Sprawcza fabricator (Iesu,... tu fabricator omnium) 1444 *R* XXIII 306; Panye Iezu Criste,... yenzesz szyc sztal szprawczą zbawyenya naszego *MW* 97a; Dyabolus est mali auctor, slego sprawcza, nequicie origo XV *ex. RRp* XXIV 374.

Sprawiacz 1. *'ten kto coś przygotowuje, poprzednik, qui aliquid praeparat, praecursor'*: Johannes, *gl.* precursor domini, sprawiacz bozy 1444 *R* XXIII 303.

2. *'budowniczy, architectus'*: Wysszy sprawya[n]cz architector *ca* 1455 *JA* XIV 496.

Sprawiać *formy*: *praes. ind. 1. sg.* sprawiam *BZ* Is 48, 17, *Rozm* 559; *2. sg.* sprawiasz *Fl* 66, 4, *BZ* III Reg 21, 7, XV *p. post. R* I s. XLVII; *3. sg.* sprawia *Słota* w. 37, 1484 *Reg* 705, XV *p. post. GlDom* 47. 51; *2. pl.* sprawiacie *Rozm* 510; *3. pl.* sprawiają 1471 *MPKJ* V 94. 118, XV *p. post. AKH* VI 446, *Rozm* 545; ~ *imper. 2. sg.* sprawiaj 1471 *MPKJ* V 130, *MW* 15b. 16a; sprawia *MPKJ* V 130; *2. pl.* sprawiajcie *ca* 1420 *RRp* XXIV 82, XV *p. post. GlDom* 60, *EwZam* 299; ~ *part. praes. act. adv.* sprawiaję *MW* 143b; sprawiając 1427 *Kal* nr 969, *De morte* w. 340, XV *ex. MPKJ* II 326; *adi. n. sg. m.* sprawiający *Rozm* 184; *f.* sprawiająca XV *med. R* XXV 154; *v. sg. f.* sprawiająca *MW* 57a; ~ *inf.* sprawiać 1424 *Msza* III s. 51, *sim.* VII, *Sul* 95, XV *med. Zab* 521, *etc.*; ~ *praet. 1. sg. m.* sprawiałem 1454 *TymSąd* 152; *3. sg. m.* sprawiał *Sul* 95, *BZ* IV Reg 15, 5. II Par 26, 21, *MW* 73b, XV *p. post. GlDom* 41; *1. pl. m.* -smy sprawiali 1493 *PF* IV 664; ~ *condit. 1. pl. m.* bysmy sprawiali *MW* 73a; ~ *part. praet. pass. n. pl.* sprawiany XV *ex. MPKJ* II 312; ~ *inf. pass. pl.* być sprawiany *Sul* 107; ~ *condit. pass. 3. pl. f.* -by sprawiany były *MW* 4a.

Znaczenia: **1.** *'kierować, prowadzić, zarządzać, regere, administrare'*: Weselcze se..., bo... pogani na zemi sprawasz (dirigis, *Pul*: sprawysz)! *Fl* 66, 4; Yeesz pospolstwo vpokoycz, ostrzeedz, zyednacz y sprawyacz (*Msza* IX: sprauicz, II. VI. XIV, sprauouacz, I. IV. VIII:

rządzycz, V: opyekacz, zachowacz, XI. XII: zachovacz) raaczysz (quam, *sc.* ecclesiam, pacificare, custodire, adunare et regere digneris) 1424 *Msza* III s. 51, *sim.* VII; Aczbi... nyewyastha dzyatky... myala porodzone,... przes... matkąn alysz do lyath rozvmv mayąn biez trzimani i sprawyani (teneantur et regantur) *Sul* 107; Sprawyacz gubernare XV *med. Zab* 521; Dobrze sprawyasz krolewstwo israhelske (regis regnum Israel) *BZ* III Reg 21, 7; Ia, pan bog twoy,... sprawyam cyø po drodze (ego... gubernans te in via), w nyeysze to chodzisz *BZ* Is 48, 17; Panye,... sprawiay (dirige Psal 89, 16, *Fl* i *Pul*: spraw) sini gich! *MW* 15b; Secundo ostenditur Xpus tamquam bonus pastor comendabilis ex ouis cognicione, quam habet ipsas gubernando, *gl.* regendo spravyayącz XV *ex. MPKJ* II 326; ~ Vstawyami, ze gdikole... nyektori barthnyk... vimawal syąn barcy, ktorąn przetthim sprawyal, dzirzal i myal (per ipsum tenta et habita), sprawyacz (regere) i dzirzeecz..., tegdi... rzeczonąn barcz ma... wsdacz *Sul* 95; Ale Ioatan... sprawyal syen (gubernabat palatium) a sødzil lyvd zemski *BZ* IV Reg 15, 5; Potem Ioathan... sprawyal dom krolyow (rexit domum regis) *BZ* II Par 26, 21; ~ Tis przikazal przikazanya twego strzedz barzo, abi sprawiani bili (*Pul*: by sprawyony) drogi moie (utinam dirigantur viae meae Psal 118, 5) ku strzezenyu sprawiedliwoszczi twogich *MW* 4a; Vczinki rankv twoiv sprawiay (*Fl* i *Pul*: spraw) nad namy (opera manuum nostrarum dirige super nos Psal 89, 17)! *MW* 16a; Thoczy yesth ona vyara, kthorasczy drogą y szczyezką zrządza y spravya 1484 *Reg* 705.

2. *'usprawiedliwiać, wykazywać niewinność, excusare, expurgare, innocentiam probare'*: Szandza... yusz nye poyedze na roky..., czo *przewradzal szady vyerne..., byerzacz oth szlosztnykow dary, szpravyayancz gych *nyevyery *De morte* w. 340; Sprawyayą schią iustificant (dent testes eorum, iustificentur et audiant, et dicant: Vere Is 43, 9) 1471 *MPKJ* V 94; Panye, podpomozi mye w sządny dzen s⟨p⟩rawyayø duszą moia! *MW* 143b.

3. *'przygotowywać, przysposabiać, czynić zdatnym do użytku, praeparare, instituere, utilem reddere'*: Dirigite viam domini szprawaycze (*GlWroc* 108r: *getnaycze) drogø bozø (Jo 1, 23) *ca* 1420 *RRp* XXIV 82, *sim.* XV *p. post. GlDom* 60, *EwZam* 299; Panye Ieszu Criste..., day, byszmy szercza nasze sprawyały ku wyslawyenyu thwey chwaly! *MW* 73a; Qui (*sc.* Iohannes)... viam domino preparavit sprawyal XV *p. post. GlDom* 41; Ya gloss volayączy na puszczy spravyayączy drogą boza (ego vox clamantis in deserto: Dirigite viam domini Jo 1, 23) *Rozm* 184; Ia vyem dobrze, czo vy spravyaczye y ktora yest vascha rada *ib.* 510; Tegodlya czoz ya vyem, vam povyedam, abysczye posnaly, czoz ony spravyayą potayemnye *ib.* 545; Vy, yzesczye ostały... se mną v pokuschach..., a ya spravyam (dispono Luc 22, 29) vam stalym krolevstvo vyeczne, yako spravyl mnye oczyecz moy *ib.* 559; ~ sprawiać ryby *'oczyszczać ryby z łuski i wnętrzności, przygotowując je do sporządzenia potrawy, pisces desquamare, visceribus purgare, ad comedendum praeparare'*: Sprawyacz riby squamare pisces *ca* 1500 *R* XLVII 354.

4. *'sporządzać, wykonywać, zlecać wykonanie, conficere, exsequi, mandata facere'*: Ieslyby thes kthori thowarzis chcial sobye... odzienye sprawycz, aby thaki nye smyal sprawyacz, aszby bylo dopuszczenye czechmistrzow 1491 *RKJŁ* VII 58; Gdy moyą dziewką poyął, thedyszmy gycy sprawyały rzeczy potrzebne 1493 *PF* IV 664; Sprawyacz conparare XV *ex. PF* V 26; ~ Pauperes ewangelisantur w bodze novy zakon *przygymąyą albo schobye gynny spravyayą (Mat 11, 5) 1471 *MPKJ* V 118; Gdy sprawyasz tesstament albo vrząd possledny przed thwą smyerczyą (disponis legata), radząncz (*leg.* radzęć), aby pirwye placzył slugam *nesszły caplanom XV *p. post. R* I s. XLVII.

5. *'spełniać powinność, posługi, wywiązywać się z obowiązków, czynić zadość, officia sua facere, alicui rei satisfacere'*: Yakom postawyl swerzepycza Dzychne tego dną w yey domu, kedymą (*leg.* kiedym ją) mal postawycz, sprawąyacz są rakoyemsthw (*leg.* rękojemstwu) 1427 *Kal* nr 969; Ziemyanye czastokrocz konye, na ktorych by nam ryczerstwo myely sprawyacz, straczayą *Dział* 36; ~ Kaszdy gy (*sc.* czsnego) sługa nawedzy, wszytko yego dobre sprawa, lepsze mysy przeden stawa *Słota* w. 37.

6. *'powodować, wywoływać, efficere, auctorem esse'*: Maria panno czista, nasze zbawienye sprawiayacza! *MW* 57a; W kthorem krol nyeba y zyemye odpoczywal, gdi zbawyenye nasze sprawyal *MW* 73b; Nam qui facit peccatum, servus est peccati et per consequens diaboli, qui procurat, sprawya, peccatum XV *p. post. GlDom* 47; Qui (*sc.* diabolus)... ministrat, sprawya, mendacium et falsitatem *ib.* 51; ~ przyczyna sprawiająca *'jedna z czterech przyczyn ontologicznych w rozumieniu Arystotelesa, una ex quattuor Aristotelis causis ontologicis, quae dicuntur'*: Przyczyna sprawyayacza causa efficiens XV *med. R* XXV 154.

7. *'działać, czynić, agere, facere'*: Quem (*sc.* hominem) ego ante caucionem cittavi al. zaposval, et post caucionem se disposui al. spravyalem secum in iure meo 1454 *TymSąd* 152; Przyszasznyczy mayą szyedzecz... w sandze kv prawu o swelkye ('wszelkie') rzeczy, ocz sand zagayą, poko kto czo ma sprawyacz (scabini sedere debent in iudicio a tempore, quo iudicium banitum sit) *OrtOssol* 89, 2, *sim. OrtMac* 121; ⟨P⟩yrwey ten byl obyczay, ysze... czy, ktorzy myeli czso sprawyacz w sądze (ad causas... pertractandas), alysz po obiedzech... przychodzili *Dział* 12; Dum... Michael... citaverat pro proventibus Johannem..., extunc domini cittacionem in nichilum verterunt predicti Michaelis..., quia sibi dominus dux non recommisit al. nye polyeczyl disponere al. sprawyacz pro hereditate 1466 *UrzMaz* 114; Exerce czin aut spravyay (*war. lub.*: czyn aut *sprawyą szą; exerce autem teipsum ad pietatem I Tim 4, 7) 1471 *MPKJ* V 130; Bo kthorzykolye duchem spravyayą sza, rodzeni (*pro* rządzeni) szą, czysz szynovye bozy szą quicunque enim spiritum dei agunt, hii filii dei sunt (Rom 8, 14) XV *p. post. AKH* VI 446; Patrata, *gl.* dicta, perfecta, peracta sprawyany, sunt hec mistice, Pasche peracto tempore, sacro dierum numero, quo legem fit remissio XV *ex. MPKJ* II 312.

Sprawianie 1. *'przygotowywanie, przysposabianie, też naprawianie, polepszanie, actus praeparandi, instituendi, etiam meliorem reddendi'*: Nichilominus Iwasko obligatur sibi vicecapitaneo homines suos de Cozycze, si ad medium quadragesime exemeret villam, ad comparandum al. kv sprawyanyv seminacionem dare 1470 *AGZ* XV 108; ~ Iste panis figuratus designat nobis corpus domini nostri Ihu Xpi, qui est cibus angelicus et habet iste reffectiones nasyczenye albo spravyane XV *p. post. R* XXV 176.

2. *'działanie, actio'*: Sprąvyanye practica *ca* 1500 *Erz* 99.

Sprawiciel *'twórca, creator'*: Wielebni sprauiczielu rector alme (huius, Christe, rector alme, plebis vota suscipe)! 1444 *R* XXIII 306.

Sprawicz *'ten kto kieruje, zarządza, opiekuje się, qui regit, administrat, curat'*: Poth zasczyczelmy y poth sprawyczmy sub tutoribus et actoribus (quanto tempore heres parvulus est,... sub tutoribus et actoribus est Gal 4, 2, *PF* V 31: actores sprawcze vel samperze, *RRp* XXIV 374: czinicza y szprawcza) 1462 *R* XXV 269.

Sprawić *formy*: *praes. ind. 1. sg.* sprawię XV *p. pr. R* XVI 347, *Pul* 50, 19; *2. sg.* sprawisz *BZ* Gen 6, 14, *Pul* 66, 4; *3. sg.* sprawi *Rozm* 586; ~ *praes. ind. z partykułą* ać *dla wyrażenia trybu rozkazującego 3. sg.* ać sprawi *BZ* Tob 4, 20; ~ *imper. 2. sg.* sprawi *MW* 98b; spraw *Fl* i *Pul* 89, 18. 19, *MW* 16a; *2. pl.* sprawcie *Fl* i *Pul* 81, 3; ~ *inf.* sprawić 1430 *ArchTerCrac* CCCXII 413, 19, 1432 *StPPP* II nr 2409, 1433 *ib.* nr 2471, *etc. etc.*; ~ *praet. 1. sg. m.* sprawił jeśm *Fl* i *Pul* 72, 13; -m sprawił 1466 *TymSąd* 162, 1493 *PF* IV 664; ja sprawił 1437 *KsMaz* III nr 2795; *2. sg. m.* jeś sprawiłeś *MW* 31b; *3. sg. m.* sprawił 1441 *AGZ* XIII 103, 1444 *AGZ* XIV 156, 1448 *Przem* II nr 357, *etc.*; *f.* sprawiła *OrtMac* 72, *OrtOssol* 57, 2, *MW* 74b; *neutr.* sprawilo 1475 *Trześn* 95; ~ *condit. 3. sg. m.* -by sprawił 1418 *Kościan* nr 706; ~ *part. praet. act.* sprawiwszy 1457 *TymSąd* 141; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* sprawiony *MW* 30b; *neutr.* sprawiono *Gn* gl. 52b; *n. pl. m.* sprawione *Pul* 18, 10; sprawieni *Fl* 18, 10; *ac. pl. f.* sprawione 1471 *MPKJ* V 66; *i. pl. m.* sprawionymi *ca* 1428 *PF* I 481; ~ *praes. pass. 3. sg. f.* sprawiona jest *BZ* Is 48, 15; *neutr.* sprawiono jest 1447 *R* XXII 41; ~ *fut. pass. 3. sg. m.* sprawion będzie *Fl* i *Pul* 36, 24. 142, 2; będzie sprawion 1471 *MPKJ* V 70; *neutr.* sprawiono będzie *Fl* i *Pul* 101, 29; ~ *condit. pass. 2. sg. m.* by sprawion *Fl* i *Pul* 50, 5, *Kart Świdz*; *3. sg. m.* -by sprawion był *Sul* 40; *neutr.* -by sprawiono *Dział* 29—30; *3. pl. m.* -by sprawiony *Fl* 50, 19; *f.* by sprawiony *Pul* 118, 5.

Znaczenia: **1.** *'pokierować, poprowadzić, rządzić, regere, administrare'*: Spraw (dirige, *MW* 15b: sprawiay) sini gich! *Fl* 89, 18, *sim. Pul*; Semø gich (*sc.* synow) na wyeky sprawono bødze (semen eorum... dirigetur) *Fl* 101, 29, *sim. Pul*; Ordinare al. sprawicz 1430 *ArchTerCrac* CCCXII 413, 19; ⟨Yeesz⟩ pospolstwo vpocoycz, strzedz, slonczycz y sprauicz (*Msza* III. VII: sprawyacz, II. VI. XIV: sprauouacz, I. IV. VIII: rządzycz, XI. XII: zachovacz, V: opyekacz, zachowacz) raczy (quam, *sc.* ecclesiam, pacificare, custodire, adunare et regere digneris)! XV *p. pr. Msza* IX s. 259; Wyesszyelczye szye..., bo... pogany na zyemy sprawysz (dirigis, *Fl*: sprawasz)! *Pul* 66, 4; Tegodla mozesch ten svyat podlug dobrovolenstva tvego spravycz *Rozm* 597; ~ Gdyby [ten] czlowyek vpewnyon, slowie dano mv myr przydz y odydcz swe sprawycz y przedacz wolno (mansionem suam... intra et extra trahi, *gl.* id est dare et vendere, posse) *OrtOssol* 104, 1, *sim. ib.* 22, 4, *OrtMac* 141; ~ V gospodna chod czloweczi sprawon bødze (gressus hominis dirigentur) *Fl* 36, 24, *sim. Pul*; Dzala røk naszich spraw nad nami (dirige super nos, *Pul*: spraw na nas, *MW* 16a: sprawiay nad namy) a dzalo røk naszich spraw (dirige) *Fl*

89, 19, *sim. Pul*, *MW* 16a; Prosz gego (*sc.* gospodna), acz drogy twe sprawy (ut vias tuas dirigat) *BZ* Tob 4, 20; Przywyodłem gy a sprawyona gest droga gego (directa est via eius) *BZ* Is 48, 15; Przesz ymyą thwe szprawy drogy me (propter nomen tuum deduces me Psal 30, 4) ku otrzymanyu chwaly thwoiey *MW* 98b; Ządam, by sprawyony (*Fl*: abychø *sprawoczy, *MW* 4a: abi sprawiani bili) drogy moye (utinam dirigantur viae meae) na ostrzeganye prawot twych *Pul* 118, 5; ~ *dubium*: sprawione rzeczy '*władza, kierownictwo, potestas, gubernaculum*': Sprawyone rzeczy (*var. lub.*: sprawovanye aut wlodanye) gubernacula (audiens sapiens, sapientior erit et intelligens gubernacula possidebit Prov 1, 5) 1471 *MPKJ* V 66.

2. '*usprawiedliwić, uniewinnić, wykazać niewinność, zasadność, słuszność, excusare, expurgare, innocentiam, iustitiam, aequitatem probare*': Sødi bosze spraweni (*Pul*: sprawyone) sami w sobe (iudicia... iustificata in semetipsa) *Fl* 18, 10; Zle przed tobø czinil iesm, bi sprawon (ut iustificeris) w molwach twogich *Fl* 50, 5, *sim. Pul*, *Kart Świdz*; Tegodla przez wini sprawil iesm sercze moie (iustificavi cor meum) *Fl* 72, 13, *sim. Pul*; Czichego y vbogego sprawcze (iustificate)! *Fl* 81, 3, *sim. Pul*; A ne wchodzy w sød se slvgø twogym, bo ne sprawon bødze (non iustificabitur) przed oblyczym twogym wszelky szywy *Fl* 142, 2, *sim. Pul*; Yzeszmy byly poszly ot pana Jana do Olbrachta... aby sze sprawil, w czem by mu winą dał 1418 *Kościan* nr 706; Nos Paschkonem fecimus emundatum, quia est iustificatus al. sprawil ⟨się⟩ 1444 *AGZ* XIV 156, *sim.* 1455 *ib.* 456, 1471 *AGZ* XVII 50. 54; Iacobus... expiauit al. sprawil Mathiam... a culpa 1448 *Przem* II nr 357; Non purgavit se al. nye spravil schyą 1452 *ZapWarsz* nr 925; Gdysz gey dzewka o thy pyenyadze gemv szye sprawyla (exquo sibi filia eius prius iusta facta est occasione pecuniae), acz thą pany gescze ma o tho czyrpyecz? *OrtOssol* 57, 2, *sim. OrtMac* 72; Gdyby czlowyek, masz albo zona, nalezon nye w małszenstwye ('w niemałżeństwie')..., kako ony tego szye mayą sprawycz? *OrtOssol* 71, 2, *sim. ib.* 73, 1, *OrtMac* 96. 98; Scabinos predictos dominus ipsorum inculpasset al. obvinyl, quomodo iniuste iudicassent... et quomodo eciam idem scabini nondum iustificati al. nye spraviwschi ssza 1457 *Tym-Sąd* 141; Hoc Gregorius misit ad ius et ius ipsum sprawylo 1475 *Trześn* 95; Sed ibo ad dominum et volo rogare al. spravycz szye eidem pro eadem pena 1490 *AGZ* XVII 258; Nobilis Albertus... debet se expurgare al. oczyszczyc y spravycz... ex tribus clenodiis 1490 *MiesHer* XIV 161, *sim.* 1495 *StPPP* II nr 4443; ~ '*uznać prawdziwość, aliquid verum iudicare*': Znyn literam acceptavit al. spravil, quam prius increpavit, dicens, quia est bona litera 1441 *AGZ* XIII 103.

3. '*przygotować, przysposobić, uczynić zdatnym do użytku, praeparare, instituere, utilem reddere*': Kmethones... agros laborare, arare et formare al. zprawicz debebunt 1432 *StPPP* II nr 2409; Ipseque Predberius eadem frumenta in campo parare al. sprawicz... debebit 1433 *ib.* nr 2471; Kmethones... predicta semina pro ipso Paulik procurare tenentur al. sprawicz 1434 *ib.* nr 2523; A ti vczyn sobye korab... a klygem gy s wnøtrz a swnu sprawysz a spogysz (bitumine linies) *BZ* Gen 6, 14; Boze, ktori iesz przesz *niepokalana dzevicze poczancze sprawylesz dostoyny a swiątj przibitek (habitaculum praeparasti) twoiemu synowi milemu *MW* 31b; Ya spravyam vam stalym krolevstvo vyeczne, yako spravyl (disposuit Luc 22, 29) mnye oczyecz moy *Rozm* 559; Spravyl (*sc.* Piotr) sobye myecz *ib.* 640.

4. '*sporządzić, zrobić, wykonać, conficere, facere, exsequi*': Vczin, gospodne,... Syon, abi sprawoni (ut aedificentur) muri ierusalemske (*Pul*: sprawyę mury Yeruzalem)! *Fl* 50, 19; Zastawyamj dzedzini nassze... ze wszitkimi wodami,... mlynmy wodnymy albo *wetzrzynimi szprawonimi albo szprawoyonczimy (*pro* szprawuyønczimy) cum... molendinis aquaticis siue ventilibus constrvctis et constrvendis *ca* 1428 *PF* I 481; O kthori polap Anna na mya szalowala, ten ya sprawil przeth posvem 1437 *KsMaz* III nr 2795; Sprawyą faciam XV *p. pr. R* XVI 347; Vstawyamy, abi z gymyenya tich to wmyerayąnczich... kyelych za pollhori grzywny... sprawyon bil (quod... calix... comparetur, *Sul* 13: sprawicz mayą, *Dział* 29—30: aby... sprawyono) *Sul* 40; *Sprawyonhy comparantur XV *med. R* XXIV 359; Sprawyl (*sc.* Ezechijasz) rozmaytø bron (fecit universi generis armaturam) *BZ* II Par 32, 5; Ten iest dom panyenskj mocznye sprawiony (aedificata) *MW* 30b; Ieslyby thes kthori thowarzis chczial sobye... odzienye sprawycz, aby thaki nye smyal sprawyacz, aszby bylo dopuszczenye czechmistrzow 1491 *RKJŁ* VII 58; Koschulky, czo naonczasz zalyeschalo na dzyewczky, thom sprauil 1493 *PF* IV 664; ~ Mayą vdzielaczy testamenth... thedyz zrządzycz y spraviczy (ordinent et disponant), a tho aby ktory z nych nye zczedl ('zszedł') zs tego svyata nye vdzielaw testamentu 1484 *Reg* 715.

5. *'zrealizować, doprowadzić do skutku, efficere, ad finem adducere'*: Et sic diccata, sprawono, est hec legacio *Gn* gl. 52b; ~ sprawić dług *'spłacić dług, nomen solvere'*: Gdy czlowyek... szwym dzeczam y zenye wybyerze... opyekaldnyka..., powynyenly ten opyekaldnyk sprawycz dlugy (debita emovere) tych dzyeczy y tey panyey, a maly albo mozely szobye wzącz zyszk albo vrobek za szwoy trud? *OrtOssol* 92, 3, *sim. OrtMac* 127.

6. *'spowodować, wywołać, efficere'*: Panye, w gymye twe naszwyathsze raczy sprawycz zbawyenye nasze (salvum me fac Psal 53, 3, *Fl* i *Puł*: zbawona me vczin)! *MW* 67a; Kthora (*sc.* Anna) nam w zywoczye szwem zbawyenye nasze szprawila przesz Marią panną czistha *MW* 74b; Alye, nądzny czlovyecze, yegosch (*pro* tegosch) spravycz nye mozesch *Rozm* 512; Ten czlovyek laczno svady spravy *ib.* 586.

7. *'zapewnić komuś powodzenie, szczęście, felicem, beatum reddere'*: Y sprauil (salvavitque) pan Dauida we wszitkem, k czemuszkole syø przyczinyl *BZ* I Par 18, 13; Nye bandzie sprawyon non dirigetur (qui abscondit scelera sua, non dirigetur Prov 28, 13) 1471 *MPKJ* V 70.

8. sprawić się *'ugodzić się, zalatwić spór polubownie, in gratiam redire, controversiam diiudicare'*: Michael cum... Muzilo debent iustificari al. spravycz sya maya unus alteri pro eisdem bonis 1444 *AGZ* XIV 149; (Mikołaj już porozumiał się) al. spravyl schą (z ojcem parobka) 1454 *TymWol* 77; Jako ya Vrbana... nye zbyl silą, ale kyedy byl Wysznye (*leg.* w Wiźnie), tedy ten człowyek pana nye mayącz, tedim ssyą s nim sprawyl, o czom mu byl wynyen 1466 *TymSąd* 162.

9. *wieloznaczne z powodu braku kontekstu*: Sprawono gest 1447 *R* XXII 41.

Sprawiedliwić *cf.* **Usprawiedliwić, Usprawiedliwiać**

Sprawiedliwie *formy*: *superlat.* nasprawiedliwie XV *ex. Wisł* nr 168.

Znaczenia: **1.** *'zgodnie z ogólnie przyjętymi zasadami moralnymi, uczciwie, iuste, recte, honeste'*: Rectene agitur circa te?... Que respondit: Recte prave, sprawyedlywye, sprawyedlne (IV Reg 4, 26) XV *p. pr. SKJ* I 310; Ut vias tuas dirigat prosto vczinil, czusz *abhy ye *szradzyl sprawyedlywye (Tob 4, 20) XV *med. R* XXIV 363; My przyszangamy... sszwe *rzemisło *sprawydliwe *czalacz XV *p. post. Zab* 539; ~ Nygdym svych grzechow spravedlive ne spovedal *SkargaWroc* w. 23.

2. *'zgodnie z przepisami prawnymi, tak jak prawo wymaga legitime, iuste'*: Sicut spravedliwe terminum astitissi 1402 *Piek* VI 102, *sim. ib.* 1420 *Kal* nr 764; Jaco ten list sprawedliwe wyssed Paskowi ot Pyotrassa 1411 *Kal* nr 353, *sim.* 1415 *Pyzdr* nr 394, *etc.*; Quia generosa domina... iusticionaliter al. sprawiedlywye przysangla 1435 *Pozn* nr 1653; Vstawyami, abi kedi... sądzdzaa... slyachczycza alybo prostego począ̨dza..., czanzza... oszm dny... ma bicz chowana, lyvbo sprawyedlywye (iuste) począ̨ndzani bily (*Dział* 9: lubo sprawnye... zaclad bądze wzą̨t), lyvbo nyewynnye drapyesstwo... szą̨ sstalo *Sul* 22, *sim. ib.* 109, 1474 *Zab* 540; Ex patre suo legitime natus sprawyedlywye vrodzon *OrtCel* 9, *sim. OrtLel* 234; Ia przysengam..., ysz ja... sprawyedlywy ortel znacz cheze y then przyschensnyczy stolecz podlug nyemyeczkego prawa bronycz, yako nasprawyedlywye wyem XV *ex. Wisł* nr 168.

3. *'bezstronnie, słusznie, w oparciu o bezstronny osąd, sine ira et studio, iuste, incorrupte, integre'*: Wykładamy przerzeczonego Hermana sprawyedliwye (iuste) a dobrze szadzycz mlinarza przerzeczonego *Sul* 40; Sząndza... doswyathczicz ⟨ma⟩, ysze sprawyedlywye a sprawne (iuste et legitime) sząd̨zyl *Sul* 55, *sim. Dział* 51; Sprawyedliwye (iuste) sødzi twemv bliznemv! *BZ* Lev 19, 15.

Sprawiedliwość *'postępowanie zgodne z ogólnie przyjętymi zasadami moralnymi, iustitia'*: Nisi habundaverit iusticia vestra plus quam Scribarum et Phariseorum, genocz wassza sprawedlywocz *crescenska ne *bodze opphilstwa (*pro* opphitsza) nyz sprawedlywocz wczennykow luczemernyczska, non intrabitis in regnum celorum (Mat 5, 20) XV *med. GlWroc* 61r; Szyadlesz na *stoylczu, yensze sądzisz sprawyedlywocz (qui iudicas iustitiam, *Fl*: prawdø) *Puł* 9, 4; Gospodnye, kto będze myeszkal w przebitcze twoyem?... Gen wchodzy bez wyny y czyny sprawyedlywocz (qui... operatur iustitiam, *Fl*: prawdø) *Puł* 14, 2.

Sprawiedliwość *formy*: *n. sg.* sprawiedliwość XV *med. R* XXII 240, 1478 *RKJŁ* VII 59, *MW* 29a, XV *p. post. Zab* 539; ~ *g. sg.* sprawiedliwości *ca* 1420 *R* XXIV 86, 1449 *R* XXV 166, *Sul* 60, *etc. etc.*; ~ *d. sg.* sprawiedliwości *Spow* 3, *Sul* 31. 55, *etc.*; ~ *ac. sg.* sprawiedliwość *Sul* 54, XV *med. R* XXII 233, *BZ* Gen 15, 6, *etc.* ~ *i. sg.* sprawiedliwością *Dział* 1, *MW* 69b; *l. sg.* (w) sprawiedliwości 1455-60 *R* XIX 110, *Puł* 9, 8, *EwZam* 290; ~ *n. pl.* sprawiedliwości XV *med. R* XXII 239, *MW* 7a; ~ *g. pl.* sprawiedliwości *BZ* II Par 7, 17, *MW* 4a. b. 35a; ~ *d. pl.* sprawiedliwościam *MW* 28b; ~ *ac. pl.* sprawiedliwości *BZ* Deut 27, 10. 33, 21. II Par 7,

19, *etc.*; ~ *l. pl.* (we) sprawiedliwościach *MW* 5b. 6b—7a, *EwZam* 287.

Znaczenia: **1.** *'boskie prawo moralne, boska nauka moralności, praecepta divina ad mores pertinentia'*: Tesz sya davam vynyen deo omnipotenti ze dvanascye *czlongow vyary..., aczbych... vstąpylem vyerzącz w czary,... blvsznyl... przecyvyayvczy sya vyerney spravyedly[e]voscy *Spow* 3; Vslysz głosz gego (*sc.* pana boga), spelnisz przikazanya y sprawyedliwosci (mandata atque iustitias) *BZ* Deut 27, 10, *sim. ib.* II Par 7, 19. I Mach 2, 21, *Pul* 49, 17; Vczinil sprawyedlivosci (iustitias) bozc a søød swoy z Israhelem *BZ* Deut 33, 21; Sprawyedlywoscy (iustitias) mich a sødow bødzeszly posluchacz, wzbvdzø tron krolewstwa twego *BZ* II Par 7, 17; Czsoszesmy vznali, ysz tho bylo przeczywko sprawiedlywosczy boszey (contrariatur praecepto divino, *Sul* 28: przeczywya szą przykazanyv bozskemv) *Dział* 16; Iusticie tam bone, tam proprie tako wyelky sprawethlyvosczy 1466 *R* XXII 19; Tis przikazal przikazanya twego strzedz barzo, abi sprawiani bili drogi moie ku strzezenyu sprawiedliwoszci (*Fl* i *Pul*: prawot) twogich (ad custodiendas iustificationes tuas Psal 118, 5) *MW* 4a, *sim. ib.* 4b. 35a; Dziakowacz bandą tobie..., yze nauczilem se szandow sprawiedliwoszci (iustitiae Psal 118, 7, *Fl* i *Pul*: prawoty) twoiey *MW* 4b; We sprawiedliwosczach (in iustificationibus Psal 118, 16, *Fl*: w prawotach) twogich roszmislacz bandą *MW* 5b, *sim. ib.* 6b—7a; Rada moia sprawiedliwoszci (iustificationes Psal 118, 24, *Fl* i *Pul*: prawoty) twoie *MW* 7a; Kaplany twogi nyechay sie oblekø we sprawiedlywosez (induantur iustitiam Psal 131, 9, *Fl* i *Pul*: w prawotø) *MW* 11b; Dobrze mnie, ize poniziles mie, abich se vczil szprawiedliwoszciam (*Pul*: prawoty) twogim (ut discam iustificationes tuas Psal 118, 71) *MW* 28b; Thamoch nye mogla nycz w szobye zosthawycz, s czegobych mogla lyczba dacz, wspomynawschy na okruthna maka twa y na wyszscha sprawyedlywosez *Naw* 89; Yako my bog pomoszy y gego sprawedliwoszcz XV *p. post. Zab* 539; Byly (*sc.* Zacharyjasz i Elżbieta)... pochodzączy ve vszystkym przykazanyv y w spravyedlyv[y]oszczyach (in omnibus mandatis et iustificationibus Luc 1, 6) boszych *EwZam* 287; Szluszylybysmy mv w szvyąthoszczy y w spravyedlyvoszczy (in sanctitate et iustitia Luc 1, 75) przed nym *ib.* 290.

2. *'postępowanie zgodne z ogólnie przyjętymi zasadami moralnymi, uczynek słuszny, wynikający z zasad moralnych, honeste agendi actus, recte, honeste factum'*: Humilitas est origo omnium virtutum... instrvmentum iusticie przyczina szprawedliwoszczy *ca* 1420 *R* XXIV 86; Sam szebye od sprawyedliwoszczy roszdzela, szwodzy (nam si quis existimat se aliquid esse, cum nihil sit, ipse se seducit Gal 6, 3) 1449 *R* XXV 166; Blogoslavyeny, gisch przesladnoscz czyrpyą prze spravyedliwoscz (propter iustitiam Mat 5, 10) XV *med. R* XXII 233; Nasche wschitky sprawyedliwosczy (iustitiae Is 64, 6) yako plat nyewyasti myessyączney *ib.* 239; Congaudet (*sc.* caritas) autem veritati raduye ssze z sprawyedlywosczy (I Cor 13, 6) XV *med. SKJ* I 70, *sim.* XV *p. post. GlDom* 46; Weszrzal Abram ku bogu a ⟨w⟩ sprawyedlywoscz gemu obroczono (reputatum est illi ad iustitiam) *BZ* Gen 15, 6, *sim. ib.* Deut 24, 13; Then (*sc.* Stanisław)..., wyodacz szwoy szywoth we cznoszcy, wytrual w swey szprawyedlivoszczy 1455—60 *R* XIX 110; Poznałem, panye, ize sprawiedliwosez (aequitas Psal 118, 75, *Fl* i *Pul*: prawda) sødi twoie *MW* 29a; Snadz myslyl Pyotr sobyc, yako on Phynees msczącz nad kaczerzmy, vzyął odplatą spravyedlyvosczy (mercedem iustitiae) y kaplanstva *Rozm* 637; Bycz s pravdy, to yest podlug myloszcy, czvs podlug nyektorego daru danego od boga, ku spravyedlyvoszczy *ib.* 785.

3. *'słuszny, bezstronny sąd, wyrok, obiektywne osądzanie, iudicium sine ira et studio latum, integre atque incorrupte iudicandi actus'*: Vstawyamy,... abi bidlo... szandza... wyesznyczam... myenyączym sza *nyesprawidliwe a przeczivko *spravidlywoszci (indebite et contra iustitiam, *Dział* 19: nyesprawyedlywie) bicz począdzany,... wroczycz maya *Sul* 31; Gdysz w pothocze rzeczy sądowich v sprawyedlivich szandzy nye ma... mytho sprawyedlywoscz (iustitiam) wywroczycz *Sul* 54; By... przeczywko gych sampnyenyv y sprawyedlywosczy (contra... iustitiam)... przes dari czso czynyli (*sc.* sędzie) stronye drvgey na vczązszenye *Sul* 55; Przes then czasz then tho wogewoda v nasz... sprawyedlywosczy (iustitiam) gemv (*sc.* zbiegowi) szvkay *Sul* 60, *sim. Dział* 61; Isze gdy oblycze nasze oth thich person, sz gych sąd szą sklada, byva vydzano, sądza szą vkazvge kv czynyenyv sprawyedlywoszci tim * ratlisny (iustitiam ad reddendam promtiorem) *Sul* 63; Then ortel... ya layą y chczą szprawyedlywoscz nadz (iustiorem, *sc.* sententiam, invenire volo, *OrtOssol* 54, 1: chczą szobye sprawyedlywszy naydcz) *OrtMac* 67; A ysze rospvszczone lakomstwo, aczby sprawiedlywosczą (iustitia) nye bylo sklonyono, tedi zgoda y pokoy myedzi lvdzmy by zgynaly *Dział* 1; Acz kto by przed namy... skarszyl na

sadzą, yszby gego rzecz zle skazal,... tedy sadza swey sprawiedlywoscizy ma dokonacz (probare debebit, *Sul* 55: szandza... doswyathczicz ⟨ma⟩) tymy wszemy, ktorzy s nym na sądze syedzely, ktorzy poznayą, ysz sprawiedlywie osądzyl *ib.* 51; Tho sza stało przeth pany radczyamy, tha spravyedlywoscz 1478 *RKJŁ* VII 59; Przyszągam... *sprawydlywoscizy vszyczacz... goszczowy... w tem to prawe XV *p. post. Zab* 539; My przyszangamy bogu... pomoczny bycz ku wszeliky sprawedliwoszczy *ib.*; Ya vyerza, ysz V⟨asza⟩ M⟨iłość⟩ raczy my vczynycz spravyethlywoszcz XV *ex. SlArch* I pril. 23; ~ Eze sprawyedliwoscz przes myloszczi gest verutnoscz, a myloscz opyącz przes sprawyedliwoszczy gest rospu⟨sz⟩czenye XV *med. R* XXII 240; Ocropnoscz bozskyey sprawyedlywoszczy *ca* 1450 *PF* IV 579; Myloszyerdzye szprawyedlywoszczą (*leg. z* sprawiedliwością) taczi otrzimayą *MW* 69b; On będzye sądzyl okrąng zyeme w sprawyedlywoszczy (in aequitate, *Fl*: w prawe) *Pul* 9, 8.

4. '*słuszność, racja, iustitia, aequitas, fas*': Aczby kto za kogo rączyl a ten, za kogo raczą, zaprzy syą,... tedi... na to samotrzecz ma przysyądz swey sprawiedlywoszczy *Dział* 52; Pytay nyeprzyaczyol moych, ktorzyszczy szye mnye przeczyvyayą, ktorez tez pravdą przemoze y spravyedlyvoscz moych slov, yze mvscha pravdą posnacz *Rozm* 681.

Sprawiedliwy *formy*: *n. sg. m.* sprawiedliw *Sul* 97; sprawiedliwy 1426 *Kościan* nr 1175, 1443 *AGZ* XII 108, 1443 *Pozn* nr 1609, *etc. etc.*; *f.* sprawiedliwa *OrtCel* 7, *Dział* 12, XV *ex. Zab* 526, *ca* 1500 *SprTNW* V 9; *neutr.* sprawiedliwo *ca* 1420 *R* XXIV 83; sprawiedliwe XV *in. JA* XXVII 266, *OrtMac* 135, *OrtOssol* 98, 1; ~ *g. sg. m.* sprawiedliwego *Dek* VI, 1413—4 *Msza* I s. 262, *sim.* III. IV. VI, *etc.*; *f.* sprawiedliwej *BZ* Gen 24, 27, *OrtMac* 60, *OrtOssol* 49, 3, 1474 *Zab* 540; *neutr.* sprawiedliwego *BZ* Ex 15, 26. Deut 1, 16, XV *p. post. R* XXV 236; ~ *d. sg. m.* sprawiedliwemu *Pul* 5, 14. 54, 25; ~ *ac. sg. m.* sprawiedliwy 1420 *Kościan* nr 767, *BZ* Gen 20, 4. Lev 19, 36, XV *ex. Wisł* nr 168; sprawiedliwego XV *in. R* XXIV 75, *BZ* Gen 7, 1. 18, 23. 25; *f.* sprawiedliwą *BZ* Lev 19, 36, *Naw* 178; *neutr.* sprawiedliwe *Sul* 18. 55; ~ *v. sg. m.* sprawiedliwy *MW* 72a—b; ~ *i. sg. m.* sprawiedliwym XV *p. post. PF* III 287; ~ *l. sg. m.* (po) sprawiedliwem XV *p. post. WilkKrak* 47; ~ *n. pl. m.* sprawiedliwi *Sul* 45. 97, XV *med. R* XXII 240, *EwZam* 287; sprawiedliwe *MW* 43b; ~ *g. pl. m.* sprawiedliwych *Sul* 54, XV *p. pr. SKJ* I 310, XV *med. SKJ* V 263, *etc.*; ~ *d. pl. m.* sprawiedliwym 1460 *PF* V 38, XV *ex. Kalużn* 290; ~ *ac. pl. m.* sprawiedliwe 1449 *R* XXV 166, *Pul* 49 arg., XV *p. post. R* XXV 181, *etc.*; *f.* sprawiedliwe *BZ* Deut 25, 15. 33, 19; ~ *v. pl. m.* sprawiedliwi XV *ex. PF* V 104; ~ *i. pl. m.* sprawiedliwymi XV *med. R* XXII 239, *Pul* 68, 33, *Naw* 182.

Comparat, ac. sg. m. sprawiedliwszy *OrtOssol* 54, 1.

Superlat. n. sg. m. nasprawiedliwszy *Rozm* 729; ~ *g. sg. m.* nasprawiedliwszego *BZ* Deut 33, 5.

Znaczenia: **1.** '*postępujący zgodnie z ogólnie przyjętymi zasadami moralnymi, uczciwy, prawy, iustus, bonus, probus*': Yako *przygyamnye myecz raczyl yesz ⟨dary... dzeczaczą thwego⟩, sprawyethlyvego Abla (munera pueri tui iusti Abel) 1413—4 *Msza* I s. 262, *sim.* III. IV. VI. VII. VIII. XII. XIV; Przes yąsz (*sc.* jigrę kostek) cząstokrocz sprawyedliui oczczovye (iusti patres, *Dział* 36: oczczowie nyewynny) vyną szynow s gymyenya bywayą pądzeny *Sul* 45; Czlowyek słunye sprawyedliwi a dobri przes dobre a sprawyedne vczinky XV *med. R* XXII 239; Tocz gest tako rzeczono, abichom nygdi syą doschlimy a sprawyedliwimy nye czi⟨ni⟩li *ib.*; Ktorzicole sącz sprawyedliwy, są milossyerdny *ib.* 240; Noe bil møsz sprawyedlywi (vir iustus) *BZ* Gen 6, 9, *sim.* XV *p. post. RozmPam* 475, *EwZam* 294; Ti a twa czyelacz wnydze w korab, yze[m]sm *gendnego czyebye sprawyedlywego we wszem tem to pokolenyu wydzal (te enim vidi iustum) *BZ* Gen 7, 1; Aza, myli panye boze, sprawyedlywi a nyewynni lud (gentem... iustam) zagubysz *ib.* 20, 4; Pozegnay cyebye pan bog israhelski, bo gesz ti sin møza dobrego a sprawyedlywego (optimi viri et iusti), a boiøcego syø boga *BZ* Tob 9, 9; ⟨A⟩lye ysz gygranye kostek wyele sprawyedlywych (multos iustos) y gynszych lyvdzy dobrych schkodzy *Dział* 64; Byl... kaplan... a szona yego... a byly sprawyedlywy (iusti Luc 1, 6) oba przed bogyem *EwZam* 287; Anna, nyevyasta nyeplodna, *spravydlywa y naboszna czysta panna porodzyla *ca* 1500 *SprTNW* V 9; Sądzya y (*leg.* sądzą ji, *sc.* zbawiciela) yako zlego, gdyz on yest naspravyedlyvschy *Rozm* 729; ~ Na sprawyedliue super iustos (faciat bonum..., quia oculi domini super iustos I Pet 3, 12) 1449 *R* XXV 166; Sprawyedlywych dro⟨ga⟩ yako szwyathloszcz justorum semita quasi lux (Prov 4, 18) XV *med. SKJ* V 263, *sim. BZ* Judith 10, 8, *etc.*; Azaly zatraczysz sprawyedlywego (iustum) z nyesprawyedlywim? *BZ* Gen 18, 23, *sim. ib.* 18, 25; Y bødze v nasprawyedliwszego (apud rectissi-

mum) krol *BZ* Deut 33, 5; W pamyaczi wiekuistey bąda sprawiedliwi (iustus Psal 111, 7, *Fl*: prawy, *Pul*: praw) *MW* 20a; Bo ty przezegnasz sprawyedlywemu (iusto, *Fl*: prawemu) *Pul* 5, 14, *sim. ib.* 54, 25; Zgladzeny bødzcze ze kszøg zywych y s sprawyedlywymy (cum iustis, *Fl*: s prawimi) nye bødzcze napyssany *Pul* 68, 33, *sim. Naw* 182; O krzyzv,... pomnoz lazky sprawyedlywym! XV *ex. Kałuż̇n* 290; Podzczye ku mnye wschyszczy, sprawyedlywy y *grząsznyczy! XV *ex. PF* V 104; Pastyrzu dobry, szpravyedlyve zachoway iustos conserua XV *ex. R* XXV 243, *sim. Pul* 49 arg., XV *ex. Kałuż̇n* 291.

2. *'zgodny z przepisami prawnymi, taki jak prawo wymaga, legitimus'*: Sprawyedlywe przegabanye legale impedimentum XV *in. JA* XXVII 266; Yz Jasek... listh dzedziczny na ną (*sc.* dziedzinę) mal sprawedlywy 1420 *Kościan* nr 767; Yaco to lyst yest sprawyedliui pana Maczcow 1426 *ib.* nr 1175, *sim.* 1443 *AGZ* XII 108, 1443 *Pozn* nr 1609; ⟨L⟩egale impedimentum sprawyedlywa przekaza uel przegabanye *OrtCel* 7, *sim.* XV *ex. Zab* 526; Villam... vendi⟨di⟩mus... heredi... suisque heredibus et legitimis successoribus sprawedlywym n[y]amastkom 1460 *PF* V 38; Ordine legitime, spravyedlyvim rządem, gradiar, cleroque vocante ingrediar, *gl.* in episcopatum, ne quis me reprobare queat XV *p. post. PF* III 287; ~ Przeto aby czas y godzyna sadom byla sprawiedlywa (certis temporibus sive horis), vstawyamy, aby... sądze kaszde sady... sądzili, począwszy ode zzaranya asz do dzewyatey godzyny *Dział* 12.

3. *'bezstronny, oceniający, rozstrzygający bezstronnie, słusznie, iustus, qui ira et studio vacuus iudicat'*: Gdysz w pothocze rzeczy sądowich v sprawyedlivich szqndzy (apud iustos iudices) nye ma zyskowacz zawyscz (*Dział* 47: wierny sądze nye maya... baczycz gnyewow) *Sul* 54; Bog wyerni a przes wszey nyeprawosci, sprawyedlivi (iustus) a prawy *BZ* Deut 32, 4, *sim. ib.* Ex 9, 27. I Esdr 9, 15, *etc.*; Declinauerunt oculos suos, ut non viderent celum neque recordarentur iudiciorum iustorum na *sąnda *sprawydliwich raycz (Dan 13, 9) XV *p. pr. SKJ* I 310; Spravyedliwy (*war. lub.*: sprawyedlywy mszczyczel) emulator (quoniam deus aemulator Deut 6, 15) 1471 *MPKJ* V 28; Day nam, szadzya szprawiedlywy,... wyszluchanyc! *MW* 72a—b.

4. *'oczyszczony z zarzutów, usprawiedliwiony, uwolniony od posądzenia, niewinny, excusatus, expurgatus, crimine liberatus, innocens'*: Ille autem volens iustificare, sprawedlivego vcinic, se ipsum, dixit (Luc 10, 29) XV *in. R* XXIV 75; Thedi on, komu oczyecz... przes nyekogo bilbi zabith, schvkacz crzywego... ma, ale sprawyedlivego (iustum) nye ma gabacz *Sul* 86; Gdi... xanząn nyektorego czlowyeka o kradzesz... obvynilbi,... thedi yemu rok... ma bicz dan. Pakli... sprawyedliwi syąn nye vczini (si... iustum se non fecerit), thedi xanząn w gymyenye yego... ma syan wrzuczicz *Sul* 87; Pakli... o to iste przestąnpyenye... sprawyedlyph syąn nye vczini (si se iustum non fecerit), tegdi... tego istego w vynach rzeczonich skazuyem *Sul* 97, *sim. ib.*; Acz kmyeczye... gwalt... vczinilibi..., acz syąn sprawyedlywi (iusti) s tego tho gwaltu... nye vczinyą, mayąn bicz karany *ib.*; Nos innocentes, spravyedlyve vel nyevynne, absoluere decet XV *p. post. R* XXV 181.

5. *'słuszny, oparty na bezstronnym osądzie, iustus, rectus, aequus'*: Nye zabyay blysznyego thwego procz szadu spravyedlyvego! *Dek* VI; Ite et uos in vineam meam, et quod iustum fuerit, czszo *szpraweliwo bandze, dabo vobis (Mat 20, 4) *ca* 1420 *R* XXIV 83; Gesz (*sc.* trzy grzywny) then tho szqdza szobye... odzyrzy, acz swe skazanye doswyathczy bicz sprawyedlywe (sententiam... iustam, *Dział* 51: ysze sprawiedlywie sskazal) *Sul* 55, *sim. ib.* 18; Bødzeszly posluchacz glosu pana boga twego, a czso gest sprawyedlywego (quod rectum est) przed nym bødzesz czynycz? *BZ* Ex 15, 26, *sim. ib.* Deut 1, 16, XV *p. post. R* XXV 236; Ten ortel... ma ostacz przesz wszey sprawyedlywey odmowy (absque iusta contradictione) *OrtOssol* 49, 3, *sim. OrtMac* 60; Ten ortel... ya layą y chczą szobye sprawyedlywszy naydcz (iustiorem, *sc.* sententiam, invenire volo) *OrtOssol* 54, 1; Gest-ly gych (*sc.* świadkow) swyadeczstwo prawe y sprawyedlywe (an... testimonium... rectum sit)? *ib.* 98, 1, *sim. OrtMac* 135; Boze, od ktorego swiate zqdze y prawe radi, y sprawiedlywe szą vczinki! *MW* 43b; Vzycz... w cznothach dobrych przemyeskawanye a sprawyedlywa rzecz mylowacz *Naw* 178; Psalm Dawydow... za octawę, to iest za boyaszn dnya sødnego, yen będze barzo okrutny, straszlywy y sprawyedlywy *Pul* 6 arg.; Ia przysengam..., ysz ja... sprawyedlywy ortel znacz chcze XV *ex. Wisł* nr 168; ~ Blogoslawyon bødz, panye boze..., genze nye odyøl swey sprawyedlywey myloszczy (misericordiam et veritatem) ot mego pana *BZ* Gen 24, 27.

6. *'należyty, właściwy, rzetelny, nieoszukany, iustus, rectus, probus, integer'*: Wagø *sprawyedliwyø (statera iusta) rownø bødzecze myecz, wagø a sprawyedlivi corzec (iustus modius) *BZ* Lev 19, 36; Wagy bødzesz myecz sprawyedlive

(pondus habebis iustum) y prawe *BZ* Deut 25,15; Dobrø vyarø nathyszacz (*leg.* nad tysiąc) slothich czystego slotha y spravedlivcy vagy volalby 1474 *Zab* 540; Pilnoszczom doglendacz chczemy, sze wszelky thowar y kupya, chtorem pod kromy przedayom,... po latwem, rownem, sprawietlywem targu przedano, myerzono, wazono XV *p. post. WilkKrak* 47; ~ Lvdzi kv gorze prizowø, tamo bødø obyetowacz obyati *sprawyedliwye (victimas iustitiae) *BZ* Deut 33, 19.

Sprawiedlnie *'zgodnie z zasadami moralnymi, uczciwie, iuste, recte, bene'*: Rectene agitur circa te?... Que respondit: Recte sprawyedlywye, sprawyedlne (IV Reg 4, 26) XV *p. pr. SKJ* I 310.

Sprawiedlniwie *'zgodnie z przepisami prawnymi, tak jak prawo wymaga, legitime'*: Isz ten list... yest sprawedlniwy y sprawedlniwe wyszedl 1419 *Pozn* nr 972.

Sprawiedlniwy *'zgodny z przepisami prawnymi, taki jak prawo wymaga, legitimus'*: Isz ten list... yest sprawedlniwy y sprawedlniwe wyszedl 1419 *Pozn* nr 972.

Sprawiedlność, Sprawiedność *formy*: *n. sg.* sprawiedlność *Fl* i *Pul* 71, 7, *Pul* 35, 6. 84, 12; sprawiedność *Fl* 84, 12; ~ *g. sg.* sprawiedlności *Fl* i *Pul* 22, 3. 39, 13, *Pul* 10 arg.; ~ *ac. sg.* sprawiedlność *Fl* 21, 34, *Fl* i *Pul* 35, 11. 39, 12, *etc. etc.*; sprawiedność *KartŚwidz*; ~ *l. sg.* (w) sprawiedlności *Fl* 68, 32. 88, 16, *Fl* i *Pul* 71, 2, *etc.*; sprawiedności *Pul* 88, 16; ~ *g. pl.* sprawiedlności *Fl* 104, 44; ~ *ac. pl.* sprawiedlności *Fl* 49, 17, *Fl* i *Pul* 74, 2; sprawiedności *Fl* 88, 31.

Znaczenia: **1.** *'boskie prawo moralne, boska nauka moralności, iustitia divina, praecepta ad mores pertinentia'*: Zwastowacz bødøø nebossa sprawedlnoscz (iustitiam, *Pul*: sprawyedlywoszcz) iego ludu *Fl* 21, 34, *sim. Fl* i *Pul* 49, 7; Ziawil iesm sprawedlnoscz (iustitiam) twoiø w koscezele welikem *Fl* 39, 12, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 57, 1; Sprawedlnosci twoiey (iustitiam tuam) ne scril iesm w serczu moiem *Fl* 39, 13, *sim. Pul*; Czemu ti wipowadasz sprawedlnosci (iustitias, *Pul*: sprawyedlywoszczi) moie? *Fl* 49, 17; Ne bødø chodzicz w zprawedlnoscezy (in iustitiam, *Pul*: nye wnydø w sprawyedlywoszcz) twoiey *Fl* 68, 32; Acz sprawednosci (*Pul*: sprawyedlnoszcz) moie pobeszczinili (si iustitias meas profanaverint) *Fl* 88, 31; Bychø strzegly prawot albo *sprawedlnosty (iustificationes, *Pul*: prawot) yego *Fl* 104, 44: Yęzyg moy przemyslyacz będzye sprawyedlnoszcz (iustitiam, *Fl*: prawdø) twoyę *Pul* 34, 32, *sim. Fl* i *Pul* 70, 26; Sprawyedlnoszcz (iustitia, *Fl*: prawda) twoya yako gory boze *Pul* 35, 6.

2. *'słuszny, bezstronny sąd, wyrok, obiektywne osądzanie, iudicium iustum, iustam sententiam dicendi actus'*: Roszirzi, gospodne, miloserdze twoie wedzøczim cze y sprawedlnoscz (iustitiam) twø tym, gisz sø prawego serczа *Fl* 35, 11, *sim. Pul*; Weselicz bødze iøzyk moy sprawedlnoscz (iustitiam, *KartŚwidz*: sprawednoscz) twoiø *Fl* 50, 15, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 70, 21; Bosze, sød twoy crolowi day a sprawedlnoscz (iustitiam) twoiø sinowi crolewskemu! *Fl* 71, 1, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 71, 3; Sødzy lud twoy w sprawedlnosci (in iustitia)! *Fl* 71, 2, *sim. Pul, sim. Pul* 66, 4; Wznidze we dnoch iego sprawedlnoscz (iustitia, *SKJ* V 253: sprawyedlywoszcz) *Fl* 71, 7, *sim. Pul*; Sprawednoscz (iustitia, *Pul*: sprawyedlnoszcz) s neba wesrzala iest *Fl* 84, 12; We sprawedlnosci (in iustitia, *Pul*: ⟨w⟩ sprawyednoszczy) twoiey powiszoni bødøø *Fl* 88, 16; Gospodne,... wysluchay mye w twoycy sprawyedlnoszczy (in tua iustitia, *Fl*: w twogey prawocze)! *Pul* 142, 1.

3. *'postępowanie zgodne z ogólnie przyjętymi zasadami moralnymi, uczynek słuszny, wynikający z zasad moralnych, actus iuste agendi, recte, honeste factum'*: Odwodl me po stdzach sprawedlnosci (super semitas iustitiae) *Fl* 22, 3, *sim. Pul*; Ia sprawedlnosci (iustitias) bødø sødzicz *Fl* 74, 2, *sim. Pul*; Tu powyada, yze Kristus wszelykyego czlowyeka podług yego sprawyedlnoszczy y prawoty rossødza *Pul* 10 arg.

Sprawiedlny, Sprawiedny **1.** *'zgodny z przepisami prawnymi, taki jak prawo wymaga, legitimus'*: Jako ten listh dzelny... yest listh *sprawidlny y po prawdze viszedl 1415 *Pozn* nr 862, *sim.* 1415 *Kościan* nr 560.

2. *'słuszny, oparty na bezstronnym sądzie, iustus, rectus, aequus'*: Czlowyek slunye sprawyedliwi a dobri przes dobre a sprawyedne vczinky XV *med. R* XXII 239.

Sprawiedność *cf.* **Sprawiedlność**

Sprawiedny *cf.* **Sprawiedlny**

Sprawienie **1.** *'zarządzanie, opiekowanie się, actus administrandi, curandi'*: Ten, gen wsdawa (*sc.* barć)..., ma polozicz rąnkoyemstwo o tho, ze nygdi... ma... gabacz czlowyeka..., ktorego... pan ku sprawyenyu swogich barczy (pro regimine... mellificiorum)... vstawy *Sul* 96.

2. *'usprawiedliwienie, wykazanie niewinności, actus se excusandi, se purgandi, innocentiam suam probandi'*: Nye bądzely mocz odzyrzecz, esz przypvsczon kv sprawyenyv (ad ostendendam, *Dział* 61: kv oczyszczenyv) alybo kv vkazanyv swogey nyewynnoszczy *Sul* 60; Aczby yąth (*sc.* zbieg),... gemv ma bycz dan sąd na sprawienye *Dział* 61; Ipse (*sc.* proconsul) noluit

querelam audire vel respondere querele, sed recepit terminum ad consules... et sibi civitas dedit ad expediendum al. na szprawienye, et debuit secum accipere duos scabinos vel juratos pro isto testimonio XV *OrtWpM* 24.

3. *'wykonanie, actus faciendi, exsequendi'*: Rozvm tho wkazvye, ysz sądzee kv sprawyenyv swogych sandoow (pro exercendis suis iudiciis) mayą myeecz... woznee *Sul* 28; ~ sprawienie długu *'spłata długu, solutio nominis'*: Kakoly sz nym (*sc.* z opiekaldnikiem) odmowyą woyth y przyyaczele tych dzyeczy o sprawyenye dług⟨o⟩w..., tako on tho ma myecz *OrtOssol* 93, 1, *sim. OrtMac* 127.

4. *'polepszenie, poprawa, meliorem reddendi actus'*: Uprosz nam... czysthe szamnyenye, ku chwale boszkyey sprawyenye *MW* 102a; Exibete membra vestra... in justificationem vydayecze (*sc.* stawy wasze) ku spravyenyu (Rom 6, 19) XV *p. post. AKH* VI 445; Nye day nąsz na poszmyewanye, ale day nąm na zprawyenye a thwey laszky othrzymanye! XV *ex. MacDod* 138. ~ *Cf.* **Sprawa 6.**

5. *'budowla, aedificium'*: Myly Iesus... rzekl: Vydzyelyszcze to wschytko spravyenye? Zavyerne to vam povyedam, nye ostanye tu kamyen na kamyenyv (Mat 24, 2) *Rozm* 477.

Sprawnie *'zgodnie z przepisami prawnymi, tak jak prawo wymaga, zgodnie ze zwyczajem, legitime, secundum morem'*: Yako Potroui wsdan rok y wstal gy sprawne 1402 *Kal* nr 79, *sim.* 1416 *Kościan* nr 592; Sicut ego recepi bovem in expedicionale y on mi to mal szaplacicz sprawne 1402 *TPaw* IV nr 770; Iaco Mikosz wsøl na Potrku sprawne quadr⟨aginta⟩ marcas, ysze mu ye prawo skasalo 1403 *Pozn* nr 555, *sim.* 1402 *KsMaz* 1 nr 228, 1427 *Kal* nr 717, *etc.*; Jaco... ten list sprawne wyszedł 1409 *Pozn* nr 663, *sim.* 1416 *Kal* nr 534, *etc.*; Sprawnye legittime *ca* 1428 *PF* I 488, *sim. ca* 1500 *Erz* 99; My thake baczącz, ysz slvza kasdemv sprawnye (de iure) poszczygacz swey krzywdi, wykladamy *Sul* 40; Sządza... doswyathczicz ⟨ma⟩, ysze sprawyedlywye a sprawne (iuste et legitime, *Dział* 51: sprawiedlywie) sządzyl *Sul* 55; Obrzezan ma bicz pyrwcy kaszdi pacholik gego, a tedi sprawnye szwyøøczycz bødze (rite celebrabit) *BZ* Ex 12,48; Sprawnye⟨li⟩ on te[he]n ortel layal (an actor sententiam, ut iuris esset, vituperasset)? *OrtOssol* 62, 3, *sim. OrtMac* 81; Gdy to gymyenye po thych dzeczech sprawnye (de iure) na nyą wmrzecz myalo *OrtOssol* 63, 3, *sim. ib.* 49, 1, *etc.*; Kto thy ludze, szlowye szwyathky, ma sprawnye (de forma iuris) k themv szwyadeczstwu przy⟨ci⟩sz⟨n⟩ancz? *OrtOssol* 75, 1, *sim. OrtMac* 101; Tedy za dwie nyedzeli mayą bycz chowany (*sc.* konie), a to lubo sprawnye (iuste), lubo nyesprawnye zaclad bądze wząt (*Sul* 22: łyvbo sprawyedlywye począ̨dzani bily) *Dział* 9; Quem terminum non debet reponere simplici infirmitate veraciter al. sprawne 1474 *AGZ* XII 361; Sprawnye regulariter 1475 *R* XXV 130; Pro eo, quia tu ipsum condempnasti... indebite al. nyesprawnye..., ubi ipse in termino tanquam actor reponebat debite al. sprawnye odkladal... iuxta iuris formam 1477 *AGZ* XVIII 138; Bo svoych (*leg.* z swoich) slow spravnye bądzyesch ossądzon (ex verbis ... tuis iustificaberis Mat 12, 37) a s twych slow thesch bądzye⟨sz⟩ potąpyon *Rozm* 329; Bo yako vyerny czlovyek lyekal szye (*sc.* Jesus) smyerczy y nye chczyal vmrzecz, aby ('gdyby') mogło bycz spravnye (si fieri posset de iustistia) *ib.* 596. ~ *Cf.* **Spewnie.**

Sprawność *'związek przyczynowy, causalitas'*: Debemus considerare satisfaccionis quidditatem, causalitatem, possibilitatem gistnocz, sprawnoscz, podobnoscz XV *ex. GlKórn* II 213.

Sprawny *formy*: *n. sg. m.* sprawny 1432 *Kościan* nr 1465; *f.* sprawna *Sul* 53, XV *p. pr. R* XIX 42, XV *p. pr. StPPP* X nr 52; *neutr.* sprawne *OrtMac* 111; ~ *g. sg. m.* sprawnego 1477 *AGZ* XVIII 138; *f.* sprawnej *Sul* 49; *neutr.* sprawnego *Sul* 77; ~ *ac. sg. m.* sprawny 1405 *Kal* nr 130; *f.* sprawną *Sul* 53; ~ *n. pl. m.* sprawni *Fl* i *Pul* 48, 15; *f.* sprawne *OrtMac* 141; ~ *g. pl. neutr.* sprawnych *Sul* 54; ~ *d. pl. m.* sprawnym XV *p. pr. StPPP* X nr 20; ~ *i. pl. neutr.* sprawnymi *Sul* 54.

Znaczenia: **1.** *'sprawiedliwy, uczciwy, prawy, iustus, bonus, probus'*: Tyś u świętey Troycze sławna, tyś krolewna w⟨sz⟩ech sługz (*pro* slug) zprawna XV *p. pr. R* XIX 42; ~ Panowacz bødø gym sprawni (iusti) *Fl* 48, 15, *sim. Puł.*

2. *'zgodny z przepisami prawnymi, taki jak prawo wymaga, legitimus'*: Yako Derszek na *Spøglewo stal sprawni rok o *bøtnaszcze grziwen 1405 *Kal* nr 130; Isz ten listh, czsso gy pan Abram... narzekl Henrico..., then yest sprawny y pan Abram mv gy wydal 1432 *Kościan* nr 1465; Skazvyemy ge y gych syny sb[y]awyamy wszey sprawney... częszcy dzedzyn (omni legitima... portione, *Dział* 40: aby wlosney częszczy w... dzedzynach nye myely) *Sul* 49; Vstawyamy..., aby... bracza... oth szebye rosdzeleny... bądącz, a w them... rosdzelenyv staly... kv szandv nye pozywayącz, nyszlyby przyczyna sprawna (causa legitima) byla obrzeczona, prze ktorą by gym dawnoscz nye skodzyla, oth... zyskowanya częszczy dzedzyny bratha... przes dawnoscz sprawną oblozoną (per praescriptionem obiec-

tam legitime)... bądą othdaleny *Sul* 53; Dzirzawcza kv doswyathczenyv przes swyathky... ma bycz dopvsczon, a nawyączey gdze oboya strona listowego a szprawnego na thake dzirzenye nye ma szwyadeczstwa (literalia et legitima testimonia... non habuerit) *Sul* 77; Si Petro... aut ipsius liberis legatisve, sprawnim, successoribus summam pecunie... non solverimus XV *p. pr. StPPP* X nr 20; Consuetudo enim terre est, credimus, die tercia ante terminum conparicionis unumquemque citare, alioquin citacio non esset legitima, id est sprawna *ib.* nr 52; Thy wyny... szą szprawne *OrtMac* 141; Tu non admittens... suam (*sc.* actoris) reposicionem debitam al. sprawnego odkladv, condempnasti ipsum indebite 1477 *AGZ* XVIII 138; ~ lata sprawne *'pełnoletność wiążąca się ze zdolnością do czynności prawnych, aetas legitima, qua quis lege agere potest'*: Gdy czyge dzeczy... przeth sprawnymy lathy (ante legitimam aetatem) do szą̨dow czągnyeny bywayą... a prze nyedostathek lath... rzeczy... v szą̨dze wyescz... nye mogą *Sul* 54; Gdy thy dzeczy sprawnych lath (legitimam aetatem) doszą̨gną *ib.*

3. *'doskonały, wolny od braków, wad, perfectus, vitiis vacuus'*: Iedny beszprawny thako szą, ysz gych prawo nye gesth thako szprawne albo doszle (*OrtOssol* 82, 4: dołosznye albo doszlo) yako gynnych ludzy *OrtMac* 111.

Cf. **Sprawy**

Sprawować *formy*: *praes. ind. 3. pl.* sprawują XV *p. post. GlDom* 57. 61; ~ *part. praes. act. adv.* sprawując *Sul* 71, *MW* 77b; *adi. cf.* **Sprawujący**; ~ *inf.* sprawować *ca* 1420 *Msza* II s. 259, *sim.* VI. XIV, XV *med. RRp* XXIV 48; ~ *praet. 3. pl. m.* sprawowali 1499 *AKH* VIII 345; ~ *condit. 3. sg. f.* -by sprawowała *BZ* Tob 10, 13.

Znaczenia: **1.** *'kierować, prowadzić, zarządzać, regere, administrare, curare'*: ⟨Yeesz pospolstwo⟩ vpokoycz, ostrzedz, zyednacz y sprauouacz (*Msza* IX: sprauicz, III. VII: sprawyacz, I. IV. VIII: rządzycz, V: opyekacz, zachowacz) racy (quam, *sc.* ecclesiam, pacificare, custodire, adunare et regere digneris)! *ca* 1420 *Msza* II s. 259, *sim.* VI. XIV; Ex te (*sc.* Bethlehem) enim exiet dux, qui regat, sprawowacz, populum meum Israhel (Mat 2, 6) XV *med. RRp* XXIV 48; Napomynaly iø, abi... sprawovala czelyadz swø (monentes eam... regere familiam) *BZ* Tob 10, 13; ~ Potrzebno gest... zapowyedzecz, aby gydączy sz voyny... sprawyącz (*leg.* sprawując) swe rzeczy (in propriis negotiis ordinandis),... sobye strawy... nye mayą bracz any kthorego gwalthv czynycz *Sul* 71.

2. *'przygotowywać, przysposabiać, praeparare, instituere'*: O homo, non sinas malas cogitaciones in corde tuo crescere, que preparant, czynya, sprawya (*leg.* sprawują), locum diabolo! XV *p. post. GlDom* 57; Quapropter sciendum est, quod VII sunt, que preparant, sprawya (*leg.* sprawują), animam ad suscipiendam spiritus sancti graciam *ib.* 61.

3. *'powodować, wywoływać, efficere'*: Kthory (*sc.* Jesus) iako baranek nyewynny zbawyenye nassze sprawyacz (*leg.* sprawując)... byl vplwan, vbyczowan *MW* 77b.

4. *'przekazywać wiadomości, zawiadamiać, informować, nuntiare, aliquem de aliqua re certiorem facere'*: Sic, ut ante scripsi, qualiter me exploratores mei ⟨nos⟩ certos faciebant al. sprawowaly, est enim timendum, ne cum magnis potenciis has terras intrarent (*sc.* Tartari) 1499 *AKH* VIII 345.

Cf. **Sprawujący**

Sprawowanie *'władza, rządy, potestas, regimen'*: Gubernacula sprawovanye aut wlodanye (*war. kal.*: sprawyone rzeczy; intelligens gubernacula possidebit Prov 1, 5) *MPKJ* V 66.

Sprawujący *'taki który ma być wykonany, zbudowany, faciendus, construendus'*: Zastawyamj dzedzini nassze... ze wszitkimi wodami..., mlynmy wodnymy albo *wetzrzynimi szprawonimi albo sprawoyonczimy (*pro* sprawuyonczimy) cum... molendinis aquaticis siue ventilibus construetis et construendis *ca* 1428 *PF* I 481.

Sprawy *(?)* *'zgodny z przepisami prawnymi, taki jak prawo wymaga, legitimus'*: Martinus... domum... vendidit... Iohanni... suisque heredibus et successoribus legitimis dzyedzyczy sprawymy (*pro* sprawnymy?) XV *med. AKPr* I 234.

Sprosność *cf.* **Sprośność**

Sprosny *cf.* **Sprośny**

Sprostnie *cf.* **Sprośnie**

Sprostność *cf.* **Sprośność**

Sprostny *cf.* **Sprośny**

Sproszczenie *'wybawienie, uwolnienie, salus, liberatio'*: Sproszczenye (*war. kal.*: zbawyenye) salus (cras erit vobis salus, cum incaluerit sol I Reg 11, 9) *MPKJ* V 36.

Sprościć *formy*: *inf.* sprościć *BZ* Tob 3, 11, *Rozm* 800; ~ *praet. 2. sg. m.* sprościłeś *BZ* Neh 9, 28; ~ *part. praet. act.* sprościw *BZ* Num 24, 1; ~ *fut. pass. 2. sg. m.* sproszczon będziesz *BZ* Gen 27, 40.

Znaczenia: **1.** *'uwolnić, liberare'*: Przydze czasz, yze sproszczon bødzesz brzemyenya

swoyu (*leg.* z swoju) pleczu (solvas iugum eius de cervicibus tuis) *BZ* Gen 27, 40; Ti z nyeba vsliszalesz ge y sproscylesz ge (liberasti eos) w mylosyerdzach twich *BZ* Neh 9, 28; Wnydze do pokoyka... proszęcz pana boga, abi iø raczil sproscycz s tego ganyebnego vrøganya (ut ab isto improperio liberaret eam) *BZ* Tob 3, 11; Herod... poczal myslycz ssam v sobye rzekącz: By ten czlovyek byl mądry, vydzącz, yze y (*leg.* ji 'go') chczą mąky spros⟨c⟩ycz, movylby se mną *Rozm* 800.

2. '*zwrócić, skierować, dirigere*': Sprosczіw przeczіwko pvsci oblicze swoge (dirigens contra desertum vultum suum)... vsrzal Israela *BZ* Num 24, 1.

(Sprośnie) Sprostnie '*zuchwale, bez należnej czci, proterve, arroganter, sine debito honore*': Ty spro⟨s⟩ny czlovyecze, zvyazany a yąthy o tako vyelyky grzech, tako (*pro* kako) szmyesch movycz tako sproszthnye tako z vyelykym byskupem! *Rozm* 682.

(Sprośność) Sprosność, Sprostność *formy*: *n. sg.* sprostność XV *p. pr. R* XXII 333; sprosność XV *med. SKJ* I 76, XV *p. post. PF* III 288; ~ *ac. sg.* sprosność XV *med. RRp* XXIV 363, XV *p. post. R* XXV 177; ~ *ac. pl.* sprosności *Spow* 7, XV *med. SKJ* I 102, *BZ* Deut 29, 17; ~ *l. pl.* (w) sprosnościach *BZ* Deut 32, 5.

Znaczenia: **1.** '*to co budzi odrazę, obrzydzenie, czyn niemoralny, quod taedium excitat, male factum*': Iniusticia, abhominacio *swcarczene, *fskarczene uel scherednosez, uel sprostnosez XV *p. pr. R* XXII 333; Quem ergo fructum habuistis tunc, *gl.* sc. qum eratis serui peccati, id est in illis turpitudinibus et peccatis kthori vzythek myelysczе tedy, gdysczе grzech czynyly a sprosznosczy? (Rom 6, 21) XV *med. SKJ* I 102; Vidzelisczе ganyebnosczi y sprosnosci (abominationes et sordes), to gest modli gich *BZ* Deut 29, 17; Sgrzeszili gemv a nye synowye gego w sprosnosczach (in sordibus) *ib.* 32, 5.

2. '*nieprzyzwoitość, bezwstyd, turpitudo, impudicitia*': Panye boze..., thy sznasz mysly *nasza y sprosznoszczy grzechow naszych *Spow* 7; Si, fratres, aliquando visus uos turbauit per concupiscenciam, guttur per gulam, auditus per enormitatem, prze sprosnosez, uerborum,... emendemus nos Xpm sequendo XV *med. RRp* XXIV 363; Nec nominetur in vobis... turpitudo, *gl.* sc. ut in osculis et amplexionis szproszno szcz w oblapyenyv albo w *vczalowanya (Eph 5, 4) XV *med. SKJ* I 76.

3. '*brzydota, szpetota, deformitas, foeditas*': Videns (*sc.* pavo) autem pedum suarum diffor-mitatem, sprosnosez, contristatur et erubescit XV *p. post. R* XXV 177.

4. '*nudności, wymioty, nausea*': Nausea, sprosznoszcz, cor vexat, viscera lassa dolent XV *p. post. PF* III 288.

Cf. **Spróżność**

(Sprośny) Sprosny, Sprostny *formy*: *n. sg. m.* sprostny *ca* 1500 *Erz* 100; sprosny 1471 *MPKJ* V 23, XV *p. post. GlDom* 76, *Rozm* 682; *neutr.* sprosne XV *p. pr. R* XLVII 359, *Rozm* 295; ~ *g. sg. f.* sprosnej *BZ* Deut 23, 2; *neutr.* sprostnego *Rozm* 295; ~ *d. sg. m.* sprostnemu *Rozm* 536; ~ *ac. sg. f.* sprosną *Rozm* 837; *neutr.* sprostne *Rozm* 516. 550. 827. 828; sprosne 1444 *R* XXIII 305, *Naw* 165, *Rozm* 183. 620; ~ *v. sg. m.* sprostny *Rozm* 691; *neutr.* sprostne *Rozm* 773; ~ *ac. pl. neutr.* sprostne *Rozm* 653; sprosna 1474 *Zab* 540; ~ *i. pl. neutr.* sprosnymi 1474 *Zab* 540; ~ *l. pl. f.* (o) sprosnych *Naw* 163.

Comparat. n. sg. f. sprostniejsza *Rozm* 141.

Znaczenia: **1.** '*tani, bez wartości a. małej wartości, lichy, marny, vilis, qui nullius vel parvi est pretii, tenuis, exilis*': Carum, *gl.* donum delectabilem, vile, sproszną, putes 1466 *R* XXII 10; Prudens homo suum preciosum thesaurum... non recondit in vile, sproszny, vas, sed in mundum scrinium XV *p. post. GlDom* 61; Ta suknya nygdy szye nye pogorschyla any od staroszczy gnyla... a nygdy spro⟨s⟩thnyeyscha nye byla any thesch zedrana (haec tunica... nec facta fuit vilior, nec lacerabatur) *Rozm* 141; O zla dvscho..., za to sprostne myto mysly⟨s⟩z tego przedacz, yen yest vschech sbavyenye? *ib.* 550, *sim. ib.* 516; O Iudaschu,... za takye sprozne myto przedalesz y podal y (*leg.* ji, *sc.* Krysta) v race... Zydow! *ib.* 620; Przynyesly nathychmyast yedno odzyenye czyrvoney pavloky sprostne velmy a stare *ib.* 827, *sim. ib.* 828; Zatem kazal gy oblyecz v thą ystną pavloką sprossną *ib.* 837; ~ Dignatus es hanc vilissimam pati doloris formulam tho nanądznieysche a sprosne polozienie nadze przyacz 1444 *R* XXIII 305; ~ Nyektorzy zakladayącz nogam Iesucristovem swe sprostne golyenye, przetoz muszyl pasez *Rozm* 653.

2. '*niecny, niegodziwy, nikczemny, improbus, nequam*': Ty spro⟨s?⟩ny czlovyecze, zvyazany a yąthy o tako vyelyky grzech, tako (*pro* kako) szmyesch movycz tako sproszthnye tako z vyelykym byskupem! *Rozm* 682; Kako vyelyką krzyvdą byla, yze yeden sproszny sluga na znamyenytem myesczv... vderzyl pana vszego stvorzenya! *ib.*; Tegodlya, sprostny czlovyecze, czemv tako znamyenyczye lzesch? *ib.* 691;

O sprostne *vczyeklye zvyerze, mnymalesz, aby ty byl lepsy y mądrschy naszych byskupov? *ib.* 733.

3. *'niemoralny, nieprzyzwoity, turpis, indecoris'*: Grzech sproschny scelus (qui supra uxorem filiam duxerit matrem eius, scelus operatus est Lev 20, 14) 1471 *MPKJ* V 23; Kazy szyerczv memv... wspamyątkacz..., czom zlye mowyla albo myslyla o sprosznych rzeczach *Naw* 163; Ecce quam horrendum, sproszny a wyelky, est peccatum! XV *p. post. GlDom* 76; ~ sprosna (niewiasta) *'nierządnica, meretrix'*: Quot omnis fornicator, *gl.* id est luxuriosus cum muliere soluta *sprosznya, aut immundus... non habet hereditatem in regno... dei (Eph 5, 5) 1453 *R* XLVII 351; Nye vnidze vileganyecz, genze gest sprosney (*leg.* z sprosnej) nyewyasti vrodzon (mamzer, hoc est de scorto natus), w koscz! bozi *BZ* Deut 23, 2.

4. *'obraźliwy, contumeliosus'*: Jan... gy sprosnymi, vrągayøczymy, omownimy, przeczivnymi, neczsnymi... slowmi omovil 1474 *Zab* 540; Pomowil gy bycz slodzegya... y gynsze vele slow tym rowna, pogarszayøcza, lsczywa, sprosna, *wwlaczayocza... vczynyl *ib.*, *sim. ib.*

5. *'wzbudzający wstręt, odrazę, również wzgardę, qui taedium, contemptionem excitat'*: Wyrwy mye, myly panye, od grzechow czyaskych, abych nye wpadla w myescze sproszne, kthore zawzdy yest bez szwyathlosczy y badze na wycky bez koncza *Naw* 165; ~ Vilis sprosthny vel wsgardzony *ca* 1500 *Erz* 100; Sprosne abiecta *ca* 1500 *JA* IV 93; ~ *'poniżający, qui dignitatem minuit'*: Supplicium sproszne szyrpyenye XV *p. pr. R* XLVII 359.

6. *'skromny, niewyszukany, modestus, verecundus, simplex'*: Barzo dlugo mogly bycz zyvy na svyeczye prze ych sprosne vzyvanye (vivebant quam longissime ob victus simplicitatem) *Rozm* 183.

7. *'prosty, ubogi, humilis, pauper'*: Ty, bog vschech bogow,... vmyvasch my nogy, mnye nyebozątkv, mnye rybythvovy sprostnemv? *Rozm* 536.

8. *(o płótnie, de linteo)* *'surowy, gruby, rudis, crassus'*: Nykt nye moze przynydz (*pro* przyszycz) plata sprostnego svkna (commissuram panni rudis Mat 9, 16) kv staremv odzyenyv, boby to sproschne svkno vyczyągnąlo szye od ovego starego y bylaby gorscha dzyvra nysz pyrvey *Rozm* 295.

Spróchnać *'zginąć, zmarnieć, perire, tabescere, dissolvi, dilabi, evanescere'*: Tamo nye nycmoczy any tamo moze kto od staroscz wmrzecz, tamo od lyenystwa nygd nye sprochna (nec acedia quisquam contabescit) *Rozm* 25. ~ *Cf.* **Spróchnieć**.

Spróchnąć *'zgnić, zmarnieć, putrescere, tabescere, dissolvi, dilabi'*: Grzeszny vzrzy a gnewacz sc bødze, zhøby swymy skrzytacz bødze y sprochne (tabescet, *Pul*: skrzytacz będze y marczecz) *Fl* 111, 9.

Spróchnialość *'zepsucie, zgnilizna, corruptio, putredo'*: Wnydzy sprochnyaloszcz (putredo Hab 3, 16) w koszczy moye *Pul* Hab 25; Lakozyrstwo czlowyeka lenywego gyest sprochnyaloscz (putredo) XV *p. post. R* I s. XLI.

Spróchniały 1. *'ułomny, łatwo się psujący, zepsuty, zużyty, debilis, fragilis, caducus, corruptus, usurpatus'*: Vita nostra est fragilis et caduca, zprochnyały, szły, plena laqueis et miseriis 1476 *AKLitRp* III 108; Super illam foueam locauit sedem, stolecz, antiquam et corruptam, sprochnyały, vetustate *ca* 1500 *JARp* X 222v.

2. *'ulegający zgniciu, zepsuciu, putribilis, corruptibilis'*: Nam... ignis carbones putribiles, sprochnyale, imputribiles reddit XV *p. post. GlDom* 64.

Spróchnieć *czy* **Spróchnać** *'zgnić, zepsuć się, putrescere, corrumpi'*: Sprochnali sø (putruerunt, *Pul*: zgnyly) y zkazili se sø blyzny moie od oblicza gluposci moicy *Fl* 37, 5; Szprochnyalo we mnye czyalo y mogye wszythky koszczy XV *p. post. R* XIX 48. ~ *Cf.* **Spróchniały.**

Spróżność *cf.* **Spróżność**

Spróżnić *cf.* **Spróżnić**

(Spróżnić) Spróżnić *'zająć, zatrudnić, aliquem aliqua re occupare'*: Ale sobye a kaplanom potem przyprawyaly, bo w obyatach zszonich a w tucznoscyach bily kaplany az do noci zproznyeny (fuerunt occupati, *Biblia taborska*: byli... zaneprazdněni) *BZ* II Par 35, 14. ~ *Bohemizm.*

(Spróżność) Spróżność *'nierozważny postępek, inconsiderate, temere factum'*: Povyedz nam, czosz czynyl s temy llvy..., czemusz szye spuszczal na takye sprosnoscz (quare te periculis talibus committis et te vanitatibus tantis intromittis) *Rozm* 140. ~ *Możliwa też lekcja* sprosności.

Sprys *'żerdź do popychania łodzi, pertica lintri propellendae apta, contus'*: Spris precentaculum 1437 *Wisl* nr 228 s. 88, *sim. ca* 1500 *Erz* 100; *Sprzysz precentaculum *ca* 1455 *JA* XIV 490; Sprisz sospex XV *p. post. PF* V 8.

Sprząc się *'połączyć w jednym zaprzęgu parę koni lub wołów należących do dwóch różnych właścicieli, duos equos vel boves, quorum alter ad alium possessorem pertinet, uni currui, aratro iungere'*: De mediis vero laneis duo kmethones aredando se vlg. sprzagwschy sye per unam

diem sculteto tenebuntur laborare, quemcumque eis laborem faciat laborare 1447 *AGZ* II 130.

Sprzątnąć '*zebrać z pola, fruges ex agro colligere*': Ipse Michael solus debet pro se frumenta assumere sprzathnacz 1423 *TymSąd* 38.

Sprząża *cf.* **Sprzęża**

Sprzążeń '*sąsiad, wspólnik, vicinus, socius*' *(?)*: Domine iudex, ego statuo duos testes meos al. sprząznye in honore bene conservatos nobiles... Recognoveruntque ipsi testes nobiles al. sprząznyc, quia ipse equus... non est perditus illa nocte 1497 *StPPP* VII 64.

Sprzeciwiać się '*stawiać opór, przeciwstawiać się, resistere, adversari*': Contra hoc peccant mortaliter, qui parentibus suis contradicunt, sprzeczyvyayą sya, et maledicunt contra quos XV *p. post. RRp* XXV 182; Obnitor, id est resistere, repugnare, aduersari, sprzeczyvyam szya, item est circumquaque niti sprzeczyvyacz szya *ca* 1500 *Erz* 100.

Sprzeciwić się *formy*: *praes. ind. 3. sg.* sprzeciwi *BZ* Jos 23, 9; *2 pl.* sprzeciwicie *BZ* I Par 12, 17; ~ *inf.* sprzeciwić 1484 *Reg* 724; ~ *praet. 3. sg. m.* sprzeciwił *BZ* III Reg 16, 16. IV Reg 24, 1; *f.* sprzeciwiła XV *p. post. R* XXV 180. 181.

Znaczenia: **1.** '*przeciwstawić się, zbuntować się, stawić opór, resistere, rebellare*': Nizadni wam syø nye sprzeczivi (nullus vobis resistere poterit) *BZ* Jos 23, 9; Gdisz vszliszano, isze Zamri syø sprzecywyl (cumque audisset rebellasse Zambri) y zabyl krolya *BZ* III Reg 16, 16; Bil gemv Ioachim w sluszbø poddan trsy lyata a potem syø gemu sprzecywyl (rebellavit contra eum) *BZ* IV Reg 24, 1; Przethoz nye yesth sluszno zadnemv czlovyekovy thego naszego napyssanya vstavyenya they reguly... zlamaczi, kaziczi albo syą smyalosczią nyekthorą zprzeczyvyczy 1484 *Reg* 724; Cumque Gallia Romano imperio rebellasset sprzeczyvyla szą XV *p. post. R* XXV 180; Quando autem aliqua terra rebellare volebat Romano, gdy syą sprzeczyvyla, imperio..., statim... ydolum illius terre ydolo Romanorum posteriora vertebat *ib.* 181.

2. '*mieć wrogie zamiary wobec kogoś, aliquid mali alicui moliri, insidiari*': Gestly syø sprzecywycye mnye za mc przecywnyki (si... insidiamini mihi pro adversariis meis)..., patrz, bosze oczczow naszich, a sødzi *BZ* I Par 12, 17.

Sprzeciwienie '*sprzeczność, niezgodność, repugnantia, discrepantia*' *(?)*: Currit, *gl.* ambulat, instat obyegawa, ab oppositis, *gl.* ex contrariis sprzeczyvyenye, locus, *gl.* tale argumentum docazowanye, et illacio talis, *gl.* talis conclusio, talis consequentia wyvod 1466 *R* XXII 24.

Sprzeciwieństwo '*spisek, knowania, coniuratio, insidiae*': Ale gyny vczinkowye Zamri, sprzecywyenstwa a nyemyloscy gego, ktore czinyl (reliqua autem sermonum Zambri et insidiarum eius et tyrannidis), popysany sø w ksyøgach skutkow *BZ* III Reg 16, 20.

Sprzeciwność '*opór, sprzeciw, resistentia, dissensio*': Maius est de impio iustum facere, quam creare celum et terram, quia ibi deus habet resistenciam, scilicet propriam voluntatem. In creacione autem nichil habuit resistens sprzeczivvnoscz XV *p. post. GlDom* 82.

Sprzedać '*odstąpić za pieniądze, aliquid vendere*': Thacz (*sc.* dwa bracieńca) szø byla swoga mastha, grody y dzedzyny, fsyczko bogadstwo sprzedala *Gn* 182a; Vesmiczesz vy tho slotho y tho tesze *drodze kamene a sprzedagcesz vy ge, a vykupicze vy svoga mastha! *ib.*; Esze Micolay tą dzelniczą starą oth Pisty dzersal, wraczil mu yą s pelna, nicz ge... ne umneysagącz, any chiszow sprzedal 1410 *JA* VI 210.

Sprzewracać 1. '*wywrócić, powywracać, evertere*': On vypądzyl owcze, voły y stoły sprzevraczal (mensas subvertit Jo 2, 15) tych, ktorzy pyenyadze przemycnyaly *Rozm* 449.

2. '*zniszczyć, zburzyć, destruere, delere*': Sprzewraczal demolliuit (vadunt et demoliuntur montes et muros, et turres III Esdr 4, 4) 1471 *MPKJ* V 53; ~ Revolvebam in animo szprzewraczalam, szbyegalam 1448 *R* XXIV 353.

Sprzezbożny '*nieszczęśliwy, infelix*': Tria sunt consideranda, primo vite nostre brevitas, secundo felicium hominum flebilitas, tercio infelicium hominum iocunditas sprzezbosznych radosez XV *p. post. R* XXV 222.

Sprzęga '*para koni lub wołów należących do dwóch różnych właścicieli, zaprzęgniętych razem do jednego wozu, pluga itp., duo equi vel boves, quorum alter ad alium possessorem pertinet, uni currui, aratro iuncti*': Laborant duos dies in septimana... pro antiqua consuetudine. In hoc tamen illis preiudicium videtur, quod omnes hos dies duos iunctim al. sprzęgą, nunc vero seorsiue laborare subacti sunt (1408) XVIII *KodWP* V 116.

Sprzęża '*para koni lub wołów należących do dwóch różnych właścicieli, zaprzęgniętych razem do jednego wozu, pluga itp., duo equi vel boves, quorum alter ad alium possessorem pertinet, uni currui, aratro iuncti*': Item laborant... tres dies, sed coniunctim al. zprząszą *DILB* I 78, *sim. ib.* 536. 628; Per totum annum aequaliter laborat faciendo ducturam..., per coniunctionem alterius lanei al. sprząząą *ib.* 151; Ducturas faciunt coniunctim al. sprzasza ad rationem dierum in septimana debitorum *ib.* 159, *sim.*

ib. 617; Ducturas etiam facit non per se, sed coniunctione facta cum altero al. sprząszą *ib.* 162; Faciunt ducturas quilibet per se et proprio curru sine coniunctione al. kromye sprząze, sed ad rationem dierum in septimana debitorum *ib.* 167; Fimum... ducunt pecudibus vel equis al. sprząza *ib.* 170; Ducturas per se sine vicino al. przesz sprząze facere tenetur *ib.* 171; ~ *może nomen proprium*: A riuolo autem transiuimus usque ad gadem Bibicis magnum, qui iacet secus pratum Bibicis per montem, qui dicitur dwye zprzyąsszy, quem gadem utreque partes uerum gadem fatebantur fieri 1421 *KodWP* V 315.

Sprzężaj *formy*: *g. sg.* sprzężaja 1424 *KsMaz* II nr 71; sprzężaju 1424 *KsMaz* II nr 71; ~ *ac. sg.* sprzężaj 1417 *Czrs* 171; ~ *i. sg.* sprzężajem 1443 *MMAe* XIII nr 1724; ~ *g. pl.* sprzężajow XV *in. R* XXIV 73; ~ *ac. pl.* sprzężaje 1435 *KsMaz* III nr 1580.

Znaczenie: '*para koni lub wołów należących do dwóch różnych właścicieli, zaprzęgniętych razem do jednego wozu, pługa itp., duo equi vel boves, quorum alter ad alium possessorem pertinet, uni currui, aratro iuncti*': O kthory sprzøszay Potr na moyø szonø zalowal, tego ona ne wiprzøgla 1417 *Czrs* 171; Eze Iacub oth Potra o thø ⟨krz⟩iwdø wstal, esze yemu ymał vigaycz do roka dr[i]wa i sprzøzaya (*ib.*: sprøzayw) swego dacz voszicz 1424 *KsMaz* II nr 71; Dominus Galempski dixit: Non est mos apud nos dare boves aut sprzanszaie 1435 *KsMaz* III nr 1580; Duo et duo kmethones ad unum currum componant vlg. spząszayem 1443 *MMAe* XIII nr 1724; ~ Juga boum, sprązaiow volovich, emi quinque (Luc 14, 19) XV *in. R* XXIV 73.

Sprzyjacielić '*złączyć przyjaźnią, amicitia coniungere*': Sprzygyaczelilem (*war. lub.*: sprzyaczelil) copulaui (omnis amicus dicet: Et ego amicitiam copulavi? Ecclus 37, 1) 1471 *MPKJ* V 84.

Sprzypowieścić sprzypowieszczony '*związany z przypowiastem, wynikający z przypowiastu, z przypowieszczenia, ad citationem* przypowiast *vocatam pertinens, ex hac citatione originem ducens*': sprzypowieszczony rok '*termin sądowy wyznaczony dla zadośćuczynienia wcześniej już wydanemu wyrokowi, dies iudicii sententiae iudicum exsequendae causa constituti*': Nobilis Luczka... super nobilem Iwanko... attentavit terminum concitatum, a quo veniens Ianko reponebat terminum vera infirmitate. Et Luczka actor occasione iniuste reposicionis ipsum Iwanko condemnavit in termino concitato al. w sprzypowyeszczonem roku 1483 *AGZ* XVIII 266.

Sprzysiąc się *formy*: *praet. 3. sg. m.* sprzysiągł *BZ* IV Reg 15, 25; *3. pl. m.* sprzysięgli *ca* 1428 *PF* I 494, *BZ* IV Reg 12, 20. 21, 24; ~ *plqperf. 3. pl. m.* byli sprzysięgli *Rozm* 422; ~ *part. praet. act.* sprzysiągszy *BZ* II Par 33, 24; ~ *part. praet. pass. n. sg. neutr.* sprzysiężono XV *med. GlWinc* 147.

Znaczenie: '*zmówić się, uknuć, zorganizować spisek, coniurare*': Quia vos se *coniurasti al. sprzisangli ⟨się⟩ gwaltem et *noluisti laborare vlg. zaczagacz nec ipsius soluciones, poplathky, solvere 1425 *BiblWarsz* 1857 II 800; Sprzysøgli sszę conspiraeuerunt *ca* 1428 *PF* I 494; Quod regis denique congiratum est, *gl.* conspiratum sprzyiszazono, excidium XV *med. GlWinc* 147; Tedi powstawszi sludzi gego a sprzisyøgly syø myedzi sobø (coniuraverunt inter se) a zabyly Ioasa *BZ* IV Reg 12, 20; Sprzisyøgl syø przecyw gemv (coniuravit... adversus eum) Facce *ib.* 15, 25; Zbyl lyvd zemski wszitki, gysz syø sprzysyøgly przecyw krolyowy (coniuraverant contra regem) Amonowy *ib.* 21, 24; Tedi sprzisyøgszi syø przecyw gemv (cumque coniurassent adversus eum) slugy gego, zabyly gy w gego domv *BZ* II Par 33, 24; Bo Zydovye yvsz szye byly sprzyszyegly (conspiraverant Jo 9, 22), yze ktokolvye by posnal, aby on byl Kristus, ten s synagogy byl vyrzvczon *Rozm* 422.

Sprzysięgać się '*zmawiać się, knuć spisek, coniurare*': Sprzysszyągacz szyą conspirare XV *ex. PF* V 27.

Sprzysiężenie '*spisek, zmowa, coniuratio*': *Sbrziszyązenye confederacio 1437 *Wisl* nr 228 s. 86; A rozdarszy odzenye swe y wzwola: Sprzisyøzenye, sprzisyøzenye (coniuratio, coniuratio)! *BZ* IV Reg 11, 14; Gyny vezinci Sellum y sprzysyøszenye gego (coniuratio eius), kako slozil strosze, to wszitko popysano w *ksyogach vezinkow dny krolyow israhelskich *ib.* 15, 15.

Spuchlany '*spuchnięty, obrzękły, dotknięty puchliną wodną, tumidus, turgidus, hydropicus*': Viditque (*sc.* virgo Maria) illam faciem gloriosam... liuidam, szyne, quasi ydropicam, yakoby tradovathe, spuchlane, crines laniatos othargane *ca* 1500 *JA* X 381.

Spuchły '*spuchnięty, obrzękły, nabrzmiały, tumidus, turgidus*': Sic grauiter percussus fuit, quod tota facies eius livida, syne et spuchle, fuit *ca* 1500 *JA* X 381; Virgo... posuit wltum suum super faciem Ihu et deosculans oculos eius liuidos et cruentatos tvmentesque, spuchle, synyałe (*leg.* zsiniałe), caput filii in sudario... involuit *ca* 1500 *JARp* X 214r.

Spuchnąć *cf.* **Spuchły**
Spud *cf.* **Spąd**
Spudownik *cf.* **Spądownik**
Spukać się '*pęknąć, rozpaść się, tu: rozgotować się, rumpi, dilabi, hoc loco: coquendo dissolvi, corrumpi*': Recipe semen lini... et coque tamdiu, donec ex se albedinem imittet al. spukaloby sze XV *ex. GlLek* 45.

Spusk '*spuszczanie wody ze stawu (dla łatwiejszego wybrania ryb), też ryby wybierane po spuszczeniu wody ze stawu, aquam e piscina emittendi actus (piscium facilius excipiendorum causa), etiam pisces post aquam emissam excepti*': Rex nobili Alberto... advocatiam hereditariam in villa Noua Yezowo districtus Leopoliensis iure hereditario donat... cum censibus, laboribus..., stagnis et eorum demissionibus al. spusky 1493 *Matr* II nr 110.

Spust *formy*: *n. sg.* spust 1447 *AGZ* II 129; ~ *g. sg.* spustu 1441 *AGZ* XIII 107, 1447 *AGZ* II 129, 1471 *AGZ* XVIII 29, 1481—5 *AGZ* VII 139; spusta 1444 *AGZ* XII 125; ~ *ac. sg.* spust (1429) 1620 *KodWp* V 478, 1445 *AGZ* XIV 186, 1480 *StPPP* II nr 4227, 1486 *AGZ* XVIII 494; ~ *i. sg.* spustem 1452 *AGZ* XII 214; ~ *l. sg.* (na) spuście 1427 *AGZ* II 79, 1441 *ib.* 109, 1441 *AGZ* XIII 108; ~ *g. pl.* spustow 1463 *AGZ* XIX 334; ~ *ac. pl.* spusty 1443 *AGZ* XIV 92; ~ *i. pl.* spusty 1466 *AGZ* XIII 510.

Znaczenia: **1.** '*stawidła, także ujście, odpływ, cataracta, obiectaculum, etiam emissarium, effluvium*': Post resolucionem stagni ipsius vlg. post spuszczaniu dominus abbas et ipsius conuentus... clausuram vlg. spust reformare debent, vbi facta fuit (1429) 1620 *KodWP* V 478; Dum autem Stanislaus pro suo usufructu piscinam emiserit al. spuszczi, tunc piscina episcata aggerem super emissione aque al. na spuscze solus cum hominibus suis tenebitur reparare 1441 *AGZ* XIII 108; Quia ad fidelem manum dedit piscinam... ad perfodicionem al. na spusth 1445 *AGZ* XIV 186.

2. '*spuszczanie wody ze stawu (dla łatwiejszego wybrania ryb), też ryby wybierane po spuszczeniu wody ze stawu, aquam e piscina emittendi actus (piscium facilius excipiendorum causa), etiam pisces post aquam emissam excepti*': Contuli... ecclesie... tres marcas super demissione piscine mee magne al. na spuscze et hoc quando eandem piscinam in tribus vel quatuor annis demittere contigerit 1441 *AGZ* II 109; Fedco... eandem piscinam sibi obligavit ad quartum annum, quousque do spustu a Paska incipiendo 1441 *AGZ* XIII 107; Quod Dauid et pop debent piscinam stabilire al. zastawycz et duas demissiones al. spusti pro se recipere 1443 *AGZ* XIV 92; Si obtinebit Roy disertas piscinas al. szostany, tunc medietatem habebit, si ipsam cum censibus exemeret, fructuum missionis al. spusta earundem 1444 *AGZ* XII 125; Terciam partem... magne piscine molendini et ipsius demissione vlg. spustu sibi sculteto... damus 1447 *AGZ* II 129; Eadem piscinula korzecznyk est in toto sculteti, et cum ipsius demissione al. spust *ib.*; Johanni castellano debet eandem piscinam comittere et dare cum prima demissione al. sz pyrvim zpus⟨tem⟩ 1452 *AGZ* XII 214; Predicti tutores nihil habebunt... ad piscinarum demisiones vlg. do spusthow 1463 *AGZ* XIX 334; Elizabeth... villam... obligavit... cum... piscinis, piscariis et eorum demissionibus al. spuszsty 1466 *AGZ* XIII 510; Iaczko heres... inscripsit ad acta... villam... cum medietate piscine et emissionis al. spvstw eiusdem piscine 1471 *AGZ* XVIII 29; Iwaszko... recognovit, quia medietatem molendini cum medietate eius emolimentorum... et totam piscinam eiusdem molendini... et ⟨cum⟩ eius demissionibus al. spvsthy... arendavit *ib.* 36; Katherina potest vendere piscinas... permittendo al. na spusth 1480 *StPPP* II nr 4227; De qualibet emissione al. spustu ambarum piscinarum... debebit habere per unam tunnam luceorum 1481—5 *AGZ* VII 139; Quam dimissionem al. spw⟨s⟩th debet habere libere per sex septimanas 1486 *AGZ* XVIII 494.

3. '*rozlewisko stawu rybnego, alveus piscinae*': In spacio terre... in antiqua emissione piscine vlg. na starem spuszche syto confert licenciam rectori... piscinulam in vulgari sadzawka dictam situandi 1427 *AGZ* II 79.

Spustek *czy* **Spustka** '*kopia, dzida, hasta, contus*': Gisz vfaią w swø wyelykosez y w swe wozi, y w sve spustki (in contis), y w swø strzelbø, y w sve wlocznye *BZ* Judith 9, 9. ~ *Bohemizm.*

Spustka *cf.* **Spustek**

Spustoszać '*obracać w pustkowie, niszczyć, devastare, delere*': Slachta z nyerzadnego ryczerstwa wyaczey wlosną zyemya nysz nyeprzyiaczelską zwykły spvstoschacz (desertare, *Sul* 71: nyeszprawnye opvszczacz alybo pvsthe czynycz) *Dział* 65.

Spustoszenie '*zniszczenie, ruina, vastatio, ruina*': Hanc violenciam, destruccionem, seccacionem et devastacionem al. roschmyothanya, spwstoszenya... ministeriali obduxit 1483 *AGZ* XVI 184; Spvstoschenye vastitas *ca* 1500 *Erz* 100.

Spustoszyć '*uczynić pustym, zniszczyć, depopulari, destruere*': Desolari, id est deuastare, derelinquere, spvstoschycz *ca* 1500 *Erz* 100; Spvstoschycz vastare *ib.*

Spuszczać, Spuszczać się *formy*: *praes. ind. 1. sg.* spuszczam *OrtOssol* 40, 2; *3. sg.* spuszcza 1409 *Kal* nr 300, *Sul* 96, *OrtMac* 112, *etc.*; *1. pl.* spuszczamy *Dział* 25; *3. pl.* spuszczają *Fl* 21, 31, 1456 *ZabUPozn* 116, *MPKJ* V 134; ~ *imper. 2. sg.* spuszczaj *Fl* i *Puł* 140, 4; ~ *part. praes. act. adv.* spuszczając *Fl* i *Puł* 77, 12, 1440 *AGZ* XI 163; ~ *inf.* spuszczać 1448 *AGZ* XII 169, 1469 *AGZ* XVIII 16; ~ *pract. 2. sg. m.* -ś spuszczał *Rozm* 140; *3. sg. m.* spuszczał *BZ* Gen 2, 5, 1466 *R* XXII 25.

Znaczenia: **1.** *'opuszczać na dół, obniżać, demittere, declinare'*: Submiti, id est deponi uel deorsum miti ano go spuszczaya (et vidit caelum apertum et descendens vas quoddam, velut linteum magnum, quattuor initiis summitti de caelo in terram Act 10, 11) *MPKJ* V 134; Videns (*sc.* pavo) autem pedum suarum difformitatem, sprosnoscz, contristatur et erubescit, non intendens suarum pennarum pulcritudinem, sed eas triste submittit spuszcza XV *p. post. R* XXV 177; ~ *przenośnie*: Ne spuszczay (non declines) serdza mego we slowa lychoty! *Fl* 140, 4, *sim. Puł*; Sic quasi per tactum nature mens reget actum, quem, *gl.* sc. actum, grauat, *gl.* ad terrestria deprimit spuszczya, aut acuit, *gl.* ad celestia deducit wsznoszy 1466 *RRp* XXII 20; ~ spuszczać się w ziemię *'umierać, mori'*: Padnø wszitczi, gisz se spuszczaiø w zemø (descendunt in terram, *Puł*: gysz wstępuyą w zyemyę) *Fl* 21, 31.

2. *'zsyłać, demittere'*: Lampade signifia, *gl.* id est mirabili claritate, hoc est gracia sua, sznamienita laską, sparsit, *gl.* sc. Cristus illustrauit spuszczał 1466 *R* XXII 25; ~ Tegdi bog nye spuszczczał dszdza (non... pluerat) na szemyø *BZ* Gen 2, 5.

3. *'wypuszczać, odprowadzać wodę ze stawu (dla łatwiejszego wybrania ryb), aquam e piscina emittere (piscium facilius excipiendorum causa)'*: Libertatem Georgius in piscina piscandi ... habebit, ipsam tamen non exmittendo al. nye spu⟨sz⟩czayøcz 1440 *AGZ* XI 163; Piscinas omnes ad villam... spectantes Katherina et non alius habebit facultatem vendere, emittere al. spuszczacz 1448 *AGZ* XII 169; Raphael non debet demittere piscinas tam magnas quam parwas al. spuszczacz 1469 *AGZ* XVIII 16.

4. *'przekazywać, zdawać coś komuś, aliquid alicui tradere, committere'*: Ten, gen wsdawa albo spuszcza (resignans, *sc.* barcz), ma polozicz rąnkoyemstwo *Sul* 96; On tego opyekaldnyczstwa nykomv na przekorą nye spuszczą *OrtOssol* 83, 3, *sim. OrtMac* 112.

5. *'zdawać się na kogoś lub na coś, polegać na kimś, spem in aliquo vel aliqua re positam habere'*: Qui presumunt, spvszczayø, de misericordia dei 1456 *ZabUPozn* 116; Thy dawnoszczy mayą bycz trzymany, gdy ziemya gest w pokoyv, bo czassv trwog abo zamyeszanya, o tem na rostropnoszczy sądzy tho spvszczamy *Dział* 25.

6. *'powoływać się, aliquem alicuius rei testem proferre'*: Jam pyrwsy (*sc.* zapowiedział) nyszly wy, a ⟨o⟩ tho szyc spvszczam (*OrtMac* 45: puszczam) na pospolnego poszla (traho me pro eo super praeconem) *OrtOssol* 40, 2, *sim. ib.*

7. *(o łuku) 'zwalniać napiętą cięciwę przy strzale, arcum detendere'*: Sinowe Effrem... spuszczaiøcz łęcziszco (mittentes arcum) obrocyli se sø w dzen boia *Fl* 77, 12, *sim. Puł.*

8. *'decydować się na coś, wdawać się w coś, aliquid constituere, alicui rei se immiscere'*: Czosz czynyl s temy llvy y okropnymy zvyązathy, czemusz szye spuszczał na takye sprosnoszczy (quare... te vanitatibus tantis intromittis)? *Rozm* 140.

9. *'?'*: Jaco Micolay ne spu⟨sz⟩cza Jana, ale jaco przed nim bega, taco bega 1409 *Kal* nr 300.

Spuszczadlny *'destylacyjny, służący do destylacji, destillatorius'*: Vasa distillatoria, sady spvszczadlne, sicut in braxatorio aut cellario, in quibus reconditur omnis potatio *OrtCel* 12; Szady spuszczadlne vasa distillatoria XV *ex. Zab* 526.

Spuszczanie *'wypuszczanie wody ze stawu (dla łatwiejszego wybrania ryb), aquam e piscina emittendi actus (piscium facilius excipiendorum causa)'*: Post resolucionem stagni ipsius vlg. post spuszczaniu et ipsius dominus abbas et ipsius conuentus... clausuram vlg. spust reformare debent (1429) 1620 *KodWP* V 478.

Spuszczenie *formy*: *n. sg.* spuszczenie 1471 *MPKJ* V 12, *MPKJ* V 53; ~ *g. sg.* spuszczenia *Sul* 3, 1471 *MPKJ* V 53, XV *p. post. R* XXV 268; ~ *ac. sg.* spuszczenie XV *med. GlWroc* 82r, 1471 *MPKJ* V 110, 1500 *AGZ* XVIII 418; ~ *l. sg.* (po) spuszczeniu 1411 *Kal* nr 354, 1427 *Pozn* nr 1273, (1474) 1617 *ArchSław* II 223.

Znaczenia: **1.** *'opuszczenie, złożenie urzędu, magistratu se abdicandi actus'*: Jaco Micolay ne szaszwal pana Filippa po spuszczenu burkrapstwa, az szecz nedzel wisla 1411 *Kal* nr 354; Jsze Dzerszek konya *gynnyego nye wszal, gedno ten kon, czszo byl Tarnowskey, a o ten go kon prawem nye szaszwal, kegdy byl burkrabya y gescze po yego spuszczenu burkrabstwa 1427 *Pozn* nr 1273.

2. *'powierzenie, przekazanie komuś czegoś, actus aliquid alicui tradendi, committendi'*: Moczą wibranya nas w gednacza a spvszczenya na

nas przerzeczonego (ex vigore compromissi) vfalami *Sul* 3; Quem spadkv et hereditatem secum dividere non vis, quam tuam indivisionem al. nyevydzyelenye any spu⟨sz⟩czenye existimat sibi de dicto opido et qualibet villa scorsum quolibet anno ad utilitatem sicut triginta marce 1500 *AGZ* XVIII 418.

3. '*wypuszczenie wody ze stawu (dla łatwiejszego wybrania ryb), aquam e piscina emittendi actus (piscium facilius excipiendorum causa)*': Licebit... Stanislao post primam emissionem dicte piscine al. po spuszczeniu pisces capere (1474) 1617 *ArchSlaw* II 223.

4. '*opanowanie przez kogoś, opętanie, occupari, capi, devinciri ab aliquo (sensu subst.)*': Spuszczene inmissiones (misit in eos... immissiones per angelos malos Psal 77, 49) XV *med. GlWroc* 82r.

5. '*dopuszczenie do kopulacji, coëundi potestatem facere (sensu subst.)*': Admissio est ad coitum spuszczenye (*war. lub.*: spuszczenye; quando vero serotina admissura erat et conceptus extremus, non ponebas eas, *sc.* virgas Gen 30, 42) 1471 *MPKJ* V 12.

6. '*spustoszenie, zniszczenie, depopulandi, delendi actus*': Spuszczienya desercionis (*war. lub.*: spu⟨sz⟩czenye; quousque benigne ageret terra sabbata sua, omni tempore desertionis suae sabbatizavit III Esdr 1, 58) 1471 *MPKJ* V 53; Spuszczenye solicitudinem (ne forte exspoliem eam, *sc.* matrem vestram, nudam... et ponam eam quasi solitudinem Os 2, 3) *ib.* 110; Desolacionis spuszczenya XV *p. post. R* XXV 268.

Spuściały '*bezludny, pusty, opustoszały, desertus, vacuus, incultus*': Vrbs siluarum myasto spuszczyale (*mamotrekt mikułowski*: miesto zpustile; Cariathiarim urbs silvarum Jos 15, 60) 1471 *MPKJ* V 32; Spuszczala (*war. lub.*: *spuszczyela) exculta (terra deserta fuerit exculta Ezech 36, 34) *ib.* 106.

Spuścić (się) *formy*: **a.** *z zaimkiem zwrotnym* się: *praes. ind. 3. sg.* spuści *OrtOssol* 43, 4; ~ *imper. 2. sg.* spuść *EwZam* 300; ~ *inf.* spuścić 1488—9 *PF* V 39; ~ *praet. 2. pl. m.* -ście spuścili *OrtOssol* 41, 3.

b. *bez zaimka zwrotnego* się: *praes. ind. 1. sg.* spuszczę *BZ* Gen 7, 4; spuścię *BZ* Ex 7, 4; *3. sg.* spuści 1441 *AGZ* XIII 108, 1447 *AGZ* IV 156, *MW* 70a; *3. pl.* spuszczą XV *p. pr. Zab* 519; ~ *imper. 2. sg.* spuści *Bogur* A—F, *MW* 69a, *Pul* 143, 8, XV *ex. GlLek* 46; *2. pl.* spuśćcie XV *p. post. RRp* XXV 183; ~ *inf.* spuścić 1400 *HubeZb* 77, 1400 *Pozn* nr 418, 1402 *Pyzdr* nr 165, *etc.*; ~ *praet. 1. sg. m.* -m spuścił 1424 *Kal* nr 875, 1437 *Pyzdr* nr 1154; ja spuścił *OrtMac* 106; *2. sg. m.* spuścił jeś *Fl* i *Pul* Moys 7; *3. sg. m.* spuścił jest *BZ* Gen 19, 24. Ex 9, 23; jest spuścił 1406 *Kal* nr 171; spuścił 1391 *TPaw* III nr 2053, 1393 *Pozn* nr 131, 1402 *ib.* nr 715, *etc. etc.*; *f.* jest spuściła 1416 *KsMaz* I nr 2597; spuściła 1412 *Pyzdr* nr 335, 1415 *Kal* nr 509, 1419 *Pozn* nr 968, *etc.*; *neutr.* spuściło 1466 *R* XXII 24, *Rozm* 191; *3. du. m.* spuściła 1415 *KsMaz* I nr 2554, *Rozm* 108; *3. pl.* spuściły 1401 *Kal* nr 14; *m.* spuścili 1433 *Monlur* VI 93, *ca* 1500 *JARp* X 208v, *Rozm* 292; *f.* spuściły *Sul* 3; ~ *plqperf. 3. sg. m.* jest był spuścił *Gn* 175b; ~ *condit. 3. sg. m.* (-)by spuścił 1407 *Pozn* nr 620, *OrtMac* 110, *ca* 1500 *SprTNW* V 10; spuściłby 1458 *StPPP* II nr 3601; ~ *part. praet. act.* spuściwszy XV *p. pr. R* XLVII 358, *Rozm* 183; ~ *part. praet. act. II cf.* **Spuściały**; ~ *part. praet. pass. n. sg. f.* spuszczona *ca* 1500 *JARp* X 166r; *g. sg. f.* spuszczone 1400 *Leksz* II nr 2576; *i. sg. f.* spuszczoną 1427 *Kościan* nr 1308; *g. pl. f.* spuszczonych *Sul* 96.

Znaczenia: **1.** '*sprawić by coś spadło niżej, opuścić na dół, obniżyć, aliquid demittere, deicere, declinare*': Jaco opatow mlyn wsnesson taco wyele, sicut testibus videbitur et tunc secundum probacionem testium debet dimittere infra al. spuszczicz ipse abbas 1420 *Kościan* nr 852; Spuszczyl ambulat XV *p. pr. R* XVI 349; Misit, spuszczyl, dominus lapides magnos super eos de celo (Jos 10, 11) XV *med. RRp* XXIV 360; Gdisz bił podnyosł Moyszesz rącze, przemagał Israhel, alye acz malo spuszczyl (sin autem paululum remisisset), przemagał gest Amalech *BZ* Ex 17, 11; Spuscyla gy (*sc.* Mikol Dawida) okencem (deposuit eum per fenestram) *BZ* I Reg 19, 12; Dixit eis: Precipitate, spuszcze, eam (*sc.* Iezabel) deorsum! (IV Reg 9, 33) XV *p. post. RRp* XXV 183; Laua te in natatorio... Siloe, quod interpretatur missus, *gl.* spuszczona de monte Syon ad illum stagnum (Jo 9, 7) *ca* 1500 *JARp* X 166r; Leuauerunt (*sc.* crucem) in foueam... et demiserunt vehementer s przykra spuszczyly *ib.* 208v; Spvszczyla podolek (*sc.* Maryja) *Rozm* 20; Yedno szye nad tymy pomszczyl, czo to vczynyly y szegł ty ystne, ys to povrosmy orla spvszczyla (qui in funibus demissi, aquilam conciderant) *ib.* 108; Kyedy szye vmyvały (*sc.* Ezeici), spuszczivschy odzyenye (demissa veste), myloszczyvye szyc przykryvały *ib.* 183; Tako vlaschy ('wlazłszy') na dachy... y spvszczyly loze ⟨z⟩ vyrzchv (summiserunt eum cum lecto Luc 5, 19), na ktoremze on lezal paralyzem zarazony *ib.* 292; ~ spuścić (oczy) '*spojrzeć w dół, oculos demittere*': Spuszczivszi dimissis (*sc.* oculis) XV *p. pr. R* XLVII 358; Oczy swe vstawyly spuszczycz

w zyemyę (oculos suos statuerunt declinare in terram, *Fl*: schilicz w zemø) *Pul* 16,12; ~ *(o promieniach słońca)* '*obniżyć (o zachodzie), demittere*': Hesperys iam Phebus equos, *gl.* suos radios lucidos, adaquauerat, *gl.* absconderat, merserat... spuszczylo, zaslo 1466 *R* XXII 24; ~ spuścić się '*opuścić się w dół, skoczyć, se demittere, desilire*': Ieslysz syn boszy, spvszcz szya na dol (mitte se deorsum Mat 4, 6) *EwZam* 300.

2. '*wypuścić, odprowadzić wodę ze stawu (dla łatwiejszego wybrania ryb), aquam e piscina emittere (piscium facilius excipiendorum causa)*': Si vero... voluerimus ad plenum piscari al. emittere ad piscandum, vlg. dicto vocabulo spu⟨ś⟩czhiczh, decimum piscem habere debebit 1421 *AGZ* II 66, *sim.* 1447 *ib.* 129; Isze kzacz Mirosek ne przekopął any wody spuszczył sz gyesszora 1424 *Pozn* nr 1169; Dum autem Stanislaus pro suo usu fructu piscinam emiserit al. spuszczi 1441 *AGZ* XIII 108, *sim.* 1447 *AGZ* IV 156; Si alias piscinas disrumperet al. spuszczilby, extunc viceuersa suis propriis pecuniis tenetur ipsas reformare 1458 *StPPP* II nr 3601.

3. '*zsyłać, sprowadzać coś na kogoś, aliquid alicui mittere*': Twego syna gospodzina, matko swolena Maria, sziszczi nam, spw⟨ś⟩czi nam (DEF: spuszczysz nąm) *Bogur* ABC; ~ Bo po syedmy dnyoch ya spuszczø deszcz (ego pluam) *BZ* Gen 7, 4; Tedi pan bog spuszczyl gest deszcz krwawi (dominus pluit... sulphur) *ib.* 19, 24; Spuszczyl gest pan graad (pluit dominus grandinem) *BZ* Ex 9, 23; Karmye spuszczyl gym (pluit illis manna, *Fl*: karme poslal gim) w oplwytoszczy *Pul* 77, 29; By mogl (*sc.* Krystus) na vass spuszczyc *ogyn y szarą gorącza z nyeba *Rozm* 627; ~ Xt mily ten tho strach gestcy ongy na uasz bil spuscil *Gn* 175b; Spuszczyl ges gnew twoy (misisti iram tuam) *Fl* Moys 7, *sim. Pul*; Jacoszmy prawą nyemoczą ot boga spuszczoną byly tedy nyemoczny 1427 *Kościan* nr 1308; Zbawyenye thwoie szpuszczy ku nasze poczyesze (salutare tuum da nobis Psal 84, 8) *MW* 69a; Bog szpuszczy na nasz laszka szwoią *MW* 70a; Oto teraz szen spuszczyl zyonye twoye XV *p. post. RozmPam* 475; Prosz za namy Jesu Crista, by nasze grzechy odpuszczyl, a swą laszką s nyeba spuszczyl *ca* 1500 *SprTNW* V 10; Yze nyebo bylo yakoby błyskayącze y spuszczylo svyatlosczy na zyemye (ac si... splendor caeli empirrei terris infuderetur) *Rozm* 191; ~ spuścić rękę *przen.* '*zesłać swą wolę, moc, voluntatem, vim suam mittere*': Spuszczyø røkø swø na Egipt (immittam manum meam super Aegyptum) *BZ* Ex 7, 4; Spuszczy (*Fl*: vypuszczy) rękę twoye z wyssoka (emitte manum tuam de alto), wytargn mye y wyzwol mye *Pul* 143, 8.

4. '*poddać się czyjemuś rozstrzygnięciu, arbitrio alicuius parere*': Paulus... et Skorosz... se submiserunt vlg. spuszczila super Florianum..., ut ipse recognosceret, utrum Paulus... duas sexagenas racione dotalicii persolvit an non 1415 *KsMaz* I nr 2554; Thi tho stroni, chczanez kv konczv zgodi przes wanthpyenya przycz, w nas dobrowolnye... spuszczyli y poszlubyly, iako w iadnacza szlvbyonego (compromiserunt tamquam in arbitrum compromissarium) *Sul* 3; Chcza spu⟨ś⟩czyez (*PF* V 39: szya spuszczyez) ku skazanyv prawa acto acta actida *ca* 1455 *JA* XIV 495; Wyscze szye oba na myą spuszczyly (traxistis se mutuo ad meam recognitionem) *OrtOssol* 41, 3; Takyesz gdy szye kto puszczy albo spuszczy (*OrtMac* 50: gdy szye ktho weszmye) na szwyadzeczthwo szyedzączey rady, czo ony koly wysznayą, to ma... byez *ib.* 43, 4.

5. '*przekazać coś komuś, zrzec się na czyjąś korzyść, zrezygnować, aliquid alicui tradere, alicui rei renuntiare*': Hereditatem... spuszcil Dobconi in perpetuo 1391 *TPaw* III nr 2053; Pani Pekarska... mala s Miczem vmowø, eze kegdi by mu ne dala pøczdzeszønt grziwen, tegdi by mala swe penødze wszøcz, a dzedzinø spuszczicz 1400 *HubeZb* 77, *sim.* 1400 *Pozn* nr 418, 1402 *Pyzdr* nr 165; Pro commissione cause dicte Dobislawe sc. spusczone Szamkoni resignate 1400 *Leksz* II nr 2576; Yaco Mycolayewy dzeci wistky (*pro* wsitky) spuscili posag 1401 *Kal* nr 14; Czo yest Cesantha dzerszal w szastawe, tho yest spuszcil 1406 *Kal* nr 171; Jasocmi przi tem bili, kedi *Poytrasz spuscil Micolayewi sastawø 1407 *Kal* nr 289; Jaco nasz Swanthosław slal do Janusza, by swe penandze bral, a ycgo zastawø spu⟨ś⟩cil 1407 *Pozn* nr 620; Ysze *Kathazina spusczila zastawø Ozepowø 1412 *Pyzdr* nr 335, *sim.* 1419 *Pozn* nr 968; Jacosmi przi tem bili, kegdi Margorzatha spu⟨ś⟩cziła zastauą Suebodze 1415 *Kal* nr 509; O ctore szito na myø Iacub szalowal, to yest mnye Katharzina spusczila 1416 *KsMaz* I nr 2597; Katherina... dedit, dimisit, spuszczila et admisit intromissionem al. vwanzanye... in hereditatem XV *in. RTH* VI 96, *sim.* 1434 *Ziel* I 152; Stanislaus... remisit... Bernhardo,... id est spuscyl,... medietatem mołendini 1423 *TPaw* VII nr 3104; Yakom ne szpuszczyl szwey czanszczy w Pruszy y w Zakrzewy braczey szvoyey 1424 *Kal* nr 875; Propinquitatem al. bliscosez... resignare debet al.

spusczicz 1435 *Pozn* nr 1456; Yakosz my bil przedal dzyedzyną..., tedi kyed⟨y⟩m czy yą spusczil, tedisz my wszal szita tako dobre, yako dzeszancz grzywyen 1437 *Pyzdr* nr 1154; Ten, gen wsdawa..., ma polozicz rąnkoyemstwo o tho, ze nygdi gros ktorich ma czinicz na potem any gabacz człowyeka..., ktorego ten isti pan ku sprawyenyu swogich barczy tako spusczonich i prosnich vstawy (suorum mellificiorum, taliter per resignationem vaccantium ordinaverit) *Sul* 96; ~ *'oddać, wydać, dare, tradere'*: Kxądz Boleszlaw... z starostą szą tam nye bronyl, w pokogyu grod Thatarom zpusczyl XV *ex. MacDod* 139; ~ *'dać z powrotem, zwrócić, reddere, restituere'*: Mital debet sibi (*sc.* Nicolao) literam obligatoriam domini principis sine omni lite restituere, quam habet super easdem quindecim sexagenas, sed ipsam obligationem iam sibi amicabiliter restituit al. spusczil 1424 *KsMaz* II nr 336; ~ *'rozdzielić, dividere'*: Fratres de Genszorowo recognouerunt, quia porcionem hereditatum... inter se miserunt al. spusczili et diuiserunt 1433 *MonIur* VI 93.

6. *'uwolnić od zobowiązań, obligatione, officio aliquem liberare'*: Borzislaf spusczil Sula prosno rancoiemstwa 1393 *Pozn* nr 131; Kedi Janusz rancome spu⟨ś⟩cil, tedi Wancencz gemu za wszitko ranczil 1402 *ib.* nr 715, *sim.* 1412 *ib.* nr 843; Jaco gy spusczil z opekana, alysz trzi lata minøla 1408 *ib.* nr 644; Jan ne uczinil nyyedney prawisni *Smislaowi ani go spuscil Smislaw *ib.* nr 647; On (*sc.* dłużnik) gymyenya szwego nygdy nye wyszwolyl, any ya nygdy yemu gego nye szpusczyl (nec ego ipsum numquam liberum dimisi, *OrtOssol* 78, 3: wolno nye wypvsczyl) *OrtMac* 106; Kyedyby kto spusczyl szwego dlusznyka sz prawa za ręką danego *ib.* 110.

7. *'pozwolić kmieciowi opuścić gospodarstwo, praedium relinquendi potestatem cmethoni dare'*: Dimisit al. spuszczil libere *ca* 1475 *SprTNPozn* IV 32; (Po spłaceniu długu miał wierzyciel kmiecia wraz z zastawioną ziemią) dimittere al. szpusczycz 1468—98 *RocznHist* XV 22.

8. *'rozpuścić, roztopić, liquefacere'*: *Wyszmy... loy geleny a oley bobkowy rowną my⟨a⟩rą, spusczysz tho poszpolu a przeczadzyw maszysz wodną maszczą XV *ex. GlLek* 46; ~ *'odlać coś z roztopionego kruszcu, ex fuso aere aliquid effingere'*: Spuszczą conflabunt (conflabunt gladios suos in vomeres Is 2, 4, *SKJ* V 253: stopyą) XV *p. pr. Zab* 519; Spusczil conflauit (in igne consumptum est plumbum, frustra conflavit conflator, malitiae enim eorum non sunt consumptae Jer 6, 29) 1471 *MPKJ* V 98.

9. *'złączyć, spoić, coniungere, conectere'*: Deinde promisit dare claues regni celorum Petro dominus, sed tunc non dedit, quia adhuc non fuerunt fabricate in ervce et sangwine suo combinate szwarzon[y]e, spusczon[y]e 1477 *MPKJ* II 323.

Spuścieć *'stać się pustym, bezludnym, desertum, incultum fieri'*: Spusczeyą vastabantur (gens enim et regnum, quod non servierit tibi, peribit, et gentes solitudine vastabuntur Is 60, 12) 1471 *MPKJ* V 96; Spusczieg̨yą desolabuntur (dabo terram in solitudinem et in desertum... et desolabuntur montes Israel Ezech 33, 28) *ib.* 106. ~ *Cf.* **Spuściały.**

Spuścina *'spadek, spadek bezdziedziczny, hereditas, cuius heres nullus est'*: Jakom ya nye ranczyl za Katharzinan, aby szan myala virzecz spusczciny 1427 *ZapWarsz* nr 280.

Spuścizna *(?) 'spadek, spadek bezdziedziczny, hereditas, cuius heres nullus est'*: Post mortem ipsius (*sc.* Dobeslai) predicti domini fratres... habuerunt ipsam (*sc.* Barbaram) in tutela cum omnibus bonis paternalibus et maternalibus... et de derelictis al. szpusczyzny, et de thezauris... eciam sibi satisfecerunt 1484 *ArchSlaw* I 83. ~ *Możliwa też lekcja* z puścizny.

Spychać *'zrzucać, strącać, deicere, praecipitare'*: Przi wyodø ge na wyrzch wisokey gori y spichaly ge (praecipitaverunt eos) na dol z skali, gysz syø wszitci stlukly *BZ* II Par 25, 12.

Spytać (się) *formy*: **a.** *z zaimkiem zwrotnym* się: *imper. 1. pl.* spytajmy 1475 *R* XXV 129. **b.** *bez zaimka zwrotnego* się: *praes. ind. 1. sg.* spytam *Rozm* 453. 742; ~ *imper. 2. sg.* spytaj *Fl* i *Ptd* 138, 22, 1401 *Pyzdr* nr 163, 1402 *Malk* 118, *etc.*; ~ *praet. 3. sg. m.* jest spytał 1402 *Malk* 119; spytał *Dział* 26, 1471 *MPKJ* V 117, XV *ex. MPKJ* II 320, *etc.*; *2. pl. m.* -ście spytali *Rozm* 460; *3. pl. m.* spytali *Rozm* 257. 369. 415, *etc.*; ~ *condit. 3. sg. m.* (-)by spytał 1471 *MPKJ* V 25, *Rozm* 551. 575; *2. pl. m.* byście spytali *BZ Judith* 8, 33; ~ *part. praet. act.* spytawszy *Rozm* 185; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* spytany *Sul* 34; ~ *condit. pass. 3. sg. neutr.* by spytano *BZ* Jos 7, 17.

Znaczenia: **1.** *'zwrócić się do kogoś z zapytaniem, zapytać kogoś w celu uzyskania jakiejś informacji, poinformować się, aliquem rogare, consulere, ex aliquo quaerere'*: **a.** *absolute i bez kontekstu*: Aby spital vt consuleret (cumque ingrederetur Moyses tabernaculum foederis, ut consuleret oraculum Num 7, 89) 1471 *MPKJ* V 25; Didicit spytal, badal (Herodes, clam vocatis magis, diligenter didicit ab eis tempus stellae, quae apparuit eis Mat 2, 7) *ib.* 117; Spytaymy

szye queramus 1475 *R* XXV 129; Thedy spytal svyathy Pyotr rzekącz (dicit ei Simon Petrus Jo 13, 36) *Rozm* 556; ~ **b.** *z dopełnieniem (bliższym) nazywającym tego, do kogo skierowane jest pytanie*: *kogoś*: Esz spitay go, pane starosta, *gezesmø [mø] tho uczinili 1402 *Malk* 118; Tedi yest go pan starosta spital *ib.* 119; Ale Franczek gey spytal, kako dawno schla za masz *Dział* 26, *sim.* XV *ex. MPKJ* II 320; Spytay (*BZ*: opytay) oycza twego (interroga patrem tuum Deut 32, 7) a zyawy tobye *Pul* Deut 9; Spytawschy yego (interrogaverunt eum Jo 1, 25), rzekly yemv *Rozm* 185; Spytaly yego Zydovye (interrogaverunt... eum Jo 5, 12), ktory yest ten, ktory tobye rzekl *ib.* 257, *sim. ib.* 369; Myly Iesus... spytal yego (interrogavit eum Marc 8, 23): Vydzyschly czo? *ib.* 361, *sim. ib.* 362. 405. 564, *etc.*; Lyczemyernyczy Zydovye... zeschly szye v yedno y spytaly yego yeden s nych (interrogavit eum unus Mat 22, 35) *ib.* 415, *sim. ib.* 453. 471. 472; Kyedysch ssą przysly slugy..., spytaly ych: Czemvszczye yego nye spytaly, nyc przyvyedly (dixerunt eis illi: Quare non adduxistis illum Jo 7, 45)? *ib.* 460; O tem, kako... svyąthy Pyotr daval znamye svyątemv Ianovy evanyelyszczye, aby spytal mylego Iesucrista, kto by gy myal zdradzycz *ib.* 551; Spytay yego..., o kym movy (Jo 13, 24) *ib.*; Nye yest potrzebyzna, by czye kto spytal (ut quis te interroget Jo 16, 30) *ib.* 575; Spytamli vass (si... interrogavero Luc 22, 68), nye odpovyeczye my *ib.* 742; Spytaley (*pro* spytalem) ya byl yednego Zyda (interrogavi quendam Iudaeorum), czo by ty dzyeczy movyly *ib.* 753; ~ Gdisz ten tho slvzebnyk przes szą̨dzą spythany (interrogatus per iudicem, *Dział* 22: gdy sądza slvszebnyka pytal) zaprzal sze przerzeczoną raną̨ vidzecz y obeszrzecz *Sul* 34; ~ **c.** *z dopełnieniem (dalszym) albo pytaniem zależnym nazywającym przedmiot pytania*: *czegoś*: Nye chczø, biscye wi spitaly vczinka mego (ut scrutemini actum meum) *BZ* Judith 8, 33; Spytam ya tez vasz yednego slova (interrogabo vos et ego unum sermonem Mat 21, 24) *Rozm* 453; ~ o *coś*: Przetho nye pytal yego o dvye zalobye, alye yego o trzeczya zalobą spytal (Mat 27, 11) *ib.* 775; Bo vyedzyal (*sc.* Pilat), kyedy spytaly o dan, yze odpovyedzyal: Dayeze czeszarzovy czeszarzovo *ib.* 792; ~ o *kimś, czymś*: Spytal (*sc.* Annasz) ...o vczennykoch (interrogavit Iesum de discipulis suis Jo 18, 19) *Rozm* 677; Vtore yego spytal o yego navce, ktorą myal podezryaną *ib.*, *sim. ib.* 777; ~ *z pytaniem zależnym*: Micolay respondit: Spitay, podsedku, kdze gest ta gospoda bila gego 1401 *Pyzdr* nr 163; Kyedy... przyblyzyl szye (*sc.* syn) domv..., a vezvawschy yednego slugą y spytal, czo by tamo bylo (interrogavit, quid haec essent Luc 15, 26) *Rozm* 387; Czczyenye o tem, kako spytal svyąty luda..., czemv by myły Iesus chczyał szye yedno ym zyavyez? *ib.* 564.

2. *'przepytywać, szukać, de aliqua re sciscitari, rogare, quaerere'*: Ges to podle swych czeladzy by spytano, nalezona gest czeladz Zare (quae cum iuxta familias suas essent oblata, inventa est familia Zare) *BZ* Jos 7, 17.

3. *'próbować, doświadczać, probare'*: Spytay mø (interroga me) y posznay droghy moge *Fl* 138, 22, *sim. Pul.*

Spytanie 1. *'zagadnienie, problem do rozstrzygnięcia, quaestio solvenda'*: Alye by moglo bycz thv spytanye: Mogł-lyby namyasthek svyątego Pyotra dobycz myecza przeczyv thym, ktorzy szye przeczyvyayą svyąthey * vyary? *Rozm* 639; A takosz baczycz k temv spytanyv, yze yavnye movyl nye przeto, yschby yavnye nye rozvmyano, alye yze ych vyelye slyschalo *ib.* 679; Alye by moglo spytanye bycz, yze rzekly Pylatovy: Nam nye yest podobno, abychmy kogo vmorzyly *ib.* 774, *sim. ib.* 780.

2. *'zasięgnięcie opinii prawnej u wyższej instancji sądowej, superiores iudices consulendi actus'*: Tedi gednacze yeli, smoui[sz]li szø do woycvod⟨y⟩ na spitane 1395 *Pozn* nr 187; ~ (wziąć) na spytanie *'zwrócić się do wyższej instancji o opinię, superiores iudices consulere'*: Ysze Nicolai Bernawsky wsal na spitane 1420 *AKPr* VIIIa 152; Pars rea respondit: Domine iudex et subiudex, hoc iudicium non est verum, date michi ad colloquium generale. Et nos istam causam recepimus ad requisicionem al. na spitanye 1468 *AGZ* XVI 53.

Sracz *'wychodek, ustęp, latrina'*: Od polowycze szwego szaszyada *mvro ma począ̨cz kopacz szachthą̨, tho gest szracz czynycz, a tho gest trzy stopy odmyerzyvwszy od szwego szaszadą̨ mvrv (quod in medietate muri vicinalis vir inchoare tres passus potest ad mensurandum, si quis iuxta murum cloacam facere vel fundare voluerit) *OrtOssol* 74, 3, *sim. ib.*, *sim. OrtMac* 100; Cloaca, id est latrina sr[z]ącz albo szakret *ca* 1500 *Erz* 100.

Srać *cf.* **Usrać**

Sraga *cf.* **Szraga**

Srakasty *(o maści końskiej, de equi colore) 'w białe i ciemne plamy, pstry, laciaty, albis fuscisque maculis conspersus, versicolor'*: Martinus... inculpaverat... Johannem... pro equo seu eunocho srakasti 1493 *AGZ* XV 314.

Sratwa *'wypróżnianie się, actus cacandi'*: Hoc

est iudicium mardiferum vlg. tho yesth sratwa 1450 *ZapRpWarsz* 2, 1296.

(Srebrnica) Śrzebnica *'naczynie ze srebra, vas argenteum' (?)*: Dominus Slonski ruit sex marcas contra Adamconem de Beldouo, eo quod argenteam srzebnice non dedit et debet ipsam dare per duas septimanas sub pena regali 1388 *TPaw* III nr 1089.

(Srebrnik) Śrebrnik, Śrzebnik, Śrzebrnik, Śrzebrznik 1. *'moneta srebrna, nummus argenteus'*: Kupylem rolya od Ananytel... y vazylem yemv srebro szyedmyą vag trzydzyeszcy szryebrnykov (appendi ei argentum septem stateres et decem argenteos Jer 32, 9), czusch trzydzyescy pyenyądzy *Rozm* 765.

2. *bot. 'pięciornik gęsi, Potentilla anserina L.'*: Srzebrnyk argilites 1419 *Rost* nr 5107; Srzebnik claus veneris 1437 *ib.* nr 2506; Srzebrznik mercurialis *ib.* nr 2695; *Srzøbrnyk argentina 1460 *ib.* nr 3355; Srebrnyk argentina *ca* 1465 *ib.* nr 4144; Srzebrnyk argentina 1472 *ib.* nr 430; Srzebrnik clauus Veneris *ib.* nr 1123; Szrzebrnyk mercurialis ca 1500 *ib.* nr 5497; Potentilla, id est srzebrznyk XV *ex. GlLek* 52; *Srzrzebnyk *ib.* 65; Szrebrnik potentilla *ca* 1500 *Rost* nr 7259.

(Srebrny) Siebrny, Strzebrny, Śrebny, Śrebrny, Śrzebny, Śrzebrny, Śrzebrzny *formy*: *n. sg. m.* śrzebrny *OrtMac* 85. 86; śrebrny *OrtMac* 85, *OrtOssol* 64, 4; śrebny *OrtOssol* 64, 2, 1493 *PF* IV 664; *f.* śrebrna XV *p. post. R* LIII 67; *neutr.* śrzebrne *BZ* Ex 38, 12. 19; ~ *g. sg. m.* śrzebrnego 1470 *ZapWarsz* nr 2941; *f.* śrzebrnej 1488 *ZapWarsz* nr 1629; ~ *n. du. f.* śrebne 1493 *PF* IV 664; ~ *g. du. m.* śrebrnu 1432 *Pozn* nr 1381; ~ *n. pl. m.* śrzebrzne *BZ* IV Reg 12, 13; *f.* śrzebrne *BZ* Ex 38, 17; śrebrne *OrtMac* 69, *OrtOssol* 55, 2; ~ *g. pl. m.* śrzebrnych *BZ* Gen 20, 16. Ex 11, 2. 12, 35, *etc.*; śrebnych *Rozm* 511; siebrnych *Rozm* 759; *f.* śrzebrnych *OrtMac* 85, 1488 *ZapWarsz* nr 1628; śrebrnych *OrtOssol* 64, 3; śrebnych *OrtOssol* 64, 2; ~ *ac. pl. m.* śrzebrne *BZ* Ex 36, 34. 36. I Par 18, 11. II Par 24, 14; śrzebrzne 1432 *MPKJ* II 309; śrebrne *BZ* Gen 24, 53, *Rozm* 761; *f.* śrebrne 1491 *AGZ* XVIII 509; ~ *i. pl. m.* śrzebrnymi *BZ* Ex 36, 24. 26; strzebrnymi XV *p. post. Kałuż* 281.

Znaczenie: *'zrobiony ze srebra, dotyczący srebra, ex argento confectus, ad argentum pertinens'*: Jaco Maczey Jaroczsky ne poszyczyl my pasza srzebne[y]go jaco szedmdzeszanth grzywen 1425 *Kal* nr 927; Ysche Hanna wzala cztirzy kubky srzebrzne 1432 *MPKJ* II 309; Jacom ya nye wszal dwu cupku srebrnu posloczonich 1432 *Pozn* nr 1381; A *nanyem srebrne klenoti (prolatisque vasis argenteis)... y poda Rebece *BZ* Gen 24, 53; Alye uproszyly søø od Egipskich ssøødow zlotich y szrzebrnich (vasa argentea et aurea) *BZ* Ex 12, 35, *sim. ib.* 11, 2. 36,30; Nye bødzeczyc czynycz przede mnø bogow szrzebrnich (deos argenteos) *ib.* 20, 23; A k stronye stanowey... vdzyala dwadzyeszczya desk se cztyrmydzeszyøt podstawkow szrzebrnimy (cum... basibus argenteis) *ib.* 36, 26, *sim. ib.* 36, 24; Ty szczyani okraszyl zlotem, slawszy *gego podstawky szrzebrne (fusis basibus earum argenteis) *ib.* 36, 34, *sim. ib.* 36, 36; Podstawkowyc slupowy bily søø myedzane, alye glowi gich... bily søø szrzebrne (capita... argentea) *ib.* 38, 17; Slupowyc... bily cztyrzey s podstawky myedzyanymy a glowi gich a ryczye szrzebrne (caelaturae argenteae) *ib.* 38, 19, *sim. ib.* 38, 12; Nye biwali s tich pyenyødzi... ssødi zlote a szrzebrzne (vas aureum et argenteum) *BZ* IV Reg 12, 13; Ale y wszitki ssødi zlote y srzebrne (vasa aurea et argentea)... poswyøcyl krol Dauid bogu *BZ* I Par 18, 11, *sim. ib.* II Par 24, 14; Odwazilem... ssødow srzebrnich (vasa argentea) sto a zlota sto lyber *BZ* I Esdr 8, 26; Cv they to gyerdze... slvszayą... szrebrne wszelkye czassze (argentea vasa) *OrtOssol* 55, 2, *sim. OrtMac* 69; W thych dzelnych rzeczących byl geden szrebny (*OrtMac* 85: szrebrny) korczak y osszm szrebnych (*OrtMac* 85: szrzebrnych) lyszek y geden szrebny (*OrtMac* 85: szrzebrny) kubek (argenteus ciphus et octo coclearia argentea et argentea fiola) *OrtOssol* 64, 2; W dzale przyszedl ten szrebny korczak (argenteus ciphus) tey panyey sz gey maszem a osszm lyszk szrebrnych (*OrtMac* 85: szrzebrnych) sz kupkyem (argentea fiola et coclearia) przyszedl gey dzeczaczv *OrtOssol* 64, 2—3; Ten szrebrny (*OrtMac* 86: szrzebrny) korczak (argenteus ciphus) szluschą na they vmarley panyey blyszą zenszka twarz *ib.* 64, 4; Jakom ya... nye wzalem szyla gwalthem pirszyencza srzebr[e]nego poszloczonego 1470 *ZapWarsz* nr 2941; Jakom ya nye pobral gwalthem Zydowy... pyaczy lyzek ssrzebrnych sz domv yego 1488 *ib.* nr 1628; Jakom ya nye pozyczal v Zyda Muchi przepassky ssrzebrney *ib.* nr 1629; Quia non accepi nobili Stanislao... decem coclearia argentea al. srebrne lysky 1491 *AGZ* XVIII 509; Szrebny poszloczony pyerszyen 1493 *PF* IV 664; Dwye lyszcze szyrebne *ib.*; In die illa auferet (*sc.* filiis Sion) dominus ornamentum calceamentorum et lunulas, id est krumpowane crzewiczky, scilicet strzebrnymy (*leg.* z strzebrnymi) draczky (Is 3, 18) XV *p. post. Kałuż* 281; ~ Otoczyem dal bratu twemu

tyssęcz srzebrnich pyenyędzi (mille argenteos) *BZ* Gen 20, 16; Byskupovye... namyenyly yemv trzydzyesczy pyenyądzy szryebnych (triginta argenteos Mat 26, 15) *Rozm* 511; Przynyosl (*sc.* Judasz) thy ystne trzydzyesczy penyądzy szyebrnych (triginta argenteos Mat 27, 3) *ib.* 759; Porzuczyvschy thy ystne pyenyądze srebrne (proiectis argenteis Mat 27, 5) v kosczyelye, vschedschy, czusch v rospacz, y obyeszyl szye (*sc.* Judasz) *ib.* 761; Y vzyąly... trzydzyesczy pyenyądzy szy⟨e⟩brnych (triginta argenteos Mat 27, 9) myta zakupyonego *ib.* 764; ~ śrebrna piana '*odchodzące przy topieniu srebra zanieczyszczenia, spuma argenti*': Litargirum, szrebrna pyana, stringendi, consolidandi XV *p. post. R* LIII 67.

(Srebro) Jrzebro, Strzebro, Śrebro, Śrzebro *formy*: *n. sg.* śrzebro *Fl* 134, 15, *Fl* i *Pul* 11, 7. 113, 12, 1453 *R* XXV 209, *etc.*; śrebro *ca* 1420 *R* XXV 230, *OrtCel* 1, *OrtMac* 69, *etc.*; ~ *g. sg.* śrzebra *Fl* i *Pul* 118, 72, 1417 *MacPam* II 342, *ca* 1420 *R* XXIV 82, *etc. etc.*; śrebra 1423 *Pozn* nr 1138, 1428 *Kal* nr 735, *Aleksy* w. 89, *etc. etc.*; ~ *ac. sg.* śrzebro *Fl* i *Pul* 65, 9, 1418 *Pyzdr* nr 519, 1443 *ZapWarsz* nr 718, *etc.*; śrebro *BZ* Gen 23, 16. Jos 7, 21. 24. III Reg 15, 15, *Rozm* 23; strzebro 1438 *Kal* nr 1076; jrzebro *ca* 1500 *JA* IV 89; ~ *i. sg.* śrzebrem *Fl* 104, 36, *Fl* i *Pul* 67, 33, *Bogur* C, 1408 *Pozn* nr 644, *etc. etc.*; śrebrem *Bogur* BD—F, *BZ* Ex 38, 17, 1471 *GórsPiech* 211, *Pul* 104, 36; ~ *l. sg.* (we) śrzebrze *Sul* 74.

Znaczenia: **1.** '*srebro jako metal, srebrne monety, wyroby ze srebra, argentum, nummi argentei, res ex argento confectae*': Srzebro (argentum, *Pul*: szrzyebro) ognem wiplawono, trzicrocz skuszono, ocziszczono sedmcrocz *Fl* 11, 7; Ognen (*pro* ognem) ies nas pocuszal, iaco pocuszaiø srzebro (argentum) *Fl* 65, 9, *sim. Pul*; Napelnyl go ducha boszego, mødroszczy, rosuma y umyenya y wszego nauczyenya ku wimyszlyenyu, ku vczynyenyv potrzebi z slota a szrzebra (opus in auro et argento) *BZ* Ex 35, 32; Srzebro (argentum)... dano wlodarzom rzemyøslnykowim a rozlycznich dzal kowanyv *BZ* II Par 34, 17, *sim. ib.* Is 48, 10; Czsozkoly bødzesz chcecz s twø bracyø vdzalacz zlotem y srzebrem (facere auro et argento), konay wolnye *BZ* II Esdr 8, 17; Argentum informatum sev non textum srebro (*OrtZab* 527: szrzebro) nye skowane *OrtCel* 1; Srzebro argentum 1472 *Rost* nr 22, *sim. ca* 1500 *Erz* 100; Yako srzebro albo slotho mlothem kuyącz barzo byva roszyrzono, thak y myloscz w przeczyvnosczy szą dosvyathczą y mnoszy XV *ex. MacDod* 148; ~ '*przypuszczalnie srebrne monety, fortasse nummi argentei*': Dobrze mne zakon vst twogych nad tyszøczy zlota y srzebra (argenti, *Pul*: szrzyebra) *Fl* 118, 72; Czso zalowal Potr Chelmski na Yana..., aby yego oczecz... pobral mu czinsmi, srzebrem y gymenem (*pro* gynnem *?*) menim, jaco dweszcze grziwen 1408 *Pozn* nr 644; Isze pan Marcusz... iest zastawil srzebro... panu Symanowy 1418 *Pyzdr* nr 519; Yensze byl winen yemu dzeszøcz tyszøczy funtow szlotha albo szrzebra qui debebat ei decem milia talenta (Mat 18, 24) *ca* 1420 *R* XXIV 82; Yakom ja nye wszyøl srzebrem, swyøtoszczyø pana Sczibrowe matcze tako wyele, yako dwyesscze grziwen groszy 1427 *Kal* nr 716; Yakom ya nye posziczil v panye Starczinowskyey dzyeszanczy grzywyen srzebra 1437 *Pyzdr* nr 1122, *sim.* 1446 *ZapWarsz* nr 776; Nabral szobye szrebra, szlotha doszicz *Aleksy* w. 89; Da pyøøczdzesyøøt rvblow srebra (quinquaginta siclos argenti) *BZ* Lev 27, 3, *sim. ib.* Num 18, 16. Deut 22, 19. Jos 7, 21. I Par 22, 14. II Par 25, 6; Srebro (argentum) w iamyeczem pirzczø przisvl *BZ* Jos 7, 21; Wszitko szrzebro (argentum) y zloto... swyebodnye wezmy a s pylnoscyø s tich pyenyødzi kupy cyelce..., a czsokoly bi syø lyvbylo tobye y twey bracy z ostatnego srzebra (de reliquo argento) y zlota, abiscye vczinyly, vczincye podle voley *BZ* I Esdr 7, 16—8; Jakom ya... szrebra jeko copa... nye wzanla 1456 *ZapWarsz* nr 1021; Nye chovayczye slotha any srebra (aurum neque argentum Mat 10, 9)... waszych (*leg.* w waszych) myeskoch *Rozm* 308, *sim. ib.* 372. 407; ~ srebro czyste, lite '*pieniądze ze srebra niesfałszowanego, bez domieszki metali nieszlachetnych, nummi e puro argento cusi*': Eze Masz przibegl na Jacubow dom silø moczø... a w thom gemu sginalo srzebra za trzi grziwne litego a sedm grziwen pospolithich pienandzy 1417 *MacPam* II 342; Yze Gotard... poltrzecze grzywny srzebra lythego hu pana Yana ne wzal 1421 *AKPr* VIIIa 155; Odwazil gemu (*sc.* Abraham Efronowi) to srebro..., cztyrzista *odwaszyl srebra czistego (appendit pecuniam..., quadringentos siclos argenti probatae monetae publicae) *BZ* Gen 23, 16; Tria talenta, id est tres libros trzy ruble abo funty czystego srzebra *OrtCel* 11; ~ *przypuszczalnie* '*wyroby ze srebra, fortasse res ex argento confectae*': Salwany (*pro* balwany) poganow srzebro (argentum, *Pul*: szrebro) a zloto, dzala røkv ludzkych *Fl* 134, 15, *sim. Fl* i *Pul* 113, 12; Yz po Lorcowey smerczy slotem, srzebrem, penądzmy, conmy y odzenim w *Eydanowich dzeczy dom ne wneszono puszczini 1418 *Kościan* nr 660, *sim.* 1418 *Pozn* nr 942; Ysem

ne[ye] sedl w panyey dom Yaduiszin samotrzecz... y nye wszal gyy srzebra, pyenyandzy y ginich rzeczy tako dobrich, yako grzi⟨w⟩ycn czterdzeszcy 1436 *Pyzdr* nr 1106, *sim.* 1469 *ZapWarsz* nr 1190; Ysze zona, kedy mąsz vmrze..., przi wszysthkem dobrze albo gymyenyv vyprawnem, tho gest czso zaleczy w kamyenyv, w pyerlach, we szsrzebrze (in... argento), w pyenyądzach myalaby ostacz *Sul* 74; Vstawyamy, aby zona, kedy mąsz vmrze, tylko przy them oprawyenyv, czso gest domowne..., ostala, viyąwszy scarb yako szą pyenyądze, szrzebro (pecuniis et argento... exceptis), konye *Sul* 75, *sim.* 1473 *SprTNW* VIII 2, 32; Iozepha szą czczyly yako pyastona tego dzyeczyatka mylego a daly szą ycmv dary ode zrebra (ex argento) nadobne *Rozm* 77; ~ srebro czynione *'srebro obrobione, przetworzone na ozdoby, argentum, e quo res quaedam confectae sunt'*: Cv they to gyerdze, szlowye nyewyeszczkym raczczam (*pro* rzeczam), slvszayą czynyone szlotho y szrebro (argentum contextum) *OrtOssol* 55, 2, *sim. OrtMac* 69; ~ *(o srebrem ozdabianych przedmiotach, de rebus argento ornatis)*: Ysze pan Stanisław... szastawyl schubą, thobołą,... deką srzebrem oprawonø 1432 *Kościan* nr 1424; A ti slupi przysztrzeszkowe przykryl szrebrem (argento) *BZ* Ex 38, 17; Pawcza ze *rzebrem 1471 *GórsPiech* 209, *sim. ib., etc.*; Pawcza ze zrebrem *ib.* 211; Jakom ya nye pobral gwalthem Zydowy Mvshe... suknycy modrey se srzebrem na *rakawych 1488 *ZapWarsz* nr 1628: ~ *'przedmioty ze srebra a. monety, res ex argento confectae vel nummi argentei'*: Wywyodl ye se szrzebrem (cum argento, *Pul*: s szrebrem) y se zlotem *Fl* 104, 36, *sim. Fl* i *Pul* 67, 33; Ny szrebrem (*Bogur* C: szrzebrem), ny szlothem nasz diablu othkwpil *Bogur* BD—F; Yaco Grzimek wnosl w Margorzaczin dom konmy y srzebrem y ginimy rzeczmi, yaco paczdzyesanth grzywen 1416 *Kal* nr 521, *sim.* 1433 *Pozn* nr 1423; Tego swatha gymene: srebro (*R* XXV 209: szrzebro), zlotho, droge kamene, by są nam ne slodzilo tego czassu ca 1420 *R* XXV 230; Ysse Zowka ne pobrala harnassu, skarbu y schrzebra po *Staphanowem strigv tako dobrego, yaco trzecza cząscz sta grzywen 1421 *Kościan* nr 891, *sim. ib.* nr 892; Yaco czso Hoswaldą, szyna mego, poszywa Gruczina..., tąm on nicz ne mą, any w mpne mą srebrą any cony 1423 *Pozn* nr 1138, *sim.* 1428 *Kal* nr 735; Any szat, ny sta kony y srzrebra wszął s tą paną swą 1434 *Pilz* 275; Jako nye ostalo srzebra, slotha, pyerel v mnye 1434 *Pozn* nr 1568, *sim. ib.* nr 1569, 1436 *ib.* nr 1556; Yze pany Smala, czo dala strzebro..., tho ge dala s szwego dzevyerza vola 1438 *Kal* nr 1076; O ktore srzebro y o schathy Jan na mya zalowal, przi tem mya yednacze ostawyly 1443 *ZapWarsz* nr 718, *sim. ib.*; Ale czoszkoli zlota albo srebra (argenti) bødze y sødow myedzanich y zelasznich, bogv poswyøczono bødze y polozono w skarby gego *BZ* Jos 6, 19, *sim. ib.* Num 24, 13; A wnyosl ti rzeczi, gesz bil poswyøcyl ocyecz gego a slyvbyl, w dom boszi, szrebro (argentum) a zloto, a ssødi *BZ* III Reg 15, 15, *sim. ib.* Jos 7, 24, *Rozm* 23.

2. żywe srebro *'rtęć, mercurius'*: Argentum uiuum, rthącz, et alio nomine vocatur mercurianum, vlg. zywe szrebro *ca* 1500 *Erz* 100; Cui equo fluunt nares, recipe olivam et mercurium vlg. zywe gyrzebro et misce insimul et funde calide ad nares *ca* 1500 *JA* IV 89.

(Srebrzczyzna) Śrebrzczyzna, Śrzebczyzna, Śrzebrzczyzna *'danina placona w Wielkim Księstwie Litewskim na rzecz księcia, pecunia, quae in Lituania duci solvebatur'*: Libertamus... ab omnibus nostris et successorum nostrorum magnorum ducum Lithvanie etc. serviciis..., stacionibus, contribucionibus vlg. srzebrzczysna (1387) *KodWil* I 14; Subditi principum... ipsarum terrarum magni ducatus Litthuanie ab omni dacione et solucione collecte, sive exaccionis srzepczisne dicte... soluti sint 1447 *MMAe* XIV 11; Ab omni dacione et solucione collecte sive exactionis srebsczyzna dicte 1492 *KodPol* I 347; Omnia tributa mellis, grossorum, frumenti, videlicet dziakla, piscze, srepsczyzna et alias omnes exactiones tenebuntur pendere et solvere (1493) *KodWil* I 462.

Srebrzyć *cf.* **Posrebrzyć**

Srena *cf.* **Szrena**

!Srepye *'?'*: Iacom ya nye sbyl Mycolayowa *kmyecze Maczcya srepye na dobrowolney drodze gwaltem 1463 *AKPr* VIIIa 53. ~ *Zapewne nomen proprium.*

Sroczasty *(o maści końskiej, de equi colore) 'w białe i ciemne plamy, pstry, łaciaty, albis fuscisque maculis conspersus, versicolor'*: Iohannes... recognovit, quia laboriosi Stanislai... duos equos coloris unus nigri et alter sroczasthi faciavit al. liczowal 1477 *AGZ* XVII 137.

Sroczka *też pl. tantum* **Sroczki** *bot. 'ostróżeczka polna, Delfinium consolida L.'*: Sroczky calcatripa 1472 *Rost* nr 176; Contra dolorem oculorum recipe... herbam, que dicitur szroczka XV *p. post R* LIII 64.

Sroczki *cf.* **Sroczka**

Sroczy *cf.* **Nóżka**

Srogi *formy: n. sg. m.* srogi 1444 *R* XXIII 305, *MW* 67a, XV *p. post. GlDom* 39, *etc.*;

~ *g. sg. f.* srogiej XV *p. post. GlDom* 74; ~ *ac. sg. m.* srogiego XV *p. post. R* XXIV 374; ~ *i. sg.* srogim XV *p. pr. R* XVI 343; *m.* srogim 1456 *ZabUPozn* 106; ~ *i. pl. neutr.* srogiemi XV *p. post. Kałuż* 275.

Znaczenie: '*surowy, okrutny, budzący postrach, severus, crudelis, terribilis*': Horidum wkrutni, srogy (merso sole chaos ingruit horridum. Lucem redde tuis, Christe, fidelibus) 1444 *R* XXIII 305; Obscura facie et acri srogym, smarczonym XV *p. pr. R* XVI 343; Quia tunc deus ostendebat se hominibus irratum et seuerum szrogym 1456 *ZabUPozn* 106; W moczy thwey szad twoy srogy przydzye *MW* 67a; Erit (*sc.* adventus Christi) furiosus, crudelis, okruthny, et terribilis srogy XV *p. post. GlDom* 39; O gemebundum, tremendum verbum et districte, srogey, dispensacionis, cum dicetur: Redde rationem! *ib.* 74; Si homo non wlt meliorari, tunc fit (*sc.* deus) severus, srogy, crudelis, iustus *ib.* 88; Homines boni... considerant, quia iudicium dei est valde iustum et strictum srogy *ib.*; Verbis duris, srogyemy, ego cum alloquor XV *p. post. Kałuż* 275; Homines... prius habuerent iudicem austerum, *ssrokyego, nunc vero habent pium aduocatum XV *p. post. R* XXIV 374; Srogy terribilis *ca* 1500 *Erz* 100; Cum iudicabit homines pecatoribus, apparebit szrogy, ocrutny, sed iustis apparebit pulcer, letus *ca* 1500 *JARp* X 141r, *sim. ib.* 142v.

Srogliwie '*surowo, groźnie, severe, minaciter*': Rzeczely kto bratv svemv racha, to czvsz, aby szye yemv naszmyeval albo sroglyvye rzekl (indignationem exprimens), krzyw bądzye a zasluzy ossądzenye *Rozm* 267; O tem yako ssą apostolovye byly nyedobrey volcy yeden na drugyego... y patrzyl yeden na drugyego vyelmy sroglyvye szyedzącz za stolem *ib.* 547.

Srogo *formy: comparat.* srożej XV *med. GlWinc* 145.

Znaczenie: '*surowo, okrutnie, bezwzględnie, crudeliter, severe*': Quanto imperiosius, *gl.* dominosius srozey, aliis imperare student, tanto subieccius aliorum seruitati adicitur XV *med. GlWinc* 145.

Srogość '*surowość, severitas, duritia*': Aczkole zabyayączy czlovyeka podlug zakonnego vstawyenya myalby bycz glowną pomsthą szcząth, skaran, my srogoscz thą obelzayącz (nos rigorem huiusmodi temperantes, *Dział* 55: my chczącz tho vlzycz), vstawyamy, aby zabyayączy slachczycza trzydzeszczy grzywyen porodzyczelom, dzeczem alybo przyaczelom zabytego zaplaczicz myal *Sul* 67.

Sroka *zool.* '*ptak z rodziny krukowatych, Pica caudata Ray.*': Pica compatrissa cornici *szyroka kmotra XV *p. pr. R* XVI 347; Sroka pica 1472 *Rost* nr 1344, *sim.* XV *p. post. PF* V 8; Pica est quedam auis sroką *ca* 1500 *Erz* 100.

Srokaty, Strakaty *(o maści końskiej, de equi colore)* '*w białe i ciemne plamy, pstry, łaciaty, albis fuscisque maculis conspersus, versicolor*': Walach sthrakathy gyaszkyer maly 1471 *Górs-Jaz* 271; Kon strakathy *ib.* 284; Jakom ya nye poyal mv konya valacha strakathego nocznego czassv 1491 *ZapWarsz* nr 1670; Equos duos redales al. srokathe 1492 *AcLeop* II nr 882.

Srom *formy*: *n. sg.* srom *Fl* i *Pul* 68, 9, *Gn* gl. 42b, 1461—7 *Serm* 100r. 103v, *etc.*; ~ *g. sg.* sromu XV *in. R* XXIV 72, XV *p. pr. R* XLVII 358, *ca* 1500 *JARp* X 101r, *etc.*; ~ *ac. sg.* srom XV *med. RRp* XXIV 360, 1453 *AGZ* XIV 368, 1461—7 *Serm* 99r; ~ *i. sg.* sromem *Sul* 55, XV *med. R* XXII 244, 1461—7 *Serm* 249r, *etc.*; ~ *l. sg.* (we) sromie XV *p. pr. R* XLVII 358; ~ *ac. pl.* sromy XV *med. R* XXII 248; ~ *i. pl.* sromy *Rozm* 377.

Znaczenia: **1.** '*wstyd, przykre uczucie wywołane świadomością złego postępowania, naganą a. lękiem przed naganą, przed znalezieniem się w nagannej sytuacji, pudor, pudicitia, verecundia*': Pudor, srom, et dolor et propositum non peccandi *Gn* gl. 42b; Et introeuntes in monumentum viderunt iuuenem sedentem in dextris coopertum stola candida et obstuperunt ze sromu vrzasli są (Marc 16, 5) XV *in. R* XXIV 72; Szandza bądzely przemozon przes stroną pothąpyoną..., zaszą gey lvpyeze alybo trzy grzywny wszathe s wyną pyancznadzescza oblaw szą czyrwonosczą, tho gest sze sromem (suffusus rubore, *Dział* 3: se sromotą) wroczycz yma *Sul* 55, *sim.* XV *med. R* XXII 244; Nec pudorem sromu XV *p. pr. R* XLVII 358; Stetit confusus we sromye *ib.*; Przetho dyabel przi-wyodl na thi nasche czaschi silne omowi a przigani y ssromi XV *med. R* XXII 248; In quo caritas dei est, semper cogitat, quomodo scandala, srom y grze⟨ch⟩, evadat XV *med. RRp* XXIV 360; Ceterum hominis Gywan molendinatoris domini Chochlowski pro verecundia al. sza szrom ab ipsa muliere debent dominus vicecapitaneus et dominus iudex interrogare dominos, quid veniat homini molendinatori sza szrom 1453 *AGZ* XIV 368; Inducendo pudorem srom 1461—7 *Serm* 99r; Vinculum lingue timor est et pudor boyaszn a srom *ib.* 100r; Pudor confessionis srom wspovyedzenya *ib.* 103v; Propter pudorem sromv *ca* 1500 *JARp* X 101r; Non accedunt (*sc.* ad sacramentum)..., qui partem peccatorem suorum... pudore, sromem,

obmiserunt *ib.* 123r; Smyerna dzyevycza, kyedy yest to vslyschala, smączyla szye podlvg svego dzyevyczego sromv (pudore cum virgineo) *Rozm* 49; Tedy vyącz ze sromem albo ze sromotha (cum rubore Luc 14, 9) szyedzyesch na nysschym myeszcv *ib.* 381; Przystąpyv (*sc.* Judasz) kv mylemv Iesucristovy przeze vschego sromv y rzekl yemv (Mat 26, 49) *ib.* 617; ~ *'rumieniec wstydu, rubor in ore alicuius pudore evocatus'*: *Po iesm prze cz⟨ę⟩ (*sc.* gospodnie) cirzpal przeciwnoscz, pocril iest srom licze moie (operuit confusio faciem meam) *Fl* 68, 9, *sim. Pul*; Gdysch yest to zmovyl myly Iesus, vschyscy, ktorzy szye przeczyvyaly yemv, vyelykymy sromy zaplonąwschy szye (erubescebant omnes adversarii eius Luc 13, 17) mylczely *Rozm* 377; ~ *komuś* srom *'ktoś się wstydzi, aliquem pudet'*: Kopacz nye mogą a zebracz mye srom (mendicare erubesco Luc 16, 3) *Rozm* 389; Nye szmyely vyelykym sromem nycz odpovyedzyecz, bo ym bylo zal y srom, by yego poslyednyey kasny nye mogly popelnycz *ib.* 610.

2. *'gorszące postępowanie, male factum, flagitium'*: Nocet enim regulus morsu, visu et alitu et ipsi (*sc.* reguli Philisthiim) morsu laterant per seuiciam, uisu erroris inficiunt per ignoranciam, alitu diffusione, sc. mali exempli, per infamiam, id est sromem 1461—7 *Serm* 249r.

Sromać się *formy*: *praes. ind. 1. sg.* sromam *BZ* I Esdr 9, 6, 1471 *MPKJ* V 52; *3. sg.* sroma XV *med. R* XXII 247, 1456 *ZabUPozn* 114, *Rozm* 728; *3. pl.* sromają *Sul* 81; ~ *imper. 3. pl.* sromajcie *Fl* 34, 29; ~ *part. praes. act. adv.* sromaję *Rozm* 815—6; sromając 1471 *MPKJ* V 69; ~ *inf.* sromać XV *med. SKJ* I 102, 1456 *ZabUPozn* 107, *ca* 1500 *Erz* 100, *Rozm* 550. 608; ~ *fut. 3. pl. m.* będą sromać *Rozm* 410. 808; ~ *praet. 1. sg. m.* -m sromał *BZ* I Esdr 8, 22; *2. sg. m.* -ś sromał *Rozm* 738; *3. sg. m.* sromał *BZ* II Par 33, 23, 1471 *MPKJ* V 51, *Rozm* 816; *3. du. m.* sromalasta *BZ* Gen 2, 25; *3. pl. m.* sromali *Rozm* 730; ~ *condit. 3. sg. f.* by sromała 1399 *Pyzdr* nr 110.

Znaczenie: *'przeżywać uczucie wstydu, wstydzić się, pudore capi, pudere, erubescere'*: Iaco Moderski rœczil Grzibowi za plascz za ct⟨i⟩rzi grziw⟨n⟩i y za suknø, *sczo bi sø ne sromala medzi panami 1399 *Pyzdr* nr 110; Zaploncze se y sromaycze se (erubescant et revereantur, *Pul*: zasromayczye szye) pospolu, gisz se *weselo zlemu memu! *Fl* 34, 29; Ysz nyektorzy szwyerzs gonyony przes psy drvgego wszącz ⟨się⟩ nye sromayą (recipere non verentur) *Sul* 81; Gelecole kto wyessyeli syą a cocha w marney fale, tele teszc y smącza syą a sroma ⟨s⟩yą prze ganyenye XV *med. R* XXII 247; Kthori vzythek myelyscze tedy, gdyscze grzech czynyly a sprosznoscz, za kthore grzechy nynye poczynacze sze sromacz in quibus nunc erubescitis (Rom 6, 21) XV *med. SKJ* I 102; *Bilasta oba naga, Adam, Gewa, a nye sromalasta sze (non erubescebant) *BZ* Gen 2, 25; Wszitkim modlam... obyatoval (*sc.* Amon) y sluszil. Y nye sromal syø oblycza bozego (non est reveritus faciem domini, 1471 *MPKJ* V 51: any wstidal schą a nye schromal), iako syø sromal (sicut reveritus est) Manases, ocyecz gego *BZ* II Par 33, 23; Panye boze moy, ganba my gest a sromam syø (confundor et erubesco) wzwyescz oblycza mego k tobye *BZ* I Esdr 9, 6, *sim.* 1471 *MPKJ* V 52; Bom syø sromal (erubui) prosycz pomoci krolyowi a gesczczow *BZ* I Esdr 8, 22, *sim. ib.* II Esdr 8, 52; Debemus erubescere szromacz 1456 *ZabUPozn* 107; Que flere inter epulas non erubescit, nye szroma, sed quia flectum effudit, turpitudinis sue maculas aspexit *ib.* 114; Nye schromayącz procaciter (vir impius procaciter obfirmat vultum suum Prov 21, 29) 1471 *MPKJ* V 69; Verebuntur, id est timebunt schromacz (Mat 21, 37) *ib.* 119; Erubere, id est verecundari sromacz szya *ca* 1500 *Erz* 100; Bądą szye sromacz syna mego (verebuntur filium meum Mat 21, 37) *Rozm* 410, *sim. ib.* 808; Groz mąk pyekyelnych szyą nye oboysch, a posnany v grzesche sromacz szye nye chczesch *ib.* 550, *sim. ib.* 608; Baczmy, czemv... evanyelysta vypyszvye to, ktore szye dzyalo przy mącze mylego Iesucrista..., yze tego yvz nye thay any szye sroma *ib.* 728; Napyrvey zavyazaly yemv oczy y oblycze..., yze szye sromaly bycz... v yego svyąte oblycze *ib.* 730; O nyedostoyny Iudaschu, yakosz szye nye sromal mystrza svego a mego syna mylego tako okruthney smyerczy podacz! *ib.* 738; Zvlekly gy (*sc.* Jesusa), aze stal nag..., bardzo vyelyko szye tego sromayą, yze tako sromothnye daly gemv stacz dlugą chvylą *ib.* 815—6; A tych (*sc.* pań) szye myly Iesus barzo sromal, yze tako nag stal *ib.* 816. ~ *Cf.* **Osromać, Posromać, Usromać, Zasromać, Posromić, Zasromawać.**

Sromanie *'wstyd, uczucie wstydu, pudor'*: Ti wesz łaiane moie y sromotø moiø y sromane moie (improperium meum et confusionem meam et reverentiam meam, *Pul*: łayanye me y gaynbę moyę y sromotę moyę) *Fl* 68, 23; Discutis pudorem sromanye XV *p. pr. R* XLVII 358.

Sromieźliwość 1. *'poczucie wstydu, pudor, pudicitia'*: Nyekthorzi z naszych slyachczyczow... othrzvczywszy wszystką sromyeszlywoscz (abiec-

to omni rubore) z naamnyeszą drvsznosczą naslyadvyąncz, ny pod czyyą chorąngwyą... stanowycz szą obykli *Sul* 21; ~ *'cnota czystości, castitas'*: Zromeslywoscz pudor XV *med. R* XXII 39; Quinque sunt virtutes, que stans virgines prudentes faciunt: prima est humilitas..., quarta virtus pudicicia sromyesliwoscz XV *med. R* XXIV 359; Nec in concepcione inventa sum sine pudore besz dzewyczey sromyeszlyvosczy XV *med. R* XXV 152; Christus in corde hominis seminavit multa semina... virtutum, ut pacem, concordiam, castitatem, sromyeszlywosscz, et mundiciam XV *p. post. GlDom* 45; Secundum Augustinum tria sunt, que sunt causa et origo, początek, totius sanctitatis... Primum est pudicitia, sromyeslywoscz, corporis XV *p. post. PF* I 202; Quarta virtus est pudicicia sromyeszlyvoscz XV *p. post. R* XXV 179.

2. *'znieslawienie, zniewaga, contumelia, ignominia'*: Przyprawy dzewcze sfadzbøø, y rucha y wyana sromyeszlywoszczy (*Kałużn* 283: pyenadze za sromotha) nye zaprzy (pretium pudicitiae non negabit) *BZ* Ex 21, 10.

Sromieźliwy 1. *'połączony ze wstydem, przejęty wstydem, cum pudore coniunctus, pudore affectus'*: Tesczy Marie Magdolany pokutha bilacz gest ona barszo *sromislyua *Gn* 14b; Spowyedz ma bycz... szromyeslywa, czala, tagemna *ca* 1428 *PF* I 476, *sim.* 1466 *R* XXV 138; Spovyedz ma bicz... *sromysliva XV *med. Zab* 451, *sim.* XV *JA* XV 534; Spowyedz... sromyeslywa XV *p. post. R* XXV 198, *sim.* 1460 *ib.* 243.

2. *'wstydliwy, skromny, unikający nagannego postępowania, pudicus, verecundus, flagitium vitans'*: Quia erat (*sc.* virgo)... excellens, pudicissima sromesliwa XV *in. R* XXIV 60; Parvuli timent valde ignotos homines et maxime monachos. Ex hoc docemur, quia debemus esse pudorosi sromyesliwy XV *p. post. PF* I 204; Slugą sromyezlywego mylvy yako szyna swego (famulum se de facili verecundantem dilige ut filium) XV *p. post. R* I s. XLV.

Sromocenie *formy*: *n. sg.* sromocenie XV *med. GlWroc* 101r, *Rozm* 725; ~ *g. sg.* sromocenia *Rozm* 740. 795. 830; ~ *ac. sg.* sromocenie *Sul* 48, *OrtMac* 66, *OrtOssol* 53, 3, *etc.*; ~ *i. sg.* sromocenim *Rozm* 646; ~ *l. sg.* (w) sromoceniu XV *med. SKJ* I 121, *Rozm* 835; ~ *ac. pl.* sromocenia *Rozm* 801.

Znaczenia: **1.** *'znieslawianie, zniewaga, obelga, actus aliquem dedecorandi, dehonestandi, contumelia afficiendi'*: Gdiby... slachczycz slachczyczowy... a czestnyk czestnykowy layalby, myenyącz gy kvrwym synem..., za sromoczenye tego, yegosz tako szesromoczyl (pro vituperio illius, quem sic vituperavit, *Dział* 39: za layanye onemv, komv by tak layal), dla vyny zaplaczi szeszczdzesąth grzywyen, yakoby gy zabyl byl *Sul* 48; Babilon enim confusio, *srzomoczene (*R* XXV 174: szromotha vel pohanbyenye), interpretatur XV *med. GlWroc* 101r; Aczlyby tesz ten, czso przegygra, poddal syą pod layanye abo sromoczenye *Dział* 37; Yako Zydovye mylego Iesucrista pyrvey vmączyly rozmaytem sromoczenym, nyzly y (*leg.* ji 'go') yąly y zvyązaly *Rozm* 646; Za navką *zbavyenye dayeczye (*sc.* Jesusowi) przykre szlova, pelne krzyvdy y sromoczenya *ib.* 740, *sim. ib.* 795; Zydovye... pytaly yego rzekącz: Prorokvy, Crisczye, kto yest, kto czye vderzyl, y yne rozmayte sromoczenya movyącz (et alia multa blasphemantes dicebant in eum Luc 22, 65) *ib.* 801; Vkazanye vzgardzenya, przeczyvnosczy sromoczenya *ib.* 830; Kyedy moy syn namyleyszy po tem sromoczenyv povyedzyon barzo sromothnye vtore kv ssandovy *ib.* 835; ~ *'bluźnierstwo, blasphemia'*: Tedy Cayphasch... zavolal vyelykym glossem rzekącz: Slyschelyszczye sromoczenye boze (audistis blasphemiam Marc 14, 64) *Rozm* 718, *sim. ib.* 725; Bo Zydovye mnymaly, yzby to bylo sromoczenye boze, aby bog myal syna *ib.* 725.

2. *'zarzucenie sędziemu, sądowi niewłaściwego postępowania sądowego, errorem aliquem iudicibus obiciendi actus'*: Pothem yąwno rzecznyk procz szandv na drodze rzekl: Przyszązsnyczy nyesprawnye wczynyly... Czo ten przerzeczony rzecznyk a (*pro* o) takye wysznanye y vwlaczanye y szromoczenye przepadl (quid praedictus praelocutor racione huiusmodi retralocutione et oblocutione succubuit)? *OrtOssol* 53, 3, *sim. OrtMac* 66.

3. *'postępowanie przynoszące komuś wstyd, quod pudori ac dedecori est'*: Quorum deus venter est et gloria eorum in confusione chwala w szromoczenyv będze (Phil 3, 19) XV *med. SKJ* I 121.

Sromociciel *'ten, kto znieslawia kogoś, qui aliquem ignominia, turpitudine afficit'*: Omnes diffamatores, szromoczyczyele, qui diffamant, sromoczą, aliquos indigne *ca* 1500 *JA* X 385.

Sromocić *formy*: *praes. ind. 3. sg.* sromoci XV *med. R* XXIV 360, XV *med. Zab* 514, *ca* 1450 *PF* IV 577, *etc.*; *3. pl.* sromocą 1466 *R* XXII 11, *ca* 1500 *JARp* X 123v; ~ *imper. 2. sg.* sromoć 1447 *R* XXII 40, *MW* 38b; ~ *part. praes. act. adv.* sromocąc *Spow* 3, 1462 *R* XXV 269, 1466 *R* XXII 11, *etc.*; ~ *inf.* sromocić 1456 *ZabUPozn* 97, *Dział* 37, 1471 *MPKJ* V 23, *etc.*;

~ *fut. 3. sg. m.* będzie sromocić *Dział* 37; ~ *praet. 1. sg. m.* ja sromocił 1425 *ZapWarsz* nr 116; *2. sg. m.* sromocił jeś *Pul* 43, 11; *3. sg. m.* jest sromocił *OrtOssol* 51, 4; sromocił 1391 *TPaw* IV nr 3651, 1398 *ib.* nr 5845, 1416 *Czrs* 88, *etc.*; *3. pl. m.* sromocili są *Fl* 34, 8; sromocili XV *med. SKJ* V 275, 1471 *MPKJ* V 122; ~ *condit. 3. sg. m.* (-)by sromocił 1491 *RKJŁ* VII 58, *Rozm* 803; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* sromocon XV *med. SKJ* V 275, *Rozm* 801.

Znaczenia: **1.** '*zawstydzać, wyśmiewać, obrzucać wyzwiskami, obrażać, znieważać, pudorem alicui inicere, deridere aliquem, maledicere alicui, offendere aliquem, contumelia afficere*': Petrus Zowka debet iurare, sicut non zromoczil nec in furticinium indicavi⟨t⟩... Dobkonem 1391 *TPaw* IV nr 3651; Sicut ipsum tenendo nec ipsum ussit, nec sromoczil 1398 *ib.* nr 5845; Na prosznosez sromoczily sø (exprobraverunt, *Pul*: layaly) duszø moiø *Fl* 34, 8; Davam szya vynyen bogv..., czom szgrzessyl... szromoczvcz tako dobre duchovne stadło yako y szvyeczkye *Spow* 3; Jaco mne Pacosz yanl panoszø mego y sz konem... y szromoczyl gy 1416 *Czrs* 88; Jako ya ne sromoczil Adassy w yey domv anym yey policzkow zadawał 1425 *ZapWarsz* nr 116; Jako ya tho wem, Jacub ne sromoczil Adassy *ib.*; Vitupera sromocz, sgayn 1447 *R* XXII 40; Nemo... parvipendit nye gany any sromoczy, any leko wazy XV *med. R* XXIV 360; Spiritualem dolorem et merorem habuit (*sc.* Maria), quando vidit filium suum dilectum stantem coram Iudeis, quando omnes ipsum deridebant, inhonorabant gy sromoczyly XV *med. SKJ* V 275; Cum fuissem illum intuita, qualiter percuciebatur,... et illudebatur, sromoczon, posmyewan, comota sunt omnia viscera mea *ib.*; Sromoczy detestatur XV *med. Zab* 514; Sromoczy y naganya inhonorat et blasphemat *ca* 1450 *PF* IV 577; Ceperunt illum virum iustum et sanctum conuiciari sromoczycz 1456 *ZabUPozn* 97; Pytalysczye nasz o prawo thymy szlowy, zaluyącz szye na waszego woytha, kako gest raczcze, przyszasznyky y gynszy lud szromoczył nyesprawyedlywye *OrtOssol* 51, 4; Gestly woyth... we wszythkych rzeczach s pospolstwem nyeszgodny, raczcze y *przyszasznyczy szromoczy, tego szye raczcze mayą nayn przed vyszym sandza... szkarzycz *ib.* 52, 1; Aczlyby tesz ten, czso przegygra, poddał syą pod layanye abo sromoczenye..., a ten to, czso zyskał, chczalby gy abo gego rąkoymyą sromoczycz, tedy za sromotą, ylkokrocz bądze sromoczycz (quotienscumque maledixerit vel improperaverit, *Sul* 46: paknyąlibi ktho... swego dlvzebnyka... przykro vpomynal alybo skaradymi slowy przeklynal, ylkokrocz by przeklynał alybo layaal), telkokrocz gemv wyną pokvpy pyąthnadzeseza *Dział* 37; Si bonus es, vita, non curas verba maligna cum fame tue titulos deflorando, *gl.* denigrando pocalayącz, sromoczacz, de te perversorum oblatrat detractio 1466 *R* XXII 11; Famam ipsorum nitidam diffamacionis denigrant, *gl.* contaminant sromoczą, atramento *ib.*; Conviciebantur schromoczily, ganyly (*war. lub.*: wyastky czynyly aut ganili; qui cum eo crucifixi erant, conviciabantur ei Marc 15, 32) 1471 *MPKJ* V 122; Nye sromocz mie prze oczekowanie moie (non confundas me ab exspectatione mea Psal 118, 116) *MW* 38b; Alye nynye odegnal y sromoczil yes (confudisti, *Fl*: osromoczil ies) nas *Pul* 43, 11; Ceperunt Ihm diuersis diffamacionibus diffamare po⟨t⟩farzamy sromoczycz *ca* 1500 *JA* X 380; Nullus accedat (*sc.* ad sacramentum), qui nescit penitenciam complere..., eciam... omnes diffamatoreś, sromoczyczyele, qui diffamant, sromoczą, aliquos indigne *ca* 1500 *JARp* X 123v; Byyącz... y rozmayczye y (*leg.* ji 'go') sromocząez *Rozm* 710; Ba, pochvaczy szye (*sc.* Jesusie), ale nye day szye sromoczyczl *ib.* 731; Od Zydov sromoczon (*sc.* Jesus) *ib.* 801; Myedzy vschytkymy vlodykamy Herodovymy ⟨nie był⟩, ktory by szye yemv ossobno nye nasmyeval y nye sromoczył *ib.* 803; ~ '*bluźnić, impia verba dicere, blasphemare*': Moyzesz przykazał byl, kto by szye bogyem myenył... sromoczącz vyelebnosez boską, tego myano ⟨wywiodłszy⟩ y (*leg.* ji 'go') z myasta kamyenovacz *Rozm* 724.

2. '*uczynić zarzut sędziemu, sądowi, niewłaściwego postępowania sądowego, errorem aliquem iudicibus obicere*': Rzekl⟨li⟩ Hannusz na przyszasznyky, by mv krzywdą vczynyły..., o tha szlowa mogą mv wyną dacz... Posznaly szye tych szlow, tedy szromoczył wasz wszythkych, czsosczye szyedzely w then czasz na lawyczy (tunc vos scabinos omnes... contumeliavit) *OrtOssol* 53, 4, *sim. OrtMac* 66; Domini, coram vobis ego propono, quod ipse michi infamavit et diffamavit al. przimowył mi y szromoczył mya coram vobis, quod ego iudicarem male et iniuste 1500 *UrzMaz* 107.

3. '*przynosić ujmę, okrywać hańbą, dedecori, infamiae esse*': Cum meretricibus scortaberis s colczami *sromoczana *bąnzes XV *p. pr. R* XLVII 359; Ganbycz, sromoczicz violare (sacerdotis filia, si deprehensa fuerit in stupro et violaverit nomen patris sui, flammis exuretur Lev 21, 9) 1471 *MPKJ* V 23; Quia mortale pecatum facit duo mala opera in homine: Primo,

quia hominem infamat, sromoczy, apud homines XV *p. post. RRp* XXV 173; Zadny thowarzis aby nye sromoczil swego mystrza, v kthorego roby, thako w strawye yako w posczielnych chvstach 1491 *RKJŁ* VII 58.

4. *'doznawać uczucia wstydu, pudere'*: Szromoczacz verecundando 1462 *R* XXV 269.

Cf. **Osromocić, Posromocić, Usromocić, Zesromocić, Osromocać**

Sromota *formy*: *n. sg.* sromota *Fl* i *Pul* 43, 17, *ca* 1428 *PF* I 486. 495, 1444 *RozPaul* 99 v, *etc.*; ~ *g. sg.* sromoty *Fl* i *Pul* 140, 10, *Sul* 47, XV *med. GlWroc* 52r, *etc.*; ~ *d. sg.* sromocie *Sul* 60; ~ *ac. sg.* sromotę *Fl* i *Pul* 34, 30. 68, 23. 131, 19, *Sul* 46, *etc. etc.*; ~ *i. sg.* sromotą *Fl* i *Pul* 70, 14. 88, 44. 108, 28, *Dział* 3, *etc.*; ~ *l. sg.* (w) sromocie *ca* 1400 *PF* IV 753, XV *med. R* XXIV 371; ~ *i. pl.* sromotami XV *p. pr. GlJag* 93, 1471 *MPKJ* V 124; ~ *l. pl.* (w) sromotach XV *p. post. ErzGlos* 175.

Znaczenia: **1.** *'uczucie wstydu, stan zawstydzenia, pudor, confusio'*: Obleczeni bodzcze w ganbø y we sromotø (induantur... reverentia) *Fl* 34, 30, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 131, 19; Pocriczy *bodzcze sromotø (confusione et pudore, *Pul*: gaynbø y sromotø) *Fl* 70, 14, *sim. Fl* i *Pul* 88, 44. 108, 28; Nenabithna szromota irrecuperabilis verecundia *ca* 1428 *PF* I 486; Gdysz w lywney przepaszczy gest nyenasiczona sądza, nyektorzy... wyczągayą pyenyądze, sromothy w oczv nye mayącz *Sul* 47; Stella... occultauerat se eis ex dei disposicione, ut ita cogerentur ingredi in ciuitatem Jerusalem Judeis in confusionem na sromothą XV *med. SKJ* V 266; Sine ve, krome byady, peccati, sine ve ponderis, *abczązenya sromoty, in concepcione 1456 *ZabUPozn* 92; Tedy lvpyesze albo trzy grzywny stronye vraszoney przepadnye (*sc.* sędzia) z wyną, ktora rzeczona pyathnadzescza, se sromotą (suffusus rubore, *Sul* 55: oblaw szą czyrwonoszczą, tho gest sze sromem) ma dacz temv, ktori gego o nyesprawiedlywe zdanye wyzwal kv stolv wyszszemv *Dział* 3; Wyąthsza yest szromotha vpascz, nyzli szye wdzyerzecz od począ̨nthka (minus verecundiae est abstinere, quam cadere) XV *p. post. R* I s. XXXIX; Thrzeczy grzech yest nyeczistota, then czloviekowy yest sromota *ca* 1500 *SlOcc* XII 159; Ze sromem albo ze sromotha (cum rubore Luc 14, 9) szyedzyesch na nysschym myesczv *Rozm* 381, *sim. ib.* 700; Vschytkym nam bądzye sromota na vschytek svyat *ib.* 657.

2. *'zniesławienie, zniewaga, obraźliwe wyśmiewanie, infamia, contumelia, derisus'*: Wszego dna sromota (verecundia) moia przeciwo mne iest *Fl* 43, 17, *sim. Pul*; Ti wesz laiane moie y sromotø moiø, y sromane moie (improperium meum et confusionem meam et reverentiam meam, *Pul*: layanye me y gaynbę moyę, y sromotę moyę) *Fl* 68, 23; Fecus, id est contumelia vlg. szromotha 1444 *RozPaul* 99 v; Reliqui tenuerunt servos suos et contumeliis, sromothami, affectos occiderunt (Mat 22, 6) XV *p. pr. GlJag* 93, *sim.* 1471 *MPKJ* V 124; Paknyąlibi ktho... swego dlvzebnyka... skaradymi słowy przeklynal, ylkokrocz by... layaal..., thylkokrocz gemv za szromothą (pro sua verecundia) wyną... zaplaczicz ma *Sul* 46, *sim. Dział* 37; Gdi ktho o złodzyeystwo bandze obvynyon..., swyatky s troyga rodu o swoyąn sromothąn (pro sua infamia) stawycz ma *Sul* 87; Kto szą̨dą a schuka fali na nyebye, tenczy syą nye bogi sromoti na zyemi XV *med. R* XXII 247; Adiudicamus, quod Cliszoni thabernatori de Lesko XXV grossos debet solvere Iohannes thabernator de Costirowcze pro infamia al. za sromothu 1451 *AGZ* XI 377; Gdysz poymye møsz zonø a potem bødze yø nyenavidzecz vimislayø na nyø sromotø (quaesieritque occasiones)... a rzekøøcz:... Wszedw k nyey, nye nałaszlem gey pannø *BZ* Deut 22, 14; A gyny radcze owynya-ly gy, jsz gym tho vczynyl na szromothą (in dedecus) *OrtOssol* 34, 2, *sim. OrtMac* 35; Ius autem Michaeli decrevit, quod eidem Fyedcze, uxori sue, per eum proiecte daret primo pro crinali triginta marcas et pro infamia al. za sromothe triginta marcas 1496 *AGZ* XV 334; Odzenye y pyenadze za sromotha (pretium pudicitiae Ex 21, 10, *BZ*: wyana sromyeszlywoszczy) gey nye odrzecze XV *p. post. Kałuż̨n* 283, *sim. ib.* 285; Hoc etiam ciuitas dicitur Babilon, quod interpretatur confusio vlg. szromotha vel pohanbycnye (*GlWroc* 101 r: *srzomoczene) XV *p. post. R* XXV 174; Mystrzv, thą movą tesz nam vvloczysch a czynysch sromotha (contumeliam nobis facis Luc 11, 45) *Rozm* 306.

3. *'zła opinia, infamia'*: Sromotha infamia XV *p. pr. R* XVI 343; Elyzabeth... gaudebat sterilitatis obprobrio, *srzomoty, carere XV *med. GlWroc* 52v; Tercio propter obprobrium, sromothy, seu infamiam, ganby, quia tales tamquam canes de ecclesia expelluntur XV *p. post. GlDom* 62; Propter te sustinui obprobrium vlg. sromothą, ganyebnoscz (Jer 31, 19) XV *p. post. R* XXV 173; Veyrzal (*sc.* pan) oddalyacz szromothą (opprobrium Luc 1, 25) moyą myedzy lyvdzmy *EwZam* 288; Szromotą infamia *ca* 1500 *Erz* 100.

4. *'czyn gorszący, przynoszący ujmę, facinus perditum, perniciosum, infamiam habens, flagi-*

tium': W sromocze inpudiciciis (in die honeste ambulemus,... non in cubilibus et impudicitiis Rom 13, 13, *ErzGlos* 175: w sromothach) *ca* 1400 *PF* IV 753, *sim. ib.*, XV *med. R* XXIV 371; Aby gemv sbyesthwo gego kv szromocze (ad infamiam, *Dział* 60: na sromotą) nye bylo *vinawano, ma... oszvyathczycz *Sul* 60; *Sromatha nephas XV *p. pr. R* XVI 340; Domine vxores nobilium et militum (*sc.* Boleslai) seruos suos in viros ducebant..., barones audito hoc magno scandalo, sromota,... domum reddierunt XV *med. R* XXIV 359; Vmrze, ze gest vczinila nyecistotø w Israhel a sromotø w domv otcza swego (quoniam fecit nefas in Israel, ut fornicaretur in domo patris sui) *BZ* Deut 22, 21; In detestacionem tanti sceleris sromothy 1456 *ZabUPozn* 97; Schromothy ignominie (tradidit illos deus in passiones ignominiae, nam feminae eorum immutaverunt naturalem usum in eum usum, qui est contra naturam Rom 1, 26) 1471 *MPKJ* V 125; Dedecoris *gandy, schromoty (abdicamus occulta dedecoris, non ambulantes in astutia neque adulterantes verbum dei II Cor 4, 2) *ib.* 128.

5. '*dokuczliwe naleganie, molesta affligatio*': Nye da-ły yemv (*sc.* proszącemu)..., tegodlya yze yemv przyaczyel, alye za sromotą (propter improbitatem Luc 11, 8) vstanoszy (*pro* vstawszy), da yemv, czokoly yemv bądzye potrzebyzna *Rozm* 275.

6. '*wstydliwa część ciała, corporis pars pudenda*': Kto poymye zonø brata swego, zapowyedzanø rzecz czini a sromotø brata swego wzyawya (turpitudinem fratris sui revelavit) *BZ* Lev 20, 21; Simea sic fatur, *gl.* coram wlpe: Natis vt michi dedecus, szromotą, ornet, *gl.* decoret przycrilby, sufficeret caude pars michi parva tue 1466 *R* XXII 16.

7. '*oszpecenie, okaleczenie, deformatio, vulneratio*': Ienze bi vcinil sromotø (qui irrogaverit maculam) komvskole swych (*leg.* z swych) myeszczan, iakos iest vcinil, takes ma bicz gemv *BZ* Lev 24, 19; O raną szyną..., gdzye sznakv szromothy nye czyny na myeszczyv yawnym..., XXX szelągow mayą dacz za pokup *OrtMac* 144.

Sromotnie 1. '*w sposób poniżający, wyszydzający, hańbiący, ignominiose, contumeliose, mordaciter*': Wyszwyeczaly kogo s myasta szyeczczą ('z sześcią') pyenyadzy..., tho gest wyzonaly gy szromothnye... sz mąsta *OrtOssol* 43, 3, *sim. OrtMac* 50; O panye Ihu Kriszczye, kthorysz... byl... przed Pylathem szromothnye poszthawyon XV *ex. Kałuźn* 290; O tem, yako myly Cristus barzo sromotnye vyedzyon przez rynek *Rozm* 663, *sim. ib.* 497. 662, *etc.*; Thu vypovyeda, ⟨jako⟩ dzyevycza blogoslavyona byla sromotnye odegnana od domv Annaschovego *ib.* 739; Barzo vyelyko szye tego sromayą, yze tako sromothnyc daly gemv stacz *ib.* 816, *sim. ib.*; Dzyevycza blogoslavyona vzravschy svego syna... sromothnye oblyeczonego *ib.* 840.

2. '*w sposób naganny, przynoszący ujmę, male, flagitiose*': O tem, yako apostolovye po tem vczyeczenyv myedzy sobą gadaly vyelyko zaluyącz tego, yze thako sromothnye vczyekly od nycgo *Rozm* 657, *sim. ib.*

3. '*wstydliwie, skromnie, pudice*': Verecundum sromothnye XV *med. R* XXV 160.

Sromotny *formy*: *n. sg. f.* sromotna XV *p. pr. R* XVI 347; ~ *g. sg. f.* sromotnej 1436 *RRp* XXIII 278, *Rozm* 503. 657; *neutr.* sromotnego XV *p. pr. R* XVI 327; ~ *ac. sg. m.* sromotny 1471 *MPKJ* V 111, *ca* 1500 *R* XLVII 370; *f.* sromotną XV *med. SKJ* V 273, *ca* 1500 *JARp* X 172r, *Rozm* 774; ~ *i. sg. f.* sromotną *Rozm* 499; ~ *l. sg. neutr.* (w) sromotnym *Rozm* 834; ~ *n. pl. f.* sromotne *BZ* Jer 13, 22; ~ *ac. pl. m.* sromotne XV *med. R* XXII 246; *neutr.* sromotne *OrtMac* 35, *OrtOssol* 34, 1; ~ *l. pl. f.* (w) sromotnych *ca* 1500 *R* XLVII 372.

Comparat. n. sg. f. sromotniejsza *Rozm* 657. 774.

Znaczenia: **1.** '*poniżający, hańbiący, qui dedecori, infamiae est*': O recordatur hec virgo gloriosa amaram passionem et ignominiosam, sromothną, mortem filii sui XV *med. SKJ* V 273, *sim. ca* 1500 *JARp* X 172r; Item gaudet propter notabilitacionem, quia prius per mortale szromothny (*sc.* peccatum) *ca* 1500 *R* XLVII 370; O tem, yako dzyevycza Marya pokorno proszyla svego syna, by nye chczyal tak sromothna smyerczya vmrzecz *Rozm* 499; Czvarte napomynanye dzyevycze Maryey syna, aby thako sromothney mąky nye czyrpyal *ib.* 503; Smyercz krzyzova byla sromotnyeyscha nade vschytky ganyebne smyerczy *ib.* 774; Nye bylo ym laczno albo podobno kogo vkrzyzovacz prze thą sromothną smyercz *ib.*; A kyedy povyedzyon v tem ystnem odzyenyv v pavloczystem, sromotnym a zedranem *ib.* 834.

2. '*przynoszący ujmę, godny nagany, flagitiosus, vituperandus*': Bądą wam mowicz wschitko sle, lszącz prze myą, thu sromotne vczinky a ganyebne na wasz weladyącz XV *med. R* XXII 246; Prze wyelykoszcz zloszczi twey ⟨zjaw⟩yli syø sromotne rzeczi twe (revelata sunt verecundiora tua) *BZ* Jer 13, 22; Sromothny grech scelus (Os 6, 9) 1471 *MPKJ* V 111; Tunc rospacy szromotne, bessenne, de quocumque acti pessimo peccato *ca* 1500 *R* XLVII 369; Mulier

non potest esse testis in rebus sromothnych, id est in criminalibus *ib.* 372; O na nasz na nyedostoyne, yzezmy tako sromothnye od nyego vczyekły y dobyły sobye sromotney slavy! *Rozm* 657; Yza tho nye yest sromothnyeyscha rzecz, yze on nass vyączey nyzły szyebye myloval..., a my... vczyeklysmy od nyego? *ib.*

3. *'wrażliwy na zhańbienie, qui ignominia affici, dedecorari potest'*: Sproszny sługa... na *nasromotnyeyschym czaszcy czyala..., yze v lycze, a przez vyny vderzyl pana vszego stvorzenya *Rozm* 683.

4. *'obraźliwy, znieważający, contumeliosus, offendens'*: Rancid⟨u⟩lum, sromotnego slowa, nullum balba, sblyegotlyvych, de nare locutus XV *p. pr. R* XVI 327; Gdyby myeszczanyn.. przysz⟨e⟩dl w woythow dom... a then czlowyek... wyrzekl[y]by nyekthore ny⟨e⟩rzadne, szromothne szlowa layacz *OrtOssol* 34, 1.

5. *'wstydliwy, którego się trzeba wstydzić, qui pudori est, pudendus'*: Ut simul eam (*sc.* simeam) de nuditate pudenda, sromotney, et vili pellicula derideret (*sc.* vulpes) 1436 *RRp* XXIII 278.

6. *'lichy, vilis'*: Sromotną yata ptasnyczą vile tugurium XV *p. pr. R* XVI 347.

Ssać, Sać *formy: praes. ind. 2. sg.* ssiesz 1466 *R* XXII 15; *3. sg.* ssie 1444 *R* XXIII 305; *~ part. praes. act. adi. ac. sg. m.* ssącego *Pul* Deut 37; *neutr.* ssące *OrtMac* 102; *g. pl. m.* ssących *Fl* i *Pul* 8, 3; *ac. pl.* ssące *OrtOssol* 19, 2. 75, 4; *~ fut. 3. pl. m.* ssać będą *BZ* Deut 33, 19; *~ praet. 2. sg. m.* -ś ssał *Rozm* 301; *3. sg. m.* ssał XV *med. SKJ* V 283; *~ condit. 3. sg. m.* -by ssał *Pul* Deut 19. *~ Grafika nie pozwala na rozróżnienie form* ss- *i* s-.

Znaczenie: *'wyciągać z czegoś płyn (ustami), zwlaszcza mleko z piersi matki, sugere, lactere'*: Ille (*sc.* Jesus) mamillas eius (*sc.* Mariae) suxit sal XV *med. SKJ* V 283; Ktorzis to roswodnycnye morskye iako mleko saacz bødø (qui inundationem maris quasi lac sugent) *BZ* Deut 33, 19; Quod bibis (*sc.* tu formica), a limo sugis syesz 1466 *R* XXII 15; Geden czlowyek vmarl a zotstawyl po szobye male dzyeczy szącze (dimitti pueros, unum vel plures, qui parvuli sunt, sugentes, *OrtMac* 102: male dzyeczya szszącze) *OrtOssol* 75, 4, *sim. ib.* 19, 2; Szaly sugatis (gaudete cum ea, *sc.* Ierusalem, gaudio,... ut sugatis et repleamini ab ubere consolationis eius Is 66, 11) 1471 *MPKJ* V 96; Postawyl gy nad wyssokø zyemyø, aby yadl owocz polny, aby ssal stredz z opoky (ut sugeret mel de petra Deut 32, 13) *Pul* Deut 19; Bogoslavyony ⟨żywot⟩, ktory czye noszyl, y blogoslavyone pyerszy, ktoresz sal (ubera, quae suxisti Luc 11, 27) *Rozm* 301; *~* ssący *'niemowlę, dziecko karmione jeszcze piersią matki, infans, qui mammae admovetur, lactens'*: Z ust dzeczskich y ssocych (ex ore... lactentium) swirzchowal ies chwalø *Fl* 8, 3, *sim. Pul*; Zwnøtrz pogladzy ye myecz, a wnøtrz strach, yunoszø pospolu y pannę, soczego s czlowyekem starym (lactentem cum homine sene Deut 32, 25) *Pul* Deut 37; *~ 'chłonąć substancję podtrzymującą płomień, oleum ignem alentem absorbere'*: Tucznosez, sok knotem sszye natopionym succum linteolo suggit ebrio (vivax flamma viget, seu cava testula succum linteolo suggerit ebrio) 1444 *R* XXIII 305.

Ssanie, Sanie *'wyciąganie ustami przez dziecko mleka z piersi matki, actus lactendi'*: Kyedy Iesus byl ve dw lat po svem vrodzenyv, tako yest ostavyon ode szanya, yze dalcy nye pozyval pyerszy matky svey (matris ab uberibus fuit ablactatus) *Rozm* 99, *sim. ib.* 100.

Ssąd *cf.* **2. Sąd**

Sstać *cf.* **2. Stać, 3. Stać**

Sstały *cf.* **2. Stały**

Sstaw *cf.* **2. Staw**

Sstawienie *cf.* **2. Stawienie**

Staciwa *'nawój tkacki, wal w warsztacie tkackim, na który nawija się osnowę, iugum, cui stamina circumligantur'*: Textor vlg. knap accipiens perticam fullonum vlg. szthacziwø kn⟨a⟩pszkø percussit valido ictu ad caput eius *ca* 1420 *R* XXIV 86, *sim.* XV *p. pr. ib.* 356; Staczyva taxilla *ca* 1455 *JA* XIV 491; Staczyvą 1456 *ZabUPozn* 104; Perticam fullonis nawoy al. staczywe tkaczskø XV *p. pr. R* XXIV 375; Pertica fulonis vlg. staczywa knapską XV *p. post. R* XXV 178; Stączyvą ansorium *ca* 1500 *Erz* 100; Staczyvą pertica *ib.*

Staciwny żyła staciwna *'żyła zgrubiała, rozdęta, żylak, vena tumida, varix'*: Staczywna zyla varix XV *p. post. PF* V 30; Zyla stączywna varix *ca* 1500 *Erz* 100.

(Stacja) Stacyja 1. *'powinność utrzymania panującego i jego dworu, urzędników bądź drużyny w czasie podróży po kraju, ciążąca na ludności wiejskiej, zamieniona z czasem na daninę w naturze albo na opłatę pieniężną, officium alendi regem eiusque aulicos, magistratus, comites iter facientes, quo officio emethones obligati erat quodque postea frugibus aut pecunia praestabatur'*; Uillas eciam ac predia ipsorum... ab omni liberamus exactione, prestacione, factione, labore uel seruitute...: Pouoz, strose..., oprawczoue, stacie (1255) *MMAe* III 48; Jacom sza ya ne pothgyal po Boruczinem wygechanu xyadzu staczigey *dat 1437 *ZapWarsz* nr 688, *sim. ib.*

2. *'ofiary składane przez Żydów w świątyni jerozolimskiej w czasie jej nawiedzania, sacra, quae Iudaei templum Hierosolymitanum visitantes faciebant'*: Preceptum erat Iudeis ter in anno templum domini visitare in Jerusolimam: in Pasca, Penthecostes et Cenopheia, id est dedicaciones, oblaciones statutas, staczygye, offerre XV *med. SKJ* V 270.

Stacyja *cf.* **Stacja**

Staczczyć *cf.* **Starczyć**

Staczny *cf.* **Starczny**

Staczyć *cf.* **Starczyć**

1. Stać *formy*: *praes. ind. 1. sg.* stoję 1424 *KsMaz* II nr 305, *BZ* III Reg 18, 15, *OrtMac* 68, *etc.*; *2. sg.* stoisz *BZ* Gen 24, 31; *3. sg.* stoi 1398 *StPPP* VIII nr 6388. 7177, 1402 *KsMaz* I nr 243, *etc. etc.*; *1. pl.* stoimy 1427 *Pozn* nr 1257; *2. pl.* stoicie *Fl* i *Pul* 132, 2. 134, 2, *Tęcz* w. 17; *3. pl.* stoją 1413 *Pyzdr* nr 376, XV *in. R* XXIV 68, 1426 *KsMaz* II nr 2062, *etc.*; ~ *praes. ind. z partykułą* niech *dla wyrażenia trybu rozkazującego 3. sg.* niech stoi *OrtMac* 145; ~ *imper 2. sg.* stoj 1444 *R* XXIII 309, XV *med. SKJ* V 272. 282, *etc.*; *3. sg.* stoj *Fl* i *Pul* 108, 5; *2. du.* stojta *BZ* Deut 31, 14; *1. pl.* stojmy *ca* 1420 *R* XXIV 83; *2. pl.* stojcie *BZ* Ex 14, 13. I Par 23, 31. Neh 2, 8, 1471 *MPKJ* V 101; ~ *part. praes. act. adv.* stoję 1391 *Pozn* nr 226, 1399 *HubeKr* 10, 1402 *Kal* nr 45, *etc.*, 1462 *Czrs* s. XLI; stojęcy 1496 *ZapWarsz* nr 1769, *Rozm* 319. 739; stojąc 1396 *TPaw* IV nr 5359, *Gn* 175a. 178b, *etc. etc.*; ~ *adi.* stojąc *Sul* 32, *BZ* Gen 28, 12. 29, 2, *etc.*, *Rozm* 365, *etc.*; *n. sg. m.* stojący 1342 *PPom* 247, *EwZam* 287; *f.* stojąca *Sul* 25; *neutr.* stojące *OrtMac* 26, *OrtOssol* 29, 2, *etc.*; *g. sg. m.* stojącego *Sul* 10; *neutr.* stojącego *OrtMac* 107, *OrtOssol* 29, 3. 79, 4, *etc.*; *d. sg. m.* stojącemu *Dzial* 28; *ac. sg. m.* stojącego *BZ* Jos 5, 13. IV Reg 11, 14; 1466 *RRp* XXII 17; *neutr.* stojące *OrtMac* 23. 62, *OrtOssol* 27, 3, *etc. etc.*; *i. sg. neutr.* stojącym *Sul* 37, *OrtMac* 82, *OrtOssol* 19,3, *etc.*; *l. sg. neutr.* (na) stojącem *OrtMac* 102, *OrtOssol* 68, 2. 3, *etc.*; stojącym *OrtMac* 91. 105; *n. pl. m.* stojący 1470 *StPPP* IX nr 792; stojące *Rozm* 151; *f.* stojące *Fl* i *Pul* 121, 2; *g. pl. m.* stojących 1424 *Msza* III s. 52, *sim.* IV—VI. XII. XIV; *d. pl. m.* stojącym *ca* 1420 *Msza* II s. 259, *sim.* XIII; *ac. pl.* stojące *Fl* i *Pul* 140, 3, 1462 *KsNWarsz* I nr 557. 573; *m.* stojące *ca* 1420 *R* XXIV 83, *BZ* III Reg 13, 28; *f.* stojące *EwZam* 306; *i. pl. f.* stojącymi 1498 *SKJ* III 335; ~ *inf.* stać 1400 *HubeZb* 79, *Fl* i *Pul* 17, 42. 35, 13, *etc. etc.*; ~ *fut. 1. sg. m.* będę stać *Fl* i *Pul* 5, 4; *3. sg. m.* będzie stać *Fl* i *Pul* 14, 1; będzie stał *Sul* 3; ~ *praet. 1. sg. m.* jeśm stał *BZ* Neh 7, 3; -m stał 1416 *Pozn* nr 908; *f.* stałam *Rozm* 821; *3. sg. m.* stał jest *Fl* 1, 1. 108, 30, *BZ* Gen 18, 8; jest stał *Rozm* 677; stał 1387 *Pozn* nr 22, 1391 *ib.* nr 125. 127, *etc. etc.*; *f.* stała jest *Fl* 25, 12; jest stała 1415 *Kal* nr 488; stała 1399 *Pozn* nr 398, XV *in. R* XXIV 69, *Sul* 7, *etc.*; *neutr.* stało 1389 *Pozn* nr 54, 1390 *ib.* nr 83, 1402 *ib.* nr 547, *etc.*; *2. pl. m.* -ście stali *Rozm* 559; *3. pl.* stały *Rozm* 124; *m.* są stali *BZ* I Mach 2, 16, *Rozm* 674; stali XV *med. R* XXII 234, *OrtMac* 35, *OrtOssol* 80, 1, *etc.*; stały 1391 *Pozn* nr 115; *f.* są stały *Fl* 131, 7, *Aleksy* w. 219; stały *Pul* 131, 7; ~ *plqperf. 3. pl. m.* byli stali *OrtMac* 107; ~ *condit. 3. sg. m.* -by stał 1401 *Pyzdr* nr 160. 161, *Sul* 21, *etc.*; *f.* -by stała *Sul* 54, *Dział* 20, *Rozm* 511; *neutr.* by stało *Aleksy* w. 232; *3. pl. m.* -by stali *Sul* 53; ~ *part. praet. act. II cf.* **1. Stały.**

Układ znaczeń

1. *'zajmować pozycję pionową, stać na nogach, stare, pedibus niti'* 394

2. *'być postawionym, ustawionym w jakiejś pozycji, zwłaszcza pionowej, w jakimś miejscu, być umieszczonym, positum esse, imprimis ad perpendiculum, aliquo loco collocatum esse'* 394

~ *'róść, crescere'*.

3. *'być, przebywać gdzieś, znajdować się, aliquo loco esse, commorari'* 395

~ *'zatrzymywać się gdzieś, pozostawać jakiś czas, mieszkać, aliquo loco consistere, tempus quoddam commorari, habitare'*; ~ stać nad *kimś 'pilnować kogoś, kierować kimś, aliquem custodire, regere'*.

4. *'nie ruszać się, stać w miejscu, nie zmieniać pozycji, miejsca, non moveri, aliquo loco stare, locum non mutare'*. 395

5. *'być nieruchomym, nie mieć zdolności ruchu, immobilem esse, moveri non posse'*: stojące (imienie) *'nieruchomość, res immobilis, quam aliquis possidet'* . . 396

6. *'trwać w jakimś stanie, statu quodam manere'* 396

~ ~ w jenej mierze stać *'jednakowo oceniać, jednakowo traktować, aeque aestimare, habere, tractare'*; ~ *'pozostawać w jakimś stosunku prawnym, iuris vinculis cum aliquo coniunctum esse'*; ~ *'istnieć, esse, exstare'*.

7. *'występować na piśmie, znajdować się w księdze, conscriptum esse, in libro legi'*. 396

8. *'być obecnym na rozprawie sądowej, iudicio adesse'* 397

~ stać prawu; ~ stać przed sądem; ~ stać na roku, w roce(ch), w sądzie.

9. *'toczyć spór sądowy, pozostawać w stosunku procesowym, litem cum aliquo habere'* 397
~ stać w pozwie(ch), w prawie, w roce(ch), w roku.
10. *'być bezczynnym, nihil facere, otiosum esse'* 397
11. *'mieć wartość, cenę, kosztować, być równoważnym, alicuius pretii esse, valere'* 397
~ *'odpowiadać czemuś, alicui rei respondere'*.
12. *'mieć, zachowywać moc (prawną), dopuszczać prawnie, ratum esse, valere, aliquid lege concedere'* 398
13. *'utrzymywać się, trwać dalej, zachować się, esse, manere, asservari'* . . 398
14. *'usilnie starać się, zabiegać o coś, alicui rei magnopere studere, operam dare'* 398
15. *'wspierać, pomagać, adiuvare'* . . . 398
~ *'pomagać w procesie, aliquem in iudicio adiuvare' (?)*.
16. *'stawać do walki, adversus hostem in pugnam ire'* 398
17. stać przeciw(ko) *komuś 'występować przeciw komuś, alicui inimicum esse'* 398
18. stać *czymś 'polegać na czymś, zawdzięczać czemuś swój byt, istnienie, aliqua re stare, existentiam suam alicui rei debere'* 399
19. *'następować, sequi, succedere' (?)* 399
20. *niejasne* 399

Znaczenia: **1.** *'zajmować pozycję pionową stać na nogach, stare, pedibus niti'*: Tedy vęcz... svęty Gan stogęcz pod *kryszen gestcy on byl barszo velikę męką cirpal *Gn* 178b; Noga wem moia sstala iest (stetit, *Pul*: stała) na prawem *Fl* 25, 12; Stoyęcze byly noghy (stantes erant pedes) nasze w palaczoch twogych, Yeruszalem *Fl* 121, 2, *sim. Pul*; Wnydzem w stan gego, poklonymy sę na mescze, gdze sę staly (ubi steterunt, *Pul*: staly) noghy gego *Fl* 131, 7; Habuit (*sc.* Maria) etiam constanciam iuxta crvcem fili sui perseuerando vsque ad consumacionem bo stała ass do skonanya XV *med. SKJ* V 274; Stal gest (stabat) sam przi nych pod drzewem *BZ* Gen 18, 8; Ale Abraham geszcze stał (stabat) przed panem bogem *ib.* 18, 22; Poydzy a wnydz, blogoslawyoni panye, przecz tu... stogysz (cur... stas)? *ib.* 24, 31; Rzekł gest pan ku Moyszeszowy:... Stoysze (sta) przed ffaraonem... y rzecz k nyemu *BZ* Ex 8, 20, *sim. ib.* 9, 13; Nye chczyeyczye szę bogecz, stoyczye (state) a wydzczye... dzywy bosze *ib.* 14, 13; Aaron... offyervge kadzidlo, stoyęcz (stans) myedzi martwymi a zivimi *BZ* Num 16, 48, *sim. ib.* I Par 21, 16; Rzecze pan kv Moyzeszovi:... Przizowy Iozve a stoytasz (steterunt) w stanv swyadeczstwa *BZ* Deut 31, 14; Vsrzal (*sc.* Iozue) męża przeciw sobye stoyęcego (virum stantem) y dzirzęczi nagy myecz *BZ* Jos 5, 13, *sim. ib.* IV Reg 11, 14; Gdisz gescze przi tem gesm stal (cumque adhuc assisterent), zawarti sę broni *BZ* Neh 7, 3; A tak stoię przed starszimy (in medio itaque seniorum), Achior... poczneye powyadacz wszitko *BZ* Judith 6, 12; Ale Matatias a sinowye gego vstawyczneye sę staly (constanter steterunt) *BZ* I Mach 2, 16; Staal, id est stetit *Park* 403, *sim. ib.* 405; Staaly, quod significat steterunt *ib.* 405; Stogy (*sc.* kmieć) na roly, w lemyess klyekczye *Satyra* w. 17; Vkazal mv (*sc.* Zacharyjaszowi) szyą angyoł boszy, stoyaczy na pravycy (stans a dextris Luc 1, 11) oltarza kadzenya *EwZam* 287; Bo bylo przykazano v starem zakonye, yze myely to yagnya yescz... stoyącz y dzyerzacz kye (*leg.* kije) w rąkv *Rozm* 533; Staal (*sc.* Jesus) przed svemy zvolyenyky a ony szyedzyely *ib.* 534, *sim. ib.* 533; Byl (*sc.* Jesus) tako medl, yze yedvo stal na nogach *ib.* 600, *sim. ib.* 730, *etc.*; Gdyz yest myly Cristus stal zvyązan przed Annaschem *ib.* 677; Takoz vschytką nocz daly yemv stacz vbyczovanemv aze do dnya *ib.* 733.

2. *'być postawionym, ustawionym w jakiejś pozycji, zwłaszcza pionowej, w jakimś miejscu, być umieszczonym, positum esse, imprimis ad perpendiculum, aliquo loco collocatum esse'*: Ad quendam lapidem, qui *stoyce dicitur 1277 *PPom* 247; Lapis magnus, qui dicitur stoianczi inter Odargow et Lancowicz 1342 *ib.*; Polosz, gospodne, stroszę vstom mogym a drzwy okolo stoyęcze (ostium circumstantiae, *Pul*: okolo *stoycze) wargam mogym *Fl* 140, 3; Iaco iesto (*leg.* jest to) ne Micolayow brok rsz⟨y⟩..., czso stogi w mem gumne 1402 *KsMaz* I nr 243; Jaco ty koly, gdze stoyę, czszo ye woszni ogłodal 1413 *Pyzdr* nr 376; Ysze ty copecze myali stacz przese trzi latha pocoyne 1425 *Kal* nr 915; Yako pan Mikolay... grobley ne podnoszl, yedno yako stogy oth trzydzeszcy lath 1432 *Pyzdr* nr 1064, *sim. ib.* nr 1065, 1422 *Kal* nr 828; Bo nądza a blogo stoyą przeczyw schobye yako gorzkye a slotkye XV *med. R* XXII 248; Thv szą kraszne czthyrzy szwyecze staly *Aleksy* w. 219; Wydzal gest we znye drab stoyęcz na *zemyę (scalam stantem super terram) *BZ* Gen 28, 12; Wraczala syę (*sc.* skrzynia boża) do stanow y stala (mansit) tam *BZ* Jos 6, 11; Zamby yego (*sc.* Jesusa) byly sylno byale,...

nye ysby k sobye nyerovnye stoyącze *Rozm* 151; ~ Lectus de coreo al. *stoyunczy losche 1500 *RocznKrak* XVI 69; Lectus de cutis al. *stoyunczi loszko *ib.*; Sponda est pars lectuli vel scrinii stoyacze loze *ca* 1500 *Erz* 101; ~ '*róść, crescere*': Iaco ta sossna, iasz iest wszantha do Przedwoyouego domu, ta yest stala na Micolaioue szemi 1415 *Kal* nr 488.

3. '*być, przebywać gdzieś, znajdować się, aliquo loco esse, commorari*': Jaco paney kaznya yey sluga... stoya na drodze dal Petrow (*leg.* Pietrowu) synu trzi rani 1399 *HubeKr* 10; Tedy vøcz nasz Xc mily stogøcz posrzothku onego ogna gestcy on k n⟨i⟩m byl mouil *Gn* 175a; Blogoslawoni møsz, ien... na drodze grzesznich ne stal iest (non stetit, *Pul*: nyc stal) *Fl* 1, 1; S zarana bødø stacz przed tobø (asstabo tibi) *Fl* 5, 4, *sim. Pul*; Gospodne..., kto bødze stacz na gorze *swotey twoiey (quis requiescet)? *Fl* 14, 1, *sim. Pul*; Postaw nad nym grzesznego y dyabel stoy (stet) na prawy⟨cy⟩ yego *Fl* 108, 5, *sim. Pul*; Gensze stal yest (astitit, *Pul*: stal) na prawyczy vboghego, by zbawonø vczynyl... dvszø moyø *Fl* 108, 30; Owa nynye blogoslawcze panv wszytczy slvghy panowy, gysz stoycze (qui statis) w domv panowem *Fl* 133, 2, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 134, 2; Vidit (*sc.* pater familias) alios duos (*sc.* operarios) stantes in foro szthoyøcze (*Rozm* 392: stoyącz prosnc) na thargw (Mat 20, 3) *ca* 1420 *R* XXIV 83; Wspamyątay..., pane, slug... twych y tesz tych ocolo stoyøczych (omnium circumstantium, *Msza* II: stoyøczym, IV. V: stoyøczich przy bozey sluzbye, XII: tuta stoyøczych, XIII: okolo sthoyączym) 1424 *Msza* III s. 52, *sim.* VI. XIV; Tu, gdze stogymi, tu ma bycz wagelny copecz 1427 *Pozn* nr 1257; O thych, kthorzi nyc pod yaną stoyą chorangwyą (*Dział* 7: kaszdy ma stacz pod swą choragwą) *Sul* 21; Inter sacrificia consistere myedzy offyerowanymy stacz albo biez XV *p. pr. R* XLVII 359; Angelos, qui dicuntur... vicini, in quantum continue astant ei (*sc.* dei) wstawiczne przy nem stoyø XV *med. GlWroc* 55r; Przyszedl oney dzewky brat do onego to slugi a on stogi v *wyelblodow (stabat iuxta camelos) bliszko studnycey *BZ* Gen 24, 30; Urzal studnyczø na polu a trzysta owyecz stoyøcz okolo gey (tres... greges ovium accubantes iuxta eum) *ib.* 29, 2; Bo gego iest viszvolil pan bog..., aby stal (ut stet) a slvzil ymyenyv pana boga twego *BZ* Deut 18, 5; Nalyazl (*sc.* prorok) cyalo... porzuczone... y osla a lwa stoiøce (stantes) podle cyala *BZ* III Reg 13, 28; Zyw gest pan..., przed gegosz oblyczim stoiø (sto), iszecz syø dzisz gemu vkaszø *ib.* 18, 15; Tak w obyatach... iako w soboti... vstawnye stoycye przed bogem *BZ* I Par 23, 31; Pot thim drzewem stoy nabosznø duschø (*leg.* nabożna dusza), dum saluatoris sui honorat patibulum 1461—7 *Serm* 113v; Othoszczy przeth thobv stoya, ogladay postawa moya! *De morte* w. 55; Przed wamy stogyą presto sum (I Reg 12, 2) 1471 *MPKJ* V 36, *sim.* XV *ex. GlWp* 29; Ia yestem Gab⟨ryj⟩el, chtory stoyą (qui asto Luc 1, 19) przed bogyem *EwZam* 287; Dzyeczy... staly na vlyczy placząc *Rozm* 124; Grzesnycza yavna... stoyączy (stans Luc 7, 38) s tylv v yego svyąthych nog y począla lzamy yego... nogy vmyvacz *ib.* 319, *sim. ib.* 739; Ssą thv nyekthorzy s namy stoyącz (de his stantibus Mat 16, 28), ktorzy nyc vkvscha smyerczy *ib.* 365, *sim. ib.* 393. 465, *etc.*; Gdyz są staly okolo ognya (circumsedentibus illis Luc 22, 55), Pyotr tez stal myedzy ymy *ib.* 674; Kyedym vydzyała mego ... syna tako okruthnye... vyązącz, stalam a me czyalo na mnye vschystko bylo sze⟨s⟩chlo *ib.* 821; ~ '*zatrzymywać się gdzieś, pozostawać jakiś czas, mieszkać, aliquo loco consistere, tempus quoddam commorari, habitare*': Gydączy na woyną na łąnkach any we wszi staacz mayą (stationes facere non debent), yano na polyv *Sul* 15; Wstawyami, aby ryczerz... pod pewną podnyeszoną chorangwyą na yey stanye staal (ut... sub certo vexillo erecto cum sua statione conquiescat) *Sul* 21, *sim. Dział* 8; Vstawyamy, ysz... Luciya, gdisz s mąszem stala (cum marito steterit, *Dział* 26: myeszkala) przes trzy latha..., pothem nyc mosze czynycz *Sul* 37; Obykly szą przetho wyela lvdzy szycz a stacz (vivere et stare, *Dział* 45: myeszkacz) w wlosthnych domyech *Sul* 53; Vstawyamy, aby gylkokrocz na woyna sczie ma bycz, szadny z naszych poddanych ma stacz we wsy (nullus stationem faciat in villa, *Sul* 46: nygeden w wszy stanow nye cziny), ale na polv *Dział* 37; ~ stać nad *kimś* '*pilnować kogoś, kierować kimś, aliquem custodire, regere*': Gen (*sc.* Manases) vmarl we ⟨dn⟩yoch znyva iøczmyenego, bo stal nad zenci (instabat enim super alligantes manipulos) *BZ* Judith 8, 3.

4. '*nie ruszać się, stać w miejscu, nie zmieniać pozycji, miejsca, non moveri, aliquo loco stare, locum non mutare*': Ale ⟨o⟩ny sø vcyekly rzekøcz: Stoycye, stoycye (state, state), a nyc, kto bi syø nawrocyl *BZ* Nah 2, 8; ~ Incipiendo a sumitate piscine... distincciones granicierum stare debent per aquam vlg. poky marthwa woda stogy 1435 *KodMazL* 184; Grzeschnego syercze gest iaco morze wrayącze, gesch stacz nye moze (quod quiescere non potest Is 57, 20) XV *med. R* XXII 243; Non residebant nye staly aut nye

schiedziely (cumque ambularent cherubim, ibant pariter et rotae iuxta ea, et cum elevarent cherubim alas suas..., non residebant rotae Ezech 10, 16) 1471 *MPKJ* V 103; Wsdal (*sc.* dziedzinę) gyemv... s robotamy..., vodamy *czykaczymy y stoyaczymy 1498 *SKJ* III 335; Vydzyal dvye lodzy stoyacze (duas naves stantes Luc 5, 2) podlya yeszora *EwZam* 306; Podnyeszye szye morze cterdzyeszcy lokyet nad vyssokosez gor, stoyącz na svym myeszcv yako mur *Rozm* 478.

5. *'być nieruchomym, nie mieć zdolności ruchu, immobilem esse, moveri non posse'*: stojące (imienie) *'nieruchomość, res immobilis, quam aliquis possidet'*: Gdyby myeszczyanyn... zalowalby o rola albo o stoyacze gymyenye (pro hereditate) *OrtOssol* 27, 3, *sim. ib.* 30, 2. 3. 44, 1, *OrtMac* 23, *etc. etc.*; Ale stogyaczye gymyenye (bona hereditaria stantia) y gynye nyestoyacze..., tho przydze gey brathu *OrtOssol* 29, 2, *sim. OrtMac* 26, *etc.*; Mozely on szwym (*leg.* z swym) gymyenym *dzyedzyczтwem stoyaczym y nyestoyaczym (cum suis bonis omnibus hereditariis et mobilibus)... czynycz, czso chcze? *OrtOssol* 63, 1, *sim. ib.* 19, 3. 79, 2, *OrtMac* 82, *etc.*; Wyanowal⟨-li⟩ gey na stoyaczem (*OrtMac* 91. 105: na stoyaczym) gyemyenyv, tedy mayą napyrwcy wyano oprawycz *OrtOssol* 68, 2, *sim. ib.* 68, 3. 75, 4. 79, 2, *OrtMac* 102; Ta przyrodzoną nyewyasta ma tego stoyaczego gymyenyą (hereditatem)... poszywącz *OrtOssol* 79, 4, *sim. ib.* 29, 3, *OrtMac* 107, *etc.*; Nicolaus... se subscribit in suis rebus al. na lyezącze, na stoyącze 1462 *KsNWarsz* I nr 557, *sim. ib.* nr 573; Barbara... recognovit, quia Laurencius... sibi... satisfecit de bonis immobilibus al. stoyączego 1486 *AGZ* XVI 405.

6. *'trwać w jakimś stanie, statu quodam manere'*: Ille conformaret se in bono... et perseueraret, stal, in inceptis bonis XV *in. R* XXIV 60; Sic sunt multi, qui reprehendantur, non obediunt, sed in sua duricia zapekli persistunt stoyø *ib.* 68; Multi sunt, qui sibi de hoc deserto (*sc.* mundo) faciunt... paradisum, qui ipsum diligunt et instant, stoya, ad eius voluptates XV *med. SKJ* V 280; Perscuerantes pevnye stoyączych XV *p. post. JA* XII 144; *Ko stoy (qui autem perseveravit Mat 24, 13) aze do koncza, ten bądzye sbavyon *Rozm* 481; ~ po *czymś*: Taczi bili mądrczi poganszczy..., eze gymyenye... opusczіwschi stali po mądrosczi XV *med. R* XXII 234; ~ w *czymś*: Arcius... perstemus in custodia, stoymi w strozi, et hoc resistendo dyabolo *ca* 1420 *R* XXIV 83; Bandzeli (*sc.* szlachcic) w klanthwye przes szesez myeszanczi sthal (si... in... excommunicatione perstiterit, *Dział* 4: aczby leszal w klyathwie), thedi y przebiwacze they wszi... mayą clanczi bicz *Sul* 3; Sic homo numquam in eo statu permanet w gednakyem bydlenyv stoy XV *p. post. GlDom* 45; Onczy byl mczoboyeza... a v pravdzye nye stal (in veritate non stetit Jo 8, 44) *Rozm* 475; Vy, yzeszczye ostaly abo staly se mną v pokuschach (qui permansistis mecum in tentationibus meis Luc 22, 28) *ib.* 559; ~ ~ w jenej mierze stać *'jednakowo oceniać, jednakowo traktować, aeque aestimare, tractare'*: Szwe poczwy nath luczmy stroya, a wszdy w yeney *myerza stoya, morza sządzye y pothszanthky, *De morte* w. 328; ~ *'pozostawać w jakimś stosunku prawnym, iuris vinculis cum aliquo coniunctum esse'*: Jaco niwa Przibcowa stoy w zastawye w sszeszci grossy 1398 *StPPP* V nr 7177, *sim.* 1403 *Piek* VI 180, 1407 *Pozn* nr 612; Ysz vyednano Marczina s Yeratem, a Marczin w tem ne stal 1400 *Pozn* nr 421; Ysze Janus... mal stacz s Othø w tey vmove o wgasd y o tho yest ostal Janus 1405 *Kal* nr 142; Iacom stal w kupi s Yacussem o soltistwo 1416 *Pozn* nr 908; *Iakom ya w[y] tem targu stogø, czom bil z[i] Iacubem pirwey stargowal 1424 *KsMaz* II nr 305; Borzignew w[y] tem targu stogi *ib.*; Vstawyamy..., aby... bracza... w them dzale abo rosdzelenyv staly (ut... steterint, *Dział* 45: bądą myeszkacz) przes trzy lyatha *Sul* 53; ~ *'istnieć, esse, exstare'*: Myedzi slimy luczmy a dobrimy, yaco swyat stogi, sgoda nygdi nye bila any bądze XV *med. R* XXII 246.

7. *'występować na piśmie, znajdować się w księdze, conscriptum esse, in libro legi'*: Esz Dobco ne bil... w trzimanu dzedzini... nigdi taco, iaco na prziwileyw stogy 1398 *StPPP* VIII nr 6388, *sim.* 1413 *Kościan* nr 505; Na gemsze (*sc.* liście) stalo czternatcze grziwen groszow yszcini 1415 *Kal* nr 476; Iakom ya Mirzonowy pyenødze zaplaczyl, czszo w xangach stoyø 1426 *KsMaz* II nr 2062; Ysze * Gorasdowczy ne wstavili ginne⟨go⟩ swatka, gedno tego, czszo gy menili ... w xangach zemyskych stoy 1420 *Kościan* nr 1407, *sim.* 1432 *Pyzdr* nr 1078, *OrtOssol* 63, 3; Przigodnich rzeczi zgromadne wyprawyenye praw krola *Kazymyrovimy thv stogy popysane *Sul* 6, *sim. ib.* 18, *etc.*; Wyklada szą thako, yako na począthkv tych kszęng stoy po polskv wylozono *Sul* 63; Stogi o zely: Blogosławyeny, gisch zaloscz mayą XV *med. R* XXII 236; Eszby ale posznali malo, czo by na thim lyscze stalo *Aleksy* w. 232; Tak yako napyszano, nyech stoy *OrtMac* 145; Septimum in misericordia, prout dicitur, o tem stogy napyssano, Proverbiorum XXI XV *p. post. GlDom* 58; A yakokoly to

nye stoy vschytko any v Yeremyaschu... any v Z⟨acha⟩ryaschovych kxyagach *Rozm* 766, *sim. ib.* 651, *etc.*; ~ Tho vstawyenye o pyrwą stvką gest yvsz slozono wyszszey..., a thakesz yvsz proszno stogy y w gynszych stvkach *Sul* 67, *sim. ib.*, *etc.*; Tho vstawyenye yvsze slozono gest... poth rvbriką o mąszoboysthwye stoyącz,... a przetho yvsz stogy proszno w szobye *Sul* 67; Stogy ferebatur (post finem libri hoc capitulum ferebatur Esth 10, 3) 1471 *MPKJ* V 58.

8. *'być obecnym na rozprawie sądowej, iudicio adesse'*: Rzecz straczi (*sc.* powod) do samprza *stoyątego *Sul* 10; Paknyały iana strona... szą na szandze... nye postway (*pro* postawy),... przeczywna drvga strona stoyącza (adversa pars praesens) oth slvchanya rzeczy ma bicz oddalyona *Sul* 25; Panye woycze, ya thu stoyą y wszdawąm szwemv mazowy wszythko, czokolwye mam *OrtOssol* 54, 3, *sim. OrtMac* 68, *etc.*; Hoc meum tercium documentum: Testes post scapulas stantes al. stoyaczy, quibus docere volo ad propinquitatem 1470 *StPPP* IX nr 792; ~ stać prawu: Ale thy ne szthoyø praw (*leg.* prawu) any zapowedzy dbayø, puszczil gesz misisti robora ultra 1425 *KsMaz* II nr 1335, *sim. ib.*; ~ stać przed sądem: Przethym (*leg.* przed tym) sandem stoyącz (coram quo iudicio) oczywyszczye rostropny Jan... pital prawa *OrtOssol* 63, 1, *sim. OrtMac* 82, *etc.*; ~ stać na roku, w roce(ch), w sądzie: Yaco Michal szastauil Philipowø dzedzinø stogø s nim w rocze 1402 *Kal* nr 45, *sim.* 1407 *ib.* nr 200; Sampyerz..., gdi nye stoy w szandze (reus non parens in iudicio) o dzedzyną,... powod... dzedzyni ziscze *Sul* 7; Kedi ktho o dzedzyną poziwaan bywa,... stoyąącz w sządze (comparens in iudicio) obrzeka, ysz Iaan alybo Pyotr... ssąą spolv dzedzyczmy *Sul* 29; Paknyąliby samperzs nye dbal stacz na rokv (parere in termino, *Dział* 19; aczby... nye stal) gemv sdanemv, powoda stoyącz (actore... comparente)... skazvgemy *Sul* 32; Vstawyamy, aby sadza tym rokyem dzedzyną skazal stoyączemv na rokv pyrwszem *Dział* 28.

9. *'toczyć spór sądowy, pozostawać w stosunku procesowym, litem cum aliquo habere'*: Vczynily... procuratora... *poleczayocz... *wszelkno mocz... wszythky pospolne rzeczy vczynicz..., kthores by ony szamy stoyøcz vczyn⟨i⟩ly *ca* 1428 *PF* I 480; ~ stać prawo, rok(i): Czom stal roki na *Dreska o kon, ten stal za szecznaszcze grziwen 1391 *Pozn* nr 127, *sim.* 1404 *Kościan* nr 222; Iako Sandziuoy... wmovil medzi mnø a medzi Sczepanem, esz ne mal na mø niyednego roku stacz 1398 *Pozn* nr 362, *sim.* 1398 *Pyzdr* nr 66, 1430 *ib.* nr 957; Yako Derszek na *Spøglewo stal sprawni rok 1405 *Kal* nr 130, *sim. ib.* nr 132, 1405 *Pyzdr* nr 270, *etc.*; Jaco Jan osadzil sand a lawniczi wolali Bogusza ku prawu, a ku prawu ne stal, tegdi Jan sstal prawo na Bogusza 1398—408 *BiblWarsz* 1857 II 796; Jacom wyranczyl coyn od *Grudenczewe Grzimkow, o ktoriss byl rok nayn stal 1424 *Kościan* nr 1224; Nan (*sc.* na Jakuba) yesz rok stala a nyc myalasz sthavacz 1494 *ZapWarsz* nr 1767a; ~ stać w pozwie(ch), w prawie, w roce(ch), w roku: Jaco Jacub stogø s Micolaiem w roczech a rosorali mu szescz copczew 1391 *Pozn* nr 266, *sim.* 1413 *KsMaz* I nr 1991; Clemens... et Petrus... venientes violenter eundem Paulum... infra terminorum accionem vlg. stoyøcz w rocech, ei tria vulnera... dederunt et hoc venientes ad Pauli hereditatem... fecerunt 1396 *TPaw* IV nr 5369, *sim.* 1488 *ZapWarsz* nr 1626; Gdi vmarl Boguslaw, *ieti Woyczech stal s nim w praue 1397 *Kościan* nr 90; Yako Sczepan stoyø sz Loczskym w prawe szedl na yego prawø dziedzinø 1411 *Pozn* nr 840; Jakom nigdy Jaszka ne bil nozem stoyøcz sz nym w prawe 1414 *Kościan* nr 512, *sim.* 1423 *ib.* nr 970, 1428 *Kal* nr 1019; O kthore reni Stephanus na Mychała zhaloval, thy mv zadal... s nym stoyancz w pozwyech 1456 *ZapWarsz* nr 1044, *sim.* 1471 *ib.* nr 2956, *etc.*; Jakom ya nye zadal... rani... Thobyaschovy... stoya s nyem w pozwyech 1462 *Czrs* s. XLI; Iacom ya Mycolaya nye sbyl na dobrowolnem targu... stoyancz sz nym w rocze 1463 *AKPr* VIIIa 54; Yako ya nye *przyselth na Barthlomeya do gospody yego, gdy stal s moya zoną w posvye 1475 *ZapMaz* 102; Jako go gya... nye vderzyl gyego..., gdy gyechal sz łasza..., magyancz sz nym poszwy in (*pro* yi 'i') w roku sthogyaczy 1496 *ZapWarsz* nr 1769.

10. *'być bezczynnym, nihil facere, otiosum esse'*: Beata virgo... ab oracione fingens a tercia hora usque ad nonam operi manum vacabat stala XV *in. R* XXIV 69; Ecce moram nescit, *gl.* sc. iste agricola, equitem speculantem, morantem, *gl.* moram facientem stoyączego, ⟨ferit⟩ 1466 *RRp* XXII 17; Czy ktorzy gy (*sc.* Jesusa) byly, smączyvschy szye y staly *Rozm* 824, *sim. ib.* 825.

11. *'mieć wartość, cenę, kosztować, być równoważnym, alicuius pretii esse, valere'*: Czsom... dobil cone..., to stalo pandz *krzewen 1402 *Pozn* nr 547; Macze tam pyacz obraskow..., ktore... stoya ly⟨e⟩pyey wyerdunka 1475 *R* XXIV 45; ~ stać za *coś*: Jaco ten scot, czso mi ranczil Prandotha, ten stal za szecz grziwen

1387 *Pozn* nr 22, *sim.* 1391 *ib.* nr 125. 127, *etc.*; Czso mi ranczil Bogufal za szrzebecz y *kobiłø, tho stalo za trzi grziwni 1389 *ib.* nr 54, *sim.* 1390 *ib.* nr 83, *etc.*; Czo gim Wawrzinecz *swøl konc, ti stali za trzi grziwni 1391 *ib.* nr 115; Ta (*sc.* kobyła) stala za trzi grziwni 1399 *ib.* nr 398, *sim. Sul* 7, 1498 *ZapWarsz* nr 1854; Yako Beruoldus... ne pobral gymena... Katherine gyedno tho, czsso za yego czynssz... stalo 1427 *Kal* nr 953; Francyszek... Lucziyą... s gymyenyin stoyączym za sto grzywyen (cum bonis centum marcas valentibus)... wszyął na swą pyeczą *Sul* 37; Alye gdzebi bylo male gymyenye,... tedi obszaczowanye bądze, zacz stoy (fiat existimatio in valore) *Sul* 57, *sim. BZ* III Reg 21, 2. I Par 21, 22. 24, *OrtMac* 54, *etc.*; Omne bonum sine eo pro nichilo reputatur za nycz nye stogy XV *med. SKJ* V 262; Quam valent nysz sza co stoy *ca* 1450 *PF* IV 570; Aczlyby zastawa nye stala za thy pyenyądze (si res obligatae... minoris valoris inveniantur), w ktorych by byla zastawyona *Dział* 20; Clamacze, chlopy,... nye sthogycze wsythczy za gyeden palecz gyego! *Tęcz* w. 17; Stoycz sza malo papyesz *De morte* w. 402; On mnymal, yschby masez za to stala *Rozm* 511; Namyenyly yemv trzydzyeszczy pyenyądzy szryebnych, czo kasdy stal za dzyeszyecz pyenyądzy pospolnych *ib.*; ~ stać w *czymś*: Jakom wszął dzeszanczora scota, w dzeszanczy grziwnach czso stalo 1420 *AKPr* VIIIa 150; ~ ˹*odpowiadać czemuś, alicui rei respondere*˺: Hoc banitum iudicium al. vyelkye vyecze sthoy za troyc, in quo adiudicatus est 1485 *KsNWarsz* I nr 1020.

12. ˹*mieć, zachowywać moc (prawną), dopuszczać prawnie, ratum esse, valere, aliquid lege concedere*˺: Esz ten dzal mal stacz medzi gimi, iakosmi ye rosdzeli⟨li⟩ 1400 *HubeZb* 79; Yako Przeczslaw dzelil Pechnika szini s Micolagem... y sø Micolayewi dostalo Sczipcrno a * Przecsaw dal temu trzi latha stacz a nigdi go ne nagabal 1407 *Kal* nr 194; Vstawyamy, aby mąszom... dawnoscz trzech lath tylko stala (ut... praescriptio triennalis tantum currat, *var.* durat) *Sul* 54; Wykladami,... aby danyni nyeporvszne a mocznе szstacz myali (quod... debeant permanere) *Sul* 62; Ma-ly ten nagem stacz (utrum iam conventio stare possit) tedy, gdy szyą stal[o] przesz mogey woley? *OrtOssol* 42, I, *sim. OrtMac* 48, *etc.*; Moszely opyekaldnyk przedacz albo oddacz, poko stogy gego opyekaldnystwo, stoyacze gymyenye thych dzeczy? *OrtOssol* 50, 3, *sim. OrtMac* 62; Pyrwsze zdanye w swey moczy ma stacz *Dział* 27, *sim. ib.* 28; Chczem, aby ten targ nye stal ny zacz (decernimus irritam, *sc.* emptionem et inanem, *Sul* 52: targ... skazvgemy bicz wsdrvszony y proszny) *ib.* 44; Tho przykazanye stalo sze do bozego vmączenya *Rozm* 638.

13. ˹*utrzymywać się, trwać dalej, zachować się, esse, manere, asservari*˺: Zlamø ie (*sc.* nieprzyjaciele moje), ny bødø mogly stacz (nec poterunt stare), padnø pod nogi moie *Fl* 17, 42, *sim. Pul*; Tamo vpadli sø, gisz czinø lichotø, wignani sø ani mogli stacz (stare) *Fl* 35, 13, *sim. Pul*; Prorokovano, yschby ten kosczyol tako dlvgo myal stacz, aschby dzyevycza porodzyla *Rozm* 72; Takoz moze to stacz, czo movyą evanyelysczy, yze myly Iesus byl vyedzyon do Annascha *ib.* 706.

14. ˹*usilnie starać się, zabiegać o coś, alicui rei magnopere studere, operam dare*˺: Pilnye stoy satage (magne pater Augustine, preces nostras suscipe,... nos unire satage) 1444 *R* XXIII 309; Tantumque cura, a po tem stoy (*ib.* 282: a yedno o tho stoy), vt sis, que digne laudare posses XV *med. SKJ* V 272; *Incubem za to stacz (recedite a me, amare flebo, nolite incumbere ut consolemini me Is 22, 4) 1471 *MPKJ* V 91; Stoyancz sectando (principes eius... quasi lupi rapientes praedam... et avare ad sectanda lucra Ezech 22, 27) *ib.* 105; Vtory (*pro* ktory) czlovyek na tem stoy, aby yego tluscze naslyadovaly, ten czlovyek laczno svady spravy *Rozm* 586.

15. ˹*wspierać, pomagać, adiuvare*˺: Yako Bodzey stal radø y nacladem z Yaroslawø o thø czyanscz, gyesz zyscala w Nadarszyczach, a nygdy yey nye puscil prosno 1423 *Pyzdr* nr 719; Pytamy wasz, czo ten czlowyek za wzythko y za kaszdego, czo za nym stal (et quodlibet istorum specialiter coadiutoresque ipsius, *OrtMac* 35: y kaszdy sz thych, czo za nyem sthaly), ma czyrpyecz? *OrtOssol* 34, 1; Gynszy starzy przyszasznyczy, cz⟨o⟩ tesz sz nym o tho staly (qui sibi de eo apposuerunt, *OrtMac* 107: byly... staly), czo szą za tho przepadly? *ib.* 80, 1; ~ ˹*pomagać w procesie, aliquem in iudicio adiuvare*˺ *(?)*: Iacom poslem bil od Dobrogosta do Grzimka przed wgednanym, ysbi przi nem stal o wrosdi y o zaplacene, czso bi tamo prziyacele nalesli 1401 *Pyzdr* nr 160, *sim. ib.* nr 161.

16. ˹*stawać do walki, adversus hostem in pugnam ire*˺: Spolv stoyczie consistite (annuntiate in Babylonem plurimis omnibus, qui tendunt arcum, consistite adversus eam per gyrum et nullus evadat Jer 50, 29) 1471 *MPKJ* V 101.

17. stać przeciw(ko) *komuś* ˹*występować przeciw komuś, alicui inimicum esse*˺: Nye bødzesz oszoczczø... Nye stoy przecziwko krwi (non

stabis contra sanguinem) swego blisznego *BZ* Lev 19, 16; Rada yednegonaczye radcze, yen swą ('wszą') moczą stal przeczyw mylemv Iesucristovy *Rozm* 588.

18. stać *czymś 'polegać na czymś, zawdzięczać czemuś swój byt, istnienie, aliqua re stare, existentiam suam alicui rei debere'*: Bocz panamy stogy weszele *Słota* w. 85.

19. *'następować, sequi, succedere' (?)*: A tak Ioyada... nye dopuscyl zastøpom, abi odeszly, ktorzi na kozdi tydzen stacz myely (quae sibi per singulas hebdomadas succedere sonsueverant) *BZ* II Par 23, 8; Lyepycy mozemy baczycz, yze trudno z dolyczanya svyatych doctorov vbaczycz pravdą porządnosczy, tako (*pro* yako) yedno po drugyem stalo *Rozm* 709.

20. *niejasne*: Clemens... penam XV judicio pro eo, quia importune in judicio loquebatur his verbis: Mussycz mi stacz o gardlo y wroczicz w gardlo 1415 *StPPP* II nr 1405; Jakom przetho cupil ten skoth v Woczecha Zelaska, yz my go bilo trzeba k mey potrzebisne, ale ne tegodla, aby my dal tym penądzem stacz s drugimy, czszom mu ye yeszm winowath 1418 *Kościan* nr 689.

Cf. **2. Dostać, 1. Nastać, 2. Ostać, 1. Postać, 2. Przestać, 2. Przystać, Rozstać się**

2. Stać, Sstać *'przetrwać, zachować się, aetatem ferre, asservari'*: Padne na ne wangle, w ogyen *porzuczycz ye, w nødzach ne sstoyø (in miseriis non subsistent) *Fl* 139, 11, *sim. Pul*; ~ Bo duch przedze w nem y nye stogy sze (non subsistet, *Fl*: ne ostane) *Pul* 102, 15.

3. Stać, Stać się, Sstać, Sstać się *formy*: *praes. ind. 1. sg.* stanę *Gn* gl. 170a, *BZ* Ex 17, 6. I Reg 19, 3, *etc.*; *2. sg.* staniesz *BZ* Ex 7, 15. Deut 24, 11; *3. sg.* stanie *Fl* i *Pul* 23, 3. 93, 16, XV *in. R* XXIV 73, *etc. etc.*; *3. du.* stanieta *BZ* Deut 19, 17; *2. pl.* staniecie *BZ* Judith 8, 32; *3. pl.* staną *Fl* i *Pul* 103, 7, *Sul* 30. 74, *etc.*; ~ *praes. ind. z partykułą* niechać, niechaj *dla wyrażenia trybu rozkazującego 3. sg.* niechać stanie XV *ex. GlWp* 29; niechaj stanie *ca* 1500 *JARp* X 140r; *1. pl.* niechaj staniemy *MW* 101b; *3. pl.* niechać staną *BZ* II Esdr 9, 12; ~ *imper. 2. sg.* stani *Rozm* 293; *3. sg.* stani 1424 *Msza* III s. 66. 67, *Sul* 67, *Rozm* 223, *etc.*; stań *Fl* i *Pul* 40, 14. 71, 20. 88, 51, *etc. etc.*; ~ *part. praes. act. adv.* stanąc *Rozm* 333; ~ *inf.* stać 1403 *Kal* nr 113, 1426 *Pyzdr* nr 813, 1430 *Pozn* nr 1353, *etc. etc.*; ~ *praet. 1. sg. m.* stałeśm 1400 *Pozn* nr 419; stałem 1428 *Monlur* V 136, 1491 *AGZ* XVIII 508; jeśm stał 1404 *Kościan* nr 219; -m stał 1396 *Pozn* nr 193, 1405 *Kościan* nr 270, 1425 *KsMaz* II nr 1217, *etc.*; ja stał *OrtMac* 81, *OrtOssol* 62, 3; *2. sg. m.* -(e)ś stał *MW* 97a; *3. sg. m.* stał jest *Gn* gl. 148b, *Fl* Hab 8, *ca* 1450 *PF* IV 568, *etc.*; stał 1386 *TPaw* III nr 118, 1396 *Pozn* nr 196, 1399 *TPaw* IV nr 2056, *etc. etc.*; stanął 1426 *MacPraw* VI 3, XV *p. post. PF* III 287, *EwZam* 292; *f.* stała jest *Fl* Moys 8, *BZ* Ex 15, 8, *Pul* 44, 11, XV *p. post. JP* XXXVI 350, *EwZam* 290. 303; stała 1391 *HubeZb* 64, 1398 *BiblWarsz* 1861 III 34, 1402 *Malk* 118, *etc. etc.*; stanęła jest XV *med. SKJ* V 275; *neutr.* stało jest XV *med. RRp* XXIV 375, *BZ* Gen 1, 7. 9, *etc.*; stało 1400 *Kościan* nr 151. 152, 1402 *SKJ* III 194, *etc. etc.*; *3. du. m.* stałasta *BZ* Ex 9, 10; -sta stała *OrtMac* 126, *OrtOssol* 91, 4; *1. pl. m.* -smy stali *MW* 80b; *3. pl. m.* stali *Fl* i *Pul* 37, 12, *Pul* 37, 11. Deut 52, *Rozm* 147; stały *Pul* 104 arg., Hab 17; *f.* stały 1391 *Pozn* nr 109, 1416 *Kościan* nr 603. 604, *etc.*; *neutr.* stała są *Fl* i *Pul* 148, 5; stały *Rozm* 42, 67. 162; ~ *plqperf. 3. sg. f.* stała była *Sul* 45; *neutr.* jest było stało *Gn* 176a. 180b; było stało *Sul* 37; ~ *condit. 3. sg. m.* stałby *ca* 1428 *PF* I 489; (-)by stał *Fl* i *Pul* 105, 23, 1405 *Kościan* nr 281. 282, *etc.*; -by stałby *Sul* 90—1; -by stanął *Dział* 28; *f.* (-)by stała 1430—2 *KsNWarsz* I nr 139, *Błaż* 321; *neutr.* by stało *ca* 1420 *R* XXIV 79, *Sul* 26, 1500 *ZapWarsz* nr 1891, *etc.*; *3. pl. m.* -by stali *OrtMac* 56, *OrtOssol* 15, 1. 47, 1; *f.* (-)by stały 1423 *AKPr* VIIIa 163; ~ *part. praet. act.* staw *Sul* 10, *Rozm* 98; stawszy XV *med. GlWroc* 57v, *BZ* IV Reg 18, 17, *Skarga-Wroc* w. 69, *etc.*; stanąwszy *Rozm* 73; ~ *part. praet. act. II cf.* **2. Stały**; ~ *part. praet. pass. cf.* **Stany**; ~ *Grafika nie pozwala na odróżnienie postaci* stać *i* sstać.

Układ znaczeń

1. *'wstać, podnieść się do pozycji stojącej, stanąć na nogach, surgere, pedibus niti'* 400
2. *'stanąć w miejscu, zatrzymać się, consistere'* 400
3. *'zająć jakąś pozycję, miejsce, locum aliquem occupare'* 400
4. *'stawić się na rozprawie sądowej, in iudicium venire'* 400
~ stać roku; ~ stać (ku) prawu, sądu; ~stać prawo, rok(i); ~ stać na rok; ~ stać przed prawem, sądem; ~ stać na roku.
5. *'osiągnąć cenę, pretii alicuius fieri'* 401
6. *'ostać się, zachować się, non deperire, asservari'* 401
7. *stać za szkodą, na szkodzie 'szkodzić, usiłować szkodzić, nocere, nocere conari' (?)* 401

8. *'stanąć do walki, adversus aliquem in pugnam ire'* 402
9. *'odejść z roli, praedium relinquere'* 402
10. *(nieosobowo)* nie stanie, nie stało *'zabraknie, zabrakło, deest, defuit'* 402
11. *'zostać, pozostać, manere, restare'* 402
12. stać się *'zdarzyć się, przytrafić się, spełnić się, dokonać się, evenire, accidere, fieri'* 402
~ stało się prawo, skazanie (z *kimś*, o *kogoś*) *'zebrał się sąd, doszło do wydania wyroku sądowego, iudices convenerunt et sententiam dixerunt'*.
13. stać się *'zostać stworzonym, creari, fieri'* 404
14. stać się *'przeistoczyć się, stać się, converti, transformari, fieri'* 404
15. stać się *'dojść do jakiegoś stanu (tu o wieku), ad statum aliquem pervenire (hoc loco dicitur de aetate)'* 404
16. *corruptum pro* łszczeć się 404

Znaczenia: **1.** *'wstać, podnieść się do pozycji stojącej, stanąć na nogach, surgere, pedibus niti'*: Exurgens, staffszy, autem Maria abiit in montana (Luc 1, 39) XV *med. GlWroc* 57v; Yedno szye vrodzylo (*sc.* dzieciątko), tako stanąwszy na nogach (supra pedes stabat) y yąlo... movycz *Rozm* 73; Kyedy Iesus popelnyl rok od svego vrodzenya..., poczal... chodzycz na svych nogach..., nye podług obyczaya pospolnych dzyeczy, ysch pyrvey poczna lazycz, potem staw na nogy drza nogama *ib.* 98; Czo laczney rzeczy: Odpvszczony bądzczye tvoye grzechy, czyly rzecz: Stanyze (surge Mat 9, 5), chodzysch! *ib.* 293; Stawschy (surgens Luc 15, 20) przyschedł (*sc.* starszy syn) kv svemv oyczv *ib.* 386.

2. *'stanąć w miejscu, zatrzymać się, consistere'*: Kto stane (stabit) na mescze swøtem iego? *Fl* 23, 3, *sim. Pul*, *sim.* XV *med. R* XXII 244; Gisz sø podle mne bili, obdal stali (de longe steterunt) *Fl* 37, 12, *sim. Pul*; Na gorach stanø (stabunt) wody *Fl* 103, 7, *sim. Pul*; Rzekl yest (*sc.* bog), by ye rozproszyl..., by ne Moyszesz, wybrany yego, staal (si... stetisset)... przed nym *Fl* 105, 23, *sim. Pul*; Rzekl yest y stał (stetit) dvch welnny y powyszyly sø se welny *Fl* 106, 25, *sim. Pul*; Sstala gest (stetit Ex 15, 8, *Pul*: stala) rzeka *czekocza *Fl* Moys 8, *sim. BZ* Ex 15, 8; Stał gest (*sc.* bog, stetit Hab 3, 6, *Pul*: stał) y merzył gest szemø *Fl* Hab 8; Owacz winydze (*sc.* faraon) k wodam, a stanyesz w podkanyu gemu (stabis in occursum eius) na brzegu rzecznem *BZ* Ex 7, 15; Wszøwszy popyola s komyna y stalasta (*sc.* Mojżesz i Aaron) przed ffaraonem (steterunt coram pharaone) *ib.* 9, 10; Rzekl pan ku Moyszeszowy:... Gydzy a yacz stanø (stabo) przed tobøø na skalye Oreb *ib.* 17, 6; Stanyeta oba (stabunt ambo), gichze to prza iest, przed panem *BZ* Deut 19, 17; Gdisz napominasz bliznego swego,... nye wnidzesz w gego dom..., ale stanyesz przed nim (stabis foris) *ib.* 24, 11; Wzyavi syø pan gima tam w slvpye oblokowem, genze staal (stetit) weszcv (*leg.* w weściu) stanovem *ib.* 31, 15; Winydø, stanø (stabo) podle oczcza mego na polyv *BZ* I Reg 19, 3; Gdiszsta... przisla (*sc.* Tartan i Rapsacen) do Ierusalema, stawszi (steterunt) nad wodø... y wezwałasta krolya *BZ* IV Reg 18, 17, *sim. Rozm* 405; Nyechacz stanø (stent) wodzowye wszego sebranya *BZ* II Esdr 9, 12; Stanyecye (stabitis) v broni myeszczskey tey noci *BZ* Judith 8, 32; Deficient staną, zagyną (aresect aqua de mari... et deficiunt flumina Is 19, 6) 1471 *MPKJ* V 90; Stal (stetit Ap 8, 3) anyol podług oltarza kosczelnego *MW* 121b; Przyaczelye mogy... przeczywo mnye przybłyszyly szye y staly (steterunt) *Pul* 37, 11; Stala yest (astitit, *Fl*: przistøpila, *SKJ* V 275: stanąła yest) krolyowa na prawyczy twoyey *Pul* 44, 11, *sim.* XV *p. post. JP* XXXVI 350; Dvsza s cela vilecela, *ne zelone lacze *stale, stawsy sylno barzo rzewno *zaplekale *SkargaWroc* w. 68—9; Hesit, *gl.* inhibat stanął, in aduersus membrorum mole viator XV *p. post. PF* III 287; Otho angyol boszy stanął (stetit Luc 2, 9) vedla gych *EwZam* 292; Tey noczy po wschemv svyąthv rzeky staly (flumina cuncta substiterunt) trzy godzyny nye czyąkacz (*leg.* ciekąc) na dol *Rozm* 71; Ova gvyazda... schła przed nymy y pokazala myasto, gdzye Iesus byl, y stala nad onem *ib.* 77, *sim. EwZam* 294; Ktorą svyąta Marta stanącz przed mylem Iesucristem y rzekla (stetit et ait Luc 10, 40) k nyemv *Rozm* 333.

3. *'zająć jakąś pozycję, miejsce, locum aliquem occupare'*: Staal (stetit) Fynees, y vkogil, y przestalo trzøsenyce *Fl* 105, 30, *sim. Pul*; Ecce alia bestia similis urso in parte stetit na poli stalo (Dan 7, 5) 1461—7 *Serm* 150v; Stanye accubabit (ibi pascetur vitulus et ibi accubabit Is 27, 10) 1471 *MPKJ* V 92; Ukasye (*leg.* ukaż sie) nam bycz mathką laszkawa, nyechay sthanyemy bocz (*pro* pod?) obrona thwoia *MW* 101b; Sloyncze y myeszyøcz staly (steterunt Hab 3, 11) w przebytku swoym *Pul* Hab 17; Pyątegonaszcye dnya vstaną s marthvych y staną v dolye Iozephat *Rozm* 479.

4. *'stawić się na rozprawie sądowej, in iudicium venire'*: Tekdi gdi stala ossada pane bytgostkey hy Paskowa, tedi poslali comornika hy vosnego

INSTYTUT JĘZYKA POLSKIEGO
Polskiej Akademii Nauk
Pracownia Leksykograficzna
cena zniżona zł 7,-
BIBLIOTEKA

do paney hy do Paska 1398 *BiblWarsz* 1861 III 34; Quod Laurencius... Jacobum szstal omnes terminos tres super Johannem... pro vulnere sibi per eum illato 1399 *TPaw* IV nr 2056; Mathias dixit: Notariae, tu super me scribe non tantum nie stanal, sed et centum diabolos 1426 *MacPraw* VI 3; Yako Wyanczencz nye kazal wzyøcz czlowyeka zabytego do wsy any szye zamowil z Mycolayem o thego czlowyeka w postwolstwye stacz 1426 *Pyzdr* nr 813; Kola astitit al. stal terminos aliquot de et super Adam 1435 *AGZ* XII 5, *sim.* 1438 *AGZ* XI 140, 1440 *AGZ* XII 80, *etc.*; Domina Nastazia... secundum terminum stala contra nobilem Belconem 1446 *AGZ* XII 151; O ktori rok Pyotr na Wisslawa szstal, o ten ge ya vyednal 1446 *ZapWarsz* nr 794, *sim. ib.*; Strona, kthora nye stala (quae fuerat absens),... wthoore trzykrocz zawolanaa nye dbacz bandze przistampycz, thedi skazana bącz *Sul* 25, *sim. Dział* 13; Paknyały kmyecze bandą krzywy a pozzwany nye staną (citati contumaces), kaszdi... yanym wolcem bącz począądzaan *Sul* 30; Bil-li-bi kto, gen by myal... prawo w dzedzinye..., aby... przyszedł a stal (veniat et comparcat, *Dział* 28: aby stanął) kv vkazanv a bronyenyv prawa swego *Sul* 39, *sim. OrtMac* 116, *OrtOssol* 85, 4; Na wolyą panow swogych stacz abo czynycz (stare et facere) sprawnye powinyen gest (*sc.* sołtys) *Sul* 52; In termino concitacionis, quem astiti al. stalem 1491 *AGZ* XVIII 508; Przyvyedzy mye przed oblycze szynaczka thwego, gdy stana w groznem szandzye *Naw* 69; Gdysz staly przed zydowskyem sządem..., czokolvyek Zydovye zalovaly, to odpovyedzyal (*sc.* Jesus) *Rozm* 147; Proszyemy vasey vyelebnoscży, aby yemv kazal stacz (astare) przed tvoy stolecz *ib.* 750, *sim. ib.* 751; ~ stać roku: Albertus... vlg. vstal seu stal rok seu roku super Katherinam 1415 *KsMaz* I nr 2527, *sim.* 1404 *Pyzdr* nr 235, 1418 *TPaw* VII nr 176; Stacz roku comparare termino 1488—9 *PF* V 39; ~ stać (ku) prawu, sądu: Jaco Pawel... przywyodł Jandrzeya przeth prawo..., aby praw (*leg.* prawu) stal, gdze prawo scasze 1425 *Kościan* nr 1228; Saszyeczkye ludze... thy moze woyth zarączycz, aby prawu staly przed szwym sandzą albo przed prawem *OrtOssol* 47, 1, *sim. ib.* 15, 2, *OrtMac* 56; Gdysz ya gemv stal ku prawu a on... na myą nye dowyodł *OrtOssol* 62, 3, *sim. OrtMac* 81; Gdyby nye chczal stacz kv sadv (si... iuri parere noluerit, *Sul* 60: paknyąlyby szą sądowy vkazacz nye chczal) *Dział* 61; ~ stać prawo, rok(i): Albertus... judicialiter aquisiuit vlg. stal roki pro septem peccoribus 1386 *TPaw* III nr 118, *sim.* 1411 *Kal* nr 357, 1446 *ZapWarsz* nr 793; Ten yesm rok sstal 1404 *Kościan* nr 219; ~ stać na rok: Ego scio, quia parui vlg. stallem na sdany rok contra te 1428 *Monlur* V 136; ~ stać przed prawem, sądem: Pan tego kmyeczya przed sandem staacz ma (circa iudicium debet assistere) *Sul* 88; Anna stala (stans) przed gaynym szandem z gey rzecznykyem *OrtOssol* 56, 2, *sim. ib.* 16, 3, *OrtMac* 70; Gdyszsta stala oba sampyerzą przed prawem, rzekł powod *OrtOssol* 91, 4, *sim. OrtMac* 126; ~ stać na roku: Alye o dług... pozwani, rzecz straczi nye staw na trzeczyem rokv *Sul* 10; Acz sąmpyerzs na rokv zawytheem nye stanye (si... non parebit, *Dział* 7: gdyby... nye stal), powood zyscze myenyoney dzedzyni *Sul* 21, *sim. ib.* 32. 64, *Dział* 20. 28; O yąsz nyemocz na trzeczem rokv staną-ly abo stanye-ly (si paruerit), przyszągą dothknyoną vczynyą *Sul* 74.

5. *'osiągnąć cenę, pretii alicuius fieri'*: Czim wyøczey lyat ostalobi po milosciwem lyatv, tim wyøczey roscz bødze y naem, a czim mnye czasv policzilbi, tim mnye cvpey (*pro* cupya) stancy (*pro* stanye, emptio constabit) *BZ* Lev 25, 16.

6. *'ostać się, zachować się, non deperire, asservari'*: Conficiat, id est deficere facit ⟨nie⟩ stanye (qui conficiat oculos vestros Lev 26, 16) 1471 *MPKJ* V 24; Nye stanye (*war. lub. rp.*: nye stanye aut nye ostanye) non subsistit (in tempore vespere, et ecce turbatio, in matutino, et non subsistet, *sc.* populus Is 17, 16) *ib.* 90; Vzrzy, yze pomdlyala ręka a zatworzony tesz nye staly (clausi quoque defecerunt Deut 32, 36) a drudzy potrawyeny sø *Pul* Deut 52; Mocz yego krolewstva stanye (stabit) na vyeky *Rozm* 4; Przeto bądzyely satan ssam w sobye rozdzyelon, kako stanye (stabit Luc 11, 18) krolyevstvo yego? *ib.* 299.

7. stać za szkodą, na szkodzie *'szkodzić, usiłować szkodzić, nocere, nocere conari' (?)*: Jakom Petroui ne sdzil *trzirich koni... ani gemu o to nigdi za *schodø stal 1396 *Pozn* nr 193; Iaco czsom slal po Benaka w they drodze, ne staleszmu (*leg.* stałeśm mu) za szkodø 1400 *ib.* nr 419; Czso Wøcencewi kon sdechl, sa tom mu ya za szcodø ne stał 1405 *Kościan* nr 270, *sim.* 1425 *KsMaz* II nr 1217, 1434 *ZapWarsz* nr 629; Jako pany Swąchna y Kachna staly my za konskø skodą, tegom ja tam skodzen jako trszidzeszcy grziwen 1416 *Kościan* nr 603, *sim. ib.* nr 604; Eze Dobek Iacussowi za skodø ne stal za yego kon 1425 *KsMaz* II nr 1217, *sim.* 1434 *ZapWarsz* nr 629; Yakom ja nye casal Mycolayewi cupicz konya za gedennascze grziwen... na moyø potrzebą anim gemu zan za

szcodø stal 1428 *Kal* nr 720; ~ Acz ktho raczy za przyaczela swego pewne pyenyadze, a gdyby nye zaplaczyl a czas... przydze, dlatego nye ma gemv stacz na schkodze (non debet... aliqua damna facere, *Sul* 71: nye ma... ktore skody czynycz) any na sskasye, any na gospodze na zawadze stacz (non debet ad hospitium in obstagium subintrare, *Sul* 71: nye ma do gospody w zalogą wyechacz) *Dzial* 64.

8. *'stanąć do walki, adversus aliquem in pugnam ire'*: Bøcz f nem (*sc.* w boju) vstauiczna, a gacz s tobø stanø na fsech meszczech constans esto, quia ego tecum sum *Gn* gl. 170a; Kto stane se mnø przeciwo czinøczim lichotø (quis stabit mecum adversus operantes iniquitatem)? *Fl* 93, 16, *sim. Pul*; Kako moszecye stacz (resistere) przed genim sluszebnykem slug (*leg.* z sług) pana mego namnyeyszich? *BZ* IV Reg 18, 24.

9. *'odejść z roli, praedium relinquere'*: Czo Staszek stal od Dzerska, to fstał, isz mu rola zaoral 1397 *Pozn* nr 330.

10. *(nieosobowo)* nie stanie, nie stało *'zabraknie, zabrakło, deest, defuit'*: Alye bandzely ktho w szastawye dzirzaal kthorą dzedzyną, wstawylysmi, ysz gdi nye stanyc alybo nye bandze zastawcze (ipso obligatore non existente vel deficiente), kaszdi gego przyrodzoni... vczinycz ma... swyadeczstwo..., ysz rzeczona dzedzyna... gest zastawyona *Sul* 35; Bo pyenyądzi nye sthalo 1464 *Wisl* nr 783; Deficientibus autem carnibus gdy nye stalo myassa XV *p. post. R* XXV 177; Gymyena by nam nye sthalo 1500 *ZapWarsz* nr 1891; Bo vyedzyal (*sc.* dyjabeł), yze... nye stalo vody (sciebat... aquas... effusas) *Rozm* 194; Yako vyna nye stalo (deficiente vino), dzyevycza Marya rzekla *ib.* 207.

11. *'zostać, pozostać, manere, restare'*: Colligite, sbyerzcye, que superaucrunt staly (Jo 6, 12, *R* XXIV 72: sbericze ostatky, *Rozm* 349: czecz ostalo) *ca* 1500 *JARp* X 2v.

12. stać się *'zdarzyć się, przytrafić się, spełnić się, dokonać się, accidere, fieri'*: Iaco me Janussz stal do Kelcza, bi prziyal cu zaplacze, doyød sse scoda ne stala 1391 *HubeZb* 64, *sim.* 1407 *Kal* nr 254; Ony ne ⟨je⟩chali o wolwark... pirwe, nisz szø ti wini stali 1391 *Pozn* nr 109; Cdiszy szø vøcz gest tho bilo stalo (factum est Luc 2, 6, *EwZam* 292: stalo szyą yest), yszecz szø iusz thy tho dny szø ony byly popełnily *Gn* 176a; Tocz szø gest bylo f ten tho czasz stalo *Gn* 180b; S'al sø gest bog factum est prelium *Gn* gl. 148b; Blogosławoni gospodzin... od weka y na weky, stan se, stan se (fiat, fiat)! *Fl* 40, 14, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 71, 20; Ez ssø to taco sstalo 1402 *SKJ* III 194; Jacosmi szyednali Potrasz... s Machnø o ymene... y szaplacone sø stalo 1406 *Pozn* nr 594; Yako gdi sze swada stala medzy Sechnø a Marczynem, przy temem byl 1417 *Pyzdr* nr 489, *sim. BZ* Gen 13, 7; Nisz są stane priusquam fiat (Jo 14, 29) XV *in. R* XXIV 73; By szø th⟨o⟩szthalo, czosz zødami w milego pana boga, rzeczicze wsz⟨y⟩czi amen *ca* 1420 *ib.* 79; Aby szø szmylowal... na wyeky weczne stany szye (amen, *Msza* VI. XII. XIV: stan szą) 1424 *Msza* III s. 67, *sim. ib.* s. 66; Chcza czi ya obraczicz ku paney rakam, hyszchą (*leg.* hiż się) tobye zaplatą ma stacz pole prawa 1430 *Pozn* nr 1353; Ktora bi sza szkoda... sthala, tho nye yest Pelczyna skoda, ale... Thomcova 1430—2 *KsNWarsz* I nr 139; Dzaal, gen szą sstaal przed przyiacyelmy (divisio facta coram amicis)..., ma bicz moczen *Sul* 18; Wszytko, czokolyc bi szą stalo (quidquid factum fuerit) alybo osządzono bilo gyndze, tho... nyyaney ma myeecz mocznoszczy *Sul* 26; Chczemy, aby gdze grzech szstal szą (ubi crimen est commissum, *Dzial* 33: aby gdze kto zgrzeszy), onym prawem... ma bicz sządzon *Sul* 43; Gdi... w domv gego (*sc.* Falka) szstala szą byla swada (cum... facta fuisset... contentio, *Dzial* 35: gdy... sstala syą swada), Falek... swyeczą sgasil *Sul* 45; Gdibi zaprawdą, ycsz syąn nye stan (quod absit), chlop... gwalt vczinicz bi smyal slyachczyancze *Sul* 90, *sim.* XV *p. pr. R* XVI 349; Gdi tho iste wsdanye (*sc.* barci) stanye syąn (resignatione... facta) *Sul* 96; Si quid natum fuerit, stanyely szą, stanye ssa, questionis, referetis ad eos (Ex 24, 14) XV *p. pr. SKJ* I 310; Domine, factum est, stalo sza gest, ut imperasti (Luc 14, 22) XV *med. RRp* XXIV 375; Myalo szą stacz futurum erat XV *med. R* XXV 154; Fiat, stan sze (*BZ*: bødz, *JARp* X 140r: nyechay sze stanye), lux (Gen 1, 3) XV *med. SKJ* V 257; Wszakosz stan sze (fiat Luc 22, 42, *Rozm* 604: stany szye) wolya twa, a ne moya 1451 *MacDod* 105; Czokole my chczesz kaszacz, po thwey woly ma szą tho stacz *Aleksy* w. 49; Ez szą stalo w gyeden czasz, wstal sz obrasza mathky boszey obrasz *ib.* w. 107; S'alo sze gest tako (factum est ita) *BZ* Gen 1, 7, *sim. ib.* 1, 9. 11; Stalo sze z wyeczora a s yutra (factum est vespere et mane), dzen trzeczy *ib.* 1, 13, *sim. ib.* 1, 19, *etc.*; Wzpomyonø na wyeczni szlyub, genze syø stal (quod pactum est) myedzi bogem a myedzy wszelkø zywø duszø *ib.* 9, 16; Bog tego nye day any syø to mosze sstacz (neque enim fieri potest) *BZ* I Reg 20, 9; Konyecz thych praw stal szye

w ponyedzyalek *OrtMac* 142; Zaluge goscz na gosczyą... przed prawem, gdze szye tą rzecz dzyala albo stalla za goracza (in quo factum manifestum efficitur) *OrtOssol* 47, 2, *sim. OrtMac* 57; Ma-ly takye woythowo wysznanye mocz albo w gynych rzeczach takych, czo szye przed nym staly (in... causis coram ipso gestis, *OrtMac* 137: ‹zo szye przed nym stanye) procz przyszasznykow *OrtOssol* 101, 1; Actum et datum, szthalo szye y dano, Cracovie 1460 *PF* V 38; Jusz drugye szye stalo, ostathka bog wchoway XV *p. post. Kałużn* 288; Gdy stal szya yest glos (ut facta est vox Luc 1, 44) pozdrovyenya thvego wszv (*leg.* w uszu) moych, radovalo szyą... d⟨z⟩yeczyathko w szyvoczye moym *EwZam* 289; Stala szyą yest boyaszn (factus est timor Luc 1, 65) na vszysthky sąszyady gych *ib.* 290, *sim. ib.* 303; Nyechącz szya yvsz thako szthąnye XV *ex. GlWp* 29; W Sądomyrzą czo szą thesz sthalo przesz Thatary placzlywe dzalo XV *ex. MacDod* 139; Stalo szyą e (*leg.* jest), ysz czy trze... vbogaczyly szą sząszya Adama XV *ex. MPKJ* II 317; Potem trzyeczyego dnya stal szye glosz (vox fiebat) vyelyky v koszczyelye *Rozm* 29, *sim. ca* 1450 *PF* IV 577; Pocznye szye dzyvovacz, czo by szye to stalo (quid factum sit miratur) *Rozm* 54, *sim. ib., etc.*; O thych znamyonach y o czvdach, ktoresch szyą staly przy narodzenyv Iesvcrista *ib.* 67, *sim. ib.* 42. 162; Stala szye yedna gadka (facta est... quaestio Jo 3, 25) myedzy zvolyenyky... svyątego Yana... a myedzy Zydy *ib.* 239; Idzy, a yakosz vvyerzyl, tako szye stany (fiat tibi Mat 8, 13) *ib.* 287, *sim. ib.* 610; Alye szye stan podług bozego vylozenya *ib.* 597, *sim. ib.* 505; ~ stało się prawo, skazanie (z *kimś*, o *kogoś*) *'zebrał się sąd, doszło do wydania wyroku sądowego, iudices convenerunt et sententiam dixerunt'*: Yaco Bninsky szapouedzal Micknowi swø vesz, gde szø malo prawo stacz 1403 *Kal* nr 113, *sim.* 1424 *Pozn* nr 1172; Iaco w mey dzedzine w Balczu stalo szø prawo Wincencio o yego czloweka 1403 *Pozn* nr 736, *sim.* 1421 *Kościan* nr 774; Ius hoc non est factum al. nye stąlo cum hominibus tuis 1455 *AGZ* XIV 450; Dum sentencia lata, gdys sza stalo skazanye, iussit (*sc.* Pilatus) buccinas resonare *ca* 1500 *JARp* X 181r; ~ ~ *z określeniami nazywającymi przyczynę, sprawcę zdarzenia*: od *kogoś*: Ot gospodna stalo se to (a domino factum est istud, *Rozm* 411: szye to stalo) y gest dzywno w oczv naszv *Fl* 117, 22, *sim. Pul*; Tedi *szi zaloba stala ot pana sandczego 1402 *Malk* 118; Aczbi zaprawdą... gwalt nyektorey pannye... od nyektorego slyachczycza... sstalbi syąn (si... violentia... contigerit, *var.*: facta fuerit) *Sul* 90; Czczyenye o krzczenyv Yesucrysta, ktore szye stalo od svyątego Yana *Rozm* 185; ~ z *czegoś*: Hoc fecit Ioseph propter tria. Primo, quia deo disponente ita fieri debuit, tho sze stalo z bozego zgyednanya, ut virgo Bethleem vadens ibi Xpm pareret XV *med. SKJ* V 256; ~ o *coś*: Jaco Jan... ne szandal, bi mu szø gwalth ne sstal o yanczcza 1405 *Kościan* nr 281, *sim. ib.* nr 282; ~ przez *kogoś, coś*: Yako sza stala szamąną dzedzyną przesz othcza pana Pyotra 1425 *Kal* nr 917; Począł ym povyedacz oplcenyv (*leg.* o oplceniu) Iesvcrista..., ktore szyc stalo przez anyelskye zvyastovanye (factam per angelum annuntiationem) *Rozm* 97; Napyrwe y (*leg.* ji) myenya Epyfanya, vesz szye stalo przez gvyazdą *ib.* 204; Yzc slyschely *vkrzeschenye Lazarzovo, ktore szyc stalo przezen (*sc.* przez Jesusa) *ib.* 447; Yze prze troyaką rzecz to szye stalo *ib.* 769; ~ *kimś, czymś*: Ysch szye to bostvem stalo (quod per deum factum sit), czo v nyey vydzyal, povyedayacz wschytko, czo szyc stalo *Rozm* 55; Albo szye stalo bozem *odrządem, yze czy... by szye złączyly v grzesche *ib.* 667, *sim. ib.* 763; Yzc duchem svyatym szye to stalo, aby vkazano, yzc prorokyem yeden duch yest *ib.* 765; ~ za *czymś*: Czso szø stalo, to szø stalo za yey poczø kem 1411 *Pyzdr* nr 325, *sim.* 1420 *ib.* nr 672, 1423 *AKPr* VIIIa 156, *etc.*; Jze tso zalowal kmecz o rany na *sotissa, thy szą stali rany za kmeczowem początkem 1441 *StPPP* II nr 3003; ~ ~ *z określeniami nazywającymi osobę, której dotyczy zdarzenie*: (ku) *komuś*: Jako Staszek wiszedl... a gwald sze nu nigeden ne stal 1396 *Pozn* nr 196, *sim.* 1498 *MacPraw* VI 272; Czso my sze koly schkody stalo, to my sze ot Ramsza stalo 1400 *Kościan* nr 151, *sim. ib.* nr 152; Yzc aczby szą stali ktore rany Dobkowi..., thi bi szą staly za yego poczanthkem 1423 *AKPr* VIIIa 163; Kedy Maczek... zalowal na Mycolaya... a tam scha mu doszicz stalo 1428 *Pozn* nr 1309; Przes thako wyeliki czasz nyc bilo szą gemv wszystko s pelna stalo zaplaczenye (non fuerit sibi totalis solutio facta, *Dział* 26: mv syą... zaplata nyc sstala) *Sul* 37; Czemuscye nyc chowaly bogow naszich, aby sye gym ta nyeczescz nye stala? *Blaż* 321; Odnyesses nycwinnø krew z Israela, acz syø dobrze stanyc tobye (ut bene sit tibi) *BZ* Deut 19, 13, *sim. ib.* 22, 7; Takesz syø sstan y tym (sic fiant et isti), panye, gisz vfaiø w swø wyclykoscz *BZ* Judith 9, 9; Nye stan schią thobye (*var. lub. rp.*: nye stanye szą tobyc) absit a te (absit, non morieris I Reg 20, 2) 1471 *MPKJ* V 37; Stany szyc tobye,

yakosz vvyerzyla *Rozm* 223, *sim. ib.* 358; ~ Kyedysczy ony rzekl[y] bogy, kv ktoremze szye stalo slovo boze (si illos dixit deos, ad quos sermo dei factus est Jo 10, 35) *Rozm* 429; ~ przeciw *komuś*: Lyvbo nvewynnye drapyesstwo przeczyw gym szą sstalo (indebite rapina per eos commissa) *Sul* 22; Ach, czo szye vyelye zlego stalo przeczyv stvorzyczyelovy prze laską szvyeczką *Rozm* 685; ~ nad *kimś*: S'an syø pozegnanye nad twø gospodinyø (dicatur benedictio super uxorem tuam) *BZ* Tob 9, 10; Czo szye stanye nad t⟨w⟩em czyalem (quid de... corpore tuo... fiet), ktoresz ostanye? *Rozm* 169; Slovo boze stalo szye nad Yanem (factum est verbum domini super Ioannem Luc 3, 2) *ib.* 175; ~ o *kimś*: Alye o dzewkach, kedy ge ktho bądze myal..., stany szą (fiat), yako y pirwey gest *vstawyno *Sul* 67; Czo szye stalo o tem vmarlem (quod factum est de mortuo Iudaeo)? *Rozm* 133; Namylschy moy, povyedzyalem vam, czo szye ma stacz o mnye *ib.* 579; Alye yescze yest vątpyenye, kyedy szye to stalo o Iudaschu *ib.* 767; ~ w *kimś*: Glos apostolsky... dzywy, yesz sze staly w Zydoch, wzpomynayøczy *Pul* 104 arg.; Vyedz, yze czvdo boze stalo szye v tobye (in te magnalia dei facta disce) *Rozm* 222, *sim. ib.* 296; ~ z *kimś*: Abych tesch vydzyala, czo szye ma stacz (fieri) z mym synem *Rozm* 506, *sim. ib.*

13. stać się *'zostać stworzonym, creari, fieri'*: Bo on rzekl, y stala ⟨sic⟩ sø (facta sunt, *Pul*: stala sze sø) *Fl* 148, 5; Stanye schą erit (potestatem tuam dabo in manu eius et erit quasi pater habitantibus Ierusalem Is 22, 21) 1471 *MPKJ* V 91; Vszystko przes nye (*sc.* słowo) szyą stalo, a bes nyego stalo szyą nycz, czo szya stalo (omnia per ipsum facta sunt et sine ipso factum est nihil, quod factum est Jo 1, 3) *EwZam* 285; Na szvyeczye byl a szvyath przezen stal szya yest (factus est Jo 1, 10) *ib.*; Po mnye przyszedl mąsz, chtory przede mna stal szya yest (qui ante me factus est Jo 1, 30) *ib.* 301.

14. stać się *'przeistoczyć się, stać się, converti, transformari, fieri'*: Filius dei stal sze gest clovekem *ca* 1450 *PF* IV 568; A thoszmy szye szthaly poszromoczeny (quia multum repleti sumus despectione Psal 122, 3) *MW* 80b; Yz then owocz stał szye krolem y kaplanem *MW* 88a; Panye Iezu Criste..., yenzesz szye sztal szprawczą zbawyenya naszego *MW* 97a; Szdrowa bandz, Anno szwyatha, kthora sye nyebem sthala! *MW* 101a.

15. stać się *'dojść do jakiegoś stanu (tu o wieku), ad statum aliquem pervenire (hoc loco dicitur de aetate)'*: Gdy szyą stał (*sc.* Jesus) lyath dwanasczye (cum factus esset annorum duodecim Luc 2, 42) *EwZam* 296.

16. *corruptum pro* łszczeć się: Takosch Iesus, myle dzyeczyą, stal (*leg.* łszczał 'świecił'?) szye w svey mlodosczy (sic Iesus puer claruit etati puerili) *Rozm* 143.

Cf. **1. Dostać, 2. Nastać, Odewstać, Odstać, 1. Ostać, Powstać, 1. Przestać, 1. Przystać, Ustać, Wstać, Wystać, Wzmartwychwstać, Zestać, Zmartwychwstać, Zmartwywstać, Zostać, 1. Stajać, Stawać, Stawiać, Stawić, Stały, Ostały, Ustały, Wystały, Zostały, Stane, Stany, Wstane, Wstany**

Stadko *hipokor. 'stado, tu lud, naród, grex, hoc loco populus'*: Iacyem zgrzeszil... To stadko (*sc.* lud izraelski) czso zlego zasluszilo (iste grex quid commeruit)? *BZ* I Par 21, 17.

Stadlić *cf.* **Ustadlić**

Stadliwość *'trwałość, siła, stabilitas, vis'*: Stadliwoscz stabilitas 1449 *R* XXV 166.

Stadło *formy*: *n. sg.* stadło *Gn* gl. 161a, *ca* 1428 *PF* I 486, XV *p. pr. R* XXII 335, *etc.*; ~ *g. sg.* stadła *Kśw* br 7, *Dek* III I. V 4, *etc. etc.*; ~ *d. sg.* stadłu 1484 *Reg* 716, *Rozm* 269; ~ *ac. sg.* stadło *Gn* gl. 168b, *Spow* 3, *OrtMac* 23, *etc.*; ~ *i. sg.* stadłem *Dział* 46; ~ *l. sg.* (w) stadle *Kśw* br 40, *Gn* gl. 169a, *Rozm* 38, *etc.*

Znaczenia: **1.** *'grupa ludzi związana wspólnymi cechami, pozycją społeczną, uprawnieniami, obowiązkami, homines quidam statu civili, iuribus, officiis similes'*: **a.** *'warstwa społeczna, ordo hominum'*: Kazymyrz..., krol polski,... znamyonvgemi tako zandayącz, abi poddani naschi... kthoregokoli stadla biliby y czci (cuiuscumque status vel condicionis exsistant, *Dział* 1: obogego stadła), czestnye zyli *Sul* 5; Przes szescz swyathkow tho maa wczynycz rowney dostoynosczy, czczi y staadla (similis dignitatis et status) *Sul* 19, *sim. ib.* 24. 58, *Dział* 11. 20; Vstawyamy tesz, ysz kthorykole dzewyczą, ktoreykole czczy abo stadla (cuiuscumque status vel condicionis, *Dział* 55: ktoregokoly stadla) by byla..., gwałtem vsylil *Sul* 58; Apostata ostapcze swe⟨go⟩ stadla a ⟨za⟩konv (Job 34, 18) 1461—7 *Serm* 248v; W ney (*sc.* św. Annie) sye sthadlo koszdy (*pro* koszde) ma kechacz *MW* 62a; Thedy mynisthrovye... mayą onego wsthąpvyączego sthadlo, vrząd y polozenye... vypytaczi (eius officium, statum et condicionem solerter explorent) 1484 *Reg* 706; Moze byczi syostram dozvolono podług pokory gych albo tez gych stadla (iuxta condicionem cuiuslibet earundem) *ib.* 709; Iesthlyby ktory pan... nagabal braczią y tez

by czynyl naprzeczyw gych przyvileyom albo naprzeczyw gych bydlenyu y stadlv (contra ius vel contra eorum privilegia) *ib.* 716; Generosus Nicolaus..., iudex terre Sanocense generalis constituit camerarium nobilem Stanislaum... iudicare sicut et ipsius condicioni al. stadlo convenit 1493 *AGZ* XVI 244; Si genus queris, Ebrei sumus, si condicionem, stadła, serwos Iesu Xpi se fatemur XV *p. post. R* XXV 181; Vezryawschy (*pro* vezwawschy) *Iozopha na strona, yely gego pytacz o stadlye y o dostoyenystvye tego mylego dzyeczyątka (ab eoque de pueri statu perscrutantes) *Rozm* 77; ~ duchowne, świeckie stadło '*ludzie duchowni, świeccy, homines ecclesiastici, laici*': Davam szya vynyen bogv..., czom szgrzessyl... szromoczvcz tako dobre duchovne stadlo, yako y szvyeczkye *Spow* 3.

b. '*grupa rodzinna, zwłaszcza małżeństwo, matrimonium*': Ne poszøday szony yego, tako napelnysz urzød stadla (*Dek* III 7: malszenszthwą) yego *Dek* III 1; Statum, stadło, matrimonii esse licitum, dostoyne, et sanctum XV *med. SKJ* V 256; Zawyodlly ktho dzyewką nyszly yą poyal, szlowye w stądlo, y spal sz nyą, then ma... poyacz yą w stadlo malszyenszkye (si seduxerit quis virginem..., habebit eam uxorem Ex 22, 16) XV *p. post. Kałużn* 285; Coniugium, id est matrimonium stadlo *ca* 1500 *Erz* 100; ~ stadło małżeńskie: Nye czin grzecha neczistego czala a y zercza twego croma stadla (*Dek* III 1—6, *etc.* VI: urzędu) malszenskyego *Dek* V 4; Gdyby (*pro* geden) mąsz poyal zona w stadlo malszenszkye (vir quidam sibi desponsavit uxorem) *OrtOssol* 27, 4, *sim. ib.* 11, 3, *OrtMac* 23; Gdyby maszczyszna wyleganyecz, czo nye stadla (*leg.* z stadła) malszenszkyego (vir illegitimc natus) *OrtOssol* 29, 3, *sim. ib.* 11, 4, *OrtMac* 27; Bandze⟨li⟩ ktho naleszyon w nyemalszenst[e]wye, szlowye ysz przestapy stadlo malzenszkye (in adulterio et in stupro in facto manifesto) *OrtOssol* 71, 2; ~ Gdyby kthory myal vkazacz szwoge rodzyną albo malzenszkye stadlo (esset quod aliquis suam nationem seu legittimitatem testificare deberet) *OrtOssol* 42, 4, *sim. OrtMac* 49; ~ złe stadło '*nielegalny związek małżeński, matrimonium illegitimum, adulterium, concubinatus*': Wschelky, ktory opvsczy zoną svoyą, vymyenyayącz czudzolostvo, ten czyny svą zoną czudzoloznycze a przypravya yą kv zlemv stadlv (omnis, qui dimiserit uxorem suam..., facit eam moechari et qui dimissam duxerit, adulterat Mat 5, 32) *Rozm* 269; ~ ~ stadło wdowie '*wdowieństwo, viduitas*': Szthadlo szwe wdowye Anna swyątha panu bogu w pokorze offyerowala *MW* 83a.

c. '*grupa osób jednej płci, homines quidam unius sexus*': ⟨G⟩dysz rownoscz myedzy stadlem gest rozmagytoscz (cum realis distinctio personarum habeatur), bo nyektorzy są wolnyeyszy ⟨niźli⟩ drudzy, to gest maszowie nyszly szenyszczyzny *Dział* 46; Quia longa coma non pertinet ad clericalem vitam sed ad mulicbrem na nyevyescze stadlo XV *p. post. PF* III 290.

d. *inne*: (dziewicze) stadło '*stan panieński, virginitas*': Bog obezral y vschlyschal twą modlytvy..., bo czye chczą ⟨chować⟩ v tem dzyevyczem stadlye (in statu virginali) *Rozm* 38; ~ Mayącz panny uczyesz⟨e⟩ne, stadla szwego obronyenye XV *p. post. R* XIX 57.

2. '*wiek życia ludzkiego, aetas vitae humanae*': **a.** dziecięce, dziecinne stadło '*wiek dziecięcy, aetas puerilis, infantia*': Iesus... w dzyeczyączem stadle (in statu puerili) tako szye vodzyl, yschby wschytkye przeschedl svym zyvotem a svoymy vyelyebnymy obyczaymy *Rozm* 120; Byl yako lylya nadobny v yego stadlye dzyeczynnym (in statu iuvenili) *ib.* 148; ~ **b.** stadło męskie '*wiek męski, aetas virilis*': Iesus... v stadle mąskyem rosl ve cznotach a v dobrych *obyczayow *Rozm* 143.

3. '*określona funkcja w społeczeństwie, munus alicui in civitate assignatum*': **a.** stadło apostolskie, kaznodziejskie '*urząd nauczycielski kościoła u chrześcijan, magisterium ecclesiae catholicae*': Nemini dantes vllam offensionem, vt non vituperetur ministerium, *gl.* apostolatus, nostrum aby nye bylo poganbyono vrząd, stadlo kaznodzeyskye, apostolszkye (II Cor 6, 3) XV *med. SKJ* I 72; ~ **b.** wysokie stadło '*wysoki urząd, stanowisko, honor magnus, amplus*' *(?)*: Viszokye stadlo status altus XV *med. Zab* 518.

4. '*zewnętrzne i wewnętrzne warunki życia, sposób życia, vitae condiciones, ratio vitae*': Otbød, praui, stadla gresnego *Kśw* br 7; ⟨Jiż⟩ v błødnem stadle lezaly, ty iesc suoiø naukø otuodila (*sc.* św. Katarzyna) *Kśw* br 40; Primo ergo notetur eius status, snamonuge szø stadlo, securus *Gn* gl. 161a; Ostendit beatus Johannes quatuor. Primo qualem beata Katharina habuit statum stadło *ib.* 168b; Quod ita virgo tria habuit in statu suo, videlicet prudenciam, fortitudinem et mundiciam, rosumecz, iscy f svem stadle mala gest trogaky clonek *ib.* 169a; Po smerczy domeszczy nasz stadla nebeskego *ca* 1420 *R* XXV 229; Stadlo condicio *ca* 1428 *PF* I 486, *sim.* XV *med. Zab* 518; Dignitas stadlo, zakon XV *p. pr. R* XXII 335; Ab originali culpa ad statum innocencie, stadlo newynnoscz, quod

fit in baptismo XV *med. GlWroc* 39r; Supergreditur virginitas condicionem humane nature, *gl.* condicio stadlo, supergreditur przewyszy *ib.* 159v; Azaly placzesch czlowyeczego stadła nądze an forte ploras humanae condicionis miseriam? XV *med. SKJ* V 260; Conditio, id est lex, factum, opportunitas vel euentus stadlo *ca* 1500 *Erz* 100; Status vel vita stadlo *ib.*; Czczyenye o stadlye dzyevycze Marie ⟨po⟩ poczeczyv naschego zbavyenya (de statu virginis post conceptionem) *Rozm* 57; ~ Tako to czvoro przyrodzenye albo elementa... czyalo svego stvorzyczyela vyelebnym (*leg.* w wielebnym) stadlye (in bono statu) vykladam (*pro* vykladaly) *Rozm* 157; ~ *'stan majątkowy, res familiaris'*: Ysz przc nyewdzącznoscz przes dzeczy oczczv vczynyoną a prze ponyzenye stadła (propter depressionem status sui), ysz oczcecz baczącz vyszsze, czso gemv synowye przes w[d]zące gimyenya vczynyły, gim nye thbal any chczal dopomocz, kedy ge na gymycnyv szchodzicz vydzal, a thakosz myedzy oboyą stroną myrzączką a gnyew pochodzy *Sul* 75.

Stadnik 1. *'koń trzymany przy stadzie do rozpłodu, ogier, equus admissarius'*: Stadnik emissarius 1437 *Wisł* nr 228 s. 86.

2. *'pasterz stada końskiego, pastor gregis equorum'*: Cittacio: Quia tu violenter recepisti sibi servum, qui pascebat equiream, al. stadnika, dictum Vasil 1460 *AGZ* XII 381.

3. *'kandydat na męża czy kochanka, iuvenis, quem maritum vel amantem puellae cupiunt' (?)*: Stadnyk sponsus generalis (cunctis formosus ego gratusque videbar omnibus, *sc.* puellis, et sponsus sic generalis eram) XV *p. pr. R* XVI 340.

1. *a.* **2.**: Stadnyk *ca* 1455 *JA* XIV 489.

Stadny *formy*: *ac. sg. f.* stadną *BZ* Neh 3, 1, 1494 *AGZ* XVIII 523, 1496 *ib.* 376; ~ *i. sg. f.* stadną *BZ* Neh 3, 31; ~ *g. pl. f.* stadnych 1456 *AGZ* XIX 496, 1462 *AGZ* II 167, 1475 *AGZ* XIX 26, 1475 *AGZ* XVIII 115; ~ *ac. pl. f.* stadne 1488 *AGZ* III 255, 1500 *AGZ* XIX 468.

Znaczenie: *'ze stadem zwierząt związany, ad animalium gregem pertinens'*: **a.** *(o koniach, de equis) 'pasący się w stadzie, qui in grege pascitur'*: Kromidowsky reposuit terminum... racione recepcienis equorum vlg. stadną 1440 *AGZ* XII 86; Hrynko... recognovit, quia... vendidit... suum patrimonium... pro sedecim equabus al. swyerzepycz stadnych 1456 *AGZ* XIX 496; Pro duodecim equabus equirealibus al. stadnych 1462 *AGZ* II 167, *sim.* 1475 *AGZ* XIX 26; Pro quinquaginta equabus equirealibus al. kobyl stadnych 1475 *AGZ* XVIII 115; Quia ipse Philipus subtraxit sibi Stachno sex equas equireas al. stadne 1488 *AGZ* III 255, *sim.* 1500 *AGZ* XIX 468; Obligatus est solvere et dare equam al. *swyeszopa stadna 1494 *AGZ* XVIII 523; Obligatus erat dare equam stadna 1496 *ib.* 376; ~ **b.** brona stadna *'jedna z bram w murach Jerozolimy, una e portis Hierosolymorum'*: A powstaw Elyazib... y bracya gego kaplany y vdzalaly bronø stadnø (portam gregis) *BZ* Neh 3, 1; Myedzi wyeczerzadlem køtovim a myedzi bronø stadnø (in porta gregis) dzalaly rzemyøslnyci *ib.* 3, 31.

Stado *formy*: *n. sg.* stado *ca* 1420 *WokTryd* nr 199, 1437 *Wisł* nr 228 s. 86, 1444 *RozPaul* 89r, *etc.*; ~ *g. sg.* stada 1400 *StPPP* VIII nr CCCXII 17, 1426 *Kal* nr 937, 1428 *Pyzdr* nr 910, *etc.*; ~ *d. sg.* stadu *BZ* Gen 18, 7; ~ *ac. sg.* stado 1403 *StPPP* II nr 1008, 1420 *Kościan* nr 783, 1421 *Pyzdr* nr 701, *etc.*; ~ *i. sg.* stadem 1442 *AGZ* XII 105, XV *med. SKJ* V 261, *BZ* Gen 29, 6, 1493 *ZapWarsz* nr 1741; ~ *n. du.* stadzie *BZ* III Reg 20, 27; ~ *n. pl.* stada *Sul* 75, *BZ* Gen 33, 13; ~ *g. pl.* stad *Fl* i *Pul* 49, 10. 77, 76, *BZ* Gen 29, 7, 1468 *AGZ* XVI 52; ~ *d. pl.* stadom *BZ* I Reg 15, 9; ~ *ac. pl.* stada XV *med. GlWroc* 81v, *BZ* Gen 13, 5.

Znaczenie: *'grupa zwierząt jednego gatunku, zwłaszcza koni, wypasanych razem, razem hodowanych, grex'*: Ne wezmø... s stad twich (de gregibus tuis) kozlow *Fl* 49, 10, *sim. Pul*; Wibral Dawida... a wyol (*pro* wiyøl) gi s stad owecz (de gregibus ovium) *Fl* 77, 76, *sim. Pul*; Prepositus... cum Strasch... terminum ad colloquium pro gregis pascacione stada 1400 *StPPP* VIII nr CCCXII 17; Gregem equinum vlg. stado dictum... habent... compellere 1403 *StPPP* II nr 1008; Yz pan Dobrogost... zayął yego stado 1420 *Kościan* nr 783; Stado coni equirea *ca* 1420 *WokTryd* nr 199, *sim.* 1437 *Wisł* nr 228 s. 86, *ca* 1455 *JA* XIV 489; Yakom tego konya... puszczilesm y w to stado, gdze on kasal 1421 *Pyzdr* nr 701; Ysze Marczyn swymy pomocznyky ne szabyl yrzebcza... sz *yeko stada... Bogusowy 1426 *Kal* nr 937, *sim.* 1428 *Pyzdr* nr 910; Filii... domini Kole... recognoverunt..., quomodo inter se fecerunt fraternam divisionem in aquireo vlg. stadem 1442 *AGZ* XII 105; Equirea uel equaria equaricia sunt greges equorum, proprie stado cony 1444 *RozPaul* 89r; Armenta, id est stada, boum XV *p. pr. R-Rp* XXII 344; Vstawyamy, aby zona... tylko przy them oprawyenyv, czso gest domowne... ostala, viyąwszy scarb, yako szą pyenyądze..., konye *wyełgą... y stada szwyerzepycz (equireis exceptis) *Sul* 75; Qui habebat multa armenta, stada, pecorum XV *med. GlWroc* 81v; Et pasto-

res erant in regione eadem vigilantes et custodientes gregem suum swego stada (Luc 2, 8) XV *med. SKJ* V 253; Et pastores erant... vigilantes et custodientes vigilias noctis super gregem, stadem, suum *ib.* 261; A Iepak Loth... myal stada owyecz (greges ovium) *BZ* Gen 13, 5; Sam byeszal ku stadu (ad armentum cucurrit) *ib.* 18, 7; Otocz gydze... Rachel s stadem swim (cum grege suo) *ib.* 29, 6; Nye gest godzyna gnacz stad do chlewow (ut reducantur ad caulas greges) *ib.* 29, 7; Poydølycz gednego dnya wyelye, zemrøcz my stada wszitka (cuncti greges) *ib.* 33, 13; Odpuscyl Saul... Agagowy y nalepszim stadom owyecz (optimis gregibus ovium) *BZ* I Reg 15, 9; Sinowye israhelsci... wigely przecyw gym iako dwye male stadze koz (quasi duo parvi greges caprarum) *BZ* III Reg 20, 27; Quia recepit... equircam al. stado hereditatem quindecim equas 1456 *AGZ* XIX 494; Equiream al. stado kobilne 1458 *SAU* XXII 7 s. 3; Generosus Leonardus... przypoviedal sya super... Nicolaum... pro septem stath et de quolibet grege duodecim agnos 1468 *AGZ* XVI 52; Jakosz thy mnye popasl syano w brogv w ogrodzenyv gwalthem sthadem swoyem na lacze 1493 *ZapWarsz* nr 1741; Przewyodl ye yako stado (gregem, *Fl*: czrzodø) w puszczy *Pul* 77, 57; Postawyl gy nad wyssokø zyemyø, aby yadl owocz polny..., maslo z stada a mlyeko z owyecz (butyrum de armento et lac de ovibus) Deut 32, 14) *Pul* Deut 20; Nyedaleko paszyono stado vyeprzow (grex porcorum magnus Marc 5, 11) *Rozm* 219; Thu ystne paszyono stado svyny albo vyeprzow (Marc 5, 11) *ib.* 291; ~ *przenośnie*: Wiwyedze ⟨oko me⟩ lzø, bo iøto gest stado *bøsze (quia captus est grex domini) *BZ* Jer 13, 17.

Staja, Staje *formy*: **1.** Staja: *ac. sg.* staję 1461 *KsNWarsz* I nr 541; ~ *ac. pl.* staje (1446) *DokMp* III 189.

2. Staje: *n. sg.* staje *ca* 1420 *WokTryd* nr 149. 322, 1461 *TymProc* 220, *etc.*; ~ *ac. sg.* staje 1419 *Kal* nr 744, 1424 *KsMaz* II nr 238; ~ *ac. du.* staje 1443 *MonIur* III 107.

1. *a.* **2.**: *g. pl.* staj 1419 *Kościan* nr 752, 1462 *R* XXV 270, 1474 *ZapWarsz* nr 1378, 1493 *ib.* nr 1743; ~ *l. pl.* (na) stajach 1407 *HubeZb* 86, 1415 *Pyzdr* nr 411.

Znaczenia: **1.** *'kawałek pola określonej wielkości (różnej zależnie od okolicy), najczęściej ok. 1,4 ha, pars agri (variae secundum loca magnitudinis), saepissime ca 1,4 ha'*: De duobus iugeribus staye dictis 1391 *DokMp* IV 256, *sim. ib.*; Iaco Grzimek pooral Marczinowi trzidzeszczi y szeszcz zagonow sswimi ludzmi na dwogich stayach 1407 *HubeZb* 86; Iacom ia ne dal wszego zitha Wszeborowi na tey wlocze, iedno dwoye staye 1409 *KsMaz* I nr 1322; Iaco Micolay pooral na trogich stayach po dzewaczy zagonow 1415 *Pyzdr* nr 411; Jaco pan Jan kaszal Janowy popascz stage viky et stage janczmena 1419 *Kal* nr 744; Yz Pyotrasz... *Margorzathy... ss te zastawy, ze dwu lanku y ze trzech stay role,... gwaltem szegnal 1419 *Kościan* nr 752; Unum chorum agri, videlicet stadium vlg. stage 1424 *KsMaz* II nr 238; Yako Marczin wydzerszal mymo trzidzeszczy lath szyedlisco, dwoye staye role a løkø 1425 *Pyzdr* nr 796; Petrus Clekot dedit sibi beniuole duo spacia vlg. dwa staye 1443 *MonIur* III 107; Iterum ab eodem lapide iverunt per nemus al. przes dambrowa et pertranseuntes quasi per tres partes lanei al. jacoby przesz dwye staye lanovych (1446) *DokMp* III 189; Mathias dedit eis blotha staya 1461 *KsNWarsz* I nr 541; Staye agri 1461 *TymProc* 220; Iugera al. sthaye 1474 *ib.* 219; Yakom ja jemv nye zaoral gwalthem stayh roleyh na oczczysznye jego 1474 *ZapWarsz* nr 1378; Jacobus... addidit sibi troye staye w cyemney łącze 1483 *RKJŁ* VII 60; Henricus... obligavit duo iugera al. staye 1490 *AGZ* XVI 410; Septimum (*sc.* stadium agri) in prato al. staye 1484—91 *RocznHist* XV 214; Ysch my Jacub myal zapyshacz wsyczka czascz..., yako ya sam dzersal... y s laką stopczinska, y polthorych sthay roley 1493 *ZapWarsz* nr 1743; Quod Czarnota recepit aput eundem Dzyedoschyczky... duodecim staye segetum communium 1499 *AGZ* XV 387.

2. *'miara odległości, miara długości (wielkości zmiennej), najczęściej ok. 200 m, mensura longitudinis (variae secundum loca magnitudinis), saepissime ca 200 m'*: Stage stadium *ca* 1420 *WokTryd* nr 149, *sim. ib.* nr 322; In spacio stadiis sexaginta w przeczassz (*leg.* przeciąż) stay 1462 *R* XXV 270; Stadium gon aut stagye (per stadia duodecim milia Ap 21, 16) 1471 *MPKJ* V 138.

1. Stajać, Stajać się *formy*: *praes. ind. 1. sg.* staję *OrtOssol* 32, 3; *3. sg.* staje *Słota* w. 9; *3. pl.* stają *Fl* i *Pul* 118, 91, *De morte* w. 297; ~ *imper. 1. pl.* stajmy XV *med. SKJ* I 113; ~ *part. praes. act. adi. n. pl. m.* stający *Sul* 29; ~ *plqperf. 3. pl. m.* są byli stajali *Gn* 3b.

Znaczenia: **1.** *'być stawianym, umieszczanym, poni, collocari'*: Przetocz stol weliky sweboda, staye na nym pywo y voda, y k temu møszo y chlep *Słota* w. 9.

2. *'być, przebywać gdzieś, znajdować się, aliquo loco esse, commorari'*: Poth gimszecz domem skoth y oslowe szøcz ony bily pod n⟨i⟩m thamo

stagaly *Gn* 3b; Gdyszem ya ten ortel s prawa layal, pytay (*pro* pytam), mogą ly wnycz w ławyczą, jako tu stayą y chodza? *OrtOssol* 32, 3.

3. *'trwać, manere, perseverare'*: Obrzędzenym twogym stayø dnowe (perseverat dies), bo wszytko *slwdzy twoge *Fl* 118, 91, *sim. Pul.*

4. *'stawiać się na rozprawie sądowej, in iudicium venire'*: Skvszenyee naas navczyło, ysz nyeegdi stayączy kv prawv (non contumaces) yakobi nye stayączy alybo theesz po prawdze nye stoyączy nad obyczay tego msczenya vczaązany bywayą o nyestaanyee *Sul* 29.

5. *'przestawać coś robić, ustawać w działaniu, aliquid intermittere, desistere'*: Bonum autem facientes non deficiamus, dobrze czynącz nye staymy, tempore enim suo metemus non deficientes (Gal 6, 9) XV *med. SKJ* I 113; Fratres, obsecro vos, ne deficiatis, *gl.* sc. a bonis prossċha, ⟨byście⟩ nye stayali albo nye przestayali dobrze czynycz, in tribulacionibus meis pro vobis (Eph 3, 13) *ib.*

6. stajać się *'stawać się, pojawiać się, fieri, apparere'*: Czemv szya lekarze stayv, gdy sz thwey moczy nye vybavyagyv? *De morte* w. 297.

Cf. **1. Nastajać, Odstajać, Ostajać, Powstajać, Przestajać, Przystajać, Rozstajać się, Wstajać**

2. Stajać *'stopnieć, rozpłynąć się, tu o soli: zwietrzeć, liquescere, diffluere, hoc loco de sale: exolescere, evanescere'*: Vy yesteszcze schvl zyemye, a stayely sol (si sal evanuerit Mat 5, 13), v czemze bądzye solono? *Rozm* 265.

Stajadło *'krok, passus' (?)*: Stadium est octaua pars miliary vel spacium duodecim passuum stąyądlą *ca* 1500 *Erz* 100.

Stajanie, Stajenie *formy: n. sg.* stajanie 1389 *StPPP* VIII nr CLXVII 13, 1400 *ib.* nr 9690a, 1421 *ArchCastrCrac* I 1433; ~ *ac. sg.* stajanie 1349 *KodTyn* 112, 1421 *ArchCastrCrac* I 530, 1475 *SKJ* III 333, *etc.*; stajenie 1469 *AGZ* XIX 5; ~ *l. sg.* (na) stajaniu 1428 *ArchTerCrac* CCCXII 365, 13; ~ *ac. du.* stajanie 1476 *SKJ* III 333, 1498 *Wara* nr 139; ~ *n. pl.* stajania *DlLB* I 416; ~ *g. pl.* stajań 1398 *StPPP* VIII nr 7477, 1475 *SKJ* III 333, *Rozm* 213, *etc.*

Znaczenia: **1.** *'kawałek pola określonej wielkości (różnej zależnie od okolicy), najczęściej ok. 1,4 ha, pars agri (variae secundum loca magnitudinis), saepissime ca 1,4 ha'*: Nicolao... attribuimus... agrum retro fluvii, ex alia parte vero staianie 1349 *KodTyn* 112; Ewa... unum iuger alio nomine stayane... vendidit 1389 *StPPP* VIII nr CLXVII 13; Jaco sye Wanczslaw wyazal (*leg.* wwiązał) w dzedzina czthyr stayan 1398 *ib.* nr 7477; Pro violenta aracione agri dicti stayanye 1400 *ib.* nr 9690a; Jugerum al. stayanye 1421 *ArchCastrCrac* I 530; Passus agri vlg. stayanye *ib.* 1433; Na stayanyu 1428 *ArchTerCrac* CCCXII 365, 13; Henricus... recognovit, quia obligavit quinque stadia al. stagyenye agri in laneo in Czyeschaczyn dicto popowsky 1469 *AGZ* XIX 5; Martinus... dwoge stayan podlye Vgesdzkego rol, a staianie konczv niwi pana Mielstinskiego..., dwoge stayanie podle kosczciowskicy granicze... obligauit 1475 *SKJ* III 333; Clemens... dwye stayanie roley sweyg na rzecze, na Schawcze, od granicze boyenieczskyey przesz dwoye staianie po oczeska... obligauit 1476 *ib.*; Katherina... stayanie roley... obligauit 1476 *StPPP* II nr 4176; Petrus... recognovit, quia... obligavit tenere quatuor agri stadia al. stayanye 1478 *AGZ* XVIII 167; Johannes... wtore staianie... obligauit 1478 *SKJ* III 334, *sim.* 1480 *ib.*; In qua (*sc.* villa) sunt duo iugera al. stayanya agrorum *DlLB* I 416; Veniens... laboriosus Luczko recognovit, quia vendidit agrum... duo stayanye syanya ozymyny, pol clody avene 1498 *Wara* nr 139.

2. *'miara odległości, miara długości (wielkości zmiennej), najczęściej ok. 200 m, mensura longitudinis (variae secundum loca magnitudinis), saepissime ca 200 m'*: Gydzysz yedno stayanye, a pothem tha woda sznaydzesch *DlLB* III 354; Yezyoro Genezaret... ma v sobye czterdzyeszcy stayan na schyrzą (extenditur... stadiis... quadraginta in latitudinem) *Rozm* 213; Ktokoly czye vdrączy, aby s nym schedl tyszyącz stayan (mille passus Mat 5, 41), ydz ss nyem druga dwa tyszyącza *ib.* 270; Yako odpchnely szye od brzega y byly na morzv dwadzyeszcya stayan (stadia vigintiquinque Jo 6, 19) *ib.* 350; Alye Betanya byla nyedaleko Ierusalem yakoby na pyecznaszcye stayan (quasi stadiis quindecim Jo 11, 18) *ib.* 436.

Stajanko *'kawałek pola określonej wielkości, (różnej zależnie od okolicy) najczęściej ok. 1,4 ha, pars agri (variae secundum loca magnitudinis), saepissime ca 1,4 ha'*: Jacobus... niwą roley... a stayanko roley swey... obligauit 1476 *StPPP* II nr 4175; Marcissius... stayanko za zapustka, a na druga strona druge stayanko, ploska v sosnek ⟨z⟩ dwoyem stayanek, a staianko v czirnya... obligauit 1477 *SKJ* III 333; Johannes... dwogye staianek... obligauit 1478 *ib.* 334.

Staje *cf.* **Staja**

Stajenie *cf.* **Stajanie**

Stajenny *'zatrudniony w stajni, stabularius agaso'*: Nicolaus, *steyenny de Bochna 1473 *CracArt* nr 612.

Stajeń *cf.* **Stajnia**

Stajnia, Stajeń, Stania *formy*: *n. sg.* stajnia XV *med. SKJ* V 260, *De nativ* w. 33, *ca* 1500 *Erz* 101; ~ *g. sg.* stajniej 1465 *ZapWarsz* nr 1173, 1490 *AGZ* XV 279, *De nativ* w. 11; ~ *ac. sg.* stajeń 1479 *RKJŁ* VII 59; ~ *l. sg.* (w) stajni 1421 *ArchCastrCrac* I 657, 1471 *AGZ* XVI 93; staniej *ca* 1500 *R* XLVII 369; ~ *n. pl.* stanie XV *p. pr. R* XVI 345, 1482 *AGZ* XIX 185; ~ *ac. pl.* stajnie *BZ* II Par 32, 28, 1471 *MPKJ* V 28.

Znaczenia: **1.** *'pomieszczenie dla zwierząt domowych, stabulum'*: In stabulo vlg. w stayny 1421 *ArchCastrCrac* I 657; Stanye presepia XV *p. pr. R* XVI 345; Est ne aula tua stabulum y tho twoy palacz staynya? XV *med. SKJ* V 260; Ezechias... zgromadzil... staynye (praesaepia) wszemu dobitku y chlewi stadom *BZ* II Par 32, 28; Eis (*sc.* fratribus) accidit... magna thurris... caminata..., equistonium al. *stahna 1462 *AGZ* XI 479; Yako ya Mykolayowy plothow, llassnyey, staynyey, crokyew... ⟨nie pobral⟩ gwaltem 1465 *ZapWarsz* nr 1173; Receperunt ei in equisterio al. w stayny quatuor equos 1471 *AGZ* XVI 93; Staynye stabula (aedificate ergo... stabula ovibus ac iumentis Num 32, 24) 1471 *MPKJ* V 28; Veniens Martini filius vendit domum et ortum et sztayen 1479 *RKJŁ* VII 59; Cum porcis et scrophis et ipsorum stacionibus al. stanye 1482 *AGZ* XIX 185; Paschco... arestavit fenum de curribus deponentes al. scladayącze ad stabulum al. do stayney 1490 *AGZ* XV 279; Czy, ysze vbodzy byly..., przetho do stąynyey stąpyly *De nativ* w. 11; Isze staynyą czyasna byla, dzyeczyą ws yaslky poloszyla *ib.* w. 33; Staynyą stabulum *ca* 1500 *Erz* 101; Ecce Jhesus instar ⟨w⟩ stanyey ecce in presepio *ca* 1500 *R* XLVII 369.

2. *'dom nierządu, lupanar'*: *Stayna prostibulum dyaboli XV *p. post. R* XXV 198.

3. *może już nomen proprium*: In ciuitate nostra Cracouiensi, in platea castrensi, penes valuam, qua itur de ipsa ciuitate nostra ad domum *stayna dictam in acie et dextra parte sitam, per nos eidem Cristino... donatam (1413) XVIII *MMAe* XVII 142.

Stakfisz *cf.* **Sztokfisz**

Stal *'stal, chalybs'*: Stal calli⟨b⟩s *ca* 1420 *WokTryd* nr 264; De calibe staly XV *p. pr. R* XLVII 358; Stal *ca* 1455 *JA* XIV 489; Staal, id est calibs *Park* 403, *sim. ib.* 405; Cum autem percutitur (*sc.* silex) calibe vlg. stałą, uel alio lapide, ignem emittit XV *p. post. R* XXV 179; Pro ferro et calibe al. na stal fabro domini principis dedi XXX denarios Ungaricales 1500 *ZsigBud* 79, *sim. ib.* 82; Decem sunt nomina metallorum, videlicet... calibs stal *ca* 1500 *Erz* 101.

Stale *'zawsze, wytrwale, semper, constanter'*: Chcze (*sc.* św. Franciszek), aby ony tho yego synovye, thą tho vyarą zsthalye vyznavaly a mocznye trzymaly 1484 *Reg* 705.

Stalmach *cf.* **Stelmach**

Stalny *'stalowy, zrobiony ze stali, chalybeius, e chalybe confectus'*: Yakom ia nye dal zbrogye stalne, czso przyslucha na wszistkego czlowyeka, Mscziszkowy 1426 *Pyzdr* nr 826.

Stałowy *'zrobiony ze stali, e chalybe confectus'*: A reformatione canthari staloue, in qua portatur vinum pro mensa domini principis... dedi II denarios Ungaricales 1500 *ZsigBud* 45; A tersione speculi stałoue domini principis et a reformatione... dedi I ortum *ib.* 46.

Stałość 1. *'wytrwałość, wierność, niezmienność, constantia, fides'*: Day my, myly panye, przez czyrpływoscz sthaloscz vznanya wyary szwyatey *Naw* 162; Passio sancti Andree fuit similis passioni Cristi propter perseuerenciam, dla staloscz, quia Xpus non descendit de crvce nisi mortuus, sic similiter sanctus Andreas XV *p. post. R* XXV 182; Admiranda fuit ceci constancia, staloscz, quia coram phariseis [...] confitebatur Xpm *ca* 1500 *JARp* X 166v.

2. *'męstwo, virtus'*: Ipsi sunt rigor abstinencie et uigor, staloscz, paciencie 1461—7 *Serm* 104r; Maszka sta⟨łość⟩ w valkach strenuitas in preliis *ib.* 248r.

3. *w mylnym tlumaczeniu lac.* praeservatio *jako* perseveratio: Secundo immaculate virginis ab originali peccato preseruacio, staloscz, prefigurabatur in illis verbis XV *med. ZabUPozn* 128.

1. Stały *formy*: *n. sg. m.* stały XV *med. R* XXV 153, XV *p. post. ib.* 177, XV *ex. GlKórn* II 211, *ca* 1500 *Erz* 101; *f.* stała XV *p. post. R* XXV 179; ~ *d. sg. neutr.* stałemu *Rozm* 156; ~ *l. sg. f.* (w) stałej XV *ex. MacDod* 138; ~ *n. pl. f.* stałe 1461—7 *Serm* 97r; ~ *d. pl. m.* stałym *Rozm* 559; ~ *ac. pl. f.* stałe XV *ex. GlKórn* II 212.

Znaczenia: **1.** *'wytrwały, o niezmiennych przekonaniach, firmus, constans, pervicax'*: Clemens iustus, dulcis, maturus et pius..., maturus, sstaly, in conuersacione XV *p. post. R* XXV 177; Sic sancta Margaretha habuit virtutem contra sui sanguinis effusionem per constanciam, quia in martirio constantissima, vstavyczna albo stąla, fuit *ib.* 179; Vy, yzesczye ostaly abo staly se mną v pokuschach... moych a ya spravyam vam stałym krolevstvo vyeczne (Luc 22, 29) *Rozm* 559; ~ Grauis maszny, staly *ca* 1500 *Erz* 101.

2. *'trwały, mocny, nie podlegający zmianom, firmus, fortis, stabilis, qui non mutatur'*: Staly stabilis XV *med. R* XXV 153; Auari diligentes terrena,... non celestia, que sunt solida stale a trwale 1461—7 *Serm* 97r; Ita commendare dicaces conveniet satiros, ita vertere seria ludo v rzeczy stale XV *ex. GlKórn* II 212; Chryste,... dla grzechow naszych nycz nye dbasz, w sthaley wyerze nasz doszwyączasz XV *ex. MacDod* 138; Fortis moczny, stały *ca* 1500 *Erz* 101; Thy czthyrzy elementa... przeczyw yego (*sc.* Jesukrysta)... stałemv przyrodzenyv nycz nye błądzyly (in frequenti sanitate nihil discrepantes) *Rozm* 156.

3. *'ochoczy, pełen energii, zapału, impiger, strenuus'*: Scriptum (*pro* scriptor) honoratum si forte reponis Achillem, impiger, staly, iracundus, inexorabilis, acer iura neget sibi nata XV *ex. GlKórn* II 211.

2. Stały, Sstały 1. *'spełniony, dokonany, qui factus est'*: O odpowyedzyenyv sstalem sye (de responsionibus... factis) obłyvbyenyczy od Yezvkrysta XV *med. MPKJ* V 431; Ale eze caszdi, gen gest w zeli zlego dopusczonego a sstalego, ten ządzą ma ku dobremu XV *med. R* XXII 238.

2. *'ustały, zmęczony, fessus, lassus, fatigatus'*: Qui sumus fessi, sstali, et esurientes, debemus venire ad hanc cenam XV *in. R* XXIV 65.

Stan *formy*: *n. sg.* stan XII *ex. MMAe* I 9, 1204 *CodSil* VII 1, 81, (1228) 1260 *CodSil* I 4, *etc. etc.*; ~ *g. sg.* stanu 1337 *MMAe* X 25, XV *in. R* XXIV 69, *BZ* Gen 18, 1. 2, *etc.*; stana *Pul* 26, 9; ~ *d. sg.* stanowi *BZ* Gen 18, 6, *Pul* 90, 10; stanu *BZ* Gen 31, 34. Num 18, 22; ~ *ac. sg.* stan 1203 *Büsch* 40, 1204 *Haeus* 25, 1262 *MMAe* III 53, *etc. etc.*; ~ *i. sg.* stanem *BZ* Num 1, 50; ~ *l. sg.* (w) stanu *BZ* Gen 9, 21. 18, 10. Lev 24, 3, *etc.*; stanie *Sul* 21, XV *med. SKJ* V 253, *BZ* I Reg 21, 7. 26, 7; ~ *n. pl.* stany 1447 *KodMazL* 213, *BZ* Num 24, 5, 1471 *MPKJ* V 135; stanowie *BZ* Gen 33, 17. Num 2, 18. 24, 6, *etc.*; ~ *g. pl.* stanow *Fl* i *Pul* 59, 6. 77, 32. 107, 7, *Sul* 46, *etc.*; ~ *ac. pl.* stany *Fl* i *Pul* 86, 1, *Sul* 46, *BZ* Gen 33, 17, *etc.*; ~ *i. pl.* stany *BZ* Ex 14, 20. Lev 8, 17. Num 16, 32, 1492 *AGZ* XIX 95; ~ *l. pl.* (w) staniech *Fl* 105, 25, *Fl* i *Pul* 105, 17, *BZ* Gen 4, 20, *etc.*; stanoch *Fl* i *Pul* 68, 30. 77, 61. 117, 15, *Pul* 83, 11. 105, 25.

Znaczenia: **1.** *'powinność utrzymania panującego i jego dworu, urzędników bądź drużyny w czasie podróży po kraju, ciążąca na ludności wiejskiej, zamieniona z czasem na daninę w naturze albo na opłatę pieniężną, officium alendi regem eiusque aulicos, magistratus, comites iter facientes, quo officio cmethones obligati erant quodque postea frugibus aut pecunia praestabatur'*: Ego Kazimirus... dux Polonie a canonicis beati Wenczezlai in Chropis et Kalno licentiam uenandi... impetraui ceteraque nichilominus ad eosdem canonicos iura pertinentia optinui, utpote stan, nastaua, preuori XII *ex. MMAe* I 9; Commendamus,... quod omnes homines claustri huius... nulli omnino hominum prestabunt aliquod seruicium,... uel strosam, uel stan, uel aliquod vectigal 1203 *Büsch* 40; Zkovronech und Budis... jeder bei 4 ochsen eine urne honig... und ein mass hafer, bei 2 ochsen die halfte, al. stan 1204 *CodSil* VII 1, 81; Habentes quatuor boves vel II et equum — urnam mellis, XX nummos et mensuram avene, qui vero tantum II vel equum, medium tanti pro stan 1204 *Haeus* 25; Item excepimus sepe nominatos homines ipsorum ab omni servitute iuris Polonici, ut est stan, strasa, pouoz (1228) 1260 *CodSil* I 4, *sim.* 1239 *CodSil* VII 1, 229, *etc.*; Quod neque przewoz, neque stan ducale et exercitus... ab eisdem hominibus dux terre... expetet 1239 *KodMazL* 12, *sim. ib.* 10; Cum ad Magnum Salem essemus..., orta quaestione coram nobis, utrum villa monachorum de Claratumba Cisterciensis ordinis, quae dicitur Prandochin,... zupam, quae stan vulgo dicitur, in annona solvere deberet, huic dubitationi dominus abbas Claratumbensis finem imposuit, fidem faciens per testes idoneos, quod dicta hereditas non solvit stan, nisi in argento 1238 *OpMog* II nr 16; Boleslaus... ecclesiam et fratres de Andrzeow a quibusdam proventibus, stan vocatis, ad mensam ducalem pertinentibus... liberat (1256) XVI *p. pr. Matr* IV 3 nr 23; Absolvimus predictos fratres... ab omni prewot, a pouoz, a strosa, a dan, a *stayn 1256 *PPom* 138; Cum solutione strosa, stan, naraz 1258 *KodWP* I 327; Absolvimus... a recepcione venatorum... ita, ut de villis dicte domus nullam iurisdiccionem usurpent sibi, quod vocatur Polonice stan 1291 *KodWP* II 52; Excipimus eum ab omnibus exaccionibus, contribucionibus, colectis, angariis, a boue, ot stanu 1337 *MMAe* X 25; Villa Lanky eiusdem episcopi sita in terra Lanciciensi eadem libertate gaudebit, excepto, quod dux Lanciciensis stacionem, stan, semel in anno habet in illa (1348) 1485 *MMAe* XVI nr 669; Neque enim preuod, strosam, stan... persoluent XIV *in. MMAe* III 53; Quos... ab omnibus exactionibus..., terre inflictis... excipientes, a strosa et stan, et pouoz... liberos facimus 1262 *ib.* 67, *sim. ib.* 69, *etc.*; ~ Ab eisdem serviciis,

videlicet portacione pabulorum al. pycza, a coquina, ac tentoriis et habitaculorum al. stany laboribus absoluimus et liberamus 1447 *KodMazL* 213.

2. '*zatrzymanie się, postój, przystanek w drodze, consistendi in itinere actus*': Quia nobilis Martinus... liberum misit nobilem Bernardum... a iuramento pro eo, quia ipsum reconvenit, quia ipse misit familiam suam in viam in stationibus al. w stanyech et qui vulneraverunt ipsum Martinum 1497 *StPPP* VII 70; ~ '*miejsce postoju, locus consistendi*': Wstawyami, aby ryczerz... pod pewną podnyeszoną chorangwyą na yey stanye (cum sua statione) staal (*Dział* 8: aby kaszdy... pod swa choragwą stal) *Sul* 21.

3. '*naturalne lub sztuczne pomieszczenie służące za mieszkanie, tymczasowe miejsce schronienia, najczęściej będące namiotem, habitatio, domicilium, statio, ubi quis tempus quoddam commoratur, saepissime tabernaculum*': Jaco Janusz ne beszal gwałtem na Stanislaw⟨ow⟩ stan ani mu ran dal 1410 *Kal* nr 315; Gylkokrocz na woyną przes zyemye nasze szcze bądze, nygeden w wszy stanow nye cziny (nullus stationem faciat in villa, *Dział* 37: szadny z naszych poddanych ma stacz we wsy), alye na polv *Sul* 46; Pokarm... wszącz ma swogim konyem, a stany sz drew czynycz (stationes faciat de lignis) narąbyonych... w leszyech,... nye godzączych szą kv bvdowanyv *ib.*; Helyzabeth... cum famoso Nicolao... habent terminum peremptorium... Quia tu in conuencione generali Pyotrkovyensi proxime elapsa, veniens violenter cum duobus tibi similibus ante tentorium al. przed stan ipsius ibidem in Pyotrkow, dum sibi percussisti et wlnerasti nobilem Johannem... familiarem ipsius 1471 *StPPP* II nr 4057; Veniens Gregorius... ministerialis de Camyenecz coram iudicio recognovit, quia... ad iudicium clamavit nobilem Albertum... ex parte nobilis Gregorii Czolpynski, ut veniret et propositionem audiret ab eodem nobili Gregorio... pro equo sibi recepto de stationibus al. s stanow 1497 *StPPP* VII 65; ~ W okrødze iego stan (tabernaculum, *Pul*: stayn, *leg.* stań *?*) iego *Fl* 17, 13; Bødz przebitek gich pust, a w stanoch gich (in tabernaculis eorum) ne bødz, iensze bi przebiwał *Fl* 68, 30, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 77, 61. 117, 15; Padali sø posrzod grodow gich, podlug stanow gich (circa tabernacula eorum) *Fl* 77, 32, *sim. Pul*; Miluie bog wrota Syon nade wszistki stany Iacob (super... tabernacula Iacob) *Fl* 86, 1, *sim. Pul*; Ne wyerzyly sø słowom yego y szemraly sø w stanyech (in tabernaculis, *Pul*: w stanoch) swogich *Fl* 105, 25, *sim. BZ* Deut 1, 27. 33, 18. IV Reg 13, 5; Acz w⟨n⟩ydø w stan (in tabernaculum, *Pul*: w stayn, *leg.* stań *?*) domv mego *Fl* 131, 3; Sextus filius fuit Zabulon, qui interpretatur stan crasni, id est regnum celorum XV *in. R* XXIV 64; Genze (*sc.* Jabael) bil oczyecz przebiwayøczym w stanyech (in tentoriis) *BZ* Gen 4, 20, *sim. ib.* Ex 16, 16. Lev 23, 42. 43; Napygc szø tego wyna y zapygc szø a nago leszal w swem stanu (in tabernaculo suo) *BZ* Gen 9, 21, *sim. ib.* 18, 10. Num 19, 14; A on (*sc.* Abraham) szyedzy we drzwyach swego stanu (tabernaculi sui) *BZ* Gen 18, 1, *sim. ib.* 18, 2; Poszpyeszil syø Abraham ku stanowy (in tabernaculum) *ib.* 18, 6; Gdisz on patrzyl po wszemu stanu (scrutanti omne tentorium), a nyczs nye nalazl *ib.* 31, 34; Gdisz odeszli od stanow (a tentoriis) gich wszitczi wokol, tedi Datan a Abiron viszedwszi stali weszczv (*leg.* w weściu) stanow swich (papilionum suorum, 1471 *MPKJ* V 26: stany papilionis, *MPKJRp* V 25v: stanv) *BZ* Num 16, 27; Odtworziwszi (*sc.* ziemia) vsta swa pozarla ge z gich stany (cum tabernaculis suis) y ze wszim gich nabitkem *ib.* 16, 32; Kako krasne stany twe (tabernacula tua), Iakobye,... iako stanowe (ut tabernacula), ktoresz iest rospyøl bog *ib.* 24, 5—6; Nalyazłasta (*sc.* Dawid i Abizaj) Saula leszøcz a spyøcz w stanye (in tentorio) *BZ* I Reg 26, 7; Przinyescyez olyvove rozgy y rozgy drzeva przekrasnego,... acz vdzalaiø stani (ut fiant tabernacula) z nyego *BZ* Neh 8, 15, *sim. ib.* 8, 16. 17; Staan papilio (stabat unusquisque in ostio papilionis sui Ex 33, 8) 1471 *MPKJ* V 19; Scenofactorie artis rzemyąsla stany albo namyothi dzialanya (*war. lub.*: rzemyąsla, czo stani aut namyothy dzalayą vel dzalal; erant autem scenofactoriae artis Act 18, 3) *ib.* 135; Bo skryl myę w stanu (in tabernaculo, *Fl*: w przebitku) swym, w dzyen zlych zaszczyczil mye we skryczyu stana (tabernaculi, *Fl*: przebitku) swego *Pul* 26, 9; Rzeczna bystroszcz wyeszyely myasto boze, oszwyęczyl yest stan (tabernaculum, *Fl*: przebitek) swoy wszech wysszy *Pul* 45, 4; Bo poydę w myasto stanu (tabernaculi, *Fl*: przebitku) dzywnego *Pul* 41, 4; Wypuszczy szwyatloscz twoyę y prawdę twoyę, cze yesta mye odwyedłye y dowyedle na gorę swyętø twoyę y w stany (in tabernacula *Fl*: w przebitky) twoye[y] *Pul* 42, 3; Kako myly stanowye (tabernacula, *Fl*: przebitcowe) twogy, boze moczy! *Pul* 83, 1; Wybral yesm odrzuczon bycz w domu boga wyęczey, nysz bydlycz w stanoch (in tabernaculis, *Fl*: w przebitczech) grzesznykow *Pul* 83, 11; Bycz nye przyblyzy szye stanowy (tabernaculo, *Fl*: przebitcowi) twemu *Pul* 90, 10; ~ Nyzinø sta-

now (convallem tabernaculorum) rozmerzø *Fl* 59 6, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 107, 7; Tu vdzalal dom a ⟨ro⟩spyøl stani (ubi... fixis tentoriis) y sdzal temu mystu Sochoth, to gest stanowye (id est tabernacula) *BZ* Gen 33, 17; ~ *'miejsce do stania, stanowisko, locus standi, statio'*: A ktore gest weszlo samyecz a samycza wszelkyego stworzenya, to gest kaszde w gego stan wwyodl, yakosz mu (*sc.* Noemu) to bil bog przikazal *BZ* Gen 7, 16; ~ stany, stanowie *'obozowisko, teren obozu (także wojskowego), też ludzie przebywający w obozie, castra (etiam castra militum), homines, qui in castris sunt'*: Rozgnyewaly... Moyszesza w stanyech (in castris) *Fl* 105, 17, *sim. Pul*; Castra do swych stanow XV *p. pr. R* XVI 339; Wroczyczye sze, abiszczye roszbyly stani (reversi castrametentur, 1471 *MPKJ* V 16: stany rozbicz castrametare)..., w wydzyenyu gego stani postawyczye (castra ponetis, 1471 *MPKJ* V 16: stany rostawycz castra ponere) nad morzem *BZ* Ex 14, 2, *sim. ib.* Num 1, 52; Wznyosl sze anyol boszy, gensze przechodzyl stani izrahelskye (castra Israel),... y stal na konczu myedzy stany egipskymy a myedzy stani izrahelskymy (inter castra Aegyptiorum et castra Israel) *BZ* Ex 14, 19—20; Czyelcza skorøø (*leg.* z skorą) y s myøssem, y s gnogem seszsze przed stani (extra castra) *BZ* Lev 8, 17; Zachodnyey (*leg.* z zachodniej) strony bødø synow stanowye Effraymowich (castra filiorum Ephraim) *BZ* Num 2, 18; Wraczala syø (*sc.* skrzynia boża) do stanow (in castra) y stala tam *BZ* Jos 6, 11; Wszistczi stanowye (omnia castra) israhelsci nye⟨ch⟩ *bødo w grzesech zasmøczeni *ib.* 6, 18; Castrorum voyennich stanow (pulchra es, amica mea, suavis et decora sicut Ierusalem, terribilis ut castrorum acies ordinata Cant 6, 3) 1471 *MPKJ* V 73; Tentoria stany namyotow (*war. lub. rp.*: stany; ponent in te tentoria sua Ezech 25, 4) *ib.* 105; Castra namyothi, stany (qui per fidem vicerunt regna, operati sunt iustitiam..., fortes acti sunt in bello, castra verterunt exterorum Hebr 11, 34) *ib.* 132; ~ Dniowie Stanow *'żydowskie święto Namiotów, scaenopegia'*: Od pyøtegonaczcze dnya myeszyøcza tego sodmego bødø Dnyowye Stanow (feriae tabernaculorum) sedm dny panv *BZ* Lev 23, 34; ~ stan, stan boży, ślubu, świadectwa, zaślubienia, zaślubiony *'święty namiot, w którym Izraelici przechowywali arkę przymierza, tabernaculum sacrum, quo Iudaei arcam foederis asservabant'*: Gdisz wszedl on (*sc.* Mojżesz) do stanu szlubu (ingresso... tabernaculum foederis), sstøpowal slup oblokowi *BZ* Ex 33, 9; Vstavysz ge nad stanem swyad[z]eczstwa (super tabernaculum testimonii) a wszitkimi ssødi gego,... ony sami ponyosø stan swyad[z]eczstwa (ipsi portabunt tabernaculum) *BZ* Num 1, 50; Wokol stanv bødø rosbyacz swe stany (per gyrum tabernaculi metabuntur) *ib.*, *sim. ib.* 1, 53; Przikasz synom israelskim, acz offyervyø tobye oley oliwny... kv... swyeczenyv... przed opon[y]ø swyadeczstwa w stanv zaslvbyonem (in tabernaculo foederis) *BZ* Lev 24, 3; Seymø slvgy stanowe stan (tabernaculum) *BZ* Num 1, 51; Bødø czyczy na strozy stanv swyad[z]ecstwa (tabernaculi testimonii) *ib.* 1, 53; Wznyeszon bødze stan swyadeczstwa (tabernaculum testimonii) *ib.* 2, 17; Bødø dzerzecz strozø w stanv zaslvbyonem (in tabernaculo foederis), a sam stan (ipsum tabernaculum) y pokrice gego *ib.* 3, 25—6, *sim. ib.* 18, 21; Abi stali a przislvgowali w stanv zaslvbyenia (in tabernaculo foederis) *ib.* 4, 3, *sim.* 17, 4; Synom Levi oddalczem wszitki dzesyøtki... za slvsbø,... abi nye przistøpowali wyøczey synowie israelsci k stanv zaslvbyonem⟨u⟩ (ad tabernaculum) *ib.* 18, 22; Tedi bil tu geden møsz... tego dnya wnostrz (*pro* wnøtrz) w stanye boszem (intus in tabernaculo domini) *BZ* I Reg 21, 7.

4. *'szałas myśliwski, venatorum casa campestris'*: Jako Rawa... w xanzeyi pusczyey podle swogych stanow w szwem sznamyenyv syeczy any stampycz na swyerz nye *stawyam 1471 *TymProc* 197; Jako Mykolay Rawyn... w xanszey pusczy y pothle szwego stanu y w swem *okrogu syeczy any stampycz na swyerz nye stawya *ib.* 198; In venacionibus al. w loviskach in loco Olchowe sitis et signatis, ubi ex consueto habetur stacionis edeficatio al. stan 1478 *AGZ* XIX 33; Si non solveret extunc idem Andreas, sibi dat intromissionem in totas suas villas Trzebownyczsko, Zaczyrnye,... cum venacionibus in Machowyecz edificatis al. stany 1492 *ib.* 95.

5. *'budynek do przechowywania różnych przedmiotów, spichlerz, aedificium variis rebus asservandis destinatum (?)'*: Qui Albertus et Iacobus non venerunt, neque ipsam solutionem... fecerunt et domini iudicio praesidentes... decreverunt ipsi nobili Ioni Boyanszki et iudicio domini palatini pignus de ipsius reposito al. sztanu et dederunt ac decreverunt sibi ministerialem ad expignorandum 1497 *StPPP* VII 6.

6. *'okręg, obwód, regio'*: Et ita fuit descriptum, quot homines erant in civitatibus, quot ciuitates in regione, w kalsdem gbycze, stanye, et quot regiones in orbe stanow bylo na szwyecze XV *med. SKJ* V 253.

7. *'zbrojny zastęp (aniołów) manus armatorum angelorum'*: Inter quos (*sc.* angelos)... principem milicie, stanu, constituerat, sc. Luciferum XV *in. R* XXIV 69.

8. *'warunki, w jakich ktoś się znajduje, res alicuius'*: Mutatur a presentis statu, ⟨od⟩ sta⟨nu⟩ nineszego, dileccionis ad carenciam diuine uisionis ⟨ku p⟩ostradanyv ⟨wi⟩dzena bozego 1461—7 *Serm* 91 v.

Stanczynsz *czy* **Sztanczynsz** *'opłata za stragan na targu, za miejsce na placu targowym, pecunia, quam, qui tabernam vel locum in foro rerum venalium habebat, solvere debebat' (?)*: Nec non vendicionem salis in pretorio uel cameris per venosticas ac alias res mercimoniales et venales, et presertim *srahymczus (*var. AGZ* VI 20: *staynczins) cum toto prouentu pro melioracione ciuitatis ipsa ciuitas obtinebit 1424 *Wierzb-Frag* 16.

Stane *'stawienie się na rozprawie sądowej, in iudicium veniendi actus'*: Prout... Romanowsky actor citaverat nobilem Kola... et sic actor non stetit, et pars adversa stetit et memoriale posuit, et ipsum sentenciavit we stanem 1443 *AGZ* XII 110; Nobilis Iwasko... actor contra nobilem Solthan astitit tercium terminum et sentenciavit ipsum al. we stanem *ib.* 114.

Stanek *formy*: *n. sg.* stanek *BZ* Nah 2, 5, 1471 *MPKJ* V 114; ~ *g. sg.* stanku *BZ* I Par 6, 48. 16, 1; ~ *ac. sg.* stanek *BZ* Judith 9, 11; ~ *g. pl.* stankow *BZ* Ex 33, 10.

Znaczenia: **1.** *'namiot, tabernaculum'*: Staly tesz y ony a klyanyaly szyø z dzwyrzy stankow swich (per fores tabernaculorum suorum) *BZ* Ex 33, 10; ~ *'święty namiot, w którym Izraelici przechowywali arkę przymierza, tabernaculum sacrum, quo Iudaei arcam foederis asservabant'*: Bracyø (*pro* bracya) gich leuite, gysz vstawyeny sø ku wszemu przislugowanyv stanku domu boszego (in cunctum ministerium tabernaculi domus domini) *BZ* I Par 6, 48; Przinyesly skrzinyø boszø a postawyly iø poszrzod stanku (in medio tabernaculi), ktorisz rospyøl bil Dauid gey *ib.* 16, 1; Ysze chczø rozruszicz twø swyøcz a poganbycz stanek (polluere tabernaculum) twego gymyenya *BZ* Judith 9, 11.

2. *'rodzaj ruchomego dachu nad żołnierzami atakującymi mury, genus tecti mobilis, quo milites moenia urbis expugnantes tela vitabant'*: Rø⟨ce⟩ wzydø na mvri gego a przip⟨ra⟩wyon bødze stanek (praeparabitur umbraculum, 1471 *MPKJ* V 114: stanek, chlodnycza) *BZ* Nah 2, 5.

Stangret *czy* **Sztangret** *'woźnica, auriga, agitator'*: Item Schymek stangred... pro suo solario, quod pro illo tempore exservierat, dedi 2 1/2 florenos 1500 *ZsigBud* 64.

Stania *cf.* **Stajnia**

Stanica *'pomieszczenie dla zwierząt domowych, stajnia, stabulum'*: Allodium seu stabulum. Allodium al. stanycza 1471 *LubelSlow* 6.

Stanie *formy*: *n. sg.* stanie 1394 *TPaw* III nr 3372, 1444 *AKPr* II s. XIV, *ca* 1500 *JARp* X 126 r, *Rozm* 154, *etc.*; ~ *g. sg.* stania 1443 *AGZ* XIV 118, 1444 *ib.* 153, *ca* 1455 *JA* XIV 492; ~ *d. sg.* staniu *Sul* 64; ~ *ac. sg.* stanie 1403 *Kal* nr 112, 1419 *KodWP* V 285, *BZ* Gen 24, 31, *etc.*; ~ *i. sg.* staniem 1465 *AGZ* XV 443; ~ *l. sg.* (po) staniu 1420 *Kościan* nr 781, *Sul* 35.

Znaczenia: **1.** *'znajdowanie się w pozycji stojącej, trwanie w pozycji stojącej, actus standi'*: Vt... possimus intelligeri, contemplari, quomodo et qualis fuit tua stacio, stanye, sub cruce *ca* 1500 *JARp* X 126 r; Stanye (status), ruszanye, stapanye, posczye, odzyenye yego (*sc.* Jesusa), wschytko bylo sluschne *Rozm* 154; Rospamyątay to trudne stanye yego (*sc.* Jesukrysta) v slupa *ib.* 824.

2. *'przebywanie gdzieś jakiś czas, aliquo loco tempus quoddam commorandi actus'*: Ysze Bninsky szapowedzal *Miclnowi stane ⟨w⟩ swe vszy 1403 *Kal* nr 112; Legale impedimentum sdana *przegasza, legale eciam dicitur sthanye przy szmyerczy 1444 *AKPr* II s. XIV.

3. *'miejsce postoju, schronienia (zwłaszcza dla zwierząt), locus, quo aliquis consistit, quo confugit (dicitur imprimis de animalibus)'*: Quia tu... exusisti sibi al. posyaglesz stabulum al. *staynye cum tribus equis 1454 *AGZ* XIV 423; Przyprawyl gesm dom y stanye wyelbłødom (locum camelis) *BZ* Gen 24, 31; Inigere oth pasthwy stado na myesczcze vegnacz albo na stanye *ca* 1455 *JA* XIV 492; Abigere oth stana bidlo albo oth mesczcza na pasthwy vegnacz *ib.*; Stabulum al. stanye equis suis... dare debet 1457 *AGZ* XV 22; ~ *dubium*: Zaszczyczysz ⟨je⟩ w stanyu (in tabernaculo, *Fl*: w przebitcze) twoyem od zapowyedzenya yęzykow *Pul* 30, 26.

4. *'stawienie się na rozprawie sądowej, in iudicium veniendi actus'*: Iudex dedit ministeriałem ad intromittendum iuxta ipsorum astitucionem al. stanya in bona predicta in lucro ipsorum 1443 *AGZ* XIV 118, *sim.* 1444 *ib.* 153; Vywolanye pozewne ma vczynycz... themv, przeczywko komv rzecz szą ma wyescz..., namyenywszy gemv pewny rok kv stanyv (assignato sibi certo termino comparendi) *Sul* 64; ~ stanie (roku, roka): Sicut post stanie roku nunquam promisi equum exsoluere 1394 *TPaw* III nr 3372; Terminorum vlg. stanye y dobicze 1419 *KodWP* V

285; Yaco pani ne vrzuczyla szą w pol szoltistwa... po stanv roca, ale spocoyne wytrzymala mymo trzy lata 1420 *Kościan* nr 781; Pro eo, quia te concitat ad solvendum quatuordecim sexagenas, quas super te iure perłucrata est al. przyesyskala, hoc est paricione al. stanyem tercii termini 1465 *AGZ* XV 443; Super qua termini astiticione al. roku stane et condemnacione Raphael memoriale posuit 1479 *AGZ* XVII 186; ~ stanie ku prawu: Chczemy, abi ten, oth kogo wyszla kląthwa,... o stanyw (de parendo) kv praw (*leg.* prawu)... bil vpomyenyon *Sul* 35; Pozew ku praw stancza (*pro* stanya *?*) citacio ad prosequendam causam *ca* 1455 *JA* XIV 495.

Stankowy *'związany ze stankiem, świętym namiotem, w którym Izraelici przechowywali arkę przymierza, pertinens ad tabernaculum sacrum* stanek *vocatum, quo Iudaei arcam foederis asservabant'*: Gdisz wszedl on do stanu szlubu, sstøpowal slup oblokowi y stal gest v dzwyrzy stankowich (stabat ad ostium) *BZ* Ex 33, 9.

Stanowe *'powinność utrzymania panującego i jego dworu, urzędników bądź drużyny w czasie podróży po kraju, ciążąca na ludności wiejskiej, zamieniona z czasem na daninę w naturze albo na opłatę pieniężną, officium alendi regem eiusque aulicos, magistratus, comites iter facientes, quo officio emethones obligati erant quodque postea frugibus aut pecunia praestabatur'*: Nec et ad alia incommoda. que stanoue et poduoda dicuntur..., astringantur (1292) *MMAe* IX 184; Invenimus omnia iura ipsorum multum bona et firma, quia ipsi causas tenentur per se et pro praedicto monasterio accipere et percipere, quae dicuntur in vulgari mecz,... nestane et trista, vaccam, ovem, stanowe, strozam (1352) XV *KodTyn* 113; Ab omnibus nostris regalibus dacionibus et juribus, ut puta: a solucione contribucionum, dacionum nostrarum regalium, nec non... stanowe, poduuodi, przeuodi (1367) 1512 *KodPol* II 751; Ab omnibus nostris solucionibus, exactionibus, tributis ac laboribus... sint soluti, liberi penitus et exempti, et specialiter a sep,... a pozewne, nestane, stanowe (1377) XVI *KodWP* III 456.

Stanowić, Stanowić się *formy*: *praes. ind. 3. sg.* stanowi *Gn* gl. 143a, *ca* 1400 *PF* IV 753, XV *in. R* XXIV 70; *3. pl.* stanowią XV *med. R* XXIII 280, 1466 *R* XXV 138; ~ *part. praes. act. adv.* stanowiąc XV *in. R* XXIV 64; ~ *inf.* stanowić *Sul* 21, 1493 *GlAug* 126; ~ *praet. 3. sg. neutr.* stanowiło 1466 *R* XXII 25; *1. pl. m.* -smy stanowili *BZ* II Esdr 8, 43.

Znaczenia: **1.** *'mocno osadzać, firmiter infigere, inserere'*: Quod plura in sola sui oppolencia non veritate fundantur, *gl.* sed non vera existencia firmatur nye w bithnosczy *brawdziwej stan[y]owya szya XV *med. R* XXIII 280; Consuetudinis est istorum, qui in flumine... pontem faciunt, primo de lapidibus cumulum faciunt, gyszbycze, secundo pile fundantur stanową 1466 *R* XXV 138; Qui enim non appetit de eternis gaudere, sed de temporalibus,... neque hic, ubi wlt solidari, stanowycz, potest continue letari, sed erit sicut palma ante ventum et sicut favilla, quam turbo dispergit 1493 *GlAug* 126.

2. *'powstrzymywać, powściągać, continere, prohibere'*: Sicud ignis... restringit fluida, consollidat mollia..., sic spiritus sanctus per VII sua dona:... fluida restringit, stanovi, per donum consilii XV *in. R* XXIV 70.

3. *'krzepić, umacniać, mnożyć siły, confirmare, vires augere'*: Hoc lignum dicitur forte, quia roborat, stanoui, vsdraua, infirmum *Gn* gl. 143a; Angelus apparuit ei confortans eum stanowøcz gi (Luc 22, 43, *Rozm* 598: podpomagayącz y, *leg.* ji 'go') XV *in. R* XXIV 64.

4. *'budować, aedificare'*: Stanowi superedificat (si quis autem superaedificat super fundamentum hoc,... uniuscuiusque opus manifestum erit I Cor 3, 12) *ca* 1400 *PF* IV 753.

5. *'wprowadzać do stajni, umieszczać w stajni, in stabulum ducere, in stabulo collocare'*: Iam meat occiduas titaneus axis ad oras, presepi, *gl.* ad presepe szlobowy, roseos sol stabulabat, *gl.* alligabat stanowylo, equuos 1466 *R* XXII 25.

6. stanowić się *'przebywać, obrać sobie stanowisko, esse, commorari, locum sibi constituere'*: Nyekthorzi z naszych slyachczyczow... ny pod czyyą chorągwyą z naszey woyszki stanowycz szą obykli (se locare consueverunt, *Dział* 8: wszęli obiczay nye stacz pod szadną choragwą) *Sul* 21; Tusmi syø stanowyły trsy dny (metati fuimus illic triduo) *BZ* II Esdr 8, 43.

Cf. **Rozstanowić, Ustanowić, Zastanowić, Ustanawiać, Ustanowiać, Ustanowować**

Stanowienie *'stanowisko wojskowe, posterunek, statio, custodia'*: Stanovyenye (*war. lub.*: stanowy⟨sz⟩cze) stacio (post haec venies in collem dei, ubi est statio Philisthinorum I Reg 10, 5) 1471 *MPKJ* V 36.

Stanowisko *'namiot, tabernaculum'*: Thabernaculum vlg. *stamowisko XV *in. R* XXIV 355.

Stanowiszcze 1. *'namiot, tabernaculum'*: *Stanowyescze tabernaculum *ca* 1418 *JA* XIV 512.

2. *'stanowisko wojskowe, posterunek, statio, custodia'*: Stanowy⟨sz⟩cze (*war. kal.*: stanovyenye, *mamotrekt mikułowski*: stanowisstie) stacio (post haec venies in collem dei, ubi est statio Philisthinorum I Reg 10, 5) *MPKJ* V 36.

3. *'postój czy też miejsce postoju, actus consistendi, mansio vel etiam locus, quo aliquis consistit' (?)*: Stanowy⟨sz⟩cze mansiones (Numeri vero nonne totius arithmeticae et prophetiae Balaam, et quadraginta duarum per eremum mansionum mysteria continent? Prol VII) 1471 *MPKJ* V 6.

Stanownik *'osoba odpowiedzialna za organizację kwater książęcych podczas objazdu kraju przez panującego, qui regi iter facienti locum devertendi inveniebat'*: Absolvimus eosdem villanos a vacca, a bove..., a poradlne, a solucione annone, ab eo, qui stanov⟨n⟩ik (*var. KodWP* I 400: *stavonik) dicitur, nec ipsum recipiant, nec ducant (1283) 1422 *PPom* 336; Excipimus insuper iam dictos villanos a preuod, a solutione bovis et vacce,... ab eo, qui *stanouink dicitur vel strosevi, quem nec recipiant nec ducant (1284) *ib.* 340; Excipimus enim incolas villarum earundem ab omni exactione vel solutione Polonica seu Teuthonica,... ab opole, a prevod,... a poradlne, ab eo, qui stanounic (*var. ib.*: *stanouinck) vel strozeui, quem nec recipiant nec ducant (1285) *ib.* 354; Absolventes predictam villam ab omnibus exactionibus et solucionibus, que sic vlg. nuncupantur: naraz, povoz, prevod,... mostne, targoue, stanownic (*var. KodWP* I 519: stanownie) vel strozevi 1285 *ib.* 361.

Stanowy *formy*: *g. sg. m.* stanowego *BZ* Ex 36, 31; *neutr.* stanowego *BZ* Neh 8, 1; ~ *d. sg. f.* stanowej *BZ* Ex 36, 27; *neutr.* stanowemu *BZ* Num 18, 3; ~ *ac. sg. neutr.* stanowe *BZ* Ex 36, 19; ~ *l. sg. f.* (w) stanowej *BZ* Num 16, 9; *neutr.* stanowem *BZ* Ex 36, 37. Deut 31, 15. Jos 5, 8; ~ *n. pl. m.* stanowe *BZ* Ex 38, 21. Num 1, 51; ~ *g. pl.* stanowych *BZ* Ex 35, 15; ~ *d. pl.* stanowym *BZ* Lev 9, 5. Num 19, 4; ~ *ac. pl. m.* stanowe *BZ* Ex 35, 18; *neutr.* stanowe *BZ* Deut 31, 10. II Par 8, 13; ~ *i. pl.* stanowymi *BZ* Num 25, 6; ~ *l. pl.* (we) stanowych *BZ* Num 16, 19.

Znaczenia: **1.** *'związany ze stanem, namiotem okrywającym biblijną arkę przymierza, pertinens ad tabernaculum*, stan *vocatum, quo arca foederis tegebatur*': Ktokoly z was gesth mødry, podz a uczyn, czsokoly gest przykazal pan, to gest stan,... oponø v dzwyrzy stanowich (ad ostium tabernaculi) *BZ* Ex 35, 15; Uczyn, czsokoly gest przykazal pan, to gest... kołky stanowe (paxillos tabernaculi) *ib.* 35, 18; Vczynyø teesz pokryczye stanowe (opertorium tabernaculi) s skoor skopowich czyrwonich *ib.* 36, 19; Przeczyw zapadu, k tey stronye stanowey (ad eam partem tabernaculi), ktora na morze patrzy, vdzyelal szeszcz desk *ib.* 36, 27; Udzelyal szerdzy... g dzerszenyu desk gednego boka stanowego (unius lateris tabernaculi) *ib.* 36, 31; Uczynyl przystrzesze wchodzenyu (*leg.* w wchodzeniu) stanowem (in introitu tabernaculi) s modrey barwi *ib.* 36, 37, *sim. ib.* Deut 31, 15; Kołkowye stanowy (paxillos... tabernaculi) y przystrzeszkowy wszyødi okolo vdzalal moszyødzowe *ib.* 38, 20; Tycz søø nastroge stanowe szwyad[z]eczstwa (instrumenta tabernaculi testimonii) *ib.* 38, 21; Przynyosøø przeto wszytko... ku dzwyrzom stanowym (ad ostium tabernaculi) *BZ* Lev 9, 5; To gdisz vcinili..., sgromadziwszi przeczivko gym wszitko pospolstwo w[y]e drzwyach stanowich (ad ostium tabernaculi), wzyavila syø wszitkim sława boza *BZ* Num 16, 19; Pokropy przeczivko drzwyam stanowim (contra fores tabernaculi) sedmkrocz *ib.* 19, 4; Patrzøcz na to Moyzes y wszitek sbor synow israelskich, gesto plakal przed[d]e drzwyami stanovimi (ante fores tabernaculi) *ib.* 25, 6; ~ Abiscze slvzili gemv w slvszbye stanowey (in cultu tabernaculi) *BZ* Num 16, 9; Czvcz bødø slvgy kosczelnye podle przikazanya twego kv wszemv dzalv stanowemv (ad cuncta opera tabernaculi) a kv potrzebye *ib.* 18, 3; ~ sługa stanowy *'lewita, członek żydowskiego pokolenia Levi, pełniący niższe posługi kultowe, Levita'*: Seymø slvgy stanowe stan (deponent Levitae tabernaculum) *BZ* Num 1, 51.

2. *'związany ze stanem-obozem, terenem obozowiska, ad castra* stan *vocata, castrorum locum pertinens'*: Gdysz wszitczi obrzazani byli, ostaly na temze stanowem myesczv (in eodem castrorum loco) *BZ* Jos 5, 8.

3. Święto Stanowe. Święta Stanowe *'żydowskie święto Namiotów, scaenopegia'*: Po syedmi leczech, lata przepvsczenya, na Swyøta Stanowe (in sollemnitate tabernaculorum)... czyscz bødzes slowa zakonv tego to *BZ* Deut 31, 10; Abi na kozdi dzen bilo ofyerowano na nyem podle przikazanya Moyszesowa: w sobotne dny,... na swyøta Przeznycz, a w swyøta tydnyowe, a w Swyøta Stanowe (in sollemnitate tabernaculorum) *BZ* II Par 8, 13; Przyszedl syodmi myesyøc Swyøta Stanovego za Ezdri a za Neemyasza *BZ* Neh 8, 1.

Stany rok stany, stany rok *'termin sądowy, na którym stanęła jedna ze stron uczestniczących w sporze, dies iudicii habendi, quo pars comparuit'*: Jszem ya byl nyemoczen... tedy, kyedym mal rok odmawyacz stany przeciff Jochne 1429 *Pozn* nr 1325; Jszem byl prawa nyemocza nyemoczen... tedy, kedym mal rok othmowyacz stany, ktoris pan Virzbantha stal 1430 *ib.*

nr 1371; Qui te concitat ad solucionem decem marcarum, quas super te iure lucratus est... paricione termini condempnabilis al. w stanym roku zdanego 1485 *AGZ* XV 228.

Stań *cf.* **Stan**

Stapolc *czy* **Sztapolc** '*pnie drzew przygotowane do formowania tratwy, trunci arborum rati construendae apti*': Ian... cum Mathia... obligaverunt se... solvere octo centa stapolczu... ad strugem, cum fuerit paratus super aqua vlg. na trawthø 1426 *KsMaz* II nr 1876.

Star *cf.* **Stary**

(Z) stara (z) stara dawna, (z) stara dawno **1.** '*od dlugiego czasu, od bardzo dawna, z dawien dawna, iam diu, iam pridem, antiquitus*': Czom jal albo chodzyl, tom jal albo chodzil, kąd prawa granicza stara (*leg.* z stara) dawna 1421 *Kościan* nr 871; Czsso zayątho scoth..., to gy zayął... moy pacholek na lancze zagayone, gdzezem ya byl w dzerzenyv stara (*leg.* z stara, *war. ib.*: s stara) dawna 1422 *ib.* nr 930, *sim.* 1432 *Pyzdr* nr 1064. 1065, *etc.*; Yako pan Woyczech *wsczyognøl plugy na kzandza kanczlerzewe dzedzyne..., gdze on stara (*leg.* z stara) dawna oral 1423 *Pyzdr* nr 745; Jako ta droga ne gest nouo vczinyona, ale gest i bila stara (*leg.* z stara) dawna 1423 *TPaw* VII nr 3356, *sim.* 1424 *ib.* nr 3555, 1425 *Kościan* nr 1139, *etc.*; Jaco wemy weczistą graniczą s stara dawna myedzi Ranczskem y Parzenczewem 1428 *Kościan* nr 1364; Eadem bona fore eius verum et legittimum patrimonium ab antiquo et pervetuste tentum al. stara (*leg.* z stara) dawna 1443 *AGZ* XIV 88; Ipsi veluti rei responderunt, quia sunt venatores regales stara (*leg.* z stara) dawna 1444 *ib.* 136; Iakokole sz stara dawna (antiquitus, *Dział* 30: podlug starego prawa) przes poprzyszązszenye vynyączego wszystka vina mązoboystwa msczona biuała *Sul* 41, *sim. ib.* 74. 91; Gdysz przyszasznyczy stharą (*leg.* z stara) dawna (ab antiquo) nye myely szwey pyeczączy oszobney *OrtMac* 41, *sim. ib.* 43. 44, *OrtOssol* 39, 1; ~ Ysze kzacz Mirosek ne przekopął any wody spusczyl sz gyesszora paną Gardzynynego, yedno yako starą (*leg.* z stara) dawno bylą 1424 *Pozn* nr 1169; Yako pany Helska s paszyrbathy... ne podneszly wyschey pogrodk nysz yako starą (*leg.* z stara) dawno, nysz czo budowaly sznowu mlyn, to budowaly yako starą (*leg.* z stara) dawno *ib.* nr 1179.

2. '*w odległej przeszłości, bardzo dawno temu, diu, pridem, olim*': Czsso gedzem..., to gedzem..., kąd gest prawa granicą stara (*leg.* z stara) dawna s prawa wysłą 1422 *Kościan* nr 929, *sim. ib.* nr 969; Gdyby geden czlowyek stara (*leg.* z stara) dawna (temporibus longaevis) przyszedl w nąszą zemyą *OrtOssol* 29, 4, *sim. ib.* 11, 4, *sim. OrtMac* 27.

Staradawny '*istniejący od odległej przeszłości, od dawna, bardzo dawny, bardzo stary, antiquus, vetustus*': Yako prawye Sulek wygonw al. sczyegyey (*pro* sczyegyen) w Sdzesławicz *staradawnyego wylozonego bronyl Micolayowy y gego ludzem 1423 *AKPr* VIIIa 163; Gdy... przyszyasznyczy szyedza kv praw (*leg.* prawu) a szadv ne gayą any zadny szad sztharadawnego (*leg.* z staradawnego) obyczaya (de vetusta consuetudine. *OrtOssol* 48 1: s stara obyczaya) gagy[a]ly *OrtMac* 58—9; Gnyady, maly, strelcy, panczers, oboyczek stharadawny, capalyn cysthy, thasky, schynky cysthe, schamostrel 1471 *GórsJaz* 271, *sim. ib.*; Paweza ze rzebrem, lepka cystha staradawna a myecz 1471 *GórsPiech* 211.

Starcie '*zniszczenie, actus destruendi, delendi*': Ny⟨e⟩ gest tayne starcye twe (contritio tua) *BZ* Nah 3, 19.

Starczek *bot.* '*rzepik pospolity, Agrimonia eupatoria L.*': Starczek agrimonia 1472 *Rost* nr 484; Contra fluxum lacrimarum... accipe folia starczek, verbene, ruthe XV *p. post. RRp* LIII 62. ~ *Bohemizm.*

(Starczny) Staczny '*obfity, largus, copiosus, abundans*': Staczne sufficiens XV *p. pr. R* XVI 349.

Starczyć, Staczczyć, Staczyć, Statczyć *formy*: *praes. ind. 3. sg.* statczy XV *med. SKJ* V 260; staczy XV *med. SKJ* V 282; *1. pl.* staczczymy *MPKJ* V 86; *3. pl.* starczą XV *ex. GlKórn* II 209; ~ *inf.* statczyć *BZ* Gen 33, 14. II Par 30, 3. Tob 6, 6; ~ *praet. 3. sg. m.* statczył *Fl* i *Pul* 11, 1, *MPKJ* V 80, *Pul* 30, 12; *neutr.* statczyło *BZ* III Reg 16, 31.

Znaczenia: **1.** '*być wystarczającym pod względem ilości, liczby, wymiarów itp., wystarczać, sufficere*': Vnam tantum tunicam habeo..., que non sufficit tibi et michi yaszczy (*sc.* suknica) nye stathczy mye y thobye XV *med. SKJ* V 260; Vczinył Achab... nyeprawye przed bogem... a nye statczilo gemu (nec suffecit ei), abi syø przidzerszal grzechow Geroboamowich..., ale nadto poiøl sobye szonø Gezabel *BZ* III Reg 16, 31; Radzily syø (*sc.* krol z książęty), abi vczinyly Wyelykø Nocz myesyącza drugego, bo nye mogly vczinycz w swem czasye, bo kaplany, gisz bi mogly statczicz (qui possent sufficere), nye bily poswyøceny *BZ* II Par 30, 3; Gyne (*sc.* mięso) nosil, abi s sobø na drogø wzøl, czso bi gyma moglo statczicz (quae sufficerent eis) na drogø *BZ* Tob 6, 6; Ducentorum denariorum panes non sufficiet eis, nye *stacze ym,

ut vnusquisque modicum quid accipiat (Jo 6, 7) *ca* 1500 *JARp* X 2r; Breuis esse laboro, obscurus fio, sectantem leuia nerui deficiunt, ⟨nie⟩ sztarczw, animique XV *ex. GlKórn* II 209; ~ *ktoś* nie statczył *'kogoś zabrakło, aliquis defuit'*: Zbawona me vczin, gospodne, bo ne statczil swøty (quoniam defecit sanctus) *Fl* 11, 1, *sim. Pul.*

2. *'nadążać, podołać, dać radę, być w stanie, sprostać, alicui rei parem esse, aliquid sustinere'*: Ortum sanctissimum matris dei, sancte Marie, enarrare non sufficiunt, vypovyedzyecz nye staczy, nec exprimere possunt omnia verba XV *med. SKJ* V 282; Gedz, panye moy, naprzod, a yacz poydø z nyenagla za tobø, yako mosze bidlo statczycz (sicut videro parvulos meos posse) *BZ* Gen 33, 14; Statczył (*war. lub.*: vstatczył) suffecit (quis sufficit enarrare opera illius? Ecclus 18, 2) *MPKJ* V 80; Nye stoczczimi (*pro* staczczimi, *war. kal.*: nye vstatczymy) ad quid valebimus (gloriantes ad quid valebimus? Ecclus 43, 30) *ib.* 86.

3. *'trwać, manere'*: nie statczyć *'upływać, przemijać, transire, elabi'*: Bo nye statczyl w boleszczy (*Fl*: szszedl iest w bolenu) zywot moy (defecit in dolore vita mea) a lyata moya we wzdychanach *Pul* 30, 12.

Cf. **Dostarczyć, Ustarczyć**

Stargać *formy*: *praes. ind. 3. sg.* starga XV *p. post. Kalużn* 285, *Rozm* 504; ~ *part. praet. pass. ac. sg. m.* starganego XV *p. post. R* XXIV 375; *ac. pl. m.* stargane XV *p. post. R* XXIV 375, *ca* 1500 *JA* X 380; ~ *praes. pass. 3. sg. neutr.* stargano jest *Fl* 123, 7; ~ *praet. pass. 3. pl. m.* były stargane *Rozm* 149.

Znaczenia: **1.** *'podrzeć, porozrywać, poszarpać, rozszarpać, rumpere, discindere, dilacerare, laniare'*: Dvsza nasza yako wrobl wytargnona gest z sydla lowczow, sydlo stargano (*Pul*: starto) gest (laqueus contritus est) a my *swyzwoleny gesm⟨y⟩ *Fl* 123, 7; Stharga-ly ge (*sc.* bydło) zwyerz (si comestum a bestia Ex 22, 13), ostathek przymye pan,... czyge gest XV *p. post. Kalużn* 285; Ya mam nynye... dacz moye obye rącze targacz na krzyzv Zydom, asch szye v nych kazdą zyla starga *Rozm* 504; ~ Ve mihi de tali aspectu, vt vnquam genui te, fili mi, quem sic video laceratum vlg. starganego XV *p. post. R* XXIV 375.

2. *'zmierzwić, zwichrzyć, miscere, turbare'*: Primo vidit eum mater sua et... vidit... faciem sputis maculatam..., crines laceratos, stargane, sszyepane, otargane, et vix cognouit eum XV *p. post. R* XXIV 375; Nam vidit (*sc.* virgo Maria) corpus eius quasi leprosum, faciem concussam,... crines laniatos, stargane, corpus totum sdrapane *ca* 1500 *JA* X 380; Vloszy yego glovy byly czarne..., rzadko kyedy ye czoszal a nygdy nye strzyzone, a wschakosch nygdy nye byly stargane (non distorti) *Rozm* 149.

Stargnąć *'ściągnąć, szarpiąc gwałtownie zrzucić, powalić, trahendo, vexando deicere, sternere'*: Iacosm ne stargnal Janussa stola (*leg.* z stola) ani go deptal, ani nosza na yego gardlo nastawal 1403 *Pozn* nr 738; Stolyecz yego na zemę stargl yes (sedem eius in terram collisisti, *Fl*: na zemi starl ies) *Pul* 88, 43.

Stargować (się) *formy*: **a.** *z zaimkiem zwrotnym* się: *praet. 3. pl. m.* stargowali 1482 *RKJŁ* VII 60.

b. *bez zaimka zwrotnego* się: *praet. 1. sg. m.* -m stargował 1413 *Czrs* 40, 1428 *ZapWarsz* nr 2811; *3. sg. m.* stargował 1413 *Czrs* 40, 1419 *TPaw* VII nr 969, 1428 *ZapWarsz* nr 2811, 1471 *MPKJ* V 14; ~ *plqperf. 1. sg. m.* -m był stargował 1424 *KsMaz* II nr 305, 1428 *ZapWarsz* nr 2840; *3. sg. m.* był stargował 1424 *KsMaz* II nr 305, 1428 *ZapWarsz* nr 2840.

Znaczenia: **1.** *'targując zgodzić się na ostateczną cenę kupna-sprzedaży, dobić targu, convenire de pretio cum aliquo'*: Jacom ya sztargoval o Falanczicze s Gotharthem veczne, ma mye na Gody wszdacz 1413 *Czrs* 40, *sim.* 1428 *ZapWarsz* nr 2811; Essze Wawrzinecz sztargoval o Falanczicze s Gotharthem veczne 1413 *Czrs* 40, *sim.* 1428 *ZapWarsz* nr 2811; Przedwoy stargował sz Procopem o kon za dwe kope y ten mu myal zaplacicz po stargowanyu w tidzen 1419 *TPaw* VII nr 969; *Iakom ya *wy tem targu stogø, czom bil *zi Iacubem pirwey stargowal 1424 *KsMaz* II nr 305; Eze Borzignew *wy tem targu stogi, czo bil *zy Iacubem pirwey stargowal *ib.*; O cthorem penødze szalowal na Borzima, thim gemv zadal, kedim bil s nim stargowal o dzedzinø 1428 *ZapWarsz* nr 2840; O cthore penødze Micolay szalowal na Borzima, thi gemv zadal, kedi bil s nim stargowal o dzedzinø *ib.*; Apud prothoconsulem Stanislaum... dominus Jacobus Dabrova... cum filio suo Johanne stargowaly szya 1482 *RKJŁ* VII 60.

2. *w błędnym (za wzorem czeskim) przekładzie*: Stargował (*war. lub.*: stargowąlą, *pro* stargował, *aut* odchował, *mamotrekt klementyński*: odtrhował, *muzealny*: odchował) sustentavit (dedit eis alimenta pro equis... et asinis sustentavque eos illito anno pro commutatione pecorum Gen 47, 17) 1471 *MPKJ* V 14.

Stargowanie *'zgodzenie się po targu na ostateczną cenę kupna-sprzedaży, dobicie targu, actus*

conveniendi de pretio': Esz Przedwoy stargowal sz Procopem o kon za dwe kope y ten mu myal zaplacicz po stargowanyu w tidzen 1419 *TPaw* VII nr 969.

Stark '*klin, róg, angulus*' *(?)*: Donamus... decem laneos... in acie silue nostre Mokow districtus Gneznensis vlg. na starku pro agris et aliis vtilitatibus dimenciendos 1424 *KodWP* V 392. ~ *Zapewne już nomen proprium.*

Starmach *cf.* **Stelmach**

Starmachar *cf.* **Stelmacher**

Starnąć *cf.* **Zetrzeć**

Staroć '*wiek podeszły, sędziwy, albo dawność, odległość w czasie, aetas provecta, senectus vel vetustas, longinquitas*': Starocz vetustatem XV *med. R* XXV 151.

Z **starodawna** '*od bardzo dawna, z dawien dawna, iam diu, iam pridem, antiquitus*': Que via equitatur in Bresth et fuit via ab antiquo tenta de Paruo Smolsko mimo kopinyecz tako, iako starodawna (*leg.* z starodawna) bila 1424 *TPaw* VII nr 3755.

Starodawny '*istniejący od dawna, bardzo dawny, bardzo stary, antiquus, vetustus*': Vedlvg stharodawnego obiczayv Wislą, Bugiem y Narwią kazdemv mayą bicz dobrowolne plinączemv (ex consuetudine antiqua fluvii Visla, Bug et Narew debent esse omnibus defluentibus liberi) 1498 *MacPraw* VI 274; Qui infirmi sunt, si ex pristina consuetudine aliter tractantur in victu, non decet aliis molestum esse ktorzy nyemoczny sza, starodavnym obyczayem ysz gynaczey mayu bycz opatrzeni pokarmem, nye ma gynym bycz zal *ca* 1500 *JA* IV 93.

Starogon '*?*: Ubi transivimus, ibi deiuravimus veritatem terram Lublinensem ad dextram et terram Chelmensem ad sinistram, et per ista loca sunt perpetuales starogony et barczi (1359) XVI *DokMp* IV 115. ~ *Cf.* **Śladogonic.**

Staroscski *czy* **Starościski** '*związany ze starostą, pochodzący od starosty, ad magistratum* starosta *dictum pertinens*': Jacosmy wydzeli y sliszeli listh staroszczsky wszdawny na pol Peska y sprawedliwe wyszedl s kanczelarye staroszczynev 1424 *Pozn* nr 1181; Jsze czo na tem sledze schedza a nyc mam nan staroszczskyego prawa any go w pyenadzech dze⟨r⟩sza, ale w kmecza szedza 1445 *ib.* nr 1632.

Starosta *formy*: *n. sg.* starosta 1374 *KodWP* III 426, 1377 *DokMp* IV 188, *ca* 1420 *WokTryd* nr 244, *etc. etc.*; ~ *g. sg.* starosty 1399 *TPaw* IV nr 560, 1400 *Pozn* nr 430, 1402 *ib.* nr 543, *etc.*; ~ *d. sg.* staroście 1405 *HubeZb* 111, 1405 *Kościan* nr 262, 1410 *Pozn* nr 795, *etc. etc.*; ~ *ac. sg.* starostę 1396 *Pozn* nr 197, *Bogur* B—F, 1410 *Kal* nr 329, *etc.*; ~ *v. sg.* starosta 1402 *Malk* 119; ~ *i. sg.* starostą 1394 *Kościan* nr 13, 1405 *Pozn* nr 771, 1412 *Kal* nr 399, *etc. etc.*; ~ *n. pl.* starosty *Sul* 63, *BZ* Deut 19, 12. II Esdr 8, 71, *Dział* 12, 1471 *MPKJ* V 25; starości *MPKJRp* V 25v; ~ *g. pl.* starost *Sul* 60, *BZ* Gen 47, 30, 1471 *MPKJ* V 37. 52; ~ *d. pl.* starostam *Sul* 60, *BZ* II Esdr 8, 68, *Dział* 61, 1471 *MPKJ* V 15, *Rozm* 310; ~ *ac. pl.* starosty *BZ* II Par 23, 18, 1471 *MPKJ* V 16. 57, *MPKJ* V 56; ~ *v. pl.* starosty *MPKJ* V 112; starości 1471 *MPKJ* V 112.

Znaczenia: **1.** '*początkowo namiestnik królewski sprawujący na określonym terytorium pełnię władzy w zastępstwie panującego (starosta generalny, ziemski), z czasem urzędnik sprawujący na określonym obszarze władzę administracyjną, sądowo-policyjną oraz zarząd dóbr królewskich (starosta grodowy), także tenutariusz dóbr królewskich (starosta niegrodowy) lub ich zarządca, praefectus regius, qui initio in terra quadam regis vices sustinebat, postea magistratus provinciam quandam administrabat vel sine iurisdictionis potestate praedia regia curabat*': Promittimus, quod nullum baronem, militem seu nobilem... in capitaneum, in vulgo starosta dictum, preficere debebimus 1374 *KodWP* III 426; Datum in Grodek..., presentibus hiis dominis:... Petro Brun, Bencone starosta 1377 *DokMp* IV 188, *sim.* 1412—3 *Lites* II 187, 1428—69 *BiblWarsz* 1861 III 36; Isz Jan a Dobesz ranczili memu szynowi pret starostø listu wyprawena 1394 *Kościan* nr 13, *sim.* 1412 *Kal* nr 399, *etc.*; Jaco Sandziwoy ne dodal dzeszaczora scotu..., czo sø na starostø dostalo 1396 *Pozn* nr 197, *sim.* 1438 *ib.* nr 1590, *Dział* 60; Dominus skarbnik debet portare paginulam in duabus septimanis vlg. ot starosti a Przibislao 1399 *TPaw* IV nr 560; Iaco ten list wsdawni *wizedl ot Sandziuoya starosti 1400 *Pozn* nr 430, *sim. Sul* 64, *Dział* 49; Spitay go, pane starosta, *gczesmø *mø tho uczinili 1402 *Malk* 119; Iaco Przetwoy... kasal mu do starosti gechacz y szapowedzecz vsdane 1402 *Pozn* nr 543, *sim.* 1407 *Kal* nr 259, 1410 *ib.* nr 328, 1436 *Pozn* nr 1473; Eze Bartek zlym ne zywe przeczywo zemanom y przeczywo panu staroscze 1405 *HubeZb* 111, *sim.* 1405 *Kościan* nr 262, 1418 *ib.* nr 706, 1455 *ZapWarsz* nr 1018, 1471 *Czrs* s. LXXXV; Yaco Witek... Hance... wsdal przet panem Domaratem, tedi medzirzeskim starosta, osmdzesanth krziwen 1405 *Pozn* nr 771, *sim. Sul* 64; Gdi Staszek ne chczal ranczicz za starostan Thomka dz⟨ie⟩sanci grziwen Lewkowskim 1410 *Kal* nr 329; ⟨Jako⟩ Derska ne dawala rokow

pany Thomcowey staroscze o thy pyena⟨dze⟩ 1410 *Pozn* nr 795; Jacom ne dal rokv zawitego przet panem starostą Palucze 1419 *ib.* nr 1034, *sim.* 1416 *Kal* nr 526, *etc.*; Przidø pan Doliva przet pana starostø XV *in. Malk* 117; Starosta capitaneus *ca* 1420 *WokTryd* nr 244, *sim. ca* 1500 *Erz* 101; Gdiby ktho przeth namy alybo przeth starostą (coram... capitaneo) naszym... byl obvynyon a kv vkazanyv swogey nyewynnosczy przeth namy abo przeth naszym starostą (per... capitaneum) nye bylbi przypvsczon *Sul* 60, *sim. ib.* 55; Then tho wogewoda v nasz alybo v naszych namyasthkow, lvbo w naszych starosth sprawyedlywosczy gemv szvkay *Sul* 60; Yąthego mayą go nam dacz alybo naszym namyasthkom, alybo starostam (capitaneo) naszey zemye *ib.*, *sim. Dział* 61; My alybo nasz⟨y⟩ namyasthkowye y starosty (capitanei, *Dział* 48: nygeden sądza any starosta sądy czynyączy) naszy sądzicz nye mamy... any kthorego czlowyeka potąpycz *Sul* 63; Kedi... przes nasz alybo starostą (capitaneum) naszego then dzal poczwirdzon nye bądze *Sul* 66; Vstawyamy, aby sądza abo wogewoda, albo starosta (castellanus, *Sul* 22: castellaan), albo oprawcza... zaklad weszmye o wyną na naschem sziemyanynye *Dział* 9; Starosti mogą myecz kaszdi swego sadzą *ib.* 12; Starosta (palatinus, *Sul* 60: wogewoda) tesz... takiemv zbiegowy mosze dacz myr *ib.* 60; Any lysta kschazego, kthory s soba myal, gdy do pana *starosta lomzen⟨ski⟩ego... schetl..., gemu smaczal siłą 1467 *SprTNW* VIII 2, 34; Yakom ya nye poyal konya bladnego sz pola, kthori ku stharoscze sluzal 1470 *ZapWarsz* nr 1277; Petr z Kurozwank, starosta cracowski 1491—5 *AKH* VIII 112, *sim. ca* 1428 *PF* I 479, XV *RafPocz* 27; Takowi staroscie (capitaneo) zaplaczicz ma wyny dwie 1498 *MacPraw* VI 273; ~ starosta miodowy, obelniski *'urzędnik w dobrach książęcych, wykonujący czynności sądowe i administracyjne na danym terenie nad bartnikami, apiariorum praefectus'*: Gdi... barthnyk... sbyezi..., tegdi pan... przylanczyw sobye starosthą myodovego (associato sibi capitaneo mellicidum), acz gy ma,... tego tho sbyega... bandzye czyandzal *Sul* 96; Mellicida al. starostha obelnysky 1491 *ZapRpWarec* 1c 139; ~ Dum nobilis Lubewo... podal unam borram... nobili Paulo... et alias y starostwo borowe..., et starosta debet capere de iudicio tercium denarium a penis 1442 *TymSąd* 79; Iaco mnye Voczech odbyl cząszą, kyedim *poszlaye starostha *myego cządzącz barthnika *szwyego szila 1445 *ib.* 78; Jakom ya nye vszuszyl schosznyey barczy, o ctora na mya staroszthа szalowal 1463 *ib.* 74; ~ *z fleksją łacińską*: Statuj itaque homines supra notatos starozte Bogdano de Polkouic... esse subiectos 1223 *Büsch* 84; Item XI scotos staroste pro piscibus 1376 *AcCas* 69, *sim.* 1378 *ib.* 104.

2. *'zwierzchnik, przełożony, zarządca, naczelnik, też rządca, namiestnik, praefectus, praepositus, procurator'*: Starostø scowal (*sc.* bog) pkelnego *Bogur* B—F; Tunc Decius tradidit eum (*sc.* s. Laurentium) Valeriano prefecto, staroscze, precipiens, ut thezauros requireret XV *med. R* XXIV 362, *sim.* XV *med. RRp* XXIV 363; Damasci prepositus gentis, w Damascv starosta lvdą,... custodiebat ciuitatem Damascenorum (II Cor 11, 32) XV *med. SKJ* I 67, *sim.* 1453 *R* XLVII 351, XV *p. post. RRp* XXV 179; Hec descripcio prima facta est a preside, od starosty, Syrie Cyrino (Luc 2, 2) XV *med. SKJ* V 252; Zatim Achab wezwal Abdiasza k sobye, starostø (dispensatorem) domu swego *BZ* III Reg 18, 3; Vstawył Ioyada starosti (praepositos) w domv bozem *BZ* II Par 23, 18; Przecztły przikazanye krolyowo starostam krolyovim (regalibus dispensatoribus) *BZ* II Esdr 8, 68; Y bily vczøstny tego grzechu wlodarze y starosti (praepositi et magistratus) ot poczøtka tego krolewstwa *ib.* 8, 71; Starostam prefectis (praecepit ergo in die illo praefectis operum Ex 5, 6) 1471 *MPKJ* V 15; Starosty tribunos (constitue ex eis tribunos et centuriones... et decanos Ex 18, 21) *ib.* 16; Starosty (*war. lub. rp.*: staroszczy) prefecti (Num 7, 2) *ib.* 25; Starosth magistratuum (manus etiam principum et magistratuum fuit in transgressione hac prima I Esdr 9, 2) *ib.* 52; Starosty satrapas (scriptum est... ad omnes satrapas regis et iudices provinciarum Esth 3, 12) *ib.* 57; Staroscie presidi (vinctum adduxerunt eum et tradiderunt Pontio Pilato praesidi Mat 27, 2) *ib.* 120, *sim. ca* 1500 *JA* X 381, *Rozm* 708. 709; Magistratus wlodarze, starosthy, rząncze (tunc Holofernes vocavit duces et magistratus virtutis Assyriorum Judith 2, 7) *MPKJ* V 56; Jesusz staroscze wydan XV *ex. SKJ* I 145; Starosthą prefectus *ca* 1500 *Erz* 101; Bądzyeczye vodzeny kv krolom, kv starostam (ad praesides Mat 10, 18) prze mye *Rozm* 310; Voyska poganska y starostha ych (tribunus Jo 18, 12), ktora byla czeladz krolevska..., yąly mylego Iesucrista *ib.* 651; ~ starosta (swadziebny) *'gospodarz wesela, nuptiarum curator'*: Starostha architriclinus (Jo 2, 9) XV *p. post. R* XXV 198; Poczyrpnyczye y nyesczye staroscze svadzebnemv (architriclino Jo 2, 8). A gdysch vkuszyl ten ystny starosta (architriclinus Jo 2, 9) vyna, poczal ye barzo chvalycz *Rozm* 209.

3. *'starzec, senex'*: Starosti (*war. kal.*: starosczi) senes (audite hoc, senes Joel 1, 2) *MPKJ* V 112; ~ *w pl. 'starsi wiekiem przedstawiciele ludu, starszyzna, seniores civitatis'*: Posli starosti tego myasta (mittent seniores civitatis illius) *BZ* Deut 19, 12; Tedi Sizennes... y towarzisze gego... pylny bily dzala poswyøtnego, snadnye pomagaiøcz ⟨z⟩ starostam⟨i⟩ zidowskim⟨i⟩ ksyøszøtom syrskim (cooperantes cum senioribus Iudaeorum principibus Syriae) *BZ* II Esdr 7, 2; ~ *'przodek, unus e maioribus, proavus'*: Uczynysz se mnø... sprawyedlywoszcz..., abi mnyee winyosl s tey to szemye y poloszyl myø w grobye mich staroost (maiorum meorum) *BZ* Gen 47, 30.

Starostwo 1. *'okręg podlegly władzy starosty, districtus dicioni capitanei subiectus'*: Dictus regulus et non rex, bo nye myal wszystkego krolewstwa, alye..., myal w temsze krolewstwye nyektore paynstwo, yako hodie *starowstwo albo woyewocztwo XV *ex. MPKJ* II 318.

2. *'dobra królewskie oddane w zarząd staroście, bona regalia, quae capitaneus conducta habet'*: Petrus et Iacobus... recognoverunt, quia eisdem... Stanislaus... capitaneus Sanocziensis, germanus ipsorum, satisfecit... de summa peccuniarum et florenorum, quas habuerunt super capitancatu al. na *starowstwye et super omnibus bonis regalibus 1478 *AGZ* XVI 143; ~ Dum nobilis Lubewo... podal unam borram... nobili Paulo... et alias y starostwo borowe 1442 *TymSąd* 78.

Staroswat *'gospodarz wesela, qui nuptiis praeest'*: Staroszwath architriclinus *ca* 1500 *R* XLVII 355.

Starościna *'żona starosty, uxor magistratus* starosta *dicti'*: Jaco czsso na myą pany zalowala, abych sszeczy myal, czsso by kv nye przysluchały, to my trzy sszeczy pany staroszczyna Vradska pozyczyly a pan Cunrad dw (*leg.* dwu) 1423 *Kościan* nr 987; Jacom czom raczyl za Chwalantha..., jszye myal ze kszang vypyszacz trzy grzywny vyn, czszo byl ostal Dobrogost... paney staroszczyney, ty gyest Chwalantha ze kszang wypysal, a Dobrogost... gych nye zaplaczyl panyey staroszczyney 1427 *Pozn* nr 1274; Jan... recognovit se teneri debitorie 8 1/2 grossos Dorothee staroszciney 1476 *CracArt* nr 653; ~ *'żona miejskiego dostojnika, uxor magistratus urbani'*: Interim quedam domina primaria, staroszczyna, ciuitatis mortua deferebatur XV *med.* *R* XXIV 360.

Starościn(y) *formy*: *n. sg. m.* starościn 1397 *Pozn* nr 350, 1407 *Kal* nr 240, 1408 *Pozn* nr 638, *etc.*; ~ *g. sg. m.* starościnego 1422 *Pozn* nr 1120, 1425 *Kościan* nr 1263; *f.* starościnej 1420 *Pozn* nr 993, 1424 *ib.* nr 1181, 1432 *ib.* nr 1389; starościny 1410 *Pyzdr* nr 302, 1445 *ZapWarsz* nr 752; ~ *ac. sg. m.* starościn 1391 *Pozn* nr 92, 1420 *Kal* nr 746, 1426 *Kal* nr 940; *f.* starościną 1401 *Pozn* nr 507; ~ *i. sg. m.* starościnym 1415 *Kościan* nr 563, 1420 *ib.* nr 846, 1424 *ib.* nr 1027. 1082; ~ *l. sg. m.* (o) starościnym 1391 *Kościan* nr 1; *f.* starościnie 1449 *TymSąd* 73; *neutr.* starościnem 1420 *Pozn* nr 989; ~ *n. pl. m.* starościny 1429 *Pozn* nr 1341; ~ *d. pl. m.* starościnym *Dział* 42; ~ *ac. pl. f.* starościny 1418 *Kal* nr 593.

Znaczenie: *'związany ze starostą, pochodzący od starosty, należący do starosty, ad magistratum* starosta *dictum pertinens'*: Czo Jacub zabił Adama, to gy zabil, ysz gy cradl a o staroszczinym myrsze *niczcz ne we⟨d⟩zal 1391 *Kościan* nr 1; Jaco Wichna myala list staroszczin,... ale ye sgorzal 1391 *Pozn* nr 92, *sim.* 1426 *Kal* nr 940; Ysze Dobrogost ne przimanczil Kuninskich ku przedanu dzedzini, iedno iako list staroszczin mowi 1397 *Pozn* nr 350, *sim.* 1407 *Kal* nr 240, 1408 *Pozn* nr 638, 1424 *Kal* nr 813, *etc.*; Jacosmi bili pos[i]li Voczechouii... do woytha z Buku, izbi pokazal twardocz staro⟨ś⟩czinø na yego czanszczi Negolewa 1401 *Pozn* nr 507; Iako sprawnye Katharzynyn list ten wyszyedl s canczelarie staroszczini 1410 *Pyzdr* nr 302; Jako yesdzil s listem pana staroszczinim o Szandziwoya... do pane Sdzichny... rok roszkladacz 1415 *Kościan* nr 563; Yako pan Landsky kasal ranczycz za staroszczyny wyny Marczynowy 1418 *Kal* nr 593; Iaco Otha kasszal przepisszacz grzywnø grossy szyrokych na staroszczyn listh 1420 *Kal* nr 746; Ysze Wlodzymir *wyczrzymal swoy list na to gymene y soltistwo..., o ktore mu Chwalka y Wlodak po wszdanu staroscinem [...] 1420 *Pozn* nr 989; Yaco Szandziuog... Janą... crome paną staroszczinego myru ne wordrowal 1422 *ib.* nr 1120; Jaco Sczepan... wytrzymal dwa slady w Tloczech z łystem wsdawnym pana staroszczinym trzy lata 1424 *Kościan* nr 1027, *sim.* 1420 *ib.* nr 846, 1424 *ib.* nr 1082; Jacosmy wydzeli y sliszeli listh staroszczsky wszdawny na pol Peska y sprawedliwe wyszedl s kanczelarye staroszczyney 1424 *Pozn* nr 1181, *sim.* 1420 *ib.* nr 993, 1432 *ib.* nr 1389; Jaco ta pani po wysczv lysta wsdawnego pana staroszczynego byla w dzerzenyv swe czansczy 1425 *Kościan* nr 1263; Jsze pan Jan Jugo nycz nye ma w Staschewe any listy wsdawn[y]e pana staroscyni dzelne na pol Staschewa Jugowi visly 1429 *Pozn* nr 1341; Jan staroszczini crowy ne wizil 1445 *ZapWarsz*

nr 752; Jakom ya nye wsąl w staroscznye dzyrsavye trzech royoph zamotrzecz silą 1449 *Tym-Sąd* 73; ~ ⟨G⟩dy kto nagany... skazanye..., tedy... ma... dacz... sądzam staroscznym (iudicibus castellanorum, *Sul* 50: sandzam castellanskym alybo panyskim) po polugrzywnyv *Dział* 42.

1. Starość *formy*: *n. sg.* starość *Fl* i *Pul* 91, 10, XV *med. Zab* 518, *ca* 1450 *PF* IV 569, *etc.*; ~ *g. sg.* starości *Fl* i *Pul* 70, 10. 19, *Sul* 6, *etc.*; ~ *d. sg.* starości XV *p. post. R* I s. XXXIX; ~ *ac. sg.* starość *Sul* 54, XV *med. SKJ* V 263, *BZ* Gen 24, 36; ~ *i. sg.* starością (1427) 1494 *Ziel* I 172, *BZ* III Reg 14, 4; ~ *l. sg.* (w) starości *Gn* gł. 20a, *Fl* i *Pul* 91, 14. 118, 147, *etc. etc.*

Znaczenia: **1.** *'okres życia, kiedy się jest starym, wiek podeszły, sędziwy, aetas provecta, senectus'*: Ne porzuczay me w czas starosci (in tempore senectutis) *Fl* 70, 10, *sim. Pul*; Asz do postarzena y starosci (in senectam et senium), bosze, ne ostaway me *Fl* 70, 19, *sim. Pul*; Staroscz (senectus) moia w miłoserdzu oplwitem *Fl* 91, 10, *sim. Pul*; Jeszcze rozplodzø se w starosci oplwitey (in senecta uberi) *Fl* 91, 14, *sim. Pul*; Staroscy senectutis XV *med. RRp* XXIII 279; Quarto comendat ipsam (*sc.* evangelista Annam) ab antiqua etate prze yey poczesthna staroszcz XV *med. SKJ* V 263; Manstwo ad 50 annum, staroscz ad 70, skyszaloscz usque ad mortem *ca* 1450 *PF* IV 569, *sim. ib.* 570, XV *med. Zab* 518; Ti potem poydzesz ku oczczom swim w pokoy a bødzesz pogrzebyon w dobrey staroszczy (in senectute bona) *BZ* Gen 15, 15, *sim. ib.* 35, 29; Bosta bila oba stara... y w staroszczy bila (erant autem ambo senes provectaeque aetatis) *ib.* 18, 11; Poczøla gest (*sc.* Sara) y porodzyla syna w swey staroszczy (in senectute sua) *ib.* 21, 2, *sim. ib.* 21, 7, *MW* 60b, *EwZam* 288, *Rozm* 46. 50; Porodzylacz Sara... syna na staroszcz (in senectute sua) *BZ* Gen 24, 36; On nye mosze wydzecz, bosta syø bile zamroczile oczi gego staroscyø (prae senectute) *BZ* III Reg 14, 4; Staroscz lvdzy decrepitas *OrtCel* 3; Bernharth, ku staroszczy przyssly (in senium deductus) XV *p. post. R* I s. XXXIX; Przichodzycz staroscz (senectus), radzącz, aby radnyey syą poleczal bogu nyzły synowy *ib.* s. XLVII, *sim. Rozm* 107; Stąroscz senium *ca* 1500 *Erz* 101; Tamo nye nyemoczy any tamo moze kto od staroszczy wmrzecz (nec quisquam ibi corruit annorum ex aetate) *Rozm* 25, *sim.* 1456 *ZabUPozn* 89; Elzbyeta... v starych lyeczych bądączy poczęła y porodzycz myala svoy plod v takye staroszczy bądacz (iam inveterata) *Rozm* 52; ~ Veni et sede in medio nostrum et iudica nobis, quia deus dedit tibi honorem senectutis staroszczy (Dan 13, 50) XV *p. pr. SKJ* I 310; ~ Ta suknya nygdy szye nye pogorschyla any od staroszczy gnyla (non viluit consumpta vetustate) *Rozm* 141; ~ być w starości *ileś* lat *'mieć, liczyć ileś lat, tot annos natum esse'*: Bil gest w staroszczy laret wszech swich lyat (facti sunt omnes dies Iared) dzewyøczset a szeszczdzesyøt a dwye lyeczye *BZ* Gen 5, 20; Bil gest w staroszczy Matuzale (facit sunt omnes dies Mathusala) dzewyøczset a sedmdzesyøt a dwye leczye *ib.* 5, 27; ~ *'dojrzałość, wiek dojrzały, maturitas, aetas matura'*: F staroscy in adulta etate *Gn* gł. 20a; Przeszedl gesm w staroszczy (praeveni in maturitate) y wolal gesm *Fl* 118, 147, *sim. Pul.*

2. *'dawność, odległość w czasie, vetustas, magnum temporis spatium'*: Gegosz mąszoboystwa doswyathczenye... prze staroscz vczynkv (propter vetustatem facti, *Dział* 47: dla ktorey dawnoszczy lyat y staroszczy rzeczy) laczno nye moze bycz ymyano *Sul* 54; Domus noua, cor fide et gracia a vetustate crroris, dom nowi, schercze vyara a myloscza oth staroszczi bladow, innouatum edificatur per bonum opus 1461—7 *Serm* 322v; ~ podług czasow starości, z starości *'od dawna, od dawnego czasu, antiquitus'*: My, Kazymyrz,... bacząncz, ysz podług czassow staroszczi (iuxta temporum antiquitatem, *Dział* 6: od dawnych czasow)... vyelye rzeczy w szandzech... rosmagycze... zkazani bywayą *Sul* 6; Iakokoly s staroszczi (antiquitus, *Dział* 30: podług starych praw) bilo dzirzano, ysz kmyecz drvgego kmyecza zabyyącz, zaplacziw trzy grziwny groszow, od vini mąszoboystwa praw bival *Sul* 41.

3. *'przedawnienie, abolitio'*: Cum cuicunque idem Petrus venderet, ab eodem Adamo praedictam ipsam haereditatem libere potest exemere et ipsum diuturnitate neque aliquo modo al. staroscza non debet evadere (1427) 1494 *Ziel* I 172.

2. Starość *'staranie, dbałość, troska, cura, diligentia' (?)*: To tesz prawo a vstawyenye gest yvsz viszszey oprawyono..., a przetho yvsz stogy tuta proszne darempnye, yeno przetho, aby wszdy staroscz wyedzana *Sul* 70.

Starościski *cf.* **Staroscski**

Stary *formy*: *n. sg. m.* star *Gn* 181a, *Aleksy* w. 38, *BZ* Gen 19, 31. I Par 23, 1, *Rozm* 237; stary 1399 *Pozn* nr 404, *Gn* 3a. 4b. 184b, *etc. etc.*; *f.* stara 1275 *PPom* 233, 1395 *Pozn* nr 187, *Gn* 11b, *etc.*; *neutr.* stare *Gn* 1b, 1444 *R* XXIII 308 1462 *AGZ* VI 72, XV *p. post. PF* III 290; ~ *g. sg. m.* stara *OrtOssol* 48, 1; starego (1366)

MMAe X 202, (1377) *ib.* 305, (1381) XVI *KodWP* III 516, *etc. etc.*; *m.* a. *neutr.* stara 1418 *TPaw* VII nr 314; *cf.* Z **stara**; *f.* stare 1407 *Kal* nr 212; starej 1399 *TPaw* IV nr 2156, *OrtMac* 94, *OrtOssol* 70, 4, *etc.*; *neutr.* starego 1420 *Kościan* nr 764, 1420 *Pozn* nr 997, 1426 *AKPr* VIIIa 167, *etc.*; ~ *d. sg. m.* staremu 1392 *HubeZb* 66, *Aleksy* w. 120, *BZ* Deut 28, 50, 1471 *MPKJ* V 74; *f.* stare 1429 *Pyzdr* nr 916, 1430 *Pozn* nr 1352, *Rozm* 44; starej 1432 *Pozn* nr 1387, 1432 *Pyzdr* nr 1041. 1042, 1449 *BiblWarsz* 1861 III 20, *etc.*; *neutr.* staremu *Rozm* 295; ~ *ac. sg. m.* stary 1405 *Kościan* nr 286, 1406 *Kal* nr 157, 1425 *Pozn* nr 1215, *etc.*; starego *Rozm* 169; *f.* starą 1396 *Pozn* nr 210, *Gn* 172b, 1422 *Kościan* nr 926, *etc.*; *neutr.* stare (1359) XVI *DokMp* IV 114, *Gn* 173b, *BZ* Lev 26, 10, *etc.*; ~ *v. sg. f.* staro XV *med. R* XXIII 279; ~ *i. sg. m.* starym 1408 *Kościan* nr 380, *OrtMac* 59, *OrtOssol* 48, 2, *Pul* Deut 37; *f.* starą 1423 *Pozn* nr 1133. 1134, 1425 *ib.* nr 1212, 1427 *ib.* nr 1257, *etc.*; ~ *l. sg. m.* (w) starem *Gn* 174a, 1427 *AGZ* II 79, 1438 *R* XXII 351, *etc.*; starym XV *Monlur* V 128; ~ *n. du. m.* stara *BZ* Gen 18, 11; ~ *n. pl.* stare 1452 *LubPodk* 63, 1453 *ib.* 69; *m.* starzy *Fl* i *Pul* 148, 12, *BZ* Gen 19, 4, *OrtMac* 39, *etc. etc.*; stare 1420 *Kościan* nr 765, *OrtMac* 37. 44, *OrtOssol* 35, 3; stary *(?) OrtOssol* 12, 4. 43, 3; *f.* stare 1471 *GórsJaz* 270, 1471 *GórsJazRp* 270, *Rozm* 765; *neutr.* stara *Fl* 88, 48; stare *Fl* Ann 5; ~ *g. pl.* starych 1477 *AGZ* XIX 551; *m.* starych 1447 *DokMp* III 241, *BZ* IV Reg 19, 25, *OrtCel* 4, *etc.*; *f.* starych *Fl* 78, 8, 1451 *ZapWarsz* nr 917; *neutr.* starych *Dział* 6. 30; ~ *d. pl.* starym XV *med. RRp* XXIII 279; *m.* starym *BZ* Jud 10, 6, *OrtMac* 51, *OrtOssol* 44, 2; ~ *ac. pl.* stare 1452 *LubPodk* 50; *m.* stare *Gn* 172b, *Fl* i *Pul* 76, 5. 104, 21, *etc.*; *f.* stare 1397 *Pozn* nr 343, 1460 *AGZ* VIII 137, 1494 *WarschPozn* I 374, *etc.*; *neutr.* stara *Fl* i *Pul* 138, 4, XV *in. R* XXIV 60; stare *Pul* Ann 5, *Rozm* 34; ~ *i. pl. m.* starymi *Fl* i *Pul* 118, 100, 1427 *Pozn* nr 1257, *OrtMac* 50, *etc.*; ~ *l. pl. m.* (we) starych *Fl* i *Pul* 43, 2; *f.* starych *Rozm* 204; *neutr.* starych 1475 *AGZ* XVIII 95, *Rozm* 52.

Comparat. n. sg. m. starszy *Gn* 4b, 1420 *Kościan* nr 841, 1424 *ib.* nr 1081, *etc. etc.*; *f.* starsza 1443 *TymProc* 343, *BZ* Gen 19, 33. 29, 24, *etc.*; *neutr.* starsze *Sul* 102. 103; ~ *g. sg. m.* starszego 1401 *Kościan* nr 178, 1420 *ib.* nr 831, 1427 *ib.* nr 1301, *etc.*; *f.* starszej *BZ* Gen 29, 31. 31, 33, *OrtMac* 51, *OrtOssol* 44, 2; ~ *d. sg. m.* starszemu 1394 *Pozn* nr 307, XV *med. MPKJ* V 432, *Aleksy* w. 45, *etc.*; starzejszemu *Błaż* 319; *f.* starszej *BZ* Gen 29, 16, *OrtMac* 52, *OrtOssol* 44. 4; ~ *ac. sg. m.* starszego XV *med. GlWroc* 110r, 1466 *R* XXII 16, XV *p. post. RRp* XXV 180, *Rozm* 669; *f.* starszą *BZ* Gen 29, 24. 25, *OrtMac* 51; *neutr.* starsze *Gn* 180a; ~ *i. sg. m.* starszym *Sul* 13, XV *med. SKJ* V 254, XV *p. post. RozmPam* 473, *Rozm* 487; ~ *l. sg. f.* (na) starszej *OrtOssol* 44, 1; ~ *ac. du. m.* starszu *Sul* 71. 88; ~ *i. du. m.* starszyma *Sul* 103; ~ *n. pl. m.* starszy 1399 *Pyzdr* nr 95, 1408 *Kościan* nr 371, 1417 *ib.* nr 634, *etc. etc.*; starsze XV *med. SKJ* V 253; ~ *g. pl. m.* starszych 1422 *Kal* nr 675, *Sul* 90, XV *med. GlWroc* 107r, *etc.*; starzejszych *Fl* i *Pul* 106, 32, *BZ* Ex 17, 5, *Naw* 59; ~ *d. pl. m.* starszym *Sul* 89, *BZ* Deut 31, 9, 1484 *Reg* 709, *etc.*; starszem *Rozm* 180; ~ *ac. pl. m.* starsze *Dek* I, *BZ* Tob 12, 3, 1484 *Reg* 708, XV *p. post. JA* XII 144; ~ *i. pl m.* starszymi *BZ* IV Reg 15, 7, *OrtOssol* 89, 4; ~ *l. pl. m.* (po) starszych 1399 *Kościan* nr 119, *BZ* Tob 10, 11.

Superlat. n. pl. m. nastarszy 1491 *RKJŁ* VII 58, *Rozm* 712; ~ *ac. pl. m.* nastarsze 1471 *MPKJ* V 14.

Znaczenia: **1.** *'istniejący w przeszłości, dawniej, poprzedni, dawny, antiquus, vetus, pristinus'*: Iscy nasz mily Ihu Xc narodzilci szø gesth on byl f ten tho czasz, gdiscy stare latho schodzy a noue przichodzy *Gn* 1b; Ne pamøtay lichot naszich starych (iniquitatum... antiquarum, *Pul*: dawnych) *Fl* 78, 8; Gdze sø miloserdza twoia stara (misericordiae... antiquae), gospodne? *Fl* 88, 48; Iaco Sandziuoy ne puszczil Jerantha prosno przed starim sandza maczerzinego possagu 1408 *Kościan* nr 380; Potem sinowye israhelsci, ku grzechom starim (peccatis veteribus) przyczinyaiøcz nowe, vczinyly zloscz przed obłyczim boszim *BZ* Jud 10, 6; Obwyny-ly mloda rada szthara *OrtMac* 37; Czokoly starzy raczcze wysznawayą..., to nowy maya przyąncz *OrtOssol* 14, 1, *sim. ib.* 13, 1. 36, 2. 80 1. 2, *OrtMac* 39. 107. 108; Stare (*OrtOssol* 12, 4: stary) radzcze, kthorzy przed namy geden rok ⟨radźcy⟩ byly (consules ante nos in uno anno sederunt), owynyly... czlowyeka *OrtOssol* 35, 3, *sim. OrtMac* 37; Gdy stary (*OrtOssol* 14, 1, *OrtMac* 50: starzy) radczcze (antiqui consules) ⟨nowe⟩ wybyerayą, tedy mayą nowy przyszancz przed starymy (antiquis), tedy starzy (antiqui consules) mayą poszadzycz ⟨nowe⟩ na szwogych myeszczach *OrtOssol* 43, 3, *sim. ib.* 14, 1, *OrtMac* 50; Tedy raczcze nowy j starymy (*leg.* i z starymi) nye mayą nycz czynycz *OrtOssol* 89, 3; Chczacz vczynycz rostanye on[y]ey stare zalobye, o ysz

(*pro* nyeysz ?) Davyd movy *Rozm* 44; Myal (*sc.* św. Bartłomiej)... buthy... drogyem kamyenem opravyone podlug obyczaya starych krolow *ib.* 235; Movy szvyathy Ieronym... rzekącz, yze kxyagy stare (antiqui codices) myaly Iozeffat prophetą *ib.* 765; ~ Owa ty, pane, poznal ges wszytka, posledna y stara (novissima et antiqua) *Fl* 138, 4, *sim. Pul*; Otstøpcze stare (*Pul*: wypøczcze stare, recedant vetera I Reg 2, 3) z vst waszych *Fl* Ann 5; ~ stare dni, dni stare, stare lata '*dawno minione dni, lata, dawne czasy, dies, anni antiqui, tempora prisca*': Dzalo, iesz vczinił ies we dnoch gich y we dnoch starich (in diebus antiquis) *Fl* 43, 2, *sim. Pul*; Mislił iesm dni stare (dies antiquos) a lyata wekuia w misli iesm ymal *Fl* 76, 5, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 142, 5; Ot starich dny (ex diebus antiquis) stworzilem ge *BZ* IV Reg 19, 25; Od dawnych czasow... w sądzech nye podlug zgody, ale podlvg swych glow smyslv a starych lath rozvmow (iuxta temporum antiquitatem, *Sul* 6: podlug czassow staroszczi) rzeczy przed nye przeszle rozmagycze sądzą *Dział* 6; ~ stary ociec, ociec stary '*przodek, protoplasta, założyciel rodu (najczęściej w Biblii na oznaczenie patriarchów, protoplastów narodu żydowskiego), avus, unus e maioribus, auctor gentis (saepissime in Scriptura sacra de Iudaeorum maioribus, patriarchis)*': Yako *przygyamnye myecz raczył yesz ⟨dary... y obyatha⟩... starego (*Msza* III. IV. VI. VIII. XIV: pirzwego) oczcza naszego (patriarchae nostri Abrahae) 1413—4 *Msza* I s. 262, *sim.* VII; Ex quatuor progenitoribus se cztyr starczow uel starych oczczow, scilicet dzadow, pradzadow *OrtCel* 4; Dzyevyczą zawzdy ostanye, aby szye popelnylo pysmo starych oyczow (prophetia patrum... antiquorum) *Rozm* 3; Ta ma odnovycz zakon ⟨i⟩ svyata, yasch oyczovye starzy czynyly (legem atque caerimonias patrum) *ib.* 8, *sim. ib.* 247; Szrzuczmy sloty orzel, yenze byl krol postavyl... przeczyw zakonv oyczow starych (contra patrias leges) *ib.* 108, *sim. ib.* 749; Muszy vmrzecz, aby stąpył do prorokow y do starych oyczow, ktorzy szyedzą na *pyekalnych odchlanyach *ib.* 145; ~ Stary Zakon, Zakon Stary '*Stary Testament, zbiór najdawniejszych ksiąg religijnych stanowiących pierwszą część Biblii, Vetus Testamentum, Scripturae sacrae pars prima*': Ysze pyszecz szø nam o them tako f Starem Szakone *Gn* 174a, *sim. Rozm* 266. 603, *etc.*; Yest pyszano w kzangach Zakonv Starego, a tho szą szlowa yego *Dek* II 1. 2; Yakole prawo thako Nowego, yako Starego Zakonv (Veteris Testamenti) brathoglowstwo... pothąpya *Sul* 49; Etsi noverim omnia misteria, id est Veteris et Novi Testamenti a sznalbych wszistky tagemnycze Starego y Nowego Zakonv (I Cor 13, 2) XV *p. post. GlDom* 47; Yescze v yey mlodoscy wschystky ksyągy Starego Zakonv (omne Vetus Testamentum) byly yey znayomy *Rozm* 17; ~ stary zakon, zakon stary '*nauka moralna, przepisy rytualne zawarte w Starym Testamencie, praecepta Veteris Testamenti ad mores, ritus pertinentia*': Tako ye (*sc.* dzieciątko) podala Iozephovy, aby... obrzezan podlvg starego zakonv *Rozm* 75, *sim. ib.* 641; Po trzechdzyeszyath lyat przysched kv krystvszovy (*pro* krztovy) zakon stary (legem veterem) przemynycz *ib.* 187, *sim. ib.* 529. 541; Dokonavschy myly Krystus Vyelyką Nocz starego zakonv chczyal ydz kv novemv zakonv *ib.* 541, *sim. ib.* 540; Yako stary zakon poczvyrdzon byl krvyą zvyerzącza..., thakyez novy zakon poczvyrdzon krvyą Iesucristovą *ib.* 542; ~ stare mięsopusty '*trzecia niedziela przed wielkim postem, siedemdziesiątnica, dominica septuagesimae*': Die dominico vlg. na stare mansopusti 1452 *LubPodk* 50; In duabus septimanis ante Carnisprivium vlg. dicendo stare mansopusti *ib.* 63, *sim.* 1453 *ib.* 69; ~ stara przysięga '*dawniej złożona przysięga, ius iurandum olim datum*': My byerzemy na swą starą przyszągą, yąszesmy przyszągły praudą znacz 1422 *Kościan* nr 926, *sim.* 1424 *ib.* nr 1103, 1428 *Pozn* nr 1309; Byerzem to k naschey stare przischadze 1430 *Pozn* nr 1352; Berzem to ku naschey starey przyschadze 1432 *ib.* nr 1387 *sim.* 1449 *BiblWarsz* 1861 III 20, 1449 *TymProc* 295, 1470 *TymSąd* 137; ~starzy Żydowie '*Żydzi z urodzenia w przeciwieństwie do prozelitów, Iudaei de generatione, in contradictionem proselytorum*': Judei quoque et proseliti starzi y novy Zidovye (Act 2, 11) 1403 *GlJag* 100.

2. '*istniejący od odległej przeszłości, od dawna, od dłuższego czasu, qui iam diu exstat*': Ibi transiverunt a Lassewa Kalen usque ad Dambowieczkiego Dolu, dedicantes seu iurantes nobis antiquos vlg. stare sladogone (1359) XVI *DokMp* IV 114, *sim.* 1490 *AGZ* XIX 85; Iako Wawrzinecz ne mal nouego dzalu s Yanem mymo stare granicze 1397 *Pozn* nr 343; Andreas... viam antiquam de ibidem aquisiuit vlg. starey drogy dobyl 1399 *TPaw* IV nr 2156, *sim.* 1471 *ZapWarsz* nr 1105, 1475 *AGZ* XIX 535, 1488 *ZapWarsz* nr 1637; Takes my sdruczmy szebe (*leg.* z siebie) starø skorø, tocz gest stare grzechy *Gn* 172b; Ysczy ryczerzc ten tho obyczag magø, gdisci ge paszø, tedycz vøcz ony swe stare odzene svim slugam dagø *Gn* 173b, *sim. BZ* Lev 26, 10, *Rozm* 828; Kedi Dzerszca

smouila z Yarothø, isz mu mala list vroczicz stari albo mlodi 1405 *Kościan* nr 286, *sim.* 1406 *Kal* nr 157, 1425 *Pozn* nr 1215; Yacosm ia do Jana slal towarzisa podlug stare smowi 1407 *Kal* nr 212; Yakom plat zaplaczyl s pelna podlug starego zapyszv *ca* 1416 *Pilz* 273, *sim.* 1437 *TymProc* 218, 1498 *MacPraw* VI 274, *etc.*; Na dol mlinow ma gidz stara szamicza asz na conedz gori 1419 *Pozn* nr 1048, *sim.* 1420 *Kościan* nr 835; Medzy Woyaczewem a Runowem bily stare copcze, a thy Micolay... ponowil,... a daley mimo thy stare copcze niczsch ne zayøl 1420 *Kościan* nr 765; Kady yada, to yada verną starą granicza 1423 *Pozn* nr 1133, *sim. ib.* nr 1134, 1425 *ib.* nr 1212, 1432 *Kal* nr 1056, 1459 *AGZ* XII 261; Yze po rosuthey graniczy rosill wodø gualtem starego (*leg.* z starego) rzeczyska 1426 *AKPr* VIIIa 167; In antiqua emissione piscine vlg. na starem spusczhe 1427 *AGZ* II 79; Kądy gedzem, tądy gedzem prawa stara granycza j starimi copczy medzy Starim Ceradzem y Szyrpowem 1427 *Pozn* nr 1257; Jacom wtenczas, kegdi my Micolay... rok odkladal, tedim byl ta stara nyemoczą nemoczen 1428 *ib.* nr 1278; Usque ad viam, que vadit ab antiquo loco molendini vlg. od starego mlyniska 1429 *Monlur* VI 13; Itaque epulemur non in fermento veteri, *gl.* non in originali peccato nye w stharem quaszye (I Cor 5, 8) 1438 *R* XXII 351, *sim. ca* 1450 *PF* IV 572; Tetrum cahos, *gl.* magna confusio peccatorum wielike a stare, cziemne osromoczenye grzechow (illabitur tetrum chaos, audi preces cum fletibus) 1444 *R* XXIII 308; A qua granicie sipata... per pratum recta linea usque ad antiqua signa al. do starych roszyasdow 1447 *DokMp* III 241; Vymeczycze stari qwass (expurgate vetus fermentum I Cor 5, 7) *ca* 1450 *PF* IV 572; Jakom ja nye porambil trzech starich granicz 1451 *ZapWarsz* nr 917; Bødzecze gescz vzitki stare (veteres fruges) esz do dzewyøtego lata *BZ* Lev 25, 22; Bronø starø (portam veterem) vdzalaiasta loyada... a Mozollam *BZ* Neh 3, 6; Stary gnyew diuturnus fremitus *OrtCel* 3; Wszdy dobr[z]e sthare obyczaye (consuetudo vetusta, *OrtOssol* 39, 4: stary obyczay) osthawyaya szye... a czynya prawo *OrtMac* 44; Gdi... przisziasznyczy szyedza ku prawu a sandu nye gayą any szadny sand s stara obyczaya (de vetusta consuetudine, *OrtMac* 58: sztharadawnego, *leg.* z staradawnego, obyczaya) gayly *OrtOssol* 48, 1; Jakokoly stary obyczay (vetusta consuetudo) dawnego prawa bandze odmyenyon w lepsy obyczay, tako wszdy ma szye szostacz, czo szandzono starym obyczągem *ib.* 48, 2, *sim. OrtMac* 59; Scopuli sunt sipati et vadunt... per campos antiqui laboris al. przesz stare robothy 1460 *AGZ* VIII 137, *sim.* XV *p. post. Czrs* s. XLIII; ⟨A⟩czkoly podlug starych praw (antiquitus, *Sul* 41: s staroszczi) bylo vloszono, ysz gdy kmyecz kmyecza zabyl, tedy dawszy za wina trzy grzywny groszy byl praw *Dzial* 30; Aczkoly podlug starego prawa (antiquitus, *Sul* 41: sz stara dawna) ten, czso kogo pomowyl w maszoboystwie, sam poprzysyągl *ib.*, *sim. Rozm* 115; Veteratur (*sc.* corpus nostrum) autem per originalem transgressionem, quia productum est de illo veteri stipite, starego pnya, primi parentis Ade 1461—7 *Serm* 111r; Lepka czyrna, thasky sthare, schamostrel 1471 *GórsJaz* 270, *sim.* 1471 *GórsJazRp* 270; Schamostrel sthary a myecz 1471 *GórsPiech* 220, *sim. ib.*; Stary priscus (priscae legis libros viginti quatuor I Reg prol.) 1471 *MPKJ* V 35; Jakom ya... nye vyrabyl... zapvsthi, kthora yesth na wyelgyem poly za sznaky stharymy 1472 *ZapWarsz* nr 2964; Quia cuilibet ipsorum... cessit per quatuor areas antiquas... al. po[th] czthyrech dworzyskach starych 1475 *AGZ* XVIII 95; Usque ad viateca antiqua al. do starych *wywoszycz 1477 *AGZ* XIX 551; Tertium molendinum vocatur stary mlyn *DlLB* I 622; Za obranczi stare ad pontem Wratislaviensem 2 grossos 1494 *WarschPozn* I 374; Vinum sit clarum, quod vetus, stare, subtile, maturum XV *p. post.* *PF* III 290; Serpens pellem veterem deponit, stara skora, quando wlt renouari XV *p. post.* *R* XXV 180; Parauit aque emissorium ⟨in⟩ vero flumine vlg. na prawym starim strumenw XV *Monlur* V 128; Ipsi noluerunt asveta, obyczaye stare, relinquere *ca* 1500 *JARp* X 216r; *Stopyą do pyekla y *wzyvyazą starego nyeprzyaczyela, dyabla *Rozm* 169; Przetosch ten dzyen v starych xyagach (in antiquioribus libris) rozmayte dzyen (*pro* dzyeyą *?*) Ephyfanye *ib.* 204; Nykt nye moze przynydz (*pro* przyszycz) plata sprostnego svkna kv staremv odzyenyv (in vestimentum vetus Mat 9, 16), bo by to sproschne svkno vyczyągnąlo szye od ovego starego *ib.* 295; Any tesz kto leye vyna starego v nowe any novego w stare ssądy (in utres veteres Mat 9, 17) *ib.*; Wschelyky mądrzecz vczony [...] podobyen bądzye czlovyekovy czeladnemv, ktory daye skarbv (*leg.* z skarbu) svego stare y nove rzeczy (nova et vetera Mat 13, 52) *ib.* 343; ~ stary dawny: Starego (*leg.* z starego) dawnego obyaczay (*pro* obyczaya, de consuetudine vetusta) naschy woythowye... wybyerayą przyszasznyky *OrtOssol* 39, 3, *sim. ib.* 13, 3. 38, 3, *OrtMac* 43. 44; ~ od starego czasu, z stara korzenia, z starego dawna *ʿz dawien*

dawna, iam diu, iam pridem': Thez gdy syą svyatho vyelykye przygodzi, w kthorez tho ⟨święto⟩ wszythczy krzesczyany ⟨z dawna⟩ albo od stharego czassu (ab antiquo) ⟨mięso⟩ pozyvayą 1484 *Reg* 711; ~ Jako to soltistwo staromesczske s szwymi czansthniki dzirszy stara (*leg.* z stara) korzenya, iako dawno dzirszano 1418 *TPaw* VII nr 314; ~ Yaco ty copcze medzy Woyaczewem a Runowem, ty są starego (*leg.* z starego) dawna a na tich Micolay... nowe sul 1420 *Pozn* nr 997, *sim.* 1420 *Kościan* nr 764; ~ '*przedawniony, qui iam non valet, abolitus*': Tedi pan Hinczka otpouedzal ot szebe hy od dzeczi, isze to gest stara rzecz, nerad bich o to otpouedzal 1395 *Pozn* nr 187; ~ *może już nomen proprium*: Ad fluvium, qui dicitur stara reka 1275 *PPom* 233; Nos Nicolaus... protestamur campos seu agros infrascriptos: primus qui vlg. w starego brodv (1366) *MMAe* X 202, *sim.* (1377) *ib.* 305, (1381) XVI *KodWP* III 516; Dze Wirszbøntha srzødzil i sz Iactorem o starø lanka 1396 *Pozn* nr 210; Usque ad paludem vlg. dictum stari staw 1409 *DokMp* I 362; Ad locum antiqua curia al. stare dworzysko apellatum 1462 *AGZ* VI 72.

3. '*taki co przeżył dużo lat, co się dawno urodził, mający wiele lat, nie młody, qui multos annos vixit, aetate provectus, senex*': Iszecz then to krol..., tenczy szø gest on dzysza vczinil barso niszky y tesze stari y mlody *Gn* 3a, *sim. ib.* 4b; Tescy tho *dzeczothko, nasz mily Xpc, nislycz gego matuchna gestcy on byl starszy *Gn* 4b, *sim. ib.*; Iszcy svøtha Helsbetha bylacz gest ona stara *Gn* 11b; A gednocz gest szø on byl boszim czalem oprauil, asci szø gest on bil barszo stary vcynil *Gn* 184b; Baba stara ha, ha, ha! 1412 *AKPr* X 347, *sim.* XV *p. post. R* XXII 60; On stary Symun XV *in. CyzPloc*; Tante calliditatis antiquata magistra, *gl.* o inventata doctrix staro mystrzewno! XV *med. R* XXIII 279; Bosta bila oba stara (*sc.* Abraham i Sara, erant... ambo senes) *BZ* Gen 18, 11; Møzowye tego myasta ostøpyly ge, i starzy y mlodzy (a puero usque ad senem) *ib.* 19, 4, *sim. Rozm* 29; Nasz oczyecz star gest (senex est) *BZ* Gen 19, 31, *sim. ib.* I Par 23, 1; Yakosz tho gest wyadomo starym maszom czygym (*pro* cznym) thu bydlaczym (possessionatis antiquis) *OrtOssol* 44, 2, *sim. OrtMac* 51; Zwnøtrz pogladzy ye myecz a wnøtrz strach, yunoszø pospolu y pannę, søczego (*leg.* ssącego) s czlowyekem starym (cum homine sene Deut 32, 25) *Pul* Deut 37; Iaco mosze czlovyek narodzycz szya, gdy yest stary (cum sit senex Jo 3, 4, *Rozm* 237: bądącz star)? *EwZam* 305; Stary senilis *ca* 1500 *Erz* 101; ~ Vlpes decrepita ardens cupidine plus sciendi querendo magistrum membris gravioribus, czaskim, starim, sui corporis, itineris addidit grave pondus XV *med. RRp* XXIII 279; ~ mać stara, stara mać, stara matka '*babka, avia*': Yakom ja raczil za panyą Katerzina, macz Yaroslaowa starą, Pyotrowy... sza sto grzywyen 1437 *Pyzdr* nr 1155; Yako pan Mosczic nye dal sztha grziwen polugroschkow za moyą starą macz 1440 *ib.* nr 1247; Kv gymyenyv szwey starey mathky (avae) rowny szą szynowy y dzyewczyny... dzyeczy *OrtOssol* 70, 4, *sim. OrtMac* 94; Anna szwyatha... bog przeyrzal w radzye bosztwa szwego bycz sthara mathką Yeszusza mylego *MW* 63b; Yz szwyathą Anna od wyckow obral za sthara mathką szynowy szwemv *MW* 89a; ~ *(o jednym z rodzeństwa urodzonym wcześniej od pozostałych, de filio vel filia, quae ceteris liberis maior natu est)*: Yakom thobye nye ranczył... za trzeczą czansez wyprawy, yako gynneg starey szestrze dana 1432 *Pyzdr* nr 1042, *sim. ib.* nr 1041; ~ Iscy oczecz y macz vøczecz ony mlodsze dzecø milugø nysly starsze *Gn* 180a; Rzecz oszą̨dzona z bratheem starszym w oszą̨dzenye poszla y s mlodym *Sul* 13; *Wstopywszy starsza (maior) ku oczczu y spala gest s nym *BZ* Gen 19, 33, *sim. ib.* 29, 24, *OrtMac* 52, *OrtOssol* 44, 4; Gymyal gest (*sc.* Laban) dwye dzewce: starszey (moriais) dzano Lya, a mlotszey Rachel *BZ* Gen 29, 16, *sim. OrtMac* 52, *OrtOssol* 44, 4; Wwyodl k nyemu Laban dzewkø starszø, geyze to gymyø Zelpha *BZ* Gen 29 24, *sim. ib.* 29, 25, *OrtMac* 51; Tedi Laban wszedl... w stan Lye, swey dzewky starszey *BZ* Gen 31, 33, *sim. ib.* 29, 31; On (*sc.* Jakob) *szczyøgnaw *rokø prawø y wloszyl na glowø Effrayma, mlodszego brata, a lewø na glowø Manassena, gensze rodem starszy bil (maior natu erat) *ib.* 48, 14; Dwe rodzone szyostry... przyszly przet nasz a mlodsza prawyla na starszyey (seniorem, *OrtMac* 51: na sztharsza) oczczyszny *OrtOssol* 44, 1; Na tho odpowyedzal Barbarzyn masz, starszey szyostry (senioris), rzekacz *ib.* 44, 2, *sim. OrtMac* 51; Nastarsze extremos (extremos quoque fratrum suorum quinque viros constituit coram rege Gen 47, 2) 1471 *MPKJ* V 14; Tedy Archelaus począl movycz, yschby yemv krolyestwo blysche przyschło, przetho ysch byl starschy (aetatis merito) *Rozm* 113, *sim. ib.* 386; ~ stary, stara. starszy *(w przeciwstawieniu do kogoś młodszego, używane przy imieniu, nazwisku lub funkcji, quidam natu minor opponitur, nomini, dignitati adiungitur)*: Iaco Przeczsław swø (*leg.* z swą) braczø na swø czansez penandzi vczinili dossicz sta-

remv Cossowskemv 1392 *HubeZb* 66; Yaco Micolay stari Spławsky ne bral v Szidow[s]ky v Beneszewi *ponødzy 1399 *Pozn* nr 404; Jaco *Poytreg ne wronczil Gyrzmana za Marczina do Mosszinskego starszego za dzesszoncz grzywecz (*pro* grzywen) 1401 *Kościan* nr 178; Czsso starssy Babimostsky wssął trzy comye (*pro* conye) Dzerskowy, ty ssza jego prawe conye, a nye ginszego cvpcza 1420 *ib.* nr 841; Jaco mu vynovacy ny grzywny dlugu sukennego sza starą Boruyewską 1422 *Pozn* nr 1083; Yakom szye gya nye przisnal dlugu swego bratha... Anne stare burmistrzewe ze Srzody 1429 *Pyzdr* nr 916; Jako starsy Marczin panycy Zydowczyncy mansza Haszczynego y othcza gyey dzathek kasznya gey ny zabyl 1432 *Kościan* nr 1456; Xąnząntha Semouit stari, Ian i Semouith mlotschi... swe złoczincze... mayąn popissacz *Sul* 86; Mi Ian, s boga myloszcy starsche xąnząn mazowesskye (senior dux Mazoviae),... vstawyami *Sul* 102, *sim. ib.* 103; ~ być star *ileś* lat *'mieć, liczyć ileś lat, tot annos natum esse'*: Gdiscy svøthy Gan gestcy on bil stho lath pres gednego latha star *Gn* 181a; Ysze byl star dwadzeszcza k themv czthirzy latha *Aleksy* w. 38; ~ Acz bądze starszy (*sc.* źrzebiec) nysz dw (*leg.* dwu) lyath a badze przez kogo zabyth, tedy ten, czyg gest szrzebyecz,... to ma zaplaczycz *Dział* 57; ~ stare lata *'podeszły wiek, aetas provecta'*: Ya nądzny... nye yestem dostoyen porvschycz tako svyątego dzyevycztva, bovym ya yvsch przyschedl w stare lyata (egoque provectus sum aetate iam senili) *Rozm* 34; Elzbyeta... v starych lyeczych bądączy (in aetate tam senili) poczęła... v takye staroszczy bądacz *ib.* 52; ~ na stara kolana *'w starości, in senectute'*: Elizabeth na stara colana plodna XV *in. R* XXIV 60; ~ rycerz stary *'żołnierz wysłużony, weteran, miles veteranus'*: Bo w *Gudvmcy dwa tyszyacza ryczerzow starych (veteranorum), ktorzy szą za Heroda boyovały, vczynyly sobye krolya *Rozm* 114; ~ stary *'starzec, senex'*: By navczyl ksøszøta yego yako sam sebe a stare yego (senes eius) mødrosczy vczył *Fl* 104, 21, *sim. Pul*; Nad starymy (super senes, *MW* 36a: nad stare) rozumal gesm, esze kazny twoych szvkal gesm *Fl* 118, 100, *sim. Pul*; Starzy (senes) se *młodzymy chwalcze ymø panowo *Fl* 148, 12, *sim. Pul*; Wyącz szak powyedal kaszdemv, y staremv y mlodemv *Aleksy* w. 120, *sim. BZ* Deut 28, 50, 1471 *MPKJ* V 74; Przeczíwko szadim glowam powstany a poczczi twarz starego (personam senis) *BZ* Lev 19, 32; Bancz to stary albo mlody, szątny nye udze szmyertelney skody *De morte* w. 11, *sim. ib.* w. 176; Puscza-ly mv na okvpye-

nye swey dusze..., tedy da, czokolye starzy kaza (Ex 21, 30) XV *p. post. Kałuźn* 284; Pozaluy mya sztary, mlody, bocz my przyszly krwawe gody XV *p. post. R* XIX 48; Y czo klądzyesch nadzyeyą v starem (in senem), yen szade vloszy kraszy, aby szye vydzyal mlod? *Rozm* 104.

4. *pl.* starszy *'rodzice, parentes'*: Jako *Derzsek po yego ocze czocze blischy gest kv Klonovfczv, nysz Paszek po swich starsich 1399 *Kościan* nr 119; Iaco droga s Raczslawcouicz do Gorki to droga vekuya y nassi starsi gesdzili 1399 *Pyzdr* nr 95; Pamyathay... *czycz starsche thwe *Dek* I; Yaco Victor wydzerszal tø sczeszcø trzidzeszcy lath s swych starszych pocoyno 1422 *Kal* nr 675, *sim. Sul* 90; O kthoran czanscz Hanka na mya zalouala, za tha onei moi starschi dosicz vczinili 1435 *KsMaz* III nr 1604, *sim.* 1408 *Kościan* nr 371, 1417 *ib.* nr 634, 1464 *ZapWarsz* nr 1183; Druga... połowycza starschim (parentibus) albo przivyaczyolom tey istey panni... prziwlaszczona ma bicz *Sul* 89, *sim. ib.*; Gdi... starschi (parentes)... gwaltownyka... moglibi yancz *ib.*; Mila zono,... szwych starszych nykdy nye *gnyewą *Aleksy* w. 73, *sim. Rozm* 14; Angyol bozi swyøti... dowyedz was... do domv, abiscye nalezly wszitek rzød przi waszich starszich (circa parentes vestros) *BZ* Tob 10, 11; On myø ozenył a ot mey gospodinyey dyabelstwo zapødzil, a gey starsze obradował (gaudium parentibus eius fecit) *ib.* 12, 3.

5. starszy, starzejszy, nastarszy *'wyższy stanowiskiem od innych, godniejszy, znaczniejszy, dostojniejszy, przełożony, zwierzchnik, qui dignitate alios praestat, praepositus, praefectus'*: Swyatky czczy dostoynimy, tho yest... s kaszdego (*sc.* klejnotu) dwyema swyatkoma lepschima albo snamyenytschima i starschima (per duos testes... potiores et seniores) swąn schlyachtha... doswyathczi *Sul* 103; Sanctus Paulus oves deseruit timore lupi, cum a fratribus dimissus est in sporta, et sic evasit prepositum Damasci *starszeko proboscza XV *med. GlWroc* 30r; Moze byczi syostram dozvolono..., yako sye zvydzi podlug boga prelathom stharschym 1484 *Reg* 709; Byskvpovye povyathny y tez visitatorovye *stharzszy (visitator) mogą vlzyczy bracziey... pokvth y posthow *ib.* 722; Iakosz szie thv czy vypyssaly, kthor⟨z⟩ysz thowarzisze przi thim byly nastharshy 1491 *RKJŁ* VII 58; Starschemu duchownemu spovyadacz szya (seniori spiritali patefacere) XV *ex. SKJ* I 143, *sim.* XV *med. MPKJ* V 432; Tedy... zebraly szye vschyszcy v dom starszego byskupa (principes sacerdotum Mat 26, 3) *Rozm* 508, *sim.* XV *med. MPKJ* V 432; Ya vam y kxyazą-

tom vschytkym y panom starschym popelnyl, czom slubyl *Rozm* 648; Cayffasz czczyą y (*leg.* czczę ji, *sc.* Annasza) yako svego starschego przyaczyelya *ib.* 669; Cayphasch tedy byl starschy, bo tego lyata opravyal byskupstwo *ib.* 707, *sim. ib.* 667. 706; Tamoz szye iuz byly zesly vschyszczy starschy popovye albo przelaczy koszczyola zydovskyego v radą *ib.* 712; Pylat rzekl ku starschym byskupom zydovskym *ib.* 756; ~ Powyszcze yego we sborze lvda y na stolczw starzeyszych (seniorum) chwalcze gy *Fl* 106, 32, *sim. Pul*; V wody szø poczina czescz, drzewey nisz gdi szødø gestcz,... tu szø wøcz starsy posznayø, przy tem szø k stolu szadzayø *Slota* w. 59, *sim. Rozm* 630; Then (*sc.* obwiniony) dwv starszv (duos seniores, *Dział* 66: dw starczv) swego rodv po oczczv a drvgv dwv drvgego rodv po maczerzy... ma wyescz *Sul* 71, *sim. ib.* 88; Cy yscy lowcy gely od nych y powedzely swemu starzeyszemu (suo domino) *Błaż* 319; Ne quis auctoritate senatus, moczy starszich, Romanorum rex vocaretur XV *med. GlWroc* 107r; Rex Indye Gundoferus misit prepositum, starszego, suum *ib.* 110r, *sim.* XV *p. post. RRp* XXV 180; In hac descripcione describebantur regiones, ciuitates et homines familiarum, starsche nad czeladzą, capita, tocius orbis XV *med. SKJ* V 253; Coram preside (*sc.* civitatis) starschym *ib.* 254; Syn odpowye oczczv szwemv, wszeko szluszą starszemv: Oczcze, wszekom yą thwoye dzeczą *Aleksy* w. 45; Gechali s nym wszistczy starszy (senes) faraonowy y wszistczy starszy po rodu (maiores natu) szyemye egipskey *BZ* Gen 50, 7, *sim. ib.* Deut 22, 18. I Reg 16, 4; Przedeydzy maludko a weszmy s sobøø sstareyszich israhelskich (sume... de senioribus Israel) *BZ* Ex 17, 5; A tak popisal gest Moyzesz zakon ten to y dal gy... wszitkim starszim (cunctis senioribus) israhelskim *BZ* Deut 31, 9, *sim. Rozm* 14. 448; Skonal Azarias s swimy oczci a pochowaly gy s starszimy swimy (cum maioribus suis) w myescye Dauid *BZ* IV Reg 15, 7; Raczcze maya na kaszdy rok przed starszymy y przed pospolstwem... wzqncz lyczbą *OrtOssol* 89, 4; Non esse suum uigilare potentis, *gl.* presidentis, sc. est na starszego zalezy 1466 *R* XXII 16; Starschemv vrządnykow preposito eunuchorum (Dan 1, 3) 1471 *MPKJ* V 108; Primates pirzvy, starschi (octo primates homines Mich 5, 5) *ib.* 114; Braczya wszythczy thego zakonv mayą myeczi odzyenye schare..., vyąwschy nyzby sye ynako... zvydzialo przez *stharzsche (per visitatores) 1484 *Reg* 708; Jesthlyby ktory pan albo ktho vyelky, albo rzqncze y tez stharszy onego myeszcza albo myasta (per potestates seu rectores locorum)... nagabal braczią *ib.* 716, *sim. ib.* 706; Spytay... starszych twoych (maiores tuos Deut 32, 7), a powyedzø tobie *Pul* Deut 9, *sim.* 1471 *MPKJ* V 133, *Rozm* 354. 465; Gospodze moya,... day myloserdzye od moych starzeyschych *Naw* 59; Debiles et infirmi, qui de licencia, z odpuszczenym starszych, possunt comedere ova et lacticinia XV *p. post. GlDom* 48; Talis fletus propere pertinet ad prelatos et sacerdotes wloscze przysłucha na vrzadnyky albo na starsze XV *p. post. JA* XII 144; Zebraw (*sc.* Piłat) radą szwą y rzekl yey: Naymylszy moy, czeszarz rzymsky mnye tu vstawyl starszym XV *p. post. RozmPam* 473; Tesch byly svym starschem (praepositis suis) zawzdy poddany *Rozm* 180; Ktory yest byl starschy v synagodze (archisynagogus Luc 13, 14) *ib.* 376; Schedschy byskupovye zydovsczy y z lyczemyernyky y starschy (seniores populi Mat 21, 23) *ib.* 453; Przyklad o yednem sludze, ktorego postavyl pan starschym nad swą czelyadzyą *ib.* 487; Gdzyez szye byly zesly mystrzovye... y duchovny..., y nastarschy *ib.* 712; ~ '*przedstawiciel samorządu wiejskiego, starosta wsi, sołtys, sculletus*': Kedym Broniszeui pobral dobitek, tedym opouedzal starsemu 1394 *Pozn* nr 307; Jako Thomislaw... gwaltem otbyl starszego y soltissza pana Pyotraszewego s braczø ot prawa 1415 *Kościan* nr 533; Jacom ja ne slal starszego do rady a nye zapowedal Katharzine dayacz lista mą kasną 1420 *ib.* nr 831, *sim.* 1427 *ib.* nr 1301; Jaco Jan... nye byl Bor⟨k⟩owim chleboyeczcza any sluga, any [any] zadnich vrzandow ot nego trzymal, any jego starssy byl 1424 *ib.* nr 1081; Essze gdim szedzal w Kąszacech kmyeczem, a thy bądączy starsza nye wimerzylasz my trzecey roley 1443 *TymProc* 343.

Starz '*czas przeżyty, tempus, quod quis vixit*': *ileś* lat (być) w starz '*mieć, liczyć ileś lat, tot annos natum esse*': Syedm lyat bil w starz Ioas (septemque annorum erat Ioas), gdi bil poczøl krołyowacz *BZ* IV Reg 11, 21, *sim. ib.* 15, 33. 21, 1. 23, 31. 24, 8. II Par 22, 2; Tedi wszitek lyvd iudzski wszøwszi Azariasza w szescinaczcye lyat w starz (Azariam annos natum sedecim) y vstawyly gy krolem *BZ* IV Reg 14, 21; Dwadzescya y pyøcz lyat w starz bil Ioachim (viginti quinque annorum erat Ioakim), gdi bil poczøl krolyowacz *ib.* 23, 36, *sim. ib.* 18, 2. ~ *Bohemizm.*

Starzec *formy*: *g. sg.* starca *BZ* Jos 6, 21, 1466 *R* XXII 16; ~ *ac. sg.* starca *Pul* 34, 12; ~ *ac. du.* starcu *Dział* 66; ~ *n. pl.* starcy 1420 *TPaw* VII nr 1832, 1428 *Kościan* nr 1339, 1438 *Pyzdr* nr 1172, *etc.*; starce 1406 *KsMaz* I nr 729;

~ *g. pl.* starcow (1359) XVI *DokMp* IV 114, *BZ* II Esdr 9, 4, *OrtCel* 4, 1469 *StPPP* IX nr 780; starcew 1430 *Pozn* nr 1344; ~ *ac. pl.* starce (1359) XVI *DokMp* IV 113, 1399 *Leksz* II nr 2357, 1405 *KsMaz* I nr 666, *etc.*; ~ *i. pl.* starcy 1439 *AGZ* XII 429, 1445 *AGZ* XI 260, 1449 *TymSąd* 65, *etc.*

Znaczenia: **1.** '*człowiek stary, w podeszłym wieku, homo aetate provectus, senex*': Zbili wszistko..., od møza az do nyewyasty, od mlodzencza az do starcza (usque ad senem) *BZ* Jos 6, 21; Poslal Elyachyma... a starce y kaplani (senes de sacerdotibus) *BZ* IV Reg 19, 2; Sebraly syø k nyemv wszitci starci (senes) Iuda *ib.* 23, 1, *sim. ib.* I Mach 2, 9; Podle sødu tich starczow, gisz syedzø na sødze (secundum iudicium assidentium seniorum) *BZ* II Esdr 9, 4; Ira senis, *gl.* furor veteris starcza 1466 *R* XXII 16; Wytargayącz starcza (inopem, *Fl*: potrzebuiøczego) z ręku szylnych yego *Pul* 34, 12; ~ *o starszych przedstawicielach rodu*: Ex quatuor progenitoribus se cztyr starczow uel starych oczczow, scilicet dzadow, pradzadow *OrtCel* 4; Ten naganyony dw (*leg.* dwu) starczv (duos seniores, *Sul* 71: dwv starszv) swego rodzaya... po oczczv a drvgv dw (*leg.* dwu) starczv gynszego rodv... kv otrzymanyv prawa riczerskyego ma wyescz *Dzial* 66.

2. '*stary, doświadczony mieszkaniec wsi uczestniczący jako świadek w procesie granicznym, senex rusticus, qui controversiae de finibus testis interest*': Quomodo... fecerunt ⟨vocare *?*⟩ omnes dominos et nobiles terrae et de terra Rutenicali etiam omnes milites vlg. boiari et omnes antiquos, videlicet starcze (1359) XVI *DokMp* IV 113; Nos facientes perpetualem videlicet mir, elegimus de terra Lublinensi sex antiquos viros starczow *ib.* 114; Quilibet duos antiquos, scilicet starcze, debet habere 1399 *Leksz* II nr 2357, *sim.* 1424 *Czrs* 297; Nicolaus... debet statuere duos seniores vlg. starcze pro graniciis 1405 *KsMaz* I nr 666, *sim.* 1447 *LubPodk* 13, 1455 *TymSąd* 63, *etc.*; Dum communitas vlg. starcze venerunt ad finem graniciarum 1406 *KsMaz* I nr 729; Habent terminum... ad ostendendas granicies super antliquos homines vlg. na starcze 1409 *Czrs* 22, *sim.* 1422 *DokMp* III 29; Jasschek... et... Clemens... debent habere limitacionem granicierum... ita, quod... Clemens debet statuere sex canonicos et isti debent jurare, poco starczi szayachali 1420 *TPaw* VII nr 1832; Gdze starczy paney Katherine... przyszągly, thu gest prawa granicza 1428 *Kościan* nr 1339; Quod dominus Hector debet recipere de sua convicinitate sex senes vlg. starczew, qui debent iurare, cum fuerint super graniciebus 1430 *Pozn* nr 1344; Ubi seniores al. starczy... recognoverunt 1438 *Pyzdr* nr 1172; Falcastravi illud pratum, quia est meum et volo antiquis al. starczi probare 1445 *AGZ* XI 260, *sim.* 1439 *AGZ* XII 429, 1449 *TymSąd* 65; Jacobus..., Derslaus... de iudicio receperunt super senectam al. na starcze pro graniciebus..., quia quocunque starczy dixerunt et iuraverunt granicies..., isti debent granicies dissipare et debebunt eosdem senes al. starcze statuere et locare feria quinta proxima 1446 *TymSąd* 62—3; Ten, yen bi myenil, zebi yego bili role..., ma doswyatczicz sansyadi, gysz sąn rzeczeny ossada, albo s starczi (cum senioribus) *Sul* 88; Veniens pars aduersa ante iudicium bannitum duxit sex senes al. stharczow 1469 *StPPP* IX nr 780; Kadym ya schedl starczi (*leg.* z starcy), thądj moye na levo kv Gluchow a na pravo kv Oboruly 1492 *ZapWarsz* nr 1671; Si eciam recognoscerent antiqui kmethones al. starczy 1493 *AGZ* XIX 98; Cum quatuor senibus al. sztharczy ex utraque parte... debent ire et limites seu granicies facere XV *RocznHist* II 60.

3. '*przełożony, zwierzchnik, praepositus, praefectus*': Starczy principes (cumque clausisset eas muris, posuit in eis principes ciborumque horrea, hoc est olei et vini II Par 11, 11) 1471 *MPKJ* V 50.

Starzecstwo *cf.* **Starzectwo**

Starzectwo, Starzecstwo, Starzestwo 1. '*dawność, odległe czasy, tempora antiqua*': Ex antiquis s dawna starzecztwa (*leg.* z dawna starzectwa *a.* z dawna, z starzectwa; ab aeterno ordinata sum et ex antiquis, antequam terra fieret Prov 8, 23) XV *med. R* XXV 158, *sim. ib.* 160.

2. '*przywództwo, zwierzchnictwo, principatus*': Hic, *gl.* sanctus Petrus, quoque primatum, *gl.* principatum in apostolos starzeczstwo,... per dominum tenuit 1466 *R* XXII 19; Starzestwo primatum (sed is qui amat primatum gerere in eis,... non recipit nos III Jo 1, 9) 1471 *MPKJ* V 137.

Starzeć (się) *formy*: **a.** *z zaimkiem zwrotnym* się: *praes. ind. 3. sg.* starzeje 1461—7 *Serm* 110v; ~ *inf.* starzeć *ca* 1500 *Erz* 101; ~ *praet. 3. sg. neutr.* starzało *Rozm* 235; ~ *part. praet. act.* starzawszy 1461—7 *Serm* 110v.

b. *bez zaimka zwrotnego* się: *praes. ind. 3. sg.* starze *Rozm* 556.

Znaczenie: '*stawać się starym, słabym, senem, debilem fieri*': Corpus ergo nostrum vestimentum est, que ueteratur, starzege ⟨się⟩, veteratum vermiculatur, starzawschi sza przesz mole,

vermiculatum dissipatur, dissipatum reparatur 1461—7 *Serm* 110v; Senescere *stąrzeyescz szya vel stąrzecz szyą *ca* 1500 *Erz* 101; To odzyenye y ty boty aze do iego svyatey smyerczy nygdy szye nye starzalo (ex quo vestes eius et sandalia nec veterascebant nec sordidaverant) *Rozm* 235; Kasn novą dayą vam, myloszyerdzya y myloscz, nygdy bo myloszyerdzye nye starze *ib.* 556. ~ *Cf.* **Postarzeć się, Przestarzeć się, Zastarzeć, Zstarzeć się, Podstarzały Zstarać się, Zastarzawać.**

Starzestwo *cf.* **Starzectwo**

Starzyna *'dawny ugór wzięty znów pod uprawę, ager novalis' (?)*: Cmethones vero, qui inibi locati fuerint super agris cultis dictis starzyny, octo annos... habeant libertatem 1383 *KodPol* III 329; Eze Przosna na szodmø czøscz starzini wiszey trzidzesanth grziwen dal dwadzescza grziwen i trzi 1400 *HubeZb* 78.

Starzyzna *'przedawnienie, praescriptio' (?)*: Qui habent agerum pro suis bonis paternis sive maternis, que habent ab ewo, ab awis et prothawis, pro quibus agunt responsione al. przya sza starzyszna 1443 *AGZ* XIV 71.

Statczyć *cf.* **Starczyć**

Statecznie 1. *'dokładnie, accurate'*: Posnay kasdy a poczwy stateczne do ssebe XIV *ex. Zab* 520; Chczeszly vyedzecz statecznye, povyem tobie przespyecznye *De morte* w. 157.

2. *'skutecznie, efficaciter'*: Stateczne efficaciter XV *p. pr. PF* V 35.

Statecznoś 1. *'stałość w uczuciach i działaniu, constantia affectuum et agendi'*: Wszistco zle zabya, statecznosci naucza (*sc.* żałtarz, constantiam docet) *Fl* I Prol 4; V thych slovyech dobrze baczy statecznoscz svyąthey cerekvye *Rozm* 560.

2. *'siła, moc, męstwo, vis, potentia, virtus'*: Fecit (*sc.* deus) potenciam in brachio suo *sthatheczsnoscz (Luc 1, 51, *MW* 139a, *MacDod* 32, *EwZam* 289, *Rozm* 53: mocz) XV *in. R* XXIV 60; Virilitas, statecznoscz, hominis firmatur *ib.*

3. *'skutek, effectus'*: Stathecznoscz effectus *ca* 1455 *JA* XIV 494.

4. *'miłość (jako cnota chrześcijańska), przywiązanie, oddanie, amor (virtus Christianorum), benevolentia, favor, caritas'*: Statecznoscz caritas XV *p. pr. Zab* 519.

Stateczny *formy*: *n. sg. m.* stateczny 1437 *Wisl* nr 228 s. 86, 1450 *RpKapKr*, *Rozm* 142; *f.* stateczna 1477 *MPKJRp* II 324; ~ *g. sg. m.* statecznego 1471 *MPKJ* V 85; ~ *l. sg. m.* (o) statecznym *Pul* 127 arg.; ~ *g. pl. m.* statecznych *Rozm* 120; ~ *ac. pl. m.* stateczne XV *in. R* XXIV 66, *BZ* Ex 18, 25.

Superlat. n. sg. m. nastateczniejszy *ca* 1450 *PF* IV 571.

Znaczenia: **1.** *'roztropny, rozważny, sprawny w działaniu, prudens, sapiens, strenuus, efficax'*: Qui et ydoneos nos fecit ministros noui testamenti, apostolos se et alios donat seruos ydoneos stateczne (II Cor 3, 6) XV *in. R* XXIV 66; Efficax..., id est potens, virilis, prudens et sapiens proprie stateczny 1450 *RpKapKr*, *sim.* 1437 *Wisl* nr 228 s. 86; Nastateczneyszy prestancior *ca* 1450 *PF* IV 571; Wibraw møsze stateczne (viris strenuis) se wszego Izrahela, y uczynyl ge kszyøszøty ludskymy *BZ* Ex 18, 25; Statecznego sufficientis (vita sibi sufficientis operarii condulcabitur Ecclus 40, 18) 1471 *MPKJ* V 85; Prorok o mężu statecznym molwy, napomynayøcz czyszcze zycz *Pul* 127 arg.; Nygdy nye byl (*sc.* Jesus) lyenywy any prosny... Vyerny, mądry, stateczny (stabilis) *Rozm* 142; ~ Quod non capias, quod non vides animosa, id est stateczn[y]a XV *med. R* XXII 321.

2. *'stały w uczuciach, niezmienny, constans, immutabilis'*: Erat (*sc.* Maria) enim constans et immobilis stateczna 1477 *MPKJRp* II 324.

3. *'właściwy, dobry, rectus, bonus'*: Bo byl (*sc.* Jesus) *statechnych obyczayow y tesch vyelyebnych (maturus erat moribus et disciplinatus) *Rozm* 120.

Statek *formy*: *n. sg.* statek XV *in. R* XXIV 68, *ca* 1428 *PF* I 492, 1437 *Wisl* nr 228 s. 86; ~ *g. sg.* statka 1396 *Pozn* nr 207; statku 1497 *StPPP* VII 59, XV *p. post. R* XXV 201; ~ *d. sg.* statku *Dział* 3; ~ *ac. sg.* statek *ca* 1428 *PF* I 485, 1492 *AGZ* XV 302, XV *p. post. MacPam* II 352; ~ *i. sg.* statkiem XV *p. post. R* XXV 275; ~ *l. sg.* statku XV *in. R* XXIV 68; ~ *n. pl.* statki *ca* 1428 *PF* I 493; ~ *ac. pl.* statki 1427 *Pozn* nr 1267, 1435 *KsMaz* III nr 874, *OrtOssol* 48, 3, 1494 *ZapWarsz* nr 1683, 1499 *AGZ* XVI 293; ~ *i. pl.* statki *Rozm* 23.

Znaczenia: **1.** *'mienie ruchome, zwłaszcza wyposażenie mieszkania, inwentarz żywy itp., bona, quae moveri possunt, praecipue res, quibus habitatio ornatur, utensilia, cultus, animalia domestica sim.'*: Tamo ycsd sdlucla yego stadky y pobrala yesd ryb 1427 *Pozn* nr 1267; Ago super Abraham, quia veniens in domum meam recepit mihi... tunicam... ceterasque res meas vlg. statki 1435 *KsMaz* III nr 874; Dwa zaky zluzyly przi dworze a geden darowal drugego, szbroyą y sthatky, y gynne rzeczy, sz dobrey wolęy *OrtOssol* 48, 3; Quia tu cremasti al. szdzeglesz ognyem ipsius domum cum attinenciis ipsius domus al. stathky, videlicet tunicis, paliis..., plumaticis et aliis rebus domesticis 1470

AGZ XV 102; Jakosz thy myye (*pro* mnye) pobral sthathky domove, zyrdzy y *prosucze posegl 1494 *ZapWarsz* nr 1683; Domine iudex, ego propono, quod Wylam superveniens... ad domum meam... recepit michi sexum al. sthathki sicut quatuor marce 1499 *AGZ* XVI 293; ~ *coll.*: Iako Maczey otbegll statca a Petrasz mu go ne pokradl 1396 *Pozn* nr 207; Quod ipse invadendo violenter domum... Anne... socris ipsius al. thescza, recepit prefatam Agnetem uxorem suam, cum qua recepit perafernalia domestica al. sthatek 1492 *AGZ* XV 302; Nicolaus... recognovit coram iudicio..., quia... Stanislaus... sibi satisfecit pro equo accomodato, quem accomodaverat... Iohanni... ex rebus praefati... Iohannis... al. s statku 1497 *StPPP* VII 59; ~ '*środki do życia, facultates ad victum comparandum necessariae*': Nyeboze, proszy boga za myø, nadznyka, o sthatek wszyedni XV *p. post. MacPam* II 352.

2. '*narzędzie, instrumentum*': Est (*sc.* exemplum) enim de corpore humano, sicud de... instrvmento, statku, ferreo... Instrvmentum, stathek, ferreum, quando indebite exercetur, consumitur siue corrumpitur XV *in. R* XXIV 68.

3. '*uczynek, skutek uczynku, factum, facti effectus*': We statek in effectu *ca* 1428 *PF* I 485; Statek profectum *ib.* 492; Nepharia, illicita nepodobn[y]e stathky *ib.* 493; Effectus statek vel vczynek 1437 *Wisł* nr 228 s. 86.

4. '*uporządkowane działanie, porządek, ratio quaedam agendi, disciplina, ordo*': Myedzy... Kazimirem... krolem..., a Bodzątą... byskvpem... porvszylo syą nyektore wątpyenye o dzessyączyny y gynsze czlonky... Obye stronye... dobrowolnye... o wszytky rzeczy y czlonky thy... na nas spvsczyli, yacoby na rozgodzczą..., dawayacz... nam wszythką mocz, abysmy krom wszego sądv... kv sstatkv przywiedly (dantes et concedentes nobis liberam et omnimodam potestatem..., ut possimus... super dictis articulis pronuntiare..., et ordinare,... qualitercumque... expedire) *Dział* 3; Nye patrz lyczka rumyanego, alye vrzadu a stathku domovego XV *p. post. R* XXV 201; Ut retenta efficaciter exerceat aby tho czo oderzal, vszytecznye stroyl albo czynyl statkem *ib.* 275.

5. '*sposób życia, obyczaj, ratio vitae, mos*': O nyepokalana dzyevycze Marya, czyebye bog okraszyl przeslycznymy cznotamy y dobrymy statky (moribus pulchris decoravit) *Rozm* 23.

Statut *formy*: *g. sg.* statutu 1498 *MacPraw* VI 273; ~ *n. pl.* statuta *OrtCel* 3, *Dział* I. 6. 50, 1498 *MacPraw* VI 272, XV *p. post. GlDom* 73; ~ *g. pl.* statut *Sul* 6, 1456 *ZapWarsz* nr 1048, *Dział* 6. 50. 57; ~ *ac. pl.* statuta *Sul* 6, *Dział* 2. 6. 7.

Znaczenie: '*zbiór prawa stanowionego, ustawa, przepis prawny, corpus legum, lex*': Vmislylysmi... sandow... wipleecz nyeyanostaynoscz... vstawyayancz, abi... podlug nyzey popysanich... stathvt, tho gest praw vstawyonich (iuxta infrascripta... statuta) sądze... myeli szą ndzicz, a tha gysta statuta alybo vstawyenya (statuta)... chowacz *Sul* 6, *sim. Dział* 6; Decreta, id est statuta uel vstawy *OrtCel* 3; Jakom ya nye ranczil pol grziwni cracowskyey ve dw (*leg.* dwu) nyedzelyv dacz... podluk statuth 1456 *ZapWarsz* nr 1048; Poczinayą syą statuta krola Kazimira *Dział* 1; Kv wieczney pamyączi vklad albo statuta (statuta, *Sul* 6: vstawyenya a prawa) vstawylismy *ib.* 2; Przygyącze statvth od zyemyan *ib.* 6; Twardoscz tych statvth *ib.*, *sim. ib.* 50; Gdysz vklady abo statuta (constitutiones et statuta, *Sul* 6: vstawyenye) nye są any mayą bycz przypysany rzeczam mynalym, ale badączym albo przyszlym, przeto chczemi, aby nasze vkladi y statuta (constitutiones) ten to czas w Wysliczi sloszone, wszytczi ziemyanye przyiąli *ib.* 6—7; ⟨A⟩ ta statuta chczem, aby myali mocz na vieky *ib.* 50; Przeto taky podlug pyrwych statuth ma czyrpyecz *ib.* 57; Statuta (statuta) noue naiasnieiszego xiązączia Conhrada 1498 *MacPraw* VI 272; Thedi thakowi ma zaplaczicz... rany zranyonemu wedlvg sthatutv (iuxta consuetudinem) *ib.* 273; Nam secundum leges, statuta, falsarii monete regis cremantur igne XV *p. post. GlDom* 73.

! Stavonik *cf.* **Stanownik**

1. Staw *formy*: *n. sg.* staw 1409 *DokMp* I 362, (1409) 1609 *DokMp* V 103, (1415) *Samb* 9, *etc.*; ~ *g. sg.* stawu 1401 *Pozn* nr 501, 1404 *SKJ* III 195, 1411 *StPPP* II nr 1268, *etc. etc.*; stawa 1414 *Kal* nr 460; ~ *d. sg.* stawu 1442 *Pozn* nr 1605; ~ *ac. sg.* staw 1405 *JA* VI 209, (1419) 1598 *KodWP* V 276, 1420 *Kal* nr 782, *etc.*; ~ *i. sg.* stawem 1424 *Kal* nr 909, 1449 *AGZ* XIII 294; ~ *l. sg.* (w) stawie 1408 *Kościan* nr 377, 1417 *Kal* nr 613, 1426 *ZapWarsz* nr 190, *etc.*; ~ *ac. pl.* stawy *Fl* i *Pul* 106, 35, 1442 *StPPP* II nr 3085, *Rozm* 130; ~ *l. pl.* (w) stawiech 1403 *SKJ* III 195; stawach 1444 *StPPP* II nr 3210.

Znaczenie: '*naturalny lub sztuczny zbiornik wody, piscina naturalis vel artificiosa*': Tu gdze Mikolay na swey czansczi pol stawu vkazal, tam pani Ochna kazal⟨a⟩ swim ludzem moczø gwaltem szeczi pobracz 1401 *Pozn* nr 501, *sim.* 1416 *Kal* nr 530, 1428 *ib.* nr 733, 1432 *Pozn* nr 1529; Hanek iurare debet contra Andream...,

ez ssø yemu w yego dzedzyne y w stavech pro X marcis dampni 1403 *SKJ* III 195; Jako prawye od⟨s⟩tampyla (*sc.* Agnes) stawu, a po odstampyenyv ne brała penandzi od Jaschka 1404 *ib.*; Then staw, o ktory Potr salowal, then Paszek... dzerszy oth panczinacze lath w pokoyu 1405 *JA* VI 209, *sim.* 1420 *Kal* nr 782; Jaco Voczech... ne lovil rib w Iacuszewem stawye na Pyotrouiczech 1408 *Kościan* nr 377, *sim.* 1417 *Kal* nr 613; Secus piscinam nisey stavv 1411 *StPPP* II nr 1268; Tremilum al. staw (1419) 1598 *KodWP* V 276; Ysz Yaszek ne ranczil Pachne..., kyegdiby Maczek, szona albo yego dzeczy nagabały Pachną o pol mlina y o pol stawą w Szossniczy 1414 *Kal* nr 460; K tey czwarthey czaszczy młyn stawem (*leg.* z stawem) przyslucha 1424 *Kal* nr 909, *sim.* 1449 *AGZ* XIII 294; Jako mne Jaszek ne dorobił na stawe copana 1426 *ZapWarsz* nr 190, *sim.* 1429 *Kościan* nr 1386, 1429 *Pyzdr* nr 993, *etc.*; Quod Stanislao... cessit medietas ville Ritherowicze... secus piscinułam al. po staw 1437 *AGZ* XIII 40; Ktorisch wpust prziślucha do grobley ku stavu do mlyna 1442 *Pozn* nr 1605; Jze Andrzey... przedal był... Janowi... soltistwo ... j dwa stawy wyyął sobye Andrzey, j oziminą 1442 *StPPP* II nr 3085; Jze Micolay y Pyotr... nye lowyły riby jako sesczdzesanth grziwen w stawach 1444 *ib.* nr 3210; Si quis fuerit inculpatus al. obwynyon o lowyenye ryb... w stawy⟨e⟩ch 1448 *ib.* nr 3342; Quod Johannes... nye wylowił zlodzeysky... stawv 1453 *RTH* III nr 133, *sim.* 1451 *ZapWarsz* nr 941, *etc.*; Quod dominus Calisiensis debebit... stagnum al. staw... pro mensa archiepiscopali facere 1472 *MMAe* XIII nr 2062; In eadem piscina al. w sthawye 1475 *KodPol* II 564; Usque ad superfinem superioris piscine laszkowskyey al. na wyerzch stawu laszkowskyego 1494 *AGZ* XV 572; E piscatura piscium piscine molendini al. mlynskyego stawv 1498 *AcLeop* II nr 1887; Aliamque pecuniam summe prefate Albertus dare debet, cum medietatem piscine al. gornego staw (*leg.* stawu) episcaverat 1500 *AGZ* XV 408; Staw stagnum *ca* 1500 *Erz* 101; Iesus rzecze (*sc.* dzieciom): Vczyn⟨m⟩y blysko yezora male przekopy albo stavy (faciamus fossas et piscinulas) *Rozm* 130; A ktokoly napyrvey przybyegl v staw (in piscinam Jo 5, 4) kv poruschenyv vody, *tem był zdrow *ib.* 255, *sim. ib.* 256. 421; ~ Poloszył pvscze w stawy albo w gezera wod (in stagna aquarum, *Pul*: w stawy wod) *Fl* 106, 35; Nynywen iako staw ⟨w⟩od wyelkich wodi gego (Ninive quasi piscina aquarum aquae eius) *BZ* Nah 2, 8.

2. Staw, Sstaw *formy*: *n. sg.* staw *ca* 1455 *JA* XIV 491, XV *p. post. PF* V 8. 30, *ca* 1500 *Erz* 101, *Rozm* 819; ~ *g. sg.* stawu *Sul* 41; ~ *d. sg.* stawu *Rozm* 124; ~ *ac. sg.* staw 1466 *R* XXII 17; ~ *i. sg.* stawem *ca* 1500 *JA* IV 91; ~ *n. pl.* stawy 1451 *MacDod* 105, *Naw* 89, XV *p. post. Kałużn* 273, *etc.*; ~ *g. pl.* stawow XV *p. pr. Zab* 519, *Rozm* 20. 652; ~ *ac. pl.* stawy 1444 *R* XXIII 304, XV *p. post. AKH* VI 445. ~ *W formach nie uwzględniony podział na postaci z* s- *i* ss-.

Znaczenia: **1.** *'ruchome zestawienie, połączenie członków ciała (kości), articulus corporis'*: Stawow nexuum XV *p. pr. Zab* 519; Cubiti nodum, *gl.* flexuram, iuncturam, sc. *sztaww, rustica claua ferit 1466 *R* XXII 17; Vertebra staw XV *p. post. PF* V 8; Staw artus *ca* 1500 *Erz* 101; Krczycza tha szą poczyna myedzy copitem a stawem *ca* 1500 *JA* IV 91; Ligauerunt funes ad pedes Xpi, fortissime traxerunt sic, quod omnes articuli vertebantur in Xpi corpore et eciam vene trzeszczały wszythky stavy y szyły *ca* 1500 *JA* X 382; Nyektorzy rące yego... z vyelykym gnyevem vchvaczyvschy y zvyązaly tako tvardo, yze yego vschytky kosczy vyelebne ze stavov vystąpyly *Rozm* 652; A tho yemv byla navyąthscha bolyescz, bo yemv byly vschytky stavy vytargnyony z ramyon *ib.* 820; ~ staw w kości, w kościach: Curvatura staw w kosczyąch vel baculus pastoralis *ca* 1500 *Erz* 101; Junctura staw w kosczy *ib.*; ~ *(o złączeniu skorup rozbitego naczynia, de testis fracti vasis componendis)*: Tako Yesus ony skorupy przezegnawschy y kazal ym... rzekącz, aby kazde slomyenye nathychmyasth [aby] szye vroczyło y *przyloczylo szye svemv staw (*leg.* stawu, pristinae iuncturae) *Rozm* 124; ~ *może 'ścięgno, nervus'*: Quia nervi retracti fuerunt sthawy odvyodły szyą XV *p. post. Kałużn* 273; Nerws zyla, staw XV *p. post. PF* V 30.

2. *'członek ciała, pars corporis, artus'*: Membra pannis involuta virgo alligat sklanczienie (*pro* sklanczene) członky, stawy pieluchami sukiennimi... obvianszała 1444 *R* XXIII 304; Vstawyamy..., abi... za vczącze ktoregole szstaw (*leg.* stawu *a.* sstawu) alybo czlonkv (pro mutilatione cuiuslibet membri, *Dział* 31: od... vczącza ktorego czlonkv) trzidzeszczi... grziwyen zapłaczicz powynyen był *Sul* 41; A w them ukazowal swoy welky szmøthek... y thesz swø... møkø, yøsz ymal czyrpyecz, sze yego wszysthky stawy kurzøcz se [...] poth krwawy szedł (Luc 22, 42) 1451 *MacDod* 105; Szthąw membrum *ca* 1455 *JA* XIV 491; Złosczywa yesthem, az szye sthrascha wszysthky sthawy

ve mnye *Naw* 89; Sicut ... exibuistis membra vestra [...] (*sc.* servire) ... iniquitati bo yako ... vidaliscze stavy vasze sloszczy (Rom 6, 19) XV *p. post. AKH* VI 445; Czczyenye o nadobnosczy czyala blogoslavyoney dzyevycze Maryey y o yey dzyvney kraszye y nadobney a osobno o nadobnosczy vylozenya yey stawow *Rozm* 20; A tam (*sc.* w miłem Jesusie) nye byl nyyeden staw, ktory by ossobnego razv nye czyrpyal *ib.* 819.

3. Staw 1. *'całokształt zewnętrznych i wewnętrznych warunków życia, w odniesieniu do rzeczy wygląd, stan, omnes vitae condiciones, rerum status, species'*: Tocz søø cy, ktorzi w malszenski sstaw tak wstøpuiø (qui coniugium ita suscipiunt), ysze boga ot syebye... zapødzaiø *BZ* Tob 6, 17; Sz⟨ch⟩ylyl szye sthawa (*leg.* z stawa) bosthwa szwego w bolyescz zywota twego *Naw* 72; ~ Y czinyly czy, gisz dzalaly, rozvmnye a zapelnyały scyenne rosyedlyni swima rękama y nawyedly dom bozi we sstaw pyrwi (in statum pristinum) *BZ* II Par 24, 13.

2. *'wiek, lata (czyjeś), alicuius aetas, anni'*: Ta to sø prawa, gesze to przikazal pan Moyzeszowi myedzi... otczem a dzewkø, ges to w dzewczem stawu (in puellari... aetate) gescze iest *BZ* Num 30, 17. ~ *Bohemizm.*

Stawać *formy*: *praes. ind. 1. sg.* stawam 1455 *AGZ* XIV 450; *3. sg.* stawa 1417 *ArchTerBiec* Ia 125, 18, *OrtMac* 58, *OrtOssol* 48, 1, *etc.*; ~ *praes. ind. z partykułą* niechaj *dla wyrażenia trybu rozkazującego 3. sg.* niechaj stawa *BZ* I Reg 16, 22; ~ *inf.* stawać 1466 *R* XXII 11, 1494 *ZapWarsz* nr 1767a; ~ *praet. 3. sg. m.* stawał 1411 *KsMaz* I nr 1596, *BZ* I Reg 22, 9; *neutr.* stawało *EwZam* 303.

Znaczenia: **1.** *'bywać, przebywać gdzieś, znajdować się, aliquo loco esse, commorari'*: Nyechay Dauid stawa przede mnø (stet David in conspectu meo), bo nałyazl myloscz przed mima oczima *BZ* I Reg 16, 22; K temu otpowye Doek ydumski, gen przed nym (*sc.* Saulem) stawal (qui assistebat) a bil przed ⟨nim pirwy⟩ *ib.* 22, 9.

2. *'być obecnym w wyznaczonym terminie i miejscu w celu wzięcia udziału w rozprawie sądowej w charakterze strony, die constituta in iudicium venire'*: Yaco tego wolu Barthlomey sø yøl, thso my w sødze stawal nan 1411 *KsMaz* I nr 1596; Zstawa astitit 1417 *ArchTerBiec* Ia 125, 18; Petrus... ⟨astitit⟩ al. stava existens actor 1461 *AGZ* XI 468; ~ stawać rok: Ego cum procuratorio sufficienti super ipsos Andream et Petrum... asto terminum al. sstawam rok 1455 *AGZ* XIV 450; Jako my tho vgyednaly Jacvba... o poswy, kthoremys go byla poswala... y na nyesz rok stala a nye myalasz sthavacz 1494 *ZapWarsz* nr 1767a.

3. *'słabnąć, tracić siły, moc, wartość, infirmum fieri, vires, praestantiam, dignitatem amittere'*: Defecisse, *gl.* destituisse stawacz, uides sub nimio pondere 1466 *R* XXII 11; Docmata qui studet non currans mores, illi deficiet, stauą, virtus, res et honores XV *p. post. PFRp* III 289.

4. *'starczać, być do dyspozycji, sufficere, praesto esse'*: A gdy nye stavalo vyno (deficiente vino Jo 2, 3), rzekla mathka Ihuseva *EwZam* 303; ~ *bezosobowo*: Gdy czlowyek szbyezy sz myasztha, kthorykolwyek pyrwey z zalobą... gymyenye zaszthanye, then pyrwey weszmye za szwoy dług, a pothym drugy..., a pothym trzeczy, a thako koszdy..., poko gymyenya szthawa (tamdiu quantum de bonis profugi superesse poterit) *OrtMac* 58, *sim. OrtOssol* 48, 1; Dominica quarta provocat (*sc.* ecclesia) nos ad penitentiam anime..., modo iam nihil aliud rescribit ad provocandum nos, a przetosz yvsz gynnego nam nye stava kv wszyvanyv, nisi passio Xpi, de qua hodie incipit facere officium *ca* 1500 *JARp* X 23v.

Cf. **Dostawać, Nastawać, Ostawać, Postawać, Powstawać, Przestawać, Przystawać, Ustawać, Wstawać, Zastawać, Zostawać**

Stawadło *'miejsce postoju, locus, quo quis consistit'*: stawadła łodź *'przystań, statio navium'*: Zabulon na brzegv morskyem bødzye bidlycz na stawadlach lodz (in statione navium, *Biblia taborska*: na stawadłach korabowych) *BZ* Gen 49, 13. ~ *Bohemizm.*

Stawanie *'mieszkanie, miejsce, gdzie się mieszka, habitatio, mansio'*: Quam domum... Nicolaus cum Katherina, uxore sua..., reformare ac edificare habebunt..., et dictus Nicolaus filiaster suus in dicta domo liberam mansionem al. stawane debet habere 1426 *StPPP* II nr 2057; ⟨Paulus habebit in⟩ dicta domo ad tempora vite stacionem al. stawanye cum equis et curru 1468 *AGZ* XV 88.

Stawarz *bot. 'gatunek storczyka, Orchidearum sp. tuberibus obovatis'*: Stawarz saturon XV *ex. GlLek* 41.

Stawek *formy*: *n. sg.* stawek (1365) 1494 *KodWP* III 273, 1447 *AGZ* II 128, *ca* 1500 *JA* X 378. 384; ~ *g. sg.* stawku (1426) 1546 *DokMp* II 64, *BZ* IV Reg 18, 17, *ca* 1500 *JARp* X 166r; ~ *d. sg.* stawku *Rozm* 130 ~ *ac. sg.* stawek *BZ* IV Reg 20, 20, *Rozm* 130. 131. 133; ~ *l. sg.* (w) stawku *BZ* III Reg 22, 38, 1468 *ZapWarsz* nr 1295, *Rozm* 129; ~ *n. pl.* stawki (1439) *DokMp* II 291; ~ *g. pl.* stawkow (1439) *DokMp*

II 291; ~ *ac. pl.* stawki *Rozm* 130; ~ *i. pl.* stawki 1488 *FontesŚl* II 16.

Znaczenie: '*mały staw rybny, sadzawka, parva piscina*': A qua villa Ordow eundo per mericam ville Roszczalow... usque ad piscinulam al. do sthawku (1426) 1546 *DokMp* II 64; Incorporamus sculteto eiusdem scultecie dimidium tercium laneum liberum... et eciam cum omnibus excrescenciis et pratis..., sicut piscinula al. stawek est (*pro* seu *?*) korzecznyk 1447 *AGZ* II 128; Yakom ya nye lowyl rib w sthawku Michalowym 1468 *ZapWarsz* nr 1295; S temy to stawky moze uczinicz,... gyakobi sse gemv nalepcy zdalo 1488 *FontesŚl* II 16; ~ Vmily woz w samarskem stawku (in piscina Samariae) *BZ* III Reg 22, 38; Nad wodø, iasz gydze do zwyrzchnyego stawku (iuxta aquaeductum piscinae superioris) *BZ* IV Reg 18, 17; A kako vczinyl stawek (piscinam) a wodi wyedzone (aquaeductum) *ib.* 20, 20; Iste stavek fuit pot gora Syon, vbi de illo monte cyeklo zrzodlo *ca* 1500 *JA* X 378; Stavek, kąpyelnyk, rybnyk *ib.* 384; Cum Manases rex... iuxta *stawką Syloe dum maczyl Ysayam prophetam, demum fecit eum pylą lignea per medium przetrzecz *ca* 1500 *JARp* X 166r; Vade et laua te in natatorio do rybnyka, do kąpyelnyka, do *sthaphką, Siloe (Jo 9, 8) *ib.*; Czczyenye o tem stawkv (de piscinula), yen vczynyl Iesus, myle dzyeczyatko *Rozm* 129; Iednego dnya dzyeczy przysly z Yezuszem ku nyektoremv yeszyorv albo stawkv (ad stagnum quoddam) *ib.* 130; Dzyeczy nathychmyast... poczną czynycz stawky (piscinas) *ib.*; Iesus, yako svoy stavek (piscinulam) vczynyl, przykazal, aby ⟨ryby⟩ z yezyora wsly v yego stavek *ib.*, *sim. ib.*, *sim. ib.* 131. 133; ~ *może już nomen proprium*: Aquam, que vocatur stawek, cum magno prato dicto Kleszczew kyerz, nec non et alia prata circa stawek iacencia (1365) 1494 *KodWP* III 273; Pecies prima v stawkow dicta iacens (1439) *DokMp* II 291; Que pecies circumdat rubum stawky dictum *ib.*

Stawiać *formy*: *praes. ind. 1. sg.* stawiam *De morte* w. 189; *2. sg.* stawiasz 1466 *RRp* XXII 27; *3. sg.* stawia *Słota* w. 38, 1425 *Kościan* nr 1124, 1471 *TymProc* 198; *3. pl.* stawiają 1421 *Kal* nr 824, *SkargaPłoc* w. 76, XV *p. post. R* XXV 198; ~ *part. praes. act. adv.* stawiający *Rozm* 102; ~ *inf.* stawiać 1414 *Pyzdr* nr 423, 1424 *Kal* nr 897, 1430 *Pozn* nr 1367, *etc.*; ~ *praet. 3. sg. m.* stawiał 1389 *Pozn* nr 235, 1398 *Pyzdr* nr 78, 1400 *Pozn* nr 450, *etc.*

Znaczenia: **1.** '*umieszczać, klaść, lokować, ponere, collocare*': Jaco czssom yąl Michala..., tom yąl na bisscupyem jezerze a on *ssawya cluczem sszeczy na nyem 1425 *Kościan* nr 1124, *sim.* 1471 *TymProc* 198; Sicut vexillum laudis regnique sigillum in regione soli, *gl.* terre, figis, *gl.* ponis stawyasz 1466 *RRp* XXII 27; Tocz yusz trzy szle dvchy vydzv, na mya me grzechy wsz⟨ja⟩vya⟨ją⟩, mey dvszy zythla stavyayą (*SkargaWroc* w. 51: *stavcya) *SkargaPłoc* w. 76; Pale stawyayą pile fundantur XV *p. post. R* XXV 198; ~ '*podawać coś na stół (do spożycia), cibum in mensa ponere*': Kaszdy gy (*sc.* czsnego) sluga nawedzy,... lepsze mysy przeden stawa *Słota* w. 38; Intraponere... *poslednya potrawy na stol stawyacz *ca* 1455 *JA* XIV 492; Iesus... ymye noszycz yne chleby craszne stavyąyączy na stolye przed gosczye (quos, *sc.* panes, coram hospitibus in mensa reponebat) *Rozm* 102.

2. '*przedstawić, zwłaszcza przed sądem (świadka, rękojemcę, przedmiot sporu itp.), przyprowadzać, doprowadzać na rozprawę, adducere, ostendere, imprimis in iudicium adducere (testem, fideiussorem, rem de qua controversia est, sim.)*': Jaco Paweł ne stawal Nicolao gynych rank⟨o⟩im 1389 *Pozn* nr 235; Iaco Passek staval Boguslava przed biskupem tydzen po obeslanv 1404 *Pyzdr* nr 227; Yaco Marcin trzi stawal dzloucki (*leg.* człowieki) Stanislao szoltissewi na ossadzene 1405 *Pozn* nr 782, *sim.* 1408 *Kościan* nr 364, 1428 *Kal* nr 1042; Yakom panu Janowy ne raczil za pol grzywny groszy, yedno za ty, za ktore mu wyprawcza stawyaya 1421 *Kal* nr 824; Jszem byl nyemoczen... tedy, kedym mal lawniky stawacz erga eundem Andream 1430 *Pozn* nr 1367; Jszesmy byli przi tem, kedy Jan karczmars stawal trzy kmyotowicze prze⟨d⟩ woytha..., ozadzayancz mu rola 1434 *ib.* nr 1441; ~ Isz Potrasz stawał sø na ten rok, iaco mal, ano go ne chczano prziayncz (*pro* prziyancz) 1400 *Pozn* nr 450; ~ Jaco Ian stawal Marczinowi ty kone, czo ge Ianuss wirøcził 1398 *Pyzdr* nr 78; Iaco racoyma stawal scoth na rok Paszcowi 1405 *Pozn* nr 757; Jacom ja wczinil rok myedzi Fyemką a myedzi Bartlomycgem, ysze nye mala stawacz koni..., a on gye casal sobye postawicz 1414 *Pyzdr* nr 423; Yako czszo Yan wyraczyl bidlo Woythka..., tego ne mal stawyacz w nyedzela, ale we czwarthek 1424 *Kal* nr 897.

3. '*budować, aedificare*': Vdzalal Saul oltarz bogu, a to napyrwcy poczøl stawyacz oltarz (aedificare altare) boszi *BZ* I Reg 14, 35.

4. stawiać na sparze '*chwytać w pułapkę, decipula capere*': Philozophi y kvyaszdarze, wszythky na szvey stavyam sperze (*pro* sparze *?*) *De morte* w. 189.

Cf. **Nastawiać, Ostawiać, Postawiać, Przezastawiać, Rozstawiać, Ustawiać, Zastawiać, Zostawiać**

Stawiciel *'ten kto stawia budynki, budowniczy, qui aedificia exstruit, architectus'*: Architectus stawyczel, czo budvye (*war. kal.*: czesla), *war.* mystrz nad czeslamy, (ut sapiens architectus fundamentum posui I Cor 3, 10) *MPKJ* V 127. ~ *Bohemizm.*

Stawiczność *'stałość, wytrwałość, constantia, patientia'*: Primo hortatur ipsam et per consequens quemlibet fidelem ad fidei constanciam stawicznosz⟨ć⟩ XV *med. GlWroc* 95v.

Stawić, Stawić się *formy*: *praes. ind. 3. sg.* stawi 1394 *TPaw* IV nr 189, *Fl* I Prol 2, *De morte* w. 15; *2. pl.* stawicie *Rozm* 522; *3. pl.* stawią *Fl* i *Pul* 121, 3, *Rozm* 424; ~ *imper. 2. sg.* staw XV *p. pr. R* XVI 340, XV *p. post. R* I s. XLIII; *2. pl.* stawcie *BZ* Jer 29, 5; ~ *part. praes. act. adv.* stawiąc *Sul* 88; ~ *inf.* stawić 1407 *HubeZb* 89, 1409 *LubZiem* 57, 1425 *TymSąd* 65, *etc. etc.*; ~ *praet. 1. sg. m.* -em stawił 1427 *ZapWarsz* nr 2762; *f.* ja stawiła 1486 *ZapWarsz* nr 1580; *3. sg. m.* stawił 1409 *Kal* nr 306, 1418 *Kościan* nr 722, 1427 *ZapWarsz* nr 2762, *etc.*; *3. pl. m.* stawili 1418 *TPaw* VII nr 91, 1471 *AGZ* XV 467, *Pul* 85, 13, *etc.*; *neutr.* stawiły XV *p. pr. R* XVI 347; ~ *condit. 2. sg. m.* -by stawił *Rozm* 793; *3. sg. m.* -by stawił *OrtOssol* 35, 4; *3. pl. m.* (-)by stawili *Gn* 12a, *Pul* Deut 39; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* stawion *Rozm* 450; ~ *condit. pass. 3. pl.* -by były stawieny *ca* 1428 *PF* I 482.

Znaczenia: **1.** *'umieścić, położyć, collocare, ponere'*: Vyelye lyvda eypskyego obrazy ych, dzyevycza noszacz dzyeczyatko, y stavyly (posuerunt) w ych boznyczach y czynyly ym vyelyka czescz *Rozm* 119; ~ Boze, zloszny powstaly na mye... a nye stawyly czyebye (*Fl*: ne przecladaly czebe) przed sobø (non proposuerunt te in conspectu suo) *Pul* 85, 13.

2. *'przedstawić przed sądem (świadka, zachodźcę, rękojemcę, przedmiot sporu itp.), doprowadzić na rozprawę, in iudicium adducere (testem, iuris vicarium, fideiussorem, rem, de qua controversia est sim.)'*: Petrus testatur, cum stavi Calowskiego Janka de fideiussorio, quod solvit hoc totum 1394 *TPaw* IV nr 189; Iaco Micolay wipusczil kaplana Wawrzinczowi, yego myal przeczyw gemu stawicz 1407 *HubeZb* 89, *sim.* 1470 *ZapWarsz* nr 1276; Tunc Albertus recipiens se vlg. dicendo *yo *wszoyol zachodthcze stawycz et statuit puerum in etate septem annorum 1409 *LubZiem* 57; Yegosz menil, kedy swatky stawil pana Friczewym dzeczem 1418 *Kościan* nr 722, *sim.* 1409 *Kal* nr 306; Dominus iudex... precepit nobili Sandkoni... locare al. stauicz Thomam cum Jacobo..., qui fuerunt divisores 1425 *TymSąd* 65, *sim.* 1436 *KsMaz* III nr 1943, 1456 *ZapWarsz* nr 1000; Thi iste swyatky s troyga rodu o swoyąn sromothąn stawycz ma (*sc.* o złodziejstwo obwinion, producere debet) *Sul* 87, *sim. OrtMac* 37; Tegdi on, komu przyganyono, swoye wlodiczstwo ma dowyescz stawyancz (debet statuere) s wlostnego rodu dwu lepschu i starschu *Sul* 88; Yzessh myal yednacze s sthrony swey sthawycz..., a nye posthawylesch, a ya sthawyla 1486 *ZapWarsz* nr 1580; ~ Quia sibi ius szkazalo Cupethkowi *lubr sthawycz 1481 *Trześn* 106; ~ Kaszalesz mi sobe trzi grziwne obranczicz,... tedi sa rankoyme trzi grziwne ranczili a gdisz swe bidło w tich trzech grziwnach stauili, tedim ya czebe obszilal 1418 *TPaw* VII nr 91.

3. *'zbudować, postawić, też w znaczeniu niedokonanym budować, stawiać, aedificare, ponere, etiam sensu imperfecto'*: Sercze weseli, weszø wisokø stawi (locat) na nebesech *Fl* I Prol 2; Ieruszalem, gesz stawø yako masto (aedificatur ut civitas) *Fl* 121, 3, *sim. Pul*; O ethori ploth na *nyø Viszek szalowal, te⟨n⟩em ya tandi stauil, kandi mi on othszetl... Ten (*sc.* płot) on tandi stauil, kandi gemv othszetl 1427 *ZapWarsz* nr 2762; Yze... posual ksandz custossa o przekopø y o kopanye przekopi y na gego stauil groblø 1428 *AKPr* VIIIa 172; Stawcye domi (aedificate domos) *BZ* Jer 29, 5; Homines de Vlycz hoc idem obstagium (*sc.* molendini) tenebuntur reformare al. stavycz 1473 *AGZ* XVI 136; Stawyly (*Fl*: wstawyly sø) myasto przebyta (constituerunt civitatem habitationis) *Pul* 106, 36; Czterdzyeszcy y schesez lat stavyon ten koszczyol (aedificatum est templum Jo 2, 20) *Rozm* 450; Domy vyszokye stavyczye, ktorez myslyczye drogyem kamyenyem *oslobycz *ib.* 522; ~ Item quia locavit al. stavil piscinam penes rippam ipsius 1428 *ArchCastrCrac* III 30, 101; Quia tu debuisti piscinam... iuvare stabilire al. pomocz stavycz..., quam piscinam ipsi Hyhnath et Iaczko suis propriis impensis stabilierunt al. stawyly 1471 *AGZ* XV 467; Quia tu... non vis stabilire al. stawicz piscinam 1483 *ib.* 523.

4. *'zbudować przegrodę na rzece, zastawić, cataractam in flumine ponere'*: Paulus debet fluvium transeuntem per villam... stauicz et ultra szastawy non debet ipsum mittere de ripis 1437 *StPPP* II nr 2709.

5. *dubium*: *'zostawić, zachować, relinquere, servare'*: Gdy ten myesczanyn przed pelna rada

wysznal, aby szobye dwye ⟨puszce⟩ stawyl y szchowal (quia duas pixides... pro se reservasset) a trzeczą krolewy dal, tho bylo szlodzeystwo *OrtOssol* 35, 4. ~ *Może trzeba rektyfikować na* ostawić *a.* zstawić.

6. stawiony '*położony, znajdujący się, positus, collocatus*': Zastawyamy dzedzini nassze... ze wszytkimi... medzami y granyczami, y kopczy, y gynimy y drugimi ktorimkoli gimenem *nasladnyo weszuanybi bili ⟨albo w ktoremkoli⟩ myastem (*pro* myeszcze 'miejscu') staweni cum... scopulis ceterisque aliis quocumque nomine consecuenter censeantur sive loco situantur *ca* 1428 *PF* I 482.

7. stawić się '*przyby(wa)ć osobiście, zgłosić się, ukazać się, venire, apparere*': Kogokoly szmyercz vduszy, kaszdy w gey scolye bycz mvszy, dzyfno szya szvym zakom stavy, kasdego szyuotha szbavy *De morte* w. 15.

8. stawić się '*chełpić się, pysznić się, przechwalać się, gloriari, se iactare*': Yscy mily Xe dostognim ludzem... neuele dzeczy... dage, presto isby szø ony gymy ne stauily any velbyly przed luczmy *Gn* 12a; Insolescere stavycz szya, chel[i]pycz *ca* 1455 *JA* XIV 493; Ale prze gnyew nyeprzyaczelow oddalylesm, snadzby szye stawyly wrogowye gich (ne forte superbirent hostes eorum Deut 32, 27) *Pul* Deut 39; Yzecz byl (*sc.* Archalaus) dzyevyącz lyat przy tego oyczv... podług yego slavy, ktorasz szye stavyl (qua se... iactabat), yszby myal bycz krolem podlvg obyetnycze czeszarskey *Rozm* 116; Rozvmyey, yze czyem przyschedl odlączycz vbogych duchem od pysnych, ktorzy szye stavyą, aby vmyeyączy byly (qui se sciolos iactant) *ib.* 424; Pomavyayącz czye o krolevstvo, aby szye thy stavyl, yzby chczyal krolem bycz *ib.* 793.

9. stawić się '*przeszkodzić, być zawadą, impedire, impedimento esse*': Staw szyą obsta XV *p. pr. R* XVI 340; Obstant illi stawyly szyą yastrzabyata *ib.* 347.

10. stawić się '*udawać, simulare*': Lubo cze klamcze sluchącz, staw syą gynssze mysslycz, gyąkoby thego nye sluchął (finge te non audire sed alia cogitare) XV *p. post. R* I s. XLIII.

Cf. **Dostawić, Nastawić, Ostawić, Podstawić, Postawić, Przystawić, Rozstawić, Ustawić, Wstawić, Wystawić, Zastawić, Zestawić, Znastawić, Zostawić, Przestawować, Ustawować, Odstawiony**

Stawidło *formy*: *g. sg.* stawidła 1435 *KsMaz* III nr 1680, 1449 *R* XXV 166; ~ *n. pl.* stawidła (1371) *MMAe* X 253; ~ *g. pl.* stawidł 1434 *Kościan* nr 1484; ~ *ac. pl.* stawidła 1428 *Pozn* nr 1281. 1282.

Znaczenie: '*urządzenie służące do regulacji poziomu wody doprowadzanej do młyna, zastawa, śluza, cataracta aquae in rotam molarem fluenti moderandae apta*': Quod non debent (*sc.* Woythco et Pelca) aliqua obstacula, in wlgari dicta stauidła, facere in suis molendinis (1371) *MMAe* X 253, *sim. ib.*; Jsze pan Thoma... gacz, prog y stawidla vidzerszal mymo trzy lata dobrowolnye 1428 *Pozn* nr 1281, *sim. ib.* nr 1282; Jacoszmy nye powyschali pogrodek, vpustow y stawydl 1434 *Kościan* nr 1484; Iakom ya nye virzuczil stauidla s Nadmiroua vpusta szilan 1435 *KsMaz* III nr 1680; Molendinum sine clusa stawydla 1449 *R* XXV 166; Particula (*sc.* agri) al. clyn penes stawidla 1469 *StPPP* II nr 3947.

1. Stawienie 1. '*to co zostało postawione, zbudowane, budynek, quod exstructum est, aedificium*': Daly ge (*sc.* pieniądze) rzemyoszlnykom..., abi kupyly kamyenya wicyosanego a drzewya ku nadstawyanyv stawyenya (ad commisuras aedificii) a ku podpyranyv domow *BZ* II Par 34, 11.

2. '*oporządzenie, przygotowanie do użytku, actus praeparandi, utilem reddendi*': Kv stawyenyą (*leg.* stawieniu, *var. lub.*: kv stawyenyv) ad concinenda (cum lucernis... et cunctis vasis olei, quae ad concinnandas lucernas necessaria sunt Num 4, 9) 1471 *MPKJ* V 24.

3. '*przyprowadzenie, dostawienie kogoś (do kogoś), aliquem adducendi actus*': Thomco Pssonka... fideiubuit pro Yasko kmethone... Nicolao..., quia idem Pssonca eundem kmethonem in domo ipsius Nicolai... statuere debebit, quia si eundem kmethonem sibi Nicolao... non dederit, ostenderit XIII marcas sibi Nicolao... et tenebitur demonstrare ad solvendum, quasquidem XIII marcas a die ipsius stacionis al. stawena eiusdem kmethonis per vnam marcam septimanatim vsque ad plenam solucionem ipsarum XIII marcarum vel eciam ipsarum XIII marcarum... semel sibi Nicola⟨o⟩ soluere debebit 1432 *ArchTerCrac* X 87, 8.

4. '*sławienie, chwalenie, actus laudandi, celebrandi*': Ale yako movy Crisostomusz..., yze myeny dla vyelykey smyary, aby tego nykt nye mnymal, yzby ku stavyenyv rzeczono *Rozm* 672.

2. Stawienie, Sstawienie '*staw, ruchome połączenie członków ciała, articulus corporis*': Iuncture stawyenye aut spogyenye (iuncturae femorum tuorum sicut monilia Cant 7, 1) 1471 *MPKJ* V 74.

1. Stawisko *formy*: *n. sg.* stawisko 1399 *StPPP* VIII nr 8686, 1413 *StPPP* II nr 1310, 1459 *ArchTerCrac* XV 406, 28; ~ *g. sg.* stawiska

1388 *STPPP* VIII nr 4931, 1436 *AKH* XVI 107; ~ *ac. sg.* stawisko (1402) 1549 *DokMp* V 12; ~ *i. sg.* stawiskiem 1474 *KodPol* II 555; ~ *l. sg.* (na) stawisku 1410 *Czrs* 29. 30, 1466 *StPPP* II nr 3847.

Znaczenia: **1.** *'naturalny lub sztuczny zbiornik wody, staw, piscina naturalis vel artificiosa'*: Andreas de Potok a stagno vlg. dicto stawisco ibidem Jaschconi... in perpetuum recessit 1399 *StPPP* VIII nr 8686, *sim.* 1413 *StPPP* II nr 1310; Quia veniens in l⟨acum⟩ vlg. przekopales *mon grobø na mem stauisku 1410 *Czrs* 29; Quia in lacum veniens vlg. vszules graniczø na mem stauisku silø moczø *ib.* 30; Piscine al. stawiszka 1434 *ArchTerCrac* CCCXII 464, 2; Stawysska 1428 *ArchTerCzchov* III 40, 8; Fluvium... cum spacio piscine al. sthawyszkyem (*leg.* z stawiskiem) 1474 *KodPol* II 555.

2. *'opuszczony, nie zagospodarowany staw, piscina deserta, neglecta'*: Pro parte Nicolai Plazicz..., quia Nicolaus Zelazni locum piscine al. stauisca sibi in perpetuum tradidit, exceptis septem moczidla 1388 *StPPP* VIII nr 4931; Hannus... piscinam veterem al. stawisko... pro ecclesia... dedit (1402) 1549 *DokMp* V 12; Inferius al. nyzey piscine vacue al. stawiszka 1436 *AKH* XVI 107; Cum piscina deserta al. stawisko 1459 *ArchTerCrac* XV 406, 28; Deserta piscina al. stawisko et alia deserta piscina al. stawisko..., et medietas piscine deserte al. stawisko 1462 *AGZ* XI 479; ~ In piscinatorio al. stawysku et in villa... homines libere pascere habebunt 1466 *StPPP* II nr 3847.

2. Stawisko *'stanowisko, miejsce postoju, locus, quo quis consistit'*: Na stawiskv (*Biblia paderzowska*: na stanouisti) jn stacione (congregati sunt Philisthiim in statione II Reg 23, 11) 1471 *MPKJ* V 41.

Stawiszcze *'staw albo miejsce, gdzie był staw, piscina vel locus, ubi piscina fuit'*: Yakom nye rzekl panu Lutkowy vczinicz, czo bi mu bilo lubo, i o pol stawyscza 1418 *Kal* nr 639.

Stawnica 1. *'beczka bliżej nie znanej objętości, cupa ignotae nobis capacitatis'*: Pro vasculis dictis stawnicze eidem ceruisie IV scotos 1393 *MMAe* XV 159.

2. *'danina (prawdopodobnie) z piwa, tributum, quod cerevisia solutum esse videtur'*: Kmethones... ipsi Tarlo pro quolibet adventu ipsius felici... unum vas cervisie dare pro stawnicza... tenentur ex integro exsolvere 1461 *AGZ* XIII 361; In quibus viginti quinque marcis... obligavit tres curias... cum agris, laboribus, cum avenis, donacionibus stawnicze, cum penis 1462 *ib.* 371; In quibus aream al. dworzyscze possessionatam... invadiavit cum labore, usibus, censibus, obventionibus et stawnycze 1480 *AGZ* XVIII 202.

Stawniczny *może 'związany ze stawnicą, tj. beczką o bliżej nie znanej objętości, ad cupam* stawnica *vocatam pertinens'*: (owies) stawniczny *może 'bliżej nie znana danina z owsa, tributum quoddam, quod avena solvebatur'*: Demum kmethones... ipsi Tarlo pro quolibet adventu ipsius felici... unum vas cervisie dare pro stawnicza, avene eciam stawnyczny censualem duobus annis hiis proxime instantibus... tenentur ex integro exsolvere 1461 *AGZ* XIII 361.

Stawnik *'bliżej nie znany pracownik zatrudniony przy stawach, qui piscinas curabat'*: Jan Masursynyn, *stawnigk, ius habet 1472 *LibIur* nr 7405.

Stawny stawne łukno *'naczynie na miód bliżej nie znanej objętości, vas melli asservando destinatum ignotae capacitatis'*: Damus... eidem ecclesie... villam Hermanni... et unam pullam mellis cum media stawne lukno nuncupatis (1387) XV *p. pr. KodWil* I 7; Decem pullis mellis al. stawna lukna dictis 1397 *ib.* 52; Villas... nostras Mileykowo et Moranonnykouycze... cum triginta pudis mellis... et duabus pullis al. stawna lukna mellis Mileykoni... dedimus (1411) *ib.* 85; ~ Ad... capellam... duximus... unam pullam magnam mellis dictam stawne (*sc.* łukno) cum duobus cicliis argenti (1410) *KodWil* I 83.

Stawownik *(?) 'bliżej nie znany pracownik zatrudniony przy stawach, qui piscinas curabat'*: Stanislaus Skyawyor, *stawyownik, ius habet 1474 *LibIur* nr 7479.

Stawowy *'bliżej nie znany pracownik zatrudniony przy stawach, qui piscinas curabat'*: Nicolao, stawowy, et filiis suis 1499 *CracArt* nr 1360; Nicolaus, stawowy *ib.* ~ *Może już nomen proprium.*

Stąd 1. *o miejscu*: **a.** *'z tego miejsca, inde, hinc'*: Wstąpyl na nyebyossa, ssyedzy na praviczy boga oycza..., stąd (*Wierzę* 20. 13a: stądsze, 8: skød, 3: skandse, 4. 6: zyąd, 13: odkad, 2. 14. 15: odyød, 1. 5. 14a. 16: othyødze) przyydzye sądzicz zyve y martwe *Wierzę* 7. 17. 18; Vynyesczye thy (*sc.* gołębice) stand (auferte ista hinc Jo 2, 16)! *EwZam* 304; Kyedysz nas stad vypądzasz (hinc si tu nos eicis), przepuszczy man (*pro* nam), abychmy mogly v thy vyeprze vnycz *Rozm* 292; Krolevstvo moye nye yest stąd (non est hinc Jo 18, 36) *ib.* 780, *sim. ib.* 782; ~ stąd i zowąd *'z różnych stron, hinc et illinc'*: Gdysz myedzy nayaszneyszym ksandzem, panem Kaszymyrem..., a myedzy kształdzem Bo-

dzanthą... nyekthore w[y]ąnthpycnye o dzeszanczynach... bilo szą sthanth y sowąnth porvszylo (fuisset hinc inde exorta) *Sul* 3; ~ **b.** tam stąd, tameż stąd *'stamtąd, illinc, istinc'*: Jakom ya nye przyssedl... sz brathem mogym Mykolayem do domv do gey, na kthory ona prawo ma oth szlachathnego nyegdy Raczybora tham gysthe sthąth y nye wzalem gey trzach ssekyr Marczynowy czeszly gwalthem 1479 *ZapWarsz* nr 1475; Marczyn sz Roshkowa y Jakup, szyn gego, thamesh sthanth... byly pomocznyczy Stanyslawowy... ku zabyczyw... oczcza mogego 1493 *ZapMaz* 158; Odpovyedzyal Natanael: Z Nazareta moze nyeczo dobrego bycz?... Czvsz nye moze tam stąd nycz dobrego bycz *Rozm* 214.

2. *o czasie 'od tego czasu, od tej chwili, odtąd, ex eo tempore, postquam'*: Albo støøt (ex eo enim), yakoszesm szedl ku ffaraonowy..., znødzyl lyud twoy *BZ* Ex 5, 23; Aboczyem otho stand (ex hoc Luc 1, 48) blogoslavyoną myą rzekną vszystky rodzaye *EwZam* 289; Nye chczyey szya bacz, stad (ex hoc Luc 5, 10) yvsze lyvdzye bądzyesz gymvyaczy *ib.* 306; Exinde, sthąd, querebat iterum Pilatus eum dimittere (Jo 19, 12) *ca* 1500 *JARp* X 206r.

3. *o wnioskach 'z tego powodu, dlatego, quam ob rem, inde'*: Stąd (unde) my, ten tho przewrothny obyczay ganyącz, vstawyamy *Sul* 40, *sim. ib.* 74; Ex quo habetur a stand veszmymy XV *med. R* XXV 153; Et inde, a stąnd, eciam virgines dicuntur astute, quia bona et mundana opera operantur XV *med. SKJ* V 283; Et in hoc docemur a stand mamy nauka XV *p. post. GlDom* 58, *sim. ib.* 63; Ex his concludit Gregorius dicens: Ex quo, a stand, quilibet fidelis baptisatus salvabitur *ib.* 59; Ex littera habetur, a stand mamy, quod baptismus est sacramentum necessarium ad salutem *ib.* 66; Thu szthąd baczczye, yzecz thak dawno roszlewągya krew luczką marno XV *ex. MacDod* 140, *sim.* XV *ex. MPKJ* II 320.

4. *korelatywnie w związku z zaimkiem względnym*: zjąd... stąd *'skąd... stąd, unde.... inde'*: Chczemy take, aby szyąth zysk ymyecz *zyądaly, sstąd (inde) skodamy bily vnyedzeny (*leg. unędzeni) *Sul* 49.

5. *corruptum pro* skąd: Panye myly,... stąd (unde Jo 4, 11) masz voda zywą? *Rozm* 246; Tego vymy, stąd yest (unde sit), alye Kristus kyedy przydzye, nykt nye vye, skąd przydzye (unde sit Jo 7, 27) *ib.* 432.

Stądże *'z tego miejsca, inde, hinc'*: Wstapyl na nyebyosza, szyedzy v boga oczcza na praviczi, stądsze (*Wierzę* 13a: *stansze, 7. 17. 18: stąd, 8: skød, 3: skandse, 4. 6: zyąd, 13: odkad, 2. 14. 15: odyød, 1. 5. 14a. 16: othyødze) przydzye sądzycz zywe y marthwe *Wierzę* 20.

Stągiew *'duże naczynie na płyny, beczka, kadź, magnum vas liquoribus asservandis destinatum, cupa'*: Pro XIV vasis ceruisie dictis stangwy 1394 *MMAe* XV 174; Erant autem ibi lapidee ydrie, *gl.* ydria sthøgew, sex posite... capientes singule metretas, *gl.* metreta czber, binas (Jo 2, 6) XV *p. pr. GlJag* 92; Stągef sponda 1437 *Wisl* nr 228 s. 89; VII stagvy et II baczky in celario et in braxatorio... recepi 1478 *MMAe* XIII nr 2173; 2 stągve parva et magna 1495 *RocznKrak* XVI 62; Haurientem aquam de lacu et mittentem eam in collectaculum, vocatur stągyew XV *ex. GlWp* 30; Stagew spondea *ca* 1500 *Erz* 101.

Stągiewka *'mała stągiew, tu: jakieś pudełko na monety, vas* stągiew *vocatum minoris capacitatis, hoc loco: cista quaedam nummis asservandis apta'*: Pro argentea sthagyewka, in qua talaria portantur pro mensa domini principis 1500 *Zsig-Bud* 69.

Stągwiany *'związany ze stągwią, dotyczący stągwi, ad vas* stągiew *vocatum pertinens'*: Novem ferra stagwyane 1488 *AcLubl* VI.

Stąpać *formy*: *praes. ind. 2. sg.* stąpasz *Rozm* 675; *3. pl.* stąpają *Fl* i *Pul* 106, 23. 118, 21; ~ *part. praes. act. adv.* stąpając *Fl* 105, 8; ~ *part praes. act. adi. ac. pl. m.* stąpające *Fl* i *Pul* 124, 5; ~ *inf.* stąpać *BZ* Jos 4, 18; ~ *praet. 1. sg. m.* stąpał jeśm *Fl* 118, 157, *Fl* i *Pul* 118, 102; *3. pl. m.* stąpali *Rozm* 660. ~ *W części przykładów można dopuścić lekcję* zstąpać.

Znaczenia: **1.** *'stawiać kroki, iść, gradum facere, ire'*: A gdysz vyssli nyosøczi skrzinyø..., na svchø zemyø støpacz (siccam humum calcare) poczøli byli *BZ* Jos 4, 18; ~ stąpać na doł *'schodzić w dół, descendere'*: A kyedysch przyblyzal szye ku potoku,..., gdzyez byla skala vyelyka a pelna kamyenya ostrego, a yako stąmpały na dol, sepchnąly gy *Rozm* 660; ~ stąpać w morze *'wypływać na morze, navem solvere, e portu exire'*: Y pobvdzyly albo y wzdraznyly sø, støpaiøcz w morze (ascendentes in mare, *Pul*: wstøpayøcz w morze) *Fl* 105, 8; Gysz to støpayø (descendunt) na morse w lodzach, czynøcz dzala... w wodach welykych *Fl* 106, 23, *sim. Pul.*

2. *'odchodzić w bok, schodzić z właściwej drogi (tu przenośnie) de recta via declinare (hoc loco translate)'*: Zakłøczy, gysz støpayø (declinant, *Pul*: przestępuyą) s kazayn twoych *Fl* 118, 21; Od sødom (*pro* sødow) twogych ne støpal gesm (non declinavi, *Pul*: nye sstąpal yesm), bo ty zakon poloszyl ges mne *Fl* 118, 102; Ot swa-

decztwa twogych ne støpal gesm (non declinavi, *Pul*: nye odstøpal yesm) *Fl* 118, 157; Dobrze vczyn, gospodne, dobrym a prostego sercza, ale støpayøcze w obwyøzana przwwedze (*pro* przywedze, declinantes autem in obligationes adducet) gospodzyn s czynøczymy lychotø *Fl* 124, 5, *sim. Pul.*

3. *'ustępować przed czymś, unikać, alicui rei cedere, aliquid effugere'*: O Pyetrze, nye byl czy yązyk nyeveszczy myecz albo schablą, nye byla-cz kopya albo vlocznya, yze tako yey razom stąpasch y vczyekasch! *Rozm* 675.

Cf. **Zstąpać**

Stąpanie *formy*: *n. sg.* stąpanie *Rozm* 154; ~ *g. sg.* stąpania *Fl* 48, 5; ~ *d. sg.* stąpaniu *BZ* Deut 28, 65; ~ *i. sg.* stąpanim 1466 *R* XXII 14.

Znaczenia: **1.** *'chód, sposób chodzenia, incessus'*: Nye odpoczinyesz, ani bødze odpoczinyenye støpanyv nog twich (vestigio pedis tui) *BZ* Deut 28, 65; Cur pede sopito, lenyvą nogą, lenyvim stąpanym, cursum tempusque moraris 1466 *R* XXII 14; Takye stapanye bylo lyvbyezne a chwalebne, smyerne a nye rzuczayącze, takye stąpanye yego bylo (planus et laudabilis fuit eius gressus, morigeratus plurimum ipsius incessus) *Rozm* 154; Stanye, ruszanye, stapanye (incessus),... odzyenye yego (*sc.* Jesusa), wschytko bylo sluschne *ib.*

2. *'postępowanie, uczynki człowieka, ratio se gerendi, facta hominis'*: Lichota støpana mego (iniquitas calcanei mei, *Pul*: lychota nogy mey) ogarne me *Fl* 48, 5.

(Stąpić) Stępić *formy*: *praes. ind. 1. sg.* stąpię *Fl* 131, 3; *2. sg.* stąpisz *BZ* Jos 1, 9; *3. sg.* stąpi *BZ* Jos 1, 3, XV *ex. MPKJ* II 326, *Rozm* 479; ~ *imper. 2. sg.* stępi XV *ex. MPKJ* II 320, *Rozm* 253; stęp XV *ex. MPKJ* II 319; *2. pl.* stępcie *BZ* Gen 19, 2, 1471 *MPKJ* V 64; ~ *inf.* stępić *Sul* 26, *BZ* Deut 2, 5; ~ *praet. 2. sg. m.* stąpiłeś *BZ* Gen 49, 9; *3. sg. m.* stąpił 1414 *Kal* nr 470, *EwZam* 304, XV *ex. MPKJ* II 326, *etc.*; *3. pl. m.* stąpili *De nativ* w. 11; ~ *plqperf. 3. sg. m.* był stąpił *BZ* Deut 26, 5; *3. pl. m.* byli stąpili *Rozm* 244; ~ *condit. 3. sg. m.* by stąpił XV *ex. MPKJ* II 318. 320. *Rozm* 770; *3. pl. m.* -by stąpili *Rozm* 87; ~ *part. praet. act.* stąpiw 1436 *R* XXIII 276. ~ *W części przykładów można dopuścić lekcję* zstąpić *a.* wstąpić.

Znaczenia: **1.** *'postawić stopę, stąpnąć, pedem ponere, gradum facere'*: Ani dam wam z zemye gich, czsoby nogø *stopicz (pedis calcare) mogl ieden *BZ* Deut 2, 5; Wszelke myescze, na ktoresz støpy (calcaverit) stopa nogy waszey, wam podam *BZ* Jos 1, 3; Vstavschy y poszedl (*sc.* Krystus) ku svemv odzyenyv, a kyedykoly stąpyl, tedy vschytky stopy bylo snacz, byly krvye napelnyone *Rozm* 826.

2. *'wstąpić, wejść, pójść, intrare, ingredi, ire'*: Acz støpø (si ascendero, *Pul*: wstøpyę) w losze postlana mego *Fl* 131, 3; Slvzebnyk s swą obyklą lyaską do wszi sstąmpycz yma (accedere debeat, *Dział* 14: do gego wsy yechawszy) *Sul* 26; Støpczye do domu (declinate in domum) slugi swego *BZ* Gen 19, 2; Sirsky przeciwyal syø gest otczv memv, genze biil *sstopil do Egipta (descendit in Aegyptum) *BZ* Deut 26, 5; S tobø gest pan bog twoy ve wszem, k czemvszkoli ty sstøpysz (ad quaecumque perrexeris) *BZ* Jos 1, 9; Pothym stapyl do Capharnavm (descendit Capharnaum Jo 2, 12) on y mathka yego *EwZam* 304; Ten krolik... proszyl gego barso pokornye, bi stąpyl do nyego (ut descenderet Jo 4, 47) XV *ex. MPKJ* II 318, *sim. ib.* 320; Panye, stąp (descende Jo 4, 49, *Rozm* 253: stąpy) pyrwee, niszlycz vmrze szyn moy *ib.* 319; Przetho w thych szlowyech, gdzye rzekl krolyk: Panye, stąpy, szkaran yest *ib.* 320, *sim. ib.*; Czy, ysze vbodzy byly..., przetho do stąynyey stąpyly, thamo w uubosthwye myeskaly *De nativ* w. 11; Sly szą s nymy, pokazvyącz ym drogą a proschącz ych, gdyby zaszye schly, aby k nym stąpyły (ad eum, quod in reditu redirent, exoravit) *Rozm* 87; Vyschedschy myly Iesus odtąd, stapyl k thym stronam, ktore zvany Thyry (et egressus inde Iesus secessit in partes Tyri Mat 15, 21) *ib.* 357; Czczyenye o tem, yako myly Iesus stąpyl do domv Zacharyaschovego *ib.* 405; ~ Odstąpyl (*sc.* szatan) od nyego na chvylą, yze mogl zalovacz tego Iudasch, czo vczynyl, aby potem s tey bolyeszcy stąpyl (intraret) ven vtore *Rozm* 770.

3. *'obstąpić, otoczyć, circumdare, stipare'*: Stampczie (*war. lub.*: ostąpczye, *Fl* i *Pul*: ogarncze) circumdate (circumdate Sion Psal 47, 13) 1471 *MPKJ* V 64.

4. *'odejść, oddalić się, abire'*: A yego zvolyenyczy do *myastza kvpovacz stravy byly od nyego stampyly (abierant Jo 4, 8) *Rozm* 244.

5. *'wznieść się, tolli, efferri, levari'*: In lucidioris aeris sublimitatem aquila conscendens, *gl.* ascendens sublimata stąpyw 1436 *R* XXIII 276; *Gdyesch myly Iesus vstapyl na nyebo, tamo bądzye ten posłyedny sad, bo tamo tesch stąpy (ascendit) na povyetrze *Rozm* 479.

6. *'wziąć udział, alicui rei interesse'*: Jaco Janusz nye stąpil na targ ginich cupczow Janovich na poldzeuanti grziwni za rolą y za szitho 1414 *Kal* nr 470; Szczenyecz Iwowi Juda, ku plemyenya (*pro* plenyenyu) *stopylesz (ad praedam... ascendisti), synu moy *BZ* Gen 49, 9.

7. *'stanąć do walki, podjąć walkę, in proelium ire, constituere cum aliquo congredi' (?)*: Dei quippe filius cum dyabolo congressus, stąpyl, abitum nostrum induit (Job 26, 12) XV *ex. MPKJ* II 326; Iste procul oderatur, *gl.* agressum sthąpy, bellum, quod dyabolus aduersus eum suscitare proponit (Job 39, 25) *ib.*

Cf. **Dostąpić, Nadstąpić, Obstąpić, Odstąpić, Ostąpić, Postąpić, Przestąpić, Przystąpić, Rozstąpić, Ustąpić, Wstąpić, Wystąpić, Zastąpić, Zstąpić, Stąpać, Obstąpać, Odstąpać, Ostąpać, Postąpać, Przestąpać, Przystąpać, Wstąpać, Wystąpać, Zastąpać, Zstąpać, Stępować, Dostępować, Odstępować, Ostępować, Postępować, Przestępować, Przystępować, Ustępować, Wstępować, Występować, Zastępować, Zstępować, Przystępawać**

Stąpienie 1. *'stąpnięcie, krok, gradus, passus'*: Ideo a quolibet passu, id est stapy⟨e⟩na *ca* 1500 *R* XLVII 371; ~ *przenośnie*: Zyw gest pan a zywa gest dusza twa, isze gednim telko støpyenym... ia ode smyercy rozdzelyon-em (uno tantum... gradu ego morsque dividimur) *BZ* I Reg 20, 3.

2. *'ślad stopy, vestigium pedis'*: Ani dam wam z zemye gich, czso by nogø *stopicz mogl ieden nizødnim støpyenim (pedis calcare vestigium) *BZ* Deut 2, 5.

3. *'stopień w hierarchii społecznej, dignitas, quam quis in civitate obtinuit'*: Kto starschy yest stąpyenym dostoyenstva, bądz yako sluga przez vyelyką smyarą (Luc 22, 26) *Rozm* 558.

4. stąpienie (prawa) *'postępowanie prawne, procedura sądowa, actio iudicialis'*: Peto penam de iure super dominum Iohannem vexilliferum, et hoc ideo, quia ipse non secundum processum al. *stopyenya iuris intromitti voluit al. vyazoval szye 1490 *AGZ* XVII 258.

Cf. **Zstąpienie**

Stbik *cf.* **Żbik**

Stdza, Scdza, Sdza *formy*: *n. sg.* stdza 1397 *StPPP* VIII nr 6114, 1388—430 *ArchTerCrac* IIIb 438, 11; sdza 1404 *ArchTerCrac* II 147, 10; ~ *g. sg.* stdze 1415 *KsMaz* I nr 2441; scdze 1437 *KsMaz* III nr 2963; ~ *ac. sg.* stdzę *Fl* 26, 17, 1435 *KsMaz* III nr 1209; scdzę 1406 *KsMaz* I nr 771; ~ *l. sg.* (we) stdzy *Fl* 118, 35; sdzy *Pul* 118, 35; ~ *d. pl.* stdzam *Fl* 24, 4, *Fl* i *Pul* 118, 105; ~ *ac. pl.* stdze 1399 *Leksz* II nr 1231, *Fl* 8, 8; sdze *Pul* 8, 8. 141, 3; ~ *l. pl.* stdzach *Fl* 22, 3; sdzach *Fl* i *Pul* 16, 6.

Znaczenie: *'ścieżka, semita'*: Prout semitta transit, que appellatur Nedabilowa *schdza ((1343) 1538 *KodPol* I 194: *styza) vlg. dicta 1343 *Monlur* V 126; Semita recta, que dicitur sddza 1397 *StPPP* VIII nr 6114; Jaszek... interdixit... omnibus vicinis suis... omnes metas et stratas vlg. stcze y droghy 1399 *Leksz* II nr 1231; Semita vlg. szdza 1404 *ArchTerCrac* II 147, 10; O chtorø scdzø zalowal Siman na mø, tø ya chodzø daley trzech lat 1406 *KsMaz* I nr 771; Yakom ya ne uczinil *stidze po Dzirsczine sycze 1415 *ib.* nr 2441; Semita vlg. sdzdza 1388—430 *ArchTerCrac* IIIb 438, 11; O ktorą stdzą Sczepan na myą s brathem zalowal, o tham ya s Vithem vyecznye vgednan 1435 *KsMaz* III nr 1209; O ktore zaoranye scdze Wsczele na Iana szalowal, tei on nye zaoral 1437 *ib.* nr 2963; ~ Riby morzke, iesz przechodzø stdze morzke (semitas maris, *Pul*: zzdze morskye) *Fl* 8, 8; ~ *przenośnie*: Doconay chodzena moia we *sczach (*Pul*: we *szdzyach) twogich (in semitis tuis), iszbichø se ne poruszili sladowe mogi *Fl* 16, 6; Odwodl me po stdzach sprawedlnosci (deduxit me super semitas iustitiae, *Pul*: dowyodl mye na chodnyky sprawyedlnoszczy) prze ymø swoie *Fl* 22, 3; Drogi twoie, gospodne, vkaszi mne y stdzam (*Pul*: szczyeszkam) twogim naucz me (semitas tuas edoce me) *Fl* 24, 4; Nawedzi me na stdzø (in semitam, *Pul*: na szczyeszkę) prawø *Fl* 26, 17; Drogø vczinil scdzde (*Pul*: szczyeszcze) gnewu swemu (viam fecit semitae irae suae) *Fl* 77, 55; Przewedzy myø we stdzy (*Pul*: we szdzy) kaznich (*pro* kazni) twoych (deduc me in semitam mandatorum tuorum), bo gesm gey chczal *Fl* 118, 35; Swecza ⟨nogam⟩ mogem [mogym] slowo twoye y swatloscz stdzam albo styeszkam (semitis) mogem *Fl* 118, 105, *sim. Pul*; Poznal yes szdze (semitas, *Fl*: droghy) moye *Pul* 141, 3.

Steb *cf.* **Zdeb**

Stecka *cf.* **Stedzka**

Steczka *cf.* **Stedzka**

Stedzka *'ścieżka, semita'*: Steczka metadus 1437 *Wisl* nr 228 s. 88; Steczky (*war. lub.*: sczesky) calles (Prov 2, 20) 1471 *MPKJ* V 67; Na drodze, steczcze (*war. kal.*: na drodzie, sczieszcie) in calle (semitam meam circumsaepsit... et in calle meo tenebras posuit Job 19, 8) *MPKJ* V 61.

Stegna 1. *'ścieżka, droga, którą się pędzi bydło na pastwisko, semita, via, qua pecus in pascua pellitur'*: Kødim ia szetl, thødi se mnø Climotha ne ma viloszonich stghen 1409 *Czrs* 27; Iaco ya mam u Sbrosca tødy stegni veczne 1417 *ib.* 114; Iacobus, plebanus de Clucowo, lucratus est spacium pellendi pecora et pecudes vlg. stegni ad bona ecclesie... in latitudinem unius virgule vlg. na prancze super Troyano, Wroczkone et Odolano heredibus de Clucowo... Ante duas

septimanas debent dare stegna 1425 *KsMaz* II nr 1346; Viam, per quam peccora et pecudes ad pascua depelluntur vlg. stegna 1428 *Monlur* V 92; O cthore stegni Mroczek na mego mansza szalowal, tich on nye vczinil 1439 *ZapWarsz* nr 436.

2. *'pastwisko, pascua'*: Addicientes ipsis nostris civibus duos laneos agrorum liberos pro exitu sive depulsione pecorum et pecudum vlg. stegna, habendos et retinendos... iuxta ipsorum apparenciam (1411) *DokMp* V 116, *sim.* (1447) *DokMp* III 211; Insuper dat... 2 laneos agri pro pecoribus et pecudibus al. stegna (1447) XVI *p. pr. Matr* IV 3 nr 816.

1. *a.* **2.**: Stasco de Sadzisow cum Andrea de ibidem terminum dc uisione habent, terminum ad terminos pro *stegua 1382 *StPPP* VIII nr 1707; O kthorem stegni na Przipka zaloval, na thich on *mgye nye myal bracz ani mich lodzi, a on wszdi bral poth zacladem 1436 *KsMaz* III nr 2242; O ktore stegny Tworkowy dzeczy na Woyczecha sz brathem szalowaly, ty ony dzirsza wyszsey trzech lyath s pokoyem 1436 *ZapWarsz* nr 527.

Stelmach, Stalmach, Starmach *może też* **Sztelmach** *etc. 'rzemieślnik wyrabiający drewniane części wozu, faber, qui ligneas partes curruum conficit'*: Ian, stelmach 1399 *AcCas* 452, *sim.* 1416 *KsNWarsz* I nr 6, 1430 *Monlur* III 19; Consules civitatis Weliciensis, videlicet Paulus pensator, Paulus pistor, Andreas scrzypecz et Mathias sthelmach 1437 *AGZ* V 90; Iacobus, currifex al. stelmach 1444 *Przem* I nr 3406, *sim.* 1445 *AcPosn* I 112, 1454 *Liblur* nr 6206, *ca* 1455 *JA* XIV 489; Currifici al. stelmach pro axibus al. ossy et snycze dedi 1 marcam 1461 *AKH* XI 491; Woytek, *stelmech, ius habet 1464 *Liblur* nr 6798; Stelmachowi a labore civili 1 sexagenam 1496 *WarschPozn* I 417; Rotifices, currifices: Maleschka, stelmach, Simon, kolodziey 1497 *CracArt* nr 1285; ~ Stanczel, stalmach, resignauit domum Martino bednar 1440 *Przem* I nr 2921, *sim. ib.*; Iacobus al. stalmach 1447 *Przem* II nr 158, *sim.* 1450 *ib.* nr 793; Iacobus, *stamach 1451 *ib.* nr 886; ~ Iacub, starmach 1447 *Przem* II nr 171.

Stelmacher, Starmachar *czy* **Sztelmacher, Sztarmachar** *'rzemieślnik wyrabiający drewniane części wozu, faber, qui ligneas partes curruum conficit'*: Plaustrifex vlg. starmachar 1388—430 *ArchTerCrac* IIIb 40, 49; Stelmachrowi a labore civili 13 ½ grossos 1495 *WarschPozn* I 392.

(Stelmagister) Stelmaister *czy* **Sztelmaister** *'koniuszy, przełożony nad woźnicami, qui aurigis praeerat, stabuli magister'*: Eodem die dedi quinque aurigis decem grossos latos, quos convenerat dominus stelmagister, pro una septimana pro conducendis curribus de Gora in Pragam 1471 *RachKról* 83.

Stelmaister *cf.* **Stelmagister**

Stelmaszka *czy* **Sztelmaszka** *'żona stelmacha, uxor fabri* stelmach *dicti'*: Dorotea Paschkowa, stelmaschka 1453 *AcPosn* I 190.

Stempel, Stępel *może też* **Sztempel, Sztępel** *'pręt metalowy, którym ubijano proch w lufie broni palnej, radius ferreus, quo pulvis nitratus in catapulta condensabatur'*: Hakownicze triginta due et stempel vnum ad modum veru, quo pulveres trudunt in pixides 1494 *GórsArt* 218; Imprimis septem hakownicze et octauus foglarek in nigra stuba..., dwa stampla ferrea, kvlek ad existimationem unius capecie *ib.* 219; Sex staplow ferrei pro preparacione hakownycz *ib.*

Stendar, Styndar *może też* **Sztendar, Sztyndar** *'pień drzewa, służący za podstawę lub podporę, truncus, quo aliquid fulcitur'*: Molendinatores decreverunt, quod non est reformatum videlicet osnova, podeschphi, styndari, łapis inferior 1498 *ZapRpWysz* 5, 477; ~ Stendary (*war. kal.*: *skandary) loramentum ligneum colligatum in fundamento aedificii non dissolvetur Ecclus 22, 19) *MPKJ* V 81.

Step *cf.* **Zdeb**

(Ster) Styr *'przyrząd do kierowania łodzią, tratwą, statkiem, gubernaculum navis'*: Sthyr remax *ca* 1500 *Erz* 103.

Sterleziec *czy* **Sterleźca** *zool. 'ryba z rodziny jesiotrów, sterlet, Acipenser ruthenus'*: Pro albis piscibus aput Opeklonem nomine Stephanum emptis VII scotos sicut sterlezcze, iazicze 1389 *MMAe* XV 101.

Sterleźca *cf.* **Sterleziec**

Sternik, Styrnik, Styrznik *'ten co kieruje sterem, statkiem, qui navem regit, gubernator'*: Qui... se summisit adimplere officium aquaticum, scilicet exploracionis aque, scilicet rothmanycz, et gerere officium navis al. sternykyem bycz 1479 *MMAe* XVIII nr 134; Styrnykyem et aliis... in eadem scuta laborantibus 1490 *ZapWarsz* nr 1699; Stirznik remax XV *p. post. PF* V 9; Styrnyka gubernatorem *ca* 1500 *PF* IV 748.

Sterta, Styrta *formy*: *n. sg.* styrta *ca* 1500 *Erz* 101; ~ *ac. du.* styrcie 1466 *AGZ* XV 43; ~ *g. pl.* styrt 1496 *AGZ* XVI 273; stert 1475 *AGZ* XVII 118; ~ *ac. pl.* styrty 1471 *AGZ* XVII 44, 1475 *AGZ* XV 181, (1482) *KodWil* I 382; sterty 1478 *RachKról* 169, (1481) *KodWil* I 373, (1493) *ib.* 462.

Znaczenie: *'stóg siana a. zboża, strues foeni vel frumenti'*: **a.** *o sianie*: Recepisti sibi dictos

duos atthonios feni al. *dwa styrthi violenter 1471 *AGZ* XVII 44; Tres arthonios al. trzy stirty succenderunt et cremaverunt igne al. poszgły fenum 1475 *AGZ* XV 181; Recepisti... sex arthonios al. sztherth feni in predictis pratis 1475 *AGZ* XVII 118; Recepisti... fenum laboris ipsius, unam cassulam al. stirtha 1476 *AGZ* XIX 517; Unum acervum avene et unam molem feni al. stertha 1486 *TPaw* II 119; Receperunt... violenter septem cumulos al. styrth feni 1496 *AGZ* XVI 273; Stirta, stog szyaną *ca* 1500 *Erz* 101; ~ 'pewien rodzaj miary powierzchni, prati mensura': Pratum pro tribus cumulis al. na trzy sterty (1481) *KodWil* I 373; Do... ascriboque ec⟨c⟩lesie prefate... terram super quatuor aratra vlg. na czothiri sochi ad seminandum et quatuor prata super tres posiciones feni vlg. na trzy sthirthi syana (1482) *ib.* 382; Terram... circa fluvium Wolobrzyn cum pratis pro duobus acervis foeni vlg. sterty (1493) *ib.* 462; ~ **b.** *o zbożu*: Receperunt novem arthonios tritici al. dzewyacz sztogow pschenycze et duas arthiras scruti al. dwye sztyrcze prosza 1466 *AGZ* XV 43; Sterty, stogy diversi grani... omnia ista recepit dominus castellanus Cracoviensis 1478 *RachKról* 169.

Steskać 'odczuwać ucisk, przykrość, niepokój, anxium, sollicitum esse (?)': Steskay verberes (*pro* verbereris ?) 1447 *R* XXII 40. ~ *Cf.* **Styskać, Styskować.**

Stesknąć *cf.* **Stęsknąć**

Steżka 'ścieżka, semita': Semita, id est dimidium iter przechod, steschką vel sczeska *ca* 1500 *Erz* 101.

Stęchlina 'woń zgnilizny, putor': Sthąchlyna putor *ca* 1500 *R* XLVII 355.

Stęchnąć 'utworzyć zagłębienie poddając się naciskowi, pressioni cedere atque cavamen efficere': Cera mollis si tangitur, statim cedit, støchne, et se duci permittit XV *in. R* XXIV 68.

Stękać *formy*: *praes. ind. 1. sg.* stękam *SkargaPloc* w. 7, *SkargaWroc* w. 7; *2. sg.* stękasz *De morte* w. 50; *3. sg.* stęka *SkargaPloc* w. 41; ~ *imper. 2. sg.* stękaj XV *p. post. PF* III 290; ~ *inf.* stękać XV *p. post. RRp* XXIV 375; ~ *praet. 3. sg. m.* stękał *Rozm* 158.

Znaczenie: 'wydawać jękliwy głos (pod wpływem choroby, bólu lub strachu), jęczeć, gemere, suspirare': Czemv szya thako barszo lakasz, wrzekomosz strow, a szdy stakasz! *De morte* w. 50; Yvsz stakam, yvsz my vmrzeczy, dvszą nye vye gdze szyc dzeczy *SkargaPloc* w. 7, *sim. SkargaWroc* w. 7; Lleszy czalo, barszo staka, dvszycza szya barszo laka *SkargaPloc* w. 41; Sic fuit angustiatus (*sc.* Christus), quod nec potuit suspirare, sed nimis cepit gemere vlg. stąkacz XV *p. post. RRp* XXIV 375, *sim. ib.*; ~ 'być chorym, aegrotare': Inter prandendum sit sepe parumque bibendum, vt non egrotes, nye stankay, inter duo fercula potes XV *p. post. PF* III 290; Myły Yesus nygdy nyemoczen nye postal any stekal (numquam languit neque infirmabatur), any ktore bolyeszczy... myal *Rozm* 158.

Stękanie 'jękliwy głos, jęki, gemitus, suspiria': Gospodne,... støkane (gemitus) moie przed tobø ne iest scrito *Fl* 37, 9, *sim. Pul*; Od glossa støkana mego (a voce gemitus mei) przilnøla iest koscz moia møsu memu *Fl* 101, 6, *sim. Pul*; Bo wezrzal gest... gospodzyn s neba..., by vslyszal støkanee (*Pul*: wzdychanye) sspiøtich (ut audiret gemitus compeditorum) *Fl* 101, 21.

Stęknąć 'wydać jękliwy głos, głucho jęknąć, gemitum edere, suspiria ab imo pectore ducere': Myszthrz... pathl na szyemya, eze staknal *De morte* w. 46. ~ *Cf.* **Stękać.**

1. Stępa *formy*: *n. sg.* stępa (1364) 1523 *KodPol* II 745. 746, 1414 *KodWP* V 240, 1437 *Wisł* nr 228 s. 86, *etc.*; ~ *ac. sg.* stępę 1429 *MonIur* VI 10; ~ *l. sg.* (w) stępie 1471 *MPKJ* V 69; ~ *n. du.* stępie 1495 *GórsArt* 220; ~ *n. pl.* stępy 1378 *KodPol* III 320, (1393) 1560 *KodWP* III 660, (1404) XVI *p. pr. Matr* IV 3 nr 434, *etc.*; ~ *ac. pl.* stępy (1424) 1457 *DokMp* V 271, (1424) 1504 *ib.* 276, (1431) 1631 *ArchSlaw* II 149, *etc.*

Znaczenia: **1.** 'urządzenie składające się z naczynia lub koryta i tłuczka, tzw. stępora, służące do obtłukiwania, ubijania, kruszenia, vas et pistillum tundendo apta': Idem Franco circa predictum molendinum posset augere aliquas utilitates, videlicet duas pilas, stampi vulgariter nuncupatas, unam quercinam et aliam *scruti 1378 *KodPol* III 320; Civibus... indulgemus molendinum cum tunsoriis, stampy dictis vulgariter, in fluvio Warta... locare (1393) 1560 *KodWP* III 660; Damus... scolteto... duas piscinas, unam... in qua molendinum et całcarium al. stanpy construet (1424) 1457 *DokMp* V 271; Damus... sculteto... terciam mensuram cuiuslibet grani... et similiter terciam partem de mortariis vlg. stampi 1447 *AGZ* II 129; Margareta cum filia et filiis suis... omnium... proventum..., cuiuscunque frumenti siue grani existant, terciam partem,... ac terciam de mordonc al. stampa... pro se recipient 1450 *MonIur* II 98; Quos terminos habuit... pro molendin⟨o⟩... et pro stąmpy 1456 *AGZ* XII 242, *sim. ib.*; Lucas et Iohannes... unum molendinum debent habere cum stapy 1470 *ib.* 334, *sim. ib.*; Dedit et arendavit bona... cum molendino et emolimentis

omnis granis, et validlo cum stappa 1471 *ib.* 343; ~ W stampye in pila (si contunderis stultum in pila quasi ptisanas Prov 27, 22) 1471 *MPKJ* V 69; Si in molendino ibidem fuerint stąpy myly al. iagyelne aut folusch, ipsi Tharnawsczy de eisdem medietatem habebunt 1473 *AGZ* XVI 136; ~ De speciali rota ibidem pannum volvendum, que vlg. stampa nominatur, singulis annis... sex marcas grossorum latorum... nobis tenebuntur solvere (1364) 1523 *KodPol* II 745, *sim. ib.* 746; Cum molendino pilari, dicto in Theutonico walkmol, in Polonico stampy (1404) XVI *p. pr. Matr* IV 3 nr 434; Tercium denarium de mortario dicto stampa seu folusch in eodem ⟨molendino damus⟩ 1414 *KodWP* V 240; Due stampi vlg. sutorie al. szefcze et textoria al. sukenne 1423 *ArchCastrBiec* II 138, 13; Rothas lanificum, sartorum sive suttorum al. stampy in dicto fluvio Bugk... potest construere (1424) 1504 *DokMp* V 276; Habebit idem molendinator... rotham panni vlg. stanpan 1429 *Monlur* VI 10; Sub qua (*sc.* piscina) nos mordaria panni vlg. stępy sukienne libere pro vsu nostro possumus preparare (1431) 1631 *ArchSław* II 149; Balneum, mactatorium, folusze videlicet stempy cum eorundem utilitatibus advocatiam pertinent 1479 *KodTyn* 515; ~ In habitaculo, vbi pulueres preparantur, sunt dwye stampye cum quatuor stampory 1495 *GórsArt* 220; ~ *w błędnym rozumieniu łac.* Pila *nomen proprium jako* pila *appellativum*: Stampa pyla (Sophonias..., ...arcanorum domini cognitor indicit quoque ululatum habitatoribus Pilae Prol VIII) 1471 *MPKJ* V 7.

2. *'kuchenne a. apteczne naczynie z tłuczkiem służące do ucierania na miałki proszek przypraw kuchennych i środków leczniczych, moździerz, mortarium'*: Stąpa myedzana (*war. kal.*: stampka myedziana) mortariolum (fueruntque in ea, *sc.* oblatione, acetabulum argenteum,... mortariolum ex decem siclis aureis plenum incenso Num 7, 14) *MPKJRp* V 25v; Stapa szelasna mortarium XV *p. post. PF* V 7; Mortarium stapą vel secundum aliquos moszgyerz *ca* 1500 *Erz* 101.

3. *'potrzask na zwierzęta, pułapka, decipula'*: Decipula, stąpa, luporum 1437 *Wisl* nr 228 s. 86.

2. Stępa *(?) 'znieważenie, zniewaga, pogarda, ignominia, contumelia, contemptio'*: Conculcacio potloczenye, *potupa, *stupa *MW* gl. 69. ~ *Bohemizm?*

Stępel *cf.* **Stempel**

Stępica *formy*: *n. sg.* stępica *ca* 1420 *WokTryd* nr 124; ~ *l. sg.* (w) stępicy 1401 *Kościan* nr 115, 1458 *AKPr* VIIIa 52; ~ *g. pl.* stępic 1471 *TymProc* 197. 198; ~ *ac. pl.* stępice (1253—8) 1287 *KodTyn* 43; ~ *i. pl.* stępicami 1471 *TymProc* 198.

Znaczenie: *'potrzask na zwierzęta, decipula'*: Omni genere venandi per stampice, slopi, iami (1253—8) 1287 *KodTyn* 43; Jaco czo mi moy kmecze dali pol yeledi na, tewtenczasz rzekli, iszeszmy gy szabili w sztøpiczy 1401 *Kościan* nr 115; Stapicza decipula *ca* 1420 *WokTryd* nr 124; Iacom ya nye vlowyl w stapiczy lanowi cobilj gwaltem 1458 *AKPr* VIIIa 52, *sim. ib.*; Jako Rawa... w xanzeyi pusczyey... syeczy any stampycz na swyerz nye stawya[m] 1471 *TymProc* 197; Jako Mykolay... syeczy any stampycz na swyerz nye stawya any [w] swyaza kxanzego thymy szyeczamy any stampyczamy nye pokrathl *ib.* 198.

1. Stępić *'uczynić tępym, nieostrym, hebetem reddere'*: Rotusum vtarly conyecz aut stapyoni złomek zyelasa (*war. kal.*: vtarly konyecz aut slomek zelaza; si retusum fuerit ferrum... sed hebetatum fuerit, multo labore exacuctur Eccles 10, 10) *MPKJ* V 71.

2. Stępić *cf.* **Stąpić**

Stępieć *'stać się tępym, nieostrym, tu przenośnie o zmysłach, hebescere, hoc loco translate de sensibus'*: Torpescant (*sc.* sensus) stampyeliby *ca* 1455 *JA* XIV 485.

Stępień *cf.* **Wstępień**

Stępka *'kuchenne a. apteczne naczynie z tłuczkiem, służące do ucierania na miałki proszek przypraw kuchennych i środków leczniczych, moździerz, mortarium'*: Pro cupro ad emendandum mortablum dictum stampca medzana 1393 *MMAe* XV 170; Pro mortareolo de ere facto dicto stampka, ad contundendum species radices 1394 *ib.* 212; Stąpka mortarium 1426 *PF* V 15, *sim.* 1472 *Rost* nr 1575; Pila dicitur vas concawm, in quo aliquid conteritur vlg. stampka XV *med. R* XXIII 279; Morsee dicuntur tusalia erea vlg. stampky mosyadzowe *OrtCel* 8; Stampka myedziana (*war. lub. rp.*: stąpa myedzana) martariolum (fueruntque in ea, *sc.* oblatione, acetabulum argenteum,... mortariolum ex decem siclis aureis Num 7, 14) 1471 *MPKJ* V 25; Stempka cum caldari destructo paruo 1495 *RocznKrak* XVI 62; Accipe celidoniam... et tere in mortario al. w stapcze XV *p. post. R* LIII 62; Mortariolum stapką vel tarlką *ca* 1500 *Erz* 101.

Stępny stępny boj *'walka otwarta, zaczepna, pugna aperta, quae dicitur, bellum alicui illatum'*: Duellare støpnym boyem XV *in. R* XXV 272; Quia non est nobis colluctacio, stąpni boy, adversus carnem... sed adversus principes (Eph

6, 12) XV *p. pr. GlJag* 102. ~ *Możliwa też lekcja* zstępny.

Stępor '*tłuk, tłuczek, służący do tłuczenia i rozgniatania czegoś w stępie, pistillum*': Pilus cum quo aliquid teritur in pila stampor XV *med. R* XXIII 279; *Støporz piscellus 1472 *Rost* nr 1576; In habitaculo, ubi pulveres preparantur, sunt due stompye cum quatuor stempory 1495 *GórsArt* 220; Stampor pilus XV *p. post. PF* V 9.

Stęporowy '*związany ze stęporem, ad pistillum pertinens*': Ligno trabi, quo vve calcantur, stąporowy XV *med. GlWinc* 148.

Stępować '*wstępować, wchodzić, ascendere*': Nye dowyerzal, bi pan Ihs mogl vszdrowycz szina gego nye stąpvyącz oblycznye do nyego eum in absencia posse sanare XV *ex. MPKJ* II 320. ~ *Cf.* **Zstępować.**

(Stęsknąć) Stesknąć *(?)* '*odczuć tęsknotę, zatęsknić, desiderio teneri*': Swstawszy (*pro* steskwszy *a.* steskszy *?*) szobie oczecz gyego prze szwego syna gyedinego, roszlal (*leg.* rozsłał) po wszim zemyąm lud *Aleksy* w. 125.

Stłoczyć 1. '*ściąć głowę, caput abscidere*': Decaluaui sczynal sem aut stloczyl (*war. kal.*: skuzilem, *pro* skazilem, aut sczynal atque *strączilem; cecidi ex eis viros et decalvavi eos Neh 13, 25) *MPKJ* V 53.

2. '*zadrżeć, zachwiać się, contremescere, commoveri*': Schtloczona (*war. lub. rp.*: strząszyona) conquassata (commota est et contremuit terra, fundamenta montium concussa sunt et conquassata II Reg 22, 8) 1471 *MPKJ* V 41.

Stłuc, Słuc, Stłuc się *formy*: *praes. ind. 1. sg.* stłukę 1471 *MPKJ* V 101; *2. pl.* stłuczecie *BZ* Ex 12, 9; *3. pl.* stłuką 1471 *MPKJ* V 116; ~ *inf.* stłuc *ca* 1500 *Erz* 101; słuc *Rozm* 137; ~ *praet. 1. sg. m.* stłukłem 1428 *Pozn* nr 1296; *3. sg. m.* stłukł 1418 *Kościan* nr 666; stłuk 1429 *Pozn* nr 1314; *f.* jest stłukła 1427 *Pozn* nr 1267; *3. pl. m.* stłukli *BZ* IV Reg 10, 26. 24, 13. II Par 25, 12, 1475 *AGZ* XV 181; stłukły 1432 *Kościan* nr 1452; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* stłuczon XV *p. post. GlDom* 92; *neutr.* stłuczono *ca* 1500 *JARp* X 210v; *ac. sg. m.* stłuczonego *Rozm* 837; *neutr.* stłuczone *BZ* Lev 22, 24; *i. pl.* stłuczonymi 1471 *MPKJ* V 23; słuczonymi *MPKJ* V 23; ~ *praes. pass. 3. pl. m.* stłuczeni są *BZ* Nah 2, 4, 1471 *MPKJ* V 114; stłuczony są *MPKJ* V 114; *f.* są stłuczony *OrtMac* 144; ~ *fut. pass. 3. sg. f.* będzie stłuczona 1484 *Reg* 704.

Znaczenia: **1.** '*rozbić, zniszczyć, uszkodzić, połamać, potłuc, pokruszyć, contundere, delere, violare, frangere*': Ize pany Wichna slą.. na czascz yego vody a tamo yesd sdlucla yego stadky y pobrala yesd ryb 1427 *Pozn* nr 1267; Glowø gego y s nogamy, y s droby *szezrzeczye, a koszczy gego nye stłuczyeczye (os eius non confringetis) *BZ* Ex 12, 9; *Wszelki dobitczø starte albo stłvczone (1471 *MPKJ* V 23: *skluczonymy, *war. lub.*: sluczonymy), albo vczøtego, albo odyøtego lona (omne animal, quod vel contritis vel tusis, vel sectis ablatisque testiculis est) nye offyervicze panv *BZ* Lev 22, 24; Wszøwszi sochø s koscyola Baal y stlukly (comminuerunt), y sezgly, a skazily myeszczce Baal *BZ* IV Reg 10, 26; Stlukly (concidit) wszitki ssødi zlote, gesz bil vczinył Salomon... w domv boszem *ib.* 24, 13; Wozowye ge⟨go⟩ stluczeny sø (quadrigae collisae sunt, *MPKJ* V 114: stluczoni s[y]ą conlusi, *pro* contusi) na vlyczach *BZ* Nah 2, 4, *sim.* 1471 *MPKJ* V 114; I tesz o raną szyną y nadąthą,... gdzye koszczy nye sza szthluczony albo szkazony..., XXX szelągow mayą dacz za pokup za wyną *OrtMac* 144; Sthluką collidam (collidam in te gentes et disperdam in te regna Jer 51, 20) 1471 *PKMJ* V 101; Concident sthluką aut schethną (concident terram, et non eruam de manu eorum Zach 11, 6) *ib.* 116; Stubam molendini... et fornacem disiecerunt et concusserunt al. roszmyotaly y stlvkly 1475 *AGZ* XV 181; Collidere obrazycz, stlvcz *ca* 1500 *Erz* 101; Yako on nądzny Zyd podnyeszye nogą, chczyacz slucz ony obrasky (ut avium has formulas cunctas conculcaret) *Rozm* 137; ~ *przenośnie*: Ktoraz tho vyara nye bądzye nygdy zlamana any zsthluczona zadnymy przeczywnymi navalnosczyami (nullis quassandum fluctibus tempestatum) 1484 *Reg* 704.

2. '*uderzyć kogoś, uszkodzić na ciele, spowodować czyjeś obrażenia, aliquem ferire, percutere, violare, vulnerare*': Kon sza pod[y]e mpna powalil y stluk mya y dla-m-tego swyathcow vodzycz nye mogl any przyschagy czinycz 1429 *Pozn* nr 1314; Iszye... Mikolay nye dal dzyeszanczy ran Sczepanowy..., ale gy Sczepana stlukly jego konye, *gl.* sdeptaly yego conye 1432 *Kościan* nr 1452; Atritus est propter scelera nostra zbyth a zthluczon XV *p. post. GlDom* 92; Os tuum percussum est sthluczono *ca* 1500 *JARp* X 210v; O Zydovye, y vydzyelyszczye kyedy czlovyeka... tako zbytego, tako byczovanego, tako stluczonego, oskaradzonego? *Rozm* 837; ~ stłuc się '*uderzyć się, odnieść obrażenia, offendere, vulnerari*': Yz Marczin... Jacuba... ne bił any w ogen motal, ale sze szam ot wełgego wrzoda w ogen wrzuczil y szam sze sztlukl 1418 *Kościan* nr 666; Tedy mi schą kon pode mpną powalyl y sth[c]luklem sza 1428

Pozn nr 1296; ~ *'odnieść śmiertelne obrażenia, zginąć, vulnera mortifera accipere, perire'*: Gynich XXa tisyøczow zgymały møzowye Iuda y prziwyodø ge na wyrzch wisokcy gori, y spichały ge na dol z skali, gysz syø wszitci stlukły (crepuerunt) *BZ* II Par 25, 12.

Stłuczenie *'rozbicie, zniszczenie, połamanie, actus destruendi, violandi, frangendi'*: Dum... Johannes... termino stetit pro violenti concusione obstaculi al. o sthluczenye iazv 1470 *Tym-Sąd* 85.

Stłukanie *'uderzanie wywołujące huk, ictus cum fragore'*: Bądą znamyona v slonczv... a na zyemy vdrączenye łyvda przed s rachem chelstvv abo ryczenya morskyego y przed stlukanym volow (*pro* valow) morskych (prae confusione sonitus maris et fluctuum Luc 21, 25) *Rozm* 482.

Stłumiać *'gnębić, poskramiać, premere, vexare, domare'*: Stlvmyamy coartamus XV *in. R* XXIV 355.

Stłumić *formy*: *praes. ind. 3. sg.* stłumi 1466 *R* XXII 27; ~ *inf.* stłumić XV *med. R* XXIV 350; ~ *praet. 1. sg. m.* stłumiłem 1466 *R* XXII 26; *3. sg. m.* stłumił 1466 *R* XXII 24; ~ *plqperf. 3. sg. m.* był stłumił 1466 *RRp* XXII 24; ~ *part. praet. pass. n. pl. m.* stłumieni 1466 *R* XXII 26.

Znaczenia: **1.** *'pokonać, poskromić, podeptać, superare, vincere, domare, conculcare'*: Stlumycz comprehendere XV *med. R* XXIV 350; Elisit, *gl.* depressit stłumył, sc. Cristus,... pessundedit, extulit, anxit ellatos, miseros magna pusilla feros 1466 *R* XXII 24; Sed vos ignaui nescitis, quanta mea vi forcia prostraui, *gl.* conieci, conculcaui stlvmylem *ib.* 26; Sternet, *gl.* destruet, dirumpet stłvmy, humi, *gl.* ad terram, stigias rex iste, *gl.* sc. Ihus Cristus, giganthomachias *ib.* 27; Quos quasi prestigio... strauerat, *gl.* conculcauerat, damnauerat był stlvmył, anguis, *gl.* hoc est dyabolus, hos domini sanguis sanxit amore pio 1466 *RRp* XXII 24.

2. *'przerazić, oszołomić, aliquem in terrorem, stuporem conicere'*: Prodigiisque dei nimis attoniti, *gl.* stupefacti stlvmyeny, Pharisei 1466 *R* XXII 26.

Stłumienie 1. *'karność, rygor, disciplina'*: W sztlvmyenv pozandąnye wstrzymay in artu desideria tua constringe 1447 *R* XXII 40.

2. *'ścisk, zbiegowisko, turba, frequentia hominum' (?)*: Przez sthlvmyena sine tumultu 1447 *R* XXII 40.

Stłupik *cf.* **Słupik**

Stłuścieć *'stać się tłustym, utyć, tu: powiększyć się, crassum fieri, pinguescere, hoc loco: maiorem fieri'*: Stlusczala (*war. lub.*: *stlusczelą) incrassata (propterea immolabit sagenae suae et sacrificabit reti suo, quia in ipsis incrassata est pars eius Hab 1, 16) 1471 *MPKJ* V 115.

Sto *formy*: *n. sg.* sto 1254 *KodPol* III 56, *ca* 1260 *PPom* 159, 1262 *KodPol* III 83. 85, *etc. etc.*; ~ *g. sg.* sta 1397 *StPPP* VIII nr 5855, 1399 *ib.* nr 9436, *Gn* 184b, *etc. etc.*; ~ *d. sg.* stu *BZ* Gen 5, 3. 11, 25; ~ *ac. sg.* sto *Kśw* ar 10, 1391 *Pozn* nr 113, 1393 *ib.* nr 147, *etc. etc.*; ~ *i. sg.* stem 1397 *Pozn* nr 339, 1421 *Kościan* nr 886. 887, *etc.*; ~ *l. sg.* (w) ście 1398 *Kościan* nr 108, *BZ* Gen 11, 10. 17, 17; stu 1438 *Kal* nr 1074, *BZ* Gen 5, 28. II Par 24, 15, *etc.*; ~ *g. pl.* set XV *p. post. GlDom* 75; ~ *l. pl.* (po) stoch *BZ* I Reg 29, 2.

Znaczenia: **1.** *'centum'*: **a.** *jako liczebnik jednoczłonowy*: **aa.** *w składni rządu z liczonym rzeczownikiem w gen.*: Czso Kelcz dobił na Micolayw poszasnich penandzi, tich gest sto grziwen 1389 *Pozn* nr 67; Petrasz rønczil Grzimkoui sza kmecza sto grziuen 1393 *Pozn* nr 147, *sim.* 1400 *ib.* nr 436, 1404 *ib.* nr 565, *etc. etc.*; Isz Jacub ne veradl Janowi sto owecz 1394 *Kościan* nr 11; Jaco Jasek przijal w mø *dzerzewa samotrecz tako s dobrimi jaco sam a se *scem kmot 1397 *Pozn* nr 339; Esze pani Miloczina gey casznan i gey ludzi przedanym porambono yest na poltora sta drzewa w Rokitne 1397 *StPPP* VIII nr 5855; Kedi Szara slubila viprauicz Crzczona s tego røkoyemsthwa, czosz gy ye mansz wrøczil o wsdane Coszcova dzedzyny w szcze grziwen 1398 *Kościan* nr 108; Esze ssta grziwen zakładv... nye zaplaczono 1399 *StPPP* VIII nr 9436, *sim.* 1406 *Kal* nr 170, 1406 *Pozn* nr 598, *etc. etc.*; Sto svich *rzyczerof gestcy gich ona (*sc.* Sybilla) szobø (*leg.* z sobą) bila mala *Gn* 5a; Yszecz gest on svøthim (*leg.* z świętym) Ganem *polcrzecza stha lath f ragu byl *Gn* 184b; Yaco Sczedrzik, yego pani s yey dzatky ne szachowali listow y poltora sta owecz 1406 *Pozn* nr 827, *sim.* 1421 *Kościan* nr 872; Iakom szø ne zamowil Benakowy odwyescz zyta... polczwartha sta czwerten 1413 *Pyzdr* nr 368; Jako Waur[i]szinec... dal za Giuanowicze polszo⟨s⟩tha stha grziven 1414 *Kal* nr 462; Ysze Zauisza ne wsøl tako wyele yako sto grzywen groszow Matheyewy 1417 *Pyzdr* nr 482, *sim.* 1418 *Pozn* nr 942, 1428 *Pyzdr* nr 876, *etc.*; Yakom ia nye kazala wetcnøcz ssta colow na Yanowey dzedzyne 1418 *Pyzdr* nr 553; Gdzebich ya jal a vczynil graniczą, to myely trzymacz pod zacladem stem grzywen 1421 *Kościan* nr 886, *sim. ib.* nr 887, 1422 *Pozn* nr 1101, 1473 *ZapWarsz* nr 1447; Ysse Zowka ne pobrala... schrzebra... tako dobrego yaco

trzecza cząscz sta grzywen 1421 *Kościan* nr 891, *sim. ib.* nr 892; Essze Yan ne pobral Mikolayowi stha drzewa 1423 *PF* VIII 17; Yako Wylaham... skodzen yest *stø grzywen groschy 1424 *Pozn* nr 1189; Yako nye bila tą czeladcz... Janą, czso nan Pyotr o nye zalowal o *stø grziven 1426 *ib.* nr 1230; Jakom kupil... dzedzyna... za poltrzecza stą grziven... groschy praskich 1427 *ib.* nr 1250; Jacom ne srzadzyl ymeną... za polszodma stą grziwen groschy szyrokych praschkych *ib.* nr 1268; A czi bi bili myeli przisżyadz... pode stem grzywen 1428 *Kal* nr 731; Jsze to szto cop, ktores... Sandziwogy... dąl panu Marczynowy,... w tich pyenadzach Szandzywoy... trzymal Ludomye any go wsdal, alys s pyelna vybral ty giste sto cop 1428 *Pozn* nr 1505; Ysze pan choransze nye wszal dwstu (*leg.* dwustu) grzywen wyana... any szat, ny sta kony 1434 *Pilz* 275; Ysze pan Mikolay szkodzen sztha grzivyen 1437 *Pyzdr* nr 1157; Jakom nye rzeckl panu Iwanowy, aby w tem polthora sta zlotich ne dostalo (*skreślone*: we stu zlotych) scheszczy grzywyen cum fertone za sto grzywyen 1438 *Kal* nr 1074; Iakom ya s Stanislawem vmovi nye vczinil, abich myal po kopye za kalsde sto wąnczoszu zaplaczicz 1446 *AKPr* VIIIa 49; Zatopyla bila woda zemyø poldrugego sta dny (centum quinquaginta diebus) *BZ* Gen 7. 24; Naymem przlwyodl z Israhela sto tisyøczow vdatnich stem lyber srebra (centum milia robustorum centum talentis argenti) *BZ* II Par 25, 6, Az do sta lagvycz oleia (ad batos olei centum) *BZ* I Esdr 7, 22; Tedy ona ma dzerzecz to gymyenye we stu grzywyen *OrtOssol* 63, 2, *sim. OrtMac* 82; Z wasz pyancz bandze stho (centum Lev 26, 8) nyeprzyyaczyely gonycz XV *p. post. Kałużn* 237; ~ **bb.** *w składni zgody z liczonym rzeczownikiem w loc.*: Bil gest Sem we szczye leczyech (centum annorum), gdisz gest bil vrodzyl Arphaxat *BZ* Gen 11, 10, *sim. ib.* 17, 17; ~ **cc.** *z elipsą rzeczownika*: po stoch ʿ*setkami, centuriatim*ʾ: Chodzily slugy fylystinsci po sstooch (in centuriis) w zastøpyech a po tisyøczoch *BZ* I Reg 29, 2.

b. *jako składnik liczebnika wieloczłonowego*: **aa.** *w składni rządu z liczonym rzeczownikiem w gen.*: Jaco mi Staszek..., Jan, Przibek pobrali bidla za tridzeszczi y sto grziwen 1391 *Pozn* nr 113; Jaco czso Micolay... wzøl skodi czterdzeszczy a sto y dwe grziwne mimo szeszczdzessønth grzywen przesz dw (*leg.* dwu) 1411 *Kal* nr 512; Iaco Andrzey dal na... zastawą dwadzeszcze grziwen a szsto 1414 *Kal* nr 458; Iaco Przibislaw dal na... zastawą cztirzi a dwadzescze a sto grziwen 1414 *Kal* nr 459, *sim. ib.* nr 460; Sczepan nye wzanl... ginich pyenandzy od Stanislawa..., a tho yest dzesanczy a sta grzywen grosszow 1420 *AKPr* VIIIa 154; Yako czszom zayanl oszmdzeszandth y stho szwyny, thom zayanl na sszwem 1432 *Pyzdr* nr 1049; Bil gest Adam szyw ku trzidzeszczy ku stu lyat (centum triginta annis) *BZ* Gen 5, 3; Nachor bil gest zyw... ku trzemdzeszøt a ku stu lat (centum decem et novem annis) *ib.* 11, 25; Dwadzescza sto lat (centum viginti annorum) yvsz mam dzysz *BZ* Deut 31, 2; Moyzesz dwadzescza a ssto lyaat (centum et viginti annorum) myal gest, gdysz vmarl *ib.* 34, 7; ~ Angel bozy... ⟨pobił⟩... sto tysøccy ⟨ośmdziesiąt ty⟩søcy y pøc tysøcy (centum octoginta quinque milia IV Reg 19, 35) luda poganskego *Kśw* ar 10; Ysze pani nye wszyąla... sto a dwadzyescza grzywyen 1417 *Kal* nr 560; Yako Grzimala dal iest sto y trzynascze grzywen grossow szyrokich 1418 *Kal* nr 627; Yz czszo Helska zalowala na Janusza y na Zofcą, aby wszøly sto y sesczdzeszanth grziwen groszow szyrokich..., tich szą ne wszęły 1418 *Kościan* nr 671; Jaco Jan... ne dal wyoracz sta y osmyedzessand zagonow 1423 *ib.* nr 1003; Ysse... Dorothia nye tknąla sta y yedennacze colow 1424 *ib.* nr 1109; Iaco pan Sczepan... wydzerzal sto y dwadzesscze y gedna bardzy 1425 *ib.* nr 1135; Potem zyw bil Lamet we stu a w oszmydzeszøt lat w gednem (centum octoginta duobus annis) *BZ* Gen 5, 28; Ut dicit Jozephus, quod undecies centena milia, gedennasczye szeth tyszyanczy, perierunt fame et gladio XV *p. post. GlDom* 75; ~ Ise gdiscy svøthy Gan gestcy on bil stho lath pres gednego latha star, tedy vøcz kasalcy gest on bil szobe grob podle oltarza vykopacz *Gn* 181a; Jaco Przibislaw ne bral ginego lista i røcoym za sto grziwen przes trzi i sa dzeszancz grziwen 1410 *Kościan* nr 429; ~ **bb.** *w składni zgody z liczonym rzeczownikiem w loc.*: Starzal syø Ioyada... y vmarl, gdisz bil we stu a we XXX lecyech (centum triginta annorum) *BZ* II Par 24, 15.

2. ze sta cząstka ʿ*procent, centesima (pars)*ʾ: Nawroczcyesz gym dzisz gich dzedzini y vynnyce gich..., y se ssta czøstky pyenyødzi (centesimam pecuniae), zbosza, vyna y oleia, iøszescye bily obikly ot nych bracz, dacye za nye *BZ* Neh 5, 11.

3. pstre sto **a.** ʿ*jednostka organizacyjna ludności feudalnie zależnej, złożona z ludzi o różnym statusie prawnym i różnym zakresie wykonywanych obowiązków, homines quidam domino feodali subditi, qui vario erant iure vel varia officia praestabant*ʾ: Zelasonem ac patrem suum Razlaum cum sua cognatione, qui spectabant

ad beneficium Cracouie, latine uarium centum vlg. pstre sto dictum, de gleba sua nomine Cargov... transtulit in uillam nomine Posilow 1254 *KodPol* III 56; Cum hominibus nostris de Kargow, qui vlg. pstre sto dicuntur, transferentes eos... in Posilow 1262 *ib.* 83, *sim. ib.* 85; ~ **b.** '*nazwa blizej nieznanego urzędu, magistratus quidam*': Actum et datum Cracouie... coram... comite Stephano Rozwora honorato dignitate pstre sto 1322 *MMAe* I 162.

4. '*jakaś opłata, pecunia quaedam solvenda*': Censum qui dicitur in Polonico sto, pro se racione domus prepositus recipiet *ca* 1260 *PPom* 159.

Stoczek '*potok czy źródło, rivus vel fons*': Ager... predialis al. v stoczku, qui vadit a silua Myedzikrzow a fine ad finem 1473 *StPPP* II nr 4112.

Stoczony *cf.* **Wstoczony**

Stoczysty stoczysta wrota '*wrota wspierające się i toczące się na przytwierdzonych do nich u dołu kółkach, porta rotis instructa*': Jaco my *Pstrzech nye zaplaczyl pol grzywny any dwogych vroth stoczystych (*var.*: staczystych) any swysly⟨ch⟩, yaco zayn Jandrzych zaranczyl 1427 *Kościan* nr 1194; Stocysta wrotha bifrons 1434 *PF* V 31.

Stodoła *formy*: *n. sg.* stodoła 1385 *StPPP* VIII nr 3756, 1399 *ib.* nr 9438, 1400 *ib.* nr 10529, *ca* 1500 *Erz* 101; ~ *g. sg.* stodoły 1405 *Kościan* nr 287, 1417 *ib.* nr 639, 1418 *Pozn* nr 937, *etc.*; ~ *ac. sg.* stodołę 1412 *KsMaz* nr 1852, 1419 *AKPr* VIIIa 45, 1427 *TymProc* 240, 1435 *KsMaz* III nr 1484; ~ *i. sg.* stodołą 1437 *Pyzdr* nr 1129; ~ *l. sg.* (w) stodole 1405 *PKKr* II nr 26, 1417 *Kościan* nr 639; ~ *n. pl.* stodoły *BZ* Deut 28, 5; ~ *g. pl.* stodoł 1471 *ZapWarsz* nr 3038; ~ *l. pl.* (w) stodołach 1437 *Pozn* nr 1582, 1437 *Pyzdr* nr 1109. 1110.

Znaczenie: '*budynek w gospodarstwie wiejskim, służący do przechowywania nie wymłóconego zboża i słomy, horreum*': Marcis... cum Johanne... terminum secundum... pro orreo seu stodola 1385 *StPPP* VIII nr 3756, *sim.* 1399 *ib.* nr 9438; Esz pana Prandoczinø kasnø rozwałona stodola 1400 *ib.* nr 10529; Jaco ne Szidowczinø kasznø ani s gego domu ne poszano (*pro* poszono, *leg.* pożżono) Marczinoui stodoli 1405 *Kościan* nr 287; Iako praue wczinił gwalthem w ⟨je⟩go stodole... scodi w szicze poltrzecze grziwni 1405 *PKKr* II nr 26; Yako mye Pawel obrøczil sol, kolnyø, stodolø vczinicz 1412 *KsMaz* I nr 1852; Yz Thomislaw... ne pozegł... stodoły y s tim, czszo w stodole bilo 1417 *Kościan* nr 639; Yaco mu szandza y sz syny pobral plotu, dzwyrzy, chlewow, stodoły y sytha y poszecł 1418 *Pozn* nr 937; O ctorø stodołø Hanka na mø zalowala, s tego røcoyemstwa mø wipuszczila 1419 *AKPr* VIIIa 45, *sim.* 1435 *KsMaz* III nr 1484; Ysse... Sczepanek ne posegł Bełczcowy stodoły z sitem 1421 *Kościan* nr 893, *sim. ib.* nr 894. 895. 896. 898; Pro kmethone pro stuba za stodola 1427 *TymProc* 240; Allodium al. sthodoły 1434 *ArchTerCrac* CCCXII 495, 26; Jako czo myą vynoval Pyothr... o zitha zmloczenye v sstodolach y w brodzech any tego vzythku mam, gedno tho, czossmy pospolv strawyły 1437 *Pozn* nr 1582, *sim.* 1437 *Pyzdr* nr 1109. 1110; Yakosz pan Miłay kaszał my zayacz konye przed stodołą v kobył 1437 *Pyzdr* nr 1129; Blogosławyone stodoli twe (horrea tua) *BZ* Deut 28, 5; Jako[m] my domow..., chlewow, stodol y wschithkyego budowanya Jakvbowego... nye szeszgli 1471 *ZapWarsz* nr 3038; Vyczyszczy gvmno szvogye a szgromadzy pszenyczą do stodoły svogycy (in horreum suum Luc 3, 17) *EwZam* 300; Stodołą horreum *ca* 1500 *Erz* 101.

Stogiowiec *bot.* '*mikołajek polny, Eryngium campestre L.*': Stoglowecz irungus 1437 *Rost* nr 2647; Yrignigi, centum capita stoglowiecz 1464 *ib.* nr 4821; Stoglowiecz narsticus *ib.* nr 4866; Iringus, centum capita sloglovyecz 1475 *ib.* nr 3081; *Stoglovycz iringus *ib.* nr 3193; Stoglovyecz narciscus *ib.* nr 3226.

Stogłów *bot.* '*mikołajek polny, Eryngium campestre L.*': Secaculus, yringus stoglow 1437 *Rost* nr 2785; Irugi, centum capita stoglow *ca* 1465 *ib.* nr 3934; Stoglow yringi 1472 *ib.* nr 528, *sim.* 1478 *ib.* nr 2165, *ca* 1500 *ib.* nr 2064; Iringus, centum capita sztoglow uel mikolayek apostemati... valet XV *p. post. R* LIII 66.

Stogowy '*związany ze stogiem, ad foeni vel frumenti struem pertinens*': Ministerialis recognovit, quia vidit locum athomi al. sthogovy, ubi noviter frumentum est detritulatum et stramina noviter tritulata 1453 *AGZ* XIV 356.

Stojaczek *bot.* **1.** '*marzanka wonna, Asperula odorata L.*': Strziaczek (*pro* stoiaczek) filoteten 1472 *Rost* nr 1718.

2. '*gatunek storczyka z kulistymi bulwami, Orchidearum sp. tuberibus obovatis*': Stoyaczek satirion 1493 *Rost* nr 2371.

Stojak *bot.* '*gatunek storczyka z kulistymi bulwami, Orchidearum sp. tuberibus obovatis*': Satirion, testiculus vulpi, priapismus, palacium leporis stoyak 1437 *Rost* nr 2776; Testiculus vulpis, satirion stoyak *ib.* nr 2817; Stoyak satirion 1472 *ib.* nr 266.

Stojał *bot.* '*gatunek storczyka z kulistymi bul-*

wami, Orchidearum sp. tuberibus obovatis': Stoyal herba militaris 1419 *Rost* nr 5272; Testiculus wlpis, id est stoy[t]al uel nassządzwyg XV *ex. GlLek* 62.

Stojączeń *czy* **Stojęczeń** '*dziewiąty miesiąc roku, wrzesień, mensis September*': Schirpen, stoiatschen XV *in. Wisl* nr 2030.

Stojączka *czy* **Stojęczka** '*ósmy miesiąc roku, sierpień, mensis Augustus*': Stoyaczka vel sirpyen XV *p. post. Zab* 157.

Stojęczeń *cf.* **Stojączeń**

Stojęczka *cf.* **Stojączka**

Stojnie '*wytrwale, constanter, perseveranter*': Habuit (*sc.* Maria) constanciam in exilio, cum fuisset in Egiptum et ibi constanter, stoynye, expectabat reditum ad suam patriam XV *med. SKJ* V 274.

Stojność '*wytrwałość, constantia, perseverantia*': Secunda stella est constancia, stoynoscz, vstawycznoscz, que fuit in patriarchis XV *med. SKJ* V 273; Constancia stoynoscz, vstawicznoscz XV *p. post. R* XXV 266.

1. Stok *formy*: *n. sg.* stok 1415 *Mil* 143, 1426 *Monlur* V 49, 1429 *ArchTerCrac* CCCXII 386, 1. 2, *etc.*; ~ *g. sg.* stoku (1359) XVI *DokMp* IV 115, 1429 *Monlur* VI 21; ~ *l. sg.* (na) stoku (1359) XVI *DokMp* IV 115, 1425 *Monlur* V 15; ~ *n. pl.* stoki 1425 *Monlur* V 19, 1427 *ArchTerCrac* CXCVI 61, 6; ~ *g. sg.* stokow (1409) 1609 *DokMp* V 103, 1437 *KsMaz* III nr 2904, 1471 *MPKJ* V 63, 1471 *R* XXIV 379; ~ *ac. pl.* stoki 1432 *ArchTerCrac* X 61, 34.

Znaczenia: **1.** '*strumień, potok, rivus, torrens*': Super rivulo Jalbrzykow stok vlg. dicto 1415 *Mil* 143; Dominus dux dedit Nicolao... duo molendina..., vnum in fluuio Narew, aliud... in riwlo penes monticulum vlg. na stoku situatum 1425 *Monlur* V 15; In ortu riwlorum dictorum slothke stoky *ib.* 19; Usque ad riwlum Winczanta cum vtraque rippa riwli Oparthnow stok vlg. dicti 1426 *ib.* 49; Riwli al. stoki 1427 *ArchTerCrac* CXCVI 61, 6; Riwulus al. stok 1429 *ArchTerCrac* CCCXII 386, 1. 2; Quendam campum... cum medietate rywli vlg. stoku 1429 *Monlur* VI 21; Pro gayo, dicto dabye ibidem iacente ultra riwlos al. nade stoky 1432 *ArchTerCrac* X 61, 34; O ktore vodi *salonye Gyethka na mya szalowal, tom ya stokow vischei nye podnyosl, nysch pirwei bili 1437 *KsMaz* III nr 2904; ~ *może nomen proprium*: Usque ad fluvium istum, qui surrexit na krziwym stoku et defluit usque ad Dobrinensem molendinum (1359) XVI *DokMp* IV 115; Via, quae currit, videlicet poczela[la] od krzywego stoku usque ad pielaskowskiego goszczincza *ib.*; ~ Stokow decursus (et erit tamquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum Psal 1, 3, *Fl* i *Pul*: podług czekøcych wod) 1471 *MPKJ* V 63, *sim.* 1471 *R* XXIV 379.

2. '*źródło, fons*': Damus... ecclesiae... pratum... circa scaturies aquarum vlg. w stokow dictas (1409) 1609 *DokMp* V 103; Rzodlo al⟨bo⟩ stok XV *med. MPKJ* II 327; Szthok scaturigo *ca* 1455 *JA* XIV 490.

2. Stok 1. '*zbiornik wody opadowej, kałuża, ściek nieczystości, locus, ubi aqua pulvia colligitur, colluvies, lacuna, puteus*': Lacuna est fossa, vbi remanent aque post effusionem imbrium vel ad quam confluunt immundicie stok *ca* 1500 *Erz* 101; Puteus est aqua fetida stok *ib.* 102; Sentina stok, kąlvzą *ib.*

2. '*spadzistość, declivitas*' *(?)*: *Sthog pandus 1481 *PF* IV 747.

Stokfisz *cf.* **Sztokfisz**

Stoklosa *bot.* '*stoklosa żytnia, Bromus secalinus L.*': *Stokosza centum spica 1437 *Rost* nr 2525; Sthoclossa centuspica 1460 *ib.* nr 3449; Stoklossa centum spica *ca* 1465 *ib.* nr 4237, *sim.* 1472 *ib.* nr 1284, XV *ex. GlLek* 68.

Stokroć '*stokrotnie, sto razy, centies*': Eze caszdi, gen opusczy dom, brata... prze me gymyą, sstokrocz tele (*Rozm* 392: stokrocz vyączey) wezmye (centuplum accipiet Mat 19, 29) XV *med. R* XXII 235; Cencies, millesies permitteres te in frustra discerpi, stokrocz y thyszączkrocz dalaby sze na kąssy zrzazacz, priusquam matrimonium replicares XV *med. SKJ* V 264; Boczyem zgrzeschyla sthokrocz vyaczey *Naw* 84; Drugye (*sc.* ziarno) padlo na dobrą zyemye a dalo nyektore ovocz stokrocz vyeczey (aliud centesimum Mat 13, 8, *R* XXXIII 182: stokrotny) a drugye scheszczdzyeszyathkrocz *Rozm* 335; Ten ktory slucha slowa bozego a rozvmye, y przynyeszye ovocz yeden stokrocz vyączschy (centesimum Mat 13, 23), a drugy szyedmdzyeszyąthkrocz *ib.* 338.

Stokrotny 1. '*sto razy większy, centuplex*': Aliud cecidit (*sc.* semen) in terram bonam et ortum fecit fructum centuplum, id est stokrotny (Mat 13, 8) 1456 *R* XXXIII 182.

2. '*setny, centesimus*': Dimisit LXXXIX oves,... et venit in mundum, ut quereret centesimam stokrotna owcza (Luc 15, 4) XV *p. post. GlDom* 48.

Stokwark *cf.* **Sztukwark**

Stolarczyk '*syn stolarza albo chłopiec zatrudniony u stolarza, filius lignarii vel puer, qui lignario operam suam locavit*' *(?)*: Johannes... recognowit se teneri debitorie 1/2 marcam Martino stolarczik 1489 *CracArt* nr 1027.

Stolarka '*żona stolarza, lignarii uxor*': Kachna Czechowa, stolarka, ius habet 1479 *LibIur* nr 7817.

Stolarz '*rzemieślnik wyrabiający z drzewa sprzęty, meble, faber lignarius*': Jacob Czela stolarzs ius habet 1475 *LibIur* nr 7542; Jacobo stolarz 1477 *CracArt* nr 693; Petrus stolarzs 1478 *ib.* nr 708; Pictores, mensatores: Petrus moler, Jacob stolars 1480 *ib.* nr 752.

Stolec *formy*: *n. sg.* stolec *Fl* i *Pul* 9, 8, 10, 4, *etc.*, *ca* 1420 *WokTryd* nr 420, *ca* 1428 *PF* I 487, *etc.*; ~ *g. sg.* stolca 1399 *HubeSąd* 87, *Fl* i *Pul* 88, 14. 96, 2, *etc. etc.*; stolcu *Rozm* 218; ~ *d. sg.* stolcu *OrtOssol* 54, 2, *OrtMac* 67, *Rozm* 559; ~ *ac. sg.* stolec *Fl* i *Pul* 9, 8. 88, 5, *etc.*, 1446 *AKPr* VIIIa 50, *BZ* Gen 31, 46, *etc.*; ~ *l. sg.* (na) stolcy *Kśw* dv 17, *Fl* 131, 11; stolcu *Fl* i *Pul* 1, 1. 9, 4. 46, 8, *etc. etc.*; ~ *n. pl.* stolcy *Fl* 121, 5; stolcowie *Fl* i *Pul* 121, 5; ~ *g. pl.* stolcow *Rozm* 392. 559; ~ *ac. pl.* stolce *Rozm* 306. 417.

Znaczenia: **1.** '*sprzęt do siedzenia, stolek, sella*': Stolecz sedile *ca* 1420 *WokTryd* nr 420; Na stolcu (*war. lub.*: na stolkv) super sellam (sedit in foribus domus suae super sellam Prov 9, 14) 1471 *MPKJ* V 67; Jeszus gdy vbyczowan, na stolczv *poszaczon XV *ex. SKJ* I 145; Super illam foueam locauit sedem, stolecz, antiquam et corruptam, sprochnyaly, vetustate *ca* 1500 *JARp* X 222v; Gorze vam Zydom, yze mylyvyeczye pyrwsche a vysche stolcze (primas cathedras Luc 11, 43) v synagogach *Rozm* 306, *sim. ib.* 417; Marya vslyschavschy tą vyelyką zaloscz, nathychmyast spadla stolcza (*leg.* z stolca, super sedem corruit) na zyemyą *ib.* 695, *sim. ib.* 630; Poszadzyly yy (*sc.* Jesusa) na stolczv rvacz a byac *ib.* 730, *sim. ib.* 701. 828. 832; ~ stołec w łodzi '*ławka dla wioślarzy na statku, sedile remigum, transtrum*': Stolecz w lodzy *ca* 1455 *JA* XIV 491.

2. '*krzesło władcy, tron, sella regia, solium*': A t⟨r⟩ece gy uidal Ezechiel na uisokem stolcy sedøcego *Kśw* dv 17; Sadl ies na stolczu (super thronum), iensze sødzisz prawdø *Fl* 9, 4, *sim. Pul*, *sim. ca* 1418 *JA* XIV 512, *BZ* II Par 9, 8; Nagotowal iest w sødze stolecz (thronum) swoy *Fl* 9, 8, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 102, 19; Na nebesech stolecz (sedes) iego *Fl* 10, 4, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 88, 36, *MW* 124b; Bog sedzi na stolczu (super sedem) swøtem swoiem *Fl* 46, 8, *sim. Pul*; Inclite troni chwalebnego stolcza XV *p. pr. R* XVI 349; Sine macula sunt ante thronum, stollce⟨m⟩, dei (Ap 14, 5) XV *med. GlWroc* 66v; Gdisz syadi krol na swem stolczu (super cathedram)..., a stolecz bil pole scyani *BZ* I Reg 20, 25; Syadlasta oba (*sc.* krolowie), kaszdi na stolczv swem (in solio suo) *BZ* III Reg 22, 10, *sim. ib.* Ex 11, 5. 12, 29; Vzrzala krolya stoiøcego na stolczv (super tribunal) *BZ* IV Reg 11, 14, *sim. ib.* III Reg 22, 19, *etc.*; A meis sedibus, s mego stolcza, cogor descendere 1456 *ZabUPozn* 87, *sim. Rozm* 44; Solium, id est regia sedes krołewsky stolecz *ca* 1500 *Erz* 102, *sim.* XV *p. post. PF* V 29; ~ ~ Statuit (*sc.* diabolus) eum (*sc.* Jesum) supra pinnaculum templi, na stolczv, na kathedrze (Mat 4, 5) XV *p. post. GlDom* 47; ~ Sede vacante gdy stolecz proszdzen gesth *ca* 1428 *PF* I 487; ~ ~ *w użyciach poetyckich*: Blogoslawoni møsz, ien... na stolczu naglego spadnena (in cathedra pestilentiae) ne sedzal iest *Fl* 1, 1, *sim. Pul*; Azali przistane tobe stolecz lichoti (sedes iniquitatis, *Pul*: zloszczy), iensze czinisz robotø w kazni *Fl* 93, 20; Prawa, dobra zensczynaa ta iest..., stolecz czsnoty *Gloger*; Anna szwyatha tha dosthoynoscz otrzimala, ysz w zywoczye swem stholecz krolewszky (*sc.* matkę boga) noszyła *MW* 73b; Tedy szyedzye na stolczv vyelebnoscz svoyey (super sedem maiestatis suae Mat 25, 31) *Rozm* 491.

3. '*władza, panowanie, wysoka godność, dostojeństwo, potestas, imperium, honos, dignitas*': Stolecz (sedes) twoy bosze na weki wekom *Fl* 44, 8, *sim. Pul*; *Vsyedlo w pocolene y w pocolene stolecz (sedem) twoy *Fl* 88, 5, *sim. Pul*; Sprawedlnoscz y sød nagotowane stolcza twego (praeparatio sedis tuae) *Fl* 88, 14, *sim. Pul*; Zkaził ies gi od ocziszczena a stolecz (sedem) iego... starl ies *Fl* 88, 43, *sim. Pul*; Oblok y czemnoscz okolo iego, sprawedlnoscz y sød oprawane stolcza (correctio sedis) iego *Fl* 96, 2, *sim. Pul*; Bo tamo sø sedzely stolczowe w sødze (illic sederunt sedes in iudicio), stolczy (*Pul*: stolczowye) na[d] domv Dawydowe (sedes super domum David) *Fl* 121, 5, *sim. Pul*; ⟨Z⟩adzø (*leg.* żądza) povisschenya, vissokego *stolczø affectacio dignitatis 1461—7 *Serm* 151v; ~ dać, utwirdzić stolec, posadzić na stolcy '*uczynić władcą, umocnić władzę, regem facere, imperium confirmare*': Ot o[d]wocza br⟨z⟩wcha twego posadzø na stolczy (super sedem, *Pul*: na stoylczu) twogem *Fl* 131, 11; Vtwyrdzø stolecz (solium) gego (*sc.* Dawida) az na wyeki *BZ* I Par 17, 12, *sim. ib.* 22, 10; Bog wschechmogączy da yemv stolecz oycza yego Davydow (sedem David) *Rozm* 49, *sim. EwZam* 288; ~ przyć ku wyszemu stolcu '*osiągnąć wyższe dostojeństwo, godność, superiorem honorem assequi*': Bo kv vyschemv stolczv nye moczą, alye smyarą przydz *Rozm* 559; ~ przyjąć stolec

'*otrzymać godność, honore ornari*': Andrzey, ktory napyrvey stolyecz apostolsky przyął (qui primus apostolicum est consecutus munus) *Rozm* 201; ~ sieść, siedzieć na stolcu, trzymać stolec '*być monarchą, panować, posiadać wysoką godność, regem esse, regnare, magno honore fungi*': Synowe gych (*sc.* synow Dawida) asz na weky bødø sedzecz na stolczv (super sedem) twogem *Fl* 131, 13, *sim. Pul*; Aby sedzal se ksøszøty, a stolecz slawy (solium gloriae I Reg 2, 8) trzymal *Fl* Ann 12, *sim. Pul*; Syødø sinowye twoy na krolyowye stolczv (super thronum Israel) *BZ* IV Reg 10, 30; Szyedzyeczye y vy na dvanasczye stolczow (super sedes duodecim Mat 19, 28), sądzącz dvoyenasczye pokolyenye israelskye *Rozm* 392, *sim. ib.* 559; Na stolczv Moyzeschovym (super cathedram Moysi Mat 23, 2) bądą szyedzyecz mystrzovye y radcze svyeczy ('świeccy') *ib.* 417, *sim. ib.*; ~ zsadzić z stolca '*pozbawić godności, władzy, dignitate, potestate privare*': Ssadzil moczne s stolcza (deposuit potentes de sede Luc 1, 52) y powiszil pokorne *MW* 139b, *sim.* XV *p. post. MacDod* 32, *EwZam* 289, *Rozm* 53; Volały (*sc.* Żydzi), yschby tego byskupa chczyely stolcza (*leg.* z stolcza) sądzycz (*leg.* zsadzić, pontificem... amovendum proclamabunt), yegosz byl Herod za pyenyvdze byskupem vczynyl *Rozm* 112; ~ z stolcu niebieskiego zrucić '*usunąć z nieba, e caelo movere*': Oblupcza pyekla..., thysz nasz stolczv (*leg.* z stolcu) naschego nyebyeskyego ⟨zrucił⟩ (nos a nostris sedibus de caelo repulisti) *Rozm* 218.

4. '*krzesło sędziego lub członka sądu, także sam sąd, instancja sądowa, sella iudicis vel eius, qui iudicio interest, ipsum iudicium*': Mowyl-ly to khto procz stolczą (extra consularis residentiae sedem) gych, to gyesth gyndze, ysze radzcze nye szą prawdzywy *OrtOssol* 35, 2, *sim. OrtMac* 37; Gdy rada s pospolstwem vstawyą wyelkyerz, to moga szandzicz szyedzącz na szwem stolczv (in consulari sede) podlug gych przyszagy *OrtOssol* 37, 2, *sim. OrtMac* 40; Postawyl (*sc.* cesarz) byszkupa ku duchownemv prawu ⟨i sąd świecki⟩, a czy mayą bycz... stolecz (hii sedes deberent esse) thym zemyam, czo gych on na krzesczyanstwo nawroczil *OrtOssol* 39, 1; Gdy przydze polozony dzen prawu, tedy... ma na stolecz (super scamnum) szyescz woyth s przyszasznyky na lawyczy *ib.* 86, 4, *sim. OrtMac* 117; Czy, ktorzy myeli czso sprawyacz w sądze..., czastokrocz stolecz sadowy (iudicium) nagabali *Dział* 12; ~ Tercius ordo (*sc.* angelorum) dicitur throni, *gl.* id est stolecz szødowy, in quo... angeli sedebunt iudicantes XV *med. R* XXIV 359; ~ Stolecz schądowy tribunal (porticum quoque solii, in qua tribunal est, fecit III Reg 7, 7) 1471 *MPKJ* V 43; Pilatus... sedens pro tribunali, na stolczv sądownem, ante pretorium iubet Ihm adduci XV *p. post. Kałuż* 275; Kazal Pylat stolyecz... wyelyky przygotowacz przed szwoym palaczem..., kdycz wydan yest wyelyky sząd na mylego Ihu Krysta, a to myeszczye, gdzye stolyecz byl postawyon, nazwano yest po greczku Lycostratus (Pilatus... sedit pro tribunali in loco, qui dicitur Lithostrotos Jo 19, 13) XV *p. post. RozmPam* 474; ~ krolewski stolec '*sąd królewski, iudicium regium*': Czyagnal szye o tho do krolewszkyego stolczą (ad curiam regis) y tesz w nyemyeczszkye prawo *OrtOssol* 103, 1; ~ stolec papieski, rzymski stolec '*sąd papieski, iudicium sedis apostolicae*': Alye gdze skazanye stolcza papyeszkego (sedis apostolicae, *Dział* 5: klątwa papyesska) bi bilo..., chczemi, abi forma przekazanya... pylnye chowana y pelnyona *Sul* 5; Gdysz ma roszgrzeszenyc od rzymszkyego stolczą (a sede apostolica Romana)..., na to ten czlowyek przyszedl zaszyą k swemv prawu *OrtOssol* 94, 2; ~ przysiężniczy, przysiężny stolec '*godność, urząd ławnika w sądach prawa niemieckiego, dignitas scabini in iudiciis iuris Teutonici*': Przyszasznyczy tako mayą przyszagacz...: Ysz my ortele woythowy myesczkyemv y ludzom prawe ortele naydcz chczemy y dzyerze[s]cz przyszaszny stolecz (sedem scabinalem) *OrtOssol* 52, 4, *sim. OrtMac* 64; Ja przysengam..., ysz ja... sprawyedlywy ortel znacz ('znajść') chcze y then przyschensnyczy stolecz podlug nyemyeczkyego prawa bronycz XV *ex. Wisł* nr 168; ~ radziecki stolec '*urząd rajcy miejskiego, dignitas consulis urbani*': Then (*sc.* radźca) ma tho pokupycz podlug myeszkyego wyelkrzu y tesz straczyl radzedzky stolecz (sedem consularem ipse ammisit) *OrtOssol* 34, 4, *sim. OrtMac* 36; ~ stolec starzejszych '*rada starszych, consilium seniorum*': Na stolczw starzeyszych (in cathedra seniorum) chwalcze gy *Fl* 106, 32, *sim. Pul*; ~ stolec wojtowski '*urząd wójtowski, sculteti dignitas*': Byl⟨li⟩by przyszaszny woyth, tedy gest przestapyl szwą przyszagą... y straczyl szwe prawo y stolecz woythowszky *OrtOssol* 52, 2; ~ wyszy stolec '*wyższa instancja sądowa, iudicium superius*': Tedy... ma naydz (*sc.* przysiężnik) gyny ortel y szlacz szye s thym ortelem tamo, gdze szye szlacz ma, to gest ku wyszemv stolczv (hoc est ad scamnum superiorem) *OrtOssol* 54, 2, *sim. OrtMac* 67.

5. stolec wdowi, wdowski '*dobra dzierżone*

przez żonę po śmierci męża, bona, quae uxor post mariti mortem tenet': Katusza... fecit concordiam cum suis pueris, odstøpiwszy wdowego stolcza 1399 *HubeSqd* 87; Yako pan Lascz vidzersal zemską dawnoscz trzy lata y pany drugye trzy lata..., szyedzancz na wdowyem stolczu 1438 *Pyzdr* nr 1163; Yakom ssyą ya nye wrzuczil gwalthem na wdowy stolecz Anyn, alem wsschethl są (*leg.* za) dobrą wolą w gey dom podług gethnaczskyego vgednanya 1446 *AKPr* VIIIa 50; Kv othłozenyv szkodnego nalogv..., ysz zona po szmyrczy mąza na stholczv wdowskem (in sede viduali) przeczivko nyektoremv vstawycnyv... ostan[y]ącz, po mązv wszisthko gymyenye trzymala..., vstawyamy, aby zona, gdy mąsz vmrze, tylko przy posagv a wyenye ostala *Sul* 74; Yakom ya nye zaoral nowyny w Zuchodole twego stholcza wdowyego szamowthor gwalthem 1468 *ZapWarsz* nr 1319; Jakom... nye wnyosl syą w then dom shamoczwarth..., gdzye yą yey mąsch szosthawyl... po smyerczy swey na stholczv wdovyem 1491 *ib.* nr 1716.

6. '*wzniesienie, kopiec, tumulus*': Vczynyly sø s onego to kamyenya stolecz (tumulum), na nyemze to sø gedly *BZ* Gen 31, 46; ~ stolec świadectwa '*kopiec przymierza, tumulus foederis*': Gemusz (*sc.* Jakobowi) to Laban zdzal stolecz szwyadecztwa (tumulum testis) *BZ* Gen 31, 47; Stolecz ten to bødze szwyadek myedzy *mno a myedzy tobø..., a przeto sø (*pro* jest) gemu zdzano Galaad, to gest stolecz szwyadeczstwa *ib.* 31, 48.

Stolica *formy*: *n. sg.* stolica 1471 *MPKJ* V 13. 42; ~ *d. sg.* stolicy *MPKJ* V 112; ~ *ac. sg.* stolicę 1471 *MPKJ* V 45; ~ *l. sg.* (na) stolicy 1471 *MPKJ* V 85, *MPKJRp* V 29v. 52 r.

Znaczenia: **1.** '*sprzęt do siedzenia, stołek, sella*': Stolyczia sellam (faciamus ergo ei cenaculum parvum) et ponamus ei in eo... mensam et sellam IV Reg 4, 10) 1471 *MPKJ* V 45; Na stoliczy super sellam (super sellam iudicis non sedebunt Ecclus 38, 38) *ib.* 85; Na stolyczy (*war. kal.*: na schiedle) super sellam (Heli sacerdote sedente super sellam ante postes templi I Reg 1, 9) *MPKJRp* V 29v.

2. '*krzesło władcy, tron, sella regia, solium*': Stolyczą (*war. kal.*: palacz) solium (uno tantum regni solio te praecedam Gen 41, 40) 1471 *MPKJ* V 13; Navissa stoliczia sublimia solia (*war. lub.*: nawyszą stoliczą sublim⟨i⟩us s[t]olium; sublimius faciat solium eius a solio domini mei regis David III Reg 1, 37) *ib.* 42; Na krolewskey stoliczy super solium (Is 6, 1) *MPKJRp* V 52 r; ~ K stoliczy solio (qui separati estis in diem malum et appropinquatis solio iniquitatis Am 6, 3) *MPKJ* V 112.

Stoligwa *zool.* **1.** '*brodziec samotny, Totanus ochropus Temm.*': Stoligwa lucima 1472 *Rost* nr 1391.

2. '*sójka, Garrulus glandarius L.*': Onocracalus est auis et dicitur vlg. szoyka, stoligwa 1437 *Wisł* nr 228 s. 84.

Stolin '*olbrzym, qui ingentis corporis est*': Vyesolego stolina exultantis gigantis 1451 *R* XXII 41.

Sto.istnik *bot.* '*krwawnik pospolity, Achillea Millefolium L.*': Stolistnyk milliefolium 1419 *Rost* nr 5171, *sim.* 1472 *ib.* nr 802; Stolistnik supersilium veneris 1437 *ib.* nr 2811; Supercilium veneris, id est stolisthnyk uel krwawnyk XV *ex. GlLek* 55.

Stolnica '*żona stolnika, uxor magistratus* stolnik *dicti*': Bogusz... astitit super dominam de Gora, dicta stolnicza 1392 *Leksz* II nr 258; Abraham... CLXX marcas grossorum domine stolnyczey... reponat 1400 *StPPP* II nr 567; Jacobus... contra Heduigim stolnycza de Mliny 1400 *StPPP* VIII nr 9681.

1. Stolnik *formy*: *n. sg.* stolnik 1366 *ScabCrac* nr 34, 1392 *Leksz* II nr 187, 1396 *Pozn* nr 195, *etc.*; ~ *ac. sg.* stolnika 1421 *Czrs* 240; ~ *i. sg.* stolnikiem *Sul* 106; ~ *g. pl.* stolnikow *Dział* 2.

Znaczenie: '*urzędnik dworski doglądający stołu panującego, później honorowy niższy urzędnik ziemski, dapifer regis, postea magistratus terrestris, cui illa minor dignitas honoris causa dabatur*': Domino Nicolao stolnik 1366 *ScabCrac* nr 34; Petrus Lanszki stolnik 1392 *Leksz* II nr 187, *sim.* 1396 *Pozn* nr 195, 1409 *Czrs* 23; Troyanus, dapifer Lanciciensis al. stolnik 1412 *AKH* VIII 468, *sim.* 1412 *Ziel* I 139; Czso pan stolnik bił vinowath długu Wolwramowy..., tego mu ne doplaczil 1416 *Kościan* nr 621, *sim.* 1416 *Czrs* 88; Nobilem Vitum Duczski, stolnika 1421 *Czrs* 240; Mi Jan... xanząn massowskye, pospolu... s nyzey vipyssanimy bronnimy, slyachathnimy i *poczesthwimy mąnszmy:... Vitem, stolnykyem czirskym, Adamem, skarbnikyem, Maczyeyem, podstołym *Sul* 106; Stolnyk dapifer, stholnyk senator *ca* 1455 *JA* XIV 490; Z osobney rady wyelebnego oczcza, ksyądza Yaroslawa... y tesz prelatow, y stolnykow, woyewod, ryczerzy... vklad albo statuta vstawylismy *Dział* 2; Nicolao Bal de Nowothanyecz, stolnyk 1489 *AGZ* XVI 221; Stolnyk dapifer *ca* 1500 *Erz* 102.

2. Stolnik '*górnik solny, kopacz dziedziczący prawo do stanowiska roboczego w kopalni soli,*

fossor salarius, cui labor in salis fodina hereditate veniebat': Item statuimus, sic volentes: quod in utraque zuppa, videlicet Vielicensi et Bochnensi tantummodo debent laborare sexaginta sectores, qui nominantur in vulgari stolnicy 1368 *JusPol* 181; ~ *z fleksją łacińską*: Casimirus rex... duo opera montana al. dzyala in montibus Bochnensibus consistentia de manibus providorum Mazaneck et Franeck stolnykorum... eximere admittit 1487 *Matr* I nr 1855.

Stolnikowa '*żona stolnika, uxor magistratus* stolnik *dicti*': Andreas... et Msczignews... habent peremtorium terminum cum domina stolnicowa 1398 *Leksz* II nr 664; Domina Climka stolnikova 1399 *Leksz* I 2868; Johannes... nobilem dominam stolnykova... condemnavit 1479 *AGZ* XVII 180; Margaretha Margonszka stolnykowa 1474 *(?) StPPP* VII 162; Causam... habent... Katherina Hermanowska... actrix cum nobili Margaretha stolnykowa 1483 *AGZ* XVII 202.

Stolnikowic '*syn stolnika, filius magistratus* stolnik *dicti*': Woythek stolnicovicz 1393 *TPaw* IV nr 136; Nobilis Stanislaus stholnykovycz 1490 *AGZ* XIX 385, *sim.* 1494 *ib.* 423.

Stolnikow(y) *formy*: *n. sg. m.* stolnikow 1417 *Czrs* 182, 1421 *Kościan* nr 877; ~ *g. sg. m.* stolnikowego 1416 *Kościan* nr 596; *neutr.* stolnikowego 1416 *Kościan* nr 605; ~ *l. sg. m.* (w) stolnikowem 1421 *Kościan* nr 877.

Znaczenie: '*należący do stolnika, pochodzący od stolnika, ad magistratum* stolnik *dictum pertinens*': Jako Benak... ne wsøl skarbu (*leg.* z skarbu) pana stolnikowego nichsz wissey[e], yedno czszo wisnal 1416 *Kościan* nr 596; Jakom wencze yey ne wszøl... ze ymena pana stolnikowego yedno dwadzescza grziwen y iednø *ib.* nr 605; Andreas Tarnowski, filius stolnikow 1417 *Czrs* 182; Jaco czsso pachołek pana stolnicow, Jan, vcządzal Pyotra, kmecza to gi wcządzal... na drodze, a ne rąbil w zapuscze pana stolnikowem 1421 *Kościan* nr 877.

Stoła *cf.* **Stuła**

Stołecznik *formy*: *n. sg.* stołecznik 1411 *AKPr* VIIIa 109, XV *med. R* XXIV 360, *ca* 1455 *JA* XIV 490, *OrtLel* 233; ~ *g. sg.* stołecznika 1453 *PawSejm* nr 114; ~ *n. pl.* stołecznicy XV *med. R* XXIV 350, XV *ex. GlKórn* II 205; ~ *g. pl.* stołecznikow *Sul* 104, *OrtZab* 527; ~ *d. pl.* stołecznikom *OrtCel* 1, 1475 *TymSąd* 103.

Znaczenia: **1.** '*dygnitarz książęcy, magistratus, qui duci officia praestabat*': Dignitarius al. stolecznik czirsky 1411 *AKPr* VIIIa 109; S przisvolenya radi i voley... naschich stolecznykow (dignitariorum nostrorum) albo prelatow swyeczskich... vstawilismi *Sul* 104; Tribunus stolecznyk, czesnyk videlicet nomen dignitatis XV *med. R* XXIV 360; Termini predicti generales non debent annihilari vlg. skazane bydz neque alicujus domini ad judicium spectantis vlg. nijednego stołecznika niebyciem reclamacio predictorum terminorum generalium non debet haberi nec reclamari 1453 *PawSejm* nr 114; Stolecznyk castellanus *ca* 1455 *JA* XIV 490; Si in aliquibus penis magnis vel parvis manserit, nulli eas de dominorum nostrorum dignitate prefulgencium al. stolecznikom vel eorum suppariis solvit et pagabit 1475 *TymSąd* 103.

2. '*lawnik w sądzie prawa niemieckiego, scabinus in iudicio iuris Teutonici*': Armigeris, id est liberis ydoneis scabinis stolecznykom *OrtCel* 1; Stolecznik scabinus *OrtLel* 233; Armiger est liber dignus scabinis al. *stolecznykow *OrtZab* 527.

3. stołecznicy '*(według wierzeń chrześcijańskich) nazwa chóru anielskiego stojącego bezpośrednio przed tronem bożym, in religione Christiana angeli pertinentes ad ordinem angelorum, qui throni vocantur*': Stołeczniczy throni XV *med. R* XXIV 350; Troni vlg. stolecznyczy XV *ex. GlKórn* II 205.

Stoleczny stołeczny pan '*dostojnik świecki lub duchowny zasiadający w radzie królewskiej, homo dignitate civili vel ecclesiastica ornatus, qui consilio regis intererat*': Optimas stoleczny pan *ca* 1500 *Erz* 102.

Stołek *formy*: *n. sg.* stołek XV *p. pr. R* XVI 340, XV *med. GlWroc* 37v, *ca* 1500 *Erz* 102, *ca* 1500 *R* XLVII 354; ~ *i. sg.* stołkiem 1418 *TPaw* VII nr 599; ~ *l. sg.* (na) stołku *MPKJ* V 67; ~ *n. pl.* stołki *OrtCel* 11, *OrtLel* 235, *OrtZab* 529.

Znaczenia: **1.** '*sprzęt do siedzenia dla jednej osoby, sella*': Jako czso vczinil Voyslaw Symoni, to vczinil za gego poczantkem, esz gest syedza w karczme gego ginim ludzem pyenadze bral y nan stolkem vderzil 1418 *TPaw* VII nr 599; Sedes stol, inde sella stolek XV *p. pr. R* XVI 340; Sedilia zedle uel stolky *OrtCel* 11, *sim. OrtLel* 235, *OrtZab* 529; Na stolkv (*war. kal.*: na stolcu) super sellam (sedit in foribus domus suae super sellam Prov 9, 14) *MPKJ* V 67; Sztholek sedile *ca* 1500 *R* XLVII 354; ~ łodny stołek '*ławka dla wioślarzy na statku, sedile remigum, transtrum*': Transtrum est sedilia nauis łodny stolek *ca* 1500 *Erz* 102.

2. '*krzesło władcy, tron, sella regia, solium*': Peticiones suas ad dei tribunal, stolek, miserunt XV *med. GlWroc* 37v.

Stołowe '*danina roczna składana kościołowi*

parafialnemu, vectigal, quod quotannis ecclesiae parochiali solvebatur': Janussius... actor contumax contra Wlodconem... pro stolowe 1404 *StPPP* II nr 1072; Mensalia al. stolowego patri plebano... cmetones per duos grossos (*sc.* debent dare) (1420 *?*) *DokMp* V 231; Domino Iohanni, plebano in Drzewyanowo, solidos annuales al. stolowe a tribus annis ipsi plebano... solvant 1433 *MMAe* XVI nr 265; De tribus fabris ferri, in eadem parrochia consistentibus, censum annuum, qui vocatur stolowe,... inscribimus 1448 *MMAe* XVII 487; Nostri suburbani... sin autem non habent bona aliqua, tunc dant medium *mansuales al. stolowego, sc. duos grossos *OrtWpM* 10; In villis praenominatis mensalia al. stolowe a subditis nostris... et proventus ecclesiis consuetos... concedimus (1459—72) 1721 *DokMp* V 385; Plebano... pro stolowe medium grossum *DlLB* I 274, *sim. DlLB* II 63. 140. 173. 237; Fabrica dicta przestanszka solvit stolowe, per unum grossum de qualibet domo, pro ecclesia et plebano in Przyesthan *DlLB* II 211, *sim. ib.* 438. 525, *etc.*; Occasione stolove et zakowe 1500 *MMAe* XVIII nr 188.

Stołowy '*należący do stołu, dotyczący stołu, ad mensam pertinens*': Cztyrzy obrøczy zlote... poloszyl... po kaszdey nodze stolowey (per singulos pedes mensae) *BZ* Ex 37, 13; ~ Vdzyelal... ssødy kv rozmagytey potrzebye stolowey (ad diversos usus mensae) *BZ* Ex 37, 16.

Ston '*nacięcie, ślad po uderzeniu ostrym narzędziem, incisio, vestigium instrumenti acuti in ligno factum*': Ibidem (*sc.* in hospicio) sciderunt li⟨gna⟩ [...] exciderunt XLta stonow super [...] 1449 *AGZ* XIV 279; Scisserunt al. srambili duodecim palos al. colow et in sex palis octo scissuras al. stony seccaverunt violenter in sepibus nostris 1470 *AGZ* XVII 25; Invasisti... concussisque hostiis... secasti et fecisti trzszy stony in acie fornacis in predicto domo 1472 *ib.* 70.

Stonąć '*utonąć, utopić się, aqua mergi, in aqua perire*': Kszyøszøtha gego stonøli søø (submersi sunt) w Morzu Czyrwonem *BZ* Ex 15, 4, *sim. ib.* 15, 10; Tey ystney trzody albo tych vyeprzow bylo dwa thyszyącza, ktoresz byly stonaly (qui sunt ibi mersi) *Rozm* 220.

Stonóg 1. *bot.* '*widlak goździsty, Lycopodium clavatum L.*': Spica gallica, spica celtica, cauda stonog 1437 *Rost* nr 2806; Stonog spica celtica 1472 *ib.* nr 892; Salmuca, id est wronyecz al. stonok, contra venena XV *p. post. R* LIII 69; Spica celtica, spica gallica, id est byaly mor, saluinca idem sunt, id est stonog, wronyecz XV *ex. GlLek* 58.

2. *zool.* '*Oniscus murarius L.*': Stonog aphalas 1419 *Rost* nr 5212; Stonog multipeda 1472 *ib.* nr 1471; Multipes est vermis habens multos pedes etc. stonog *ca* 1500 *Erz* 102.

Stopa *formy*: *n. sg.* stopa 1401 *Piek* VI 56, XV *med. SKJ* I 83, *BZ* Jos 1, 3, *etc.*; ~ *g. sg.* stopy *Gn* 174b, *BZ* Deut 28, 56; ~ *ac. sg.* stopę *Fl* 55, 6, 1411 *Czrs* 351; ~ *l. sg.* (na) stopie 1444 *StPPP* II nr 3186; ~ *g. pl.* stop *Gn* gl. 101b, 1435 *Pozn* nr 1453, *SkargaPloc* w. 27, *etc.*; ~ *d. pl.* stopam *BZ* Gen 3, 15; ~ *ac. pl.* stopy XV *med. GlWroc* 83v, *BZ* Jos 3, 13, *OrtMac* 100, *etc.*; ~ *l. pl.* (na) stopach XV *OrtWpM* 22.

Znaczenia: **1.** '*dolna część nogi od pięty do palców, pes*': Tako yszecz ony szø ge (*sc.* morze) byly tako szucho przesly, ascy ony... na⟨m⟩negsze stopy ne *szocz ony byly rosmoczyly *Gn* 174b; Oni stopø (calcaneum, *Pul*: nogy) *møiø chowacz bødø *Fl* 55, 6; Stopa calcaneus XV *med. SKJ* I 83, *sim. ca* 1500 *Erz* 102; Onacz... setrze glowø twoyø a ti bødzesz nyeprzyyaczyel stopam (calcaneo) gey *BZ* Gen 3, 15; *Czanka zona y roskosna, yas to nye mogla chodzicz po zemi ani swey nogi stopy (pedis vestigium) na zemi postavicz *BZ* Deut 28, 56; Wszelke myescze, na ktoresz støpy stopa nogy waszey (quem calcaverit vestigium pedis vestris), wam podam *BZ* Jos 1, 3; Gdysz postavø stopy swych nog (cum posuerint vestigia pedum) kaplani... wodach (*leg.* w wodach) iordanskich *ib.* 3, 13; Stopa cauilla 1472 *Rost* nr 1504; Planta stopą vel podeschvą *ca* 1500 *Erz* 102; Gdzye on (*sc.* Jesus) koly przyschedl, tu naslyadvyącz lyzal (*sc.* lew) yego stopy (ligensque vestigia) *Rozm* 138, *sim. ib.* 199; ~ Veniens ad granicias ad lapidem, in quo fuit sculptum stopa pro signo,... igne destruxit idem signum 1401 *Piek* VI 56; ~ być *komuś* krotek w stopę '*nie sięgać komuś do pięt, być za słabym, za mało ważnym w stosunku do kogoś, alicui imparem esse*' *(?)*: Statim Paulus... dixit: Dabo tibi securim adiuuamen. Cui domina predicta statim obiecit: Breuis es tu michi in planta vlg. crotekssz (*leg.* krotek-ś) mi w stopø, ut aduersus me vexilla sublevares 1411 *Czrs* 351.

2. '*dolna część czegoś czy też miara długości, alicuius rei pars infima vel etiam mensura longitudinis*': Petrus aggerem in summitate eiusdem piscine ex parte fluuii potens est facere et sipare, nec non aquam de ipso fluuio recipere canali al. stolem super [sp]pasum al. na sztopye similiter potens erit non dampnificando molendinum 1444 *StPPP* II nr 3186.

3. '*miara długości, około 33 cm, mensura longitudinis, ca 33 cm*': Cum XX duos passus,

stop, foderet *Gn* gl. 101b; Jsze pan Pyotr... widzerzal gacz, prog y colo na dzewaczy stop mimo trzy lata 1435 *Pozn* nr 1453; Ma-ly począcz od szwey polowycze murv trzy stopy (tres passus) kopacz, czyly ma poczacz od... polowycze mvrv szwego szaszyada kopacz trzy stopyenye? *OrtMac* 100; Od polowycze szwego szaszyada *mvro ma począcz kopacz szachthą..., a tho gest trzy stopy (tres passus, *OrtMac* 100: sthopyenye) odmyerzyvwszy *OrtOssol* 74, 3, *sim. ib.*; Dum sub isto (*sc.* arbore) movebitur, videlicet na trzy stopy, invenies *kylyowi et mothiky *DlLB* III 355; Oszm myar plothna, szyethm szthop w grobye, thom thylo vyrobyl szobye *SkargaPloc* w. 27, *sim. SkargaWroc* w. 16; Longitudo eius fuit XV pedis stop *ca* 1500 *JARp* X 181 r.

4. *'ślad, vestigium'*: Kyedykoly stąpyl (*sc.* Krystus), tedy vschytky stopy bylo snacz, byly krvye napelnyone *Rozm* 826, *sim. ib.* 827; ~ gorące stopy *'świeży ślad czynu przestępczego, recens vestigium facinoris'*: In ardentibus vest⟨i-g⟩iis... al. na gorączi[s]ch stopach XV *OrtWpM* 22; ~ *przenośnie*: Sequere exemplum eius, imitare vestigia, stoppy, eius XV *med. GlWroc* 83v.

5. *bot.* **a.** kobyla stopa *'podbial pospolity, Tussilago farfara L.'*: Bardana medla, lapa sulfurea kobyla stopa 1472 *Rost* nr 1631; ~ **b.** wilcza stopa *'karbieniec pospolity, Lycopus Europaeus L.'*: Vilcza stopa lupipedia *ca* 1465 *Rost* nr 4430; Vilcza stopa spina lupi 1472 *ib.* nr 1588; ~ **c.** zajęcza stopa *'koniczyna polna, Trifolium arvense L.'*: Szayøcza sthopa lagopedia 1460 *Rost* nr 3609; Zayacza stopa larpedia *ca* 1465 *ib.* nr 4409.

Stopić 1. *'doprowadzić do stanu ciekłego, liquefacere'*: Butirum mayum stopycz... et ibi coque pakowye XV *med. Zab* 516; ~ *'doprowadzić do stanu ciekłego, aby zrobić z jednych przedmiotów inne, liquefacere atque novas quasdam res effingere'*: Conflabunt, stopyą, gladios suos in vomeres w limyesche (Is 2, 4) XV *med. SKJ* V 253; ~ *o zniszczeniu posągu*: Stopyon conflatus igne (*sc.* Bel, Is 46, 1) 1471 *MPKJRp* V 173 v.

2. *'utopić, zatopić, in aqua demergere'*: Ty iste nyewyast⟨y⟩ wzyøwszy ony dyabelske obrazy nyesly ge do gezyora i stopiły (in stagni medium proiecerunt) *Błaż* 321.

Stopień *formy*: *ac. sg.* stopień 1454 *R* XLVII 353, 1471 *MPKJ* V 7; ~ *l. sg.* stopieniu XV *med. SKJ* V 278; ~ *g. pl.* stopień *Rozm* 13; ~ *ac. pl.* stopienie *OrtMac* 100, *Rozm* 13.

Znaczenia: **1.** *'schód, gradus'*: Czczyenye o tem, yze dzyevycza Marya... vyedzyona do Ierusalem a thesch o tem, kako pyatnasczye stopyeyn v tego kosczyola, na ktore bez pomoczy wstąpyla *Rozm* 13; Yako przysly do Salomonowa kosczyola, tamo bylo pyetnasczye stopyen (gradus quindecim sunt ascensionis) kv *dzrzvyam *ib.*; Dzyeczyatko Marya... przez svey ('wszej') pomoczy na ony stopyenye (gradus) sama veschla *ib.*; ~ Stopyen (*war. lub.*: stopy) gradum (Habacuc... stat super custodiam suam et figit gradum super munitionem Prol) 1471 *MPKJ* V 7.

2. *'miara długości, ok. 33 cm, stopa, mensura longitudinis, ca 33 cm, pes'*: Ma-ly począcz od szwey polowycze murv trzy stopy kopacz, czyły ma poczacz od... polowycze mvrv szwego szaszyada kopacz trzy stopyenye (trium passuum, *OrtOssol* 74, 3: stopy)? *OrtMac* 100.

3. *'stan natężenia, intensywności, alicuius rei vis atque contentio'*: Asserunt de ipsa (*sc.* Maria) sancti patres,... quod in illo gradu, stopyenyv, alte deuocionis fuit continue, ad quem alii maximi sancti... rarissime admittuntur XV *med. SKJ* V 278; Fides huius reguli triplicem gradum, stopyen, habuit,... scilicet inicium, incrementum, id est medium vlg. posrzodek, et perfeccionem 1454 *R* XLVII 353.

Stopka, *też pl. tantum* **Stopki 1.** *'przedmiot przypominający małą stopę, tu o kamieniu takiego kształtu, qui pedem parvum in memoriam revocat, hoc loco dicitur de lapide eiusdem formae'*: Ad quendam lapidem iuxta viam publicam positum, qui *bozi stopka dicitur 1281 *PPom* 283; Qui incipiunt a lapide, qui dicitur boza sthopka (1323) 1511—3 *KodPol* II 679, *sim.* 1342 *PPom* 283. ~ *Zapewne już nomen proprium.*

2. *bot.* **a.** stopka, stopki *'sporysz, Claviceps purpurea Tub.'*: Stopka frugistrum 1472 *Rost* nr 1728; Stopky frugistrum *ib.* nr 1729; ~ **b.** zajęcza stopka *'pięciornik rozłogowy, Potentilla reptans L.'*: Zayącza stopka pentastrum 1472 *Rost* nr 1754; ~ *'koniczyna polna, Trifolium arvense L.'*: Zayøcza stopka lagopedia *ca* 1500 *Rost* nr 5486.

Stopki *cf.* **Stopka**

Storaks *'żywica z drzewa styrak lekarski, resina Styracis officinalis L.'*: Storax storax *ca* 1500 *Rost* nr 7311.

Storycerzewnik *'setnik, dowódca stu (najczęściej uzbrojonych) ludzi, centurio'*: Storiczerzewnyky (*war. kal.*: stho ryczierzew, *BZ*: setniki) centuriones (tulique de tribubus vestris viros sapientes... et constitui eos principes, tribunos et centuriones Deut 1, 15) *MPKJ* V 28.

Storzan *bot.* '*połonicznik nagi, Herniaria glabra L.*': Storzan arenosa 1437 *Rost* nr 2458; Storzan centumgrana *ca* 1465 *ib.* nr 4240, *sim.* 1472 *ib.* nr 379. ~ *Cf.* **Stoziarn.**

Storzanki *pl. tantum, bot.* '*gatunek storczyka z kulistymi bulwami, Orchidearum sp. tuberibus obovatis*': Sto⟨r⟩zanky 1493 *Rost* nr 2383.

Storzyczewie *(?) coll. bot.* '*gatunek storczyka z kulistymi bulwami, Orchidearum sp. tuberibus obovatis*': Storziczeue satirion 1472 *Rost* nr 271.

Storzyk *bot.* '*gatunek storczyka z kulistymi bulwami, Orchidearum sp. tuberibus obovatis*': Storzik satirion 1472 *Rost* nr 267.

Storzysz *bot.* '*gatunek storczyka z kulistymi bulwami, Orchidearum sp. tuberibus obovatis*': Storzyss satirion 1472 *Rost* nr 264.

Stos '*kupa, sterta, strues, acervus*': Strues est collectio lignorum stosz drew *ca* 1500 *Erz* 102.

Stoziarn *bot.* '*połonicznik nagi, Herniaria glabra L.*': Stosyarn centumgrana *ca* 1465 *Rost* nr 4239; Arenosa, id est *sthozery XV *ex. GlLek* 68. ~ *Cf.* **Storzan.**

Stożyć '*składać (siano, zboże) w stóg, in metas exstruere (foenum, frumentum)*': Incole villarum... fenum... falcastratum... rastrare ibidem et cumulare vlg. sthoschicz ⟨tenebuntur⟩ (1405) 1518 *DokMp* I 333; Ysze xącz Miroszek... ne pobral szaną, czo ge Blaszcy szekl i grabil, i *scozil 1420 *Pozn* nr 1061; Kmetones... debent... vnum diem super pratum fąlcastrare et hoc idem cumulare vlg. i stoszicz 1421 *MMAe* XVII 190, *sim.* 1499 *MMAe* XVIII nr 620; Tho szano, czszo ye kmotowicz... grabil y stozil, tho ye stozil na *mye dz⟨iedzinie⟩ 1427 *Kościan* nr 1297. ~ *Cf.* **Zstożyć.**

Stóg *formy*: *n. sg.* stog 1396 *TPaw* IV nr 5286, 1462 *AGZ* XI 478, 1463 *AGZ* XVI 7, *etc.*; ~ *g. sg.* stoga 1418 *Pozn* nr 1021, 1435 *Pyzdr* nr 1094, *MPKJ* V 34; ~ *ac. sg.* stog 1400 *StPPP* VIII nr 10953, 1437 *AGZ* XII 17. 22, 1448 *AGZ* XIII 261, *etc.*; ~ *n. pl.* stogi 1494 *Podol* 6; ~ *g. pl.* stogow 1456 *AGZ* XIV 479, 1464 *AGZ* XV 431, 1466 *ib.* 43; ~ *ac. pl.* stogi 1436 *AGZ* XIII 4, (1437) XVI *in. KodWil* I 171, 1443 *TymWol* 80, *etc. etc.*

Znaczenie: '*siano, zboże lub słoma ułożona w kształcie piramidy lub stożka, meta, strues foeni, frumenti vel stramenti*': Recepit... octo horeos siliginis annonalis et cum aceruo feni vlg. stog 1396 *TPaw* IV nr 5286; Petrassius... Wenceslaum... pro uno stog tritici et pro alio stog siliginis iuramento et iure euasit 1400 *StPPP* VIII nr 10953; Iako Pyotr... nye posegl kschądzu... stoga schana 1418 *Pozn* nr 1021; Yakom... nye pobrala stoga slomy 1435 *Pyzdr* nr 1094; Remissus est Iohannin... ad... Nicolaum... pro pratis et pro cumulis feni al. *stoky 1436 *AGZ* XIII 4; Quod Maxim... acervum feni al. stog... recepit 1437 *AGZ* XII 22, *sim. ib.* 17; Pro quinque cumulis vlg. sthogy iam de pratis paratis (1437) XVI *in. KodWil* I 171, *sim.* 1443 *TymWol* 80, (1477) *KodWil* I 358; Abstulisti duos acerwos feni al. stogy 1444 *AGZ* XII 133, *sim.* 1447 *AGZ* XIII 230, 1464 *AGZ* XVI 15; Pro eo, quia tu... occupasti cumulum feni vlg. stog syana zabavileszs 1448 *AGZ* XIII 261, *sim.* 1462 *ib.* 364. 395, 1465 *ib.* 460, 1463 *ib.* 506; Nicolaus... fideiussit... Vincencio... pro tribus artomis al. stogi frumenti 1450 *AGZ* XIV 300, *sim.* 1452 *ib.* 343; Pro quinque stogow feni 1456 *ib.* 479; Cassulam al. *stok tritici... recepit 1460 *RocznHist* XIV 328; Leonardus Zophie... debet dare bonum pratum, in quo bonus acervus al. stog posset fieri de feno 1462 *AGZ* XI 478, *sim.* 1463 *AGZ* XVI 7; Quia... in eisdem pratis Fyethko viginti artonios feni al. dwadzescza stogow... falcastravit 1464 *AGZ* XV 431; Receperunt novem arthonios tritici al. dzewyacz sztogow pschenycze 1466 *ib.* 43; Quia tu recepisti eidem homini acervum al. brog siliginis, cumulum al. stog avene 1471 *AGZ* XIX 8; Si arthonios al. stogy et copiczas inundaret, extunc Cloczkonis dampnum fieri debet *ib.* 9; Podle stogą juxta acerwm (Ruth 3, 7) *MPKJ* V 34; Recepistis... duos arthanios al. dwa stogy frumenti 1474 *AGZ* XVIII 83; Quia tu sibi Szyenko recepisti cumulum avene et alium feni al. stog owssa y drugy stog szyana 1478 *ib.* 172; Sterty, stogy diversi grani..., omnia ista recepit dominus castellanus 1478 *RachKról* 169; Quod idem Biali tenetur sibi artofagum al. stog feni 1484 *AcLeop* I nr 809; Legavi pratum na dwa sthogy penes Zusztha (1490) *KodWil* I 760; In oreo remanserunt quatuor cumuli al. stogy avene, tritici duo stogy, *stok ordei 1494 *Podol* 6; Clibanus, id est fornax vel cumulus feni pyecz albo stog *szanyą *ca* 1500 *Erz* 101; Stirta, stog szyaną *ib.*; ~ *użycie poetyckie*: Stog acerws (venter tuus sicut acervus tritici Cant 7, 2) 1471 *MPKJ* V 74.

1. Stół *formy*: *n. sg.* stoł *Fl* i *Pul* 68, 27, *Slota* w. 8, XV *p. pr. R* XVI 340, *etc.*; ~ *g. sg.* stola *Fl* i *Pul* 127, 4, 1403 *Pozn* nr 738, *Aleksy* w. 170, *etc.*; stołu *MW* 81b, 1472 *ZapWarsz* nr 3065; ~ *d. sg.* stołu 1407 *Pozn* nr 606, *Slota* w. 60, *Aleksy* w. 16, *etc.*; ~ *ac. sg.* stoł *Fl* i *Pul* 22, 6, *Slota* w. 19, 1424 *Pyzdr* nr 977, *etc.*; ~ *i. sg.* stołem *Slota* w. 15, XV *med. MPKJ* V 429, *BZ* Tob 9, 8, *etc.*; ~ *l. sg.* (na) stole *Slota*

w. 3. 7. 78, 1437 *Wisł* nr 228 s. 88, *etc.*; ~ *n. pl.* stoły 1419 *AKPr* VIIIa 45; ~ *g. pl.* stołow 1401 *Pyzdr nr* 149; ~ *ac. pl.* stoły *Aleksy* w. 68, *EwZam* 304, *Rozm* 210. 449; ~ *i. pl.* stoły 1464 *KsNWarsz* I nr 641.

Znaczenia: **1.** *'sprzęt domowy, najczęściej drewniany, służący do spożywania na nim posiłków, także potrawy na nim podawane, mensa'*: Vgotowal ies w obesrzenu moiem stol (mensam) przecywo tym, gisz møøczø ⟨mnie⟩ *Fl* 22, 6, *sim. Puł*; Bødz stol gich (mensa eorum) przed nymi w sidlo y w odplaty, y we szcodø *Fl* 68, 27, *sim. Puł*; Synoue twogy, yako mlod[c]zowe oływ okolo stoła twego (in circuitu mensae tuae, *MW* 81b: w okrąg drzewa sztołu thwego) *Fl* 127, 4, *sim. Puł*, *sim. Rozm* 347; Iaco Vøcencia pobrala stołow i *drugil rzeci chøsebnø rzeczø 1401 *Pyzdr* nr 175; Jakosm ne stargnal Janaussa stola (*leg.* z stoła) ani go deptal 1403 *Pozn* nr 738; Jaco ti stoli, czo mye Pabian røbił, thi sø przi nem 1419 *AKPr* VIIIa 45; Czszole szø na niwe swøze, tho wszytko na stole løsze *Słota* w. 7, *sim. ib.* w. 78; Przetocz stol weliky sweboda, staye na nym pywo y voda, y k temu møszo y chlep *ib.* w. 8; Z yutra weszol nikt ne bødze, alysz gdi za stolem szødze, tosz wszego mislena zbødze *ib.* w. 15, *sim. Rozm* 547; A mnogy ydze za stol, szødze za nym yaco wol *Słota* w. 19, *sim. Rozm* 529; Tu szø wøcz starsy posznayø, przytem szø k stolu szadzayø *Słota* w. 60, *sim. Aleksy* w. 16, *Rozm* 305; Yakom nossyl wyerdunk do pana Burczkowa domu... y na stol gye poloszyl 1424 *Pyzdr* nr 977; Na stole sponka 1437 *Wisł* nr 228 s. 88; Sedes stol, inde sella stolek XV *p. pr. R* XVI 340; Napomynanye y nauka kv byskvpu..., kako sye yma ymyecz przed stolem y za stolem, y po stolye (ante mensam, in mensa et post mensam) XV *med. MPKJ* V 429; Gdycz wszythky stoły osządą, thedycz ya ivsch w drodze bandą *Aleksy* w. 68; Racz my szwą gyelmvszna dacz, bych mogl thy odrobyny bracz, czo bądą sz thwego stola padacz *ib.* w. 170, *sim. Rozm* 358. 394; Gabelus... nalyazl Thobyasza za stolem syedzøcz (invenit Tobiam discumbentem) *BZ* Tob 9, 8, *sim. Rozm* 319. 321. 382; Adam... resignavit suam domum cum stolı et zedel et cum omnibus rebus Nicolao 1464 *KsNWarsz* I nr 641; Jakom ya... przischethwschi do domv ych nye wzyalem stholv gwaltem w domv ych 1472 *ZapWarsz* nr 3065; Nathychmyast kazała (*sc.* Maryja) przynyescz na stol (*sc.* chleb) *Rozm* 102; Jesus... vypądzyl s kosczyola y ovcze, y voly..., wschytky pyenyvdze rosul y stoły (mensas) przevroczyl *ib.* 210, *sim. ib.* 449, *EwZam* 304; Ya spravyam vam stalym krolevstvo vyeczne..., abysczye pyly a yedly y nakarmyeny byly pożądanego veszelya na mem stolyc (super mensam meam Luc 22, 30) v krolevstvye moym *Rozm* 559; ~ ⟨G⟩ospodne, da my tho wedzecz, bych mogl o them czszo powedzecz, o chlebowem stole *Słota* w. 3; ~ *(o stole podróżnym, używanym w czasie podróży, de mensa, qua homines in itinere utuntur)*: Pro II mensis stoli, expedicionalibus 1393 *MMAe* XV 161; ~ *(o przyjmowaniu komunii św., de cena Domini sumenda)*: Y gdzye bych ya myala szyedzyecz kv angyelskyemu stolv, gdzye tho thy myly gospodnye chczesch nakarmycz y napoycz... thwego bosthwa szlothkosczya *Naw* 122; ~ kmiecy stoł *'stół używany przez kmieci, jadło na tym stole, mensa, qua cmethones utebantur, cibus in hac mensa positus'*: Rustica mensa, kmyeczy stol, diu nutritum fouerat angwem 1466 *R* XXII 14; ~ stoł (obietny) *'stół ofiarny, taki na którym składało się ofiary, ara sacrifica'*: Uczyn, czsokoły gest przykazal pan..., skrzynyø..., stool (mensam)... s offyernymy chlebi *BZ* Ex 35, 13; Vdzelal y stool s drzewyaa (mensam de lignis) *ib.* 37, 10; Przewleczye przes nye (*sc.* przez obręcze złote) szerdzy, abi mogl stool noszon bicz (ut possit mensa portari) *ib.* 37, 14; Stol takesz obietny (mensam quoque propositionis) owinø modrim plaszczem..., chlebi zawszdi na nyem bødø *BZ* Num 4, 7, *sim.* 1471 *MPKJ* V 24.

2. *'tron królewski, sella regia, solium'*: Stool tronus (fecit etiam rex Salomon thronum de ebore grandem et vestivit eum auro fulvo nimis III Reg 10, 18) 1471 *MPKJ* V 44.

3. *'skarb książęcy lub biskupi, bonum ducis aut episcopi'*: Jaco werdunki w Scoroszewe ne przisluchali ani przidani tamo cu caple ot czterdzeszci lath, ale przisluchayø cu stolu byscupemu 1407 *Pozn* nr 606; Nyektorzy przed sąd navczyli syą sylną moczą przychodzycz..., aby syą taczy wszczągnali, chczem, aczby to ktory vczynyl, pokvpy wyną kv stolv naszemv (nostrae camerae applicanda puniatur, *Sul* 28: naszemw dworv) *Dział* 16; ⟨A⟩le ysze wina rzeczona syedmnadzesyąth nykomv nye ma bycz skazana, gedno naszemv stolv (nostrae camerae applicatur, *Sul* 30: naszecmu skarbv alybo naszeey komorze), przeto chczem, aby wiedzano, gdze abo ocz ma bycz skazana *ib.* 18, *sim. ib.* 31. 60.

4. *'trybunał sądowy, instancja sądowa, iudicium'*: Vkladamy, aczby nyektory sądza... dzerszącz strona yedna zdal abo skazal... vczą-szayącz drvgą stroną, tedy strona vczą̨szona odzowie syą kv wysszemv stolv (ad superiorem) *Dział* 2, *sim. ib.* 3.

2. Stół '*kanal, przekopa, canalis, fossa*': Paulus... debet ducere hunc ipsum fluvium in piscinam quantum necesse est, et de piscina per ductile canalis unius stolem jenostaynim 1437 *StPPP* II nr 2709; Petrus aggerem in summitate eiusdem piscine ex parte fluuij potens est facere et sipare, nec non aquam de ipso fluuio recipere canali al. stolem 1444 *ib.* nr 3186.

Stpica *cf.* **Szpica**

Stpień, Spień 1. '*spinka, sprzączka, fibula*': Stpen fibula *ca* 1420 *WokTryd* nr 216; Stpyen fibula 1437 *Wisł* nr 228 s. 86, *sim. ca* 1455 *JA* XIV 494; Spinter est ornamentum pectoris spyączye vel spen *ca* 1500 *Erz* 99.

2. '*ramię wagi, lanx staterae*' *(?)*: Gdysz... v sprawyedlivich szandzy nye ma... mytho sprawyedlywoscz wywroczycz, alye noszącz wagą w rąkv rownym stepyenyem alybo stepnem wazywszy (sed gestent stateram in manibus aequo libramine lances appendentes) sprawyedlywye skazanye kasdemv mayą vczynycz *Sul* 54.

Stracać 1. '*marnować, trwonić, effundere, perdere, dissipare*': Tako ziemyanye czastokrocz konye... straczayą y tesz dzedzyny... zastawyayą *Dział* 36; Ysz po smyerczy maczerze dzeczy... dla swego glupyego rozvmv mlodych lyat gymyenye straczayą (contingit... amittere bona, *Sul* 46: przygadza szą gym... vtraczycz) *ib.* 38.

2. '*zostać pozbawionym czegoś, aliqua re privari*': ⟨K⟩to sam tego nye trzyma, czso na swem przywyleyv yma, podlug prawa dawnego sam to stracza (decernat... amittere privilegii auctoritatem) *Dział* 33.

Stracenie *formy*: *n. sg.* stracenie XV *med. R* XXIV 363, *Rozm* 623; ~ *g. sg.* stracenia *Sul* 25. 108, 1471 *MPKJ* V 132, *etc.*; ~ *d. sg.* straceniu *Sul* 85, *Rozm* 618. 622. 634; ~ *ac. sg.* stracenie 1398 *TPaw* IV nr 441, 1416 *AKH* III 262, 1451 *AGZ* XIII 317, *etc.*; ~ *i. sg.* straceniм *Sul* 9, *Dział* 12; ~ *l. sg.* (w) straceniu *OrtMac* 120, *OrtOssol* 88, 3, *Dział* 33.

Znaczenia: **1.** '*pozbawienie urzędu, utrata majątku, stanowiska, uprawnień itp., actus privandi dignitate, perdendi rem familiarem, dignitatem, sim.*': Wozni pod sbawyenym alybo straczenym vrząndv swego y gymyenya sztracenym (sub poena privationis officii et spoliatione bonorum)... slyachthi... nagabacz... nye ma szmyecz *Sul* 9; Isz pysaarz sandowi pod wyną stracenya swego wrzandv (sub poena privationis sui officii, *Dział* 12: pod straczenym swego vrzadv) nye gynako nyszly podlug vrzandv pozwoow oczrzedzą prawvyącye szą... myenycz maa *Sul* 25; Przes przekazi straczenya (non obstante amissione) thego tho gymyenya pan... kmyeczya... bandzye schukal *Sul* 108; Humilitas est clauis regni celorum... Sic per oppositum superbia... est regni celorum perdicio straczenye XV *med. R* XXIV 363; O przywyleya straczenyv, gdy kto nye sądzy podlug gego *Dział* 33.

2. '*zniszczenie, zatrata, pozbawienie życia, actus destruendi, perdendi, vita privandi*': Straczenya subtraccionis (nos autem non sumus subtractionis filii in perditionem Hebr 10, 39) 1471 *MPKJ* V 132; Vidit enim Pilatus Ihm ligatum et cathenam, signum damnacionis, *gl.* damnacionis szgvbyenyą, straczenya, in collo habentem XV *p. post. Kalużn* 273; Ducebantur alii duo cum Xpo latrones, ut interficerentur na straczenye (Luc 23, 32) *ca* 1500 *JARp* X 208r; *Kokol tho szą synovye straczenya vyecznego (filii sunt nequam Mat 13, 38) *Rozm* 341; O tem, yako myly... Iesus... zaloval straczenya Iudaschova *ib.* 593; Począł (*sc.* Jesus) tązycz prze pogorschenye apostolskye y prze straczenye nyemylosczyvych *ib.* 594; Naczesz przyschedl? Ku straczenyv oycza? *ib.* 618; Iesusza, yen yesth zbavyenye, sukaly ku straczenyv, alye yego straczenye bylo nalyezyenye wschego svyatha *ib.* 622—3; Strzeglem ych, yze nyyeden nye zgynął sz nych, yedno szyn straczenya (filius perditionis Jo 17, 12, *sim. ib.* 577), czvsch Iudasch namyenyony straczenyv *ib.* 634; Nye daysz yey (*sc.* duszy) zaszye ve ztraczenye *ib.* 823.

3. '*przegranie sprawy w sądzie, causam in iudicio perdendi actus*': Ego pareo termino et volo ad subiudicem vlg. o straczene y o dobicze 1416 *AKH* III 262, *sim.* 1398 *TPaw* IV nr 441, 1451 *AGZ* XIII 317, 1453 *StPPP* IX nr 509; Czlowyek, yenze bi nye bil przi... zalobye..., ten any ku straczenyv (ad perditionem) any ku wynye ma bycz skazan, any swey rzeczi straczy *Sul* 85; Onego mayą szkazacz s prawą w straczenyv *OrtOssol* 88, 3, *sim. OrtMac* 120.

Straceniec 1. '*skazany na śmierć, skazaniec, qui capitis damnatus est*': Ibi erat cipus, kloda,... vbi crucifigendi, straczenycze, tenebantur, ne fugiant XV *p. post. Kalużn* 276.

2. '*żołnierz lekkozbrojny potykający się w pojedynkę z wrogiem przed bitwą, harcownik, veles*': Vellites harczerze vel strączenczy *ca* 1500 *Erz* 102.

Strach *formy*: *n. sg.* strach *Fl* i *Pul* 13, 9. 54, 4. 104, 37, *etc. etc.*; ~ *g. sg.* strachu *Gn* 175a, *Fl* i *Pul* 90, 5, *BZ* Gen 20, 11, *etc.*; ~ *ac. sg.* strach *Gn* 175b, XV *med. R* XXII 238, XV *med. SKJ* V 262, *etc.*; ~ *i. sg.* strachem *Fl* i *Pul* 13, 9, XV *med. SKJ* V 252, 1466 *RRp* XXII 26, *etc.*;

~ *l. sg.* (w) strasze *Fl* 2, 11; strachu *BZ* Deut 26, 8, *Pul* 89 arg.; ~ *n. pl.* strachy *Pul* 87, 17; ~ *g. pl.* strachow *Fl* i *Pul* 144, 6, XV *p. post. R* XXV 174; ~ *ac. pl.* strachy *Rozm* 82. 89; ~ *i. pl.* strachy XV *med. R* XXII 244, *BZ* Gen 18, 15, 1471 *MPKJ* V 94, *etc.*; strachmi XV *med. R* XXV 152.

Znaczenia: **1.** *'uczucie zagrożenia, stan niepokoju wywołany niebezpieczeństwem istniejącym lub spodziewanym, trwoga, przerażenie, bojaźń, timor, metus'*: Tedy vøcz my fszythcy od sylnego strachu vmrzecz muszemy *Gn* 175a; Ysze przestocz na vasz nasz Xc mily ten tho strach gestcy on gy na uasz bil spuscil *Gn* 175b; Boga sø ne wziwali, tam sø drszeli strachem (timore), gdze to ne bil strach (timor) *Fl* 13, 9, *sim. Pul*; Strach smercy (formido mortis) padl iest na mø *Fl* 54, 4, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 104, 37, *BZ* Judith 3, 9, *Rozm* 139, *etc.*; Strach formido 1437 *Wisl* nr 228 s. 87, *sim.* XV *p. pr. PF* IV 616, XV *p. pr. R* XXII 333, XV *med. GlWroc* 58v, *etc.*; Timuerunt timore magno a ony baly sze wyelkym strachem (Luc 2, 9, *EwZam* 292: boyasznyą vyelyką) XV *med. SKJ* V 252; Ille natus est, qui habet potestatem omnem formidinem fugare et expellere strach zaploschicz a zagnacz *ib.* 262; Czincze kazanya ma..., abiscze bidlicz mogli w zemi przes wszego strachv (absque ullo pavore) *BZ* Lev 25, 18, *sim. ib.* 26, 5, XV *p. post. Kałużn* 287, *Rozm* 510, *etc.*; Dam strach (dabo pavorem) na gich szerca *BZ* Lev 26, 36, *sim. Rozm* 656; Viwyodl nasz [nasz] z Egipta w røcze sylney... y vyelikyem strachv (in ingenti pavore) *BZ* Deut 26, 8; Strach (defectio Psal 118, 53, *Fl* i *Pul*: pomdlene) dzerzal mie za grzeszne opusczaiøcze zakon twoy *MW* 26a; Vti summus horror szwyrchowny strach XV *p. post. GlKórn* II 191; Kyedy poczną lyvdzye schnącz przed strachem (prae timore Luc 21, 26) *Rozm* 482, *sim. ib.* 665; Yvz rozvmnosez strachem czyrpnye *ib.* 594; O tem, yako szye apostolovye pochvaczyly z vyelykyem strachem *ib.* 614, *sim. ib.* 654. 699; ~ Abi we wschech vczinczech myal vmysl prosti, ny falą moczną ny ziszkyem zadnim albo sromem a strachi nakrziwon XV *med. R* XXII 244; Strachmy terroribus XV *med. R* XXV 152; Nye szmyalasm syø vrzaswszy syø strachi (timore perterrita) *BZ* Gen 18, 15; Obstupuerunt strachy schią zdzywyli (timuerunt, extrema terrae obstupuerunt Is 41, 5) 1471 *MPKJ* V 94; Czyrpyely sa vyelykye nyedostatky, glod,... bladzenye, strachy vyelykye od zboyecz (timorem latronum) *Rozm* 82, *sim. ib.* 89; Vschyczy strachy vczyeczeczye (timore perterriti cuncti recedetis) *ib.* 580, *sim. ib.* 654, *etc.*; Ale Pyotr przed vyelykymy strachy nye schlyschal yego (*sc.* kura) *ib.* 675, *sim. ib.*; ~ *'zdumienie, osłupienie, stupor'*: Stupor enim circumdederat eum sztrach (*GlWroc* 60r: dzyff, *GlDom* 72, *EwZam* 306: zvmyenye) gy *oganøl (Luc 5, 9) *ca* 1420 *R* XXIV 84; Strach rigor *ca* 1428 *PF* I 492; Vyelykye czvdo stalo szye s tych yayecz... a ⟨o⟩ to ony myely vyelyky strach (de quo fit stupor omnibus) *Rozm* 72; *Vrzacz ony svoye bogy tako barzo osromoczone, vyelyky (*leg.* w wieliki) strach y wlyaknyenye (in stuporem et timorem magnum) wschyszczy szye vdaly *ib.* 91; ~ strach (boży) *'lęk połączony z szacunkiem, pokorna cześć, reverentia, cultus'*: Sluszicze bogu w strasze (in timore, *Pul*: w boyazny) y weselcze se iemu se drszenim *Fl* 2, 11; Bo gisch schą w zcli grzechow dopusczonich, bądą vczescheni otpusczenim gich, a to... zna ten, gen zaluge, eze nye ma grizyenya na sąmnyenyv, aczle ma strach, przes gego nikt nye ma bicz asz do smyerczi XV *med. R* XXII 238; Znadz tu nye na tem myeszczczu strachu bozego (non est timor dei), zabyyø mnye prze moyø zonø *BZ* Gen 20, 11; Modlytwa grzesznego w strachu będøczego w pokornoszczy *Pul* 89 arg.; Kthorym szkrvschenym mego szyercza, ktorym sthrachem... moglabych przyancz twa nyebyeszka karmya? *Naw* 114.

2. *'zdolność wywoływania przerażenia, trwogi, metus iniciendi facultas'*: Ne *bodzesz se bacz od strachu nocznego (a timore nocturno) *Fl* 90, 5, *sim. Pul*; Terror, *gl.* formido, horor, pernicibus alis nos penetrans volucri fulmine, strach obyassnyonymy scrzydlj przestraschywszy lisnyenym, strauit humi 1466 *R* XXII 25; Si fortes estis vel si bellare potestis vi vel terrore strachem 1466 *RRp* XXII 26; Strach tremor (terror vester ac tremor sit super cuncta animalia terrae Gen 9, 2) 1471 *MPKJ* V 8; Nade wszemy nyeprzyaczoly moymy vczynyonesm przekora søszyadom moym barzo y strach (timor, *Fl*: boiazn) znayomym moym *Pul* 30, 14; Na myę szły gnyewowye twoy y strachy (terrores) twoye zamøczyly mye *Pul* 87, 17; Tercio mundus assimilatur mari et hoc propter periculum strachow XV *p. post. R* XXV 174; Bąda znamyona v slonczv y na myeszyączą... a na zyemy vdrączenye lyvda przed strachem chelstvv abo ryczenya morskyego (prae confusione sonitus maris Luc 21, 25) *Rozm* 482; ~ strachy *'czyny budzące lęk, facinora metum inicientia'*: Mocz strachow twogych (virtutem terribilium tuorum) mołwycz bødø *Fl* 144, 6, *sim. Pul.*

3. *'zamieszanie, halas wywołane strachem,*

trepidatio metu effecta': Slyszą *Affradoszyą... taky krzyk a taky brząk, a myeszanye wschego myasta, yal pytacz, czemv by taky strach (clamor ac strepitus) byl v myesczye *Rozm* 93.

Strachować się *formy*: *imper. 3. sg.* strachuj XV *in. R* XXIV 73; ~ *part. praes. act. adi. n. sg. m.* strachujący *ca* 1428 *PF* I 487; ~ *inf.* strachować *BZ* Deut 1, 21; ~ *condit. 3. sg. m.* by strachował *Rozm* 117.

Znaczenie: '*bać się, odczuwać trwogę, lęk, metuere, exhorrescere*': Non turbetur cor vestrum neque formidet strachwgi (Jo 14, 27) XV *in. R* XXIV 73; Strachuyøczy szę metuendus *ca* 1428 *PF* I 487; Ne raczcze syø strachowacz (noli timere) any czego bacz *BZ* Deut 1, 21; To yemv povyedal, by szye nycz nye bal any teze strachoval (nihil verearis) *Rozm* 117.

Stracić *formy*: *praes. ind. 1. sg.* stracę *Rozm* 524; *2. sg.* stracisz *Fl* i *Pul* 142, 14; *3. sg.* straci 1440 *AGZ* XII 79, *Sul* 9. 12, *etc. etc.*; ~ *inf.* stracić 1406 *KsMaz* I nr 707, 1432 *ZapWarsz* nr 395, *Sul* 19, *etc. etc.*; ~ *praet. 1. sg. m.* straciłeśm 1427 *Pozn* nr 1254; straciłem *De morte* w. 100, 1471 *MPKJ* V 53; jeśm stracił *Gn* 172a; -śm stracił 1409 *Pozn* nr 794; -m stracił 1466 *ZapWarsz* nr 1248, 1471 *ib.* nr 3050, 1472 *ib.* nr 3078; *f.* -(e)m straciła *De morte* w. 214; *2. sg. m.* stracił-ś 1418 *TPaw* VII nr 293; -(e)ś stracił 1422 *Czrs* 264; *3. sg. m.* jest stracił *Gn* 172a; stracił 1396 *Kościan* nr 79, 1403 *KsMaz* I nr 260, 1409 *Pozn* nr 672, *etc. etc.*; *f.* straciła 1391 *HubeZb* 63, 1421 *Kościan* nr 1212. 1212a, *etc.*; *1. pl. m.* -(e)smy stracili *Gn* 172a; *2. pl. m.* -(e)ście stracili *Gn* 182a; *3. pl. m.* stracili XV *med. RRp* XXIV 361, *OrtMac* 42. 60, *etc.*; ~ *plqperf 1. sg. f.* -(e)m była straciła *Rozm* 385; *3. pl. m.* są byli stracili *Gn* 182b. 183a; ~ *condit. 2. sg. m.* by stracił *Dek* V; *3. sg. m.* straciłby 1474 *Zab* 540, *Rozm* 384; (-)by stracił *Sul* 15. 30, *Dział* 42, *Rozm* 669; *f.* straciłaby *Rozm* 385; (-)by straciła *BZ* Deut 22, 3, *OrtMac* 69, *OrtOssol* 55, 4; *1. pl. m.* (-)bychom stracili *Gn* 172a, XV *med. R* XXII 235—6; *3. pl. m.* -by stracili *MW* 35a; ~ *part. praet. act.* straciwszy *Dział* 38, *Rozm* 840; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* stracony *Rozm* 831; *f.* stracona 1471 *MPKJ* V 46; *neutr.* stracone *Sul* 50; *ac. sg. f.* straconą *BZ* Lev 6, 3; *neutr.* stracone 1479 *AGZ* XVIII 184; *v. sg. m.* stracony *Rozm* 550; *i. sg. m.* straconym *Rozm* 637; *l. sg. m.* (o) straconym *Rozm* 385; *n. pl. neutr.* stracona 1472 *Rost* nr 996; *cf. też* **Stracony**; ~ *inf. pass. sg. m.* stracon być *Rozm* 594; być stracon *Rozm* 500; ~ *praes. pass. 3. sg. m.* stracony jest XV *p. post. R* I s. XXXIX; ~ *fut. pass. 3. sg. m.* będzie stracon *Rozm* 167.

Znaczenia: **1.** '*zostać pozbawionym czegoś, ponieść szkodę, stratę, aliqua re privari, detrimentum, iacturam accipere*': Iaco Jacuss slubil Jacussa o ten kon zaydz, czsos gy pani straczila 1391 *HubeZb* 63; O then kon straczil Janus swoy kon 1396 *Kościan* nr 79; Iacom ya zadal dzeszøcz grziwen na Micołayowø zemø a ne malem gich straczicz 1406 *KsMaz* I nr 707; O to Micolay ne straczil sta krziwen 1409 *Pozn* nr 672, *sim.* 1412 *Pyzdr* nr 360; Jaco czso mø Bogusława... do *Lenewey wranczila, o tosm straczil sto krziwen 1409 *Pozn* nr 794; Gdi Budzyslaw nye straczyl dzeszanczy grzywen..., ale gego procurator Gnewosz Lobesky, ten tho straczyl 1418 *Kal* nr 622; O them ya rankoyemstwe niczsz ne wem anisz ty mne o to obszilal, any przíposziwal, stracyllisz, o tem ya ne chcza niczsz wedzecz 1418 *TPaw* VII nr 293; Isze pani Zowka ne stracyla ctirdzesancy *grywen, nisli acz gee strączyla, to gee stracyla swim początkem 1421 *Kościan* nr 1212, *sim. ib.* nr 1212a, *etc.*; Tedi straczil (*sc.* Sędek) to, czo szadal 1423 *ZapWarsz* nr 56; Jako mne Wszebor [pod] pothdal szø swego wołu straczicz we dwudzesthu grossi 1432 *ib.* nr 395, *sim. Sul* 48. 58, *Dział* 38; Za osthathek (*sc.* posagu) we trzy lyatha... bądądncz z mązzem nye pozowyely (*sc.* mężatka), pothem opyekadłnykowi straczy alybo zalobi rvszicz nye bądze mocz (deinceps tutori quaestionem movere non poterit) *Sul* 12; Przedaw dzedzyną a wzzaw czanscz pyenyądzi, za ostathek... nye pozwaw, sstraczy (hereditatem perdit) *ib.*; Opyekaldnyk dzedzyni przedacz alybo... straczycz (perdere) nye mosze *dzedzynney *Sul* 19, *sim. ib.* 56; Maria szyna povyla, pannyenszthva ne szthraczyla XV *med. R* XIX 79; Gdy kto komv drogą szastapy z ostra bronya..., ma za tho czyrpyecz albo straczycz swą raka (manum pro eo succumbit) *OrtOssol* 88, 2, *sim. OrtMac* 120; ⟨G⟩dy kto orze y syege role czvdze, tedy nasyenye tho ma straczycz (careat, *Sul* 49: poszbycz ma abo ostradacz ma) *Dział* 41, *sim. ib.* 56; Bo dobremv malo placzy, acz vmrze, nycz nye straczy *De morte* w. 417; Straczycz amittere XV *ex. PF* V 19; Smylvy szye nade mną, bo straczą-ly czyebye, straczą y zyvot moy *Rozm* 524; Myenyączcz... Zydovye przez to, aby on (*sc.* Jesus) byl krol straczony, tsszczy a prosny albo s krolevstva ssądzony (*leg.* zsadzony), aby tez byl krol tsszczy a prossny yako trescz *ib.* 831; Tedy dzyevycza blogoslavyona vzravschy svego syna... tako vbyczovanego..., straczyvschy movą y padla

yako vmarla *ib.* 840; ~ Ne pozandag... rzeczy przes prawa yego, bj ne straczyl miłosercza mogego *Dek* V; Wdowa... w szeszczi lyath rzecz pocznye albo pothem smvdą prawo straczy kv *dzedzynya *Sul* 12; W slodzyestwye przekonany, czescz straczyl *Sul* 20, *sim. ib.* 58, *Dział* 56; Dolebunt (*sc.* maledicti) de eo, quod tale (*sc.* gaudium) amiserunt straczyly XV *med. RRp* XXIV 361; Tedy ten przestapyl swa przysagą... y straczyl czescz y glową (sedem consularem ac ius civile ammisit) *OrtOssol* 35, 1, *sim. ib.* 80, 1, *etc.*; Ten lysth straczy szwoyą mocz (littera est absque vigore) podlug prawa *ib.* 73, 4, *sim. OrtMac* 99; S tegom szya zyuothem byedzyla, pothem yyszem (*pro* yuszem) wszythka mocz straczyla *De morte* w. 214; Volalby y volj, acz tyle wloszczego straczylby, y straczycz y smercz ymecz..., nisly taka slova... czirpecz 1474 *Zab* 540; Bądzye (*sc.* dyjabeł) przeczyv nye (*pro* mye) vkazavacz svoyą chytroscz, o ktorąsz badzye straczon z yego moczą (pro quo suo chirographo privatur) *Rozm* 167; Cayphasch... boyącz szye, by nye straczył v nym (*sc.* biskupstwie) tym, yze vyelyky lyvd za Iesucristem chodzyl..., y począł myslycz, kakoby y (*leg.* ji 'go') vmorzyl *ib.* 669; Otocz Pyotr... mocz svego vma y svey szyly straczyl (animi vigorem perdidit) *ib.* 693; ~ Libera, id est priuata straczona 1471 *MPKJ* V 46.

2. *'zmarnować, przepuścić, strwonić, zmarnotrawić, effundere, perdere'*: Syn... nyeoddzelony..., acz galky gygrayącz... nyeczso straczy (*sim. ib.* 17, *Dział* 42: by straczyl), take wszysthko y kasde straczone (si... aliquid perdiderit, talia omnia et singula per ipsum deperdita)... skazvgemy, aby na gego cząscz bylo polyczono *Sul* 50; Ysz po smyerczy maczerze dzeczy... dla swego glupyego rozvmv mlodych lyat gymyenye straczayą a straczywszy... w vbostwo wpadayą *Dział* 38; Naklad czlowyeku bez myary strawnemu straczony gest (perditus est) XV *p. post. R* I s. XXXIX; ~ Yako Nyemyr nye myal nygdi dzeczancza w opyecanyv any mu straczil czterdzeszczy grziwen 1420 *Pyzdr* nr 641; Yakom ya nye byl thfim pyercza anim ya mim pyercthfem thobye gymyenya nye straczyl 1466 *ZapWarsz* nr 1248; ~ A presto gdisz geszm ga [te] ten tho dar straczyl, tedycz ga *na chczo cynicz vole bosze *Gn* 172a; A prestho patrszmy tego dobrze, abichom tego boszego daru ne straczyly *ib.*; Alle szø ga... tego barszo bogø, yszeszmy iusz ten tho dar fszythczy straczyly *ib.*; Ysze ktoricz clouek thy to dary gest straczil, szukagsze gych... szerczem skruszon⟨y⟩m *ib.*; Vykupicze vy svoga mastha..., prestho iszescze vy szobe krolefstwo nebeske stracily *Gn* 182a; Kakocz ony szø szobe velike veszele f krolefstwe nebeskem bily stracyly *Gn* 182b; A tho miloserdze bosze, choscy szø ge ony sobe byly stracyly, thocz ony szaszø szøcz ge byly szobe nalesly *Gn* 183a; Boymisch syą, bichom pichą krolewstwa nyebyeskyego nye straczily XV *med. R* XXII 235—6; Mgleya vszytek y bladzeya, sztraczylem sdrovye y nadzeya *De morte* w. 100; Ale to dostoyenstvo pyrva nascha rodzyna svym przestąpyenym straczyly (hoc primi perdiderunt chirographum parentes) *Rozm* 34; Kto straczy (qui perdiderit Mat 10, 39) duscha svoyą na them svyeczye prze mye, naydzye yą w zyvoczye vyecznem *ib.* 313, *sim. ib.* 365. 466.

3. *'zgubić, perdere'*: Jaco ty listy rakoyemskye... straciłesm y sgubył, y ne wem nycz o nych any gich moga mecz 1427 *Pozn* nr 1254; Acz pastyrza wynvyą o... bidlą, yszbi ge straczyl (quod ipsum deperderit), do wszi go nye przypądzącz, przyszłncz ma, ysze do wszy przypądzyl *Sul* 15; Rzecz straczonøø (rem perditam) nalyasl y zaprzal *BZ* Lev 6, 3; Takyesz vczinisz... o wselkey rzeczi brata twego, ktora bi syø straczila (quae perierit) a ty yø nalasl *BZ* Deut 22, 3; Ja nye wyerzą tey panyey, aby ona thy pyenyadze straczyla besz gey nyedoszrzenya (quod pecunia sit ammissa sine ipsius causa legitima) *OrtOssol* 55, 4, *sim. OrtMac* 69; Ktory by czlovyek myedzy vamy, ktory by myal sto ovyecz a straczylby (si perdiderit Luc 15, 4) yedne z onych ovyecz *Rozm* 384; Albo ktora nyevyasta mayączy pyenyedzy dzyeszyecz a straczylaby (si perdiderit Luc 15, 8) yeden pyenyącz *ib.* 385; Veselczye szye se mną, yzemczy nalyasla pyenyadz, ktoryzem byla straczyla (quam perdideram Luc 15, 9) *ib.*; Przyklad o straczonym synv *ib.*

4. *'zgładzić, zabić, pozbawić życia, interficere, vita privare'*: Stracysz wszytky (perdes omnes), gysz møczø *dvszan moyø *Fl* 142, 14, *sim. Pul*; Prziwyedze pan na czø głod..., doyød czebye nye setrze y straczi (donec conterat te et perdat) richlo *BZ* Deut 28, 20; Decaluaui *skuzilem aut sczynal atque strączilem (cecidi ex eis viros et decalvavi eos Neh 13, 25) 1471 *MPKJ* V 53; Vastauerunt zagubyly, straczyly (haec est pars eorum, qui vastaverunt nos Is 17, 14) *ib.* 90; Jako... Malgorzatha nye *strzaczila *dzedzacza w moyem domv sz moya przicziną 1471 *ZapWarsz* nr 3047; Jakom ya dzeczacza, kthorem myal s dzewka ssz Obramba, nye straczil gwalthem *ib.* nr 3050, *sim.* 1472 *ib.* nr 3078; Mnye oczekowali grzesznyczi, abi straczili mie (ut perderent me Psal 118, 95) *MW* 35a; Dla nye-

goz Herod straczyl dzyatky zydowszke XV *p. post. RozmPam* 473; Tedy przez myą ny ma bycz straczon czlovyek, bo mam bycz posluschen svemv oyczv *Rozm* 500; Przeto ma (*sc.* Judasz) straczon bycz kv vyekuystey mącze pyekelney *ib.* 594; ~ stracony '*przeznaczony na zatratę, zagładę, ad perniciem destinatus*': Ten ps⟨alm⟩ powyada, yze Xpus grzechy vpadlego y straczone⟨go⟩ lyuda... omyl *Pul* 55 arg.; O szynv straczony, czemv czyaskoszczy tvego grzecha nye obaczysch? *Rozm* 550; Vschelky, ktory vezmye myecz..., badzye nad nym yako nad synem straczonym *ib.* 637; ~ stracić się '*stracić świadomość, animo linqui, intermori*': Nam se perdere quodam modo, bo thako sze straczycz nyekako, tanquam non esse et omnino non sentire seipsum et a semetipso alienari, celestis est conuersacionis non humane affectionis XV *med. SKJ* V 279.

5. '*przegrać sprawę w sądzie, utracić coś na mocy wyroku sądowego, causam in iudicio perdere, ex iudicum sententia aliquid amittere*': Iaco mne Msciszek straczil swø westczø pøcz *grziwwen 1403 *KsMaz* I nr 260; Jacosm posslem bil od Maczeya do Stanislaua, by Stanislaw Maczka viprauił o kon pirvey, nisz Maczey prauem kona straczil 1414 *Kal* nr 461; Ysze Nemyr nye dal vstacz roku... na Micolaya o czterdzeszczy grzywen any straczyl 1420 *Pyzdr* nr 640; Paratus sum recipere... pro corulo ad librum, quia tu contra me perdidisti vlg. eszesz ty przeczіwko mne straczil o thø rzecz 1422 *Czrs* 264; Ysze Jan Marczina kmecza... dzirszal gy w yanczwe a thim kmecz rok straczil 1425 *MPKJ* II 304; Alye za trzeczym nyestanym nyestoyączi rzecz straczi (causam amittat) *Sul* 9, *sim. ib.* 85, 1440 *AGZ* XII 79; Wyedzącncz kogo myecz przywyley... a przeczywko themv gy... pozywayącz, kopą, yąnsz... straczyl (sexagenam amittit), ma powod samprzewi wroczicz *Sul* 14; Skazvyemi, aby nyestoyączy... rzecz vpvsczyl y straczyl (quod... causam... perdat, *Dzial* 18: to, ocz bądze pozwan, ma straczycz) *Sul* 30; Gdyby poszwany stacz nye dbał,... rzecz straczy (causam perdat) *Sul* 64, *sim. Dzial* 49; Ony przynyeszły takye swyadeczsthwo, w kthorem szyą nye szostały, tedy albo tym straczyly szwa rzecz *OrtOssol* 38, 2, *sim. ib.* 49, 2, *sim. OrtMac* 42. 60; Ego me accipio ad corulum al. za lyaska pro sex scotis et pro perdicione et lucro al. o straczone y syskane ad citacionem 1479 *AGZ* XVIII 184.

6. jajko stracone '*jajko zniesione bez wapiennej skorupy, ovum sine testa editum*': Iayka straczona ova sorbilia 1472 *Rost* nr 996.

Cf. **Stracony**

Stracony *(o sądzie, dicitur de iudicio)* '*taki na którym zapadał wyrok skazujący na śmierć, in quo poena mortis constituebatur*': Confessio comparatur in iudicio penitentie iudicio contencioso na straczonym. Ita sicut in iudicio contencioso, straczonym, confessus condempnatur ad mortem, ita hic liberatur a morte *ca* 1500 *JARp* X 97v.

Straczy *cf.* **Nóżka**

Straćca '*niszczyciel, wykonawca wyroku śmierci, qui destruit, delet, qui supplicium exigit ab aliquo*': Exterminatore od straczczye aut zagubyczelą (neque murmuraveritis, sicut quidam eorum murmuraverunt et perierunt ab exterminatore I Cor 10, 10) *MPKJ* V 127.

Strada '*bieda, ubóstwo, niedostatek, paupertas, egestas*': Kakocz Xpc gestcy on na te⟨m⟩ tho svecze... velyke vbostwo i stradø cirpal byl *Gn* 5b. ~ *Może należy czytać* stradzą.

Stradać *formy*: *praes. ind. 1. sg.* stradzę 1408 *Kościan* nr 385, 1419 *ib.* nr 750, 1427 *Pyzdr* nr 863, *etc.*; *3. sg.* stradze 1389 *Pozn* nr 76, 1400 *Kościan* nr 147, *Dek* I 2, *etc.*; strada *ca* 1450 *PamLit* IX 318; *3. pl.* stradzą XV *p. post. PF* I 202; ~ *part. praes. act. adi. n. sg. f.* stradząca 1444 *R* XXIII 301, XV *med. RRp* XXIII 280; *g. pl.* stradzących XV *med. R* XXIII 280; ~ *inf.* stradać XV *med. SKJ* V 260, XV *p. post. R* XXV 182, *ca* 1500 *Erz* 102; ~ *fut. 2. sg. m.* będziesz stradał 1418 *BiblWarsz* 1860 III 78; ~ *praet. 2. pl. m.* stradaliście XV *p. post. R* XXV 183; *3. pl. m.* są stradali *Pul* 33, 10; ~ *condit. 3. sg. f.* by stradała 1414 *Kościan* nr 517.

Znaczenia: **1.** '*być, zostać pozbawionym, aliqua re carere, privari*': Isze Maczey o Grimkowa [v]szalobø w[ø]szøl wini a Grimek o to swich win stradze 1389 *Pozn* nr 76, *sim.* 1400 *Kościan* nr 147, 1405 *Pyzdr* nr 248; Przestapcza przykazanya dzyeszyaczyorgego szthradze (*PamLit* IX 318: strada) vydzyenya boszego *Dek* I 2. III 24; Iaco Marczin zabil mego møsza y ot nego go stradzø 1408 *Kościan* nr 385, *sim.* 1430 *Pyzdr* nr 1001, 1438 *Pozn* nr 1596; Jako czszo zalowala pany Margorzatha na Pyotrasza, aby yey ymene... przedal y yego przedanim by go stradala, tego yest Pyotrasz ne vczinil 1414 *Kościan* nr 517; Jako Janowim biczim... Margaretha dzeczancza poszbila y ot yego bicza vmarlo, y ot nego go stradze 1416 *ib.* nr 613, *sim.* 1422 *ib.* nr 933; Yako *stradzo yako osm grzywen yego neosadzenim carczu 1417 *Pyzdr* nr 506; Tim wszączim kona stradzą me sluszby 1419 *Kościan* nr 750; Yako Woyczechowø otrzedzø strul my szye vol... y ot nyego go

stradzø 1427 *Pyzdr* nr 863; Yakom nye po-by⟨l⟩ Mychalowy ganszy... any gych othe mnye stradze *ib.* nr 865; Ab omni *peccatu privata stradzacza (Christus assumet carnem Mariae virginis,... quia ab omni peccato actuali et originali privata) 1444 *R* XXIII 301; Poszaaw rolye gwalthem drvgego, naszeenya stradze (semine careat) z wyną pyencznadzescza *Sul* 16; Stradze caret (hunc hominem, humana qui ratione caret) XV *p. pr. R* XVI 340; Ipse enim sapiens cum solus cognoscendo se sit finis cunctorum, que sibi non sunt intellectum carentium, *gl.* hoc est quia non carent intellectum *strzadzaczich XV *med. R* XXIII 280; Quippe ſapiencie sum nam expers, *gl.* carens, destitus stradzącza XV *med. RRp* XXIII 280; Tunc carere disposuit (*sc.* Christus) tegumentis stradacz chczal odzenya XV *med. SKJ* V 260; Secundum est castitas animae et hoc secundo carent, stradzą, omnes luxuriosi XV *p. post. PF* I 202; Iudas meruit privari, stradacz, honore suo XV *p. post. R* XXV 182; Orbare, id est viduare et proprie filiis priuari, etc., stradacz *ca* 1500 *Erz* 102; ~ (szyi) stradać '*zostać pozbawionym życia, vita privari*': Collo privaberis al. bandzesz stradal 1418 *BiblWarsz* 1860 III 78; ~ '*stać się ubogim, pauperem fieri*': Bogaczy sø stradaly (divites eguerunt, *Fl*: bogaczy se vvboszely) y laczny byly *Pul* 33, 10.

2. *dubium*: '*pozbawiać (kogoś czegoś), zabierać (coś komuś), aliquem aliqua re privare*': Quid michi misero imputastis, quod coronam glorie per malum tactum me priuastis stradaliscze XV *p. post. R* XXV 183.

Cf. **Ostradać, Postradać**

Stradanie '*utracenie, zgubienie, actus perdendi, amittendi*': Homo erat mortuus morte prevaricacionis, sztradanym, oddalenym, diuine visionis XV *med. R* XXIV 372.

Stradnik *formy*: *n. sg.* stradnik *Pul* 85, 1. 108, 21; ~ *ac. sg.* stradnika *Pul* 81, 4; ~ *v. sg.* stradniku *Błaż* 323; ~ *n. pl.* stradnicy *Gałka* w. 49.

Znaczenia: **1.** '*ten kto znajduje się w ciężkim położeniu, zwłaszcza materialnym, ubogi, też nieszczęśnik, miser, egens*': Wytargncze vbogego y stradnyka (pauperem et egenum, *Fl*: vbogego y ne ymaiøczego) z ręky grzesznego wyzwolcze *Pul* 81, 4; Stradnyk (inops, *Fl*: ne ymaiøczi) y vbogy yesm ya *Pul* 85, 1; Zbaw mye, bo stra⟨d⟩nik (egenus, *Fl*: bednyk) y vbogy ya yesm *Pul* 108, 21; ~ Po niem laici,... namiastkowie stradnyci sø w welikey tszczi⟨c⟩i *Gałka* w. 49.

2. '*człowiek zły, bezbożny, malus, impius*': Swøty Blaszey gemv odpowyedzal: Stradnikv nødzny (impie)! *Błaż* 323.

Stradny *formy*: *n. sg. m.* stradny *Pul* 73, 22; ~ *g. a. ac. sg. m.* stradnego *Pul* 108, 15; ~ *d. sg. m.* stradnemu *Pul* 81, 3; *f.* stradnej *Rozm* 495; ~ *ac. sg. m.* stradnego *Pul* 36, 15. Ann 11; ~ *n. pl.* stradne *SalveReg* 14; *neutr.* stradny 1453 *R* XXIII 298; ~ *g. pl. neutr.* stradnych 1466 *R* XXV 135, XV *p. post. ib.* 198; ~ *d. pl. m.* stradnym *Pul* 139, 13; ~ *i. pl. m.* stradnymi XV *in. R* XXIV 61.

Znaczenia: **1.** '*nieszczęśliwy, znajdujący się w ciężkim położeniu, miser, calamitate quadam oppressus*': Sdrowa yesz, ku ktorey my volamy, stradne (*SalveReg* 1 a. 2. 5—8. 11—3. 15. 17. 19: wygnany, 1: wypowiedniczi, 3: wipowiedny, 4. 9: vipødzeni, 16: wypovedzeny, 18: vissadzeny) Gyewyny dzeczy *SalveReg* 14; Quidam autem sunt nostrum nyebozanthka stradny (*R* XXV 135. 198: nyeboszątheк stradnich), qui sumus ad laborem salutis nostre tardiores 1453 *R* XXIII 298; Kyedy moy myly szyn bądzye vyszyecz na krzyzv, kamo szye mnye bądzye dzyeczy, stradney zyemye (*pro* zenye)? *Rozm* 495; ~ Sicud enim luna habet potestatem super mare, sic ipsa (*sc.* Maria) super tribulatis stradnimi XV *in. R* XXIV 61.

2. '*ubogi, pauper, inops*': Przeszlyadowal czlowyeka stradnego (inopem, *Fl*: nedostatecznego) y zebraka *Pul* 108, 15; ~ Myecz wygyęły grzesznyczy..., aby zdradzyly vbogyego y stradnego (pauperem et inopem, *Fl*: vbogego y ne ymaiøczego) *Pul* 36, 15, *sim. ib.* Ann 11; Sędzcze stradnemu (egeno, *Fl*: ne *ymaioczemu) y szyrocze *Pul* 81, 3; Vbogy y stradny (pauper et inops, *Fl*: vbogi y ne ymaiøczi) chwalycz będø ymyę twoye *Pul* 73, 22; Poznal yesm, ysz vczyny gospodzyn sød stradnym (inopis, *Fl*: nysczotnym) y pomstę vbogym *Pul* 139, 13.

Stradza *formy*: *n. sg.* stradza XV *in. Zab* 520, 1437 *Wisł* nr 228 s. 86, 1448 *R* XXIV 352, XV *med. R* XXIV 349; ~ *g. sg.* stradzej 1471 *MPKJ* V 115; stradzy 1442 *R* XIX 76; ~ *ac. sg.* stradzą XV *med. SKJ* V 272, XV *p. post. R* XXV 265; ~ *i. sg.* stradzą *Pul* 87, 9; ~ *l. sg.* (po) stradzy *SalveReg* 14; ~ *n. pl.* stradze 1471 *MPKJ* V 120.

Znaczenia: **1.** '*nieszczęście, ciężkie położenie, malum, calamitas*': A y Yesu Cristą blogoszlawyonego... nam po they tho stradzy (*SalveReg* 1. 2. 3. 5—9. 15—7: puszczy, 1a: zywocze, 10: wypandzeniu, 11: wisczyu, 18. 12. 13: vignanyu) pokaszy *SalveReg* 14; Stradza calampnitas XV *in. Zab* 520; Stradza erumna 1437 *Wisł* nr 228 s. 86; Stradza czlowyecza miseria humane condicionis 1448 *R* XXIV 352; Penalitas crechcoscz, stradza XV *med. ib.* 349; Dies cala-

mitatis nandzie a stradzey (dies irae..., dies calamitatis et miseriae Soph 1, 15) 1471 *MPKJ* V 115.

2. *'ubóstwo, nędza, paupertas, egestas'*: Tercio fuit (*sc.* virgo Maria) perfecte beatificata contra eam, quam in mundo pertulit miseriam et erumpnositatem stradzą abo nyedostatky XV *med. SKJ* V 272; Erumne lichoti, nandzie, stradzie (aerumnae saeculi et deceptio divitiarum... suffocant verbum Marc 4, 19) 1471 *MPKJ* V 120; Oczy moye schorzały przed stradzø (prae inopia, *Fl*: przed vboszstwem) *Pul* 87, 9; Yass nądzą a stradzą erumpnositatem abo nyedostatky (*sc.* in mundo paciebatur) XV *p. post. R* XXV 265.

3. *'szkoda, uszczerbek, damnum, detrimentum, iactura'*: Panna szyna porodzyla przesse wssey stradzy czelestney 1442 *R* XIX 76.

Cf. **Strada.**

Strakaty *cf.* **Srokaty**

Strakfisz *czy* **Sztrakfisz** *'suszona ryba, piscis siccus'*: Strakfisch piscis salitus 1472 *Rost* nr 1396.

Strakfus, Strekfus *czy* **Sztrakfus, Sztrekfus** *'suszona ryba, piscis siccus'*: Sicci pisces strekfussy dicti 1389 *MMAe* XV 22, *sim.* 1394 *ib.* 566; Pro piscibus recentibus I marcam XVI scoti, pro I sexagenam strakfussy VII grossos 1394 *ib.* 246; Piscium dictorum stracfusz II scoti 1404 *ib.* 295, *sim. ib.*; Pro piscibus siccis... dictis strakfusz 1411 *ib.* 393.

Straszać *corruptum pro* skruszać: Straszayuncz (*war. lub.*: scrusayacz) rescindentes (rescindentes verbum dei per traditionem vestram Marc 7, 13) 1471 *MPKJ* V 121.

Straszenie *'trwoga, przerażenie, bojaźń, timor, metus'*: Straschienye (*war. lub. rp.*: trząssyenye) tremor (possedit tremor hypocritas Is 33, 14) 1471 *MPKJ* V 92.

Straszliwy *formy*: *n. sg. m.* straszliwy *MPKJ* V 79, *Pul* 6 arg.; ~ *g. sg. f.* straszliwej XV *med. R* XXV 157; *neutr.* straszliwego 1466 *R* XXII 25; ~ *ac. sg. m.* straszliwego XV *med. SKJ* V 262; *f.* straszliwą *Rozm* 627; ~ *i. sg. m.* straszliwym 1471 *MPKJ* V 79; ~ *l. sg. m.* (w) straszliwem *MW* 127a; ~ *n. pl. m.* straszliwi *BZ* Gen 9, 2; ~ *ac. pl. neutr.* straszliwe *Rozm* 89. 767.

Znaczenia: **1.** *'budzący strach, grozę, wywołujący lęk, metum iniciens, terribilis, horrendus'*: Mortis metuende straszlyvey XV *med. R* XXV 157; Grozny i straszliwy bødzczye nade wszym stworzenym (terror vester ac tremor sit super cuncta animalia) *BZ* Gen 9, 2; Veni, Gabriel, efficito minister teribilis, straszlyve, sacramenti a seculis 1456 *ZabUPozn* 87; Sedile sibi constituebat (*sc.* angelus) ibi, formaque fulgurei terroris, *gl.* aspectus fulminee horribilitatis wszgląth straszlyvego lyskanya, erat faciei 1466 *R* XXII 25; Angele bozi, strzezi myą..., bich nye zgynala w *strzaslywem sødze *MW* 127a; Za boyaszn dnya sødnego, yen będze barzo okrutny, straszlywy y sprawyedlywy *Pul* 6 arg.; Vy vyczye, kakosmy vyelye zlego czyrpyely na tey drodze, glod,... smoky, svyąrząta okropna, vylky, lvy, nyądzvyedzye y ynne straschlyve svyąrzata (feras atque bestias) *Rozm* 89; Yeden gloss tluscza rzewnywa, czynem straschlyva (armisque terribilem)... zarazyl, odpądzyl *ib.* 627; Kyedy ludasch vzral tako vyelykye y strasłyve snamyona przy ssmyerczy bozey *ib.* 767.

2. *'lękliwy, bojaźliwy, tchórzliwy, timidus, pavidus'*: Sicut ridiculum est vocari... debilem pusillanimem, strazlywego, hoc nomine Sampson, sic ridiculum est aliquam, que omni virtute... vacua est, vocari hoc nomine Anna XV *med. SKJ* V 262; Pusillanimis straschlywym, bogyanczim (*war. lub.*: strasliwy, boyasny, lyąkawy; noli esse pusillanimis in animo tuo Ecclus 7, 9) 1471 *MPKJ* V 79.

Straszniwy *'budzący strach, grozę, przerażenie, wywołujący lęk, metum iniciens, terribilis, horrendus'*: Quid diabolo terribilius, strasznywa, quam oracio? XV *p. post. GlDom* 56.

Straszno *'z lękiem, ze strachem, cum metu, timide'*: Thv yest ona vybrana panna, thwa mathka myla, az tuta sthraschno stacz *Naw* 82.

Straszność *'to co budzi przerażenie, lęk, groza, quod metum, horrorem inicit'*: Strąsznoscz horribilitas *ca* 1500 *Erz* 102.

Straszny 1. *'budzący grozę, przerażenie, wywołujący lęk, qui metum, horrorem inicit'*: Nalyazl gy... w zyemy straszne (in loco horroris Deut 32, 10) *Pul* Deut 13.

2. *'lękliwy, bojaźliwy, tchórzliwy, timidus, pavidus'*: Pusillanimes bogyazne, straschne, lankayącze (rogamus autem vos, fratres,... consolamini pusillanimes I Thes 5, 14) 1471 *MPKJ* V 130.

Straszyć, Straszyć się *formy*: *praes. ind. 3. sg.* straszy XV *p. pr. R* XXII 333, *BZ* Lev 26, 36, 1466 *R* XXII 14, *etc.*; *3. pl.* straszą *Naw* 89; ~ *imper. 2. sg.* straszy *BZ* Gen 15, 1; strasz *BZ* Jos 1, 9; *2. pl.* straszcie *BZ* Lev 25, 19. 26, 2. Num 14, 9; ~ *part. praes. act. adi.* strasząc *BZ* Jos 5, 1; ~ *inf.* straszyć XV *ex. PF* V 23; ~ *praet. 2. sg. m.* -ś straszył *BZ* Deut 28, 67; *3. sg. f.* straszyła *ca* 1500 *JARp* X 111v; *neutr.* straszyło jest *Fl* i *Pul* 118, 161; *3. pl. m.* stra-

szyli *BZ* Neh 6, 14; *f.* straszyły XV *p. pr. RRp* XXIV 356; ~ *part. praet. pass. n. pl. m.* straszeni XV *p. pr. SKJ* I 310; ~ *praes. pass. 3. pl. m.* straszeni są *BZ* Ex 15, 15.

Znaczenia: **1.** *'wywoływać trwogę, napełniać lękiem, przerażać, też w znaczeniu dokonanym, metum, horrorem inicere, etiam sensu perfecto'*: Subtiliter homines terrendo, straschi, alliciendo XV *p. pr. R* XXII 333; Mulieres quedam ex nostris teruerunt, strazyly, nos (Luc 24, 22) XV *p. pr. RRp* XXIV 356; Perterriti, sstraseni (*BZ*: srzasszy sze), ac pauore concussi steterunt (Ex 20, 18) XV *p. pr. SKJ* I 310; Straszeny søø (obriguerunt, *Pul* Moys 17: sstrzęply) wszitczy przebiwayøczy Cananeyszczy *BZ* Ex 15, 15; Straszy (terrebit) ge zwyøøk lista leczøczego *BZ* Lev 26, 36, *sim.* 1466 *R* XXII 27; Pomny na myø, panye, prze Dobyesza... y prze gyne proroki, gysz myø straszily (qui terrebant me) *BZ* Neh 6, 14; Fugitivos terret, straszy, amicos 1466 *RRp* XXII 17; In hac dominica nichil est, quod, czo, nos terreat strassyló XV *p. post. GlDom* 50; Iawno straschycz terrefacere XV *ex. PF* V 23; Sed splendor crucis... terebat, strasyła, demones *ca* 1500 *JARp* X 111 v; Sządth bozy nasz barzo straszy *ca* 1500 *SprTNW* V 10.

2. straszyć się *'bać się, lękać się, odczuwać trwogę, strach, też w znaczeniu dokonanym, timere, metuere, exhorrescere, etiam sensu perfecto'*: Ot slow twogych straszylo se gest (formidavit) sercze moge *Fl* 118, 161, *sim. Pul*; Nye straszy syø (noli timere), Abramye, yacz yesm obronyenye twoge *BZ* Gen 15, 1; Czincze kazanya ma..., abiscze bidlicz mogli w zemi..., nyzadnego syø nye boyøøcz any straszcye (nullius impetum formidantes) *BZ* Lev 25, 19; Ostrzegaycze soboth mich a strascze syø (pavete) w swyøczy mey! *ib.* 26, 2; S nami iest bog, nye strascze syø (nolite metuere)! *BZ* Num 14, 9; Løkacz syø bødzes we dnye y w noczi... prze strach sycrcza twego, gimze to syø (*leg.* toś się) sstraszyl (qua terreberis) *BZ* Deut 28, 67; Nye *strzasz syø (noli metuere) ani syø boy! *BZ* Jos 1, 9; Nye ostał w nich dvch, straszyøcz syø wescza synow israhelskich (non remansit in eis spiritus, timentium introitum filiorum Israel) *ib.* 5, 1; Pauonum generi non timet, *gl.* sc. ipse craculus non pauat nye straschy szą, esse comes 1466 *R* XXII 14; Zloszczywa yesthem, az szye strascha wszysthky sthawy ve mnye *Naw* 89.

W kilku przykładach dopuszczalna jest lekcja zstraszyć.

Cf. **Postraszyć, Przestraszyć, Przystraszyć, Ustraszyć, Wstraszyć, Zastraszyć, Zstraszyć**

Straszydło 1. *'to co wywołuje strach, przerażenie, lęk, quod metum, horrorem inicit'*: Formidines, id est straschidlo XV *p. pr. R* XXII 335; Straschydla offendicuła XV *med. Zab* 518; Bødze ziwot twoy iako straszidlo przed *tøbø (quasi pendens ante te), løkacz syø bødzes we dnye y w noczi *BZ* Deut 28, 66; Straszydla formidines XV *p. post. PF* IV 754.

2. *'rodzaj kukły stawianej w polu lub ogrodzie dla odstraszania ptaków, avium formido in horto posita'*: Straschidlo formido (nam sicut in cucumerario formido nihil custodit, ita sunt dii illorum lignei et argentei Bar 6, 69) 1471 *MPKJ* V 103; Unde aves multum subtiliter colligunt grana de terra... Sed volens eis resistere debet ponere formidines, straschydla, ut fit in ortis XV *ex. GlWp* 23.

3. *corruptum pro* trzosło: W straschidlech (*war. lub.*: w trzeszilech) in in[i]guine (percussit ergo eum Abner aversa hasta in inguine et transfodit II Reg 2, 23) 1471 *MPKJ* V 38.

Straszywy *formy*: *n. sg. m.* straszywy *BZ* Deut 20, 8; ~ *g. sg. neutr.* straszywego *BZ* Deut 20, 8; ~ *ac. sg. neutr.* straszywe *BZ* Deut 28, 65; ~ *n. pl. m.* straszywi 1471 *MPKJ* V 103; ~ *g. pl. m.* straszywych *ca* 1428 *PF* I 491.

Znaczenia: **1.** *'budzący strach, grozę, wywołujący lęk, qui metum, horrorem inicit'*: Strasszywych barbarorum *ca* 1428 *PF* I 491.

2. *'lękliwy, bojaźliwy, tchórzliwy, timidus, pavidus'*: Ktori iest czlowyek straszivi a syercza straszivego (quis est homo formidulosus et corde pavido), gidzi a wroczi syø do domv swego *BZ* Deut 20, 8; W tich narodzech nye odpoczinyesz..., bocz da pan tv syercze strasywe (cor pavidum) *ib.* 28, 65; Straschivy stupidi (erunt in montibus quasi columbae convallium omnes trepidi Ezech 7, 16) 1471 *MPKJ* V 103.

Strata 1. *'wydatki pieniężne, koszty, szkoda poniesiona, przepadek czegoś, impensa, detrimentum, iactura, quod amittitur'*: Maya szye obą (*sc.* powod i odpowiadacz) zarączycz woythowy, ysz kthory wpadnye, ten ma drugemu wszythką stratha (expensas, *OrtOssol* 93, 3: strawą) zaplaczycz z wyną *OrtMac* 128; Vt quid perdicio hec stratha stala? Potuit hoc vngentum venundari (Mat 26, 8) 1456 *ZabUPozn* 118, *sim. Rozm* 443; ⟨L⟩ipha, ktora gest strata naschego gymyenya (usurarum voraginem, quae facultates exhaurit) *Dział* 56; Pany Sboszkowa Brigisa vsdala szw (*leg.* swą) rzecz panu Janovy... naprzeczyvko brathu svemu... *vszythto przed prawem na stratą i na szy⟨s⟩k 1465 *Ośw* nr 132.

2. *'zguba, zagłada, zniszczenie, interitus, per-*

nicies': Genz wyplaczuge ze ztraty (redimit de interitu, *Pul*: odkupuye ze zgynyenya) ziwot twoy *Fl* 102, 4; Periculum strata, szgvba *ca* 1450 *PF* IV 576.

Strawa *formy*: *n. sg.* strawa *OrtCel* 3, *ca* 1500 *Erz* 102; ~ *g. sg.* strawy 1406 *Pyzdr* nr 273, *Sul* 71, *ca* 1500 *JARp* X 220r; ~ *d. sg.* strawie *Sul* 71; ~ *ac. sg.* strawę *Gn* 3b, 1404 *Piek* VI 232, 1408 *HubeZb* 122, *etc. etc.*; ~ *l. sg.* (we) strawie *Gn* 5b, *Dział* 30; ~ *n. pl.* strawy *Sul* 21; ~ *g. pl.* straw *Dział* 7, 1466 *R* XXII 19, *Rozm* 793; ~ *d. pl.* strawam *Sul* 78; ~ *ac. pl.* strawy *Dział* 16, *Rozm* 244; ~ *i. pl.* strawami 1417 *MacPam* II 346, *Sul* 27.

Znaczenia: **1.** '*środki spożywcze, żywność, pasza, cibi, alimenta, victus*': Trzececz gest on Xc ve straue tako vbodzy byl, iszecz on gednø dna trochø mleka vsziual gest byl *Gn* 5b; Yaco Mroczek ne wydal wyssey nath mø *dyww copu grossy za strawø 1412 *KsMaz* I nr 1835; Parcussy strawami thymi, czso gest strawil wlodarzow⟨i⟩ w domu konmy, yego pacholki, uczinil wlodarzow⟨i⟩ taco wyele, jaco co (*pro* to) ssescz grziwyen scodi 1417 *MacPam* II 346; Slvsza vstawycz, aby gydączy na voyną w szwogych wlosthnych zemyach nye wyączey kv strawye (pro sumptibus) szobye y konyem braly, geno wmyerny pokarm konyom alybo pozywenye swe *Sul* 71; Glowna strawa cibaria capitalia *OrtCel* 3; Tedy my na tą rzecz przysądzylysmy Pyotrowy konya na strawie kromye roboty chowacz dwe nyedzely *Dział* 30; Nos quoque nescimus nihil et discernere querimus a lignis panes, *gl.* cibos straw, a gregibusque canes 1466 *R* XXII 19; Strawa viaticum (sed dabis viaticum de gregibus et de area Deut 15, 14) 1471 *MPKJ* V 29; K strawye ad viaticum (panes quoque, quos portabant ob viaticum, duri erant Jos 9, 5) *MPKJRp* V 28 v; Habentes victum, strava, et quibus tegamur, hys contenti sumus (I Thim 6, 8) *ca* 1500 *JARp* X 220v; Yego zvolyenyczy do myast[z]a kvpovacz stravy (ut cibos emerent Jo 4, 8) byly od nyego stampyły *ib.* 244; ~ '*uczta pogrzebowa, stypa, epulum funebre*': Potym byl v zalovanyv svego synaycza (*pro* syn oycza *?*) szyedm dny, vyelyka a sczodra davayącz lyvdzyem strava (septem autem diebus in lugendo patrem consumptis epulisque feralibus prolixe populo exhibitis) podlug obyczaya zydowskyego *Rozm* 111.

2. '*wydatki pieniężne, zapłata za coś, koszty, pecunia pro quadam re solvenda, impensa*': Volu tegodla szøcz ony szobø (*leg.* z sobą) [ve]vedly byly, isbycz gy ony bily przedaly, a czinsz czeszarzeui giim ony szaplaczyly, a osta[thk]tek szobe na strauø szachouały *Gn* 3b; Czszom szalowal na Wirzbanthø o strawø, tom strawil dwadzescza grziwen 1404 *Piek* VI 232; Iaco Staszek ne slubovał Micolaievi zaplaczicz poloviczø stravi, czso bi Micolay stravil vigrani[ya]czayø dzedzinø 1406 *Pyzdr* nr 273; Esze Paszek pana Manczininø kasznø zayøl gego synu strawø w Olkuszu 1408 *HubeZb* 122; O ktorø strawø na mø Mroczek zalował, o tø ma slal, abi sethl ku dzałowi 1415 *KsMaz* I nr 2423; Myal dacz pyancz grziwen sa strawø a *loky otstampycz 1418 *Kal* nr 646; Iakom ya v Iana moy kon ostauil i strawem yemv zaplaczil 1424 *KsMaz* II nr 374; Iako mne Indrzich obeczal za moyø strawø kon dacz 1425 *ib.* nr 1240, *sim. ib.*; Jacom ya thego w targv s Lasczem nye gmyał, abich gemv dal strawø na granicze 1428 *ZapWarsz* nr 2825, *sim. ib.*; Jakom ya ne mała kopi dacz Stanisławowi za strawø 1431 *ib.* nr 362, *sim.* 1434 *ib.* nr 442; Cząnstą roszmową myedzy naszymy poddanymy o granycze w dzedzynach gych bi bili rosczegnony, wyelk⟨ie⟩ skargy powstayą, z gychzze stravi (*Dział* 7: naklad straw) szą mnozą (ex quibus expensae augentur) *Sul* 21; Gdi... vbodzy slyachczicy alybo kmyecze zakonnich... tich tho slvzebnykow (*sc.* sądowych) roszmaythymi kthorimykolye strawamy nye czczą any omyslyayą (si... quibuslibet expensis non pertractent nec procurent) *Sul* 27; Gydączy sz voyny... sobye strawy (expensas) na myeszczczoch osobnych nye mayą bracz *Sul* 71; O rokoch malych strawam a klopothom (sumptibus et vexationibus) naszych vbogych szlachcziczow lvthvyącz szą, thakosmy vmyslily obeszrzecz *Sul* 78; Strawą (expensas et impensas) kto ma zaplaczycz? *OrtOssol* 93, 2, *sim. OrtMac* 128; Ma⟨ją⟩ szyą ⟨oba⟩ (*sc.* powod i odpowiedacz) zaraczycz woythowy, ysz ktory straczy..., ten ma drugyemv wszythka strawą (expensas, *OrtMac* 128: stratha) zaplaczycz z wyną *OrtOssol* 93, 3; ⟨N⟩aszy vrządnycz⟨y⟩..., chcząc strawy a robothy nad ktorąkole personą vczązycz (laboribus et expensis gravare)..., na ty yste pozwy dzywne a rozmagyte wynaydvyą *Dział* 16; Nyewynny bandze ten, czo vderzyl, thako az mv strawą y lekarstwo (operas eius et impensas in medicos Ex 21, 19) zaplaczi XV *p. post. Kałużn* 283; Sumptus, id est expensa stravą *ca* 1500 *Erz* 102; Sicut peregrini... recipiunt secum... pecuniam pro expensa dla stravy *ca* 1500 *JARp* X 220r; Tedy dzyevycza Marya bądaczy brzemyenna szyedzyała na oszyelkv, a volv myslyly przedacz na strave (in expensas) y na yne rzeczy y potrzeby *Rozm* 62; Przyely Iozeffa z yego czyelyadzyą

a nalyezly yemv gospodą... dayącz ym potrzeby domove, strave vschytka... narządzayącz (in expensis ipsi providentes) *ib.* 97; Takyey rzeczy przysluscha vyelye pomocznykov y barzo vyelye strav *ib.* 793.

Strawca *'marnotrawca, homo profusus, sumptuosus'*: Cząstokrocz szą przygadza, ysz nyekthorzy sz slachatnego rodv pochodzącz, yako strawcze swey czczy y slawąthnoszczy (veluti prodigi honoris et famae ipsorum), slodzeystwa abo lotrowstwa poczynywszy, bywayą sbyegy krolewstwa naszego *Sul* 47.

Strawić *formy*: *praes. ind. 1. sg.* strawię XV *med. RRp* XXIII 280, *BZ* Judith 12, 4, XV *p. post. R* XXV 180; *2. sg.* strawisz 1471 *MPKJ* V 114; *3. sg.* strawi XV *p. pr. R* XVI 350, XV *med. R* XXII 247, *BZ* Deut 29, 21, *etc.*; *3. pl.* strawią 1471 *MPKJ* V 111; ~ *inf.* strawić 1454 *R* XLVII 352, *Pul* 20 arg.; ~ *praet. 1. sg. m.* strawiłem 1422 *Kościan* nr 962, 1423 *ib.* nr 1007, 1471 *MPKJ* V 95; jeśm strawił *BZ* Is 49, 4; -(e)m strawił 1410 *KsMaz* I nr 1429, 1419 *Kościan* nr 728, 1435 *KsMaz* III nr 861, *BZ* Deut 26, 14; *f.* -m strawiła 1400 *HubeZb* 98, 1423 *Kościan* nr 990; *3. sg. m.* jest strawił 1417 *MacPam* II 346; strawił 1403 *Pozn* nr 722, 1404 *Kościan* nr 256, 1405 *ib.* nr 283, *etc.*; *f.* strawiła 1393 *TPaw* IV nr 4543, *MPKJ* V 123, *EwZam* 304; *1. pl. m.* -smy strawili 1437 *Pozn* nr 1582; *3. pl. m.* strawili są *Fl* 118, 87; strawili *Aleksy* w. 129, *MW* 34a; ~ *condit. 3. sg. m.* by strawił 1406 *Pyzdr* nr 273; ~ *part. praet. act.* strawiwszy *Sul* 41, *Dzial* 31; ~ *part. praet. pass. n. sg. f.* strawiona XV *med. RRp* XXIII 279, 1471 *MPKJRp* V 48v; ~ *praes. pass. 3. sg. neutr.* jest strawiono *BZ* Ex 38, 24; bywa strawiono XV *p. post. PF* III 291; ~ *fut. pass. 3. sg. m.* strawion będzie *BZ* Jer 14, 15; *f.* strawiona będzie XV *p. post. Kałuż* 287.

Znaczenia: **1.** *'zużyć na swoje potrzeby, wydać, też źle wydać, stracić, in res suas impendere (e. g. pecuniam), etiam male impendere, perdere'*: Streczka strauila s tim *dedzødzem, czso bilo po møszu ostalo 1393 *TPaw* IV nr 4543; Jacom *stranila czworo scotha y szeszczoro swyni s dzedziny pospolicze 1400 *HubeZb* 98; Iaco Potrek Nosilinski swø (*leg.* z swą) panø *sdrawil mediam marcam v mne 1403 *Pozn* nr 722; Jaco Daleburs, Szdzichnin oczecz, stravil v mne cztirzi grziwni y werdunk 1404 *Kościan* ne 256; Jaco Andrzey strawil Budczinego ymena taco vele, iaco dzeszancz grziwen 1405 *ib.* nr 283; Iaco Staszek ne sluboval Micolaievi zaplaczicz polovicző stravi, czso bi Micolay stravil vigrani[ya]czayø dzedzinø 1406 *Pyzdr* nr 273; Yacom ya stravil *diue cope, leszø w tich renach, thso mi Scepan dal 1410 *KsMaz* I nr 1429, *sim.* 1419 *Kościan* nr 728; Parcussy strawami thymi, czso gest strawil wlodarzow⟨i⟩ w domu konmy, yego pacholki, uczinil wlodarzow⟨i⟩ taco wyele, jaco co (*pro* to) ssescz grziwyen scodi 1417 *MacPam* II 346; Jaco dla nyewyprawya⟨nia⟩ pyenyądzy pana Barthossa ot Zyda... w one zemy strawylem oszmdzessand a pyącz grzyven 1422 *Kościan* nr 962, *sim.* 1423 *ib.* nr 1007; Czssom wzalą, tom strawyla w domv, a obroczylam to na polepssenye domv 1423 *ib.* nr 990; Iakom ya ne strawil Ianowich pyenądzi, bąnda gego *opyekladnykem 1435 *KsMaz* III nr 861; Jako czo myą vynovai Pyothr Slap... o wzancze pyenyądzy za zwyerzepycze y za zitho..., any tego vzythku mam, gedno tho, czossmy pospolv strawyly 1437 *Pozn* nr 1582; Gest gych wy⟨e⟩le, gysz przes glvposczy pokarm dlvgego czasv krothkey godziny straviwszy (brevi hora consumentes)... czvdzego drapycz szą nye boyą *Sul* 41, *sim. Dzial* 31; Strawyli wyeliki pyenyącz, szwego kządza *szukącz *Aleksy* w. 129; Złoto, czsosz go gest strawyono (expensum est) na roboczye szwyøtego przebitku *BZ* Ex 38, 24; Nye vkvsylem tego w zalosci mey... anim tego stravil w nyecistey rzeczi (nec expendi ex his quidquam in re funebri) *BZ* Deut 26, 14; Na proznocyem robyl, przes przyczyni a marnye sylø mø gesm strawyl (et vane fortitudinem meam consumpsi, 1471 *MPKJ* V 95: strawylem, *war. lub. rp.*: strawyl) *BZ* Is 49, 4; Errogauerat vytrawyla, stravyla, naloszyla (in medicos erogaverat omnem substantiam suam Luc 8, 43) *MPKJ* V 123; Peccant, male expendendo, trawyacz, prout fuit ille prodigus, swycbodny, filius, qui recepit partem suam a patre et abiens, male illam expendit, strawył, in luxuria XV *p. post. GlDom* 69; Strawyona bandze darmo robotha waszą (consumetur incassum labor vester Lev 26, 20) XV *p. post. Kałuż* 287; Tamo stravyl to ystne ymyenye (dissipavit substantiam suam), zyvyącz nyeczyszczye, a yako yvze wschytko stravyl (postquam omnia consummasset Luc 15, 13—14), począł nyedostatky czyrpyecz *Rozm* 386; Yako przyschedl ten syn tvoy, ktory stravyl sve ymyenye (qui devoravit substantiam suam Luc 15, 30) ze slymy nyevyastamy, zabylesz yemv czyelye tluste *ib.* 388.

2. *'zjeść, zjedzony pokarm przyswoić, cibum edere ac digerere'*: Ruminans melius digero, *gl.* consummo *strzawya XV *med. RRp* XXIII 280; Y rzekla Iudith: Zywa gest dusza twa, panye moy, ysze nye strawyø (non expendet) tego wszego dzewka twa *BZ* Judith 12, 4; Splen menancoli-

cam (*pro* melancoliam) grauat, digestiua quoque tollit, digeritur, byva szthravyono, tarde XV *p. post. PF* III 291; ~ *przenośnie*: Placzem stravisch (*war. lub.*: maczenim trawyss) merore consummeris (nunc quare maerore contraheris? Mich 4, 9) 1471 *MPKJ* V 114; Nawyedze wasz rącze nądzą y szvchosczya, czosz wystawy oczy wasze y strawy dvszą waszą (consumat animas vestras Lev 26, 16) XV *p. post. Kałużn* 287; Myloscz domv thvego sthravyla myą (zełus domus tuae comedit me Jo 2, 17) *EwZam* 304.

3. ʿ*zniszczyć, wygubić, consumere, delere, perdere*ʾ: Zlostny gonyly sø mye,... besz mala strawyly sø me (consummaverunt me, *Pul*: malem nye doskoynczaly mye, *MW* 34a: malo yze mie nye strawili) na zemy *Fl* 118, 87; Strawy consumserit (*sc.* ignis) XV *p. pr. R* XVI 350; Bocz otplata... opliwyta gest na nyebyesschech, gdzye wam nykt otyącz ny wsyącz, ny vcrascz nye moze, a gdzye ny rdza nye sstrawy, any mole sgrizą (ubi neque aerugo neque tinea demolitur Mat 6, 20) XV *med. R* XXII 247; Y stravi gy na pogynyenye (et consumat eum in perditionem) ze wszego pokolenya israhelskyego podle *przekłoczø *BZ* Deut 29, 21; Od myecza a od glodv strawyon bødze (consumentur) prorok ten isti *BZ* Jer 14, 15; Ut ignis descendat de celo et consumet, a stravy, illos (Luc 9, 54) 1456 *ZabUPozn* 105; Strawyą consument (coepit gladius in civitatibus eius et consumet electos eius et comedet capita eorum Os 11, 6) 1471 *MPKJ* V 111; Strawyona consumata (describit terram... eruca, brucho, locusta, rubigine vastante consumptam Joel prol.) 1471 *MPKJRp* V 48v; Kristus w pyeczu pkyełnym strawycz da swe nyeprzyaczyoly *Pul* 20 arg.; ~ strawiony ʿ*wypalony, wytrawiony przez słońce, radiis solis exustus, corruptus*ʾ: Nam et terra in hieme concipit, que digesta, *gl.* ad maturitatem decocca, deducta, strawyona, estatis incendio futuri temporis providencia gignit XV *med. RRp* XXIII 279.

4. ʿ*przeznaczyć na coś pewien czas, tempus quoddam alicui rei tribuere*ʾ: Sanctificare autem diem sabbati est ipsum consumere, strawycz, in laude dei in devocione et consilibus 1454 *R* XLVII 352; Si non sacrificaueris (*sc.* diis), totam istam noctem in duris tormentis in te expendam stravyą XV *p. post. R* XXV 180.

Strawienie 1. ʿ*zniszczenie, zginienie, strata, actus delendi, perdendi, detrimentum*ʾ: Westimentum mixtum sangvine erit in cibum, w pocarm, et consumacionem, w sztravyenye, ignis (Is 9, 5) XV *in. RRp* XXIV 65; Strawyenye consumcionem (qui aurum diligit, non iustificabitur, et qui insequitur consumptionem, replebitur ex ea Ecclus 31, 5) 1471 *MPKJ* V 83.

2. ʿ*spożycie pokarmu, przyswojenie zjedzonego pokarmu, actus cibum edendi ac digerendi*ʾ: Post aliquantulam sumpti digestionem, *gl.* decoccionem straveną, eduli ipsum bos retribuens faucibus cum recumbens ruminaret, porcus... ad eum venit 1436 *RRp* XXIII 277; Stravyenye digestio *ca* 1500 *Erz* 102.

3. jadowe strawienie ʿ*trucizna, venenum*ʾ: Jadowe strauene veneficia 1434 *PF* V 31.

Strawne ʿ*zwrot poniesionych kosztów, restitutio pecuniae pro re quadam solutae*ʾ: Jsze trzi lata mynały, antequam Albertus Woythconis cataverat (*pro* citaverat) Stanislaum olim Glineczsky pro duodecim marcis pro panno, pipere et pro XX pensis al. *strawniego 1443 *Pozn* nr 1626.

Strawny 1. ʿ*odnoszący się do strawy, tj. kosztów, ad pecuniam restitutam* strawa *vocatam pertinens*ʾ: strawne pieniądze ʿ*pieniądze na utrzymanie, pecunia, qua victus comparatur*ʾ: Iaco Bodzantha strawnich y posziczonich p⟨ieni⟩andzi quatuor marcas cum septem grossis yest geg winowath 1405 *Pozn* nr 766.

2. ʿ*rozrzutny, marnotrawny, homo prodigus, effusus*ʾ: Naklad czlowyeku bez myary strawnemu straczony gest (sumptus pro iuvando prodigos perditus est) XV *p. post. R* I s. XXXIX.

Straża ʿ*czuwanie, czatowanie, vigiliae, insidiae*ʾ: Factum est autem, cum obseruarent diem aptum, zdaly pylne ztrazi y dne sposobnego neb przystąbnego, quum eam possent solam invenire (Dan 13, 14—5) XV *p. pr. SKJ* I 310. ~ *Bohemizm.*

Strąb *cf.* **Zrąb**

Strącać ʿ*odliczać od należnej sumy jakąś część, potrącać, detrahere, subducere aliquid de summa debita*ʾ: Jacosm ne wzala v kmyecza V marcas cum VIII grossis ani kazala wzancz, ani vmowila na czinsz stranczacz 1399 *StPPP* VIII nr 8585; Quod... Petrus... Raphaeli... debet defalcare vlg. strączacz quolibet anno X marcis de predictis oblongacionibus 1424 *ArchTerCrac* VII 419, 19.

Strącenie ʿ*odliczenie, potrącenie jakiejś należności, sumy pieniędzy, actus detrahendi aliquid de summa debita*ʾ: Straczenye defalcacio 1444 *AKPr* II s. XIV.

Strącić *formy*: *inf.* strącić 1441 *AGZ* XII 93, 1454 *AcPosn* I 211, 1466 *AGZ* XVI 35; ~ *praet. 1. sg. f.* -m strąciła 1429 *Kościan* nr 1369; *3. sg. m.* strącił 1412 *Kościan* nr 460, 1415 *Pyzdr* nr 396, 1418 *Pozn* nr 935, *etc.*; ~ *praes. pass. 3. sg. f.* jest strącona *Rozm* 93; ~ *fut.*

pass. 2. sg. m. będziesz strącony *Rozm* 318; ~ *condit. pass. 3. pl. m.* -by strącony *Rozm* 92.

Znaczenia: **1.** *'zrzucić, zepchnąć, spowodować upadek, aliquem praecipitare, deicere'*: Jaco Micolay Katharzyne stranczil podwykø z gye glowy swø rønkø 1415 *Pyzdr* nr 396; Statim eum (*sc.* Luciferum) deus de celo ad inferna precipitauit strøczil XV *in. R* XXIV 69; De hoc habemus exemplum in Adam, quem... propter pecatum superbie trusit (*sc.* deus) sepchnął vel strączył XV *p. post. R* XXV 178; We wschem Eypczye nye byl nyyeden kosczyol, v ktoremkolvye byly boskovye, aby nye straczony (in quo... simulacrum deiectum non iaceret) *Rozm* 92; A thy, Kapharnavm, azaly aze do nyebyoss bądzyesch podnyeszyon? Aze do pyekla bądzyesch strączony (usque in infernum descendes Mat 11, 23) *ib.* 318; ~ *przenośnie 'pozbawić znaczenia, dignitate privare'*: *Stroczyl moczarze stolcza (*leg.* z stolca; deposuit potentes de sede Luc 1, 52) *Rozm* 53; Ktorego to boga mocz yest, yze naschych bogow vyelebnoscz a slava yest struczona (deiecta est)? *ib.* 93.

2. *'odliczyć od należnej sumy jakąś część, potrącić, detrahere, subducere aliquid de summa debita'*: Iako Paszek ne sztranczil tey oszmy grziwen penandzy dlugu any my gich zaplaczil 1412 *Kościan* nr 460; Jacosmy przy tem bili, gdy Wirzbantha... zaplacił s pelna penądze Micolayowy..., yaco yego list mowy..., a tych trzynaczsze grzywen groszew ne strączyl any sza gysczyna, any sza skodą 1418 *Pozn* nr 935; Jacom ya nye wszęla na kmyeczv IIII-or marcas... za rany, alem mv ge na mycze strąnczila 1429 *Kościan* nr 1369; Ut... provido Othte emptori... quilibet librator... debet defalcare al. stranczicz a libracione... super debitum suum 1454 *AcPosn* I 211, *sim.* 1466 *AGZ* XVI 35; ~ Iszaczko Iudeus recognovit, quia... domina Vlyana relicta... satisfecit solucioni certi debiti pro pueris... et pueri predicti debent cedere vlg. strączicz matri sue super solucione, quam tutores ponebunt... racione huius (*sc.* tutelae) 1441 *AGZ* XII 93.

Strącze *coll. 'stręki, siliquae'*: Estauia *grog w straczu XV *p. post. PF* V 6. ~ *Możliwa też lekcja* w stręku.

Strągły *czy* **Zdrągły** *'wprowadzający w osłupienie, zuchwały, stupendus, audax'*: A ty, stragly sdraycza, vydzącz, yze mystrz tvoy, krol nyeba y zyemye, przetobą (*leg.* przed tobą) tako smyerno kląka..., a nye chczesz szye nad nym szmylovacz! O Iudaschv, oslyepyony twa sląba (*pro* sglobą), przestan tvego zlego vmyslu! *Rozm* 535.

Strąk *'cały (podłużny) owoc roślin motylkowatych, albo tylko sama łuska okrywająca jego nasiona, siliqua'*: Strąk canderes 1472 *Rost* nr 948. ~ *Cf.* **Strącze.**

Strąpacz *czy* **Strępacz** *'drugi miesiąc roku, luty, mensis Februarius'*: Festa ista luminarium in februario vlg *stronpancz faciebant 1421 *GlJag* 97; Strompacz... februarius XV *p. post. MPH* V 446; *Sronpącz februarius *XV p. post. R* XXV 198; In mense februario vlg. stronpaczya *ib.* 201.

Strdnal *cf.* **Trznadel**

Stredź, Strzedź *formy*: *n. sg.* stredź 1436 *R* XXIII 278, XV *med. Zab* 516, 1472 *Rost* nr 1003; ~ *g. sg.* strdzi *Fl* 80, 15; ~ *ac. sg.* stredź *Fl* 18, 11, *Pul* 118, 103. Deut 19, XV *p. post. R* LIII 64; strzedź *Fl* 118, 103, *Pul* 18, 11; ~ *i. sg.* strdzią *BZ* Ex 13, 5. 16, 31; ~ *l. sg.* (w) strdzi *Gloger.*

Znaczenia: **1.** *'miód, plaster miodu, mel, favus'*: Slotczeysza nad mod y nad stredz (super mel et favum, *Pul*: nad strzedz y plast) *Fl* 18, 11; Karmil ie z tuku szita a z opoki strdzi (de petra melle, *Pul*: z opok myodu) nasiczil ie *Fl* 80, 15; Iako slodko gardzelam [albo] mogem molwy twoge, nad strzedz (*Pul*: stredz) vstom mogym (super mel ori meo) *Fl* 118, 103; Bo yaad nygdy nye bødze richley daan, iednoo w slodkey strdzy *Gloger*; Gdisz czyø wwyedze pan w szemyø kananeyskøø a eteyskøø..., szemyø plynøczø mlyekyem a strdzøø (terram fluentem lacte et melle) *BZ* Ex 13, 5; Sdzyal gest dom israhelsky gymyø gego Man, przeto zze bilo gest yako szyemyø kolyandrowe byale, a chøcz gego yako szemla sedrdzøø (*leg.* se strdzią, gustusque eius quasi similae cum melle) *ib.* 16, 31; Stredz mel 1472 *Rost* nr 1003; Postawyl gy nad wyssokø zyemyø,... aby ssal stredz z opoky (mel de petra Deut 32, 13) *Pul* Deut 19; Munda bene pelvim et pone super pelvim medonem, videlicet strecz XV *p. post. R* LIII 64; ~ modrzewiowa stredź *'spadź, substancja cukrowata wydzielana przez modrzew, tzw. manna briansońska lub modrzewiowa, mel e follis laricis emanans'*: Modrzewowa strecz XV *med. Zab* 516.

2. *bot. 'trzcina cukrowa, tu może jakaś roślina krajowa, Saccharum officinarum L., hic fortasse de quadam planta Polonica'*: Canna mellea, *gl.* ipsa mellica, dulciflua strecz, medunica 1436 *R* XXIII 278.

Strekfus *cf.* **Strakfus**

Strępacz *cf.* **Strąpacz**

Strnadl *cf.* **Trznadel**

Strobić *cf.* **Postrobić**

Strofować, Strafować *'zaskarżyć, zakwestio-*

nować wyrok sądowy jako niewłaściwy, niezgodny z prawem, (sententiam iudicum) ratam, iustam esse negare': Reprobare, id est arguere złayacz, zestromoczycz abo strofowacz *OrtCel* 10; Ja thego nye przymvyą sza prawo a chczą to strofowacz prawo podlug prawa *OrtOssol* 32, 2, *sim. OrtMac* 32; Mogaly tako stoyącz strofowacz ortela? *OrtOssol* 32, 2, *sim. OrtMac* 32; Ten ortel layal albo strofowal ⟨wojt⟩ (sententiam hanc vituperavit advocatas, *OrtMac* 46: strafowal) a rzekl *OrtOssol* 40, 4, *sim. ib.* 54, 1, *OrtMac* 67; Strofugely kto ortel w szand⟨zi⟩e (quod principaliter fuerint ortilegia in iudicio vituperata), to ma woyth sz wyedzenym przyszasznyczym popyszacz *OrtOssol* 53, 3, *sim. OrtMac* 66; Ktho gest taky czlowyek, ysz on s prawem ortel strofuge albo layacz moze (sententias arguere seu vituperare potest), ten moze... ortel wyrzecz *OrtOssol* 54, 1, *sim. OrtMac* 66.

Strofowanie 1. '*łajanie, karcenie, vituperatio, castigatio*': Od moczi røki twoiey ia iesm zszedl w strofowanu (in increpationibus, *Pul*: w nagabany) *Fl* 38, 14.

2. '*zarzut uczyniony sędziemu o niesłuszny, niesprawiedliwy wyrok, zakwestionowanie słuszności wyroku sądowego, actus iudicis sententiam in dubium vocandi, iustam esse negandi*': Przyszasznykow gest ortel sprawyedlywy a tho strofowanye (vituperatio) nye mą moczy podlug prawa *OrtOssol* 100, 1.

Strofrichter *czy* **Sztrofrichter** '*sędzia w sprawach karnych, iudex, qui poenas reis constituit*': C⟨asimirus⟩ rex nobili Heyko officium iudicatus al. strossrichter (*pro* stroffrichter) in districtibus Holub et Kowalaw Maius et Minus... confert 1479 *Matr* I nr 1504.

Stroić, Stroić się *formy*: *praes. ind. 1. sg.* stroję *De morte* w. 327; *3. sg.* stroi 1448 *R* XXIV 352, 1471 *MPKJ* V 70, XV *p. post. Kałużn* 271; *2. pl.* stroicie *Fl* i *Pul* 57, 2; *3. pl.* stroją *Fl* 13, 8, *ca* 1428 *PF* I 486, 1471 *CyzKłob* 445; ~ *imper. 2. sg.* stroj *Dek* I 1. 3. 5—7. III 10. *etc.*; *1. pl.* strojmy *Gn* 174a; *2. pl.* strojcie *Gn* 183a, *Pul* 74, 4, *ca* 1500 *JA* X 379; ~ *part. praes. act. adv.* strojąc *Sul* 50, *Rozm* 182; *adi. g. sg. m.* strojącego *Pul* 6 arg.; *i. sg. m.* strojącym *Rozm* 385; *n. pl. m.* strojący *Gn* gl. 157a, *BZ* Ex 5, 15; *g. pl. m.* strojących *Fl* i *Pul* 63, 2; *ac. pl. m.* strojące *Fl* i *Pul* 100, 11; *i. pl. m.* strojącymi *Pul* 36, 1; ~ *inf.* stroić *Fl* I Prol 13, *Pul* 62 arg., *De morte* w. 443, *Rozm* 768; ~ *fut. 3. pl. m.* będą stroić *Rozm* 193; ~ *praet. 3. sg. m.* stroił *ca* 1500 *JA* X 385; *f.* stroiła XV *med. RRp* XXIV 363; *1. pl. m.* jesmy stroili *Fl* i *Pul* 105, 6; *3. pl. m.* stroili są *a.* stroiły są *Fl* II Prol 2; ~ *plqperf. 3. sg. m.* jest był stroił *Gn* 181b; *f.* jest była stroiła *Gn* 14b; ~ *condit. 3. sg. m.* -by stroił XV *p. post. Kałużn* 288, XV *p. post. R* XXV 275; *f.* -by stroiła *BZ* Tob 8, 21.

Znaczenia: **1.** '*czynić, sporządzać coś, aliquid facere, conficere*': **a.** *dopełnieniem rzecz. konkretny*: Rœcze moie vczinili sø organi, a palce moie strogili sø szałtarz (fecerunt psalterium) *Fl* II Prol 2; ~ **b.** *dopełnieniem rzecz. abstrakcyjny*: *Chemly do krolefstwa nebeskego prycz, strogmy thy to dobre s[t]kuthky *Gn* 174a; On przesen gest bil barszo uelika czuda strogył *Gn* 181b; Beati, qui esuriunt et siciunt iusticiam łaczni a strogøczi *praufdø *Gn* gl. 157a; Kto miluie pene psalmowe vstawiczne, ne mosze grzecha strogicz (non potest crimen operari) *Fl* I Prol 13; Nye stroy (*Dek* I 8. II 1. 4, *etc.*: nye czyn(i), II 3: nye dzelay) grzechu nyeczysthego *Dek* I 6. 1. 3, *etc.*; locatur clamyky stroy 1448 *R* XXIV 352; Syn gescze nye oddzelony..., acz galky gygrayącz alybo... kthorąkole gyną gygrą skodną stroyącz (quemlibet alium ludum damnosum ludendo aut exercendo), nyeczso straczy *Sul* 50; Swey gospodiny... przikazal (*sc.* Raguel), abi stroyla godi swadzebne (ut instrueret convivium) a przipravila wszitko, czszoszbi bilo potrzebno ku pokarmu *BZ* Tob 8, 21; Gdy mnych pocznye dzyvy stroycz, nykth go nye mosze vkoycz *De morte* w. 443; Stipą stroyą kmyeczye 1471 *CyzKłob* 445; Discordias, swadi, producit strogy (Prov 30, 33) 1471 *MPKJ* V 70; Ten ps⟨alm⟩ powyada, yze Xpus iest, w yegosz szwyatloszcz myszly ymamy w yutrznych myszlach stroycz *Pul* 62 arg.; Apostolos incitat (*sc.* Judas) dicens: Videte, quale exemplum... dat magister noster, quod sibi delicias struit roszkosszy strogy XV *p. post. Kałużn* 271; Vt retenta efficaciter exerceat aby tho, czo odzerzyl, vszytecznye stroyl albo czynyl statkem XV *p. post. R* XXV 275; Nye bylo podobno... ktorego targv stroycz v sobotą podlug Moyzeschovego zakona *Rozm* 768; ~ lichotę, złość stroić, stroić źle '*popełniać występki, być nieprawym, złym, mala facinora committere, malum, improbum esse*': Czili ne poznaiø wszitcy, czso stroiø lichotø (qui operantur iniquitatem, *Pul*: czosz czyną zloszcz), gisz to szrø lud moy iako karmø chleba? *Fl* 13, 8; Bo... w serczu lichoty strogicze (iniquitates operamini, *Pul*: stroycze) *Fl* 57, 2; Gaszczicil (*pro* zaszczicil) ies me... od mnoszstwa stroiøczich lichotø (a multitudine operantium iniquitatem, *Pul*: stroyøczych zloszcz) *Fl* 63, 2; Abich rozproszil z masta boszego wszystky stroiøcze lichotø (omnes ope-

rantes iniquitatem, *Pul*: stroyøcze złoszcz) *Fl* 100, 11; Lychotø yesmy strogyly (iniquitatem fecimus, *Pul*: złoszczy yesmy stroyly) *Fl* 105, 6; Nye chczyey mylowan bycz myedzy stroyączymy złoszcz (in malignantibus, *Fl*: we zlo czinøczich) *Pul* 36, 1; Nye stroyczye zle (nolite inique agere, *Fl*: nechayce zle czinicz)! *Pul* 74, 4; ~ (pokutę) stroić *'pokutować, poenitentiam agere'*: Macz gø (*sc.* Maryją Magdolanę) on (*sc.* człowiek) takesz f pokucze nasladouacz, gakocz gesth gø ona byla strogyla *Gn* 14b; Strogcze vy pokuthø *Gn* 183a; Nad gednym hominem pokvtø *strogøczemv (super uno peccatore paenitentiam agente Luc 15, 7) *ca* 1450 *PF* IV 578; Maria Magdalena ad Xpm accessit et benignam penitenciam egit stroila XV *med. RRp* XXIV 363; Psalm Dawydow, to iest stroyøczego pokutę *Pul* 6 arg.; Bog nye chcze szmyerczi grzesznego człowyeka..., ale aby grzeszny szyą nawroczyl, a zywyacz pokuthą strogyl XV *p. post. Kałuźn* 288; Cesate perverse agere... stroycze *pokąta *ca* 1500 *JA* X 379; Nullus accedat (*sc.* ad sacramentum), qui nescit, nye strogyl, penitenciam complere *ib.* 385; Aby yako zvyerza na pvsczy korzenym byl zyw, aze do smyerczy pokvtą stroyącz (ut... usque ad obitum paeniteret) *Rozm* 182; Wschytkem tem, czoss bąda pokvtą stroycz (paenitentibus), grzechy odpvsczy *ib.* 193; Yze takye veselye bądzye na nyebye nad yednym grzeschnym pokutą stroyączym (paenitentiam agente Luc 15, 7) *ib.* 385; ~ poczwy stroić *'odgrywać jakieś sceny, fabulam agere'*: Szwe poczvy nath luczmy stroya, a wszdy w yeney *myerza stoya *De morte* w. 327; ~ ~ stroić się *'zachowywać się, postępować, se gerere, agere'*: Stroyø sze geruntur *ca* 1428 *PF* I 486.

2. strojący *'przełożony, zwierzchnik, praepositus, praefectus'*: Przyszly stroyøczy (praepositi, *Biblia taborska*: stroyce) synow Izrahelskich i wzwolaly ku ffaraonowy *BZ* Ex 5, 15.

~ *Cf.* **Przystroić**

Stroje *coll.* (bobrowe) stroje *'wydzielina pewnych gruczołów bobra, o silnej woni i powszechnie znanych właściwościach leczniczych, castoreum'*: Stroye bobrowe castoreum 1464 *Rost* nr 4768, *sim.* 1475 *ib.* nr 3148, 1478 *ib.* nr 2134, 1481 *ib.* nr 4980; Bobrove stroye castarinum *ca* 1465 *ib.* nr 3839; Stroye castoreos XV *p. post. R* LIII 70; Recipe castoreum vlg. stroye XV *ex. GlLek* 44, *sim. ib.* 70; *Wyeszmy... koszthywal a bobrow[y]e stroye *ib.* 45, *sim. ib.* 46. 72.

~ *Cf.* **Strój.**

Strojenie *'czynienie czegoś, actus aliquid faciendi'*: Trzecza czøszcz pokuty sztroyene a dosyczvczinene za grzechi *ca* 1420 *R* XXIV 79; Si veri discipuli sumus, tunc dyabolum de corde nostro per tria bona eicere debemus szczruszenym, szpowedzø, sztrogenym pocuthy *ib.* 83; Czwarte gest twardoscz pokuti za grzechi strogenye, a prosczye twarda pokuta XV *med. R* XXII 241; ~ *(o mówieniu i śpiewaniu)*: Linguas, sermones agitando, cantando stroyenya 1466 *R* XXII 25.

Strojnie *a.* **Strojno** *formy*: *comparat.* strojniej XV *ex. PF* III 180.

Znaczenie: *'obficie, large, copiose, liberaliter'*: Liberalius est bibendum mvssy stroynycy pycz XV *ex. PF* III 180.

Strojno *cf.* **Strojnie**

Strona *formy*: *n. sg.* strona 1437 *Wisł* nr 228 s. 87, *Sul* 6. 47, *etc.*; ~ *g. sg.* strony 1398 *BiblWarsz* 1861 III 34, 1419 *Pozn* nr 1048, 1435 *Pozn* nr 1577, *etc. etc.*; ~ *d. sg.* stronie *Sul* 7, *BZ* Num 2, 10. 3, 29. 13, 18, *etc.*; ~ *ac. sg.* stronę 1401 *Pozn* nr 496, 1412 *JA* VI 214, 1413 *Kal* nr 413, *etc. etc.*; ~ *i. sg.* stroną *Gn* 184a, 1408 *Pozn* nr 656, 1420 *MMAe* VIII 459, *etc.*; ~ *l. sg.* (na) stronie 1422 *Kościan* nr 929, 1432 *ib.* nr 1423, *Sul* 112, *etc.*; ~ *n. du.* stronie *Dział* 3. 38; ~ *g. du.* stronu 1398 *BiblWarsz* 1861 III 34, *Fl* i *Pul* 149, 6, *etc.*, *OrtOssol* 53, 2; ~ *d. du.* stronoma 1432 *Kościan* nr 1437, *Dział* 15, 1471 *MPKJ* V 43; ~ *ac. du.* stronie *Gn* 174b, 1451 *AGZ* II 136, 1471 *MPKJ* V 81. 132, *Rozm* 159; ~ *n. pl.* strony (1411) *MMAe* XVII 131, *Sul* 3, XV *p. pr. R* XVI 327; ~ *g. pl.* stron *Gn* 2a, 1420 *Kal* nr 785, 1436 *RRp* XXIII 278, *etc.*; ~ *d. pl.* stronam *Dział* 31. 61, *Rozm* 357; ~ *ac. pl.* strony XV *med. SKJ* V 261, *BZ* Tob 10, 7, *De morte* w. 63, *etc.*; ~ *v. pl.* strony *Naw* 186; ~ *i. pl.* stronami 1471 *MPKJ* V 27; ~ *l. pl.* (w) stronach *OrtOssol* 77, 4. 78, 1, *Dział* 4, XV *p. post. Kałuźn* 287, *Rozm* 480.

Znaczenia: **1.** *'bok, powierzchnia czegoś, wyznaczana z określonego punktu patrzenia mówiącego, też (z tego punktu wyznaczany) kierunek położenia tej powierzchni, latus, pars'*: Tedy vøcz morze gestcy szø ono bilo na obe strone rostøpylo (divisaque est aqua Ex 14, 21) *Gn* 174b; Mecze s obv stronv sekøecze (gladii ancipites) w røkv gych *Fl* 149, 6, *sim. Pul*; Kandissmi sli, na than strona Choczessowske 1412 *JA* VI 214; Yako tho szwadczimy, ysz na tą strona coszczelnye 1417 *Kal* nr 548, *sim.* 1413 *ib.* nr 413; Wszipalismi dwa copcza, ieden s gedne stroni szanicze, a drugy s druge 1419 *Pozn* nr 1048; Na tey stronye mala lanka, a na tey welga 1422 *Kościan* nr 929; Altrinsecus z obu stronu *ca* 1428 *PF* I 486; Uterque uel utrobique s obu stronv *ib.* 493; Na *lewyą stroną Goscze-

schinske et na prawą stroną Dambrowske 1429 *Kościan* nr 1398, *sim.* 1424 *Kal* nr 871, 1437 *Pyzdr* nr 1147; Sz oboygey strony drogy (ex utraque parte viae, *Dział* 59: z obapol drogy)... zolącz swoy... ma... popascz *Sul* 60; Usque ad graniciem... na dol rzecka obye stronye tenere debet dominus Fyederko 1451 *AGZ* II 136, *sim. ib.*; Gola głowa, przykra mowa, sze phszech stron skarada postawa *De morte* w. 40; Na obogyey stronye (*war. lub.*: na oboye strony) myecz ostry gladius versatilis (Gen 3, 24) 1471 *MPKJ* V 8; Altrinsecus kv obyema stronoma (fecitque in introitu templi... duo ostia de lignis abiegnis altrinsecus III Reg 6, 34) *ib.* 43; Ancipiti na obye stronye ostrego (vivus est enim sermo dei... et penetrabilior omni gladio ancipiti Hebr 4, 12) *ib.* 132, *sim. ib.* 81; Ten ystny płascz podług tego obyczaya na dvye stronye szye przevyeszyl (ad angulos duos nectebatur) *Rozm* 159; ~ Zablesczysz na strony oczy, esz czy s czyała poth poskoczy *De morte* w. 63; ~ ~ po stronie '*bokiem, obok, iuxta, propter*': Patrzil tego Saul, abi Dauida przebodł kopygym k scyenye, ale Dauid syø vchilyl... a kopye po stronye w scyanø vtknølo (lancea... perlata est in parietem) *BZ* I Reg 19, 10; ~ ~ na stronę, na stronie '*na osobność, na osobności, osobno, seorsum, secreto*': Ty a wszitek sbor twoy stoycze na stronye (state seorsum) przed panem *BZ* Num 16, 16; Ocyecz a sin otwyodø syø s nym na stronø (tulerunt eum in partem) y *poczolasta gego prosycz *BZ* Tob 12, 5; Na stronø seorsum (Iohanan... dixit ad Godoliam seorsum in Masphath loquens Jer 40, 15) 1471 *MPKJ* V 101; Vezryawschy (*pro* vezvawschy *?*) *Iozopha na strona (Ioseph in secreto seorsum convocantes), ycly (*sc.* krolowie) gego pytacz... o dostoyenystvye tego mylego dzyeczyątka *Rozm* 77; Czczyenye o them, yze... anyely byly odstąmpyly na stroną od Iesucrista *ib.* 195; Iesus poyął na stroną svyątego Pyotra a svyątego Iakuba... y vyodl ye na stroną (ducit... seorsum Mat 17, 1) na gorą vyssoką na ymyą Tabor *ib.* 366; Yze myły Cristus ydącz na modlytvą poyął s sobą trzy apostoły na strona *ib.* 606; ~ ~ po stronam '*w pewnej odległości od miejsca zamieszkania, procul a domicilio*': ⟨N⟩yektorzy... gymyenye swe... strawywszy, od swego gymyenya zbyeszawszy po stronam zbygayą, vbostwo tąpyącz *Dział* 31, *sim. ib.*; Nye chczał stacz kv sadv, ale kryiącz syą po stronam (fugiendo) zemyanom schkody bądze czynyl *ib.* 61; ~ ~ stronę, stron, ku stronie, na stronę, w stronę, z stronę, na stronie '*w kierunku (czegoś), też naprzeciw (czegoś), versus, in, ad aliquid, etiam adversus aliquid*': Mow synom Izrahelskym: Wroczyczye sze, abiszczye roszbyly stani stroon włoszczy (e regione) Ffyaroth *BZ* Ex 14, 2; A tu Israhel roszpyøl stani w stronø (e regione, 1471 *MPKJ* V 16: stron) gori *ib.* 19, 2; Ale ia y gina wyelikoscz, ges to se mnø gest, wznidø s drvgø stronø przeczyw myastv (accedemus ex adverso contra urbem) *BZ* Jos 8, 5; Byl Saul Amalecha asz do Eyvla, asz przyszedł... na to myasto Sur, gesz gest stronø egypske zemye (quae est e regione Aegypti) *BZ* I Reg 15, 7; Za Iordanem w stronø Iericho (ex adverso Iericho), przecyw wschodu iordanskemv *BZ* I Par 6, 78; Otydzi ot nych, a przidzesz przecyw gym stronø *gruszewym (ex adverso pyrorum) *ib.* 14, 14; Jacobus... niwą roley nadebrczą (*leg.* nad debrzą), konczu myąschego y podlya myąschego z drugą stroną, a Trinkowicz z drugą stroną... obligauit 1476 *StPPP* II nr 4175; Jacobus... duo stadia... nad laczkamy... podle Pawlowey a podlye Dobroslawowey s druga strona... a s dlusky myedzy Smylowskemy myedzamy s obu stron... vendidit 1484 *SKJ* III 334; Myenya nyektorzy, yze Syrya, tho myasto y ssyemya, lezy v stroną od zydowskey zyemye, nycz yey nye zaymvyącz *Rozm* 234; ~ *(o stronach świata, de mundi plagis)*: W stanyech Rvbenowich synow kv polvdnyowey stronye (ad meridianam plagam) bødze wodz Elizvr *BZ* Num 2, 10; Stani swe rosbyø kv polvdnyowey stronie (ad meridianam plagam) *ib.* 3, 29, *sim. ib.* 13, 18. 23. Deut 34, 3; Przeczyw Hay, ges to gest przeczyw *Bethanen kv wzchodv slvneczney stronye (ad orientalem plagam) myasta Bethel *BZ* Jos 7, 2; Gdysz przis⟨zed⟩wszi wznidø na stronø przeczyw myastv (ex adverso civitatis), stali sø na polnoczney stronye przeczyw myastv (ad septentrionalem urbis plagam) *ib.* 8, 11; Ad Affricum na tą stroną południową (Ezech 20, 46) 1471 *MPKJ* V 104; Strona plaga (haec est plaga... ad occidentem Jos 18, 14) 1471 *MPKJRp* V 14r; ~ *(w błędnym rozumieniu pory dnia jako strony świata)*: Na południe strony⟨e⟩ (in meridiano exurit terram Ecclus 43, 3) 1471 *MPKJ* V 86; ~ ~ na wsze, wszytki strony '*naokoło, circum*': Claritas dei circumfulsit illos, na wschythky strony, id est ex omni parte (Luc 2, 9) XV *med. SKJ* V 261; Na koszdi dzen wibyegaiøcz na wsze stroni patrzyla a... po wszech drogach byegala *BZ* Tob 10, 7; ~ ~ ze wszech stron '*zewsząd, undique*': Quam felix est fouea illa... semper stabilis, vndique, *gl.* in omni loco ze vsech stron, tuta 1436 *RRp* XXIII 278; Rzekl Dauid ku Gadowy: Ze wszech stron (ex omni parte)

sø my vczisznyenya *BZ* I Par 21, 13; Poczanly trąbycz v tramby a lud poskoczyl ze vschech stron, yako kyedy zlodzyeya vyoda ku smyerczy *Rozm* 741.

2. *'kraj, ziemia, terra, tellus'*: Nasz mili Xc s dalekichcy stron on prydzecz on k vam *Gn* 2a; Acz ktori... poddanyecz oboycy stroni xąnsztw (utriusque partis ducatus, in alteram partem ducatus) w drugey stronye xanschtwa konya... naydzye a thego v zlodzyeya nye odbiye *Sul* 112; Acz ktori... poddanyecz xanschtw... przerzeczonich s yeney stroni (de una parte in aliam partem) w drugan stronąn s vynamy... vczyecze *Sul* 113; Przlwyedze na czø pan narod z dalekey stroni (de longinquo) *BZ* Deut 28, 49; Podroszni, ktorzysz to z dalekich stron (de longe) przydø, vsrzø rany zemye *ib.* 29, 22; Boiowaly przecyw Agarenskim... a bidlyly w myasto gich w przebitcech gich y we wshcy stronye (in omni plaga), ktorasz patrzi na wschod sluncza Galaad *BZ* I Par 5, 10; K themv przyszly sz gynszych stron albo sz[n]yem (*leg.* ziem) ludze (homines alieni veniunt) *OrtOssol* 77, 3, *sim. ib.* 19, 2. 77, 4, *OrtMac* 104; Nasz myeszczanyn mowy, ysz wye gescze gednego w gynych stronach dalszych (qui exterius est, *OrtMac* 104: w gynnych dalekych zyemyach) *OrtOssol* 77, 4; Gdy⟨by⟩ ktory czlowyek w dalekych czvdzych stronach byl (si quis extra provinciam sit, *OrtMac* 105: w dalekych czudzych szyemyach byl) *ib.* 78, 1; Gdyby tesz nyektora pany, pana nye mayącz abo w gynszych stronach badącz (viro absente, *Sul* 4: zona... slachczicza nye bandączego doma), dzesyączyną... zdrapieszyla *Dzial* 4; Dam pokoy waszych (*leg.* w waszych) stronach (in finibus vestris Lev 26, 6, *BZ*: w kraynach waszich) XV *p. post. Kalużn* 287; Vpomyonyony (*sc.* Jozef) ve sznye, szedl w sthrony galylyeyskye (secessit in partes Galilaeae Mat 2, 22) *EwZam* 296; Dawnom swedzal czvdze strony: Czechy, Włochy i Moravy XV *ex. Zab* 444; Vyschedschy myly Iesus odtąd, stapyl k thym stronam, ktore zvany Thyry y *Zydowskye (in partes Tyri et Sidonis Mat 15, 21) *Rozm* 357; Bąda mory, glody y zyemye drzzenye po rozmaytych stronach (per loca Mat 24, 7) *ib.* 480.

3. *'uczestnicy sporu sądowego, qui in iudicio litem habent'*: Jako do Vtroszina sz obu stroni (*pro* stronu *?*) przigeli, tako rzecli gednacze pana Hinczkoui 1395 *Pozn* nr 187, *sim. ib.*; Tedi hy pani, y Passek s obu stronu othpuscili tim gistim ossadnikom oba s obu stronu hy *kgnew, hy *przisziga 1398 *BiblWarsz* 1861 III 34; Tedi... Passek rzekl *Micolaemi, czos bil s gego strony: Thy musis naprzoth *przissicz *ib.*; Jacom bil na ssandze ot Sczepana..., a Janowø stronø rzecz sszø ne dokonala 1408 *Pozn* nr 656; Jakom byl na tey rzeczy, czo myø pan Sandziwoy y kxandz canczlers s obu stronw wybraly obyrmanem 1412 *ib.* nr 872, *sim. ib.* nr 873, 1434 *ib.* nr 1431; Jako cczom byla wszanła czworo kony... w them zayeszdze..., gdze oberman zapowyedzal wkupowacz obyema sztronoma, thym wszala w them zayeszdze 1432 *Kościan* nr 1437; A przetho nycrad by othpowyadal Sandziwog..., ysz drugyey strony nye 1435 *Pozn* nr 1577; Sampyerz alybo strona pozwana (reus), gdi nye stoy w szandze o dzedzyną zastawyoną, powod, tho gest strona, yaszch pozwala (actor), dzedzyni ziscze, alye wszdi pyenyandze pozwaney stronye (reo) wroczywszy *Sul* 6—7; Ysz oczcecz baczącz..., czso gemv synowye przes w[d]zące gimyenya vczynyly..., a thakosz myedzy oboyą stroną (inter utramque partem) myrzączką a gnyew pochodzy *Sul* 75; Ta tho gymyenya... przes prziyaczoli obu stronu (utriusque partis) mayąn bicz slozona *Sul* 107; Dum certant partes, strony, sedes illis equs vtrisque XV *p. pr. R* XVI 327; A tako z *obo stronu (*OrtMac* 47. 65: z obu sthron) pusczyly szye na thych ludzy wysznanye *OrtOssol* 41, 3, *sim. ib.* 53, 2, *OrtMac* 65; Rzekl Hanusz na przyszasznyky, by mv krzywdą vczynyly, a gedney stronye (uni partium) wyaczey przykladaly nyszly drugey *OrtOssol* 53, 3, *sim. ib.* 53, 2, *OrtMac* 65. 66; S takyego rostargnyenya gymyenya obye stronye (pars utraque, *Sul* 47: strona oboya) nyedostatek... czyrpyą *Dzial* 38, *sim. ib.* 3; ⟨U⟩stawiamy, aby nygeden sądza... nyszadnego masza o ktorakoly rzecz nye zdal, kromye strony sąpyercze abo powoda, ałyszby sadownye byl przeparth *Dzial* 48; Jako mnye s thoba vgednano o szagrodzenye plotha, yzessh myal yednacze s sthrony swey sthawycz... po vgednanyv 1486 *ZapWarsz* nr 1580; ~ strona oćcowa *'linia pokrewieństwa po ojcu, agnatio'*: Vydzalo szą gest nam..., abi gdy maczerzs vmrze, synowye nye prosili gimyenya przychodzączego sz strony oczczovey (ex linea paterna) *Sul* 47; ~ *'uczestnik pertraktacji międzypaństwowych, unus e viris diversarum gentium, qui de quibusdam rebus agunt'*: Yestly brat nasch poslye k nam Davida, thedy zassyą David wezmye s sobą od naschey strony w poselsthwye Dowlyeteka 1500 *ListTat* 174; ~ *'wróg, hostis, adversarius'*: Vczyekayczye przed szwyathym krzyzem sthrony (fugite partes adversae), wyczyaza yako lyew z rodzayv zydowskyego *Naw* 186.

4. *'część czegoś (majątku, ludzi itp.), pars alicuius rei (rei familiaris, hominum, sim.)'*: Bo gescze wyelyka strona gich (magna... pars eorum) naslyadowala domu Saulowa *BZ* I Par 12, 29; ~ *'zmieniająca się kolejno grupa ludzi, tu kapłanów, qui per ordinem munus quoddam suscipiunt, hoc loco dicitur de sacerdotibus'*: Byl dnyov Heroda... kaplan nyechtory gymyenyem Zachariasz z strony Abyasza (de vice Abia Luc 1, 5), a szona yego z czorek Aaron *EwZam* 287; I stalo szyą yest, gdy kaplansthva poszyval Zacharias w rządzye strony svogyey (in ordine vicis suae Luc 1, 8) przed bogyem *ib.*; ~ z obu stronu *'po kolei, na przemian, per ordinem, invicem'*: Alternatim sz obu strony (*pro* stronu *?*) *ca* 1455 *JA* XIV 494; ~ do poł strony *'do połowy, usque ad dimidiam partem'*: Dzalalysmi mur y spoyly wszitel (*pro* wszitek) az do pol stroni (usque ad partem dimidiam) *BZ* Neh 4, 6; ~ z inej strony..., z tej strony *'stamtąd, stąd, illinc, istinc'*: Ast illinc a potem z gyney stroni, istinc s tey stroni (ast illinc responeant voces altae diversarum bestiarum Alleluia, istinc montium celsi vertices sonent Alleluia) 1444 *R* XXIII 302; ~ *o równoczesnym występowaniu przeciwstawnych sobie zjawisk*: a z drugiej strony *'a równocześnie, at eodem tempore'*: Tho vschytko vslyschavschy Marya... począla sama v schobye myslycz z vyelykym placzem, alye z drugyey strony nadzyevala szye nyektorego vczyeschenya *Rozm* 590; ~ z jednej strony..., z drugiej strony *'i..., i..., zarówno... jak..., et..., et..., cum... tum...'*: Tv szye myeny, yze bog vkazal yemv z yedney strony vschytkye grzechy czlovyecze, a z drugyey strony vyelebną odplathą *Rozm* 605; ~ nijedną stroną *'w żaden sposób, nullo modo'*: Tedy vøcz swøthy Gan gestcy mv on tako był odpouedzal, ysze thy, dze, nigednø stronø ne mosesz tutha bicz se mnø *Gn* 184a; Panowye... przikazali rzekøcz, aczbi krol wangersky ktorego zapissu zødal ot naschego krolya, abiscze go nigednø stronø nye czinili przes wedzenya panow woyewod 1420 *MMAe* VIII 459.

5. *'skiba, pas ziemi odwalany pługiem, lira, sulcus'*: Lira brosda, skyba, strona 1437 *Wisł* nr 228 s. 87.

6. strona mięsa *'połeć (mięsa), płat mięsa, będący pierwotnie połową całości mięsa, lacinia carnis, quae initio dimidia pars totius carnis erat'*: Iaco Dersek stronø mansa Oczanslaw⟨ow⟩y vcradl y Jacub yø gemu otyanl 1401 *Pozn* nr 496; Yssze Stanislaw... ne *ucrald poczø stroyn (*leg.* pięciu stron) masza 1420 *Kal* nr 785; Petaso, id est perna porci, scilicet baconus siue baffa vlg. polecz albo stroną myaszą *ca* 1500 *Erz* 102.

Stronka 1. *'cieniutka blaszka, lamnula'*: Stronky bracteas (inciditque bratteas aureas et extenuavit in fila Ex 39, 3) 1471 *MPKJ* V 20.

2. *'rodzaj płaszcza, genus quoddam vestis exterioris'*: Stronca sarta (*pro* sarca) XV *p. post. PF* V 10.

Stronne *'danina składana w postaci połcia mięsa wieprzowego, zwanego* stroną, *vectigal, quod carne suina* strona *vocata solvebatur'*: Kmethones... ville eiusdem... solvant pro censu et decima per XVIII scotos grossorum Boemicalium..., item per 1/2 grossum pro perna lardi al. stronne 1434 *MMAe* XIII nr 1640.

Strop 1. *'pułap, powała, może też więźba dachowa, tectum, fortasse etiam substructio tecti'*: Per tegulas stropi XV *p. post. R* XXV 200.

2. *'?'*: Strop fastus *ca* 1420 *WokTryd* nr 222.

Stroskotać *'połamać, pokruszyć, zniszczyć, frangere, contundere, delere'*: Frangere carceres sztrosscotacz 1448 *R* XXIV 352; Sztrosskotal confregit *ib.*; Vstawyø nyeprzyyazn myedzi tobø a myedzi zonø... a onacz stroszcze (*pro* stroszkocze *?*) y setrze (ipsa conteret) glowø twoyø *BZ* Gen 3, 15; ⟨Tak stro⟩skoce ⟨te wszytki rzeczy a zetrze⟩ (comminuet et conteret omnia haec) *BZ* Dan 2, 40; Z gori odlomyl syø kamyen przes røkv a stroskotal (comminuit) [w] skorupø a szelyazo y myedz *ib.* 2, 45.

Strozak, Sztrozak *'gruby wór, po wypchaniu słomą lub sianem służący do spania, siennik, culcita, stramento vel foeno referta'*: In plummis seu linteis nunquam dormire, dumtaxat in stramine uel in sago al. pylszn vel strozak, uel in panno aspero 1453 *RRp* XXIII 298; Magna plumatica circumducta suppanilis cum schtrozak 1495 *RocznKrak* XVI 62; Stro⟨zak⟩ stropodium XV *p. post. PF* V 8; Strozak stropedium *ca* 1500 *Erz* 102.

Strożnia *(?) 'wędka, hamus, harundo' (?)*: Nobilis Iohannes in piscina... hamis al. strosznyamy adquirere seu prandere non debet 1465 *AGZ* XII 301.

Strożyna, Strużyna *'krzak ciernisty, vepres'*: *Strozyne vepres 1448 *R* XXIV 354; Vepres strvszyny czyrnowy, Isidorus dicit, quod maiores nostri omnem arborem spinosam veprem dicebant (vidit post tergum arietem inter vepres haerentem cornibus Gen 22, 13) *MPKJ* V 10.

Strój 1. *'przyrząd, narzędzie, instrument, instrumentum'*: **a.** *'instrument muzyczny, instrumentum musicum'*: Rzekl Dauid ksyøszøtom slug koscyelnich, abi vstauily z bracye swey spyewaki na organoch y rozlycznego stroia (can-

tores in organis musicorum), to gest na rocznich (*pro* rocznicach) y na rothach, y na kobossye *BZ* I Par 15, 16; Iako sø vsliszely wszitci lyvdze szwyøk trøb, pysczely a gøszly... y wszelkego stroia spyewaiøcego (omnis generis musicorum)..., modlyly sø syø zlotey sosze *BZ* Dan 3, 7; ~ **b.** żelazne stroje *'żelazne narzędzia, ferramentum'*: Quia Xc est in via, ideo voluit ista quatuor habere insignia. Habuit enim ferramenta, szelazne stroye, id est wlnera in corpore suo cum ferramentis inpressa XV *in. R* XXIV 68.

2. bobrowy stroj *'wydzielina pewnych gruczołów bobra, o silnej woni i powszechnie znanych właściwościach leczniczych, castoreum'*: Bobrovy stroy castoreum XV *ex. GlLek* 36; Bobrowy stroy *costroicum *ca* 1500 *Rost* nr 5397 ~ *Cf.* **Stroje.**

Stróż *formy*: *n. sg.* stroż *BZ* Gen 4, 9. 31, 38, 1456 *Msza* VI s. 264, *etc.*; ~ *g. sg.* stroża *BZ* IV Reg 22, 14; ~ *ac. sg.* stroża XV *med. GlWroc* 43r, *MW* 76a; ~ *v. sg.* strożu *MW* 126b; ~ *i. sg.* strożem *BZ* Gen 28, 15. 35, 3. I Reg 28, 2, *etc.*; ~ *v. du.* stroży *MW* 49b; ~ *l. du.* (o) strożu *MW* 49a; ~ *n. pl.* stroże *BZ* I Par 9, 19. Nah 3, 17, 1471 *MPKJ* V 111; strożowie *BZ* Neh 4, 23. Judith 10, 11, *Rozm* 245; strożewie 1471 *MPKJ* V 84, *MPKJ* V 111; ~ *g. pl.* strożow *BZ* IV Reg 17, 9, 1471 *MPKJ* V 115; ~ *d. pl.* strożom *BZ* II Esdr 8, 21, XV *p. post. StPPP* X nr 197, *Rozm* 110; ~ *ac. pl.* stroże *BZ* Neh 4, 9. 7, 3. Judith 7, 10; ~ *i. pl.* strożmi *BZ* Num 3, 32, *MW gl.* 64.

Znaczenie: *'ten co pilnuje, strzeże kogoś lub czegoś, ten co czuwa, pełni nadzór, dozór nad kimś, czymś, strażnik, wartownik, też opiekun, obrońca, qui aliquid, aliquem custodit, curat, custos, patronus, defensor'*: Cuilibet homini dedit angelum in ministrum et custodem strosza XV *med. GlWroc* 43r; Azalism ya strosz (custos) mego brata? *BZ* Gen 4, 9, *sim. ib.* 31, 38; Bødø stroszem (custos) twym, gdzekoly syø obroczysz *ib.* 28, 15, *sim. ib.* 35, 3, *MW* 76a. b, *Rozm* 515; Wogewoda [z] kaplanskich slvg koszczelnich bødze Eleazar... y bødze nad stroszmi swyøtostnimi (super excubitores custodiae sanctuarii, 1471 *MPKJ* V 24: strosch wolayanczy excubitor) *BZ* Num 3, 32; Ia cyø vczinyø stroszem (custodem) glowi mey *BZ* I Reg 28, 2; ⟨Nadzielali⟩ sobye modlebnich koscyolow... po wszech myescyech swich od wyesze stroszow (a turre custodum) az do myasta murowanego *BZ* IV Reg 17, 9; Tedi szedw Elchias... ku Olydie..., zenye Sellum,... strosza nad ruchem (custodis vestium) *ib.* 22, 14; Cy to sø Chorite..., strosze (custodes) syeny koscyelney swyadeczstwa *BZ* I Par 9, 19; Tusmi syø modlyly bogu naszemv, vsadziwszi stroze (custodes) na mur we dnye y w noci *BZ* Neh 4, 9, *sim. ib.* 7, 3; Ia a bracya moy a strozovye (custodes)... nye swlaczaly swego odzenya *ib.* 4, 23; Przikazalem stroszom mich skarbow (custodibus thesaurorum)..., abi gemv (*sc.* Ezdraszowi) bilo dano az do sta lybr srzebra *BZ* II Esdr 8, 21, *sim. Rozm* 110; Vstaui na wsze stroni wokol stroze (centenarios) nad studnyczamy *BZ* Judith 7, 10; Potkaly syø s nyø stroszowye (exploratores) asyrsci *ib.* 10, 11; Strosze (custodes) tw⟨oje ja⟩ko kobiłki *BZ* Nah 3, 17; Czalo pana naszego... raczy strosz bycz czalą y dusze moyey (custodiat animam meam) 1456 *Msza* VI s. 264, *sim.* XII. XIV, *sim. Pul* 33 arg., *Rozm* 24. 25. 57; Strozievye circumspectores (septem circumspectores sedentes in excelso ad speculandum Ecclus 37, 18) 1471 *MPKJ* V 84; Strozie (*war. lub.*: strozewye) domovy editui (Os 10, 5) *ib.* 111; Strozow (*war. lub. rp.*: *strzozow) kosczelnich edit⟨u⟩orum (Soph 1, 4) *ib.* 115; We wtorek o dwu strozu dziewice panni Maricy *MW* 49a; Wesselczie sie..., Jozefye... y Janye Ewangelista, obadwa strozi y sludzi nawielebneysey matki bozi *MW* 49b; Day nam, myly panye, sztroza thakyego, kthory by nasz strzegl od grzechu kaszdego *MW* 76a; Swiøti angele bozi, stroszu cyala mego y dusze mey! *MW* 126b; Quando tempore heres parwlus est... sub tutoribus, stroszmi, et actoribus est (Gal 4, 2) *MW* gl. 64; O Maria,... bandz zawzdy sthrozem (custos) szercza mego! *Naw* 177; Maszli nyeprzygiaczyela, zą̨day oka twego myecz strozem szobye (pro tui custodia) XV *p. post. R* I s. XLI; Pyesz stroz (canes custodes) vzytheczny gyest *ib.* s. XLV; Custodibus, stroszom,... graciam regiam XV *p. post. StPPP* X nr 197; ~ Czy pyrvey zvany *Kvnovye..., a potem vyecz zvany Samarytanovye, yakoby pomyedzyczy albo strozovye (medii) myedzy Zydy a myedzy poganystvem *Rozm* 245.

Stróża *formy*: *n. sg.* stroża (1145) XIII *KodMazK* nr 69, 1214 *KodŚl* II 124, 1216 *KodWP* I 82, *etc. etc.*; ~ *g. sg.* stroże (1262) *MMAe* III 76, 1275 *MMAe* IX 136, (1278) XVIII *MMAe* III 113, *etc.*; strożej *Fl* 141, 10, 1412 *Pozn* nr 874, *Sul* 21, *etc.*; ~ *d. sg.* stroże *Bogur* C. E, 1471 *MPKJ* V 111; strożej *Bogur* B, *Dział* 36; stroży *Bogur* D. F, *BZ* Ex 22, 10, *MW* 131b; ~ *ac. sg.* strożą *Fl* i *Pul* 38, 2. 78, 1. 140, 3, *etc. etc.*; ~ *i. sg.* strożą *Sul* 59, *BZ* Num 3, 36, 1471 *MPKJ* V 57, *Rozm* 206; ~ *l. sg.* (w) stroży 1412 *Pozn* nr 874, *ca* 1420 *R* XXIV 83, XV *med. RRp* XXIII 279, *etc.*; ~ *n. pl.* stroże *Fl* 89, 5,

XV *ex. PF* V 27; ~ *ac. pl.* stroże *BZ* Lev 8, 35. I Reg 15, 5. IV Reg 11, 18; ~ *l. pl.* (w) strożach *BZ* I Par 9, 27.

Znaczenia: **1.** *'pilnowanie, strzeżenie kogoś lub czegoś, czuwanie, pełnienie nadzoru, dozór nad kimś, czymś, warta, straż, też piecza, opieka, obrona, custodia, patrocinium, cura, defensio'*: Isz Jan day⟨a⟩l tego czloweka f *twirdzaø, czho gy Mykolay menyl slodzeya, a s gego strosze vczegl 1397 *Pozn* nr 352; Jako pany Febronia ne myala Adama... w swey moczy, w swey stroszy, any s yey stroszey wyszedl 1412 *ib.* nr 874; Perstemus in custodia stoymi w sztrozi *ca* 1420 *R* XXIV 83; Yakom ya tego yanczcza nye dal panu podszadkowy w yego stroszą 1432 *Pyzdr* nr 1072; Nyekthorzi... ny pod czyyą (*i. e.* pod niczyją) chorąngwyą... stanowycz szą obykli, na then konyecz..., aby pvszek, czwyrdzy alybo woyenney strozzey (ipsius exercitus custodiam) szą vwyarowali *Sul* 21, *sim. Dział* 8; Vstawyamy, aby kasdy mayącz szwyerzepycze... oth vigiliey swyantego Woczecha a[c]z do swątha swątego Mychała poth strozą (sub custodia) pasez ymyal (*Dział* 58: aby... w stroszy myal) *Sul* 59; Omni custodia, *gl.* vigilia w strozy, serva cor tuum! (Prov 4, 23) XV *med. RRp* XXIII 279; Aczbi kto polyeczyl blysznemu swemu osla... y wszelkye dobitczyøø k stroszy (ad custodiam, *Kałużn* 285: w strozą) a vmarlobi *BZ* Ex 22, 10; We dnye y w noczi ostanyeczye w stanye, chowayczye strosze, wistrzcganye pana (observantes custodias domini) *BZ* Lev 8, 35; Bødø czvczy na strozy (in custodiis) stanv swyadzecstwa *BZ* Num 1, 53, *sim. ib.* 18, 4. 5. II Par 23, 6; Bødø dzerzecz strozø (habebunt excubias) w stanv zaslvbyonem *BZ* Num 3, 25, *sim. ib.* 3, 28. 38; Bødø gich pod strozø (sub custodia eorum) tablicze stanowe a zerdzi *ib.* 3, 36, *sim. Rozm* 206; Okolo koscyola boszego bidlyly w stroszach swich (in custodiis suis) *BZ* I Par 9, 27; ⟨I⟩dzyk szalowal na pastirza, ysz owczą, ktorasz do czrzody przez pastirza wegnal, gego stroszey (custodiae pastoris, *Sul* 45: strzezenyv pastyrzovemv) poleczywszy, ten owcze gemv nye przygnal *Dział* 36; Zalybych wszethl thwey moczy, gdybych sthrzekl ve thnye y w noczy, temv bych vczynyl wrosza y postavyl dobra sthrosza *De morte* w. 356; Stroza excubie (habebunt excubias sanctuarii Num 3, 28) 1471 *MPKJ* V 24; Pod strozą sub manu (tradant eas in domum feminarum sub manu Egei eunuchi Esth 2, 3) *ib.* 57; Na strozą ad speculandum (septem circumspectores sedentes in excelso ad speculandum Ecclus 37, 18) *ib.* 84; Strozie (*war. lub.*: *strosczy) speculacioni (quoniam laqueus facti estis speculationi et rete expansum super Thabor Os 5, 1) *ib.* 111; S kthorich ieden dla strozey dziewici Mariey godzien bil wszisthek *MW* 50b, *sim.* XV *p. post. PF* I 199; Anyola mego, ktorisz my ies ku strozi dal, obrzødzi naboznego modlitwamy czczicz *MW* 131b; Iste princeps divisit dolia vini in tentoriis suis et solus fugit ad cautelam na strozą XV *p. post. GlDom* 88; Pastyrze byly w krolyesthvye onym czvyączy a strzegancz stroszey noczney (custodientes vigilias noctis Luc 2, 8) nad thrzodą svogyą *EwZam* 292; Stroze noczne excubie XV *ex. PF* V 27; ~ *'czas pełnienia straży nocnej, tempus, quo vigiliae aguntur'*: Bo tisøcz lat przed oczima twogima iaco dzen wczorayszi, iensze pominøl, a strosze (custodia, *Pul*: stroza) w noczi *Fl* 89, 5; Ot strzodze (*pro* strosze) yvtrzney (a custodia matutina, *MW* 19a: od strozey yutrzenney) asz do noczy pfal Israhel w gospodna *Fl* 129, 6; ~ *użycia przenośne i poetyckie*: Poloszil iesm stroszø (custodiam) vstom mogim *Fl* 38, 2, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 140, 3, *MW* 17a; Wywedzy ze stroszey (de custodia, *Pul*: z stroze) *dvsza moyø na chwalene ymenv twemv *Fl* 141, 10; Werzisz w tho, czlowecze zbozny, ysz przesz trud bog swoy lud odyał dyabley strozey (C: *strzosze, E: sthrozzę, D. F: stroszy) *Bogur* B.

2. *'człowiek a. ludzie pełniący straż, custos aut custodes'*: Thego domv racz bycz stroza..., panno myloszczyvą 1453 *R* XXV 213; Postawyl kaplan strosze (custodias) w domv boszem *BZ* IV Reg 11, 18; Chceszly ge przes boia przemocz, polosz stroszø v studnyc (pone custodes fontium) *BZ* Judith 7, 9; Vszadzyly y (*leg.* ji, *sc.* Jesukrysta)... v czyemnyczą czyemną y postavyly strozą barzo vyelga okolo yego *Rozm* 732; ~ *przenośnie*: Prawa dobra zensczynaa... iest stroza mysli *Gloger*; Eze czirpyączoscz stroza a pyastunka gest wschech cznoth XV *med. R* XXII 246.

3. *'zasadzka, insidiae'*: Przetos polosz strozø (insidias) za myastem *BZ* Jos 8, 2, *sim. ib.* 8, 4; Gdysz my pobyegnyem, a oni gonicz bødø, powstancze s strozey (de insidiis), skaszczesz myasto *ib.* 8, 7; Zalozil strozø (posuerat in insidiis) myedzi Bethel a Hay *ib.* 8, 12; Amalech zaloszil strosze (tetendit insidias) na potoce *BZ* I Reg 15, 5; Strosą machinarium XV *p. post. PF* V 7.

4. *'miejsce pobytu, locus, quo aliquid occultatur, asservatur'*: Stroza custodia (cecidit Babylon magna et facta est... custodia omnis spiritus immundi et custodia omnis volucris im-

mundae Ap 18, 2) 1471 *MPKJ* V 138; ~ jabłeczna, sadowa stroża '*strażnica w ogrodzie, custodia in horto collocata*': Boze, prziszli sø pogany w dzedzistwo twoie,... poloszili sø Ierusalem w *sadowo stroszø (in pomorum custodiam, *Pul*: w yablecznø strozø) *Fl* 78, 1.

5. '*powinność pełnienia straży w grodzie, rychło zastąpiona daniną świadczoną w naturze lub pieniądzach, officium oppidum custodiendi, postea tributum frugibus vel pecunia solvendum*': Hominibus in Quecisou degentibus omnem libertatem contulimus, wos ab omnibus tributis absoluentes, videlicet a strosa, a poduoroue, a naraz (1145) XIII *KodMazK* nr 69; Indulsimus eciam... abbati... iura nobis pertinencia in villis..., videlicet strosa, preseka, podvorove et cetera his similia 1214 *KodŚl* II 124, *sim.* 1250 *AKH* IV 185, 1252 *ib.* 158, 1256 *PPom* 138; Omnes ville eorum ab hiis legibus absolute sunt, videlicet a podvorowe, a strosa, a prewod 1216 *KodWP* I 82, *sim.* (XIII *ex.*) 1546 *ib.* 32; Ab omni seruitute, pouoz uidelicet et preuod et strose homines... immunes constituens 1225 *ATLw* IV 339; Constituimus, ut ipsi nec solucioni de bobus subiaceant, nec custodiam, que stroza dicitur, soluant (1228) XVII *p. pr. MMAe* III 17, *sim.* 1256 *MMAe* IX 103; Ut omnes incole... sint... ab... solutionibus stroze plenarie absoluti 1243 *KodPol* III 38, *sim.* 1252 *KodMazL* 16, 1257 *KodWP* I 320, 1275 *RHist* LIX 158; Exactionem, quae strosa appellatur, solvere non cogantur 1243 *OpMog* II nr 18; Omnes uille... sunt libere a solucione omnium expensarum ducis..., videlicet... a pouoz et a custodibus villarum de solucione uero, que strosa vlg. nuncupatur 1254 *MMAe* I 56, *sim.* (1278) 1415 *KodWP* I 418, 1416 *KatOssolPawl* 28, 1432 *KodMazL* 179; Ab omni liberamus exactione, prestacione,... labore uel seruitute...: pouoz, strose, poradlne, lanoue, stroza, thargoue (1255) *MMAe* III 48, *sim.* 1249 *KodMazL* 339, 1375 *DanŁowG* 218; Strosa duarum prouinciarum, quod opole vlg. appellatur (1257) XIV *in. MMAe* III 53; Neque strozam, neque poradlne... soluere teneantur, nec exactores ipsius stroze in dicto loco ualeant uel audeant pernoctare (1262) *ib.* 76; Omnes in ea (*sc.* villa) residentes... ab omnibus iuribus Polonicalibus et serviciis volumus esse semper immunes et exemptos, videlicet... a strosa et a collectoribus strose (1288) 1413 *Lites* II 259; ~ *z fleksją łacińską*: Strozam cum *pomochne soluunt (*ca* 1125) 1275 *KodTyn* 2; Poralne et *stroizam non dent 1198 *KodMazK* nr 142; Quod omnes gomines... nulli omnino hominum prestabunt aliquod seruicium uel solucionem, uel exactionem, uel strosam, uel stan, uel aliquod vectigal 1203 *Büsch* 40, *sim.* 1243 *KwartHist* XL 192, 1259 *Haeus* 102, *etc.*; ~ pan stroże '*jakiś urzędnik książęcy, może poborca daniny zwanej stróżą lub odpowiedzialny za stróżę grodu, quidam magistratus ducis, fortasse exactor vectigalis* stroża *vocati vel custos oppidi*': Omnesque eius (*sc.* monasterii) villas... cum... incolis... a domino custodie, qui dicitur vlg. pan stroze vel stroznj, semper facimus liberos 1275 *MMAe* IX 136; Ab his servitiis et exactionibus, scilicet: prewod, powoz..., a naraz, a stroza et domino strozae, qui vulgo pan strozae vel strozni dicitur,... a custodiis villarum... sint liberi (1276) XVI *DokMp* IV 13; Omnes... incolas... a domino custodie, qui strose pan vel strozny wlgo dicitur,... facimus... liberos (1278) XVIII *MMAe* III 113.

6. '*królewskie gospodarstwo rybne na przedmieściu Krakowa, piscina regia in suburbio Cracoviae collocata*': Tenutariis et gubernatoribus custodie nostre piscium al. strosza... graciam regiam 14*MMAe* XVII 30 259; Habito igitur speciali respectu ad industriam et fidei merita nobilis Stanislai... ciuis et thelonatoris nostri Cracouiensis... sibi custodiam piscium vlg. strosza dictam cum omni iure,... dominio,... prouentibus, piscaturis, aquis... et ambobus fluuiis nyeczecza... vendidimus et arendauimus 1456 *MMAe* VII nr 442, *sim. ib.*; Rex 1000 florenos debiti... super censibus ex pannicidiis Cracoviensibus et ex piscatura al. stroza extra Cracoviam, quam Fredericus... tenuit,... inscribit 1498 *Matr* II nr 1229.

Stróżewy *cf.* **Stróżowy**

Stróżne '*powinność pełnienia straży w grodzie, rychło zastąpiona daniną świadczoną w naturze lub pieniądzach, officium oppidum custodiendi, postea tributum frugibus vel pecunia solvendum*': Statuit siquidem, quod homines in villis nostris habitantes ad expeditionem non eant, castrum non aedificent, poradlne et strozne non dent *DlLB* III 27.

Stróżnica '*miejsce, w którym się pełni straż, pomieszczenie dla strażników, wieża strażnicza, locus, quo custodes positi sunt, specula, turris speculatoria*': Derelinquetur filia Sion sicut turris in vinea, id est strosznicza (derelinquetur filia Sion ut umbraculum in vinea Is 1, 8, 1471 *MPKJ* V 87: stroznycza chlodna vmbraculum) XV *in. R* XXIV 67; Voluit exaltari in cruce Xpus tamquam in specula strosznycza XV *med. ib.* 372; Na stroznyczy in *spelunca (contemplare in specula comedentes et bibentes Is 21, 5) 1471 *MPKJ* V 90; Super hunc murum

(*sc.* castri) sunt camere sive custodie al. strosnicze 1494 *Podol* 12; ~ *zapewne już nomen proprium*: Pro quodam orto in monte stroznica dicto, prope civitatem Sanok iacenti 1446 *AGZ* IV 152; Nos... eundem ortum, in monte stroznica situm,... civitati Sanocensi adiudicamus *ib.*

1. Stróżny '*związany ze stróżą, tj. zasadzką, ad insidias* stróża *vocatas pertinens*': Pvsci ge y sli sø na myescze stroszne (ad locum insidiarum) *BZ* Jos 8, 9.

2. Stróżny 1. '*ten co pilnuje, strzeże kogoś lub czegoś, pełni dozór nad kimś, czymś, strażnik, custos*': Bogusius Iedleczsky,... actor Stanislaum Cąnstek, stroszny, pronuntiavit contumacem in termino primo 1424 *StPPPRp* II nr 1976; On pobył... wszitki krage gych od wyesze stroszнich (a turre custodum) az do myasta obmurowanego *BZ* IV Reg 18, 8; Po nyem dzalal Semeya,... strozni (custos) broni od wschodu sluncza *BZ* Neh 3, 29; Ispapis... Grece, Latine dicitur protector... obroncza, strozny 1471 *MPKJ* V 7.

2. (pan) strożny '*jakiś urzędnik książęcy, może poborca daniny zwanej stróżą, lub odpowiedzialny za stróżę grodu, quidam magistratus ducis, fortasse exactor vectigalis* stróża *vocati vel custos oppidi*': Omnesque eius (*sc.* monasterii) villas... cum... incolis... a domino custodie, qui dicitur vlg. pan stroze vel stroznj, semper facimus liberos 1275 *MMAe* IX 136; Ab his servitiis et exactionibus, scilicet: prewod, powoz..., a naraz, a stroza et domino strozae, qui vulgo pan strozae vel strozni dicitur,... a custodiis villarum... sint liberi (1276) XVI *DokMp* IV 13; Omnes... incolas... a domino custodie, qui strose pan vel strozny wlgo dicitur,... facimus... liberos (1278) XVIII *MMAe* III 113.

(Stróżowy) Strożewy '*osoba odpowiedzialna za organizację kwater książęcych podczas objazdu kraju przez panującego, qui regi iter facienti locum devertendi inveniebat*': Excipimus insuper iam dictos villanos a preuod, a solutione bovis et vacce,... ab eo, qui *stanouink dicitur vel strosevi, quem non recipiant nec ducant (1284) *PPom* 340; Excepimus enim incolas villarum earundem ab omni exactione vel solutione Polonica seu Teuthonica,... a poradlne, ab eo, qui stanounic dicitur vel strozeui, quem non recipiant nec ducant (1285) *ib.* 354; Absolventes predictam villam ab omnibus exactionibus et solucionibus, que sic vlg. nuncupantur:... mostne, targoue, stanownic vel strozevi 1285 *ib.* 361.

Strucel, Strucla '*rodzaj pieczywa z pszennej mąki, może przekładanego serem, opus pistorium e farina triticea confectum, fortasse caseum admixtum habens*': Item pro eadem tota die exposui struczlas 6 ½ et semellas pro 4 grossos, struczle vero per 4or denarios 1471 *AKH* XVI 381; Struczla collisia 1472 *Rost* nr 1533; Panis triticeus altus, qui *strzucel appellatur *DlLB* I 590; Dicti provisores se obligaverunt... facere unam collationem presbiteris... cum una tonna cervisie, duabus bonis presottis et carnibus... ac panibus conditis vlg. *strutczel 1498 *MMAe* XVIII nr 906; Sthrucel pro octo trinariis 1468—98 *RocznHist* XV 229.

Strucla *cf.* **Strucel**

Struć '*uszkodzić, zmarnować, violare, laedere, vitiare, perdere*': Jurabit Dobek... super dapiferum, sicut scropham... strul 1395 *TPaw* III nr 3737; Sicut ipsius zayøczim ne strul tres scrophas 1395 *TPaw* IV nr 5194, *sim. ib.*; Yako Mycolay Werzenyczsky ne sdzyl... Mycolayewy s Gwasdowa [ya] ymena..., ale czso skody ma (*sc.* Mikołaj *?*), tegodyla (*pro* tegodłya) czso sye strwlo [tego], ysze tego bracz ne chczal 1423 *Pozn* nr 1137; Yako Woyczechowø otrzedzø strul my szye vol yako kopa 1427 *Pyzdr* nr 863; ~ Effuderunt spaszkudzyly, struły (effuderunt sanguinem eorum tamquam aquam in circuitu Ierusalem Psal 78, 3) 1471 *MPKJ* V 65.

Strudzić 1. '*pozbawić sił, zmęczyć, osłabić, viribus privare, fessum, infirmum reddere*': Dzewencz dny v salarsi bila be⟨z⟩ vszego pokarmu, sucz tak welmi *strudzena *Dorota* 170; Strudzoni llassus 1437 *Wisł* nr 228 s. 87; Labor vlcorat nervos, *gl.* conatus wlnerat colla sztrudzy zyly 1466 *R* XXII 15.

2. *corruptum pro* skruszyć '*rozbić, pokruszyć, contundere, comminuere*': Strudzone (*pro* scruszone, *mamotrekt mikułowski*: zetrzene) alisos (cum posuerit omnes lapides altaris sicut lapides cineris allisos Is 27, 9) 1471 *MPKJ* V 92.

1. Strug '*narzędzie stolarskie do strugania drzewa, dłuto, instrumentum lignarii, quo lignum asciat, ascia*': Strug dolabrum *ca* 1420 *Wok-Tryd* nr 319; Strug scabrum 1437 *Wisł* nr 228 s. 89; Strug leuigar *ca* 1455 *JA* XIV 494; Strvk runcio XV *p. post. PF* V 11; Sztrug scirpus *ib.*; Strug runcina XV *ex. ib.* 12; Sculptrum, strvg vel rząząk, est instrumentum, cum quo sculpitur aliqua res *ca* 1500 *Erz* 102.

2. Strug '*strumień, potok, staw, rivulus, piscina*': Incipiendo... ab... villa Gorzeyow extendentem se penes lacum vlg. nuncupatum strug gleboki (1280) 1569 *MMAe* IX 286; Qui (*sc.* smug) ex eodem alveo Dunayczyska currit ad fluvium al. do strugu 1480 *KodTyn* 519, *sim. ib.*; A quo scopulo angulari inferius descendendo

ripa fluvii strug usque ad casum eiusdem fluvii in Dunaiecz *ib., sim. ib.* 520.

Struga *formy*: *n. sg.* struga (1279) 1546 *KodWP* I 425, 1292 *PPom* 441, 1399 *KodPol* II 352, *etc. etc.*; ~ *g. sg.* strugi 1358 *KodMazL* 73, 1398 *Pozn* nr 396, 1425 *Monlur* V 27, *etc.*; ~ *ac. sg.* strugę 1405 *KsZPozn* nr 2227, 1423 *Kal* nr 860, 1432 *Monlur* VI 71, *etc.*; ~ *i. sg.* strugą 1398 *Pozn* nr 396, 1476 *TymProc* 222; ~ *l. sg.* (po) strudze 1428 *Monlur* V 93, 1432 *Monlur* VI 72; ~ *ac. pl.* strugi 1471 *MPKJ* V 106; ~ *l. pl.* (w) strugach 1471 *MPKJ* V 107.

Znaczenie: '*strumień, potok, też głębokie miejsce w rzece, rivulus, etiam locus, ubi altitudo fluminis magna est*': Usque ad fluvium, qui vlg. vocatur struga (1279) 1546 *KodWP* I 425, *sim.* 1486 *AGZ* IV 199; Tegdi drudzi opolnici ne chceli idz strugø, ale podle strugi 1398 *Pozn* nr 396, *sim. ib.*; Partem pineti vlg. kanth boru circa decursum aque vlg. struga... currentem (1401) *DokMp* V 6; Ad vnum riwlum vlg. struga 1403 *Piek* VI 145, *sim.* 1427 *Monlur* V 68, 1428 *ib.* 92; Slawanta... habet terminum cum Sandiuogio... pro rywlo vlg. o struga 1405 *KsZPozn* nr 2227, *sim.* 1423 *Kal* nr 860; Vsque ad medium riwuli vlg. do pul strugi 1425 *Monlur* V 27, *sim.* 1466 *RRp* XXII 13; A turri castorum eundo per riwlum, po *strzudze, usquė ad mericam 1428 *Monlur* V 93; Usque ad rywlum seu torrentem vlg. do strugi 1430 *Monlur* VI 110; Vendiderunt... flumen al. strughan 1432 *ib.* 71; Dominus dux dedit Alberto... viginti mansos retro riwli al. na strudze *ib.* 72; Luto vlg. struga (1436) 1546 *KodPol* II 865; Struga torrens 1437 *Wisl* nr 228 s. 89; Po struga al. po pothok 1456 *AGZ* XIV 480; Strągą (*leg.* strugę) lacum (lacum fecistis inter duos muros ad aquam piscinae veteris Is 22, 11) 1471 *MPKJ* V 91; Strugy alueos (faciam alveos fluminum aridos Ezech 30, 12) *ib.* 106; W strugach in palustribus (in palustribus non sanabuntur Ezech 47, 11) *ib.* 107; Ad summitatem rivuli al. na werzchowine strugi 1475 *KodTyn* 506; Jaco ya z Mycolayem... ludzem... z Bozegoua lank gych... za struga Byedrza nye possekl gwaltem 1476 *TymProc* 222; Postea agressus est (*sc.* Iesus) trans torrentem, strugą, cognomine Cedron *ca* 1500 *JA* X 380; ~ Aqueductus struga aut rura (fecitque aquaeductum quasi per duas aratiunculas in cricuitu altaris III Reg 18, 32) 1471 *MPKJ* V 44; ~ Gurges est locus periculosus in flumine, altus et profundus, vorago, fossa, locus baratri vlg. strwga 1444 *RozPaul* 119r; Gurges est inundatio aquarum strvmyen vel strvgą *ca* 1500 *Erz* 102; ~ *zapewne już nomen proprium*: Qui lacus in Psarskye dinoscitur pertinere flumini, qui vlg. dicitur struga Chostrina (1279) 1546 *KodWP* I 425; Usque in rivulum, qui Bebrowa struga dicitur 1292 *PPom* 441, *sim.* (1299) *ib.* 521; Ad vscze Welikey strugi 1358 *KodMazL* 73; Ad riwlum dictum Wołanka siue Wolska struga 1399 *KodPol* II 352; In riwlo dicto Lodwigowa *strzuga 1426 *Monlur* V 55.

Strugać '*ciosać, ociosywać, obrabiać, asciare, dolare*': Strugaly dolauerunt (quercus de Basan dolaverunt in remos tuos Ezech 27, 6) 1471 *MPKJ* V 105. ~ *Cf.* **Ostrugać, Ustrugać.**

Strumień *formy*: *n. sg.* strumień (1242) 1294 *KodWP* I 199, (1279) 1546 *ib.* 425, (1283) XV *KodTyn* 62, *etc. etc.*; ~ *g. sg.* strumienia *Fl* i *Pul* 109, 8, *Sul* 21, 1496 *LubPodk* 115. 123, *Rozm* 661; ~ *d. sg.* strumieniu XV *p. post. Kałużn* 272, XV *Monlur* V 128; ~ *ac. sg.* strumień *Fl* i *Pul* 123, 4. 125, 5, 1411 *Kal* nr 362, 1412 *Kal* nr 375, 1425 *KsMaz* II nr 1437; ~ *i. sg.* strumieniem *Fl* i *Pul* 35, 9, *Pul* 45 arg., *ca* 1500 *JARp* X 180r, *Rozm* 199; ~ *l. sg.* (w) strumieniu *Fl* i *Pul* 82, 8, 1428 *ArchTerCrac* CCCXII 362, 1. 363, 2, XV *Monlur* V 128; ~ *i. du.* strumienioma *Rozm* 827; ~ *n. pl.* strumienie *Fl* i *Pul* 17, 5. 77, 23, 1404 *KodWP* V 63; ~ *ac. pl.* strumienie *Fl* i *Pul* 64, 11, 1461—7 *Serm* 443v, *Pul* 73, 16; ~ *i. pl.* strumieńmi XV *med. AKPr* I 235, *ca* 1455 *JA* XIV 493, XV *p. post. RRp* XXIV 375.

Znaczenie: '*woda płynąca niewielkim korytem, mała rzeka, potok, też głębokie miejsce w rzece, rivulus, etiam locus, ubi altitudo fluminis magna est*': In flumen, quod dicitur Zabel strumen (1279) 1546 *KodWP* I 425; A quo... scopvlo... itur usque ad torrentem vlg. strumien (1283) XV *KodTyn* 62, *sim.* 1414 *KodWP* V 240, *DlLB* I 127; Pratum in Presinka situm iuxta flumen, strumen vlg. dictum 1385 *DokMp* IV 223; Strumene iego vpoy (rivos eius inebria) *Fl* 64, 11, *sim. Pul*; Ti rostargi ies studne y strume⟨nie⟩ (torrentes, *Pul*: strumyenye) *Fl* 73, 16; Strumene (torrentes) wezbraly sø *Fl* 77, 23, *sim. Pul*; Vczini onim... iaco Iabin v strumenu (in torrente) Cyson *Fl* 82, 8, *sim. Pul*; Z *stromena (de torrente, *Pul*: s strumyenya, *Rozm* 661: strumyenya, *leg.* z strumienia, albo z rzeky) na drodze pycz bødze *Fl* 109, 8; Strvmen (torrentem) przesla gest dvsza nasza *Fl* 123, 4, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 125, 5; In paludinibus dictis strumene diffusis per siluam 1404 *KodWP* V 63; Iaco czo zastavil Zegotha strvmen (*Kal* nr 375: *strzumen), to zastavil na swem na pravem 1411 *Kal* nr 362, *sim.* 1425 *KsMaz* II nr 1437; Usque ad riwlum dictum strumyen 1419 *KodWP* V

294; Na strumenu 1428 *ArchTerCrac* CCCXII 362, 1, *sim. ib.* 363, 2; Acz kthore wszi... szą k sobye sbyegayą dzelyenym nyekthorey rzeki alybo strvmyenya (aliquo fluvio vel rivulo mediante) *Sul* 21, *sim.* 1496 *LubPodk* 115. 123; Cum... aquarum decursibus strumyenmy XV *med. AKPr* I 235, *sim. ca* 1455 *JA* XIV 493; Myedzi dwiema dzedzinama strvmyeny abo rzeka (alvei fluviorum) plinye *Dział* 7, *sim. Sul* 21; Fluuius egrediebatur de loco uoluptatis, qui inde diuidebatur in quatuor capita cztiri strumene (Gen 2, 10) 1461—7 *Serm* 443v; Habet ecclesia unum pratum, iacens in merica inter fluvios strumyen et przekopa *DlLB* II 426; Dum pervenerunt ad fluuium seu torrentem, kv rzecze, kv strvmyenyv, Cedron XV *p. post. Kałużn* 272; Parauit aque emissorium ⟨in⟩ vero flumine vlg. na prawym starim strumenw XV *MonIur* V 128, *sim. ib.*; Aqua fluit vsque ad verum antiquum fluuium vlg. strumyenw *ib.*; Pod tą *Kurzentena czyeczye strumyenyem studnycza (sub Quarentana fluit rivulus fontis) *Rozm* 199; ~ Gdy twoy szwyanthy bok byl przekloth, tedy strumyen krwawy poczyekl *Naw* 95; Nam sanguis riuis, strvmyenmy, de eo (*sc.* Christo) fluxerit XV *p. post. RRp* XXIV 375; Sanguis profluxit strumyenyem okruthnym *ca* 1500 *JARp* X 180r; Kedykoly (*leg.* kędykoli) schedl (*sc.* Krystus), tądy dvyema strumyenyoma krev plynąla z yego svyathych nog *Rozm* 827; ~ Strumene lichot (torrentes iniquitatis) zamøczily sø me *Fl* 17, 5, *sim. Pul*; Strumenem rozkoszi twoiey (torrente voluptatis tuae) napogisz ie *Fl* 35, 9, *sim. Pul*; Ten ps⟨alm⟩ povyada, yze Xpus duchownym strumyenyem vwyeszyelya duszny przebytek w konyecz boga *Pul* 45 arg.; ~ Strumyen gurges 1437 *Wisł* nr 228 s. 87; Gurges est inundatio aquarum strvmyen vel strvgą *ca* 1500 *Erz* 102; ~ *zapewne już nomen proprium*: Super rivulum, qui Charni strumen vlg. nuncupatur (1242) 1294 *KodWP* I 199, *sim.* 1399 *TPaw* III nr 6073.

Strumieńczysko *'dawne koryto strumienia, vetus alveus rivuli'*: Pascho pratum suum... iacens ante villam... per intersigna facta usque ad strumiencziszka et okrąglica... Zbigneo... assignavit (1416) 1612 *SądZKr* 162.

Struna *formy*: *n. sg.* struna XV *p. pr. R* XXIV 364, *ca* 1500 *Erz* 102; ~ *n. pl.* struny *ca* 1500 *Erz* 102; ~ *g. pl.* strun *Fl* i *Pul* 32, 2. 91, 3, 1466 *R* XXII 23, *Pul* 143, 10; ~ *l. pl.* (w) strunach *Fl* i *Pul* 150, 4.

Znaczenia: **1.** *'naciągnięta nić stanowiąca źródło dźwięku w instrumentach muzycznych, chorda instrumenti musici'*: Spowadaycze se gospodnu w gøsloch, w szaltarzu dzesøczy strun (in psalterio decem chordarum) spewaycze iemu *Fl* 32, 2, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 91, 3; Postea funibus pedes eius traxerunt ad foramen inferius crucis, ita quod sacrum corpus velud corda in cythara, *stronia na luthny, distractum fuit 1476 *AKLit* III 108; Na zoltarzu dzyesszyøczy strun (in psalterio decachordo, *Fl*: dzesøcystruny⟨m⟩) gøszcz będę tobie *Pul* 143, 10.

2. *'strunowy instrument muzyczny, cytra, lutnia, instrumentum musicum chordis instructum, cithara, lyra'*: Chwalcze gy w strwnach (in chordis) y w organech *Fl* 150, 4, *sim. Pul*; Vstawyl (*sc.* Dawid)... Iehihele nad organi zaltarza a *strun (super organa psalterii et lyras) *BZ* I Par 16, 5; Vt domus hilarata... solicitansque fides liricas, *gl.* dulces cordas brznyączych strvn, cithariset, vt Orpheus 1466 *R* XXII 23; Lyra skrzypycze, strvną *ca* 1500 *Erz* 102; ~ Myedzyane strvny enthea plectra *ca* 1500 *Erz* 102.

3. *'nawój, wał w warsztacie tkackim, na który nawija się osnowę, iugum, cui stamina circumligantur' (?)*: Strvną knapska, *bardo perticam fullonis XV *p. pr. R* XXIV 364.

Strup *'sucha skorupka powstająca na ranie lub owrzodzeniu, crusta vulneris vel ulceris'*: Wstawyczny strup (*war. kal.*: *strob) iugem scabiem (nec accedet ad ministerium eius..., si albuginem habens in oculo, si iugem scabiem Lev 21, 20) 1471 *MPKJ* V 23.

Strupownik *bot. 'mikołajek polny, Eryngium campestre L.'*: Strupownyk yringus *ca* 1465 *Rost* nr 4395, *sim. ca* 1500 *ib.* nr 5475; Strupownik yringi 1472 *ib.* nr 529.

Strus *cf.* **Struś**

(Struś) Strus *zool. 'struś zwyczajny, Struthio camelus L.'*: Strusz strucio 1426 *PF* V 15, *sim.* 1472 *Rost* nr 1357, *ca* 1500 *Erz* 102; By byl struszem si fores strucio XV *p. pr. R* XVI 346; Strus *Park* 410; Item vos, senes, habete regiam avem strucionem strussa XV *p. post. R* XXV 177; Yeden s tych krolow [vydzyal] *strozą choval v domv laskavego (assidam domi nutriebat) *Rozm* 72.

Strutnieć *'stracić siły, osłabnąć, vires amittere, infirmum fieri' (?)*: Defecerunt, vstaly, oculi mei pre lacrimis, concusa sunt, narusyly sya od bolescy, omnia viscera mea, efusum est, struthnyalo, genu meum super mortem filii mei (effusum est in terra iecur meum super contritione filiae populi mei Thren 2, 11) *ca* 1500 *JA* X 379.

Strużka *'mała struga, strumyczek, rivulus'*: Ex vtraque parte fluminis parui, dicti Zaszronin..., insignia facientes vsque ad finem pratorum...

ex vtraque parte eiusdem fluuii al. struzka (1439) *MMAe* XVII 337.

1. Strużyna 1. *'odpadek przy struganiu, wiór, czy też odłamek kłosa, assulae, schidiae vel etiam pars spicae' (?)*: Spica struzina, paszdzoro, ostrzyzki, sniecz 1472 *Rost* nr 957.

2. *'obtarty kawałek skóry, rana od obtarcia, cutis attrita, vulnus atterendo factum' (?)*: Strvzyną plutenus *ca* 1500 *Erz* 102.

2. Strużyna *cf.* **Strożyna**

Strwożyć *'zaniepokoić, animum alicuius sollicitum reddere'*: We (*pro* ne) strwoszono nec fatigetur 1434 *PF* V 31.

! Stryaczkos *może 'kocioł, garnek, fortasse lebes, olla'*: Circa ignem faciunt kuffas videlicet stryaczkos XV *med. Zab* 516.

Strybować *'wyznaczyć, wytyczyć przebieg spornej granicy, terminum, de quo controversia est, constituere' (?)*: Jakosmy thako zyednały Stanislava z Ondrzeyem z yeney strony a Paszka z Jacubem... s drugyey strony od granicze do granicze tądy, kandy sobye stribovaly i znakj położyły przes vrzadnikj 1452 *ZapWarsz* nr 952.

Stryc *cf.* **Stryjec**

1. Strych, *może też* **Sztrych 1.** *w opisie herbu 'pas, pręga wyróżniająca się barwą od reszty tła tarczy, cingulus in campo insignis diverso colore depictus'*: Primum clenodium patris sui... vlg. s⟨t⟩rich rubeus per clypeum album 1418 *RTH* VI 26; Clenodium vero trium parcium al. stuky in clipeo... et glaucum signum al. szolti strich eiusdem clipei 1419 *Pozn* nr 976; De matris autem genere se aseruit esse Cirmenscy, clipei rubei et albi signi al. strich slomoui *ib.*; Post matrem dixit, quod est Czwekow, qui gerunt album clipeum al. sczyth et nigrum tractum al. strich per ipsum 1422 *Kościan* nr 922; Jaco Jandrzey... gest... clenotu Czwekowe, ktorzy nosszą byali sczyt a czarny strich przesen *ib.* nr 923, *sim. ib.* nr 924; Nicolaus et Iohannes... de clenodio Nabri, in clipeo tres passus al. strichi deflerentes 1431 *StPPP* VII 605; Lucas... dixit se esse de armis tres strychy nigri et tres strichy albi 1432 *StPPP* II nr 2428; Produxit nobilem Petrum... eiusdem armorum Nabry, portantes trzy strychy, post matrem 1439 *AKH* III 343.

2. *'tkanina używana na podszewkę czy też kolorowa obszywka, bramowanie szaty, pannus subsutus vel limbus vestimenti e panno diversi coloris confectus'*: Mathias sartor... hic coram judicio pro primo exibuit tunicam nigram damaszcową cum strich wspanski subductam 1429 *StPPP* II nr 2249; Penulam, id est vestem siue palium cum longis fimbriis vel erat vestis consularis, qua consules vtebantur Romani vel cui condonata fuit sicut hodie strichi (*var. kal.*: strissy) de Hyspania uel Anglia (II Tim 4, 13) *MPKJ* V 131.

3. *'drewniany wałek do wyrównywania do odpowiedniego poziomu ciał sypkich przy odmierzaniu w naczyniach stanowiących miarę, hostorium'*: pod strych *'równo, płasko, niekopiasto, sine cumulo'*: Exposuerunt, quomodo plebanus... non vult recipere missalia in mensura simili, unum chorum similem al. rowno et alium pod strich 1460 *MMAe* XVI nr 566.

2. Strych *'niemieszkalna część domu tuż pod dachem, poddasze, locus subtegulaneus'*: In pavimento al. strychu debet habere duas partes iuxta mensuram per ipsos factam 1487 *RocznKrak* XVI 55; Pavimenti superioris al. na strichu dicte domus due partes 1488 *ib.* 56; Canale supra pavimento al. na strichu 1489 *ib.* 58, *sim. ib.*; Superius pavimentum al. strich 1491 *CracArt* nr 1074; Tectum cum eius attinenciis et superiori pavimento al. strich *ib.*

Strycharz, *może też* **Sztrycharz 1.** *'rzemieślnik produkujący cegłę i dachówkę, faber, qui lateres et tegulas coquit'*: Habuit idem dominus in sua tenuita muratores al. sztricharze XV *med. R* XXIV 368; Stanislaus, *strzycharz 1453 *KsNWarsz* I nr 345, *sim.* 1456 *ib.* nr 3 90 1465 *ib.* nr 659; Stanislaus al. stricharz 1455 *ib.* nr 369, *sim.* 1459 *ib.* nr 478, *etc.*; Nicolaus... et Clemens..., stricharze... recognoverunt se fecisse contractum cum... patre domino Stanislao... super lateribus tecti pro corpore dicti monasterii et ecclesia al. dachowka 1463 *CracArt* nr 542; Strycharz furnarius 1471 *R* XXIII 283; Exposita pro latrificio de lateribus venditis, pro lignis et laboratoribus... stricharzom 1493—4 *WarschPozn* I 367, *sim.* 1495 *ib.* 400; Causa Croszkowa Dorothea relicta cum Petro *stricharsa 1499 *KsRStWarsz* I nr 463; Veniens... honesta relicta Dorothea Croszkowa et resignavit domum suam... Petro *stricharsowe *ib.*; Petro strichars *ib.* nr 471; *~ przenośnie: 'pilny wykonawca, qui aliquid diligenter conficit'*: Acz dobrego szthricharzowe bądzecze si boni emulatores fueritis (I Pet 3, 13) *ca* 1420 *R* XXIV 79.

2. *'jednostka miary ciał sypkich, zapewne czwarta część korca, mensura quaedam rerum e granis constantium, fortasse quarta pars modii'*: Quarta·e *strzycharsz, czwyertnya *ca* 1455 *JA* XIV 495.

Strychol(e)c *cf.* **Strychulec**

Strychować *czy* **Sztrychować** (miara) strychowana *'(miara) do pełna nasypana i wyrównana*

przy pomocy wałka zwanego strychulcem, (mensura) ad summum impleta et radio strychulec *vocato aequata*': A quolibet braseo, 16 mensuras in se continente, ipse nobilis Thomas mensuram... signis civitatis consignatam, non coagitatam..., sed simpliciter plenam et ligno... ex omnibus partibus rotundo vlg. strycholcem okrągłym per limites eiusdem mensurae limitatam, vlg. strychowaną, tollere et recipere debebit (1487) 1554 *WilkPozn* II 13.

(Strychulec) Strychol(c)c, *może też* **Sztrychol(e)c** '*drewniany wałek do wyrównywania do odpowiedniego poziomu ciał sypkich przy odmierzaniu w naczyniach stanowiących miarę, hostorium*': Stricholecz hystorium 1437 *Wisł* nr 228 s. 87; Strzycholecz hastorium *ca* 1455 *JA* XIV 493; ⟨H⟩ostorium... dicitur ab hostio, id est lignum, cum modius uel sextarius exequatur s⟨t⟩rzycholecz 1457 *PF* V 15; A quolibet braseo, 16 mensuras in se continente, ipse nobilis Thomas mensuram... non coagitatam..., sed simpliciter plenam et ligno... ex omnibus partibus rotundo vlg. strycholcem okrągłym per limites eiusdem mensurae limitatam, vlg. strychowaną, tollere et recipere debebit (1487) 1554 *WilkPozn* II 13; Stricholecz hostorium XV *p. post. PF* V 9; Hostorium..., quod per ipsum equalitantur frumenta strycholcz *ca* 1500 *Erz* 102; ~ pod strycholec '*równo, płasko, niekopiasto, sine cumulo*': Quando munda frumenta procuraverunt, tunc plebani recipiebant sub mensura simili al. pod miara sive strycholecz 1460 *MMAe* XVI nr 566.

1. Stryczek '*brat ojca, frater patris*': Ta gest lyczba mocznich Dauidowich: Jesbaan..., a po nyem Eleazar, sin striczka gego (filius patrui eius) *BZ* I Par 11, 12; ~ '*stryj czy też mąż siostry, patruus vel etiam maritus sororis*': Nobilis Nicolaus... vendidit... lacum piscine..., prout solus tenuit ex devolutis al. spadku post sororinos suos stryczkowye 1499 *AGZ* XVI 425; ~ ~ *może już nomen proprium*: Andreas striczieg habet ius 1413 *LibIur* nr 2483; Petrus de Troky dictus stryczek 1485 *KodUniw* III 114.

2. Stryczek *bot.* '*Mandragora officinalis L.*': Mandragora, st⟨r⟩yczek, est herba quedam, cuius poma sunt pulcra, odorifera et insipida (Gen 30, 14) 1471 *MPKJ* V 12; Stryczek mandragora 1472 *Rost* nr 808.

Stryczny *cf.* **Stryjeczny**

Strygield *czy* **Sztrygield** '*opłata pobierana przez władze miejskie za czynności związane ze sprawdzaniem ilości i jakości sukna wwożonego do miasta, pecunia, quae pro quantitate et qualitate panni in urbem importati examinanda a magistratibus urbanis exigebatur*': Nos... ipsis consulibus... mensuram al. strigeld omnium... staminum in civitatem Lublinensem venientium... fieri et facere concessimus... plenam et omnimodam vigore praesentium facultatem omnia et singula pannorum stamina... dimensurandi, examinandi et in mensura eiusque plenitudine comprobandi..., signeto civili... consignandi (1468) XVIII *MatLubl* 17.

Stryj *formy*: *n. sg.* stryj 1386 *HubeZb* 61, 1406 *Kościan* nr 310, 1420 *ib.* nr 760, *etc.*; ~ *g. sg.* stryja 1403 *Kościan* nr 196, 1415 *ib.* nr 555, 1418 *Pozn* nr 951, *etc.*; ~ *d. sg.* stryjewi 1414 *Pozn* nr 700; stryjowi 1402 *Malk* 118, 1475 *ZapWarsz* nr 1450; ~ *ac. sg.* stryja 1399 *Pozn* nr 403, 1409 *LubZiem* 57, 1412 *KsMaz* I nr 1763; ~ *i. sg.* stryjem 1407 *Pozn* nr 615, 1417 *Kal* nr 610, 1420 *Pozn* nr 990, 1428 *Kal* nr 732; ~ *l. sg.* (po) stryju 1411 *Kal* nr 334, 1415 *ib.* nr 510, 1418 *Kościan* nr 671, *etc.*; ~ *n. pl.* stryjowie *Sul* 76, 1478 *RKJŁ* VII 59; ~ *g. pl.* stryjow 1402 *JA* VI 203, *Sul* 77, *BZ* Num 27, 11; ~ *d. pl.* stryjom 1440 *AGZ* XI 170; ~ *i. pl.* stryjmi 1398 *HubeZb* 95.

Znaczenie: '*brat ojca, też krewny ze strony ojca, frater patris, etiam agnatus*': Jaco sse wrzuczili w tø dzelniczø nassø dzerzawø, a mismi taco bliszczi iaco i nass strig 1386 *HubeZb* 61, *sim.* 1406 *Kościan* nr 310, 1420 *ib.* nr 760, *etc.*; Stan swø (*leg.* z swø) braczø... vczinil Crzistkowi swimi (*leg.* z swymi) strigmi za trzidzeszczi grziwen skodi 1398 *HubeZb* 95; Symon... obszalowal Prz⟨y⟩bignewa... o mlyn..., an ('a on') mu ne *chchal otpoweczecz presz czotek y presz stryge ('stryja') y dano mu rog do welikich rocow na me pro re Szimana, stryga yego 1399 *Pozn* nr 403; Eze Andrzey... yma v swich striyow dzelnicø 1402 *JA* VI 203; Swemu striowi 1402 *Malk* 118, *sim.* 1475 *ZapWarsz* nr 1450; Jaco Szidowca slubil Przimiłowi v yego strya iego dzelnicza... ne *kuppicz 1403 *Kościan* nr 196, *sim.* 1415 *ib.* nr 555, 1418 *Pozn* nr 951, *etc.*; Jacom ne ranczil za trzi tysancze krziwen capitule gnesdzenskey swim (*leg.* z swim) striyem pospolitø ranka 1407 *Pozn* nr 615, *sim.* 1420 *ib.* nr 990, 1417 *Kal* nr 610, 1428 *ib.* nr 732; Qui puer protexit al. szasslo stryga swego in predicta causa 1409 *LubZiem* 57; Jaco Miroslaw yest bliszi k they dzedzine... po swem striyu nisz Wawrzinecz 1411 *Kal* nr 334, *sim.* 1415 *ib.* nr 510, 1418 *Pozn* nr 1014, *etc.*; Tom vczinil za gego poczøtkem, kedi mi striya gonil s meczem 1412 *KsMaz* I nr 1763; Jaco Micolay dał trzidzeszczi y trzy krzywni szyrokych grossow Janowich penadzi Wilkowy, yego stryewy 1414

INSTYTUT JĘZYKA POLSKIEGO PAN BIBLIOTEKA KRAKÓW

Pozn nr 700; Yse ne *man szadnych lystow Barthosowych, *strzygya Petri 1426 *Kal* nr 936; Jako mne strya ne ranczil za Swanchnini dzedzy (*leg.* dzieci) wirzeczena 1429 *ZapWarsz* nr 350; Vda... dedit se in tuicionem al. w *opyeki suis patruis al. stryom Petro et Chodor 1440 *AGZ* XI 170; Thy (*sc.* dziewki) obykly są striyowye (patrui)... gymyenyem opyekanya chowacz *Sul* 76; S radą ginszich stryow albo wyow (avunculorum et aliorum patruorum) *Sul* 77; Kto chce z braceey gego, viplaczi gy: stry (patruus) y stryny brat, rodzoni y bliszni *BZ* Lev 25, 49; Iestlibi any striyow (patruos) myal, daycze dzedzicztwo tim, ktorzis sø bliszni gego *BZ* Num 27, 11; Jakom ya Janowy ne pobral rzeczy z domu *strzyga gego 1461 *PF* VIII 19; Jakom ya Bronischewy *strzigem (*leg.* z stryjem) iego... gemv drogi nyc zasthapyl 1472 *ZapWarsz* nr 3056; Therasz pryszly gey stryowye, synowyczye szwem (*pro* szwey) Dorothky 1478 *RKJŁ* VII 59, *sim. ib.*; Septima linea consanguineitatis: frater brath, amita czyothka, patruus stry XV *ex. GlWp* 21; Stry patruus *ca* 1500 *Erz* 102; ~ stryj rodzony: Yz czszo Helska zalowala na Janusza y na Zofcą, aby wszøly sto y seszdzeszanth grziwen groszow szyrokich po yey stryyu rodzonem puszciny, tich szą ne wszøly 1418 *Kościan* nr 671; Jsze Maczey stry rodzony Massi... nye wnosl pyaczinacze grziwen 1434 *Pozn* nr 1434, *sim.* 1434 *Pyzdr* nr 1100; Ws⟨zy⟩tko thako dobre jaco dwadzyescza grzywen po vmarley rancze *strzyga ye rodzonego 1435 *Pozn* nr 1553.

Stryjec, Stryc 1. *'brat ojca, frater patris'*: Møszowye przesilny..., brat Joabow a Eleanan, sin strycza gego (filius patrui eius) *BZ* I Par 11, 26.

2. *'należący do tego samego rodu, krewny ze strony ojca, agnatus'*: Decrevimus, quod idem Lasschota duos patruos al. dwu strinczu (*pro* striyczu) de clenodio Grzymala ⟨duceret⟩ et alios duos nobiles de clenodio extraneo seu clipeo, qui sic iurabunt 1430 *Pozn* nr 1354; Nicolaus strigecz 1432 *Monlur* VI 117.

Stryjeczny, Stryczny *formy*: *n. sg. m.* stryjeczny *Sul* 57, *ca* 1500 *Erz* 103; stryczny *Dzial* 53, 1438 *AGZ* XI 143, *BZ* I Reg 14, 50, *ca* 1455 *JA* XIV 490; *f.* stryjeczna *Sul* 72, *Dzial* 66; stryczna *Dzial* 53; ~ *d. sg. m.* stryjecznemu *Sul* 57; ~ *ac. sg. m.* stryjecznego *Sul* 57; *f.* stryczną *BZ* Ex 6, 20; ~ *i. sg. f.* stryjeczną 1472 *ZapWarsz* nr 3078; ~ *n. pl. m.* stryjeczni *Sul* 57, *ca* 1500 *Erz* 103; ~ *g. pl. m.* stryjecznych *Sul* 57.

Znaczenie: *'będący dzieckiem stryja, ze stryjem związany, patruo natus, ad patruum pertinens, patruelis'*: Clisch frater suus germanus et Chodor frater suus striczny 1438 *AGZ* XI 143; Tedy brath rodzony abo brath stryeczny (patruelis, *Dzial* 53: stryczny)... szsto grzywyen dacz ma po nyey (*sc.* dziewce) *Sul* 57; Cząscz slvszayącza kasdey szestrze przes bratha rodzonego alybo przes stryecznego (per fratrem... patruelem, *Dzial* 53: brath... stryczny)... ma bicz zaplaczona *ib.*; Bracza rodzeny alybo stryeczny (fratres... patrueles, *Dzial* 53: bracza... stryczna) *keszdey szestrze cztirdzeszczy grzywyen zaplaczycz mayą *ib.*; Brathow rodzonych alybo stryecznych nye bądzely (fratribus vero uterinis seu patruelibus non existentibus, *Dzial* 53: brat rodzony abo stryczny, aczlyby tych nye bilo) *ib.*; Dzewky thesz za zywotha porodzyczelow swogych za mąsz wydane, brathv stryecz[c]nemv (fratri... patrueli) albo tesz rodzonemv o szwcy poszak nygeney skargy rvszycz nye mogą *ib.*; Bracza stryeczna (fratres patrueles, *Dzial* 66: strygeczna) sostram w rok gothowymy pyenyądzmy... zaplaczycz mayą *Sul* 72; Gymyø ksyøszøczu... Abner, sin Nerow, gen bil striczni brat (patruelis) Saulow *BZ* I Reg 14, 50; Sztryczni brath *ca* 1455 *JA* XIV 490; Jakom ya dwogyą dzeczi nye straczyl gwaltem, kthorem myal s szostrą Bronischowna, stryeczną, anym zivych marthvych vdzelal 1472 *ZapWarsz* nr 3078; Stryyeczny patruelis *ca* 1500 *Erz* 103; Filii duorum fratrum sunt patrueles inter se stryeczni braczą albo szyostry *ib.*; ~ Wszøøl Amram szonø Jochabeth, strycznøø (patruelem) swø *BZ* Ex 6, 20.

Stryjek, Stryk *formy*: *n. sg.* stryjek 1427 *AKPr* VIIIa 168, 1448 *Kozier* I nr 34; stryk *ca* 1460 *MPKJ* II 379; ~ *g. sg.* stryka *OrtMac* 135, *OrtOssol* 98, 1, *Rozm* 765; ~ *ac. sg.* stryka 1427 *AKPr* VIIIa 167, 1427 *Pozn* nr 1269; ~ *n. pl.* strykowie 1448 *Kozier* I nr 34, 1465 *AGZ* XVI 29; ~ *ac. pl.* stryki 1420 *AKH* III 323, 1424 *ib.* 332, 1425 *Kozier* I nr 15.

Znaczenia: **1.** *'brat ojca, frater patris'*: Yze pany they wsy, yakosch stryka swego o nyø zasla, byla w dzersenu ode dwudzestu lath 1427 *AKPr* VIIIa 167; Yze dwanaczcze lath przed targem vmarl strigek gego, nisli ta pany gemu przedala dzelniczø *ib.* 168; Jaco pan Barthos... tych ludzy, czo yego stryka zabily, ne pozadal v kloda wzadzenya 1427 *Pozn* nr 1269; Tho dzyeczą gest blyszche dokazacz szwyadeczstwem swa lathą swei mathky albo stryką *OrtOssol* 98, 1, *sim. OrtMac* 135; Stryk patruus *ca* 1460 *MPKJ* II 379; Patrui strikowe, awunculi vyowe 1465 *AGZ* XVI 29; Eodem iudicio veniens... Lucas

una cum suo germano *strzyk..., recognovit Lucas, quod sibi facta est totalis solucio ex suo patrimonio et ex suo matrimonio a Nicolao suo germano *strzyk 1494 *Trześn* 127; Kupylem rolya od Ananytyel, syna stryka mego (ab Hanameel, filio patrui mei Jer 32, 9) *Rozm* 765.

2. *'należący do tego samego rodu, krewny ze strony ojca, agnatus'*: Troyanus... duos testes post ipsius patrem iuramento produxit al. stryky, educendo suam nobilitatem 1420 *AKH* III 323; Et causa istius, quod habet patruos al. stryky in Mazowia, decernimus, quod se debet educere in vno anno et sex septimanis in Rawa 1424 *ib.* 332; Quiquidem Hincza praesentes duos patruos al. stryky post ipsius patrem duxit de clenodio Austaczew 1425 *Kozier* I nr 15; Primi iurabunt patrui al. strykowie...: Ita nos deus adiuuat..., quia Barthossius... est verus strygyek noster et verus frater noster, et sanguineus noster 1448 *ib.* nr 34.

Stryjewizna *cf.* **Stryjowizna**

Stryjew(y) *cf.* **Stryjow(y)**

(Stryjna) Stryna *'żona stryja, uxor patrui'*: Na to bil ⟨list⟩, ale mi v mey stryney sgynøl 1421 *ZapWarsz* nr 5, *sim. ib.*; Nobilis Nicolaus... obligavit tres kmethones... nobili Beate... olim patrueli vlg. stryney swey 1448 *AGZ* XIII 254; Patrua al. *strzyna 1477 *PlocEpRp* 6, 131.

Stryjny, Stryny *formy*: *n. sg. m.* stryjny 1408 *MiesHer* XIV 114, 1417 *Kal* nr 547; stryny 1424 *Kościan* nr 1052, 1426 *Pozn* nr 1216, 1427 *ib.* nr 1245, *BZ* Lev 25, 49; ~ *g. sg. m.* stryjnego 1471 *MPKJ* V 88; strynego 1427 *Pozn* nr 1246. 1247, *MPKJ* V 88; ~ *l. sg. m.* (po) strynem 1422 *Kościan* nr 939. 940, 1470 *AKPr* VIIIa 55; *f.* strynie 1427 *Zab* 538. ~ *Zapisy* stryny *można też czytać* stryjny.

Znaczenia: **1.** *'będący dzieckiem stryja, ze stryjem związany, patruo natus, ad patruum pertinens, patruelis'*: Jaco czsso Pyotrass... zalowal na Jana..., aby mv zytha wzął..., ku ktoremv on blyssy gest po bracze strynem rodzonem 1422 *Kościan* nr 940, *sim. ib.* nr 939; Jaco Ozeb yesd stryny brath *rodzøny 1427 *Pozn* nr 1245; Jaco Jandrzey... byl strynego brata rodzonego schin *ib.* nr 1246, *sim. ib.* nr 1247; Micolay yest *plischy po ssestrze oczcza swego, po *strzynye, ale ne rodzonye, po ssczithnye, ku trzecze czaszcy wssy Yawydzu 1427 *Zab* 538; Kto chce z braceey gego, viplaczi gy: stry y stryny brat, rodzoni y bliszni (patruus et patruelis, et consanguineus, et adfinis) *BZ* Lev 25, 49; Yakom ya dobra dzedzicznego... po strynem bracze Malgorzeczinem... nye pobral 1470 *AKPr* VIIIa 55; ~ Testes Nicolai dicti strigni de Cothlino erga Henricum de ibidem 1417 *Kal* nr 547; ~ *Strzygnego mego (*war. lub.*: strynego mego) patrueli meo (cantabo dilecto meo canticum patruelis mei Is 5, 1) 1471 *MPKJ* V 88.

2. *'spokrewniony w linii męskiej, od strony ojca, agnatus'*: Jako Climonth yest nasz brath stryini, naszey krwe, yedney dzelnicze, *noszego cleynotha y zawolana 1408 *MiesHer* XIV 114; Jaco Jan... yest nas brath stryny y nassego clenotu, y yest crewny nas brath, ktory nossy, y my, podcową a w podcowe crzys, a drugy nad nyą 1424 *Kościan* nr 1052; Jaco Myrosek... yesth nąsch *bradth prawy, *krwę przyrodzony, stryny, clenotu zawasschy y rogaczyny 1426 *Pozn* nr 1216.

Stryjowczyzna *'spadek po stryju, hereditas, quae a patruo venit'*: Nobilis Anna... recognovit, quia nobilis Stanislaus... frater suas germanus satisfecit pro dote tam de paternitate, quem maternitate, tam de avalibus, quam de patruelitate al. stryyowczyzny 1479 *AGZ* XIX 234.

Stryjowizna, Stryjewizna *'spadek po stryju, hereditas, quae a patruo venit'*: Ysze Sczepan nye myal Ocze wyprawycz strigyewyszny any v nyego wszyal szyeszczy grzywyen y szyeszczynacze scoth 1417 *Kal* nr 554; Isze pani Zowka szama na szą podnosla nemeczske prawo o woytową strigewysna 1421 *Kościan* nr 1211, *sim. ib.* nr 1211a; Jaco cupyły polowicza Malich Crzeco⟨to⟩wicz, gych striewisny (*war. ib.*: strigewisny) 1424 *ib.* nr 1075; Jsze ten gisty Thomek vczynil dosycz Jandrzeyewy za oczczisn[y]a j za stryewisna. *Jyandrził othstapyl stryyewisny vecugiscze o poltrzeczenacze grziwny *wicugisce 1430 *Pozn* nr 1379; Patruelitatem al. *strzygyewysny 1418—75 *Zab* 512; Nobiles Iohannes et Iacobus, fratres germani... inter se bonorum hereditariorum mobilium et immobilium, paternalium et maternalium, et patruelium al. stryovyszna recognoverunt fecisse inrevocabilem divisionem 1489 *AGZ* XIX 77.

Stryjow(y), Stryjew(y) *'ze stryjem, bratem ojca związany, ad patruum, patris fratrem pertinens'*: To, czo scha stalo, to schą ⟨stało⟩ za yego poczanthkem, w yego w domu y w striycwem 1432 *Pozn* nr 1386; ~ siostra stryjowa *'córka brata lub siostry ojca, filia fratris vel sororis fratris'*: Octava linea consanguineitatis...: Amitina, id est soror patruelis et amite sy⟨o⟩stra striowa XV *ex. GlWp* 21.

1. Stryk *cf.* **Stryjek**

2. Stryk *'sznur, powróz, funis'*: Pro cordis striki equis regalibus 1393 *MMAe* XV 228,

sim. 1394 *ib.* 566; Coma stryk, grzywa *ca* 1455 *JA* XIV 493; Camus strik vel zuzel 1463 *PF* V 12; Zelet, rector parochialis,... se in horreo domus sue propria manu strangulans et quodam fune, dicto vlg. strikem, semet ipsum suspendens 1471 *MPH* III 191.

Strykać *cf.* **Strzykać**

Strykowizna *'spadek po stryju, hereditas, quae a patruo venit'*: Hereditas patrui al. stricowisna 1426 *ArchTerCrac* CXCV 406, 4; Ka⟨teri⟩na... resignat partem al. strikovyszna 1464 *Ośw* nr 125; Elyzabeth recognovit..., quia Tharnawszczy sibi satisfecerunt pro patrimonio et matrimonio porcione patrualium al. strykovysny 1478 *AGZ* XVI 142; Generosa Anna... recognovit, quia fratres sui germani... sibi satisfecerunt de patrimonie et parte patruelitatis al. strikovyszny *ib.*

Stryna *cf.* **Stryjna**

Stryny *cf.* **Stryjny**

Stryszek *'staruch, starzec, senex' (?)*: Michael faber cum Andrea dicto striszek 1431 *MonIur* III 24; Stanislaus striszek, ortulanus 1469 *TymWol* 64. ~ *Może już nomen proprium.*

Strzała *formy*: *n. sg.* strzała *ca* 1420 *WokTryd* nr 95, 1437 *Wisł* nr 228 s. 87, *BZ* IV Reg 13, 17, *etc.*; ~ *g. sg.* strzały *Fl* i *Pul* 90, 6, *BZ* I Reg 20, 37; ~ *ac. sg.* strzałę *BZ* IV Reg 13, 17. Is 49, 2; ~ *i. sg.* strzałą 1471 *MPKJ* V 84. 108; ~ *n. pl.* strzały *Fl* i *Pul* 37, 2. 44, 7, *etc.*, *BZ* I Reg 20, 22; ~ *g. pl.* strzał *BZ* Judith 5, 16, *Pul* 63 arg. Hab 17; ~ *d. pl.* strzałam 1471 *MPKJRp* V 44r; ~ *ac. pl.* strzały *Fl* i *Pul* 7, 14. 10, 2, *etc.*, *BZ* I Reg 20, 20, *etc.*; ~ *i. pl.* strzałami *BZ* I Par 12, 2, 1471 *MPKJ* V 31. 59, *Rozm* 616; strzały 1461—7 *Serm* 350v.

Znaczenia: **1.** *'pocisk wypuszczany z łuku, sagitta arcu emissa'*: Strzali swe (sagittas suas) *goraiocymi (*Pul*: gorayączym) vczinil iest *Fl* 7, 14, *sim. Pul*; Grzesznicy... nagotowali sø strzali swoie (sagittas suas) *Fl* 10, 2, *sim. Pul*; Poslal strzali (*Pul*: *straly) swoie (sagittas suas) *Fl* 17, 16, *sim. Pul* Deut 61; Strzali twoie (sagittae tuae) wkloti sø w mø *Fl* 37, 2, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 44, 7. 54, 24. 119, 4. 126, 5; Ztrzali malutkich (sagittae parvulorum, *Pul*: *straly dzeczynne) vczinili sø se plagi gich *Fl* 63, 8; Ne *bodzesz se bacz... od strzali *lataioczey (a sagitta volante) we dne *Fl* 90, 6, *sim. Pul*; Strala pilum *ca* 1420 *WokTryd* nr 95; Strzala iactulum 1437 *Wisł* nr 228 s. 87; Strzaly tela XV *p. pr. R* XVI 322; Ia trsy strzali (sagittas) wipuszczø *BZ* I Reg 20, 20, *sim. ib.* 20, 21; Oto ondze strzali (sagittae) za tobø sø *ib.* 20, 22; Owa tu nye strzali *ib.* 20, 37; Wistrzel strzalø (sagittam). Y wistrzelyl. Tedi rzekl Elyzeus: Strzala (sagitta) zbawyenya boszego *BZ* IV Reg 13, 17; Bily przesylny (*sc.* wojownicy)... strzelyaioc strzalamy *BZ* I Par 12, 2; Kødikoly syø obrocyly przes łęcziska y przes strzal (sine arcu et sagitta)..., bog gich boiowal za nyc *BZ* Judith 5, 16; Vczinyl myø gest iako strzalø wibranø (sagittam electam) *BZ* Is 49, 2; Strzalą jaculo (*war. lub.*: strzali jacula; qui gloriatur in iaculo Ecclus 38, 26) 1471 *MPKJ* V 84; Strzalam jaculis (non parcatis iaculis Jer 50, 14) 1471 *MPKJRp* V 44r; Wołowyecz szastavyl Curpetkowi... straly et falkastrum 1482 *Trześn* 107; W szwyatloszczy strzal twoych (sagittarum tuarum Hab 3, 11) poydø *Pul* Hab 17; Gotvyczye tez łączyska z ostremy strzalamy *Rozm* 616; ~ *użycie przenośne i poetyckie*: In feretra cordis acuistis, *gl.* scilicet et exasperastis, spicula, *gl.* id est sagitas strzały, sordis 1466 *RRp* XXII 25; Spicula, *gl.* tela strzaly, teroris quasi siluam plantat in illis *ib.* 27; Videbit eum (*sc.* filium hominis) omnis oculus et qui eum pupugerunt sranyly [sch] straly (Ap 1, 7) 1461—7 *Serm* 350v; Xpus *nyepowynnye dusze od strzal zloszczywych wyruwa *Pul* 63 arg.; Tegom ivze doczekala, yze me sercze gorące strzala przesla *Rozm* 504.

2. *'znak pisarski przypominający strzałę, signum sagittae formam habens'*: Sstrzalamy y z gwyaszdamy sub asteriscis et obelis (cur ea, quae sub asteriscis et obelis vel addita sunt, vel amputata, legunt et negligunt? Jos prol.) 1471 *MPKJ* V 31; Strzalamy obelis (omnia veteris instrumenti volumina Origines obelis asteriscisque distinxerit Job prol. 11) *ib.* 59; Strzalą przevyadayącza anteposito iaculo (quas, *sc.* fabulas, nos... veru anteposito casque iugulante subiecimus Dan prol.) 1471 *MPKJ* V 108.

Strzałka 1. *'pocisk wypuszczany z łuku (tu przenośnie), sagitta arcu emissa (hoc loco dicitur translate)'*: Perdetis iacula, *gl.* omittetis sagitas decepcionis strzałky 1466 *R* XXII 26.

2. *pl. tantum, bot 'uczep trójlistkowy, Bidens tripartita L.'*: Strzalki balirago 1460 *Rost* nr 3380.

Strząsnąć *cf.* **Strząść**

Strząść, Strząsnąć *formy*: *praes. ind. 3. sg.* strzęsie *Fl* i *Pul* 109, 7; ~ *part. praes. act. adi.* strząsnę 1471 *MPKJ* V 135; ~ *inf.* strząsnąć XV *p. post. BednMed* 37; ~ *praet. 2. sg. m.* strząsłeś 1499 *AGZ* XVI 293; *3. sg. m.* strząsnął 1471 *MPKJ* V 63, 1471 *R* XXIV 379; ~ *part. praet. act.* strząsnąw *MPKJ* V 135; ~ *part. praet. pass. ac. sg. f.* strzęsioną 1471 *MPKJ* V 123, XV *p. post. JA* XII 143; strzęśnioną XV

in. R XXIV 74; *n. pl. neutr.* strzęsiona *MPKJRp* V 31v.

Znaczenia: **1.** *'gwałtownie czymś poruszyć, potrząsnąć, aliquid vehementer movere, concutere'*: Vibrauit, id est cominando concussit strząsnul (gladium suum vibrabit, arcum suum tetendit Psal 7, 13) 1471 *R* XXIV 379, *sim.* 1471 *MPKJ* V 63; Strząszyona (*war. kal.*: schtloczona) conquassata (commota est et contremuit terra, fundamenta montium concussa sunt et conquassata II Reg 22, 8) *MPKJRp* V 31v; ~ (miara) strzęśniona, strzęsiona *'do pełna nasypana i przez potrząsanie ubita, (mensura) plene infusa et concutiendo condensata'*: Mensuram bonam... et coagitatam, strasnoną (1471 *MPKJ* V 123: *sch⟨t⟩rzoschoną, *JA* XII 143: str⟨z⟩asyoną, *GlWroc* 56v: pełną, *PF* IV 752: *natlaczeny), et superfluentem dabunt in sinum vestrum (Luc 6, 38) XV *in. R* XXIV 74.

2. *'zrzucić coś z czegoś szybkim ruchem, celeri motu aliquid ex aliqua re deicere, excutere'*: Strząschną (*war. lub.*: strząsnąw) excuciens (contradicentibus autem eis et blasphemantibus, excutiens vestimenta sua dixit ad eos Act 18, 6) 1471 *MPKJ* V 135; Item ⟨si⟩ tempore hyemis quecunque (*sc.* ovis) intrans stabulum se propriis viribus de himbribus invialibus exuere al. strzasznacz non poterit, illa penitus morietur XV *p. post. BednMed* 37; ~ *'przez gwałtowne poruszenie gałęzi spowodować opadnięcie owoców, excutere poma de arbore'*: Quia tu... supervenisti violenter ad tenutam ipsius,... in qua tenuta tu expomorasti al. strząszlesz pomorium sicut tres marce 1499 *AGZ* XVI 293.

3. *'rozbić, roztrzaskać, contundere, frangere, discutere'*: Zstrzøse glowy (conquassabit capita) w szemy mnog[l]ich *Fl* 109, 7, *sim. Pul.*

Strząśnienie *'wstrząs, nagłe szarpnięcie, concussus, motus subitus'*: Demiserunt (*sc.* crucem) vehementer, s przykra spusczyly, et... omnia wlnera renouata sunt et apperta od str⟨z⟩asznyenya prathkyego a naglego *ca* 1500 *JA* X 382; Ex illo motu, z onego str⟨z⟩asznyenya, de manibus et pedibus sanguis emanabit *ca* 1500 *JARp* X 208v.

Strzebić *cf.* **Strzebiony**

Strzebiony *'eunuch, kastrat, eunuchus'*: Qui (*sc.* puer) ab eis in Egyptum deductus, a Putzifar, principe eunuchorum, strebony, est emptus (Gen 37, 36) XV *med. GlWroc* 106v.

Strzebrny *cf.* **Srebrny**

Strzebro *cf.* **Srebro**

Strzec, Strzec się *formy*: *praes. ind. 1. sg.* strzegę 1471 *MPKJ* V 71; *2. sg.* strzeżesz *BZ* Ex 34, 7; *3. sg.* strzeże *Fl* 120, 3, *Fl* i *Pul* 18, 12. 33, 20. 96, 11, *etc.*; *3. pl.* strzegą *Fl* i *Pul* 105, 3, *BZ* Ex 20, 6, *OrtMac* 96, *etc.*; ~ *praes. ind. z partykułą* ać *dla wyrażenia trybu rozkazującego*: *3. pl.* ać strzegą *BZ* Num 3, 8; ~ *imper. 2. sg.* strzeży *Fl* i *Pul* 16, 9. 24. 21, *etc.*, *Rozm* 131; strzeż *BZ* Gen 17, 9. Deut 24, 8. III Reg 20, 39, 1471 *MPKJ* V 28; *3. sg.* strzeży *Fl* 120, 8; strzeż *Pul* 120, 7. 8; *2. pl.* strzeżcie XV *ex. MPKJ* II 326; ~ *part. praes. act. adv.* strzegąc *BZ* Judith 7, 5, *MW* 1b, *Rozm* 68; *adi.* strzegąc *BZ* I Par 9, 19, *EwZam* 292; *n. sg. m.* strzegący *Fl* i *Pul* 114, 6; *n. pl. m.* strzegący *BZ* I Par 9, 26; *g. pl. m.* strzegących *Fl* 118, 63; *d. pl. m.* strzegącym *Pul* 118, 63; ~ *inf.* strzec *Fl* i *Pul* 118, 57. 106, *Dek* I 3. III 12, *etc. etc.*; ~ *fut. 1. sg. m.* będę strzec *Fl* i *Pul* 38, 1. 118, 17. 34; strzec będę *Fl* i *Pul* 58, 10. 118, 8. 44, *MW* 4b; *2. sg. m.* strzec będziesz *Fl* i *Pul* 11, 8; *3. sg. m.* będzie strzec *Fl* i *Pul* 120, 7, *BZ* Nah 2, 1; strzec będzie *Fl* i *Pul* 106, 43, *Pul* 36, 12. 120, 3; *3. pl. m.* będą strzec *Fl* i *Pul* 131, 12; strzec będą *Pul* 55, 6. 88, 31; ~ *praet. 1. sg. m.* strzegł jeśm *Fl* 17, 24. 36, 39, *Fl* i *Pul* 118, 55; strzegłem *MW* 26a, *Rozm* 577. 634. 635; jeśm strzegł *Fl* i *Pul* 16, 5, *Pul* 17, 24; *2. sg. m.* -eś strzegł *BZ* I Reg 26, 15; *3. sg. m.* strzegł *Gn* gl. 105a, *BZ* I Par 10, 16, *Rozm* 613; *f.* strzegła jest *Fl* 118, 167; strzegła *Pul* 118, 167; *3. du. neutr.* strzegle *Fl* i *Pul* 118, 136; *2. pl. m.* -ście strzegli *BZ* I Reg 26, 16; *3. pl. m.* strzegli są *Fl* 77, 13. 62. 98, 8. 118, 158; strzegli *Fl* 88, 31, *Fl* i *Pul* 70, 11, *BZ* IV Reg 12, 9, *etc.*; *f.* strzegły 1471 *MPKJ* V 20; ~ *plqperf. 3. pl. m.* są byli strzegli *Gn* 176b; ~ *condit. 1. sg. m.* (-)bych strzegł *Fl* i *Pul* 118, 60. 101. 134. 146, *De morte* w. 354; *2. sg. m.* -by strzegł *BZ* Tob 4, 13, *MW* 145a; *3. sg. m.* (-)by strzegł XV *med. SKJ* V 256, *BZ* Ex 21, 36, *MW* 131a. 143b; *3. pl. m.* bychą strzegli *Fl* 90, 11. 104, 44; (-)by strzegli *BZ* Judith 4, 6, *MW* 138b, *Pul* 90, 11. 104, 44, *etc.*; ~ *praes. pass. 3. sg. f.* jest strzeżona *Rozm* 55.

Znaczenia: **1.** *'pilnować kogoś, czegoś, sprawować straż lub opiekę nad kimś, czymś, czuwać, dozorować, aliquem, aliquid custodire'*: **a.** *bez dopełnień w tekście polskim*: Ut virgo Maria nato filio haberet solacium virile, qui eam cum puero custodiret yen by strzegl XV *med. SKJ* V 256; Elyachym kaplan pysal ku wszem,... abi osyedły gori, przes gesz to bi droga wyodla ku Ierusalem, a tu bi strzegly (ut... illic custodirent), gdzeszbi mogła *nawøsszsza droga myedzi goramy bicz *BZ* Judith 4, 6; Gdybych szyą... szamvroval, zalybych wszethł ('uszedł') thwey moczy, gdybych sthrzekl ve thnye y w noczy *De morte* w. 354; Strzegły (*war. lub. rp.*: *przy-

cladaly aut strzegly) excubabant (de speculis mulierum, quae excubabant in ostio tabernaculi Ex 38, 8) 1471 *MPKJ* V 20; ~ **b.** *z dopełnieniami wyrażonymi*: **aa.** *w gen.*: Strzeszi dusze moiey (custodi animam meam) *Fl* 24, 21, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 85, 2; Strzesze (custodit) gospodzin wszech kosci gich *Fl* 33, 20, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 96, 11, *etc.*; Rzekl iesm: Bødø strzedz drog swogich (custodiam vias meas), bich ne z[g]grzeszil w zacone moiem *Fl* 38, 1, *sim. Pul*; Str[e]zegøczy malvtkych (custodiens parvulos) gospodzyn *Fl* 114, 6, *sim. Pul*; Pan strzeszy (*Pul*: strzesz) weszcza twego (dominus custodiat introitum tuum) *Fl* 120, 8; Aczbi wyedzyal, ysze wol rogaty byl..., a nye strzegl gego (non custodivit eum) pan gego, wroczy wol za wol *BZ* Ex 21, 36; Gensze strzeszesz myloszerdzya (qui custodis misericordiam) nad tyszyøczy *ib.* 34, 7; Sgromadz pokolenye Levi..., acz strzegø ssødow stanowich (ut... custodiant vasa tabernaculi) *BZ* Num 3, 8; Przecz-esz nye strzegl pana twego (quare... non custodisti dominum tuum)? *BZ* I Reg 26, 15; Wiscye dostoyny szmyercy, iszescye nye strzegły pana waszego (qui non custodistis dominum vestrum) *ib.* 26, 16; Strzesz møsza tego (custodi virum istum) *BZ* III Reg 20, 39; Skladaly s[y]ø do nyey kaplany, gysz strzegly drzwy (qui custodiebant ostia), wszitki pyenyødze *BZ* IV Reg 12, 9; Cy to sø Chorite..., stroszc sycny koscyelney swyadzeczstwa... strzegøc wescya (custodientes introitum) *BZ* I Par 9, 19; Tim cztirzem slugam koscyelnim swyerzona bila wszitka lyczba wrotnich y bily strzegøci ssødow a skarbow (erant super exedras et thesauros) domu boszego *ib.* 9, 26; Tu bidlyly strzegøcz tich drog (custodientes ea) *BZ* Judith 7, 5; Viszedl gest..., gensze bødze strzedz oblyø⟨że⟩nya (qui custodiat obsidonem) *BZ* Nah 2, 1; Boga proszmy..., abi wzrokv strzegącz zaszcziczil (ut... visum fovendo contegat), bi proznoszczi nyc przygymowal *MW* 1b; Strzesz (custodiat, *Fl*: ostrzezy) dusze twoye bog *Pul* 120, 7; Bo yey czystota zawzdy yest anyolem strzezona (semper ab angelis fuit custodita) *Rozm* 55; Ktoresz my dal, strzeglem ych (quos dedisti mihi, custodivi Jo 17, 12), yzc nyyeden nye zgynął *ib.* 577, *sim. ib.* 634. 635; Myly Iesus... przystąpyvschy swe zvolyenyky vzbudzyl, ktorychze myloszczyvye strzegł, dokąd spały *ib.* 613; ~ **bb.** *w acc.*: Mocz moiø ku tobe strzedz bødø (fortitudinem meam... custodiam) *Fl* 58, 10, *sim. Pul*; Strzesze gospodzyn wszytky mylvyanczc gy (custodit... omnes diligentes se) *Fl* 144, 21, *sim. Pul*; Kthorøsz (*sc.* cyrkiew) vpokogycz, sztrzecz (*Msza* II. III. VI. VII. XIV: ostrzedz)... y thesch rzodzicz racz (quam pacificare, custodire... et regere digneris) 1426 *Msza* IV s. 313, *sim.* I. V. VIII. IX, *sim. ca* 1431 *Msza* XII s. 222, *sim.* VI. XIV: Dobrze pamyøtay, sinv moy, abi syø pylnye strzegl ote wszey nyeczistoti (attende tibi, fili mi, ab omni fornicatione) *BZ* Tob 4, 13; Strzeedz raczi, panye szwianti,... dzisza y zawzdi serczа y cziala nasze *MW* 16a; Proszą, myly panye, abi mye, nyedostoynø slugø twø, mylosyerdzym twim strzegł *MW* 145a; ~ **cc.** *w gen. a. w acc.*: Ty, gospodne,... strzedz bødzesz nas (custodies nos) *Fl* 11, 8, *sim. Pul*; Od przeciwaiøcich se prawiczi twoicy strzeszy me (custodi me) iako zrzenicze oka *Fl* 16, 9, *sim. Pul*; Angelom twogim bog kazał o tobe, bichø strzegli czebe (ut custodiant te, *Pul*, *MW* 138b: aby cze strzegły, *MW* 143b. 131a: abi czie strzegl) we wszech drogach twogich *Fl* 90, 11; Ne da na pokuschene noghy twoye any drzemacz bødze, gen czebe str[e]zesze (qui custodit te, *Pul*: strzecz będzc) *Fl* 120, 3; Owa ne drzema[n]cz any spacz bødze, gensze strzesze *Ysraheyl (qui custodit Israel) *Fl* 120, 4, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 120, 5; Pan bødze strz⟨e⟩dz czebe (custodit te) ote wszego zlego *Fl* 120, 7, *sim. Pul*; Angele bozi, strzezi myą w tem boyu! *MW* 126b; ~ ~ *'wykonywać coś, aliquid facere, exsequi'*: Pastyrze byly w krolyesthvye onym czvyączy a strzegancz *stroszey *noczney nad thrzodą svogyą (et pastores erant in regione eadem vigilantes et custodientes vigilias noctis super gregem suum Luc 2, 8, *Gn* 176b: pastiirze sœcz ony byly svog dobitek pasly y szœcz go ony byly stregly, *Rozm* 68: tey noczy pastuschy pasącz a strzegącz svych czrod czvly) *EwZam* 292; ~ strzec się *'mieć się na baczności, czuwać nad sobą, cavere, sibi consulere'*: In verbis et factis disciplinatus et temperato cibo fuit yse sø strzegl [a] picza, gedena *Gn* gl. 105a; Mami syą strzecz, bichom przeczivo bogu nye mawiali w przeczivnosczyach XV *med.* *R* XXII 237; Strzesz syø pilnye (observa diligenter), aby nye wszedł w ranø trødovatø *BZ* Deut 24, 8; Strzesch schią caue (omne mandatum... cave diligenter, ut facias Deut 8, 1) 1471 *MPKJ* V 28; Attendite a falsis prophetis, id est caucius observate, pylnye ⟨się ?⟩ strzesczc, ne seducamini XV *ex. MPKJ* II 326.

2. *'zachowywać coś, stosować się do czegoś, przestrzegać czegoś, aliquid observare, facere, custodire'*: **a.** *bez dopełnień w tekście polskim*: Kthory mødry a strzedz bødze (quis... custodiet haec, *Pul*: strzecz będze tego) ? *Fl* 106, 43; Opravacz w obiczaiech, strzecz wczinczech (*leg.*

w uczyncech) XV *in. R* XXIV 68; Strzegą observo (ego os regis observo et praecepta iuramenti dei Eccles 8, 2) 1471 *MPKJ* V 71; ~ **b.** *z dopełnieniami wyrażonymi*: **aa.** *w gen.*: Prze slowa warg twich ia iesm strzegl drog twardich (custodivi vias duras) *Fl* 16, 5, *sim. Pul*; Bo strzegl iesm (*Pul*: yesm strzegl) drog boszich (quia custodivi vias domini) *Fl* 17, 24; Bowem sluga twoy strzesze gich (*sc.* sądow bożych, custodit ea) *Fl* 18, 12, *sim. Pul*; Czakay gospodna a strzeszi drogi iego (custodi viam eius) *Fl* 36, 36, *sim. Pul*; Strzegl iesm (*Pul*: strzezy) bezwinstwa (custodi innocentiam) a widzal iesm prawdø *Fl* 36, 39; Ne strz⟨e⟩gli sø (*Pul*: nye strzegly, *sim. ib.* 77, 62) obrzøda boszego (non custodierunt testamentum dei) *Fl* 77, 13, *sim. ib.* 77, 62; Acz sprawednosci pole pobeszczinili a kazny mogich ne strzegli (si... mandata mea non custodierint, *Pul*: kazny moycy nye strzecz będø) *Fl* 88, 31; Strzegly sø (*Pul*: strzegly) swadeczstw iego (custodiebant testimonia eius) *Fl* 98, 8; Bychø strzegly (*Pul*: aby strzegly) prawot... yego (ut custodiant iustificationes eius) *Fl* 104, 44; Blogoslaweny, gysz strzegø søda (qui custodiunt iudicium) twego *Fl* 105, 3, *sim. Pul*; Prawot twoych strzedz bødø (iustificationes tuas custodiam) *Fl* 118, 8, *sim. Pul*, *MW* 4b, *sim. Fl* i *Pul* 118, 44; Oszywy mø a bødø strzedz slow twych (custodiam sermones tuos) *Fl* 118, 17, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 118, 34; Strzegl gesm (*MW* 26a: strzeglem) zakona twego (custodivi legem tuam) *Fl* 118, 55, *sim. Pul*; Czøszcz moya, panc, rzekl gesm, strzedz zakona twego (custodire legem tuam) *Fl* 118, 57, *sim. Pul*, *MW* 26b, *sim. Fl* i *Pul* 118, 106; Gotow gesm, a ne gesm se zamøczyl, bych strzegl kazny twoych (ut custodiam mandata tua) *Fl* 118, 60, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 118, 134; Yczanstnyg (*pro* vczanstnyg 'uczęstnik') gesm ya... strzegøczych (*Pul*: *strzegøczym) kazny twogych (custodientium mandata tua) *Fl* 118, 63; Wychod wod wywedle gesta oczy moge, ysze ne strzegle zakona twego (quia non custodierunt legem tuam) *Fl* 118, 136, *sim. Pul*; Wolał gesm ku tobe, zbawona me wczyn, eszbych strzegl (*Pul*: bych strzegl) kazny twoych (ut custodiam mandata tua) *Fl* 118, 146; Wydzal gesm przestøpayøcze y wødl gesm, ysze molw twogych ne strzegly sø (eloquia tua non custodierunt, *Pul*: nye strzegly) *Fl* 118, 158; Strzegla gest (*Pul*: strzegla) dusza moya swadecztw[o] twogych (custodivit... testimonia tua) *Fl* 118, 167; Bødøly strzedz synowe twoy obrzøda mego (si custodierint... testamentum meum) *Fl* 131, 12, *sim. Pul*; Chczesshły zywoth weczny mecz, mussysch kazny bozey strzecz (*Dek* III 16. VI: maasch pelnycz) *Dek* I 3. III 12; Opyøcz gest rzekl bog ku Abramowy: A ti przeto strzesz slyubu (tu... custodies pactum) mego *BZ* Gen 17, 9; Czynyø myloszerdzye nad tiszøczmy tich, ktorzy myluyø myø a strzegø przykazanya mego (qui... custodiunt praecepta mea) *BZ* Ex 20, 6, *sim. Rozm* 301; Przeto vmarl gest Saul prze swe nyeslyachetnosci, przeto ysze przestøpyl bosze przikazanye [bosze], gesz bil gemu przikazal, a nye strzegl gego (non custodierit illud) *BZ* I Par 10, 13; Ty strzezy tvych soboth (tua tu sabbata custodi), bocz ya vyecze, nysly czy (*pro* ty) nyenaszra, ysz sza przestąpce svyątego zakona, a tesch nyepodobno yest, by ty byl moym navczyczyelyem, bom ya gotow kasny boga mego y zakona strzedz (nam praecepta dei mei legisque mandatum custodire sum paratus incontaminatum) *Rozm* 131; ~ **bb.** *w acc.*: Ode wszelky zley droghy chowal gesm noghi moge, bych strzegl slowa twoya (ut custodiam verba tua) *Fl* 118, 101, *sim. Pul.*

3. *'podglądać kogoś, obserwować w złych zamiarach, czyhać na kogoś, aliquem ex insidiis observare, alicui insidiari'*: Gisz strzegli dusze moiey (qui custodiebant animam meam), radø sø vczinili w iedno *Fl* 70, 11, *sim. Pul*; Strzecz będze (observabit, *Fl*: chowacz bødze) grzeszny prawego *Pul* 36, 12; Ony nogy mey strzecz będø (observabunt, *Fl*: chowacz bødø) *Pul* 55, 6; ~ Bandze⟨li⟩ ktho naleszyon w nyemalszenst[c]wye..., bandz masz, bandz nyewyastą, a gdy nayn strzegą, szlowye ysz za gorączcey rzeczy vflyczą (deprehensus in adulterio et in stupro in facto manifesto), ty mayą sz wolanym przed prawo przywyescz *OrtOssol* 71, 3, *sim. OrtMac* 96.

Cf. **Dostrzec się, Obstrzec, Osrzec, Wystrzec, Ostrzegać, Podstrzegać, Postrzegać, Wystrzegać**

Strzecha *formy*: *n. sg.* strzecha *ca* 1420 *Wok-Tryd* nr 308. 491, 1444 *RozPaul* 264, *etc.*; ~ *g. sg.* strzechy *ca* 1450 *PF* IV 568, *BZ* IV Reg 12, 6, *OrtMac* 101, *OrtOssol* 75, 1; ~ *ac. sg.* strzechę *BZ* IV Reg 12, 5, *Rozm* 286; ~ *i. sg.* strzechą *BZ* Num 14, 10. Deut 22, 8; ~ *l. sg.* (na) strzesze *BZ* Jud 9, 51; ~ *n. pl.* strzechy 1471 *MPKJ* V 69; ~ *g. pl.* strzech *BZ* IV Reg 12, 7. 8; ~ *ac. pl.* strzechy *BZ* Ex 35, 11, 1471 *MPKJ* V 46. 91; ~ *i. pl.* strzechami 1471 *MPKJ* V 69; ~ *l. pl.* (na) strzechach *Rozm* 312. 680.

Znaczenia: **1.** *'przykrycie budynku, dach, tectum domus'*: Strzecha tectum *ca* 1420 *Wok-Tryd* nr 308; Gdisz vdzalas novi dom, vczinisz mvr strzechø (*leg.* z strzechą) okolo (facies

murum tecti per circuitum) *BZ* Deut 22, 8; Na strzesze wyeszney (super turris tectum) stoyøce wikusze *BZ* Jud 9, 51; Bødø tym oprawyacz strzechø (sartatecta) domv boszego *BZ* IV Reg 12, 5; Za krolya Ioas nye oprawyaly strzechi koscyelney (sartatecta templi, 1471 *MPKJ* V 46: strzechi nye przicrite sartatecta) *ib.* 12, 6; Przecz nye oprawyacye strzech koscyelnich (sartatecta... templi)? *ib.* 12, 7, *sim. ib.* 12, 8; Atho (*pro* ktho) czyrpyal rok y dzyen, az strzechy (*leg.* z strzechy) albo sz rynny wodą czyeklą [przed] przesz gego dwor albo dom (qui sui vicini tectum et aquam per domum suam vel curiam fluere aut stillare haberet) *OrtOssol* 75, 1, *sim. OrtMac* 101; Strzechi tecta (Prov 27, 15) 1471 *MPKJ* V 69; Na strzechi in tecta (Is 22, 1) *ib.* 91; Czo slyschyczye vasche (*leg.* w wasze) vszy, przepovyedayczye na strzechach (praedicate super tecta Mat 10, 27) *Rozm* 312, *sim. ib.* 680; ~ Pod strzechamy (*war. lub.*: potstrzesny) domatis (melius est sedere in angulo domatis, quam cum muliere litigiosa et in domo communi Prov 21, 9) 1471 *MPKJ* V 69; Gospodnye, ya nye yestem dostoyen, aby thy wschedł pod moye strzechą (ut intres sub tectum meum Mat 8, 8, *PF* IV 568: tectum cleczy, strzechi) *Rozm* 286; ~ *'dach, pokrycie namiotu, tectum tabernaculi'*: Ktokoly z was gesth mødry, podz y uczyn, czsokoly gest przykazal pan, to gest stan a sztrzechy gego (tabernaculum scilicet et tectum eius) y przykryczya *BZ* Ex 35, 11; Uczynyl dzyanycz gedennaszczye s syrszly koszych ku przykr[z]yczyu strzessze stanowey (ad operiendum tectum tabernaculi) *ib.* 36, 14; Uczyny[ø]... zaponek moszyødzowich pyøczdzeszyøt, ktorymy bi sze sedkla strzecha (quibus necteretur tectum) *ib.* 36, 18; Bødø dzerzecz strozø w stanv zaslvbyonem a sam stan y pokrice gego, oponø, giszto *vnidø przede drzwi strzech⟨y⟩ swyadecztwa (tentorium, quod trahitur ante fores tecti foederis) *BZ* Num 3, 26; Z[a]yavila syø gim phala boza na⟨d⟩ strzechø stanv zaslvbyenya (super tectum foederis) *ib.* 14, 10.

2. *'buda, szalas, taberna, casa, tugurium'*: *Stzecha tigurius *ca* 1420 *WokTryd* nr 491; Tvgurium, id est parua caza pastoris vel dicitur casula, quam faciunt custodes vinearum propter cvstodiendum vinum vel propter ardorem solis vlg. yatha uel strzecha 1444 *RozPaul* 264r; Strzecha tugurium XV *med. RRp* XXIII 280; Tugurium est domus pastoris in campo yatha albo bvda, strzechą *ca* 1500 *Erz* 103.

3. *'pokrycie budynku czy też belkowanie dachu, tectum domus vel etiam trabes tecti'*: Tignum vel tignus kozyel na domye vel strzechą *ca* 1500 *Erz* 103.

Strzeć *cf.* **Postrzeć, Rozpostrzeć, Zastrzeć**

Strzeda *cf.* **Trzoda**

Strzedź *cf.* **Stredź**

Strzekać *(o chorobie, de morbo) 'raz po raz sprawiać ból, dokuczać, nękać, semel atque iterum dolore afficere, vexare'*: Infirmitas stimulat strzeczye XV *med. R* XXIV 349, *sim.* XV *p. post. R* XXV 199, XV *ex. ib.* 147.

Strzelać *formy*: *part. praes. act. adv.* strzelając 1471 *MPKJ* V 72; *adi.* strzelający *BZ* I Par 12, 2; ~ *inf.* strzelać *BZ* I Reg 20, 20; ~ *fut. 3. pl. m.* strzelać będą *Fl* i *Pul* 63, 4; ~ *praet. 1. sg. m.* -m strzelał 1407 *KsMaz* I nr 982; *3. sg. m.* strzelał 1421 *Kościan* nr 902. 904, 1427 *ib.* nr 1272; *3. pl. m.* strzelali 1416 *Czrs* 75; ~ *condit. 3. pl. m.* (-)bychą strzelali *Fl* 10, 2. 63, 3; (-)by strzelali *Pul* 10, 2. 63, 3.

Znaczenia: **1.** *'wypuszczać strzały z łuku lub pociski z broni palnej, sagittas arcu vel globos catapulta pulvere nitrato incenso emittere'*: Czom uczynil, tom uczynil za Yacubowym poczanth⟨ki⟩em, kedy yego bracza przibegły na mø gospodø y strzelały 1416 *Czrs* 75; Jaco czsso Jandrzych... yąl Lanczka na prawo, to gy yąl, ysse strzelal za kmoty gwaltem 1421 *Kościan* nr 902; Jsc pan Materna nye strzelał puska na dom panye Jadwigy *ib.* nr 904; Jaco pan Stoyslaw nye gonyl Jana gwaltem any nan strzelal 1427 *ib.* nr 1272; Ya trsy strzali wipuszczø podle gego y wistrzelyø, iakobich zwikal strzelyacz ku celu *BZ* I Reg 20, 20; Cy to prziszły ku Dauidowy..., gysz biły przesylny a wiborny boiownyci cyøgnøc łoczisko... a strzelayiøc strzalamy (dirigentes sagittas) *BZ* I Par 12, 2.

2. *'zabijać strzałami lub pociskami, sagittis vel globis interficere'*: Grzesznicy... nagotowali sø strzali... w tule, iszbichø strzelali (ut sagittent, *Pul*: yszby strzelyaly) we czmach ymaiøcze prawa sercza *Fl* 10, 2; Bo... naczøgnøli sø łoczisco,... bichø strzelały (ut sagittent, *Pul*: by strzelyaly) w taiemnosci nepokalanego *Fl* 63, 3; Nagle strzelacz gi bødø (subito sagittabunt eum) *Fl* 63, 4, *sim. Pul*; Iacom ya Stanislawa ne strzelal szamotrzecz na drodz⟨e⟩ 1407 *KsMaz* I nr 982.

3. *corruptum*: Strzelayąncz (*war. lub. rp.*: przeskakvyącz) transiliens (ecce iste venit saliens in montibus, transiliens colles Cant 2, 8) 1471 *MPKJ* V 72.

Strzelanie *'wyrzucanie pocisków z broni palnej, pulvere nitrato incenso globos catapulta emittendi actus'*: Ysz gdy on byl krolewszkym vrzadnykyem, tedy on vczynyl krolowy trzy puszky

gy narządzyl ge kv strzelanyv (quas ipse replevit) *OrtOssol* 35, 4, *sim. OrtMac* 38.

Strzelba 1. *coll.* 'strzały, *sagittae*': Sinowye israhelsci nye *vfaiøcz w kopye any w strzelbø (non in lancea nec in sagitta confidunt), ale gori bronyø gich *BZ* Judith 7, 8; Takesz syø sstan y tym, panye, gisz vfaiø w swo wyelykoscz y w swe wozi,... y w swø strzelbø (in sagittis suis) *ib.* 9, 9.

2. 'broń miotająca pociski, kusza, *arcuballista*': Mszczugius... contumax in termino primo curie contra Johannem... pro sella, gladio, balista cum sagitatura al. ztrzelba 1447 *StPPP* II nr 3303.

Strzelca 'łucznik, *sagittarius*': Mors enim tanquam arcitenens, *gl.* velut insidians strzelcza, arcum manu lentatum retinet 1466 *R* XXII 11.

Strzelcza *(?) bot.* 'gatunek szczawiu, *Rumex obtusifolius L.*': Strzelcza lappacium acutum *ca* 1500 *Rost* nr 6139.

Strzelczy *formy*: *n. sg. m.* strzelczy 1471 *GórsJaz* 270. 271. 272, *etc. etc.*; *f.* strzelcza 1499 *GórsJaz* 274. 275. 276, *etc. etc.*; ~ *ac. sg. m.* strzelczy 1495 *GórsJaz* 277. 278, XV *p. post. ib.* 280. 281; ~ *l. sg. f.* (w) strzelczej 1495 *GórsJaz* 277. 278. 279; ~ *ac. du. m.* strzelcza 1495 *GórsJaz* 278; ~ *l. pl. m.* (na) strzelczych 1495 *GórsJaz* 277.

Znaczenie: 'służący strzelcowi, przez strzelca używany, *qui iaculatori usui est, qui ab eo usurpatur*': Kon strzelczy, rowny, nazad ma byele dwe nogy 1471 *GórsJaz* 270, *sim. ib., sim. ib.* 271, *etc. etc.*; Kon czyszawy, strzelczy, szredny 1471 *ib.* 282, *sim. ib.* 283, *etc. etc.*; Pan Marassyek vkazal szye s[y]amowthor na dw (*leg.* dwu) konv str⟨z⟩elczych w[y]e sbroy 1495 *ib.* 277; Pan Wyssyel vkazal czthcrzy konye nyebozczyka brathowych, lyepsye zosthawyl shobye, yeden shywy kopynyczy brathow, drvgy strzyelczy, sywy *ib., sim. ib., sim. ib.* 278; Pan Lanczky vkazal ssye na dzyessanczy konyech w zvpyelnyey sbroy kopynyczey, a czeladz yego w strzyelczey y vkazal dwa kona strzyelcza *ib.* 278; Pan Chynyek... sam w zvpyelnyey sbroy kopynyczey, a czeladz w strzyelczey *ib., sim. ib., sim. ib.* 277. 279; Kon czyszawy s mala lyszyna pod pacholkkyem, strzelczy, sbroya str⟨z⟩elcza 1499 *ib.* 274, *sim. ib., sim. ib.* 275. 276, *etc. etc.*; Fricz Andrzichowsky habet equm gnedy, strzelczi XV *p. post. ib.* 280, *sim. ib., sim. ib.* 281.

Strzelec *formy*: *n. sg.* strzelec 1403 *LibIur* nr 1468, 1419 *ib.* nr 3199; ~ *i. sg.* strzelcem *BZ* Gen 21, 20, 1471 *GórsJazRp* 270, 1499 *GórsJaz* 275, 277, *etc. etc.*; ~ *n. pl.* strzelcy XV *in. R* XXIV 61, *BZ* I Par 10, 3; ~ *g. pl.* strzelcow *BZ* I Par 18, 17. II Par 35, 23; ~ *ac. pl.* strzelce *BZ* IV Reg 11, 19; ~ *i. pl.* strzelcy *MPKJ* V 39.

Znaczenie: 'łucznik, kusznik, żołnierz zbrojny w łuk albo w kuszę, *sagittarius, arcuballistarius*': De ipsa vero villa Holyn tenebitur ipse Lien cum suis successoribus, nobis et nostris successoribus seruire seruitium cum duobus strzelcze (1391) 1537 *KodPol* I 260; Balistarii, strzelczi, quando examinantur in sagitatu, tunc ponunt vnum signum et ad illud omnes luctantur XV *in. R* XXIV 61; Ten mlodzenyecz bil strzelcem (factusque est iuvenis sagittarius) *BZ* Gen 21, 20; Postawyl kaplan strosze w domv boszem a wzøw setnyki a strzelce (tulit centuriones et Cerethi... legiones)... przewyedly krolya z domu boszego *BZ* IV Reg 11, 19; Nalyazwszi gy møszowye strzelci (sagittarii) ranyly gy szipi *BZ* I Par 10, 3; Ale Bananias, sin Ioyadi, nad zastøpi strzelczow a samostrzelnykow (super legiones Cerethi et Phelethi) *ib.* 18, 17; Tu gest ranyon barzo od strzelczow (a sagittariis) *BZ* II Par 35, 23; Kon szyvy, yablky bythy, kopynyczy, pod strzelczem 1471 *GórsJazRp* 270, *sim.* 1499 *ib.* 274. 275, *etc. etc.*; Nath strzelczy super Cerethi (Banaias... super Cerethi et Phelethi II Reg 8, 18) *MPKJ* V 39; Kony sz rydza plesznywy pod str⟨z⟩elczem 1499 *GórsJaz* 275, *sim. ib.* 277; ~ *może już nomen proprium*: Hinricus strzelecz habet ius 1403 *LibIur* nr 1468; Nicolaus, Stephani strzelecz de Brzesko habet ius 1419 *ib.* nr 3199.

Strzelenie 1. 'wyrzucenie pocisku z ręcznej broni palnej, wystrzał, *pulvere nitrato incenso globos catapulta manuali emittendi actus*': Yse pan Materna nye strzelal puską na dom panye Jadwigy a tim strzelenym nye wystrzelil dw (*leg.* dwu) dzurv s kozucha 1421 *Kościan* nr 904.

2. 'odległość strzału z łuku, *spatium, quod sagitta ex arcu missa volat*': A molendino vero dicto Bistricza vlg. na trogyem strzelenyv balista, quam bonus vir potest attrahere, fiumen... per medium debet dividi (1417) XV *p. post. DokMp* V 178.

Strzelić 1. 'wypuścić strzałę z łuku lub pocisk z broni palnej, *sagittam arcu vel globum catapulta pulvere nitrato incenso emittere*': Jsz yaco szalowal Bodzantha na Barthosza, yszby mal Barthos jachacz szamoczwarth gwaltem przed yego dom y *scrzelicz nan 1420 *Pozn* nr 1006; Yako Janussz nye yachal w oszmy tako dobrich yako sam a z oszmyø podleyszich gwaltem na pana Jandrzeya any nan strzelil 1423 *Pyzdr* nr 732; Zatym geden møsz napyøl łoczisko, w nyeistnoscz strzelyl strzalø (in incertum sa-

gittam dirigens) a nagodø zastrzelył krolya israhelskego *BZ* **III** Reg 22, 34.

2. *'dosięgnąć strzałą, ad aliquem locum pervenire (dicitur de sagitta)'*: Gdisz byeszal pacholek na to myasto, gdze bil strzelyl Ionatas (venit itaque puer ad locum iaculi, quod miserat Ionathas) *BZ* I Reg 20, 37.

Cf. **Ustrzelić, Wystrzelić, Zastrzelić, Strzelać, Postrzelać, Wystrzelać**

Strzelisko *może 'uchwyt jakiejś broni, np. łuku, tenaculum armorum, e. g. arcus' (?)*: Item pro tenaculo al. *strzeliska 1466 *RTNŚl* III 336.

Strzelnica *formy*: *n. sg.* strzelnica *ca* 1455 *JA* XIV 491. 494, *OrtZab* 529, XV *p. post. GlDom* 92; ~ *g. sg.* strzelnice 1494 *WarschPozn* I 372; strzelnicy 1494 *WarschPozn* I 372; ~ *l. sg.* (w) strzelnicy 1471 *MPKJ* V 48, 1494 *WarschPozn* I 372; ~ *n. pl.* strzelnice *OrtCel* 9.

Znaczenie: *'wieża obronna, turris munita hostibus arcendis apta'*: *Strelnycza propugnaculum *ca* 1455 *JA* XIV 494; Strzelnycze propugnacula *OrtCel* 9; Strzelnycza propugnaculum *OrtZab* 529; Za oplawie do strzelniczi 18 grossos 1494 *WarschPozn* I 372; Carpentario v strzelniczi 1 marcam *ib.*, *sim. ib.*; Pro falanga do strzelnicze 8 grossos *ib.*; Strzelnycza propugna⟨culum⟩ XV *GlDom* 92; ~ *'twierdza, zamek, arx, castrum'*: W strzelnyczi in acie (habitavit autem David in arce I Par 11, 7) 1471 *MPKJ* V 48; ~ *'wykusz mogący służyć jako strzelnica, crepido muri sagittis vel globis catapulta emittendis apta'*: Strzelnycza pessulum *ca* 1455 *JA* XIV 494; ~ Strzelnycza ssala *ca* 1455 *JA* XIV 491.

Strzelnik *bot.* **1.** *'uczep trójlistkowy, Bidens tripartita L.'*: Strzelnyk balirago 1472 *Rost* nr 1596.

2. *'stokrotka pospolita, Bellis perennis L.'*: Sthrzyelnyk consolida minor 1460 *Rost* nr 3478.

Strzelny *cf.* **Korzeń, Zicle**

Strzem *cf.* **Trzem**

Strzemień *formy*: *n. sg.* strzemień 1398 *StPPP* VIII nr 6987, 1401 *StPPP* VII 287, 1463 *PF* V 12, *etc.*; ~ *ac. sg.* strzemień 1426 *KsMaz* II nr 2428, 1436 *StPPP* VII 607; ~ *n. pl.* strzemienie 1420 *StPPP* VII 311, 1421 *ib.* 587, 1437 *StPPP* II nr 2700, 1444 *StPPP* VII 366; strzemieniowie *DłKlej* 74; ~ *g. pl.* strzemieniow 1416 *StPPP* VII 301, 1450 *ib.* 394; ~ *ac. pl.* strzemienie 1499 *AcPosn* II 364.

Znaczenia: *'kabłączek zwisający na pasie z lewej i prawej strony siodła, służący do oparcia nogi jeźdźca przy wsiadaniu na konia i w czasie jazdy wierzchem, strzemię, sustentacula pedum equitantis, stapia, stapeda'*: O ctori strzemen y o suknø Woczech na Potra zalowal, tego one ucradl 1426 *KsMaz* II nr 2428; In sella et strepis al. strzemyenczyska et strzemyenye continentur quindecim marce argenti... Item tria paria streparum, videlicet strzemyenye et strzemyenczyska, in quibus continetur duodecim marce argenti 1437 *StPPP* II nr 2700; Strzemien scansile 1463 *PF* V 12; Strepas al. strzemyene 1499 *AcPosn* II 364, *sim. ib.*; Strzemyen strepa *ca* 1500 *Erz* 103; Strepa est cauda serpentis... albo strzemyen *ib.*; ~ Invenies ibi stipitem al. pyen cziszowy, in quo est desculptum strepe al. strzemyen *DłLB* III 355: ~ *'wizerunek strzemienia w herbie tej nazwy, stapia in insigni depicta'*: Se de clenodio strzemen nominando esse 1398 *StPPP* VIII nr 6987; Affirmantes ipsum fore ipsorum fratrem, unius clipey et signi stremen dicti 1402 *StPPP* VII 287; De alio clenodio strzemenow Petrum... Andream... produxit 1416 *ib.* 301; De... clenodio strzemene Iohannem... et Lucassium... produxit 1420 *ib.* 311; Ille... dixit se militem de cleynodio strzemyene 1421 *ib.* 587; Stanislaus... est clipei nostri, in quo strepam al. strzemyen deferimus 1436 *ib.* 607; Duos fratres... de clenodio strepe al. *strzymyenow... in testimonium produxit 1450 *ib.* 394; ~ Strzemyenyowye strepe ceruleum in campo rubeo defer⟨un⟩t *DłKlej* 74.

Strzemieńczysko *'pas, na którym zawiesza się strzemię, puślisko, lorum stapiae'*: In sella et strepis al. strzemyenczyska et strzemyenye continentur quindecim marce argenti... Item tria paria streparum, videlicet strzemyenye et strzemyenczyska, in quibus continentur duodecim marce argenti 1437 *StPPP* II nr 2700; Pro strzemyenczyska ad omnes sellas... dedi I 1/2 florenum et V denarios Ungaricales 1500 *ZsigBud* 61.

Strzeszny *'mający związek ze strzechą, tj. dachem, ad tectum stramineum pertinens'*: Bødzecze yako syano strzeszne (faenum tectorum) *Fl* 128, 5, *sim. Pul.*

Strzewce *cf.* **Trzewce**

Strzeż *zool.* *'strzyżyk, Troglodytes parvulus Koch.'*: Pariscolus... est quedam auis *strechz 1450 *RpKapKr*; Sztrzesz *ca* 1455 *JA* XIV 490; Sztreesz regulus 1472 *Rost* nr 1316; Strzesz petriscus XV *p. post. PF* V 9; Pitriculus, strzez, regulus idem *ca* 1500 *Erz* 103; Regulus, pitriculus idem strzez *ib.*

Strzeżenie 1. *'pilnowanie kogoś, czegoś, sprawowanie opieki nad kimś, czymś, actus aliquem, aliquid custodiendi, curandi'*: Na... pastyrza polozyl (*sc.* skargę) Ydzyk, ysz owczą do czrzody wpądzoną a strzezenyv (*Dział* 36: stroszey) pastyrzovemv poleczoną (custodiae pastoris

commissam), sze czrzody nye myał zaszą they tho owcze *Sul* 45; Dlyathego proschą, yzby my poszlał angyola thwego kv sthrzezenyv dvsche moyey *Naw* 163.

2. *'zachowywanie czegoś, chronienie przed naruszeniem, actus aliquid asservandi, custodiendi'*: Sluga twoy strzesze gich (*sc.* sądow bożych), w strzeszeni (in custodiendis, *Pul*: w strzezenyu) gich odplata welika *Fl* 18, 12; W czem oprawa *mlodycz drogø swoyø? We *strzezszene (*Pul*, *MW* 4b: w strzezenyu) słow[wo] twoych (in custodiendo sermones tuos) *Fl* 118, 9; Tis przikazal przikazanya twego strzedz barzo, abi sprawiani bili drogi moie ku strzezenyu sprawiedliwoszczi twogich (ad custodiendas iustificationes tuas Psal 118, 5) *MW* 4a.

Strzępać *'bać się, metuere'*: Od glossa groma twego będo strzępacz (formidabunt, *Fl*: bacz sye bødø) *Pul* 103, 8.

Strzępczasty *'zakończony frędzlami, qui in fimbrias desinit'*: Kozuchy mayą myeczi (*sc.* siostry) baranye a myechy rzemyenne prozthe, kromy yedvabyv a nye strząpczasthe 1484 *Reg* 709.

Strzępek *'frędzla, fimbria, cirrus'*: Strzøpki (funiculos) na podolcze vcinisz a na cztirzech wøglech plascza swego *BZ* Deut 22, 12; Aspiciamus modernis temporibus ipsas virgines, que cum... ecclesias vadunt..., in crinali fallireo al. pod puszem vel z złotymy sztrząpkamy XV *ex. R* XXV 145; ~ *z fleksją łacińską*: Pro I libra Serici ad parandos strzambcones ad Dalmaticas 1394 *MMAe* XV 187.

Strzępnąć *'przestraszyć się, terreri, exhorrescere'*: Sstrzęply (obriguerunt Ex 15, 15, *BZ*: straszeny søø) wszystczy przebywayøcze Kanaan *Pul* Moys 17. ~ *Cf.* **Strzępać.**

Strznadl *cf.* **Trznadel**

Strzosla *cf.* **Trzosla**

Strzyc *formy*: *praes. ind. 3. pl.* strzygą XV *p. post. PF* III 289; ~ *part. praes. act. adv.* strzygąc *ca* 1450 *PF* IV 578; *adi. l. sg. m.* (przy) strzygącym XV *p. pr. SKJ* I 310, 1476 *AKLitRp* III 108; ~ *inf.* strzyc XV *p. post. Zab* 522; ~ *fut. 2. pl. m.* będziecie strzyc *BZ* Lev 19, 27; ~ *condit. 3. sg. m.* strzygłby 1466 *RRp* XXII 14; ~ *part. praet. pass. n. pl. m.* strzyżone *Rozm* 148.

Znaczenia: **1.** *'ciąć, ucinać włosy, sierść, tondere'*: Strigøcz cisione *ca* 1450 *PF* IV 578; Any okrøgle bødzecze strzicz (attondebitis) krczicze, any bødzecze golicz brodi *BZ* Lev 19, 27; Non mihi, *gl.* sc. agnello, sed domino prodest me viuere, viuo, vt metat, *gl.* tondat, accipiat. strzyglby, ex terga vellera multa meo 1466 *RRp* XXII 14; Semper que non sunt sua, querunt, oves alienas tollunt strzygą XV *p. post. PF* III 289; Vloszy yego głovy były czarne,... nygdy nye strzyzone (numquam tonsi) *Rozm* 148; ~ Quasi agnus coram tondente, prz⟨y⟩szstrzygacim, obmutescet (Is 53, 7) XV *p. pr. SKJ* I 310, *sim.* 1476 *AKLitRp* III 108.

2. *'?'*: Strzydz extorquere XV *p. post. Zab* 522.

Cf. **1. Ostrzyc, Postrzyc, Przestrzyc, Zstrzyc, Postrzygać, Rozstrzygać, Ślaz**

Strzykać, Strykać 1. *'tryskać, lać się, prosilire, manare'*: Ita sanguis Xi de illa hostia consecrata strzykala, post eam ibi deportauerunt na yedno blonye *ca* 1500 *JA* X 384.

2. *dubium 'roić się, scatere'*: Statebat str⟨y⟩czalą, id est ebuliebat (beatum Iob, qui adhuc apud Latinos iacebat in stercore et vermibus scatebat errorum Job I prol.) *MPKJRp* V 39r.

3. *w niewłaściwym tłumaczeniu wieloznacznego lac.* scatere *jako 'tryskać' zam. 'być pełnym, roić się'*: Strzicze scateat (ingrediatur putredo in ossibus meis et subter me scateat Hab 3, 16) 1471 *MPKJ* V 115.

Strzykadło *'strzykawka, syrinx'*: Strzycadlo lixiale XV *p. post. PF* V 7.

Strzykawka *'rurka z tłokiem wewnątrz, syrinx'*: Strzykawka siringa 1472 *Rost* nr 1579.

Strzykowie *coll., bot. 'mniszek pospolity, Taraxacum officinale Wigg.'*: *Strikowe rostrum porcinum 1472 *Rost* nr 785.

Strzymać *formy*: *imper. 2. sg.* strzyma XV *med. GlWroc* 44r; ~ *inf.* strzymać *Dział* 7; ~ *praet. 1. sg. f.* -m strzymała 1482 *ZapWarsz* nr 1539; ~ *condit. pass. 3. sg. m.* -by był strzyman *Sul* 26.

Znaczenia: **1.** *'zatrzymać w ruchu, powstrzymać, sustinere, reprimere'*: Contine, strzyma, manum tuam (II Reg 24, 16) XV *med. GlWroc* 44r; ~ Thegodlya abi kaszdi swimy kraymy bil sstrzimaan a na nych doszycz ymyal (ut... suis terminis sit contentus), vstawyami *Sul* 26.

2. *'trzymać, posiadać jako własność, aliquid suum tenere, habere'*: Kaszda strona swoy brzeg (*sc.* rzeki) ma rządzycz y strzymacz (suam ripam teneat illius fluminis, *Sul* 21: ysz kaszda dzedzyna zwoy brzeeg yma oney rzeki) *Dział* 7; Jakom szna (*pro* szya) gya vgyadnala y sza *trizy latha w pokoyv sztrzymała 1482 *ZapWarsz* nr 1539.

Strzymanie 1. *'posiadanie na własność, aliquid suum habendi actus'*: Iaco Wirzchoslawina matka bila w strzimanu tey roley do swego sziwotha 1404 *Kościan* nr 231; Yako Abram a Wyanczencz nye wystøpowali z strzymanya dwu sladu

po... wysszu przysandnego lista 1425 *Kal* nr 709.

2. *'pobyt, przebywanie, commoratio, mansio' (?)*: In plenitudine sanctorum detencio, *strimane, mea (Ecclus 24, 16) XV *med. GlWroc* 105r.

Strzyżenie *'ścinanie sierści, actus pilos tondendi'*: Dadzø kaplanom... dzal velni ze wszego strzizenya (ex ovium tonsione) *BZ* Deut 18, 4.

Strżeń *'zawartość, środek (pestki), rdzeń, medulla (nuclei)'*: Ego vero humilitati totum impendens huic medulla, *gl.* pingwedine, anxuria, strzeną głąbogoszcz, dulcedinis plena sum ac suauitatis 1436 *R* XXIII 278; Nauci strzen w yadrze 1481 *PF* IV 747. ~ *Cf.* **Rdzeń.**

Stubre(j)t *czy* **Sztubre(j)t** *'gatunek sukna genus quoddam panni'*: Idem de tercia particula panni stubreyt, cum inculpatus fuit, statuere debet Helyam Walachum, quod eundem a ipso haberet pro suo labore et vectura 1453 *AGZ* XI 396; ~ Ad hec debet (*sc.* Hannus Heffter) sibi dare stubreth anteriorem vlg. przedny 1450 *MonIur* III 191.

Stuchole *czy* **Sztuchole** *'belka, trabs, tignum'*: Veniens... Wlodko... cum Catherina... submiserunt se duas sexagenas trabiarum al. stucholczow, quodlibet in spissitudine unius cubiti et in longitudine XIV cubitorum 1436 *StPPP* II nr 2691. ~ *Cf.* **Stycholc, Stynholc.**

Studnia *formy*: *n. sg.* studnia 1358 *SandAr* 154, (1358) *MMAe* X 115, *Fl* I Prol 11, *etc.*; ~ *g. sg.* studnie XV *ex. MPKJ* II 318, *Rozm* 83. 101. 123; studniej 1402 *KsMaz* I nr 170, *BZ* Ex 21, 34, 1484 *SKJ* III 334, *etc.*; ~ *d. sg.* studni *Rozm* 40. 117; ~ *ac. sg.* studnią *a.* studnię 1425 *KsMaz* II nr 973, *BZ* Ex 21, 33, *Pul* 113, 8, XV *p. post. Kałuż* 284; ~ *i. sg.* studnią *Rozm* 244; ~ *n. pl.* studnie *BZ* Gen 7, 11. 8, 2; ~ *g. pl.* studzien *Fl* i *Pul* 67, 28. Is 4, *BZ* Num 33, 9, *etc.*; ~ *d. pl.* studniam *Fl* 41, 1, *BZ* III Reg 18, 5; ~ *ac. pl.* studnie *Fl* 113, 8, *Fl* i *Pul* 73, 16. 103, 11.

Znaczenie: *'otwór wykopany w ziemi i zabezpieczony służący do wydobywania wody, także naturalne źródło, puteus, etiam fons'*: Fons... dictus Miloshowa studnya 1358 *SandAr* 154, *sim.* (1358) *MMAe* X 115; Iacosz szøda ielen ku studnam (ad fontes, *Pul*: do studzyen) wod, taco szøda dusza moia k tobe, bosze! *Fl* 41, 1; Ti rostargł ies studne (fontes) *Fl* 73, 16, *sim. Pul*; Genze wypuszczasz studnye (fontes) w podolech *Fl* 103, 11, *sim. Pul*; Yensze obroczyl opokø w yezora wod a *skalo w studne (in fontes, *Pul*: w studnyę) wod *Fl* 113, 8; O chtorø wodø zalowal na mø Iasek, tøm ya bral s yego wołø, eze mi otpuszczil s gego studney 1402 *KsMaz* I nr 170; Odszedl mi moye sedliszka i studno et conculcavit michi frumenta mea 1425 *KsMaz* II nr 973; Vkazali syø wszitky studnye (fontes) gløbokye *BZ* Gen 7, 11, *sim. ib.* 8, 2; Przisli do Elim, gdzes to bilo dwanascze stvdzen wodnich (fontes aquarum) *BZ* Num 33, 9, *sim. ib.* Is 49, 10; Gydzi do zemye ku rozmaytim studnyam wodnim (ad universos fontes aquarum) *BZ* III Reg 18, 5; Johannes... duo stadia agri, unum nath laczkamy ku drodze, czo do studnyey gesdza,... resignauit 1484 *SKJ* III 334; Studnya vroszla yest rzeką XV *p. post. R* XXV 265; Przyszedl (*sc.* Jesus) do onee stvdnyee (*ib.*: stvdnyc) ad puteum XV *ex. MPKJ* II 318; Czczyenyc... o tem anyely, yenze szyą yey vkazal v stvdnyey *Rozm* 40; Przysly kv stvdny (ad fontem). v k⟨t⟩orey s myasta vodą czyrpano *ib.*; Tako schvkaly studnye (fontem) a nye mogly naydz *ib.* 83, *sim. ib.* 101. 123; Kv vodzye albo kv studny (ad fontem) rzatko przyschly *ib.* 117; Iesus... szyedzyal... nad studnya (supra fontem Jo 4, 6) *ib.* 244; ~ Aczbi kto odworzyl studnyø (cisternam)... a nye przykrylbi gey, a wpadlbi w nyø wol..., pan studnyey (cisternae) wroczy zaplatø dobitczyøø *BZ* Ex 21, 33—4, *sim.* XV *p. post. Kałuż* 284; ~ Tey noczy..., kyedy szye narodzyl Iesvs..., w Rzymye vzryana studnya zyva, czyekącza czystem olyeyem (vivus fons effluxit, qui rivos ex oleo purissimo produxit) *Rozm* 70; ~ *użycia przenośne i poetyckie*: Studna (fons) swotosci iest *Fl* I Prol 11; Bo v czebe iest studna (fons) szywota *Fl* 35. 10, *sim. Pul*, *sim. Pul* 35 arg.: W czerekwach dobrzemowcze bogu gospodnu s studzen (de fontibus) Israhel *Fl* 67, 28, *sim. Pul*; Bødzeczc czyrpacz wody... ze stvdzen (de fontibus Is 12, 3) zbawyczelowych *Fl* Is 4, *sim. Pul*; Gospodze moya, czyebye proscha, ktoraz yesz stvdnya myloszczy *Naw* 61, *sim. ca* 1500 *SprTNW* V 18; Studnya rayska yesz, Maria, studnya rayska rzeky dzyala *ca* 1500 *SprTNW* V 11.

Studnica *formy*: *n. sg.* studnica *BZ* Gen 16, 14. 29, 2, *Rozm* 199; ~ *g. sg.* studnice 1466 *R* XXII 23, XV *ex. SKJ* I 151; studnicej *BZ* Gen 16, 7. 24, 11. 13. *etc.*; ~ *d. sg.* studnicy *Fl* i *Pul* 41, 2, *BZ* Gen 14, 7. 24, 16, *Naw* 130; ~ *ac. sg.* studnicę *BZ* Gen 16, 14. 21, 19. 30, *etc.*; ~ *i. sg.* studnicą *BZ* I Reg 29, 1; ~ *l. sg.* (w) studnicy 1449 *R* XXIII 280, *BZ* Gen 21, 32; ~ *n. pl.* studnice *BZ* Judith 7, 7; ~ *g. pl.* studnic *BZ* Gen 14, 10. Ex 15, 27. Judith 7, 9, 1471 *MPKJ* V 51; ~ *i. pl.* studnicami *BZ* Judith 7, 10.

Znaczenie: *'otwór wykopany w ziemi i za-*

bezpieczony, służący do wydobywania wody, studnia, także naturalne źródło, puteus, etiam fons': Wroczywszy szø przyczyøgly ku studnyczi (ad fontem) Mephat *BZ* Gen 14, 7, *sim. ib.* 24, 16; Przeto wezwała gest studnyczø studnycza zywego a wydzøcego [ode] mnye (appellavit puteum illum puteum viventis et videntis me) *ib.* 16, 14, *sim. ib.* 29, 2; Otworzyl pan bog oczy gey y vszrzala wodi studnyczø (puteum aquae) *ib.* 21, 19; Syedm tich to yagnyøt weszmyesz z mey *roky, abi bily na *szwyadecztwye, yzeczyem ya tu to studnyczø (puteum) wikopal. A przetosz temu myastu zdzaly sø Bersabee, bosta tu oba przyssyøgla a zalubyla sobye przi tey studnyczi (inierunt foedus pro puteo iuramenti) *ib.* 21, 30—32; Otocz ya stoyø v studnycey (prope fontem aquae) *ib.* 24, 13, *sim. ib.* 16, 7. 24, 11. 30. 29, 2; Bo nye odwalymi kamyenya s studnycey (de ore putei) *ib.* 29, 8; Przyszly søø synowe izrahelszy do Helym, gdzesz to bilo dwanaszczye studnycz wod (fontes aquarum) *BZ* Ex 15, 27; Israhelski lyvd zdzalal sobye czwyrdze nad studnyczø (super fontem) *BZ* I Reg 29, 1; Bili nyedaleko od muru gyne studnyce (fontes) *BZ* Judith 7, 7; Połosz stroszø v studnyc (pone custodes fontium) *ib.* 7, 9; Vstaui... stroze nad studnyczamy (per singulos fontes) *ib.* 7, 10; Promyenye studnycz capita *moncium (ut obturarent capita fontium, qui erant extra urbem II Par 32, 3) 1471 *MPKJ* V 51; O tem, yako Iesus szyedzyal pod drzevem palmovem a vczynyl stvdnycza palczem y vyvyodl vodą *Rozm* 82; Pod tą *Kurzentena czyeczye strumyenyem studnycza (sub Quarentena fluit rivulus fontis) *ib.* 199; ~ Ale to leszne podole myalo gest wyelye studnycz *globokich (puteos multos bituminis) *BZ* Gen 14, 10; ~ *użycia przenośne i poetyckie*: Szødala iest dusza moia ku bogu, *studnyczi sziwey (fortem vivum) *Fl* 41, 2, *sim. Pul*; In lucis fonte, *gl.* in profunditate w studniczy XV *med. R* XXIII 280; Seraphin rutilis ad me volet angelus alis, fontis algamatici, *gl.* diuine originis swyrzchnye stvdnycze, dulcedine me refocillans 1466 *R* XXII 23; Owo ya przysthąpvyą... kv sthudnyczy myloszyerdza (ad fontem misericordiae) *Naw* 130; Przystapvya do syna tvego..., yako pragnączy do stvdnycze zyvota vyecznego XV *ex. SKJ* I 151.

Studniczny '*mający związek ze studnicą, ad puteum pertinens*': brona studniczna '*jedna z bram w murach Jerozolimy, una e portis Hierosolymorum*': Szedlem ku bronye studnyczney (ad portam fontis) *BZ* Neh 2, 14.

Studzić '*chłodzić, oziębiać, frigidum reddere*': Studzycz frigefacere XV *ex. PF* V 23. ~ *Cf.* **Ostudzać.**

Studzienka, Studzionka '*mała studnia czy źródełko, parvus puteus vel etiam fons*': Studzyonką fonticulus *ca* 1500 *Erz* 103; ~ *może już nomen proprium*: A prato meo a nywka usque ad studzonkam 1340 *KodWP* II 534; Deinde equitauimus ad fontem, qui vocatur cobila studzonca 1418 *KodWP* V 275; A riuulo dicto studzyonka usque ad aliud signum dictum brzoza (1460) 1663 *Paul* 301; Ad riuum orla studzyenka 1475 *AGZ* XIX 549.

Studziennik '*człowiek kopiący studnie, studniarz, puteorum fossor, putearius*': Micolai studzennyk habet ius civile 1392 *LibIur* nr 8.

(Studzienny) Studzieny, Studzionny 1. '*mający związek ze studnią, ad puteum pertinens*': Ku vodze studzyonney ad fontes aquarum XV *med. Zab* 523.

2. studzieny robak '*pasożyt głowy, który miał powodować migrenę, vermis capitis, qui dimidii capitis dolorem efficere dicebatur*': Emigram, vermis quidam vlg. stvdzeny (*PF* V 14: *sardzony) robak 1442 *RozRacz* 96v.

Studzieny *cf.* **Studzienny**

Studzionka *cf.* **Studzienka**

Studzionny *cf.* **Studzienny**

Stufnal *czy* **Sztufnal** '*rodzaj gwoździa, genus quoddam clavi*': Emi capeciam clauorum stuphnale 1461 *SprKHS* V s. XXX; Pro aliis clauis dictis stuphnale, qui parati sunt in Cleparz *ib.*

Stukać '*dawać znak ręką, manu annuere*': Stukayancz imminens (ipse erat innuens illis et permansit mutus Luc 1, 22, *EwZam* 288: on byl skazvyaczy) 1471 *MPKJ* V 122; Stukayancz annuens (annuens autem eis manu, ut tacerent Act 12, 17) *ib.* 134; Annuerunt stukaly, kywaly (*war. kal.*: stuknęły, skywnęły; annuerunt sociis, qui erant in alia navi, ut venirent Luc 5, 7, *R* XXIV 84: daly szø znamø, *R* XXV 270: kyvaly rąkama, mygaly oczyma, *GlDom* 72, *EwZam* 306: skazali, *R* XXV 173: wszkazaly) *MPKJ* V 123, *sim.* XV *p. post. JA* XII 144.

Stuknąć 1. '*dać znak ręką, manu annuere*': Annuerunt stuknęły, skywnęły (*war. lub.*: stukaly, kywaly; annuerunt sociis, qui erant in alia navi, ut venirent Luc 5, 7, *R* XXIV 84: daly szø znamø, *R* XXV 270: kyvaly rąkama, mygaly oczyma, *GlDom* 72, *EwZam* 306: skazali, *JA* XII 144: stukali, *R* XXV 173: wszkazaly) 1471 *MPKJ* V 123.

2. '*uderzyć czymś o coś, wpaść na coś, aliquid alicui rei illidere, in aliquid incidere*': Impegerunt otraczyly szą, obraszyly aut stuknęły (*war. kal.*: otraczyly schą, odrazyly; cum incidissemus in

locum dithalassum, impegerunt navem Act 27, 41) *MPKJ* V 136.

Cf. **Stukać**

Stulać *'zamykać, zaciskać, claudere, obserare, comprimere'*: Victa fame natura fugit, vis arida favces obserat, *gl.* sc. venter claudit stulą 1466 *R* XXII 16.

Stulich *bot. 'rdest wężownik, Polygonum bistorta L.'*: Stulych combmoria *ca* 1465 *Rost* nr 4277; Cerbonia, viperana stulich 1472 *ib.* nr 1209.

Stulicz *bot. 'rdest wężownik, Polygonum bistorta L.'*: Cerbonia, viperana stulicz 1472 *Rost* nr 1210.

Stulić *'zamknąć, zacisnąć, claudere, obserare, comprimere'*: Stulisch contrahes (non obdurabis cor tuum nec contrahes manum Deut 15, 7) 1471 *MPKJ* V 29; Stuly compresserit (stultus quoque, si tacuerit, sapiens reputabitur et si compresserit labia sua, intelligens Prov 17, 28) *ib.* 68; Compresserunt zaczisznąły aut stulyly (oculos suos compresserunt Act 28, 27) *ib.* 136.

Stulik *bot. 'grzybienie białe, Nymphaea alba L.'*: Stulik nenufar 1472 *Rost* nr 817.

Stulikiep *bot. 'grzybienie białe, Nymphaea alba L.'*: Stulikep nenifar *ca* 1465 *Rost* nr 4012; Stulikepp nenufar 1472 *ib.* nr 816, *sim.* 1478 *ib.* nr 2284, 1485 *ib.* nr 6218; Stvlikep nemphar XV *ex. GlLek* 39; Nenufer, stulykep, est planta crescens in paludibus..., habet semen in capitibus ut papaver..., inducit somnum *ib.* 43, *sim.* XV *p. post. R* LIII 68.

Stulikiepek *bot. 'grzybienie białe, Nymphaea alba L.'*: Stulikyepek nenvfar *ca* 1500 *Rost* nr 5507.

Stulnek *czy* **Sztulnek** *(?) 'gatunek sukna, genus quoddam panni'*: Issaczko... posuit vadium suum, videlicet... duas tunicas, unam viridam panni angelskie tela rubea subductam, aliam flaveam de panno dicto stulnek 1492 *AGZ* XV 297.

! **Stuloncowe** *'drążki, vectes, perticae'*: Stułoncowe vectes (*mamotrekt muzealny*: swłakowe; facies et vectes de lignis Setim quinque Ex 26, 26) 1471 *MPKJ* V 18. *~ Zapewne błędne odczytanie wyrazu czeskiego.*

(Stuła) Stoła *'obrzędowa, dwuczęściowa szata, okrywająca piersi i plecy, vestimentum exterius, e duobus partibus constans, pectus et humeros tegens'*: Dauid obleczon bil stołø (ephod) lnyanø *BZ* I Par 15, 27.

Stupan *'dowódca stu (najczęściej uzbrojonych) ludzi, centurio'*: Respondens centurio, stupan, ait (Mat 8, 8) XV *med. R* XXIV 366.

Sturknąć *cf.* **Szturchnąć**

Sturzenie *(?) 'bezpłodność, sterilitas', przen.*: Vraczaly my zle za dobre, sturzenye duszy moyey (sterilitatem animae meae Psal 34, 12) *Rozm* 771.

Stwardzać *'czynić twardym (fizycznie lub duchowo), durum reddere (corpus vel animum)'*: Stwardzaly obriguerunt XV *p. post. PF* IV 755.

Stwardzony *'zdecydowany, uparty, obstinatus'*: Stwardziony (*war. lub. rp.*: zatwyerdzony) obstinatus (videns ergo Noemi, quod obstinato animo Ruth decrevisset secum pergere Ruth 1, 18) 1471 *MPKJ* V 34.

Stwarzać *'powoływać do istnienia, creare'*: Przesz kthoregosz tho (*sc.* Krysta) wszyczko, panye, szawsdi *dobrie stwarzasz, creas (*Msza III. VI. XIV: tworzisz), poszwączasz, ozywasz *ca* 1431 *Msza* XII s. 220, *sim.* I. IV. VIII; Videtur michi, quod dum dominus deus creasset totum mundum, ostendit se, tanquam tunc disceret creare stwarzacz XV *med. SKJ* V 273.

Stwarzanie *(?) 'istota ludzka, człowiek, homo'*: Opus miserum, nadzne sthvar⟨z⟩anye, pulvis et vmbra svmvs, *gl.* sc. nos homines XV *p. post. PF* III 289.

Stwierdzać, Ściwirdzać 1. *(o przymierzu, de foedere) 'zawierać, umacniać przysięgą, facere, iure iurando confirmare'*: Ani wam samim ya ta to zaslvbyenya sczwirdzayø (foedus ferio) *BZ* Deut 29, 14, *sim. MPKJ* V 31.

2. *'namawiać, zachęcać, adhortari'*: Sczwyrdza animat *ca* 1428 *PF* I 491; Qui exhortatur, sztwerdza, napomyna, kasze, in exhortando (Rom 12, 8) XV *med. SKJ* I 57.

Stwierdzenie, Stwirdzenie, Ściwierdzenie, Ściwirdzenie 1. *'osłona, obrona, twierdza, podpora, tegumentum, defensio, firmamentum, munimentum'*: Gospodzin sczwirdzene (firmamentum, *Pul*: sczwyerdzenye) moie y vtoka moia *Fl* 17 1; Stwirdzienye (*war. lub.*: sczwyrdzenye) firmamentum (factus est dominus firmamentum meum II Reg 22, 19) 1471 *MPKJ* V 41; Samech szye wyklada sluchay albo sczwyrdzenye (Samech... audi vel firmamentum) *Pul* 118 arg. 8; Prosclia, yszby tha szwyathoscz... byla my oczyszczyenye grzechow,... szthwyerdzenye laszky (sit stabilimentum gratiae) *Naw* 153.

2. *'trwałość, actus manendi, perseverantia'*: Bo ne wesrzena smerczi gich, a sczwirdzene (firmamentum, *Pul*: stwyrdzenye) w pladze gich *Fl* 72, 4.

3. *'sklepienie niebieskie, niebo, caelum, firmamentum'*: Słutky (*pro* skutky) røku iego powada[iø] sczwerdzene (adnuntiat firmamentum, *Pul*: stwyrdzenye nyeba) *Fl* 18, 1.

4. *'urodzaj, obfitość zboża, magna messis frumenti, copia frumenti'*: Bødze sczwerdzene (fir-

mamentum, *Pul*: stwyrdzenye) w zemy na wisocosci gor *Fl* 71, 16. ~ *Może zbyt dosłowny przekład łacińskiego wyrazu.*

5. *'okrucieństwo, crudelitas' (?)*: Okropnym stwerdzenim severiori atrocitate 1447 *R* XXII 41.

6. *wieloznaczne z powodu braku kontekstu*: Stwerdzenye nexus *ca* 1428 *PF* I 494.

Cf. **Stworzenie 5.**

Stwierdzić, Stwirdzić, Świerdzić, Świrdzić *formy*: *praes. ind. 1. sg.* świrdzę *Fl* 31, 10; stwirdzę *Pul* 31, 10; ~ *imper. 2. sg.* świrdzi *Fl* 50, 13, *KartŚwidz*, *BZ* I Par 17, 23, *MPKJRp* V 54r; stwirdzi *Fl* i *Pul* 118, 28, *Pul* 50, 13; stwierdzi 1471 *MPKJ* V 95, XV *ex. AKLit* III 106; *3. sg.* świrdzi *Fl* 103, 17; stwirdzi *Fl* 19, 4, *Pul* 88, 14. 103, 17; stwierdzi *Pul* 19, 4; *2. pl.* stwirdzicie *Fl* i *Pul* 104, 4; ~ *praet. 1. sg. m.* świrdziłeśm *BZ* Ex 34, 27; *2. sg. m.* świrdził jeś *Fl* i *Pul* 67, 10; stwirdził jeś *Fl* 40, 13; stwierdził jeś *Fl* 37, 2, *Pul* 40, 13; stwierdziłeś *Pul* 37, 2; *3. sg. m.* świerdził jest *Fl* 87, 7; stwirdził jest *Fl* 147, 2; świrdził *Fl* 104, 23, *MPKJRp* V 34r, *MW* 133a, *Pul* 102, 11; świerdził *Fl* 92, 2. 102, 11, 1471 *MPKJ* V 48; stwirdził *BZ* I Par 16, 16, *Pul* 87, 7. 92, 2, *etc.*; stwierdził *MW* 124b, *Pul* 104, 23; *3. pl. m.* świrdzili są *Fl* 63, 4; stwirdzili są *Pul* 37, 20; stwierdzili są *Fl* 37, 20; świerdzili *ca* 1428 *PF* I 494; stwirdzili *Pul* 63, 4; *f.* świrdziły 1471 *MPKJ* V 56, *MPKJ* V 133; ~ *condit. 3. sg. m.* -by świrdził *BZ* Deut 29, 1; -by świerdził *MPKJRp* V 27v; ~ *part. praet. pass. g. sg. neutr.* stwirdzonego *Pul* 59, 10; *ac. sg. m.* świrdzony *OrtCel* 4; świerdzony XV *ex. Zab* 526; *f.* stwierdzoną XV *med. SKJ* I 56; *n. pl. f.* świrdzeny 1471 *MPKJ* V 133; *i. pl. m.* stwierdzonymi *ca* 1431 *Msza* XII s. 212; ~ *praes. pass. 3. sg. m.* stwirdzon bywa *Pul* 118 arg. 8; *3. pl.* stwirdzony są *Pul* 32 arg.; *neutr.* są świerdzona *Fl* 32, 6; są stwirdzona *Pul* 32, 6; ~ *imper. pass. 3. sg. f.* świerdzona bądź *Fl* 88, 14; ~ *condit. pass. 3. sg. f.* -by była stwierdzona XV *med. SKJ* I 51; *2. pl. m.* -byście byli stwierdzeni 1449 *R* XXV 166–7, XV *med. SKJ* I 52.

Znaczenia: **1.** *'uczynić twardym, utwardzić, durum facere'*: Szczwirdzily schią solidarentur (ita ut... aquae quasi murus solidarentur, et isti, *sc.* filii Israhel, pede sicco fundum maris perambulando transissent Judtih 5, 12) 1471 *MPKJ* V 56.

2. *'mocno osadzić, zamocować, firmiter figere, firmare'*: Slowem boszim nebosa sø szczwerdzona (firmati sunt, *Pul*: są stwyrdzona) *Fl* 32, 6; Bo zaprawdø szczwerdzil (*sc.* gospodzin, firmavit, *Pul*: stwyrdzyl, *MW* 124b: stwierdzil) okrøg zeme, iensze ne poruszi se *Fl* 92, 2; Chwalcze pana..., gen *stzwyrdzyl (firmavit, *Pul*: stwyrdzyl) szemø na wodach *Fl* 135, 6; Stwyerdzy (*war. lub. rp.*: szczwyrdzy) consolida (longos fac funiculos tuos et clavos tuos consolida Is 54, 2) 1471 *MPKJ* V 95.

3. *'umocnić, wzmocnić, obwarować, uczynić silnym, utrwalić, pokrzepić, munire, firmare, confirmare'*: Deszcz powolni odłoczysz, bosze, dzedzine twey,... ty zaprawdø szczwirdził ies iø (perfecisti eam) *Fl* 67, 10, *sim. Pul*; By vwesselil lycze w oleyv a chleeb *serczse człowyeczye szczwyrdzy (ut... confirmet, *Pul*: stwyrdzy) albo possyly *Fl* 103, 17; Bo stwyrdzyl gest (confortavit, *Pul*: stwyrdzył, *MW* 133a: szczwyrdzil) zamky wrot twogych *Fl* 147, 2; Szczvi⟨r⟩dzeny (*war. lub.*: szczwyrdzyly) consolidate (consolidate sunt bases eius et plantae Act 3, 7) 1471 *MPKJ* V 133; Kto przewyedze mnyc do myasta ztwyrdzonego (in civitatem munitam, *Fl*: murowanego)? *Pul* 59, 10; ~ Neprzyaczelowe... stwerdzili se sø (confirmati sunt, *Pul*: stwyrdzyly sø szye) na mø *Fl* 37, 20; Stwirdził ies (confirmasti, *Pul*: stwyerdzyl yes) me w obezrzenu twoiem na weky *Fl* 40, 13; Duchem przednim szczwirdzi (confirma, *Pul*: sztwyrdzy, *KartŚwidz*: scvirdzi, *gl.* poczwyrdzy, *MW* 9a: potwierdzy) me *Fl* 50, 13; Nade mnø szczwerdzil se iest (confirmatus est, *Pul*: stwyrdzyl szye) gnew twoy *Fl* 87, 7; Bo podlvg wysokosczy nebya od szemye szczwerdzyl (corroboravit, *Pul*: szczwyrdzyl) myloserdze swoye nad boyøczymy sebe *Fl* 102, 11; Szvkaycze gospodna y stwirdzycze sye (confirmamini) *Fl* 104, 4, *sim. Pul*; Rozmnoszyl lvd... y szczwyrdzyl (firmavit, *Pul*: stwyerdzyl) gyey nad nyeprzyyaczele yego *Fl* 104, 23; Stwyrdzy (confirma) mø w slowech twoych! *Fl* 118, 28, *sim. Pul*; Szczwerdzyly corroboraverunt *ca* 1428 *PF* I 494; Offyeruyemy sza czerkyew..., kthorø vsmerzycz..., szachowacz raczy... yednako szlugø (*leg.* z sługą) thwym papyezyem... y se wszythkimy wyerzye (*leg.* w wierze) szthwerdzonimy cum... orthodoxis *ca* 1431 *Msza* XII s. 212; Abysсye bili stwerdzeny (ut det vobis... virtute corroborari... in interiorem hominem Eph 3, 16) 1449 *R* XXV 166—7, *sim.* XV *med. SKJ* I 52; Vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuentem, sanctam, deo placentem, *gl.* id est in deo firmam, continuam w bodze stwyerdzoną (Rom 12, 1) XV *med. SKJ* I 56; Przeto... rzecz, iøszesz mowyl sludze twemu..., szczwyrdzi (confirmetur) na wyeki *BZ* I Par 17, 23; Nyebyossa y moczy gich stwyrdzony sø *Pul* 32 arg.; Samech szye wyklada sluchay albo szczwyrdzenye, bo nygeden stwyrdzon bywa (quia nemo firma-

tur), yen nye slucha duchownyma vszyma, czo by myal naszlyadowacz *Pul* 118 arg. 8; Sthwyerdzy, czocz vladnye (*pro* błądne, rege, quod est devium)! XV *ex. AKLit* III 106; ~ *'z uporem coś robić, obstinato animo aliquid facere'*: Sczwirdzili sø (firmaverunt, *Pul*: stwyrdzyly) sobe molwø zlø *Fl* 63, 4; ~ śćwirdzić, stwirdzić na *kogoś*, na *kimś* oczy *'pilnie na kogoś patrzeć, nie spuszczać kogoś z oka, oculos in aliquem coniectos habere'*: Sczwirdzø na tobe (firmabo super te, *Pul*: ztwyrdzę na czye) oczi moie *Fl* 31, 10; ~ śćwierdzić, stwi(e)rdzić rękę *'umocnić władzę, potestatem confirmare'*: Stwerdzil ies (confirmasti, *Pul*: stwyrdzyles) nade *mno rokø twoiø *Fl* 37, 2; Sczwerdzona bødz (firmetur, *Pul*: stwyrdzy szye) røka twoia *Fl* 88, 14; ~ *'potwierdzić, confirmare'*: Dico enim Iesum Cristum ministrum ffuisse circumcisionis, propter veritatem dei, ad confirmandas promissiones patrum aby była ztwerdzona obyethnyczą boza (Rom 15, 8) XV *med. SKJ* I 51.

4. *(o przymierzu, de foedere) 'zawrzeć, umocnić przysięgą, facere, iure iurando confirmare'*: Popysz sobye slowa ta, ktorymy y s tobøø, y s syny israhelskymy sczwyrdzylesm (pepigi) szlyvb *BZ* Ex 34, 27; To sø slowa zaslvbyenya, ktores to przikazal pan Moyzeszovi, aby ge sczwirdzil (ut feriret, *MPKJRp* V 27v: abi ge sczwerdzyl) s syni israelskimi *BZ* Deut 29, 1; Wspomynaycye na wyeki slubi gego..., gisz to stwyrdzil (pepigit, 1471 *MPKJ* V 48: sczwyerdzil, *MPKJRp* V 34r: sczwyrdzył) s Abramem *BZ* I Par 16, 16; Federa pacis, id est firmatam pacem sczwyrdzony (*Zab* 526: sczwyerdzony) mir *OrtCel* 4.

5. *'urzeczywistnić, wprowadzić w czyn, facere'*: Day czy podlug sercza twego y wszitkø radø twoiø stwirdzy (confirmet, *Pul*: stwyerdzy) *Fl* 19, 4.

Stwirdzenie *cf.* **Stwierdzenie**

Stwirdzić *cf.* **Stwierdzić**

Stwolin *'olbrzym, qui ingentis corporis est'*: Gigas sthwolyn, obrzym (*war. lub.*: obrzym; exsultavit ut gigas ad currendam viam Psal 18, 6) 1471 *MPKJ* V 64.

Stworzać *'kształtować, formować, informare, effingere'*: Stworzal (*war. lub.*: tworzą) formans (dicit dominus formans me ex utero servum sibi Is 49, 5) 1471 *MPKJ* V 95.

Stworzec *cf.* **Stwórca**

Stworzenie *formy*: **1.** *n. sg.* stworzenie *Gn* 3a, XV *in. ModlJag* 36, 1471 *MPKJ* V 66, *etc.*; ~ *g. sg.* stworzenia *Gn* 4b, 1444 *R* XXIII 301, XV *p. post. R* XXV 175, *etc.*; ~ *d. sg.* stworzeniu 1471 *MPKJ* V 15; ~ *l. sg.* stworzenim *Spow* 1, *Naw* 51, *Rozm* 155. 579; ~ *l. sg.* (w) stworzeniu XV *p. pr. R* XXV 271, *MPKJRp* V 50 r; ~ *n. pl.* stworzenia *Rozm* 164. 323.

2. *coll. n.* stworzenie 1444 *R* XXIII 306, XV *p. pr. MacDod* 102, *BZ* Tob 8, 7, *etc.*; ~ *g.* stworzenia 1424 *R* XXV 225, 1444 *R* XXIII 302, *De morte* w. 159, *etc.*; ~ *d.* stworzeniu *BZ* Gen 1, 22. 26. 28, *etc.*; ~ *ac.* stworzenie *BZ* Gen 1, 24. 7, 4, *De morte* w. 2, *etc.*; ~ *i.* stworzenim *Gn* 181b, *BZ* Gen 3, 14. 9, 2, *etc.*; ~ *l.* (w) stworzeniu *Gn* 3a, XV *med. R* XXII 246, *BZ* Gen 3, 1.

Znaczenia: **1.** *'to co zostało powołane do istnienia, człowiek, zwierzę, quod creatum est, homo, animal'*: Nigeden angol ani nygedno stvorzene doszøcz go ono ne mosze *Gn* 3a; Szpowadami szø..., yszeszmi... wmarlego do grobw ne o⟨dpro⟩wadzili, zadayøcz szø thakim szthw⟨o⟩rzenim *Spow* 1; Modlø sø tobe, gospodne, bi upamøtal, ezse twe stworzene yesm XV *in. ModlJag* 36; Figmentum, id est plasma fragile stworzenye (quoniam ipse cognovit figmentum nostrum Psal 102, 14) 1471 *MPKJ* V 66; Caro stworzenye, vidomoscz rzeczy (quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed pater meus Mat 16,17) *ib.* 119, *sim.* XV *ex. ib.* 139; Bo nyekthory czasz yest, yz sztworzenye thwe chcze czycbye chwalycz yako pana boga *Naw* 76; Bo vydze, yzesch czarnoxyąsnyk albo dyabel..., albo nyektore boskye vydzenye, albo stvorzenye ducha svyątego (vel divini numinis spiritale plasma) *Rozm* 129; Stvorzyczyel wschech rzeczy byl svoym (*leg.* z swoim) stvorzenym (cum sua creatura) *ib.* 155; To vyerny początek svego ('wszego') stvorzenya, v nyemze szą stvorzony wschytky rzeczy y wschytky stvorzenya przez boga *ib.* 164, *sim. ib.* 323; ~ Gabriel archanyol... poklaknął na sve kolana przed svem stvorzyczyelem... y począł ryczerz krola podpomagacz, sluga pana, stvorzenye stworzyczyelya *Rozm* 598; ~ *coll. 'wszystko, co zostało powołane do istnienia, ludzie, zwierzęta, cały świat, omnia, quae creata sunt, homines, animalia, totus mundus'*: F kaszldem stvorzenv gestcy ono (*sc.* dzieciątko) difne bilo *Gn* 3a; Iscy svøthy Gan malcy gest on mocz bił... nad nerosumnym stworzen⟨i⟩m *Gn* 181b; Zdrow bancz stworziczelu wszego stworzena 1424 *R* XXV 225, *sim. De morte* w. 159, *Rozm* 5, *etc.*; Stworzenia mdlego plasmatis caduci (memento, quod sumus tui, licet caduci plasmatis) 1444 *R* XXIII 302; Wschitko stworzenie cuncta creata (dant creatori cuncta creata precem) *ib.* 306; Czyebye, navyszy boze,... wszelkye sthvorzenye wszyva XV *p. pr. MacDod* 102; Eze we wschem stworzenyu zawszde geno ss drugyem nye ma ssią-

czenya w gednoscz XV *med. R* XXII 246; Poszegnal (*sc.* bog) temv stworzenyu *BZ* Gen 1, 22; Wiwyecz szemya stworzenye szywe (animam viventem) w swem porodze⟨niu⟩ *ib.* 1, 24; Vczynmi czlowyeka..., abi panowal ribam morskym a ptakom... y zwyerzøtom szemskym, y wszemu stworzenyu (et bestiis universaeque terrae omnique reptili) *ib.* 1, 26, *sim. ib.* 1, 28. 30; Wøsz bil *goroczszy w swem ('wszem') stworzenyu (cunctis animantibus) *ib.* 3, 1; Bødzesz przekløt a zlorzeczenyk myedzy wszem stworzenym (inter omnia animantia) y zwyerzøti szemskymy *ib.* 3, 14, *sim.* 1471 *MPKJ* V 7, *sim. BZ* Gen 9, 2. 17; Zagladzø wszistko stworzenye (omnem substantiam), czsoszesm vczynyl na syemy *BZ* Gen 7, 4, *sim.* 1471 *MPKJ* V 8; Panye boze..., chwałcye cyø nyebo y zemya, morze, studnyce y rzeki, y wszitko stworzenye (omnes creaturae) twoge, gesz w nych gest *BZ* Tob 8, 7, *sim. Rozm* 4, *etc.*; Gospodzynye wszechmogączy, nade wszythko sthworzenye vyaczszy! *De morte* w. 2; Stworzenye carnem (ecce ego adducam malum super omnem carnem Jer 45, 5) 1471 *MPKJRp* V 44r, *sim. ib.* 48v; Stworzenye caro (ut sciat omnis caro, quia ego dominus eduxi gladium meum de vagina sua Ezech 21, 5) *ib.* 45v; Wspomynay na grzesznye stworzenye, bosz ty grzesznich vczyeszenyc XV *p. post. SlOcc* XXXIV 162; Predicate ewangelium omni creacione sthworzenyv rosumnemv (Marc 16, 15) *ca* 1500 *JARp* X 100v; O vschytko stvorzenye bądz tobye zalostne, yze chvalą nyebyeską tako pomyathayą *Rozm* 804.

2. *'czynność powołania do istnienia, do życia, actus creandi, ad vitam revocandi'*: Yszczy oth stuorzena Adamouego... bilocz gest pincz thyszøcz lath *Gn* 4b; Corde natus ex parentis ante mundi exordium przed poczantkem stworzenia 1444 *R* XXIII 301; Pater noster excelsus in creacione swyrchowani w stworzenu XV *p. pr. R* XXV 271; Po stvorzenyv post perfectum (domino enim deo, antequam crearentur, omnia sunt agnita, sic et post perfectum respicit omnia Ecclus 23, 29) *MPKJRp* V 50r; Gdyz czye obral w tayemnyczy bosztwa szwego przed szthworzenym szwyatha szwego *Naw* 51, *sim. Rozm* 579; Sumus filii dei racione artificii, dla yego rzemyosla, stworzenya, quia ipse nos sibi creavit XV *p. post. R* XXV 175.

3. *'nadawanie kształtu, kształtowanie, actus formandi, effingendi'*: moc stworzenia *'moc kształtująca, vis, quae conformat, effingit'*: Quia virtus formatiua corporis, mocz *stzworzenyą czala, Xpi fuit virtus celestis, scilicet virtus spiritus sancti XV *ex. MPKJ* II 325.

4. *'wytwarzanie, produkowanie, actus conficiendi'*: Kv stworzenyą (*war. lub. rp.*: kv dzalanv) ad conficiendos (nequaquam ultra dabitis paleas populo ad conficiendos lateres, sicut prius Ex 5, 7) 1471 *MPKJ* V 15.

5. *corruptum pro* stwierdzenie: Bøødz stworzenye (firmamentum) wposzrzod wod... y vczynyl bog stworzenye (firmamentum) *BZ* Gen 1, 6—7; Rozdzelyl wodi, ges to bili pod stworzenym (sub firmamento), ot tich, gesz bili nat stworzenym (super firmamentum) *ib.* 1, 7; Nazwal bog stworzenye (firmamentum) nyebem *ib.* 1, 8; Stworzenye (castra) bosze to gest *ib.* 32, 2; Firmamentum stworzenye, obloc (*war. kal.*: stworzony oblok, *mamotrekt kapitulny*: stwořenie; fiat firmamentum in medio aquarum et dividat aquas ab aquis Gen 1, 6) *MPKJ* V 7; Firmamentum virtutis stworzenye sylnoscz⟨i⟩ (*war. kal.*: stworzeny⟨e⟩ sylnoszczi; protector, *sc.* deus, potentiae, firmamentum yirtutis Ecclus 34, 19) *ib.* 83.

Stworzyciel *formy*: *n. sg.* stworzyciel *De morte* w. 159, 1471 *MPKJRp* V 49r, *Naw* 178, *etc.*; ~ *g. sg.* stworzyciela *Dek* III 13. 15, *Spow* 3, *etc.*; ~ *d. sg.* stworzycielowi *Spow* 1, 1444 *R* XXIII 301, *Rozm* 64, *etc.*; ~ *ac. sg.* stworzyciela *Wierzę* 4—8, *etc. etc.*; ~ *v. sg.* stworzycielu XV *p. pr. MacDod* 102, 1444 *R* XXIII 308, *BZ* Judith 9, 17, *etc.*; ~ *i. sg.* stworzycielem XV *med. SKJ* V 269, *Rozm* 236. 598; ~ *n. pl.* stworzyciele 1471 *MPKJ* V 94.

Znaczenia: **1.** *'stwórca, ten, który powołuje do istnienia, do życia, daje czemuś początek. creator, parens, auctor'*: Wyerzą w boga oczcza phsechmogączego, stworzyczela (*Wierzę* 1. 3. 10. 11: thworziczela) nyeba y zyemye *Wierzę* 4—8 *etc.*; Pyerwsze przykasanye szthworzyczyela (*Dek* III 1—6, *etc.*: tworcza, 17: pana) naszego *Dek* III 15. 13; My grzeszni ludze szpowadami szø bogw naszemw milemw, szthworziczelowi *Spow* 1; Prossza svego stvorzyczyela..., aby raczyl veyrzecz oczyma svego mylosyerdzya na mya *Spow* 3; Sthworzycela conditoris *ca* 1428 *PF* 1 491; Nawischemu stworziczieloui summo deo 1444 *R* XXIII 301; Raczysz nasz rzadzycz na vyeky... panye Ihu Crisczye, sthvorzyczyelv nasz! XV *p. pr. MacDod* 102; Ut ipsum verum deum et omnium rerum creatorem confiteamur rzeczy stworzyczelem wysnaly XV *med. SKJ* V 269; Badzesz wrychle panna myala mathka szvego stvorzyczyela 1453 *R* XXV 211; Boze nyebyeski, stworzicyelyv (creator) wod..., vslisz mø! *BZ* Judith 9, 17, *sim.* 1444 *R* XXIII 308, *MW* 65b, *etc.*; Stworzicziel (*war. lub. rp.*: tworzyczel) fictor (ecce fictor locustae in principio

germinantium serotini imbris Am 7, 1) 1471 *MPKJRp* V 49r; Sthworzyczel wschythkich rzeczy czyebye wybral porodzyczyelka *Naw* 178, *sim. De morte* w. 159; Maria,... thysz porodzyla sthwor⟨z⟩yczyela y sbawyczyela swyatha XV *ex. Zab* 215; Panye Iezv, stworzicyelv moy namocznyeysi *ca* 1500 *SlOcc* XII 163; Wzyvałem boga, *stvorzyczylya mego (creatorem meum) *Rozm* 7; Oczyecz dzyevycze Maryey począł pyacz pyenye, chvala boga wschechmogączego, stvorzyczyela (creatorem) nyeba y zyemye *ib.* 10, *sim. ib.* 65, *etc.*; Archanyol-czy to vyslvchal svego stvorzyczyela roskazanye *ib.* 45, *sim. ib.* 48; Ony yey... począły slvzycz, dayącz chvalą... dzyeczyątkv yako svemv stvorzyczyelovy *ib.* 64, *sim. ib.* 66. 90, *etc.*; Stvorzyczyel (creator) wschech rzeczy byl svoym (*leg.* z swoim) stvorzenym, bo dzyevycza począla stvorzyczyela (creatorem) ⟨w⟩ svoym zyvoczye a stvorzyczyel (creator) s tey przyyal (*sc.* ciało) dzyevycze *ib.* 155; By... vczyrpyenye myal svym (*leg.* z swym) stvorzyczyelem, nasul thego ystnego kamyenya ostrego v boty y chodzyl tako aze do szmyerczy *ib.* 236, *sim. ib.* 598.

2. *'twórca, qui aliquid confecit, opifex'*: Stworziczele (*war. lub.*: *stroczyczyela) plaste (plastae idoli omnes nihil sunt et amantissima eorum non proderunt eis Is 44, 9) 1471 *MPKJ* V 94.

Stworzyć *formy*: *praes. ind. 3. sg.* stworzy *Gn* gl. 70b; ~ *imper. 2. sg.* stworz *Fl* i *Pul* 50, 11, *KartŚwidz*, XV *med. R* XXII 244, *etc.*; ~ *inf.* stworzyć *Gn* 174a, *MW* gl. 67, *Rozm* 11. 44; ~ *praet. 1. sg. m.* stworzyłem 1471 *MPKJ* V 47; -(e)śm stworzył *BZ* Gen 6, 7; -(e)m stworzył *Rozm* 44; ja stworzył *Rozm* 46; *2. sg. m.* stworzył jeś *Fl* i *Pul* 138, 4, XV *med. R* XXII 242; stworzyłeś *MPKJ* V 60, *Rozm* 34; jeś stworzył *Fl* 88, 12. 103, 28, *Fl* i *Pul* 73, 18, *Rozm* 5; -(e)ś stworzył *Pul* 88, 12. 103, 28, *Rozm* 5; *3. sg. m.* stworzył *Spow* 1, 1438 *R* XXII 353, XV *p. pr. R* XLVII 357, *etc.*; *f.* stworzyła XV *med. SKJ* V 257; *3. du. f.* stworzyły jesta *Fl* i *Pul* 118, 73; stworzyle *Fl* 94, 6; *3. pl. f.* stworzyły *MW* 29a, *Rozm* 535. 652; ~ *plqperf. 3. sg. m.* jest był stworzył *Gn* 4b. 174a. 177a; był stworzył *BZ* Gen 1, 31. 2, 8, *Rozm* 516; ~ *condit. 2. sg. m.* stworzyłby 1471 *MPKJ* V 60; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* stworzon *Fl* i *Pul* Ath 22, 1471 *MPKJRp* V 46r; stworzony 1471 *MPKJ* V 7; *f.* stworzona *Fl* i *Pul* 89, 2; *neutr.* stworzono *BZ* Gen 1, 3; stworzone *ca* 1450 *PamLit* IX 318; *n. pl. m.* stworzeni *Fl* 138, 15, 1424 *Msza* III s. 63, *sim.* IV, *etc.*; *g. pl. f.* stworzonych XV *med. R* XXV 152; ~ *praes. pass. 2. sg. m.* jeś stworzon *Gn* 174a, *Naw* 125; *3. sg. m.* jest stworzon *Fl* i *Pul* Ath 20. 21, *MW* 110b—111a, *Rozm* 686; *f.* jest stworzona *BZ* Ex 9, 24; *neutr.* jest stworzono *Rozm* 5; *1. pl. m.* jestesmy stworzeni *Rozm* 785; *3. pl.* stworzony są *BZ* Num 17, 8; są stworzony *BZ* Gen 2, 4; *m.* są stworzony *Rozm* 5; *f.* są stworzony *Rozm* 164; *neutr.* stworzona są *Fl* i *Pul* 32, 9. 148, 5; ~ *praet. pass. 3. sg. m.* był stworzon 1466 *R* XXII 19; *neutr.* było stworzono *Rozm* 164. 516; ~ *fut. pass. 3. pl. m.* stworzony będą *Pul* 138, 15; ~ *condit. pass. 3. pl. f.* -by były stworzony *Rozm* 183.

Znaczenia: **1.** *'powołać do istnienia, do życia, dać czemuś początek, creare, ad vitam revocare, condere'*: Iszecz vele lath przeth tiim to, nisiicz gest on (*sc.* Kryst) bił Adama stworzyl, aszczy gest on przeth tim to oth *poczøthkø svatha bil *Gn* 4b; Mas szø... clouecze na tho rospamøtacz, ysze gesz thy s szeme stworzon *Gn* 174a; Xpc na (*pro* ne) chczal gest byl clouęka stvorzycz s pouetrza..., tescy go on na (*pro* ne) chczal sz ogna stvorziez..., allecz gest gy on szeme (*leg.* z ziemie) byl stworzil *ib.*; Kakoczkoly nasz Xpus mily gestcy on byl ginse dny stvworzyl *Gn* 177a; Gymcy clouek gest pøknegsy, timcy gest f serczu gorsy a presto gdiscy mili Ihu Xc clouęka czudne stvorzy, tymcy sø richle grechu dopuscy *Gn* gl. 70b; On kazal y stworzona sø (creata sunt) *Fl* 32, 9, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 148, 5; Lato y woznø, ty ies stworzil (tu plasmasti) ie *Fl* 73, 18, *sim. Pul*; Watr polnoczni y morze ty ies stworzil (tu creasti, *Pul*: tysz stworzyl, *sim. ib.* 103, 28) *Fl* 88, 12, *sim. ib.* 103, 28; Drzewey, nisz sø gori byly albo stworzona (formaretur) zema y swat, od weka yasz do weka ti ies bog *Fl* 89, 2, *sim. Pul*; Suchø rœczye iego stworzile (formaverunt, *Pul*: vczynyly) *Fl* 94, 6; Lud, genz stworzon (qui creabitur), bødze chwalicz gospodna *Fl* 101, 19, *sim. Pul*; Rœcze twoy, gospodnye, wczynylesta mnø y *stworzsyly gesta (plasmaverunt, *MW* 29a: stworzili) mø *Fl* 118, 73, *sim. Pul*; Ty (*sc.* panie) stworzył ges (formasti) mø *Fl* 138, 4, *sim. Pul*, *sim.* XV *med. R* XXII 242; Oczecz od nykogo gest wczynon any stworzon (nec creatus), any porodzon *Fl* Ath 20, *sim. Pul*, *MW* 110b—111a, *sim. Fl* i *Pul* Ath 21; Duch swøty od *oczecza y syna ne vczynon any stworzon (nec creatus), any porodzon *Fl* Ath 22, *sim. Pul*; Nasz... bog szthworził na szwe szwøthe oblicze *Spow* 1; Vstawenym stworzeni albo vczyneny (formati, *Msza* VII: uczynyeny) szmemi rzeecz 1424 *Msza* III s. 63, *sim.* IV. VI. VIII. XII. XIV; Voluntarie enim genuit, *szthwozryl,

nos verbo veritatis (Jac 1, 18) 1438 *R* XXII 353; Stworzil condidit XV *med. GlWroc* 231v; Corporalium creaturarum, brzemyennych stworzonych rzeczy, de materia prima XV *med. R* XXV 152; Tho iest pravo przyrodzone, pospolv sz lyvdzmy stworzone *ca* 1450 *PamLit* IX 318; W poczøtcze bog stworzyl (creavit) nyebo y szemyø *BZ* Gen 1, 1, *sim. ib.* 1, 21; Rzekl bog: Bødz szwyatlo, y stworzono (facta est) szwyatloszcz *ib.* 1, 3; Uszrzal bog wszitko, czsosz bil stworzyl (quae fecerat) *ib.* 1 31; To to szø *porodzenye nyeba y *szemyø, gdisz sø stworzony (creata sunt) *ib.* 2, 4; Potem stworzyl (formavit) pan bog czlowyeka s gilu szemye *ib.* 2, 7; W nyemze (*sc.* w raju) postawyl (*sc.* bog) czlowyeka, ktoregosz bil stworzyl (formaverat) *ib.* 2, 8; Wzglødny czlowyecze na szwyat a na czlowyeka, gegoszesm stworzyl (quem creavi) *ib.* 6, 7; Tako wyelykye (*sc.* grad i ogień), sze nygdi drzewyey nye zyawyaly sze tako wyelikye w szemy egipskye, yakosz gest ta wloszcz stworzona (condita est) *BZ* Ex 9, 24; Aczkoly podlvg zrządzenya bosskyego stworzeny myelibi bycz czsny, wierny *Dzial* 1; Nosti de limo, quod plasmato patre primo, gdy pyrwy oczecz byl stworzon, de limo terre 1466 *R* XXII 19; Gdy sthworzyl bog czlowyeka, yszby byl szyph esz do vyeka, szthworzyl bog Yewa sz kosczy *De morte* w. 118; Stworzilem plasmaui (*war. lub.*: stworzyl plasmauit, IV Reg 19, 25) 1471 *MPKJ* V 47; Sthworzilby (*war. lub.*: stworzylesz) coagulasti (nonne sicut lac mulsisti me et sicut caseum me coagulasti? Job 10, 10) *ib.* 60; Stworzon conditus (in die, qua conditus es, *sc.* tu, rex Tyri Ezech 28, 13) 1471 *MPKJRp* V 46r; Yze Xpus stworzyl zywyoly, to yest zyemye, wyatr, ogye⟨ń⟩, wodę *Pul* 73 arg.; Dny stworzony będø (dies formabuntur, *Fl*: stworzeny) *Pul* 138, 15; Oycze svyathy, thy yesz stvorzyl (tu creasti) wschystky rzeczy *Rozm* 5; Czthyrzy zyvyoly... szą od czyebye stvorzony (a te sunt creata) *ib.*; Thysz tą stvorzyl (tu fundasti) vyelykye... morze *ib.*; To wschystko *tobo yesth stvorzono *ib.*; Yzesz thy czlovyeka raczyl stvorzycz (tu formasti) *ib.* 11, *sim. ib.* 44; S kosczy stvorzylesz (formans) nyevyastą *ib.* 34; Tegozem stworzyl kv svyatoszczy *ib.* 44; Ya wschytko vczynyl y stvorzyl slovem *ib.* 46; W nyemze szą stvorzony (sunt creata) wschytky rzeczy... przez boga *ib.* 164; Przedtem, nysch to bylo stvorzono (antequam haec crearentur), gdzyezesch ty byl? *ib., sim. ib.* 516; Wschytky dvsche vyerzyly (*sc.* Ezeici), aby od początka byly stworzony (a principio creatas) *ib.* 183; To bylo pravye v ten czass, v ktory byl bog svyatloscz sluneczna stvorzyl *ib.* 516; Thy rące, ktore nyebyossa stvorzyly *ib.* 535, *sim. ib.* 652; Bo ten, przez ktoregosch yest svyat stvorzon, dobrze mogl vczynycz *ib.* 686; Baczy tez z pravdy dvoyako mozem rozvmyecz: pyrve ylkoz ku przyrodzenyv, v ktoremze yesteszmy stvorzeny, a takoz vschyszczy s pravdy, bo ssą vschyszczy od boga, czusch stvorzeny *ib.* 785; ~ Tako wyelky gest dzyw rzeczy skazon[y]e naprawycz, jaco ge znow stworzycz *MW* gl. 67; ~ Serce cziste stworz (crea) we mne, bosze *Fl* 50, 11, *sim. Pul, Kart-Świdz*, XV *med. R* XXII 244, *MW* 116b, *sim. Naw* 180.

2. '*utworzyć, ukształtować, formare, effingere*': Tota trinitas de purissimo sanguine virginis formauerat, stworzyla, corpus Xpi cum omnibus membris corporis humani XV *med. SKJ* V 257; Thy yesz sthworzon duchem szwyąthym w thwoyey mathky zyvoczye *Naw* 125; Quod (*sc.* corpus) formavit, sthvorzyl, spiritus sanctus in Maria virgine *ca* 1500 *JARp* X 133r.

3. '*przekształcić, przeobrazić, uformować, transformare, effingere*': Nalasl (*sc.* Mojżesz)... rosgø Aaronowø... *rosquitayøcza syø pøkowim, *zyawyacz syø quecze, gesz to liscim roszirzonim w migdali stworzoni sø (qui, *sc.* flores, foliis dilatatis in amygdalas deformati sunt) *BZ* Num 17, 8.

4. '*przeznaczyć, ustanowić, ad aliquid destinare, constituere*': Statuit in memoriam stworzyl seu posswącyl XV *p. pr. R* XLVII 357.

5. *corruptum*: Ffirmamentum stworzony oblok (*war. lub.*: stworzenye, *mamotrekt kapitulny*: stworenie, *pro* stwrzenie; fiat firmamentum in medio aquarum et dividat aquas ab aquas Gen 1, 6) 1471 *MPKJ* V 7.

Stwórca *czy* **Stworzec** '*stworzyciel, ten, który powołuje do istnienia, creator*': Chlep s krwø... nam na pamøcz zostal,... bichom yego vziwali..., stvorcza swego miłowali XV *p. pr. JA* XV 536; Nye szmyem przysthapycz, abych przyala mego sthworcza *Naw* 117.

Stychacz '*belka czy też łata używana do robót budowlanych, trabs vel etiam axis, quae aliquid aedificantibus usui sunt*': Celarium dividere cum stichacz et hostium vel asseribus 1426 *MMAe* XVI nr 991.

Stychole *czy* **Sztycholc** '*belka czy też łata używana do robót budowlanych, trabs vel etiam axis, quae aliquid aedificantibus usui sunt*': Item (carpentarius) faciat omnia et singula sticholcze et omnia alia pro argilla ponenda 1426 *MMAe* XVI nr 991. ~ *Cf.* **Stuhole, Stynholc.**

Styczeń, Tyczeń 1. '*pierwszy miesiąc roku, mensis Ianuarius*': Stitschen XV *in. Wisł* nr 2030;

Tebeth Ebrayce, mensis Ianuarius dicitur Latine styczen 1444 *RozPaul* 256v; Mnye pirvey sticzen *dzeye, w then czy ludzye barso pyya *ca* 1455 *Dobr* 324; Sticzen tho rządzy 1471 *CyzKlob* 443; Szthyczen Ianuarius 1476 *Wisł* nr 1492, *sim.* XV *p. post. Zab* 157, *ca* 1500 *Erz* 103; A septimo die Ianuarii, sticznya XV *p. post. GlDom* 48; Tyczyen Ianuarius XV *R* XXIV 376.

2. *'drugi miesiąc roku, luty, mensis Februarius'*: Sticen Februarius XV *ex. Wisł* nr 562.

Stydliwy *'skromny, modestus'*: Vczym (*pro* vczyni) mye... czyrpyacza we wschelykyem szmathcze, szthydlywa we wschem *przemovyenym *Naw* 62. ~ *Cf.* **Wstydliwy.**

Stygar *cf.* **Sztygar**

Stygnąć *cf.* **Ostygnąć**

Styk *'narzędzie do zgarniania ziemi z pługa, istyk, kozica, rallum'*: Cum... decem aratris et decem styky 1448 *AGZ* XIV 258.

Stykolec *'belka czy też łata używana do robót budowlanych, trabs vel etiam axis, quae aliquid aedificantibus usui sunt'*: Jaco tho swyathczą, ysze Miroschek Nyeproschewsky nye dal *ktnącz oszmyedzesyanth sticolczew y oszmy sooch na *tworze, dzye y Bodzatha prawo ma 1428 *Pozn* nr 1507.

Styndar *cf.* **Stendar**

Stynholc *czy* **Sztynholc** *'belka, trabs'*: Pro edificacione balnei noui... in Proschowice XVI marcas XIX scottos. Item primo pro roboribus magnis al. stinholcz quatuor marcas 1420 *MMAe* XV 555. ~ *Cf.* **Stuholc, Styholc.**

Stynwaga *czy* **Sztynwaga** *'część wozu, do której się zakłada orczyki, pars currus quaedam'*: Stinvagy, orcziky, drabini ossi ad currum 1461 *AKH* XI 489.

Stypa *'poczęstunek po pogrzebie, uczta pogrzebowa, epulum funebre'*: Stipą stroyą kmyeczye 1471 *CyzKlob* 445; Stipą agape *ca* 1500 *Erz* 103; Stipes, pyen, vel victus, qui datur pauperibus stypą *ib.*; Stypa exequiales vel parentalia *ca* 1500 *R* XLVII 355; ~ *z fleksją łacińską*: Invitati ad aggapas vlg. stipas expleto prandio et dicta gratiarum accione, ut moris est, tres... haustus faciant XV *med. Stat* 21.

Stypny *'uczestniczący w stypie, qui epulo funebri interest'*: Zebrak stipni instipus 1437 *Wisł* nr 228 s. 89.

Styr *cf.* **Ster**

Styrnik *cf.* **Sternik**

Styrta *cf.* **Sterta**

Styrznik *cf.* **Sternik**

Styskać, Styskać się *formy*: *praes. ind. 3. sg.* styska 1471 *MPKJ* V 60; *1. pl.* styskamy 1471 *MPKJ* V 128; ~ *inf.* styskać *BZ* IV Reg 10, 32; ~ *praet. 3. sg. m.* styskał 1471 *MPKJ* V 96; *neutr.* styskało 1471 *MPKJ* V 71; ~ *condit. 3. sg. m.* styskałby XV *p. post. GlKórn* II 191.

Znaczenia: **1.** *'wyrażać niezadowolenie, uskarżać się, narzekać, utyskiwać, queri'*: Stiskal schobye apporiatus (aporiatus est, quia non est, qui occurrat Is 59, 16) 1471 *MPKJ* V 96; Nye styskamy schobye non angustamur (in omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur, aporiamur, sed non destituimur II Cor 4, 8) *ib.* 128; Ne si homo carnem reciperet sev recipere debet, forsitan abhorreret vlg. szthyszkalby szobe XV *p. post. GlKórn* II 191; ~ *w błędnym przekładzie łacińskiego tekstu*: Poczøl sobye stiskacz Israhel (in diebus illis coepit dominus tacdere super Israel) *BZ* IV Reg10,32.

2. styska się *komuś 'przykrzy się komuś, ktoś odczuwa zniechęcenie, obrzydzenie, aliquis taedio, alicuius rei captus est'*: Stiska schią mey duschi (taedet animam meam vitae meae Job 10, 1) 1471 *MPKJ* V 60; Styskalo my schią teduit me (idcirco taeduit me vitae meae Eccles 2, 17) *ib.* 71. ~ *Cf.* **Steskać.**

Styskować *formy*: *praes. ind. 2. sg.* styskujesz XV *in. Zab* 520; ~ *part. praes. act. adi. g. pl. m.* styskujących *Fl* 9, 21; ~ *praet. 3. sg. m.* styskował *ca* 1500 *JA* X 380; *neutr.* styskowało *Fl* i *Puł* 60, 2; *3. pl. m.* styskowali *ca* 1500 *JA* X 386; ~ *condit. 2. sg. m.* -by styskował *Ksw* cr 23. 37. cv 13.

Znaczenia: **1.** *'wyrażać niezadowolenie, uskarżać się, narzekać, utyskiwać, queri'*: Ydc tobe vboky, izbi ty wbostuc (*leg.* w ubostwie) ne stiscoual *Ksw* cr 23, *sim. ib.* 37. cv 13; I przecz ies, gospodne, odszedl daleco, ne nazrzisz stiscuiøcich w *zamotcze (despicis in opportunitatibus, in tribulatione)? *Fl* 9, 21; Tedium habes vlg. styskuyesz XV *in. Zab* 520; Audientes decem indignati sunt, nyeyako szobye sthyszkovaly, *gl.* myrszaczka, de duobus fratribus (Mat 20, 24) *ca* 1500 *JA* X 386.

2. *'odczuwać ucisk, niepokój, anxium, sollicitum esse'*: Ku tobe iesm wolal, gdi sobe stiscowalo (*Puł*: styskowalo) sercze moye (dum anxiaretur cor meum) *Fl* 60, 2; Assumpto Petro et Iohanne, et Iacobo cepit (*sc.* Iesus) coram eis contristari et mestus esse, et cepit pauere, lakacz sya, et t[r]edere czczycz szobye vel stiskoval (Marc 14, 33) *ca* 1500 *JA* X 380.

(Subtelność) Subtylność *'delikatność, wrażliwość, teneritas'*: Ob nimiam teneritatem czankoszczy albo mdloszczy, albo subtilnoszczy XV *ex. R* XXV 143.

Subtylność *cf.* **Subtelność**

Sucha *'suchy teren, ląd, terra sicca, continens'*: Bo iego iest morze a on vczinil ie, y suchø (siccam, *Pul*: sucho) røczye iego stworzile *Fl* 94, 6.

Suchdół *cf.* **Suchodół**

1. Sucho *'suchy teren, ląd, terra sicca, continens'*: Weszmy prøøt swoy a szczyøgny røkø swø nad morze, a roszdzel ge, abi szly synowye izrahelszczy w poszrzotku morza po suchu (per siccum) *BZ* Ex 14, 16; Gdisz bil Moyszesz sczyøgnøl røkø na morze, odyøl ge pan wyenym wyatra wyelmy naglego y wrzøczego przes czalø ⟨noc⟩ y obroczyl w sucho (in siccum), y roszdzelila sze woda *ib.* 14, 21; Synowye izrahelszczy chodzyly søø po susze (per siccum) w poszrzod morza *ib.* 15, 19; Bo yego yest morze a on vczynyl ye, y sucho (siccam, *Fl*: suchø) ręcze yego vczynyly *Pul* 94, 5.

2. Sucho *(o przechodzeniu przez wodę, de aqua transeunda) 'bez zamoczenia nóg, suchą nogą, siccis pedibus'*: Morze gestcy szø ono bilo na obe strone rostøpylo, tako yszecz ony (*sc.* synowie izraelszczy) szø ge byly tako szucho przesly *Gn* 174b.

Suchodół, Suchdół *'wąwóz, dolina pozbawiona wody, fauces, collis aqua carens' (?)*: Qui (*sc.* miles lasco)... contra Conradum ducem... in campo, qui dicitur suchodol,... pugnauit 1251 *MMAe* III 41; Podborze circa fluvium Lubscha cum quadam planicie circa Szwyrzsz fluvium, dicta suchodol, pro locacione ville 1373 *AGZ* V 39; Pro parte domini Zauiszii, heredis de Senno, quia astitit termino colloquiali super dominum Cristinum, castellanum Cracouiensem, pro graniciebus inter Hostrow et inter Senno, et inter Hostrow usque granicie⟨m⟩, suchdol, nuncupatur na szuchdole 1411 *AKPr* VIII a 109. ~ *Zapewne już nomen proprium.*

Suchoglów *bot. 'Prunella vulgaris L.'*: Suchoglow diapentica 1472 *Rost* nr 581.

Suchość *formy*: *n. sg.* suchość *BZ* Gen 1, 9, *Rozm* 156; ~ *g. sg.* suchości *BZ* Jer 14, 1; ~ *ac. sg.* suchość *Fl* i *Pul* 65, 5, 1444 *R* XXIII 301, *BZ* Gen 1, 10, 1461—7 *Serm* 96v; ~ *i. sg.* suchością XV *p. post. Kałuż* 287; ~ *l. sg.* (po) suchości *BZ* Neh 9, 11.

Znaczenia: **1.** *'suchy teren, ląd, terra sicca, continens'*: Iensze obracza morze w suchoscz (in aridam) *Fl* 65, 5, *sim. Pul*; Suchoscz ariditatem (aqua dissolvit ariditatem, sic baptismus aperiet caelum) 1444 *R* XXIII 301; Sgromaczczye sze wodi, gesz to pod nyebem sø, w myasto gedno a vkasz szø suchoszcz (appareat arida). A stalo szø gest tako, y nazwal bog suchoszcz (aridam) szemyø *BZ* Gen 1, 9—10; Przesly po poszrzotkv morza po suchoscy (in sicco) *BZ* Neh 9, 11.

2. *'długotrwały okres bez deszczu, posucha, susza, ariditas, siccitas'*: Gesz to syø stalo slowo bosze kv Ieremyaszowy od pana o rzeczach svchoscy (de sermonibus siccitatis) *BZ* Jer 14, 1; Nawyedze wasz rącze nądzą y szuchosczya (in egestate et ardore Lev 26, 16) XV *p. post. Kałuż* 287.

3. *'brak wrażliwości religijnej, oschłość, animus a religione aversus, res divinas despiciens'*: Iracundi enim sunt sicut terra per ariditatem, przesz szuchoscz, deuocionis, sicut mare per tempestatem turbacionis 1461—7 *Serm* 96v.

4. *'w średniowiecznej filozofii przyrody jedna z istotnych cech tzw. czterech żywiołów (elementów) i humorów, in philosophia medii aevi una e proprietatibus quattuor elementorum et humorum, quae dicuntur'*: Schvchoscz z gorączoszczyą davaly yemv (*sc.* Jesukrystowi) rvmyanoscz (siccum atque calidum cholera praebebat) *Rozm* 156.

Suchota 1. *'nadmierne upały, spiekota, calor vehemens, aestus fervidus'*: Schuchotą v[e]redine (aliae quoque septem, *sc.* spicae, tenues et percussae uredine oriebantur e stipula Gen 41, 23) 1471 *MPKJ* V 13.

2. *'suchoty, gruźlica, phtisis'*: Szuchota tisis *ca* 1428 *PF* I 487; Schuchota tisis XV *p. post. PF* V 30.

Suchotki *pl. tantum, bot. 'nicennica polna, Filago arvensis L.'*: Suchotky limasia 1472 *Rost* nr 1261.

(Suchowierzch) Suchowirzch *bot. 'Pirola rotundifolia L.'*: Suchowirzch virina 1472 *Rost* nr 494.

Suchowirzch *cf.* **Suchowierzch**

Suchy *formy*: *n. sg. m.* suchy (1341) *MMAe* X 42, 1437 *Wisł* nr 228 s. 85, 1472 *Rost* nr 1397, *etc.*; *f.* sucha *Gn* 174a, 1416 *Czrs* 166, XV *med. R* XXV 157, *etc.*; *neutr.* suche XV *med. SKJ* V 280, XV *p. post. GlKórn* II 192, *Rozm* 157; ~ *g. sg. m.* suchego 1426 *MPKJ* II 304; *f.* suche *BZ* Num 29, 19. 31. 38; suchej *BZ* Num 29, 25. 28. 34; *neutr.* suchego *BZ* Ex 14, 22. 29, 1471 *MPKJ* V 38. 40; ~ *d. sg. f.* suchej XV *p. post. GlKórn* II 191; ~ *ac. sg. m.* suchy (1364) *DokMp* IV 130; suchego 1461—7 *Serm* 249v; *f.* suchą *BZ* Jos 4, 18, 1471 *MPKJ* V 32. 119; ~ *i. sg. neutr.* suchem *Rozm* 156; ~ *l. sg. f.* (na) suchej *BZ* Jos 3, 17, XV *p. post. R* XXV 172, XV *p. post. RRp* XXV 177, *Rozm* 810; *neutr.* suchem *BZ* Jos 3, 17; ~ *n. pl. m.* suche XV *med. Zab* 518; ~ *d. pl. neutr.* suchym *Rozm* 300; ~ *ac. pl. m.* suche XV *p. pr. JA* XIV 506, 1471 *CyzKlob* 444. 445, 1491 *RKJŁ* VII 58; *f.* suche *BZ* Num 29, 18. 21. 24. 27. 30. 33;

neutr. sucha XV *in. R* XXIV 72; suche 1426 *Kościan* nr 1153, 1461—7 *Serm* 97r; ~ *i. pl.* suchymi 1404 *Piek* VI 225; *f.* suchymi *Rozm* 178; ~ *l. pl. f.* (w) suchych 1444 *R* XXIII 305; *neutr.* suchych *ca* 1400 *PF* IV 752, 1461—7 *Serm* 98v.

Znaczenia: **1.** *'pozbawiony wilgoci, wody, niemokry, siccus, aridus'*: Iszcy szema naprzecif vodze gest szucha *Gn* 174a; Ssuchy aridus 1437 *Wisł* nr 228 s. 85; Pinguis quos (*sc.* igniculos) olei rore madentibus licnis aut facibus pascimus aridis pochodniach w suchich 1444 *R* XXIII 305; Szucha aridus (*sc.* mons) XV *med. R* XXV 157; Locus aridus, incultus, horribilis et inhabitabilis svche, nye wykopane, okropne a ku bydlenyą (*leg.* bydleniu) nye srządzone XV *med. SKJ* V 280; Kaplani... stali na svchey zemi (super siccam humum) possrod Iordana..., a wszistek lvd po szvchem dnye (per arentem alveum) sedl *BZ* Jos 3, 17; Gdysz vyssli nyosøczi skrzinyø zaslvbyenya bozego a na svchø zemyø (siccam humum) støpacz poczøli byli *ib.* 4, 18; Aby ta kvpa byla kamyenya na svyądecztwo, yze szvchymy nogamy (sicco pede) przez Yordan ⟨przeszli⟩ *Rozm* 178; ~ *przenośnie*: Rore, quem ex fonte doctorum hauseris, flectentes, *gl.* declinantes, arentes svche, indoctorum ortulos irrigare 1466 *RRp* XXII 12; ~ morze suche, suche morze *'wyschnięte morze, mare exsiccatum'*: Weszly søø synowy⟨e⟩ izrahelszczy po poszrzodcze morza suchegoo (per medium sicci maris) *BZ* Ex 14, 22; Synowye izrahelszczy przeszly søø poszrzod suchego morza (per medium sicci maris) *ib.* 14, 29; ~ ziemia sucha, sucha ziemia *'ląd, ziemia, terra, continens'*: Ziemyą suchą aridam (circuitis mare et aridam Mat 23, 15) 1471 *MPKJ* V 119; Bog vasch... odyął vass z rąky pharaonovey a przez vyelykye znamyona vyvyodł vass przez morze yako po schuchey zyemy *Rozm* 810; ~ *'umyślnie wysuszony, qui dedita opera exsiccatus est'*: Figa sucha carice 1472 *Rost* nr 1121; Suchy zledz ruburus *ib.* nr 1397; ~ wino suche, jagody suchego wina *'suszone winogrona, rodzynki, uvae passae'*: Ligaturas quinque fasse (*pro* uve passe) vyna schuchego (festinavit igitur Abigail et tulit ducentos panes et duos utres vini..., et centum ligaturas uvae passae I Reg 25, 18) 1471 *MPKJ* V 38; Yagody schuchego vyna we (onerati erant... centum alligaturis uvae passae II Reg 16, 1) *ib.* 40; ~ obiata, ofiara sucha *'ofiara mączna z mąki nie pokropionej oliwą, farina sacrificalis sine oliva'*: Bødz to olegem pokropyona, bødz to sucha (arida, *sc.* obiata), wszytkym synom Aaronowim rownøø myarøø rozdzyelona kaszdemv bødzye *BZ* Lev 7, 10, *sim.* 1471 *MPKJ* V 22; Offyari svche (sacrificia) y obyati paløcze... porzødnye slawicz bødzecze *BZ* Num 29, 24, *sim. ib.* 29, 18. 21. 27. 30. 33; Pyøtego dnya offyervgecze... koszla za grzech kromye... offyari svchey (absque... sacrificio) gego y paløczey *ib.* 29, 28, *sim. ib.* 29, 25. 34; Szostego dnya offyervyecze... koszla za grzech kromye... obyati gego svche (absque... sacrificio) y paløcze *ib.* 29, 31, *sim. ib.* 29, 19. 38; ~ *może już nomen proprium*: Super riwlos vlg. dictos suchi et Polchom (1341) *MMAe* X 42; Allodium situm ante grodzisko, ante aridam walwam vlg. przed suchimi wroti 1404 *Piek* VI 225; Droga besszy oth suchego brodv 1426 *MPKJ* II 304; Usque ad superficiem al. do dzala, dictum suchy dzyal 1491 *AGZ* XIX 559.

2. *'odznaczający się niewielką ilością lub brakiem opadów atmosferycznych, qui nullam vel minimam pluviam habet'*: Asscendit (*sc.* dominus)... sicut radix de terra sicienti *szuchyey (Is 53, 2) XV *p. pr. SKJ* I 310; Schuchą arentem (terram australem et arentem dedisti mihi Jos 15, 19) 1471 *MPKJ* V 32; Comparatur ecclesia deserto inaquoso pwszczy szwchey XV *p. post. GlKórn* II 191; Inaquosus, id est aridus svchy *ca* 1500 *Erz* 103; Kyedy zły dvch vynydzye sz czlovyeka, chodzy po myeszczam suchym (per loca inaquosa Luc 11, 24, *PF* IV 752, *Serm* 98v: suchych, *R* XXIV 72: sucha, *Serm* 97r: *zuche), schukayącz odpoczynynya *Rozm* 300.

3. *'obumarły, uschnięty, mortuus, aridus'*: Inter campos quousque ad terebintham certam vlg. suchy (1364) *DokMp* IV 130; A riwlo usque ad arborem dictam brzosza szucha 1416 *Czrs* 166; Jacom ya powszcząngnął człowyeka pana Czeminego..., a on byerze drwa syrowa w zapuscze w tem gistem, ale nye ssuche 1426 *Kościan* nr 1153; Flecte, quod est rigidum, foue, quod est frigidum, rege, quod est devium nakloyn, czo gyest sbwcznałe, szwche XV *p. post. GlKórn* II 192; Turtur postquam perdit parem suum, pes eius nunquam in viridi ramo quiescit, sed arido na suchey XV *p. post. R* XXV 172, *sim.* XV *p. post. RRp* XXV 177; Nathychmyast ona ysta svcha łaska pvsczyła odrosły y kvytła *Rozm* 32; ~ *zapewne już nomen proprium*: Sipavimus scopulos et signa metalia facientes predictas inter superficiem Garnkowa et inter superficiem sucha lipka 1491 *AGZ* XIX 559.

4. *(o człowieku, de homine) 'rozgorączkowany, febri correptus' (?)*: Tercia (*sc.* affectio cordis) comparatur febri, quia auaricia et amor terrenorum sic facit hominem ardentem, goranczego

a suchego, arere et sic perire sicut febris 1461—7 *Serm* 249v.

5. *(w średniowiecznej filozofii przyrody, in philosophia medii aevi)* 'jedna z istotnych cech tzw. czterech żywiołów (elementów) i humorów, *una e proprietatibus quattuor elementorum et humorum, quae dicuntur*': Zymno szuchem (*leg.* z suchem) przyrodzenym albo ta dvoya elementa davaly yemv (*sc.* Jesukrystowi) byaloscz *Rozm* 156; Melankolya tako rzekącza, ktoresch yest zymne a schvche ⟨przyrodzenie⟩, nygdy yego nye vczynylo, aby byl smączyen albo szkap *ib.* 157.

6. suche dni, dni suche '*wyznaczone w każdym kwartale trzy dni (środa, piątek i sobota) zobowiązujące do postu, tres dies ieiunii (feria quarta, sexta et dies dominica) tertio mense recurrentes*': Duch, krzyz, Lucia, po Popelczv srzoda pyrwa, kaszda parochia svche dny wyedzecz yma XV *p. pr. JA* XIV 506; Duch, krzysz, Lucia, po Popyelczu szroda pyrwa, suche dny, tak kosczyol trzyma XV *med. Zab* 518; Schvche dny posczy 1471 *CyzKlob* 444; Poszczy Lucia dny szchvche *ib.* 445; Gdy mystrze czynyą zalomsse za dvsshe podług obyczayv dawnego na suche dny 1491 *RKJŁ* VII 58.

Cf. **Wilk**

Sucica '*wzniesienie sztucznie usypane, kopiec, scopulus*': Per scopulas dictas vlg. suczice 1409 *LubZiem* 28, *sim. ib.* 33; Limitavimus granicies inter villas... et iussimus sipari scopulos vlg. suczhicze 1433 *AGZ* V 71; Pratum suum proprium in graniciis suis in Łąka iacentem..., prout margule al. svczycze ostendunt,... donavit 1467 *AGZ* XIX 24; Post granicies et scopulos al. za ssvczyczamy 1475 *AGZ* XVIII 119, *sim.* 1481 *ib.* 216. 217, 1483 *ib.* 254; Sublevastis aquam usque post scopulos al. za kopcze y za ssvczicze 1476 *ib.* 124; Qui scopuli al. copcze y suczycze dividunt bona *ib.*

Sucie '*usypywanie, formowanie czegoś przez sypanie, actus aliquid iaciendi, exstruendi*': Gnewos... cum fratribus suis debet ponere sex personas ex vna parte, et Zauissius... ex alia debet ponere eciam sex personas, quas possunt habere ipsisque duodecim personis commitere: limitacionem disponere et kopcze sucz... Si quis ipsorum wruczil tych kopczw sucza ex utraque parte, extunc tenetur L marcas perdere racione vadii 1403 *Piek* VI 162.

Suć *formy*: *part. praes. act. adv.* sując 1400 *Leksz* II nr 2710; ~ *inf.* suć 1403 *Piek* VI 162. 163, 1413 *Kościan* nr 488, 1422 *ib.* nr 929; ~ *praet. 3. sg. m.* suł 1420 *Kościan* nr 764, 1420 *Pozn* nr 997; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* suty 1282 *KodPol* III 132, 1421 *ib.* 382; *i. sg. f.* sutą 1397 *StPPP* VIII nr 5855, 1421 *TPaw* VII nr 2370; *n. pl. m.* suty 1400 *Pyzdr* nr 130, 1423 *Kościan* nr 999; *f.* sute 1496 *AGZ* XIX 271; *ac. pl. m.* sute 1437 *StPPP* II nr 2713; ~ *praes. pass. 3. pl. m.* są suty 1415 *Kościan* nr 535, 1419 *Pozn* nr 1033.

Znaczenia: **1.** '*tworzyć, wznosić, formować coś przez narzucenie ziemi, exstruere, aggerem facere*': Esze... gey casznan... porambono yest na poltora sta drzewa w Rokitne za graniczan szutan 1397 *StPPP* VIII nr 5855; Quocunque dictus Pecz equitaverit juramentum prestans, kopcze szuøcz, illud possidebit seu obtinebit 1400 *Leksz* II nr 2710; Iaco Helska przi tem bila swim (*leg.* z swym) sinem, kedi kopce suthi 1400 *Pyzdr* nr 130; Limitacionem disponere et kopcze sucz 1403 *Piek* VI 162, *sim. ib.* 163, 1413 *Kościan* nr 488, 1422 *ib.* nr 929; Jako thy copcze... szø s prawem szuty y s prawa wiszły 1415 *Kościan* nr 535; Yako ty copcze... są suthi podług prawa 1419 *Pozn* nr 1033; Yaco ty copcze medzy Woyaczewem a Runowem, ty są starego (*leg.* z starego) dawna, a na tich Micolay... nowe sul 1420 *Pozn* nr 997, *sim.* 1420 *Kościan* nr 764; Esz Stanislaw zayanl Micołageui kone gwaltem za schutø graniczø 1421 *TPaw* VII nr 2370; Yze ty wsytky copcze, czsso ye pan Barthoss nyne zayal, suty myedzy Smilowem a Drzewczem 1423 *Kościan* nr 999; Quia sibi destruxit quadraginta monticulos seu meta⟨s⟩ al. *cobcze sute 1437 *StPPP* II nr 2713; ~ suty most '*grobla, moles aquae opposita*': In taberna, quam edificare ceperat ad finem pontis, qui dicitur suti most 1282 *KodPol* III 132; A ponte vlg. suti most... Qui fluuius fluctuat seu currit ad supradictum pontem vlg. suti most 1421 *ib.* 382.

2. '*wysadzać, zdobić coś drogimi kamieniami, lapidibus pretiosis ornare*': Pro tribus crinalibus al. bramky de margarithis al. suthe 1496 *AGZ* XIX 271.

Cf. **Nasuć, Odsuć, Osuć, Posuć, Przysuć, Rozsuć, Usuć, Zasuć, Sypać**

Sudlica, Sulica '*broń koląca, włócznia, dzida lancea, hasta*': Sedlycza (*pro* sudlycza) rumphea (Ecclus 39, 36) 1471 *MPKJ* V 85; Schudliczic rumpheas (Ecclus 46, 3) *ib.* 86; Spiculis, id est breues lanceas ssvlicze (statuit illic balistas et machinas... et spicula I Mach 6, 51) *MPKJ* V 117; Lancęas al. sulice 1495 *Sąd* II 332; Hanvs rothmystrz w kopynyczyey szbroy zvpelney szchvlyczą (*leg.* z sulicą) 1497 *GórsPiechRp* 205, *sim. ib.* 206. 207. 208, 1497 *GórsPiech* 205. 208; Pedestrem cum scuto, gladio et sulycza nec non przelpycza... ad praesens expedivit bellum 1497

StPPP VII 118; Expedivit Mathiam familiarem suum pedestrem cum scuto, sulycza et gladio ac przelbycza *ib.* 124, *sim. ib.* 125; Cuspidem al. sulica 1499 *Sąd* II 349.

Sudwica *bot.* '*Nasturtium silvestre R. Br. a. Barbarea vulgaris R. Br.*': Sudwicza nasturtium agreste 1472 *Rost* nr 443.

Sufragan '*biskup pomocnik ordynariusza diecezji, episcopus suffraganeus*': Pognatham czy canonyky, proboscze, suffragany *De morte* w. 406.

1. Suk *bot.* '*dziki bez czarny, Sambucus nigra L.*': Sambucus arbor, sambucus suk 1472 *Rost* nr 243.

2. Suk '*sok, succus*': Succ succus 1419 *Rost* nr 5277.

Sukać '*skręcać razem kilka nitek, pluria fila contorquere*': Girgillare szvkacz albo obraczacz *ca* 1500 *Erz* 103; Dzyevycza Marya szyedzyala sama ⟨w⟩ svey loznyczy robyączy swą robotą, szvkała sloto na yedvaby (retorquebat aurum circa Sericum) y pavloky a pavloką tkala *Rozm* 48. ~ *Cf.* **Przesukać, Przesukawać, Przesukować.**

Sukadło '*przyrząd tkacki służący do nawijania nici na cewkę, fistula textoria*': Szvkadło girgillum *ca* 1500 *Erz* 103; Girgillus vyadlo vel szvkądlo *ib.*; Szvkądlo gira *ib.*

Sukienik *cf.* **Sukiennik**

Sukiennik, Sukienik '*tkacz sukna czy też kupiec, handlarz suknem, pannorum textor vel etiam mercator pannarius*': Hannus opawszky a Hannus szukyenyk (Iohannes lanifex, *OrtMac* 41: Hannusz szukyenszky) załował⟨i⟩ szye *OrtOssol* 37, 3, *sim. ib.* 13, 2; Tedy rzeknye Jan opawszky y Jan szukyennyk (Iohannes lanifex, *OrtMac* 41: Yan szvkyenszky) *ib.* 37, 4; Micolay de Czieschkowicz, sukennyg, ius habet 1499 *Liblur* nr 9016. ~ *Może już nomen proprium.*

Sukienny *formy*: *n. sg. f.* sukienna XV *p. post. PF* III 287; ~ *g. sg. m.* sukiennego 1422 *Pozn* nr 1083; ~ *ac. sg. m.* sukienny *OrtMac* 93, *OrtOssol* 69, 4. 70, 1; sukieny 1494 *ZapWarsz* nr 1660; ~ *n. pl. f.* sukienne 1423 *ArchCastrBiec* II 138, 13; ~ *g. pl. f.* sukienych 1479 *ZapWarsz* nr 1465; ~ *ac. pl. m.* sukienne *Gn* 176b; *f.* sukienne (1431) 1631 *ArchSław* II 149, *Sul* 82; ~ *i. pl. m.* sukienymi *Gn* 176b; *f.* sukiennymi 1444 *R* XXIII 304.

Znaczenia: **1.** '*zrobiony z sukna, e panno confectus*': Gestcy gy ona (*sc.* Maryja swego synka) f szukenne pouogniky była obynała *Gn* 176b; Ysze vy nadzecze f gaslach leszącz *dzeczothko mlode a *sukegnimy pouogniky obynone *ib.*; Membra pannis involuta virgo alligat sklanczienie (*pro* sklanczene) czlonky, stawy pieluchami sukiennimi... obvianszala 1444 *R* XXIII 304; Jakom ya nye pobral oviecz, swyny, szath sukyenych y parczanych 1479 *ZapWarsz* nr 1465; Jako on mye wsyal czyp modrj svkyeny gwalthem 1494 *ib.* nr 1660.

2. '*dotyczący sukna, związany z suknem, ad pannum pertinens*': Jaco mu vynovacy ny grzywny dlugu sukennego 1422 *Pozn* nr 1083; Duc stampi vlg. sutorie al. szefcze et textoria al. sukenne 1423 *ArchCastrBiec* II 138, 13; Nos mordaria panni vlg. stępy sukienne libere pro vsu nostro possumus preparere (1431) 1631 *ArchSław* II 149; Vstawyamy, aby woyewoda y starosta... myary thako zythne, yako svkenne (mensuras tam frumentorum, quam pannorum)... myely mytho vstawyacz *Sul* 82; Gdy dwa czlowyeky... mayą stoyacze gymyenye, jako [...] svkyenny kram,... mozely geden drugego prawem przy⟨ci⟩sznacz, aby szwą cząscz przedal? *OrtOssol* 69, 4, *sim. ib.* 70, 1, *OrtMac* 93; Petia sztvka sukenną XV *p. post. PF* III 287. ~ *Cf.* **Barwa.**

Suknia *formy*: *n. sg.* suknia XV *in. Zab* 520, *De morte* w. 472, 1493 *PF* IV 663; ~ *g. sg.* suknie 1404 *RTH* VI 24, 1412 *Pyzdr* nr 350. 351, *etc.*, *Rozm* 322; sukniej 1404 *HubeZb* 111, 1410 *Czrs* 35, 1420 *TPaw* VII nr 1612, *etc.*, *Rozm* 481; ~ *ac. sg.* suknią 1399 *Pyzdr* nr 110, 1403 *KsMaz* I nr 347, 1410 *TPaw* IV nr 1943, *etc. etc.*; ~ *i. sg.* suknią *Sul* 59, XV *med. R* XXIII 269, *BZ* I Esdr 9, 5, *Rozm* 835; ~ *l. sg.* (w) sukni 1471 *MPKJ* V 40, 1484 *Reg* 709, *Rozm* 141; ~ *g. du.* sukniu 1414 *KsMaz* I nr 2207, 1470 *ZapWarsz* nr 1308; ~ *ac. du.* sukni *EwZam* 298, *Rozm* 178; ~ *g. pl.* sukien 1426 *Kal* nr 931. 932. 933, 1427 *Kościan* nr 1311, *etc.*; ~ *ac. pl.* suknie *BZ* Gen 3, 21, 1471 *MPKJ* V 54. 134; ~ *i. pl.* sukniami 1429 *Kal* nr 1052; ~ *l. pl.* (w) sukniach 1484 *Reg* 709.

Znaczenie: '*wierzchni strój kobiecy lub męski, vestimentum exterius feminae vel viri*': Iaco Moderski rəczil Grzibowi za plascz... y za suknə, *sczo bi sə ne sromalą medzi panami 1399 *Pyzdr* nr 110, *sim.* 1428 *ZapWarsz* nr 329. 2874; O chtorə szuknə i o plascz zalowała Margorzatha na mə, tom ya zaplaczil 1403 *KsMaz* I nr 347, *sim.* 1435 *ZapWarsz* nr 509; Ezc Gnewomir ne szgəl ssukney ss Clychny *chozebnə rzeczə 1404 *HubeZb* 111, *sim.* 1420 *TPaw* VII nr 1612, *etc.*; Iako Mikołay Jacuba... ne ranil y dwa kone ne wəszl (*pro* wszəl) any *sugne naszy dal 1404 *RTH* VI 24; Jaco mne Bernath ne posziczil sukney 1410 *Czrs* 35; Jakom ya przedal swey zony suknə y obroczyl za gey du-

szø 1410 *TPaw* IV nr 1943, *sim.* 1422 *Kościan* nr 928, *etc.*; Yz pany Olbrachtowa proszila Micolaya, aby szuknø yey mąza swimy penandzmy vicupil 1412 *Kościan* nr 463, *sim.* 1441 *ZapWarsz* nr 699, *etc.*; Jacom ne slubila Potrowi zaplaczicz samostrzala za grzywnø a sukne za poltrzecze grzywny 1412 *Pyzdr* nr 351, *sim. ib.* nr 350; Yakom ya ne obeczowal Katharzine, mogey dzewcze, dwv suknu za pøcz kop 1414 *KsMaz* I nr 2207; Ysze ranczyl Andrzeg za Bogla Micolagewy dwanadcze lokyeth sukna... a czasnø suknyø 1418 *Kal* nr 589; Jaco kedy moy oczecz dayal Helską za Wyszaka, tedy gey ne obyeczal plascza potszytego any szukne 1420 *Kościan* nr 782, *sim.* 1424 *Kal* nr 881, 1434 *Pozn* nr 1572; Szachowana *sukyna tunica polimita XV *in. Zab* 520; Jako mne Micolay ranczyl sukną byelysnową 1425 *ZapWarsz* nr 145a; Anym kaszal lanky popascz, any swken sz gyego czeladzy bracz 1426 *Kal* nr 931, *sim. ib.* nr 932. 933, 1427 *Kościan* nr 1311, 1435 *Pozn* nr 1553; Jako pany Elszbyeytha dala Yanowy... szwa dzewka bydlem, szuknyamy, poszczelya y gynnymy rzeczamy... dla poszagu, ale nye dla plathu 1429 *Kal* nr 1052; Quia Petrus non recepit Jacobo... equum..., lapky, panczerza, ostrok, captura, suknyey 1442 *StPPP* II nr 3077; Ten, gego łasz bądze, rąbyączego pyrwey szekyrą począdza, wthore szekyrą, plaszczem y szvknyą (in... pallio et tunica)... począdzacz moze (*Dział* 58: ma wzącz... plascz y suknya) *Sul* 59; Scis comitem horridulum trita donare lacerna potarta suknya XV *med. R* XXIII 269; Induta erat talari tunica w szvknya długą asz do gloszнow (II Reg 13, 18, 1471 *MPKJ* V 40: w długyey schukny) XV *med. R* XXV 154; Vczynyl pan bog Adamowy a gego szenye suknye koszane (tunicas pelliceas) *BZ* Gen 3, 21; Oblegl byskupa we gzlo lnyane y opassye gy passem a obleczye w suknyøø modrøø (tunica hyacinthina) *BZ* Lev 8, 7; Wstalem... a z rozdartim plaszczem y s suknyø (scisso pallio et tunica) sklonylem kolyana *BZ* I Esdr 9, 5; Yakom ya Malgorzacze... nye szabral dwu szuknyv 1470 *ZapWarsz* nr 1308; Zvknya bandze pacholkom na lanky *De morte* w. 472; Stolas schuknye, rucha (stolas sacerdotales III Esdr 5, 45) 1471 *MPKJ* V 54; Schukyen palimterias (*war. lub.*: sukyen pstrych palmiterias; multifariam involucris hyacinthi et polymitorum gazarumque pretiosarum Ezech 27, 24) *ib.* 105; Conscisis rosdarly schą schąknye swe (conscisis tunicis suis Act 14, 13) *ib.* 134; Syostry mayą tez chodzyczi w ssvknyach y w... plaschczoch (chlamyde induantur et tunica) 1484 *Reg* 709; Syosthry przy plaszczv mogą tez myeczi albo y na szvkny kythlyk (saltem cum chlamyde habeant guarnellum) *ib.*; Item szvknya zyelyona dobra 1493 *PF* IV 663; Chthory ma dwye svkny (duas tunicas Luc 3, 11), nyechay da nye mayączemv *EwZam* 298, *sim. Rozm* 178; Yako smyotla (*sc.* Maryja) proch v gromada... y pobrala przed szyą w szvknyą *Rozm* 20; Tedy on (*sc.* Jesus) vz[v]yawschy vegla v lono svey suknye ponyosł *ib.* 124, *sim. ib.* 322; Marya Iesuszovy vczynyla szvknyą (tunicam) tkanem dzyałem, ktorąsch byla vtkala chytrze, bo ve wschytkycy svkny (in tota tunica) nye byl nyyeden schew *ib.* 141; A ktorzy bądą na roly, nye vrączą (*leg.* wrocą) szye suknyey (tunicam Mat 24, 18) bracz *ib.* 481; Otarł (*sc.* Jesus) krew svoyą suknyą ss oczv *ib.* 835.

Suknica '*szata, ubranie, vestis*': Yednocz yedna suknycza mam vnam tamen tunicam habeo XV *med. SKJ* V 260.

Sukno *formy*: *n. sg.* sukno 1479 *AcRect* I nr 749, *ca* 1500 *Erz* 103, *Rozm* 295; ~ *g. sg.* sukna 1402 *Pyzdr* nr 186, 1403 *ib.* nr 209, 1405 *KsMaz* I nr 566b, *etc. etc.*; ~ *ac. sg.* sukno 1404 *Pozn* nr 576, 1406 *ib.* nr 826, 1427 *Pyzdr* nr 834, *etc. etc.*; ~ *i. sg.* suknem *Gn* 5b, 1498 *AGZ* XV 361; ~ *l. sg.* (o) suknie 1484 *Reg* 709; ~ *g. sg.* sukien *BZ* Ex 35, 25; ~ *ac. pl.* sukna *Sul* 33.

Znaczenie: '*tkanina welniana, pannus laneus*': Pres tocz gest on (*sc.* Kryst) prostim szuknem obynon byl *Gn* 5b; Iaco Micolay Clenclnarowi sukna *na bral ani przi tem bil 1402 *Pyzdr* nr 186, *sim.* 1403 *ib.* nr 209, *etc.*; Czso pan starosta Scepanowi vinø dal, yszbi yego mir wsdruszil, abi Nepinowi cone wsøl y *sugno 1404 *Pozn* nr 576; Yaco mne Micolay... obranczil szuknø za *copo y dwa lokcza szukna 1405 *KsMaz* I nr 566b, *sim.* 1418 *Kal* nr 589, *etc.*; Iaco Jura winowat yemu ctirzi grziwni sza szukno 1406 *Pozn* nr 826, *sim.* 1427 *Pyzdr* nr 834, *etc.*; Jaco *Wączincz... zabral *pindz grziuen sukna w (*leg.* u) me 1419 *Pozn* nr 1031; Myesczanyn svkno (pannos)... zemyanynovy na borg dayancz, przes swyatki doswyathczy o dług *Sul* 11; Gdi... myesczanyn svkna (pannos, *Dział* 21: svkno)... zyemyenynowy na bork da *Sul* 33; Offyervy bogu zloto y szrzebro..., modre postawcze y pawlokøø, czyrwone sukno dwogecz barwyone (purpuram coccumque bis tinctum) *BZ* Ex 35, 6, *sim. ib.* 35, 23; Alye y nyewyasti nauczyone daly søø, czso søø naprzøødly postawczow modrich, pawlok, czyrwonich sukyen dwogecz krassonich (purpuram) *ib.* 35, 25; Stawszi nad wodø, iasz

gydze do zwyrzchnyego stawku, gysz gest na drodze tego polya, gdzesz sukno praly (in via agri fullonis) *BZ* IV Reg 18, 17; Mozely ten woyth szynkowacz, szukno krayacz lokczyem (pannum cistare)? *OrtOssol* 58, 1, *sim. ib.* 58, 2, *OrtMac* 73, 74; Myeszczanyn⟨owi⟩, czo ma woythowstwo dzedzyczne w myeszczye, nye moga bronycz szynkowacz, szukna krayacz lokczyem (pannum cistare) *OrtOssol* 58, 2, *sim. ib.* 58, 3, *OrtMac* 74; Jako ya vipozyczal plaszczya *czarmego sukna cesskyego 1464 *ZapWarsz* nr 1181; Jacom ya... nye woychal (*pro* wyechal)... anym czy panczerza... wszyal..., any plaszcza sukna ostrodomskyego..., any drugyego plaszcza sukna nowey barwi 1469 *Czrs* s. LXXXV; Jako Pyotr... nye posslal brathv szwemv... cztirnaczcze lokyeth szvkna florenszkyego 1472 *ZapWarsz* nr 2961; Stamen pannorum de Florencia al. florensky⟨e⟩ schukno de brunatico colore 1479 *AcRect* I nr 749; Moze byczi syostram dozvolono podlug pokory gych albo tez gych stadla... o svknye (panni) albo tez o kozvchoch 1484 *Reg* 709; Recepisti subam vulpineam cum baiulo al. z thlumoki, superductam al. poschythą panno rubeo Florentino al. florenskyem suknem 1498 *AGZ* XV 361; Fullo valkarz, follarz albo barvirz, co barvy ssukno XV *ex. R* XXXIII 187; Svkno pannus *ca* 1500 *Erz* 103; Machelskye szvkno Mechelensis pannus *ib.*; Alye nykt nye moze przynydz (*pro* przyszycz) plata sprostnego svkna (panni rudis Mat 9, 16) kv staremv odzyenyv, bo by to sproschne svkno vyczyągnąlo szye od ovego starego y bylaby gorscha dzyvra nysz pyrvcy *Rozm* 295.

Sulica *cf.* **Sudlica**

(Sułtan) Sołtan '*władca, panujący w krajach muzułmańskich, nomen imperatoris in civitatibus Mahumedanis*': Jezdzil brath moy Iamhvrczi soltan do Mahmetowego grobv 1500 *ListTat* 174; Przyszyagamy..., ysz pokoy... bądzyemy chovacz y brath nasz, Alexander xyandz vyelky lithewsky, s czeszarzem, z solthanem Bayazaithem 1500 *MMAe* XIV 469.

Sum, Som *zool.* **1.** '*sum, Silurus glanis L.*': Sum balena 1472 *Rost* nr 1420; Allota est nomen piscis vlg. myenthus. Allopida est nomen piscis sicut allota vlg. sum XV *p. post. PFRp* V 13; Szom balena *ca* 1500 *Erz* 98; ~ Pro I pisce magno dicto som 1390 *MMAe* XV 147; Nicolaus... obligatus est solvere... tres grossos pro pisce vlg. o som 1404 *KsZPozn* nr 1957; Cognouit recepcionem piscis vlg. som 1404 *Piek* VI 201; Suum *Park* 410.

2. '*bliżej nie zidentyfikowana ryba morska, piscis quidam marinus*': Som mullus XV *p. post. PF* V 7; Morsky szom balacer *ca* 1500 *Erz* 98.

3. '*?*': Szom apilso XV *p. post. PF* V 30.

Suma 1. '*pewna ilość pieniędzy, kwota, certa quaedam pecunia*': Bandzely zzaloba o dzedzyną alybo o wyelką pyenądzy summą (pro magna pecuniae summa), yako czityrdzeszcy grzywyen, pospolythi rok... daan bąncz *Sul* 27, *sim. Dział* 15; Czy vbodzy slyachczycy... o pewney svmmye pyenyądzi (de certa summa pecuniae) szą gednayą z nymy (*sc.* z woźnymi) *Sul* 27; Taky pan dowyedzye,... eze tho sprawyedlywye... takąn summa pyenyandzi (talem summam pecuniae)... wzyąął *Sul* 109; *Jakom ya Janowy... za szvmą pyenyadzy... *doszych vczynyl 1477 *ZapWarsz* nr 3096, *sim.* 1487 *ib.* nr 1618; ~ Jakom ya nye ranczyl Jsakowi gyenycy kopy geno s they szumy, czo w xągach m[y]a 1437 *ZapWarsz* nr 493, *sim.* 1483 *ib.* nr 1542, 1494 *ib.* nr 1761, 1497 *ib.* nr 1796; ~ suma głowna '*dłużna suma pieniężna główna (tj. nie obejmująca dodatkowych świadczeń, jak odsetki, kary umowne itp.), pecunia, quae alicui debetur, exceptis multis, faenore, sim.*': Thak biwa placzono zawzdy as do wipelnienya svmmi glowney (usque ad solutionem sexagenae) 1498 *MacPraw* VI 275.

2. '*wynik liczenia, rationum collecta summa*': kłaść sumę '*liczyć, wliczać, numerare, annumerare*': Pokolena Levi nye lici any clacz svmi gich (neque pones summam eorum) s sinmi israelskimi *BZ* Num 1, 49.

Sumak *bot.* '*Rhus coriaria L.*': Sumag ros siriacus 1472 *Rost* nr 163; Sumak XV *ex. GlLek* 42.

Sumienie, Sąmnienie, Sumnienie *formy*: *n. sg.* sąmnienie *ca* 1420 *R* XXIV 83, 1449 *R* XXV 163, XV *med. R* XXII 243, *etc.*; ~ *n. a. ac. sg.* sumienie *ca* 1450 *PF* IV 577; ~ *g. sg.* sąmnienia *Kśw* av 2. 14. br 24. *Sul* 72, *etc.*; sumnienia XV *ex. RRp* XXIV 374; ~ *d. sg.* sąmnieniu 1427 *Pozn* nr 1271, 1430 *ib.* nr 1347, 1353, *etc.*; ~ *ac. sg.* sąmnienie 1442 *R* XXIII 284, *MW* 101b, XV *p. post. RRp* XXIV 374; sumnienie XV *med. GlWroc* 64r; ~ *i. sg.* sąmnieniem *Dział* 9; ~ *l. sg.* (w) sąmnieniu 1448 *R* XXIV 354, XV *med. R* XXII 238, *Rozm* 411; ~ *ac. pl.* sąmnienia *ca* 1420 *R* XXIV 82.

Znaczenia: **1.** '*świadomość odpowiedzialności moralnej za swoje czyny, wewnętrzne poczucie różnicy między dobrym a złym, conscientia*': ⟨Anjeli święci dani nam⟩ sø na osuecene nasego sømnena *Kśw* av 2, *sim. ib.* av 14. br 24; Xpc illuminans consciencias hominum szamnena czlowecza *ca* 1420 *R* XXIV 82; Conscien-

cia hominis vlg. szømnene czlowecze *ib.* 83; Gdysz... v sprawyedlivich szandzy nye ma... laska przewaszycz,... alye... sprawyedlyw[y]e skazanye kasdemv mayą vczynycz,... by nye yako rosproscze swoyey czczy... przeczywko gych sampnyenyv (contra eorum conscientiam, *Dział* 2: przedawcze swego samnyenya) y sprawyedlywosczy... czso czynyli stronye drvgey na vczązenye *Sul* 54; Tedy slachcziczy podlug sąmpnyenya gych (iuxta conscientiam ipsorum)... dzedziny... oszaczvyą *Sul* 72, *sim. Dział* 66; Notandum, quod habet triplices accusatores, sc. propria opera, propriam conscienciam *sumneyne XV *med. GlWroc* 64r; Abi kaszde nyerządne samnyenye czlowyecze bilo samo sobye mąka a czirpyenye XV *med. R* XXII 243; Szumyenye *ca* 1450 *PF* IV 577; Obye stronye nye chcząc swego samnyenya vraszycz (sine scrupulo conscientiae) dobrowolnye... o wszytky rzeczy (*sc.* sporne)... na nas spvsczyli *Dział* 3; Tu wypowyada, yze Krystus yest badacz wszego *somnyenya *Pul* 7 arg.; Sąmnyenye consciencia XV *p. post. R* XXV 173; Propter malam conscienciam szvmnyenya XV *ex. RRp* XXIV 374; ~ czyste, dobre, spokojne sąmnienie, sąmnienia czystość '*spokój wewnętrzny, wywołany poczuciem właściwości własnego postępowania, animus tranquillus, nullius peccati conscius*': W spokoynem szą̨mnenv 1448 *R* XXIV 354; Lascarius... eusebius, celebs, corde, samnyenya dobrego, quoque ore bolismus czychy XV *p. pr. R* XVI 326; Te, *gl.* sc. wlpem, vite purior vsus, *gl.* simplicior innocencia czyste *szompnyenye, liberat 1466 *R* XXII 15; Uprosz nam na szwieczye czysthe szamnyenye *MW* 101b; Pulcritudinis venustatem, puritatem consciencie pyakney czudno⟨ści⟩, samnyenya czysto⟨ści⟩ *ca* 1500 *PF* IV 748; ~ mieć dobre sąmnienie o sobie '*mieć świadomość swego właściwego postępowania, factorum suorum conscium esse*': Si vero mens bene conscia sibi, vlg. bądzyeli myecz dobre ssąmnyenye o ssobye, terreno carcere resoluta, celum libera petit XV *p. post. RRp* XXIV 374; ~ sąmnienie *kogoś* gryzie, męczy, *ktoś* ma gryzienie na sąmnieniu '*ktoś odczuwa niepokój z powodu poczucia niewłaściwości własnego postępowania, aliquis conscientia malorum factorum angitur*': Bo gisch schą w zeli grzechow dopusczonich, bądą vczescheni otpusczenim gich, a to... zna ten, gen zaluge, eze nye ma grizyenya na sąmnyenyv XV *med. R* XXII 238; Nichil michi conscius sum, *gl.*, id est in nullo me remordet consciencia ny w czem mnye moye szamnyenye nye grize (I Cor 4, 4) XV *med. SKJ* I 53, *sim.* 1449 *R* XXV 163; *Szą̨dth bozy nasz barzo straszy, nasze szamnyenye nasz mączy *ca* 1500 *SprTNW* V 10; Vnątrzne szamnyenye bądzye nass gryscz *Rozm* 585; ~ sąmnienim poprzysiąc '*przysiąc obciążając swe sumienie, iurare atque conscientiam suam onerare*': Ktori acz chcze, szaczvnk zakladv swym samnyenym ma poprzysyądz (quod suo comprobabit sacramento) *Dział* 9; ~ żałować k *czyjemuś* sąmnieniu '*skarżyć odwołując się do sumienia przeciwnika procesowego, conscientiam adversarii testando queri*': Zalugely na sampyerzą k gyego samnyenyv (pro eius scitu), maly szampyerz znącz albo zaprzecz? *OrtOssol* 76, 4, *sim. ib.* 77, 1, *OrtMac* 103; ~ *w formule przysięgi*: brać ku swemu sąmnieniu '*brać na swoją odpowiedzialność, in se aliquid recipere*': Byerza to ku swey duschy y ku swemu szampnyenyu (*ZapRpCzers* 1b 172: cu memu *szomnyenyv) 1427 *Pozn* nr 1271, *sim.* 1430 *ib.* nr 1347, 1353.

2. '*myślenie, myśl, cogitatio, cogitatum*': Alye to rzekly na svym samnyenyv, nye glossem albo slovem, yedno pomyslyenym (hoc autem non dixerunt voce sed in conscientia) *Rozm* 411.

3. '*niepokój moralny, skrupul, animus commotus, sollicitus, scrupulus*': Ha, piget, szhamnyenye mam, ut dicam, cum strata puella recumbit, tu (*sc.* pulex)... ausa es... per membra libidinis ire 1442 *R* XXIII 284; Szamnyenye scrupulus *ca* 1500 *Erz* 91.

Sumnice *cf.* **Sunice**

Sumniczki *cf.* **Suniczki**

Sumnienie *cf.* **Sumienie**

Sumować '*liczyć, zaliczać, computare, annumerare*': Yako dzewyącz grzywen, o ktore na myø pan Przedpelk szalowal, summowany na Potharszyczø y zaplaczony 1427 *Pyzdr* nr 844.

Sumy *pl. tantum* '*rodzaj skórzanego worka, genus quoddam follis*': Pro paracione walisii dicti sumy domini regis 1394 *MMAe* XV 204; Pro VIII feruncis ad predictum sumy *ib.* 205.

Sunąć '*sypnąć, rozrzucić, spargere, dissipare*': Wszøwszy popyoła s komyna... y sunøł gym (sparsit illum) Moyszesz w nyebo *BZ* Ex 9, 10. ~ *Cf.* **Wysunąć, Suwać.**

(Sunice) Sumnice *pl. tantum, bot.* '*poziomka pospolita, Fragaria vesca L.*': Sumnicze frages 1478 *Rost* nr 1958; Zvmnicze fragaria 1484 *ib.* nr 6074, *sim. ca* 1500 *ib.* nr 6079.

(Suniczki) Sumniczki *pl. tantum, bot.* '*poziomka pospolita, Fragaria vesca L.*': Sumniczki fragaria 1472 *Rost* nr 1144.

Suran '*surowa, niewyprawiona skóra, tu może powinność dotycząca Żydów lwowskich, związana z wyprawianiem skór, pellis non confecta, hoc loco fortasse officium Iudaeorum Leopoliensium,*

qui pelles conficere debebant' (?): Venientes Iudei suburbii castri Leopoliensis recognoverunt dicti Caraymowye, quia Iudeos, dictos Rabany, eiusdem eciam suburbii castri Leopoliensis de omnibus custodiis, laboribus, daciis et a labore cuttium al. od svranow... emiserunt 1475 *AGZ* XV 179.

Surańst̄wo *'hołd feudalny czy też jakaś powinność związana ze stosunkiem lennym, hommagium feodale vel nexus quidam feodalis' (?)*: Iohannes... recognovit, quia nobiles Marcissium, Iohannem... liberos et solutos de obediencia sua ac de omnibus serviciis suis et omagio al. suranystwa... absolvit (1455) 1457 *MMAe* XIV 87, *sim.* 1457 *ib.* 97.

Surclat *cf.* **Szurclat**

Surmacz *cf.* **Szurmacz**

Surowica *'solanka, słone źródło, aqua salsa'*: In Sydina quatuor surouice... et zamar de vnaquaque sartagine (*ca* 1125) 1275 *KodTyn* 2, *sim.* 1275 *KodPol* III 109.

Surowo *'świeżo, niedawno, recenter, nuper'*: Gdibi kthori szli vczynek w sząądze... swrowo a nowo (recenter et de novo) wczynil, thedi o thaką wyną przes kaszdego czelyadzyna bicz pozowoon ⟨ma⟩ *Sul* 29.

Surowy 1. *'nie poddany obróbce, znajdujący się w pierwotnym stanie, rudis, crudus, non factus'*: Domina Michalkowa se... iustificauit... in eo facto, prout... pro quadraginta vlnis tele surowe... fuit... inculpata 1431 *Przem* I nr 2283; Sub cruda (*sc.* carne) surow[y]e *ca* 1450 *PF* IV 577; Nye bądzeczye nyczs surowego geszcz (non comedetis ex eo crudum quid) *BZ* Ex 12, 9.

2. *'srogi, śmiały, acer, audax' (?)*: Inter se in congregacione dixerunt (*sc.* braxatores): Estne quis crudus al. ssurowy inter vos, sequemur eum 1495 *AcPosn* II 292.

(Susełek) Susołek *'futerko z susła, pellis muris agrestis grandioris'*: Andreas... petit a nobili Granyczski... subam superductam susołki 1486 *AcLeop* I nr 1586.

Susołek *cf.* **Susełek**

Susz *'woszczyna, puste plastry wosku bez miodu, favus melle carens'*: Susch mum 1472 *Rost* nr 1005.

Susza 1. *'suchy teren, ląd, terra sicca, continens'*: Rozdarl opokø y poplinøli wody, poszly *seø po svszy rzeky (abierunt in sicco flumina) *Fl* 104, 40, *sim. Pul*; Wicyøgnye iø (*sc.* rybę) na suszø (in siccum) *BZ* Tob 6, 4.

2. *'suche, obumarłe drzewa lub gałęzie zbierane w lesie na opał, arbores vel rami aridi, quae domorum calefaciendarum causa in silvis colliguntur'*: In illa silva Henricus habet licentiam pascendi, ligna incidendi, susza et vlg. przysuszki ad suam curiam... evehere (1399 ?) XVIII *DokMp* I 292.

Suszenie *'rodzaj postu, ograniczenie spożycia napoi, genus ieiunii, abstinentia potionis'*: Xenofegia, id est cibus siccus, sicca comestio vel abstinentia potus svschenye *ca* 1500 *Erz* 103.

Suszka *bot. 'konopie (osobnik z męskimi kwiatami), Cannabis sativa L. (masc.)'*: *Souszka 1475 *Rost* nr 2963.

Suszyć *formy: part. praet. pass. g. sg. f.* suszonej 1413 *KsMaz* I nr 1958; *neutr.* suszonego *BZ* I Reg 30, 12; *ac. sg. neutr.* suszone 1471 *MPKJ* V 48; *ac. pl. neutr.* suszona *BZ* I Par 12, 40.

Znaczenie: 'czynić suchym, pozbawiać wilgoci, siccum reddere, exsiccare': Yacom ya ne wzøł Gromisseui dzesanczi corczow susoney rzy 1413 *KsMaz* I nr 1958; ~ suszone wino, winna grona suszona *'suszone winogrona, rodzynki, uvae passae'*: Daly gemu chleba pogescz... a takesz nyemali vlomek fygow a dwa swyøski suszonego wyna (duas ligaturas uvae passae) *BZ* I Reg 30, 12; Przinyesly... winna grona suszona (uvam passam, 1471 *MPKJ* V 48; schuschone vyno) *BZ* I Par 12, 40. ~ *Cf.* **Osuszyć, Posuszyć, Przesuszyć, Ususzyć, Wysuszyć, Przysuszać, Ususzać, Wysuszać.**

Suwać *'poruszać, przemieszczać, movere, moliri aliquid'*: Szvwam *Park* 402.

Sużenie *'niedostatek, brak, ubóstwo, ciężkie położenie, inopia, egestas, res adversae'*: Angustia nyedostatek albo szvszyenye XV *med. R* XXIV 366. ~ *Bohemizm.*

Sw- *cf.* **Zw-**

Swach *'mąż siostry, maritus sororis'*: Margaretha Andryssowa Kyelarova ipsius noverca et Closz, rygalis ipsius al. szwach, et Dorothea, ipsius soror 1473 *StPPP* XI 258; ~ *'mąż siostry czy też stryj, maritus sororis vel etiam patruus'*: Swach patruus 1418—75 *Zab* 512.

Swadziebne *'opłata na rzecz pana feudalnego, uiszczana za dziewczynę wychodzącą za mąż, tributum domino feodali pendi solitum a puella, quae nubebat'*: Perpetualiter a kmethonibus meis ammoveo nupcialia al. swadzebne recipiend⟨um⟩ 1425 *Paul* 160; Datiam nuptialem vlg. swadziebne nuncupatam... deponimus (1462) XVIII *MMAe* IIb 217, *sim.* (1462) 1484 *StPPP* I 299; Quandam onerosam consuetudinem al. nuptialium depactacionem, szwadzebne vlg. nuncupatam... tollimus 1476 *KodMazL* 268.

Swadziebnik *'gość na uczcie weselnej, qui cenae nuptiali interest'*: Vyschedvschy sludzy yego na drogy zebraly vschytky... y napelnyly dom

svadzyebnykov (impletae sunt nuptiae discumbentium Mat 22, 10) *Rozm* 412.

Swadziebny *formy*: *g. sg. neutr.* swadziebnego *Rozm* 413; ~ *d. sg. m.* swadziebnemu *Rozm* 209; ~ *i. sg. neutr.* swadziebnym *Rozm* 413; ~ *l. sg. neutr.* (o) swadziebnem *Gn* gl. 70a; ~ *n. pl. m.* swadziebne 1471 *MPKJ* V 39; ~ *g. pl. m.* swadziebnych 1471 *MPKJ* V 37; ~ *ac. pl.* swadziebne *BZ* Tob 8, 21. 9, 12.

Znaczenie: '*związany ze swadźbą, tj. ślubem, zawarciem małżeństwa, ad* swadźba, *id est matrimonium pertinens*': In istis uerbis agitur de nupciis sponsalibus, pyse so nam o ueselu svadzebnem, que fuerunt inter Christum et beatam Agatham *Gn* gl. 70a; Swey gospodiny Annye przikazal (*sc.* Raguel), abi stroyla godi swadzebne (convivium) *BZ* Tob 8, 21, *sim. ib.* 9, 12; Swadziebnych darow sponsalia (non habet rex sponsalia necesse I Reg 18, 25) 1471 *MPKJ* V 37; Manubie dicuntur sponsalia swadziebne dary (II Reg 8, 12) *ib.* 39; Poczyrpnyczye y nyesczye starosczye svadzebnemv (architriclino Jo 2, 8) *Rozm* 209; Vzral yednego czlovyeka nye odzyanego odzyenym svadzebnym (veste nuptiali Mat 22, 11) *ib.* 413; Przyaczyelyv, yakosz tu wschedl ny mayącz odzyenya svadzebnego (vestem nuptialem Mat 22, 12)? *ib.*

Swadźba *formy*: *n. sg.* swadźba 1414 *R* XXIV 51. 52, *ca* 1420 *ib.* 82, XV *p. pr. R* XXII 343, *etc.*; ~ *g. sg.* swadźby *BZ* Gen 29, 27. 30. Ruth 1, 13, *Rozm* 207; ~ *d. sg.* swadźbie *Sul* 106, *Rozm* 39. 412. 488; ~ *ac. sg.* swadźbę *Sul* 47, *BZ* Gen 34, 9. Ex 21, 10, *etc. etc.*; ~ *l. sg.* (na) swadźbie *Rozm* 204. 205; ~ *n. pl.* swadźby XV *p. post. R* I s. XXXIX; ~ *ac. pl.* swadźby 1471 *MPKJ* V 12, 1484 *Reg* 710, *Rozm* 182; ~ *l. pl.* (w) swadźbach *BZ* Jos 23, 12.

Znaczenia: **1.** '*ślub, zawarcie małżeństwa, nuptiae*': Dicuntur enim Polonice nupcie swaczba, quod sonat uno modo quasi swa doba, quod videlicet significat simile, conveniens vel congruum sibi... Vel dicitur swadzba quasi swacz dba, id est propria curat... Vel dicitur swadzba quasi swa dwa... Eciam dicitur swaczba quasi swadz wa (*pro* dwa) id est connexio et coniunccio... Et adhuc dicitur swaczba convertendo sillabas... ba swacz, quod sonat tua est 1414 *R* XXIV 51—2, *sim. ca* 1420 *ib.* 82, XV *p. pr. R* XXII 343—4, 1466 *R* XXV 136, *etc.*; Vydzalo szą gest nam..., abi gdy maczerzs vmrze, synowye nye prosili... ktorey cząsczy oth oczcza pirzvey, nysly wthorą swadzbą slvby, tho gest zoną poymye (antequam ad secundas nuptias convolabit) *Sul* 47; Po smyrczy mąnza yey ve wsy..., yako dlugo kv wthorey swadzbye (ad secundas nuptias) nye poydzye, w pokoyu bandzye myąnszkacz *Sul* 106; Synu memu szlubyla syø dzewka wasza, dayczye gemv yø zonøø a sgednaymi spolu swadzbø (conubia 1471 *MPKJ* V 12: swadzby) *BZ* Gen 34, 9; Gestli bødzecze chczecz... s nimi syø smyeszacz w szwaczbach (cum eis miscere conubia) *BZ* Jos 23, 12; Drzewyey bødzeta babye, nyszly swadzbi s nymy doczekacye (quam nubatis) *BZ* Ruth 1, 13; Svaczby (nuptias) v myerzączcze myely (*sc.* Ezeici) *Rozm* 182.

2. '*uczta weselna, cena nuptialis*': Przyprawy dzewcze sfadzbøø (nuptias) *BZ* Ex 21, 10, *sim.* XV *p. post. Kałużn* 283; Bødzesz gego prosycz, abi przyszedl na mø swadzbø (ad nuptias) *BZ* Tob 9, 3, *sim. ib.* 9, 7. 10, 1, *EwZam* 303, *Rozm* 204, *etc.*; Braly szlub y vczynyly szwaczbą *OrtOssol* 84, 4, *sim. OrtMac* 114; Braczya nyc mayą chodzyczy na nyepoczlive gody y svadziby (inhonesta convivia vel spectacula) 1484 *Reg* 710; Trawyenye a szwadzby kosthowne (nuptiae sumptuosae) skoda bez vzythka XV *p. post. R* I s. XXXIX; Tako Iozeff... napravyl potrzeby domove kv svey svaczbye (ad suas nuptias) *Rozm* 39, *sim. ib.* 412. 488; Trzeczye *slowo Bethffanya po greczkv, od tego czo szye stało na svaczbye (in nuptias) *ib.* 204, *sim. ib.* 205; A tesz movyą, yschby ⟨ji⟩ Krystus vezval s tey svaczby (ex hiis nuptiis), kyedy zoną chczyal slubycz *ib.* 207; Kyedy bądzyesch proschon na svaczbą (ad nuptias Luc 14, 8), nye szyaday na vyssche myescze *ib.* 380.

3. '*związek małżeński, matrimonium* (*?*)': Napelny tydzen dny tey to swaczbi (copulae) *BZ* Gen 29, 27, *sim. ib.* 29, 30.

Swadźbić się '*zawierać związek małżeński, matrimonium inire*': Bo gest to to prawo dzewek Salfaad od boga vidano, zeby syø swadzbili s kimze chczø (nubant quibus volunt), ale tilko lvdv s swego pokolenya *BZ* Num 36, 6.

Swak *formy*: *n. sg.* swak 1400 *StPPP* VIII nr 9802, 1417 *Pyzdr* nr 501, 1427—31 *Zab* 538, *etc.*; ~ *g. sg.* swaka 1461 *KsNWarsz* I nr 542; ~ *d. sg.* swakowi 1459 *StPPP* II nr 3640, 1479 *StPPP* XI 266; ~ *ac. sg.* swaka 1418 *TPaw* VII nr 450, 1456 *AcLubl* II; ~ *i. sg.* swakiem 1426 *Pyzdr* nr 809, 1450 *Monlur* III 193, 1479 *StPPP* IX nr 897; ~ *n. pl.* swakowie XV *p. pr. R* XVI 339; ~ *ac. pl.* swaki 1449 *Przem* II nr 521.

Znaczenia: **1.** '*mąż siostry, maritus sororis*': Venceslaus... est sibi carnalis sororius swak 1417 *Pyzdr* nr 501; Causa Stephani pellificis cum Barthossio, riuali suo vlg. swak 1447 *Monlur* III 153; Szwak sororius 1475 *Wisl*

nr 301; Quando una pars conqueritur erga adversam partem, videlicet contra rivallum al. szwąka pro patrimonio et matrimonio, et pro tota groda post sororem germanam relictam XV *p. post. OrtWpM* 26.

2. *'krewny, powinowaty (używane dla pokrewieństwa w ogóle lub dla poszczególnych jego rodzai, nie dających się ustalić), consanguineus, affinis (dicitur de propinquitate in universum vel de singulis eius generibus, quae discerni non possunt)'*: Clemens de Vlina, swak 1400 *StPPP* VIII nr 9802; Gerlach debet statuere Lanczmana, szwaca swego 1418 *TPaw* VII nr 450; Pany y s swym zwakem 1426 *Pyzdr* nr 809, *sim.* 1479 *StPPP* IX nr 897; Consodalis al. swak, compatres et swath 1427—31 *Zab* 538; Lichport dixit: Congregaueras tuos rivalos al. swaky 1449 *Przem* II nr 521; Swakowye rivales XV *p. pr. R* XVI 339; Mathias... cum Nicolao, suo riuali vlg. s swakem 1450 *Monlur* III 193; Szwak rivalus *ca* 1455 *JA* XIV 493, *sim. ca* 1500 *Erz* 103; Pro nepote al. za swaka 1456 *AcLubl* II; Commisit leuiro suo al. szvakoui 1459 *StPPP* II nr 3640; Swak socerus *ca* 1460 *MPKJ* II 379; Johannes... emit domum apud Nicolaum Jurga al. swaka 1461 *KsNWarsz* I nr 542; Mathis... resignavit suam totam rem... szwakovy szvemv 1479 *StPPP* XI 266; Coews swak vel riualis *ca* 1500 *Erz* 103.

Swalnik *bot.* **1.** *'żywokost lekarski, Symphytum officinale L.'*: Swalnik anagallicum 1460 *Rost* nr 3349; Swalnyk consolida nigra 1472 *ib.* nr 579.

2. *'lebiodka pospolita, Origanum vulgare L.'*: Swalnik origanum 1472 *Rost* nr 867.

~ *Bohemizm.*

Swar *formy*: *n. sg.* swar *Fl* I Prol 7, *ca* 1400 *PF* IV 752, 1437 *Rost* nr 2500, *etc. etc.*; ~ *g. sg.* swaru 1461—7 *Serm* 315v, *Pul* 17, 47; ~ *d. sg.* swaru *Sul* 48, *Dział* 39; ~ *ac. sg.* swar XV *p. pr. SKJ* I 310, *BZ* Deut 25, 11. 31, 27, *etc.*; ~ *i. sg.* swarem *Spow* 1. 8, *BZ* Neh 9, 17, 1466 *R* XXII 15; ~ *l. sg.* (w) swarze *ca* 1400 *PF* IV 753, XV *med. R* XXIV 372, XV *med. SKJ* I 49; ~ *n. pl.* swary *Sul* 72, XV *p. pr. Zab* 519; ~ *g. pl.* swarow XV *med. R* XXII 242, *MW* 33a, 1484 *Reg* 722; ~ *i. pl.* swary 1461—7 *Serm* 96v; swarmi *ca* 1428 *PF* I 495.

Znaczenia: **1.** *'sprzeczka, kłótnia, spór, niezgoda, rixa, controversia, discordia'*: Swar (rixacio) dobri powszedni iest *Fl* I Prol 7; Swar (*GlWroc* 71r: gatka, *RRp* XXIII 298: gwar, *R* XXIV 85: vadzene albo pytane, *Rozm* 557: svada) contencio (facta est autem et contentio inter eos Luc 22, 24) *ca* 1400 *PF* IV 752; W suarze (*ErzGlos* 175: w svadach) in contencione (Rom 13, 13) *ib.* 753, *sim.* XV *med. R* XXIV 372, XV *med. SKJ* I 49; Szpowadami szø..., yszeszmi szgrzeszili... szwarem (*Spow* 2: w z⟨w⟩arze) *Spow* 1. 8; Isze wszisthka szaradnoscz slow... kv szwarv (ad rixas) ludzy pobvdzayącz v czsnothlivych lvdzy... ma bycz wyarowana *Sul* 48, *sim. Dział* 39; Gdy w wyelgem dlugv... swary (rixae, *Dział* 66: swar) szą cząstokrocz wsrvszayą *Sul* 72; Convenerunt filii Israel ad Moysen et Aaron et versi in sedicionem, w szwar, dixerunt (Num 20, 3) XV *p. pr. SKJ* I 310; Swary guarra XV *p. pr. Zab* 519; Swar contencio XV *med. R* XXII 321, *sim. MW* gl. 63, *ca* 1500 *Erz* 103; Bødzetali dwa møza myecz myedzi sobø swar (iurgium) *BZ* Deut 25, 11, *sim. ib.* 31, 27; Zatwardziły sszige swe a daly sø woly swey, abi syø nawrocyly k sluszbye swey s swarem (quasi per contentionem) *BZ* Neh 9, 17; Szwar gwera *ca* 1455 *JA* XIV 493; Inquieti in cordibus suis, tonantes iurgys swari 1461—7 *Serm* 96v; Concordia sine disceptacione szgoda krom swaru *ib.* 315v; Swar concertacio (II Reg 3, 1) 1471 *MPKJ* V 39; Obiurgacio swada, schwar (Ecclus 21, 5) *ib.* 81; Boze,... zagasz plomenye suarow (extingue flammas litium)! *MW* 33a; Rixa, swar, est aliquem verbo uel facto ad maliciam provocare *MW* gl. 64, *sim. ib.* 68; Braczya... mayą sye ⟨wia⟩rovaczi nyczgody y tez svarow, klopotow myedzy sobą (litigia inter se) 1484 *Reg* 722; Wytargnyesz mye od swaru lyudzkyego (de contradictionibus populi, *Fl*: od przecywomolwøczego luda) *Pul* 17, 47; ~ Szwarmy nexibus *ca* 1428 *PF* I 495.

2. *'karcenie, upominanie, strofowanie, actus castigandi, vituperandi'*: Mule musca nocet verbere, swarem, siue minis: Cur pede sopito cursum... moraris? 1466 *R* XXII 15.

3. *'wewnętrzna rozterka, niepokój duszy, animus anxius, sollicitus'*: Gdi yusze czlowek wiproszni syą oth grzechow a yusze nye ma... swarow na swey misli..., temucz blogo XV *med. R* XXII 242; Nam vbi rancor et inquietudo, swar, gnyew a nyepokoy, cordis, ibi non potest habitare Xpc XV *med. SKJ* V 253.

4. *w błędnym przekładzie tekstu czeskiego*: Gdi vczinyly sobye cyelcza przes swar døtego (vitulum conflatilem, *Biblia taborska*: skrze twarz dutego) *BZ* Neh 9, 18.

5. niewieski, niewieści swar *bot.* *'wilżyna cierniста, Ononis spinosa L.'*: Bulago, resta bovis, oculus porci, lis mulieris nyewyeszczi swar 1437 *Rost* nr 2500, *sim.* XV *ex. GlLek* 64; Flos agri, flos campi, oculus porci nyeveszczi swar 1437

Rost nr 2621, *sim. ib.* nr 2711, XV *ex. GlLek* 66; Nyewyeszky swar buligama 1460 *Rost* nr 3409; Oculus porci, bulmago nyevyeszcy swar *ca* 1465 *ib.* nr 4482, *sim.* 1472 *ib.* nr 1087.

Swarka *cf.* **Zwarka**

Swarliwie *'kłótliwie, w sposób wyrażający opór, contentiose'*: Zawsdyscze swarliwye (contentiose) czinili przeczyw panv *BZ* Deut 31, 27. ~ *Cf.* **Swarliwy.**

Swarliwy *'kłótliwy, sprzeczający się, rixandi, litigandi cupidus'*: Nessgodne, sswarlywe 1448 *R* XXIV 354. ~ *Możliwa też lekcja* swarliwie.

Swarzenie *'sprzeczka, kłótnia, spór, rixa, controversia'*: Kv wyarowanyv wszego swarzenya alybo cetanya (ad evitandum... altercationem) *Sul* 39.

Swarzyć, Swarzyć się *formy*: *praes. ind. 1. sg.* swarzę XV *med. GlWroc* 41v; *3. sg.* swarzy 1466 *R* XXII 15; ~ *imper. 2. sg.* swarz *Fl* i *Pul* 6, 1, 1471 *MPKJ* V 79; *3. sg.* swarz *Pul* 140, 6; ~ *part. praes. act. adv.* swarząc XV *p. pr. R* XVI 347; *adi. ac. pl. m.* swarzących 1466 *R* XXII 24; ~ *inf.* swarzyć 1471 *MPKJ* V 97; ~ *fut. 3. sg. m.* swarzyć (będzie) *Fl* 140, 6; ~ *praet. 3. sg. m.* swarzył 1416 *StPPP* II nr 1476, XV *med. R* XXIV 368, 1471 *MPKJ* V 41, *etc.*; ~ *condit. 3. pl. m.* swarzyliby *BZ* Ex 21, 18.

Znaczenia: **1.** *'karcić, upominać, strofować, vituperare, reprehendere'*: Gospodne, w twoiem roserdzu ne swarz me (ne in furore tuo arguas me) *Fl* 6, 1, *sim. Pul*; Karacz mø bødze prawy v myloserdzv y swarzycz mø (increpabit me, *Pul*: swarz mye) *Fl* 140, 6; Ergo quos amo, arguo, swarze (*PF* I 204, *Serm* 149v: carzø), et castigo (Ap 3, 19) XV *med. GlWroc* 41v; Musca mouens litem formicam voce fatigat, *gl.* offendit swarzy 1466 *R* XXII 15; Exprobrauit karał, ganyl, bakał, swarzył (*var. kał.*: karal, *GlWroc* 39v: karal; exprobravit, *sc.* Iesus, incredulitatem eorum, *sc.* apostolorum Marc 16, 14) *MPKJ* V 122;

2. swarzyć się *'spierać się, kłócić się, sprzeczać się, rixari, altercari, certare'*: Johannes... remansit XV judicio, quia se in judicio cum subiudice cavyllauit ał. swarzil 1416 *StPPP* II nr 1476; Swarzącz rixantes XV *p. pr. R* XVI 347; Cum quadam vice Xpus altricaretur, szwarzil szą, cum suis detractoribus... pro iusticia XV *med. R* XXIV 368; Swarzyli-li-by sze (si rixati fuerint, *Kałużn* 283: gdy szye... zwadzą) møszowye *BZ* Ex 21, 18; Qui pugilum, *gl.* pugiłancium, pugnancium theologorum et logicorum swarzączych szą, przeczywyayączych szą, bella federat 1466 *R* XXII 24; Schwarzil schią certabat (omnis quoque populus certabat in cunctis tribus Israel II Reg 19, 9) 1471 *MPKJ* V 41; Altriceris nye wacz schią, nye swarz schią (non alterceris cum illa Ecclus 9, 13) *ib.* 79; Swarzicz schą disceptabo (cum filiis vestris disceptabo Jer 2, 9) *ib.* 97; Altercaretur vadzil schią aut swarzil (cum Michael archangelus cum diabolo disputans altercaretur de Moysi corpore Juda 1, 9) *ib.* 137; O tem, yako Pylat przyganal Zydom a svarzyl szye s nymy domavyayącz gym *Rozm* 810.

Cf. **Poswarzyć**

Swaszka *'swatka, conciliatrix nuptiarum'*: Swaszky pronube XV *p. pr. R* XVI 323; Szwaska *ca* 1455 *JA* XIV 494.

Swat *formy*: *n. sg.* swat *ca* 1420 *WokTryd* nr 140, 1427—31 *Zab* 538, 1438 *Pozn* nr 1586, 1428—69 *BiblWarsz* 1861 III 36; ~ *i. sg.* swatem 1496 *Trześn* 132; ~ *g. pl.* swatow 1472 *MMAe* XVIII nr 100; ~ *d. pl.* swatom 1471 *MPKJ* V 33.

Znaczenia: **1.** *'pośrednik przy zawieraniu małżeństwa, dziewosłąb, conciliator nuptiarum'*: Swat connubiator *ca* 1420 *WokTryd* nr 140; Swathom pronubis (uxor autem eius accepit maritum unum de amicis eius et pronubis Jud 14, 20) 1471 *MPKJ* V 33; Custodiebant convivas al. swathow, qui feminam portare debuerunt maritatam noviter 1472 *MMAe* XVIII nr 100.

2. *'starosta weselny, praefectus cenae nuptialis'*: Cum ipso fuerint Chocz de Szinicza, starosta fuit, Milejko de ibidem fuit drushko, Panek ibidem fuit swath al. architriclinus, Lelko de ibidem fuit swath 1428—69 *BiblWarsz* 1861 III 36.

3. *'zięć, gener' (?)*: Sextus (*sc.* testis) Laurencius..., sed expressit eum dominus Petrus..., quia sibi est gener al. swat et isto non wlt causam perdere 1438 *Pozn* nr 1586.

4. *wieloznaczne z powodu braku kontekstu*: Consodalis al. swak, compatres et swath 1427—31 *Zab* 538; Mathphiy... fecit concordiam... cum Aluathko Stanislao suo al. szwathem 1496 *Trześn* 132.

Swatać *'pośredniczyć w zawieraniu małżeństwa, nuptias conciliare'*: Sigismundus... desponsavit eam (*sc.* Elisabeth) filio suo Nicolao ał. swathal per medium amicorum 1491 *AGZ* XV 286.

Swawola *'nadużywanie wolności, abusus libertatis, licentia'*: Bo svavolya boga gnyeva, ray lupy, pkyel bogaczy a vschemv grzechovy yest poczathek *Rozm* 611, *sim. ib.*

Swąd *'zapach spalenizny, nidor culinae, odor taeter'*: Szwad *ca* 1455 *JA* XIV 493.

! **Swebagach** *'?'*: Ffredericus Schilling dominum Georgium Mornsteyn inculpabat occasione muralium clausurarum vlg. swebagach (*pro* swebegemach *?*) in stubis inferiori et superiori 1489 *RocznKrak* XVI 58.

Swędzić *cf.* **Uswędzić**

Swlak *bot.* **1.** *'wiciokrzew przewiercień, Lonicera caprifolium L.'*: Swlak caprifolium 1472 *Rost* nr 913.

2. *'powój polny, Convolvulus arvensis L.'*: Swlak volubulus 1478 *Rost* nr 2309; Swlak volubilis XV *ex. GlLek* 43.

~ *Bohemizm.*

Swojski *cf.* **Koper, Rumien, Rumnek, Szafran, Szczaw**

Swój *formy*: **a.** *nie ściągnięte*: *g. sg. m.* swojego *Fl* 94, 4, 1421 *GlJag* 96, *Tęcz* w. 5, *etc.*; *f.* swojej *Fl* 10, 6, 1429 *ZapWarsz* nr 2917, 1432 *ib.* nr 365, *etc.*; swoje *Rozm* 162. 499. 519; swoi *MW* 50b, XV *p. post. RozmPam* 475; *neutr.* swojego *Dek* III 3. 11. 18, *etc.*; ~ *d. sg. m.* swojemu *Fl* i *Pul* Ann 16, *Dek* IV, 1442 *R* XIX 77, *etc.*; *f.* swojej 1424 *Kal* nr 875, 1479 *ZapWarsz* nr 1492, 1484 *Reg* 710, *etc.*; swoje *Gn* 1b; ~ *ac. sg. m.* swoj 1391 *Pozn* nr 124, *Gn* 176b, *Pul* 7, 13, *etc.*; swojego XV *ex. SlArch* I příl. 23, *Rozm* 88. 238; *f.* swoję *Ksw* cr 27, *Gn* 179b, *Fl* 17, 13, *etc.*; *neutr.* swoje *Ksw* dv 9, *Gn* 177b, *Fl* i *Pul* 36, 14, *etc. etc.*; ~ *i. sg. m.* swoim *Fl* 27, 4, *Dział* 26, 1466 *TymWol* 36, *etc.*; swojem *MW* 82a, 1494 *ZapWarsz* nr 1678; *f.* swoją *Ksw* br 40, *Fl* 72, 6, *OrtOssol* 29, 3. 31, 2; *neutr.* swoim *Fl* 53, 3, 1435 *ZapWarsz* nr 514. 665, *etc.*; swojem 1493 *ZapWarsz* nr 1741; ~ *l. sg. m.* (w) swojem *Fl* 20, 9, 1419 *Pyzdr* nr 601, 1424 *Kościan* nr 1259; swoim *Pul* 20, 9, 1498 *ZapWarsz* nr 1804. 1805, *Rozm* 155. 391; *f.* swojej 1429 *Kal* nr 1035, *De morte* w. 246, *etc.*; swoje 1422 *Kal* nr 828; swoi 1400 *SKJ* III 188; *neutr.* swojem 1417 *Pyzdr* nr 502, 1447—62 *Zab* 544, 1481 *ZapWarsz* nr 1516; swoim 1420 *Kal* nr 795, 1481 *ZapWarsz* nr 1514, XV *ex. R* XXIV 96, *etc.*; ~ *g. du. f.* swoju *Fl* 9, 16; *neutr.* swoju *BZ* Gen 24, 46; ~ *d. du. m.* swoima *Rozm* 522; ~ *ac. du. f.* swoi 1400 *Pozn* nr 488, *Fl* 57, 10, 1424 *Msza* III 56, *sim.* VI. XIV, *BZ* II Par 29, 31; *neutr.* swoi 1451 *MacDod* 105, *BZ* I Par 21, 16; ~ *i. du. neutr.* swoima *Fl* 90, 4, *MW* 3a, *Rozm* 78. 228. 337; ~ *l. du. f.* (w) swoju *Fl* 75, 5; ~ *n. pl. m.* swoi *EwZam* 285; ~ *g. pl. m.* swoich *Ksw* cr 20, *Pul* 33, 22. 54, 27, *etc. etc.*; *f.* swoich *Fl* 38, 1, XV *med. Zab* 523, XV *p. post. Msza* VII 52, *etc.*; *neutr.* swoich *Fl* i *Pul* 68, 19, *OrtMac* 65, *OrtOssol* 53, 2, *etc.*; ~ *d. pl. m.* swoim *Fl* 9, 26, 1413—4 *Msza* I 261, 1498 *SKJ* III 335, *etc.*; swojem *MW* 69b; ~ *ac. pl. m.* swoje *Fl* i *Pul* 16, 16, XV *med. R* XXII 241, *ca* 1455 *Dobr* 325, *etc. etc.*; *f.* swoje *Fl* i *Pul* 17, 16, 1413 *Msza* I 261, *etc.*; *neutr.* swoja *Gn* 175a. 182a, *Fl* i *Pul* 48, 10, XV *med. Zab* 513; swoje *Fl* i *Pul* 57, 4, *BZ* Gen 22, 13, *etc.*; ~ *i. pl. m.* swoimi *Fl* i *Pul* Moys 22, 1434 *ZapWarsz* nr 500, *etc.*; swojemi XV *p. post. PF* III 289; *f.* swoimi 1477 *MPKJ* II 323, *Rozm* 40; *neutr.* swoimi *MW* 114a, *Rozm* 133; ~ *l. pl. m.* (w) swoich *Fl* 77, 64, *Fl* i *Pul* 103, 32, *OrtOssol* 60, 2, *etc.*; *f.* swoich *Fl* 13, 2, *Rozm* 338; *neutr.* swojech *Rozm* 119; swoich *Fl* i *Pul* 48, 13, *OrtOssol* 43, 3, XV *ex. MPKJ* II 324.

b. *ściągnięte*: *g. sg. m.* swego 1393 *Pozn* nr 173, 1394 *Kościan* nr 71, 1396 *Pozn* nr 192, *etc.*, *Gn* 183b, *etc. etc.*; *f.* swej XIV *ex. Pocz* 232, 1400 *Pozn* nr 483, *Fl* i *Pul* 93, 14; swe 1395 *PKKr* 242, 1396 *Pozn* nr 195, *Gn* 172b, 181a, *etc.*; *neutr.* swego *Ksw* cv 3, 1391 *Pozn* nr 92. 289, 1395 *ib.* nr 187, *Fl* 14, 6, *etc. etc.*; ~ *d. sg.m.* swemu 1386 *HubeZb* 60, 1387 *Pozn* nr 10, 1396 *ib.* nr 196, *etc.*, *Fl* i *Pul* 11, 2, *etc. etc.*; *f.* swej 1400 *Pozn* nr 443. 486, 1401 *ib.* nr 510, *etc.*, 1404 *Kościan* nr 242, *etc. etc.*; swe 1403 *Kal* nr 84. 104, 1405 *ib.* nr 140, *etc.*, 1418 *Pozn* nr 1025, *etc.*; *neutr.* swemu *Fl* 97, 4, *Slota* w. 22, 1427 *Pozn* nr 1271, *etc.*; ~ *ac. sg. m.* swego *Ksw* ar 8, 1399 *Kościan* nr 129, *Fl* II Prol 3, *etc. etc.*; *f.* swą *Ksw* cr 20, *Gn* 181 b, *Dek* VII 2. 3, etc.; *neutr.* swe 1389 *Pozn* nr 63, *Gn* 182a, *Fl* 7, 13, *etc. etc.*; ~ *i. sg. m.* swym 1388 *Pozn* nr 44, 1395 *Kościan* nr 75, 1398 *ib.* nr 46, *etc. etc.*; swem 1423 *Kal* nr 861, *GlWroc* 71r, *etc.*; *f.* swą 1391 *Pozn* nr 275, *Gn* 2a, 1401 *Pozn* nr 502, *etc. etc.*; *neutr.* swym *Gn* 5b, 1425 *ZapWarsz* nr 139, *etc. etc.*; swem *OrtMac* 115, XV *ex. MacDod* 148, *etc.*; ~ *l. sg.* (na) swem 1388 *Pozn* nr 38, 1394 *Kościan* nr 70, 1399 *Pozn* nr 367, *etc. etc.*; *m.* swem 1395 *Kościan* nr 78, 1396 *Pozn* nr 194, 1403 *ib.* nr 549, *etc. etc.*; swym 1412 *Pyzdr* nr 346, 1434 *Kal* nr 1069, 1464 *SprTNW* VIII 2, 44, *etc.*; *f.* swej 1389 *Pozn* nr 74, 1393 *ib.* nr 149, *Fl* 58, 13, *etc. etc.*; swe 1390 *Pozn* nr 80, 1397 *ib.* nr 321, *Gn* 180a, *etc.*; *neutr.* swem 1397 *Pozn* nr 342, *Ksw* cr 29, *Gn* gl. 42a, *etc. etc.*; swym *OrtMac* 131, *OrtOssol* 95, 3, 1481 *ZapWarsz* nr 1515, *etc.*; ~ *g. du. f.* swu 1401 *HubeZb* 100; *neutr.* swu *BZ* Judith 10, 17; ~ *d. du. m.* swyma *Sul* 109, *BZ* Gen 9, 22; *f.* swyma *BZ* Gen 4, 23; ~ *ac. du. m.* swa *BZ* Gen 48, 1; ~ *i. du. m.* swyma 1468 *TymSąd* 163; *f.* swyma *Gn* 4a, *BZ* Deut 19, 30; *neutr.* swyma XV *med. SKJ* V

254, *BZ* Deut 34, 4; ~ *l. du. f.* (na) swu *Gn* 5a, *BZ* IV Reg 11, 11; *neutr.* swu *BZ* Jos 4, 5; ~ *g. pl. m.* swych 1391 *Pozn* nr 121, 1398 *Kościan* nr 107, *Gn* 14a, *etc. etc.*; *f.* swych 1386 *Pozn* nr 1, 1396 *ib.* nr 303, 1400 *Kościan* nr 163, *etc.*; *neutr.* swych *Fl* i *Pul* 37, 14. 104, 27, XV *med. GlWroc* 26v, *etc.*; ~ *d. pl.* swym 1425 *Pyzdr* nr 781, *OrtMac* 127, *etc.*; swem *OrtMac* 52. 127; *m.* swym 1401 *Kościan* nr 177, 1401 *Pozn* nr 501, 1403 *Kościan* nr 198, *etc.*; swem *Rozm* 115. 136, *etc.*; *f.* swym *Gn* 11a, *Fl* 24, 10, 1404 *Kościan* nr 229, *Dział* 37. 53; *neutr.* swym 1430 *ArchTerCzchov* III 62, 13, *OrtOssol* 14, 3. 45, 1. *etc.*; swem *OrtMac* 52; ~ *ac. pl. m.* swe *Gn* 14a, *Fl* 84, 14, 1407 *Kal* nr 287, *etc. etc.*; swych *OrtMac* 57, *OrtOssol* 47, 3; *f.* swe 1395 *Pozn* nr 187, *Gn* 182a, *Fl* 7, 14, *etc. etc.*; *neutr.* swa *Gn* 182b, *Fl* i *Pul* 48, 11, *etc.*; swe 1424 *Msza* III s. 56, *sim.* IV, *OtrMac* 82, *etc.*; ~ *i. pl. m.* swymi 1389 *Pozn* nr 53, 1390 *ib.* nr 240, 1399 *ib.* nr 411, *Gn* 182b, *etc. etc.*; swemi *Rozm* 111. 210. 365, *etc.*; *f.* swymi *Fl* i *Pul* 108, 24, 1418 *Kościan* nr 655. 655a, *etc.*; swemi *MW* 93a, *Rozm* 18. 31. 168. 283; *neutr.* swymi *Fl* i *Pul* 61, 4, 1415 *Kościan* nr 547, *etc.*; swemi *OrtMac* 96; ~ *l. pl. m.* (po) swych 1395 *Kościan* nr 21, 1399 *ib.* nr 119, *Fl* i *Pul* 77, 64, *etc.*; *f.* swych 1400 *Kościan* nr 149, XV *med. R* XXII 246, *MW* 92a, *etc.*; *neutr.* swych *Fl* 58, 8, *Rozm* 79. 293.

Układ znaczeń

I. *zaimek dzierżawczy odnoszący się do podmiotu*: **1.** *w 3. os. liczby pojedynczej* ʻ*jego, jej, jego, suus*ʼ: **a.** *o przedmiotach, ziemi, majątku, żywym dobytku itd., które są własnością podmiotu, pochodzą od podmiotu (list, pismo itd., dar, ofiara itd.), są używane przez podmiot*; ~ pojć swoją drogą ʻ*pójść wybraną przez siebie drogą, viam a se electam sequi*ʼ; ~ ʻ*dotyczący siebie, ad se pertinens*ʼ; ~ na swą personę ʻ*na siebie, in se*ʼ; ~ **b.** *o ciele i częściach ciała człowieka, zwierząt, roślin*; ~ **c.** *o właściwościach, stanach, czynnościach przysądzonych podmiotowi*; ~ **d.** *o osobach związanych z podmiotem pokrewieństwem lub powinowactwem*; ~ **e.** *o osobach związanych z podmiotem innymi (niż pokrewieństwo lub powinowactwo) stosunkami społecznymi* 512

2. *w 1. os. liczby pojedynczej*: ʻ*mój, meus*ʼ: **a.** *o przedmiotach (jak wyżej)*; ~ **b.** *o ciele i częściach ciała (jak wyżej)*; ~ **c.** *o właściwościach, stanach (jak wyżej)*; ~ **d.** *o stosunkach pokrewieństwa (jak wyżej)*; ~ **e.** *o innych stosunkach społecznych (jak wyżej)* 515

3. *w 2. os. liczby pojedynczej*: ʻ*twój, tuus*ʼ: **a.** *o przedmiotach (jak wyżej)*; ~ **b.** *o ciele i częściach ciała (jak wyżej)*; ~ **c.** *o właściwościach stanach (jak wyżej)*; ~ **d.** *o stosunkach pokrewieństwa (jak wyżej)*; ~ **e.** *o innych stosunkach społecznych (jak wyżej)* 515

4. *w 3. os. liczby mnogiej*: ʻ*ich, quod ipsorum est*ʼ: **a.** *o przedmiotach, które są własnością podmiotu (jak wyżej)*; ~ **b.** *o ciele i częściach ciała (jak wyżej)*; ~ **c.** *o właściwościach, stanach (jak wyżej)*; ~ **d.** *o stosunkach pokrewieństwa (jak wyżej)*; ~ **e.** *o innych stosunkach społecznych (jak wyżej)* 516

5. *w 1. os. liczby mnogiej* ʻ*nasz, noster*ʼ: **c.** *o właściwościach, stanach (jak wyżej)*; ~ **e.** *o innych niż pokrewieństwo stosunkach społecznych (jak wyżej)* 516

6. *w 2. os. liczby mnogiej* ʻ*wasz, vester*ʼ: **a.** *o przedmiotach (jak wyżej)*; ~ **b.** *o ciele i częściach ciała (jak wyżej)*; ~ **c.** *o właściwościach, stanach (jak wyżej)*; ~ **e.** *o innych niż pokrewieństwo stosunkach społecznych (jak wyżej)* 517

II. swoj *w postaci urzeczownikowionej*: **1.** *o ludziach, de hominibus*: ʻ*krewny, bliźni, rodak, ziomek, zaufany, consanguineus, proximus, qui in eadem civitate natus est, familiaris*ʼ 517

2. swe *(o przedmiocie lub przedmiotach)*: ʻ*to co jest własnością podmiotu, stanowi jego własność, quod subiectum habet, possidet*ʼ; ~ mieć za swe dosyć ʻ*otrzymać pełne zadośćuczynienie, plenam satisfactionem accipere*ʼ 517

Znaczenia: **I.** *zaimek dzierżawczy odnoszący się do podmiotu*: **1.** *w 3. os. liczby pojedynczej*: ʻ*jego, jej, jego, suus*ʼ: **a.** *o przedmiotach, ziemi, majątku, żywym dobytku itd., które są własnością podmiotu, pochodzą od podmiotu (list, pismo itd., dar, ofiara itd.), są używane przez podmiot*: Yse mał vpominacz (*sc.* Sędziwoj) P[...]kego o ten dług, gdze bi go ne vipomi⟨nał⟩, mu mal dacz swich (*leg.* z swych) cobil czso lepszi zrze⟨biec⟩ 1386 *Pozn* nr 1, *sim.* 1396 *ib.* nr 303; Jaco pani szastauila swe dobro i cupila trzeczo czanscz Kuropatnik 1389 *ib.* nr 63; Jacosm przi tem bil, ysz mal Szeczsław dacz Dobe⟨sła⟩ue czterdzi⟨e⟩szczi grzywen na swey

(1429 *Kal* nr 1035: swoyey) czø⟨ś⟩czy na Dambrowe *ib.* nr 74, *sim.* 1409 *ib.* nr 793, 1427 *Kościan* nr 1292; Czo Micolay ranil Wlostowego ⟨si⟩estrzincza, to gi ranil na swe dzedzine 1390 *Pozn* nr 80, *sim.* 1397 *ib.* nr 321. 340, 1412 *AKH* III 195, *etc.*; Jaco Wichna myala list starosczin na pyandzesønt grziwen na Boruchowe swego wyana, ale ye sgorzal 1391 *Pozn* nr 92, *sim.* 1414 *Kal* nr 441; Iako Stanislava vnossla swoy posak na Kiszewo 1391 *Pozn* nr 124, *sim.* 1406 *ib.* nr 599, *etc.*; Czo Bartholome⟨j⟩ szaluge na J⟨aku⟩sse, tho Beatha kupila za swe *penase 1393 *Pozn* nr 296, *sim.* 1423 *Kal* nr 696; Czo ranil Marcin Iacuba, to go ranil na swem dobrze 1397 *Pozn* nr 342; Iaco Troyan ne kazal Wawrzincewi swey (1402 *Kościan* nr 188: swe, *sim.* 1405 *Kal* nr 143) wszy 1400 *Pozn* nr 483, *etc.*; Iaco Jandrzich ne prziwodl na Potrassza Brzechwy ani mu potrzeb dawal swego (*leg.* z swego) domu 1400 *Pozn* nr 485, *etc.*; Gestcy gy on byl svim... skarbem daroual *Gn* 180b; Łocziszko swe (arcum suum, *Pul*: łuk swoy) nawodl iest *Fl* 7, 13; Strzali swe (sagittas suas, *Pul*: swoye, *sim. Fl* i *Pul* 17, 16) *goraiocymy vczinil iest *Fl* 7, 14; Gdze Mikolay na swey czanszczi pol stawu vkazał, tam... Ochna kazal⟨a⟩ swim ludzem... szeczi pobracz 1401 *Pozn* nr 501, *etc.*; Yako Marcin Luthogneowi podal swø (1426 *ZapWarsz* nr 172: swoya) czøscz, ni⟨c⟩sz sobe ostawagøcz 1402 *Kal* nr 56, *etc.*; ⟨J⟩ako Jacus wicupil svimi penødzmi prauimi... thø *czoscz 1405 *Kal* nr 147, *sim.* 1412 *Kościan* nr 463, 1415 *Kal* nr 481; Yako Olbracht... o tho mu szø svim listem szapiszal 1407 *Kal* nr 216; Swø pyeczancz mal zaweszicz, a tego ne uczinil 1409 *Kościan* nr 405, *etc.*; Yze pansky rambyl chrosth ku yazowy..., gdze sprawne mal podlug swych łysthow ku ribemu lowyskv, czso potrzeba 1423 *AKPr* VIIIa 163; Jaco *yesd Micolay... pusczil proszno kony, szrzebcza y cobil Jaronemu swich wlosnych 1427 *Pozn* nr 1251; Jakom ya Micolay⟨a⟩ ne prosszil, by za mø swe lisky w Sszydow zastawil 1432 *ZapWarsz* nr 405; Jako ya tho wem, *Margorzantha Micolaiewych ne posczwala ganszy szwoymi pszy 1434 *ib.* nr 500; Czo Pyotr bral p[o]czoli, tho bral swogye (*OrtOssol* 14, 4: szwe, *sim. ib.* 15, 1, *etc.*) 1438 *ib.* nr 853; Mnye dzeya vrzeszyen, iusz naszyenye szvoye kaszdi szey *ca* 1455 *Dobr* 324, *sim.* XV *ex. R* XXIV 96, *Rozm* 335; Mozely myasto szwą (*OrtMac* 41: szwoya) pyączączą (suo proprio sigillo) szwą rzecz szwyathczycz? *OrtOssol* 37, 4; Czokoly ten vmarły szwych rzeczy albo gymyenyą (bonorum suorum) dal *ib.* 49, 1, *sim. Dzial* 65, *OrtMac* 60; Tedy... ona... moze vczynycz... szwym (*leg.* z swym, *OrtMac* 115: szwem) wyanem, czo chcze *OrtOssol* 85, 3; Kaszdy ma stacz pod swą chorągwą *Dzial* 7, *sim. ib.* 8; ⟨G⟩dy mąsz vmrze, tedy szona przy wienye swem ma ostacz *ib.* 43, *sim. ib.* 61; Thakyem chwala w zyemy szwe (*Rozm* 48: svey, *sim. ib.* 199, *etc.*, XV *ex. R* XXIV 96: svogyey, *sim. Rozm* 375) zachowawa *MW* 69b; Kazal Pylat stolyecz... przygotowacz przed szwoym (*Rozm* 26: svym) palaczem XV *p. post. RozmPam* 474; Vesel szye, yze krol... raczyl czyebye szamą vybracz oblyvbyenyczą svemv przybytkv (in sponsam sui thalami) *Rozm* 41; Iozeph vyodacz sve *dobycząta y vczynyl ym yasly *ib.* 63; Ostavyl Phylyppa, brata svego, opyekalnykyem krolestva svoyego *ib.* 112; Przyklad o dobrem naszyenyv... svyąthy Maczyey pysze v kxyągach svoych *ib.* 338; ~ pojć swoją drogą *'pójść wybraną przez siebie drogą, viam a se electam sequi'*: Iozeph vschlyschal pomocz anyelską, s vyelykyem veszełym poschedl svoyą droga (per viam suam ivit) *Rozm* 90; ~ *'dotyczący siebie, ad se pertinens'*: Tenczy ysty czeszarz kazal byl vczynycz svoy obraz (imaginem ipsius) na slvpyc *Rozm* 70; ~ ~ na swą personę *'na siebie, in se'*: A on... przylyczyl szobye pyathnasczye grzywyen szyszku na swą perszoną *OrtOssol* 41, 2, *sim. OrtMac* 47; ~ **b.** *o ciele i częściach ciała człowieka, zwierząt, roślin*: Nye ymal, gdeby suoiø glouø podklonil *Kśw* cr 27, *etc.*; Chczała szø gest ona sviima røkama dothknøcz tego to mastha byla *Gn* 4a; Dzeczøthko... gestcy ona na sfv *roku bila noszyla *Gn* 5a; Gest on na ne swø røkø bil flosyl *Gn* 181b, *sim. Rozm* 77; Pokløknøfsy on na swa kolana, gestcy on byl... p⟨ro⟩syl *Gn* 182b, *etc.*; On to ymø bose Xt gest f svich vscech y f svem sercv mal *Gn* gl. 42a; W uczinkoch røku swoiu (manuum suarum, *Pul*: w uczynku yego) polapon iest grzesznik *Fl* 9, 16; Roserdze gim podlug podobenstwa wøszowego, iaco zmye (*leg.* żmije) gluchey y zacyskaiøczey vszi swoie (aures suas) *Fl* 57, 4, *sim. Pul*; Prawi... røcze swogi (suas, *Pul*: swoye) umyie we krwy *Fl* 57, 10; Pleczoma swogima (scapulis suis, *Pul*: swyma) zaslony czebe *Fl* 90, 4; Sznamyeniczye mowy ewange⟨list⟩a, eze Xpus, nysze mowil, vsta swa otworzil XV *med. R* XXII 235; Profitebatur ore proprio wysnal vstama swyma XV *med. SKJ* V 254; Snyoswszy wyadro s pleczu swoyu (de humero) y rzekla my *BZ* Gen 24, 46; A gdisz weszla przed oblycze gego, natichmyast bil iøt od swu oczu (in suis oculis) Olofernes *BZ* Judith 10, 17; Zyemya daye svoy plod (germen suum)

rozmaythych zyol, drzeuo daye svoy ovocz podlvg czaszv szvego *Rozm* 6; Symeon... ny myal vmrzecz, alyeschby vzryal svoyma oczyma (nisi prius videret Luc 2, 26) Iesv Crista *ib.* 78, *sim. ib.* 228; Kyedy Iesus popelnyl rok od svego vrodzenya..., poczal prosto stacz a chodzycz na svych nogach przeze wschey pomoczy *ib.* 98; Kazal ym... rzekącz, aby kazde slomyenye nathychmyasth [aby] szye vroczylo y *przyloczylo szye svemv staw (*leg.* stawu) *ib.* 124; Lew poklaknawschy na swa (*Rozm* 63: swe, *etc.*) kolana, dal yemv chvala *ib.* 138, *sim. ib.* 532. 535; Myal (*sc.* Jesus) vyelye tyszyączy ran v svoyem zyvoczye *ib.* 822; ~ **c.** *o właściwościach, stanach, czynnościach przysądzonych podmiotowi*: Sirce iego iemu doracy, yzbi... suogich grehow sirdecne załoual *Kśw* cr 20, *sim.* XV *med. R* XXII 238, *etc*; Ne ymal w suem narodeny, gdebi suø g⟨łowę podkłonił⟩ *Kśw* cr 29, *sim. Rozm* 99; Pouada nam... suoie presmerne ucessene *Kśw* dv 9, *sim.* XV *ex. SKJ* I 147; Iako Ian ne vpominal mi sø swego praua, kedi... do podsøthka ial 1391 *Pozn* nr 289, *etc. etc.*; Esz Katherina bila [t] w trzimanu do szwe szmerczi dzedzini 1395 *PKKr* 242; Jaco Marcin bil na swem rocze f Szamotulech 1396 *Pozn* nr 194, *sim. Dział* 33, *etc.*; Iaco Hanczin møsz za swego ziuotha ne bil w dzirszenu tey dzedzini 1399 *Pozn* nr 376, *etc. etc* ; On vasz ma swø smerczø odkupicz *Gn* 2a, *sim.* XV *med. R* XXII 247, *etc.*; Abicz on nasz svim vbostwem vczinil bogathe *Gn* 5b, *sim.* XV *p. post. GlDom* 62, *Rozm* 796; Tenczy gest swe (*Rozm* 127: svoye) fszythky dniy drapeszø byl *Gn* 14a, *etc.*; Gesthcy mv on thamo *sfwogø... tagemniczø vkaszal byl *Gn* 179b, *etc.*; W roserdzu swoiem (in furore suo, *MW* 94a: szwem, *Pul*: swoym) zamøcy ie *Fl* 2, 5; Przemogl w ieszutnosci swoiey (in vanitate sua, *Pul*: w proznoszczy swoyey, 1484 *Reg* 723: szvey, *etc.*) *Fl* 51, 7, *etc.*; Sprawedlnoscz... poloszy na drodze chodi swe (gressus suos, *Pul*: swoye) *Fl* 84, 14; Wesselycz se bødze gospodzyn we wsyech skutczyech swych albo swogych (in operibus suis, *Pul*: w dzelyech swoych) *Fl* 103, 32; Zachmvrzyl rzeczy albo slow swych (sermones suos) *Fl* 104, 27, *sim. Pul, etc.*; Czso ranil Dobrogost *Micolaie, to gy ranil swim poczøtkem przes gego vini 1406 *Pyzdr* nr 271, *sim.* 1418 *Kal* nr 647, *etc.*; Yako Yagneszka ne bila nykdy w dzerszenu po szwim dobiczu... Yanowy czanszczy w Bogwedzech 1425 *Kal* nr 926; Eze mial sswoym prawem dowiescz, a nye dowyotl 1439 *TymSąd* 137, *sim. OrtOssol* 33, 2, *etc.*; A przyszlolyby tho dzyeczą ku szwym (*OrtMac* 52: szwem) lathom (ad annos suos), tho gest daley dwanaczye lath *OrtOssol* 45, 1, *sim. ib.* 14, 3; Vtenczass przyschla yedna wdova, na ymye prorokyny..., yvsz podst[r]arzala w svych lyeczyech (haec processerat in diebus multis Luc 2, 36) *Rozm* 79; W dzyeczyączem stadle tako szye vodzyl, yschby wschytkye przeschedl svym zyvotem a svoymy (*RozmPam* 475: swymy) vyelyebnymy obyczaymy *ib.* 120; ~ **d.** *o osobach związanych z podmiotem pokrewieństwem lub powinowactwem*: ⟨Ja⟩co Swenthosław ne dzelen bil ⟨wt⟩enczasz swym (*leg.* z swym) oczczem, kedi mu ⟨ko⟩ne pocradzoni 1388 *Pozn* nr 44, *sim.* 1398 *ib.* nr 394, *etc.*; Jaco Jasek ne przekopal swymy (*leg.* z swymi, *OrtOssol* 60, 1: szwogymy) syny Ceselske groble 1390 *Pozn* nr 240, *etc.*; Isz Thomislaf vzøl po szwei szene po Margorzacze 400 grziuen poszagu 1393 *Pozn* nr 149, *sim.* 1412 *ib.* nr 881; Jako Gertruda ne vszøla poszagu v szwego ocza 1393 *ib.* nr 173, *etc.*; Is Katharzina trzimała Rogaczewo trzi lata s pocogem po swem møsu 1395 *Kościan* nr 78, *etc* ; Isze Szechna ne v⟨zi⟩øla ot swe (1413 *Kościan* nr 475: swey, *sim.* 1437 *Pozn* nr 1581, *etc.*) bracze nigednich penøndzi za Konarszke 1396 *Pozn* nr 195, *sim.* 1408 *Kal* nr 264; Jako D⟨zi⟩erzsek po yego *Ocze czocze blischy gest kv *Klonowfcu nysz Paszek po swich starsich 1399 *Kościan* nr 119, *sim.* 1426 *ib.* nr 1163; Jaco Jaroslaws dal plat swym sinowczom 1401 *Kościan* nr 177, *etc.*; Spalycz czyalo szwyąthe chczely, Jesuss mathką swą (*ca* 1500 *SprTNW* V 14: szwoyą) obronyl *ca* 1500 *SprTNW* V 13, *sim. Rozm* 57, *etc.*; ~ Gerusalem..., kelkocrocz chczyalem syny tvoye [...], yako zbyra kokosch kvrząta svoye (pullos suos Mat 23, 37) pod szkrzydla, a nye chczyalosz *Rozm* 419; ~ **e.** *o osobach związanych z podmiotem innymi (niż pokrewieństwo lub powinowactwo) stosunkami społecznymi*: Isz Sziman ne poslal swich ludzi na Parcowo 1391 *Pozn* nr 121, *etc.*; Jako Staszek wiprauil Thoma, szwego rankoma ot [o] Yagneszky o trzidzeszci griwen 1397 *ib.* nr 346, *etc.*; Iszem *byul poszlem do Andrzea o tego człoweka..., iszby pomogl swym (*leg.* z swym) scholtissem prawa 1398 *Kościan* nr 46, *sim.* 1434 *Pyzdr* nr 1088, *etc.*; Wszem neprzyaczelom swogim (*Pul*: swym) bødze panacz (omnium inimicorum suorum dominabitur) *Fl* 9, 26, *etc.*; Ne odpødzil gospodzin luda swoiego (plebem suam) *Fl* 94, 4, *sim.* 1421 *GlJag* 96; Gospodzyn... da czesarztwo krolu swogemv (regi suo, *Rozm* 798: svemv) *Fl* Ann 16, *sim. Pul*; Jsze pan Borek vkazal mną na slachcziczu na swem chleboieczcu rąna

rzekacz 1432 *Pozn* nr 1385, *sim. ib.*; Eze myal (*sc.* Tworek) polozicz szedmyoro yednanye s braczą a Stanislaw swoya (*leg.* z swoją) stroną czworo 1445 *(?) ZapWarsz* nr 843; Ma (*sc.* pan) gemv oszadzycz szwych szyeman *Ort-Ossol* 47, 3, *sim. OrtMac* 57; Roszdzelą gy szwoyv (*leg.* z swoją, *Rozm* 487: swą) mylą *De morte* w. 291, *sim. Rozm* 486; Yesthly gonyecz brata naschego prziyedze... k nam, thedy ya wszyądą na schyyą woyskv swemv 1500 *ListTat* 174; Gegoz (*sc.* męża) Anna z vyelykym veszelym... *przyąla yako svego gospodarza *Rozm* 7, *sim. ib.* 146; Marya... wschech szvych tovarzyschek czynylą szyą nyschą *ib.* 18; O tem, yako myly Iesus zakazal svoyey matce myley... y dvyema svoyma zvolyenykoma, aby za nym nye chodzyly do Ierusalem *ib.* 522. ~ ~ *Przykłady użycia zaimka* swój *w odniesieniu do podmiotu w 3. os. liczby pojedynczej stanowią ponad 4/5 całej dokumentacji tego hasła w materiałach* Słownika staropolskiego; *pozostała część przypada na wszystkie inne osoby (przy podmiocie w 1. i 2. os. liczby mnogiej znikomo przykładów).*

2. *w 1. os. liczby pojedynczej:* ‘*mój, meus*’: **a.** *o przedmiotach (jak wyżej):* Jaco sczom (*pro* czsom) dobila na Koblu swich owecz 1400 *Kościan* nr 163; Bødø strzedz drog swogich (meas, *Pul*: swych) *Fl* 38, 1; Yakom wnyosla trzidzeszcy grzywen swych penandzy do Ostrowa 1420 *Pyzdr* nr 680; Jacom ya ne oral Ondrzeiowi roley, ale swø 1421 *ZapWarsz* nr 15, *sim.* 1423 *Pyzdr* nr 735; Ysze, csom wszal, tom wszal w swem (1434 *Kal* nr 1069: swym) lesze 1428 *Kal* nr 1019, *sim.* 1429 *Pyzdr* nr 929, *etc.*; Yakom ne szpusczyl szwey czanszczy w Pruszy... braczey szvoyey 1424 *Kal* nr 875; Jakom ya ne po⟨sz⟩czwala Micolayewych ganszszy szwoymy pszy 1434 *ZapWarsz* nr 500; Jacom ya ne szpasl Jacubowy zitha szwoym (1469 *ZapWarsz* nr 1321: swym) bidlem szylą 1435 *ib.* nr 665, *sim. ib.* nr 514, 1471 *ib.* nr 3034; Ia szya nath nyemy pomsczyla, a swa kosza vczeszyla *De morte* w. 238; ~ **b.** *o ciele i częściach ciała (jak wyżej):* Poklonyenye, moy... namyleyschy, thobye dawam, ysch czya w szwem (1447—62 *Zab* 544: szwogyem) szerczv vstawycznye myewam 1447—62 *Zab* 544; Racz rzuszycz (*pro* rzuczycz) oth szebye kosza, acz swoya glova pothnyosza *De morte* w. 102; ~ **c.** *o właściwościach, stanach (jak wyżej):* Gakobichcy ga svoge duszy nalasl sbauene *Gn* 1 b; Com sgrzeszyl, cudze grzechy obmavyayancz..., a szwogychem (*Spow* 3. 5. 6: svych, *sim. SkargaWroc* w. 23) szya spowyadacz nye vmyal *Spow* 5; Yakom ia nye puszczila swego prawa swim dzeczem w dzyal 1425 *Pyzdr* nr 781, *sim.* 1444 *ib.* nr 1263; A tego my zal, bom to movyl swey (*leg.* z swej, *SkargaPloc* w. 6: szwogyey, *SkargaWroc* w. 6: swe) gluposczy 1464 *AcPosn* I 366; A wszdy yusz lath przeszlo vyelye, gdy pozyvam swego panszthwa *De morte* w. 325; Halerzem lakomo szbyeral, szwoy zyvoth roszpusthnye chowal *SkargaPloc* w. 30; ~ Byerza to na szwa duscha y na swa czescz, yszem byl w poszelstwe oth Przecha do scholtyszewey 1427 *Pozn* nr 1272; Byerzą tho cu swey tczy y cu mey duschy, yzem bił f poselstwye oth Scepana do pana Pyotra Obrzyczkego 1430 *ib.* nr 1526, *sim. ib.* nr 1378; ~ **d.** *o stosunkach pokrewieństwa (jak wyżej):* Jacom swemv sinowy ne kazal jechacz 1386 *HubeZb* 60, *sim.* 1409 *Pozn* nr 667, *etc.*; Yszem nye sachowala swego møsza scarbu szyedmydzeszanth grzywen 1420 *Pyzdr* nr 681, *sim.* 1429 *ib.* nr 916, *etc.*; Jakom ya czelethnyka thwego... nye sbyl... przes syna przes swego (XV *ex. SlArch* I příl. 23: szwoyego) 1477 *ZapWarsz* nr 1456, *sim.* 1499 *ib.* nr 1831; ~ **e.** *o innych stosunkach społecznych (jak wyżej):* Yakosim nye kasal swym ludzem szyecz Jandrzeyewey lanky 1418 *Pyzdr* nr 536; Jacom ya nye ranczył za Nicla, swego sługą, Maczeyewy 1427 *Kościan* nr 1231; Yako gdym yeszdzył oth pana swego do pana Sandzywoya 1429 *Pyzdr* nr 988, *sim.* 1427 *ib.* nr 843, *etc.*

3. *w 2. os. liczby pojedynczej:* ‘*twój, tuus*’: **a.** *o przedmiotach (jak wyżej):* Gacz tobe, Drusiana, kaszø boszø moczø, aby thy natichmasth... do suego domu sla *Gn* 183 b, *sim. Rozm* 303; Ne byersz *yemena czudzego, naczynym vdzelay swogego (*Dek* III 1. 2. 4. 6, *etc.*: swego) *Dek* III 3. 11, *etc.*; Chovay szobye poczthy szwoye, roszdrasznysz mya tyle dwoye *De morte* w. 153; Jakosz thy mnye popasl syano w brogv... gwalthem sthadem swoyem 1493 *ZapWarsz* nr 1741; Byszkupye krakowszky, racz bronycz szwey Polszky! XV *ex. PF* IV 623; O kxyaza zlosczyve..., czemv drapasch sve odzyenye ? *Rozm* 727; ~ **b.** *o ciele i częściach ciała (jak wyżej):* Vidzales yø oczima swima (oculis tuis) *BZ* Deut 34, 4; S virzchem okrøglem pissi b, bodri thako napissesch ssvee *Park* 413; Slodka matko moya, nye pusczay takyego smatkv any boleyszczy na sercze svoye (*Rozm* 447: sve, *sim. ib.* 500) *Rozm* 168; O Iudaschu..., kakoszye (*leg.* kakoś sie) nye ląkł polozycz vsta svoye nyeczyste na oblycze tvego Crista ? *ib.* 619; ~ **c.** *o właściwościach, stanach (jak wyżej):* Suøta Katerina... y ty [...], ⟨jeż są⟩ v blødnem stadle lezaly, ty iesc suoiø naukø otuodila *Kśw* br 40; Prosy za to twey miloszcy,

vdzel nam wszem swey radosczy *Słota* w. 114; Thysz cznothamy szwimy (*MW* 93a: szwemi) zaszluzyla, yzesz mathką bozą porodzyla *MW* 92b; Ne tracz dvsze sve (XV *ex. GlWp* 30: szwoyey) o czvcz penvcz *SkargaWroc* w. 45; W lasczye szwogyey nąsz zachoway XV *ex. MacDod* 137; Nye ostavyą v tobye kamyenya na kamyenyv tegodla, yzesch nye poznalo czaszv navyedzenya svego (tempus visitationis tuae Luc 19, 44) *Rozm* 448; ~ **d.** *o stosunkach pokrewieństwa (jak wyżej)*: Chczesli myecz laska *bozu, czci ocza y matka swoya (*Dek* VII 2. 3: swa) *Dek* III 2. 3. 5. 6, *etc.*; Adamye,... domyeszcz nasz, szwe (*Bogur* B: thwe) dzyeczy, gdzye krolvyv angely *Bogur* DEF; Szwych starszych nykdy nye gnyewą ('gniewaj')! *Aleksy* w. 73; ~ **a.** *o innych stosunkach społecznych (jak wyżej)*: Nye swaczy na svego blisnego... svadeczstva falssiuego *Dek* III 2. 3. 5, *etc.*; Przeczivisz szø swogemu wrogu *Dek* IV; Vipraw swe rancoyme a opraway, acz s kim czo masz 1407 *Kal* nr 287; Mathko bosza..., przymi gy za slugø swego! *Słota* w. 106, *sim. ca* 1450 *PamLit* IX 318, *etc.*; Iozeffye, synv Davydow..., nye lyekay szye wzyącz swą oblubyenczą tovarzyschką swa (noli timere accipere Mariam coniugem tuam Mat 1, 20)! *Rozm* 56.

4. *w 3. os. liczby mnogiej*: 'ich, *quod ipsorum est*': **a.** *o przedmiotach (jak wyżej)*: Te tho gysthe noczy pastiirze szøcz ony byly svog dobitek pasly (erant... custodientes... super gregem suum Luc 2, 8) *Gn* 176b; Ony swe sbosze szøcz ge bily rosprzedaly *Gn* 182a; Grzeszny nawedli *lociszcze swoie (arcum suum) *Fl* 36, 14, *sim. Pul*; Ostawø czudzim bogaczstwa swoia (relinquent alienis divitias suas) *Fl* 48, 10, *sim. Pul*; W gnew pobudzili sø gy w pagorcoch swich (in collibus suis) y w obrazoch swogich (in sculptilibus suis, *Pul*: swych) ku gnewowi gy przyvedly *Fl* 77, 64, *sim. Pul*; Yako Luthognew z *bratham ne bral *cudzy coni, ale sø swich prawich gøli 1403 *Kal* nr 82; Ty to dzyeczy nye moga oczczyszny swey (ipsorum patris bona, *OrtMac* 29: szwe) odzyerszecz s prawa *OrtOssol* 30, 4, *sim. ib.* 45, 2; Nyektorzy..., yakoby zlomcze zakona, gdysz po swymsze szemyam (per terras proprias, *Sul* 46: przes zemye swoge) czągną na woyną, swymsze sasyadom wyączey nyszly nyeprzyaczelom samy szkody nyewymowne czynyą *Dzial* 37; Grudzyen gymye-cz moye, byya vyeprze szvogye ludzye *ca* 1455 *Dobr* 325; Wsządycz trzeba luczkyey przyyaszny, by czą szgrzely w swoyey laszny *De morte* w. 246; ~ **b.** *o ciele i częściach ciała (jak wyżej)*: łøzikmi swimi (linguis suis, *Pul*: swoymy) lszywe sø czinili *Fl* 5, 11; Iaco nemi ne otwarzaiø vst swich (os suum) *Fl* 37, 14, *sim. Pul*; Niczs sø ne nalezli wszistcy møszowe bogaczstw w røku swoiu (in manibus suis, *Pul*: w swoych ręku, *sim. BZ* IV Reg 11, 11: w swu røku) *Fl* 75, 5; Pokløkszy na swa (*Rozm* 32: swe, *sim. ib.* 65, *etc.*) kolana, naczøly boga prosycz *Błaż* 322; Lyvd padnye na swa oblycza (omnis populus cecidit in faciem) *BZ* Judith 6, 14; ~ **c.** *o właściwościach, stanach (jak wyżej)*: Tedi Senuiczowe pokaszali swe wini wipiszane nemeczszky 1395 *Pozn* nr 187; Tich to ludzy gest malo na suecze, chosbicz ony svim duszam szukaly sbauena *Gn* 11a; Szadaiøczi sø se szczinili w naukach (*Pul*: czynoch) swogich (in studiis suis) *Fl* 13, 2; Sly, bronyącz syą w swich slosczyach, gesch myluyą..., omową... dobrim otdawayą XV *med. R* XXII 246; Poszyvayv myszthrzosztwa swego, poky nye thv czaszv mego *De morte* w. 303, *sim. Rozm* 5; Yestlyby thaką to nyemocz szvoyą (*Rozm* 547: swa, *sim. ib.* 585) nyemoczny yemv opovyedziely 1484 *Reg* 719, *sim. ib.* 716, *etc.*; Yze synovye tego svyata mądrschy ssa synow svyatlosczy v svoym (*Rozm* 410: svym) vrodzenyv (in generatione sua Luc 16, 8) *Rozm* 390; ~ **d.** *o stosunkach pokrewieństwa (jak wyżej)*: Jako Jan y Micolay s szwimi synowøty Zemlyno dzedziną widzerzely mimo trszidzeszczy lath 1415 *Kościan* nr 547; Ize pan podcomorze y chorąze nye rączyły oprawicz na Lubyacowe swey (*Ort-Ossol* 30, 3: swogyey) jątrwy 1420 *ib.* nr 855, *sim.* 1420 *Pozn* nr 1008; Jaco Januss... z sswą szostrą Margorzathą y s swimy przotky XXX lath wydzerzely pol Szenna 1422 *Kościan* nr 947, *sim.* 1430 *Pyzdr* nr 949, *etc.*; Ptaky vzryala (*sc.* Anna), a ony gnyazda nyoszą, gdzyeby sve dzyathky myely *Rozm* 4, *sim. ib.* 34, *etc.*; ~ **e.** *o innych stosunkach społecznych (jak wyżej)*: Mowø pocoy s blisznim swogim (cum proximo suo) *Fl* 27, 4; Sluchal-ly ktho take dzywy, by trze krolowe przyely... dawayøcz dary yemu, tworczu swoyemu 1442 *R* XIX 77; Czy... szebraly szye szwymy (*leg.* z swymi, towarzyszmy na wyethnyczą *OrtOssol* 34, 1, *sim. OrtMac* 35; Ocruthnoscz czynya nad szwogyemy poddanemy XV *p. post. PF* III 289; Alye y (*leg.* ji 'go', *sc.* obraz) polozyly v zyemye, gdzye szye modlyly svoym bogom *Rozm* 71.

5. *w 1. os. liczby mnogiej*: 'nasz, *noster*': **c.** *o właściwościach, stanach (jak wyżej)*: Tedi rzekli pana Hinczkoui gednacze: Mi ne moszemi do Kosmina iachacz, ne chczemi waszicz swego iønstwa 1395 *Pozn* nr 187; Bichom *szo nauczyly

svich *grzecof spouedacz *Gn* 14a; To berzem k swey duszi, yszesmi przisangli bawdø (*pro* prawdø) visicz 1401 *Pozn* nr 510, *sim.* 1420 *ib.* nr 1053, *etc.*; My przyszagami bogu, ysze chczem prawdą mowycz..., jaco my swych (*leg.* z swych) *pynczy szmislow mozem vsznacz y vrosumecz XV *p. post. Zab* 539; ~ **c.** *o innych niż pokrewieństwo stosunkach społecznych (jak wyżej)*: Yako moya czelacz wszala dwa konya... tu, gdzeszmy zapowyedzyeli ginym y szwym ludzem, w (*leg.* u) nyedzyelnich 1438 *Pyzdr* nr 1161; Thedj pvske mamy w rencze mystrzom swoym dacz 1491 *RKJŁ* VII 57; ~ *przy podmiocie w pluralis maiestaticus*: Vstawiamy, aby kyedy my s swym dworem krolewskym do Poznanya... wgedzemy *Dzial* 47.

6. *w 2. os. liczby mnogiej*: *'wasz, vester'*: **a.** *o przedmiotach (jak wyżej)*: Vykupicze vy svoga mastha y sue dzedziny *Gn* 182a; Ova przyschla godzyna a yvsch przysla, yze pobyezyczye vschelky kv svemv ymyenyv (ut dispergamini unusquisque in propria Jo 16, 32) *Rozm* 575; ~ **b.** *o ciele i częściach ciała (jak wyżej)*: Vy tesze bosze ymø f *svgoga vstha darmo ne berszcze *Gn* 175a; Vinyescze ottød kaszdy z vasz kamyen na swv pleczv (in humeris vestris) *BZ* Jos 4, 5; Napelnylyscye swoy røce (manus vestras) *BZ* II Par 29, 31; ~ **c.** *o właściwościach, stanach (jak wyżej)*: Polapeny bødzcze w pisznosci swey (in superbia sua, *Pul*: swoyey)! *Fl* 58, 13; Byada wam, bogathim, gisch tu maczye swą vczyechą XV *med. R* XXII 236; Panyenystwo szwoie zachowayczie! *MW* 62b; ~ **e.** *o innych niż pokrewieństwo stosunkach społecznych (jak wyżej)*: Pana swego, wyelkyego choragyewnego zabylyscze, chlopy! *Tęcz* w. 2; O manzowie... nadoskonalsi w cznotach, oswieczi⟨e⟩ mią, sługa swoią, swiatosczią wassą! *MW* 56a.

II. swój *w postaci urzeczownikowionej*: **1.** *o ludziach, de hominibus*: *'krewny, bliźni, rodak, ziomek, zaufany, consanguineus, proximus, qui in eadem civitate natus est, familiaris'*: Yakosm z panem Jandrzeyem nigdi ne vmowyla, bi on tam poslal swego, a ya swego tam, gdzye szyekyri brany 1418 *Pyzdr* nr 526; Ktorzysz tobye obyatuya tø obyatø chwali za szø y za sswe (*Msza* XII: swich) wszytky (pro se suisque omnibus) 1424 *Msza* III s. 52, *sim.* VI—VIII. XIV; Ve vlosne przyszedl, a svogy go nye przyąły (sui eum non receperunt Jo 1, 11) *EwZam* 285; Bog chczyal, aby svych, to yest dzyeczy, byl zbavyon (ipse suis miserabilius orbaretur) *Rozm* 103; Myloval (*sc.* Jesus) svoye (cum dilexisset suos Jo 13, 1), ktorzy ssą na svyeczye *ib.* 530.

2. swe *(o przedmiocie lub przedmiotach)*: *'to co jest własnością podmiotu, stanowi jego własność, quod subiectum habet, possidet'*: Jaco Vawrzinecz pobral na swem (*PF* VIII 19: w swym) szytho, a ne na Miroslavine 1388 *Pozn* nr 38, *sim.* 1394 *Kościan* nr 70, 1399 *Pozn* nr 367, *etc.*; Yako Micolay... ne wnosł... w Gagnescyną dzedzyną nyczs swego, yedno yest to gey prawa dzedzyna 1417 *Pozn* nr 921, *sim.* 1420 *Kościan* nr 838 *etc.*; Czszom ya oral, thom oral swe 1430 *ZapWarsz* nr 309; Ysze nawiączsza dobrocz gest od lvdzi na swiecze sprawiedlywoscz mylowacz, czvdzego nye drapacz opczego, a swego podlvg boszey woley... vszywacz (quod suum est, tribuere) *Dział* 1, *sim. ib.* 65; ~ mieć za swe dość *'otrzymać pełne zadośćuczynienie, plenam satisfactionem accipere'*: Yze Sandek za swe penandze wzął zaplaczene... y rzecl: Mam za swe doscz 1424 *MPKJ* II 303.

Swyciek *cf.* **Wszystek**

Swytek *cf.* **Wszystek**

Sycić *cf.* **Nasycić, Nasycać**

Syć *cf.* **Zejść**

Sykawica *czy* **Sikawica** *'jakieś zwierzę morskie, może holoturia, animal quoddam marinum, fortasse holoturia'*: Sykawicza 1472 *Rost* nr 322.

Sykomorowy *'związany z sykomorem, ad Ficum sycomorum L. pertinens'*: **a.** *bot.* drzewo sykomorowe *'sykomor, Ficus sycomorus L.'*: Zabyezavschy (*sc.* Zacheusz) ⟨wlazł⟩ na drzeuo sykomorove (in arborem sycomorum Luc 19, 4), ktore drzevo lysczem podobno morovemv drzevv, a ynem fygovemv *Rozm* 406; ~ **b.** jagoda sykomorowa *'owoc sykomoru, Fici sycomori L. fructus'*: Moracelsi, iagoda sikomorowa, alia est morabatus, ori et gutturi confert XV *p. post. R* LIII 67.

Sylabizować *'czytać łącząc głoski w sylaby, nie całymi wyrazami, verba syllabatim legere'*: Sylabyzovacz sillabicare *ca* 1500 *Erz* 104.

Syłać *'polecać komuś udać się dokądś, wyprawiać, wysyłać, aliquem aliquo mittere'*: Jekom ja nye ssilal lyudzi na mlocenye zhitha gumpna Mancimyrovego 1456 *ZapWarsz* nr 1051.

Syn *formy*: *n. sg.* syn (1304) *PPom* 552, *Kśw* br 4, 1397 *Pozn* nr 342, *etc. etc.*; ~ *g. sg.* syna *Kśw* br 2. 24, *etc.*, 1400 *Pozn* nr 445, *etc. etc.*; ~ *d. sg.* synowi 1386 *HubeZb* 60, 1394 *Kościan* nr 13, 1397 *PKKr* I 246, *etc. etc.*; synu 1397 *Pozn* nr 342, 1399 *HubeKr* 10, *etc.*, *Rozm* 47. 51, *etc.*; ~ *ac. sg.* syna *Kśw* dv 7, 1397 *Pozn* nr 217, 1397 *TPaw* IV nr 368, *etc. etc.*; ~ *v. sg.* synu 1414 *StPPP* II nr 1327, XV *in. R* XIX 96, 1424 *Msza* III s. 66, *etc. etc.*; synie

Gn 184a, *ca* 1431 *Msza* XII s. 223; ~ *i. sg.* synem *Gn* 180b. 181a, *Fl* i *Pul* 79, 16. 18, *etc. etc.*; ~ *l. sg.* (na) synu 1423 *MPKJ* II 302, 1428 *Pozn* nr 1502, *BZ* Gen 4, 17, *etc.*; synie 1422 *Kościan* nr 964, XV *med. PF* IV 760, *ca* 1500 *SprTNW* V 12, *Rozm* 517. 699; ~ *n. du.* syny *BZ* Gen 48, 5. Ex 18, 6, *Rozm* 401; ~ *g. du.* synu *Rozm* 454; ~ *d. du.* synoma *Rozm* 628; ~ *ac. du.* syny *BZ* III Reg 21, 10. 13, *Rozm* 400. 454; synu *Rozm* 385; ~ *i. du.* synoma *BZ* Ruth 1, 1; ~ *l. du.* (po) synu *BZ* Ruth 1, 5, *MW* 53a; ~ *n. pl.* synowie *Gn* 174a, *Fl* i *Pul* 17, 49. 81, 6. 126, 5, *etc. etc.*; ~ *g. pl.* synow *Fl* i *Pul* 10, 5. 11, 1. 20, 10, 1401 *Pozn* nr 508, *etc. etc.*; ~ *d. pl.* synom *Kśw* av 5, *Fl* i *Pul* 82, 7. 106, 31, 1424 *Kościan* nr 1071, *etc.*; ~ *ac. pl.* syny 1396 *Pyzdr* nr 32, 1396 *TPaw* IV nr 5376, 1398 *HubeZb* 107, *etc. etc.*; synow *Rozm* 202; ~ *v. pl.* synowie *Fl* i *Pul* 33, 11, *Błaż* 319, *BZ* Num 16, 8, *etc. etc.*; syny *Fl* 28, 1; ~ *i. pl.* synmi *Fl* 65, 4, 1428 *Pozn* nr 1303, *Sul* 66, *etc.*, *Rozm* 264; syny 1388 *Pozn* nr 48, 1390 *ib.* nr 240, *Fl* 102, 17, *etc.*; ~ *l. pl.* (w) syniech *BZ* Num 3, 12. Deut 33, 24. I Reg 16, 1; synoch *Fl* i *Pul* 88, 7.

Znaczenia: **1.** *'dziecko płci męskiej w stosunku do własnych rodziców, filius'*: Jacom swemv sinowy ne kazal jechacz 1386 *HubeZb* 60, *sim.* 1406 *Kal* nr 159, *etc.*; Czso mi vczinil Lancomir skody sw⟨ymi⟩ (*leg.* z swymi) sini, tego mam *dzesand grziven 1388 *Pozn* nr 48, *sim.* 1390 *ib.* nr 240, *etc.*; Isz Jan a Dobesz ranczili memu szynowi pret starostø 1394 *Kościan* nr 13, *sim.* 1397 *PKKr* I 246, *etc.*; Jaco Marczin, moy sin, ne kasal na soltisof dom 1397 *Pozn* nr 342, *sim.* 1399 *Kościan* nr 132, *etc.*; Jacom ne otpuszczil Micolaiewi mecza, czom go poszliczil iego szinu 1397 *Pozn* nr 342, *sim.* 1399 *HubeKr* 10, *etc.*; Czso iest Staszek oddzelil swego sina, to iest drzewey otdzelil, nisli pana Brzezinskego ludzi osekl 1397 *TPaw* IV nr 368, *sim.* 1397 *Pozn* nr 217, *etc.*; Iacosmi bili przi tem, kedi pan kaliski poslal *Cottka do Micolaya, Chemczina sina 1400 *Pozn* nr 445, *sim.* 1401 *ib.* nr 505, *etc.*; Zbawona vczin syna (filium) dzewky twoiey *Fl* 85, 15, *sim. Pul*; Obyetowaly sø syny swe (filios suos)... dyablom *Fl* 105, 35, *sim. Pul*; Yszesmi rosdzelili Janusa sz ⟨j⟩ego sinem s Philipem 1401 *Kal* nr 9, *sim.* 1402 *Pozn* nr 527, *etc.*; Iacom swich synow ne slal do Siroslawa 1401 *Pozn* nr 508, *sim.* 1418 *Kal* nr 633, *etc.*; Yako Przecslaw dzelil Pechnika szini s Micolagem y s ginszimi 1407 *Kal* nr 194, *sim.* 1444 *Pyzdr* nr 1263, *etc.*; Jaco Grzegorzewi sinowe ne pocradli Benacovich coni 1407 *Kal* nr 274, *sim.* 1468 *TymSąd* 163, *etc.*; Jaco Jacub stawal trzi czloweki paney Ketliczskey y gey sinu 1408 *Kościan* nr 364; Iussit eum dominus venundari et vxorem eius et filios kazal gy pan przedacz y szonø gego, y szini (Mat 18, 25) *ca* 1420 *R* XXIV 82, *sim. BZ* Deut 24, 16, *etc.*; Czsso na my Thomass zalowal, abych mv ymenye po yego ssynye pobrala 1422 *Kościan* nr 964; Yze kmecze vczynili poczanthek na synu gego 1423 *MPKJ* II 302; Yaco... nye pobrano Pyotrowy... a yego synom sukna 1424 *Kościan* nr 1071, *sim. Sul* 75, *etc.*; Jacom byl wtenczasch prawa nyemocza nyemoczen... tedy, kedym mal pomocz prawa pole zadu (*leg.* sądu) sz mymy schynmy 1428 *Pozn* nr 1303; Jako Micolay... po Buthcze, syestrze, y po Woczesche, synu geye,... grzywyen... nye pobral *ib.* nr 1502; Vstawyami, abi gdi zywy są oczczowye, synowye (filii) thylko pyeczączi oczczowskey pozywali *Sul* 23, *sim. ib.* 47, *etc.*; Syn gescze nye oddzelony (filius nondum emancipatus)..., acz... nyeczso straczy,... skazvgemy, aby na gego cząscz bylo polyczono *Sul* 50, *sim. Dział* 42, *etc.*; Kedi oczecz po smyrczy swey zony myedz⟨y⟩ synmy (inter filios) vczyny rosdzelene gymyenya (*Dział* 54: gdy... swoge syny oddzely z gymyenya), gegosz synom (filiis) othmowycz nye moze *Sul* 66; Synowye (filii) pyrwyey maczerze... kv cząsczy oczczowey nye bądą mocz przycz, alye bądze tha cząscz synow wthorego oddanya (secundi matrimonii filiorum, *Dział* 54: sspadnye na syny wtorey szony) *ib.*, *sim. Dział* 54; Ad carnalem filiorum generacionem ku czyeliestnemv rosplodzenye (*pro* rosplodzenyv) synow XV *med. ZabUPozn* 128; Miły szynv, kaszą thobye, pogym... szoną szobye *Aleksy* w. 40; Wsznano, ysz byl szyn Evfamyanow *ib.* w. 239; Udzalał myasto, gemusz to gymyø sdzal po swem synu (ex nomine filii sui) Enoch *BZ* Gen 4, 17, *sim. Rozm* 220; Rzecze Isaak synu swemu (ad filium suum): Kakosz tako richlo vlowycz mogł, synu moy (fili mi)? *BZ* Gen 27, 20; Ia... gydø k tobye... y dwa syny (duo filii) twa *BZ* Ex 18, 6, *sim. ib.* Gen 48, 5, *Rozm* 401; Asserovi powye (*sc.* Mojżesz): Pozegnani w synyech (in filiis) Asser, bødze lvby braczey swey *BZ* Deut 33, 24; Wiszedł... chczącz tam podrosznykem bicz s swø zonø a se dwyema sinoma (cum... duobus liberis) *BZ* Ruth 1, 1; Ostala szona syrotø po dwu sinv y po møszu (orbata duobus liberis ac marito) *ib.* 1, 5; Podz, a cyø poszlyø ku Ysay..., bocyem sposobyl w gego sinyech (in filiis eius) mnye krolya *BZ* I Reg 16, 1; Pobral (*sc.* Joas) wszitko zloto a szrzebro... a sini slyachetne (obsides) y wrocyl syø do Samariey *BZ* IV

Reg 14, 14, *sim. MPKJ* V 46; Przeto swich dzewek nye składaycye s gich sini (filiis eorum), a gich dzewek nye poymvycye swim sinom (filiis vestris) *BZ* II Esdr 8, 85; To mowy... bog... kv Achab, sinu (ad... filium) Tvlye, a kv Sedechiaszowy, sinu (ad... filium) Maasie *BZ* Jer 29, 21; Ksyøszø a przeslawni gesz..., okraszoni sinmy (filiis) a bracyø *BZ* I Mach 2, 17; O dwu sinu obu syostr Panny Mariey *MW* 53a; Potym vzyął (*sc.* Jesus) Phylypa... a thesz synow Alpheovych (filios Alphei) *Rozm* 202; Geden czlovyek myal dw synv (duos filios Luc 15, 11) *ib.* 385; Matka... Yana y... Iakuba proszyla... Iesusa, by yey dwa syny posadzyl yednego na pravyczy, a drugyego na lyevyczy *ib.* 400; O przykladzye dw synv *ib.* 454; Albo by mogł vass naglą smyerczyą pobycz, yako vczynyl dvyema synoma *ib.* 628; ~ Jaco Jandrzey Jaroschewicz, schin Jacussew, był strynego brata rodzonego schin Ozepowy... y iego dzeczem ten gysty Jandrzey, Jacuschew szyn, *szostrzi *czoczaney rodzoney schyn 1427 *Pozn* nr 1246, *sim. ib.* nr 1247; Wmarł czlowyek y zostawił po szobye szyestrnego szyna (sororis filium, *OrtMac* 73: szyestrynego szyna)... y tesz brathnego (fratris filium) *OrtOssol* 57, 4; Tego vmarlego szyostry szyn (filius sororis)... ma wszqndz... gymyenye, a nye brathny szyn (fratris filius) *ib.*, *sim. OrtMac* 73; Kupylem rolya od Ananytel, syna stryka mego (ab... filio patrui mei Jer 32, 9) *Rozm* 765; ~ *(o Jezusie Chrystusie)*: Iz iesc seslal (*sc.* bog ociec) sina suego *Kśw* dv 7, *sim. Wierzę* 1, *etc.*; Sława oczczu y sinowi (filio), y swøtemu duchu *Fl* 1, 8, *sim. MW* 2a, *etc.*; Duch swøty od *oczecza y syna (a... filio) ne vczynon any stworzon *Fl* Ath 22, *sim. Pul*, *sim. Dek* III 1, *etc.*; Czyebe tegodlya... przes Ihu Crista, syna thvego (per... filium tuum), pana naschego,... prosymi 1424 *Msza* III s. 50, *sim.* IV, *etc.*; Mocz boga oczcza, madroscz syna, myloscz ducha suyanthego racz bycz s namy XV *med. MacDod* 35, *sim.* 1424 *Msza* III s. 61, *etc.*; Glosz boga oycza... schlyschely rzekącz: To yest moy syn (filius meus Mat 3, 17) namyleyschy *Rozm* 191, *sim. ib.* 195, *etc.*; Yako oczyecz bog vschechmogączy vkazał szye synv svemv *ib.* 604, *sim. ib.* 644; ~ Pres ti dari milosc sina deuicego moze otrimach *Kśw* dr 4; Yszecz Maria małacz gest ona szyna porodzycz bila *Gn* 4a, *sim. EwZam* 288, *etc.*; Na syene podyøøl leszene y[...] se vczynył synem dzewyczym XIV *ex. Pocz* 232; V twego syna gospodzina, mathko swolena Maria, szyszczi nam *Bogur* A—F; Vytay, mily Iesu Criste, thysz szyn s prawey dzewky czysthey XV *in. R* XIX 96; V ych (*sc.* niemiłościwych) rące bądzye podan szyn czlovyeczy, czvsch syn dzyevyczy *Rozm* 545; O Pyetrze, synv moy myly, povyedz my, czosz vydzyal o mem mylem synye! *ib.* 699, *sim. ib.* 517, *ca* 1500 *SprTNW* V 12; ~ Ta sloua pise mødri Salomon a sø sloua sina bozego *Kśw* br 2, *sim. ib.* 24. cr 11, *etc.*; Zmouil sin bozi sloua uelmy znamenita *Kśw* br 4, *sim. Gn* 177a, *etc.*; Proszø czebe, synu bozy! XV *in. R* XIX 96, *sim.* XV *ex. SKJ* I 150, *etc.*; Talis namque partus decebat filium dei bo thakye porodzenye dostoyno bylo synu bozemu XV *med. SKJ* V 255, *sim. Rozm* 241, *etc.*; Ta dzyevycza... vrodzy dzyeczyątko..., yenze badzye synem bozem vezvany (dei filius vocabitur) *Rozm* 4, *sim. ib.* 362, *etc.*; Duch svyąty... nagotovył w nyey przybytek synv bozemv *ib.* 51, *sim. ib.* 47, *etc.*; ~ Panye Ihu Xe, synu (*Msza* XII: szynye) boga szywego (fili dei vivi),... zbaw mye! 1424 *Msza* III s. 66, *sim.* VI. XIV; Bo yest on byl yedyny syn boga wschechmogączego *Rozm* 839, *sim. ib.*; ~ Bog rzekł: Syn czloweczi przy⟨szedł niemocne⟩ oszdrowicz XIV *ex. Pocz* 233, *sim. Rozm* 365, *etc.*; Szadny nye wstapy w nyebo, yedno chtory stapył z nyeba, szyn czlovyeczy (filius hominis Jo 3, 13), chtory yest v nyebye *EwZam* 305, *sim. Rozm* 259, *etc.*; ~ Thenczy (*sc.* Jesus) bądzye vyelyky a szyn navysszego (filius altissimi Luc 1, 32, *Rozm* 49: szyn vyrzchnyego) bądzye vezwan *EwZam* 288; ~ *przenośnie*: Kto syą rad w nych (*sc.* kłamnikach i szpilmanach) cocha, bądzye myął zoną gymyenyem wbosstwo, a thą zoną nassladuge syn (filius), gymenem nassmyewanye XV *p. post. R* I s. XLIII; ~ syn czystego łoża *'syn pochodzący z prawnie ważnego związku małżeńskiego, filius legitime natus'*: Yan yest Yanow sin czistego loza 1447 *Kozier* II nr 10; Esze Jądrzey Pyotrow szyn czystego losza 1449 *TymProc* 203; ~ marnotrawny, stracony syn *'syn marnotrawny, rozrzutny, filius prodigus'*: In filio prodigo marnotratnim szinie XV *med. PF* IV 760; Przyklad o straczonym synv *Rozm* 385; ~ syn powłoczniej niewiasty *'syn nieślubny, filius non legitimus'*: Othpowyedzal Marczyn, ysz Wawrzynyecz nye bił s prawego loza... porodzony, przetho ysz gi myenił bicz synem powłocznyey nyewyasthy (filium mulieris vagabundae) *Sul* 41; ~ sirotny syn *'sierota będący pod czyjąś opieką, orbus, qui in alicuius tutela est, pupillus'*: Wmarł geden czlowyek y szostawyl po szobye szyrothnego syna *OrtOssol* 16, 3; ~ wybrany, wyzwolony syn *'syn przybrany, filius adoptivus'*: Vybrany szyn adoptivus filius *ca* 1500 *Erz* 104;

Adoptare..., id est desiderare, eligere,... uel accipere loco filii, proprie wyswolycz, inde adoptiuus filius wyswolony syn 1450 *RpKapKr*; ~ Oua, svøthy Gane, tocz gest matuchna thuoga, a thy bøcz szynem ge *Gn* 180b, *sim. ib.* 181a; ~ *w przekleństwach i wyzwiskach*: Wenzeke prawi curr[i]wi sin (1304) *PPom* 552; Czso Spitek vczinil *Sencowy, to vczinil za yego poczathkem, isz mv layal kurwe maczerze sini 1396 *Pyzdr* nr 32; Sicut Swøthoslaus podaual kurwe maczere syni Wszeborio 1396 *TPaw* IV nr 5376, *sim.* 1398 *HubeZb* 107, *etc.*; Quia sibi dixit (*sc.* Ursula Przeczslao): Newerny, sdradny, curwy maczere synu! 1414 *StPPP* II nr 1327; Czom vczinił Micolayowi, tho za gego poczanthkem, kedi mi rzekl: Curwe macere sinv! 1427 *ZapWarsz* nr 2765, *sim.* 1428 *ib.* nr 2867; Czom vczinil Thomkowi, thom vczinil za gego poczøthkem, kedy cvrvi maczerze ssina wsszadzil 1433 *ib.* nr 412; Czom vczinil Pawlowi, tho za gego *poczunthkem, kyedy my... curwi syny dayal 1438 *ib.* nr 865; Bandzeli slachczicz slachcziczovy layaal, synem gy kvrwym (filium meretricis, *Sul* 48: kvrwym synem) zowącz *Sul* 16; Gdysz wszyczy ludze Zydy zową kvrwy szyny (*OrtMac* 140: kurwymy szyny) *OrtOssol* 103, 1; Thocz thak gest konyecz, yssh kurwy szin Nyemyecz 1464 *Wisł* nr 783.

2. *(w tekstach z Biblii lub pozostających pod jej wpływem) 'członek tej samej grupy ludzi uznawanej za wspólnotę, unus hominum, qui in communitate quadam vivunt'*: **a.** *ogólnoludzką, plemienną, rodową, in communitate gentis*: **aa.** *'człowiek, potomstwo, homo, progenies'*: Prawda yego nad syny synowymy (in filios filiorum) *Fl* 102, 17; Rzekl (*sc.* lud żydowski): Krew yego (*sc.* Jesusa)... przyde na nasz y na szyny naszye (super filios nostros Mat 27, 25) XV *p. post. RozmPam* 476; Bo byl (*sc.* Jesus) pyekny, oblycza a obraza pyeknego, nade wschytky syny (*sc.* człowiecze) kraszny (prae cunctis hominum filiis formosus) *Rozm* 120; Azaly szynovye iunoszy (filii sponsi Mat 9, 15) moga tako dlugo szmathny bycz, dokąd ssą z *vnoschą? *ib.* 295; Krolyevye zyemsczy od kogo byorą dan..., od szynow (a filiis suis Mat 17, 24) czyly od opczych? *ib.* 372; ~ Czso iest człowek, isz gi pomnisz, albo syn czloweczi (filius hominis), isze gy nawedzasz *Fl* 8, 5, *sim. Pul*; Gødz (*pro* bødz) røka twoia... nad sinem czloweczin (super filium hominis) *Fl* 79, 18, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 79, 16; Spowadaycze se gospodnw myloserdza yego, a dziwy yego synom lvdzskym albo czlowieczym (filiis hominum) *Fl* 106, 31, *sim. Pul*; Gospodzyn z nyeba weszrzal na syny czlowyekow (super filios hominum, *Fl*: na sini luczske) *Pul* 13, 3; Yesus... nade wschytky syny czlovyecze (prae filiis... hominum) byl nadobny *Rozm* 148; ~ Zmalili sø se prawdi od sinow ludzskich (a filiis hominum) *Fl* 11, 1, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 10, 5. 20, 10; Rozmnoszil ies sini luczske (filios hominum) *Fl* 11, 9, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 32, 13, *etc.*; Chodzicze y widzcze dzala bosza, grozny w radze nad sinmi ludzskimi (super filios hominum, *Pul*: nad syny lyudzkymy) *Fl* 65, 4; Nebo nebeskemv gospodnv, ale szemø da[y]l gest *synvm (*Pul*: synom) ludzkym (filiis hominum) *Fl* 113, 25; ~ Povycdam, yze... nye powstal vyeczschy myedzy synmy nyevyesczymy (inter natos mulierum Mat 11, 11) Yana Krzsczyczyela *Rozm* 316; ~ **bb.** *'pochodzący od określonego wspólnego przodka, potomek, nepos'*: Vczinili se sø na pomocz sinom (filiis) Lot *Fl* 82, 7, *sim. Pul*; Sliscze, synowye (filii) Levi! *BZ* Num 16, 8; Posluchaycye mnye nynyc, sinowye (filii) Gemyny! *BZ* I Reg 22, 7; Rachel placząncza szynow svoych (filios suos Mat 2, 18) *EwZam* 296; Moczen yest bog s kamyenya thego vskrzeszycz syny Abramove (filios Abrahae Mat 3, 9) *ib.* 298, *sim. Rozm* 178; Iozeffye, synv Davydow (fili regis David)! *Rozm* 56; Vym, yzesczye synovye Abramovy (filii Abrahae Jo 8, 37) *ib.* 474; ~ *(o Jezusie Chrystusie)*: Kszyagy rodzayv Ihu Crista, syna Davydovego, syna Abraamovego (filii David filii Abraham Mat 1, 1) *EwZam* 286; Tluscze... ⟨wołały⟩ rzekącz: Ossanna, czvsz zdrovye synovy Davydovemv (filio David Mat 21, 9) *Rozm* 447, *sim.* XV *p. post. R* XXIV 94; Vzrzyącz..., yze dzyeczy volały: Osanna, synv Davydov (filio David Mat 21, 15)! *Rozm* 450, *sim. ib.* 297, *etc.*; ~ **cc.** syn izra(h)elski, syn żydowski, Żydow syn *'Izraelita, Żyd, Iudaeus'*: Angel... støpi do Galaa cu sinom islareskim (*pro* israelskim) *Kśw* av 5; Gdiscy szynoue israhelscy szøcz ony s Egypta byly visly *Gn* 174a, *sim.* XV *med. R* XXV 154, *etc.*; Moyszesz wyprawyl wszitko synoom izrahelskym (filiis Israel) *BZ* Ex 6, 9; Tedi szlo gest wszitko mnosztwo synow israhelskich (filiorum Israel) s puszczey Syn *ib.* 17, 1, *sim. ib.* Lev 7, 34, *etc.*; Pokolena Levi nye lici any clacz svmi gich s sinmi israelskimi (cum filiis Israel) *BZ* Num 1, 49, *sim. ib.* Deut 3, 18; Iaczem wzøl slvgy kosczelne od synow israelskich (a filiis Israel) za *wwsze pirworodzone, iesz odtwarza ziwot swoy w synyech israelskich (in filiis Israel) *BZ* Num 3, 12; ~ Zlapacz kazal (*sc.* Herod) navyelyebnyeysche Zydow syny y wszadzycz v czyemnyczą *Rozm* 109; Był (*sc.* Barabasz)

znamyenythy zboycza, bo byl vyelye synov zydovskych pobyl *ib.* 808, *sim. ib.* 109; ~ **dd.** syn betłejemski *'pochodzący z miasta Betlejem, oppido Bethleem oriundus'*: Ten Iozeph byl *szym betleemszky (civis Bethleemita) *Rozm* 30; ~ **ee.** *(o potomkach ludzi obcych de alienigenarum nepotibus) 'cudzoziemiec, wygnaniec, alienigena, exsul'*: Sinowe czudzi (filii alieni) selgali sø mne, sinowe czudzi (filii alieni) przestarzely sø se *Fl* 17, 49, *sim. Pul*; Yako strzaly w rocze mocznego, tako synowe wytrząsonych (filii excussorum, 1471 *MPKJ* V 66: filii excussorum, schinovye vybogyonkow, apostoli, filii prophetarum... filii apostolorum, qui fuerunt excussores prophetarum, quibus verba profunda excussa sunt) *Fl* 126, 5, *sim. Pul*; ~ ~ **b.** *religijną, wyróżnioną według stosunku do boga, in communitate religiosa*: **aa.** *pozytywnego (o ludziach służących bogu, pobożnych, de hominibus deum colentibus, piis)*: Przinesecze gospodnu, sini bosze (filii dei, *Pul*: synowye bozy), przinescze gospodnu syni barancze (filios arietum)! *Fl* 28, 1, *sim. Pul*; Kto... rowennik bødze gospodnu w synoch boszich (in filiis dei)? *Fl* 88, 7, *sim. Pul*; Blogoslawyeny spocoyny albo pocoyączi, bo sinowye bozi (filii dei Mat 5, 9, *Rozm* 264; synmy bozemy) bądą swany XV *med. R* XXII 242; Yelyekolvek przyały gy, dal gym mocz szyny boszymy (filios dei Jo 1, 12) bycz *EwZam* 285, *sim. Rozm* 839; Myly Iesus myal vmrzecz... nye telko za lud, ale by syny boze (filios dei Jo 11, 52), ktorzy ssą byly... rosypany, by ye zebral v yedno *Rozm* 441; ~ Modlczyc szyc za thy, ktorzy vasz przesłyadvye (*leg.* prześladują)..., abysczye byly synovye oycza vasego nyebyeskyego (filii patris vestri Mat 5, 45) *Rozm* 270; ~ Bogowe iescze y sinowe wisokego (filii excelsi, *Rozm* 839: synovye vyssnyego) wszistczy *Fl* 81, 6, *sim. Pul*; ~ ~ Synovye krolevstva (filii... regni Mat 8, 12) bądą vrzuczeny vnatrzne vecznye (*pro* ve czmy vnatrzne) *Rozm* 287; Dobre naszyenye yest szynovye krolewstwa nyebyeskyego (filii regni Mat 13, 38) *Rozm* 341; ~ Synovye tego svyata mądrschy ssa synow (*R* XXII 243: nad sini) svyatloscz (filiis lucis Luc 16, 8) v svoym vrodzenyv *Rozm* 390; Dokąd szvyatloscz maczye, vyerzczye v svyatloscz, abysczye byly synovye svyatloscz (filii lucis Jo 12, 36) *ib.* 468; ~ Pater... misit filium suum in priwilegium adopcionis vlg. na przywiley na wszwoloni, inde filii adoptiui vlg. szynowe wyszwoleny *ca* 1420 *R* XXIV 84; Non enim accepistis spiritum seruitutis..., sed accepistis spiritum adopcionis filiorum, zwyzwolonych synow (*R* XXV 166: zwyzwolonich, sposszobyonich synow wybranyą, 1471 *MPKJ* V 126: sch⟨y⟩novye vyswoleny, *var. lub.*: synowye vyszwolenyą), in quo clamamus: Abba pater (Rom 8, 15) XV *med. SKJ* I 103; Przez wloczenya (*leg.* uwłoczenia) czczy boskey synovye zvolyeny mogą szye zvacz bogy *Rozm* 839; ~ **bb.** *negatywnego (o ludziach złych, grzesznych, de hominibus malis, peccantibus)*: *Kokol tho szą synovye straczenya vyecznego (filii... nequam Mat 13, 38) *Rozm* 341; Strzeglem ych, yze nyyeden nye zgynął, yedno syn straczenya (filius perditionis Jo 17, 12), czysch Iudasch *ib.* 577, *sim. ib.* 634; ~ Iudaschv... o szynv straczony, czemv czyaskoszczy tvego grzecha nye obaczyszch? *Rozm* 550; Vschelky, ktory vezmye myecz..., badzye nad nym yako nad synem straczonym *ib.* 637; ~ Sluchayczye, synovye vschytkym (*pro* vschytkyey) zgłoby, synovye grzecha! *Rozm* 740; ~ Widaycye dwa møsza, sini Belyal (filios Belial), acz krzywe swyadeczstwo powyeta *BZ* III Reg 21, 10: Przywyodsz⟨y⟩ dwa møsza, sini dyablowa (adductis... filiis diaboli), kazaly gyma syedzecz przecyw gemv *ib.* 21, 13.

3. *w zwrotach grzecznościowych (w odniesieniu do młodszych, do uczniów, do podporządkowanych)*: Svøthy Gan... gesthcy mu on tako rzecl byl, ysze nagotug szø thy k themu, mog mili szyne, aby thy... prysetl *Gn* 184a; Przydzicze, sinowe (filii), sluchaycze mne *Fl* 33, 11, *sim. Pul*; Przywital ge (*sc.* św. Błażej rycerze) a rzkocz gym: Dobrzescye przischy, synowye (filii) mily! *Błaż* 319; Iesus... rzekl kv onemv nyemocznemv: Vyerzysch, synv (fili Mat 9, 2), odpvszczony tobye bądą grzechy tvoye *Rozm* 293, *sim. ib.* 396; Rzekl (*sc.* Jesus) svym zvolyenykom: Namylcyschy synovye moy! *ib.* 544, *sim. ib.* 546, 594; Rzekla (*sc.* Maryja) yemv: O Pyetrze, synv, gdzye yest mystrz tvoy? *ib.* 737, *sim. ib.* 738; ~ Opyekacz, zachowacz ⟨raczy⟩... yednako, pospolicze sługa, szynem (*leg.* z sługą, z synem) s twym, papyeszem (cum famulo tuo papa) XV *med. Msza* V s. 260; ~ Nikolay, papyez..., mylym synom... zakonu pokuthuyączego... apostolschkye przezegnanye 1484 *Reg* 704; Przethoz... svyąthy Ffranczischek, thego zakon⟨u⟩ vsthawcza,... w they tho vyary czystoszczi svoye syny nauczal y tez chcze, aby ony tho yego synovye thą tho vyarą zsthalye vyznavaly *ib.* 705.

Synaczek *hipocor. 'syn, filius, filiolus'*: Maria, panno czystha,... prosz sza namy szynaczka thvego XV *med. R* XIX 80; Przyvyedzy mye przed oblycze szynaczka thwego *Naw* 69;

Mathka... dla szynaczka swoyego rada by vmarla XV *ex. SKJ* I 145; Czo ly mya vzdzyerzala (*pro* vzdzyerzalo), yzem ya nądzna nye sla vczora za mym mylem synaczkyem? *Rozm* 696.

Synagoga *formy*: *n. sg.* synagoga *Rozm* 829; ~ *g. sg.* synagogi *Rozm* 422. 423. 469; ~ *ac. sg.* synagogę *Rozm* 250. 326. 452; ~ *l. sg.* (w) synagodze *Fl* i *Pul* 105, 19, *Rozm* 251. 252, *etc.*; ~ *g. pl.* synagog *Rozm* 570; ~ *l. pl.* (w) synagogach *Rozm* 250. 262. 271, *etc.*

Znaczenia: **1.** *'ogół wiernych, zgromadzenie wiernych, cuncti fideles, coetus fidelium'*: Zagorzal sø oghen w synagodze gych (in synagoga eorum) *Fl* 105, 19, *sim. Pul*; Ktokolvye by posnal, aby on byl Kristus, ten s synagogy (extra synagogam Jo 9, 22) byl vyrzvczon *Rozm* 422, *sim. ib.* 423. 469; Podlye drogy, nye na drodze, uzral (*sc.* Jesus) ffykove drzevo, to yest synagoga zydovską (synagogam) *ib.* 452; ~ Vynydzczye, obezryczye, czorky Syon..., krolya zbavyczyelya, kakocz gy koronovala matka yego, czvsch synagoga *Rozm* 829.

2. *(u Żydów, apud Iudaeos) 'dom modlitwy, bóżnica, domus precibus faciendis destinata, synagoga'*: On (*sc.* Jesus) vczyl w synagogach zydowskych (in synagogis eorum Luc 4, 15) *Rozm* 250; Wschedl... v sobotą w synagogą zydowska (in synagogam Luc 4, 16) *ib.*, *sim. ib.* 326; Wschytkych oczy w synagodze (in synagoga Luc 4, 20) byly nan patrzącze *ib.* 251, *sim. ib.* 252; Kyedy czynysch yamvzna, nye day przed sobą trąbycz, yako czynyą lyczemyernyczy v synagogach (in synagogis Mat 6, 2) a na vlyczach *ib.* 271, *sim. ib.* 250. 262, *etc.*; Gorze vam, Zydom, yze myl[y]vyeczye pyrwsche a vysche stolcze v synagogach (in synagogis Luc 11, 43) *ib.* 306, *sim. ib.* 417; Tedy poczal (*pro* powyedzal *?*) yeden zydowsky, ktory yest byl starschy v synagodze (respondens autem archisynagogus Luc 13, 14), gnyevayącz szye, yze myly Iesus vzdravyal w sobotą y movyl kv tlusczam *ib.* 376; Bocz vas z gych synagog (absque synagogis Jo 16, 2) vyrzvczą *ib.* 570; Yam v troye szvyato... navczal yest v synagodze y v kosczyelye (in synagoga et in templo Jo 18, 20) *ib.* 678, *sim. ib.* 679. 680.

Syndelin *'drewno drzewa sandałowego, lignum Santali albi L.'*: Syndelin sandalum *ca* 1500 *Rost* nr 7309.

Synek *formy*: *n. sg.* synek *SkargaPloc* w. 85; ~ *g. sg.* synka *ca* 1400 *CyzWroc*, *Bogur* BF, *Rozm* 697; ~ *d. sg.* synkowi *Gn* 177a; ~ *ac. sg.* synka *Gn* 3b. 4a. 175b. 176a; ~ *v. sg.* synku XV *p. post. R* XIX 48, *Rozm* 126. 132, *etc. etc.*; ~ *i. sg.* synkiem *Gn* 176a; ~ *v. pl.* synkowie *Rozm* 555. 581.

Znaczenie: *hypocor. 'syn, filius, filiolus'*: Cdiszcy vøcz Maria gest bila svego szynka milego porodziła *Gn* 4a, *sim. ib.* 3b. 175b. 176a; F tenczy tho czasz Maria gest ona brzemenna byla a svim szinkem milim gestcy ona bila chodzila *Gn* 176a; Tescy dzysza Maria gestcy szø ona matuchna svemu szinkovy milemv byla vciniła *Gn* 177a; Daimi *chwalo Marziei a wsnesem crisz sinka iey *ca* 1400 *CyzWroc*; Maria, dzewicze, prosmy sinka (*Bogur* CDE: syna) thwego..., haza nasz hwchowa othe wszego szlego *Bogur* BF; Szynku myly y vybrany, roszdzyel sz mathka szwoya rany XV *p. post. R* XIX 48, *sim. ib.*; Povydz my, synkv myły (fili mi), czo mam vczynycz *Rozm* 126, *sim. ib.* 132. 133. 134. 135, *etc.*; Vczyn to dlya mnye, svoye matky, synkv moy namyleyschy *ib.* 499, *sim. ib.* 697; Kto da zlez myma oczyma, yzbych svego synka plakała? *ib.* 697; ~ Ya thwoy szynek marnotrawny, thysz moy oczecz myloszerny *SkargaPloc* w. 85; Synkovye myly (filioli Jo 13, 33), yescze malo yestem s vamy *Rozm* 555, *sim. ib.* 581.

Synod *'zebranie, zgromadzenie, zjazd duchowieństwa, coetus, conventus virorum ecclesiasticorum, synodus'*: Synod sinodus *ca* 1500 *Erz* 104.

(Synogarlica) Sinogardlica, Sinogarlica *zool. 'gatunek gołębia, turkawka, Streptopelia turtur L., tu na oznaczenie gołębia egzotycznego, synogarlicy Turtur risorius Swains.'*: Synogarthlycza *ca* 1455 *JA* XIV 490; Aby thesz dały obyatha... parą szynogarlycz (par turturum Luc 2, 24) abo dvogye goląbyanth *EwZam* 294, *sim.* XV *med. R* XXIV 359; Szynogardlyczą turtur *ca* 1500 *Erz* 104.

(Synogarliczka) Sinogarliczka *zool. 'gatunek gołębia, turkawka, Streptopelia turtur L., tu na oznaczenie gołębia egzotycznego, synogarlicy Turtur risorius Swains.'*: Sinogarliczka palumbus 1472 *Rost* nr 1019.

Synow *cf.* **Synowy**

Synowa *'żona syna, uxor filii'*: Petrus... contra... Swantochnam... pro eo, quia ipsius filiastram, szynową, cum bonis tenet, ad quam jure proximitatis est propinquior 1432 *StPPP* II nr 2425.

Synowbrat *'syn brata w stosunku do stryja, synowiec, filius fratris ad patruum relatus'*: Quod Laurencius... prevenit vlg. obszylal suos filiastros vlg. synowbrathy, pueros Jacussii..., pro pecuniis 1398 *Leksz* II nr 2075.

Synowcow(y) *'należący do synowca, ad fratris filium pertinens'*: Micolay dawal swe penandze

na szastaw..., nicz sinowcz⟨o⟩wich penandzi ne przicladayacz 1410 *Kal* nr 326.

Synowica *formy*: *n. sg.* synowica 1421 *Czrs* 242, *ca* 1500 *R* XLVII 355; ~ *g. sg.* synowice 1399 *Leksz* II nr 1252, 1407 *Pozn* nr 621, 1428 *Kal* nr 736, *etc.*; ~ *d. sg.* synowicy 1406 *Pozn* nr 592, 1448 *StPPP* II nr 3346; synowice 1395 *Kościan* nr 27; ~ *ac. sg.* synowicę 1398 *Pozn* nr 393, 1440 *AGZ* XI 171, *Sul* 89, 1466 *StPPP* II nr 3836; ~ *i. sg.* synowicą 1400 *Pozn* nr 453, 1407 *Kościan* nr 353, 1428 *Kal* nr 736; ~ *l. sg.* (po) synowicy 1492 *AGZ* XVIII 324; ~ *n. pl.* synowice 1425 *MonIur* V 32; ~ *g. pl.* synowic 1437 *Pozn* nr 1581. 1582; ~ *d. pl.* synowicam 1495 *AGZ* XVII 316.

Znaczenia: **1.** *'córka brata w stosunku do stryja, filia fratris ad patruum relata'*: *Iszisz̄m ne bral me synowice, Dorothcze, gege vsitkow 1395 *Kościan* nr 27; Quidquid concordauimus Gowarzewske o gich sinowicø, tosmi gednali o wszitky rzeczi dzedziczne 1398 *Pozn* nr 393, *sim.* 1440 *AGZ* XI 171; Kedy Micołay odpu⟨ścił⟩ Marczinowi kupowacz dzedzinø... w szinowicze Nastky 1399 *Leksz* II nr 1252, *sim* 1407 *Pozn* nr 621, 1428 *Kal* nr 736, *etc* ; Kedi Wancencz s yego synowiczø yednan o dzedzistwo 1400 *Pozn* nr 453, *sim.* 1407 *Kościan* nr 353; Jaco Jarisz dal dzesancz krziwen swey sinowiczi 1406 *Pozn* nr 592; Smichna, virgo de Radom, Petri et Martini szinowicza 1421 *Czrs* 242; Pyechna, Slanka, Margaretha, neptes vlg. synowicze,... recognouerunt 1425 *MonIur* V 32; Yakom ya nye wzanl ssessczy zrzepczow... oth sswey gyanthrwye y oth sswych szynowycz 1437 *Pozn* nr 1581, *sim. ib.* nr 1582; Compareas Katherine, filie olim... Johannis..., fratris tui defuncti, filiastre tue al. synowiczi 1448 *StPPP* II nr 3345; Gdi... slachczicz... wlodiky dzyewką albo sinowycząn (filiastram)... rankąn gwałtowną wzyąłbi *Sul* 89; Quia tu... eduxisti de castro... filiastram eius germanam al. synowycza, generosam Nawoycam 1466 *StPPP* II nr 3836; Wydzalo szya gym za krzyvda o szynovycza u szaczya u szvego 1478 *RKJŁ* VII 59; Therasz pr⟨z⟩yszly gey stryowye synowyczye szwem (*pro* szwey) Dorothky *ib.*; Racione dotis post filiastrem al. post synovyczy suam 1492 *AGZ* XVIII 324; Prout fuit... additus patruis Ade... et Iacobo... tanquam patruis et filiabus... Felicie, Barbare et Katharine heredibus propinquis filiastris al. szynovyczam ad intromittendum 1495 *AGZ* XVII 316; Synowycza neptis *ca* 1500 *R* XLVII 355.

2. *'ciotka, bliska krewna, amita, proxima necessitudine coniuncta' (?)*: Schinow⟨i⟩cze (*var. lub. rp.*: czyotcze) matertere (turpitudinem materterae et amitae tuae non discooperies Lev 20, 19) 1471 *MPKJ* V 23.

Synowiec *formy*: *n. sg.* synowiec 1395 *LebMat* 71, 1400 *Pozn* nr 477. 481, 1423 *Pyzdr* nr 717, *etc.*; ~ *g. sg.* synowca 1427 *Kościan* nr 1189, 1453 *AGZ* XI 386, 1475 *Trześn* 95, 1479 *ZapWarsz* nr 1490; ~ *d. sg.* synowcu XV *in. Malk* 118, *BZ* Tob 7, 2, 1471 *MPKJ* V 55; synowcowi 1444 *AGZ* XIV 130, 1448 *AGZ* XI 325, 1456 *AGZ* XIX 496, *etc.*; synowcewi 1412 *Pozn* nr 681; ~ *ac. sg.* synowca 1411 *JA* VI 212, *BZ* Gen 12, 5, 1469 *RafPocz* 16; ~ *i. sg.* synowcem 1405 *Kościan* nr 263, XV *in. Malk* 118, 1420 *Kościan* nr 848, *etc.*; ~ *l. sg.* (po) synowcu 1423 *Kal* nr 836; ~ *i. du.* synowcoma XV *p. pr. R* XVI 329; ~ *n. pl.* synowcy (1436) 1483 *KodWP* V 576, *Sul* 112; synowcowie 1483 *AGZ* XIX 360; ~ *g. pl.* synowcow 1413 *AKH* III 212, *Sul* 112; ~ *d. pl.* synowcom 1401 *Kościan* nr 177, 1489 *AGZ* XVIII 277; ~ *ac. pl.* synowce 1494 *AGZ* XIX 104, *Rozm* 105; ~ *i. pl.* synowcy 1404 *Przyb* 9, 1420 *Pyzdr* nr 626, (1422) 1423 *KodWP* V 327, *etc.*

Znaczenia: **1.** *'syn brata w stosunku do stryja, filius fratris ad patruum relatus'*: Sinowecz filiaster 1395 *LebMat* 71, *sim. ca* 1460 *MPKJ* II 379, *ca* 1500 *Erz* 104; Iaco Potrek ne pobral na Boguchniney czanszci szita ozimini ani jarzini, iedno na tegey czanszci, czszo my (pro mv) szynowecz zastauil 1400 *Pozn* nr 477, *sim. ib.* nr 481, 1423 *Pyzdr* nr 717, *etc.*; Jaco Jaroslaws dal plat swym sinowczom y s te czonszcy, *sczo na ne przisla 1401 *Kościan* nr 177; Jaco *Borzivy swym (*leg.* z swym) bratem y swimi (*leg.* z swymi) sinowczi ne trzima wøczey kszødza Marczinovi czøszczi 1404 *Przyb* 9, *sim.* 1420 *Pyzdr* nr 626, *etc.*; Jaco Thoma swim (*leg.* z swym) sinowczem, z maczerzø i s szostrø slubił nigdi lati ne posbiwacz Potrca 1405 *Kościan* nr 263, *sim.* XV *in. Malk* 118, 1420 *Kościan* nr 848, 1448 *ZapWarsz* nr 807, 1480 *ib.* nr 1526; Esze yesth Pawel ranczil za swego sinowcza 1411 *JA* VI 212, *sim.* 1469 *RafPocz* 16; Jaco moy *maøsz ne dal harnaszu swemu synowczewy 1412 *Pozn* nr 681; Quod pater ipsorum omnes filiastros al. synowczow et szestrenczow ⟨evasisset⟩ 1413 *AKH* III 212; Ten gisti Yassek ma dacz swemu sinowczu... czessicz ('dziesięć') grziwen platu na Godi XV *in. Malk* 118; Yszye Maczey ne [po]pobrał gymena Marczynowa, cszosz na Marczyna szluchalo po rodzenem szynowczø (*leg.* synowcu) 1423 *Kal* nr 836; Michael vna cum suis nepotibus al. synowczy, fratribus germanis, Nicolao et Alberto

(1422) 1423 *KodWP* V 327; Jaco dla nyewyczlenya rancoyemstwa pana Lysska ot Mycolaya... a ot *gegosze synowcza gem scodzen X marcas 1427 *Kościan* nr 1189, *sim.* 1453 *AGZ* XI 386, 1475 *Trześn* 95, 1479 *ZapWarsz* nr 1490; Nepotes al. synowczy (1436) 1483 *KodWP* V 576; Stanisłaus nuncius... prorogavit terminum... contra... Stanislaum scoltetum... et Paschconem, filiastrum eius al. synowczowi, actores 1444 *AGZ* XIV 130, *sim.* 1456 *AGZ* XIX 496, 1462 *AGZ* XI 470, 1464 *AGZ* XVI 14; Nicolaus... recepit III sexagenas puerorum sui fratris filiastrorum vlg. *synowyecow 1446 *Monlur* III 139; Pan Ian, xąnząn... i yego vrządnyczi... ot ludzy ktorichkole panow synowczow yego (filiastrorum suorum), xanząnth mazowesskich.... targowego braacz nye mayąn *Sul* 112; Xanzantha, sinowczi yego (filiastri sui), Semouith... i Wlodzysław,... targovego braacz nye mayąn *ib.*; Poyøl gest (*sc.* Abram) sobye Saray, swoyø zonø, y swego synowcza (filium fratris sui) Lota *BZ* Gen 12, 5; O, kako podobyen gest ten młodzenyecz ku memv sinowczu (consobrino meo)! *BZ* Tob 7, 2, *sim.* 1471 *MPKJ* V 55; Moy synowyecz rodzony 1471 *TymSąd* 15; Quiquidem Makossyeyowye sicut filiastri al. synowczovye... domini Mnych 1483 *AGZ* XIX 360; Calyenyk... tenetur veri debiti centum sexagenas... suis nepotibus al. szynowczom 1489 *AGZ* XVIII 277; Facta est concordia divisionis... inter... filiastros ipsius al. szynowcze 1494 *AGZ* XIX 104; Yze szyroty svych synow... myloval (*sc.* Antypater) yako swe dzyeczy i daval ye za wsche (*pro* schwe, *leg.* swe) synovce y za sve szyestrzenycze kv malzenystw (aliis nepotibus suis eos copułans in matrimonio) *Rozm* 105; Byl (*sc.* Malkusz) synovyecz Cayphaschow, byskupa vyschego *ib.* 645.

2. *'wnuk, potomek, bliski krewny, nepos, proxima necessitudine coniunctus'*: Pro quocunque Boczek dederit culpam Marcissio, suo avunculo al. szynowczowy 1448 *AGZ* XI 325; Duplice nepote beavere, szynowczoma vbogoslavyły, fata secundum XV *p. pr. R* XVI 329; Ecce quid Xc suis consangwineis et nepotibus, szynowczom (*pro* szynowczom) respondit 1477 *MPKJ* II 323; Cum Iulius Cesar mortuus esset, in locum eius intravit Octavianus Augustus, nepos, synovecz, Iułii *ib.*

Synowię *formy*: *g. pl.* synowiąt XV *p. post. R* XXV 200; ~ *d. pl.* synowiętom 1430 *ArchTerCzchov* III 62, 13; synowiętam 1463 *WolffMiejsc* 68; ~ *ac. pl.* synowięta 1404 *Kościan* nr 215; ~ *i. pl.* synowięty 1415 *Kościan* nr 547, 1415 *Pyzdr* nr 395, 1444 *AGZ* XI 241.

Znaczenie: *'dziecko brata w stosunku do stryja, progenies fratris ad patruum relata'*: Jaco Szidowka bil røcoymø za swa zinowøta, za Yødrzichowi dzeczi 1404 *Kościan* nr 215; Jako Jan y Micolay s szwimi synowøty... widzerzely... gich prawø oczczisznø 1415 *ib.* nr 547, *sim.* 1415 *Pyzdr* nr 395, 1444 *AGZ* XI 241; Filiastris suis vlg. ssynowanthom swim 1430 *ArchTerCzchov* III 62, 13; Filiastro et filiastre suis synowantham 1463 *WolffMiejsc* 68; Sinovyath nepotum XV *p. post. R* XXV 200.

Synowski 1. *'właściwy synowi, cechujący syna, qui filii proprius est'*: Odpovyedzyal ym myly Iesus, yakoby poslyednye myloszyerdzye matce vkazvyącz, y vronyl slesz, yako synovska mylosczyą (*pro* myloscz) vkazvyącz *Rozm* 507.

2. *'związany z synostwem, ad filiationem pertinens'*: Primum bonum, quod habemus a patre celesti, est nomen filiacionis, synowskye, quia ipse est pater noster XV *p. post. R* XXV 176.

Synow(y) *formy*: *n. sg. f.* synowa *Fl* Ath 6, *Fl* i *Pul* Ath 5, *MW* 109a; *neutr.* synowo *MW* 109a, *Pul* Ath 6; ~ *g. sg. f.* synowej *Sul* 69; *neutr.* synowa *Rozm* 110; ~ *ac. sg. neutr.* synowo *Aleksy* w. 172, *Rozm* 276; ~ *l. sg. f.* (po) synowie *Rozm* 110; ~ *n. pl.* synowy *OrtOssol* 70, 4; *neutr.* synowa XV *med. MPKJ* V 432; ~ *i. pl. m.* synowymi *Fl* 102, 17.

Znaczenie: *'dotyczący syna, związany z synem, pochodzący od syna, ad filium pertinens, qui filii est'*: Prawda yego nad syny synowymy (in filios filiorum) *Fl* 102, 17; Nyszlyby oczecz sz vyny synowey (de culpa filii) alybo syn sz oczczowey... nye moglby szą oczyszczyc *Sul* 69; Słowa synowa (verba filii) kv oblyvbyenyczy XV *med. MPKJ* V 432; Gyego oczecz tho wszliszał, ysch gyemv szynowo gymya wszpomyonal *Aleksy* w. 172; Tesz kv gymyenyv szwey starey mathky rowny szą szynowy y dzyewczyny... dzeczy (pueri filii et filiae) *OrtOssol* 70, 4; Wzvyedzyaw to Herod, vyeczey zavolal (*pro* zaloval) radovanya szynova (exsultationem filii) nysly svey smyerczy *Rozm* 110; Po smyerczy synovye (post mortem... filii)... Herod vmarl *ib.*; Przemyenyono yesth ymye oyczowskye w synowo (mobile est nomen patris ad filios) *ib.* 276; ~ *(o Jezusie Chrystusie)*: Bo gyna gest persona oczczowa, gyna synowa (filii), gyna ducha swøtego, ale oczczowa y synowa (filii, *Pul*, *MW* 109a: synowo) y dvcha swøtego gedno gest bostwo, rowna sława *Fl* Ath 5—6, *sim. Pul*, *MW* 109a.

Sypać *formy*: *praes. ind. 3. sg.* sypie 1422 *Kościan* nr 948; ~ *part. praes. act. adv.* sypiąc *BZ* Judith 7, 4; ~ *inf.* sypać 1393 *HubeZb* 67,

1406 *KsZPozn* nr 2752, 1424 *Kościan* nr 1100, *etc.*; ~ *praet. 1. sg. m.* jem sypał 1471 *ZapWarsz* nr 1105; -m sypał 1413 *KsMaz* I nr 1987, 1437 *Pyzdr* nr 1146, 1445 *ZapWarsz* nr 756. 757; *3. sg. m.* sypał 1393 *Pozn* nr 176, 1400 *Leksz* II nr 2703, 1407 *Kal* nr 223, *etc.*; *f.* sypała 1448 *LubPodk* 31; *3. pl. m.* są sypali 1418 *Kościan* nr 680. 681; sypali 1418 *Kościan* nr 680. 681, 1419 *ib.* nr 730, 1448 *LubPodk* 31, *BZ* Jos 7, 6; ~ *condit. 3. sg. f.* -by sypała 1406 *TPaw* IV nr 2720; ~ *part. praet. pass. n. sg. f.* sypana 1426 *StPPP* II nr 2069; *n. pl. m.* sypany 1405 *Piek* VI 245, 1406 *Pozn* nr 593, 1435 *ib.* nr 1577; ~ *inf. pass. pl. m.* być sypany 1422 *Pozn* nr 1102; sypany być 1422 *Pozn* nr 1101; *f.* być sypany 1426 *AKPr* VIIIa 166; ~ *praes. pass. 3. pl. m.* są sypany 1406 *Pozn* nr 593.

Znaczenia: **1.** '*rzucać, obrzucać czymś sypkim, poprószyć coś czymś, conicere, aliquid aliquare conspergere*': Iozve... padnye na zemi..., tak on, iako wszistczi starszy israhelsci, y sipali proch na swe glowi (miseruntque pulverem super capita sua) *BZ* Jos 7, 6; Tedi sinovye israhelsci... padly na zemyø, sipyøc popyol na swe glowi (mittentes cinerem super capita sua) *BZ* Judith 7, 4; ~ Jaco Gywan wszcągnął Pyotrassa..., a on w ty czassy ssypye y byerze owess na woss 1422 *Kościan* nr 948.

2. '*tworzyć, wznosić, formować coś przez narzucenie ziemi, exstruere, aggerem facere*': Kedi Potrasz s Czesantha mal vmowø, po czosnom meli sipacz granicze 1393 *HubeZb* 67, *sim.* 1424 *Kościan* nr 1100, *etc.*; Czo Micolay sipal copcze medzi Neczayna a medzi Rosworowem, o to go ne gabano 1393 *Pozn* nr 176, *sim.* 1400 *Leksz* II nr 2703, 1407 *Kal* nr 223, *etc.*; Quod dextruxerunt vlg. rosipano viginti octo cumulos..., qui fuerunt... minus iuste sipati vlg. sypani 1405 *Piek* VI 245; Cumulos vlg. copcze sippare vlg. sypacz 1406 *KsZPozn* nr 2752; Jako czso copcze sipani medzi Neczaynø a medzi Cowalewem, ty sø sypani [szes] se wszitkem praw⟨em⟩ 1406 *Pozn* nr 593; Jakosm ya chodzil do Dobcovey..., abi ssipala granicze 1406 *TPaw* IV nr 2720; Thsom sipal granicze, tom sipal w sswem 1413 *KsMaz* I nr 1987, *sim.* 1445 *ZapWarsz* nr 756. 757; Yz czszo Surcowsczy copcze sypaly medzi Surcowem et Roszkowem, tych szą ne szypaly vyszey zayasdu 1418 *Kościan* nr 680, *sim. ib.* nr 681; Yz thy copcze, czszo ye szypaly pana Jakuszewy przotkowe..., thy szą prawe copcze 1419 *ib.* nr 730; Kandi bi koly jednacze snamonali y rospravili, tady copcze sypani many bicz 1422 *Pozn* nr 1101; Kandi bi coly przyiaczele nasnąmonąły, tady by copcze mane bicz sipąni *ib.* nr 1102; Kandy gechaly s panem Nemerza, tandy granicze mayø bycz sypani 1426 *AKPr* VIIIa 166; Quod... inter Pirzchow et inter Xangnice... granicza vera non sipata al. szipana 1426 *StPPP* II nr 2069; Vozny, thucz ssypany kopcze na Mychoczynye 1435 *Pozn* nr 1577; Yako ten row, kthorim sipal, tenem vidzerszal trzidzeszcy lath y trzy lata 1437 *Pyzdr* nr 1146; Facta est limitacio graniciarum... A medio vlg. sipali uno stadio... usque ad granicias, quas vlg. sipala Bassoua 1448 *LubPodk* 31; Yakom ya nowey grobley nye przysthawil ku Brzegu... y nowey gem nye szypal 1471 *ZapWarsz* nr 1105; Quia vos non vultis... scopulos scopire al. copczow sipacz 1479 *AGZ* XVIII 189.

Cf. **Dosypać, Nasypać, Odsypać, Osypać, Posypać, Rozsypać, Usypać, Wsypać, Wysypać, Zasypać, Suć**

Sypień '*naczynie do przesypywania i przelewania, zwłaszcza do przelewania piwa, vas rebus graneis, imprimis autem cerevisiae transfundendae aptum*': Sypyen fundibula 1437 *Wisł* nr 228 s. 87; Ssypyen *quaxillum *ib.* s. 88; Fundibulum est instrvmentum braxandi vlg. sypyen 1450 *RpKapKr*; Item za ssipny duodecim grossos 1493 *WarschPozn* I 352; Laboratori 8 ternarios, pro ssipnie 8 ternarios 1496 *ib.* 425; Sypen fundibulum XV *p. post. PF* V 8; Szypyen capula *ib.* 29.

Syr *cf.* **Ser**

Syrop '*słodki napój leczniczy, suavis potio medicata, sirupus*': Szyrop syrupus *ca* 1500 *Erz* 104.

Syrowy *formy*: *g. sg.* syrowa 1423 *Kościan* nr 1005; syrowego 1421 *Kościan* nr 865; ~ *ac. sg. neutr.* syrowe 1426 *Kościan* nr 1156; ~ *ac. pl. neutr.* syrowa 1426 *Kościan* nr 1153; ~ *i. pl.* syrowymi *MPKJ* V 34.

Znaczenia: **1.** '*świeży, nie uschnięty, recens, non exsiccatus*': Jacom ya powszcągnął czlowyeka pana Czeminego w zapuscze pana Borcowem, a on byerze drwa syrowa w zapuscze w tem gistem, ale nye ssuche 1426 *Kościan* nr 1153; Jacom ya vcządzal Michala kmyotowicza w zapuscze pana Borca, a on w noczy ramby syrowe drzewo *ib.* nr 1156; Sirowymy (*war. kal.*: z rozmyerzonimy) hvmentibus (si septem nerviceis funibus necdum siccis et adhuc umentibus ligatus fuero, infirmus ero Jud 16, 7) *MPKJ* V 34.

2. '*nie poddany uprawie, qui non colitur*': na syrowem korzeniu, z syrowego, syrowa korzenia '*od samego początku, prawie z niczego, na dziewiczym, świeżo uprawnym terenie, ab initio,*

in terra novissime exstirpata, in novali': Ty kmecze szedzą s szirowego corzena mymo czterdzeszcy lath 1421 *Kościan* nr 865; Szedza na szeszcy sledzech, ktore slady są s syrowa korzenya ot czterdzeszcy lath wysadzony 1423 *ib.* nr 1005; Nos sumus locati ad ius Ruthenicum na *syrowew korzenyw 1444 *AGZ* XIV 136; Ego edificavi molendinum ex originali radice al. s siro⟨wego⟩ corzena 1456 *TymSąd* 119.

Syrwatka *cf.* **Serwatka**

Syrzysko *cf.* **Serzysko**

Sysel *(?)* '*jakieś bliżej nie określone zwierzę biblijne, animal quoddam biblicum*': Camalion, *sissek, qui aere viuit (*mamotrekty czeskie*: camalion sysel, stellio sisel; haec quoque inter polluta reputabuntur de his, quae moventur in terra:... mygale et chamaeleon Lev 11, 30) 1471 *MPKJ* V 22.

Sytność '*uczucie zaspokojenia głodu i pragnienia, satietas*': Habet hec cena ex condicione agni, qui sponsus est ibi maximam caritatem, ex libertate caritatis societatem, ex societate ferculorum fertilitatem, ex fertilitate sacietatem, sythnoscz, ex sacietate, sz szitnosczi, sanitatem 1461—7 *Serm* 314v; Ego autem hic fame pereo, quia nulla sacietas, sythnoszczy, est in diuiciis XV *ex. RRp* XXIV 374.

Sytość '*stan braku głodu i pragnienia, satietas*': Gdisz szedzelysmy na garnczy myęsa a gedlismi chlyeb w szytoszczy (comedebamus panem in saturitate) *BZ* Ex 16, 3, *sim. ib.* Lev 26, 5; Gesz to (*sc.* użytki) gescz bødzecze esz do szitosczi (usque ad saturitatem) *BZ* Lev 25, 19, *sim. ib.* Ex 16, 8. II Par 31, 10; Przeschnøli cysterni..., tak yze nye bilo we wszem myescye, otkød bi syø napyly do sitoscy (unde satiarentur) *BZ* Judith 7, 11; Qui, *gl.* Iudei, antiquitus per diem ieiunabant et de nocte comedebant ad sufficienciam do ssytoscy *ca* 1500 *JARp* X 6v, *sim. Rozm* 158; ~ *przenośnie*: do sytości '*pod dostatkiem, do woli, do syta, abundanter, copiose*': Myly mystrzv, day my tvego oblycza do szytosszczy szye napatrzycz *Rozm* 303.

Syty *formy*: *n. sg. m.* syty XV *ex. RRp* XXIV 374; *neutr.* syto 1454 *R* XLVII 353, 1456 *R* XXXIII 183; ~ *n. pl.* syte XV *med. R* XXII 320; *m.* syci *Fl* i *Pul* 21, 28, *BZ* Lev 26, 26, XV *p. post. Kalużn* 288, *Rozm* 349.

Znaczenie: '*nakarmiony i napojony do sytości, nie odczuwający głodu i pragnienia, qui fame et siti non laborat, satur*': Iescz bødø vbodzy y siczi bødø (saturabuntur) *Fl* 21, 28, *sim. Pul*; Bødzecze gescz a nye bødzecze sziczi (non saturabimini) *BZ* Lev 26, 26, *sim.* XV *p. post. Kalużn* 288; Takosch nasz zbavyczyel wzyawschy chleb... yął rozdzyelyacz y (*leg.* ji 'go') tlusczam... A yako yvsch byly szyczy (ut... impleti sunt Jo 6, 12), tako rzekl *Rozm* 349; ~ Omnia flumina intrant mare et non redundat vlg. ne mosze bicz sytho (Eccles 1, 7). Tria enim flumina infernalia hec mare, id est istum mundum intrant, sed non sacient 1456 *R* XXXIII 183, *sim.* 1454 *R* XLVII 353; Auarus homo quanto magis congregat pecunias inordinate, tanto magis post eas anhelat et nunquam saturatur diuiciis sicut syti ydropicus XV *ex. RRp* XXIV 374; ~ małem syty '*poprzestający na małym, nie chciwy, parvo contentus, minime avarus*': S[y]ą dzyeczy czysthe, male, malem sythe, graya, zgodni szą, richło daya, czyrzpya XV *med. R* XXII 320.

Szabla *formy*: *n. sg.* szabla XV *p. pr. R* XXII 344, 1450 *RpKapKr*, 1471 *GórsPiech* 209. 210, *etc. etc.*; ~ *g. sg.* szable 1471 *ZapRpŁomż* 3, 498, *Pul* 21, 21; ~ *ac. sg.* szablę 1471 *GórsPiech* 212, 1473 *MMAe* XVIII nr 870, 1477 *PlocEpRp* 6, 128v, *etc.*; ~ *i. sg.* szablą 1468 *TymSąd* 163, 1471 *GórsPiech* 212, 1489 *ZapRpŁomż* 2, 895; ~ *n. pl.* szable 1471 *MPKJ* V 63, 1471 *R* XXIV 379.

Znaczenie: '*broń ręczna o jednosiecznej (wyjątkowo obosiecznej) głowni osadzonej w rękojeści, tu także miecz, arma manualia, ferrum saepissime una acie instructum, hoc loco etiam gladius*': Quasi romphea, id est sabla, bis acuta omnis iniquitas (Ecclus 21, 4) XV *p. pr. R* XXII 344; Ensis, id est gladius sev spata szabla 1450 *RpKapKr*; Framea est baculus uel gladius, est spata uel rumphea, sc. gladius longus ex utraque parte acutus, quia de ferro est facta framea vlg. szabla *ib.*; Jako ssin moy,... kmyeczia Marczina... nye sbil gwaltem, ani szablą rani othphorzoney gyemv zadal 1468 *TymSąd* 163; Myska cystha y schynka cystha, schabla 1471 *GórsPiech* 209, *sim. ib.*, *sim. ib.* 210, *etc. etc.*; Proporzecz, Skorkowsky Gr⟨z⟩egorzsz gy noszy a schabla mą *ib.* 212, *sim. ib.*; Mathis noszewnyk z akownycza, sz paweska y schabla *ib.*, *sim. ib.*; Nye othbyl schablye yako dwadzeszcza gr⟨oszy⟩ any yey v szyebye mamy 1471 *ZapRpŁomż* 3, 498; Adhuc non contentus, sed spatam al. schablą extrahens de vaginis eum occidere 1473 *MMAe* XVIII nr 870; Accomodavit... frameam, sable, in valore I floreni Ungaricalis 1477 *PlocEpRp* 6, 128v; Sz ostra bronya, sz sabla y syekyerka 1489 *ZapRpŁomż* 2, 895; Wytarg[d]ny od szablye (erue a framea, *Fl*: od gnewu), boze, duszę moyę! *Pul* 21, 21; Wyymy szablyę (effunde frameam, *Fl*: wiley gnew) y zawyęzy przeczyw tym, czo mye gabayø

Pul 34, 3; Szabla ensis XV *p. post. PF* V 10; O Pyetrze, nye byl czy yązyk nyeveszczy myecz albo schablą..., yze tako yey razom stąpasch y vczyekasch *Rozm* 675; ~ szabla mieczowa: Frameam tuam, id est animam meam, que est framea tua,... schabla my⟨e⟩czowa (eripe animam meam ab impio, frameam tuam ab inimicis manus tuae Psal 16, 13, *Pul*: szablyę twoyę, *Fl*: gnew twoy) 1471 *R* XXIV 379; Framee, id est gładii schable my⟨e⟩czowe (inimici defecerunt frameae in finem Psal 9, 7, 1471 *MPKJ* V 63: meczowe sable framec) 1471 *R* XXIV 379.

Szach 1. *'figura król w grze w szachy, rex in ludo scacchiorum'*: Statarius vlg. sach 1449 *R* XXV 164; Mundus est sicut scatarius vlg. sach, cuius tota familia currit extransuerso, id est temporalia acquirendo,... et vsurando XV *med. SKJRp* I 57.

2. *pl. tantum 'gra w szachy, ludus scacchiorum'*: Ludos scacorum szachow XV *p. pr. R* XVI 343.

3. *corruptum, może pro* szos *'podatek płacony przez miasta na rzecz panującego (szos królewski), vectigal ab urbium incolis regi pendi solitum'*: Veniens pultor Ianek recognouit, quod... ipsi Iohanni debet soluere omnes census ciuitatis, preter szach regale magnum, quod debent soluere Iohannes medium et Nicolaus medium 1452 *Przem* II nr 1060.

Szachowany *'malowany w kratę albo w pasy, różnokolorowy, qui lineas in reticuli formam vel rectas ductas habet, versicolor'*: Szachowana sukyna (*pro* suknya) tunica polimita XV *in. Zab* 520; Schachowany discoloratus *ca* 1455 *JA* XIV 490; Nicolaus Crapak, paweza ze rzebrem, lepka schachowana 1471 *GórsPiechRp* 210; ~ *w swobodnym tłumaczeniu tekstu łacińskiego*: Induerunt eum (*sc.* Iesum) tunicam purpuream et clamidem coccineam, schachowane, circumdederunt ei (Mat 27, 28) XV *PF* V 83.

Szachownica 1. *'tablica o polach czarnych i białych ułożonych na przemian, służąca do gry w szachy, scacchiorum ludi tabula'*: Varcabnicza alea, sachownicza scacina *ca* 1420 *WokTryd* nr 389; A reformatione schachownycze de stuba domini principi... dedi V denarios Ungaricales 1500 *ZsigBud* 43, *sim. ib.* 23; ~ *w opisie herbu*: De.. clenodio genealogiae Wsczele de signo schachownicza 1420 *RTH* nr 61; Sunt clenodio Vsczela al. szachownicza 1449 *Kozier* I nr 37.

2. *w opisie herbu 'tarcza mająca trzy podłużne pola czarne i trzy białe, scutum, in quo campi oblongi, tres atri et tres albi, depicti sunt'*: Nobilis Andreas... produxit duos tercios Nicolaum Zoleczsky et Iohannem Rodaticzsky, Stanislaum filium ipsius armorum Sachownicza, Nabry, portantes eciam trzy strychy, sachowniczø 1439 *AKH* III 343.

Szachta 1. *'dół, zagłębienie, z którego wydobywano sól, kamień lub kruszec, puteus, e quo sal, lapis vel fossile effoditur'*: Ita quod capellano nostre dicte ecclesie (*sc.* Bochnensis) et hominibus suis... liceat accipere sorzalach siue liquidum sal, de quocumque puteo placuerit, siue sachta (1278) *MMAe* I 107; Damus... domino abbati salifodinam, quae sachta vlg. dicitur (1340) 1634 *KodTyn* 98; Salifodina szachta *ca* 1420 *WokTryd* nr 473; Ibidem in Pusta Lanka ex opposito, ubi ecclesia fuit super prato..., est schachta cooperta lapidibus *DlLB* III 356; Item ad Pusta Lanka sub Wyssokye ibidem circa moczary sunt schachti antiquae *ib.*; ~ szachta wapienna: Cementifodina, fouea, vbi cementum foditur, vlg. schachta vapyenna *ca* 1500 *Erz* 104; ~ *z fleksją łacińską*: Omnia iura, que homines... in Bochna in puteis siue sachtis... dinoscebantur habere,... destrui fecissemus (1278) *MMAe* I 106; Tunc invenies schachtam, per quam pothok vadit *DlLB* III 355, *sim. ib.* 356; Ibi reperies duas schachtas reseratas al odkrythe, in quibus nihil quaeratur *ib.* 356; Ibidem sunt moczary, in quibus schachta habetur, et plures schachtae, in eisdem sunt omnia bona *ib.*

2. *'zagłębienie w ziemi, jama, grób, puteus, cavea, sepulcrum'*: Ne pogrøszay me potop wodni ani me poszyray morze, ani zatwarzay nade mnø szachta (*Pul*: yama) vst swogich (neque urgeat super me puteus os suum) *Fl* 68, 19; W sachtą in lacum (deglutiamus eum, *sc.* insontem, sicut infernus, viventem et integrum, quasi descendentem in lacum Prov 1, 12) *MPKJ* V 67.

3. *'ustęp, kloaka, też gnojowisko, cloaca, etiam sterquilinium'*: Kyedy mayą dwa myedzy szobą mvrowana sczyaną..., a geden chczalby ⟨podle tej⟩ sczyan⟨y⟩ szachtą kopacz, szlowye szrącz czynycz (si unus ipsorum cloacam iuxta murum fodere et fundare vellet), maly poczacz od szwey polowycze mvrv? *OrtOssol* 74, 3, *sim. ib., sim. OrtMac* 100; Stercorium, id est cloaca vel priueta szachtą *ca* 1500 *Erz* 104; ~ Consequens etenim est predictorum viciorum storiam deauratis locucionibus purpurare, viciorumque fetorem verborum odore inbalsamare mellifluo. Ne si tanti sterquilinii, *gl.* sterquilinium szachtha, fetor... aures evaderet, plurimos ad nauseantis indignacionis vomitum invitaret 1471 *R* XXIII 283.

Szachy *cf.* **Szach**

Szacować *formy*: *praes. ind. 1. sg.* szacuję XV *ex. SlArch* I pril. 23; ~ *inf.* szacować *OrtMac* 22, 1460 *StPPP* II nr 3646, *ca* 1500 *Erz* 105; ~ *praet. 3. sg. m.* szacował 1453 *StPPP* II nr 3542, 1460 *RocznHist* XIV 323. 324. 325, *etc.*; *f.* szacowała 1407 *Kal* nr 254; *3. pl. m.* szacowali 1443 *StPPP* II nr 3167, 1449 *AGZ* XIV 288, 1467 *StPPP* XI 248; ~ *part. praet. act.* szacowawszy *OrtOssol* 27, 2; ~ *inf. pass. sg. neutr.* być szacowano *Dział* 53.

Znaczenia: **1.** *'określać wartość czegoś (najczęściej majątku) w pieniądzach, podawać cenę czegoś, constituere pretium alicuius rei (saepissime rei familiaris), pretium alicuius rei indicare'*: Jaco Margorzatha Michalowich cony ne szaczowala ani mu sa ne sza szkoda stala 1407 *Kal* nr 254; Paratus sum super eam docere, nullum ius obmittendo et advocato et istis civibus, qui hoc [...] ponebant al. schaczowali (*sc.* posag) 1449 *AGZ* XIV 288; Domini judex et subjudex terrestres debent... sculteciam modo fori taxare al. schacowacz, pro qua summa pecuniarum seu florenorum staret 1460 *StPPP* II nr 3646; Ale gdyby bylo wiele dzewek a gymyenye male, tedy gymyenye na pienyadze ma bycz schaczowano (fiat existimatio in valore, *Sul* 57: tedi obszaczowanye bądze, zacz stoy) *Dział* 53; In eodem iudicio bannito factum est, quia disposuerunt vlg. szaczowały hi prudentes viri ac iurati: primus Georgius scultetus,... sextus Andris Kyelar szaczovaly hereditatem Petri Kynel pye memorie pro sedecim marcis 1467 *StPPP* XI 248; Then człovyek..., kthory my szyą oblygoval..., ysz my myal ząpłaczyczy na szwyathy Szymon..., gdzye ya przyszlalem szyna szwoyego, thv my szya nye vszpravyethlyvyl... Thą yą szobye drogą szaczvyą yako poł szlothego XV *ex. SlArch* I pril. 23; Taxare schaczovacz albo czenycz *ca* 1500 *Erz* 105; ~ *'określać wartość majątku celem ściągnięcia daniny poddańczej, vectigalis exigendi causa pretium rei familiaris constituere'*: Ad obedienciam suam eundem Gregorium subiugauit et subomagiauit al. podoldowal violenter et potenter, nullum ius ad eum habens et pensauit eum more bellico et hostili al. szaczował et recepit de eo absque iure duas marcas 1460 *RocznHist* XIV 323, *sim. ib.* 324. 325. 326; Eundem kmethonem postulavit ab ipso cum nobili ad ius et ipse sibi eum dare noluit, sed ipsum pensavit al. schaczował et recepit ab eodem kmethone... novem fertones de paratis pecuniis 1468—98 *RocznHist* XV 75; ~ ~ *'brać okup, accipere pecuniam, qua aliquid redimitur' (?)*: Pro eo (*sc.* citat eos), quia ipsum depactauerunt al. schaczowali super quadringentas marcas, et dampnificauerunt ipsum in totidem 1443 *StPPP* II nr 3167; Eundem Mathiam, tamquam in terra inimicorum et hostili, super viginti marcas taxauit al. szaczował (*sc.* Petrus), tamquam hostis in terra inimicorum 1453 *ib.* nr 3542.

2. *'(dokonując oględzin) oceniać rozmiary czegoś, jakość czegoś, dimensiones, qualitatem alicuius rei spectando constituere'*: Ysze szązda ma oglądacz thy rany y przed prawem ye szaczowacz (*OrtOssol* 27, 2: szesznawacz), yakye byly (quod iudex vulnera et letales ictus conspicere debet) *OrtMac* 22; Ale w myeszyech, gdze szą ranny lekarze, thym to dayą pod przysząg szhaczowawszy (*OrtMac* 22: szaczowacz)... przed prawem powiedacz, yakye tho ramy (*pro* rany) byly (hos ad id iurare permittunt, ut ipsi vulnera ad iuramenta prestita iuste causent et conspicient) *OrtOssol* 27, 2.

3. *'szanować, poważać, czcić kogoś, aliquem colere, honore afficere'*: Schaczovacz estimare *ca* 1500 *Erz* 105.

Cf. **Obszacować, Oszacować, Wyszacować**

Szacowanie *'ustalanie wartości, ceny czegoś actus pretium alicuius rei statuendi, aestimandi'*: ⟨U⟩stawiamy, aby kaszdy od swiątego Woyczecha asz do swiatego Mychala swe bydlo w stroszy myal, a gdy komv szkody vcini, tedy schkodą podlug schaczowanya (*Sul* 59: oszaczczowanye skody) ma zaplaczycz s wyną sadową (existimacionem dampni... satisfacere compellatur) *Dział* 58; Margaretha... cum suo privigno..., simul petiverunt bonos homines ad concordandum bona ipsorum, que remanserunt post virum Margarethe et post patrem Iohannis... Ipsi fecerunt concordiam bonam cum ipsis, et ipsa Margaretha... cum suo privigno... susceperunt illam concordiam al. szaczowanye 1477 *StPPP* XI 265.

(Szacunek) Szacunk *formy*: *g. sg.* szacunku 1401 *KsPozn* nr 632, 1420 *Pozn* nr 1067, *Sul* 90, *etc.*; ~ *ac. sg.* szacunk *Sul* 22, *Dział* 9, 1468 *MMAe* XVI nr 1314; ~ *i. sg.* szacunkiem 1436 *AGZ* XII 11, 1442 *ib.* 105, 1453 *ib.* 232; ~ *l. sg.* (na) szacunku 1442 *AGZ* XII 105.

Znaczenia: **1.** *'oszacowanie, określenie wartości czegoś, ustalenie ceny, actus pretium alicuius rei constituendi, aestimandi'*: Quinque sexagenas ultra tredecem idem Martinus schaczunkem equis, bobus, quo potest, ad festa Martini premissa debet dare 1436 *AGZ* XII 11, *sim.* 1442 *ib.* 105; Tegdi takyey pannye, wdowye albo nyewyesczye takyey possagu nye s *gyminya oczczistego albo przyiyaczol yey daacz ma, ale

s gymyenya wlostnego yąn wipossazi podług vyelkoscy i schaczunku yey possagu oczczistego (iuxta valorem seu taxam dotis paternalis) *Sul* 90; Przeto vstawyamy, aby kaszdy dvchowny oczczyzną pod namy trzymayącz, podlug saczvnkv gymyenya na kaszdą wyprawą s namy pogechal *Dział* 10; Aczby braczya strygeczna gymyenye otrzymacz chczely, tedy panosstwo podlvg samnyenya dzedzyczstwo ma oschaczowacz, a od dnya schaczvnkv (a die taxationis, *Sul* 72: osszaczowanya) przerzeczona bracza strygeczna syostram przez rok pyenyadze gotowe podlvg schaczvnkv (secundum, quod fuerint taxate, *Sul* 72: ossaczowanya) zaplaczycz mayą *ib.* 66, *sim.* XV *p. post. Kalużn* 284.

2. *'wartość ustalona na podstawie oszacowania, wyznaczona cena, wyznaczone odszkodowanie, pretium alicuius rei constitutum'*: Pendet terminus inter Nicolaum... et Jarochnam... pro octoginta sexagenas taxacionis vlg. szaczunku 1401 *KsPozn* nr 632; Jaco tego pacholka, czoszm gy yął o wczącze (*leg.* ucięcie) Maczeyewi raky, ot *thegøm szacunku ne wzął anym *go mą wolą puszczil, ale my vczekl przesz mey woley 1420 *Pozn* nr 1067; Nobilis... Iohannes Kola... nobili domino Micossio habet dare infra tres septimanas peccora cornuta pro debitis vlg. na ssaczunku in Martinow 1442 *AGZ* XII 105; Paknąłybi thaczi sandzee... swemv łakomstwv nye odpvszczącz, przed przerzeczonymy czassi myedzi szobą roszdzelily... yano bydlyą..., skodą czyrpącemv, zwyerzą⟨cia⟩ sgvbyonec⟨go⟩ szacvnk (iuxta valorem animalis deperditi), gysz swą przyszągą doswyathczi, z wyną pyenczna-dzyescza maya wroczycz a zaplaczycz *Sul* 22, *sim. Dział* 9; Martinus... se obligavit nobili Paulo Curopathwa de Hrinyowcze pro nobili Dusotha dare equum pro sex marcis taxa szaczunkiem 1453 *AGZ* XII 232; ~ *'okup, pretium redemptionis' (?)*: Ipse Iohannes dyabolico spiritu suggestus ipsum altaristam infamavit ac ipsum predonem... appellavit, asserens licet mendose, quod ipse scultetos et alios bonos homines raperet et de terra Regni Polonie in partes S⟨i⟩lesie... vi educeret, in taxam tenebat et in taxam al. na schaczung dabat 1468 *MMAe* XVI nr 1314.

Szacunk *cf.* **Szacunek**

Szad *cf.* **Szady**

Szadawy *'szary, popielaty, bury, cineraceus'*: Schadavy griseus *ca* 1500 *Erz* 105; Schadava farbą raws color *ib.*

Szadogrzywy *(o koniu, de equo) 'mający siwą, szarą grzywę, qui canam, cineraceam iubam habet'*: Laboriosus Stanislaus molendinator... petit a discreto Stanislao... equum castratum... muricicii coloris al. schadogrzyvy, quem sibi sine ipsius licencia violenter in campo recepit 1485 *AcLeop* I nr 1276; Item equs czyszawy *szchadohrzyvy 1499 *AKH* VIII 312.

Szadopiór *zool. 'pelikan baba, Pelecanus onocrotalus L.'*: Sadopyor pellicanus 1472 *Rost* nr 1374.

Szady *formy*: *n. sg. m.* szady 1397 *AKPr* VIIIa 71, XIV *ex. MMAe* X 380, (1419) 1504 *DokMp* I 426—7, *etc.*; *f.* szada 1375 *LPom* 3, 82; ~ *d. pl. f.* szadym *BZ* Lev 19, 32; ~ *ac. pl. m.* szade *Rozm* 104.

Znaczenia: **1.** *'siwy, pokryty siwizną, canus'*: Przeczivko szadim glowam (coram cano capite) powstany *BZ* Lev 19, 32; Y czo klądzyesch nadzyeyą v starem, yen szade vloszy kraszy (qui canos tingebat), aby szye vydzyal mlod *Rozm* 104; ~ Interdum autem s non mollitur, nec etiam in sua propria voce ponitur, sed interdum aspiratur, ut cum ponitur cum ch sequente, ut: schadi, schipee, Schimun *Park* 410.

2. szady kierz *'pierwotnie nazwa jakichś zarośli, krzaków, może z rodzaju jeżyn, tu już chyba terenowa nazwa własna, initio nomen dumeti, fortasse rubi, hic, ut videtur, nomen loci'*: Domina habet construere thabernam pro se et pro suis legittimis suc⟨c⟩essoribus circa rubum canum, qui dicitur in wlgari sadi kerz 1397 *AKPr* VIIIa 71; Recognouerunt inter willas fecisse granicies seu signa... a signo thoporziscko ad signum sady kierz XIV *ex. MMAe* X 380; Clemens... debet habere granicies incipiendo a scopulo al. od naroznycze domini Pakossy et debet recte ire et transire ad schadi kyerz, nondum adveniente schady kyerz locavimusque ibi tres lapides in signum istarum granicierum... Ab istis autem lapidibus debent ire ad schady kyerz, a schady kierz usque ad vallem..., ubi solebat ius sedere (1419) 1504 *DokMp* I 426—7; ~ szada jabłoń: Szada yablon 1375 *LPom* 3, 82.

3. *dubium*: *'opalony, śniady, sole coloratus, fuscus'*: Alye kyedy byl (*sc.* Jesukryst) v mąstvye, nyeczo byl szot (*pro* szad*?*, szolt*?*) od gorączoszcy słoneczney (sed fuit aetate sub virili fuscatus aliquantulum solis per ardorem) *Rozm* 148.

Szadziec *bot. 'sadziec konopiasty, Eupatorium cannabinum L.'*: Schadzecz eupatorium, policaria maior 1437 *Rost* nr 2600, *sim. ib.* nr 2743; Schadzyecz eupatorium *ca* 1465 *ib.* nr 4333, *sim. ib.* nr 4334, *etc.*; *Szadzes est herba multum efficax, que valet pro locionem wlneris od naparzenya XV *p. post. R* LIII 62; Empatorium, id est szyadzecz XV *ex. GlLek* 68; Schadzyecz

filago *ca* 1500 *Rost* nr 7134; Szadzecz gallitricum *ib.* nr 7148.

Szadzieć *'stawać się siwym, siwieć, canum fieri, canescere'*: Taliter non faciunt hi, qui crescunt in annis et decrescunt in virtutibus et dum senescunt et canescunt, schadzeyą, faciunt se pueros in virtutibus XV *med. SKJ* V 263.

Szadzina *'siwizna (jako oznaka podeszłego wieku, starości), canities (ex qua aetas provecta, senectus cognoscitur)'*: Penitencia... non fuit sera, sed cita, rana, rychla, non expectauit canos szadzyny 1456 *ZabUPozn* 115.

Szadziwość *'siwizna, siwy włos (jako oznaka podeszłego wieku, starości), canities, capillus canus (ex quo aetas provecta, senectus cognoscitur)'*: Manstwo i masostwo, staroscz, sadziwoscz *ca* 1450 *PF* IV 570.

Szafarstwo *'zarządzanie majątkiem, włodarzenie, administratio praedii'*: Redde racionem villicacionis, szaphar⟨st⟩va, tue (Luc 16, 2) XV *in. R* XXIV 74.

Szafarz *formy*: *n. sg.* szafarz *Gn* gl. 99b, XV *in. R* XXIV 62, 1427 *AKH* XI 432, *etc.*; ~ *d. sg.* szafarzewi 1427 *AKH* XI 432; ~ *ac. sg.* szafarza XV *in. R* XXIV 74, *Aleksy* w. 179, *Naw* 92; ~ *i. sg.* szafarzem *ca* 1500 *JA* X 386; ~ *n. pl.* szafarze 1403 *GlJag* 100, XV *med. SKJ* I 88; ~ *g.* a. *ac. pl.* szafarzow XV *med. R* XXV 151, XV *med. SKJ* V 284; ~ *ac. pl.* szafarze XV *med. SKJ* I 52, 1471 *MPKJ* V 127; ~ *i. pl.* szafarzmi XV *med. SKJ* I 52, XV *p. post. R* I s. XLV.

Znaczenia: **1.** *'ten kto zarządza domem, majętnością, zarządca, włodarz, villicus'*: Sed... pater familias est deus, pater szapharz, Xpus filius dei, familia uel vinea eius est sancta ecclesia XV *in. R* XXIV 62; Homo quidam erat diues, qui habebat villicum szapharza (Luc 16, 1) *ib.* 74; Laudauit dominus villicum iniquitatis, szapharza nespravedlivego, quia prudenter fecisset (Luc 16, 8) *ib.*; IIII equos cum curru Stanislao procuratori, schawayewi (*pro* schawarzewi) Nigri Zawissa 1427 *AKH* XI 432; II equos Nicolao Zyelonka procuratorio al. szapharz regine *ib.*; Szafarz iconomus 1437 *Wisł* nr 228 s. 87; Ite ad uendentes, id est ad vestros procuratores, szaffarzow XV *med. SKJ* V 284; Podał mv szapharza szwego, then mv czynyl wyele szlego *Aleksy* w. 179; Maszh szyny, szaffarzmy gych nye czyn gymyenya twego (habes filios: dispensatores tuorum bonorum non instituas) XV *p. post. R* I s. XLV; ~ Quia fuit portarius, *kalclersz y safarsz, Christi et curie sue *Gn* gl. 99b.

2. *'ten kto czymś dysponuje, kto coś rozdziela, rozdaje, rozdawca, dispensator'*: Unusquisque autem sicut accepit graciam in alterutrum illam administrantes sicut boni dispensatores szapharze (I Pet 4, 10, *R* XXII 355: dawcze) 1403 *GlJag* 100, *sim.* XV *med. SKJ* I 88; Schaffarz dispensator XV *p. pr. R* XXII 335; Fratres, sic vos existimet homo vt ministros Cristi et dispensatores, a schafarze abo roszdawcze sczodre, misteriorum dei (I Cor 4, 1) XV *med. SKJ* I 52, *sim.* 1471 *MPKJ* V 127; Hic, *gl.* id est in presenti, iam queritur inter dispensatores, na tem swecze ywsz ma bycz schukano a pytano myedzy schafarzmy bozymy, ut fidelis quis inveniatur (I Cor 4, 2) XV *med. SKJ* I 52; *Zawarz dispensator *ca* 1455 *JA* XIV 494; Szeszly kv mnye schafarza szwego, ducha szwyathego *Naw* 92; Dispensator, vt procurator schąffarz *ca* 1500 *Erz* 105; ~ *zapewne 'pomocnik kapłana upoważniony do prowadzenia niektórych spraw w gminie chrześcijańskiej, sacerdotis adiutor, qui in Christianorum communitate res quasdam curabat'*: Szafarzow diaconos XV *med. R* XXV 151.

3. *'kramarz, kupiec, tabernarius, mercator'*: Si vis esse bonum mercator, zapharzem, des, quod non potes tecum ferre *ca* 1500 *JA* X 386.

Szafer *'pomarańczowy proszek z wysuszonych znamion słupka kwiatu szafranu służący głównie jako przyprawa, pulvis e floribus Croci sativi L. confectus, quo cibi condiuntur'*: Szaffer crocus *ca* 1500 *Erz* 105.

Szafir, Zafir *'kamień szlachetny o barwie błękitnej, odmiana korundu, sapphirus'*: Zaphir safirus 1472 *Rost* nr 4; Recepit idem aurifaber viginti margarithas et unum lapidem magnum, schaphir, flavei coloris 1476 *RachKról* 129.

(Szafirowy) Zafirowy *'przypominający kolorem szafir, niebieski, błękitny, sapphirinus'*: Okrvg yey oczv okolo zrzyenycze yakoby drogyego yaczyncta, takyego kamyenya barva [...] albo zaffyrowa (circulis in oculis fuit iacinctini coloris, satis lucidi sive saphyrini) *Rozm* 21; Zrzyenycza, ta byla czarna, a okolo yey bylo yako zaphyrovo kolo (nigra fuit oculorum interior pupilla, saphyrinus circulus) *ib.* 149.

Szaflik 1. *'drewniane naczynie kuchenne lub gospodarcze, rodzaj cebrzyka, vas ligneum in culina usurpatum, genus dolii'*: Pro tenis, vannis, schafliky, urceis 1471 *AKH* XVI 393; Doliatori... pro tenis, vannis, schafliky, urceis *ib.* 396; Vasculum et 2 urne cum schaflig 1495 *CracArt* nr 1181; Pro scapho dupplici al. za schavliki pro glaciebus portandis 1500 *ZsigBud* 34.

2. *'rodzaj miednicy, genus vasis, pelvis'*: Recepit... unum uas argenteum al. schafflyk

deauratum in marginibus 1475 *StPPP* VII 502.

Szafować 1. *'zarządzać majątkiem, włodarzyć, praedium administrare'*: Hic (*sc.* villicus) diffamatus est aput illum, quasi dissipasset, marne zaphowal, bona ipsius (Luc 16, 1) XV *in. R* XXIV 74; Redde racionem villicacionis tue, iam enim non poteris villicare szaphowac (Luc 16, 2) *ib.*; ~ Hic, *gl.* sc. ciuis, dispensat, *gl.* disponit zaphuge, zycuge, opes, *gl.* diuicias 1466 *R* XXII 17.

2. *'służyć, usługiwać, servire, famulari'*: Si quis ministrat szafuye (si quis ministrat, tanquam ex virtute quam administrat deus I Pet 4, 11) 1403 *GlJag* 100.

3. *'rozdzielać, udzielać, rozdawać, distribuere, dispensare'*: Dobrze schafugye bene dispensat XV *med. GlWroc* 103; Szafowacz dispensare *ca* 1450 *PF* IV 574, *sim. ca* 1500 *Erz* 105.

Szafowanie 1. *'zarządzanie, administratio' (?)*: Schafowanye executionem XV *p. post. JA* XII 143.

2. *'rozdzielanie, rozdawanie, distributio, dispensatio'*: Schąffovąnye dispensatio *ca* 1500 *Erz* 105.

3. *'używanie, korzystanie, usus'*: Parce dispensa, cum possit crescere mensa, durat namque parum nimis vsus, schapho⟨wa⟩nye, deliciarum 1466 *R* XXII 11.

Szafran, Szefran, Zafran 1. *'pomarańczowy proszek z wysuszonych znamion słupka kwiatu szafranu, służący głównie jako przyprawa, pulvis e floribus Croci sativi L. confectus, quo cibi condiuntur'*: Yaco Wączenecz... obeslal Jana... nazaywtrz, gdy wgal w szałogą any tamo bral zawranu, barchanu any kramnich rzeczy 1417 *Pozn* nr 919; Crocus usualis, crocus affricus szaffran 1419 *Rost* nr 5236; Jsze Nikel z Turowa pobral rzeczy kramnych hu mpnye peprzem, *zaffranyem, barchanem y figmy 1429 *Pozn* nr 1327; Schafran crocus 1464 *Rost* nr 4779, *sim.* 1475 *ib.* nr 3155, XV *ex. GlLek* 37; Szeffran crocus *ca* 1465 *Rost* nr 3848, *sim.* 1475 *ib.* nr 3053; Jakom ya drogy dobrowolney kxadzv Janowy... nye zasthapyl gwalthem,... any w them gemv szgynaly bothy, pyerz, sschaffran y vszda 1471 *ZapWarsz* nr 3051; Zaffran zafaranum 1472 *Rost* nr 232; Zafran crocus 1493 *ib.* nr 10996; Zafaratum, id est *schafron XV *ex. GlLek* 60.

2. *bot.* ogrodny, polny, polski szafran, polski zafran, szafran swojski *'krokosz barwierski, Carthamus tinctorius L.'*: Ogrodny szaffran cardanus 1478 *Rost* nr 2203; ~ Polny szafran cartamus 1484 *Rost* nr 5943, *sim. ca* 1500 *ib.* nr 5946; ~ Polsky szafran carthamus 1460 *Rost* nr 3445, *sim. ca* 1460 *ib.* nr 3286, *ca* 1465 *ib.* nr 3878. 4232, 1478 *ib.* nr 2201, 1484 *ib.* nr 5941; ~ Polsky zafran carthamus *ca* 1465 *Rost* nr 4233; ~ Cartamus, crocus ortulanus schafran swoyski 1437 *Rost* nr 2519.

Szafranny *'związany z szafranem, ad crocum pertinens'*: szafranny olej *'olejek z kwiatów szafranu, oleum e floribus Croci sativi L. confectum'*: Safranny oley oleum de croco 1472 *Rost* nr 1172.

Szaklak *bot. 'szakłak pospolity, Rhamnus cathartica L.'*: Saklak cerasus canis 1472 *Rost* nr 1190; Saklak alpanus *ib.* nr 1795.

Szakoż *cf.* **Wszakoż**

Szala 1. *'okrągła taca lub miska, lanx'*: Lanx est latus discus vel scutella schalą *ca* 1500 *Erz* 105.

2. *pl. tantum* szale *'waga szalkowa, libra lancibus instructa'*: Item V parwe schalye et vnum magnum, item iterum vnum magnum schalye destructum, item ad magnum schalye vna quarta plumbea et alia erea 1495 *RocznKrak* XVI 60; Schalye czwerczowe ad piper *ib.* 64.

Szaleć, Szeleć *'tracić rozum, nierozsądnie, nierozumnie postępować, desipere, furere'*: Desipere nye roszwmyecz, sząleycz *ca* 1455 *JA* XIV 492; Furere, id est irasci vel schelecz *ca* 1500 *Erz* 107; ⟨S⟩zalona omova tych popov, ktorzyz nye chczą pokuty czynycz, vyedząc, yze tez Iudasz salyeye *Rozm* 761.

(Szalej) Szelej *bot. 'ślulek czarny, Hyoscyamus niger L.'*: Stolopendia est quedam herba, scheley, bylon *ca* 1500 *Erz* 107.

Szalenica *'ta co się zachowuje głupio, nierozsądnie, quae desipit, furit'*: Ad hoc canna mellis ostendens fatue (*sc.* cannae erundineae), *gl.* stulte zaleniczy, confusionem suam, dixit 1436 *R* XXIII 278.

Szalenie *'nierozważnie, głupio, temere, stulte'*: Macz, w doma bandacz, czczely mąza pogyacz, schalenye czyny (stulte agit) XV *p. post. R* I s. XLVII; Schalenye czinycz desipere XV *ex. PF* V 25; A tego istego sbyeszcze pan myastha albo wsy... any sam przes syąn, any przes gynschego... czlowyeka schalenye odeymacz albo bronycz bandzye smyal (non praesumat... defendere vel tueri temerarie) *Sul* 96, *sim. ib.*

Szaleniec *'głupiec, nierozsądnie postępujący, stultus, qui temere agit'*: Qui autem dixerit fratri suo: Racha, szalencze, reus erit concilio (Mat 5, 22) *ca* 1420 *R* XXIV 84; A rzecze kto brathv svemv: Salencze (fatue Mat 5, 22), zasluzy sobye pyekelny ogyen *Rozm* 267.

Szaleność *cf.* **Szaloność**

Szaleny *cf.* **Szalony**

Szaleństwo *'brak rozumu, brak rozsądku, głupota, insania, stultitia'*: Bosze moy, wolacz bødø przes dzen, a ne wisłuszasz, y w nocy, a ne na szalenstwo mne (non ad insipientiam mihi) *Fl* 21, 2, *sim. Pul*; Romani vero eius (*sc.* Neronis) vesaniam non advertentes szalenstwa nye dbayącz XV *p. post. R* XXV 179; A thu szye yemv (*sc.* Krystusowi) poczęły nasmyevacz... rzekącz:... Yvz stoy, yako masch stacz, yako y tvoy rovyennyczy... zasluzyły stacz prze tvoye schalyenstvo *Rozm* 733; ~ czynić szaleństwo *'postępować nierozsądnie, temere agere'*: Prz⟨e⟩to isze sø czynyly szalenstwo (pro eo quod fecerint stultitiam) w i⟨s⟩rahelskem lyvdv a czvdzolosz⟨y⟩ly sø szonamy (*leg.* z żonami) przyiacyelyow ⟨s⟩wich *BZ* Jer 29, 23.

Szalon *cf.* **Szalony**

Szaloność, Szaleność *formy*: *n. sg.* szaloność 1436 *R* XXIII 276, 1471 *MPKJ* V 60, *ca* 1500 *Erz* 105; ~ *g. sg.* szaloności 1436 *R* XXIII 277; ~ *ac. sg.* szaloność XV *med. MPKJ* V 431, XV *med. Zab* 523, *Rozm* 733; szaleność *Fl* 72, 8; ~ *i. sg.* szalonością *Sul* 109, *Dział* 31, *Rozm* 733.

Znaczenie: *'brak rozumu, głupota, insania, stultitia'*: Salonoscz demencia 1436 *R* XXIII 276; Desipiencie, *gl.* fatuitatis zalonosczy *ib.* 277; Gdi... nyektori zyemyanin, swąn schalonosczyąn zawyedzyon (temeritate ductus), drugego zyemyanyna... zabyl *Sul* 109; Kako nyerostropny byzkvp prze swø szalyonoscz (propter... fatuitatem) y swoy zzywot zły przyrownan yest malpye XV *med. MPKJ* V 431; Troyaką salonoscz tres furias XV *med. Zab* 523; ⟨N⟩yektorzy swą szalonosczą abo rospvszczenym (per indiscretionem) gymyenye swe... strawywszy, od swego gymyenya zbyeszawszy, po stronam zbygayą *Dział* 31; Zalonoscz vecordia (non ei placebit vecordia sua Job 8, 14) 1471 *MPKJ* V 60; Insania, insanitas idem schalonoscz *ca* 1500 *Erz* 105; Ktora⟨ś⟩ schalonosczyą czynyl, yzesz smyał o nych (*sc.* biskupach) movycz przed nymy? Ovassmy yvz posnaly y vydzymy tva szałonoscz *Rozm* 733; ~ mołwić szaleność *'mówić głupio, stulte loqui'*: Molwily sø szalenoscz (locuti sunt nequitiam, *Pul*: złoszcz) *Fl* 72, 8.

Szalony, Szaleny *formy*: *n. sg. m.* szalon XV *med. SKJ* I 68; szalony *Fl* 13, 1, *Fl* i *Pul* 48, 9. 91, 6, *etc.*; *f.* szalona XV *med. SKJ* I 76, *Rozm* 689. 761; *neutr.* szalone *Gn* 172a; ~ *d. sg. m.* szalonemu *Fl* 38, 12; ~ *ac. sg. m.* szalonego XV *med. SKJ* V 262; ~ *v. sg. neutr.* szalone XV *pos. pt. Kałużn* 273; ~ *i. sg. m.* szalonym XV *in. R* XXIV 74, *BZ* I Reg 21, 13, *Rozm* 801; *f.* szaloną *BZ* Ex 18, 18; ~ *n. pl. m.* szaleni 1414 *JA* XIV 499, *Rozm* 217. 479; *f.* szalone *Rozm* 488; ~ *g. pl. f.* szalonych *Rozm* 486. 487; ~ *ac. pl. m.* szalone XV *p. post. R* I s. XLVII; ~ *v. pl. m.* szaleni *Fl* i *Pul* 93, 8, *ca* 1425 *EwKReg* 42, *Rozm* 627. 716. 809; ~ *l. pl. f.* (w) szalonych *Gn* gl. 164a.

Znaczenie: *'pozbawiony rozumu, nierozsądny, głupi, demens, insanus, stultus'*: Alleczby nektory clouek medzy namy tako rzecl, ysze gacz, dze, ne mogø bycz swøth. A tocz szaprafdø gest slowo szalone! *Gn* 172a; Exemplum huius habemus in fatuis, nemødrich a f salonich, virginibus, que non habuerunt in lampadibus suis oleum *Gn* gl. 164a; Møsz glupi ne poznaie y szaloni ne vrozume tego (stultus non intelliget haec) *Fl* 91, 6, *sim. Pul*; Wancz s nich (*sc.* kapłanow) clamayø chlogi (*pro* chlopi) a rzekøcz: Saleny sø popy 1414 *JA* XIV 499; Qui autem dixerit (*sc.* fratri suo): Fatue, czini brata swego salo[no]nym, reus erit gehennae ignis (Mat 5, 22) XV *in. R* XXIV 74; O saleni (o stulti Luc 24, 25) a pozdny sercem k werze! *ca* 1425 *EwKReg* 42; Temerario ausu szalonym *ca* 1428 *PF* I 495; Salony excors *ib.*; *Zyelony excors 1437 *Wisł* nr 228 s. 86; Schaloni ignaws *ib.* s. 87; Szaloni insultus *ib.*; Etsi voluero gloriari, non ero insipiens nye będę schalon (II Cor 12, 6) XV *med. SKJ* I 68; Nec nominetur in vobis... aut turpitudo, aut stultiloquium schalona (*R* XXV 165: szla) mowa (Eph 5, 4) *ib.* 76; Ridiculum est vocari fatuum aliquem, zalonego a blasna, hoc nomine Salomono XV *med. SKJ* V 262; Szalonø robotøø kaszysz sze (stulto labore consumeris) *BZ* Ex 18, 18; Takli odplaczasz panv, lvdze szaleny a nyemødr[z]i (populo stulte et insipiens)? *BZ* Deut 32, 6; Pocznye syø (*sc.* Dawid) przed nym szalyonim czinycz przes usta (immutavit os suum coram eis) *BZ* I Reg 21, 13; Neptunus, id est fatuus schalony *OrtCel* 8; Vecors, id est stultus schalony (*var. lub.*: *schaloma; Jer 4, 22) 1471 *MPKJ* V 97; O insana cecitas, szalone zaszlyepyenye, Judeorum! XV *p. post. Kałużn* 273; Wschelky, ktory schlyschy thy slova moye, a czyny nye podlug ych, bądzye przyrovnan mazovy *salonyemv (viro stulto Mat 7, 26) *Rozm* 284; Przyklad o dzyeszyączy dzyevyczach, ktorych bylo pyecz madrych a pyecz salonych *ib.* 486, *sim. ib.* 487; Ony salone poczęły mądrem (fatuae... sapientibus Mat 25, 8) movycz *ib.* 488; Szalona rzecz vymovyacz (stultum est excusare), czo ssam bog pomovyl *ib.* 689; O salyeny byskupovye...! Czo czynyczye? Potampyaczye syna bozego?

ib. 716, *sim. ib.* 627. 809; *Zalona omova tych popov, ktorzyz nye chczą pokuty czynycz vyedzącz, yze tez Iudasz salyeye *ib.* 761; ~ Rzekl iest szaloni (insipiens, *Pul*: nyemądry) na serczu swoiem: Ne boga *Fl* 13, 1; Przecorø szalonemu (insipienti, *Pul*: vrąganye głupyemu) dał ies me *Fl* 38, 12; Pospolu nemødri y szalony zgineta (simul insipiens et stultus peribunt) *Fl* 48, 9, *sim. Pul*; Rozumeycze glupi w ludzoch a szaleni nekedi baczicze (stulti aliquando sapite)! *Fl* 93, 8, *sim. Pul*; Wydzyalem szalonee opusszczagyącz przygodne rzeczy, omawyagayącz syą szczęszczym (quid de hoc viderim stultorum omittens contingentia et tandem se excusantes sub fortuna) XV *p. post. R* I s. XLVII; Czo tesch byly szaleny y tesch myeszyącznyczy (insani, furiosi,. . maniaci) *Rozm* 217; Dzyeszyątego dnya vynyda lyvdzye z yazkym (*pro* yazkyn) y bąda ⟨chodzić ?⟩ yako saleny (ibunt velut amentes) *ib.* 479; Poschyyky y polyczky byth (*sc.* Jesukryst) yako schalony, a on yest vschech namądrschy[ch] *ib.* 729; Przeto ym vzgardzyl (*sc.* Herod Jesukrystem) yakoby salonym, yze przeczyw thym, ktorzy gy pomavyaly, nye odmavyal *ib.* 801.

(Szalas) Sałasz *'prymitywny domek, buda, namiot, casa, taberna, tabernaculum'*: Iaczko homines prefati Leonardi percussit... et eorum habitaciones in silva al. szalasch violenter repercussit 1471 *AGZ* XVI 93; De dicta silva lasek rursum protendendo per paludes... usque ad viam, quae ducit de salasz in molendinum 1471 *KodTyn* 499.

Szalsza *cf.* **Salsa**

(Szalwia) Szalwija, Szelwija *bot.* **1.** szalwija, szałwija ogrodna, ogrodowa *'szałwia lekarska, Salvia officinalis L.'*: Saluia elifagus 1460 *Rost* nr 3533; Salvia lentiscus 1464 *ib.* nr 4828; Gdy przydze moya godzyna, nye pomogu y szelvygye, wszythko szmyrcz przesz vugv (*pro* lugv) sznye (*'*zmyje*'*) *De morte* w. 321; Schaluia saluia 1472 *Rost* nr 549, *sim.* 1475 *ib.* nr 3247, *etc*; *Wyeszmy szalwyą a *bobrowye stroye, warszye (*leg.* warże) tho poszpolv [...] w osztrym vinye XV *ex. GlLek* 46; Saluia est quedam herba schalvia *ca* 1500 *Erz* 105; ~ Salwia ogrodna salvia 1437 *Rost* nr 2765; ~ Szalvia ogrodova 1419 *Rost* nr 5139.

2. płonna, polska szałwija, polna szałwija, szełwija, szełwija polna, szałwija polska, świerzepia *'szałwia łąkowa, Salvia pratensis L.'*: Plonna szalwia gallitricum XV *ex. GlLek* 38; ~ Polna schalwia eupatorium 1419 *Rost* nr 2885, *sim.* 1464 *ib.* nr 4798, *ca* 1500 *ib.* nr 7111; Polna saluia gallitricum 1437 *ib.* nr 2627, *sim.* 1460 *ib.* nr 3569, *etc.*; Polna schalvia salvia silvestris, eupatorium, gallitricum 1437 *ib.* nr 2766; Polna schaluia saluia agrestis 1472 *ib.* nr 551; Polna sheluia galletritum, galletricum 1484 *ib.* nr 6087; Polna salwia ambrosiana 1491 *ib.* nr 11020; Euforbium, saluia polna, est arbustum Indie, plenum gumi acuto XV *p. post. R* LIII 66; Eupatorium, selwia polna,... habet virgam longam XV *p. post. RRp* LIII 66; Polna szaluia gallitricum agreste *ca* 1500 *Rost* nr 7149, *sim. ib.* nr 5458; ~ Szalwia polska ceratrum galli 1460 *Rost* nr 3451; Polska schalvya empatorium *ca* 1465 *ib.* nr 3904; Polszka salvia cupatorium XV *ex. GlLek* 37; ~ Polna szaluia albo swerzepa eupatorium, saluia agrestis 1419 *Rost* nr 5141.

Szałwija *cf.* **Szalwia**

Szałwijowy *cf.* **Szalwiowy**

Szałwin *'z szałwią związany, ad Salviam officinalem L. pertinens'*: Schalwyne naszenye, qwecze saluia domestica 1419 *Rost* nr 2884.

(Szałwiowy) Szałwijowy *'z szałwią związany, ad Salviam officinalem L. pertinens'*: Szalvio-[lo]vi *quyatch saluia domestica 1419 *Rost* nr 5138.

Szamburza *cf.* **Samborza**

Szamocić *'psuć, niszczyć, violare, destruere, delere'*: Virtutum species nummus deuirginat, *gl.* destruit schamoczy, omnes 1466 *R* XXII 25.

Szanować, Szonować *formy*: *praes. ind. 3. sg.* szonuje *Gn* 172b; ~ *part. praes. act. adv.* szonując *OrtMac* 35; szanując *Dział* 39; ~ *fut. 1. sg.* szonować będę *ca* 1500 *PF* IV 569; ~ *praet. 1. sg. m.* -(e)m szonował *Spow* 6; ~ *part. praet. pass. n. pl. m.* szanowani XV *p. post. GlDom* 72.

Znaczenia: **1.** *'czcić, poważać, miłować, colere, amare'*: Czoy (*pro* czom) grzeszyl, yszem panna boga wszechmogączego nye szonował (*Spow* 3: nye myloval) *Spow* 6; Honorabit szonovacz... ne bandø go *ca* 1450 *PF* IV 569; Then czlowyek, nye *szonoyacz kzyaszaczya,... wyrzeklby... nyerzadna szlowa layacz *OrtMac* 35; ⟨P⟩rzygadza syą, ysze porodzony s plemyenya slacheczskyego, cząstokrocz swey czczy nye szanvyącz, wydawayą syą na łotrowstwo *Dział* 39; Tales sunt diligendi et fovendi szanowany XV *p. post. GlDom* 72.

2. *'ochraniać, tegere, defendere'*: Gdis gy (*sc.* węża) chø szabicz, tedicz vøcz on svø glovø krige y szon⟨u⟩ge, a o czałocz on nix ne dba *Gn* 172b.

Szanta, Szańta *bot.* **1.** *'szanta zwyczajna, Marrubium vulgare L.'*: Szanta marrubium album 1419 *Rost* nr 5213, *sim.* 1478 *ib.* nr 1948. 2117; Schanta urtica mortua 1437 *ib.* nr 2687, *sim.* XV

ex. GlLek 58; Szøntha marubium 1437 *Rost* nr 10888, *sim.* 1460 *ib.* nr 3632, *etc.*; Marrubium... est quedam herba vlg. santha 1450 *RpKapKr*; Szantha prassium *ca* 1465 *Rost* nr 4032, *sim.* 1478 *ib.* nr 1911. 2254; Sanyta marubium XV *p. post. ib.* nr 4959, *sim.* XV *ex. GlLek* 69; Recipe... arthemasiam, item in wlgari herbam, que vocatur schantha XV *ex. R* LIII 62; Szaynta marrubium *ca* 1500 *Rost* nr 7199; Szantha maiorana *ib.* nr 2081.

2. kamienna szanta *'mierznica czarna, Ballota nigra L.'*: Kamyenna zantha cupatorium Nicolai 1460 *Rost* nr 3528, *sim. ca* 1465 *ib.* nr 4335. 4336, 1472 *ib.* nr 1761.

3. psia szanta *'czyściec prosty, Stachys recta L.'*: Psya schannta marrubiastrum 1472 *Rost* nr 726.

Szańta *cf.* **Szanta**

Szapka *'infula biskupia, infula episcopi' (?)*: Apex, id est summitas vel subtilis pileus schąpką na byreczye *ca* 1500 *Erz* 105. ~ *Cf.* **Czapka.**

Szapszalink *cf.* **Szepszelink**

Szapszelink *cf.* **Szepszelink**

Szara *cf.* **Siara**

(Szaradnie) Szarednie *'brzydko, wstrętnie, turpiter' (?)*: Szarethnye turpiter 1413—4 *JA* XIV 503.

Szaradność, Szeradność, Szeredność *formy*: *n. sg.* szaradność 1413—4 *JA* XIV 503, *Sul* 48; szeredność XV *p. pr. R* XXII 333; ~ *ac. sg.* szaradność *BZ* Nah 3, 5; ~ *i. sg.* szaradnością 1456 *ZabUPozn* 110, 1466 *R* XXII 11; ~ *ac. pl.* szaradności *BZ* III Reg 15, 12; szeradności XV *p. pr. SKJ* I 309.

Znaczenia: **1.** *'brud, nieczystość, sordes'*: Szarethne ploto (*pro* bloto), ganyebna szarathnoscz 1413—4 *JA* XIV 503; ~ szaradność modlebna *'wizerunki bóstw pogańskich, simulacra deorum ethnicorum'*: Wignal (*sc.* Aza) kaplani modl s zemye a oczyscyl wszelke szaradnoscy modlebne (universas sordes idolorum), gesz bily vczinyly oczczowye gego *BZ* III Reg 15, 12.

2. *'obraźliwe słowa, postępowanie budzące odrazę, wstręt, obrzydliwy czyn, verba contumeliosa, turpe facinus'*: Isze wszisthka szaradnoscz (*Dział* 39: nyeczystocz) slow o (*pro* a) skaradą mową (omnis scurrilitas verborum et turpiloquium) kv szwarv ludzy pobvdzayącz, v czsnothlivych lvdzy dostoynye ma bycz wyarowana *Sul* 48; Famam ipsorum, *gl.* sc. absencium, nitidam diffamacionis denigrant atramento, *gl.* contaminant nigredine sromoczą szaradnosczą 1466 *R* XXII 11; ~ Iniusticia, abhominacio *swcarczene, *fskarczene uel scherednoscz, uel sprostnoscz XV *p. pr. R* XXII 333; Si averterit se iustus a iusticia sua et fecerit iniquitatem secundum omnes abhominaciones, scheradnoszczy, suas (Ezech 18, 24) XV *p. pr. SKJ* I 309; Vkaszø narodom nagotø twø a krolewstwam szaradnoscz twø (ignominiam tuam) *BZ* Nah 3, 5; Aliqua turpitudine, szaradnosczą, aut deformitate esset fedatus 1456 *ZabUPozn* 110.

Szaradny, Szaredny, Szarzedny, Szerzedny *formy*: *n. sg. neutr.* szaredne 1413—4 *JA* XIV 503; ~ *g. sg. neutr.* szaradnego XV *p. post. R* XXV 183; szarednego *Gn* gl. 148b; ~ *ac. sg. f.* szaradną *ca* 1500 *JA* X 383; ~ *i. sg. f.* szarzedną *Rozm* 515; ~ *g. pl. neutr.* szaradnych 1470 *ZapWarsz* nr 3007; ~ *i. pl. neutr.* szaradnymi *Rozm* 823; szerzednymi *OrtCel* 11.

Znaczenia: **1.** *'brzydki, wstrętny, budzący odrazę fizyczną lub moralną, foedus, taeter, turpis'*: Szarethne ploto (*pro* bloto), ganyebna szarathnoscz 1413—4 *JA* XIV 503; Dyabolus suam faciem przemyenyal in pulcritudinem... mutavit se (*sc.* deinde) w sszaradnv gruboscz *ca* 1500 *JA* X 383; ~ Ne aliquid inhonesti, szarednego, coram eis faciamus *Gn* gl. 148b; Si eciam essent tentaciones *grubye, *zaradnye..., ymmo tunc non nocebunt *ca* 1500 *R* XLVII 372.

2. *'uwłaczający czci, obraźliwy, contumeliosus'*: Scherzednymy slowy turpiloquiis *OrtCel* 11; Jakom ya, przyszchethwschy w dom kxandza pyssarzow gwalthem, nye groszylem mv... anym mowyl gemv szlych y nyevczczyvych szlow... any gynschych scharadnych szlow 1470 *ZapWarsz* nr 3007; Alye y (*leg.* ji, *sc.* Krystusa) thez vdrączaly po yego serczv barzo scharadnymy slovy *Rozm* 823; ~ Szarzedna smyerczyą potąpimy gy (*sc.* Krystusa) *Rozm* 515.

3. szaradne *'coś bezwartościowego, złego, lichego, aliquid vile, malum, parvi pretii'*: Si separaueritis preciosum a vili, od szaradnego, quasi os meum eritis (Jer 15, 19) XV *p. post. R* XXV 183.

Szaradość *'postępowanie budzące odrazę, turpe facinus'*: Que flere inter epulas non erubescit, sed quia flectum effudit, turpitudinis, saradoscy, sue maculas aspexit 1456 *ZabUPozn* 114.

Szarednie *cf.* **Szaradnie**

Szaredny *cf.* **Szaradny**

Szarka *cf.* **Siarka**

Szarłach *bot. 'Salvia sclarea L.' (?)*: Scharlach scariosa XV *p. post. RRp* LIII 69.

Szarłat 1. *'rodzaj kosztownej tkaniny o szkarłatnej (czerwonej) barwie, magni pretii pannus cocco tinctus'*: Mitra de scharlath 1408 *Czoł* II 68; Ornata regis purpura krasna, rithą pawloka, naczistschim albo naczieśnieyschim, drogim scharlatem (arbor decora et fulgida, ornata

regis purpura) 1444 *R* XXIII 303; Bombicina... genus panni vlg. sarlath 1450 *RpKapKr*, *sim.* 1457 *PF* V 14, XV *p. post. ib.* 9; Coccino, id est panno rubeo scharlatem (cum vestieris te coccino Jer 4, 30) 1471 *MPKJ* V 98; Pro quinque ulnis sarlath et una quarta 1500 *ZsigBud* 38; Schąrlath cenedula *ca* 1500 *Erz* 105; Scharlath sarlaticum *ib.*; Schąrlath scarletum *ib.*

2. *bot.* '*grzebionatka, Celosia cristata L.*': Scharlath flos amoris 1437 *Rost* nr 2615; Sarlath flos amoris 1472 *ib.* nr 1220, *sim. ca* 1500 *ib.* nr 5441; Flos amoris vasilek uel sarlath XV *ex. R* LIII 66; Flos amoris, id est szarlath uel brwnath uel *raszlek XV *ex. GlLek* 68; Scharlath *suramica *ib.*

Szarłatny 1. '*zrobiony z kosztownej tkaniny zwanej szarłat, e magni pretii panno* szarłat *dicto confectus*': Quod sarlatum datum est pro veste domino Cristophoro pro illa hazuka scharlatna 1500 *ZsigBud* 38.

2. '*związany z rośliną o nazwie szarłat, ad plantam Celosiam cristatam L. pertinens*': Aliud ad idem: postruszky recipe sarlathn[y]e et impone super dolorem XV *p. post. R* LIII 62.

Szarłooki '*zezowaty, limis oculis spectans, paetus*': Nullus erit blesus blaszkooky albo rozoky, albo szarlooky XV *ex. R* XXV 147.

Szarstuch 1. '*chusta z delikatnego płótna, pars lintei tenuis*': Sarstuch kathabladon 1437 *Wisł* nr 228 s. 87; In illa die... auferet dominus... auriclos et gemas, et linteamentum rucho barwy roslicznеy, *zarschtuchy (Is 3, 22) XV *med. R* XXII 322; Nebrida scharstvch, secundum alios płachtą *ca* 1500 *Erz* 105; ~ *Zarthuch tunica XV *p. pr. R* XXII 334.

2. '*ścierka, pannus vasibus detergendis aptus*': Succina schąrstvch, cum quo scutelle terguntur *ca* 1500 *Erz* 106.

Szarszan *cf.* **Szarszun**

Szarszon *cf.* **Szarszun**

(Szarszun) Szarszan, Szarszon '*długi miecz, gladius longus*': Mathias... statuet... Petrum ad duas septimanas erga Stanislaum... ad recognoscendum, quia arrestauit cisticulam, gladium al. scharschan 1444 *StPPP* II nr 3211; Gladium al. szarszon 1472 *AcLubl* IV, *sim.* 1492 *Sąd* II 352; Paulus... petit a laborioso Iohanne gladium per ipsum mutuatum al. szarszą̨n 1496 *AcLeop* II nr 1528.

Szart '*drobna moneta, pieniążek, nummus minoris notae, nummulus*': Asse za schart aut za pyenyandz (nonne duo passeres asse veneunt? Mat 10, 29) 1471 *MPKJ* V 118; Dipondio sa dwa scharty (nonne quinque passeres veneunt dipondio? Luc 12, 6) *ib.* 123; Dwa scharty myedzana duo era minuta (vidit... quandam viduam pauperculam mittentem, *sc.* in gazophylacium, aera minuta duo Luc 21, 2) *ib.* 124.

Szarwark '*obowiązkowe prace świadczone przez poddanych na rzecz pana feudalnego, opera, qua subditi domino feodali obligati erant*': Scharwarki (1401) 1506 *KodWP* V 807; Michael... ab aliis omnibus dacionibus, laboribus al. scharwark... debet esse liber 1454 *StPPP* XI 230; Eximimus ab omnibus oneribus, consuetudinibus, quae vlg. scharwarki nuncupantur 1471 *KodTyn* 497; Scultetus recognovit hoc, quia omnis cmetho, quandocunque secundario vadit signum, habet se precustodire et habet venire al. ad *szerwark tantum ad wygon 1472 *StPPP* XI 256; Mentionantur labores al. scharwarki 1495 *Matr* II nr 491.

Szary '*ciemnopopielaty, może też niebieski, cineraceus, vel etiam caeruleus*': ⟨G⟩riseus est quidam color inter album et nigrum, inde grisicies et grissedo vlg. szari 1457 *PF* V 14, *sim.* XV *p. post. ib.* 6; Jacob, cantor Judeus, coram nobis stans ostendit tunicam super se coloris schary 1466 *StPPP* II nr 3858; Alia pecia postavyecz schari 1474 *MMAe* XIII nr 2112; Braczya wszythczy thego zakonv mayą myeczi odzyenye schare pospolyczye, any barzo byale, any barzo czarne (colore non prorsus albo vel nigro) 1484 *Reg* 708; Pro mitra domino principi schara Italica dedi 1/2 florenum 1500 *ZsigBud* 32; Eidem pellifici pro futro, quo domino principi in Pozonio subduxit mitram schara, dedi LXXX denarios Ungaricales *ib.* 68; ~ Blaueus blawathny, modry, szary *ca* 1455 *JA* XIV 490.

Szarzedny *cf.* **Szaradny**

Szata *formy*: *i. sg.* szatą *ca* 1450 *PF* IV 577; ~ *g. pl.* szat 1421 *Czrs* 239, 1434 *Pilz* 275, 1479 *ZapWarsz* nr 1465, XV *p. post. R* I s. XLIII; ~ *ac. pl.* szaty 1443 *ZapWarsz* nr 718, *Sul* 42, XV *med. SKJ* V 252, *etc.*; ~ *i. pl.* szatami 1471 *TymProc* 281.

Znaczenie: '*odzienie, odzież, vestis*': Quia nobilis Hanna praedicta debuit dare nonam partem omnium bonorum suorum... praedicto Johanni seniori exceptis vestimentis vlg. szath 1421 *Czrs* 239; Ysze pan choransze nye wszal dwstu grzywen wyana po szweyy szenye any szat 1434 *Pilz* 275; O ktore srzebro y o schathy Jan na mya zalował, przi tem mya yednacze ostawyly 1443 *ZapWarsz* nr 718; Ysz gdi kogo na drodze zabythego naleszły, szathi (vestibus, *Dział* 32: odzenye), w gich bil zabyth,... sz nyego slvpyały *Sul* 42, *sim.* 1473 *AGZ* XV 165, 1490 *ZapWarsz* nr 1650; Jacom ya... nye

wzanl s skrzynye Jedwydzyney... obrusow y czachlow z ynymy byalymy schathamy 1471 *TymProc* 281; Jakom ya nye pobral oviecz, swyny, szath sukyenych y parczanych 1479 *ZapWarsz* nr 1465; Proszba nyewyesczya szchath a szchathy mayączcy (mulieris petitio habentis vestes et vestes petentis) znamyą yest nyemoczney wyary XV *p. post. R* I s. XLIII; ~ Peperit (*sc.* Maria) filium suum primogenitum et pannis eum involuit w szathy vwynąla (Luc 2,7) XV *med. SKJ* V 252; ~ Szata bisso (homo quidam erat dives, qui induebatur purpura et bysso Luc 16, 19) *ca* 1450 *PF* IV 577.

Szatan *formy*: *n. sg.* szatan *Gałka* w. 42, *BZ* I Par 21, 1, *Rozm* 129, *etc. etc.*; ~ *d. sg.* szatanowi *Rozm* 364. 823; ~ *ac. sg.* szatana *Rozm* 364; ~ *v. sg.* szatanie *EwZam* 301, *Rozm* 197. 364; ~ *ac. pl.* szatany XV *p. post. R* XIX 72.

Znaczenie: ‘*czart, diabel, zły duch, satanas*’: Lassota szą trudził, schatan go pobudzil, by cessarzem ludzil *Gałka* w. 42; Potem sathan (satan) poruszil syø przecyw Israhelu *BZ* I Par 21, 1; Czy (*sc.* anjeli) sathan[than]y othpadzyly XV *p. post. R* XIX 72; Tedy rzekl mv Ihus: Podz, szątanye (vade, satana Mat 4, 10)! *EwZam* 301, *sim. Rozm* 197. 364; Bo vydze, yzesch czarnoxyąsnyk albo dyabel, albo schatan (satan) *Rozm* 129, *sim. ib.* 195. 197. 199, *etc.*; Kyedy dokonal pokvsz, s ktoremy byl czart przyschedł, y odstąpyl od nyego lucyper albo satan (Lucifer) od boga *ib.* 198; Myenya tv nyektorzy, yze myly Krystus nye karal svyątego Pyotra alye satana (sed satanam), ktory y (*leg.* ji ‘go’) k temv podusczyl, to czvsch prze yego błąd, yze vvyerzyl sathanovy (satanae), bo satan (satanas) myeny szye przeczyvnyk *ib.* 364; Nye dosycz bylo przeklątemv satanovy, yze byczoval czyalo ssvnątrz *ib.* 823.

Szatanowy ‘*związany z szatanem, pochodzący od szatana, ad satanam pertinens, qui satanae est*’: Yze satan byczoval dostoynego Yopa trudnemy ranamy... y czyrpyal bolescz v czyelye od byczovanya satanovego *Rozm* 823.

Szatański ‘*mający związek z szatanem, diabelski, z szatanów się składający, ad satanam pertinens, satanicus, e satanis constans*’: Przes thwoye szwyą⟨te⟩ oblycze odpącz precz szathanskye rzysze *ca* 1500 *SprTNW* V 17; ~ *w wyzwisku*: Szathanyszky byky! *ca* 1455 *Dobr* 323.

Szawiać szawiany ‘*mający swobodę ruchów, swobodny, nieskrępowany, liber, solutus*’: S szavanw szyyą resoluto collo (sed mihi dulce magis resoluto vivere collo nullaque coniugii vincula grata pati) XV *p. pr. R* XVI 340.

Szawina *bot.* ‘*gatunek jałowca, Iuniperus sabina L.*’: Schawyna sauina 1419 *Rost* nr 2869, *sim. ca* 1500 *ib.* nr 7293; *Dzawina brathcos 1460 *ib.* nr 3383; Schawina sauina 1472 *ib.* nr 95; *Chsavyna sauina 1484 *ib.* nr 6307; Sauina, schavyna,... est arbor breuis crescens in ambitis monachorum XV *p. post. R* LIII 69; Recipe herbam, que dicitur *schawena XV *ex. GlLek* 44; Schawyna savenam *ca* 1500 *PF* IV 759.

Szczać ‘*oddawać mocz, mingere*’: Szczacz mingere *ca* 1500 *Erz* 106; Vrinare mokrzycz vel sczacz, pykacz *ib.*

Szczak ‘*nocnik, matella*’: Szczak madula XV *p. post. PF* V 7; Sczak scaphium *ib.* 10.

Szczałbatka, Szczełbatka (*w przekładzie nazwy góry*) ‘*czaszka, calva*’: Sczelbathk Calvarie 1462 *R* XXV 269; Sczalbathk Calvarie *ib.* 270.

(Szczapa) Szczepa ‘*kawałek drewna odłupany z kloca, lignum e trabe abscissum, assula*’: Sczepa lignus 1437 *Wisł* nr 228 s. 87.

Szczaw *bot.* **1.** szczaw, szczaw swojski ‘*szczaw zwyczajny i szczaw polny, Rumex acetosa L. et Rumex acetosella L.*’: Schczaw acedula 1419 *Rost* nr 2858, *sim. ca* 1465 *ib.* nr 4119, *etc.*; Ayzon, acedula sczaw 1419 *ib.* nr 5060; Sczaw acetosa 1437 *ib.* nr 2417, *sim.* 1484 *ib.* nr 5817, *etc.*; Sczawy acedula 1481 *ib.* nr 4971, *sim. ca* 1500 *ib.* nr 2008. 5341; Sczawy acetosa 1484 *ib.* nr 5816; Accedula, sczaph,... comesta tollit fastidium et potata cum vino... lubricos rotundos expellit leszny por XV *p. post. R* LIII 64; Acedula, sczayw, fluxum ventris et lumbricos expellit. XV *p. post. RRp* LIII 64; ~ Sczaw swoiski acetosa 1472 *Rost* nr 496.

2. kobyli, koński szczaw, szczaw koński ‘*szczaw tępolistny, Rumex obtusifolius L.*’: Cobili sczaw lapacium 1437 *Rost* nr 2662, *sim. ca* 1465 *ib.* nr 3942; Cobili sczaf lapaada 1437 *Wisł* nr 228 s. 87; *Kobylu sczaw capilla *ca* 1455 *JA* XIV 489; Cobiły sczaw lapatium acutum 1460 *Rost* nr 3610, *sim.* 1485 *ib.* nr 6136, *etc.*; Kobyly szczaw lapetinum acutum *ca* 1465 *ib.* nr 4411; Lapaciolum, lapacium acutum kobily sczaw 1472 *ib.* nr 497, *sim.* 1493 *ib.* nr 2347; Kobyly szczaw apilla 1478 *ib.* nr 2122; Kobili sczav lappacium maior 1491 *ib.* nr 11067; Recipe lingvam bouis, dictam in wlgari cobily sczaw XV *p. post. R* LIII 63; Malapacium, id est kobyly sczaw XV *ex. GlLek* 66; Lapacium, łopyan, secundum alios kobyly sczaw *ca* 1500 *Erz* 106; ~ Scaw konsky lapacium 1475 *Rost* nr 3083, *sim. ib.* nr 3195; Konsky sczaw lapacium 1478 *ib.* nr 2276; Konsky sczaw llapacium acutum XV *ex. GlLek* 38.

3. szczaw, zajęczy szczaw ‘*szczawik zajęczy,*

Oxalis acetosella L.': Oxicosa, id est sczyaw XV *ex. GlLek* 49; ~ Esula minor est quedam herba dicta acidula leporiana vlg. szayączy sczaw 1450 *RpKapKr*; Zayaczy szczaw lapetinum acutum *ca* 1465 *Rost* nr 4410; Zayaczy schczaw panis cuculi *ib.* nr 4487, *sim.* 1472 *ib.* nr 319; Alleluia, conyk, alii dicunt zayączy sczaw XV *p. post. R* LIII 64.

Szczawik, Szczewik *bot.* **1.** zajęczy szczawik '*szczawik zajęczy, Oxalis acetosella L.*': Zayøczy szczawyk alleluia 1419 *Rost* nr 5055; Alleluia, panis cuculi zayøczi sczavyk 1437 *ib.* nr 2433; Zayaczy sczawyk alleluia 1460 *ib.* nr 3332; Trifolium acetosum, id est zayączy sczawyk XV *ex. GlLek* 49; Zayaczy sczavik trifolium *ca* 1500 *Rost* nr 5577.

2. koński szczawik '*szczaw tępolistny, Rumex obtusifolius L.*': Konschky *scyvyk lapacium acutum 1478 *Rost* nr 2244.

3. *(w Biblii, in Scriptura sacra)* '*jakaś roślina, planta quaedam*': Mel siluestre de truncis arborum uel folia cuiusdam arboris lata et rotunda, lactei coloris et melli saporis, que manibus confricantur et deinde comeduntur sczavik (*var. hub.*: sczevik; esca... eius erat locustae et mel silvestre Mat 3, 4) 1471 *MPKJ* V 117.

Szczawikowy *cf.* **Korzeń**

Szczawka '*choroba koni i bydła, polegająca na częstym oddawaniu moczu, morbus, quo equi et pecora correpta saepius urinam reddunt*': Od sczawky: recipe talentum baccarum lauri et vnum picarium de bona cerevisia antiqua et calefac insimul *ca* 1500 *JA* IV 90.

Szcząbr *cf.* **Cząbr**

Szczątek '*potomek, nepos*': Sicuti filius Noe propter derisionem patris seruus factus est cum suis posteris vlg. s szczanthky XV *med. R* XXII 320; ~ *coll.* '*potomkowie, nepotes*': Maczey Quot... vzdal dobrovolnye (*sc.* łąkę)... Ianoui dzedzyczv z Rossochey, yze volen dacz (*sc.* łąkę), przedacz, gdze chczącz thu podzecz (*sc.* Jan) i gego szczątek 1463 *R* XXII 382; Orctur deum... pro rege nostro *polsckyego ze wszysthkym szcątkyem yego XV *ex. SKJ* I 148.

(Szczebel) Szczebl '*poprzeczne drewno w drabinie, stopień, gradus scalarum*': Sczebl scala 1463 *PF* V 12.

Szczebietać *cf.* **Szczebiotać**

Szczebietanie *cf.* **Szczebiotanie**

Szczebiot '*głos wydawany przez ptaki, świergot, garritus, fritamentum*': Garitus, sczeboth, avium *ca* 1420 *WokTryd* nr 231.

Szczebiotać, Szczebietać *(o ptakach, de avibus)* '*wydawać urywane, piskliwe głosy, świergotać, abruptas, pipientes voces edere, pipire*', *(o ludziach, de hominibus)* '*mówić podobnie jak ptak, wiele mówić, paplać, avium vocem edere, fritinnire, multa loqui, garrire*': Sczebyeczącz garriendo 1462 *R* XXV 270; Szczebyothano de garritu *ca* 1500 *R* XLVII 354; ~ '*obmawiać, mendaciter, malitiose de aliquo loqui*': Garriens, multa loquens, vtens sczíebyeczancz (commonebo eius opera, quae facit, verbis malignis garriens in nos III Jo 1, 10) 1471 *MPKJ* V 137.

(Szczebiotanie) Szczebietanie '*świergotanie, fritamentum*': Observabat auguria, *gl.* auguria scebetana ptaskoff (IV Reg 21, 6) XV *med. GlWroc* 66r.

Szczebl *cf.* **Szczebel**

Szczebrzuch *formy*: *n. sg.* szczebrzuch 1423 *ArchCastrBiec* II 176, 2, XV *med. R* XXIII 269, 1471 *MPKJ* V 5; ~ *ac. sg.* szczebrzuch 1426 *StPPP* II nr 2068, 1452 *Przem* II nr 1034, 1472 *StPPP* XI 257, 1490 *StPPP* II nr 4368; ~ *n. pl.* szczebrzuchy 1432 *KozierRpTerPosn* 93, *OrtCel* 10, *OrtLel* 235, 1460 *ZapRpCzers* 1b 681; ~ *g. pl.* szczebrzuchow *OrtCel* 11, 1462 *AKPr* VIIIa 53, 1482 *AGZ* XIX 186, 1494 *AGZ* XVIII 348; ~ *ac. pl.* szczebrzuchy 1443 *AGZ* XI 216, *Sul* 59, XV *med. Zab* 518, 1478 *Trześn* 98.

Znaczenie: '*naczynia, sprzęty domowe, vasa supellex*': De argento vlg. sczebrzuch 1423 *ArchCastrBiec* II 176, 2; Utensilia vero domorum al. sczebruch... Katherina pro se recipere habebit 1426 *StPPP* II nr 2068; De omnibus utensiliis domus al. *sczebruschy 1430 *ArchTerCrac* IX 232, 32; Paraphernalia al. sczebrzuchi 1432 *KozierRpTerPosn* 93; Prout... Cristina citaverat pro dote, pro palliis, tunicis, pecuniis, *srzebrzuchy 1443 *AGZ* XI 216; Patina, vtensile sczebrzuch, in qua pingwia decoquuntur XV *med. R* XXIII 269; Res utensibiles, ty tho sczebrzuchy, ut cultellos XV *med. Zab* 518; Pro suppellectili al. za sczebrzuch 1452 *Przem* II nr 1034; Supellectilia, id est vtensilia domus domowe sczebrzvchy uel począczy *OrtCel* 10, *sim. OrtLel* 235, 1460 *ZapRpCzers* 1b 681; Supellectile wywod sczebrzvchow *OrtCel* 11; Anym mu pytl y gynschich sczebrzuchow domowich pokrat 1462 *AKPr* VIIIa 53; Michael... solvit (*sc.* paternitatem) ex integro al. scebrzwch Mathie scolari Andree..., quam scebrzw[b]ch habuit idem Mathias scolaris post suum patrem 1472 *StPPP* XI 257; In medietate... parafernalium domesticarum al. pol szczebrzwchow domowych 1482 *AGZ* XIX 186; Tunc vos... recepistis sibi... domus supellectilia al. szczebrzuch domowy 1490 *StPPP* II nr 4368; In medietate omnium suppelectilium al. na polowyczy *srzebrzvchow 1494 *AGZ* XVIII 348;

~ *może 'użyteczne przedmioty przynależne do roli, instrumenta ad agrum pertinentia'*: Quia predictum agrum vendidit pro decem marcis et de istis bonis isti agri al. za sszczebrzuchy sexagenam 1478 *Trześn* 98; ~ *może 'drzewo zdatne na sporządzenie narzędzi, lignum aptum, ex quo instrumenta conficiantur'*: Kthorikole... drwa alybo kthorekole sczebrzvchi (ligna vel quaelibet utensilia) wyrąby, ten, gego lasz bądze, rąbyączego... szekyrą począ dza *Sul* 59.

Szczecina 1. *'twardy włos, sierść, capillus durus, pilus, villus'*: Szczeczyna seta *ca* 1500 *Erz* 106.

2. *bot. prawdopodobnie 'szczyr roczny, Mercurialis annua L.'*: Mercurialis, szczeczyna, habet folia similia atriplici, sed laciora et viridiora XV *p. post. R* LIII 67.

Szczeć polna szczeć *bot. 'szczeć pospolita, Dipsacus silvestris Mill.'*: Polna szczecz virga pastoris 1485 *Rost* nr 6361.

Szczedrze *cf.* **Szczodrze**

Szczegielny *'sam jeden, samotny, solus'*: Czul iesm y vczinon iesm iaco wrobl szczegelny (solitarius) w dachu *Fl* 101, 8, *sim. Pul*; Sedebit solitarius et tacebit (Thren 3, 28)... In hys uerbis informat propheta, ut claudamus nos a mala societate, cum dicit: Solitarius szczegelni XV *in. R* XXIV 64; Szczegelny solitarius *ca* 1455 *JA* XIV 491.

Szczekacz *(?) 'kłamca, homo mendax'*: Wolwram judicio in regali... palam cognoverat Albertum de Barklino vlg. szczeczcza (*pro* szczecacza *?*), dicens se probaturum. Mox idem Albertus judicialiter proposuit super dictum Volwram de difamia sua 1398 *Leksz* I nr 2692.

Szczekać *formy: praes. ind. 2. sg.* szczekasz 1435 *KsMaz* III nr 1175; *3. sg.* szczeka 1444 *R* XXIII 304; ~ *part. praes. act. adv.* szczekając 1482 *ZapWarsz* nr 1529a; ~ *inf.* szczekać *ca* 1500 *Erz* 106; ~ *condit. 3. sg. m.* szczekałby 1431 *ArchTerCrac* IX 273, 2.

Znaczenie: *'wydawać głos właściwy psu, latrare'*: Lischka szczeka wlpis cutinillit 1444 *R* XXIII 304; Baulare, id est latrare, bauiare, vt canes szczekacz *ca* 1500 *Erz* 106; Szczekacz latrare *ib.*; ~ *przenośnie 'kłamać, obmawiać, mentiri, maledice contumelioseque dicere'*: Contra honorem eiusdem domine nostre regine latraret al. szczekałby yaco pyes contra suam serenitatem 1431 *ArchTerCrac* IX 273, 2; Csom vczynyl Iachnye, thom vczynyl za gey początkyem, kyedi my rzekla: Scekas 1435 *KsMaz* III nr 1175; Debet reclamare sub scampno iacens, quod ita non est, sicut ipse dixit, szczekayacz uti canis 1482 *ZapWarsz* nr 1529a. ~ *Cf.* **Wszczekać.**

Szczekanie *'głos wydawany przez psa, latratus'*: Latratus, szczekanye, proprie canum *ca* 1500 *Erz* 106.

Szczekarka *'kłamczucha, mulier mendax' (?)*: Dehonestavit (*sc.* Jacob Margaretam) et famam suam deturpavit, asserens ipsam meretricem veterem mendosam al. szczekarka 1493 *PłocEpRp* 15, 188.

Szczekarz (po)dawać szczekarze *'nazywać kłamcą, mendacem appellare'*: Cszo⟨m⟩ vczinił Wszeborowi, tom vczinil za iego poczøtk⟨em⟩, kedi mi podawa⟨ł⟩ szczekarz⟨e⟩ 1406 *KsMaz* I nr 700; Czsom vczinił Micolagoui tho za gego poczanthkem, kedi mi daval szczekarze 1426 *KsMaz* II nr 2353, *sim. ib.*; Czsom vczinił Vocechowi, tho za yego poczanthkem, kedi mi dawal szczecarze 1428 *ZapWarsz* nr 2861, *sim. ib.*

Szczektanie *'zgrzytanie, stridor dentibus factus'*: Ibi erit fletus et stridor, szczektanye, dencium (Mat 8, 12, *Rozm* 287: zkrzytanye ząb) XV *med. R* XXIV 366.

Szczełbatka *cf.* **Szczałbatka**

Szczeniec *'szczenię, catulus'*: Szczenyecz (1471 *MPKJ* V 14: sczenyą) lwowi (catulus leonis) Iuda! *BZ* Gen 49, 9; Gdze gest bidlenye lwowe a pastwysczе lwyøt lwowich, do nyegosz to szedl lew, abi tam wszedl lew a sczenyecz lwowi (catulus leonis) *BZ* Nah 2, 11.

Szczenię *'młode psa i innych zwierząt z rodziny psów i kotów, catulus canis et aliorum animalium e familia canum et felium'*: *Wsoli sø me... iaco szczenø *lwowø (sicut catulus leonis, *Pul*: lwycz) przebiwaiøcze w iazkinach *Fl* 16, 13; Wiwolil duszø moiø s posrzodka szczenøt lwow (de medio catulorum leonum) *Fl* 56, 5, *sim. Pul*; Sczenyøta albo dzyeczy lwow (catuli leonum) rzvyøcz. bychø vlapyly a szukaly od boga karmye sobye *Fl* 103, 22, *sim. Pul*; Scenø catulus *ca* 1420 *WokTryd* nr 93; Dan, *sczenye lwowe (catulus leonis), viplinye sczedrze z Bazan *BZ* Deut 33, 22; Sczenyą (*BZ*: szczenyecz) catulus (catulus leonis, Iuda Gen 49, 9) 1471 *MPKJ* V 14; Catellus, id est paruus cattus vel canis sczenyą *ca* 1500 *Erz* 106, *sim. ib.*; Sczenyątha (catelli Mat 15, 27) yedzą odrobymy, ktore padayą stolą (*leg.* z stoła) ych panow *Rozm* 358; Sczenyąta (canes Luc 16, 21) przychodzącz lyzaly yego (*sc.* Łazarza) vrzody *ib.* 394.

Szczep *formy: n. sg.* szczep *Gn* gl. 43a, *ca* 1500 *Erz* 106; ~ *g. sg.* szczepa 1394 *TPaw* IV nr 5067; ~ *n. pl.* szczepy *Sul* 49; szczepowie *Fl* i *Pul* 143, 13; ~ *g. pl.* szczepow *Sul* 49, *BZ* Deut 20, 19; ~ *ac. pl.* szczepy 1394 *TPaw* IV nr 4995, 1397 *Leksz* I nr 2384, 1398 *StPPP* VIII nr 7246, *etc.*; ~ *l. pl.* (o) szczepiech *Sul* 49.

Znaczenie: '*drzewko po szczepieniu, drzewko uszlachetnione szczepieniem, arbor, cui surculus insertus est*': Quod prepositus egit super Wøsz pro duobus sczepi, ta gemu ne *sginola 1394 *TPaw* IV nr 4995; Sicut ego ne obił scepa re furtiva *ib.* nr 5067; Quod Gnewomir... astitit termino suo... super Elizabeth... pro... pomerio vulgo sczepi 1397 *Leksz* I nr 2384, *sim.* 1398 *StPPP* VIII nr 7246; Quinto purgatur vitis, sczep, sive bona arbor, per punctacionem *Gn* gl. 43a; Omnem palmitem, sczep, non ferentem fructum (Jo 15, 2) *ib.*; Gy⟨ch⟩sze synowe yako nowy sczepowe (sicut novellae plantationes) we mlodosczy swogey *Fl* 143, 13, *sim. Pul*; O chtore sczepi Siman zalowal na Pawła, ti on wicopal do yego *wøszena... Iaco ti sczepi wloszono na wosz do Simanowa wøszana 1406 *KsMaz* I nr 734; Quod ipsi iuerunt violenter vltra granicias in pomorium meum... et arbores vlg. sczeppy fregerunt 1411 *Piek* VI 411; Yako Sczepan stoyø sz Loczskym w prawe szedl na yego prawø dziedzinø, polamal mu sczepy y gruszky potrøszl 1411 *Pozn* nr 840; O sczepyech (*Dział* 40: o sczepyenyv) przy prowadzenyv kmyeczy *Sul* 49; Vstawyamy, ysz gdyby kthore sczepi (plantationes, *Dział* 41: nyektore sczepye) wsczepyone a yvsze przyąthe vykopany,... polowiczą tych tho sczepow osthawycz na zemy... kaszdy wynowath bącz *ib.*; Nye poczinay sczepow (arbores), ktorichze owocze godzø syø gescz *BZ* Deut 20, 19; ~ '*jakiekolwiek drzewo, quaelibet arbor*': Super eisdem trabibus XXXII passus al. sønszen lignorum plantatorum al. *szczepw faginorum et *grabw 1436 *StPPP* II nr 2691; Planta est planicies pedum, etiam est nomen generale ad omnes arbores et herbas sczep *ca* 1500 *Erz* 106.

Szczepa *cf.* **Szczapa**

Szczepać '*rozrąbywać, łupać, findere, scindere*': Sczepacz findere *ca* 1500 *Erz* 106. ~ *Cf.* **Naszczepać, Zszczepać.**

Szczepicz '*ten co szczepi drzewa, qui arboribus surculos inserit*': Non mirari non possumus rem..., quod planta fructus optati questum proprio denegat excultori, *gl.* plantatori sczepiczowi XV *p. pr. StPPP* X nr 3.

Szczepić *formy*: *praes. ind. 1. sg.* szczepię *ca* 1420 *WokTryd* nr 374; ~ *part. praes. act. adv.* szczepiąc *Sul* 16; ~ *inf.* szczepić XV *med. GlWroc* 231v, 1471 *MPKJ* V 121, *ca* 1500 *Erz* 106; ~ *praet. 1. sg. m.* ja szczepił XV *in. Szwed* 49; *2. sg. m.* szczepiłeś *Pul* 79, 9; *3. sg. m.* jest szczepił *BZ* Deut 20, 6; szczepił *Fl* i *Pul* 93, 9, 1476 *AKLitRp* III 108, *Rozm* 356; *f.* szczepiła *Fl* 79, 16; ~ *part. praet. pass. ac. sg. neutr.* szczepione 1438 *R* XXII 354; *n. pl. m.* szczepieni *Fl* i *Pul* 91, 13; ~ *praes. pass. 3. sg. neutr.* szczepiono jest *Fl* i *Pul* 1, 3; ~ *fut. pass. 3. sg. m.* szczepion będzie *BZ* I Par 17, 9.

Znaczenia: '*sadzić, także uszlachetniać drzewa owocowe przez przeniesienie gałązki rośliny szlachetnej na roślinę uszlachetnianą, plantare, etiam arboribus pomiferis bonum surculum inserere*': Bødze iaco drzewo, iesz szczepono iest (plantatum est) podlug czekøcych wod *Fl* 1, 3, *sim. Pul*; Doconay io (*sc.* winnicę), iøsz szczepila (plantavit. *Pul*: sadzyla) prawicza twoia *Fl* 79, 16; Ya sczepyl ego plantaui (I Cor 3, 6) XV *in. Szwed* 49; Planto, sero *sczepo *ca* 1420 *WokTryd* nr 374; Kmyecz sczeepyąncz alybo saad czynyąncz (emeto plantans aut pomerium faciens), polowyczą w zemi, gdi z rolyey ydze, ostaavicz ymaa *Sul* 16; Zcepicz plantare XV *med. GlWroc* 231v; Ktori gest czlowyek, genze iest szczepil (plantavit) vinniczą..., gidzi, wrocz syø do domv twego *BZ* Deut 20, 6; Pastinavit rosplodzicz, sczepicz, szadzicz (vineam pastinavit homo Marc 12, 1) 1471 *MPKJ* V 121; In valle illius montis plantauerat, sczepyl, Salomon multas arbores cedrinas 1476 *AKLitRp* III 108; Wynnyczę z Egipta przenyoslesz, wyrzuczylesz pogany y szczepylesz (plantasti, *Fl*: sadzil ies) yø *Pul* 79, 9; Inserere vel proprie plantare per immisionem ramorum adinuicem sczepycz *ca* 1500 *Erz* 106; Vschelkye sczepyenye, ktoregosz nye sczepyl (non plantavit Mat 15, 13) moy oczyecz nyebyesky, bądzye vyrvano *Rozm* 356; ~ Szczepyeni (plantati) w domu boszem, w trzemech domu boga naszego kwyscz bødøø (*sc.* sprawiedliwi) *Fl* 91, 13, *sim. Pul*; ~ *przenośnie*: Densaque purgantur ramala, quando putantur, tunc bene fructificant germen et amplificant, sic electorum putat, *gl.* purgat. precidit sczepy, auctor corda suorum 1466 *R* XXII 19; '*osadzać w jakimś miejscu, aliquo loco plantare*': Dalem myasto lyvdu memv israhelskemu, sczepyon bødze (plantabitur) a przebiwacz bødø w nyem *BZ* I Par 17, 9; ~ Iensze szczepil (plantavit) vcho, ne vsliszy albo ien vlepyl oko, ne znamona? *Fl* 93, 9, *sim. Pul*; Propter quod abicientes omnem inmundiciam... in manswetudine suscipite insitum verbum, *gl.* implantatum cordibus vestris sc. per predicacionem, sczepone slowo, quod potest saluare animas vestras (Jac 1, 21) 1438 *R* XXII 354.

Cf. **Naszczepić, Odszczepić, Uszczepić, Wszczepić, Wszczepiać**

Szczepie *coll.* '*drzewka uszlachetnione szczepieniem, sad, arbores, quibus surculi inserti sunt,*

pomarium': Pro depascasione earum non sepcione XXXVII arborum al. scepye 1429 *StPPP* II nr 2264; Aczby nyektore sczepye (plantationes, *Sul* 49: kthore sczepi) byloby yvsz wsczepyone y wsadzone *Dział* 41; Pro eo, quia tu non vis secum sepes facere... inter domum tuam... et inter domum ipsius et pomorium... et ea tua non sep[a]cione sibi pomorium al. szczepye... ipsum dampnificasti 1466 *StPPP* II nr 3864.

Szczepienie '*drzewo, krzew, arbor, arbuscula*': Quasi palma exaltata sum in Cades et quasi plantacio, scepene, rose in Yericho (Ecclus 24, 18) XV *med. GlWroc* 105v; Vschelkye sczepyenye (omnis plantatio Mat 15, 13), ktoregosz nye sczepyl moy oczyecz nyebyesky, bądzye vyrvano *Rozm* 356; ~ *coll.* '*drzewa, krzewy, arbores, arbusculae*': O szczepyenyv (*Sul* 49: o sczepyech) *Dział* 40; Sczepyenya (*war. lub. rp.*: sczepov) plantacionum (rigabo hortum meum plantationum Ecclus 24, 42) 1471 *MPKJ* V 82; Plantacio rosplodzienye aut sczepyenye (quasi plantatio cedri in monte Libano Ecclus 50, 13) *ib.* 87.

Szczepny '*dający się z łatwością szczepać, łupać, qui facile findi potest*': Sczepne drzevo fissile lignum *ca* 1500 *Erz* 106.

Szczepowy '*zaszczepiony, uszlachetniony szczepieniem, cui surculus insertus est*': Odzerszely... zagrodi olyvove a drzewye sczepowe vyele (ligna pomifera multa) *BZ* Neh 9, 25, *sim.* 1471 *MPKJ* V 53.

(Szczerbak) Szczyrbak *bot.* '*mlecz kolczasty, Sonchus asper All.*': Sczirbak endiuia 1472 *Rost* nr 790.

(Szczerbiec) Szczyrbiec '*wyszczerbiony miecz królów polskich, gladius regum Polonorum, in acie plagam habens*': Appellaturque gladius regis Boleslai... sibi datus per angelum, sczirbyecz, pro eo, quia... portam auream... cum eodem... percussit. Ex qua percussione gladius laesuram modicam suscepit, quae laesura in polonico sczirbina dicitur, et ideo sczirbyecz appellatur (*ca* 1250) XV *MPH* II 484; Boleslao, primo regi Polonie dicto Chabri,... datus fuit gladius, szczyrbyecz, per angelum XV *p. pr. PF* IV 616; Exserto mucrone, quem gruem, sczyrbyecz, vocant: Didicit, inquit (*sc.* Boleslaus, *tj.* Krzywousty), grus noster ampliora cruoris flumina e ferreis elicere scapulis 1450 *MPH* II 360; Donec auitarum bouearum (*pro* bonarum) in valuis Kyow ense, *gl.* gladio, mucrone, sczirbyecz, reformaret (*sc.* Boleslaus Largus) XV *med. GlWinc* 147.

(Szczerbina) Szczyrbina, Szczyrzbina 1. '*wcięcie, zagłębienie (w ostrzu miecza), plaga in acie gladii*': Ex qua percussione (*sc.* portae aureae) gladius (*sc.* regis Boleslai) laesuram modicam suscepit, quae laesura in Polonico sczirbina dicitur et ideo sczirbyecz appellatur (*ca* 1250) XV *MPH* II 484; Yze Michal... ssekl trzy sczyrzbini w gego mecz gwaltem 1423 *Kościan* nr 993.

2. '*uszczerbek, strata, detrimentum, iactura*': Myal rada (*sc.* bog ociec) w szwoyem boszthwye o napelnyenyv sczyrbyny angyelskyey, o nawroczenye zbawyenya czlovyeczego, o odnowyenyv wschey thwarzy *Naw* 51.

3. '*dachówka, tegula*': Tegula sczirbina, skorupa 1472 *Rost* nr 532.

Szczerupina, Szczerzupina 1. '*część rozbitego naczynia glinianego, pars vasis fictilis fracti, testa*': Zeschla iest yako szczerzupyna (*Fl*: scorupina, *R* XXIV 379: scorupa) mocz moya (aruit tamquam testa virtus mea) *Pul* 21, 16.

2. '*skorupa żółwia lub ślimaka, testa testudinis vel limacis*': Pes aquile, predo testudinis, *gl.* buffonis, limacis, zolwya, aera scindit, hanc sua concha tegit sczervpina obrony 1466 *R* XXII 13.

(Szczery) Szczyry '*sincerus*': Sszcyrey sincere *ca* 1500 *PF* IV 748. ~ *Wieloznaczne z powodu braku kontekstu.*

Szczerzupina *cf.* **Szczerupina**

Szczesność *cf.* **Szczęsność**

Szczesny *cf.* **Szczęsny**

Szczestny *cf.* **Szczęstny**

Szczeście *cf.* **Szczęście**

Szcześliwie *cf.* **Szczęśliwie**

Szcześliwość *cf.* **Szczęśliwość**

Szcześliwość *cf.* **Szczęśliwość**

Szcześliwy *cf.* **Szczęśliwy**

Szczewik *cf.* **Szczawik**

Szczeżula *czy* **Szczeżula** '*łuska (rybia), squama*': Sczezvlą squama *ca* 1500 *Erz* 106.

Szczeżula *cf.* **Szczeżula**

Szczędzić *cf.* **Oszczędzać, Oszczędać**

Szczęsno '*szczęśliwie, pomyślnie, z dobrym skutkiem, feliciter, prospero successu*': Sczasszno prosperabitur 1440 *R* XXV 242.

Szczęsność, Szczesność 1. szczesności '*pomyślne okoliczności, wydarzenia, pomyślność, res secundae*': Fronte capillata bona res, *gl.* id est prospera fortuna, non sit reprobata hocque monent illi, quos dimisere capilli, *gl.* pili, id est prosperitates sczeszneszczy 1466 *R* XXII 11; ~ wieczna szczęsność *(w religii chrześcijańskiej, in religione Christiana)* '*nie mająca końca szczęśliwość w życiu pozagrobowym, vita beata, qua iusti post mortem fruuntur*': Wyeczna szczasnoscz *ca* 1455 *JA* XIV 490.

2. *'zrządzenie losu, los, fatum, fortuna'*: O moy myly zbawyczyelv,... raczyz mye pogrzescz w thwogym grobye pospolv s thoba, aby mya od czyebye any szmyercz, any zywoth, any zadna sczasznoscz od czyebye oddalyla *Naw* 151.

Szczęsny, Szczesny, Szczestny, Szczęstny *formy*: *n. sg. m.* szczęsny *Rozm* 110; szczesny XV *p. pr. R* XVI 347, XV *med. SKJ* V 253; *f.* szczestna *Gn* gl. 70b, *Rozm* 50; *neutr.* szczęsne *Naw* 147, XV *ex. SKJ* I 85; ~ *d. sg. m.* szczęsnemu *MW* 103b; szczesnemu *Rozm* 101; *neutr.* szczestnemu XV *med. SKJ* V 277; ~ *ac. sg. neutr.* szczęsne *Naw* 156, XV *p. post. R* XIX 97; ~ *v. sg. f.* szczęstna XV *med. SKJ* V 274; szczęsna *Rozm* 23. 41. 42; szczesna XV *p. post. GlKórn* II 191; ~ *n. pl. m.* szczęśni *MW* 52a; ~ *g. pl. f.* szczesnych XV *p. post. PF* III 290; ~ *v. pl. m.* szczęśni *MW* 44b—45a.

Znaczenia: **1.** *'doznający szczęścia, mający szczęście, powodzenie, uszczęśliwiony, felix, prosper, fortunatus'*: Felix sponsa, sczestna gest ta devicza, que est tali sponso copulata *Gn* gl. 70b; Iste Cesar fuit fortunatissimus, wyelmy sczesny, totum enim orbem subiugauerat Romanorum imperio XV *med. SKJ* V 253; Felix, o scząsthna, namque es sacra, virgo Maria! *ib.* 274; Weselczie sie w panye, zawzdi szczęszny a nablogoslawnyeyszi Joachymye y Anno! *MW* 44b—45a; Bo ieszteszcie bogaczi w lascze a sczaszny w *wiecznyey w chwale *MW* 52a; Day nam chwaly they *dastapyenye y scząsznemv grzechom odpuszczenye *MW* 103b; O dostoyna, o scząszna (o felix)... dzyevycze Marya! *Rozm* 23, *sim. ib.* 41. 42; Sczestna (felix) dzyevycza anyolovy rzekla *ib.* 50; Iesus byl poddan... Iozephovy, svemv pyastonovy sczesnemv (nimium felici) *ib.* 101; Ten byl (*sc.* Herod) w gynych rzeczach barzo scząsny (fortunatissimus), alye v domovem ymyąnyv nyezbozny *ib.* 110.

2. *'przynoszący szczęście, darzący szczęściem, pomyślny, udany, qui felicem reddit, fortunatus, faustus, prosper'*: Sczesny czasz XV *p. pr. R* XVI 347; Querit de eius felicissima, sczestnemv, in celum assumpcione XV *med. SKJ* V 277; W thobye, panye,... dobre, sczaszne dokonanye moyego zwyotha (finis mei felix consummatio) *Naw* 147; Day nam sczaszne pobydlyenye a pothem dvschne zbawyenye! *Naw* 156, *sim.* XV *p. post. R* XIX 97; Quanta vbera, id est sczyeszną, intentio, ibi dicunt XV *p. post. GlKórn* II 191; Qui mundi prospera, sczesznych r⟨z⟩eczy, querit, hev, quam parwa fides numquam reperitur XV *p. post. PF* III 290.

3. *'zależny od losu, trafu, przypadku (szczęśliwego lub nieszczęśliwego), qui fato, casu (felici vel infelici) fit'*: Paupertat et ditat thalorum casibus, pr⟨z⟩ythczey albo *sczesthnyego myothanyą, wersu⟨u⟩m, *gl.* lusorem, alea XV *p. post. PF* III 288; Omne datum optimum... descendens a patre luminum, apud quem non transmutacio est nec vicissitudinis obvmbracio szczęszne zaczmyenye (Jac 1, 17) XV *ex. SKJ* I 85.

Szczęstnie *cf.* **Szczęśnie**

Szczęstny *cf.* **Szczęsny**

Szczęście, Szczeście *formy*: *n. sg.* szczęście *Fl* i *Pul* 30, 18, *MW* 2a; szczeście XV *med. RRp* XXIII 279, *ca* 1455 *JA* XIV 494; ~ *g. sg.* szczęścia *BZ* I Esdr 9, 12, *MW* 16b, XV *p. post. R* I s. XLVII; szcześcia XV *p. pr. MPKJ* II 312, 1454 *R* XLVII 353, XV *ex. SlArch* I příl. 23; ~ *ac. sg.* szczęście *ca* 1420 *R* XXIV 84, XV *med. PF* IV 595, *BZ* III Reg 20, 33. II Par 7, 11; szczeście XV *in. R* XXIV 69, 1471 *MPKJ* V 45; ~ *i. sg.* szczęścim *Pul* 124, 3, XV *p. post. R* I s. XLVII; szczęściem *Rozm* 160; ~ *l. sg.* (o) szczęściu XV *med. MPKJ* V 431, XV *med. ZabUPozn* 125, XV *p. post. R* I s. XXXIX, XV *ex. SKJ* I 73; szcześciu 1449 *R* XXV 165, XV *med. R* XXIII 279, 1471 *MPKJ* V 80.

Znaczenia: **1.** *'pomyślność, pomyślny los, powodzenie, res secundae, prosperitas'*: W roku twoiu szczøsce (sortes) moie *Fl* 30, 18, *sim. Pul*; Bonum consistit in prosperitatis successione w przichodzøcze szczøszcze *ca* 1420 *R* XXIV 84; Nawyscz bratowego sczescza inodiencia fraterne caritatis XV *p. pr. MPKJ* II 312; Day scząscze, zdrowye, panye, przy szmyerczy dobre skonanye XV *med. PF* IV 595; Zemya, do geysze wnydzecye,... nyeczista gest..., przetosz... nye szukaycye myru s nymy a szczøscya (prosperitatem) gich *BZ* I Esdr 9, 12; W sczesczą (*leg.* w szczesciu) in bonis (erit gratia in bonis tuis multa Eccius 12, 1) 1471 *MPKJ* V 80; Nycz nyepomoczna... nawka, nye bądzyely scząszczya (si adversetur fortuna) XV *p. post. R* I s. XLVII; Sed in omnibus nosmetipsos exhibeamus sicut dei ministros,... in virtute dei, per arma iusticie a dextris, *gl.* id est in prosperis, w szczęszczv (*R* XXV 165: v[y]e szczeszczu), et a sinistris, *gl.* id est in aduersis w nyeszczęszczv (II Cor 6, 7) XV *ex. SKJ* I 73; Szdrowyą, szczeszczą y wszego dobra... rosmnoszenya XV *ex. SlArch* I příl. 23; ~ mieć szczęście *'mieć, osiągać powodzenie, żyć szczęśliwie, felicem, fortunatum esse'*: Dokonal Salomon domv bozego... y wszitko, czso vmyenyl na swem syerczv, abi vczinyl domv bozemv..., y myal szczøscye (prosperatus est) *BZ* II Par 7, 11.

2. *'stan, uczucie wielkiego zadowolenia, ra-*

dośći, felicitas, gaudium': Słowa... o dobrego bogatego szczøsczyv (de boni divitis felicitate) XV *med. MPKJ* V 431; Moderamine in prosperis, *gl.* in fortuitibus, w ⟨sz⟩czesczv, ne molestet XV *med. R* XXIII 279; Gloriosa est moderata prosperitas, *gl.* felicitas vmyerne sczescze XV *med. RRp* XXIII 279; Pulcra in prosperitate w sczenszczv XV *med. ZabUPozn* 125; Terrene, zemskego, prosperitatis sczeszczą 1454 *R* XLVII 353; Na drogą pokoia, zbawienia y szczøszczią *MW* 16b.

3. '*zrządzenie losu, los, przeznaczenie, fatum, sors, fortuna*': Boga proszmy..., abi gdi dzien odszedlbi a nocz szczøsczie przywiodloby (cum... noctem sors reduxerit),... gemv spiewalibiszmi chwałą *MW* 2a; Bo nye zostawy (*sc.* gospodzin) pręnt grzesznych nad szczęszczym prawych (super sortem iustorum, *Fl*: na czøsczy prawych) *Pul* 124, 3; Aczkole *wsschączkych rzeczy siwyeczskych począnthek y dokonanye we szczęnsczyw (sub fortuna) gest XV *p. post. R* 1 s. XXXIX; Slysszch, wydzyalem szalonee opussczagyącz przygodne rzeczy, omawya[ga]yącz syą szczęszczym (se excusantes sub fortuna) *ib.* s. XLVII; ~ szczęściem '*na szczęście, pomyślnym trafem, felici casu*': Alye przygodzylo szye szczęszczyem yego (casu fortuito), yze nadschedl Yesusza, y pocznye yemv povyedacz swa zaloscz *Rozm* 160.

4. '*prognostyk, zapowiedź szczęścia, powodzenia, praedictio rerum secundarum*': Que archa fuit tante sanctitatis, quod pro sorte, przez szczescze, seruabatur XV *in. R* XXIV 69; To przyioły møszowye za szczøscye (pro omine, 1471 *MPKJ* V 45: pro munere, *var.* omine, id est fortuna za sczesczie) *BZ* III Reg 20, 33; Sczesczye omen *ca* 1455 *JA* XIV 494.

(Szczęśliwie) Szcześliwie '*pomyślnie, feliciter, prospere*': Anym mowyl gemv szlych... szlow... rzekącz, by thako sczeszlywye doyal do domv twego 1470 *ZapWarsz* nr 3007.

(Szczęśliwoć) Szcześliwoć '*stan, uczucie wielkiego zadowolenia, radości, felicitas, gaudium*': Est felicitas huiusmodi, id est szczeszlyvocz *ca* 1500 *R* XLVII 370.

Szczęśliwość, Szcześliwość 1. '*stan, uczucie wielkiego zadowolenia, radości, felicitas, gaudium*': Wassza szczasliwoscz przewissza wszitki vrodzenye (*pro* vrodzone) *MW* 47b.

2. '*pomyślność, powodzenie w działaniu, res secundae*': Si mihi essent secundae res bych szczeslywoscz ⟨miał⟩ XV *ex. PF* III 177.

Szczęśliwy, Szcześliwy 1. '*przynoszący szczęście, darzący szczęściem, pomyślny, qui felicem reddit, fortunatus, prosper, faustus*': Nyechcz badze szczeszliwy then dzen felix tibi sit hujus diei exortus XV *ex. PF* III 179.

2. szczęśliwej pamięci *(o zmarłych, de mortuis)* '*dobrze, z szacunkiem wspominany, qui bene, cum honore in memoriam revocatur*': Wedlvg... sthatvtv... przes xiązą Bolieslawa, szcząsliwei pamiączi (felicis recordationis), vsthawyonego 1498 *MacPraw* VI 274.

Szczęśnie, Szczęstnie '*pomyślnie, z dobrym skutkiem, powodzeniem, feliciter, prospero successu*': Szczøstne (prospere, *Pul*, *R* XXIV 353: szczęsnye) poydzi y croluy *Fl* 44, 5; Szczøssnye wszistko gest wam przissło (prospera cuncta venerunt) *BZ* Jos 23, 15; Wzidzi do Ramot Galaad a gydzi szczøstnye (vade prospere) *BZ* III Reg 22, 12; We wszitkich czinyech swich, czso chcyal, szczøstnye (prospere) czinyl *BZ* II Par 32, 30; Zwyodło syø nam szczøstnye (evenit nobis prospere) *BZ* I Esdr 8, 23; ~ '*zyskując sobie szacunek, ita (aliquid agere), ut honor pariatur*': Tis, biskupie swianti, od Emyntra, ktori swiantey Elzbieczic brath bil, szczasnyes wiszedl *MW* 55b.

Szczęt do szczętu '*do cna, do końca, całkiem, zupełnie, penitus, usque ad finem*': Ignis est usque ad consumacionem (ad perditionem Job 31, 12), id est do schczątku, deuorans 1456 *R* XXXIII 183.

1. Szczkać '*kłuć, żgać, ukłuciami kierować, przymuszać do czegoś, stimulare, stimulando dirigere, ad aliquid cogere*': Szczka stimulat XV *med. R* XXV 156; Quot sunt nostrum nyeboszątkek stradnich, qui sumus tardiores ad laborem salutis nostre... quam bos, quem stimulus ad aquam dirigit, *przyszka, dirigunt, szczkają, eos ad communionem 1466 *ib.* 135, *sim.* XV *p. post. ib.* 198.

2. Szczkać *czy* **Szczktać** '*zgrzytać zębami, facere stridorem dentibus*': Dominum nostrum Ihum Xm... per fluuium traxerunt mergentes in aquam et sic cepit grauiter fregescere, drszecz, et dentibus stridere *szcktacz XV *p. post. RRp* XXIV 375. ~ *Może należy rektyfikować na* szczektacz *?*

3. Szczkać *cf.* **Czkać, Przyszczkać**

Szczkanie *cf.* **Czkanie**

Szczkawka *cf.* **Czkawka**

Szczktać *cf.* **1. Szczkać**

Szczmiel *cf.* **Trzmiel**

Szczmielina *cf.* **Trzmielina**

Szczmielka *cf.* **Trzmielka**

Szczodr *cf.* **Szczodry**

Szczodrob *(?)* '*hojny, szczodrobliwy, czy dawca hojny, liberalis, largus, vel largitor*': Illi ergo, qui timent presentia mala, tripliter debent confor-

tari in domino..., tercio tamquam in fideli et liberali renumeratore sczodrobem XV *med.* *R* XXIV 372.

Szczodroba *'chętne użyczanie obfitych darów, hojność, largitio, liberalitas'*: Nam prodigalitas amatoribus suis fallacem speciem liberalitatis, *gl.* largitatis sczodroby, depingit 1436 *R* XXIII 276, *sim.* XV *med. ib.* 279; Fructus autem spiritus est... benignitas, *gl.* id est largitas dandi cum delectacione et sine tristicia lutoscz, sczodroba przesz przykroscz (Gal 5, 22) XV *med. SKJ* I 111; Ex diuina largitate schczodroby XV *med. SKJ* V 284; Wsglądnyenyem sczodroby liberalitatis intuitu 1475 *R* XXV 129.

Szczodrobliwie *'hojnie, obficie, large, liberaliter, copiose, abundanter'*: Antidotum morbi dans, *gl.* sc. Ihus, prodigaliter, *gl.* mirabiliter sczodroblive, orbi 1466 *R* XXII 25.

Szczodrość *'chętne użyczanie obfitych darów, hojność, largitio, liberalitas'*: Sczodroscz 1429 *AcOfLubl* I, *sim. ca* 1450 *PF* IV 576; *Schodrzosz⟨ć⟩ liberalitatem XV *p. pr* *R* XXII 335; Xc in cruce exaltatus... docuit nos... largitatem, szczodroszczy, quia in ea largitatem ostendit XV *med. PF* V 74; Satisfecit per opera liberalitatis, sczodroscczy, et gracie 1456 *ZabUPozn* 117; In pietate vlg. sczodroscy XV *p. post. Sob* III 349.

Szczodry *formy*: *n. sg. m.* szczodr *SkargaPloc* w. 38; szczodry XV *in. CyzPloc*, 1421 *Wisl* nr 1601, 1429 *AcOfLubl* I, *etc.*; *f.* szczodra XV *p. pr.* *R* XIX 42, XV *med. SKJ* V 276, XV *p. post.* *R* XXV 175; ~ *g. sg. m.* szczodrego *BZ* Tob 9, 9; ~ *ac. sg. m.* szczodry 1398 *StPPP* VIII nr 7968, *Rozm* 203; *f.* szczodrą *Rozm* 111; ~ *v. sg. m.* szczodry *Naw* 96; ~ *n. pl. m.* szczedrzy 1449 *R* XXV 165, 1453 *R* XXIII 298; szczodrzy XV *med. SKJ* I 88; ~ *d. pl. m.* szczodrym XV *in.* *R* XXV 218; ~ *ac. pl. m.* szczodre XV *ex. SKJ* I 52.

Comparat. n. sg. m. szczedrzejszy *Ksw* cv 33; szczedrzeszy *Ksw* cv 28.

Znaczenia: **1.** *'użyczający obficie darów, hojny, liberalis, largus'*: Croleuich nebesky... usithy crole zmyia a to u tem..., iz iesc scedressy *Ksw* cv 28; ⟨D⟩ary iemu vsdaly, bo crol scedreysy *ib.* 33; Cristus namque facit de superbo humilem..., de auaro largum sczodri 1421 *Wisl* nr 1601; Sczodri liberalis 1429 *AcOfLubl* I; Sczodri munificus 1437 *Wisl* nr 228 s. 88; Tys wszech chudych sczodra *darcze XV *p. pr.* *R* XIX 42; Sicut boni dispensatores, *gl.* id est largi distributores dobrzy a sczodrzy (*R* XXV 165: sczedrzy) schafarze, multiformis gracie dei (I Pet 4, 10) XV *med. SKJ* I 88; Hoc tempore specialiter liberalis, sczodra, est (*sc.* virgo Maria) XV *med. SKJ* V 276; In quo nos instrvit exemplo suo, quod non debemus esse tenaces, sed liberales et largi swyebodny a *sczedzrzi 1453 *R* XXIII 298; Sin møza dobrego... a w ialmusznach sczodrego (viri... elemosynas facientis) *BZ* Tob 9, 9; O lyvthosczywy, o dobrothlyvy, o sczodry Yesu Criste myly! *Naw* 96; Szobyem byl sczothr, bogv szkapy *SkargaPloc* w. 38; Sicut piscis est semper hilaris, sczodra, sic elemosina debet fieri cum hilaritate XV *p. post.* *R* XXV 175; O Ihesu myly..., bąncz nąm dzysszya barzo szczodry XV *ex. GlWp* 29; Sic vos existimet homo, vt ministros Cristi et dispensatores, schafarze abo roszdawcze sczodre, misteriorum dei (I Cor 4, 1) XV *ex. SKJ* I 52; Thesch nye byl (*sc.* Jozef)... skąpy przednye, alye sczodry (largus) *Rozm* 32; ~ Zgothowano gest wszem dobrim a osobno w bodze szczodrim XV *in.* *R* XXV 218.

2. *'obfity, bogaty, largus, abundans dives'*: Gih rihle ⟨szczo⟩dre crola mocnego odarouane *Ksw* cv 19; Potym byl v załovanyv svego syn aycza (*pro* oycza) szyedm dny, vyelyka a sczodra davayącz lyvdzyem strava (epulisque feralibus prolixe populo exhibitis) *Rozm* 111.

3. *dubium 'dostatni, mający wszystkiego w wystarczającej ilości, qui omnibus rebus abundat'*: Vczini czø pan bog twoy obfitego... y we wszem sbozv *sczodrogø (abundare te faciet... in rerum omnium largitate, *Biblia Taborska*: wšeho sbožie w štedrosti) *BZ* Deut 30, 9.

4. Szczodry (Dzień) *'święto Trzech Króli, Epiphania'*: Nicolaus... tres marcas pecunie communis Hosmano... ad diem Epiphanie domini al. ad Sczodry Dzen obligauit se soluturum 1398 *StPPP* VIII nr 7968; Ktorasz (*sc.* cerkiew) to mynye (*pro* myeny), by szye stalo to ystne czvdo na E⟨p⟩yphanya, to yest na Svyeczky[e] albo na Sczodry Dzyen (in Epiphania) *Rozm* 203; ~ *może 'wigilia Trzech Króli, dies proximus ante Epiphaniam'*: Nowe latho dan (*pro* day), Sczodri, Krcyny Bosze XV *in. CyzPloc.*

5. *corruptum pro* żądny *(?)*: Tesch nye byl (*sc.* Jozef) sczodry any skąpy (nec tenax neque cupidus fuit) *Rozm* 32.

Szczodrze, Szczedrze *formy*: *comparat.* szczedrzej XV *med. GlWroc* 58r.

Znaczenie: *'hojnie, obficie, liberaliter, copiose, abundanter'*: Large, laute sczedre *ca* 1428 *PF* I 486; Cum Anna esset amaro animo, oravit dominum flens largiter sczodrze (I Reg 1, 10) XV *med. GlWroc* 38v; Quo uberius, sczedrzey, cupla fletur, eo alcior cognicio divinitatis attingitur *ib.* 58r; Liberaliter et benigne geden drugyemv ony dary przyrzadzayacz sczedrze a wye-

szele (I Pet 4, 10) XV *med. SKJ* I 88; Dedit (*sc.* deus) hoc donum largiter, hylariter et affectualiter sczedrze, wesszele y sządlywye 1453 *R* XXIII 298; Bødzeszly myecz vyele, sczedrze (abundanter) daway *BZ* Tob 4, 9; Caritas benigna est dobrothlyva yest, myloszerna yesth, bo za slosczy uczynyone sluszy swem ('wszem') dobrem sczedrze (I Cor 13, 4) XV *ex. MacDod* 148.

Szczotarz *bot.* '*chaber bławatek, Centaurea cyanus* L.': *Sczotar castanicus 1472 *Rost* nr 1067.

Szczotka, *też pl. tantum* **Szczotki 1.** '*narzędzie służące do czyszczenia (włókien lnu), instrumentum quibusdam rebus (e. g. virgis lini) purgandis aptum*': Sczotka setistrum 1481 *PF* IV 747; Tucula cyerlycza vel szczotka szelazna XV *p. post. PF* V 10.

2. *bot.* **a.** szczotka, szczotka wodna, szczotki '*któryś z gatunków szczeci, Dipsacus sp.*': Sczotka cardus 1460 *Rost* nr 3424, *sim.* 1493 *ib.* nr 10944; Sczothka cardo fullonum 1460 *ib.* nr 3431, *sim. ca* 1465 *ib.* nr 4212. 4213, 1472 *ib.* nr 518; Sczothka virga pastoris 1484 *ib.* nr 6360; Lactuca asini vlg. szczothka 1493 *ib.* nr 10954; ~ Szczothka vodna virgo pastoris *ca* 1500 *Rost* nr 5587; ~ Cardus fullonum, sempersitiens sczothky 1472 *Rost* nr 514; Sczothky virga pastoris 1484 *ib.* nr 6359, *sim.* 1493 *ib.* nr 2361, *ca* 1500 *ib.* nr 6363. 7338; Cecedo, sczothky, sempersiciens pro emorogidis XV *p. post. R* LIII 65; ~ **b.** szczotka polna, polna szczotka '*szczeć pospolita, Dipsacus silvestris Mill.*': Carduus fullonum, sempersitiens sczotka polna 1472 *Rost* nr 515; Polna sczothka virga pastoris 1486 *ib.* nr 6362; ~ **c.** ogrodna szczotka, szczotka ogrodna '*szczeć barwierska, Dipsacus fullonum L.*': Cardus asininus, cardus niger, virga pastoris ogrodna sczotka 1419 *Rost* nr 5146; Ogrodna sczotka virga pastoris 1437 *ib.* nr 2833; Carduus fullonum, sempersitiens sczotka ogrodna 1472 *ib.* nr 516; Cardus magnus, cardus azininus, cardus agrestis, camaleonta magna, dipsus, virga pastoris, cardo maior, id est ogrodna sczothka XV *ex. GlLek* 54; ~ **d.** szczotki '*centuria pospolita, Erythraea centaurium Pers.*': Sczothky centeaurea *ca* 1465 *Rost* nr 3825, *sim.* 1472 *ib.* nr 837; ~ **e.** szczotki '*jakaś ciernista roślina, planta quaedam spinosa*': Palmirus est herba asperina spinosa sczothky (*war. lub.*: *szczątky; orientur in domibus eius spinae et urticae, et paliurus in munitionibus eius Is 34, 13) 1471 *MPKJ* V 93.

Szczotki *cf.* **Szczotka**

Szczudłowaty '*mający drewnianą nogę, qui pedem ligneum habet*': Sczvdlovathy loripes *ca* 1500 *Erz* 106.

Szczuka *zool.* '*szczupak, Esox lucius L.*': Sczuka luceus 1472 *Rost* nr 1411; Jako ja nye wszethl... do sthawv sz oscza anym vlovil sczvk za pol kopy 1479 *ZapWarsz* nr 1504, *sim. ib.* nr 1505; Sczvką luceus *ca* 1500 *Erz* 106.

Szczurek *zool. zapewne* '*koszatka, Myoxus sp.*': Sczvrek glis *ca* 1500 *Erz* 106.

Szczurzyć *cf.* **Wyszczurzyć**

Szczwać '*zachęcać psa do rzucenia się na kogoś, canem excitare, ut in aliquem irruat*': Jakom ya Jacusowa kmecza ne byl anim go pszy szczwal 1424 *ZapWarsz* nr 104; Eze Ondrzey Jacusszowa kmecza ne byl any go psi sczwal *ib.*; Qui nobilis Martinus... negavit, quod illum Paulum nye sczwal illo cane 1497 *StPPP* VII 23, *sim. ib.* ~ *Cf.* **Poszczwać, Uszczwać.**

Szczwanie '*zachęcanie psa do rzucenia się na kogoś, actus canem excitandi, ut in aliquem irruat*': ⟨I⟩dzyk szalowal na Falka, ysze s posczwanya gego gest gy pyes vkąszyl... Falco zaprzal sczwanya (impulsionem seu incitationem canis, *Sul* 45: poszczwanya psza) *Dział* 35; ~ *Sczlanie stimulus XV *med. GlWroc* 231 v.

Szczycenie '*zbroja, tu przenośnie: osłona, lorica, hoc loco translate: tegumentum, praesidium*': Armis scziczenym, harnaschem (armis pudicitiae mens fulta... sobrietate... hostem repellat improbum) 1444 *R* XXIII 303.

Szczycić '*bronić, ochraniać, osłaniać, defendere, protegere*': Poszdrowyenye thwey krwye szwyathey, szczycz nasz od szmyerczy przeklathey! XV *p. post. R* XIX 97, *sim. ib.* 98, *Naw* 157; Boze..., szeszli... szwyathego Michala archangyola, by mye bronyl y szczyczył od wschythkych mogych nyeprzyyaczyelow *Naw* 183; Boska volya szye stala, yze nathychmyast na nye oblok stapyl y yal ych sczy[s]czycz przed ona vyelyka gorączoszczya (a sole... hos defendit) *Rozm* 87. ~ *Cf.* **Uszczycić, Zaszczycić, Zaszczycać.**

Szczygieł *zool.* '*szczygieł, Carduelis carduelis L.*': Sczygyel *ca* 1455 *JA* XIV 489; Corduellus est quedam auis sczygel *ca* 1500 *Erz* 106; Frigellus est nomen auis zyabą vel sczygel *ib.*

(Szczygiełek) Szczygłek, Szczygołek, *też pl. tantum* **Szczygiełki 1.** *zool.* '*szczygieł, Carduelis carduelis L.*': Szczyglek carduuellu 1472 *Rost* nr 1309.

2. *bot.* **a.** '*złocień właściwy, Chrysanthemum leucanthemum L.*': Sczigłek coronaria maior 1472 *Rost* nr 1609; ~ **b.** szczygiełki, szczygiełki małe '*starzec Jakubek, Senecio Jacobaea L.*':

Szcigelki coronaria minor 1472 *Rost* nr 1610; ~ Szcigelky *malye lilibea 1472 *Rost* nr 1249; ~ **c.** szczygiełki *'sierpik barwierski, Serratula tinctoria L.'*: *Szcyeheuky auricula gliris 1460 *Rost* nr 3373; ~ **d.** *'jakaś bliżej niezidentyfikowana roślina, planta quaedam'*: ⟨C⟩ordiana... est quedam herba szczygolek 1457 *PF* V 14.

Szczygiełki *cf.* **Szczygiełek**

Szczyglec *bot.* szczyglec, wielki szczyglec *'złocień właściwy, Chrysanthemum leucanthemum L.'*: Sciglecz coronaria maior 1472 *Rost* nr 1608; ~ Coronaria, brolla wyełky sczyglecz 1460 *Rost* nr 3488.

Szczygłek *cf.* **Szczygiełek**

Szczygołek *cf.* **Szczygiełek**

Szczykać *'kłuć, dręczyć, compugnere, vexare'*: Quam si... intus, *gl.* in corde, palleat, *gl.* compunctus sc. sczykany, infelix, *gl.* sc. pecator XV *med. R* XXIII 269. ~ *Cf.* **Naszczykać, Uszczykać.**

Szczyna *'mocz, urina'*: Vrina mokrz vel sczyną *ca* 1500 *Erz* 106.

Szczypa *zapewne corruptum pro* skiba *'pas ziemi odwalany pługiem przy oraniu, lira'*: Esze Voczech Micołayowi roley wzoral oszem sczyp ne po prawe 1403 *JA* VI 208.

Szczypanki *pl. tantum 'może słoma z prosa, fortasse stramentum panici miliacei'*: Szczypanki milium 1472 *Rost* nr 966.

Szczypki *cf.* **Szczyptki**

Szczypnęły *'ściśnięty, zamknięty, tu o głosie uwięzłym w gardle, compressus, inclusus, hoc loco de voce, quae in faucibus haesit'*: Vox faucibus interclusa sczipnęli XV *p. pr. R* XXII 334.

Szczyptki *pl. tantum 'zapewne małe kleszcze aptekarskie, szczypce, forceps parva, qua pharmacopolae utuntur'*: Szcypthky vncinus 1472 *Rost* nr 1301. ~ *Może należy rektyfikować na* szczypki *?*

Szczyr *bot.* **1.** *'szczyr roczny, Mercurialis annua L.'*: Sczyr blicus 1419 *Rost* nr 5291, *sim.* 1437 *ib.* nr 2488; Szcyr mercurialis *ca* 1465 *ib.* nr 3976, *sim. ib.* nr 3997, 1484 *ib.* nr 6196; Sczyr atriplex agrestis 1472 *ib.* nr 643; Sczyr portulaca 1478 *ib.* nr 2258, *sim. ca* 1500 *ib.* nr 6237; Blicus uel blica, olus romeni, id est sczyrzycza ucl sczyr XV *ex. GlLek* 62.

2. *'portulaka pospolita, Portulaca oleracea L.'*: Sczyr portulaca *ca* 1465 *Rost* nr 4024.

Szczyrbak *cf.* **Szczerbak**

Szczyrbiec *cf.* **Szczerbiec**

Szczyrbina *cf.* **Szczerbina**

Szczyry *cf.* **Cztery, Szczery**

Szczyrzbina *cf.* **Szczerbina**

Szczyrze *cf.* **Cztery**

Szczyrzy *cf.* **Cztery**

Szczyrzyca *bot.* **1.** *'szczyr roczny, Mercurialis annua L.'*: Sczyrzycza blicus 1419 *Rost* nr 5290, *sim.* 1437 *ib.* nr 2489; Sczyrzycza mercurialis 1460 *ib.* nr 3652, *sim.* 1464 *ib.* nr 4850, *etc.*; Sczyrzycza brasica *ca* 1465 *ib.* nr 4173, *sim. ib.* nr 4174; *Sciricza atriplex agrestis 1472 *ib.* nr 642; Blicus uel blica, olus romeni, id est sczyrzycza uel sczyr XV *ex. GlLek* 62.

2. *'szarlat pospolity, Amaranthus blitum L.'*: *Sciricza blicon 1472 *Rost* nr 1074.

Szczyt *formy*: *n. sg.* szczyt 1386 *RTH* III nr 1, XV *in. JA* XXVII 267, *ca* 1420 *WokTryd* nr 432, *etc. etc.*; ~ *g. sg.* szczyta 1393 *Pozn* nr 132. 178, 1398 *RTH* III nr 3, *etc. etc.*, 1461 *PF* VIII 19; szczytu 1399 *Kościan* nr 123. 124. 125, *etc. etc.*; ~ *ac. sg.* szczyt 1400 *Pyzdr* nr 121, *Fl* i *Pul* 34, 2. 75, 3, 1422 *Kościan* nr 922, *etc.*; ~ *i. sg.* szczytem *Fl* i *Pul* 5, 15. 90, 5, *BZ* I Par 12, 34, XV *p. post. R* XXV 181; ~ *l. sg.* (na) szczycie 1413 *Kościan* nr 479, 1416 *Pozn* nr 864. 865. 914, *etc.*; ~ *n. du.* szczyta *Gn* gl. 105a; ~ *g. pl.* szczytow *BZ* III Reg 14, 27, 1463 *TymProc* 198, 1471 *MPKJ* V 50, 1495 *ZapRpZakr* 15, 174a v; ~ *ac. pl.* szczyty 1424 *AKH* III 332; ~ *i. pl.* szczyty 1466 *R* XXII 25.

Znaczenia: **1.** *'tarcza, puklerz, scutum, clipeus'*: Iaco Luthognew vranil Zemøthø... y sczith gemu odiøl 1400 *Pyzdr* nr 121; Gospodne,... wezmi bron y sczit (scutum) y wstan na pomocz mne *Fl* 34, 2, *sim. Pul*, *sim. BZ* Jos 8, 18; Tamo zlamal iest syly, łoczyszcze, szczit (scutum), mecz y boy *Fl* 75, 3, *sim. Pul*; Casula induitur et facit ex ea duos clipeos na gese magø bicz dwa scytha *Gn* gl. 105a; Yacom ya Santhcowa szczitha ne szkaził 1405 *KsMaz* I nr 651, *sim.* 1461 *PF* VIII 19; Scutum bellicum *woyenne sczyt albo tarcza XV *in. JA* XXVII 267, *sim.* 1453 *AKPr* II s. XXI, *OrtCel* 11, *etc.*; *Stith clipeus *ca* 1420 *WokTryd* nr 432, *sim. OrtZab* 527, XV *ex. AKLit* III 106; Scutum bellicum sczyth ok⟨r⟩agli wogenny et etiam dicitur tarcza, dicitur latine rotundus clipeus 1444 *AKPr* II s. XIV; Roboam naczinyl sczitow myedzanich (fecit... scuta aerea) *BZ* III Reg 14, 27, *sim.* 1471 *MPKJ* V 50; Z Neptałym ksyøszøt (*sc.* było) tisyøcz a s nymy vmyely sczitem (instructi clipeo) a s kopym *BZ* I Par 12, 34; Po nyem dzalał Melchias... az do domv Natumcyczskich a sczity przedawczom (*pro* przedawczow, scruta, *var.* scuta, vendentium) *BZ* Neh 3, 30; Kødikoly syø obrocyły przes łoczyska... y przes sczita (absque scuto), y przes myecza, bog gich boiował za nyc *BZ* Judith 5, 16; Tego vmarlego dzyewka (*pro* czlowyeka) zbroyą,

tho gest harnasz, jako gesth klobuczek, panczerz, polplaczye, szczyt, tarczą, myecz,... mą wszącz brath tego vmarlego *OrtOssol* 32, 2, *sim. OrtMac* 32; Terrificis armis toracibus, egide, parmis blachamy, paweszamy, szczyty 1466 *R* XXII 25; Signo crucis non [gracia] clipeo, szczythem,... protectus XV *p. post. R* XXV 181; Clipeus et proprie peditum pavezą vel szczyth *ca* 1500 *Erz* 106; ~ *przenośnie*: Gospodne, iaco szczitem (ut scuto) dobrey woley twoiey coronowal ies nas *Fl* 5. 15, *sim. Pul*; Szczitem (scuto) ogarne cz⟨e⟩be prawda iego (*sc.* boga) *Fl* 90, 5, *sim. Pul*; Bogosławyon ges ty, Israel ... szczyt wspomozenya twego (scutum auxilii tui) a myecz slavi twey bog twoy *BZ* Deut 33, 29; Auxiliatrix vel gubernatrix zaszczyczelka albo szczyth 1466 *R* XXV 135; Scutum puklerz aut szczyth (dabis eis scutum cordis, laborem tuum Thren 3, 65) 1471 *MPKJ* V 102.

2. *'tarcza herbowa, herb, przenośnie ród herbowy, członek rodu, clipeus insignis gentilicii, sensu translato gens, cui licet insigni uti, aliquis ad talem gentem pertinens'*: Jako pan Janusz yest nasz brath y z naszey crwe viszedl, naszego clenota, meszancz, gwaszda na szczicze, zawolana Lelywy 1413 *Kościan* nr 479, *sim. ib.*, *sim.* 1416 *Pozn* nr 864. 865. 914; Jaco Jandrzey gest... s sawolanya Bolczew, czsso nossą trzy belty na szczycze 1421 *Kościan* nr 906, *sim. ib.* nr 913. 914, 1422 *ib.* nr 915, *etc.*; Jaco Jandrzey... gest... po gego maczerzy clenotu Czwekowe, ktorzy nosszą byali szczyt a czarny strich przesen 1422 *ib.* nr 923, *sim. ib.* nr 922; ~ Jaco Jan gest nasz prawi brad, naszego cleynota y naszego szczita y sz nasze krwe 1393 *Pozn* nr 132, *sim. ib.* nr 178, 1400 *ib.* nr 424, 1400 *StPPP* VII 474, *etc.*; Isze Szeczslaw yest thego szczitha Buynow y zawolana 1398 *RTH* III nr 3, *sim.* 1407 *Kościan* nr 343, *etc.*; Yako Symon yest nasz prawy brad, naszchego szczytv 1399 *Kościan* nr 123, *sim. ib.* nr 124. 125, 1407 *ib.* nr 342, *etc. etc.*; Extunc decreuimus sibi educere et dicere clipeos al. szczyty 1424 *AKH* III 332; Est propinquior (*sc.* Nicolaus) ad hoc post gladium al. po myeczu et post clipeum al. po szczicze post fratrem suum 1441 *StPPP* II nr 2913a; Stanislaus... penam vallatam... interposuit inter nobiles Mathiam..., Mszczislaum Czolkones... et totum clenodium al. scith Czolky 1446 *Piek* VII nr 39; Szescz swyatkow... powyescz yma, dwv s swego rodzayv, dwv z dzada a poslyednyv dwv z maczerze, tho gest z oczczowego szczythu dwv, z maczerzynego thakesz dwv a trzeczyv dwv pospolithee *Sul* 11; Gysz (*sc.* świadkowie) przyszągą, ysz brath sz gych szczytha a szestrzenyecz gest, a gest slachczycz *Sul* 72; De tribus szczythow 1463 *TymProc* 198, *sim.* 1495 *ZapRpZakr* 15, 174a v; ~ Jako Micolay nass brath y nass szczith y nassego cleynotha 1386 *RTH* III nr 1.

3. *'górna część jakiejś budowli, wierzchołek, aedis cuiusdam pars summa'*: Parietem vlg. scyth supra hostium... ⟨tenebitur⟩ murare 1486 *MMAe* XVIII nr 147; ~ Pinna, id est summitas cuiuslibet rei, sed proprie templorum et murorum spyczą vel gąnek, vel okragły szczyth *ca* 1500 *Erz* 106.

4. *'mur, murus' (?)*: Lorco debet facere murale al. schczith circa dictam ecclesiam 1445 *MMAe* XVI nr 1195.

Szczytnik *'członek tego samego rodu szlacheckiego, współrodowiec, qui ad idem genus nobile pertinet'*: Ysz Micolay yest nasz brat y nasz szczitnik, y nas cleynothnik 1405 *AKH* VIII 466.

Szczytny *'należący do tego samego rodu, ad idem genus pertinens'*: Jaco Pyotrass... z me szczytne crwy wissedl 1423 *Kościan* nr 975; Yze Micolay yest *płischy po ssestrze oczcza swego, po strzynye ale ne *rodzonye, po *ssczithnye, ku trzecze czaszczy wssy Yawydzu... nyzly Yan 1427 *Zab* 538; Yan yest Yanow sin... a nasch brat szczithni 1447 *RTH* VI nr 10; Quod nobilis Nicolaus... fuit ex armis et sangvine armorumque et sangvinis al. szczythny y krewny fllius olim *Preczslai 1469 *AGZ* XIX 339.

Szczytownik *'żołnierz uzbrojony w tarczę, tarczownik, miles scutatus'*: Trzecya częscz (*sc.* z was) bødz... w bronye, iasz gest za przebitkem szczitownykow (post habitaculum scutariorum) *BZ* IV Reg 11, 6.

Szczytownikowy *'związany ze szczytownikiem, tj. żołnierzem uzbrojonym w tarczę, ad militem scutatum* szczytownik *dictum pertinens'*: Wzøw setnyki a strzelce... y przislzy bronø szczitownykowø (per viam portae scutariorum) na syen *BZ* IV Reg 11, 19.

Szczytowny *'związany ze szczytem, tj. tarczą, ad scutum* szczyt *vocatum pertinens'*: wodz szczytowny *'dowódca oddziału tarczowników, militum scutatorum dux'*: Roboam naczinyl szczitow myedzanich y dal ge wodzom szczitownim (in manum ducum scutariorum) *BZ* III Reg 14, 27.

Szczytowy *'związany ze szczytem, tj. tarczą, ad scutum* szczyt *vocatum pertinens'*: Potem ge (*sc.* szczyty) zasyø przinosyly do chowatedlnyce odzenya szczitowego (ad armamentarium scutariorum) *BZ* III Reg 14, 28.

Szeć *cf.* **Sześć**

Szećcioro *cf.* **Sześcioro**

Szećdziesiąt *cf.* **Sześćdziesiąt**
Szećnacie *cf.* **Szesnaście**
Szećnaćcie *cf.* **Szesnaście**
Szećnadcie *cf.* **Szesnaście**
Szećnaście *cf.* **Szesnaście**
Szećset *cf.* **Sześćset**
Szefran *cf.* **Szafran**

Szeląg *formy*: *n. sg.* szeląg XV *in. JA* XXVII 266, 1444 *AKPr* II s. XIV, 1453 *ib.* s. XXI, XV *p. post. GlKórn* II 203; ~ *g. sg.* szeląga 1426 *KsMaz* II nr 2051; ~ *ac. sg.* szeląg *OrtMac* 102, *OrtOssol* 76, 2; ~ *g. pl.* szelągow 1406 *KsMaz* I nr 721a, *BZ* I Esdr 8, 27. Neh 5, 15. 10, 32, *etc.*

Znaczenie: *'drobna moneta srebrna wartości 1/60 grzywny lub innej, zależnie od okolicy, nummulus argenteus valoris 1/60 marcae vel alterius secundum loca'*: Iacom ya dal osm grziwen szeløgow na Micolayowø szemø 1406 *KsMaz* I nr 721a; Tres Slauonicas marcas, słowyenskye grzywny, que faciunt XXXVI solidos. Solidus hic valet XII alenses comunis pecunie szeląg XV *in. JA* XXVII 266, *sim.* XV *p. post. GlKórn* II 203; Iakom ya ne wzøl Andrzeiowy uoza y thwdzeszthu grosszy przesz szelanga 1426 *KsMaz* II nr 2051, *sim. ib.*; Schelang solidus 1444 *AKPr* II s. XIV; Solidus..., alio modo dicitur denarius continens 12 parvos szeląg 1453 *ib.* s. XXI, *sim.* XV *in. JA* XXVII 266; Gdy burgrabya szyedzy na sądze a tako długo, poky on szyedzy, gyest wyna osszmdzyeszath szelągow drobnych pyąnyądzy *OrtOssol* 32, 4, *sim. ib.* 33, 2. 53, 4, *OrtMac* 33. 66; Od szwyadecztwa przyszasznykom..., szlowye szepszelink, mayą dacz geden szelag drobnych poszpolythych pyenadzy (unum solidum pecuniarum) *OrtOssol* 76, 2, *sim. OrtMac* 102; ~ Odwazilem... korczakow zlotich XX, gysz mycly w sobye po tysyączv szelyøgow (solidos millenos) *BZ* I Esdr 8, 27; Vodzovye... obcyøzily lyvd a braly od nych od chleba y od vyna, y od pyenyødzi na koszdi dzen dvanaczcye szelyøgow (cotidie siclos quadraginta) *BZ* Neh 5, 15, *sim. ib.* 10, 32; Zaplaczi gego panv trzydzyeszczy szelagow szrebrnych (triginta siclos argenti Ex 21, 32) XV *p. post. Kalużn* 284.

Szele *(?)* *'krzak, krzaki cierniste, dumetum, vepres'*: Szelye pospolite vepres 1413—4 *JA* XIV 503. ~ *Możliwa też lekcja* ziele.

Szeleć *cf.* **Szaleć**
Szelej *cf.* **Szalej**
Szelina *cf.* **Zielina**

Szelma *'drapieżne zwierzę, tu przen. o człowieku, bestia rapax, hoc loco translate de homine'*: Illa hominem in bestiam, *gl.* bestia szelma, degenerando transmutat 1471 *R* XXIII 283.

Szelwija *cf.* **Szalwia**
Szemiotać *cf.* **Oszemiotać**

Szemracz *'oszczerca, podszczuwacz, calumniator, concitator'*: Tayny schemracz zuzuro (non eris criminator nec susurro in populo Lev 19, 16) 1471 *MPKJ* V 23; Tayny vtargacz al. schemracz susurro (non appelleris susurro et lingua tua ne capiaris et confundaris Ecclus 5, 16) *ib.* 79.

Szemrać *formy*: *praes. ind. 2. sg.* szemrzesz *Rozm* 824; *3. sg.* szemrze *BZ* Num 14, 27; *3. pl.* szemrzą XV *med. R* XXIV 362, XV *p. post. R* XXV 181; ~ *imper. 2. pl.* szemrzycie *BZ* Num 14, 9; ~ *part. praes. act. adv.* szemrząc *BZ* Ex 17, 2; *adi. n. sg. m.* szemrzący *BZ* Num 15, 30; *n. pl. f.* szemrzące *BZ* Nah 2, 7; ~ *inf.* szemrać *ca* 1500 *Erz* 107; ~ *fut. 3. pl. m.* szemrać będą *Pul* 58, 17; ~ *praet. 3. sg. m.* szemrał 1461—7 *Serm* 110r; *f.* szemrała 1456 *ZabUPozn* 107; *2. pl. m.* szemraliście *BZ* Deut 1, 27; -ście szemrali *BZ* Ex 16, 7. 8; *3. pl. m.* szemrali są *Fl* 105, 25, *BZ* Ex 16, 2; szemrali *Pul* 105, 25.

Znaczenia: **1.** *'głośno wyrażać swoje niezadowolenie, sarkać, buntować się, murmurare, fremere, seditionem movere, aliquid improbare, queri'*: Ne wyerzyly sø slowom yego y szemraly sø (murmuraverunt, *Pul*: szemraly) w stanyech swogich *Fl* 105, 25; Qui (*sc.* mali Christiani) suis malis cogitacionibus contendunt, gada⟨ją⟩ a szwa⟨rzą⟩ a semrzø, aduersus deum XV *med. R* XXIV 362; Szemraliscze (murmurastis) w stanyech waszich *BZ* Deut 1, 27; Quod Maria, soror Moysi, contra ipsum murmurabat, schemrala, percussit eam deus lepra trądem 1456 *ZabUPozn* 107; Ubi (*sc.* in domo Symonis leprosi)... Maria caput Xpi vngebat,... Iudas murmurabat schemral (Jo 12, 4) 1461—7 *Serm* 110r; Pakly nye będø nasyczeny y szemracz *będo (murmurabunt, *Fl*: szeptacz bødø) *Pul* 58, 17; fudei murmurant, szemrzą, aduersum te et tibi insidiantur XV *p. post. R* XXV 181; Schemrącz murmurare *ca* 1500 *Erz* 107; Thy, acz czy szye przygodzy czo maluczko przen (*sc.* Jesukrysta) czyrpyecz, nathychmyast ssemrzesch *Rozm* 824; ~ Szemraly søø wszitko zgromadzenye synow israhelskich przeczywo Moyszeszowy (murmuravit... contra Moysen) *BZ* Ex 16, 2; Alye mi czsosmi, zzeszczye szemraly przeczyw nam (quia mussitastis contra nos)? *ib.* 16, 7; Dacz wam pan... za yutra chleba do sytoszczy, przeto zze gest slyszal semranye wasze, gymszeszczye semraly przeczyw gemu (quibus murmurati estis contra eum) *ib.* 16, 8; Ktorzy semrzøcz ku Moyszeszowy

(qui iurgatus contra Moysen) mowyly: Day nam wody, acz bødzem pycz *BZ* Ex 17, 2; Nye szemrzicze (nolite rebelles esse) przeciwko panv! *BZ* Num 14, 9; Dokød wyellikoscz nagorsza szemrze przeciwko mnye (murmurat contra me)? *ib.* 14, 27; Lecz bødz myeszczanin, lecz bødz goscz, ktoris przeciw panv szemrzøci byl iest (quoniam adversus dominum rebellis fuit), sgynye z lvdv swego *ib.* 15, 30.

2. *'wzdychać żałośnie, narzekać, graviter gemere, queri'*: Dzewki ⟨je⟩go gnani bili lkaiøce iako ⟨go⟩łobyce, szemrzøce na swich ⟨sy⟩erczoch (murmurantes in cordibus suis) *BZ* Nah 2, 7.

Cf. **Odszemrać**

Szemranie *'głośne wyrażanie swego niezadowolenia, narzekanie, protest, actus murmurandi, fremendi, querendi, obstandi'*: Rano uszrzyczye slawøø pana, bocz gesm slyszal szemranye wasze (murmur vestrum) przeczyw panu *BZ* Ex 16, 7, *sim. ib.* 16, 8. 12; Ktorzis wrocziwsy syø przipravili sø kv szemranyv (qui reversi murmurare fecerant) wszitko pospolstwo przeciw gemv *BZ* Num 14, 36; Ganyenye swego szemranya (improperium murmurationis suae) vkazaly przecyw panv bogu *BZ* Judith 8, 24; Quando ergo ille potest habere pacem, qui continue cum deo habet gwerram ssemranye? XV *p. post. GlDom* 54; A yesly yego gym nye wydam, nye *pozbedu szemranya ludskego XV *p. post. RozmPam* 473; Hospitales, *gl.* id est susceptores hospitum, invicem sine murmuracione, *gl.* id est hilariter przymvyączy pąthnyky spolv geden drvgego, wyeszele, bez schemranya (I Pet 4, 9) XV *ex. SKJ* I 88; Czy przeklączy byskupovye nye baly szye boga..., alye szye baly schemranya ludskyego *Rozm* 509.

Szemrzyk *bot. 'tymianek, Thymus vulgaris L.'*: Semrzik serpillum minus 1437 *Rost* nr 2794; *Syemrzyk serpillum minus *ca* 1465 *ib.* nr 4572; *Swyemrzyk serpillum minus *ib.* nr 4573; Schemrzik serpillum minus 1472 *ib.* nr 1757, *sim.* XV *ex. GlLek* 68; Szemrzyk serpillum *ca* 1500 *Rost* nr 6342.

Szena *cf.* **Szyna**

Szep, Szop *'ławnik, scabinus'*: Bartholomeus... eciam erram dedit scabinis seu vlg. szepy 1439 *KsNWarsz* I nr 178; ~ *'starszy ławnik, senior scabinus'*: In presencia... scabin⟨or⟩um, primo Jacobi braseatoris, szop, et Mathie 1481 *ib.* nr 894; Coram... iuratis: suppremo Jacobo braseatore al. szop et Mathia Brudek... Johannes... resignavit domum *ib.* nr 925, *sim. ib.* nr 924.

Szepczelink *cf.* **Szepszelink**

Szepenszeling *cf.* **Szepszelink**

Szepenszelink *cf.* **Szepszelink**

Szepenszlik *cf.* **Szepszelink**

Szepeszeling *cf.* **Szepszelink**

Szepeszelink *cf.* **Szepszelink**

Szepietliwy *'wadliwie wymawiający, sepleniący, blaesus'*: *Zopyethdlywy blesus *ca* 1455 *JA* XIV 489; Lązyk yego (*sc.* Jesusa) vmovny a vyelebne movy, nye rychly, nye klokyethlyvy, nye szepetlyvy any momotlyvy (lingua fuit... non promptula vel garrula... non fuitque bałbutiens) *Rozm* 151.

Szepiotać *'wadliwie wymawiać, seplenić, male pronuntiare, blaesum sonum edere'*: Y⟨e⟩sczye dw lyat ny myal (*sc.* Jesus), począł movycz spelna slova vymavyayącz a nycz nye zayąkayącz, yako ynsche dzyeczy pyrvey szepyecza, yedno pol slova wymavyaya (quia solent pueri primo titubando proferre vix dimidia verba detruncando), bo obyczay yest dzyeczynny, yze vątpy⟨ą⟩cz yezykyem szeplunya, alyes navykna yezykyem slova movycz *Rozm* 99.

Szeplunić *'wymawiać wadliwie, niewyraźnie, jakby pieszczotliwie, male, obscure pronuntiare, quasi molliter, delicate'*: Bo obyczay yest dzyeczynny, yze vątpy⟨ą⟩cz yezykyem szeplunya, alyes navykna yezykyem slova movycz (solet enim labilis infantum cespitare lingua primo, donec discant verbula formare) *Rozm* 99.

Szepować *'wnosić opłatę sądową, pecuniam pro re in iudicio diiudicata solvere' (?)*: Revocaverat (*sc.* Nicolaus) ad ducem et comissit Swathoslao, vlg. szadzy szepovaly 1450 *KsNWarsz* I nr 248; Super hoc Vitus fecit satis firme, quia et szepoval, quia debet sibi solvere cum cuttibus 1464 *ib.* nr 635. ~ *Cf.* **Zaszepować.**

Szepszelik *cf.* **Szepszelink**

Szepszelinek *cf.* **Szepszelink**

Szepszeling *cf.* **Szepszelink**

Szepszelink, Szapszalink, Szapszelink, Szepczelink, Szepenszeling, Szepenszelink, Szepenszlik, Szepeszeling, Szepeszelink, Szepszelik, Szepszelinek, Szepszeling *formy*: *n. sg.* szepeszelink 1419 *Trześn* 32; szepszelink 1493 *MMAe* XIII nr 831; ~ *g. sg.* szepszelinka *OrtOssol* 89, 4; szepszelinga *OrtOssol* 20, 4; szepszelinku *OrtMac* 122; ~ *ac. sg.* szapszalink 1472 *Trześn* 90; szapszelink 1487 *Trześn* 111; szepczelink 1430 *ArchCastrCrac* IV 89, 614; szepczelnik 1476 *AKPr* V 384; szepenszeling 1462 *AGZ* III 227; szepenszelink 1464 *StPPP* IX nr 592; szepenszlik 1464 *StPPP* IX nr 590; szepeszeling 1444 *AGZ* XIV 123; szepeszelink 1452 *Przem* II nr 1071, 1459 *AGZ* XI 445, 1460 *ib.* 456; szepszelik 1467 *StPPP* IX nr 623, 1475 *Wara* nr 85, 1479 *Trześn* 101; szepszelinek 1461

Trześn 70; szepszeling 1442 *Przem* I nr 3175, 1452 *Monlur* III 211; szepszelink 1439 *Przem* I nr 2825, 1443 *ib.* nr 3305, 1454 *Wara* nr 21, *etc.*; ~ *ac. pl.* szepeszelinki 1451 *Trześn* 58. ~ *Rozróżnienie końcowego* g *i* k *nie jest pewne.*

Znaczenie: '*opłata sądowa, wynagrodzenie dla ławników uczestniczących w czynnościach sądowych, pecunia scabinis, qui iudiciis intersunt, solvenda*': Stanislaus... suam pecuniam testimonialem, quod dicitur szepeszelink, deposuit 1419 *Trześn* 32; Petrus posuit sepczelink (*ib.* 615: *sepczenecz) hisdem iuratis, volens per hoc lucri 1430 *ArchCastrCrac* IV 89, 614; Hannus... posuit testimonium scabinale al. schepschelynk 1439 *Przem* I nr 2825, *sim.* 1443 *ib.* nr 3305, 1472 *Trześn* 90; Schymek posuit et dedit sepscheling super voto tali, quod Mathwey... recognouit, quod domum vendidit ipsi Wrobl 1442 *Przem* I nr 3175, *sim.* 1452 *Monlur* III 211; Super quo mercipotum biberunt et memoriale al. pamyathne seu schepeschelyng solvit Laszar 1444 *AGZ* XIV 123; Homo domini Dolinsky posuit pecunias al. szepeszelinky 1451 *Trześn* 58; Sic posuit suum ius iuratis al. *subselink Gregorius 1451 *Wara* nr 11, *sim. ib.* nr 16; Prefatus Ylko... posuit suum ius al. *subselenk *ib.* nr 13; In hoc prefatus Wasyl posuit ⟨ius⟩ scabinorum al. *subselyk *ib.* nr 15, *sim.* 1452 *ib.* nr 19; Martinus posuit... scheppeschelink 1452 *Przem* II nr 1071; Ad hoc dominus Cristinus posuit ius scabinale al. sepselink 1454 *Wara* nr 21, *sim.* 1474 *ib.* nr 84, 1463 *KodWiel* 26; Od szwyadecztwa przyszasznykom o ktorakoly bancz rzecz, szlowye szepszelink (memoriale vel recognicio, *OrtMac* 102: *szepszelnyk), mayą dacz geden szelag drobnych poszpolythych pyenadzy *OrtOssol* 76, 2, *sim. ib.* Pjszarz nasz byerze od kasdego szepszelynka (pro causa memoriali, *OrtOssol* 20, 4: szepselynga, *OrtMac* 122: sepselincy) geden grossz *OrtOssol* 89, 4; Super que Petrus scabinis posuit memoriale al. szepeszelink 1459 *AGZ* XI 445, *sim. ib.*, *sim.* 1460 *ib.* 456; In hoc posuit testimoniale al. sepszelinnek 1461 *Trześn* 70; Super quo Iohannes advocatus posuit scheppenschellyng scabinis 1462 *AGZ* III 227; Nicolaus... posuit ius scabinale al. szepenszlyk 1464 *StPPP* IX nr 590; Nicolaus, Iohannes et Martinus, germani, posuerunt ius scabinale al. sepenszyelynk *ib.* nr 592; Nicolaus... posuit suum ius scabinale al. sepselyk 1467 *ib.* nr 623, *sim.* 1475 *Wara* nr 85, 1479 *Trześn* 101; Super hoc possuit in bannito iudicio sapsalink Gawel 1472 *Trześn* 90; Iohannes... posuit al. zalozyl parata pecunia, *schepczelnyk, coram iure bannito et hoc per me testificatus est et iure bannito 1476 *AKPr* V 384; Posuit Gyszka suum solidum al. sapszelynk 1487 *Trześn* 111; Ibidem domini decreverunt, quia nomine schepschelynk non debet exigi plus nisi per quatuor ternarios ab indigenis et ab extraneis, qui schepschelynk debet communis esse ad dividendum tam advocato quam scabinis, aut alias advocatus ostendat privilegium advocacie et, quomodo ibi disponitur, ita teneri debet 1493 *MMAe* XIII nr 831.

Szept I. '*pokątna rozmowa, ciche mówienie, murmur, susurrus*': Byly rozmayte septy (murmur multum Jo 7, 12) o nym myedzy zastąpy *Rozm* 431; Vslyschavschy lycemyernyczy a kxyązata popovska schepty myedzy zastąpy o nyem (turbam murmurantem de illo haec Jo 7, 32) y poslaly sve slvgy, aby y (*leg.* ji 'go') yąly *ib.* 458.

2. '*pogłoska, wieść, fama, rumor*': Szepthom rumoribus 1447 *R* XXII 40.

Szeptacz '*potajemny potwarca, oszczerca, qui clam calumniatur*': Septacze susuriones (repletos omni iniquitate, malitia,... susurrones Rom 1, 29) XV *in. Szwed* 49.

Szeptać *formy*: *praes. ind. 1. sg.* szepcę XV *p. post. GlDom* 92; ~ *part. praes. act. adv.* szepcąc 1471 *MPKJ* V 39; ~ *inf.* szeptać *ca* 1500 *Erz* 107, *Rozm* 384. 406; ~ *fut. 3. pl. m.* szeptać będą *Fl* 58, 17; ~ *praet. 3. pl. m.* szeptali są *Fl* 40, 8; szeptali *Pul* 40, 8, *Rozm* 384. 393.

Znaczenia: **1.** '*mówić głosem przyciszonym, susurrare, mussare*': Schiepczancz mussitantes (cum ergo David vidisset servos suos mussitantes, intellexit, quod mortuus esset infantulus II Reg 12, 19) 1471 *MPKJ* V 39; Szepcza susuro XV *p. post. GlDom* 92; Scheptacz musitare *ca* 1500 *Erz* 107.

2. '*szemrać, niezbyt głośno wyrażać niezadowolenie, sarkać, murmurare, queri*': Ne bødø nasiczeny y szeptacz bødø (murmurabunt, *Pul*: szemracz *będo) *Fl* 58, 17; Czczyenye, yako yavny grzeschnyczy y yny grzesny sluchaly slova mylego Iesusza a lyczemyernyczy szeptaly *Rozm* 384; Lyczemyernyczy y mystrzovye zydovsczy yąly septacz (murmurabant Luc 15, 2) rzekącz, yze ten grzeschne przyymvye y ye s nymy *ib.*, *sim. ib.* 406; ~ Przeciwo mne szeptaly sø (adversum me susurrabant, *Pul*: przeczywo mnye szeptaly) wszistczi neprzyacelowe mogi *Fl* 40, 8; Septaly przeczyv oyczv czeladnemv (murmurabant adversus patrem familias Mat 20, 11) *Rozm* 393.

Szeptanie '*przyciszone, pokątne mówienie, podburzanie, actus susurrandi, murmurandi, incitandi*': Drugye prauo mamy, ktory-by-koly

svem septanym vczynyl nyepokoy v zyemy, tego mamy vmorzycz *Rozm* 789.

Szeradność *cf.* **Szaradność**

Szeredność *cf.* **Szaradność**

(Szermica) Szyrmica *'bitwa, potyczka, pugna, proelium'*: Wstawyami, aby ryczerz kazdi... pod pewną... chorangwyą... staal, yszbi w przypadzenyv potrzebizni *poyowanya a szirmyce z nyeprzyiaczelmy (ut ingruente necessitate belli et dimicationis cum hostibus) vmyaal myesteze wzącz pewne kv obronye szwey chorągwye *Sul* 21.

(Szermierstwo) Szyrmierstwo *'miejsce, gdzie się uczy sztuki władania bronią, szkoła gladiatorska, ludus gladiatorius'*: Emilium circa ludum, przy syrmyerstwe onego szyrmyerza, faber (*sc.* laborat) imus XV *ex. GlKórn* II 210.

Szermierz, Szyrmierz, Szyrmirz *'człowiek zaprawiony do walki na broń sieczną, qui ferro pugnare didicit'*: Pugil, dimicator *sirzmarz *ca* 1420 *WokTryd* nr 390; Schyrmyerze pugiles *OrtCel* 9; Szermyerz dimicator *OrtZab* 528; Pugyl szermyerz albo rzecznyk *ib.* 529; Marczin schirmirs ius habet 1464 *LibIur* nr 6811; Mendicat (*sc.* senex) pugillem, *gl.* pugnatorem szyrmyerza 1466 *R* XXII 17; Emilium circa ludum, przy syrmyerstwe onego szyrmyerza, faber (*sc.* laborat) imus XV *ex. GlKórn* II 210.

(Szermować) Szyrmować *'walczyć bronią sieczną, pojedynkować się, ferro cum aliquo pugnare'*: Pugnare, dimicare in circulo vlg. schyrmowacz w kresze *OrtCel* 9.

Szerok *cf.* **Szeroki**

(Szeroki) Szyroki *formy*: *n. sg. m.* szyroki XV *med. GlWroc* 67v, 1471 *MPKJ* V 120; *f.* szyroka *ca* 1440 *StatWKal* s. XCVI, 1471 *MPKJ* V 59, *Pul* 118, 96; *neutr.* szyroko *Fl* 118, 96; szyrokie *Fl* i *Pul* 103, 26, *BZ* Neh 4, 19. 7, 4, *etc.*; ~ *g. sg. m.* a. *neutr.* szyrokiego *ca* 1428 *PF* I 490; *f.* szyrokie 1428 *Pyzdr* nr 885; szyrokiej 1419 *Pyzdr* nr 615; ~ *ac. sg. m.* szyroki *OrtMac* 102, *OrtOssol* 70, 1, XV *p. post. BednMed* 74; *neutr.* szyrokie *Rozm* 5. 21. 150; ~ *l. sg. neutr.* (na) szyrokiem *Fl* 30, 10; ~ *n. pl. m.* szyrokie 1418 *Kal* nr 642; *f.* szyrokie *Rozm* 150; ~ *g. pl. m.* szyrokich 1401 *Pozn* nr 509, 1405 *KsMaz* I nr 498, 1409 *Czrs* 343, *etc.*; *f.* szyrokich 1416 *Pozn* nr 807, 1420 *ib.* nr 985, XV *med. SKJ* V 258; ~ *ac. pl.* szyrokie *Rozm* 153; *m.* szyrokie 1417 *Pyzdr* nr 498, 1419 *Pozn* nr 969; *neutr.* szyrokie *Rozm* 149.

Comparat. n. sg. m. szyrszy XV *med. GlWroc* 67v. 105v, XV *p. post. R* XXV 182; ~ *g. sg. f.* szyrszej *BZ* Neh 3, 8; ~ *ac. sg. m.* szyrszy *MPKJ* V 132; ~ *ac. pl.* szyrsze *BZ* Num 33, 54; *m.* szyrsze *Sul* 80; ~ *l. pl. neutr.* (na) szyrszych *BZ* Num 33, 49.

Znaczenia: **1.** *'mający duży wymiar poprzeczny w porównaniu z innymi porównywalnymi przedmiotami, latus'*: Exi... in plateas et vicos, syroke y casne, ciuitatis (Luc 14, 21) XV *in. R* XXIV 73; Szyrokego ampliori *ca* 1428 *PF* I 490; Wyøczsim daycze szirsze a mnyeysim wøssze (*sc.* role, pluribus dabitis latiorem et paucis angustiorem) *BZ* Num 33, 54; Rozdzelyly Jerusalem az do muru vlyce szirszey (plateae latioris) *BZ* Neh 3, 8; Vezmy makuch linvm y trzye go dlugo..., namasz schyroky, dlugy plat ot kolyana do przyshvy XV *p. post. BednMed* 74; Nozdrze zawzdy czyste myala, nye schyrokye (non patentes) any teze czyasne *Rozm* 21; Czyalo (*pro* czolo) yey bylo vyssokye y nye schyrokye (non... nimis lata) *ib.* 22; Malo schyrokye oczy myal *ib.* 149; Brwy myal (*sc.* Jesus) vyelmy czarne a nadobne podnyeszyone, a nye byly czyenkye any tesch schyrokye (neque nimis lata) *ib.* 150; Cyalo (*pro* czolo) myal (*sc.* Jesus) szyrokye a vesole *ib.*; Pleczy myal myly Iesus nye bar⟨zo⟩ schyrokye any barzo vąskye *ib.* 153; Mvszyl vstampycz myly Iesus v yedno okno, ktore bylo barzo schyrokye y vyelykye *ib.* 836.

2. *'mający wielkie rozmiary, pojemny, rozległy, przestronny, amplus, vastus, spatiosus'*: Secundo certe Paulus fuit vas decorum, vas latum, syro⟨ki⟩, vas solidum *Gn* gl. 41a; Postawil ies na szirokem mescze (in loco spatioso) nogi moie *Fl* 30, 10; To morze welike y szyrokee røkama (magnum et spatiosum manibus) *Fl* 103, 26, *sim. Pul*; Deserte vel ample vlg. nassilno szyroka puscza a pusta *ca* 1440 *StatWKal* s. XCVI; O beatus Marie venter, qui est capacior celis, diffusior, syrszy (*sim. ib.* 105v, XV *p. post. R* XXV 182), terris, latior, syroky, elementis, eo quod dei filium continere valuit, quem totus mundus comprehendere non potuit XV *med. GlWroc* 67v; Stani zastavili... na szirszich myesczoch moabskich (in planioribus locis Moabitarum) *BZ* Num 33, 49; Bo myasto bilo barzo sziroke a wyelyke (civitas autem erat lata nimis et grandis) *BZ* Neh 7, 4; Arvo amplo al. *zhiroka niva 1460 *TymProc* 230; Atrium est magna edes ampla, schiroky, et spaciosa vyeliky (Mat 26, 58) 1471 *MPKJ* V 120; Per amplius sirsi, id est melius (Christus autem assistens pontifex futurorum bonorum per amplius et perfectius tabernaculum non manufactum Hebr 9, 11) *MPKJ* V 132; Curati et sacerdotes possidentes amplas dotes *szyrocye odzyenye XV *p. post. PF* III 289; Thysz tą stvorzyl

vyelykye y barzo schyrokye morze *Rozm* 5; ~ *(o księdze, de libro)* 'gruby, crassus': Cur nobis de hoc partu specialem bibliam et librum spaciosum, schyrokych, non fecisti? XV *med. SKJ* V 258; ~ *przenośnie*: Szyroko kazanye (latum mandatum, *Puł*: szyroka kazn, *MW* 35b: szirokie przikazanie) twe barzo *Fl* 118, 96; Ysze vola... gest nalezona, aby lasy..., gdze male vzithki przychodzą, byli wykopany, aby w szyrsze vszytky byly obroczony (ad ampliores utilitates reducantur) *Sul* 80; Dzalo vyelyke gest a sziroke (opus grande est et latum) *BZ* Neh 4, 19; Varias et spaciosas, syrokye, doctrinas 1456 *ZabUPozn* 104.

3. 'oznajmiony, podany do wiadomości, nuntiatus, manifestus, publici iuris factus': Pax est hoc donum, que regit omnem bonum. Hoc est mandatum psalmista iudice latum, *gl.* id est testamento Dauid manifestum szyrokye 1466 *R* XXII 19.

4. szyroki grosz czeski, praski, szyroki grosz, pieniądz 'srebrna moneta bita w Czechach, początkowo równa wartości 12 denarów, z czasem traktowana też jako miernik wartości, realizowanej przy pomocy innych monet, nummus argenteus in Bohemia cusus, initio valoris 12 denariorum, quo postea etiam pecunia aliis nummis solvenda computabatur': Iaco Jan... posiczil panczi krziwen szirokich groszew 1401 *Pozn* nr 509, *sim.* 1409 *Czrs* 343, 1419 *AKPr* VIIIa 45; Nynotha ne winowath... dwdzesthu grossy szirokich y panczy 1405 *KsMaz* I nr 498; Ysze czso tam dal penødze na dzedziczstwo, tho dał szyroke grossz⟨e⟩ dwanascze grzywen 1417 *Pyzdr* nr 498; Ty penandze, ktore mu Jan wysnal, wszytky bili szyroke 1418 *Kal* nr 642; Yaco o thy penądze, czszo gy wraczyly Potr y Micołay za Wathą, w tem yest skodzen w szyroke grosze 1419 *Pozn* nr 969; Kako wyele thych pyenadzy, czso gych v nasz osszmynaszczye gydą za sszyroky grosz *cesszyky (pro uno grosso Bohemico) *OrtOssol* 70, 1; Za szyroky grosz praszky *OrtMac* 102; Przydze za kaszdy ortel... geden rynszky szłothy, czyny dwadzyeszcą szyrokych grossy *OrtOssol* 93, 4, *sim. OrtMac* 129; ~ grzywna szyroka 'grzywna płacona czy też tylko liczona w szerokich groszach, multa, quae latis grossis solvebatur vel solum computabatur': Jaco Wytoslawa ne wnosla cztirzech krziwen szyrokych w Sz⟨w⟩ekotki 1416 *Pozn* nr 807; Yako przi tem bili, gdi Boguchwal wyczlił Jandrzeya oth Voyslawa z grzywny szyrokey 1419 *Pyzdr* nr 615; Yaco Micołay... szaplaczil... dwescze grzywen groszewich syrokich 1420 *Pozn* nr 985; Yako ya nye ranczil dwu grziwnu Janowy... za Olbrachta, yedne szyrokye a druge szemskye 1428 *Pyzdr* nr 885.

5. szyroka rzecz 'proza, mowa niewiązana, prosa, oratio': Prosa przestrona aut syroka rzecz (a principio itaque voluminis, usque ad verba Iob, apud Hebraeos prosa oratio est Job prol. II) 1471 *MPKJ* V 59.

(Szeroko) Szyroko *formy*: *comparat.* szyrzej *Sul* 65, *KartŚwidz*, *Dział* 36, *Pul* 50, 3, *Rozm* 673.

Znaczenia: **1.** 'na szerokość, pod względem szerokości, quod ad latitudinem pertinet': Maczey... gest przedal... łąką, ktorasz leszy myedzy Gołkową łąką a myedzy Szodlarzową, thako dlugo, szyroko, yako szyroko leszy ot Pilcze 1463 *R* XXII 382; Nicołaus... zasthawya połud⟨zi⟩alek od szłonczya zachodu tchako na trzy dlugo i thako szyroko, iako szam pola dzyerszał 1478 *RKJŁ* VII 59; ~ 'bardzo, znacznie, valde, magnopere, admodum': Syroko otworzone vsta vastum oris yatum XV *p. post. PF* IV 755; Bog (*leg.* bok) yego (*sc.* Jesusa) wloczna przekloth, szyroko othworzon XV *ex. SKJ* I 145; ~ 'daleko, rozległe, late': Przeto aby naszy poddany czczyą tym szyrzey słynały, vstawyamy *Dział* 36.

2. 'obszernie, szczegółowo, dokładnie, fuse, accurate': Tho tesz capytulum... wylosono.. kv wthorey cząszczy szyrzey w capytule: Cum prescripcio, vyszszey *Sul* 65; Schyroko diffuse *ca* 1500 *Erz* 109; Y v Cayffasza, y v Annasza zaprzął (*sc.* św. Piotr) mylego Iesucrista, iako potem schyrzey o tem bądzye povyedzyano *Rozm* 673; ~ Sz⟨y⟩rzey (amplius, *Fl*: daley) mø omyy ot łychoty moycy *KartŚwidz*, *sim. Pul* 50, 3.

(Szerokość) Szyrokość *formy*: *n. sg.* szyrokość XV *med. SKJ* I 114; ~ *g. sg.* szyrokości *BZ* Deut 34, 3, XV *ex. RRp* XXIV 374; ~ *d. sg.* szyrokości *Gn* 2b; ~ *ac. sg.* szyrokość *Fl* i *Pul* 17, 22, *BZ* Deut 3, 17; ~ *v. sg.* szyrokość 1413—4 *JA* XIV 503; ~ *l. sg.* (w) szyrokości *Fl* i *Pul* 117, 5, 118, 45, *MW* 24b, *Rozm* 218; ~ *i. pl.* szyrokościami XV *med. RRp* XXIII 279.

Znaczenia: **1.** 'jeden z wymiarów, którymi określa się wielkość płaszczyzn, przedmiotów itp., przeciwstawiający się długości, latitudo': Secundo dicitur castellum propter loci paruitatem vlg. prze maloscz szyrokoscz XV *ex. RRp* XXIV 374; Azacz yescze malo vyszokoscz (*leg.* w wysokości) nyebyeskye albo v zyrokoscz svyata (numquid tibi sufficit... totius saeculi terrae latitudo)? *Rozm* 218; ~ Cuartecz tho giste veszele bilocz gest ono ku szyrokoscz ('co do szerokości') velike pres to, iscz gest ono fszyszczek swath bilo ogarnolo *Gn* 2b; Bezsmerna

laszka, o nyewymowna dobroscz, o dzyw⟨n⟩a, dostogna dlugoscz, syrokoscz, vysokoscz y głøbokoscz *myloszerdze boszkego! 1413—4 *JA* XIV 503; Vt possitis comprehendere cum omnibus sanctis, que sit latitudo, *gl.* id est quanta debet esse kako wyelka ma bycz szchyrokoscz, longitudo, sublimitas et profundum (Eph 3, 18) XV *med. SKJ* I 114.

2. *'miejsce rozlegle, przestronne, równina, locus patens, apertus, planities'*: Poko⟨le⟩nyv Rvbenowv y Gadowv dalem... sirokoscz pvsczey (planitiem solitudinis) *BZ* Deut 3, 17; Kazø (*pro* vkazal) gemv pan... wszitkø zemyø Ivdowø... a do syrokosczi pola Iericho (latitudinem campi Iericho) *ib.* 34, 3; ~ *'miejsce wolności, swobody, locus, quo quis liber, solutus est'*: Wiwodl me iest na szirokoscz (in latitudinem) *Fl* 17, 22, *sim. Pul*; Vslyszal mø w szyrokosczy (in latitudine) gospodzyn *Fl* 117, 5, *sim. Pul*; Chodzyl gesm w szyrokosczy (in latitudine), bo kazny twoge dobywal gesm *Fl* 118, 45, *sim. Pul*, *MW* 24b.

3. *'czas trwania czegoś, odcinek czasu, tempus, quo aliquid fit, tempus quoddam' (?)*: Omnia tempora tempus habent et suis spaciis, *gl.* latitudinibus szyrokosczyami, vniversa transeunt sub celo XV *med. RRp* XXIII 279.

4. *w błędnym przekładzie lac.* latibulum *'zasłona, kryjówka'*: Poloszil iest czmi szirokoscz swoiø (posuit tenebras latibulum suum *Pul*: dom skryczya swego) *Fl* 17, 13.

(Szerszeń) Sirszeń *zool. 'owad z rodziny os, Vespa crabro'*: Asilus est quidam vermis volatilis impediens apes, qui alio modo... dicitur vespianus vlg. szursey (*pro* szyrsen *?*) XV *p. pr. StPPP* X nr 49; Vterque tamen iste ab alweo, ille a fucinio arcet vespadios, *gl.* vespas szyrszenye XV *med. GlWinc* 149; Sirszen atacus XV *med. PF* V 28; Wipvscylem przed wami szirszenye (crabrones) *BZ* Jos 24, 12; *Szyrzsen *ca* 1455 *JA* XIV 489; Szyrseny *ib.*; *Syrsyen vespa 1472 *Rost* nr 1450; Szyrschen cado *ca* 1500 *Erz* 94; ~ mieć szyrszenie w nosie *'miewać ataki irytacji, faciliter irasci'* (?): Cum Vespasianus graui morbo teneretur, id est szyrszenye w nosszye myal XV *ex. R* XXIV 374.

(Szerz) Szyrz 1. *'jeden z wymiarów płaszczyzn, przedmiotów itp., przeciwstawiający się długości, latitudo'*: na, w szyrz *'w kierunku poprzecznym, ex transverso'*: Ex parte fluuii predicti Borowa duos mansos in siluam Roze directe, in latitudinem vlg. prosto na szyrz usque ad inchoacionem predicti fluuii Borowa 1420 *MMAe* XVII 184; Poltora lokczya w szyrz bødzye (*sc.* deska, semis cubitum latitudo retinebat) *BZ* Ex 36,21; Vdzyalal Beseleel skrzynyø... mayøczøø poltrzeczya lokczya na dluszø a poltora na ssyrz (in latitudine) *ib.* 37, 1.

2. *'przestrzeń, locus, spatium'*: Gdisz... biła wyelka szirz myedzi gymi (cum... esset grande intervallum inter eos) *BZ* I Reg 26, 13.

(Szerza) Szyrza *'jeden z wymiarów płaszczyzn, przedmiotów itp., przeciwstawiający się długości, latitudo'*: Jako Choczemir ne woral w Katharzyn⟨in⟩ dzal na oszmy zagonech w gey rolą w szirza domu 1424 *Kal* nr 885; ~ na, w szyrzą *'w kierunku poprzecznym, ex transverso'*: Uczynyly sø... opoon dzeszyøcz..., s ktorich gedna myala dwadzeszczya y oszm łokyet wsdluszøø, a na szyrzøø (in latitudine) cztyrzy *BZ* Ex 36, 9, *sim. ib.* 36, 15. 37, 6. 10. Deut 3, 11; Nabuchodonozor... vczinyl *sφchø zlotø wzwisz szeszczdzesyøt lokcyow, a w szirzø szeszcz lokcyow (latitudine cubitorum sex) *BZ* Dan 3, 1; Ktoresch (*sc.* jezioro Genezaret) ma v sobye czterdzyeszczy stayan na schyrzą (in latitudinem) *Rozm* 213.

Szerzedny *cf.* **Szarzedny**

(Szerzyć) Szyrzyć *'poszerzać, powiększać, latiorem, maiorem fieri'*: Szyrzyla sze augmentabatur *ca* 1450 *PF* IV 570. ~ *Cf.* **Rozszerzyć, Rozszerzać.**

(Szerzynka) Szyrzynka 1. *'kwadratowy kawałek płótna, chustka do wycierania twarzy, pars lintei quadrata, linteum faciei detergendae aptum'*: Prorogatur terminus primus omnibus kmethonibus... pro eo, quia violenter in via libera regali receperunt schindem cingulum argenteum, sicut XI marcas,... et sudarium al. schirzinka, sicut tres fertones 1421 *StPPP* II nr 1824; Remissus est Paulus... ad districtum proprium, judicandus pro equo, pro sirzinka 1441 *ib.* nr 2994; ⟨Recepit⟩ violenter... pulvinaria, manutergia, caletham cum cultello, shyrzynkam 1445 *AGZ* XIV 175; Faciletum, facillum *ssyrinka 1472 *Rost* nr 1563; Erat quedam paupercula vidua, eadem habuit filiam et misit eam ad forum, ut venderet paniculum al. sirzy⟨n⟩ka XV *p. post. ErzGlos* 176.

2. *'płat ozdobnej tkaniny przykrywającej kielich mszalny wraz z jego przyborami, pars panni ornati calici operiendo destinati'*: Calix cum patena deaurata, que fuerunt domini Fridronis, cum capsella corporali, cum schyrzynka XV *med. AKH* V 427; Schirzinkam cum auro pro altari 1470 *MMAe* XIII nr 1205; *Chirzinki tres cum Serico et auro intexte 1483 *MPH* V 944; *Cirzinka cum auro et Serico texta et axamitto rubeo cum auro, in qua est agnus 1490 *SprKHS* IV 74; Schirzynky quinque cum auro contextas, manutergia et omnes alias attinentias eidem

altariae et altaristae restituat 1491 *KodUniw* III 171.

3. *dubium* 'jakieś naczynie, *vas quoddam*': Schyrzinky male (*OrtLel* 234; *schyczniky *małe) ladule *OrtCel* 7, *sim. OrtZab* 529. ~ *Może należy czytać* schyrzniky, *tj.* serzniki '*naczynia na sery, vasa caseis asservandis destinata*'.

Szesnacie *cf.* **Szesnaście**

Szesnaćcie *cf.* **Szesnaście**

Szesnaście, Szećnacie, Szećnaćcie, Szećnadcie, Szećnaście, Szesnacie, Szesnaćcie, Szestnacie, Sześćnacie, Sześćnaćcie, Sześćnaćsie, Sześćnadcie, Sześćnadźcie, Sześćnaście, Sześćnatcie, Szetnaście *formy*: *n.* szestnacie 1429 *Kal* nr 1054; sześćnaćcie 1445 *PF* VIII 18, 1446 *Pozn* nr 1646, *BZ* I Par 7, 40. 24, 14; sześćnajście 1424 *Kościan* nr 1257; sześćnacie 1424 *Kal* nr 900; szećnaćcie 1435 *Kal* nr 1071; szećnacie 1420 *Pozn* nr 1062, 1421 *Kościan* nr 878, 1474 *ZapWarsz* nr 1385; szesnacie 1429 *Kal* nr 1049; ~ *g.* sześćnatcie 1412 *Kal* nr 377, 1413 *ib.* nr 429; sześćnaćcie 1399 *StPPP* VIII nr 8870, 1400 *SKJ* III 187, 1402 *HubeZb* 100, *etc.*; sześćnaście 1405 *Kal* nr 151, 1419 *Pyzdr* nr 588, 1427 *Kal* nr 995, *etc.*; sześcinacie 1407 *KsMaz* I nr 1068, 1409 *Pozn* nr 667, 1417 *Kal* nr 554, 1425 *Pozn* nr 1205; ~ *ac.* szestnaście 1494 *ZapWarsz* nr 1762; szestnacie 1403 *Pozn* nr 731; sześćnadcie 1417 *Kal* nr 562; sześćnadźcie 1406 *Kościan* nr 294; sześćnaćcie 1402 *JA* VI 204, 1445 *StPPP* II nr 3247, *Aleksy* w. 183, *etc.*; sześćnaście 1397 *Pozn* nr 351, 1418 *Kościan* nr 716, 1418 *Pozn* nr 957, *etc.*; sześćnacie 1422 *Kościan* nr 935; szećnadcie 1413 *Kal* nr 407; szećnaćcie 1433 *ZapWarsz* nr 489, 1450 *ib.* nr 606, 1477 *ib.* nr 3093; szećnaście 1391 *Pozn* nr 127, 1403 *Kal* nr 91; szećnacie 1398 *Pozn* nr 382, 1401 *Kal* nr 5, 1410 *Pozn* nr 798, *etc.*; szesnaćcie 1424 *ZapWarsz* nr 98; szesnaście 1399 *HubeZb* 96; szesnacie 1399 *HubeSąd* 42, 1420 *AKPr* VIIIa 151; szetnaście 1481 *AGZ* XVIII 220; sześcinaćcie 1392 *HubeZb* 65; sześcinaćsie 1419 *Pozn* nr 977; sześcinacie 1403 *Pozn* nr 729, 1437 *Pyzdr* nr 1135, 1493 *ZapWarsz* nr 1745; ~ *i.* sześciąnaście 1416 *Kościan* nr 599; sześciąnacie 1416 *Kościan* nr 599, 1437 *Pozn* nr 1482; sześcinaćcie 1417 *Kal* nr 614; sześcinacie 1422 *Kościan* nr 955; szecinacie 1422 *Kościan* nr 955; ~ *l.* (w) sześcinaćcie 1406 *Kościan* nr 301, *BZ* IV Reg 14, 21. 15, 2; sześćnaćcie *BZ* II Par 26, 1. 3.

Znaczenia: **1.** '*szesnaście, sedecim*': **a.** *jako liczebnik jednoczłonowy*: **aa.** *w składni rządu z liczonym rzeczownikiem w gen.*: O to mam skodi szesznacze groszi 1399 *HubeSąd* 42; Ez pan sandomirzski Crzesslaw y pani iego oth szeszcinaczcze lat s pocoyem dzedzina ⟨dzierżą⟩ 1399 *StPPP* VIII nr 8870, *sim.* 1400 *SKJ* III 187, 1402 *HubeZb* 100, 1420 *AKPr* VIIIa 154; Eze pani Potrumila tø dzelniczø... dze⟨r⟩zi szeszcznaczcze lath 1402 *JA* VI 204; Iacosmi przi tem bili, kedi Potrek gechal w pancinacze paniczow et w sescinacze podleszich 1403 *Pozn* nr 729; Iacosmi przi tem bili, kedi sestnace krziwen Jagneszka dala poszagu *ib.* nr 731; Ten (*sc.* koń) stal za szeszcznadzcze grziwen 1406 *Kościan* nr 294; Czso Giwan... oczczisnø zastauil f szeszczinaczcze grziwen *ib.* nr 301; Iaco Pacosław ne ma szeszcinacze groszi scodi 1407 *KsMaz* I nr 1068, *sim.* 1409 *Pozn* nr 667, 1417 *Kal* nr 554; Iaco Olbracht ne poszicil Iaszcovi penandzi *szeszczinancze grziven 1411 *Kal* nr 365; Iaco Olbracht ne poszicil Yascoui penandzi szescinatcze grziuen 1412 *Kal* nr 377, *sim.* 1413 *ib.* nr 429; Jako Wanczenecz... ne wszøl sboza Tomcze, iako *seszcznadze grziwen 1414 *Kościan* nr 520; Yako dzyeczy po gich odczu sø s pokogyem bili o thø szyeszcznadcze grzywyen y szyeszcznadcze scot 1417 *Kal* nr 562; Ysze Stanislaw... nye poranbyl szeszczynaczcze (*leg.* z sześcinaćcie) kmyoth a sz gednym szlachczyczem pyanczydzeszanth danbow *ib.* nr 614; Yze Alszbetha... wząnla dwanacze loketh sukna a szeshnacze czwe⟨r⟩czen syta 1420 *AKPr* VIIIa 151; Jaco Margretha kazala... cupicz sukna... z⟨a⟩ pyancz grzywen y za ssesczcznacze grossy 1422 *Kościan* nr 935; Jaco Marczyn nye dal czągnącz na jezerze... XVI *przeramly... s szeczynacze (*var. ib.*: szeszczynacze) ribakow *ib.* nr 955; Ysze Micolai... ne pobral szytha y domowich rzeczy Yadwidze tako dobrych, yako seszcznacze grzywen 1424 *Kal* nr 900; Jako Chrzczon winowad mene szesznaczcze grossow 1424 *ZapWarsz* nr 98; Jacom ne wynowath... szeschczynacze grzywen grosschy praschkich 1425 *Pozn* nr 1205; Ysze Osep wszyal panyey Thomyczskey myar sz mlyna na yey *czaszthczy, yako szesznaczye grzywyen 1429 *Kal* nr 1049; Ysze Ozep pobral myar [myar] panyey Zandcze sz mlyna thako dobre, yako *szeszdnadze grzywyen *ib.* nr 1054; Yze Barthosz... nye ws[l]al *sexczoro cony... taco dobrich, iaco *sexcznancze grzywen 1435 *Pozn* nr 1552; Jacom ya ne ranczyl *Stanislaowy szeszczynaczcze kop poszagu 1435 *ZapWarsz* nr 649, *sim.* 1459 *ib.* nr 1035, 1477 *ib.* nr 1203; Jsze czo mya ozalowal Mycolay..., abych ya yachal... sze dwemą panyczema a szeszczanacze kmyoth 1437 *Pozn* nr 1482; Yako pan Micolay z oszmyą tako

dobrich yako szam a w szeszcznacze podleyszich vybyl gwaltem dwoye cony 1437 *Pyzdr* nr 1135, *sim.* 1493 *ZapWarsz* nr 1745; Esze Czyczibor nyc dal Byernathowy tkanky chowacz partowey, yako szescznaczcze kop 1445 *PF* VIII 18, *sim.* 1446 *Pozn* nr 1646; Jze Micolay... v tem, tsos mu gesth viną dal Simek... o ssescznaccze zlotich..., tego gesth nyewinen 1445 *StPPP* II nr 3247, *sim. Aleksy* w. 183, *BZ* IV Reg 13, 10, *etc.*; Wszøwszi Azariasza w szescinaczcye lyat w starz (annos natum sedecim) y vstawyly gy krolem *BZ* IV Reg 14, 21; ~ Ysze Zauissza vkupil Czasoltouicz⟨e⟩ v dzedzicza y vitrzimal s pokoiem szescznascze lat 1397 *Pozn* nr 351; Iaco prave Jasek *czirsi *czeczinø sesnascze lath 1399 *HubeZb* 96; Yako Miroslaw ne bral seszcinascze scot 1405 *Kal* nr 151, *sim.* 1419 *Pyzdr* nr 588, 1427 *Kal* nr 995, *etc.*; Yz Hanczel sescznascze grziwen ostal vinovat 1418 *Kościan* nr 716, *sim.* 1418 *Pozn* nr 957, *etc.*; Cszo gal pan Dobrogost... w szescynaczse paniczew, to gal ne... na sle pana Dzeczrichowo 1419 *Pozn* nr 977; Jako czo zalowal *kmøthowicz... na pana Przibyslawa, ys mv nye wsanl... gymenya... tako dobrego, yako schesz[e]cznayscze grzywen grossy zyrokych 1424 *Kościan* nr 1257; Iako Czechnowsky... nye zayął *seszczynyascze volov 1444 *Pyzdr* nr 1255; Ysch Jakvb... myal dacz shesthnascze kop grossy 1494 *ZapWarsz* nr 1762; ~ Tego mam szkodø secznacze grziuen 1398 *Pozn* nr 382, *sim* 1401 *Kal* nr 5, 1410 *Pozn* nr 798, *etc.*; Czosm ranczil za Iutką Halscze szecznadcze grziwen possagu, to gest yeg zaplaczono 1413 *Kal* nr 407; *Jacosz ya... ne kasal wszacz slodu..., yako secznacze grziuen 1420 *Pozn* nr 1062, *sim.* 1421 *Kościan* nr 878, 1474 *ZapWarsz* nr 1385; Jakom ya Maczegeui mecza posszicził za sszecznaczcze grosszi 1433 *ZapWarsz* nr 489, *sim.* 1450 *ib.* nr 606, 1477 *ib.* nr 3093; Yacoszmy przy tem by⟨li⟩, kyedi yest pobral Jacusz... gymyenya..., yaco szyecznaczcze g⟨rzy⟩wyen 1435 *Kal* nr 1071; ~ Ten (*sc.* koń) stal za szecznaszcze grziwen 1391 *Pozn* nr 127, *sim.* 1403 *Kal* nr 91; Tunc quemlibet florenum per sedecim scotos al. po szethnasczye scoth tenebitur solvere 1481 *AGZ* XVIII 220; ~ **bb.** *w składni zgody z liczonym rzeczownikiem*: Kedy gy vlapiły..., tedy Marczin przibegw s sesczønascze (*war. ib.*: *sesczą̨nadze) swymy kmothowiczy 1416 *Kościan* nr 599; W szescynaczcye lecyech bil (*sc.* Azaryjasz, sedecim annorum erat), gdisz poczøl krolyowacz *BZ* IV Reg 15, 2; Potem wszitek lyvd iudzski vstawył Oziasza w szescznaczcye lecyech (annorum sedecim) krolem *BZ* II Par 26, 1, *sim. ib.* 26, 3; ~ **cc.** *z elipsą liczonego rzeczownika (męskoosobowego)*: Iaco Bogathka przibeszaw na pana Maczkouo dzerzene w sesszcinaczcze i wibil jøczcza i yancowy ranø dal 1392 *HubeZb* 65; ~ **b.** *jako składnik liczebnika wielocłonowego*: Lyczba gich (*sc.* synow Aser) wyeku, gisz to gotowy sø ku boiv, szeszcznaczcye tisyøczow (viginti sex milia) *BZ* I Par 7, 40.

2. *'szesnasty, sextus decimus'*: Sexnascze XV *p. pr. GlJag* 82; Y wiszedł pyrui lyos Ioiarib..., szescznaczcye Emyner (decima sexta Emmer) *BZ* I Par 24, 14.

Szestnacie *cf.* **Szesnaście**

Szestrok *(?) 'zwierzę sześcioletnie, animal sex annorum' (?)*: Jacosm Andrzegeui ne uiplauił szrzebcza szestroka chanszebnø rzeczø 1389 *Pozn* nr 73.

Sześcioraki *'sześciu rodzajów, qui sex generum est'*: Aliquis interrogaret, quare hodie cum gaudio legitur passio Xpi? Et hoc propter sex differencias, szescyorakycy rosnoscy, leticie hodierne *ca* 1500 *JARp* X 29v.

Sześcioro, Szećcioro *'sześć, sex'*: Jaco wanzal (*pro* wzanl) za trzidzeszci grziwen rzeczi y szeszoro scota 1398 *StPPP* VIII nr 6713; Iacom stranila (*pro* strauila)... szeszoro swyni s dzedziny pospolicze 1400 *HubeZb* 98; Iaco Przeduog y Grzegorz røczili mi za Potrassza za szedzczoro scota penødzmi zaplaczicz 1403 *Pyzdr* nr 218; Iacosm przi tem sødze bil, kdze Przeduog røczil s Grzegorzem za Potrassa Voyczechoui szeszczoro scota zaplaczicz *ib.* nr 221: Vsque ad pinetum vlg. do szeszczorga d⟨r⟩zeua 1428 *Monlur* V 129; Jaco czosm zął̨yal Maczeyewy szeszczoro skota, tom zayal, an v noczy w sycze pasze 1426 *Pozn* nr 1224; Yako czsom zayøl copø scotu y szeszczyoro ludzem pana Pyotrowem, thom zayøl na swem 1429 *Pyzdr* nr 934; Yako czsom wszyøl szeszczoro kony y trzi voszy kmeczem, thom wszyøl w swich chrosczech, w swey szcodze 1430 *ib.* nr 943, *sim. ib.* nr 1032; Yze Barthosz... nye wsal *sexczoro cony 1435 *Pozn* nr 1552; Jaco ya to wem, Elena ne ucradła v Anny szeszczorga owecz 1444 *ZapWarsz* nr 567; Prosczye trzeba *wschitgyego schesczyorga blogoslawyenstwa naprzod myecz XV *med. R* XXII 244; Jakom ya kmyeczyw Jacubowy... szeszczyoro swyny... nye wszalem gwaltem 1471 *TymProc* 275. ~ *Cf.* **Sześcióŕ.**

Sześcioronacie *cf.* **Sześcioronaście**

Sześcioronaćcie *cf.* **Sześcioronaście**

Sześcioronaście, Sześcioronacie, Sześcioronaćcie, Sześcioronatcie *'szesnaście, sedecim'*: Jaco Sandziwoy ne dodał dzeszaczora scotu a szeszczo-

ronascze swini 1396 *Pozn* nr 197; Yakom ya ne pobil Adamkowi szeszczoranaczcze kaczk 1413 *KsMaz* I nr 2115; Yako Pelgrzym, szyn moy, y s kmeczmy... nye odbyl *gygo slugam seszczoranacze cony 1426 *Kal* nr 931; Anym kmeczem kaszal... łak wypascz any *seszczorananeze kony odbycz *ib.* nr 932; Yako pan Drosewszky ne kaszal by⟨e⟩szecz kmeczem na dzerszawa Dobcowa... any *seszczoronanthcze kony odbycz *ib.* nr 933.

Sześcioronatcie *cf.* **Sześcioronaście**

Sześciór *formy*: *g. sg.* sześciora 1408 *Kościan* nr 363; *m.* sześciora 1398 *Leksz* II nr 1132; *neutr.* sześciora *Spow* 1. 2, 1420 *Pyzdr* nr 648; ~ *ac. sg. f.* sześciorą 1411 *KsMaz* I nr 1658; ~ *ac. pl. f.* sześciory 1415 *AKPr* VIIIa 131.

Znaczenie: *'sześć, występujący w liczbie sześć, sex'*: Jaco Vincencz, potszand⟨zi⟩e, ne wszoł szeszczora scota 1398 *Leksz* II nr 1132; Szpowadami szo..., yszeszmi ne pelnili szeszczora miloszerrd⟨z⟩a bozego *Spow* 1. 2; Jaco pan Jost ne casal swim ogrodnicom vilanczicz szeszczora szvini Janovich 1408 *Kościan* nr 363; Iohannes... incurrit penam vlg. szeszczoro, szescz grziven 1411 *KsMaz* I nr 1658; Eze Albertus wiwoszl szeszczori pczoli s Czarnei Weszi 1415 *AKPr* VIIIa 131; Yako Bodzantha nye porambil trzi mandelew drzewa y szeszczora 1420 *Pyzdr* nr 648. ~ *Cf.* **Sześcioro.**

Sześciórny *'sześć jednostek w sobie zawierający, qui sex partes continet'*: Qui (*sc.* Cumilo) solvit duas tunnas mellis et unum pud szeszczorny. duodecem grossos (1476) *KodWil* I 353, *sim. ib.*

Sześcipiędek *'naczynie, garniec na miód o wysokości sześciu piędzi, tj. ok. 1,20 m, używany jako jednostka miary daniny z miodu, vas altitudinis sex palmorum, i. e. circiter 1,20 m, quo mel asservabatur, mellis tributi loco solvendi mensura'*: Ego... do... tributum mellis..., tres pullas, unam, que vocatur vstaw, aliam seszczypyądek et aliam ⟨p⟩aczypyadek 1489 *KodWil* I 421, *sim.* (1489) *ib.* 423; Do... praefatum tributum mellis de villa nostra Kormysz in vita nostra singulis annis unam pullam mellis al. scheszczypyendek (1493) *ib.* 464.

Sześcipiędny *'mający sześć piędzi, tj. ok. 1,20 m, tu o naczyniu wysokości sześciu piędzi, sex palmos, i. e. circiter 1,20 m habens, hoc loco de vase altitudinis sex palmorum'*: Michael et Anania... dare debent... pullam mellis, que vlg. dicitur szeszczipanthne pudło 1411 *KodWil* I 88; Damus... capelle... pullam mellis vlg. łukno szescipedne (1422) *ib.* 743; Inscribit pullam mellis vlg. łukno szescipedne (1423) *ib.* 745; Do... pullam mellis... al. scheszczypiendzy (*pro* scheszczypiendny *czy* scheszczy piendzy ?) (1493) *ib.* 463.

Sześć, Szeć *formy*: *n.* sześć 1357 *KodWP* III 72, 1397 *Pozn* nr 348, 1400 *AKPr* II 69, *etc. etc.*; szeć (1286 ?) 1408 *KodTyn* 63, 1405 *Kal* nr 150, 1405 *Pyzdr* nr 252, *etc.*; ~ *g.* sześci 1398 *Pozn* nr 386, 1401 *Kal* nr 3, 1403 *Pozn* nr 735, *etc. etc.*; szeci 1410 *Pozn* nr 798, 1425 *AKPr* VIIIa 165; ~ *d.* sześci *Sul* 50, *Dział* 11; ~ *ac.* sześć 1391 *Pozn* nr 266, 273, 280, 1396 *DokMp* I 270, *etc. etc.*; szeć 1387 *Pozn* nr 22, 1396 *Kościan* nr 89, 1400 *Pozn* nr 442, *etc.*; ~ *i.* szesćia 1407 *Kal* nr 202, 1417 *Kościan* nr 635, 1418 *ib.* nr 698, *etc. etc.*; szecią 1390 *Pozn* nr 82, *OrtOssol* 43, 3; sześci 1462 *Czrs* s. XLI; ~ *l.* (w) sześci 1391 *Pozn* nr 116, 1398 *StPPP* VIII nr 7177, 1407 *Kal* nr 276, *etc. etc.*

Znaczenia: **1.** *liczebnik główny 'sex'*: **a.** *jako liczebnik jednoczłonowy*: **aa.** *w składni rządu z liczonym rzeczownikiem w gen.*: Jaco ten scot. czso mi ranczil Prandotha, ten stal za szecz grziwen 1387 *Pozn* nr 22, *sim.* 1396 *Kościan* nr 89, *etc.*; Jaco Potrek ne obszalouał Sandziuoya przet szeczo nedzel 1390 *Pozn* nr 82, *sim. OrtOssol* 43, 3; Jacom przi tem bił, kedi Jan zastauił... zastauo we cztirzich grzifnach a f szeszczi skot 1391 *Pozn* nr 116, *sim.* 1398 *StPPP* VIII nr 7177, 1407 *Kal* nr 276, *etc.*; Jaco Jacub stogø s Micolaiem w roczech, a rosorali mu szescz copczew 1391 *Pozn* nr 266; Iz Micolay slubil *Crassze y gey dzeczem za sescz grziven *ib.* nr 273, *sim. ib.* nr 280, *etc.*; Pratum... continentem in se sex mensuras in vlgari scheszcz werthely 1396 *DokMp* I 270; Czso Przibisław szaloval na Viszecha o sescz w⟨o⟩low vkradzonich, iako sescz kop, tich Visech vszitka ne ma 1397 *Pozn* nr 348, *sim.* 1407 *ib.* nr 625, *etc.*; Iaco mi Micolay... dw grziwnu ne zaplacil przesz szesci scoth 1398 *ib.* nr 386, *sim.* 1401 *Kal* nr 3, *etc.*; Yze pan Swanthoslaw... zastawil szecz krziwen płatu w Mechorzewe 1400 *Pozn* nr 442, *sim.* 1401 *Kal* nr 7, 1401 *Pozn* nr 492, *etc.*; Czso Petrek wrøczil Adama, o to røcogemstwo ma *scodzø iaco secz grz⟨y⟩wen 1405 *Pyzdr* nr 252, *sim.* 1489 *ZapWarsz* nr 1691, *etc.*; Tosz gothowa vkasacz szeszczo swatkow 1407 *Kal* nr 202, *sim.* 1417 *Kościan* nr 635, 1418 *ib.* nr 698, *etc.*; Jaco Kunat ne veradł Wawrzcowi szesci grziwen 1407 *Kal* nr 270, *sim.* 1412 *Pyzdr* nr 401, *etc.*; Jaco Staszek... yescze szeczi krziwen y szecznacze scoth ne zaplaczil 1410 *Pozn* nr 798; Jaco Micolay ne szaszwal pana Filippa..., az szecz nedzel wisla 1411 *Kal* nr 354; Jaco Jacub przedał sescz dambow 1413 *Pyzdr* nr 365, *sim.* 1415 *Pozn* nr 887, *etc.*; Tedi mał

dacz gotowe penandze w szeszcy nedzel 1418 *Kal* nr 626, *sim.* 1420 *Pyzdr* nr 663, *etc.*; Ysze Jacub... Jaroslao dwe rane dal et Janowi seyscz 1419 *Kal* nr 740; Yacom bil w pozelstwe... do Thomislawa... aby... zeszcy zagonow ne oral 1423 *Pozn* nr 1156, *sim. BZ* Ex 37, 19; Esze themu byczu Micolaiowemu ne masz szeszczy nedzel 1424 *ZapWarsz* nr 100; Jaco Iacusch oth pyaczy y oth szeczy lath ne ranczil *Andrzeowy dwstha grziwen 1425 *AKPr* VIIIa 165; Yakom ia nye wyedzal przed szeszø nyedzel swego czlowyeka, bi bil v pana Przedpelka 1427 *Pyzdr* nr 843; Jaco dla nyeszaplaczenya tey scheszczy grziwen... skodzen yem druga szecz grziwen 1428 *Pozn* nr 1283; Yako Ozep nye przemyotal gwaltem mostu panyey Sandcze s szeszcyø tako dobrich yako sam 1429 *Pyzdr* nr 932; Jako... zona Mikolayewa dala szedmdzeszanth grzywyen grossow szyrokych na thą szecz sladow 1432 *ib.* nr 1034; Yvsz czy gych szchecz szyeczono *Tęcz* w. 19; Jakom ya nye wzyanl... passa, burschi z seszcy groschi 1462 *Czrs* s. XLI; Pan Rozynkowsky... vkazal sshye na ssheszczy kony 1495 *GórsJaz* 278; ~ **bb.** *w składni zgody z liczonym rzeczownikiem w nom.*: Byly thamo kamyenne sądy szescz (lapideae hydriae sex Jo 2, 6, *Rozm* 208: bylo tamo sescz sądow kamyennych) *EwZam* 303; Schescz dny ssą (sex dies sunt Luc 13, 14), v ktore mamy robycz *Rozm* 376; ~ *w dat.*: Gynszim castellanom... po szeszcy grzywnam (per VI marcas, *Dzial* 42: po szeszcy grzywnach)... dacz... ma *Sul* 50; ~ *w instr.*: Yz czso Helska... na Jana zalowala, aby sz seszczą podleysimy sedl w gey dom..., tego yest ne wczynil 1418 *Pozn* nr 943 *sim. ib.* nr 1017, 1419 *ib.* nr 1042, *etc.*; Tedy... wlodarzs... ma szą szeszczą swyathky (cum sex testibus, *Dzial* 44: szeszczą swiathcow) oczyszczyc *Sul* 52; Jakom ja nye zaoral na cząscy Katharzyniney sszeszczyą plugy gwalthem 1452 *ZapWarsz* nr 956, *sim. ib.*; ~ *w loc.*: Jakom przi [bi] tem bil, kedy Liszek ranczil Pyotraszewy... za Szandziuoya sescz grziwen w szeszcy nedzelach zapłaczicz 1413 *Kościan* nr 500; Yaco ty kmecze... sszedzą na sszeszcy sledzech 1423 *ib.* nr 1006, *sim. ib.* nr 1005; Gynsym castellanom... po szeszcy grzywnach... dacz... ma *Sul* 17; W szyeszczy dnyech (sex... diebus) uczynył bog nyebo y szemyø *BZ* Ex 20, 11; W nyemsze (*sc.* w Get) bil czlowyek przedługy, po szescy palczoch maioc (senos habens digitos) *BZ* I Par 20, 6; ~ **cc.** *z elipsą liczonego rzeczownika*: Tedy szeszczy abo... cztyrzem kv sadzy y podsadkowy poleczymy (sex vel... quatuor baronibus per nos iudici... adiungendis, *Sul* 24: szescz a naamnyey cztirzi ricerze... przylanczancz) *Dzial* 11; ~ **b.** *jako składnik liczebnika wielocłonowego*: Iaco ia ne winowat Stascowi dwdzestu groszu i szescz zarobonego mita 1402 *KsMaz* I nr 201; Yako Dobeslaw⟨ie Nie⟩dzanowo trzidzeszczi lat y secz lat ⟨za po⟩sag cupono 1405 *Kal* nr 150; Jacosmi przi tem bili, kegdi Sbetha... dala szecz a trzidzeszczi grziwen Derscoui 1413 *Kal* nr 409; Jako Ninotha n⟨ie⟩ urambil dwu copu dambow a szeszcy y *dwudzeszdu plodnich 1413 *Kościan* nr 480, *sim.* 1403 *Pozn* nr 735; Jaco Andriczka v Stachny czansc dzedzini kupil za szeszczdzeszanth y za secz grzywen 1415 *Pyzdr* nr 392; Yz pan Jacub ne dal przeoracz gwaltem mimo snamenite copcze sescz a pyøczdzeszanth a dzewøcznacze skladow 1418 *Kościan* nr 694; Jaco o nezapłaczene szeszczidzezath grziwen y zeszcy skodzenem dwadzescza grziwen 1427 *Pozn* nr 1255; Jako Pyotr Zamyan (*leg.* Siamian) ymał zaplaczicz vosznemu sedmydzeszand grossy y szescz 1428 *ZapWarsz* nr 298; Bil gest Abram szeszcz a osmdzeszøt lat (octoginta et sex annorum erat) *BZ* Gen 16, 16; Wszittek rod samczowi od iednego *myesyocza a nadto secz tisyøczow a dwyessсze (sex milia ducenti) *BZ* Num 3, 34; Paddło s nich szecz a trzydzeszci czlowyekow (triginta sex homines) *BZ* Jos 7, 5; Bracya gich po czelyadzach swich dzewyøczset a pyøczdzesyøt a szescz (nongenti quinquaginta sex) *BZ* I Par 9, 9; Iacom ya nye powszczagnal Andrzeye ('Andrzeja') po rakoyemstwie any mu nye dal viwyescz czdirdzeszczy snopow rzi y scheschczy 1462 *AKPr* VIIIa 53; Bo kasda czma yest schescz thyszyączy szeszczseth schesczdzyeszyącz y schescz anyolow *Rozm* 642.

2. sześć grzywien '*kara sądowa mniejsza, multa minor ab iudicibus constituta*': Abbas domus Tynciensis habet iudicare... causas subsequentes: meh ('miecz'), kigy..., sec grziven (1286 *?*) 1408 *KodTyn* 63; Si ad nostre curie cognicionem iudicii et examen aliqua causa deducta fuerit, sicut est sboy, chązba, gloua, zagłouna, zest griwen et trista (1290 *?*) 1408 *ib.* 75; Volumus tamen, quod homines ecclesie a solucione pene, que zaglovna sive krvava, sescz grziven dicitur vlg., penitus sint exempti 1357 *KodWP* III 72; Statuimus, ut si quis exciderit quercum in bonis alicuius, domino invito, valentem ad axem..., penam, que dicitur sescz *grizwen, illi solvat 1400 *AKPr* II 69, *sim. ca* 1430 *ib.* 426, *etc.*; Si autem illi inferatur, qui non habet ius militale, tunc marca grossorum pro tali wlnere, kmethoni vero pena sescz griwen per percucien-

tem debet solvi 1400 *ib.* 70, *sim. ca* 1480 *ib.* 177; Penas panczdzesand predictas, continentes duas penas sex marcarum, szeszcz grziwen, dictas, quindecim grossos in se continentes, dent et persolvant 1414 *KodMazL* 157; Sz wyną rzeczoną szescz grzywyen (cum poena sex marcarum) wroczicz mvszy... rzeczy wsząthe *Sul* 49, *sim. Dział* 41.

3. sześć niedziel '*okres połogu, puerperium*': Panye v Ierusalem, ktory byly vstaly ss szeszczy nyedzyel albo s pologa,... schly przeczyv... Iesusovy *Rozm* 752.

Sześćdziesiąt, Sześćdziesiąt, Sześdziesiąt *formy*: *n.* sześćdziesiąt 1413 *Pozn* nr 693, 1418 *Kościan* nr 717, 1418 *Pyzdr* nr 521, *etc.*; szećdziesiąt 1418 *Pozn* nr 1012. 1017, *BZ Num* 1, 39. 2, 11, *etc.*; sześdziesiąt 1432 *Pozn* nr 1381; sześcidziesiąt *(?)* 1463 *ZapWarsz* nr 1136. 1138; ~ *g.* sześcidziesiąt 1398 *HubeZb* 94, 1399 *HubeKr* 9, 1403 *Kal* nr 121, *etc.*; ~ *ac.* sześćdziesiąt 1397 *Pozn* nr 349, 1399 *StPPP* VIII nr 8796, 1404 *Kościan* nr 229, *etc. etc.*; szećdziesiąt 1407 *Kal* nr 192, 1409 *Kościan* nr 410, 1413 *Kal* nr 424, *etc.*; sześdziesiąt 1391 *Pozn* nr 93, *OrtMac* 98; ~ *l.* (w) sześcidziesiąt 1420 *Pyzdr* nr 654, *BZ* Gen 5, 18. 21; szecidziesiąt 1413 *Pozn* nr 695.

Znaczenia: '*sexaginta*': **1.** *jako liczebnik jednoczłonowy*: **a.** *w składni rządu z liczonym rzeczownikiem w gen.*: Jaco mi Jacub pobral szeszdzesant kop rszi 1391 *Pozn* nr 93; Iako Geczski Dobrogost, czso mi ranczil za sesczdzesant grziuen, ⟨k⟩v mey rancze list mal vroczicz 1397 *ib.* nr 349; Eze thy *ponosze tø dzedzinø oth sesczidzesanth lath ⟨dzierżą⟩ 1398 *HubeZb* 94, *sim.* 1399 *HubeKr* 9; Yaco Ancze ne dano posagu szesczidzesand grziwen 1403 *Kal* nr 121, *sim.* 1423 *ib.* nr 693, *etc.*; Jaco Vichna zaplacziła swim szestrzeniczam... gich czanszcz szeszczdzeszanth grziwen posagu 1404 *Kościan* nr 229, *sim.* 1407 *Pozn* nr 616, *etc.*; Yako yest pan Hinczka wyplacil... ten list, czo yest w Galkow⟨ie⟩ na seczdzesød grziwen 1407 *Kal* nr 192, *sim.* 1409 *Kościan* nr 410, 1413 *Kal* nr 424, *etc.*; Jaco pan Pyotr posslal dzewandz paniczow... y pobraly... scotha y owecz, yaco sesczdzeszanth grzywyen 1413 *Pozn* nr 693, *sim.* 1418 *Kościan* nr 717, 1437 *Pyzdr* nr 1151; Jaco pan Paszek w szeczydzesszanth podlesszich a w dzesszanczi paniczew zayal gwaltem Wlotkowy drogø 1413 *Pozn* nr 695; Ysze Wawrzynecz szedl... w... sapust y porøbil sesczdzesanth drzewa pospolitego 1417 *Pyzdr* nr 485; Yze pan Moscicz pobral owcze y bidla..., y zyta tamo, yako szeczdzeszant grzywen 1418 *Pozn* nr 1012, *sim. ib.* nr 1017; Yako tha sesczdzesanth grzywen..., thy penandze bili z maczerzysny 1418 *Pyzdr* nr 521; Yako pan Yandrzey nye byeszal... samowtor yako sam a w szeszczydzeszyanth podleyszych na Szymanowø gospodą 1420 *ib.* nr 654; Czo na myą Wychna zalowala, yssem zapusthv... za *seczdzensand grzywen grossy nye wyprzedal 1424 *Kościan* nr 1256; Zalugø sseszczidzesand grziven 1425 *RTH* III nr 76; Jakom przy tem byl, kyedy Symek... poranbyl scheczdzesyanth dambow rodzaynich 1428 *Pozn* nr 1504; Jacom ya nye wszal dwu cupku... taco dobrich, yaco szesdzesand grziwen 1432 *ib.* nr 1381; Zaplaczi szeszczdzesąth grzywyen (LX marcas grossorum) *Sul* 49, *sim. Dział* 31. 39.; Gdy w wyelgem dlugv, yako gest szeszczdzesząth (sexaginta, *Dział* 66: o szeszczdzyessyath)... abo wyączszych pyenyądzy, swary szą cząstokrocz wsrvszayą *Sul* 72; Billibi samyecz ode dwvnascze laat asz do szeczdzesøøt laat (usque ad sexagesimum annum) *BZ* Lev 27, 3; Szeczdzesyøci ⟨lat⟩ a przes to samyecz (sexagenarius et ultra masculus) da pyøcznaczcze rvblow a zona dzesyøøcz *ib.* 27, 7; Ten przepadl szeszczdzyeszanth (*OrtMac* 98: szeszdzyeszyath) szelagow *OrtOssol* 72, 4, *sim. ib.* 41, 1; Jako Dorothia... sheszczidzesszaanth kop grosshi shirokych... hv mnye nye polozhiła 1458 *ZapWarsz* nr 1087, *sim.* 1460 *ib.* nr 1095; Yako ya nye przedala kobył, skotha, kosz... thako dobrych, yako szescydzessąth kop 1463 *ib.* nr 1136, *sim. ib.* nr 1138; Jako Michal... odbyl gwaltem kobyl sseszczdzessanth 1487 *ib.* nr 1569; Anym thym powszczyągnyenym vskodzyl kxądza, jako szeczdzesząth kop grossy 1489 *ib.* nr 1692; ~ **b.** *w składni zgody z liczonym rzeczownikiem w nom.*: Ysze Luthognew... thknanl koły na Maczcowe zemy scheszczdzessanth 1416 *Pyzdr* nr 460; ~ **c.** *z elipsą liczonego rzeczownika*: Gdze pani obwazala sye wiprawicz dzedzina... we cztirzechnaczcze grziwnach, a wsyala szeszczdzessant 1399 *StPPP* VIII nr 8796.

2. *jako składnik liczebnika wieloczłonowego*: Eze Micolay Marczinowi winowat dwe grziwne y szescz⟨dzie⟩santh 1402 *JA* VI 204; Jaco czso Micolay... wzøł skodi czterdzeszczy a sto y dwe grziwne mimo szeszczdzessønth grzywen przesz dw, czosz sø przikazany 1411 *Kal* nr 512; Jaco Czewley ne vyednan[t] ss Paszkem o sesczdzeszant y o cztirzy grziwny 1413 *Kościan* nr 490; Jaco Andriczka v Stachny czansc dzedzini kupil za szeszczdzeszanth y za secz grzywen 1415 *Pyzdr* nr 392; Ysz pan Moszczycz ne ostal winowat... sta grzywen y szeszczydzeszątn y poltory grzywny groszew szyrokych na liczbe 1418 *Pozn*

nr 1011; Ize pany Zowka ne wząła szeszczydzessand grzywen a trzech y osmy scoth grossy 1421 *Kościan* nr 889; Yaco czom szayal seczdzesąt scotą przes troyga 1422 *Pozn* nr 1114; Jacom wydal nath to dzedzyczstwo dzeszanez grziwen y panez grziwen Woczechowy wysszey nath tą szeszczdzezand y pąncz grziwen 1427 *Kościan* nr 1287; Yako tha czasez kupylem v Katharzyny za szeszczdzessanth *grzywyem y za trzy y za wyardunk 1435 *Pyzdr* nr 1090; Potem Jaret bødøcz ⟨w stu a⟩ w szeszczydzeszøt leczyech y we dwu (centum sexaginta duobus annis), gymyal Enocha *BZ* Gen 5, 18; Y bil gest w staroszczy Jaret wszech swich lyat dzewyøczset a szeszczdzesyøt a dwye lyeczye (nongenti sexaginta duo anni) *ib.* 5, 20; Potem Enoch, gense to bodøcz w pyøczy a w szeszczydzeszyøt leczyech (sexaginta quinque annis), gymyal Matuzale *ib.* 5, 21; S synow Dan... policzoni sø... dwa a seczdzeszyøt tisyøczow a sedmsed (sexaginta duo milia septingenti) *ib.* Num 1, 39, *sim. ib.* 2, 11. 26. 26, 25. 27; Za pirworodzone synow israelskich tisyøøcz a trzista seszczdzesyøøt pyøcz (mille trecentorum sexaginta quinque siclorum) rvblow *ib.* Num 3, 50; Bo yako movyą mystrovye przyrodzenya, yze v kazdem czlovyecze czthyrzysta schesczdzyessyath y dvoye kosczy (sint CCCLXXVI ossa) a takyez ych zlyczono v mylem Jesuszye *Rozm* 819.

Sześćdziesiątkroć *'sześćdziesięciokrotnie, sześćdziesiąt razy, sexagies'*: Drugye (*sc.* nasienie) padlo na dobrą zyemye a dalo nyektore ovocz stokrocz vyeczey, a drugye schesczdzyeszyathkrocz (fructum... sexagesimum Mat 13, 8) *Rozm* 336.

Sześćdziesięć *'sześćdziesiąt, sexaginta'*: *jako składnik liczebnika wielocłonowego*: Bo kasda czma yest schesez thyszyączy szeszczseth schesczdzyeszyącz y schesez anyolow *Rozm* 642.

Sześćkroć *'sześciokrotnie, sześć razy, sexies'*: Esze Welislaw ne bral Bogufhalowa plota szeszczkrocz nawraczayø szø 1417 *Czrs* 179, *sim. ib.*

Sześćnacie *cf.* **Szesnaście**
Sześćnaćcie *cf.* **Szesnaście**
Sześćnaćsie *cf.* **Szesnaście**
Sześćnadcie *cf.* **Szesnaście**
Sześćnadźcie *cf.* **Szesnaście**
Sześćnaście *cf.* **Szesnaście**
Sześćnatcie *cf.* **Szesnaście**

Sześćset, Szećset *formy*: *n.* sześćset *BZ* I Reg 27, 2. I Par 9, 6, XV *ex. MacDod* 139, *etc.*; szećset *BZ* Num 1, 25. 27. 46. 2, 4. *etc.*; ~ *g.* sześciset *BZ* Ex 38, 25; ~ *ac.* sześćset 1433 *Kal* nr 1063, *Rozm* 625; szećset 1444 *Pozn* nr 1637; ~ *l.* (w) sześciset *BZ* Gen 5, 15.

Znaczenia: *'sescenti'*: **1.** *jako liczebnik jednoczłonowy*: Yze Mikolay... nye wza⟨l⟩ serzinye od pana Janą... any z nye wzyal szeszczseth slothich 1433 *Kal* nr 1063: Jaco Potencian... cupyl drozey dzedzyna Sobyezirnye, nysz za dwescze grziwen, ale za szeczzeth slotich 1444 *Pozn* nr 1637; Szedl precz on (*sc.* Dawid) a szeszczset møszow (sescenti viri) s nym *BZ* I Reg 27, 2; Yze... Zagar yednem iyemyąszem zabyl scheszczseth luda *Rozm* 625.

2. *jako składnik liczebnika wielocłonowego*: Malael bil w szeszczyset a pyøczy leczyech (vixit... sexaginta quinque annis) *BZ* Gen 5, 15; Offycrowano gest od tich, ktorzy szły w liczbøø ode dwudzesztu lyat a nadto od szyeszczysed a trzy tyszyøczow a od pyøczysed a o⟨d⟩ pyøczydzeszøt vbranczom (de sescentis tribus milibus et quingentis quinquaginta armatorum) *BZ* Ex 38, 25; Wszitczi, ktorzis kv boyv gidø pyøcz a czterdzeszczi tisyøczow a szeczsed a pyøczdzesyøøt (quadraginta quinque milia sescenti quinquaginta) *BZ* Num 1, 25. *sim. ib.* 1, 46. 2, 4. 15. 31. 32; Synow Iudowich... policzoni sø sedmdzesyøøt a cztiri tiszyøcze a szeczsed (septuaginta quattuor milia sescenti) *ib.* 1, 27; Tocz sø synowye Benyaminovi..., gichze to cislo bilo pyøcz a czterdzesci tisyøczow a seczsed (quadraginta quinque milia sescenti) *ib.* 26, 41, *sim. ib.* 26, 51; Z sinow Zara Iehuel a bracyey gego szeszczset a dzewyøczdzesyøt (sescenti nonaginta) *BZ* I Par 9, 6; Scheszczeth thysszancz z Egyptą Zydow g zyemy obye[cze]czą̨ney wyszlo XV *ex. MacDod* 139; *Szeddzyeszyad a schesez tyszyączy y scheszczszed zeslo szye zlych dvchow (sexaginta sex sex milia sescenti daemones) *Rozm* 219, *sim. ib.* 291; Bo kasda czma yest schesez thyszyączy szeszczseth scheszczdzyeszyącz y schesez anyolow *ib.* 642.

Sześdziesiąt *cf.* **Sześćdziesiąt**
Szetnaście *cf.* **Szesnaście**

Szew *'nić zszywająca, miejsce zszycia płótna lub skóry, filum, quo aliquid consuitur, sutura'*: Sew plica *ca* 1420 *WokTryd* nr 460; Nita szef, przepor *ca* 1455 *JA* XIV 494; Quia sutores Ruthinicales... consuebant ocreas, calceos et solularia (*pro* sotularia) cum consucione, videlicet s przyszpha, et desuper cum consucione vlg. szew 1465 *AGZ* XIX 446; Schew nita *ca* 1500 *Erz* 107; Marya Iesuszovy vczynyla szvknyą tkanem dzyalem, ktorąsch byla vtkala chytrze, bo ve wschytkycy svkny nye byl nyyeden schew (nulla consutura) *Rozm* 141.

(Szewc) Szwiec *'rzemieślnik wyrabiający obu-*

wie ze skóry, sutor': Michaelem dictum swecz 1414 *RachBoch* 183; Stanislaus szywecz habet ius 1421 *LibIur* nr 3460, *sim.* 1490 *ib.* nr 8510; Mathiam sutorem al. vlg. swecz nuncupatum 1428 *KodUniw* I 162, *sim. ib.*

(Szewski) Szwiecski szwieckie kopyto '*drewniany przyrząd, model, na którym szewc robi obuwie, forma sutoria*': Swyeczskye kopytho allutum *ca* 1500 *Erz* 108.

Szkapa '*lichy, chudy koń, equus miser, macer*': Scapa caballus *ca* 1420 *WokTryd* nr 40, *sim.* 1437 *Wisł* nr 228 s. 85, *ca* 1455 *JA* XIV 490; Paredius, paredrus in eodem, id est vilis equs vlg. szkapa 1450 *RpKapKr*; Skapa paredus 1463 *PF* V 12, *sim.* XV *p. post. ib.* 10; Caballus yąszvyecz vel schkąpą vel step *ca* 1500 *Erz* 107; ~ *o ubogo ubranym*: Vestitos bene laudant alii: O qualis bona druzyna, sed dum humiles vident, dicunt: Ecce charra szkaapa *ca* 1450 *PF* IV 578.

Szkapica '*koń, lichy koń, equus, equus miser*': Sly mnych..., geszthly wszadze na szkapycza, vethknye sza nadrą kapyczą, zavodem na konyv wradzą (*leg.* wraca), a czasztho koszyelcze przeffvacza (*leg.* przewraca) *De morte* w. 447.

Szkaplerz '*w niektórych zakonach kościoła katolickiego długa prostokątna szata noszona na habicie, vestis scapularis*': Z opatha szeyma capyczą, dam komv na nogavycza. Skaplerzą (*leg.* z szkaplerzą) bandv pylsznyanky *De morte* w. 471; Scapularis et scapulare schkaplerz *ca* 1500 *Erz* 107.

(Szkaradność) Skaradność '*to co budzi odrazę, wstręt, quod foedum, taetrum, turpe est*': Aliqua turpitudine aut deformitate, szkaradnosczą, esset fedatus 1456 *ZabUPozn* 110.

(Szkaradny) Skaradny 1. '*brzydki, wstrętny, budzący odrazę fizyczną lub moralną, foedus, taeter, turpis*': Angeli mali, qui ostenduntur in persona distorta, id est szkaradny, quia aliquando ostenduntur sicut scrofa vel caper *ca* 1500 *R* XLVII 370; ~ O dilecti,... non consenciatis sue (*sc.* diaboli) suggestioni, quod penitentiam deberetis dimittere propter pudorem, quia non deberes reuelare coram presbitero tuum pecatum, sit quantumcumque graue et horridum szkaradny *ca* 1500 *JA* X 383.

2. '*prostacki, nieokrzesany, rudis, inurbanus, illiberalis, multus*': Quanto maiorem se reputavit (*sc.* Lucifer) et alciorem, tanto viliorem, grubego, skaradn⟨e⟩go superbia eum deiecit *ca* 1500 *JA* X 383.

(Szkarado) Skarado '*haniebnie, niehonorowo, turpiter, inhoneste*': Ecce dies oritur... duelli, stant pugiles,... est equiti fedum, *gl.* turpe est verecundum skarado yest, quod stet, *gl.* vt pauset, et pugnet arator 1466 *R* XXII 17.

(Szkaradość) Skaradość, Skarzadość *formy*: *n. sg.* skaradość XV *med. GlWroc* 98v, *BZ* Ex 20, 26, *ca* 1500 *JA* X 383, *Rozm* 148; skarzadość *MW* gl. 68; ~ *g. sg.* skaradości *BZ* Lev 20, 19, 1466 *R* XXII 24, *Rozm* 153; ~ *ac. sg.* skaradość *BZ* Lev 20, 17, 1466 *R* XXII 20; ~ *n.* a. *ac. pl.* skaradości 1466 *R* XXII 25.

Znaczenia: **1.** '*brud, nieczystość, plama, sordes, macula*': Consuetudo est, homines volentes ire ad magnum dominum et secum in mensa sedere, ornant et lauant se, ne videantur aliqua skaradoscz albo macały (*leg.* makuły) in eis, que offendant oculos domini *ca* 1500 *JA* X 383.

2. '*deformacja członków ciała, deformitas corporis*': Bo kazdemv szye myl pokazał (*sc.* Jesus)..., bovym bylo yego przyrodzenye tako okraszylo..., ysch v nym nye bylo nyyednego pobrudzenya any zadna skaradoscz (quod in ipso macula nulla feditatis inveniri potuit seu deformitatis) *Rozm* 148; Rącze byly nadobne..., any yedney skaradoscz ny myały (deforme nil habentes) *ib.* 153.

3. '*to co budzi odrazę moralną, brzydota moralna, quod odio est, turpitudo*': Tanta est enim turpitudo, scaradoscz, luxurie, quod nec demones possunt aspicere XV *med. GlWroc* 98v; Gorgonee, *gl.* turpitudinis difformitatis skaradosczy, labiis forma resultat, *gl.* id est redundat, procedit, emergit, ab his *gl.* Iudeis 1466 *R* XXII 24; Gens infronita, *gl.* indomite populе Iudeice, scelerum contagia, *gl.* polluciones, maculas, skaradosczy, vita! *ib.* 25; Skarzadoscz turpitudo *MW* gl. 68; ~ '*zły postępek, grzech, malum facinus, peccatum*': Nam cor delusum, viciorum dum capit vsum, ffit sibi ceu proprium, quod colit, sc. pecatum facit, obprobrium, *gl.* pecatum scaradoscz 1466 *R* XXII 20.

4. '*nagość, wstydliwe części ciała, nuditas, pudenda*': Nye wstøpysz po wschodzech ku oltarzu memu, abi nye bila yawna skaradoszcz (turpitudo) twa *BZ* Ex 20, 26; Ktos-bi-kole poyøl szostrø *swyø... a opatrzilbi gaynbø gey, a ona opatrzilabi ganbø bratowø..., zabita bødzeta oba..., przeto zesta swø skaradoscz (turpitudinem suam) sobye wzyavila *BZ* Lev 20, 17; Skaradosczi (turpitudinem) mamki twey a czotki nye otkriway *ib.* 20, 19.

(Szkarady) Skarady, Skarcdy, Skarzady *formy*: *n. sg. m.* skarady *ca* 1450 *PF* IV 569; *f.* skarada *Sul* 21. 48, *De morte* w. 40; ~ *g. sg. m.* skaradego *De morte* w. 27; *f.* skarade *Rozm* 153; ~ *ac. sg. m.* skarady *De morte* w. 43, *BZ* Lev 20, 12; skaradego *Rozm* 836; *neutr.* skarade

Sul 16; ~ *l. sg. m.* (o) skaradem 1466 *R* XXII 16; ~ *n. pl. f.* skarade *Dział* 39; *neutr.* skarede 1466 *R* XXII 18; ~ *ac. pl. neutr.* skarada *Sul* 64; ~ *i. pl. neutr.* skaradymi *Sul* 46.

Comparat. n. sg. m. skaradszy *Rozm* 746. 841; skarzedszy *Rozm* 667.

Znaczenia: **1.** '*brzydki, wstrętny, budzący odrazę fizyczną lub moralną, foedus, taeter, turpis*': Quod abhominale est uidendum *scarzzady XV *p. pr. R* XXII 335; Simea de turpi, *gl.* de vili, queritur nate o skaradem vskarzą szą ogonye 1466 *ib.* 16; Abhominabilis scarady *ca* 1450 *PF* IV 569; Ktos bi spal sz nyewyastø swø, oba vmrzeta, boszta grzech skaradi (scelus) vcinila *BZ* Lev 20, 12; Wsrzal (*sc.* Polikarpusz) czlovyeka nagyego, przyrodzenya nyevyeszczyego, obraszą vyelmy skaradego *De morte* w. 27; Gola glowa, przykra mowa, sze phszech stron skarada postawa *ib.* w. 40; Myszthrz, vydzacz obrasz skarady, zolthe oczy, zyuoth blady, groszno szya thego przelaknal *ib.* w. 43; Byly rącze yego dobrze czyalem *przykrety, any yedney zyly skarade bylo tamo baczycz (in illis nulle venule deformiter turgebant) *Rozm* 153; Przyvyedly Iesucrista zvyązanego do Annascha napyervey, nye przeto ysch byl byskupem tego lata, ale starschy y ve zglobye skarzelszy (*pro* skarzedszy) *ib.* 667; Tego nynye vyodą do Pylata, yest skaradschy, trądovatego obiycza *ib.* 746; Takoz natychmyasth przed vschytkyem lyvdem tako skaradego, tako vplvanego, nądzno koronovanego kazal vkazacz *ib.* 836; Bocz on byl przesvyedlszy sloncza, a tenczy yest trądovathy, vschytkych skaradschy *ib.* 841; ~ Ysze skarada yest cząscz (turpis est pars, *Dział* 8: zly gest czlowiek), yasz szą sz swym pospolstwem nye szgadza, wstawyami *Sul* 21; Repetens que vetat omnipotens et scrophe ritu, que, *gl.* sc. facta, putrida, *gl.* sordida skarede, sunt, repetitum facta, *gl.* pecata, miser recolo 1466 *R* XXII 18.

2. '*niezwykle ciężki, bardzo przykry, gravissimus, molestissimus*': Za rani kmyeczee alybo wyelke skarade vbycze (enormi percussione) czirzpyącemv dwye cząnsczy a trzeczya szandowy... ma bicz daana *Sul* 16.

3. '*uwłaczający czci, obraźliwy, contumeliosus*': Paknyąlibi ktho... swego dlvzebnyka... ⟨o⟩ pyenyądze... przykro vpomynal, alybo skaradymi slowy (cum verbis turpibus) przeklynal *Sul* 46; Isze wszisthka szaradnoscz slow o (*pro* a ?) skaradą mową (omnis scurrilitas verborum et turpiloquium, *Dział* 39: skarade mowy) kv szwarv ludzy pobvdzayącz v czsnothlivych lvdzy dostoynye ma bycz wyarowana *Sul* 48; Aby ktho skarada slowa (turpia, *Dział* 49: gdyby layal abo zla slowa mowyl) przeth nym komv movyl, vyną... zaplaczicz ma *Sul* 64.

(Szkaradzenie) Skaradzenie '*oszpecenie, skaza, brzydota, deformitas, turpitudo*': In regno eterno sunt vita sine morte..., pulcritudo sine deformitate scaradzena XV *med. GlWroc* 50v.

(Szkaradzić) Skaradzić *formy*: *praes. ind. 2. sg.* skaradzisz 1466 *R* XXII 15; *3. sg.* skaradzi XV *p. pr. Zab* 519, XV *ex. MPKJ* II 326; ~ *part. praes. act. adv.* skaradząc XV *p. post. PF* I 201; ~ *inf.* skaradzić XV *ex. MPKJ* II 326.

Znaczenia: **1.** '*brudzić, zanieczyszczać, contaminare, inquinare, spurcare*': Deformat et defedat skaradzy, skrudzi XV *p. pr. Zab* 519; Tu, *gl.* sc. musca, fedas, *gl.* maculas scaradzysz, omnia tactu 1466 *R* XXII 15; ~ *przenośnie*: Ergo honoremus nos, non deturpantes, nye *scaraczącz szą, peccatis turpibus XV *p. post. PF* I 201.

2. '*oszpecać, czynić brzydkim, odpychającym, turpem, foedum reddere*': Lepra hominem deformat, zadzy, szkaradzy, in facie,... et omnes sensus corporis debilitat XV *ex. MPKJ* II 326.

3. '*lekceważyć, nisko cenić, contemnere, despicere, parvi aestimare*': Homo, attende, quantum valeas,... noli te ipsum vilipendere, skaradzycz, quia Xpus pro te satis effundit sanguinem XV *ex. MPKJ* II 326.

Cf. **Oszkaradzić, Uszkaradzić, Oszkarzedzony**

(Szklanica) Śklenica '*naczynie szklane bez ucha, duża szklanka, poculum vitreum*': Szclenycza vitra 1437 *PF* V 16; Odzenye czclnee a smyanye vstnee vkazviø, czso w sierczv yest, yako we skłenyczy wszistko widzeecz *Gloger*.

(Szklanny) Śklanny '*zrobiony ze szkła, e vitro confectus*': Banye sk⟨l⟩anne phialas (parabis et acetabula ac phialas Ex 25, 29) 1471 *MPKJ* V 17.

(Szklarczyk) Śklarczyk '*syn a. uczeń szklarza, filius vel discipulus vitrarii*': Mathis sklarczik 1479 *CracArt* nr 750; Martinus... fideiussit Johannem sklarczik statuere 1480 *ib.* nr 769. ~ *Może już nomen proprium.*

(Szklarz) Śćklarz, Śklarz '*rzemieślnik obrabiający szkło a. wytwarzający szkło, opifex, qui varias res e vitro vel ipsum vitrum conficit*': Vitrifici al. *sczarlrzs 1418—75 *Zab* 512; Sczklarz vitriator *ca* 1500 *Erz* 92; ~ *może już nomen proprium*: Martinus szclarz 1425 *KsNWarsz* I nr 62; Jan sclars 1449 *LibIur* nr 5835, *sim.* 1471 *ib.* nr 7344; Albertus, aurifaber, resignavit bona ipsius voluntate ortum suum, in acie penes Martinum sklarz prope fornacem cimenti 1494 *KsRStWarsz* I nr 225; Mathis sklars 1496

CracArt nr 1264, *sim.* 1496 *Liblur* nr 8803, 1499 *AGZ* XV 384. 385.

(Szklarzowa) Śklarzowa '*żona szklarza, uxor vitrarii*': Margaretha szklarzowa 1483 *KsN-Warsz* I nr 971, *sim. ib.*; Margaretha coniunx szklarzowa *ib.* nr 972.

(Szkło) Śćkło, Śkło '*vitrum*': Sczlo vitrum 1472 *Rost* nr 1129; S. Benedictus signavit ⟨signo⟩ sancte crucis, statim illud vitrum, *scyecle, fractum est *ca* 1500 *JARp* X 216v; Yako promyen słoneczny przechodzy sczklo (*SKJ* V 259: sicut radius solis vitrum penetrat sklo przechodzy) a ono szye nye przełomy, takyesch zyvoth dzyevyczy nye yest porvschon w rodzenyv yey plodv vyelyebnego *Rozm* 65.

Szkoda *formy*: *n. sg.* szkoda 1391 *HubeZb* 64, *Fl* 48, 13, *ca* 1420 *WokTryd* nr 347, *etc.*; ~ *g. sg.* szkody 1388 *Pozn* nr 41. 48, 1389 *ib.* nr 70, *etc. etc.*; ~ *d. sg.* szkodzie 1435 *Pozn* nr 1652, *BZ* Ex 21, 22, *Rozm* 140; ~ *ac. sg.* szkodę 1387 *Pozn* nr 24. 33, 1398 *ib.* nr 382, *etc. etc.*; ~ *i. sg.* szkodą 1396 *Pozn* nr 193, 1400 *ib.* nr 419, 1405 *Kościan* nr 270, *etc.*; ~ *l. sg.* (na) szkodzie 1406 *HubeZb* 85, 1408 *Kal* nr 292, 1417 *Pyzdr* nr 484, *etc. etc.*; ~ *n. pl.* szkody *Fl* i *Pul* 114, 3; ~ *g. pl.* szkod 1397 *Leksz* II nr 1071, 1404 *Kościan* nr 214, 1418 *Kal* nr 644, *etc.*; ~ *d. pl.* szkodam *Dział* 64; ~ *ac. pl.* szkody 1398 *Pozn* nr 393, 1429 *Kościan* nr 1371, *Sul* 31, *etc.*; ~ *l. pl.* (w) szkodach XV *med. SKJ* I 66, 1417 *GórsJaz* 282.

Znaczenia: **1.** '*utrata istniejącej lub spodziewanej wartości materialnej lub moralnej, ubytek wartości mienia, narażenie na zbędny wydatek, pomniejszenie wartości czegoś, strata, uszczerbek, aliquam rem amittendi actus, damnum, detrimentum, iactura, pretium alicuius rei imminutum, sumptus supervacuus*': Jaco Voczech vczinil Janoui za *dzensacz g⟨rzywien⟩ skodi 1388 *Pozn* nr 41, *sim. ib.* nr 48, 1393 *ib.* nr 140, 1395 *Kościan* nr 28, *etc.*; Esz... wczinil Mathias scody C grziwen w rolach, w gayach i w lacach, i w dzedzine Prandocze 1398 *StPPP* VIII nr 6389, *sim.* 1405 *SKJ* III 196; Isz Dobeslaf posłal *dzewe, niszli *stkodø vczinil Staszek 1393 *Pozn* nr 145, *sim. ib.*; Ysz tako vele scodi iaco osmdzeszant krziwen 1399 *ib.* nr 410; Czso my sze koly schkody stalo, to my sze ot Ramsza stalo 1400 *Kościan* nr 151, *sim. ib.* nr 152; Yaco mi Chwalisław wszøl imena, czo mi czini griwnø *sczodi 1401 *Kal* nr 20; Yaco cszo gal pan Dobrogost..., to gal ne na skodą any na sle pana Dzeczrichowo 1419 *Pozn* nr 977; Skoda dampnum *ca* 1420 *WokTryd* nr 347; Skodą iacturam *ca* 1428 *PF* I 489; *Sgoda dispendium *ib.*, *sim.* 1437 *Wisl* nr 228 s. 86; Skody noxia *ca* 1428 *PF* I 493; Nye rzeklyem mv, ysze pozow myc o thy scody, a ya chczą thobye wysznacz thy scody 1429 *Kościan* nr 1371; Jako dla szedmy grzywen nyezaplaczenya gem scodzen pyandz grzywen scod *ib.* nr 1377; Jacosz pan starosta zalowal oth krolya, yszebych ya wnosl pyenyądze falschowne w gego myasto Poznan, chczancz scaszycz... monetha krolewską y corvnye ku scodzye 1435 *Pozn* nr 1652; O skodzye daney *Sul* 12; Ysze sz lacznosczy zapysanya alybo zastawy na wyelge skody (*Dział* 64: kv wyelgym schkodam) lvdze przychodzą (ad magna damna homines deveniunt) *Sul* 71; Rąkoymya tegodla nyc ma do gospody w zalogą wyechacz alybo ktore skody czynycz (aut aliqua damna facere, *Dział* 64: nye ma gemv stacz na schkodze any na sskasye) nye zaplaczonemv ve skazą *ib.*; Yaczyem [skodi] wszitky skodi napelnyal (damnum omne reddebam) *BZ* Gen 31, 39; Nye ma o to czyrpyecz szmąthku any szkody (nullam impetitionem pati) *OrtOssol* 56, 4, *sim. OrtMac* 71; Przetosmy w tey schtucze Gydzikowy sskazaly przyssyądz na swą schkodą *Dział* 35; O szkodze pyenyąszney *ib.* 43, *sim. ib.* 44; ⟨U⟩stawyczne pospolstwo czyny czastokrocz rostargnyenye, w ktoremsze to bracza... na gnyew abo na swar czastokrocz przychodzą a tako w szkoda vpadayą (ad rancores seu lites... provocantur) *ib.* 44; Hec duo damna queror, *gl.* ista dua pericula tey dwoge skody pokladam zalobłyvye 1466 *R* XXII 16; Detrimentum nyedostatek al. skody (Ecclus 20, 9) 1471 *MPKJRp* V 35v; Trawyenye a szwadzby kosthowne skoda bez vzythka (nuptiae sumptuosae damnum sine honore conferunt) XV *p. post. R* I s. XXXIX; Detrimentum, id est damnum, iactura, diminutio skodą, vmnyeyschenye *ca* 1500 *Erz* 107; Przeto tym chczyal (*sc.* Judasz) yego skodą napelnycz (recompensare unguenti perditionem) *Rozm* 444; ~ brać, cir(z)pieć, mieć, podjąć, popaść, wziąć szkodę '*ponosić stratę, detrimentum accipere*': Czso mi Jacuss ne zaplacil penandzi, tego mam szkodø secznacze grziuen 1398 *Pozn* nr 382, *sim.* 1399 *Kościan* nr 133, *etc.*; Czso mi Sandziuogius szapust szapouedzal, tego mam dzesandz grziwen scodi 1389 *Pozn* nr 70, *sim.* 1391 *ib.* nr 290. 291, *etc.*; Niszly mi Dobeslaf zaplaczil 10 1/2 grziwen, o tom popadl dwadzescze grziwen scodi 1396 *ib.* nr 315, *sim.* 1399 *Kościan* nr 118; Yacosmi posli bili ote dw Woyczechu do Przesprawa..., ysbichomu (*leg.* iżbychom mu) wsdali dzedzinø, o yes ony popadli scodø 1397 *Leksz* II nr 1065; Jaco czso Mico-

lay... wzøl skodi czterdzeszcy a sto y dwe grziwne 1411 *Kal* nr 512; Jako ya ne ⟨w⟩szął Yanowa kona s kolu na yego lancze... any ode me skody ma 1425 *ZapWarsz* nr 111; Yssze dla *nyewiczlanya *langvw... pan Micolay... sto grziwen scody podyal y ma 1428 *Kościan* nr 1333; Mymo tho, ysze... vbodzi wyelkee skodi a vczą-szenye rosmagyte czyrzpyą (plurima damna... patiuntur) *Sul* 31, *sim. Dział* 19; Z roskoszy celesthnych *szczodą vyelka byerze czlowyek his enim epulis tota damnificatur hominis substantia XV *med. R* XXV 155; ~ stać za szkodą *'szkodzić, usiłować szkodzić, nocere, detrimentum temptare'*: Jakom Petroui ne sdzil *trzirich koni... ani gemu o to nigdi za *schodø stal 1396 *Pozn* nr 193; Iaco czsom slal po Benaka w they drodze, ne staleszmu (*leg.* stałeśm mu) za szkodø 1400 *ib.* nr 419; Czso Wøcencewi kon sdechl, sa tom mu ya za szcodø ne stal 1405 *Kościan* nr 270, *sim.* 1423 *Kal* nr 680, *etc.*; ~ ~ *'uszkodzenie ciała, rany, violatio corporis, vulnera'*: Lucerna enim corporis tui est oculus tuus et idcirco cum si clauseris, statim offendiculis, *gl.* nocumentis, obstaculis, obicibus skodam⟨i⟩, obrazenim, dirrutus, in tenebris confunderis 1436 *R* XXIII 276; Tedi sądza... bydlo... kromye szkodi y obraszenya (integraliter et ex toto, *Sul* 31: czało a s pełna) ma wroczycz *Dział* 19; Teedy my seznawszy, ysze gygra nye ma bycz ze szkodą (*Sul* 51: esz gygra nye myałabi szą sczągnącz kv kthoremv vraszenyv alybo vraszv), skazalysmy Andrzeyowy dosycz vczynycz za rany *ib.* 43; ~ koń w szkodach *'koń dotknięty jakąś chorobą, niesprawny, equus morbo quodam affectus, vitiosus' (?)*: Kon gnyady strzelczy przedny, swkodach (*pro* w skodach?) 1471 *GorsJaz* 282; ~ ~ *(o szkodzie moralnej, de iactura morali)*: Ta droga gich szszcoda (scandalum, *Pul*: zły przykład) gim *Fl* 48, 13; Przeciwo sinowi macerze twoiey kladl ies szkodø (scandalum, *Pul*: zły przykład) *Fl* 49, 21; Bødz stol gich przed nymi w sidlo y w odplaty, y we szcodø (in scandalum, *Pul*: w pogorszenye) *Fl* 68, 27; Na skodą in malum (divitiae conservatae in malum domini sui Eccles 5, 12) 1471 *MPKJ* V 71.

2. *'zniszczenie (w polu, w lesie itp.), vastatio (in campo, silva, sim.)'*: Yako Wavrzeni⟨e⟩cz vczynyl mne scodø f gagech y f szytach yako dzeschencz grziwen 1399 *Kościan* nr 120, *sim.* 1427 *ib.* nr 1182, *etc.*; Iako Boguslaw wczinil mi w mich wzithczech szkodi iako dwadzeszcza grziwen 1399 *Pozn* nr 374, *sim.* 1407 *Kal* nr 273, *etc.*; Iaco ludze Micolagewi... pasø lanky, zito... y czinø mu scodø 1401 *Pozn* nr 515; Jakom ja nye pocyął łąnky Pyotrowy any mv skody vczinił za polthorj copy 1450 *ZapWarsz* nr 948; Aczbi kto vraszyl rolyø... a puszczylby dobitczøø swe, abi spasl czudze,... za szkodø (pro damni aestimatione)... maa nawroczycz *BZ* Ex 22, 5; ⟨P⟩odług pysma swiatego czynyączy schkodą na polv, rzeczeny tesz są zlodzeye *Dział* 39.

3. *'miejsce, gdzie uczyniono szkodę, locus, ubi detrimentum factum est'*: Iaco czso wszønl Mscziwuy *Maczeowy, *ta wszanl na swey szkodze 1406 *HubeZb* 85; Jaco Grzegorz... ⟨br⟩al swa czasza, czso ya w swe szcodze sa⟨jął⟩ 1408 *Kal* nr 292; Ysz czso zayøl Pyotr..., tho iest zayøl we szkodze w owsze 1417 *Pyzdr* nr 484, *sim.* 1419 *ib.* nr 601, *etc.*; Yaco czom wszal we skodze, a on yedze przesz sitho y przes lanką 1433 *ib.* nr 1081; Czssom gy zbyl, thom gy zbyl, zhe my bronyl bidla zayancz na moyey shkodze 1457 *ZapWarsz* nr 1057, *sim.* 1449 *AKPr* II 360, *etc.*; Jakom ja Falkovy nye vibyl bidła z obori se shkody zayanthego 1457 *ZapWarsz* nr 1060, *sim.* 1474 *ib.* nr 1429, *etc.*; Jakom ja nye ogłyadał skody na gymyenyv, s kthorego Mykolay zayał bydlo kmyeczy... any mya do szkody wabył 1489 *ib.* nr 1643.

4. *'wynagrodzenie uczynionej szkody, odszkodowanie, damni sarciendi actus, remuneratio'*: Jaco Przedsława Vitowi Gorzuchowo v opekane iemu dała a slubiła gi se wsitkich scod yagcz (*pro* zagcz, *leg.* zajć) 1397 *Leksz* II nr 1071; Czosmi ge gednali, tosmi ge gednali o czwartø czøscz Gowarzewa, ale ni o gedni gine szkodi 1398 *Pozn* nr 393; Iz to swatczimi tey scodi, czosz Jacusska zalował, tey gest scodi na Stanimirza dobił 1400 *ib.* nr 425; Jacom bił poslem ot Pasca do Seepana o tho, bi ne placził scodi, aliszby na nym prawem dobito 1412 *Kal* nr 387; Yako szye cupya roskayała Przemiłem, a nye panem Janem, tegodla, ysz gego myeszczanyna nye chczał scody prosno puszczicz 1420 *Pyzdr* nr 668; Yakom sye nye *zøbwyøsował szadnich szcod płaczycz... Mancarzewy 1424 *ib.* nr 756, *sim. ib.* nr 757, 1433 *ib.* nr 1083; Yakom ya tobye nye rzekł za szą y sza Yandrzeya vlszicz scodi 1437 *ib.* nr 1142; Uraszylbi ktori szonø czyøszkøø..., poddan bødze szkodze (subiacebit damno), kako wyelye szødałbi møøsz nyewyasti *BZ* Ex 21, 22; Przekonan sadownye schkoda (damnum) ma zaplaczycz *Dział* 56; Barbara... condemnavit... Petrum... LX marcas dampni al. skodi iure acquisitis al. pravem przeparthey 1464 *AGZ* XVI 18, *sim. ib.*; Jeslizebi on plinączi... naprawilby... on jasz, ktori skazil,... thedi bądzye wolien od płaczenya they

skody (in praedictis poenis... erit liber) 1498 *MacPraw* VI 275; ~ ręczyć, rzec, ślubić, ślubować za szkodę *'ręczyć, przyrzekać odszkodowanie, remunerationem promittere'*: Jacosm ne slubowal Jacuboui za skoda 1387 *Pozn* nr 24; ⟨Ja⟩com przi tem bil, gdze Jaszek slubil ⟨W⟩oczechoui sza szcoda *ib.* nr 33, *sim.* 1393 *ib.* nr 170; Iaco Przibek ne raczil Hancze za scodø 1391 *ib.* nr 262, *sim.* 1396 *ib.* nr 311, *etc.*; Jaco Sczepan ne slubouał Piotraszewi za zito, za scoda 1397 *ib.* nr 333; Yakom ne rzeklą sza szkoda Derszla⟨wo⟩wy any za kon..., any mu go rzekla szaplaczycz 1428 *Kal* nr 738; Jacom ya Woydkowi ne kasal ranczicz szcody ani są szapisovacz 1440 *Czrs* s. LXXXII; ~ wyprawić ze szkody, otc, ze szkod *'uwolnić od kosztów, zapobiec dodatkowym kosztom, sumptibus liberare, aliis sumptibus occurrere'*: Jacom przi tem *bili, kedi Swantoslaw... za Yana... ranczil za vini zødoui, a on gy slubil ote wszech szcod viprawicz 1404 *Kościan* nr 214, *sim.* 1418 *Kal* nr 644; Jaco ge Wanczencz wyprawil *Potrkew list se skodi, *geddi gi Potrek obeslal 1416 *Pozn* nr 910; Jacom szą ya nye zamowyl Maczkowi... ze szcoth wyprawicz ot tego gystego Sygmuntha 1427 *Kościan* nr 1289.

5. *'kara umowna, odszkodowanie za niewywiązanie się z umowy, wynosząca zwykle drugie tyle wartości głównego roszczenia procesowego, pecunia pro pactione non servata solvenda, saepissime is, qui causam perdidit, duplam solvebat'*: Iaco me Janussz slal do Kelcza, bi prziyal cu zaplacze, doyød sse scoda ne stala 1391 *HubeZb* 64; Jako Zegotha ne poddal sø Maczeyevi ni pod yednø skodø 1391 *Pozn* nr 288, *sim.* 1403 *Piek* VI 179; Iakom przi tim bil, isze (*leg.* iż sie) Przibislaf podal scodi placzicz Szidom sa Falkana 1393 *Kościan* nr 59; Czo Jan dobil na Czewlegw septem marcas, o to ne wszøl nigedne *sczody 1394 *ib.* nr 7; Kedi mu... scladam moy kon, a uon zaplaczena ne chczal wzøcz, a w tem-[m]em wzøl pøcz grziwen *sczodi 1396 *ib.* nr 82; Iaco Boguchna ne podala sø we szkodø in duabus marcis 1401 *Pozn* nr 493; Ysze Voczech wranczil Naslawa do Micolaya... in decem marcis a s tego gy slubil vipravicz przese szkodi 1403 *ib.* nr 821; Jakom ne podal Yandrzycha ot Golskego viprawicz de decem marcis pecunie principalis pode szkodą 1419 *Kościan* nr 736; Yako o ty penądze, ktorem wysnął przed szadem Januschewy..., brat moy... ne podal scha yest pode skoda 1425 *Pozn* nr 1195; Jaco mnye Falislaw myal zapisacz pyacz copp na Godi zaplaczicz pode szcodø 1428 *ZapWarsz* nr 2895; ~ Jako Potrasz Margorzacze saplaczyl ysczynø y scodø 1396 *Pozn* nr 308; Bogufał Brzanczcowy kazal za ssya ranczicz sex marcas ysczini a sex *schodi 1399 *StPPP* VIII nr 8641; Czo Potr szalowal na Szircowskego o szedm grziwen ysczini a o szcodø niczs 1401 *Kal* nr 15; Yako czszom dobyl na Thomyslawe..., tegom szkodzen lychwø y skodø yako trzista y dwadzescza grzywen 1411 *Pozn* nr 831; Si... Velislaus... Boguphaelem non exliberaverit ex... penis,... tunc Velislaus Bogufali tenebitur teless skodi yako ysczyny 1417 *Czrs* 183, *sim.* 1446 *Pozn* nr 1639. 1641; Ysze Jadam wyprawil Lutka se wszys⟨t⟩kych dlugow y se szcod, w ktore gest szye Lutek sany zawyodl w yego opyekanyv 1418 *Kal* nr 644; Jaco dla nyezaplaczena *gzyczini... scodzenem XXXX *grzywin scody 1424 *Kościan* nr 1218; Poziczacz albo iszczyecz ma wzyancz za schkodąn tako wyele, ilko giszczisni, a nye vyanczcy *Sul* 102.

6. *'niebezpieczeństwo, periculum'*: Skody pekelne (pericula inferni) nalezl (*pro* nalazły) sø mne *Fl* 114, 3, *sim. Pul*; Aby lvdze thaczy nye vpadaly we szskodą zywotha vbogego (*pro* oboyego, ne in periculum incidant vitae utriusque) *Sul* 53; In itineribus sepe, periculis fluminum, w szkodach wylanya,... periculis ex genere, w szkodach od szwoych,... periculis in ciuitate w szkodach od poszpolstwa w myescze (II Cor 11, 26) XV *med. SKJ* I 66; Bo pan bog wasz... viswoli wasz ze scodi (de periculo) *BZ* Deut 20, 4; Bancz to stary albo mlody, szątłny nye vdze szmyertelney skody *De morte* w. 12; Raczi dacz, abi w ten dzen... ku zadnemu nye sklonilibiszmi se szmiertelnemu grzechowi, any ktorą wbyeglibiszmi szkodą smierczi *MW* 13a; Szwyąthy Mychalye archangyele, obron mye w skodzye (in periculo), bych nye zgynala w dzyeny szadny *Naw* 184; Acz szye vprzespyeczasz,... na skodą szye szam wydawasz (periculo te exponis) XV *p. post. R* I s. XLI; Zapravdą ta tvoya navka... przyvyedzye czye kv vyelykey skodzye (tibi periculum maximum inducet) *Rozm* 140.

Szkodliwie *'ze szkodą dla kogoś, źle, nocenter, male'*: Do nyekthorey wszi czandzacze przystanpywszi skodlywye (damnabiliter) a czą̨stokrocz... przes wyni pana they wszy..., dopusczaacz szą wyelkego szmyeyą̨ drapyeszstwa *Sul* 31; Gysz (*sc.* jigracze kostek) obykły pyane... s pyenądzy... y s dzedzyn oblvpycz, klopothacz a szkodlywye oddalycz (cribrare, exspoliare et damnose ammovere) *Sul* 45; Exsequi dobrze spelnycz, insequi schkodlywye XV *ex. PF* V 21.

Szkodliwy *formy*: *n. sg. m.* szkodliwy *Gn* gl. 78b, *ca* 1420 *R* XXIV 85. XV *p. post. R* XXV

174; *f.* szkodliwa 1437 *Wisł* nr 228 s. 86; *neutr.* szkodliwo XV *p. post. PFRp* III 291; szkodliwe *Rozm* 693; ~ *g. sg. f.* szkodliwej XV *med. RRp* XXIII 279, *Naw* 184; *neutr.* szkodliwego 1444 *R* XXIII 304; ~ *d. sg. m.* szkodliwemu *Sul* 103; ~ *ac. sg. f.* szkodliwą 1456 *ZabUPozn* 115; *neutr.* szkodliwe *MW* 33a; ~ *n. pl.* szkodliwe XV *p. post. R* XXV 181; ~ *g. pl. m.* szkodliwych 1444 *R* XXIII 306.

Znaczenie: 'przynoszący szkodę, zły, niepożądany, zgubny, groźny, nocens, malus, exitialis, minax': Prima est veniale peccatum, que priuat et separat hominem celesti regno... Hec macula multo nociuior est a tency gest kalsdemu clouekoui barso skodliui *Gn* gl. 78b; Ideo status peccatricis anime est periculosissimus, szcodliwi, quia habet in se wlnera latencia nec querit medicum *ca* 1420 *R* XXIV 85; Scodliua discriminosa 1437 *Wisł* nr 228 s. 86; Yablka skodliuego vkanschenim pomi noxialis morsu 1444 *R* XXIII 304; Zlich (*leg.* z złych) duchow schkodliuich de spiritibus sepe nocentibus *ib.* 306; Tegodlya themu obiczayovi schkodlywemu (consuetudini periculosae) przeczywycz syąn ząndayąncz... vstawylismi *Sul* 103; Nocentis, *gł.* noc⟨i⟩ue szkodliwey, calliditatis XV *med. RRp* XXIII 279; Aliqui enim faciunt penitenciam semiplenam, nyepełną, aliqui perniciosam scodliwą 1456 *ZabUPozn* 115; Boze..., oddal zapalenye skodliwe (aufer calorem noxium), raczi dacz zdrowie czieleszne *MW* 33a; Czyebye prosch a..., aby mye wyrwal od skodlywey szmyerczy (a periculo mortis) *Naw* 184; Potus aque sumptus sit edenti valde nociws bywa szkodlywo XV *p. post. PFRp* III 291; Sic recte iste mundus est periculosus skodlyvy XV *p. post. R* XXV 174; In nouissimis temporibus erunt tempora periculosa skodlyve *ib.* 181; O kako skodlyv[y]e yest dostoynemv czlovyeku ⟨pospolstwo⟩ zlych ludzy a navyączey złych nyevyast! *Rozm* 693.

Szkodnik 'ten co wyrządza szkodę, krzywdę, qui nocet, iniuriam infert': Swyeczschczi, mayącz gymyenye, swą wolą na pomstach schkodnycow swich a nyeprziaczol kladą XV *med. R* XXII 237; Gdy szye blyzą ku mnye szkodnyczy (nocentes, *Fl*: zawadcze), aby yedly myęso moye *Psł* 26, 3, *sim.* 1461—7 *Serm* 151r; ~ Iakokole dvchownego prawa vstawyenye szkodnyky rolne (depopulationes agrorum, *Dział* 39: czynyączy schkodą na polv) barso w zawyszczy yma *Sul* 48; Pana tego, s gegosz domv vyszly szą thaczy polny skodnyczy (depopulationes), w vyny rzeczone pyącznadzeszła skazvgemy nam przepasz *ib.*

Szkodno 'ze szkodą dla kogoś, nocenter': Matthias debet sibi (*sc.* Laurentio) dare terram capere ad piscinam, ubi sibi (*sc.* Matthiae) non esset nocivum al. szkodno (1450) 1581—4 *DokMp* III 367.

Szkodny *formy*: *n. sg. m.* szkodzien 1402 *Kal* nr 58, 1402 *Pozn* nr 544, 1405 *Kościan* nr 262, *etc. etc.*; *f.* szkodna 1444 *Pyzdr* nr 1276, *Sul* 45, *Dział* 64, 1471 *MPKJ* V 6; ~ *g. sg. m.* szkodnego 1416 *Czrs* 97, *Sul* 74; *f.* szkodne 1415 *Kościan* nr 530; ~ *ac. sg. f.* szkodną *Sul* 50; ~ *n. pl.* szkodny 1426 *ZapWarsz* nr 189; *m.* szkodni 1420 *Kościan* nr 839, 1421 *Pozn* nr 1079, 1425 *ib.* nr 1204; szkodne 1410 *Kościan* nr 430; ~ *g. pl. f.* szkodnych 1427 *AKPr* VIIIa 167; ~ *ac. pl.* szkodne XV *p. post. AKPr* IV 451.

Znaczenia: **1.** 'przynoszący szkodę, nocens, damnosus': Aby skodna gygra kostek odrzvczona byla (ut noxius ludus taxillorum abiciatur)..., vstawyami *Sul* 45; Syn... acz galky gygrayącz... alybo kthorąkole gyną gygrą skodną stroyącz (ludum damnosum ludendo) nyeczso straczy..., skazvgemy, aby na gego cząscz bylo polyczono *Sul* 50; Kv othlozenyv szkodnego nalogv (ad abolendam damnosam consuetudinem)..., ysz zona po szmyrczy mąza... wszisthko gymyenye trzymala..., vstawyamy *Sul* 74; ⟨Z⟩ prawa boszego gest, ysz zloscz gednego nye ma bycz schkodna (non debeat obesse, *Sul* 70: nye ma skodzicz) drugemv *Dział* 64; Rubigo rdza, noxiws (*sc.* ros) roscha skodna (Prol) 1471 *MPKJ* V 6.

2. 'dotknięty szkodą, poszkodowany, qui detrimentum accepit': Yako Seccch Woyczechoui daual list, ale sø gego pysarzem rzecz roska (*pro* rosła 'rozszła') ani Woycech bil o tho *sczodzen 1402 *Kal* nr 58; Iaco czso Pachlerz mal wiczlycz dzedzinø..., tey mu ne wiczlil a tego yest scodzen cztirdzeszczi krziwen 1402 *Pozn* nr 544, *sim.* 1405 *Kościan* nr 262, *etc. etc.*; Yako czszom dobyl na Thomysławe..., tegom szkodzen lychwø y skodø yako trzista y dwadzeszcza grzywen 1411 *Pozn* nr 831; Jako... Swąchna y Kachna staly my za konskø skodą, tegom ja tam skodzen jako trszidzeszczy grziwen 1416 *Kościan* nr 603, *sim.* 1427 *ib.* nr 1279, *etc.*; Jaco czssosmy raczily za Micolaya..., gesmy scodny XI marcas 1420 *ib.* nr 839; Jaco o neszapłaczene penądzy dzesanczcy *grywen od pana Sczepana scodni tego drugą dzesancz grzywen 1421 *Pozn* nr 1079; Ize Dobrogost ne rzekl Jurcze o tha dwa konya: Ne badzesz skodzen 1424 *Kal* nr 894, *sim.* 1424 *Pozn* nr 1189; Yako o nezaplaczene penadzy rakoyemskych... sza *skothny *stø y scheczdzezanth grziwen

1425 *Pozn* nr 1204; Jako Sczepan myal dlusnykom zaplaczycz setm cop..., a ony skodny ne mali bycz dzeczy 1426 *ZapWarsz* nr 189; Ysze pan Mikolay szkodzen sztha grzivyen oth pana Jana... dla rankoyemszthwa 1437 *Pyzdr* nr 1157; Yakom ya szkodna decem marcas oth pana Pakosza..., ysze mego othcza... de centum marcis ne viprauil 1444 *ib.* nr 1276.

3. ʿ*dotyczący szkody, ad damnum pertinens*ʾ: pieniądze szkodne ʿ*pieniądze należne za szkodę, pecunia, quae pro damno sarciendo solvitur*ʾ: Czso Niczek szalowal na pana Santoczskego o pyenandze, ti sø penandze szcodne i platne 1410 *Kościan* nr 430; Yze czterdzeszcy grzywen possasnich, a ne skodnich any platowych Vochna... wnosla do Lubanyey 1427 *AKPr* VIIIa 167; ~ (list) szkodny ʿ*dokument stwierdzający poniesienie szkody, litterae, quibus detrimentum allatum comprobatur*ʾ: Jacom ya Sbroscowi ne rancził lista *szkothnego za Witha 1416 *Czrs* 97; De litteris compromissorialibus za skodne XV *p. post. AKPr* IV 451; ~ reż szkodna ʿ*zboże stanowiące odszkodowanie, frumentum, quo damnum sarcitur*ʾ: Jakom sze Sandziuoyewy ne zobyøzal oszmy czwerczen y vertela rszy skodne zaplaczicz 1415 *Kościan* nr 530.

Szkodować ʿ*wyrządzać szkodę, nocere*ʾ: A thak mya vyelle szkoduye (*sc.* dłużnik), gdzye myą vyedze... kv vyelkyemv nakladv y wyelkyey szkodzye XV *ex. SlArch* I pril. 23.

Szkodzić *formy*: *praes. ind. 1. sg.* szkodzę *De morte* w. 393; *3. sg.* szkodzi 1401 *Kal* nr 7. 31, 1407 *Kal* nr 205, *etc.*; *3. pl.* szkodzą *Słota* w. 89, XV *p. pr. R* XVI 340; ~ *imper. 2. sg.* szkodź XV *p. post. Kalużn* 285; ~ *part. praes. act. adv.* szkodząc 1438 *AGZ* XII 32. 36. 41, *etc.*; *adi. n. sg. m.* szkodzący 1437 *Wisl* nr 228 s. 88, 1466 *RRp* XXII 12; ~ *inf.* szkodzić 1405 *Kościan* nr 264, *ca* 1440 *R* XXV 220, *Sul* 70, *ca* 1455 *JA* XIV 492; ~ *praet. 3. sg. m.* szkodził 1428 *Kościan* nr 1345, *Błaż* 322, 1466 *RRp* XXII 20, 1500 *ZapWarsz* nr 1843; *3. pl. m.* szkodzili 1424 *Kościan* nr 1064; ~ *condit. 2. sg. m.* -by szkodził *BZ* Gen 21, 23; *3. sg. f.* by szkodziła *Sul* 53; *neutr.* by szkodziło 1401 *Kal* nr 34; *3. pl. m.* -by szkodzili *Sul* 46.

Znaczenia: **1.** ʿ*powodować stratę, przynosić uszczerbek, przynosić szkodę materialną lub moralną, krzywdzić, detrimentum afferre, nocere, iniuriam facere*ʾ: Yaco Voytek ne dobil swini na Potrowe szoni dzedzine, czo mu *sczodzi secz grziuen 1401 *Kal* nr 7; Czom vstal rok na pana Sandziwoga o yøtstwo, to mi *sczodi dzesøcz grziwen *ib.* nr 31; Czo na mi szalowala moga sostra, bich geg pobral geg røbi, czo bi gey *sczodzilo dzesøcz grziwen, tegom geg ne pobral *ib.* nr 34; O tho yeg ymene pobrano, sczo yeg *sczodzi Ij grzivni 1407 *Kal* nr 205; Oth nich (*sc.* esnych pań) wszytkø dobrocz mami..., i tocz szø sły, czszo gym skodzø *Słota* w. 89; Vzytheczno gest pospolythemv dobremv, abi poddany naszy spokoynye zzyły, abi nykomv szkodzyli (ut... nulli noceant, *Dział* 37; szkody nye czynyącz) *Sul* 46; Sz prawa bozego dzyrzą, ysz slosez genego drvghemv nye ma skodzicz (non debeat obesse, *Dział* 64: nye ma bycz schkodna) *Sul* 70; Potem sødza kazal ge w wyeliky oghen wmyotacz, gymsze oghen nyczs nye szkodził (extincto igne exierunt illaesae) *Błaż* 322; Przysyøszy my na swego boga, abi my nye skodzyl (ne noceas mihi) *BZ* Gen 21, 23; Obficere skodzycz, zanadzycz *ca* 1455 *JA* XIV 492; Obye stronye... na nas spvszczyli..., abysmy krom wszego sądv pravem gednym tako dvchownym yaco swieczskym nye szkodząc, podlvg naszey woley kv sstatkv przywiedly *Dział* 3; ⟨A⟩lyc ysz gygranye kostek wyele sprawyedływych y gynszych łyvdzy dobrych schłodzy y ganyby (depauperat et dehonestat) *ib.* 64; Wdowy⟨e⟩ y szyroczye nye sgodcz (viduae et pupillo non nocebitis Ex 22, 22) XV *p. post. Kalużn* 285; ~ Racz mø thy sobye napoycz, nedostatky vpokoycz, aby my czarth ne mogl *szkoczycz, twø myloszø racz tho strzodzycz *ca* 1440 *R* XXV 220; Arius, *gl.* ille hereticus,... ecclesie nocuit, *gl.* obfuit scodzyl, per mala, que docuit 1466 *RRp* XXII 20; ~ ʿ*przynosić uszczerbek zdrowiu, valetudini nocere*ʾ: Scodzaczi noxius 1437 *Wisl* nr 228 s. 88; Pocarmy *schodzą epule nocent (iam dulces epulae deliciaeque nocent) XV *p. pr. R* XVI 340; Sicque ob voluptates plerumque morbus incurritur, humane sanitatis et roboris peremptiws, *gl.* destructiws skodzączy 1466 *RRp* XXII 12; ~ duszy szkodzić ʿ*obciążać sumienie, conscientiam onerare*ʾ: Aczbysmy thszo *wcydly w[y] Mikolayowo, tho naszey duszy ne skodzy 1424 *Kal* nr 871; ~ (prawu) nie szkodzić ʿ*nie postępować wbrew czyjemuś prawu, legem alicuius non violare*ʾ: Andruschko tamquam actor... cum... Ihnath... tamquam reum receperunt ab hiis terminis ad alios terminos iuxta cittatoria pro hiis, que inter se habent, et iuxta librum et libri inscripcionem, iuri suo dampnum non facientes al. nye szkodzancz 1438 *AGZ* XII 32, *sim. ib.*, *sim. ib.* 36; Dorothea... recognovit, quod aput... Derslaum... *quinquagintas marcas... recepit super quartam partem Crzemchow et Obartin, iuri principaliori nil nociwi faciens al. nye szkodzancz *ib.* 41; Terminos inter

se habebunt, nichil cittatoriis perinpendentes al. skodzancz 1439 *ib.* 55.

2. szkodzić *kogoś, coś* '*niszczyć, destruere, violare, delere*': Jaco kedy nyeprzyeczele byezeli w zemya a [a] sskodzyly (*ib.*: osscodzycz) zemyą a kyedy pan Barthoss byezal za pogonem, a crol gy ostawyl myasto sszebye, tedy nye slal do domv pana Gila, aby byezal za nyeprzyaczelmy 1424 *Kościan* nr 1064; Yssze Dzerszek... s... Pyotrkem y sz gynszymy sbegy nye began (*pro* begal) na zemą kroleswstwa polszkego any gey zeg[e]l, any gey scodzyl 1428 *ib.* nr 1345; ~ Kaszdego w szyvocze skodzą *De morte* w. 393.

3. '*przeszkadzać, utrudniać, uniemożliwiać działanie, impedire, prohibere*': Jacom przi tem bil, kedi Potrek otpuszczil Thome przedacz dzedzinø... a w tem mu ne szcodzicz 1405 *Kościan* nr 264; Vstawyamy..., aby... bracza... w them dzale... staly... w mylczenyv, kv szandv nye pozywayącz, nyszlyby przyczyna sprawna byla obrzeczona, prze ktorą by gym dawnoscz nye skodzyla (propter quam sibi non obviet praescriptio) *Sul* 53; *Sczodzy obest XV *p. post. PF* III 290; Jsze Jan myal skazicz nysch⟨y⟩ mlin, *thory skodzyl vyschemv 1500 *ZapWarsz* nr 1843, *sim. ib.*

Cf. **Oszkodzić, Poszkodzić, Przeszkodzić, Uszkodzić, Zaszkodzić, Przeszkadzać, Przyszkadzać, Uszkadzać, Szkodować**

Szkodzien *cf.* **Szkodny**

Szkolnik '*nauczyciel elementarnej szkoły żydowskiej, pełniący równocześnie pewne funkcje pomocnicze w sądownictwie żydowskim, magister Iudaeorum scholae elementariae, qui etiam minister iudicum fuit*': Coram.. Dauid et Iacobo ac Pczolka et Mandel, schkolnyk, Iudeis de Leopoli 1447 *AGZ* XIV 245; Dauid... statim dixit: Domini, adiudicate michi super ea penam, quia me non debite citavit secundum ius meum, non schkolnykem, nolo sibi respondere 1448 *ib.* 270.

Szkolny '*pozostający w związku ze szkołą, ad scholam pertinens*': Skolne navky scolastice *ca* 1428 *PF* I 491; Gerit (*sc.* vicarius in Dwyekozy) curam animarum omnium scholarium ecclesiae Sandomiriensis... et propterea vulgato nomine appellatur plebanus scholae al. skolny pleban *DlLB* I 379; ~ szkolny mistrz '*nauczyciel, magister*': Schkolny mystrz scolasticus *ca* 1500 *Erz* 107; ~ ~ szkolny '*nauczyciel elementarnej szkoły żydowskiej, pełniący równocześnie pewne funkcje pomocnicze w sądownictwie żydowskim, magister Iudaeorum schola elementariae, qui etiam minister iudicum fuit*': Ita debet fieri iuramentum Iudeorum..., et hoc debet mandare ministerialis vel szkolny XV *ex. AKPr* V 100; Iudex ipsorum Iudeorum non debet aliquem Iudeum iudicare in iure suo, nisi talis Iudeus citatus cum citacione per scolny et per ministerialem fuerit *ib.* 105; Si aliquem Cristianum contingerit publicare vulnera... per Iudeum sibi data, tunc debet ea monstrare scolnemu ipsorum Iudeorum et eciam ministeriali et ipse iudex non debet iudicare... in causa tali alibi nisi circa scolny ipsorum *ib.*

Szkoła *formy*: *g. sg.* szkoły *Gn* 184a, XV *in. CyzPloc, De morte* w. 87, *etc.*; ~ *ac. sg.* szkołę *De morte* w. 198; ~ *l. sg.* (w) szkole *OrtMac* 142, *De morte* w. 14. 271, *etc.*; ~ *g. pl.* szkoł *ca* 1425 *EwKReg* 43.

Znaczenie: '*instytucja, w której się uczy, schola*': Gdiscy szø gest gim bil szin narodzil, tedy vøcz ony szøcz gy bily do skoly daly *Gn* 184a; Szaky do szkoly dayą XV *in. CyzPloc*; Czczyenye o tem, yako myly Yesus przyszadzon do skoly (ad scholas) *Rozm* 128, *sim. ib.*; Vynydz z moyey skoly (scholas meas exeas), bocz nye trzeba ode mnye vyknącz *ib.* 129; ~ Gimnasia, id est studia, achademie skaly (*pro* skoly) achademskye (ut qui Athenis magister erat et potens, cuiusque doctrinam academiae gymnasia personabant, fieret peregrinus atque discipulus Prol I) 1471 *MPKJ* V 5; ~ Aby⟨ście⟩ ne byly pogorseny, bo beze skol vczyenye (*pro* vczynyą) zle wam (absque synagogis facient vos Jo 16, 2) *ca* 1425 *EwKReg* 43; ~ szkoła skalska '*szkoła w miasteczku Skale, schola in oppido Skała*': Konyecz thych praw stal szye... w szkolye szkalszkyey *OrtMac* 142; ~ *przenośnie*: Kogokoly szmyercz vduszy, kaszdy w gey scolye bycz mvszy *De morte* w. 14, *sim. ib.* w. 271. 314; Nye boy szya dzysz moyey scoly, nye dam czy czyszcz epistoły *ib.* w. 87; Kyedy navyedza (*sc.* karczmarze) ma skola, bandv yem lacz w gardlo szmolą *ib.* w. 198; Vschakosz tego nye nalasl v skolye tvego mystrza, pana naszego Iesucrista, alye czyą navczyl novy dyabel *Rozm* 511, *sim. ib.* 620.

Szkort '*nierządnica, meretrix*': Scortum, id est meretrix... skorth *ca* 1500 *Erz* 107.

Szkudła '*deska do pokrywania dachu, gont, scindula*': Yze Andzey z Kozanek ne pobrał sskudl chøsebnø rzeczø Andreyowi 1407 *HubeZb* 89; Jacom ya Marczinowy Zambcowy nye otpusczyl tego damba porambicz gemv kv skudlam 1426 *Kościan* nr 1158; Cilindrium... schkvdlą vel dranyczą *ca* 1500 *Erz* 107; Scindula, latus asser, quo domus operiuntur vlg. skvdla vel dranyczą *ib.*

Szkuta *formy*: *n. sg.* szkuta 1214 *KodŚl* II 129, *ca* 1455 *JA* XIV 489; ~ *i. sg.* szkutą 1498 *MacPraw* VI 274; ~ *g. pl.* szkut 1498 *MacPraw* VI 274; ~ *l. pl.* (w) szkutach (1460) *KodPol* II 925

Znaczenie: '*mały statek rzeczny, parva navis fluminea*': Preterea monialibus... duximus indulgendum, ut cum annuatim navem suam, que scuta dicitur, pro comparando sibi allec... duxerint transmittendam, eadem a teloneo... libera sit 1214 *KodŚl* II 129; Szkutha *ca* 1455 *JA* XIV 489; Nulli nostrorum officialium liceat quorumlibet preterquam dicte ciuitati omnes causas et articulos in nauibus al. w szkuthach contingentes, que dicuntur vodne pravo, iudicare (1460) *KodPol* II 925; Dziedzicz onego yazv nye ma wiączei bracz od plinączego iedno pol grziwni..., choczbi thesz on, kthori plinye,... wielye thraffth y skuth (plures strues et vasa)... myal 1498 *MacPraw* VI 274; Jeslibi ktho plinącz s traffthą, skvthą (cum struibus, scaphis)... jaz gwalthem wylomyl *ib.*

Szla, Śla *formy*: *n. sg.* szla *ca* 1420 *WokTryd* nr 38, *ca* 1455 *JA* XIV 491, 1466 *R* XXII 15, *etc.*; ~ *g. sg.* szle 1496 *WarschPozn* I 435; ~ *ac. pl.* szle 1438 *Pyzdr* nr 1179, 1443 *AGZ* XI 219, 1461 *AKH* XI 488, 1495 *WarschPozn* I 391; ~ *i. pl.* szlami 1427 *ZapWarsz* nr 2753. ~ *Ponieważ grafika nie pozwala na ścisłe rozróżnienie postaci z* szl- *i* śl-, *w formach nie uwzględniono tego podziału.*

Znaczenie: '*rodzaj uprzęży, pasy z postronkami zakładane koniowi na kark i pierś, lora cum funibus cervici et pectori equino imposita, helcium*': Sla reda *ca* 1420 *WokTryd* nr 38, *sim. ca* 1455 *JA* XIV 491, *ca* 1500 *Erz* 107; Jacom ya o thø krziwdø oth Zemaka wstal, eze mi wzøl voz se slami przes mey voley 1427 *ZapWarsz* nr 2753, *sim. ib.*; Yaco czom wszal cztirzy konye y wosz, y cztirzy sle,... tom wszal w szapuszcze pana mego na Oczosznach 1438 *Pyzdr* nr 1179; Equos cum quatuor vehiculis et schlie 1443 *AGZ* XI 219; Emi quatuor redas al. slye pro XIIII-or grossis 1461 *AKH* XI 488; Priuatur (*sc.* equus) faleris, freno priuatur honesto, hunc premit, trzesze, assiduo reda cruenta, sla crwawa, iugo 1466 *R* XXII 15; Za sle et pro funibus 14 grossos 1495 *WarschPozn* I 391; A reformacione zle ad bellum 10 grossos 1496 *ib.* 435; Reda... dicitur instrumentum, quo iugantur equi ad currum, quod proprie vlg. dicitur schla, *gl.* reda schlya XV *ex. PF* V 27.

(Szlachcianka) Ślachcianka *formy*: *n. sg.* ślachcianka 1447 *R* XXII 55, XV *med. GlWroc* 160r, *BZ* Lev 19, 20; ~ *d. sg.* ślachciance *Sul* 90; ~ *ac. sg.* ślachciankę *Sul* 89. 90; ~ *i. sg.* ślachcianką 1431 *StPPP* II nr 2375; ~ *d. pl.* ślachciankam *Sul* 90.

Znaczenie: '*niewiasta należąca do stanu szlacheckiego, mulier nobili loco nata*': Mala verba eidem intulit et ipsam dixit non perfectam nobilem al. nyedoslą slachczanką 1431 *StPPP* II nr 2375; Slachczanka panna othpouyedzecz tak ma 1447 *R* XXII 55; Gdi nyekteri slachczicz... drugego slachczicza albo wlodiky dzyewką... albo nyekteran przirodzonan slachczyanka (consanguineam nobilem)... wzyąlbi *Sul* 89, *sim. ib.* 90; Gwalt slyachczyankam przes zemyany gynschego panystwa *Sul* 90; Gdibi slyachczicz albo wlodika... slyachczyancze pannye (nobili virgini), wdowye albo nyewyeszczye vsylstwo bi vczinil *ib.*, *sim. ib.*; ~ Quia videris nobilis, slachczanka, esse et Margaretha pulchre comprobaris XV *med. GlWroc* 160r; Czlowyek aczbi spal z *zonya sloczenim szemyenya, gesz to bi bila dzewka y takesz *slachczonka (nubilis, *var.*: nobilis) *BZ* Lev 19, 20.

(Szlachcic) Ślachcic, Ślechcic *formy*: *n. sg.* ślachcic 1399 *Pyzdr* nr 91, *Gn* 183b, 1413 *Kościan* nr 479, *etc. etc.*; ~ *g. sg.* ślachcica *Sul* 49. 64. 89. 90, *Dzial* 8. 31; ~ *d. sg.* ślachcicu *Sul* 17; ślachcicewi *Sul* 104; ślachcicowi *Sul* 48. 49. 79, *Dzial* 39. 40; ~ *ac. sg.* ślachcica 1432 *Pozn* nr 1386, *Sul* 22. 41. 79, *etc.*; ~ *i. sg.* ślachcicem 1416 *KsMaz* I nr 2607, 1417 *Kal* nr 614, *Sul* 33. 64; ~ *l. sg.* (na) ślachcicu 1429 *Kościan* nr 1403, 1432 *Pozn* nr 1382. 1385, *Dzial* 9. 31; ~ *i. du.* ślachcicoma 1411 *HubeZb* 90; ślechcicoma 1458 *ZapWarsz* nr 1084; ~ *n. pl.* ślachcicy *Sul* 27. 45. 49. 71, *etc.*; ślachcicowie *BZ* Neh 10. 29; ~ *g. pl.* ślachcicow 1420 *Pozn* nr 1002, 1423 *Kal* nr 699, *Sul* 6. 21, *etc.*; ~ *d. pl.* ślachcicom *Sul* 33. 47, *BZ* Neh 2, 16. 4, 14, *etc.*; ~ *ac. pl.* ślachcice *Sul* 68. 90, *BZ* Neh 7, 5; ~ *v. pl.* ślachcice *MPKJ* V 99; ~ *i. pl.* ślachcicy 1399 *TPaw* IV nr 570, 1418 *Pozn* nr 1017, 1423 *Kal* nr 700, *etc.*; ~ *l. pl.* (o) ślachcicoch *Sul* 79.

Znaczenie: '*ten kto należy do stanu szlacheckiego, legitymuje się szlacheckim pochodzeniem, qui ad nobilium ordinem pertinet, nobili loco natus*': Iaco Grzegorz gest prawi slachczicz 1399 *Pyzdr* nr 91, *sim.* 1413 *Kościan* nr 479, 1420 *ib.* nr 795, *etc.*; Tom gotow ukaszacz timi szlachczici, qui circa istam rem fuerunt 1399 *TPaw* IV nr 570, *sim.* 1418 *Pozn* nr 1017, 1423 *Kal* nr 700, 1424 *Pozn* nr 1190, *Sul* 81; Yako przydancz Thworzianowi sinowe silø moczø na Potrow dom wybili bidło zagønche (*pro* zagønthe) se dwema slachczicoma a s panczø

kmeczmy 1411 *HubeZb* 90; Ipse Iacobus eis adventum ducis nobili ali⟨quo⟩ vlg. slachcziczem scitum dare tenetur 1416 *KsMaz* I nr 2607, *sim.* 1417 *Kal* nr 614; Ysz Parzis ne poslal szescy slachczyczow y cztyrech podleysich 1420 *Pozn* nr 1002, *sim.* 1423 *Kal* nr 699; Wysznawam tho, isze pan Borek vkasal mi na slachczyczu, na szwem chleboieczczu, raną 1429 *Kościan* nr 1403, *sim.* 1432 *Pozn* nr 1382. 1385; Jsze Thoma... przibegl... ną pana Borkow dom... y slachczicza w domu ranyl 1432 *Pozn* nr 1386, *sim.* 1456 *TymProc* 351; Quod Nicolaus Spak est verus et bene generatus nobilis al. slachcicz 1432 *RTH* III nr 106, *sim. Sul* 56. 79, *etc.*; O ranaach slyachcziczv przes kmyothowycza zadanych *Sul* 17; Nyektorzi z naszych slyachczyczow (ex nostris nobilibus, *Dział* 8: ryczerzow)... ny pod czyyą chorąngwyą... stanowycz szą obykli *Sul* 21, *sim. ib.* 6. 57. 72, *Dział* 54; Kedi kthori sądzaa... za wyni sandowe... naszego zemyanyna..., slyachczycza (nobilem) alybo prostego począdza (*Dział* 9: zaklad weszmye o wyną na... slachczyczv) *Sul* 22; Czy vbodzy slyachczycy (pauperes milites) alybo kmyecze... cząstokrocz... szą gednayą z nymy *Sul* 27, *sim. ib.*; Rzeczely sze ktho bycz slachcziczem (nobilem, *Dział* 21: rodv slachethnego)... a gynszym slachczyczom (nobilibus)... rzecze szą bicz rownym *Sul* 33; Gdi slachcziez (miles) rownego sobye slachczicza (militem) zabige *Sul* 41, *sim. Dział* 31; Aby... naszy slachcziczy (nobiles)... na riczerzstwo szą widawszy kv obronye krolyewstwa mocznyey czvyny bili *Sul* 45, *sim. ib.* 49. 71. 72. 81, *Dział* 40. 52; Any gynszim slachcziczom (aliis nobilibus)... w slawąthnoszczy... thaczy mogą bicz przyrownany *Sul* 47; Acz slachczycz slachczyczowy (nobilis nobili)... layalby *Sul* 48, *sim. ib.* 49, *Dział* 39. 40; O ranach slyachathnych od slyachczycza zadanych (*Dział* 40: o ranach riczerskych abo slacheczskych) *Sul* 49, *sim. ib.* 64. 89. 90, *Dział* 8. 31; Gdze przeth slachczyczem (coram milite, *Dział* 49: na ryczerskyem dworze) ktho... vreny kogo *Sul* 64; Ysze slvzebnyczy przes zemyą krążącz vboge slachczicze (milites)... pozywayą *Sul* 68; Strawam a klopothom naszych vbogych szlachcziczow (pauperum militum) lvthvyącz szą *Sul* 78; Kmyecz nye bądze mocz ktoremv szlachczyczowy (nobili) albo za slachczicza (pro nobili) szą mayączego slachathnoszczy naganycz, nyslyby... szliszal, yszby przedrvgego slachczicza (nobilem) pyrwey genv bylo naganyono *Sul* 79; Tho chczemy rosvmyecz o onych slachczyczoch (de... nobilibus), kthorzy na woyną slvzą *ib.*; Wyelkoscz vyni o gwalt slyachczyancze przes slyachczicze *Sul* 90; Paklibi... wlodica pospolythi byl, polowyczan przeczywko slyachczyczewi (respectu nobilis) za... rani... vesmye *Sul* 104; Slyachczycz feodalis vir *OrtCel* 5, *sim. OrtLel* 234; Kandibich ya Vrban przesshetl se dvyema slyechcziczoma 1458 *ZapWarsz* nr 1084; O zbieglem slachczyczv *Dział* 31; Szlachczyczom byerza szypy, tulcze, a ostavyam gye w gyeney kosvlcze *De morte* w. 283; ~ prosty ślachcic *'niższy szlachcic nieherbowy, vir nobilis ordinis inferioris'*: Vkladamy, aby kaszdy riczerz albo prosti slachczycz (miles aut simplex, *Sul* 21: prosty panooszaa) pod swa choragwą stal *Dział* 8; ~ *(o stosunkach niepolskich)*: Isze bilcy gest geden slachcycz barszo bogathy *Gn* 183b; Any kaplanom, any slyachcyczom (optimatibus), any vrzędnykom... nyczs gesm nye dal wyedzecz *BZ* Neh 2, 16, *sim. ib.* 4, 14. 19. 5, 7; Wyele lystow ot slyachcyczow zidowskich (optimatum Iudaeorum) ku Dobyeszovy sø posilani *ib.* 6, 17; Iszem zvolal slyachcyce (optimates) y vodze, y pospolstwo, abich ge zlyczil *ib.* 7, 5; Slyachcyczovye gich (optimates) *ib.* 10, 29; Bidlyly ksyøszøta lyvda w Ierusalemye y szlyachcyci (*gl.* optimates) przes lyosu poszrzod lyvdzi przebiwaly *BZ* Neh 11, 1, *sim. ib.* 3, 5. Dan 3, 3; Nabuchodonozor krol poslal zbyracz slug, mystrzow a sędz, a wogewod, a szlyachcyczow (tyrannos) y wlodarzow *BZ* Dan 3, 2; Slachczycz (*war. kal.*: slachethny) inclitus (de illius, *sc.* patris nostri, facultate ditatus factus est, *sc.* Iacob, inclitus Gen 31, 1) *MPKJ* V 12; Slachczycze (*war. kal.*: slachetnye) inclite (vae, domine, et vae, inclite! Jer 22, 18) *ib.* 99.

(Szlachcicowy) Ślachcicowy *'związany ze szlachcicem, właściwy szlachcicowi, ad virum nobili loco natum pertinens, qui eius proprius est'*: Cdze przeth slachczyczem ktho... vreny kogo, na lascze slachczyczowey (in gratia militis, *Dział* 49: na myloszczy ryczerskyey) gego ręka bącz *Sul* 64.

Szlachcić *cf.* **Oszlachcić**

(Szlachciwy) Ślachciwy *'tytuł grzecznościowy stosowany do osób pochodzenia szlacheckiego, nomen honorificum, quo nobiles appellabantur'*: Za slachczywego Mychala z Slycz 1475 *ZapRpZakr* 9, 93.

(Szlachecki) Ślachacski, Ślachecki, Ślachecski, Ślachetski *formy*: *n. sg. m.* ślachecski *Dział* 21; ~ *g. sg. neutr.* ślachecskiego *Dział* 39; ~ *ac. sg. f.* ślachacską 1441 *TymProc* 183, 1455 *ZapMaz* 26; ślachecką 1498 *MacPraw* VI 274; ~ *ac. pl. m.* ślachetskie 1471 *MPKJ* V 105; ~ *l. pl. f.* (o) ślachecskich *Dział* 40.

Znaczenia: **1.** *'związany ze szlachtą (szlachcicem), dotyczący szlachty, odnoszący się do szlachty, ad homines nobili loco natos pertinens'*: Pro capite militali al. o szlachaczskan 1441 *TymProc* 183; O volenysthwye slvszby slach⟨e⟩czskey w krolewstwye *Sul* 66; Pro capite nobili al. za slachaczską glowa 1455 *ZapMaz* 26; Habeo ius nobilium al. slachaczsky⟨c⟩ 1457 *ib.* 31; ⟨R⟩odzay slacheczsky (nobilitatis stirpes, *Sul* 33: slyachethnosczy pokolenya) od rodziczow pochodzi *Dział* 21; ⟨P⟩rzygadza syą, ysze porodzony s plemyenya slacheczskyego (de militali prosapia, *Sul* 47: sz slachatnego rodv)... wydawayą syą na lotrowstwo *ib.* 39; O ranach riczerskych abo slacheczskych (*Sul* 49: o ranach slyachathnych od slyachczycza zadanych) *ib.* 40; Thakowi stharostha ma zaplaczicz kxiążączyu za wyną, tho iesth iesli sliachthą wipvszczil, thedi slacheczką (poenam capitis pro nobili), a iesli kmieczia, thedi kmieczią glową 1498 *MacPraw* VI 274.

2. *'oznaczający wysoką godność, magnum honorem significans'*: Klenothy slachetskye tiaras tinctas (cumque vidisset... tiaras tinctas in capitibus eorum Ezech 23, 15) 1471 *MPKJ* V 105.

(Szlachectwo) Ślachecstwo *'przynależność do stanu szlacheckiego, nobilitas'*: O oczyszczenyv slyacheczstwa naganyonego (*Sul* 71: o doswyathczenyv slachethnosczy przes szesez swyathkow) *Dział* 66.

(Szlachetność) Ślachatność, Ślachetność 1. *'przynależność do stanu szlacheckiego, pochodzenie szlacheckie, nobilitas'*: Slachathnosczi (nobilitatem) doswyathczycz chczącz, szesez swyatkow... powyesez yma *Sul* 11; Na slachethnosez (*Dział* 21: o doswiatczenyv swey slachetnosczy). Slyachethnosczy pokolenya (nobilitatis stirpes, *Dział* 21: ⟨r⟩odzay slacheczsky) s porodziczelow gych początek zawsdy wy⟨o⟩dą *Sul* 33; Na doswyathczenye swego rodzayv szlachathnosczy (ad probandum suae genealogiae nobilitatem) ma wyesez szesez slachathnych mązow *ib.*; O doswyathczenyv slachethnosczy przes szesez swyathkow (*Dział* 66: o oczyszczenyv slyacheczstwa naganyonego) *Sul* 71; Kmyecz nye bądze mocz ktoremv szlachczyczowy albo za slachczicza szą mayączego slachathnosczy (nobilitatem) naganycz *Sul* 79, *sim. ib.* 72; Generositas, id est nobilitas generis schlachethnosez *ca* 1500 *Erz* 107; Othstapycz oth schlache⟨t⟩nosczy degenerare *ib.*; ~ *(o stosunkach niepolskich)*: Primo magnificatus fuit in nobilitate, quia filius potentissimi nobilis viri f gego slachet⟨ności⟩, yscy gest mocznego, bogatego a velebnego męsa *xosø *Gn* gl. 164b; *Slachietnosez milicia (tunc elegit sibi gratum militiae Mauritium) 1444 *R* XXIII 310.

2. *'godność, dostojność, honor, dignitas'*: Cum exercuisset (*sc.* Casimirus) magne probitatis, slachathnoszczy, audaciam, sexcentorum virorum armatam milicyam ad eum deducendum et in regnum introittendum transmisit imperator in Poloniam XV *p. pr. PF* IV 616; Vyszoka slachethnosez excellens nobilitas XV *med. R* XXV 153; Vt per istas decoras creaturas eius speciositas, dignitas et nobilitas, slachethnosez, aliqualiter agnoscetur XV *med. SKJ* V 276; O, iaka iest uasza slache⟨t⟩nosez, ktora znamyenitą vczinilo panycy wszego swiata przirorodzenyu (*pro* przirodzenye)! *MW* 47b; Wielka iest wassa slachetnosez podług cziała, ale wiantsza podług dusse *MW* 51b.

(Szlachetny) Ślachatni, Ślachatny, Ślachetni, Ślachetny, Ślechatny, Ślechetny *formy*: *n. sg. m.* ślachetny 1419 *Pozn* nr 976, 1435 *ib.* nr 1551, 1437 *Wisł* nr 228 s. 87, *etc.*; ślachatny *ca* 1428 *PF* I 495, *Sul* 44. 101, 1482 *ZapWarsz* nr 1524; *f.* ślachetna 1480 *ZapWarsz* nr 1487. 1488, 1500 *ib.* nr 1890; ślachatna *Sul* 92, 1481 *ZapWarsz* nr 1521; *neutr.* ślachetne *Gn* 3a, 1444 *R* XXIII 304, *OrtCel* 5, XV *p. post. R* I s. XLIII; ślachatnie XV *p. post. PF* III 288; ~ *g. sg. m.* ślachetnego *Sul* 79, *Dział* 21, 1466 *R* XXV 136, *etc.*; ślachatnego *Sul* 47, 1479 *ZapWarsz* nr 1475, 1480 *ib.* nr 1487, *etc.*; ślachatniego 1479 *ZapWarsz* nr 1476; ślechetnego 1491 *Czrs* s. LXXXVII; ślechatnego 1493 *ZapMaz* 158; *f.* ślachetne 1418 *Pyzdr* nr 523. 524, 1426 *ib.* nr 821; ślachetnej 1427 *Pozn* nr 1249. 1261, 1480 *ZapWarsz* nr 1489; ślachatnej 1482 *ZapWarsz* nr 1524; ślachatniej 1479 *ZapWarsz* nr 1476; *neutr.* ślachetnego *Sul* 71; ślachatnego *Sul* 56; ~ *d. sg. m.* ślachetnemu 1436 *Pyzdr* nr 1062, 1444 *ib.* nr 1268, 1463 *R* XXII 382, *etc.*; ślachatnemu 1480 *ZapWarsz* nr 1506; ślechatnemu 1496 *Czrs* s. LXXXVII; *f.* ślachatnej 1480 *ZapWarsz* nr 1484; ślachatniej 1480 *ZapWarsz* nr 1485; ~ *ac. sg. m.* ślachetnego 1473 *ZapWarsz* nr 1363, 1490 *ib.* nr 1701, 1499 *ib.* nr 1832; ślachatnego 1471 *ZapWarsz* nr 3012, 1481 *ib.* nr 1530, 1482 *ib.* nr 1523, 1498 *ib.* nr 1797; *f.* ślachetną 1413 *HerbSier* 388; ślachatną *Sul* 103; ślechetną 1486 *AGZ* XIX 248; ~ *v. sg. m.* ślachetny XV *ex. GlWp* 68; *f.* ślachetna XV *ex. R* XIX 72; ~ *i. sg. m.* ślachetnym 1435 *Pyzdr* nr 1053, 1443 *Pozn* nr 1636, 1491 *ZapWarsz* nr 1714; ślachatnym 1478 *RKJŁ* VII 59, 1480 *ZapWarsz* nr 1526; ~ *l. sg. f.* (po) ślachetnej 1494 *ZapWarsz* nr 1761; ślachatnej 1482 *ZapWarsz* nr 1518. 1498 *ib.* nr 1797; ~ *n. pl.* śla-

chetni *a.* ślachetny *Gn* 12a; *m.* ślachetni *MW* 54b; ślachatni *ca* 1428 *PF* I 479; ~ *g. pl. m.* ślachetnych 1473 *Czrs* s. LXXXVIII; ślachatnych *Sul* 33. 44; ~ *ac. pl.* ślachetne 1406 *HubeSąd* 20; *m.* ślachetne *BZ* Deut 1, 15. IV Reg 14, 14, *MPKJ* V 46; *f.* ślachatne *Sul* 103; ~ *v. pl. m.* ślachetnie 1471 *MPKJ* V 99; *f.* ślachetny *MW* 47a; ~ *l. pl. m.* (przy) ślachatnych *Sul* 101; *f.* ślachatnych *Sul* 49.

Comparat. n. pl. m. ślachetniejszy 1471 *MPKJ* V 45; ~ *g. pl. m.* ślachatniejszych *BZ* Num 22, 15.

Superlat. n. sg. f. naślachetniejsza 1456 *ZabUPozn* 99, XV *ex. R* XXV 243; ~ *v. sg. m.* naślachatniejszy *MW* 45b; *f.* naślachetniejsza XV *ex. PamLit* XXVI 398; naślachatniejsza *MW* 45b.

Znaczenia: **1.** '*związany ze szlachtą (szlachcicem), dotyczący szlachty, odnoszący się do szlachty, pochodzący ze szlachty, ad viros (virum) nobiles pertinens, nobili loco natus*': Zbilud querulabatur de Mathia..., quia non fecit sibi justiciam pro vulneribus militaribus, videlicet szlachetne 1406 *HubeSąd* 20; Tandem nos Andree penam militalem adiudicavimus al. slachetnø 1413 *HerbSier* 388; Ysze Pyotrasz iest nasego sczitu y nasey crwey slachetne 1418 *Pyzdr* nr 523, *sim. ib.* nr 524, 1426 *ib.* nr 821; Ysz yest slachetny po oczczu y po maczerzy 1419 *Pozn* nr 976; Jaco Maczek... yesd brad nąsch y slachethney krwe po oczczu 1427 *ib.* nr 1249, *sim. ib.* nr 1261; Slachathny ingenuus *ca* 1428 *PF* I 495; Slachetni ingenuus 1437 *Wisł* nr 228 s. 87; Jsche Przedslaw... sowya (*pro* swoya) sostra rodzona Czechna vyposaschyl prawim slachethnim posagem 1443 *Pozn* nr 1636; Na doswyathczenye swego rodzayv szlachathnosczy ma wyescz szescz slachathnych mązow (sex nobiles viros) *Sul* 33; Slachathnych pomocz... Gdiby kthori rycerzs abo kthori ginszy mąsz slachathny (vir nobilis)... s grzecha slodzeyskego... byl obvynyon *Sul* 44; Cząstokrocz szą przygadza, ysz nyekthorzy sz slachatnego rodv (de militali prosapia, *Dział* 39: s plemyenya slacheczskyego) pochodzącz... bywayą sbyegy *Sul* 47; O ranach slyachathnych od slyachczycza zadanych *Sul* 49; Gdiby geno gych gymyenye..., gesz y thako s prawa slachathnego (de iure militali) gest wolne, przes wsego gabanya bylo zachowano *Sul* 56; Kedyby ktho obwynyon byl, aby nye myal prawa slachethnego (ius militale, *Dział* 66: prawa riczerskyego), then dwv starszv... ma wyescz... kv odzyrzenyv swego prawa slachethnego (ius militale, *Dział* 66: prawa riczerskyego) *Sul* 71; Gdy nyektory slachczycz albo myenyącz szą sz szlachetnego rodzayv (de nobili genere) porodzonego rzecze *Sul* 79, *sim. Dział* 21, XV *p. post. R* I s. XLVII; Glowa slyachathna *Sul* 92; Polyczek slyachathni *Sul* 101; Przi bronnich slyachatnich mąnzoch (praesentibus strenuis nobilibusque dominis), panyech Pyetrze... voyevodzye. Slawczu castellanye *Sul* 101; Viwod o prziganą slyachathnan (purgatio vituperii nobilium) *Sul* 103; *Wyelkoszcz vyni za rani slyachathne i wlodicze (poenae ratione vulnerum nobilium et militum) *ib.*; Feodus wolne gymyenye slachethne w lynskyem prawye uel dzedzyczstwo lynskye *OrtCel* 5; Generosus, nobilis, boni generis schlachethny *ca* 1500 *Erz* 107; ~ *(o stosunkach niepolskich)*: Wzølem... møzc mødre y slachetne (viros sapientes et nobiles) y vstavillem ge kxyøzøti, tribvni y setniki *BZ* Deut 1, 15; Pobral (*sc.* Joas) wszitko· zloto a szrzebro... a sini slyachetne (obsides, *MPKJ* V 46: slachetne siny w salogw, *leg.* w załogę) y wrocyl syø do Samariey *BZ* IV Reg 14, 14; Fuit progeniei clarissime sz slachetnego 1466 *R* XXV 136; Optimates, id est nobiles meliores et digniores slachetnyeissi (misit, *sc.* litteras, ad maiores natu et optimates III Reg 21, 8) 1471 *MPKJ* V 45; ~ *(w użyciu rzeczownikowym)*: Twore (*pro* wtore) on wyelim wyøczey slachatneyszich (multo plures et nobiliores) nisz drzewey poslal *BZ* Num 22, 15; Slachethny (*war. lub.*: slachczycz) inclitus (de illius, *sc.* patris nostri, facultate ditatus factus est, *sc.* Iacob, inclitus Gen 31, 1) 1471 *MPKJ* V 12; Slachetnye (*war. lub.*: slachczycze) inclite (vae, domine, et vae, inclite! Jer 22, 18) *ib.* 99.

2. '*tytuł grzecznościowy stosowany do osób pochodzenia szlacheckiego, nomen honorificum, quo nobiles appellabantur*': Ysze Zawysza... nie poszyecl coldri slacheth⟨ne⟩mv Blaszeyewy 142[illegible] *Kal* nr 1015; Kako slachathny y theze obyczani, nobiles, Jan y Jędrzey... vczynily... procuratora actorem *ca* 1428 *PF* I 479; Jsze slachethny Barthosz, karczmars sz Kanyna, nye wszal dwadzyescza scoth 1435 *Pozn* nr 1551; Yako tegdi, kyedim myal rok zavithy szlachethnim (*leg.* z ślachetnym) Symanem na poroczky, tegdim nyemoczen byl 1435 *Pyzdr* nr 1053, *sim.* 1491 *ZapWarsz* nr 1714; Yakom nye wynowath polthory grzywny rankoyemstwa slachetnemu Janowy Brudzewszkyemu 1436 *Pyzdr* nr 1062, *sim.* 1444 *ib.* nr 1268, 1463 *R* XXII 382, *etc.*; Jakom my nye raczily Janowy... za szlachathnego Jacuba Golanthkowskyego 1471 *ZapWarsz* nr 3012, *sim.* 1481 *ib.* nr 1530, 1482 *ib.* nr 1523; Any do mne selcz slano, to yesth slachetnych

Mychala Copaskego, Marczyna s Belska y Stanislawa Turowskego 1473 *Czrs* s. LXXXVIII; Anim go (*sc.* konia) wraczal prze slachethnego Michala Pogrossewskyego 1473 *ZapWarsz* nr 1363, *sim.* 1490 *ib.* nr 1701, 1499 *ib.* nr 1832; Uszkarszyly sza, tho yest przeth slachathnim panem Janem y przet panem woythem 1478 *RKJŁ* VII 59, *sim.* 1480 *ZapWarsz* nr 1526; Na kthory (*sc.* dom) ona prawo ma oth szlachathnego nyegdy Raczybora 1479 *ZapWarsz* nr 1475, *sim.* 1480 *ib.* nr 1487, *etc.*; Jako ya nye przysethl do domv szlachathnyego Mykolaya y do domv szlachathnyeg Katharzyny 1479 *ib.* nr 1476; Jako ya szamoczwarth nyc szasthampil slachathney Stanyecze... drogi 1480 *ib.* nr 1484; Jako ya... nye zasthamp⟨i⟩l drogy dobrowolney szlachathnyey Anne *ib.* nr 1485; Ysch slachethna Malgorzetha nye poszadla *ib.* nr 1487, *sim. ib.* nr 1488, 1500 *ib.* nr 1890; Jako ya nye przyszethl do domv slachethney Dorothky 1480 *ib.* nr 1489; Jakom ya nye raczyl... szeszcy groschi szlachathnemv Michalovj *ib.* nr 1506; Ysche slachathna Katharzina... rzeczy szkradzyonych... vsythku nye ma 1481 *ib.* nr 1521; Ysche yemv posthanpyl posak y vyprawa po slachathney *Magorzaczye 1482 *ib.* nr 1518; Ysche szlachathny Andrzey... nye sbył szamotrzecz gwalthem slachathney Anny *ib.* nr 1524; Thegocz ya szaluya na slechethną Anną podług pozvu 1486 *AGZ* XIX 248; Jacom ya czebye nye wwyothl w *rokogyemsthwo do slyechethnego Marczyna, starosthy garwolskyego 1491 *Czrs* s. LXXXVII; Marczyn... y Jakup... byly pomocznyczy... Konarskyemv ku zabyczyw szlyechathnego... Dadzyboga 1493 *ZapMaz* 158; Jakosz thy mnye postapyl przes smowcze schesthnascze kop grosshy... po slachethney Katharzine 1494 *ZapWarsz* nr 1761; Anym ukrathl dzevyączy złotech zlechathnemu Wlothkowy 1496 *Czrs* s. LXXXVII; Jakom ja nye raczyl... sza szlachathnego Jana... po szyesztrze yego, szlachathney Yadwydze a szenye szlachathnego Jacuba 1498 *ZapWarsz* nr 1797.

3. '*postępujący chwalebnie, prawy, godny uznania, czcigodny, qui bene, recte agit, colendus, honore dignus*': Teszcy gest ono (*sc.* dzieciątko) velebne, slachethne y tesze miloszcyue biło *Gn* 3a; Ktoricz clouek ma on vele dzecy a na slusbøcz ge on vyrzødzy, vøczcy ony byuagø slachethny a dobrich obyczagof napełneny *Gn* 12a; Arbor una nobilis yedzine sliachetne (crux fidelis, inter omnes arbor una nobilis) 1444 *R* XXIII 304; Tu sola... es... nobilissima per exteriorum morum honestatem naslachetnyesza press zewnat⟨rz⟩noscz obyczayw 1456 *ZabUPozn* 99; O naslachatneyszi miedzi patriarchamy, naslachatneysza medzi panyamy, Joachimye, Anno! *MW* 45b; Bandzcie zdrowi na wieki w panye wi, slachethny panye, blogoslawione Maria Jakobowa y Maria Salomowa! *MW* 47a; Gdiszczi ony (*sc.* Jakub mniejszy i więeszy) duchem sprawiedlywi, czyalem slachetny, sbawicziela naszego y matki iego zasłuzili bicz krewnimy *MW* 54b; Sunt, *gl.* discipuli, lumina, quorum ffulget doctrina, signum, *gl.* id est nobile signum szlachathnye vyobraszenye, regale triumphi XV *p. post. PF* III 288; Szyercze szliachethne a wyszokye (cor nobile et altum) nye pytha o wczynczech... nyewyeszczych XV *p. post. R* I s. XLIII; Slachethnego wszdrostu, wrodi XV *p. post. R* XXV 198; Yaky to szyn slachetny Andrzeya Thanczynskyego, szecz on mszczy goranczo oczsza swego! *Tęcz* w. 24; O slahetny myły panye, ktorys prze nas od ogca sffego ngebgeskygo na then sffgat stwpył! XV *ex. GlWp* 68; Panno naslachethnyeysza, nade wsysthky pokornyeysza! XV *ex. PamLit* XXVI 398; Maria, panno szlachetna! XV *ex. R* XIX 72; Panye Jesukrzyste, dla oney gorszkoscy, kthorasz... czyrpyal na krzyzv, nawyaczcy kyedy naslachethnyeyssa dussą twoya vyszłą yest ss czyala XV *ex. R* XXV 243; Castitas coram deo est szla⟨che⟩thna multum *ca* 1500 *R* XLVII 369.

(Szlachta) Ślachta, Ślechta *formy*: *n. sg.* ślachta 1390 *Leksz* II nr 24, 1396 *AKPr* VIII a 62, 1401 *Piek* VI 66, *etc.*; ślechta XV *p. post. PF* III 289; ~ *g. sg.* ślachty 1417 *Pyzdr* nr 492, *Sul* 71, *Dział* 2. 10; ~ *d. sg.* ślachcie 1400 *AKPr* II 74, *ca* 1430 *ib.* 429, 1432 *ib.* 306, *etc. etc.*; ~ *ac. sg.* ślachtę 1440 *Kozier* I nr 25, *Sul* 103, 1450 *TymProc* 214, *etc.*; ~ *i. sg.* ślachtą *Sul* 89. 92, *Dział* 32, 1498 *MacPraw* VI 275; ~ *l. sg.* (w) ślachcie 1400 *StPPP* VII 475, *Dział* 39; ~ *ac. du.* ślachtu 1498 *MacPraw* VI 272; ~ *ac. pl.* ślachty *Sul* 27.

Znaczenia: **1.** '*stan, grupa społeczna w systemie feudalnym, posiadająca uprzywilejowane stanowisko prawne, ordo, pars civitatis feodalis privilegia quaedam habens*': Vydzalo szą gest nam y naszey slachcze (nostrae militiae) *Sul* 47, *sim. ib.* 77, *Dział* 39; Vstawyamy, ysz ryczerze a slachta (nobiles, *Dział* 52: slachczyczy) zyemye... polskey... slvzycz mayą w harnaszv *Sul* 66; Ysze vogenne yaszdy sz nyevmyerney slachthy abo nyerząthney (ex inordinata militia, *Dział* 65: slyachta z nyerzadnego ryczerstwa) wyączey wlosthne zemye nyszly opcze obykly szą... pvsthe czynycz *Sul* 71; Na roczech velykich przes... Ianuscha xanząn... myanich

pospolu s riczyerstwem i slachthąn swan wschitką *Sul* 89, *sim. ib.* 92, *Dział* 32; Czestnikom y *slǫchcze tribunis et primis 1458 *Wisł* nr 2280; Z osobney rady... ksyądza Yarosława..., woyewod, ryczerzy y pospolstwa *sylachty naszey (nobilium nostrorum, *Sul* 6: wszystkych slyachcziczow naschych)... statuta vstawylismy *Dział* 2, *sim. ib.* 10; O slyachcze zbiegley *ib.* 39; Thwoya kosza wszythky zecze, tako szlachta, yako kmyecze *De morte* w. 346; Thakowy obiczay placzenya lothv od svm iesth zachowani myedzi sliachthą (inter nobilitatem)... we wsech ziemiach kxiąsthwa mazoweczkiego 1498 *MacPraw* VI 275; Ciues et nobiles pospolitha szlechtha XV *p. post. PF* III 289; Oretur deum... pro omnibus nobilibus slachta XV *ex. SKJ* I 148; ~ nakonieczna ślachta '*szlachta nie posiadająca własnej ziemi, osadzana na cudzym gruncie, prawdopodobnie na końcu, na skraju wsi, pod względem prawnym w zasadzie zrównana z kmieciami, nobiles agris propriis carentes, qui in vicorum finibus fundis alienis collocati eodem iure ac coloni habiti fuisse videntur*': Nobilis Nicolaus... recognovit, quia... domum, lacum, totam silvam..., kmethones et ortulanos, videlicet nakonyeczną szlachtha,... cum ortis, cum agris et pratis... canonico Warsoviensi... inscripsit et obligavit 1450 *TymProc* 214; ~ *(o stosunkach niepolskich)*: Slachta op⟨t⟩imates (optimates supplantat Job 12, 19) 1471 *MPKJ* V 60.

2. '*osoba przynależna do stanu szlacheckiego, szlachcic, unus nobilium, vir nobili loco natus*': Adam de Zlota probauit testibus..., quod est verus slachta 1396 *AKPr* VIIIa 62; Quod idem lacusz esset verus nobilis vlg. szlachta et omnes actus nobilitatis habet 1401 *Pick* VI 66; Militi vero famoso, slachcze, LX marcas..., item militi, slachcze, pro vulnere X marcas... statuimus persolvendas *ca* 1430 *AKPr* II 429, *sim.* 1400 *ib.* 74, 1432 *ib.* 306, *etc.*; Slachtha pan 1447 *R* XXII 55; Slachtha panycz tak prawichz (*leg.* prawić) ma *ib.*; Ysz wozny... przes zemą krązącz, vboge slyachti (pauperes milites, *Dział* 15: vbogą slachtą)... gabayąącz, winalyazvyą wymislonee obyczaye *Sul* 27, *sim. ib.*; Gestly czso pan abo slachta (miles aut quivis, *Sul* 70: slachczicz abo ktho gyny) komv wynyen, ma zaplaczycz z wlosnego *Dział* 64; Stharostha... ma przidacz woznego i dwv sliachthu (praeconem cum duobus nobilibus) ku oglądanyv onego gwalthv 1498 *MacPraw* VI 272; Thakowi stharostha ma zaplaczicz kxiązączyu za wyną, tho iesth iesli sliachthą wipvsczil (si fuerit nobilis), thedi slacheczką, a iesli kmieczia, thedi kmieczią glową *ib.* 274; ~ *(o stosunkach niepolskich)*: Homo quidam nobilis, slachta, abiit (Luc 19, 12) XV *med. GlWroc* 103r.

3. '*przynależność do stanu szlacheckiego, pochodzenie szlacheckie, szlachectwo, nobilitas*': Johannes... in judicio indicavit, vkazal, suum honorem nobilitatis, quod dicitur szlachta 1390 *Leksz* II nr 24; O⟨c⟩zøslaw... demonstrauit suam nobilitatem, videlicet szlachta, per sex testes 1394 *AKH* III 279; Cristinus... Potrassium in milicia sua uituperauit vlg. w szlachcze przyganil 1400 *StPPP* VII 475; Nobilis Petrus... ducit testes contra strenuum Paskonem... pro et super uti idem Pasko honori eiusdem Petri detraxit vlg. o przyganene slachti 1417 *Pyzdr* nr 492; Vincencius et Petrus... fuerunt per... Iohannem... infamati al. narzeczeny pro nobilitate al. o szlachta 1440 *Kozier* I nr 25; Swyatky czczy dostoynimy... swąn schlyachtha (suam nobilitatem)... doswyathczi *Sul* 103.

Szlag *czy* **Ślag** '*nagła częściowa lub całkowita utrata ruchów ciała, atak apopleksji, paraliżu, apoplexia*': Slag apoplexia 1472 *Rost* nr 705.

Szlak, Ślak *formy*: *n. sg.* szlak XV *p. pr. R* XVI 345, *MPKJ* V 16, 1482 *SkarbMaz* nr 781, 1484 *ib.* nr 920; ~ *g. sg.* szlaku 1481 *SkarbMaz* nr 577; ~ *ac. sg.* szlak 1481 *SkarbMaz* nr 511, 1482 *ib.* nr 777, 1301, 1483 *ib.* nr 899; ~ *i. sg.* szlakiem 1472 *AGZ* XV 136; ~ *l. sg.* (na) szlaku 1500 *AGZ* XIX 469. 470; ~ *n. pl.* szlaki XV *p. pr. R* XVI 344, 1495 *RocznKrak* XVI 62; ~ *g. pl.* szlakow 1495 *WarschPozn* I 402. ~ *Ponieważ grafika nie pozwala na ścisłe rozróżnienie postaci z* szl- *i* śl-, *w formach nie uwzględniono tego podziału.*

Znaczenia: **1.** '*ślad stopy, koła itp., trop, vestigium pedis, rotae, sim.*': Slaky vestigia XV *p. pr. R* XVI 344; Vozovy slak vestigium rotarum *ib.* 345; Slak (*war. kal.*: slady) vestigia (cumque persequerentur Aegyptii vestigia praecedentium, reppererunt eos in castris super mare Ex 14, 9) *MPKJ* V 16; Ministerialis... vidit gayum al. zapustą executum... et eundo vestigio al. slakyem... init usque in curiam... Derslai 1472 *AGZ* XV 136.

2. '*droga, trakt, via*': Qui debet dicere, quomodo prefatos boves acquisivit, utrum repercusserunt eos a Thartaris vel in via al. na szlyakv sunt inventi 1500 *AGZ* XIX 469; Quod sibi eadem peccora reciperet in via al. na szlyakv thatarskym *ib.* 470.

3. '*ozdoba w formie paska na czymś, wykonana z innego materiału, cingulum ornandi causa alicui rei assutum, e diverso panno confectum*': Aurifabro super slak... dedi 2 florenos super

poslothka 1481 *SkarbMaz* nr 511, *sim.* 1483 *ib.* nr 899; Aurifabro super poszlothkam slaku 7 florenos 1481 *ib.* nr 577; Misi aurifabro 4 florenos pro labore et pro slak 1482 *ib.* nr 777; Aurifabro de Polthowsk pro labore slak 3 florenos *ib.* nr 781, *sim.* 1484 *ib.* nr 920; Hannusz awtharz taxavit... pro argento, quod fuit inter margaritas, al. slak 1482 *ib.* nr 1301; Item sacculus paruus cum sląky 1495 *RocznKrak* XVI 62; Carpentario od sląkow 29 grossos 1495 *WarschPozn* I 402.

Szlapa *cf.* **Szłapa**

Szłeftuch *'jakiś rodzaj sukna, genus quoddam panni'*: Nicolaus... inculpatus est propter quoddam pannum, scilicet szleftuch et szytawsky⟨e⟩ blankytne 1453 *AGZ* XI 396.

Szlepieje *czy* **Ślepieje** *'ślad stopy, tu: ślad w rejestrze, vestigium pedis, hoc loco: vestigium in indice'*: Slepyegye peda (horum, *sc.* sacerdotum, quaesita est generis scriptura in paedatura et non est inventa III Esdr 5, 39) 1471 *MPKJ* V 54. ~ *Bohemizm.*

Szlos *'jakaś podpórka, może wycięcie, w którym się coś osadza, fultura quaedam, fortasse excisio, in qua aliquid includitur'*: Quantum ad fornacem replicat, quod tenebatur sibi dictus Iost duos lupides sive tabulas pro tectura fornacis imponere super duo szlossy 1494 *AcLeop* II nr 1311.

Szłapa *czy* **Szlapa** *'ochronne nakrycie głowy, rodzaj hełmu, tegumentum capitis, genus galeae'*: Statuimus..., quod idem Iohannes et sui successores... ad quamlibet expedicionem in deffensionem regni nostri cum vno homine leuiter armato, in lorica et slappa et in equo... nobis... seruire teneantur (1346) XV *p. post. WierzbFrag* 35; Scultetus... ad expeditionem in equo..., in pancerio sub slappa nobiscum tenebitur equitare (1351?) 1617 *DokMp* I 86; Scultetus... ad expedicionem generalem unum hominem in plattis, in slappa et cum hasta, in equo... mittere teneatur (1352) 1530 *KodPol* I 205, *sim.* (1365) 1606 *DokMp* I 150; Scoltetus... serviet nobis in equo valente tres marcas cum balista, chirothecis et slapa 1362 *KodTyn* 133, *sim.* (1354?) *ib.* 116, (1367?) XV *ib.* 149.

Szłapać, Słapać 1. *'chodzić, deptać, ambulare, calcare'*: Saxa premis, oppoky slapyes, regia serta premo 1466 *R* XXII 15.

2. *(o koniu, de equo) 'iść, stąpać, ire, incedere'*: Pan Wyssyel vkazal cztherzy konye..., czwarthy gnady, strzyelczy, rowny, ynochodą slapye 1495 *GórsJazRp* 277; Pan Yankowsky vkazal trzy konye,... yeden ynochodą slapye *ib.* 278.

3. *'być niepewnym, działać po omacku, incertum esse, temptare aliquid'*: Quibus, *gl.* sc. artificibus, solus usus si forte defuerit, tanquam ceci in artis sue palpitant rudimentis, *gl.* dubitant in documentis szlapya w regulach 1466 *R* XXII 11.

Szłapić *czy* **Słapić** *'deptać, calcare'*: Calcitro slapy roła XV *p. pr. R* XVI 323. ~ *Cf.* **Zaszłapić, Szłapać, Poszłapać.**

Szłapot *'rodzaj obuwia plecionego z łyka, calligae genus e suberibus factae'*: Szlapoth culpo XV *p. post. FF* V 9.

Szłojerz *cf.* **Słojerz**

Szłom *'ochronne nakrycie głowy z metalu lub twardej skóry, noszone przez wojsko, helm, galea'*: Pro schlom et geynk et pro ornatu, dicto fassowane, ipsius 1393 *MMAe* XV 167, *sim. ib.* 169, 1394 *ib.* 184; Pro pancerio, bigwanti, szlom, scorky 1394 *ib.* 197, *sim. ib.* 199; Pro X barbutis, dictis schlomi, cum omnibus attinenciis *ib.* 206; Sequitur alia expedicio Lithuaniam per eundem Climkonem cum schlomy Tartharorum 1418 *ib.* 521; X equos versus Proszowicze cum currubus, in quo sunt ducti slomi 1420 *AKH* XI 412, *sim.* 1421 *ib.* 414.

Szmalc *cf.* **Szmelc**

(Szmaragd) Smarad, Smarag, Smaragd *'kamień szlachetny o barwie ciemnozielonej, odmiana berylu, smaragdus'*: On syedzi pod podnyebym, gesz bilo vdzalano z zlotoglowa a z zlota y z zmaragda (ex... smaragdo) *BZ* Judith 10, 19; Smarad smaragda 1472 *Rost* nr 3; Monile magnum cum lapide smarak, tribus diamentis et tribus margaritis 1494 *SprKHS* VIII s. CLXI.

Szmelc, Szmalc *'rodzaj emalii do metali, vitrum metallicum'*: Pro anulo aureo cum szmelcze temperato 1393 *MMAe* XV 159; Pro II anulis cum szmelcz temperatis *ib.* 163; Item tercium calicem argenteum cum patena cum nigro smalcz deauratum 1479 *MMAe* XIII nr 2186; In quibus calice et patena sunt cruces de nigro smalcz 1480 *ib.* nr 2210.

Szmer 1. *'rozruchy, burzenie się, tumultus, seditio'*: O tem, yako myly Krystus przed sva modlytva vydzyal vbyranye vlodyk y ssmer zydowsky *Rozm* 595.

2. *bot. 'tymianek, Thymus vulgaris L.'*: Smer herpirella *ca* 1465 *Rost* nr 4378; Smer serpillum minus 1472 *ib.* nr 1758.

3. *dubium 'pniak drewniany z pszczołami, truncus cum apibus' (?)*: Quia egit Szmichna... pro apibus vlg. szmeri... super Imislaum..., hanc ipsam Imislaus judicialiter evasit 1418 *TPaw* IV nr 3085.

!Sznam [illegible] łakom ya parobka Woczecha

Ianowy nye wzął samowtor gwałtem, ktoremu myal sinną sznam 1471 *AKPr* VIIIa 56.

Sznicar *cf.* **Snycerz**

Sznicer *cf.* **Snycerz**

Sznur, Sznura *'pasmo skręcone z nici, funis'*: **a.** *'sznur ciesielski służący do odbijania na pniu (belce) drzewa linii prostej, linea, qua carpentarii trabes liniunt'*: Eadem robora debet (*sc.* carpentarius) taliter attenuare securibus in borra, quod duntaxat circa ecclesiam debent disponi secundum snur al. snurowacz 1415 *MMAe* XVI nr 36; Sepe lignum rectum creditur, sed cum ad regulam ducitur vlg. gdy sznvrem sznvrovana bądze, per quantam tortitudinem tumescat, invenitur 1454 *R* XLVII 352; ~ **b.** *'ozdobny sznur (z jedwabiu itp.) służący do przybrania szat, funis (e. g. Sericeus) vestem ornans'*: Pro snuri super ioppas duas regis 1394 *MMAe* XV 177; Iacobus... proposuit super... Martinum..., quomodo ipse existens suus dispensator et vicethezaurarius zonam al. snvr, frustrum al. rząnd de margaretis... ⟨recepit⟩ 1468 *AGZ* XIII 579; ~ **c.** sznura pierlana *'perły nanizane na cienki sznurek, margaritae lino insertae'*: Que due fibule pendent in sznura gemmata al. pyerlana, pro quibus fibulis et sznura ipse Derslaus hastiludet 1437 *StPPP* II nr 2700.

Sznura *cf.* **Sznur**

Sznurnik *'rzemieślnik wyrabiający sznury, opifex, qui funes conficit' (?)*: Laurencius textor, Petrus Niger, Ffranciscus carnifex,... Iacobus snurnyk... scabini ciuitatis 1425 *MMAe* VII nr 410; Lucasch snurnik de Micluschowicze habet ius 1440 *LibIur* nr 5099. ~ *Może już nomen proprium.*

Sznurować *'odbijać na pniu (belce) drzewa linię prostą poczernionym sznurem, regula atramento oblita tabulam linire'*: Eadem robora debet (*sc.* carpentarius) taliter attenuare securibus in borra, quod duntaxat circa ecclesiam debent disponi secundum snur al. snurowacz 1415 *MMAe* XVI nr 36; Sepe lignum rectum creditur, sed cum ad regulam ducitur vlg. gdy sznvrem sznvrovana bądze, per quantam tortitudinem tumescat, invenitur 1454 *R* XLVII 352.

Szoczewica *cf.* **Soczewica**

Szoczewiczka *cf.* **Soczewiczka**

Szoczewiczny *cf.* **Soczewiczny**

Szoczewny *cf.* **Soczewny**

Szoczowica *cf.* **Soczewica**

Szok *'kopa, sześćdziesiąt sztuk czegoś, sexaginta'*: Item Iohanni rymer idem Koceler tenetur ex parte Brecschuw II schok capetia 1404 *Przem* I nr 82; Soluit et Iohanni Swircz et aduc tenetur IIII schok Iohanni, scilicet Adami tenetur suam partem patrimonii 1441 *MonIur* III 89. ~ *Może wyraz niemiecki.*

Szoldra *'szynka, perna'*: Tempore vero paschali... tortam sive striphtam buteratam et pedosam al. szoldra (*sc.* debent dare) (1420) XVIII *DokMp* V 231; ~ *z fleksją łacińską*: Due szoldre 1389 *MMAe* XV 19; Due szoldre castrenses *ib.* 20; Agnelli, caseus, owa, torte, soldre 1390 *ib.* 42.

Szolecki *cf.* **Solecki**

Szolectwo *cf.* **Solectwo**

Szolomek *'niewielki hełm, parva galea'*: Galearum veteris positionis al. *scholowkow viginti sex 1495 *GórsArt* 219.

Szołtestwo *cf.* **Sołtystwo**

Szołtys- *cf.* **Sołtys-**

Szonować *cf.* **Szanować**

Szop *cf.* **Szep**

1. Szopa *formy*: *n. sg.* szopa XV *med. GlWroc* 110v, *Park* 410; ~ *ac. sg.* szopę 1466 *KsN-Warsz* I nr 681, 1491 *AcLeop* II nr 452; ~ *i. sg.* szopą 1469 *AGZ* XVI 67, 1479 *AGZ* XIX 295; ~ *l. sg.* (w) szopie XV *ex. R* XXV 142.

Znaczenia: **1.** *'prowizoryczny budynek gospodarczy o różnym przeznaczeniu, dach wsparty na słupach itp., tugurium, tectum palis fultum'*: Mathias... recognovit, quia vendidit agrum et predium... et excipit sibi... vyerzysko y schopą 1466 *KsNWarsz* I nr 681; Iohannes habet domum magnam cum allodio szopą 1469 *AGZ* XVI 67; Duo millia et duo centa vasza al. clody salis, quod reposuerunt in Przemislia in foresta al. schopy,... vendiderunt 1469 *StPPP* II nr 3975; Schopa *Park* 410; Nos arestavimus currum... sub tectura al. pod schopą 1479 *AGZ* XIX 295; Habendo... certum tugurium al. szopa 1491 *AcLeop* II nr 452; ~ *z fleksją łacińską*: Thabernam meam... Iohanni... simul cum curia, stabulis et schoppis... dedi 1437 *AGZ* V 92; Clyszowa porexit ortum... iaczentem circa ortum... Nicolai..., eundo ad szoppam 1447 *Przem* II nr 203; Georgius... ortum ipsius, iacentem ad schopam salis... resignauit Luczoni 1448 *ib.* nr 407, *sim.* 1495 *AGZ* VIII 202.

2. szopa (pospolita) *'gospoda, zajazd, deversorium, stabulum'*: Quia non erat eis locus in diversorio, *gl.* diversorium est commune stabulum pospolny *chewl vel soppa (Luc 2, 7) XV *med. GlWroc* 110v; W szopye pospolytey (*EwZam* 292: w stayny) in deversorio (peperit, *sc.* Maria, filium suum... et reclinavit eum in praesepio, quia non erat eis locus in deversorio Luc 2, 7) XV *ex. R* XXV 142.

2. Szopa *'łuczywo, pochodnia, taeda, fax'*:

Fax, id est teda pochodnya, schopą *ca* 1500 *Erz* 107.

Szopik *'pochodnia, fax'*: Vindicte faculas, schopyky, non extinguam XV *p. pr. R* XVI 347.

Szopka *'niewielki budynek gospodarczy, tugurium parvum'*: Intrantes domum suam tres magi vel zopka (*EwZam* 294, *Rozm* 77: w dom) invenirent puerum suum Ihesum (Mat 2, 11) *ca* 1500 *R* XLVII 369; Quia eum (*sc.* Iesum) non invenirent in domo regia, non curia aliqua magna, sed in zopka parva..., ibi non fuerunt lodices *ib.*

Szorc *'część zbroi płytowej osłaniająca brzuch i krzyż, pars loricae ventrem et lumbum tegens'*: Arma integra cum sorche 1474 *GórsJaz* 273, *sim. ib.*, *sim. ib.* 274; Item equs... hestari habens arma integra cum sorcze *ib.* 274; Stanislaus panczirnik cum Katherina... promiserunt... Johanni reponere manicas ad loricam et unum schorcz 1478 *CracArt* nr 718, *sim.* 1494 *ib.* nr 1177; Due lorice, schorcz et IIo oboyczyky 1495 *RocznKrak* XVI 62; Pro armis, videlicet pro priori plath, oboyczek, *szarcz et pancerz 1497 *StPPP* VII 54; Cum lepka... plech, sorcz XV *p. post. GórsJaz* 280, *sim. ib.*

Szorcel *'jakaś część zbroi, zapewne osłaniająca dolną część tułowia, pars quaedam loricae, sine dubio inferiorem partem corporis tegens'*: Item predicto Sbrosconi... pro cassida dicta *brzelbicza..., pro szorcel 1393 *MMAe* XV 163; Dłotoni cubiculario pro szorczel..., item pro bengwanti *ib.* 164. ~ *Cf.* **Szosl.**

Szorclat *cf.* **Szurclat**

Szos, Szosz *formy*: *n. sg.* szos 1393 *MMAe* XV 163, 1393 *Szos* 48, 1408 *WierzbWarsz* 8, *etc.*; ~ *g. sg.* szosu *OrtMac* 73, *OrtOssol* 58, 1, 1494 *AGZ* XVII 305, 1499 *AGZ* XV 389; ~ *ac. sg.* szos (1425) 1588 *DokMp* V 294, (1427) 1559 *DokMp* II 66, 1429 *Kościan* nr 1371, *etc.*; ~ *l. sg.* (na) szosie *OrtMac* 73, *OrtOssol* 58, 1; ~ *n. pl.* szosy 1402 *AGZ* IX 12, XV *med. R* XXIV 363, 1456 *AKH* IV 281, 1492 *Matr* II nr 43; ~ *g. pl.* szosow (1258) XVI *in. Matr* III nr 2, (1258) XVII *KodWP* I 307, 1452 *Monlur* II 155, *etc.*; ~ *i. pl.* szosy *ca* 1428 *PF* I 494; szosmi *ca* 1455 *JA* XIV 493, 1486 *StPPP* II nr 4307. ~ *Ponieważ grafika nie pozwala na ścisłe rozróżnienie postaci* szos *i* szosz *w formach nie uwzględniono tego podziału.*

Znaczenie: *'podatek płacony przez miasta na rzecz panującego (szos królewski), też podatek płacony przez mieszczan na rzecz miasta (szos miejski), też ogólnie każdy podatek, danina miejska, vectigal ab oppidorum incolis regi vel oppido pendi solitum, etiam omne vectigal, quo oppidani obligati erant'*: Przemisl... vendit... Ioanni... advocatiam in civitate Pobyedzyska... cum libertate a dationibus vlg. od schoschow (1258) XVI *in. Matr* III nr 2, *sim.* (1258) XVII *KodWP* I 307; Damus... duos mansos liberos in Magna Villa... a censu solutione, sosz exactione vel poradlne... possidendos 1295 *KodPol* II 136; Nicolao... misso ad ciuitates cum litteris regalibus pro danda exaccione regali dicta szosz 1393 *MMAe* XV 163, *sim.* 1393 *Szos* 48, *etc.*; Ipsa villa... non plus nisi exacciones et contribuciones, que schossy dicuntur... nobis solvat 1402 *AGZ* IX 12; Ab omnibus censibus, solucionibus et contribucionibus dictis schos... liberauimus 1408 *WierzbWarsz* 8, *sim. ib.*; Quandocumque aliae civitates seu oppida... aliquam exactionem seu contribucionem vlg. szos suis haeredibus solvere asstringentur (1425) 1588 *DokMp* V 294, *sim.* (1427) 1559 *DokMp* II 66, *etc.*; Iam a multis annis ex dictis hereditatibus et fundis nullum tributum ciuile al. schos hactenus dare consuetum est (1428) *MMAe* V nr 126; Exaccionibus s pobory y s szosszy *ca* 1428 *PF* I 494; Nye rzeklem mv, ysze pozow mye o thy scody, a ya chczą thobye wysznacz thy scody, a ya ge na Mycolaya, na Gyla, szosz wtrąnczą 1429 *Kościan* nr 1371; Szosz exaccio 1437 *Wisł* nr 228 s. 86; Talia... sunt pecunie collecte uel dicitur exactio vlg. szosz 1444 *RozPaul* 256r; Absque quauis solucione et dacione contribucionum al. schossow 1452 *Monlur* II 155; S plathmi, redditibus, dary,... szoszmy exactionibus *ca* 1455 *JA* XIV 493; Then dzedzyczny woyth chczalby czyrpyecz z myasthem na szoszye (in exactione) y na gynem myeszkyem placze rownye sz gynymy myeszczny *OrtOssol* 58, 1, *sim. OrtMac* 73; Mozely tho myasto tego bronycz w tey myerze, yszby od nyego nyszadnego szoszv (nullam exactionem) nye braly? *OrtOssol* 58, 1, *sim. OrtMac* 73; Raczcze chczely od nyego zaplathy thych dlusznych szoszow (exactiata debita) *OrtOssol* 66, 2, *sim. OrtMac* 88; Bona nostra... cum... exaccionibus... et civitatis prefate annualibus dictis shoshi... obligauimus 1456 *AKH* IV 281; Rex... vicarios... ab omni solucione et contribucione, tam pobory quam schosszy... libertat 1492 *Matr* II nr 43; Barthossius ministerialis... consules de Sambor condemnavit in XIIII marcis pene regali ob non solucionem contribucionis al. schoshv 1494 *AGZ* XVII 305; He res, que sunt recepte de scola Iudeorum..., invadiaverunt omnes seniores... in viginti quatuor florenis, quos Iacubowa dare debuit inter ipsos censum al. schosu regie maiestatis 1499 *AGZ* XV 389; Consules...

constituerunt exaccionem quandam ciuilem communem al. schoss 1500 *StPPP* II nr 4523; Myesczky szosch exactio ciuilis *ca* 1500 *Erz* 107, *sim. ib.*; ~ *(o stosunkach niepolskich)*: In domo uel loco, ubi congregabantur uel soluebantur publica vectigalia, poplatky, dany, szoschy, ibi ergo sedebat Matheus XV *med. R* XXIV 363; Numisma, id est grossum vel denarium pyenyacz dany aut szchosz (ostendite mihi numisma census Mat 22, 19) *MPKJ* V 119.

Szosl *zapewne corruptum pro* szorcel: Item Jacuschio brennario pro szosl calipeo et pro geynk 1393 *MMAe* XV 161, *sim. ib.* 165.

Szosować *formy*: *praes. ind. 3. sg.* szosuje *OrtMac* 88; ~ *inf.* szosować 1418—75 *Zab* 512; ~ *praet. 3. sg. m.* szosował *OrtMac* 88. 89, *OrtOssol* 66, 2, *etc.*; *f.* szosowała 1420 *Kościan* nr 816; ~ *condit. 3. pl. m.* -by szosowali *OrtMac* 128, *OrtOssol* 93, 3.

Znaczenia: **1.** *'płacić podatek zwany szosem, vectigal* szos *dictum solvere'*: Jaco pani Zophca... any schoszowala, any sadnich poplatkow meszczskych dayala 1420 *Kościan* nr 816; Ktho nyeszprawnye szoszugye *OrtMac* 88; Czlowyek, czo przyszagl przed raczczamy, ysz prawie szoszowal (quod iuste exactiasset) od szwego gymyenyą..., a yako wmrze ten czlowyek, naydą wyaczey po nyem... nyszly szoszowal (quam exactiasset),... mayaly zaprzane... gymyenye raczcze wzancz na myeszczką potrzebą? *OrtOssol* 66, 2, *sim. ib.* 17, 3. 66, 3. 4, *OrtMac* 88. 89, *OrtRp* 43, 1; Mayaly tesz przyszasznyczy ktore szwolenstwo, aby nye szo⟨so⟩waly albo czokoly gynego s pospolstwem nye daly (ut in sessione et aliis libertatibus habere debeant)? *OrtOssol* 93, 3, *sim. OrtMac* 128.

2. *'pobierać podatek zwany szosem, vectigal* szos *dictum exigere'*: Exigere al. schosovacz 1418—75 *Zab* 512.

Szosowanie *'płacenie podatku zwanego szosem, vectigal* szos *dictum solvendi actus'*: De exactione alias schosowanyv *OrtOssol* 17, 3.

Szosz *cf.* **Szos**

Szóstonóg *'heksametr, versus hexameter'*: Schostonogy exametri (hexametri versus sunt Job prol. II, *Biblia Zamojskich*: versove exametri točižto šestonozí sů) 1471 *MPKJ* V 59. ~ *Bohemizm.*

Szósty *formy*: *n. sg. m.* szosty 1430 *CracArt* nr 270, XV *med. MPKJ* II 327, *BZ* Gen 1, 31, *etc.*; *f.* szosta 1403 *Piek* VI 180, 1430 *ArchTerCzchov* III 62, 13, *MW* 128b, *neutr.* szoste (1232) *MMAe* IX 47, *Dek* VII 1, XV *med. MPKJ* V 430; ~ *g. sg. m.* szostego *EwZam* 288, *Rozm* 366. 442, *etc.*; *f.* szostej 1430 *Pozn* nr 1527, *MW* 83b, *Rozm* 244; szosty XV *ex. Kalużn* 290; *neutr.* szostego *Sul* 58, *BZ* Lev 25, 21. III Reg 16, 8; ~ *d. sg. f.* szostej 1407 *Kościan* nr 353; ~ *ac. sg. m.* szostego 1423 *Kal* nr 699; *f.* szostą 1412 *Pozn* nr 877, 1414 *Kal* nr 455, 1453 *R* XXV 208, *etc.*; *neutr.* szoste XV *ex. R* XIX 89; ~ *l. sg. f.* (w) szostej 1424 *TPaw* VII nr 3740, *Rozm* 393.

Znaczenie: *'sextus'*: Nos... dux Mazouie... donacionem... ducis..., quam fecit domino Virbete, conferendo ei ad Magnum Salem korito, quod dicitur sosthe..., confirmamus (1232) *MMAe* IX 47; Szoste (*sc.* przykazanie): ne plocz czelney neczystoti *Dek* VII 1; Szescz czlowyekow ranyono, a pyancz gich mowyø tim rasem, szostego *wygmugyo, czso leszy we szmyertnich ranach 1423 *Kal* nr 699; Jako Dobek Swanchoui... dal sex wlnera gwaltem y w tey schostey ranye chromotø ma 1424 *TPaw* VII nr 3740; Seniores mechanicorum... braseatorum: Niclas von Teschin,... Maczek schosty 1430 *CracArt* nr 270, *sim.* 1463 *R* XXII 382; Szosty psalm XV *med. MPKJ* II 327; Szoste r⟨ozdzielenie⟩ (capitulum VI) XV *med. MPKJ* V 430; Na d⟨zi⟩en szostą godzyna vyedzon (*sc.* Jezus) sz krzyzem sz myastą 1453 *R* XXV 208; Stalo szø z wyeczora a s yutra dzen szosty (dies sextus) *BZ* Gen 1, 31, *sim. EwZam* 288, *etc.*; Dam pozegnanye me wam lyata szosztego (anno sexto) *BZ* Lev 25, 21; Kthory czaszv szosthey na dzyen godzyny na szmyercz wywyedzon *MW* 83b; Tu sie poczyna szosta godzyna *MW* 128b; To szye dzyalo yakoby w sostą godzyną XV *p. post. RozmPam* 474; Szostego myeszyancza (in mense... sexto Luc 1, 26) posłan yest angyol Gabriel *EwZam* 288; O panye Ihu Kriszczye, kthorysz na sząd godzyny szoszthy byl provadzon XV *ex. Kalużn* 290; Szosthe zlowo z usth wypusczyl XV *ex. R* XIX 89; Bylo yakoby schostey godzyny (hora erat quasi sexta Jo 4, 6) *Rozm* 244; Vyschedschy o schostey godzynye (circa sextam et nonam horam Mat 20, 5) *ib.* 393; Iesus schostego dnya przed Vyelyką Nocza (ante sex dies Paschae Jo 12, 1) przyschedl do Betanyey *ib.* 442, *sim. ib.* 366. 442. 479; Rada schostego radcze *ib.* 585; ~ szosta część *'1/3 całości, sexta pars totius rei'*: Jaco szosta czanszcz Tupadl stoy w zastawe 1403 *Piek* VI 180; Jaco Jan s swø sinouiczø nye mal nygednego prava cu szostey czøszczi Nedamirouicz 1407 *Kościan* nr 353; Jako Bartlomey trzimal szostø cszøscz Bobowyczska s pokogem podlug prawa 1412 *Pozn* nr 877, *sim.* 1414 *Kal* nr 455; Hereditas dicta schosta czanscz 1430 *ArchTerCzchov* III 62, 13; Jako pan Miczek sostey czansci polouicza vidzerzal mimo trzydzeszczy

lath 1430 *Pozn* nr 1527; Tedy gey dal y zapyszal szosthą cząscz (unam sextam partem) wszego szwego gymyenyą *OrtOssol* 63, 2, *sim. OrtMac* 82; ~ szostego lata '*sześcioletni, qui sex annorum est*': Alye gdze trzeczego, czwartego, pyąthego alybo szostego latha szrzepcza (tertii, quarti, quinti vel sexti anni poledrum) zabyge *Sul* 58; ~ *jako składnik liczebnika wielocłonowego*: Szostego lyata a we dwudzestu (anno vicesimo sexto) Aza, krolya Iuda, krolyowal Hela *BZ* III Reg 16, 8.

Szóstynaćcie *cf.* **Szóstynaście**

Szóstynaście, Szóstynaćcie '*szesnasty, sextus decimus*': Stancze ku prawu w *sostanecycze godzyna 1433 *StPPP* II nr 2475; Rozdzyelyenye szostenaczcze (capitulum sedecimum) XV *med. MPKJ* V 432; W szostinaczcye dzen (in die sexta decima) tegoz myesyęcza tego, czso bily poczęły, dokonaly *BZ* II Par 29, 17; Schostegonasczye lyata krolyevanya Tyberyvscha czeszarza (anno vero Tiberii decimo sexto) bylo mylosczywe lyato *Rozm* 176.

Szpak *zool.* **1.** '*szpak, Sturnus vulgaris L.*': Spak spicus 1472 *Rost* nr 1379; Spakh turnus XV *p. post. PF* V 30.

2. '*rodzaj papugi, Psittacus sp.*': Schpak psitacus *ca* 1500 *Erz* 107; Gest yeden rodzay ptaschy, na ymyą spak (est quoddam genus avium psittacus vocatum), yen yal przepovyedacz glossem czlovyeczym *Rozm* 88.

Szpangrun '*zielona patyna na miedzi, śniedź, grynszpan, aerugo*': Spangrun calcates 1419 *Rost* nr 5021.

(Szpar) Spar '*przyrząd do łowienia z przynętą, potrzask, decipula, laqueus*': Spar pedica *ca* 1455 *JA* XIV 493.

1. (Szpara) Spara '*przyrząd do łowienia z przynętą, potrzask, decipula, laqueus*': Pedica podeschwa vel spárą *ca* 1500 *Erz* 98; ~ stawiać *kogoś* na sparze '*chwytać kogoś w pułapkę, decipula aliquem capere*': Philozophi i kvyaszdarze, wszythky na szvey stavyam sperze (*pro* sparze ?) *De morte* w. 189.

2. (Szpara) Spara *(?)* '*dolegliwe pęknięcie skóry, szpara na skórze, rhagas, fissura cutis dolorem efficiens*': Ad conficiendum vngentum contra morbum, qui dicitur spar[n]y XV *ex. R* LIII 69.

Szpat '*minerał dający się dzielić na cienkie blaszki, fossile, quod in lammulas tenues scindi potest*': Spath alumen scissum 1472 *Rost* nr 63.

Szpatny *cf.* **Szpetny**

Szpecić *cf.* **Zeszpecić**

Szperka *czy* **Sperka** '*słonina, lardum*': Sperka carbonella 1472 *Rost* nr 1580.

Szpernal *cf.* **Spernal**

(Szpetny) Szpatny *(?)* '*bardzo brzydki, turpissimus*': Veschla Marya Magdalena a Marta s sbadnymy (*pro* spatnymy) vargamy y zeschlymy *Rozm* 735.

Szpica, Stpica, Śpica *formy*: *n. sg.* szpica 1456 *ZabUPozn* 96, 1463 *PF* V 13, 1471 *MPKJ* V 73, *etc.*; ~ *g. sg.* szpicy 1466 *R* XXII 15; ~ *ac. sg.* szpicę 1436 *RRp* XXIII 277, *BZ* I Reg 17, 2. I Par 19, 9; stpicę XV *med. R* XXIV 359; ~ *ac. sg.* szpicę *a. i. sg.* szpicą *OrtCel* 1, *OrtLel* 233; ~ *l. sg.* (na) szpicy 1413—4 *JA* XIV 503, *ca* 1420 *R* XXIV 84, *BZ* I Par 12, 33; stpicy XV *med. GlWroc* 68v; ~ *n. pl.* szpice 1466 *R* XXII 17. ~ *Ponieważ grafika nie pozwala na ścisłe rozróżnienie postaci z* szp- *i* śp-, *w formach nie uwzględniono tego podziału.*

Znaczenia: **1.** '*czoło, front wojska, szyk bojowy, primi militi in acie instructorum*': Na spyczy in acie 1413—4 *JA* XIV 503; Virum eius (*sc.* Bersabee) Vriam in belli acie, na szpiczi woyenney (*GlWroc* 68v: na stpiczy) poni iussit (II Reg 11, 15) *ca* 1420 *R* XXIV 84; Cuneum, *gl.* aciem, turbam szpyczą 1436 *RRp* XXIII 277; Ante aciem spycza XV *p. pr. R* XLVII 359; Spicze aciem *ib.*; Ante aciem, na stpyczą, belli astabo inermis XV *med. R* XXIV 359; Zrzodzily spycyø wogenskø (aciem) ku boiv przeczyw Fylysteom *BZ* I Reg 17, 2; Potem z Zabulona, ktorzi wichadzaly ku boiv a staly na spyci (in acie) vmyely v odzyenyv boiownem *BZ* I Par 12, 33; Szedszi sinowye Amonowy, spycyø (aciem) sposobyly podlug broni myeszskey *ib.* 19, 9; Przed schpicza woysky ante aciem *OrtCel* 1, *sim. OrtLel* 233; Acies spicza aut zastamp (pulchra es, amica mea,... terribilis ut castrorum acies ordinata Cant 6, 3) 1471 *MPKJ* V 73; Cuneus est collectio gentis spycza vel schyk *ca* 1500 *Erz* 98; ~ Nec timet opositi castra, *gl.* exercitus spyczy, iuuare chori, *gl.* gregis, turbe 1466 *R* XXII 15; Ciuis eques sub rege vigent, hic, *gl.* sc. miles, prelia, *gl.* bella spycze, regis, hic dispensat opes *ib.* 17.

2. '*szczyt budynku, alicuius rei pars summa*': Cum... plebanus... convenisset dictum W. ⟨carpentarium⟩ ad reformandum et faciendum terminum al. spycza in ecclesia 1429 *MMAe* XVIII nr 494; Schpicza tolus 1463 *PF* V 13; Pinaculum super templo al. spyczy 1469 *AcLubl* IV; Pinna, id est summitas cuiuslibet rei, sed proprie templorum et murorum spyczą vel gąnek, vel okragly sczyth *ca* 1500 *Erz* 98; ~ Sumitas transcendit, spicza vychodzy, celos 1456 *ZabUPozn* 96.

2. Szpica *cf.* **Śpica**

Szpicnik *czy* **Śpicnik** *'chorąży, signifer'*: Signifer vlg. spycznyk XV *med. Zab* 524.

Szpiegierz *czy* **Śpiegierz** *'szpieg, wywiadowca, explorator'*: Explorator spyegyerz albo łązką *ca* 1500 *Erz* 99.

Szpieglerz *czy* **Śpieglerz** *'szpieg, wywiadowca, explorator'*: Tegdi Iozve... poslal... dwa møza spyeglerza (exploratores) tagemnye a rzekøcz gim: Gydzcze a opatrzcze zemyø y myasto Iericho *BZ* Jos 2, 1; Vywyedz møze, ktorasta przissla k tobye..., giscze spyeglerzasta (exploratores quippe sunt) a przyslasta chczøcz ogløadacz wsszitkø zemyø *ib.* 2, 3, *sim. ib.* 2, 23.

Szpiegować *czy* **Śpiegować** *'badać, śledzić, przepatrywać, explorare, perscrutari'*: A gdisz wesli, spyegowali zemyø (exploraverunt terram) od pvsczcy swey asz do Kohob *BZ* Num 13, 22; Dwa møza wesslasta sam..., aby spyegowali zemyø (ut explorarent terram) *BZ* Jos 2, 2; Przeto ze byla skrila (*sc.* Raab) posli, ktores to byl poslal, aby spyegowali Iericho (ut explorarent Iericho) *ib.* 6, 25. ~ *Cf.* **Wyszpiegować.**

Szpiglarski *czy* **Śpiglarski** *(o ulicy w Krakowie, de platea Cracoviensi) 'związany ze szpiglarzami tj. rzemieślnikami wytwarzającymi lustra i inne przedmioty ze szkła, pertinens ad* szpiglarze, *i. e. ad opifices, qui specula et alias res e vitro conficiunt' (?)*: Pro domo et area sive loco in platea spyglarska post ecclesiam sancti Stephani, ubi nunc synagoga Iudaica est sita et locata 1469 *KodUniw* II 262.

Szpik, Śpik 1. *'koci mózg uważany za środek nasenny, felis cerebrum, quod pro medicamento somnifico putabatur'*: Sompnifer spyk vel kothczy mosdzek *ca* 1500 *Erz* 99.

2. *'galasówka na owocach róży polnej, gallae in baccis anemones silvestris'*: Bedagar, cornus spyk 1419 *Rost* nr 5203; Spik bedagar 1437 *ib.* nr 2478, *sim.* 1460 *ib.* nr 3394, *etc.*; Bedagąr, id est spyk XV *ex. GlLek* 58; Spyk bedugar *ca* 1500 *Rost* nr 7104.

Szpila *'przedmiot drwin, qui deridetur'*: Vczineni iesmi przekorø søsadom naszym, szszpila y posmewane (subsannatio et illusio, *Pul*: podrzesznyenye y naygrawanye) tim, gisz w ocoliczi naszey sø *Fl* 78, 4.

Szpilman *'żartowniś, błazen, kuglarz, ioculator, scurra, praestigiator'*: Vocatus est (*sc.* ad nuptias) autem et Ihus... et dyscipuli eius, non histriones, non cytaristę vlg. ne wily, ne clamaczy, ne szpyllmany, ne potrøbacze, sicut hodie faciunt *ca* 1420 *R* XXIV 82; Spilman histrio *ca* 1420 *WokTryd* nr 51, *sim. ca* 1455 *JA* XIV 490; Spylmany hystriones *ca* 1450 *PF* IV 572; Spilman nuctor XV *p. post. PF* V 7; Slysszhą, zeby czye nawyedzaly klamnyczy albo spylmany (audivi, quod ioculatores te visitant) XV *p. post. R* I s. XLIII; Si delectabant coram paucis ab hystrionibus, spylmani, vel aliis comendari, quanto magis delectabit coram toto mundo in generali iudicio a rege celesti comendari? XV *ex. MPKJ* II 326; Spylman ioculator *ca* 1500 *Erz* 108; Ioculator, iocularius, iocista idem spylman *ib.*; Schpylman ioculator *ib.*; Ioculatoribus, spylmanovye, szkrzypkove, timpanistis *ca* 1500 *JA* X 385; ~ Tandem prelati et sacerdotes somno grauati dormitum ierunt, Christum in manibus pessimorum garcionum, *gl.* garcio spylman, golotha, iuvenum relinquerunt custodiendum XV *p. post. Kałużn* 273.

Szpinak, Spinak *bot. 'szpinak warzywny, Spinacia oleracea L.'*: Spinak spinacia 1460 *Rost* nr 3729, *sim.* 1472 *ib.* nr 1073, 1484 *ib.* nr 6282, *ca* 1500 *ib.* nr 6283. 7305.

Szpisglas *czy* **Śpisglas** *'związek antymonu z siarką, antimonium'*: Spisglas antimonium 1472 *Rost* nr 41.

Szpital, Śpital *'przytulek dla ubogich chorych, domus hospitalis, ubi pauperes aegroti commorabantur'*: Abbas monasterii Thinciensis cum conuentu suo domum suam in Cracouia iacentem juxta scolam spitaliensem et circa spital... vendiderunt 1424 *StPPP* II nr 1963; Spythal cenodoxium *ca* 1428 *PF* I 495; Spytal xenoccosium 1437 *Wisł* nr 228 s. 89; Jakom ya nye wszyal cztherech korczi pszenycze... Yana... we spythalv Szwyathego Ducha 1498 *ZapWarsz* nr 1800; Spythal hospitale *ca* 1500 *Erz* 99.

Szpitalny *czy* **Śpitalny** *(o ulicy w Krakowie, de platea Cracoviensi) 'mający związek ze szpitalem, tj. przytulkiem dla ubogich chorych, ad domum hospitalem pertinens'*: Cum igitur domus hospitalis... edificata in platea spytalna vlg. nuncupata in ciuitate Cracouiensi sita 1464 *MMAe* VII nr 457.

Szpot *'narośl kostna na stawie skokowym konia powodująca kulenie, excrescentia ossis in articulo pedis equini, quae claudicationem efficit'*: Contra spoth quantum equus claudicat XV *p. post. BednMed* 37.

Szpotawy *(o koniu, de equo) 'cierpiący na chorobę zwaną szpat, kulawy, morbo* szpat *dicto correptus, claudus'*: Szpotawy pedager *ca* 1455 *JA* XIV 490.

Szpula *'skóra zrzucona przez węża, wylinka, pellis a serpente deposita'*: Szpula deleteon 1472 *Rost* nr 1101.

Szpunt 1. *'rodzaj naczynia, genus quoddam vasis' (?)*: Tot vasa *spunthw, sagitarum al. *szchypw, pulverum in tesauro ecclesiastico ad

beatam virginem continentur et reservantur, item duo vasa spunthi 1494 *Podol* 11.

2. *'otwór naczynia do zatykania, czy też zatyczka, czop, os vasis obturandum vel etiam obturamentum'*: Obda *spąnth, pokrow, vyeko 1472 *Rost* nr 1554; Szpund obda XV *p. post. PF* V 9.

3. *'rodzaj siekiery, genus quoddam securis'*: Spunth *delabrum 1450 *RpKapKr.*

Szraga *może też* **Sraga,** *też pl. tantum* **Szragi** *może też* **Sragi 1.** *'nosze, na których noszono ciała zmarłych do grobu, mary, feretrum'*: Feretrum mari, strinx *srzaga 1472 *Rost* nr 1582.

2. *pl. tantum 'rodzaj stojącego wieszadła na odzież w kształcie drewnianej ramy z kołkami lub hakami, margo lignea, clavis instructa, vestibus suspendendis apta'*: Ad clavos, dum schube exportate sunt ad aliam habitationem et sragy disponebantur, dedi et pro phalanga pro toto VII denarios Ungaricales 1500 *ZsigBud* 52; Pro sragi ad pendendas vestes domini principis... dedi XXXIII denarios Ungaricales *ib.* 71.

Szragi *cf.* **Szraga**

Szragowe *'opłata targowa od sprzedaży towarów na szragach, tj. straganach, pecunia, quae pro mercibus in tabernis vendendis solvebatur'*: A solucione szragovego libertatem conferimus et damus 1494 *AGZ* IV 209.

Szram *'znamię, ślad powstały po zagojeniu się rany, blizna, szrama, cicatrix'*: Cikatrix sram uel rana *ca* 1420 *WokTryd* nr 219; Sram cycatrix *ib.* nr 415.

Szrank *czy* **Szranka** *też pl. tantum* **Szranki 1.** *'ogrodzenie, saeptum'*: Circumdabunt te undique inimici tui, scilicet Romani principes, Thitus et Wespasianus, vallo, id est cathenatura, strzø[zø]bem, sranky, facta de lignis (Luc 19, 43) XV *p. pr. GlJag* 93; Item vorsparn al. kozli do ssrankow decem grossos 1493 *WarschPozn* I 352.

2. *'kratki oddzielające zespół sądzący od publiczności, cancelli, quibus iudices a populo separabantur'*: Nobilis... Goldacz luit penam trium marcarum, quia misit familiarem suum post schranky sine voluntate dominorum iudicis et subiudicis 1479 *AGZ* XV 496; Nobilis Sigismundus... luit penam trium marcarum, quia intra⟨vit⟩ in schranky sine iusssu dominorum iudicis et subiudicis *ib.* 498.

3. *'granica, finis'*: Mericam... eclesie eidem eviterne asscribimus, damus, prout se in metis suis habet al. w szrankach 1483 *AGZ* III 246.

4. *'ogrodzenie miejsca, w którym toczono pojedynek, saeptum, quo locus duelli cingebatur'*: In palestra, in lucta we szranku 1428 *R* XVI 346; Omnis, qui in agone, *gl.* id est in certamine w boyv, ve *sramkach, contendit (I Cor 9, 25) XV *med. SKJ* I 63; Torneamentum, w szranky, dicitur, quia circuiendo se percutiunt *ca* 1500 *GlWp* 25.

5. *'?'*: In qualibet parte domus ad minus VII statui al. srank debet esse 1426 *MMAe* XVI nr 991.

Szranka, Szranki *cf.* **Szrank**

Szrena *czy* **Srena** *'skrzynia, scrinium'*: Srena scrinium *ca* 1500 *Erz* 100.

(Szron) Śron, Śrzon 1. *'osad lodowy powstały z zamarzniętej mgły, też śnieg przymarznięty do gałęzi drzew, pruina'*: Szron pruina 1437 *Wisl* nr 228 s. 88; Srzion pruine (imber et procellae,... gelu, nix, pruinae... pangant: Alleluia!) 1444 *R* XXIII 302; Srzon pruina *ib.*; Bruma, srzon, srzyon XV *p. pr. R* XVI 328; Gdisz bila przykryla (*sc.* manna) wyrzch szemye, z⟨ja⟩wyla sze gest na puszczy *drobnø rzecz yako kosmate ku podobyenstwu szrzonowy (in similitudinem pruinae) na szemy *BZ* Ex 16, 14; Schrzon prugina *ca* 1455 *JA* XIV 485; Szron *ib.* 490; Bruma... dicitur gelu. hyems vel dicitur illud, quuod pendet de arboribus propter frigus, alio modo bruina, id est srzon 1466 *R* XXII 20; **Pruina**... est ros congelatus *scrzon (Psal 118, 83) 1471 *R* XXIV 379; Que mala mens dicit, perdere vix poterit horrida congestis cum staret bruma pruinis, szrony, cunctaque durato stringeret arva gelu XV *p. post. PF* III 287; ~ *'mróz, zimno, frigus, algor'*: Ize vczinyonem iako sand skorzany we srzenye (sicut uter in pruina Psal 118, 83, *JA* XIV 491: na szrenye) *MW* 33b.

2. *'danina w owsie (lub jej ekwiwalent pieniężny) składana łowczemu z tytułu pełnionych przezeń funkcji, tributum, quod avena (vel pecunia) rei venatoriae magistro solvebatur'*: Absolvimus perpetuo solucionibus omnium exaccionum... a strozha, ssron et pobor 1277 *KodWP* I 408, *sim.* (1278) 1415 *ib.* 418, 1382 *KodMazL* 98, (1383) XVI *p. pr. Matr* IV 3 nr 311; A stacionibus... angariis et preangariis... strosza, srzon, przevoth (1289) *KodMazL* 30, *sim.* (1368) *ib.* 79, (1384) 1466 *AKH* IV 342, 1390 *KodMazL* 109; Volumus, quod incole dicte ville ab omnibus nostris solucionibus, exaccionibus... sint liberi... specialiter tamen ab hiis, que secuntur, videlicet: sep... pobor, srzon, przeuod, godne 1382 *WierzbWarsz* 5, *sim.* 1385 *MonIur* VI 103, 1444 *Bon* 5; Volumus, quod ab omnibus solucionibus aliis omnium exaccionum et vexaccionibus iuris Polonicalis sint soluti et exempti et specialiter ab hiis, que secuntur scilicet obrzas,... a podimne, stroza, srzon, pobor 1365 *DanLowG* 219, *sim.* 1360 *ib.* 231, *etc.*; Szron 1365 *ib.* 232, *sim.* 1371 *ib.* 217, *etc.*

(Szronowaty) Śronowaty, Śrzonowaty *(o maści końskiej, de equi colore)* '*siwy, canus*': Item (*sc.* equus) *sronawathy z rydza, lysy 1471 *GórsJazRp* 272; Mathias et Albertus... expediverunt Martinum... super equo szronowathy 1474 *StPPP* VII 163; Equus srzonowati 1475 *KozierRpResignPosn* 118; Quod idem nobilis Stanislaus... eidem nobili Nicolao... dedit equum al. srzonovathy 1497 *StPPP* VII 60; Anna... Lucam... in equo szrzonowaty... ad praesens expedivit bellum 1498 *ib.* 143, *sim. ib.* 156; Beata... Albertum... in equo bono *srzunowathy... ad praesens bellum expedivit *ib.* 151.

(Szronowe) Śronowe, Śrzonowe 1. '*danina w owsie (lub jej ekwiwalent pieniężny) składana łowczemu z tytułu pełnionych przezeń funkcji, tributum, quod avena (vel pecunia) rei venatoriae magistro solvebatur*': A strosza, a pobor, a szronowe et a ceteris omnibus quibuscunque solucionibus, quocunque nomine censeantur absolvimus 1362 *KodWP* III 204; Per quemcunque occasione cuiusdam iuris quod srzonove vlg. nuncupatur 1373 *ib.* 400; Srzonowe (1383) *DanŁowG* 218; Szronowe (1383) *ib.* 232, *sim.* 1399 *ib.* 233; Semovitus... Stanislao... libertatem a sep,... psarske, szronowe... donat (1383) XVI *p. pr. Matr* IV 3 nr 313; Srzonowe 1384 *DanŁowG* 232, *sim.* 1385 *ib.*, 1399 *ib.* 233, 1399 *KodMazL* 129; Sronove 1385 *DanŁowG* 232, *sim.* 1385 *KodMazL* 103; Habent terminum ad colloquium generale pro quodam srzonovego 1388 *TPaw* III nr. 744.

2. '*rodzaj grzywny, którą łowczy ścigał osoby nieuprawnione do łowów, czy też opłata za prawo do polowania, pecunia, qua rei venatoriae magister venatores iuris venandi expertes multabat vel etiam pecunia pro iure venandi concesso solvenda*': Kmetho... evasit dominum venatorem... pro venacione leporum ⟨quod est⟩ szronowe 1413 *DanŁowG* 222; Albertus... ⟨eva⟩sit dominum venatorem pro venacione leporum ⟨et me⟩moriale assignavit al. pro szronowe *ib.* 223.

Szropa '*żelazne narzędzie do czesania i czyszczenia koni, zgrzebło, instrumentum ferreum, quo equi pecti ac purgari solent, strigilis*': Strigilis est instrumentum, cum quo mundantur equi, schropą vel grzeblo *ca* 1500 *Erz* 108.

Szropować *(o koniu, de equo)* '*czyścić zgrzebłem, strigile purgare*': Schropovącz strigilare *ca* 1500 *Erz* 108.

Szrotarski *(o wozie miejskim, de curru urbano)* '*służący do transportu piwa lub wina, quo cerevisia vel vinum transportatur*': Currus vlg. srotharsski 1421 *ArchCastrCrac* I 588; Item eciam debet recognoscere, quod sibi satisfecerunt pro curru *sscrzotharsski 1421 *StPPP* II nr 1808.

Szrotarz '*szynkarz albo ten, kto zajmuje się transportem beczek z piwem, caupo vel is, qui cerevisiam transportandam curat*' *(?)*: *(tylko z fleksją łacińską)*: Pro uno octuali ceruisie cum szrotariis VIII scotos 1389 *MMAe* XV 5; Sczepan Rzoncza, schrotarius, habet ius 1433 *LibIur* nr 4542.

Szrotmistrzow '*należący do szrotmistrza czyli mincerza, ad opificem monetae pertinens*': Caspar monczer filius Johannis szrotmystrzow insinuavit contra Annam... pro infamia, quomodo coram sociis artis monetariorum dedisset illi culpam quia ipse sibi recepisset pallium modo usurpatorio 1499 *CracArt* nr 1357.

Szrotować '*przesiewać, oczyszczać przez przesiewanie, pytlować, cribrare, cribrando purgare*': Nonnisi tamen de farina bene tribata et purgata al. *szolowaną (*var.* srzotowana, pitlowana) pistandi illisque singulis diebus pro necessitate civitatis (1479) XVII *AGZ* IX 121; Rex pistoribus... dat facultatem ad beneplacitum regium panes quoscunque, nonnisi tamen de farina bene cribrata et purgata al. schrotowana pistandi (1479) XVI *p. pr. Matr* IV 3 nr 1076.

Szrotowanie '*prawo utrzymywania wozów służących do transportu piwa lub wina i pobierania opłaty od ich wypożyczania, ius habendi currus, quibus cerevisia vel vinum transportatur, et exigendi pecuniam pro eisdem curribus collocandis*': De vectura eciam et portitura ceruisie, quod schrothowane nominatur, ipse aduocatus suique succedanei solucionem et pensionem habebunt ac tollent ex toto 1358 *MMAe* X 120; Damus quoque predictis ciuibus ceruisiam, medones et omnem potum braxandi et vendendi, ac vecturam ceruisie in ipsa ciuitate, que schrotowanye dicitur, libere habendi pro communi usu et melioracione ciuitatis 1366 *MMAe* V nr 37.

Szrotwajn '*wóz miejski służący do transportu piwa lub wina, tu: prawo utrzymywania tych wozów i pobierania opłaty od ich wypożyczania, currus, quo in oppidis cerevisia vel vinum transportabatur, hoc loco: ius eosdem currus habendi et pecuniam pro eis collocandis exigendi*': Cum omnibus eiusdem aduocacie... prouentibus, immo cum balneo ibidem et cum curru, qui *scrothwayn vlg. dicitur 1404 *MMAe* V 248.

Szrotwas '*beczka na piwo, cupa cerevisiae asservandae apta*': Sub nigra stuba celarium, in quo reperi quatuor tunnas cervisie magnas et duas tunnas vacuas, *srzetvassch sive drybusch 1494 *Podol* 6.

Szrycht *'odcinek między dwiema liniami, stopień na zegarze słonecznym, spatium inter duas lineas, gradus horologii solarii'*: Duodecim gradus szrychthy (Is 38, 8) XV *p. post. R* XXV 267.

(Na **Szryft**) Na **szrypt,** Na **szryt** *'na kredyt, pecunia non praesenti (e. g. aliquid emere)'*: Statuimus omnium terrigenarum cum consensu, quod lusores taxillorum... tantum pro pecuniis ludant paratis, super prestam vero na ssrypth (*ib.* 621: na szryth) vel super hereditates ludere non presumant 1463 *AKPr* IV 439.

Na **szrypt** *cf.* Na **szryft**

Na **szryt** *cf.* Na **szryft**

Szta- *cf.* **Sta-**

Szte- *cf.* **Ste-**

Szterdzieści *cf.* **Czterdzieści**

Szternaście *cf.* **Czternaście**

Sztępel *cf.* **Stempel**

Sztokfisz, Sztakfisz *czy* **Stokfisz, Stakfisz** *'suszona ryba, piscis siccus'*: Cum duabus tunnis piscium stakfisch et welerib 1419 *AKH* XI 410; Stokfisch strumulus 1472 *Rost* nr 1399.

Sztosować *czy* **Stosować** *'wstępnie obrabiać przez kucie, przygotowywać, cudendo praeparare'*: Statuimus, quod qui artificium aliquod in eorum fraternitate doctus non fuerit, eundem laborare hominibus non debet, solum sibi ipsi pro sua necessitate... solum gladium aut cultrum possunt reformare fabri vlg. stoffowacz (*pro* stossowacz) 1471 *AGZ* VI 145.

Sztr- *cf.* **Str-**

Sztubre(j)t *cf.* **Stubre(j)t**

Sztucholc *cf.* **Stucholc**

Sztuczny *(o tkaninie, de panno)* *'pochodzący ze zwoju, zwanego sztuką, wyrabiany z tkaniny pochodzącej ze zwoju, e panni parte involuta, qua e* sztuka *vocabatur, sumptus, e tali panno confectus'*: Ipse Czadr... tunicam sthuczny panni tercio anno... soluere oportebit 1436 *StPPP* II nr 2631; Tunicam panni stucznego 1437 *AGZ* XI 132; Paulus... se obligavit solvere octo ulnas pani szthuczne... Heduigy 1448 *AGZ* XII 180 *sim.* 1456 *StPPP* II nr 3564, 1477 *RachKról* 175, *etc.*; Octo ulnas pani stucznego 1456 *AGZ* III 210, *sim.* (1456) XVI *p. pr. Matr* IV 3 nr 908, *etc.*; Tunicam flavei coloris cum manicis rectis de panno stuczne 1477 *CracArt* nr 674; Pro septem ulnis panni stuczn[y]e dedi sexagenam et tres grossos 1478 *RachKról* 227; ~ Jako mnye Jan... posthapyl... plashcz stuczny modry 1489 *ZapWarsz* nr 1574.

Sztufnal *cf.* **Stufnal**

Sztuka *formy*: *n. sg.* sztuka 1396 *AKPr* VIIIa 68, 1404 *AGZ* IX 16, 1426 *ArchTerCrac* CXCV 417, 12, *etc. etc.*; ~ *g. sg.* sztuki 1430 *MMAe* XIII nr 20, 1446 *AGZ* XIV 199, 1456 *MMAe* VII nr 325, 1474 *ZapWarsz* nr 1373; ~ *ac. sg.* sztukę 1425 *StPPP* II nr 2016, 1431 *ib.* nr 2364, *Sul* 67, *etc.*; ~ *i. sg.* sztuką XV *p. post. Kałuż* 273; ~ *l. sg.* (w) sztuce *Dzial* 35; ~ *n. pl.* sztuki 1419 *Pozn* nr 976, 1455 *MMAe* XIII nr 1839; ~ *g. pl.* sztuk (1406) 1600 *DokMp* I 342, 1498 *AGZ* XV 350. 352; ~ *ac. pl.* sztuki 1431 *StPPP* II nr 2364, XV *med. R* XXIV 359, XV *med. RRp* XXIV 359, *etc.*; ~ *i. pl.* sztukami 1446 *AGZ* XIV 199; ~ *l. pl.* (w) sztukach *Sul* 67, *Dzial* 20. 34.

Znaczenia: **1.** *'część, kawałek większej całości, pars alicuius rei, frustrum'*: Caput... episcopi crudeliter percussit (*sc.* rex), sicque extractum de ecclesia membratim, w stuky, seccari iussit XV *med. R* XXIV 359; Liga cellica emissa omnes sancti corporis (*sc.* Stanislai) particulas, stuky, illustrabat XV *med. RRp* XXIV 359; Stvką frustum *ca* 1500 *Erz* 108; ~ *(w opisie herbu)* *'jedno z barwnych pól na tarczy herbowej, unus e campis insignis variis coloribus pictis'*: Janussius dixit... se esse nobilem..., genelogie al. postacy Syczinsky, clenodium vero trium parcium al. stuky in clipeo. Et prima nigra, finis in clipeo et glaucum signum al. szołti strich eiusdem clipei. Terciam partem clipei rubeam 1419 *Pozn* nr 976.

2. *'zwój sukna, płótna lub innej tkaniny (zwykle określonej długości), panni pars involuta (certae cuiusdam longitudinis)'*: Recepit medium stamen panni, quod in wlgari dicitur *sthwcha 1396 *AKPr* VIIIa 68; Recognosco... me... villam... pro duo centis marcis grossorum... et pro panno al. sztuka vendidisse 1404 *AGZ* IX 16, *sim.* 1429 *ArchTerCrac* CXCVI 355, 16, *etc.*; Nicolaus... unum stamen panni Angliciensis al. schthuką... Franczconi... obligauit se soluturum 1425 *StPPP* II nr 2016; Stuka panni 1426 *ArchTerCrac* CXCV 417, 12; Procuratores... emant medietatem peticii al. pol stuky in panno 1430 *MMAe* XIII nr 20; Thomko... violenter ⟨recepit⟩... tria media stamina al. sthuky flauee tele,... medium stamen sthukąn mensalium 1431 *StPPP* II nr 2364; Palium flaveum de stuka 1438 *AGZ* XII 39; Craczmar promisit sibi dare... per dimidium quartum florenum pro quolibet stamine et polupostato vlg. stuky 1446 *AGZ* XIV 199; Obligatus est (*sc.* Kraczmar) solvere cum pannis Gorliczensis et mediis staminibus vlg. stukami *ib.*; Domino... nostro heredi a qualibet petia telie al. sthuka octoginta quatuor ulnas... solvere tenebitur (1446) XVI *DokMp* III 179; In eadem cista reposite sunt due petie al. stuky, una cum

examento flaveo... et alio de nigro simplici 1455 *MMAe* XIII nr 1839; Quicumque famulorum barchanium alicui magistro laboraverit, iste magister a porcione al. stuky quatuor grossos soluere... debebit 1456 *MMAe* VII nr 325; Pro una sthuka tele Colonensis 1480 *SkarbMaz* nr 464; Petia sztvka sukenną XV *p. post. PF* III 287; ~ Spreuit autem illum (*sc.* Christum) Herodes... et illusit indutum veste alba sztuką plothna (Luc 23, 11) XV *p. post. Kałuż* 273; ~ Yako Stanislaw... nye wzyął troyga skotha... y szthuky swoykowh zupelneyh 1474 *ZapWarsz* nr 1373.

3. '*jednostka czegoś, res quaedam una*': Recepisti sibi... unum stamen coltrisu..., duodecim partes al. stuk glogerzow (*pro* slogerzow) 1498 *AGZ* XV 350, *sim. ib.* 352.

4. '*motek przędzy, nici, filum volutum*': Ab hisce incolis habere volumus sedecem quartas al. stuk de lino (1406) 1600 *DokMp* I 342; Katherina... petit ab honesta Heduigi... tres pecias al. stuky filiorum przadze 1488 *AcLeop* I nr 2292; Violenter receperunt... quinque sthuky netbi al. przadze 1499 *AGZ* XVII 378.

5. '*wyrób rzemieślnika, zwłaszcza wyrób uprawniający do uzyskania stopnia czeladnika lub majstra, opus opificis, praesertim opus quo confecto opifex e tirocinio dimittebatur*': In quibuslibet duabus septimanis debent duo fratres de fraternitate eorum vadere et conspicere artificium ipsorum iuxta modum et ordinem artis eorum, quod si ibi aliquam partem al. stuka invenerint, quod non sit iuxta artificium et czecham ipsorum disposita, hanc partem al. stuką debent ad czecham suam recipere 1472 *AGZ* VI 154; Quilibet sociorum magistrari volens, imprimis officium magisterii al. stuka coram magistris senioribus mensalibus ceterisque iunioribus eiusdem fraternitatis ostendat 1499 *AcPosn* II 381; Si porcio al. stuka, quam talis socius ostendit, non est valens aut magistraliter facta, extunc talis socius debet aduc studere per unum annum *ib.* 382; Istud est experimentum et porcio al. stuka pro currificibus, quam facere tenetur quilibet, magistrari volens *ib.*

6. '*rysunek, szkic, pictum linearis, adumbratio*': Cum idem Augustinus voluntatem non habet manendi circa Stanislaum pictorem, tunc de iure expensam solvere eidem Stanislao deberet... Eciam debet reddere... Stanislao artes illas omnes al. stucky, quas exscripserat de libris suis 1476 *CracArt* nr 650.

7. '*przypadek prawny, okoliczność prawna, sprawa, casus iudicialis*': Tho vstawyenye o pyrwą stvką gest yvsz slozono wyszszey... a thakesz yvsz proszno stogy y w gynszych stvkach *Sul* 67; ⟨R⟩ychla rzecz w nyektorych sztvkach (in pluribus casibus, *Sul* 32: w wyelich rzeczach) gest potrzebna *Dział* 20; Gedno w tych schtvkach (in casibus, *Sul* 44: w tych przythczach) kmyecze yawno wszytczy mogą zbieszecz, tho gest, gdy pan kmyeczowy szoną... pokala... Druga sztvka, gdy kmyecze o wyną pana swego byliby w klatwye *ib.* 34; Aczlyby tesz po dokonalych lyeczech zamyeszkali czynycz a dawnoscz by wyszla, tedy yaco y o gynsze sztvky podlug dawnoszczy mayą mylczecz *ib.*; Przetosmy w tey schtucze (in simili casu, *Sul* 44: w thakey przythczy) Gydzikowy sskazaly przyssyądz na swą schkodą *ib.* 35; O taką schtvką (in tali casu, *Sul* 45: w thakem przigodzenyv) sskazalysmy Falkowy sye odprzysyądz *ib.*

Sztukować '*łączyć mniejsze części w większą całość, dołączać mniejszą część do większej, duas partes minores in unum coniungere, minorem partem maiori adiungere*': (suknia) sztukowana '*odzienie zszywane z dwóch (lub więcej) barwnych materiałów, vestis e duabus vel pluribus panni colorati partibus consuta*': Petrata (*pro* partita) vestis stukowana XV *in. Zab* 520.

(Sztukwark) Stokwark *(?)* '*inkrustacja w drewnie, lignum caelatum*' *(?)*: Hannus, mensator de Stradomya, armarium cum tribus cameris seu seraculis de *sthokwpharcz ex omnibus eiusdem partibus... efficere... se cum effectu obligavit 1459 *CracArt* nr 517.

Sztulnek *cf.* **Stulnek**

Sztura sztura polna *bot.* '*szczaw polny, Rumex acetosella L.*': Stura polna acetosa 1491 *Rost* nr 11035.

(Szturchnąć) Sturknąć '*zepchnąć, zrzucić, depellere, deicere, praecipitare*': Stvrkną (*war. kal.*: zrzvczaly) precipitabit (labia insipientis praecipitabunt eum Eccles 10, 12) *MPKJ* V 71.

Szturm *czy* **Sturm** '*atak, zwłaszcza na umocnienia obronne nieprzyjaciela, impetus, munitionum expugnatio*': Una die fecerunt (*sc.* Turcii) sturm contra castrum (1440) *MMAe* XII 419.

Szturmować *może też* **Sturmować** *formy*: *praes. ind. 3. sg.* szturmuje *ca* 1455 *JA* XIV 494; ~ *inf.* szturmować XV *p. pr. R* XVI 343; ~ *praet. 3. sg. m.* szturmował XV *in. R* XXIV 69; ~ *condit. 3. pl. m.* -by szturmowali XV *p. pr. R* XVI 343.

Znaczenia: **1.** '*atakować, uderzać na nieprzyjaciela, zwłaszcza na umocnienia obronne, impetum facere, munitiones expugnare*': Contra terram, in qua populus Israeliticus erat, pugnabat sturmoval (*sc.* Holofernes) XV *in. R* XXIV

69; Muros impetere sturmovacz XV *p. pr.* *R* XVI 343; Ut impetant castra aby sturmoualy *ib.*

2. *'obrażać kogoś, znieważać, aliquem contumelia afficere'*: Sturmuye insultat *ca* 1455 *JA* XIV 494.

Sztycholc *cf.* **Stycholc**

Sztygar *czy* **Stygar** *'przełożony kierujący pracą wydzielonej grupy górników, fossorum praefectus'*: Datur terminus Johanni stigar de Weliczka cum... scabinis civitatis Bochnensis 1393 *AKPr* X 18; ~ *z fleksją łacińską*: Dedimus... Petro... custodiam Montis Regis, pro quo Paschko stigarius et Jorgius Myesberg promiserunt 1397 *RachBoch* 147.

Sztynholc *cf.* **Stynholc**

Sztynwaga *cf.* **Stynwaga**

Sztyry *cf.* **Cztery**

Sztyrze *cf.* **Cztery**

Sztyrzy *cf.* **Cztery**

Szuba *'rodzaj wierzchniej sukni, długiej z rękawami, podbitej futrem, genus vestis exterioris, longae, manuleatae, pelle munitae'*: Ialbrzik... tenetur Alberto... quatuor sexagenas grossorum... persolvere et tunicam vlg. subø iuxta suum posse similiter 1413 *KsMaz* I nr 2030; Tunica vlg. schuba 1430 *ArchCastrCrac* IV 71, 506; Ysze pan Stanislaw... szastawyl schubą, thobołą, deką 1432 *Kościan* nr 1424; Mathias... presentauit... tunicam al. suba postawczowa subductam mar[a]duribus al. kunamy 1433 *StPPP* II nr 2480; Diploidem lyscha schuba flaueo panno circumductam 1466 *ib.* nr 3858; Alia suba posthawczowa cum auro 1472 *RachKról* 100, *sim. ib.*; Alia suba de adamasco rubei coloris, pellibus migalium subducta *ib.*, *sim.* 1494 *CracArt* nr 1146, *etc.*; Pro schuba nigra sobolina 1481 *StPPP* II nr 4250; Tunica panni brunatici, subducta marduribus, schuba nominata 1488 *AcRect* I nr 1126; Jakom ya nye pobral gwalthem Zydowy... schvby kvnyey, drugey lyssey schvby zeloney lysskamy pothbithey 1488 *ZapWarsz* nr 1628; Videte... subam regis celestis svba krolya nyebyeskego XV *p. post. Kalużn* 272; ~ *z fleksją łacińską*: Coram eodem iudicio Sirkys katholicus pignus sev schubam sibi... obligatam iure acquesiuit 1387 *Czol* I 85.

Szubienica, Szybienica *formy*: *n. sg.* szubienica 1466 *RRp* XXII 17, *ca* 1500 *Erz* 108; ~ *g. sg.* szubienice 1446 *R* XXII 17; szybienice 1402 *PKKr* II 238, 1471 *AGZ* XVI 87; ~ *d. sg.* szubienicy 1466 *R* XXII 17; szybienicy *Rozm* 761; ~ *ac. sg.* szubienicą 1461—7 *Serm* 113v; ~ *l. sg.* (na) szubienicy 1444 *R* XXIII 303; szybienicy *BZ* Deut 21, 22, XV *p. post. R* XXV 179; ~ *l. pl.* (na) szybienicach *BZ* Num 25, 4.

Znaczenie: *'drewniane rusztowanie, na którym wieszano skazanych na śmierć, patibulum'*: Paschco dixit circa iuramentum testium non admittens unum testem ad iuramentum: Tyss byl obyeschon, ale yess ssye vrwal od schibenicze 1402 *PKKr* II 238; Obyesy ge (*sc.* książęta) przeczіw slvnczovi na szibyeniczach (in patibulis) *BZ* Num 25, 4; Gdisz sgrzeszi czlowyek tim, prze ges to smyerczi bødze osødzon a obyesson bødze na szibyeniczi (in patibulo) *BZ* Deut 21, 22; A prefato scopulo Lutheczskye dzalem usque ad suspendia al. szybyenycze 1471 *AGZ* XVI 87; Fecit (*sc.* imperator) eam (*sc.* Margaretham) suspendi in aculeo na szybyenyczy XV *p. post. R* XXV 179; Bo kosczyolv pyenyądze vroczyl (*sc.* Judasz) a ssam ssyebye schybyenyczy oddal *Rozm* 761; ~ Pincernam crucis, *gl.* patibuli szvbyenycze, esse reum sentencia damnat, crux, *gl.* patibulum szvbyenyczą, punit meritum iure fauente cruci, *gl.* ipsi patibulo szvbyenyczy 1466 *R* XXII 17; Furca vel patibulum vydly albo schvbyenyczą *ca* 1500 *Erz* 108; ~ *(o krzyżu, na którym przybito Chrystusa)*: *Zawieschoyn yako na schubieniczy suspensus est patibulo (fulget crucis misterium, quo carne carnis conditor suspensus est patibulo) 1444 *R* XXIII 303; Huic ligno fidelis anima per deuocionem subdita, dum saluatoris sui honorat patibulum pot thim drzewem stoy *naboszno *duschø, gdi czczi szubyenyczø 1461—7 *Serm* 113v.

Szubka *'rodzaj wierzchniej sukni, długiej, z rękawami, podbitej futrem, genus vestis exterioris, longae, manuleatae, pelle munitae'*: In illa die... auferet dominus... paliola plaszczyky, subky (Is 3, 22) XV *med. R* XXII 322; Barbare vestes, ut est subka et pallium 1476 *CracArt* nr 654, *sim.* 1494 *ib.* nr 1146; Schubka brunatica, svbducta regulis 1479 *RocznKrak* XVI 50; Schubka bvelyznowa superducta nigro cyndalino 1495 *ib.* 63.

Szuja *'materiał drzewny do naprawy łodzi, lignum lintri reficiendae aptum'*: Dedi 20 grossos pro szvgyą ad reformandam scuttam 1478 *Skarb-Maz* nr 214.

Szukacz *'badacz, uczony, qui in aliquas res inquirit, vir doctus'*: Inquisitor pytayanczy aut schukacz (ubi sapiens? ubi scriba? ubi conquisitor huius saeculi? I Cor 1, 20) 1471 *MPKJ* V 127.

Szukać *formy*: *praes. ind. 1. sg.* szukam *Rozm* 747; szukaję *Rozm* 260; *3. sg.* szuka *Gn* 3b, *Fl* i *Pul* 36, 34, *Sul* 37, *etc.*; *1. pl.* szu-

kamy *Rozm* 725; *2. pl.* szukacie *Fl* i *Pul* 4, 3, *Rozm* 353. 458, *etc. etc.*; *3. pl.* szukają *Gn* 3b, *Fl* 34, 4, *Fl* i *Pul* 21, 28, *etc. etc.*; ~ *praes. ind. z partykułą* ać *dla wyrażenia trybu rozkazującego 3. pl.* ać szukają *BZ* I Reg 16, 16, *Rozm* 614; ~ *imper. 2. sg.* szukaj *Fl* i *Pul* 33, 14. 118, 176, XIV *ex. Pocz* 233, XV *p. post. R* I s. XLV; *3. sg.* szukaj *Gn* 172a, *Sul* 60; *1. pl.* szukajmy *Gn* 11a, XV *med. SKJ* V 268, 1453 *R* XXV 212; *2. pl.* szukajcie *Fl* i *Pul* 68, 37. 104, 4, *BZ* I Reg 28, 7, *etc.*; ~ *part. praes. act. adv.* szukaję *Slota* w. 33, *BZ* II Par 22, 9; szukający XV *ex. Zab* 444, *Rozm* 747; szukając 1451 *MacDod* 104, *BZ* III Reg 18, 10, XV *ex. GlWp* 69, *etc.*; ~ *adi.* szukając *Fl* 36, 26; *n. sg. m.* szukający *Fl* i *Pul* 13, 3. 52, 3; *neutr.* szukające *Fl* 23, 6; *d. sg. m.* szukającemu *ca* 1420 *R* XXIV 86, *Rozm* 342; *n. pl. m.* szukający *Fl* i *Pul* 39, 22, *Pul* 34, 4. 5; *g. pl. m.* szukających *Fl* i *Pul* 9, 10, *Pul* 23, 6; *d. pl. m.* szukającym *Fl* i *Pul* 24, 11, *Pul* 106 arg.; ~ *imperf. 3. pl. m.* szukachą *Fl* 77, 38; ~ *inf.* szukać *Gn* 14a, XIV *ex. Pocz* 233, 1418 *TPaw* VII nr 91, *etc. etc.*; ~ *fut. 1. sg. m.* szukać będę *Fl* i *Pul* 118, 33. 145; będę szukał *Pul* 26, 13; *2. sg. m.* będziesz szukać *BZ* Nah 3, 11; szukać będziesz *Fl* i *Pul* 36, 10; *3. sg. m.* będzie szukać *Fl* i *Pul* 60, 7; szukać będzie *Fl* 9, 24, *BZ* II Par 7, 14; będzie szukał *Sul* 108, *Pul* 9, 24. 36; *2. pl. m.* będziecie szukać *BZ* Jer 29, 13; szukać będziecie *BZ* Jer 29, 13; *3. pl. m.* będą szukać *BZ* I Reg 20, 19; szukać będą *Fl* i *Pul* 82, 15; ~ *praet. 1. sg. m.* szukał jeśm *Fl* i *Pul* 33, 4. 36, 38. 76, 2, *etc.*; szukałem *MW* 35a; jeśm szukał *Fl* i *Pul* 118, 22; *f.* -m szukała *Rozm* 37; *3. sg. m.* szukał 1421 *Kościan* nr 773, 1428 *Pozn* nr 1280, XV *p. post. RozmPam* 472; *f.* szukała *OrtMac* 143, *OrtOssol* 104, 4; *neutr.* szukało jest *Fl* 26, 13; szukało *Pul* 26, 13; *1. pl. m.* szukalismy *EwZam* 297; -(e)smy szukali *Rozm* 144; *2. pl. m.* -(e)ście szukali *EwZam* 297, *Rozm* 144; *3. pl. m.* szukali są *Fl* 62, 9, *Fl* i *Pul* 53, 3, *Rozm* 441; są szukali *Fl* i *Pul* 37, 13, *Pul* 37, 12, *Rozm* 117; szukali *Fl* 37, 12, *Fl* i *Pul* 85, 13, *MW* 2b, *Pul* 62, 9, *etc.*; *f.* szukały XV *p. pr. R* XIX 92, *Rozm* 352; ~ *condit. 3. sg. m.* (-)by szukał *Fl* 141, 6, *BZ* I Reg 26, 20, *EwZam* 295; *f.* -by szukała *OrtMac* 142; *1. pl. m.* -bychom szukali *Gn* gl. 156a; *2. pl. m.* -byście szukali *BZ* I Par 22, 19; *3. pl. m.* -bychą szukali *Fl* 77, 9. 103, 22; -by szukali *Gn* 11a, *Pul* 77, 9. 103, 22; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* szukany 1466 *R* XXII 15; *neutr.* szukano *Aleksy* w. 198; ~ *inf. pass. sg. neutr.* być szukano XV *med. SKJ* I 52; ~ *fut. pass. 2. sg. m.* będziesz szukan *BZ* I Reg 20, 18; *3. sg. m.* szukan będzie *Fl* i *Pul* 9, 38; ~ *condit. pass. 3. sg. neutr.* -by szukano *OrtOssol* 104, 2.

Znaczenia: **1.** '*starać się kogoś lub coś znaleźć, odnaleźć, aliquem, aliquid quaerere*': Przetom ya poszwal Jacuba, eszesz mi ne chczal tego bidla dacz na racoyemstwo..., bom Jacuba ne wedzal, gdze schucacz 1418 *TPaw* VII nr 91; Na tem swecze ywsz ma bycz schukano a pytano myedzy schafarzmy bozymy, hic iam queritur inter dispensatores, yensze by vyernye bosze dary *raszdawal (I Cor 4, 2) XV *med. SKJ* I 52; Wyącz szą po nym pythano, po wsz⟨y⟩thkych domyech szvkano *Aleksy* w. 198; Dano gey s prawa dwa przyszasznyky, aby w gego cztyrzech kołyecz (*pro* kolech) szvkano (*OrtMac* 142: aby... szvkala) y wzalą, czo by za gey stalo *OrtOssol* 104, 2; Gdysz Methwochowa z dwyemą przyszasznykomą... szvkala v Hannvszowych czthyrzech *kołecz a nye nalaszla za szwe *ib.* 104, 4, *sim. OrtMac* 143; Schvkayczye (quaerite Luc 11, 9) y naydzyeczye *Rozm* 275; ~ *z gen.*: Iszecz kalsde stworzene, gdisczy ono ma porodzicz, szuka-cz ono szobe przebithku,... gakocz ptaskowe szukagø-cz ony gnaszda szobe *Gn* 3b; Szukacz bødzesz masta (quaeres locum) iego a ne naydzesz *Fl* 36, 10, *sim. Pul*; Blødzyl gesm yako owcza, yasz zaghynala gest, szvkay slughy (quaere servum) twego *Fl* 118, 176, *sim. Pul*; Szøga w myszø prze drugego, szukayø køsza lubego *Slota* w. 33; Simile est regnum celorum homini negociatori querenti bonas margaritas qupczowi *szukayoczemu dobrich perl (Mat 13, 45) *ca* 1420 *R* XXIV 86, *sim. Rozm* 342; Jako Jan... ne bezal gwaltem na Szandziwoyewą gospodą y ne szukal go w domu 1421 *Kościan* nr 773; Jsze pan Jan... schukal tych slodzeyew 1428 *Pozn* nr 1280; Niewiasty ku grobu szły, Chrysta miłego szukały (quaerebant Christum dominum) XV *p. pr. R* XIX 92; Tu Judasz szebraw slugy byszkupe... szukayøcz Yesu Crista 1451 *MacDod* 104, *sim. BZ* III Reg 18, 10, *Rozm* 593; Przikasz,... acz ti to slugy twe... szukaiø człowyeka (et servi... quaerent hominem) nyektorego, gen vmye w gøslki gøszcz *BZ* I Reg 16, 16; Za ivtra gest swyøto a bødzesz szukan (requireris), bo bødø szvkacz twego syedzenya (requiretur enim sessio tua) asz do trzecyego dnya *ib.* 20, 18—9; Wiszedł krol israhelsky, abi szukal pchli sziwey, iako szukaiø kuropatwi (ut quaerat pulicem unum, sicut persequitur perdix) na gorach *ib.* 26, 20; Szukaycye my szoni (quaerite mihi mulierem), iasz ma wyeszczbø! *ib.* 28, 7; Samego Ottosyasza szukaiø (perquirens Ochoziam) y vlapyl *BZ* II Par 22, 9; May drze lyca, schuka vilka Vrban (*CyzPloc*:

esz precz beszal Wrban gonycz wylka) 1471 *CyzKlob* 444; Bocz tho bądzye, ysby Herod szvkal dzyeczyączya (ut Herodes quaerat puerum Mat 2, 13, *Rozm* 80: ma schukacz) kv zgvbyenyv yego *EwZam* 295; Otho oczyecz thvoy y ya... szvkalyszmy czyą (quaerebamus te Luc 2, 48, *Rozm* 144: yzeszmy czye... schvkaly) *ib.* 297; Czo yest, yszeszczye myą szvkaly (quod me quaerebatis Luc 2, 49, *Rozm* 144: czemuszczyą myą schukaly)? *ib.*; Potravylem gymyenya vyele szvkayaczy szobye myley XV *ex. Zab* 444; O tem, yako drugyego dnya tluscze schukaly yego (*sc.* Jesusa) podlye morza *Rozm* 352; Za dar mye schukaczye (quaeritis me Jo 6, 26) *ib.* 353, *sim. ib.* 458. 459, *etc.*; Tegodlya schukaly szą mylego Iesusza (quaerebant ergo Iesum Jo 11, 56) *ib.* 441; Podzmy przeczyv ym, acz nass nye schukayą *ib.* 614; Iesusza... sukaly ku straczenyv *ib.* 622; Idą y byegalam myasta... schukayączy (quaeram Cant 3, 2) tego, ktorego mylvye duscha moya *ib.* 747; Azalyszczye vydzyely, ktorego ya schukam a nadz go nye mogą? *ib.*; ~ *z acc.*: Szukal yesm gy (*sc.* niemiłościwego, quaesivi eum, *Fl*: szukal iesm iego) y nye yest nalyczyono myasto yego *Pul* 36, 38; ~ *ze zdaniem dopełnieniowym*: Syn czloweczi... przyszedl szukacz, cso bylo sz⟨gubiono⟩ (venit... quaerere..., quod perierat Luc 19, 10) XIV *ex. Pocz* 233, *sim. Rozm* 407; ~ *przenośnie*: Bo ty ne zostal ies szukaiøczich czebe (quaerentes te), gospodne *Fl* 9, 10, *sim. Pul*; Gospodzin... wesrzal iest na sini luczske, bi widzal, iestly rozumny albo szukaiøczi boga (requirens deum) *Fl* 13, 3, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 52, 3; Chwalicz bødø gospodna, gisz to szukaiø iego (requirunt eum) *Fl* 21, 28, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 69, 5, *etc.*; To iest pocolene szukaiøcze gospodna (quaerentium eum, *Pul*: pokolyenye szukayączych iego), szukaiøcze oblicza (quaerentium faciem, *Pul*: szukayączich oblycza) boga *Fl* 23, 6; Tobe rzeclo iest sercze moie, szukalo iest (*Pul*: szukalo) czebe (exquisivit te) oblicze moie, oblicza twego, gospodne, bødø dobiwacz (faciem... requiram, *Pul*: będę szukal) *Fl* 26, 13; Weselcze se... wszistczi szukaiøczi czebe (exsultent... quaerentes te) *Fl* 39, 22, *sim. Pul*; Szukaycze boga (quaerite deum)! *Fl* 68, 37, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 104, 4; W dzen zamøta mego boga szukal iesm (deum exquisivi) *Fl* 76, 2, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 33, 4; Gdy zabyc ie, szukachø (*Pul*: szukaly) iego (quaerebant eum) *Fl* 77, 38; Szukacz bødø ymena twego (quaerent nomen tuum, *Pul*: szukacz będø ymyę twe) *Fl* 82, 15; We wszem serczy mogem szukal gesm czø (exquisivi te, *Pul*: szukal yesm czyebe) *Fl* 118, 10; ⟨Jesu⟩ Criste, slodko gesc czebe szukacz XIV *ex. Pocz* 233; Przeto przyczincye syercza wasza..., abiscye szukaly pana boga (ut quaeratis dominum) waszego *BZ* I Par 22, 19; Modlycz my syø bødze (*sc.* lud) a szvkacz bødze oblycza mego (exquisierit faciem) *BZ* II Par 7, 14; Szvkacz mnye bødzecye (quaeretis me) a ⟨najdz⟩ecye, gdisz bødzecye szvkacz ⟨mni⟩e (cum quaesieritis me) *BZ* Jer 29, 13; Glos angelsky ku lyudzom... boga szukayøczym *Pul* 106 arg.

2. *'starać się o coś, dążyć do osiągnięcia, zdobycia czegoś, zabiegać o coś, pragnąć, pożądać czegoś, domagać się czegoś, aliquid quaerere, appetere, poscere'*: **a.** *bez określeń w języku polskim*: Alye ya nye slucham (*pro* szukam) chvaly moyey, yestczy, kto schuka (qui quaerat Jo 8, 50) y ssądzy *Rozm* 476; ~ Hec (*sc.* vestimenta, cibos) enim omnia gentiles inquirunt, *gl.* solicitant, perquirunt pozødayø, szukayą albo *naszladwyo (Mat 6, 32) *ca* 1420 *R* XXIV 81, *sim.* XV *med. GlWroc* 78r; Ait (*sc.* equus ad leonem): Quesitus, *gl.* sc. leo perscrutatus szvkany, placidusque venis, te temporis offert gracia 1466 *R* XXII 15; ~ **b.** *z określeniami nazywającymi przedmiot lub cel starania, dążenia, pożądania*: *z gen.*: Allecz tich to ludzy gest malo na suecze, chosbicz ony svim duszam szukaly sbauena... A prestocz my, greszny ludze, ne szukagmy szobe... chualy! *Gn* 11a; Gego miloserdza mamy szobe sukacz *Gn* 14b; Ysze ktoricz clouek thy to dary gest straczil, szukagsze gych myloszyue! *Gn* 172a; Ut sanctorum graciam inveniamus isbichom disa sukaly gich miloser⟨dzia⟩ *Gn* gl. 156a; Miłoserdze y prawda *szukaiocim obrzøda (requirentibus testamentum) iego *Fl* 24, 11, *sim. Pul*; Szukay pocoia (inquire pacem)! *Fl* 33, 14, *sim. Pul*; Ani iesm widzal prawego odrzuczona, ani semø iego szukaiøcz (*Pul*: proszøcz) chleba (quaerens panem) *Fl* 36, 26; Gisz sø szukali zla mne (inquirebant mala mihi, *Fl* i *Pul* 70, 14. 26: szukaiø), molwili sø prosznoszczi *Fl* 37, 13, *sim. Pul*; Abichø ne zapomneli dzal boszych a kazny iego szukali (ut... mandata eius exquirant, *Pul*: aby... szukaly) *Fl* 77, 9; Sczenyøta... Iwow rzvyøcz, bychø vlapyly a szukaly od boga karmye sobye (ut... quaerant... escam, *Pul*: by... szukaly... karmy) *Fl* 103, 22; Zakon polosz my, gospodne, drogø prawot twogych y szwkacz gey bødø (exquiram eam) weszgdy *Fl* 118, 33, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 118, 145; Esze kazny twoych szvkal gesm (mandata tua quaesivi) *Fl* 118, 100, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 121, 9; Przeto szukay dusze slotkego ⟨Jesukrysta⟩! XIV *ex. Pocz* 233; Przes then czasz then tho wogewoda... sprawyedlywosczy gemv

szvkay (gratiam et favorem quaerat) *Sul* 60; Conuertamus nos ad eum (*sc.* Christum) et queramus, schukaymy yego, diligenter cum istis regibus XV *med. SKJ* V 268; Szvkaymy v nyey (*sc.* w Maryi) myloscz 1453 *R* XXV 212; Szvkaycye pokoia (quaerite pacem) myastv! *BZ* Jer 29, 7; Ti bodzesz szvkacz pomoci (quaeres auxilium) od swego nyeprzyiacyelya *BZ* Nah 3, 11; Zbaw mię, yze sprawiedlywosczi twogich szukalem (iustificationes tuas exquisivi Psal 118, 94)! *MW* 35a; Zasromany bodzcze szukayączy mego zla (confundantur cogitantes mihi mala, *Fl*: mislecz mne zlaa) *Pul* 34, 5; Czyebyem mylovala..., naczczye (*leg.* nad cie) oblyvbyencza nye schvkała (numquam sponsum praeter te.. quaesivi) *Rozm* 37; Bo nye schukaya voley (non quaero voluntatem Jo 5, 30) [..] tego, ktory mye poslal *ib.* 260; Schukamy sobye szvyadeczthva *ib.* 725; ~ *z acc.*: Co by (*pro* bo my) nasze obeszczye mvszymy w gynych zemyach szvkacz (victum... quaerere nos oportet) *OrtOssol* 60, 3, *sim. OrtMac* 78; Przecz myluyecze proznoszcz y szukacze lesz (quaeritis mendacium, *Fl*: szukacze lsze)? *Pul* 4, 3; Prawdę yego kto będze szukacz (veritatem eius quis requiret, *Fl*: prawdi iego kto *bodze szukacz)? *Pul* 60, 7; Bo yesm szwyadecztwo twoye szukal (testimonia tua exquisivi, *Fl*: bo gesm *swadeczstwie *twoe szukal) *Pul* 118, 22; ~ *z inf.*: Znamona grzeszni prawego y szuka vmorziicz (quaerit mortificare) gy *Fl* 36, 34, *sim. Pul, sim.* XV *med. R* XXII 236; Czugyesz szye, yzesz szye vpyl,... szhukay usznącz (quaere somnum) XV *p. post. R* I s. XLV; Yako bąda czyrpyecz na krzyzv, on bądzye przy tem schukayącz a żądayacz duschą moya wzyącz (meam animam usurpare quaerit) *Rozm* 168; Kto czye suka vbycz (quis te quaerit interficere Jo 7, 20)? *ib.* 433; Ya ydą a vy schvkaczye myą vbycz (quaeritis me Jo 8, 21) *ib.* 471, *sim. ib.* 474, *etc.*; ~ *ze zdaniem*: Alyc Franciszek kona y szvka, abi mogl rosypacz ten targ (quaerit, quod possit rescindere... venditionem) *Sul* 37; Pylath potym szukal, yakoby mogl Jezu Krysta wypuszczycz XV *p. post. RozmPam* 472; Ktorys (*sc.* duszny nieprzyjaciel) *hocy swkagwc, zeby kogo... wlowyl XV *ex. GlWp* 69; Tegodlya sukaly, by y (*leg.* ji 'go') mogly yącz (quaerebant ergo eum apprehendere Jo 10, 39) *Rozm* 430.

3. szukać dusze, duszę *'nastawać na czyjeś życie, perniciem alicui moliri'*: Osromoczeni... bodzcze, gisz szukaiø duszø moiø (confundantur... quaerentes animam meam, *Pul*: szukayøczy dusze moyey) *Fl* 34, 4, *sim. Fl* i *Pul* 39, 19. 69, 2; Vsyle czinili, gisz szukali (*Pul*: sø szukaly, *Fl* 62, 9, *Fl* i *Pul* 53, 3: szukali sø) dusze moiey (quaerebant animam meam) *Fl* 37, 12, *sim. Fl* i *Pul* 85, 13, *MW* 2b, *Pul* 62, 9; Any gest, gen by svkal (*Pul*: yen by dobywal) dvsze mogey (qui requirat animam meam) *Fl* 141, 6; Ktore gest me sgrzeszenye przecyw oczczv twemu, ysze szvka dusze mey (quia quaerit animam meam)? *BZ* I Reg 20, 1; Bo yvsz czy zmarły, ktorzy szą schvkaly (*EwZam* 296: szvkaly) dusche dzyeczyączy⟨a⟩ (qui quaerebant animam pueri Mat 2, 20), aby yą zabyly *Rozm* 117.

4. *'mścić, wymierzać sprawiedliwość, ulcisci, punire'*: Rozgnewal iest boga grzeszni, podlug mnoszstwa gnewu swego ne szukacz bødze (non quaeret, *Pul*: nye będzye szukal) *Fl* 9, 24; Zetrzi ramø grzesznego... Szukan bødze (quaeretur) grzech iego *Fl* 9, 38, *sim. Pul*; Przecz rosgnyewal zlosny boga? Bo rzekl w szyerczu swem: Nye będzye szukal (non requiret, *Fl*: ne bødze zyzcowacz) bog *Pul* 9, 36.

5. *'ścigać, dochodzić sądownie, pozywać do sądu, aliquem iudicio persequi, in ius vocare'*: Thedi on, komu oczyecz... przes nyekogo bilbi zabith, schvkacz crzywego i patrzacz ma (reum tentare et inspicere debet) *Sul* 86; Pan... tego tho kmyeczya o ziskanye prawa swego zyemskyego... bandzye schukal (inquirendi... habebit potestatem) *Sul* 108; Gdy bandze ktory czlowyek oszalowan o roszboy..., tego maya zawolacz ku prawu tamo ysthe przed prawem, gdze gest oszalowan..., a nye trzebą go gyndze szukacz (alias non est arrestandus) *OrtOssol* 46, 4, *sim. OrtMac* 56.

6. *wieloznaczne z powodu braku kontekstu*: Requirere lyepak pytacz albo zukacz *ca* 1455 *JA* XIV 492, *sim.* XV *ex. PF* V 26; Repetere vsznawacz uel schukacz XV *ex. PF* V 22; Pewnye schukacz perquirere *ib.* 26; Żądnyey sukacz inquirere *ib.*; Adquirere schukacz uel pytacz *ib.*; Pospolu schukacz conquirere *ib.*; Roszmagycze schukacz disquirere *ib.*

7. *corruptum pro* słuchać: Blogoslavyeny ssą, ktorzy schukaya (qui audiunt Luc 11, 28) slova mego *Rozm* 301; Bo yest przysla (*sc.* krolewna Saba) od skrayney zyemye schukacz (audire Luc 11, 31) mądroscz Salomonovey *ib.* 304.

Cf. **Oszukać, Wyszukać**

Szukanie 1. *'czynność prowadząca do znalezienia kogoś, alicuius reperiendi actus'*: Veni, Gabriel,... minister terribilis sacramenti, a seculis absconditi, ad equisicionem, a tocz dla szwkanya, errantis Ade 1456 *ZabUPozn* 87.

2. *'staranie się o coś, dążenie do osiągnięcia czegoś, actus quaerendi, studendi, aliquid agendi, assequendi, obtinendi'*: Honores terrenos am-

bire, szukanye, pompas seculares querere XV *med. GlWroc* 44v.

3. *'badanie, przeprowadzanie dochodzeń, quaestio, cognitio'*: Yszec za glową kaszdą sandzee castellanow... kaszdi thilko w swey kastellany mocz ymayą myeecz ⟨sądzenia⟩ y szvkanya (iudicandi et cognoscendi) *Sul* 24.

4. *'żądanie, petitio, postulatio'*: Secundo notatur ex hac litera exquisicio racionis. wybadane, sukane liczbi, ab ipso villico XV *med. GlWroc* 64r.

Szum *formy*: *n. sg.* szum XV *med. SKJ* I 89, *Park* 410, XV *ex. Zab* 537; ~ *g. sg.* szumu *Pul* 76, 16; ~ *ac. sg.* szum *Pul* 64, 7; ~ *i. sg.* szumem XV *p. pr. R* XVI 344, *ca* 1500 *JA* X 386.

Znaczenie: *'przeciągły, bezdźwięczny odgłos wywoływany przez ruch powietrza, wody itp., sonitus, strepitus, murmur motu aeris, aquae, sim. factum'*: Szvmem meatu (obicibus discurrens ventus opertis offenso rimosa furit per saxa meatu) XV *p. pr. R* XVI 344; Factus est repente de celo sonus, zwyęk, schum, tanquam advenientis spiritus yakoby przychodzączy wyatr (Act 2, 2) XV *med. SKJ* I 89; Gdyz sze stal then schum a zwyąk (*R* XXV 165: swąk a głosz) facta autem hac voce (Act 2, 6) *ib.*; Schum *Park* 410; Yenze zamoczasz głębokoszcz morza, szum (sonum *Fl*: zwøk) bystroszczy yego *Pul* 64, 7; Mnostwo szumu (*Fl*: zwøka) wod (sonitus aquarum), głos daly obloczy *Pul* 76, 16; Strepitu szvm, grzmot, trzask, claszk XV *ex. Zab* 537; Acceperunt cum dyaboli cum strepitu, s svmem, magno *ca* 1500 *JA* X 386.

Szumieć *'wydawać jednostajny, bezdźwięczny odgłos, strepere, fremere'*: Ventis... strilentibus *gl.* flantibus, seuientibus, sonantibus szumyaczim XV *med. GlWinc* 148; ~ *przenośnie 'jęczeć, płakać, gemere, lacrimare'*: Terra tumet, tumor ille gemit, *gl.* flet, lacrimat szvmy, gemitusque fatetur 1466 *R* XXII 14.

Szurclat *czy* **Surclat** *'część zbroi, rodzaj fartucha chroniącego brzuch, pars loricae, genus cinctus ventrem tegentis'*: Petro brennero super colnerium, szurczlath et super alia arma calibdea ⟨ad⟩ domini regis solius corpus 1394 *MMAe* XV 206. ~ *Cf.* **Szorc.**

Szurmacz *czy* **Surmacz** *(?) 'szwagier, brat żony, frater uxoris'*: Fassus est Petrus, quia satisfecit solucionem... Martino, Byczkowemu zaczyowy, pro hereditate, al. szurmaczowy suo 1497 *Trześn* 137.

Szurza *formy*: *n. sg.* szurza 1398 *StPPP* VIII nr 7702, 1399 *TPaw* IV nr 6080, 1413 *Kal* nr 409, *etc. etc.*; ~ *g. sg.* szurzej 1455 *ZapWarsz* nr 1018, 1477 *PlocEpRp* 13, 1340; ~ *d. sg.* szurzy 1400 *SKJ* III 189, (1439) *DokMp* II 286, 1456 *AGZ* XIV 471; szurzej 1471 *KsNWarsz* I nr 744; ~ *ac. sg.* szurzą 1436 *KsMaz* III nr 1865, 1483 *MMAe* XVI nr 847; ~ *i. sg.* szurzą 1393 *AKPr* X 19, 1447 *MonIur* III 144, 1448 *ib.* 164, *etc.*; ~ *n. pl.* szurze 1392 *TPaw* III nr 2488, 1437 *KsMaz* III nr 2507, 1443 *StPPP* II nr 3173, 1448 *MonIur* III 168; ~ *g. pl.* szurz 1392 *TPaw* IV nr 4217. 4218; ~ *d. pl.* szurzam 1441 *AGZ* XI 182; ~ *i. pl.* szurzami 1422 *KozierRpTerrCost* 45, 1448 *MonIur* III 168; szurzmi 1448 *MonIur* III 169.

Znaczenia: **1.** *'brat żony, szwagier, frater uxoris'*: Cum ipsius sororiis al. szurzamy 1422 *KozierRpTerrCost* 45; Stanislaus... recognouit... se recepisse... res... relictas nobilis Bernhardi... llatiri sui germani al. schurza a ffamoso Petro 1439 *StPPP* II nr 2779; Michno... tamquam actori ex una et molendinatoribus de Besko, suis leviribus al. schurzam, terminum peremptorium... assignavimus 1441 *AGZ* XI 182; Jacobus... actor cum Nicolao... terminum habent... pro eo, quia gerarchy sui al. schurze, Johannes et Jacobus, de domo ipsius exeuntes..., ipsi Jacobo violenciam facientes... in domum eandem sunt reuersi 1443 *StPPP* II nr 3173; Lateralis, id est a latere exiens uel consodalis, item latirus szurza 1444 *RozPaul.* 147v; Causa Stephani pellificis cum schurza suo 1447 *MonIur* III 144, *sim.* 1448 *ib.* 164; Arbitry prouidi Wenceslai sellatoris cum suis leuigeris vlg. s schurzamy 1448 *ib.* 168; Qui schurze hodie debuerunt sibi (*sc.* Wenceslao) domum resignare *ib.*; Causa Wenceslai sellatoris cum riwalibus suis vlg. schurzini (*pro* schurzmi) *ib.* 169; Ssurza laterus *ca* 1460 *MPKJ* II 379, *sim.* XV *p. post. PF* V 9; Mathis czapnyk recognovit se tenere Philipo, fratri sue uxoris al. szurzey, pro relictis ipsius sororis 1471 *KsNWarsz* I nr 744; Sui lateri al. surzey 1477 *PlocEpRp* 13, 1340; Causa Bernardini... cum sororio su.. al. schurza 1493 *KsRSt Warsz* I nr 176, *sim.* 1494 *ib.* nr 244.

2. *'krewny, powinowaty (używane dla pokrewieństwa w ogóle lub dla poszczególnych jego rodzai nie dających się ustalić), consanguineus, affinis (dicitur de propinquitate in universum vel de singulis eius generibus, quae discerni non possunt)'*: Andreas... habet terminum... cum suis amicis szurze 1392 *TPaw* III nr 2488; Sicut Nicolaus habet quatuor boues a socre, od *deczcza, et ot surz 1392 *TPaw* IV nr 4217, *sim. ib.* nr 4218: Dominus Spitheo... distulit terminum... inter Vitum et ipsius amicum vlg. sszurza et partem alteram 1393 *AKPr* X 19; Petrassius... Szczodreonis schurza gener 1398 *StPPP*

VIII nr 7702, *sim.* 1446 *AGZ* XIII 209; Testes...: Primus Bartosz,... uterinus szurza 1399 *TPaw* IV nr 6080; Esz Mikolay... czso uczinil Nicolao, schurzi swemv, to uczinil za yego poczanthkem 1400 *SKJ* III 189; Quintus (*sc.* testis) Wyszotha Wolsky, licet sit szurza, sed pars in eum consensit 1413 *Kal* nr 409, *sim.* 1440 *AGZ* XII 86, 1440 *AGZ* XIV 20, *etc. etc.*; Czsom vczinil Grzegorzevi, tho za gego poczanthkyem, kyedi mego szurza popchnanl 1436 *KsMaz* III nr 1865; Micolai de Szarzino ducit testes contra Przeczslaum de Bansszino... et dixit..., quia sibi sit (*pro* sunt) schurze, et Przeczslaus ipsos acceptavit 1437 *ib.* nr 2507; Quam (*sc.* villam) tenuit in obligacione nobili Zawissio,... affini suo al. szurzy (1439) *DokMp* II 286, *sim.* 1456 *AGZ* XIV 471; Nobilis Meczslaus... recepit sexaginta marcas apud Stanislaum Dobonyewsky al. w szwrzen (*pro* szwrzey, *leg.* u szurzej) 1448 *AGZ* XIII 276; Jakom ya krovi nye dal do Nadarzina do swego shurzey rodzonego 1455 *ZapWarsz* nr 1018, *sim. ib.*; Andreas... riwalus al. schurza predicti Syek 1457 *ZapMaz* 27; Iohannes..., Albertus... exfideiusserunt providum Michaelem..., affinem ipsorum, videlicet schurzą swego, de manibus... domini Vincencii 1483 *MMAe* XVI nr 847.

Szurzy *'krewny, powinowaty, consanguineus, agnatus'*: Iwasko... debet stare circa Fedkonem, *swrzimw swego 1442 *AGZ* XII 106.

Szurzyn *'krewny, powinowaty, consanguineus, affinis'*: Iohannes... donavit medietatem harum centum marcarum... nobili Nicolao, suo surzin de Sukow 1470 *AGZ* XII 334.

Szuszelęta *(?) pl. tantum 'jądra nasienne bobra samca, testiculi castoris maris'*: Cum castor eis (*sc.* vulpi et simiae) perditis genitalibus occurrisset, pecierunt, ut quid salutare generacionis seminarium, *gl.* vas seminarium vlg. szchuszchelątha, defecisset 1436 *R* XXIII 278. ~ *Możliwa też lekcja* żużelęta.

Szwab (koń) szwab *'koń z krótko przyciętym ogonem, equus caudam breviter succisam habens'*: Equs szwab sz czysza szywy 1498 *GórsJaz* 279; Kon czyszawy swabb 1499 *GórsJazRp* 275, *sim. ib.*; Koyn sswab pod pacholkem 1500 *GórsJaz* 286.

Szwabski *(o gatunku sukna, de panno) 'wyrabiany w Szwabii, in Svebia confectus'*: Pro Serico et pro tela schwapsky 1481 *SkarbMaz* nr 551; Porcio tele schwapskyego 1496 *RocznKrak* XVI 64; Duas tele schwabskyego cum auro 1498 *AGZ* XV 361.

Szwaczka *'kobieta zajmująca się szyciem i haftowaniem, mulier, quae suendo et acu pingendo quaestum facit'*: Petrus... pictor induxit Zophie *szwotcze, si vellet eximere vadium per eum perlucratum 1497 *CracArt* nr 1304.

Szwako *cf.* **Wszako**

Szwakoż *cf.* **Wszakoż**

Szwancrym *(?) 'tylna część rzędu na konia, equi ephippiati ornatus pars postica' (?)*: *Schwanokryn margaritis contextum cum XVII monilibus, videlicet zaponamy 1494 *SprKHS* VIII s. CLX.

Szwe- *cf.* **Wsze-**

Szwiec *cf.* **Szewc**

Szwiecski *cf.* **Szewski**

Szwy- *cf.* **Wszy-**

Szyba *'otwór prowadzący z powierzchni ziemi w głąb kopalni, szyb, puteus fodinae'*: Yaco xandz Pyotr wydzerzal tą ssybą 1424 *Kościan* nr 1089, *sim. ib.* nr 1249; Specialem montem foveam seu schybam in zuppis Bochnensibus propriis sumptibus aperuerat, ratione cuius schyby sibi census unius sexagenae latorum grossorum, qui communiter barchrath dicitur, perpetuo debebatur *DlLB* I 256.

Szybienica *cf.* **Szubienica**

Szybowy (koło) szybowe *'koło z osadzonymi ukośnie szprychami czy też koło przeznaczone do okucia, rota radiis oblique positis instructa vel etiam rota ferro firmanda'*: Experimentum seu porcio al. stuka pro rotificibus est hec, videlicet quod faciat principaliter duas rotas al. schybowe pro curru, pro curru ad sex equos in mensuram Saxoniensem al. saszka. Item faciat duas rotas, videlicet schybowe super unum equum valentes pro negociatoribus et hoc ultimas posledne ad mensuram negociatorum seu mercatorum 1499 *AcPosn* II 382.

1. Szychta *'dniówka obliczeniowa w kopalni czy też dzienny urobek, merces diurna fossoris, vel etiam quod uno die effossum est' (?)*: Die 6 Augusti in una sichta in Finder pro marcis 14 1/2 comparata diffalcate 1420 *RachBoch* 201; Nicolaus Misz habuit quinque marcas racione cervisie in sichta in Finder pro marcis 16 comparata diffalcate *ib.* 209; ~ *z fleksją łacińską*: Die 4 Junii habuit unam sichtam salis in Targ pro marcis tredecim cum media gracia diffalcatam 1420 *RachBoch* 200; Die 14 Marcii octo marce racione duarum sichtarum in Bochner et Targ pro marcis 34 comparatarum diffalcate *ib.* 202; Die 31 prima Augusti marce tres sunt eidem racione unius sichte per ipsum in regis monte sine gracia pro marcis tredecim comparate diffalcate *ib.* 207; Triginta sex marce Hallenses racione duarum sichtarum Nicolao zuppnik venditarum 1420—1 *ib.* 199.

2. Szychta *'fałszywe złoto lub srebro, aurum vel*

argentum adulterinum' (?): Ornatus de chamcha... ⟨cum⟩ cruce cum imaginibus sanctarum de schichta intextis 1486 *MPH* V 945; Ornatus de camcha... cum cruce de schichta *ib.*

Szycie *'łączenie dwóch części czegoś (tu skóry) przy pomocy igły i nici, actus consuendi'*: Sutores Ruthinicales... habent... liberam potestatem consuendi... ocreas, calceos... cum consucione acuus vlg. szyczym gybly (*pro* gygly) desuper calciamenta et solularia (*pro* sotularia) 1465 *AGZ* XIX 447.

Szyć *'łączyć dwie części czegoś (tu materiału) przy pomocy igły i nici, też haftować, consuere, etiam acu pingere'*: Inconsutibilis nye schita, ale vtkana (erat autem tunica inconsutilis desuper contexta per totum Jo 19, 23) 1471 *MPKJ* V 125; Tu (*pro* ty) *ystną (*sc.* dziewice) na to byly *postavyoną, aby myaly v strozy kosczyol a tesch, by... praly odzyenye *kosczyelną albo szyly *Rozm* 16; Navykla (*sc.* Maryja) wschystko dzyalo..., ktoresch przyszlvcha kv nyevyesczye-mv dzyalv, lnyanna plotna od vyelny yedvabyem szycz (acu consuere) *ib.* 17. ~ *Cf.* **Oszyć, Podszyć, Poszyć, Przyszyć, Wyszyć, Zszyć, Przeszywać, Wyszywać, Zszywać.**

Szydło *'gruba igła z trzonkiem służąca do przekłuwania skóry przy jej zszywaniu, subula'*: Przekoly (*sc.* właściciel) gemu ucho szydlyem (subula) y bødzye mu sluga asz na wyeky *BZ* Ex 21, 6; Schydło subula *ca* 1500 *Erz* 108.

Szyja *formy*: *n. sg.* szyja 1419 *Rost* nr 2857, *ca* 1420 *WokTryd* nr 234, *Rozm* 108; ~ *g. sg.* szyje *BZ* Ex 34, 9. Tob 7, 6; szyjej *Pul* Hab 20; ~ *d. sg.* szyi *Rozm* 841; ~ *ac. sg.* szyję 1416 *Kościan* nr 608, 1421 *Pozn* nr 1081, 1422 *Kościan* nr 951, *etc. etc.*; ~ *i. sg.* szyją *Sul* 86. 93, XV *p. pr. R* XVI 340, *etc.*; ~ *l. sg.* (na) szyi *ca* 1450 *PF* IV 574, *OrtMac* 114, *OrtOssol* 84, 2, *etc.*; ~ *ac. pl.* szyje *Sul* 48, *BZ* Neh 9, 17, *De morte* w. 375.

Znaczenia: **1.** *'część ciała między głową a tułowiem, collum'*: Jako pan Vanczenecz... vmarl, ten czso szyą slomyl 1416 *Kościan* nr 608; Jsze Jandrey... ne ranil... Jandrzeya any mu wlosil pasza na ssyyą 1421 *Pozn* nr 1081; Jacosmy przy tem byli, kyedy ludze opatowy... yąly yey (*sc.* Hanki) pastuchą y wsdzely mv powross na sszyą 1422 *Kościan* nr 951; Wszakoz nyenalompny oth slego nye bywayą othwabeny, alysz przydan bądze szkrąth na szszyge gych (in colla ipsorum, *Dzial* 39: alysz gym powroz wloszą na szschyyą) *Sul* 48; S szavanw szyyą resoluto collo (sed mihi dulce magis resoluto vivere collo nullaque coniugii vincula grata pati) XV *p. pr. R* XVI 340; Ut tu... aspiceres..., crinale eius (*sc.* Christi) quale fuit, quia corona spinea, et tu non abhorres tibi crinale pro X grossis uel pro marca comparare ałe yas czy skapa na ssygy *ca* 1450 *PF* IV 574; Geden czlowyek przywyodl przed nasz... czlowycka, czo mv na schyyą wyazano trzy szkory (cui tres cutes super collum suum ligatae fuerunt) *OrtOssol* 84, 1, *sim. ib., sim. ib.* 84, 2. 3; Gdysz on tą kradzyesz ną szygy ma (super collo habet), mozely on przeczyw themv rzecz? *ib.* 84. 2, *sim. OrtMac* 114; Bandv w moyey scolye yeszcze y plebany sz myaszv szyyv *De morte* w. 272, *sim. ib.* w. 460; Pan Cezessyelsky... vkazal kon kopynyczy s przyethyłą shyą 1495 *GórsJaz* 278; Kon byaly... s nathyla szyya 1499 *GórsJazRp* 275; Dusza nye szmye vynycz szygyv *SkargaPloc* w. 46; Alter (*sc.* filius simiae) ab irsuto, szyrzchlystey, circumdans brachia collo, szygy, heret XV *p. post. PF* III 287; Nye bylo vydzyecz zyl na yey svyątey schy *Rozm* 22; Na kazde *ye szyya bolala (assiduis vexabatur colli tormentis) *ib.* 108; O schygv (de collo) mylego Iesuerista *ib.* 152, *sim. ib.* 652. 654, *etc.*; Schygyą (collum) myal svyątla a byala yako mleko *ib.* 152, *sim. ib.* 397. 652, *etc.*; Rzatko kyedy schyyą (collum) naklonyl, bo zawsche myal schyą k nyebv *ib.* 153, *sim. ib.*; ~ Pravda przebya glovą, a dobry vczynek schyyą lamye *Rozm* 684; ~ chwacić się, dzierżeć się szyje, paść na szyję, rzucić się ku szyi *'objąć, przytulić się, cervicem alicuius amplecti'*: To Raguel vsliszaw, sszige Thobyaszovi chwacyw syø, pocznye gy czalowacz a dzerszal syø gego sszige s płaczem (cum lacrimis osculatus est eum et plorans supra collum eius dixit) *BZ* Tob 7, 6; Vzryal y (*leg.* ji 'go') oczyecz yego..., a zabyezavschy przeczyv yemv y padl na yego schyyą (cecidit super collum eius Luc 15, 20) *Rozm* 387; Potem gdy vstala Marya Magdalena rzvczyvschy szye ku schygy dzyevyczy Maryey y począla movycz *ib.* 841; ~ dać za szyję *'uderzyć w kark, plagam cervici inferre'*: Odeyma mv (*sc.* opatowi) koszuch lyszy..., konyecznye mv szeyma ymphula y dam za szygya poczpvlą *De morte* w. 478; Iakom ya nye szbyl Mikolaya... a nye dalem yemu za sschya pyaszczya 1477 *AKPr* VIIIa 58; ~ ściąć, uciąć szyję *'pozbawić życia, vita privare'*: V ocze mgnyenyv szethna szygya *De morte* w. 251; Vtnacz szyya y w kosczelye *ib.* w. 255; Wszythkyem szyvem vthna szygye *ib.* w. 375; ~ twardej szyje być *'być upartym, obstinatum esse'*: Proszyø, abi szedl s namy, bocz lud twardey sszyge gest (populus enim durae cervicis est) *BZ* Ex 34, 9; ~ zatwardzić szyję *'stać się upartym, upierać się, obstinatum esse, resistere'*:

Zatwardzily sszige (cervices) swe a daly so woly swey *BZ* Neh 9, 17; Obrocyly k tobye plece swe, zatvardzily sszyiø (cervicem) swo *ib.* 9, 29; ~ *w opisie herbu*: De clenodio deferentes lunam desuper et conyowa schigya in nigro campo 1448 *StPPP* II nr 3335, *sim. ib.*

2. '*utrata życia, kara śmierci, vita privandi actus, poena capitis*': Ideo nos iudices adiudicavimus, quod collum al. schyø debet exemere cum X marcis 1444 *AGZ* XI 238, *sim. Sul* 93; Tedi ten, czo nagaba, czczy i gymyenya ma bycz zbawyon, a ossobnye se schiyan varowacz syąn musy (magis cum collo fugiet) *Sul* 86; Paklibi niczs ny myal..., tegdi schiyąn swą przeplaczy (collo persolvet) *Sul* 93; A wysznaly szye (*sc.* obwiniony), thedy gemv gydzye o szyyą (si fatetur transit sibi ad vitam, *OrtMac* 38: o zywoth) *OrtOssol* 36, 2, *sim. ib.* 37, 1, *OrtMac* 40; Bandzely kto ozalowan o glowa albo o czaszkye rany, albo oczkoly gynego, czo mv gydze o szyyą (*OrtMac* 116: na szyyą) albo na raka (quod ad manum et vitam transit) *OrtOssol* 85, 4; Zarzeklem szye w spowyedzy nygdy rzecznykowacz nykomv na szyyą (quod nulli viro pro collo suo procurare vellet) *OrtOssol* 90, 3, *sim. OrtMac* 124; Nye da-ly (*sc.* tysiąca grzywien), tedy nycz gynego, gedno mvssy mv szyyą kostovacz (posset sibi extunc ad vitam transire, *OrtMac* 141: yedno mu szya kostuye) *OrtOssol* 103, 4; Da... schyyą za szyyą (reddet livorem pro livore Ex 21, 25) XV *p. post. Kałużn* 283; ~ pod szyją, przy szyi '*pod karą śmierci, poena capitis proposita*': Nemo ausus est eum (*sc.* Christum) hospitare sub sententia mortis pot szyyą y pot gymyenym *ca* 1500 *JA* X 380; Bo tedy bylo przykazyne przy schyy, yzby szye nyyeden zydovskyego pokołyenya krolyem zval *Rozm* 776.

3. piwniczna szyja **a.** '*korytarzyk, wąskie przejście prowadzące do piwnicy, fauces angustae, quae in cellam subterraneam ducunt*': Piwniczna sziga penus *ca* 1420 *WokTryd* nr 234; ~ **b.** *bot.* '*owoc wilczego łyka, fructus plantae Daphnae mezereum L.*': Pywniczna sschya cocogidium 1419 *Rost* nr 2857.

4. '*przednia część czegoś, alicuius rei pars prior*': wsiąść na szyję '*stanąć na czele, ducem ac principem fieri*' *(?)*: Yesthly gonyecz brata naschego przivedze thim richley k nam, thedy ya wszyądą na schyyą woyskv swemv 1500 *ListTat* 174.

5. '*górna część, pars superior*' *(?)*: Wybyl yes glowę z domu nyemyloszczywego, odkryl yes zalozenye az do szygey (usque ad collum Hab 3, 13) *Pul* Hab 20.

6. '*jakaś metalowa część pługa, może lemiesz, aratri pars quaedam ferrea, fortasse vomer*': Debet solvere... aratra ferri viginti septem et viginti quatuor lamma (*pro* lamina) al. syy 1460 *TymProc* 236. ~ *Może należy rektyfikować na* syn, *tj.* szyn.

Szyjkować *cf.* **Poszyjkować, Zaszyjkować**

Szyk *formy*: *n. sg.* szyk *ca* 1500 *Erz* 108; ~ *g. sg.* szyku 1443 *StPPP* II nr 3153, 1497 *StPPP* VII 128; ~ *ac. sg.* szyk 1471 *MPKJ* V 34, 1497 *StPPP* VII 128, 1498 *AKH* IX 322; ~ *l. sg.* (w) szyku 1475 *StPPP* II nr 4140, 1490 *ib.* nr 4360, 1497 *StPPP* VII 129.

Znaczenie: '*oddział wojska ustawiony do walki, acies militum manus*'. Schik aciem (filii Israel... tetenderunt aciem in loco, qui vocatur Baal Thamar Jud 20, 33) 1471 *MPKJ* V 34; Dominus decreuit, quod ipse Johannes eundem Johannem... cum duobus nobilibus ex utraque parte secum in exercitu al. w syku locatis debet adducere 1475 *StPPP* II nr 4140; Ipsi coram eodem capitaneo duos debent statuere..., cum quibus stabant in oboz et alios duos, qui cum eis stabant in exercitu al. v szyku 1490 *ib.* nr 4360; Ab ordine bellicali al. od szyku propter eorum infirmitates et aegritudines... liberos et pacificos necnon quietos misimus 1497 *StPPP* VII 128; Nos quoque suscipimus ipsum sagittarium tanquam valentem in ordinem bellicalem al. w szyk *ib.*, *sim.* 1498 *AKH* IX 322; Nicolaus... adduxit... duos testes..., qui recognoverunt..., quia inter eosdem nobiles praefatos testes est in ordine positus al. v szyku et in loco suo stat, uti probus homo 1497 *StPPP* VII 129, *sim. ib.*; Schyk acies *ca* 1500 *Erz* 108; Est cuneus panis, cuneus est collectio gentis spycza vel schyk *ib.*; ~ Romey byl sza jako dobrj czlowek podluk jego sziku a gego odgechanim ne stąla skoda panu Komorowskye⟨mu⟩ 1443 *StPPP* II nr 3153.

Szykować *formy*: *praes. ind. 3. sg.* szykuje 1466 *R* XXII 17; ~ *part. praes. act. adv.* szykując XV *p. post. PF* III 287; ~ *inf.* szykować *ca* 1500 *Erz* 108; ~ *part. praet. act.* szykowaw *BZ* I Par 19, 17; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* szykowan 1498 *AKH* IX 324.

Znaczenia: **1.** '*ustawiać wojsko do walki, militum aciem instruere*': Rzucy syo na nye, szikowaw (direxit) na bok gednø woyskø, aby s nymy boiowal *BZ* I Par 19, 17; Domini commissarii... decreverunt Iohanni... producere quatuor testes, quod fuit ordinatus al. schikowan sub certo vexillo in... expedicione bellica in Valachiam facta 1498 *AKH* IX 324.

2. '*zarządzać, regere, administrare*': Hic, *gł.*

sc. ciuis, dispensat, *gl.* disponit zaphuge, zycuge, opes. *gl.* diuicias 1466 *R* XXII 17; Ordinare schykovacz, rządzycz *ca* 1500 *Erz* 108.

3. *'kierować się, aliquo tendere, properare, se conferre' (?)*: In fugam retro tendens, szykvyącz, in menia cursu XV *p. post. PF* III 287.

Cf. **Rozszykować**

Szykowanie *'oddział wojska ustawiony do walki, acies militum'*: Cum strenuus Creslaus... obiecisset Stanisłao crimen, quod ipse de loco pro ipso in ordine al. w ssikowanyu, tempore conflictus a vexillo aperto, ante Coronow quod fuit, recessisset 1429 *KwartHist* XXIV 528.

Szyl *'człowiek zezowaty, limis oculis spectans, paetus'*: Luscus blaskooky vel blaskathy, szyl *ca* 1500 *Erz* 108.

Szymborza *cf.* **Samborza**

Szyna, Szena 1. *'metalowa obręcz na koło wozu, ferrum, quo rota vincitur'*: ⟨Pro⟩ ferrimentis vlg. schin dedimus XIII grossos 1391 *AcCas* 265; Pro ferrimentis circumferencialibus curruum rotarum dictis scheny I marcam 1393 *MMAe* XV 157; Schini ad thesaurum currus, quamlibet schinam per III quartenses summa facit III fertones 1394 *ib.* 211, *sim. ib.* 212; Sicut sciunt..., sicut Staszco est fur castri et viderunt szyni aput ipsum et Mathias iurabit, sicut vidit aput Staszconem szyni castri furatos in castro 1394 *TPaw* IV nr 4825; Non potuit edocere et probare pro ferris vlg. szini in castro subtractis *ib.* nr 4854; Sicut non furratus est in castro szyn *ib.* nr 4872; Emi unum currum ferri al. schin super rotas currus 1461 *AKH* XI 485.

2. *'rodzaj płyty metalowej, genus laminae' (?)*: Lamina al. szyny 1488 *AcLubl* VI.

Szynal *'żelazny gwóźdź do mocowania obręczy na kole wozu, clavus ferreus, quo canthus rotae defigitur'*: Fungillus... est quidam claws in rotha, proprie synal 1450 *RpKapKr.*

Szynd *formy*: *g. sg.* szyndu 1419 *StPPP* II nr 1659, 1471 *AGZ* XV 126; ~ *ac. sg.* szynd 1388—430 *ArchTerCrac* III b 596, 148, 1430 *StPPP* II nr 2332, 1441 *AGZ* XIV 23, *etc.*; ~ *i. sg.* szyndem 1402 *SKJ* III 194, 1420 *StPPP* II nr 1740. 1764, 1448 *StPPP* VII 386, *etc.*; ~ *g. pl.* szyndow 1442 *StPPP* II nr 3114.

Znaczenia: **1.** *'napad rabunkowy, rozbój na drodze, latrocinium in via perfectum'*: Laurencius... debet euadere in duabus septimanis pro spolio metsextus, quod non recepit spolium, nec fecit vlg. szynth 1430 *StPPP* II nr 2332, *sim. ib.*, *sim.* 1441 *AGZ* XIV 23; Tu dicis, quod tibi facerem violenciam al. schind. Procurator vero dicebat Casperi: Ymmo videtur sibi pro violencia al. schind, quia tu venisti violenter in domum eiusdem Casper cum paratis armis et repercussisti seraculum... in domo eiusdem. Idem interrogatur, si hoc est pro schind hebendum, vel non? 1443 *StPPP* II nr 3181; ~ szyndem *'przemocą, z użyciem siły, drogą rabunku, vi, per latrocinium'*: Czso pan Potrasch na mye zalowal, bich yego kmeczy VIII scotos schindem wzanl, tych yesm ya ne wssanl 1402 *SKJ* III 194; Quia in via libera regali tempore nocturno obsedentes viam vi... et sibi receperunt unam balistam, gladium, equum cum wayculo, furtiue al. schindem 1420 *StPPP* II nr 1740; Unam iopulam, gladium, cultellum, pileum violenter recepit al. schindem *ib.* nr 1764, *sim.* 1448 *StPPP* VII 386, 1476 *AGZ* XV 196; ~ Procurator Pauli de Zabyerzow proposuit super Swyasek kmethonem... pro eo. quomodo... Swansek cum... coadiutoribus supradicto Paulo recepit usurpanter. schindem, gladium... Procurator Swanskonis dixit: Hoc tangit se honorem ipsius, schindem, per que negat se fecisse... et procurator Pauli dixit: Aliud est pro wlneribus agendum, et aliud pro infamia schindem 1468 *StPPP* II nr 3936.

2. *'rzecz pochodząca z rabunku, rozboju, łup, praeda latrocinii, spolium'*: Scimus et testamur, quia Gregorius Pylava... Paulo... non recepit in via libera regali res ipsius al. schindu 1419 *StPPP* II nr 1659; Spolium vlg. schynd 1388—430 *ArchTerCrac* III b 130, 79; Pro spolio vlg. schind *ib.* 596, 148; Hec faciens in domum ipsius est reuersus receptis spolijs al. sind, videlicet gladio et tribus marcis 1441 *StPPP* II nr 2985; Jze Swantek ne wsął sindow al. reczi, jako sescz grziwen 1442 *ib.* nr 3114; Hic nullum spolium est tactum al. nye yesth szya tklo zadnego schyndv 1471 *AGZ* XV 126.

Szyndować *formy*: *praet. 1. sg. m.* -m szyndował 1404 *HubeZb* 118; *2. sg. m.* szyndowałes 1476 *AGZ* XV 188, 1500 *AGZ* XVI 305; *f.* szyndowałaś 1496 *AGZ* XV 332; *3. sg. m.* szyndował 1391 *HubeZb* 64, 1400 *HubeSąd* 275, 1425 *StPPP* II nr 2040, *etc.*; *3. pl. m.* szyndowali 1424 *StPPP* II nr 1990, 1431 *ib.* nr 2377.

Znaczenie: *'uprawiać rozbój, siłą zabierać komuś własność, łupić, latrocinari'*: Iaco Jan ne ssindował Micolaya na dobrowolney drodze ani mv vczinił scodi pro quatuor marcis 1391 *HubeZb* 64; Isze Sulisław ranił Michałka y szindował, zayachaw mu drogø samoszost 1400 *HubeSąd* 275, *sim.* 1471 *AGZ* XV 130; Iacom Maczeya ne szyndował swym pomocznykem zadnem 1404 *HubeZb* 118; Quia scimus et testamur, quod Mathias et Petrus heredes... non spoliauerunt vlg. syndowaly in via libera regali Mathiam

molendinatorem 1424 *StPPP* II nr 1990, *sim.* 1431 *ib.* nr 2377; Quia in libera via sibi tunicam recepit al. szindowal 1425 *ib.* nr 2040; Veniens strata libera ipsum schindowal slodzeyski, vulneravit et pecunias sibi recepit 1453 *AGZ* XI 394, *sim.* 1472 *AGZ* XV 137, 1474 *ib.* 169; Quia tu... ipsum Fiedor in via libera... obvians violenter dispercussisti al. schyndovalesz et recepisti sibi equum 1476 *AGZ* XV 188; Quia tu obviando... servitorem ipsius Andree nomine Wasyl in via libera regali... eruisti al. wyrwalasz y szyndowalasz Vasyl sexagenam 1496 *ib.* 332; Nobilis Paulus... proposuit contra nobilem Wylhelmum..., quod tu captivasti al. yąlesch familiarem Albertum meum et illum accipiendo diremisti al. schindowalesch violenter et duxisti eum in curiam tuam, et ipsum ligasti cordis 1500 *AGZ* XVI 305. ~ *Cf.* **Oszyndować.**

Szyndowanie '*zabieranie czegoś siłą, rabowanie, łupienie, actus vi aliquid auferendi, latrocinandi, spoliandi*': M. terminum habet pro spoliacione vlg. szindowane 1399 *HubeSąd* 275; Qua tua violenta eruptione al. vrwanya y szyndowanya sexagene ac equi recepcione ipsum in totidem dampnificasti 1496 *AGZ* XV 332.

Szyndownie '*drogą rozboju, grabieży, per latrocinium*': Anna... actrix contra Jelen familiarem... pro eo, quia ipsam in strata regia publica violenter laniauit... et eidem violenter ibidem dimidiam alteram marcam al. syndownye recepit 1431 *StPPP* II nr 2374; Ipse superequitans violenter super domum ipsarum in Czeperow recepit peplum axameti cum auro furtive al. szyndownye 1466 *AGZ* XV 55; Eos spoliavit ab ipsisque recepit spolio al. schyndownye braseum et tres truncos tritici 1472 *ib.* 132, *sim.* 1471 *ib.* 130; Quia tunc temporis recepisti sibi cum Barbara de eadem domo sua... spoliative al. syndownye pelliceam mardurinam et aliam vulpinam 1486 *AGZ* XVII 234; Repercussisti et spoliasti ipsi Nicolao familiarem... violenter et more spoliatorio al. schindownye 1498 *AGZ* XV 361.

Szynek *cf.* **Szynk**

Szynholc '*deszczulka czy też łata w suficie, asser, trabs*'*(?)*: Pro XIV sexagenis clauorum pro tegulis accuciendis in schinholce pro lanquaribus *(pro* laquearibus*?)* XIV scoti 1394 *MMAe* XV 273.

Szynk, Szynek 1. '*szynkarz, karczmarz, caupo*': Vinum vult vendere, caupo schynk *ca* 1500 *Erz* 109; Schynk caupo *ib.*; ~ Schynek pincerna *ca* 1500 *Erz* 109.

2. '*karczma, gospoda, propina, caupona*': Schynk propina *ca* 1500 *Erz* 109.

Szynka '*część zbroi okrywająca kończyny, nagolenica lub naramiennik, pars loricae humeros et crura tegens*': Stanislaus proposuit pro armis, sive apparatu armorum, videlicet: poluplacze, skrzidła, mysky, schinky 1458 *MMAe* XVI nr 544; Kon strzelczy,... lepka czyrna, schynky cyste 1471 *GórsJaz* 270, *sim. ib., etc.*; Maczey Barun... plech, lepka, schynky ma polepszycz na my⟨e⟩sczv *ib.* 272; Kon rydzy..., oboyczek, zynky *ib.* 282; Hannus... myska cystha y schynka cystha, schabla 1471 *GórsPiech* 209, *sim. ib., etc. etc.*; Kozyel... schynky cyrne a myecz *ib.* 210, *sim. ib., etc.*; Regestra census antiqui in thezauro... XV galee, VI nakołanky, IX schinky 1478 *MMAe* XIII nr 2173; Thomas Boskowsky habet equm gnedy..., et missky, ssynky, tassky XV *p. post. GórsJazRp* 281.

Szynkarka 1. '*żona szynkarza, uxor cauponis*': Pro domo, per ipsum Iwankonem Ianowey, schinkarce, vendito 1448 *Przem* II nr 356; Ianowa, schinkarka 1449 *ib.* nr 594, *sim.* 1451 *ib.* nr 893; Iwan, frater Wladice..., domum ipsius... consorti olim Iohannis, dicte schinkarka..., resignauit 1452 *ib.* nr 1082.

2. '*szafarka, rozdawczyni, dispensatrix*': Deus tantas gracias in ipsam (*sc.* virginem Mariam) fudit, quod plures non potuit, et ymmo dicitur: Pincerna, szyncarca, graciarum XV *in. R* XXIV 69; Spiritus sanctus fecit eam (*sc.* Mariam) pincernam, schincarka, suam XV *in. RRp* XXIV 69.

Szynkarz '*ten kto prowadzi szynk, karczmarz, caupo*': Gressko sinkarz (1445) *KodWil* I 208; Sincarz caupo *ca* 1455 *JA* XIV 490; Johannes Golik, schinkarzs, ius habet 1471 *LibIur* nr 7345; Schynkarz propinator *ca* 1500 *Erz* 109; ~ *może* '*kucharz, coquus*': *Sinkazy lixa *ca* 1420 *WokTryd* nr 235.

Szynkować 1. '*trudnić się wyszynkiem, sprzedawać piwo i miód, cauponem esse, cerevisiam et vinum mulsum vendere*': Isze Paszek... meszczskego *brawa ne przymowal any se meszczkym prawem obchodzil, any piwa schynkowal 1398 *StPPP* VIII nr 6574; Ale tho chczemy rosvmyecz... nye o thich, ktorzy w myesczech bydlą a pywo szynkvyą (qui... cerevisiam propinant) *Sul* 80; Mozely ten woyth szynkowacz (propinare)? *OrtOssol* 58, 1, *sim. OrtMac* 73; Myeszczanyn⟨owi⟩, czo ma woythowstwo dzedzyczne w myesczye, nye moga bronycz szynkowacz (non potest sibi inhiberi propinare, *OrtMac* 73: szynkowanya) *OrtOssol* 58, 2, *sim. ib., sim. ib.* 58, 3, *OrtMac* 74.

2. '*dawać, rozdawać, udzielać, dare, distribuere, dispensare*': Iste deus volens hospitibus

suis... in hoc mundo... propinare potum celestem, sinkouacz to pice nebeske, hoc ipsum potum infudit in vas *Gn* gl. 41 a; ~ *przenośnie*: Omne, quod est in mundo aut concupisciencia carnis, aut concupisciencia oculorum, aut superbia vite, et de hiis peccatis propinatur, synkuyø, vinum ph⟨araoni⟩, id est dyabolo XV *med. RRp* XXIV 360.

Szynkowanie *'trudnienie się wyszynkiem, sprzedaż piwa, miodu, actus cauponam exercendi, cerevisiam et vinum mulsum vendendi'*: Myeszczanynowy... nye mogą bronycz szynkowanya (non potest sibi inhiberi propinare, *OrtOssol* 58, 2: szynkowacz) *OrtMac* 73.

Szynkownica *'miejsce wyszynku, izba szynkowa, karczma, gospoda, cubiculum cauponae, caupona'*: Schynkownyczą propinatorium *ca* 1500 *Erz* 109.

Szyp *formy*: *n. sg.* szyp 1437 *Wisł* nr 228 s. 89, XV *p. post. PF* V 33, *ca* 1500 *Erz* 109; ~ *i. sg.* szypem *BZ* IV Reg 13, 18, 1471 *MPKJ* V 46, 1472 *AGZ* XV 148; ~ *n. pl.* szypy 1390 *MMAe* XV 47, 1494 *Podol* 5; ~ *g. pl.* szypow 1461 *AKH* XI 492, 1468 *ZapWarsz* nr 1299, 1494 *GórsArt* 218, *etc.*; ~ *ac. pl.* szypy 1448 *AGZ* XIV 265, 1460 *MMAe* XIII nr 1913, 1466 *AGZ* XV 44, *etc.*; ~ *i. pl.* szypy *BZ* Num 24, 8. I Par 10, 3, 1456 *TymSąd* 136, 1457 *AGZ* XV 4.

Znaczenie: *'ostro zakończony pocisk wyrzucany z łuku, strzała, sagitta'*: Pro LXXX sagitis dictis vlg. szipi 1390 *MMAe* XV 47; Ssyp telum 1437 *Wisł* nr 228 s. 89; Iohannes... recognovit, quia hoc vidit, videlicet duas pustky in villa Dobanyowicze et sex rostraczonich et in istis sex mulier mortua est..., et duas sagittas al. schipi vidit, et duas sagittas raczne, quibus sagittaverit 1448 *AGZ* XIV 265; Kosczy iego zetrø a szypy sdvrawyø (perforabunt sagittis) *BZ* Num 24, 8, *sim. ib.* I Par 10, 3; Vderz szipem (iaculo) w zemyø *BZ* IV Reg 13, 18, *sim.* 1471 *MPKJ* V 46; Quia idem homo coniectus erat al. zarzuczon quinque telis al. sypy violenter 1456 *TymSąd* 136, *sim.* 1457 *AGZ* XV 4; Emet pixides al. pysczeli et iacula al. schyppi 1460 *MMAe* XIII nr 1913; Ab ossadzanye schypow dedi unam marcam 1461 *AKH* XI 492; Ministerialis atulit duo tela al. schypy et unam sagittam al. vydlycza 1466 *AGZ* XV 44; Yakom ya gwalthem nye wszyal... myecza any pyaczy szypow 1468 *ZapWarsz* nr 1299; Szlachczyczom byerza szypy, tulcze, a ostavyam gye w gyeney kosvlcze *De morte* w. 283; Recipiendo videlicet sagittas al. schypy coram iure demonstravit 1471 *AGZ* XV 113, *sim.* 1485 *ib.* 227; Sagittasti duabus sagittis, una manuali et alia balliste al. schipem 1472 *ib.* 148, *sim. ib.*; Novem vasa tela al. zypow 1494 *GórsArt* 218; Tela al. szypy 1494 *Podol* 5; Sex vasa telorum al. szypoff osszadzonych 1495 *GórsArt* 219; Kopa schypow byalich czeskych 1496 *RocznKrak* XVI 64; Szyp missile XV *p. post. PF* V 33; Schyp jaculum *ca* 1500 *Erz* 109.

Szypek *też pl. tantum* **Szypki** **1.** *'owoc szypszyny czyli róży dzikiej, fructus Rosae caninae L.'*: Sszypek *iunipe XV *ex. GlLek* 38.

2. *pl. tantum, bot. 'nieszpułka, Mespilus Germanica L.'*: Mespilia, sypky, est arbor spinosa habens fructum parwm et pomula... et quodlibet pomum habet tria ossa XV *p. post. R* LIII 67.

Szypie *coll. może 'krzaki róży dzikiej, fortasse arbuscula Rosae caninae L.'*: Interdum autem s non mollitur, nec eciam in sua propria voce ponitur, sed interdum aspiratur, ut cum ponitur cum ch sequente, ut: schadi, schipee, Schimun, schopa *Park* 410.

Szypka **1.** *'ogonek liścia lub owocu, czy też łuska, łupina, petidus folii vel fructus, fortasse etiam tegumen, testa, folliculus'*: Sypka canderes 1472 *Rost* nr 950; Szypka coclidium XV *p. post. PF* V 9.

2. *'owoc dziko rosnących jabłoni czy gruszy, fructus mali vel piri silvestris'*: Szypka amarusca XV *p. post. PF* V 11.

Szypki *cf.* **Szypek**

Szypkow(y) *'związany z szypkiem, owocem szypszyny czyli róży dzikiej, ad fructum Rosae caninae L. pertinens'*: szypkowa jajeczka *'galasówki na owocach róży dzikiej, gallae in baccis anemones silvestris'*: Sypkova *yaecka bedagar 1472 *Rost* nr 189.

Szyr- *cf.* **Szer-**

Szyrz- *cf.* **Szerz-**

Szyszka *też pl. tantum* **Szyszki** **1.** *'zdrewniały owocostan różnych drzew iglastych, conus'*: Schiska fructus 1437 *Wisł* nr 228 s. 90; ~ *'owocostan sosny zwyczajnej, conus Pinus silvestris L.'*: Sch⟨y⟩schka picea 1464 *Rost* nr 4896; Schyschką picea *ca* 1500 *Erz* 109; ~ szyszka cyprysowa *'owocostan cyprysu, conus Cupressi sempervirentis L.'*: Szyska cyprissova nux ciprissi *ca* 1465 *Rost* nr 4009; ~ szyszka, szyszka włoska *'owocostan pinii, conus Pinus pineae L.'*: Schisky wloskye pinee 1464 *Rost* nr 4897, *sim. ca* 1465 *ib.* nr 4048; Schiska pinea 1472 *ib.* nr 14, *sim.* XV *p. post. GlDom* 92; Schyszky pinee *ca* 1500 *Rost* nr 7264.

2. szyszka dębowa, dębowa szyszka *'kulista narośl na liściach dębu, galas, dębianka, galla quercea'*: Contra fluxum sangvinis... Recipe

szyszky dąbove, roszetrzy dobrzye, vyphy (*leg.* wypij) buocumque potu excepto vino XV *p. post. R* LIII 62; Dambova szyszka gallitritum *ca* 1500 *Rost* nr 2052.

3. *bot.* **a.** *pl. tantum* '*jodła, Abies alba Mill.*': Abies est quedam arbor szyszky, yedlyną albo swyerczyną *ca* 1500 *Erz* 109; ~ **b.** szyszka borowa, borowa szyszka '*sosna, Pinus silvestris L.*': Boroue szyszky pineti 1441 *R* XXV 268; Pi⟨n⟩aster est nomen arboris, que alio nomine dicitur pinus vlg. szyszca borowa 1444 *RozPaul* 200r; Borowa szyska picia (*pro* picea) XV *p. pr. R* XVI 346.

Szyszki *cf.* **Szyszka**

UZUPEŁNIENIA I POPRAWKI

UZUPEŁNIENIA DO SPISU ŹRÓDEŁ

DokMp VI Zbiór dokumentów małopolskich. Część VI. Dokumenty króla Władysława Jagiełły z lat 1386-1417. Wyd. Irena Sułkowska-Kuraś i Stanisław Kuraś. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1974. Instytut Historii PAN.

DokMp VII Zbiór dokumentów małopolskich. Część VII. Dokumenty króla Władysława Jagiełły z lat 1418-1434. Wyd. Irena Sułkowska-Kuraś i Stanisław Kuraś. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975. Instytut Historii PAN.

DokMp VIII Zbiór dokumentów małopolskich. Część VIII. Dokumenty z lat 1286-1442. Wyd. Irena Sułkowska-Kuraś i Stanisław Kuraś. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975. Instytut Historii PAN.

GlAug Belcarzowa Elżbieta, Wysocka Felicja: Głosy polskie w zbiorze kazań łacińskich w rękopisie Biblioteki Jagiellońskiej nr 67/54. Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej r. 23, Kraków 1973, s. 117-29.

GlGn Głosy i drobne teksty polskie do 1500 roku. Z inkunabułów Biblioteki Kapitulnej i Seminaryjnej w Gnieźnie. Zebrał i wyd. Julian Wojtkowski. Warszawa-Poznań 1977. Zabytki języka i literatury polskiej nr 6. Pozn. Tow. Przyj. Nauk.

GlJag Kowalczyk Maria, Belcarzowa Elżbieta, Wysocka Felicja: Głosy polskie Jakuba z Piotrkowa i innych autorów w rękopisach Biblioteki Jagiellońskiej. Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej r. 23, Kraków 1973, s. 79-115.

GlWinc Kowalewicz Henryk, Kuraszkiewicz Władysław: Polskie głosy w rękopisie Kroniki Wincentego Kadłubka. (Biblioteka Narod. Baw. 29). *SlOcc* XXXIV 1977, s. 143-53.

IurMas Iura Masoviae terrestria. Pomniki dawnego prawa mazowieckiego ziemskiego. Oprac. i podał do druku Jakub Sawicki. T. I. (1228-1471). T. II. (1471-1526). Warszawa 1972-3 Fontes Historiae Masovienses. Vol. I-II.

Kal Wielkopolskie roty sądowe XIV-XV wieku. T. IV. Roty kaliskie. Zebr. i oprac. Henryk Kowalewicz i Władysław Kuraszkiewicz. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1974. Komitet Językoznawstwa PAN.

MamKal Mamotrekty staropolskie. Oprac. Wanda Żurowska-Górecka i Vladimír Kyas. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1977-80. Prace Instytutu Języka Polskiego PAN 9. ~Dotąd cytowano jako 1471 *MPKJ* V 1-172.

MamLub Mamotrekty staropolskie. Oprac. Wanda Żurowska-Górecka i Vladimír Kyas. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1977-80. Prace Instytutu Języka Polskiego PAN 9. ~Datujemy *ca* 1470. Dotąd cytowano jako *MPKJ* V 1-172 i R XXXIII 123—79.

Msza XV 1429 GlJag 94-5.

PieśniWład Wydra Wiesław, Rzepka Wojciech R.: Pieśni Władysława z Gielniowa nowo odnalezione. Studia Polonistyczne VII, Poznań 1979, s. 167-201. Na s. 173-81 pieśni w transliteracji. ~ Dotąd cytowano jako *SprTNW* V zesz. I, s. 3-21.

RozKap Rękopiśmienne ekscerpty — głosy z Rozariusza w rękopisie Biblioteki Kapitulnej w Krakowie nr 223. Cytujemy wg kart rękopisu. Głosy na nowo odczytała Wanda Żurowska-Górecka. ~Dotąd cytowano jako *RpKapKr*.

RozOss I Rękopiśmienne ekscerpty — głosy z Rozariusza w rękopisie Biblioteki Zakładu Narod. im. Ossolińskich sygn. 381 z r. 1457. Cytujemy wg kart rękopisu. Głosy odczytała Wanda Żurowska-Górecka. ~ Dotąd cytowano jako *PFV* 14-5.

RozOss II Rękopiśmienne ekscerpty — głosy z Rozariusza w rękopisie Biblioteki Zakładu Narod. im. Ossolińskich sygn. 3297 z r. 1476.

Cytujemy wg kart rękopisu. Glosy odczytała Wanda Żurowska-Górecka. ~Dotąd cytowano jako *PF* V 13-4.

RozOss III Rękopiśmienne ekscerpty — glosy z Rozariusza w rękopisie Biblioteki Zakładu Narod. im. Ossolińskich sygn. 1630. Datujemy XV *p. post.* Cytujemy wg kart rękopisu. Glosy odczytała Wanda Żurowska-Górecka. ~ Dotąd cytowano jako *PF* V 13.

RozRacz Rękopiśmienne ekscerpty — glosy z Rozariusza w rękopisie Miej. Biblioteki Publ. im. E. Raczyńskiego w Poznaniu sygn. 1360 z r. 1442. Cytujemy wg kart rękopisu. Glosy odczytała Wanda Żurowska-Górecka.

SlOcc XXXIV 155-8 Wydra Wiesław: Drugi przekaz średniowiecznej pieśni polskiej „Królowo niebieska". ~ Tekst transliter. na s. 156.

SlOcc XXXIV 159-70 Wydra Wiesław: Z średniowiecznej liryki polskiej ⟨Świebodność Boga żywego... nie znany zabytek poezji bernardyńskiej⟩. ~ Tekst transliter. na s. 161-3.

UrzMaz Wolff Adam: Studia nad urzędnikami mazowieckimi. 1370-1526. Wrocław-Warszawa-Kraków 1972. Instytut Historii PAN.

VergGeorg Vergili Georgicorum schedae Gnesnenses recognoverunt Bogdanus Bolz et Wanda Żurowska-Górecka. Symbolae Philologorum Posnaniensium III 1977, s. 41-89. ~ Tekst na s. 73-89. Datujemy XV *ex.*

https://pjs.ijp.pan.pl/ksstp.html

INSTYTUT JĘZYKA POLSKIEGO PAN BIBLIOTEKA